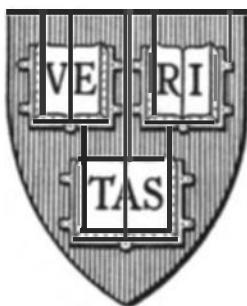

C550.4

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB AÑO APOSTOLICO AD ÈTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSLIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRAE, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURE VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPsis, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CETERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTE
SIMILIS, PRETIJ EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÈTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

JN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIAS ECCLESIASTICAS RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES BIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRECUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETIJ HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRECAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA æQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXXV.

S. GREGORIUS NAZIANZENUS.

✓ EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDTOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII THEOLOGI

VULGO NAZIANZENI, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, GERMANICOS, ANGLICOS, NEC NON AD ANTIQUORES
EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA ET ILLUSTRATA,
CURA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

ACCEDUNT

VARIORUM COMMENTARIJ ET SCHOLIA IN OMNIA OPERA SANCTI GREGORII;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS PRIMUS.

VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 44 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXXV CONTINENTUR.

rationes.

col 393

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

46-43
3698
35-2

PRÆFATIO GENERALIS.

Præclara duo Ecclesiæ Græcæ sidera, Gregorium Nazianzenum et Basilium Magnum, eadem tellus eodem tempore tulit. Ambo sanctissimis editi parentibus, ambo ipsi sanctitate insignes, ambo dicendi copia præstantissimi, ambo denique paribus studiis universam Ecclesiam quam late patet, scriptis illustrarunt, moribus ornarunt.

Plures jam anni sunt, ex quo eximia Basilii scripta castigata et pristinæ redditæ integratæ in lucem emissæ sunt. Spes erat Gregorium Nazianzenum proximo seculurum intervallo. Id fuit in votis; et certe idem sperare licebat ab iis, qui tam præclaræ in emendandis ad veterum codicum fidem tum Græcorum tum Latinorum Patrum scriptis navaverant operam. Cum enim primum ad opus istud animum appulissent nostri, novasque in diem e prelo exeuntes priscorum monumentorum editiones placere bonis omnibus consperissent, id sibi negotii crediderunt dari, ut maximos quosque utriusque Ecclesiæ, Græcæ scilicet et Latinæ, Patres in lucem emitterent. Ad opus tam arduum strenue aggressi sunt. Quo successu norunt omnes. Insignes quatuor Latini Patres, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, prodiere; tres quoque e Græcis, Athanasius, Basilius, Chrysostomus. Unus hactenus exspectabatur; unum omnes desiderabant: extrellum hoc munus postulabant. Quæ tantæ Gregorium moræ tenerent mirabantur. Nihil necesse est causas percurrere, quæ tardiu Gregorium retardarunt. Varii eventus, morsque ipsa impedimento fuit. Dominus Fr. Louvard istud opus aggressus fuerat, vir acris ac vehementis ingenii et « quasi ignis »; multa jam congesserat, innumeræ ex variis manuscriptis codicibus lectiones descripserat ipse, et describi curaverat; sed tot jactatus est tempestatibus, ut incepto desistere coactus sit. Tum ejus scrinia, et quæcumque paraverat, in amici manus pervenere, quo non erat quisquam ex nostris ad opus istud perficiendum magis idoneus. Nostrum dico Prudentium Maran, qui in Basilii epistolarum editione elaboranda, aliisquo præclaris operibus, maximam laudem adeptus est: qui Græce Latineque luculenter sciebat: qui in versandis diurna nocturnaque manu sanctorum Patrum, maxime Græcorum, scriptis, vitam omnem consumpserat. Sed heu! dum nimium operi manu admovere moratur, aliisque in dies elaborandis scriptis occupatur, morte correplu, imperfectum istud relinquit. Audacior profecto videbitur, quisquis inchoatum tam difficile opus suscepere. Nec dubium quin temerarius audiat, ac in sui comparatione defuncti desiderium excitet. Verumtamen si quis temeritatis notam inurat, justa nobis esse potest excusatio. Quantum enim licuit, onus tam impar viribus nostris suscipere recusavimus; sed reluctantibus, et tenuitatem nostram causantibus imposta nobis hæc est provincia ab his, quorum imperia detrectaræ nefas fuisset. Jubentibus itaque cessimus: admota deinceps operi manu, nec curis nec laboribus popercimus ut jussa facesseremus. Nemo non intelligit quantum labores et operæ impendendum fuerit in emendanda, saltem pluribus in locis, veteri editione, in seligendis variis lectionibus, vertenda carminum parte maxima, disponendis ordine chronologico epistolis, in adornanda S. Gregorii Vita, exponenda ejus doctrina, in enodandis variis difficultatibus, rebusque in aliis pluribus ques accurata editio postulat.

PARS PRIMA.

§ I. DE VARIIS S. GREGORII OPERUM EDITIONIBUS.

Primum quidem doctorum virorum, qui opera Gregorii in lucem proferte studuerunt, labores sunt commémorandi. Alii plura, alii pauciora: alii Græce, alii Latine tantum, alii

¹ Eccl. XLVIII, 1.

Græce simul et Latine; alii quasdam tantum orationes, aut carminum partem aliquam, vel epistolarum. Non enim omnia simul, dispersa hinc inde sancti doctoris opera prodire poterant, sed per particulias, qualenus in hominum studiosorum manus et cognitionem venerunt. Sua singulis laus reddenda; quippe qui, tametsi imperfectum reliquerint opus quod aggredimur, nobis tamen præeundo viam monstraverint, et ad perficiendum non-nihil contulerint.

Editiones Græcae.

I. Ut de Græcis editionibus primum dicamus, quod quidem ordo videtur postulare, prima sese offert illa, qua continentur « Gregorii Nazianzeni orationes lectissimæ xvi Græce ex editione M. Musuri : Venetiis in ædibus Aldi 1516, in-8° (a). »

Epistolæ nonnullæ Gregorii, una cum epistolis Basiliæ, typis excusæ sunt primum Haganonæ anno 1528 in-8°, deinde Venetiis anno 1532 curis Obsopæi, in-fol.

Gregorii Nazianzeni Theologi orationes ix elegantissimæ prodierunt anno 1536 in ædibus hæredum Aldi, in-8°.

Eadem orationes typis mandavit Vechelius Parisiis anno 1544.

Paulo post longe locupletior vulgata est editio Operum Gregorii; quæ non modo orationes, si minus omnes, saltem earum partem maximam; verum etiam lxxxv epistolas, et permulta carmina complectebatur. Anno Christi 1550 prodiit Basileæ, sumptibus Joannis Hervagii, Græca illa editio; quam proxime, eodem scilicet anno, subsecuta est eorumdem operum elaborata variis ab auctoribus Latina interpretatio. Exstat in Regia Bibliotheca hujus Græcæ editionis exemplar cum notis ad oram libri scriptis. In hac editione recensetur inter Opera Gregorii tragœdia, *Christus patiens*, quæ jam bis Græce prelo exierat: Romæ, anno 1542, in-8°, per Antonium Bladum Asulanum; et Lovani anno 1544, per Rulgerum Rescium: utriusque editionis hujus tragœdiæ non meminit Fabricius. Eodem anno editio Bladi Parisiis in officina Christiani Vechelii recusa est.

Sententias et regulas ritæ ex Gregorii Nazianzeni scriptis collectas, Græce; ejusdem iambos aliquot, Græce etiam, studio Joannis Sambuci, Antuerpiæ in lucem emisit Plantinus anno 1568, in-8°.

Nec vero prætermittenda *Selecta carmina ab Hieronymo Brunello S. J. edita*, cum Georgio Piside et Synesii ac Clementis Alexandri hymnis: Romæ anno 1590, in-8°.

Addenda etiam poemata quædam a Davide Höschelio, Lügduni Batavorum anno 1591, in-8°, ex officina Plantiniana, cum paraphrasi Græca, quam Höschelius Nicæ opus esse arbitratur.

Denique, geminæ Gregorii in Julianum imperatorem invectivæ, Græce, cum scholiis Græcis; ejusdem oratio in *Martyres et contra Arianos*; decem novæ epistolæ, testamentum Gregorii: omnia ex Biblioteca Henrici Savillii edita sunt Etonæ, in-4°. anno 1610, cura et studio R. Montagu, typis Joannis Norton.

Editiones Latine.

Gregorii Nazianzeni carmina, ad bene beateque vivendum utilissima, Latine, ex editione Aldi Manutii Romani et Petri Candidi monachi. Venetiis, Aldus Manutius, in-4°, 1504.

Anno 1508, decem Gregorii orationes, ex earum numero quas a Rufino Latine redditas ferunt, vulgatæ sunt Argentorati, cum ipsius Præfatione ad Apronianum, per Joannem Knobauch. Hæ sunt orationes, olim i, xii, xv, xvii, xxviii, xxxii, xxxviii, xxxix, xliv, l.

Eodem anno, alias septem orationes, Latine a se redditas, Augustæ Vindelicorum OEcclæmpadius vulgavit.

Anno 1522, alia quarundam Gregorii orationum editio Lipsiæ prodiit in-8°: at illa non differt ab Argentoratensi.

Anno 1531, Bilibaldus Pirkheimerus, qui tribus ante annis Gregorii Apologeticum Latinitate donatum in lucem emiserat, triginta octo orationes, quas Latine verterat, Basileæ prelo supposuit. Necdum inde exierant, cum mors abstulit interpretem; cuius « non mortem deplorandam, ait Erasmus, sed deflendam publicam studiorum jacturam. » Quippe, Pirkheimerus, ni festina mors obstitisset, « eximum Christianæ philosophiae præconem

(a) Cal. Bibl. Reg., tom. I, pag. 340. n. 204.

Gregorium Nazianzenum sic Latine loquentem nobis » daturus fuisset, ut Græci sermonis sonos nemo desideratus fuisset. Joannes Strauh, Bilibaldi gener, translatas a socero suo orationes edendas curavit Basileæ ex officina Frobeniana, anno 1531. Editioni, quæ plurima alia Gregorii opera complectitur, præfixa est elegantissima Erasmi epistola in qua laudes interpretis prosequitur.

Anno sequenti, Claudio Chevallon Parisiis vulgavit Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi orationes **xxxviii**, tractatus, sermones et libros aliquot Latine, Bilibaldo Pirkheimero, Rufino presbytero, et Petro Mosellano interpretibus, ex editione Joannis Straub et Desiderii Erasmi. Hujus Parisiensis editionis anni 1532 non videtur meminisse Fabricius.

Aliam anno 1550 Volfangus Musculus, Basileæ, apud Joannem Hervagium, præfixa epistola nuncupatoria Augustanæ reipublicæ præfectis consulibus, adornari curavit editionem, quæ Latine exhibet quidquid Græce complectitur editio ejusdem anni apud eumdem Hervagium; scilicet **xxxviii** orationes a Pirkheimero Latine redditas, orationes quinque de Theologia a Petro Mosellano, quatuor autem ab ipso Musculo, nempe **i**, **xli**, **xlvi** et **xlvii**; demum tragœdiam, *Christus patiens*, ex versione Sebastiani Guldebeccii Tigurini, et alia poemata cum interpretatione Aldi Manulii.

Anno 1550, orationem de pauperibus amandis et benignitate complectendis, cum duabus Gregorii Nysseni orationibus ejusdem argumenti, ex interpretatione Petri Francisci Zini edidit Parisiis Vascosanus, in-4°.

Anno 1569, prodidit Parisiis apud Claudiom Freym prima Operum Gregorii, adornata a Jacobo Billio Prunæo Sancti Michaelis in eremo abbatte, editio, sive interpretatio. Aliud enim est editio, aliud interpretatio. Id sensit ipse Billius, librumque suum inscripsit: *Gregorii Opera nova translatione donata*, etc., cum commentariis Nicetæ Serronii, etc. Non una novæ hujus interpretationis fuit editio. Vel ipso anno sequenti prodidit Coloniæ, pluriesque deinceps recusa est. De hac versione, quæ cæteris longe præstat, mox plura dicemus.

Quo tempore Billius Gregorii Operibus Latine vertendis incumbebat, Leuvenklaus, bortantibus amicis, eumdem labore susceperebat; cumque de Billii labore certior factus fuisset, manum de tabula tollere cogitabat. At eo deinceps editio sententiam mutavit, cum cerrieret se quam multa non prius visa, quibus caruisset Billius, congesisse; maxime vero quod naclus esset Eliæ Cretensis archiepiscopi in Nazianzenum commentarios, quibus ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti se posse magna cum utilitate conspexit. Præterea egregia scriptorum Nazianzeni exemplaria, quibus usus est, celebrat, inter quæ duo summis effert laudibus; alterum Choniatæ Acuminati manu scriptum; alterum longe antiquius, litterarum elegantia præstans, et scriptoris integratæ; tanta scilicet diligentia exaratum, nullum ut in eo verbum perperam scriptum reperiatur. Is codex Basileam, ubi etiamnum magna veneratione asservatur, allatus tempore concilii Basileensis, plurimas exhibit picturas, basque inter elegantem Gregorii imaginem. Horum exemplariorum ope depravata plurima se correxisse, et mutila integratæ restituisse asserit Leuvenklaus. Prodiit illa editio Basileæ anno 1571 ex officina Hervagiana, eaque tam diurnis vigiliis tantisque curis elaborata, ut in prima libri pagina hæc inscribere non dubitaverit: « Nec deinceps aliam exspectari locupletiorem posse de procœdio lector intelliget. » Num Germanus interpres plus æquo sibi indulgeat, ex dicendis declarabitur.

Leuvenklaus editionem in tres omnino distribuit tomos: quorum primus orationes **xx** cum Elianis commentariis continet, totusque ipsius debetur industriæ, qui eum de Græco in Latinum sermonem transtulit. Alter reliquas orationes **xxxx**, cum epistolis et poematiis hactenus editis complectitur; quæ quidem sumpsit ex Billiana editione. Huic tomo præfatiunculam Billio honorificam præfixit, hisque verbis eum alloquitur: « Quapropter mihi pollicor te virum sapientem ac doctum optimam in partem consilium nostrum interpretatum. Debet enim abesse, cum omni ab hominum genere, tum a litteratis potissimum invidia; quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipublicæ studeant, » etc. Sua Leuvenklaus spes fecellit: nam male est a Billio habitus, et a

Billiana interpretationis anni 1583 Parisiensibus editoribus, tum in præfatione, tum in notis, in quibus plerumque acrioribus verbis repulsus et increpitus est. In tertium et ultimum tomum, « qui totus, » inquit Leuvenklaius, « itidem noster est, » ea refert Gregorii poemata, quæ hactenus non erant luce donata. Præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias, tam quaternis quam singulis versibus inclusas, adjecit, et egregium Pselli Christiani philosophi de difficultate Nazianzeni locorum intellectu librum : demum dialogos, quos Cœsario falso ascriptos ne quidem suspicatur.

Julius Gabrielis Eugubinus tres Gregorii orationes, scilicet 1° *Apologeticum*, 2° *De amore erga pauperes*, 3° *In natalem diem Salvatoris nostri*, Latine redditas edidit anno 1573, Antuerpiæ, typis Plantinianis, in-8° : quas etiam scholiis, sive commentariis illustravit. Addidit præterea emendationes ex multis velutissimis ac probatissimis exemplaribus erutis in Græca omnia Gregorii opera, quæ editione Basileæ anni 1550 continentur. Præfixa est nuncupatoria Antonio Carafæ cardinali epistola.

Billiana versio iterum Parisiis apud Nivellum et Nicolaum Chesneau, anno 1583, ex secunda Billii. recognitione, qui operi immortuus est : verum auctior illa atque emendatior recusa est cura et studio Genebrardi, qui eam Gregorio XIII Pontifici dicavit. In duos distincta est tomos, propter novam plurimorum librorum accessionem. Accessere siquidem Nicetæ Serronii, Pselli, Eliæ Cretensis commentarii, epistolæ plusquam centum quinquaginta, tam Græcae quam Latinae.

Anno 1753, Venetiis sumplibus Antonii Zatta Latine prodierunt omnia Gregorii Nazianzeni Opera ex eadem versione et cum iisdem commentariis et scholiis ; quibus accessere Latine tantum quæ a Jacobo Tollio et Muratorio utraque lingua jam edita fuerant, ut postea dicemus.

Editiones Græco-Latinæ.

Primum occurunt Gregorii Nazianzeni carmina ad bene beateque vivendum utilissima, e Græco in Latinum ad verbum conversa ab Aldo Manutio Romano, et ejusdem typis excusa Græce et Latine, Venetiis, anno 1504, in-4°. Laudandus Aldus, qui primus partem aliquam Gregorii carminum vertere tentavit ; quamvis enim cressa et ineleganti ea veste donaverit, donavit tamen, et aliis viam aperuit.

Gregorii quædam et sancta carmina cum Joannis Langi Silesii interpretatione, et ejusdem Langi poemata aliquot Christiana : Basileæ, 1561, in-8°, per Joannem Oporinum. Versus Græcos Latinis totidem versibus non inelegantibus reddit interpres.

Anno 1568, Henricus Stephanus in lucem emisit, cum Synesii hymnis, Gregorii Nazianzeni odas aliquot Græce et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti : Parisiis, in-24(a).

Ibidem anno 1570, Joannes Benenatus vulgavit Gregorii Nazianzeni odas Græce, cum Latina versione, in-8° (b). Ibidem, Gregorii Nazianzeni odas aliquot Græce et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti, apud Claudium Morellum, 1618, in-24 (c).

Opuscula quædam tunc primum in lucem edita, aliaque item versibus redditæ, magnaue ex parte Cyri Dadybrensis episcopi commentariis illustratae, cum prævia epistola ad cardinalem Sirletum, interprete Jacobo Billio, in-8°, 1575, Parisiis, apud Joannem Benenatum.

Anno 1582, Lipsiæ typis Joannis Steiman prodiit in-8° (d), oratio Gregorii Nazianzeni *De Pentecoste* Græce et Latine, ex editione et cum scholiis Matthei Dresseri.

Anno 1591, S. Gregorii Nazianzeni definitiones rerum simplices incerti auctoris, et Maximi monachi definitiones, Græce et Latine ex versione Joannis Leuvenklaii, ex editione et cum notis Davidis Höschelii : Heidelbergæ, ex officina Santandreana in-8° (e).

Anno 1596, Nonni Panopolitani... et S. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, disticha, monastica carmina cum versione Latina e regione, ex interpretatione Erhardi Hedenecii : Basileæ ad Lecythum Valdkirchianum, in-8° (f.)

(a) Cat. Bib. Reg., tom. I, pag. 350, sub num.
502.

(b) Ibid., n. 505.

(c) Ibid., n. 394.

(d) Ibid., n. 208.
(e) Ibid., n. 208 et n. 238.

(f) Ibid., n. 230.

Anno 1608, Gregorii Nazianzeni *Threkodia*, seu poemation elegiacum de animi sui affectibus et miseriis, Graece et Latino : Ingolstadt, Adam Saturius, 1608, in-8°.

Anno 1619, Epistole Gregorii Nazianzeni : Ingolstadt. Elegantissima hæc est Epistolærum editio.

Anno 1658 prodiit liber, cui titulus Ἐμπόρευμα εὐθετικα, varia ex Patribus Græcis collectionea exhibens, alque inter ea « Gregorii Nazianzeni carmina quædam... » Omnia Græce cum interpretatione Latina et ex editione Joannis Gaspari Suiceri : Tiguri, Joan. Jacob. Bodmerus, in-12 (a).

Anno 1696, D. Gregorii Nazianzeni theologi *Carmina cygnea inedita*. Hæc continentur in libro, cui titulus : Jacobi Tollii insignia itineris Italicæ : Trajecti ad Rhenum, 1696, in-4°.

Anno 1709, carmina, sive epigrammata cxxviii S. Gregorii Nazianzeni : Patavii, in-4°. inter *Aneodola Græca*, quæ Antonius Muratorius, ducis Mutinæ bibliothecarius, publici juris fecit.

Anno 1716, collecta D. Gregorii Nazianzeni plurima poemata in Latinum conversa, auctore Dionysio Gaulyer : Parisiis, in-12.

Editiones Vulgari sermone.

Quatrains sententieux de S. Grégoire de Nazianze, avec une briève exposition, tournés en vers français par Jacques de Billy : Paris, Guillaume Chaudières, 1576, in-8°.

1693. Orationes omnes Gallico idiomate versæ sunt per Nicolaum Fontaine, ut ablatur in Catal. Reg. Bibl. Parisiis, 2 vol. in-8°, apud Joannem Pralard.

1735. Geminas orationes contra Julianum desertorem, a se Gallice redditas, cum notis edendas curavit ecclesiasticus Grationopolitanus : Lugduni, in-12, apud Duplain

1747. Oratio I, sive *Apologeticus*, Gallice cum notis : Parisiis, apud Ludovicum Lottin, in-12.

De editione Græco-Latina Parisiensi 1630.

Nunc ad Græco-Latinam editionem, quæ Græcum Gregorii, et Latinam Billii interpretationem complectitur, veniamus. Non una est hæc editio. Prodiit primum anno 1609, deinde anno 1630, Parisiis, denique Coloniæ, vel potius Lipsiæ; quæ editio ab aliis hoc solo discrepat, quod pluribus scateat mendis. Hanc magnifice commendat Fredericus Morellus « ut a nonquid satis laudato Billio diligenter collatam cum Regiis mss., et cum Medicis Reginæ matris, necnon quos illustrissimus cardinalis Sirletus ex Italia miserat, denique cum codice quem ultro commodavit vir clarissimus Paulus Petavius, curiæ supremæ senator integerrimus; in cujus libri ora marginali variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius operosa sedulitate adnotaverat, » etc. Hæc et alia mira prædicat. Rem tamen proprius considerantes, fidem habere detrectant. Imo Parisiensibus typographis, pro laudibus tam impense dilectæ editioni concessis, « eos nihil minus prestitis, quam quod polliciti erant (b), » a Montacufio objectum est, qui præclarum elogium irridet et depellit sic prosequendo : « Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Sirleti, etc., sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem, non ad usum; quippe qui desuermarunt magis Gregorium quam fuerat in editione prima. »

Quid tum Parisienses, et fortassis ipse Morellus? ab ipsis audiamus : « Nec molestum, nec injucundum tibi, (lectori φιλαληθεῖ) inquiunt in præfatiuncula, si propositi consiliique nostri, ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græce et Latine edendis te paucis admonemus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistititis operum διγλωττον editionem aggredi ex codice Basiliensis εξόρως anni 1550 apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius, utriusque lingue peritissimus, cum Regiis codicibus Gallicis et cum Italiciis accurate contulerat.... Verum enim quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et ἀκαρποί, multaque ab illo fuerant in textu deleta, quæ idem rursus διενθέων reponendo ἀναποθεῖς censuerat, et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus διορθώσει, ut de tanti

(a) Cat. Lib. Reg. tom. I, n. 271.

(b) Greg. Naz., in Jul. invect. dux.

viri opere et dixivis sententiam ferret; maluitque de *hoc sibi tradito* exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones repræsentare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenirent, in locis ambiguis indicare.»

Quodnam autem « traditum illud, de quo bona fide correctioni præfectus exprimere maluit? Si traditum illud, is erat emendatus a Billio codex probe collatus et castigatissimus effectus; » cur ad calcem rejectæ Billii lectiones? Hominem quippe credas, quod solet, quodque prorsus hic operis necessarium, præ manibus habuisse Billii quoddam autographum; si minus « castigatissimum, » at e quo diligens saltem et acutus typographus expedire se utcunque posset. Sed neutrum uspiam affirms Genebrardus. Igitur « si traditum » illud nihil est nisi Hervagiana editio Basiliensis, unius, ut constat, Billii manu, liturisque tam confusa, tam perturbata, « ut quam λέξιν καὶ φήσιν magis probaret, quam rejiceret, διερρήδην nunquam exprimeret, » quod ipse fatetur atque etiam scribit Morellus; cur insertæ passim atque suspectæ Billii seu lectiones, seu conjecturæ; cum fatente Morello, ne obscure quidem, nec ullo modo unquam expresserit, quid probaret, quid rejiceret? Denique quis Hercules ad hoc « Augiæ » plusquam « stabulum repurgandum? » Et tamen huic operi admovetur « præfectus correctionibus typographicis; » qui forsitan vix, ut fere fit, Græce legera norat.

Venia tamen digni videntur Parisienses editores, « Quid enim hic agas, » ut Morelli verbis utar, « ubi quam λέξιν καὶ φήσιν magis probaret, quam rejiceret diserte nunquam (Billius) exprimeret? Ubi non ubique, » quod aiunt in altera præfatione, « cum Latina interpretatione conveniebant emendationes et conjecturæ : ubi multa in textu' deleta, quæ idem Billius reponenda censuerat; et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erapt: » uno verbo, ubi nec Latina cum Græcis, nec Græca cum Latinis convenient. Quid agas, inquam, nisi, nec Basiliensis, quæ plerumque deleta aut perturbata, nec Billiana quæ dubia penitus et incerta, sed inconditum quoddam, informe et ambiguum opus edas?

Ecce jam, non « propositum, » non « consilium ac destinatio, » sed opera Parisiensem editorum. Hoc eorum opus, ipsis fatentibus. Hinc mirari subit qui falso Græcis inscriptum doctissimi Billii nomen doctos pariter et indoctos in errorem induxerit, ut in hac editione, Græca meliora quam in Basiliensi sibi persuaderent. Inde Gregorius sub falsi Billii nomine umbra neglectus ineulisque jacet, quia summa cura collatus cum mss. et emendatus a Billio temere prædicatur.

De correctione seu codice Billii.

Præ manibus habemus famosum Billii volumen, de quo tam mira Genebrardus, Morellus, aliqui prædican. Châardi primum, cui bibliothecam Billius legarat, tum Genebrardi, deinde in Petavii manus venit is codex. A Petavio senatore Parisiensi ad Richerios, Sorbonicum doctorem alterum, alterum medicum fratris ejus filium, demum ad bibliopolas transiit. Hunc emptum vir clarus, librorum et litterarum amans, D. Baron Senonensis metropolis canonicus et promotor, cum de nova Gregorii operum editione cogitare nostrum audisset Louvardum, ipsi statim ultra obtulit librum, atque etiam generosius misit.

Liber editus est Basileæ apud Hervagium anno 1550. « In ore, » non tantum, ut Morellus amonebat, sed intra lineas longe frequentius; « nec emendationes, conjecturas, lectiones » duntaxat, verum glossemata etiam, synonyms, et id genus alia, manu sua adnotavit Billius. Sed intra lineas ita plerumque hæc inserta, tam male picta, tanta confusione ascripta sunt, ut nec aperte, nec obscure, nulloque prorsus modo pernoscas, non dicam, quæ spuria sit, quæ germana lectio, sed ut ne divinando quidem assequaris, an illa lectio sit e manuscriptis eruta, aut e quibusnam, an glossa, an conjectura, an emendatio. Credo equitem, ne Billius ipse redivivus, quid sibi tum vellet, modo posset explicare. Pura puta sunt adversaria, in quæ aliud agentes scriptores cursim ac festinanter ex tempore mentem exonerant, sine serie, sine ordine, sine distinctione, ut nisi cito, aut perendie digerant, quid sibi voluerint, ipsi postea non intelligent.

Versionem suam primo quidem magna, tum secundis curis summa sedulitate Billius ad-

ornavit; ad idque consilii lectiones, scholia, glossas, conjecturas, emendationes in edito suo promiscue congesit. Verum de Græcis edendis, seu desperarit omnino, quod insinuat Genebrardus; seu quod verius, serio nunquam cogitarit; iis certe neque studium, neque curam ullam impendit; imo sic perturbata reliquit, ut quid rejiciendum, quid retinendum, ipsi editores nou potuerint agnoscere nec quisquam possit intelligere. Nunquam Græca Gregorii Opera edere destinatum illi animo fuit: et certe, si id serio cogitasset, si operi manum admovisset, si quid promovisset, cur eo statu saltem Græca Nazianzeni non reliquit, quo Isidori Pelusiotæ epistolas, quas e Billii schedis triennio post ejus obitum Græce et Latine Chatardus excudi curavit: imo quo statu reliquit centum viginti septem ejusdem Gregorii epistolas, quæ Græce pariter et Latine ipso pene quo mortuus est anno prodierent? Quid Chatardus, qui et in elogio Jacobi Billii, et in epistola ad Godesfridum Billium ejus fratrem, deposita apud se Billii inedita opera, « velut posthumos » quosdam « libros » pollicitus erat, hunc nobis unum, et natu majorem, et parenti chariorem, et merito præstantiorē invidit? Primo namque conceptus a Billio fetus hic fuit, vixque Græcæ lingua tyrocinia excesserat ille, « (a) Cum incessit ei cupiditas Latinitate hunc (Gregorium) donandi et av innumeris quibus scalebat mendis et salebris repurgandi. Totus erat (Billius) in Gregoriano illo opere, quod non immerito pistrinum suum, in quo diu ei molendum fuit, alicubi appellat. » Addit infra Chatardus: « Cupiebat et ipse (Billius) impense, dum superstes erat, ut Græcus sanctorum illorum Patrum quos transtulit, contextus ab ipso recognitus et ab innumeris mendis vindicatus recuderetur, maximeque D. Gregorii Nazianzeni... in quo castigando, convertendo et illustrando diu multumque se torsit... Sed hoc a bibliopolis nunquam consequi potuit, qui a Græcis et Hebræis edendis plane abhorrent. »

Id quidem impense Billius, et a primis fere Græcæ linguae tyrocinis cupiebat, nullus du-
lito: Operi par erat, et confusa licet parata materia, feliciter tamen perfecisset inceptum,
si spes edendi aliqua tum affulisset. Verum cum nulla affulgeret, in Græcis operæ tantum
collocavit, quantum interpretationi suæ conducere judicavit. Hoc fuit opus Billii circa
Græcum Gregorii: hic unus labor, « in quo totus fuit, » cui etiam immortuus est. Cum
autem Chatardus ait in elogio Billii: « Omnia D. Gregorii Nazianzeni Opera repurgata et
multo auctiora facta, conquisitis nimirum undequaque veteribus Græcis exemplaribus,
multisque ad eum missis... typis mandat, » etc.: ex his verbis discimus, quænam a Billio
« repurgata, » et cui rei « conquisita, » missaque exemplaria Græca; nimirum « castigandis,
recognoscendis, repurgandisque » pauculis Græcis, et Latinæ ipsius interpretationi
editionique Gregorii perficiendæ, qualem extrema manu politam moriens anno 1582 Billius
reliquit quæque anno sequenti e prelo egressa est: at Græcis orationibus, carminibus, et
epistolis plus operæ præterea nihil impendit.

Si Græcus contextus a Billio est « collatus, recognitus, repurgatus, castigatissimusque »
effectus, ut narrant Genebrardus et Chatardus; cur, quæso, viri docti Billioque conjun-
ctissimi opus « castigatissimum » præ cæteris mandari typis non curarunt? Ergone id a bi-
bliopolis consequi non potuerunt; qui recalescentibus paulo post Græcarum Hebraicarum-
que litterarum studiis, ipsius Nazianzeni plurima, tum Isidori volumen integrum, omnia,
Græce et Latine vulgarunt? Quin etiam haud ita multo post, ipsa Gregorii Nazianzeni omnia
aliorumque bene multorum opera Græce et Latine typis elegantissimis edita sunt. Unum
duntaxat addam: textus ille « expurgatus et castigatissimus, » quem Chatardus et Gene-
brardus viderunt, ille ipse est, quem exhibet emptum a D. Baron Senonensis metropolis
canonico, missumque D. Francisco Louvard exemplar; quod opportune servatum non ex-
edit. Hinc certo discimus correctionem Billianam nusquam extare, nusquam extitisse,
adeoque Parisiensem editionem non majori in honore, quam Basileensem habendam, de
qua Billius: « Hervagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque foedis erroribus scale-
bat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nul-
la propemodum pagina gravissimis mendis vacabat. Ὁλοσύμπατος, ut ita dicam, erat hæc pla-
ga. » Chatardus etiam hæc de Billio scribit ad fratrem ejus Laudunensem abbatem, cui Bil-

(a) Elog. Billii, epist. ad Godef. Billium, oper. Gregor. ed. an. 1585, p. 1550.

liarum Isidorum nuncupat. « Pudebat enim eum, quod Græcia... tam doctum, tam disertum, tamque faeuendum auctorem et oratorem suum haberet tam mutilum ac lacerum, tolque plagi copossum, ut semivivus relictus videretur. » Quæ cum vera sint, atque in Parisiensem editionem possint ratorqueri, ut ex dictis constat, inde quoque constare debet necessariam esse novam Operum Gregorii Nazianzeni editionem; maxime cum nulla sit quæ omnia ejus Opera contineat, nulla quæ non innumeris mendis scateat. Ad novam igitur Operum Gregorii editionem adornandam nostri sunt aggressi. Primus operi manum admovit D. Jacobus Frischius; quo paulo post extincto, operi successit D. Franciscus Louvard; verum tot tempestibus jactatus est ut rem infectam relinquere coactus sit. Tum partes illas suscepit D. Prudentius Maran, sed e transverso mors incurrens virum doctum abstulit, priusquam opus promovere, nedum perficere potuerit. Demum nos, licet impares tanto oneri, « in eorum labores, » inviti sed jussi, intravimus. Quid singuli in hac editione præstiterint, nunc exponendum.

§ II. QUID NOSTRI IN HAC EDITIONE OPERUM GREGORII ADORNANDA PRÆSTITERINT EXPONITUR.

Stadium istud qui prior ingressus fuerat, Jacobus Frischius morte statim est sublatus; quasdam tantum variantes lectiones reliquit.

D. Franciscus Louvard, qui successit operi, diu multumque insudavit, nulli pèpercit labori. Ardentis ingenii impetum seclusus, undeque conquirebat quidquid propositum suum juvare posset. Quo factum est, ut immensam rerum ad Gregorii editionem necessariarum copiam congesserit. Omnes pene editiones comparavit, sive Græcas, sive Latinas, sive Græco-Latinas; ad quas, « omnia, si paucula quædam excipias, » a se exacta suisse Gregorii Opera testatur. Has omnes longo ordine recenset, Basileenses, Billianas, etc., lectiones, quæ ad calcem editionum rejiciuntur: atque etiam si quas lectiones vel notas a viris doctis in ora librorum scriptas novit, tanta diligentia exquisivit, ut tandem repere rit. Famosissimum volumen Basileensis editionis, in quo lectiones et emendationes, quæ e manu Billii ad oras et intra lineas scriptæ sunt, sponte sua benigne obtulit, ut jam dictum est, vir clarissimus D. Baron. Aliud ejusdem editionis exemplar, « cum emendationibus et annotationibus scriptis manu viri docti » accepit a D. Naulin, viro cœlera docto, atque imprimis Scripturarum studio clarissimo, in curia Parisiensi advocate. Exemplar istud Hervagianæ editionis, in Heinsii Bibliothecæ catalogo Lugduni Batavorum edito an. 1682, p. 7, n. 129 inscriptum est. Lectiones et emendationes sunt eleganter pictæ, sed Anglum, Calvini discipulum, sapiunt, ni fallor. Quasdam emendationes, quas in ora Parisiensis editionis anni 1630, olim apposuit doctissimus de Barcos abbas Sancygiranus, describi et ad se mitti, emendationes quoque ac notas a doctissimo Tillemontio ad oram Parisiensis editionis scriptas, et a domino Tronchai oblatas exscribi curavit.

Tandem copiosissimas lectiones, quas e Regiis, Colbertinis Mazarinæisque manuscriptis collectas, ad oram Græco-Latinæ editionis Parisiensis anni 1630 manu propria appinxit vir doctissimus, ac de litteris Græcis optime meritus R. P. Combefisius, Dominicanus, ipse sua exscripsit noster Louvardus: cui præterea R. P. le Quien doctrina, eruditione, scriptis clarissimus, e Dominicana familia, Parisiis ad vicum Sancti Honorati, sui decus maximum ordinis, emendationes et notas censorias in Billianam omnem operum Gregorii interpretationem, ab eodem Patre Combefisio elaboratas benigne tradidit; et quidem eo majori benignitate, quod ipse pene statuerat edere Gregorium, propter singularem theologi affinitatem cum Damasceno, cuius tum editionem adornabat.

Primum autem nostro Louardo studium fuit scrinia bibliothecarum revivere, et quidquid e re sua erat describere. Scriptorum manu codicum tantam reperit copiam, ut in his diligendis operis plus insumplum, quam in inveniendis fatetur, atque ex iis immensam variarum lectionum copiam sive propria, sive aliena manu collegit.

His omnibus comparatis, præfationes, vitam auctoris, præfigendas singulis orationibus admonitiones, quidquid demum accuratam solet alque etiam debet editionem comitari, cumma diligentia ac celeritate parabat, alque eo progressu, ut fastigium operi imposuis-

set, ni continuis molestiis et impedimentis conflictatus fuisset. Demum incepto desistere coactus, nihil absolvit. Tum pependit interrupta Gregorii operum editio, minique ingentes operum. Minæ, inquam, ingentes operum; nam præter Grægorii Opera, Eliæ in novemdecim orationes, easque insigniores ac theologicas; Nicetæ item in sexdecim alias Orationes commentaria; Basilii, medio saeculo decimo Ecclesiæ Cæsariensis episcopi longe optimi scholiastæ, in duas supra quadraginta orationes scholia; demum simul cum operibus Grægorii, plus septem scriptorum, quorum ne quidem nota sunt nomina, fetus edere, immo præmittere statuerat. Pleraque parata erant, et quidem prelo maturiora quam ipsa Gregorii Opera.

Intermissum diu opus, tandem longo post tempore in nostri Prudentii manus pervenit, viri eruditione et laboribus Ecclesiæ utilitati impensis, nempe edendis sanctorum Patrum scriptis, clarissimi. Nemo certe e nostris ad Gregorii editionem concinnandam, et ad incepsum opus istud perficiendum magis idoneus. Verum suscepto operi serius manum admovit, nec multum acceleravit. Delectum quendam variarum lectionum, quarum florem libaverat, ejus manu scriptum, et plurima carmina, quæ stricta oratione verterat Billius, ab ipso solita oratione reddita reperimus.

Multum adhuc operæ et laboris imperiendum supererat, ad perficiendam Operum Grægorii editionem. Collati quidem erant manu exarati codices orationum, epistolarum et carminum; sed variae lectiones adhuc dissipatae, in chartis tantum descriptæ, nequid ad oram exemplaris edendi appicte. Quemadmodum priusquam domus aedificetur, res ad aedificandum necessariæ, materia, calx, cémenta, ligna, et quæcunque ædificanti sunt necessaria, præparantur; sic quæ ad editionem Gregorii necessaria, præparata quidem, sed nondum tractata et elaborata: variae lectiones sanandis Græci textus locis depravatis præsto erant, sed nondum adhibitæ; adeoque emendandus supererat textus, emendanda quoque Billii interpretatio. Concinnda erat vita Gregorii; ad quod opus fragmenta Gallica Tillemontii commentariorum, quæ omnes vitæ ipsius annos minime complectuntur, præcipue suppetebant. Notæ sive observationes, aliaque plurima quæ requiruntur ad editionem, nondum elaborata: hæc omnia pro viribus præstare conati sumus.

Primum id nobis studium fuit varias lectiones cum edito Gregorii t. xii Græco conferre, loca corrupta sanare, ut sua lexui puritas restitueretur, suusque nitor redderetur. Ad interpretationem quod spectat, Billius vir utriusque lingue perissimus, Grægorii Opera tam felici successu Latine redidit tantoque apud omnes in honore est ejus interpretatio, ut lemerarius certe auditurus sit, quisquis novam adornare teulaverit. Nihil tamen eo de Billiana interpretatione judicio deterritus noster Louvardus, aliam sibi elaborandam putaverat, et in verlendis duabus orationibus, nempe prima et secunda, al. 1^a et 4^a, rei periculum fecerat: verum mutata sententia incepto destituit, et Billianam interpretationem servare decrevit. Idem fuit consilium nostro Prudentio. Utriusque vestigiis iubarentes, eam e regione Græci contextus sartam lectam servavimus; et si quando a mente Gregorii Billiana interpretatio aberrare aut eam non satis assequi visa est, aliam textui inserere non dubitavimus, vel in notis subjicere, lectorem monendo. Id autem de orationibus tantum et epistolis intelligendum; nam de carminibus aliud fuit consilium. Cum enim Latina Billii carmina Græcis Gregorii carminibus non satis respondeant, visum est Græca pedestri sermone reddere, Latinis Billii versibus ad marginem inferiorem rejiclis.

Priusquam autem ulterius progrediamur, hic obiter exponeendum quinam sint manu exarati codices, excusi a D. Louardo, quibus usi sumus.

§ III. NOTITIA VETERUM CODICUM, AD QUOS GREGORII ORATIONES EMENDAVIMUS.

Plurimos et quidem probatissimæ notæ codices in consilium adhibuimus. Hos inter annos est Regius, olim num. 1809, nunc autem num. 510 tota republica litteraria famosissimus, qui solus e Gallicanis omnibus cunctas Gregorii orationes continet. De quo Billius: « Tuli, inquit, amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius Gregorii propemodum ætate scriptus esse videretur, qui præter epistolas et versus, omnia ipsius Opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incre-

dibili celeritate perlegisset, ex eoque innumera loca, quæ in impresso vitiōse legebantur integratati suæ restituisset, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appelle?) referendum habui. » Quan-tum festinaret Billius, hic ex ipso discimus, ac de Græcis « integratati suæ restituendis » eum non cogitasse, nisi quoad versioni suæ satis haberet.

Famosi illius codicis, omnium quotquot in Regia bibliotheca Græci asservantur ornatisimi, formam ex catalogo bibliothecæ Regiæ expressam oculis subjicere, nec molestum nobis, nec forsitan ipsi ingratum lectori. Membranaceus codex est, totus a capite ad calcem uncialibus litteris oblongis et ad sinistram paululum deflexis elegantissime descriptus, cum accentibus prima manu. Columnis duabus paginæ distinctæ: tituli orationum in membrana aurea exarati: singulæ ferme distinctiones majores, aut periodi, litteris aureis, pictisve figuris incipiunt. Initio imagines quinque paginas singulas occupant: primæ, ter-tiæ et quartæ membrana cœrulea; secundæ vero et quintæ, aurea.

I^a Christus in cathedra sedens, et sinistra manu librum resignatum tenens. In libro hæc leguntur: Εἰρήνην τὴν ἡμῖν δῶματι, id est, *Pacem meam do vobis*². Cetera deleta.

II^a Tres figuræ stantes cum diadematis et aliis imperii insignibus. In medio Eudocia Augusta, dextra sceptrum, sinistra globum tenens. Juxta duo filii; hinc Leo Despota, inde Alexander. Uterque sinistra globum gestat. Imaginem ambit lिंbus quidam cœruleus, in quo hi versus albis litteris sunt scripti.

Εὐχληματοῦσαν διπελόν σε τοῦ χράτους
Βότρυς φέρουσαν τοὺς γαληνούς δεσπότας
Βασιλείος πρόσχε Ρομαλων διαξ
Μεθ' ὧν προλάμψεις, Εύδοκια φωσφόρος.

Felicem te palmiibus vitem imperi
Racemos ferentem, serenos scilicet principes,
Basilus promovit Romanorum imperator
Cum quibus præfulges, Eudocia lucifera.

III^a et IV^a crucis dueæ aureæ gemmatæ cum simbriis utrinque pendentibus et hac inscri-p-tione IC XC νικᾷ. « Jesus Christus vincit. »

V^a. Tres figuræ stantes. In medio Basilius cum imperii insignibus. Dextra Elias prophete-ta, rosei seu lucidi coloris veste indutus, labarum manu elatum tenens, et Basilio quasi porrigens. Læva Gabriel archangelus, alatus et habitu imperatorio, diadema Basillii capiti impouens. Imaginem totam ambit inscriptio, seu tetrastichon, cuius versus primus dele-tus est: reliqui tres etiamnum legi possunt.

Νικήν κατ' ἔγθρῶν Ἡλίας ὑπογράφει.
Οἱ Ιαβρῆλ δὲ τὴν χάραν προμηνύων,
Βασιλειε, στέφει σε κόσμου προστάτην.
Victoriam de hostibus Elias designat,
Gabriel autem gaudium annuntians,
Ο Basili, coronat te orbis rectorem.

Ex his figuris apparet scriptum esse hunc codicem ante annum 886, quo anno obiit Basilius imperator, cognomento Macedo, maritus Eudociæ, Leonis Sapientis et Alexandri pater

Præterea in eodem codice una et quadraginta imagines sunt amplissimæ; totque cili-erant, quot orationes. Sed ex illis integræ novem desiderantur. Ex iis quæ supersunt no-vem decemve ad historiam ecclesiasticam, maxime Gregorii nostri, pertinent. Orationum ordo in hoc manuscripto ad chronologicum proxime accedit, initio maxime. Prima namque est, « in Pascha et tarditatem, » quæ male in editis XLII^a est.

Codicem hunc cum omnibus editis orationibus noster Louvardus collulit, quem his litteris designat b m, quia tempore Basillii Macedonis scriptus ipsique oblatus.

Longum esset ire per singula: sat erit codicum quibus usi sumus, quique a nostro Louvardo collati sunt seriem texere, cum notis quibus indicantur.

² Joan. xiv, 27.

Catalogus mss. codicum, quibus in emendandis Gregorii Operibus usi sumus.

NOTÆ INDICES.

REGII.

Olim	nunc.
a. 1914.	512.
b. 1916.	517.
c. 2296.	550.
d. 2297.	542.
e. 1915.	571.
f. 2311.	541.
g. 1820.	1173.
h. 2426.	858.
i. 2886.	984.
m. 1913.	573.
l. 2315.	570.
n. 2885.	996.
p. 1917.2.	525.
q. 1917.1.	518.
r. 1918.	516.
s. 2299.	554.
u. 2308.	524.
Vel Cypr.	
v. 2310.	540.
x. 2312.	553.
y. 1921.	526.
z. 2300.	556.
aa. 1809.	510.
ba. 2302.	552.
Chrys.	543.

Membranaceus, Francisci I Parisiensibus editoribus <sup>1ro. Maximam partem manu antiqua ineunte sæc. xi exaratus videtur.
 Olim Medicæus, ante annos saltem 700 videtur scriptus; sed Oratio in pascha et tarditatem, nunc 4, recentiori manu.
 Codex sæculo xiii eleganti manu scriptus, litteris aureis initio orationum, et picturis ornatus. E Bibl. Petaviana in Regiam transiit.
 Circa decimum sæculum; præfert nomen Joan. Gaddi.
 Olim Medicæus, xv sæculi.
 Codex optimæ notæ, olim Mazarinæus, ante annos 700 ad minus, scriptus elegantissime.
 Olim monasterii Cryptæ Ferratæ, anno 950 descriptus; inter multa sanctorum Patrum opuscula, septem Gregorii orationes continet.
 Duas tantum Gregorii orationes, variorum opusculis permistas habet: xii sæc. exaratus videtur.
 Chartaceus, xiv sæc.
 Membran. Basiliæ scholia in orationes Gregorii quadraginta quinque continens: xi, ut creditur, sæculo exscriptus.
 Chartaceus xiv sæc.
 Anonymi scholia in Gregorii orationes quatuordecim continens, xn sæc.
 x vel certe xi ineunte sæc. videtur exaratus. Longe optimæ notæ liber, qui passim ac ubique pene cum famosissimo cod. 510, olim 1809 consonat; vel eo etiam enuntiatur. Paucissimis alianuensium sphalmatis dehonestatur: xvi tantum orationes repræsentat. Ludovico magno, anno 1701, ab archiepiscopo Philippopolitano oblatus est hic codex.
 Membranaceus, Francisci I sub finem x sæc.
 Item Francisci I. Parisiensibus ll^{as}, x sæc.
 Meinbranaceus, xiii sæc. orationes decem et septem continens, quarum initio leguntur carmina argumentum explicantia: editis in omnibus fere concors. Henrici IV nomen et insignia præfert.
 Ante annos 500 exaratus, optimæ notæ, et optimis lectionibus refertus. Ideo hac nota, Cypr. quandoque designatus, quod Vanslebius hunc emit Nicosiæ in Cypri, et in bibliothecam Regiam detulit, anno 1671.
 Membranaceus, olim Mazarinæus, xiiii sæc.
 Olim Mazarinæus, novem tantum orationes habens, quibus Nicetæ commentarii accedunt, xiii sæc.
 Membranaceus, xi sæc. ex Oriente in bibliothecam Regiam, anno 1669 illustrus.
 Membranaceus, xiii sæc. Quibusdam orationibus addita sunt scholia.
 Celeberrimus codex, de quo supra dictum est.
 Membranaceus, xiii sæc. ex biblioteca Hurætii Boistalerii in Regiam illustrus.
 xii sæc. exaratus, et Ludovico XV oblatus a Chrysante patriarcha Hierosolymitanæ.</sup>

NOTÆ INDICES.

COBERT.

Codices olim Colbertini dein Regii.

Vel.		Olim.	nunc.
a. 1. 3062.		2294.	576.
b. 2. 2696.		3.3.	528.
c. 3. 2695.		5.5.	545.
d. 4. 4241.		1917.	977.
e. 5. 2776.		2891.	3.5.
f. 6. 2792.		1918.	529.
g. 8. 2194.		5.5.	547.
h.k. 8. 1542.		2308.	4.4.
i. 9. 642.		2297.	575.
l. 10. 929.		2.	2.
m. 11. 4248.		2301.	569.
		3.	3.
		1914.	532.
		5.	5.
		2548.	766.
		5.	5.
		2308.	515.
		5.	5.

Alii codices manuscripti.

- Or. 1. 74as inter cod. mss. Oratori Domini Jesu in vico Sancti Honorati, Paris.
 Ica. 65as inter mss. cod. collegii Ludovici Magui, via Jacobæa.

- Pass. Cod. mss. eminentissimi cardinalis Passionæ.
 Vat. Cod. mss. ex bibliotheca Vaticana.
 Coisl. Cod. mss. D. de Coisl, nunc in bibl. S. Germani a Pratis.

Codices excusi.

- Ald. Aldi Manutii editio anni 1516.
 Bas. Basili Scholiastæ lectiones.
 Bil. Billius, Billianæ editiones, ac lectiones mss.
 Bod. Bodleianus codex in Montacutio.
 Comb. Combeſſis lectiones.
 El. Cret. Elias Cretensis.
 Gab. Gabrielii lectiones.
 Heins. Heinsiani codicis lectiones.
 Herv. Basileensis editio apud Hervagium, 1550.
 Leuv. Leuvenklaii editio.
 Mont. Montacutius.
 Ox. Oxoniensis codicis lectiones apud Montacutium.
 Par. Parisiensium editio 1609 ac deinceps.
 Sav. Savilius.
 Sancig. Sancigyranensis emendationes.
 Sch. Andreas Schotti in Montacutio Schedæ.
 Syr. Syrleti mss. in Bill. lect.
 Th. Codex mss. D. Thomson in Montac.
 Till. DD. Tillemontius.
 Tr. Codex mss. S. Trinitatis apud Montac.
 Vag. Vaquerii codex in notis Parisiensibus.

Hi sunt libri majoris momenti, tam manu scripti, quam excusi, quorum subsidia novam Gregorii Operum editionem adornare, incepitunque opus et diu interrumptum prosequi et absolvere tentavimus. Multo plures codices manuscriptos evolvimus, quorum seriem integrum ibi texere longum fuisse: præcipuos designare satis visum est; cæteros accervatum generali nuncupatione in notis appellavimus, maxime dum in eamdem lectionem convenirent. Optimas quasque ex omnibus variis lectionibus selegimus, easque vel textui inseruimus, ut corruptis mederemur, si eas in contextura referri vulnus postulavit, apposita ad marginem nota quæ lectorem emendationis commonefaceret, vel in margine inferiori subjecimus. Sunt aliquando longiores notæ, cum explananda difficultas occurrit, vel spinæ, quas sibi non recidi lector ægre ferret. Orationum, quæ ordine temporum collocantur, fronti præfixæ sunt admonitiones, in quibus tempus quo habita quæque est astruitur, et argumentum exponitur. Exspatiantur ille nonnunquam fortassis longius, sed rei gravitas, vel difficultates, quæ intra notarum angustias concludi vel dissolvi non poterant, brevioribus esse non permisit. Orationes in capita, seu numeros divisæ, ac temporum ordine sunt collocaſ. Minutus autem earum numerus, nedum auctus: quippe ex illarum numero resectas qualuor, inter spurios fetus amandavimus. Geminæ quoque ad Cledonium litteras, et unam ad Nectarium ex orationum classe remotas, ad propriam sedem inter epistolas revocavimus.

Tandem præfari desinam, postquam virorum doctorum, qui amicam porreverunt manum, officia commemoravero. Primus sese offert vir e Regia numisinalum, inscriptionum, humaniorumque litterarum Academia clarissimus, ejusdemque Γραμματεὺς, D. Bupuy, in quovis scientiarum genere et linguarum, maxime Græcæ, versatissimus et peritissimus; qui non perfunctorie, sed diligenter censoris vices agens, singula prout subjecta prelo exhibant folia, nihil cunctatus, ea legere solitus et expendere; atque ut vir ille bonus et prudens, de quo Horatius, culpabat dura, mutanda notabat, ambiguae dicta arguebat, parum claris addere lucem monebat, etc. Quantum ipsi debeamus vix dicere, nedum gratias, quantas debemus, possimus referre.

Vigilantissimi et doctissimi Regiæ bibliothecæ curatores, D. Caperonier et D. Brjot, ditissimum hunc thesaurum peramanter pro more reserarunt; nec modo uti permisérunt, sed et manu exaratos codices, quos vellem, ad nutum benigna manu suppeditarunt.

Vellem sic ego cunctis, qui suppetias contulerunt, imprimis bibliothecarum præfectis, non tantum Gallicanarum, sed etiam exterarum, grates pro suis in nos beneficiis dignas rependere.

Eminentissimus cardinalis Passionæus, qui dum vivere litteras amabat et lovebat, litteris ipse ornatissimus, his nostris favebat studiis, ut argumento sunt plures datus ad nostrum Franciscum Louvardum et Prudentium Maranum litteræ, quibus propensa in nos nostraque studia, ac contestata humanitas, et amor litterarum, quas ipse non colere solum, sed ornare studebat. Per multas ex variis codicibus manu scriptis, non tantum sue ipsius bibliothecæ, sed etiam Vaticanæ, lectiones varias, tam orationum, quam epistolarum, atque etiam carminum describendos eleganter, ipsisque mittendas curavit. Ad opus strenue agendum cohortabatur, significans summum pontificem (is erat felici memoriae Benedictus XIV) in magno hujus editionis esse desiderio, et Sanctitatem Suam una secum de illo opere frequentem habere sermonem.

Insignis abbatæ S. Germani bibliothecarius, e charissimis nostris sodalibus unus, D. Patert, ex pluribus codicibus scriptis manu, non tantum S. Germani, sed etiam Regis, Claromontanæ, etc., varias lectiones, et quidem elegantissima mano et sagaciter descriptas liberaliter subministravit D. Prudentio Maran. Alias quoque alter e nostris, a se descriptas, D. Andreas Brion pérmanenter obtulit.

Nec tacitum relinquam dilectissimum sodalem D. Danielem Labbat, qui diligentissime et multo labore indices locupletissimos adornavit, nec D. Dionysium d'Olive, qui menda typographica corrigendi libenter in se curam suscepit, et operam studiouse prosecutus est. Jam faxit Deus ut noster hic quantuluscunque labor in usus cedat Ecclesiam catholicæ, cui quidquid fecerim totum consecro, quidquid scripserim totum submitto.

SECUNDA PARS.

DEFENSIO GREGORIANA.

§ I. DEFENSIO GREGORII ADVERSUS TOLLIUM.

Plures non tantum ex heterodoxis, quod mirum non est, sed etiam ex Catholicis, Gregorio parum æquos se præbuerunt, imo eum conviciis lassere, calumniis atque etiam falsis criminibus insimulare ausi sunt, quorum petulantiam frangere et contumelias juvavere. Singulorum tamen calumniis et dicteriis in Gregorium refellendis non immotabor. Missis igitur Dallæi, Clerici, Basnagii, etc., sat erit Tollium qui eos imitatus est, castigare, et diluere quæ adversus Gregorium falso et invèrecunde scripsit. Is quidem in scriptis Theologi versatissimus, sed in auctorem iniquissimus, tam multa hac illuc, tamque injuriosa viro sancto sparsit in argumentis et notis quorundam carminum, quæ ipse vulgavit anno 1690, ut omnia proferre longum foret: præcipua tamen delibare, et falsa ostendere, animus est.

Primum quidem in argumento, sive « causa scripti » carminis, quod Gregorius « de se ipso et adversus episcopos » condidit, quodque Tollius Græce primus vulgavit, sic amaris talibus poemati carpit: « Cum vero omni vita, tum et cultu victuque monachum potius severissimæ integritatis, quam tantæ dignitatis ageret ac referret episcopum; ad hæc et alios ob eruditionem defensamque SS. Trinitatis doctrinam spiritus gerere videretur, Ciceronianæque imbecillitati affinis, ut ille consulatum suum et expulsum urbe Catilinam omnibus tantum non horis memorabat, ita et ipse contusos Arianos et suam Triadem assidue prædicaret, ingentem sibi quorundam suorum presbyterorum, aliorumque episcoporum conflavit invidiam ... Sero sapient Phryges. Gregorius, qui promptissimum hunc assensum non exspectarat; propria se captum videns ingenuitate animi, quanquam statim facti penitiebat, pudore tamen adductus, in sententia persistit ... Hinc statim natæ hæ querole, hinc illæ, ut ita dicam, lacrymæ et cæteri threni, in quibus et patientiam, et animi robur, ac moderationem in tam probó viro desideres ... Ciceronem sane nemo

melius expressit vita; moribus, eloquentia, fortuna, usque in-exsilium; et in exilio, uter mollior vix quisquam dixerit. »

Neque vero his contentus Tollius, Gregorium adhuc gravius perstringit in notis ad carmina a se vulgata. Ad primum versum carminis adversus episcopos (p. 4) : « Est in hisce vir, inquit, sanctissimus aliquid humani passus; optimi quidem consilii atque voluntatis, sed in ferendis injuriis aliquanto quam oportebat mollior, minusque a conviciis et acerbitate, quæ Christianum dedecet, temperans. » Quin et hæc scripta esse dixerat Tollius, aucto ex pœnitentia et adversorum ludibriis dolore, irritatique inde in hanc veluti vindictam ægri jam nimis animi perturbatione. Ad versum 18 ejusdem carminis, ubi ait Gregorius : « Neminem in iis quæ dicam indicabo; attamen », inquit Tollius (p. 5), « id carmine de vita sua impigre et peracerbe fecit; » id est, nominavit. Addit insuper Tollius (p. 6) : « Ita exacte iis designatis, quos perstringit, ut nominasse non opus fuerit; sed et sibi Maximum nominat... ejus comam adeo satyrice exagitat et adeo aspere, ut nihil supra. Quid? inquit, laqueum proponere inimico ad suspendium, ut nihil de conviciis istis dicam, hominisne est Christum sectantis? Non videtur. Denique » ad carminis 5, vers. 1, (p. 84) « Capistrum ori suo impositum, præreptamque docendi publice facultatem Gregorius gravissime tulit et... acerbis questibus deplorat; ergo nunc in adversarios suos, qui eum malis artibus ad episcopatus abdicationem compulerant, satyrice invehitur. »

Gregorio æquior non fuit Dupinius, qui de eo talia scribere non est veritus (a) : « Gregorius quidem piissimus fuit, sed homo paulo minus consideratus, et negotiis ineptus. Tanto solitudinis desiderio flagrabat, ut nullo, quod ab ea retrahebat, officio diu fungi posset. Agredi res arduas, moxque susceptas relinquere pernix. Cum tres episcopatus habuerit, ne unum quidem legitime habuisse dici potest. Ingenio erat Gregorius moroso et satyrico, et ita ad jocandum procax ut nemini parceret, ac ne quidem episcopis, quibus erat apprime infensus. Ita, quem impense prius laudarat, Maximi famam atris admodum et ad stuporem infuscavit coloribus ac denigravit. »

Vellel ut eruditii viri qui hæc de Gregorio sentiunt et dicunt, nomina eorum, quorum famam maligno dente prosciderit, in medium proferrent. Nam quod spectat Maximum, quem unum opponunt, nihil moror. Interea vero nobis fas est his conviciis et calumniis omnia Gregorii opera tam orationes, quam epistolas et carmina opponere. Legantur, inquam, orationes, maxime quas habuit de moderatione in disputationibus servanda, etc. Legantur epistolæ, in quibus, velut in filio, parentis imago resplendet. Ibi liberales joci, jucundissimæ in jocando lepos, argutiae meræ ac venieres, sed satyræ nullæ. Legantur epistolæ ad Theodorum et ad Theoctenum (b), quorum iram, desideriumque vindictæ suo ipsius exemplo comprimit. Legantur eliam carmina (c) : legantur, inquam, vel ea ipsa unde calumniandi ansam arripuit Tollius. Hanc sibi statim regulam statuit Gregorius : « Conviciis quidem exagitare fas non est quemquam; et ut homines cuncti ab eo abhorrent, ita peculiariter ipse vitium hoc odi. » Vel, ut ipse vertit Tollius (p. 5) : « Neminem vero in his quæ dicam, indicabo, veritus ne quemquam calumniari videar; quæ res et per se illicita est, et mihi præ primis exosa. Non enim quemquam designabo, ne proferre videar in lucem quæ occultanda erant. » Et paulo post (d) : « Et quinam sint mali patebit deinceps, ubi meam orationem oppugnans manifesto te tuimetipsius accusatorem declaraveris. » Nimirum, ut cum Tullio loquar (e), « ego neminem nomino. Quare irasci nemo mihi poterit; nisi qui ante de se voluerit confiteri. » Quæ verba Hieronymus ad Nepotianum (f) de clericorum vitiis et ipse disputans usurpat, ut ad Rusticum (g), ex prologo libri tertii, Phædriana : « Qui generalem de vitiis disputationem in suam referunt contumeliam... suam indicant conscientiam; » vel ipsissimis Phædri verbis elegantius, « stulto nudabunt animi conscientiam. » Unde Hieronymus contra Rufum generaliter pronuntiat (h) : « Quando sine nomine contra vilia scribitur; qui irascitur, accusator sui est. »

(a) Bibl. eccles., t. II, p. 655

(e) Pro lege Manil., c. 13.

(b) Epist. al. 81 et 198.

(f) Hier. ep. 35, t. IV, par. II, p. 266.

(c) Carin. de seipso et adversus episcopos, v. 19
et seqq.

(g) Id., libri..., epist. 95, p. 771.

(d) Vers. 29.

(h) Adv. Ruf., lib. I, t. II, part. II, p. 361.

Conticescant igitur alque erubescant, qui Gregorio crimina inferunt, quæ oderat, et a quibus « peculiariter abborrebat. » Neminem quemquam conviciis, vel satyris lacerassit, nec nisi generalis ejus de vitiis est disputatio. At nominavit Maximum, inquies. Quidni nominasset Proteum illum, lupum, Christiani orbis totius fabulam, notumque perturbatorem? Hoccine demum est denigrare hominem? Hoccine famam ejus atris admodum et ad stuporem coloribus infuscare? Imo vero, qui talia fatur, niyem aspergit nigredine, ut Æthiopem lavet; et viro sanctissimo infamiam inurit, ut perditam impio famam restituat. Quid quod longe graviora de Maximo reticet Gregorius?

Verum (a) « cæsteros ita designat, ut nominasse non opus fuerit. » Fatalem id quidem. Qua vero cautione, quæso, attendas. Primo namque, ne in episcopalem ordinem dicenda derivarentur et redundarent admonet Gregorius: « Non omnium, inquit (b), mentionem faciam... Nam multos etiam novi, de quibus loquendum est honestius. Verum quisquis improbus est, et plusquam improbus, vinci se domarique patiatur (c). Mali quidquid est vulnerabit orationis gladius; imo sicarios et homicidas, qui falsis sermonibus alque fragmentis, » pastores ipsamque doctrinam infamantes, « innoxium animarum sanguinem effundebant. » Verbo dicam, lupos pastores insectatur, doctores spurios et adulterinos. Putasne vero nunquam licere, laudabile nunquam esse, ovinam pelle ac larvam lupis detrahere, ut detecti cognoscantur? « Si reipublicæ interest cognosci malos; » profecto interest Ecclesiæ, minus catholicos, falsosque pastores cognoscere. Et qui larvam detrahit, ut cognoscantur, ne mactent et furentur, is laudabilis est.

Id præstitit Gregorius, qui posthabito privato commodo, pericitantium saluti animarum Ecclesiæque totius consulens, in improbos et vitia calamum strinxit; nihil nisi charitatem, nisi pacem spirans (d). Ista flens potius quam mordens scripsit; imo « ludens » non-nunquam, quia ridiculum acri res fortius ac melius plerumque secare noverat. Miror virum, alioqui ingenio perspicaci, lusum non intellexisse, ubi Gregorius, dubium de coma quid faciat ac propemodum desperantem cynicum singens, sermone jam tritum ei proverbium festive suggerit: « Reliqui tibi præter malam crucem jam video nihil. » Quis vanam Tollii (e) exclamationem risu non excipiat? Cui, inquam, risum non moveat hæc verborum Gregorii acceptio? « Quid? Laqueum proponere inimico ad suspendium, hominisne est Christum sectantis? » Quis, enim mitior Gregorio? Etiamsi scripta tacerent facta, ipsa Maximi historia, acta concilii, sicarii, lapides quos exceptit, nec quemquam ulcisci passus est.

In his quæ objiciuntur Gregorii carminibus, nihil, aut fere nihil quod in *Apologetico* suo et alibi passim ad populum orationibus non reperiatur; imo nihil quod in suis *De sacerdotio* libris non scripserit paulo post Chrysostomus. Non igitur animi « imbecillitate, » non « ægritudine, » non « impositi capistri » dolore; non abdicati « poenitentia » episcopus, quæ nulla fuit, illa conscripsit Gregorius. Fragmenta hæc sunt ab heterodoxis prolata, male a quibusdam Catholicis repetita. Apage ergo, Tollii, lepidam hanc tuam, imo injuriosam in Gregorium comparationem, qua Theologum cum Cicerone componis; hoc est, « ita animo perculo et abjecto, ut sine sermone ullo, sine cogitatione ulla jaceret, » ut « (f) mentis errore teneri » vulgo crederetur (g). Quid confers violentum coactum Tullii exsilium, cum voluntaria Gregorii, et expedita, atque etiam extorta ab imperatore, et omnium æstatum admiratione digna, Constantinopolitanæ sedis abdicatione? (h) Quid puerum tantum non ejulantem, et fletibus, ne scriberet, « impeditum, » cum athleta et gloriose « confessore » componis(i)? Legesis omnes ad Atticum epistolæ, quæ libro tertio continentur, Liviique Historiarum librum cxx, et tuæ te pudeat comparationis.

Denique quid ambitiosa illa Ciceronis et usquequaque fusa jactantia, cum assidua, cum modestia, cum necessaria et religiosa prædicatione Trinitatis? Quid Christi ad Belial?

(a) Toll. not. ad v. 21 carm. 1, p. 6.
 (b) Vers. 23 et seqq.
 (c) Carin. al. 12, v. 12, 15-17.
 (d) Carin. al. 1, v. 6.
 (e) Vers. 839.

(f) Ad Attic., lib. III, epist. 2.
 (g) Ibid., ep. 12.
 (h) Ibid., ep. 14.
 (i) Ibid., ep. 10.

Quid hic theologo sanctissimo cum oratore profano? Quid humilitatis Christi discipulo, cum turpi et abjecto gloriæ mancipio, quem gloriolam, veritatis dispendio, corrogare non pudet? *Ardeo*, inquit epistola ad Luceium (a), « cupiditate incredibili. . . . nomen ut nostrum illustretur, et celebretur tuis.... Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornas ea vehementius etiam quam fortasse sentis. . . . amorque nostro plusculum etiam, quam concedit veritas, largiare. » Item ad Atticum epistola 58. « Epistolam, inquit, Luceio quam misi, quares meas ut scribat rogo, fac ut ab eo surhas; valde bella est: eumque ut approparet adhorteris, et quod mihi ita se facturum rescripsit, gratias agas. » Quis tulerit cum hominem tam glorioso Gregorium componi? Nequidem ratione eloquentia comparari posse concederem. Argutum namque, acutum, et plane laconicum scribendi genus, seclusus est Gregorius: Tullius vero, ut scribit auctor (pag. 78), « obstetricis animorum » Edm. Richerius, « Asianus et redundans » potius quam atticum et pressum affectavit. In Dialogo de oratoribus, « clumbem et enervatam Ciceronis eloquentiam » vocal Brutus. Diutius forsitan iis refellendis imminor, quam ridenda potius et contemnenda, quam serio erant refellenda. Verumtamen cum lectores nonnulli sint, quibus plus religionis quam scientiæ inest, et quorum conscientia infirma ac timida lœdi posset carminibus adversus Maximum et episcopos scriptis; juvat hos ex animis scrupulos evellere, quinam illi sint episcopi, quos exagitavit Gregorius, ostendendo; ut merito exagitatos, atque etiam dure increpitatos, quilibet intelligat.

Primo quidem nemo nescit correctionis fraternalis præceptum esse tam in veteri quam in nova lego: « Non oderis fratrem tuum, » ait Moyses³, « sed publice argue illum, ne habeas super illo peccatum; » Matth. xvii, 16, 17: « Si autem tu non audierit (frater tuus), adhibe tecum adhuc unum, vel duos testes.... Quod si non audierit eos: dic Ecclesiæ. » Quin et ante legem scriptam, naturæ vi et charitatis, eo quisque officio tenebatur, imprimis præpositi, parentes, magistri, pastores. Ab ipsa enim natura et charitate, qua proximi salus nobis cordi esse debet, hujus præcepti necessitas fluit.

Potest itaque, atque etiam debet et tenetur, qui scientia, dignitate, et officio eminer, arguere peccantes, « dure » etiam interdum « inerepare, » maxime « ut sani sint in fide⁴, » ut vitentur improbi⁵, idque nominatim ut discipulus, quem diligebat Jesus⁶; vel graphicè, ut apostolorum Princeps⁷, ac Jud. 8, perstringere, atque etiam publice traducere. « Manifesta enim peccata, » ut inquit Gregorius alter et ipse Magnus (b), « non occulta correctione purganda; sed palam sunt arguendi, qui palam nocent. » Apostolo præcipiente: « Peccantes coram omnibus argue⁸: » quod Christus docuit et fecit, « acerbe et amare, » ut ait Augustinus (c); « sed amando, » quos arguebat Judæos. Hoc a prophetis et apostolis egregie præstitum nemo nescit.

Ecclesiæ certe interest « hypocritas, falsos propnetas, » lupos sub ovina perle latentes dignosci, ut in odiuni adducantur et fugiantur a simplicioribus, ut nemini noceant (d). Hæc omnia charitatis erga proximum, erga Deum et Ecclesiam, officia fuere in Christo, in Joanne, in Stephano, cui « lingua farox, lene cor; » qui « saviebat et amabat. » Hæc etiam in Theologo aliisque viris sanctis, quos aliquando Dei gloria, zelus domus Dei, imminentia simplicibus mala, oppressa calumniis innocentia, religio, acrioribus verbis impios exigitare compulerunt, charitatis officia fuisse dubium non est.

Nunc qui et quales fuerint episcopi, quos Gregorius in carminibus exagitat, et quam facies Ecclesiæ totius fuerit, dicamus (e). Theodosius magnus anno 380 sacro fonte ab Ascholio Thessalonicensi episcopo iustratus « aureum ad populum urbis Constantinopolitanæ » edictum dedit, quo sancivit « judicandos plectendosque hereticos, » qui « quam pontifex Damasus Petrusque Alexandriæ episcopus sequebantur, fidem non amplectentur. » Tunc itaque in palatium redeunte ac dominante catholica fide, ad eam quoque rediere

³ Levit. xix, 17. ⁴ Tit. 1, 13. ⁵ II Tim. ii, 17; iii, 5. ⁶ III Joan. 9. ⁷ II Petr. ii, 1 sqq. ⁸ Jud. 4. ⁹ I Tim. v, 20.

(a) Cicer., Ep. fam., lib. v, ep. 15.

(b) Greg. Mag., ep. 17, lib. xiv, tom. II, pag. 1280.

(c) Aug., sermon. 317, tom. V, p. 1270.

(d) Aug. sermon. 315, tom. V, p. 1262.

(e) Socr., lib. v, c. 6; Soz., lib. vii, c. 7; Cod.

Theodos., tit. 1, leg. 2. Gothof.

et alicui p̄ssules, qui ex principum favore metuque penduli, omni facile vento doctrinæ circumlati, dubio animo et fide, momento huc illuc impellebantur : « Misera, inquit Gregorius (a), et abominanda vitæ ludibria: quod fidem attinet, partem in utramque parati, non Dei legum, sed temporum observantes. Euripi doctrinæ, hinc inde reciproce fluctuantes, adulatores, dulcia mulierum venena, parvis leones, at rerum potentibus canes. » In carmine *De vita sua* « aleatores » vocat hos episcopos, χαρισταί, charæleontes, κάκαιλεόντων, καὶ τρόπον πολυπόδων.

Tales episcopi, qui inter Arianos et Catholicos medii, utriusque parti, pro temporum ratione, se venditabant, ab Ecclesia cum episcopatus dignitatisque, quam obtinuerant, honore et gradu suscepti, improborum jam episcoporum ita numerum auxerant, ut bonis episcopis, atque etiam in conciliis aliquando prævalerent. Hinc illæ Gregorii, qui zelum et indignationem continere non valebat, justæ querelæ. Hinc suam ipsius, vel suo potius nomine, collegarum in sacerdotio facilitatem in hujusmodi episcopis admittendis deplorat his verbis (b) : « Proposuimus voce præconis, pro foribus sanctuarii omnibus denuntiavimus : Ingrediatur qui volet; bis licet, aut etiam sæpius fidem, pro occasione, mutaverit. Adest tempus nundinarum, nemo abeat nihil operatus, » etc.

Quisquis hæc et alia similia in aliis Gregorii carminibus legerit, is profecto intelliget quinam fuerint episcopi, de quibus tacere non potuerit, nec debuerit. Excusandæ tam præpostoræ benignitati ac facilitati tales episcopos admittendi, Alexandrinæ synodi anno 362 habitæ, vel certe Athanasii de recipiendis hereticis decretum procul dubio prætentabant. Verum, ut observat Annalium eminentissimus parens, Alexandrinis Patribus « magna ratio, quod multiplex illorum, » qui recipi jubebantur, episcoporum « numerus esset, qui in concilio » Ariminensi, vel nescientes, vel coacti, Arianis consenserant; ipsique, qui ab Arianis partibus tum redibant, sincero veritatis amore odioque perfidiæ, quippe qui sub Juliano Apostata ad id adduci videbantur. Præterea, ut ait Hieronymus (c), « huic assensus est Occidens; et per tam necessarium concilium, Salanæ faucibus ereptus est mundus. »

Longe vero dispar ratiæ sub Theodosio, aliaque Ecclesiæ facies. Ex iis enim episcopis, qui spe vel metu redibant, plerique omnes ab Arianis, Constantio mortuo, desciverant, hisdemque iterum sese adjunxerant sub Valente, « bis ac sæpius, » ut ait Gregorius; « fidem mutantes, et alearum instar, » aut arundinis momento versati. Unde facilitas illa episcopos lapsos recipiendi, quæ Hieronymo teste (d), laudi Athanasio quondam, vicio probroque tunc data est Petro Alexandrino præsuli. « Præsto » ei concilio, inquit Baronius (e) de concilio generali Constantinopolitano primo loquens, « fuerunt plures ex illis, qui antea, Valentis tempore, pulsis orthodoxis, Arianorum favore, vacantes sedes accèperant. Hi enim tempori inservientes, sub catholico imperatore sæque catholicæ fidei defensores se præbuere, cum antea vel gratia ducum exercitus, vel favore aliorum magistratum, in episcopatum omnino licet indigni nihilominus irrepsissent. De quibus omnibus fusius ipse Gregorius Nazianzenus. » Hæc Baronius, qui, expressa horum episcoporum imagine, sic prosequitur (f) : « Intelligis, puto, quales, exceptis paucis, tunc esse solerent episcopi Orientalis Ecclesiæ; quomodo fidem habere consueverint pro ratione temporis mobilem, et nonnisi ad privatum commodum accommodatam. Cujus quidem rei non Gregorius duntaxat, sed et Basilius suis scriptis locuples testis accedit, ut suo loco superius est demonstratum. » Alios bene multos adhibere testes, maxime Chrysostomum et Hieronymum, poterat Baronius; qui, postquam narravit quam male atque indigne Gregorium habuerint : « Ex his, inquit (g), disce alia, nempe quam vera sint quæ in eodem Gregorius conscripsit. »

Id quidem optime et apposite auctor eminentissimus. Nam palam, vivis illis et audien-

(a) Carm. 1, Toll., v. 334-338.

(d) Chron. an. 374.

(b) Carm. 1 *De vita sua*, v. 17-27.

(e) An. 391, § 22.

(c) *Dial. adv. Lucif.*, tom. IV, part. II, pag.

(f) § 49.

362.

(g) § 82.

tibus, vates sanctissimus vera se dicere professus est nec quisquam ausus est contradicere : « Ος σφόδρα χρώμετ' ἀνάξιοις τοῖς προστάταις ! Βοήσομ' οὐ ψευδῆ μὲν, οὐχ ἔδειτα δέ (a). » Quam indignos habemus antistites ! Elatiore quidem voce dicam, non falsa quidem, sed auditu non jucunda. » Si vera hæc sunt, ut vera esso constat ; quis tam gravia, tam aperla Ecclesiæ probra atque scandala, simpliciorum dispendio et periculo animarum, tacenda audeat asserere ? Quid ? quod multo pejores adhuc erant illi, de quibus loquitur Gregorius ? Nam de iis Gregorius pleraque tacet. Maximus, qui cane pejor et angue, ac vipera fabulosa, quæ se foventem in sinu enecavit, omnes facile sceleribus, iisque publicis, et impudenteria superabat. Ipsi non dissidentur adversarii. Unde mirari subit, cur Tollius, qui huic monstro parcitum vellet, Juliani Apostatae non etiam contra Gregorium defensionem ausus sit suscipere. Verum, quod ausus non est Tollius, audet clericus, quod mirum non est ; imo e Catholicis, quod luctuosum valde, sunt nonnulli, quorum nomini parco, qui Apostatae adversus Theologum patrocinantur, atque Juliani laudes prædicare non verentur.

Plures etiam ex orthodoxis episcopis viiiis gravibus laborantes, quorum minimum erat « ignorantia, quæ quidem ipse malum est » (b), & γνῶται γέρων κακὸν μὲν, ἀλλ' ἡστον κακόν qui vix baptismō expurgati, « priora vitia, » (c) τὰ πρὸν κακά, virtutes nullas ad episcopatum afferabant. De his sic habet Gregorius (d) : « Pudet me quidem dicere quo pacto res nostræ comparatæ sint, sed canam tamen. (e) Cum ordinati constitutique simus virtutis doctores, omnium malorum officina sumus. (f) Antistes facili momento reperitur, qui nihil antea præstiterit, et novitius ad dignitatem accedit. (g) Res divinæ modo sunt jactus alearum, cuborumque.... (h) Heri oratoris munere fungens, jus fasque venale habebas.... (i) nunc autem subito judex et Daniel factus es.... (j) Ne vestimentum quidem tam facile mulares quis queat, ut tu mores mutas.... (k) Heri Simon Magus eras, hodie Simon Petrus. Heu nimiam celeritatem ! Heu ! pro vulpecula leo prodisti. » Ii sunt episcopi de quibus in carmine *De vita sua* scribit (l) : « Hoc brevissimum dari potest præceptum, et optimum ne salute excidas documentum, ut qua illi præmeunt, ne sequaris : quorum thronus accusator est morum ; et cancelli alque supercilium potius quam vita hos a plebe secernunt. » Horrida sane hæc pastorum bujus temporis imago ; quos ea tantum ratione utiles dicit Ecclesiæ Gregorius, ut, quo non eundum sit, eorum exemplo fideles agnoscant.

Elegantjam nunc adversarii. Vel hæc falsa esse probent, vel contendant ea non esse bujusmodi, quæ acri et publica etiam reprehensione digna videantur ; vel, si vera esse fateantur, quod quidem fateantur necesse est, ostendant a nemine unquam, ne quidem a pastoribus, etiam episcopis, ita debere, aut posse, illæsa charitate, exagiteri : quod sacris Scripturis adversatur, et fraternæ correctionis præceptum evertit. Salutaris enim pudor nonnunquam incutiendus, et peccantes corripiendi sunt, tum propriæ ipsorum, tum salutis eorum causa, quos scandalis, prava doctrina, pravisque exemplis pessundant. « Quasi tuba, ait Scriptura », exalta vocem tuam, et annuntia populo meo sclera eorum, et domui Jacob peccata eorum. » Reis ergo annuntianda sunt peccata ; justaque, necessaria et sancta indignatio et verborum acrimonia ; nec injuriosus et contumeliosus est habendus, qui duris et probrosis increpationibus peccatores coeret.

An vero Gregorius, Chrysostomus, et alii passim viri sancti, non noverint, quæ illa sit ascerbitas, quam Christus damnat, quæ maledicentia ; quid sit alicui detrahere, quid denigrare ? Quam iniqui sanctorum nos sumus estimatores ! Ab iis exercendi zeli et correctionis leges accipiendæ, non a nobis dampnandi, qui eodem spiritu non agimus et igno-

^(a) Ies. LXXXI, 4.

(b) *Adv. episc.*, v. 357, 358.
(c) *Ibid.*, v. 331.
(d) *Ibid.*, v. 446, 448.
(e) *Ibid.*, v. 361 et seq.
(f) *Ibid.*, v. 393.
(g) *Ibid.*, v. 394.

(g) *Ibid.*, v. 396.
(h) *Ibid.*, v. 415.
(i) *Ibid.*, v. 419.
(j) *Ibid.*, v. 424.
(k) *Ibid.*, v. 430.
(l) *Carm.* 56, 57, 38.

Tonus quid sit « zelatum esse pro Domino Deo exercitum », » et quæ Christiana libertas esse debeat; ignoramus, inquam, licet et apostolos virosque apostolicos, imo Agnum ipsum mansuetum ita fuisse locutum legamus et audiamus.

Non ergo culpandus, sed laudandus Gregorius, qui Christiana libertate utens, apostolorum et Christi ipsius vestigia secutus, « zeo zelatus est pro Domino Deo exercitum », ac peccatores dure increpavit. Non « imprudenti nimium fervore, » ut somniavit Tollius, « successorem sibi petivit; » sed ardentis ac sincero vitæ privatæ et solitudinis desiderio. Non eum « statim, » nec unquam pœnituit, quod sedem Constantinopolitanam abdicasset. Nullæ inde « querelæ, » nullæ « lacrymæ, » nulli « threni, in quibus patientiam et animi robur ac moderationem in tam probo viro desideres. » Id omne in viro sancto miratur: æquiorem tantum in Tollio rerum estimatorem desideramus. Fabulæ et somnia hæc sunt: longe aliæ sunt querelarum Gregorii et lacrymarum causæ. Dolebat, si doluit, de-relicas oves, quas unice diligebat, imo quos in Christo genuerat filios; hos alieno, qui nec amore patrem salis, nec sollicitudine pastorem referret traditos dolebat, fame, siti erentes, hæresique prope dominanti expositos. Id quidem, et merito dolebat Gregorius. Hinc illæ lacrymæ fuere: non aliunde; non, ut male sanus singit Tollius (p. 84 in not.) quod « capistrum ori suo impositum, præreptamque docendi publice facultatem, » gravissime ferret. Nihil a veritate magis alienum singi potest; si quidem adeo silentii tenax erat Gregorius, ut hoc ipso etiam tempore, ne verbum quidem per totam Quadragesimam sit prolocutus; et ad loquendum alias sic tardus, ut ad id vix ac nè vix quidem compelli posset.

Dolebat etiam tamen suavissimos sibi præreptos familiares et amicos; non autem se verbo « captum, » et abdicationem proponenti citius quam vellet episcopos assensisse, sedemque Constantinopolitanam deseruisse, quam gaudens reliquit; ut argumento sunt plurimæ post redditum scriptæ a Gregorio epistolæ, maxime vero xciv ad Amazonium data. Si iis de rebus dolere, moerere et indignari crimen est, Gregorii crimen esse, nec ab eo facile liberari posse lubenter fatemur. Cætera vero nihil dolebat, nec relictarum rerum ullo tenebatur desiderio.

Tantorum itaque Ecclesiæ, quam Deus « acquisivit sanguine suo », » malorum dolore Gregorius, non secus ac Athenis Apostolus incitatus, pie sibi temperare non poterat, neque etiam debuit, ut teretibus ac teneris auribus consuleret, veritatis ac religionis dispensio, sermonem emollire. Habent enim moliores illæ elocutiones nescio quid frigidi flaccidique, quo veritati semper nonnihil perit. Movent profecto aliter propria rerum nomina, propriisque inusta notis crimina: nec satis, si molliter innocentia, religio, fides defenditur; pene deseritur, si non etiam proditur. Nihil veri nimium videri debet adversus innocentiae et veritatis hostes: traducendi palam ii sunt, et nativis pingendi coloribus, ut agnoscantur, agnitiq[ue] vitentur ac fugiantur. Hac ratione simplicibus consultitur, mendacium revincitur, error repellitur, vincit et triumphat veritas. Non jam immoramus falsis criminationibus propulsandis quæ in Gregorium congesit D. Dupin., cum et satis ex modo dictis refellantur, et Dupinus ipse in sua ad DD. archiepiscopum Parisiensem declaratione, ut temere conflictas damnaverit et revocaverit.

§ II. PERPETUA GREGORII VIRGINITAS CONTRA BEVEREGIUM ET MURATORIUM ASSESTITUR.

« Post Nicænum concilium, inquit Beveregius (a), Spiridonem, Gregorium Nyssenum ut Nazianzenum, tam patrem quam filium Theologum matrimonio copulatos fuisse, nemo in antiquitate versatus nescit. » Hæc confidenter scribere ausus est Beveregius, nulla ratione, nullaque nexus auctoritate. Tam inauditam et insanam opinionem dormitantis scriptori excidisse, dixerit quisquis in sola theologi lectione versatus fuerit; vel potius id a Beveregio scriptum in gratiam episcoporum suæ gentis, pro sua in matrimonium devotione.

Tale commentum notare sat esse, nec ullam huic refellendo operam impendendam erit.

[“] III Reg. xix, 10. [“] Act. xx 28.

(a) In notis ad canonem v apost.

trarer, nisi melum serpere longius, et virum clarissimum, e Catholicis unum, Muratorium (a), qui mirabatur olim confidentiam Beveregii, præter quem « nullus sibi auctoritate affirmavit Nazianzenum filium unquam sese matrimonio obstrinxisse, » ipsius postea errorem amplexum fuisse cernerem. Non tamen absolute amplexus est, sed suspicatus « Beveregii sententiam cum veritate consentire. » Qui etiam de Thedsebia hæc ait : « Aut Nazianzeno nupsit, » quod « simillimum vero arbitror. » Itaque commentum Beveregii et præve Muratorii suspicionis fundamenta simul convellenda sunt.

Ut a Muratorio incipiamus, verba, quæ viro docto fucum fecerunt, hæc sunt in epigrammate Theosebiæ, quod ipse vulgavit : Γρηγορίου μεγάλου σύζυγης ἀτρεκέως · « Gregorii Magni vere conjux. » Ex his plurima colligit Muratorius : primo, Gregorii Nysseni uxorem non fuisse Theosebiam ; id quidem optime deinde ; Gregorium, qui « Magnus » ibi appellatur, Theologum esse, cujus uxor, eaque germana, Theosebia fuerit ; id vero pessime : denique hinc epigramma Theologi esse non posse. Quæ quidem ut penitus convellamus, primo statuendum, quod caput est, nullius unquam conjugii vinculis Theologum irrelatum, nedum Theosebiæ copulatum ; 2º deinde nihil adeo impedire, quominus epigramma tribuatur Gregorio Nazianzeno, 3º neque ex epitaphio, neque ex epistola alias xcvi sequi Nysseno Theosebiam nupsisse. Sic Gregorium utrumque a conjugio liberum, et cælibe vitam duxisse constabit.

Muratorius inter Theologum et Theosebiam matrimonium suisce suspicatus, Theosebiam « cum viro Nazianzeno castitatem potius, quam thori conjunctionem servare vouluisse » conjiciebat : mox idem « inter utrumque carnis communionem » admissit, sed ad breve tempus, et arbitratur « recenti huic opinioni suffragari posse versum illum Theologi, ita scribentis in carmine iv de animæ suæ calamitatibus : Αὐτὰρ ἐπειτα γάμοι, βαρὺν ζυγὸν ἔχοντο ξθῆκα. Deinde vero grave jugum matrimonii a me seposui. » Nihilominus tamen hæc ita se habere assertere non ausus est Muratorius. Amamus virum doctum quod præverecundia rem tam inauditam pro certe non affirmat.

Nos vero omne prorsus matrimonium a Gregorio propulsamus. Ipse Muratorius (b) argumenta suppeditabit : « Cur enim Gregorius, inquit, qui tam sœpe ac tot verbis, vel minula vitæ suæ monumenta versibus clausit, hoc unum non levis momenti præterisset, aut tam jejunus commemorasset ? » Neque vero id tantum silentio, et argumento, ut vocant, negante; quanquam id genus argumenti valere debet, ubi quid habet, quod facti vim et locum oblineat : hic autem habet, si unquam habuit; cum qui rerum suarum historiam, non uno, sed multiplici poemate, nou obiter, sed dedita opera accurateque texere se proficeret, rem tamen unam et præcipuis, si non etiam ex omnibus præcipuam silet, quæ ad vitæ varietates, quas litteris mandat quam maxime facit, quale profecto est vitæ genus et cursus, quem Gregorius tenere decreverat. Ubi enim de genere vitæ diligendo Nazianzenus agebat, ibi sane debuit agere de matrimonio, si posthabita cælibe vita ad nuptias convolvavit.

Neque vero eos, qui matrimonii vinculis astrictum suisce Gregorium censem, istud matrimonium collocaturos esse arbitror postquam presbyter creatus est. Ad conficias itaque Theologi nuptias tempus id unum superest, quod ante sacerdotium ejus effluxit. Consentit Muratorius et ait (c) : « Non diu constitisse carnis communionem inter Nazianzenum et Theosebiam; sed utrumque castitatem jam pridem elegisse, ut sacerdotium ille iniret, ut inter diaconisas ista cooptaretur. » Verum tempus illud ipsum est, in quo accurata Gregorii narratio nullum ullo vitæ ipsius momento consistere matrimonium patitur. Ut enim singas Theosebiam, aliamve quamlibet Gregorium uxorem duxisse, quidquid et quoquo modo finxeris, id omne ruit et penitus subvertitur disertissimis Gregorii verbis, vitam suam describentis, ibique accuratissime ubi de vitæ genere diligendo.

Gregorii parentes non ipsi auctores fuerunt ut animum ad uxorem appelleret ; parentes, inquam, qui non modo filii votum castitatis ac propositum norant, sed eum ipsi, prius-

(a) Murat. notæ in epigr. 52 Theoseb. a se editum, p. 151, 152, 154.

(b) Ibid.
(c) Ibid.

quam nasceretur, Deo dicaverant, et natum obtulerant, adeo ut « ab utero matris Deo sacer, ac puer oblatus » fuerit, et quidem ad altare, solemnī ritu tactisque sacrae Scripturae libris : quod ipse scribit Gregorius (a), qui « parentis volumn ac desiderium ratum habuit, » et præstare quovis tempore studuit, atque etiam præstilīt. « (b) Devinxit me sibi amica castitas, inquit, et carni vincula injecit, simulque ardente dīvinæ sapientiæ ac vitæ monasticæ amorem injecit; vitæ, quæ dici potest futuræ primitiæ; quippe quæ costa non indiget, quæ corpus circumpleteatur suum, verbisque deceptum blandis ad amara degustanda adducat : » hæc sunt conjugii vincula, quibus Gregorius a puero copulatus est. Coniux ipsius, non Theosebia, sed perpetua castitas; coniux sapientia fuit, ac utriusque socia et adjutrix « monachi vita, cuius amorem ipsi » injecit castitas, quam in naufragii periculo vovit, et quam toto vitæ tempore, quantum licuit ac penes ipsum fuit, professus est.

Innumera ex Gregorii scriptis alia proferre testimonia facillimum esset, quibus illum nullo unquam matrimonio constrictum fuisse, sed ejus, quam amat unice, « castitatis iugno colla perpetuo firmiterque submississe » manifestum fieret (c). Legatur narratio somni quod sanctissimus doctor fuisse describit (d), et in quo adhuc « puer, nec lamen admundum puer, verum ea ætate qua boni et mali imaginibus animus informatur, » castitas et sapientia sibi visæ sunt humana specie, tantaque ex ipsarum afflato et colloquio puritatis dilectio in cor emanavit ipsique semper inhæsit, ut recordes, ne quid dicam amplius, merito videantur, qui de Gregorii perpetuo cœlibatu vel tantisper dubitaverint (e). Undo vir factus Gregorius, et cum Athenis reversus deliberaret, non de vitæ cursu, verum de via, qua expeditus ad propositum finem certius perveniret, hoc primum ponit: « (f) Jam olim mihi certum erat, ac veluti lege sancitum, quæ carnis sunt in profundum ea projicerent; idque tum magis ac magis arridebat. »

Quid igitur sibi vult Gregorius his verbis (g), « grave jugum matrimonii a me seposui? » Non impositum hoc onus abjecit, sed ab eo semper declinavit, a se amovit, ab eo abhorruit, amore castitatis et vitæ monasticæ. Sic grave onus matrimonii excussit, haud quidem impositum unquam; sed a se amovendo ne imponeretur. Non aliter Gregorius excusit onus matrimonii, quam caute fugiendo quidquid hoc vitæ genus spectat, utpote contrarium proposito servandæ virginitatis et voto monasticæ vita. Certe Gregorius, qui vitam monasticam iterato voto se amplexurum promiserat, uxorem sibi adjungere non poterat, quia datam Deo fidem falleret, scelusque maximum in se admitteret. Absit igitur ut virum tam sanctum, pietate insignem, tantum scelus perpetrasse; absit, inquam, ut Gregorium spredo servandæ virginitatis voto, quo obstrictus erat, qui « ab utero matris sacer erat, qui matris volumn ac desiderium ratum habuerat, » uxorem duxisse arbitremur, aut suspicemur. Talis suspicio tam in Gregorium injuriosa, quam contraria veritati.

Constare debet ex dictis Gregorium nullis unquam nuptiis, nec cum Theosebia, nec cum alia qualibet femina alligatum fuisse. Quo disputationis capite posito, ac eorum, quæ sequuntur, fundamento, jam sponte sua sequitur Theologum non esse eum, qui in epitaphio Theosebiæ « Magnus » dicitur, et cuius Theosebia « vere coniux » comparve appellatur. Hinc efficitur, nihil obstare quominus hoc epitaphium a Gregorio elaborari potuisse credatur. Imo non tantum potuit, sed re ipsa ab ipso elaboratum esse ex epistola al. xcvi manifestum est; quæ quidem epistola cum epitaphio rebus et verbis ita consonat, ut ultriusque, vel neutrius, auctor agnoscendus sit Gregorius. Fatentur autem omnes epistolam, germanum esse Theologi fetum ad Gregorium Nyssenum scribentis. Pro certo itaque habendum, Theologum nec Theosebiæ, nec ulli alii unquam connubio junctum, eundemque esse auctorem epitaphii. Præterea Muralorii, qui epitaphio, ut et epistola ad Gregorium Nyssenum, perpetuam Theologi virginitatem labefactari suspicatus est, rationes evanescunt et funditus corruunt.

(a) Carm. al 2, v. 426, 433, 448, 449.
 (b) Ibid., v. 456, etc.
 (c) Carm. 5, v. 110.
 (d) Ibid., v. 205, 206, 207, 208 ad 313.

(e) Carm. al. 4, v. 280 et seq.
 (f) Ibid., v. 284, 285.
 (g) Carm. al. 5, v. 283.

Jam vero si quæras, quis ille sit Gregorius, qui in epitaphio « Magnus » dicitur, ultra respondebimus, nullum alium esse quam Nyssenum. Quod autem Theosebiam spectat: in epistola « sacerdotis conjux » comparve appellatur; in epitaphio sacerdotis illius nomen declaratur; rursusque cuius sacerdotis et cuius Gregorii fuerit « compar » Theosebia denuntiatur. Quisquis illas litteras legerit, non dubitabit quis ille sit Gregorius. Ejus enim ipsius sacerdotis, ut est in epistola, ejus Gregorii, ut disertius habet epitaphium, Theosebia « compar, » vel si mavis, « conjux, » a quo illam in epistola commendat laudatque Theologus; ejus iterum sacerdotis, cui et virtute « par » et honore Theosebia prædicatur, ejusque adeo sacerdotis, ejus Gregorii « compar, » ad quem pertinent illæ laudes, ad quem date sunt litteræ. Quæ cum sint ad Nyssenum scriptæ, ipsissimus ille Gregorius habendus est, cuius et « soror » et « conjux, » seu magis « compar, » ut in epitaphio Theosebia designatur. Et certe cum Nysseni, et non sacerdotis alterius σύζυγος Baronius, continuatores Bollandi, Rivetus et alii senserint Theosebiam in epistola dictam, eamdemque sororem; quid incommodi esse potest idem admittere in epitaphio, quod in epistola admittitur?

Superest, ut quo sensu Nysseni « soror et conjux, » σύζυγος, Theosebia dicatur, exponamus. Primo quidem, significatione propria utrumque dici non potuit; ab obvio igitur et proprio sensu vox deducenda, et quærenda interpretatio. Theosebia in epitaphio τέχος Επιτάφιος Emmelia filia dicatur: quod si « nurum » interpreteris, ad Baronii, Henschenii et Papebrochii, Riveti aliorumque, qui Nyssenum connubio junctum cum Theoschia fuisse volunt, sententiam accedes; nec a consuetudine, qua nurus « filiæ » plerumque appellatur ab iis, quas socrus habent, penitus recesseris, a veritate autem prorsus abscesseris. Neque enim sinit epistola, de qua toties, illam epitaphii vocem ullo modo sollicitare, atque etiam hoc et quam maxime cum epitaphio epistola concurrit, ut « Basiliæ soror, » quod præ se ferit epitaphii titulus, et Emmelia filia, quo in ipso est epitaphio, germanaque adeo ac proprie Nysseni soror Theosebia astruatur. Epistolæ verba sunt: « Te admiror ob eam tolerantiam ac philosophiam, quam discessu beatæ sanctæque sororis vestre præstare te audio: » quæ quidem verba illud epitaphium alio prohibet detorqueri. Et paulo inferius prædicat Theosebiam, « Ecclesiæ decus, Christi ornamenti, ætatis illius bonum, feminarum fiduciam, Theosebiam in tanta fratrum pulchritudine formosissimam et clarissimam; » fratrum, inquam, quinque, et sororum totidem. Quibus egregie concinit in Emmeliam epitaphium cxxx apud Muratorium. Mitto quæ ex iis laudibus pro Theosebiam perpetua virginitale colligi possint, quam quidem si professa non esset, digna profecto non esset quæ tot inter fratres ac sorores virgines « clarissima, et Christi ac Ecclesiæ decus et ornamentum » diceretur.

In epistola Theologi ad Nyssenum hæc observanda maxime sunt verba: « Theosebiam meam; meam enim voco, quæ ut Dei legibus consentaneum erat vixit; quandoquidem spiritalis cognatio corpoream antecellit. » Tantam hæc verba vim habent ad probandum Theoschiam sororem esse germanam Nysseni, et ad arcendum penitus cum ab eo, tum a Nazianzeno conjugium, ut mirum valde sit viros doctos ex his verbis ansam arripuisse alterutri Gregorio cum Theosebia matrimonium affingendi, ex quibus contrarium statuere debuerant.

Certe Gregorius, cum « cognitioni corporeæ, » qua Nyssenum Theosebia attingebat, « spiritalem » opponit qua ad se ipsum pertinebat; cum « spiritalis » hujus « cognitionis » causas ac rationes reddit, quod nimurum Theosebia « Dei legibus consentanea vixit, » omnem prorsus a se et a Nysseno matrimonii suspicionem propulsat. Theosebia soror erat Nysseni, cognitione corporali; soror vero Nazianzeni, « cognitione spirituali; » neutrarius autem uxor. Nec movere debet vox ista σύζυγος, qua usus est auctor epitaphii. Idem enim hac voce significare voluit Gregorius, quod in epitaphio xli apud Muratorium p. 40: Καρτέριον τῆς σῆς σύζυγον εὐσεβης. « Rapuisti, inquit, Nicomedes, Carterium tuæ pietatis socium. » Nazianzeno certe licuit quod cuique licet, vocibus iis abuti, quibus voluerit, modo definit, novamque quam iis affingit significationem exponat. Quod sane disertissime præstilit, Theosebiam sororem Nysseni germanam esse confirmans, ejus-

demque diaconissam his verbis astruens, quibus aptiora non sunt ad designanda discounisse merita et munia: « Theosebiam vere sacram, atque adeo sacerdoti comparem et parem honore et magnis mysteriis dignam. »

Præterea vox Græca σύζυγος non proprie significat eos, quos Latine conjuges vocamus, maritum et uxorem; sed eos generaliter, qui operis ejusdem socii, idem veluti jugum trahere censerunt. Ita consilii participem vocat σύζυγον Aristophanes in Pluto: ita quoque Plato. Sic et nostris, Macarius Egyptius monachus σύζυγους nominat discipulos, quos binos Dominus misit, tanquam conjugales. Eo eliam sensu Theosebia σύζυγος Gregorii Nysseni fuit et dici potuit, quod illi « par honore, » διάτημον, quod « magnis digna mysteriis, » τῶν μεγάλων μυστηρίων δέξαν, iisque ministrandis fratrem soror, sacerdotem diaconissa adjuvabat, et conjuncta opera collaborabat. Hæc autem de voce σύζυγος disputavimus, salvo Basilii patris ejusdemque episcopi connubio cum Emmelia, et Gregorii patris cum Nonna. Emmelia enim et Nonna, sanctissimæ feminæ, vere conjuges, altera Basilii patris, altera Gregorii patris fuere, quod aliis et plurimis argumentis constat. Neutra cum marito consanguinitatis ullo gradu erat conjuncta, ut vocem a nativa significatione deducere opus sit.

Nemo iam non intelligit quo ordine habenda sit vana Muratorii de matrimonio Theologici suspicio, et quanto in errore versatus sit Beveregius, qui confidenter asserit neminem in antiquitate versatum nescire Gregorium Theologum matrimonio copulatum fuisse. Imo nemo in antiquitate versatus id unquam cogitavit: unus Beveregius natum ex se tam inauditum commentum protulit. Certum igitur et inconcussum maneat nullis alligatum unquam nuptiis fuisse Theologum, qui, ut ait Theodulus monachus in Gregorii Theologi laudatione (p. 153), « nuptias non attigit, verum in perpetua virginitate vixit. » Certum quoque et inconcussum maneat Gregorium Nyssenum connubio junctum non fuisse cum Theosebia, quæ quidem soror ipsius erat, non autem conjux; adeoque et ipsum, si alio non fuerit conjugio implicatus, liberum et cælibem perpetuo vixisse. Sene qui eum nuptias attigisse voluerunt, non eliam quam Theosebiam eum uxorem habuisse statuerunt, neo alio nisi fundamento quam epistola al. xciv; quæ cum aliam præ se ferat sententiam, ruit omnino nupliarum Nysseni fundamentum, victrix est opinio Centuriatorum (*a*), qui eum perpetuo cælibem vixisse volunt, et laudant orationem Gregorii al. xx in Basiliū Magnum.

Librum *De virginitate* scripsit Nyssenus (p. 117), in quo hæc sunt verba: « Veluti quodam terræ hiatu prohibemur, quominus ad hanc virginitatem accedamus; » quæ verba amissæ virginitatis quamdam suspicionem videntur injicere. Verum hæc verba ipsa, et comparationes quas adhibet si perpendas, suspicio evanescet: Non enim virginitatem ipsam, sed illius vitæ commoda, utilitates, quietem deplorat. Non, inquam, nudam ac simplicem virginitatem in eo tractatu proponit Nyssenus; sed vitam Deo devotam, liberam curis ac cœlestem, cuius adjutrix in primis et socia virginitas. Negotiis autem sacerularibus distracta primum, dein episcopali sollicitudine Nysseni vita cum fuerit, nihil mirum ab eo, qui tantis bonis carebat, sortem suam deplorari. Qui vel prologum legerit, ubi accuratum totius libri argumentum, rei intelliget.

§ III. DE VITA MONASTICA QUAM PROFESSUS EST GREGORIUS.

Monasticæ vitæ professione astrictum fuisse Gregorium, nec non Basiliū, Chrysostomum constans est omnium retro sacerdorum sententia. Cum id negari absolute non possit, novam quamdam opinionem, apud antiquos inauditam prorsus, doctus Thomasinus invenit, ut monachum non fuisse Gregorium, nec Basiliū ostenderet. Hujusmodi argumentum arrisit celeberrimo abbati Trapensi, monachorum studia impugnanti (*b*); ne, si Gregorium, Basiliū, Chrysostomum, etc., monachos fuisse agnosceret, monachis fas esse studio incumbere, agnoscere cogeretur. Hæc Hieronymi epistolæ ad Principiam verba, hujus novæ opinionis fundamentum statuit Thomassinus (*c*): « Suburbanus vobis ager pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine.... Quis hoc crederet, ut con-

(*a*) Cent. iv, c. 10, verbo *Greg. Nyss. centur.*
p. 322.

(*b*) Rép. aux étud. monast., p. 178.

(*c*) Discip. ec., part. II, lib. I, cap. 46.

sulum pronepos (Pammachius, quem Hieronymus appellat ἀρχιστράτηγον monachorum) « inter purpuras senatorum surva tunica pullatus incederet? » Hoc totum est, si fides Thomassino (a), mysterium monasticæ professionis Gregorii, Basilii, Chrysostomi, etc., cimicorum surva tunica pullatum incedere, rure versari. Non aliam in his sanctis vitæ monasticæ professionem agnoscit Thomassinus, simulque negat « vere monachum esse, nisi qui se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus professionibus spoliat ac nudet. » — « Verum difficile non erit, inquit noster Prudentius Maranus, Thomassinum refellens, utrumque de Basilio astruere; et quod eruditus Thomassinus statuit, ut eum monachum non fuisse probet, id convertere in argumentum veræ illius monasticæ professionis. » Quod de Basilio difficile non est, de Gregorio difficultius non erit, cuius scripta amplam segetem suppeditant.

Vereor ne actum agere videar, et supervacaneo incumbere labori, si de Gregorio id probare aggrediar, quod de Basilio probavit ejus epistolarum editor. Qui enim unius vitæ monasticæ professionem probat, utrumque monachum fuisse ostendit. Aggrediar tamen, si quidem hanc provinciam noster Prudentius « sodali operum Gregorii editionem elaboranti » reliquit, nihil ipse « in his quæ ad sanctum Gregorium Nazianzenum spectant immoratus. »

Ut quis vere et proprie monachus sit, requirit Thomassinus ut « se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus possessionibus spoliat ac nudet. » Utrumque præstissime Gregorium, Gregorius presbyter, ejus Vitæ scriptor, disertis verbis testatur (p. 8 et 9). « Iose sibi consulebat ut, quemadmodum in vitæ discrimen adductus promiserat, Deo-sese offerret, et a mundo sejunctus, cum eo qui solus purissimus est, vitæ consuetudine jungeretur, atque ex librorum sacrorum lectione veritatis splendorem hauireret. »

« Idque etiam per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuariorum: μοναστής ἀντὶ κομικοῦ. » Quidquid igitur Thomassinus requirit, ut quis proprie dicatur et vere sit monachus, id omne Gregorius præstitit; imo plura quam postulat.

Quidquid objicitur a Thomassino, adductum crederes ad probandum monasticam vitam professum fuisse Gregorium. Opponit tamen vir doctus, Gregorio fontem et hortum fuisse, adeoque ipsum suorum sibi reservasse parlem bonorum et propterea vere et proprie monachum non fuisse. Hæc Gregorii verba sunt in carmine post abdicatam Constantinopolitanam sedem condito (quod quidem observare plurimum interest), in quo se monachum appellat, quod dissimulat Thomassinus (b): « Nuper quidam, inquit, stultus, deliciis perditus, dives atque insolens, delicias mihi vitæque mollitiem objectabat, cum alia multa dicens, tum etiam illud, me divitem et copiosum esse, ut qui et hortum, et otium, et mediocrem fontem habeam. » Hinc concludit Thomassinus, Gregorium non omnia bona abjecisse, adeoque non propria monachum fuisse. An serio, an jocose et ridere volens hoc dixerit vir doctus, dubitari posset: mirum enim virum doctum talibus momentis, si momenta licet appellare, rem tam apertam impugnare. Gregorius hortum habuit et parvum fontem; quæ quilibet, ut quotidie videmus, habet eremita: quis inde serio colligat, Gregorium suorum siki partem bonorum reservasse? Idem etiam posset dicere cum « stulto deliciisque perduto, » Gregorium divitem et copiosum fuisse. Quem Gregorius sic resellit (c): « Si fontem, vel hortulum, vel umbrosum nemusculum... possideamus, id delicias interpretamini, » magnam nostrorum nobis partem honorum reservasse arbitramini. « Quid vero, inquam, o miser, lacrymosne laces, et ventris frenum, et genuum vulnera, noctesque insomnes, quibus monachi sua corpora conficientes enecant? » Hæc Gregorius: quem omnia abjecisse, seque omnibus possessionibus spoliasse ac nudasse, quod requirit Thomassinus ut quis vere monachus dici et esse possit, certum est ipsiusmet verbis. Omnia dimisit, nihil sibi servans, etiam facundiæ labores: « Omnia ei qui me in sortem accepit et servavit dona dedi, possessiones, κτῆσιν, » etc.: eadem passim repetit Gregorius in orationibus et in carminibus.

(a) N. 13, 14 et 15, p. 165.
(b) Carm. al. 59, v. 1-4.

(c) Ibid., v. 15 et seq.

Quod autem Gregorii testamentum spectat, nihil in eo reperias, quia nostra adversetur sententiae, imo nihil quod non faveat. Ut enim omittam tunc temporis non tantum testari, sed etiam hereditates adire monachis licitum fuisse, legibusque concessum : bonorum, de quibus in testamento statuit, non dominus, sed procurator tantum et minister fuit. Hec enim omnia jam dudum abjecerat : « Omnemque meam substantiam catholicæ Nazianzi consecravi, inquit, ad pauperum, qui sub eadem sunt Ecclesia, ministerium; » atque ita omnia abjecit, ut « ea de causa tres alendis pauperibus curatores instituerit. » Non de rebus suis, quae nullæ erant, quippe omnia abjecerat, testamento suo statuit, sed confirmat, quod jampridem destinaverat, sanctorumque parentum voluntati obsequitur. Veniam sibi dari postulat, quod nihil possit dare Alypiæ dulcissimæ filiæ ; rationem hanc addit : « Quippe qui omnia jam pauperibus destinavi, aut potius beatissimis parentibus, qui ita polliciti erant, obsecutus sum, quorum voluntatem irritam reddere, nec sanctum, nec tutum arbitror. »

Heredem suum hoc testamento instituit Gregorium monachum : « Heres meus es tu Gregorius monachus; » additque postea : « ita quidem ut ipse meam omnem substantiam, mobilem et immobilem, sanctæ catholicæ Nazianzi Ecclesiæ restituas... sciensque... in eam rem se institutum heredem, ut per ipsum Ecclesiæ omnia sine fraude conserventur (a). » Poterat ergo Gregorius, quamvis monachus esset, et omnia abjecisset, fontem et exiguum horum habere. Sic Gregorii testamentum confirmat eum vita monasticæ professioni ad dictum fuisse, difficultatesque omnes dissolvit, nedum improposito esse et difficultatem possit aliquam parere.

Achilleum Thomassini argumentum, ad expugnandam Gregorii monasticam professionem, sunt haec Gregorii verba (b) :

Μάσην τιν' ἥλθον ἀξύγων καὶ μηράδων.
Τῶν μὲν τὸ σύννον, τῶν δὲ τὸ χρηστὸν φέρων.

Media inter illos hosque procedo via,
Meditans ut isti, commodum illorum æmulans,

Quæ verba, si viro docto fides, significant Gregorium, cum deliberasset quodnam vitæ genus inter solitudinem monachorum et vitam in media civitatum turba sequeretur, medium in iis viam, ut aliis prodesset, nec sibi perbiciem inveniret, si ita Gregorii verba licet interpretari, fas sit dicere cum poeta :

Nil intra est oleam, nil extra est in nuee duri (c).

Quam longissime Thomassinus aberrat a mente Gregorii! quam si velimus assequi, pauca superiora repetenda sunt verba (d) :

Πρῶτον δὲ τοῦτο φιλοσοφῆσαι προυθέμην,
Τίψας Θεῷ καὶ τάλλα, καὶ πόνους λόγων,
Ὦς οἱ παρέντες μηλοβότους τὰς οὐσίας,
Ἡ χρυσὸν ἀθροίσαντες εἰς ἄλμης βύθους.

Primum quidem philosophari statueram,
Ut Deo projicerem et alia omnia, et facundiæ labores,
Velut qui agros pecudibus pascendos reliquerunt,
Vel aurum congesserunt in maris profundum.

Gregorius his certe verbis declarat, se jamdudum omnia abjecisse in perpetuum, desideria philosophiæ, id est, ut monachi vitam exerceret; quod ad vitam monasticam requirit et sufficere fatetur ipse Thomassinus : neque enim plura fas est requirere. Id autem decreverat Gregorius jamdudum, id fixum statutumque erat (e) :

Τὸ μὲν τα σαρχὸς ἐς βύθους βίψαι, πάλαι
Δεδογμένον τὸ ἦν, καὶ τὸ τῆρες πλέον.

Ea quidem quæ carnis sunt, in profundum projicere
Dudum statutum erat, tuncque placebat magis.

Huc fixum animo Gregorii sedebat, votoque sanctissimus presul astrictus tenebatur (f).

(a) Orat. 2, p. 50.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 310, 311.

(c) Horat., Ep. lib. II, ep. 4.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 270 et seq.

(e) Ibid., v. 282, 283.

(f) Orat. 2, al. 1.

quod « in maximis gravissimisque periculis, » cum Athenas mari peteret, « Deo voverat. » Nolla jam de eo deliberatio.

Quid igitur illud erat, de quo Gregorius intus amicos (*a*) ad consilium vocat?

Ἐνδον καθίζω τῶν φίλων χριτήριον,
Ἐμῶν λογισμῶν, γνησίων παραινετῶν.

Intus amicos in consilium voco,
Meas cogitationes, quæ sinceræ sunt horitatores.

Scilicet Gregorius « (*b*) inter ea quæ præstantiora sunt, id quod præstantius est quærebat; nam quæ carnis sunt in profundum abjicere dulium statutum erat, tuncque placebat magis. Consideranti autem vias quæ ad Deum ducunt, quænam melior esset, invenire non facile erat. Aliud enim, aliorum habita ratione, bonum aut malum videbatur, ut sœpe sit, ubi quid agendum est. Longam veluti quamdam peregrinationem meditabatur. Navigationem quidem effugerat, et maris labores, sed investigabat quænam expeditior esset via. Magnificiebat Eliam Thesbiten, Carmelum, desertum Joannis præcursoris, filiorum Jonadab vitam sine apparatu: verum rursus eum tenebat sacrorum Librorum amor, res cum deserto et quiete non quadrans. In utramque partem sœpe delatus, tandem inter sua desideria sic litem diremit, mentisque agitationem cohibuit: videns enim eos, quos actuosa delectabat vita, aliis quidem utiles, sibi autem inutiles ac malis agitari; eos autem qui vale sacerulo dixerunt, stabiliores quidem esse, ac in Deum placida mente respicere, at sibi solis prodesse, angusta charitate, vitamque insolitam et asperam traducere: medium inter utrosque viam iniit, meditari ut hi, prodesse ut illi statuens. » Hinc Gregorio eremitarum atque etiam anachoretarum vivendi genus arridebat, hinc cœnobitarum. Sed in illis, quod sibi solis utiles essent, in iis vero quod aliis quidem utiles, sibi vero essent inutiles, displacebat. Itaque medium iniit viam inter eremitas et migades, id est inter eremitas et cœnobitas, illorum ad cœlestia conversionem, et istorum charitatem retineus, ut sibi et aliis utilis, maxime parentibus, esset.

Ea igitur fuit deliberatio Gregorii, utram ex duobus monachorum generibus, eremitarum an cœnobitarum vitam sequeretur. Ac veluti qui in aliquo periculo gravi constitutus se vitam religiosam professurum Deo pollicitus, etiam voto se obstrinxisset; deinde secum reputans, quomodo promissum faciat, varia hujus temporis virorum religiosorum instituta et leges, Trappistarum scilicet, Mendicantium, etc., perpendit; demum, habito secum consilio, vitam trappisticam ut asperiorem refugit, Mendicantium autem ut nimis actuosam et sibi minus utilem respuit, Deo militare sub regula sancti Benedicti mavult: isne monachus dicendus, et vitam monasticam amplectus videti posset? Credo equidem. Atqui hoc ipsum est quod præstitit Gregorius, cum habita secum deliberatione utrum vivendi genus, an eremitarum, an migadum sequeretur, unum ex utroque temperatum amplexus est cum Basilio; qui vitam solitariam et cœnobiticam præclare inter se reconciliaverat et permiscuerat, exstructis monasteriis quæ sociala vitæ utriusque commoda, nulla autem permista habebant incommoda.

Hoc si non statim atque optasset, certe quam primum licuit, vitæ genus secutas est Gregorius; et cessavit ad Basilium, unaque cum eo Ponticam solitudinem incoluit: « Degebant tamen singuli, » inquit *Annalium ecclesiasticorum* parens ex Rusino (*c*), « in singulis cellulis separatis, ita tamen inter se distantes, ut non incommoda sœpius conveniendi daretur facultas. Id etsenam ex Gregorii epistola (*d*), quam tunc in eremo agens ad Amphiliocium, in eadem solitudine philosophantem, scripsit, facile potest intelligi.

« Qualis autem fuerit ejus habitatio et victus, pergit Baronius, ex his etiam assequimur, quæ idem ad Basilium, postquam inde recesserat, ludens scribit his verbis: « Quoniam quæ jocando ad te scripsimus, æquo animo fers, ea quoque quæ deinceps sequuntur adjiciemus, ex Homero autem initium ducetur: Nunc age, progrediens internu-

(*a*) Ibid., v, 278, 279.

p. 887.

(*b*) Ibid.

(*d*) Ep. al. 12.

(*c*) Apul. Boll., 9 Maii, in *Vita Gregorii*, c. 5,

« concine, queso, ornatum; tugurium videlicet et tecto et januis carens, focum ignis et fumi expertem, parietes igne exsiccatos, ne luti guttis impetamur, Tantalis similes, easdemque peapa multati, nimirum in aquis sitientes, miserandas illas epulas et jejunas, ad quas e Cappadocia, non tanquam ad Lotophagorum paupertatem, sed veluti ad Alcinoi mensam, nos novi et ærumnosi naufragi vocali sumus. Memini enim panes illos et juscula, sic enim nominabantur, semperque meminero, dentibus circa fragmenta collabescientibus, ac postea erectis, velutque e cœno retractis; quæ sublimius tu amplificabis, propriis calamitatibus videlicet orationis magnitudinem tibi suppeditantibus. Quibus nisi illa magna, et pauperum vere studiosa, mater tua nos quam celerrime liberasset, nobisque tempestate jactatis velut portus exstilisset; jampridem apud vivos esse desiissemus, fidei Pontice nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem moventes (a). »

Hæc licet joco Gregorius, seria tamen describit. Quanta enim vitæ austерitate, cum ipse, tum cæteri monachi eamdem solitudinem incolentes vixerint, ex his, quæ de sibi subjectis monachis ad Hellenium scribit, satis apparet (b) : « Ipsi enim, inquit, partim in antris soktarisque, et ad terram stratis rudibusque cubilibus delectantur; a domibus abhorrent, cognatamque cœlestis sapientiæ quietem amplectuntur: partim ferreis comedibus sese excruciant, ut vitium una cum corpore conficiant. Alij rursum ferarum ritu parvis angustisque domibus inclusi, ne mortalis quidem cujuspam vultum aspicunt, ac saepe etiam totos viginti dies, totidemque noctes, a cibo abstinent, dimidiaque ex parte Christi jejunium imitantur; utque nonnihil ipse gloriosi prædicem, quidam illorum mei gregis ovis erat, hinc parvo quodam oppido egressus. Sunt insuper qui garrulam linguam quasi vinculis quibusdam astringunt, labiaque silentio compriment, summæque illi Menti laudis sacrificium sola mente offerunt. Est etiam qui annos integros in templo stans, puras ad Deum manus expanderit, nec, quod vix cuiquam fidem facturum est, vel tantillum obdormierit, sed vivi lapidis instar Christo defixus steterit, ac velut obriguerit. Huic porro exigui cibi reliquias vicinus corvus impertiebat, panemque integrum, si duo forte essent, afferebat. Quin etiam quo tempore Christus salutifero illo suppicio perfunctus mortales reliquit, inventus est quidam, qui hinc ad divinum montem ascenderet, ibique et sermona, et mente, et membris immotus stans, ventis nivibusque jactaretur; nec, quanquam alioqui plures viri pii eum circumstarent, et ab eodem obnixe contendenter, ut aliquam sui corporis rationem haberet, precibus tamen nullis moveretur; sed Christum regem fortissime consertis, ut dici solet, manibus retineret. »

Alibi de Ponticis monachis hæc habet Gregorius (c) : « Plerique sub ferreis vinculis ingemiscunt; alii rursus pro cibo cineres habent; sunt quibus potus lacrymis temperatur; alii bibernis nivibus impetili, quadraginta dies, toloidemque noctes, velut arbores quædam perstant, corde nempe e terra migrantes, Deumque solum in mente habentes... Quid deinde eos commemorem, qui oculos claudunt, et aures velut pessulo quodam obdunt, ne aculeus quispiam mortis furlim irrepat? At hæc medicamenta carni hosti meo propino. » Hæc Gregorius, qui hæc etiam alibi fusius (d) : « Carnem meam ætatis flore lascivientem et æstuantem multis ac crebris laboribus attrivi, ventris satietatem vicinamque rabiem sustuli, oculos temperantæ adjumento palpebris infixi, iram abrupi, membra devinxi, risum deploravi; omnia Christo cesserunt, priora omnia conciderunt. Terra mihi lectus fuit, asperrima vestis membra contexit; pervigilia etiam et lacrymarum imbræ adhibui: interdiu labori humeros subjunxi: hymnis tota nocte concinendis corpus instar status defixi; nullam omnino humanem voluptatem nec in animum quidem et cogitationem admittens. Atque hoc quodam mihi vitæ institutum erat. »

Sic mediæ viam init Gregorius inter eremitarum et migadum vivendi rationem, cœnobiticam amplexus ex utraque temperatam a Basilio. Is primus omnium cœnobitas in Oriente instituit, legesque condidit, quas etiam exemplo docuit una cum Gregorio, qui

(a) Ep. al. 8.

(b) Carm. al. 47.

(c) Carm. al. 4.

(d) Carm. al. 54.

Basilio in condendis cœnobitarum regulis atque etiam servandis socius fuit, ut constat. Itaque ambo jure ac merito cœnobitarum patriarchæ habendi sunt, qui leges monachis condidere, monasteria exstruxere; et vitam monachi exercuere, ut Benedictus in Occidente.

Præter privatas cujusque exercitationes, quas ex Rufino (*a*) describit Baronius (*b*), erant communia utriusque exercitia; a quibus cum aliquando abstractus fuisset Gregorius, hæc ingemiscens scripsit: « Quis mihi dabit ut pristinorum dierum afflictionem, in quibus tecum jucundissime vixi, vel mensem unum ferre liceat? quoniam res tristes, quæ sponte feruntur, coactis deliciis potiores habentur. Quis dabit mihi psalmodias illas, et vigilias, et ad precandum recessus, vitamque illam quasi spiritualem et incorpoream? Quis fratum, qui a te in pietate instituuntur et in sublime eriguntur, unanimitatem dabit et concordiam? Quis virtutis certamen et acumen, quod præscriptis modis et canonibus stabiliebamus? Quis divinorum oraculorum exercitium, inque illis cum spiritus moderamine inventam lucem? aut, ut minora ac leviora dicam, quis dabit quotidianas illas et manuarias operas? Quis lignorum sindendorum, comportandorum, ac componendorum laborem et lapidicinas? Quis conditiones et irrigationes plantarum? Quis platanum illam auream, Xercis platano præstantiorem, in qua non rex mollis et enervatus, sed monachus afflatus et debilitatus? quam ego plantavi, Apollo rigavit, hoc est excellentia tua, Deus autem in honorem nostri provexit. »

Quo tempore Gregorius in solitudine versabatur, et monachi vitam cum Basilio exercebat, crebris suorum litteris cum Basilius Cæsaream revocaretur, respondit (*c*): « Nunc quoniam per gratiam Dei voli nostri pro viribus compotes facti sumus, organum benedictum puteumque profundum adepti, Gregorium, os illud dico Christi; parumper nobis, obsecro, parumper hanc morulam indulgete, quam non ad hoc petimus, ut urbium sectemur delicias, sed ut fruamur sanctorum convictu. » Gregorium quoque pietas erga parentes solitudinem relinquere et Nazianzum reverti compulit; nec tamen interea quod voverat, id est, monachi vitam, in paterna domo agere cessavit: « Adeo ut, inquit (*d*), philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempsim; vel, ut verius loquar, hoc primum studuerim, ut ne philosophantis speciem præberem. » Quod externum est in vita monachi, vel, ut ipsius verbis utar, « philosophantis speciem, » amore parentum despexit, ὃς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς· sed intus vere monachi vitam agebat: ut enim ait ipse Gregorius (*e*): « Morum est, non corporum, vita monastica: »

Τρόπων γὰρ εἶναι τὴν μονὴν, οὐ σωμάτων.

Observare juvat Gregorium a solitudine abductum (*f*) metu ne « benedictionem paternam amitteret: » οὐκ ἤνεγκα.... καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν· quo postea metu depulso, nempe post sanctorum mortalem parentum et abdicatam sedem Constantinopolitanam, totam « philosophiam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum ipsi charius erat, » id est, ipsam « philosophantis speciem » et nomen amplexus est; et tam exteriorius quam interiorius, « ruri, » ut scribit Hieronymus, « vitam monachi exercuit. »

Priusquam hinc discedamus, et Gregorii locum, qui objicitur ex carmine primo, relinquamus; voces quædam explanandæ sunt, ut vitilitigatoribus occurratur. Αἴγαν, δέσμος, « injugatus, cælebs, » vulgo redditur: verum apud Gregorium, qui hanc vocem huic voce μιγάδων opponit, accipi debet de eremita, anachoreta, vel quolibet monacho, qui omnino solus est, nec ullum habet socium. Ideo Bollandistæ interpretantur *Solitarios*: Leuvenklaius ad marg. γρ. καὶ ἐρημικῶν. Aliter interpretari vocem hanc non sinunt, quæ præcedunt et quæ sequuntur in Gregorio. Vereor, ne doctus Sirmundus in Vita sancti Theodori Studite, num. 5, p. 7, minus recte verterit hæc verba: Τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸν ἀξυγά προτιμήσαντας, « cælibem vitam conjugio anteponentes: » Κοινωνικὸς βίος namque in Gregorio orat. 21, n 19, de vita cœnobitica sunt accipienda.

(a) Ruf. lib. II, c. 9.

(d) Or. 2, p. 59.

(b) Bar., apud Boll., 9 Maii, p. 388. Epist. al. 9.

(e) Carm. *De vita sua*.

(c) Apud Boll., 9 Maii, p. 388.

(f) Or. 2, p. 59.

Μιγάδων, alia vox exponenda est, si quidem viros doctos in errorem impulit. Μιγάδες accipit Gregorius pro cœnobitis; quo sensu vox illa a pluribus accipitur, in quorum numero sunt sanctus Chrysostomus, hom. in falsos prophetas; Theophylactus in Marcum c. iv. Ἀλλοι μὲν εἰσι παρθένοι· καὶ ἐρημικοί· διλοι μιγάδες καὶ ἐν κοινοῖς. Ετεροι λαΐκοι καὶ τὸ γένος· id est, « Alii quidem virgines sunt et solitarii : alii misti et in cœnobio ; rursus alii laici et in conjugio viventes. » Verum a nullo alio certius ac melius discere possumus quam ab ipso Gregorio quid significare voluerit voce μιγάδων. Primum quidem in oratione secunda n. 29, conjugatos a continentibus secesserunt, hosque inter eremitas cœnobitis aut mistis opponit : « Quantum, inquit, intervallum inter conjugatos et cœlibes... quantum ex his rursus inter eremitas et cœnobitas, qui permisisti communiter degunt, » id est, migades. In oratione xxii eadem utilit distincione, sed mutatis verbis, ut magis illucescat oppositio : Οἱ τῆς ἐρημίας... οἱ τῆς ἐπιμήξας. In eadem oratione eremita eos esse ait, « qui vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes ; » quibus opponit cœnobitas : « alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobitæ sunt, » etc.; ἐρημικοί τε δρου καὶ μιγάδες. Ecquis jam erit, qui cœnobites fuisse μιγάδες, et Gregorium qui inter eremitos et migades medium init viam, vitam monasticam exercuisse negaverit? Nisi forte qui velit monachos non fuisse eremitas et cœnobitas, quos cum Athanasius exsul peragraret Aegyptum, consociavit; nec Basilii discipulos, quos, ex eremitis et migadibus præclare inter se reconciliatis, congregavit; quibus eliam leges condidit, asceteria et monasteria exstruxit.

§ IV. CUJUSNAM ECCLESIAE EPISCOPUS HABENDUS DICENDUSQUE SIT GREGORIUS, QUI VULGO NAZIANZENUS APPELLATUR, INVESTIGATUR.

Primo quidem Sasimensis Ecclesiæ, quæ recens a Basilio sedes erecta erat, episcopus consecratus fuit Gregorius ab ipso Basilio et patre Gregorio compellentibus. Huic ordinationi, si minus animum, saltem cervicem inflexit : sed cum ad capessendam sedem nullus paterat aditus, quam scilicet Arithimus armatis militibus occupatam tuebatur, abjectis Sasimis, in solitudinem se contulit; nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam eorum quæ apud episcopos in more et institulo sunt, Sasimis peregit, ut ipse testatur; sed simul atque consecratus est episcopus, fugam quam animo conceperat, arripuit.

Deinde revocatus e solitudine, regimen Ecclesiæ Nazianzenæ, jubente iterum patre, qui præestate huic administrandæ impar erat, verum ea conditione, ut mortuo patre liber esset abire quo vellet, suscepit. « Ad breve tempus, » inquit ipse Gregorius (a), « et quasi hospites, præfecturam suscepimus : » accepit quidem, sed mortuo patre eam abjecit.

Denique Constantinopolim accersitus ab episcopis Thraciæ et orthodoxis, ut causam fidei contra grassantes lateque dominantes in regia civitate Arianos, Macedonianos aliasque veritatis pestes tueretur, cym advenisset, fideique causam defendisset, hæreticos profligasset, errores fugasset, collapsam fidem restituisset, et omnium animos sibi conciliasset; totius populi clericque consensu, annuente Theodosio imperatore, in sede Constantinopolitana, pulso Demophilo, pulso etiam Maximo, non tamen repugnans ut antea, collocatus est a sancto Meletio, concilii generalis, quod tum celebrabatur, præside. Ortis deinde querelis inter episcopos, arrepta occasione, Gregorius abdicat se episcopatu, effringit vincula, et gaudio gestiens patriam repetit, optata solitudine se fruitorum sperans.

Quo tempore, Constantinopoli relicta, in patriam reversus est Gregorius, adhuc pastore destituta erat Nazianzena Ecclesia, Apollinaristarum insidiis patens. Hujus periculo permotus Gregorius, rogantibus episcopis et universo populo, illius curam, donec præficeretur episcopus, se suscepturum promisit : quo præfecto, fugit iterum in solitudinem.

Esto nunc judicium lectoris, cuiusnam Ecclesiæ Gregorius habendus et appellandus sit episcopus, et an tres episcopatus habuerit. Nemo, opinor, dicturus est eum fuisse Sasimensis Ecclesiæ præsulem. Certe nusquam scripsit Gregorius se hujus Ecclesiæ episcopum renuntiatum fuisse, ut ipse loquitur, κηρυχθάντα, hoc est, ullo præconii genere declaratum.

(a) Ep. al. 42.

Designatum quidem, propositum, inauguratum etiam hujus Ecclesiæ episcopum se fateatur in oratione nona undecimaque passim et in epistola al. 44. « Non Nazianzi, inquit, sed Sasimorum (episcopus) designati, » seu mavis, « propositi sumus: » Σασίμων δὲ προσελήθη μεν: Id enim hoc verbum eo loci sonat, sensu saepius a voce « prædicari et renuntiari » diverso; quod vel ex Sozomeno patet, *Hist. lib. v, cap. 8*, et Socrate lib. v, c. 8, nec non et Gyro Prodomo, in titulo epigrammatum suorum in hanc ordinationem Gregorii:

Εἰς Γρηγόριον προβαλλόμενον εἰς Σάσιμα.

At neque hic, neque usquam alibi episcopum Sasimensem renuntiatum se Gregorius dixit; imo attendentि certo negasse videtur. Quemadmodum enim Nazianzi « designatum, » propositumve episcopum hic se negat, ac Sasimorum faletur; sic ille Nazianzo se renuntiatum epistola al. 225 faletur, ac de Sasimis negat, quorum « designatum propositumque episcopum fuisse sese concesserat. » Ego certe, inquit, si corpore quidem ita me habem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cojus ab initio præsul sum renuntiatus, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent. » Hæc sunt Gregorii verba, quæ non bene vetus interpres reddidit.

Porro nihil obest, imo plurimum juvat, renuntiationem illam « ab initio, seu primam a Gregorio vocari, cum Sasimorum, ob quæ primum ad episcopatum assumptus, designatus ante fuisset quam Nazianzo renuntiatus: multo obsit minus de renuntiatione tacita tantum aut non publica; id a Gregorio aliis in locis explicatum. Quin inde colligas, nullo Sasimis, nec taciti quidem, nedum solemnis genere præconii renuntiatum: quippe de Nazianzo concedit Gregorius, de Sasimis expresse negat; de illis vicissim quod affirmit, negat de Nazianzo.

Erant itaque diversi generis renuntiationes episcoporum, publicæ et canonicae aliae, aliae non ita. Vulgata rēs est, maxime in Oriente, « populi totius suffragiis, » φῆμῳ τοῦ λαοῦ παντός, tunc temporis electos esse episcopos, uti de Athanasio scribit Gregorius (a); vel ut habet concilium Chalcedonense, actione 16, « pascendorum omnium calculis. » Exempla longius petenda non sunt: Nectarius in sede Constantinopolitana Gregorio subrogatus est, « communibus, » inquit Sozomenus (b), « synodi suffragiis; » ipsique Constantinopolitani Patres (c) « ad episcopos Romæ congregatos » eumdem a se scribunt ordinatum « universi cleri totiusque suffragiis civitatis, » παντός τε τοῦ κλήρου, καὶ πάσῃς ἐπιφημιζομένης τῆς πόλεως. Moxque de Flaviano Antiocheno: « Canonice, » vel, « uti canones jubent, tota illa Ecclesia suffragante, ordinarunt episcopi illius provinciæ et diocesæ Orientalis. » Οὐ τε τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως.... κανονικῶς ἔχειτο τὸν πάσης συμψήφεως τῆς Ἐκκλησίας. In concilio Chalced. act. 11, Stephanus Ephesinus se canonice electum probat, his verbis quia, « et populus, inquit, et clerus, et episcopi, » episcopum me constituerunt. Idem concilium, act. 16, non alios agnoscit episcopos, præter eos, « qui decreto facto a clericis uniuscujusque metropolis et possessoribus, κτητόρων, et clarissimis viris, super hæc et a reverendissimis episcopis provinciæ omnibus aut pluribus » instituti sunt. S. Athanasius (d) Gregorium pegat esse episcopum Alexandrinum, quia « neque plebi cognitus, neque postulatus a presbyteris fuerat. » Manifestius de Lucio Theodoreto ait (e): « Non in orthodoxorum episcoporum synodo, non suffragio legitimorum clericorum, non postulatione plebis, ut Ecclesiæ leges præcipiunt, ordinatus est. »

Nunc vero de constituendis erigendis novis episcopatibus, veluti Sasimensi, ad quem plottissimum collimat hæc oratio, quid Patres definierint ut constet, ecce concilii Sardicensis canon sextus: « Provinciæ episcopi debent in iis urbibus episcopos constituere, ubi etiam prius episcopi fuerunt. Si autem urbs aliqua inveniatur tam populosa, ut ipsa episcopatu digna judicetur, accipiat, » iisdem profecto legibus, et a provinciæ suffragantibus episcopis; quod vel conciliis definitum. In Carthaginensi secundo, can. 5, de novis sedibus erigendis præscribitur, ut « populus Dei multiplicatus sit; » deinde « ut desideraverit, » seu postulaverit episcopum; tum ut fiat « cum ejus voluntate in cuius potestate est

(a) *Orai. 21, p. 590.*

(d) *Apol. 2.*

(b) *Hist. I. vii, c. 7.*

(e) *Hist. lib. iv, c. 22.*

(c) *Conc. Const. I, Ep. Syn., t. II. Conc. p. 966.*

diœcesis. » Concilium vulgo dictum Africanum addit (a) : « Placuit ut plebes, quæ nunquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex plenario concilio uniuscujusque provinciæ et primatis, atque consensu ejus ad eujus diœcesim eadem Ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant. » Ad confirmanda hæc omnia vel sufficeret epistola Gregorii, alias 22, ubi de Basili Magni electione : sed ad astruendam Occidentalis Ecclesiæ hac in re cum Orientali consensionem, Sidonius Apollinaris, lib. iv, ep. 25, et lib. v, ep. 5, 8 et 9, hujus renuntiationis specimen exhibet : « In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, Simplicius est, quem provinciæ nostræ metropolitanum, civitati vestræ (Bituricis) summum sacerdotem fieri debere (Sidonius) pronuntio. Proclamationum formulas, quo nomine appellat Morinus, plurimas ipse suppeditat, *De sac. ordin.* exerc. 1, c. 3. Insignior autem illa est, quam ex *Euchologio* Cryptæ Ferrata idem profert : « Suffragio et approbatione Deo maxime amabilium episcoporum, et sanctissimorum presbyterorum et diaconorum, divina gratia... promovet hunc... in episcopum urbis,* etc., etc. E Vaticano exemplari aliam exhibet, in qua dicitur « suffragio et approbatione SS. metropolitanorum, archiepiscoporum, episcoporum, » etc., atque ex Cedreno relatam in translatione episcoporum formulam eamdem adducit. « Hæc est, inquit vir doctus, electionis legitimæ jam factæ denuntiatio publica, fieri solita cum episcopus ad ordinationem, » adde, et ad intronizationem « accinctus est. »

Tales erant in Ecclesiis omnibus publicæ, legitimæ, canonice electiones, renuntiationes, ordinationes episcoporum ; tacitæ vero, et ut ita dicam, interpretativæ, quales irritas esse decrevit Antiochena synodus anno 341, can. 16, qui citatur in conc. Chalced. act. II (b). « Si quis episcopus vacans in Ecclesiam vacantem prosiliat, sedemque per vadat, absque integro perfectoque concilio, hic abiciatur, etsi cunctus populus quem diripuit, eum habere delegerit. » Et infra can. 21 (c) : « Nec vi coactus a populis, neque si etiam hoc ei ab episcopis suadentur, » vacantis ecclesiæ, « qui propriam deseruit, » habetur episcopus. « Ubique integræ et plenariæ synodi decretum » requiritur, et ut « nullas ordinatio secus facta vires habeat » canone 19 decernitur. His expositis, facile dijudicare est an episcopus Sasimorum Gregorius habendus sit.

Magi Basili factum, quanquam a pluribus minime probatum, arguere non ausim : at certe, quod Sardicense concilium postulat ad novos episcopatus constituendos, Πληθυνοεις, « Populosa plebs, » nequaquam erant Sasima : « non multiplicatus Dei populus, » ut Carthaginense requirit ; episcopum nec postulaverat, nec desideraverat plebs Sasimorum ; ejusdem Ecclesiæ cleri ac populi nulla convocatio, coitio nulla ; nec episcoporum provincie plenaria synodus, ut Antiochenum et Africana sanciunt, ulia intervenerat ; nullus « consensus » ejus, « in cuius potestatem diœcesis, » tum dubii juris, postea tandem, ipso consentiente Basilio, cessit. Adeo primatis suffragium non accesserat, ut armata prope modum manu repugnaret Anthimus, quem « martium et pugnacem » virum festive Gregorius appellat (d). Itaque episcopum eumdem epistola, alias 33, adversus ordinationem spm, cum aliis quibusdam episcopis, multa causatum, sribentem, minitantem, postulantemque synodum inducit. Unde Baronius (e) : « Existimamus, inquit, quod Anthimus alium Sasimis, quæ sibi vindicasset, episcopum ordinaverit ; et Basilius, ad dirimendas Ecclesiæ controversias inter Catholicos periculo illo tempore obortas, Anthimo pugnaci homini loco cesserit. »

Hinc fortasse referri possit illud epistolæ, alias 33, « epinicion » quod de Gregorio quasi devicto (f) concinebat Anthimus ; illique etiam versus (g), quibus Ægyptii præsules suggillatur : « Leges versantes jampridem mortuas, a quibus quam maxime et manifeste eramus liberi. » Et quidem liber, etiamsi vera fuissent quæ illi objiciebant, Sasimorum præsulem eum esse renuntiatum, unde ad Sasima revocabant ; sed frustra certe,

(a) Can. 65.

(b) Εἰ τις ἐπίσκοπος σχολάζων ἐπὶ σχολάζουσαν ἔκτησαν ἐπιτέλη ἐπιβρέψας ὑφαρπάξαι τὸν θρόνον δῆμα συνδόντων τελεῖας, τούτον ἀποδήλητον εἶναι, κατὰ τοῦ πᾶς ὁ λαός, διὸ ὑφάρπασσεν, ἐλοιτο αὐτὸν.

(c) Μήτις ἀπὸ λαῶν ἐκβιαζόμενον, μῆτε ὑπὸ ἐπι-

εκόπων ἀναγκαζόμενον.

(d) Ep. al. 31, ἀρχὶον Ἀνθίμου.

(e) Baron. an. 371 n. 107.

(f) Οσπερ ἐπινίκιον τινα... ὡς ἡττημένων.

(g) Carm. *De vita sua*, v. 1813, 1814.

his etiam positis : quanto magis si falsa sint, ordinato in ejus locum suffecto que episcopo, vel novo certe episcopatu extincto ?

Constat enim alioqui cum Anthimo Basiliūm in concordiam postea rediisse. Et qua, quæso, conditione, pacato Anthiūi bello, Gregorius per bellum istud ex Antiocheni concilii canone 18 hucusque liber, liber esse perseveravit, idque palam ac « manifesto », nisi alterutra ex his conditionibus accepta ; vel ut Anthimi, cuius provinciæ Sasima cedebant, ordinatio valeret, vel sane locus episcopo careret ? Alioqui si ejus loci renuntiatus erat episcopus, quod objiciebant adversarii, jam nec occultis nec cognitis rationibus liber, sed tunc Ecclesiæ Sasimensi manifesto Gregorius illigatus; imo et « communione privandu » ex ejusdem Antiocheni concilii canone 17, « si ad Ecclesiam sibi commissam », remotis jam impedimentis, « ire non acquievisset. » Liber itaque a Sasimis Gregorius ac liberrimus semper fuit, tum ante, tum post factam cum Anthimo pacem ; etiamsi ad eam Ecclesiam fuisset publice et canonice renuntiatus. Superest igitur ut tacita et occulta, si dici liceat, renuntiatione, Sasimorum episcopus Gregorius fuerit : verum ne id quidem ulla ratione defendi potest. Neque enim conniventibus vel tacite probantibus episcopis, clero, populis, quæ tacita renuntiatio est, unquam hanc Ecclesiam administrasse ullo modo dici potest ; quam forte nec adivit unquam, nec a limine salutavit, in qua nec sedi, nec ut sederet ulla vi cogi potuit et adduci. « Certamen init pater, » inquit ipse (a), « ut in Sasimensi sede me collocaret : ut autem non valuit, » etc. Paulo post : « Datam autem ne minimum quidem Ecclesiam attigi ; ita ut nec unum ibi sacrificium Deo obtulerim, vel preces una cum populo fuderim, nec clericorum cuiquam manus imposuerim. »

Ex his tum factis, tum dictis liquet, quis in Gregorio « renuntiationis et proclamationis » sensus : ille nimirum, qui hodieque initæ possessionis, et ut vocant, beneficii cujuspiam « investituræ » seu fuerit illa « tacita », cum alicui sedem invadenti, aut eorum ad quos conferendi beneficii non omnino jus pertinet precibus, vel etiam vi quadam Ecclesiam administranti connivent, silentque veri patroni ac legitimi collatores beneficii ; seu fuerit « renuntiatio » ad juris apices formamque legibus sanctam, lectis et expositis patroni, regisve « diplomate » conferentis, seu, ut vocant, provisionibus, et « bullæ », si qua sit, papæ, aut « visa », atque a promovente, in sede ut plurimum eo qui promovetur collocato, aliisque de more peractis, quibus hodie quis vel episcopatus, vel alterius beneficii possessor firmatur, aut certe, si aliis intercedat, « denuntiatur, et prædicatur, » quod Græca ipsa ξηρόσταται sonant ; quanquam non eo id in Oriente, quo in his partibus, modo fieret. Sensum hunc exhibent verba Gregorii, contraria et opposita de Nazianzo Sasimisque scribentis (b) : Sasimis « propositum, » designatum, ac si velis, nominatum antistitem, non autem Nazianzo; contra vero Ecclesiæ Nazianzenæ non propositum, non designatum, non ordinatum episcopum, sed renuntiatum tameo, idque « (c) primum et ab initio, » quanquam « non publico, » sed tacito tanquam genere renuntiationis : quæ quidem specie tenus pugnantia, hac ratione conciliari et intelligi possunt.

Ecclesiæ alicujus pastor non is censetur, nec in pastorum numerum referatur, qui ad eam electus, promotus, vel etiam ordinatus, jure tandem cadit ; sed qui victa causa possessionem adit atque obtinet. Qua igitur ratione Sasimensis Ecclesiæ episcopus dici posset Gregorius, qui Sasima non attigit quidem, nec illic episcopalis munera vices ullas obiit ? Si Sasima dixit « sua, » id non nisi ironice : egregium illud Basilianæ amicitiae munus ridet et exprobrat. Vel etiam « sua » dicere potuit, quia sibi attributa, sibi oblata, sibi data, sed a dubio possessore.

Priusquam Sasima dimittamus, exemplo rem illustrabimus. Beneficium, ut vocant illud, cui animorum cura incumbit, vulgo curatum, uni clero patronus ; alter pro patrone se gerens alteri præsentet conferatque ; aut certe in curia Romana quivis elius obtineat. Possessione jura sua firmet alter ; alter aut arceatur, aut segnus agat. Dum interim sub judice lis est, intra annum, ut fit, sacerdotio uterque initietur ea mente et consilio, ut officio suo fungi valeat. Ad Ecclesiam eamdem ordinati ambo vel interea paciscantur, vel senatus

(a) Carm. *De vita sua*, v. 497, et seq.
(b) Epist. al. 12.]

(c) Epist. al. 225.

consulto possidenti jus asseratur, vel alter denique, minime contentiosus, nec litium amans, solum ultra sinat possessorem, ipsique suo jure cedat. Sacerdos quidem is erit, propositus etiam, designatus, ordinatusque ad Ecclesiam illam, velut ad Sasimensem Gregorius. Num idcirco dicetur illius loci sacerdos, et in pastorum hujus Ecclesiae catalogum unquam referetur? Minime sane; quia dubio semper aut controverso jure suo cecidit aut sponte cessit.

Quod *state nostra* « presentationes, provisiones, collationes » vocant, hoc majores nostri ad haec vel illam Ecclesiam ordinationes appellabant; quia tunc nemo sine titulo ordinabatur. Quæ si alicunde cassæ haberentur et irritæ, nullum, ut ita loquar, ad extra sortiebantur effectum: et qui nullius loci sacerdos aut episcopus manebat, « Vacans, » quæcunq[ue], dicebatur. Talis fuit, ut ex dictis patet, ordinatio Gregorii ad Sasima.

Fuerit ergo Gregorius ad Sasima propositus, designatus, inauguratusque episcopus, ordinationi suæ consenserit, Sasimensis tamen episcopus nec fuit, nec dici potest, nisi ab invidis et calumniatoribus; quippe qui nec aperte, nec tacite, non canonica, non alia quavis ratione loci illius episcopus fuerit renuntiatus, nedum unquam in Sasimensi sede collocatus et firmatus.

Quæ hactenus disputavimus, aperta, vera, certa, necessaria erant ad propulsandas a Gregorio nostro calumnias; apta etiam et commoda ad abstergendam a textu Græco corruptionis notam, atque ad tollendam ab innumeris locis, qui pugnare inter se videntur, repugnantiam. Hac via nimirum iniquæ de translatione ad sedem Constantinopolitanam questiones; de tribus episcopatibus, simulque nullo, merè veteris invidiæ ac recentioris coquardam scriptoris seu columnæ seu commenta (a); de corrupto epist. ccxxv textu conjecturæ evanescunt; veraque sunt et expedita, quæ in epistola alias XLII et iterum in epistola alias ccxlv, et in aliis locis legenti negotia facessebant: quod amplius sequenti dissertatione de episcopatu Nazianzeno patebit. Hanc claudet testimonium Nicetæ Paphagonis tom. VI Bibl. Concionatoriæ parte prima sub finem, quo quidem testimonio tota propemodum dæceptatio præsens ac proxima continetur.

Postquam narravit orator (b), quomodo episcoporum, Antiocheni in primis magni Meletii votis, Gregorius fuerit in sede Constantinopolitana collocatus, objectioni occurrit pergitque: « At nemo illegitime, contraque ac sacra Ecclesiæ regula statutum est, ad tertiam eum arbitretur transferri sedem. Nam neque ea res translatio est, sed electio, primaque ac unica in urbe Augusta pro episcopi dignitate, atque munere sedis collocatio. Nam quod primo Sasimis, uti dicebam, præfectus est, id solum promotionis causa fuit, cum neque sedem receperit, nec omnino illic ordinaverit, ullamve mysticam initiationem pro anti-stitis partibus celebraverit; quod nempe viculus ad sustentandam episcopalem sedem esset omnino ineptus. Nazianzenam autem cathedram quondam curavisse, cum pater illius episcopus esset; at non ejus creatum esse episcopum, aut sedem illam unquam suscepisse. Solum autem patris hortatu ac jussu ut sacri ministerii defectum impleret, sic Ecclesiæ curam suscepisse, ut senectæ fulcrum ac paternæ imbecillitatis sustentaculum audiret. Ita vero se rem habere, etiam ex iis perspicuum est, quæ ipse ad Gregorium sibi cognominem scribit (c): « Inter omnes etenim constat me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum, (propositum, προσθήθημεν) fuisse, tametsi in patris reverentiam et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus, quasi hospites præfecturam suscepimus. » Quod igitur pater mortalem vitam divina communaverat, vacantem jam inventum divina Spiritus gratia, vitaque ac doctrinæ humana majore præstantia postea clarissimum effectum, in urbis Augustæ solio quantum oculis conspicuum erat, constituit; quantum autem animo aspectabile, orbis terrarum bonum pastorem magnumque antistitem præficit. »

Rejecto Sasimensi episcopatu, rejiciendus quoque Nazianzenus, et Constantinopolitanus est asserendus: id quidem exsequimur. Abjectis Sasimis, Gregorius in solitudinem se contulit, e qua retractus, roganti, vel jubenti patri id tantum concessit (d) ut « collaborans cum

(a) Döp. Bibl. eccl. tit. GREGORIUS.

(c) Ep. al. 42.

(b) Tom. VI, p. 631, col. 2, ex oral. in Grego-

(d) Carm. De vita sua, v. 500.

eocuram Ecclesiæ Nazianzenæ « susciperet; » ea lege ac conditione, ut ne huic astringeretur Ecclesiæ, et parente mortuo (a), « pennam spiritui quo vellet et quomodo vellet suam permitteret deferendam, nec quisquam foret, qui se cogere posset, aut alio traducere repugnantem. » Mirum est, Gregorium Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum appellatum fuisse, cum tantopere precaverit, ut ne hunc Ecclesiæ alligaretur: multi tamen scriptores, veteres et recentiores, Theologo reclamante, eum Nazianzenum appellant, Socrates, Sozomenus, Gregorius ejus Vitæ scriptor, Baronius, Bellarminus. Vetus et communis error est manuscriptis, qui nunc existant, longe antiquior, ipsique Gregorio suppar. Rufinus in prologo ad orationes Gregorii Latine versas scribit: « Defuncto patre succedit in episcopatum apud Nazianzum; » et *Hist. lib. II, c. 9*, « in locum patris eumdem subrogatum » asserit. Imo Hieronymus (b), qui familiariter cum eo Constantinopoli versatus est, et qui eō magistro Scripturas se didicisse gloriabatur: « Gregorius, inquit, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus. »

Quin etiam, notante Baronio ad annum 371, et in Vita Gregorii apud Bollandum cap. 9, « ejus adversarii id ei dabant criminis, cumque ob contumeliam appellabant triepiscopum, cum jam sedis Constantinopolitanæ fuisse electus episcopus. » Sed tam diserte Gregorius negat se fuisse Nazianzi episcopum, ut ipsi fides adhibenda sit: « Manifestum est, inquit (c), omnibus me non Nazianzi designatum episcopum esse. » Non certum duntaxat et indubitatum, sed manifestum; non amicis solum et paucis, sed « omnibus » omnino debuit esse « manifestum. » In carmine autem *De vita sua* (d): « Postquam, inquit, parentes excessere vita, et hac ego calamitate liber sum relictus, datum equidem Sasimensem Ecclesiam nullatenus attigi.... Paternæ vero.... exiguo sane tempore, velut hospes alienæ, curam aliquam gessi, non diffitebor: id ipsum usque denuntians episcopis, poscen⁹ instar beneficii ex imo corde, ut urbi virum aliquem præficerent episcopum. Hinc illud quidem vers⁹ affirmans, nondum ullam a me acceptam fuisse publica renuntiatione (Ecclesiæ).... Cum autem non persuaderem alium ut præficerent, quia hi quidem præ magno mei desiderio retinere volebant, illi vero forte despiciebant; nulli autem causabantur non esse liberum: primum Seleuciam fuga me contuli, atque ibi in Parthenone celebrimæ martyris Theoclæ non exiguo tempore commoratus sum (e). »

Nec dicas Gregorium fateri ac scribere, episcopum Nazianzi se renuntiatum: « Ego si certe corpore quidem ita me haberem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præsesse, cuius ab initio sum præsul renuntiatus, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent, non adeo sum (f), » etc. Scripsit quidem Gregorius non semel se Nazianzi episcopum renuntiatum, sed de publica renuntiatione non est intelligendus: vere, inquit, post obitum patris, « affirmabam nondum ullam acceptam a me fuisse publica renuntiatione ecclesiæ: » scripsit iterum ep. alias ccxxii, « ea se non teneri renuntialione, » qua Nazianzi renuntiatum sese eo. alias ccxxv scribit, « ea non astringi, » uti rursus carm. *De vita sua*, v. 523.

Postquam Constantinopoli in patriam reversus est Gregorius, Nazianzenam iterum administrare Ecclesiam, anarchia laborantem, ab Apollinaristis misere laceratam, cleri populi que precibus et lacrymis coactus est; sese iterum administrationi « concessit (g), jugum subiit (h), vincī ac vinciri » se iterum passus est, ἡττήθη, δέσμος ἔρχομαι. Verum sicut prius a patre victus, ita tum, non « in plenario concilio renuntiatus » ab episcopis, sed a civibus tantum amicisque coactus, ob patris, (i) « cuius solvi labores dolebat, et eorum qui hoc a se precibus contendebant reverentiam, ad breve tempus præfecturam quasi hospes (j) accepit, ac veluti peregrinus. » Iterum (k), non « proprias, » proprius ut episcopus, « habenas, » sed « alienas, » ξένην τὴν, suscepit; quippe qui eo ipso loco alterius gregis pedun-

(a) Or. 12, al. 8.

(b) Ad Pamph. et epist. 51, Lib. I *cont. Jov.* et *De script. eccl.*

(c) Epist. al. 42.

(d) Carin. *De vita sua*, v. 528 et seq.

(e) Ibid., v. 554.

(f) Ep. al. 225.

(g) Ἐπιδίδωμι. Ep. al. 222.

(h) Αύγεντος ἔκαμψα. Carm. 7, v. 80.

(i) Carin. 145, v. 191, et Ep. al. 42.

(j) Ως ξένος. Epist. al. 42.

(k) Carm. 145, v. 105 et 189.

πλοι ταχυνόν, scilicet Constantinopolitani, suscepisse se fateatur (a). Unde ne id quidem, nisi « quandiu valeret, » concessit; atque iterum discessit quasi liber, recrudescente paulo post segritudine : « Constrictum, inquit (b), me morbus tenet, et ab Ecclesiæ gubernaculis celerius abduxit. »

Quod vero omnem tollit dubitationem, Eulalio tandem renuntiatio publice et episcopo Nazianzi canonice ordinato, Nysseno præsuli et iis qui canones objiciebant, respondet Gregorius (c) : « Quod si quis est, qui putet episcopo vivente alium institui non debere, is sciāt se ne hac quidem in parte nobis causa superiore esse. Apud omnes enim liquido constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem propositum esse; » id est, ne Nazianzi quidem « propositum, » nedum publice ac canonice renuntiatum esse episcopum. Exspirantis tamen vitæ reliquias, si per valetudinem licuisset, ipse Ecclesiæ Nazianzenæ consecratum se epist. ccxxv profitetur, potius quam Sasimensi, cui nunquam, inquit Bollandenses, se credidit obligatum, cui nullo unquam præconii genere renuntiatus erat : quamquam id molestiæ facessendæ gratia quidam invidi per calumniam et « contentionem, » ut ibidem loquitur, objiciebant.

Innocuum quo ludebat Gregorius cum adversarios, tum amicos, artificium quis non miretur? Cum ad Nazianzenam Ecclesiam tacita salem objectabatur renuntiatio, Sasimensem protinus designationem regerebat, ut epist. cxlii, eique Ecclesiæ, a qua, vel impleta vel abolita sede, nihil penitus timebat, plus illigatus quam Nazianzo videri volebat. Cum autem ad Sasima, ut epist. ccxxv, revocabatur, aut magis contemptus causa relegabatur; Nazianzenam illico « renuntiationem » objiciebat, « qua se teneri » nihilominus non timeret. Genuinum hunc esse epistolarum sensum, preter gravissima quæ jam attulimus momenta, probant eadem epistolæ xlvi, lxvi, lxxiiii, ccxxv, in quibus omnibus eos salse ridet qui, ut Ecclesiæ probarent alterutri vere addictum, frusta canones opponebant.

Ad cumulum accedit jam palmaris locus, qui Sasimensem Nazianzenumque siwul episcopatum Gregorii vel unus possit ad fabulas amandare. Locum ilium exhibet carmen 1 editum a Tollio, vers. 93 : « Cæterum poste aquam accessissem » Constantinopolim, « relicta Cappadocia, quæ fidei propugnaculum esse plerisque videtur, nequaquam deserto populo, cui aliqua necessitudine obligatus essem : οὐ λιπῶν λαὸν, οὐδὲ τῶν ἀγαγαῖων τῷ· nam illa sunt hostium meorum figmenta, falsique sermones, invidiæ velamenta quædam ingeniosæ excogitata. »

At, inquires, Gregorius se fatetur propriam habuisse Ecclesiam, aliam a Constantinopolitana, his verbis (d) : « In gratiam porro cum veritate redeant, qui nos alienam uxorem expetivisse aiunt, cum ne propriam quidem habere voluerimus. » Quæ Thomassinus (e) ad Sasima trahit, quæ amvis Nazianzum perinde spectare possint. Sed Basilius scholiastes hæc verba, « alienam uxorem a nobis expetitam esse, » sic interpretatur: ήτοι καὶ αὐτὸς τοῦτο, ὡς συκοφαντησάντων οἴητε τῶν ἐναντίων· ή διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως τύλητέον· hoc est : « Vel id ipsum per inimicorum calumniam objectum fuisse putandum est, vel sane de Ecclesia Constantinopolitana accipendum. » De Ecclesia itaque dicta hæc etiam intelligentur, Ecclesiæ tamen alteri mancipatum unquam Gregorium inde non magis sequitur, quam eumdem uxori aliquando duxisse quam reliquerit postea, ex interpretatione priori sequatur. Sequitur tantum uxore ac Ecclesiæ cura liberam solutamque vitam et matrimonio anteposuisse et episcopatu, priusquam ad Constantinopolitanam sedem eveneretur. Sunt versus nonnulli carminis 1, qui cum hoc loco quamdam habent affinitatem (f): 'Ἄλλ' οὐκ ἔμὸν γέρε τῇ βίᾳ χάμψαι γόνου, αὐτὸς ἀσπάσασθαι τὴν ἁδεσμὸν ἕδρυσιν, δεὶς οὐδὲ τὴν ἐνθεσμὸν ἡναγκαζόν· quos versus Cardonus, apud Bollandum (g), paraphrastice et soluta oratione felicius sic reddit, quam Billius stricta : « Sed non iis ego sum moribus, ut violentiæ ulli facile cedendum existimem, aut occupandam cathedram, non rite et sicut oportet colla-

(a) Ep. al. 222.

(e) Dictp. eccl. part. I, l. II, c. 25, n. 9

(b) Ep. al. 88.

(f) V. 1071 et sqq.

(c) Ep. al. 42.

(g) IX Maii, p. 439.

(d) Orat. al. 27, nunc 36, n. 6.

tam, qui nulla ratione passus sum in ea me collocari, quam jure æquissimo obtinere poteram. »

Legitimam enim illam, ut ita loquar, « inthronizationem, » Ἐνθεσμον Ὀρυστη, non factam, sed oblatam; non traditam, ut Billius reddit, sed tradendam uxorem Gregorius, si fas est dicere, dereliquit. Nec incerta res: illam probant versus carminis *De vita sua* 541 et seq. Et certe nemini dubium esse potest, quin universi, non tantum provinciae, sed orbis totius, quam late patet, præsules ad evehendum Gregorium ad episcopatum, seu Sasimensem, seu Nazianzenum libenter conspirassent, si ipse consensisset. « Nec enim, inquit de se ipso (a), adeo episcopis contemptui sumus, ut alium manente me renuntiarent: » eo sensu ne « propriam quidem uxorem, » sedemve legitimam, « habere » voluisse credendus est. Leviora sunt quæ objiciuntur, quod Gregorius « suos » appellat Nazianzenos (b): « sui » profecto erant, patria, habitatione, affectu, cura ac sollicitudine eorum, quam plures suscepit, sive dum pater senio confectus superstes esset, sive post mortem ipsius, sive post abdicatam sedem Constantinopolitanam, sed nunquam ut proprius eorum episcopus. Sat de Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus dictum, atque etiam plura forsitan quam necesse erat.

Amotis Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus, quos nunquam a Gregorio occupatos fuisse demonstratum nobis videtur, superstes ut vel nullius, vel sane urbis Constantinopolis, nec nisi Constantinopolis episcopus reuuntiatus fuerit Gregorius. Constantinopolitanii episcopi titulum plerique manu exarati codices præferunt; Constantinopolitanum revera episcopum fuisse res ipsa loquitur, loquuntur acta scriptaque omnia. Tanta fuerunt « plebis, possessorum, » ut canones præscribunt, « clarissimorum, imperatoris, cleri, episcoporum, » virorum etiam ac mulierum, Gregorium præsulem postulantum studia et vota, ut nemo satis, nisi Gregorius ipse, verbis expresserit. Cum Theodosius urbis Constantinopolitanæ ecclesias Catholicis restituit, unaque cum eo majorem basilicam Theologus subiit, qui prius erat in nubilo sol refulsit. « Ibi, » inquit Gregorius (c), « cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, » quæ aderat multitudo « clamare totis viribus ac deponscere nos, in præsentiarum » haud aliter « ac si hoc unum defuisset; princepsque ac maximum a summo principe hoc civitati fore thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio » episcopali « ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc infimum vulgus agitabat. Omnes ex æquo rem desiderabant, pari flagrabant desiderio: hoc alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam, repercusso fragore, tonitu audiebatur. »

Tunc quidem vicit Theologi modestia (d), neque tum cogi potuit ut episcopale solinme concenderet: verum ad agendas uni Deo gratias populi studia vir divinus, θεοτος, provida dexteritate convertit (e). Tam unanimi omnium ordinum postulationi, tam ardentibus votis et clamoribus, episcoporum, plenariisque concilii provinciae non tantum, sed Orientis etiam pene totius et œcumenicæ synodi suffragia solemniter accesserunt. « Quidquid Oriens, inquit (f), habebat, excepta Ægyptio, populi antistitum ad Romanum usque secundam, terræ marisque ex recessibus intimis concitatum eoit. His præsidebat vir pietate maximus.... moribus mellitus (Meletius) et nomine. Hi me collocant firmantque, πήσοντες, in augusta sede clamantem gementemque, una tamen de causa non plane repugnantem. »

Sed nec Ægyptiorum etiam defuisse videtur consensus, quos quidem maxime his verbis alloquitur Gregorius (g): « Heri, ut ita dicam, inthronistæ, hodie persecutores, ac e throno, in quo me collocasti, deturbantes. » Conjecturam astruunt carminis ejusdem versiculi 1810 et 1811, quibus testatur Ægyptios minime voluisse in throno Constantinopolitano alterum a se collocare: quin et contraria Gregorio ipsi omnino persuadere conabantur, adeo ut nullius in toto concilio generali consensus atque suffragium defuisse videatur.

(a) Ep. al. 42.

(e) Theodoret. *Hist. lib. v. c. 8.*

(b) Carm. *De suis calamit.*

(f) Carm. *De vita sua, v. 1507.*

(c) *De rebus suis, v. 1374 et sqq.*

(g) *Ibid., v. 1931.*

Gregorius antem, qui binos episcopatus fugerat, Constantinopolitanum suscepit spe pacis conciliandæ; eaque desperata deseruit, ut in solitudine, Deo contentus, expedita pace frueretur. Ita quod schismate laborantibus Corinthiis vir apostolicus Clemens epistola priori suadebat (*a*), ut « Si quis esset generosus, si quis misericors, si quis charitatis plenus, diceret: Si propter me seditio et discordia et schismata, discedo.... solum ovile Chri-
stii in pace degat, » etc.; ad quod paratum se esse post exemplum Theologi Chrysostomus profitebatur (*b*): id Gregorius Nazianzenus re ipsa præstitit, qui ut seditioni obviam iret, postquam ad Constantinopolitanam sedem admotus esset, protinus Ecclesiæ repudiavit prefecturam, nec aliam « vir generosus, » ut verbis S. Clementis utar, « vir misericors et plenus charitatis, » vita divina insignis, Christianæ in Ecclesia pacis martyr et hostia (*c*), discedens ab imperatore poposcit gratiam, nisi ut ad concordiam adduoceret episcopos, contestatus se mundi gratia, quæ patiebatur pati facile, et ad conciliandam mundo pa-
cem urbe thronoque excedere libenter, paci denique omnia litore: « Quin etiam scis, » in-
quit (*d*), alloqui pergens imperatorem Theodosium, « quam reluctantem in throno me col-
locasti. »

Nunquam Sasimensem, nunquam Nazianzenum episcopum se dixit dicive passus est Gregorius, sed semper in carminibus et epistolis vehementer reclamat: Constantinopolitanum vero sedem se accepisse fatetur, in ea se collocatum fuisse testatur, seque ipse nominat illius urbis episcopum. Certe nec major nec apertior ulla potest esse auctoritas quam istud authentici testamenti principium et finis. Ac principium quidem: « Gregorius, in-
quit, episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ, vivens ac prudens... » In fine vero subscriptio hæc est: « Gregorius episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ relegi te-
stamentum, et omnia approbans subscripsi manu mea, et vim oblinere volo et ju-
beo. »

Denique inter episcopos Constantinopolitanos in episcoporum hujus urbis serie sic re-
censetur: « Gregorius Theologus, Sasimorum prius episcopus (designatus), Constantino-
politanus sub Theodosio Magno renuntiatus est, eique hæc sedes, veluti qui multa labo-
rasset, ac Ecclesiam ab injuria vindicasset in libertatem, est a synodo confirmata: » Ἐπικυ-
ρεῖντος αὐτῷ τοῦ θρόνου παρὰ τῆς συνόδου.

Nullum iam circa episcopatum Gregorii dubium videtur superesse, nec evellendus restat scrupulus. Siquidem ex dictis constare debet eum, nec Sasimorum, nec Nazianzi, sed so-
lius Constantinopolis Ecclesiæ episcopum renuntiatione publica et canonica, communibus totius cleri ac populi votis et suffragiis, necnon plenarii concilii Patrum omnium consen-
su, fuisse renuntiatum. Non aliud igitur huic nostræ Gregorii operum editioni titu-
lum præfigere licebat, quam qui præfixus est: « Sancti Patris nostri Gregorii Theo-
logi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera. » Hunc sibi in manuscriptis pens
omnibus Orationes omnes, hunc sibi Carmina, hunc sibi Epistolæ titulum præ-
scribunt.

§ V. DE AMPHILOCHIO, CUM PATRE, TUM FILIO, EPISCOPO ICONIENSI, TOTUSQUE GREGORII MATERNA COGNATIONE, AD QUAM PERTINERE AMPHILOCHIUS DEMONSTRATUR.

Amphilochium illum, cuius uxor Livia fuit, ab Iconiensi hujus nominis præsule diver-
sum statuit quidem vir clarissimus Muratorius in notis ad epitaphium **xxxii**, pag. 31. At nihil ille præterea, nec ei de utriusque Amphilochii cum Gregorio nostro consanguinitate aut subboluit quidquam, aut certe quid sentiret vir doctus non aperuit. Verum Amphilochium filium, de quo in epigrammatibus, Iconiensem esse episcopum celeberrimum illum ac vulgo eo nomine cognitum, tametsi non ita fortasse constet; constat tamen certissime Amphilochios, de quibus hic agitur, Gregorio sanguine conjunctissimos fuisse: ac patrem quidem avunculum Gregorii, filium vero Amphilochium ex avunculo fratrem aut amitinum. Quod postremum ubi probaverimus, partem alteram attingemus.

Mitto Amphilochium, Amphilochii Euphemiique parentem, et Liviæ conjugem, natum

(*a*) Ep. 1 S. Clem., p. 176, ed. Cotel.
(*b*) Hom. xi, ad Eph.

(*c*) Vers. 1891 et 1898.
(*d*) Vers. 1899.

Dioecesareæ, id est Nazianzi. Is Amphilochius dicitur « (a) magna Philtatii et Gorgonia proles : » vita Φιλτατοῦ Γοργονᾶς τε μέγαν. Porro Philtatii filia appellatur Nonna (b), quæ alia esse non potest, quam mater Theologi : quippe quæ Nonna in testamento Gregorii vocatur, Alypium et Gorgoniam juniores habuit, sororemque Alypanam.

Hoc vel uno momento constat Nonnæ, Theologi matris, Amphilochium fuisse ex Philtatio et Gorgonia parentibus germanum fratrem. Hinc ad Nonnæ filiam manavit Gorgonia nomen, quemadmodum ab avia Basilii magni soror dicta est Macrina, imo ipsius Gorgoniae junioris filia ab avia quoque, matre Theologi, Nonna vocata : et ab auct., aut proavo Philtatio, Philtatius, (c) de qua in quodam epitaphio, quem ex Gregorii familia fuisse nemo dubitaverit.

Jam vero quantum lucis hæc affundant singulis epigrammatibus, totique historiæ et genti Gregorii attendat lector. Hinc primo apparet cur vir se ipso adeo commendabilis Amphilochius, suis nobilitetur parentibus. Nimirum isti, Gregorio quoque avi erant, illaque « radix sancta, » unde orta Nonna « sanctior, » Gregorii mater, toties in carminibus atque orationibus hoc nomine a filio commendata.

Deinde planum est, quid hæc verba epitaphii xxix (d) significant : πηοῖς πάντα πέπασσον. Agitur enim de doctrina et scientiæ bonis, quæ consanguineis et affinibus, eos docendo, paraverat Amphilochius. Unde iterum in epitaphio xxx (e), doctrina idem ipse dicitur « auxilium et robur fuisse cognatis, piis, nobilibus, litteratis, verbique dator, » id est eloquentiæ, seu ut in alio (f) « Rheticæ » magister « eximius : » quod quidem Græca sonant.

Quippe ex discipulis Amphilochii patris et necessariis, Gregorius non unus solum erat, ἀταίρων σῶν ἐνός : verum ex propinquis etiam, et sanguine conjunctissimus. Hinc adeo sic epitaphium xxx claudit : « Gregorius hæc scripsi, orationem oratione, quam a te, Amphilochie, edidici, mutuam rependens. » Didicerat porro Gregorius, utique in patria, sub patre primum et avunculo, priusquam ad exteris, velut ad mercaturam bonarum artium profisceretur.

Antequam vero longius progrediamur, operæ pretium fuerit observare, quod Muratorius (g) in epitaphii titulum xxxi conjiciebat, jam ut certissimum esse habendum, scribendumque, εἰς Ἀμφιλόχιον δόλο, « in Amphilochium aliud, » scilicet epitaphium : non autem, « in Amphilochium aliud. » Idem enim est Amphilochius, Gregorii avunculus, de quo in epitaphiis 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, etc., in quibus « (h) vim igneam dicendi habuisse, φήτραν πυρόεσσαν, omnesque Cappadocas superasse eloquentia » dicitur. Is, inquam, unus idemque Amphilochius : nec dubium cuiquam esse potest, quin ille Amphilochius, qui in posterioribus sub novo titulo epitaphiis ab eloquentia tantopere commendatur, ille ipse sit, qui « fons eloquentiæ omnibus, » Gregoriique magister prioribus in epitaphiis audire meavit.

Plana demum est et aperta totius Gregorianæ gentis ex matre series, hucusque propinquum ignota. Quam enim exhibet Baronius in Vita Gregorii, ea mendosa, et præterea ab aliis perturbata et adulterata fuit. Sic igitur, lector, habeto.

Ex Philtatio et Gorgonia ejus uxore orta est Nonna, Gregorii mater, ejusdemque avunculus Amphilochius, Nonnæ germanus frater. Natu majorem fuisse Nonnam id pene persuadet, quod Gregorius (i) Amphilochii filios, nonnisi quia estate minores erant, « filiorum » nomine compellare soleat, seque ipse « senem » appellare. De Amphilochii sobole primum dicamus.

Amphilochius, Gregorii avunculus, uxorem habuit Liviam, μάκαιρα δάμαρ 'Αμφιλόχου Λιβίη. « (j) Beata Amphilochii uxor Livia. » Tres ex ea liberos Amphilochius suscepit : σῶν τε τριάς τεχέων, « (k) tuorum filiorum trias. » Hi filii fuere « (l) Euphemius et Amphilochius : » uiceps 'Αμφιλόχου Εὐφῆμιος, 'Αμφιλόχος τε. De tertii nomine postea dicemus.

(a) Apud Mur., ep. 33, p. 53.
 (b) Ibid., ep. 415, p. 106.
 (c) Epist. 136 lib. II.
 (d) Apud Mur., ep. 29, p. 20.
 (e) Ibid., ep. 30, p. 20.
 (f) Ep. 31, p. 30.

(g) Ep. 30, p. 31.
 (h) Ep. 32, p. 32. Ep. 35, p. 34.
 (i) Epist. 23, al. 106.
 (j) Murat., ep. 17, p. 17.
 (k) Ep. 19, p. 20.
 (l) Ep. 20, p. 20.

Livis matri hos tres liberos superstites fuisse probat epitaphium **xix** (*a*), in quo « liberorum trias maritusque tumulo Liviam illustrasse » dicuntur. Primus omnium mortuus est Euphemius, quem pluribus epitaphiis celebravit Gregorius (*b*), quibus epitaphiis belle consonat epistola Gregorii **ccxxx**, alias **cxiv**, ad Theodosium sive Theodorum, cuius filia Euphemio jam desponsata, nuptiis proxima, ibi (*c*) non describitur aliter ac in epitaphio **xxi**, conjux ejus Euphemius.

Si alia non suppetarent momenta, ea satis essent ad demonstrandam Euphemii, ejusque patris Amphilochii et Amphilochii fratri cum Gregorio cognationem. Scribit enim epistola mox laudata Gregorius Theodosio jamjam futuro Euphemii vitrico : « Nunc genera copulantur, » et inferius, cognationis gradum ut intelligas : « Et tu nos per suavissimum filium nostrum Euphemium habe, et nos item per suavissimam filiam vestram vos habemus. » Mox Theodosii filiam, suam quoque ob matrimonium ducens : « Patris (de se ipso loquitur) benevolentia par erga liberos. »

Utrum autem Euphemius iste, de quo in Epistola **ccxix**, al. **cxiv**, ille ipse sit, cuius fit mentio in Epistola **lxxxiii**, al. **cxlvi**, an ille quoque de quo circa finem testamenti agitur, non ita perspicuum est. Si unum tantum admittas Euphemium, occurruunt difficultates, quae solvi non possunt. Satius ergo arbitramur, imo necessarium, duos Euphemios distinguere; unum, de quo epitaphia et epistola **ccxxx**, alias **cxiv** ad Theodosium; alterum, de quo testamentum Gregorii loquitur, utrumque tamen affinitate Gregorio conjunctum.

Tres Amphilochio ex Livia fuisse liberos diximus, Euphemium et Amphilochium : quis sit tertius, querendum. Epitaphium (*d*), in quo « trias liberorum » Amphilochio tribuitur, tertii nomen silet. In Epitaphio **xx** (*e*) duorum duntaxat filiorum Amphilochii fit mentio : Euphemii jam defuncli, et Amphilochii superstitis. Primo quidem Philtatium tertium eure esse filium suspicabamur; verum Gregorius nodum hunc ipse solvit in carmine ad Olympiadem, his verbis (*f*) : « Εστι τοι, ω χαριεσσα, θεοδόταις [Θεοῦ δόσις] · τι δὲ προκείσθω παντοῖς τοι μάλιστα καὶ ἐργματος ἔμπνοος εἰκόνων... αὐτοκαστηνήτη μέτ' ἀμύμονος ἀρχερῆσ· Ἀμφιλόχου. » Est tibi, o elegantissima mulier, Theodosia, quae tibi omnis sermonis et operis vivum exemplar proposita est..... soror innocentissimi antistitis Amphilochii. » En tertia Amphilochii progenies. Amphilochius vero, cuius soror Theodosia dicitur, non aliis est quam Iconiensis episcopus; Amphilochius, inquam, Euphemii ex Amphilochio et Livia frater germanus. Omnia convenient; patria, genus, virtus et morum sanctitas.

Patriam Amphilochii Ioniensis fuisse Cappadociam testatur Basilius epistola alias **cccxciv**, et maxime Hieronymus, qui epistola ad Magnum **lxxxiii**, alias **lxxxiv**, inter viros doctos Cappadociæ Basilium, Gregorium et Amphilochium recenset. Amphilochio parenti, ejusque filiis, Diocæsarea, id est, Nazianzum, patria assignatur in epitaphio **xxx** (*g*).

De genere quoque sibi consentiunt omnia, epitaphia, epistolæ, poemata. In epitaphiis Amphilochius ille, qui Gregorii ex avunculo frater dicitur, parentem ejus nominis Amphilochium habuit : habuit et Ioniensis Amphilochius, ut ex epigraphe epistolæ **lxii**, alias **clxi** optime Tillemontius eruit et astruit nota priori in Vitam Amphilochii et erudit concedunt.

Gentem vero ac familiam Amphilochii eamdem atque Gregorii sapiunt epitaphia, ut vidimus, propemodum omnia; sapiunt et epistolæ. Epistola namque **xiii**, alias **clx** ad Amphilochium, quem Ioniensem postea episcopum fuisse nemo negaverit, Gregorius ait : « Non multum una fuimus, quanquam illud omnino oportuit, cum propter nos ipsos, tum propter traductam ad nos a parentibus amicitudinem. » Ac paulo post Nicobulus, ex Gregorii sorore Gorgonia filius, non Gregorii solum, sed Amphilochii pariter, tametsi inferiori gradu, filius dicitur : « Filius noster, » ήμῶν, amborum, « Nicobulus. » Epistola **lxii**, alias **clxi**, certissime ad Amphilochium Ioniensis episcopi patrem scripta, cognationem Amphilochii cum Gregorio a capite ad calcem aut diserte exprimit, aut non obscure signi-

(*a*) Murat., ep. 19.
(*b*) Ep. 20° et seq.
(*c*) Murat., ep. 21.
(*d*) Murat., 19.

(*e*) Murat., 20.
(*f*) Carm., ad Olymp. v. 97 et sqq.
(*g*) Murat., ep. 31, p. 30.

ficat; maxime vero illa comparatione inter funus Gregorii patris, quem Theologus sibi morte sublatum dolet, et emissionem Amphilochii filii, quem Amphilochius pater ademptum sibi queritur; illaque etiam, jure utique propinquitatis, debita consolatione, quam Amphilochius pater, et Gregorius filius a se mutuo exspectare ac reponscere poterant. Clarius adhuc his ad Amphilochium verbis illud declarat Gregorius: «*Nos accusas, inquit.... minime detrimentum agnoscere, quod amici omnes et cognati, οὐγγανεῖς, acceperunt; atque ego in primis, » etc. : disertissime porro exprimit, ubi Ioniensem episcopum *aque vocat Amphilochii*, ad quem scribit, «*filium ac suum ipsius fratrem: filium tuum, fratrem autem nostrum, » etc. Τὸν δὲ οὐδὲν, ἡμέτερον δὲ διδεῖσθαι. Has ob causas consolationem a Theologo exspectare debuerat Amphilochius pater de filio sibi adempto, nempe Amphilochio Ioniensi, cuius ex avunculo frater erat Gregorius.**

Tem clara sunt isthæc et firma, ut jam pidgeat epistolam ad Themistium **xxiv**, alias **cxl** adjicere, ubi hæc leguntur: Σοὶ φίλος πατρόθεν δὲ ἐπος Ἀμφιλόχιος. Haec verba sive cum interprete sic reddideris: «*A paterno latere tibi amicus est meus Amphilochius;* » sive magis ad litteram, «*tibi amicus est, meus a parentibus Amphilochius;* » vim certe aut verborum horumac, aut sententia prioris haud effugeris. Dicere enim voluit seu interpres, seu Gregorius, minime degenerem ab eloquentia patris Amphilochium esse; qua Themistio «eloquentia regi» charus pater cum esset, charus eidem et filius esse debebat. Quæ quidem avunculo Gregorii, ejusque filio, qui in epitaphiis tantopere ob eloquentiam celebrantur, egregie convenientiunt. Unde in eadem epistola mox subjicit Gregorius: «*Addam etiam, quod ejusmodi est, » nempe Amphilochius, «qui nec majorum generi, nec nostræ amicitiae dedecori sit.* » Sic enim reddenda Gregorii verba, πατέρων γένει non ut interpres, «*paterno generi;* » alioqui πατέρος dixisset Gregorius, non πατέρων. Ita autem loquitur, ut genus Amphilochii, suum quoque fuisse, majoresque eosdem significet. Simili prorsus et sententia et ratione in carmine **57**, vers. **103**, «*decus suum*» Ioniensem episcopum Amphilochium Gregorius vocat (*a*). Decus autem esse poterat Gregorii Amphilochius, vel ut tanti magistri discipulus, vel ut communis stirpis et originis ornamentum. Præstat hæc vero sententia priori, cum Amphilochio epistola **xiii**, alias **clx**, scrittentem Gregorium viderimus: «*Non multum una fuimus, » etc., quæ a disciplina quam longissime remota sunt. Ita quoque epitaphio apud Muratorium **xxxvi**, Nicomedem «*decus meum*» sit; quis sanguinis particeps ejusdem, gentem et ipse Gregorianam illustrabat.*

Nec minus ad rem nostram faciunt testamentum Gregorii, et plures epistolæ; **xxii**, alias **cx**; **xxiii**, alias **cvi**; in quibus Amphilochium sive honore, sive amore dignissimum, vel reverendissimum, sane ob episcopatus dignitatem, filium suum appellat: Τὸν τιμώτατον οὐδὲν, αἰδεσιμώτατον, etc. Euphemium quoque, Amphilochii, postea Ioniensis episcopi, germanum fratrem, filium suum appellat Gregorius. Si rationem quæras, cur amitinos Gregorius noster eo nomine donaverit, epistola **xxiii**, alias **cvi**, quæ pro Amphilochio ipso scripta est, docebit: «*Ipse tibi, inquit Gregorius, charissimum filium nostrum Amphilochium offero, virum probitatis nomine usque adeo nobilem, etiam præter quam ætas ferat; ut ipse, qui et senex et sacerdos..... præclare mecum agi existimaturus sim, si eam hominum existimationem obtinerem.* » Etatis igitur dignitatisque prærogativa, hoc usus esse vocabulo Gregorius videtur, et amitinos appellavit, modo fratres, modo filios.

De Nonnæ, Gregorii matris, nepotibus nunc dicamus. Nonna tres liberos procreavit, Gregorium, Cæsarium, et filiam nomine Gorgoniam. Cælebs obiit Cæsarius; Gregorius virginitatem perpetuo coluit, vitamque monasticam exercuit. Sola posteros reliquit Gorgonia, quæ nupsit Alypio. Nullum jam conjecturis locum de marito Gorgoniæ, quem Baronius in Vita Gregorii Vitalianum fuisse conjiciebat, Tillemontius modeste suggerebat esse Meletium, relinquimus epitaphium **LXX** (*b*). In eo siquidem Alypius Gorgoniæ maritus appellatur:

(a) Carm. ad Olympiad.

(b) Murat., ep. 70, p. 65.

Κτήσεν ἡγη, σάρκας τε καὶ θαύμα, πάντ' ἀναθέσα
Γοργόνιον Χριστῷ, μούνον διφῆς πόσιν,
Οὐ μὴν οὐδὲ πόσιν δηρὸν χρόνον· δλλ' ἀρα καὶ τὸν
Ἡρπασεν ἐξαπίνης κύδιμον Ἀλύπιον.

Censum suum, carnes et ossa, omnia cum sacrasset
Gorgonium Christo, solum reliquerat sponsum,
Verumtamen non diu sponsum. Sed profecto et ipsum
Illustrum Alypium ex improviso rapuit.

Ad Alypium sine controversia scriptæ sunt epistolæ, LXXXII, alias CXLVIII; LXXXIII, al. CXLI; LXXXVI, al. CL, cum in postremo laudata sororis suæ mentionem sic faciat Gregorius, ut uxorem Alypii facile agnoscas. Ad eumdem datæ sunt epistolæ, LXXXIV et LXXXV, al. CLI et CLII : neque tamen Alypium illum Cappadociæ præsidem constituere necesse est. Num ad Alypium eumdem epistola LXXI, alias LXXX, verisimile non est. Repugnat omnino iudicibus, queis in oratione funebri Gorgoniæ Alypius conjux ornatur, et epitaphio LXX (a), de eo Alypio scriptas esse epistolæ CCVII et CCVIII, al. CXLVI et CXLVII. Alypius enim, de quo his in litteris, Simpliciam uxorem habuerat, et viduam moriens reliquerat. Gorgoniæ vero conjux Alypius, et uxori superstes fuit, et ita ei superfuit baptizatus. ut ad secundas nuptias convolandi nec animum nec tempus habuerit.

Baronius Gorgoniæ, præter Alypianam filiam, filios quoque duos, Petrum et Phocam tribuit eodem errore, quo Vitalianum, cuius filii Petrus et Phocas fuere, ei sponsum assignavit. Filios itidem duos Gorgonia natos in orationem octavam, alias XI, num. 14, Elias Cretensis affirmat ; nomina autem reticet, et amboſ tantum « ad episcopatus fastigium eventos » asserit : quod vix credere sinit scriptorum omnium de his silentium. Veri longe similius est Gorgoniæ, præter Alypianam, de qua constat vel ex epigraphæ epistolæ XII, alias CLV, et maxime ex carmine 50 (b), ubi Alypianæ filius Nicobulus Gregorium vocat « matris avunculum », δέρχεο μητρὸς ἔμης μητρῶν μέγαν · verisimilius, inquam, præter Alypianam geminas alias Gorgoniæ enixam filias, Eugeniam et Nonnam.

Etenim Gregorius Alypianæ « filiæ suæ dulcissimæ », ut vocat, Eugeniam et Nonnam illa in testamento adjungit, ut endem illas atque Alypianam grādu suisse dubitare non sint hic loquendi modus : « Alypianam filiam meam dulcissimam (cælerarum enim Eugeniam et Nonnam exigua ratio habenda est), etc. .... hæc ad ipsius Alypianæ liberos pertinere volo ; » et « nulla in re ipsam, vel sorores ejus, » nempe Eugeniam et Nonnam, « molestas esse. » Quid clarius ut demonstretur Alypianam illam, non virginem eam esse de qua epistola CLVII, al. CXXXII, sed quæ Nicobulo nupserat, et sorores ejus germanas suisse Eugeniam et Nonnam ? Quas quidem virgines permansisse nihil necesse est credere. Quod enim de Gorgonia dictum est in oratione VIII, alias XI, « corporis fructum, hoc est liberos et nepotes spiritus fructum effecit, » de baptismo et consecratione quæ ex eo fuit, potest et debet accipi : alioqui virginitate consecrassæ filias suas omnes Gorgonia dicenda esset, quod quidem absurdum et facto contrarium ; siquidem Alypiana nupsit Nicobulo, Eugenia quoque, vel Nonna, Meletio. Is est Meletius, qui in testamento Gregorii γαμβρὸς dicitur, quod ejus sororis filiam, uxorem duxisset.

Ex Nicobulo, ad quem plures Gregorii epistolæ, et Alypiana Nicobulus alter natus est, et Alypiana virgo, de qua epistola CLXXI, al. CXXXII. De Nicobulo certa res est, vel ex carmine quod Nicobuli nomen sibi præscripsit, et ex patris Nicobuli responsione, itemque ex epistola CXCIV, alias XLIV ; unde discimus alios Nicobulo juniori germanos fratres suisse, quorum vel nomina penitus ignorantur.

Sunt alii bene multi Gregorio nostro affines et consanguinei ; in quorum numero est Euphemius, alter ab Amphiliochii filio. De eo in testamento, ubi res inter affines agitur.

Hellasium Eulaliūmque fratres epistola XV, alias CXCIV, Gregorius vocat « consobrinos » suos, aut patruelæ, ἀνεψιους, nisi mavis ex sorore aut própinquorum aliquo nepotes, pro varia vocis significatione.

Georgius et Basilissa soror ejus germana epitaphio L (c), necnon Eusebius, qui ultrius-

(a) Murat., ep. 70, p. 65.

(b) Caru., ad Nicob. patr.

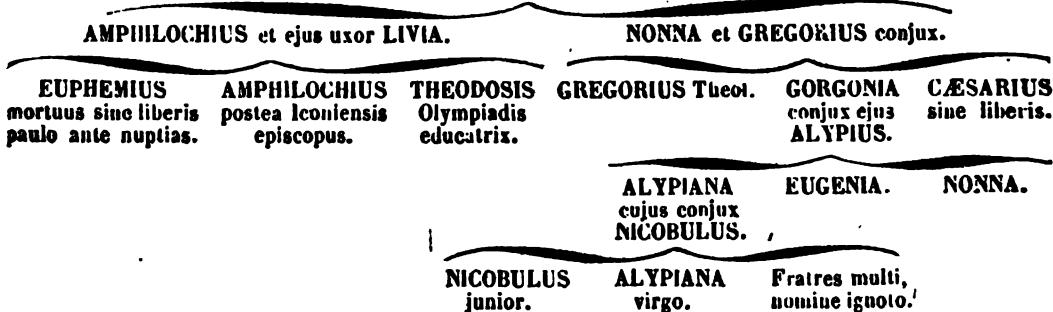
(c) Murat., ep. 50.

que frater omnino videtur (a), una cum Nonna matre Theologi ex variis epitaphiis en tumulto conditi (b), qui Gregorii et Nonnæ sanguini paratus erat, αἷμα τὸ Γρηγορίου, Νόννης τὰ μεγαλέος, ab eodem alieni generis esse non possunt.

Nicomedes, in quem tria sunt epitaphia (c), cuius etiam laudes plenius celebrantur in carnine al. XLVIII (d), ex eodem cretus sanguine videtur.

Jam de Philitatii adolescentis cum Gregorio affinitate dubitare vix nomen sinit, quod ab avo Gregorii manasse videatur. Suadet etiam epitaphium XLV, Murat. p. 42, ac penitus persuaderent haec voces « sacra tellus, » si tumulum certo significarent. « Verisimillimum, inquit Muratorius, necessarios Nazianzeni fuisse Philitatios. » Huic adolescenti adolescentulus alter adjungendus, Gregorius nomine, Gregorii ex sorore nepos aut abnepos, de quo epitaphium CXXXIII apud Murat. Hos omnes praeter stemmatis seriem recensemus, quia quo ordine illi ac loco statuendi sint ignoramus. Sit igitur a matre, Gregoriani stemmatis ista delineatio.

PHILTATIUS ET GORGONIA.

PRÆTER ORDINIS SERIEM SUNT

Euphemius alter ab Amphilochii filio, de quo in Testamento.

Meletius maritus Eugeniae, aut certe Nonnæ junioris.

Helladius et Eulalius Nazianzi episcopos, fratres.

Usebius, Georgius, Basilissa germani et ipsi.

Nicomedes ac filii duo.

Philitatius adolescentis.

Gregorius juvenis.

(a) Ep. 46, p. 43.

(b) Murat., ep. 49, p. 45; ep. 50, p. 46; ep. 66,

(c) Ep. 36, 37, 38.

p. 61.

(d) Carm. ad Hellen. vers. 143 et seq.

TERTIA PARS.

DE VARIIS GREGORIANÆ DOCTRINÆ CAPITIBUS.

Quamvis Gregorius diu multumque patuerit invidiæ, quamvis plurimos vitæ toto tempore acerbosque expertus sit adversarios, nunquam ex iis quisquam ausus est eum erroris insimulare et ipsius doctrinam carpere. « Hujus, inquit Rufinus, neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius inveniri potest; utpote qui solus sit, de cuius fide ne dissidentes quidem inter se, ut fieri solet, partes et studia disputare potuerint; sed id obtinuerit apud Deum et Ecclesias Dei meriti, ut quicunque susus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse magis sit hereticus arguitur. Manifestum namque indicium est non esse rectæ fidei hominem, qui in fide cum Gregorio non concordat. » Adeo pura enim et sincera, et omni prorsus vitio carens ejus doctrina, ut inde Theologi nomen unus post apostolum Joannem sit adeptus.

Plura tamen sive Clericus ad Sociniana commenta, de tribus naturis in Deo per antiquos orthodoxos excoxitatis, fovenda, prave delorsit; sive Barbeiracus quædam moralis doctrinæ capita acriter et insulse reprehendit. Quid mirum in hominibus qui, auctoritatis jugo omni excusso, nihil non experti sunt, nihil sacrum in fide reliquerunt? At inter ipsosmet Catholicos Petavius, vir eruditione præstans, Gregorium ut male de adversariis quos consulat triumphum agentem traducit: sed ipse in venerandos Patres nimium iniquus, et a Bullo Anglicano scriptore bene castigatus, censuræ acerbitate tantis viris non nocuit; imo potius propriæ gloriæ, jam inde simulationibus quibus usus est in causa pergravi obnubilatæ, labem æternam inussit. Hæc omnia exponere et exagitare si animus esset, ultra hujus voluminis fines protenderetur oratio: in sequens igitur diligens et exacta querelarum omnium consideratio, quæ in doctrinam sanctissimi doctoris congestæ sunt, extrahenda. Quidquid tunc occurrerit quod offendere infirmos, vel in deterius posset accipi, elucidabimus, et scrupulos si qui sint studiose evellemus. Satis nunc erit si præcipua doctrinæ Gregorii capita in unum collecta lectori exhibeamus; ut vel sic pateat quam accurate et alte de divinis disserat, ac recte Theologus nuncupari meruerit: hinc apparebit quanta ipsius injuria, quantaque veritatis offensa, erroris poluerit iusimulari.

De Deo.

Quo tempore docendi munus Gregorie impositum est (*a*), tanta de divinis rebus disputandi prurigo animos incesserat, ut omnia loca, ne gynæceis quidem exceptis, hujusmodi contentionibus ac tumultu personarent. Cui malo medicam ut manum adhiberet, « Non cujusvis est, inquit (*b*), o viri, de Deo disserere, non, inquam, cujusvis; non adeo vilis ac protrita hæc res est, et eorum qui adhuc humi reptant... His duntaxat hoc muneris jacumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longa processerunt.... aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a viliorum labe purgent. Sed nec cujusvis temporis » illud est; « nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore, et apud certos homines, et aliquousque hoc faciendum. » De his omnibus, tum oratione vicesima septima, quæ theologicarum velut exordium est, tum aliis in locis, saluberrima præcepta dedit.

De Deo præclare et subtiliter disputat, nihilque magnificientius et ad persuadendum accommodatius quam argumenta quæ ex naturæ miranda structura ac eleganti forma deprompsit: « Etenim, inquit (*c*), quod Deus sit, ac princeps quædam causa, quæ res omnes procrearit atque conservet, tum oculi ipsi, tum lex naturalis docent; illi, dum rebus in aspectum cadentibus aciem affigunt, easque et pulchre fixes et stabiles esse, et progredi, atque immote, ut ita dicam, moveri volvique perspiciunt: hæc autem, dum per res oculis subjectas, ac recto ordine collocatas, auctorem earum certa ratione colligit atque assequitur. Quonam enim modo universa hæc rerum moles vel producta unquam fuisset, vel consisteret, nisi Deus omnia in rerum natura protulisset, atque conservaret? » Hoc omnes et singulæ creaturæ concilant (*d*), « nobisque ipsius numen declarant, non secus videlicet ac solis in aquis umbræ atque simulacra infirmis oculis solem repræsentant. » Quis etiam instrumenti musici concinuitatem aspiciens, aut cantum audiens, conditorem ipsius, aut citharistam, facie licet ignotum, mente non reputet? Plurima ejusdem generis argumenta tractat, quibus mundi cursum et rerum aspectabilium ordinem casui vel fortunæ ascribere, nonnisi summae dementiæ dandum manifesto evincit. Sed si ex rerum natura divinitas animis tam perspicue elucet, num ipsa mens et mundo latior, et creaturis omnibus supereminenter, Deum auctorem suum sibi ipsi non melius indicabit et exhibebit? « (*e*) Sic igitur ratio quæ ex Deo est, et cunctis insita, et prima in pectoribus nostris condita lex, cunctisque mortalibus innexa, nos ab iis rebus, quæ oculis cernuntur, ad Deum subvexit. »

Interea quid sit Deus si petas, cave ne tibi ex cæteris creaturis visibilibus, quæ Deum undique celebrant, aliquid verisimile fingas. « (*f*) An corpus eum esse dices? Quonam ergo modo immensus, infinitus, figuræ expers est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi ne-

(*a*) Orat. 27, n. 3.

(*d*) Orat. 28, n. 3.

(*b*) Ibid.

(*e*) Ibid., n. 16.

(*c*) Orat. 28, n. 6.

(*f*) Ibid., n. 7.

oculis cerni queat? An haec quoque in corpora cadunt? O licentiam! non enim nœc corporum natura est. An vero corpus quidem esse statuæ, immensum vero alique infinitum, cœteraque hujus generis esse negabis? O crassitatem! ut nulla re nobis Deus præstet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque adoretur, si circumscriptus est? aut quid causæ esse dicemus, quin ex elementis conflatus sit, atque in eadem denuo redigetur, aut etiam prorsus intereat? Compositio quippe pugna initium est, pugna autem dissidii, dissidium solutionis: solutio porro nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit. »

Transcendere itaque necesse est omnem naturam sensibilem et cogitare «(a) Deum omnium quæ sunt pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid est, collocare: utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint.» Et quantum de ineffabili loqui fas est, paucis totum complectitur dum vocal Deum «(b) Pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum.» Quid aliud enuntiat nomen quod Deo per excellenter tribuitur? Ens siquidem dicitur, quod et a se sit et in se ipso entis habeat fontem inexhaustum. «(c) Quantum nobis assequi concessum est, Ens et Deus magis quodammodo essentiæ nomina sunt: ex iisque etiam vox Ens, ad eam indicandam aptior est; non hoc solum nomine quod ipse, cum Moysi in monte oraculum ederet.... ita seipsum appellavit; sed etiam quia nomen illud magis proprium esse comperimus..... Naturam ejusmodi exquirimus, quæ ipsum esse per se habeat, ac non cum alio quopiam copuletur. Ens vero, proprium sane est Dei, ac totum, nec priore aliqua re, nec posteriore (nec enim erat, aut erit) definitum ac circumcisum.»

At quantumlibet et rerum universitas et mens opificem suum profiteantur, inconsiderate et periculose quis, hoc uno fultus præsidio, ad eum sese cerlo erigere putaverit; nec mirum si tot docti et sapientes, solo lumine naturali ipsum querendo cogitationum suarum fuco decepti, a Deo magis ac magis aberraverint: ut enim Deus recte a nobis percipiatur, neque orbis aspectus, neque ipsamet ratio satis nos erudiunt, «(d) sed nunc, et semper opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus et intelligitur, et exponitur, et auditur.» Verumtamen quidquid de Deo sentiamus, licet altum quid et sublime excogitaverimus; quantumvis crescat in hac vita cognitio, essentiam Dei nunquam assequemur. «(e) Quid tandem Deus natura sua et essentia sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest.» Hinc Gregorius Eunomiano fatue se jactanti omnia scire, et arroganter ab orthodoxis, «quænam esset Dei essentia» querenti: «Tuæ, inquit (f), dementiæ est hoc dicere, qui generationem quoque ipsam anxie perscrutaris: nobis autem abunde magnum atque amplum fuerit, si in posterum quoque discamus, soluta videlicet hac caligine et crassitiæ, ut pollicitus est is qui non mentitur.» Nunc vero Theologus ille merito censatur, «(g) non qui in totum, quid Deus sit, invenerit.... sed qui ampliorem ipsius speciem mente conceperit, ampliusque veritatis simulacrum, vel adumbrationem, vel quounque tandem alio vocabulo uti quis malit, in seipso collegerit.» Et ne ab hac regula vel ipsos Patres antiquos excipias, vel prophetas qui Deum aliquando vidisse in Scripturis narrantur. «(h) Si quis enim Deum cognovit, aut, Scriptura teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, qualenus uberioris splendoris particeps sit.... Ita exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad ipsius rei veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.»

Nec mirum si mortale, tam angustis circumscriptum terminis, divinum et immensum non capiat: quoniam enim pacto totam illius naturam ratio humana apprehendere poterit, cum «(i) omne creatum, sive cœlestes, sive supercœlestes, licet sublimiori quam nos natura præditum, Deoque vicinius, longiori tamen intervallo a Deo, ac plena illa et absoluta cognitione distat, quam quo compositam hanc nostram, et abjectam atque humili vergentem massam superat?» Nihil interea expostulandum, si Deus, a nobis non (j) «plene perfecte-

(a) Orat. 6, n. 12.
(b) Orat. 45, n. 5.
(c) Or. 30, n. 48.
(d) Orat. 2, n. 39.
(e) Or. 28, n. 17.

(f) Or. 29, n. 11.
(g) Or. 30, n. 17.
(h) Or. 28, n. 17.
(i) Ibid., n. 3.
(j) Or. 45, n. 3.

que comprehendendi queat, » dum tam multe oculis etiam subjecta, manibus saepè contrita, rationis captum superare quotidiapa experientia discamus, et varia naturæ arcana post tantas inquisitiones abscondita et tectissima permaneant. Nonne prope infinita rerum creatarum mysteria, quæ mortales undique circumstant, monent, ne *altiora se querant*¹⁸⁻¹⁹, aut tot mirabilium suorum scrutari præsumant, ne a *magnitudine gloriae ipsius opprimantur*²⁰? Hæc sanctus doctor eximie et fusa prosecutus est (a), totus in sua oratione incumbens « ut ostendat, ne ipsam quidem secundarum rerum naturam hominis mente aliquæ ingenio comprehendendi posse, nedum primam illam ac solam, vereor enim dicere, omnibus rebus excelsiorem. » Sic et animi dotes, mentis et corporis in homine societatem, membrorum inter se concionatatem, elementorum ordinem, animantium et germinantium species perlustrat, eos qui philosophiæ principatum sibi vindicant egregie compellans, ut vel singulärum proprietatum, quas elegantissime describit, recondita principia delegant, aut tandem divinis rebus, ob intelligentiæ difficultatem, detrahendi finem faciant.

De Trinitate.

Quoad vixit Gregorius, accuratoris doctrinæ circa Trinitatem prædictor indefessus fuit et defensor acerrimus contra Arianos et Macedonianos; ita ut omnia ejus scripta, sive orationes, sive epistolæ, sive carmina, Trinitatem resonent et suscepta pro Trinitatis defensione contra quoslibet adversarios certamina: unde ejus æmuli hoc ipsum vitie verlebant et objiciebant, prout etiamnum objicere Gregorio Clericum et Tollium non puduit, quod « assidue suam Trinitatem prædicaret et omnibus tantum non horis memoraret » obita pro Trinitate certamina, et exantatos labores. Si quæcunque ad exponendam et defendendam Ecclesiæ catholicæ fidem circa Trinitatis mysterium scripsit Gregorius, hic animus esset referre, maxima ejus scriptorum pars exscribenda esset, nequidem ullo prætermissio: verum pauciora excerpere et insigniora sat erit. Itaque Trinitatis mysterium his verbis exponit (b): « Unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitendæ, et quidem unaquæque cum sua proprietate. » Et in alia oratione (c): « At unum Deum agnoscere oportebat principii expertem et ingenitum, et unum Filium ex Patre genitum, et unum Spiritum ex Deo substantiam habentem, concedentem Patri iungeniti proprietatem, Filio vero generationem; de cœlero autem ejusdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ. Hæc, inquam, agnoscere oportebat, hæc confiteri. » Trinitati accommodat hæc Joannis verba de Filio: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum²¹. Erat lux vera ... Pater. Erat lux vera ... Filius. Erat lux vera ... alijs Paracletus. Erat, et erat, et erat: sed unum erat. Lux, et lux, et lux: sed lux unus, Deus unus. » Quælibet persona est ab æterno (d): « Patrem vero dicimus, ac multo quidem verius, quam qui apud nos id nomen obtinent; tum quia proprio et singulari modo Pater est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non enim ex conjunctione; tum quia solius, nempe unigeniti; tum quia solum, nec enim ipse priusquam Pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certo affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cœpit. Filius vero Filius, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cœperit; non enim ex pœnitentia est deitas, neque ex profectu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim alijs talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creali sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietas hæc est, quod ingenitus sit; Filius quod generitus: Spiritus sancti quod procedat. » Hæc generatio et processio, quæ nullis verbis potest explicari, scrutanda non est: « Hoc tantum sciamus Trinitatem in unitate, et unitatem

¹⁸⁻¹⁹ Eccl. iii, 22. ²⁰ Prov. xxv, 27. ²¹ Joan. i, 9.

(a) Or. 28, n. 31, in fine.
(b) Or. 32, n. 5.

(c) Or. 31, n. 3.
(d) Or. 25, n. 16, 17.

in Trinitate adorandam. Colamus Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, unam divinitatem, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divi-sam (a).»

Tres vero personæ, licet re ipsa distinctæ, ita sunt sibi invicem cohærentes ut quisquis vel unam excindere tentaverit, tres simul ac totam prorsus deitatem sustulerit; siquidem una sine altera esse nunquam potest (b). « Si fuit tempus, cum non esset Pater, fuit quoque, cum non esset Filius. Si fuit tempus, cum non esset Filius, fuit quoque, cum ne Spiritus quidem esset. Si unum illud a principio erat, utique et tria. Si unum dejicis, audax hoc dicam, ne duo quidem superiore loco colloces. Quæ enim imperfectæ deitatis utilitas? Imo quæ deitas, si imperfecta? Perfecta autem quomodo erit, in qua ad perfectionem aliquid desideretur? Desideratur enim, si sanctitate careat. Hanc porro quomodo habere queat, ni Spiritum habeat? Si enim alia quedam præter illum sanctitas est, quæ tandem illa intelligenda sit, dicat quispiam: aut, si quidem eadem hæc est, quid afferri potest, quamobrem non jam inde a principio fuerit? Quasi vero præstiterit Deo, aliquando imperfectum exstitisse, ac Spiritus expertem.»

Quis autem per grande mysterium valeat vel saltem subolere? Nobis semper inaccessum fuisset, nisi Scripturæ divinitatis thesauros mortalibus expandissent. At Ecclesiæ doctores tantam majestatem, captui humano nimis præcellentem et cuius fulgore mens perstringitur, variis comparationibus delineare et adumbrare aggressi sunt, ut vel sic quamdam Trinitatis notionem nobis suppeditarent. Hoc Gregorius exsequitur dum nomine alio ipsum advocat, et in intimo animæ impressam mysterii imaginem ad contemplandum alicet. Mens siquidem, sermo et spiritus in una ejusdem hominis natura, licet ab invicem secernantur, non tamen tres essentias, sed unam numero substantiam constituunt. « Nos autem, » ut loquitur sanctus doctor (c), « unam et eamdem deitatis naturam teneamus, quæ ex principii experie, et generatione, et processione agnoscitur; quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spiritu intelligitur (d).»

Multæ sunt aliæ comparationes, quarum ope infirmum animum sublevare scriptores nostri conati sunt: sed quam parum ad rei veritatem accedunt, ut Gregorius testatur (e)! « Cum mentis curiositate multum diuque mecum considerassem, rei tantæ imaginem quamdam exquirens, cui tandem rerum inferarum divina illa natura comparanda sit, reperire non potui. Quamvis enim exiguum aliquam similitudinem invenerim, major tamen me pars fugit, humique relinquit. » Cavendum itaque ne terrenis cœlestia metiendo, dignitatem mysterii deprimanus; ideoque ex singulis similitudinibus apace quidquid vel nimis abjectum, vel dispar prorsus fuerit (f): « In summa nihil est in quo mens mea gradum figere queat, dum, quod imaginor, in exemplis considero; ni forte quispiam ea animi æquitate sit, ut, cum unum aliquid ex proposita imagine acceperit, reliqua projiciat.»

Tritheiæ crimen quod in Gregorium increpabant Ariani ita diluit, ut mirum sit suis deinceps qui unam substantiam specie tenus admisisse ipsum incusarent (g). « Si Deus, et Deus, et Deus, » sciscitabantur Ariani, « quid causæ esse potest, quin tres sint Dii? » Ad hæc Gregorius (h): « Nobis inquit, Deus unus est, quoniam una deitas; atque ad unum, ea quæ ex eo sunt, referuntur, etiam si tres personas credimus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus; nec hoc prius, illud posterius. Nec voluntate scinduntur, aut potentia dividuntur, aut denique quidquam eorum, quæ dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur. » Et quo veram et integrum in deitate unitatem asserat, non simulatam aut imperfectam, ab hac unitate amovere satagit quidquid vel in cœlestibus, vel in humanis, male ipsi exquirare contenderent (i). « Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud ethnicos quoque deitas una est, ut docent qui plenius apud illos perfectiusque philosophantur, atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen piures sunt dii, et non unus, sicut etiam multi homines. At illic communites unitatem habet, quæ

(a) Or. 31, n. 28.

(f) Ibid., n. 33.

(b) Ibid., n. 4.

(g) Or. 31, n. 13.

(c) Or. 25, n. 1..

(h) N. 14.

(d) Ως νῷ τῷ ἐν τῷ μὲν, καὶ λόγῳ καὶ πνεύματι.

(i) N. 15.

(e) Or. 31, n. 31.

cogitatione sola considerari possit. » Contra vero perfectam unitatem tribus æquæ personis absque ullo discrimine congruere statuit sanctus doctor, aureis hisce verbis præ sensu altitudine non satis perscrutandis (a) : « At nostræ doctrinæ non eadem est ratio; sed horum (nempe divinorum suppositorum) quodlibet unitatem habet, non minus ejus, cum quo conjungitur, quam sui ipsius respectu, propter essentiæ et potentiarum identitatem : » τῷ ταυτῷ τῆς οὐσίας, καὶ τῆς δυνάμεως. Sed verbis quid opus est, ut Gregorium purgémus? cum Eunomium, qui divisionem in paternam substantiam inducere orthodoxos ut probaret, tanto studio laborabat, omnibus nervis propulsare intendat. Quia sane animis bene affectis plus æquo sufficient, ne quid vel levissimum de fide eximii doctoris suspicentur.

De Patre.

Deum Patrem divinitatis Filii et Spiritus sancti causam, quod idem valet ac principium apud Latinos, Gregorius edocet : « Parvorum certe, inquit (b), ipsoque indignorum principium fuerit Pater, nisi deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit. » Ut a Patre Filius et Spiritus sanctus emanant et perinde ad eum referuntur, sic unitatis in Trinitate origo et fons Pater est (c) : « Una his tribus natura Deus est : tunc vero est Pater, ex quo, et ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur, non ut confundantur ac permisceantur, sed ut cohæreant. » Si quandoque Pater solus Deus nominatur, et Christus ipsum sic alloquitur (d) : « Ut cognoscant te solum verum Deum »; » Gregorius hoc « ad eorum, qui, quanquam falso, dii tamen appellantur, sublationem dici existimat. Major utique Pater solus Filio dici potest ^(e), non ob aliquam in natura disparitatem, sed quatenus Pater Filii causa et principium esse dignoscitur. Majorem etiam asserere possumus, si Filii humanitatem attendamus : sed hæc interpretatio sancto doctori non multum arridet, ut minus honorifica : « Nonne perspicuum est, inquit (e), majoris vocem ad causam referendam esse?... Quod ratione humanitatis Pater Filio, major intelligentus sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice. »

De Filio.

Nuñus unquam Filii divinitatem magis strenue propugnavit, sive argumentum firando, sive objecta adversariorum convellendo, sive difficiliora explanando. Singulis quibusque proférēndis non immorabitur, præca ex tam multis delibare contenti. Primum unde acciperit Filii divinitatem ostendit, plurima Scripturarum loca congerendo quæ ipsam aperte declarant. « Nos, inquit (f), ex magnis et excelsis vocibus Filii divinitatem percepimus, ac prædicamus. Quibus tandem? His nimirum, Deus, Verbum, quod in principio erat, et cum principio, et principium ; ut in his lexis : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ^(g). Et, *Tecum principium* ^(h) : et, *Qui vocat eam et generationibus principium* ⁽ⁱ⁾. Ad hæc Filius unigenitus dicitur : *Unigenitus Filius*, inquit, qui est in sinu Patris, ipse enarravit ^(j); *Via, Veritas, Vita, Lux : Ego sum via, veritas et vita* ^(k); et, *Ego sum lux mundi* ^(l). Sapientia, Potentia : *Christus Dei potentia et Dei sapientia* ^(m). Splendor, Character, Imago, Sigillum, ut in his verbis : *Qui cum sic splendor gloria : et, Character substantiae ipsius* ⁽ⁿ⁾ : et, *Imago bonitatis* ^(o)... Et, *Qui erat, qui est, et qui venturus est, omnipotens ille* ^(p)... Quæ perspicue de Filio dicuntur, sicut et alia plura, quæ eamdem vim habent, quorum nihil ascititum est, nec Filio, aut Spiritui sancto posterius accessit, quemadmodum nec Patri. Neque enim ex accessione perfectio ipsis comparata est. Non enim Pater Verbi unquam expers fuit; nec unquam fuit quin Pater esset; nec denique unquam veritate, sapientia, viribus, vita, splendore, aut bonitate caruit.

Sed quid? Nonne qui divinitatem Filio abrogant, et ipsi plurima Scripturarum loca in sui erroris patrocinium afferunt? His sanctus doctor obviām it, regulam constituendo, cuius

^(a) Joan. xvii, 3. ^(b) Joan. iv, 28. ^(c) Joan. i, 4. ^(d) Psal. cix, 3. ^(e) Eccli. xxiv, 14. ^(f) Joan. i, 18. ^(g) Joan. xiv, 6. ^(h) Joan. v, 10. ⁽ⁱ⁾ I Cor. i, 24. ^(j) Hebr. i, 3. ^(k) Sap. vii, 26. ^(l) Apoc. i, 14; iv, 8.

^(m) Or. 31, n. 16.

⁽ⁿ⁾ Or. 20, n. 6.

^(o) Or. 42, n. 15.

^(d) Or. 30, n. 13.

^(e) Ibid., n. 7.

^(f) Or. 29, n. 17.

ope intricata emodantur, cuius lumine obscura dilucidantur, et umbras quibus veritatem error obtegere nitebatur, evanescunt. Ipsum audire juvat. « (a) Multa etiam alia congerere queas... Quanquam autem unumquodque horum sigillatim persequi, pioque sensu, explicare minime difficile est, atque offendiculum illud, quod in Litteris existit, repurgare et eximere, si modo vere offendis, ac non potius de industria peccas; ut tamen rem summatis contrabam, hoc tibi faciendum est, ut sublimiores voces divinitati, ac præstantiiori illi et incorporeæ naturæ, passionibusque superiori attribuas: humiliores autem, compoſitio, et tua causa inanito, atque incarnato... ut tu videlicet intelligas quæ prioris illius naturæ sit ratio, et quæ assumptæ humanitatis. »

At ne errorem minus intolerandum aut peccatum non tam immane censeas, negare Filio divinitatem, ex Gregorii sensu offensæ atrocitas est statuenda. « (b) Deitati fidem abrogas? hoc ne dæmones quidem ipsi fecerunt. O dæmonibus incredulior, et Judæis insipientior! Isli enim Filii nomen æqualitatis vocem esse censebant: hi autem eum, a quo fugabantur, Deum norant.

De Spiritu sancto.

Nec minori ardore ac zelo Spiritus sancti divinitatem astruit contra Macedonianos. Spiritum sanctum Deum aperie confletur, quo tempore etiam inter Catholicos non pauc erant, qui quamvis Spiritus sancti divinitatem agnoscerent, eum tamen Deum aperte non dicebant, nec dici volebant. Tam aperta prædicatione nou tantum Arianorum et Macedonianorum, sed etiam nonnullorum Catholicorum offensam incurrit, adeo ut ipsius adversarios ad eum e sede Constantinopolitana deturbandum, hoc etiam nonsibil moverit et adjuverit (c). « Fortasse Spiritus impetratur: » Ιωας τὸ Πνεῦμα βάλλεται. hoc est, inquit Billius, fortasse hac de causa oppugnor et exagitor, quia Spiritus sancti, cui bellum isti indixerunt, divinitatem assero et prædico. Pergit Gregorius: Τὸ Πνεῦμα (ἀκούσθι) ὡς Θεὸς, πάλιν λέγω· ἐποι Θεὸς αὐτός καὶ τρίτον βῶ, Θεός. « Spiritus ut Deus, audile, iterum dicam: tu mihi Deus, et tertio clamabo, Deus est, » etc. Quod in defendenda Filii divinitate Athanasius præstitit, id Gregorius in defendenda Spiritus sancti divinitate. Si tot et tantas non est expertus persecutiones, quot et quantas perpessus est Athanasius, non nisi id accedit, quia occasio defuit, non autem animus et voluntes. Est tamen aliquid in ejus scriptis, quod mirationem facit. Sibi, nomine hereticorum, objicit, (d) « Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi; » quod quidem refellit duplificatione; primo affirmans (e) « Scripturæ testimonio admodum confirmatam esse Spiritus divinitatem, iis quidem certe, qui non nimis stolidi et obtusi fuerint, atque a Spiritu aversi. » Deinde ipse innumera Scripturæ profert testimonia, quibus ostenditur Spiritus sancti divinitatem in Scripturis proditam haberi (f). « Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, ac Dominus ipse, Spiritus adoptionis... scientia, pietatis... omnia essentia sua implens, omnia continens, » etc.

Præterea, hoc etiam posito, quod Spiritus sancti divinitas nullo Scripturæ loco predita haberetur, illud impedimento esse non deberet quominus Spiritum Deum esse confitemur, siquidem alia plurima credimus quæ in Scripturis non apparent. « Undenam, » inquit (g), alloquens adversarium, « tu arces illas tuas, Ingenitum aut Anarchum accepisti, aut nos etiam immortalis vocem? Hoc nominatum et expresse ostende, vel ea rejiciemus, quia in Scriptura non existant, vel expungemus.... Nonne perspicuum est, hæc de iis sumpta esse, ex quibus colliguntur, tametsi minime dicantur? »

Hujus responsionis dilucidandæ causa, Gregorius comparationem instituit. « Dum, inquit (h), ex omni ævo illustres vitarum mutationes existiterunt, quæ etiam duo Testamenta, atque ob rei celebritatem, terræ motus appellantur; altera a simulacrorum cultu ad legem, altera a lege ad Evangelium. Ac tertium etiam terræ motus Scriptura nobis annuntiat, nempe migrationem ab hac vita ad alteram illam motus omnis. et jactationis

(a) Or. 20, n. 18.

(e) Ibid., n. 29.

(b) Or. 38, n. 15.

(f) Ibid.

(c) Carm. al. 123, v. 33.

(g) Ibid., n. 23.

(d) Or. 31, n. 21.

(h) Ibid., n. 25.

experiem. Idem porro duobus Testamentis accidit. Quid illud? Non repente, nec ad primam aggressionis impulsionem commutata sunt. Quamobrem? Id enim scire operæ præsumum est: ut ne vi pertraheremur, sed persuasione adduceremur. Quod enim voluntarium non est, ne diuturnum quidem est.... Ergo prima lex sublatis simulacris sacrificia permisit. Secunda submotis sacrificiis, circumcisionem minime prohibuit. Ac peste, ut semel subtrahi sibi aliquid æquo animo tulerunt homines, rebus etiam sibi concessis, hoc est, illi sacrificiis, hi circumcisione abstinuerunt; atque ut ex ethnici Judæi, ita ex Judæis Christiani facti sunt, per mutationes quasi furtim ad Evangelium affecti (a).... Huic exemplo divinitatis doctrina comparari potest, nisi quod contrario modo res procedit.... Sic enim se res habet: Vetus Testamentum Patrem aperte prædicabat, Filium obscurius. Novum autem nobis Filium perspicue ostendit, et Spiritus divinitatem subobscuræ quodammodo indicavit. Nunc vero Spiritus ipse nobiscum versatur, seseque nobis apertius declarat. Neque enim tutum erat, Patris divinitate nondum confessa, Filium aperte prædicari; nec, Filii divinitate nondum admissa, Spiritum sanctum, velut graviorem quamdam, si ita loqui fas est, sarcinam nobis ingeri.... Quin tacitis potius accessionibus, et, ut David loquitur, ascensionibus, atque ex gloria in gloriam progressionibus et incrementis, Trinitatis lumen splendidioribus illuceret.... Quin etiam ab ipso Jesu paulatim declaratur.... « Rogabo enim Patrem, inquit, et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis ».... Habebat quædam Salvator, quæ a discipulis, licet alioqui multiplici doctrina implerentur, tunc tamen portari posse negabat, ob eas forsitan, quas attuli, causas, atque idcirco ea ipsis occultabat. Ac rursus dicebat fore, ut ab adveniente Spiritu omnia edocerentur. Ergo unum ex eorum numero esse censeo, ipsam Spiritus sancti deitatem, in posterum apertius declarandam, tum videbilem, cum jam post Salvatoris in integrum restitutionem, matura et perceptibilis esset ipsius cognitio, utpote cui ob tam insigne miraculum fides non jam abrogaretur (b). »

Ex superioribus Gregorii verbis de Filii divinitate obscure in Veteri, perspicue in Novo Testamento cognita; item de Spiritu subobscuræ tantum in Novo Testamento significato: ex his, inquam, verbis, id sequitur tantum et collendum, præter Scripturam, traditionem non scriptam fuisse necessariam, cujus ope Filii ac Spiritus sancti divinitas in Scripturarum testimoniis subobscuræ expressa, perspicue et aperte declararetur. Quod quidem alibi (c) Gregorius docet expressius: « Præclarum depositum, quod a patribus nostris accepimus, custodientes; Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorantes; in Filio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in quorum nomine baptismi aqua tincti sumus. » Et or. xxxi (n. 21): « Identidem saepiusque inculcas Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberit. Enimvero quod nec novus ac peregrinus, nec introductitius ipse sit, verum et a priscis, et hujus ætatis hominibus agnitus et patefactus, quanquam a pluribus jam ostensum est, qui de hac re disseruerunt, atque in divinis Scripturis nec ignave, nec perfunctorie versati sunt, sed litteram penetrantes, atque intro prospicientes, reconditam pulchritudinem divino beneficio viderunt, scientiæque luce collustrati sunt, » etc. Quæ certe confirmant necessariam esse traditionem ut Scripturæ intelligentur, fideique dogmata definiantur ab Ecclesia, penes quam est depositum istud, quod acceptum ab apostolis servat et semper servabit.

Si quædam sunt, quæ mira videri possint, dicta a Gregorio ad defendendam Spiritus sancti divinitatem; mirum adhuc magis quod ait, tunc temporis nonnullos fuisse, etiam ex Catholicis, qui quamvis Spiritum sanctorum æqualem Patri et Filio, consubstantialeque crederent, ipsum tamen Deum appellare nollent: quod quam absurdum sit, nemo non intelligit; nec tamen in dubium revocari potest, cum tam diserte asserat ac dicat, se libere prædicante Spiritum sanctum Deum esse, commotam fuisse terram.

^a Joan. xiv, 16.

(a) Or. 34, n. 26.
(b) Ibid., n. 27.

(c) Or. 6, n. 22.

Οὐδέν γάρ οὖτας οὔποτε
Ὦλην ἔστις γῆν
Ὥς Πνεύματος παρήγεσα
θεοῦ βωμένου.
Οὐ καὶ προσάντη τοις φίλοις
Τέθισκεν, οἰδαμεν.

(a) Nihil enim sic unquam
Totam commovit terram,
Ut libertas, qua Spiritus
Palam Deus prædicatur :
Quod et invisum me amicis
Effecit, id sciimus.

Quæ tamen verba sic accipienda esse arbitror, ut iis significare voluerit mirabilem Constantinopoli mutationem factam, cum in ea urbe, quæ metropolis et propugnaculum erat Mæcedonianorum, Spiritus sancti divinitas ipsius Gregorii opera singularique animi fortitudine prædicata est

Inanis autem ille scrupulus, de prædicatione Spiritus sancti divinitatis, non nisi in quibusdam Orientis partibus grassatus est, maxime Cæsareæ; ita ut etiam Basilius, cum firmissimis argumentis Spiritus sancti divinitatem demonstraret, eum esse Deum non a parte prædicaret, ne animos efferaret, ne novis dissidiis, novisque vexationibus ansam præberet, quod fuse prosequitur Gregorius oratione quam habuit in laudem Basillii (b) : in Occidente vero nunquam ; nemo enim illuc Spiritum sanctum Deum dicere et prædicare dubitavit.

Quamvis ac processione Spiritus non agat Gregorius, piura tamen in ejus scriptis sunt loca, ex quibus conjicere licet, eum a Patre et a Filio Spiritum sanctum procedere arbitratum fuisse, ut ista (c) : Προσχυνοῦντες Πατέρα ἐν Υἱῷ, καὶ Υἱὸν τὸν ἄγιον Πνεύματι. « Adorantes Patrem in Filio, et Filium in sancto Spiritu. » Quibus verbis id supponitur quemadmodum Filius substantiam suam a Patre trahit, sic suam a Filio Spiritus sanctus.

De Incarnatione.

Incarnationis non minus accurate quam Trinitatis mysterium explicat Gregorius. Tam enim diligens et accuratus in eo exponendo, ut ex immensa illa hæresum circa Incarnationem cohorte, quæ terris incubuit, nulla sit quam calamo non confixerit, natas pariter et nascituras. Nestorianorum enim, Eutychianorum et Monothelitarum impia dogmata, quæ necdum eruperant, convellit, oppositas his dogmatibus veritates prædicans. Ac primo quidem non aliam agnoscit Incarnationis causam (d), quam humani generis restaurationem : Τίς δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν δι' ἡμᾶς ὑπέστη Θεὸς, αἰτίᾳ; Τὸ σωθῆναι πάντας ἡμᾶς· τι γάρ ξερον; Docet Verbum animæ proxime unitum fuisse (e), mediaque anima corpori : Διὰ τοῦτο Θεὸς εαρχεῖ διὰ μέσους ψυχῆς ἀνερχθῆ, καὶ συνεδέθη τὰ διεστῶτα τῇ πρὸς ἀμφο τοῦ μεσοτεύοντος οἰκείωτητι. Divinitas et corpus, res discrepantes ita conjunctæ sunt, animæ interventu (f). Apollinaristæ Jesum Christum Dominicum hominem appellabant; quo nomine e sanctis Patribus usi sunt Athanasius, Epiphanius, Cessianus, etc.; verum longe alio sensu, hominem scilicet perfectum intelligentes. Apollinaristæ autem hominem in Christo admitebant, modo anima carentem, modo intelligentia, cujus scilicet vices divinitatem supplere volebant; quos sic refellit Gregorius (g) : « Neque hominem a divinitate separamus, inquit, sed unum et eundem profitemur, » etc. Duæ exscribendæ essent ad Cledonium epistolæ, quæ olim inter orationes numerabantur, quas inter L¹ et L^{II} occupabant sedem, et orat. L^{XXXVIII} (n. 13). « Qui est, fit : qui creatus non est, creature; qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter divinitatem et carnis crassitiem, continetur. Qui locupletes alias ditat, paupertate afficitur : carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur : sua enim gloria non nihil exinanitur, ut ego plenitudinis ipsius particeps efficiar... Christus humana omnia, exceptio peccato, suscipit, conceptus quidem ex Virgine, animo et corpore a Spiritu præpurgata; nam et generationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat. » Virginem Mariam, quæ Dominum concepit et peperit, non semel θεοτόχον παρθένον appellans (h), anathema dixit Nestorio priusquam nasceretur, iisque omnibus qui hanc honorificam appellationem beatæ Virgini adimunt.

(a) Carm. al. 145, v. 13 et seq.

(e) Or. 2, n. 23.

(b) Orat. 43, n. 68, 69.

(f) Socrat., I. II, c. 46, p. 161.

(c) Or. 24, n. 19.

(g) Epist. 1 ad Cledonium, olim or. 51.

(d) Or. 30, n. 2.

(h) Or. 35, n. 4.

De angelis.

Quod angelos spectat, hærente videtur Gregorius circa eorum creationem, naturam, statum, et varios eorum ordines: in ea tamen cum antiquis Patribus Græcis fuisse sententia videtur, ut crederet ante mundum creatos esse angelos. « (a) Quoniam autem bonitati » divinis « nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moveri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur, id enim summæ bonitatis erat, primum angelicas et cœlestes virtutes cogitavit: atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu explebatur. Atque ita secundi splendores procreati sunt, primi splendoris administri; sive intelligentes spiritus, sive ignem velut materiae expertem et incorporeum, sive aliam quamdam naturam eos existimare oportet. » Verum tamen angelos « (b) simplici quadam natura » præditos, et « puras naturas » sanxit. Ignem vero ipsos nuncupat (c), non quod corpoream substantiam vel tenuissimam eis affingat, sed ob munera quibus erga nos funguntur. Sic Deus « ignis » etiam in Scripturis vocatur, vel ob nimiam puritatem, vel ob flagrantissimum justitiæ studium quo peccata exurit, pravos mores sive immutando, sive plectendo. His annuit sanctus doctor, et interpretationi suffragatur. « Spiritus, inquit (d), atque ignis angelus appellatur; illud, quia intellectu natura est prædictus, hoc, quia purgandis animis nostris adhibetur; quandoquidem primaria quoque illa essentia (Deus) iisdem nominibus in Scriptura nuncupatur. » Videlur alicubi (e) angelos natura sua omni peccato prorsus immunes opinari. « Quoniam omni peccati labo carere, Dei est; primæque et incompositæ naturæ (simplicitas enim pacata est, atque ab omni dissidio remota); audacter etiam addam, et angelicæ, quæ aut prorsus extra peccandi aleam est, aut ad id certe ob eam propinquitatem, quam ad Deum habet, proxime accedit. » Verum sententiam aut temperare, aut saltem explanare sequentibus dicere nihil velat « (f) Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles » angelos, « atque ad bonum duntaxat agitationem habentes, utpote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes; verum ut non omnino immobiles, sed ægre mobiles existimem ac dicam, mihi persuadet ille ob splendorem Lucifer, qui propter superbiam caligo, et effectus est, et nominatur, ac subjectæ ipsi rebelles potestates, quæ per boni fugam vitium effecerunt, illudque nobis contraxerunt. » Angelos hic attendit quales erant, dum de futura forte adhuc inscii, et nondum in sanctitate constabiliti, libero poterant arbitrio a prima sententia in aliam deflectere, licet ad justitiam mentis affectu tunc orocives, promptiores ad bonum quam ad malum essent.

« (g) Angelicæ potestates divinæ voluntatis ministræ sunt, roboreque non modo naturali, sed etiam adventitio pollut, loca omnia peragunt, tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem. Aliæ aliam quamdam orbis partem complectuntur, aut certe aliis quædam pars commissa est, ut novit qui hæc ordinavit ac distinxit. Ad unum rerum omnium Conditoris nulum omnia in unum jungunt. Divinas laudes canunt, ac semperternam illatæ gloriæ sempiterne intuentur, etc. (h) Nobis » etiam « ad optimæ quæque adjuvamento sunt. »

De anima ejusque immortalitate et origine.

Animam ex Deo et immortalem esse docet (i): « Anima ex Deo est, atque divina, superneque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori sit astricla.... (j) De animæ salute periclitamus, quæ beata et immortalis est, atque immortibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium aut virtutem afficietur. » Patres, carnis tentum sunt patres:

Οὐδὲ δῆλος ἀνθρώποι πατήρ βροτὸς, ὡς ἐνέπουσιν,
Ἄλλ' ὅσσον σαρκός τε καὶ αἷματος ἀμφοτέρων μὲν
Ὀλύμπενον, ψυχὴ δὲ θεοῦ χρατέοντος δῆμα,
Ἐκτοθεν εἰσπίπτουσα χοδὸς πλάσει. Οἶδεν δὲ μίξας,
Ἴως τὸ πῶμαν ἔπνευσε, καὶ εἰκόνα μίξατο γαῖη.

- (a) Or. 38, n. 9.
- (b) Or. 31, n. 15.
- (c) Or. 28, n. 31.
- (d) Ibid.
- (e) Or. 40, n. 7.

- (f) Or. 58, n. 9.
- (g) Or. 28, n. 31.
- (h) Or. 40, n. 56.
- (i) Or. 2, n. 17.
- (j) Ibid., n. 28.

(a) Non totius hominis homo pater est, ut dici solet,
Sed tantum carnis et sanguinis, quorum utrumque
Peribit. Anima autem Dei omnipotens spiraculum est,
Extrinsicus incidentis in terrestre segmentum. Novit qui miscuit
Quomodo primum afflavit, ac imaginem terræ miscuit.

Peccatum originale.

Originale peccatum apertissime confitetur: « Tonus cecidi, inquit (b), atque ob primi hominis inobedientiam et diaboli fraudem condemnatus sum...» (c) Quemadmodum in veteri Adamo mortui sumus, ita in Christo vivamus³¹; dum nimis cum Christo et nascimur, et cruci affligimur, et sepelimur, et resurgimus. Pulchra enim in contrarium mutatio mihi subeunda est, ut quemadmodum ex secundis rebus molestæ venerunt, sic etiam ex molestis læsæ et jucundæ redeant. « Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit et gratia »³²: et si gustus condemnavit, quanto magis Christi passio justificavit? » Locum hunc exscriptis Augustinus I. i cont. Jul. c. 5, p. 505, tom. X. Triplicem nativitatem Gregorius, Scripturarum auctoritate, numerat et decernit, quarum duæ priores vitium originis nostræ declarant; cum una quæ sit per corpus, servilis sit et libidinosa; altera quæ per baptismum nobis confertur, malum primæ nativitatis depellere, et damnum resarcire monstratur. « (d) Triplex nativitatis genus agnoscit Scriptura, primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tertium ex resurrectione. Horum primum nocturnum et servum est, ac cum libidine conjunctum: alterum diurnum et liberum, ac depeñendarum vitiosarum affectionum vim habens, omne id, quod a nativitate contractum est, velamen ampulans, et ad supernam vitam nos revocans, » πρὸς τὴν ἀνα ζωὴν ἐκπανάγουσα. Radix tamen peccati extincta penitus non est. « Utinam, inquit (e), funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui dormientibus nobis zizania superseminavit³³... Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ nobis hanc pœnam irrogavit, ut in rultus sudore nobis victus sit parandus... E paradiiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua assumptus fueram, aversus sum, i. unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitas habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo qui male in meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hinc factum est ut in labore et ærumna nascar, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas habendi, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbius. » S. Augustinus, pluribus ad confirmandam fidem catholicam prolatis Gregorii testimoniis, sic Julianum alloquitur (f): « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cuius eloquia ingentis merito gratiae, etiam in linguam Latinam translata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam... An tibi parva in uno Gregorio episcoporum orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret, nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hec ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

De baptismo et confirmatione.

Baptismum appellat « omnium Dei beneficiorum præclarissimum et præstantissimum (g). Donum, inquit (h), vocamus, gratiam, baptismum, unctionem, illuminationem, incorruptionis indumentum, regenerationis lavaerum, sigillum, ac denique excellentissime quovis nomine appellamus. Donum dicitur, quia iis, qui prius nihil contulerunt, datur. Gratia, quia etiam debentibus. Baptismus, quia peccatum in aqua sepeletur.

³¹ I Cor. xv, 22. ³² Rom. v, 20. ³³ Matth. xiii, 25. ³⁴ Gen. iii, 19.

(a) Carm. in laud. Virg., v. 392 et seq.

(b) Or. 22, n. 13.

(c) Or. 38, n. 4.

(d) Or. 40, n. 2.

(e) Or. 19, n. 14.

(f) S. August., I. i cont. Jul., pag. 504 et 505,

i. X.

(g) Or. 40, n. 3.

(h) Ibid., n. 3, 4.

Unctio, quia sacer et regius.... Illuminatio, quia splendor et claritas. Indumentum, quia ignominiae nostrae velamen est, » etc. Tandem quodlibet peccatum purgat et abstergit. « (a) Hæc baptismi gratia et facultas est, non orbem terrarum ut olim obruens, sed uniuscujusque hominis peccatum purgans, easque obstructiones vel maculas, quæ vitio contrahuntur, prorsus abstergens. »

Collatum a laicis baptismum irritum videtur existimasse Gregorius : saltem colligi ex eo potest quod narrat de se, cum Cœsarea navigaret Athenas. « Orta gravi tempestate, in periculum miser veneram, inquit (b), ne non iniciatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans ; ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium exspectabam : clamabant etiam in communi licet vita discrimine, qui simul navigabant. » Verebatur Gregorius, ne baptismi gratia privaretur : remedium tamen erat ipsi perfacile, si existimasset manu laici baptismum posse conferri. Non enim dubium quin plures tunc adfuerint, eadem fide informati : « (c) Quippe omnes ad unum fletibus genas rigabant; junctique Christum voce gemebunda vocabant. » Hæc tamen apud eum legere est, quæ primam sententiam infirmare viderentur : « (d) Quivis tibi initiator sit, qui modo eadem fide informatus est. »

Existimat sanctus doctor (e) eos qui, non quidem per contemptum, ad baptismi gratiam non pervenerint, sed moras producentes ante susceptum baptismum morte correpti fuerint, « leviores poenas datus, utpote qui non tam animi pravitate, quam stultitia, a baptismio aberrerint. » De adultis et infantibus, propter inopinatum et violentum casum, non suscepta baptismi gratia, mortuis hæc habet : « (f) Postremi denique, nec cœlesti gloria, nec suppliciis a justo Judice sufficientur, utpote qui licet signati non fuerint, improbitate tamen careant, atque hanc jacturam passi potius fuerint, quam fecerint. » Hæc vero non sic accipienda, quasi censuerit Gregorius originalis peccati poenas infantes non luere. Revera infantes suppliciis non sufficientur quod baptismum caruerint, sicut nec adulti, si desidia vel contemptu ad baptismum non accesserint : siquidem defectus ille baptismatis non eis criminis verti posset. Interea licet adulti non puniantur ob omissum baptismum, poenas lament exsolvent de peccatis quæ in vita perpetrarunt; sic et infantes natura filii iræ et peccato originali obnoxii, merito plectentur, misere a Deo in eternum repulsi, ut Grægorius docet : « (g) Hominem invidia diaboli, atque acerbo peccati gustu, a Deo conditore misere separatum despicer, a Deo alienum est. »

Hortatur parentes, ut infantibus suis baptismum conferri eurent, et eos ab infantia sanctificari. « (h) Infans tibi est? Ne occasionem improbitas arripiat : ab infantia sanctificetur, ab ipsis unguiculis Spiritui consecretur. At propter naturæ imbecillitatem sigillum metuis? Quam imbecillis animi mater es, pusillaque fidei! Anna vero Samuelem, prius etiam quam procreatus esset, Deo vovit, atque in lucem editus statim consecravit^{**}. » Non vult pueros prima estate baptizari, nisi quod urgeat periculum. « (i) De reliquis ita censeo, ut triennio exspectato, aut aliquanto breviori vel longiori temporis spatio (nam tum, et mystici quiddam audire, et respondere possunt, ac si minus plene et exacte intelligunt, imbuuntur tamen et informantur), ita demum, magno perfectionis sacramento et animas et corpora sanctificant. .... (j) Propter inopinatos et repentinos periculorum impetus, qui que nulla ope atque auxilio propulsari queant, lavacro communiri omnino conducibilis est. » Objurgat eos qui baptismum differunt, subvertitque inanes, quas obtrudunt causas. « (k) Omne tibi tempus ad ablutionem idoneum est, quandoquidem nullum tempus mortis periculo vacat. » Verum solemne baptismum, in Cappadocia, non nisi diebus Paschæ, Pentecostes et Epiphaniæ conferebatur. Primus Gregorius dei Epiphaniæ meminit : sed in Oriente mos iste ritegebat. (l) Imperante Justiniano, rex Herulorum, Gethes nomine, Con-

^{**} I Reg. i, 11, 28.

(a) Or. 40, n. 7.
(b) Or. 18, n. 31.
(c) Carm. *De vita sua*.
(d) Or. 40, n. 26.
(e) Ibid., n. 25.
(f) Ibid.
(g) Or. 39, n. 13.

(h) Or. 40, n. 17.
(i) Ibid., n. 28.
(j) Ibid., n. 16 et seqq.
(k) Ibid., n. 13.
(l) Paul. Diac., *Hist.*, l. vi, pag. 272, tom. XIII.
Bibl. Patr.

stantinopolim venit, et die Epiphaniæ baptismus suscepit, ac pro sacro fonte sponsor illius ipse fuit imperator.

Fœdus cum Deo in baptimate contractum fideliter servandum docet Gregorius his verbis (a) : « Nihil aliud esse vim et facultatem baptismi existimare debemus, quam secundæ vitæ ac purioris vivendi rationis pactum cum Deo initum. Ac proinde vel maximo in metu omnes esse, atque omni custodia nostras animas servare debemus, ne mendacio fidem pactumque violasse comperiamur. Nam cum ad mutua hominum pacta firmanda Deus medius adhiberi soleat, quantum, quæso, periculum est, ne fœdera cum Deo ipso contracta perfregisse reperiamur ; ac, præter alia peccata, ipsius quoque mendacii apud Veritatis tribunal rei peragamur ? »

De confirmationis sacramento hoc unum in scriptis Gregorii reperimus : necessarium (b) esse, ut perfecti simus Christiani, ἐπιζητεῖται πρὸς τὴν τελείωσιν (c) atque sacramentum istud in nomine Spiritus sancti conferri

De Eucharistia.

Quod Eucharistiæ sacramentum speciat, realem Christi in Eucharistia præsentiam tam multis et tam perspicuis testimonialis agnoscit Gregorius, ut nullum de ejus fide circa mysterium istud dubium esse possit. « O Dei cultor sanctissime, » inquit (d), Amphilochio scribens, « ne cuncteris orare et intercedere pro nobis, quando dicto alicis Verbum Dei; quando incruenta sectione corpus et sanguinem Dominicum secas, vocem adhibens pro gladio. » Et oratione XLV (n. 19) : « Lex, inquit, fulcirent baculum tibi præscribit, nec ubi animo titubes, dum sanguinem Dei, et passionem, ac mortem audis, ac dum Dei patronus ac defensor videri cupis, impie corruas. Quin potius sine pudore ac dubitatione corpus ede, sanguinem bibe, si modo vitæ desiderio teneris, nec sermonibus de carne fidem abrogans, nec ad eos, qui de passione habentur, impingens. Innixus sta, firmus et stabilis, atque ita comparatus, ut nulla in re quatiaris ab adversariis, nec verborum lepore atque illecebribus abripiaris. »

In Eucharistiæ consecratione verum agnoscit sacrificium, cum ait episcopos et presbyteros incruentias hostias offerre, atque altaria nostra ita appellari, quod super ea incruenta sacrificia offerantur : « (e) O sacerdotes, qui hostias incruentias offertis... (f) O genua, o palmae, purissimis Deum quæ placabatis hostiis, Carterii, quomodo cessastis ? » Magnas virtutes in eo requirit, qui sacrificium istud ad altare supernum transmittit, qui externum sacrificium, illud magnorum mysteriorum antitypum, offert. « (g) Quo tandem modo externum illud sacrificium... Deo offerre auderem, aut quo modo sacerdotis habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus manus purificarem? » — « Per externum autem sacrificium, illud, quod per panem et vinum peragitur, intelligit Gregorius, quæ quidem in sacra mensa proposita, per ineffabilem quamdam omnipotentis Dei vim et facultatem, in Christi corpus et sanguinem vere commutantur... Nec vero, quin hoc verum sit, ullo pacto ambige, cum ipse aperte dicat, « Hoc est corpus meum, » et « Hic est sanguis meus ». Quin potius Salvatoris sermonem fide accipe. Nam cum verus sit, minime mentitur. » Hæc Elias Cret. in Orat. al. 1, nunc 2, tom. II, apud Bill. p. 200, 201.

Per incruentum hoc sacrificium, nos Christi participes effici docet Gregorius (h) : « Per quod (incruentum sacrificium) nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus. » Sunt alia Gregorii verba, ex quibus, ut observat Muratorius (i), probari potest, apud veteres sacrificia et preces pro iis qui decesserunt in signo fidei, et dormiunt in somno pacis, viguisse; sic enim in epitaphio cxviii inducit mortuos Gregorium et Nonnam loquentes : « Nos pii parentes Gregorii, qui et senectutem reddidit suis laboribus levem nostram, et nunc prosequiturnos sacrificiis ; » καὶ νῦν ἀμφίπεται θυσίας. Nec minus oblatione sacrificii ægros ex morbo recreatos asserit et repræsentat sanctus doctor. In exemplum profert patrem suum Gregorium, nec non Gorgoniam sororem suam, quorum alter : « (j) Illud

²² Matth. xxvi, 26, 28, et alibi

(a) Or. 40, n. 8.

(b) Or. 34, n. 44.

(c) Or. 33, n. 17.

(d) Epist. al. 240

(e) Cœrim. al. 11, v. 1.

(f) Apud Murat. epist. 40.

(g) Or. 2, n. 95.

(h) Or. 4, n. 52.

(i) Anecd. Græc., p. 112.

(j) Or. 18, n. 38.

quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam dolore non premeretur, et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus, tanquam ex edicto et imperio fugatus, se subducebat... (a) Illa vero (Gorgonia) cum caput suum pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulierculæ illius instar, quæ olim Christi pedes rigavit, altari admovisset, nec se prius illud ditinssuram esse denuntiasset, quam sanitatem obtinuisse; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfudisset, et si quid uspiam antityporum pretiosi corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisse (o rem admirandam), statim liberatam se morbō sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit. »

Nec vero quemquam movere debet, quod Gregorius, de Eucharistia loquens, figuræ et antitypa appellat. Movit tamen id, aut certe movere visum est nonnullos. Neque enim, inquietum ministri Claudio et Albertinus, his nominibus fuisse usus Gregorius si vere et realiter Christi corpus et sanguinem in Eucharistia contineri existimat. Elias Cretensis (b) hæc nomina de Eucharistia interpretatur, ac de vero Christi corpore et sanguine exponit. Sed et inanes Claudi et Albertini objectiones refellit, ac funditus evertit auctor operis *De perpetuitate fidei*, lib. I, c. 5, p. 49, tom. III.

De pœnitentia.

Justitiam amitti posse et recuperari, satis tot lapsorum experientia didicerat sanctus doctor; attamen ne qui innocentia baptismi exciderent, nova contrahendo peccata, sibi de venia nimis blandirentur, aliud eis non superesse remedium præter lacrymas denuntiat Gregorius, « nunc aliud remedium extra lacrymas nullum prorsus scio. » Quin ut homines a peccato magis deterreat et in justitia stabilius confirmet, monet eos pœnitentiam laboriosum esse pharmacum, difficultorem et molestiorem disciplinam: « (c) Grave est facilioris medicinae loco difficulterem et molestiorem adhibere, ac, projecta misericordia gratia, suppliciis seipsum obnoxium reddere, atque ex delicti ratione emendationem æquare. Quantam enim lacrymarum vim impendemus, ut ea cum baptismi fonte exæquari possit? Quis autem sponsor erit, fore, ut vitæ finis curationem exspectet, ac non potius adhuc ære alieno pressos, atque illius ignis ardore opus habentes, tribunal illud suscipiat? Tu quidam fortasse, bone et humane agricola, dominum supplex rogabis, ut ficalnes adhuc parcat, nec eam sterilitatis accusatam adhuc succidat, verum tibi permittat ut stercora undique in eam injicias²⁷, hoc est lacrymas, gemitus, preces, chameunias, vigillas, animæ et corporis macerationem, ac denique correctionem eam, quæ ex peccati confessione, contemptiorique vitæ genere existit; at incertum est, an Dominus illi parcat, utpote quæ eliam locum otiose occupet, cum interim alius misericordia egeat, atque ob longanimitatem, quæ ipsi exhibetur, deterior fiat. »

Licet Gregorius (d) purgationem animæ ac instaurationem in pristinum statum rarissimam esse agnoscat, et ægre tandem post assiduos gemitus, longosque labores vulneribus cicatricem obduci, acriter tamen Novatianorum sævitiam coarguit. « Tu vero quid ais? inquit; quam legem statuis, o nove Pharisæe, ac nomine, non autem animi proposito, pure, ac Novati dogmata cum eadem infirmitate nobis efflans? Pœnitentiam non admittis? luctibus locum negas? lacrymas lacrymis non prosequeris? Utinam telem tibi judicem experiri non contingat! Benignitate Jesu non moveris, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos nostros portavit²⁸, qui non venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam²⁹, qui misericordiam mavult quam sacrificium³⁰, qui septuagies septies peccato condonat³¹? Quam beata esset sublimitas tua, si puritas ea esset, non autem fastus, leges supra hominis captum instituens, ac morum correctionem per desperationem tollens! In eodem enim vilio sunt, indulgentia omnoī animadversionis expers, et condemnatio omni venia carrens; illa omnes habenas laxat, hæc ob vehementiam strangulat. »

²⁷ Luc. xii, 6-9. ²⁸ Isa. LIII, 4. ²⁹ Marc. II, 17. ³⁰ Matth. ix, 43; XII, 7. ³¹ Matth. xviii, 22.

(a) Or. 8, n. 18.

(b) In or. al. 1, nunc 2 apud RH., tom. II, pag. 201.

(c) Or. 40, n. 9.

(d) Or. 39, n. 18.

Prosequitur Gregorius (*a*) urgens Novatianos : « Quid ? ne pœnitentem quidem Davidem admittis , cui propheticam quoque gratiam pœnitentia conservavit ? Nec magnum illum Petrum, qui circa Salvatoris passionem humani aliquid perpessus est ? At Jesus eum suscepit, ac per triplicem interrogationem et confessionem ^(b), triplicem abjurationem ^(c) salvavit. Quid.... nec eum (admittis) qui scelere sese in Corinthe devinxit ? At Paulus charitatem etiam erga eum firmavit, simul atque eum ad meliorem vitæ frugem rediisse perspexit, istamque causam assert : ne « abundantiori tristitia absorbeatur » etc. Quod ait Gregorius de Novatianis (*b*) : « In altero ævo igni fortasse baptizabuntur, qui postremus est baptismus, nec solum acerbior, sed et diuturnior, qui crassam materiam instar feni depascitur, vitiique omnis levitatem absumit ; » forte sperabat Gregorius Novatianos errorum suum agnitos, quapropter verba de igne purgatorio, non de æterno igne, ut putat Nicetas (*c*), videntur intelligenda.

De ordinis sacramento.

De ordinis sacramento non multa dogmatice tractata in Gregorii scriptis reperias, nisi quod episcopis in ordinatione Spiritum sanctum conferri testatur. « Num tu, inquit (*d*), Spiritus sancti non es particeps ? atqui maxime te hoc ipso effers. » Jure divino pastores a populo secerni et præesse docet (*e*). « Quemadmodum in corpore aliud principatum tenet , ac veluti præsidet, aliud subest et regitur : ad eumdem quoque modum Deus, vel æquitatis lege, quæ meritum cujusque perpendit, vel etiam providentiæ, per quam omnia inter se velut devinxit, hoc in Ecclesiis constituit, ut alii pascantur et pareant, quibus videlicet id utilius est, ac tum sermone, tum opere, ad officium dirigantur : alii autem ad Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint, nimirum qui virtute , conjunctioneque et familiaritate apud Deum, vulgo sublimiores sunt, rationem animæ ad corpus, aut mentis ad animam obtinentes , ut hæc duó, hoc est et id quod deficit, et id quod redundat, inter se , velut in membris, composita et compacta, spiritusque compage connexa et colligata, unum corpus, omni ex parte perfectum, atque ipso Christo , qui caput nostrum est, omnino dignum existant. » Ritus tandem quibus inauguraratur pontifex, sic describit, eum a quo consecratus fuerat alloquens (*f*). « Me pontificem ungis, ac podere cingis, capitique cíardim imponis, atque holocausti spiritualis altari admoveas , et initiationis vitulum mactas, manusque spiritui consecras, et Sancta sanctorum. spectatum introducis, verique illius tabernaculi, quod non homo, sed Deus fixit » ministrum efficis. »

Meminit lectoris officii Gregorius , ubi narrat (*g*) Gallum et Julianum , qui postea fuit apostata, in clerum seipso ascripsisse : « Adeo ut divinos quoque libros lectarent plebi, non minus amplum id sibi et honorificum esse existimantes, quam aliud quidvis , imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censes. »

Agnoscit disertissime primatum Petri, quem discipulorum omnium charissimum, appellat (*h*). « Non modo suo Christus , sed etiam Petri, discipulorum omnium charissimi, nomine didrachmum pendit ». (*i*) Petrus apostolorum princeps , sed Ecclesiæ petra , non ut piscator, sed ut servoris scatens. (*j*) Vides quemadmodum ex Christi discipulis, magnis utique omnibus et excelsis, atque electione dignis, hic petra vocetur, atque Ecclesiæ fundamenta in suam fidem accipiat ». Hinc a Gregorio (*k*), « Petrus Ecclesiæ columen dicitur. »

Hunc primatum ad Petri successores manasse declarat sanctus doctor, Romanum pontificem orbis Christiani præsidem, et unitatis catholicæ vinculum designans:

Τούτων δὲ πιστις, ή μὲν ἡν ἐκ πλειονος
Καὶ νῦν Ετ' έστιν εὐδόρομος, τὴν Ἐσπέραν.

^(a) Joan. xxii, 15-17. ^(b) Matth. xxvi, 69-75. ^(c) II Cor. ii, 7. ^(d) Hebr. viii, 2. ^(e) Matth. xvii, 23.
^(f) Matth. xvi, 18.

(a) Or. 39, n. 1

(g) Or. 4, n. 23.

(b) Ibid., n. 19.

(h) Or. 19, n. 13.

(c) Apud Bill., t. II, p. 1057.

(i) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 25.

(d) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 27.

(j) Or. 32, n. 18.

(e) Or. 2, n. 3.

(k) Or. 9, n. 1.

(f) Or. 10, n. 4.

Πάσαν δίουσα τῷ σωτηρίῳ λόγῳ,
Καθὼς δίκαιον τὴν πρόεδρον τῶν δλων
“Ολὴν σέβουσαν τὴν Θεοῦ συμφωνίαν.

(a) *Quod spectat ad illarum fidem; vetus quidem (Roma) jamdudum
Atque etiam nunc recte currit, Occidentem
Totum devincens salutari doctrina,
Quae:namdmodum par est, ut quaꝝ universis præsidet,
Totam colat Dei concordiam.*

De sacramento matrimonii.

Bonum esse matrimonium, sed tamen virginitali posthabendum censem Gregorius (b). « Bonum est matrimonium, inquit; sed quod virginitate præstantius sit, dicere non possum. Neque enim magnum aliquid esset virginitas, nisi re aliqua bona melior et præclarior esset. Nolite hoc moleste ferre, quæ matrimonii jugo subjectæ estis : « *Obedire Deo oportet magis quam hominibus* » ». Cæterum facite, ut inter vos quasi vinculo constringamini, et virgines et uxores, atque unum sitis in Domino, mutuumque aliæ aliarum ornamentum. Non esset cælebs, nisi matrimonium esset. Unde enim in hanc vitam virgo prodisset? Nec esset honorificum et venerandum matrimonium, nisi virginem proferret, tum Deo, tum vita. »

Secundas nuptias non videtur probare. « Si enim duo Christi sunt, inquit (c), duo quoque viri sint, et duæ uxores. Si autem unus Christus, unum Ecclesiæ caput, una etiam caro sit, secunda autem respualur. Quid si secundam prohibeat, de tertia quid dicendum est? Primum lex est, secundum venia et indulgentia, tertium iniquitas. Qui autem hunc numerum excedit, porcius plane est, utpote ne multa quidem vitii exempla habens. » Ex his verbis critici nonnulli minus recte existimarent Gregorium damnasse secundas nuptias: sed immerto, si quidem Novatum ita sentientem impugnat et refellit (d). « Anne juvenibus quidem viduis, propter ætatis lubricum, ineundi matrimonii potestatem facis? At Paulus hoc facere minime dubitavit ».... (e) At hæc minime post baptismum, inquis. Quo argumento id confirmas? Aut rem ita se habere proba, aut si id nequis, ne condemnas. Quid si res dubia est, vincat humanitas et facilitas. »

Impudicam quidem mulierem expellendam censem Gregorius (f), cum id Christus permiserit; reliquis autem omnibus in rebus animi æquitate et patientia uti jubet. Si fuso illitos et cerussa colores et pigmenta perspexerit vir, hoc ornatu mulierem spoliat, cæteraque in honesta coercent et reprimat.

Adulterii causa uxorem dimittere viro permittitur; mulieri autem virum dimittendi non eadem datur facultas: hanc legem non probat Gregorius, eamque impugnat: « Quid enim causæ fait, inquit (g), cur mulierem coercent, marito contra indulgerent?.... Et mulier quidem, quæ improbum consilium adversus viri sui cubile suscepit, adulterii pænalo constringatur, acerbissimisque legum pœnis excrucietur; vir autem qui fidem uxori datum per adulterium violaverit, nulli suppicio obnoxius sit? Hanc legem haudquam probabo.... Viri erant, qui hanc legem sanxerunt, ac propterea adversus mulieres lata est. »

Episcopos præcipuos matrimonii fuisse ministros, sœpiusque interfuisse dum celebratur, sequentibus confirmari potest. Cum Gregorio non liceret adesse Olympiadis nuptiis, scribit Procopio (h): « Quantum ad voluntatem attinet, et adsum, et simul festum celebro; juvenilesque dextras inter se jungo, atque utrasque Dei manui. »

De invocatione sanctorum.

Invocationis sanctorum, atque imprimis beatæ Virginis, testis locupletissimus est Gregorius, ubi hæc narrat (i) de beata Justina martyre, quæ « desperatis omnibus aliis remediosis ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assumit.... Christum.... Virginemque Mariam supplex obsecrans, ut pericli-

^(a) Act. v, 29. ^(b) I Tim. v, 14.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 571 et seqq.

(f) Or. 37, n. 8.

(d) Or. 37, n. 10.

(g) Ibid., n. 6.

(e) Ibid., n. 8.

(h) Epist. al. 57.

(d) Or. 39, n. 18.

(i) Or. 24, n. 10, 11.

(e) N. 19.

tanti virginis suppetias ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco sese communxit; partim ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sicque flammæ materiam subtraheret, ac libidinis somitem absumeret; partim ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum et exorabilem redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictione, concilatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. » Dubium Gregorio non erat quin sanctis in cœlo nota essent et vota nostra, et plurima quæ hic agimus; sic enim de Athanasio jam vita functo loquitur (a): « Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem; meque, siquidem res pacatae future sint, in vita teneas, gregemque tecum pascas: sin autem Ecclesia bellis flagratura est, reducas, aut assumas, tecumque et cum tui similibus colloces, tametsi magnum sit quod postulo. » Non tantum Athanasium, sed et Basilium invocat et Cyprianum (b); sanctique martyris cineribus morbos et dæmones depelli scribit (c). Sanctorum reliquiarum cultum, invocationem, intercessionem, tam sæpe tamque aperte profiteatur Gregorius, ut id negare cum heretici non possint, piam hanc consuetudinem cœcam in divos superstitionem appellare ausi sint. Ita Dallæus (d): « Cœca in divos superstitionem, quam hic iosephus Gregorius non parum promovisse suis et verbis et exemplis videtur. »

De gratia.

Quam optime Augustino et Latinis Græci Patres in causa gratiæ assentiant, satis confirmatum est, maxime a doctissimo Meldensi episcopo; et vel unus Gregorius, in tanto apud Græcos habitus honore, hoc suo suffragio evinceret. Plura jam ab Augustino adversus Pelagianos nostri Theologi testimonia prolata sunt, quædam ex desperditis libris, et singula tam perspicua, tam ad controversiam expediendam apta, ut Augustinus ipse in Gregorio loqui, et Gregorius Pelagianos tot ante annos consulare voluisse crederetur. Hæc Yectori mox constabunt, si ad doctrinæ capita quæ exhibentur paulisper animo attendat.

Nihil sane magis auxiliū divini necessitatē arguit, quam ignorantiae quotidianæ difficultates, et libidinis, vel in ipsis justificatis, miserandæ commotiones, quas Gregorius et palam confessus est, et amare ingemuit. « Invidia diaboli, inquit (e), persecutio adversus Dei similitudinem excitata est: idcirco Dei imago probro ac dedecore affecta, et quemadmodum mandato parere recusavimus, ita licentia erroris traditi sumus. » Bellum hoc intestinum, quod ex variis et militantibus invicem contrariis desideriis intra nos frequenter exsurgit, tam vividis coloribus depinxit, tam nervose expressit, ut Augustinus, adversus Pelagianos de hac re agens (f), Gregorium testem adhibere non dubitaverit, cuius verba (g) sic Billius reddidit: « Nondum de interno bello, atque in nobismetipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulta, partim aperte, ab humiliatis corpore divexemur; et ab ea quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deorsumque versat, jactatione, atque a luto fæcis, cui infixi sumus, et a peccati lege spiritus legi repugnante, regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinae defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. Vix porro quisquam, nec nisi diurna philosophia seipsum domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abripuerit, vel Deum propitium nactus sit, aut eliam ambo haec habuerit, atque ad oculos sursum erigendos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superare queat. » Si congerere omnia quæ sanctus doctor de hoc arguento disseruit suscipieremus, volumen pene integrum exscribendum esset: siquidem, ad intimos pietatis sensus cordibus instillandos, nihil aptius in humanis judicavit quam frequentem, quæ nos undique premunt, miseriarum enumerationem; cum et superbiam retundere et ad humilitatem orationemque accendere tam salubriter valeant. Legendum maxime carmen flebile quod *De animæ sua calamitatibus* inscriptum est, cuius haec pauca promamus.

(a) Or. 21, n. 37.

(e) Or. 39, n. 7.

(b) Or. 45, n. 81.

(f) Lib. II cont. Jul., n. 7.

(c) Or. 24, n. 19 et 18.

(g) Or. 2, n. 91.

(d) *Adv. Lat. trad. De rel. cultu*, p. 55.

(a) Inest quippe mihi, inest lex duplex, quarum altera quidem bona Bonum sectatur; altera autem deterior sectatur quae mala sunt. Ac ea quidem, quae menis est, para sit Ad obediendum Christo, gradiens ad lucem: Altera autem, quae carnis est et sanguinis, prompta est Ad excipiendum Belial, dum ad tenebras trahitur... His autem pugnantibus inspector venit cœlitus. Spiritus magni Dei, et menti manum dedit; Corporis perniciosi solvens tumultum, atque atrorum Compescens vitiorum fluctum assurgentem. Sed tamen rabidum retinet furem, nec bello Desistit caro, inclinatque buc et illuc pugna. Interdum quidem mente caro domatur. Rursus alias Fortem carnem mens sequitur, non volens; Sed illud quidem concupiscit quod melius est. Quod autem odit, Id dum facit, perniciosa deplorat servitatem, Et patris primigenii deceptionem, et matris nefandam Transgressionem, nostræ mairem stultitiae³⁰.

Tanias ærumnas vitæ humanæ mira varietate et intimis gemitibus lamentari non defatigatur, tot malis et fletibus et querelis solamen aliquantum ac medelam conferre salagens. At unde levamen speraret nisi a spiritu gratiæ, quem tam altis suspiriis, ac votis ferventibus sollicitat, et ad se alicere nititur? Sicut igitur innumeræ animæ infirmitates non neglexit, sed satis deflevit; sic medicum bonitate et potentia solum morbis tam acutis et tenacibus curandis idoneum non desinit appellare: et quemadmodum voluntatis languorem et inertiam ad bonum ubique expertus et confessus est; ita quidquid boni fit in nobis et a nobis, ad Deum cordis humani motorem efficacem referre et ipsi ascribere non hesit. Bonum omne a Deo initium sumere et ad finem perduci, paucis sed decretoriis testatur: « Deus, inquit (b), a quo bonum omne initium dicit, atque ad finem perducitur, orationi opitulator atcedat. »

Principium boni operis, justitiæ et bonitatis in homine sors et origo, haud dubie sincera fides, cuius initium et profectum absque ulla cunctatione Gregorius Deo assignat: « Trinitatem, inquit (c), o viri, unius Deitatis esse fateamini, aut, si magis placet, unius naturæ; atque hanc vocem (Deus) a Spiritu vobis postulabimus. Dabit enim profecto secundum, qui primum dedit. » Jam enim Spiritum sanatum Patri et Filio consubstantiale crediderant, sed Deum profiteri insciabantur. Hoc testimonio usus est Augustinus, lib. De dono perseverantie, sed interpretis oscitantia non nihil depravatum, ut bene notarunt ejus editores novissimi.

Quid mirum inde si sanctus doctor errantes a Deo illuminari et immutari postulet, cum fidem, quam a Deo nobis donari declaravit, sola infidelitatis tenebras discutiat? « Qui autem, inquit (d), ligata exponit, et nexus dissolvit, ac nobis in mentem induxit, ut violentorum dogmatum obliquitates solveremus, maxime quidem optarim ut hos (Arianos) immutet, ac pro argutatoribus piis, et pro iis, qui nunc appellantur, Christianos efficiat. »

Nec qui fidem acceperint, sibi jam satis esse arbitrentur ut deinceps quolibet pietatis actus exercent; sed adhuc et semper ipsis auxilio divino opus esse, ut recte velint recteque agant, sanctus doctor, ne fallaci confidentia cœcutiant et cadant, eos potenter commonefacit, explanando hoc Salvatoris effatum: « Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est ». Postquam (e) a voluntatibus humanis omnem fatalem necessitatem repulit, libertatem asserendo; jam ut eorum qui sibi de propriis viribus nimium blandiuntur frangat superbiam, verba Pauli magnis intonat vocibus: « Non est volentis, neque currentis, sed misericordis Dei »; ex quibus sic infert: « Quoniam enim nonnulli sunt, qui ob recte facta ita animis efferuntur, ut id totum sibi ipsis ascribant, nec quidquam Creatori, et sapientiæ eorum auctori, ac bonorum omnium suppeditatori acceptum ferant, his verbis eos docet Paulus, quod ipsum etiam recte velle divino indigeat auxilio; imo, ut rectius loquar, voluntas quoque ipsa, et electio eorum, quæ recta et cum officio conjuncta sunt, divinum

³⁰ Rom. viii, 15-25. ³¹ Matth. xix, 11. ³² Rom. ix, 16.

(a) Carm. 4, v. 71 et seqq.

(d) Or. 29, n. 21.

(b) Or. 6, n. 19.

(e) Or. 37, n. 13.

(c) Or. 41, n. 8.

quoddam beneficium est, atque a Dei benignitate manans..... Idcirco ait: « non volentis, id est, non solum volentis, « nec currentis » solum, « sed » etiam « miserentis Dei. » Ita quoniam velle quoque ipsum a Deo est, optimo jure totum Deo assignavit. Quodcumlibet curras, quantumlibet certes, opus habes eo qui dat coronam. » Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam ». » Scio, inquit, quod nec velocium cursus est, nec bellum fortium, nec pugnantium Victoria, nec prospere navigantium portus; sed Dei est, et victoriam afferre, et incolumem scapham in portum perducere. »

Quid plura? et quid sibi arrogare humana voluntas præsumat, cum et ipsa bona voluntas, et electio ad recte agendum, et labor et cursus et Victoria et incolumenta, et quidquid cogitari potest usque ad triumphum et plenam post pericula securitatem, totem Deo sit optimo jure tribuendum? Hinc si Deo munera, grati animi obsequia, offerre studeamus, non a nobis tanquam ex nobis hæc promamus, sed tanquam dona ipsius munificentia, prout sunt, dicemus ei et voveamus; quod et pietatis officium Deo gratissimum est nobisque saluberrimum. « Alius, inquit (a), minus quidem, alias majus, omnes tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum, architectonica Spiritus arte constructi et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam acceperimus. Quandoquidem divini beneficii est quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. » Tandem quemlibet profectum in virtute fecerimus, quantumvis immutemur in melius, non nobis gratulemur, sed Deo gratias referamus, cuius dextera fit hæc quotidiana morum emendatio, ut Gregorius confirmat hæc verba Scripturæ interpretando: « Non apparebis in conspectu meo vacuus »^(b): « Verum si quid pulchri habes, tecum feres. At nunc, inquit (b), diverso modo novus appare, sic nempe, ut totus immuleris..... Huic festo, muneric loco, præclaram mutationem offer, ac ne sic quidem magnifice de te sentias, verum dic cum Davide: « Hæc mutatio dexteræ Excelsi »^(c), a quo promanat quidquid ab hominibus recte et cum laude geritur. »

Quis autem inter tot pericula, tot temptationum prælia firmus et securus gradietur, si solus contra hostes tam formidandos pugnare cogatur? Nunc ergo sollicitationes mundi, impulsus diaboli, carnis titillaciones, cupidinum aestus, et quidquid animum a virtute dejiçera potest, superare, comprimere et extinguere, nullus sane potest nisi ope divina munitus et adjutus, ut Gregorius docet (c):

‘Si tremis, quia stipulam scintilla levis accedit:
Confide. Imber e cælo refrigerabit ingentem flammam.

Quibus addenda quæ Augustinus (d) ex desperito opere Gregorii decerpit et protulit: « Anima namque, cum in laboribus fuerit et in angustiis, cum hostiliter urgetur a carne, tunc ad Deum refugit, et cognoscit unde beatum auxilium poscere. »

Jam vero ut sibi supernam virtutem conciliet, quid sapientius, quid salubrius languens et invalidus excogitaret, quam totum divinæ gratiæ se committere, suis conatibus nullomodo subnixum? Nec minus probandum si, quidquid potest, quidquid valet, Christo libenter omnia concedat.

(e) In te, Christe, plus habeo fiduciae quam in conatibus meis...
(f) Ex te, in te, Beate, rursus intueor robur meum...
(g) Rex Christe, tu mihi patria, robur, dixit, omnia.

Et quanta sit gratiæ virtus, quanta ejus in corde movendo efficacites, nobis graviter inculcat, dum toties profert miracula, quæ Christus corporibus sanandis edidit, ut ejus potentiam illustrius demonstret. « Jesum videbis, inquit (h), angelorum ministerio uti, et morbos omnes ac languores curare, et mortuos ad vitam revocare, quemadmodum ultimam te quoque fidei pravitate mortuum. » Tantam divinæ gratiæ fiduciam, tantam de sua effi-

^(a) Psal. cxxvi, 1. ^(b) Exod. xxxiv, 20. ^(c) Psal. lxxvi, 11.

(d) Or. 19, u. 8.
(e) Or. 44, n. 8.
(f) Carm. al. 3, v. 66, 67.
(g) Aug., l. xi cont. Jul., n. 7.

(h) Carm. 97.
(i) Carm. 8, v. penult.
(j) Carm. De reb. suis, circa finem.
(k) Or. 38, n. 16.

excitato opinionem et existimationem in mente habuit, ut carmine *De rebus suis* ea virtute qua olim Christus morbos depulit, dæmones exturbavit, mortuos ab inferis excitavit, simili operatione vim gratiæ in suam animam exerere ardentissime exoptet.

(a) Fortem tuam manum

Mitte, et dolorum fer remedium, ac in me omnia
Miracula, et prodigiorum virtutem, ut olim, ostende.
Dic, et celerrime fluxus sanguineus desinat.
Dic, et pororum gregem in furorem agat legionis
Spiritus, et in mare cadat, et a me recedat.
Lepram tristem remove, lumen accedat
Oculis cæcis, et aures sonum audiant.
Aridam manum meam extende. Vincula linguae
Rumpe, et pedum firma gressum debilem.
Ex modico pane satia. Sterne mare
Terribile. Splendidius sole corusca.
Fige membra ingravescientia, et ex mortuis
Rursus suscita fœtente; nec me intructuosum,
Postquam veluti sicut videris, arefacias.

Igitur miracula quæ Christus edidit corporibus sanitatem restituendo, nonnisi umbra ei figurae miraculorum quæ quotidie operatur, dum homines ad salutem reducit; nec minori virtute ac potentia in animas agit quam in corpora, quinimmo majori, cum et voluntatis repugnantiam compellere necesse sit, et ejus libertatem permulcere ac tractare, ut pravos cordis affectus non cogendo, sed mira suavitate immutando, animum ad se efficaciter converlat.

Si gratiæ necessitatem et vim tantis attollat studiis, equaliter saluberrima quæ exinde oriuntur pietatis monitis prodere ipsi cura est, ut sic sincera gratiæ animi reverentia ac cordis humilitate gratiam ad nos pelliciamus, et assidua oratione summaque vigilantia eam in nobis foveamus et adaugeamus.

(b) Gradior, non sine præmii spe, inter currendum membra protendens,
Christum habens pro afflatu, Christum pro labore, pro opibus amplissimis:
Qui mihi et perspicaces oculos, et prosperos cursus præstat.
Sine ipso omnes vanæ ludibria sunt mortales,
Et mortui viventes, foetidi peccatis
Neque enim sine aere vidisti volantem avem;
Neque sine aqua maris cursor natavit delphinus.
Sic nec sine Christo mortalis pedem attollit.
Quamobrem ne nimium glorieris, nec tue
Viribus mentis confidas, et si magnopere sapiens fueris:
Neque aliquem videns abjectiorem, in alium attollaris,
Quasi omnibus superior sis, et ad metam proprius accedas.

Hæc procul dubio satis evincunt Græcos Patres, et maxime Gregorium, de gratia tam docte et luculenter quam Latinos disserere, nec minus ipsam prædicare et commendare sollicitos fuisse.

De fide.

Per fidem via salutis capescitur, salusque comparatur. Doctorum pariter et indoctorum est fides; « (c) Nam si in eruditos tantum viros caderet fides, nihil Deo minus dives foret: » Εἰ δὲ εἰς σοφοὺς ἐπιπτεν ἡ πίστις μόνον, Θεοῦ παρ' ἡμῖν οὐδὲν ἦν πενέστερον. Sermonem simplicis fidei sufficere docet Gregorius: Λόγος γὰρ δρχετ καὶ φυλῆς τῆς πίστεως, μεθ' ἣς ἀτέχνως τὸ πάντα σάζετ Θεός; « (d) Nam sermo simplicis fidei sufficit, cum qua pars hominum maxima salutem comparat. » Mysteria autem, maxime vero Trinitatis, penitus cognoscere non presumendum, et perscrutari nefas. « Ne Patris naturam inquiras, inquit (e), Unigeniti ortum, Spiritus sancti gloriam et potentiam; unam, inquam, et eamdem in tribus personis deitatem et claritatem, individuam illam naturam, ac confessionem, et gloriam, spemque hominum fidei præditorum. Verba illa, quibus simul cum lacte imbutus es, mordicus retine: sermonis autem et disputationis curam eruditioribus manda. Satis superque tibi est fundamentum habere: superstruat architectus. » Non cujusvis esse ait de Deo disserere; sed his duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime sunt explorati. « Non cujusvis est, inquit (f) de Deo disserere, non, inquam, cujusvis.... Addam etiam non cujusvis

(a) Carm. *De reb. suis*, circa finem.

(d) Ib., v. 1228.

(b) Carm. 59, v. 98 et seqq.

(e) Or. 32, n. 21.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 1250.

(f) Or. 27, n. 3.

temporis, nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore et apud certos homines.... Non cuiuslibet quidem, quoniam his duntaxat hoc munera incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt, priusque etiam et corpus, et animam a vitiorum sordibus purgarent; aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labo purgent.... Quando autem? tum videlicet, cum ab externo luto et tumultu quietem agimus, nec princeps nostri pars improbis vagisque simulacris confunditur.... Apud quos porro? Nempe apud eos, qui rem hujusmodi studiose ac serio amplectuntur, quique non ut quidpiam aliud, sic hoc quoque inepta nugacitate prosequuntur, post circenses ludos et spectacula, post cantiones, post denique 'quam ventri et iis quæ sunt sub ventre indulserint. Qui quidem ita perdite affecti sunt, ut hoc quoque in oblectamentorum parte numerent, nimis de divinis rebus nugari, atque arguta disputatione concertare. Jam de quibus, et quousque disputandum? De his solum, quæ ingenii nostri modulum, atque auditoris captum non excedunt.... (a) Neque vero hæc quisquam ita accipiat, quasi Deum perpetua memoria colendum esse negem.... Nec enim tam sœpe spiritum ducere, quam Dei meminisse debemus; imo, si dici potest, aliud nihil quam hoc faciendum.... Quocirca, ne quis perpetuo Deum memoria teneat, baud veto, sed ne de Deo disputet; imo nec hoc prohibeo, id enim pium est, sed ne intempestive. »

Quod autem maxime prohibet Gregorius illud est, ne de mysteriis nostris immoderato dicenti vel scribendi studio irreverenter disputemus. «(b) Illud saltem inter nos conveniat, ut mystica mystice, et sancta sancte proloquamur, nec in profanas aures, quæ in vulgus efferriri nefas est, projiciamus; nec patiamur religiosiores quam nos videri eos, qui dæmones adorant et turpium fabularum ac rerum cultum profitentur. »

De lectione librorum ethnicorum.

Juveni ethnicorum librorum lectioni incumbenti hæc consilia dat Gregorius: «(c) Diligenter optimis disciplinis incumbere, et in libris poetarum, historicorum commentariis, fluente oratorum facundia, subtilibus philosophorum meditationibus temet exerce; sic tamen, ut prudenter in omnibus hisce verseris. Debes enim sapienter ex eis colligere quæcunque sunt utilia; contraque solerti judicio vitare quidquid in singulis est noxiū, adeoque apis'argutæ industriam imitari. Nam ea quibuslibet floribus insidere cum consueverit, de singulis utilia tantum decerpit, singulari quadam sapientia naturam ipsam magistrum secuta. Tu vero rationem sequens alia quidem largiter decerpe, si quæ prodesse possunt: si autem aliquid ejusmodi sit ut detrimentum afferat, celeriter intellecta rei pravitate avola. Quippe mens hominibus data est ejus celeritatis, ut velociter admodum avelare possit. Quapropter quidquid ab iis prescriptum est, vel ad virtutis laudem atque prædicationem, vel e diverso ad vitiorum reprehensionem; ea tu velim singulari studio cognoscas, ac tum mentem et sensum eorum retineas, tum dictiōnis elegantiam. Quæ autem de diis scripserunt, insignes nugas continentia, verbi gratia, fabulas in honestas ac fœdas, malorum geniorum doctrinas, fabulas, inquam, tum risu tum lacrymis dignas; hæc omnia tanquam laqueos et decipulas aversare. Cumque simul utraque legeris, deos ipsorum et orationes, deos ridiculos, et orationes amabiles; deos quidem illos voluptuarios respue, verum orationes maximi facito: quasi scilicet de eodem frutice spinas caveto, et rosas decerpito. Atque hæc quidem optima de doctrinis extraneis lex fuerit. » Eadem præscribit Basilius Magnus libros ethnicorum legentibus.

De potestate temporali et ecclesiastica.

Quid de potestate temporali cogitare debeamus, atque etiam quid cogitare debeant ipsi, qui ea insigniti sunt, his verbis significat Gregorius: «(d) Imperatores, purpuram reveremini.... Cognoscite quantum id sit, quod vestræ fidei commissum est, quantumque circa vos mysterium. Orbis universus manui vestræ subjectus est, diadematè parvo atque exiguo panno retentus. Supera quidem solius Dei sunt; infera autem vestra etiam sunt. Subditis vestris deos vos præbete; liceat enim audacius aliquid dicere: «Cor regis in «manu Dei est», ut ex Scriptura audimus ac credimus. Hic imoerium vestrum sit, non autem

« Prov. xxi, 1.

(a) Or. 27, n. 4.

(b) Ibid., n. 5.

(c) Carm. ad Seleucum, v. 35 et seqq.

(d) Or. 36, n. 11.

in auro et in exercitibus. Autici, proceres, ac sublimibus thronis et dignitatibus insignes, ne ob potentiam magnopere animos efferatis, nec de mortalibus rebus tanquam immortalibus cogitelis. Fidem imperatoribus servate, sed prius Deo, propter quem his etiam quibus commissi et traditi estis.

Ecclesiasticam potestatem agnoscit, hisque verbis coram præfecto provinciæ prædicat et tueretur : « (a) Vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus ; addo etiam præstantius ac perfectius : nisi vero æquum sit spiritum carni, et cœlestia terrenis cedere. » Nec minus tamen principibus parendum esse docet (b) : « Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, tum iis qui in terris imperium gerunt : Deo quidem omnibus de causis, alii autem aliis propter charitatis fœdus : principibus denique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem ; idque tanto etiam magis, quanto facilioribus illis ac benignioribus utimur. »

De hierarchia et cælibatu presbyterorum.

Quod attinet hierarchiam, ubi Gregorius de clero Constantinopolitano verba facit, episcoporum, presbyterorum, diaconorum et lectorum tantum meminit (c). « Vide presbyterorum concilium, canitie et prudentia ornatorum, diaconorum modestiam..... lectorum concinnitatem. » Primos in hierarchia ecclesiastica gradus episcopi, secundos occupant sacerdotes : ad episcopatum non nisi per inferiores gradus ascendebarunt. Quandiu Ecclesia floruit, et vigor disciplinæ stelit in columnis, quisquis ad supremum sacerdotii honorem promovendus erat, ob sanctitatis meritum assumebatur, ac diligenter de ejus vita, moribus et doctrina exquirebatur. Verum quo tempore nefanda Arianorum hæresis omnia miscuit, hic ordo perturbatus, conculcatæ leges. Hinc illæ Gregorii querelæ (d) : « Nos vero cunctos, facile collocamus in antistitum solia, modo ipsi velint : nequaquam recen-tium, aut priscorum, vel actiones considerantes, vel doctrinam, vel conversationem..... Non eos autistites facimus, qui aliquo temporis spatio fuerint examinati ; sed qui suomet judicio digni videntur. » Hinc tam tristes, tam luctuosæ hujus temporis episcoporum ima-gines, tam nigris coloribus ab ipso in carminibus efformatae. Sic in oratione de hoc argu-mento (e) : « Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihil meliores sint, atque utinam non etiam multo peiores, illotis, ut dici solet, manibus, profanisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni sint, qui ad res sacras accendant, sacrarium ipsum ambiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed victus parandi occasionem et subsidium hunc ordinem esse judicantes, ac non munus referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. »

In Oriente presbyteri non tam stricte cælibis vita legem observasse videntur, quin ab ea aliqui recederent, quod ipse significat Gregorius, ubi scribit esse quosdam qui baptis-mum ab eo presbytero velint suscipere, (f) « qui cælebs sit, qui continentia laude atque angelica vivendi ratione floreat. »

De causis ecclesiasticis.

Causarum ecclesiasticarum judices erant episcopi ; et si quando res ecclesiasticae publi-cis prætoriis traducebantur, id ægre ferebant, et exinde querimonias apud judices habe-bant, ut epistola Gregorii de episcopo Bosphorio argumento est. « Hanc tibi, » inquit scri-bens Nectario (g), « precationem ausus sum offerre pro reverendissimo episcopo Bospho-rio..... Controversiam certe de circummanentibus exortam ipse nimirum dissolves iuxta Spiritus gratiam, quæ in te est, et canonum tenorem. Illud autem minime ferendum tuæ reverentia videatur, quod nostra publicis prætoriis traducantur. Nam tametsi sint Chri-stiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum judices ; quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? » Quod hac epistola postulabat Gregorius, conse-

(a) Or. 17, n. 8.

(e) Or. 2, n. 8.

(b) Ibid., n. 6.

(f) Or. 40, n. 26.

(c) Or. 42, n. 11.

(g) Ep. al. 227.

(d) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 39.

etus videtur, occasionemque dedisse rescripto Theodosii, dato 4 Febr. an. 384 vel 385, ad Optatum Aegypti prefectum, quo sancitur, « (a) ne nomen episcoporum, vel eorum qui Ecclesiæ necessitatibus serviunt, ad judicia sive ordinariorum sive extraordinariorum pertrahatur. Habent illi judices suos, nec quidquam his publicis commune cum legibus: quantum ad causas tanien ecclesiasticas pertinet, quas decet episcopali auctoritate decidi. Quibusunque igitur mota fuerit quæstio quæ ad Christianam pertineat sanctitatem, eos debeat sub eo judge litigare, qui præsul est in suis partibus omnium sacerdotum, » etc.

De virginibus et monachis.

Notatione dignum maxime quod ait Gregorius de virginibus Deo consecratis, deque iis omnibus, qui post nuncupata Deo vota, promissa non curant persolvere, aut graviter officium deserunt:

(b) Qui virginitatem Christo regi obtulit, :
Rationale sacrificium, victimam incurvant,
Nuptias si deinceps quæsierit, non jactura tantum illi, verum gravissimus
Est casus, morti proximus, ac praeterea opprobrium indeleibile...
Quis vero audiens Sapphiram infelicem et Ananiam
Lero qui suo malam mortem communatarunt⁸⁷,
Non vereatur vel leviter promissa violare?
Regulam etiam quis auream cum furtim subripuisse
E populi primoribus, inscio duce,
Vestem et pecunias modicum; toti nocuit populo.
Talis est, qui virginitatem amplexus, retro graditur; aut etiam deterior.

Nazianzi monachorum exercitia sic describit Gregorius (c) : « Vigilæ, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes, suspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitaus, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantes, exaltationes Dei in' gutturibus⁸⁸ ferentes; atque hæc etiam vita Deo grata pulchra indicia et argumenta, tacitique præcones, sordida nimivrum et squalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum coercens, zona ob ornatus neglectum culta et ornata..... oculus minime vagus, subrisus blandus..... silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blandicias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior..... modus tum in commune prodeundi, tum secedendi, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut et in communi solitudinem servent, et in solitudine fraternalm benevolentiam et charitatem; et, quæ his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fecunditas in cælibatu, siquidem præstantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt: qui deliciis minime studere pro deliciis habent; qui regni coelestis causa humiles sunt, qui nihil in mundo habent et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Deum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant. »

De monachis et virginibus Deo sacris sic iterum in carmine iambico (d) :

Sed quod semper ac omnibus notissimum est,
Cernis insomnes virginum psalmodias,
Virorum ac mulierum naturæ oblitorum,
Quot et qualium! quam ad Divinitatem accendentium
Concinentem et angelis respondentem chorum
Duplicem, in cœlo et in terra ordinatum,
Divinæ laudatorem majestatis et naturæ.

Non una omnium virginum vita, eademque vivendi instituta:

(e) Αἱ μὲν δημογερέες ἔνδον πόθον ἀμφιέπουσαι
Οὐρανίους ζωῆς, τοσα τε μέτρα βίου.

Aliæ quidem simul congregatae, sub uno conclavi commune vivendi institutum servabant commune desiderium soventes coelestis vita, similesque vivendi modos secutæ.

Αἱ δὲ οἵς τοκέσσαι παρήμεναι αδρανέσσαι,
'Ητε καστριγήτοις μάρτυσι σωφροσύνης.

⁸⁷ Act. v, 4-11.   ⁸⁸ Psal. CXLIX, 6.

(a) Lege 3, apud Sirmundum, in appendice Codicis Theod., tom. I oper. variorum, p. 720.
 (b) Carm. 4, *De præc. ad virgines.*

(c) Or. 6, n. 2.
 (d) Carm. *De virtute.*
 (e) Carm. 48, ad Hellenium.

Aliæ vero intra paternas domos infirmis assidebant parentibus, quorum curam suscep-
bant, atque etiam affinium, quos sue continentiae testes habebant. Sic Marcellina, sancti
Ambrosii soror, sacra Deo fuit virgo in paternis domibus; sic Eustochium, sic Principia,
aliæque non paucæ, Hieronymiano calamo celebratæ, quæ nullis se monasteriis addixe-
rant, et sub una parentum cura degebant. Progrediente tempore, abusus irrepsero : non
nullæ ex his virginibus interdum, aut parentibus fratribusque orbatæ, aut intimitate;
aut paupertate, aut aliis incitatæ rationibus, clericos vagosque monachos in contubernium
asciverunt; atque ita factum est ut parentum ac fratrum loco succederent clerici sive
monachii, cœvæsæxæ, introducti, qui etiam honestis nominibus tam et tam noxiæ
consuetudinem obtegebant. Hinc agapelorum et agapetarum origo, quibus nominibus
tam periculosam vivendi normam decorabant. Hinc sanctorum Patrum, maxime Hiero-
nymi querelæ deplorantis inflictum virginitati vulnus ; in epist. *De custodia virginitatis*
ad Eustochium : « Pudet dicere, inquit, prob nefas ! triste, sed verum est. Unde in Eccle-
sias agapelarum pestis introit ? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum ? Imo unde no-
rum concubinarum genus ? » etc. Tantis malis sancti Patres querelis suis, admonitionib
us et scriptis, nec non concilia severis edictis obviam ire non cessarunt; quæ qui-
dem si singula commemorare animus esset, longa nobis texenda esset historia. Hæc
dixisse sat est; qui plura volet, legat Antonii Muratorii Disquisitionem de *Synisactis et*
Agapetis in Anecdotois Graecis, etc., Patavii in-4°, an. 1709, p. 218.

Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.

Plurima in Gregorii scriptis observatione digna occurunt, tam circa Ecclesiæ discipli-
nam, quam circa morum regulas. Ecclesiæ asylum iis erant, qui ad eas consugiebant; unde
nemini eos extrahere licebat. Insigne profert exemplum Gregorius in oratione de
Basilio (a). « Mulieri cuidam amplissimo loco natæ, cujus maritus haud pridem extremo
vile die functus erat, judicis assessor vim efferebat, invitamque ad nuptias pertrahebat.
Ista autem, cum nulla ratione hanc vim effugere posset... ad sacram mensam consugit,
Deumque adversus hanc injuriam propugnatorem sibi adoptat. Quid igitur... faciendum
fuit, non dico Magno Basilio, qui de his rebus leges quoque omnibus statuerat, sed alii
cuipiam longe illo inferiori, dum tamen sacerdoti ? Quid aliud, nisi ut eam assereret,
relinqueret, omni cura tueretur, Dei clementiæ et legi, quæ altaribus honorem haberi ju-
bet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret et pateretur, quam ut inhumanius
ullum adversus eam consilium iniret; sicque et mensam sacerdotiam, et fidem etiam
illam cum qua supplex erat, contumelio afficeret ? » Non passus est Basilius ullam piæ
viduæ injuriam inferri, sed eam adversus ejus persecutorem, quamvis Dominicæ Augustæ
præsidio fretum, omni ope et opera tutatus est.

Priscis Ecclesiæ temporibus Christianorum mos erat, ut quilibet propriis manibus Eu-
charistiæ materiam efficeret, hique panes omnes in divina mensa offerrentur. Ne impera-
tor quidem ab hoc usu liber erat, ut exemplo Valentis discimus : « Cum dona, quæ ipse-
met, ut scribit Gregorius (b), efficerat, divinæ mensæ offerenda essent, » etc.

Omnès simul fideles, viri ac mulieres, psalmos in Ecclesia decontantes sedebarunt : « Nos
cum vetulis sedemus et psallimus (c). » Signum crucis in quovis casu efficax remedium
habebatur. Quanta sit hujus signi vis, manifestum est ex eo quod Juliano de rebus suis
dæmones consulenti contigisse narrat his verbis Gregorius (d) : « Ut autem egregium
virum progredientem terrores adoriri coepérunt, ac subinde plures ac formidabiliores so-
nos quosdam insuetos, aiunt, letrosque odores atque ignea spectra, et nescio quas nu-
gas et deliramenta, rei novitate percussus... ad crucem vetusque remedium confugit, hoc-
que se aduersus terrores consignat, eumque, quem persequebatur, opitulatorem ascen-
dit... Valuit signaculum, cedunt dæmones, pellantur timores. Quid deinde ? Respirat
malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent, rur-
sus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescent. Hæret consilii inops discipulus. »
Sacros ieiunii dies fideles observabant, quidam etiam ultra vires. « Christus, inquit Gre-

(a) Or. 43, n. 56.

(b) Ibid., n. 52.

(c) Or. 5, n. 25.

(d) Or. 4, n. 55, 56.

gorius (a), puto ante tentationem jejunavit; nos ante Pascha... Ille totos quadraginta dies a cibo abstinuit, ut ipse Deus; nos autem ad virium nostrarum modulum (jejunium) attemperavimus, etiamsi quidam, zelo impulsi, ultra virium facultatem in jejunando prosilient. » Qui sacra jejunia non celebrabant, arguebantur. Sic Gregorius acriter præstulum, ob violatam jejunii legem, increpat (b) : « Inique agis, o judex, qui non jeunes. Et quomodo leges humanas servabis, qui divinas contemnis, et pro nihil ducis? »

Mortuorum corpora magno apparatu fideles tumulo componebant, ut, exemplo est Constantius imperator. « Ille igitur, ut narrat Gregorius (c), publicis preconiis faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, hoc est, nocturnis cantionibus, ac cereorum ignibus, quibus nos Christiani pium e vita discessum ornandum existimamus. » Sic etiam exsequias describit Gregorius (d). « Nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succendentibus deductus, ad martyrum sacraria cum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induita pietatem in corori subrogante, lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luctum sedantibus... (e) Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabitur, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. » Hinc patet consuetudinem fuisse etiam, ut honores anniversarii et commemorationes ab iis, qui superstites erant, offerrentur.

Præter festa præcipua, nempe Natalis Domini, Epiphaniæ, Paschæ, Pentecostes, festa etiam apostolorum Constantinopoli celebrabantur, nec non martyrum, quos inter numerabantur Machabæi. Apostolorum namque festa ibi se celebrasse, etsi non sæpe, inter valedicendum testatur Gregorius (f). « Valete, apostoli, præclara colonia, certaminis mei magistri, etsi minus sæpe festa vestra celebravi. » In festum sancti Cypriani martyris orationem ad populum habuit Gregorius, nec non aliam in festum Machabæorum, quorum dies festus Constantinopoli agebatur : « Qui quamvis (g), apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni sunt tamen qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortè animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passionem martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem salutis nostræ causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? » Quibus virtutibus pietatisque operibus festa sanctorum, præcipue martyrum, cohonestentur, digno caractere exprimit, et exinde in hæc verba prosequitur (h) : « Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera martyres honore afficiemus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituriis deliciis fruamur, eaque, quem mox evacuantur, inferamus; atque hæc loca, non temperantissimæ, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur) divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur : primum quidem quo tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim paleæ cum tritico? quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus? »

Hospitales erant Christianis excipiendis domus, quæ ut perfugium adversus humanam infirmitatem atque adversus miseras pauperiatis habebantur. Unam Basilius extra urbem Cæsaream ædificavit, cuius descriptionem a Gregorio factam huc referre juvabit, nec legere pigebit (i) : « Paululum extra civitatem pedem effer, ac novam civitatem conspice, illud pietatis promptuarium, commune locupletum ærarium, in quo, non modo redundantes ac superflua opes, sed jam necessariæ quoque facultates per illius cohortationes redundunt... in quo morbus æquo animo toleratur, et calamitas beata censetur, et misericordia exploratur.... Mithi vero nulla res perinde admirabilis videtur, atque compendiaria hæc ad salutem via, facilis in cœlum ascensus. »

(a) Or. 40, n. 30.

(f) Or. 42, n. 26.

(b) Epist. al. 74.

(g) Or. 15, n. 1.

(c) Or. 5, n. 16.

(h) Or. 41, n. 5.

(d) Or. 7, n. 15.

(i) Or. 43, n. 65.

(e) Ibid., p. 17.

Julianus rem nullam Christianæ religioni, quæ ipsi erat invisiſſima, tam honorificam esse, quam hospitiales domos et pauperum curam animadvertens, nec ulla re tam creviſſe, statuit hujusmodi domus construere, datisque litteris ad quemdam gentilem sacerdotem, Arsacium nomine, jussit crebra in singulis civitatibus xenodochia constitui, Apostamat audire juvat. «(a) Religio gentilium nondum ex animi nostri sententia viget, culpa eorum qui illam profitentur. Nam ea quidem quæ ad deos pertinent, præclara sunt atque magnifica, omnique voto ac spe majora.... Quid ergo? putamusne nos ista sufficere? Nec attendimus quid Christianorum religionem auxerit, humanitas scilicet in peregrinos, et in sepeliendis mortuis sollicita diligentia, et simulata morum gravitas. Quorum singula a nobis exerceenda esse existimo. Nec sufficit quod tu hujusmodi sis, sed quotquot in Galatia sunt flamines tales esse decet... Singulos flamines hortare, ut nec ad theatrum accedant, nec in tabernis bibant, nec artem ullam, aut opificium turpe ac probrosum exerceant... Crebra in singulis civitatibus xenodochia constitue, ut peregrini non ex nostris solum, sed ex aliis etiam, si pecunia forte opus habuerint, humanitate nostra perfruantur. Porro unde sumptus libi suppetant, a me jam provisum est....! Turpe enim ex Judæis neminem mendicare, impios vero Galilæos, præter suos pauperes, etiam nostros alere: nostros autem mendicos nostra ope ac subsidio destitutos videri. »

Circa morum regulas.

Bibliothecæ ecclesiasticorum scriptorum auctor scribit, Gregorium morum disciplinam docere ratione, quæ philosopho magis quam populo conveniat: quod quidem, si verum foret, non laudi sed vito vertendum esset episcopo, qui, cum artem callere debeat docendi omnes, sic orationem suam auribus auditorum accommodet; necesse est, ut tam rudes quam doctos cœlestibus imbuat disciplinis. Quisquis tamen legerit Gregorii sermones, si diligenter attendat quomodo varia circa mores doctrinas capita proponat et explicet coram frequenti populo, facile noscet Gregorium, fidem in domo Dei dispensatorem, provida manu frumenta patrisfamilias singulis ita erogasse, ut nullus, ne pauperculus quidem, fame laboraret; et sapientiæ fontes tanta reserasse prudentia, ut omnes, sive parvi, sive magni, sitim possent restinguere. Paucis juvat exemplis rem demonstrare.

1° Si quæras a Gregorio, quomodo quis sermonem, vel rem aliquam auspicari debeat? «Optimus hic ordo est, inquit (b), ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. » Hæc omnium actionum nostrarum norma.

2° Quid Deo offerendum? «(c) Unusquisque Deo, quod poterit, offerat, quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ, pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi concessa, ut per omnes virtutis modos, omnes cœlestis regni mansiones impleamus. »

3° Tam benignus, tam clemens est Deus, ut vel minima lubens accipiat, si voluntatem cupiditas non comprimat, et angustiis pectoris munera non coarctentur: «(d) Nihil eorum quæ Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat.... Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepimus. Quandoquidem divini beneficij est, quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censemus est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metitur. »

4° Quid maxime postulet a nobis, totum gravi sententia et memoratu digna inculcat: «(e) Dixit abbas Gregorius Theologus: Tria hæc exigit Deus ab omni homine baptizato, fidem rectam ex animo, veritatem in lingua et temperantiam de corpore. »

5° Quibus ex causis, quo fine præclara facinora quisquis aggrediatur optime constituit, omnem aditum vanæ gloriæ obstruendo. «(f) Si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amorem nos pericula adire existimabat (Julianus), hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi,

(a) Sozom. I. 5, c. 16, p. 610.

(b) Or. 2, n. 1.

(c) Or. 19, n. 7.

(d) Ibid., n. 8.

(e) Apoph. Pat. apud Cotel.; p. 410, t. II Mon.

Ec. Græc.

(f) Or. 4, n. 50.

et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque bujusmodi miserorum hominum chorus... (a) At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quem aliis cum impietate barere, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere, parum admodum curamus; id unum expertentes, ut honorem a Deo consequamur; imo sublimius etiam assurgimus. (De iis loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore prædicti sunt). Quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoptamus, non autem propter honores in altero modo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui pœnæ metu a scelere et maleficio deterrentur. »

6° Leges amicitiae ita describit, ut ad perpetuam hominum concordiam et societatis in columitatem nihil amplius desiderandum, si mores ad illud exemplar informarentur: « (b) Apud Christianos lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsi. Crimen autem, non modo malum existit esse, sed etiam a malo parum absuisse, cum cupiditas ipsa pene ut actio plectatur; apud quos tantum pudicitie studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coercentur; porjurium autem adeo atrox et nefarium censetur, ut jusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit. »

7° Benignitatem erga pauperes non tantum suadet, sed maximis urget momentis. (c) « An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem. Sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia tempora diripuerunt, aut abulterium perpetrarunt, aut aliud quiddam ex aliis quæ interdicta sunt, admiserunt, hoc ordine multiplicati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt. »

8° Tandem Christianum beneficis divinis aut cumulatum, aut multum egentem seipsum intueri cogendo, egregie ad charitatis officia accedit. (d) Habet beneficium, quod te multorum mandatorum submoneat: ne contemptim præsterea. Pauper accessit? In mentem tibi veniat, ex quam gravi paupertate ad quantas divitias provectus es. Pane carens, aut potu, atque etiam fortasse Lazarus quispiam ad domus tuæ foras provocatus? Moveat te mystica mensa, ad quam accessisti; moveat te panis ille cujus participes factus es, calix ille, quem accepisti, cum Christi passionibus initiareris. Peregrinus ad genua tua procubuit, domo carens, advena? Per hunc eum excipe, qui propter te peregrinus est, idque in propriis, quique per gratiam ad te immigravit, leque ad celeste domicilium pertraxit. Zachæum imitare¹¹, illum, inquam, heri publicanum, hodie animi magnitudine et liberalitate præditum. Facultates omnes tuas ingredienti Christo offer, ut, licet corporali statura pusillus, animo tamen eveharis, Christum egregie conspicatus. Egrotus prostat, ac saucius? Moveat te sanitas tua, et vulnera quibus te Christus liberavit. Si videris nudum, operi eum, tuum incorruptionis indumentum, hoc est, Christum honore prosequens: quotquot enim in Christum baptizati sumus, Christum induimus¹². Si debitorem nactus sis ad pedes tuos sese abjicientem, syngrapham omnem, tam justam, quam injustam rescinde. Decem illa talentorum millia, quæ tibi Christus remisit, in memoriam revoca. Noli te acerbum minoris debiti exactorem præbere, et quidem conservis, cum tibi a Domino major summa condonata sit; ne humanitatis quoque illius, quam tibi in exemplum propositam haudquaquam imitatus es, pœnæ a te expetantur¹³. »

Plurima sunt in operibus Gregorii historiam spectantia, quæ singula referre longum foret, pauca e multis selligam. In oratione xxxiii (n° 11) scribit Petrum in Iudea Evangelium prædicasse, Lucam in Achæa, Andream in Epiro, Joannem Ephesi, Thomam in India, Marcum in Italia.

¹¹ Luc. xix, 2-9. ¹² Gal. iii, 27. ¹³ Matth. xviii, 24-33.

(a) Or. 4, n. 60.
(b) Or. 4, n. 123

(c) Or. 14, n. 39.
(d) Or. 40, n. 31.

Videtur inter victimas pro Christo cæsas recensere SS. Lucam et Joannem. « (a) Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimisti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui et post illos, pro veritate periculis se objecerunt. Qui cum igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et præsentibus malis, » etc. Joannes tamen et Lucas, quamvis crucis mortificationem jugiter in suis corporibus pertulerint, et permultas propter Christum et ejus Evangelium calamitates passi sint: « Haudquaquam, ut scribit Elias Cretensis (b), Comment. in orat. II, nunc IV, interempti sunt, verum in pace ad eum, qui pacis Deus est », reversi sunt. »

Scribit Gregorius Petrum lupinis unico asse emptis vitam tolerasse: « Pulchra res victus lenuitas, inquit (c): documento mihi est.... Petrus qui lupinis unico asse emplis alebarur. » — « Hoc autem, ait Nicetas, Comm. in orat. al. XVI, p. 659, ex quodam libro desumptum est in ecclesiasticum canonem minime recepto. » Gregorius hæc verba Petro ascribit in epistola al. XVI, p. 778: « Ægra anima vicina est Deo, ut eximie alicubi loquitur Petrus. » Annotat Elias hunc locum sumptum esse ex eo libello, qui *Doctrina Petri* inscribitur: Commentario in orat. al. XVII, p. 684. Hæc autem verba: « (d) Petrum dicentem audiamus: Erubescite qui aliena delinetis, Deique æquitatem vobis imitandam proponite, et nemo erit pauper: » ex libro *Apostolicarum quæstionum*, quem postea sexta synodus improbavit, tanquam ab hereticis depravatum et adumbratum, sumpta esse scribit Nicetas, Comment. in orat. al. XVI, p. 672.

Scribit Gregorius (e) Theclam virginem necis flammæque periculo primum ereplam, dein morsibus unguibusque leonum, qui generosos virginis artus dente premere et discerpere minime ausi sunt, e tyranno ipsius proco ope Christi servatam. (f) Quamvis eam pro Christo sanguinem suum fudisse non asserat, hanc tamen numerat inter cæsas et illustres pro Christo victimas: hanc alii martyrem appellant. Sacrum egregiæ huic virgini templum erat Seleucia, quo abdicata sede Constantinopolitana, Gregorius sese recepit.

De Judæis hæc, digna quæ observentur, habet Gregorius (g): « Una utique illis calamitatis columna totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, divinusque cultus compressus et extinctus, ipsumque adeo Jerosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, atque hactenus duntaxat illis patet, idque duntaxat fructus ex veteri sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspicui facti solitudinem lugeant. » Eadem et plura etiam de Judæis plurimi narrant scriptores, maxime Hieronymus qui ait (h), usque ad sua tempora Judæos prohiberi Jerusalem ingredi; eosque, qui Christi sanguinem emerant, emere lacrymas suas, id est pecunia facultatem obtinuisse ut quo die a Romanis capita dirutaque et eversa fuit Jerusalem, illi campos ubi Jerusalem fuerat, veniant, et eis ruinam civitatis flere liceat. Eusebius testatur lib. IV *Hist.*, cap. 6, universam gentem Judæorum in regionem circa Hierosolyma sitam pedem inferre prohibitam fuisse constitutione Adriani imperatoris; adeo ut ne prospicere quidem e longinquuo patrium solum ipsis liceret. Quod tamen postea concessum, vel potius pecunia emplum, ut notat Gregorius.

Ex ipso discimus Maximum crudeliori adversus Christianos persecutione grassium, quam Diocletianum, et ejus successorem Maximianum. (i) « Persecutio erat, et quidem persecutionum omnium atrocissima, maximeque horrenda. Iis loquor, quibus Maximini persecutio nota est; qui, cum post multos, qui paulo ante exsriterant, ingruiisset, hoc effecit, ut omnes humani ac faciles fuisse viderentur. » Præclaram hanc vocem dictam refert a Constantini Magni patre Constantio, principe optimo, qui cum

^(a) Philipp. IV, 9.

^(b) Or. 4, n. 49.

^(c) In edit. Bill., t. II, pag. 223, 223.

^(d) Or. 44, n. 4.

^(e) Or. 44, n. 24.

^(f) Carm. *De præc. ad virgines.*

^(f) Or. 24, n. 10.

^(g) Or. 6, n. 18.

^(h) In cap. 1 Sophon., t. III, p. 1655.

⁽ⁱ⁾ Or. 43, n. 5.

ad persecutionem Christianis movendam his verbis inter alia a malevolo impellere-
tur (a) :

Τί τῆς μελίσσης ἔστιν ἡμερώτερον;
'Αλλ' οὐδὲ ἔχεινη τῶν τρύγωντων φέλεται;
Estne animal ape mitius?
Sed nec illa favos auferentibus parcit;

Constantius respondit :

Πῶς οὐκ οἶδας, ὁ βέλτιστος σὺ,
'Ως οὐδὲ ἔχεινη κέντρον ἔστιν ἀσφαλές;
Πάτει μὲν, αὐτὴ δὲ εὐθέως ἀπόλλυται.

An te fugit, vir optime,
Quod ipsius aculeus periculo non vacat?
Ipse quidem pungit, sed illa statim moritur.

Plurima de Constantio honorifice prædicat; imperatorem piissimum, Christi amantissimum, qui Deo adjunctus sit, qui cœlestis gloriæ hæreditatem acceperit, qui moriens imperium cum meliore commularit. Non hæc Hilarius, non hæc Athanasius, non Theodoreetus, aliqui scriptores ecclesiastici. Sed jam in Præloquio ad orationem quartam hæc diligenter excussa sunt. Monitum, si velit, adeat lector; nobis semel dicta retrahendi oīum non est; quin etiam cum voluminis tūm temporis angustiæ nos cogunt ut præfandi terminum hic tandem habeamus,

(a) Carm. adv. iram.

VITA SANCTI GREGORII THEOLOGI EPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

EX IPSIUS POTISSIMUM SCRIPTIS ADORNATA.

Gregorius Nazianzenus, qui ab eximia rerum A divinarum scientia Theologi nomen solus post apostolum Joannem invenit, quis, qualis et quantus fuerit, omnes uno ore Gracci et Latini melioris notæ scriptores ecclesiastici honorificentissime testati sunt; pauciora tamen de ejus vita rebusque gestis litteris mandarunt. Verum ipse Gregorius proprio calamo supplevit, tum in prolixo et egregio carmine quod de suis rebus ipse scripsit, tum variis in locis, seu carminum cæterorum, seu orationum et epistolarum, in quibus plurima de seipso commemorat. Quare scripta Gregorii, Vitæ ipsius, ac eorum quæ de ipso scribimus, basis sunt ac fundamentum.

I. *Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianzus pagus.*

Nazianzum Cappadociae civitatem, haud procul a Cesarea, in cuius diœcesi erat, Gregorii esse patriam, indeque Nazianzenum eum dictum fuisse plerique existimant. Sunt tamen qui eum, non Nazianzi, sed Arianzi natum arbitrantur. Arianzus autem pagus erat in regione Tiberina situs, quem doctissimi Tillemontius et Gothofredus Hermantius

A suburbanum Nazianzo censeri putant : idque inde colligunt, quod, cum ea regio grandine vastata fuisse, Nazianzenos ad poenitentiam hortatus sit Gregorius, ut quos ea calamitas proprius spectaret. Id haustum est ex collatione 5 Synodi v, ubi Eu-phrantas episcopus Thyanensis ait : « Arianzus quidem prædium est, unde ortus fuit Gregorius, sub Nazianzo constitutus (b). » Bollandistæ aiunt se non intelligero « cur hæc debeant ad nativitatem referri, cum sufficiat, si ex illo suæ possessionis prædio Gregorii pater, aut avus, in ipsam Nazianzenam civitatem migravit, ibique Gregorium alium peperit mater. » Præterea inquiunt : « Arianzus non prædium fuisse videtur, sed pagus, in quo prædium habuit Gregorius a quodam Regino emptum. » Le-

B viora hæc sunt quam ut iis immoremur diutius; ac parum interest, natusne sit Gregorius Nazianzi, an Arianzi; maxime cum constet Arianzum vicinum fuisse Nazianzo.

II. *Mala veterum de Cappadociae incolis opinio.*

Patriam igitur, ut ait Gregorius presbyter in ejus Vita, secundam Cappadocum provinciam habuit.

(b) 9 Maii, p. 376.

urbem Nazianzum. Juvat observare Nazianzum, ut ex Hieronymo, libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, et ex Gregorio discimus (a), appellatam olim suis Diocasarem. Parva quidem urbs et obscura, Nazianzum, nullo in honore, inno communis cum ceteris Cappadocibus infamia laborans. Ubique enim terrarum pessime audiebant Cappadoces: nec ullus est scriptor, sive e nostris, sive ex profanis, qui eos conviciis non lacescat; quae etiam proverbio, melius dixerim, veteri σφράσμῳ, τρίᾳ ΚΚΚ χάκιστα, increbuerunt. Unum inter multos audiamus Isidorum de Cappadocibus loquentem (b): « Subdola atque improba magna ex parte hæc natio est. Pace offenditur, contentionibus ac dissidiis alitur, eumdemque dulcis et amari fontem habet. In congreßu blande ac benigne loquitur, in absentia obrectrat. Fallax est, impudens, temeraria, meticulosa, cavillatrix, illiberalis, versuta, inhumana, superba et contumax, in secundis amicorum rebus mœsta, in adversis leta et insatiabilis. Sub pietatis larva mulierculas in captivitatem redigit, atque insanio auri amore Babylonum superat. Ad memtiendum proclivis est, ad pejerandum celer. Ac denique qualem habes improbiasimum ac prorsus exosum gigantium, tales omnes Cappadoces esse existimam, ac pro certo habe (c)... Quid tibi cum genere belluini moribus prædicto? Quid tibi cum barbara natione? Quid te cum ignobilibus commisces? Quid cum Cappadocibus collideris?.... Quid tuam ipsius existimationem commaculas, cum illis te conferens, quibus nec ut mancipiis quisquam mente prædictus uti velit? » Hæc erat antiquorum de Cappadociæ incolis opinio, adeoque de Nazianzitibus, quippe quæ pars ejus erat, secundæ nimium Cappadociæ obscura civitas. Verum a Gregorio nostro « adeo nobilitata... est, verba sunt ejus biographi, ut apud extrenios etiam orbis terrarum fines propter eum clara atque illustris extiterit. Neque enim Pella ob Alexandrum celebrior est, inquit, aut Persæ propter Cyrus ad tantam gloriæ splendorisque magnitudinem evecti sunt; quantum hæc propter magnum Gregorium assecuta est. Quocirca ipsi quoque ob educatum Gregorium abunde persolutam esse mercedem existimo, quippe quæ et Indis et Britannis ex diametro inter se oppositis que inclinaruerit. »

Quamvis autem Isidorus tam male de Cappadociis senserit et scripserit, in altera tamen epistola (d), postquam Priscum Cappadocem sic allocutus est: « Vereor ne tu illius Cappadocum partis sis, quæ omni vitiorum genere injusta est; » hæc addit: « Altera enim rursum Cappadocum pars est quam optima, πανάρποτος, ex qua illi exstiterunt, qui vita suæ ac præceptorum luce orbis terrarum

A finibus præluxerunt, δαδουχήσαντες. » Quibus verbis non alios certe quam Gregorium magnumque Basilium significare voluit Isidorus, ut et Iesu in epistola ccclii (e) : « Ego vero sanctos illos e Cappadocia exstisset assentior. Atque hoc potissimum istorum improbitatis argumentum est; » nempto Cappadocum, quorum mores indigni veterum sanctorum Patrum virtute tunc decantabonuntur.

Gregorius tamen Cappadociæ non illibenter meminit, eamque, ut sese dat occasio, laudibus effert. De Georgio Cappadoco, qui Athanasio infensissimum se præbuerat, verba faciens, sic ait (f): « Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni criminis sciatam velim: improbitas enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignanda est. Illa enim sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est. » Alibi (g) Cappadociam venerandam patriam suam vocat, nec minus juvenum, quam equorum bonam nutricem. Et in fine carminis ad Nemesium (h), « Cappadoces suos » dicit, et hoc nomine se gloriari profitetur.

III. Parentes Gregorii.

Parentibus ortum esse nobilibus Gregorium assertit ejus Vitæ scriptor; quod quidem incertum est de patre ipsius Gregorio; nisi quis inde illud colligeret velit, quod Gregorius noster in oratione, qua defuncti patris laudes prosequitur, his verbis incipiat (i): « Ille igitur, ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittam, » etc. Dum enim ait Gregorius se genus patris, corporis dotes, externum splendorem ad encomiorum leges remittere, nonne indicare videtur sibi ista in laudibus parentis ponere licuisse; adeoque eum et genere, et corporis dotibus, et extero splendore, et aliis, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, præstisset? Nisi enim iis præstisset, orator certe tali exordio risum mouisset.

IV. Hæresis Hypsistiorum.

Hypsistiorum sectam profitebatur Gregorius pater; quæ secta « Ex gentili errore, inquit noster Gregorius (j), et legali vanitate confusa erat; quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus confusa et constituta est. Etenim illius quidem simulacula et sacrificia rejicentes, ignem et lucernam colunt: hujus autem Sabbathum et jejunum quamdam a nonnullis cibis abstinentiam venerantes, circumcisionem aspernantur. » Ex his patet Gregorium non suis omniaco idolatriam, quamvis Gregorius, carmine *De rebus suis*, hunc « suh idolis » vixisse scripserit. Qua quidem voce non deorum aut animalium simulacula, ut Joannui

(a) Hier., *De scrip. eccl. Greg.*, Ep. ad Hellen. ad Olymp.

(b) Isid. Pelus., lib. 1, epist. 281, p. 101.

(c) Ibid., p. 125. ep. 351.

(d) Lib. 1, ep. 158, p. 64.

(e) Ibid., p. 124.

(f) Or. 21, n. 14.

(g) Or. 43, n. 3.

(h) Carn. 62.

(i) Or. 48, n. 5.

(j) Or. 18, n. 5.

Clerico visum est, sed ignis aut lucernarum eleminta Gregorium intellexisse, in monito ad orationem xviii ostendimus (P. 529); idque ex relatibus Gregorii verbis aperte declaratur. Quod autem Hypsistiorum nomen spectat, Graeco fonte cadit, nempe voce ὑψιστος, quae altissimum sonat; sibique Hypsistiorum nomen vindicant, quod solum Altissimum adorent. De hac haeresi nihil legitur apud Epiphanium, Augustinum, ceterosque qui de haeresibus scripsere. Consimilia tamen sere de Euphemitis, seu Massalianis, narrat Epiphanius, haeresi p. xxx; sit enim illos ex gentilibus, nec Judaismo, nec Christianismo attendentes, deos quidem dicere; nullum autem adorare, sed unum solum venerari, quem omnipotentem vocant. Quamdam etiam similitudinem habent Hypsistarii cum subortis postea Cœlicolis Africæ, de quibus Augustinus, epistola clxiii; *Codex Theodosianus*, lib. xlvi, *De haereticis*, et lib. xix, *De Judæis Cœlicolis et Samaritanis*.

V. Mores Gregorii patris.

Longo Gregorius pater tempore in Hypsistiorum errore, nimirum ad quadragesimum quintum ferme atatus aucto annum, versatus est. Verumtamen priusquam religionem Christianam profiteretur, moribus erat Christianus. « Ille enim, iugnit Gregorius noster (a), ante etiam quam ad nostram causam se contulisset, noster erat. Mores quippe ipsum nobis asciebant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita removet; sic contra multi exterorum ad nos spectant, quieunque nimirum sibi moribus antevertunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat; nam quidem ille alienus, ceterum vita et moribus ad nos propendens. » Pudicitiae laude excellebat Gregorius; idem simul amabilissimus et castissimus, quæ duo hanc facile in unum concurrunt. Justitiae tam tenax fuit, ut in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit. Sed his omissis, ad annum, quo Christo nomen dedit, ac Christianam religionem professus verasque virtutes est assecutus, veniamus. Is fuit annus, quo habita est synodus Nicæna, post Virginis partum 525. Etenim ab episcopis, qui illuc contendebant ut Arii furoribus obsisterent, præcipue vero a Leontio, qui tum metropolim gubernabat, cum sponte sua desiderium suum confessus fuisset, communisque salutis auxilium poposcisset, catechesis sermonibus imbutus, baptismum suscepit.

VI. VII. Gregorius pater baptismum suscepit ab episcopo Nazianzeno. — Patrium fugere cogitur ab irata matre.

Anno igitur 525 baptizatus est Gregorius, aut aliquanto post tempore; siquidem, teste Gregorio nostro (b), « Ad lavacrum accessit, cum se pro viribus suis prius purgasset; atque tum animo, tum

(a) I Cor. vii, 14.

(b) Ibid., n. 45.

A corpore, multo magis, quam qui olim a Moyse tabulas accepturi erant, purificasset. » Ex his patet Gregorium tempus aliquod impendisse, ut sordes elueret priusquam aquis baptismi purgaretur, quo purgatio prævia purgationis dono firmitatem assereret, seu gratiam in tuto poneret. Egressum ex aqua lumen circumfusit: quo miraculo percussus episcopus, Gregorium sibi in episcopatu successorum palam ac publice clamavit. Id argumento est eum Nazianzi ab ejus Ecclesiæ episcopo baptismum suscepisse, non vero a Leontio Cæsariensi, ut putat Baronius, quem sequitur Papebrochius. Quod cuim mater ejus, fictorum numinum cultui addicta, indigne ferret, patriam fugere coactus est (c), « Patris coelstis ac veræ haereditatis causa, et matre, et facultatibus aliquandiu carere sustinens, atque hanc ignominiam æquius et facilius quam alii summos honores tulit. »

VIII. Episcopus creatur.

Quod de Gregorio e lavacro ascende prænuntiatum fuerat, contigit. Creatus est episcopus anno 529, vel 528, ut placet Gothofrido Hermant, annos natu ferme quinquaginta; cumque Nazianzenam Ecclesiam per quadraginta quinque annos sapientissime administrasset, exactis pene centum annis, plenus dierum, sanctissime obiit anno 573 exeunte, vel inente 574.

IX. Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodit.

Ipsi non diu superstes fuit piissima conjux Nonna: tali digna sponso erat, ut ipse tali dignus sponsa; atque, ut pii filii verbis utar (d), « Si quis aultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studuisse, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisset. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluxerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum nexus esset. » Habuit Nonna, quod ex editis a doctissimo Muratorio epigrammatibus discimus, patrem nomine Philitium; matri nomen fuit Gorgia, fratri Amphilochius, ex quo ortus magnus ille Amphilochius Iconii episcopus. Nonna ex radice sancta prodit; acceptamque a parentibus virtutis haereditatem ita pietate sua præclaris actionibus auxit, ut si singula percurriere animos esset, de illis volumen impleretur. Sed ea suavius legi, et ex ipso fonte hauriet lector, versans Gregorii nostri scripta, in quibus saepius Nonna fit mentio. Legenda imprimis oratio xviii, quæ tota de Gregorio patre, et de Nonna; carmina i et ii, etc. Unum duntaxat refutam, quod prætermittere nefas esset. Nonna ascribenda est sui ab Hypsistiorum secta sponsi ad Christianam religionem transitio, quam assiduis ad Deum precibus, dies ac noctes cum lacrymis et jejuniis obsecrando, impetravit: Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidem (e). Non-

(c) Or. 18, n. 5.

(d) Ibid., n. 7.

ne ascribendi sunt abundantes ipsius in episcopatu fructus; Nonnae ascribenda est natorum pietas, quos erra non minus spiritu quam carne, Denum unum timere et amare docuit; quos tam egregiis moribus ac preceptis informavit atque imbuuit, ut singulos, aspirante gratia, ardens ad sidera virtus exeret, atque inter sanctos ipsi numerentur cum sanctis parentibus; nimirum Gorgia, quae forsitan maxima fuit; Gregorius, de cuius vita, rebus gestis, et scriptis dicturi sumus, et Caesarius.

X. Quo anno natus sit Gregorius.

Bisce ergo parentibus natus est Gregorius (a), calque ad Deum a vulva ipsa projectus, et ex materna pollicitatione ipsi donatus. » Etenim Nonna, cupiens masculam prolem, cum eam crebris precibus a Deo impetrasset, ut olim Anna Samuelem, voti compos facta pia mater, filium sibi dono Dei concessum illi a quo accepit, Annam temulata, consecravit (b). Quo anno id contigerit gravis est difficultas, et certant inter se scriptores. Quamvis nostrum non sit tantas lites componere, quid tamen sentimus dissimulare lex operis non sinit; sed prius diversarum opinionum expendenda sunt momenta. Doctissimus ac piissimus Tillemontius, cum aliis pluribus, Gregorium nec citius nec serius anno ter centesimo vicesimo nono natum esse statuit ex pluribus Gregorii ipsius verbis, quo certe non est alius aetatis suae testis locupletior. Palmaria imprimis videntur haec Gregorii patris verba filium ad inscipendum munus pastoritium impellentis (c):

Οὐτω τοσοῦτον ἐκμεμέτρηκας βλού,
Οὐσδῆλθε θυσιῶν ἐμοὶ χρόνος.

Nondum tot annos vita percurrit tua,
Quot mihi in sacris jam sunt peracti victimis.

Illi duobus versiculis manifestum est Gregorium Nazianzenum natum esse, cum jam Deo ejus pater victimas offerret; sive victimas eas intellexeris quas quilibet Christianus ex corde puro offerat, sive quas solius est sacerdotis aut episcopi, ut ministri, offerre. Cum autem Gregorius non ante annum 328 creatus sit sacerdos et episcopus, necesse est ut Gregorius filius ex patre episcopo sit procreatus, si victimas quas obtulit, priusquam nasceretur filius, eas esse credideris, quas soli sacerdoti offerre compelli, adeoque non ante annum 328 aut 329, quo D creatus est episcopus.

Li-XIII. Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. Quot annis Gregorius Athenis eloquentiae operam dedit. Resellitur opinio Bollandi.

Reclamant Bollandistæ (c), interpretes accusant, verba Graeca ab ipsis male redditæ Latine queruntur, et absurdissimum esse clamat, si Gregorius Nazianzenus dicatur patre sacerdote vel episcopo editus. Id quidem mirum et prorsus insolitum, nec

^a Reg. I, 41, 28.

(a) Or. 2, n. 77.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 512.

(c) 9 Maii, p. 370, 5*i*.

(d) 9 Maii, p. 371.

A cum legibus ecclesiasticis valde consonum. Sed verba Graeca aliter intelligere, ne vel ipsimet Papebrochio possibile est (d); quippe qui aliter ea interpretari nequit, nisi mutando Gregorii verba Graeca arbitrio suo, nullius scriptoris, nullius codicis manu exarati auctoritate. Quod mirum videri possit in viro, qui de versionibus expostulat, atque interpres minime curiosos fuisse, ubi eos maxime scrupulosos esse oportuisset, clamitat?

Legendum igitur ἑτησίων pro θυσιῶν conjicit:

Οὐσδῆλθε ἑτησίων ἐμοὶ χρόνος.

Quod etiam transiit tempus mihi.

Quæ lectio nullo nititur fundamento, nec ulla ei subest notio. Quis enim credit Gregorium patrem significare voluisse, nondum tot annos vixisse Gregorium filium, quot ipse vixerit? Nam sic ipse interpretatur Papebrochius (e):

Ἄπαντα περατὰ ταῦτα λογοτελεῖται,

Quot, etc.

Sed correctionis suæ et licentiam, « sic enim ipse appellat, agnovit postea; confessus est etiam vir candidus eam nullius manuscrip̄tū auctoritate fulciri, ac denum pollicitus hanc se libenter dimis̄rum, cum vel aliam magis fundatam certamque invenerit quispiam, vel explicandæ phraseos istius rationem aptiorem. Aliam ipse Papebrochius lectio invenit (f), seu potius fixit; cuius non major quam prioris auctoritas esse potest, cum nullius ipsa codicis auctoritate fulciatur; et quæ suo, si admitteretur, plus noceret, quam faveret fabrica-

C tori; sic igitur legendum suggestit :

Οὐσδῆλθε δις λόγοις ἐμοὶ χρόνος.

Bis quantum eundo labitur tempus mihi.

Satis est, ut ait noster Prudentius Maran in *Vita sancti Basilii* (p. 58), « cum Tillemontio fatueri, legem ecclesiasticam de continentia episcoporum nondum in omnibus omnino Ecclesiis viguisse, quam apertissimum locum ejusmodi conjecturis attendare. » Recte, si prius demonstrari posset legem illam in Cappadocia non viguisse, quod quidem probare non facile fuerit.

Est aliud Gregorii textus, qui ad confirmandam sententiam Tillemontii de anno quo vir sanctus natus est, non minus idoneus videtur: ait namque Gregorius, cum Athenis in patriam redditum parabat anno 355, se longum tempus studio eloquentia impendisse, ac se jam circiter tricincta annos natum. Ilæc sunt ejus verba :

Καὶ γάρ πολὺς τέτερπτο τοις λόγοις χρόνος.

« Ήδη τριακοστό μοι σχέδον τούτ' ἔτος (g).

Verum ex adverso occurunt Bollandistæ (h), atque in eo disputant. « Gratiæ, inquiunt, præsumitur siquari annus aetatis, ubi annus studii, acquirendæ eloquentiae Athenis impensi, multo congruentius potest intelligi..... Alias enim quomodo tempus an-

(e) Tom. II Maii, p. 845.

(f) Tom. VII Maii, p. 657.

(g) Carm. *De vita sua*, v. 238.

(h) 9 Maii, p. 371.

borum octo vel decem (nec enim plures tunc nū merere posses, si solum erat tricenarius), longum dixisset ad eam exercitationem, cui plurimi totam dicabant vitam, neque vel extrema ætate oratione artis perfectionem se assecutus credebat? » Ergo ne decem vel octo anni eloquentiae studio Athenis impensi, viro Christiano, qui jam antea per plures annos, tum Nazianzi a parentibus, tum Cæsaræ, aliisque in locis a doctissimis magistris in omni litterarum et scientiarum genere fuerat institutus, sat superque erant, ut ipsi dicere licet se longum tempus in eo curriculo trivisse? An vero necesse est, ut vitam quis totam dicaverit studio eloquentiae, quo vere possit dicere se longum tempus huic exercitationi impendisse? Potuit ergo dicere Gregorius, quod eum dixisse manifestum est. Imo miror Gregorium tot annos Athenis versatum; Gregorium, inquam, quem mater a Deo precibus impetrarat, pollicita se ei dicaturam, si votis annueret; quem a vulva ipsa ad Deum projecterat; qui se a matre Deo dicatum norat; cui, cum jam pueritia ætatem transisset, divinæ Scripturæ exempla instillarat, quibus significarat parentum vota, Abrahæ historiam et Isaac, Annæ et Samuelis; quem, cum eum Deo puerulum obtulit, sic affata erat (a):

*Nate, ego te vitum Christo, charissime, munus Offero, quo nutris rotum promissaque firmes;
Quæ te conceci i precibus: quæque optimus ut sis
Et vita eximius, flagrantibus expeta rotis.
Hoc genitricis erat votum; cui protinus ipse
Cedendum, in tenra quamvis ætate, patavi.*

Equis, hæc serio perpendens, in animum induxit Gregorium, qui pietatem a parentibus cum lacte hauserat, ad annum usque ætatis LV acquirende eloquentiae operam dedisse: nec ipsi, post impensos huic studio Athenis octo vel decem annos dicere licuisse se longum tempus impendisse?

XIV. *Imberbis Gregorius rediit Athenis.*

Adeo autem annum LV non attigerat, cum Athenis rediit Gregorius, ut se tunc et Basiliūm « ex imberbibus viros factos » fuisse dicat. Ως δὲ οὐκ ἐπανήχαμεν, μικρὸς τῷ κόσμῳ καὶ τῇ συηγῇ χαρούμενος, καὶ δυον τῶν τῶν πολλῶν πάθον ἀφοσιώσασθαι (οὐ γάρ αὐτοὶ γε εἴχομεν θεατρικῶς, οὐδὲ ἐπιδεικτικῶς), τάχιστα ἐγενόμεθα ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τελοῦμεν εἰς ἀνδράς ἐξ ἀγενετῶν, ἀνδρικώτερον τῇ φιλοσοφίᾳ προσβαλοντες. An vero imberbem se esse dicere potest vir LV annos natus? Ut igitur, inquit Gregorius (b), domum reversi sumus, cum aliquantulum mundo ac scenæ serviissemus, quantum scilicet satis erat, ut plurimorum obsequeretur cupiditatib; (neque enim ipsimet ad theatrum et ostentationem propendebamus), continuo facti sumus juris nostri, et ex imberbibus facti viri ad philosophandum nos contulimus generosius. » Quid ad hæc Bollandistæ? Solentes sibi videntur, verba Gregorii in metaphoricum sensum detorquentes,

(a) *Carm. De rebus suis*, v. 445, et seqq.

(b) *Or. 45*, n. 25.

(c) 9 Maii, p. 371.

A quod etiam signant addita particula « tanquam ex imberbibus. » Sic, inquit (c), nec quod « ex imberbibus, dicat (Gregorius), factos viros, » debet cum respectu ad ætatem accipi, sed referri ad animum; qui tunc primum viriliter erigi cœpit ac roborari, cum seposito aliis placendi studio, quod imperfectorum est, ad veram solidamque virtutem, quæ est virorum perfectorum, conatum suum intenderunt. Hæc profecto a Bollandistis inconsidérata dicta, fas sit dicere; nec injuriam se Basilio et Gregorio facere cogitarunt, cum aiunt, « tunc primum, » scilicet cum annum ætatis quinquagesimum quintum attigissent, eorum animos « viriliter erigi cœpisse ac roborari, et seposito aliis placendi studio, ad veram solidamque virtutem conatum intendisse. » Egregia vero laus Basillii et Gregorii! Imo maxima contumelia. Tantorumne viorum animus, non nisi exactis LV annis, « viriliter erigi cœpisse et ad veram solidamque virtutem conatum intendere? » Considerent Bollandistæ quid scripserint.

XV. *Objecta Bollandi.*

Plurima objicit Paperochius: 1° Qui fieri possit ut Gregorius, qui vix quadragenario major erat secundum Tillemontii calculum, cum paulo post fratris Cæsarii et Gorgonæ sororis mortem carmen de rebus suis scripsit, queratur (d) « jam caput canis albescere, rugosaque membra ad tristis vite occasum prona ferri? » 2° Quomodo Nonna quinquageneria filium peperit? Eam enim Gregorius, non solum ἄμδυχον, « conjugem, » verum etiam ἄμδυχρον, « coortaneam » fuisse asserit, τὴν πολεῖ τὴν ἡθεσ, « moribus et canitie æqualem. » 3° Quomodo id tacitum prætermisset filius in oratione, qua parentum laudes prosequitur, multa longe minutiora expendens? Suis quidem non caret difficultatibus Tillemontii opinio, sed quæ tamē solvi possint. Age ergo, 4° mirum esse non debet scunctatis incommoda circumvenisse Gregorium priusquam ad eam ætatem, quæ senectus appellatur, pervenisset. Id enim non tam illius annis, quam insirmitatibus, studiorum ac pœnitentia laboribus, quibus jam fractum ipsius erat corpus, et senectus incommoda supervenerant, tribuendum. Quod autem aiunt, Gregorium silentio non fuisse prætermisserum, si ex matre tam provectæ ætatis esset natus; ut id concedamus, certe silentio non prætermisit, si minus in oratione, qua parentes laudavit, saltem in carmine *De Vita sua*. Ibi enim narrans, quomodo sua eum mater statim ab utero obtulerit Deo; ac deinde iterum offerens, cum iam rationis esset particeps, consecratis sacrorum librorum tactu ipsius manibus, quibus verbis eum allocuta fuerit, sic prosequitur (e):

Jam carum filium aliquis divinitus datum bonum, [optimus,

(d) V. 307 et 308.

(e) *Carm. De rebus suis*, v. 442 et seq.

*Properantem ut sacra victimam fieret, ad aram ad-
[duxit],
Soror tardiparae prolem. . . .
Nunc ego te vivum Deo munus, ut promisi,
Offero.*

Suam namque matrem conferens Gregorius cum tardipara Sara, eam quoque, ut ipsius verbis utar, *tardiparam fuisse satis indicat.*

XVI. *In sententia Tillemontii gravissima est difficultas.*

Verum anima longe gravior est in opinione Tillemontii difficultas, quæ maxime scrupulum movet Papebrochio, nec immerito, atque etiam nobis ipsis. Vix enim adduci possumus, ut patre episcopo, qui quinquagenario major erat cum episcopale munus suscepit, natum esse credamus Gregorium. Nihil tale apud omnes hujus æculi scriptores, qui de Gregorio verba fecere, reperitur. Nihil apud Hieronymum, qui hujus doctoris consuetudine usus est, quo etiam magistro se Scripturas sacras dicens gloriatur. Si patre episcopo natus esset Gregorius, quomodo Hieronymus, qui id profecto non ignorasset, his verbis Pamphachio scripsisset : « Episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pudici? » Quomodo idem sanctus doctor Jovinianum sic alloqui ausus fuissest (a) : « Certe confiteris non posse esse episcopum, qui in episcopatu filios faciat; alioquin, si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur? » Nec vero Hieronymum de consuetudine tantum Occidentalis Ecclesiæ loqui respondere licet, si quidem contra Vigilantium disputans : « Quid faciunt, inquit, Orientis Ecclesiæ, quid Ægypti, et sedis apostolicæ, quæ aut virgines clericos accipiunt, aut continentles; aut si uxores habuerunt, mariti esse desierunt? » Innumeratos conciliorum canones, veterumque Patrum testimonia fas hic esset subjicere, quibus sacerdotes quarto saeculo ab utoribus abstinuisse manifestum est, quique non sinunt eredere Gregorium patre episcopo natum esse. E medio si abasset is, qui est in Tillemontii opinione, scrupulos, hanc per obstantes difficultates sequeremur, quæ quidem leviores sunt quam quæ in aliorum opinionibus occurrunt.

XVII. *Contrariae opinionis incommoda.*

Suidas scribit Gregorium nonagenario majorem obiisse, adeoque natum anno 299; ex quo sequetur Gregorium octogenarium fuisse, cum Constantinopolim ad defendendam catholicam fidem profecto est. Sed quis credit virum octogenarium illuc ea præstisse, quæ præstitit; paresque tantis laboribus subeundijs hac ætate vires habuisse, tanta vi dicendi valuisse et efficacia, ut auditores omnes, non modo catholice fidei addictos, sed ipso etiam hereticos tibi devinciret? Ex ipso enim Gregorio discimus,

A nullum fuisse, quamcunque religionem profiteretur, qui ejus sermonibus, ad quos concursu magno accedebant, non delectaretur. Quid si addiderimus Gregorium, postquam relicta Constantinopoli in otia tuta recessit, longum *De Vita sua* carmen, hujusque carminis veluti quamdam appendicem (sic enim nobis appellare licet conditum in episcopos eorum temporum), carmen acri ac vehementi stylo, imo immensam aliorum carminum, quæ « Carmina cygnæ » vocant, copiam condidisse? Deinde, ut cætera omittam, Gregorius, qui anno 562 ad sacerdotalem dignitatem electus est una cum Basilio, annos sexaginta tres habuisset ex Suidæ calculo, videlicet natus anno 299. Queritur tamen maturius se factum sacerdotem, in oratione secunda. « Ne extrema quidem sonctus, inquit (b), huic rei præstituta, longum tempus censeri debet. » Quibus verbis manifeste satis indicat se juniorem fuisse quam oportuisset; posteaque hæc, ad confirmandum quod dicerat, affert verba Salomonis : « Væ tibi civitas, cuius rex junior est »^c. Vir certe sexagenario major queri non potest, nec debet, se citius sacerdotale munus suscepisse.

Quod spectat Bollandistas, in sua *Chronologia Vitæ S. Gregorii expensa et innovata*, Suidæ opinionem amplectuntur; quam ut tueantur, omnibus nervis contendunt in vertendis explicandisque quibusdam Gregorii testimoniis, quæ ipsis incommendant; nec tamen feliciter, si quidem vela dare retrorsum, novasque subiude interpretationes afferre coguntur, quæ vel ipsis non admodum placent. Quapropter sibi non constant, nisi in eo, quod Gregorium patre episcopo natum constanter negent. Candide fatetur Papebrochius (cujus animi candoris alia laude digna habemus testimonia), cum eruditioribus quibusdam amicis nonnulla eorum, quæ proposuit innovandæ chronologie fundamenta, communicasset; se non omnes æque assentientes habuisse. « Erant, inquit (c), quibus videbatur superstitiosa sollicitudo cavendi, ne ex patre jam episcopo natus crederetur Nazianzenus; metuebantque ne ex nostræ ac paulo superioris ætatis præjudicio procederet illa, hereticis multipliciteris risum motura, » etc. Demum postquam diu disputa vit, modo huc, modo illuc inclinans, ipsi alternanti fere potior videtur Baronii sententia « Interim, inquit (d), qui nihil mutatum volet, eo, quod 'Ethiæ ipsi non videantur pro anni curriculo » posse per metaphoram accipi, sequatur « Baronii sententiam. »

XVIII. *Baronii sententia.*

Ea autem est Annalium parentis sententia; per hyperbolæ locutum fuisse Gregorium patrem, cum his verbis, « nondum tot annos, etc., » suadere filio conaretur, ut pastoritiam euram susciperet;

^a Eccl., x, 3.

(a) Lib. i ad. Jovin.
(b) N. 72.

(c) App. ad t. VII Maii, p. 844.
(d) Ibid., 845, col. 1.

quomodo s^epe non multum grandiores natu^m lato se junioribus dicunt, se id de quo agitur sci-
visse priusquam nascerentur alii. Hac ratione scrupu-
lum iis ex animo evellit, qui ut credant Grego-
rium patre episcopo natum esse adduci non pos-
sunt. Censet (a) namque eum etiam « patre non
dum Christiano natum. » Verum Baronius scrupu-
lum simul sua interpretatione donat et auferit. Illis
quidem auferit, qui censem Gregorium patre epi-
scopo natum non esse; donat autem aliis, atque in-
primis Tillemontio, qui Gregorium absque mendacio
sic loqui non potuisse, et tali hyperbole graviter
affendi veritatem affirmat.

XIX. Quælibet opinio suis laborat difficultatibus.
Minoribus urgetur quæ statuit Gregorium patre
christiano, sed nondum episcopo natum.

Nulla ex his omnia est opinionibus, quæ non
multis gravibusque difficultatibus laborebatur. Illa porro,
nobis omnia meditantiibus incommoda, minoribus
urgeri visa est, quæ Gregorium patre nondum
episcopo, sed jam Christiano natum anno 325 aut
ineunte 326 statuit ex ipsis Gregorii verbis. « An-
nus mihi, » inquit (b) « jam pene trigesimus erat, »
cum Athenis, anno 355 vel 356, discedere cogita-
bat. Nasci ergo debuit anno 325 exeunte, aut
ineunte 326, ut trigesimus illi annus esset is quo
Athenas reliquit. Ejus pater nondum erat episcopus;
sed eum Christianum tunc fuisse, quamvis contra
sentiat Baronius, colligimus ex carmine quinto ubi
aut Gregorius se natum statim a Nonna Deo obla-
tum: deinde addit, « et a parentibus suscepit do-
num: » καὶ ἐξ τοχέων ὑπέδεκτο δῶρον. Igitur ipse
quoque Gregorius pater filium vero Deo obtulerat,
proindeque eum tunc colebat. Carmine etiam
alio (c), postquam narravit quomodo vix natus Deo
dicatus fuerit et oblatus, instar vituli vel agni;
« non enim dicere audeo, ut novus quidam Samuel,
nisi ad eorum qui dederunt desiderium respiciam. »

**XX. Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex
Memor. Trev. Apr. 1707, art. L, p. 711.**

Jam vero si roges qua ratione Gregorii textum
interpretetur, ex quo alii eum patre episcopo na-
tum colligunt, accipe. Verba ipsa hue revocanda et
oculis subjicienda.

Οὐπω τοσοῦτον ἔχμεμέτρηχας βίον,
Ὦσος παρῆλθε θυσιῶν ἐμοὶ χρόνος.

Nondum tot annos vita percurril tua,
Quot mi in sacris jam sunt peracti victimis.

Gregorii verba sic reddunt qui eum patre episcopo
natum esse conteadunt: verum hi addunt in sua in-
terpretatione, quod in Graeco textu non appareat,
nempe « peracti. » Porro textui nihil addatur nec
detrahatur, sed ad verbum reddatur. Sic optime
reddidit auctor epistolæ, in commentariis Trevolianis, ex qua hæc hausimus:

(a) 9 Maii, p. 375, col. 4, n. 9.

(b) Carm. De anim. suæ calam., v. 199.

(c) Carm. De rita sua, v. 88.

A *Nondum tantam emensus es vitam,*
Quantum præteriit mihi sacrificiorum tempus.
Non sit Gregorius facia a se, sive ut sacerdote,
sive ut episcopo, sacrificia; sed filium suum tan-
tam nondum vitam esse emensum, quantum sibi
ipsi sacrificiorum tempus & præteriisset. » Quid
porro velat quominus dicamus sacrificia ea esse
sacra mysteria, quibus post susceptum baptismum
interfuerat, quorum particeps fuerat, imo quæ
etiam, si minus ut sacerdos, saltem ut Christianus
suo modo per aliquot annos obtulerat, quemadmo-
dum fideles offerre solent, juxta hæc Missæ canonis
verba: *Memento etiam, Domine... et omnium cir-
cumstantium, quorum tibi fides cognita est et nota
devotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offe-
runt hoc sacrificium laudis?* etc. Ex quo ergo sus-
ceperat baptismum Gregorius, sacris mysteriis in-
terfuerat, horum particeps fuerat, exinde « sacrifici-
orum tempus ipsi fluere cœperat, ut ipsi dicere
licuerit filium alloquendo: « Nondum tantam emen-
sus es vitam, quantum præteriit mihi sacrificiorum
tempus. » Quod quidem longe verissimum erat.
Quia, Theologus ipse, carmine *De Vita sua* (d), sic
Deum affatur: « Precor, si quando te pater et vene-
randa mater aut victimis puris et sanctis innumerati
sunt; » victimarum nomine pia opera ex charitatis
affectione Deo oblata haud dubie intelligens; et carm.
xi (e), « animæ victimas incruentas » inveniuntur:
quid igitur obstat, quominus eodem sensu Grego-
rius pater sacras victimas intellexerit; idque so-
lum versibus illis declaraverit; videlicet non tot
vitæ annos decurrisse filiu[m], quod ipse in offerendis
Deo Christianis operibus impenderat?

C XXI. Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.
Præterea, cum Baronio licet dicere, per hyperbo-
len sic locutum fuisse Gregorium; quod illæsa ve-
ritate potuit poeta. Certe Gregorius pater his verbis
nec se felliit filium, nec fallere intendit, aut potuit,
nec aliud denum significare voluit quam quod filio
notissimum erat. Mirum profecto est his Gregorii
verbis mendacii notam inuri ab iis, qui fatentur
cum Bollandistis Gregorio licuisse dicere absque
mendacio, matrem suam coetaneam fuisse patri, τοιούτῃ τε καὶ φέστῃ, quamvis annis decem atque etiam
D amplius eam juniores fuisse concedant.

XXII. Patre nondum episcopo natus est Gregorius.

His omnibus expensis, arbitramur Gregorium
patre nondum episcopo natum, et Gregorium patrem
per hyperbolam locutum fuisse, nec ejus verbis ulla-
tenus veritatem attentari. An vero Gregorius Gor-
gonia sorore junior, seniorve fuerit, dubitant non-
nulli, nec facile est definire, ut Papebrochio placet.
« Potuit certe, inquit, primo partu nata femina, in
matre acuisse desiderium prolis masculæ. » Sed le-
vissimam, imo nullam hanc esse difficultatem quis

(d) V. 416, 419.

(e) Carm. De dir. vitæ generib., v. 40.

non intelligat? An vero in Anna, quam cum matre sua conserre solet Gregorius, et illic quidem potissimum, *et primo partu nata semina acuit desiderium prolis masculi?* Ut ergo stet comparatio Nonnæ cum Anna, rectius Gorgoniam juniores fratres Gregorio suisso inferretur; quod plures Scholastæ (a) confirmant.

XXXIII. Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.

Itaque natus videtur Gregorius (sive senior, sive junior Gorgonia fuerit) anno 335 vel 326, patre nondum episcopo, sed Christiano, ut jam diximus. Ab ipsis incinnabulis pie a piis parentibus educatus est, qui regendæ ipsius pueritiae curam ipsi suscepere. Cum eam ætatem, quam dicunt rationis experti, pertransisset, eum mater, quem jam statim ab ortu Deo obulerat, atque etiam priusquam nasceretur dicaverat, iterum obtulit et dicavit; sacris litteris pueri manus lustravit, libros divinos teneris manibus tractandos exhibendo; quibus eum votis obstrinxisset significavit, atque hortata est ut matris promissa factis expleret. Ipse protinus annuit, quamvis in tenera ætate, rataque omnia habuit, ac perficere semper studuit (b). Optimis in domo paterna, ubi præclara virtutum exempla præ oculis habebat, præceptis informatus, gravitatis senum aliquid preferebat, ætate simul et ratione crescens. Crescebat et boni cupiditas, quemadmodum ex nubibus nubes coire solent. Librorum, qui de rebus divinis tractant, lectione oblectabatur. Cum viris probis freqnens erat. Sic tenera mens optimis imbuiebatur moribus, formamque pietatis induebat, donec tempus adesset, quod eum sacro fonte ablendum esse Christus notum faceret; qui singulari beneficio servum suum affecti, eumque verbis compellare dignatus est (c). Castitati alligavit, carnem frenavit, flagrantem sapientia divinæ amorem inspiravit, ac vita monastice, πονάχου βιότοι, quæ vitæ futuræ prælendum est.

XXIV. Ardor serrandæ pudicitie.

Divinus quidam incessit juvenis animum ardor servandæ pudicitie, quem visum cœlestis ipsi in somnis extensem magis magisque armavit. Hæc sunt, ut ego quidem opinor, miracula, quies Deus, qui sic pias mentes ad salutem trahit, ejus desiderio calcar addidit, ut ipse scribit Gregorius (d), dubitans an ea legere debeat, quod animi parum grati est, an prædicare, quod fastum videtur sapere. Nem tamen ipse totam aperit in carmine *De animæ sua calamitatibus* (e), nocturnumque visum narrat, quo Deus ipsi castioris vita amorem immisit, *et cum adhuc puer parvulus esset, nec tamen omnino parvulus,* sed ea ætate qua boni et mali imagines in animo inscribuntur, mensque nondum

A certis cogitationibus formam accipit. His Gregorii verbis manifestum est, id contigisse cum adhuc in domo paterna, non autem cum jam Athenis versaretur, ut Rusibus perperam scripsit.

XXV. Visum nocturnum quo castitatis amore acceditur.

Virgines duas videre sibi videbatur propius stantes, candidisque vestibus colluentes, ambas formosas, ejusdemque ætatis, quibus ornamento erat inornata forma. Querenti Gregorio quænam essent, et unde venissent, altera se castitatem esse dixit, altera temperantiam: cumquæ ipsum hortatae essent, ut mentibus mentem et faciem facibus jungaret, quo eum miro fulgore splendentem in cœlum ferrent, protinus in cœlum evolarunt. Cum igitur viso nocturno incensus esset Gregorius, amor castitatis, cuius fulgor intimis animi recessibus contineri non poterat, in eo splenduit.

XXVI. Piorum virorum consuetudinem expedit.

Primum igitur congressum piorum virorum appetivit, qui matrimonii vincula fugerant, sequi a terrenis hominibus sejunxerant, ut Christum regem animi pennis sequentur (f). Hos unice amans et toto corde complectens, spei cœlestis duces habuit (g). Postea grave matrimonii jugum excussum, præclarum eorum, qui perpetua virginitate florent sororem exoptans. Non convivia, et quæcumque juvenibus curæ esse solent, ipsi placeant; non mollis vestis, non petulans risus, non scopuli et montes, non equi et canes venatici. Ea omnia missa fecit; projectaque omni vitæ hujus felicitate, austerae temperantiae collum submisit. Ex singulari illo, quem tunc hausit animo, castitatis amore, condita postmodum ab eo fuisse illa insignia poemata, quibus laudes virginitatis et præcepta ad virgines continentur, recte cum Papebrochio colligas.

XXVII. Gregorii studia extra limen proferuntur.

Postquam intra domum paternam sic primum instituta fuit Gregorii pueritia, sacrarumque litterarum studiis et omni virtutum genere informata, extra limen prolata sunt ejus studia (h). Quamvis enim nihil unquam antiquius sacris litteris habuerit, externas tamen investigare et comparare non est dedignatus, eo nimirum consilio, ut veris litteris per nothas ferret openi; ne superbe jactitarent se, qui nihil præter inanem eloquentiam in gutture et suavibus vocum sonis sitam norunt; neve sophismatum nexibus implicaretur. Itaque, *et* Cum ætate jam adolevisset, inquit ejus Vita scriptor (i), Cæsaream profectus, illicque cum præstantibus quibusdam magistris consuetudine habita, doctrinæque non exigua collecta, in Palæstinam navigavit.

(f) Ib., v. 281.

(g) Ib., v. 305.

(h) Carm. *De vita sua*, v. 112 et seq.

(i) Vita Greg., p. 4.

(a) Elias Cret., in edit. Bill., t. II, p. 761.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 95 et seq.

(c) Carm. *De rebus*, v. 455.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 105 et seq.

(e) Carm. 5, v. 205.

XXVIII. Cæsaream Cappadociæ proficiscitur.

Nullus certe ambigendi locus, utram Cæsaream petierit Gregorius. Etenim Cæsaream, quæ in Cappadocia sita est, non Palæstinam ubi altera est Cæsarea, tunc navigavit. Viri tamen docti plures Cæsaream Palæstinæ intelligunt, imprimis Billius, Baronius, atque etiam ipse Tillemontius; quorum opinionem auctor *Vitæ Basillii* (p. 40, 41), novæ editioni operum sancti doctoris præviæ, validissimis momentis impugnat et refellit.

XXIX. In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.

Narrat Gregorius Nazianzenus (*a*) se et Basiliū, « Ve'uti fluxum quendam fluminis, ex eodem patræ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursus, velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, Athenis coivisse. » Uterque ergo in Cappadocia conjunctus fuerat, quod perperam negat Papebrochius (*b*), qui etiam asserit Gregorium et Basiliū primum Athenis mutuo se novisse: uterque inde in varias regiones profectus non alter e Ponto, alter e Cappadocia. Id confirmatur verbis Gregorii in eadem oratione (*c*), ubi Athenas sibi « vere aureas, dicit, ac si cuiquam alii, honorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenus noscendum præbuerunt. » Ἐκεῖναι γάρ μοι τὸν ἀνδρα τοῦτον ἐγνώρισαν τελεύτερον, οὐδὲ πρὶν ἀγνοούμενον.

Idem efficitur vel ex ipsis Gregorii verbis, quibus post Billium et Baronium Tillemontius Cæsaream in Palæstina indicari arbitratur. Hæc sunt Gregorii verba in Oratione *De Basillii laudibus* (*d*), habita Cæsarea: «Ἐπὶ τὴν Καισαρέων πόλιν ἐπείγεται, τῶν τῇδε μεθέξων πατεύστηριν· ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν, ἐπει ταὶ τῶν ἐμῶν λόγων αὕτη καθηγεμῶν καὶ διδάσκαλος, τὴν οὐχ ἡττον λόγων μητρόπολιν ἢ τῶν πόλεων, ὃν ὑπέρκειται, καὶ καθ' ὃν ἔχει τὴν δυναστείαν· ἣν εἴ τις τοῦ ἐν λόγοις χράτους ἀποστερήσειεν, ἀφηρηκὼς ἔσται αὐτὸν τὸ καλλιστόν τε καὶ ιδικώτατον. » Άλλαι μὲν γάρ τῶν πόλεων ἄλλοις ἀγάλλονται καλλωπίσμασιν, ἢ παλαιοῖς ἢ νέοις, σπώκαις, οἰμαις, τῶν διηγημάτων ἔχωσιν, ἢ τῶν ὄρωμάνων· τῇδε λόγοι, τὸ γνώρισμα, ὥσπερ ἐν τοῖς ὅπλοις ἢ τοῖς δράμασι τὰ ἐπίσημα. «Cæsaream, ut scholarum illius civitatis particeps esset, contendit; hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram: nam meorum quoque studiorum dux et magistra exstitit; quæ non minus litterarum atque doctrinæ, quam urbiū, quibus præcellit et dominatur, metropolis; quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rem omnium pulcherrimam ipsique maxime propriam eripuerit. Nam, cum aliæ civitates aliis ornamenti, vel antiquis, vel novis gloriarentur, prout, opinor, vel historiis, vel

(*a*) Or. 43, n. 45.(*b*) 9 Maii, p. 379, col. 2, not.(*c*) Or. 43, n. 14.(*d*) Ibid., n. 13.(*e*) Vita Basili, ibid.

A rebus quibusdam visendis ornatæ sunt; hanc confert ut arma vel tragœdias notæ quædam atque insignia, sic litterarum gloria nobilitat illustrēmque reddit. »

XXX. Cæsarea Cappadociæ litteris fuit insignis.

Nihil est in his verbis, ut observat noster Prudentius Maran (*e*), quod non optime conveniat Cæsareæ Cappadocum. Apte quidem Gregorius urbem, in qua loquebatur, et voce et manu designans, dicebat: « Hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram; » Ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν. Non putat Tillemontius hanc Cæsaream a studiis litterarum, ut a præcipuo urbis ornamento, laudari potuisse. Sed, ut omittat Eusebium, qui Cappadociæ præsules doctrina inter alios enitiuisse testatur (*f*), ipse Basilius Gregorii testimonio suum adjungi, et litteris inter patræ ornamenta dat palliam. Sic enim loquitur (*g*) de eo statu in quem divisione Cappadociæ redacta erat: « Spectaculūm fœdissimum facta est, quæ prius tum de litteratis viris... gloriabatur. » Similiter in alia epistola (*h*), litterarum studia inter ea quæ civitati nomen et famam pepererant, præcipue commemorat. An vero Gregorius, pronuntiato nomine Cæsareæ, admonere poterat auditores, Cæsaream, de qua loquebatur, non eam esse in qua orationem habebat, sed illustrem illam in Palæstina Cæsaream designari? Certe si de Cæsarea Palæstinæ locutus fuisset Gregorius, auditorum animos offendisset, nedum benevolentiam captasset, meritoque expostulandi ansam præbuisset Cappadocibus, qui litterarum et eloquentiae laudem nec Cæsariensibus Palæstinæ, nec aliis civitatibus concedeabant. Quomodo etiam Cæsaream Palæstinæ « civitatem nostram » dicere licuisse, imo « patriam » appellare, ubi ait (*i*), « ex eodem patræ fonte....dissectos....Athenis coivisse? »

Addit (*j*) hæc verba Gregorius, quæ item dirimunt: « Jam quæ sequuntur, ii exponant, qui et eum apud se erudierunt, et fructum ex ipsis eruditioce ceperunt; quantus videlicet magistris, quantum æqualibus esset. » Quis ambigendi locus, utris Cæsariensibus narranda Gregorius relinquat? lisus, qui longe remoti erant, nec maiorem ex Basiliū eruditioce utilitatem quam aliæ civitates percepérant; an iis quos alloquebatur, quique et Basiliū studiorum meminisse poterant, et qui ejus doctrina per tot annos imbuti fuerant? Cum igitur his verbis manifeste Cæsarea Cappadocum dignoscatur, immenrito quærit Tillemontius, quod pace tanti viri dixerim, cur Gregorius, qui Cæsareæ perorabat, Basiliū in hanc urbem venisse conceptis verbis non dicat; cur non eam designet, nisi ejusmodi notis, quæ saltem ei cum altera Cæsarea communes sint. Quod autem objicit Tillemontius ex eo quod Gre-

(*f*) *Vita Const.* c. 43, p. 548.(*g*) Epist. 76.(*h*) Epist. 74.(*i*) Or. 43, n. 13.(*j*) Ibid., n. 13.

gorius Cæsaream, de qua loquitur, « civitatem nostram » appellebat, quia « ipsius studiorum dux et magistra exstitit; » quod, inquam, objicit vir doctus, ut probet hæc verba non esse accipienda de Cæsarea Cappadociæ, quam Gregorio « suam » aliis de causis, atque imprimis quod suæ provinciæ metropolis esset, appellare licebat, in ipsum regeretur. Etenim, cum Cæsaream Gregorius ob disciplinas, quas ibi hauserat, non solum ob metropolitica jura, « suam » diceret; rationem addere debuit, cur eam singulari modo suam appellaret, alioquin nemo non existimasset eum ad jura metropolis respicere (a).

XXXI. Litterarum amore in Palæstinam se confert.

Idem litterarum amor, qui Basilius et Gregorium Cæsareæ Cappadocum conjunxerat, alterum ab altero distraxit. Basilius namque inde profectus est Constantinopolim, Gregorius vero in Palæstinam navigabit; « Ob artis oratoriae amorem in Palæstine scholis, tum florentibus, moratus. (b) » illustres enim erant scholæ illæ ac florentissimæ, in quibus ex Christianis olim, Pamphilus martyr, Eusebius, aliquique doctissimi viri professi fuerant; his autem temporibus, Thesperium Gregorius, ut scribit Hieronymus, rhetorem, eloquentie præceptorem habuit; et inter socios Euzoium, qui postea, imperante Valente, patrocinio Arianorum creatus episcopus, Cesariensem sedem occupavit.

XXXII. Alexandriam petit.

Aliquandiu commoratus in Palestina Gregorius Alexandriam se contulit, cuius urbis scholas olim illustrarunt Clemens, Origenes, aliquique viri pietate et scientia commendandi, et quas demum Didymus celebriores reddidit. Adhuc noster Gregorius, licet ex voto Deo oblatus, erat catechumenus, ex usu, seu potius abuso illorum temporum, antiquis Ecclesiæ moribus traditionibusquo apostolicis adversante, quem ipse postmodum Gregorius, Basilius, Gregorius Nyssenus graviter insectati sunt.

XXXIII - XXXIV. Athenas navigat et grari tempestate jacatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.

Demum hæstia utriusque Cæsareæ et Alexandriæ scientiarum fontibus, majori animi ardore Athenarum flumina sitiens, moreque impatiens, consensa navi Æginea circa medium Novembrem, quo tempore periculosissimæ tempestates exoriri solent, in Græciam per mare Parthenicum navigat. Itaque vix iam paululum navis processerat, cum gravis exorta

(a) Serupulum aliquem mibi injiciunt verba Gregorii orat. in laudem Cæsarii (or. 7, n. 6), ubi postquam de prima educatione Cæsarii, suaque ipsius mentionem fecit, sic proseguitur: « Cum jam peregrinationis tempus esse videretur, ac tum priuuum alter ab altero distracti sumus; ego nimurum ob artis oratoriae anorem, in Palæstine scholis, tum florentibus, moratus, ille autem Alexandriam profectus. » Si cum primum Gregorius et Cæsarius alter ab altero distracti sunt, Gregorius Palestinam petuit, et in scholis est moratus, Cæsarea Palestiniæ,

A est tempestas, quam egregio metro cecinit (c). Omnia præsentem omnibus mortem intentabant: Gregorio autem mors animæ longe majorem formidinem afferebat. « In periculum enim miser veneram, inquit (d), ne non initatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. » Clamabat, obsecrabat, breve quoddam temporis spatium expetebat; tantos demum gemitus edebat, ut cæteri, quod vix credibile est, omisis quisque propriis calamitatibus, suas Gregorii ejulatibus preces jungerent, ejus infortunio condolentes. Omnes, etiam qui Deum ante non norant, Deum invocabant, ut scribit Gregorius (e); quod certe argumento est plures in ea navi fuisse fidèles Christianos, baptismio initiatos, a quibus et ipse Gregorius necessitate compulsa eum petere et suscipere poterat (f): quod quidem licere docent Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, aliqui doctores, atque etiam approbat Ecclesia. Quomodo ergo ipsi in mentem non venit, ut a vectorum quoniā baptismum peteret? Validitas baptismi per laicos collati non satis nota fuisse Græcis videtur. Sic Basilius, post Cyprianum et Firmilianum, in epistola canonica, canone 1º: « Quare eos, inquit (g), qui ab ipsorum partibus stabunt, tanquam a laicis baptizatos, jusserunt verū Ecclesie baptimate ad Ecclesiam venientes expurgari. » Quibus verbis liquet collatum a laicis baptismi irritum apud Græcos habitum fuisse.

C XXXV-XXXVI. Promittit Gregorius se Deo victurum si scropes evadat. — Parentum se precibus servatum agnoscit.

Per viginti dies saevit tempestas, totidemque diebus ge melundus supra puppim jacuit Gregorius, Deum supplex exorans, pollicitus si maris periculo liberaretur, atque expedito baptismismo frueretur, ei, a quo salutem accepisset, sese consecraturum. « Tuus sun, inclamat (h): autea jam eram, et nunc iterum. Tu me bis accipies, pretiosam tibi possessionem, terræ marisque munus, tibi consecratum voto parentis et metu gravissimo. Tibi vivam, si duplex periculum effugero. Si me periro siveris, cultor tibi peribit. Expercere mihi, aut gradere, et metu compesce. » Viv hæc dixerat, cum statim sedata est et commutata in auram procella. Servatum se agnoscit Gregorius (i) precibus parentum, qui in somnis admoniti quem in casum adductus esset filius, orationibus ac lacrymis Deum obsecraverant ut periclitanti opem ferret. Quin et in ipsa periculi flamma, juveni cuidam ex vectori-

non Cappadocum est intelligenda, nisi diterimus utrumque tunc versatum Cæsareæ Cappadocum, unde alter Palestinam, alter Alexandriam petuit.

(b) Or. 10, p. 163, A.

(c) Carm. *De Vita sua*, v. 131 et seq.

(d) Or. 18, n. 131.

(e) Boll., 9 Maii, p. 379.

(f) Tillem., t. IX, p. 326.

(g) T. III novæ edit., p. 270.

(h) Carm. *De Vita sua*, v. 194 et seq.

(i) Or. 18, n. 31.

bus, qui Gregorio charissimus erat, visa est in somnis mater ejus Nonna mare descendere, arreptamque navim ad terram protrahere : qua visione perspecta et narrata, statim consecuta est tranquillitas (a). Tum vectores omnes, quolq;not insidiales erant, se Dei, quem colebat Gregorius, benignitate servatos agnoscentes et consitentes, Christianam religionem ex animo amplexati, duplcam rati sunt salutem. « Hujus ipsi periculi, inquit Gregorius (b), donum extitimus : ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus ; ita periculo liberati, nos etiam ipsos obtulimus. » Quibus verbis Gregorius, si Baronio fides (c), se et vectores sacro baptismate tum fuisse initios significat.

XXXVII. Athenas advenit circa annum 350.

Interim navis tranquillum per ægnor Rhodum appulit, Rhodo Æginam, indeque solvens secundis fluctibus tandem expedita Gregorius Athenas petivit. Quo autem anno pervenerit, certo defluire difficile fuerit. Tantummodo ex ipso discimus, eum imberbem adhuc fuisse, cum litterarum amore incensus Athenas petiit. His enim verbis narrare incipit tempestatem, quæ in hanc urbem nave tenuenti supervenit :

(d) *Lanugo nondum genas teserat, tamen
Me litterarum ceperat fervens amor, etc.*

In oratione quoque XLIII, n. 25, ait se et Basilium Athenis in patriam reduces « ex imberibus viros factos, » καὶ τελοῦμεν εἰς ἄνδρας τέξεγεντων. Quod certe funditus evertit eorum opinionem, qui eum trigiuita annos Athenis studio eloquentias impendisse sentiunt. Verba tamen Gregorii, ut verum fatear, sic accipi et quidem recte possunt, ut imberbem fuisse existimemus, cum primum paternam domum reliquit ut plurimas urbes peragraret studiorum causa, Cœsaream utramque, Alexandriam, et tandem Athenas, quas polissimum adire cupiebat, tanquam litterarum sedem et domicilium. Has igitur, ut verisimile est, adiit circa annum 350 ; si quidem Athenis jam versabatur, cum co- venit, anno 351, Basilius, cuius adventum jam fama nuntiabat, magnamque omnibus expectationem moverat, præcipue autem Gregorio, qui Athenas Basili adventu « aureas » sibi factas singulari amicis declaratione significabat : « Athenas mihi vere aureas, inquit, (e), ac, si cuiquam alii, bonorum parentes. Nam illa mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tanien plenius noscendum præbuerunt. Ac doctrinam exquirens, beatitudinem reperi ; milique dispari modo idem quod Sagli accidit, qui patris asinas querens, regnum invenit.... Illebant nos Athenæ, velut fluxum quemdam fluiminis, ex eodem patræ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursusque velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, coeuntes. »

(a) *Vit. Greg.*, p. 5.

(b) *Or. 48*, n. 31.

(c) *9 Maii*, p. 378.

(d) *Carin. De Vita sua*, v. 112.

A XXXVIII-XL. Stolido ritui subducit Basilium Gregorius. — Opem fert contra Armenios. — Arctissima Basilium inter et Gregorium necessitudo.

Omnibus humanitatis officiis Basilium suscepit Gregorius ; gratamque imprimis ei operam advenienti præbuit, virum gravem et modestum subduendo stolidæ ludificationi Atheniis usitatæ erga novos discipulos, qui in hanc urbem se conferebant. Insanum hunc ritum, in oratione *De Basili laudibus*, eleganter describit Gregorius ; qui mox adversus Armenios quosdam non minorem amico openit. Hi nimirum Armenii Basili olim sub ipsius patre condiscipuli, invidis oculis ejus laudes conspicientes, tanquam Athenis diutius commorati, temere lacescebant Basilium, a quo facile refleban-
t. Gregorius quidem, Athenarum amans, ipsarum estimationem in Armeniis a Basilio superatis periclitari ægre ferens; veritus né civitas aliquid decoris acciperet, si novus accola antiquiores superaret, primo Armeniis opem ferebat ; at ubi persiduum eorum esse consilium perspexit, totum se ad Basilium vertit, eoque juvante Armenii penitus profligati. « (f) Hæc altera, Basilio et Gregorio, amicitiae non jam scintilla, sed fax clara et sublimis accenditur. » His namque amicitiae officiis Gregorius adeo sibi Basilium conciliavit, Basilius autem morum gravitate adeo Gregorium devinxit, ut unanimis simul effecti, sibi quisque felicissimus videbatur quod tam tantumque nactus esset amicum. Hæc sunt arctissima Basilium inter et Gregorium amicitiae fundamenta. Perfectissimum istud est amicitiae Christianæ exemplar, quo noti ac celebres fuere, tun hominibus sue ætatis, tum omnibus retro sæculis.

XLI. XLII. Crescit amicitia inter Gregorium et Basilium. Una utrique anima esse videbatur. Unum utriusque studium erat virtus.

Crevit adhuc progressu temporis tam sancta amicitia voluntatum ac studiorum consentione. Cum enim mutuum inter se confessi fuissent desiderium secundæ philosophiæ, tum ulerque alteri quidvis erat, contubernialis, convictor, concors, unus spectans, iisdem rebus gaudens. Quis digne scripsérit præclaros tam eximiæ necessitudinis fructus ? Ecce tanta dicendi copia, ut utriusque tum in litteris, tum in pietate progressus enarrare queat ? Unus id posset exequi Gregorius. « Par spes doctrinæ, inquit (g), hoc est, rei omnium invidiosissimæ, nos ducebat : et tamen aberat invidia, æmulatio autem in pretio habebatur. Hoc utriusque certamen, non uler primas ferret, sed uler alteri eas concederet, ulerque enim alterius gloriam pro sua ducebat. Una utriusque anima videbatur, duo corpora ferens.... Unum utriusque opus et studium virtus erat, et ad futuras spes vivere, nosque ita comparare, ut,

(e) *Or. 43*, n. 14 et 15.

(f) *Ibid.*, n. 15, 17.

(g) *Ibid.*, n. 20.

ante discessum ex hac vita, binc migraremus. Quod quidem nobis ob oculos ponentes, vitam actionesque omnes nostras dirigebamus, tum divini præcepti ductum sequentes, tum alter alteri virtutis studium exacientes; atque, nisi hoc arrogantius dicere videar, uterque alteri norma et amissis eramus, quam rectum a pravo discernitur. Non enim cum sodalium nostrorum petulantissimis et impudicissimis, sed cum easissimis consuetudinem habebamus; nec cum pugnacissimis, sed cum pacatissimis, iisque, quorum consuetudo maximos fructus afferbat: illud nimurum exploratum habentes, facilius esse vitium contrahere, quam virtutem impertiri; quemadmodum etiam facilius esse morbo alieno infici, quam sanitatem largiri. Disciplinis porro, non tam jucundissimis, quam optimis oblectabamur: nam hinc quoque, vel ad virtutem, vel ad vitium, juvenes informentur.

XLIIX-XLV. In sacris domibus assidui. Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferæ alii Athenæ, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant.

« Duae nobis viæ notæ erant: altera prima et præstantior, altera secunda et inferioris pretiis: illa tempe, quæ ad sacras nostras domos, eosque qui illic erant doctores, ferebat; hæc autem, quæ ad externos præceptores. Cæteras omnes, quæ ad festa, spectacula, celebres conventus, epulas ducebant, quo ac libenti animo alii reliqueramus.... Jam cum aliis alia quædam cognomina sint, vel a parentibus accepta, vel ex scipsis, hoc est ex propriis vite studiis institutisque comparata: nobis contra magna res et magnum nomen erat, Christianos et esse et nominari... Atque, ut rem in pauca contraham, pestiferæ quidem alii, quod ad animæ salutem attinet, Athenæ sunt... nobis autem nihil detrimenti ab iis allatum est, utpote qui animo communali et obsepti eramus. Quin potius hinc ad fidem confirmati sumus. » Hinc contigit, ut egregium illud par amicorum, non in universa Græcia solum, sed extra Græciam celebraretur; et cum eorum magistri famam Athenarum adæquarent, ipsi quoque, unicunque noti erant magistri, in hominum ore versarentur, et Oresti ac Piladi longe ab omnibus præferrentur.

Quidquid præterea de Basilio privatum Gregorius honorifice prædicat, de ipso quoque Gregorio intellegendum esse nemini dubitare licet, quanvis id silentio prætermittat vir tam modestus, ut (a) laudes suas ne ab alio quidem unquam prædicari patetur. » Dicere ergo licet, cum Vitæ ipsius scriptore, de Gregorio, quod ipse Gregorius noster de Basilio scripsit; nempe Gregorium his præditam fuisse moribus, qui etiam sine doctrina laudem habuisserunt; sed ad hos mores et egregiam indolem tantam accessisse doctrinæ copiam, ut newo cum eo comparandus esset, sive in rhetorica, quæ linguam ad Græcum format, historian colligit, metris præ-

A est, et carminibus leges præscribit; sive in omnibus philosophiae partibus: ne geometriam quidem ab eo neglectam fuisse, nec astronomiam, nec arithmeticam; sed iis relictis, quæ ad pietatem professe non poterant, tantum ex iis disciplinis sibi sumpsisse, quantum satis erat, ut ab iis, qui sese it hoc genere venditabant, exagitari non posset.

XLVI. Præceptores quibus usus est Athenis.

Præceptores, quibus usus est Athenis Gregorius, apud tot homines celebres erant, apud quot Athenæ ipse. Hi fuere Himerius et Proæresius: primus gentilis erat, alter vero Christianus. Is, ob dicendi copiam, primum in Gallias, inde Romam a Constantio missus, illic ex senatusconsulto donatus est statua ejusmodi inscriptione nobilitata: REGINA BERUM ROMA REGI ELOQUENTIA. Christianum hunc diximus, quidquid scripserit Eunapius, qui hunc ut gentilem sibi vindicat. Proæresius enim Christianæ religioni sic addictus fuit, ut cum Julianus, lege data ne Christiani liberalium artium doctores essent, ipsi Christianos docere permisisset, scholam sponte deseruerit: quod ex Hieronymo discimus. Quin ipse Eunapius scribit, Proæresium sententia Juliani a lectione remotum fuisse. An vero Julianus, ethnicorum philosophorum studiosissimus, sententia sua a lectione removisset Proæresium, nisi Christianam religionem fuisse professor?

XLVII. De Juliano Gregorii auguriam.

Habuit Athenis Gregorius, inter studiorum socios, Julianum exæquatorem, quem in oratione decima nona (n. 42 et 46) alloquitur; alterum item Julianum longe famosorem. Is erat Julianus, Constantii Augusti successor, sua a religione Christiana defectione notissimus, omnibusque retro saeculis execrandus. Cum Athenas venisset circa annum 555 medium, ubi primum cum eo congressus est Gregorius, hominem novit; et quidquid postea infelix comprobavit eventus, perspexit et prænuntiare non dubitavit his verbis (b): « Quale Romanorum regio malum alit! » Οἶον κακὸν ἡ Πρωμαῖῶν τρέψε πόλις.

XLVIII. Reditum in patriam meditatur.

Non diu post Juliani adventum, Gregorius et Basilius, plena doctrinæ mercibus nave, reditum in patriam, ut initum sanctioris instituti consilium perficiant, meditantur (c). « Aderat discessus dies, et quidquid ad discessum pertinebat, extremæ allocutiones, prosecutiones, revocationes, gemitus, complexus, lacrymæ. » Tum eos circumstat sodalium (d), æqualium, ac magistrorum etiam non-nullorum chorus: negant se eis abeundi potestatem facturos; obsecrant, vim faciunt, bortantur, spondent se calculis suis datus eloquentie principatum Gregorio: nihil non efficiunt ut redditum intercludant. Omnia perrumpit Basilius; sed Gregorius, partim amicorum precibus emollitus, partim ab ipso Basilio proditus, sic enim ipse Basilius incu-

(a) Or. 43, n. 92.

(b) Or. 5, n. 24.

PATREL. GR. XXXV.

(c) Or. 43, n. 24.

(d) Carm. De rita sua, v. 243 et seq.

sat, victus est, et invitus Athenis remansit. Verum cum diu ab animæ suæ dimidio separari ægre ferret, ei præterea patriæ parentumque desiderio tenetur, paulo post furtiu se subduxit et ad suos reversus est. « Nec tamen in longum, inquit (a), mili producta est hæc calamitas.... Sed non ita multo tempore Athenis postea commoratus, velut præ animi desiderio equum illum Homericum imitor, perfractisque eorum, a quibus retinebar, vinculis, campos pedibus pulso, atque ad sodalem meum impetu feror. » Id contigit anno 356, aut forsitan inuenire 357.

XLIX. Ad parentes cum fratre Cæsario simul redit.

Digressus Athenis Gregorius Constantinopolim terra petuit; quam in urbem Cæsarius ejus frater Alexandria prosector, eodem tempore appulit. Quod quidem Gregorius non temere ac fortuito, sed singulari Dei providentia, parentum votis favente, contingisse observat (b). « Pia namque mater, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emiserat, sic ambos quoque simul redeentes cerneret. » Itaque Cæsarius, spretis honoribus quibus princeps civitas ipseque imperator eum retinere nitebantur, proposito nobili matrimonio oblataque senatoria dignitate, Itineris socium ac comitem fratri se adjunxit, atque ita ad paternam domum, unde simul emissi fuerant, simul rediere.

L, LI. Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit.

Redux in patriam Gregorius, ut Basilius in suam, mundo et scena aliquantulum temporis impendit, quamvis ab ambitione et theatra engenii ostentatione quam maxime abhorret; sed civibus et amicis rogantibus, ut comportatas ab exteris regionibus opes promeret, engenii sui specimina denegare non licuit; et, ut ipsius verbis utar (c), amicis saltavit, τοις φίλοις ὠρχησάμην. Propositum namque ipsi erat ab initio, projectis omnibus, etiam facundis laboribus, uni philosophiae operam dare, seu vitam monasticam amplecti. Si Rufino (d) credendum, rhetorice munus magnifice Basilius exercuit, Gregorius vero magnificenter contempsit. Basilio etiam, cum Athenis versarentur, promiserat, se cum eo in eamdem solitudinem recessurum. Verum in ædes paternas reversum ætas senilis parentum domi manere compulit, ut eorum curam haberet, datamque amico fidem debitæ parentibus pietati posthabere coegit. « Promissis non steti, fateor, » inquit querelis Basilius respondens (e): « quippe iam inde ab Athenis illiusque loci amicitia et animorum connexione (nec enim aptius verbum occurrit) fa-

cturum me receperam ut tecum vitæ consuetudinem haberem, simulque philosopharer. Fidem autem fesselli, haud sponte ac libenter: verum quod lex legem superarit, ea nimis, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatis ac familiaritatis. » Interea tamen Gregorius, quantum ipsi licuit, quod Deo promiserat, vitæ genus est secutus; cumque ipsi in solitudinem sese recipiendi facultas non daretur, ab amici consortio abstractus sic vitam in paternis ædibus instituit, ut media quadam via incedens, cum actioni tun contemplationi vacaret. Quippe media hæc via, tametsi illud vitæ genus non esset, quod se in solitudine cum Basilio acturum promiserat, minime tamen a propositæ philosophiae scopo aliena erat. Imo vita ipsa monastica erat, si minus corpore in deserto et solitudine acta, saltem mente et moribus. « Morum enim est vita monastica, non corporum, » ut ipse Gregorius his verbis testatur (f), ubi viam illam medium describit: Τρόπων γάρ είναι τὴν μονήν, οὐ σωμάτων. Sic etiam Sozomenus, φιλοσοφοῦντας, monachos appellat non tantum eos « qui in solitudine delituerunt, » verum etiam eos, « qui, licet in media civitatum turba, vixerint viles et abjecti, nec a vulgo ulla tenus discrepantes (g). » Veram igitur monachi vitam in domo paterna, nondum in eremo, agebat Gregorius; vereque monachus, non corpore, sed vita et moribus fuit.

LII. Vitam monasticam se amplexurum, etiam voto se astrinxerat.

Quis enimvero piura, quam quæ præstitit Gregorius, requirat ut quis vitam monasticam egisse credatur, et monachus existinandas sit, eo maxime tempore quo nondum erat in usu solemnis votorum Deo nuncupatio? Sua eum mater Deo dicavit, a quo accepérat; quæcumque mater fuerat pollicita, Gregorius rata habuit. Ipse non semel se Deo obtulit et addixit; vitam monasticam amplexurum etiam voto se astrinxit, cum tempestate jactatus in periculo, quod precibus et voto propulsavit, versaretur. Promissa fideliter perfecit (h). Omnia, etiam facundæ labores, contemptis non secus ac illi duo philosophi, quorum alter prædia sua dereliquit, alter collectum ex venditis agris argentum in mare proiecit (i). Missum fuit matrimonium, castitatem vovit, quam amplecti luxum ipsi immotumque semper fuit: Πάλαι δεδογμένον τ' ἦν; omnibus se penitus exuit: « Cætera quidem, inquit (j), mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quandam habebam, commutavi; factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus atque omnino peritoris magua et æterna emit. »

(a) Or. 45, n. 24.

(b) Or. 7, n. 8.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 274.

(d) Hist., lib. II, c. 9.

(e) Epist. al. 5.

(f) Carm. *De vita sua*, v. 329.

(g) Sozom., I. III, c. 17, l. 528.

(h) Carm. *De vita sua*, v. 272.

(i) Ibid., v. 285.

(j) Or. 6, n. 5.

LIII. *Baptisma suscipit. Quo tempore non constat.* Tam perfectum vitæ genus haud dubie aggressus est Gregorius post susceptum baptismum; quod quo tempore suscepit, inter scriptores non convenit. Arbitratur Baronius (*a*) id contigisse cum Athenas navi peteret, postquam e periculo liberatus fuit. « Quod autem ait (Gregorius) e periculo liberatum ex voto statim se Deo obtulisse, haud aliud putamus id esse, quam quod baptismum tantopere expeditum sit assecutus. » Gregorii Vitæ scriptor censet, eum distulisse baptismum usque ad tricesimum ætatis annum, cum Athenis est reversus in patriam. « Nos, inquit Papebrochius (*b*), neque ad finem commorationis Atheniensis baptismum dilatum suisse putamus, neque statim susceptum post naufragii periculum, sed post alterum vitæ discrimen a terræ motu. » Idem Papebrochius (*c*), in appendice ad diem nonam Maii, fligit Gregorium Athenis exurisse Antiochiam, ut Libanum audiret, eaque occasione Nazianzo iter habuisse ut susceptum patris episcopatum patri gratularetur, ejusque manibus baptismum suscepisse, atque iterum Athenas se contulisse. Sed figura hæc sunt, quæ nullo penitus nituntur fundamento. Præterea Libanius Antiochiae non nisi post annum 351 docuit. Itaque standum est, ut nobis videtur, Gregorii presbyteri sententia, qui scribit (*d*) Gregorium nostrum patris restitutum, primum divino baptismo tinctum, vi et facultate jam ante collustratum.

LIV. *Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat.* Tum sibi legem nunquam jurandi, quandiu in hac vita versaretur, quam etiam usque ad extremum diem servavit, indixit. Tum sibi consulens, Deo se obtulit, ut a mundo sejunctus, cum eo qui solus purissimus est vitæ consuetudine jungeretur, atque ex sacrorum librorum familiari lectione veritatem splendorem bauriret. Quod etiam per omnem vitam facere non destitit. « monachus esse potius habens, » inquit ejus Vitæ scriptor, « quam mundanus, et pauper quam quæstuarus. » Tunc ei, qui eum in sortem accepit et servavit, omnia dono dedit, opes, splendorem, etc. « Nam ceteris in rebus, inquit (*e*), me quovis homine segniorum ac languidiorem esse non infisior, omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, » ἢν δὲ Χριστῷ συνεταξάμην; « neque ex omnibus rebus, quæ aliis jucundæ et expetendæ videri solet, illa teneor, non opibus, » etc. Plurima alia fas hic esset referre de vita gestisque Gregorii post susceptum baptismum, cuius gratia eo uberior fuit (*f*), quod simul se asceticæ vitæ consecrarit et

A omnibus se exuerit, quod dudum statuerat, προθέμην φύει, ut Christum totus indueret.

LV. *Non affectu tantum, sed re ipsa se exuit Gregorius.*

Nec vero affectu tantum, ut quibusdam visum est, sed re ipsa omnibus se bonis exuit Gregorius. Nihil contra ex ipsius testamento objici potest; si quidem, pro temporum illorum consuetudine, parentum hæreditatem ipsi adire licebat (*g*). Præterea non idcirco hæreditatem adiit, ut eam sibi servaret; sed ut piorum parentum, qui facultates suas pauperibus erogandas reliquerant, extremas voluntates exsequeretur. Quinimo, ne in episcopatu quidem minus pauper exstitit. Factus Sasimorum episcopus, nec panem quidem habere se ait (*h*), quem hospiti offerat, μήδος ἀπό τῶν τῷ ξένῳ διαχλάσαι. Neque ditior fuit Constantiopolis. « Pecunias, » inquit (*i*), « eripient? Si meas quidem, ipsi eadem opera pennas etiam, quibus minime indutus sum, abscondant. » In carmine, quo Julianum exequatorum rogat, ut rem familiarem vectigalibus eximiat, ait (*j*) suas se opes pauperibus, studio ferendæ crucis, erogasse, easque communem navigantibus portum esse, commune indigentibus auxilium. Alio in carmine (*k*) se ipse interrogans ubi siut opes, respondet: « Partem Deus habet, partem alteram sce leratus litora rapacibus manibus tradidit. » Scribens amico qui nonnullos ab eo libros poposcerat, his eum verbis alloquitur (*l*): « Quod si tibi videtur minime philosophicum esse librorum pretium postulare, tu mihi pecuniam solve, objectionem autem tuam solvent pauperes. » Quæ quidem omnia Gregorium omnibus se facultatibus exuisse liquide demonstrant.

LVI, LVII. *Omnia, litteras quoque, Christo dimisit.*
Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi.
Hunc sibi et amicis exoptat Gregorius. Hunc solam complectitur: hac quam maxime delectatur.

Nihil enim sibi ex omnibus servavit præter eloquentiam, quam tanto labore, peragratibus pluribus Orienteis atque Occidentis regionibus comparaverat: « Unum mibi in afioribus fuit, inquit (*m*), litterarum decus, quas mihi compararunt Orients et Occidens, et Græciæ ornamentum, Athenæ. In his diu multumque laboravi; sed et illas pronas coram Christo demisi, humique affixi, cedentes magno Dei Verbo, quod omnem humanæ mentis varium et mutabilem sermonem longe superat. » Cætera quidem omnia volentibus reliquit, opes, generis nobilitatem, gloriam, etc.; at eloquentiam solam complexus est, nec suscepti, ut eam sibi compararet, laboris eum unquam poenituit. Ut enim vana et

(*a*) Boll., 9 Maii, p. 378, col. 1.

(*b*) 9 Maii, p. 379.

(*c*) Tom. VII Maii, p. 659, col. 1 et 2.

(*d*) Vit. p. 8.

(*e*) Or. 24, n. 3.

(*f*) Carm. *De vita sua*, v. 270.

(*g*) Till., t. IX, p. 337.

(*h*) Carm. *De Vita sua*, v. 470.

(*i*) Or. 26, n. 16.

(*j*) Carm. al. 49, ad Julian.

(*k*) Carm. al. 8, ad seipsum.

(*l*) Ep. al. 199.

(*m*) Carm. *De reb. suis*, v. 98 et seq.

Inutilis est eloquentia, quæ in verbis duntaxat sita est, quæ aspernatur et damnat Gregorius; sic alia est cuius utilitatem agnoscit, et patrocinium adversus Julianum suscipit, quem in nulla re magis ini-
quum et sceleratum se præbuisse existimat, quam cum sermones eripere Christianis tentavit. « Unde igitur, » inquit Julianum alloquens (a), « homo omnium levissime, hoc tibi in mentem venit, ut sermones Christianos eriperes? » Sic Christianam eloquentiam tuerit contra Apostatam; hanc sibi et amicis exoptat : « (b) Atque utinam mihi, ami-
cisque meis sermonum robur adsit! » Hanc solam se complecti, uipole verbi famulam, nec unquam li-
benter neglecturum hanc possessionem fatetur; quin potius eam et colere et exoculari, majoremque ex ea voluptatem capere, quam ex omnibus aliis rebus in unum collectis, quibus plerique delectantur : hanc sibi totius vitæ sociam, ut probum consiliarium, atque congeronem, et ducem viæ in coelum ferentis, ac promptum commilitonem adsciscere. Et quia jucunditatem omnem humi sitam aspernabatur, omnis illius amor post Deum in eloquentiam Christianam effusus est, vel potius in Deum quoque, quandoquidem ad Deum cum prudenter rapit, per quam etiam Deus sincere percipiatur, et conservatur, atque in nobis adolescit.

LVIII. *Fidem datam Deo non fecellit Gregorius ; quo modo fidem Basilio fecellit.*

Sed quo nos rapit oratio, de Gregorii effuso in eloquentiam amore diiserentes? Ad ipsum Gregorium revertamur, quem Athenis reducem in domo paterna reliquimus, media incidentem via quam inierat, ut simul voti sponsionem, qua Deo obligatus erat, impleret, et debite parentibus pietatis ficeret satis, sic agendo, vitamque instituendo ut alterum alteri non postponeret, sed utrumque exploreret. Basilius quidem querelis respondens Gregorius, fatetur se promissis non stetisse, et fidem fecellisse. Verum promissa hæc et fidem datam Basilio intelligit, cui Athenis se cum ipso in solitudinem, ut vitam ageret solitariam, recessum pro-
miserat. His promisis, ut jam memoratum est, non stetit, hanc fidem fecellit : « (c) Haud sponte ac libenter; sed quod lex legem superarit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatis ac familiaritatis. » Sed fidem datam Deo nullatenus fecellit, promissisque stetit, eam primum in ædibus paternis vitam agendo, quam in solitudine acturum se fuerat pollicitus; ac deinde in eremo, in quam ubi primum licuit se recepit.

LIX. *Vitam quoque solitariam egisse Gregorium in Tiberina, in qua situm erat Arianum, credibile est.*

Quin etiam credibile est Gregorium, cum Athenis in ædes paternas rediisset, hinc in Tiberinam regionem se contulisse, ubi Arianum rus, ejus natale solum, situm erat non longe a Nazianzo; ut simul

(a) Or. 4, n. 101.

(b) Ibid., n. 100.

(c) Ep. al. 5.

(d) *Vita Basil.*, p. 46.

A et vitam solitariam ageret, et parentibus debitam charitatem posset exhibere; ac præterea datum fidem Basilio servare, quem ut in hanc solitudinem se conferret litteris invitavit. Illic venisse Basiliū verisimile est, quamvis longas non duxerit moras. Novæ editionis epistolarum Basiliī auctor agnoscit, primo Basiliū in Tiberinam recipere sese voluisse, quod his epist. 14 verbis constitat (d) : « Nunc igitur intelligis, quo ego periculi stultus venerim, qui locum ejusmodi cum Tiberina, orbis terrarum barathro, commutare contendem. »

LX-LXII. *Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod reipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basiliū invitat ut ad se veniat, ut omnia sint communia.*

B Quo ergo tempore Gregorius confectorum annis parentum curam gessit, nihil minus esse videbatur quam quod reipsa erat. Pars namque ejus philosophiae hæc fuit, « (e) Non videri primariae vitæ labores exantlare, magisque esse quam videri Deo amicum. Sed major eum tenet monachorum amor, quamvis videretur inter multos versari. » Nec minus interea parentibus omnem exhibebat sollicitudinem, eorum senectam sovens, nihil magis plu-
ratus quam primum post Deum parentibus honorem praestare. Verumtamen rei familiaris curam sibi maximas fatetur attulisse molestias. « (f) Parentes quidem observans et sovens laborantes, spebus animo deliniebam, inquit, ut optimum aliquid admiens, et imposito fungens a natura officio. Certo constat barathris refertam esse improborum viam, quandoquidem mihi etiam ex bono malum evenit. Nam multæ me et molestæ sollicitudines, quæ mentem ac membra die ac nocte rodunt, e corlo animam in terras dejiciunt. Primum quidem servis imperare quale exitii rete? qui acerbos quidem dominos semper oderunt, pios autem impudenter concilcant; nec malis placidi, nec bonis dociles... Deinde vero rem familiarē administrare, et Cæsar-
is pondus humeris semper sustinere, ac duram audire exactoris vocem... Posthac autem circa frequentis fori tumultum, et sedes excelsas, miseris litibus sollicitos versari, et sermonum delugantium strepitu obtundi, ac legum volubilibus laqueis molestias pati; ubi pugnæ et labores, ac malis plus tri-
buitur quam bonis, ipsique legum arbitri utrisque venales; et improbus si dittior sit, is optimus est. » Licet tota hæc Gregorii ratio in vita instituto, laude atque admiratione digna videatur, dubitat tamen vir sanctus (g), an hinc sibi omnis vitæ difficultas asperitasque fluxerit, per quam incommodum ac saelesum ad philosophiam iter habuerit, nec desiderio suo animique proposito satis diguum. Quare Basilio scribens objectanti, quod una secum in solitudinem sese non recepisset, quemadmodum ab Athenis se facturos mutuo promiserant, da-

(e) Carm. *De vita sua*; v. 323.

(f) Carm. *De reb. suis*, v. 137 et seq.

(g) Or. 43, n. 25.

unque fidem fefelleret, id nullo fatetur, ac promittit deinceps se fidem servaturum. « Fidem fefelleret, inquit (a). . . . non autem prorsus fallam, siquidem hoc gratum tibi futurum est. Partim enim nos tecum erimus, partim ipse nobiscum esse ne, quæso, graviteris, ut omnia sint communia, et æqualis amicitia. Sic enim flet, ut nec parentes mœrere afficiamus, et te fruamur. » Ita Gregorius amicum invitat ut ad se veniat, scilicet in solitudinem Tiberinæ regionis, quæ cum Nazianzo vicina esset, id molestie non ferrent parentes, quibus etiam posset sollicitudinem impendere, et sinul cum amico solitariam vitam agere, ut pollicitus fuerat. Non igitur Basilij Gregorio, ut visum Bollandistis (b), sed Gregorius Basilio suadere conatus est ut in Tiberinam regionem secederet. Recite tamen aiunt se non dubitare, quin Arianum excurserit Basilij ad visendum amicum.

LXXXI. Basilius, exstructio monasterio, Gregorium alicere conatur.

Interea Basilius, qui docendi munus apud Cœsarienses abjecerat, ad quod eum piissima soror Matrina, nec non Gregorius impulerant, varia in Oriente et Ægypto invisit monasteria, et circa annum 358 in patriam reversus, nulla interposita mora, in solitudinem sese recipit, ardens studio præclara virtutum exempla imitandi, quæ in monasteriis Ægypti, Palaestinae, Cœlesyriæ et Mesopotamia, non sine stupore conspicerat. Idoneum secessui locum ad ripam Iridis fluvii, qui ex Armenia ortus Pontum irrigat, ab omni prorsus hominum consuetudine remotum elegit e regione monasterii, quod ad alteram ejusdem fluvii ripam Macrina construxerat.

LXIV. In solitudinem ad Basiliū se confert: ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austeritas, rerum inopia, manuum labor, etc.

Illic primus omnium in Cappadocia vitam cenobiticam, quam solitariæ longe præferendam existimabat, instituit Basilius. Optaverat fratrem aliquem reperire, qui vitam asceticam profiteretur, ut una cum eo brevem hujus vitæ fluctum pertransiret. Speraverat se cum Gregorio victurum; sed imposita amico sovanda parentum senectutis necessitas impedimento fuit, quo minus id quod inter se, cum Athenis versarentur, pacti fuerant, exequerentur. Quapropter eo destitutus præsidio, postquam varia lostravit monasteria, solus in solitudinem se recipit; cuius delicias ubi primum delibavit, datis ad Gregorium litteris, perfucunda loci descriptione eum alicere conatus est. Gregorius amici et solitudinis desiderio flagrans, quia primum licuit, in Pontum ad Basiliū se contulit, anno 358 vel 359 (c). Illic miratur et laudat eximiam fratrum, quos ad pietatem Basilius instituebat, concordiam; suavem psalmorum et hymnorum cantum, quo magnopere delectatus fuit; vitam pauperem, quæ illic

agebatur, et quam ipse traduxit, cum panis adeo durus apponetur, ut dentes frangeret; tantaque erat rerum omnium inopia, ut nisi mater Basillii opportune succurrisset, moriendum fuisset. Commemorat etiam Gregorius labore manuum, Augiae sumum e domo exportatum ut horti fertiles redderentur, ac immane plaustrum sua et Basillii cervice manibusque tractu. His addit lignorum comportationes et lapicidinas, arborum consitiones et irrigations.

LXV. Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius.

Quod supererat otii ab asceticæ vitæ muniis, Scripturarum meditationi impendebant. Id longe gratissimum erat Gregorio, cui de vitæ instituto consultanti ac fluctuanti utrum eligeret, illud præ aliis eligendum visum fuerat, in quo frequentius ac liberius sacros libros versare ac meditari posset. Ambo igitur concordibus animis, pari studio parique successu sacra huic lectioni incumbunt, atque eos fructus percipiunt, qui non modo in suam ipsorum, verum etiam in Ecclesiæ totius utilitatem redundarunt. Nullus dubito quin hæc ad primum Gregorii secessum pertineant, nec dubitare sinunt hæc verba ipsius Gregorii Basilio scribentis, et post aliquot annos pristinas illas delicias, quas cum ipso in secessu degustaverat, desiderantis (d): « Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habebam?.... Quis psalmodias illas, et vigilias dabit, atque ad Deum per orationem peregrinationes, illamque velut materia vacantem et incorpoream vitam? Quis fratrum eorum, qui a deo efficiebantur atque in altum evehebantur, concordiam animorumque conjunctionem? Quis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis observavimus? Quis divinorum oraculorum studium, lucemque in ipsis ductu atque auspiciis Spiritus sancti inventam? » Cum autem in Scripturarum studio plus antiquis scriptoribus quam ingenio proprio tribuerent, plurima ex Origene colegerunt observatione digna, quæ in unum corpus redacta *Philocaliam* appellaverunt.

LXVI. Philocalia et Regulae monasticæ sunt fructus studiorum Basiliī et Gregorii.

In edisceendas Scripturis Basilius et Gregorius mutuam sibi operam præstabant, familiares etiam de his inter se sermones conferendo, cum in eremo, ubi testantur eas se didicisse, versarentur. Sed præcipuum in divinorum oraculorum studio magistrum habuere Spiritum sanctum, cuius ductu et auspiciis lucem in ipsis a se inventam declarant. Præter *Philocaliam*, alias exstat fructus commemorationis Gregorii in monasterio Basiliī, et commune utriusque opus, ut ex ipso Gregorio discimus, nempe leges monasticæ et regule. « Quis da-

(a) Ep. al. 5.

(b) 9 Maii p. 383, col. 1, not. B.

(c) Greg. ep. al. 9.

(d) Ep. al. 9.

bit virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? » Quæ Gregorii verba dubitare non sinunt, quin ad has leges regulasque vitæ monasticæ scribendas suam cum Basilio operam contulerit. Quod ni fecisset, certe vir modestus de se non prædicta-re.

LXVII. *Votum compos fit Gregorius, medium carnem viam inter anachoretas et mygades.*

Sic in Basili monasterio quiete ac solitudine fruebatur. Hanc ab initio adamarat, eam in maximis gravissimisque periculis Deo voverat. Votum compos factus, medium carpebat viam, quam dum animo conceperat, inter anachoretas, et mygades; cum illis meditari, cum istis Scripturas versare et aliis prodesse; cum illis contemplari, cum istis agere poterat. Psalmis, hymnis, orationibus, vigiliis, inediæ, meditationi Scripturarum die nocteque vacabat. Quid plura? Habebat quod tota mente petierat, eoque vitæ genere, licet asperrimo, sic oblectabatur, ut peractis in eo annis duobus, se « nonnihil attigisse quod optaverat, ac velut in lumine esse » dicat (a), « atque ex ipso gusto maiore desiderio exarsisse. » His nainque verbis utilitur pro eo, quo solitudinis amore flagrabat; cuius desiderio ita tenebatur, ut plures etiam anni breve tempus visi fuissent.

LXVIII. *Gregorium ab eremi deliciis in domum paternam revocat pietas erga parentes.*

Haud tamen credimus tredecim annos, ut narrat Rufinus, Gregorium in Basili monasterio versatum fuisse, in quod se receperat anno 358 vel 359, et ex quo extractus est anno 360 aut 361, ut ad patrem se conferret, qui tali auxilio se destitui ægre patiebatur. Sic pietas erga parentes, quæ reversum Athenis Gregorium Nazianzi retinuerat, eum ab eremi deliciis ægre avulsum rursus Nazianzum revocavit. Primus hic Gregoriicessus ab altero, qui contigit postquam presbyter creatus fuit, secernendus est, ut recte observant Bollandistæ adversus Baronum, quem etiam resellunt.

LXIX. *Gregorium revocare conatur Basilius.*

Gregorium absentem, datis ad eum litteris, in solitudinem revocare conatus est Basilius, cui amicus rescripsit. Hinc jocose illæ utriusque littera ultra citroque datae: Gregorii laudantis suam Tiberinam, et Ponticas silvas posthabentibus; Basili vero cavillantis Tiberinam, et Ponticas solitudines celebrantis. Sed quamvis jocaretur Gregorius, quam maximo tamen relictæ solitudinis desiderio se teneri dissimulare non potuit, hisque verbis declaravit (b): « Que de Pontica commemoratione prius scribebam, joco, non serio scribebam: quæ autem nunc scribo, admodum serio scribo. Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habe-

(a) Or. 2, n. 6.

(b) Ep. al. 9.

(c) Carin. *De vita sua*, v. 551.

Abam?... Sed hæc optare quidem persicile, consequi autem non periude facile. At tu mihi adesto... Equidem ipse te magis quam aerem spiro, idque solum vivo, quod tecum sum, vel coram, vel absens per animi simulacrum. »

LXX, LXXI. *Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Reretur ad diem festum Paschæ, primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et redditus rationem reddidit.*

Citius tamen, quam spes erat, id consecutus est Gregorius. Cum enim snus eum pater invitum ac reluctantem presbyterum creasset, hac tyrannide, sic enim appellat (c), offensus, ad Basilium recurrat, tum ut dolorem suum amici colloquiis leniret, tum etiam ut quid sibi agendum esset cum eo deliberaret. Eum vicesima quinta Decembribus, quæ Natalis erat Domini dies, ordinatum fuisse, atque in Pontum fugisse die festo Luminum, qui paucis post diebus celebratur, arbitramur cum Niceta et Tillemontio: sed brevissimo post tempore in patriam reversus est, nempe ad diem Paschæ. Unde in oratione quam habuit, « Mysterium, inquit (d), unxit me: mysterio paulisper cessi, ut me ipsum inspicerem et explorarem; cum mysterio etiam simul intreco. » Quibus verbis significat, se die festo, cum creatus fuisse presbyter, discessisse, et die etiam festo rediisse. Quod annum spectat, is erat 362; si quidem Julianus nondum in Cappadociam venerat, nec in Christianos adhibuerat eam crudelitatem, cuius horrenda reliquit monumenta in regionibus, quas Constantinopoli profectus mense Maio anno 362, Antiochiam petens, peragravit, quibus postea cumulum in Oriente imposuit. Gregorius namque in *Apologeticó*, quem scripsit, vel declamavit, exponens quas ob causas, postquam presbyter creatus fuerat, in Pontum fugisset, ac rursus Nazianzum rediisset, hæc de Juliano verba facit (e):

« Nec vero externum bellum metuo, nec feram illum, quæ nunc adversus Ecclesias impetum fecit, etiamsi ignem minetur, etiamsi gladios, etc. His perspicue liquet, nondum Apostalam in Cappadociam venisse, et crudelitatem exercuisse, sed tantum minas intentasse, ex quibus Gregorius quid facturus esset suspicatus hæc scripsit. Gregorius igitur creatus est presbyter die 25 Decembribus anni 361: cumque fugisset in Pontum, inde ad suos reversus est ad diem Paschæ anni 362, eoque die brevem de festo habuit orationem; sed paulo post prolixam exaravit seu declamavit, in qua cur in Pontum fuderit ac inde redierit rationem reddit.

LXXXII. *Bis e solitudine avulsus Gregorius.*

Itaque bis in Ponticam eremum sese condulit Gregorius; bis amata solitudine avulsus est, et Nazianzum è Ponto ad suos redire coactus. Primo quidem circa annum 361, secundo ad diem Paschæ anni 362, cum die xxv Decembribus anni proxime

(d) Or. 1, n. 2.

(e) Or. 2, n. 87.

elapsi creatus fuisse presbyter. Secundæ in Pontum profectionis et redditus causas ipse in oratione, quæ primum olim, nunc secundum occupat locum, prosequitur. Cur vero pater eum e Basili monasterio extraxerit, et Nazianzum redire anno 361 compulerit, perinde non est perspicuum. Nihil moror quæ Baronius in sua Gregorii Vita scripsit. Is enim utramque Gregorii nostri in Pontica solitudine commemorationem confundens, et perturbans tempora, quod Bollandistæ non semel observant, ad Valentis usque imperium, (a) Qui Ariana perfidiae favens, adversus Catholicos concitavit turbas, Gregorii redditum promovet. Fuit id in causa, inquit Baronius, ut pater Gregorii vehementius ageret, ut filium ab eremo revocaret. Erat enim jam longo senio hebetior, et ut subeundis laboribus impar eum precibus urgebat, ut pater jussis, ac denique ut episcopus cogebat imperio. Licet enim diutius surdo, ut aiunt, fabulam ingessisset, flexit tandem, coegerit extorsione ab invito, revocatque filium Nazianzum. Qui reversus in patriam, habuit egregiam illam orationem, quæ inscribitur *Apologeticus...* Dixit etiam tunc preclaram eam orationem, cuius est titulus, *In sancta lumina*, etc. Haec Baronius. Egregia oratio, quæ inscribitur *Apologeticus*, habita est sub Juliano, non vero sub Valente; oratio autem *In sancta lumina*, non tunc, ut vult Baronius, sed anno pene elapso.

Hand negaverim turbas ab Arianis excitatas in causa fuisse cur Gregorius Nazianzum redierit; sed, ut id concedam, certe non has esse turbas arbitror, quæ a Valente sunt excitatae, ut visum est Baronio. Vix etiam adduci possum ut credam cum doctissimo Tillemontio, Gregorium patrem formulæ Ariminensi tum subscripsisse, et jam ab ejus communione Nazianzenos monachos discessisse, cum ejus filius, relictis Ponticæ solitudinis deliciis, Nazianzum rediit anno 361; idque causæ fuisse cur rediret, ut opem ferret longævo patri, qui Ariminensi formulæ subscripsisset, quo e luto emerget.

LXXXIII-LXXXV. Turbas Ariani excitant. Fraus Ariorum. Multos in fraudem impellunt.

Magnas quidem turbas anno 360 excitabant Ariani, qui post luctuosas synodos, Ariminensem in Occidente, Seleucianam in Oriente, habitas anno 359, item etiam Constantinopoli anno 360, Constantii Augusti præsidio freti, vi et arte rem agebant; omnesque episcopos, in tota quam late patebat Ecclesia, formulæ, quæ ipsorum impietatis totum virus artificiose tectum continebat, subscribere cogebant. Fuit enim ea fallacia et dolus Arianorum, ut διοικούστον subserendum ac profundum tradarent, unius litterulæ mutatione magnam sensus discrepantiam adducentes; Filium nempe non ejusdem substantiæ cum Patre, quod διοικούστον signifi-

B A cat, sed similis dicerent, διοικούστον, hoc est consimilem Patri et non consubstantialem prædicarent. Erat autem, inquit Gregorius (b), in promptu atramentum, et calumniator a tergo. Ea res permultos e nobis, invictos aliqui viros, in fraudem impulit; qui quamvis mente nequaquam prolapsi fuerint, tamen subscriptione transversi acti sunt, et cum illis, utroque nomine sceleratis, consenserunt; ac si non flammæ, sumi certe participes fuerunt. Tanta inde secuta est Ecclesiæ catholice tempestas, ut qui videbantur esse templi columnæ, prostrati, vel saltem concussi sint, si quidem etiam nolentes seducti sunt; atque, ut Hieronymi verbis ular, ingemuerit orbis, et Arianum se esse miratus sit.

LXXVI. Formulae Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater.

In eorum tamen numero, qui Ariminensi formulæ tum subscripterunt, scilicet Constantii imperatoris tempore, non fuisse Gregorium, nec eum nisi post medium annum 362 subscripsisse, ortamque esse inter episcopum et monachos Nazianzenos discordiam tam multis probatur momentis, ut nullum de ea re dubium esse possit. Primo quidem Gregorius noster non ait (c), jussa Constantii imperatoris, aut rerum perturbationem, quæ tunc sumpnia fuit, subscribendi causam suo fuisse patri, sed desiderium pacis et cum nonnullis ineundæ communioonis. Secundo ante istud dissidium, Ecclesiam Nazianzenam arcum Noe vocari solitam esse, ut quæ universi orbis diluvium solâ effugisset, testatur Gregorius (d). Testis profecto mendax foret, si Nazianzenus episcopus dolis Arianorum deceptus fuit tempore Constantii; falsoque dixisset commune universi orbis diluvium effugisse Nazianzenam Ecclesiam, cujus Ecclesiæ episcopus ipse artificiosis verbis circumscriptus in oravam societatem pertractus fuisset.

LXXVII-LXXVIII. Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris, non contigit sub Constantio. Brevis fuit hæc discordia.

At longe graviora suppetunt momenta. Cum Gregorius e Ponto Nazianzum reversus est ad diem festum Paschæ anni 362, summa pace fruebatur Ecclesia Nazianzena, quam magnis effort laudibus: nec veretur dicere (e) se non concessurum, ut amplissimæ civitates, gregesque numerosissimi ulla in re Nazianzenæ Ecclesiæ præferantur. Nulla ergo Nazianzena discordia fuit anno 362, nec ulla etiam Gregorii patris tunc erat subscriptio, e qua dissidium eropit. Quinino recens erat tumultus, cum Gregorius noster primam contra Julianum orationem scriberet, ut his verbis manifestum est (f): Atque ultimam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquam adulterinam atque ignobilem nobis-

(a) 9 Maii, p. 388.

(b) Or. 21, n. 23.

(c) Or. 48, n. 18.

(d) Ibid., n. 17.

(e) Or. 3, n. 6.

(f) Or. 4, n. 10.

cum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam brevi, ut confido, habebitur. haud scio quare commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat; ac ne ob communem quidem letitiam, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum conjungatur. » Hæc profecto verba, « cum prius cantionem ... nobiscum Deo accineret ... repente cantum in diversum mutat, » dissidium monachorum recens ortum suis indicant satis; nec non spes illorum reditus, lenitas qua eos ut membra sua complectitur Gregorius (*a*); ac demum quod non semel ait (*b*) monachos omnium postremos discessisse. Ex his etiam pariter conficitur recentem quoque suisse Gregorii subscriptionem, vel certo eum non longe antea subscrisisse. Etenim si sub Constantio, anno 360 vel 361, subscrisisset episcopus Nazianzenus, quomodo monachi indignationem suam ad annum usque 363 corde pressissent? Aut si tandiu presserunt, cur discessionem subito et precipiti consilio tribuit Gregorius? Quomodo, inquam, indignationem suam tam longo tempore pressissent monachi, quos ipse (*c*) « ferventiorē Ecclesiæ partem appellat? Qui, » ut idem Gregorius ait in alia oratione (*d*), « tametsi aliqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur; verum hic admodum bellaces sunt, atque in configendo acres et feroce, hujusmodi enim zeli æstus est, citiusque aliquid, quod non oporteat, tentaverint, quam quod ex officio sit prætermiserint. » Videant, qui Gregorium patrem, sub Constantio, Ariminensi formulæ subscrisisse arbitrantur, ex quo seueretur monachos per duos aut etiam tres annos indignationem suam dissimulasse, quomodo hæc conciliare valeant; maxime vero cum ex Gregorio breve fuerit dissidium. « Eos enim, qui ob pietatis zelum dissidebant, inquit (*e*), et sibi et cæteris reconciliavit (Gregorius pater) postremos a nobis sejunctos, et primos reversos. » Brevisima, inquam, illa fuit divisio, teste Gregorio, qui « eam calamitatem hactenus durasse scribit (*f*), ut per hoc dissidium, quantum pacis bonum esset, qui divisi fuerant, intelligerent, statimque odium illud odio haberent ac detestationi. Qua pacis celeritate subreptum pene fuit et obscuratum, quod in medio contigit. » Ecquis autem resarcitum tam celeriter, et redintegratum, vix ut existuisse credatur, atque etiam breve dissidium putet quod annis tribus ad minimum aut quatuor perseveraverit? Quis credit annis indignationem suam pressisse monachos, quos « admodum bellaces atque in configendo acres et feroce » scribit Gregorius noster (*g*)?

Quid plura? Quaudiu discussa fuit Nazianzena

- (*a*) Or. 6, n. 10.
- (*b*) Or. 18, n. 18.
- (*c*) Ibid.
- (*d*) Or. 21, n. 25.
- (*e*) Or. 18, n. 18.

A Ecclesia, Gregorius obmutauit, ut ipse testatur. Non dum ergo discussa erat, cum primos tres ad populum sermones habuit anno 362. Idque etiam inde patet, quod non modo nihil in his orationibus contra dissidium, nihil de pace dicat Gregorius, quod profecto non omisisset orator pacis amantissimus; verum etiam Nazianzenam Ecclesiam (*h*) « uno eodemque animo unum idemque sentientem » laudet.

LXXIX. Sub Juliani finem subscrisit impia formulæ, sed illæsum cor servavit.

Non igitur sub Constantio, sed vergente ad finem Juliani imperio, formulæ minus orthodoxæ videtur subscrisisse Gregorius, deceptus Arianorum dolis, qui, absente filio, nacti opportunam senem circumveniendi occasionem, specie pacificationis eum in pravam societatem pertraxerunt. Dixit, absente filio, qui interdum paternæ domus sollicitudini se subtrahens, in amicam Ponti solitudinem ad Basiliū evolare solebat; nunquam enim eo præsente patri insidias struere ausi fuissent. Magnas in Ecclesia Nazianzena turbas excitavit Gregorii subsciptione, et statim monachi ab ejus communione discesserunt; quod anno 363 contigit, si quidem nondum discesserant, cum anno 362 Nazianzenæ Ecclesiæ concordiam laudaret Gregorius; recte autem erat discessio, cum primam contra Julianum jam extinctum invectivam scriberet. Denique dissidio, quod diuturnum non fuerat, sedato, compagno, etc., instaurata est concordia anno 364. Monachos enim a se « ob pietatis zelum » dissidentes sibi et cæteris reconciliavit Gregorius, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem. « Solus namque, ut ait Gregorius noster (*i*), illæsam mentem, minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, columque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. » Ita gravis Ecclesiæ Nazianzenæ tempestas sedata est Gregorii episcopi precibus et admonitionibus, nato interim pietatis et operæ socio; qui cum patri ad omne bonum comes et adjutor esset, ac velut a latere curreret, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiorue varietem contulit.

LXXX. Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est.

Miretur forsitan quispiam eum Gregorius, de seditione adversus patrem suum excitata a ferventiore Ecclesiæ parte verba faciens, perinde loquatur ac si ipse reus esset et cum patre in pravam societatem pertractus fuisset: « Nam cum, inquit (*j*), a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam sedilio in nos excitata esset; quod scriptio

- (*f*) Or. 6, n. 8 et 12.
- (*g*) Or. 21, n. 25.
- (*h*) Or. 3, n. 6.
- (*i*) Or. 18, n. 18.
- (*j*) Or. 18, n. 18.

quodam et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti suissemus. » Verum absit ut arbitremur Gregorium nostrum, doctrinæ catholice pugilem egregium, simul cum patre ab Arianis deceptum suisse. Id enim pietati erga parentem et humanitati datum videri debet, quod de culpa velut communii loquatur. Cum autem non seipsum, sed solum patrem excusat, « (a) qui solus illæsum cor habere, nec simul animam cum atramento fædasse creditus est, » indicat seipsum non subscriptisse, adeoque nec externa actione errasse. Præterea observandum, culpam subscriptionis paternæ præcipue derivatam in filium, quod cum patre, ut videbatur, lapsò communionem retineret, nec ab eo se se, uti serventiores, separaret.

LXXXI. *Præclara Gregorii in hanc rem sententia.*
Huic nostræ de dissidio Nazianzenæ Ecclesie et instaurata pace disquisitioni finem imponamus præclara in hanc rem Gregorii sententia: « Nihil, » ut observat vir sanctus in oratione quam de pace habuit (b), « eos, qui sincero animi affectu Deum conciliant, atque consentiens deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui alii in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei jacturam facere, inno, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos et pro divitiis habet et divites reddit, danino affectu conspicit. Sic igitur, nos in ipsa quoque contentione moderatus nos ipsos gessimus; adeo ut concordia disjunctione ipsa clarior fuerit, ac per ea, que utrinque lœta et commoda exstiterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscurum. »

LXXXII. *Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordia mederi potagis Gregorius, et orationes in Julianum elaborat.*

Quo tempore discessa erat Nazianzena Ecclesia, aliud schisma non minus exitiale Cæsariensi Ecclesie impendebat, et jamjani erat oriturum ex similitibus, quas Eusebius Cæsariensis episcopus, præsul licet morum honestate clarus et pietate insignis, adversus Basiliū exercebat; cuius rei causa optimorum quorumque, præcipue vero monachorum, in se odium concitatavit. Hi namque, iniquo animo ferentes ducem suum Basiliū ab Ecclesiæ administratione removeri atque injuria affici, statim audaci facinore ab episcopi communione recedere statuerunt, secumque partem plebis et honoratorum non exiguum abstrahunt. At Basilius, filius pacis, non ieserat, qui sua causa Ecclesiam lacerari pateretur; consilio et hortatore Gregorio utens, una cum illo in Ponticam solitudinem secessit: « Nobis, in-

Aquit, Gregorius (c), hac in re consultoribus ac sinceris monitoribus usus, nobiscum in Pontum profudit. » Secessionem illam anno 364 exeunte, aut in eunte 365, collocandam esse probat auctor *Vita sancti Basiliī*, cap. 9, n. 6: itaque jam extincto schismate Nazianzeno contigit.

Basilium autem presbyterio nondum initiatum, et in solitudine agentem, anno 363, Gregorius convenierat: sublato scilicet e vivis Juliano Apostata, et adhuc flagrante Nazianzeno schismate; ibique ambas in Apostamat orationes scripserat, adjuvante seu consiliante Basilio, ut ex his secundæ Steluticae (sic enim illæ nuncupantur) verbis colligunt erudit: « Hæc tibi Basilius et Gregorius, » etc. Non imprudenter, ut Petro Cuneo videtur, Julianum, B tanquam in scena, palam omnibus iudicrium fecit; » sed multis et magni momenti rationibus Apostamat publice proscindere compulsus est. Præcipuas tantum cæteris, brevitatis causa prætermisis, exhibemus. (d) Primo igitur oportebat, hoc exemplo eos in veritate confirmari, qui cum universarum quidem rerum Deum confiteantur, tamen ob animæ sue levitatem, superbiente impio, cogitationibus incenduntur, peccatorum pacem non ferunt, nec Dei consilium exspectare sustinent. (e) Deinde Juliani facinorum enarratione gentilibus ostendendum erat, « quid illos dæmones doceant. » (f) Tandem ipsi fidèles, eorum quæ passi fuerant expositione, commonendi fuerunt, ne tempestatis in tranquillitate obliviscerentur, « nec morbi in sanitate, nec captivitatis, incolumes in Jerusalem reversi, nec Ægypti post Ægyptum. » Ex his orationibus duo præterea discimus, quorum prius ad historiam Gregorii et Basiliī pertinet; alterum fidelibus, qui sub impio rege vivunt, erudiendis idoneum est. Itaque Gregorius se et Basilium postremos ad persecutionem a Juliano reservatos esse docet, sic eum compellans (g): « Hæc tibi Basilius et Gregorius... quos cum et vita et sermone, et mutua concordia claros et celebres jam inde a Græcia nosses... postremos ad persecutionem reservabas. » Fortunæ templum a Cæsariensibus Cappadociæ sub Juliano eversum, pœnas factum ob illud ab eis sumptas memorat et propriam eo de negotio sententiam in prima Stelutica Gregorius aperit hoc modo (h): « Quæ Julianus et in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio serventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortunatori tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur: quandoquidem injustitiae dominantis nonnullum concedendum est. » Cæterum in proscindendo Apostata Gregorium nullatenus modum excessisse, et in Monitis jam demon-

(a) Boll., 9 Maii, p. 585.

(b) Or. 6, n. 42.

(c) Or. 43, n. 29.

(d) Or. 4, n. 8.

(e) Or. 5, n. 36.

(f) Ibid., n. 34.

(g) Or. 5, n. 59.

(h) Or. 4, n. 92.

stratum fuit, et si quid superest dicendum, in prole-
gomenis tomis secundi addetur.

Orationibus illis ad finem perductis, (a) cum Basilius Cæsaream venisset, atque ab Eusebio civitatis episcopo, mense Septembri anni 364, presbyter creatus esset, dolorem inde conceptum, datus ad Gregorium litteris, significavit; cui Gregorius ita respondit (b): « Epistolæ tuæ procœdium laudo. Quid autem tuorum non est laudandum? Ac tu captus es, quemadmodum nos quoque circumscripti: quandoquidem ad presbyteri gradum pertracti sumus... Hoc non fieri fortasse quidem præstitisset... Quoniam autem factum est, ferre necesse est, ut mihi quidem videtur, ac præsertim ob tempus istud, quod multas nobis hæreticorum linguas invehit. » Hoc tempus ad Valentis imperatoris initia referendum esse, cum scilicet Ariani ejus patrocinio freli omnia ex arbitrio suo successura sperarent, auctor *Vitæ sancti Basillii* (c) certissimis argumentis comprobavit. Non multo post evenere Basilii cum Eusebio episcopo suo simultates, antea memoratae; quarum quidem componendarunt: haec fuit occasio.

LXXXIII. Ad spiritualem conventum sire ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.

Gregorius ab Eusebio ad aliquem conventum spiritualem, sive diem festum, per honorifice vocatus rescripsit (d), et de illata Basilio injuria libere conuestus est. « Honore quidem me abs te affici lœtor... Verum contumeliam charissimo fratri Basilio a tua pietate illatam esse, atque eliamnum inferri moleste fero... Tu dum eo contempto nos honore afficias, perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis parientes pingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obtemperandum putabis, hoc facies. Ut autem obtemperes, abs te peto atque contendeo: æquum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis. Nos autem sequemur, quemadmodum umbras corpora, utpote parvi et ad pacem propensiores. » In contumeliam accepit Eusebius libertatem Gregorii, qui rescripsit (e), se non contumeliose, sed accommodate ad leges spiritus, scripsisse; æquum enim esse, ut sibi Eusebius, quamvis gradu superior sit, justam libertatem concedat. Mox in alia epistola (f) Eusebio significavit Gregorius, se nullam animo offenditionem suscepisse; sed etiamsi suscepisset, libenter depositurum cum videat feras in Ecclesiam irruentes, et generose resistente Eusebium; cui se venturum, si ita ipsi videatur, promittit, ut cum eo adversus hæreticos pugnet.

LXXXIV. Inter Eusebium et Basiliū pacem componebit Gregorius.

Non ingratam fore operam suam Eusebio certior factus Gregorius, ad eum illico se contulit; cumque

(a) *Vita Basill., c. 9, n. 11.*

(b) *Epist. al. 11.*

(c) *Cap. 4, n. 4.*

(d) *Epist. al. 20.*

A ipsum tempore mollitum, ut ferrum igne, et ad redendam Basilio benevolentiam propendere, imo ad scribendum ut eum placaret, hand dubitis testimoniis intellexisset, id amico quantocius significavit, atque eum hortatus est Gregorius, ut episcopum occuparet, aut adveniendo aut scribendo, simulque iūneris se comitem futurum pollicetur. Annuit Basilius, et confessim eum Gregorius (g) e Pontica solitudine in arenam certaminis educit. Tam prudenti consilio, de Basilio, de Eusebio, de Ecclesia Cæsariensi optime meritus est Gregorius; extinctæ namque sunt simultates, instaurata concordia, profligati Ariani, qui cum alias jam Ecclesias vicissent, alias oppugnabant, alias victuros se sperabant; nec ulla re magis ad spem evertenda Cæsareæ, cui Valens B imperator agmine Arianorum episcoporum stipatus imminebat anno 365, erigebantur, quam Basilius absentia et ducis imperitia. Reportata ex Valente Arianisque episcopis Victoria, cuius pars magna fuit ipse Gregorius, Basilium cum Eusebio tam arcte conjunxit, ut nec episcopo molestum esset ab eo, quem dignitate superabat, scientia et eloquentia et consilio et virtute superari; nec Basilius ideo episcopum minus coleret et observaret, quod eo tot esset partibus superior ac præstantior. Tillenontius, Hermantius, Pagius, Baronius, Bollandistæ, alii alios annis hæc contigisse arbitrantur. Nos vero cum novissimo Basili epistolarum editore, Basilium anno 364, vel ineunte 365, secessisse, et eodem anno Gregorii operam et consilio Cæsaream rediisse, ac de Valente Arianoque agmine victoram reportasse existimamus.

LXXXV. Atas ei morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.

Non diuturna fuit hæc postrema Gregorii in Pontica solitudine commoratio, cuius nequidem mentionem facit in carmine *De vita sua*. Neque enim tam necessario filii auxilio proiecta parentum ætas longo tempore destitui patiebatur, atque etiam frequentes morbi, quibus eorum senectus patebat; quique Gregorium domo exire non sinebant; vel D cum, si quando aberat, revocabant. Sic Basilio instanti ut in solitudinem se conferret, excusat se, morbum matris afferens. « Assidemus enim, inquit (h), dominæ matri, gravi jampridem morbo laborant. Quam si non dubio et anticipi statu relicturi sumus, tua præsentia mihi crede haudquam carebimus. » Gravem quoque patris morbum in oratione decima octava, qua laudes ejus prosequitur, narrat; quo singulari Dei beneficio repente liberatus est, adeo ut quo die moriturus putabatur, consurgens synaxis cum populo celebraverit. In eadem oratione, matrem gravi morbo laborantem, insperato nec minori miraculo, ut quoddam visum ei divinitus ostensum docuit, ab ea ægritudine qua detinebatur, referunt convalusisse.

(e) *Ep. al. 169.*

(f) *Al. 170.*

(g) *Ep. al. 19.*

(h) *Epist. al. 4.*

LXXXVI. *Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negotiis.*

Si parentibus senio confectis, atque graviter interdum ægrotantibus, curam sollicitudinemque frequenter impendere coactus est Gregorius; longe graviores curas, seu molestias ipsi Cæsarii fratris, thesaurorum præpositi in Bithynia, mors attulit. Cum Nicæa, terræ motu longe post hominum memoriā maximo, tota pene subversa est die undecima Octobris anni 568, solus ex viris insignibus, aut rite cum admodum paucis, mirabili divinæ providentiae beneficio Cæsarius incolumis evaserat. At non diu vitam produxit, quippe mortuus eodem anno desinente, vel incipiente proximo, seu 25 Januarii 569, ut volunt Bollandistæ. Cæsarii obitu, Gregorius, cui rei familiaris cura incumbebat, invisis negotiis obrutus fuit. Cum enim munere publico fungeretur Cæsarius, quo tempore mortuus est, suaque omnia pauperibus eroganda reliquisset, mox ut extrellum halitum efflavit, « (a) Hostes, » nempe curiales illi harpagones, « impelum fecerunt, ejusque facultates liberrime et insolentissime diripuerunt. Erat thesaurorum custos, » ait Gregorius (b); « medo autem in munere moritur, canumque multitudo assil in defuncti pecuniam; et quidquid reliquerat, omnia dilacerant famuli, extranei, amici. Quis enim collapsam non prædatur querendum? » Basilius, qui res Gregorii suas esse ducebat, scribens Sophronio Constantinopolis præfecto (c), narrat mortui præciosissima quæque servos aliosque homines servis non meliores diripuisse, et paucissima parentibus reservata, quæ statim pauperibus erogata fuerunt ex mortui voluntate, qui moriens dixerat: « Mea omnia volo esse pauperum. » Addit Basilius, plurimos prodiisse commentitios creditores, qui Cæsarium a se pecuniam accepisse dicerent; quibus numeratum fuerat quidquid petebant, unde nonnullos penituerat quod plus non petiissent: at crescente ejusmodi sycophantarum numero, negare quod petebant necesse fuisse; repulsam passos lites intulisse, ac Gregorium in maximas ærumnas conjectum, a quibus ut eximatur, Sophronium rogat Basilius. De Cæsarii pietate, rebus gestis, eruditione, etc., dicendi forsan hic locus esset; sed de his satis Gregorius in oratione quam de eo habuit coram parentibus. Hanc legat lector, si velit. Gorgonice sororis, aliquanto post Cæsarium e vivis sublatæ, præstantissimas virtutes oratione funebri similiiter ornauit.

LXXXVII. *Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit.*

Anno 570, Gregorius singularem in re maximi momenti prudentiam animique fortitudinem ostendit, ac perruptis omnibus quæ obstabant, ad felicem exitum rem perdixit. Ipsius enim potissimum

A opera Basilium Cæsaræ episcopum electum fuisse constat. Nemo quidem tanta sede dignior erat Basilio, cuius administrandæ jam plurimas partes ab Eusebio sibi commissas sustinuerat. Quanta ipsius pietas, quam eximia doctrina, quanta demum essent merita in Ecclesiam Cæsariensem, neminem latebat. Verumtamen plurima obscurere, quæ ni sua Gregorius prudentia removisset, in irritum rescessisset. Basilius ipse, cum media jam morte Eusebius teneretur, ne suspicatus quidem in se oculos conjectum iri, amicum suum Gregorium accersivit, his verbis scribens, ac veluti ipse extremos spiritus ageret, atque supremum vale moriens amico dicere cuperet. Gregorius, acceptis litteris, vim lacrymarum profudit, ingemuit, et ad iter se accinxit. Verum cum postea episcopos ad urbem accurrere sensisset, Basilius consilium intellexit, navigii proram convertit, ac proficiisci detrectavit. Tum datis ad Basilium litteris, quam incaute se gereret libere significavit. « Videris tu quidem mihi, inquit (d), viri constantis et solidi atque animi firmitate prædicti existimationem habere: multa tamen simpliciter magis quam caute et circumscripte consultare atque excequi. Nam qui a virtuo liber est, is quoque ad suspiciendum vitium regnior esse consuevit. Cujusmodi quiddam nunc quoque contigit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. » Quibus præmissis, sic prosequitur carpens quod incaute a Basilio actum videbatur: « Demirari coepi, primum si quid deceret atque honestum esset non perspiciebas, nec improborum linguis occurrentium putabas, quæ simplicissimis quibusque celerrime calumniam struunt. Deinde, si non eadem tibi ac nobis convenire existimas, quibus et vita, et doctrina, et reliqua omnia communia sunt, nimurum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio, liceat enim hoc quoque dicere, si priorum Deique metu præditorum hominum bujusmodi electiones esse judicasti, non autem potentium et apud vulgus gratiosorum. » His de causis Gregorius se navigi proram convertisse, et proficiisci detrectasse significat Basilio, cui auctor est ut prudenti secessu tumultus et pravas suspiciones fugiat. Huic consilio paruisse Basiliū, ac latebras quæsiisse, dum electio perageretur, verisimile est.

LXXXVIII, LXXXIX. *Gregorius uterque operam nat, ut Basilius Ecclesie Cæsariensi præficiatur. Nihil ab iis vrætermisssum ut res prospere cederet.*

Nec minus interea Gregorius uterque nituntur, ut in Eusebii locum subrogetur Basilius. Gregorium episcopum Cæsaream invitarunt præsules, qui jam in urbem sese contulerant; sed adeo invenuste ac impolite, ut nec illum adesse oportere, nec quam ob causam, nec quo tempore significaverint. Rescri-

(a) Greg. ep. 48.

(b) Carm. De ritua sua, v. 570 et seq.

(c) Ep. 52 nov. edit.

(d) Ep. Greg. al. 21.

bens (a) episcopis venerandus senex factam sibi injuriam non dissimulavit, nec tamen adesse detracavit. At cum varia fore hominum studia in eligendo episcopo non dubitaret, notum fecit episcopis neminem se habere quem Basilio, ob ejus vitam sanctitatem ac doctrinam praestantiam, praeferre possit; nec vero illius corporis debilitatem impedimento esse debere, cum episcopus, non athleta queratur. Promittit se ad futurum, si suffragium istud recipiant, ac operam eis daturum vel spiritu vel corpore; sin autem certis conditionibus via capessenda sit, ac faciones contra aquitatem conflentur, gavisurum se quod fuerit contemptus. Eadem episcopus Nazianzenus de Basilio, quem praeceteris omnibus eligendam decernit, Ecclesiae Cæsariensi scripsit (b), quæ honorifice eum invitarat. Nihil prætermissum ab optimo sene, ut prospere res cederet. « Litteras scribebat (quod argumento est plures ab eo fuisse scriptas, quam supersunt), monebat, conciliabat populum, sacerdotes, et reliquos, quotquot erant clerici, obtestabatur, suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, canitiei suæ hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uteatur (c). » Hanc sollicitudinem a Gregorio postulare videbatur Ecclesiae Cæsariensis status, in qua animorum magna erat dissensio. Omnibus præferebant Basilium, populi pars selectissima, universus clerus, ascetæ. Verum invidebant et obnubebant magistratus, ac infirmæ plebis perditissimi quique cum magistrisibus conjuncti, imo ipsi episcopi, quod iocandi materiam religiōnis hostibus præbebat.

XC. Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.

Præterea cum ab Arianiis periculum esset, ne laborantem dissidiis Ecclesiam Cæsariensem occuparent atque everterent, Gregorius (d), qui nondum adesse poterat, magnum ex Oriente lumen accersit sanctum Eusebium Samosatensem, missis per Eustathium diaconum litteris, in quibus quanto versaretur in periculo Cæsariensis Ecclesia declarabat. Accurrit sanctus martyr in Cappadociam, quod assentit Basilius (e), et confirmat Gregorius (f), qui Spiritum sanctum ab exteris regionibus viros pietate insignes zeloque flagrantes ad ungendum Basilium excitasse testatur.

XCI. Basilius electus est Cæsariensis episcopus, Gregorii utriusque opera.

Quid plura? Cum eorum numero episcoporum, qui Basilium erant proclamaturi, unus decesset ad canoniam electionem; Nazianzi episcopus, (g) non solum senectute, sed etiam morbo fractus, ac pene animam agens, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet

(a) Greg. Ep. al. 23.

(b) Or. 18, n. 36.

(c) Or. 45, n. 37.

(d) Ep. 47, inter Basilianas, p. 140

(e) Ep. 48.

(f) Or. 45, n. 37.

(g) Or. 18, n. 36; or. 45, n. 37.

A ope atque auxilio fretus. » Proficisci patri Gregorius noster litteras (h) ad sanctum Eusebiunum dedit, cuius zelum, sudores, gratamque Deo libertatem laudat, atque ei acceptam refert renovatam patris senectutem, unde etiam rem ex sententia successuram sperat. « Senectus renovatur, mordus superatur, lecto affecti exiliunt, infirmi potentia accinguntur. Quæ res mihi conjecturam afferunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac patrem quidem, tum suo, tum nostro nomine babes, pulchrum universæ vitæ et venerandæ canitiei finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Ecclesia dimicationem. At certum habeo fore, ut precibus vestris, quibus fretus nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiorum eum valentioremque recipiamus. » Spes Gregorii irrita non fuit. « Fieri aliter non poterat, ut ipse ait (i), quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit. » Basilius electus fuit Cæsariensis episcopus, ordinatus. et in throno collocatus. Quibus peractis, Gregorius qui profectus fuerat, (j) vehiculo non secus ac mortuus feretro impositus, juvenis reddit, firmus ac valens, oculos erectos habens, a manuum impositione et unctione, addo etiam, et ab illius, qui ungebatur, capite roboratus. Hoc igitur ad priscas narrationes accedat, quod labor sanitatem affert, et animi alacritas mortuos excitat, et exilit senectus Spiritu delibuta. » Sic Basilius, Gregorii utriusque et sancti Eusebii Samosatensis opera, Ecclesiae Cæsariensis episcopatum suscepit anno 370, ut multis argumentis confirmat noster Prudentius Maran (k), post Petavium et Tillemontium: nec audiendi sunt Bollandistæ et Baronius, qui Basilium anno 369 ordinatum scribunt; multo autem magis repellendus est Pagius, qui ejus ordinationem ad annum usque 371 differt.

XII. Gregorius nec electioni Basilii interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se neglectum respondit.

Nemini dubium fuit, quin Gregorius, qui electioni Basilii non interfuerat, electo gratulaturus Cæsaream occurseret. Verum Christianæ modestiæ consulens, atque horum temporum invidiam fugiens, D represso amicum videndi desiderio, domi se continuit, datis interea litteris, quibus se summa perfusum lætitia fuisse fatetur (l), cum lucernam a Spiritu sancto victore supra candelabrum positam intellexit; simulque causas cur statim ad ipsum non advolaverit, exponit, ac ne id a se exposcat precatur. Gregorii orationes, seu excusationes non accepit Basilius, seque ab eo parvipendi ac negligi conquestus est. Basilii querelis sic peracute respondit (m): « Si nobis propterea succenses, quod te

(h) Ep. al. 29.

(i) Or. 43, n. 37.

(j) Ibid.

(k) Vita Bas. c. 15, p. 83.

(l) Ep. al. 24.

(m) Ep. al. 10.

nia, quam tua virtus meretur, suspicimus et admiramur, omnibus quoque mortalibus succensas eportet. Neque enim alias quisquam satis te laudavit, aut laudatur est, praeter te tuamque in diecado sublimitatem; si quidem fieri posset ut quispiam suas ipse laudes prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis, quia prius insaniam? At quod philosophamur indigatis? Liceret mihi cum bona tua venia dicere, hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius. » Cessit tandem Basilius, et amici prudentiam judicio suo comprobavit; quemadmodum cum postea Cæsaream venisset Gregorius (a), atque oblatam sibi ab amico insigniorem inter presbyteros sedem repudiasset, hoc factum non accusavit, sed laudavit Basilius.

XCLII. *De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victorianum reportat.*

Sub finem anni 371 videtur contigisse, quod de patris zelo narrat Gregorius (b), qui magna animi constantia et sese hæreticis opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus Nazianzenam Ecclesiæ suscepérunt, tanquam nos quoque, inquit Gregorius, in potestatem suam redacturi, aliisque jam fere omnibus servitute oppresiis adjuncturi. — « Imperatoriam impietatem » intelligi Valentem, qui, composita cum Gothis pace, ad impugnandam catholicam fidem imperii vires convitum, et hæretico aginine cinctus in Capadociam se contulit. Intentus potissimum erat Valentis arcus in Basilium; sed Cæsaream pennis, exente anno 371, vel inde forsitan discedens anno sequenti, Nazianzo iter habuit, confitumque senio aggressus est episcopum, qui gloriosum de eo triumphum reportavit. Magnam profectio in eo triumpho partem habuit Gregorius nosser, quod quidem ipse, vir licet modestissimus, facili coactus est, cum ait Gregorium patrem suum « magno adjumento » fuisse decertantibus Nazianzenis adversus imperatoriam impietatem, « tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, inquit Gregorius (c), de seipso loquens, quos, velut non ignavos ac degeneres catulos, in illos hæreticos velut in saevissimas feras immittiebat, ad pietatem nimisquam hac ratione nos exercens. »

XCLIV. *Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius.*

In egregio quoque Basili certamine adversus eundem imperatorem socius fuit Gregorius, ejusque consors in nobili triumpho quem de devictis et expugnatibus catholicæ fidei hostibus retulit exente anno 371 et ineunte anno 372. His certaminibus interfuisse Gregorium ex ipso discimus. Etenim se in ecclesiæ una cum Basilio ingressum testatur (d),

A ejusque voces audisse quas « Dei voces » appellare non dubitat, cum alloqueretur imperatorem qui semel et iterum in eam se contulerat, ut Basilii colloquio, quod jam pridem expetebat, frueretur. Nec vero tantum Basilii colloquialis cum imperatore, verum etiam habitis antea cum præfecto et præposito coquorum, qui artis sua gladios minabatur, « atque ad ignem sibi congruentem transmissus » est, ut festive jocatur Gregorius (e), concertationibus cum interfuisse certum nobis videtur. Eum invitaverat Basilius, ut sibi adesset ad propositum certamen, venturum se promiserat; itaque eum venisse pro certo habendum. Arbitratur Tillemontius matris Gregorii morbum attulisse moras, et causam fuisse cur a Basilio vocatus statim non venerit. Verum, ut omittam chariorem fuisse Gregorio Ecclesiæ utilitatem, quam ut, ea posthabita, ægrotanti matri assideret, atque ad defendendam Ecclesiam accurrere detrectaret; certe in his litteris, quibus nittitur Tillemontius, nihil legitur de gravissimis veniendi causis, nihil de Gregorii promissis, qui cum pugnandi tempus adesset, adfuturum se pollicitus fuerat; sed tantum desiderio videndi Basilium se teneri significat, cui satisfactum se ait (f), si sua mater Basili precibus sanetur. Quare hæc ad aliud tempus pertinet epistola; et quæcumque narrat Gregorius (g) de Basili prolixa et acri cum præfecto Modesto concertatione, suis ipse auribus credendus est hausisse.

CXCV. *In aliis Basili præliis partes suas agit Gregorius.*

Idem etiam dicendum de variis Basili præliis cum cæteris ab imperatore præmissis, sive « ex judicium classe », sive « ex militari ordine », sive « ex gynæco ». In his omnibus Basili socius fuit Gregorius, qui Izelus et alacer victoris latus cingebat, strenue commissas sibi a Basilio partes agens. Hanc namque, propter temporis angustias, rationem inierat Basilius, ut ipse quidem sibi verbi dispensationem vindicaret; Gregorio autem, quem ob nominis obscuritatem [sic loquitur vir modestus (h)], nemo esset accusaturus et in exsilium ejecturus, loquendi libertatem committeret. Atque ita, inquit, Evangelium nostrum firmum validumque erat, auxilio utriusque suffultum. Ex his in tueri licet quantos labores, quam difficultia ac periculosa onera sustinuerit Gregorius, cum adversarios minus adortus manusque cum illis conserens, acrius illorum in se odium excitavit. Plura de his dicere supervacaneum fuerit, cum nullus pene sit scriptor antiquus, qui præclara hæc Basili certamina, egregiamque ipsi a Gregorio præstitam in his certaminibus operam, non longius prosequatur. Verum lectoreni munitione volumus, recentiores, in

(a) Or. 43, n. 45.

(b) Or. 18, n. 57.

(c) Ibid.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Ibid., n. 47.

(f) Ep. 4.

(g) Or. 43, n. 48 et seq.

(h) Ibid., n. 47.

disponenda barum rerum serie, nonanquam ab errare. Ne Tillemontius quidem, quo non alter cauator ac diligentior, ab omni errore immunis est. Locus quidam Gregorii nostri minus recte intellectus in maximas angustias virum doctum conjecit. Postquam Gregorius retulit Valentem Basilii admiratione perculsum, veluisse ne vis ei inferretur, et dum dona offerret mirum in modum titubasse, cumque rursus in ecclesiam venisset, intra velum divinas Basilii voces audivisse; postquam, inquam, haec narravit Gregorius, sic prosequitur (a) : Αὐτὴν γίνεται τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμᾶς φίλανθρωπίας ἀρχή, καὶ κατάστασις πρώτη, τοῦτο τὸ λημμα τῆς τότε διοχούστης ἐπηρεάς τὸ πλεῖστον, ὥσπερ τὸ βέβημα δέλυσεν : « Hoc exstitit imperatoriae erga nos humanitatis et clementiae principium ; haec prima rerum sedatio, hæc occasio maximam impressionis illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac fluctus quosdam, fregit ac dissolvit. » Haec ad secundum Valentis in ecclesiam ingressum refert Tillemontius, indeque colligit Basilium ac omnes etiam Cappadociae Ecclesias reliquo Valentis imperatoris tempore, vel saltem diu satis post Valentis cum Basilio colloquium, pacem retinuisse. Verum pax illa nequaquam conciliari potest cum persecutione, quam post secundum Valentis in ecclesiam ingressum consecutam esse auctor est Gregorius. Conjecturis Tillemontius hanc difficultatem solvere nittitur. Sed quid conjecturis opus est, cum res per se plana sit et expedita ? Haec enim verba Gregorii : « Hoc fuit imperatoris erga nos humanitatis initium, haec prima rerum sedatio, » non ad Valentim intra velum cum Basilio colloquium, sed ad illam Basilii virtutis admirationem, qua percusus Valens vetuit ei vim afferri, referenda sunt : quod quidem ex tota rerum serie patet. Etenim Gregorius ait Valentem, auditis quæ gesserat Basilius, in tantam illius virtutis admirationem venisse, ut vim ei inferri vetusset, eique satisfaciendi causa in ecclesiam venerit, ubi ad solum Basilius conspectum contremuit, ac postea rediens longum videndi Basilius desiderium complevit. Quod ergo statim addit Gregorius, hanc primam fuisse tempestatis sedationem, referri debet ad jussum Valentis, qui miratus summan Basili constantiam in certamine adversus praefectum, quæ ipsi a praefecto narrata fuerat, ne vis illi inferretur vetuit, atque in ecclesiam se conferre et cum ipso colloqui statuit. Præterea idem probant hæc verba Gregorii : καὶ κατάστασις πρώτη, « hæc prima sedatio, » quæ Billius non reddidit. Certum namque est, tunc primum sedatam fuisse tempestatem, cum Valens vetuit ne vis Basilio inferretur, quod profecto vetuit priusquam in ecclesiam se conferret. Hæc monuisse sat est. Qui plura volet, legat *Vitam Basili* novæ operum sancti doctoris editioni præfixam, cap. 20, p. 104, n. 8.

(a) Or. 43, n. 55.
(b) Ep. al. 25.

A XCVI. Operam suam offert Basilio adversus Antimum Tyanensem.

Hic etiam legere licebit egregie tractata in capit. 23, quæcumque spectant orta, post Valentis discessum, inter sanctum Basilius et Anthimum Tyanensem episcopum dissidia, ex divisione Cappadocie in duas provincias; et quæ gessit Gregorius, uanici partes tueretur, et jura defendere contra Anthimum. Ubi primum Gregorius audiit Basilio molestias exhiberi, suam ei sponte operam obtulit (b) sequæ Cœsaream pollicitus est venturam, tum uerum consilio juvaret, tum ut contumelias cum et partiretur, quamvis pro certo haberet Basiliū nihil prorsus facturum quod philosophia sit indignum. Quæ verba satis indicant epistolam al. 25, scriptam fuisse hujus dissensionis causa, in qua non de fide aut doctrina agebatur, sed de redditu et sedis amplitudine. Divisionem civilem Cappadociae, quæ sub initium hiemis anni 372 instituta fuit, non statim secuta est ecclesiastice provinciae divisio, quæ non nisi post Valentis discessum, circa mensem Martium hujus anni, videtur contigisse. Tum vero Anthimus, Tyanensem civitatem, quæ secundæ Cappadocia metropolis facta fuerat, eodem jure in rebus ecclesiasticis esse debere contendit, easque parœcias, quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam sibi attinentes et a Basilio distractas, vindicavit. contra Basilius veteri consuetudini, atque huic divisioni, quæ olim a Patribus facta fuerat, inhærebat. Partes Anthimi sequebantur plerique Cappadocie episcopi : « Tres quidem erant causæ, inquit Gregorius (c), cur multi etiam ante parum leni et candido erga eum (Basilium) animo essent. Prima, quod in fidei negotio cum eo minime consentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, necessario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ipsis electione conceptum nondum omnino ex animis ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab eo gloria superari acerbissime ferrent; tametsi id confiteri turpissimum esset.... Ex hac contentione permulta mala partim jam accidebant, partim impendebant. Subtrahebantur conventus a novo metropolita. proventus diripiebantur, » etc.

XCVII. Gregorius Cœsaream venit, Basilio addit socium, et interest pugnæ prope Sasima contra Anthimum.

His auditis, Gregorius debitum huic temporis officium non prætermittit, suamque protinus, ut jam dictum, Basilio operam proficitur; quod amico pergratum fuit. Nec mora, Basilius rogat Gregorium ut quantocius ad se veniat; qui cum venisset, ambo simul profecti sunt ad montem Taurum, ubi locus quidam erat, sive ecclesia sub sancti Orestis nomine, unde annuos redditus capiebat Cœsariensis episcopus. Dum redirent, Anthimus, quem Taurici redditus maxime in furorem agebant, quippe quos in trans-

(c) Or. 43, n. 58.

in Cesarcam portari iniquo animo cernebat, cum predatoria manu angustias occupat; transeuntis Basili mulis, qui rebus ex Sancto Oreste perceptis conseruerant, iter intercludit, ne ultra progrederiantur. Comissa haec pugna prope Sasina. Nam Gregorius (a) non sine stomacho jocatur in Basilium, quod se Sasimorum episcopum constituisse, ut cum Anthimo bellum gereret, si quando is Basili mulos arriperet angustias tenens, et velut Amalec Israelem coercens. Datum se etiam Sasimis ait in carmine De vita sua, quia bellicam fortitudinem ad Basili cause defensionem ostenderat: quod argumento est cum pugnae prope Sasima interfuisse.

XCVIII. Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 372.

Istud tamen dissidium ad Ecclesiæ utilitatem convertit Basilius multiplicando episcopatus: « Ex quo, inquit Gregorius (b), tres præclarissimæ res secutæ sunt. Nam et animarum cura major suscepta est; et qualibet civitas proventus suos habuit; et bellum hac ratione compressum et extinctum est. » Harum in numero sedium episcopalium, quas erexit Basilius, fuere Sasima, ignobilis quidem locus, cui Gregorium nostrum præflicere episcopum statuit; cumque reluctantem, atque episcopale onus reformidantem ac prorsus fugientem cedere, et, si minus animum, saltē caput ordinationi submittere, adjuvante Gregorii patre, compulit. Hæc ordinatio non Cæsareæ, ut vult doctissimus Tillemontius, sed Nazanzi peracta est, ut ipse testatur Gregorius (c), qui Basilium venisse Nazianzum manifeste asserit: « Sed venit ad nos amicorum charissimus Basilius, » etc. Αλλ' ἔκει τὸν φελωνὸν φύλατος Βασιλέως. Tum narrat, quomodo, patre Basilium adjuvante, deceptus fuerit. Præterea, quo die ordinatus est, orationem coram patre et Basilio aliisque episcopis, qui eum ordinaverant, habuit. Quis credat Gregorium patrem senio confectum Cæsaream venisse hujus ordinacionis causa; aut si venerit, id silentio pretermisserum fuisse Gregorium, qui simile patris iter, Basili causa susceptum, ut summæ animi formidinis in effeto corpore specimen admiratur? Ordinatus est Gregorius Sasimorum episcopus ante Pascha, quod anno 372 incidit in diem vii Aprilis: siquidem sanctus Eusebius Samosatensis, litteris paucis post Pascha anni illius datis respondens, hanc sibi ordinationem non placuisse significat.

XCI. Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilius.

Per paucis post ordinationem diebus, Gregorium nostrum invisit Gregorius Nyssenus, ab amico missus, ut cognominem suum solaretur. Hunc amicum esse sanctum Eusebium Samosatenum aut sanctum Meletium arbitratur Tillemontius: verum is amicus non alius est quam ipse Basilius. Postquam enim Gregorius in orationis exordio, quam coram Nys-

A seno habuit, sibi amicum ab amico venire dixit, ab auditoribus postulat num rem clarius exponi ve- lint, et statim Moysen et Aaron in medium profert; iisque peracule inter se comparatis, iterum postulat, annon perspicue cognominem suum, id est Gre- gorium, et unauimem, id est Basilium, oratio ef- finxerit: « Horum alter, inquit (d), nos unxit, et latentes in medium produxit.... non ut dignum erat, eo spiritu qui in ipso est.... Alter venit ut nos con- soletur, ac confirmet, spirituque mansuescat. » Cum ergo missus sit a Basilio Gregorius Nyssenus, quod manifestum est ex dictis, advenire non potuit po- stridie ordinationis, ut Bafonio visum est, atque perperam legitur apud Billium in interpretatione tituli orationis undecimæ: verumtamen paucioribus post ordinationem diebus advenit. In ista oratione, ut in ea quam ante coram Basilio habuerat, vim sibi illatam conqueritur, sed tamen obsequium suum proficitur. Dolet quod Nyssenus serius venerit, veluti post cladem auxilium, post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina: verum se nunc cedere et fiduciam concipere declarat, quod argu- mento est hanc habitam orationem priusquam fuga elapsus in soliditudinem se contulerit.

C. Querela Basili contra Gregorium, et Gregorii contra Basiliū.

Vix Nyssenus Nazianzo discesserat, cum Grego- rius deceptum se esse sentiens, fugit iterum, soli- tudinique deliciis perfruitur. Basilius consilia sua conspiciens Gregorii fuga penitus corruere, cum eo graviter expostulavit. At Gregorius jam altum gerens cordi insulcum vulnus, ex quo per vim ordinatus fuerat a Basilio, non minus acriter re- spondit. Hinc illæ litteræ, haud quidem jocose ut antea, sed stomachosæ ac vehementes, ultro citro- que datæ, quibus, dum suam quisque causam tue- tur, suas etiam animis coelestibus esse iras docent; quæ si longius processissent, non tam perfectum Christianæ amicitiae exemplar in Basilio et Grego- rio haberemus.

CI, CII. Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilius.

Acceptis Basili litteris, rescripsit atque his ver- bis exorsus est Gregorius (e): « Desinesne tandem nos maledictis incessere, ut insolos ac rusticos, et ab amicis inopes, et ne vita quidem dignos, quoniam ea, quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus?.... Fraudem in quam inducti sumus, serius quidem quam oportuit, sed tamen aliquando agno- vimus. Atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit... Hoc omnium, quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimisrum quod iidem et injuria afficiuntur, et accusantur. » Vituperationem non effugit Basilius, quod fidissi- mun amicum ac optime de se meritum in episco-

(a) Or. 43, n. 58.

(b) Ibid., n. 59.

(c) Carm. De vita sua, v. 589.

(d) Or. 41, n. 3.

(e) Ep. al. 31.

pales curas, præter ipsius voluntatem, conjecisset: A CIII. *Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instanti, coram utroque habet orationem.*

et quod minus excusatione dignum erat, virum pietate et eloquentia insignem, qui Ecclesiæ egregiam dare operam poterat, in obscurissimum angulum ac omnibus vitæ commodis destitutum relegasset. Objiciebant alii aliud quidpiam, prout vel moribus comparati erant, vel Gregorii causa irascabantur: « benignissimi autem » quique negleclum et contemptum a Basilio fuisse Gregorium, et postquam ipsius opera usus fuerat, veluti vas quoddam ignobile projectum. Declarat Gregorius (a) se arma ferre non posse, et « pro lactentibus et avibus tanquam pro animabus et cauonibus digladiarj. » Rogat ut ipse cum Anthimō bellum gerat, ac sibi omnium rerum loco quietem concedat. Demum his verbis, quæ ejus dolorem maxime indicant, epistolam claudit: « Quocire tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahit; nec amicitiam, nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiorem habens, nec quæ ex his rebus hominum de te opinio futura sit, quidquam curans, seu uni duntaxat te Spiritui addicens. Nos vero id duntaxat lucri ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quidquam præferamus. » Haud equidem crediderim ea ingessisse Basilium maledicta, quæ prioribus epistola verbis continentur; sed ea ex ejus dictis consequi Gregorius præ nimio dolore existimavit. Scriptam hanc epistolam, non tantum post ordinationem, sed etiam post fugam inde patet, quod Gregorius fraudem sibi factam se sensisse dicat, atque omnium rerum loco quietem sibi a Basilio concedi postulet. Ipsa etiam maledicta, quibus se petitum a Basilio queritur, eum jam fugisse probant. Scripta quoque in secessu epistola tricesima secunda (b), in qua indignatur Gregorius se inertiae accusari quia Sasima non accepit, otio et quiete unice se gloriari profitetur.

Inter hæc jurgia scriptam arbitratur Tillemontius epistolam Gregorii ad Nicobolum (c); sed immerrito. Mittens Gregorius Nicobulo litteras Basili cum suis, his quæ Basili erant priore loco positis, suas subjunxit, sese quidem cum Basilio ubique coniungi volens, sed eum sibi anteponens. Minus videatur intellexisse Tillemontius (d) hæc verba: « Cum Basilium Magnum mihi semper prætulerim, tame si illi contrarium videatur: tum nunc quoque præfero, » etc., id est, inquit Billius, « tame si ille me sibi anteferat. » Non enim hæc verba ita accipienda sunt, quasi Basilium existimet Gregorius plus sibi tribuere quam ipsi.

^a Psal. xxxiii, 3. ^b Psal. lxxvi, 3.

(a) Epist. al. 31.

(b) Ep. al. 32.

(c) Ep. al. 2.

(d) In Bas., p. 179.

E solitudine, in quam se post ordinationem receperat Gregorius, cito retractus est jubente patre c instanti Basilio; quapropter in oratione (e), quar post redditum coram utroque habuit, eo utitur exordio: « Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vincitus iu Christo, non ferreis catenis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. » Alicunde se venire hi verbis declarat Gregorius; proinde hæc oratio non statim post ordinationem, ut visum est Tillémontio habita, sed post redditum ex fuga. Deinde addit santea aliis omnia reliquisse, et secum philosopha retur, et Eliæ Carmeluni ac Joannis desertum cogitasse; quod ei dicere non licuit quo die ordinatus fuit Sasimorum episcopus, si quidem hanc ordinationem non solitudo, sed impensus in juvando patre sacerdotii labor subsecutus est. Præterea disertus verbi solitudinem, in quam se receperat, indicat cum ait (f) se, « ne his quidem sui amantissimis a fratribus sermones impertire sustinuisse, ut al omni negotio feriat secum philosopharetur. Quid plura? Recitat (g) quidquid post ordinatio nem præ dolore in Basiliū asperius dixerat: « Jam enim iram abijicio, audiant mansueti et latentur » manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placidum vultu conspicio, ac Spiritui arrideo, mibique comotum pectus sedatur, redditque ratio; atque amicitia, instar flammæ consopitæ et extinctæ, rursus ex parvo igniculo reviviscait et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate affliciebatur in me spiritus meus ⁴⁴. Dixi, nunquam in posterum amicitia fidem habeo. » Nulla sane ante ordinationem jurgii causa Basilium inter et Gregorium existit; sola ordinatio rixas movit: hæc verba, quæ fatetur se dixisse Gregorius, « nunquam in posterum amicitia fidem habeo, » leguntur ad calorem epistolæ tricesimæ primæ, quam post abjectum regendæ Sasimorum Ecclesiæ consilium scripsit. Quæ quidem omnia, orationem nunc decimam habent non fuisse post ordinationem, sed postquam ex fuga rediit Gregorius, manifeste demonstrant.

CIV. *Gregorius in oratione sua mutatum se proficeret. Anthimus in suas partes Gregorium perterritus frustra conatur.*

In ea oratione sinceram mutationem proficeret Gregorius, rataque omnia habet, ac tandem Ecclesiæ sibi commisso gubernacula capescere in animum videtur induxisse. Itaque Sasima ire constituit, sed priusquam ad iter se accingeret, Doaris, quæ nova Cappadociæ civitas erat, Eulalium episcopum una

(e) Or. 10, n. 1.

(f) Ibid.

(g) Ibid., n. 2.

cum Gregorio patre aliisque nonnullis episcopis ordinavit, tumque orationem habuit quæ nunc tertia decima est. Hæc vero cum fuerent absente ac forte etiam ignorante Basilio, qui se pro metropolita et capite utriusque Cappadociæ adversus Anthimum gerebat, neendum finita esset controversia, verendum erat ne ordinationem istam velut in consummatione sui factam hanc æquo ille animo interpretabatur. Occurrit amici querelis Gregorius his verbis (a) : « Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati presidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus... Sacerdotes et præsules augere studiuimus, non subtrahere; haereticos evertere, non orthodoxos immuovere. » Cum Gregorius Sasima aut venisset, aut venire pararet, sua ejus consilium diligentia præcipuerat Anthimus, et Sasimorum paludes ante occupaverat. Quineam prohibenti et comminanti Gregorio, conviciis probrisque refertam scripsit epistolam, veluti triumphum in victum canens. Fortissimus Anthimus ad nos, » inquit Gregorius (b), « cum episcopis quibusdam venit; sive ut patrem meum inviseret (nam id quoque præ se feret), sive ut quæ egit ageret. Cumque multis modis animum nostrum tentasset, parœcias commemorans, et Sasimenses paludes, et nostram ordinationem, nunc blande alloquens, nunc postulans, nunc minas intentans, nunc expostulans, nunc laudans, nunc vituperans, variis denique orationis circulis, strophis atque ambagibus utens, tanquam ipse solus nobis ob oculos proponendus esset, utaque metropolis, utpote major ac præstantior. » Hec Anthimus, qui, cum nulla in re cedere Gregorium consperasset, rebus infectis iratus abscessit, Basiliūm ci veluti *Philippismum* quemdam exprobrans. Non multo post, Gregorium ad synodum vocavit Anthimus; quod cum Gregorio permotus esset, atque injuriam fieri clamaret, Anthimus eum rogavit, ut saltem ejus opera Basilius ad deliberandum ea de re secum adduceretur. Id pollicitus est Gregorius, et scripsit Basilio, rem totam ejus judicio permittebas. Ita Gregorii litteræ ad nos non pervenerunt.

CV. *Nobis Basiliū quarelās alīs Gregorius auerelis repellit.*

Quamvis Basiliū causam strenue salus, ut videtur, defendisset Gregorius, illius tamen litteris offensus est Basilius, et cum eo jurgavit quasi Anthimo fueret. Iis verbis respondit Gregorius (c), jocando quidem, sed acriter carpendo Basiliū : « Quam ferreter, et equinorum pullorum more, exsilis in tuis litteris! Nec mirum te ad gloriam nuper eveniū ostentare nobis velle quam gloriam nactus sis, ut hæ ratione te ipsum augustiorem reddas, quemadmodum pictores, qui eximiæ formas depin-

(a) Or. 13, n. 2.
 (b) Epist. al. 33.
 (c) Epist. al. 33.

A gunt. » Deinde breviter exponit quid ejus causa gesserit, æquumque non esse demonstrat, ut cum Basiliū causa in offensionem Anthimo venerit, Basilio displiceat veluti in Anthimum propensior. Denique sic epistolam claudit : « Quod si ostentationis gloriæque nimio studio teneris, atque e loco superiore nos alloqueris, velut metropolitanus parvæ civitatis incolas, vel etiam nullius, nobis quoque supercilium est, quod opponamus. Hoc enim omnibus facillimum est, ac fortasse æquius. »

CVI. *Abjectis Sasimis Gregorius repetit soliditudinem.*

Ceterum propositam ab Anthimo conditionem, ut de restituenda pace communis iniiretur delibera-
 B ratio, non repudiavit Basilius, imo libenter accepit. Interea Gregorius, cum nullum sibi ad capessendam sedem, quam occupaverat atque armatis militibus tuebatur Anthimus, accessum patere cernere, ac nollet obscura spe et æcœa exspectatione exitus deliberationis de pace componenda pendere, amatam diuque optatam soliditudinem repetit. Gregorius presbyter in ipsis *Vita* scribit eum ad ægrotorum domicilium confugisse, elç ψροτιστήπτον ἀσθενῶν καταφέύετ. Tum addit : « Ferunt autem eum, nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam aliud eorum, quæ apud episcopos in more et instituto posita sunt, Sasimis peregrisse; verum simul aliquis episcopus ordinatus fuit, fugam animo concepisse. »

Sic tam grave onus excusit Gregorius, sic invisa abjecit Sasima, qua: tot ei molestias, et quas nulla unquam dies, quoad vixit, exhauste potuit, pepererunt : Sasima, inquam, ex quibus Gregorio, ut ipsius verbis utar (d), « omnis vita inconstantia et perturbatio manavit. » Quis et qualis ille sit locus, Gregorii calamitatibus, quarum sons et origo fuit, atque etiam carminibus tam famosus, ex ipso Gregorio discimus.

CVII. *Sasimorum descriptio.*

*Statio quædam est in medio perulgata río,
 In terra Cappadocum, quæ scinditur in triplcem viam.
 Sine aqua, sine virore, nihil habens liberale,
 Horridus valde et angustus pagus.
 Omnia hic pulvis, et strepitus, et currus,
 Lamenta, ejulatus, exactores, tormenta, compedes;
 Populus vero, quotquot peregrini et errores.
 Hæc erat Sasimorum meorum Ecclesia.....
 Quid igitur, per Deum, facere me aequum fuit?
 Contentum esse? maiorum excipere incursus,
 Ense feriri, suffocari luto?
 Nec habere ubi hoc senium collocem,
 Dum semper lecto per vim exturbor?
 Nec panem habiturus eram, quem hospiti frange-
 rem.....]
 Rursus fugitivus quidam et cursor in montem,
 Surripiens amicum vilæ genus, delicias meas.
 Sed quid sum lucratus? non enim constans fugitivus
 Eram, ut appareat. Sed cum omnia perferre sciām,
 In hoc uno ignavus sum: patris iram non sero (e), etc*

(d) Or. 43, n. 50.

(e) Carm. *De Vita sua*, v. 489 et seq.

CVIII. *Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.*

Itaque Gregorius, abjectis Sasimis, in solitudinem sese recepit; sed aliud ipsi subeundum fuit certamen cum patre, qui cum ab eo ut Sasima teneret obtinere nullatenus potuisse, saltem precibus jussisque est consecutus ut Nazianzum rediret, eamque Ecclesiam, cui regendæ per ætatem imperat, administrandam susciperet. Ea autem lege vicariam præfecturam Nazianzenæ Ecclesiæ, con gente patre, suscepit ut tantummodo his nexibus teneretur obligatus, dum pater superstes esset; eo autem e vivis sublato, sibi liberum esset abire quo vellet. His ipse testatur verbis in oratione, quam ad populum Nazianzenum habuit (a): « Nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non incommodus e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, eum eo consultantem.... Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem, atque hoc est animi mei arcanum. » In carmine *De vita sua* Nazianzenam Ecclesiam se suscepisse jussu parentis declarat, ita secum reputantem ac dicentem (b):

*Neque enim res ista invitum me constringet,
Qui nec illa denuntiatione, nec illo promissa teneo:*

*Οὐ γὰρ καθέξει τοῦτ', ξφην, δχοτδ με,
Ὄρ οὐτε κήλουμα, οὐθ' ὑπόσχεσις κρατεῖ.
Οὐτεώς αὐτήτη με ρικήσας φύδος.*

Sic me victrix formido reduxit.

Ex hac Gregorii præfectura, qua, patre admittente, invitus administrandæ Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, non pauci eum hujus Ecclesiæ ordinatum fuisse episcopum arbitrati sunt. Sed quidquid ea de re scripsierint veteres ac recentiores, locupletior non est alias testis quam Gregorius; nec alii ulli major quam ipsi fides habenda est. Ille ipsius sunt ad Gregorium Nyssenum scribentis verba (c): « Inter omnes etenim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse, tametsi in patris reverentiam, et eorum qui suplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus præfecturam quasi hospites suscepimus, » etc.

CIX. *Gregorius Basiliū defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset.*

Post susceptam a Gregorio Ecclesiæ Nazianzenæ administrationem, habitamque orationem duodecimam, contigisse videtur iugium quod inter ipsum et quemdam monachum exstitit de Basilio. Rem sic narrat Gregorius in epistola al. 26: « Convivium quoddam erat, in quo plurimi clarissimi viri nobisque amicitia conjuncti accumbebant, atque inter eos vir

(a) *Or. 12, n. 5 et 6.* (b) *V. 523.* (c) *Epist. al. 42.*

A quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum ad pocula ventum erat, cum, ut in conviviis fieri solet, de nobis sermo excitatur. Omnibus porro virtutes tuas amplissimis laudibus effarentibus, nosque etiam, ut iisdem vitæ studiis dedicatos, adjungentibus... indigne tulit hic philosophus. Et quidnam hoc est, inquit, admodum furiose exclamans, o viri, quam valde mendaces et adulatores estis! Cætera quidem laudentur sane viri illi, si ita lubet, nihil repugno: verum quod maximum est, illis non concédam. Orthodoxæ nomine frustra laudatus Basilius, frustra Gregorius; ille, quia sermonibus suis veritatem prodit; hic, quia patientia sua eamdem simul prodit. » Tum his Gregorius conviciatorem verbis redarguit: « Unde hoc, o homo vane, atque arrogantiæ nomine, nova Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promulgator venis? Sicciñe tantarum rerum judicem te ipsum efficies? Tum ille: ex Eupsychii martyris synodo nunc venio, eamque dicti mei testem habeo (sic enim res se habebat), atque illuc Basiliū Magnum audivi, de Patre quidem et Filio optime et perfectissime, atque ut vix quisquam alius facile queat, disserentem: Spiritum sanctum autem convellentem ac distorquentem, » etc. Igitur philosophus ille Basiliū vituperabat eo quod Spiritum sanctum Deum non appellasset concionando; ac veluti a veritate declinaret, eamque politice magis quam pie prædicaret. Basiliū partes strenue defendit C Gregorius, causasque reddidit cur Spiritum sanctum expresse et palam Deum non diceret; quamvis eum esse Deum, non secus ac Filium, crederet, ac verbis etiam ostenderet, nimirum in insidiis esse hereticos, observantes si quam ex ejus ore nudam voce possent arripere, ut eo ejecto Ecclesiam occurrent, cæterasque Ecclesiæ popularentur; itaque satius esse unam vocem, sententia in tuto posita, prætermittere, quam Ecclesiam in tantum discrimen adducere. Temperamentum istud, quod probavit postea Magnus Athanasius, iis qui aderant dispicuit, ipsumque Gregorium clamoribus insectati sunt, ut ignaviae magis quam sanæ doctrinæ consulentes.

D CX. CXI. *Gregorius Basilio controversiam ejus causa suspectam significat, rogans ut ipse doceat quousque liceat uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilius.*

Datis ad Basiliū litteris, rem totam narravit Gregorius, rogans ut doceret quousque in disputatione de Spiritus sancti divinitate prepredi, quasque voces usurpare, et quousque œconomia uti liceret; haud equidem sua causa, qui omnium esset misericordius et stolidissimus, si dubitaret de Basiliū sententia, sed ut contradicentes responderet. Has Gregorii litteras, tametsi adhibita cautione quanto maxima, omnibusque honoris atque amoris significationibus referitas, pejorem in partem accepit Ba-

gilius; qui etiam Gregorio respondens, mirari se ait, non quod monachus hoc dixisset, sed quod germanissimos suos fratres, suos et amicos auditores habuisset ac discipulos. His respondere designatur, et cum Gregorio expositulat, quod ad se non veniat; aditum enim non habituras calumnias, si magnam anni partem simul traducerent. Quanto in honore esset apud Basiliū Gregorius ex hac per honorifica eum invitandi ratione liquet: « Si enim tantum appareas, inquit, suppresses ipsius impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse, » etc.

CXII. Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offendit.

Basilio rescripsit Gregorius, ipsum immerito offendit fuisse litteris suis, non malo et subdolo, sed simplici animo, et ea qua solebat benevolentia scriptis; eumque admonuit satius fuisse incommode medicinam afferre, quam consilium danti succensere. Cæterum se venturum promittit, et Basilio duce libenter dimicaturum: « Quis enim, inquit (a), langueat, imo quis non magno et fidenti animo futurus sit, te duce ac socio de veritate disputans, atque contendens? »

CXIII. Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilius, ut veniat auxilium laturus.

Existimat vir clarissimus Tillemontius, quem sequitur noster Prudentius Maranus (b), contentionem Gregorium inter et monachum Basilio crimen prodice veritatis inferentem, contigisse anno 371: suam viri docti opinionem confirmant his Basiliī verbis (c), quibus Gregorium rogat ut veniat auxilium laturus contra hostem qui bellum inferebat: « Ipse vero exorari te sine, ut nobiscum ad propositum certamen allabores, ac nobiscum occurras ei, qui bellum nobis infert. Si enim tantum appareas, suppresses ipsius impetum, » etc. Hostem hunc non aliud esse quam Valentem contendunt. « Nullum enim aliud tempus occurrit, inquit noster Prudentius, in quo instantem hostem exspectaverit Basilius, et exsilium aut aliquid gravius ex prælio speraverit. Appropinquantem Valentis adventum designat Gregorius (d) cum sit in convivio, « ingens circa Basiliū esse bellum, vicinis omnibus captis et subjugatis. » Praeterea, si jam Basilius cum Valente pugnasset, num ignorare crimen futuri prælii promissione refellere (e)? Quibus enim illius fidem præterita certamina non approbassent, multo minus nondum commissa approbarent. Aliam rationem addit Tillemontius, scilicet Basiliū post Sasimenses molestias dicere non posuisse: se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscientum. » Verum haec rationem ipse noster Prudentius, quavis idem sentiat ac Tillemontius, refellit.

(a) Epist. al. 27.

(b) *Vita Basili.*, p. 96.

(c) Bas. ep. 71, p. 164.

(d) *Vita Bas.*, p. 96.

A Sed non video, inquit, cur Basilius etiam post turbas Sasimenses hanc amicitiae nunquam violata laudem sibi vindicare non potuerit, cum præsertim Gregorius pluribus locis dicat amicitiam hac in re Basiliū spiritui posthabuisse. » Sic in oratione *De laudibus Basiliī* loquens de turbis Sasimensis, quas nondum pectore excusserat: « Nisi quis tamen, inquit (f), hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitiae officia, quæ alioqui sancte colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum anteponi oportebat. » In altera oratione coram Basilio: « Quandoquidem, inquit Gregorius (g), ut nos pluris fortasse, quam alias omnes ducis; ita rursum Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentum in terra defossum atque obrutum latere, » etc. Potuit ergo Basilius, etiam post Sasimenses turbas, dicere se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscientum. » Et certe id dicere licuit Gregorio, cui acerbiora in Basiliū verba excidere: quanto magis Basilio?

CXIV. Ille hostis, non Valens.

Nunc vero expendendum, an hostis qui bellum inferebat Basilio, is Valens imperator esset; an certamen, ad quod Basilius Gregorium accercebatur, ut una secum pugnaret, illud fuerit certamen, quod imminentere sibi ex adventu Cæsaream Valente arbitrabatur. Id quidem volunt doctissimus Tillemontius et noster Prudentius, quos, ob egregias virtutes et scientiam singularem, observantia quam maxima colimus. Hic tamen ab eorum opinione discedimus; neque enim Gregorii et Basiliī verba de Valente debere intelligi nobis videntur. Basilius ad certamen contra hostem advocabas Gregorium, his eum verbis compellat. « Si enim tantum appareas, ipsius suppresses impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant, dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse. » Itane, amabo, scribere, et hæc de Valentis impetu dicere licuit Basilio? An vero Basilius unquam existimavit Gregorium, vel imperatori, vel præfecto, vel coquorum magistro, adeo aut terribilem aut acceptum esse, ut vel auctoritate vel gratia, imo sola sui præsentia, et cum Basilio societate, tantos confestim impetus retardare, ne dicam « dissipare » penitus posset? Quin bis certaminibus cum præfectis ab imperatore præmissis, et cum ipso Valente adfuit Gregorius: quid porro tale præstitit, quale præstitorum confidit Basilius?

CXV. Eustathius Sebasterius intelligendus est Basilio insensus.

Non ergo de Valente intelligenda sunt Basiliī verba, sed de ejus suffraganeis aliisque episcopis.

(e) Epist. al. 26.

(f) Or. 43, n. 59.

(g) Or. 10, n. 5.

stratum fuit, et si quid superest dicendum, in prole gomenis tomī secundi addetur.

Orationibus illis ad finem perductis, (a) cum Basilius Cæsaream venisset, atque ab Eusebio civitatis episcopo, mense Septembri anni 364, presbyter creatus esset, dolorem inde conceptum, datis ad Gregorium litteris, significavit; cui Gregorius ita respondit (b): « Epistolæ tuæ procœnum laudo. Quid autem tuorum non est laudandum? Ac tu captus es, quemadmodum nos quoque circumscripti: quandoquidem ad presbyteri gradum pertracti sumus... Hoc non fieri fortasse quidem præstilisset... Quoniam autem factum est, ferre necesse est, ut mihi quidem videtur, ac præsertim ob tempus istud, quod multas nobis hæreticorum linguis invehit. » Hoc tempus ad Valentini imperatoris initia referendum esse, cum scilicet Ariani ejus patrocinio freti omnia ex arbitrio suo successura sperarent, auctor *Vitæ sancti Basillii* (c) certissimis argumentis comprobavit. Non multo post evenere Basiliū cum Eusebio episcopo suo simulantes, antea memoratae; quarum quidem componendarū hæc fuit occasio.

LXXXIII. *Ad spiritualem conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.*

Gregorius ab Eusebio ad aliquem conventum spiritualem, sive diem festum, per honorifice vocatus rescripsit (d), et de illata Basilio injuria libere conquestus est. « Honore quidem me abs te affici hætor... Verum contumeliam charissimo fratri Basilio a tua pietate illatam esse, atque etiamnum inferri moleste fero... Tu dum eo contempto nos honore afficias, perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis parientes pingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obtemperandum putabis, hoc facies. Ut autem obtemperes, abs te peto atque contendō: æquum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis. Nos autem sequemur, quemadmodum umbræ corpora, utpote parvi et ad pacem propensiores. » In contumeliam accepit Eusebius libertatem Gregorii, qui rescripsit (e), se non contumeliose, sed accommodate ad leges spiritus, scripsisse; æquum enim esse, ut sibi Eusebius, quamvis gradu superior sit, justam libertatem concedat. Mox in alia epistola (f) Eusebio significavit Gregorius, se nullam animo offenditionem suscepisse; sed etiamsi suscepisse, libenter depositurum cum videat feras in Ecclesiam irruentes, et generose resistente Eusebium; cui se venturum, si ita ipsi videatur, promittit, ut cum eo adversus hæreticos pugnet.

LXXXIV. *Inter Eusebium et Basiliū pacem componebit Gregorius.*

Non ingratam fore operam suam Eusebio certior factus Gregorius, ad eum illico se contulit; cumque

(a) *Vita Basil.*, c. 9, n. 11.

(b) *Epist.* al. 11.

(c) *Cap.* 4, n. 1.

(d) *Epist.* al. 20.

A ipsum tempore mollitum, ut ferrum igne, et ad reddendam Basilio benevolentiam propendere, imo ad scribendum ut eum placaret, baud dubitis testimoniis intellexisset, id amico quantocius significavit, atque eum hortatus est Gregorius, ut episcopum occuparet, aut adveniendo aut scribendo, simulque itineris se comitem futurum pollicetur. Annuit Basilius, et confessim eum Gregorius (g) e Pontica solitudine in arenam certaminis educit. Tam prudenti consilio, de Basilio, de Eusebio, de Ecclesia Cæsariensi optime meritus est Gregorius; extinctæ namque sunt simulantes, instaurata concordia, profligati Ariani, qui cum alias jam Ecclesias vicissent, alias oppugnabant, alias victuros se sperabant; nec ulla re magis ad speni evertendæ Cæsareæ, cui Valens B imperator agmine Arianorum episcoporum stipatus imminebat anno 365, erigebantur, quam Basiliū absentia et ducis imperitia. Reportata ex Valente Arianisque episcopis Victoria, cuius pars magna fuit ipse Gregorius, Basiliū cum Eusebio tam arcte conjunxit, ut nec episcopo molestum esset ab eo, quem dignitate supererat, scientia et eloquentia et consilio et virtute supererat; nec Basilius ideo episcopum minus coleret et observaret, quod eo tot esset partibus superior ac præstantior. Tillemontius, Hermantius, Pagius, Baronius, Bollandistæ, alii alii annis hæc contigisse arbitrantur. Nos vero cum novissimo Basiliū epistolarum editore, Basiliū anno 364, vel ineunte 365, secessisse, et eodem anno Gregorii operam et consilio Cæsaream rediisse, ac de Valente Arianoque agmine victoram reportasse existimamus.

LXXXV. *Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.*

Non diurna fuit hæc postrema Gregorii in Pontica solitudine commoratio, cuius nequidem mentionem facit in carmine *De vita sua*. Neque enim tam necessario filii auxilio proiecta parentum ætas longo tempore destitui patiebatur, atque etiam frequentes morbi, quibus eorum senectus patebat; quique Gregorium domo exire non sinebant; vel cum, si quando aberat, revocabant. Sic Basilio instanti ut in solitudinem se conferret, excusat se, morbum matris afferens. Assidemus enim, inquit (h), dominae matri, gravi jampridem morbo laboranti. Quam si non dubio et ancipiiti statu relicturi sumus, tua praesentia mihi crede haudquam carebimus. Gravem quoque patris morbum in oratione decima octava, qua laudes ejus prosequitur, narrat; quo singulari Dei beneficio repente liberatus est, adeo ut quo die moriturus putabatur, consurgens synaxis cum populo celebraverit. In eadem oratione, matrem gravi morbo laborantem, insperato nec minori miraculo, ut quoddam visum ei divinitus ostensum docuit, ab ea ægritudine qua detinebatur, reseru convaluisse.

(e) *Ep. al.* 169.

(f) *Al.* 170.

(g) *Ep. al.* 19.

(h) *Epist.* al. 4.

LXXXVI. *Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negotiis.*

Si parentibus senio consectis, atque graviter interdum ægrotantibus, curam sollicitudinemque frequenter impendere coactus est Gregorius; longe graviores curas, seu molestias ipsi Cæsarii fratris, thesaurorum præpositi in Bithynia, mors attulit. Cum Nicæa, terræ motu longe post hominum memoriæ maximæ, tota pene subversa est die undecima Octobris anni 568, solus ex viris insignibus, aut tente cum admodum paucis, mirabili divinae providentiae beneficio Cæsarius incolumis evaserat. At non di vitam produxit, quippe mortuus eodem anno desinente, vel incipiente proximo, seu 25 Januarii 569, ut volunt Bollandistæ. Cæsarii obitu, Gregorius, cui rei familiaris cura incumbebat, invisis negotiis obrutus fuit. Cum enim munere publico fungeretur Cæsarius, quo tempore mortuus est, suaque omnia pauperibus eroganda reliquisset, mox ut extrellum halitum efflavit, « (a) Hostes, » nempe curiales illi harpagones, « imperium fecerunt, ejusque facultates liberrime et insolentissime diripuerunt. Era thesacrorum custos, » ait Gregorius (b); « inde autem in munere moritur, canumque multitudine assilit in defuncti pecuniam; et quidquid reliquerat, omnia dilacerant famuli, extranei, amici. Quis enim collapsam non prædatur querum? » Basilius, qui res Gregorii suas esse ducebat, scribens Sophronio Constantinopolis præfecto (c), narrat mortui pretiosissima quæque servos aliosque homines servis non meliores diripuisse, et paucissima parentibus reservata, quæ statim pauperibus erogata fuerunt ex mortui voluntate, qui moriens dixerat: « Mea omnia volo esse pauperum. » Addit Basilius, plurimos prodiisse commentitios creditores, qui Cæsarium a se pecuniam accepisse dicerent; quibus numeratum fuerat quidquid petebant, unde nonnullos paenitental quod plus non petiissent: at crescente ejusmodi sycophantarum numero, negare quod petebant necesse fuisse; repulsam passos lites intulisse, ac Gregorium in maximas ærumnas conjectum, a quibus ut extimatur, Sophronium rogat Basilius. De Cæsarii pietate, rebus gestis, eruditione, etc., dicendi forsitan hic locus esset; sed de his satis Gregorius in oratione quam de eo habuit coram parentibus. Hanc legat lector, si velit. Gorgonæ sororis, aliquanto post Cæsarium e vivis sublatæ, præstantissimas virtutes oratione funebri similiter oraavil.

LXXXVII. *Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit.*

Anno 570, Gregorius singularem in re maximi momenti prudentiam animique fortitudinem ostendit, ac perruptis omnibus quæ obstabant, ad felicem exitum rem perduxit. Ipsius enim potissimum

A opera Basilium Cæsareæ episcopum electum fuisse constat. Nemo quidem tanta sede dignior erat Basilio, cuius administrandæ jam plurimas partes ab Eusebio sibi commissas sustinuerat. Quanta ipsius pietas, quam eximia doctrina, quanta demum essent merita in Ecclesiam Cæsariensem, neminem latebat. Veromitamen plurima obstitare, quæ ni sua Gregorius prudentia removisset, in irritum res cœsisset. Basilius ipse, cum media jam morte Eusebius teneretur, ne suspicatus quidem in se oculos conjectum iri, amicum suum Gregorium accersivit, his verbis scribens, ac veluti ipse extremos spiritus ageret, atque supremum vale moriens amico dicere cuperet. Gregorius, acceptis litteris, vim lacrymarum profudit, ingemuit, et ad iter se accinxit. Verum cum postea episcopos ad urbem accurrere sensisset, Basilius consilium intellexit, navigii proram convertit, ac proficiisci detrectavit. Tum datis ad Basilium litteris, quam incaute se gereret libere significavit. « Videris tu quidem mihi, inquit (d), viri constantis et solidi atque animi firmitate prædicti existimationem habere: multa tamen simpliciter magis quam caute et circumscripte consultare atque exequi. Nam qui a virtu liber est, is quoque ad suspiciendum vitium seignior esse consuevit. Cujusmodi quiddam nunc quoque contigit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. » Quibus præmissis, sic prosequitur carpens quod incaute a Basilio actum videbatur: « Demirari ceipi, primum si quid decereret atque honestum esset non perspiciebas, nec improborum linguis occurrentum putabas, quæ simplicissimis quibusque celerrime columniam struunt. Deinde, si non eadem tibi ac nobis convenire existimas, quibus et vita, et doctrina, et reliqua omnia communia sunt, nimirum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio, liceat enim hoc quoque dicere, si priorum Deique metu præditorum hominum bujusmodi electiones esse judicasti, non autem potentium et apud vulgus gratiosorum. » His de causis Gregorius se navigii proram convertisse, et proficiisci detrectasse significat Basilio, cui auctor est ut prudenti secessu tumultus et pravas suspiciones fugiat. Huic consilio paruisse Basilium, ac latebras quæsiisse, dum electio perageretur, verisimile est.

LXXXVIII, LXXXIX. *Gregorius uterque operam natval, ut Basilius Ecclesie Cæsariensi præficiatur. Nihil ab iis vrætermissum ut res prospere cederet.*

Nec minus interea Gregorius uterque nituntur, ut in Eusebii locum subrogetur Basilius. Gregorium episcopum Cæsaream invitarunt præsules, qui jam in urbem sese contulerant; sed adeo invenustæ ac impolite, ut nec illum adesse oportere, nec quam ob causam, nec quo tempore significaverint. Rescri-

(a) Greg. ep. 48.

(b) Carm. *De rita sua*, v. 570 et seq.

(c) Ep. 52 nov. edit.

(d) Ep. Greg. al. 21.

bens (a) episcopis venerandus senex factam sibi in-jupiam non dissimulavit, nec tamen adesse detrectavit. At cum varia fore hominum studia in eligendo episcopo non dubitaret, notum fecit episcopis neminem se habere quem Basilio, ob ejus vita sanctitatem ac doctrinæ præstantiam, præferre posset; nec vero illius corporis debilitatem impedimento esse debere, cum episcopus, non athleta queratur. Promittit se adsuturum, si suffragium istud recipiant, ac operam eis daturum vel spiritu vel corpore; sin autem certis conditionibus via capessenda sit, ac faciones contra aequitatem conflentur, gavisurum se quod fuerit contemptus. Eadem episcopus Nazianzenus de Basilio, quem præ cæteris omnibus eligendam decernit, Ecclesia Cæsariensi scripsit (b), quæ honorifice eum invitarat. Nihil prætermissum ab optimo sene, ut prospere res cederet. « Litteras scribebat (quod argumento est plures ab eo fuisse scriptas, quam supersunt), monebat, conciliabat populum, sacerdotes, et reliquos, quotquot erant clerici, obtestabatur, suffragium serebat, ordinabat etiam adhuc absens, canitiei suæ hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate ute-retur (c). » Hanc sollicitudinem a Gregorio postulare videbatur Ecclesia Cæsariensis status, in qua animorum magna erat dissensio. Omnibus præferebant Basilium, populi pars selectissima, universus cleris, ascetæ. Verum invidebant et obnitebantur magistratus, ac infirmæ plebis perditissimi quique cum magistris conjuncti, imo ipsi episcopi, quod iocandi materiam religionis hostibus præbebat.

XC. Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.

Preterea cum ab Arianis periculum esset, ne laborantem dissidiis Ecclesiam Cæsariensem occuparent atque everterent, Gregorius (d), qui nondum adesse poterat, magnum ex Oriente lumen accersit sanctum Eusebium Samosatensem, missis per Eustathium diaconum litteris, in quibus quanto ver-saretur in periculo Cæsariensis Ecclesia declarabat. Accurrit sanctus martyr in Cappadociam, quod ass-serit Basilius (e), et conformat Gregorius (f), qui Spiritum sanctum ab exteris regionibus viros pie-tate insignes zeloque flagrantes ad ungendum Basi-lium excitasse testatur.

XCI. Basilius electus est Cæsariensis episcopus, Gregorii utriusque opera.

Quid plura? Cum eorum numero episcoporum, qui Basilium erant proclamaturi, unus decesset ad canonica electionem; Nazianzi episcopus, « (g) non solum senectute, sed etiam morbo fractus, ac pene animam agens, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet

(a) Greg. Ep. al. 23.

(b) Or. 48, n. 36.

(c) Or. 43, n. 37.

(d) Ep. 47, inter Basilianas, p. 140

(e) Ep. 48.

(f) Or. 45, n. 57.

(g) Or. 48, n. 36; or. 43, n. 37.

A ope atque auxilio fretus. » Proficisciendi patri Gregorius noster litteras (h) ad sanctum Eusebium de-dit, cuius zelum, sudores, gratiamque Deo libertatem laudat, atque ei acceptam refert renovatam patris senectutem, unde etiam rem ex sententia successu-ram sperat. « Senectus renovatur, mordax super-a-tur, lecto affecti exiliunt, infirmi potentia accingun-tur. Quæ res mihi conjecturam afferunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac pa-trem quidem, tum suo, tum nostro nomine habes, pulchrum universæ vitæ et venerandæ canitiei finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Eccle-sia dimicationem. At certum habeo fore, ut preci-bus vestris, quibus fretus nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmorem eum valentioremque recipiamus. » Spes Gregorii irrita non fuit. « Fieri aliter non poterat, ut ipse ait (i), quin Spiritus sanctus vineceret; atque adeo abunde vicit. » Basi-lius electus fuit Cæsariensis episcopus, ordinatus, et in throno collocatus. Quibus peractis, Gregorius qui profectus fuerat, « (j) vehiculo non secus ac mortuus feretro impositus, juvenis reddit, firmus ac va-lens, oculos erectos habens, a manuum impositione et uncione, addo etiam, et ab illius, qui ungeba-tur, capite roboratus. Hoc igitur ad priscas narra-tiones accedat, quod labor sanitatem affert, et ani-mi alacritas mortuos excitat, et exilit senectus Spi-ritu delibuta. » Sic Basilius, Gregorii utriusque et sancti Eusebii Samosatensis opera, Ecclesia Cæsa-riensis episcopatum suscepit anno 370, ut multis argumentis confirmat noster Prudentius Maran (k), post Petavium et Tillemontium: nec audiendi sunt Bollandistæ et Baronius, qui Basilium anno 369 ordinatum scribunt; multo autem magis repellen-dus est Pagius, qui ejus ordinationem ad annum usque 371 differt.

XCII. Gregorius nec electioni Basili interfuit, nec eum post electionem invisi; Basilio querenti se neglectum respondit.

Nemini dubium fult, quin Gregorius, qui electioni Basili non interfuerat, electo gratulaturus Cæsaream occurreret. Verum Christianæ modestiæ consulens, atque horum temporum invidiam fugiens, D represso amicum videndi desiderio, domi se conti-nuit, datis interea litteris, quibus se summa per-fusum lætitia fuisse fatetur (l), cum lucernam a Spiritu sancto victore supra candelabrum positam intellexit; simulque causas cur statim ad ipsum non advolaverit, exponit, ac ne id a se exposcat precatur. Gregorii orationes, seu excusationes non acceptit Basilius, seque ab eo parvipendi ac negligi conquestus est. Basilius querelis sic peracute respon-dit (m): « Si nobis propterea succenses, quod te

(h) Ep. al. 29.

(i) Or. 43, n. 37.

(j) Ibid.

(k) Vita Bas. c. 15, p. 83.

(l) Ep. al. 24.

(m) Ep. al. 10.

minus, quam tua virtus meretur, suspicimus et admiramur, omnibus quoque mortalibus succensas eportet. Neque enim aliis quisquam satis te laudavit, aut laudatur est, praeter te tuamque in diecendo sublimitatem; si quidem fieri posset ut quispiam suas ipse laudes prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis, quin prius insaniam? At quod philosophamur indignari? Liceret mihi cum bona tua venia dicere, hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius. » Cessit tandem Basilius, et amici prudentiam judicio suo comprobavit; quemadmodum cum postea Cæsaream venisset Gregorius (a), atque oblatam sibi ab amico insigniorem inter presbyteros sedem repudiasset, hoc factum non accusavit, sed laudavit Basilius.

XCHI. *De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reportat.*

Sub finem anni 371 videtur contigisse, quod de patris zelo narrat Gregorius (b), qui magna animi constantia « sese hæreticis oposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus Nazianzenam Ecclesiam suscepserunt, tanquam nos quoque, inquit Gregorius, in potestatem suam redacturi, aliisque jam sere omnibus servitute oppresus adjuncturi. » — « Imperatoriam impietatem intelligit Valentem, qui, composita cum Gothis pace, ad impugnandam catholicam fidem imperii vires converit, et hæretico agmine cinctus in Capadociam se contulit. Intentus potissimum erat Valenii arcus in Basilium; sed Cæsaream petens, exente anno 371, vel inde forsitan discedens anno sequenti, Nazianzo iter habuit, confutumque senio aggressus est episcopum, qui gloriosum de eo triumphum reportavit. Magnam profectio in eo triumpho partem habuit Gregorius nosier, quod quidem ipse, vir licet modestissimus, faleri coactus est, cum ait Gregorium patrem suum « magno adjumento » fuisse decertantibus Nazianzenis adversus imperatoriam impietatem, « tum per te ipso, tum per nos etiam fortasse, inquit Gregorius (c), de seipso loquens, quos, velut non ignavos ac degeneres catulos, in illos hæreticos velut in saevissimas feras immittebat, ad pietatem nimiriū hac ratione nos exercens. »

XCV. *Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius.*

In egregio quoque Basili certamine adversus eundem imperatorem socius fuit Gregorius, ejusque consors in nobili triumpho quem de devictis et expugnatibus catholicæ fidei hostibus retulit exente anno 371 et ineunte anno 372. His certaminibus interfuisse Gregorium ex ipso discimus. Etenim se in ecclesiā una cum Basilio ingressum testatur (d),

A ejusque voces audisse quas « Dei voces » appellare non dubitat, cum alloqueretur imperatorem qui semel et iterum in eam se contulerat, ut Basili colloquio, quod jam pridem expetebat, frueretur. Nec vero tantum Basili colloquii cum imperatore, verum etiam habitis antea cum præfecto et præposito coquorum, qui artis sua gladios minabatur, « atque ad ignem sibi congruentem transmissus » est, ut festive jocatur Gregorius (e), concertationibus eum interfuisse certum nobis videtur. Eum invitaverat Basilius, ut sibi adasset ad propositum certamen, venturum se promiserat; itaque eum venisse procurio habendum. Arbitratur Tillemontius matris Gregorii morbum attulisse moras, et causam fuisse cur a Basilio vocatus statim non venerit. Verum, ut omittam chariorem fuisse Gregorio Ecclesiæ utilitatem, quam ut, ea posthabita, ægrotanti matri assideret, atque ad defendendam Ecclesiam accurrere detrectaret; certe in his litteris, quibus nuditur Tillemontius, nihil legitur de gravissimis veniendo causis, nihil de Gregorii promissis, qui cum pugnandi tempus adasset, ad futurum se pollicitus fuerat; sed tantum desiderio videndi Basilium se teneri significat, cui satisfactum se ait (f), si sua mater Basili precibus sanetur. Quare haec ad aliud tempus pertinet epistola; et quæcumque narrat Gregorius (g) de Basili prolixa et acri cum præfecto Modesto concertatione, suis ipse auribus credendus est hausisse.

XCV. *In aliis Basili præliis partes suas agit Gregorius.*

Idem etiam dicendum de variis Basili præliis cum cæteris ab imperatore præmissis, sive « ex judicium classe », sive « ex militari ordine », sive « ex gynæco. » In his omnibus Basili socius fuit Gregorius, qui lætus et alacer victoris latus cingebat, strenue commissas sibi a Basilio partes agens. Hanc namque, propter temporis angustias, rationem inierat Basilius, ut ipse quidem sibi verbi dispensationem vindicaret; Gregorio autem, quem ob nominis obscuritatem [sic loquitur vir modestus (h)], nemo esset accusaturus et in exsilium ejecturus, loquendi libertatem committeret. Atque ita, inquit, Evangelium nostrum firmum validumque erat, auxilio utriusque suffultum. Ex his mutueri licet quantos labores, quam difficultia ac periculosa onera sustinuerit Gregorius, cum adversarios cominus adortius manusque cum illis conserens, acrius illorum in se odium excitavit. Plura de his dicere supervacaneum fuerit, cum nullus pene sit scriptor antiquus, qui præclara haec Basili certamina, egregiamque ipsi a Gregorio præstitam in his certaminibus operam, non longius prosequatur. Verum lectorem monitum volumus, recentiores, in

(a) Or. 43, n. 45.

(b) Or. 48, n. 57.

(c) Ibid.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Ibid., n. 47.

(f) Ep. 4.

(g) Or. 43, n. 48 et seq.

(h) Ibid., n. 47.

disponenda harum rerum serie, nonquaquam ab-
errare. Ne Tillmontius quidem, quo non alter cau-
tor ac diligentior, ab omni errore immunis est.
Locus quidam Gregorii nostri minus recte intelle-
ctus in maximas angustias virum doctum conjectit.
Postquam Gregorius retulit Valentem Basilii admir-
atione perculsum, vetuisse ne vis ei inferretur, et
dum dona offerret mirum in modum titubasse, cum-
que rursus in ecclesiam venisset, intra velum divi-
nas Basilii voces audivisse; postquam, inquam, hæc
narravit Gregorius, sic prosequitur (*a*) : Αὐτὴν γίνε-
ται τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμᾶς φίλανθρωπίας ἀρχή,
καὶ κατάστασις πρώτη, τοῦτο τὸ λῆμμα τῆς τότε
διοχλούσης ἐπηρεάς τὸ πλεῖστον, ὥσπερ τὸ βεῦμα
δέλυσεν : « Hoc exstitit imperatorizæ erga nos hu-
manitatis et clementiæ principium ; hæc prima re-
rum sedatio, hæc occasio maximam impressionis
illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac
fluctus quosdam, fregit ac dissolvit. » Hæc ad se-
cundum Valentis in ecclesiam ingressum refert Till-
montius, indeque colligit Basilium ac omnes etiam Cappadociæ Ecclesiæ reliquo Valentis imperatoris
tempore, vel saltem diu satis post Valentis cum Basilio colloquium, pacem retinuisse. Verum pax
nonquaquam conciliari potest cum persecutione,
quam post secundum Valentis in ecclesiam ingre-
ssum consecutam esse auctor est Gregorius. Conjecturis Tillmontius hanc difficultatem solvere nititur. Sed quid conjecturis opus est, cum res per se
plana sit et expedita ? Hæc enim verba Gregorii :
« Hoc fuit inimicorum erga nos humanitatis initium,
hæc prima rerum sedatio, » non ad Valentem intra
velum cum Basilio colloquium, sed ad illam Basilii
virtutis admirationem, qua perculsus Valens vetuit
ei vim afferri, referenda sunt : quod quidem ex tota
rerum serie patet. Etenim Gregorius ait Valentem,
auditum quæ gesserat Basilius, in tantam illius virtutis
admirationem venisse, ut vim ei inferri vetusset,
eique satisfaciendi causa in ecclesiam venerit, ubi
ad solum Basilii conspectum contremuit, ac postea
rediens longum videndi Basilium desiderium comple-
vit. Quod ergo statim addit Gregorius, hanc primam
fuisse tempestatis sedationem, referri debet ad jus-
sum Valentis, qui miratus suminam Basilii constan-
tiam in certamine adversus praefectum, quæ ipsi a
praefecto narrata fuerat, ne vis illi inferretur vetusset,
atque in ecclesiam se conferre et cum ipso colloqui
statuit. Præterea idem probant hæc verba Gregorii :
καὶ κατάστασις πρώτη, « hæc prima sedatio, » quæ
Billius non reddidit. Certum namque est, tunc pri-
mum sedatam fuisse tempestalem, cum Valens vetusset
ne vis Basilio inferretur, quod praefecto vetusset prius-
quam in ecclesiam se conferret. Hæc monuisse sat
est. Qui plura volet, legat *Vitam Basilii* novæ ope-
rum sancti doctoris editioni præfixam, cap. 20, p.
104, n. 8.

(*a*) *Or. 43*, n. 55.(*b*) *Ep. al. 25*.

A XCVI. *Operam suam offert Basilio adversus Anthi-
num Tyanensem.*

Ilic etiam legere licebit egregie tractata in capite
23, quacunque spectant orta, post Valentis discessum, inter sanctum Basiliū et Anthimum Tyane-
num episcopum dissidia, ex divisione Cappadocie
in duas provincias; et quæ gessit Gregorius, ut
amici partes tueretur, et jura defendenter contra An-
thimum. Ubi primum Gregorius audiit Basilio mo-
lestias exhiberi, suam ei sponte operam obtulit (*b*),
seque Cæsaream pollicitus est venturam, tum ut
eum consilio juvaret, tum ut contumelias cum eo
partiretur, quamvis pro certo haberet Basiliū nihil
pro rorsus facturum quod philosophia sit indignum.
Quæ verba satis indicant epistolam al. 25, scriptam
fuisse hujus dissensionis causa, in qua non de fide
aut doctrina agebatur, sed de reditu et sedis ampli-
tudine. Divisionem civilem Cappadocie, quæ sub
initium bienis anni 372 instituta fuit, non statim
secuta est ecclesiastice provinciae divisio, quæ non
nisi post Valentis discessum, circa mensem Martium
hujus anni, videatur contigisse. Tum vero Anthimus,
Tyanensem civitatem, quæ secundæ Cappadocie
metropolis facta fuerat, eodem jure in rebus ecclie-
siasticis esse debere contendit, easque parœcias,
quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam
sibi attinentes et a Basilio distractas, vindicavit.
contra Basiliū veteri consuetudini, atque huic di-
visioni, quæ olim a Patribus facta fuerat, inhærebat.
Partes Anthimi sequebantur plerique Cappadocie
episcopi : « Tres quidem erant causæ, inquit Gre-
gorius (*c*), cur multi etiam ante parum leni et
candido erga eum (Basilium) animo essent. Prima,
quod in fidei negotio cum eo minimè consentiebant,
nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, nec-
essario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ip-
sis electione conceptum nondum omnino ex animis
ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab
eo gloria superari acerbissime ferrent; tametsi id
confiteri turpissimum esset.... Ex hac contentione
permulta mala partim jam accidebant, partim impen-
dedebant. Subtrahebantur conventus a novo me-
tropolita. proventus diripiebantur, » etc.

XCVII. *Gregorius Cæsaream venit. Basilio addit se-
socium, et interest pugnae prope Sasima contra An-
thimum.*

His auditis, Gregorius debitum huic temporis offi-
cium non prætermittit, suamque protinus, ut iam
dictum, Basilio operam profitetur; quod amico per-
gratum fuit. Nec mora, Basilius rogat Gregorium ut
quantocius ad se veniat; qui cum venisset, ambo
similis profecti sunt ad montem Taurum, ubi locus
quidam erat, sive ecclesia sub sancti Orestis nomine,
unde annuos reditus capiebat Cæsariensis episcopus.
Dum redirent, Anthimus, quem Taurici reditus
maxime in furorem agebant, quippe quos in trans-

(*c*) *Or. 15*, n. 58.

in Cœsaream portari iniquo animo cernebat, cum prædatoria manu angustias occupat; transeuntis Basili mulis, qui rebus ex Sancto Oreste perceptis emiserant, iter intercludit, ne ultra progradientur. Comissa hæc pugna prope Sasima. Nam Gregorius (a) non sine stomacho jocatur in Basilium, quod se Sasimorum episcopum constituisset, ut cum Anthimo bellum gereret, si quando is Basilii mulos arriperet angustias tenens, et velut Ainalec Israelem coercens. Datum se etiam Sasimi ait in carmine *De vita sua*, quia bellicam fortitudinem ad Basilii cause defensionem ostenderat: quod argumento est eua pugnae prope Sasima interfusisse.

XCVIII. *Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cœsarea, anno 372.*

Istud tamen dissidium ad Ecclesiæ utilitatem convertit Basilius multiplicando episcopatus: «Ex quo, inquit Gregorius (b), tres præclarissimæ res secutæ sunt. Nam et animarum cura major suscepta est; et qualibet civitas proventus suos habuit; et bellum hæc ratione compressum et extinctum est. » Harum in numerò sedium episcopalium, quas erexit Basilius, fuere Sasima, ignobilis quidem locus, cui Gregorium nostrum præficeret episcopum statuit; eunque reluctantem, atque episcopale onus reformidantem ac prorsus fugientem cedere, et, si minus animum, saltem caput ordinationi submittere, adjuvante Gregorii patre, compulit. Hæc ordinatio non Cœsarea, ut vult doctissimus Tillemontius, sed Nazianzi peracta est, ut ipse testatur Gregorius (c), qui Basilium venisse Nazianzum manifeste asserit: «Sed venit ad nos amicorum charissimus Basilius, » etc. Αλλ' ἤχεν τὴν τῶν φίλων διάθετος Βασιλέως. Tam narrat, quomodo, patre Basilium adjuvante, deceptus fuerit. Præterea, quo die ordinatus est, orationem coram patre et Basilio aliisque episcopis, qui eum ordinaverant, habuit. Quis credat Gregorium patrem senio confectum Cœsaream venisse hujus ordinationis causa; aut si venerit, id silentio prætermissoruum fuisse Gregorium, qui simile patris iher, Basilii causa susceptum, ut suminæ animi fortitudinis in effeto corpore specimen admiratur? Ordinatus est Gregorius Sasimorum episcopus ante Pascha, quod anno 372 incidit in diem viii Aprilis: siquidem sanctus Eusebius Samosatensis, litteris paulo post Pascha anni illius datis respondens, hanc sibi ordinationem non placuisse significat.

XCIX. *Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilius.*

Per paucis post ordinationem diebus, Gregorium nostrum invisit Gregorius Nyssenus, ab amico missus, ut cognominem suum solaretur. Hunc amicum esse sanctum Eusebium Samosatenum aut sanctum Meletium arbitratur Tillemontius: verum is amicus non alius est quam ipse Basilius. Postquam enim Gregorius in orationis exordio, quam coram Nys-

A seno habuit, sibi amicum ab amico venire dixit, ab auditoribus postulat num rem clarus exponi ve- lint, et statim Moysen et Aaron in medium profert; hisque peracute inter se comparatis, iterum postula lat, annon perspicue cognominem suum, id est Gregorium, et unanimem, id est Basilium, oratio ef finixerit: « Horum alter, inquit (d), nos unxit, et latentes in medium produxit.... non ut dignum erat, eo spiritu qui in ipso est.... Alter venit ut nos con soletur, ac confirmet, spirituque mansuescat. » Cum ergo missus sit a Basilio Gregorius Nyssenus, quod manifestum est ex dictis, advenire non potuit pos tridie ordinationis, ut Baronio visum est, atque perperam legitur apud Billium in interpretatione tituli orationis undecima: verumtamen paucioribus B post ordinationem diebus advenit. In ista oratione, ut in ea quam ante coram Basilio haberat, vim sibi illatam conqueritur, sed tamen obsequium suum proficitur. Dolet quod Nyssenus serius venerit, veluti post cladem auxilium, post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina: verum se nunc cedere et fiduciam concipere declarat, quod argu mentum est hanc habitam orationem priusquam fuga elapsus in solitudinem se contulerit.

C. *Querela Basili contra Gregorium, et Gregorii contra Basiliū.*

Vix Nyssenus Nazianzo discesserat, cum Gregorius deceptum se esse sentiens, fugit iterum, solitudinisque deliciis perfruitur. Basilius consilia sua conspiciens Gregorii fuga penitus corruere, cum

C eo graviter expostulavit. At Gregorius jam altum gerens cordi inflictum vulnus, ex quo per vim ordinatus fuerat a Basilio, non minus acriter re spondit. Hinc illæ litteræ, haud quidem jocosæ ut antea, sed stomachosæ ac vehementes, ultro citro que datæ, quibus, dum suam quisque causam tue tur, suas etiam animis cœlestibus esse iras docent; quæ si longius processissent, non tam perfectum Christianæ amicitiae exemplar in Basilio et Gregorio haberemus.

CI, CII. *Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilius.*

Acceptis Basili litteris, rescripsit atque his ver bis exorsus est Gregorius (e): « Desinesne tandem nos maledictis incessere, ut insolos ac rusticos, et ab amicis inopes, et ne vita quidem dignos, quoniam ea, quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus?.... Fraudem in quam inducti sumus, serius quidem quam oportuit, sed tamen aliquando agnouimus. Atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit... Hoc omnium, quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimisrum quod iidem et injuria afflidunt, et accusantur. » Vituperationem nou effugit Basilius, quod fidissi num amicum ac optime de se meritum in episco-

(a) Or. 43, n. 58.

(b) Ibid., n. 59.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 589.

(d) Or. 41, n. 3.

(e) Ep. al. 51.

pales curas, præter ipsius voluntatem, conjecisset: et quod minus excusatione dignum erat, virum pietate et eloquentia insignem, qui Ecclesiæ egregiam dare operam poterat, in obscurissimum angulum ac omnibus vitæ commodis destitutum relegasset. Objiciebant alii aliud quidpiam, prout vel moribus comparati erant, vel Gregorii causa irascebantur: « benignissimi autem » quique neglectum et contemptum a Basilio fuisse Gregorium, et postquam ipsius opera usus fuerat, veluti vas quodam ignobile projectum. Declarat Gregorius (*a*) se arma ferre non posse, et « pro lacentibus et avibus tanquam pro animabus et canonibus digladiarj. » Rogat ut ipse cum Anthimō bellum gerat, ac sibi omnium rerum loco quietem concedat. Demum his verbis, quæ ejus dolorem maxime indicant, epistolam claudit: « Quocire tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahit; nec amicitiam, nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiorem habens, nec quæ ex his rebus hominum de te opinio futura sit, quidquam curans, seu uni duntaxat te Spiritui addicens. Nos vero id duntaxat lucri ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quidquam præferamus. » Haud equidem crediderim ea ingessisse Basilium maledicta, quæ prioribus epistolæ verbis continentur; sed ea ex ejus dictis consequi Gregorius præ nimio dolore existimavit. Scriptam hanc epistolam, non tantum post ordinationem, sed etiam post fugam inde patet, quod Gregorius fraudem sibi factam se sensisse dicat, atque omnium rerum loco quietem sibi a Basilio concedi postulet. Ipsa etiam maledicta, quibus se petitum a Basilio queritur, eum jam fugisse probant. Scripta quoque in secessu epistola tricesima secunda (*b*), in qua indignatur Gregorius se inertiae accusari quia Sasia non accepit, otio et quiete unice se gloriari profitetur.

Inter hæc jurgia scriptam arbitratur Tillemontius epistolam Gregorii ad Nicobulum (*c*); sed immrito. Mittens Gregorius Nicobulo litteras Basili cum suis, his quæ Basili erant priore loco positis, suas subjunxit, sese quidem cum Basilio ubique conjungi volens, sed eum sibi anteponens. Minus videatur intellexisse Tillemontius (*d*) hæc verba: « Cum Basilium Magnum mihi semper prætulerim, tametsi illi contrarium videatur: tum nunc quoque præfeso, » etc., id est, inquit Billius, « tametsi ille me sibi anteferat. » Non enim hæc verba ita accipienda sunt, quasi Basilium existimet Gregorius plus sibi tribuere quam ipsi.

[“] Psal. xxxiii, 3. [“] Psal. lxxvi, 3.

(*a*) Epist. al. 31.

(*b*) Ep. al. 32.

(*c*) Ep. al. 2.

(*d*) In Bas., p. 179.

A CIII. *Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instantे, coram utroque habet orationem.*

E solitudine, in quam se post ordinationem receperat Gregorius, cito retractus est jubente patre et instantē Basilio; quapropter in oratione (*e*), quam post redditum coram utroque habuit, eo utitur exordio: « Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vinetus in Christo, non ferreis catenis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. » Alicunde se venire his verbis declarat Gregorius; proinde hæc oratio non statim post ordinationem, ut visum est Tillémontio, habita, sed post redditum ex fuga. Deinde addit se antea aliis omnia reliquise, ut secum philosopharetur, et Elie Carmelum ac Joannis desertum cogitasse; quod ei dicere non licuit quo die ordinatus fuit Sasimorum episcopus, si quidem hanc ordinationem non solitudo, sed impensus in juvando patre sacerdotii labor subsecutus est. Præterea disertus verbis solitudinem, in quam se receperat, indicat cum ait (*f*) se, « ne his quidem sui amantissimæ fratribus sermones impertire sustinuisse, ut ab omni negotio feriatus secum philosopharetur. » Quid plura? Recitat (*g*) quidquid post ordinationem præ dolore in Basiliū asperius dixerat: « Jam enim iram abijicio, audiant mansueti et lætentur », manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritui arrideo, mihique comotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, instar flammæ consopitæ et exstinctæ, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate affliciebatur in me spiritus meus [“]. Dixi, nunquam in posterum amicitiæ fidem habebo. » Nulla sane ante ordinationem jurgii causa Basiliū inter et Gregorium existit; sola ordinatio rixas movit: hæc verba, quæ satetur se dixisse Gregorius, « nunquam in posterum amicitiæ fidem habebo, » leguntur ad calcem epistolæ tricesimæ primæ, quam post abjectum regendæ Sasimorum Ecclesiæ consilium scripsit. Quæ quidem omnia, orationem nunc decimam habent non fuisse post ordinationem, sed postquam [“] fuga rediit Gregorius, manifeste demonstrant.

CIV. *Gregorius in oratione sua mutatum se profiteretur. Anthimus in suas partes Gregorium perterritore frustra conatur.*

In ea oratione sinceram mutationem profiteretur Gregorius, rataque omnia habet, ac tandem Ecclesiæ sibi commisso gubernacula capescere in animum videtur induxisse. Itaque Sasina ire constituit, sed priusquam ad iter se accingeret, Doaris, quæ nota Cappadociæ civitas erat, Eulaliū episcopum una

(*e*) Or. 10, n. 4.

(*f*) Ibid.

(*g*) Ibid., n. 2.

cum Gregorio patre aliquis nonnullis episcopis ordinavit, tumque orationem habuit quæ nunc tertia decima est. Hæc vero cum fierent absente ac forte etiam ignorantie Basilio, qui se pro metropolita et capite utriusque Cappadociæ adversus Anthimum gerebat, neendum finita esset controversia, verendum erat ne ordinationem istam velut in contumeliam sui factam hanc æquo ille animo interpretaretur. Occurrit amici querelis Gregorius his verbis (a) : « Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidae civitati præsedit. Honorabilem scimus, caput agnoscimus... Sacerdotes et presules augere studuimus, non subtrahere; hereticos evertere, non orthodoxos immuovere. » Cum Gregorius Sasima aut venisset, aut venire pararet, sua ejus consilium diligentia præpuerat Anthimus, et Sasimorum paludes ante occupaverat. Quineam prohibenti et comminanti Gregorio, convicia probrisque resertam scripsit epistolam, veluti triumphum in victum canens. « Fortissimus Anthimus ad nos, » inquit Gregorius (b), « cum episcopis quibusdam venit; sive ut patrem meum inviseret (nam id quoque præ se ferebat), sive ut quæ egit ageret. Cumque multis modis animum nostrum tentasset, parœcias commemorans, et Sasimenses paludes, et nostram ordinationem, nunc blande alloquens, nunc postulans, nunc minas intentans, nunc expostulans, nunc laudans, nunc vituperans, variis denique orationis circulis, strobis atque ambagibus utens, tanquam ipse solus nobis ob oculos proponendus esset, nraque metropolis, utpote major ac præstantior. » Hec Anthimus, qui, cum nulla in re cedere Gregoriū conspexisset, rebus infectis iratus abscessit, Basilium ei veluti Philippismum quemdam exprobrans. Non multo post, Gregorium ad synodum vocavit Anthimus; quod cum Gregorio permotestum esset, atque injuriam fieri clamaret, Anthimus eum rogavit, ut saltem ejus opera Basilius ad deliberandum ea de re secum adduceretur. Id pollicitus est Gregorius, et scripsit Basilio, rem tuam ejus judicio permittens. Illæ Gregorii litteræ ad nos non pervenerunt.

CV. Novas Basili quærelas alii Gregorius quærelis D repellit.

Quamvis Basili causam strenue satus, ut videtur, defendisset Gregorius, illius tamen litteris offensus est Basilius, et cum eo jurgavit quasi Anthimo faveret. His verbis respondit Gregorius (c), jocando quidem, sed acriter carpendo Basiliū : « Quam scriciter, et equinorum pullorum more, exsilis in tuis litteris! Nec mirum te ad gloriam nuper evehim ostentare nobis velle quam gloriam nactus sis, ut hac ratione te ipsum augustiorem reddas, quemadmodum pictores, qui eximiæ formas depin-

A gunt. » Deinde breviter exponit quid ejus causa gesserit, æquumque non esse demonstrat, ut cum Basili causa in offensionem Anthimo venerit, Basilio displiceat velut in Anthimum propensior. Denique sic epistolam claudit : « Quod si ostentationis gloriæ nimio studio teneris, atque e loco superiore nos alloqueris, velut metropolitanus parve civitatis incolas, vel etiam nullius, nobis quoque supercilium est, quod opponamus. Hoc enim omnibus facillimum est, ac fortasse æquius. »

CVI. Abjectis Sasimis Gregorius repetit soliditudinem.

Ceterum propositam ab Anthimo conditionem, ut de restituenda pace communis iniaretur deliberatio, non repudiavit Basilius, imo libenter accepit. Interea Gregorius, cum nullum sibi ad capessendam sedem, quam occupaverat atque armatis militibus tuebatur Anthimus, accessum patere cerneret, se nolle obscura spe et æcœa expectatione exitus deliberationis de pace componenda pendere, a natam diuine optatam soliditudinem repetit. Gregorius presbyter in ipsius Via scribit eum ad ægrotorum domicilium confugisse, εἰς φροντίστριον ἀθενῶν καταφεύγει. Tum addit : « Ferunt autem eum, nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam aliud eorum, quæ apud episcopos in more et instituto posita sunt, Sasimis peregrisse; verum simul atque episcopus ordinatus fuit, fugam animo conceperisse. »

Sic tam grave onus excusit Gregorius, sic invisa abjecit Sasima, quæ tot ci molestias, et quas nulla unquam dies, quoad vixit, exhauste potuit, pepererunt : Sasima, inquam, ex quibus Gregorio, ut ipsius verbis utar (d), « omnis vita inconstantia et perturbatio manavit. » Quis et qualis ille sit locus, Gregorii calamitatibus, quarum fons et origo fuit, atque etiam carminibus tam famosus, ex ipso Gregorio discimus.

CVII. Sasimorum descriptio.

Statio quedam est in medio perrulgata vir. In terra Cappadocum, quæ scinditur in triplcem viam. Sine aqua, sine virore, nihil habens liberale, Horridus valde et angustus pagus. Omnia hic pulvis, et strepitus, et currus, Lamenta, ejulatus, exactores, tormenta, compedes; Populus vero, quoquot peregrini et errores. Hæc erat Sasimorum meorum Ecclesia..... Quid igitur, per Deum, facere me aqum fuit? Contentum esse? malorum excipere incursus, Ense feriri, suffocari luto? Nec habere ubi hoc senium collocem, Dum semper e tecto per vim exturbor? Nec panem habiturus eram, quem hospiti frangere.....] Rursus fugitivus quidam et cursor in montem, Surripiens unicum vitæ genus, delicias meas. Sed quid sum lucratus? non enim constans fugitivus Eram, ut appareat. Sed cum omnia perferre sciäm, In hoc uno ignarus sum: patris iram non fero (e), etc

(a) Or. 43, n. 2.

(b) Epist. al. 33.

(c) Epist. al. 33.

(d) Or. 43, n. 50.

(e) Carm. De Vita sua, v. 489 et seq.

CVIII. *Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.*

Itaque Gregorius, abjectis Sasimis, in solitudinem sese recepit; sed aliud ipsi subeundum fuit certamen cum patre, qui cum ab eo ut Sasima teneret obtainere nullatenus potuisset, saltem precibus jussisque est consecutus ut Nazianzum rediret, eamque Ecclesiam, cui regende per etatem impar erat, administrandam susciperet. Ea autem lege vicariam præfecturam Nazianzenæ Ecclesiæ, cogente patre, suscepit ut tantummodo his nexibus teneretur obligatus, dum pater superstes esset; eo autem e vivis sublato, sibi liberum esset abire quo vellet. His ipse testatur verbis in oratione, quam ad populum Nazianzenum habuit (a): « Nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non incommodus e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem.... Haec habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentia pleno ad vos dicere, atque hoc est animi mei arcanum. » In carmine *De vita sua* Nazianzenam Ecclesiam se suscepisse jussu parentis declarat, ita secum reputantem ac diecentem (b):

*Neque enim res ista invitum me constringat,
Qui nec illa denuntiatione, nec ullo promissa tenuerat:*

*Οὐ τὰρ καθέξει τοῦτ', ἔφην, ἀντρὸς με,
Οὐ ωὐτε κτήσημα, οὐθὲ ὑπόσχεσις κρατεῖ.
Οὐτες δὲ γάρ με τικῆσας φόβος.*

Sic me victrix formido reduxit.

Ex hac Gregorii præfectura, qua, patre admittente, invitus administrandæ Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, non pauci eum hujus Ecclesiæ ordinatum fuisse episcopum arbitrati sunt. Sed quidquid ea de re scripserint veteres ac recentiores, locupletior non est alius testis quam Gregorius; nec alii ulli major quam ipsi fides habenda est. Haec ipsius sunt ad Gregorium Nyssenum scribentis verba (c): « Inter omnes etenim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum fuisse, tametsi in patris reverentiam, et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus præfecturam quasi hospites suscepimus, » etc.

CIX. *Gregorius Basiliū defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset.*

Post susceptam a Gregorio Ecclesiæ Nazianzenæ administrationem, habitamque orationem duodecimam, contigisse videtur jurgium quod inter ipsum et quemdam monachum existit de Basilio. Rem sic narrat Gregorius in epistola al. 26: « Convivium quoddam erat, in quo plurimi clarissimi viri nobisque amicitia conjuncti accumbebant, atque inter eos vir

A quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nonnum ad pocula ventum erat, cum, ut in convivilis fieri solet, de nobis sermo excitatur. Omnibus porro virtutes tuas amplissimis laudibus effarentibus, nosque etiam, ut iisdem vitæ studiis detitos, adjungentibus... indigne tulit hic philosophus. Et quidnam hoc est, inquit, admodum furiose exclamans, o viri, quam valde mendaces et adulatores estis! Cætera quidem laudentur sane viri illi, si ita lubet, nihil repugno: verum quod maximum est, illis non concedam. Orthodoxæ nomine frustra laudatus Basilius, frustra Gregorius; ille, quia sermonibus suis veritatem prodit; hic, quia patientia sua eamdem simul prodit. Tum his Gregorius conviciatorem verbis redarguit: « Unde hoc, o homo vane, atque arrogantiæ nomine, nove Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promulgator venis? Sicciæ tantarum rerum judicem te ipsum efficies? Tum ille: ex Eupsychii martyris synodo nunc venio, eamque dicti mei testem habeo (sic enim res se habebat), atque illuc Basilium Magnum audivi, de Patre quidem et Filio optime et perfectissime, atque ut vix quisquam alias facile queat, disserentem: Spiritum sanctum autem convellentem ac distorquentem, » etc. Igitur philosophus ille Basilium vituperabat eo quod Spiritum sanctum Deum non appellasset concionando; ac veluti a veritate declinaret, eamque politice magis quam pie prædicaret. Basili partiæ strenue defendit Gregorius, causasque reddidit cur Spiritum sanctum expresse et palam Deum non diceret; quamvis eum esse Deum, non secus ac Filium, crederet, ac verbis etiam ostenderet, nimis in insidias esse hæreticos, observantes si quam ex ejus ore nudam vocem possent arripere, ut eo ejecto Ecclesiam occuparent, cæterasque Ecclesiæ popularentur; Itaque satius esse unam vocem, sententia in tuto posita, prætermittere, quam Ecclesiam in tantum discrimen adducere. Temperamentum istud, quod probavit postea Magnus Athanasius, iis qui aderant displicuit, ipsumque Gregorium clamoribus insectati sunt, ut ignaviae magis quam sanæ doctrinæ consulentem.

CX. CXI. *Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceret quousque licent uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilius.*

Datis ad Basiliū litteris, rem totam narravit Gregorius, rogans ut doceret quousque in disputatio de Spiritus sancti divinitate pregredi, quasque voces usurpare, et quousque œconomia uti liceret; haud equidem sua causa, qui omnium esset miserinus et stolidissimus, si dubitaret de Basiliī sententia, sed ut contradicentibus responderet. Has Gregorii litteras, tametsi exhibita cautione quanto maxima, omnibusque honoris atque amoris significationibus refertas, pejorem in partem accepit Ba-

(a) Or. 12, n. 5 et 6. (b) V. 523. (c) Epist. al. 42.

gilius; qui etiam Gregorio respondens, mirari se ait, non quod monachus hoc dixisset, sed quod germanissimos suos fratres, suos et amicos auditores habuisset ac discipulos. His respondere dignatur, et cum Gregorio expostulat, quod ad se non veniat; aditum enim non habituras columnas, si magnam anni partem simul traducerent. Quanto in honore esset apud Basiliū Gregorius ex hac per honorifica eum invitandi ratione liquet: « Si enim tantum appareas, inquit, suppresses ipsius impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse, » etc.

CXII. Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offendit.

Basilio rescripsit Gregorius, ipsum immerito offendit suis litteris suis, non malo et subdolo, sed simplici animo, et ea qua solebat benevolentia scriptis; enimque admonuit satius suis incommodis medicinam afferre, quam consilium danti succensere. Cæterum se venturum promittit, et Basilio duce libenter dimicaturum: « Quis enim, inquit (a), langueat, imo quis non magno et fidenti animo futurus sit, te duce ac socio de veritate disputans, atque contendens? »

CXIII. Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilius, ut veniat auxilium laturus.

Existimat vir clarissimus Tillemontius, quem sequitur noster Prudentius Maranus (b), contentionem Gregorium inter et monachum Basilio crimen prodice veritatis inferentem, contigisse anno 371: suam tiri docti opinionem confirmant his Basiliū verbis (c), quibus Gregorium rogat ut veniat auxilium laturus contra hostem qui bellum inferebat: « Ipse vero exorari te sine, ut nobiscum ad propositum certamen allabores, ac nobiscum occurras ei, qui bellum nobis infert. Si enim tantum appareas, suppresses ipsius impetum, » etc. Hostem hunc non aliud esse quam Valentem contendunt. « Nullum enim aliud tempus occurrit, inquit noster Prudentius, in quo instantem hostem exspectaverit Basilius, et exsilium aut aliquid gravius ex prælio speraverit. Appropinquantem Valentis adventum designat Gregorius (d) cum ait in convivio, « ingens circa Basiliū esse bellum, vicinis omnibus captis et subjugatis. » Præterea, si jam Basilius cum Valente pugnasset, num ignaviae crimen futuri prælii promissione refellere (e)? Quibus enim illius fidem præterita certamina non approbassent, multo minus nondum commissa approbarent. Aliam rationem addit Tillemontius, scilicet Basiliū post Sasimenses molestias dicere non potuisse: se nullius sibi in Gregorium, neque parvi, neque magni delicti esse conscientium. Verum haec rationem ipse noster Prudentius, quamvis idem sentiat ac Tillemontius, refellit:

(a) Epist. al. 27.

(b) Vita Bas., p. 96.

(c) Bas. ep. 71, p. 164.

(d) Vita Bas., p. 96.

A « Sed non video, inquit, cur Basilius etiam post turbas Sasimenses hanc amicitiae nunquam violare laudem sibi vindicare non potuerit, cum præsertim Gregorius pluribus locis dicat amicitiam hac in re Basiliū spiritui posthabuisse. » Sic in oratione *De laudibus Basiliī* loquens de turbis Sasimensibus, quas nondum pectore excusserat: « Nisi quis tamē, inquit (f), hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitiae officia, quæ alioqui sancte colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum anteponi oportebat. » In altera oratione coram Basilio: « Quandoquidem, inquit Gregorius (g), ut nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis; ita rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentum in terra defossum atque obrutum latere, » etc. Potuit ergo Basilius, etiam post Sasimenses turbas, dicere se nullius sibi in Gregorium, neque parvi, neque magni delicti esse conscientium. » Et certe id dicere licuit Gregorio, cui acerbiora in Basiliū verba excidere: quanto magis Basilio?

CXIV. Ille hostis, non Valens.

Nunc vero expendendum, an hostis qui bellum inferebat Basilio, is Valens imperator esset; an certamen, ad quod Basilius Gregorium accersebat, ut una secum pugnaret, illud fuerit certamen, quod imminere sibi ex adventuro Cæsaream Valente arbitrabatur. Id quidem volunt doctissimus Tillemontius et noster Prudentius, quos, ob egregias virtutes et scientiam singularem, observantia quam maxima colimus. Hic tamen ab eorum opinione discedimus; neque enim Gregorii et Basiliū verba de Valente debere intelligi nobis videntur. Basilius ad certamen contra hostem advocabat Gregorium, his eum verbis compellet. « Si enim tantum appareas, ipsius suppresses impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant, dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse. » Itane, amabo, scribere, et hæc de Valentis impetu dicere licuit Basilio? An vero Basilius unquam existimavit Gregorium, vel imperatori, vel præfecto, vel coquorum magistro, adeo aut terribilem aut acceptum esse, ut vel auctoritate vel gratia, imo sola sui præsentia, et cum Basilio societate, tantos confestim impetus retardare, ne dicam « dissipare » penitus posset? Quin bis certaminibus cum præfectis ab imperatore præmissis, et cum ipso Valente adfuit Gregorius: quid porro tale præstitit, quale præstitudinem confudit Basilius?

CXV. Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilio insensus.

Non ergo de Valente intelligenda sunt Basiliī verba, sed de ejus suffraganeis aliquisque episcopis.

(e) Epist. al. 26.

(f) Or. 45, n. 59.

(g) Or. 10, n. 3.

in primis Eustathio Sebasteno, qui Sabellii et Apollinaris errores Basilio affingebat. Præterea ob eam, qua de Spiritu sancto verba faciens utebatur Basilius, oœconomiam, alii timiditatis, alii proditæ aut etiam innovatæ fidei notam inurebant; quam adventu suo Gregorius et communione cum Basilio abstergere penitus et eluere poterat, quippe quem divinitatis Spiritus sancti liberrimum et præ cæteris onnes propugnatorem agnoscebant. Præterea Basilius Gregorium advocat, his verbis: « Si tantum appareas, ipsius suprimes impetum, eosque qui ad res patrie evertendas conspirant, dissipabis, » etc.

Nec vero ex sequentibus colligas Valentis « impetum » significari. Exspectare namque Basilius etiam tum potuit, ut ab ecclesia paternisque ædibus ejiceretur, non tantum ab Arianis, qui id anno 372, iterumque anno 376 tentarunt; verum a Catholicis etiam pluribus, qui et ipsi cæco zelo abrupti Basilio adversabantur. Præterea Eustathius Sebastenus, homo versipellis, qui cum Ariani erat tum communione et in Basilium odio conjunctissimus, Eustathianique famosis libellis Cæsariensem episcopum lacerabant; adeo ut a multis male audiret, etiam orthodoxis, atque ejus in fido dubia esset integritas.

CXVI. Episcopum tunc suisse Gregorium constat.

Quin etiam Gregorium nostrum tunc episcopum suisse, ex his ejusdem epistola, quam ad eum scripsit Basilius (a), verbis certo colligi posse nobis videtur: « Εἰ γέρε κατὰ τὰς ἀρχαὶ συνθήκας, καὶ κατὰ τὴν διελομένην νῦν, ταῖς ἔκκλησίαις παρ' ἡμῶν ἐπιμέλειαν, τὰ πολλὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' ἄλληλων διήγομεν. » Si enim ex veteri pacto, ac juxta eam, quam nunc debemus ecclesiis, curia et sollicitudinem, sæpius per annum convenissemus, » etc. Hæc certe verba Gregorium non secus ac Basilium suisse episcopum denotant, novamque ac parem jam nunc incumbentem ambobus Ecclesiarum curam. Unde sequitur, τὰ πολλὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' ἄλληλων διήγομεν, quæ recte vetus interpres sic Latine reddidit: « Sæpius per annum convenissemus, » quod episcopos maxime juvat, probantque frequentes synodi. Quapropter Basilius malorum causam inde repetit, quod non una convenient: τούτων δὲ αἵτιον ἔκεινο. . . τὸ μῆτ συντυχάνειν ἡμᾶς. Demum hæc ejusdem epistola verba, episcopum suisse tunc Gregorium confirmant: δτι αὐτὸς τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι τοῦ καθ' ἡμᾶς συλλόγου κατέρχεται, vel ut vetus editio κατέρχεται. « Conventui nostro, seu synodo, præsidebis; » vel ut Tillemonius, « Ecclesiæ nostræ caput te præbebas ac commones: » quod episcopis duntaxat proprie convenire nemo nescit.

(a) Epist. 71, p. 165.

(b) Or. 12, n. 6.

A CXVII. In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat vesti orationem scriptam esse epistolam.

Illi jam ad cumulum accedat (quod opinio suæ incommodare non dissimulat Tillemonius), orationem Theologi habitam anno 372, posteaquam abjectis Sasimis Nazianzenæ Ecclesiæ administracionem, jubente patre, suscepit Gregorius, laudari in epistola 26, de qua agitur: « Simulque, inquit (b), vocem quandam meam commemoravit (monachus qui in Basilium atrociter invehabatur), cum ego, ut in frequentissimo cœnæ, de divinitate verba faciens pervulgatum illud de Spiritu sancto intersatus essem: Quousque lucernam abscondeamus sub modio? » Quæ totidem verbis in oratione B habentur. Ex quo sequitur hæc contigisse post orationem, quæ habita est anno 372; prouindeque epistolam 26 non anno 371, sed anno 372 scriptam esse, idque post Septembrem, quem in mensem incidit beati martyris Eupychii sive memoria, sive conventus, unde calumniandi Basilium occasionem monachus arriperat. Neque etiam citius hoc anno Hellenius, qui Gregorii litteras Basilio reddidit, exæquandis Nazianzi tributis præpositus, Cæsaream profectus est.

Cæterum quo tempore Gregorius una cum patre Nazianzenam Ecclesiæ administrabat, sive ante, sive post exortam cum monacho de Basilio controversiam, Cæsaream se contulit, ibique eximiam illum orationem (c) habuit quæ *De pauperum amore* inscribitur. Eorum causa potissimum habita est, quæ in hospitali domo, alendis pauperibus a Basilio Magno constructa, sacro morbo laborabant. Ad hoc etiam tempus pertinent orationes sequentes; vide licet decima quinta in laudem Machabæorum, quorum passiones non ex libr. sacris qui Machabæorum nomen habent, sed ex Josephi libro *De imperatrice ratione*, exponit et eloquentiae sue floribus exornat. Decima sexta, in patrem lacentem propter plagam grandinis, qua Tiberina regio, Gregorii natale solum, anno circiter 373 afficta fuit. Decima septima, ad cives Nazianzenos grati timore percusso, ob delictum alias incognitum, et ad præfectum irascentem.

D CXVIII. Mors Gregorii senioris et Nonnae ejus conjugis.

Quomodo, abjectis Sasimis, Gregorius solitudinem iterato petierit, eaque retractus Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, rogante vel jubente patre, jam narravimus. Ea autem, ut dictum est conditione vicariam præfecturam suscepit, ut, morte sublato patre, discedere et quo vellet abire sibi niceret.

Non ita longo post tempore Gregorius noster, parentis utriusque obitu, Nazianzenæ Ecclesiæ regimen excusit seque sibi viudicavit. Anno siqui-

(c) Or. 14.

dem 374, circa vernum tempus, Gregorium patrem annos natum pene centum, cum ex iis quadraginta quinque Nazianzenæ Ecclesiæ præfuisset, mors absulit. Nec multo post, Nonna Gregorii senioris conjux, ejusdem pene ætatis, morte sublata est. Licet enim quandiu superstes fuerit compertum non habebatur, diu tamen eam superstitem non fuisse inde fas est conjicere, quod Theologus se cito post suscepit Nazianzenæ Ecclesiæ curam parentibus orbatum fuisse scribat (a). Forsan die Augusti quinto, quo ejus memoria tum apud Græcos, tum apud Latinos colitur, obiit. Eam certe anno sequenti jam mortuam constat, cum Seleuciam petuit Gregorius.

CXIX. Parentibus orbatus Seleuciam se consertit Gregorius.

Asserit Baronius (b) Gregorium parentibus orbatum nullatenus adduci potuisse, « ut vel diem unum in administratione Ecclesiæ Nazianzenæ perseveraret, » rogante licet Basilio, aliis simul episcopis, et civibus precibus importunis id ipsum efflagitabiles; a quibus omnibus, capitata fuga, se abripuit profectus Seleuciam pietatis ergo ad memoriam sancte Theclæ, quo frequens fidelium peregrinatio esse solebat. Rectius vero scribit Tillemonius (c), bujus Ecclesiæ regimen, Basilius aliorumque episcoporum ac civium precibus victimi suscepisse Gregorium, et in eo aliquandiu perseverasse (d). Nec tamen interea cessabat rogare episcopos, ut huic Ecclesiæ pastorem præsticerent, quam ipse regendam, nonnisi quoadusque præpositus esset episcopus, suscepereat (e). Cum autem Gregorii preceps non moverentur, nec quod rogabat obtineret, fuga elapsus Seleuciam se contulit, cum Ecclesiam Nazianzenam tribus tantum circiter annis ante et post mortem patris rexisset.

Seleuciæ non exiguo tempore commoratus est Gregorius, ut ipse testatur (f); nimirum usque ad Valentis obitum, qui victus a Gothis, sagitta percussus, incensa agresti casa, in quam delatus fuerat, ultricibus flammis absumptus fuit die nona Augusti anni 378. Illic tamen optata pace et otio quod speraverat, frui non licuit: « Nihil boni, » ut ejus verbis utar (g), « prorsus reperit; imo negotia, quæ effugere in animo habuerat, velut ex composito incurserunt, vimque attulerunt. » Quænam illa fuerint negotia definire non licet: forsitan his verbis significat se ab hereticis vexatum fuisse. Gregorii vita scriptor Theologum scribit Nazianzum rediisse, nec ullis civium precibus flecti potuisse; quod ex iis verbis colligit, ut videtur, quibus Gregorius in se solitas recidisse calamitates, postquam fuga Seleuciam petuit, ipsem fatur.

(a) Carm. *De Vita sua*, v. 527.

(b) Ad an. 372, l. IV, p. 331.

(c) *Vita Greg.*, art. 30, p. 398; art. 42, p. 404.

(d) Carm. *De Vita sua*, v. 550.

(e) Καὶ μοι διῆλθεν οὐ βραχὺς τῆς χρόνος.

A CXX. Basilii morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates.

Anno sequenti 379, Gregorius adhuc Seleuciæ conseedebat, et quidem gravi ac periculo morbo detentus, cum Basilii Magni mors ipsi nuntiata est. Quantum in deflenda tam chari capitis morte dolorem conceperit Gregorius, ipse solus enarrare sufficit. Ex morte Basilii cumulus ad suas calamitates ipsi accessisse visus est. « Hoc quoque, » exclamat in epistola, qua de Basili obitu fratrem ejus Gregorium Nyssenum consolatur (h), « hoc quoque scruminosæ huic vitæ reliquum erat, ut Basili mortem audiarem, » etc. In alia epistola: « Quæreris, » inquit, Eudocium alloquens, « quo statu res nostre sint? Admodum acerbo. Basilium non habeo; Cassarium non habeo, fratrem meum secundum carnem et spiritum: pater meus et mater mea dereliquerunt me, ut cum Dayide loquar. Corpus adversa valetudine laborat, senectus caput premit: curæ aliae aliis intexuntur. Incursant negotia, infidi amici, Ecclesiæ res pastore et gubernatore carent. Pereunt bona, nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, fax nusquam, Christus dormit. Quid faciam? Una mihi malorum depulsio, mors. At res etiam alterius vitæ mihi formidolosa sunt, ex hujus vitæ rebus conjecturam ducenti (i). » Morbus, quo laborabat Gregorius, fuit impedimento quominus in hoc tristi eventu communibus amicis adesset, et sanctos Basili ciñeres exoscularetur. Cæsariensis Ecclesiæ, tanto ornamento spoliata, solitudo, spectaculum erat Gregorio prorsus intolerabile. Ipse dimidia sui parte mortuus et dissecus sibi videbatur, amissus tali socio; a quo etiam per nocturnas visiones, ut olim cum viveret, admonebatur et castigabatur, si quid fecisset minus decorum. Basili funus stricta et pedestri oratione prosecutus est Gregorius. Etenim carmen funebre, duodecim epigrammatiis constans, sui in Basiliū amoris et desiderii monumentum esse voluit; sed multo uberioris, cum Constantinopoli reversus eximiam de Basili laudibus habuit orationem, in qua omnes ingenii vires et eloquentiae flores profudit. Si Baroni (j) fides in *Vita Gregorii*, is « cum de insurmate, qua detinebatur, aliquantulm allevatus esset, nobilissimam illam panegyrim in laudem Basili conscripsit, qua vitam ejus exacte monumentis perpetuis consignavit. »

CXXI. Gregorius proficiscitur Constantinopolim, abs Thraciæ episcopis et orthodoxis accessus.

Quamvis præclara sint quæcumque hactenus de Gregorio narravimus, longe præclariora supersunt dicenda, ea scilicet quæ dñobus vel tribus annis gessit Constantinopoli; sive illuc a synodo Antiochenæ, ut Baroni videtur, missus fuerit, sive ro-

(f) Carm. *De Vita sua*, v. 553.

(g) Epist. al. 37.

(h) Epist. al. 39.

(i) Apud Boll., ad diem 9 Maii, p. 398.

gauitibus Constantinopolitanis se contulerit. Credo equidem episcopos veritatis defensores, quibus, postquam fidei perduellis extinctus est Valens, ad suas ecclesias revertendi facultatem dedit Gratianus, consilia iniisse, ut illatas Ecclesiis plagas ab Arianis sanarent, tristesque ruinas repararent: credo etiam in eam rem habitas fuisse synodos. Haud tamen crediderim cum Baronio (a) Gregorium nostrum, Antiochenae synodi decreto, eadem de causa jussu esse Constantinopolim proficisci; sed accersitum ab episcopis Thraciae et ab orthodoxis, qui in urbe regia versabantur. Id ipse testatur Gregorius, cuius verba non significant eum jussu Antiochenae synodi Constantinopolim petuisse, ut Baronio placet.

*'Ἐπερμύσεις ἡ χάρις τοῦ Πτεῖματος,
Πολλῶν καλούντων ποιέων καὶ θερμάτων,
Δασὺς βοηθούς καὶ λόγου συλλήπτορας.*

*Ad hos gratias Spiritus, multis advocantibus
Et pastoribus et ovibus, nos misit,
Populi adjutores et doctrinæ defensores (b).*

Gregorii biographus eodem quo nos sensu verba illius interpretatur, quamvis erret in Basilio qui jam tum obierat, cum ait, nulla synodi Antiochenæ facta mentione, eum Constantinopolim statim adfuisse, « Basilio luminari magno, ipsius cupiditati alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate praeditis, ab eo obnoxie contendentibus, ut ipsis auxilio egentibus malorum se depulsorem præberet. » Id ipse Gregorius in carmine *De vita sua* (c) confirmat, ubi scribit Constantinopolitanorum in se civium amorem inde natum, quod ab ipsis accitus, et « eorum opus esset: »

Οὐ δ' ὡς ἔστων ἐργον εἰχον δοξάρως.

In altero autem carmine, narrans quomodo a suis deliciis bonisque omnibus abreptus et longe abducens, Constantinopolim se conserre coactus sit, meminit quidem Gregorius « conventuum episcoporum: »

*Τὸ δὲ οὖν πρόδηλον, σύλλογοι τε ποιέων,
Καὶ λαὸς ὁρόδοξος...*

Verum nihil opus est hæc verba, ut recte observat Tillmontius (d), de synodo Antiochenæ, quæ non nisi exente anno 379 coacta est, interpretari, cum de Thraciae episcoporum conventibus commode et recte possint alio etiam debeat intellegi. Demum ab amicis etiam, inter quos, præter Basiliū, suere Meletius, Bosphorus Coloniæ episcopus, et alii plures, Constantinopolitanis auxilium ferre compulsa sunt Gregorius. Sic profectus aliquanto post Basiliū mortem tempore, « non sua sponte, sed coactus, » ut ipse testatur (e):

Οὐτω μὴν ηὔθορον οὐχ ἔστω, etc.

Eadem passim repetit, maxime in oratione quam tum ad Arianos habuit: « Ego, inquit (f), parvu-

(a) Bar., ib., p. 399, col. 1.

(b) Carm. *De Vita sua*, v. 598.

(c) Ibid., v. 4431.

(d) Adv. episc.

(e) Carm. *De Vita sua*, v. 610.

A lus ille, obscura et ignobilis patria natus, ad vos accessi, idque non ultro, nec me ipsum offerens, ut moris est hodie plerisque, qui ad Ecclesiæ gubernacula temere prosiliunt, sed acceitus ac vi compulsi, et timori Spirituique obsecutus. Quod si falsa loquor, hoc mihi pro sceleris poena imprecor, ut diutius hic belli molestias incassum sustineam, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compotes fiant, qui animæ meæ sterilitatem imprecantur. »

CXXII. *Deploratus Constantinopolitanæ Ecclesiæ status.*

Luctuosa tunc omnium Ecclesiarum facies, sed nullius luctuosior quam Constantinopolitanæ, in qua jam ab annis quadraginta grassata fuerat Ariana iues, sub pontificibus haereticorum adestignatis,

B atque etiam ipsis novorum dogmatum conditoribus; sub principibus, quales fuere Constantius et Valens, qui haereticorum partes tuebantur, Catholicos vexabant, et pro errore contra veritatem toto, ut ita dicam, imperii corpore certabant. Quam deploratus esset Ecclesiæ Constantinopolitanæ status, quivis facile colliget auditio tantum eorum nominibus, qui sedem illam tenuerunt ab anno 339, quo Ariani, cæso vindice Ildei orthodoxo pontifice Pavlo, impune in ea grassari licitum est. Hanc, relicta sede Nicomedensi, Ariani dux agminis confessim eo anno invasit Eusebius, post quem in Macedoniæ manus infelix hæc Ecclesia devenit. Expulso ab ipsismet Ariani, anno 360, ob inauditam crudelitatem doctrinaque inconstantiam Macelonio, Eudoxio fax haereticorum, idemque perditissimus haeresiarcha, Aetii Ariorum longe impiissimi discipulus, suffecitus est. Is anno 370 impietatis cursum absolvit.

CXXIII. *Ariani late dominantur in urbe: templis occupant: alia communata in sepulcris.*

Tum vero respirare paululum visi sunt Catholici, sibique Evagrium episcopum jam cooptarant. Sed mox Valens imperator, Ariane tutela perfida, pulso in exsilium Evagrio cum Eustathio presbytero, qui ipsius electionis auctor fuerat, Eudoxio Demophilum æque impium ac nefandum substituit. Ita Ariani summa rerum Ecclesiæ politi, vix pietatis reliquias, et excitandæ a Gregorio fidei semina reliquerant. Templorum alia ab haereticis occupata, atque in primis amplissimum illud (g), « Sophia cognominatum, » tunc « diaboli propugnaculum, » magis quam ecclesia, ubi « suos ille milites ac defensores collocarat, » imo ubi « dæmonum exercitus, furiarumque ac spirituum legiones aderant immundorum. » Alia (h), « ex templis in sepulcris communata, alia cruento sanctorum aspersa profanataque: presbyteri exusti, » Catholici « consumeliis, » vexati, « bonorum direptione, exilio; ecclesiis, domibus, ipsis etiam pulsi solitudini bus... (i) grex exiguis ac ne grex quidem, sed par-

(f) Or. 33, n. 13.

(g) Or. 35, n. 5.

(h) Or. 42, n. 23.

(i) Ibid., n. 2.

vum quoddam et tenue grēgis vestigium, aut reliquias; præclare secum agi putabant, si salutem suam sariptere liceret.

CXXIV. *Variæ hæreses Constantinopoli grassabantur præter Arianam.*

(a) Neque solum Ariana iues Constantinopoli grassabantur, verum ibi quoque Novatiani, Macedoniani, Photiniani, Marcelliani, Sabelliani, Eunomiani, jamjamque Apollinaristæ pullulantes, veritati ac fidei una cum Catholicis exsulanti bellum indixerant. His etenim, inquit Baronius (b), e portis inferi eductis legionibus, et Constantinopoli velut in stativis collocatis, antiquus hostis fidei catholicam oppugnabat.

Tam tristi, atque etiam tristiori statu, si Gregorium ipsum audias (c), Constantinopolitanæ Ecclesiæ res erant, cum ab episcopis et a populis obtemperare transierat, scientiæ ac sanctitatis famam, qua precibus, qua obtestationibus vocatus acutusque, Constantinopolim antiquæ rursum fidei conditor Theologus venit.

CXXV. *Quibus armis pugnaturus contra hæreticos instructus venit Gregorius.*

Venit autem « cum potestate minime sane contemnda, » cumque ipsius, ut quidam interpretantur, auctoritate imperatoris; quanquam Davidis nostri contra Goliath et Philistæos *arma non carnalia sed potentia Deo* (d). Nec enim præsentia corporis quidquam infirmius (d): « Peregrinus præco et exterus; parva civitate ac ne civitate quidem, sed arido, inanexo, infrequenti loco natus, obscuro terrarum angulo abditus hucusque; contractis senectute membris, et curvato humi corpore, vultu haud eleganti, rugis aratus, fletu labidus et fame, agresti voce et aspera, villori veste; pauperrimus, nec pecunia quam alii instructior. » Sic se ipse in carminibus et orationibus depingit Gregorius. Corpore vir tantulus, sed Spiritu potens opere et sermone, principum bujus sæculi potestatumque munitiones, consilia, et quæ adversus scientiam Dei se extollevat, altitudinem omnem destructurus progreditur (e), Theologi triumphale nomen, ut cum Baro-nio loquar, inde merito sibi comparaturus.

CXXVI. *A cognatis hospitio exceptus. Pia erat dominus, in quam conveniebant orthodoxi.*

Constantinopolim igitur veniens Gregorius anno 379, a cognatis quibusdam suis hospitio exceptus est. Nulla enim tum Catholicis in ea urbe erat ecclesia, adeo Arianorum factio invulnerat. De domo, que Theologum exceptit, hæc scribit (e): « Dominus quendam pia, amore Dei flagrans, non secus atque Eliseum Sonamitidis domus (f), nos refocillavit; dominus, inquam, hominum corporis spiritusque mecum cognitione conjunctorum; apud quos populus hic quoque compactus est, cum furtim orthodoxam fl-

“ II Cor. x, 4. “ ibid. 5. “ IV Reg. iv, 1, seqq.

(a) Socr. I, ii, c. 38. Sozom., p. 574.
(b) Boll., 9 Maii, p. 403.
(c) Carm. al. 1, v. 591.
(d) Or. 33, n. 13.

A dem persecutionibus vexatam atque afflictam hauriret; nequaquam libere nec sine periculo.»

CXXVII. *Exiguus ille locus, ob restitutam fidem dictus postea Anastasia.*

Exiguus erat ille locus, ubi tunc primum convenit populus, et in ecclesiam mutatus; idemque est qui laxatus, ob restitutam ac velut a mortuis excitatam in ea catholicam fidem, Anastasia subinde est appellatus.

‘Αραιοτατια, ρωπὸς δὲ τημώτατος,
‘Η πλοτία δέκτηταις ἐν γῇ καιμάνην.

Anastasia, templorum maxime venerabile,

Quæ jacentem humi fidem exsuscitasti (f).

B Quam etiam appellationem confirmatam nonnulli volunt, apud Sozomenum, resurrectione feminæ ejusque fetus, quem utero gestabat; et sanctæ martyris Anastasiæ reliquiis postea depositis ad rostra Domini, sive, ut aliis placet, porticum, ubi Anastasiæ templum ab eruditis collocatur. Verum quidquid sit de resurrectione feminæ ejusque fetus, et de depositis a Gennadio patriarcha in hac æde reliquiis; constat Anastasiam iude dictam esse, quod collapse fides illuc excitata est; quod iterum atque iterum testatur Gregorius, et tam diserte, ut nullum esse possit dubium. Jam nunc res ejus præclare gestas Constantinopoli prosequamur.

CXXVIII. *Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificèntia superet ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppugnat fugaque Gregorius.*

Exiguus, ut jam diximus, primum locus fuit Anastasia; sed mutatus in ecclesiam ita crevit brevi tempore, ut jam ab anno 398 marmora, quibus ornaretur, quereret Nectarius, atque etiam sacras ædes Constantinopolitanas magnificentia et amplitudine, Socratis et Sozomeni tempore (g), superaret. In hac itaque « nova Bethlehem, » quo nomine eam appellat Gregorius, ob angustos loci ambitus, Christi antiqua fides revixit, et « intermortua » ad vitam rediit. Demum in hac « Silo, quadraginta annis circumacta in deserto, incertisque vagata sedibus, arca fixa est, ac requievit arca Noe altera, novi mundi et orthodoxorum seminarium serens » et conservans. « Tam angusto foramine, ut optime Baroniūs (h), perinde ac si in latissimo campo, adversus D fidei hostes certabat Theologus; uno rotatu gladii circumcirca positos hæreticos, Arianos, Macedoniaños, Photinianos, Sabellianos, Apollinaristas, ac Novatianos perurgebat profligabatque... Erant manus ejus contra omnes, ac manus omnium contra eum; sicut exaltata sunt opera Dei, ut unus non tantum mille sugaret, sed et decem millia (i). Exstat adhuc, pergit eminentissimus scriptor, appensus in ecclesia pallio involutus post Ephod gladius ille, quo noster coryphaeus manu fortis Philistinorum turmas in fugam vertit. Exstant, inquam, sublimes

(e) Or. 26, n. 47.

(f) Carm. De Vita sua, v. 1083.

(g) Socr., I, v, c. 7, p. 263. Soz., I, vii, c. 5.

(h) Ap. Bol., 9 Maii, p. 400.

illæ Gregorii orationes, pretiosissima Dei Ecclesiæ suppellectilia, quibus prædictas hæreses oppugnauit; inter quas illæ celebriores habentur, quæ *Theologia* sunt inscriptæ, &c.

CXXXIX. *Fidei causam egregie defendit Gregorius.*
Tali defensore tempus egebat.

Ilis eloquentissimis sermonibus egregie fidei causam defendit Gregorius, Catholicos docet, hæreticos refellit. Tali defensore tempus egebat; tam peritum oratorem, ad defensionem fidei catholicæ, luctuosos Ecclesiæ Constantinopolitanæ status requirebat; eaque causa fuerat, cur in hanc urbem se conferret, vel potius cur in eam mitteretur. Civitas quæ, Arianis aliisque hæreticis plena, adveniente Gregorio effervuerat, (a) commota ejus orationibus in eum exarsit. Quanam ex iis orationibus quæ super sunt, veram de Trinitate fidem nuntiandi exordium sumpserit, haud constat. Oratio quæ nunc vicesima est, olim vero vicesima nona, non immerito prima videri possit, aut saltem una ex prioribus quas Theologus Constantinopoli habuit.

CXXX, CXXXI. *Qua ratione res dirinas tractat Gregorius.* Gregorii ratio disputandi contra hæreticos; placido animo disputat, mira urbanitate demulcat. Nihil de veritate deterit, leniter disputando.

Res divinas suis in sermonibus leniter, moderate, prudenter tractabat orator Christianus; non disputando, sed docendo; non ut philosophus, verum ut apostolorum discipulus; non ut profanus, sed ut sacer orator atque Evangelii præco. Perniciosa hæreticorum dogmata refellebat, non conviciis lacessendo, neque enim quemquam vel sermone laesit unquam, sed invictis rationibus et argumentis pugnando, ita ut aut suaderet, aut elingue redideret. Bellum indixit erroribus, non hominibus; perversa dogmata insectabatur, non ipsos homines; quorum salutis tanto desiderio tenebatur, ut anathema etiam a Christo esse, ac nonnulli, ut damnatus, perpeti non recusasset; modo secum adjungentur (b), communibusque animis Trinitatem celebrarent (c). Ex ipso discimus Gregorio, quam in defendenda veritate, refellendisque hæreticorum dogmatibus, viam secutus fuerit. Vultis, inquit Patres concilii Constantinopolitanæ alloquens (d), et aliquid juvenilius adjiciam? Videatis adversarias linguis mitescentes, et eos qui divinitati bellum indixerunt, nihil jam nobis turbarum facessentes? Id quoque Spiritus, id quoque agriculturæ nostræ est. Non cuius ineruditæ docemus, neque adversarios conviciis et contumelias incessius, quemadmodum plerique faciunt, non cum dogmate sed cum dogmatis assertoribus confligentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interduci contegentes; non aliter ac sepias ante se atrahentium vomere aiunt, ut piscaiores effugiant.

(a) Carm. *De Vita*, v. 656.

Πολλοῖς συνηγένθησεν ἐλθόντες κακοῖς.

Πρῶτον μὲν ἔξεστος καθ' ἡμῶν ἡ πόλις,

Ὦς εἰσαγόντων ἀνθ' ἑνὸς πλείους θεούς.

(b) "Ωστε καὶ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ πα-

A Verum nos pro Christo bellum gerere hoc argu mento declaramus, quod secundum illum pacis leum et clementem Christum, ac nostras infirmitates portantem, dicamus. » Hæc fuit Gregorii de rebus fidei disputandi ratio: id placido animo, a jurgi temperans, mira quadam eos urbanitate et lepro demulcens, agere solebat. Insignem in eo genere orationem, *De moderatione in disputatione serranda*, Constantinopoli pronuntiavit. At non is erat qui, ut moderationis famam sibi colligeret, aliquid de veritate, mollius contendendo, detereret. « Neque enim, » inquit (e), « cum veræ atque orthodoxæ fidei pernicie paci studemus, nonnulli de animorum contentione remittentes, ut moderationis et aquitatis colligamus (non enim quod bonum est male au pamur), atque interim tamen pacem collimus, legi time nimis pugnantes, atque intra limites nostros Spiritusque regulam nosmet continentis. Ac de his quidem ita sentio, cunctisque animarum dispensatoribus rectæque doctrinæ arbitris legem statuo: ut nec asperitate sua adversariorum animos exalcent, nec submissione insolenteres efficiant; sed prudenter et consulte in fidei causa se gerant, nec in alterutro horum mediocritatis liegas transilient. »

CXXXII. *Accurritur ab universis Catholicis, hæreti cis, infidelibus, ad ejus sermones.*

Omnes concursu magno ad tales oratorem audiendum accedebant, non modo Catholicæ, verum etiam hæretici, cuiusvis sectæ, imo exteri et a fide alieni; alii ejus doctrina, alii ipsius eloquentia ille cti. Exultabant gaudiis sanæ fidei sectatores, cum cernerent veritatem, quæ tot annis urbe exsularat, et existincta videbatur, reducem et rediviyam libere prædicari; hæreticos autem, qui tandem grassati fuerant, tanta dicendi copia, tam firmis expugnari argumentis et obrui, ut ne mutire quidem audenter, et ad Theologi verba aures suas vel pervicacissimi infleterent.

CXXXIII. *Non tantum fidei dogmata confirmat, et errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta tradit.*

Nec vero tantum errores refellere, perversa dogmata convellere, qui quidem præcipuus fuit Gregorii scopus, verum etiam morum præcepta tradere satagebat. In quo dicendi genere sic compositus erat, ut quæ prædissent audientibus, illorum auribus ingereret. Commones faciebat ut se in Dei lege exercerent, alendo pauperes et hospites, morbo laborantibus openi ferentes, in hymnis Deum celeb rando, in precibus, genitiibus, lacrymis; humi cubando, sensus cohibendo; gulam, risum, iram, carnem frenando; linguæ temperando, ut nec omnia, nec ubique, nec apud quosvis, sed quantum, quando et ad quos loqui esset opportunum, loquerentur. Hæc et alia plurima, non ait ingenii et do

θεῖν τι ὡς κατάκριτος δέγομαι· μόνον εἰ στατή μεθ' ἡμῶν καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσαιμεν.

(c) Or. 41, n. 8.

(d) Or. 42, n. 13.

(e) Or. 42, n. 13.

et in ostentationem, sed ad pietatem excitandam plebemque permovendam trahabat minime fucatae eloquentiae vi. Hæc erat Gregorii circa institutionem morum ratio dicendi et docendi : ex quo colligi potest permulta hujus generis orationes Constantinopoli habitas periisse.

CXXXIV. CXXXV. Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vita sanctitate, miros habet fructus. Hos se fructus habiturum speraverat, ipsique Deus forsitan ostenderat.

Cum autem ad verba exemplum, ad orationes vita sanctitas accederet, dictisque facta congruerat, mirum quantos successus habuerit Gregorius; quam multos e Catholicis ad meliorem vitam et hereticos ab errore ad sanam doctrinam reduxerit; quot oves perditas ad ovile reportaverit, quot lupos deposita saevitie inter oves recensuerit, quam immensum denique gregem ex exiguo conspererit. Id quidem, priusquam accideret, speravera, cum Arianos Constantinopoli late dominari cetereret : secum enim cogitans, his se verbis et spe melioris temporis solubatur (a) : « Domos Ariani habent, nos hospitem; hi templa, nos Deum, idque præterea quod viva Dei vivi templo sumus, victimæ vivæ... Hi populos habent, nos angelos; hi temeritatem et audaciam, nos fidem; hi mitinas, nos preces et orationes; hi feriendi insolentiam, nos patientiam; hi aurum et argentum, nos purgatam fidei doctrinam... At mibi grex exiguis? Sed ad præcipitia non fertur. At angusta mihi caula? Sed lupis inaccessa... Nec dubito quin eam quoque aliquando latiore prospecturus sim. Multi enim ex iis qui nunc in lupo numero sunt, a me inter oves recensebuntur, ac fortasse etiam inter pastores. » Addit Gregorius : « Nloc mihi amabilis feliciter bonus ille Pastor, propter quem ego animam meam pro ovibus pono. » Quibus significare videtur ne Dei beneficio, quoruīdam quæ futura essent bonorum visione ac promissione retraetur fuisse.

CXXXVI. Hi fructus non eloquentiae, quæ tamen maxima erat, sed oratoria pietatis et patientiae tribuendi. Tules fructus unius justi persecutione rexuli precipibus aliquando Deus concedit.

Tam felices exitus non tam eloquentiae Gregorii, quam maxima erat, quam ipsius pietati et patientiae ascribendi sunt. Ilos uberrimos prædicationis fructus percipit, illo dante incrementum (b), et (b) qui pauperem facit et ditat, qui mortificat et vivificat (c), qui sola voluntate omnia facit et immutat... idque plenius unius justi diurna persecutione vexati precipibus permotus. » Vir ille ipse fuit Theologus, qui diurna Arianorum persecutione vexatus; qui non modo dictieris, scommatibus, calumniis, injuriis

A lacesitus, verum etiam ad judicium tribunal raptus, ac veluti cardis reus, demum saxis impeditus, patienter tulit, dicens cum Stephano : Domine, ne statuas illis hoc peccatum (d), uberes benedictiones pro maledictis rependit, pro persecutoribus preces fudit. Tanta patientia complurium perditorum animos sibi conciliavit, idque consecutus est ut victos hostes ad catholicam fidem amplectendam provocaret. Quæ profecto res hominibus nostris documento esse debet, licet ad convertendas ad Christum animas ingenii ac doctrinæ præsidia requirantur, tamen conspecta vita morumque innocentia et patientia plus multo quam litteris aut concertationibus profici.

B CXXXVII. Per motus Gregorii fama Hieronymus, et Syria Constantinopolim revit, ut ejus fuit discipulus.

Tot et tam præclare pieque rebus gestis Gregorii fama longe lateque diffusa est, adeo ut Hieronymus e Syria, tam longinquò terrarum spatio, Constantinopolim se contulerit. Res plane admiratione digna est, ut cum Baronio loquar (e), et hominem, quem ob insignem eruditionem considerent Occidentales episcopi, qui orbeu dorceret, tam longa et difficultia itinera peragrasse, ut Gregorii mereretur esse auditor, ac sub tanto magistro posset profleri discipulum; inde sibi sumnum gloriae decus conciliaturum existimans cum accessione doctrinæ. In eo nomine, ut regalibus quibusdam insignibus ac præclarissimo quadam ornamento, gloriari consuevit. Ego en magistro gloriore et exsulto, inquit. Et ad Pammachium scribens (f), se eo explicante sacras didicisse Scripturas affirmat, eumque præceptorum suum appellat. Præceptor quandam meus, Gregorius Nazianzenus, inquit, rogatus a me ut exponeret quid sibi vellit in Luca (e) δευτέροπρωτον eleganter lusit : « Docebo te, » inquiens, et super hac re in ecclesia, in qua mihi omni populo acclamante, cogeris invitus scire quod nescis; aut certe si solus lacueris, solus ab omnibus stultissimus condemnaberis. » Quo tempore adhucerebat Gregorio Hieronymus, tanto duce ac magistro obscurissimam visionem illam Isaiae de Seraphim esponere, tentavit, ut is ipse verbis testatur (f) : « De hac visione D ante annos circiter triginta, cum essem Constantinopoli, et apud virum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum, tunc ejus urbis episcopum sanctum, Scripturarum studiis erudire, scio me brevem di classe sublitumque tractatum, ut experimentum caparem ingeniali mei, et amicis juventibus obdierem. » Episcopus ergo tunc erat Gregorius Constantinopolis, cum eo magistro usus est Hieronymus, ut ipse asserit; qui si in hanc urbem se contulerit anno 379, ut putat Baronius, necesse est.

(a) 1 Cor. v. 6. (b) 1 Reg. ii. 7. (c) Act. viii. 59.

(d) Or. 33, n. 45.

(e) Or. 42, n. 5.

(f) Apud Boll., 9 Maii, p. 402.

(g) Epist. ad Pammach.

(e) Primum a die secundo azymorum; ab hoc enim die septem Sabbata, sive sept. hebdomadæ numerandæ erant.

(f) Comm. in Isa., c. 6.

ut tribus fere annis in hac urbe versatum fuisse A M^{eronymum} concedamus : anno siquidem 381 Gregorius hujus urbis Ecclesiae p^raefectus est episcopus. Id non ægre Baronio concederemus, si suæ opinionis firmas afferret rationes ; verum nullas assert.

CXXXVIII. *Orti inter orthodoxos dissidii occasione, heretici ipsis insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius resellit.*

Interea dissidium inter orthodoxos Constantino-poli exortum est, unde ipsis insultandi ansam arri-piebant heretici, quos gemina oratione *De pace* resellit Theologus. Dissidium illud non aliud nobis videtur fuisse, quam Meletii et Paulini de Antio-cheno episcopatu contentio, cuius causa non urbs modo Constantinopolitana, verum etiam orbis uni-versus contraria in studia scindebatur. De his di-ctum satis in monito ad utramque orationem ; ambæ enim sunt de eodem argumento. Altera Theologus ad pacem dissentientes bortatur, altera compositam pacem gratulatur. Alias orationes habuit eodem anno 379 Gregorius, sed de his commodius in mo-nitis cuique præviis.

CXXXIX. — *Maximus philosophus Constantinopolim renit. Quis et qualis Maximus. Benignissime excepitur a Gregorio, quem dolis et mendaciis ita decipit, ut in eius laudem habuerit orationem.*

Acto tot tempestatibus Gregorio alia adhuc gra-vior et molestior supervenit : de turbamentis Ecclesiae Constantinopolitanæ a Maximo excitatis anno 380 loquimur. Lætissima quidem hujus anni fuerant initia. (a) Theodosius imperator, jam de-bellatis hostibus armatoque solo, baptizatus ab Ascholio Thessalonicensi episcopo catholico, lego data 28 Februarii, fidem quam Damasus Romæ, Petrus Alexandriae proliferantur, tenendam sanxerat. Mutatis in melius Catholicorum rebus, aliqua Gregorio spes erat se tandem pace frui turum, cum Maximus novam et periculosiorem excitat tem-pe-statem. Patria is Alexandrinus erat, philosophus, secta cynicus, professione, habitu et moibus. Constantinopolim venerat, habitu corporis, baculo, pallio, barba et prolixa coma ostentans philoso-phum, verbis autem Christianum ; martyrum flum, seque martyrem jactitans ; catholicæ fidei causa verberibus cæsum, atque in osim vastam illam solitudinem se relegatum fuisse mentitus, cum revera ob fudissima scelera in exsilium missus esset, ut Gregorius testatur. Quid plura ? Gregorius dolis et mendaciis deceptus hunc hu-manissime exceperat, mensa et tecto dignatus, veneratus ut martyrem, et deinde pro concione laudarat : dixit enim in laudem ejus orationem illam, cui titulus *in laudem Heronis*, quæ forean exeunte anno 379 habita est. Hunc alio profectu-rum rogavit Gregorius, ut Constantinopolim rever-

teretur. Redux ex itinere, benigissime iterum a Gregorio suscipitur, inter amicos numeratur, et beneficiis cumulatur. Fallitur tamen *Gregorii* rite scriptor, cum ait Maximum ab eis clerum ascriptum fuisse. Tunc enim primum prolixam comitum depo-suit, cum episcopus a suis fuit ordinatus.

CXL, CXLI. *Gregorium e sua sece deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perficeret Maximus, operique incumberet, deprehensus, ejectus est civitate.*

Quibus dolis et fraudibus nefarium istud consiliū, quod jam diu mente conceperat, perficere conatus sit homo nequissimus, longe lateque prosequitur Gregorius in carmine *De vita sua* : nobis sat erit summa rerum sequi fastigia. Postquam Maximus, (b) « peritus scelerum artifex et machi-nator, » suis mendaciis circumvenit Theologum, virum candidum, minime suspicacem, aliquisque longe artibus occupatum et assuetum, sua eum sede deturbare, et eam invadere aggreditur. Huic se facinori aptaverat, avertendo paulatim non-nullos a Gregorio, quos ab ipso alienos noverat ; ascendo sibi sceleris consortem e Gregorii sa-cerdotibus unum, natione barbarum et moribus, qui licet beneficiis a Gregorio cumulatus, veteri in eum odio et invidia urebatur. Hi ambo ingrati contra Gregorium unā conjurant ; viros seditionis et ad quodlibet scelus paratos, nautasque emplos pecunia ad se convocant. Pecuniam suppeditavit C quidam presbyter, qui ex Naxo insula Constanti-nopolim venerat ad emendas pro ecclesiæ suæ usu marmoris Proconesii tabulas. Petrum Alexandrinum a Gregorio divellunt, et in suam sententiam pertrahunt ; Petrum, inquam, abducunt, suisque fraudibus perficiunt, ut qui per litteras nuper Gregorium Ecclesiae Constantinopolitanæ episcopum praefecerat, huic Ecclesiae Maximum, abjecto Gre-gorio, perficere laboret, mittatque episcopos Ægyptios, qui episcopatum illi decernant. His ita pa-ratis, jam facto opus erat, et extrema sceleri, seu iniisque molitioni, manus adinovenda. Rem aggre-diuntur per amicas noctis tenebras, opportunam nacti occasionem, cum Gregorius in morbum inci-disset. Ecclesiam invadunt, Maximum consecraro et in solium collocare festinant. Prius tamen quam absolvissent, res tam nefaria immotuit, omnesque, non modo orthodoxos, verum ipsos etiam Arianos horrore afflictit. Concurrere omnes ad ecclesiam, deprehendunt in epus peregrinos incombentes episcopos, in eos conclamant. Quibus conclamau-tibus, Maximus cum suis effugit Ægyptiis : tum iu-sordidam Choraulæ domunculam ingressi, elancu-lum scelus inchoatum absolvent. Hæc fuit Maximi ordinatio, qui furente plebe, totaque in eum plaustra conviciorum effundente, ejectus est civitate. Repulsam quoque a Theodosio passus est, quem

(a) *Cod. Theod. XVI, c. I, l. 2, p. 43.*

(b) *Carin. De Vita sua, v. 1000.*

cum suis episcopis Maximus, opem imploraturus, ad Thessalonice circa mensem Augustum anni 380. Tum Alexandriam petiit, ipsumque Petrum hujus urbis episcopum aggreditur, et ab eo postulat, ut vel sedem Constantinopolitanam adipisci faciat, vel suum ipsi solium tradat; sed praetor cum manu militari superveniens Maximum expellit.

CXLII. Percusus dolore Gregorius, solabatur spē discedendi copiam se consecuturum

Interea Gregorius, quam maximo percusus dolore, id tamen solatii habebat, quod spes aliqua suffigebat id se consecuturum. ut sibi ab urbe discedendi copia daretur. Cujus consilium cum populus cognovisset ex quibusdam verbis, queis ut suorum memoris essent laborum hortabatur; (a) tum facto agmine, viri, mulieres, juvenes, virgines, senes, nobiles, ignobiles, circumstantes queruntur, vim pehe inferunt, suum ejulando prae- sulem a sententia demovere nituntur. Quod cum constanter recusaret, precibus exorant ut saltem maneat, nec trucibus lupis gregem addicat: sicque ipsi concessum est urbe egredi, ut corporis animique vires ea tempestate nonnihil laesas in villa aliquantulum restauraret. Non ita multo post redux orationem, olim xxviii, nunc xxvi, habuit, que miram pastoris erga oves charitatem spirat.

CXLIII-CXLV. Theodosius Constantinopolim venit. Honoriſſe Gregorium excipit: Demophilum ejicit: ecclesias Catholicis restituīt. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio: cælum, quod ante nubilum erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum.

Illi erat rerum status, cum Theodosius Thessalonica Constantinopolim venit die Novembri 24, anni 380. Ab ipso imperii sui initio nihil antiquius habuerat quam de Æde catholicâ bene mereri: « justissimis et misericordissimis legibus, » ut Augustini verbis utar (b), « adversus impios laboranti Ecclesiæ subvenire » non cessaverat, quain Valens hereticus, impense favens Arianis, vehementer afficerat; cuius Ecclesiæ « membrum esse, magis quam in terris regnare gaudebat. » Gregorium quam honorisſentissime Theodosius excipit, amplexatur, benigne alloquitur, præcipuum urbis eccliam, nimirum Sanctæ Sophiæ, quam annis quadraginta occupaverant Ariani, tradit his verbis eum compellans (c): « Dat tibi Deus et tuis labo- ribus per nos templum istud, » etc. Demophilum, qui Eudoxio Aiano Arianus ipse successerat in Constantinopolitanâ sede, accersit imperator, monet ut abdicata hæresi Ædem catholicam eum suis profiteatur; quod eo negante, jussit Theodosius hereticos ecclesiis excedere, quas orthodoxis restituit. Hec 26 Novembri contigisse auctor est Socrates; mense vero Decembri Marcellinus in-

(a) Καὶ τὸν ἐμῶν μέμνησθε, φῶτας, πόνων.
Carm. De Vita sua, v. 106.

(b) Lib. v De cœr., c. 26.

A Chronico. Mox imperator una cum Gregorio maiorem basilicam ingreditur: quo simul ut ingressi fuere, sol, qui prius erat in nubilo, resulxit. « Ibi, » inquit Gregorius, « cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, quæ aderat multitudo infinita, clamares totis viribus ac deposcere nos impræsentiarum haud aliter ac si hoc unum defuisse, principesque ac maximum a summo principe hoc civitati thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio (episcopali) ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc insitum vulgus agitabat. Omnes ex aquo rem desiderabant. Illoc alta voce mulieres clamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam repercuſo fragore tonitru audiebatur. »

B CXLVI. CXLVII. Episcopale solium ut concenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitanâ Gregorius collocatur.

Tunc quidem victrix fuit Theologi modestia, nec cogi potuit ut episcopale solium concenderet: verum ad agendas Deo gratias populi studia « vir divinus, » Theodorei verba sunt (d), provida dexteritate convertit. Frendebant Ariani, sed circumstantes milites hos in officio continuere: « Unus tantum ensis nudatus fuit et postea reconditus, fractaque plebis audacia. » Aliquanto post tempore, cum unanimi omnium ordinum postulationi, votis et clamoribus, suffragia episcoporum plenarie, non provincie solum, sed Orientis etiam pene totius et œcumени concilii quod Theodosius convocarat, renuntiatio solemniter accessisset, in sede Constantinopolitanâ clamans et genuens collocatus est Gregorius. « Quiquid Oriens, » inquit (e). « habebat, excepta Ægypto, populi antistitum ad Romam usque secundam, terræ marisque ex intimis recessibus concitatum coiit. Illis præsidebat vir pietate maximus... moribus melius et nomine (Meletium significat). Illi me collocant firmantque in augusta sede clamantem et gementem, una tamen de causa non plane repugnantem.

CXLVIII. Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitanâ collocatus, nullius pene suffragium defuit.

Ne quidem Ægyptiorum consensus videtur defuisse; quos scilicet, maxime his verbis, alloquitur D Gregorius: « Ileri inthronisæ, hodie persecutores; » e throno nimirum, in quo vos ipsi me collocastis heri, hodie dejicentes. Itaque nullius proponendum in toto concilio generali consensus suffragium defuit. Denum non defuit ipsius Gregorii consensus, « una tamen de causa non repugnantis. » Hinc apparet quam legitime et canonibus convenienter Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopus creatus sit Gregorius, atque habendus.

CXLIX. Genuens et clamans, non tamen plane repugnans collocatur Gregorius.

Quænam autem illa una fuit causa, cur vir tam

(c) Carm. 1, v. 1315.

(d) Theod., l. x Hist., c. 3 et 6.

(e) Carm. De Vit., v. 1317.

modestus regendae Ecclesiae curam, quod toties detrectaverat, suscipere non recusaverit? Pacis studium. Quo enim Sasiensem primum fugit episcopatum, deinde Nazianzenum, hoc eodem pacis amore Constantinopolitanum suscepit. Spes erat illi quippe conciliandorum regia in urbe animorum, et extinguende discordia, que exorta erat occasione schismatis Antiochenae Ecclesiae. Quid gesserit Gregorius, quid praesliterit Constantiopolis, ex ipso juvat audire (a) : « Laboravi, populum in medio Iuporum collegi, gregi aqua carenti de mea doctrinae fonte potum praebui, feci sementem ejus fidei, quae est in Deo fundata. Trinitatis lumen illis patesci, qui prius in tenebris versabantur. Adeo que quasi coagulum quoddam eram in lacte persuasionis vi cogentis pharmacum. Et alios quidem jam constrictos tenebam, alii prope aberant, alii statim idem facturi erant : in omnibus autem ira- cundia electebatur, que prius in eis servebat, et doctrina mea jam benevolentia quadam erat tem- perata. Idem de toto populo sperandum videba- tur, » etc. Hi fuere Gregorii successus Constantiopolis; haec felix rerum mutatio ipsius curis et laboribus parta; haec nova et splendida fidei et re- ligionis facies, que horrida erat cum in urbem se contulit, cuius omnes ecclesias per quadraginta annos occupaverant Arianorum antesignani, imperatorum freti potentia. Haec vero cum certa sint ex historiis Graecis, etiam testimonio suo Ambro- sius in libro *De Spiritu sancto* confirmat.

CL. *Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana.*

Quae Gregorio in urbe regia vivendi ratio fuerit, que in eum paratae insidie, que adversariorum ejus de eo querimone, que demum ejus defensiones, Gregorius ipse tum in carminibus, tum in orationibus enarrare compulsus est :

Haud scio, inquit, quibus verbis exarrem quae secuta sunt.

Cum ingentem rerum ac negotiorum molem secum trahant...

Dicam tamen quam potero moderatissime (b).

Primo apud se statuit (c) non eos imitari, qui regum et magnatum jannis assiduebant; et accusando, vel pietatis questum ambiendo indecora se gera- bant; desiderari potius quam odio haberi maluit; ex raritate venerationem sibi mercatus est, Quos anxius vidit ob ea in se commissa, quorum sibi concisci erant, alias beneficentia prosecutus est, alias pecunias juvit; omnes metu liberavit. Sicarium in cubiculum ejus ingressum, et consili sui atrocitate permotum, in genua provolutum et lacryman- tem, his verbis coram omnibus affatus est :

Seret te Deus; me autem qui servatus sum,

Lenem videri in sicarium non magna res est.

Menim te fecit audacia: vide

Quomodo et me, et Deo dignus sis. (d).

(a) Carm. *De episc.*

(b) Carm. *De Vit.*, v. 1400 et seq.

(c) Ibid.

(d) Ibid., v. 1406.

(e) Ibid.

A Hoc andito civitas omnis quae, ob tracta ortho- doxis templis et ejectos Arianos, (e) ingemiscebatur, et ut gigas ille fertur qui fulmine ictus in monte Etna fumum et ignem e profundo emittebat, sil- tim emolita est, ut ferrum ignis violentia. »

Tanta porro Ecclesiae præsul institutus, proveniensque et infinitam omnis generis eximiamque supellectilem consecutus, ne unica quidem drachma hinc facultates suas auxit; eum tamen maximam talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset, colligere potuisse. Ne redipinum quidem et admini- strationis rationem ab iis, qui Ecclesiae negotia procurassent, repetivit; haud tamen ignarus id ab iis improbatum iri qui pecunias inferiores sunt, et

B suspicio, non intelligunt. Ipsi etiam exprobratum est quod nec mensa lauta et opipara, nec magnifica veste uteretur, nec splendide in publicum pro- dixeret, nec eos qui eum adibant graviter et cum fastu exciperet. Quam quidem accusationem in oratione valedictoria coram universalis concilio ita diluit (f) : « Nesciebam scilicet nobis cum consu- libus, et præfectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumfluerunt, ut, quo sua projiciant, non habeant, regulationem et certamen esse; illudque oportere, ut et nobis, pauperum bonis ad luxum et delicias abutentibus, venter un- dique comprimiratur, et necessaria in res superflua effundantur, atque altaria ipsa ructibus nostris con- taminentur. Nesciebam nos equis insignibus et la-

C scivis ferri, sellisque et curribus magnifice attolliri, ac cum fastu et pompa deduci, velutque blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis, perinde ac bellis, de via decedere, et in utramque vias partem scindi et distrahi, aut etiam tantam præeun- tiam turbam esse, ut procul incessus noster conspicuus appareat. » Cum autem multi essent quos haec apologia perstringeret, inde est quod Gregorius se a multorum moribus alienum esse profiteatur, nec se miraturum, si quando vinculis ut incomme- dus et morosus astringatur, aut etiam mortuo plenus censeatur, ut Christi discipuli cum linguis lo- querentur : (g) « Ignorante scilicet multitudine id Spiritus vi et facultate fieri, non mentis aberratione. » Aliunde novimus quibusnam obiectamentis labores suos levare solitus esset : « Iuambulaham, inquit (h), ego solus, vergente iam ad occasum sole. Locus porro in quo spatulabar, maris ripa erat Semper enim soleo ejusmodi obiectamentis labores dissolvere ac relaxare; quandoquidem nec perpetuum contentionem nervus ferre potest. »

Quo pacto se adliberet erga eos qui persecutionis tempore lapsi erant, ipse Gregorius docet his verbis (i) : « Ne ipse quidem eos recipio, qui vel nullo modo, vel non satis deprimitur, nec patrato cri-

(f) Or. 42, n. 24.

(g) Ibid., n. 22.

(h) Or. 26, n. 8.

(i) Or. 39, n. 19.

mini parem vitæ emendationem afferunt; cumque A præsul moriens episcopis commendaverat, Gregorio recipio, convenientem ipsis locum assigno. »

CL. Concilium generale convocat Theodosius an. 381.

Proposita quasi universa Gregorii in urbe Constantinopolitana episcopatus summa, nunc singula recensemus. Post restitutas orthodoxis ecclesias, convocatum a Theodosio concilium diximus. Ex toto Oriente Constantinopolim episcopi convennero numero cl., ut fidem Nicenam confirmarent, et regia urbi episcopum prelēcerent. Nullum forte celebratum unquam est concilium, ad quod tot præsules sanctitate insignes convenerint. Hoc inter eminebant sanctus Meletius Antiochenus, sanctus Gregorius Nyssenus ejusque frater sanctus Petrus Sebastenus, sanctus Amphilius, etc. Alii vero non pauci ade- ruit longe dissimiles, et valde moribus dispare, quos Gregorius noster asperius tractat. Ex his erant nonnulli, qui Valentis tempore, pulsis in exsilium præsulibus orthodoxis, Arianorum favore vacantes sedes occupaverant. Hujusmodi pontifices, temporis servientes, sub Arianis principibus Ariani erant, sub orthodoxis fidem orthodoxam profitebantur.

CLL. In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur, Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confirmata. Præsul concilio, saltem post Meletii mortem. Mors Meletii.

In hoc concilio, quod secundum generale est, et primum Constantinopoli habitum, causa Maximi Cynici, qui in sedem Constantinopolitanam irrepererat, tantisque turbas excitarat, agitata est. Communi omnium consensu irrita Cynici ordinatio habita fuit, sancitum est Maximum nec fuisse nec esse episcopum; et qui ab ipso ordinati essent in quoque Ecclesiae gradu, clericos non esse habendos. Uno verbo quæcumque circa ipsum, vel ab ipso acta fuerant, a concilio improbata ac rescissa sunt, ejectusque Maximus ab Ecclesia, et a fideliu[m] consortio remotus. Quibus peractis, Theologi electio communi Patruin calculo probata et confirmata, ipse in sede Constantinopolitanu[m] multum quidem gemens, non tamquam ut antea repugnans, collocatus est a sancto Meletio concilii præside, qui jam vel ante concilium in urbem venisse credidit, ut Gregorii electionem confirmaret, et « sponsum sponsæ daret, » ut loquitur Nyssenus, qui hac die orationem habuit. Gregorius noster concilii præses fuisse videtur, si minus statim atque in solo episcopali constitutus fuit, saltem postquam mors abstulit Meletium, bonis omnibus fidebilem, nulli vero fidelitem quam Gregorio. Insignis hoc seculo moribus, pietate, scientia præsul fuit Meletius, maxime vero certaminibus pro defendenda veritate adversus hereticos susceptis, sub imperatoriis Constantio, Juliano, Valente, a quibus sepe in exsilium pulsus fuit. Ecclesiæ pacem sanctus

A præsul moriens episcopis commendaverat, Gregorio teste; qui et ipse pacis studiosissimus, hac una causa in sede Constantinopolitana locari se passus fuerat, ut Orientales et Occidentales, quorum alii pro Meletio, alii pro Paulino stabant, ad concordiam revocaret, et luctuosum schisma, quo catholicus orbis scindebatur, extingueret.

CLIII-CLV. Gregorius in hac erat sententia, ut Meletio successor non ordinaretur. Se t adeo non persuasi, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincit juniorum factio episcoporum, qui etiam seniorum in suam pertrahunt sententiam: et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episco i, variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volenti, non adversantur.

B Sublato igitur e vivis Meletio, Gregorii sententia fuit, pacta esse servanda, nec Meletio ordinandum esse successorem; siquidem antea convenerat, ut illi qui prius moreretur, sive Paulinus, sive Meletius foret, nullus subrogaretur, et superstes alter Antiochenam sedem occuparet. Ille, inquam, fuit Gregorii sententia, cui quidem si cæteri paruisserint, magna illa lis composita fuisset. Suaderet conatus est, ut sineretur Paulinus, iam senio confessus, paucis diebus quibus vita superstes foret, solus Antiochenam sedem occupare; quo defuncto, in ejus tunc locum subrogarent Orientales quem vellent. Itac eis suæ verba ad concilii Constantinopolitani Patres (a): « Thronum retineat qui tenuit ad hunc diem (nempe Paulinus): quid hoc nocebit, » etc. Nihil tam prudenti sententia proficit Gregorius, adeoque non persuasit quid volebat, nec dissidentes ad concordiam revocavit, ut etiam omnium in se odia incenderet. In sua tamen sententia, vir justi rectique tenax, constanter perseveravit, contestatus se throno episcopali potius cesserum, quam ut eos, si prava decernerent, sequeretur. Quæ Gregorii contestatio indecoris excepta est clamoribus (b): « Clamitant illi undique, ut graciliorum turba, » etc. Itaque vicit juniorum episcoporum factio, qui seniorum in suam pertraxero sententiam; atque etiam, haud quidem per se, sed per Gregorii familiares, ipsius constantiam tentare ausi sunt, ut suaderent id quod de Flaviano in Meletii locum substituendo cogitabant. Sed repulsi passi sunt. « Quid necesse est dicere, quibus vocibus ab his amicis nostra canities fuit tentata? » Ille et alia plura Gregorius, qui indignabundus « e medio pedem coepit eximere; » ino et e domo sua in aliam migravit, extrahens seipsum « a profundo ecclesiæ, » ubi dominus erat episcopalis, ut procul esset « a malis sermonibus et conventibus. » Ut audivit populus dominum a Gregorio contumaciam esse, pene incredibile est quibus gemitiibus, quot et quantis lacrymis pastorem suum omnes Catholicci desiderent, quibus orationibus, ut a preposito desisteret, cum eo contendenter. His quidem

(a) Carm. De Vita sua, vers. 1627, etc.

(b) Ibid., vers. 1683.

inovebatur Gregorius, sed tamen nondum a prima sententia desistere potuit. Cum autem a concilio discessisset, tum Flavianus presbyter Antiochenus, Meletii successor electus est communibus eorum omnium qui remanserant votis; siveque discordia Orientales inter et Occidentales perseveravit: quod tantum Gregorio moerorem incussit, ut sedem Constantinopolitam deserere firmus statuerit. Assensu sunt omnes concilii Patres; tum Orientales, Gregorio infensi ob denegatum Flaviano suffragium; tum Occidentales, Aegyptii nempe et Macedones, recens Constantinopolium adiecti, qui pro sua in Orientales simulatione, Gregorium, licet Paulini causam tueretur, ipsisque adeo faveret, non ob aliud eum throno episcopali cedere passi sunt, quam quod ab Orientalibus in eo fuisset collocatus, ac quidquid ab ipsis actum fuerat cassum irritumque esse vellet.

Hinc illorum querere adversus Gregorii promotionem, et non tum ipsius odio, vel ut alium in throno collocarent, quam ut molestiam aliquam his, qui eum in illo collocaverant, parerent, et negotiumque facesserent. Saltem remotis arbitris, et inquit Gregorius (*a*), et hoc mihi interdum asserebant. Certe Aegyptii ac Macedones, qui Occidentalium partes tuebantur, non tolerant nisi bene velle Gregorio, qui tam atrenue pro componenda pace adversus Orientales decertans, episcoporum Occidentalium patrocinium suscepserat. Itaque Orientalibus episcopis odio erat Gregorius, eo quod causam Occidentalium defendisset; Occidentales vero, in odium Orientalium, de sede in qua ab Orientalibus collocatus fuerat, ac veluti non legitime occupata, Gregorio negotium conflabant.

CLVI-CLVIII. *Gregorius abdicat se episcopatu. Facultatem discedendi a Theodosio faciliter obtinet Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit extremum rite, quod gregi suo lacrymis perfuso dixit Gregorius in orat. coram episcopis, nunc 42.*

Hac ubi moveri intellexit Gregorius, arrepta occasione et effringit vincula. In medium progressus, episcopos alloquitur, ad pacem et concordiam bortatur. Tum subjungit (*b*): Quae quidem ad me spectant parvi pendite... Ego Jonas propheta ero. Trado me ipse ad salutem navis, quanvis procella nulla in me causa resideat. Sublatum me sortis exitu projicite. Hospitale me ex profundo cete excipiet. Sic mirando inauditoque honorum ac sui ipsius contempli, nec non raro et singulari pacis concordiaeque studio, Gregorius episcopatu Constantinopolitano sese abdicat. Protinus e conventu egressus adit Theodosium, a quo enixa imperat precibus ut abdicationi acquiescat. Pius quidem imperator, qui Gregorium ob singularem eloquentiam maximi faciebat, et ob eximiam pietatem impense venerabatur, (*c*) et haud libenter, ut ferunt,

A ejus votis cessit, cessit tamen. Non solum autem pacis amor et concordiae, sed alia bene multa et causa fuere, cur episcopatum deponeret Gregorius. Id cernere est in variis Theologi carminibus et epistolis, sed potissimum in egregia illa oratione, quam, accepta a Patribus concilii et ab imperatore discedendi facultate, in primario urbis templo coram centum quinquaginta episcopis populoque Constantinopolitano habuit, priusquam discederet. Hanc qui legerit, vix temperet a lacrymis: nihil enim hac oratione eloquentius, nihil ad permovenditum aptius; maxime vero cum extremum vale gementi lacrymisque perfuso gregi dicit et dilectissimae Anastasiae, quae in medullis ipsis hærebatur, et hæsit semper; adeo ut semper in ejus mente esset, in ore versaretur, atque etiam dormienti per somnia representaretur. Tanta vi omnes adversariorum querelas diluit, tam diserte et manifesto suam ipsius innocentiam, charitatem, pastoralem sollicitudinem oculis omnium exhibuit, ut mirum si ejus detractores pudore non suffunderentur, et singuli, ejus discessum lamentantes, cum a proposito deterrere non conarentur.

CLIX. CLX. *Anno 381, labente mense Julio, Constantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id ægre tulierunt, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne alium in throno Gregorii sedentem cernerent.*

Sic Gregorius Constantinopolim reliquit anno 381, labente Julio, post triennii in urbe commemorationem; cuius sedem non nisi per aliquot hebdomadas tenuerat, ex quo scilicet in ea a concilio generali, ab imperatore, toto spectante et plaudente populo, fuerat collocatus. Hinc Gregorius sic episcopos alloquitur (*d*): Heri locastis in throno, hodie delicitis. Quamvis autem nimium faciles episcopi ejus votis annuerint, nonnullos tamen id ægre tulisse, auresque obstruxisse, atque etiam effugisse ne alium in ipsius throno sedentem conspicerent, ex Gregorio discimus: quorum nomina, licet laceat, hos episcopos fuisse credimus Amphilochium, Gregorium Nyssenum, Petrum Sebastenum ejus germanum, Helladium, ceterosque praesules singulari pietate et scientia commendandos, qui cum Gregorio familiaritate jamdudum conjuncti erant, ejusque

D virtutem norauit.

CLXI. Testamentum condit Gregorius.

Nostri non est in instituti certera, quæ in concilio Constantinopolitano gesta sunt post Gregorii discessum, prosequi; quæ licet magni sint invenienti, a proposito nostro, ad quod etiam non videntur pertinere, nos longius abducent. Gregorium urbe discedentem et patriam repetentem sequamur. Quo tempore Constantinopoli digressus sit non patet; at credibile est eum, quam primum potuit, prosecutum esse, nec exspectasse donec alter in ejus locum sub-

(a) Carm. *De Vit.*, v. 1810.

(b) Ibid., v. 1827 et 1841.

(c) Carm. *De Vita sua*, v. 1901.

(d) Ibid., v. 1936.

rogaretur. Priusquam discederet, testamentum A coedit, quod etiamnum exstat, appositis plurim episcoporum nominibus, qui tunc Constantinopoli versabantur. « Sane testamentum hoc, » inquit Possevinus (a), « dignissimum est, in quod episcopi, quique sacerdotia pingua tenent, serio inspiciant, eumque imitentur, si velint procul a carne et sanguine sibi et animarum saluti serio consulere.

CLXII. Nazianzum revertitur Gregorius.

Gregorius, tot gloriois adversus haereticos defunctus præliis, tot exantlatis laboribus ad reparandum fidem antiquam, quæ pene collapsa erat Constantinopoli, denique tot rebus præclare gestis, gudio gestiens patriam repetit, in qua se otio ac quiete optataque solitudine fructurum sperabat. Gaudio tamen permistus erat dolor: non enim sic oculis dulces natos, quos in catholica fide generat, et charam liquit Anastasiæ. In natale soliū æger advenit, nec idcirco suam abdicationem pluribus tunc approbat, licet præclarum facinus tanta sui oblivione decretum, tanta animi elatione consummatum, omnes posthac mirati sint. Amicorum variz de hac re opiniones Gregorium non lauerunt. Philagrio, viro spectabili, semetipsum per litteras excusanti quod eum non iuviceret, ac timere se significanti ne nimis inconsiderate suam ipso Gregorius Ecclesiam deseruisset, ita respondit (b): « Et me scito admodum afflita esse valitudine... Nobis haudquaquam parva levisque momenti sunt ea, de quibus scripsisti: proinde nec ipsi perfuntorie et negligenter, sed perquam accurate, considerata re atque persensa, ad hoc iudicium venimus. Fessi ac fracti sumus, cum invicia, et cum sacris episcopis communem concordiam dirimentibus, fideique causam privatis contentionebus posteriorem habentibus, concertantes. Quocirca navigii proram, ut dici solet, convertere, nosque... in nos ipsos colligere decrevimus: atque alios quidem eminus spectare mutuo se impentes. »

CLXIII. Episcopum Nazianzi constituere frustra conatur.

Altamen in patriam reverso ea frui requie, cui tantopere studebat, nec domestico statim licuit diari. Vacabat per id temporis Ecclesiae Nazianzenæ sedes, nequicquam Sozomeno contrarium scribente. Hanc enim sibi charissimam Ecclesiam, navis instar ductore parentis, mediis in fluctibus errantem, procellis actam et Apollinaristarum incuribus patentem, a se inventam Gregorius ipse testatur iambico carmine olim xxiiii, nunc cui (c):

Cum enim venissem, peregrinæ
Lingens sedem terræ,
Dulcemque plebem
Ut vidi, statim menti occurrit
Arca, quæ sola
Efugit inundationem...

(a) Appar. sac., p. 674.

(b) Epist. al. 65.

Hanc enim, cum defecisset
Pene vera doctrina,
Servavit ligio
Magnus pater mens,
Totius totam Trinitatis
Cultricem reddens.
Hanc afflictam absque præsule,
Velut natum in alto,
Carentem gubernatore
Jactantem tempestate
Maximorum malorum.
Extrahere e gurgite volebam.

Cum vero navis pene confractæ clavum nec tenere ipsi animus esset, nec per valetudinem liceret; memor tamen pii parentis in hac gubernanda et instauranda laborum, eam penitus naufragio perire non serebat. Itaque virum frangendis astuantium undarum incursibus idoneum ei præflicere curavit, virum quidem adhuc laicum atque atrari ecclesiæ custodem recens constitutum, cetera virtutibus, quales in episcopo requiras, insigniter ornatum et abunde instructum. Verum spem mentitus est existus, flagrante invidia presbyterorum Ecclesie; quarum pars a Gregorio Sarcolatrarum appellata (Tillemontius Apollinaristas interpretatur) palam aperenteque repugnabat; pars obsecundantis specie clamculum adversabatur: quodque magis mirere, antiates qui se Gregorii amicos profliebantur, qui suam illi hac in re opem erant professi, fidem datam se fellerunt. Quam porro graviter id tulerit, his atque aliis verbis in eodem carmine significat:

C Verumtamen deceptus sum, o Trinitas
A me prædicata!
Perit fides in Deum,
Perit ex hominibus.
Quo quis se conferat? et quibus
Jungat se socium?

CLXIV. Arianzum se recipit, et inde Cæsaream se confert.

Tum vero Gregorius, commissa Cledonio presbtero Nazianzenæ Ecclesie cura, Arianzum, in domum paternam, valetudinis causa et solitudinis amore se recepit, nec ante medium circiter annum 382 Nazianzum reversus est. Cæsaream inirea se contulit, ut Basilio Magno, tribus abhinc prope annis ad superos evocato, justa persolveret: quod quidem in oratione nunc xlii sic exsecutus est, ut in præclaris amici facinoribus enarrandis omnes eloquentiae Christianæ opes profunderet, atque obtreclatoribus qui Basilius indolem accusare, aut ejus de Spiritu sancto doctrinam, et in ea prædicanda morem carpere ausi fuerant, os in perpetuum occluderet.

CLXV. Quid in solitudine ageret.

In solitudine quo pacto se haberet Gregorius, quibus rebus vacaret, quo sensu amicos, quo etiam iuniores prosequeretur, scribens ad Amazonium ipsem declarat his verbis (d): « Si quis communium amicorum, quos pernitos esse couido, ex te perconteatur, ubi nunc Gregorius, et quid rerum

(c) Lib. vii, cap. 7.

(d) Epist. al. 73.

agat, dicens ne dubites eum quiete ac tranquille philosophari, non magis eos, a quibus injuria ipsi lata est, curantem, quam eos, de quibus, in lucerne et vitam prodierint, ignotum atque obscurum est: adeo invictus est animi robore. Quod si te rursus idem roget, quomodo amicorum disjunctionem ferat, non jam silenter respondeas eum philosophari, verum animo esse perquam humili et abjectio. Alii enim in aliis rebus moliores sunt, ego autem in amicitia et amicis. »

CLXVI. Calamitates quibus tunc temporis afflictabatur Ecclesia.

Huc dum ageret ille, optatoque frueretur otio, vehementibus Ecclesia procellis agitabatur, hinc Antiocheno schismate dilacerata, illinc Apollinaristarum turbata conatibus; qui licet ab Oriente et Occidente rejecti, disseminandis nunc palam, nunc occulte suis erroribus nihil segnus allaborabant. Ad hanc cynicus ille, qui turpiter e sede Constantiopolitana depulsus, in Aegyptum primo se receperat, eamque calumniando sus deque verterat, Italiam concitabat iisdem artibus. Quibus malis quantocius occurrentium ratus pontifex Damasos, generale concilium Romae haberi decrevit. Ast imperator rem in Oriente peragi satius dicens, Constantiopolis synodum indixit, cui Gregorium praesertim interesse summiopere cupiebat. Cuius voti per Procopium certior factus Gregorius, infelici omnium quibus adserat synodorum exitu ad memoriam revocato, suas quoniam Augusto pareret infirmitates obtendit. « Ego, inquit (a), si vera scribere oportet, hoc animo sum, ut omnem episcoporum conventum fugiam: quoniam nullus concilii finem legit et faustum vidi, nec quod depulsionem malorum potius, quam accessionem et incrementum habuerit... Huic quoque meo iudicio patronos morbos accedit, quippe qui me ita distorquet, ut quotidie fere extremos spiritus efflem, nec ulla re meipso uti queam. » Excusationem, quam dictam arbitrabatur, adeo non admisit imperator, ut novis per Icarium virum illustrem et Olympium Cappadociae rectorem Gregorio institerit mandatis: quibus acceptis Olympio sic rescripsit vir mentiri nescius (b): « Hoc mihi morbo ipso gravius est, quod cum aeger sim, agrotare tamen non credar, verum peregrinationem ita longam inire, atque in medios tumultus meipsum impellere jubar: a quibus secessisse tam mihi gratum fuit, ut hoc nomine gratiam quoque corporis afflictioni propemodium habeam... Hoc et illustrissimo quoque Icario non ita pridem scripsi, cum idem ab eo jussum accepisset; et nunc a tua animi magnitudine peto, ut pro nobis quoque id scribere non gravetur. » Vicit tandem Gregorii modesta recusatio, qui jam antea statuerat nunquam interesse episcoporum conciliis. ut iose fatetur ad

Theodorum episcopum Tyanensem soribens. « Vocas? inquit (c). Nos vero properamus. Properamus autem, ut soli cum solo congregiamur. Synodos enim atque colloquia procul salutamus; ex quo scilicet tempore multa eorum, ut parce loquar, improba et flagitiosa esse compri. »

Quamvis synodos vitaret Gregorius, cum tamen, non secus ac orbis præcesset, omnium Ecclesiarum tenebat sollicitudo, semper intentus iis qua ad haeresim extinctionem aut propagationem fidei spectare consiperet. « Omnia, inquit (d), apud nos Dei beneficio recte se habent, hoc uno excepto, quod de Ecclesiis anxiis et solliciti sumus tam fidei perturbatis. » Sua eum in primis angebat Nazianzena, quam non modo corrumpere, sed et invadere tentabant Apollinaristæ. Dum enim ad Xanxaridas thermas longius Gregorium morbus abduxisset, suæ factionis hominibus, quos Nazianzi habebant, contrajus fasque episcopum constituere præsumpserunt. Hos lenitatem sua mansuetos placidosque reddere voluerat et paulatim emollire; at pejores eos effecit: « Non enim, inquit (e), pravos homines lenitas inflicit. » Cum autem absens malo mederi non valeret, litteras sibi vicarias substituit, scribens Olympio præfecto his verbis (f): « Mali homines, episcopos quo-dam, quibus dignitas ab universalis concilio abrogata fuerat, accersentes, aut transenuntibus abutentes, imperialibus omnibus constitutionibus atque omnibus vestris edictis violatis, euidam impii et adulterini sui gregis episcopi nomine imposuerunt, nulla re, ut opinor, perinde freti, atque summa mea imbecillitate. » Deinde sceleris hujus ultiōem petit, mitiorem tamen quam tanta audacia mereretur.

CLXVII. Ecclesiae Nazianzenæ curam gerit.

Anno 382 circiter exente, rogantibus episcopis et universo populo, pusillis ac magnis vociferantibus et obsecrantibus, ut assumpto Ecclesiae Nazianzenæ clavo eam ab imminenti servaret naufragio, cessit. « Tuæ pietati, » inquit Gregorius (g), datis ad Bosphorium Colonensem litteris, « hoc denuntio, nos manus dare et cedere, atque Ecclesiae curam, Deo dante, suscepturos esse, quandoquidem hoc contenditis, ac præsertim urgente hac tempestate, propter imminentem, ut ipse scribis, adversariorum incursionem, humileque hoc corpus Deo commodauros esse, quandiu durabit, viresque nostræ ferrent, » etc. Haec verba, « quandiu durabit, viresque ferent, » satis evincent epistolam non ad annum 374, ut vult Tillenmontius, esse referendam, quo Gregorius defuncto patre Ecclesiae Nazianzenæ « curam aliquam gessit; » siquidem tunc temporis non pollicitus fuerat Nazianzi se mansurum quandiu vires ferrent, sed tantum donec episcopus alter eligeretur.

(a) Epist. al. 53.

(b) Epist. al. 76.

(c) Epist. al. 84.

(d) Epist. al. 72.

(e) Epist. al. 77.

(f) Ibid.

(g) Epist. 138, al. 14, Bosphorus.

CLXVIII. Patriam ab iugenti periculo liberat Gregorius.

Circa idem tempus Nazianzenos cives ab iugenti periculo, atque urbem ipsam ab exercitu liberavit, quam solo se sequentrum minabatur Cappadociae praefectus in unctionem gravissimi facinoris. « Audax facinus, satator Gregorius (a), verum nequaquam a communione consilio, sed a temerario quorumdam adolescentium impetu profectum. » Ob irrogatum forsan gravius quoddam tributum, ventum erat ad seditionem; protorsi quidam juvenes, violato Caesaris decreto, etiam hominem occiderant. Interea Gregorius morbo laborans, cum adire praefectum non posset, litteras scripsit, ut eum ad misericordiam fleceret. His litteris alique precipibus Gregorii liberalia est civitas. Ea occasione habitam suis orationem xvii coram praefecto (is erat Olympius), quae inscribitur, *Ad cives Nazianzenos trepidantes et praesidem iratum, existimat Baroniūs (b); sed falli videatur. Hac enim oratione, cum adhuc Gregorii pater superstes esset, habita est: praeterea culpa Nazianzenorum, de qua in oratione agitur, non perinde gravis est ac illa, de qua in epistola ad Olympium.*

CLXIX. Eulalium Nazianzi episcopum praefici curat.

Gregorium tandem Nazianzi in urbe permansisse, donec illi firma secunditas redderetur, et optimus illuc praefereretur antistes, scribit Baronius (c); simulque egisse apud Helladium Cæsareæ Cappadocie episcopum metropolitanum, ut Eulalium virum probatissimum præficeret Ecclesiæ Nazianzenæ, dum ipse interim secessum in solitudinem meditabatur. Rem paulo alter contigisse ab ipso Gregorio dicimus. Ecclesiam quidam Nazianzenam regendam susceperebat, quandiu vires ferrent; et eam aliquandiu rexerit. Cum autem gravi morbo laboraret, datus litteris ad Theodorum Tyanensem significavit se morbo ab Ecclesiæ gubernaculis abducendum fuisse, ipoque Theodoro hauc curam incumbere: quod si non audiatur, addit se omnibus publice prædicatum, Ecclesiam hauc pastore indigere (d). « Testificor coram Deo et electis angelis, Dei gregem indignata, ut qui ob perditam valetudinem meam nec pastoral, nec visitetur... Cum autem pietas tua superiore loco sita sit, ad te oculos conjectos babere necesse est. Ecclesiam tuam, quo pacto tibi videbitur, cura... Quod si hæc dicens ac scribens minime audieris... perspicuum redibam quod Ecclesia episcopo indiget. » Quod minabatur se faciurum præstitit Gregorius, gubernacula Ecclesiæ Nazianzenæ abdicavit, nec cogi ultra potuit ut ea susciperet. Nequidquam Bosphorus Coloniensis, cui primum cesserat, herum bortatus est ut remanere tantisper, donec eius loco episcopum constituerent: repulsam passus

A est. Quare coacti sunt episcopi Ecclesiæ Nazianzenæ pastorem dare, et Eulalius, vir insignis pietate, episcopus creatus est. Quo ordinato, falsus rumor increbuit Gregorium Nazianzena sede privatum suis ab Helladio Cæsariensi; qua calumnia Helladium, ceterosque episcopos qui Eulalium ordinaverant, liberavit, eos in epistola ad Gregorium Nyssem excusans (e), simulque denuntiando se nunquam Ecclesiæ Nazianzenæ creatum suis episcopum.

CLXX. Vita Gregorii in solitudine.

Ex eo tempore Gregorius in rure paterno, voti compos factus, latuit abditus, totosque, quotquot superfluerunt vitæ dies, traduxit; atque, ut cum Hieronymo loquar, « monachi vitam exercevit. » A mulierum consuetudine sic alienus, ut cum propinquus ejus quidam, Valentianus nomine, sedem in vicinia cum mulieribus posuisset, locum ipse multaverit, scripta subinde ad eum epistola conquestus his verbis (f): « Per summum scelus ejicimur... Multo melius erat, tabule publice proposita, nobis secessionem indicere, quam per mulieres, quas e regione nostra collocasti... Nisi hoc dictu audax est, nos quoque per Evam e paradiiso expulisti. » Sic sibi fuga consulebat Gregorius, non tantum ut ab oculis removeret scandalum; verum etiam ne stimulus carnis, angelus Satanæ qui ipsi datus fuerat (g), letale vulnus indigeret. Mirum sane quod homo gravissimis fatigatus angustiis et ærumnis, senio confessus, morbo laborans, in extremo consistens, carnem continuis domans jejuniis ac vigiliis, cum spiritu fornicationis manus conservere fuerit coactus; ipsi tamen fides babenda, cum hoc iterum atque iterum lugens prosteatur. « Furibundo robore sævit caro, » inquit (g), nec unquam a bello quiescit... Quamobrem in luctu et squalore versor, celestemque illum Regem, qui omnia imperio tenet, supplex obtestor, ut corporis animaque controversiam disceptet, bellumque competit. » Dum belli hujus exitum semper timet. non solis gemitibus amoris Christum, ut sedaret tempestatem hostemque depelleret, urgebat: « Perniciosos, inquit, fluctus extimesceas, ventri claustra impono, animum in oratore conficio, lacrymarum viu effundo, sempiterno Regi debilitata genua flecto, et sordidatus iuncto. » Eodem animi ardore peccatum, nihil sciens nisi Christum, et hunc crucifixum (h), novum sibi mortificationis genus inventit. Etato gravis fractusque morbo, aliquid de vita austeriorate resipierat licet invitus: ut autem mysticum semper cum Christo sacrificium ageret et huic mundo jugiter moreretur; ut opis delicta secumque peculiare vitiis, qui quandoque nimis in longum purgaret, continuum silentium toto. Quadragesima tempore sibi impetravit. « Sic ego, inquit (h), præcipitis sermoris impetu consciencia excedere

^(a) II Cor. XII, 7. ^(b) I Cor. XI, 2.

(c) Ep. al. 49.

(d) Apud Boil. II Maii, p. 421.

(e) Ibid. p. 422.

(f) Epist. al. 88.

(g) Ep. al. 42.

(h) Ep. al. 196.

(i) Carm. De calamitatibus suis.

(ii) Carm. 55.

modum et regulam... inveni optimum remedium; scilicet comprimens totum sermonem excelso pectore, ut dicat lingua quæ dicenda et quæ non dicenda sint discernere.

CLXXI. Nectario scribit adversus Apollinaristas.

Hoc temporis tractu, hæretici caput extulerunt in urbe regia, adeo ut libere conventus agerent, et dignata sua prædicarent. Alii quidem sola episcoporum aut præsectorum tolerantia id agebant; Apollinaristæ vero, tacita vel expressa licentia, se ipsos orthodoxis æquiparare, et eadem cum ipsis libertate frui sinebantur. Quibus auditis Gregorius, Nectario, quem in se benevolum jam expertus erat, epistolam scriptis, quæ inter orationes numero XLVI censebatur, et de concessa Apollinaristis licentia vehementissime conquestus est: « Quod autem, inquit, ex omnibus ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, Apollinaristarum licentia est, quod haud scio quomodo pietas tua conventuum æque ac nos habendorum auctoritatem sibi arrogasse atque usurpare passa fuerit. » Hæreticos illos, errorem suum occultando, Nectario sicut fecisse conjicimus ex eo quod Gregorius claram dogmatum illorum expositionem epistole suæ inserendam crediderit; cui expositioni ista subjunxit: « Si illis, ut et pie sentientibus (nimurum, utpote qui pie sentiant), ea quæ sentiunt docere libereque promulgare permittitur, quis non videt Ecclesiæ doctrinam condemnari, perinde ac veritate ab illorum partibus stante? Neque enim rerum natura fert duas de eadem re contrarias doctrinas veras esse. » Non ex eo tantum quod tolerentur, sed ex eo quod pie sentientes judicentur Apollinaristæ, concludit Gregorius Ecclesiæ doctrinam condemnari. Qua quidem observatione falsi convincitur, quod Barbeiracus in hoc sancti doctoris ratiocinium protulit.

Alias ad Nectarium litteras dedit Gregorius pro Bosporio episcopo Coloniensi, de erroribus circa fidem, ac de infractis canonibus insinuato. Verendum erat, ne bujusmodi causa in publico prætorio ageretur; quod ne fieret, obvixe rogavit Gregorius: « Illud autem, inquit (a), minime ferendum tuæ reverentiae videatur, quod nostra publicis prætoris traducantur. Nam tametsi sunt Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum judices: quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concederemus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? »

CLXXII. Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur.

Sic Gregorius, post abdicatam Ecclesiæ Nazianzenæ curam, nil minus decoris domus Dei flagrans desiderio, catholicis utilitatibus totus incumbebat; nec inertem in solitudine vitam illius fuisse satis testantur tot carmina, quorum pars maxima ab eo tunc condita sunt; tot epistolæ, quibus innocentiae adversus oppressores patrocinium suscepit; quibus

A fidem adversus hæreticos aut defendit ipse, aut alios, ut defendant, hortatur. Quæ quidem omnes epistola argumento sunt, quantum in eo fidei studium fuerit, quanta sollicitudo circa res Ecclesiæ, quantum amor proximi, quantum pacis studium, etc.

Longum esset hæc per singula enarrare; sed silentio prætermittere nefas quod sanctus pontifex egit, saluti animarum semper intentus, ut Nemesium ad Christum atticeret. Vir erat omni liberali doctrina politissimus, summa eloquentia, et in foro celeberrimi nominis. Mox illustris factus, Cappadociæ præfecturam primum obtinuit, et integrâ mente magisque reverentia res provinciæ administravit; sed quantumvis et eruditus et prudens, adhuc idolorum cultui addictus erat. Interea, vir litterarum amans, doctorem maximum singulari honore prosequi non destitut, ipsique necessaria levanda se-nectuti et infirmitati juvandæ subsidia generose suppeditavit. Gregorius, ut episcopum decebat, non laudes amplificando, sed monita salutis tribuendo, beneficiorum memorem se digne comprobavit. Ingenio hominis exquisita litteraturæ obsequens ipsi egregium poemæ dedicavit, quo ei simulacrorum vanitatem et mendacium exprobaret, et ad unius Dei cultum præsidem tot præclaris dotibus ornatum traduceret. Nemesius tanti magistri præcepta æquo animo exceptit, ad sanctum doctorem se contulit, cum eo de religione disseruit; satisque verisimile est, pontificis sermonibus edocium et sanctitatem perculsum, idola ejurasse, ipsumque philosophum hunc esse Christianum, Nemesii nomine, qui *De anima* opus edidit, quod inter opera Gregorii Nysseni valatum est.

Talibus negotiis in solitudine distentus erat Gregorius et condendis carminibus, quæ nihil nisi Christum pietatemque spirant, tutissimaque dogmata et morum præcepta complectuntur. Pia ubique argumenta, vel animæ et corporis purgatio, vel theologia, vel precatioes ad implorandum opem divinæ adversus carnem et malum dæmonem ad scelus sollicitantem; vel gemitus viri pii, æruminas suas lugentis Christumque orantis, ut vitæ finem afferat. Cantare non cessavit vates piissimus ad extremum usque vitæ spiritum, morbi querens solatia; quo quidem in dies ingravescente, et appropinquante morte, ludere versibus, et carmina quæ cyanea vocant, componere pergebat.

CLXXIII. Moritur Gregorius.

Quamvis autem asperam semper, victuque horridam duxisset vitam, sæviens in corpus, carnem vigiliis, jejuniis alisque poenitentia laboribus afflictans, extremæ vitæ certamen immunire sentiens, jamjam tartatum caligine horrendum videre sibi videbatur, et « ignis flammam, altissimamque noctem. » Tum supplex ad sidera palmas tendebat, inclamans beatorum choris ut opem sibi ferrent, totoque corde ad Deum aspirans, Christum

(a) Ep. 21. 227.

enix rogabat ut se exciperet, et imaginem suam non desereret. Ita beatissimus senex (a) proxime moriturus, cycneo cantu Domino cantans, purissimum Deo spiritum reddidit, ac optatam quietem cum agminibus beatorum adeptus est. Mortuum hunc esse anno undecimo Theodosii imperatoris, sive anno 389, ex Hieronymo discimus, qui in libro *De scriptoribus ecclesiasticis* de Gregorio scribit: « Deceasit ante hoc ferme triennium sub Theodosio imperatore. » Porro Hieronymus testatur se hoc opus scrispsisse anno ejusdem imperatoris decimo quarto, ex quo sequitur Gregorium, qui triennio ante deceaserat, obiisse anno undecimo Theodosii, ideoque anno 389.

CLXXIV, CLXXV. Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii.

Corpo robusto fuit Gregorius, sed assiduis morbis vitaque molestiis, prætereaque jejuniis, vigiliis, chameuniis ita fracto ac debilitato, ut sibi sexectum, quod ipsem testatur, acceleraverit. Anonymus Graecus, a Baronio laudatus (b), qua statura fuerit his verbis exprimit in codice 540 Bibl. Vat.: « Statura mediocri erat, pallidus aliquantulum, non tamen citra venustatem: depresso nase, superciliis in rectum protensis, aspectu blandi et suavi, altero oculo nempe dextro subtristis, quem cicatrix quedam contrahebat, barba non promissa, sed densa tamen. Qua parte calvus non erat, nam subcalvus erat, albos crines habebat, summas item barbae partes velut sumo obsitas ostendebat. » Gregorii autem animi effigies ex rebus gestis, quas enarravimus, necnon ex ipsius scriptis, in quibus ipse sese depingit, satis perspicitur. Suum ipse sibi epitaphium paraverat, quod precipuos vitæ ipsius eventus duodecim versibus elegiacis complectitur. Dies festus Gregorii agitur nono Maii apud Latinos; apud Graecos autem Januarii tricesimo, una cum sancto Basilio et sancto Chrysostomo. Sed peculiaris Gregorio soli sacer et solemnis apud eosdem Graecos est mensis Januarii vicesimus quintus dies.

CLXXVI. Quanta apud omnes Gregorii existimatio.

Quanta fuerit olim apud veteres, hodieque etiam non sit apud recentiores, Gregorii ejusque operum existimatio, inde constat, quod Patres omnes non tantum Graeci, verum etiam Latini, ac theologi, necnon Scripturarum interpres, in astruendis fidei dogmatibus, oppugnandis erroribus et exponendis Scripturis, ipsius auctoritatem passim adhibeant. Exemplo esse potest, et instar omnium sit Augustinus, qui lib. 1 *Contra Julianum* (c), peccatum originale adversus Pelagianos Gregorii auctoritate astruit: « Sed non tibi decribitur magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cuius eloquia ingentis merito gratiae, etiam in lingua Latinam translata usquequaque clarue-

A rint: sedeat ergo cum istis Patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuae criminacionis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contranovitiam pestein vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam. » Hæc de Gregorio nostro Augustinus; qui, prolatis pluribus Gregorii testimoniosis, ita prosecutur (d): « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tauta persona, ut neque ille hoc nisi ex sile Christiana omnibus notissima dicere; nec illi enim tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

CLXXVII. Translatio.

Sacrae Gregorii reliquiae e Cappadoccia Constantinopolim translatæ sunt, imperante Constantino Porphyrogenito, qui epistolam a se Gregorio Nazianzeno scriptam iis tradidit, quibus sacri thesaurei Constantinopolim devehendi cura fuerat commendata. Hac autem epistola Gregorium rogabat, ut ne Constantinopolim venire gravaretur. « Tu ad nos accedere ne dubita, a quibus spiritu ac favore tuus nunquam absis, qui plane orphani ut essemus non es passus... Votis igitur piis annue, ad nos te inclina, revertere ad eum qui tanto tui desiderio tenetur gregem, populum tuum benignus revise, in urbem eam ingredere, in qua periclitantem religionis orthodoxæ causam egregie quondam consurasti. » Existat hæc epistola in oratione habita de translatione, quam orationem ex ms. Graeco regis Sardiniae Latine vulgarunt Bollandistæ, p. 448, etc., Graece quoque, p. 769, etc. Li vero qui missi fuerant, Gregorii ossa plane integra repererunt, insolitam et inexplicabilem odoris fragrantiam spirantia, eaque loculo ad id parato imposita læti detulerunt. Imperator cum sacerdotibus, omnibusque magnis urbis incolis, honorifice obviam profecti sunt sacris reliquiis, quæ primum intra regias ædes, in palatii ecclesia, seu oratorio, depositæ, posteaque in Apostolorum templo juxta sancti Chrysostomi corpus repositæ sunt.

CLXXVIII. Altera translatio corporis Gregorii CP. Romam.

Alteram corporis sancti Gregorii translationem D Constantinopoli Romam factam, firma certaque traditione didicimus, inquit Baronius (e), eam ob causam, quod grassantibus barbaris in eas regiones, sanctimoniales feuinæ, in quarum ecclesia tantus thesaurus erat conditus, fuga suæ pudicitiae consulentes, acceptum venerandum corpus, impossitumque navigio, ad tutum pietatis asylum Romanum confugientes, detulerunt; atque in templo Sanctæ Mariæ in Campo Martio, sibi ab apostolica sede concessso, condiderunt; ibique in adjacente domo, in qua habitabant, more patrio divinas laudes per dies singulos persolvebant. Quibus jam vita

(a) Apud Boll., 9 Maii, p. 427.

(b) Ibid., p. 428.

(c) Cap. 5, n. 15, tom. X, p. 504.

(d) Ibid., n. 46.

(e) Boll., 9 Maii, p. 454.

functis, cessat locus Romanis virginibus, quæ ibidem non sub Regula sancti Basillii, ut ille olim, sed sub institutis sancti Benedicti hactenus perseverant. Hæc Baronius, qui additæ hanc translationem & subobsecram suisse. Subobsecra sane; nam tam densis tenebris involuta, tam gravibus intricata difficultatibus, ut eas depellere et solvere difficillimum sit.

CLXXIX. Translatio corporis Gregorii facta a Gregor. XIII summo pontifice.

Denique alia est, et caleberrima quidem illa, translationis corporis Gregorii, quod Gregorius XIII, summus pontifex, ex ecclesia Dei Genitricis ad Campum Martium, in capellam a se in basilica Sancti Petri magnificissime ornatam, summa celebritate translavit ix mensis Junii anni 1578. Hujus translationis historiam ex ipsa libro bibliothecæ Vaticanae vulgarunt Bollandistæ ad diem nonam Maii, p. 457. Veneti tamen corpus Gregorii Nazianzeni integrum Constantinopoli devectum Venetias apud se in ecclesia Sancti Zacharie asservari gloriantur. Alterutrum ex his corporibus forsitan esse Gregorii patris corpus cum Bollandistis dicere fas est.

CLXXX. Sanctorum Basili et Gregorii characteres adsumbrantur.

Ad hujus historiae coronidem consentaneum forte quibusdam videbitur, ut cum in ea frequens adeo Basilli mentio injecta fuerit, arctissimoque doctor eximius societatis vinculo, veritatis amore ac virtutum digna simulatione Gregorio conglutinatus fuerit, diversos utriusque, comparatione quadam inter eos instituta, characteres adumbremus; ut sic singulis eorum velut collectis lineamentis, amborum perfectam imaginem, quantum tenui penicillo fas est, exprimamus.

Illi quidem patiatur scriptorum profanorum conditio, ut quorum virtutes nihil excedunt humanæ naturæ vires, ens ratio inter se mutuo conferre tuncumque possit. Sed longe major est mea erga sanctissimos illos præsules veneratio et observantia, quam ut id oneris in me suscipiam. Quibus enim inter se convenient quibusve differant dotibus, solus hic novit qui eos, quibus voluit, pro summa sua sapientia distinxit donis, vel pares fecit.

Nemo tamen non mirabitur quæ spiret in eorum libris solidum eloquentiae robur, quam ingeniose politeque scribendi copia, quam acuta sententiarum venustas, eam ut solitudo non obscuraverit, non extinxerit auctoritatis vitæ asperitas. Quamquam hoc quidem inter utrumque discrimen reperiatur, quod plus admodum seria sit Basillii oratio, Gregorii vero plus babeat vividæ salis, plus gratiae.

Id sibi magis sumebat ille, ut animos moveret flecteretque; hic vero magis etiam ut delectaret. Orationem ille magis copiosam, uberioribusque sententiis pleniorum effundebat; hic vero plus abundabat lepore, plus argutis. Suavis quidem et fortis, sed nativa plane, et nihil ab arte mutuata præsidii, sese ultro Basillii prodebat eloquentia. Huc vero

A etiam adjiciebat animum, et quasi in parte offici ponebat Gregorius, ut suam alioqui splendidissimam exeret.

Hic in exigendis ad Christianæ disciplinæ rigorem moribus adeo religiosus fuit, ut vel severior videretur. Hic vero summam vitæ austernitatem divino delibutus gaudio adeo colebat, eam ut omnibus esse vel maxime amabilem insinuaret.

Majestatem spirabat moderata lenisque Basillii iudeo: contra micabat in Gregorio ignea quædam ingenii vis, et vivax perspicacia. Gravitas alter et modestia adeo diligens fuit, ut quamvis ipsi suppteret argutissimus in jocando lepos, ab iis tamen prorsus abhorruerit quæ vel levissimam joci speciem præ se ferrent. Jocos alter eo pietatis succo respersit, ut sales inter et facetas virtutem animis instillaret. Basilius denique hominum observantiam sibi magis conciliabat, ac pene cultum; Gregorius vero suavi morum amoenitatè omnium amorem sibi et studia magis prouierebatur.

Elucet divina quædam in Gregorii orationibus majestas, nihil ut videam aut ornatus aut sublimius quod fieri unquam potuerit, quo sua mysteriis nostris vindicetur auctoritas, sua servetur reverentia, suum decus asseratur. Quarum vis et robur quanta sint, vel ex hoc intelligi maximè potest, quod inde Theologus, quasi omnium exceptione major, fuerit appellatus. Atque adeo male quis ex Grægorii litteris nativum ejus characterem duxerit.

C Secus vero Basiliū suæ totum referunt litteræ, quæ tam suaves illecebras habent, eas ut omnes vincant quas Græca retro omnis antiquitas ad nos usque transmisit.

Nihil hic stricta oratione condidit, sed quidquid politioris humanitatis hocce scribendi genere veteres consignarunt, sagaci cum judicio et exquisito delectu lustravit, pluraque disseruit saluberrimis præceptis referta, quibus tutam in legendis hujusmodi libris juvenibus viam sternet; ne vel, ut sepe fit, latentibus undeque scopulis impingere, vel nihil inde perciperent utilitatis. Neque hoc satis.

D Longe eliam majora nobis Gregorius adjumenta contulit. Utile enim dulci miscuit, ut sanctissimas virtutis præceptiones, dulci quoddam voluptatis sapore conditas libertius degustaremus; atque adeo varia ipse eaque excultissima scripsit poemata, quorum si ad argumentum spectas, omnia prorsus seria, nil nisi Christum pietatemque spirant: si ad stylum, nihil concinnius faciliusve, ut Homerum possis agnoscere. Carmina vero Gregorii cum appello, ea non appello, quæ micant fictitio poetarum fuco, mendacibusque fabularum pigmentis illita, sed quæ sincera veritatis luce splendescunt; quæ miram, simplice sub cultu, promunt artificis inventionem cum singulari sermonis elegantia conjunctam; quæ demum nativam sapienti felicis cujusdam ingenii amoenitatem, nemini facile parabilem,

que tamen in Gregorio non labore quæsita, sed in uita siq[ue] insita videatur.

Hinc adeo doctissimos illos Ecclesiae Patres quos
morum sacerdotumq[ue] atque integritas virtutæ, solitudi-
nis litterarumq[ue] amor, veritatis studium, eloquen-
tia laus eximia, sudati pro Christo in episcopali
menore labore, haustæ pro religione tutanda at-

A que amplificanda seruare, spectata denique orbi
Christiano sanctitatis fama felicissime consocia-
runt; in id etiam quasi mutuo inter se animo dice-
res conspirasse, ut ne quid in studiis peccemus, le-
ges alter nobis statueret quas tuto sequeremur;
nobis alter pietatis plenam studendi materiem sub-
ministraret.

MONITUM IN VITAM SEQUENTEM

A Gregorio presbytero scriptam.

Quis sit ille Gregorius, plures exquisierunt et disputatione; sed nihil certi aut de per-
sona aut de ejus aetate proditum est. Bollandus (a), Vossius et alii Vitam hanc ascribunt
Georgio Cæsareæ Cappadociæ presbytero, qui in laudem Patrum Nicænorum orationem ha-
buit. At quo tempore vixerit Georgius iste, auctores inter se non consentiunt. Bollan-
dus quidein, iueunte septimo vixisse putat; Vossius vero (b), cui favent Henschenius et
Paedrochius (c), medio circiter saeculo decimo floruisse probare nititur, sed frustra; nec ad
nos spectat haec disceptatio, cum nulla saltem probabili ratione concludi possit Georgium
hunc nostrum esse Gregorium Theologi biographum. Interea licet quo tempore scripta
fuerit ejus vita non patet, constat tamen saeculo decimo eruditis optime notam fuisse, ut
solis enuntiat oratio, sub initium hujus saeculi, in prima sancti doctoris translatione reci-
tata, que hanc ipsius vitam sic commendat: « Hic igitur (de Theologo loquitur [d]), ut
conscripta de ipso Vita discere cupientibus manifestum facit, natale solum natus Cappæ-
dociam. » Liquebat hinc jamdudum editam fuisse hanc Vitam, lateque diffusam tunc tempo-
ris. In magno Ecclesiæ consensu, encomii vice, jubente episcopo lecta est, quod exordii
verba referunt. Male suspicatur Adrianus Baillet in translationis gratiam decimo saeculo
peractas adornatam fuisse, cum ne minimis quidem momentis hoc colligi possit. Mox ut
vulgata, cito e Graeco in Latinum versa est; sed ad nos usque non pervenit ejus interpre-
tatio, de qua Billius haec edidit: « Hanc Gregorii Vitam sexaginta plus minus annis post
nongentesimum a Christo nato annum primus, quanquam prorsus barbare, transtulit Anas-
tasius quidam, ut annotatum vidi in libro quodam manuscripto Dionysianæ bibliothecæ. »
Puluit tamen advertere Billius, ut observat Combessius, Anastasium hunc Bibliotheca-
rium esse, qui multa alia Latine reddidit Graeca monumenta, nec prorsus ita barbare, ut
ipsius labor non desideretur aut sit inutilis. Vixit Anastasius ille saeculo nono; hinc recte
conjectur, cum interpretationis sit auctor, Gregorii Vitam saltem saeculo octavo fuisse con-
scriptam.

(a) 13 Januar., p. 781.

(b) De historic. Graec. et Latin.

(c) 9 Maii, p. 369.

(d) Bolland., 9 Maii, p. 450.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

(1) ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ,

Συγγραφεὶς ὑπὸ Γρηγορίου πρεσβύτερου.

VITA S. PATRIS NOSTRI GREGORII

THEOLOGI, EPISCOPI NAZIANZENI,

A Gregorio presbytero Graece conscripta.

Ad spirituale sermonum convivium, o viri audi-
tores, præclarus ille Gregorius, cognomentum a
theologia consecutus, nos invitat. Ipse nimurum
proponitur nobis velut exquisita confessio quæ ex-
tra materiam est, deficiarque corruptione omni su-
periores. Nec vero mirum vobis videatur, me eo
audaciae progressum esse, ut et meas imbecillitatis,
et excellentis illius ingenii atque indolis mem-
oriam abjecerim, qui propter incomparabilem
virtutis præstantiam ad hunc ferme diem silentii
honore apud omnes ornatus est : nec quisquam
adhuc existit, qui vitam ipsius exposuerit, ac serie
quadam et ordine res ejus præclare gestas et vir-
tutes ad nos ipsius posteros transmiserit; quemad-
modum ipse, et in Basilio Magno, et in aliis beatis
episcopis et martyribus, vitam ipsorum argumento
integro prosecutus præstitit. Primum quidem nulla
ratione venerando Patri, huic nimurum nobiscum
considenti, adversari poteram, qui orationem, vel-
ut aliud quoddam debitum, exigebat, et ad sancti
Gregorii laudes celebrandas paterna et herili au-
citoritate etiam atque etiam excitabat, sibiique, ut
morem gererem, imperabat, seque aliquo nullum

Συγχαλεῖ μὲν ἡμᾶς (2), ὡς ἀνδρες. Γρηγόριος; δὲ πά-
 νυ, δὴ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος (3), εἰς τὴν πνευματι-
 κὴν πανδαισίαν (4) τῶν λόγων πρόκειται δὲ αὐτὸς
 ἄνθος χαρυκεία (5), καὶ τρυφῇ φθορᾶς ἀπάτης ὑψη-
 λοτέρα. Μή θαυμάσῃς δὲ, εἰ πρὸς τοσοῦτον (6) θρά-
 σους ἔξηλθον, ὃς καὶ τῆς οἰκείας ἀσθενείας, καὶ τῆς
 ἔκεινου μεγαλοφυΐας ἐπιλεῖθας, δεὶς διὰ τὸ τῆς ἀρε-
 τῆς ἀπρόσιτον μέχρι τῆς σῆμερον διλγού δεινοῦ σιωπῆς
 παρ' ἀπασι (7) τετίμηται· καὶ οὐδεὶς ἀποδέειται
 τῆς αὐτοῦ πολυτελείας ὑφηγησθῆς καὶ διδάσκαλος, ἀκο-
 λουθῷ τινι καὶ τάξει τὰ τῷ ἀνδρὶ κατωρθωμένα
 παραπέμψας ἥμιν τοὺς μετέπειτα, ὡσπερ αὐτὸς πε-
 ποίηκεν, ἐπὶ τε Βασιλεὺν τῷ Μεγάλῳ καὶ ἑτέρις
 μακαροίς ἐπισκόποις, καὶ μάρτυσιν. δῆλη ὑπόθεσιν
 τὸν βίον αὐτῶν (8) ἐνστησάμενος. Ἀλλὰ πρῶτα (9)
 μὲν οὐχ οἶόν τε ἦν ἀντιλέγεν τιμώ τεννήτοι, τοι-
 τῷ δὴ τῷ σὺν ἡμῖν (10) ἐνθάδε καθιδρυμένῳ, ὡσπερ
 ἄλλο τι χρέος ἀπαιτοῦντι τοὺς λόγους, καὶ πρὸς τὴν
 τοῦ θείου Γρηγορίου εὐφημίαν, λαίν παρορμῶντι πα-
 τρικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, τὴν ὑπακοὴν ἐγκελευομέ-
 νῳ, καὶ οὐ μεθήσειν ἐπαπειλοῦντι, καὶ τῆς εἰδής γεννήσεώς τε καὶ τροφῆς ταύτην ἀνιδοσιν εἰσπρα-
 τομένῳ. Ἐπειτα, οὐδὲ διστον (11) δοκεῖ μοι τοσαύτης

(1) Libri manuscripsi habent Ναζιανζοῦ · sed Gregorius nunquam fuit episcopus Nazianzenus, ut demonstravimus in Dissertatione prævia. Sasiensis fuit designatus episcopus ; Nazianzeno episcopo patri suo factus est coadjutor : at Constantinopolis tantum publico praeconio proclamatus episcopus ; errore tamen antiquo vocatur Nazianzenus episcopus. Vide Baronium ad annum 371.

(2) Sic Colb. 1, 2, et Comb. Sic et cod. BI). du Poirier Turonensis, Ambæsiani, doct. med. Montisp., qui varias codicis, quem præ manib[us] habuit, lectiones transmisit domino Louvardo : hunc defineps codicem designabimus littera P. In edit. δημᾶς.

(3) Γρηγόριος δὲ πάνυ, δὴ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, hoc est, κατ' ἔξοχην δὲ θεολόγος, seu, ut explicat Sophronius Hierosolymitorum patriarcha, epistol. 4 apud Photium in Biblioth. : 'Ο τῆς θεολογίας μυσταγωγός.'

(4) Cod. P. in nota marg. τράπεζαν, mensam.

(5) Cod. P. in not. marg. ἄρτυμα, ὀδοφαγία, ἡ δύντης τῶν ζωμῶν · pulmentum, deliciosum orzolum, fusculum jucundi saporis. Quid sit χαρυκεῖα, docent vulgares lexicographi, imo et Favorinus, a quo et doctiss. Ducangins ; at quid revera sit χαρυκεῖα ἄνθος, ut non docuere, sic et doctissimum Billius in versione sua non attigit. Non R. P. Combescies interpretationem versioni inseruimus. Aliam proponunt veteres edit. nempe : *Ipse in cibum materia experienti offertur, epulunque corruptione omni sublimis.*

(6) Cod. Or. habet τοσούτῳ.

(7) Colb. et Comb. legunt παρὰ πᾶσι.

(8) Αὐτῶν deest in cod. Colb. 2 et Comb.

(9) Cod. Colb. 1 et Or. πρῶτον. Cod. P. πρῶτον μὲν οὐ δύνατον.

(10) Ita Colb. 1, 2, Or. et Comb. In edit. ὑμῶν.

(11) Colb. 2 et Comb. habent διστον. Colb. 1, 2, et Comb. δοκεῖ in eū ill. τῶν ὁσίων ἐδέκει.

τρές ἀρετῆς ἀλογῆσαι, ή, τῷ βίῳ προτιθεμάνη, ταλ-
ινοῖς ἐν προτράψειν εἰς τὴν μίμησιν, καὶ οὐκ ἔστι
τὸ χαλὸν ἑπτηλον (12) γενέσθαι, λόγοις τοῖς καθ'
τιμέρας καινοτοιούμενον.

ν, φυσε, σι νίτισ λυμανας προπονεται, πολιτος πορτος ιπσαν διλαβι αλοε ενανεσκερε βινετε, quoctidianis nimirum sermonibus subinde efflorescentem.

Θέρε δὴ οὖν, τὴν ἀναδολὴν ἀποθέμενος, ἀπερχῇ
τῶν ἡμῶν λόγων, οἵδιν τισι νεοδρέπτοις γεννήμασι
τισφανών τὸν Θεολόγον, εἰ καὶ τῆς ἀξίας καταδέ-
σπερον (13), ἀλλὰ τῆς προθυμίας οὐδὲν ἐλεῖπον. Οἱ-
μι δὲ, ὃς ἐν πᾶσι τέλειος ὁ ἀνήρ, καὶ τοῦτο με-
τράπει τὸν σταρ' ἐμοῦ ἐπιδιη καὶ φίλα πα-
τράποι τὰ τῶν νηπίων φελλίσματα, ἐξ ἀτέχνου μάλιστα
κρούνται τῆς διανοίας, ή τῶν τελείων αἱ ἐμβριθέστε-
ραι (14) λόγοι καὶ τὰ σοβαρὰ λαρυγγίσματα. Ἔσται
δὲ αὐτῷ καὶ οἰκειοτάτη (15) ἡ διὰ τῶν λόγων τιμή (16).
Οὐ; γάρ ξεστος ἤδεται, τούτοις δῆπου καὶ τιμώμα-
νη, γένυται (17). Καὶ εἰ ζῶν ἔτι (18) ομιλητικῶς
τάκτων κτημάτων τοὺς λόγους ἡλάξατο, καὶ τὴν
εργασίαν περιλαβὼν καὶ δρασθεὶς αὐτῆς, καὶ τηρη-
θεὶς ὑπὲρ αὐτῆς, παροιμιακῶς εἰπειν· πῶς οὐχί, καὶ
τὸν τῆς ἀπολειφθεὶς, καὶ πρὸς τὴν καθαρόν καὶ
εργήσει πληγαζόουσαν ζωὴν μεταθέμενος τὰ παρ-
όντα, τούτοις γαυρούσαι τε πλέον (19) καὶ ἀγάλλεται;
Τιμᾶς δὲ αἰτοῦμαι, ὡς ιερὰ πανήγυρις. μὴ πρὸς
ἀπερίειν τὸ πλῆθος τῶν ἔκεινων κατωρθωμένων δι-
εγενέσθαι· πρῶτον μὲν, διὰ μὴ κατ' ἐμήν δύναμιν ἡ
ἰστοχέσθαι τοῦτο, ή ἀπαιτεῖσθαι· ἔπειτα, διὰ μηδὲ
τις τὰ κατ' αὐτὸν ἥμιλν γεγραφώς καταλέλοιπεν· ἀλλὰ
περράθη ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας λόγων τὰ κατ' αὐ-
τὸν, μικροῦμεν τοὺς λιθολόγους, οἱ, κατασμικρὸν τὰς
ὑγρίδας συνηθροικότες, εἰς μίλαν οἴκου συμπλήρωσιν
ἔπεινται (20) συναρμόζουσιν.

ετ μετά vires sunt, ut vel hoc ipse poNiceri queam, vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec illius vita quisquam litteris connignatam nobis reliquit; verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta, laemos imitor, qui posteaquam lapides paulatim aggesserunt, ita demum ad unam eamdemque domum construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Ἄρχῃ δὲ τῷ λόγῳ (21), δθεν δρογεσθαι πρεπωδέ-
στατον (22). Πιατρὶς μὲν αὐτῷ δευτέρᾳ τῶν Καπ-
παδοκῶν, πόλις δὲ Ναζιανός (23); ήτις τοσούτῳ πε-
ριγκεστέρᾳ γέγονεν ἐξ ἔκεινου, ὡς μέχρι τερμάτων
τῆς οἰκουμένης δι' ἔκεινον γνωρίζεσθαι. Οὐ γάρ μάλ-
λον δι' Ἀλέξανδρον εύκλεστάτη Πέλλη, ή Πέρσαι
ἢ Κύρον πρὸς δόξαν τοσούτον ἡρθησαν, δσον αὐτὴν
τὰ μέγαν Γρηγόριον. "Ωστε μοι δοκεῖν (24) καὶ
ἀπέχειν αὐτὴν τὰ τροφεῖα διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ ὄστου

D

Cdam atque indagandam putetis. Primum, quia non
auspicari maxime deceret. Patriam igitur ipse se-
cundam Cappadociam habuit, urbem Nazianzum (25):
qua quidem ab eo^{et} deo nobilitata est, ut propter eum
ad extremos usque orbis terrarum fines claritatem
suam protulerit. Neque enim Pella ob Alexandrum
celebrior est, aut Persae propter Cyrum ad tantam
gloriam splendorisque magnitudinem evecti sunt,
quantam hæc propter magnum Gregorium assecuta

¹¹ Prov. iv, 6.

(12) Cod. P. in not. marg. τὸ ἐγγὺς ἀφανι-
σμοῦ.

(13) Cod. Or. υποδεῖστερον.

(14) Cod. P. in not. in marg. στερεώτερον. Μοχ ad
hanc vocem σοβαρά, id. cod. etiā in not. marg. τὰ
ὑγρὰ καὶ ἐπιτρόμενα λόγια.

(15) Cod. P. τιμωτάτη.

(16) In edit. mox sequentiam hæc verba: Εἰ γάρ
ἢ οἰκεῖον πάέσει πᾶν, κατὰ Πλύδαρον. Hæc verba
qua reperiuntur orat. iv, p. 432, conjicit Billius ex
glossmate in textum irrepsisse: cum autem illa nec
leggerit in variis codd. nec in versione sua admiserit,
delenda judicavimus, siquidem desunt in ipsis quos

vidimus codicibus manuscriptis.

(17) Cod. P. in not. marg. λαμπρύνεται.

(18) Ετι deest in cod. Or.

(19) Ita Combes. Cod. P. τούτοις γάρ εἰ τὸ πλέον
In edit. τέ deest.

(20) Ita cod. P. In edit. ἀπαντα.

(21) Cod. P. Ἄρχῃ δὲ τῷ λόγῳ.

(22) Sic legunt cod. Or. et P. Colb. I et 2. In
edit. πρεπωδέστερον. Colb. I mox habet τούτῳ πατρὶ;

μὲν.

(23) Cod. P. πόλις δὲ αὐτῷ.

(24) Colb. I et cod. P. "Ωστε μοι δοκεῖ.

(25) Vide oration. De vita Basili.

est. Quocirca ipsi quosque propter sancti virtutem A Ἰνδοῖς τε καὶ Βρεττανοῖς τοῖς ἐκ διαιρέτου ἀφεστρατεύσασιν, ἔξισυ γεγονόταν ἐπίσημον. existimare: quippe quae et Indis et Britonnis, ex diastrem inter se oppositis, æque illustris reddita sit.

Parentibus originis est nobilibus, justitiaque præditis, animorumque puritate, quam corporum sexu arctius inter se conjunctis (26). Ac pater quidem, Abraham eujustam instar; solo patrio idolisque repellens ad pietatis cultum migravit, excussaque Hypsistiorum superstitione ac impostura, sincerus divinis gratias discipulus eluxit; ovis quidem primum, postea vero peritus quoque Ecclesie Nazianzenæ pastor instituens. Mater autem et ipsa sacra, et a progenitoribus sacris originem traxit, atque, ut aliorum honorum, ita pietatis quoque patrimonium hereditate accepit. Quæ cum masculæ prolis cupiditate flagraret, supplex Deum hujusmodi beneficiorum auctorem precata est, ut se desiderii compotem ficeret: eique ante concepcionem (o fidem incredibilem! o prædicandum animi fervorem!) se filium, qui exoriretur, oblaturam spondet, quemadmodum Anna Samuelem²⁷. Quid igitur ille, qui voluntatem timentium se facit²⁸? Per nocturnum visum ei filium nondum proereatum præmonstrat, puerique vultum et nomen indicat. Hæc vero ipsum haud ita multo postquam in lucem editus fuerat, Deo consecravit, maternos partus hagiendi magnificientia superans.

At puer, cum parentum moribes imbuheretur, C egregia natura indole ingenioque dexteritate æquales omnes adeo præcedebat, ut immatura ætas nullo ipso ad eorum, qui adulta ætate erant, mores disciplinasque percipiendas impedimento esset. Ac filios quidem, et pueriles lascivias, curausque et salutationes, ut inutiles, meliorumque rerum studio nioram afferentes, prorsus conteimpserit. Ut enim præsens foetor unguenti suravitatem inficit: ita viuum quoque virtutis adceptionem interscindit. Cum autem ætate jam adolevisset, litterarum amore succensus, Cæsaream profectus est, illicque cum præstantissimis quibusque magistris congressus, doctrinæq[ue] haud exigua collecta, in Palæstinam navigavit; non ille quidem ut rhetorū mores, sed ut verborum elegantiam dicendique artem addisceret. Hinc Alexandriam, quæ ad Pharam sita est, perrenit, ut multas urbes multorumque hominum prudentialiam, sapientiae doctrinæque coacervandæ causa, ut eruditus quidam dixit, cognosceret. Qua etiam ex urbe cum plurimum utilitatis perceperisset, Athenas tandem, litterarum parentem, petit, navi Æginæ vecius.

²⁷ I Rég. 1, 11. ²⁸ Psal. cxliv, 19.

(26) Vide orat. quam habuit in funere patris.

(27) Cod. P. in not. marg. τὰ γυμνάσια τῶν παιδῶν, τὰ πηδήματα, καὶ τοὺς δρόμους.

(28) Cod. P. πάντα.

(29) Cod. P. in not. marg. παῖς, νέος ἐν αὐτῇ τῇ ἀχρῆ. Juvenis, in ipso flore juventutis.

(30) Addit Colb. 1, Taύσην δῆ λέγω τὴν ἡμετέ-

πατέρες δὲ αὐτῷ εὐπατρίδαι τε καὶ δίκαιοι, ταὶ πλεῖστα τῶν σωμάτων καθαροῦτε φυχῶν ἀδιάτετο. Θαν δὲ μὲν πατήρ οἰόν τις Ἀθραδύ, καταλιπὼν γὰρ τε πατέραν καὶ εἰδώλα, γίνεται μετανάστης πρὸς θεοσέβειαν· καὶ τὴν τῶν Ὑδισταρίων ἀποστολάμενος δεισιδαιμονίαν καὶ πλάνην, γνήσιος μύστης ἀνέφερε τῆς χάριτος, πρόδατον μὲν ἐν πρύταις, ἐπειτα δὲ καὶ ποιμὴν ἐπιστήμων τῆς Ναζιανζοῦ καταστὰς Ἐκκλησίας. Ή δὲ μήτηρ ιερά τε καὶ ἐξ ιερῶν τῶν πρόγονων. Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν κληρὸνομίσας B τὴν εὐασθειαν, αὕτη παιδὸς ἀδρένος ὄρεγομένη, ικεσιαν προσάγει τῷ δοτήρι τῶν τηλικούτων Θεῷ τυχεῖ τῆς ἑρέσεως. Οὐ τῆς πίστεως· ὁ τῆς θερμότητος· πρὸς οὐλήψεως ὑποσχομένη αὐτῷ τὸν ἐσδεμένον προστοίσειν, καθάπερ Ἄννα τὸν Σαμουὴλ. Τί οὖν δὲ θέλημα τῶν ψοδουμένων αὐτὸν ποιῶν: Διὰ νυκτερινῆς ὑψεως προδεκνυσιν αὐτῇ παῖδα τὸν ἐπιμέλοντα, εἰδός τε καὶ κλήσιν τοῦ παιδὸς ἐμφανίσας. Ή δὲ τεχθέντα μετ' οὐ πολὺ τῷ θεῷ καθιέρωσε, προθυμίᾳ πίστεως, μητρικάς τε ὀδηνας καὶ γυναικῶν διληγωρίαν τῇ τῆς ἐπιδόσεως μεγαλοψυχίᾳ νικήσασα.

dolores θεοὶ αλεριτα, μιλιεμρημένη σορδιαν

C 'Ο δὲ παῖς, ἐν τοῖς ἥβεσι τῶν πατέρων τρεφόμενος, εὐκληρίᾳ φύσεως ἐκράτει τῶν ὅμηλικων ἐπιτοσοῦτον, ὥστε τὴν ἀώραν τῆς ἡλικίας ἐμποδὼν εἴτη μὴ γενέσθαι περὸς τὰ τῶν τελείων ἥβη τε καὶ μαθήματα. Παιδίας (27) μὲν οὖν καὶ τωθασμοὺς μερακιδεῖς, ἀπτειν τε καὶ φέρεσθαι δρόμοις, πάντῃ (28) διέπτυσεν, ὡς ἀνηριστά τε καὶ ἀσχολίαν ἐμποιοῦντα τῇ σπουδῇ τῶν ἀμεινόνων. Ἀρετῆς γάρ κτησιν ἐπικόπτει κακία: ἐπει τοι καὶ μύρον ἡμαύρωσε δυσωδία παροῦσα. Ἔφηβος (29) δὲ ἥβη γενόμενος, καὶ λόγων κατασχεῖες ἔρωτι, εἰς τὴν Καισαρέων ἥγε (30): κάνταυθα τοῖς ἀρίστοις τῶν παιδευτῶν (31) ὅμιλοις, καὶ παιδίας οὐ βραχὺ συναθροίσας, ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἐπλει: (32), ῥητορικῆς ἐφιέμενος, κάλλος ὄφεσεν, οὐδὲ ἥβος ταῦτης ἐκπατεύεθηναι. Κάκειθεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρου ἀφικνεῖται, τὴν πρὸς τῇ Θάρῳ, πολλάς τε πόλεις καὶ πολλῶν ἀνδρῶν καταμαθεῖν φρόντισιν, εἰς συναγυρμὸν σφίσας, ὡς τις Ἐφραίμ σφές. Πλείστην δὲ κάντεύθεν καρπωσάμενος τὴν ὡφέλειαν, τὴν μητέρα τῶν λόγων τὰς Ἀθήνας μεταδιώκει, ἐπὶ νηδὸς ἀναγκεῖς Αἰγαίας (33).

ραν, quibus verbis discernitur Cæsarea Cappadocia ab urbe ejusdem nominis quæ sita erat in Palestina.

(31) Plures μαρ. παιδευμάτων.

(32) Cod. P. Παλαιστήνην ἐπλή.

(33) Cod. P. Αἰγαίας.

Πλέοντι δὲ οὖν (34) τὸ Παρθένιον πέλαγος ἐν καιρῷ A περιχύδει τε καὶ οὐκ ἔχοντι εὔπλοιαν, ἔξαφνης ὑπέλθει πνεῦμα ἀξαῖσιον, τὸν περὶ ψυχῆς ἔφερε κίνδυνον. Σάκτος δὲ πόντον αἰθέρα τε καὶ οὐρανὸν συνεκάλυπτεν, οὐδὲν τῆς ἐννάτης τῶν Αἴγυπτίων ἀληγῶν (35) ἀνεκτότερον. Πάντων οὖν τὸν σωματικὸν θεραπεύμαν θάνατον, αὐτὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐδεῖς πανολεθρίαν. Οὐδέποτε γάρ ἦν σφραγισθεὶς τῷ βαπτίσματι· καὶ ἐφθανε τὴν ἕξ ὥντας σωτηρίαν δὲν ἔδει: θάνατος. Τί οὖν ποιεὶ δὲ μέγας ἔκεινος, καὶ τῷ τῆς ἀναγεννήσεως ἐσυτὸν μορφώσας τῇ ἀληθείᾳ; Τὴν ἐσθῆτα περιβρέχαμενος, καταπλήσσεις (36) βοᾶς τε καὶ δύναμος τοὺς συμπλέοντας, ὡς πάντας τῶν (37) καθ' ἐσυτοὺς ἀλόγησαντας, τὸν τούτου θρῆνον συνεργάζεσθαι. Ὁ δὲ, ὑπομνήσας θεδὼ τὸν ἀντοῦ θαυματίων, δοσ τε ἐν Αἴγυπτῳ καὶ δοσ κατὰ τὴν Ἑρημὸν (38) ἢ πολλαχοῦ γῆς ἢ θαλάσσης ἔδρασεν· (οἷον, Ἐρυθρὸς (39) διάστασιν, καὶ αὐθὶς ἐπέκλυνσιν ὅπως τε ἐπέτρας ὑδωρ ἐπῆγασ (40), καὶ Μερόπην ἀγλύζανεν· Ἀμαλὴχ ἐθανάτωσε χεροὺς ἀσπλοὺς τὸν παυρὸν μηνυούσαις· τείχη καθεῖλεν Ἱεριχώνια καὶ διευ μηχανημάτων· προφήτην ἐσώσεν ἐκ σπλάγχνων κῆτος· καὶ τέλλα δοσ περὶ ἵερατοι βίσιοι φέρουσιν,) ὑποχόμενος ἄμα, εἰ περισωθεῖ τοῦ πελάγους, καὶ τόποι τῆς ἐφέσεως τοῦ βαπτισμάτος, τῷ οὐσαντὶ (41) τὸν ἀναβήσειν κάμπτει: ταῖς ἰκεσταῖς ἀντὸν, Πλέων εἶ δύτα, καὶ τὰς αἰτήσεις φθάνοντα τῷ μειλιχῷ τῆς φύτεως. Καὶ δὲ μὲν κλύδων αὐτίκα ἐλώφησεν ἢ δὲ καταγίς εἰς αὐράν μετεποιήθη (42), καὶ ἢ τέως ἀγρία κατεστορέσθη θάλασσα. Οἱ μὲν ἐν τούτοις ἦν (43)- πρεces αντεvertit. **Ila tempestas statim sedata est, ac** **atque hic eo rerum statu erat.**

Ωδὲ αὐτοῦ γονεὶς δὲ ὀνείρου κατεμηνύοντο τὰ συμ- C βανοντα τῷ παιδὶ· καὶ οὐα πατέρες (τι γάρ δεὶ πλέοντες;) ἐνθαλεῖς τε καὶ δάκρυστο τὸν θεὸν ἐλειπάρουν φορθῆσαι τῷ κατὰ θάλασσαν κινδυνεύοντι. Εὐθὺς οὖν μετὰ τῆς ικεσίαν καθ' ὑπέν τῶν οὐδὲν ἐρινύντια (44) λαίμονα κολασθρίὸν χειρωσάμενον, δοτις αὐτῷ (45) ἐπανετένετο δλεθρὸν. Ταῦτα δὲ μετὰ τὴν πρὸς αὐτῶν ὑποστροφὴν αὐτῷ διηγουμένων τῶν γονέων ἀνίτας, ἐνθωμολογεῖτο τῷ σώσαντι. Καὶ ταῦτα μὲν ὑπέρον. Τῶν δὲ συμπλεόντων τις νεανίας, δος ἦν αὐτῷ θυμηρέστατος, ἐώρα νυκτὸς ἐν ἀκμῇ τοῦ κινδύνου τὴν μητέρα τοῦ μακαρίου τῆς θαλάσσης ἐπιβίδαν, καὶ τῆς νηδὸς λαδομένην (46), ἐξέλκειν ἐπὶ τὴν ἡπειρον. Ταῦτης δὲ δειχθείσης καὶ ἐξηγηθείσης τῆς δύσεως, εὐθὺς γαλήνην τε ἀκολουθήσαι, καὶ πάντας

ιτaque Parthenium mare turbulentio atque incommodo tempore naviganti, coortus repente gravissimus ventus summum vitæ periculum intulit: atque et mare, et aethera, et caelum obducere cooperunt nota illa *Ægyptiorum* plaga nibilo leniores tenebras¹⁹. Omnibus igitur corporis mortem deflentibus, ipse animæ extitum extincescebat. Non dum enim baptismo obsignatus erat: ac mors in aquis salutem ex aquis antevertebat. Quid igitur facit magnus ille vir, quiqne, etiam ante regenerationem, sese ad veritatem informarat? Vestem lacerans clamoribus querelisque vectores omnes exterrit, adeo ut nemo esset, qui non, omni sui ipsius cura posibita, illius luctui socium sese adiungeret. Ipse autem Deo miracula ea omnia com memorans, quæ, iam in *Ægypto* quam in deserto, ac plerisque aliis terra marique locis ediderat (velut Rubri maris divisionem²⁰, ejusdemque rursus eluviem; quo item modo aquam ex petra velut ex fonte duxisset²¹, et Maram edulecasset²²; Amalécitas inermibus manibus, erucem indicantibus, oppressisset²³; muros Jericho, nullis etiam admotis tormentis, evertisset²⁴; prophetam ex cœli visceribus salvum et incolumem extraxisset²⁵; caterraque omnia quæ sacrosanctis libris continentur), simulque se facturum recipiens, ut, si maris periculo liberaretur, atque expelito baptismo frueretur, ei a quo salutem accepisset, seipsum consecraret: precibus ipsum flectit, qui ipse placidus ac propitius est, et naturæ suæ suavitate nostras ipse procello in auram mutata²⁶; mareque prius ferum et irruendum consopitur. Atque hic eo rerum statu erat.

Parentes autem ipsius, quem in casum adductus esset filius, per sonnum didicerunt: atque, ut parentes (quid enim pluribus verbis opus est?), votis et lacrymis Deum obsecrabant, ut filio in mari periclitanti opem ferrat. Confestim itaque post orationem filium in somnis vident, furiam quamdam ac suppliciis præpositum dæmonem, qui ipsi peraiciem intentabat, subactum tenentem. Quæ cum ipse dominus reversus ex eorum narratione accepisset, laudes et gratias Servatori agebat. Sed hæc posterius. Ex iis autem qui eadem navi vehebantur, adolescens quidam, ipsi charissimus, in ipsa periculi flamma, beati viri matrem conspiciebat, consenso mari, arreptam navem in terram pertransirentem. Quia visione perspecta et narrata, tranquill-

¹⁹ Exod. x. 21. ²⁰ Exod. xiv. 16 ²¹ Exod. xvii. 6. ²² Exod. xv. 25. ²³ Exod. xvii. 11. ²⁴ Jos. vi, 3 seq. ²⁵ Jon. ii. 11. ²⁶ Psal. cxi. 25.

(34) Colb. 1. Πλέοντι δὲ οὖν αὐτῷ. ²⁷ Colb. 1, 2, nec non Or. et P. πληγῆς.

(36) Colb. 2 et Comib. καταπλήσσει.

(37)

(38)

(39)

(40)

(41)

(42)

(43)

(44)

(45)

(46)

(47)

(48)

(49)

(50)

(51)

(52)

(53)

(54)

(55)

(56)

(57)

(58)

(59)

(60)

(61)

(62)

(63)

(64)

(65)

(66)

(67)

(68)

(69)

(70)

(71)

(72)

(73)

(74)

(75)

(76)

(77)

(78)

(79)

(80)

(81)

(82)

(83)

(84)

(85)

(86)

(87)

(88)

(89)

(90)

(91)

(92)

(93)

(94)

(95)

(96)

(97)

(98)

(99)

(100)

(101)

(102)

(103)

(104)

(105)

(106)

(107)

(108)

(109)

(110)

(111)

(112)

(113)

(114)

(115)

(116)

(117)

(118)

(119)

(120)

(121)

(122)

(123)

(124)

(125)

(126)

(127)

(128)

(129)

(130)

(131)

(132)

(133)

(134)

(135)

(136)

(137)

(138)

(139)

(140)

(141)

(142)

(143)

(144)

(145)

(146)

(147)

(148)

(149)

(150)

(151)

(152)

(153)

(154)

(155)

(156)

(157)

(158)

(159)

(160)

(161)

(162)

(163)

(164)

(165)

(166)

(167)

(168)

(169)

(170)

(171)

(172)

(173)

(174)

(175)

(176)

(177)

(178)

(179)

(180)

(181)

(182)

(183)

(184)

(185)

(186)

(187)

(188)

(189)

(190)

(191)

(192)

(193)

(194)

(195)

(196)

(197)

(198)

(199)

(200)

(201)

(202)

(203)

(204)

(205)

(206)

(207)

(208)

(209)

(210)

(211)

(212)

(213)

(214)

(215)

(216)

(217)

(218)

(219)

(220)

(221)

(222)

(223)

(224)

(225)

(226)

(227)

(228)

(229)

(230)

(231)

(232)

(233)

(234)

(235)

(236)

(237)

(238)

(239)

(240)

(241)

(242)

(243)

(244)

(245)

(246)

(247)

(248)

(249)

(250)

(251)

(252)

(253)

(254)

(255)

(256)

(257)

(258)

(259)

(260)

(261)

(262)

(263)

(264)

(265)

(266)

(267)

(268)</

litas statim consecuta est, vectoresque omnes ad A Drum Gregorii fide accurrerunt, periculi tanti de- pulsorem eum agnoscentes atque constientes. Hoc vero quid magni illius, Elias miraculo cedit? qui Sidonie reginæ, vesanæ idolorum cultrici, obesi- stens, sacrificio insolita et coelesti flamma consum- pio, Israelitas ad veri Dei fidem induxit: ita ut admiratione correptus populus diceret: *Vere Domini Deus, hic est Deus*⁴⁷. Talis fere Gregorius erat, per insperatam ex tempestate salute, eos qui variis et multifidis erroribus tenebantur, ad unam fidei semitam ducens.

Posteaquam autem in Graeciam, ac nobilem flan- rentemque Athenarum urbem se contulit, quid re- ferre necesse est qua hominum laetitia exceptus fuerit, præstantissimus statim in litteris et a præ- ceptoribus et a discipulis judicatus? Non multum tempus fluxerat, cum magus ille Basilius Byzan- tio, ejusdem eruditionis gratia, Athenas appulit. Itaque et vitæ consuetudinem, et contubernii ne- cessitudinem inter se contrarerunt. Ex multa porro eorum conjunctione, animorumque concordia, ne- exprimi quidem oratione facile potest, quantum enuolumenti ad utrumque redierit. Is namque qui solus est, quamvis mentis acumine quidpiam intel- lexerit, sibi tamen ipsi minime fudit, ac proinde circumiens aliquem querit, cum quo fulciatur et confirmetur. At cum duo, una animi conspiratione, ad unam eruditionis cupiditatem velut confluenter, mutuo adminiculo nituntur, duas nimis personas in sese complexi, neque et ejus qui veritatem invenit, et ejus qui eamdem confirmat.

Atque, ut multa incidunt, præclarum quoddam amicorum par efficitur. Nam et una eademque fide collustrati erant, et pari virtutis amore flagrabant, concordi motu currentes; et quemadmodum aratores aut agricultæ, pari animi promptitudine sapientiae arvum proscindentes et seminantes, multipli- cemque messem colligentes. Fortitudine quidem, et in adversis rebus perferendis constantia, omnes sermo sequales suos anteibant. Hoc enim fere juve- num vitium est, ut, quemadmodum equihei strepi- tis et umbras, sic ipsi quoque ingruentes adversos casus segregare ac molestia ferant. Ipsi contra ea firmi- tate erant, ut ea, quæ repente plerumque ac pre- ter morem accidebant, tranquillis atque immotis animis exciperent: adeo ut etiam terræ motu Græ- ciam invadente, fortes animique magnitudine præ- stantes apud omnes inventi sint, dignique qui pro- pheticis verbis uterentur: *Propterea non timebimus, dum turbabitur terra*⁴⁸.

⁴⁷ III Reg. xviii, 39. ⁴⁸ Psal. xliv, 5.

(47) Εανεψ restituendum putant Montac. et Com- bel. in notis suis.

(48) Combel. legit: 'Ο Θεός τοιοῦτος ἐστιν. Colb. 1, 2. et Or.: 'Ο Θεός οὗτος ἐστι Θεός.'

(49) Έκτριχυμίας. Comb. legendum censem εἰς τριχυμίας.

(50) In edit. et in codd. quibusdam poluschedei, sed Montac. et Combel. melius judicant poluschedei- num apud Theodoreum: ἀπλῆ γάρ ἀλθεία, polus- chedēs τὸ ψεῦδος καὶ πολύτροπον. *Nimplex enim et candida veritas, mendacium multifidum et versutum.*

A τοὺς συμπλωτῆρας τῇ πίστει προσδραμεῖν τῷ τεῖ- Γρηγορίου Θεῷ, καὶ έαυτὸν (47) εἶναι δομολογοῦντας επίκαιρον. Τί τοῦτο τοῦ κατὰ τὸν μέγαν Ἡλίαν θεῶν ματος ἀτιμότερον; δε, τῇ εἰδωλομανίᾳ τῆς Σιδωνέας ἀντιτασσόμενος. ξένῳ πυρὶ καὶ σύρανίᾳ τὴν θυσίαν εκδαπανήσας, εἰς πίστιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐνήγε τὸν Ιερατή· νωτε θαυμάσαντα τὸν λαὸν εἰπεῖν: Ἄληθεως Κύριος ὁ Θεός (48), οὐτός ἐστιν ὁ Θεός. Τοιοῦτος τε ήν ὁ Γρηγόριος, τῇ ἐκτριχυμίᾳ (49) ἀδοκητῷ σωτη- ρῷ τοὺς πολυσχεδεῖς (50) πλάνη κατεχομένους εἰς μίαν ἄγων τρίβον καὶ διηγίαν τῆς πίστεως.

Ἐπειδὲ αὐτὸν ἡ Ἑλλὰς εἶχε καὶ τὸ εὔκλετες Ἀθη- νῶν δνομα, τί δεῖ λέγειν μεθ' ὅσης προσεδέχθη τῆς θυμηδίας; χράτιστος εὐθὺς ἐν λόγοις, παιδευτας τε B καὶ φοιτητας ἀμα κρινόμενος. Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ παρωχήστος, ἐκ τοῦ Βυζαντίου Βασιλεως δ μέγας Ἀθήνας παρεγένετο, τῆς Ιστης χάριν παιδεύσας. σύστιοι τε διοῦ καὶ διορθόφυτοι καθίστανται ἀλλή- λοις. Η γ' οὖν ἀμφοτέρων συζυγία καὶ συμφύτα οὐδὲ παραστῆσαι δύσιν δοσον ἐκάτερον ὑνησεν. Ο μὲν γάρ μόνος, καὶ τι νοήσῃ, μή καταπιστεύων ἔχε- τῷ, περιέρχεται (51) ζῆτῶν μεθ' οὐ βεβαιώσηται: ὅτι ἀνδε συγχρεβῶσιν δέμφω πρὸς μίαν ἐπιθυμίαν ταξι- δεύσας, ἀλλήλων ἀποδέκχονται στήριγμα, τὸν τε εύρισκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιοῦντα τὴν ἀλήθειαν συνειληφότες ἐν έαυτοῖς.

C Καὶ ίνα συντέμω τὰ πλείονα, ζηλωτῇ γίνεται ξυνωρίς (53). Πίστει τε γάρ ήσαν μιᾶς πεφυτισμένοις, καὶ ἀρετῆς ὁμοτιμοι ἐραστατ, σύνδρομα θέοντες, καὶ καθάπερ ἀροτῆρες ἡ γηπόνοι, ισοσθενεῖ τῇ προθυ- μίᾳ τὴν δρουραν τῆς σφίλας τέμνοντές τε καὶ σπε- ροντες, καὶ πολύχοντας ἀμύμενοι τὸν καρπόν. Ἀνδρεῖς μὲν οὖν καὶ τῇ πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίᾳ μικροῦ πάν- των διηλίκων (54) ἐκράτησαν. Φίλει γάρ ἡ νεότης, ὥσπερ (55) οἱ πῶλοι τῶν ἵππων πρὸς τοὺς φύρους καὶ τὰς σκιάς, οὕτω τοῖς ἐπιγινομένοις αὐτῇ δυσχε- ραίνειν καὶ ανιδέσθαι. Αὐτοὶ (56) τούναντίον ήσαν πάγιοι καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὰ ἀθρώπους πολλάκις καινοτομούμενα· ὡς καὶ σεισμοῦ τὴν Ἑλλάδα κατ- εἰληφότος μεγαλοβύζους αὐτοὺς παρὰ πάσιν ἀπο- δειχθῆναι, καὶ τὸν προφητικῶν ἀξίους φωνῶν. D Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθῆσθε διὸ τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν.

Dιὰ τοῦτο οὐ φοβηθῆσθε διὸ τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν.

Cod. P. similiter habet πολυσχεδεῖ, et in not. marg. πολυμηρή, εἰς πολλὰ ἐχούμενον.

(51) Legendum existimat Combel. βεβαιώσεται.

(52) Post Montac. legit Combel. ἐν μέρει, ita cod. P. In quibusdam edit. τὸν deest.

(53) Colb. 1, et cod. P. γινονται ξυνωρίς.

(54) Πάντων διμετάξον, sic in edit.; si codd. P.

Colb. 1, 2, et Or. ἀληλίκων.

(55) Ita Colb. 1. In edit. ὡς. Mox cod. P. οἱ πολ- λοὶ.

(56) Sic Colb. 1. In edit. autem, Αὐτοὶ δε.

Ἐγχρήστειαν δὲ ἐκ νέου τοῦ σώματος ἡσκήσαν τοὺς ἀναγκαῖοις (57) ἀρκούμενοι, καὶ τὰ Ἡλίαν τε καὶ Ιωάννην τὸν ἐξ ἀκροδρύων βιοῦντα (58)· τὰ δὲ ὅσα πρὸς τρυφὴν τε καὶ κολακεῖαν γαστρὸς, πάντα διαπίσσοντες καὶ χαλεπεῖν ταῖς ἥδοναῖς φράζοντες. Τί δὲ ἀλέγομει σωφροσύνην, ή μέχρι παντὸς αὐτοὺς τοῦ βίου ἄγνωστος καὶ καθαρὸς τῷ θεῷ συνετήρησεν; ὡς μικρὸν τούτων ἡττᾶσθαι τὸν Ξενοκράτην ἔκεινον καὶ τὸν Παλέμωνα (59). Ὄν δὲ μὲν, ἐταιρίδος συγκαθεύδντος, ἀκίνητος ἦν· δὲ μικροῦ καὶ ἀπόρθιτος ταῖς ίκανοις καὶ καθαροῖς τῷ θεῷ συνετήρησεν; ὡς μικρὸν τούτων ἡττᾶσθαι τὸν Ξενοκράτην ἔκεινον καὶ τὸν Παλέμωνα (59). Ὄν δὲ μὲν, ἐταιρίδος συγκαθεύδντος, ἀκίνητος ἦν· δὲ μικροῦ καὶ ἀπόρθιτος ταῖς ίκανοις καὶ καθαροῖς τῷ θεῷ συνετήρησεν; ὡς μικρὸν τούτων ἡττᾶσθαι τὸν Ξενοκράτην ἔκεινον καὶ τὸν Παλέμωνα (59). Ὄν δὲ μὲν, ἐταιρίδος συγκαθεύδντος, ἀκίνητος ἦν· δὲ μικροῦ καὶ ἀπόρθιτος ταῖς ίκανοις καὶ καθαροῖς τῷ θεῷ συνετήρησεν; ὡς μικρὸν τούτων ἡττᾶσθαι τὸν Ξενοκράτην ἔκεινον καὶ τὸν Παλέμωνα (59).

"III Reg.xvii, 3, 4. " Matth. iii, 4.

(57) Montac. addit μόνοις, quemadmodum codd. P. et Coll. 4.

(58) Colb. 1, τοὺς ἐξ ἀκροδρύων βιοῦντας. Olim nonnulli legebant ἀκρίδων, et ea voce significari volebant summas olerum partes, ut Isidorus Pelus., lib. 1, epist. 152: Αἱ ἀκρίδες οὐ ζῶσι εἰσιν, ἀλλ' ἀρέμονες βοτανῶν η φυτῶν. Ἀκρίδες non animalia sunt, serum herbarum aut plantarum summitates. Nicerhorus lib. 1 Hist., cap. 4, tenerioribus arborum frondiumque summitatibus vesci solitum Joannem scribit, id est, ut annotat interpres, ἀκρίδες. Ita placuit quibusdam: alii aliam sententiam sequuntur, et ne vel iota unum a sacro textu, quod nefarium ipsis videatur, discedendum putant. Hi volunt locustas Joannis fuisse cibom, proferuntque S. Clementis Alexandrini testimonium, qui constanter asserit, Pædag. lib. II, quod Joannes in deserto locustis vicitur: Καὶ μὲν ἔσθιε καὶ τὰς ἀκρίδας. Præterea constat ex Leuitici 21, 22, locustam secundum speciem suam ex mandatorum animalium censum in usum escamque populo Dei concessam: Καὶ ταῦτα φάγεσθε, καὶ τὴν ἀκρίδαν sic interpretes LXX. Sed et versiones tunc trieres, tum novæ, locum Matthæi ubi Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες, per locustas reddiderunt. Suus itaque sacris oraculis utriusque Testamenti sensus integer asseratur, et lis doctos inter mota dirimuntur.

(59) In cod. P. addit nota marg. Ἐλληνες οὗτοι D θηρίαρχης ἀστήσαντες, Græci illi virtutem coluerunt, Venerandam Polemonis philosophi, et ad philosophiam compositam imaginem, infame scortum fugasse Gregorius noster, ut inauditus præclarumque facinus, memoria prodidit carb. iamb. De virtute:

Meretricem accersivit juventis intemperans :
Illa autem ubi ad atrium, ut narrant, prope accessit,
Prominentem Polemonis imaginem,
Quæ venerabilis erat, conspicata,
Statim ipso visa superata, ubiit,
Ut virum reverita eum qui pictus erat.

In eodem carb. refert Gregorius factum Xenocra-
tis his verbis :

Xenocratem ferunt, cum meretrix quædam
Ei noctu dormienti immissa esset
Quorumdam tentamento; ubi id persensit,
Neque territum fuisse novitate injuria;

A Frugalitatem porro jam inde ab ineunte ætate conluerunt, necessario victu contenti, Eliæ instar ⁶⁰, et Joannis ⁶¹ arboris baccis vicitantis; ea autem omnia, quæ ad luxum ventrisque lenocinium spectabant, respuentes, voluptatesque longum valere jubentes. Nam quid de castitate dicam, quæ per omnem vitæ eurussum eos puros et sanctos Deo conservavit? ut pene hac parte Xenocrates ille et Polemon ipsis cedere cogantur: quorum alter, scorto ad latus ipsius cubante, nullis libidinis stimulis ad venerem incitatus est: alter vitæ asperitate ita meretrices peritarrefaciebat, ut vix etiam ad eum propius accedere auderent. Verum his quidem fortasse virtutibus illi tantopere floruerunt: cæterum justitiæ et inopiaz curam non perinde habuerunt? Profecto B minime. Nam hic quoque, quod de Aristide memoriæ proditum est, non virtutem pecunia commutabant, nec philosophia ad quæstum abutebantur: sed cunctis ex æquo a se sponte humani officiosique erant, defectum et excessum fugientes, ac intra

*Nec surrexisse aut fugere dignatum fuisse.
Utrumque enim esse indignum Xenocrate.
Sic autem invictus et invulnerabilis fuit,
Ut illa fugiens festive clamaret:
Mortuo me copulantes decepistis.*

Venerabilis effigies Polemonis meretrices arecat, per me licet; haud secus ac umbra fraxini serpentes fugare dicitur. At mirandam Xenocratie continentiam pluris esse faciendam nullus non dixerit, quamquam virtutem hanc ethnamicam, falsam, prorsus futilemque, utpote justitiæ ac charitatis exsortem, Christianus quivis asserat.

(60) Cod. P. ἐφρόνησον.

(61) Aristides tanta justitiæ laude floruit, ut hinc etiam cognomentum invenerit. De cuius paupertate vide Plutarchum in ejus Vita. Hæc Billius in notis ad carmen iambicum *De virtute*, in quo Gregorius weminit Aristidis his verbis :

*Is qui tributa Græcis aliquando exæquavit,
Lysimachi filius (Aristides) aliasque inter principes
[enituit,
In rebus publicis agendis ac militariibus expedi-
[tionibus
(Ac illum quidem nomen ex agendi ratione ha-
[buisse,
Ut qui justus fuerit, et justus hactenus vocetur,
Libens omittit) ita pecunia visus est altior,
Ut civitas ære publico et illius filius
Collocaverit, præclaræ pauperiū honorem ha-
[bens,
Et ipsum sepelierit non habentem unde sepeliretur.*

(62) Cod. P. ἔξιστον βίον ἀξίαν τε καὶ πλεονεξίαν ἀπωδιδάσκοντες.

(63) Cod. I, τοσοῦτον ἦν αὐτοῖς τὸ περὶδν, καὶ οὕτως Ἀντισθένους. Hanc lectionem seculitus est Billius, alioquin vertere debuisse: Adeoque inopiam superabat Antisthenis, etc. Inter philosophos quos ethnici plurimi faciebant, numerat Gregorius in oratione IV Antisthenem, Diogenem et Cratetem; sed et duos posteriores, necnon illorum inopiam Gregorius ipse versibus suis sic celebravit in carmine iambico *De virtute*:

*Quis ignorat Sinopensem illum canem?
Is . . . . . ita erat
Paucis contentus ei in vicu moderatus,
Ut rem unam possideret, nempe baculum,
Ac domum sub diu in medio civitatis,*

virtus et *fines* consistentes. In opia autem ita excelebant, tantoque Antisthenem, et Diogenem, et Cratetem, intervallo praeceperant, ut eorum ianuae magnificique tituli pro meritis nugis haberentur. Neque enim minus quam illi opes aspernabantur: ei ostentationem interim, inanisque gloriae studium procul ablegabant: quo virtus admirandi illi caues tenebantur, publicis praeconitis, reliquorumque hominum contemplatione, philosophiae gravitatem labe-factantes et obtulerentes.

Jam de prudentia et sapientia quid attinet dicere? Cum omnis vita, una illis meditatio esset, ac duplicitas noctu diuque ejus adpiscendis desiderio intenta, non secus atque iis, qui *thesaurum effodiunt*⁽¹⁾, ut verbis Job utar. Probe etenim noverant egregili viri labore in meditatione prius impensum, in perseverantia scientiaeque ubertate et copia, vim suam proferre. Ex quo assequebantur, ut non modo aequales siros, sed et plurimos natu maiores notitiae splendore superarent, tum propter laborem et industriam naturaeque bonitatem, tum etiam quia in honestarum tantum laudabiliumque rerum studiis incumbebant. Atque in tota quidem grammatica nihil omnino eos fugit, non metrorum scientia, non poetici scopi et tropi, non historiae copia, non forensis dictionis puritas. In rhetorica autem eam ratione habuerunt, ut verborum elegancia decerpita atque collecta, falsitatem ipsius mentiendi que libidinem vitarent. Philosophiam porro, tam eam quam in moribus, quam quae in placitis et doctrina, medicisque indicatione et ratiocinatione versatur, non liberali tantum eruditione tenuis perceperunt, ne indocti duntaxat superiores essent: verum quemadmodum praeceptores quidam, praestantissimi que doctores. Jam in musica ita se compararunt, ut quidquid in ea antiqui et concinni est addiscentes, eam animae partem, in qua irarum existit ardor effrenisque impetus, emollirent: quidquid autem ad voluptatem impellit, ad theatra relegarent. Quinetiam numerorum suppulationes, et geometriae aequitatem, siderumque situm ac motum, velut novi Moyses et Daniel, edocli sunt: ita tamen ut non tam ab illis ducerentur, quam, quod ait Scriptura, intellectum omnem in captivitate redigerent in ob-

⁽¹⁾ Job III, 21.

Dolum versatile, ventorum vi expositum;
Quod quidem ei domibus auro lectis era*it*
Pr. liosius.....
Crates similiter, cum divitiis altiore
Se praeberet, ac opes suas pecori pascendas reli-
[quisset,
Ut nequitias administras ac corporum;
Aram ascendens, magno praeconio
Seipsum ut in media Olympia renupiavit,
Mirabile illud dictum proclamans:
Crates Crateiem Thebæum libertate donat;
Servitulum esse ducens amorem pecunie.
At quis virtutes philosophorum illorum veras esse
virtutes; quis illos rem bonam bene secutos dixerit?
Non certe Gregorius qui paulo infra sic loquitur:
Πρῶτον μὲν οὐ καλῶς τὸ καλὸν μετέχονται
Πιστὸν γάρ ήτο εὐδεῖξις ἡ καλοῦ πόθος.

A oītō tēs 'Αντισθένους καὶ Διογένους καὶ Κράτητος (64) διπερήθησαν, ως παιδίαν ἀποφήναι τὰ ἐκείνων στρατολογήματα. 'Ησαν γάρ ἔξισον μὲν ἐκείνοις κτημάτων ὑπερφρονοῦντες, ἀλαζονεῖαν δὲ καὶ πενοδεξίαν (65) ἀποσειμενοι· αἵς (66) οἱ θυσυμαστοί κύνες ἐλώσαν, θημοσίοις κηρύγμασι καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὑπερβίᾳ τὸ τῆς φιλοσοφίας σεμνὸν λυμηνόντες (67).

Φρονήσεως δὲ ίκεν τί χρὴ καὶ λέγειν; οἵς μια μελέτη ἄπας δύτος (68), καὶ ἐφεσίς ἀλητος· περὶ τὴν αὐτῆς κτῆσιν ἐτέταπτο καὶ νόκτωρ καὶ καθ' ἥμεραν, ὕσπειρος θησαυρὸς ἀπορύτεουσι, καθά φτισιν Τίλβ ὁ μαχάριος. Εὖ γάρ ἔδεισαν οἱ γεννάδαι, δητὶ δὲ τῇ μελέτῃ προδανεισθεὶς πόνος ἐν τῇ διαμονῇ καὶ τῷ πλήθει τῆς γνώσεως τὴν ισχὺν ἀποδίδωσιν. Οὕτω μὲν οὖν ὑπῆρχεν αὐτοῖς τῶν τε καθ' θαυτούς καὶ πλείστων ἀρχαιοτέρων εὐκλεεστέρους γενέσθαι πόνῳ τε καὶ εὐκληρίᾳ φύσεως, καὶ τῷ περὶ τὰ καλὰ μέντοις εἰπούμεναις. Γραμματικῆς μὲν οὖν αὐτοῖς οὐδοτεισῶν παρείτο λαθόν, οὐ μέτρων ἐπιστήμη, οὐ ποιητικοὶ σκοποὶ καὶ τρόποι, οὐχ ιστορίας πλήθος, οὐ πολιτικῆς λέξεως καθαρότης· φητορικῆς δὲ τὸ τῆς φράσεως κάλλος ἀπενθήσαμενοι, τὸ φεῦδος ἔξτηλινεν φιλοσοφίας δὲ θεικῆς, καὶ διη τὸ δόγμασι καὶ ιατρικῆς ένδειξιν, καὶ ἀναλογισμῶν, οὐ μέχρις εἰλευθέρου μετέσχον παιδεύσεως, ως ἀν μή ιδιωτῶν μόνον τὸ πλέον ἔχοντες, ἀλλὰ καθάπερ τινὲς παιδεύσαντες καὶ διδάσκαλοι δριστοί (69). Τῆς δ' αὐτῆς μουσικῆς δοσον μὲν ἀρχαῖον καὶ ἐναρμόνιον ἔκμαθόντες, τὸ τῆς ψυχῆς θυμοειδές τε καὶ δοσκάθετον ἔξεμάλασσον· τὸ δὲ δοσον πρὸς ἡδονὴν φέρει ταῖς σκηναῖς ἀπεπέμψαντο. Ἀριθμῶν δὲ λογισμούς, καὶ γεωμετρίας ιστήτα, καὶ διστροφῶν θέσιν καὶ κίνησιν, καθάπερ νέοι Μωυσῆς τε καὶ Δανιήλ, ἐκπαιδεύονται, οὐ πρὸς ἐκείνων μᾶλλον ἀγόμενοι, ἀλλὰ αἰχμαλωτίζοντες κατὰ τὸ γεγραμμένον καὶ τόπημα εἰς τὴν υπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· κάλλος τε καὶ σκέπτην τῆς πρώτης σοφίας ταύτην τιθέμενοι. Καὶ διὰ πάντων, ως ἐπος εἰπεῖν, ἐβάδισαν, βελτιώνων τε καὶ χειρόνων· ὅστε τὰ μὲν ἔχειν φυγεῖν, τὰ δὲ ἀλέσθαι μετὰ συνέσεως. Ἐπαινῶ γάρ τὸν εἰπόντα, καὶ θύραθεν ἔστηκε τῆς ἡμετέρας αὐλῆς· Οὐ γάρ τὸ γε (70) γνῶναι τι τῶν μή καλῶν ἀπιμον-

D Primo quidem non recte rectum secuti sunt:
Magis enim erat ostentatio, quam studium virtutis.

(64) Pro Κράτητος, cod. P. habet Σωκράτους.

(65) Cod. P. καινοδεξίαν.

(66) Ita Colb. 2. In edit. οἰς.

(67) Cod. P. λοιμεύδεμοι, contagione inficien-tes.

(68) Οἰς μὲν, etc. Billius sic reiddiderat: *Cum ipsi toto vitæ spatio nihil aliud meditari sint, cupi-ditatemque omnem suam in ejus adepitione noctu atque interdiu defixam habuerint.*

(69) Could. Or. et P. καὶ διδάσκαλον οἱ δριστοί.

(70) Cod. Or. τότε. Sic verierat Billius: *Minime turpe atque ignominiosum esse, aliquid eorum quae minus honesta sunt, cognitum habere. Brevior Com-βεβεστοι interoretatio, quam ad φιλανθρωπίαν.*

τὰς ἵστον ἐξ αὐτοῦ συμβαίνεσθαι (71) τοῖς μὴ φθόνῳ *A sequium Christi*^{**}, atque hanc primarię sapientias τὰ λεγόμενα, ἀλλ' εὐνοὶ δεχομένοις.

οποια, ut ita loquar, ταῦτα meliora quam deteriora, grassati sunt, ut cum iudicio ea partim fugere, partim ampliari possent. Mibi enim magnopera probatur, quod quidam, licet a nostra cœla extraneus, dixit: Haud enim turpe ea noçse quæ minus honesta sunt: quin potius curationem ex eo continere, iis uique qui non invido, sed candido ac benevolo animo ea quæ dicuntur, accipiunt.

Ἄλλα τι ἔπαθον, ὡς φύοι; Μεταῦ γάρ προτὸν διῆρε, συναρπάζας τὸν λέγοντα, καθάπερ Ἰππος τὸν ἴερατην, εἰς τοὺς ἐπαίνους κατέστησε Βασιλεὺος τοῦ μακάριου. Μικρὸν οὖν ἐπισχών, οἶδόν τις φυτῆραν (72) ἀναστέλλω τὸν λόγον, καὶ τὴν τόλμαν ἔφέξω, μὴ πρὸς φύρεσθαι. Οἱ γάρ τῶν ὑπὲρ δύναμιν ἐφίέμενοι: καὶ τῶν μετρίων ἀποτυγχάνουσιν. Ἄλλα βασιλεῖος μὲν (73) τὴν καλὴν πραγματείαν ἐμπρενάμενος, οἰκαδεῖ ἔχετο· Γρηγόριος δὲ ἀπρίκῃ (74) κατέκιντο τοῖς Ἀθηναίων φοιτηταῖς, μήτε τὴν ἔξοδον εἰπὼν συγχωροῦσι, καὶ παιδεύειν αὐτοὺς ἐκλιπαροῦσι, τὸν τε αριστοτικὸν θρόνον παρακαλοῦσι δέχεσθαι. Ὁ δὲ πρὸς μὲν διλγανόν, τὴν πρὸς αὐτοὺς χάριν ἀφοισύμενος (75), Ἐμεινε· μικρὸν δὲ ὑστερον, ἀπαντας τοὺς εἰπεῖσθαι φύλους ἀντιδολήσας, καὶ πείσας, ὡς ἀγαγκαλαῖαι ἀντῷ ἡ πρὸς τοὺς τεκόντας ἀρξῖει, τριακοστὸν ἢ πλήρωτας ἔτος ἐν ταῖς μαθήμασιν, οὗτα τῇ πατρὶδι ἔστην ἀποδίδωσι.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ θεῖον λαμβάνει βάπτισμα, διὸ πρώτην τῇ δυνάμει πεφωτισμένος· καὶ τίθεσιν ἕρον ἔστη μήποτε ὁμόσειν, μέχρις δὲ τῷ βίᾳ τούτῳ ἰερουλεῖται· δην καὶ εἰς τέλος ἐφύλαξεν· ἐπειτα πᾶσιν γονέων καὶ φύλων ἀποτληροῦ, τῶν αὐτοῦ λόγων ἐπειμένων ἀκούσας· οὐ γάρ αὐτὸς εἶχε περὶ τοῦτα ἐμοτιμίαν. Συμβουλευόντων δὲ δημοσίοις τε καὶ οἰκίοις ἐγκαλινθεῖσθαι κακοῖς (οὕτω γάρ διομάχως τὴν τοῖς ὄλικοῖς περιφάνειαν), αὐτὸς ἔστητῷ συντελεῖσθαι δοῦναι ἔστιν, καθάπερ ὑπέσχετο κινδυνεύων θεῷ, κάσμου τε χωρισθῆναι, καὶ μόνῳ τῷ καθαρωτάτῳ σωτίαι· καὶ ταῖς λεραῖς βίσιοις καθομοιλοῦντα, ἐκείνης ἔλειν τῆς ἀληθείας τὴν Ἑλλαμψίν. Ὅ δὴ καὶ πολὺ διεῖλει, μοναστής ἀντὶ κοσμικοῦ, καὶ ἀντήμιν ἀντὶ χρηματιστοῦ εἶναι ἀλόγιστον.

Πολλάκις γοῦν καὶ Χριστὸν ἐώρα ἐναργῶς ἐν θνητοῖς (76) καὶ ἐν μελέτῃ τυχετεριῃ, καθώς φησι ἡ βίδος ἡ λεπά, ταύτη τῆς καθαρότητος λαμβάνων ἀντίστοιν. Μακάριοι γάρ, φησίν, οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεόν δύοταν. Καθαρὸν γάρ τοῦτον φησιν δὲ Κύριος, δόποις δὲν δέ μέγας Γρηγόριος, καταλιπὼν πολεις, ἀγράς, θέατρα, σοφιστῶν τύφον,

C

της sacrorum familiari lectione veritatis splendorem desiliuit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quaestuarius.

Ac sacerdotum ipso accidit, ut Christum quoque perspicue in somnis, nocturnaque ut Scriptura loquitur, ^{***} meditazione conspicereb[†], eamque puritatis mercedem ferret. Beati enim, inquit, mundo corde: quoniam ipse Deum videbunt [‡]. Mundum enim eum dicit Dominus, qualis erat magnus Gregorius, qui urbes, foras, theatra, sophistarum fa-

^{**} II Cor. x, 5. ^{**} Job xxixii, 15. ^{**} Matth. v, 8.

(71) Colb. 1, 2, P. et Or. codd. συμβαίνει γίνεται.

(72) Ia Colb. 1 et 2; in edit. φητῆριν. Cod. P. pariter habet ῥυτῆραν, et in not. marg. ἱμάσιν.

(73) Mēr deest in cod. Or. qui mox habet εἰκάδειτο. Sic et cod. P. domum cupiebat. In edit. vero εἰκάδειτο.

(74) Cod. P. in not. marg. ἰσχυρῶς, ἀσφαλῶς, βλα.

(75) Cod. P. in not. marg. προσποιούμενος δῆθεν, videlicet dissimilans.

(76) Quia sequuntur desunt in Colb. 1, qui sic habet: Ἐν θνητοῖς τὴν τῆς καθαρότητος.

stum, principum et magistratum contumaciam, judicum iniquas causarum inflexiones, litigantium rixas, rhetorum mendacia, furum insidias, inexplicabilem negotiatorum avaritiam, cauponum juramenta, divitium arrogantiam, pauperum fraudes et facinora, ingluviem, temulentiam, gloriam fluxam et fragilem, vestes magnificas, egregiam supellectilem auro et argento confectam, domos pictura et marmoreis labatis insignes, ac calculis exornatas, aliaque omnia reliquerat, quae animi puritatem turbant, purissimaeque luci aditum intercludunt. Alique in juvenali seitate hujusmodi nobis erat Gregorius.

Posteaquam autem pater filium, quem, invitum et repugnantem ægreque cedentem, presbyterum creaverat, praesulem quoque instituere aggressus est, quid facit? Ab Ecclesia clam se proripit, ut curas, mente humi detorquentes ac deprimentes, effugiat, atque in Pontuni profectus, cum egregio illo Basilio philosophatur. Nam cum simul in litteris instituti, atque ad breve tempus alter ab altero distracti fuissent, ad se invicem rursus accurrerunt, neque et morum concordia, et mutua pollicitatione impulsi ac incitati: adeo ut in ipsis dictum illud impleretur: *Ubi duo vel tres in nomine meo congregati fuerint, illuc sum in medio eorum*^{**}.

Hic porro commorantes, et mutua extimulazione virtutem augebant, et vita monasticæ leges pliis Deoque devotis hominibus, atque a mundi societate disjunctis, ferebant, Lycurgi legibus pacatores, Solonis graviores, Minois æquiores. Imo vero, ut de his viris sublimius aliquid dicam, Mosem imitantur, nubeque obiecti, atque, ut a tumultuaria et turbulentia hac vita procul se removerent, in montem secedentes, legislatoris officio fungebantur. At vero pater, et canitie, et curis gravis, ac præterea Cæsarii filii luctu mestus et afflictus, soliditudinem non ferens, gravibus nec mutire in contrarium sentibus litteris Gregorio suadet redditum. Ipse igitur formidolosum esse ratus patri non obsequi, præsertim sacerdoti, et natu grandi, ad redditum se accingit, partim invitus, partim æquo animo ac lubenti. Ut enim tranquillæ vita amor eum, ut in Ponto maneret, hortabatur: ita eumdem altera ex parte pietas trahebat, inserviendum patri esse prescribens.

Cum autem Cæsarius, cui provincia maxima

^{**} Matib. xviii, 20.

(77) Ila cod. Or. et Combes. et Colb. 2. In edit. D metachlisis.

(78) Cod. P., φητόρων δψεις, κλεπτῶν ἐπιβασίαι.

(79) Sic cod. Or. et melius forte quam in edit., ubi τύρον, siquidem jam paulo ante legitur εφιστών τύφον.

(80) Πεποιημένα. Quibusdam edit. placeret magis πεποικιλένα, supellectilem variegatam: paulo post pr. γραφῇ Montac. legendum putat γραφαῖς.

(81) Cod. P. προύδηλετο.

(82) Cod. P. ἡξαντα.

(83) Cod. P. φιλοσόφου.

A ἀρχόντων ἀπονοίας, δικαστῶν μεταχλίσεις (77), δικαιομένων ἔριδας, φήτρων φεύδη (78), κλεπτῶν ἐπιβούλας, ἐμπόρων ἀπλησίαν, καπήλων δρκους, πλουσίων Ἑπαρσιν (79), ἐνδεῶν κακουργίας, κύρων, μεθηγη, δῆσαν τὴν ἀπανθοῦσαν, ἐσθῆτα πολυτελῆ, κιεψήλατα ἐκ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου πεποιημένα (80), οἰκους γραφῇ τε καὶ πλαξὶ μαρμάρων διαπρεπεῖ; καὶ φηφίστι διηγθισμένους: ἄλλα τε δσα, τὸ τῆς διανοίας καθαρὸν ἐπιθελοῦντα, τῷ καθαρωτάτῳ φωνῇ οὐκ ἐπιτρέπει τὴν εἰσόδον. Ταῦτα τὴν δ Γρηγόριον ἐν νέᾳ τῇ ἡλικίᾳ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατὴρ εἰς Ἱερέα προσάλλεται (81) τὸν οὐδὲν, χειροτονήσας πρεσβύτερον βίζ τε καὶ μόλις εἰχαντα (82), τἱ ποιεῖ; Τῆς Ἐκκλησίας ὑπέξεισι, τὰς κατασπώσας τὸν νοῦν μερίμνας ἀποδιδράσκων καὶ γεννόμενος ἐν Πόντῳ μετὰ Βασιλείου τοῦ πάνω φιλοσοφεῖ (83). Ἀμα γάρ παιδευθέντες, καὶ πρὸς ὅλην διαιρεθέντες, πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον (84), τρόπων τε κοινωνίᾳ καὶ τῇ πρὸς ἑαυτοὺς ὑποσχέσει συνελαύνουν· ὡς ἐν αὐτοῖς πληρωθῆναι τὸ εἰρημένον· *"Οκου δ' ἀγῶσι* (85) δύο δὲ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ δμὸν δρομα, ἔκεī εἰμιέτερ μέσωφ αὐτῶν.

Διέτριβον οὖν τὴν (86) τε ἀρετὴν τῇ παραθήσει συναψάνοντες (87), καὶ δεσμοὺς ἀσκήσεως τοῖς φιλοθέοις ἀσκηταῖς καὶ (88) κάσμου χωρισθεῖσι τιθέμενοι, τῶν Λυκούργου μὲν εἰρηνικωτέρους, τῶν δὲ Σάλωνος σεμνοτέρους, καὶ δικαιαιότερους τῶν Μίνως· μᾶλλον δὲ, ἵνα τι λέξω περὶ τῶν ἀνδρῶν ὑψηλότερον, Μιωύσεα μιμοῦνται, νέφει τε καλυπτόμενοι καὶ δροῦς ἀναχωρήσει τοῦ ταραχῶδους βίου πόρῳ ἑαυτοὺς καθιστῶντες, ἐνομοθέτουν. Ὁ δὲ πατὴρ, πολιᾷ τε βαρυνόμενος καὶ φροντίσιν, ἐτι δὲ καὶ πένθει τοῦ οὐτοῦ Καισαρίου πιεσθεῖς, οὐ φέρων τὴν μόνων, ἐπιστολαὶς δυσωπητικαῖς (89) τὸν Γρηγόριον πείθει πρὸς τὴν ἐπάνοδον. Ὁ δὲ, φοβερὸν χρίνας παρακοῦ πατρὸς, καὶ Ἱερέας, καὶ πρεσβύτου, ἐπάνεισι, πῇ μὲν ἄκων, πῇ δὲ καὶ βουλόμενος. Ἡσυχίας μὲν γάρ πόθος ἐν τῷ Πόντῳ μένειν ἀνέπειθεν· ἄλλα ἀνθελκυσ σκοπὸς εὐσεβῆς πατρικῆς θεραπείας.

Ἐπειδὲ οὖν Καισάριος, δοχὴν μεγίστην πεπιστε-

(84) Πάλλιτις ἀλλήλοις προσέδραμον. Billius interpretatur, *inter se rursus mira celeritate juncti sunt. Textui consona magis videuntur versio Combesii.*

(85) Colb. 1, "Οπου δ' ἀνδρι, ἕφη, δύο, μίσικης συεριντ, ίνquit, δυο. Cod. P. δύο δὲ τρεῖς εἴς ὑμάν.

(86) Cod. Or. διέτριβον δὲ τὴν.

(87) In codd. Or. et P. συναψάνοντες, Ila etiam Montac. et alii.

(88) Καὶ deest in Colb. 2.

(89) Cod. P. δυσωπῶν. Hunc locum reddimus cum Combesi. Billius verterat: *Eas ad Gregorium epistolas scripsit, quibus ipsum pudore quodam et reverentia ad redditum impelleret.*

μένος, ἐπιμελητής τῶν θησαυρῶν (90) καταστάς, καὶ ταμίας τῶν δημοσίων χρημάτων (91), ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρχῆς ἔτελεύτα τὸν βίον· ἔδει δὲ κατὰ νόμους τῆς τε οὐσίας τοῦ παιδός τὸν πατέρα κληρονόμον ἀποδειχθῆναι (92), καὶ τὰς ἐναγωγάς τῶν κινούντων κατὰ τὸν οἰχομένου ἐφ' ἑαυτὸν μεταστήσασθαι συνιτητικά παλλῷ ταράχῳ τὸν μέγαν ἐνειλθῆναι· Γρηγόριον, πολλῶν κομιδῇ, οἷα κυνῶν ἐπιδραμόντων τῇ θήρᾳ, ἐρήμην οἰομένων λήψεσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ τελευτήσαντος. Καὶ ὃ μὲν πατήρ, γῆρας τε καὶ νόσῳ αμφεῖς, ἐννενήκοντα ἥδη διηνυχάς ἦτη, τὴν ἐκ τῶν ἀκιντηρίων συντριβήν φέρειν οὐκ ἔσθενεν· εἰς τούτην οὖν τὸν πάτα τὴν φροντὶς περιτίστατο. Πλὴν γε δὴ τὸ πρότιον γονεῖς θεραπεία καὶ τὰ δυσχερῆ κατεμέριζεν τοὺς εὐποίους τῶν ἐναποκειμένων μισθῶν (93), οἱ τοῖς εἰς γυναῖς εὐεσθήσασιν ἐπηγγέλθησαν.

Ἐγένετο δὲ καὶ τι τοιοῦτον τῆς Ἀρειανικῆς (94) αἵρετως διὰ τῶν πνευμάτων τῆς σπονηρίας ἐπικλυνόντης τὴν Ἐκκλησίαν. Πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν εἰκόνων ὑπερωρίζθησαν, αἰκίας τε πολυτερόποιος καὶ επιχρεατικῆς ἐκδεδομένοις· λερεῖς τε καὶ λαοῦ παμπληθῆ συστήματα ἐν ὑπαίθρῳ ἐταλαιπωροῦντο, οὗτε εἰκόνες προσευχῆς ἔχοντες, οὗτε τῆς ἐκ τῶν νόμων ἀκινούντης τοῖς ἀσεβέσιν ἐξ Ἰου μεταλαμβάνοντες, τίνας σχεδὸν τῆς αἵρετες ἐπιλαβούστης τὰ πέρατα, βασιλεῖ τε χειρὶ καὶ ἀσεβεῖτο θρασυνομένης. Ἐδόθη ἐν ὧν παρῆρσα τοῖς ὀλεθρίοις ποιμέσι, καὶ τῷ τιμέρῳ κωδίῳ (95) τὸν λύκον περικαλύπτουσι, ἐξωθεῖνοι· πιστοὺς δὲ αἵρετες καὶ τοῦ πρώτου ποιμένος εἴπους Χριστοῦ. Ταύτη γοῦν ἔνιοι μὲν φόδων (96) πεπλαγέντες, οἱ δὲ κολακεῖας μαλακισθέντες, ἢ λιμανοὶ ἡττηθέντες, ἔτεροι δὲ ἀπλότητι τρέπωνται καταποθέντες, τὸ δέλεαρ τῆς αἵρετες καταδέχονται, γραψῆ τε χειρὸς καὶ κοινωνίᾳ συναφθέντες τοῖς ἀνεναντίοις (97). Ὁν εἰς ἣν καὶ δι τοῦ μακαρίου πατρὸς, ἀκεραύσηται γνώμης τῷ ἀγκίστρῳ περιπέσει (98). Τοῦτον (99) οἱ τῆς χώρας μονασταὶ μὴ ἐπαγγέλνονται, τῆς κοινωνίας αὐτοῦ ἀποτέμνονται, συνετίστη δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦ λαοῦ μέρος οὐ τὸ βραχύτατον, τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῶν ἀσκητῶν ἀτεχνῶς ἐξακολήθησαν (1).

Τι οὖν δι τοῦ Θεοῦ θεράπων; Τὰ μὲν πρώτα λιταῖς καὶ παννυχίσι τὸν Θεὸν ἐξευμενίζετο, δούνας λύσιν τῷ κακῷ, καὶ τῆς διαιρέσεως (2) γενέσθαι συνεῖλαντι, σιωπῆν τε τοῦ λέγειν ἑαυτῷ ἐπιτάξεις, καὶ οὐσια τὸ σκυθρωτὸν ἀνθεικούμενος· εἰτα νουθετήσεις τὸν πατέρα συγγνώμην αἰτήσαι τοῦ πτελεο-

A commissa, ac thesaurorum cura, publicarumque pecuniarum quæstura mandata fuerat, dum magistratum gereret vitam cum morte commutasset; ac patrem, ut leges forebant, simul et filii bæredem declarari, et actiones eorum, qui litem defuncto movebant, excipere atque in se transferre necesse esset: in agnis gravibusque tumultibus Gregorio involvi contigit, per multis videlicet instar canum ad prædam accurrentibus, ac mortui facultates nullo obstante se arrepturos existimantibus. Nam pater, et senectute et morbo fractus (non aginta enim jam vias annos expleverat) judiciorum turbas molestiasque perferre minime valebat: ob idque ad hunc tota curarum moles devolvebatur. Cæterum parentum cultus molestias levabat, spem eorum præmiorum afferens, quæ filiis, parentes officiose pieque coentibus, promissa sunt.

Hic quoque hujusmodi quiddam ab Ariana heresi, quæ per nequitias spiritus Ecclesiam obruebat, accidit. Plurique antistites in exsilium acti sunt, multiplicibusque tormentis calumniisque vexati: sacerdotes, ac numerosissimi populi cœtus sub dio afflictabantur, ne domos quidem orationis habentes, nec legum æquitate cum impiis ex æquo fruentes, heresi nimis omnibus fere orbis fines occupante, impiisque imperatoris ope atque auxilio subniente ac ferociente. Concessa est itaque licentia perniciose pastoribus, et sub mansueta pelle lupum tegentibus, fidèles episcopos, et Christo primo pastore dignos, exturbandi. Quo factum est, ut alii verborum illecebris delinuti, aut pecuniis subacti, alii morum simplicitate decepti, heresis escam suscepserint, chirographo suo et communione cum adversariis conjuncti. Quo in numero beati quoque hujus viri pater erat, animi simplicitate in hamum prolapsus. Quod illius factum cum provinciales monachi ferre non possent, ab ipsis se communione abscondunt; simulque abscessit pars populi haud exigua, monachorum auctoritatem aperte secuta.

D Quid igitur hic consilii caput. Deī sūcūs? Primum orationibus et vigiliis Deum placare studet, ab eoque impetrare ut hoc malum aboleat, dissidiumque exortum cicatrice obducat: silentiumque sibi indicit, ut animi mœstitudinem hac ratione declaret. Postea patrem ad veniam culpe petendam,

(90) Cod. Or. habet τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, imperatoris thesaurorum cura.

(91) Cod. P. πραγμάτων.

(92) Montac. et alii edit. volumi ἀποδειχθῆναι, ita siam cod. Or. scilicet demonstrari.

(93) Sic Colb. 1 et 2. In edit. ἀλπίδι καὶ τῶν ἀναποτιμένων. Cod. Or. ἀποκειμένων.

(94) Cod. Or. Ἀρειανῆς.

(95) Καὶ τῷ τιμέρῳ κωδίῳ, et sub mansuetâ pelle, velut alludens ad Evangelium, sub ovina pelle: Bilis vertit sub nostra pelle; sancit quecumadmodum nonnullis placuit edit. legit ἡμετέρῳ.

(96) Colb. 4, et Or. codil. Taύτης γοῦν ἔνιοι μὲν φόδων. Illius igitur licentia alii quidem metu.

(97) In edit. quidusdam sicut et in Colb. 2, ἐγνωτοῖς.

(98) Cod. Or. τῷ ἀγκίστρῳ περιπατεῖς, hamo transfixus.

(99) Cod. Or. τούτῳ.

(1) Colb. 1 et cod. P. ἀτεχνῶς ἐξακολουθῆσαν.

(2) Cod. Or. διαστάσεως.

(3) Ita cod. Or. et P. ita et Montac. In edit. supradictis.

veritateque pure et sincere proficendam, hortatur: atque eos qui secesserant, ad consensum ei concordiam adducit: sique suum Ecclesiae ornatum reddit, veneratione nimirum sui utrosque permovens, patrem nempe, ac pium gregem. Quin etiam orationibus de pace habitis celebritatem exhilarat, distracta ac divisa membra conglutinans, et medendi celeritate oblivionem morbi afferens. Crates quidam Thebanus solitus esse fertur dissidentes domos adire, controversiasque lenibus et pacificis verbis disceptare. At hic noster longe superior; non enim privatim quibusdam, ut ille, sed universa patriae concordiam reduxit: quodque maximum est, non de pecuniis aut injuriis contendentibus arbitrum se præbuit (ubi persæpe vel levis cohortatio facile prodest), sed de lide pugnantibus, ubi rixandi studium rei magnitudinem æquare solet, ac proinde quantumvis prudens et erudita oratio ad componenda dissidia parum ægreque proficit.

Enimvero postquam Christianorum perversitas ac dissoluta ignavia, Dei mandatorumque ipsius contemptu, quasi morbo quodam laborans, eoque grassans, imperatorem Christo iufensem nobis suscitavit (Julianum tyrannum dico, qui avitam Constantini Magni fidem ac virtutem contrariis viis superare studuit, eamque ob causam Christianos omnibus juris praesidiis spoliare, non quidem publico edicto Christianorum persecutionem promulgans, sed voluntatis, hisque rebus, quas tacitus adversus eos perpetrabat, profana eruditione atque doctrina ipsis interdicens). Dei itaque æquanimitas, que nefarium et execrandum hominem diuinius effterri atque insolescere permisera, postquam ipsius improbitatem nulla omnino poenitentia frangi persperxit, gladium vibrans¹⁴, quas ipsius impietas merebatur, penas exegit, in barbarorum finibus barbaram ipsius et belluinam vitam abrumpens. Mox magnus Gregorius ipsius scelus et impietatem invectiva oratione proscindit, ac Sybariticæ Græcorum obscenitates, veteresque fabulas, ac multiplicis divinitatis errorem detegens, atque omniibus ob oculos ponens, commune ludibrium cordatis viris proposuit. Sed quid magnas et excelsas huius viri laudes orationis brevitate immittere ac dedecore afficere aggredior, planeque in contrarium ire, quam orationis institutum serat, idque laudationis tempore (quo potissimum in hoc elaborandum est,

¹⁴ Psal. vii, 13.

(4) Codil. Or. P. et Colb. 1, τῆς ἀρρωστίας.

(5) Λε deest in codil. Colb. 1, 2, et Or.

(6) Ita codil. P. Colb. 1, 2, et Or. Combeb. In edit. d'Avès.

(7) Δε deest in codil. Colb. 1, 2, et Or. Paulo post iidem codil. Θεοῦ τε καὶ

(8) Cod. P. νοήσασα.

(9) Δε deest in codil. Colb. 1, et Or.

(10) Colb. 1, δημοσιών πράγματι.

(11) Cod. Or., ἀλητήριον.

(12) Cod. Or., ἀμετανόητον. Cod. P., ἀμεταπει).

A τος, καὶ ὅμολογῆσαι καθερῶς τε καὶ εἰλειριῶς τη̄ ἀλήθειαν, τούς τε ἀποστάντας συμβιδάσας (3) πρὸς συγχατάντας καὶ δύμνοντα, ἀπέδωκε τὸν κόσμον τῇ Ἐκκλησίᾳ, αἰδεσιμος ἀμφοτέροις φανεῖ, πατέρι τε καὶ ποιμνίῳ θεοζεβεῖ. Φαιδρύνει δὲ λόγοις εἰρηνικοῖς τὴν πανήγυριν, συνάψας τὰ διεστῶτα, καὶ τῷ τάξι τοῦ ἴαματος λήθην ἐμποιήσας τοῦ ἀρρωστήματος (4). Κράτης μὲν οὖν λέγεται ὁ Θηβαῖος, εοὶς στασιάζουσιν αὐτοὶς ἐπιφοιτῶν, λόγοις εἰρήνης διακρίνεται τὰς ἱρίδας· ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ μεῖζον πρόσεστον· οὐ γάρ ιδίᾳ τισὶν, ὥσπερ ἑκεῖνοι, ἀλλὰ κοινῇ τῇ πατρίδι τῇ ἡμέρων εἰκανήσας· καὶ τὸ γε μέριστον, οὗτοὶ οἱ περὶ χρημάτων τῇ οὐδρεων ἀμφισβητοῦσιν ἔθραβεστον (ὅπου γε (5) πολλάκις καὶ τὴν τυχοῦσα παρανεις φάδιως ὄντησεν), ἀλλὰ περὶ πίστεως στασιάζουσιν, ἐνθα φιλεῖ τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος συνεξισθεῖσι καὶ τὸ φιλόνεικον, ὡς καὶ τοὺς ἄγαν σοφοὺς λόγους μικρὸν καὶ μάλις ἀγύειν (6) δύνασθαι πρὸς τὸ συνάψιται τὰ διεστῶτα.

'Επειδὴ δὲ (7) ή Χριστιανῶν κακία καὶ ἔκλυτοι, καταφρόνησιν Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν νοήσασά (8) τε καὶ μελετήσασα, ἀπῆγειν ἡμῖν τὸν μαρχίστον αὐτοκράτορα (Τουλιανὸν δὲ (9) λέγω τὸν τύραννον, δε τὴν προγονικὴν πίστιν καὶ ἀρετὴν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου τοῖς ἐναντίοις ὑπερνικήσαις ἀφίλονείκησε, καὶ διὰ τοῦτο πάντων δικαίων ἀπεστρεψει Χριστιανούς, εἰ καὶ μή δημοσίᾳ προστάγματι (10) τὸν τὸν Χριστιανῶν διωγμὸν προκηρύξας, ἀλλ' οὐ τῷ βουλήματι, καὶ οἵς τε σιωπῶν κατ' αὐτῶν ἔραστοι, καὶ οἵς ἐνομοθέτησεν Ἑλληνικῶν λόγων καὶ παιδεύμάτων ἀμοίρους εἶναι Χριστιανούς). 'Η οὖν ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πολὺ τὸν ἀλιτήριον (11) ὑψωθῆναι παραχρήσασα, ως ἐώρα παντελῶς αὐτοῦ τὴν πονηρίαν ἀμεταμέλητον (12), στιλθόσασα τὴν ρυμφαίας, ἀξιανῆς ἀσεβείας δίκην εἰτεράστεται, ἐν δροῖς βαρβάρων τὴν βάρδαρον αὐτοῦ καὶ θηριώδην ζωὴν διαρρήξασα (13). Αὐτίκα δ μέγας Γρηγόριος στηλιτεύει μὲν αὐτοῦ τὴν κακίαν καὶ τὴν ἀσεβείαν, τὰς δὲ Συβαριτικάς (14) Ἑλλήνων αἰσχρολογίας, καὶ τοὺς παλαιοὺς μίθους, καὶ τὴν πολύθεον πλάκην ἐν ταῖς ἀπάντων ἀπογυμνώσας δύνεσται, κοινὸν τοῖς σωφρονοῦσι προβοηθεῖ γέλωτα. 'Αλλὰ τὶ δῆτά μεγάλα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὑπέροχα βρέχει λόγω ἐγχειρῶ καθυβρίζειν, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον ἵεναι τοῦ ἐνεστῶτος σκοποῦ, καὶ ἐν καρῷ ἐγκαμιόν (15), δὲ δεῖ μάλιστα τὸν ἀπαινούμενον, τῇ διεύθυνῃ (16) τῶν πεπραγμένων ἐπιδοξύερον γίνεσθαι, ἐξηντυχόντα τοῖς στηλιτευτικοῖς λόγοις θαυμάσαι τὸν

ταῦ.

(13) Cod. Or., ἀπορθήξασα.

(14) Συβαριτικάς. Μύλες, νεύρισκασ. Colb. 1, τὰς δὲ ὑδριστικάς Ἑλλήνων, θαγίσκασ, in Inscriptione protractakenas. Cod. Or. habet Συβαριτικάς, εἰ ad in margine legitur: τρυφαλούς, φιληδόνους, deliciis, libidini servientes.

(15) Cod. P. ἐγκαμιόν.

(16) Ita Colb. 1, 2. Or. P. et Combeb. nec nec antiqui edit. Billius ἔξαδω.

ελήθος τῆς ἴστορίας καὶ τὴν ἀρμονίαν, διηγεῖ τε εἶχε Λ ut is, cuius laudes prædicanter, rerum gestarum

καὶ λέγειν δύναμιν;

παππεμοράστιον clarior fuit), cum cuius liceat, ex invectivaram orationum lectione, tum historiam copiam, tum orationis concinnitatem, ejusque in dicendo vim et facultatem admirari?

Πρὸς δὲ τὴν θευμασίαν τοῦ τυράννου νομοθεσίαν τὴν προστέτουσαν μὴ δεῖν Χριστιανούς τὰ Ἑλλήνων μιεῖσθαι μαθήματα, ὅρπετε τοῦ μακαρίου τὴν σύνεσσαν. Χρησάμενος τὴρωνοί τε καὶ λαμβόντος (17), καὶ λέγετοι, καὶ τριμέτροις, καὶ ἑτέροις πολλοῖς, χαρακτῆροι τε τραχιδίας; καὶ κωμῳδίας, καὶ ἀπάσης εὐγενειαῖς ιδέας (18), δλίγου δεῖν πᾶν εἰδος παιδεύσεως τοῖς; Ιδίοις λόγοις ἀπετυπώσατο, ὑποθέσεις θεοσεῖς; (19) πανταχοῦ ἐντησάμενος, η ἀρετῆς ἐπαινον, η δυνής τε καὶ σώματος κάθαρσιν, η θεολογίαν, η προστυχάς (20), η τὰ τοιαῦτα ἄπτα (21) λογογραφήσας ἐμμέτρως· φυγὴν μὲν παντάπασιν ἀσελγείας τε καὶ ληρούς μύθων, καὶ θῶν τερατειας, ὥσπερ εἰδὲ, πάνωσφον δὲ διδασκαλίαν Χριστιανοὺς ἐντησάμενος (22). ὡστε μηδὲν δικείος δεχθῆναις (23) τῆς τοῦ ἀσεβοῦς ἀθέσμου νομοθεσίας, Χριστιανοῖς ἐπὶ τῇ παιδείᾳ βασκαλοντος (24), ἀλλὰ καὶ τούναντίον ἀνῶνται καὶ προσζημιωθῆναι. Τοιούτον γάρ δι φθόνος (25) μικρὰ η οὐδὲν ἀδικήσας τοὺς φθονηθέντας, μεγάλας τοὺς αὐτὸν γεννήσαντας ἐλαβήσατο (26).

Τόδη δὲ καὶ δι' Ἀθήνας αὐτές τε διατρίβων, συντελεῖ τῷ Ἰουλιανῷ κομιδῇ (27) νέψι δύτι, καὶ οὕτω τῆς βασιλείας ἀπειλημμένῳ, ἀλλ' εἰς διδασκαλίους φυάντοι, καὶ τοῖς φύλοις προκατεμήνυεν, ὑπουλόν τε καὶ ἀπίστον, καὶ ἀσεβές (28), καὶ πρὸς κακάν πάνταν εἰκαλον, προλέγων ἔσεσθαι τὸ μειράκιον τεχμήριον λαμβάνων χαρακτῆρος μὲν (29) ταραχῶδες κατάστημα, καὶ γέλωτα προπετή, βλέμμα τε θηρῶδες, καὶ ἕπαν τὸ σῶμα ἔττον (30) τε καὶ φερόμενον καὶ τίτηρ ἀνοίας ὄργανα (31), διαλέξεις τε ἀσεβείας μιτάς, καὶ σχήματι γυμνασίας δῆθεν πικρακαλύπτοντο, καὶ διε τῆσαν αὐτῷ πονηροῖ τε στεργόμενοι (32), καὶ οἱ τῆς ἀρετῆς ἐπαινέται καταφρονούμενοι. Ταῦτα δινορῶν, προβλεγεν διπάσι τὴν ἐκείνους παίστην ἐσομένην ἐκρηξίν καὶ φανέρωσιν. Δεινεῖτο γάρ αἱ καθαραὶ φύσεις τεχμηρίωσαι τὸ μέλλον, καὶ τοῖς ἀμφιδρῶις δεικνυμένοις εὐστοχή καὶ συνέσει τοῦ θεούμνου καταστοχάσσασθαι. Ἀλλ' οὐ μὲν κακός ἀπηλέγη (δό), ἀνομήσας διακενή; καὶ οὐδὲν ἔτερον η μητρὶ καλάτεως ἔντονή θησαυρίσας.

πατέρας quidem ille reprehensus est, frustraque inique ac scelerate se gessit, nihilque aliud proficiat, quam ut possumus materialē sibi ipse congereret.

Γρηγόριος δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον στέφους αἱρετός. D Gregorius autem haud multo post tempore hæc.

(17) Codd. Colb. 2, et Or. Ἡρωῖκος μέροις τε καὶ ιαμβόντος δεεστιν in Or. καὶ ἐλεγέσοις.

(18) Cod. Or. εἰδάτας. Mos Colb. 2, δλίγου δεῖ.

(19) Cod. P. θεοσεβείας.

(20) Codd. P. Colb. 1, 2, et Or. η προσευχήν.

(21) Cod. P. τινά.

(22) Cod. P. ἀνατησάμενος.

(23) Codd. Or. et P. nec non antiqui edit. νομοθετήσανται.

(24) Cod. P. in not. marg. φθονήσαντος.

(25) Colb. 1, Τοιούτον γάρ δι φθόνος.

(26) Cod. P. in not. marg. ἐλαβέν.

PATROL. Ga. XXXV.

(27) Ita codd. P. Colb. 2, et Or. In edit., κομιδήν.

(28) Cod. Or. ἀσεβές.

(29) Mér erat in edit. sed delet Montac. nec non et cod. Or. cod. P. in not. marg. σημεῖα, στογάματα.

(30) Cod. P. in not. marg. πηδῶντα.

(31) Πλήρης ἀρολας ὄργανα, verit Billius, progressibus recordis plenis.

(32) Colb. P. in not. marg. ἀγαπώμενοι.

(33) Colb. 2, κακῶς ἀπολέγχη.

ticorum agmine Cæsaream populante, Eusebio qui-
dem, pio viro, adhuc metropolis clatum gubernatoe, ceterum cum magno Basilio, qui presbyter erat, atque in Ponto philosophabatur, inimicitias gerente, hereticorum conjurata arma impetu quoque reformidans, quod antistes aciem contra educere non posset (quoniam enim ille vita integritate præstabat, theologis tamen rudis erat et imperitus), ad Basilium, illustre illud sidus, scribit, eumque obtestatur, ne ullam inimicitarum rationem habeat, sed animarum periculum mente repulans, metropolitanæ Ecclesiæ sine ulla mora suppeditas ferat: simul etiam se assuturum, bellique societatem cum eo coitum pollicetur. Qua oratione eximium ducem ad bellum suscipiendum impellit. Profectus igitur ipse quoque, susceptaque cum eo expedi-
tione, in hereticorum præsidium et arcem irrumperit, concisisque impiorum hominum ac proligatis dogma-
tibus tropæum siuul cum Basilio erigit, hostibus ignavie sua imbecillitatisque conscientia in fugam versis. Ac talia Deus per servos efficit: qui cum immodece ex crescentem atque exundantem homi-
num iniquitatem cernit, præstantissimi atque char-
rissimi signenti miseratione permotus, viros omni-
bus virtutis numeris absolutos excitat, auxilium quoddam disciplinamque iis, quorum salus periclitatur, procurans; ne futuræ atque adminiculi penuria humanum genus noxiam contrahat et labefactetur: quemadmodum tum quoque fecit, hos viros excitans, ac velut coagulum quoddam lari-
injectum in medium ponens; atque ita eos qui se dissidi erant, in unam amicitiam concordiamque

Non multum temporis intercesserat, cum prædictus ejus Ecclesiæ antistes ad meliorem vitam migravit. Magnus porro Iahor Gregorio subeundus fuit, tum privatim quibusdam, tum publice universis urbis civibus scribenti, atque, et patris, et suo nomine suadenti ut Basilium in archiepiscopatus throno collocarent. Præclare id quoque atque perfecte. Neque enim ut amici commodis inserviret, hanc operam suscepiebat, sed ut publicæ utilitati prospiceret. Norat enim perspicue, norat opitula-
torem Spiritu sancto dignum: ob eamque causam non ante impetum remisit, quam, quod recte proposuerat, ad exitum perduxisset, quemadmodum etiam perduxit. Ac Basilius quidem Cæsariensem gubernacula tenebat. Invidia autem, dominandique cupiditate gliscentibus, Cappadocia, quæ ante id tempus una agnoscebatur, in duas divisa est, ac

(34) Ita cod. P. et sic legendum monet Montac. nec non et Combef. In edit. quibusdam, σπαράττεσθαι.

(35) Mér deest in codd. Colb. 2, et Or., moxque Colbert. 1, et Or. legunt, ἀλογῆσαι, καὶ τὸν γιγνόντων.

(36) Cod. Or., ταχεῖα ἐπικουρίᾳ.

(37) Colb. 2, et Or. ἀμὰ δὲ καὶ τὴν.

(38) Colb. 1, et Or. Ἐλθὼν οὖν καὶ συνεχεστρεύεσθαι.

(39) Colb. 1, ἀποδύεται.

A κῶν κατεδραμόντος τῆς Καισαρέων, Εὐσέβιον μὲν τοῦ διτοῦ εἴτε πηδαλιουχοῦντος τὴν μητρόπολιν, πρὸς δὲ τὸν μέγαν Βασιλείον πρεσβύτερον δῆτα, καὶ ἐν τῷ Πόντῳ φιλοσοφοῦντα, ἔχθραν ἀνηρημένου, δεσσαῖς τὸν αἱρετικῶν τὸν συνασπισμὸν, καὶ τὴν ἔφοδον τοῦ προ-
εστῶτος μὴ σθένοντος παρατάττεσθαι: (34), (ἥν δὲ οὔ-
τος, εἰ καὶ τὸν βίον σεμνός, ἀλλὰ οὐν πρὸς θεωργίαν ἀγύμναστος), ἐπιστέλλει Βασιλεὺς, τῷ φωστῆρι, τῆς ἔχθρας μὲν (35) ἀντιβολῶν ἀλογῆσαι, τὸν κίνδυνον δὲ τῶν ψυχῶν ἐννοήσαντα ταχεῖαν ἐπικουρίαν (36) ἐσ-
τὸν τοῦ κομίσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς μητροπόλεως: δῆμα καὶ τὴν (37) ἐστοῦ παρουσίαν καὶ συμμαχίαν ὑποσχύμενος. Ταῦτα εἰπών, πειθεῖ τὸν ἄριστον στρατηγὸν ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον. Ἐλθὼν οὖν καὶ αὐτὸς, καὶ συνεχεστρεύεσθαις (38) αὐτῷ, εἰς τὸ δύχυρωμα τῶν αἱρετικῶν παραδύεται (39), καὶ τὰ τῶν ἀσεβῶν δόγματα κατατέμνων καὶ διαλύων, συνεγέρει τὸ τρόπαιον, φύγαδας ἀπελέγξας τοὺς πολεμίους, τῆς αὐτῶν ἀνανδρίας λαβόντας συναίσθησιν. Τοιαῦτα διὰ τῶν ἐστοῦ θεραπόντων Θεὸς κατεργάζεται· δε, δταν ἰδη πολλὴν ἐπιπολάζουσαν τῶν ἀνθρώπων παρανομίαν, οἵτε τοῦ τιμιωτάτου πλάσματος ἐξεγέρει τελείων ἄνδρας ἐπικουρίαν. τινὰ καὶ παιδαγωγίαν τοῖς κινδυνεύεσθαι προμηθύμενος, ἵνα μὴ τοῦ στηρίζοντος ἡ ἀπορία τὸ γένος λυμήνηται· καθά καὶ τότε πεποιήκε, τούτους διεναστήσας, καὶ οἶόν τινα διὸν τὸν ἐμβαλέμενον γάλακτι τούτους εἰς μέσον τιθεὶς (40) τοὺς τῇ πολυσχιδεῖ πονηρία καὶ ἀσεβεῖς πλειστον ἀλλήλων ἀφεστηχότας (41) εἰς μίαν συνδεῖ φιλίαν καὶ ἀδομνίαν.

B multisida improbitate et impietate plurimum inter constringens.

C Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ δὲ μὲν εἰρημένος πρεδέρος τῆσδε Ἐκκλησίας (42) πρὸς τὴν ἀμείνων μετανέστη ζωὴν (43) πολὺς δὲ πόνος τῷ Γρηγορίῳ καθίσταται γράφοντι πρὸς τὴν πόλιν, καὶ ἴδιᾳ τοῖς, καὶ κοινῇ πᾶσι, καὶ πειθοντι τὰ μὲν διὰ τοῦ πατρὸς, τὰ δὲ διὰ τοῦ τῷ θρόνῳ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγκαθιδρύεται Βασιλεῖον· λίαν καὶ τοῦτο τελείως. Οὐ γάρ ὡς φίλῳ χαριζόμενος ἐπερατεῖν, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ προνοῶν· Ἡδει γάρ, ἔστι σαφῶς τὸν τοῦ Πνεύματος δῖξιν παραστάτην· διὰ τοῦτο οὐκ ἀνῆκε, πρὶν εἰς τέλος ἀγάγῃ (44) τὸ προστηκόντως βεβουλευμένον· καὶ μέντοι καὶ ἥγανεν. Ό μὲν οὖν Βασιλεῖος είχε τῆς Καισαρέων τοὺς οἰκακάς. Φθόνου δὲ καὶ φιλαρχίας ἐπενθέντων, διαιρεῖται εἰς δύο ἡ Καππαδοκῶν, μέχρι τότε μία τέως (45) γνωριζομένη· καὶ ἀντιδιαιρεῖται τῆς Καισαρέων τὰ Τύανα, ὡς λοιπὸν ἐκδικεῖσθαι ταράμφοτέρων (46), καὶ τὰς πολίχνας ἀμφισσητούντων,

D (40) Colb. 2, et Or., εἰς μέσον θείες.

(41) Colb. P., πλειστον ἀλλήλων ἀφεστητων.

(42) Colb. 1, 2, et Or. colb., τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας.

(43) Colb. 1, μετέστη ζωὴν, αἱ μειοτεραι τοῦτον εἰσιν.

(44) Col. P., ἀγάγει. Col. Or., ἀγαγεῖν.

(45) Τέως deest in Colb. 2.

(46) Ita legendum monent antiqui editi; ita εἰσιν codd. P. et Or. Colb. 2 habet ἐκδικεῖσθαι τὸν παράμφοτέρων. Billius ἐκδημεῖσθαι.

τοις εκατέραις είναι χρεών. Πολλή γοῦν ἐντεῦθεν. Αἱ τέχνῃ (47) φιλονεικία, πρόφασιν μὲν ἔχουσα πίστιν (48) καὶ τὴν φυγῶν δῆθεν κτηματοίαν, σπουδὴν τῆς πλεονεξίαν καὶ φιλαρχίαν, σεμναῖς κλήσεσι πειρωμάνων καταχρύπτειν τὰ αἰσχη.

dem obtentu ac prætextu, quasi si de negotio atque animarum cura moverentur: re autem ipsa, propter avaritiam dominianamque libidinem; hominibus nimis res turpes et foedas honestis nominibus obtralare conantibus.

Κανονομούμενος δὲ, καὶ τῶν οἰκείων ἀποστερούμενος (49) ὁ μέγας Βασιλεὺς, ἐννοεῖ καταστῆσαι τοῖς Σασίμοις ἐπίσκοπον, ἵνα, κοινοποιήσας (50) τὸ σχίσμα, τὴν δὲ λόγον δηλοθεν αὐτῷ παραγενομένην ζημίαν ἐντεῦθεν ιάσηταις καὶ ἄμα τὴν χώραν ἐπισκόποις καταπυκνώσας, ἐπιμέλειαν ταῖς Ἐκκλησίαις μᾶλλον γαρίσται. Οὐδεὶς οὖν ἐδόκει Βασιλεὺι χρησιμώτερος τοῦ Γρηγορίου, καὶ ισχυρότερος ἐπισκοπῆς καινουργίεις ἀντιλαβέσθαι (51). Τοῦτο βουλευσάμενος μετὰ τοῦ πατρὸς Γρηγορίου τοῦ Θυμασίου, προσῆγε βιαζάμενος τῇ χειροτονίᾳ (52) τὸν ἄνδρα· καὶ τὸ μὲν ἔργον εἶχε τέλος. Ὁ δὲ, καθά πολλάκις εἰρήνημεν, σκοπὸν ἔχων ἡσυχίας τε καὶ πραγμάτων ἐνεθερίας, ἥντιστο, ἐδυσφόρει, ἐστι τῷ προσέχειν καὶ λιάσσειν ἀναγκαῖον είναι οἰόμενος. Πρὸς δὲ καὶ τὸ πρότον, τὰ Σάστιμα λέγω, ἢν αὐτῷ ἀνεπιτέθειον, οἷα ζῆν τε καὶ ἀστικῶν θορύβων πεπληρωμένον. Λεωφόρου (53) τὰρ βασιλικῆς μέσουν κείμενον, καὶ τοῦ δυοσίου δρόμου ἔχον τὰ ἱπποστάσια, δονεῖται τοῖς τερψίαις (54), πολλὴν μὲν ἀνίαν φέρον τοῖς ἡσυχίοις, ἀπόλευσιν δὲ ἡ ὀψέλειαν οὐδὲ τὴν τυχούσαν σχέδιον επερχόμενον. Ταῦτα ἐνίδην (55), εἰς φροντιστήριον ἀπεννήν καταφεύγει, διακονίᾳ τε καὶ λόγοις πατρικοῖς· τὸ δυσανθέτες (56) τῆς νόσου καταπραῦνων, καὶ φύλασσάς τὸν καὶρὸν (57) ἀγγυμαστήριον γίνεται. Λέγεται οὖν (58) μηδὲ προσφορὰν ἢ χειροτονίαν (59), ἢ ἕπερν τι τῶν συνήθων τοῖς ἐπισκόποις, ἐν τοῖς Σασίμοις (60) ἐπιτελέσαι, ἀλλ' ἄμα τῇ χειροτονίᾳ τὸν διαρκὴν (61) ἐννοησαι.

constituit. Ferunt autem eum, nec oblationem, nec nec apud episcopos consueti munii sunt, Sasimis peregrisse: verum siniūl atque episcopus ordinatus est, sugam animo concepero.

Οἱ δὲ πατήρ πολὺ μὲν ἦν ἀντιδολῶν αὐτὸν (62) τὰ Σάσιμα δέχεταις ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ σκοποῦ ἀποτύχασε, δεύτερον ποιεῖται ἀνθ' ἐστοῦν ἐκεῖνον τῆς Ἐκκλησίας (63) Ναζιανζοῦ ἀνελέσθαι τὴν ἐπιμέλειαν. Καὶ τοῦτο ἐπεράστεν οὐ νοοθεσίᾳ μόνον, ἀλλ' ἡδη

Illic vero pater multum quidem diuque eum, ut Sasima teneret, obsecravit. Cum autem quod proponeret minime assequi posset, hoc secundo egit, ut pro se ille Ecclesia Nazianzenæ curam administrationemque susciperet. Ad eamque rem, non

(47) Cod. Or. P. et Colb. 1, ἐντεῦθεν ἐξήρθη, hinc dictum est.

(48) Πίστιν debeat, sed in versione sua Billius restituuit; sic volunt alii edit. nec non et Codd. P. et Colb. 1.

(49) In cod. P. desunt hæc verba: καὶ τῶν οἰκείων ἀποστερούμενος.

(50) Cod. Or. hæc videtur καινοποιήσας, reficiens. Cod. P. τὸ σχῆμα.

(51) Cod. P. addit. πλὴν τοῦ Γρηγορίου.

(52) Prosternit χειροτονίᾳ: restitit Billius, electio- ni adiutor, quod nihil ecclesiasticum sonat. Sic pas- sum per χειροτονίαν electionem intelligit; Combellius vero, quem sequimur, munum impositionem, consecrationem.

(53) Cod. P., λανθρόν.

(54) Δορεῖται τοῖς παροῦσι, hæc verba restitui- minus ex cod. Colb. 2 quæ reddidit in versione sua Billius.

(55) Colb. 1, et cod. Or. Ταῦτ' ίδιων. Combes, ταῦτ' οὖν ίδιων.

(56) Colb. 1, τὸ δυσανθέτες. Cod. Or., τὸ δυσ- αγθέτες.

(57) Colb. P., φιλοσοφίαν τῶν καιρῶν.

(58) Colb. 1 et 2, Λέγεται γοῦν. Cod. Or., Λέγεται δ' οὖν.

(59) Sic cod. Or. in ejus. χειρονοτονίαν.

(60) Colb. 2 habet tantum τῶν συνήθων τοῖς Σασί- μοις.

(61) Codd. Or. et P. τὸ δράσειν.

(62) Αὐτὸν deest in cod. Or.

(63) Ἐκκλησίας d'est in cod. Or.

admonitionem tantum et cohortationem afferebat, sed jam etiam imprecationem quamdam admiscebatur, ex senectutis contemptu proficiscentem. Hic autem simul quidem et vitam nullis occupationibus interpellatam sibi procurans, et magni momenti rem esse censens morem patri gerere, his verbis eum alloquitur: « Pater, tameisi mihi molestia sunt quae imperas, in gratiam tamen tui haudquaque recuso. Nazianzi curam suscipio. Hoc tamen velim sancta tua religiosissimaque prudentia cognoscat, nulla ratione fieri posse, ut ex hac vita subtrahio Ecclesiam-retineam. » Præveniens igitur pater: « Ita sane, inquit, o fili, mihi viventi scipionis vice esto, senectatem meam sufficiens, paternisque precibus animi arbitratu res tuas constitue. »

His auditis, assiduus ipsi adhærebat, præclaris-sime curans tum ipsius canitatem, jam ad centesi-mum annum accedentis, tum matris senectutem, non multum ab ea ætate distantis; quorum umerque, ut probabile est, magna cura et a labore requie apus habebat, præsertim jam defuncto Cæsario, et Gorgonia sorore sanctissima femina, atque ambobus ad vitam senii expertem æternamque beatitudinem translati, quos etiam funebribus orationibus deco-ravit, solus relictus senectutis solatium, infirmatis medicina, piorum parentum, si ita loqui fas est, melior successio, abundeque ampla majoribus suis gloria ad propagandam eorum memoriam, et cum orbis incoluni statu porrigidam. Ecquis autem majori pietatis laude domesticis præfuit, scientia et pietate domum moderans, velut optimus quis-piam procurator, quæ cuique commoda erant, distri-buens, cognatis, amicis, famulis, hospitibus: atque ita rursus Ecclesiæ negotia administrans, ut ejus pascendi gregis ratio omnibus velut recta amissis proposita esset? Commodo autem a Paulo dictum est: *Si quis domesticis præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei curam habebit?*² Etenim qui unum prudenter rexerit, hic utique et domum servare quest: qui autem domum, idem et Ecclesiam: qui rursus Ecclesiam, is et civitatem. Nam et dominus, contracta quedam res publica est: et civitas, per-fector quedam domus descriptio. Ejusdem enim scientia est, et multis, et paucos, aut unum ser-vare: nec in totum et universum, sed sola quanti-tatis ratione hujusmodi res inter se differunt.

Epimvero cum Gregorius pater (sic enim ipso

³ I Tim. iii, 5.

(64) Codd. Or. P. et Colb. 1, διατίθεται.

(65) Combef. γρηγοριομῶν.

(66) Cod. Or. P. et Colb. 1, μετηλλαχθός, cum deūnctus fuerit Cæsarius, vel vitam mutaverit.

(67) Ita codd. Or. et P.; in edit. ἀποληφθέται.

(68) Cod. P. in not. marg. χυκλεύειν, διὰ μακρόθεν γραφέται.

(69) Cod. P. συμπαρατείνεσθαι.

(70) Cod. Or. τῶν οἰκων.

(71) Cod. P. προσεικόντως, et in not. marg. ἡ φύσις οἰκων ἔχει πρέπον.

καὶ ἀράν τινα προσμιγνὺς ἐκ πρεσβυτεῖς ὄρμαμενην διλιγωρίας. Ὁ δὲ, τὸ τε ἀπερίσκεπτον ἁυτῷ διοικούμενος, καὶ τῷ πατρὶ πειθαρχεῖν μέχε κρίνων, φησι πρὸς αὐτὸν· « Ω πάτερ, καὶ ὅτι δυσχερῆ μα τὸ προστατόμενα, δύμας δὲ σὴν χάριν οὐκ ἀνανεύω. Δέχομαι τὴν φρονιδάΝαζιανῆς. Γινεσκέτω δὲ σου ἡ ιερὰ καὶ θεοφιλῆς σύνεσις, ὡς οὐχ οἶδόν τέ με, οὐτοῦ τῆς βίου χωριζομένου, τῆς Ἐκκλησίας ἀντέχεται. » Ὅπωφθάσας οὖν ὁ πατήρ, « Ἐμοὶ μὲν, ἔπη, ὡς παῖ, ζῶντι βακτηρίᾳ γενοῦ, τὸ γῆρας ὑποστηρίζων, καὶ ταῖς πατρικαῖς εὐχαῖς στηριζόμενος. Τελευτήσαντος δὲ, ὡς ἀν ἦ σοι φίλον, διατίθεσο (66) τὰ πράτη ματα. »

Vicissim fultus. Cum autem εἰ vitâ excessero, pro

Τούτων ἀκούσας, προσέμενε γηροκομῶν (63) ἀρισταῖς αὐτὸν τε ἡδη ἐκατὸν ἔτεσι πλησίασαντα, καὶ τὴν μητέρα τούτων βραχὺ τι ἀποδέουσαν, πολλῆς, ὡς εἰδός, θεραπείας καὶ ἀναπάντεως χρήζοντας, καὶ μάλιστα ἡδη Καισαρίου τὸν βίον μετειλήχοτος (66), καὶ Γοργονίας τῆς ὀσιωτάτης ἐν γυναιξιν ἀδελφής, ἀμφοτέρων μετατεθέντων πρὸς τὴν ἀγήρῳ ζωὴν καὶ ἀληκτὸν εὐδαιμονίαν, οὓς καὶ λόγοις ἐπιταφίοις ἐτίμησε, μόνος ἀπολειφθέταις (67) γῆρας παραμυθία, ἀσθενείας λατρεία, γονέων εὐσεβῶν, εἰ μή μέγα εἰπεῖν, ἀμείνων διαδοχή, καὶ ἀρχοῦσα τοῖς προγόνοις εὐχειαί, ὥστε αὐτῶν δολιχεύειν (68) τὴν μημήμην, καὶ τῇ συστάσει τοῦ κόσμου συμπαρεκτείνεσθαι (69). Τίς μὲν οὖν θεοσεβέστερον οἰκεῖων πρόστη, ἐπιστήμη οἰκονομῶν, καὶ φιλοθείᾳ τὸν οἶκον (70), ὥσπερ τὸς δριτοῖς οἰκονόμος, ἐκάστῳ νέμων τὰ πρόσφορα, εὐγενεῖσι, φίλοις, οἰκείαις, ἔνοιαις· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας οὐτως, ὡς κανόνα προκεισθαι δίκαιον ἀπεις τὴν ἔκεινον ποιμαντικήν; Προστηνώς (71) δὲ εἰργάται τῷ θεῷ Παύλῳ· Εἰ δέ τις τῶν οἰκεῖων (72) προστήναι τούτων οἴστε, πῶς Ἐκκλησίας Θεοῦ ἐκμειδίσται; Ὅγαρένα (73) παιδαγωγήσας μετὰ συνέστεως, οὗτος δῆπου καὶ οἶκον σώσειν (74); δὲ οἶκον, καὶ Ἐκκλησίαν· δὲ δὲ Ἐκκλησίαν, καὶ πόλιν. Οἰκεῖς τε γάρ οἵτις ποιεῖται συνεσταλμένη· καὶ πόλις ἀν εἰη οἶκον τελεωτέρα (75) περιγραφή. Τῆς δὲ αὐτῆς ἐπιστήμης πολλούς τε σώζειν καὶ διλέγους, ἢ ίνα, καὶ οὐ τῷ διώλῳ καὶ παντὶ, ἀλλὰ τῷ ποσῷ μόνῳ (76) διαφέρει τα τοιαῦτα.

D

Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτῷ (77) ἡρηγορίου ιοῦτως ἡρ-

(72) Cod. Or. τῶν ιδίων, privatas res. Cod. P. εἰ 88 τι., τὸν ιδίον οἶκον.

(73) Cod. Or. Ζεῦ ίνα.

(74) Σώσειετο δὲ οἶκον καὶ ἐκκλησίαν δὲ ἐκκλησίαν καὶ χώλιον. Ησε reddiderat Billius, et restituimus ex consensu antiquorum edit. et omnino codd. manus.

(75) Cod. P. τελειοτέρα.

(76) In edit. τόνῳ, sed cod. omnes volant μόνῳ.

(77) Cod. Or. habet ιοῦτον.

καὶ αὐτὸς ὁ νομάζετο) τὸν βίου μεταλλέξαντος, τι-
μῆσας τὸν πατέρα λόγοις ἐπιταφίοις, τὴν τε θεοφελῆ
μητέρα Νόνναν ἔγκωμιάσας ἔτι ζῶσαν· δοιά γε
τῶν καὶ οἷα εἰκός τὸν φιλοπάτορά τε καὶ φιλομή-
τρα, καὶ φιλόχοις τον, καὶ ἀντιλαμβανομένος αὐτῆς
τὸν χρησίζει καὶ πολιτικὴ βαθεῖᾳ δεομένης ἐπικουρίας τε
καὶ ἀνέσεως, μετὰ τὴν αὐτῆς τελευτὴν τῆς Ἐκκλη-
σίας ὑπανεγχώρεσ· καὶ καταλαβὼν τὴν Σελεύκειαν,
τῷ παρθενῶν τῆς πανάγου Θέλκης ἐνδιατάται (78),
καὶρδν ἐνδεδούς (79) ἐπίσκοπόν τινα καταστῆναι
Ναζιανοῦ. Ὅς δὲ ὑποστρέψας ἐν τοῖς δύοις ἡν.,
μήτε ποιμένος προσβλήθεντος, καὶ τοῦ λαοῦ μετὰ δα-
χριν αὐτὸν ἴκετευόντων, οὐ κάμπτεται πρὸς τὴν
εἰσήσον, ἀλλ' ἔμενεν ἀκλινής, οὐχ ἥττον ἢ δρῦς (80).
Ἐπειδὴ δὲ ἔμβολας ἀνέμεων ἀτίναχτος.

Οὐ δὲ αὖ μικροῦ (81) παρέδραμε (82) τὴν ἐμήν
μνήμην, μέγιστον δν, τοῦτο ὑμὲν διηγήσομαι, ἔκει-
νῳ γε εἰς εὐφημίαν οὐκ Ἐλαττον ή ὑμῖν εἰς εὐεργε-
σίαν. Πάντα γάρ καλὸν καὶ ζηλωτὸν δίπου· τὸ δὲ ζη-
λωτὸν καὶ πορειστὴν ἀρετῆς· ἡ δὲ πρὸς Θεὸν φέρει
τοὺς ἐπομένους. Ὁρῶν δὲ μέγας Βασιλεὺς τοὺς λα-
βούμενους (83) ἀδελφοὺς λίαν μὲν ἐλεεινοὺς καὶ συμ-
πλειας ἀξίους, ἤκιστα (84) δὲ οἰκτειρομένους, καὶ
ἄς ἄγος (85) τι, καὶ μίλασμα, καὶ ἀποτρόπαιον τοῖς
ταλαιπ., δύτας δὲ ἀμάθειαν καὶ μισανθρωπίαν, καὶ εἰς
ἴκιναν τῆς φύσεως ἀλθών, βουλὴν προτίθεται εὐσε-
βη, καὶ τῆς ἔκεινου φιλαδελφίας ἀξίαν. Οὐκούς παμ-
μιγθεὶς ἀναδειμάμενος, καὶ προσδόους ἐτησίας (86)
τάξας, δὲς ἐκ τῶν εὐπόρων περιεποιήσατο, προτρέ-
ψας συνέσεως λόγοις πρὸς τὴν ἐπίδοσιν, πάντας τοὺς
ἀπονεῖς εἰς ταῦταν ἕβροις, φροντιστήρια ταῦτα κα-
λέσας πτωχῶν. Τούτων συνεργὸς καὶ συναγωνιστῆς
ὑπῆρχε Γρηγόρεος, καθάδηλοι ἀ περ φιλοπτωχίας
λόγος, δησην περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδὴν Βασιλεὺς τῷ
μεγάλῳ συγκατεβάλετο, μεγίστην δεῖξας τῶν ἐντο-
λῶν πτωχοτροφίαν, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλειώτητος
καὶ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς τοσού-
των, διὸν τοῦ μηδέποτε παραλειφθεὶς τοσούτων κατ-
θρώμα.

τι, maximum omnium mandatorum esse ostendens, et benignitate dignum. Atque hæc quidem hactenus: ne adeo præclarum facinus prætermississe vi-
deamus.

Τῆς δὲ Ἀρειανίκης (87) αἱρέσεως ἐκ πολλῶν χρό-
νων πιεζούσης τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ βασιλικῇ χειρὶ¹
καταστρεφομένης τὰ τοῦ Θεοῦ ὅχυρώματα, τῷ πρὸς
ἀπειστην ὑποσπάσασθαι τοὺς ἀπλουστέρους, μέγιστον
τὸ θεὸν τὸν Πατέρα καὶ μικρὸν τὸν Γίδην, καὶ κτίσμα
ἢ ἄγιον Πνεῦμα δογματικούσης, ἐπεφύη, οἷον ἐξ
Ἄρας τινὸς νεοσαλῆτος κεφαλή, τῶν πνευματομάχων τὴν
μέρεις, περὶ μὲν τὸν Γίδην εὐγνωμονοῦσα, καὶ ξεν-

D Ariana vero hæresi jampridem Ecclesiam oppri-
mente, imperatoriaque manu ac potentia, Dei præ-
sidia subvertente (ea scilicet ratione, quod simplici-
ores ad impietatem furtim abstraheret), magnum-
que Deum Patrem, et parvum Filium, et Spiritum
sanctum creaturam affirmante; exortum est, velut
ex hydra quadam, novum caput, hostium Spiritus
sancti hæresis, de Filio quidem candide sentiens, ac

(78) Cod. P. ἐνδιατάται.

(79) Cod. Colb. I. P. et Or. καὶρδν διδούς.

(80) Cod. Or. ἢ δρῦς τις.

(81) Cod. P. μικρὸν.

P. deest μέγιστον δν.

(82) Cod. Or. προσδοκαμε ποχ in cod. cod. et cod.

(83) Ita cod. Colb. I, 2, et Or. In edit. λειωθεὶ-

μένους. Cod. P. λωζευμένους καὶ βλαπτομένους.

(84) Cod. P. οὐδαμῶς.

(85) Cod. P. βδέλυμα.

(86) Cod. Or. αἰτησίας.

(87) Cod. Or. et P. Ἀρειανῆς.

(88) Orat. xiv, p. 257.

Verbum Patri coquale statuens, ceterum Spiritum sanctum blasphemis verbis impetens, idque bisaram. Alii enim creaturam aperie ipsum asserebant: alii nec creaturam, nec Deum, sed liberum, quos proinde Semiarianos ille vocabat, nomen scilicet eorum opinioni congruum et appositum ipsis impo-nens; quippe qui ita Filium in honore haberent, ut interim Spiritum sanctum aspernarentur.

Igitur hujusmodi contentione per totam Romani imperii ditionem gliscente, magisque etiam Byzantii vigente ac obtinente, Deus eos, qui pestifera hac doctrina extinguebantur, miseratus, *sanctum Gregorii Theologi spiritum excitat*⁸⁸, ac velut ad Moy-sen ait⁸⁹: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui in Aegypto est* (*Aegyptus autem Iudeorum quidem lingua tenebras sonat, nunc vero ossuam ac delinquentem haeresum caliginem significal*), *et gematum eorum audiri, atque ad eos liberandos descendit. Quocirca nunc veni; in Aegyptum te mittam. Atque hac cohortatione permotum, Spiritusque sancti nomine impletum, Byzantium mittit, ut pro Spiritu dimicaret. Protinus igitur ille, magno illo luminari Basilio ipsius cupiditati alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate preditis, ab eo obnoxie contendenterbus, ut ipsis auxilio agentibus malorum se deputossem praeberet, Constantiopolim venit, terrena quidem omni substantia et luxu ac divitiis carens, ceterum Spiritu plenus. Exceptus autem a quibusdam, et generis et pietatis affinitate cum eo conjunctis, Ecclesiam offendit, *quasi malum navis in monte, aut quasi signum in colle, ut prophetæ verbis utar, hoc est, numero per exiguum atque obscuram (quod videlicet piis viris libertas omnis ab eo qui imperium tenebat, sublata esset), sacras etiam omnes ereptas aedes, ac per vim occupas. Una sanctæ Anastasiae aedicula orthodoxis perturbat, fortasse etiam quia propter ambitus et circuviscriptionis angustiam contemptui habebatur*: atque hic*

Confestim itaque ipse, Davidis ejusdem more, ad prælium se comparat, firmisque ac solidis argumentis, quasi funda rotato lapide, Philistæa dogmata petens, piis hominibus pie libertatem reducit, quotidie novam aliquam copiarum suarum accessionem faciens, Deoque eos, qui adversus veritatem male insurrexerant, captivos adducens. Per exiguo itaque temporis exacto curriculo tantum multitudini incrementum attulit, ut nulla jam cum priori rerum statu comparatio relinqueretur; atque hic

⁸⁸ Dan. xiii, 45. ⁸⁹ Exod. iii, 7 et seq. ⁹⁰ Isa. xxx, 17.

(89) Codd. Or. et P. ἐκεῖνος ἐτοίμως Colb. 1, et Comb. ἡμαρεῖους ἐτοίμως ὠνόμαζε Colb. 2, ἐτύμως ὠνόμαζε.

(90) Cod. P. εἰπών. Mox ὡς deest in cod. Or.

(91) Ita codd. P. Or. et Colb. 1 et 2. In edit. τὴν τῶν Ρωμαίων.

(92) Toū. Deest in Colb. 1; mox Idem et cod. Or.

A τῷ Πατρὶ τιθεμένη τὸν Λόγον, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἄγιον βλασφημῶσα, καὶ τοῦτο διχῶς. Οἱ μὲν γάρ κτίσμα φανερῶς ἴδογμάτικον, οἱ δὲ οὔτε κτίσμα οὔτε Θεὸν, ἀλλ' ἐλεύθεροι· οὓς Ἡμιαρεῖους (93) ἐκεῖνος ὠνόμαζε, πρέπουσαν τῇδε δόξῃ αὐτῶν τὴν προσῆγορίαν ἐπειπών· ὡς τιμῶσι μὲν (90) τὸν Υἱὸν τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀτιμάζουσι.

Tῆς οὖν τοιαύτης ἔριδος πᾶσαν ὑπολαβούσης τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους (91) ἀρχήν, πλέον δὲ τοῦ Βυζαντίου κατακρατούσης, ἐξηγείρει δὲ Θεὸς τὸ πτεῖμα τὸ ἄγιον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐλεῖσας τοὺς ἀπολυμένους ὑπὸ τῆς φθοροποιοῦ θῆσος διδασκαλίας· καὶ οἶν πρὸς Μωϋσέα φησίν· Ἰδὼν εἰδος τὴν κάκωσιν τοῦ λιοντοῦ τοῦ ἀλιγύπτεω (σπάστος δὲ ἡ Αἴγυπτος λέγεται τῇ φωνῇ τῶν Ἐβραίων· ὅτιοι δὲ νῦν τῶν αἰρέσων τὸν κατασχόντα ζόφον), καὶ τοῦ στεραγμοῦ αὐτῶν ἡκουσα· καὶ κατέβηρ τοῦ (92) ἐξελέσθαι αὐτὸν. Καὶ νῦν δεῦρο ἀποστελὼ σε εἰς Αἴγυπτον. Καὶ τοιαύτη παρακελέσθαι κινήσας τὸν ἄνδρα, εἰς τὸ Βυζάντιον ἀποστέλλει πληρώσας Πνεύματι, ἵνα ὑπερμαχήσῃ τοῦ Πνεύματος. Ό δὲ αὐτίκα, Βασιλεὺον τοῦ μεγάλου φωστῆρος τὴν δρμήν αὐτῷ συνεπειτείνοντος, καὶ πρὸς τοὺς πνευματικοὺς ἄγῶνας ἀλλέργοντος, ἀλλων τε πλειστων ἀρχερέων, καὶ τῶν πιστῶν τῆς βασιλίδος ἀντιδολούντων αὐτοῖς ἀλεξίκακον (93) γενέσθαι χρῆσουσιν ἐπικουρίας τῇ βασιλίδι παρῆν· ὅλης μὲν ἀπάστερης, καὶ τρυφῆς καὶ πλουτου ἀπορος, ἀλλὰ Πνεύματος πλήρης. Υπεδέχθη δὲ παρὰ συγγενῶν καὶ τὸ σῶμα· καὶ τὴν εὐσέβειαν, εὑρε δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἱερὸν ἐπ' δρους, η ὡς σημιαλαῖον ἐπὶ βουροῦ, προφητειῶν εἰπεῖν, βραχεῖαν, καὶ εὐαρθυμητον, καὶ λανθάνουσαν, διὰ τὸ πάστης παρθησίας ὑπὸ τοῦ χράτους ἀποστερέσθαι· εἰκούς δὲ ιερούς ἀπαντας διηρπασμένους, καὶ βίᾳ κατεχομένους. Μόνη δὲ ἡ ἀγία Ἀναστασία τοῖς δρθοδόξοις ἀνέστη· τάχα μὲν καὶ αὐτῇ καταφρονθεῖσα διὰ σμικρότητα περιγραφῆς, ὡς εἰδεῖν ἀν τοιούτῳ θεατάμενοι τὸ παλαιὸν αὐτῆς τέμενος.

quemadmodum norunt, qui velut hoc sicut con-spexere.

Eὗθὺς οὖν αὐτὸς, ὥσπερ τις Δαΐδ, παρατάττεται· καὶ σφενδονῷ τὰ ἀλλόφυλα δόγματα λόγων στερβτητι, καὶ τοῖς πιστοῖς πιστῶς ἐπανάγει τὴν παρθησίαν, καθ' ἀμέραν προσλαμβάνων, καὶ αἰχμαλωτίζων τῷ Θεῷ τοὺς κακῶς ἐπαναστάντας τῇ ἀληθείᾳ. Οὐλίγους τοίνυν χρόνου διαδραμόντος (94), τοσαύτην τοῦ πλήθους τὴν ἐπίδοσιν ἐποιήσατο, ὡς μὴ εἶναι τεῦτα (95) συγκρίνειν τοῖς πρότερον· κάντανθα (96) τὸ ιερὸν τελειούσθαι γράμμα· Οὐ οἶκος Δαΐδ ἐπορεύετο, καὶ ἐμεγαλύνετο· ο δὲ οἶκος Σαοὺλ ἐπο-

ἀποστελὼ σε.

(93) Cod. P. in not. marg. ἀποκαλυπτικήν τῶν κακῶν, ἵπσος α ταλις prohibetur. Billius vertit ἀλεξίκακον, quasi Herculem quemdam Alexicacum se præberet.

(94) Cod. P. παραδραμόντος.

(95) Colb. 2, ὥστε μὴ εἶναι ταῦτα.

(96) Colb. 1, ἀλλὰ καὶ ταῦτα.

μέντοι, καὶ θσθέντει. Ἡν δρόμῳ οὐν ποιῶμεν τὸν τὴν σωζομένων τὴν εὐταξίαν (97). Οἱ μὲν γάρ ήδη ἐπαγγεύθησαν, οἱ δὲ ἔμελλον· οἱ δὲ, ήδη τελειώθεντες, ἔλλων ἡσταν θηρευταὶ καὶ διδάσκαλοι. Ἐπὶ τούτων τις ἀν ἕτερος ἤνεγκε τῶν μὲν Ἀρειανῶν τὴν ὄργην, τῶν δὲ πέλας τὴν βασκανίαν; Οἵτινες, δέοντες πεινεῖν, καὶ ἀγωνιζομένων συναγωνίζεσθαι, τοὺς κατορθώμασιν αύτοῦ ἐδυσχέρειν (98). Ξερματαὶ τοῦ φόβου τῆς Ἐκκλησίας ποιούμενοι τὴν ἐπίδοσιν, καὶ τοι; Ισοις χρητεῖν οὐκ ἰσχύοντες, ηὐ θυλάδμενοι (99) κακίᾳ τὴν ἀφετην ὑπερβαλεῖν ἥμιλλήθησαν.

Facem et incenitum facientes: et cum iisdem rebus superiores ipso esse vel nequirent, vel nollent, virilem scelere superare contendebant.

Οὕτω δὲ τούτου λωφήσαντος τοῦ κακοῦ, ἐπιφύεται ἡ Σύρος Ἀπολλινάριες, ίδειν τινὰ καινίζων κακοδίκιν. Τὴν γάρ ἐνανθρώπησιν ἀληθῆ μήδοςάων, σφράξ πρόστηγύιν καὶ φυγῆς ἀλόγου μόνην ἐδίδασκε, φυγῆς νοερᾶς τὴν οἰκονομίαν ἀποτεμνόμενος. Ἐλλόγιος δὲ ὁν τὴν τῶν Ἐλλήνων πατέουσιν, κλέπτει πόλλους; τῇ ποικιλίᾳ τῶν λόγων. Παρῆσαν οὖν ἀπανταχοῦ γῆς μαθηταὶ τῆς αἰρέσεως, ἔλκοντες τοὺς ἀμαθεῖς, ὡστερ ἀγκιστροῖς εἰς τὴν ἀπώλειαν. Αὗθις οὖν ἀγῶνι δυσμάχῳ συνείχετο, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, ταραχαλῶν, τοὺς μὲν ἐν τῇ πίστει διαψυλάττων, τοὺς δὲ ἐπανάγων, δθεν ἐξέπεσον. Οἷα δ' οὖν πέφυκε συμπίπτειν ἐν τοῖς τοιούτοις, ἡ τῆς τελείας ὅμολογία σαρκώσεως εἰς δύο οἰους ἐνομίσθη τοξεῖς πάπιεντοις διαιρετικοῖς. Αει οὖν τῷ δῆμῳ προσκαθεζομένων τῶν φατητῶν Ἀπολλιναρίου, καὶ ταῦτα τοῦ ὅσιου κατηγορούντων, ἴσχυσεν ἡ ἀπήρεια. Πάντις γάρ ἐνδελεχεῖται κοιλαίνει πέτραν. Καὶ ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα τῆς τοι; πολλῶν ἀκοῆς ὑψηλότερα, μήδοντας συνιέναι τῆς οἰκονομίας τὸ βάθος, λύκοι μὲν ἐπιστεύοντο· δὲ ποιμήν ὑπῆρχεν ἐν ὑποψίᾳ, τὴν ἀλήθειαν ἐκπαιδείων. Οἱ οὖν τῆς Ἀρείου δόσης ὑπέρμαχοι, ὡσπερ εἰς (1) ἀγριοὺς κατὰ τοῦ ὅσιου πάλαι τὴν ὄργην παραθήσαντες (2), προσλαβόντες δὲ καὶ τὴν ἐπαναστάσιν αὐτῷ ταραχὴν καὶ συκοφαντίαν ἐκ τῶν δοξαζόντων τὸ Ἀπολλιναρίου, ἐξάψαντες τὸν δῆμον φεύδεσθαις, μὲν τὸν ἄνδρα κατέλευσαν, ὡς ποτε Τουδεῖοι τὸν Στέφανον· πλήν γε ἀστοχοῖ αὐτῶν γεγόναται αἱ βολαὶ (3), Θεοῦ σκέπτοντος τὸν ἑαυτοῦ πρόμαχον.

καὶ, quemadmodum olim Judæi Stephanum⁴, insectantur defensorem Legie, frustula in eum saxa conjecerunt.

Συλλαθόμενοι δὲ αὐτὸν, τῷ τοῦ ὑπατικοῦ παρέστησαν βίαιατι, ᾧ τινα ταραχῶν καὶ στάσεων αἴτιον. Οἱ τῆς ἀναλγησίας! ὁ ἰσχύος (4) τοῦ ψεύδους, εἰ Γρηγόριος περὶ τοιούτων ἐκρίνετο, δικαῖος τῶν ἔλλων ὄργης τε καὶ ἀταξίας ἡπιώτατος λατρός, δικαῖος εἰρήνης βραβευτής, δικαῖος Χριστοῦ μαρτυρής, τοῦ πρέσου καὶ ταπεινοῦ καὶ νομοθετοῦντος τὴν ἀπείκειαν! Αὗτοι δὲ, καίπερ

¹ II Reg. III., ² II Tim. IV., ³ Act. VII., 58.

(97) Colb. 4, τὴν ἀταξίαν.

(98) Cod. Or. ἐδυσχέρειν.

(99) Cod. P. οὗτον θυλάδμενον, superiores ipso esse nequirent quomodo repellent.

(1) Cod. P. θεος, et in iust. marg. χοίροι.

(2) Cod. P. παροξύνοντες.

(3) Combel. αἱ θυλαταὶ, irrita fuerant eorum consilia.

(4) Cod. Or. ὁ τῆς ἰσχύος!

A illud Scripturæ impleretur: *Domus David ibat et increbatur; domus autem Saul ibat et decrebatur*⁵. Ac variis quendam eorum, qui salutem consequerantur, lepidum ordinem cernere erat. Alii enim jam sagena inclusi tenebantur, alii jamjam capiendo erant: alii etiam jam perfectionem adiepli, aliorum venatores ac magistri erant. Verum enimvero quis aliis hinc Arianorum iram, hinc propinquorum invidiam ferre potuisse? Qui quidem, cum ipsi opem ferre ac decertantem adjuvare deberent, ipsius recte factis offendebantur, Ecclesiæ incrementum litoris

Nondum hoc malum sedatum erat, cum exortus Apollinarius Syrus peculiarem quamdam et novam heresim in lucem effert. Christum enim haudquam vere factum hominem semierat, carnem tantum animamque rationis expertem ab eo assumptam esse dorebat, animam intelligentia praeditam ab ipsius humanitate absindens. Cumque profana eruditio excelleret, multos verborum lenocinio ir fraudem inducebat. Aderant igitur ubique terrarum heresis discipuli, inductos homines quasi hanc quibusdam in exitium trahentes. Rursus igitur difficili certamine constrictus tenebatur Gregorius, arguens, increpans, obsecrans⁶; alios in fide-retinens, alios eo unde exciderant reducens. Ut autem in hujusmodi rebus accidere solet, perfectæ incarnationis confessio ab imperitis ita accepta est, quasi Christus in duos filios dividetur. Ac prouinde Apollinarii discipulis nunquam non plebi assidentibus, piumque virum accusantibus, vim habuit calunnia. Gutta enim contumenter decidens cavat lapidem. Et quoniam hujusmodi disputationes vulgi captu sublimiores erant, quippe quod incarnationis divinitas profunditatem assequi non posset: idcirco lupi fide et auctoritate apud multitudinem valebant: pastor contra, veritatem docens suspicione laborabat. Quocirca Arianæ sententiae propugnatores, qui velut apri truculentis iram suam Jampridem adversus sanctum acuerant; accedente iam eo tumultu et calunnia, quæ ipsi ab Apollinarii asseclis constata erat, falsis sermonibus inflammata plebe, lapidibus homini-

D Tum vero corruptum ipsum ad consulare tribunal sistunt, velut quendam tumultuum et seditionum auctorem. O stuporem admirandum! o vim mendacitatem insignem, si Gregorius de his rebus causam dicendam habebat; ille, inquam, etiam alienæ iræ et perturbationis lenissimus modicus, illa pacis arbiter, ille Christi, mansueti et humilis, mansuetudinem-

que nobis lata lege promulgantis, discipulus! At **A** vero ipse, tametsi tot tantisque rerum acerbitalibus premiceretur, haec tamen sentiebat ac proloquensatur propter nomen tuum, Christe: *Etiamsi ambulavero in medio umbras mortis, non timebo mala, quoniam tu tecum es*⁸. Hinc igitur a judice sine verbiberibus et tormentis dimissus est, martyr sine perenni, et sine vibicibus laureatus, cum hoc unum praesertim, ut ea animo et voluntate perficeret, quae ipsum pati Christus minime pernisi.

Hujusmodi itaque certaminibus clarissime perspicetus, iam apud omnes clarus erat, beatusque, cum ob liberam veram doctrinam promulgationem, cum ob virtatem, quo exantatos labores censebatur: illustris etiam et conspicuus ob Ecclesiae multitudinem. Quo factum est ut Petrus, magnae urbis Alexandrinae episcopus, egregiique illius Athanasii in pastorali munere successor, ad Gregorium Magnum scripserit, Constantinopolitanæ Ecclesiae imperium ei confirmans. Et quidem rectissime et aequissime, enim episcopum esse, qui labores ante impenderat, quam ad dignitatem pervenire, thronumque, non humano favore, sed pro sudorum premio et mercede accepérat. Quanquam autem rerum ab eo generum copia repente in animum subiens orationis seriem perturbat, ac velut in reciproca fluctuum agitatione, sequentium impetus priora obruit: quoniam tamen ad dicendum semel aggressus sum, non prius abscedam quam ad finem pervenero, Gregorii Deum infirmitatis meæ opitulatorem assumens, vestramque humanitatem et facilitatem intuens.

Erat in regia civitate Maximus quidam, genera **E**gyptius, moribus barbarus, novus qui spiam Janenes⁹, adversus Gregorium, velut adversus Moysem, aciem instruens. Hic, cum cynicam philosophiam amplexus esset, baculoque et coma et pallio gravitatis speciem præ se ferret, hactenusque philosopharetur; ceterum ingluvie et cupiditate atque impudentia canis potius quam cynicus esset, Antisthenis sectatoribus contrarius, talisque, quem Scriptura Nabal describit¹⁰: ad sacrum pastorem accedit, atque ab eo filii Christianæ rudimentis imbutus, impietatem dediscens, pars Ecclesiae efficitur sacro baptismo renatus; sicutque pietatis specie ita episcopum cepit, ut eadem cum eo domo eademque mensa uteretur, atque ipsi quidvis esse senseretur, sincerus minister, doctrinæ sermonum-

τηλικούτοις χαλεποῖς συνεχόμενος, ἐκεῖνα ἔφράνει τε καὶ ἐφέγγετο (5) ἐνεκεν τοῦ δύματος σου, Χριστόν· Ἐάν καὶ πορευθῶ δὲ μέσω σκιᾶς θανάτου, οὐ εσβηθήσομαι κακά, στι σὸν μετ' ἐμοῦ εἰ. Κάντεθεν γοῦν (6) μαστίγων καὶ αἰχλας χωρὶς ἀπελύετο, μάρτις ἄνευ κινδύνων (7), καὶ δίχα μωλώπων στεφανηφόρος, τοσούτον μόνον εἰσενεγκών, δισον ὑπομεῖναι τῇ προαιρέσει, οὐ μὴ παθεῖν Χριστὸς συνεχῆρησ.

Totiusmodi οὖν (8) διαλάμψας ἀγῶσιν, ἥδη πᾶσιν ὑπῆρχε καταφανῆς· ζηλωτὸς μὲν τῇ παρθέσιᾳ τῆς ἀληθείας, ζηλωτὸς δὲ τῇ ἀρετῇ καὶ τοῖς τοσούτοις (9) πόνοις· ἀπόβλεπτος δὲ τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλησίας. Πότε καὶ Πέτρον, ἐπίσκοπον δυτικής Ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως, Ἀθανασίου τοῦ πάνυ τὴν ποιμαντικήν ἐκδεξάμενον (10), ἐπιστεῖλαι Γρηγορίῳ τῷ μεγάλῳ τὴν Κωνσταντίνου πόλεως ἀρχὴν βεβαιοῦντα (11). Καὶ λίαν γε ὅρθις καὶ δικαίως, τούτον ἐπίσκοπον (12) εἶναι, τὸν τοὺς πόνους προεισενεγκόντα οὖν ἀξιώτατος, καὶ μισθὸν ἰδρώτων τὸν θρόνον, ἀλλὰ μὴ χάριν ἀνθρωπίνην ἀπενεγκάμενον. Τὸ μὲν οὖν πᾶθος τῶν πειθαριγμένων αὐτῷ ἀδρόως, ἐπειστὸν μνητῆρι διανοῖξῃ, συγχεῖ τὴν ἀκολουθίαν, καὶ καθάπερ ἐν κυμάτων ἐπανατάσσει τῶν δευτέρων ἡ φορὰ καλύπτει τὰ φάσαντα. Ἄλλ' οὖν ἀπαξ καταστάς εἰς τὴν λόγον, οὐ προποστήσομαι τοῦ τέλους, τὸν Γρηγορίου Θεὸν λαμβάνων τῆς ἀσθενείας (13) ἐπίκουρον, καὶ εἰς τὸ σύγγνωμαν ἀφορῶν τῆς ὑμετέρας ἐπικείσεας.

Ἐγένετο τις ἐν τῇ βασιλείᾳ Μάξιμος, τὸ γένος Αιγύπτιος, τὸν τρόπον βάρβαρος, Ιανῆς τις νέος, οἷον κατὰ τοῦ Μωϋσέως Γρηγορίῳ παρατατόμενος· οὗτος φιλόσοφος ὃν κυνικὸς τῇ βαστηρίζει, καὶ τῇ κόμη, καὶ τῷ τρίβωνι σεμνυνόμενος, καὶ μέχρι τούτου (14) ἔχων τὸ φιλοσοφεῖν· τὴν δὲ γαστριμαργίαν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὴν ἀναλόειαν κίνη μᾶλλον τῇ κυνικὸς, καὶ τὸν Ἀντισθένους γνωρίμων ἀντιθετος· καὶ οἶον τὸν Νάδαλ, ἀκούομεν προτεθών τῷ ἱερῷ ποιεῖν, καὶ παρ' αὐτῷ κατηχηθεῖς, μεταμοθὼν τὴν ἀσθελίαν, μέρος τῆς Ἐκκλησίας καθισταται, ἀναγεννηθεὶς τῷ βαπτίσματι. Εὐλάβειαν δὲ ὑποκρινόμενος, δομορόφιος (15) καὶ διμοτρέπεος τοῦ ἀρχιερέως καθισταται, πάντα αὐτῷ εἶναι (16) νομιζόμενος, γνήσιος ὑπηρέτης, λόγων ἐπικινέτης, εὐνοῦς Χριστιανοῖς (17), οὐ φαυλότερος. Ός δὲ πείραν

⁸ Psal. xxii, 4. ⁹ Exod. ii, 11; II Tim. iii, 8.

¹⁰ Reg. xxv, 3 εἰρ.

(5) Cod. P. ἐξίδασκεν.

(6) Codd. Or. et Colb. 2. Τοιγαροῦν, Colb. 1. Τογενούν. Μονιν. cod. P. καὶ αἰχλας, εἰνε κυρα.

(7) Cod. P. ἀνευ μαστίγων.

(8) Colb. 1, τοσούτοις οὖν, ταῦτα igitur.

(9) Ita cod. Colb. 1, 2, Or. et Combeb. In edit. τοιούτοις.

(10) Sic Colb. 2, et Combeb. cum antiquis edit. Cod. Or. εἰσδεξάμενον. In edit. ἐκδεξάμενον, sed perperam; nam Petrum, de quo Gregorius loquitur, certum est post Athanasium Alexandrinam Ecclesiastiam roxisse.

(11) Codd. P. Colb. 1 et 2. ἀρχιερωδόνην αὐτῷ βεβαιοῦντα, συμματικόν σacerdotium ei confirmans.

(12) Codd. Or. P. et Colb. 1, τούτον ἐπισκοπεῖν.

(13) Cod. Or. τῆς ἀληθείας.

(14) Colb. 1, μέχρι τούτων.

(15) Colb. 2, δομορόφιος τε, cod. Or. δομόρροφος.

(16) Eἶναι deest in col. Or. et P.

(17) Cod. Or. Χριστιανός, εἰνα τανα λεctione τελοῦντα εσσετ, σερμονικόν laudator benevolus. Christianus non vulgaris. Ita et cod. P. οντινει τινι difficultati, dum in eo legitur οὐ φαυλότερος Χριστιανός.

τῷ χρόνῳ διδούσ, δίκιος ἐνημίσθη τοῦ βῆματος, τῇ· Αὐτοῦ εὗται τῷ κλήρῳ ἐγκαταλήγεται· καὶ τὸν ἱούδαν ἡράκλεος, ἀπόστασιν ἔννοει κατὰ τοῦ διδασκάλου ἴστρεταύνων, συνεργῷ χρώμενός τον πρασβυτέρῳ τῆς Ἐκκλησίας, δὲ, μηδὲ ἐπιτιμηθεὶς πώποτε, ἀλλὰ καὶ λίν ἐν τοῖς τείμοις; ὑπάρχων, τῷ Μαξίμῳ τῷ διῆται συνετκαίωρει (18). Τὸ δὲ ἦν ἐπίσκοπον κατατῆσαι τοῦ Βυζαντίου τὸν Μάξιμον. Ἐπει δὲ καὶ χρυσὸν ἔδει πρὸς τὰ τοιαῦτα, πόθεν ὁ πόρος, ἀκούεται. Πρεσβύτερος τις νησιώτης ἐκ Θάσου, τῷ Βυζαντίῳ προσφρόμισθεις, ἐκόμιζε χρήματα, πλάκας μαρμάρου (19). Προκονησίας ἐμπορευούμενος. Τούτῳ ἐλόντες, καὶ ὑποσχέσει (20) δελέασαντες (εἴποντο γάρ ἡ κουφότης πρὸς ἀπάτην καθίσταται), λειδάνουσι τὸ χρυσὸν τῆς κακουργίας συνέμπορον. καὶ τέμφαντες εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, πείθουσι ^B τὸν Πέτρον ἀποστεῖλαι ἄνδρας χειροτονῆσαι τὸν Μάξιμον.

Sic in fraudem impelluntur, aurum sceleris adminiculum adducunt, ut certos mittat homines ad Maximum creandum episcopum.

Καὶ δὴ θάττον λόγου ταῦτα ἐπράττετο. Παρῆσαν δὲ Ἀιγύπτου οἱ τὴν ἐπισκοπὴν δῶσοντες (21). Οὗτος δὲ Πέτρος ἰερέος, διὰ πρὸν μὲν Γρηγόριον ἐνθρόνισας, τὸν δὲ χειροτονῶν Μάξιμον, καὶ οὐδὲ τὸ ξαυτοῦ γράμμα διουσπηθεὶς, εἰ μή τι τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ κλέος. Ός δ' οὖν ἥκον οἱ παρ' αὐτοῦ σπλάντες, δρόρος ἦν, καὶ αὐτὸν παρῆσαν εἰς τὰς Ιερουσαλήμας, οὐ τῷ ποιμένι (22) ταῦτα γνωρίσαντες, οὐ πρεσβύτεροις, οὐ κλήρῳ, οὐ τῶν ἐν τέλει τινι, οὐ λαῷ πειστοῖς, ἀλλ' αὐτίκα τῆς χειρότονίας εἶχοντο. Κακίας δὲ γενομένης ἀδρόως, παρῆσαν Ἱερεῖς, κλῆρος, λαὸς ἕκκειτος, αἰρετικῶν σμῆνος. Πάντες γάρ ἤθρι τε ὁμοίως καὶ φίλοι ὑπὸ μανίας ἀνήφθησαν τὴν ἀταξίαν αὐτῶν καὶ τὴν ροχθηρίαν (23) καταπλάντες. Κακία γάρ ἀμαχος καὶ τοὺς ἔχθρους πολέμους τοῦ πάσχοντος πρὸς δικυναν διανίστησιν. Ήδὲ ὑπὸ ἀνάγκης ἀνήνυτα ἦν αὐτῶν (24) τὰ βουλεύματα (ἥ γάρ προπέτεια τὸν δῆμον αὐτοῖς; ὑπετύχισε [25]), τι δρῶσιν; Ἐξαλθόντες τῆς Ἐκκλησίας, εἰς οίκον ἀφικνοῦνται χοραιύλον (26) τινις, πάντα χειροτονοῦσι τὸν Μάξιμον, συνεργούς δύοντές πινες τοῦ λαοῦ καὶ συλλήπτορας, ἐπ' αἰτίαις ἀταξίας τῆς Ἐκκλησίας ἀκεβδηλμένους. Χείρουσι γάρ οἱ τοιοῦτοι ταῖς αἰφνιδίοις μεταβολαῖς, πρὸς μὲν τὰ κακοτεχνά τῶν πραγμάτων ἀτεχθενόμενοι, ἀεὶ δὲ κακοτομίας ἀρώντες. Ηδὲ οὖν τολμεῖ θυμῷ ζέουσα, οὐ ἐν ταῖς λέγοις, ὀπόσης λοιδορίας τοῦ Μαξίμου κατέχον (27), μεμφάνειος καὶ αὐτῷ Γρηγορίῳ, ὅποις εὐνοίας (28) τὸν Μάξιμον καὶ περίρρησας

que laudator, nec vulgari benevolentia erga Christianos affectus. Ut autem progressu temporis, experimentum sui præbens, dignus jam judicatus est qui in ecclesiasticum ordinem cooptaretur, tum vero in clerum ascribitur, ac Judam simulatus, a præceptore suo perfide deflere, atque adversus eum expeditionem suscipere, in animum inducit; cuiusdam Ecclesie presbyteri opera usus, qui cum non modo nunquam a Gregorio objurgatus duriusve appellatus, sed et inter singulares amicos habitus fuisset, fabulam hanc cum Maximo cudebat, hoc videlicet agens, ut Maximus Byzantii episcopus constitueretur. Ac quoniam ad ejusmodi res auro opus erat, unde id suppeditatum fuerit, audite. Presbyter quidam insulanus Thasso Byzantium appulsus, pecunias serebat, ut marmoreas tabulas Proconesias emeret. Nec arrepto, ac pollicitationum illecebris delinitio (levis enim homines nimia credulitate deliciunt, atque Alexandriam mittentes, Maximum creandum episcopum.

Et quidem haec dicto citius gerebantur. Aderant ab Aegypto, qui episcopatum Maximo darent. Talis Petrus ille erat, qui, cum prius Gregorium in throno collocasset, postea Maximum episcopum instituerat, ne litteras quidem eas, quas ad Gregorium scripserat, veritus; nedum ipsius virtutem, nominisque splendorem. Postquam igitur advenere qui ab eo missi fuerant, sub exortum diei ecclesiam ingrediuntur; reque nec pastori, nec presbyteris, nec clero, nec cuiquam ex magistratibus, nec deinde pīse plebej patescata, statim in ordinationem incūpibunt. Verum hujus rei fama per urbem sparsa, repente adsuere sacerdotes, cleris, plebs selecta et orthodoxa, hereticorum etiam examen. Omnes enim, amici juxta et iuimici, præ animi furore exarserant, temeritate eorum perversitateque obstupefacti. Perdita enim et profligata nequitia hostes etiam persæpe ejus, qui injuria afficitur, ad ultiōrem excitat. Ut autem consilia sua infecta relinquere coacti sunt (petulantia enim sua populi favorem sibi præcluserant), quid faciunt? Ecclesia egressi, in chorauke cuiusdam domum se conserunt, illaque Maximum episcopum ordinant, plebeii ordinis quosdam, qui ob perturbatum ordinem ab Ecclesia proscripti fuerant, socios habentes, facinorisque participes. Hujus enim generis homines repentibus mutationibus delectantur, tranquillum compositumque rerum statum ægre ferentes, perpetuoque novarum rerum studio flagentes.

(18) Cod. Or. συνετκαίωρει, cod. P. συνεσκευώρει, reckinabatur. Mox iūdem cōld. καταστῆσα.

(19) Cod. Or. μαρμάρων Colb. 1, μαρμάρου Προικησίας. Antiqui edit. legendum putant Προικησίας et aiunt: Insula hæc Propontidis, unde Lycium marmor, Ptolemaeo est Προικόνησος. Proconnesus; Leuvenclatius idcirco verit tæbulae Προικονει marmoris; at Straboni est Προικόνησος, lib. III, et Plinio, Proconnesus, lib. V, c. 32.

(20) Cod. Or. ὑποσχέσει.

(21) Cod. Or. ἐπιδωσοντες.

(22) Cod. P. οὐκ ποιμένι.

(23) Αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν τετται reddidimus ex consensu lxxii veterum edit. tum omnium manus.

(24) Colb. Or. et Colb. 2, αὐτῷ.

(25) Colb. 2, ἐπετείχος.

(26) Cod. P. in not. marg. κιθαριστοῦ, ἥ τραγῳδοῦ, ἥ τῶν ἀλλων ποιῶν τὴν δοιδήν.

(27) Sic volunt antiqui edit. et codd. P. Colb. 1 et 2, sic etiam legit Billius. In edit. κατέχον.

(28) Ita codd. P. Colb. 1, 2, et Cramb. necnon antiqui edit. In edit. ὀπόσης εὐνοίας.

Urbs porro ira aestuans, diei non potest quot con- A ήξιον; Περιέστη γοῦν αὐτῷ κάνταυθα, εἰς ἀπό-
viciorum planstra in Maximum effuderit, ipsi quo- γιας (29) ἀγῶνα τὸ δρᾶμα. Τοιγαροῦν τοῦ δήμου
que Gregorio succensens, qui tanta benevolentia τὸ φλεγμαίνον τῇ φαρμακεῖ τῶν λόγων (30) κατε-
et familiaritate nefarium hominem complexus suis- πραμνών, φησὶ πρὸς αὐτούς.
set. Itaque jam eo res ipsi recidoral, ut et ipse sui purgandi laborem subire cogeretur. Ac proinde, exulceratos plebis animos orationis medicamento leniret, ita eos assatus est :

« Nolite, o viri, mihi patri vestro succensere. Si enim ego, quod me benignum illi ac liberalem præbuerim, culpæ obnoxius sum, quia malitiam non præscivi : quid tandem ille fuerit, qui benignitate mea et beneficio usus, hanc mihi gratiam rependit, ut vitae mere insidias strueret? Neque enim fraudem non prævidisse, criminis dari debet : hoc enim solius Dei est. Ac præterea legis præscriptio viscera omnibus aperire jubemur, paternoque affectu et benevolentia eos, qui ille prædicti sunt, amplecti ac tueri. Eum enim, qui venit ad me, ait Christus, non ejiciam foras^a. Magnum quiddam mihi erat, Maximus a Græcorum superstitione ad baptismum accedens, et Trinitatem Iherculis loco adorans. Amplius ac præclarum videbatur, homo virtuti studens, etiamsi in postremis rebus prioris viæ hypocrisim luculenter ostendit. Sed nostrum non est hæc explorare. Non enim in hominum cogitationes penetramus, nec futuros eventus perspectos habemus, nisi sapientissimo Dei consilio atque munere id nobis tribuatur. Nos enim videmus in faciem : Deus autem cor ipsum intuetur^b, quemadmodum audistis. » Hac oratione multitudinis iracundia sedata atque repressa est, majorique benevolentia pontifici adjuncta.

Jam vero imperatore Theodosio, qui genus ex C Hispania ducebatur, in Macedoniam cum exercitu prosector, bellumque cum Occidentalibus quibusdam barbaris gerente, Maximus, Ἀλεξανδριῶν præsulūn, a quibus episcopus designatus fuerat, agmen accipiens, ac Thessalonicam prosector Imperatorem adit, atque augustæ urbis episcopatum ab eo petiit. Quoniam enim in legibus sancitionibusque ecclesiasticis nihil habebat quo niteretur, imperatorio edictio sacerdotium vindicare cogitabat, ut qui non sacerdotem, sed tyrannum agere in animum induxisset. Verum illinc ejiciuntur, imperatore eos ira minisque vehementibus insectante. Quid igitur Maximus (vix enim frangi et expugnari potest ambitio)? Alexandriam navi petiit, cumque iisdem technis quosdam Petri familiarium auro pellexisset, ipsum quoque pari improbitate aggreditur. « Aut enim mihi, inquit, augustæ civitatis episcopatum assere, aut a tuo non abstinebo. » Et quidem in spertum malum audax hominis facinus desiisset,

« Μή μοι, ὁ ἀνδρες, τῷ πατρὶ χαλεπαίνεις. Υὰρ ἐγὼ, γρηστὸς ἔκεινῳ φανεῖς, αἰτίας ἔνοχος, μὲν προγονοὺς τὴν κακίαν, τι' ποτ' ἀν. εἴη δὲ τῆς χρηστητος ἀπολαύσας, καὶ ἐπισουλαῖς ἀμειψάμενος; Οὐ γὰρ τὸ μὴ προιδέσθαι τὴν κακίαν ὑπεύθυνον· τοῦτο γὰρ μόνου Θεοῦ. Πρὸς δὲ καὶ νόμος ἡμῶν ἐπι-
B πασιν ἀνοίγειν τὰ σπλάγχνα, καὶ στοργῇ πατρῷ τῶν πιστεύοντων ἀντιλαμβάνεσθαι. Τὸν γάρ ἐρχόμενον πρὸς μὲν, Χριστὸς φησιν, οὐ μὴ ἐκλάμ-
εξω. Μέγα μοι ἦν ἐξ Ἐλλήνων Μάξιμος βαπτιζόμενος, καὶ Τριάδον λατρεύων ἀνθ' Ἡρακλέους. Μέγα μοι ἦν ἀνήρ μεταποιούμενος ἀρετῆς, εἰ καὶ ἐν ταῖς τελευταῖς ἐδείξει τὴν ἐν τοῖς πρώτοις ὑπόχρειν. Ἀλλ' οὐχ ἡμῶν δοκιμάζειν ταῦτα. Οὐ γὰρ ἐνθυμί-
μασιν ἐμβατεύομεν, οὐδὲ τὸ μέλλον θυμεν πλὴν ἐπι-
φρούνη^c (31) Θεοῦ τοῦτο χαρίσασθαι. Ήμές μὲν οὖν ὀρῶμεν εἰς πρόσωπον Θεοῦ δὲ ὅρᾳ εἰς καρδίαν, ὅπερ τηρούσατε. » Τούτοις τοιγαροῦν κατεστάλη τὸ πλῆθος, καὶ τῇ εὐνοίᾳ μᾶλλον τῷ ἀρχιερεῖ προσετέθησαν.

Toū δὲ βασιλέως Θεοδοσίου, δις ὑπῆρχεν εἰ τῆς Ιστονίας τὸ γένος, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ στρατοπεδεύσαντὸς, καὶ τις τῶν ἐσπερίων πολεμοῦντος βαρβάρων, λαδῶν Μάξιμος τὸ στήρος τῶν Αἰγαίων ἐπιτεκτόνων, τῶν προχειρισαμένων αὐτὸν εἰς ιερά, ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονίκην, τῷ αὐτοχράτορι πρόστιν, αἵτων τῆς βασιλίδος τὴν ἐπισκοπήν. Ἐκ γάρ θε-
μῶν ἐκκλησιαστικῶν τὸ ισχύειν οὐκ ἔχων, προσά-
γματι βασιλικῷ ιερατεύειν διενοθήσας, ὡςπερ οὐχ ιερατεύειν, ἀλλὰ τυραννεῖν ἥρημένος (32). Ἀπειλούνται δὲ ἐκεῖθεν, τοῦ βασιλέως αὐτοὺς ὀργῇ τε καὶ ἀπειλαῖς σφραράσι ἐκδιώγαντος. Τί δύν οἱ Μάξιμοι (δύσμαχον γὰρ ἡ φιλαρχία); Ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρειαν ἐπλει, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐγχειρήμασι τινας τῶν οἰ-
κείων τοῦ Πέτρου ὑποκλέψας χρυσίῳ, κάχεινοι τῆς Ισης μοχθηρίας προτιθέρεται. « Η γάρ μοι,
φησὶ, τῆς βασιλίδος τὴν ἐπισκοπὴν περιποιήσω, η τῆς σῆς οὐχ ἀφέξομαι. » Καὶ δὴ ἀν. εἰς προύκκων κακὸν ἐτελεύτησεν ἡ τολμα, εἰ μὴ δὲ τῆς Ἀλεξαν-
δρείας ὑπαρχος δέει στάσεως καὶ φόνου (33) τὸν

^a Joan. vi, 37. ^b I Reg. xvi, 7.

(29) Codd. P. et Colb. 4, εἰς ἀπολογίαν καὶ ἀγῶνα, ita antiqui edit... Vertit Billius : ut facti sui purgationem quererendam haberet.

(30) Cod. Or. τοῦ λόγου.

(31) Sic legunt antiqui edit. et col. Colb. 2. Alii alio modo, Cumbeſ. ἐπευφροσύνῃ, cod. Or. ἐπευφρο-
σύνῃ. Colb. 4, πλὴν εἰ μοι Θεοῦ εἰφροσύνῃ τούτῳ.

Cod. P. πλὴν Θεοῦ ἐπιφροσύνῃ. Billius vertit : *Nisi Dei prudenter et beneficio hoc nobis concessum fuerit.* In edit. ἐπὶ σωφροσύνῃ.

(32) Ita cod. omnes nec non edit. ant. olim προ-
ρημένος. Cod. P. οἰδίμενος.

(33) Cod. Or. δέει στάσεως καὶ φόνου.

Μάζιμον τῆς πολεως ἥλασεν. Ο μὲν οὖν (34) ἀξια A nisi Alexandriae praefectus seditionis et cedidum metu Maximum urbe exturbasset. Atque ille quidem præmia temeritate digna tuvit.

Γρηγόριος δὲ, τῷ πλήθει τῶν πόνων πιεσθεὶς (35), καὶ ἀπειρτκώς πρὸς τὰς ποικίλας φροντίδας, οἰκαδεὶς, τὰ ἔξιτήρια τῷ λαῷ προσφέρεις ἄμενος, νουθετήσας αὐτοὺς τηρεῖν τὴν πίστιν, ἢν παρειλήφασιν, ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν, ἢν αὐτοῖς (36) ἔργῳ τε καὶ ὑπὸ ὑπέδειξεν. Ἐπειδὴ τούτων ἤκουσαν κλῆρος τε καὶ λαὸς, μία βοὴ (37) παρὰ πάντων ἡρθη, τὴν ἰκόμιαν τοῦ ποιμένος ὀδυρομένων· ἢν τε ἰδεῖν εἴλενθον θέαμα, δινδρας, γυναικας, (38) νέους γέρους, ἐλλογίμους καὶ ἀμαθεῖς, δρχοντας, ιδιώτας, διπλας οἰμαγῆς συμφύων κατεχομένους, καὶ τὴν ἀράνιαν οὐ φέροντας· ὥστε τινὰ, τὴν φωνὴν ἀφαντα, ταλαρίας εἰπεῖν· «Ω Πάτερ, συνεκδάλλεις σε-
ευῶν (39) τὴν Τριάδα.» Ταύτης ἀκούσας τῆς φωνῆς; ὁ γεννάδας, ἐλώφης τῆς ὁρμῆς, καὶ ὑπέσχετο συμπεριμένειν αὐτοῖς, μέχρις δὲ ἐπισκόπων παρουσία (καὶ γάρ ἦν ἀπίκομένη) προσδάλληται (40) τινὰς τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιον, δει αὐτὸν φροντίδων ἐλευθερώσει, ἐπιτρέψει τε ἀματ τὴν ἔξοδον. Οὗτως οὖν διειθίσαν τῇ ὑποσχέσει θαρρήσαντες, ὅρκω μὲν εἰ (41) βεβαιώθεντες, τῷ δὲ παγκρι τοῦ τρόπου καταποτέσαντες.

Τὸν οὖν δεινῶν εἰξάντων, καὶ σχολῆς ἐνδοθείσης τοις πράξισιν, αὐθίς ἀνέλαμπε τῆς Τριάδος τὸ δῆμο, διδασκαλίζει καὶ πόνοις τοῦ μακαρίου πλατυτήμην εἰς πάντας τῆς πίστεως, ἢν ἐγεώργει κάλιτά τε καὶ τῆς Νῦν γεωργίας τιμιωτέρων. Γεγονόν γάρ τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἄρουραν, τὰς μὲν (42) ψυχὰς οὖν τριστρίας τῶν ἀκανθῶν ἀπαλλάττων τῆς ἀπειλῆς, τὰς δὲ ὡμάλιζε, προφητικῶς εἰπεῖν. Δλλεις ἵππαις τὸν θείον λόγον· αἱ δὲ ἀρτίως ἐφύοντο τε καὶ ἐβρίζοντο· αἱ δὲ ἡδη ἐπόδαζον τε καὶ οἶνον γίνεται διεζώνυντο· δλλαι πρὸς στάχυν ἀπετεῦσαντο· ἵτεραι δὲ ἐπεπαίνοντο, καὶ πρὸς ἀμτεῖδον ἤταν ἐπιμέτεραι· τὰς δὲ ἄλως εἶχε, τὰς δὲ θημῶν τοις δλλαι τῇ λικμήσει τὸ ἀχυρώδες καὶ ἀλογίας λίπον τῶν δογμάτων ἀπέβαλλον (43), Χριστῷ κακοφύειν· ἵτεραι δὲ ἡσαν ἐνδον τῶν ἀπόθηκῶν ξινοὶ αἱ δὲ ἀρτος ἡδη κατειργασμένοις. Τούτο γάρ τέρας τῆς γεωργίας, σκοπὸν ἔχούσης τῆς τροφῆς (44) τὴν μετάληψιν, καὶ διὰ τοῦτο πονούσης τε καὶ τὸν ἐμπότιν εὐθύμιας κομιζομένης.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἴδρως τῷ ἀνθρώπῳ (45) τοῦ Θεοῦ

¹¹ Gen. ix, 20. ¹¹ Isa. xl, 4.

(31) Colb. 1. Ο μὲν οὖν οὗτος, σοι. Or. Ο μὲν οὗτος.

(32) Ita Montac. et Combef. in edit. πιεσθεὶς.

(33) Colb. Or. ἢν αὐτός.

(34) Lodi. Or. μία φωνή.

(35) Hæc voluit edit. antiqui, hæc codd. omnes, hæc etiam ipse Billius; licet in edit. verba δινδρας, γυναικας deessent.

(36) Ita Montac. et alii, nec non cod. Colb. 1 et 2. In edit. ξαυτῷ.

(37) Montac. et alii volunt προσδάλλομένη, et huic lectioni consentiunt omnes codd. manuscripti; at

Gregorius autem laborum multitudine oppressus, variisque curis confectus ac debilitatus, in patriam reditum parabat, plebem extremum allocutus, atque hortatus ut fidem, quam acceperant, conservarent, et ut virtutem, quam ipsis opere pariter ac sermone ostenderat, colerent. Quæ cum et clerici et populus audiissent, unus omnium clamor sublatus est pastoris discessum lugentium: ac triste spectaculum cernere erat, viros et mulieres, juvenes et senes, eruditos et indoctos, principes et privatos, omnes concordi detentos fletu nec orbitalem serentes, adeo ut quispiam sublata voce dicere non dubitaret: «Ο Πάτερ, Trinitatem tecum ejicis.» Quia voca audita vir egregius discedendi cupiditatem represerat, tantisperque se apud eos mansurum recepit, quoad episcopi, quorum adventus in spe et expectatione erat, aliquem episcopatu dignum elegisset, sibi curis liberato facultatem abeundi fecissent. Atque ita dimissi sunt, nihil omnino dubitantes, quin ille pro sua gravitate, morumque constantia, promissi sui fidem, licet nullo jure iurando firmatain, expleret.

Depulsis itaque periculis, et quiete rebus restituta, Trinitatis dogma rursus effulgebat, ac beatissimi viri doctrina et laboribus fides ad omnes porrigebatur: quam pulcherrime excolebat, præstantiusque, quam ut agricultura Noe ¹⁰ cum ea comparari possit. Ecclesiæ enim arvum excolens, animas quasdam velut aratro proscindebat, impietatis spinis eas liberans, alias, ut prophetæ verbo utar, complanabat ¹¹, aliis divinum verbum inserebat, aliæ recens enascebantur, radicesque agebant, aliæ jam herbescabant, ac velut geniculis præelingeabantur, aliæ ad culnum informabantur, aliæ malitiae recessabant, atque ad messem paratiores erant, aliæ in area erant, aliæ in acervo quodam, aliæ, quæ Christo purgarentur, viles et contumecias dogmatum paleas per ventilationem executiebant, aliæ jam domi horreis dignæ erant, aliæ denique panis jam consecutus erant. Illic enim agriculturæ filii est, quippe quæ cibi sumptionem pro scopo habeat, ob idque labores suscipiat, messemque alacri animo congerat.

Ac labor quidem hominis Dei tantus erat, tan-

Colb. 1 sic habet: προσδάλλομένη τινὰ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιον, αὐτὸν φροντίδων ἐλευθερώσῃ, ἐπιτρέψῃ τε. Mox. cod. P. pro ἔξοδον habet εἰς δόδον.

(41) Cod. P. Ὁρκω μὲν οὖν.

(42) Colb. 1, τὰς μὲν τῶν ψυχῶν.

(43) Ita Colb. 2 et cod. Or. In edit. ἀπέβαλον.

(44) Cod. Or. τῆς τροφῆς.

(45) Sic legendi proponit Montac. licet repugnent codd. manuscripti preter cod. P.: hanc laien lectionem secutus est Billius. In edit. τῶν ξυώπων.

ueque multitudinis salutem sibi proponebat : ceterum fructus nequaquam labori respondebat. Non enim instar agricultorū fructus percipiebat, sed gratitudo benignus erat, labores quidem serens, verum sine sumpta Evangelium sibi constitutus⁴⁶. Ex quo hoc assequebatur, ut ardentius amaretur, atque ex ardenter amore libenter audiretur, pluresque ad Deum adduceret, non ex ira persecutiens, sed lenitate ignorantiam et rusticitatem eveliens, animabusque bonam ex sermone et doctrina habitudinem affutans. Alii enim orationis lenocinio capiebantur; alii accuratam et exactam dogmatum tractationem amplectebantur; alii, viri laboribus ac tolerantiae codebant; alii mansuetudinem venerationi habebant; alii ob simplicem et inexquisitam philosophicamque vitæ rationem arctius ipsi conjugebantur; alii, quod ipsum accivissent, velut prædam tenentes, confovebant, suum in eo calculum tuentes ac sententiam. In hoc porro clarus lucebat ipsius solertia animique perspicacia, quod non omnibus omnia committiebat, verum uniuscujusque vires, non secus ac præstuntissimus medicus agrotantium habitudinem, explorabat, congruentem cuiusque morbo medicinam distribuens, eamque rationem tenens, ut nec profanis aut infirmis auribus perfectissima mysteria concederet, nec perfectis quidquam occultum haberet, quasi ipsorum utilitati invidens. Alios publice arguebat, quos nimurum probro ad pœnitentiam cogi opus erat: aliis rursus privatum errata monstrabat. Alios objurgabat, cum id e re ipsorum esse arbitrabatur: alios contra, quos officio fungi videbat, paterno consuleque laudabat. Nec enim hoc agebat, ut eos adulacione perniciocret, sed ut viam virtuti stirueret, et ad majora recte factorum approbatione provelheret. Hoc quippe nomine rhetorica a philosophia differt. Ita enim sordida et cauponaria assentatione ac re solet: haec contra eorum utilitatem spectans, laudum voluptatem ad virtutem auditores trahit.

Dogmatum porro sublimitate ac theologia usque adeo excellebat, ut quamvis permulti viri doctrinæ laude celebres variis saeculis theologicæ rei operam dederint, hic tamen solus post Joannem evangelistam Theologi nomine insignitus sit, atque hoc cognomentum velut proprium et peculiare sit consecutus. Et quemadmodum omnem aliam virtutem ac laudem animi suu complexus erat, ita nec in futurum valicinandi ei gratia deerat. Nec vero du-

⁴⁶ I Cor. ix, 48.

(46) Sic legit Billius, sic volunt antiqui edit. et codil. manusc. P. Colb. 1, et Or. Colb. 2, siue toscutus owarepias. In edit. siue toscutus owarepias.

(47) Kai xatéxortes, etc. Clarior nobis videtur Combesii interpretatione, quam sequimur; vertit Billius, velut prædam suam consertis manibus retinebant, coque tuendo iudicium suum sivebant.

(48) Cod. P. petavioz.

(49) H' deest in cod. Or.

(50) 'Oc deest in cod. Or.; sed Montac., Combes. et Colb. 2, ως κατεχλη ἐφ' εαυτῇ. Cod. P. 'H

A toscutus, καὶ εἰς toscutus owarepias (46) ἑπει
δασμένος· ἡ δὲ ἀπόλαυσις οὐδὲ δύοισι. Οὐ γάρ ἡ γνωρίσις μετείχε τῶν γεννημάτων, ἀλλὰ πρὸ πανὸν δὲ τὸ Εὐαγγέλιον εἴσαται τιθεῖται. "Οθεν σὺ ἔδαινεν αὐτῷ πλέον στέργεσθαι, πλέον δὲ στεργομή μᾶλλον ἀκούεσθαι, καὶ τῷ Θεῷ προσάργειν πλείων οὐ θυμῷ πλήσσονται, ἀλλ᾽ ἐπιεικέζ τὴν ἀμάθειαν ἐκπλεύονται, καὶ εὐεξίαν ταῖς φυχαῖς ἐμποιοῦνται διὰ τὸ λόγου. Οἱ μὲν γάρ τῇ γλυκύτητι τοῦ λόγου ἥλοκονται οἱ δὲ ἡσπάζοντο τῶν δογμάτων τὸ ἀκριβές· ἀλλοι τῷ πόνῳ: τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῇ καρτερίᾳ ὑπέκυπτον· ἐπειδὴ δὲ τὸ πρᾶγμα αὐτοῦ δι' αἰδοῦς εἶχον· τοὺς δὲ ἀνεπιτίθεντον τοῦ ἀνδρὸς καὶ φιλόσοφον συνῆπε πλέον· οἱ δὲ, ως καλέσαντες, καὶ κατέχοντες (47) τὸ θεῖον μέλον, τὴν εἴσατο περιέποντες ψήφων. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον αὐτοῦ τῆς ἀγχινοίας, οὐ πάντα παντα κατεπίστευεν· ἀλλὰ τῆς δυνάμεως ἔκαστη κατεποχάζετο, ως τις δριποςτος ιατρὸς τῆς τῶν καρνώντων ἔξεως, κατέλληλον τὴν φαρμακείαν διανέμειν ἔκαστῳ, καὶ μήτε βεβήλοις ή δισθενέστιν ἀκοῖς καταπιστεύων τοῦ μυστηρίου τὰ τέλεια, μήτε τῶν τελείων ἀνδρῶν ἀποχρύπτων τι, οἷον βασκαίνων αὐτοῖς τῆς ώφελείας, τοὺς μὲν ἥλεγχος δημοσίᾳ, δύος αἰσχύνης πρὸς μετάμελον (48) ἡγε· τοῖς δὲ ίδιῃς τὰ πταῖσματα ἐνεφάνιζε· τοῖς δὲ ἐπετίμα, οἷς τοῦτο λατελές εἶναι ὄφετο· τοὺς δὲ, κατορθοῦντας ἐπῆρι πατρικῶς τε καὶ κηδεμονικῶς. Οὐ γάρ πρὸς θυσεῖαν ἐσχεπτεί, ἀλλ' ὀδοποίει τῇ δρεπῇ διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἀγῶνας εἰς προσκόντην. Ταύτη γάρ τη (49) ἡρτορικὴ ἀπόφερε φιλοσοφίας. 'Η μὲν γάρ κολακεῖα ως (50) καπλικῆ ἐφ' εαυτῇ τοῖς ἔγχωμοις κλέπτει τῶν πλεόν τὴν εἰνοίαν· ἡ δὲ, τὴν ώφελειαν τῶν ἀνθρώπων τερισκοῦσσα, οἷον μέλιτι τοῖς ἐπανοίς τῶν λόγων (51) καταγλυκάνουσα, τῇ διονή τῶν ἐπανών πρὸς ἀρέ τὴν ἐλκεῖ τοὺς διανογόνους.

C laudatione ad hominum benevolentiam irrēpēt laudibus quasi niente sermonem eduleat, ac per

"Ἐν δὲ δογμάτων ὑψει καὶ θεολογίᾳ τοσούτον εὐτῷ τὸ περιὸν τῆς δυνάμεως, -ῶστε, πολλῶν κατὰ τοὺς χρόνους (52) θεολογησάντων ἀνδρῶν ἐπὶ σφράγει των ρίμων, μόνον τοῦτον μετά τῶν εὐαγγελισθην ἱεράντη θεολόγον δνομασθῆναι: (53) καὶ οἶον ἔξαιρετον αἰτό. Ταύτην ἀποληρωθῆναι προστηρόταν. 'Απαν τὸ καλὸν ἐν τῇ εαυτοῦ καρδιᾷ συνειληφώς, οὐδὲ τοῦ (54) προφητεύειν ἀπέλιμπάνετο. Καὶ τὸν λόγον, εὖ οὖτε πιστοῦσθε, δοσι τοῦ ἀνδρὸς τῆς σφράσας κατατρυφάτε.

μὲν γάρ κολακεῖα καπτηλική.

(51) Antiqui edit. volunt τὸν λόγον, et sic reddidit Billius.

(52) Cod. Colb. 2, et Or. κατὰ πολλοὺς τοὺς χρόνους

(53) Ila Montac. et alii edit. Sic legit Billius et volunt cod. P. Colb. 1, 2, et Or. In edit. ἀναγνήγα.

(54) Combes. Ἐπάν τε καλόν· Colb. 2, "Απαν τὸ καλὸν· ποσ καρδι· τὸν τῇ αὐτοῦ.

(55) Οὐδὲ τοῦ προφητεύειν, etc. Vertit Billius, ιακε α νρουηιας quidem gratia deserabatur.

Καλὸν δὲ τοῖς αὐτοῦ φητοῖς καὶ τὴν συγγραφὴν (56) Τούτοις δὲ ἡ λέξις οὕτως ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν παραπομνήσαν τῶν ἀκεστῶν πεντήκοντα (57) ἐπιτιθέτων· Τούτοις ποτε τοῦτο τὸ πολύμνιον, καὶ τοιοῦτο νῦν, εἴποις εὐεκτοῦν τε καὶ πλατυνόμενον· εἰ δὲ μῆτρα εἰδίκεις, ἀλλ' εἰς τοῦτο γε ταῖς (58) κατὰ μέρος ἀπόστολος προσθήκαις· προφητεύω δὲ, διτὶ καὶ ὁδεύσον. Τοῖς μοι προλέγεις τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, εἰ τι προφητεύεις ἡγώ, καὶ βλέπων τὰ ἐμπροσθέν. » Οὐχ εἰς ψυχὴν δὲ καὶ τὸ προφητεύμενον ἐπιληροῦτο, μηδὲν θαλάσσης Φάρμακον (59) τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλησίας μιμησαμένης καὶ τὸ παράδοξον τῆς προφητείας τὸ θαύμα τῆς ἐκβάσεως ἐπιστοῦτο.

Ιεράρχης πολιτιδινεῖ προπονοῦμεν ἀρχαντεῖ; πεντεκόσιοι μισθιστοῦμενοι ποιησαντεῖ.

Ἐτεί δέ, βασιλέως εὐεσθοῦς ἀνακηρυχθέντος τοῦ θνητοῦ εἰρημένου Θεοδοσίου, φῶς ἐλέυθερον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπέλαμψε, τι δεὶ λέγειν, δοσας πανηγύρεις λόγοις ἐπαρρυνεν, δοσαν (60) ὀρθοδόξων θυμὸν κατεπράνεν, ἀπιετρῆσαι τοῖς αἱρετικοῖς τὴν ποτε κακίαν ἀμιλιανόν, καὶ τοὺς ἐν καρῷ δυναστείας διώξαντάς παντας αἱρετικούς τὸν καρῷ μεταβολῆς τοῖς ίστοις ἐπινύπτειν; Τί οὖν δο μακάριος ἔλεγεν; « Οὐ ταῦτα, εἴ ποινον ἐμὸν, Χριστὸς ἀπαιτεῖ· οὐδὲ οὗτας ήμάδες ἀπέτει τὸ Εὐαγγέλιον. Καίρος οὗτος ἐπιστρέψαι πεπιστημένους. Γνῶτεςαν διδαχθέντες τὰ ἀμαρτήματα· προπεσάτεσαν τὸν Κυρίῳ· ἐξαγγειλάτεωσαν τὴν ἀσέβειαν, καὶ τῇ πολύμνῃ μιχθήτωσαν. Τοῦτο ἐμοὶ ἐκδίησει, οὐδῆναι τοὺς δικήσαντας (61), καὶ δομολογήσαι καλὸν εἶναι ἀπρόητον ἐδίωκον. Μακροθυμήσατε, τέκνοι. Ἀνήρ γεωργόθυμος πολὺς ἐν φρονήσει. Καλῶ· ποιήσατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ δρετε αὐτοὺς τέλεως τὰ περαπτώματα. Εἰ δὲ λίαν δο θυμὸς περιέσῃ (62), καὶ δυσκάθετος ἡ ὥργη, γενέσθω παρέμπον καὶ τὸ δεύτερον (63). Ἐάσατε ταῦτα Χριστῷ, καὶ τῷ ἐκεῖστι, ἡγώ ἀνταποδώσω (64), λέγει Κύρος. » Τοιούτοις δὴ λόγοις ἀγεν τείθεις τὴν ἡσυχίαν (65).

ad futurum iurisdictum transmittite. Mihi enim vindictam ad iras sedare persuasi.

Τοῦ δὲ πολέμου λαφίσαντος, δε πρὸς τοὺς ἐσπείρους βαρβάρους συνέστη, καὶ κατὰ νοῦν ἐκβεβηκό παντὸς αὐτοχράτορος, δίκην τε αὐτοῖς εἰσπραξαμένῳ τῷ θρόνους ἀξίαν, αἰχμαλώτους τε λαβόντι καὶ φόρους τάξαντι τοῖς ἡττημένοις, συνέδη παρεῖναι τῇ βασιλείᾳ, τοῖς θριάμβοις ἐπηρμένῳ καὶ γαυρουμένῳ.

⁵⁶ Prov. xiv, 29. ⁵⁷ Matth. v, 44. ⁵⁸ Deut. xxxii, 55; Rom. xii, 19.

(56) Ita corrigendum volunt Montac. et alii; sic habet Colb. 1. In edit. τῇ συγγραφῇ.

(57) Ἐκατὸν πεντήκοντα μεσοῦν in cod. P. Or. et in Colb. 1.

(58) Ταῖς deest in cod. Or.

(59) Cod. P. Φάρμακον· μοξ idem cod. μιμησάμων.

(60) Codd. P. Or. Colb. 1 et 2, δεον.

(61) Hanc lectionem ex variis codd. proponunt Montac. et alii edit.; hanc in versione admissit Billius, et exhibent nobis codd. Or. et P. In edit. ἐκδιθεῖσαντας.

A his quia apud vos, qui ipsius sapientia majorum in modum oblectaminis, sicut haec oratio inveniat. Sed tamen operae pretium fuerit hanc de rebus ab eo gestis historiam ipsiusmet verbis ornari. Sic autem ad verbum babetur in ea oratione, quam habuit in praesentia centum quinquaginta episcoporum: « Talis ante hic grex noster erat, talisque in præseutia, tamque succulentus, lateque porrectus, ac si nondum perfectionem assecutus, ad eam tomen quotidianis incrementis progrediens, atque etiam, ut auguror, progressurus. Illoc mihi vaticinatur Spiritus sanctus, si quid vaticinandi arte valeo, futuraque prospicio. » Nec vero longo post tempore, quod predixerat explebatur, Ecclesia nimisrum are prophetiamque ab hominum opinione remotam,

Cum autem pio Theodosio, cuius jam a nobis mentio facta est, imperatore creato, liberum Ecclesiæ lumen affulisset, quid commemorem quot publicos conventus orationibus suis exhibilarit, quot orthodoxorum iracundiam mitigari, qui hereticis eam, qua quondam usi erant, perversitatem injuriante rependere, atque eos, a quibus, cum renum potirentur, afflicti et excruciali fuerant, conversis iam temporis vicibus, iisdem molestis afflictione contendebant? Quia igitur oratione vir beatus uel alit? « Nou hæc, o grex, Christus postulat: non ita nos Evangelium docet. Hoc tempore aberantes in viam reducere convenient. Curandum ut peccata sua intelligent, Domini pedibus advolvantur, impietatem enuntient, gregique admisceantur. C Illoc ego pro ultione habeo, ut ii, a quibus injuria lassessiti sumus, salutem consequantur, præclaraque ea esse conflictantur, qua non ita pridem inseclabantur. Animis æquitate præditus affluit prudentia¹⁴. Beneficie afflictie eos qui vos oderunt¹⁵, iisque delicta perficie condonante. Quod si nimis ira infervescit, ejusque ægre impetus coerceri potest: quod secundum est, præstate. Christo huc relinquere, atque

D Cum autem bellum illud, quod cum occidentali bus barbaris gestum fuerat, sopitum esset atque imperatori ex animi sententia cessisset, ab iisque ille, quas eorum audacia merebatur, poenas expiasset, captivosque cepisset, et victimis tributa impousisset, ad urbem augustam venit, triumphis elati.

(62) Col. Or. περιζῆ.

(63) Colb. 1, κἀν τὸ δεύτερον.

(64) Cod. P. Combef. et in edit. quiescedam ἀποδόσιον.

(65) Hunc locum varie variis edit. legerunt. Montac. ήσυχαν ἀγεν τείθει τῇ Ἐκκλησίᾳ. Persuasit Ecclesiæ ut conquiesceret. Leuencluius: Ecclesiæ mirifice in suam sententiam pertrahit. Quam resistiuimus videatur Billius lectionem admississe: hanc nobis exhibent codil. P. Or. et Colb. 1. Colb. 2. ἀγαν τείθει τῇ ἡσυχίᾳ: illa oratione mirifice persuades ut quiescaui. In edit. ἀγαν τείθει τῇ Ἐκκλησίᾳ.

ius et gestiens. Ac tum pontificem Gregorium, pro A eo ac laboribus illius dignum erat, honorifice accepit, prolixiorique allocatio suam erga eum benevolentiam animique alacritatem declaravit; ac postremo nec ad eum verba habuit: « O Pater, Deus tibi, tuisque sacerdibus, per me Ecclesiam committit. Eu sacram aedem et thronum tibi tradō. » Beatus porro Gregorius, mirisca laetitia persus, cum imperatorem salutasset, ac votis precibusque remuneratus esset, pedem aula extulit. Ariani autem, qui ad hoc usque tempus sacrosanctam aedem tenuerant, sacerdorum manum parabant, pro ea cum beato viro armis decernere constituerent. Itaque ab imperatore quidem precibus contendebant, ne tempulum sibi auferri sineret, quod videlicet ipsius imperio resistere vererentur: ceterum pio viro, lisque qui partibus ipsius studebant, mortis metum intentabant, tum publice armis instructi, tum privatum subornato quodam, qui ad pontificem accederet, erat hostium conspiratio.

Mane itaque, cum populus Dei simul cum pastore ad sacram aedem recipiendam perrexissent, non minus gravis, quam si civitas hostili impetu expugnaretur, tumultus excitatus est, multis hominibus in vicis et distegnis ac tristegnis cum armisstantibus, mulieribusque et pueris gravei ejulatum permisimus edentibus. Ipse quoque imperator templum una cum beato Gregorio ingressus est. Ut autem multa in rebus humanis casu evenire solent, nubibus solidis orbem sub aurorau subeuntibus, tenebras repte coortae sunt. Quae res, ut a festo hujusmodi que hilaritate aliena, Arianos majorem in modum recreabat, perinde ac si Deus sacre aedis translationem minus gratiam haberet: fidelium contra animas intolerabilis dolor cruciabat. Verum simul atque episcopus et imperator sacras valvas ingressi sunt, atque omnes unam eamdemque laudationis voce in laetitiam communiarunt, atque imperatorem, ut episcopum in throno collocaret, obsecrare atque obtestari corperunt. At Gregorius, cum ab illa sede abhorret, nec prae vitæ continentia, et corporis infirmitate, vocem in tanto hominum numero efferre posset, per quemdam his verbis multitudinem ullatur: « O filii, nunc tempus est ut beneficii meiores, ob ea quae largita Trinitas est,

B καὶ τηνικαῦτα προσδέξασθαι τὸν ἀρχιερέα Γρηγόριον ἐντίμως τε καὶ τῶν αὐτοῦ πόνων ἀπάξιας, καὶ διαλέξει πλαυτέρῃ τῷ περὶ αὐτὸν ἐνδέξασθαι πρόθυμον, καὶ τέλος εἰπεῖν· « Ω πάτερ, σοὶ τε καὶ τοῖς ἴδρωσι τοῖς σοὶς δὲ ἡμῶν ὁ Θεὸς ἐγχειρίζει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰδοὺ δίδωμι σοι τὸν οἶκον τὸν ἱερὸν. » Οὐ δὲ μακάριος, περιχαρέιας πληρωθεὶς (66), ἀσπασάμενος τὸν αὐτοκράτορα, καὶ εὐχαῖς ἀμειψάμενος, ἔξῃει (67) τῶν βασιλεῶν. Οἱ δὲ Ἀρειανοὶ (μέχρι γάρ τοῦ χρόνου τοῦδε τὸν ἱερὸν κατεῖχον οἶκον) παρετάττοντο ἐιφῆρεις, ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμεῖν ἥρημένοις πρὸς τὸν μακάριον. Καὶ τὸν μὲν βασιλέα ἵκετευν μὴ ἀφαιρεθῆναι (68) τὸν οἶκον, δεδοικότες ἀντιβαλεῖν τῷ κράτει· τῷ δὲ ὅσιῳ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ θάνατον ἐπιπελουν, δημοσίᾳ τε ἀπισθέντες, καὶ ἰδίᾳ τινὶ ὑποθέμενοι, λάθρᾳ προσελύθηντες διὰ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἀρχιερέως ὠθεῖν τὸ ἕιρος. Καὶ ἡ μὲν σύστασις τῶν πολεμίων τοσαύτη

C Πρωτας δὲ γενομένης, δὲ λαδὸς τοῦ Θεοῦ ἄμα τῷ ποιμένι ήσαν (69) τὸν ἱερὸν οἶκον ἀποληφθέμενοι· ἦν οὖν θροῦς τε πολὺς καὶ τάραχος, οὐχ ἡττον ἡ πόλεως πορθουμένης ἐκ πολεμίων ἐφόδου, πολλῶν ὀπλοφόρων ἐν πλατείαις τε καὶ διωρόφοις δικαν, πολλῆς τε οἰμωγῆς γυναικῶν καὶ παΐδων συμμημένης. Εἰσήει (70) δ' οὖν καὶ ὁ βασιλεὺς ἄμα τῷ μακαριῷ εἰς τὸν νεών. Οὐα δὲ πολλὰ συμβαίνει ἐν (71) ἀνθρωπίνοις πράγμασι, πρωτας οὕτης γίνεται σχότος, νεψέλητης τὸν ἡλιακὸν κύκλον ὑπόδραμούστης (72). Καὶ τὸ συμβάν, ἐφοτῆς τε καὶ φαιδρότητος τοιαύτης ὑπάρχον ἀλλοτριον, τοὺς μὲν Ἀρειανοὺς ἐποιεῖ φαιδροτέρους, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ εύδοκούντος τῇ μισθώσει τοῦ οἴκου· ψυχὰς δὲ πιστῶν ἀντία ἐπέζεν ὑποσμύχουσα (73). Μηδὲ τῆς ἱερᾶς καὶ γκλίδος δὲ ποιῆτη καὶ ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ παρέδυσαν (74), ἥρθε τε φωνὴ μία παρὰ πάντων αἰνέσσεις, δάκρυά τε καὶ κειμένη ἔκτασις. Ἀθρῶς τοῦ νέφους ὑπεξελθόντος προνῆθε Θεοῦ· ἐκλάμψαν (75) τλιακὸν σέλας τὸν ἱερὸν οἶκον κατηγάσεις· καὶ τῷ ἀρέι φωτισθέντι αἱ τῶν ἀνθρώπων διάνοιαι τὴν δυσθυμίαν (76) εἰς φαιδρότητα συμμετέβολον, τὸν τε βασιλέα ἵκετευν ἐγκαθιδρύσαι (77) τὸν ἀρχιερέα τῷ θρόνῳ. Οὐ δὲ μακάριος, μὴ βασιλέμενος ἐκεῖσε καθιδρυνθῆναι, αὐτὸς ἐν τοσούτοις ἀκφανεῖν ὑπὸ τῆς ἀγκαρατείας καὶ τῆς ἀσθενείας οὐδὲ οἶδε τε ὅν, προσφωνεῖ τῷ πλήθει διὰ τίνος λέγων αὐτοῖς· « Ω τέκνα, νῦν καιρὸς εὐγνωμονοῦντας τὴν χάριν διμολογεῖν ἐφ' οἷς ἔχαριστο τὴν Ἡ τριάδα. Ιερὸς δὲ τοῦ θρόνου εἰσαῦθις ἀναλαβόμεθα (78). » Ταῦτα

(66) Montac. et alii edit. volunt πληθεῖς.

(67) Cod. Or. ἔξει.

(68) Sic volunt antiqui edit. et codd. nostri. In edit. ἀφεθῆνται.

(69) Cod. Or. Ιεσαν· mox Colb. 2, ἀπολεψόμενοι. Colb. P. κατερχόμενοι, ad sacram domum descendentes. In quibusdam edit. ἀποκληψόμενοι.

(70) Cod. Or. et P. στοιχεῖ.

(71) Εὐ deest in cod. Or.

(72) Ita montac. et alii edit. nec non omnes codd. nostri. In edit. περιόρχωμούστης.

(73) Hanc lectionem exhibent codd. Or. Colb. 1 et 2, nec noui Combeb. In edit. ἀνιάτα ἐπίειγεν ὑποτριψόμενον.

(74) Sic omnes codd. nostri. In edit. παρέδυσαν.

(75) Ita Montac. et omnes codd. nostri ac Combeb. In edit. ἐλλάμψαν.

(76) Col. Or. δυσφημίαν.

(77) Cod. Or. καθιδρύσαται.

(78) Codd. Colb. 1 et 2, εἰσαῦθις ἀναδαλλώμενοι, in posterum differantur.

μὴ λαὸς δεξάμενος, ἐπραῦνετο ὁ αὐτοκράτωρ δὲ τῆς μετριότητος (79) τοῦ ἀνδρός κατεπλήττετο. Καὶ ὡς μὲν ἡ πανήγυρις διελύθη, εὐφροσύνην τε πειστὴν παρασχομένου Χριστοῦ καὶ ἀσφάλειαν, ὡς τε κατευνασθῆναι τῶν τε δηλών τὴν παρασκευὴν καὶ τῆς μαίνες τὸ δέ ζέον· ἐν δὲ μόνον γυμνωθὲν ἔφεος ἀναιρετοὶ πάλιν ἐμβληθῆναι τῇ ἔιρθοθήξῃ.

Ιδήν γε οὐκ εἰς τέλος συνεχωρήθη μὴ ἐνδρυνθῆναι τῷ θρόνῳ. Καίπερ γάρ οὐκ ἔθελοντα, καὶ Ισχυρὸς ἀνανδρείαν, δῦμας ἐνδρυσεις τῆς ἀρχιερωσύνης τοῖς θύνοις ἀρχιερέων πληθύς. Ταῦτα δὲ μετέριαν θέτειν. Οἱ μὲν οὖν βασιλεὺς τῷ ἀνδρὶ ἐγγήθει, πτέρις αὐτῷ τιμὴν καὶ αἰδῶ ἀπονέμων. Καὶ γάρ ἦν, εἰ καὶ παιδεύσεως ἄδειος, ἀλλ' οὖν εὐεεῆς δὲ ἀντρὸς καὶ πρᾶσος, εἰ περ (80) τις δλλος. Αὐτὸς δὲ Θεῷ τράζειν μᾶλλον ἢ βασιλεὺς τῶν καλῶν εἶναι οἰδημένω, οὐ συγνῶς ὡμίλει τοῖς βασιλείοις. Φιλαργυρίαν τούς; παρισταμένους τῷ βασιλεῖ νοσοῦντας ὄρῶν, καὶ τοὺς δῶρα χαριζομένους ἀποδεχομένους, τῶν δὲ, εἴς ἣν αἰτεῖς (81), μάλα καταφρονοῦντας· διὰ τοις τοῖς ταῖς προσευχαῖς καὶ δύρυπνίαις καὶ διδασκαλίαις προσείχει, καὶ ἀσθενῶν θεραπείαις καὶ ἐπισκέψῃ, θεῷ τούτοις καθαίρων ἑαυτὸν καὶ τὸ ποιμανόν· αὐτὸς δὲ καὶ πρὸς ἀγροὺς ὑπανεγχώρει, τὴν ἱσχύαν τοῦν, καὶ τὸ συνεχές τῶν πόνων ταύτη λύμενος, οὐ ἀντῷ τὸ σώμα πρὸς τοὺς ἐφεξῆς πόνους μὴ ἐπαχάρι. Αὐλαῖς δὲ βασιλείων χρονίως ἐνέβαλλε (82), οὐδὲς Παροιμίας εὖ καὶ πρεπόντως ἐχμελετήσας· Σάριντε εἰσαγεῖς σὸν πόδα σὸν φίλοι, Ιτα μὴ ψήσθεις σου (83) μαστίσῃ σε.

Τοσαῦτης δὲ ποιμὴν Ἐκκλησίας ἀποδειχθεὶς, καὶ προλαβὼν προσδόους τε καὶ παντοδαπῶν κειμηλίων ἡῆς, μίλων δραχμὴν ἐντεῦθεν οὐ προσεκτήσατο· καί τοις γε βουλομένων καὶ ταλάντων ἀφθονίαν αὐτῷ προποιεῖσθαι ἀν ἐξεγένετο, οὐ λογισμὸς προσδόων καὶ διοικήσως (84) παρὰ τῶν οἰκονομησάντων τὰς Ἐκκλησίας ἐπεξήτησεν, οὐκ ἀναγραφή σκευῶν ἵσιν, καπιλικῶν μᾶλλον ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, η ἔργον (85) τοῦτο ὑπολαβὼν, καὶ ἀρχόντων οὐκ ἰεπούντων τούτοις ἀπαντας ἐκπαιδεύων Θεῷ (86) μετρήσαται προσφέρειν τῆς συνειδήσεως, καὶ μὴ ἕρθωπος πειράσθαι λονθετοῦντας πειθεῖν.

Συνεχεῖς δὲ πόνων, γήρᾳ τε καὶ ἀσθενεῖς ἥδη καυπίμενος, ἀρβαστήσας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος ἦν· Καὶ ἡ τοῦ δημοσίου πλῆθος ἀθρώσις ἐπεισῆλθε τῷ δωματίῳ, οὐδὲ κατέκειτο. Οἱ δὲ, οἷα φιλεῖ συμβαλεῖν τοῖς ποιμένοις (87), ἐπιστρέψας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος οὓς πόδας, εἰς τοῦδε τοὺς οὔτωσι ἐκαθέζετο, τῇ βού-

"Prov. xxv, 17.

(79) Colb. 1, τὴν μετριότητα.

(80) Cod. P. εἰ καὶ τις.

(81) Codd. Colb. 2, εἰ Or. οὗτος.

(82) Ia codd. Colb. 2, εἰ Or. In edit. ἐνέβαλε.

(83) Σοῦ deest in Colb. 2, Ia in cod. Or. qui habet φίλον, μήπως πληθείες.

(84) Codd. Or. et P. διοικήσεων, mox cod. P. εἰ.

A gratias referamus. De throno autem aliis agemus. Ilæc verba audiens populus mitescebat; imperator vero hominis modestiam ad stuporem usque mirabatur. Sic concio soluta est, Christo laetitiam suminam securitateinque afferente; ita ut et armorum apparatus consopitus fuerit, et furoris ardor extinctus, atque unus duntaxat ensis exeritus sine ulla cruoris effusione rursus vagina contulit.

Cæterum ei ad extremum usque obsistere non licuit, quominus in throno collocaretur. Pontificum enim multitudo eum, quamvis nolentem vehementerque recusantem, in archiepiscopalē sede constituit. Sed huc aliquanto posterius. Interea imperator hominis consuetudine delectabatur, eumque parente colebat. Quoniam enim doctrinæ expers esset, pius tamen vir erat, morumque lenitatem præditus, ut si quispiam alius. Verum Gregorius Deo, quam imperatori, operam dare præclarus existimans, haud frequenter in aula versabatur, eos qui imperatoris latus cingebant, avaritiae morbo teneri, atque ut eos qui munera asserebant, caros habere, ita sui similis admodum aspernari perspiciens. Quocirca precationibus et pervaigiliis, atque doctrinis, argrolisque curandis et invisendis incumbebat, Deo sese his rebus gregemque purgans: interdum etiam ruri secedebat, solitudinem expolens, eaque perpetuis laboribus afflictum corpus recreans, ne ad sequentes labores fatisceret. Ad aulam autem raro commebat, illud Proverbiorum recte congrueque permeditatus: Raro pedem tuum infer ad amicum, ne forte satiatus oderit te¹⁰.

Tantæ porro Ecclesiæ præsul institutus, provenitusque et insitum omnis generis eximiamque suppellectilem consecutus, ne unica quidem drachma hinc facultates suas auxit: cum tamen maximam talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset, colligere potuisset. Ne redditum quidein et administrationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia procurassent, repetivit, nec suppellectilis sacrae descriptionem cauponum verius, quam ecclesiasticorum virorum, id esse statuens, ac præsectorum, non episcoporum: atque his rebus omnes erudiens, ut conscientiae puritatem potius Deo offerrent, quam

D ut rationibus referendis inuneris sui administracionem hominibus probare niterentur.

Tandem assiduis laboribus, et senio, corporisque imbecillitate fractus, urgente vi morbi, grabato se tenebat. Ac multitudine populi ingens, cubiculum in quo jacebat repente ingressa est. Ipse igitur, ut solent qui strepitu aliquo, commovenuntur, ad se collectis in sella pedibus, in euia modum in pavimento

τησεν.

(85) Τὸ δρόπον deest in cod. Or.

(86) Ia Montac. Cod. P. et Combef. In edit. Θεοῦ.

(87) Sic volunt Montac. codd. Or. P. et Combef. hanc lectionem secutus est Billius. In edit. qui busd. ποιονταίνοις. Mox Colb. 1, ἐπιτρέψας τῇ τοῦ σκίμποδος. Billius vertit, conversis in sella pedibus.

sedebat, quid sibi eorum adventus vellet pereun-
ctans. Illi autem cum et ob ea quae acciderant gra-
tian Deo egissent, ac pro imperatoris salute, ob
receptum templum, aliasque sacras sedes, ortho-
doxorumque ecclesiam, vota fecissent, ipsumque
horum omnium antorem et architectum professi
fuerint, lasti cubiculo excesserunt. Adolescens vero
quidam relictus, manibusque suis beati viri pedes
comprimens, ab eo cum lacrymis et lamentationi-
bus sceleris veniam supplex postulabat. Gregorio
autem scisciente quid sibi hoc sermone vellet,
nihil responsi dabant: sed tantum lugebat, ac ve-
nitam petebat. Tum quidam ex iis qui astabant, ita
locutus est: « Hic est ille carnifex tuus, o pater,
qui a nonnullis subornatus ferrum tibi in præcordia
desixurus erat, nisi Christus perspicie vobis auxilio
fuerit. Quid autem ad eorum voluntatem attine-
bat, facinus perpetratum est. Prinde nunc ad pedes
tibi procumbens clamat, suscepit sceleris paenit-
tine affectus. » Confestim autem Pater, ut patrem
sequum erat, adolescentem ita alloquitur: « Pro-
pitius tibi Christus sit, o charissime, tibique ipso
ignoscat, qui me quoque servavit. Hec solum ad
facinoris excusationem et purgationem a te peto,
ut meus fias, heresim execratus, atque ad Deum
accedas, ipsique sinceram et voluntariam servitutem
facta easet civitas, ardentiori erga eum amore incensa est.

Sed id vero tempus ex omni Romanorum imperio,
præterquam ex Aegypto et occidis partiibus, sancta
episcoporum centum et quinquaginta synodus co-
acta est, tum ut pius presulem augustæ urbi præ-
ficerent, tum ut hereses quae interim, dum Arianii
rerum poirentur, exortæ fuerant, ecumenici con-
cili decreto ab Ecclesia extruderentur. Enimvero,
quæ ad hereses profligandas pertinebant, multo
ante magnus Gregorius præstruxerat, velut insidio-
sus bestias ab Ecclesiæ ovili arcens: atque in ipsa
etiam sacrosancta synodo pari animi contentione
cum aliis decesserat. Sancta autem synodus eum
episcopum constituit, antesignanum et ducem ha-
bens magnum illum Antiochenium pastorem Mel-
tiūm, virum pia fide præditum, quique florentibus
Arianorum rebus Ecclesia pulsus fuerat, multaque
calamitatibus exhaustis diuturno mulctatus exsilii.
Quibus autem moribus prædictus esset, quid referre
necessè est? Idem enim et mansuetus erat et rebus D
gerendis solers et efficax, temperans, justus, fortis,
sapiens, atque omni virtutum genere perpolitus.
Illijs consilio atque horlatu Gregorio augustæ ur-
bis episcopus concilii decreto confirmatus est.
Ipse autem, quamvis alioquin ab episcopatu alien-

A λεται, πυνθανόμενος, ἡ αὐτῶν παρουσία. Οἱ δὲ, χθ-
ριν ὀμολογήσαντες (88) τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῖς γεγενη-
νοῖς, καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ὑπερεξάμενοι (89),
ἔνεκεν τοῦ νεώ, καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν οἰκειῶν, καὶ τῇ;
Ἐκκλησίᾳ τῶν ὁρθοδόξων, τάντων δὲ τούτων εἰτοι
προσειπόντες τὸν ποιμένα, γεγηθότες ἀπῆσαν (90).
Νεανίας δέ τις ὑπαλεφθεὶς, καὶ ταῖς ἑστοῦ χεροὶ¹
συμπίεσας αὐτοῦ τοὺς πόδας, ὁδυρμοὶς καὶ δάκρυσι
ἴκετες τὸν μαχάριον συγγνῶναι αὐτῷ τὸ πλημμύ-
λημα. Τοῦ δὲ πυνθανομένου τὸν λεγόμενον εἶη, οὐ-
δὲν ἀπεκρίνατο, πλὴν τοῦ θρηνεῖν, καὶ συγγέλμην
αἰτεῖν. Τῶν δὲ περισταμένων τις ἔφη· « Οὐτός ἐστιν
ὁ σὸς φονεὺς, ὁ (91) πάτερ, δεὶς ἐμελλὼν εἰς σκαμπαρί-
τινῶν κατὰ τῶν σῶν ἀγκάτων ἐλαύνειν ξίφος (92),
καὶ ὁ Χριστός σου σαρφῶς ἀντελέσθετο. Γνώμης δὲ τῆς
αὐτῶν ἔνεκεν τὸ δρόμα ἔξετελέσθη. Ταύτῃ τοι προ-
πίπτων βοᾷ ἐπὶ τῇ τόλμῃ μεταμελέμενος. » Αὔτικα
δέ ὁ Πατὴρ, οἰα πατὴρ (93), τάδε φησί· « Γένοιτο σε
Χριστός (94) εὐμενής, ὁ φιλάττες, καὶ δώρη σοι συ-
γνώμην αὐτοῖς, ὁ κάμετε περισσώσας. Μόνον εἰς ἀπολο-
γίαν τῆς τόλμης ἐμὸς γενοῦ, τὴν αἵρεσιν βελεψάμε-
νος, Θεῷ τε πρόσελθε, καὶ δούλευε αὐτῷ δούλειαν
εἰλικρινῆ καὶ (95) ἰκούσιον. » Ή οὖν πάλις, ἀπο-
σασα τῆς ἀποκρίσεως τὸ μακρόθυμον, τέλον ἐπὶ αὐ-
τῷ ἔξηφθη φιλοστοργίᾳ.
servias. » Cuius iam lenis responsi cum certior

C
μαίων (96) ἀρχής, πλὴν Αἰγύπτου καὶ τῆς ἐπεριζής;
συνῆλθεν ἡ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἀγάλα σύνδος, ἀρ-
χιερέα κατεστήσας τῇ βασιλεῖς πιστὸν, καὶ τὰς αἱ-
ρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξὺ τῶν Ἀρειανικῶν (97) χρόνων
ἀναφεύσας ἐκαθῆσαι τῆς Ἐκκλησίας ψῆφος οἰκουμε-
νικῆς συνελεύσεως. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τῶν αἱρέσων
πρωδοτοποίησεν ὁ μέγας Γρηγόριος ἐκ πολλῶν τῶν
χρόνων, ὃσπερ θῆρας ἐπιδύολους τοῦ ποιμένου τῆς
Ἐκκλησίας ἀποδιώκων² καὶ αὐτῆς δὲ παρούσης τῆς
ἀγάλας συνόδου, δομοῖς συνηγγωνίσατο. Ή δὲ ἀγάλα σύν-
δος αὐτὸν ἐνεθρόνισεν, ἡγεμόνα ἔγουσα τὸν μέγαν
ποιμένα τῆς Ἀντιοχέων, Μελέτιου, δικρά εὐσεβῆ μὲν
τῇ πίστει καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀρειανικοῦ κρά-
τους ἐξελαθέντα (98) τῆς Ἐκκλησίας, πλειστά τι
κακοπεθήσαντα, συνέδη ἐκορίτι πολυχρονίων παραδό-
θηναι τὸν δὲ τρόπον τί δεῖ λέγειν, δικοῖς τις ὑπάρ-
χεν; «Ο γάρ αὐτὸς πρᾶξις ταῦτα καὶ δραστήριος, σύ-
φρων (99), δικαιος, ἀνδρεῖος, σοφὸς, καὶ πρὸς πάντης
ἀρετῆς (10) κάλλος ἀπεξεσμένος. Τούτου δὲ εἰσηγήσει
καὶ συμβουλίᾳ συνοδικῇ ψῆφος ἐκύρωσε τὴν προ-
δίκαν τῆς βασιλείδος τῷ Γρηγορίῳ. Ό δέ, καίπερ τὰ
ἄλλα δυσχεραίνων πρᾶξις τὴν ἐπισκοπήν, πάθῳ μήτη-
τῆς ποιμνῆς, καὶ τῷ νομίζειν, εἰ τῆς βασιλείδος κρά-

(88) Codd. Colb. 1, 2 et Or. διμολογήσαντες.

(89) Codd. Or. et Colb. 1 et 2, ὑπερεξάμενοι.

(90) Codd. Or. et P. ἀπίστανται.

(91) Οὐ deest in cod. Or. Mox codd. P. et Colb. 1, σκευωρίας.

(92) Col. τὸ ξίφος.

(93) Οἰα πατὴρ deest in cod. P.

(94) Cod. Or. οὐδὲ Χριστός.

(95) Καὶ decerat in edit., sed restituendum Moulae.

judicavit.

(96) Edit. quidam volunt Ψωμαίων, Moulae. Ψω-
μαίων, et sic habet Colb. 1.

(97) Cod. Or. Ἀρειανῶν.

(98) Cod. P. ἐξελάθητα.

(99) Σώφρων deest in cod. Or.

(10) Ita codd. Or. Colb. 1 et 2. In edi. Ianiūm zῷ
ἀρετῆς.

τέτοιε, δυνατός; Εσεσθαι τάς ἐν κύκλῳ τῆς οἰκουμένης Α ἔριδας, ὥστε πέρ απὸ σκοτιᾶς τενος; καταμαθάνων, διάλινεν, καὶ πρὸς ἔνωσιν ἀμφοῖν ταῖν χεροῖν ἄγειν διεστῶσας τὰς Ἐκκλησίας, εἰλετο δέξασθαι τὴν ἐπισκοπήν.

Τοῦ δὲ ὁσίου Μελετίου τελευτήσαντος τὸν βίον ἐν τῇ βασιλίδι, γίνεται αὐτῷ τιμὴ προπεμπτήριος, ὡστε τίκτων ἐπ' αὐτῷ ἐχιθῆναι τὴν βασιλίδα, πολλὰ δὲ καταγαγεῖν δάκρυα, καὶ τηνικαῦτα ἐν πρώτοις, δισον εἶη πλῆθος ἐπιγνωσθῆναι τοῦ ἀστεως. Αὗθις φιλονεκία περὶ τοῦ θρόνου, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐξυγομάχουν ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν τὰ ψηφισθέντα δίκαια εἴναι κρίνοντες, βέβαια μέλινται ταῦτα ἐδούλοντο οἱ ἀντιτίποντα πρὸς τὰ ἡδη δεδογμένα καλῶς. Οἱ δὲ Γρηγόριος, ὡς (2) ἄπαξ τὴν καθέδραν δέξαμενος, μετεποιεῖτο αὐτῆς, πρὸς αὐτοὺς χρώμενος τοιοῖσδε λόγος· «Ἐγώ, ποιμένες ἱεροὶ καὶ τίμοι, τὴν ἀρχὴν οὐκ ἔδειλον τῆς βασιλίδος ἡγήσασθαί ἀλλὰ καὶ εἰ πάντες τε καὶ ἴδρωσιν ἐμοὶς ἐπάγῃ τε καὶ ηὔξθη τὸν τῆς ἡ Ἐκκλησία, ἡρκει μοι ταῦτα τῷ Θεῷ θητευρίειν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀντίδοσιν διαμένοντι. Ἐπει τὸ πόδον τε ποιμνῆς καὶ ὑμῶν καινὴ ψῆφος δέξασθαι με τὴν (3) καθέδραν ἐξεβιάσατο, οὐ μοι δοκεῖτε τοῦτο ἄδειον νῦν πράττειν, ἀνατρέποντες τὰ οικεῖα πρὸς τῷ (4) μηδὲ ἀπαντας αυμφωνεῖν· ἀλλὰ τοῖς μὲν δοκίνι κρατῆσαι τὰ ἡδη δέξαντα, τοῖς δὲ οὐ δοκεῖν. Ἐγὼ δὲ οὐ πλούτου, οὐδὲ ὑψηλῆς ἐφιέμενος καθέδρας, τὰς φημὲ, οὐδὲ βασιλίδος χρηματίζειν ἐπίσκοπος· ἀλλὰ πρώτον μὲν ὀρφανίαν τέκνων φέρειν ἀπαύως δυσχερέστατον, καὶ τὴν θίλων τὸ πάθος· ἐπειτα μὴ δέξατε ὑμεῖς φθόνῳ τινὶ ἡ κουφότητι ἔτερα πράττειν τὸν πρώην ἐγνωσμένων. Εἰ δὲ γινήπαρ' ὅμιν τὰ νῦν, καὶ τὰ πρώην ὡς ἔνωλα καταφρονεῖται (5), ἀλύτως τῆς ἐπισκοπῆς ἐξίσταμαι. Βουλεύεσθε, πράττετε τὰ καθ' ἐστούς, τὰ παριστάμενα. Ἐμοὶ δὲ ἀγαπητὸν ἡ ἐρημία καὶ πάλαι καὶ νῦν. Οὐ γάρ καὶ Θεοῦ εἰρέουσιν οἱ τὸν θρόνον ἀποστερήσοντες. »

C sunt, ac res hanc pridem constitutas velut obsoletas episcopatu me abdico. Consilium inita, res vestras agite, et quidquid vobis in mentem venerit. Mibi quidem solitudo ei oīm chara fuit, et nunc est. Non aliud autem sunt. »

Ταῦτα εἰπὼν, καὶ αἰσθόμενος τοὺς πολλοὺς προδότην διλούστοντας, αὐτὸς, ἀπολεπὼν τὸν οἶκον, ἐνθα κατέμενεν, διλούς περισκοπεῖ πόρκω τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς τε θορύβους ἀποιδιράσκων καὶ τὰς ὕλησις τῶν συγελεύσεων. Πολλοὶ γοῦν τοῦ λαοῦ (6) ἐκεῖσε συνέρθεον, δακρύοντες, ἰκετεύοντες, ἀντιδοκύντες, ἐλέγοντες· τὸ ποιμνιον, δύονοις τε καὶ ἴδρωσις ποιητούς ἐξέθρεψέ τε καὶ ηὔξησε. «Δός την χάριν, Εἰσογ, τοῖς σοῖς φιλάτοις, καὶ οἵς τὸ ἀχμαλόν σου τῆς ζωῆς προσανάλωσας ἡμῖν, δώρησαι καὶ τὸ λειπόμενον ἐν ἔχομεν (7) λείψανον τὸ σὸν σῶμα, οἱ τῇ σῇ ὑπακολίᾳ πεφωτισμένοι. » Τούτοις, οἵτι φιλότεκνος

A num animum haberet, gregis lamen amore, et quia futurum existimabat, ut si urbem augustam tenere, contentiones per orbem terrarum oborientes, velut e specula quadam perspectas, extinguqueret, dissidentesque Ecclesias ambabus, ut dicitur, manibus ad unionem concordiamque adduceret, episcopatum accipere non recusavit.

B At vero Meletius extreto vitæ die Constantino-poli perfunctus, adeo celebri atque honoris loco funere effertur, ut ad ipsum urbs tota sese effundere, maximamque lacrymarum vim emitteret, ac tum imprimis, quanta civium multitudo esset, agnosceretur. Rursus itaque de throno contentio excita est, atque inter se altercabantur episcopi. Alii enim, quae suffragiis statuta fuerant, justa esse judicantes, firma ea manere volebant. Alii iis, quae jam recte decreta fuerant, adversabantur. At Gregorius, ut qui semel cathedram admisisset, eam vindicabat, hujusmodi ad eos oratione utens: «Ego, pastores sacri et reverabiles, primum angustia urbis praefecturam accipere recusabam: ac licet haec Ecclesia laboribus sudoribusque meis coagimentata atque amplificata fuisset, mihi tamen satis superque erat haec Deo thesaurizare, atque ab eo mercedem expectare. Postquam autem et gregis amore, et communibus vestris calculis, cathedram accipere coactus sum, mihi haudquaquam recte agere videmini, qui, quod ipsi fecistis, convellitis atque abrogatis: ut interim taceam, quod ne inter omnes quidem satis convenit; verum alii ea qua: jam constituta sunt, rata esse debere censem; aliis secus videtur. Nec vero haec a me eo dicuntur, quod vel opes, vel sublimem cathedram expetam, vel augustæ urbis episcopus nominari concupiscam. Sed primum si liorum orbitatem tranquillo animo ferre difficultum est, nec nisi recordis cuiuspiam hominis planeque stupidi. Deinde illud metuendum, ne invidia quadam aut levitate res nuper decretas immutare videantini. Quod si vobis præsentia magis cordi et frivolas contemnitis, haud inosio animo episcopatus agite, et quidquid vobis in mentem venerit. Mibi enim a Deo quoque nos arcebunt, qui thronum aliquari sunt. »

D Hac oratione habita, cum plerosque in alterius episcopi creationem studiose incumbere sensisset, ipse domo ea, in qua manebat, relicta, aliam ad Ecclesia procul dissitam circunspectat, ut tumultus, molestosque et importunos hominum congressus effugeret. Per multa quippe ex plebeio ordine illuc confluabant, cum lacrymis eum orantes atque obtestantes, ut gregis, quem tot tantisque laboribus ac sudoribus aluerat atque provexerat, misericorditeretur. «Da hoc charissimis tibi hominibus, inquietabant, et quibus vitæ tuæ vigorem prius impediisti, iisdem quoque, quod vitæ superstes, largire:

(2) Ής deest in cod. Or.

(3) Ila codd. Or. et P. In edit. tantum δέξασθαι τῆς.

(4) Cod. Or. πρὸς τὸ

PATROL. GR. XXXV.

(5) Codd. Or. et P. καταφρογεῖτε.

(6) Codd. Or. et P. ἐκ τοῦ λαοῦ.

(7) Cod. Or. et Colb. 1, ἔχωσεν.

ut qui doctrina tua collustrati sumus, tui etiam A πατήρ, ἐμπλάσσετο μὲν, ἥπορει δὲ δ τι δράσεις (8), καὶ τὸν Θεὸν ἑξελιπάρει τὸ αὐτῷ πρέπον οἰκουμηῆσα. Τούτων ἔχόντων τὸν τρόπον τοῦτον, παρῆσαν ἐπίσκοποι κεκλημένοι ἐκ τε Αἰγύπτου καὶ Μακεδονίας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἵτις εἰρημένης ἐνδημούσης συνέδου. Καὶ δὴ οὗτοι, ὡς χωρὶς τῆς αὐτῶν γνώμης καθιδρυθέντος τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, πάθει ἀνθρωπίνη κατασχεθέντες, ἀντέλεγον τῇ φήμῳ οὐχὶ Γρηγόριον μισοῦντες (ὧς αὐτὸν συνέπειθον) (9) χρυφοῖς δηλώμασιν, ἀλλὰ τοὺς καθιδρύσαντας ἀμυνόμενοι, ὡς δίγα γνώμης (10) αὐτῶν δεδωκότας τὸν θρόνον. Οὐ δὲ μακάριος ἦτο τὸ αὐτὸν πάντων (11) συναθροισθέντων τῶν ἐπισκόπων, καταστὰς ἐν μέσῳ τῷ συλλόγῳ (12), τάδε φησι·

archiepiscopali sede Gregorium donassent. At vir

beatus, omnibus episcopis in unum coactis, in medio concilio stans, ad hunc modum verba facit :

« *Viri collegæ, et compastores sacrosancti gregis Christi, turpe fuerit, prorsusque a vobis alienum, si, qui ad pacem alios eruditis, intestinum ipsi bellum inter vos excitetis. Quonammodo enim modo alios ad concordiam adduxeritis, ipsi circa sententias vestras et decreta discrepantes? Ac vos per Trinitatem ipsam obsecro, ut vestra negotia pœclare et pacifice inter vos transigatis. Quod si vobis ullo modo dissidii causa sum, Jonam prophetam vitas integritate non supero. Mitite me in mare, et cessabit a vobis tumultuum procella!». Quidquid vobis visum fuerit, tametsi a culpa immunis, vestrae concordiae causa, libenter perpetiar. Throno exturbate, urbe ejicite. Tantum veritatem et pacem, ut cum Zacharia loquar, diligite¹⁷. Valete, sacri pastores, meorum laborum memoriam perpetuam conservate. » C Hæc eo prologo, pudore quadam ipsi tenebantur, ejus oratione compuncili. Tum ipse in Cappadociam perrecturus e concilio excessit, voluptate simul et mœrere affectus : illud, quod laborum requiem invenisset : hoc, propter gregem, quonammodo ipsum relinqueret.*

In aulam autem profectus, beneficium ab Imperatore postulabat, his verbis prius eum afflatus : « *Tibi quidem, o Imperator, pro luis erga Ecclesiam meritis retribuat Christus in die retributionis. Beneficium autem, quod nunc a te peto, potentissimo princeps, dare ne graveris. Non pro pecuniis tibi sum supplex ; non pretiosa altarium tegumenta concupisco ; non cognatis dignitates ambo ; sed, ut laboribus liberer, obsecro. Cesset etiam invidia ; pacem colant episcopi ; tu maxime in eam rem admittere ; sacerdotum bellum comprise, qui barbaro-*

B « *Ἄνδρες συμποιμένες τῆς ἱερᾶς ποιμηνῆς Χριστοῦ, αἰσχρὸν μὲν εἶη (13) καὶ παντελῶς οὐχ ὑμῶν, εἰ, τοὺς δόλους εἰρήνην παιδεύοντες, αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους πολεμούν ἡρασθε. Πῶς δὲ ἀνομοῖντας ἐτέρους πείσητε (14), αὐτοὶ δυτες περὶ τὰ δοκοῦντα δεσμόφυοι; 'Ἄλλ' ἰκετεύων ὑμᾶς πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διαθέσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δέ τις ὑμῖν ἔγω τῆς διαστάσεως αἰτίος, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Βάλετε με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται δέ τοις ὁ κινδύνος τῶν ταραχῶν (15). Αἱροῦμαι παθεῖν δὲ τις ἀν βούλησθε, καὶ περ ἀθώος ὣν, τῆς ὑμῶν ἔνεκεν ὀμονοίας. Θρόνου ἔχωσατε, πόλεως ἀπελάσατε. Μόρον τὴν ἀλήθευτην τὴν εἰρήνην, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησὶν, ἀγαπήσατε. Εἴρησθε, ιεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μητρούμενοντες, μή ἀπολήγητε. » Tαῦτα εἰπόντος, αἰδὼς τις αὐτούς εἶχε τοὺς εἰρημένους κατανυγέντας (16). Οὐ μὲν οὖν ἐπὶ τὴν Καππαδοκῶν βαδιούμενος ἔξει (17) τοῦ συλλόγου, συμμηγῆς χαρῇ τε καὶ κατηφείᾳ τὸ μὲν, διὰ τῶν πόνων ἀνάπτων τὴν ηὔρατο (18), τὸ δὲ τοῦ ποιμήνου χάριν, διὰ τοῦτο καταλεῖψειν.*

D « *Ἐλθον δὲ εἰς τὰ βασίλεια, ἔτει χάριν τὸν αὐτοκράτορα, τοιάδε εἰπὼν πρότερον· 'Εὺ μὲν, Ὀρχαῖλε, ὃν τὴν Ἐκκλησίαν εὐηγέτησας, ἀντιμετρήσαι σοι Χριστὸς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως' ἢν δὲ νῦν αἰτῶ χάριν, ὃ κράτιστε, δοῦναι μή ἀπαρνήσῃ. Οὐ περ χρημάτων ἰκετεύων οὐδὲ ποθῶ πολυτελῆ θυσιαστήριων σκεπάσματα, οὐ συγγενῶν ἀρχάζ· ἀλλὰ ἰκετεύω τῶν πόνων ἀνεθῆναι. Ληγέτω δὲ καὶ (19) φθόνος, εἰργενέτωσαν οἱ ἐπίσκοποι, σοῦ μάλιστα τοῦτο στοιχάζοντος. Παῦσον τῶν ἱερέων τὸν πόλεμον, ὃ στήσας βαρέστρων θράσος· τὰ μέγιστα τρόπαια τοῦ σοῦ κράτους ἐνι κα-*

¹⁷ Jon. i. 42. ¹⁸ Zach. viii. 19.

(8) Cod. Or. δράσει.

(9) Cod. Or. ἔπειθον.

(10) Ita codid. Or. Colb. 1, et 2. In edit. γνώμων· mox in eisdem δεδωκότες, sed lectionem cod. Or. amplectimur.

(11) Πάρτων deest in cod. Or.

(12) Cod. P. τῶν συλλόγων.

(13) Cod. Or. αἰσχρὸν μὲν ἀν εἶη.

(14) Colb. 1, πείσοιτε.

(15) Codd. Or. P. Colb. 1 et 2, τῶν συμφορῶν.

(16) Cod. Or. κατανυγέντες. Col. P. κατανογέντας.

(17) Cod. Or. ἔξει.

(18) Cod. Or. εὑρατο, Colb. 1. εὑρετο. Col. P. ηὔρατο.

(19) Δέ καὶ desunt in cod. Or.

εμέσον, τῇ συμφωνίᾳ (20) τῶν ἐπισκόπων. Ταῦτην ἔγω
ωρεάν αἰτοῦμεν· ταῦτην τελευταίαν μοι (21) παρέχεις·
χρήσαι· οὐαὶ μάταις δὲ τὰ εἰρημένα δὲ τε (22) αὐτο-
χράσω καὶ οἱ τῆς συγχλήτου βουλῆς, οἷα (23) σφοδρῷ
τῷ περὶ αὐτὸν πόθῳ συντετηκότες, μᾶλις ἀπέλυσαν·
αὐτὸν (24), τὴν Εξόδον ἐπιτρέψαντες.

Ἐνθημούντος δὲ πεύτου ἔτι τῇ βασιλίδι, καθίσταται
οἱ τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς συνόδου Νεκτά-
ριος τις ἐπίσκοπος, Ταρσεὺς ὑπάρχων τῆς Κιλικίας.
Αὗτος δὲ προσκαλεσάμενος (25) τὸν κλήρον καὶ τοῦ
Ἰησοῦ τοὺς ἐκκρίτους (26), νουθετήσας ταῖς αὐτοῖς φυ-
λέσσιν τὴν παρακαταθήκην τῆς πιστεως, καὶ τὰς
ἴνωλς τοῦ Θεοῦ κατεργάζεσθαι, ἀσπασάμενος,
παλέ τε κινήσας ἄπασι δάκρυα, τῆς ὁδοιπορίας εἰ-
γιτο. Ἐρχεται δὲ εἰς Ἀρίανζὸν, χωρίον Καππαδο-
κίας, ὅπερ ἐκέχτητο (27) ἐκ πατρικοῦ κλήρου, κατ-
αύθινον εἰς αὐτὸν. Πολλοῦ δὲ χρόνου παρψηληκότος,
ιερὸς Βασιλείος δὲ μέγας πρὸς τὸν Θεὸν ἐνεδήμησεν
ιταῖς βίον τούτου, πρὸς ὑψηλοτέραν ζωὴν μεταθέ-
μνος τὰ παρόντα, γράψας τὸν ἐπ' αὐτῷ ἐπιτάφιον,
οὐ τὴν Καισαρέων ἥκε τὴν ιεράν μητρόπολιν· καὶ
προσκυνήσας τὸν λόγον τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐβάδιζεν οἰ-
κολ.

Χρίνος δὲ πλειστον τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπο-
κείθεντος διέκα τὴν ἐν τῇ βασιλίδι διατριβήν (δύο
τῷ καὶ δέκα ἔτη λόγος αὐτὸν ἐν τῷ Βυζαντίῳ πε-
τενάντων), συνέδη τῶν Ἀπολλιναρίου μαθητῶν τι-
νας; εἰς τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν τῶν Καππαδοκῶν (28)
πάλιος μὲν ἔξαπτῆσαι τοῖς ἀδργοῖς τῆς δοσεβίας,
πάλιος δὲ μέχρι καὶ τοῦδε (29) προσελθεῖν, ὡστε
καὶ ἐπισκόπους ἐν τῇ χώρᾳ χειροτονῆσαι, καὶ αὐτῆς
& τῆς Ναζιανζοῦ. Καθαίρει μὲν οὖν (30) τὴν Να-
ζιανζήν τοῦ τοιούτου ἀγούσα ὡς τάχιστα· λίαν δὲ ικ-
ετύμνος προστῆναι τῆς πατρίδος, οὐ δέχεται τὴν
ἐπισκοπήν (μάλιστα γάρ τὸν ἡσύχιον μετεδίωκε
ἴων). καὶ τινα Εὐλαλίουν τῆς Ναζιανζοῦ ποιέντα
κατέστησεν, δὲν ἔσχεν ἀγανά ἐν τοῖς τιμίοις, θερα-
πεύοντα τε αὐτὸν, καὶ μέτριον τὸ θήρος τυγχάνον-
ται (31). Αὔτος δὲ ἐν ἀσθενείᾳ κρατούμενος, ἐν Ἀρία-
νζῷ ἀνέκυψεν (32).

Θεοπορεῖν οὐκ ἔτι οἶδε τε ὁν, ἐπέστελλε Κληδο-
νίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἀνδρὶ θεοσεβεῖ καὶ θεράποντι
τηγάρῳ Θεοῦ, καὶ ἐπέροις τιστιν, ὡστε μὴ παραδέ-
ιται τὸν λοιμὸν τῆς αἰρέσεως, τάς τε χειροτονίας

(20) Ita volunt Montac. et alii edit. Ita codd. no-
stri Or., Colb. 1, 2., P., neccnon et Comb. In edit.
τομῶν τὴν συμφωνίαν.

(21) Sic Colb. 1, et cod. Or. In edit. μοι deest: mox
codd. P. et Colb. 1, παρέχοις, quam lectionem indi-
cat Montac.

(22) Ita Colb. 1 et 2, δτε deest in edit.

(23) Cod. Or. οὐκ. σφοδρῷ, mox idem cod. συν-
τρέχει.

(24) Μόλις ἀπέλινσαν αὐτὸν, etc. Nobis Combe-
nii interpretatio magis arridet quam versio Billii
qui sic reddit: « via discedendi potestatem ipsi
fuerunt. »

(25) Sic Montac. et alii volunt edit. : sic codil.
Or., P., Colb. 1, 2, et Combe. In edit. Αὔτον δὲ
προσκαλεσάμενος.

(26) Cod. Or. ἐγκρίτους, νουθετήσας αὐτοῖς φυ-

A rum audaciam compescuisti: maxima imperii lui-
trophæa una re exorna, nimirum episcoporum con-
cordia. Hoc ego donum a te peto: hoc mili bene-
ficiū ultimum porrige. • Hac oratione Imperator,
et qui senatorii ordinis erant, in admirationem rapti,
ut pote acerrimo ipsius amore contabescentes, ab-
eundi facta faciliate vix a se dimiserunt.

Cæterum illo adhuc in augusta urbe agente, Ne-
ctarius quidam, Tarso Ciliciæ civitate ortus, Ec-
clesiæ ipsius a synodo episcopus constituitur. Ipse
autem cum clerum ac præstantissimum quemque
ex populi multitudine accivisset, eosque, ut fidei
depositum servarent, Deique præcepta exsequeren-
tur, admonuisset, complexusque fuisset, multasque
omnibus lacrymas movisset, itineri se dedit, ταν-
denique Arianzum pervenit. Cappadocie autem is
locus est, quem ex paterna hæreditate ad se devo-
luntam possidebat. Cum autem multum temporis flu-
xiisset, ex quo Basilius magnus ex hac vita ad Deum
evolarat, ac præsentia cum sublimiore vita commu-
tarat, funebri oratione in ipsius laudem conscripta
sacram Cæsariensium metropolim adiit, Ecclesiæ
que nuncupata ac dicata ea oratione domum se
recepit.

Sed cum perdiu ipse a patria, propterea quod in
imperatoria urbe commoraretur, absuisset (duode-
cim namque ipsum Byzantii annos egisse ferunt),
accidit ut quidam Apollinarii discipuli in secunda
Cappadocum præfectura suis impietatis sermonibus
miltos in fraudem inducerent, eoque audacia pro-
gredierentur, ut ad hunc quoque accederent, atque
episcopos in ea regione crearent, ne ipsi quidem
Nazianzo parcentes. Ipse vero Nazianzum quidem
hoc placulo quam celerrime purgavit. Cum autem
obnixis precibus rogaretur, ut patrise antistes esse
vellet, adduci non potuit ut episcopatum acciperet
(tranquillam enim vitam mirifice consectabatur);
verum Eulalium quemdam, quem, ut sui cultorem,
moderatumque hominem, imprimis charum habe-
bat, Nazianzi episcopum constituit. Ipse autem in-
firmitate pressus Arianzi corpus refocillabat.

Cum autem jam iter facere non valere, Cledo-
nium presbyterum, virum plium, verumque Dei
cultorem, aliosque nonnullos per litteras admonuit,
ne hæresis pestem susciperent, sed Apollinarista-

D λάττεται τὴν παραθήκην.

(27) Ita Montac. et alii edit. volunt: ita codd. P.,
Or., Colb. 1 et 2. In edit. ἐκέχτησεν

(28) Montac. cui non repugnat alii edit.: Forte,
inquit, deest ἐπιστολή ταῖς αὐτέπιστοθόντας· παν δε
iis in prima ad Cledonium epistola Gregorius ait ol νῦν
τεπλόθοντες, vel ut est in scriptis, ἐπιστολόθοντες.

(29) Sic Montac. et alii edit. quoniam lectionem
confirmant codd. P., Or., Colb. 1 et 2, in quibusdam
προσλθεῖν.

(30) Ita Montac. et alii edit. Ita codd. Colb. 1 et 2.
In edit. οὐν deest.

(31) Montac. et alii edit. ὑπάρχοντα, ita etiam
codd. P., Colb. 1, 2. Mox duo posteriores habent,
αὐτὸν δὲ ἀσθενεῖται.

(32) Cod. P. ἀνέψυξεν. .

rum ordinationes, ut nefarias et ab Ecclesia Catholica alienas, pro iritis habereunt. Nec vero satis habebat nuda et simplici contestatione ad eos uti: verum plenius uberiorusque scribebat, singula abortivæ Apollinarii bæresis impietatisque capita revertens atque opprimens, quemadmodum liquido ostendunt tum duæ illæ ad Cledonium epistolæ, tum præcipue tractatus poetici, quos reliquit. Porro in poeticis lucubrationibus, quarum etiam ante memini, duplex illi scopus propositus erat: alter, ut impiam tyranni Juliani legem, qua Christiani a profanis disciplinis arcabantur, puerilem atque infantiam et ridiculam esse ostenderet: alter, quoniam Apollinarium multos libros variis carminum generibus texuisse, iisque, utpote eruditum hominem, dicendique facultate præstantem, multos ad heresim suam illexisse perspiciebat, necessario sibi sciendum prægavit, ut Arianzi post redditum suum quiescens, atque ab omnibus negotiis occupationibusque seriatim, cedendis versibus animum adjiceret. Atque hinc uberrima mihi hujus orationis materia collecta est.

Cum autem nonnihil temporis illuc solitarius egisset, vitamque philosophia purgasset, ac majori contemplationi apimum addixisset, in extrema tandem senectute caducam hanc vitam cum meliori et sublimiori rerum statu, cuius hic pertenueret etiam species vix reperiri queant, permutavit. Atque ornandi quidem Gregorii munere pro virili mea perfunctus sum, quantum ad il attinebat, ut et boni Patris et eorum, qui vitam illius audire gestiebant, votis satisfacerem, atque ut exiguum quamdam viæ descriptionem breviter comprehensam habemus. Nam omnes illius laudes virtuæque ornamenta exponere, aut pro rei dignitate tractare, adeo difficile atque arduum fuerit, ut haud scio an quisquam, eorum etiam qui summam eruditionis laudem consecuti sunt, hoc præstare possit. Tu vero, Pater beatus, erique illius tabernaculi¹⁹ inspector et conscius, ubi exultationis et salutis vox²⁰ laudantium Deum angelorum pariter ac sanctorum, Gregorii tui, qui exiguum hanc oratiunculam elaboravit, memor esto. Quamvis enim ob virium imbecillitatem virtutibus suis parem orationem non attulerim, idque de te verba faciens; promptitudinem tamen animi haudquaque accusabis. Tua enim vox illa sacra est, Deo id gratum esse, quod viribus respondet.

¹⁹ Hebr. viii, 2. ²⁰ Psal. cxvii, 15.

D

- (33) Montac. et alii edit. sic volunt, nec non cod. P. et Colb. 2. In edit. καταλέπιπε.
- (34) Cod. P. πρῶτον μέν.
- (35) Cod. P. δεύτερον δέ.
- (36) Montac. et alii edit. ac codd. Colb. 2, et P. γράψαντα.
- (37) Ita Montac. et alii edit., nec non codd. P., Colb. 1, 2, ac Combef. In edit. ἄγων δεεστ.
- (38) Codd. Colb. 1 et 2 μόγις.

- (39) Colb. 1 et 2, ac Combef. habeat τὰ τῆς εἰς. Μοχ. εἰς! P. κατὰ δύναμιν.
- (40) Cod. P. καὶ ἀνθρώπων.
- (41) Ἐρδέων δεεστ in cod. P.
- (42) Orai. in Basilium.
- (43) Colb. 2, ὑπὲρ σοῦ. Μοχ. cod. P. αλλ' οὐ μέμψῃ.
- (44) Cod. P. addit. δηι αὐτῷ τῇ δόξᾳ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA.

IN LAUDEM SANCTI GREGORII.

Ex Basilio (epist. 8).

Σκένος ἐκλογῆς καὶ φρέσερ βαθύ· λέγω δὲ τὸ τοῦ Αὐτοῦ στόμα Γρηγόριον.

Ex Hieronymo, Catalogo script. eccles. Gregorius, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus, vir eloquentissimus, praeceptor meus, a quo Scripturas explanante didici, ad triginta millia versuum omnia opera sua composuit, e quibus illa sunt: *De morte fratris Cæsarii*; *Peri φιλοτεχνιας*; *Laudes Machabæorum*; *Laudes Athanasii*; *Laudes Maximi philosophi*, post exsilium reversi, quem falso nomine quidam Heronis superscrierunt: quia est et alias liber vituperationem ejusdem Maximi continens; quasi non licuerit eum-

Vas electionis, et puteus profundus, os dico Christi Gregorium:

n. cxvii, tom. IV, part. II, pag. 126.
dein et laudare et vituperare pro tempore. Et liber hexametro versu, virginitatis et nupiarum contra se disserentium. *Adversum Eunomium* liber unus; *De Spiritu sancto* liber unus; *contra Julianum imperatorem* libri duo. Secutus est autem Polemonem dicendi caractere: vivoque se episcopum in loco suo ordinans, ruri vitam monachi exercuit. Decessitque ante hoc ferme triennium, sub Theodocio principe.

Ex Rufino. Prologo in orat. Gregorii, quas Latine reddidit.

Gregorius, vir per omnia incomparabilis, qui *B* veniri potest, utpote qui solus sit de cuius fide nondissidentes quidem inter se (ut fieri solet) partes et studia disputare potuerint: sed id obtinuerit apud Dominum et Ecclesias Dei meriti, ut quicunque auctor fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse magis sit hereticus arguatur. Manifestum namque indicium est, non esse recte uidet hominem, qui in fide Gregorio non concordat.

Ex Theodoro Studita. Iamb. lxvii, pag. 766, edit. Sirmondi.

Βροτῶν τὰ θεῖα τῇ βοῇ τῶν δογμάτων,
Ὕησος δρεῖς τὴν ὑπουράριον, μάχαρ·
Καὶ κάστας ἀπρέκι μωράρια τὰς αἰρέσεις,
Τῷρ κόσμοις ἐστήριξεν ἐτοῖς σοῖς λόγοις.

Quæ tu potenti voce fudisti tonans
Oracula, omnis, dive, mundus audiit:
Perimensque cunctas hæreses radicitus,
Orbem universum sermo firmavit tuus.

Idem ibid. Antirrheto II adversus Iconomachos, pag. 123.

Καὶ δὴ ἀκουστόμεθα τῶν κορυφαιοτάτων Πατέρων, *C* Audiemus certe ipsos Patrum coryphaeos, Gregorium Theologum. .... Basiliou δὲ τοῦ Μεγάλου.

Ex τῶν Σοντᾶ.

Γρηγόριος, Ναζινζοῦ ἐπίσκοπος (σταθμὸς δὲ οὗτος Καππαδοκίας), ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, ἀναρχαῖος φίλος Βασιλείου τοῦ τῆς Καισαρείας ἐπισκόπου, τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ. Οὗτος οὐ μόνον γραμματικὸς καὶ τὰ ἐξ τῆς ποίησιν δεξιός, ἀλλὰ πολλῷ πλέον καὶ εἰς φιλοτεχνιαν ἔχησκητο, καὶ φήτωρ ἢν ἀμφέπιος. Οὗτος ἔγραψε καταλογάδην πολλά. Εἰς γέρα τρεῖς μυριάδας στίχων τὰ συντάγματα αὐτοῦ συνέθηκεν· ἀρ' ὧν εἰσὶ τάδε· Περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἀδελφοῦ Καισαρείου, ἐπιτάφιος εἰς τὸν ἁντοῦ πατέρα, ἔτερος εἰς τὴν ἀδελφὴν Γοργονίαν, Περὶ φιλοτεχνιας, "Επαιροι τῶν Μαχαβαΐων, "Επαιροι Κυζιριοῦ, "Επαιροι Αθαραστοῦ, "Επαιροι Ἡρωρος γιλοσόφου· Κατὰ Ιουλιανοῦ τοῦ βασιλέως ἄνθρου δύο, Περὶ τοῦ ἀρτιοῦ Πτερύματος ἄργος εἰς, τεντυρικοῦ λόγοι δέκα, καὶ ἔτεροι πλεῖστοι, καὶ τέλος γνωριμοί. Ἐκολούθουσε δὲ τῶν Πολεμώνος γα-

Ex Suida, Lexic. tom. I, pag. 496.

Gregorius, episcopus Nazianzenus (est autem Nazianzus statio Cappadociae), vir eloquentissimus, summus amicus Basiliæ Cæsareæ Cappadociae urbis episcopi. Hie non modo grammaticæ poeticesque laude florebat, sed multo magis philosophiam excoluerat, atque in oratoria facultate insignis erat. Prosa oratione permulta conscripsit. Ad triginta enim versuum millia opera sua conplexuit, ex quibus sunt hæc: *De morte Cæsarii fratris*, funebris oratio in obitu patris, altera in funere Gorgoniae sororis, *De pauperum amore*, *Laudes Machabæorum*, *Cypriani*, *Athenasii*, *Heronis philosophi*, *adversus Julianum* orationes duæ, *De Spiritu sancto* liber unus, panegyrica orationes decem, aliisque complures ac cuivis notæ. Secutus est in scribendi genere Polemolum Laodicensem, qui Smyrnæ rhetorican docuit, atque Aristidis oratoris præceptor exstitit. Alijum

quoque tractatum heroico carmine scriptis, in quo **A** virginitatem et vitam conjugatam per se dissenserent inducit, alioque etiam argumenta omni carminum genere complexus est, quæ quidem ad summam subducta, tringita versuum millia consciunt. Hujus porro Gregorii Arianus quoque Philostorgius in sui temporis historia mentione in facit his verbis: « Ea tempestate Gregorius in urbe Nazianzena florebat (est autem Nazianzus statio Cappadociae), Basilius in Cæsarea Cappadocie urbe, et Apollinaris in Laodicea Syrie. Hi tres viri pro homoousio, id est consubstantiali, adversus eos qui Filii essentiam a Patris essentia diversam esse protilebantur, decertabant, longeque omnes eos antecellebant, qui vel prius vel post, ad meam usque ætatem hujuscemus sectæ patrocinium suscepserunt: adeo ut præ ipais Athanasius puer censeretur. Namque et in summam illi externæ doctrinæ magnitudinem evaserant, et in sacris Scripturis, quantum ad lectionem et expeditam memoriam conducebat, non vulgarem experientiam habebant, ac potissimum Gregorius. Jam vero in suo quisque scribendi genere maxima facultate præditus erat. Apollinaris quippe in commentario dicendi genere præcellebat. Basilius autem in panegyrico insigniter eminebat. At vero Gregorio in utroque licet exercitato, ad conscriptio-
B nem tamen magis tendebat oratio. Atque ut Apollinario in dicendo grandior ac plenior, ita rursus Basilio formior erat. Cumque tanta eorum esset tum in dicendo tum in scribeendo facultas, tum vero sita moribus comparati erant, ut vel solo aspectu pleroque ad se alicere facilissime possent. Itaque partim ipso intuitu, partim sermonibus, partim editis lucubrationibus ad suas partes familiaritatemque suam eos pertrahebant, qui aliqua harum rerum facilius capi poterant. Haec de illis obiter Philostorgius, isque Arianus, litteris mandavit. Adhuc porro superstes Gregorius, subrogato sibi in Ecclesia Nazianzena episcopo, ruri vitam monasticam egit. Atque ad nonaginta annos et ultra ætate proiectus, Theodosios decimum tertium imperii annum agente, vitam cum morte commutavit, hoc autem indignum virtute sua passus, quod principis urbis cathedra expulsus est, improbique potius electi sunt, quam qui virtute ac viæ splendore onines anteibant.

C **A**ραχτῆρι τῷ Δασοθέακας, τῷ σοφιστεύσαντος τῷ Σμύρνῃ, δὲ ἐγεγόνει διδάσκαλος Ἀριστεῖου τοῦ μητορος. Ἐγράψῃ δὲ αὐτῷ καὶ ἔτερα βίθος δι' ἔχαμτρων, παρθενίας καὶ γάμου καθ' ἑαυτοὺς διαλεγομένων· καὶ εἰς ἔτερας ὑποθέσεις ἐν παντοῖος καὶ διαφόροις μέτροις, ἵτινα συνάγονται εἰς ἑπτὸν μυρίδας τρεῖς. Τοῦ δὲ Γρηγορίου τούτου καὶ Φιλοστόργιος δὲ Ἀρειανὸς ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἴστορię μνήμην πεποίηται, καὶ φησι· Γρηγόριος γάρ ἡκμαῖς κατ' ἔκεινους τοὺς χρόνους ἐν τῇ Ναζιανῶ (σταθμὸς δὲ οὗτος δὲ τόπος Καππαδοκίας), καὶ Βασιλεῖος ἐν Καισαρεὶ τῆς Καππαδοκίας, καὶ Ἀπολλινάριος ἐν τῇ Λαοδικείᾳ τῆς Συρίας. Τρεῖς δὴ οὖν τότε ὄντες τοῦ ὀμοουσίου προβάμψουν κατὰ τοῦ ἑπτουσίου, μακρῷ πάντας παρενεγκόντες τοὺς πρότερον καὶ ὑπότερον διχρις ἐμοῦ τῆς αὐτῆς αἱρέσεων προστάτας· ὡς παῖδα παρ' αὐτοῖς χριθῆναι τὸν Ἀθανάσιον. Τῆς τε γάρ ἔξωθεν καλουμένης παιδεύσεως ἐπιπλεόντος οὐτοὶ προεληύθεισαν, καὶ τῶν τερψίν Γραφῶν, ὅποια εἰς ἀνάγνωσιν καὶ τὴν πρόσκειρον μνήμην ἐτέλει, πολλὴν εἰχον τὴν ἐμπειρίαν, καὶ μάλιστά γε αὐτῶν δὲ Γρηγόριος. Καὶ μήτη καὶ συγγράψει ἔκαστος αὐτῶν εἰς τὸν αὐτοῦ τρόπον ἥν Ικανώτατος. Τῷ μὲν γε Ἀπολλιναρίῳ τὸ ὑπομνηματικὸν εἶδος τῆς λέξεως μακρῷ δριστα εἴχε· Βασιλεῖος δὲ πεντηγρισίαι λαμπρότερος ἦν· τῷ δὲ γε Γρηγορίῳ, καὶ παρ' ἀμφοτέροις ἐξεταζόμενῳ, μείζω βδοῖν εἰς συγγραφὴν είχεν δὲ λόγος. Καὶ ἥν εἰπεῖν Ἀπολλιναρίος μὲν δόρσερος, Βασιλεῖος δὲ σταθερότερος. Τοσαύτης δὲ αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν καὶ γράψειν δυνάμεως οὐσης, καὶ τὸ δῆθος οὐδὲν ἥττον οἱ δινόρες παρειχοντο πρὸς τὴν τῶν πολλῶν θέαν ἐπαγγεύσατον. Ότις καὶ οἰς ἐωρῶντο, καὶ οἰς ἐλεγον καὶ ὅποιας γράφοντες διεδίδοσαν, διὰ πάντων διόρουν εἰς τὴν ἑαυτῶν κοινωνίαν τοὺς καθ' ὅτιον αὐτῶν εὐμαρέστερον ἀλίσκεσθαι δύναμένους. Τοσαύτα περὶ αὐτῶν ὡς ἐν παραδρομῇ Φιλοστόργιος, καὶ ταῦτα Ἀρειανὸς δὲν, Ἐγράψει. «Εἳ τοι γοῦν περιγὼν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον δὲ Γρηγόριος, ἐπίσκοπον καταστήσας ἐν τῇ λαχοῦσῃ αὐτὸν Ἐκκλησίᾳ, αὐτὸς δὲν ἀγρῷ τινι βίου μοναδικὸν ἀπηνέγκατο. Ἐλάστα δὲ περὶ τὰ ἐννενήκοντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, Θεοδοσίου τρίτον καὶ δέκατον διοῖς ἀγοντος, καταλύει τὸν βίον, ἀνάξιον τοῦτο τῆς αὐτοῦ παθῶν ἀρετῆς, καὶ τῆς καθέδρας ἀποκρουσθῆναι τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων, καὶ προχρείθηναι μᾶλλον τοὺς φαυλοτέρους, ή τὸν ἐπ' ἀρετῇ καὶ λαμπρότερης βίου πάντων μᾶλλον ὑπερέχοντα.

Ex Simeone Metaphraste.

Magnus hie Gregorius Theologus vitam ipse suam exposuit in iis funebris orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsarium fratrem, et Gorgoniam sororem ornat. Ac proinde qui vitam illius conscriperunt, non aliunde quam ex ipsis operibus dicendi argumentum acciperunt. Hoc unum necessario dicendum, quod siquidem apud homines existere necesse erat elligiem quandam et columnam ex omnibus virtutibus constanter, hoc erat Gregorius. Nam cum vita splendore

eos qui actionis laude florebant, superasset, eo rarus contemplationis progressus est, ut omnes illi sapientiae doctrinæque laude cederent, tam ejus quæ in verbis quam quæ in fidei dogmatibus versatur. Unde etiam Theologi cognomentum adcepit est. Quantum autem ad corporis formam atinet, statura medioeri erat, pakidus aliquantulum, non tamen citra venustatem, depresso naso, superciliosus in rectum protensis, aspectu blando et snavi, ullero oculo, nemo dextro, subtristis, quem etiam cicer-

vix quedam contrahebat, barba non promissa. A calvus erat, albos crines habebat, summas item densa tamen. Qua parte calvus nou erat (nam subbarbae partes velut sumo obsitas ostendebat).

Canon de sancto Basilio, apud Bolland. Append. ad tom. II Junii, ode VII.

"Ω σύμπνοια νοῦ ἡρά τε ξυνωρίε, τῇ ὥστερ μη
χυῆ ἐν δυστι σώμασιν ἀδιαίρετος, ἐν Γρηγορῷ Βα-
σιλεῖος, πόθῳ θεῖκῷ συνημένοι, ἐν Βασιλεῷ Γρη-
γορίος· νῦν ἰχετεύσαστε Χριστὸν ὑπὲρ τῆς ποίμνης
ἡμῶν.

His subnectere potuisse testimonia Haimonis Halberstadiensis, cap. 4, lib. x. Histor. Eccles.; Adonis Viennensis episcopi in Cronic. aetate sexta; Goffridi Viterb. Chronic. parte sexia, ubi de Julianō verba facit; Petri de Natalibus in catalogo sanctorum, lib. ii, cap. 69; Petri Criniti, lib. vii, cap. 4, De honest. discipl.: Trihemii De scriptor. ecclesiast. ; Mantuanī, lib. i, Fast. Sabelici Enneade 7, lib. ix. Sed quia hī omnes non aliunde hauiisse potuerunt, quam ex his quos supra citavimus, nulla mihi causa visa est, quamobrem eandem cramben toties tibi obtruderem. Quare hic finem imponam, non tamen ante quam Pselli Cyri Graci scriptoris epigramma de Nazianzeno nostro Latine ulcunque reddidero, ac coronidis vice, magni illius Erasmi de eodem judicium apposuero.

PSELLI EPIGRAMMA.

Divine sophiae decus immortale canamus
Gregorium, viguit quo nova Roma duce.
Viribus eloquii valuit, linguaeque disertæ :
Mellifluous dulci protulit ore sonos.
Maxima laus in eo doctrinæ utriusque refusit,
Sive profana velis dogmata, sive sacra.
O salve conjunx charissime virginitatis,
Quæ prius in summo numine, deinde choris
Angelis, purisque hominum complexibus hæret :
Assidueque tuum læta cubile sovet.

B Christicola columnæ defensor maxime gentis;
Stentoreo Triadis numen in ore serens.
Hæreticæ salve maniæ certissima pestis,
Qua simul oppressi Lybs Macedoque cadunt.
Quæque Arium perimis, cuius sanctissima primum est.
Horribili ac stygio secta furore Trias.
Salve doctrinæ Antistes, atque unica cura.
Pieridum, eloquii rhetoricesque decus.
Saltator lugens, Triadis qui numine plenus
Hanc quoque terrigenis omnibus eloqueris.

ERASMI DE GREGORIO NAZIANZENO JUDICIUM.

Epist. præfixa edit. Claudii Chevalloni, an. 1532.

In Gregorio Nazianzeno pietas propemodum ex C modavit, eoque fusior est, ac simplicior; et in locis communibus spatiari maluit, quam in difficulti- mis versari quæstionibus. Hos triumviros una tulit actas apud Græcos, pietate pares, nec dispare eruditio, sed dictionis caractere dissimiles. Quos si cum nostris conferre velis, Chrysostomus non dissimilis est Augustino, Gregorius Ambrosio, qui si Græce scripsisset, plurimum negotii suisset exhibi- turus interpreti. Quem Basilio conferam nondum invenio, nisi si quis Scripturarum cognitionem, quam hahuit Hieronymus, cum Lactantii felici facilitate copulet. Me certe a vertendo Gregorio semper deterruit dictionis argutia, et rerum sublimitas, et allusiones subobscuræ. Eam provinciam extimo quodam pietatis ardore sibi sumpsit Bilibaldus. no- D ster, cui et immortuus est.

Qui apud veteres auctores Nazianzeni meminerint ex illiusque scriptis testimoniu- protulerint.

Vix illus in tota Græcia scriptor existit, de ecclasiasticis loquor, qui non per honoriscam Grego- riū mentionem fecerit, ex ipsiusque operibus te- stimonia produxerit. Damascenus certe non con- tentus scripta sua ipsius auctoritate se penume- re confirmare, sexcentis locis ita cum compila-

vit, ut bonam partem librorum suorum de fide Orthodoxa ex ejus libris consuerit, totas plerumque periodos nullis verbis immutatis in volumina sua transferens. Id quod productis quibusdam locis pla- num facere constitueram, ni id ipsi tam frequens esse comperisset, ut prima fronte furtum depre-

hendi posset. Quid de Theodoreto dicam, qui ipsam A Christo illud, et in Ecclesia interpretans, non se ita quoque theologi phrasim affectavit? Quemadmodum ex unico capite libri quarti *Hæret. fabularum* apertissime liquet, ubi ex variis Gregorii scriptis orationem sicuti concinnavit. De Nestorio enim loquens (45), "Αλλην ἐξ ὅλης ἀμείβων χώρων, καθάπερ Αἰγυπτια-
κή τις μάστιξ, τῇ μεγάλῃ τῶν Ἀντιοχέων ἐνέσχη, τὸν δὲ ταύτη λόγων ἐλευθερών μετρίως μετεσχη-
κών..... τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προτῶν εἰσερθά-
ρη. Et paulo inferius: Ἐνταῦθα μοι λοιπὸν καὶ τὰ δράματα, ὃν μικροῦ πλήρης πᾶδα γῆ τε καὶ θά-
λαττα. Annon hæc duo loca ad verbum transcripta sunt ex Athanasiana Gregorii oratione? Rursus hæc verba, Τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν τῶν ὁρθο-
δόξων καθολικῆς Ἐκκλησίας τὴν προεδρίαν πί-
στευεσται, οὐδὲν δὲ ἥττον καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Ipsiissima sunt verba Gregorii, etsi locum nunc non satis memini. Quod et alii verbis ita effert in Basili-
ana. Atὰ μὲν τῆς Καισαρέως πόλεως τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ πυρσύειν. Jam cum idem Theod. codein loco ait, Ως γάρ τὸν μέγιστον ἐκεῖνον κατέλαβε Θρόνον,
καθάπερ τινὰ τυραννίδα τῆς ἀρχερωσύνης τὴν προ-
στασίαν ἀρπάσας· proculdubio hæc a Gregorio accé-
pit, cuius in Athanasiana hæc verba sunt. Οὐ γάρ διμοῦ τα καταλεμένα τὸν θρόνον, διπέρ οἱ τυραννί-
δα τινὰ ἡ κληρονομίαν παράδοξον ἀρπάσαντες. Rur-
sus illa, οἷοι τὰ πολλὰ βιβλίοις προσανέχων, καὶ καθ' ἄποψιν ἔσωσθε συγγινόμενος, ex oratione ad Aria-
nios similia sunt. Sed de hoc satis. Quantæ autem famæ aliquæ auctoritatis in universa Ecclesia ipsius monitione fuerint, nullo arguento apertius demonstrari potest, quam quod Latini ne punctum quidem temporis iis carere sustinuerint, sed statim in Latinum transferenda curarint, eorumque testimoniiis libros suos illustrarint. Nos cæteris omissis ipsa tantum lumen proferemus.

Hieronymus (46) eum præceptorem suum facit in *Catalogo scriptorum ecclesiast.* et in *Apologia priore adversus Rufinum*: « An injuria, inquit, tibi facta est, quod pro te Apollinarium, Didymumque sectatus sum? Nunquid in illa epistola Gregorium virum eloquentissimum non potui nominare? Quis apud Latinos par sui est? Quo ego magistro glorior et exulto. » Sui autem imparem apud Latinos Gregorium videtur dicere, ut notet Rufinum: qui cum ipso apud suos esset eloquentissimus, Rufinus in interpretatione aliquot illius orationum parum guaviter se gesserat, neque satis feliciter tantæ eloquentiae responderat.

Idem Hieronymus (47), explicans illud Ephes. v, 32, *Sacramentum hoc magnum est*: *ego autem, etc.* « Gregorius Nazianzenus, inquit, vir valde eloquens, et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc mecum tractaret loco, solebat dicere: Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in

(45) Tom. IV, pag. 244.

(46) Tom. IV, part. II, p. 563.

(47) Tom. IV, part. I, p. 395.

(48) Tom. II, p. 500.

A Christo illud, et in Ecclesia interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expressisse, sed quodammodo dixerit: Scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, et divinum cor quærat interpretis. »

Augustinus (48) epistola cxlviii ad Fortunatianum, citatis quibusdam ex Athanasio, « Gregorius etiam, inquit, sanctus episcopus Orientalis apertissime dicit, Denim natura invisibilis, quando patribus visus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem loquebatur, alicujus conspicabilis materie dispositione assumpta, salva sua invisibilitate videri potuisse. » Citat postea Ambrosium.

Idem (49) lib. i *Contra Julianum Pelagianum*, de peccato originali, post citatos Occidentis episcopos, sic de Gregorio Nazianzeno, quem primum inter Orientis episcopos nominat: « Sed non tibi deerrit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cuius eloquia ingeniti merito gratiae, etiam in linguam Latinam translatæ usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis Patribus (Latinis scilicet) etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminatio inanem patiatur invidiā: dum tamen cum eis contra novitiam pestem restram, medicinalem et ipse proferat sententiam. Audi ergo quid dicat: Imago, inquit, Dei labem corporeæ inundationis expurget, et conjunctam sibi carnem Verbi Dei sublevet pennis. Et quamvis, etc. Citat et postea ex oratione *De baptismo*. « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret: nec illi eum tam clarum haberent aliquæ venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimarum veritatis agnoscerent. »

Idem lib. II adversus eundem pag. 530 citat et explicat Nazianzenum ex lib. *Apologetico*. Et lib. *De dono perseverantiae* cap. 19, ex oratione in *Pentecosten* testimonium profert: ubi tamen pro « deprecabitur, » vertendum fuerat, « deprecabimur. »

Gregorius Papa (50), in prologo tertiae partis *Pastoralis curæ*, Theologum nostrum ita citat: « Ut longe ante nos reverendæ memoria Gregorius Nazianzenus edocuit. Non una eademque cunctis exhortatio congruit, quia non cunctos par morum qualitas astringit. » Hæc porro verba sunt Gregorii nostri *De Apologet.*

Leo Papa (51), Magni cognomento honoratus, qui pontificatum suscepit circa annum Domini 441, epistola cxxxiv ad Leonem Augustum contra blasphemias Nestorii et Eutychetis, sancti Gregorii episcopi Nazianzeni in homilia *De Epiphania* hæc verba citat: « Cum ergo processisset ex Virgine Deus, in ea, quam assumpserat humana natura, unum et duobus sibi invicem contrariis existens, carne et

(49) Tom. X, p. 504.

(50) Tom. II, p. 33.

(51) S. Leo, edit. in-fol. p. 505.

spiritu, aliud in Deum assumitur, aliud deitatis gratia prestat. Idem infra : Missus est quidem, sed ut homo. Duplex enim erat in eo natura. Inde denique et laboravit ex itinere, inde et esuriit, et sitiuit, et contristatus est, et levit, humani corporis lege. Citat postea Basilium episcopum Cappadocum.

Vincentius Lirinensis sere ad finem libri, quem doce adversus profanas novitates conscripsit, in Ephesina synodo suo tempore contra Nestorium celebrata, scripta Nazianzeni recitata scribit. « Adhibita sunt etiam, inquit, illa Cappadociae lumina, sanctus Gregorius episcopus et confessor de Naziano vel Nazianzo : sanctus Basilius Cæsareæ Cappadociae episcopus et confessor. »

Quæ autem in ea synodo ex Nazianzeno recitata sunt, sic Rusticus diaconus contra Acephalos commemorat, ubi de differentia inter Unus et Unum, Alius et Aliud. « Sua, inquit (52), dogmata confirmavit (Ephesina scilicet synodus) inter beati Nazianzeni Gregorii lectiones, dicens ita : Alius quidem et Aliud ex quibus Salvator : siquidem non idem invisibilis visibili, et id quod intempore illi quod subtempore. » Quæ verba ex priore ad Cledonium epistola sumpta sunt, quam in eodem libro pluribus locis citat; atque etiam hereticos (ut illi nihil intentatum et incorruptum relinquent) et maxime Nestorianos Nazianzeni sententias quasdam ad sui erroris confirmationem detorquere tentasse. Sic enim ibi hereticus, qui loquens inducitur, objicit : « Hominem quem Apostolus velut in duo partitus est, sanctæ memorie Gregorius unum modis omnibus nominat, ne Christo cum conferens, duos videat Christos asserere, » etc. Et post : « Dixit alicubi Apostolus : Quia quanto lis qui foris ¹¹, » etc. Subjicitur inde explicatio locorum Pauli et Nazianzeni. Ibi enim contra hereticos pluribus explicatur ista Theologica sententia : Sic ex duabus naturis Christus, sicut ex anima et corpore homo. Illam enim hereticus ut a suis partibus stantem in medium proponebat, ut et nonnullas alias, quas Rusticus ipse eodem libro pluribus explicat.

De operibus et scriptis Nazianzeni.

Omnia quæ Nazianzeni nomine inscribuntur, extra controversiam ipsius sunt preter metaphrasia in *Ecclesiasten*, quæ ipsi falso tribuitur, ut in arguento ex Hieronymo docuimus : et significacionem in *Ezechiel*, quæ aut illius non est, aut certe ab eo noua edita.

Duae exstant orationes illius a Russo Latinæ factæ, quæ non sunt in Graeco exemplari. (Perpetrum Gregorio orationes istas tribuit Billius, ut in oratione notavimus.)

Ex docta illius in dictum Evangelij homilia videatur multas alias ejus generis composuisse : ut quem terum sit et Nazianzi et Constantinopoli et alibi

¹¹ Cor. v, 13.

(52) BM. Patr. tom. IV.

(53) Id. ibid.

A Gelasius de duabus in Christo naturis adversus Eutychem et Nestorium, multa veterum theologorum, ut Ignatii, Eustathii, Hippolyti, Athanasii, Eusebii Pamphili citans testimonio, et hæc Gregorii Nazianzeni in Natali Domini laudat (53) : « Duplex erat Christus, homo quidem quod videbatur, Deus vero quod non videbatur, comedens quidem ut homo vere et sicut nos. Habuit enim carnis similem passibilitatem sicut nos. » Ibidem etiam ex ejusdem priore ad Cledonium epistola permulta profert, quemadmodum et ex epistola ad Nectarium.

Joannes episcopus Romanus, tribus Justiniani imperioris questionibus respondens, ut probet Christianum unam esse ex personis Trinitatis, post Augustinum hæc Gregorii Nazianzeni ex sermone de Epiphania citat (54) : « Deum cum dico, omnino uno lumine illustrarum simul et tribus, uno quidem secundum uniuscujusque proprietates sive substantias, sicut placet aliquibus dicere, sive personas (nihil enim pro vocabulorum diversitate dissidendum est, cum ad eundem sensum nominum diversitas provocet et intellectum) unum autem secundum substantiam, vel deitatis ratione. Dividitur ergo, ut ita dicam indivisibiliter, conjungitur divisibiliter, una est in tribus deitas. »

Justinianus I Imperator, Edict. adversus tria Capitula, ut duas naturas et unitatem personæ asserat in Christo, sanctum Gregorium Theologum semel et iterum nominat. Concil. tom. V, p. 695, 698.

C Sanctus Theodorus Studita pluribus in locis (55) Gregorii profert testimonia, vel in sue sententiæ patrocinium, vel ut verba sancti doctoris a pravis hereticorum interpretationibus vindicet. Sic Antirhetico II adversus Iconomachos, tom. V Oper. Sirmundi, p. 107. Item, ibid. pag. 125, 126, 127. Item Refutatione impiorum poematum, pag. 193. Rursus Adversus Iconomachos, cap. vi et vii, pag. 213 et seq. Iterum epist. lib. II, epist. xxxvi, pag. 445. Ac deum epist. cliv, p. 623.

D sapius e suggestu ad populum concionatum. As fortasse in sacros libros commentarios edidit, Epistolam Pauli ad Philippienses videtur scriptis suis illustrasse. In fine enim Anathematis morum Cyrilli sic legitur, D. Gregorii episcopi in Epistolam ad Philippienses. Atque hoc fragmentum hic ascribitur : *Hoc sapiatur, inquit, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aqualem Deo : sed temetipsum exinanivit, formam servi suscipiens* ¹². « Quid pauperius in Deo, quam forma servi? Quid humilis in Rege cunctorum, quam ad communionem pauperis nostræ naturæ sponte venire? Rex regum et Domi-

¹² Philipp. II, 5-7.

(54) Epist. 3 ad Scn., t. IV Conc., p. 1751.

(55) Edit. Sirm.

nus dominantium induitur forma servi : index omnium sit subditus postestatibus creature : Dominus in spelunca deponitur : qui omnia continet, in diversorio non invenit locum, sed in præsepe projectatur jumentorum ; mundus et immaculatus sordes suscepit humanæ naturæ, et per omnia paupertatem nostram transiens, usque ad mortis venit experimentum. Considerate paupertatis spontaneæ mensuram : vita mortem gustat : Judex deducitur ad iudicium ; vitæ omnium existentium Dominus subditur sententiæ judicantis ; rex omnium virtutum, quæ ultra mundum sunt, spiculatorum non respuit manus. » Hæc ibi ex Gregorio episcopo, qui videri

A possit Nazianzenus noster, quando statim alii subjicitur ex Basilio Magno, de fructu passionis Christi testimonium. Nyssenus autem et Neocæsariensis, quod sciām, nihil in banc Pauli Epistolam scripserunt.

Baptista Guarinus Guarini viri doctissimi filius in Latinum vertisse dicitur Gregorii Nazianzeni ad Christum et Mariam orationes in appendice : Catalogi scriptorum ecclesiasticorum Trithemii et Bibliotheca Eycosthenis, ut et beatus Rhenanus duas epistolulas ejusdem ad Themistium. At illæ neque Graece neque Latine in manus meas adhuc incidere potuerunt.

Hæc sunt quæ Billius colligit et auctoravit in laudem et illustrationem eximis Doctoris. Pauca adjecimus, Billio vel ignota, vel nondum in lucem edita. Jam superest ut Billii, Leuenklaui, Genebrardi, et aliorum qui Gregorii operibus munum adhibuerunt præfationes hic subjiciamus. Billii epistolam Carolo Lotharingo cardinali nuncupatam, priorique editioni præfixam, forsitan detrahere licuisset. At tanti viri reverentia, libellum in quo calamitosas tempestates sui ævi tam eleganter describit, tam amare luget, cæteris ejus ingenio monumentis connectere decrevimus, maxime ut ne minimum quid vel ex antiquis editionibus desiderare letorem sinamus.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO D. CAROLO LOTHARINGO
CARDINALI, AC PRINCIPI ILLUSTRISSIMO,
JACOBUS BILLIUS ABBAS S. MICHAELIS IN KREMO, S. D.

Quod ait ille totius philosophias antistes Platonius (56), summæ atque effrenatae libertatis extremam plerisque servitutem assecram esse, quod etiam Hippocrates (57), corporum habitudines ad extremum bonitatis perducunt, periculosas esse : hoc in Christiana nostra republica non sine maximo piorum omnium dolore hac misera tempestate unusquisque nostrum experitur. Nam si quis florentissimum illum statum, quo Patrum memoria religio erat, cum eo quem his perditissimis temporibus videmus, composuerit, profecto quantum distat *Ortus ab Occidente*¹¹, tantum inter utrumque statum interesse comperiet. Nec vero in re adeo manifesta longa oratione opus essé putq. Illud potius dolendum atque ingemiscendum, nos tam præclaram hereditatem a majoribus acceptam tenere non posuisse. Sed scilicet verum est quod dici solet, saecularem contumeliam atque insolentiam matrem esse.

Nos prosperarum rerum velut nectare quadam obruti, bona nostra ignoravimus, nec μέγαν δύσκον, ut de Tantalo sit Pindarus (58), χαταπέψαι (59) potuimus : idemque nobis accidit quod Judæis olim saepe usu venisse legimus, qui simulatque incrassati, impinguati, dilatati sunt, protinus recalcitraverunt¹², ut quod Appius ille de Romanis dicebat, negotium illis melius, quam otium committi posse, in nos non immerito torqueri possit, Ecclesiaque his Ezechie verbis commode uti queat : *Ecce in*

*C pace amaritudo mea amarissima*¹³. In tanta tranquillitate somnus iis obrepit, qui ad Ecclesias gubernacula sedeant. Non litterarum sacrarum studiis incumbere, non plebem sibi commissam salutifera doctrina pascere, non vitæ integritate ac sanctimonia cæteris prælucere ; sed vel dormire, vel sibi ipsis tantum vigilare, et quidem ita vigilare, ut altum dormire praestiterit. Qualis porro gubernator, tales proretæ, tales nautes, tales vectores ; et, ut ait Scriptura, *qualis sacerdos, talis et populus*¹⁴, malæ sementis mala seges, malorum magistrorum mali discipuli, mali exempli mala expressio. Omnes declinavimus, et inutiles facti sumus¹⁵. Pastores inertia languerunt : populus quales merebatur, tales pastores habuit.

Interim versipellis noster inimicus, e (59^a) qui inferioris hujus mundi scabiem ac languentium ulceræ scalpit atque ablingit, qui ubi quid vitii et corruptiæ est, cadaveribus assidet putredinesque contrectat, pastoribus in officio cessantibus, in agrum Domini furtim ingressus zizania supersemnavit¹⁶, tantamque justissimo Dei iudicio tempestatem rerumque omnium perturbationem excitavit, ut a jactis religionis nostræ fundamentis, vix illa gravior acerbiorque extiterit : quoque maioris stragem in Dei castris ederet, angeli lucis personam sibi induendam putavit, ut quo tectius, hoc quoque nocentius perniciosiusque virus suum sim-

¹¹ Psal. cx, 12.

¹² Deut. xxxii, 15.

¹³ Isa. xxxviii, 17.

¹⁴ Ose. iv, 9.

¹⁵ Psal. lxi, 4.

¹⁶ Malib.

(56) Lib. *De rep.*, c.

(57) Lib. 1, aph. 3.

(58) *Olymp.*, od. 1.

(59) Id est *ingenitam felicitatem concoquere*.

(59^a) Ap. Cyprian., in App., p. CIVL.

plicioribus animis instillaret. Sub hac larva ita omnia confudit ac sursum deorsumque jactavit, ut in antiquum chaos pene reciderint, facti que simus quasi in principio cum Deus nostri non dominaretur, nec invocaretur nomen ejus super nos⁵⁰. Terris saltem longam dixisse videtur charitas; improbitati atque impudentiae habentem omnes remissa sunt. Plena omnia odii, rixarum et maledicentiae, plena livoris et virulentiae contentionis. Amicorum et Loxium nullum discriminem. Nemo scipsum proprius inspicit, sed salutem suam in tuto versari existimat, dum alios omni animi acerbitate atque amaritudine insectetur. « Pereunt bona, ut ait noster Gregorius (60), nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, fax nusquam, Christus dormit. » Refrigescente vel potius extincta charitate abundat in orbe iniquitas⁵¹. Exundante porro atque in immensum excrescente iniquitate, vindicem Dei gladium ardentisque illas sagittas⁵² in nos cadere non est mirum.

Iaque haud scio an non multo commodius de hoc nostro tempore dicere nobis liceat, quod Epiphanius (61) olim de sua tempestate ob eamdem causam dicebat. « Mirandum est hoc tempore, et non mirandum. Mirandum, quod nostro sæculo omnia implentur: non autem mirandum, quia impietatem necesse est. » Et paucis verbis interjectis: « Quo progressa est mens hominis prona ad malum ab adolescentia sua? Quas fidei partes non perdidit? In quibus disputationibus utilitatem non perturbavit consilii perversitas? » Quid enim? An non deploratissimam hanc ætatem velut digito indicare videatur vir ille sanctissimus, in qua vel nova quotidie dogmata feruntur, vel jam olim oppressa et sepulta in lucem revocantur? Neque enim satis habuit Satan hiserioribus telis adversus nos uti, nisi etiam venena, ut ait ille, celo peteret, atque ex saluberrimis virtute fontibus a se vitiatis, mortem nobis propinaret, sagittaque illa per diem volante⁵³, hoc est, ut per haereticos, in sanctarum intelligentia Scripturarum, Ecclesiam convulnaret.

Hinc illæ tot tamque dissectæ sectæ, quas per suos satellites toto orbe Christiano spargit, qui ultimam ipsi tum suæ tum aliorum salutis minus prodigi essent! Utinam fastum illum suum atque arrogantiam comprimerent, nec antiquitatem universam cæcitatatem atque ignorantiæ dampnare malent, quam errorem suum consideret! Sed habet hoc imprimis φλαύτια, haeresum omnium parens certissima, quod iis, qui hoc vitio infecti sunt, oculos prossimæ morbique sensum omnem eripit, planeque eodem modo eos afficit, quo Harpastem fatuam Seneca (62) laborasse scribit, quæ cum vi-

⁵⁰ Isa. lxix, 19. ⁵¹ Matth. xxiv, 12. ⁵² Psal. vii, 17. ⁵³ Psal. xc, 6. ⁵⁴ Joan. xi, 52. ⁵⁵ Psal. xxxv, 16.

(60) Epist. ad Eudoxium. al. xxxix.

(61) Lib. iii, tom. II, Adversus Antidic., p. 1034.

(62) Senec. in Hercul. Octavo.

dere deslisset, se tamen cæcam esse nesciebat, sed in domum tenebrosam id rejiciebat, alioque migrare velle dicebat. Ex quo efficitur ut nemini prorsus cedere sustineant, verum cerebri sui Ægimenta ita perdite ament atque amplexentur, ut a visceribus suis potius avelli, quam a concepta semel opinione abstrahi patientur. (63) Ita perditi perdunt, et depravati errorem pravitatis insundunt, ac virus suum quaquaversum spargere moluntur: ut non abs re Cyprus ille episcopus (64) ens ἐκθάμβητες τῶν προβάτων καὶ πτύρτας τῶν περιστερῶν, καὶ σοῦρτας τῶν τοῦ Χριστοῦ ἀργλων καὶ θρεμμάτων vocet. Sic impurus hostis fructum omnem memorabilis illius supplicii, quod Christus in cruce pertulit, ut filios Dei, qui erant dispersi, B congregaret in unum⁵⁵, funditus tollere atque evelere modis omnibus conatur. Nihil enim eum gravius angit et excruciat, quam pax aliorum et concordia, cuius se suo scelere experti videt. Nihil est quod avidius expetat, atque in quo vehementius elaboret, quam ut nobile illud amoris ac benevolentiae legatum, quod Christus Ecclesiæ suæ testamento reliquit, nobis extorqueat. Ac proinde quas potest contentiones in domo Dei serit, et quod de morte Hieronymus aiebat (65), « fratres dividit, et charissima inter se nomina crudelis et durus dissociat. »

C Hæc proh dolor! non jam auribus, sed oculis ipsis haurimus: non jam legimus, sed sentimus, quamque χακίστη δαμόνων, ut Euripidis verbo utar, sit haeresis, non tam ex annalium memoria, quam ex nostris metu ipsi calamitatibus cognoscimus. Multas quidem gravesque haeresum procellas in veterum monumentis descriptas videmus: sed multo gravius nos afficiunt, quas ipsi cernimus ac sentimus. Uj enim res procul ab oculis dissitæ multo minores videntur, quam quæ propiori intervallo spectantur, eodem modo fieri non potest, quin præsens calamitas multo graviorem nobis dolorem inurat, quam quas in historicorum libris velut in tabula quadam pietas intuemur. Et sane æquum erat, ut qui vicinorum nostrorum tristissimis exemplis erudiri negleximus, ipsi tandem aliis in exemplum proponeremur, ceterique ex nobis documentum caperent, quid sibi esset in eadem causa pertinendum. Atque utinam verbibus saltem, ut Phryges, et quidem iterum ac tortio repetitis, meliores efficeremur, ac non potius ad tam duras plagas obstupesceremus. Sed, quod vix sine lacrymis dici potest, ad doloris sensum obdurusse videmur. Dissipati enim sumus, ut inquit Propheta, et non compuncisti⁵⁶. Percussit nos Dominus, et non doluimus; attrivit nos, et renuimus ac-

(63) Cyprian. lib. De idol. can., p. 226.

(64) Epiph. lib. II, tom. II, p. 1009.

(65) Epist. 35, t. IV, part. II, p. 267.

cipere disciplinam ⁴⁵. Bellum si quando e laqueis evaserint, ea omnia loca, in quibus laqueos esse suspicantur, sedulo fugiunt; nos bardi et vecordes ad eundem quotidie lapidem impingimus, et pyrastrum in morem, ambusta jam toties ac fere jam adusta corpora flammis adhuc admovenimus.

Quotusquisque est enim, qui in tam denso calamitatum agmine meliorem mente in induat, et concipiatur, ac quasi parturiat spiritum salutis ⁴⁶? Omnes pene iisdem vestigiis insistimus, vitiis nostris indulgemus, ea mordicus retinemus, novisque quotidie flagitiis cumulamus, nec, ut cum lyrico loquar (66), per nostrum patimur scelus iracunda Jovem ponere fulmina. Hanc rerum acerbitudinem deploramus, hanc temporis infelicitatem accusamus, cujus ipsi unici fabri atque artifices sumus. Ad flagra murinuramus, qui scorponum ⁴⁷ ictus meremur. Dolemus omnia plus quam feralebus odiis ardore, et cum Deo in gratiam redire non curamus. Quasi vero certa pax inter eos coalescere queat, qui a Deo pacis sese averterunt; atque ii membra tenero queant, qui caput, ut est apud Apostolum ⁴⁸, non tenent. Ut enim in circulo quo longius a centro linea protrahuntur, hoc quoque longioribus intervallis inter se distant: ad eundem modum quo quisque longius a Deo discedit, eo etiam magis a fraterna charitate, in quo etiam a se ipso removetur.

Nom quid de iis dicam, qui ab Ecclesiæ corpore nefarie se præciderunt, qui inconsutilem ⁴⁹ illam Christi vestem, cui immanissimi etiam carnifices pepercérunt, in infinitas partes sciderunt, tantaque amentia præcipites feruntur, ut quemadmodum salamandra in igne, sic ipsi in dissidiis funestisque conflictionibus vivant, atque adversus publicam orbis concordiam conjurasse videantur? (67) Nisi enim pacem odissent, in unitate certe permanissent. In summa miseria summam felicitatem, in maxima perturbatione jucundissimam quamdam quietem vel simulant, vel opinionis errore sibi conflingunt. Extra arcum esse gaudent, ac velut de certa salute sibi gratulantur. Sic nimisrum ægroti quidam nusquam non quietiores se fore, quam in suratis suis arbitrantur. Perire miseri non recusant, dum alios in eundem secum perniciem trahant. Idemque si non ore, reipsa tamen clamant, quod ille apud tragicum (68), « Hæc ipsa pollens incliti Pælopis domus ruat vel in me, dummodo in fratrem tuat. »

Itaque qui non ita pridem (tantum in eis simulationis artificium erat) nil nisi pacem concordiamque spirare plerisque videbantur, idem nunc aperta fronte, et regno Parides, et optimo cuique Phalarides, sacri etiam ordinis hominibus plus quam

⁴⁵ Jer. v, 3. ⁴⁶ Isa. xxvi, 18. ⁴⁷ Ill Reg. xii, 14.
⁴⁸ Matth. iii, 7. ⁴⁹ Psal. LXXIX, 14. ⁵⁰ I Petr. v, 8.
xi, 4.

(66) Horat., lib. i Carm., od. 3.

(67) August. in psal. cxix, l. IV, p. 1374.

A ligrides se præbent. Christi, cujus admirabile quendam zelum præ se ferebant, templa distabant, patrimonium diripiunt, ministros obtruncant Regis, cujus auctoritatem imperiumque sibi sanctum esse alternis prope verbis affirmabant, quibus vi atque armis expugnant, tributa legum sceptrum etiam, si possint, extorquere contendunt Populi, cujus causa, populares videlicet homines anno superiori ad arma se invitatos trahi testabatur, fortunas omnes per crudelissimum latronium eripiunt, eique pro libertate promissa gravissimam tyrannidem invexerunt, pro ligneo jugo seruum imposuerunt? Unde autem fures agnoscentur, nisi furarentur, et mactarent, et perderent? Unde lupos, nisi sanguinem sitirent? Unde viperorum progeniem ⁵¹, nisi matrem arroderent? Unde apes solitarios ⁵², nisi pulcherrimam illam vinearum pervastarent? Unde leonis rugientis ⁵³ catulos, nisi obvium quemque devorarent? Unde denique ejus qui jam inde a prima rerum origine homicida fuit ⁵⁴, liberos, nisi cruento atque omni feritatu genere pascerentur?

Quis interpretari potest iniquiusne bellum suscepunt, an crudelius et rapacius gerant? Quibus opibus haec barathra, quo sanguine haec birudines, ante quas, ut Scripturæ verbis utar, quasi nihilum est sanguis ⁵⁵, expleri queant? Habent certe unde in confusione sua gloriantur. Vicerunt omnes omnium etatum hereticos. Vicerunt impudentia, sceleri, impunitate, rapinis, crudelitate. Non exstruendo, ut Babylonici adficiatores ⁵⁶, sed vastando, evertendo, exurendo nomen suum celebrare, immortalemque sui memoriam posteris relinquere moluntur. Quanquam credentes unquam posteritas tantum furoris in Francis hominibus, iisque descatæ religionis titulo sese venditatisibus, exstuisse? Non credet, imposturam sibi factam clamabit, nisi expressa tantæ amentiae monimenta in templorum ruinis viderit. Mihi quidem non in publica modo, sed etiam in privata calamitate, quan nihil in illis, non dicam Christiani, sed ne hominis quidem esset, abunde experiri contigit. Nam, ut Regiensis insulae vastitatem præteream (in qua, quandiu superiores fuimus, licuit illis suo rito vivere, facultatibus suis libere tranquilleque frui: simulatque autem vicinæ Rupellæ persidia basiliæ illum, quem tot annis parturierat, peperit, illico templis flammarum injectæ, fortunis nostris, domesticisque omnibus, quos quidem arripere potuerunt, manus allatae sunt), quis Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?

Domus ea antiquissima et illustrissima erat, atque ipsa quoque structuræ specie religionem quam-

⁵⁰ Coloss. ii, 19. ⁵¹ Joan. xix, 23. ⁵² Juan. x, 10.
⁵³ Joan. viii, 44. ⁵⁴ Eccli. viii, 19. ⁵⁵ Genes.

(68) Senec. in Thyest.

am speculatoribus inculiebat. Ea multis calamitatis solatio, pietatis causa exsulantibus perfugio ac præsidio, et ut eum Job⁴⁷ dicam, *oculus cæco, pes clando, mater pauperi plerumque fuerat.* Præcipuum patem ipsius decus erat, quod in hoc animarum diluvio sola pene, velut arca Noe, diluvii vim minime senserat. Bis obsessa, bis de hostibus triumpharat.

Felix heu! nimium, felix si littora tantum Anglorum nunquam teligissent nostra carinæ. Quamprimum enim Rupellani pro vino et sale aliisque rebus ad vitæ usum necessariis, æneas machinas ingentis magnitudinis ab Anglis accepunt, statim tertia expeditio adversus domum nostram suscipitur. Accurrunt undique hostes ex oppidis et pagis, ex insulis, Deus bone, quam truculentum, quam impotenti furor, quam inaudita animalium rabie! Nostris quidem primo nec animus ad resistendum, nec vires deerant. Sed, posteaquam immanes illæ bombardæ dirutis omnibus propugnaculis muros jam ipsos dejicere cœperunt: quemcunque Deus voluisse eventum expectare maluerunt, quam ullum deditio[n]is verbum apud eos habere, quos quidquid promisissent non alia quam Ponens ille præstitoros esse certissimum habebant. Hibus ergo Januarii, quem diem Rupellæ defectio superiori anno toti Galliæ nefastum reddidit, hostis per disjectas muri partes irrumpens, promiscuam cenobitarum, domesticorum meorum, ac rusticorum stragem edidit. Optato tamen nox adventiens finem cædibus attulisset, si cum iis hostibus res nostris fuisset, qui nonnisi in primis expugnationis tumultibus, animi ferociam adhibere conserverunt. Sed cum monstris, cum furiis, cum teterimis omnis humanitatis hostibus res erat.

Ilaque postero die, cum jam per noctis quietem ira defervuisse debuerat, inchoatas cædes prosequantur, ac fusos per templum, passimque tota domo, nequidquam eorum misericordiam, quæ nulla in ferreis pectoribus erat, implorantes necant. Multi, quibuscum de vita pretio redimenda transactum fuerat, statim jussu ducum contra jus bellum, fasque omne, trucidati. Multis etiam ad importunam victoris libidinem laqueo fractæ cervices. Direpta mox, atque incensa domus: direptus etiam pagus, et quidem tam inhumane, ut viduis et orphannis, quibus nunc solis propemodum constat, nihil præter acerbissimam famem lacrymasque religionem sit. Sed, o beatos, qui propter Christum (nam si quoque, ut veris et sempiternis opibus nos cument), in egestate vixit⁴⁸) facultatum suorum naufragium æquo animo serunt! Longe vero beatores, qui stolas suas in agni sanguine laverunt, quibusque non alia mortis causa fuit, quam quod nec adulteram pro sponsa, nec semen Chanaan pro semine Iuda, nec Absalonem aut Jeroboam aut Ta-

A beleheim pro legitimo principe agnoscere voluerunt. At tu, filia Babylonis misera, tu vesana carnifex, tu mortis filia, atque in medio umbræ mortis habitans, quid egisti? Ubi est victoria tua? Diruendo ruisti, perdendo periisti. Cœlum habent, quibus terram; patriam habent, quibus exsilium invidisti. O beata anima, quam pretiosus in conspectu Domini transitus vester, a luto fæcis ad locum pascuæ, a terra deserta ipvia et inaquosa ad terram fluentem lacte et melle, a torrente amaritudinis ad torrentem voluptatis, ab igne et aqua ad refrigerium! Quam dulce est vobis in Agni comitatu esse, Christo frui, sub magnæ illius gallinæ alis requiescere, nulla jam scandala, nullam gladiorum aciem, nullos venantium laqueos, nullam vim bombardarum extimescere! Quam præclarum negotiationis genus, pro exiguis sanguinis guttis regnum cœlorum, pro carbonibus thesaurum, pro stercorebus margaritam accipere!

B Sed profecto (ne diutius extra curriculum feratur epistola) nec nostra domus, nec tot templorum millia in hoc regno conslagrassent, nisi rufib[us] istis, quæ vineas demoliriunt⁴⁹, soveas habere⁵⁰, vespis istis favos (69), id est, hereticis Ecclesias facere nimium diu licuisset. Hinc gravissima illa apud Basilium Magnum querela: Baptizant, inquit (70), illi, mortuos effundunt, ægrotos invisunt, etc. Quis hic non ingemiscat? Quis non lacrymarum fontem cum Jeremias⁵¹ requirat, ut tantam calamitatem pari fletu prosequatur? Hic enim tota vis mali versatur. Nam cum altare adversus altare erigitur, ac vera sponæ loco pellez inducitur, infirmi quique addubitate incipiunt, utram tandem pro vera conjugi agnoscant; idemque propemodum aiunt, quod Tullius ex tragedia, Ποῦ σχάφος τὸ τῶν Ἀτρειδῶν; Ex quo efficitur, ut velut duabus sellis sedeant, quodque de Dioscuris antiquitas sinxit, nunc apud superos sint, nunc apud inferos: ac desultoria quadam levitate nunc ad hos nunc ad illos se conferant. Nunc Deum Israel sequuntur, nunc Baal; nunc de mensa Domini comedunt, nunc de mensa Jezabel, imo dæmoniorum; nunc filiorum vel potius angelorum pane vescuntur, nunc porcorum silique herbisque illis amaris, quæ in mortis olla coquuntur; nunc de Jordane bibunt, nunc de Mara, de Amana et Pharpari flaviis Damasci; nunc de fontibus Salvatoris aquas hauriunt, nunc de cisternis dissipatis. Et quemadmodum animalia quædam sunt, quæ in utroque elemento degunt, ob eamque causam a Græcis ἀμφίτια nominantur, et monstra quædam interdum existunt, altera corporis parte humana, altera belluinan formam præferentia; eodem modo ipsi nec plane orthodoxi, nec aperte heretici sunt, sed medium quædam inter utrosque conditionem tenent. Ita vel cum Zacharia obmutescunt, vel cum dubitante Petro mergi, incipiunt,

⁴⁷ Job xxix, 15. ⁴⁸ II Cor. viii, 9. ⁴⁹ Cant. ii 15. ⁵⁰ Luc. ix, 58. ⁵¹ Jerem. ix, 4.

(69) Tertul., L. iv adv. Marc.

(70) Basil. 1 epist.

jam jamque nād dubie pessum ituri, nisi Christus A eos manu arreptos in naviculam retraxerit.

Sunt alii, qui tametsi ab omni hæresi abhorreant, perinde tamen atque eos orthodxiæ pudeat, veritatis patrocinium deserunt, ac ne quid odii sibi apud homines conflent, impias adversus Deum blasphemias surdis auribus transmittunt : quasi vero non ut *corde ad justitiam creditur*, sic *ore quoque confessio ad salutem fieri*⁵⁰ debcat. Ad quos accedunt, qui ad adversariorum gratiam aditum sibi muniunt, ac velut amicos parant, qui, si forte *defecerint*, *recipiant eos in sua tabernacula*⁵¹. His non paulo sceleratores habendi sunt, qui sub ovium pelle lupos celant; quorum vox quidem vox Jacob est, sed et manus et animus Esau sunt; qui in Ecclesiæ corpore illa sunt, ut Simon in urbe Trojana, B vel ut Judas in coena. Nemo est qui oratione assenti possit, quantam isti versutis suis consiliis perniciem reipublicæ Christianæ quotidie afferant. Plus artibus suis efficiunt, quam ferrum omne, quam vis omnis armorum. Ac propterea illis cum totius mundi scandalio a suis coryphæs permittitur, religionem, quam morte pejus oderunt, simulare, orthodoxorum templo adire, rei sacræ interesse, aliqua omnia, quæ secta exsecratur, facere; dummodo hac simulatione factionem provebant. Nic profecto mihi succurrerit illud Augusti, qui ex tota ea suppellectile quam moriens quidam Romanus immenso ære alieno obrutus reliquerat, lectum solum emendum curavit, quod fieri non posse dicebat, quin longe optimus esset, in quo homo tanta æris alieni mole oppressus somno frueretur. Consimili enim modo firmissimas ac robore triplicique ære, ut ille ait (71), obsepias esse hujusmodi conscientias necesse est, quæ in tanto scelere securæ conquiescent.

Est aliud hominum genus quorum salus spe exigua extremaque pendet, ac prope deplorata est, ut non tam medico, quam Christo, qui mortuos suscitare, opus habere videantur. De his loquer quos apollissimo nomine ἀπηλγηκότας Apostolus vocat⁵², qui ut in Nili catadupis ad ruentis fluminis fragorem incole obsurdescunt : ita illi perpetuanæ disputationum tædio fracti atque enecti, omnes in universum religiones peræque aversantur, atque in pestilenti derisorum cathedra sibi sedem fligunt⁵³. Hi tantum abest ut hac rerum omnium perturbatione commoveantur, ut etiam ex publicis calamitatibus uberrimam risus messem faciant. Omnes, quos Ecclesiæ causa serio afficit, prostultis et insanis habent, ac de lana caprina contendere atque inter se altercari aiunt. Compendiariam viam ad tranquillitatem esse censem *ἀθεούς*, ejusque beneficio se ex gravissima servitute in li-

B bertatem vindicatos esse gloriabantur, *cum qui em eos negantes, ac superducentes sibi celerem perditio nem*⁵⁴. Ridendo pereunt, jocando serium exitum sibi accersunt. Hi sunt veri gigantes, qui blasphemam linguam in eosum mittunt, ac Deum omnipotentem impio bello lacessunt : quos in Satana peculio jam esse quispiam non iminerito dixerit, quippe qui æternas inimicitiæ cum eo suscep-rint, qui solus ipsis mederi poterat. Hos non minus quam Epiphanius Anomœos (72), e virginis corruptæ, cææ, surda, et mutæ comparare possumus, quam nemo corruptam esse nescit : » rogata autem a quo corrupta sit, non audit, quia surda, nec eum vidit, quia cæca, nec dicere potest, quia muta.

Quanquam quid mutos eos appello, qui non jam ut olim, impietatem pectore clausam tenent, non in angulis, ut nuper, effundunt, sed in omnium plurimumque oculis atque conspectu ex ore tetrosum evomunt, portasque aperiunt non *justitiae*⁵⁵, sed atheismi. Hi si superis placet, Scripturas quoque proferunt, quas rident, nec serio se agere, sed laetum disputare velle prostinentur : ac Christum osculantur, ut prodant; hoc est, doctrinam sacram allegant, ut evertant. Quorum hac tempestate tantus proventus est, ut non sine causa apud nostrates in proverbium abierit, Noxias herbas cito excrescere. C (73) Sic inane paleæ tempestate jactantur, et invalidæ arbores turbinis incursione evertuntur. Sed quanquam nulla capitalior pestis ab infestissimo generi nostri hoste exocitari potest, quam hæresis : ex ea tamen hoc commodi percipitur, quod hinc elucet, qui probi, qui fucati atque adulterini Christiani sint. *Necesse est*, inquit Apostolus⁵⁶, *hæreses esse, ut qui probati sunt, manifestentur*. Rebus tranquillis et pacatis, fortis et generosus miles ab ignavo et timido internosci non potest. At exorto bello quid inter utrumque descriminis sit facile perspicitur. Alter statim abjecto scuto turpiter se in fugam conjicit : alter periculis omnipibus magno atque intrepido animo se esse offert. Quot homines superioribus hisce annis vidimus, qui cum orthodoxiæ speciem omni vita præ se tulissent, ad primas noctis tenebras in Christo scandalizati sunt, coque relicto fugerunt⁵⁷, immo transfugerunt? Et qui plus quam trabali, ut aiunt, clavo in Ecclesia sibi esse videbantur, seque Israeli pro muro futuros ostendebant, ipsi primi fœdissime corrue- runt?

Hoc ergo bonum attulit hæresis, quod et horum simulationem prodidit, et bonorum constantiam animique magnitudinem declaravit. Fuit ergo illa quasi lapis quidam heraclius verum aurum a falso discernens, quasi ignis contrarias materias distin-

⁵⁰ Rom. x, 10. ⁵¹ Luc. xvi, 9. ⁵² Ephes. iv, 19.
⁵³ 1 Cor. xi, 19. ⁵⁴ Matth. xxvi, 56.

⁵⁵ Psal. i, 1. ⁵⁶ II Petr. ii, 1. ⁵⁷ Psal. cxviii, 19.

(71) Horat., l. 1. Carm., od. 3.

(72) Lib. iii, l. 1, pag. 990.

(73) Cypr., *De unit. Eccl.*, p. 197.

gens, quasi ventilabrum paleam a tritico separas⁴⁰, denique quasi ventus et pluvia quibus per spiculum fieret, qui in levavi arena, qui in firma petra fidei suæ fundamenta jecissent⁴¹. Rebus lœtis in adulorum turba sinceri amici latent: zestate qui paries, quæ tecti partes vitiōsæ sint, quæ contra vitio careant non facile dignoscitur: tranquillo marī discerni potest, quæ pars navis integra sit, quæ naufragium minetur. Rebus autem afflictis, et tua bieme, atque urgente tempestate statim discrimen elucescit, tolliturque omnis dubitatio. Certas Christianus in re incerta cernitur: bieme non ruit, sed firmore etiam quam antea gradu consistit, periculisque ipsis robatur, atque ut eleganter ait pietas (74). Ab ipso dicit opes animumque ferro. Bi quemadmodum egregiae gemmæ in noctis tenebris clarius quam in media luce micant: sic ille in persecutionum caligine illustriora pietatis suæ documenta præbet. Etiamsi in Ecclesia zizania videt: non ideo tamen Ecclesiam deserit. Exspectandum esse messem non ignorat: aliqui periculum impendere, ne simul cum zizaniis triticum videretur. Dolet quidem ipsi noxias herbas in tytano agro pullulare: sed non hoc sibi temere superbeque arrogat, quod soli Dei Filio reservatur, nimironi zizania a tritico separare, areamque purgare. Scit quidem ea in area esse posse, in horre non posse. Quoties hæreses enatas videt, toties declarande virtutis constantiaque suæ occasionem tibi oblatam sentit.

Car autem ob hæreses nutet illius fides, quæ nisi existenter, verbis Christi fides non constaret, veritasque ipsa falsi convinceretur? Nonne Christus de nos inopinata mala perturbarent, exsurrecturos pseudochristos et pseudoprophetas prædictit, tanquam etiam miracula edituros, ut si fieri possit, deeli quoque in errorem impellantur⁴²? Ut quisquis miretur hæreses esse, idem nihil aliud mirari videatur, quam rem a Christo tanto ante prædictam representari. Quid quod expedit plerumque hæreses exoriri, ut intermortuum pietatis studium renoverit, collapsa ac prope deleta morum disciplina erigatur et instauretur, ac denique, quod ait Augustinus, pigritia hominum excutiatur. Certe cum Themistocle nobis optimo jure dicere licet, Perieramus, nisi periissimus. Tanto veterno oppressi lenemur, ut non nisi durissimo hoc baculo expergesci possemus, atque ab inertia ad laborem doctrinæque studium revocari. Hæc itaque tempestas nolis innumerabiles heros procreavit, qui partim optime ac probatissimæ vitæ exemplo, partim eruditissimis suis lucubrationibus Ecclesiam adversus Arioso hæreticorum impetus acerrime defendent. Quos equidem ipse pro eo ac meretur singulis eorum pietas et virtus, unice admiror ac su-

A spicio, immortalique laude dignos existimo: quippe qui ounes ingenii doctrinæque spes ad ornatum templi Dei, hoc est Ecclesie conferant, nulla hominum odia, nullam invidiam extimescant, nullas hostium minas insidiasque reformident, modo rem publicam Christianam ab omni errore puram atque integrum tueantur. O quantam illis laboris opera que incedem propheta pollicetur: Fulgebunt, inquit, quasi splendor firmamenti, et quasi stellæ in perpetuas æternitates⁴³.

Quid igitur de iis dicemus qui in summa juvandæ Ecclesie facilitate, dum presenti otio consulunt, aut, quod sceleratus est, hominibus displicere timent, sacri hujus belli otiosos se spectatores præbent, nec ad hujusmodi incendium restinguendum

B guttulam unam aquæ afferre curant? Sed ut his omissis ad institutum sermonem redeam, eximium illud ac singulare erga nos Christi beneficium fuit, quod hæreses fore prænuntiavit, ut adversus eas, tanquam adversus infestissimum atque immanissimum hostem animi nostri arcem multo ante muniremus. Accedit etiam illa, et quidem maxima consolatio, cum cogitamus ab Ecclesie incunabulis usque ad hanc ætatem vix ullum tempus exstisse, quo non ei adversus fidem hostes decertandum fuerit: ut non sine causa militans Ecclesia appelletur. Ne aurea quidem ætas ab hujusmodi fluctibus immunis fuit. Ipsa quoque suos habuit Hymenæos et Alexandros, suos Nicolaos et Cerinthos, qui vix in lucem editam adhucque lactentem opprimere ac de medio tollere conati sunt. Vix ex his fluctibus emerserat, cum aliis aliquo subinde procellis jacanti cœpit. Sæpe, inquit, expugnaverunt me a juventute mea, sed quid? non potuerunt mihi⁴⁴. Adversum me ne ipse quidam inferi portæ prævaluerunt, nec unquam prævalebunt⁴⁵.

C Quanto ergo solatio perfundi debet Christiani peccato, cum tristissimam hujusce tempestatis imaginem in veterum monumentis ita ad vivum depictam videt, ut sub eorum persona res nostra geri videatur? Nam si ægroto ea demum consolatio gratissima esse solet, quæ ab eo assertur, qui eodem morbi genere aliquando conflictatus est: quid tandem causæ esse potest, quin in gravissima hac calamitate D magnus solatio Christiani hominis dolor mitigetur, cum mentis oculos ad prisca sæcula convertit, ac cum sanctissimis viris, qui in iisdem rerum acerbitatibus versati sunt, velut colloquitur? Nam cum illos ex tot tantisque afflictionibus Dei benignitate tandem aliquando extractos fuisse legit, tamne impie vel de suum numinis potentia, vel de ipsius erga nos amore cogitabit, ut aut manum ejus abbreviatam esse⁴⁶, nec jam salvare posse, aut ejus ergo nos charitatem refrixisse arbitretur? Quid in hujusmodi librorum lectione aliis accidat, pronun-

⁴⁰ Matth. iii, 12. ⁴¹ Matth. vii, 25-27. ⁴² Matth. xxiv, 11-24. ⁴³ Dan. xii, 3. ⁴⁴ Psal. cxxviii, 2.
⁴⁵ Matth. xvi, 18. ⁴⁶ Isai. L, 2.

(74) Hor., lib. iv Carm., od. 4.

tius nequeo. De me certe affirinare possum, eam nibi plerumque magno solatio atque utilitati suisse. Ex quo factum est, ut Græcos Latinis conjugens, in nobile illud amicorum par tandem incidere, Basilium Magnum et Gregorium Nazianzenum dico: in quorum scriptis tantum veræ pietatis, tantum doctrinæ atque eloquentiæ lucet, ut nescio apud Græcos Latinosque inueniri possint, qui plus eruditionis cum majori dicendi facultate copularint.

Me certe Nazianzenus gravi illo ac sublimi scribendi genere ita affectit, ut incredibilem quondam oblationem ex ejus lectione semper ceperim. Quocirca mihi jampridem haud mediocriter dolebat, tantum virum minus frequenter hominum manus teri, quam singularis ipsius facundia atque doctrina merebatur. Cujus rei cum eam causam esse intellexisset, quod ita Latinitate donatus esset, ut theologorum studia minimum juvare posset, operam suscepit, quam rei theologicæ utilem nescio, mihi certe admodum arduam ac difficultem, ut quantum labore ac diligentia consequi possem, hunc auctorem ita vertere, ut si non elegantior, minus saltem obscurus in lucem prodiret. Potui certe in antiquioribus, mihiique longe gravioribus scribendi argumentis versari, sed vici publicæ utilitatis studium, cui pro virili parte optimus quisque inservire debet. Nec vero eorum labores, qui in hoc pistrino ante me desudarunt, elevabo ac suggillabo, ad quorum eloquentiam doctrinæ laudem me minime aspirare posse sentio, ingenueque fateor. Hoc tantum dicam eos gravioribus studiis addictos, nec fortasse nisi recreandi animi causa in hac translatione versatos, tot locis ab auctoris sententia recessisse, ut mibi neminem fore persuadeam, qui iniuriam ac supervacaniam hanc secundam versionem suisseret dicas. Hunc porro laborem cum, cuius potissimum nomini consecrarem, iucum ipse dispicerem, statim unus occurrit, cui pluribus de causis merito nuncupandus videretur.

Primum enim, si personas ipsas spectemus, cuiusnam queso congruentius offerri potuit hoc optimi, eruditissimi, atque imprimis eloquentis episcopi volumen, quam archiepiscopo et cardinali, singulare virtute, doctrina ac rara quadam et eximia dicendi facultate praedito? Deinde cum eos omnes, qui de re literaria bene mereri student, benevolentia tua et comitate semper complexus fueris, quacunque potueris ratione juveris, exercebis; profecto litteræ ipsæ in tuum, tanquam in optimi parentis et patroni sinum confugere gestiunt: non tam ut te illustrent (nec enim aquis Oceanus eget) quam ut ex illustrissimo tuo nomine splendorem ipsæ trahant. Huc accedunt multa tua et præclara in quosdam meorum beneficia, quos cum æque ac vitam ipsam amem, non minus certe me magnitudini tuæ debere censu, quam si in meipsum ea contulisses. Sed nullo

A nomine me tibi obstrictiore agnosco, quam que in Ecclesiæ, Christianissimi regis, totiusque buju afflictissimi regni causam tanta animi sollicitudin incumbit, tot curas, tot rerumnas suspicis, eo denique omnia tua studia refers, ut truncatis (quando quidem nec sanari volunt, nec sine certa corpori pernicie ultra retineri queunt) putridis membris reliqua partes conserventur. Quis autem non vide quantum tibi laboris perferendum sit, quantum dimicationis subeundum, ut tot Achitophelium sub vulpe latentium consilia dissipes; et dum alii i aperto bello egregiam reipublicæ operam navant provideas interim, ne quid ab occultis hostibus e detrimenti patiatur? Est quidem omnino grave a molestum ei, qui ex publicorum negotiorum tumultibus ad studiorum vitaque tranquillitatem (cuju duleedinem nemo scit, nisi qui gustavit) sese assuerit, ex hoc quietis velut paradiso quoddam extubari, atque ad publicarum rerum administrationem tot molestias referat, tot hominum odiis, invidiæ que expositam, trahi.

B Verum hominis est vere Christiani, cum Paulus querere, non quod sibi, sed quod multis utile est seque totum reipublicæ Christianæ commodis de vorere. Atque illud satis animadvertis insignis tu prudentia, multiplices illas omnis generis doles quibus te Dominus exornavit, non in hoc tibi creditas suisser, ut eas vel sudario obvolutas ac recunditas habeas, vel terræ infidias; sed ut magna fœnore augeas et amplifices, atque ut fabulosus ill Atlas cœcum, sic tu Ecclesiam, quæ regnum cœrum a Christo appellatur^{**} quæque te in cardinalium numerum ascivit, pro virili tua parte fulcire ac sustinere eures. Id quod sane summo studi facis: et quia facis, idcirco improborum omnium odia in te concitasti. Quotusquisque enim est hodi patriæ fideisque hostis, qui non simul quoque et acerbissimo odio insectetur? Quis famosus libellus novem annis in lucem prodit, in quo nomini tui fama perpetuis fœdissimisque conviciis non si lacerata? Quanquam quid mirum te virulentis linguis peti, cum et Elias Israelis perturbatur, et apostoli temulent, et Paulus insanus, et paterfamilia ipse Beelzebub, appellati sint? Quid autem, per Deum immortalem, tibi ad laudem illustrius accedere queat, quam quod eosdem hostes habes, qui Christus, quos religio, quos patria, quos omnes boni? Quod iis dislices, quibus placere nemo superflua possit? Quod ab iis omni conviciorum gêne proscinderis, qui Ecclesiam prius, vel potius seipso ab Ecclesia sciderunt? Quos tu optimæ beate ratione ulcisceris, cum impurissima eorum malitia contemnis, teterrimasque linguas, quæ bellum non didicerunt, male loqui sinis. Disrumpunt enim miseri, cum te nihil magis eorum calunniis, quam elephantos Indicos pulicem morsibus commoveri vident. Satis graves iniquissimi in

^{*} I Cor. x, 53. ^{**} Matth. xiii, 44, 33, 45.

odii penas pendunt, cum te , quem de summæ au-
toritatis gradu dejicere, atque omnibus hominibus
invisum reddere conati sunt, et stare et florere,
quodque Palladium Trojæ , id te Franciæ nostra
esse conspiquantur.

Quocirca noctuis istis, quæ, quoniam male agunt,
merito lucem oderunt, nec nisi in tenebris mor-
dent, forti animo contemptis, in pulcherrimo eo
munnere, quod tibi, tanquam pœoni, languens patria
imposuit, constanter persevera. Medicis illis obsiste,
qui non tam imperitia, quam malitia, vulnus no-
strum sordum suppurratuum ac percuratum, cica-
trice obducere nituntur, ac cinere doloso ignem
obtegere, quo mox tota Gallia rursus exardescat.
Chananæos in medio Israelis habitantes observa.
Bonum certamen certa⁶⁹ : pugna consilio, auctori-
tate, opibus omnibus, adversus eos, qui tot jam
cladibus patriam afficerunt, ut stultitiae sit spe-
rare, iis salvis rempublicam salvam esse posse.
Maneant qui volent in Sicileg , subsistant etiam
ignavi ad sarcinas : tu nec oculis tuis somnum,
nec palpebris dormitionem prius dato⁷⁰, quam
cum Davide Amalecitas, regni spoliis exultantes,
assecutus fueris⁷¹, atque ita fregeris, ut non levem
tantum pacis umbram et inane simulacrum, sed
veram ac solidam pacem videamus.

Sed quid ego hæc ad te? Quasi vero aut mea,
aut cuiusquam cohortatione opus habebas, qui tua
sponte curris, et ut vaccæ illæ Palæstinæ, arcum
Dei gestantes, in directum graderis, nec ad dex-
trum aut sinistrum declinas⁷²: in hoc certe cum
alios omnes fratres tuos clarissimos principes, tum
præserium incomparabilem illum heroem, illud belli
fulmen, illum Israelis currum et aurigam⁷³, do-
masque Dei murum laud dubie abeneum⁷⁴ refe-
rens, Martium, inquam, illum Frâncicum, qui
simul et Domini et regis sui prælia præliabatur,
aquila velocior, leone fortior, rupe firmior, plenus
victoriis ac triumphis. Cujus nisi singularis quæ-
dam ac prope divina virtus incredibilem hostibus
terrorem attulisset, nunquam sane tam nefario
parricidio sese devinxissent, nec toties salutare

A Galliæ sidus extinxissent. Qui si cothurnus, si Eu-
ripos, si Proteus quispiam, aut arundo vento agi-
tata⁷⁵ exstisset, viveret quidem adbuc fortasse
in hoc facis luto, sed turpis et inglorius, et ut illi
qui vitam suam in mundo diligere malunt, quam in
vitam æternam custodire⁷⁶. Quod quia non fuit,
per summum scelus nobis eruptus est : ita tamen,
ut quemadmodum Elias melotem⁷⁷, vel, ut aptiori
exemplo utar, Judas Machabæus Jonathan⁷⁸, sic
ipse nobis Aumalæum fratrem, præstantissimum
belli ducem reliquerit, qui per eadem vestigia ad
eamdem immortalitatem grassatur, nuncque ad-
versus Germanicas Harpyas (quæ Franciæ vulne-
ribus feros unguis infligunt, acetum pro oleo in-
fundunt, eique pene jam excangui, quidquid reli-
quum erat sanguinis, detrahunt) cum militum ro-
bore procedit, ita animo comparatus, ut etiamsi
in hoc belli discrimine vita ipsi ponenda sit, præ-
clare secum actum iri putet, dum bujusmodi pestes
a patriæ cervicibus avertat.

Perge itaque, amplissime cardinalis, cum for-
tissimo tuo germano, senescentem Galliam sovere,
atque, ut Græci dicunt, ἀγτιπελαργεῖν. Quod autem
ad Nazianzenam nostram translationem attinet,
tametsi non eram nescius, eam haud admodum
dignam esse, quæ in tuo nomine appareret, ob
idque, ne ad te cum tantillo munere accederem,
pudore nonnullo deterrebar : fecit tamen perpetua
tua humanitas, propensa erga studiosos omnes
voluntas, ut bunc metum abstergerem, cum me-
cum cogitasse, magnorum principum esse, non
minus libenter parva accipere, quam magna dare,
diisque, ut quidam in simili causa dicebat (75),
non solum thure, sed etiam mola salsa litari. Ac-
cipe ergo grato ac libenti animo hæc quidquid est
muneris, illustrissime cardinalis, mibique, si im-
portuna quadam tui interpellatione publicis com-
modis moram attuli, velim ignoscas. Dominus Jesus
te quam diutissime Ecclesiæ suæ incolumem ser-
vet. Nannetibus 45 Kalend. Januar. anno a saluti-
fero partu quingentesimo sexagesimo nond supra
millesimum.

Πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπιφαρέστατο τῆς κατὰ τὴν
Φραγκἰαν Ἐκκλησίας προστάτηρ καὶ εὑτερό-
στατορ δρχοῦτα, τοῦ αὐτοῦ.

Ἐργα Θεοῦ χόμεις, κομέις δὲ τε καὶ βασιλῆς,

·Ωτες βόσ ποταμοῦ ἀνδιχα τεμνόμενος.

Πιστὸν ἔχει θεράποντα Θεός, καὶ πιστὸν ἀγάπτωρ,

Πιστὸν ἔχει πρόμαχον πίστις, ἕρεισμα πάτρις.

Ἄν δὲ ἀρετὴ μελέτημα τενν, Χριστού τε σῶμα

Σχίζοντας βαλέσιν, αἰμοχαρεῖς τε λύκους.

Τούτοντεν, εἰ πάντεσσιν ἀπήχθεο τοῖσι κακίστοις,

Οὐδὲν θαῦμα· κύνας γάρ στυγέουσι λύκοι.

D Idem ad eundem illustrissimum Ecclesiæ Gallicanæ
antistitem et nobilissimum principem.

Res cœli tractas, tractasque negotia regni,

Ambas in partes fuditur ut fluvius.

Fiduū te præbes regisque Deique ministrum,

Tu vallum fidei, tu columnen patriæ.

Hæc tua cura, decus virtutis, sternere Christi

Corpus scindentes, mortiferosque lupos.

At te non moveant odii turbata veneno

Corda : lupum jungunt fœdera nulla cani.

⁶⁹ I Tim. vi, 42. ⁷⁰ Psal. cxxxi, 4. ⁷¹ I Reg. xxx, 4 sqq. ⁷² I Reg. vi, 42. ⁷³ IV Reg. ii, 42.
⁷⁴ Jer. i, 48. ⁷⁵ Matth. xi, 7. ⁷⁶ Joan. xii, 25. ⁷⁷ IV Reg. ii, 43. ⁷⁸ I Machab. ix, 30, 31.

(75) Plin. in epist. nuncup.

In te non mirum livor si torqueat arma :
 Virtuti semper tristia bella ciet.
 Invida tabescant vis agmina; turba dolore
 Angatur rabido dogmata prava serens?
 Certamen cerja fidei; virtutis, ut olim,
 Perge viam; fer opem consiliumque throno.
 Igne suos uret livor : disrupta, furoris
 Occidet esca sui, gens inimica Deo.

A Οὐδὲ, τετὴν ἀρετὴν διὶς βάσκανον δμμα τιταίνει,
 Θαῦμά μ' ἔχει· καλοὶς δ φθόνος ἔχθρδς ἀει.
 Τήκεσθαι φθονεροὺς ἀθέλεις, καὶ ἀνάρσια φῦλα
 Λιρετικῶν κρατεροὺς ἀλγεσιν ἐμπελάρην;
 Εὗσεδεῖ προμάχιε λόγω· χραίσμησον ἀνακτί·
 Παντοῖης ἀρετῆς ὡς τοπάροιθεν, ἔχου.
 Δὴ τότε καὶ φθονεροὺς τῇξι φθόνος· ἀντιθέους τε
 "Οὐγεις αὐτοφόνῳ φοσκομένους μανίῃ.

Eiusdem alia.

Pandoram divum donavit copia mundo :
 Pandorum nobis te dedit Omnipotens.
 Illi in perniciem nostram (nam perniciosos
 Perniciosa decet mittere dona deos).
 Hic vero ad generis certissima commoda nostri :
 Commoda quippe bonus dat sua dona Deus.

Toū αὐτοῦ ἔτερον.
 Πλανῶρην ποτὲ δῶκε θεῶν χορὸς ἡμερίοισι·
 Πλάνωρόν σε μέγας ἡμίν ἔδωκε Θεός.
 Οἱ μὲν ἐπ' ἀργαλέῳ μερόπων κακῷ· ὡς γὰρ ἐώκει,
 Οὐλόμενούς πέμπειν οὐλια δῶρα θεούς·
 B Ὁς δ' ἐπὶ τῷ πάντων ἀγαθῷ· καὶ γὰρ παναρίστων
 Πάντα θεοῦ χθονίοις χρήσιμα δῶρα πέλει.

*In Nazianzenam D. Jacobi Billii abbatis Michaelini translationem God. Billius frater,
 abbas Vincentius.*

Gregorius quondam patria tellure sugatus,
 Appulerat sedes exsul ad Occiduas.
 Excepere virum quidam : sed balba loquentes
 Hunc etiam balbe condocuere loqui.

Condoluit frater profugo, docuitque rogantem
 Mollius Ausonius verba sonare modis.
 Miratur jam Gregorius, dubitatque Pelasgum
 Dicere se posthac debeat, an, Latium.

*G Genebrardus Theologus Parisiensis, ad D. Jacobum Billium cœnobiam, trium
 linguarum peritissimum, Gregorii Nazianzeni interpretem.*

Gregorium ob versum nostra te voce salutat
 Pieris et Charitum nuda corona trium.
 Quin et Gregorius tanto pro munere summas
 Cum superum grates agmine gratus agit.
 Nam cum barbaricis olim graderetur in arvis,
 Arte tua jam nunc regna Latina tenet.

Διάν σου κεφαλὴν ἀσπάζοντ' ἐννέ' ἀδελφαί,
 C Ταυτὶ τε γυμνοχρών δρῶσι γένη Χαρίτων.
 Γρηγόριος δ' αὐτὸς ζαθέαν δι' ἐμοῦ χάριν οἴδεν,
 "Οττι μὲν ὡς Ἐρμῆν ἐσχε σε Αὔστον.
 'Εν χώραις πρόπταλι γάρ ἐνώκει βαρβαροφώνοις,
 Νῦν δὲ ἔχει διὰ σοῦ σκήνεα 'Ρωμαῖκά.

*Joannis Chatardi Aquipersani ad Mecanatem suum D. Jacobum Billium, Sancti Michaelis in
 Eremo Abbatem ornatissimum, et D. Gregorii episcopi Nazianzeni interpretem fidelissimum,
 epigramma.*

Ut Tobias lūcem soboles perchara parenti
 Restituit¹⁰, sic tu lumina Gregorio.
 Ille quodidem patris ex oculis caligine pulsa,
 Tu vero a toto corpore Gregorii.
 Illum nam veluti foede cæcarat hirundo,
 Hunc ita mendorum versio plena prior.

Sed tu præterea vocem cum lumine reddis,
 Ut modo cum Græcis verba Latina sonet.
 Sic per te (præclara duo miracula) nuper
 Cæcus et elinguis nunc videt, et loquitur.
 Vis referam majus? Toto jam fulget in orbe,
 Qui velut in tenebris ante sepultus erat.

Eiusdem Chatardi ad lectorem.

Squalidus in cæcœ Iosephus carcere, dignus
 Vix erat aspectu regis, et alloquio.
 Inde sed eductus, fœdo squaliore remolo,
 Principis et populi dignus amore fuit.
 Sic quoque Gregorius dum sordidus ante jaceret
 Obsitus, indignus qui legeretur, erat.
 Nulla etenim gravibus vitiis pagella carebat
 Et sine mente sonum singula verba dabant.
 Ast tibi purus adest, et quevis purior auro,
 Ut primum accessit Biblica docta manus.
 Nunc oculis regum, nunc summo dignus honore,

D Dignus qui volitet cuncta per ora virum.
 Billius, idque libens magno sudore peregit
 Unus, quod multi non potuere simul.
 Præstis hic labor est, quo non præstantior alter,
 Pluresque ingenii qui tibi servet opes :
 Ex his quas facile fulvum velut ungue leonem
 Primitilis, lector candide, nosse potes.
 Noscit et existincus (dictu mirabile) præsul,
 Præsulis alterius jam redivivus ope.
 Atque ita qui clara florebat in Hellade tantum,
 Nunc etiam tota floret in Ausonia.

¹⁰ Tob. xi, 13-15.

JACOBUS BILLIUS, ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO,

PIO LECTORI S

En habes, pie Lector, eximum illum Orientalis Ecclesiae doctorem Gregorium a nobis Latinitate donatum : ex cuius lectione ultinam tantum fructus tibi capere contingat, quantum laboris ac molestiae fuit nobis in eo vertendo subeundum. Vix enim cuiquam credibile futurum est, quam invitus hic auctor apud nos peregrinetur, nisi qui hujus rei periculum fecerit. Hoc vero te exorandum habeo, ne me aut nimis supini cujusdam otii notandum censeas, qui velut rem actam, ut dici solet, non sine magno temporis dispendio rursus egerim ; aut parum candidi animi esse judices, qui in labores aliorum introierim, ipsisque meritae laudis argumentum eripere sim conatus. Quorum utrumque facile, a te, ut opinor, obtinebo, si modo tantum tibi a gravioribus tuis studiis otii fuerit, ut eorum, qui ante me in hoc negotio versati sunt, translationem cum hac nostra, et utramque ad exemplar Græcum, tanquam ad Lydium lapidem, explorare vacet. Quod si seferis, non equidem dubito, quin ita sis existimatrus, labore hunc nostrum non modo non inanem et supervacaneum, sed etiam prope necessarium fuisse. Neminem insector, nullius errata traduco. Barbarum est sugillandis aliorum laboribus ingenii doctrinæ quælaudem aucupari. Monstrum, non hominem esse statuo, qui piis aliorum conatibus studiisque non favere, sed obtrectare cupit, eorumque lapsus crudeliter potius détegere atque omnium oculis exponere conatur, quam fraterne obvelare, vel saltem excusare. Sed ut nefarium in primis habendum est, ex alienarum lucubrationum insectatione ac depressione crescere, aditumque sibi ad hominum famam munire velle : ita cum publici commodi causa id postulat, nemini vitio verti debet, rem ab aliis tractatam retractare, ac velut sub incudem revocare. Nemis enim profecto sibi arrogat qui contumelia se affici censem, si quis vel quæ ipse scripserit, emendare ac perpolire, vel etiam eidem materiæ, si id e re litteraria fore videatur, secundam manum admoliri audeat : modo de illæ teterrimæ pestes procul arceantur, livor et obtrectandi studium. Quod cum in omni scriptorum genere hactenus licuerit (nec enim sine causa Græcorum proverbio dicitur, δευτέρας φροντίδας τοτέρας εἶναι), tum vero in traductionibus multo justius concedendum est ; quarum copia atque diversitas, ut nihil aliud utilitatis pariat, hoc certe, commodi affert, quod ex plurium interpretum collatione auctoris sententia clarius elucescit. Sic videmus a priscis illis Ecclesiæ doctoribus libenter facilitatum esse, ut præster nobilem illam septuaginta

A Interpretum translationem, cuius tum toto orbe sacrosancta erat auctoritas, Aquilam etiam et Symmachum et Theodotionem plerumque consulerent : ut si quid ipsis caliginis oboriretur, hujusmodi collatione discuti posset.

Quod quidem ad me attinet, potui hoc tempus, quod Gregorianæ versioni datum est, longe amœnioribus miliisque jucundioribus studiis impendere : sed quorundam consilio atque auctoritatè cedendum putavi, qui doctissimo quidem viro, cæterum apud Latinos nimis, ut aiebant, obscurò, suique, ut Hieronymus loquitur, dispari, lucis aliquid ex hac nostra traductione accessurum mihi certò pollicebantur. Hanc itaque provinciam suscepi, quam utilē nescio, mihi certe ita gravem ac molestam, ut inchoatum opus abrumpere ac perpetuis tenebris damnare non semel cogitarim. Quod si vires meas probe exploratas habuisset, atque ut Dominus in Evangelio admonet, sumptus ad rem hujusmodi necessarios computassem^{**}; si summam operis difficultatem, corporis plusquam vitream valetudinem, doctrinæque tenuitatem animo perpendisse, nunquam, ita me Deus amet, huic traductioni manum adjecisset. Sed vera est Thucydidis sententia, Ἀμαθία θράσος, δ λογισμὸς δ' ὅκνον φέρετ. Nec abs re τῷ Γνῶθι σεαυτόν, tanti ab eruditâ antiquitate factum est, ut id non mortali cuiquam, sed Deo, et deorum sapientissimo attribuendum existimari. Ac mihi idem prorsus accidisse sentio, quod navigandi insolentibus usu venire solet; qui allubescente e C terra maris aspectu mira cum animi voluptate navim ingrediuntur, lœti etiam et alacres littora legunt, quoad in altum pervecti, subducta jam omni illa amœnitatis specie, in gravissimos capitisi dolores incidunt, nauseaque misere divoxantur. Ad eundem enim ipse quoque modum in hac traductione, cum primi aditus facilitate illectus et inescatus, juvenili quodam animi ardore ac præcipiti impetu stadium unum atque alterum emensus fuisse : ita repente lubrica omnia gressumque fallentia, ita aspera et salebrosa reperi, ut nec regredi jam præ pudore, nec progredi sine periculo possem. Tantum in me temeritas valuit, quæ non minus quam ebrietas, spes jubet esse ratas, in prælia trudit inermem ! Inermem enim plane me esse fateor, quod quidem ad id attinet, ut cum tanto Milone quantus est noster Gregorius facundiæ certamine dimicare queam, eximiasque ipsius dotes Latina oratione repræsentare. Atque hand scio an quisquam sit tanta dicendi facultate ac verborum copia prædictus, qui tam uberes et profusas eloquentiæ opes ita e Græcia in Latiū

D

^{**} Luc. xiv, 28.

asportare possit, ut non multum illis gratiae pretiique ex hujusmodi transvectione decedat, cogaturque tandem hoc Homeri versu uti,

Δυστήγων δέ τε παῖδες ἐῷ μένει ἀντιώσαι.

Nam cum nulla lingua tam inops atque jejuna sit, quin permultas voces habeat, quæ in aliam linguam sine molesto verborum circuitu atque elegantiæ dispendio transferri nequeant, quid hic cum eo auctore interpres faciet, qui in copiosissima ac sine dubio omnium locupletissima lingua verborum argutias undecunque captat: ut quot ejusmodi voces orationi asperserit, tot pene crucis interpreti fixisse videatur.

Quid de prolixis illis periodis dicam, quæ ut Græco sermoni ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti afferunt, ita cum Latine efferruntur, nimum diu suspensum lectoris animum tenent, nec sine quodam fastidio transmittuntur. Jam vero brevissimæ illæ allusiones quæ toto opere undique sparsæ sunt, quam attentum ac diligenter, quam non modo multa lectionis, sed etiam felicis eujusdam memoriarum interpretari requirunt, utpote quæ vel ignoratæ vel neglectum transcurse, tantas nonnunquam interpreti tenebras offundunt, ut psittaci more quid loquatur nesciat, atque ut Jobi verbis utar, ἀλλοις νῆχηται λόγοις, seque velut in alieno cœlo esse arbitretur? Ex quo satis appareat quibus præsidiis instructum eum esse oporteat, qui in hujusmodi scriptis transferendis specimen sui præbere cupit. Iluc accedit, quod peculiarem quamdam phrasim habet Gregorius, disertissinam quidem illam atque in primis eruditam, sed quæ vel perspicacissimos interpretis oculos sæpenumero perstringat, ut nisi summam curam animadversionemque adhibuerit, quemadmodum Ixion ille pro adamata Junone nubem, sic ipse pro vera auctoris sententia non nisi levem quamdam et inanem verborum umbram amplectatur. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas esse scribit Plato: ita germanus Theologus sensus nisi arctissima attentione ac diligentia vinciat, interpreti quasi de manibus elabitur. Quæ omnia cum me miris modis torserint, tum illud longe vehementius animum cruciavit, quod Heravigianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque foedis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis inenidis vacabat; δλοσώματος, ut ita dicam, erat hæc plaga. Quocirca cum deploratis morbis medicam manum admovere medici veteunt, ne ipse quidem causam ullam esse putavi, cur in tam corrupto atque insanabili codice diutius me inani labore consicerem.

Tantisper itaque mihi ab incepta versione quietem imperavi, quoad ab amico quodam certior fa-

clus sum, permulta eaque castigatissima exemplaria in illustrissimæ reginæ bibliotheca esse, quorum ope atque adjumento insanabilibus aliqui vulneribus medicinam afferre possem. Quo nuntio supra quam dici queat oblectatus, per doctissimum atque humanissimum virum Ludovicum Rusæum, regium confessorem, haud magno negotio a regina impretravi, ut mibi licet codicem unum (nec enim plures simul passa est) ex ipsius bibliotheca mecum efferre. Tuli igitur amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius propemodum Gregorii atque scriplus esse videretur: qui, præter epistolas et versus, omnia ipsius opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incredibili celeritate perlegisse, ex eoque innumera loca quæ in impresso vitiōse legabantur, integrati suæ restituissim, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellem?) referendum habui, ut alterum exemplar inde rursus auferrem. In hoc sexdecim duntaxat orationes erant, doctissimis Nicetæ Serronii commentariis illustratæ, intextis etiam quibusdam Pselli enarrationibus in obscuriora loca secundæ orationis *De Paschate*. Quo quidem volumine cum mibi pro animi arbitratu uti licet, non modo ad ea quæ inchoaveram ac velut pro derelictis habebam, prosequenda, sed ad ea etiam quæ Nicetas commentatus fuerat Romano sermone donanda me accinxi. Nec enim a publicis commodis alienum fore putavi, si commentator Latine loqueretur, qui Græcum hominem Græcus ipse interpretandum duxisset. Quod autem non omnes eius commentarios, sed eos solum, quos in panegyricas orationes ediderat, in totum converti, hoc non tam laboris fugiendi causa feci, quam quod vererer, ne nimia hæc nostra sedulitas plus tibi laetidii quam utilitatis afferret. Sic itaque negotium temperavi, ut eas quidem enarrationes, quæ ad rerum potius quam verborum explicationem facere videbantur, totas Latinas facerem: ex iis autem quæ non tam res ipsas exponebant, quam orationis verba aliis verbis exprimebant, utilissima tantum exciperem, atque in scholiorum formam redigerem. Ubi etiam si quid mihi occurrit, quod Nicetas expositioni non incommodo adjici posse videretur, id quoque inserere nou dubitavi: affixo tamen fere semper asterisco, ut nostra a Nicetanis facilius internoscantur. Quod quidem consilium nostrum tibi facile probatum iri confido. Atque hic quoque verum esse comperi quod proverbio Græco dicitur (76), Πόνος πόνω φέρετ. Ut enim primus ille Gregorianæ versionis labor alterum laborem suscipere, hoc est, Nicetam Latinis auribus exhibere me coegit: ita secundus hic labor, quasi quidam Eurysteus, mihi novi laboris suscipiendo necessitatemi imposuit. Venit enim in mentem subverendum esse, ne parum sibi constaret hic noster labor, si quibusdam orationibus, partim

contractiore expositione, partim integro commentario explanatis, reliquæ velut nothæ sine ullo annotatione comitatu prodirent, cum tamen ipsæ quoque compluribus locis lumen aliquod explicationis haud dubie flagitarent.

Ergo in has etiam scholia elucubravi, prolixitate ubique quantum licuit vitans: ut si forte Nicætæ interpretatione prolixitate aliqua animum tuum interdum suboffendat, hæc molestia scholiorum nostrorum brevitate diluat. De quibus nihil aliud dicam, nisi me summa cura diligentiaque contendisse, ut hic auctor aliquanto clarior et apertior in manus tuas perveniret. Adjeci præterea Nonni opusculum, quo profanas historias et fabulas exponit, de quibus in Invectivis adversus Julianum Apostolam mentionem facit Gregorius: quod etiam ipsum de Graeco in Latinum convertimus. Illud autem verum, mihi fraudi ne sit, quod multa loca Veteris Testamenti aliter verti, quam in Vulgata traductione habeantur. Nam cum mihi cum eo homine res esset, qui non alia quam LXX Interpretum translatione uteretur, decuit me profecto, imo omnino oportuit, ipsius vestigiis in versione mea insistere, atque eamdem translationem sequi. Alioqui innumeris propositis nec Gregorii explicatio cum Scripturæ textu, nec Nicætæ expositio cum Gregorii, Scripturæque verbis ullo modo quadrasset; verum aliud tibi, ut vulgo dici solet, cecinisset, aliud pes saltasset.

Hæc sunt, Lector, quæ ad D. Gregorii, imo ad templi Dei, cuius ille lapis vivus fuit, exhortationem a nobis collata sunt: quæ si ad virium nostrarum modulum exigantur, non parva fortasse; si autem ad excellentem auctoris dignitatem perpendantur, minus quam pili caprarum, pellesque arietum ru-

A bricatae futura sunt, atque ut Græci aiunt: Οὐδὲν δικαιοδότης πρὸς τὸ ιερόν. Ingenue enim et sine ullo verborum suo fateor, tantum inter Græcum Nazianzenum et nostram versionem interesse, ut si res in contentionem veniat, non magis bæc ad illius splendorem, quam noctua ad meridianos solis radios consistere possit. Sed cum Christus duo illa pauperis vidua minuta, amplissimis etiam divitum munieribus, quæ opum nonnisi περισσεύματα, et, ut Plauti verbo utar, præsegmina quedam erant, pluris æstimari: debet profecto tibi quoque gratum esse τὸ κατὰ δύναμιν. libet enim hoc loco Gregorii nostri verba usurpare. Iniqua enim prorsus mili abs te gratia rependetur, si pro tanto labore utilitatis tuæ causa suscepto, nihil aliud quam obtrectatio nem laborisque nostri suggillationem referas. Longe enim æquius ac Christiano homine dignius est ob multa bene dicta ad quædam errata connovere, quam ob quædam errata totum opus lacerare, ac seara bæos imitari, qui unguentis minus delectati putida consecrantur. Quanquam non tam peto ut ad errores lapsusque nostros conniveas, quam ut ab obtrectatione et maledicentia temperes. Admonendo vei etiam corrigendo ea in quibus errasse videbimus, rem et mihi non ingratam, et aliis utilem facies: oblatrando et calumniando uicem aliis præderis, et gravi crimine te ipsum obstringes. Nam cum Christus ipsis etiam a quibus injuria nobis orta est, vicem referre prohibeat: quanto tandem atrocior eos poena manet, qui bene de se merentes, aut certe mereri studentes rabido dente insectantur? A quo vitio utinam te Deus semper incolumem servet. Bene vale, optime Lector, et laborem hunc nostrum boni consule.

JACOBUS BILLIUS LECTORIBUS FELICITATEM (77).

Rectissime et sapientissime Sirach dicit: *Ne coneris contra iustum fluvii⁸¹. subjunxissem, non absurdæ, neque contra naturam et indeolem. Illud autem non ex conjectura temere profero, non aliorum edocutus exemplis; ipsa namque experientia didici quam inane sit et iniquum retrahere mentem ab utilibus amicisque studiis, et invitam ad aliud D vitæ genus convertere.*

Jam domi per tres annos scholas frequentaveram, cum patriis rudimentis, aliorum judicio, satis instructus, Lutetiam missus sum, ut perfectioris institutionis socius et particeps maiorem: ex studiis fructum utilitatemque perciperem. Protinus igitur Latine et paulo post Græce docentibus libenter memetipsum tradidi. Et quidem intra breve tempus, si non supra modum admirationemque, at certe tantum in utraque lingua oroseci, ut, absit a me

⁸¹ Eccl. iv, 32.

(77) Edit. Coloni. [Lipsiens.] 1690.

arrogantia; nec impensi mei causa pretii parentes, nec suscepti ut me informarent laboris institutores ac ludi magistros præniteret. Integros sex annos postquam illis in scholis perseverasse, accersivit me pater, et apud se haud diu detentum Pictavium misit, urbem his diebus in omni Gallia præstantissimam florentissimamque jurisprudentiae scientia.

Ecquis exprimeret verbo quæ mihi voluptas et quæ fuerit laetitia in societatem jus legesque colentium ascribi? Hoc enim sere juvenum vitium est, ut assuetis satiati nova semper captent et totis insequantur viribus. Sed evantere cito voluptatis illecebrae. Primi legum elementis imbutus (nam sua Themis non aperit mysteria nisi prius initiatis) intus quasi transgresso limine admissus sum: verum in interiora penetranti sic aspera omnia, sic ardua et inaccessa præter spem apparuere, ut quod venerim Pictavium, mihi nequaque ignorarem, urbemque illam vocare vanæ sedem felicitatis. Ipsi tamen ingenio vim inferens, ultra progredi omni ope tentabam, et juxta illud Apostoli, *ad ea quæ anteriora erant meipsum extendere*⁸¹. At illa quid mihi profuit animi contentio? Ad expeditam non perveni juris scientiam; quin et ipsa prior institutio plurimum detrimenti pertulit. Spem enim meam non modo sefellit jurisprudentia, pene totum etiam effluxit quod in magna urbe comparaveram. Et idem sere mihi contigit quod iis quibus vitiatum est palatum: cibuni aliquem illis offeras, ægre ferunt; quemlibet deinde apposueris, pariter respunnt aspernantes: sic et nos spe sublata jurisprudentiae, et erga eam male affecti, omnes ex æquo litteras aversati sumus et horruimus, cuiuslibet eruditioñis fastidiosi.

Longum igitur valere studio cum dixisset litterarum, meipsum deliciis et comessationibus totum addixi, mollitiei voluptatique serviens omnino, pro museis frequentans sphæristeria, donec prava et immoderata vivendi consuetudine in gravem obstinatumque morbum incidi, qui me per qualior menses in lecto retinuit jacentem et pene consecit. Morbo quiescente et fugata febri, vehiculo, nec enim equitare præ nimia infirmitate poteram, impositus sum et domum paternam relatus. Illic et multo tempore, et cura non minima, necnon arte medicorum opus habui ut deperdita valetudo resiceretur. Vix autem e morbo recreatum, corporis viribus reparatis, ad studium litterarum continua sermonibus incitavit me pater: etsi enim illitteratus, at certe litteratorum amantissimus et servens laudator, ut si quispiam alius. Qui inter alia reponetbam ad excolendas altiores scientias me paratum

A ἔκατερά τῶν γλωττῶν προσκοπὴν ἐποιησάμην, ὡστε ἵνα μηδὲν φορτικὸν εἴπω, μηδὲ τοῖς γονεῦσι μεταρέ λειν τῆς ἑπ' ἐμοὶ δαπάνης, μηδὲ τοῖς καθηγηταῖς κα διδασκάλοις; ὃν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ παιδεύσει ἐμόχθησαν "Εξ δὲ ἔτεσιν δύοις ἐναπομείναντά με τοῖς ἑκεῖ παιδευτήριοις μεταπεμψάμενος δ πατήρ, καὶ βραχὺ τινὰ χρόνον παρ' ἑαυτῷ κατασχών, ἐπὶ τὸ Πικτάνιον ἀπέστειλεν, πόλιν τῆς κατὰ τὴν νομικὴν ἐπιστῆμην εὐκλείας τότε τὰ πρωτεῖα φερομένην ἐν ἀπάσῃ τῇ Γαλλίᾳ.

B Καὶ τίς δὲ τῷ λόγῳ παραστῆσειν ὡς ἥδεώς καὶ μεθ' ὅσης τῆς περιχαρείας τοῖς τὴν τέχνην τὴν μετιοῦσιν ἐμαυτὸν ἐγκατέλεξα; Φιλεῖ γάρ τι νεῦτης, τοῖς εἰθισμένοις ἀπαρεσκομένη, τὸ καινὸν ἀεὶ θηράσθαι καὶ κατὰ κράτος διώκειν. Ἀλλούσιον ἐπὶ ποὺν παρετάθη μοι τὸ τῆς ἡδονῆς. Ός γάρ, τὰ προτέλεια τῆς τέχνης κατηγηθεῖς (οὐ γάρ θέμις κοινωνεῖν τῶν μυστηρίων τοῖς μὴ πρότερον μυθεῖσι), καὶ οἰοντεῖς πρόθυρα διαβάζεις, ἔνδον ἐγενόμην, τοῖς βαθέσιν αὐτοῖς ἐμβαθεύων, οὕτω δύσκολα πάντα, οὕτω τραχέα καὶ δυσέφικτα παρὰ τὴν ἐμὴν ἐλπίδα κατέλαθον, ὡστε πολλὰ ἐμαυτὸν μέμφεσθαι τῆς ἐπὶ τὸ Πικτάνιον ἐπιδημίας, καὶ κενήν μακαρίαν τὴν πόλιν ἐκείνην ἀποκαλεῖν. Οὐ μήν ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν βιάζομεν; Εἰς τὸ πρόσω χωρεῖν, καὶ, τὸ τοῦ Ἀποστόλου, εἰς τὰ ἐμπροσθετέρα ἐπεκτείνεσθαι, κατὰ πάντα τρόπον ἐπεχείρουν. Τί δὲ τῆς βεβιασμένης ταύτης σκουδῆς ὄντα μην; Πρὸς τῷ τῆς δικαιοθεσίας τέχνης ἀποτοχεῖν, Εἰς ταῖς τὴν ἀρχαίαν παίδευσιν ἐζημιώθην· οἱ μόνι γάρ τῆς ἐλπισθεῖσας ἐπιστῆμης διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ σχεδόν τι διερρύνη πᾶν τοῦτο, διπερ μοι συνειλεγμένον ἦν ἐν τῇ μεγαλοπόλει. Καὶ παραπλήσιόν τι πέπονθα τοῖς τὴν γεῦσιν διεφθερμένοις, οἱ, ἐπειδὸν πρὸς τὶς τῶν ἐδωδίμων εἶδος δυσχεράνωσι, καὶ πρὸς ὅτιον ὄμοιως τῶν προσφερομένων ἀτῆῶς ἔχουσι· τούτους γάρ καὶ ἡμεῖς τρόπον ἡς ἡλπίζομεν νομικῆς ἀποσταλέτες, καὶ πρὸς ταύτην δυσαρεστῆσαντες, πάντας ἐπίσης τοὺς λόγους ἐμισήσαμεν, καὶ ἀπεστρεψάμεθα, καὶ πρὸς πᾶν παιδείας γένος κακοσίτων διετέθησαν.

C Πολλὰ τοίνυν γαίρειν φρέσας τῇ φιλολογίᾳ, ὅλον ἐμαυτὸν τρυφῆ καὶ κώμοις ἐκδοτὸν ἐποίησα, τὸ ἀδρὸν καὶ ἐφθδονον ἐξ ἀπαντοῖς θεραπεύων, καὶ τὰ σφυριστήρια ἀντὶ τῶν μουσείων ἐλόμενος, σχρις οὐ ἐκ μοχηφᾶς καὶ πλημμελοῦς διαίτης εἰς καλεπήν τινα καὶ δύσμαχον ἀρβαστίαν ἀνέπεσον, ἐξ ἣς τέτερας μῆνας ἐπὶ κλίνης κατακείσθαι μοι συνέβη καὶ περὶ μικρὸν ἀποθανεῖν. Λωφίσαντος δὲ τοῦ ἀρβαστήματος, καὶ τοῦ πυρετοῦ ἐκ ποδῶν γενομένου, φορεῖν τινὶ ἐντεθεῖς· οὐ γάρ ἱππεύειν οἵδες τε ἦν ὑπὸ τῆς ἄγαν ἀσθενείας· ἐς τὸν πατρῷον οίκον ἀπηγέλην. Ἔνθα μοι καὶ πολλοῦ χρόνου, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, καὶ παρὰ τῶν λατρῶν ἐπικουρίας ἐδέσθη πρὸς τὸ τὴν Ἑγείαν ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι. Μόλις δὲ ἐκ τῆς νόσου ἀνενεγκὼν, καὶ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἀναλεξάμενος, συνεχέστις λόγοις παρορμῶντος με τοῦ γεννήσαντος πρὸς τὴν φιλολογίαν (ἥν γάρ, εἰ καὶ λόγων ἀδιορος, ἀλλ' οὕτως τῶν περὶ λόγους ἐπουδακότων

⁸¹ Philipp. iii, 13.

ιραστής καὶ θερμὸς ἐπαινετης, εἰ καὶ τις ἄλλος), τὰ A expeditumque, una tantum excepta legum disciplina, cum ad eam ineptus ab eaque alienus essem omnino, ipsique frustra duorum annorum labores impendissem. Sed repugnavit ex parentibus quidam: ideo cedere, mibiique molestissimas leges iterum salutare coactus sum et amplecti; quod utiliam non fecissetem

Ἄπο γάρ τῶν προσφυεστέρων ἐπὶ τὰ οὐκ οἰκεῖα μετεκυθεῖς, ἐπτὰ καὶ δέκα μῆνας ἐν τῇ Αὐρηλίᾳ εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἀνήλικα, τοῖς ἡλικώτας συμμαχόμενος, καὶ, ἵνα συνελῶν εἴπω, τὸ παῖξεν ἀντὶ εποῖς ἔχων, καὶ ταῖς τοῦ σώματος ἥδονας ἐγκακούμενος. Τὸ δέ πατήρ, τὰ κατ' ἐμὲ πιθόμενος, εἰς πάνω μετανοῶν ἐφ' οὓς ἀκοντά με τῇ νομικῇ πάκην συγχετέρας ἔτυχεν, αὐτίκα δὴ μάλα πρὸς ἔσυντι ἐπανελθεῖν ἐκέλευσεν.^C ἵνα τὸ δυσκάθετόν μου τῶν ὅρων καὶ πρὸς πᾶν εἶδος φλυαρίας κεχυμένων σώτας ἀναστελῇ, καὶ οἰοντεὶς δεσμοὺς τισιν ἐπιτίξῃ.

Τίτος δὴ ὁστερ ἐκ βαθέος ὑπουργοῦ διαναστάς, καὶ τῷ ιδίῳ ἀπολωλότος χρόνου εἰς συναίσθησιν ἀλθὼν, καὶ τῇ νεότητος πάστης ἐν τοῖς ματαίοις διατριψθεῖς: ἐνοίκιαν λαμβάνων, μεγάλων πένθεις συνεσχέθην, καὶ τῇ φιλολογίᾳ καταλλάττεσθαι καὶ ταύτης περιέσθαι διέγνων. Τοιγαροῦν ταῖς βίθοις νύκτωρ καὶ μεθύμερον συγγινόμενος, καὶ πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον συνῆντος ἐμαυτὸν κατεπείγων, ἐν βραχεῖ μετρίαν τινὰ τὴν τοῖς λόγοις δύναμιν συνέλεξα. Τό γε μὴν τῆς περιουπίας, τῆς ἀλωτὰ πάντα πόνων καὶ ἐπιμελεῖδεν εἴναι λεγούσης, ἀληθῶς ἔχειν, ἐν τε τῇ τῶν Ἰταλῶν καὶ τολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ κατέμενον· ἣν, παντάπασιν ἀπορθρεύσαν, καὶ τῷ τῆς ἡθῆς βυθῷ καταποθεῖσαν, μεγίστοις πόνοις σὺν Θεῷ μόνῳ πάλιν ἐκτησάμην, δοσον γε πρὸς τὰ τῶν Ἑλληνοτιθεγγομένων συγγραμμάτων ὄπωστιοῦν ἐπαλεῖν, καὶ οὐ τάνι τι τοῦ ἐρμηνέως δεῖσθαι.

Τοῦ δὲ πατρὸς ἐν λιταρῷ τῷ γῆρᾳ τὸν βίον κατασήκωντος, καὶ τὴν ἀναγκαῖαν εἰσφορὰν τῇ φύσει λιπούργησαντος, ἐπειδὴ πολλὰ δὴ τὰ τὸν ἡμέτερον καὶ θρυσσοῦντα, καὶ τῆς ἐρωμένης μοι φιλομαθείας τοῖς θίλιν ἀποσπώντα, οὐχ ἕνεγκα τυραννούμενος, καὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐν μέσῳ στρεφόμενος. Αὐτὸύτῳ πάντας τοὺς ἀπὸ γένους μοι δυνατὰς λαθὼν, ὃς εἴχον τάχους, εἰς τὴν Ἀθηνῶν φυγὰς ὠχρόμην. Ξεῖ δὲ μακρῷ τινι νόσῳ προσπαλαίσας, καὶ τέλος αὐτῇ καταπαλαίσας, τοῖς βιθοῖς προσεκέιμην, καὶ εἰς μαθῆσαι λόγων ἐμαυτὸν τοῖς πόνοις κατέτρυχον.

Ἐν τοῖς δὲ δυντις μοι, καὶ τῶν λόγων φιλοτίμως ἐπιπομένην, ἀγαθῇ τινι τύχῃ ἐγκωρίσθη Πάτρος ἡ Γαλισαρίδης, τῶν ἐκεῖ θεολογούντων ὁ χορυφαῖος, οὗ τὴν φίλιαν ἐν τῆς ἐμῆς εὐδαιμονίας μέρει τιθεὶς οὐ πάνουμα. Μή γάρ πώποτε γένοιτο με οὐτώ μακράς, ὅτε τῆς τιμίας ἐκείνης κεφαλῆς ἀμνημονεῖν, καὶ ἐπιλαθάνεσθαι ὃν πρὸς αὐτοῦ εὑ πέπονθα. Οὐτος γάρ πλαισιούμενην μοι τὴν φιλοπονίαν, καὶ ἀτάκης φερομένην εἰς εὐθεῖαν ὅδον καὶ ἀνήγαγε, καὶ εἰ μή μέγα μοι τὸ τοῦ Αἰσχύλου εἰπεῖν, νήπιον ὑπά-

Etenim remotis studiis in qua propensior indoles, ut ipsi contrariis attenderem, Aurelia septem et decem menses incassum perdidit, cum coetaneis simul insaniens, et, ut paucis dicam, ludi tantum flagrans amore, voluptatibusque corporis involutus. Hæc audit pater: statim qua decreverat ut invicuum me rursus ad jurisprudentiam compelleret damnat sententiam, jubetique quam primum ad se reverti, ut effrenatas effusasque in omne petulantissimum genus tandem meas coerceat cupiditates, et velut quibusdam vinculis constringat.

His permotus excutio velut e gravi somno: mox infeliciter tritum tempus animo volvens, omnemque reputans nudis deditam juventutem, alto premor dolore, in gratiam redire cum litteris instituo easque colere. Nec mora: diu noctuque cum libris conversatus, et ad laborem sine intermissione memet ipsum exacuens, brevi nonnullos litterarum fructus collegi. Quod autem dicit proverbium: Studio et opera facile omnia comparari possunt, illud verum esse cognovi ex Italica et maxime ex Graeca lingua. Hanc quippe mortuam prorsus mersamque oblicationis profundo plurimis laboribus, Deo solo juvante, revocavi scivique quantum sane mihi opus erat ut Graecos autores quomodo cumque intelligerem et sine interpretis auxilio.

Porro cum pater in bona senectute vitæ finem implevisset, necessariumque solvisset naturæ tributum, eorum quæ mihi æquius obstrepebant, et per vim avellebant mentem a familiari discendi cupiditate, non tuli tyrannidem, nec temporalium negotiorum quæ latus mihi cingebant molestiam. Ea propter, insciis omnibus cognatis, ut potui celerime, Avenionem profectus sum. Illic diuturno quadam cum morbo decertavi; quo tandem superato, impallii libris assiduus, invictusque vires exhausit labor.

Eo res devenerant: litteras autem appetens enixe, benigna quadam fortuna consuetudinem junxi cum civitatis illius theologorum principe Petro Galisardo, cuius amicitiam in numerum eorum quæ felicitatem mihi pepererunt referre non desinam. Ea enim procul a me semper insipientia, ut honoriandi illius viri obliviscar, et ex animo meo beneficiorum quibus me cumulavit excidat memoria. Nam in studiis ipse me vagantem inordinate reduxit in viam rectam; et, si mihi fas est illud *Aeschylī*

usurpare, ex stulto et imprudente prudentem reddidit et mentis compotem. Tanta erat illius in me humanitas, ut sæpe, depositis quæ habebat in manibus, mihi daret operam, et quæ utilitati meæ conducerent suis ipsius studiis præponeret. Invisebam igitur eum quantum et quotiescumque mihi libebat, majoremque diei partem cum eo ducebam, plurimis variisque ditor semper eruditioribus.

Ille quidem, vir omni doctrina propemodum excutitus, multa libenter, libertius vero rhetorice doctus rhetoricae me docebat. Ut autem a theologia, cuius erat arbiter, omnino non recederet, artis oratoriae præcepta, de quibus inter nos colloquium, inspicienda monstrabat in interpretibus sacræ Scripturæ et iis qui pia orationis argumenta instituerunt. Hæc eadem laudabat indicabatque in aliis omnibus qui' sermonis virtute et elegantia nomen sibi compararunt, at præcipue in Gregorio Nazianzeno cuius in dicendo eloquentiam et sublimitatem maxime mirabatur. Ipsi tamen operum Gregorii lectio molestiæ nonnihil creabat. Eum enim dolore multum afficiebat obscuritate referta interpretatio, quæ pluribus in locis vitiosa, instar nubis cujusdam, offundebat viro doctissimo tenebras, et non solum facundiam ejus, sed scriptorum etiam sensum obnabilabat. Quandoque igitur librum indignabundus projiciebat in pavimentum; quandoque etiam a me postulabat ut quæ obscura videbantur accuratius dilucidiusque reddiderem et explanarem. Denique cum omnis ei stomachum moveret versio, me rogabat ut secundam manum adjicerem Gregorio, et illud onus humeris imponearem, publicæ prospiciens utilitati. Ast ego meæ partim conscius imbecillitatis, quam ipse pro nimia in me benevolentia non persenserat, partim operis arduum metuens fugiensque, mente cæterum rebus aliis tunc intentus, nequaquam potui precibus flecti; sed quæ semel proposueram consertisque tenebam manibus, in his perstitti tenax. Illic igitur non modico tempore transactio domum me recepi.

Multis postea diversisque percussus vulneribus, simul ut remissionem quamdam et olim impetravi a Dei clementia, dimisi quæ mihi amoeniora erant et arridebant magis, ad opus memet admodum deficiente mellori interprete, et in illud summa cum alacritate et diligentia incubui. Sed non multo post cognovi me miserum viribus impar onus suscepisse: hinc mihi succensbam quod illud trahare non reformidassem. Etenim mihi primuum, velut e portu solventi, serena omnia tranquillaque videbantur, ita ut et mihi de incepto gratularer: at longius abductum tanta me temp̄stas tamque gravis jactavit procella, ut vicinum immineret naufragium. Et certe perissem submersus, nisi emendati quidam augustissimæ reginæ libri jam suculibus abreptum reduxissent. Ubi adjutores mihi venere, tum secare undas, multis quidem cum sudoribus, et pelagus interpretationis trajicere.

A tò περὶν, ἔννουν θύτης, καὶ φρενῶν ἐπίβαλον. Τοσοῦτον γάρ ἦν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς εἰς ἐμὲ φυλανθρωπίας, ὥστε καὶ τῶν ἐν χερσὶ πολλάκις ἀφέμενον, ἐμὸν σχλάζειν, καὶ πλείσαν τῆς ἐμῆς ὀφελείας ή τῆς ἑαυτοῦ πραγματείας λόγον ποιήσασθαι. Χρώμενος οὖν τάνῳδια καὶ δσάκις βουλομένῳ μοι ἦν, τὸ πολὺ τῆς ἡμέρας μετ' αὐτοῦ ἡμην, δεῖ τι κατὰ παιδείαν ἐμπορεύεσθαι.

'Ο δὲ καὶ πολλὰ μὲν δῆλα ἀσμένως ἐμὸν παρεῖδον (πάσης γάρ παιδεύσεως εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἐφθάσει τὴν ἀκρότητα) ἀσμενέστερον δὲ τὴν ἡμητρικὴν ἐδίδασκεν, ἢς τελείστην εἰχε τὴν ἐμπειρίαν. Ἰνα δὲ μὴ πάμπαν, ἢς ἐπρέπενεν, ἀποστατή τῆς θεολογίας, τὰ τῆς ιτιχνῆς παραγγέλματα κινούμενα θεωρεῖν παρείγενεν τοῖς τῆς Ιερᾶς Γραφῆς ἔξηγηταῖς, καὶ εὐσεβεῖς πῶν λόγων ὑπόθεσις ἐνστήσαμένοις. Ἐπολεὶ δὲ τοῦτο καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἄλλοις τοῖς ἐπὶ λόγων δυνάμεις καὶ καλλιφωνίᾳ εὑδοκιμοῦσιν, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῷ Ναζιανζηνῷ Γρηγορίῳ, οὐ τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα καὶ ὑψηλορέαν διαφερόντως ἐθαύμαζεν. Οὐ μὴν ἀμῆτης ἀγδαῖς παντελῶς ἦν αὐτῷ τῶν τούτου συνταγμάτων ἡ ἀνάγνωσις. Ἐλύπει γάρ ἀντὸν οὐ μετρίως ἡ μεταφρασίς ἀσφείας ἀνάπλεως οὕσα, καὶ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένῃ, νεφέλης τινὸς δίκην ἐλλογιμωτάτῳ ἀνδρὶ ἐπιπροσθῦσα, καὶ οὐδὲ τὴν εὐέπειαν αὐτοῦ μήνι, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν τῶν γεγραμμένων συγκαλύπτουσα. Διὸ δὲ καὶ ἀγανακτῶν, ποτὲ μὲν καὶ αὐτὴν τὴν βιβλοῦ εἰς τοῦδαρος ἀπέρριπτεν, ποτὲ δέ με τὰ σχοτεῖν ἔχειν δοκοῦντα τρανώτερον ἔξιγεισθαι καὶ διαστηνίζειν ἐκέλευε· τέλος δὲ καὶ πρὸς δῆλην μεταφρασιν δυσχεράνας, παρεχάλει με χερὶαν ἐπάγειν τῷ Γρηγορίῳ, καὶ τοῦ κοινῆς συμφέροντος χάριν τόδε τὸ δῆθος ἐπὶ διηρητικὸν ἀφορῶν, ἦν αὐτὸς δὲ τὸ πρὸς τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν ἀφορῶν, ἦν δὲ τὸ τοῦ ἔργου δυσχερές εὐλαβούμενος, καὶ διμα πρὸς ἄλλους ἔχων τότε τὸν νοῦν, πρὸς τὴν αἰτησιν οὐκ ἐκάμφθην· ἀλλ' οἵς διπαξ προειδόμην ἐνεκαρτέρησα, τῶν ἐν χερσὶ ἀπρὶξ ἔχόμενος· συγνοῦ δὲ χρόνου ἐκεῖ διεληλυθεῖς ἐπανιών οἰκαδε.

Πολλαῖς τε καὶ ποικίλαις παρὰ τοῦ καιροῦ προσβολαῖς πληγεῖς, ἐπειδὴ ἀνέσεως τεινος καὶ σοῦδης παρὰ τοῦ φυλανθρώπου Θεοῦ τυχῶν, τῶν προύργαιτέρων ἀπτλλάγτην, τηνικαῦτα δῆ κατὰ βελτίους ἐρμηνέως ἐρημίαν τὸ ἔργον ἐπεβαλόμην, καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἐπὶ τούτῳ ἐπέκυψα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡσθόμην ἀθλίος, μείζον δὲ κατὰ μὲν φορτοῖς ἀράμενος, καὶ πολλὰ ἐμαυτὸν τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἐγχειρίσεως κατεμεμψάμτην· καὶ γάρ τοι τι μὲν περὶ τὸν ὑσπερ ἐκ λιμένος ἀνάγοντι μοι εἴδια πάντα καὶ γαλήνης μεστὰ ἐφαίνετο, ὥστε καὶ τοῦ ἐγχειρίματος ἐμαυτῷ συνήθεσθαι· πορφυρέω δὲ προύστα με τοσοῦτος χειμῶν καὶ οὐτω δεινή ζάλη κατέλαβεν, ὥστε καὶ μικρὸν ἀπέλιπον τοῦ μὴ καταδύεσθαι. Καὶ πάντως ἀν καταβρύχιος ἐδυν, εἰ μὴ ἐπηνωρθωμένα τινὰ τῆς πάνυ βασιλεύσσης βιβλία καθ' ὑδάτων ἡδη φερόμενον ἐπεκούφισαν· ὑφ' ὧν βοηθούμενος, τοῦ κλιδωνος μόγις ὑπερῆρα, καὶ τὸ τῆσδε τῆς μεταφράσεως πέλα γος διεπέραστα.

Πολλοῦ δ' ἀν ἐπιμησάμην εὑρεῖν τινα τῶν τυπογραφούντων, δοτις δικα τῷ Ρωμαίῳ καὶ τὸν Ἐλληνικὸν Γρηγόριον ἔκτυπον ἔδουλετο, ἵνα τῶν ἐπαινερθέσεων ἑκεῖνων, δις ἐκ τῶν τῆς βασιλίσσης ἀντιγράψων Ἐλαδον, αὐτῷ μεταδοίην. Ἐπει δὲ τοιούτῳ τινὶ ἐντυχεῖν οὐκ ἔξεγένετο μοι, δι λοιπὸν ἔστι, τὸν Ρωμαίον ἐκδίδωμι, εἰ μὲν πρὸς τὴν τοῦ Γρηγορίου λογιστήτα καὶ μεγαλοφωνίαν παραμετροῦτο, παραφρήθησμενον, εὗ οἶδα, ὡς οὐδενὸς δίξιον εἰ δὲ πρὸς τὴν ἡμετέρχν δύναμιν, οὐ μικρὸν ἴσως φανησόμενον. Ἐπιεικῶν δὲ ἀνθρώπων ἔστι τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖν, καὶ μηδὲν πόρρω ἐπιζητεῖν. Ἐρήφωσθε, ὡς φύλαι κεραταὶ, καὶ πρὸς τὴν δικαιανδηποτοῦν ἐργασίαν ἡμῶν εὔγνωμονετε.

A Mirum porro me tenuit desiderium typographi qui una cum versione prelo subjicere vellet textum Gregorii Græcum, ut illas ipsi traderem quas erueram e reginæ exemplaribus emendationes. At voti minime composa, diligenter quæsitum non offendit: quod igitur superest, interpretationem Latinam emitto. Si perpendatur ad facundiam Gregorii et eloquentis dignitatem, nullus dubito quin repudietur, ut nullius pretii; si vero exigatur ad virium nostrarum modulum, non contemnenda fortasse videbitur. Vir bonus id exigit quod viribus respondet, nihil ultra. Valete, amici, et qualiscunque nostri laboris memores vos gratosque præbete.

JOANNIS LEUVENKLAII

Ad reverendissimum et illustrissimum Principem D. Joannem, Monasteriensium, Osnabrugiorum et Paderboniorum antistitem, nobilissima comitum Hoianorum gente natum, dominum suum clementissimum, in Gregorii Nazianzeni editionem suam.

PROCÉMIUM.

Inter alia, quæ primis ab annis supra res cæteras animo meo fuerunt in deliciis et amoribus, reverendissime ac illustrissime Princeps, semper occulta quadam et incredibili naturæ propensione tam litterarum, quam antiquitatis Græcæ studiosum me fuisse fateor: qua quidem lingua omnis generis doctrinarum, et sapientiae thesauros amplissimos contineri animadverterem. Hac usos tum priscos illos philosophos, tum recentiores eorum interpres, qui se scholæ Platonicæ successores Athenis appellabant, quidquid de arte disserendi, de oratoria, de civili prudentia, de moribus, de natura rerum, de geometricis astronomicisque disciplinis tradi potest, litterarum monumentis complexos esse videbam: hac maximarum per orbem gestarum rerum historias comprehendendi: hac artis medicinæ arcana memoriaræ prodi: hac illustrium Ecclesiæ veteris bominum de sacris rebus accuratissimas disputationes esse expositas: in hanc denique juris etiam civilis, quo utinur, libros ita transcriptos esse, ut multa loca, ceteroquin obscurissima, singulare quoddam ex interpretatione Græcorum lumen accipiant. Quod sane postremum, tametsi de libris quibusdam hactenus editis perspici satis possit; tamen longe planius apparebit, ubi *LX* librorum Basileiōn epitome locupletissima, quam a clarissimo viro, Joanne Sambuco, Cæsareæ familie domestico, homine mihi amicissimo natus sum, in lucem opera nostra prodierit.

Bæc ego posteaquam Græcis contineri litteris per etatem intelligere cœpi, sic ejus me lingue studio dedi, nullum ut tempus abire sinerem, quo non aliquis in ea percipienda progressus facerem. Ista qualiquali diligentia mea cum tandem usum ejus

C B aliquem, aliorum quoque judicio, consecutus videber: liberali quodam animi desiderio, et ambitione honesta (fatebor enim quod res est) excitatus, in hoc totis viribus incumbendum duxi, ut si qui veterum Græcorum libri vel Latinam in lingnam hactenus conversi non essent, vel in bibliothecarum tenebris delitescentes needum lucis usuram acceperissent, meo studio tum Latinam vestem induerent, tum ea exornati publice hominum oculis sese spectandos exhiberent. Hoc modo consecuturum me sperabam, ut non ignavæ pecudis in morem vitam hanc transirem, sed emolumenti aliquid afferrem rei litterariæ, quam a puero meorum auctoritate jussuque coluissem; et apud bonos optabilem mihi nominis existimationem pararem.

D Itaque meum hoc institutum ut eo felicius urgebam, in hanc clarissimam urbem me contuli, quæ ob insignium typographorum officinas, non in Germania modo nostra, sed omni etiam Europa longe lateque merito celebratur. Illic dum publicandis egregiis quibusdam priscorum monumentis invigilo, annus jam mihi quintus agitur (quo publicæ rei fructu nescio), non sine meis certe laboribus æruminisque maximis, quæ hactenus mihi cum aliquo nonnunquam valetudinis detimento sunt exantlatæ. Inter alios autem scriptores, quos certo judicio delectos librorum non editorum accessione amplificando, et in sermonem Latinum transcribendos existimavi, facile principem sibi locum Gregorius hic noster vindicat, cui ob summam rerum divinarum peritiam, secundum Joannem apostolum ex priscis doctoribus soli, Theologi cognomentum peculiariter est concessum. Ejus præclarissima ingenii monumenta, quæ quidem typis expressæ prodie-

rant, quia miserum in modum ab interprete sic tractata videbam, ut exiguo cum hominum fructu (ne quid gravius dicam), cæteroqui longe utilissima, lexitarentur: copi tandem hortantibus amicis, qui tanti viri tam barbare garrientis apud nos vicem dolerent, ad ejus interpretationem animum adjecere. Factum hoc est ante totos quatuor annos, id quod et Guillelmi Canteri, et Martini Crusii, clarissimorum virorum, ac plerorumque hujus academiæ doctorum testimoniis ostendere possum.

Cum autem id omnino facere cum animo meo constituisse, ita mihi elaborandum hoc opus existimabam, ut et legentum exspectationi satisficeret, et sui auctoris libros illos quoque secum in medium proferret, qui alicubi bibliothecarum adhuc carceribus clausi continerentur. Ad hanc rem perficiendam temporis aliquod spatum fuisse necessarium, perspici facile abs quovis potest. Intervim in Galliis vir doctissimus, Jacobus Billius, archimandrita Michaelinus, itidem uti nos, Gregorii sortem acerbam miseratus, eundem exornandi ejus scripta labore, et quidem eodem mecum tempore suscepit. De hoc cum ex Canteri nostri litteris certior factus essem, etsi jam complures orationes Latine descriptissem, tamen de tabula (quod aiunt) manum tollere cogitaham, quod gauderem alterius labore scriptorem illum, qui aliam in lingua traduci se perinvite pateretur, in hominum manus pervenire. Nec deerant alia quædam scripta, de quibus certam mihi laureolam polliceri possem, præsertim antehac prorsus ignotis, et tamen apprime utilibus.

Verum ubi deinceps edito labore Billii, satis cernerem, quam multa prius non visa, quibus ipse caruisset, hinc inde concessisse; minime committendum putavi, ut viri boni ac Nazianzeni amantes egregio thesauro fraudarentur. Feci hoc eo quoque lubentius, quod Eliæ Cretensis archiepiscopi commentariorum in Nazianzenum libros **xix** nactus, illis ipsis ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti me posse magna cum utilitate viderem. Nec præterea parum erat, habere tot egregia Nazianzeni scriptorum exemplaria, pluribus ante sæculis manu exarata. Nam ut dem Billium etiam de bibliotheca reginæ suæ libros vetustissimos accepisse, quemadmodum res ipsa docet: tamen longe nos integroribus usos esse, vel inde perspicias licet, quod non solum ea, quæ Billius notat, in nostris reperiantur; verum etiam bene longæ periodi passim in versione Billiana desiderentur, quas exemplaria nostra suppeditant. Patebit hoc de Annotationibus nostris in Nazianzenum, quas sub tertii tomi fine lectori daturi sumus.

Inter alia vero exemplaria, quibus sumus usi, duo præcipue celebrari merentur. Eofun alterum scriptum est manu Choniatae Acominati ante aliquot sæcula, ejus qui imperatorum Byzantinorum res gestas compluribus libris est complexus, quos

A Hieronymus Wolfius, vir clarissimus, Græce et Latine ex interpretatione sua publicavit. In eo me minime falli, duobus argumentis docere possum. Primum ipse Choniatas quodam loco versiculum hunc ascripsit:

Θεοῦ τὸ δῶρον, καὶ πόνος Χωνιάτου.

Quo versu indicari, rem quidem ipsam Dei donum esse, verum scriptionis laborem Choniatae deberi, quivis animadvertere potest. Deinde sparsim more suo quædam epigrammata, senariis iambicis facta, Nazianzeni orationibus praefixit: quod ipsum in sua quoque fecit historia, sicut editio Wolfiana demonstrat. Ea nos Latine exposita suis locis inseruimus, in annotationibus Græca daturi, de quibus agnosci Choniatas plane poterit. In eodem libro

B extremo fragmentum publicarum litterarum cernitur, quibus manu sua Joannes Cantacuzenus imperator rubrica, pro more, subscripsit, sequentibus etiam longa serie subscriptionibus antistitutum: Callisti, patriarchæ Byzantini; Philothei Heracliensis, qui se πρόδερον τῶν ὑπερτίμων appellat, et πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας ἔξαρχον Gregorii Thessalonicensis, ἔξαρχον πάσης Θετταλίας. Macarii Philadelphiaensis, ἔξαρχον πάσης Λυδίας, qui se etiam καθολικὸν χριτὴν τῶν Ρωμαίων nuncupat: multorum denique aliorum, quorum nomina titulosque referre prolixum fuerit.

Alterum autem exemplar longe hoc etiam videtur antiquius. Litterarum quidem elegantia multis modis præstat, cui plane respondet scriptionis integritas: etenim tanta exaratum est diligentia, nullum ut verbum in eo perperam scriptum reperiatur. Ejus utendi potestas a Basiliensis academiæ doctoribus, viris et eruditione summa, et humanitate eximia præstantibus, quorum exstat in bibliotheca publica, benigne mihi facta est. Constat ante annos CL, tempore concilii Basiliensis hoc allatum esse, ac deinceps magna veneratione asservatum. Interspersæ sunt passim picturæ quædam, quibus Græcorum vestitus et habitus eleganter exprimitur. Eodem imago Gregorii continetur, ita prorsus efficta, quemadmodum ejus tum faciei linea menta, tum aliorum membrorum formam Simeon ille Metaphrastes descripsit, eujus verba Vitæ Nazianzeni D subjecta sequentur. His ergo nos exemplaribus fredi, et depravata plurima correxi mus, et mutila integrati suæ restituimus.

De Eliæ commentariis aliud nihil dicam, nisi opus ipsum bonitatem suam abunde monstraturum. Fuit certe vir ille, quandocunque tandem vixit (nihil enim de hoc nobis constat), maximus et philosophus et theologus, qui omnium philosophorum, poetarum, oratorum, historicorum, aliorumque libros diligentissime lectitarat, tam veteres quam novos, præsertim Platonicos, Porphyrium, Iamblichum, Proclum, cæteros: id quod facile de thesaurus communium, quam multis locis pulcherrias et præclara doctrina resertas inseruit, tractatione deprehendi potest. Nihil commentario in ora-

tionem *De recta disserendi de Deo ratione*, quam nos in ordine secundam fecimus, legi perfectius eruditiusve potest. Et scripsit omnia pharsi sane pereleganti, munda, minime barbara, cuiusmodi est Græcorum, qui proximis sæculis vixerunt, oratio : de quo licet testimare, non usque adeo recentio Elias hunc nostrum esse, sed ante pluscula sane sæcula vixisse.

Faciet ipsius commentariorum lectionem id quoque jucundiorem, quod eis fragmenta quædam scriptorum veterum contineantur, quorum nos hodie libros integros non habemus. Inter alios est sumus ille Maximus, cuius Lutetiæ publicatus est in Dionysii scripta commentarius. Exstat ejusdem apud Græcos adhuc τῆς θετας λειτουργίας ἐμπνευστα. Liber ad Thalassium, ab eodem scriptus, a Michaelo Glyca citatur, cuius Annales necdum editos hoc tempore interpretamur : itemque χατ-
ήγησις, et θειών δογμάτων χεράλατα, cuius libri noster Elias quoque meminit. Multis etiam in locis Elias indicat, se alias quoque Nazianzeni orationes perpetuis commentariis enarrasse. Quapropter et Nicetas Serronus, et Gregorius Palamas, et alii bucula hujus arasse videri possunt ; surta quidem esse facta, multis locis deprehendi potest. Citat passim de Nazianzeni poematis versus quosdam, qui cum in editis prorsum non exstant, nos ad manuscripts poematum libros nostros recurrentes, universos reperimus : id quod divino beneficio factum crediderim, ut quo tempore Nazianzeni opera illa nactus essem, ne quis ea ipsius esse insciaretur, hominis certi testimonio commode uti possem. Consimile quiddam in Cæsario, Nazianzeni germano fratre, mihi usuvenit. Eum ante quatuor annos divina mibi largitas obtulit; cumque de scripto nonnihil dubitarem, propterea quod Cæsarium aulicis negotiis et quæstorio munere occupatum, matureque rebus humanis exemptum fuisse, de Gregorii fratribus oratione funebri accepissem : ecce superiori anno testem Glycam invenio, qui de illis ipsis Cæsarii dialogis, quos nunc primum Gregorii nostri monumentis tomo tertio subjicimus, ad verbum nonnulla citat.

Quod si hoc quoque addendum est de Elia, equidem existimo vixisse id temporis hominem, cum Creta per Saracenos occupata, et Byzantinis imperatoribus esset adempta, nimurum annis ab ævo nostro plus minus sexcentis. Scribit enim in proœmio commentaris præmisso, ab se in exilio scriptum hoc elaboratum fuisse, quod exsilium sane in hos ipsos annos sævitiae Saracenicæ incidere videtur.

Tot talibusque scriptis cum sic et expoliri et augeri posse Nazianzeni libros videremus, paruum ut ab illa perfectione, quam in editionibus prisco-
rum monumentorum requirimus, abessent : Billiano labore non contenti, pristinum ad institutum de integro animum adjecimus. Ne vero quispiam id, quod de operum Nazianzeni perfectione pollicemur,

temere vaneque dici, more nunc pervulgato, quo emptoribus imponatur, existimet : libet hoc loco pauca quædam subjecere, de quibus et vere nos id prædicare lector intelligat, et editionis nostræ rationem perspiciat.

Statim ab initio proœmii sui tradit Elias, ab Nazianzeno tantum orationes sive commentationes (nam vox λόγος generatim a veteribus usurpatur, de quovis scripto atque tractatu) numero **LII** esse publicatas, quas inter et epistole certæ referri debent, cuius generis illæ sunt, quas ad Nectarium, Evagrium, Cledonium perscripsit. Hoc Eliæ dictum cum animo meo incedisset altius, primum ea me liberari opinione animadvertisi, quam Billium secundum fuisse video. Putat enim Gregorium haud dubie

B plures ad populum ejus generis orationes habitas edidisse, cuius est illa, qua dictum Christi ex Evangelio Matthæi explanat. Quod si verum esset, perquirendæ nobis essent bibliothecæ, ut eas orationes, si non omnes, saltem plerasque publici usus causa proferremus. At hoc toto labore molestiaque me verbum hoc unicum Eliæ levat, cui qui fidem de-
trahat, arbitror fore neminem.

Hoc primum considerato, cœpi deinceps aciem animi mei dirigere ad faciendum de orationibus iis, quotquot exstant, Judicium : quo viderem, essentne germani fetus hujus auctoris omnes, an sub ejus nomine suppositi quidpiam latitaret. In hac censura deprehendo, duobus in scriptis ante me Billium id animadvertisse, quod res est, nimurum ea Nazianzeno tribui nequam debere; in tertio tam ipsum, quam cæteros omnes hactenus allucinatos fuisse. Priora duo sunt, metaphrasis in Ecclesiastem, quæ Hieronymi testimonio Gregorii Neocæsariensis est; et annotatio in Ezechielum vatem, quæ tantum abest, ut Nazianzeni sit, vix ut homini mediocriter docto tribui debeat. Metaphrasin retinendam propterea putabamus, quod Eliam crederemus communis fortassis errore ducatum, inter Gregorii libros eam numerasse : quod si maxime verum sit, mirum nemini videri debet, quando vix mortuo Gregorio titulus orationis in Heronem mutatus fuit, ut Hieronymus, Gregorii coætaneus, monet. Quod si hac ratione lectori non satisfacie-
C inus, restat ut polliceamur, omni nos studio genui-
num Gregorii scriptum pervestigaturos, quod hujus loco substituatur. Annotationem in Ezechielum prorsus ex editione nostra, seu spuriam, ejicien-
dam statuebamus : cuius locum ut germanum ali-
quod Gregorii scriptum occuparet, libros veteres diligenter evolvendo, tandem id quod optabamus, adepti sumus. Nam in libro Choniata manu exarato panegyricam Gregorii orationem, habitam in hono-
rem festium veritatis, Arianorumque furorem gra-
phice describentem, reperimus : quam extra dubita-
tionem omnem hujus auctoris esse, tum dicendi character, tum rerum ipsarum facies ostendit.

Tertium denique scriptum illud, cuius modo mentionem feci, est *Exhortatio ad virginem*. Hoc

Inter orationes hactenus relatum est, et Nazianzeno A tributum: quorum alteri parum repugnans, alterum plane perperam factum aio. Nam si quidem est aliqua rhythnorum ratio, quam Aurelius Augustinus in libro *De musica* tradit, et vero consentaneum est priscis in usu fuisse, facientibus ejus mentionem tum Aristotele, tum Athenæo, et aliis, dabo equidem Nazianzeni hoc scriptum esse, quemadmodum et Choniatas creditit, et exemplaria velutissima testantur: verum haudquaquam inter orationes, sed poemata referri debere volo. Nam totum meritis rhythmis constat, ut res ipsa declarat:

Παρθένε γύμφη Χριστοῦ,
Δέξαζέ σου τὸν νυμφὸν·
'Αεὶ κάθαιρε σαυτὴν
Ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ, etc.

Quod quidem apud nos a nemine comprehensum hactenus, in antiquissimo libro poematum Nazianzeni meo notatum paucis verbis inveni, quæ Latine proferam: « In hoc scripto Syracusium Gregorius invitatur, qui solus poetarum rhythmis atque colis usus est, omni alia scribendorum versuum poetica ratione neglecta. » Error ex ambiguitate vocis λόγος, quæ passim in librorum lemmatis reperitur, ortus est. Nam ea non orationem tantum significat, ut jam antea quoque monuimus: sed in genere quævis commentarym atque scriptum. Quo ipso sit, ut Elias noster Gregorii poemata λόγους ἐμέτρους vocet. Hoc modo quibusdam resectis, et oratione *De martyribus* restituta, quinquaginta et duos Nazianzeni tractatus habemus, quem illorum esse numerum integrum, Elias memorie prodidit. Quapropter hic quidem quod amplius desideremus, nihil est.

Sequuntur epistolæ, quas una tantum adjecta de libris manu scriptis auximus: addituri aliquando plures, quas hoc tempore nancisci non potuimus, tametsi non ignoremus, ubi locorum supersint. Poemata vero tantopere nunc studio nostro excrescent, ut jam prodeuntia prius editorum magnitudinem numero versuum æquent, bonitate pietateque longe superent. Unus restat adversus Apolinarium liber, versibus a Gregorio scriptus, quem adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca exstantem ut describi curaremus, jampridem operam dedimus, sumptum etiam aliquem impensuri, sed frustra. Quapropter hoc scriptum alio tempore perquiretur a nobis, in Italiam (si Deo visum fuerit) iter suscipientibus. Nam in eadem Vaticana tractatus Gregorii duos extremos, quorum alter est de fide, alter de fide Nicæna, superesse Græce accepimus: quos modo Latine tantum a Rusino conversos legimus.

De hac commemoratione nostra lector intelligere potest, non esse abs re, quod hanc editionem quam proxime ad opusculum Gregorii perfectionem accedere diximus. Ea vero tres omnino in tomos distribuere certis de causis visum est, quorun prius orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque nostræ debetur industria, qui eum de

Græco in Latinum sermonem transcripsimus. Alter reliquias xxxii orationes cum epistolis et poematis hactenus editis complectitur: quæ quidem omnia de editione Billiana sumpsimus, ne prius versa retexendo, actum agere videremur. In tertium et ultimum tonum, qui totus itidem noster est, ea Gregorii poemata referimus, quæ nunc primi a nobis luce donantur: præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias tam quaternis quam singulis versibus inleueas adjicimus, et egregium Pselli, Christiani philosophi, de difficultate Nazianzeni locorum intellectu librum. Accedit ad hos Cæsarius quoque, germanus Nazianzeni frater, cuius antehac nihil omnino scriptorum prodiit. Ejus *Dialogos* præterea potissimum Gregorii scriptis addendos putavi, quod in eis Cæsarius Gregorium fratrem a seipso, Leontio, Gregorio Nysseno, Domno, et aliis familiaribus interrogatum, de quæstionibus gravissimis toto quatriuo respondentem introduxit. Huius et *Annotationes* in Gregorii scripta, quibus lectionum varietas continetur, et Indicem necessarium subjicimus.

Cur autem in orationibus collocandis ordinem a Billio præscriptum secuti non simus, causæ muliere sunt, eæque graves. Nam duum omnino generum sunt Nazianzeni orationes. Aliarum tempus, quo vel scriptæ sint, vel pronuntiatæ, sciri potest: aliarum non potest. Primi generis sunt, orationes *De pace*, *contra Maximum*, ad Basilium et patrem aliquot, purgatio fugæ in Pontum, plerique laudationes funebres, et aliae: secundi, orationes *ad Eunomianos*, *de recta disserendi de Deo ratione*, *De recta doctrina sententia*, *De Filio duæ*, *De Spiritu sancto*, *De moderata disserendi ratione*, *De Machabæis*, et aliae complures. Quod cum ita sit, in collocationis serie temporis haberi ratio certa nequit: nisi profecto ne a Billio quidem accurate habita est, si recte rem consideremus.

Nam ratione temporis (si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus) esse prima debebat, non ea qua fugam in Pontum suam prolixe purgat, sed altera, cuius inscriptio notat, habitam fuisse ad illos qui ipsum initio acciverant, nec postquam senioris munus ei commissum fuisse, venerant. Et enim ea pronuntiata fuit id temporis, quo primum sacerdos factus est; ac secundum hanc actionem in Pontum aufugit, a qua fuga reversus, in Pascha et tarditatem orationem habuit (quæ hoc nomine secundum sibi locum vindicabit), illaque dicta, per otium fugæ Ponticæ purgationem conscripsit. Jam Billius et illam orationem, quæ pronuntiata est in electione Doarenium antistitis Eulalii, post eam collocavit, quæ in concilio cl. episcoporum est habita. Atqui prior dicta est vivo etiamnum Basilio, posterior eo jamdudum rebus humanis exempto. Funebris in *Basilium* oratio postrema fuit omnium, sive scripti, sive recitationis species, pronuntiata Cæsareæ Cappadocum in extrema senecta, cum relicta Constantinopoli Gregorius in

patriam reverteretur. Atqui hæc locum inter priores invenit. E contrario duæ in Julianum Augustum invectivæ loco postremo ponuntur, quæ prius fuere scriptæ, quam vel Gregorius, vel Basilius antistitum munere fungi cœpissent.

Hæc mihi mecum expendenti visum fuit, primum iis orationibus in editione nostra locum tribuere, quas egregie noster Elias hacenus incognitus enarrasset: atque illis deinceps alias subjicere, Billii labore Latina veste donatas. Hanc autem spatio non exigui temporis absolutam, et magno quidem cum labore lucubrationem, cur ad reverendissimam excelsitatem tuam potissimum mittam, illustrissime Princeps, variis ac gravibus sane rationibus mover. Primum tam clari antistitis opera nemini reciuis, quam claro iudicium antistitiū putabam offerri debere. Deinde patronum mili censoremque litteris excutum diligere volui, contra plerorumque mortuorum, qui lucubrationes suas hominibus plane litterarum imperitis inscribere non verentur.

Hoc vero consideranti, non occurrebat in toto nostræ nationis imperio quisquam virorum principum, quem illustri præstantiæ tuæ præferrem. Etenim non eximia tantum doctrinæ laus omnium consensu tibi tribuitur: sed etiam plerisque per omnem Europam admirationem merentibus linguis sane quam eleganter uteris. Accedit ad hæc, quod ei regioni cum imperio potestateque præsia, e qua mihi avita patriaque origo dicitur. Suminam enim tum potentiam, tum auctoritatem obtines in occida Saxoniam, quæ recenti appellatione Vestualia dicitur, cum vera sit ac velut Saxonia, quemadmodum Cranzius Saxo multoties in historiis suis calcat. Habes episcopatum Monasteriensem, a majoribus nostris Mimingrodensem appellatum, qui tertio loco in Saxonia imperatoris Cæsaris Caroli Magni Augusti studio constitutus est. Ejus semper magna fuit dignitas, quæ vel inde potest aestimari, quod cum aliquando Bremonensis archiepiscopus hunc peteret, non prius impetrarit, quam archiepiscopatum illi postponeret, et in commendam (uti superioribus annis barbare loquebantur) acciperet. Es autem huic optimo jure præfectus, vel ob insignem sapientiam tuam, vel prisca nobilissimæ familiae tuæ merita. Nam Otho Mimingrodensis antiquis numero XLI, comes Hoianus, agnatus tuus, Tekeneburgensi comite, aliisque domitis, qui Ecclesiæ possessiones contra jus fasque invaserant, immortale nomen (ut ipsius historici verbis utar) apud suos reliquit, propter additas diœcesi ditiones,

A et auctoritatem ejus revocatam, quæ jam apud multos in contemptum pene venerat. Habes etditionem Paderæbornensem, in qua idem Carolus Magnus episcopatum, Saxonum gente devicta, constituit. Habes Osnabrugicam denique, primam omnium in Saxoniam sedem antistitum Christianorum, ejusdem imperatoris auctoritate munitam: in cuius immunitatibus, quæ privilegia vocant, quiddam merito memorandum ad omnem posteritatem continetur.

B Labet autem ipsa Carolinæ constitutionis verba certis de causis hoc loco ponere, quæ hodieque publicis diplomatis inscripta supersunt. «Eidem episcopo, inquit Carolus ille Magnus imperator, ejusque successoribus libertatem perpetuam concedimus, et ab omni regali imperio absolutionem: nisi forte contingat, ut imperator Romanorum, et rex Græcorum, conjugalia fœdera inter filios eorum contrahere disponent. Tunc enim Ecclesiæ illius episcopus cum sumptu a rege vel imperatore adhibito labore simul et honorem illius legationis assumet. Et ea de causa statuimus, ut in eodem loco Græcae Latinaque scholæ in perpetuum ordinatione nostra maneant: nec unquam clericos utriusque linguae gnaros defuturos confidimus.»

C D Hoc majorum instituto motus haud dubie superiori anno dominus noster, imperator Cæsar Maximilianus II Aug. filiam suam regum Christianorum maximo despontam per te potissimum deduci voluit: quo quidem in munere obeundo magnam industrias prudentiæque laudem invenisti. Quod si recte rem estimare velimus, majorem in iis locis potestatem a multis annis habuit nemo: quam quidem felicitatem boni omnes eximæ virtuti tuæ debitam factentur, ac tibi gratulantur. Quorum in numero ut me quoque arbitreris esse, ac meam hanc velut acclamationem benigne accipias, etiam atque etiam rogo. Fortassis offeretur aliquando mihi occasio mei erga tuam excelsitatem animi venerationem illustriori quadam arguento declarandi. Interea summopere peto, ut studium in hoc genere publicis commodis serviendi, quod animo meo pluribus ab annis insidet, non modo gratum habeas atque probes, uti sane facturum te confido: sed etiam favore tuo benignitateque magis excites, quam exhaustis gravibus molestiis experiri jucundum est. Vale, clarissime Princeps, meque per hanc lucubrationem reverendissimæ excelsitati tuæ se tradentem, in eorum numerum, quos gratia benevolentia tua dignas, recipito.

ΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΤΟΝ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΝ ΙΩ. Ο ΛΕΩΓΚΛΑΙΟΣ.

DE GREGORIO NAZIANZENO JOANNES LEUVENKLAIUS.

Γρηγορίοι λέγους, μέγα χρῆμα καὶ Ἀττικοεργής
Ἀσφεδάως, ἐν ἐμῆς τὴν καχεροῦ ἔχω.

Gregorii quoties Hyblæ redolentia nectar
In manibus verso scripta diserta meis:

asportare possit, ut non multum illis gratiae pretiis que ex hujusmodi transvectione decedat, cogaturque tandem hoc Homeri versu uti,

Δυστήγων δέ τε παῖδες ἐῷ μένει ἀντιόωσι.

Nam cum nulla lingua tam inops atque jejuna sit, quin permultas voces habeat, quæ in aliam linguam sine molesto verborum circuitu atque elegantiae dispendio transferri nequeant, quid hic cum eo auctore interpres faciet, qui in copiosissima ac sine dubio omnium locupletissima lingua verborum argutias undecunque captat: ut quot eiusmodi voces orationi asperserit, tot pene crucis interpreti fixisse videatur.

Quid de prolixis illis periodis dicam, quæ ut Graeco sermoni ob connectendi facilitatem non parum gratiae atque ornamenti afferunt, ita cum Latine efferruntur, nimium diu suspensum lectoris animum tenent, nec siccum fastidio transmittuntur. Jam vero brevissimæ illæ allusiones quæ toto opere nondique sparsæ sunt, quam attentum ac diligenterim, quam non modo multæ lectionis, sed etiam felicis ciusdam memoriae interpretem requirunt, utpote quæ vel ignoratae vel neglectum transcurse, tantas nonnunquam interpreti tenebras offundunt, ut psittaci more quid loquatur nesciat, atque ut Jobi verbis utar, ἀλλοις νήχηται λόγοις, seque velut in alieno cœlo esse arbitretur? Ex quo satis appareat quibus præsidis instructum eum esse oporteat, qui in hujusmodi scriptis transferendis specimen sui præbere cupit. Iluc accedit, quod peculiarem quamdam phrasim babet Gregorius, disertissinam quidem illam atque in primis eruditam, sed quæ vel perspicacissimos interpretis oculos sapientiæ perstrinat, ut nisi summam curam animadversionemque adhibuerit, quemadmodum Ixion ille pro adamata Junone nubem, sic ipse pro vera auctoris sententia non nisi levem quamdam et inanem verborum umbram amplectatur. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas esse scribit Plato: ita germanus Theologus sensus nisi arctissima attentione ac diligentia vinclatur, interpreti quasi de manibus elabitur. Quæ omnia cum me miris modis torserint, tum illud longe vehementius animum excruciat, quod Heravigianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque fœdis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiae stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodium pagina gravissimis inendis vacabat; δλοσώματος, ut ita dicam, erat haec plaga. Quocirca cum deploratis morbis medicam manum admovere medici vetent, ne ipse quidem causam ullam esse putavi, cur in tam corrupto atque insanabili codice diutius me inani labore consicerem.

Tantis per itaque mihi ab incepta versione quietem imperavi, quoad ab amico quodam certior fa-

A ctus sum, permulta eaque castigatissima exemplaria in illustrissimæ reginæ bibliotheca esse, quorum ope atque adjumento insanabilibus aliqui vulneribus medicinam afferre possem. Quo nuntio supra quam dici queat oblectatus, per doctissimum atque humanissimum virum Ludovicum Rusæum, regium confessorem, haud magno negotio a regina imprimi, ut mihi licet codicem unum (nec euim plures simul passa est) ex ipsius bibliotheca mecum efferre. Tuli igitur amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius prope modum Gregorii ætate scriptus esse videretur: qui, præter epistolæ et versus, omnia ipsius opera continebat. Quem cum paucis simis diebus incredibili celeritate perlegisset, ex eoque innumera loca quæ in impresso vitiōse legabantur, integrati suæ restituisset, statim cum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appelle?) referendum habui, ut alterum exemplar inde rursus auferrem. In hoc sexdecim duntaxat orationes erant, doctissimis Nicetea Serronii commentariis illustratæ, intextis etiam quibusdam Pselli enarrationibus in obscuriora loca secundæ orationis De Paschate. Quo quidem volumine cum mibi pro animi arbitratu uti licet, non modo ad ea quæ inchoaveram ac velut pro derelictis habebam, prosequenda, sed ad ea etiam quæ Nicetas commentatus fuerat Romano sermone donanda me accinxii. Nec enim a publicis commodis alienum fore putavi, si commentator Latine loqueretur, qui Graecum hominem Graecus ipse interpretandum duxisset. Quod autem non omnes ejus commentarios, sed eos soluni, quos in panegyricas orationes ediderat, in totum converti, hoc non tam laboris fugiendi causa feci, quam quod vererer, ne nimia hac nostra sedulitas plus tibi tardi quam utilitatis afferret. Sic itaque negotium temperavi, ut eas quidem enarrationes, quæ ad rerum potius quam verborum explicationem facere videbantur, totas Latinas facerem: ex iis autem quæ non tam res ipsas exponebant, quam orationis verba aliis verbis exprimebant, utilissima tantum exciperem, atque in scholiorum formam redigerem. Ubi etiam si quid mihi occurrit, quod Nicetea expositioni non incommode adjici posse videretur, id quoque inserere non dubitavi: affixo tamen fere semper asterisco, ut nostra a Nicetanis facilius internoscantur. Quod quidem consilium nostrum tibi facile probatum iri confido. Atque hic quoque verum esse compcri quod proverbio Graeco dicitur (76), Πόνος πόνῳ τόπον φέρει. Ut enim primus ille Gregorianæ versionis labor alterum laborem suscipere, hoc est, Nicetam Latinis auribus exhibere me coegerit: ita secundus hic labor, quasi quidam Eurysteus, miki novi laboris suscipiendo necessitatem imposuit. Venit enim in mentem subverendum esse, ne parum sibi constaret: hic noster labor, si quibusdam orationibus, partim

contrahore expositione, partim integro commentario explanatis, reliquæ velut nothæ sine ullo annotatione cunctatu prodirent, cum tamen ipsæ quoque compluribus locis lumen aliquod explicationis hanc debet flagitarent.

Ergo in has etiam scholia elucubravi, prolixitem ubique quantum licuit vitans: ut si forte Nicætæ interpretatione prolixitate aliqua animum tuum interdum suboffendat, hæc molestia scholiorum nostrorum brevitatem diluatur. De quibus nihil aliud dicam, nisi me summa cura diligentiaque contendisse, ut hic auctor aliquanto clarior et apertior in manus tuas perveniret. Adjeci præterea Nonni opusculum, quo profanas historias et fabulas exponit, de quibus in Invectivis adversus Julianum Apostolam mentionem facit Gregorius: quod etiam ipsum de Graeco in Latinum convertimus. Illud autem verum, mihi fraudi ne sit, quod multa loca Veteris Testamenti aliter verti, quam in Vulgata traductione habeantur. Nam cum mihi cum eo homine res esset, qui non alia quam LXX Interpretum translatione uteretur, decuit me profecto, imo omnino oportuit, ipsius vestigiis in versione mea insistere, atque eamdem translationem sequi. Alioqui innumeris prope locis nec Gregorii explicatio cum Scripturæ textu, nec Nicætæ expositio cum Gregorii, Scripturæque verbis ullo modo quadrasset; verum aliud tibi, ut vulgo dici solet, cecinisset, aliud pes saltasset.

Hæc sunt, Lector, quæ ad D. Gregorii, imo ad templi Dei, cuius ille lapis vivus fuit, exornationem a nobis collata sunt: quæ si ad virium nostrarum modulem exigantur, non parva fortasse; si autem ad excellentem auctoris dignitatem perpendantur, minus quam pili caprarum, pellesque arietum ru-

ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΒΙΑΛΙΟΣ ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ ΕΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ.

Κάλιστα μὲν καὶ φιλοσοφώτατα τῷ Σιράχ είρηται, Μή βιάζεσθαι δεῖται φῶν ποταμοῦ ἐγὼ δὲ προσθέτη ἀν οὐκ ἀπεικότως, ὅτι μηδὲ τὴν φύσιν. Τοῦτο δὲ λέγω οὐχ ἀπλῶς εἰκάσων, οὐδὲ τοὺς ἀλλῶν ὑπολείγματα πεισθεὶς, ἀλλ' αὐτῇ τῇ πείρᾳ μαθὼν, δῆσται εἰς εὐθείας καὶ ματαιότητος τὴν πρὸς ἐπιτήδευμά τι προσφέρως καὶ οἰκείως ἔχουσαν φυχὴν ἐφ' ἐπέραν τινὰ τοῦ βίου ιδέαν ἀποτρέπειν, καὶ βίᾳ μεθ- ἔλειν.

Ἐπειδὴ γάρ τρίτον ἡδη ἵτος εἰς τὰ οἶκοι διδασκαλίας φορήσας ἀλις ἔχειν Ἑδονὰ τῆς ἐγχωρίου στοιχεώσεως, ἐπὶ τὴν Λουτηκίαν ἐπέμφθην, ὡς δὴ μεθέξων τελεωτέρας παιδεύσεως, καὶ μείζονα τὴν ἀπὸ τῶν ἄργων ὡφέλειαν καρπωσθενος. Ἐγώγε οὖν αὐτίκα μὲν τοῖς τὴν Ἄρωματιν, δλίγῳ δὲ διστερον καὶ τοῖς τὴν Ἐλλήνων διδάσκουσιν ἐμαυτὸν φέρων παρέλαβα. Καὶ δὴ καὶ ἐνεδές οὐ πολλοῦ χρόνου, εἰ μὴ περιττὴν τίνα καὶ θαυμαστὴν, ἀλλὰ τοσαντην γε ἐν

A bricatae sutura sunt, atque ut Graeci aiunt: Οὐδὲν δ βωμὸς πρὸς τὸ ιερόν. Ingenue enim et sine ullo verborum fuso fateor, tantum inter Graecum Nazianzenum et nostram versionem interesse, ut si res in contentionem veniat, non magis hæc ad illius splendorem, quam noctua ad meridianos solis radios consistere possit. Sed cum Christus duo illa pauperis viduæ minuta, amplissimis etiam dixit munieribus, quæ opum nonnisi περισσεύματα, et, ut Plauti verbo utar, præsegnina quedam erant, pluris aestimarit: debet profecto tibi quoque gratum esse τὸ κατὰ δύναμιν libet enim hoc loco Gregorii nostri verba usurpare. Iniqua enim prorsus mili abs te gratia rependetur, si pro tanto labore utilitatis tuæ causa suscepto, nihil aliud quam obtrectationem laborisque nostri suggillationem referas. Longe enim æquius ac Christiano homine dignius est ob multa bene dicta ad quædam errata connivere, quam ob quædam errata totum opus lacerare, ac scarabæos imitari, qui unguentis minus delectati putidae consecrantur. Quanquam non tam peto ut ad errores lapsusque nostros conniveas, quam ut ab obtrectatione et maledicentia temperes. Admonendo vei etiam corrigendo ea in quibus errasse videbimus, rem et mihi non ingratam, et aliis utilem facies: oblatrando et calumniando nec aliis præderis, et gravi criminis te ipsum obstringes. Nam cum Christus iis etiam a quibus injuria nobis orta est, vicem referre prohibeat: quanto tandem atrocior eos pena manet, qui bene de se merentes, aut certe mereri studentes rabido dente insectantur? A quo vitio uinam te Deus semper incolumem servet. Bene vale, optime Lector, et laborem hunc nostrum boni consule.

JACOBUS BILLIUS LECTORIBUS FELICITATEM (77).

Rectissime et sapientissime Sirach dicit: *Ne coneris contra ictum fluvii*⁸¹. subjunxissem, non absurde, neque contra naturam et indolem. Illud autem non ex conjectura temere profero, non aliorum edocitus exemplis; ipsa namque experientia didici quam inane sit et iniquum retrahere mentem ab utilibus amicisque studiis, et invitam ad aliud D vitæ genus convertere.

Jam domi per tres annos scholas frequentaveram, cum patriis rudimentis, aliorum judicio, satis instructus, Lutetiam missus sum, ut perfectioris institutionis socius et particeps majorem: ex studiis fructum utilitatemque perciperem. Protinus igitur Latine et paulo post Graece docentibus libenter memetipsum tradidi. Et quidem intra breve tempus, si non supra modum admirationemque, at certe tantum in utraque lingua orofeci, ut, absit a me

⁸¹ Eccl. iv, 32.

(77) Edit. Colon. [Lipsiens.] 1690.

arrogantia; nec impensi mei causa pretii parentes, nec suscepti ut me informarent laboris institutores ac iudicagistros péniteret. Integros sex annos postquam illis in scholis perseverassem, accersivit me pater, et apud se haud diu detentum Pictavium misit, urbem his diebus in omni Gallia præstantissimam florentissimamque jurisprudentiae scientia.

Equis exprimeret verbo quæ mihi voluptas et quæ fuerit laetitia in societatem jus legesque colentium ascribi? Hoc enim sere juvenum vitium est, ut assuetis satiali nova semper capient et totis insequantur viribus. Sed evanuere cito voluptatis illecebrae. Primi legum elementis imbutus (nam sua Themis non aperit mysteria nisi prius initiatis) intus quasi transgresso limine admissus sum: verum in interiora penetranti sic aspera omnia, sic ardua et inaccessa præter spem apparuere, ut quod venerim Pictavium, mihi nequaquam ignoscerem, urbemque illam vocaremi vanæ sedem felicitatis. Ipsi tamen ingenio vim inferens, ultra progredi omni ope tentabam, et juxta illud Apostoli, *ad ea quæ anteriora erant meipsum extendere*¹¹. At illa quid mihi profuit animi contentio? Ad expeditam non perveni juris scientiam; quin et ipsa prior institutio plurimum detrimenti pertulit. Spem enim meam non modo sefellit jurisprudentia, pene totum etiam effluxit quod in magna urbe comparaveram. Et idem sere mihi contigit quod iis quibus vitiatum est palatum: cibum aliquem illis offeras, ægre ferunt; quemlibet deinde apposueris, pariter respouunt aspernantes: sic et nos spe sublata jurisprudentiae, et erga eam male affecti, omnes ex æquo literas aversati sumus et horroimus, cuiuslibet eruditioñis fastidiosi.

Longum igitur valere studio cum dixisse litterarum, meipsum deliciis et comessationibus totum addixi, mollitiei voluptatique serviens omnino, pro museis frequentans sphæristeria, donec prava et immoderata vivendi consuetudine in gravem obstinatumque morbum incidi, qui me per quatuor menses in lecto retinuit jacentem et pene consecit. Morbo quiescente et fugata febri, vehiculo, nec enim equitare præ nimia infirmitate poteram, impossitus sum et domum paternam relatus. Illic et multo tempore, et cura non minima, necnon arte medicorum opus habui ut desperita valetudo reficeretur. Vix autem e morbo recreatum, corporis viribus reparatis, ad studium litterarum continua sermonibus incitavit me pater: etsi enim illitteratus, at certe litteratorum amantissimus et servens laudator, ut si quispiam alius. Cui inter alia reponemus ad excolendas altiores scientias me paratum

A ἐκατέρᾳ τῶν γλωττῶν προκοπήν ἐποιησάμην, ὡςτε, ἵνα μηδὲν φορτικὸν εἴπω, μηδὲ τοὺς γονεῦσι μεταβλεῖν τῆς ἐπ' ἐμοὶ δαπάνης, μηδὲ τοὺς καθηγηταῖς καὶ διδασκάλοις; ὃν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ παιδεύει ἐμόχθησαν. Ἐξ δὲ ἔτεσιν δύοις ἐναπομελεναντά με τοὺς ἔκειται παιδευτήριοις μεταπεμψάμενος ὁ πατήρ, καὶ βραχὺν τινὰ χρόνον παρ' ἑαυτῷ κατασχών, ἐπὶ τὸ Πικτάδιον ἀπέστειλεν, πόλιν τῆς κατὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην εὐέλεας τότε τὰ πρωτεῖα φερομένην ἐν ἀπάσῃ τῇ Γαλλίᾳ.

B Καὶ τίς ἀν τῷ λόγῳ παραστήσειν ὡς τὸδές καὶ μεθ' ὅστις τῆς περιχαρείας τοῖς τὴν τέχνην τῇνδε μετιοῦσιν ἐμαυτὸν ἐγκατέλεξα; Φιλεῖ γάρ ἡ νεότητα, τοῖς εἰθισμένοις ἀπαρεσκομένη, τὸ καινὸν ἀεὶ θηράσθαι καὶ κατὰ κράτος διώκειν. Ἀλλούσιον ἐπὶ ποιὸν παρετάθη μοι τὸ τῆς τὸδον ἡδονῆς. Ὡς γάρ, τὰ προτέλεια τῆς τέχνης κατηγορητεῖς (οὐ γάρ θέμις κοινωνεῖν τῶν μυστηρίων τοῖς μὴ πρότερον μυθεῖσι), καὶ οἶον τὸ πρόθυρα διαδέξ, ἔνδον ἐγενόμην, τοῖς βαθέστιν αὐτοῖς ἐμβατεύων, οὕτω δύσκολα πάντα, οὕτω τραγέα καὶ δυσφύκτα παρὰ τὴν ἐμήν ἐλπίδα κατέλαβον, ὡς τε πολλὰ ἐμαυτὸν μέμψεσθαι τῆς ἐπὶ τὸ Πικτάδιον ἐπιδημίας, καὶ κενὴν μακαρίαν τὴν πόλειν ἐκείνην ἀποκαλεῖν. Οὐ μήν ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν βιάζουμεν; ἐξ τὸ πρόσω χωρεῖν, καὶ, τὸ τοῦ Ἀποστόλου, εἰ τὰ ἐμπροσθετὰ ἐπεκτείνεσθαι, κατὰ πάντα τρόπον ἐπεχείρουν. Τί δὲ τῆς βενιασμένης ταύτης σπουδῆς ὑπάμην; Πρὸς τῷ τῆς διωχθείσης τέχνης ἀποτυχεῖν, ἐις καὶ εἰς τὴν ἀρχαὶ παίδευσιν ἐξημάθην τὸ μέντον γάρ τῆς ἐπιστήμης διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ σχεδόν τι διερρύν πᾶν τοῦτο, διπέρ μοι συνειλεγμένον ἦν ἐν τῇ μεγαλοπόλει. Καὶ παραπλήσιὸν τι πέπονθα τοῖς τὴν γενοῦν διεφθαρμένοις, οἱ, ἐπειδὸν πρὸς τὸν ἐδωδίμων εἶδος δυσχεράνωτι, καὶ πρὸς διοῖν ὄμοιων τῶν προσφερομένων ἀτρῆς ἔχουσι· τοῦτον γάρ καὶ τῆς τρόπου ἡς τὴν ἀπειλήσαστες, πάντας ἐπισης τοὺς λόγους ἐμισήσασθεν, καὶ ἀπεστρέψαμεν, καὶ πρὸς πᾶν παιδεῖας γένος κακοσίτως διετέθημεν.

D Πολλὰ τοίνυν χαίρειν φρέσσας τῇ φιλολογίᾳ, ὅλον ἐμαυτὸν τρυφῇ καὶ κύμοις ἔκδοτον ἐποίησα, τὸ ἀέρον καὶ ἐφήδονον ἐξ ἀπανίος θεραπεύων, καὶ τὰ σφαιροτύρια ἀντὶ τῶν μουσείων ἐλόμενος, ἀχρὶς ὃ ἐκ μοχθηρᾶς καὶ πλημμελοῦς διαιτῆς εἰς καλεπήν τοις καὶ δύσμαχον ἀρέβωσιαν ἐνέπεσον, ἐξ ἡς τέτερας μῆνας ἐπὶ κλίνης κατακείσθαι μοι συνέβη καὶ πάρι μικρὸν ἀποθανεῖν. Λωφήσαντος δὲ τοῦ ἀρέβωστήματος, καὶ τοῦ πυρετοῦ ἐκ ποδῶν γενομένου, φορείν τινὰ ἐντεῖσες· οὐ γάρ ἐπειδὲν οἵσις τε ἦν ὑπὸ τῆς ἀγανάσσενειας· ἐξ τὸν πατέρων οίκον ἀπῆνεχθην. Ἔγια μοι: καὶ πολλοῦ χρόνου, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, καὶ παρὰ τῶν λατρῶν ἐπικιουρίας ἀδέσπειτο πρὸς τὸ τὴν ὕγιειαν ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι. Μόλις δὲ ἐξ τῆς νόσου ἀνενεγκών, καὶ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἀναλεξάμενος, συνεχέστις λόγοις παρορμῶντος μετὸν γενήσαντος πρὸς τὴν φιλολογίαν (ἥν γάρ, εἰ καὶ ἀδύνατος διμοιρος, ἀλλ' οὕτω τῶν περι τὴν φιλολογίαν (ἥν γάρ, εἰ καὶ ἀδύνα-

¹¹ Philipp. iii, 43.

ιρισθεὶς καὶ θερμὸς ἐπαινετητες, εἰ καὶ τις δλλος), τὰ μὲν δόλα ετοιμος εἶναι ἑφασκον τοῖς καλλίστοις τῶν μαθημάτων ἐμφιλοπονεῖν, τὴν δὲ νομικήν μόνην παρ-
γοῦμην, ἔτε πρὸς αὐτὴν ἀλλοτρίως καὶ παντελῶς ἐπειπτηδεῖς έχων, καὶ μάτην αὐτῇ δύο ἔτη προσ-
ανάλωσε. Ἀντιτείνοντος δὲ τινος τῶν κατὰ γένος προστρόντων, εἰκειν ἡναγκάσθην, καὶ τὴν ἐπαγθε-
στήτην μοι τέχνην αὐθίς ἀσπάζεσθαι καὶ περιέπειν,
ός μηποτε διφελον.

Ἄπο γάρ τῶν προσφυεστέρων ἐπὶ τὰ οὐκ οἰκεῖα μεθεκυσθεῖς, ἐπτὰ καὶ δέκα μῆνας ἐν τῇ Αὐρηλίᾳ εἰ; οὐδὲν χρήσιμον ἀνήλωκα, τοῖς ἡλικιώτατις συμ-
μανθένω, καὶ, ἵνα συνελῶν εἴτε, τὸ παῖξεν ἀντὶ τουτῆς έχων, καὶ ταῖς τοῦ σώματος ἰδοναῖς ἐγκα-
λιούμενος. Οὐ δέ πατήρ, τὰ κατ' ἐμὲ πυθόμενος,
καὶ πάνυ μετανοῶν ἐφ' οὓς ἀκοντά με τῇ νομικῇ πά-
κιν συγκατέρχεαις ἔτυχεν, αὐτίκα δὴ μᾶλι πρὸς ἔτυ-
χον ἐπαναλθεῖν ἐκέλευσεν;
Ἅντα τὸ δυσκάθετόν μοι
τῶν δρῶν καὶ πρὸς πάνι εἰδός φλυαρίας κεχυμέ-
νη οὔτας ἀναστείῃ, καὶ οἰονεὶ δεσμοῖς τισιν ἐπι-
στήξῃ.

Τέτε δὴ δωστερ ἐκ βαθέος ὅπου διαναστάς, καὶ τῷ ἀδίλιῳ ἀπολωλότος χρόνου εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν, καὶ τῆς νέτητος πάσης ἐν τοῖς ματαίοις διατριψθεί-
σις ἐνοισα λαμβάνων, μεγάλῳ πένθει συνεσχέθην, καὶ τῇ φιλολογίᾳ καταλλάττεσθαι καὶ ταύτης περι-
έχεσθαι διέγνων. Τοιγαροῦν ταῖς βιδίοις νύκτωρ καὶ μεθημέραν συγγινόμενος, καὶ πρὸς τοὺς τὸ δέργον συν-
εῆς ἐμαυτὸν κατεπείγων, ἐν βραχεῖ μετρίᾳ τινὰ
τὴν τοὺς λόγους δύναμιν συνέλεξα. Τό γε μήν τῆς παρομίας, τῆς ἀλιτρᾶ πάντα πόνω καὶ ἐπιμελεῖται
εἶναι λεγούσης, ἀλιθῶς έχειν, ἐν τε τῇ τῶν Ἰταλῶν καὶ τολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ κατ-
έχον· ἦν, παντάπασιν ἀποθρύεισαν, καὶ τῷ τῆς λιθῆς βυθῷ καταποθείσαν, μεγίστοις πόνοις σὺν Θεῷ
μόνῳ πάλιν ἐκτησάμην, δοσον γε πρὸς τὸ τῶν Ἑλλη-
νικῶν φθεγγομένων συγγραμμάτων διωστιοῦν ἐπατειν,
καὶ οὐ πάνι τι τοῦ ἐρμηνέως δεῖσθαι.

Τοῦ δὲ πατρὸς ἐν λιπαρῷ τῷ γῆρᾳ τὸν βίον κατα-
στέλλαντος, καὶ τὴν ἀναγκαῖαν εἰσφορὰν τῇ φύσει
λειτουργήσαντος, ἐπειδὴ πολλὰ ἦν τὰ τὸν ἡμέτερον
νόν θυροδούντα, καὶ τῆς ἐρωμένης μοι φιλομαθείας
ἥδε βίλαν ἀποσπῶντα, οὐκ ἡνεγκα τυραννούμενος,
καὶ τὸν κοσμικῶν πραγμάτων ἐν μέσῳ στρεψόμενος.
Διὰ τοῦτο πάντας τοὺς ἀπὸ γένους μοι δντας λαθῶν,
ός εἰχον τάχους, εἰς τὴν Ἀθενῶνα φυγὰς ὠχρόμην.
Ἐκεῖ δὲ μαχρῷ τινι νόσῳ προσπαλαίσας, καὶ τέλος
εἰτὴν καταπαλαίσας, τοῖς βιδίοις προσεκείμην, καὶ
τοῖς μαθησαι λόγων ἐμαυτὸν τοῖς πόνοις κατέτρυχον.

Ἐν τούτοις δὲ δντι μοι, καὶ τῶν λόγων φιλοτίμως
ἐπιποιούμενω, ἀγαθῇ τινι τύχῃ ἐγνωρίσθη Πέτρος
ὁ Γαλισαρδός, τῶν ἔκει θεολογῶντων δ̄ χορυφαῖος,
οὐ τὴν φίλαν ἐν τῆς ἐμῆς εὐδαιμονίας μέρει τιθεὶς
οὐ παύσομαι. Μή γάρ πωποτε γένοιτο με οὕτω μαί-
νεσθαι, ὥστε τῆς τιμίας ἔκεινης κεφαλῆς ἀμνημονεῖν,
καὶ ἐπιλαθάνεσθαι ὡν πρὸς αὐτοῦ εὐ πέπονθα. Οὐ-
δον γάρ πλακωμένην μοι τὴν φιλοπονίαν, καὶ ἀτά-
κτας φερομένην εἰς εὐθεῖαν δόδον καὶ ἀνήγαγε, καὶ,
εἰ μή μέγα μοι τὸ τοῦ Αἰσχύλου εἰπεῖν, νήπιον δντα

A expeditumque, una tantum excepta legum disciplina, cum ad eam ineptus ab eaque alienus essem omnino, ipsique frustra duorum annorum labores impendissem. Sed repugnavit ex parentibus quidam : ideo cedere, mihiq; molestissimas leges iterum salutare coactus sum et amplecti; quod utinam non fecissetem

Etenim remotis studiis in quæ propensior indoles, ut ipsi contrariis attenderem, Aurelia septem et decem menses incassum perdidit, cum coetaneis simul insaniens, et, ut paucis dicas, ludi tantum flagrans amore, volupatiibusque corporis involutus. Hæc audit pater : statim qua decreverat ut invitum me rursus ad jurisprudentiam compelleret damnat sententiam, jubetque quam primum ad sibi reverti, ut effrenatas effusasque in omne petulantiam genus tandem meas coercat cupiditates, et velut quibusdam vinculis constringat.

His permotus excitor velut e gravi somno : mox infeliciter tritum tempus animo volvens, omneisque reputans nugis deditam juventutem, alto preimor dolore, in gratiam redire cum litteris instituo easque colere. Nec mora : diu noctuque cum libris conversatus, et ad laborem sine intermissione memetipsuū exacuens, brevi nonnullos litterarum fructus collegi. Quod autem dicit proverbium : Studio et opera facile omnia comparari possunt, illud verum esse cognovi ex Italica et maxime ex Græca lingua. Hanc quippe mortuam prorsus mersamque oblicationis profundo plurimis laboribus, Deo solo juvante, revocavi scivique quantum sane mibi opus erat ut Graecos autores quomodo cunque intelligerem et sine interpretis auxilio.

Porro cum pater in bona senectute vita finem implevisset, necessariumque solvisset naturæ tributum, eorum quæ mihi saepius obstrepebant, et per vim avellebant mentem a familiari discendi cupiditate, non tuli tyraunidem, nec temporalium negotiorum quæ latus mihi cingebant molestiam. Ea propter, in sciis omnibus cognatis, ut potui celerimē, Avenionem profectus sum. Illic diuturno quadam cum morbo decertavi; quo tandem superato, impallii libris assiduus, invictusque vires exhaustis labor.

Eo res devenerant : litteras autem appetens enixe, benigna quadam fortuna consuetudinem junxi cum civilitatis illius theologorum principe Petro Galisardo, cuius amicitiam in numerum eorum quæ felicitatem mihi pepererunt referre non desinam. Ea enim procul a me semper insipientia, ut honoriandi illius viri obliviscar, et ex animo meo beneficiorum quibus me cumulavit excidat memoria. Nam in studiis ipse me vagantem inordinate reduxit in viam rectam ; et, si mihi fas est illud *Æschylī*

usurpare, ex stulto et imprudente prudentem reddidit et mentis compotem. Tanta erat illius in me humanitas, ut sepe, depositis quæ habebat in manibus, mihi daret operam, et quæ utilitati meæ conducerent suis ipsius studiis præponeret. Invisebam igitur eum quantum et quoiescunque mihi libebat, majoremque diei partem cum eo ducebam, plurimis variisque ditionibus.

Ille quidem, vir omni doctrina propemodum excultus, multa libenter, libertius vero rhetorice doctus rhetoricae me docebat. Ut autem a theologia, cuius erat arbiter, omnino non recederet, artis oratoriae præcepta, de quibus inter nos colloquium, inspicienda monstrabat in interpretibus sacrae Scripturæ et iis qui pia orationis argumenta institerunt. Hæc eadem laudabat indicabatque in aliis omnibus qui' sermonis virtute et elegantia nomen sibi compararunt, at præcipue in Gregorio Nazianzeno cuius in dicendo eloquentiam et sublimitatem maxime mirabatur. Ipsi tamen operum Gregorii lectio molestiae nonnihil crebat. Eum enim dolore multum afficiebat obscuritate referta interpretatio, quæ pluribus in locis vitiosa, instar nubis cuiusdam, ossundebat viro doctissimo tenebras, et non solum facundiam ejus, sed scriptorum ellam sensum obnubilabat. Quandoque igitur librum indignabundus projiciebat in pavimentum; quandoque etiam a me postulabat ut quæ obscura videbantur accuratius dilucidiusque redderem et explanarem. Denique cum omnis ei stomachum moveret versio, me rogabat ut secundam manum adjicerem Gregorio, et illud onus humeris imponerem, publicæ prospiciens utilitati. Ast ego meæ partim conscius imbecillitatis, quam ipse pro nimia in me benevolentia non persenserat, partim operis arduum metuens fugiensque, mente cæterum rebus aliis tunc intentus, nequamquam potui precibus flecti; sed quæ semel proposueram consertisque tenebam manibus, in his persisti tenax. Illic igitur non modico tempore transactio domum me recepi.

Multis postea diversisque percussus vulneribus, simul ut remissionem quamdam et olim impetravi a Dei clementia, dimisi quæ mihi amoeniora erant et arridebant magis, ad opus memet admodum diligente meliori interprete, et in illud summa cum alacritate et diligentia incubui. Sed non multo post cognovi me miserum viribus impar onus suscepisse: hinc mihi succensebam quod illud tractare non reformidasse. Etenim mihi primum, velut e portu solventi, serena omnia tranquillaque videbantur, ita ut et mihi de incepto gratularer: at longius abductum tanta me temp̄estas tamque gravis jactavit procella, ut vicinum immineret naufragium. Et certe periisse submersus, nisi emendati quidam augustissimæ reginæ libri jam fluctibus abreptum reduxissent. Ubi adjutores mihi venere, tum secare undas, multis quidem cum sudoribus, et pelagus interpretationis trajicere.

A tò πρὶν, ἔννουν θῆκε, καὶ φρενῶν ἐπίβαλον. Τοσοῦ τὸν γάρ ἦν αὐτῷ τὸ περὶδὸν τῆς εἰς ἐμὲ φιλανθρωπίας, ὥστε καὶ τῶν ἐν χερσὶ πολλάκις ἀφέμενον, ἐμὸν σχλάζειν, καὶ πλεῖστα τῆς ἐμῆς ὠφελεῖας ἢ τῆς ἑαυτοῦ πραγματείας λόγον ποιήσασθαι. Χρώμενος οὖν τάνῳ δσα καὶ δσάκις βιουλομένῳ μοι ἦν, τὸ πολὺ τῆς ἡμέρας μετ' αὐτοῦ ήμην, ἀεὶ τι κατὰ παιδεῖαν ἐμπορεύμενος.

'Ο δὲ καὶ πολλὰ μὲν ἄλλα ἀσμένων ἐμὸν παρεδίδων (πάστης γάρ παιδεύσεως εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἐφάκει τὴν ἀκρότητα) ἀσμενότερον δὲ τὴν ῥητορικὴν ἐδίδασκεν, ἵς πλείστην εἶχε τὴν ἐμπειρίαν. 'Ινα δὲ μὴ πάμπτων, ἵς ἐπρέσβευεν, ἀποστατή τῆς θεολογίας, τὰ τῆς τίχνης παραγγέλματα κινούμενα θεωρεῖν παρείχεν ἐν τοῖς τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἐξηγηταῖς, καὶ εὔσεβες τὸν λόγων ὑποθέσεις ἐνστησαμένοις. 'Ἐποιεὶ δὲ τοῦτο καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἄλλοις τοῖς ἐπὶ λόγων δυνάμει καὶ καλλιφωνίᾳ εὐδοκιμοῦσιν, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῷ Ναζανζηνῷ Γρηγορίῳ, οὗ τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα καὶ ὑψηγορίαν διαφερόντως ἐθαύμαζεν. Οὐ μὴν ἀμητῆς ἀπόδιας παντελῶς ἦν αὐτῷ τῶν τούτου συνταγμάτων ἡ ἀνάγνωσις. 'Ἐλύπει γάρ ἀντὸν οὐ μετρίως ἡ μετάφρασις ἀσφελας ἀνάπλεως οὐσα, καὶ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένῃ, νεφέλης τινὸς δικῆν ἐλλογιμωτάτῳ ἀνδρὶ ἐπιπροσθύσας, καὶ οὐχὶ τὴν εὐέπειαν αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν τῶν γεγραμμένων συγκαλύπτουσα. Αἱδι καὶ ἀγανακτῶν, ποτὲ μὲν καὶ αὐτήν τὴν βίβλον εἰς τοῦδε φοροῦσαν, ποτὲ δέ με τὰ σκοτεινῶς ἔχειν δοκοῦντα τρανύτερον ἐξηγείσθαι καὶ διασαρθρίζειν ἐκέλευε. τέλος δὲ καὶ πρὸς δόλην τὴν μετάφρασιν δυσχεράνας, παρεχάλει με χεῖρα δευτέραν ἐπάγειν τῷ Γρηγορίῳ, καὶ τοῦ κοινῇ συμφέροντος χάριν τόδε τὸ ἄγθος ἐπ' ὅμιλον ἀρασθεῖ. 'Ἐγὼ δὲ, τῷ μὲν πρὸς τὴν ἐμήν δοθένειαν ἀφορῶν, ἦν αὐτὸς δὲ τὸ πρὸς μὲν φιλτρον οὐκ ἐσεῖδε, πηγὴ δὲ τὸ τοῦ ἔργου δυσχερές εὐλαβούμενος, καὶ ἐμα τὸ πρὸς δάλοις ἔχω τότε τὸν νοῦν, πρὸς τὴν αἰτησιν οὐκ ἐκάμφθην ἀλλ' οἵ παξ προειλμῷν ἐνεκαρτέρησα, τῶν ἐν χερήσι διπλεῖ ἔχόμενος. συχνοῦ δὲ χρόνου ἐκεῖ διεληλυθός επανίων οἰκαδε.

Πολλαὶ τε καὶ ποικίλαις παρὰ τοῦ καιροῦ προσολαὶς πληγεῖς, ἐπειδὴ ἀνέσεως τινος καὶ σχάδης παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τυχών, τῶν προύργιαι τέρων ἀπηλλάγην, τηγικαῦτα δῆ κατὰ βελτίων D ἐρμηνέως ἐρημίαν τὸ ἔργον ἐπεβαλόμην, καὶ μετὰ πάστης προθυμίας ἐπὶ τούτῳ ἐπέκυψα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἥσθιμην ἀθλοῖς, μεζοῖς ἢ κατὰ μὲν φορτίον ἀράμενος, καὶ πολλὰ ἐμαυτὸν τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἐγχειρίσεως κατεμεμφάμην· καὶ γάρ τοι τι μὲν πρῶτον ὕπαρχον ἐκ λιμένος ἀνάγοντε μοι εἰδία πάντα καὶ γαλήνης μεστά ἐφαντετο, ὥστε καὶ τοῦ ἐγχειρίματος ἐμαυτῷ συνήδεσθαι· πορφωτέρω δὲ προΐντα με τοσοῦτος χειμών καὶ οἰτω δεινὴ ζάλη κατέλαβεν, ὥστε καὶ μικρὸν ἀπέλιπον τοῦ μὴ καταδύεσθαι. Καὶ πάντως ἀν καταβρύχιος ἐδυν, εἰ μὴ ἐπηγωρθωμένα τινὰ τῆς πάντη βασιλίσσης βίβλια καθ' ὄδάτων ἦδη φερόμενον ἐπεκούφισαν· ὑφ' ὧν βοηθούμενος, τοῦ κλιδώνος μηδίς ὑπερῆρα, καὶ τὸ τῆσδε τῆς μεταφράσεως πέλαρος διεπέραστα.

Ποιλοῦ δὲ ἀντιμησάμην εὑρεῖν τίνα τῶν τυπο-
γραφῶν, διτις ἄμα τῷ Ρωμαίῳ καὶ τὸν Ἐλ-
ληνικὸν Γρηγόριον ἐκτυποῦν ἑδούλετο, ἵνα τῶν ἐπι-
στρώσεων ἔκείνων, δις ἐκ τῶν τῆς βασιλίσσης ἀντι-
γράψων Ελαδον, αὐτῷ μεταδοῖην. Ἐπει δὲ τοιούτῳ
τινὶ ἐντυχεῖν οὐκ ἔξεγένετο μοι, δὲ λοιπόν ἔστι, τὸν
Ρωμαίον ἐκδίδωμι, εἰ μὲν πρὸς τὴν τοῦ Γρηγορίου
ἰστήτηται καὶ μεγαλοφωνίαν παραμετροῖτο, παρα-
μήθησμενον, εὖ οὖτα, ὡς οὐδενὸς δξιον εἰ δὲ πρὸς
τὴν ἡμετέραν δύναμιν, οὐ μικρὸν ἴσως φανησόμενον.
Ἐπιεικῶν δὲ ἀνθρώπων ἔστι τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαι-
τεῖν, καὶ μηδὲν πόρρω ἐπιζητεῖν. Ἐρήθωσθε, ὅ φιλαι
κερατοί, καὶ πρὸς τὴν ἀποιανόηποτοῦν ἐργασίαν ἡμῶν
εὔγνωμονεῖτε.

A Mirum porro me tenuit desiderium typographi
qui una cum versione prelo subjicere vellet textum
Gregorii Græcum, ut illas ipsi traderem quas erue-
ram e reginæ exemplaribus emendationes. At votū
minime compos, diligenter quæsitum non offendit :
quod igitur superest, interpretationem Latinam
emitto. Si perpendatur ad facundiam Gregorii et
eloquentis dignitatem, nullus dubito quin repri-
dierit, ut nullius pretii; si vero exigatur ad virium
nostrarum modulum, non contempnenda fortasse
videbitur. Vir bonus id exigit quod viribus respon-
det, nihil ultra. Valete, amici, et qualiscunq[ue]
nostrī laboris memores vos gratosque præbete.

JOANNIS LEUVENKLAII

*Ad reverendissimum et illustrissimum Principem D. Joannem, Monasteriensium, Osnabru-
giorum et Paderboniorum antistitem, nobilissima comitum Hoianorum gente natum,
dominum suum clementissimum, in Gregorii Nazianzeni editionem suam.*

PROCEMIUM.

Inter alia, quæ primis ab annis supra res cete-
ras animo meo fuerunt in deliciis et amoribus,
reverendissime ac illustrissime Princeps, semper
occulta quadam et incredibili naturæ propensione
tam literarum, quam antiquitatis Græce studiosum
me fuisse fateor : qua quidem lingua omnis generis
doctrinarum, et sapientiae thesauros amplissimos
contineri animadverterem. Hac usos tum priscos
illos philosophos, tum recentiores eorum interpretes,
qui se scholæ Platonicæ successores Athenis
appellant, quidquid de arte disserendi, de orato-
ria, de civili prudentia, de moribus, de natura
rerum, de geometricis astronomicisque disciplinis
tradi potest, litterarum monumentis complexos esse
videbam : hac maximarum per orbem gestarum
rerum historias comprehendendi : hac artis medicinæ
arcana memoriaræ prodi : hac illustrium Ecclesiarum
veteris hominum de sacris rebus accuratissimas
disputationes esse expositas : in hanc denique juris
ciam civilis, quo ultimur, libros ita transcriptos
esse, ut multa loca, cæteroquin obscurissima, sin-
gulare quoddam ex interpretatione Græcorum lumen
accipiant. Quod sane postremum, tametsi de libris
quibusdam hactenus editis perspici satis possit ; ta-
men longe planius apparebit, ubi LX librorum Baet-
lixw epitome locupletissima, quam a clarissimo
viro, Joanne Sambuco, Cæsareæ familie doméstico,
homine mihi amicissimo natus sum, in lucem opera
nostra prodierit.

Hac ego posteaquam Græcis contineri litteris per
statim intelligere cœpi, sic ejus me linguae studio
dedi, nullum ut tempus abire sinerem, quo non
aliquos in ea percipienda progressus facerem. Ista
qualiquali diligentia mea cum tandem usum ejus

B aliquem, aliorum quoque judicio, consecutus vide-
rer : liberali quodam animi desiderio, et ambitione
honesta (fatebor enim quod res est) excitatus, in
hoc totis viribus incumbendum duxi, ut si qui veter-
um Græcorum libri vel Latinam in Lingnam bacie-
nus conversi non essent, vel in bibliothecarum
tenebris delitescentes needum lucis usuram accep-
sissent, meo studio tum Latinam vestem induerent,
tum ea exornati publice hominum oculis sc̄e
spectandos exhiberent. Hoc modo consecuturum
me sperabam, ut non ignavæ pecudis in morem
vitam hanc transirem, sed emolumenti aliquid affer-
rem rei litterariorum, quam a puero meorum aucto-
ritate jussuque coluisse ; et apud bonos optabilem
mihi nominis existimationem pararem.

Itaque meum hoc institutum ut eo felicius urge-
rem, in hanc clarissimam urbem me contuli, quæ
ob insignium typographorum officinas, non in Ger-
mania modo nostra, sed omni etiam Europa longe
lateque merito celebratur. Illic dum publicandis
egregiis quibusdam priscorum monumentis invigilo,
annus jam mihi quintus agitur (quo publicæ rei
fructu nescio), non sine meis certe laboribus ærum-
nisque maximis, quæ hactenus mihi cum aliquo
nonnunquam valetudinis detimento sunt exantatae.
Inter alios autem scriptores, quos certo judicio
delectos librorum non editorum accessione ampli-
ficando, et in sermonem Latinum transcribendos
existimavi, facile principem sibi locum Gregorius
hic noster vindicat, cui ob summam rerum divina-
rum peritiam, secundum Joannem apostolum ex
priscis doctoribus soli, Theologi cognomentum pecu-
liariter est concessum. Ejus præclarissima ingenii
monumenta, quæ quidem typis expressa prodie-

rant, quia miserum in modum ab interprete sic tractata videbam, ut exiguo cum hominum fructu (ne quid gravius dicam), cæteroqui longe utilissima, lectitarentur: coepi tandem hortantibus amicis, qui tanti viri tam barbare garrientis apud nos vicem dolerent, ad ejus interpretationem animum adjicerem. Factum hoc est ante totos quatuor annos, id quod et Guillelmi Canteri, et Martini Crusii, clarissimorum virorum, ac plerorumque hujus academiæ doctorum testimoniis ostendere possum.

Cum autem id omnino facere cum animo meo constituisse, ita mihi elaborandum hoc opus existimabam, ut et legentum expectationi satisficeret, et sui auctoris libros illos quoque secum in medium proferret, qui alicubi bibliothecarum adhuc carceribus clausi continerentur. Ad hanc rem perficiendam temporis aliquod spatium fuisse necessarium, perspici facile abs quovis potest. Interim in Galliis vir doctissimus, Jacobus Billius, archimandrita Michaelinus, itidem uti nos, Gregorii sortem acerbam miseratus, eumdem exornandi ejus scripta labore, et quidem eodem mecum tempore suscepit. De hoc cum ex Canteri nostri litteris certior factus essem, et si jam complures orationes Latine descripsisse, tamen de tabula (quod aiunt) manum tollere cogitaham, quod gauderem alterius labore scriptorem illum, qui allam in linguam traduci se perinvite pateretur, in hominum manus pervenire. Nec deerant alia quædam scripta, de quibus certam mihi laureolam polliceri possem, præsertim antehac prorsus ignotis, et tamen apprime utilibus.

Verum ubi deinceps edito labore Billii, satis cernerem, quam multa prius non visa, quibus ipse carnisset, hinc inde concessisse; minime committendum putavi, ut viri boni ac Nazianzeni amantes egregio thesauro fraudarentur. Feci hoc eo quoque lubentius, quod Eliæ Cretensis archiepiscopi commentariorum in Nazianzenum libros **xix** nactus, illis ipsis ducibus ad eruendos abstirus in plerisque lucis Nazianzeni sensus uti me posse magna cum utilitate viderem. Nec præterea parum erat, habere tot egregia Nazianzeni scriptorum exemplaria, pluribus ante sæculis manu exarata. Nam ut dem Billium etiam de bibliotheca reginae suæ libros vetustissimos accepisse, quemadmodum res ipsa docet: tamen longe nos integreribus usos esse, vel inde perspicias licet, quod non solum ea, quæ Billius notat, in nostris reperiantur; verum etiam bene longæ periodi passim in versione Billiana desiderentur, quas exemplaria nostra suppeditant. Patebit hoc de Annotationibus nostris in Nazianzenum, quas sub tertii tomî finem lectori daturi sumus.

Inter alia vero exemplaria, quibus sumus usi, duo præcipue celebrari merentur. Eos unum alterum scriptum est manu Choniatae Acominati ante aliquot sæcula, ejus qui imperatorum Byzantinorum res gestas compluribus libris est complexus, quos

A Hieronymus Wolfsius, vir clarissimus, Græce et Latine ex interpretatione sua publicavit. In eo me minime falli, duobus argumentis docere possum. Primum ipse Choniatas quodam loco versiculum hunc ascripsit:

Θεοῦ τὸ δῶρον, καὶ πόνος Χωνιάτου.

Quo versu indicari, rem quidem ipsam Dei donum esse, verum scriptionis laborem Choniatae deberi, quivis animadvertere potest. Deinde sparsim more suo quædam epigrammata, senariis iambicis facta, Nazianzeni orationibus præfixa: quod ipsum in sua quoque fecit historia, sicut editio Wolfsiana demonstrat. Ea nos Latine exposita suis locis inseruimus, in annotationibus Græca daturi, de quibus agnosci Choniatas plane poterit. In eodem libro B extremitate fragmentum publicarum litterarum cernitur, quibus manu sua Joannes Cantacuzenus imperator rubrica, pro more, subscrispsit, sequentibus etiam longa serie subscriptionibus antistitutum: Calisti, patriarchæ Byzantini; Philothei Heracliensis, qui se προδερμον τῶν ὑπερτίμων appellat, et πάσης Θράκης καὶ Μαχεδονίας ἔξαρχον Gregorii Thessalonicensis, ἔξαρχον πάσης Θετταλίας· Macarii Philadelphiae, ἔξαρχον πάσης Λυδίας, qui se etiam καθολικὸν χριτὴν τῶν Ρωμαίων nuncupat: multorum denique aliorum, quorum nomina titulosque referre prolixum fuerit.

Alterum autem exemplar longe hoc etiam videtur antiquius. Litterarum quidem elegantia multis modis præstat, cui plane respondet scriptionis integritas: etenim tanta exaratum est diligentia, nullum ut verbum in eo perperam scriptum reperiatur. Ejus utendi potest a Basiliensis academiæ doctoribus, viris et eruditione summa, et humanitate eximia præstantibus, quorum exstat in bibliotheca publica, benigne mihi facta est. Constat ante annos cl, tempore concilii Basiliensis huc allatum esse, ac deinceps magna veneratione asservatum. Interspersæ sunt passim picturæ quædam, quibus Græcorum vestitus et habitus eleganter exprimitur. Eodem imago Gregorii continetur, ita prorsus efficta, quemadmodum ejus tum faciei lineamenta, tum aliorum membrorum formam Simeon ille Metaphrastes descripsit, enjus verba Vitæ Nazianzeni subiecta sequentur. His ergo nos exemplaribus freti, et depravata plurima corremus, et multa integratæ suæ restituimus.

De Eliæ commentariis aliud nihil dicam, nisi opus ipsum bonitatem suam abunde monstraturum. Fuit certe vir ille, quandocunque tandem vixit (nihil enim de hoc nobis constat), maximus et philosophus et theologus, qui omnium philosophorum, poetarum, oratorum, historicorum, aliorumque libros diligentissime lectitarat, tam veteres quam novos, præsertim Platonicos, Porphyrium, Iamblichum, Proclum, cæteros: id quod facile de thesaurus communium, quam multis locis pulcherrimas et præclara doctrina refertas inseruit, tractatione deprehendi potest. Nihil commentario in ora-

tionem *De recta disserendi de Deo ratione*, quam nos in ordine secundam fecimus, legi perfectius eruditiusve potest. Et scripsit omnia pharsi sane pereleganti, munda, minime barbara, cuiusmodi est Graecorum, qui proximis sæculis vixerunt, oratio : de quo licet æstimare, non usque adeo recentem Eliam hunc nostrum esse, sed ante pluscula sane sæcula vixisse.

Faciet ipsius commentariorum lectionem id quoque jucundiorem, quod eis fragmenta quædam scriptorum veterum contineantur, quorum nos hodie libros integros non habemus. Inter alios est summus ille Maximus, cuius Lutetiae publicatus est in Dionysii scripta commentarius. Exstat ejusdem apud Graecos adhuc τῆς θεᾶς λατουργίας ἔμπνυται. Liber ad Thalassium, ab eodem scriptus, a Micaelo Glyca citatur, cuius Annales necdum editos hoc tempore interpretamur : itemque χατζής, et Θεῶν δογμάτων κεφάλαια, cuius libri noster Elias quoque meminit. Multis etiam in locis Elias indicat, se alias quoque Nazianzeni orationes perpetuis commentariis enarrasse. Quapropter et Nicetas Serronus, et Gregorius Palamas, et alii bucula hujus arasse videri possunt ; surta quidem esse facta, multis locis deprehendi potest. Citat passim de Nazianzeni poematis versus quosdam, qui cum in editis prorsum non extarent, nos ad manuscripts poematum libros nostros recurrentes, universos reperimus : id quod divino beneficio factum crediderim, ut quo tempore Nazianzeni opera illa nactus essem, ne quis ea ipsius esse insciaretur, hominis certi testimonio commode util possem. Consimile quiddam in Cæsario, Nazianzeni germano fratre, mihi usuvenit. Eum ante quatuor annos divina mihi largitas obtulit; cumque de scripto nonnihil dubitarem, propterea quod Cæsarium aulicis negotiis et quæstorio munere occupatum, matureque rebus humanis exemptum fuisse, de Gregorii fratribus oratione funebri accepissem : ecce superiori anno testem Glycam invenio, qui de illis ipsis Cæsarii dialogis, quos nunc primum Gregorii nostri monumentis tomo tertio subjicimus, ad verbum nonnulla citat.

Quod si hoc quoque addendum est de Elia, equidem existimo vixisse id temporis hominum, cum Creta per Saracenos occupata, et Byzantinis imperatoribus esset adempta, nimirum annis ab ævo nostro plus minus sexcentis. Sribit enim in proœmio commentariis præmisso, ab se in exsilio scriptum hoc elaboratum fuisse, quod exsilium sane in hos ipsis annos sævitiae Saracenicæ incidere videtur.

Tot talibusque scriptis cum sic et expoliri et augeri posse Nazianzeni libros videremus, parvum ut ab illa perfectione, quam in editionibus priscorum monumentorum requirimus, abessent : Billiano labore non contenti, pristinum ad institutum de integro animum adjecimus. Ne vero quispiam id, quod de operum Nazianzeni perfectione pollicemur,

A temere vaneque dici, more nunc perulgato, quo emporibus imponatur, existimet : libet hoc loco pauca quædam subjecere, de quibus et vere nos id prædicare lector intelligat, et editionis nostræ rationem perspiciat.

Statim ab initio proœmii sui tradit Elias, ab Nazianzeno tantum orationes sive commentationes (nam νόν λόγος generatim a veteribus usurpatur, de quovis scripto atque tractatu) numero LII esse publicatas, quas inter et epistole certæ referri debent, cuius generis illæ sunt, quas ad Nectarium, Evagrium, Cledonium perscripsit. Hoc Eliæ dictum cum animo meo insedisset altius, primum ea me liberari opinione animadverti, quam Billium secutum fuisse video. Putat enim Gregorium haud dubio plures ad populum ejus generis orationes habitas edidisse, cuius est illa, qua dictum Christi ex Evangelio Matthæi explanat. Quod si verum esset, perquirenda nobis essent bibliothecæ, ut eas orationes, si non omnes, saltem plerasque publici usus causa proferremus. At hoc toto labore molestiaque me verbum hoc unicum Eliæ levat, cui qui fidem detrahant, arbitror fore neminem:

C Hoc primum considerato, coepi deinceps aciem animi mei dirigere ad faciendum de orationibus iis, quotquot extarent, Judicium : quo viderem, essentne germani fetus hujus auctoris omnes, an sub ejus nomine supposititii quidpiam latitaret. In hac censura deprehendo, duobus in scriptis ante me Billium id animadvertisse, quod res est, nimis ea Nazianzeno tribui nequaquam debere ; in tertio tam ipsum, quam cæteros omnes hactenus allucinatos fuisse. Priora duo sunt, metaphorasis in Ecclesiastem, quæ Hieronymi testimoniis Gregorii Neocæsariensis est ; et annotatio in Ezechielum vatem, quæ tantum abest, ut Nazianzeni sit, vix ut homini mediocriter docto tribui debeat. Metaphrasin retinendam propterea putabamus, quod Eliam crederemus communis fortassis errore dictum, inter Gregorii libros eam numerasse : quod si maxime verum sit, mirum nemini videri debet, quando vix mortuo Gregorio titulus orationis in Heronem mutatus fuit, ut Hieronymus, Gregorii coætaneus, monet. Quod si hac ratione lectori non satisfaciemus, restat ut pollicemur, omni nos studio genuinum Gregorii scriptum pervestigaturos, quod hujus loco substituatur. Annotationem in Ezechielum prorsus ex editione nostra, seu spuriam, ejiciendam statuebamus : cuius locum ut germanum aliquod Gregorii scriptum occuparet, libros veteres diligenter evolvendo, tandem id quod optabamus, adepti sumus. Nam in libro Choniatae manu exarato panegyricam Gregorii orationem, habitam in honorem testium veritatis, Arianorumque furorem graphicè describentem, reperimus : quam extra dubitationem omnem hujus auctoris esse, tum dicendi character, tum rerum ipsarum facies ostendit.

D Tertium denique scriptum illud, cuius modo mentionem feci, est *Exhortatio ad virginem*. Hoc

Inter orationes hactenus relatum est, et Nazianzeno A tributum : quorum alteri parum repugnans, alterum plane perperam factum aio. Nam si quidem est aliqua rhythmorum ratio, quam Aurelius Augustinus in libro *De musica* tradit, et vero consentaneum est priscis in usu fuisse, facientibus ejus mentionem tum Aristotele, tum Athenaeo, et aliis, dabo equidem Nazianzeni hoc scriptum esse, quemadmodum et Choniatis credidit, et exemplaria vetustissima testantur : verum haudquaquam inter orationes, sed poemata referri debere volo. Nam totum meritis rhythmis constat, uti res ipsa declarat :

Παρθένε νύμφη Χριστοῦ,
Δόξαζέ σου τὸν νυμφὸν·
Ἄει κάθαιρε σαυτὴν
Ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ, etc.

Quod quidem apud nos a nemine deprehensum hactenus, in antiquissimo libro poematum Nazianzeni meo notatum paucis verbis inveni, quæ Latine proferam : « In hoc scripto Syracusium Gregorius imitatur, qui solus poetarum rhythmis atque colis usus est, omni alia scribendorum versuum poetica ratione neglecta. » Error ex ambiguitate vocis λόγος, quæ passim in librorum lemmatis reperitur, ortus est. Nam ea non orationem tantum significat, ut jam antea quoque monuimus : sed in genere quamvis commentatorem atque scriptum. Quo ipso sit, ut Elias noster Gregorii poemata λόγους ἐμμέτρους vocet. Hoc modo quibusdam resectis, et oratione *De martyribus* restituta, quinquaginta et duos Nazianzeni tractatus habemus, quem illorum esse numerum integrum, Elias memorie prodidit. Quapropter hic quidem quod amplius desideremus, nihil est.

Sequuntur epistolæ, quas una tantum adjecta de libris manu scriptis auximus : addituri aliquando plures, quas hoc tempore nancisci non potuimus, iametsi non ignoremus, ubi locorum supersint. Poemata vero tantopere nunc studio nostro excrescunt, ut jam prodeuntia prius editorum magnitudinem numero versuum æquent, bonitate pietateque longe superent. Unus restat adversus Apolinarium liber, versibus a Gregorio scriptus, quem adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca existantem ut describi curaremus, jampridem operam deditimus, sumptum etiam aliquem impensuri, sed frustra. Quapropter hoc scriptum alio tempore perquiretur a nobis, in Italianam (si Deo visum fuerit) iter suscipientibus. Nam in eadem Vaticana tractatus Gregorii duos extremos, quorum alter est de fide, alter de fide Nicæna, superesse Græce accepimus : quos modo Latine tantum a Rufo conversos legimus.

De hac commemoratione nostra lector intelligere potest, non esse abs re, quod hanc editionem quam proxime ad operum Gregorii perfectionem accedere diximus. Ea vero tres omnino in tomos distribuere certis de causis visum est, quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque nostræ debetur industria, qui eum de-

A Græco in Latinum sermonem transcripsimus. Alter reliquias xxxii orationes cum epistolis et poematis hactenus editis complectitur : quæ quidem omnia de editione Billiana sumpsimus, ne prius versa retexendo, actum agere videremur. In tertium et ultimum tomum, qui totus itidem noster est, ea Gregorii poemata referimus, quæ nunc primum a nobis luce donantur : præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias tam quaternis quam singulis versibus inclusas adjicimus, et egregium Pselli, Christiani philosophi, de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum. Accedit ad hos Cæsarius quoque, germanus Nazianzeni frater, cuius antehac nihil omnino scriptorum prodidit. Ejus Dialogos propterea potissimum Gregorii scriptis addendos putavi, quod in eis Cæsarius Gregorium fratrem a seipso, Leontio, Gregorio Nysseno, Domno, et aliis familiaribus interrogatum, de quæstionibus gravissimis toto quatriuo respondentem introduxit. Illic et Annotationes in Gregorii scripta, quibus lectionum varietas continetur, et Indicem necessarium subjicimus.

B Cur autem in orationibus collecandis ordinem a Billio præscriptum secuti non simus, cause multæ sunt, eæque graves. Nam duum omnino generum sunt Nazianzeni orationes. Aliarum tempus, quo vel scriptæ sint, vel pronuntiatæ, sciri potest : aliarum non potest. Primi generis sunt, orationes *De pace*, *contra Maximum*, ad Basiliū et patrem aliquot, purgatio fugæ in Pontum, plerisque laudationes funebres, et aliæ : secundi, orationes *ad Eunomios*, *de recta disserendi deo ratione*, *De recta doctrina sententia*, *De Filio duæ*, *De Spiritu sancto*, *De moderata disserendi ratione*, *De Machabæis*, et aliæ complures. Quod cum ita sit, in collocationis serie temporis haberi ratio certa nequit : uti profecto ne a Billio quidem accurate habita est, si recte rem consideremus.

C Nam ratione temporis (si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus) esse prima delebat, non ea qua fugam in Pontum suam prolixè purgat, sed altera, cuius inscriptio notat, habitum fuisse ad illos qui ipsum initio acciverant, nec postquam senioris munus ei commissum fuisse, venerant. Etenim ea pronuntiata fuit id temporis, quo primum sacerdos factus est ; ac secundum hanc actionem in Pontum aufugit, a qua fugæ reversus, in Pascha et tarditatem orationem habuit (quæ hoc nomine secundum sibi locum vindicabit), illaque dicta, per otium fugæ Ponticæ purgationem conscripsit. Jam Billius et illam orationem, quæ pronuntiata est in electione Doarensium antisitis Eulalii, post eam collocavit, quæ in concilio cl. episcoporum est habita. Atqui prior dicta est vivo etiamnum Basilio, posterior eo jamdudum rebus humanis exempto. Funebris in Basiliū oratio postrema fuit omnium, sive scriptiōnem, sive recitationē spectac̄les, pronuntiata Cæsareæ Cappadocum in extrema senecta, cum relicta Constantinopoli Gregorius in

patriam reverteretur. Atqui hæc locum inter priores A invenit. E contrario duæ in Julianum Augustum in- vective loco postremo ponuntur, quæ prius fuere scriptæ, quam vel Gregorius, vel Basilius antistitum munere fungi cœpissent.

Hæc mihi mecum expendenti visum fuit, primum iis orationibus in editione nostra locum tribuere, quas egregie noster Elias hacenus incognitus enarrasset: atque illis deinceps alias subjecere, Billii labore Latina veste donatas. Hanc autem spatio non exigui temporis absolutam, et magno quidem cum labore lucubrationem, cur ad reverendissinam excelsitatem tuam potissimum mittam, illustrissime Princeps, variis ac gravibus sane rationibus mo- veor. Primum tam clari antistitis opera nemini rectius, quam claro itidem antistiti putabam offerri debere. Deinde patronum mihi censoremque litteris exultum diligere volui, contra plerorumque mo- rem, qui lucubrationes suas hominibus plane litterarum imperitis inscribere non verentur.

Hoc vero consideranti, non occurrebat in toto nostræ nationis imperio quisquam virorum principum, quem illustri præstantiæ tuæ præferrem. Etenim non eximia tautum doctrinæ laus omnium consensu tibi tribuitur: sed etiam plerisque per omnem Europam admirationem merentibus linguis sane quam eleganter uteris. Accedit ad hæc, quod ei regioni cum imperio potestateque præsis, e qua mihi avita patritaque origo dicitur. Summam enim tum potentiam, tum auctoritatem obtines in occi- C da Saxonia, quæ recenti appellatione Vestalia dicuntur, cum vera sit ac vetus Saxonia, quemadmodum Cranzius Saxon multoties in historiis suis in- culeat. Habes episcopatum Monasteriense, a ma- joribus nostris Mimingrodensem appellatum, qui tertio loco in Saxonia imperatoris Cæsaris Caroli Magni Augusti studio constitutus est. Ejus semper magna fuit dignitas, quæ vel inde potest æstimari, quod cum aliquando Bremonensis archiepiscopus hunc peteret, non prius impetrarit, quam archie- piscopatum illi postponeret, et in commendam (uti superioribus annis barbare loquebantur) acciperet. Es autem huic optimo jure præfector, vel ob insi- guem sapientiam tuam, vel præsca nobilissimæ fa- miliæ tuae merita. Nam Otho Mimingrodensis an- D tistes numero XLI, comes Hoianus, agnatus tuus, Tekeneburgensi comite, aliisque domitis, qui Eccle- sia possessiones contra jus fasque invaserant, im- mortalæ nomen (ut ipsius historici verbis utar) apud suos reliquit, propter additas dioecesi ditiones,

et auctoritatem ejus revocatam, quæ jam apud multis in contemptum pene venerat. Habes et di- tionem Paderbornensem, in qua idem Carolus Magnus episcopatum, Saxonum gente devicta, con- stituit. Habes Osnabrugicam denique, primam omnium in Saxoniam sedem antistitum Christianorum, ejusdem imperatoris auctoritate munitam: in cuius immunitatibus, quæ privilegia vocant, quiddam merito memorandum ad omnem posterita- tem continetur.

Lubet autem ipsa Carolinæ constitutionis verba certis de causis hoc loco ponere, quæ hodieque publicis diplomatis inscripta supersunt. « Eadem episcopo, inquit Carolus ille Magnus imperator, ejusque successoribus libertatem perpetuam con- cedimus, et ab omni regali imperio absolutionem: nisi forte contingat, ut imperator Romanorum, et rex Græcorum, conjugalia fœdera inter filios eorum contrahere disponant. Tunc enim Ecclesiæ illius episcopus cum sumptu a rege vel imperatore adhibito labore simul et honorem illius legationis assumet. Et ea de causa statuimus, ut in eodem loco Græca Latinæque scholæ in perpetuum ordi- natione nostra maneant: nec unquam clericos utriusque linguæ gnaros defuturos confidimus. »

Hoc majorum instituto motus haud dubie super- riori anno dominus noster, imperator Cæsar Maxi- milianus II Aug. filiam suam regum Christianorum maximo desponsam per te potissimum deduci voluit: quo quidem in munere obeundo magnam industriæ prudentiæque laudem invenisti. Quod si recte rem æstimare velimus, majorem in iis locis potestatem a multis annis habuit nemo: quam quidem felici- tatem boni omnes eximiae virtuti tuæ debitam fa- tentur, ac tibi gratulantur. Qorum in numero ut me quoque arbitris esse, ac meam hanc velut acclamationem benigne accipias, etiam atque etiam rogo. Fortassis offeretur aliquando mihi occasio mel erga tuam excelsitatem animi venerationem illustriori quadam arguento declarandi. Interea summopere peto, ut studium in hoc genere publicis commodis serviendi, quod animo meo pluribus ab annis insi- det, non modo gratum habeas atque probes, uti sane facturum te confido: sed etiam favore tuo be- nignitateque magis excites, quam exhaustis gravi- bus molestiis experiri jucundum est. Vale, claris- sime Princeps, meque per hanc lucubrationem re- verendissimæ excelsitati tuæ se tradentem, in eorum numerum, quos gratia benevolentia tua digna- s, recipito.

ΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΤΟΝ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΝ ΙΩ. Ο ΛΕΩΓΚΛΑΙΟΣ.

DE GREGORIO NAZIANZENO JOANNES LEUVENKLAUUS.

Γρηγορίου λόγους, μέγα χρῆμα καὶ Ἀττικοεργάζες
Ἄπερχεως, ἐν ἐμής ἡνίκα χερσὸν ἔχω·

Gregorii quoties Hyblæ redolentia nectar
In manibus verso scripta diserta meis:

Non me oratores fraude amplius illice prisci,
Quos tulit argutos Attica terra, movent.
Rursum Gregorii cum dia poemata vatis
Pelego, Mæonides mox abit omnis amor.
Vilius æs auro velut est; ut cedere plumbum
Argento, ut superis inferiora, patet:
Gregorius priscos palma sic vicit adempta
Carminibus vates, rhetoras eloquio.

Aliud.

Tellus Cappadocum, quondam semibarbara,
Superavit ipsas inde Athenas Atticas,
Ubi Basilius et Gregorius doctissimi
Suavisonam Cecropidarum eloquentiam,
Et cuncta totius ornamenta Græciæ,
Suæ intulere, seu victores, patriæ.
Quis te ergo non ob hos beatam prædicet,
Tellus Cappadocum, talium virum parens

De Cæsario, ejusdem.

Nicēam terræ cum motæ succuleret vis,
Cæsarius jacuit pondere pressus humi.
Sed Deus e latebris salvum produxit, eique
Vivendi spatium longius inde dedit.
Consimilis casus monumenta exceptit, obisset
Postquam immaturo funere Cæsarius.
Et tamen hæc etiam divino munere profert
Cura Leontonychi, semisepulta prius.
Salve iterum atque iterum, terræ bis operte cavernis,
Et dono in lucem bis revocate Dei.

*De Elia Cretensi antistite.**Ejusdem.*

Gregorii obscuros scriptorum inquirere sensus
Antea res magni plena laboris erat,
Donec ab Elia lux illis est data, summa
Gregorii explicuit qui monumenta sive.
Hactenus ignotum toti quem scilicet orbi,
Nunc iterum donat luce Leontonychus.
Doctrinæ egregium thesaurum sumite grati,
Quos bona, quos pariter plurima nosse juvat.
Scipionis Carteromachi, interprete Leuenklaio.
Inspirare animis divina poemata Musas,
Vate magis Chio Gregorius docuit.
Imo flabat huic potius divinior aura,
Deberet Musis cum sua Mæonides.

A Où μάλα θυμάδω τοὺς φήτορας, οὓς ποτ' Ἀθηνῶν
Ἐσχε πόλις, δολερῆς ίδμονας εὐεπίης·
Ως δ' ἀναγινώσκοντα ποίηματα Γρηγορίου
Οὐκέ τέπων τις ἔχει Μηρούδοι πόδιος.
Χρυσὸς δύσον χαλκοῖο, μολύβδου τ' ἄργυρος αὐθί·
Κρείττων, οὐρανίων χείρονα τὰ χθόνια·
Πήτορες ἀρχαῖοι τόσον ἡττῶνται καὶ δοιδοὶ¹
Γρηγορίου τ' ἔπει, Γρηγορίου τε λόγοις.

"Alio.

Γῆ Καππάδοσσα ποτρὶν ἡμιάρβαρος,
Αὐτὰς ὑπερέβη τὰς Ἀθήνας Ἀττικὰς,
Ἐξ οὐ Βασιλείος Γρηγόριος τε τὰ σοφῶν
Τὴν τεῦφορογον Κεχροπιδῶν εὐγλωττίαν
Πάσης μετήνεγκάν τε κόσμον Ἐλλάδος
Εἰς Καππάδοσσαν γαῖαν, ώς νικηφόροι.
B . Τίς οὐ μαχαρίσει σε γάρ εὔτεκνίας,
Γῆ Καππάδοσσα, μῆτερ ἀνδρῶν κυδίμων;
Εἰς τὸν Κυισάριον; τοῦ αὐτοῦ.
Ηνίκα Νικαῖης μεγάλῳ σεισμῷ πτολεθρον
Κάππεσσε, Καισάριος ζῶν ὑπὸ γῆν ἐκρύβη.
Ἄκιλλα Θεός νιν σῶν ἦτις ἐξήγαγε χερσὶ,
Καὶ λυκάδαντας ἔτι δῶκε βίου πλέονας.
Νιαστώς δῆτας Καισάριος τέθνηκε πρώπωρος,
Αἴψ' ἐγένοντ' ἀφανεῖς Καισάριοι λόγοι.
Δημοσιοὶ δὲ Λεοντόνυχος θείᾳ πάλι μοίρᾳ
Κρυπτοὺς Καισαρίου τούτοις πάροιθε λόγους.
Χαῖρε, μάκαρ, δὶς ἐντι ; αἵης κειθμῶςι καλυφθεῖς,
Καὶ δὶς ἀναστρέψας θειόθεν εἰς τὸ φάσος.
Καισαρίω καὶ Γρηγορίω, μαχάρεσσιν ἀδελφοῖς,
Ταῦτα Λεοντόνυχος θῆξ' ἐπὶ γραμμάτια.

C Eἰς Ἡλίαν τὸν Κρήτης μητροπολίτην.
Τοῦ αὐτοῦ.

Θείων Γρηγορίου δυσέφικτα νοήματα βίβλων
Τοπρὸν ἀνιχνεύειν ἦν ἄρα παγχάλιπον,
Ἄμμιν ἔως ἐφάνη περιδέξιος ἐρμηνευτής
Ο Κρήτης Ἡλίας Γρηγορίοιο λόγων.
Ον περ ἀντα τέως θυητοῖς ἀγνωστον ἅπασιν,
Εἰς φῶς αὖθις ἀγει νυνὶ Λεοντόνυχος.
Θησαυρὸν σοφίης ἐριούνια δόγματ' ἔχοντο
Διξισθ', οἵς γνῶναι πολλὰ καὶ ἐσδλά φίλον.

Σκιτικῶν τοῦ Καρτερομάχου.
Γρηγόριος Μούσας πολλῷ πλέον ἥπερ Ὁμηρος
Θειοτάτων ἐπέων δεῖξεν ὑπηρετίδας
Ἡ μᾶλλον τόχε πᾶν Μουσῶν ὑπὸ λέξεν Ὁμηρος,
Γρηγορίου δὲ ἔπει πνεῦμ' ἄρα θειότερον.

Joannes Leuenklaius S. D. Jacobo Billio V. C.

Annus hic quartus est, Jacobe Billi, ex quo pri-
mum ad interpretationem præstantissimorum Gre-
gorii Nazianzeni scriptorum hortantibus amicis
animum adjeci, de causis hisdem sere, quas eodem
tempore (nisi fallor) impulisse te ideam ad institutum
scribis. Cum autem numero non paucas orationes
cum Eliae Cretensis antistitis, eximii tum philosophi

D tum theologi, commentariis absolvisse, visum est
relaxandi, quod ex continua mensium aliquot scri-
ptione obrepserat, tædii causa quiddam laboris al-
terius suscipere: quo posteaquam defunctus essem,
ita deinde pristinum illud opus velut interpolatum,
majore cum aliorum fructu, voluptateque mea per-
ficeretur. Et facta nobis præterea de quibusdam Na-

zianzeni libris non editis spes erat , quos dum apiseremur, in alio versari malebamus interpretationis genere, quo paratores ad Nazianzenum rediremus : itaque Xenophonteam interea lucubrationem publicavi, et Gregorii Nysseni xv orationes in *Canticum canticorum*, Constantiisque Manassis Chronicon interpretatus sum. Quibus omnibus expoliendis dum occupatus est animus meus, seque totum alacriter ad elaborationem institutæ Gregorii conversionis parat; commodum Theologus noster Latina veste vigilis tuis ornatus prodit. Quæ res non tantum non molesta (quod usuvenire plerisque solet, ægre ferentibus officere quasi luminibus suis alios) accidit animo meo ; sed etiam voluptati suit, præsertim posteaquam inspecto libro, et eleganter abs te versa, nec sine judicio pleraque viderem. Verum ubi deinceps ad tua collatis iis, quæ ipse Latinam in linguam transcripsisset, in orationibus xix præclare ab Elia Cretensi enarratis multa cum variis nostrorum codicum antiquissimorum lectiones, cum acutas admodum Eliæ declarationes, longe aliter a me traducta, quam tuis in libris reperirentur, animadverterem : minime tibi molestum fore pulsabam, si hac quidem in parte pro tuis nostra cum Elianis commentariis conjuncta reponerem : etiæ vero, quæ partim Nicetæ adjutus opera, partim per te feliciter ac studiose transtulisses, in editione-Nazianzeni nostra prorsus uti abs te facta fuissent, retinerem. Atque hoc quidem citra omnem invidiam eo fieri a me posse confidentius existimabam, quod nonnulla jam Nazianzeni scripta nactus essem, quibus nunquam hactenus nostra sane me-

A moria publice visis rectius impendi laborem interpretationis amici judicabant, quam si abs re prius elaborata quasi relexerentur. Accessere deinceps et alia quedam, hinc inde congesta partim industria nostra, partim amicorum ope, quæ ipsa quoque cum Nazianzeno in lucem proferenda necessario viderentur. In quo genere Nicetæ commentarium in sententias tam singulis quam quaternis inclusas versibus, Pselli de difficultate Nazianzeni locorum intellectu librum, Cæsarii germani Nazianzeni fratris dialogos iv, tomo tertio exhibebimus : ut taceam de multorum locorum restitutionibus, quæ libris aliquot venerandæ vetustatis studio nostro collectis et collatis debentur. Quapropter equidem mihi polliceor, te virum sapientem ac doctum, optimam in partem consilium nostrum interpretaturum. Debet enim abesse cum omni ab hominum genere, tum litteratis potissimum invidia : quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipublicæ studeant, et alios idem institutum urgentes non modo non livore quodam impediant; sed etiam ultro benevolis cohortationibus excitant. Quæ de re pluribus agerem, nisi te probaturum editionem banc plane considerem, et lubenter etiam agnitorum, conjunctam hanc esse non tam meas cum famæ propagatione (nam illam ego minime spectavi, sed utilitatem publicam potius), quam honore dignitateque tua : quem de tot orationum poematiisque conversione merito boni omnes et Nazianzeni monumentorum studiosi amatunt. Vale.

B Basilea. a. d. 3 Non. Jan. anno Domini 1571

Orthodoxo lectori Jacobus Billius salutem.

Cum in Basiliensi Gregorii nostri editione Juan-
nen Leuvenklaium orationes aliquot, Elianis Com-
mentarii explanatas, transtulisse vidiisse, atque
insoper ad operis calcem annotationes quasdam
adjecisse, in quibus, laureolam scilicet in mustaceo
querens, si quid, in quo auctoris mentem non satis
ei assecutus esse videar, animadvertisit, idque non
tam ex suo ingenio, quam ex Eliæ aliasque cuius-
dam Graeci scholiastæ vestigiis vix dici potest, quam
libenter ac læto animo id proferat. Equidem aliter
existimare non poteram, quin, qui in erratis alio-
rum notandis ac publicandis tam sedulum et dili-
gentem se prebuisse, in iis, quæ ipse transtulisset,
non summam quamdam doctrinam atque industriam,
xal πάντων τῶν μάρμου βελῶν ἀνωτέραν, præstis-
set. Sed tamen cum ita fere natura comparatum
esse sciarem, ut qui in aliorum scriptis censendis et
carpendis lubenter versantur, interdum in suis cæ-
culant, in mentem mihi venit experiri, an ipse
hoc in genere αὐτῷ τῷ μέτρῳ, ut Ilesiodi verbo-
var, gratiam ei remetiri possem. Neque enim ar-
bitrabar, non dico quemquam alium, sed ne ipsum

D quidem Leuvenklaium, iniquo animo laturum, si, quod ille juris in me sumisset, idem quoque in eum usurparem. Hujus porro rei, non ex omnibus, quæ ex hoc auctore transtulit (nimis enim hoc longum fuisse, nec animus erat bonas horas tam male collocare), sed ex unico opusculo periculum facere placuit, et quidem ex eo, quod totius voluminis frons erat : ut proinde mihi parum verisimile esset, multa illic offendiri posse, quæ quantumvis moroso lectori minus satisfacerent : quandoquidem, si quid est in ulla homine ingenii, si quid industriæ, ac diligentiae, id in operis principio potissimum elucere solet : nec fero quisquam, nisi plane stupidus, tam cito dormitare, nedum stertere incipit. Hanc igitur Vitam cum attentissime perlegisset, cum eaque ipsius translationem contulisset, magna sane admiratione repente sum affectus. Plane etenim, ut cum Gre-
gorio nostro loquar, εὐροὶ ἀπιστα. Etenim, ut versus ipsos non χαλῶς (ut de Platone Gorgias dicebat), sed χάκιστα prorsus λαρβίζοντας, atque ubique παρα-
μούντας, omittam, inveni eum, qui aliorum offendicula tam sedulo explorat, in ipso limine plusquam

centies, non leviter offendentem, sed turpissem corruentem eum, qui me, si quid forte in Graecis suis codicibus invenerit, quod a meis dissentiat, id, nullo adhibito judicio, tanquam Έρματον arripiens, petulantem in me insultat; ita hebetem atque obtusum, ut non modo nullum mendosum vocabulum per se animadvertere, nedum emendare possit, sed etiam in levissimis quibusque interpunctionum Graecarum vitiis misere hæreat, atque in sensum ab auctoris mente alienissimum præceps feratur: eum denique, qui etiam celeberrimos quosque historiæ ecclesiasticae scriptores exagitat, in historia ita rudem et hospitem, ut ne quidem in quo Arii error constat, perspectum habeat, verum eum velut διψυη quemdam Cecropem, simul et teterimum hæsiarcham, et orthodoxum nobis per summam incitiam pingat. Quanquam illud postremum minus mirum videri debet, in homine præsertim ita cauchectico, ut ei magis placeat Zosimus ethnicus, in optimos imperatores, ac de Christiana religione præclare meritos, caninam suam rabiem evomeus, quam pii scriptores, a quibus eorum laudes litterarum monumentis commendatae sunt. Testis est vena illa planeque sacrilega, et ex Christiani orbis finibus cum perpetua parentis sui ignominia exterminanda Apologia, in qua ita se gerit, ut quemadmodum de Milesiis olim quidam dicebat, eos stultos non esse, sed eadem, quæ stultos facerè, ita de eo non minus commode dici possit, Leuvenklaum gentilem non esse, sed eadem quæ gentiles facere.

A Quidenim ethnicus, quantumlibet Christiano nomine infestus et insensus hostis, acris progentili scribere, ac suriosius contra Christianos debacchari potuisset, quam is facit, qui se Christianum, et quidem defecatum, prostetetur? Sed ut ad rem redeam, cum in iis Annotationibus quas huic Vitæ subjocimus, quam sœpe δοκησίσφος iste interpres, et in vertendis Graecis erraverit, et in corrigendis cœsus fuerit et in iis, quæ ad historiam pertinent, incitiam suam prodiderit, meridiana luce clarius demonstrato, tum vero lectori conjiciendum relinquam, cuin in unu quaternione, et quidem primo toties peccari, quanta, si omnia quæ ipse transtulit, ad eundem modum examinare atque colligere voluissent, errorum llias et colluvies exstisset. Hæc si Leuvenklaio B molesta lectu sunt, discat μετρωφονέν, et cum se ἀπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου tam longe remolum esse perspiciat, necessariam potius in suis recognoscendis, quam in aliorum, qui, dum vivunt, sibi ipsi fortasse mederi possunt, erratis, iisque pierumque perquam levibus, traducendis atque insectandis operam ponat, seque deinceps ex eorum numero eximere studeat, qui, ut de Arianis dicebat Nazianzenus, lenes sibi sunt judices, aliis autem severi censors; vulnera habent, et aliis vibices objiciunt; turpiter cadunt, et aliorum offensiunculas exigitant; in egeno voluantur, et ex aliorum maculis voluptatem sibi singunt; denique oppressos trahibus oculos habent, et festucas aliis probro vertant.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PAULO V, PONTIFICI MAXIMO,

S. ET HUMILLIMA PEDUM OSCULA.

(Ex Edit. 1609.)

De Sanctorum Patrum tam Graecorum, quam Romanorum scriptis, beatissime Pater, jure ac merito dici potest, quod de Historia sua scribit Thucydides, Κτῆμα ἐξ αὐτοῦ μᾶλλον ή ἀγώνισμα ἐξ τοῦ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται, perpetuum monumentum potius exstare, quam quod animi causa in praesentia audiatur. Enimvero ejusmodi sacrarum musarum fetus ab ingenis maximis et mentibus purissimis Deoque afflatis exprompti, genio optimo comitati: Canescens seculis innumerabilibus: et cum his auctores illorum ac parentes parte sui meliore, ut cœlis ævo sempiterno fruuntur, sic in terris fama veri conscientia vivent, quandiu piorum studiosorumque genus consistet, et quæ μακάριτα: illi memorie prolixdere, diurna nocturnaque manu versabit: si quidem hos thesauros (ut aiebat Domitius Piso) censere oportet, non libros. Idcirco D. Hieronymus Ecclesiæ Romanæ doctorum celeberrimus, ecclesiasticos scriptores in ordinem digerere, eorumque catalogum texere, Dextri prætorio præfecti cohorta-

C tione, non est dignatus: cuius vestigiis Gennadius-Massiliensis insistens, in reliquis scriptoribus enumerandis elaboravit. Hæc tantorum virorum opera, omnis generis doctrinæ, ac cœlestis et divinae potissimum, gazis reserta, et « liuenda redro, et tenui servanda cupresso, » arculis, κτιζητοις, bibliothecis, a pontificibus ac principibus litterarum literatosque amantibus et pietate insignibus, magnifice structis, magna ex parte sarta tecta sunt conservata: et typographicæ denum artis librorum præcondæ beneficio ab injuria temporis bonumunque vindicata quotidie reviviscent.

Nec minus bodie in Galliis quam in ullis aliis Christiani imperii oris, hæc litterarie reipublice cura et gloria viget; sub Henrico IV, rege Christissimo clementissimoque, ut armis invicto, ita pacis artium amantissimo, cuius felicibus auspiciis reverendissimi Galliæ episcopi, antistites, et clerus Franciæ regni, uno consensu, summo studio, singulari benignitate ac liberalitate, optionum operam

361
In hac optima re collocarunt, ut pli probatique. A triusque lingua: scriptorum auctores sedulo, nitide, calte, castigateque typis elegantioribus ederentur; siue hoc praeclarissimum ceptum et institutum usque adeo processit, ut ex typographicis radice imbre aureo irrigata optimorum codicum διγλωττων, densissima silva pullulare incipiat.

In his vero fere principem locum tenent absolutissima scripta beati Gregorii Nazianzeni theologorum Orientalis Ecclesiae χορυφατάτου, quem D. Hieronymus praeceptorem suum virum eloquentissimum praedicat, eoque scripturas explanante se dicitur confitetur. Haec utraque lingua Regis typis Gracis nunc accurate quoad ejus fieri potuit edita, et quodam etiam epistolaram hactenus non editarum corollario a nobis cumulata, cuiusnam augstioris B nominis tui præsidio munita prodirent in publicam, quan tu, Pater sanctissime, quo uno Ecclesiæ militantis acies recreatur?

Nonne reverendissimus Sancti Michaelis cœnobiarcha Jacobus Billius, a quo pereruditio ac fideli interprete ejusdem Gregorii Nazianzeni scripta, primum Latinitate donata, et Gregorio XIII, pontifici Maximo dedicata fuerant, si hodie, volente Deo, ad hanc vitam revocaretur, ultra libentissimeque versionem editionemque Gregorianam Graeco-Latinam eidem felicissimo Nomini tuo consecraret, cum

in Sanctitate Tua tot clarissima virtutum omnium sidera conspiceret? Hoc certe in votis suis constat nobilissimis illiis μαχαρέτου consanguineis, inter quos pietate atque eruditione non vulgari eminet reverendissimus episcopus et dux Laudunensis, par Franciæ, Jacobi frater αὐτοκαστίγνητος.

Equidem ita feci ac lubens, ut tot doctrina ac probitate insignium virorum consensu, antislitent hunc et Orientis theologorum solem radiis nativis Attici leporis et ascitiis Romani tui pontificatus tempora illustrare gaudentem, Sanctitati Tuæ tot heroicarum cœlestiumque gratiarum luminibus undique fulgenti dicatum producerem. Nec vero dubitare fas est, beatissime Pater, quin placido vultu, quo Christianum orbem, tempestates Ecclesiæ, cœlumque serenas, hunc mystagogorum Hyperionem in angustissima D. Petri cathedræ sacraria benigne intromittas, acceptissimumque habeas. Hoc prout nolis persuasissimum est, sic nos Deus bendimet, ut Sanctitas Tua votis suis divinis, cunctus autem piorum cœtus te optimo maximo suo pontifice perdiu potiatur. Lutetiae Parisiorum XII Kal. April. MDCXV.

Tuæ Beatitudinis

Humillimus servus FED. MORELLUS,
profess. et interpres regius.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Morel. 1609 et 1630.)

Scio quo tendas et properes, snavissime rerum; quia cras serum est sapere et discere, discere et sapere vis hodie. Quominus certe id facias, in me mora non erit ulla. Vacuis et religiosis auribus tuis dare nihil constitui, quo offendantur. Si patientiam patris per accommmodare non pigerit, forte an brevis hujus proloqui meminisse juvabit. Ad tui similes φιλογραφοὺς, « Quique sui memores alios fecere merendo, » te voco. Sic igitur habeto.

Cum novam Gregorii Nazianzeni operum editionem utraque lingua aggredi constitutum fuisset, et re fuit, inno operæ pretium Graecos codices vetustos comparare. Hos nobis augstissima regis Christianissimi Bibliotheca suppeditavit; et amplissimus vir Jacobus Augustinus Thuanus, curia supremae preses, vetustissimum optimaque notæ manuscriptum e librario penu suo perbenigne, quo in litteras est animo, exhibuit. Alium codicem cum variis manuscriptis in Belgio eruditissimorum virorum cura studioque collatum, nobis vir doctissimus Antonius Vaquerius Noviodunensis communicavit. Ex iis codicibus quos reverendissimus Jacobus Billius Sancti Michaelis abbas, Latinæ versionis hujus scriptoris auctor, legisse, aut certe contulisse non

C videtur, collectæ sunt variae lectiones quædam, non infrugiferæ.

Jam vero editionem Graecam Germanicam ab eodem nunquam satis laudato Billio diligenter cum Regis manuscriptis collatam, et cum Medicis reginæ matris; iisque quos illustrissimus cardinalis Sirletus ex Italia miserat, ἵερῳ παρακαταθήκῃ, ultra nobis commodavit V. C. Paulus Petavius, Parisiensis curia supremae senator integerrimus. In ejus autem libri ora marginali, variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius opera sedulitate adnotaverat: verumtamen academiam ἐποχήν, atque assensionis retentionem tam caute constanterque adhibuerat, ut quam λέξιν καὶ βῆσι magis probaret, quam rejiceret, διαρρήδην nunquam D exprimeret. Quid hic agas? An, ut olim faciū, a Philippo tacito et sopito ad Philippum excitatum attentumque provokes? Nimirum ab interpretatione ejusdem Latina omnium ferme eruditorum theologorum calculo jamdudum approbata receptaque, u Mercuriali quadam virga, dijudicandum soliter fuit quæ potissimum lectio, ut germana, sequenda esset. At hic opus, hic labor erat. Έν οἷς μάλιστα μεγάλο τὰ διαφέροντα, ἦν τι πταισματινοῖς κριναντα;

PATPOL. Gr. XXXV.

12

præsertim ubi πρωτομάζει τὴν ἀλήθειαν.

Occurrit divina quasi virgula qui te, qui φιλαλήθεις omnes, hoc fasce levaret, reverendissimus Pater Fronto Duxæus, Societatis Jesu theologus, tanto nomine dignus, et utriusque linguae peritissimus : hic indefesso labore in republica Christiana et litteraria juvanda, in hoc opere palmario assiduum optinamque operam optime collocavit; tametsi eodem tempore in Χρυσοστομείων Latina versione et editione bilingui distineretur; sed utrumque ἀγχόλιας ὑπέρτερον πρᾶγμα existimavit. Quid autem præstiterit, magna cum animi tui voluptate, si mentem adhibueris, facile perspicies.

Quid tu, Morelle, inquies, nullamne hoc symbolam contulisti? Evidem operam denegare meam in ejus auctoris scriptis edendis, qui mihi ab adolescentia in deliciis fuit, religione habuisse. Spicilegium saltem aliquod seu racemationem contulimus: est ubi in Γρæcis maxime mendi suspectis qua ab interpunctione, qua a literarum trajectione, medicas adhibere manus conjectura vel ope mss.

A tentavimus: et corollarium epistolarum ἀνεκδότων adjecimus cum versione nostra euicuimodi sī, extemporanea certe, et unico nostro manucripto antiquo magnam partem sulta, ταχυγράφου potes cujusdam quam χαλλιγράφου manu exarato: ut bene agatur cum eo qui vertit, si e intra spem venit cautus, vitavit culpam, non laudem meruit; et opera nimium celeri curaque carente. » Nisi ejus animum perpendas, qui nihil tam suum esse duxit, quam quod esset publicum.

Ceterum, si hoc quoque scire aves, ὃς οὐδὲ γλύκυτερον τὴν πάντα εἰδέναι, consulto sejunctæ sunt perdoctæ Billii annotationes, et cum Nicetæ aliorumque scholiastarum commentariis in secundum tomum conmodius rejectæ; qui sacra Gregorii B nostri poemata, et scholia quæ exstant in ejus opera Græce pariter et Latine continuebit. Vive, vale, et quæ dantur, æqui bonique consule, et munieris alique operis hujus auctores, adjutores, συνεργοὺς ama: memor illius Pythagoræ dicti, |

Μή ξεθαψε φίλον σὸν ἀμαρτάδος εἴνεκα μικρῆς.

LECTORI ΦΙΛΑΛΗΘΕΙ MORELLUS:

(Ex Edit. 1509, tom. II, ad calcem.)

Non fugit nos pectoris tui candor, qui facit ut omnia æqui bonique consulas, et calculo tuo comprobès quæ bono publico suscipi ac perfici vides. Idecirco nec molestum nec injucundum tibi fore duximus, si propositi consiliique nostri ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græce et Latine in lucem edendis te paucis admoneremus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitis operum διλητητον editionem aggredi ex codice Basiliensis ἐκδόσεως, an. 1550, apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius S. Michaelis in Eremo quondam abbas meritissimus, utriusque linguae peritissimus, cum regiis codicibus Gallicis, et cum Italicis, ab illustrissimis cardinalibus Carolo Lotharingo, et Guil. Sirleto secum communicatis, accurate contulerat, ut docissimus Gilb. Genebrardus in præfatione sua refert, dum a summo pontifice obnixis precibus contendit, ut sumptibus suis auctorem illum excudi curaret. Verum enim D quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et εἰκασμοι, multaque fuerant ab illo in textu deleta, quæ idem rursus, δευτέρων ἀμετόνων, reponenda ἀναπτισθεῖς censuerat: et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus διωρθώσας typographicis, ut de tanti viri opere et ἀγγειοντ̄ sententiam ferret; maluitque bona sive de hoc sibi tradito exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones repræsentare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel eum auctoris sensu convenienter, in locis ambiguis indicare. Ilas porro notas, ut in more positum

est, in tomum secundum rejiciendas censuerat: quippe qui cæteras Nicetæ, Pselli, Nonni, Elie Cretensis annotationes et commentarios complexurus erat, una cum Gregorii poematis: ex quibus quoniam mille circiter ac ducenti versus iambici desiderabantur in regiae Bibliotheca codicibus, quos Joannes Lewenclaius in Germania Latine tantum, et soluta oratione, ante multos annos ediderat; proinde danda opera fuit, ut ne hanc quidem partem operum, ejus, ὃς οὐκ ἔλαχιστον μέρος τῶν ἱερῶν, editio Gallica prætermitteret. Cum igitur diligenter per omnes Europæ bibliothecas ea metra κείμενα conquisita easent, nusquam reperiri potuerunt illi codices ex quibus illa quondam Lewenclaius exscripterat, et Latine verterat. Verum Roma tandem nobis missa sunt (ut τὸ ζητούμενον διλωτὸν fieret) illustrissimi card. Maffii Barberini studio, cura et impensa, Vaticanis et libris, aliisque Bibliothecis Romanis exscripta: deinde alterum eorumdem ἀπόγραφον ab humanissimo doctissimo viro Davide Hoeschelio missum accepimus; quod a Judæo Francofurti feliciter pretio redemptum fuerat. Interim tamen dum secundi tomī editionem hæc perquisitio moratur, ecce tibi novum ex Anglia monitorem, qui ut in alio opere curiosus, ἀλλοτριοποιος, tantę dilationis impatiens, duas orationes στήλητευτικάς contra Julianum, cum scholio Græco edere voluit, et notas attexuit, quibus varias lectiones complexus est variis e libris collectas, simulque typographicos errores, σφάλματα, nævios, editionis Parisiensis observavit et indicavit. Fuerunt quippe olim ab Anglis amanuensibus eruditissimi viri Henrici Savillii illustrati codd. manucripti; et illæ

ipse Billii manu emendatus, qui nunc est penes clarissimum senatorem Parisiensem Paulum Petavium: periade ac si de nostri alterius tomis editione spem omnem deposituissent, non tulerunt tantum correctionum segetem sibi δεινοπαθουσι perire; quasi in iis fortunae Graeciae consistenter. Inventus tandem est κοινως Τρημῆς, Richardus Montacutius, qui suum illis obsequium deferret, et laureolam in musiceo querens dictieriis ac lepidis salibus illorum observationes condiret, quibus editionem Parisiensem exagitaret: ac pauculis mensibus notas nostras antevertit. Verum accidit ut dum nimis σοβαρός, προτετῶς, et iracunde in nos fertur, hominem quoque se fuisse proderet, ut errare posset; adeoque εὔκο πρέπει impetu rueret, ut in illos ipsos quos nobis objiciebat errores incurret. Exempli gratia: exciderat operis nostris error pag. 349, ὁ οὐτος, spiritu denso nimirum pro leni: ergo legendum monet Montacutius eodem plane modo, non ὁ οὐτος, ut ratio recta postulat: p. 350, αἴποτες, cum spiritu item aspero. Sæpenumero etiam veteres errores Aldinae aut Basiliensis editionis a Billio prætermisso novis erroribus corrigit; ut cum pag. 342, ξθνους τε πλήρεις, emendat, ξθνους τε πλήρης· quasi πλήρης, cum voce seq. λέγοτας possit congruere. Pag. 370, λάγισθεν, legit pro ζηλωδέν. Pag. 354, νικήσαντος, corrigit κινήσαντες, pro κινήσαντος, atque absurditatem sanare vult absurditatem. Pag. 379, ως οὖν νεκρῶν, pro ως οὐ· pag. 346, legi vult τῷ Ἰωνῷ, prorsus inepite; quis enim sensus esset, ἐπασχε τῷ Ἰωνῷ. Etiam τὰ τῆς τραμματικῆς ignorare se ostendit, cum pag. 751, emendat ἐδύνατο, quasi mendosum esset τὸ ἐδύνατο, dupli augmento, per Atticismum. Τίς λιμφάξει τούτῳ τὸ στόμα; Emendationes porro et variis lectiones ex lib. Billii falso perperamque profert: ut pag. 397, ἐπανάγοις legi aśserit, ubi scriptum est δεξάγοις· atqui illa correctio Billiana, ἐπανάγοις est referenda ad lin. d. c. 2, ubi legebatur in Basil. ἀπάγοις, et correxit Billius ἐπ-

A ανάγοις. Nonnunquam vero, quia multa exscriperat ex scholiis Græcorum Billius, et in libri sui margine adjunxerat, eo factum est, ut non modo corrigeret, sed etiam augere se posse Gregorii libros autumarit Montacutius, ac ejusmodi glossemata in textum inseruerit, ut ostendimus in pag. 152; et contra ex genuino textu quedam temere expunxit, tanquam glossemata, quæ plane sunt necessaria, ὃν ἀνεν τὸ τὸ εὖ, ceu liquet ex notis in pag. 212. Fatetur sæpe quamplurimos typographiæ errores ex collatione cum Billii Latino textu corrigi posse: attamen notandis λεπτομερέστατα ex accentuum ac spirituum, incisorumque omissione seu παροράσει paginae impedit totas; cum ipsius interim notæ Augiae stabulo similes, ita mendis scateant, ut vix una sit, in qua decem vel duodecim pueriles lapsus non occurrant. Sexcenta posse in loca proferre falso ex Gabriele, Billioque et Regis codicibus prolata, vel etiam ex Basiliensi editione, quæ nusquam in illis possunt inveniri, denique άλλων λατρὸς αὐτὸς Ἐλκεστὶ βρύων. Jam calumnias ejus quis enumeret? cum ea quæ fuerant a Billio deleta fixit a nobis erosa, ut pag. 359, p. 212, Τίς ἐκκάψει τὸ κέντρον τῆςδε διαβολῆς;

B Hoc duntaxat agit, ut nostram hanc Parisiensem editionem falso tanquam mendosam accuset: tametsi nihil tale in ea reperiatur, quale ipse somniat: « Nec mente innocens, » ut D. Ambrosius scribit, « et manu feralis. » Interim cyma nostra κύμας συκοφαντικοῖς agitata fluctuat. Sed hæc sigillatimi, lector æquissime, ex notarum nostrarum lectione penitus cognoscet. Unum illud addam, cum ille nobis Epicteti lucernam exprobret, jure nos posse Diogenis potius lucernam assumere, ut hominem in ejus scriptis queramus: nihil enim in his humanitatis, nihil ἐπιεικεῖς occurrit; cum vel levissima σφάλματα, tanquam monstra quedam obstupescendo detestetur, et ex musca gignat elephantum.

EJUSDEM FED. MORELLI

PHALEUCHII.

Paulum Christigeni gregis, supremum
Pastorem in cathedra Petri sedentein,
Ingens Gregorius, decus Pelasgum,
Antistes plus ille Nazianzi,
Romam Parisiis petens relictis,
Et Graio decoratus et Latino
Cultu lætus adit, salutat, orat
Ut Roma incolumi stet ipse utraque,
Casta ut scripta legantur orbe toto.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, DOMINO RICHARDO, CANTUARIensi ARCHIEPISCOPO,
TOTIUS ANGLIE PRIMATI ET METROPOLITANO.

(Ex Edit. Montacut. Etonæ 1610.)

Antiquorum Ecclesiæ Patrum scripta (quod tu minime ignoras, reverendissime Pater) multum intererit rei Christianæ, quam emendatissima circumferri. Nam, et oī ἐναγάκια Patres crepant, ut juratos in causam suam testes, et ad Patres, ut ad supremum tribunal, semper in omni quæstione solent provocare: et nos libenter in controversis dogmatibus, eos facile admittimus diribitores. Nam sunt religionis Christianæ proceres, doctrinæ revealatae promi-condi, quam ab apostolis derivatae, perpetua praxi confirmata ad nostra usque tempora transmiserunt. Quocirca, rem ipsis gloriosam, Deo procurant perplacentem, reipublicæ utillein et communij causæ, qui in evolvendis Patrum scriptis, atque illis emaculandis, et nunc et oī desudarunt. Quo quidem in genere prima laus debetur illustrissimo et doctissimo D. Savilio, qui summa sive et diligentia, labore etiam indefesso, Chrysostomi scripta, quotquot haberi possunt Græce, innumeris in locis correxit, supplevit, elucidavit. Conlidenter dico, reverendissime Domine, post inventam typographiam, nemo veterum aut recentium scriptorum, iusta fide et religione, tam emaculate, in manus hominum prodiit, quam prodibit apud nos ὁ χρυσόβηρος. Interim vero, dum urgetur opus, quod ad tertium jam processit tomum, κατὰ σὸν Θεῷ εἰπεῖν, ad septimum procedet aut octavum, præludit illi Nazianzenus, mellitissimo scriptori orator vehe mens, et Græcorum Patrum μεγαλοφωνάτας. Sic enim solent oī ἐστιάτορες, convivas bellarīs invitare, dum lautiōres epulæ apparantur. Præludit quidem, nec Injuria: fuerat in episcopatu antecessor qui est ad vulgus anteambulo. Nec id ferendum videri possit, ut e duobus episcopis Constantopolitanis, alter ornatus sic et excultus abeat, alter

A' in squalore despectus jaceat. Anno ediderunt Nazianzenum Parisienses Latino-Græcum, sed nec integrum, et plurimis mendis per sumam negligentiā deformatum. Actum, quod dicitur, nolui mus agere, at castigationes valde necessarias, ex multis membranis collectas in omnes orationes edimus et epistolas, quibus Augiæ stabulum purgavimus, et Gregorio nitorem restituimus. Prætermissa nonnulla supplevimus, adhuc publice non visa: et illas in Julianum invectivas, inter omnes orationes χορυφαιοτάτας, qua a Nonno, qua a scho liaste vetere et erudito orationes, qua a mendis innumeris correctiores multo quam ante fuerant, emittimus. Hoc quidquid est opellæ, reverendissime Pater, sub tuo nomine, sub tuis auspiciis in lucem B prodit. Nam si quid in hoc genere elaboratur, vi deris tibi jure vindicare, cui nos, qui sumus λεπαθοῦ βῆματος (cum ipso loquor Nazianzeno) nos et nostra comprobare κατὰ μεγάλην ἐντολὴν obligamur. Deinde, videbatur consentaneum ut ad archipresule festinet archiepiscopus, Gregorius, dicam libere, ad Gregorium. Quod si et locum in illo tuo φροντιστρῳ, instructissima quam adornas bibliotheca, Nazianzenus hic noster sortiatur, nec illum pudebit ab homine novo transilisse, nec hunc in posterum punirebit se suosque labores in hac parte Ecclesiæ consecrare. Quod superest, ὁ μέγας μητροπολίτης, et magnus totius orbis patriarcha, unigenitus Dei Jesus Christus vestram, Reverendissime, paternitatem, diu tissime Ecclesiæ, et bonis omnibus conservet et tueatur.

Reverendissimæ Vestre Paternitati
humiliter deditissimu
RICHARDUS MONTAGU.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Montacutii Etonæ 1610.)

Invectivas hasce duas orationes, τὴν τοῦ Ἰουλίανοῦ πολιτείαν στήλιτευούτας, tibi, mi lector, se junctim Græce, cum scholiis Græcis, et nonnullis ejusdem Gregorii ἀνεκδότοις exhibemus. Nam cum Nazianzeni opera revocari sub prelo correctiora, et studiosis conducebat et auctori, quod et illa editio Basileensis depravatissime produisset, atque etiam distractis exemplaribus apud officinas non prostaret D amplius: D. [Savilius, ὁ πάνω, ut est de litteris optime meritus, de editione cœperat cogitare. Et quidem post Chrysostomum τὴν πολυγραφώτατον, quem magnis impensis per omnes bibliothecas perquisitum, ad tertium jam tomum subjicit prelo, ad hanc provinciam exornandam undiquaque acciverat adjumenta: sed intervenit hæc cogitanti editio nupera Latino-Græca, a Parisiensibus typographis

specioso frontispicio lemniscata; qui nihil minus A præstant quam pollicentur. Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Syrleti, Thuani, Vaquerii codices; sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem non ad usum, quippe qui magis deformarunt Gregorium, quam fuerat in editione prima. Hinc tibi, mi lector, intercicum, de edendo Gregorio, consilium prius, ne tamen possis carere penitus quibus nequit carere Nazianzenus, visum est clarissimo illi viro, haec quæ nunc damus communicare; qui, quo me solet amore prosequi, ad hanc vicariam ipsi locandam operam imparem oneri, et imparatum protraxit. Quocirca ut scias quid præstum sit a nobis in hac istorum ἀποστασιαρχῶν ἐκδόσει, textum Nazianzeni Græcum, cum variis collatum manuscriptis, quam possumus emendatissimum exhibemus, scholia adjunximus non inutilia, de cod. descripta perveratio collegii beatæ Mariæ Magdalæ in Acad. Oxon. Nonnum huic scholiastæ quem adjunximus, τῷ ἔγγηθν, καὶ τὸν ἴστοριῶν συναγωγέα suppedavit Cæsarea Viennensis bibliotheca, ex scriptore diligentissimo Samuele Slado. Aberrant interdum uterque, fateor, alicubi sunt manifeste corrupti, sed de iis solliciti nolumus esse, tantum contenti τὰ ἀνύρρητα fideleriter ubique expressisse, cætera eruditio lectori permittimus. De epistolis et oratione ἀνεκδότοις, et de testamento correctius edito, in loco diximus ad notas. Jam vero quas damus castigationes in orat. epist. et ipsius Vitam, de variis οὐρανίοις manuscript. quas per litteras initiales in singulis pag. designamus; R. notat cod. Reginæ matris Mediceum e bibliotheca illa περιβοήτῳ. P. varietatem lectionum, quas olim doctissimus Jaco-

B bus Billius, ad sui libri marginem adnotaverat, ex Italicis et Gallicis exemplaribus, qui liber nunc est Pauli Petavii senatoris Parisiensis. *Syrl.* optimæ notæ M. S. a G. Syrleto cardinale apud Petavium in libro Billii. *Tr.* denotat cod. satis vetustum collegii Sanctæ Trinitatis in Oxon. Academia, quem ad librum, ipse D. Savilius, xvi illas orationes exegerat, in quas scripsit Nicetas Commentator. Porro vir doctissimus Richardus Thomison, et Augustinus Lindsel amicissimus, suas hue symbolas contulerunt. Hic enim castigationes Julii Gabriellii, ad omnes ep. et orat. e Vaticanis membranis ad me misit, editas illas apud Plantinum, sed Parisiensibus non visas: atque is est liber quem vocamus G; ille autem suum cod. communicavit, cum scriptis collatum in Italia: atque is est quem per Th. intelligimus. *Ox.* notat membranas Magdalenses, xxxu orat. et scholia perpetua continentes. *Pal.* illum Palatinæ bibliothecæ cod. quem vir eruditus P. Felckmannus citat ad illam Gregorii εἰς Ἀθανάσιον. *Bas.* est editio Basileensis: *Bill.* interpres Jacobus Billius: *El.* interpres Elias Cretensis. *Sch.* notat schedas ab Andrea Schotto: et *Bod.* codicem, sane memorabilem, bibliothecæ Bodleianæ Oxon.; nam et omnes Nazianzeni epistolæ habet, prius editas, et quas primi damus: et præterea Basillii aliquot decades, omnes adhuc ἀνεκδότους, quas hinc descriptas habemus nos. Ille autem lectiones et castigationes concinnavi ad Parisiensem editionem, illius methodum in orationibus, orationum paginis, paginarum numeris sic secutus, ut utrosque libros comparanti non sit difficile, κατὰ πόδα sequi. Tu autem his, lector, utere, fruere ad tuam utilitatem comparatis. Vale.

GREGORIO XIII PONTIFICI MAXIMO TOTIUSQUE ECCLESIE PATRI SANCTISSIMO,

GILBERTUS GENEBRARDUS ET JOANNES
CHATARDUS, T. DD.

(Ex Edit. Nivel. 1583, Morel. 1609 et 1630.)

Moltis gravibusque causis adducti sumus, sanctissime Pontifex, ut in tuo sanctissimo nomine hanc novam, plenam, perfectam D. Gregorii Nazianzeni conversionem apparere faceremus. Primum hæc perpetua fuit et constans doctissimi et nobilissimi interpretis Billii voluntas, cuius supremis votis minime parentare nefas esse duximus, præsertim cum neque æquorem suæ eruditioris patronum, neque potentiorem suorum laborum propagatiorem, neque vehementiorem sui Nazianzeni cultorem, neque similiorem suæ virtuti antiæitem nancisci posset. Deinde quoniam te mirifice recreat ac resicit hujus Gregorii domen, ut Romæ Gregorianum sacellum a te augustinissime et munificissime excitatum declarat, ut sanctissima pulvinaria huic divo splendidissime a te consecrata

D ostendunt, ut sancti monumenta undique tuis ingentibus sumptibus conquisita testantur; quidquid reliquiarum ejus adipisci potuimus, in tuum sacram ærarium ipsi etiam comportamus, ac apud te, tanquam fidissimum custodem, religiose deponimus. Godofredus Billius Jacobi interpretis frater, sancti Vincentii Laudunensis abbas, a nobis expedit: cæteri ejus consanguinei non modo generis stemmate et præcipuis regni honoribus insignes, verum etiam catholica professione, tota Gallia conspicui, hanc sui vulneris e tanti propinquui obitu accepti levationem et solatium esse interpretantur, si se apostolica benedictione perfusos, si sui sanguinis exuvias ab apostolico throno, cuius sunt studiosissimi, bene habitas, si sui Billii plentissimi ac doctissimi coenobiarum recordationem aliquanti

iactant a doctissimo doctissimorumque amantissimo pontifice intellexerint.

Accipe igitur communibus omnium nostrum optatis Billii Gregorium, imo vero tuum, qui eum tam magnificis ædibus, tam augustis honoribus, tam pretiosis donariis prosequeris: quorum etiam causa addidimus, consilio venerabilis Sanctitatis Vestrae nuntii Joannis Castellii Ariminensis episcopi, Gregorianum Laurentii Frizolii sacellum, ut posteri illius dedicationem tibi omnino suis debitat morint, ad cuius perpetuandam exornandamque venerationem tot tantaque insumpsisti, et cum tot seminariis toto orbe Christiano sumptuosissime excitatis, cum tot tamque variarum linguarum typis Romæ cisis theologiam ab ipso traditam tabulis signisque instruxisti. Gratulaberis, sat scimus, interpreti, qui eo præsentim tempore auctoris elegantissimam editionem fidelissimamque orbi Latino exhibuit, quo erat utilissima ac prope necessaria. Isto videlicet, quo Calviniaua pestis totum terrarum nostrarum orbem depasci conata, cuncta illa monstrat, quæ theologus olim labore plusquam Herculeo domuerat, et in orcum transmisserat, ex inferorum antro eduxit. Profudit enim nobis Valleum et ejusmodi atheos, quibus omnis religio est fabula. Peperit Natalem Jornetum ludimagistellum hoc anno Netis in vincula conjectum, et fortassis suorum commilitonum ope evasurum, qui librum contra patriarchas, prophetas, apostolos condidit, eosque ut imposteros ac falsarum religionum autores præconesque traducit. Genuit Bezan Nestoriane duas hypostaticas uniones in Christo constituentem: Langum, Eutychis ritu, carnem Christi vere et essentialiter deificatam assertente: Brochardum Manichæa musica Calvinistarum furores demulcentem. Protulit scholam Genevensem Ariane et Macedoniane sanctissinam suberrimamque precatiunculam, « Sancta Trinitas unus Deus, miserere nostri, » damnantem, ut inconsulte a Patribus dictam, ut periculosam, ut barbarem, ut impropiam.

Quis posteriorum tantam copiam in blasphemando crebet: cui deinceps ad istam impie fandi licentiam non horrebunt pili? Procreavit Calvinianus vomicas, hanc enuntiationem a Patribus Nicenis contra inferorum portas dulcissime personatam, « Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, » ut duram, ut impropiam, ut maxime periculosam abhorrentes. Induxit per Leoninam colluviem, novam personæ sive hypostaseos definitionem, qua non jam persona divina subsistat per se, sed per essentiam et in essentia; non jam per se esse cohæreat, sed de communi quadam substantia pendeat, eique more accidentium inhærebat. Quid addam Autotheanos temere pronuntiantes Filium et Spiritum sanctum nihil substantiaz a Patre consecutos, sed a se deos esse?

A Quid Trinitarios, Deitas, Tredeitas, (tot enim prodigiosa vocabula propter prodigiosam impietatem sunt sortiti) quibus tres dii existunt, nunc æqui et pares, nunc inæquales et impares? Quid Antitrinitarios his contraria sentientes, atque ita unum Deum conflantes, ut inter istos et Sabellium vix quidquam discriminius percipiatur? Quid Valentinum, Paulum Alciatum, Blandratum, Mahometanum belluam in suam communionem recipientes ac mysteria divinissimæ fidei e diabolico Alcorano dedentes, atque Alcoranum, Evangelium et prophetam Scripturam, tanquam tria Ædœvæ portentissime jungentes? Quid reliqua humani generis, nedum Christiani, dedecora, quæ theologæ omnis sensum pene ex hominum conscientiis extirparunt. Nam non jam inter ipsos de rebus ad Deum pertinentibus impure queritur, verum de Deo ipso summo rerum parente sceleratissima ardet lis atque contentio.

B Quibus omnibus cum vel unus efficacissime et fortissime occurrat theologus, suscepti a Billio labores ad illum nobis contra istas furias pugnaturis fide ac pure exhibendum, apud te potissimum, cui provincia divinitus commissa est videndi, ne quid detrimenti religio capiat, inibunt, opinamur, gratiam quam maximam. Accedit ad istos labefactandos et universa Ecclesia penitus exturbandos, nullum videri remedium præsentius, quam ut cognominem hunc tuum patriarcham æmuleris, ac quo pacto se ille adversus sui temporis sectarios gessit, eodem adversum istos emitare. Verbo Dei illos repulit, litteras coluit et promovit, eas præcipue, quibus istorum audacia et temeritas frangitur. Euhalium et alios probos doctosque episcopos constituit, qui verbo, exemplo, scriptis istorum blasphemis, improbitati, imperitiæ resisterent. Basilium magnum magna contentione juvit ad Cesariensem archiepiscopatum consequendum, ut in Cappadocia serpens Pneumatomachorum et amentium Apollinaristarum cancer restinguetur. Theodosii Christianissimi imperatoris opem imploravit ad retendendam Arianorum, Macedonianorum, Apollinariorum impudentiam, qui verbo Dei se persuadendos non præbehant. Olympium, Sophronium, Asterium, Victorem, Modarium, Eutropium, Amphibochium, Julianum, Candianum, principes præfectosque ad perdendos istos, ac ea quæ sunt pacis ecclesiastica præstanta impulit. Pacem savit inter principes et pastores catholicos, ut Christiana acies contra impios esset firmitior. Gladium spiritus et ferri miscuit, atque cum Apostolo modo in virga venit, modo in charitate et spiritu mansuetudinis⁴⁴, ut Ecclesiam bæresibus corruptam suæ puritati restitueret. Charitatem coluit cum omnibus, sui etiam dominis et throni dispendio. Projicite me, inquit, in mare, si propter me orta est tempestas: indeque, et quidem Cæsare aliisque piis gementibus

⁴⁴ I Cor. iv, 21.

Nectario, summo ac ditissimo patriarchatu, nempe A Constantinopolitano, post apostolicum amplissimo cessit, ne vel minimum schismatis inter episcopos cerneret.

Cetera scriptorum ejus lectio copiosissime docebit, quo eo futura est gratior ac probatior, quo mentorem nacta est Interpretē : nempe eum, in quo tantum videtur eloquentia, ut per alium Gregorius tunc eloquentius Latine dicere vix possit; tantum doctrinā, ut per alium doctius et eruditius representari vix queat; tantum sanctitatis ac virtutis, ut Spiritum sanctum sui organi sensa libenter ei inspirasse consentaneum sit; tantum diligentiae et studii, ut ipse neque vitae, ad volvendos libros suo instituto commodos, neque fortunis ad parandos indulserit. Et sane, ut prima editione recte ab ipso est annotatum, eum qui in hoc auctore transferendo, specimen sui præbtere vult, multis magnisque præsidū instructum esse oportet. In eo enim verborum argutiae undecunque capitatae, ubique pene crucis figunt interpreti. Prolixæ periodi, ut Græcæ locutioni ob connectendi facilitatem non parum gratiae atque ornamenti afferunt, ita ad Latinas aures non sine animi suspensione et fastidio transfunduntur. Brevissimæ allusiones crebris locis sparsæ non modo plurimæ lectionis, verum etiam felicissimæ memoriarum interpretē exigunt, quibus vel ignoratis vel neglegentibus decursus, necesse sit peregrinari, velutque in alieno solo versari, ac quemadmodum habet Job, θῶος γένεσθαι λόγον. Peculiaris quedam phrasis, et quidem Polemonica Hieronymo, Isocratica Suidæ, C disertissima omnibus Græce scientibus, in primisque erudita vel perspicacissimos oculos saepius perstrinuit, ut nisi summa cura animadversioque adhibetur, vera scriptoris mens, in levem quamdam et inanem umbram, ut ab Ixione adamata Juno innumere migret. Ut enim Dædali status, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas retrahit Plato, ita genuina hujus sententia, nisi atrocissima attentione et diligentia vinciat, vertenti quasi de manibus elabitur.

Difficultatem auxit Græcus codex impressus, qui cum unicus suppetat, tot tantique momenti mendis scateat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus fuerit. Nulla prope pagina gravissimis vulneribus vacat, quibus sanandis alter succurri non potuit, quam vel nanciscendo doctissimos Nicetæ, Pselli, Nonni, Eliæ Creensis commentarios bacenus in tenebris abditos, vel evocando codices castigatores manuscripts, id est, Regios, a rege Christianissimo exquisitos; Regineos, a regina matre impetratos; Italicos, ab aliquot illustrissimis cardinalibus et aliis summis viris sponte oblatos. Inter quos illustrissimus ille cardinalis Sirletus primas

A tenet partes. Nam interpretem, dum viveret, non modo amicissime coluit, verum etiam consilio, sententia, recondita sua eruditione, omni denique qua potuit re ac studio juvit, missis etiam ex Urbe exemplaribus Græcis penes nos adhuc depositis, quibus vel corrupti loci emendarentur, vel obscuri illuminarentur, vel opus ipsum novorum commentarium, orationum, epistolarum, carminum nunquam antea editorum accessione valde locupletaretur. Ex quibus omnibus cum suum jam unum probe collatum et castigatissimum effectum absolverit, optime merereris, Pater sanctissime, de re Christiana, atque adeo de ipso Gregorio, quem pie colis et ad pie colendum omnes excitas, si eum de integro ex ipsius emendato codice excludi imperares, ac illum typis tuis elegantissimis, quibus concilium Florentinum et pleraque alia emitenda curasti, traderes. Alioqui nostri typographi torpent, nec Græcas primæ nota editiones facile suscipiunt, sive quod privatim minus tantis sumptibus sufficient, sive quod lucrum e Latinis et vernacularis præsens publice utilitati anteponant. Græcorum enim venditionem lentiorem esse causantur, haud dubie propter bella et hereses, quorum causa linguae et solidiores disciplinæ ubique nisi a te foveantur, languere incipiunt; ut taceamus avaritiam, quæ non sini homines his litteris incumbere, quæ opes neque magnas, neque faciles conciliant. Tibi erit maximo ornamento, tibi cedet immortalis gloria, si eas conserves, ac, ut cœpisti, eruditos libros suis primis linguis characteribusque restituas, atque ad posteros transmittas.

Habes domesticum exemplum Nicolai quinti nupquam datis celebrati pontificis, cuius opibus, largitionibus, potentia, auctoritate Græcae litteræ, quæ in Italia atque adeo universo Latino orbe septin gentis prope annis occiderant, spiritum et sanguinem resumpserunt; Hebraicæ tanti factæ sunt, ut quinque aureorum millia Evangelium D. Matthæi Hebraicæ ad ipsum deferenti sint promissa. In quo se vere catholicæ Ecclesiæ antistitem præstitit. Ecclesia enim proprie catholicæ dicitur ab universitate gentium, quas ipsa suo gremio complectitur, et cum quibus per linguas, præsertim eruditas, grammaticas, titulo crucis Dominicæ consecratas longe latèque communicat et loquitur: non ut Judaica, quæ uno sere populo circumscribatur, vel heretica, quæ angustis paucarum gentium finibus concluditur. Verum, ne videamus de tua in eas propensione dubitare, ad institutum revertimus, teque obsecramus, ut memorie tam præstantis interpretis faveas, ac nos, qui ejus monumenta a labe vindicamus, et ad tuos postes, fratrum ipsius nobilissimorum et religiosissimorum iussu, affigimus, apostolica benedictione prosequare. Lutetiae Kalendis Julii an 1582.

ELOGIUM REVERENDI PATRIS D. JACOBI BILLII PRUNÆ, ABBATIS SANCTI MICHAELIS
IN EREMO PIENTISSIMI ET ERUDITISSIMI CUM TUMULO.

Joanne Chatardo, priore Tossiniaco, auctore.

Ad nobiles defuncti propinquos et amicos.

LECTORI.

(Ex Edit. Nivel. 1583, tom. II, pag. 1548 et seq.)

OPERAZ prestitum me facturum putavi, si hic insereretur Elogium istud, quale editum est in ipsius Billii morte, quam obiit dum hoc Gregorianum opus pro secunda editione typis mandaret, exornaret et amplificaret; ut hinc paucis ac velut compendio quodam vita mortisque ipsius (nam ex ejus variis doctissimis et pliissimis scriptis plura nosse poteris) intelligeres, quis, qualisve et quantum fuerit fidus ille D. Gregorius interpres. Cujus non modo doctrina, sed et morum vitaque sanctissimæ verus discipulus ac imitator fuit: haud dubium quin et qui similem vitam in terris egerunt, et totam per Dei Ecclesiam profuderunt, in celis quoque simul fruantur ejus gloria, quem ad extremum vita spiritum sincere coluerunt, et cuius ampla talenta tam diligenter et alacriter, tam pie et sancte atque feliciter impenderunt ac multiplicarunt. Vale et fruere.

POSTERITATI.

JACOBO BILLIO PRUNÆ, NOBILISSIMA ET CLARISSIMA BILLIORUM FAMILIA ORTO, ABBATI SANCTI MICHAELIS IN EREMO PIENTISS. SACRÆ ET POLITIORIS LITERATURÆ CALLENTIS S. LINGUARUM HEBRAICÆ, GRÆCÆ, ET LATINÆ PERITISS. SANCTORUM GRÆCORUM PATRUM INTERPRETI FIDISS. CATHOLICÆ FIDEI PROPUGNATORI ACERR. PAUPERUM PATRI CHARISS. IN CUNCTIS RELIGIONIS ET PIETATIS OPERIBUS EXERCITATISS. OMNI DENIQUE VIRTUTUM GENERE CUMULATISS. MULTIS LIBRIS GRÆCIS, LATINIS, ET GALLICIS SUMMA PIETATE ET DOCTRINA REFERTIS, PROSAQUE ET METRO EDITIS CELEBERR. JOANNES CHATARDUS MULTAS OB CAUSAS MÆRENDS POSUIT.

Librorum quos scripsit Elenchus.

COLLECTIONES consolationum, et salutaria fidelis animæ documenta, ex volumine D. Augustini in *Psalmos* excerpta, Gallice conscripta.

De secundo Domini adventu libri sex, Gallicis versibus editi, cum tractatu D. Basilii *De Dei iudicio*.

D. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, cum brevi et familiari expositione Gallica.

Anthologiæ sacræ ex probatissimis utriusque lingua Patribus collectæ, atque octastichis comprehensæ, ac brevi commentario illustratae libri duo, adjectis ad calcem aliquot octastichis Græcis.

Quos duos libros aliis duobus odis Gallicis spiritualibus summa ingenii dexteritate reddidit: adjectis etiam Gallicis commentariis ex solis fere antiquis theologis collectis, cum aliquot aliis poeticis tractatibus ejusdem argumenti.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opuscula quædam nunc primum in lucem edita, aliaque item versibus redita, magnaue ex parte Cyperi Dadryrensis commentariis illustrata.

Locutionum Græcarum in communes locos per alphabeti ordinem digestarum volumen.

A D. Joannis Damasceni opera multo quam auctiora, magnaue ex parte nunc de integro conversa.

Ex D. Joanne Chrysostomo translata multa, ejusque variis scriptis inserta, ut explanatio in psal. I, desumpta ex bibliotheca illustriss. Catharinae Medicæ reginæ Matris. De penitentia commentarius. Item, explicatio psal. LI, et enarratio in psal. C, et septimi sequentes, et in psal. cxviii et propositum. Liber epistolarum e bibliotheca Cujacii jurisconsulti. Nova denique interpretatio narrationis ipsius Chrysostomi in II Pauli Epistolam ad Corinthios.

B D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opera omnia, quæ quidem exstant, nova translatione donata; una cum doctissimis Nicete Serronii commentariis in sexdecim panegyricas orationes; Eliæ Cretensis in aliquot aliis; Pselli in secundam orationem *De Paschate*; Nonni *De historiis et fabulis* quæ in invectivis *adversus Julianum Apostolam* reperiuntur, adjectis etiam ubique brevibus scholiis.

Multa alia reliquit opera eadem pietate et erudi-

tione, quæ veat posthumū liberi, Deo auspice, magno Christianæ reipublicæ commōdo brevi prodibunt. Ex his vero omnibus qualis, quantusve fuerit, sive eximiam ejus doctrinam, et multiplicem rerum et linguarum cognitionem, Tullianamque eloquentiam, sive singularem ejus pietatem, virtutem et morum integratatem, sive quidquid aliud oratores, poetæ, historici, philosophi ac theologi desiderare et commendare solent, spectemus, facile perspici potest. Ipsi quippe muti magistri (qualis enim vir, talis oratio) quos condidit et ad posteros transmisit, de his loquuntur fusius et eleganter veriusque testificantur, quam ullus quamlibet secundus orator possit: ita ut supervacaneum putarim de his longiori texere narrationem. Quis vero fuerit, et quis virtus ejus cursus, quosve progressus fecerit, si quis scire desideret, ex hac narratiuncula paucis intellegit.

Anno 1533, nobilissimis et clarissimis parentibus Ludovico Billio et Maria Brichantæa Guisætatis natus est, quo tempore generosissimus ipsius pater Ludovicus Billius Corvillæus (sic enim a paterno et insigni pago Corvillæo, ut postea a nobili sua Prunæ domo et vice ad Carnutum sito, Prunæ nuncupabatur) ibi proregis officio fungebatur. Admodum puer, ut a teneris annis bonis litteris ac disciplinis informaretur, et velut cum lacte nutritis imbueretur, Lutetiam Parisiorum venit. Unde, jactis Latinarum litterarum (nam Græcas tantum attigerat) fundamentis, a parentibus revocatus, vix annos natus XVIII, Aureliam et Pictavum mittitur, ut jurisprudentia navaret operam. Sed hanc lusisse, in illaque nihil, aut parum promovisse, sive reluctantate et invita ejus minerva, sive obstante juniore illa ætate ad juveniles lusus propensiore, sive etiam Deo ad sublimiora eum studia destinante, ingenue fateri solebat, eamque temporis (quo nihil tandem habuit charius) jacturam sepiuscule lugebat.

Postinodum parentibus orbatus Lugdunum et Avinionem (ea quærens loca in quibus a nemine agnosceretur, quo liberius et familiarius mansuetioribus musis frueretur) proficiensit, ubi incredibili litterarum Græcarum amore flagrare cœpit. In quibus nullo pene preceptore usus, sua industria (ut sagacis erat ingenii, memorie tenacis, et peracris judicii) indefessoque labore ita brevi profecit, ut coevos suos omnes anteverterit, longoque post se intervallo reliquerit, inno et paucos suo seculo pares habuerit: super senes nimirum (ut Scripturæ verbis utar⁴⁴) intellexisse videtur, maxime in sacris et antiquis intelligendis, enucleandis, interpretandis et traducendis Græcis auctoribus. Inter quos summopere delectatus est D. Gregorio Nazianzeno Theologo, cum propter summam ejus eloquentiani, tum ob singularem ejus pietatem et doctrinam: unde tunc temporis incessit ei cu-

A piditas Latinitate hunc donandi, et ab innumeris, quibus scatet, mendis et salebris repurgandi atque illustrandi. Quod nullus unquam alius aggredi ausus est, vel ea sane elegantia et nitore sermonis, eaque felicitate et fide, et oratoria et metrika qua ipse, prestare potuit.

Ibi ergo dum delitescit, et mirabilem Græcarum litterarum sitim die nocteque explet, et lingue Hebraicæ sub Judæo quodam rudimenta ponit, ecce, vix exactio Avinioni biennio a reverendo et pientiss. fratre Joanne Billio abbate Sancti Michaelis in Eremo, et divæ Marie in Regiensi insula accersitur et revocatur. Tum enim de abbatis illis, deque amplio et nobili patrimonio (quippe qui fratrum natu erat maximus) et de ipso relinquendo saeculo, deque novo vitæ genere instituendo et diligendo, nempe Chartusiano (ut via arctiore quidem, sed etiam ad vitam coelestem compendiosiore) meditabatur, ac vehementer cupiebat in suum locum Jacobum fratrem sufficere, ac sibi successorem relinquere, non tam ratione fraternali necessitudinis, aut carnis et sanguinis (quæ jam illi viuerant), quam illius singularis pietatis et eruditio-
B nis, quæ in ipso omnibus affulgebat, concepta de eo, velut de segete in herbis spe (haud sane inani) eum tantum aliquando fore, qui Dei Ecclesiam magnopere juvaret et exornaret. Sed vix adduci potuit adolescens nondum annos natus quinque et viginti, ut hæc sacerdotia susciperet, sua contentus Ferrariensi abbatiuncula, suoque (quo me tandem magna sua erga mē benevolentia ornavit et lucupletavit) prioratu Tossiniaco, quod existinaret his oneribus sustinendis impares se habere humeros, ipsosque amplos proventus sèpius esse impedimento litterarum studiis (quorum solo desiderio tenebatur) quam adjumento. Verum precibus fratris et amicorum victus ea suscipit, non sine frequenti postea tædio ac mœrore. Ita autem in ipsis se gessit, atque in omni pietatis genere excelluit, ut non modo cœnobitis suis, sed et omnibus viciniis, illucque adventantibus velut juvenis alter Daniel admirationi et exemplo esset.

Sed hanc nobis et Dei Ecclesiæ invidens felicitatem ille qui sua invidia mortem invexit in mundum, secundis bellis civilibus ad defectionem a rege et Ecclesia Rupellanos (eos excipio quibus interat scintilla quædam pietatis et amoris erga littératos) velut ex orco suo et tanquam alacres et peraccommodos nefarii sui Instituti ministros suscit, quorum ministerio id erga novum abbatem effecit, quod olim erga Jobum servum Dei extinué. Nam duo ejus monasteria illi exusserunt, dirue-
C runt et solo adæquarunt. Arbores etiam (nam illuc erat in litore maris lucus arboribus perpetuo virescentibus consitus, et peramoenus, musisque aptissimus) partim succiderunt, partim radiebus avulserunt: et quotquot in Sanmichaelina arce et

⁴⁴ Psal. cxviii, 100.

templo viros religiosos, milites ac subditos (quos A velut præsidarios privatis sumptibus alebat) admotis bellicis tormentis expugnato repererunt, crudeliter trucidarunt, alias gladiis conscientes, alias laqueo præfocantes, alias præcipito collidentes, alias semineces ac vivos in putoes projicientes. Illanc enim suam primo rabiem in vicinos evomuerunt, eoque crudelius ævierunt, quo sanctior erat locus et sanctiores ipsi incolæ (cibus enim ipsius Satanae, ut ait propheta^{**}, electus); invisus nimur illis erat tam pius abbas, quippe qui splendore virtutis suæ noctuas istas perstringeret. Ipse tamen tunc aberat.

Nam paulo ante (ægre quidem, sed utiliter, ac cœnobitarum et amicorum suorum consilio et impulsu, ut sibi magis ad litterarum studia et pacem, quam ad arma nato consuleret, seque Dei Ecclesiæ ad meliora servaret) Nannetas se receperat. Ubi aliquanto post tempore hac tam truculenta ac barbara strage ab illustriss. Martignio Britanniæ pro rege, qui tum ibi aderat, et cui in via forte fortuna occurrerat, primum audita, domum rediit, et in lacrymas prorupit. Ad quem dum accedo ei pro virili aliiquid solatii impertitus, voce fauibus præ angore hærente in lacrymas simul etiam erumpo, quibus uteque tam miserabilem cædem afflatum prosecutus est, sive utrique tum quædam flere voluptas. Sed tandem arescentibus illis, et pene exhaustis, collectisque animis, Deus (inquietebat ille), venerunt gentes in hæreditatem tuam, posuerunt templum sanctum tuum in pomorum cœtodiā, posuerunt morticinia servorum tuorum escas velatilibus cœtū, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ, effuderunt sanguinem ipsorum languam aquam, et non erat qui sepeliret^{***}. Altaria tua, Domine, suffuderunt, et servos tuos occiderunt gladio, et ego ex Michaelini nostris relictus sum solus^{**}. Et quemadmodum David, audita tam misera clade Saulis jussu et manu Doeg Idumæi perpetrata occisorum octoginta quinque virorum ephod lineo vestitorum, dicebat ad Abiathar filium Achimelis, qui solus ad ipsum ex ea effugerat: *Ego sum reus omnium animalium domus patris tui*^{**}: ita et ipse, Ego, inquit, reus sum omnium animalium istarum. Sed luctuosus illis etiam verbis ego eum solabar, quod ei idem quod Davidi viro innocentι et secundum cor Domini contigisset, eodemque pene telo cum eo conflusus fuisse.

Post hanc ruinam et cædem Nannetibus menses aliquot cominoratur, non procul (quia proprius accedere non licet) a cœnobio suo, similis avibus illis quæ nidis etiam in terra excussis circumvolitare solent, nec longe abscedere. Nihil unquam ei funestius ac tristius contigisse, nulloque graviori casu et dolore in vita perculsum fuisse memini: quanquam multa ei tristia et luctuosa maxime ævientibus bellis civilibus acciderint. Num

A præter innumerorum consanguineorum et amicorum, quam in ipsis fecit, jacturam, amisit primis tumultibus in Drocensi pugna avunculos duos viros illustrissimos, Brichanteum Bellovacum et Givrium, fratres, qui in prima acie cum magistro equitum fortiter pugnantes ceciderunt: hic quidem in ipso conflictu, ille ex vulnere ibi accepto aliquanto post tempore; Prunæum etiam fratrem Claudium Billium in prælio ad Jarnacum commisso, dum fractos ac fugientes hostes longius et aerius persequitur; Ludovicum Billium Vertronæum alterum fratrem in obsidione Pictavensi urbem regi et civibus protegentem; alios etiam duos fratres in Drocensi prælio: quorum tres priores fuere equites Torquati, et Cataphractorum equitum ducis inelyti ac fortissimi; alii strenui et generosi adolescentes peditibus imperabant. Horum, inquam, (quorum ipse etiam in Anthologia sua sacra meminit) et aliorum propinquorum et amicorum quamplurimorum interitus eum magno perculit dolore, summaque affecit tristitia: sed quæ mox in latitudinem vertebatur, dum cogitaret eos velut alios Machabæos pro aris et focis, pro Ecclesia, pro rege et republica fortiter dimicando occupuisse, et ex sua familia et cognatione velut ex equo Trojano tot viros fortes et de republica bene meritos exsiliisse.

Sed tristitia illa de crudeli et cruenta Michaelitana cæde et ruina (de qua ipse in nunçatoria illa epistola ad Carolum Lotharingum cardinalem amplissimum, quam operi Nazianzeni præfixit, verba faciens: *Quis, inquit, Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?*) ut major erat, ita cordi ejus et animo penitus ac diutius inhesisit. Postea regione illa exturbatus, hic et illuc vagari coepit, et peregrinorum more cupidius expectare et inquirere civitatem illam futuram statam et nulli bellorum ac temporum vi et injuriæ perviam. Secessit primo Laodunum ad charissimum fratrem et reverendum cœnobil Sancii Vincentii abbatem, in quo, et Sandionysiaco (ubi etiam summi prioris munere fungebatur), aliquot annos transegit propriis cœnobitis pulsus, et redditibus spoliatus. Verum semper cupidus revisendi Michaelini soli, inita pace et sedatis utcumque tumultibus, modo Lutetiam, modo Oysonvillam, modo Nannetas, modo ad Turonicum Tossiniacum nostrum perrexit, spe ulterius progrediendi, et illuc pervenienti. Sed renascentibus civilibus bellis, vel potius illic perseverantibus: vel morbis, quibus profligabantur, obstantibus, ac reflantibus procellos nostræ reipublicæ ventis, illuc nunquam appellere potuit ante postremam æstatem, aliquot ante mesibus quam tributum naturæ penderet.

Interea vero valetudinarius licet, et miserrimi nostri sacerduli fluctibus huc et illuc jactatus, nus-

^{**} Habac. 1, 16. ^{**} Psal. LXXVIII, 1-3. ^{**} III Reg. xix, 10. ^{**} I Reg. xxii, 22. 7

quam fuit onus (olium enim et desidiam tan-
quam lethale quoddam venenum, ipsosque desides,
ut reipublicæ inutiles ac perniciosos summopere
oderat); quin plura, et doctiora, utilioraque edidit
opera, quam ullus suæ fortasse ætatis alius: ut
cum Paulo dicere potuerit: *Tunc potens sum, cum
infirmor: virtus enim in infirmitate perficitur*¹⁰.
Nil enim ei excidebat, ne momentum quidem
temporis, nec diem ullam labi sine linea,
imo nec sine exarata saltim pagina aliqua. Nam
morbo etiam laborans (ut frequentibus erat ob-
noxius, maxime articulari, et fluxionibus) relaxato
vel intermissò dolore versus aliquos vel Græcos,
vel Latinos, vel etiam Gallicos, aut aliud [quidpiam]
semper condebat. Etenim sylvam etiam quamdam
sibi paraverat sententiæ et argumentorum, quæ
in lecto, ubi non licebat multos libros volvere, ver-
saret animo, et amanuensi dictaret. Quin etiam cum
ali quando equitaret, a comitatu sœpe secedebat ut
meditationi vacaret, et ea quæ in animo habebat,
apud se agitaret, quorum capita pugillaribus inscri-
bere solebat, idque raptim et furtim.

A me namque potissimum sese subducebat, quod
ei sœpius objicerem, ac velut bellum inferrem,
quod se non respiceret, et animum litterarum stu-
diis velut arcum semper intensum nunquam relaxa-
ret. Non enim ob aliud inter nos obortum est dissidi-
um, et quod nimia inedia et crebrioribus jejuniis
(nullum enim, præter alia spontanea, ex his quæ
indixit Ecclesia, intermittebat) tabescens corpus,
tenue ac macilentum, atque skeletum pene simile
conficeret. In vase enim scilicet et admodum fragili
magnus erat repositus thesaurus, eratque ejus ani-
mus velut pretiosus lapillus annulo vitreo inclusus,
ac sub villosis Esau integumentis verus latitabat Ja-
cob. *Enimvero ut pacis erat amantissimus, et ipsa*
litterarum studia otia et secessum querunt, ma-
gnopere cupiebat locum aliquem quietum et tran-
quillum nancisci, in quo bibliothecam statueret et
instrueret, et mansuetiores musas liberius ample-
zaretur, soveretque tutius.

Quod plerique intelligentes et spe quæsus (nam
de anno suo reditu multum ille remittere volebat)
allecti ad eum adventarunt, et crebro cum eo ser-
monem instituerunt de permutandis illis suis ab-
batis. Sed quia alii, vel suspecti erant hæreseos,
vel arma profitebantur, vel non carebant suspicione
Simoniz (quam velut malorum nostrorum lernam
imprimis detestabatur) maluit cum periculo sua
valetudinis, et studiorum suorum dispendio huc et
ille perpertuo ferri, quam domini suo vel mini-
mam maculam inurere, et quam conscientiam (in
qua pura servanda erat vigilantissimus) vel tantillo
ledere. Quin et sœpe illi fuit animus relinquendæ
alterius suæ abbatiæ, quod ei bigamia illa non
placeret: sed id commode fieri non potuit ob ad-
versa tempora et loca quæ nullum ibi abbatem vel

A monachum tolerare poterant. *As episcopatu* fre-
quenter sibi oblato tanquam a letali scopulo sem-
per profugit, se tanto munere indignum ratus,
multis fretus sanctorum et doctissimorum antiquo-
rum Patrum exemplis, et magno animæ imminentे
periculo deterritus. Animo autem sœpe angebatur,
ferebatque indignissime quod episcopi, abbates,
reges, ac pontifices sacerdotia tam male locarent,
et Christi oves tanto prelio redemptas lupis sœpe ac
leonibus (addo etiam) et lenonibus committerent.

Ex cuius Christi schola ut omnis generis virtutes,
maxime vero ipsius propriam perdidicerat, tanto-
que cupidius, quanto magis oderat vitium illi contrarium,
quod angelos ipsos de cœlo deturbavit. Cum humiliibus repebat humi, cum superbis et elati-
bus male cohærebatur. Generis sui nobilitatem, quæ
clarissima erat, nusquam ostentavit (quod vani pas-
sim solent, et ea intumescere), nullam veram aliam
existimans quam quæ virtute pararetur aut fulcire-
tur. Doctrinam pariter suam et multiplicem rerum
ac linguarum cognitionem, quæ multis cristas eri-
gere, et supercilium attollere consuevit, nunquam
extulit, quin eam depressit potius. Erat enim ei
velut innata illa charitas, quæ non inflat, sed ædi-
ficat¹¹, ut ex ejus scriptis, nihil certe aliud spiran-
tibus, liquet: sicut et ex ipsius quotidianis sermo-
nibus et colloquiis cuivis etiam notum ac perspi-
cum erat. In quibus familiaris, comis, ac facetus,
creber sententiis, et pietate et eruditione semper
insignis fuit.

C De republica Christiana et Gallica vir publici
amantior quam sui, frequenter et ex animo verba
faciebat, juxta vulgatum proverbium, ubi vulnus,
ibi manus: ubi plaga, ibi lingua. Deplorabat enim
quotidie miserrimum ejus hodiernum statum, nec
aliud sperandum dicebat, quam brevem quamdam
ipsius eversionem, ac eam pene (quod Deus opt.
max. avertat) quæ sub Phaethonte accidit, conflu-
gationem. Tanta autem erat prudentia, tamque
acri et perspicaci ingenio et judicio, ut ex antegressi-
sis futura etiam conjectaret, ac sœpe divinaret, ea-
que velut ex alta quadam specula prævideret. Ut
litterarum, ita et litteratorum erat amantissimus;
sed eorum præsertim qui rempublicam litterariam,
et Dei Ecclesiam juvarent. Nam eorum, qui ei inse-
sti erant, consortium diligenter vitabat, et ab eo-
rum libris abstinebat. Oderat vir castissimus poetas
et scriptores spurcos et obscenos, eosque omnes qui
Dei talentis abuterentur, et ea impenderent in cele-
brandis potius Racchi et Veneris, vel etiam im-
meritorum hominum laudibus, quam Christi.

D Lectissima ejus domus velut sanctum quoddam
conchoium et xenodochium, scholaque virtutis erat,
quod ex bene moratis et pacificis ejus domesticis
innotesceret, adeo ut ex ipsis agnoscetur patris-
familias prudentia: qualis videlicet rector civitatis,
tales habitantes in ea. Viris piis, doctis et religiosis

¹⁰ II Cor. xii, 10, 9. ¹¹ I Cor. viii, 4.

(tempo sui similibus) patens et pervia, atque Christi pauperibus, quorum perpetuo fuit amantissimus, et pater locupletissimus. Ideo eum gregatim et paucis sequebantur, juxta Hlud Evangelicum : *Ubiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ*²⁰. Dignus qui cum Joanne Eleemosynario conseretur, et cum Jobo jure diceret : *Oculus fui cæco, pes claudio, pater pauperum*²¹. Quos etiam moriens testamento hæredes suarum facultatum reliquit, maxime earum que ex Christi patrimonio ei supererant, sacrificium. quoddam arbitratus si alio transferrentur. Ejus mensa læta et lauta : sed eo lætior ac lautior quo spiritualibus epulis, animum magis quam corpus resistentibus ac saginantibus erat instructior. Synposia ejus Platonicis tanto præstantiora, quanto theologia, et Christiana philosophia (qua dapes suas condire et aspergere solebat) Platonica in antecellit. Quod si quid in eis a virtute aversum aliquibus, ut nobilibus et armis proflentibus (quibus sœpe minus est curæ pietas et Christiana religio, et a quibus, ut nobilissimis et clarissimis parentibus ortus, invisebatur) excideret, mox eos ita amice corrripebat, tantaque cuni vennestate et sale, ut ipsos statim dicti aut facti pœniteret. Norat enim ille alter evangelius Samarites oleum lenitatis, et vinum austerioris ita miscere et temperare, ac vulneribus peccatorum infundere, ut illis facile ac sine dolore mederetur. Quare ad eum postea meliores redibant, et ab ejusmodi abstinebant.

Amicus fuit amicissimus et officiosissimus. Ad conciliandos inter se dissidentes paratissimus, nulli inimicus, pacem cum omnibus, quantum fieri potuit, colens. Quod si quid dissidii sive disputando, sive quid aliud faciendo, forte suboriretur, mox illud componere studebat, ac diligenter cavebat, ne sol occideret super iracundiam. Longius excurreret narratio si singula (de quibus alias fortasse fusius, nam pro viri dignitate et merito nihil mihi hactenus dictum videtur satis. Tanto enim ampliora meretur laudum suarum præconia vita functus, quanto magis ea superstes, ac modestus aversabatur) in quibus vir tantus excelluit, ac se laudabilem et admirabilem præbuit, commemorare vellem. Hoc unum tantum adjiciam, non sibi, sed Ecclesia natum fuisse, totumque ei addictum et consecratum. Quare cum nihil ardenter cuperet, quam quidquid haberet ingenii, doctrinæ, opum, et virium in ejus utilitatem et obsequium profundere, limeretque ne morte quam illi frequentes morbi minitabantur, præceptus labores suos et studia posteritati relinquare non posset, e Turonensi Tossinlico nostro nondum bene obfirmata valetudine, ex alvi profluvio debilitata, mira animi alacritate in hanc urbem se contulit.

Ubi cum iterum omnia divi Gregorii Nazianzeni opera repurgata et multo auctiora facta (conquisitis nimirum undecimque veteribus Græcis exemplari-

A bus, multisque ad eum Roma missis ab illustrissimis cardinalibus Pelvæo, Sirleto, Caraffa, Baro subdatario, Gerardo Ursio, Morino, aliisque ei nomine pietatis et litterarum conjunctissimis, quos et ipse scriptis suis celebravit) typis mandat, et hoc opus ob grassantem pestem pridem intermissum urget, renascitur alvi profluviu, quod mox comitantur parotis et catarrhus ubertim in pulmones defluens : phthisi quippe interlit. Sentiens autem ingravescere morbum aliquot ante dies quam extremum clauderet, quasi cum Ezechia audisset ab Isaia : *Dispone domui tuæ, cras enim morieris*²², scris primo postulatis, et pie sumptis, atque postea repetitis, (nam dum bona valetudine frueretur in celebrandis tremendis mysteriis creberimus et religiosissimus erat) de singulis sive quæ ad animam, sive quæ ad corpus, sive quæ ad rem domesticam, et temporaria pertinerent, ita dispositi, ut nihil penè intactum reliquerit, eique fere omnia ad animi voluntatem fluxisse viderentur. Quanta vero fide, quam ardentis charitate, quam profunda et abjecta (sed spe meliorum erecta) humilitate hoc sacrum viaticum, in quo summum semper præsidium collocaverat, et quo se in cœlestem montem invitus omnibus hostibus ascensurum sperabat, sumperit, vix sermone explicari potest.

Duo autem, dum alia multa prætero, tum maxime præstit. Alterum, quod, viso Domino, ei de tot tantisque ab eo acceptis beneficiis²³ gratias ex animo, et quantas potuit, egerit, ac potissimum quod peropportune et ad vitæ extremum (quasi videret in se adimpletum, quod summis votis David poscebat his verbis : *Ne projicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinques me*²⁴) Dominus servum, Deus creaturam, rex subditum, summus medicus ægrotum, vita morientem invisere, et sub tectum suum intrare dignatus sit, ac cum eo velut in lecto decumbere, qui cum Josepho fuerat in carcere, et cum Jona in piscis ventre : Amicus quippe certus in re incerta cernitur. Alterum, quod commissa sua gravissime detestatus, eorum veniam summa cum pœnitidine et cordis contritione petierit. In quibus tam piis et elegantibus verbis, aut velut cygneo quadam cantu usus est, ut astantes in sui admirationem raperet, ac eis lacrymas excuovere.

Pridie vero quam piam efflaret animam sacro etiam oleo inungi voluit strenuus Christi athleta, qui bonum certamen certaverat, cursum consummaverat, fidem servaverat, ne qua parte comprehendendi posset ab inimicis illis, qui toto quidem vitæ tempore, sed maxime calcaneo nostro insidiari solent. In qua sacra et extrema unctione cum a Severiano curione suo Jacobo Prevotio theologo eximio de more sanctissimæ Triadis misericordia, et cœlitum imploraretur patrocinium, in singulis ea spe et fiducia respondebat, ut eorum paratam

²⁰ Matth. xxiv, 28. ²¹ Job xxix, 15. ²² Isa. xxxviii, 1. ²³ Psal. lxx, 9.

sibi opem, et cum Jacob castra Dei ¹⁴, vel, cum Eli- seo igneos et auxiliares circa se equos et currus videre videretur ¹⁵: *Angeli enim Domini in circuitu timentium eum* ¹⁶. Unde nullo unquam metu mortis consternatus apparuit, quin eo vegetior et alacrior, quo se majori et potentiori comitatu stipatum, et portui, post trajectum hujus saeculi procellosum et periculis plenum fretum, propinquiores sentiebat.

In hoc autem postremo suo morbo patientissimus et aliis in omnibus semper fuit, nihilque aliud quam de Deo, deque summa ejus erga peccatores misericordia, velut vastum quoddam mare omnia peccata obruente, audire volebat. Cumque de ea saepius verba sacerdem, et de saeculi hujus miseriis, deque eis oppositis gaudiis coelestibus quæ hinc emigraturos solari et exhilarare solent, jubebat ut de peccati etiam gravitate et scelore dicerem, quo magis suorum (quæ certe vel nulla, vel paucissima, eaque que hominibus admitti solent, et a quibus vix optimus quisque se vindicare potest, in eo unquam animadvertis: sed *justus est prior accusator sui* ¹⁷) eum tæderet, majorique dolore et horrore concuteretur. Gaudebat et Psalmographi hemistichis ad excitandam suam et mentem, et memoriam eorum quæ ipse sanus ad mortis (quam lætus et pervigil exspectabat: quippe cui vivere Christus, et mori lucrum esse ¹⁸) viaticum sibi paraverat. Nam paucis auditis (siquidem plura ejus cerebrum ferre non poterat) ipse postea sublatis semper in altum oculis haec apud se meditans, et more mundorum animalium ruminans velut in cœlum rapiebatur. Cumque illi perpetuo assiderem, et quid ageret tacitus aliquando contemplarer, ipse meditando vel precando fessus: Age vero, inquietabat, dic aliquid. Tum ego de thesauro biblico proferebam modo nova quedam, modo vetera ¹⁹, eosque animi cibos, quibus eum libenter vesci, palatoque ejus arridere ad Rebeccae imitationem noveram. Dicebam et de salutiferæ crucis mysterio, cuius imaginem, ut verum serpentem æneum ab omnibus venenatis antiqui serpentis mortibus curantem, fixis oculis intuebatur ¹, osculabatur, amplexabatur: hacque, velet scalæ Jacob, ad Dominum ipsi innixum et suffixum, ac sibi quasi manu inde porridentem rapi, et in cœlum ascendere videbatur ². Accersi et ipse jussit amicos, aliquos theologos viros doctos et pios, quorum consolationes libentissime excipiebat.

Illa prorogata est illi vita (nam toto pene Adventus tempore in lecto decumbens, eo, velut suggesto in praedicandis Dei laudibus usus est) in sanctam

¹⁴ Gen. xxxii, 2. ¹⁵ IV Reg. ii, 11. ¹⁶ Psal. xxxiii, 8. ¹⁷ Prov. xviii, 17. ¹⁸ Philipp. i, 21. ¹⁹ Matth. iii, 52. ¹ Num. xxi, 8. ² Gen. xxviii, 12, 13.

A Natalem Domini diem. De cujus mysterio postquam multa me dicentem audiisset, et plura ipse meditatus fuisset (nam vox illi impediente fluxione libera non erat) hora nona serotina, pulsante Sorbonæ campana, velut se ad somnum compositurus: Subvehite me, ait astantibus. Mox ego, qui et ejus verbis aliquam dicendi occasionem semper captabam, et vultum ejus jam immutari videbam: En, aio, subiectus es: sed altius, et in cœlum ipsum subvehendus. Ecce chorus angelorum, et ille cœlestis militia exercitus, qui hodie de cœlis in mundum descendit ad personandas Dei laudes, et adpios omnes exhilarandos, ad te etiam accessit, teneque circumstat, illi adjuncto fratre tuo a Gallione. (Erat enim ei frater ille prior novæ Chartuariae Gallionensis charissimus et desideratissimus, cum propter naturæ et magnæ necessitudinis, quæ illis ab infancia intercesserat, vinculum, tum propter singularem animi ejus candorem, et summan vitæ integratatem.) En, ecce, aio, hi te omnes aperto sinu et obviis ulnis excepturi expectant, eo erga te, quo erga Lazarum, functuri officio, utque hinc cum illis in cœlum migres. Tum, Amen inquiens (præsentè et audiente communi amico Genebrardo) obdormivit in Domino inter meos amplexus, postquam annos plus viginti continuos simul amicissime et in utraque fortuna versati sumus,

B Dicere enim aliquando solebat cum de me aliis sermones sereret, nos dextras societatis (sic enim de alumno suo amice loqui solebat) dedisse, nulla vi nisi mortis disjungendas. Quod summo Dei beneficio inter alia multa mihi contigit. Nec enim ullo alio unquam diutius et familiarius usus est, nec alteri cuiquam (ni fallor) sua libentius ac fidelius arcana commisit. Quas ob res, et in grati animi testificationem hoc ejus elogium scripsi, elquo luctuosissime parentavi. Obiit autem servus Domini, et litterarum decus anno ætatis suæ quadragesimo septimo, Lutetiae Parisiorum, in ædibus amici Gilberti Genebrardi theologi Parisiensis, divinarum Hebraicarum litterarum professoris, anno salutis MDLXXXI hora nona serotina dici illius quo Christus Dominus in mundum venit, ut eum, cæteroaque pios ejus similes in cœlum assumeret. Ejus corpus multis studiis, vigilis, ac laboribus pro Dei Ecclesia dum viveret protritum et exhaustum, in choro ædis Sancto Severino sacra ad magni altaris dextram dormit in pulvere, donec a Domino excitetur, ac beatæ animæ sanctorum laborum suorum sociæ et consorti iterum uniatur.

SIMILIA QUIBUS D. GREGORIUS NAZIANZENUS IN SUIS IPSIUS SCRIPTIS EST USUS

ORDINE LITTERARIO DIGESTA.

A

Equalitas rerum omnium apud Deum : et in corporibus eminentes ac demissae partes ex quibus pulchritudo nascitur, seu etiam quæ se in terra efferrunt, et quæ subsidunt,

280.

Amicitia, et flamma ignis, 289.

Amicorum disjunctorum redintegratio ; et plantarum per vim in diversum tractarum reunio, 483.

Amicus post afflictionem, et post hostilem impetum suppetitæ, seu etiam post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina, 243.

Amores corporum, et flores veris, seu etiam flamma, 785.

Anima versuta ac fide dubia prædicta, et vulpes, 497.

Anima multipliciti virtutis et disciplinæ genero ornata, et navis omnis generis mercibus oneraea, 202.

Animarum curandarum ratio, et corporum medicina, 25.

Animi nobilis et egregia indoles, vanis studiis occupata, et imperii athletæ aerem plus quam corpora ferientes, 389.

Animus, et via, 33.

Antistes, et qui multiplicem ac variam belluam cœlurare ac ducere aggreditur, 33.

Athanasius, et adamas, sive magnes, 406.

Avarus, et facultates raptu collectæ, 881.

Avarus, et infernus, ignis. mare, et si qualia impieri nequeunt 314.

B

Baptismi ministri probi vel mali ; et annuli diverse materiæ, 712.

Ad baptismum accedentes, et febricitantes, 699.

Basilius, et aquila, 251.

Basilius adhuc juvenis, et pullus equinus vel C vitulus, 779.

Basilius officio probe functis benignus, peccantibus autem severus, et leo, seu etiam histrio, 819.

820.

Basilius, et sol, 821.

Bellum civile ac domesticum soventes, et qui proprias carnes morsibus appetunt, 438.

C

Calamitatem, et ignis, 320.

Charitas, et plantæ, per vim in diversum tractæ, et deinde laxatæ, 425.

Christiani in virtute quotidie non profluentes, et trochi scuticæ vi in orbem rotati, 147.

Christiani Catholici, et milites ejusdem exercitus invicem se ex armorum signis agnoscentes, 623.

Christiani Catholici inter se dissidentes, et furentes qui in proprias carnes sœviant, 138.

Christiani mortui qui loco male atque improbe distrahitur, cum doctrinæ vinculo constricti sunt : et oculi distorti unam eamdemque rei cernentes ; ac non obtutus, sed situ duntaxat inter se dissidentes, 738.

Christianorum linguae, et Nili cataractæ, vel etiam solis radius, 174.

A Christus aliorum salus, et aliorum ruina ; et regula rectio parcens, et superfluum resecans ; itemque sol sanis oculis splendorem afferens, et imbecilles obscurans, 322.

Christus Iudeis quædam permittens ; et medici ægrotis, 572.

Concio gravidam mentem feriens, et ferrum silicem, 39.

Constantes in adversis, et petra, 478.

Contentio et flamina per stipulam currens, 417.

D

De Dei natura disputantes : et qui aerem totum haurire tentant, 552.

Deum cognoscere cupientes, sine corporearum ac sensibiliis rerum adminicculo ; et qui umbram suam anteverttere, vel etiam oculos rebus in aspectum cadentibus citra intermedium lucem et aerem conjungere, aut pisces extra undas volvere conantur, 505.

Deus, et sol, 225. 497. 693.

Deus animæ morbum adventu suo indicans, et sol oculorum imbecillitatem prodens, 235.

Deus, hujus universi conditor : et citharodus, seu citharae confector, 499.

Deus muneribus nostris vinci nequit : et umbram suam nemo praeterire, ut nec corporis magnitudo supra caput sese efferre potest, 272. 273.

Deus Pater essentia trinus, et fons quinam bifidus ac bifidus, *Vide infra* Tribitas.

Disputantes acris pro verbo quam par sit : et insanii, 492.

Ex disputationis unius tædio, ad cæteras omnes naucentes, et qui ex unius cibi fastidio cibos omnes aversantur, 557.

Disputationibus stringendis vel solvendis dediti, et qui in theatris certamina proponunt, 488.

Dissidii compositio, et membrorum corporis consensus, 184.

Dissidium Christianorum, et nocturna pugna, 51.

Doctrina, et cibus, 317.

Doctrina jejuna ac minuta, et aranearum tela, 468.

Doctrinam adulterantes, et qui vinum aquæ miscent, 34.

E

Ecclesia, et corpus humanum, 586.

Ecclesia Dei, et Mosis tabernaculum, 368.

Ecclesia recte composita, et hortus, cœlum, et corpus, 250.

Ecclesiæ pastores, et membra corporis, 12.

Episcopatum ambientes lucri causa, et navigantes quæstus gratia, 661.

Episcopi, et in pendulo et sublimi fune gradientes, 28.

Episcopi, et pastores, 16.

Episcopus vel concionator evangelicus : et bellorum capitum moderator, 54.

Ethnici a divino afflato constitutionis sua robur non habentes, et radices quæ quod stabili loco minime fixæ sint undis feruntur, 140.

F

A

J

- Felicitatis praesentis conservatio , et segrorum corporum curatio , 170.
 Fidei desertores , et semen supra petram siccum seminatum , 82.
 Fidem nostram irridentes ut incertam , et qui oculorum vel aurium vitio laborant , 35.
 Filius Dei , et solis splendor , 382.
 Filius Dei homo factus , et sol nube tectus , 903.
 Filius Dei iniuritates nostras in se suscipiens , et ignis ceram conficiens , aut etiam solis radius terre vaporem absumens , 543.
 Filius Dei , et Spiritus sanctus , et lumen ex sole , 467.
 Fortunarum omnium saeculorum periculo dimicans , et malus pugili seu etiam gubernator navis , 152.

G

E

- Gregorius acerbitate et moestitia impletus , et paucorum ad fulgetra affectio , 236.
 Gregorius et silex ex quo latens ferro excutitur ignis , 365.
 Gregorius cum amicis in gratiam rediens , et plantae per vim in diversum tractae , ac deinde latente , 183.
 Gregorius maledictis impeditus , et arbor excelsa quam aure circumfluit , 420.
 Gregorius Basilii laudes celebrans : et athletæ currentes , 777.
 Gregorius de disciplinis et litteris locuturus , et qui quod in aere et terra est aut utile aut gratum decerpunt : aut etiam qui igne , cibo vel ferro utuntur , 778.
 Gregorius , et polypus , 785.
 Gregorius Ecclesiam Constantinopolitanam suscipiens , et navi periclitanti , vel urbi obsidione cuncta opem ferentes , vel etiam sedibus flammis conflagrantibus aquam injicientes , 639.
 Gregorius ad suum rediens episcopatum : et fluvius , qui non nisi coactus per acclivia fertur , sed per declivias celerrime labitur , 472.
 Gregorius oblectamentis labores dissolvens , et cornuum arcus laxatio , 477.

H

C

- Heresis , et letale poculum , 898.
 Heresis contrita paululum adhuc et languide palpitanus , et serpentis intercisi cauda , 620.
 Hæretici Ecclesia gloriari detondentes , et qui Sampsoni crinem abstulerunt , vel etiam arcem quendam expugnantes , 402.
 Hæretici Catholicorum erratis imminentes , et massa vulneribus , 491.
 Homines sub imperio , et membra corporis , 113.
 Hominis passiones , et anni partes , 840.
 Homo prudens ac cordatus , et aurum , 17.
 Homo sapientia in sermone , peritus autem animo , et sepulera , 301.
 Homo erectus incedens , et qui navigat , 277.
 Homo foris et generosus , et equus 581.

I

D

- Improbitas , et flamma , 426.
 Impuri de Deo disputantes , et qui segnis oculis solis radios intuentur , 489.
 Inconstantes , et polypi , 641.
 Inimicities exercentes , et eadem terra , quæ tanis immota , et vertigine laborantibus videtur instabilis , 417. Seu etiam idem columnarum intervallum , quod his qui proprius majus , qui longius remoti sunt , minus videtur , ibid.
 Irratus , et Aetna , 120.

- Julianus , et Rapsaces , 158 , et simia , 159.
 Julianus , et qui sementem facit , aut qui ignem excitat , 157.
 Julianus , et Aetna ignis , 120.
 Julianus , et Chamæleon , 105 , vel etiam Proteus . ibid. et 118.
 Julianus adversus Christianos , et venator , 106.
 Julianus , et ii qui cibis toxicum immiscent , 117.
 Julianus multiplices Christianos persecutiones parans , et draco , atque etiam fulmen , 128.
 Julianus suam occultanu[m] impietatem , et ignis in obscura et crassa materia latens , vel fontes per specus quosdam fluentes , 90.
 Juventus imperita , et temeritas inconsulta , 48.

L

- B Lex vetus , et meatus , vel etiam pruens equorum dominator , 854.
 Lex vetus , et maceria , 854.

M

- Machabæi septem martyrum patientes , et finitum jacatio , 296.
 Machabæorum septem fratrum mater suos filios cernens in tormentis , et avicula pullos suos ab angue arripi contuens , 294.
 Martyres , et nodi , 366.
 Martyrum gloria ex mysteriis iatis migrantium , et sol ex nube qua obducebatur prius liberatus , et ver post hiemem , atque etiam sedatis ventis æquor , 440.

- Mens quæ id quod sentit verbis exprimere nequit , et incessus hominum torpore laborantium , 780.

- Mæror , et zizania , 236.
 Mors , et portus , 352.
 Mortui , et peregrini qui in patriam redierunt , 332.
 Multitudo populi , et instrumentum musicum multis fidibus constans , 31.
 Multitudo cupiditates suas coercens , et ignis in materia latens , aut amnis repressus , 122.

N

- Nonnæ Gregorii matris pietas , et sol , 337.

O

- Officium suum deserentes , et athletæ leges palestræ non servantes , item et segroti medico male-dicentes , 322.

P

- Pastores imperite docentes , et sepiæ , 757.
 Pastoris functio , et cibus , 250.
 Peccator , et aspis surda obturans aures suas , 22.
 Peccatores seipso[n]e gravissimis malis afflentes , et qui carnes proprias commordent , 22.
 Philosophantes extra tempus , et athletæ extra arenam præstantissimos se jactantes , vel etiam gubernatores artem suam in tranquillitate magni facientes , 478.
 Philosophi in speciem sciti et elegantes , et mulierculæ nativa pulchritudine desitutæ , ad colores con fugientes , 345.
 Pietatis cultores ab orthodoxis non in parvis dogmatiis præcisi , et aqua quæ manu comprehensa per digitos effluit , 409.
 Præcepta sapientum , et stimulus , 891.

Præfecti ecclesiastici, et subterraneæ aquæ, A
757.
Præsectorum ac subditorum conditio, et varijs va-
riorum animalium motus atque impetus, sicut et
statum ac qualitatum inter homines discrimum,
401.
Prosperitas, et venti, aut etiam litteræ in arena
scriptæ, 270.

S

Salutis viæ, et vitæ humanæ instituta, 601.
Sapientia defectus et excessus, et regulæ additio
aut subtractio, 584.
Seminis germina, et venti nanfragia, 125.
Senectus prudens, et considerata tarditas, 48.
Sermo, et musicus concensus, 155.
Sermo, et cibus, 317.
Sermo de rebus suavissimis, et oculi spectacula
cernentes, 781. B
Sophistarum contentionibus qui oblectantur, et
qui equestribus certaminibus lœtantur, 781.
studium præceps, et semina quæ in petras ce-
ciderunt, et fundamentum in arena jacutum. 48.

Trinitas, et margarita undique furgens, 657.
Trinitas, et sol, radius, atque lux, 576.

V

Verba stulta, quibus nugacitas conjuncta es.,
et variaz animæ curæ quæ multiplex insomniorum
species subsequitur, 881.
Verba vana, et magna insomniorum ars, 881.
Via impura iter facientes, ac scse leviter inqui-
nantes, et qui compedibus vincti non nihil progre-
diuntur, 705.
Violentia ac necessitate expressum, et planta per
vim manibus infexa, 39.
Vir parvus onus aliquod subiens, et qui turrim
ædificat, 59.
Virgo tota Deo amore conjuncta, et aquarum pro-
fluvia plumbeis canalibus inclusa, 633.
Virtutem amplectentes, et qui clarissimæ lucis
tempore iter faciunt, 876.
Virtutum præstantissima, et prati florum fragran-
tissimus, et pulcherrimus, 258.
Vita, et carcer, seu etiam stadium, 523.
Vita hominum, et torrentium transitus, 874.
Vita activa et contemplativa, et mare ac terra,
817.
Vita humana, et mare, 477.
Vitæ humanæ vanitas, et avis volatus, navis in
mari, pulvis, vapor, ros matutinus, flos, 211.
Vitiose implicantes, et qui in obscura caligine
oberrant, 43.
Vitium, et aqua, sive etiam festuca, 435.
Vitium, et absinthium, 18.

PROVERBIA QUÆ SCITE ET APPOSITE CITAVIT D. GREGORIUS NAZIANZENUS.

A

Absalonis manus, 394.
In abyssi vestigia deambulantes, 504.
Auri imbecillæ tonitriæ sonum committere, 736.

B

Bilis etiam aliqua utilitas,
Briarei manus, 426.
534.

C

Crates Cratetum Thebanum libertate donat, 815.

F

Ferrum quandiu calet, frigida obduretur, 711.
Figulinam in dolio disere, 35.
In fonte medio siti cruciari, 709.
Frontem perficare, 22.

G

Gutta cavat lapidem sepe cadendo, 337. D

H

Hirundo una non facit ver, 687.

L

Lacte adhuc utentibus solidum cibum committere,
736.
Leonem ab unguibus laudare, et statuam ab
umbra, 223.

C

Luto lutum purgare,
Luto margaritam committere, 736.

M

Manibus vincitis linguam armare, 492.

N

Nudo capite in trahitum prorumpere, 22.

O

Obolo nihil præstantius, 145.

P

Pedites ad Lydum currum,
Phœbus sine ære non divinat, 145.

S

Saul num inter prophetas? 16. 255.
Solem infirmis oculis committere,
Sus in cœno provoluta, 736.

U

Ultra Gades transmeare non omnibus concessum,
789.

V

Vestem hanc Histiaëns consult, induit antem
Aristagoras; de Samiorum tyrannide,
Vulneribus seatus, aliis mederi tentat. 157.

MONITUM IN SEQUENTEM ORATIONEM⁽⁷⁸⁾.

I. Inter orationes Gregorii primam illa sibi sedem vindicat, quæ quadragesimo primo loco ab editoribus Parisiensibus numeratur; quamvis in omnibus pene codicibus cæteris præmissa sit orationibus. Regii namque plusquam quadraginta sunt codices, in quibus ordine prima est *Oratio in Pascha et tarditatem*. Primum quoque locum tenet in Anglicanis, imperatoriis, etc., ut vel ex editis catalogis notum. Quin ipsa orationis verba eam omnium primam esse ostendunt satis. Ἀναστάσεως ἡμέρᾳ, καὶ τῇ ἀρχῇ δεξιᾷ. « Resurrectionis, inquit, dies faustissimum principium. » — « Principium, inquam, sermonum et initi pastoralis officii. » Τριή τῶν λόγων μου, καὶ τῇ ἀρχῇ τοῦ διδάσκειν καὶ τοῦ προτελεσθαι. Ita post veterem scholiastam Nicetas. Ἐγεῦθεν γάρ, ait apud Lambecium (79) ille, ὁ θεότατος οὐτος Πατὴρ τῶν ἐαυτοῦ λόγων ἀπῆξετο. Id est: « Hinc enim divinissimus ille Peter sermonum suorum initium duxit. »

II. Idem astruit Basilius insigni scholio, quod in commentario exhibetur: imo ineditus alter scholiasta, qui in Colb. cod. 3063, in orationem secundam in Pascha, hæc verba: « Οἱ λόγοι Θεοῦ, « O verbum Dei, » etc., sic commentatur (80): « Habes itaque nunc orationem hanc nostram, non quidem primitias, neque primam, ut illa (quæ sic incipit) Resurrectionis dies. » In eam denique sententiam cum veteres tum recentiores iverunt. Nec enim moror quod Leuvenklaius in sua nuncupatoria epistola ait: « Ratione temporis, si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus, esse prima debeat oratio, » quæ in Parisiensi Graeco-Latina editione ordine secunda est. Etenim longe aliam esse Nicetæ mentem modo vidimus. Eliæ vero sententiam alibi refellemus, quam interim expludit satis utriusque orationis principium, et finis istius: ubi Theologus: « Jam sermones, inquit (81), habetis, quorum desiderio tantopere flagrabatis; » sermones hucusque denegatos, quorum studio eo amplius ardeant, quo diutius illi differebantur. Quæ quidem interpretatio non nostra, sed ipsius est Gregorii, ut tota oratio tertia, alias secunda, probat, atque in eam admonitio demonstrabit.

III. Hæc igitur prima omnium scripta dictaque fuit oratio anno Christi 362, pridie Kalendas Aprilis, qua die, juxta Bucherium, hoc anno festum Paschæ incidit. Qua vero occasione quibusve de causis, infra commodius admonitio in *Apologeticum magnum* declarabit. Brevis illa quidem oratio: verum certe, rerum habita ratione, amplissima; tametsi temere fluens et dissipata forsitan prima fronte videatur. In ea resurgentis Christi mysteria, cum defensione tarditatis suæ, et utrumque cum præceptis morum ita conjungit, ita singulis singula miscet, ut oratio panegyrica tota, tota moralis, apologetica tota pene possit appellari. In ea se idem accusat et defendit, demittit et extollit, paret et imperat, benevolentiam captat et objurgat. Denique dum esse pastor bonus exoptat, ipsuni quem esse exoptabat, se demonstrat, & et Christo alacriter commorientem et una simul resurgentem, novum hominem, quem pastorem oves sequi debeant et audire. Munerum autem injecta mentio, quam artificiosa, quam apta festo, præceptis morum, laudibus patris, sibi ipsi tam magnifice quam modeste ac necessario, novo sub patre pastori vicario, commendando! Atque hæc est prima Gregorii, et, si Basilio credimus extemporalis oratio.

(78) In omnibus pene mss. hæc oratio primam sedem occupat.

(79) Lambec. in catal. ad cod. 97.

(80) Νῦν μὲν ἔχεις τὸν λόγον τούτον, οὐκ ἀπαρχήν, οὐδὲ πρώτον, ὡς τὸ, ἀναστάσεως ἡμέρᾳ.

(81) In *Monito ad orat.* 3.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ⁽⁸²⁾
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΕΩΣ
ΛΟΓΟΙ.

S. P. N. GREGORII THEOLOGI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI
ORATIONES.

ORATIO I^o.

Α

ΛΟΓΟΣ Α^o.

3 In sanctum Paſcha et in tarditatem.

I. Resurrectionis dies, faustumque principium. Hac celebritate exsplendescamus, ac mutuo nos complectamur. Dicamus, fratres, his etiam qui nos oderunt ³, nedum his qui per charitatem aliquid fecerunt, vel passi sunt. Resurrectioni omnia condonemus; veniam alii aliis demus, tum ego qui laudabilem vim perpessus sum, hoc enim nunc adjicio, tum **4** vos qui laudabiliter vim attulistis, si quid est quod mihi tarditatis causa succenseatis. Quandoquidem ea fortassis apud Deum melior est atque præstantior quam aliorum celeritas. Bonum enim est, et Deo parumper sese subducere, ut Moses ille olim ⁵, ac postea Hieremias ⁶, et rursus ad vocantem promple atque impigre accurrere, quemadmodum Aaron ⁷ et Isaías ⁸, in modo utrumque pio animo fiat, alterum ob propriam infirmitatem, alterum ob vocantis potentiam.

II. Mysterium unxit me; mysterio paululum secessi, quoad ipse me explorassem; cum mysterio etiam simul introeo, præclarum timiditatis infirmitatisque meæ adjutorem, diem hunc asciscens, ut, qui bodierno die a mortuis surrexit, idem me quo-

B

Eiς τὸ ἄγιον Πάσχα (83) καὶ εἰς τὴν βραδυήτην. Α'. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά, καὶ λαμπρυνῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους πειπτυνόμεθα· εἰπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισθίσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην (84) τι πεπονθόσι· τυγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμαν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε δ τυραννηθεὶς τὴν καὶ τυραννίδα, τοῦτο γάρ νῦν προστίθμι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἰ τὶ μοὶ μέμφοισθε (85) τῆς βραδυτήτος, ὡς τάχα γε κρείττων (86) αὕτη καὶ τιμιωτέρα θεῷ τῆς ἑτέρων ταχυτήτος· ἀγαθὸν γάρ καὶ ὑποχωρήσαις θεῷ τι μικρὸν, ὡς Μωϋσῆς, ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἱερεμίας ὑπερον, καὶ προσδραμένη ἑτοιμώς καλοῦντι, ὡς Ἀαρὼν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφότερα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκεῖαν δοθέντεαν (87), τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

³ Isa. LXVI, 5. ⁴ Exod. IV, 43. ⁵ Jerem. I, 6. ⁶ Exod. IV, 27. ⁷ Isa. VI, 8.

⁸ Alias XLII, quæ autem I erat, nunc 2.—Habita anno 362.

(82) Θεολόγου. Gregorio nobile Theologi cognomen ascr bunt ducenti saltem manu exarati codices. Vide in Praef.

(83) Τὸ ἄγιον Πάσχα. Sic Par.; deest in pluribus.

(84) Δι' ἀγάπην. Billius, « propter charitatem et benevolentiam. »

(85) Μέμφοισθε. Par. cod. μέμφεσθε.

(86) Ός τάχα γε κρείττων. « Quandoquidem. » Sic Bas., rectius quam Nicetas, quem seculitus est Bil. qui verit. « quanquam. »

(87) Ασθένειαν. Bil. « imbecillitatem. »

(88) Υπεχώρησα. Bil. « cessi ut meipsum inspirarem et explorarem. »

(89) Συνεισέρχομαι. Par. συνέρχομαι.

επείπει, καὶ εὖν καινὸν (90) ἐνδύσας δινθρωπόν, δῆ τῇ καγγὶ κτίσει (91), τοῖς κατὰ Θεὸν γέννωμένοις, τάξιστην ἀγάθθὸν καὶ διδάσκαλὸν Χριστῷ καὶ συννεκρούμενον προθύμως καὶ συγανιστάμενον.

Γ. Χθὲς δὲ ἀμυνδὲς ἐσφάζετο, καὶ ἔχριστο αἱ φλιαὶ, καὶ θρήψαντες Ἀγγυπτος τὰ πρωτότοκα, καὶ τὴν τημᾶς παρῆλθεν δὲ διλθρεύων, καὶ τὴν σφραγὶς φοβερὰ καὶ αἰλέπτημα, καὶ τῷ τιμών αἴματι ἐτείχισθημεν (92). σῆμερον καθαρῶς ἐφύγομεν Ἀγγυπτον, καὶ Φαραὼν τὸν πικρὸν δεσπότην, καὶ τοὺς βαρεῖς ἐπιστάτας, καὶ τοὺς πτλοὺς καὶ τῆς πλινθείας (93) τὴν θερέωθημεν (94). καὶ οὐδεὶς δὲ κωλύσων τὴν τημᾶς ἑστάζειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ τὴν ἑρήτην τὴν ἔξδιον, καὶ ἑστάζειν, οὐκέτι ἐν ζυμηταῖς κακαῖς καὶ πονηραῖς, ἀλλ᾽ ἐν ἀζύμοις εὐπρεπείας καὶ ἀληθείας, μηδὲν ἐπιφερομένους (95) Αἴγυπτον καὶ ἀθέου φυράματος.

Δ. Χθὲς συνεσταυρούμηντο Χριστῷ, σήμερον συνδομέμαι: χθὲς σύνενεκρούμηντο, σύζωοποιοῦμαι σήμερον χθὲς συνεθαπτόδην. σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ παρπορθόσωμεν (96) τῷ ὑπὲρ τὴν παθόντι (97) καὶ διετάντι. Χριστὸν με τοὺς οἰσθεῖς λέγειν, ή ἄργυρον, ή ὑγάσματα, ή λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμῶν, γῆς κέων οὐλην, καὶ κάτω μένουσαν, ἵς δὲ τὸ πλεῖον ληστὸν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοπότερος (98). Καρποφορήσωμεν τὴν παθόνταν τῷ τιμώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκεῖστατον (99). ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνῃ (1) τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν τὴν τιμήσωμεν τὸ δρχέτυπον, γνῶμεν τοῦ πατρῷού τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος (2) Χριστὸς ἀπέδινε.

Ε. Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς: γενώμεθα θεόλ δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ κάκείνος δι' ἡμᾶς δινθρωπός. Προσέλαβε τὸ χείρον, ἵνα δῆ τὸ βέλον· ἐπιτάχευσεν (3). ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλευτῶμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευ-

A que spiritu innovet, novoque indutum homine¹, novae creaturæ, hoc est iis qui secundum Deum nascuntur², fictorem bonum et magistrum donet cum Christo alaci animo et morenitem et resurgentem³.

III. Heri agnus mactabatur, et postes ungebantur, luxitque primogenita Ægyptius, ac nos exterminator præteriit, signaculum quippe terrori ipsi ac venerationi fuit, prelio quoque sanguine protecti sumus. Hodie Ægyptum omnino fugimus, et amarulentum illum dominum Pharaonem, et acerbos præfectos; ac luto et laterito opere liberati sumus, nec quisquam est, qui nos Domino Deo nostro exitus festum celebrare prohibeat; et quidem celebrare, nos in sermone veteri malitia et nequitia, sed in azymis sinceritatis et veritatis⁴, nihil Ægyptiaci atque impii fermenti nobiscum ferentes.

IV. Heri cum Christo in crucem agebar, hodie simul glorificor; heri conimoriebar, hodie simul vivisceor; heri consepteliebar, hodie simul resurgo. Itaque ei, qui pro nobis passus est ac resurrexit, offeramus. Aurum fortasse dicere me putatis, aut argentum, aut texturas, aut pellucidos et ingentis pretii lapides, fluxam fragilemque terræ materiam, humique manentem, cuius majorem partem improbi fere et servi rerum⁵ terrenarum ac mundi principis possident. Imo vero nos metipsos offeramus, hoc est possessionem Deo pretiosissimam, maximeque propriam. Imagini reddamus quod Imagine congruit, dignitatem nostram agnoscamus, exemplar honore prosequamur, mysterii vim intelligamus, et cuius rei gratia Christus morte functus est.

V. Simus ut Christus, quoiam Christus quoque sicut nos. Efficiamur dii propter ipsum, quoniam ipse quoque propter nos homo. Assumpsit quod deterius erat, ut daret quod præstantius est. Egenus factus est, ut illius nos inopia divites esse.

⁽¹⁾ Ephes. iv, 23, 24. ⁽²⁾ Joan. i, 13. ⁽³⁾ Rom. vi, 8.

⁽⁴⁾ Tōr καιρόν. Coisl. I, τὸν νέον.
⁽⁵⁾ Κτίσις. In edit. Par. κτίσει, menose.

B ⁽⁶⁾ Ετείχισθημεν. «Quasi muro vallati sumus.»
⁽⁷⁾ Καὶ τῆς πλινθείας. Bil. c. et laterum conlectione.

⁽⁸⁾ Ηλευθερώθημεν. Par. cod. ηλευθερώμεθα.

⁽⁹⁾ Επιτέρεομένος. «Επιφέροντες.» Nihil inferentes Ægyptiaci atque impiori fermenti. ⁽¹⁰⁾ Impium Atri dogma intelligit, ut observat Nicetas.

⁽¹¹⁾ Άλλα παρπορθήσωμεν. «Jam vero offera-

Mos. » Mos olim fuit, ut in celebratibus, tum sa-

ris, tam profanis, dona offerrentur Deo, imperatori,

victori. Quam quidem in Ecclesiæ consuetudinem

riguisse canones passim et historiæ loquuntur. Deus

ipse sibi dona offerri præcepit populo suo his ver-

bris, ubi de celebribus tribus præcipuis festis leges

statuit: «Non apparebis in conspectu meo vacuus.»

(Exod. xxxiii, 15; xxxiv, 20; Deut. xvi, 16.) Eadem

non semel repetit. Credo equidein Gregorii sermo-

neum ad hæc Moysis verba spectare. Sic etiam Do-

rotheo Archimandrita visum est. «Quandoquidem,

loquit, doctrina 22, Bibl. PP. Græco-Lat. ed. Par.

1624, t. II, p. 858, «in festis et panegyricis eae-

tibus Domino dona filii Israel ex lege quondam offe-

rebat, hortatur S. Gregorius, ut quemadmodum illi, ita etnos festum agamus. » Επειδὴ τὸ παλαίν οἱ ιεροὶ ἱεράτες ἢ ταῖς πανηγύρεσι προσέφερον δῶρα τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸν νόμον.... παρανεῖ ἡμῖν δὲ γῆς Γρηγόριος ἑορτάσαι ὥσπερ ἐκεῖνοι.

D ⁽¹²⁾ Παθότι. Coisl. I, ἀποθανότι. Sic Apost. II Cor. v, 15.

⁽¹³⁾ Κοσμοκράτορος. Diabolus et mundi princeps appellatur, non quod mundi rerumque terrenarum illi sit imperium; sed quod eos, qui scelerate vivunt, in sua potestate habeat. Nicetas.

⁽¹⁴⁾ Τὸ τιμώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκεῖτατο.

⁽¹⁵⁾ Οι Possessioneis Deo pretiosissimam. Sic Billius in prima editione, melius quam in postrema. Sic etiam Nicetas: «qui possessio sumus Deo longe pretiosissima maximeque propria.»

⁽¹⁶⁾ Τῇ εἰκόνῃ. «Imagini quod imaginis est, » vel, «quod secundum imaginem est, redilamus. » Billius autem, «imagine decus imagini redilamus. »

⁽¹⁷⁾ Υπὲρ τίνος. Billius, «pro quo.»

⁽¹⁸⁾ Επτάχενσεν. «Egenus factus est, » sic II Cor. viii, 9, «ut illius inopia divites essetis. » Billius vero, «mendicus factus est, ut illius mendicitate ditetur. »

mus ¹². **Servi** formam accepit ¹³, ut libertatem reciperemus. Descendit, ut evehemur. Tentatus est, ut vinceremus. Contemptus est, ut nos gloria donaret. Mortuus est, ut salutem nobis afferret. Ascendit, ut peccati lapsu humi jacentes ad seipsum traheret. Omnia quispiam donet: omnia ei, qui seipsum redemptionis pretium pro nobis ¹⁴, ac commutationem dedit ¹⁵, offerat: nihil autem daturus est tantum, quantum si se ipse obtulerit hujus mysterii rationem probe intelligentem, ac propter illum omnia factum, quaeunque ipse propter nos facta est.

VI. Ac vobis quidem, ut cernitis, pastor hic bonus, qui animam posuit pro ovibus ¹⁶, pastorem offert; hoc enim sperat, et in votis habet, et a vobis, qui subestis, postulat, duplumque pro simplici seipsum vobis tradit, ac baculum senectutis ¹⁷ baculum spiritus facit; atque inanimato templo animatum adjungit; huic, inquam, peregregio et coeli-sti, alterum qualecumque tandem illud et quantulumcunque, ceterum ipsi charissimum, multis etiam sudoribus ac laboribus absolutum: atque uitiam laboribus dignum adiicere licet! suaque omnia vobis proponit. O miram animi magnitudinem, vel, ut verius loquar, paternum amorem! Canitatem, juventutem, templum, pontificem, testatorem, haeredem, sermones, quorum desiderio flagrabatis; ac sermones quidem, non temere et in aeren fluentes, nec ultra aures audientium sese porrigitentes, sed quod spiritus describit, tabulisque lapideis sive carneis imprimit ¹⁸, non leviter ac superficie nus insculptos, et qui facile deleri queant, sed altissime consignatos, non utramque, sed gra-

VII. Atque haec omnia vobis offert venerabilis hic Abraham, patriarcha ille, illud charum et augustum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, sacerdotii perfectio: qui voluntarium hodie Domino sacrificium offert, unigenitum illum ex promissione ¹⁹. Vos autem et Deo et nobis id muneric loco offerte, ut recte pascamini, in loco pa-scuae collocati, et super aquam refectionis educati ²⁰, ut recte pastorem cognoscatis, et ab eo cognoscamini, et pastoris in modum ac libere vocante per os illum sequamini; alienum autem non sequamini ²¹, qui, latronum et insidiatorum more, caulam

¹² II Cor. viii, 9. ¹³ Philipp. ii, 7. ¹⁴ Matth. xx, 28. ¹⁵ Matth. xvi, 26. ¹⁶ Joan. x, 45. ¹⁷ Tob. x, 4. ¹⁸ Ezech. xxxvi, 26; II Cor. iii, 2, 3. ¹⁹ Gen. xxii, 2; Gal. iii, 16. ²⁰ Psal. xxi, 1. ²¹ Joan. x, 14, 5.

(4) Τηρ ἐλευθεριαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν, εἰ λι-beritate reciperenus. Ita Billius in t edit. qui non raro feliciter reddit, quam secundis curis. Vox est Apostoli, Rom. viii, 21, non minus Latina, teste Tullio.

(5) Ἀρταλλαγμα. Culpæ nostræ succidaneum. Ita Billius.

(6) Γερόμενος. Sic Regii plerique.

(7) Διπλοῦν. Duo tempia, inquit, Pater vo-bis dono dedit, alterum inanime, quod Nazianzi exsirxit, alterum animatum; sic seipsum appellat. Ita Nicetas.

(8) Βακτηρία. Baculum. Billius, « subsidiu-m. »

A θεριαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν (4) · κατῆλθεν, ἵνα ὑψωθῶ μεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· τιτιμάσθη, ἵνα δοξῆσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνήλθεν, τῷ ἐλέυσῃ πρᾶς ἔσυντὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἀμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότω τις, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι ἔσυντὸν λυτρόν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλαγμα (5)· δύσει: δὲ οὐδέν τοιοῦτον οἶον ἔσυντὸν τοῦ μυστῆριον συνιέντα, καὶ δι' ἐκείνον πάντα δσα ἐκείνος δι' ἣμερας γενόμενον (6).

omnia factum, quaeunque ipse propter nos facta est.

B Κ. Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, ποιμένα· τοῦ το γὰρ ἐπίτεις καὶ εὑχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τὸν ὑπὸ χειρα ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεῖς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν (7) ἀνθ' ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἔσυντὸν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν (8) τοῦ γηρα-ρως βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθεται ἀφύμχην ναῷ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανικῷ, τὸν ὄποιονοῦν καὶ ἡλίκον. ἀλλ' οὖν τὸν ἔσυν-τῷ τιμώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρώσι πολλοῖς συντελε-σθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν, διεις καὶ τὸν πόνον δξιον· καὶ πάντα προστίθησιν (9) ὅμιλν τὰ ἔσυντο. Τῷ τῆς μεγαλοψυχίας, ἥ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεχνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναὸν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν ἀληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ, καὶ εἰς ἀέρα φέοντας, καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ισταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα, καὶ πλαξῖν ἐντυποῖ λιθι-ναῖς, εἰτους σαρκίναις, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ φρδιῶς ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐν-σημανομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ γάριτι (10).

C **Z.** Ταῦτα μὲν οὖν (11) ὅμιλν δ σεμνὸς Ἀθραδίου τος, δ πατριάρχης, ἥ τιμα κεφαλὴ καὶ αἰδεσίμος, τὸ πάντων τῶν καλῶν (12) καταγώγιον, δ τῆς ἀρετῆς κκγών, ἥ τῆς ἱερωσύνης τελείωσις, δ τὴν ἐκεύσιον θυσίαν προσάγων τῷ Κυρίῳ (13) στήμερον, τὸν μον-γενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Υμεῖς δὲ καρποφορεῖτε καὶ Θεῷ καὶ ἡμῖν τὸ καλῶς ποιμανεῖσθαι, εἰς τόπουν κλήρης κατασκηνούμενοι, καὶ ἐπὶ ὄντας (14) ἀναπά-στες ἐκτρεφόμενοι, γινώσκοντες καλῶς τὸν ποιμένα, καὶ γινώσκομενοι, καὶ ἐπόμενοι καλοῦντες ποιμενικῶς καὶ ἐλευθερώς διὰ τῆς θύρας· ἀλλοτρίως δὲ μη ἀκολου-θοῦντες ὑπερβαλνούτε διὰ τῆς αὐλῆς, ληστρικῶς τε καὶ

(9) Προτίθησιν. Sic plures mss.: sed Reg. δ optimæ ποτε, et Colb. in qui omnium instar esse possit, Basilius in scholiis: προτίθησι. Comh. ser-vat προτίθησι, et sic vertit: « sua omnia vobis proponit utenda et fruenda: suorum omnium vobis copiam facit, sui ipsius, templi, filii. »

(10) Χάριτι, « gratia. » Billius, « spiritu. »

(11) Οὐρ deest in pluribus mss., veruui in codicibus melioris notæ legitur.

(12) Καλῶν, « virtutum. » Bil. « bonorum. »

(13) Τῷ Κυρίῳ. Comh. τῷ Θεῷ.

(14) Ἐπὶ ὄντας. Coisl. I, ἐπὶ ὄντας. Billius sic vertit: « Quod quidem futurum est, si in loco pascue habetis, et in aqua refectionis educemini. »

τεπούλως, μηδὲ ξένης φωνῆς ἀκούοντες, ὑποκλεπτοῦ· καὶ διεσπειρούσης ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰς δρη, καὶ ἐρμίας, καὶ βάραθρα, καὶ τόπους, οὓς αὐκὲν ἐπιτυπεῖ Κύριος, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ὑγιοῦς πίστεως ἀπογύντης, τῆς εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἄγιον Πνεύμα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν, ἡς ἤκουσεν δὲ φωνῆς (15), καὶ ἀκούοι τὰ ἐμὰ πρόβατα, λόγοις δὲ κινδύνοις καὶ κατεφθαρμένοις συλαγωγούσης καὶ διαστάσης ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ πρώτου ποιμένος· ὃν εἴη πάντας ἡμᾶς, καὶ ποιμένας καὶ ποίμνιον, ὡς πορφᾶς (16) πόλες καὶ θανατόπου πόληρα, καὶ νεφορέως καὶ νέμοντας, ἐν εἶναι πάντας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἔκειθεν ἀνάπτωσιν ψήφη δόξα καὶ ἀρέτας εἰς τὰς εἰλῶνας (17). Ἀμήν.

A transcendit; nec peregrinam vocem audiat, suffusantem et a veritate in montes, et solitudines, et voragine, et loca, quae non visitat Dominus, dispergente^m, atque a sana quidem fide abducen-tem (quae est in Patrem et Filium et Spiritum suum clatum, unam et divinitatem et potentiam, quam vocem semper audierunt, audianique ultimam oves meae), adulterinis autem sermonibus et corruptis deprædantem, atque a vero et primo pastore distra-hentem, a quibus opto, ut nos omnes, tam pastores quam ovile, velut a morbida et pestilenti herba, procul pasçamur atque pascaimus, unumque oīnes simus²² in Christo Iesu, nunc et in alterius vitæ requie: cui gloria et imperium in eæcula.
B Amen.

²¹ Ezech. xxxiv, 5, 6. ²² Joan. xvii, 21.

(15) Ἡς ἤκουσεν δὲ φωνῆς, « quam vocem semper audierunt. » Bil. vero, « quam vocem semper audiui. » Minus recte.

(16) Νοστρᾶς. Sic omnes pene mss. :ed. Par. .

νοερᾶς.

(17) Αἰώνας. Add. plures cod. τῶν αἰώνων, et ita legit Bill.

7 MONITUM IN ORATIONEM II.

I. (18) « Post priorem in Pascha, » inquit Basilius, « scripta hæc oratio videtur. Ex tempore siquidem ac breviter fusa post impositas sibi manus in presbyterum, postque fugam illa pronuntiata est. Hæc autem per otium subinde maturius fusiusque digesta. » Consentient melioris notæ scripti codices, cujusmodi est Regius 1809, aliqui permulti, in quibus proximum oratio ista post primam occupat locum.

II. Concinit Elias Cretensis in hujus orationis argumento, quod Billius sic vertit: « Post autem (priorem in Pascha), ingentem hunc apologeticum per otium conscripsit. » Id rursus Elias, in argumento secundæ inventivæ contra Julianum præfixo, his verbis conformat: « Nam et illic, inquit, cum amplissimum argumentum esset, nec in oratione, que: In Pascha et tarditatem, inscribitur, comprehendendi posset, in duas orationes eam divisit; nimirum et in hanc, quam modo diximus, et in eum apologeticum, qui magnus appellatur; et hic rursus, cum Juliani perversitatem infamia notandam suscepisset, in duas item orationes ob malignitatis illius magnitudinem rem totam divisit. » Qua ratione traditam ab Hermogene artis rhetoricae legem, ut ob accusationis aut defensionis magnitudinem causa dividatur, « secutum Gregorium Elias astruit. Hinc non male colligas, ad ultramque orationem, sive ad geminas defensionis partes paratum e Ponto accessisse Gregorium; verum de industria aut ex necessitate alteram ab altera fuisse divisam, quod in orationibus, » In lumina et In baptisma « factum constat, ac Elias videtur affirmare. Hæc fusius idcirco prosequimur, quod clarissimus vir Tillemontius (19) has orationes, seu potius binas unius ejusdemque orationis partes divellit, quamvis separari nec debeant nec possint. Jam vero dicendum, qua occasione quibusve de causis habita sit hæc oratio. »

III. Cum « vi » quadam ac « tyrannide » presbyter creatus fuisse Gregorius, velut astro perculitus, inopinatoque percussus fulmine, in Pontum ad amicum Basilium fuga se contulit. Hæc ipse in eleganti carmine prosequitur (20). (21) « Ordinatus namque presbyter, » ut legitur in celeberrimi codicis Regii 1809, scholio (22), « religioso quodam iunctu secossit in Pontum, ubi non ita pridem vitam solitariam regerat. Tum inde redux apologiam edidit; » hanc nimirum orationem habuit, qua, cum rediisset, se de fuga ac recusato presbyteri munere purgavit; vel, ut cum scholiasta loquar (23), « quod presbyteri munus non suscepisset. » Itaque Gregorius in solitudinem se recepit, non ut sacerdotii dignitatem fuge-ret, quam invitus licet ac reluctans suscepserat; neque ~~etiam~~ ut, ne ad episcopatum con-gereret; quorum alterum nonnulli scholiastæ significare videntur, alterum a Billio con-figurari. Verum fuga elapsus Ponti solitudinem petiit, ut formidandum angelicis humeris

(18) Εοικεν οὗτος δὲ μετὰ τὸν εἰς τὸ Πάσχα περῶν γεράρχα· ἔχεινος μὲν γάρ αὐτοσχεδίως ἐκθέδοται, καὶ συντόμως μετὰ τὴν τοῦ πρεσβύτερου χειροτονίαν καὶ τὴν φυγὴν ἐκπεφώνηται· οὗτος δὲ ἐν ὑστέρῳ συντέτακται, καὶ μετὰ πλείονος τῆς σχολῆς καὶ ἐπι-θέσεως.

(19) Vita Greg. § 21.

C (20) Carm. 1, vers. 346, et or. xi, n. 6.

(21) Χειροτονθεὶς γάρ πρεσβύτερος ἀνεγύρησεν ὑπὲν εὐλαβεῖας ἐπὶ τὸν Πόντον, ἐνθα τὸ πρώτην ἐμόναστον εἴτα ἐπανελθὼν ἀπελογήσατο.

(22) Idem scholium exhibent duo. Colb. 2695 et 4248.

(23) Διὰ τὸ μὴ καταδέξαθεν τὸν πρεσβύτερον.

onus declinaret, Ecclesiæ regimen et animarum, verbo dicam, sacerdotis pastorisque munus; quod, ut cum viro docto (24) loquar, « veluti vicario summo et generali, » hac ordinatione sibi a patre imponi sentiebat. »

IV. Hoc et Elias Cretensis vidit optime: « Divinus ille vir, inquit (25), quoniam haud lubenti animo suscepto presbyteri gradu.... Ecclesiæ illius (Nazianzenæ) curam suscipere, ac eas partes, quas ille (pater) obire non poterat, explore cogebatur: ipse quidem religioso metu ductus hinc abscedit atque in Pontum migrat, ubi prius, etc.... Hic itaque cum tempus aliquod exegisset.... atque illud statuisset, grave esse in inobedientiæ periculum incidere, e Ponto in patriam revertitur die ipso Paschæ (26). » Religioso igitur metu Theologus solitudinem petierat, rursusque eum metus e Ponto in patriam revocavit, metus, inquam, ne inobedientiæ crimen incurreret.

V. Cum autem plurimos offendisset Gregorii fuga, qui jam « apud Christianos aliquid esse » cœperat, in sui defensionem hanc orationem scripsit (27). « Ostendit, » verba sunt jam laudati scholiastæ, « se freni tam impatientem contumacemque fuisse, ut etiam offensioni fuerit nonnullis, quibus ædificationi quondam ipse fuerat; ob eosque illi apologia opus fuit, qua inobedientiæ timiditatisque causas declararet (28). » Itaque, « ne suspicione quidem peccati » hujusmodi laborare tutum ratus, seu fuga, seu reditu « vulneratos » hac apologia « sanare » necessarium habuit. Ex illis enim, « alii levitatem et imprudentiam, » alii « contemptum ordinis; » nonnulli etiam, perinde ac Augustino paulo post, « altioris gradus cupiditatem » objiciebant, aut suspicabantur.

VI. Quapropter longiorem hanc apologeticam orationem scripsit, in qua, ut ait Elias (29), « illud ostendit, nec metum et cessionem suam, nec rursum animi promptitudinem et reversionem reprehendendam esse; » seu quod priori oratione propositum, « utrumque bonum esse, et Deo subducere se nonnunquam, et vocanti rursus interdum occurtere (30). » Primam partem spectant ea, quibus describit sacerdotum, sive pastorum munera, virtutes, officia, difficultates, pericula, Dei in eos minas, prophetarum et apostolorum oracula, exempla, quæ de suo solitudinis amore tradit, quæ de tempestate qua sub Juliano tunc temporis Ecclesia jactabatur: non quod (31) « feram illam, ignes, gladios, præcipitia, voragine, ab exteris denique bellum ulla tenus formidaret (32). Sed bellum hæreticorum, Christianorum vitia, sacerdotum pugnas, episcoporum dissidia, » jure meluebat (33). Huic bello « imparem se sentiebat ac ultra fatebatur. Hæc metu carnes conficiebant, mentem contrahebant, linguæ vinculum injiciebant, et terga dare » merito persuadebant.

(34) Ad alteram partem, qua reditus causas breviter exponit, pertinent, in cives amor, parentum cura, inobedientiæ timor ac periculum. Jonæ exemplum: quibns omnibus « victus, » tandem, onus subire se profiteatur, haud quidem episcopatus, sed sacerdotii, seu pastoris.

9 VII. Etenim « de episcopatu, » ut recte observat doctus Combesius, « nullus hic ex instituto est sermo, ad quem necrum assumptus Gregorius. » Addere licet, nec assumentio se tunc cogitabat. Quamvis Billius in argumento hujus orationis, uti et in summaris ac potis passim, affirmet, hic « exponi causas cur episcopatu repudiato in Pontum Gregorius fugerit; » et ideo fugisse quod « præter opinionem ad episcopatum postulabatur. » In eamdem opinionem inductus, forsitan ab interprete, videbat Augustinus (34), qui postquam iterum verba Gregorii ex *Apologetico* descriptis, subjungit: « Hæc dicebat beatus Gregorius, non inter principia emendationis suæ, sed jam episcopus. » Quin et ipso Petavius (35), contra Salmasium, adductis ex apologetico testimoniis, conatur ostendere « episcopatum » a Gregorio vocatum ibidem « principatum, magistratum, præfecturam, imperium, » etc., adeoque « curationem solam, simplexque munus » non esse. Errat vir doctus, dum pulat Gregorium de episcopatu verba facere; al nihilominus firmum stat ejus argumentum aduersus Salmasium, imo firmius evadit. Etenim si sacerdotium generatum a Gregorio dictum est « principatus, magistratus, præfectura, » etc., quanto magis id de episcopatu dici potest ac debet!

Alii plures in eundem scopolum impegerunt, ut crederent cum Billio, in Gregorii *Apologetico* de episcopatu ex instituto sermonem esse, quorum errorem sic breviter refellimus. Gregorius initio et in fine orationis profiteatur se suspicere quod fuderat: igitur necesse est, ut episcopatum tunc suscepere, si, « episcopatu repudiato, » ut vult Billius, in Pontum fuderit. Deinde hinc etiam sequitur, quod non minus absurdum est, Gregorium, priusquam Sæzimorum episcopus crearetur, Nazianzi episcopum fuisse consecratum; vel denique concedendum est, hauc dictam non esse orationem, nec impleta quæ in

(24) Thomass. *De disc. eccl.* pag. 1, lib. II, c. 7,
n. 5.

(25) Elias, arg. in *hanc orat.*

(26) Orat. II, n. 111 et 112.

(27) Or. II, n. 11.

(28) Εμφαίνει, διτι τοσοῦτον ἀφηνασσεν, ὥστε καὶ τινας πληγῆναι τῶν πάλαι οἰκοδομουμένων εἰς αὐτὸν, διτι οὖς καὶ τῆς ἀπολογίας δέδησεν αὐτῷ, δηλούστης τὰς αἰτίας τῆς ἀπειθείας καὶ τῆς θειλίας.

(29) Prolog.

(30) Or. I, n. 4.

(31) Or. II, n. 87.

(32) Ib. n. 79 ad 88.

(33) N. 90.

(34) N. 101 ad 109.

(35) Lib. *Op. imp. cont. Jul.* n. 69, p. 912.

(35) Petav. *De eccles. hier. cont. Salmas.* lib. III, c. 9, n. 11 et 12.

ea narrantur, nisi postquam Sazimorum episcopatu repudiato, Nazianzeni episcopi munia loco patris obeunda suscepit. Quæ quam sint absurdæ et ab historiæ veritate aliena nemo non intelligit.

VIII. Alia via aggreditur Gabrielius, ut statuat de episcopatu sermonem esse : « Quoniam, inquit (35*), « sacerdotium commune est sacerdotis ac presbyteri munus, estque fundamentum episcopalis consecrationis....congruenter factum est, ut simul in eadem oratione declararetur, quæ, quantaque sit sacerdotii professio, et qualem oportet esse episcopum. » Insinuat præterea Gabrielius, « consuevit veteres, eosdem episcopos, » et « presbyteros vorare. » Verum etsi viro docto concederemus, quod ex qualibet communione erudit scriptriores fatentur, ab initio « communem et promiscuam (36), synonymam (36*), indistinctam (37), initio (37*) ac primis Ecclesiæ temporibus (38), » seu apostolorum « diebus (38*), » vel etiam « primo et secundo ineunte sæculo (39), » communem episcopi et presbyteri appellationem fuisse; « post primum attamen sæculum, » fatentibus ipsis Salmasio et Blondello, « distingui coeperunt (39*), serundoque inclinato et ad finem vergente sæculo (40), » ne Dallæo quidem negante, vel « secundo exeunte (41), » 10 tertioque ineunte, ac maxime ab Acrii damnatione medio sæculo quarto, de qua hæresi Epiphanius et Augustinus (42), ita distincta sunt ea nomina, ut ea promiscue deinceps sumere nemini licet. Hinc orationis titulum Gabrielii explicacione non indigere, eaque gravari nedum juvari, constare debet.

IX. Verum rejecta inscriptionis illa parte : Kal ὥπον εῖναι δε τὸν ἀπίστον, « et qualem esse oportet episcopum, » quæ profecto Gregorii non est, experitæ ac certa res est, et cum erudit Combesfio fas est asserere, « de episcopatu nullum hic ex instituto sermonem esse. » Quid ergo? Creatus presbyter Gregorius pastoris munus refugerat, nunc illud suscepit. Sua erat ordinatione pastor, ut cæteri sacerdotes; qui, ut Chrysostomi (43) verbis utar, « docendi potestatem acceperunt, atque ut Ecclesiæ præsint. » Suscepto igitur Gregorius munere, quod refugeral, pastorum omnium munia hac in oratione prosequitur. Ad omnes igitur sacerdotes pertinet egregium istud opus; et quævis ex instituto de episcopatu sermo non sit, quæcunque orator de pastorum sive sacerdotum munis tam eloquenter quam vere prædicat, ad se pertinere præ cæteris existimare possunt atque etiam debent episcopi, qui sacerdotii arcem occupant. Merito, proinde codices optimæ note hanc Gregorii orationem, librum *De sacerdotio* Περὶ ἱερῶν, generalim inscribunt, quo vocationis ecclesiasticæ ac sacerdotii regulæ sanctiores legesque, « pauca » vero dogmatica continentur, ut omnium accurassissimus Colb. ms. 4248 annotavit.

X. Ex tam eximio opere, sex itidem libros *De sacerdotio* Chrysostomus, quatuor etiam *Curæ, pastoralis* Gregorius magnus, ita hauserunt ac velut ex archetypo expresserunt, ut proprium nihil aliud præstisset videantur, quam dilatasse et amplificasse quæ a Theologo acutius, brevius nervosiusque dicta fuerant. Et certe, quod ante nos observavit vir nomine et ingenii monumentis, atque imprimis edito Gregorio clarus, non eodem solum argumento, verum etiam simili occasione, opera de sacerdotio in suo quæque genere egregia, trias illa Patrum elaboravit. Expostulantibus amicis respondent omnes; et cur sacerdotium fuderint redditæ ratione, fugæ apologeticæ condunt. Omnes regimen Ecclesiæ captantium insaniam, officii difficultatem et pericula ostendunt. Qua scientia, qua sapientia, qua prudentia, qua perfectione, qua sanctitate et arte opus sit, ut animæ curentur, regantur, et ad cœlum usque evanescantur, exponunt. Quin et Gregorium nostrum babere se ac sequi Gregorius magnus ab initio statim libri tertii declarat his verbis : « ut enim longe ante nos reverendæ memorie Gregorius Nazianzenus edocuit, non una eadem que cunctis exhortatio congruit, » etc. Idem sanctus pontifex, lib. I, c. 1, celeberrimam illam sententiam, « Ars artium et scientia scientiarum » est « hominem regere, » ab hoc Theologi opere, num. 16, mutualis est. Nec vero quisquam existimat Gregorii magni laudem idcirco minui. Ista enim apologetica oratio tam eximium opus est, ut dignum sit ex quo Gregorius magnus multa excerptisse videatur. Ipse Augustinus ex eodem libro *contra Pelagianos* de prompsit. Denique Facundus Hermianensis, Eulogius Alexandrinus, aliquæ bene multi Ecclesiæ Patres et doctores ex eodem fonte bene multa hauserunt.

(35*) Schol. in or. II, n. 1.

(38*) Bever., ibid., l. II, c. 9, n. 2 et 4

(36) Petavius, Append. *De eccles. hierar.*, l. II, c. 1, n. 2.

(39) Ibid., n. 4;

(36*) Blondel. *Apol.*, p. 52.

(39*) Petav., ibid., l. II, c. 2, n. 3.

(37) Bever., *Cod. Can. Eccl. prim. vind.*, l. II, c. 5, n. 3.

(40) Bever., l. II, c. 2, n. 3.

(37*) Petav., ibid., c. 6, n. 3.

(41) Ibid., c. 9, n. 4.

(38) Ibid., c. 4, n. 2.

(42) Epiph., hær. LXXV; Aug., hær. LIII.

(43) Hom. 2 in I ad Tim. : Καὶ γὰρ καὶ αἱ τοις διδασκαλίαν εἰστὸν ἀναδεδεγμένοι καὶ προσταστὸν τῆς Ἐκκλησίας.

Β'. Καὶ ἵνα γε καθ' ὅδον ὁ λόγος ἡμῶν πρέπη, περὶ Α ἃς δεῖλας προτέρας οὖσης καὶ διαλέξομαι· οὐδὲ γάρ ἀχρήματα πλήττεσθαι τίνας ἐν ἡμῖν τῶν πάντων τηρούσσαν ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα, εὐτὸν τε καὶ ὡς ἔτερως ἔργα· ἐπειδὴ τι τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι Χριστιανοῖς εὐέλασην (56) ὁ Θεός, καὶ τοὺς ἡδη πεπληγότας, εἰπειν τὸν εἰσι, διὰ τῆς ἀπολογίας ἴσσομαι· καλὸν γάρ μήτε ἀμφιτάνοντα, μήτε ὑπονοούμενον, ἐνώς δὲ οἵνον εἰ, καὶ ὁ λόγος αἱρῆται (57), τιθέναι πρόσκομμα τοῖς τούτοις η σκάνδαλον· εἰπερ καὶ τοῖς ἔνα τῶν μικρῶν ταντάλοσσιν ἰστιντεῖν δικαιούμενον· τοῦτον δὲ τὸν ἀπαραίτητος καὶ βαρυτάτης τοῦ ἀκευδοῦς τὸ τυμωρία¹⁶, quam certa, quamque atrocē et acerba, ab eo qui mentiri nescit, pœna constituta sit, non ignoramus.

Γ'. Ἐγὼ γάρ ἔπαθον τοῦτο, ὡς ἀνδρες, οὗτε ὡς ἄνθρωποις καὶ ἀσύνετος (58), ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα καὶ περὶ τι καυχήσωμαι (59), οὗτε ὡς ὑπερόπτης τῶν θείων νόμων καὶ διατάξεων. "Οτι καθάπερ ἐν σώματι τοῦ μὲν τι (60) ἀρχὸν ἔστι καὶ οἷον προκαθεζόμενον, τοῦ δὲ ἀρχόμενον καὶ ἀγόμενον· οὕτω καὶ τοῖς Ἐκκλησίαις διέταξεν ὁ Θεός Ιστητος νόμῳ τῆς ἔχουσης τὸ τι¹⁷ ἕξιαν (61), η καὶ προνοίας, η (62) τὰ πάντα ἀνέδοσε (63), τοὺς μὲν ποιμανεούσαται τε καὶ ἀρχεῖται (64), δοσις τούτῳ λυστελέστερον, καὶ λόγω καὶ ἥρη πρὸς τὸ δέον ιθυνομένους; (65) τοὺς δὲ εἶναι ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, δοσις τῶν πολλῶν εἰσιν ἀνωτέρων κατ' ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκείωσιν (66), λόγον ψυχῆς τρόπος σώμα, η νοῦ πρὸς ψυχὴν ἐπέχοντας (67). Τοῦ ἀρχέρα πυντεθέντα δὲλλοις καὶ συγχραβέντα, τὸ ποτεροῦν καὶ τὸ πλεονάζον, ὡσπερ ἐν μέλεσι, καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ πνεύματος συμβιβασθέντα καὶ συνδεθέντα ἐν ἀρτιον ἀποδειχθῆ (68) σῶμα, καὶ αὐτοῦ λητοῦ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν δυντως δέξιον.

Δ'. Οὗτε οὖν τοῖς δέλλοις ἀναρχίαν καὶ ἀταξίαν λυστελέστερον οἶδα τάξεως καὶ ἀρχῆς, οὗτε ἀνθρώπωις· ἀλλὰ τούτοις καὶ πάντων οὐχ ἡκιστα (69), δοψι καὶ

¹⁶ Matth. xviii, 6. ¹⁷ I Cor. xii, 12. ¹⁸ Ephes. iv, 11. ¹⁹ ibid. 16. ²⁰ I Cor. xi, 20. ²¹ Ephes. iv, 15.

(56) Εὐδόκησσεν. Comh. τύδοχησεν.

(57) Αἱρῆται. Codices nonnulli αἱρῆται, sed meliores ut adiudicantur: et ac ratio sinit. Sic Billius in prima edit.

(58) Καὶ διύρετος. Desunt in Jes. et in sex Colb., sed in aliis pluribus optimæ nota, tum Regiliis tum Colb. leguntur; et, quod est maximū momenti, in Basilio. Propterea τὸ οὖτε ὡς ἀπαλεύοντος καὶ διύρετος¹⁸ εἶδει ἀπολύτως εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς πεπαθεμένος καὶ τυνέτος. Post illud, εἰ ποτὲ imperio et insipienti consequens erat ut diceret, imo ut admodum per illa ac sapienti. Quapropter sic vertendum, ut Gregorii reticentia intelligatur; et imo vero, ut et ego modicum quid gloriem, contra magis; et ἀλλὰ μᾶλλον, quod Billius prætermisit.

(59) Καυχήσωμαι. Jes., Pass. in ed. Καυχήσωμαι.

(60) Τὸ μέρ τι. Aliud quoddam. Rusin., Bill., Gahr, et aliud membrum, interpretantur, non recte. Siquidem Gregorius his verbis, τὸ μέρ τι, et aliud quoddam principatum tenet, et animam intelligit, ut ex sequentibus manifestum est: et vulgo sublimiores sunt, rationem animam ad corpus, aut mentis ad ani-

12 II. Aique ut recta via oratio nostra progressiatur, de timideitate, quæ prior existit, priore quoque loco disseram. Neque enim ferre possum nonnullos ex iis, qui res nostras, tam recte, quam secus se habentes, sedulo explorant, in me offendit, quandoquidem nobis benigna Dei voluntate aliquid apud Christianos esse conligit; et iis, qui iam vulnera accepert, si qui sunt, facti mei defensione medebor. Pulchrum est enim, nec peccando, nec suspicionem subendo, quandiu fieri potest, ac ratio sinit, offendiculum aut scandalum multis ponere: quippe cum iis etiam, qui unum ex pusillis offendit¹⁹, quam certa, quamque atrocē et acerba, ab eo qui mentiri nescit, pœna constituta sit, non ignoramus.

B III. Mihi sīquidem, o viri, non ut imperito et insipienti, imo ut nonnihil gloriari, contra magis, nec ut divinarum legum et constitutionum contemplatori hoc accidit. Nam quemadmodum in corpore aliud principatum tenet, ac velut præsedit, aliud subest et regitur²⁰: ad eundem quoque modum Deus, vel æquitatis lege, quæ meritum cuiusque perpendit, vel etiam providenter, per quam omnia inter se velut devinxit, hoc in Ecclesiis constituit (26), ut alii pascantur et pareant (quibus videlicet id utilius est), ac tum sermone, tum opere, ad officium dirigantur: alii autem ad Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint²¹, nimirum qui virtute, conjunctioneque et familiaritate apud Deum, vulgo sublimiores sunt, rationem animam ad corpus, aut mentis ad animam obtinentes; ut hæc duo, hoc est et id, quod deficit, et id quod redundant, inter se, velut in membris, composita et compacta, spiritusque compage connexa et colligata²², unum corpus²³, omni ex parte perfectum, atque ipso Christo, qui caput nostrum est²⁴, omnino dignum existant.

C IV. Quamobrem nec aliis solutam atque effrenatam licentiam et confusionem ordine ac principatu conducibiliorem esse censeo, nec ipsis hominibus,

nam obtinentes, etc.

(61) Τῆς ἔχουσης τὸ κατ' ἑξιαν, et quæ uniuscuiusque dignitatis rationem habet.

(62) H. Comh. ή. Bas. ήτις.

(63) Συνέδησε. Jes. et Pass. συνέδησεν.

(64) Αρχεσθαι. Reg. 1, διεσθαι.

(65) Ιθυνομέρους. Colb. m, in margine εὐθυνουμένους.

(66) Οἰκείωσιν. Combes. οἰκείστητα, et virtutem necessitudine.

(67) Επέχοντας. Sic Pass. et quinque Colbert., aliū ἐπέχοντες. Præve in editis ἐπέχοντας.

(68) Αποδειχθῆ. Reg. r, ἀποδειχθῆται.

(69) Οὐχ ἡκιστα. Id est, interprete Basilio, μάλιστα δὲν ἀνθρώποις, et imo, quam maxime hominibus.

Tοῦτο γάρ τὸ οὐχ ἡκιστα βούλεται. Ηoc enim sibi vult, non minus. Videntur hæc a Theologo scripta ad imitationem Platonis, lib. xii De legib. : Μελετέον εὐθὺς ἐκ τῶν παίδων δργεῖν τε ἀλλων, δργεῖσθαι θ' οὐδὲν ἔτερων· τὴν δὲ ἀναρχίαν ἐξ αἱρετέον ἐκ παντὸς τοῦ βίου ἀπάντων, τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τῶν δὲ ἀνθρώπους θηρίων. Curandum est statim a pueris, ut ei imperent aliis, et aliorum in-

imo etiam **13** his tanto minus id cōducit, quod gravioribus in rebus periclitantur: quibus magnum illud atque amplum est, si minus id, quod rationis primum est, servent, hoc est ut nihil peccent; at certe id, quod posterius est, cum peccant, emendari atque in viam reduci. Quod quoniam praeclarum ac justum esse visum est, par meo quidem iudicio malum est, ac perenne inordinatum, et omnes praeesse atque imperare velle, et neminem id suscipere. Nam profecto, si omnes hoc, sive ministerium dicero oportet, sive imperium defugiant, maxima ex parte claudicabit, nec iam pulchritudinem suam retinebit pulchrum illud Ecclesiæ complementum. Ubinam porro, et a quibusnam Deus mysticis illis ac sursum serentibus sacris coleretur, quibus nec majus quidquam, nec præstantius apud nos est, si nec rex, nec prefectus esset, nec sacerdotium, nec sacrificium, nec alia omnia, quibus olim inobedientes homines et contumaces ingentia peccata multati sunt?

V. Nec velo alienum ac præposteriorum est, multis ex iis, qui divinarum rerum studio dediti sunt, et subditorum classe atque ordine ad imperium evehiri, nec ab usitatis philosophiæ legibus remotum, ac cum probro et dedecore conjunctum: quemadmodum nec probo nautæ proretam esse, nec proretæ, qui ventos recte et cum laude observari, clavum regendum suscipere, aut, si lubet, forti ac strenuo iniliti cohorti præesse, et ei, qui cohorti recte præfuerit, exercitum ducere, totiusque belli principatum suscipere. Sed neque id, quod homines quidam plane improbi et absurdii, quique aliorum res propriis assertibus perpendunt, existimare fortasse queant, hujusc honoris gradus ob altioris cupidi-

perata faciant. Eliminanda est anarchia ex omni vita omnium, tum hominum, tum pecudum quæ bonum imperio subjacent.

(70) *Oīc μέτα, κάρ ει τὸ πρώτον, etc.* « Nam etsi minus, quod primum est rationis, servaverint, ut nihil omni oīceant; at iis tamen præterea magnum, quod ab illo proximum est, ut a peccatis revocentur. » Obscuru huic loco parum affert lucis Billiana interpretatio. Particula et hic redundant, teste Elia.

(71) *'Εμοί. Deest in Reg. r, Jes. et quinque Coll.*

(72) *Δέχεσθαι.* Billius ita scripserat ad oram Bas. ed., sed ἄρχεσθαι integrum in textu reliquerat: δέχεσθαι opūnum est, ut ait Combellius: in tribus Vaticanis codicibus aliisque paucioribus legitur, sed et in Basilio plenius: Καὶ μηδένα δέχεσθαι τὸν ἀρχήν. Verum, ut hoc fateamur, certe plerique manus exarati codices, Vaticanini, si tres excipias, Regii fere omnes, Pass., Coisl. 2, Or. 1, etc., habent ἄρχεσθαι: quæ vox si tollatur, perit in verbis lusus Gregorio familiaris. Præterea quid prohibet quominus active sumatur, ut apud Homerum Iliad. β, v. 345: Ἀρχεν Ἀργεστον, ει impera Argivis. Sic evanescet quidquid a Gabriele objicitur.

(73) *Πλήρωμα, et Complementum, et vox illa durior videtur Combellio, qui vertit, et cœtus. Mallem, et pleni udo.*

(74) *Ποῦ δ' ἀρ ξτι.* Depravatum hunc fuisse locum queritur novus interpres Gallicus hujus orationis, et male intellectum abi iis, qui Gregorium sive in Latinum, sive in Gallicum sermonem vertere studuerunt. Vetus interpres Gallicus Graeca male intellecta male reddidit: Latinus vero non satis perspicue est

A περὶ μειζόνων αὐτοῖς δὲ κίνδυνος· οὓς μέγα, καὶ τὸ πρώτον (70) τοῦ λόγου μῆτι σώζοντες, τὸ μηδὲν ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ τὸ γε δεύτερον ἐκεῖνον, τὸ ἀμαρτάνοντας ἐπανάγεσθαι. Ἐπειδὴ τούτο καλὸν ἐφάνη καὶ δίκαιον, ἵσον ἐμοὶ (71) κακὸν καὶ δομοίς ἀπαγόντον, πάντας τε ἀρχεῖν ἐθέλειν, καὶ μηδένα δέχεσθαι (72). ὡς, εἰ γε πάντες φεύγοιεν ταύτην τὴν εἶτε λειτουργίαν χρὴ λέγειν, εἴτε ἡγεμονίαν, χωλεύοντες ἐν τῷ μεγίστῳ μέρει, καὶ οὐδὲ ἀν καλὸν ἔτι μένον τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα (73). Ποῦ δὲ ἀν ἔτι (74) καὶ παρὰ τίνων θρησκεύοιτο ἡμῖν δὲ θεός τὰ μυστικά καὶ ἀναφέροντα, δὴ μέγιστόν ἔστι τῶν ἡμετέρων καὶ τιμιώτατον, οὐκ δυτος βασιλέως, οὐδὲ ἱντος ἄρχοντος, οὐδὲ ιερατείας, οὐδὲ θυσίας, οὐδὲ δια ὡς μέγιστα ἐπὶ μεγάλοις τοῖς πταίσμασιν, οἱ πάλαι (75) Β. ἀπειθεῖς κατεκρίθησαν:

E'. 'Αλλ' οὐδὲ ἔνον τι καὶ ἀπὸ τρόπου τοῖς παλαιοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν (76) ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν ἀναβαῖνειν ἀπὸ τοῦ ἀρχεσθαι, οὐδὲ ἔξω τῶν νεομοισμένων τῆς φιλοσοφίας (77) δρων, καὶ φέρον εἰς δυεῖδος· ὡς περ οὐδὲ ναῦτη τῶν ἀνδρείμων τὸ πρωρατεῖσαι, καὶ πρωρεῖ καλῶς τοὺς ἀνέμους τηρήσαντι τὸ πιστεύθηναι τοὺς οἰκακας· εἰ δὲ βούλει, στρατιώτῃ γενναῖψι ταξιαρχῆσαι, καὶ ταξιάρχῃ καλῶς τὸ στρατηγῆσαι τε καὶ πολέμου παντὸς ἡγεμονίαν ἐγχειρισθῆναι. Οὐ μήν οὐδὲ, ὅπερ ἀν ὑπολάθοις τις ίσως τῶν πάντα ἀπάντων καὶ μοχθηρῶν, οἱ κρίνουσι τὰ τῶν ἀλλων τοῖς οἰκεῖοις πάθεσιν, ἥτις ὑνθητην τοῦ βοσκοῦ τὴν τάξιν ἐπιθυμίᾳ τῆς μειζονος (78)· οὐχ οὕτως ἔγω η τοῦ θεοῦ μεγέθους, η τῆς ἀνθρωπίνης ταπεινώσεως ἀπειρος,

C interpretatus. Is autem est Gregorii sensus: Si desint ministri, sacra atque augusta mysteria, quibus nihil in Christiana religione præstantius, interibunt. Si que contingit ut, cum simus abque rege, absque sacerdotio, iisdem involvamur malis, quibus olim contumaces Judæi ob ingentia scelerâ multati sunt, iusta Osee prophetiam illi, 4: « Sine rege, sine principe, sine sacerdotio, sine sacrificio. »

(75) *Οι πάλαι.* Ita Regii; in edit. ol. male.

(76) *Πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν.* Sav. τῶν τὰ θεῖα φιλοσοφοῦντων.

(77) *Φιλοσοφίας.* Nec a constitutis philosophiæ sinibus. Externum profanumque philosophiam intellegunt Elias et Basilios. Annon potius eam significat Gregorius, de qua mox loquitur adversus monachorum amullos, qui forsan jam tum Christianam philosophiam, seu professionem monasticam sacerdotio repugnare causarentur?

(78) *Ἐπιθυμίᾳ τοῦ μελέτος.* Nempe βαθμοῦ. Ita natura comparati sunt homines, ut credere nequeant quemquam honores ac dignitates vere et humilitatis causa rejicare, sed statim suspicentur eum simulante id facere. Itaque cum Gregorius creatus fuisset presbyter, atque in Pontum fugiisset, nonnulli id eum pinguioris dignitatis cupiditate fecisse suspicati sunt. Quia suspicitionem vir sanctus a se removet. In eamdem aliquot post annos suspicionem venit Augustinus. Possid., cap. 4. Nam cum eum Valerius presbyterum creasset, idque ipse permoleste ferret, atque etiam ει ubertim fleret, nonnulli lacrymas ejus ex innis gloriae cupiditate promanare suspicabantur, et tanquam eum consolabantur ac dicebant, quia locus presbyterii, licet ipse majori dignus esset, aperte propinquaret tamē episcopatu, cum contra longe

adimistas, in seipso circumferat, Deique ac rerum diuinarum **15** purum omnino speculum sit, in diesque efficiatur, ac lucem per lucem excipiat, clariorem per obscuriorem: iamque futuri eti bonum spe percipiat, et cum angelis versetur, ac licet adhuc in terris sit, terram deserat, atque a spiritu sursum collocetur. Si quis vestrum hoc amore correptus tenetur, quid dicam, intelligit, atque affectui ei, in quem tum incidi, facile ignoscet. Nam apud plerosque ne fidem quidem fortasse, haec dicens, nanciscar, qui risu etiam et ludibrio rem eam babere videntur, male utique ac perniciose affecti; sive propriæ eorum amentiæ tribendum sit, sive iis ascribendum, qui eo vitæ genere, quod proflentur, indigni sunt: qui rei bona ac præclaræ malum nomen imposuerunt, philosophiaæ nimirum cenodoxiam, hoc est inanem gloriam, opitulatrices assumpta invidia, vulgique improbitate, semper in pejus procliviore, ut de duobus peccatis in alterutrum omnino incident, ut vel malum petrent, vel bono fidem abrogent.

VIII. Ad hæc, totum enim animi arcanum apud vos efforam, mihi res accidit, rustice, an ingenuo viro digna haud scio, sed accidit tamen. Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihil meliores sint, atque utinam non etiam multo peiores, illotis, ut dici solet, manibus, profaniisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni sunt, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum audiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed virtus parandi occasionem et subdilem hunc ordinem esse judicantes, ac non munus referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. Qui etiam eos quibus præsunt, numero jam sere superant; ob pietatem utique miseri, ob splendorem infelices. Itaque **16**

(90) *Taiç διλοῖσι. Deest in sex Colb. et sept. Reg., Or. 4.*

(91) *Kataλιπόρτα. Non pauci habent kataleipontia.*

(92) *Εἰ τις ὑμῶν. « Si qui vestrum, » etc., ita Aug., tract. xxvi in Joan., c. 6, n. 4: « Da amantem... et sentit quod dico, » etc.*

(93) *Πράγμα δοκεῖ. Sic Reg., Colb., Or. 1, Jes.; ed. vero πράγμα εἶναι doxet.*

(94) *Εἴτε ὑπὸ τῆς ιδίᾳ. Elias, « sive per se, ob stoliditatem suam et dementiam, sive ab aliis depravati et decepti. Malorum enim magistrorum male sunt disciplinæ. »*

(95) *Πράγματι καλῷ. Elias, « honestæ rei, » hoc D est, monastice vitæ ac secessui a mundo.*

(96) *Ἴν' ἐρ τις αὐτοῖς ἀμαρτάνηται. Billius: « quo sit, » etc. Gabr. « ita ut, » etc. Melius Elias: « hoc porro eo faciunt, qui ejusmodi professione indigni sunt, ut ex his duobus peccatis alterutrum omnino admittant. » Jam si roges qui sint quos peccare asserit Gregorius: vel ipsa maliitudo improba; vel invidi et irrisores, quod præ se ferre videtur textus; vel indigni professione sua monachi, ut Eliæ placet; deinceps ipsi saeculares cum Tillemontio possunt intelligi. Quid vero peccant? Nimirum vulgus et invidi irrisores a vita monastica deterrent, et sese aliosque mundo adducunt, aut secessionis bono fidem detrahunt. Deinde pravi monachi, si illos intelligas, hoc multi perpetrant, ut impune sibi licere putent mundo ac rebus humanis adhaerere, atque etiam adhaerent, etc. Haud absimilis loquendi modus occurrit*

γινόμενον, φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαρτέρῳ τρανότερον, ἥδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰώνος ἄγαθον ταῖς ἔπισι (90) καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖγμα γέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς δυτικὰ καταλιπόντα (91) τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος διώκειν τιθέμενον. Εἰ τις ὑμῶν (92) τούτῳ τῷ ἔρωτι κάτοχος, οἶδεν δὲ λέγω, καὶ τῷ τότε πάθει συγγνώσεται· τοὺς γάρ πολλοὺς οὐδὲ ἀντίστητι λέγων Ἰωάννης, δοῖς καὶ ἐν γέλωτι τὸ πράγμα δοκεῖ (93), κακῶς διατεθεῖσιν εἴτε ὑπὸ τῆς ιδίᾳ (94) αὐτῶν ἀνοίας, εἴτε ὑπὸ τῶν ἀναξίων τοῦ ἐπαγγέλματος· οἱ πράγματι καλῷ (95) κακὸν περιτείκαστον δυομά, τῇ φιλοτοσφίᾳ τὴν κενοδοξίαν, συνεργὸν λαβόντες τὸν φόβον καὶ τὴν τῶν πολλῶν κακίαν πρὸς τὸ χείρον οὖσαν ἔτοιμοτέραν· ήν δὲ τὸ πάντων αὐτοῖς ἀμαρτάνηται (96), η τὸ κακὸν ἐνεργόμενον, η τὸ καλὸν ἀπιστούμενον.

H. Πρὸς δὲ τούτοις πρᾶγμα ἔπαθον, ἐκλαλήσω γέρω πρὸς ὑμᾶς πᾶν τὸ ἀπόρρητον, οὐκ οἶδεν εἴτε (97) ἄγροικον εἴτε ἐλεύθερον, Ἐπαθον δὲ οὖν· ἡ σχύληγε ὑπὲρ τῶν ἀλλων, δοῖς, μηδὲν τῶν πολλῶν δυτες βελτίους, μέγα μὲν οὖν (98), εἰ καὶ μή πολλῷ χείρους, ἀνίπτοις χεραῖν, δὴ λέγεται, καὶ ἀμυντοῖς ψυχαῖς τοῖς ἀγιωτάτοις ἁυτοῖς ἐπεισάγουσι· καὶ πρὸς ἄξιοι γενέσθαι (99) προσιέναι τοῖς ἵεροῖς, μεταποιοῦνται τοῦ βῆματος (1), θλίβονται τε καὶ ὀψοῦνται περὶ τὴν ἄγλα τράπεζαν, ὥστερ οὐκ ἀρετῆς τύπον, ἀλλ' ἀφορμὴν βίου τὴν τάξιν ταύτην εἴναι νομίζοντες, οὐδὲ λειτουργίαν ὑπεύθυνον. Καὶ εἰσὶ σχεδόν τι πλείους κατ' ἀριθμὸν η ὁπσών δροχουσι· δεῖλαιοι τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀλιοι· τῆς λαμπρότητος (2). ὥστε εἱμοις δοκοῦσι, προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ κακοῦ, μηδὲ ἔχειν λοιπὸν

in *Admonitione Agapeti ad Justinianum imperatorem*, p. 12: « Ινα δυσὶν θάτερον αὐτοῖς ἀμαρτάνηται, η τὸ κακὸν ἐπανούμενον, η τὸ καλὸν ὑβριδόμενον. Quod interpres sic reddit: « Ut de duabus alterum ab ipsis committatur, vel pravorum laus, vel contumeliosus bonorum contemptus. »

(97) *Oīd. Reg. et Jes. : in ed. oīda.*

(98) *Μέγα μὲν οὖν. « Imo satis superque fuerit. »*

(99) *Γερέσθαι, Deest in sex Reg. et quinque Colb.*

(1) *Μεταποιοῦνται τοῦ βῆματος. « Sacrarium ambium. » Preclare Combelensis aut hæc verba scribit: « De presbyteris accipit (Gregorius), quos jam plures dicit quam sint subditi. Nec bene in Billio ubique margini ascriptum de episcopis, ac si unos hic tangat Gregorius, non ipsos simplices sacerdotes, quorum ipsorum ἀρχὴ et προεδρία iunt maximie cum non ordinabantur sine titulo, ac, quam regerent, plebe. »*

(2) *Δεῖλαιοι τῆς εὐσεβείας, καὶ δεῖλαιοι τῆς λαμπρότητος. Locus is a nullo nobis videtur, ne quidem a novissimo interprete Gallico, intellectus aut explicatus. Non male primis curis Billius vertisse, si nota mentem suam aperuisset, videri possit: « Pietate miseri, dignitatis splendore infelices. » Sed minus recte, posterioribus curis reddit, « ob pietatem miseri. » Latine certe non hebraizat Billius, ut pietatis defectum, qui hujus loci sensus est, his verbis exprimat; quomodo in pad. cviii, n. 24: « Caro mea immutata est propter oleum, » id est, « propter inopiam olei. » D. de Barcus*

δρῦντι, πάντων διδασκόντων ἀντὶ τοῦ διδαχτούς εἰ-
ναι θεοῦ, ὡς φησιν ἡ ἐπαγγελία (3), καὶ πάντων
προφητεύσαντων, ὅστε εἶναι καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις,
καὶ τὴν πελαιὰν ἴστορίαν καὶ παροιμίαν. Οὐδέν γάρ
άντα πολὺ καὶ ὡδένα καιρὸν οὐτ' ἔστιν, οὐτ' ἐγέ-
νετο, ὅλοτε ἀλλών ἀκμασάντων τε καὶ ληξάντων, ὡς
νῦν Χριστιανοῖς τὰ τοιαῦτα καὶ ὀνειδή καὶ ἀμαρτῆ-
ματα. Ὡν εἰ καὶ σῆσαι τὴν φορὰν χρείστον ἦ ταῦθις,
ἄλλα τὸ γε μισεῖν καὶ αἰσχύνεσθαι μέρος εὔσε-
βεῖς οὐ τὸ σμικρότατον.
peccata. Quoruim eisi impetum comprimere, majus est
tertia oīisse, ac pudore affici, pietatis pars est non minima.

Θ. "Ο δὲ τελευταῖον καὶ μεῖζον τῶν εἰρημένων,
εἴπει γάρ ἐπ' αὐτῷ ἡδη τὸν χολοφῶνα (4) τοῦ λόγου,
καὶ οὐ ψεύσομαι· οὐδὲ γάρ θέμις τοῖς περὶ τηλικού-
των (5) ποιουμένοις τὸν λόγον· οὐκ ὕμην ἵστον εἶναι,
οὐδὲ νῦν οἰσμαι, ποίμνης ἄρχειν ἢ βουκολοῦ, καὶ
ἀκριτῶν ἐπιστατεῖν ψυχαῖς. Ἐκεῖ μὲν γάρ ἐξαρ-
πεῖν, ὅτι παχύτατον καὶ πιστατον (6) ἀποδεῖξαι τὸ
βουκόλιον ἢ τὸ ποιμνιον· καὶ πρὸς τοῦτο ὁρῶν δὲ τε
βουκόλος καὶ δὲ ποιμὴν τῶν τε χωρίων ἐπισκέψεται
τε ἐνόρᾳ (7) καὶ ἐπίνομα, εἰσελάσει τε καὶ
ἰξέλασει ἀπό τε νομῶν καὶ ἐπὶ νομάς, ἀναπαύ-
σει τε καὶ ἀποκινήσει καὶ ἀναχαλέσει, ὀλγα μὲν
ἡ βακτρία (8), τὰ πολλὰ δὲ τῇ σύριγγῃ. "Αλλο δὲ
οὐδὲν ἔργον εἶναι τῷ ποιμένι ἢ τῷ βουκόλῳ πλήτε
ἴσων βραγά προσπολεμῆσαι τοῖς λύκοις, καὶ ποῦ
ν (9) καὶ ἀρδωστοῦν ἐπισκέψασθαι· τὰ πολλὰ δὲ αὐτῷ
μείζει δρῦς, καὶ σκιά, καὶ δύνακες, καὶ ἐν καλῷ
πάσας κατακλιθῆναι, καὶ πάρα ψυχρὸν ὕδωρ, καὶ

A malo hoc una cum tempore progressum ac vires
capiente, ne habituri quidem mihi videntur, quibus
præsint, omnibus videlicet, pro eo ut a Deo, quem
admodum divina promissio serebat, edoceantur ²²,
docentibus et valicinantibus ²³, adeo ut, juxta veter-
rem historiam et parœmiam, Saul quoque inter
prophetas sit ²⁴. Neque enim tanta ullius rei uber-
tas aut nunc est, aut unquam fuit, cum alia alias
vigerint, ac tandem finem acceperint, quam nunc
apud Christianos crebra sunt hujusmodi probra et
peccata. Quoruim eisi impetum comprimere, majus est
tertia oīisse, ac pudore affici, pietatis pars est non minima.

IX. Postrema causa, et quidem omnibus, quas
supra commemoravimus, major graviorque hac
B fuit; ad ipsum quippe orationis colophonem jam me
confero, nec mentiar; non enim fas est, cum qui de
tantis mysteriis verba faciat, mentiri. Hancqua-
quam idem esse existimabam, ac ne nunc quidem
existimo, gregi aut armento præesse, et hominum
animas gubernare. Illic enim quam pinguissimas et
obesissimas oves ac boves reddere sufficit; idque
sibi, et pastor, et bbulcus, ob oculos ponens, irri-
guia et compascua loca explorabit, gregemque et ad
pascua ducet, et a pascuū educet, sessumque recrea-
bit, et alio movebit, ac revocabit, aliquoties quidem
pedo, ut plurimum autem ista. Nihil porro aliud
negotii pastor aut armentarius habet, quam ut cum
lupis nonnunquam pugnet, atque interdum eiām
zegram ovem aut boven visitet. Magna autem tem-
oris parte quercus ipsi, et umbra, et fistulae curae

²² Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45. ²³ I Cor. XIV, 24; Num. XI, 29. ²⁴ I Reg. X, 11; XIX, 24.

Saneigiranus alphas : « Miseri ob ipsam pietatis
speciem, quam habent, qua se ipsos decipiunt,
et ad tantum munus aspirare audent; et infeli-
ciores ob claritatem et famam talibus pietatis
ostentationibus partam, qua aliis tantis numeribus
digni videntur et ad ea assumuntur. Ut intelligi-
gatur hic locus, observandum est id quod antea
dixit Gregorius. Itaque ait esse homines, qui cum
aliis nihilo meliores, imo peiores sint, sacerdotium
velut principatum ambiunt; deinde dixit ipos tam
multos esse, ut iam numero superent eos, quibus
imperant, atque etiam brevi futurum, ut nemini
baleant cui præsent. Tum denique Theologus ex-
clamat : « Miseri pietate, » quam aut vulgarem vix,
aut forte nullam habent : et « dignitate infelices, »
aut imperio, seu splendore, quem iam fere nullum,
et brevi omnino nullum habuti sunt. (Diaconus,) inquit Hieronymus, ep. 101, al. 85, « paucitas ve-
nerabiles, presbyteros turba contemptibiles facit. »
Hac interpretatione plana sunt omnia ; omnia co-
herenti, superiora cum mediis, media cum et pro-
xime sequentia.

(5) Οὐ γνοστὸν ἡ ἐπαγγελία. Deest in pluribus
Regg., Jes. et Or. 4.

(4) Τὸν χολοφῶνα. Colophonem, ait Gabrielius,
pro extrema cujusque rei parte poni, nemo est qui
secula. Tunc referit σχόλιον, quod reperit in velutissimo
codice : Κολοφῶνα λέγουσι τὸ ἀκρότατον
καὶ τὸ κεφάλαιον ἀπὸ ταῦτης ἴστορίας, etc. (Scho-
lium istud non in uno tantum velutissimo codice,
sed in plurib. Reggiis et Colb.) Colophonem vo-
cant extreamam ac summam cujusque rei partem. »
Hoc veteres proverbii loco dixerunt χολοφῶνα ἐπιτί-
θεντα, « fastigium imponere. » Sic Demosthenes, ep. 3
ad Dionysium. Alia addi possent exempla. Verum

bic gravis occurrit difficultas, quonodo Theologo
dicere licuerit, se ad summam extremamque par-
tem orationis pervenisse, cum ne quidem sit pars
decima? viz enim initium istud est, nedum apex
et fastigium. Quapropter malin cum Billio vertere :
« Colophona vocant quod velut arx et capit est. »
Sin autem vocem λόγου non « sermonem » vel
« orationem » interpretari, sed « rationem, » quam
reddit luga sua Gregorius, interligas, faveτ τὸ τε-
λευταῖον Gregorii, et Basilii verba. « Ο δὲ τελευταῖον
καὶ μεῖζον αἰτίον διλογίον τῆς ἀπισθετας· ἐπ' αὐτῷ,
φησι, τὸν χολοφῶνα τοῦ λόγου παραγένοντα τὰ παρ-
οιμίας καὶ τοῦτο εἰργαται δὲ ἐπὶ τῶν μεγάλων
καὶ ἀναντιρρήτων, καὶ μεγάλην ἰσχὺν ἔχοντων.
Postrema, et quidem cæteris major, causa nimi-
rum inobedientie. Ad ipsaum jam, inquit, Colopho-
num orationis jam deveni. Proverbium istud est,
diciturque de gravissimis minime dubiis ac sine
controversia, et quæ vim longe maximam ha-
bent. — Proverbii χολοφῶνα ἐπιτίθενται, colopho-
num addere, originem inde Strabo deducit (14 ante
med.) quod Colophonii in bellis adeo equitatu præ-
stabant cæteris nationibus, ut quocunque accessis-
sent in auxilium, victoriam parerent et bello finem
imponerent. FORCELLINI ad vocem.
(5) Τηλικούτων. Ita Coisl. I et sex Colb. : ed.
τηλικούτων.

(6) Καὶ πόλιτον. Glossa videri possit addita a
Parisiensibus ex Billio. Hanc tamen duo codices
exhibent.

(7) Ἔρυθρα. Coisl. 2, εβδομά, sic Or. 4 et Elias.

(8) Βακτρία. « Pedo, » minus proprie de ar-
mentario. Ruf. et virga. et Gab. et bacillo.

(9) Καὶ ποὺ τι. Cum unico accentu plures
habent codd.

erunt, et in pulchra herba corpus sternere, atque **A** prope gelidam aquam et sub lenissima aura lectulum ex tempore compingere, amatorium etiam quiddam cum **17** cissybio cantillare, ac oves vel boves alloqui, et ex his etiam pinguissimas quasque comedere, aut pretio adjudicere. Virtutis vero gregum aut armentorum ne levissima quidem ullum unquam cura tetigit. Quæ enim virtus eorum esse queat? aut quis eorum contumodum potius quam voluptatem suam spectavit?

X. At vero homini cum difficile sit scire parere, tum multo difficultius esse videtur, scire hominibus imperare, ac præseptim in hoc nostro imperio, quod in lege divina solum est, et ad Deum dicit: cuius quo majus est fastigium, majorque dignitas, eo etiam majus periculum est, prudenti utique homini et cordato. Quippe cui primum illud curandum erit, ut argenti atque auri instar, omni ex parte versantis, atque in omnibus temporibus et rebus, nusquam adulterinum aut subæratum quiddam tinniat, nihilque deterioris materiae, flammaque acriori dignæ, in scipso gestet **18**: nam aliqui tanto gravius malum fuerit, quanto pluribus imperarit. Si quidem major est ea improbitas, quæ ad multis serpit, quam ea quæ in uno desixa hæret.

XI. Neque enim vel indelebilem tinturam panus, vel fætidum aut suavem odorem res admotæ ita facile contrahunt, vel exitialis quidam vapor tam facile in aerem diffunditur, ac per aerem animantia occupat, quod quidem pestis et est et appellatur, quam subdit, antistitis improbitate celerrime impleri solent, et quidecum multo facilius quam virtute. Hoc enim est, in quo improbitas probitatem maxime superat, et quod ipse mecum reputans, indignissime atque acerbissime sero; quod cum res quædam ad imitandum prona et expedita sit improbitas, nec quidquam tam facile sit, quam malum fieri, etiamsi nemo ducem se nobis ad vitium prebeat, rara tamen et ardua est virtutis adeptio, quamlibet etiam multa sint, quæ nos ad eam trahant et invitent. Quod etiam ipsum a beatissimo

18 I Cor. iii, 12 et seq.

(10) Μετὰ τοῦ κισσυνθλου. Deest in octo Reg., quatuor Colb., Jes., Or. 1, etc. « Cum cissybio, » haud quidem ut organo musicu, sed eo ad latu pendente; nam cissybiu est poculi genus pastorum propriu, ἀπὸ τοῦ κισσοῦ, quod ab hedera fieri vel circumdari soleret.

(11) Θοινῆσασθαι. Exponunt Colb. m et Or. 1, τροφὴν προσενέγκασθαι, id est, « cibos et pabula præbere. »

(12) Οὐδεῖς πω ποιμίων. « Virtutis vero gregum, » etc. Sic Elias, Rulin. Oliv. et Gab. Gregorii verba interpretantur. Billius vero curam ad gregem refert, et sic vertit: « Virtutis porro ne levissima quidem cura gregem ullum aut armentum unquam tetigit. »

(13) Τις τὸ ἔκεινοις. Deest τις in sex Reg. plenisque Colb.: Jes., Or. 1, habent tamen alii non pauci. Pro ἔκεινοις, Reg. 1 habet ἔκεινης, nempe πολὺν.

(14) Κιρδυρένσι. Coisl. 1, κινδυνεύει.

(15) Ἀρχὴ ταύτην. Petav. t. III, lib. Eccles. hier., n. 11, p. 857, « præsentim tali imperii ge-

ὑπὸ ταῖς αὔραις σχεδιάσαι στιβάδα, καὶ ποὺ τι καὶ ἐρωτικὸν ἄσαι μετὰ τοῦ κισσυνθλου (10), καὶ προσιθησασθαι ταῖς βουσὶν ἢ τῇ ποιμνῇ καὶ τούτων αὐτῶν θοινῆσασθαι (11) ἢ ἀποδόσθαι τὸ πιότατον. Ἀρέπει δὲ οὐδεῖς πω ποιμίων (12) ἢ βουκολίων ἐφρόντισται. Τις γάρ καὶ ἀρετὴ τούτων; ἢ τις τὸ ἔκεινοις (13) καλὸν πρὸ τῆς Ιδίας ἡδονῆς ἐσκέψατο;

I. Ἀνθρώπῳ δὲ χαλεποῦ δντος τοῦ εἰδέναι ἄρχεσθαι, κινδυνεύει (14) πολλῷ χαλεπώτερον εἶναι τὸ εἰδέναι ἀρχεῖν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα δὴ ἀρχὴν ταῦτην (15), τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐν νόμῳ θείω, καὶ πρὸ Θεῶν ἀγουσαν, ἃς δοσον τὸῦ φοῖς καὶ τὸ ἀξιώματα, τοσού-
B τος καὶ δὲ κινδυνος τῷ γε νοῦν ἔχοντες. « Οὐ γε πρῶτον μὲν δεήσει, καθάπερ ἄργυρον ἢ χρυσὸν, πεντα-
χόθεν στρεφόμενον, καὶ ἐν παντοῖοις (16) καιροῖς καὶ πράγμασι, μηδαμοῦ κιβδηλὸν τιχεῖν ἢ ὑπόχαλκον, μηδέ τι φέρειν ἐν ἑαυτῷ ὅλης τῆς χειρονος, καὶ θερμοτέρου πυρὸς ἀξίας. ἢ τοσούτῳ μείζον ἔσται κα-
κὸν, διφερ περ ἀν ἀρχὴν πλειόνων (17). εἰπερ καὶ μείζων τῆς περὶ ἔνα ισταμένης πονηρίας ἢ εἰς πολλὰς δοξεύσασται. »

IA. Οὐ γάρ οὕτως οὔτε δευτοποιοῦ βαφῆς μετα-
λαμβάνει ῥζδίων ὄφασμα, οὔτε δυσωδίας ἢ τοῦ ἐναντίου τὸ πλησίασαν, οὔτε νοερά τις οὕτως εὐκόλως ἀναχείται εἰς τὸν ἀέρα, καὶ διὰ τοῦ ἀέρος ὅμιλοι τοῖς ζώοις ἀτμίς, δὴ λοιμός ἔστι τε (18) καὶ ὀνομά-
ζεται, ὡς φιλεῖ τάχιστα τῆς τοῦ προεστῶτος (19)
κακίας ἀναπτύμπλασθαι τὸ ὑπτήκον, καὶ πολλῷ γε
ρέον ἢ τοῦ ἐναντίου, τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο γάρ ἔστιν δ
μάλιστα (20) πλεονεκτεῖ τὴν καλοκαγαθίαν ἢ πονη-
ρία, καὶ δὲ μάλιστα ἐγὼ δυσχεραίνω κατανοῶν, ὅτι
εὐζήλωτον μέν τι καὶ πρόχειρον (21) πρᾶγμα ἡ μο-
χθηρία, καὶ οὐδὲν οὕτω ρέδιον, ὡς τὸ γενέσθαι κα-
κὸν, καν (22) εἰ μὴ τύχοι πρὸς ταύτην (23) ἥμιζ-
διγων μηδεῖς. σπάνιον δὲ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ κτήσις καὶ
πρόσσαντες, καν εἰ πολὺ τὸ μεθέλκον εἴη καὶ προκα-
λούμενον. Καὶ τούτο ἔστιν δ μοι δοκεῖ καὶ δ μαχο-

nere, cujusmodi est nostrum, quod in lege divina positum est, et ad Deum perducit. Cuius imperii quanta est sublimitas, » etc. Quibus verbis sacerdotii potestate in contra Salmasiū demonstrat.

(16) Παρτολοις. In cuiusvis generis temporibus et negotiis, » Combeb.

(17) Ἀρχη. Reg. r, δρχει, non male.

(18) Λοιμός ἐστι τε. Alii codicea, λοιμὸς ἔστι τε.

(19) Προεστώτος. « Antistitis, » quæ vox de omnibus qui præstant, sive episcopis, sive sacerdotibus est intelligenda. Hinc Gabrielius magis ad huc generatum: « Principum vitiis insidi solet tuta civitas. »

(20) Ο μάλιστα. Sic sept. Regg., Colb. qualior, Or. 1, Jes. Bas. Chrys., hom. 2, De statu: « Εν ἔστιν, δοξεῖ τῆς πεντας πλεονεκτεῖν δ πλουτος. Alii habent ω μάλιστα. Sed perinde est. »

(21) Πρόχειρον. Similia habes in Or. al. 22, num 14, n. 6.

(22) Κάρ. Alii codices καὶ εἰ.

(23) Πρὸς ταύτην. Coisl. 1, πρὸς τούτο.

πρώτας Ἀγγαῖος κατανοήσας ἐπὶ τὴν θαυμασίαν
ἔκεινην ἐλθεῖν καὶ ἀλτηθεστάτην εἰκόνα· Ἐρωτήσα-
τε, λερεῖς (2δ), τούμορ, λέγων· Εἰ κρέας ἄγιον ἐν
ιματικῷ βρυστοῦ τινος, ή ποτοῦ, ή σκεύους ἀγράμβη-
ντη εὐθὺς ἀγιάσει τὸ πλησιάσαρ· τῶν δὲ ἀποφη-
σάτων· Ἐρωτήσατε πάλιν εἰ καὶ ἀκαθαρσίᾳ τού-
των εἰ προσομοιλῆσαρ, μὴ καραχρῆμα μετέλαβε
τινὶ μιασματος; ὡς ἔρουνταν γε μεταλαμβάνειν,
καὶ μὴ καθαρὸν μένειν τῇ κοινωνίᾳ.

mundus particeps esse, atque ob hujusmodi contactum maturi sint.

ΙΒ'. Τί τούτο λέγων (25)· διπέρ δὲ ἐμὸς λόγως· διτε
δύσληπτον μὲν τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὡσ-
περ καὶ πῦρ ὅλη τῇ ὑγροτέρᾳ· ἔτοιμοι δὲ πρὸς τὴν
τῷ κακῷ μετουσίαν οἱ πλεῖστοι καὶ ἐπιτίθειοι, κα-
ὶ μὲν τις (26) πρὸς σπινθῆρα, οἵμαι, καὶ ἐνεμον
μένων ἔκσποτομένη καὶ δαπανωμένη διὰ Ἑρότητα·
ἴτιον γάρ ἂν τις δλίγης κακίας μεταλάβοι πλου-
σίος ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν. Ἐπει ταῦτα μέ-
λιται μὲν μικρὸν ἀψινθίον ὡς τάχιστα (27) μεταδίδωσι
τῷ πικρῷ· μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψινθίῳ τῆς
ἴσιτον γλυκύτητος· καὶ μικρὸν μὲν ὑποσπασθείσα
ὑπὲς ποταμὸν δλον ἐλκύσειεν ἀν (28) ἐπὶ τὸ πρανές·
ἴσιγεν δὲ ἡ ἀνακόψι μόλις ἀν δυνηθείη καὶ τὸ
κατερώτατον Ἐρυμα.

infundat; ac parvo quidem lapide submoto. flumen
fruissimo etiam aggere cohiberi reprinique vix

ΠΓ'. Πρώτον μὲν ὅτι τοῦτο (29), ὡς εἰπομέν (30),
εὐλαβεῖσθαι δξίου, μή φαινώμεθα (31) τῆς θαυμασίας
ἀρτῆς κακοὶ ζωγράφοι, μᾶλλον δὲ ζωγράφων οὐ
φαύλων ξως, τῶν δὲ πολλῶν φαῦλον ἀργέστηπον (32).

["]Agg. II, 12, 13. ["]ibid. 14.

(21) Εποιήσατε λεπές, etc. LXX habent ἐποιήσατο τοὺς λεπές, νόμον, λέγων, etc. Legem ex arbitrio interpretari non licet, sed audeundi sacerdotum, et Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore ejus (*Malach. ii, 7.*)

(25) *It rōvto lētor; e Quorsum hæc illius
special oratio? nempe eodem quo mea.*

(26) *Kalājūn tīc. Non immunito Gabriellus Gre-
gorium ad hanc postulatū. Ad verba e signū eti-*

(27) *Oc τάριστα.* Sic Reg. I. t. Colb. I.

(28) Ἐλκύσειεν ὁρ. Reg. 1, ἐλκύσει ἐπί· abest

(29) Πρότον μὲν δὴ τοῦτο, etc., locus quidem ille intellectu difficultis, et multum interpretes torsit. Sic illum verit Gabrieius: « Primum igitur eo unum, quo diximus, id opere pretium est cōvenire, ne virtus quo summa est admiratione digna, mali videamur esse pictores, vel potius pictorum non malorum fortasse, multorum certe quidem, malum exemplar, neve illud in nos cadat proverbium: Qui alios curare proflentur, ipsi scalent ulceribus. » Legemus δέ εἴπομεν conjiciebat vir doctus. Sic « sensus apertus, » ipsi videbatur, et « commodus. » Quod ille optavit, reperimus in Reg. I, δ εἴπομεν, istud δ, certe euindem, vel etiam meliorem sensum efficit. Ceterum haec verba: « primum illud quod diximus, » etc., manifeste referuntur ad illa u. 10, « primum illud curandum, » etc.

*Abbas Sancygiranensis Billii versionem sic eman-
dat : et clares fortasse non mali, totius autem*

Aggeo animadversum mihi fuisse videtur, cum admiranda illa et verissima imagine uteatur: *Interrogate legem, sacerdotes: Si tulerit homo carnem sacrificatam in vestimento suo, et tetigrit cibum aliquem 18 aut potionem, aut vas denique aliquod, nunquid sanctificavit id quod admotum fuerit ???* Quod cum pernegasset: *Interrogate rursus, inquit, si quid horum rei polluæ admotum fuerit, nunquid non contaminabitur ??* tanquam videlicet id immum puritatem suam amittere, haud dubie affir-

XII. Quibus verbis, mea quidem sententia, hoc significat, hanc virtutis naturam esse, ut eam homines non facili negotio consequi possint: quemadmodum nec humida materia ignem facile concipere solet; contra ad vitium contrahendum homines maxima ex parte promptos et idoneos esse, non secus, ut opinor, ac stipula quedam ad scintillam et ventum ob naturae siccitatem facile accenditur atque consumuntur. Citius enim exiguum vitium uberrime largissimeque quispiam perceperit, quam ingentem et copiosam virtutem parce ac tenuiter. Nam et parum absinthii amaritudinem suam mellitissimum impertit: cum contra mel, ne dupla quidem parte copiosius, dulcedinem suam absinthio tum in prouum trahitur: ejusdem autem impetus est.

XIII. Hoc igitur primum ex his quæ diximus
cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores
exsistamus, aut, ut rectius loquar, pictorum non
fortasse malorum, multorum quidem certe, malum

**populi malum exemplar. > Planior interpretatio,
seid mutandus esset textus.**

Basilius eodem pene sensu sic exponit: « Ut prælati pictores, imo pictoribus non malis exemplaria virtutis sermone quidem existant; at opere multis iidem sint archetypum pravitatis. » Eo sero credit optimum codicis Or. 4 affluxim margini scho-
linum: «Οτι δ ζωγράφος την εικόνα πρός το παράδειγμα, ήγουν ἀρχέτυπον, ἐργάζεται. » υμεῖς δὲ οὐκ εἰκόνες ἔστε, αλλὰ αὐτά τα παραδείγματα, ήγουν ἀρχέτυπα εἰς τὸ καχόν. « Ad exemplar manique, sive archetypum imaginem pictor exprimit. Vog autem non imagines, verum ipsa quoque exemplaria, seu pravitatis archetypa estis. »

Combellius vero, in Gregorii recentissi superstibus schedis nondum editis, sic vertit: « Hoc igitur primum ex his que diximus, cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus; aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum,

multorum certe malum exemplar, » etc.
Demum sic recte intelligi potest hic locus reperi-
endo ἀρχέτυπον, ut prelati sermone quidem sint
probris hominibus, seu pictoribus, exemplar virtutis,
adeoque bonum; opere vero multitudini, quae
non verbi, sed exemplis movetur, archetypum
pravitatis existant.

(30) *Or elxouer. Sic omnes fere codices. Unus tamen Reg. I habet δ ελπομεν, quæ lectio melior videtur.*

(31) Φαινόμεθα. Duo Colb. φαινούμεθα.
(32) Φαῦλοι ἀρχέτυποι. Reg. I ei Colb. m ha-
beunt. φαῦλοι βίτες ἀρχέτυποι.

exemplar : aut a paroemia non longe recedamus. **A** ἡ τῆς παροιμίας μὴ πόρφω θέωμεν, ἀλλους λατρεύειν (33) ἐπιχειροῦντες αὐτοὶ βρύοντες ἔλκεστ.

XIV. Deinde, ut etiam sese aliquis ab omni peccati labo purum conservet, aut quam **19** maxime; haud tamen scio idne ei sufficiat, qui alios ad virtutem erudire parat. Neque enim ab eo qui hanc curam suscepit, hoc solum requiritur, ut malus non sit ; malum enim esse, plerique etiam e vulgo turpissimum censem : verum etiam ut virtute præstet, iuxta illud Scripturæ præceptum, quo declinare a malo, et bonum facere ²⁸ jubemur. Nec ut vitiosas animæ notas duntaxat expungat, verum ut meliores etiam inscribat, ita ut magis virtute antecellat, quam honore ac dignitate supereret ; nec modum sibi ultum honeste vivendi, atque altius ascedendi constituit ; nec lucro potius, id quod arripuit, quam damno ²⁹, id quod effugit, deputet : verum quod præpedibus est, gradum ad id quod deinceps sequitur, esse arbitretur ; nec virtute vulgus anteire, magnopere amplum atque illustre judicet ; verum detrimento ducat, si a suscepti inumeris dignitate absit ; sicque se comparet, ut, quod ex virtute gerit, ad legis divinæ normam ³⁰, non autem ad alios, sive mali illi sint, sive nonnihil in virtute optimo maximo, a quo omnia, et in quem omnia ³¹,

XV. Nec eadem omnibus convenire potet, quemadmodum nec statuæ omnibus eadem sunt, nec oris linearimenta, nec animantium naturæ, nec terræ qualitates, nec eadem siderum omnium pulchritudo et magnitudo ³² ; verum privati quidem hominis vitium esse existinet, turpia supplicioque digna, et quorum lex dura et gravis domina est, perpetrare : præfecti autem vel antistititis, non quam optimum esse, nec novas subinde virtutum accessiones facere ; si quidem virtutis suæ præstantia multitudinem ad mediocritatem tracturus sit, ac non per vim imperaturus, sed persuasione allecturus. Nam quod vi ac necessitate exprimitur, præ-

I^a. Δεύτερον δὲ, εἰ καὶ τις ἄγνον (34) ἔσυπὸν ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας τηρήσειν, ἢ ὡς μάλιστα (35), οὐδὲ οἶδα μὲν, εἰ καὶ τοῦτο σύνταρκες τῷ μέλλοντι τοῖς ἀλλους παιδεύειν πρὸς ἀρετὴν (36)· οὐ γάρ μη κακὸν εἶναι δεῖ μόνον τὸν τοῦτο πεπιστευμένον, τοῦτο μὲν γάρ καὶ τῶν ὑπὸ χείρα τοὺς πολλοὺς αἰσχιστον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀγαθῷ διαφέροντα, κατὰ τὴν ἐκκλίσειν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιεῖν ἀγαθόν, κελεύουσαν ἐντολὴν· οὐδὲ τοὺς φαύλους ἔκαλειψαι τῇς ψυχῆς τύπους μάνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμείνους ἐγγράφασθαι, ὡς πλέον κατ' ἀρετὴν προέχειν, ἢ ὅπόσους περίεστιν ἀξώματι· καὶ μηδὲν μέτρον εἰδέναι τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀναθίσεως ; μηδὲ κέρδος μᾶλλον τὸ κρατηθὲν ἢ ζημιάν τὸ διαφεῦγον· ἀλλ' ἐπίβασιν δεῖ ποιεῖσθαι τὸ ποσὶ τοῦ ἔζης (37)· καὶ μὴ μέγα νομίζειν ἂν τῶν πολλῶν διαφέρωμεν, ἀλλὰ ζημιάν ἂν τῇς ἀξίας λειπόμεθα (38)· καὶ τῇ ἐντολῇ παραμετρεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς πέλας, τὸ κατορθούμενον, ἂν τε ὡς τοῖς κακοῖς, ἂν τε ἀρετῆς ἐπὶ ποσὸν ἤκοντες· καὶ μὴ μικροῖς σταθμοῖς (39) ταλαντεύειν τὴν ἀρετὴν, τῷ μεγίστῳ (40), καὶ παρ' οὐ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα χρεωστούμενην.

I^b. Μηδὲ τὰ αὐτὰ πάσιν ἀρμόζειν οἰεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ ἡλικίᾳ πάσιν (41) αἱ αὐταὶ, οὐδὲ προσώπων χρακτῆρες, οὐδὲ ζώων φύσεις (42), οὐδὲ γῆς ποιέτες, οὐδὲ κάλλη τε καὶ μεγέθη λαμπτήρων· ἀλλ' ἡγείσθαι Ιδιώτου μὲν εἶναι κακίαν τὸ φαῦλα πράσειν, καὶ οἵσα κολάσεως ἀξία (43), ὃν καὶ ὁ νόμος (44) βιρὺς δεσπότης· ἀρχοντος· δὲ ἢ προεστῶτος τὸ μὴ ὡς διριστον εἶναι, καὶ δεῖ τῷ καλῷ προδοσίοντα (45), εἴπερ μέλλοι τῷ περιόντι τῇς ἀρετῆς ἔλξειν τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ μέτριον, καὶ μὴ βίᾳ καταρέξειν (46), ἀλλὰ πειθῇ προσάρεσθαι. Τὸ μὲν γάρ ἀκούσιον, πρὸς τὸ (47) τυραννικὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἔπαινετον, οὐδὲ μόνιμον (48)· φιλεῖ γάρ τὸ βιασθὲν, ὥσπερ φυτὸν βίᾳ

²⁸ Psal. xxxvi, 27. ²⁹ Phil. iii, 7. ³⁰ II Cor. x, 12, 13. ³¹ I Cor. viii, 6. ³² I Cor. xv, 41.

(33) *"Ἄλλους λατρεύειν.* Alludit ad hæc verba cuiusdam poetæ apud Plut. *De dignoscendo assentato ab amico* : "Ἄλλων λατρὸς, αὐτὸς ἔλκεστι βρύων. *« Aliorum medicus, ipse ulceribus sca-* tens."

(34) *Εἰ καὶ τις ἀγρότης.* Hic Or. I ad marginem : Τὰ τοῦ ἀληθῶς ἐπισκόπου ἰδώματα. *« Eius qui reipæ (non nomine tantum) est episcopus, proprietates. »*

(35) *"Η ὡς μάλιστα.* Aut quam maxime ; id est iuxta Eliam, *« et quam maxime. »*

(36) *Πρὸς ἀρετὴν.* Ita Reg. I, Comb. vero εἰς ἀρετὴν, in Reg. r ultraque deest præpositio, sicut ei paulo post, δεῖ.

(37) *Ἐφένης.* Plures codices habent ἐφένης.

(38) *Λειπάμεθα.* Sic septem Reg. quatuor Colb. Or. I. Sic Billius emendaverat in Bas. in quo sicut et in Par. legitur ἀπολεπτωμέθα, quod nec a Montacutio, nec a Parisiensibus observatum.

(39) *Σταθμοῖς.* Colb. I, μέτροις.

(40) *Τῷ μεγίστῳ.* Reg. a, καὶ τῷ.

(41) *Ἡλικίᾳ πᾶσιν.* Reg. n habet πᾶσας, *« επι-*

tes omnes. »

(42) *Φύσεις.* *« Naturæ.* » Comb. *« indoles. »*

(43) *"Ἀξία.* Deest in sex Regg., in Colb. septem, D Jes., Or. I. Praeclarum hanc sententiam ad verbū pene descripsit in sua *Ad imperatorem admonitione* Agapetus : *« Privati quidem, ait, hominis viuum habendum esse, mala et supplicio digna facere, principis autem et præsidentis non vel optimum esse. »*

(44) *Καὶ ὁ νόμος.* Alludit ad hæc verba Apost. ad Gal. v, 23, *« adversus hujusmodi non est lex. »*

(45) *Προβατορά.* Duo Regg., Comb. διαζέροντα, quæ vox significantior : *« ut non solum proficiat, sed ut proficiendo etiam excellat. »*

(46) *Καταρέξειν.* Sic quatuor Regg., duo Colb., Coisl., Pas. Billius ad oram Bas. scripsit xanthózēτεν, *« per vim cohibitus, »* quod niuum facilis admiserunt Parisienses.

(47) *Πρὸς τὸ.* Sic plures cod. Coisl. I. Edit. πρὸς τῷ.

(48) *Μόνιμος.* Reg. r νόμιμον, non male forsan, si ἐνομάσατο sequens attendas. Unde Gabr. *« maximus legitimus. »*

λο(49) μέτχεροι μεταπτύμενον, εἰς ἑαυτὸν πάλιν ἀφε-
θεῖντερχειν· τὰ δὲ ἐκ προαιρέσσως ἐννομάτωταν τα-
ῦτα καὶ ἀσφαλέστετον, εὐνοίας δεσμῷ τηρούμενον.
Ὕστερον δὲ καὶ μάλιστα ποικαλύνειν τὸ ποίμνιον ἔχου-
σσα, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστῶς, οὐ δημέτερος διακελεύ-
ται νόμος καὶ νομοθέτης.

Iei, εἰροτε benevolentia vīneālis astrictum aīque ei legislator noster sanxit, ut grex non coacte, sed sponte ac liberti animo pascatur.⁵³

IG. Ἀλλ' ἔστι τις μήτε κακὸς, καὶ ἀρετῆς ἡχων
ιεὶ τὰ ἀπρότατον· οὐχ ὁρῶ, τίνα λαβῶν ἐπιστήμην,
ἢ πώς δυνάμει πιστεύσας, ταύτην ἄνθρακοι τὴν
προστασίαν· τῷ δὲ τοιτέρῳ μοι φαίνεται τέχνη
τῆς εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν, ἀνθρω-
πειῶν, τὸ πολυτροπώτατον (50) ζῶν καὶ ποικι-
λισταν. Γνοὶ δὲ ἀν τις τῇ τῶν σωμάτων θεραπείᾳ,
τὴν τῶν ψυχῶν ἱετρείαν ἀντεξετάσας· καὶ διὼ (51)
μὲν ἡρῷόντος ἀκείνην καταμαθὼν, δᾶν δὲ ἡ καθ' ἡμέας
ἱρμαστέρα προσεξετάσας, καὶ τῇ φύσει τῆς ὑπέρ,
καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐν-
τρέπεις τιμωτέρα. Η μὲν γάρ περὶ σώματα (52)
ποιεῖται, καὶ τὴν ἐπίκηρον ὑλὴν καὶ κάτω φέουσαν,
πάντας λυθησμένην καὶ πεισομένην τὸ ἑαυτῆς (53),
τὸν τῇ συμμαχίᾳ τῆς τέχνης καταχρατήσῃ τῆς
ἡ αὐτῆς (54) στάσεως· ἡ γάρ νόσος ἢ χρόνος ἐλυσεῖν,
μάσαν τῇ φύσει, καὶ τοὺς ιδίους δρους οὐχ ὑπερ-
βείνουσιν.

II. Τῇ δὲ περὶ ψυχῆς ἡ σπουδὴ, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ
τίταν, καὶ τῆς ἐννοθεν εὐγενείας μετέχουσαν, καὶ
τῷτε ἐκείνην (55) ἐπειγομένην, εἰ καὶ τῷ χείρονι
ποιεῖθη· τάχα μὲν καὶ δι' ἀλλας αἰτίας, δεὶς μόνος
ἄλλος ὁ συνδῆσας Θεός, καὶ εἰ τις ἐκ Θεοῦ τὰ το-
ιούτα ἰσορίσθη μυστήρια· οὗτον δὲ οὐν ἐμὲ γινώσκειν
καὶ τοὺς κατ' ἐμὲ, δυσὶν ἐνεχεν· ἐνδὲ μὲν, ἵνα δι'
τρόπον καὶ πάλης, τῆς πρὸς τὰ κάτω, τῆς ἀνω δό-
κιμονομήσειν, ὀσπερ χρυσὸς πυρὶ (56), τοῖς
τοῖς βασανοθεῖσα, καὶ ἀρετῆς ἀδλον, ἀλλὰ μὴ Θεοῦ
ἴκρων μόνον ἔχῃ τὰ ἀλπιζόμενα· καὶ τούτο δὲ ἡν
(57) ἀρά τῆς ἀκρας ἀγαθότητος, ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν

⁵³ I Petr. v. 2. “Ephes. vi. 12.

(49) Ποταμός φυτόν. Elegans hic plantae simili-
tudo, qua non semel usus est Greg. Vide orat. vi.,
al. xii., num. 8, et orat. xxiii., al. xiii., num. 1. D
Ut enim, orat. xii., al. viii., num. 5, βουλομένων, οὐ
τυπωμένων ἐστὶ τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, « νι-
κατιόν, non επανοργισμόν est salutis mysterium; »
ita et or. xxxi., al. xxviii., num. 25, « nihil enim est
cum voluntarium quoniam religio. »

(50) Πολυτροπώτατος ζωής. Vera et plana le-
cito, quamvis altera, τῶν ζῶν in pluribus legatur
odicitibus.

(51) Ζωή. Reg. b., m., utrohiisque ζωήν. Post alte-
rum ζωήν, Reg. t., et Colb. m., δὲ habent.

(52) Σθνάτα. Comb. τὰ σώματα. Ha Reg. I.

(53) Τὸ ἑαυτῆς. Sapienter et caute obseruat
Elias, dictum illud esse propter veterem primō-
rum nostrorum parentum transgressionem, unde
fuit illa sententia: « terra es, et in terram rever-
teris. » Nam aliqui et Deus creavit hominem in exer-
cituib[us] (Sep. n. 23).

(54) Τὸ αὐτῆς. Reg. b., m., τὸ ἑαυτῆς.

PATROL. GR. XXXV.

A terquam quod tyrannicum esset, minimeque laudan-
dum, ne firmum quidem ac stabile est. Solet enim
id cui vis adhibita est, non secus ac planta per
vum manibus inflexa, simul ut dimissum fuerit, ad
se rursum redire: quod autem a libera voluntate 20
proliscitur, exquisitum ac firmissimum esse so-
conservatum. Ac proinde vel maxime id lex nostra
et legislator noster sanxit, ut grex non coacte, sed sponte ac liberti animo pascatur.⁵³

XVI. Sed sit sape aliquis, non modo a vitiorum
contagione purus, verum ad summum etiam virtutis
fastigium evectus; haud equidem video quanam
scientia instrutus, aut quibus viribus fatus, hu-
ijsmodi praefecturam intrepide suscipere queat. Nam
profectio ars quædam artium, et scientia scientia-
rum mihi esse videtur, hominem regere, animal
omnium maxime varium et multiplex. Id porro hac
demum ratione quispiam perspexerit, si animarum
curandarum rationem cum corporum medicina con-
tulerit, quantoque hæc nostra laboriosior quam illa
sit, expenderit, ac, tum materiæ natura, tum artis
facultate, tum actus sine, præstantior. Illius enim
labor circa corpora versatur, fragilèmque hanc et
humī labentem materiam, omnino tandem interitu-
ram, eaque, qua fert ipsius conditio, perpressuram,
etiamsi artis subsidio diassidium illud, quo laborant,
nunc superet. Eam enim, aut morbi via, aut tempus
extinguet naturæ legi cedentem, nec fines suos
excedentem.

XVII. At hujus studium atque opera in anima
ponitur, quæ ex Deo est, atque divina, supernæque
nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi
viliori interim ac deteriori astricta sit. Cuius rei
multæ quoque aliæ fortasse cause sunt, quas solus
Deus, qui hæc astrinxit, cognitas et exploratas ha-
bet, aut si quis hujusmodi mysteriorum scientiam
divinitus est consecutus: quantum autem ego, mei-
que similes, cognitione assequimur, duplīca causa
id factum est; altera ut per concertationem et col-
luctationem⁵⁴ cum rebus inferioribus ad supernæ
gloriarē hereditatem perveniat, rebus scilicet fluxis

(55) Καὶ πρὸς ἑκατόντα. Citeat hæc Justinianus
Augustus ad Menam. Conc. ed. Lab. tom. IV, pag.
320.

(56) Πηρ. Delevimus τῷ auctoritate quinque
Regg. collid., sex Colb., Or. 4.

(57) Τούτο δὲ ήν. Comb. τούτο γάρ ἡν. Sic Bil-
lius hunc locum verterat. Gregorii mentem non se-
secutus: « Quod etiam ipsum summas ac singularia
Dei bonitatis argumentum est, nimur facere, ut
virtus nostra quoque aliqua ex parte sit, » etc. Quasi
vero Deus boni partem faciat, nos alteram faciamus.
Haud ita Gregorius. Sed « summa bonitas, » qua:
Deus est, omnia opera nostra in nobis operatur, e:
efficit ut bonum suum etiam sit nostrum, præbendo
vires libero arbitrio, ut bonum operetur, et nostrum
sit: « summa bonitas » ita volente, non tantum
« aliqua ex parte, » Nam ut Bernardi verbis utar,
« non partim gratis, partim liberum arbitrium, sed
totum singula opere individuo peragunt. Totum qui-
dem hoc, et totum illa; sed ut totum in illo, sic to-
tum ex illa. » De grat. et lib. arb., n. 47.

et fragilibus, non secus alique aurum igne, probata et explorata, eaque, quæ in spe posita sunt, non solum ut Dei beneficium, sed etiam ut virtutis præmium obtineat. Atque hoc ipsum erat summæ honestatis, efficere ut bonum esset **¶** quoque nostrum; non natura tantum insertum, sed etiam per voluntatem, liberique arbitrii in utramque partem motiones, excultum: altera rursum, ut deteriorem quoque partem crassitie sua panlatim solutam, ad se pertinat, atque in sublimi collocet: ut, quod Deus est animæ, hoc anima sit corpori, posteaquam scilicet materiam, qua ministra uititur, domuerit, conservumque suum Ueo adjuuerit.

XVIII. Enimvero medicus, loca, et tempora, et zetales, et tempestates, cæteraque hujus generis inspiciet, medicamenta etiam exhibebit, victusque rationem præscribet, ac noxia observabit, ut ne ægroti cupiditates arti obsistant. Ignem etiam interdum, et ferrum, atque asperiora remedia nonnullis adhibebit: quæ latenti perquam laboriosa et molesta esse videantur, nihil tamen eorum perinde arduum ac difficultile est ut mores, et affectus, et vitas, et studia atque instituta, et si quid aliud eorum, quæ in nobis sunt, his simile est, conspicere ac medicari, atque quidquid agreste ac ferinum est, a coniunctione nostra expellere, quidquid autem mansuetum, ac Deo charum est, inducere et confirmare, atque animæ et corporis causam juste disceptare: sic nempe, ut id, quod præstantius est, deterioris imperio premi, quæ iniquitia omnium maxima est, minime patiamur; verum ut ei, quod imperium, ac principatum tenet, id, quod natura inferius est, subiiciamus: quæ quidem lex Dei est, In omnibusque rebus ab ipso conditis, tam quæ aspectu sentiuntur, quam quæ oculorum sensum fugiunt præclarissime consituta.

XIX. Quin etiam illud mecum considero, quod ea omnia, quæ modo enumeravi, ut quæ a medico observentur, ut natura se habent, sic manent, nec contra quidquam versute moluntur, atque iis, quæ ab arte admoventur, subdole sese opponunt: quin potius materiam ipsam medicina colligit: nisi forte ægroti culpa aliqua et temeritas incidat, quam etiam ipsam caverre ac reprimere haud magni negotii fuerit. At nobis sagacitas et præposterus nostri amor, et, quod facile cuiquam credere, nec scimus, nec sustinemus, plurimum ad virtutem impedimenti

καὶ τιμέτερον, οὐ φύει μόνον κατασπειρόμενον, ἀλλὰ προαιρέσει γεωργεύμενον, καὶ τοῖς ἐπ' ἄμφω τοῦ αὐτεξουσίου κινήμασιν· ἔτέρου δὲ ὡς (58) ἀντιτίθεται τὸ χείρον ἀλκύσει πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἕνα θεῖη, λύσσα κατὰ μικρὸν τῆς παχύτητος· ἵνα, διπεριτοῦ Θεὸς φυχῇ, τούτῳ φυχὴ σώματι γένηται παιδαγωγήσασα δι' ἑαυτῆς τὴν ὑπηρέτιν (59) ὅλην, καὶ οἰκείωσασα θεῷ τῷ δύοδουλον.

pertransiat, atque in sublimi collocet: ut, quod Deus est animæ, hoc anima sit corpori, postequam scilicet materiam, qua ministra uititur, domuerit, conser-

VIII. Χώρας, καὶ καιροὺς, καὶ ἡλικίας, καὶ ὥρας, καὶ τὰ τοιαῦτα δι' ιατρὸς ἐπιστέψεται· φαρμακεύοντες καὶ διαιτήσει, καὶ τηρήσει τὰ βλαβερά, ὡς δὲ μὴ ἀντιθίναι τῇ τέχνῃ τὰς τῆς ἀρέτωτας ἐπιθυμίας· καὶ που καὶ καύσεις, καὶ τομαῖς, καὶ τοῖς αὐτηροτέροις τῆς θεραπείας, έστιν δὲ καὶ ἐφ' ὃν χρήσεται· ὡς οὐπώ τοσοῦτον οὐδὲν, καὶ ἐπίπονα σφόδρα (60) καὶ χαλεπὰ φαίνηται, δοσον ἡθη, καὶ πάθη, καὶ βλους, καὶ προαιρέσεις, καὶ εἰ τι δίλλο τοιούτο (61) τῷ ἐν ήμιν, κατοπτεύσας τε καὶ ιατρεῦσας, καὶ πάντας θηριῶδες καὶ ἀγριοις (62) ἐξορίσαντας τῆς συγνυμίας τῆς ἡμετέρας, πᾶν δοσον ἡμερόν καὶ θεῷ φιλον ἀντισταγαγεῖν τε καὶ σθεναίσασθαι, καὶ βραβεύσας δικαίως φυχῇ τε καὶ σώματι· μὴ τῷ χείροις τῷ κρίτον δυνατεύεσθαι συγχωρήσαντας, ἢ περ ὀδοικῶν ἡ μεγίστη· τῷ δὲ ἀρχοντὶ καὶ ἡγεμονικῷ τῷ τῇ φύει δεύτερον ὑποτάκτας· ὕσπερ δὲ νόμος θεοῖς, καὶ κάλλιστα ἔχων ἐπὶ πάσης αὐτοῦ τῆς κτίσεως, δοσης ὁρατῇ, καὶ διη ὑπέρ (63) τὴν αἰσθησιν.

X. Σκοπῶ δὲ κάκεΐνο, διτι ἔκεινων μὲν ἔχαστον ὄν (64) ἀπηριθμητάμην ὡς τῷ θεραπευτῇ τηρούμενων (65) διως ἔχει (66) φύσεως, οὐτω μένει καὶ οὐδὲν ἀντιτεχνάται παρ' ἑαυτοῦ πανούργως, οὐδὲ ἀντισφέρεται (67) τοῖς παρὰ τῆς τέχνης προσαγομένοις (68)· ἀλλὰ καὶ περιστησατο μᾶλλον τὴν ὅλην (69) τὸ ιατρεῖα: πλὴν εἰ που βραχεῖα τις παρεμπέσοι τοῦ κάρυντος ἀταξία, ἦν καὶ φυλάξαι καὶ ἀνακόψαι οὐ γάτε πόνον. Ἡμὲν δὲ ἡ σύνεσις (70) καὶ τὸ φίλαντον, καὶ τὸ νικάσθαι φρδίως μήτ' εἰδέναι, μήτ' ἀνέχεσθαι (71), μίγιστον πρὸς ἀρετὴν ἔστιν ἐμπόδιον, καὶ οἵον τις παρά-

(58) Ἔτέρου δὲ ὡς. Ila Regii omnes, quinque Collb., Or. 1, Jes. Sed Par. et Bas. δὲ πάλιν.

(59) Ὑπηρέτην. Reg. 2, ὑπηρέτην.

(60) Ἐπίκορα σφόδρα. Reg. hu, πάνω. Colb. 3, utrumque πάνω σφόδρα καὶ.

(61) Τοιούτο. Sic septem Regg., plures Collb., Bill., Alii τοιούτον.

(62) Ἀγριοις. Reg. 1, ἀγριοιχον.

(63) Καὶ διη ὑπέρ. Regg. καὶ διη κατὰ τὴν αἰσθησιν σκοπῶμεν.

(64) Μέτρα κατορθωτα. Sic duo Regg. bm, t.

(65) Τηρούμενοι. Modeste Billius in margine, e forte τηρούμενογ. Audacieis editores Billii conjecturam, quam ipse transverso calamo eraserat, in testum inserere non dubitarunt. Plures tamen Regg. et Colb. codi., Or. 1, Coisi. 1, habent τηρουμένων.

(66) Οὐκως ξεῖν. Sic sex Regli, totidem Collb.

(67) Οὐδέ. Sic Regg. hu, optimæ note, et I,

D Collb. 3.

(68) Προσαγομέροις. Reg. 1, εἰσαγομέροις.

(69) Περιτάσσοις μᾶλλον τὴν ὅλην. « Materiali quasi circumstantio medicina coercet. » Oliv. « vincit et superat. » Gabr. « subigit. » Comb. « Quin etiam medicina in contrariam corpus affectionem mutat et qualitatem. » Deinde subjicit: « hic verus sensus. Quid enim illud Billii: Materiali colligit? » Et alio loco, « vis ipsa vocis est: velut obsidet expugnatque et cogit. » Denique τὴν ὅλην, inquit, « ipsum corpus humananum dicit, ut in superioribus. »

(70) Σύνεσις. Nicetas ironice dictum censet, pro « stoliditate; » et φλαυτον pro « irrationali erga corpus amore. » Quis hoc credit?

(71) Αγέκεσθαι. Olivetanus videtur legisse, ἀγέκεσθαι, et vertit: « a quibus abstinentium sit non abslinere. »

ταῦτα καὶ τὸν συμπαγούντων γίνεται· καὶ δοτην εἰσάγειν έδει σπουδὴν γυμνοῦν τὴν νόσον τοῖς θεραπεύουσι, τοσούτην (72) ὡς τὴν λατρείαν φεύγειν εἰσφερόμεθα, καὶ ἐσμεν ἀνδρεῖοι καθ' ἔχυτῶν, καὶ κατὰ τῆς ὑπέλειας (73) ἡμῶν ἐπιστήμονες.

Κ'. "Η γάρ δουλοπετρεπώς τὴν ἀμαρτίαν ἔχειψαμεν,
ὅτεπε τὸ πάθος ὑπουλὸν καὶ (74) κακόνθις ἐν τῷ
ἵδιῳ τῇ ψυχῆς συγκαλύπτοντες, ὡς καὶ τὸν μέγαν
ἀἰστοντες δρφαλιμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δίκης, ἀν τοὺς
ἀνθρώπους λάθωμεν· ἢ προφασιζόμεθα (75) προφά-
σεις ἐν ἀμαρτίαις, λόγους συνηγόρους (76) τοῖς πά-
τειν ἀνευρίσκοντες· ἢ τὰς ἀκοὰς ἀποφράξαντες ἀσπί-
δες κωφῆς καὶ τὰ ὄτα βιούστης τρόπου, μηδ ἀκοῦσαι
κανῆς ἐπεδόντων φιλονεικοῦμεν, μηδὲ φαρμακευθῆ-
νι (77) σοφίας φαρμάκοις, οἵς ἀρβωστία ψυχῆς θε-
ριπνέται· ἢ τὸ τελευταῖον, οἷς γε τοιμήρστεροι
ἰῶν καὶ γενναιότεροι (78), καὶ φανεροῖς ἀναιτιχυ-
νῶμεν (79) πρός τε τὴν ἀμαρτίαν καὶ τοὺς ταῦτης
ῃραπετάς, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, τὸ δῆλον γέμενον, χω-
ριντες πρὸς πᾶσαν παρανομίαν· ὡς τῆς παρεπλη-
ξίας, ἢ εἴ τι ἀλλο τῷ τοιούτῳ πάθει κυριώτερον δυνο-
μα! καὶ οὓς ἀγαπᾷν ὡς εὐεργέτας ἔχρην, τούτους ὡς
ἰκρεῖον ἀμυνόμεθα, μισοῦντες ἐν πύλαις ἐλέγχοντας,
καὶ ἤγον δοσιον βδελυσσόμενοι· καὶ οἰδέμεθα μᾶλλον
πολεμήσειν τοὺς ἡμῖν εἴνους, ἃν ὅτι μάλιστα (80)
ἴμεις αὐτοὺς κακῶς δράσωμεν, ὥσπερ οἱ τῶν ιδίων
εργῶν ἀπεδμενοι (81) τὰς τῶν πέλας δαπανῶν νο-
μίσοντες.

μεν, σι ποσμετιψος πλυντις gravissimisque nialis ipsimet suas comminordeneit, cum alienas absunere
ΚΑ. Ταῦτα ἔστιν, οἵς ἐγώ τὴν καθ' ἡμᾶς ιατρικήν (82) τῆς περὶ τὰ σώματα ἀργαδεστέραν τίθεμεν μαχρῷ, καὶ διὰ τοῦτο τιμωτέραν· καὶ διτὶ ἔκεινη μὲν, διίγα τῶν ἐν τῷ βάθει κατοπτευόμενη, περὶ τὸ φαινόμενον ἢ πλειστὸν (83) τῆς πραγματείας· τὴν δὲ περὶ τὸ χρυπτὸν τῆς καρδίας ἀνθρωπον ἢ πᾶσα θεραπεία τε καὶ σπουδὴ, καὶ πρὸς τὸν Ἐνδοθεν (84) ἡμίν. Ἀπειπομένηντα καὶ ἀντιπαλαίοντα τῇ μάχῃ, δις ἡμῖν εἰςδιά δύοις καθ' ἡμῶν χρώμενος, τὸ δεινότατον, τῷ τῆς ἀμφετίας θεατέων δίδωσι. Πρὸς οὖν ταῦτα παλῆς μὲν καὶ παντελοῦς τῆς πίστεως (85), μετέοντος δὲ τῆς παρὰ Θεοῦ συνεργίας, οὐκ ἀλίγης δὲ τῆς πιστεος διετεγγυήσασις (86) (ὧς τε ἐμεινάντων πει-

⁴⁴ Psal. cxli, 4. ⁴⁵ Psal. lvii, 6. ⁴⁷ Amos v, 10.

(72) Τοσαύτην. Ita Regii, Colber
misi, Pass., etc.

(73) *Ytēiac.* Alii codices *Ytēiaç*.
(74) *Kal.* Sic Regg. et Colb. omnes, Pass., etc.

(15) *Профасιζμεθα. Sic legendum. Male ed. Par.*

(16) Λόγους συνηγόρους. « Rationes quæ viliis
noctis suffragentur. » Gabr.

(77) Φαρμακευθῆται. Μηδὲ θεραπευθῆναι ασφίξια;
Cons. 1. Jes. Lectio vulgaris ad marginem.

(18) *Ferraiótopol.* Novus interpres Gallicus redidit, les grands du siècle ; qui majore supercilio, de militaria gloriantur. Scrittori et voluntatibus, quod

*moditate gloriantes, flagitiis et voluptatibus, quod
terie non est magni animi, sed abiecli, se tradunt.*

Affert, ac velut instructa quædam aries adversus eos, qui **22** nobis open ferunt, existit: quantumque studium a nobis adhiberi conveniebat, ut morbum medicis detegeremus, tantum ad medicinam fugiendam adhibemus, atque in nostram perniciem fortes sumus, et adversus sanitatem nostram periti.

BXX. Aut enim servilem in modum peccatum, suffuramur, non secus ac malignum quendam et subputridum morbum in intimis animae recessibus occultantes, periinde ac magnum quoque Dei, visque illius ultricis, oculum fugituri, si homines fellerimus : aut excusationes in peccatis excusamus ⁴³, verborum patrocinium vitiis nostris exquidentes : aut etiam obstructis auribus, instar aspidis surdae, et obturantis aures suas, obstinato studio in hoc incumbimus, ut ne incantantium vocem audiamus ⁴⁴, ac sapientiae remediis, quibus animas morbus depelli solet, curenur. Aut postremo, qui maiore inter nos animo atque audacia sunt, ad peccatum hujusque medicos frontem aperte perficimus, nudo capite, ut est in proverbio, in flagitiis omne prorumpimus. O insignem stuporem, aut si quo alio aptiori nomine hujusmodi affec. u. appellari potest ! Quosque, ut praedclare de nobis merentes, amore prosequi decebat, eos ut hostes ulciscimur, odio eos, qui nos in portis corripiunt, habentes, ac verbum sanctum abominamur ⁴⁵, ea que demum ratione futurum existimamus, ut homines nobis amicos et benevolos magis oppugnemus, affecterimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes sibi videantur.

C XXI. Atque haec causae sunt, quae me, ut nostram medicinam corporea medendi ratione longe difficultiorem, ac proinde præstantiorem, existinem, impulerunt. Huc accedit, quod illa pauca omnino existent, quae in intimis corporis partibus sunt, inspectat, magna ex parte circa ea, quae in aspectum cadunt, occupatur. At nobis circa occultum et internum hominem curatio omnis et studium versatur; atque cum eo hoste dimicandum habemus, qui nos interne oppugnat, et certamine lassit, ac nobis metuens, quo nihil miserius est, tanquam armis in perniciem nostram ulens, peccati morte nos afficit. Ergo adversus ista, tum ma-

D-70: Академічний час. Семінари та конференції

(79) *Araioχυτούρια*. Comb. *aloχυτούρια*.
(80) *Máliota*. Ita Regg. I, t, Coll. m. At plures
ali codices et ed. πλείστα.

(81) Ἀπόμενοι. Alii cum leni spiriū ἀπομενοί.

(82) Τίνει καθ' ἡμᾶς λαρυγχή. « Nostrum hanc medendi artem, quæ circa corpora versatur, » etc.

(83) Ἡ πλειστ. Tillem. (sorte ἡ πλειστ.)
 (84) Τὸς ἐρδοθερ. Sic omnes codices; Billius ipsa
 opinione.

(85) Ηλισταν. Dno Regg. νήψεως. Como. παντελούς πίστεως: « Quod Paulus, » inquit, « I Cor. xiii.

(86) Ἀρτίεγγήσεως. Comb. (Nostra in contra-

gna perfectaque fide opus est, tum majori Dei A θω), χρεία, τῆς καὶ λόγῳ καὶ Ἑργῷ θεωρούμενή; auxilio, nec parva, ut mihi quidem persuadeo, contentionē nostra quae partim sermone, partim opere spectetur: si quidem id nobis propositum est, ut animæ, quibus nihil præstantius habemus, probe carentur aliquid præurgentur, maximique sint prelii.

XXII. Jam quod utriusque medicinæ fines altinet, id enim nobis conferendum adhuc superest: illa nihil aliud spectat, quam ut sanitatem, aut bonam carnis habitudinem, vel præsentem conservet, vel absentem revocet: quorum nondum certum est an aliquid iis profuturum sit, qui ea consecuti fuerint; quippe cum res contrariæ majorem plerunque dominis suis utilitatem afferant, quemadmodum opes et paupertas, gloria et ignominia, splendor et humilitas, cæteraque alia, quæ suapte natura in medio posita, nihiloque magis in hanc, quam in illam partem propendentia, ex dominorum usu, animique instituto, vel virtutis, vel virtutis nomen accipiunt. Huius contra scopus est, animæ pennas addere, ac mundo eam eripere, Deoque dare, divinamque imaginem ⁴⁴, aut manentem conservare, aut periclitantem fulcire, aut dilapsam in pristinum statum revocare, Christumque per Spiritum sanctum in pectoris domicilium admittere ⁴⁵; alique, ut supernatim dicam, eum, qui superni agminis sit, Deum efficere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

XXIII. Huc magistra lex ⁴⁶ tendit: huc inter Christum et legem interjecti prophetæ: huc spiritualis legis consummator et finis Christus ⁴⁷. Huc exinanita deitas. Huc assumpta caro: huc nova illa mistio, Deus, inquam, et homo: unum ex utroque, et utrumque per unum. Ob hanc causam Deus animæ interventu carni junctus est, ac res inter se

⁴⁴ Gen. 1, 26. ⁴⁵ Ephes. III, 17. ⁴⁶ Gal. III, 24.

(87) Θεωρούμενης. Addunt Par. ετεῖ καὶ προσαγομένης, quanvis Billius scripserit in ora Bas. non habentur in antiquo, nec in Card. Quin etiam desunt in novem Regg., quinque Colb. et in Or. I, prorsusque addititia videntur. Ea tamen agnoscit Gabrielius; atque ea sic reddit Sancigyranensis alias: « quæ in verbis et operibus nostris palam cernuntur, aliis admoveatur a vobis. »

(88) Ήμῖν. Reg. I, ἡμᾶς, non incommodo, sed alieno sensu: ita etiam Coisal. I.

(89) Υγιεῖσσαν. Ita Reg. r, Jes., etc. Ed. vero, Υγεῖαν.

(90) Οὐ οἴτω, etc. Totum hunc locum mallem sic reddere: « quæ an ἡμ., qui ea fuerint adepti, profutura sint, necne, nondum sane constat; cum D eorum contraria sepe his qui habuere, plus utilitatis attulerint... ex habentium usu animoque boni vel mali nomen accipiunt. » Or. I, in margine scholium iujusmodi exhibet: « Οὐ πενία καὶ πλούτος, δέξα τε καὶ ἀδόξια, καὶ διὰ τοιντα μέσα δύτα παρὰ τὴν χρήσιν γίνεται ἀγαθὸν κακά. Μέσα δὲ λέγεται τῷ δύοις διεσπέχειν του ψόγου γε καὶ ἐπαίνου. « Quod paupertas alique divitiæ, gloria pariter alique ignominia, ac id genus cetera, quæ media sunt, usu bona vel mala evadunt. Media porro dicta sunt idecirco quod tum a laude tum a vituperio ex æquo remota sint. »

⁴⁷ Τὰ ἔργα τα. Reg. hi, τάνατα.

(92) Πτερωσαι. « Pennas aptare. » Gregorius, or. al. xx, nume. viiiii, p. 81, Basiliūm τὸν τῆς ἄρματος πτερωτὴν appellat, quasi qui solitudinis studiosis ad pennas aptandas idoneus esset. Apud Plat., Polit., lib. v, πτερωσαι significat: « equites e

(87), εἰ δεὶ καλῶς ἡμῖν (88) θεραπεύεσθαι καὶ ἀποκαθαιρεσθαι, καὶ ὡς πλείστου ἀξίας εἶναι, τὸ τιμώτατον ὃν ἔχομεν, τὰς ψυχάς.

probe carentur aliquid præurgentur, maximique sint prelii.

KB. Τά γε μὴν ἀμφοτέρων τῶν θεραπεῶν τέλη, τοῦτο γάρ ἡμῖν εἰς τὴν ἑξέτασιν ἔτι λείπεται, τῇ μὲν ὑγίειαν (89), τῇ εὐεξίᾳ σαρκὸς, ή οὖσαν φυλάξι, ή ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι, ὃν οὖπα (90) δῆλον, εἰ τι συνοίσεις τοῖς κεκτημένοις· ἐπεὶ καὶ τὰ ἑναντία (91) πολλάκις πλείω τοὺς ἔχοντας ὑνησεν, ὁπερ πενίας καὶ πλούτοις, δέξαι τα καὶ ἀδόξια, ταπεινότητες καὶ λαμπρότητες, καὶ διὰ ἓν μέσω κείμενον κατὰ τὴν φύσιν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον τῆλε η τῆλε νεύοντα, τῇ χρήσει: καὶ τῇ προαιρέσει: τῶν κεκτημένων τὸ βέλτιον η τὸ κείρον λαμβάνει· τῇ δὲ τὸ προκείμενον πτερωσαι (92) ψυχὴν, ἀρπάσαι (93) κόσμον, καὶ δοῦναι (94) θεῖ, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα η μένον τηρῆσαι, η κινδυνεῦν χειραγγῆσαι, η διαρρήνεν ἀνασώσασθαι, εἰσοικίσαι (95) τε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς, καρδίαις διὰ τὸ Πνεύματος· καὶ τὸ κεφάλαιον, Θεὸν ποιῆσαι, καὶ τῆς ἄνω μακαριότητος, τὸν τῆς ἄνω συντάξεως (96). pectoris domicilium admittere ⁴⁸; alique, ut supernatim dicam, eum, qui superni agminis sit, Deum efficere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

ΚΓ. Τοῦτο ἡμῖν δι παιδαγωγὸς βούλεται νόμος: τοῦτο οἱ μέσοι Χριστοῦ καὶ νόμου προφῆται: τοῦτο δὲ τὸ πνευματικοῦ νόμου τελεωτής καὶ τὸ τέλος Χριστός (97); τοῦτο η κενωθείσα (98) θεότης: τοῦτο η προσληφθεῖσα σάρξ: τοῦτο η καινὴ μίξις, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐν ἑξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἑνὸς ἀμφοτέρα (99). Διὰ τοῦτο Θεὸς σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκραίπτεται. ⁴⁹ Hebr. xi, 2.

pedibus constituere. »

(93) Ἀρπάσαι. Ed. Reg. I, et Colb. m, habent καὶ ἀρπάσαι. Verum istud καὶ abest a septem Regg., tribus Colb. et Or. I.

(94) Λοῦραι. Bas. δοθῆναι.

(95) Εἰσοικίσαι. Jes. εἰσοικίσασαν. Reg. r, εἰσοικίσαντα, sed melius ed. Gregorius enim videvit adumbrire locum Apostoli, Eph. iii, 16, 17, εἰς τοῦτο corroborari per Spiritum ejus in interiorē hominem. Christum inhabitare, nisi quid pri κατοικήσαι quo usus est Apostolus, dicit εἰσοικίσαι, quod significat, « habitare facere, facere ut inhabitet. »

(96) Τὸ τῆς ἀρω συντάξεως. « Qui et ipse supernus ordinis est. » Ad hoc enim a Deo creatus fuit homo, quod recte observat Elias, « ut supernis ordinibus annumeraretur. »

(97) Χριστός. Sic maxima pars codicum, qui nec δ, nec τὸ habent.

(98) Κερωδίσα. « Id ostendit, » inquit Elias, « totam divinam naturam in una suarum hypostasi sum tota nature humana copulatam fuisse. »

(99) Ήρ ἑξ ἀμφοῖρ, καὶ δι' ἑρδὸς ἀμφότερα. « Unum ex utrisque, et per unum utraque. » Hinc verba sunt « vere gladius ex utraque parte acius. » ut loquitor Gabrielius, « adversus haereticos, una enī percutit letaliter Nestorium divina ab homine dividentem, altera Euthycheiem in divinis humana vacuantem. » Eadem dixerat Elias, cuius profecio hec sunt verba in margine Regg. codi. a et l: « Ρομψαία διστομος κατὰ τὸν αἰρετικὸν. Τὸ γάρ, ἐν ἑξ ἀμφοῖν, πλήσσει καπίλως τοὺς ἀπὸ Nestoriou διο ὑποστάσεις λέγοντας τὸ δέ, δι' ἑνὸς ἀμφότερα, ἀπλήσσει τοὺς ἀπὸ Sebñhou τὰς δύο φυσιν, ἐν τῷ δι-

τι, (1), καὶ συγεδέθη τὰ διεσπάτα τῇ πρὸς ἄμφω τοῦ μετανότος οἰκείωται· καὶ πάντα (2) ὑπὲρ πάντων ἔιναι εἰς ἐν, καὶ ὑπὲρ ἄνδρας τοῦ προπάτορος· ἢ ψυχὴ διὰ τὴν παρακούσασαν, ἢ σάρκη διὰ τὴν ὑπουργήσασαν καὶ συγκαταχριθεῖσαν· ἢ μὲν ψυχὴν, ἢ δὲ σάρκα· διὰ τοῦτον ἀδὲ τὸν Ἄδαμ τὸν γενόμενον ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν, ὁ κρίτης (3) ἀμαρτίας καὶ ὑψηλότερος.

animalia, ista propter carnem; Christus denique propter peccato factus est, is, qui peccato sublinior ac præstantior erat.

ΚΑ'. Διὰ τοῦτο ἀντεισῆκε, τῷ παλαιῷ τὸν νέον· καὶ διὰ πάθους ὁ παθῶν ἀνεκλήθη, καὶ ὑπὲρ ἀκάστου τῶν ἡμετέρων ἔκαστον τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀντεδόθη (4). καὶ γίγνεται καὶ νῦν μυστήριον ἡ περὶ τὸν πεσόντα δι' ἀπειλήσιν ἐξ φιλανθρωπίας οἰκονομίας. Διὰ τοῦτο γέννησις (5) καὶ Παρθένος διὰ τοῦτο φάτνην καὶ Βηθλεέμ· ἢ γέννησις ὑπὲρ τῆς πλάσεως· ἢ Παρθένος ὑπὲρ τῆς γυναικός· ἢ Βηθλεέμ διὰ τὴν Ἐδέμ· ἢ φάτνη διὰ τὸν παράδεισον· τὰ μικρά καὶ φαινόμενα ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ χρυσομένων (6). Διὰ τοῦτο ἀγγελοι δοξάζοντες τὸν οὐράνιον, εἴτα ἐπίγειον· καὶ ποιμένες δέξιαν (7) ὁρῶντες ἐπὶ τῷ ἀμνῷ καὶ ποιμένες· καὶ ἀστήρ ἡραμένος, καὶ μάγοι προσπίπτοντες καὶ δωροφοροῦντες, ἵνα εἰδωλολατρεία καταλυθῇ. Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς βαπτίζομενος, καὶ δικαιοθεν μαρτυρούμενος, καὶ νηπίων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν νικήσαντα (8). Διὰ τοῦτο δαίμονες ἐλαυνόμενοι, καὶ νόσοι θεραπεύμεναι, καὶ τὸ μέγα κήρυγμα μικροῖς ἐγγειρίζουμενον καὶ κατορθούμενον.

Viceral, devincit. Idcirco dæmones ejiciuntur¹⁰, et cum laude administratur.

ΚΕ'. Διὰ τοῦτο Εθνη φρασσόμενα, καὶ λαοὶ μελετῶντες τενά· διὰ τοῦτο ἔύλον κατὰ τοῦ ἔύλου (9), καὶ κατὰ τῆς χειρὸς χειρες, τῆς ἀκρατῶς ἔκταθείσης εἰ γεννώντας ταῦθασι· τῆς ἀνεμένης αἱ τοῖς ἥλοις δέσιται· τῆς ἀκβαλούσης (10). Ἀδὲ μὲν αἱ τὰ πέρατα ἀκτούμεναι (11). Διὰ τοῦτο ὑψός κατὰ τοῦ πτύματος καὶ χολὴ (12) κατὰ τῆς γεύσεως, καὶ στέφανος ἀκνήνος κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτους (13), καὶ θάνατος κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ σκότος ὑπὲρ τοῦ φωτός,

¹⁰ Gen. ii. 7. ¹¹ I Cor. xv. 49. ¹² Luc. ii. 14. ¹³ Ibid. 2. ¹⁴ Ibid. 3 sqq. ¹⁵ Luc. viii. 50. ¹⁶ Matth. ix. 35. ¹⁷ Matth. ii. 9 et 11. ¹⁸ Matth. iii. 13-17. ¹⁹ Matth. ix. 35. ²⁰ Paal. ii. 1. ²¹ Gen. iii. 24.

Χριστῷ ἀρνουμένους. Hæc adversus hæreticos · gladius sunt utraque parte acutus; · hæc enim verba, « unum ex antībus, » Nestorianis, qui unum Christum in duas hypostases dividunt, letiferam plagam infligunt. Illa autem, « per unum ambo, » Severianos rursus qui duas in Christo naturas negant, eisque in unam naturam contrahunt, aliosque nouos ferunt.

(1) Ἀρεκάραθη. Κράτης, dráκρασις, vox catholica in Gregorio est frequens. Ea tamen abusi postea hæretici. Idcirco rejecta est in concil. Chalcid. Act. v, ed. Lab. i. IV, p. 565. Vide Petav., Dog. theol., L. IV, lib. III, n. 8.

(2) Kal xártē, etc. Sic omnes fere codices: « alique in unum omnia pro omnibus et pro uno protoparente coierunt. »

(3) Kρείτων. Ita codices. « Fortior peccato, » ut Billius vertit in Elia.

(4) Ἀρτεδόθη. « Repensum, » quasi « compensatione, pretio, et permutatione. » Petav. De Incarn. L. IV, cap. 15, n. 2.

(5) Γέννησις. Ita quinque Regg., septem Colb., Or. i, Jes., etc. « Γένεσις quidem, ea est fictio, » ut

A disjuneta ac dissidentes per interposita rei cum utraque earum affinitatem et cognitionem copulata sunt: atque omnia propter omnia, et pro uno illo generis nostri principe in unum colerunt; anima nimis propter eam, quæ præcepto divino minime paruit; caro, propter eam, quæ animæ cupiditatibus obsecuta est, simulque condemnata, illa propter propter Adamum, hoc est propter eum, qui sub præcato factus est, is, qui peccato sublinior ac præstantior erat.

XXIV. Ob hanc etiam causam veteri novum substitutum est, et per passionem, is, qui passus fuerat, in pristinum statum revocatus, ac pro unaquaque rerum nostrarum, unaquaque res ejus, qui nobis sublinior est, repensa: novumque mysterium factum est illa, quæ circa eum, qui per inobedientiam cecidit, per benignitatem contigit dispensatio. Idcirco generatio et virgo: idcirco præsepium et Bethlehem: generatio propter effictionem²², virgo propter mulierem, Bethlehem propter Eden, præsepium propter paradisum, res parva et conspicua propter magnas et ab oculis remotas. Idcirco angeli, coelestis primum, ac deinde terreni²³, gloriam praedicantes, et pastores ob agni et pastoris orum gloriam cernentes²⁴, et stella præiens, et Magi sese prosternentes, ac munera offerentes²⁵, ut scilicet idolorum cultus everteretur. Idcirco Jesus baptismi aqua tinctus, et superno testimonio coornatur²⁶, et jejunal²⁷, et tentatur, et eum, qui morbi depelluntur²⁸, et magna prædicationis munus

D XXV. Idcirco gentes frementes, et populi inania meditantes²⁹. Idcirco lignum adversus lignum, et manus adversus manum; illæ, inquam, fortiliter extensæ, adversus incontinenter extensem; illæ clavis confixæ, atque constrictæ, adversus remissam et solutam; illæ orbis lumen conjugentes, adversus eam, quæ Adamum e paradiſo exturbavit³⁰. Idcirco sublimitas adversus lapsuin,³¹ et fel adversus gustum, et spinea co-

ait Elias, « quæ ex Deo primum fluxit; γέννησις vero, nostra est generatio, quæ per mortis condemnationem alii ex aliis giguantur. »

(6) Υπέρ των μετάλων καὶ χρυσομένων. His verbis, si Elias fides, suam de paradiſo sententiam Gregorius indicat.

(7) Δόξαν. « Gloriam. » Malim cum Erasmo, « claritatem. »

(8) Ναησίστατα. Πειράζοτα habent quinque Regg. codd., Coisl. 1, Pass. Colb. 8, tres alii, et Or. 1, ad marginem.

(9) Τοῦ ἔύλου. Toū deest in Reg. a, Or. 1, sicut et τῆς ante χειρός.

(10) Ἐκβαλλούσης. Reg. t, ἐκβαλλούσης.

(11) Πέρατα οἰκείωμεναι. « Extreme quæque conciliant. » Neque enim ea solum, « quæ in terris, » sed et « quæ in celis sunt. » Christus in se velut in capite adunavit (Ephes. i, 10).

(12) Kal χολὴ. Sic novem Regg., Col. tres, Or. 1, Pass.

(13) Τοῦ πονηροῦ κράτους. « Contra maligui, » newps « diaboli imperium. »

rona adversus pravum imperium, et mors aduersus mortem, et tenebræ propter lumen, et sepultura aduersus illam in terram reversionem, et resurrectio propter resurrectionem. Hæc omnia divinæ cūjusdam erga nos disciplinæ loco erant, insirmitatisque nostræ velut medicina quædam, veterem Adamum eo, unde exciderat, reducens, et ad illud vitæ lignum adducens, a quo scientia lignum intempestive atque incommodo perceptum nos removerat.

XXVI. Ac nos hujus medicinæ ministri et adjutores sumus¹⁴, quicunque aliis præsidemus : quibus, cuin magnum atque amplum sit propria virtus morbosque perspicere, iisque mederi, quanquam nondum id magnum censeri debet; verum multorum hujus ordinis hominum improbitas, ut ita loqueremur, effect; multo tameu majus et præclarus est aliorum morbos curare, ac scite repurgare posse, atque ut utrisque utile sit, nempe et iis, qui curatione indigent, et iis, qui medendi scientiam proficitur.

XXVII. Itane autem corporum medici labores, et vigilias, et curas, quas nemo ignorat, subibunt, atque ex alienis calamitatibus, ut quidam ex iis, qui apud illos sapientes habiti sunt, pronuntiavit, proprios incétores carpent; atque alia quidem ipsi suo labore investigantes et indagantes, alia autem ab aliis corrogantes et colligentes, ægrotis porrident; nec quidquam tam parvum ab ipsis vel excogitatum vel prætermissum est, etiam si minimum illud sit, quod non magnum, vel ad salutem, vel ad periculum momentum babere censeatur : idque quam tandem ob causam? ut homo pluribus in terra diebus vivat, atque hic ne probus quidem fortasse, sed pessimus et sceleratissimus, cui, utpote malo, jampridem e vivis excessisse fortasse utilius fuerat, ut virtio, morbo omnium maximo, liberaretur. Atque ut probum honestumque esse demus, quan- diu **26** tandem victuro? semperne? aut quid ex

¹⁴ I Cor. iv, 1; I Cor. iii, 9.

(14) Υπὲ τῆς ἀναστάσεως. Sancig. « Resurrectio propter inscriptionem, » quasi id pertineat ad Adamum contra Deum insurgeniem. Quæ sequuntur, ita extulit Augustinus *De vera religione*, num. 32 : « Tota vita ejus in terris per hominem, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. »

(15) Ως ἀν διμοτέροις λυστελοτη. Ut utrisque utile sit. Praecella Eliæ in hanc rem verba juxat referre. « Quin ne his quidem, qui non totos se ipsis Deo consecrarent, nec carnis affectum extinguiverint, ac divini amoris igne deflagrant, utilis est aliorum curatio. Periculum enim est, ne cum lenum sint, per vitiorum ejus, cui medicinam faciant, recordationem, concupiscentias carbones in se ipsis accendant, atque in flaminæ eorum igne comburantur. Hæc sunt, quæ significavit, cum dixit : « ut utrisque utile fuerit. »

(16) Πεκτυστεμέροις. « Quibus alios curandi onus commissum. »

(17) Eliæ. « Deinde. »

(18) Ως ἐξη τ. c. Is est auctor libri qui inscri-

A καὶ ταφὴ κατὰ τῆς εἰς γῆν ἀποστροφῆς, καὶ ἀνάστασις ὑπὲ τῆς ἀναστάσεως (14). Ταῦτα πάντα παιδαγωγίς τις ἡν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀσθενείας ἱατρεῖας τῆς ἡμετέρας, τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ θήνει ἐξέπεσεν ἐπανάγουσα, καὶ τῷ ἔύλῳ τῆς ζωῆς προσάγουσα, οὐ τὸ ἔύλον ἡμᾶς τῆς γνώσεως, οὐ κατὰ καιρόν, οὐδὲ ἐπηγέρεις μεταληφθὲν, τὴλοτρίωσε.

KG'. Ταύτης ἡμεῖς τῆς θεραπείας ὑπηρέται καὶ συνεργοί, δοὺς τῶν ἀλλων προκαθεύδομεθαὶ οἵ μέγα μὲν τὸ τὰ ίδια πάθη καὶ ἀρβωστήματα καὶ γινώσκειν καὶ θεραπεύειν μᾶλλον δὲ οὐπο μέγα, πλὴν τοῦτο λέγειν ἡμᾶς ἡ τῶν πολλῶν κακία πετοίηκε, τῶν ἐπιταύτης δυτιῶν τῆς τάξεως: πολλῷ δὲ μεῖζον τὸ τὰς ἀλλων ιδίσθαι δύνασθαι καὶ ἀνακαθαίρειν ἐπιστημώνας, καὶ ὡς ἀν ἀμφοτέροις λυσιτελοί (15), τοῖς εἰς τῆς θεραπείας χρήζουσι καὶ τοῖς ἱατρεύειν πεπιστεμένοις (16).

KZ'. Εἴτα (17) οἱ μὲν τῶν σωμάτων θεραπευατέρων τε καὶ ἀγρυπνίας καὶ φροντίδας, οὓς Ισμεν, ξένουσι· καὶ τὸ ἐπ' ἄλλοτροις συμφοραῖς ίδιας καρπούσθαι λύπας, ὡς ἔφη τις (18) τῶν παρ' ἐκείνοις σοφῶν· καὶ τὰ μὲν αὐτοὶ μοχθούντες (19) καὶ ἀνερίσκοντες, τὰ δὲ παρ' ἀλλων ἐρανιζόμενοι καὶ συνεισφέροντες (20) προσοσίουσι τοῖς δεομένοις· καὶ οὐδὲν οὕτω μικρὸν αὐτοῖς ἡ εὐθείην ἢ διαφυγὴν, οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων, ὡς μὴ μέγα πρὸς τὴν τῆς υγείας (21) ρυπὴν, ἡ τοῦ κινδύνου τούναντὸν ὑποληφθῆναι (22)· καὶ ταῦτα ὑπὲ τίνος; Λν' ἀνθρωπος ζῆση πλείους τὰς ἡπὲ γῆν (23) ἡμέρας, καὶ οὗτος οὐδὲ τῶν ἐπιταύτων Ισως, ἀλλὰ καὶ τῶν μοχθηρότατων, ὃ πάλαι (24) τεθνάναι Ισως ἀμεινον ἦν, δυτὶ κακῷ, Ισα τοῦ μεγίστου τῶν ἀρβωστημάτων, τῆς κακίας (25), ἀπαλλαγῆσι δὲ καὶ τῶν καλῶν θείημεν, ἐπὶ πόσον (26) βιωσμένω; τὸν ἀπαντα χρόνον; ἡ τε τῆς ἐνταῦθε κερδενοῦντι ζωῆς, ἡς τὸ λυθῆναι ζητεῖν (27), τῶν καλῶν

bitur : Περὶ φυσῶν, *De flatibus*, quisquis ille sit, sive Hippocrates, cui tribuitur, sive alius; nam medici certant quis hunc librum emiserit.

(19) Μοχθούντες. Reg. I, et Compl. πονούντες.

(20) Συνεισφέροντες. Regg. a, b, m, Colb. 7 Jes. συμφέροντες.

(21) Τῆς υγείας. In Reg. r, deest τῆς. Reg. I, sc Jes. habent υγείας.

(22) Υποληφθῆναι. Regg. I, n, r, et Jes. ὀποιεῖθηναι. Idem hu, in quo is ordo verborum : « Η τούναντὸν τοῦ κινδύνου ὑπολειφθῆναι. »

(23) Ἐπὶ τῆς. Sic Regg. hu, I, x, Colber. m, etc. Bas. vero, Par. et non pauci codd. ὑπὲ τῆς.

(24) Τὸ πάλαι. Addidimus τὸ ex Reg. I.

(25) Τῆς κακίας. Ita Regg. a, I, et Colber. I.

(26) Ἐπὶ χόσον. Sic Regg. I, I, Colb. m.

(27) Ζητεῖν. Pro ποθεῖν καὶ ζητεῖθαι. « Optare. » Elias et Basil.

τὸν πρῶτον καὶ ἀσφαλέστατον (28), καὶ ἀνδρὸς ὄντως;

KR. Ήμεῖν δὲ, οἵς τὸ κινδυνεύμενόν ἐστι: σωτῆρία
ψυχῆς, τῆς μακαρίας τε καὶ ἀθανάτου, καὶ ἀθάνατα
κιλασθησόμενῆς, ἢ ἐπαινεθησόμενῆς, διὰ κακίαν ἢ
ἀρετὴν, πόσον χρή δοκεῖν εἶναι τὸν ἀγάνα, θῦσης δεῖν
τοῦ; ἐπιστῆμης λατρεῦσαι: καλῶς, ἢ λατρευθῆναι (29),
καὶ τὴν ζωὴν μεταθέσθαι, καὶ δοῦναι τὸν χοῦν τῷ
τινεύματι; Οὐ γάρ τῶν αὐτῶν οὔτε λόγων (30) οὔτε
δρμῶν, οὔτε τὸ θῆλυ τῷ ἀρρένι, οὔτε γῆρᾳ νεότης,
οὔτε πεντά πλοῦτος (31), οὔτε εὐθυμῶν ἀθυμοῦντι,
οὔτε διάμνων τῷ ὑγιαίνοντι, ἀρχοντές τε καὶ ἀρχό-
μενοι, τοφοί τε καὶ ἀμαθεῖς, δειλοί τε καὶ θρασεῖς,
θρῆνοι καὶ πρόδοι (32), κατορθοῦντες καὶ πίπτον-
τες (33).

KΘ. Καν ἔτι ἀκριβῶς (34) ἐξετάσῃς, δοσον τὸ μέσον
τῶν ἐν συζυγίαις πρὸς τοὺς ἀγάμους, καὶ τούτοις;
Εἰλιν τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς καὶ
μιγάδας (35). τῶν ἐκτασμάνων (36) καὶ διαβεβηκό-
των ἐν θεωρίᾳ πρὸς τοὺς ἀπλῶς κατευθύνοντας,
ἐπιτικῶν τε αὐτὸν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγροικίας, ἀκεραιοτέ-
ρων τε καὶ πανουργοτέρων, τῶν ἐν πράγμασι πρὸς
τοὺς ἡσυχάζοντας, τῶν μεταβολῆς (37) πληγέντων
πρὸς τοὺς εὐδρομοῦντας καὶ ἀμαθεῖς τοῦ χείρονος;
τῶν γάρ ἔκαστοι πλειον ἀλλήλων ἔστιν ὅτε ταῖς
ἰππομίαις καὶ ταῖς ὁρμαῖς ἢ κατὰ τὰς τῶν σωμάτων
ἴδες διαφέροντες· εἰ δὲ βούλει, τὰς τῶν στοιχείων
μέρεις καὶ χράσεις, ἐξ ὧν συνεστήκαμεν, οὐ δύστην
ἔχουσι τὴν οἰκονομίαν.

cörperum figuris et lineamentis; aut, si mavis, elementorum, et temperamentis: ac proinde nec facile regi gubernarique possunt.

A. Ἀλλ' ὡσπερ τοῖς σώμασιν οὐ τὴν αὐτὴν φα-
ρμακίαν τε καὶ τροφὴν προσφέρονται, ἀλλοι δὲ ἀλ-
ληγ (38), ἢ εὐεκτοῦντες ἢ κάμινοντες, οὕτω καὶ τὰς
ψυχὰς διαφόρῳ λόγῳ καὶ ἀγωγῇ θεραπεύονται. Μάρ-
τυρες δὲ τῆς θεραπείας, ὥν καὶ τὰ πάθη (39) τοὺς

(28) Ἀσφαλέστατον. Addunt Bas. ed. et Par. ὡς
ἰποτοξεύτη, quae desunt in omnibus tum Regg. tum
Colb. præter unum, et in Or. 1.

(29) Λατρευθῆται. Rectius videtur interpretari
Combellius quam ceteri: « Aut ipsi carentur, vi-
tamque in melius commutent, ac terram spiritui ad-
dicant. » Hic enim non agitur de ipsis medici
propria curatione, sed ovium quæ, ut supra dixit
Gregorius, « curari nec sciunt, nec sustinent. » Quæ
precedunt, et quæ sequuntur, hanc interpretationem
confirmant.

(30) Οὔτε λόγων. Billius, « eadem rationes, »
quod eo sensu Latine non dicitur. Mallem: « nec
enim mens eadem et ratio. » Favet Tullius Offic.
lib. 1, cap. 28: « Duplex est enim vis animalium...
una pars in appetitu posita est, quæ est ὁρμὴ Græ-
cæ... altera in ratione, » etc.

(31) Περίᾳ πλοῦτος. Bill. « Divitiarum et pau-
xiliaris. »

(32) Πράοι. Reg. 1, πραεῖς.

(33) Κατορθοῦντες καὶ πίπτοντες. Gab. « felicis
et infelices. » Sed hic de his qui recte vitam insti-
tuerint, agitur; proindeque melius verteretur «stantis
et cadentes. »

A hujs viæ usura lucri facturo, cuius finem exopta-
re, primarium, ac tutissimum bonum est, virique,
hand duble, sani, et mente prædicti.

B **XVIII.** Nobis autem, qui de animæ salute peri-
clitamus, quæ beata et immortalis est, atque im-
mortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium
nisi virtutem afflictiur; quantum tandem certamen
propositum esse, quantaque arte opus esse existi-
mandum est, ut recte curemus, aut ipsi curemur,
et vitam in melius commutemus, ac terram spiri-
tui addicamus? Non enim eadem rationes, nec
iidem animorum impetus sunt maris et feminæ, se-
nectutis et adolescentiæ, divitiae et pauperis, bilaxis
et moerentis, sani et ægrotantis, principum et sub-
ditorum, eruditorum et indoctorum, audacium et
timidorum, mansuetorum et iracundorum, munere
suo præclare fungentium, et cadentium.

XIX. Quod si accuratius rem expendas, quan-
tum intervallum inter conjugatos et cælibes inter-
jectum reperies? Ex his rursus, quantum inter
eremitas et coenobitas, qui permisti communiter
degunt, discriminis erit? quantum inter eos, qui in
contemplatione longe processerunt, et eos qui
dunata rectum vitæ iter tenent? quantum rursus
inter urbanos et rusticos, inter simplices et calli-
dos, inter eos, qui in rebus publicis gerendis ver-
santur, et quietis studiosos, inter eos quorum res
in deterioris mutatæ sunt, et eos qui prospero cursu
seruntur, nec duriore unquam fortuna conflicti
sunt? Horum enim singuli cupiditatibus nonnum-
C quam ei affectibus magis inter se differunt, quam
elementorum, et ex quibus constamus, missionibus et
temperamentis.

XXX. Quin potius, quemadmodum non eadem
medicamenta, nec eadem alimenta corporibus quibusvis
adhibentur, sed alia 27 aliis, habita vide-
licet vel sanitatis eorum vel adversæ valetudinis rati-
one: eodem quoque modo animæ diversa ratione

(34) Ἐτι ἀκριβῶς. Quatuor Regg. Ετι ἀκριβῶς.
Billius hac omnia reddit interrogando, quoniam
nulla sit interrogationis nota in Grecis. Nec opus
est quidquam supplere. Sed vertendum: « Quin id
etiam diligenter expendas, velim, quantum, » etc.

D (35) Τὼν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς
καὶ μιγάδας. Communis est omnium interpretationum
lapsus in his vertendis. Nullum excipimus, nec La-
tinum, nec Gallicum. Billius: « Inter solitudinis
amantes, et eos qui sodalitio vitæque societate gau-
dent. » Nihil hac in interpretatione, et ceteris, quas
referre nihil est necesse, quod secularibus solitu-
diniis animalibus non conveniat. Manifestum tamen
est Gregorii verbis significari monachos, quorum
duo genera agnoscit, eremitarum scilicet et conu-
bitarum.

(36) Εκτασμεωρ. « Qui versati, » vel, « exer-
citati sunt et longe processerunt. »

(37) Τὼν μεταβολῆς. Reg. Iu. τῶν ἐν μεταβολῇ.

(38) Δε ἀλληλ. Quidam, ut Regg. I, 1, δε ἀλληλ.
Hic plerique eodd. ad marg. Διάφοροι τρόποι τῶν
ψυχικῶν φαρμάκων. « Remediorum animi varia ge-
nera. »

(39) Πλοθη. Male πλάθει in Par.

ac disciplina curantur. Si porro curationis testes sunt, qui morbis hujusmodi vexantur. Alios sermo ducit; alii exemplo componuntur. Alii calearibus opus habent, alii freno. Nam qui segnes sunt atque ad bonum ægreduntur, hi verborum stimulis excitandi sunt, qui vero spiritu, quam par sit, ferventes sunt; atque effrenato quodam animorum impetu feruntur, velut equulei generosi procul a meta currentes, hos utique orationis freno coercere ac cohibere præstiterit.

XXXI. Aliis laudatio utilitati suit, aliis reprehensione, utraque videlicet tempestive adhibita: aut contra detrimentum, non tempestive et cum ratione adhibita. Alios cohortatio ad officium dirigit, alios objurgatio: atque hæc rursus alios, si palam arguantur; alios, si remotis arbitris admoneantur. Sunt enim qui privatas admonitiones contemnunt, publica antem reprehensione ad officium revocentur: sunt rursus, qui liberius reprehensi, pudorem omnem abstergant, contraque occulta objurgatione meliores reddantur, iisque, quos vicem suam dolere perspiciunt, hoc munera vicissim repandant, ut eorum admonitionibus pareant.

XXXII. Quidam etiam ad minima usque ac levissima observandi sunt; nimirum qui eo quod peccata sua obscura et incognita esse putant (quando quidem id moluntur), tanquam sapientiores animis inflantur; in quibusdam rursum ad nonnulla connovere satius fuerit, ita ut videntes non videamus, et audientes non audiamus, quemadmodum dici solet, C ne aliqui eos nimis crebris objurgationibus tanquam fluctibus obruentes, ad desperationem incitemus, ac dissoluto tandem pudore, quod persuasionis pharmacum est, ad quodvis facinus audacieores reddamus. Quin etiam cum nonnullis ita agendum est, ut non irascentes irascamur, non contemnentes contemnamus, **¶** non desperantes desperemus: quatenus videlicet eorum natura id

(40) Διεγερτέον. Reg. I, Θεραπευτεον. Comb. Sermonis iectu curandi.

(41) Οὓς βελτίους ἦρ ποιήσεισθ. «Quia sermo, quasi habens coercens ac reprimens, meliores efficerit.»

(42) Διελεγχομένους. Sic Elias increpationem ab objurgatione distinguit: «increpatio, ut inquit Chrysostomus, ad peccatoris correctionem adhibetur: exhortatio autem ad ejus, qui deliquerit, confessionem et ignominiam.»

(43) Κρύδηρον ηρθετονμένους. E regione horum verhorum, codices Regii plures et Colb. appingunt: Ήντις δὲ ἐπιτιμᾷ καὶ διορθοῦσθαι τοὺς ἑρεψῖς. «Qua ratione increpari corrigique sacerdotes debent.»

(44) Συμφωνίας. «Commissarii obedientia repenteantur.»

(45) Λερθάρευ. Male in Par. λανθάνει.

(46) Τὸν δὲ ἀττίν. Sic melioris notæ codices. Alii, τῶν δὲ ἀττίν. «Hi porro sunt, ut interpretatur Elias, qui servilem quenamdam in modum peccatum subripiunt metuuntque evulgari. Dissimulanda porro quæ gravissima non sunt, ne increpatio assiduitate, ea extimulari desinant.»

(47) Αὐτόνοις. «Consumaciam» interpretatur

μὲν ἄγει λόγος, εἰ δὲ φυσικῶνται παραδείγματα: εἰ μὲν δονται κάντρων, εἰ δὲ χαλινῶν. Οἱ μὲν γάρ εἰς νωδεῖς, καὶ δυσκάνητοι πρὸς τὸ καλὸν, οὐδὲ τῇ πληγῇ τοῦ λόγου διεγερτέον (40): οἱ δὲ θερμότεροι τοῦ μετρίου τῷ πνεύματι, καὶ δυσκάνεκτοι ταῖς δρμαῖς, καθάπερ πᾶλοι γενναῖοι πόρφω τῆς νύσσης θέσσεις, οὐδὲ βελτίους ἀν ποιήσειν (41) διγχων καὶ ἀνακόπτων λόγος.

ΑΑ'. Τοὺς μὲν ἐπαινος ὅντες, τοὺς δὲ φῆγος, ἀμφοτέρα μετὰ τοῦ καιροῦ· ἢ τούνεντον ἔδιαφεν ἕξ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Τάς μὲν παράκλησις κατορθοῖ, τοὺς δὲ ἐπιτιμησις· καὶ αὐτῇ, τοὺς μὲν τῷ καιρῷ διελεγχομένους (42), τοὺς δὲ κρύδηρην νοθεουμένους (43). Φιλοῦσι γάρ οἱ μὲν καταφρονεῖν τῶν ἴδια νοθετημάτων, πλήθους καταγνώσει σαρπονίζομενοι· οἱ δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐλέγχων ἀναισχυντεῖν, τῷ τῆς ἐπιτιμήσεως μυστηρίῳ παθάγωγούμενοι, καὶ ἀντιδιδόντες τῆς συμπαθείας (44) τὴν εὐπειθείαν.

ΒΒ'. Τῶν μὲν πάντα τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων, δοσους τὸ υἱεσθαι λανθάνειν (45) (ἐπειδὴ τοῦτο τεχνάζουσιν) ὡς σοφωτέρους ἐφύσησε· τῶν δὲ ἔστιν (46) δὲ καὶ παρορῶν ἀμεινον, ὃστε ὀρῶντας μή ὁρῶν, καὶ ἀκούοντας μή ἀκούειν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἵνα μή πρὸς ἀπόνοιαν (47) αὐτοὺς ἐρεθίζωμεν, τῷ φιλοτόνῳ τῶν ἐλέγχων καταβαττίζοντες (48), καὶ τέλος πρὸς πάντα παῖςτωμεν τολμηρούς, τὸ τῆς πειθοῦς φάρμακον τὴν αἰδὼ διελύσαντες. Καὶ μέντοι καὶ ὀργιστέον τιστὸν, οὐκ ὀργιζόμενον· καὶ ἀπογνωστέον, οὐκ ἀπογνώσκοντας, δοσων (49) τοῦτο τῇ φύσις ἐπιτιμεῖ. Καὶ ἄλλους ἐπιεικεῖς (50) θεραπεύταντος καὶ ταπεινότητος, καὶ τῷ συμπροθυμεῖσθαι δὴ περὶ τὰς χρηστοτέρας ἐπίδας. Καὶ τοὺς μὲν ν-

Gahrielius juxta Augustini et Gregorii magni sententiam, ac contendit nusquam apud Theologum ἀπονολα (desperationem) significari, sed coniunctum, aut arrogantium, aut dementia.

(48) Κυραβαλτίζοντες. Sic editi libri, sed frustra quiescens in scriptis. Alii habent καταπέποντες, quæ verior lectio videtur, et deprimentes, concubantes. Sic duo Coisl., tres Reg i, tres Colb. Alii, καταπέποντες. Ita tres Colb., Or. 4, etc. Vulgatam tamen lectionem retinere visum est, quod ipsi faciat iste Gregorii Magui locus: «Cum vero, inquit, pravus quisque impudenter innotescit, quo liberius omne facinus perpetrat, et etiam licitum putat, et quod licitum suspicatur, in hoc procul dubio multipliciter mergitur.» in parte Carte seu Regul. pau. cap. 31, adiun. 52, ed. Par. 1705.

(49) Οστω. Alii codices habent, δοσ. Ille Elias: «quoniam autem in nonnullis, inquit, exemplaribus, per oī hæc vox δοσω scripta reperitur, sic sensus hic fuerit: ob nonnullos tantum irascendum ac desperandum esse, quantum licet, ac vera rei natura exigit.»

(50) Εξιεικεῖ. «Jus infractum,» loquitur Elias, id est, quod de severitate aliquid remittitur, ut enim Tullius, et suumnum jus, summa injuria.

χρι, οὐδὲ δὲ ἡγεμονίαι πολλάκτες λύσιτελέστερον· καὶ τὸν μὲν αὐτοποίαν καὶ δυνατούσαν, τὸν δὲ πενίαν ἡ δυπτηρίαν, ἡ ἐπανανένθη ἀπεύχοσθαι (51).
τομηρούσαντες φερεῖτο: αἰκίας αἰλούρων εἶναι καὶ πολλής

ΑΓ. Οὐδὲ γάρ διπλερέ τῆς ἀρετῆς ἔχει καὶ τῆς πενίας, τὴν μὲν καθάλιστην εἶναι καὶ ὑψηληματάτην δεῖ καὶ πᾶσι, τὴν δὲ χειρίστην τε καὶ βλαβερωτάτην αὐτὸν καὶ (52) τῆς φαρμακείας τῆς ἡμετέρας, ἵνα τοῦτο τὸ αὐτὸν ὄγκειαντετον (53), ἡ ἀπισφαλέστατον δεῖ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀποδέδειχται (54). οἷον τὸ αὐστηρόν, ἡ τὸ πρότον (55), ἡ τῶν δλλων ὁν ἀπηρίθμησάμην ἴστετον. Ἀλλὰ τοῖς μὲν τούτῳ καλὸν καὶ χρήσιμον, τοῖς δὲ τούναντον (56) πάλιν, ὅπως δὲν, οἷμας, συμπλεκτον (57) οἷς τε καρποί καὶ τὰ πράγματα, καὶ δὲ τῶν θεραπευομένων ἐπιδέχηταις τρόπος. "Α πάντα μὲν διελέσθαι λόγῳ, καὶ συνιδεῖν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον (58), ὧστε καὶ χεραλαίω (59) τὴν θεραπείαν περιλαβεῖν ἀμήχανον, κανὸν ἐπὶ πλείστον ἔξικηται τις ἰταμείας τε καὶ συνέσεως· ἐπὶ δὲ τῆς πείρας αὐτῆς ταῦτα πραγμάτων τῷ θεραπευτῇ λόγω καὶ ἀνδρὶ (60) πατεράνεται.

ΑΒ. Καθόλου δὲ ἡμῖν ἐκεῖνο γνώριμον, διτι, καθάπερ τὰς ἐπὶ κάλου (61) μιστεώρου καὶ ὑψηλοῦ βαίνουσι τῆς ἡ τῆς ἀποκαλίναι οὐκ ἀσφαλὲς, οὐδὲ εἰς μικρὸν φέρουσα ἡ φοτῆ, κανὸν μικρὰ φαίνηται, ἀσφάλεια (62) δὲ αὐτοῖς· ἡ ιστρόφοιτα καθίσταται· οὐτω κανὸν τούτοις ἴστερων νεύστη (63) τις, εἴτε διὰ κακίαν, εἴτε δὲ ἀμέθειαν, κίνδυνος οὐχ ὁ τυχόν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀγρυπνοῖς τοῦ τῆς ἀμαρτίας πτώματος. Ἀλλ' ὁδῷ βιστικῇ πορευτέον δντες, καὶ περισκεπτέον, μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερὰ, καθὼς αἱ Παροιμίαι φασιν, ἐκκλίνοντας. Οὕτω μὲν δὴ τὸ (64) τῶν πεζῶν ἔχει τῶν ἡμετέρων, καὶ τοσοῦτον ἐνταῦθα τὸ Ἐργον τῷ ἀγαθῷ ποιημένον, τῷ γνωστῶς (65) γνωστομένῳ φυγῇ παρενθέν, καὶ ἀσηγηγησμένῳ κατὰ λόγον ποιηματῆς, τῆς γε ὅρθης καὶ δικαίας, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ σωμάτος ἡμῶν ἀξίας.

ΑΕ. Αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ λόγου διανομὴν, ἵνα τελευ-

⁶ Πτυ. IV, 27. ⁶ Προν. XXVII, 23.

(51) Ἀπεύχοσθαι. Bill. in 1 ed. « Exsecrari, » D Gabr. « detestari, » Oliv. « Culpare. »

(52) Οὐτῶν κατ. Tres Colb. οὐτῶν οὐκ ἔχει καὶ

(53) Τριερίστατον. Sic Regii omnes et Colb. i,

Colb. 1. Or. 1. Jes. In ed. ὑγιατότατον.

(54) ἀποδέδειχται. Reg. hu, ἀποδείχνυται.

(55) Η τὸ πράτον. Reg. 4, καὶ τό, Colb. « austero-»

(56) Τοπράτον. Alii nonnulli τὸ ἐναντίον.

(57) Συμπλεκτωσιν. Sic omnes codices. In ed.

συμπλεκτωσιν.

(58) Εἰτε τὸ ἀριστεράτον. Regg. hm, hu, Colb.

1. melioris ποτε, εἰς τό. Reg. 4, et Colb. 1, ἀρι-

στεραν.

(59) Καὶ χεραλαίω. Regg. codij. I, 3, 2, Colb. 7,

Pass. habentem τὸν χεραλαίω.

A requirit. Alii rursum lenitate et humilitate curandi sunt, atque alacri animo una cum illis melioreum spem induendo. Allos viacere, ab aliis vinci plorunque utilitas fuerit: aliquae aliorum opes et potentiam, aliorum inopiam et calamitatem, vel laudare, vel deprecari.

XXXIII. Neque enim, quemadmodum in virtute ac virtutio res se habet, ut illa quidem semper pulcherrima et omnibus utilissima sit, hoc autem terribissimum et perniciosissimum sit; eodem modo medicinæ quoque nostræ ratio ea est, ut unus idemque medicamentum iisdem semper vel saluberrimum sit, vel periculosissimum: verbi gratia, acerbitas aut clementia, aut unum quodque aliorum, quæ modo a nobis enumerata sunt. Verum aliis medicinæ genus bonum atque utile fuerit, aliis autem tursum contrarium medendi genus; prout, opinor, vel res vel occasio tulerit, vel ægrotantium denique mores admiserint. Quæ quidem omnia sermone distinguere, atque ita exacte perspicere, ut tota medendi ratio in summam colligatur, impossibile est, quantacunque cura et diligentia ingenique sagacitate quispiam polleat: in rebus tamen ipsis et experimentis curatricti rationi et medico perspicua sunt.

XXXIV. In universum autem illud apud nos constat, quod quemadmodum in sublimi et pendulo sune gradientibus, in hanc vel illam partem deflectere, minime tutum est, nec etiam parva inclinatio parvum periculum affert, verum eorum salus in æquilibrio positâ est: ad eumidem quoque modum utramvis in partem quispiam, sive ob vita improbitatem, sive ob imperitiam propenderit, haud leve periculum, tum ipsi tum iis quibus preterit, iniuninet, ne in peccatum prolabantur. Quocirca via procul dubio regia ipsis incedendum est, ac circumspiciendum, ne vel ad dexteram, vel sinistram, velut in Proverbiis est, declinent ⁶. Ac talis morsorum nostrorum natura est, tantusque bono pastori labor incumbit, qui gregis animas scite cognituras est, perspectasque habituras, eisque Juxta pastoralis artis leges præturus, duntaxat rectæ et justæ, ac vero pastore nostro dignæ ⁶.

C 29 XXXV. Jam ipsam verbi distributionem, ut

(60) θεραπευτὴ λόγῳ καὶ ἀρδρῃ. Billius in Elia verit. « e medico sermone et viro. » Viro pro exemplo positum videatur.

(61) Ἐπὶ κάλου. Regg. codij. u optimæ notæ et x, et Gabr. ἐπὶ κάλῳ. Item Coisl. 4.

(62) Ἀσφάλεια. Bill. in prima ed., « salus et securitas. »

(63) Νεύση. Ita Regg. hm, l, z, Colb. 3, m, et Jes. Lectio melior, quamvis rarior. In ed. νεύσετ.

(64) Μέρη δὴ τὰ. Colb. i, μὲν οὖν. Reg. a, μὲν δὴ καὶ τὰ. Emphatica lectio.

(65) Γνωστῶς. « Non leviter et perfunctorie, verum sedulo et diligenter. » Sic exponit Elias; Gabr. vero, « non modo exterior, verum etiam interior plane cognitas oves babere, ut vocet eas nominatim. »

quod nostrorum omnium primum est, postremo loco dicam, divini, inquam, verbi et excelsi distributionem, quam omnes hac estate proficiuntur, si quis est alius, qui praesidenti animo suscipiat, aut cuiusvis ingenii esse censeat, hunc ego solerter nomine admiror, ne dicam stultitiae. Mihi quidem res minime vulgaris, parvique spiritus esse videtur, verbi, perinde ac tritici⁶⁶, mensuram tempestive cuique dare, et dogmatum nostrorum veritatem cum judicio dispensare. Hoc est, ea omnia, quae sacra philosophia, de mundis, vel de mundo disseruit, de materia, de anima, de mente, et intelligentibus naturis, tam melioribus quam deterioribus, de providentia omnia constringente atque gubernante, cum quae modo rationi consentaneo evenire videntur, tum quae modo terrenae atque humanae ratioci repugnante accidere videntur.

XXXVI. Quae de prima nostra constitutione et postrema refactione, de typis et veritate, ac testamentis, de Christi adventu tam primo quam secundo, de incarnatione et cruciatis et reversione, de resurrectione, de fine, de iudicio, ac retributione, tam tristiore quam splendidiore: et quod caput est, quaeconque de principe ac beata Trinitate credenda sunt. Qua quidem in re, iis quibus alios illuminandi munus commissum est, periculum omnium maximum objicitur, ne vel in unam personam contractus sermo, dum multos deos inducere veremur, nuda et inania nobis nomina relinquat, eundem videlicet Patrem et Filium, et Spiritum sanctum esse sentientibus: vel in tres alienas et exteras, aut inordinatas et principi expertes, atque, ut sic loquer, adversarias divisus, in idem malum per contraria prelabatur non secus ac distorta planta, cum in alteram partem nimis inflectitur.

XXXVII. Nam cum tres sint hoc tempore circa theogiam morbi, atheia nempe, Judaismus, et multorum deorum cultus, quorum primi Libucus Subellius propugnator **30** fuit; alterius, Alexan-

A talion είπω τὸ πρώτον τῶν ἡμετέρων, τοῦ θείου λόγου καὶ ὑψηλοῦ, καὶ δν νῦν (66) πάντες φιλοσοφοῦσι, εἰ μὲν τις ἀλλος θαρρεῖ, καὶ πάστος διανοίας ὑπολαμβάνει, θαυμάζω τούτον ἐγὼ τῆς συνέσεως, ἵνα μὴ ἔτη τῆς εὐθείας· ἐμοὶ δ' οὖν πρᾶγμα φαίνεται οὐ τὸν φαυλοτάτων (67), οὐδὲ ὀλίγου τοῦ πνεύματος, διότι κατὰ κατρόν τοῦ λόγου τὸ στορμέτριον, καὶ οἰκονομεῖν ἐν χρίσει τὴν ἀλήθειαν τῶν ἡμετέρων δογμάτων· δος περὶ κόσμων (68) ἢ κόσμου περιστηταῖς, περὶ ὅλης, περὶ ψυχῆς, περὶ νοῦ, καὶ τὸν νοερῶν φύσεων, βελτίσκων τε καὶ χειρόνων, περὶ τῆς τὰ πάντα συνδεούσης τε καὶ διεξαγούσης προνοίας, δος τα κατὰ λόγον ἀπαντέν δοκεῖ, καὶ δος παρὰ λόγου τὸν κάτω καὶ τὸν ἀνθρώπινον.

Iun. quae modo terrenae atque humanae ratioci repugnante accidere videntur.

L7. Εἳ τε δος περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν συστάσεως, καὶ τῆς τελευταίας ἀναπλάσεως, τύπων τε καὶ ἀλήθειας, καὶ διαθηκῶν, καὶ Χριστοῦ παρουσίας πρώτης τε καὶ δευτέρας (69), σερκάστεως τε καὶ παθημάτων, καὶ ἀναλύσεως (70), δος τε (71) περὶ ἀναστάσεως, περὶ τέλους, περὶ χρίσεως καὶ ἀνταπόσεως (72), σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξότερας (73)· καὶ τὸ κεφάλαιον (74) δος περὶ τῆς ἀρχικῆς (75) καὶ μακαρίας Τριάδος ὑποληπτέον· δοτερο (76) δῆ καὶ κινδύνων μέγιστος τοῖς φωτίζειν (77) πεπιστευμένοις, ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναπειθέντα τὸν ἄδειον (78) δέει πολυθείας, ψεύτα καταλιπεῖν ἡμῖν τὰ δύνατα, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἄγιον Πνεῦμα ὑπολαμβάνουσι· μήτε εἰς τρεῖς, ἢ ἐκφύλους καὶ ἀλλοτρίας διαιρέθεντα, ἢ ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους, καὶ οἷον εἰπεῖν, ἀντιθέους (79), πρὸς κάκον τον τῶν ἐναντίων μεταπεσεῖν· ὥσπερ φυτοῦ διαστροφής, ἐπὶ θάτερα πολὺ μετακλινομένης.

AZ. Τριῶν γάρ δυτῶν τῶν νῦν περὶ τὴν θεολογίαν ἀρχωστημάτων, ἀθείας, καὶ ιουδαϊσμοῦ, καὶ πλωθείας, δν τῆς μὲν Σαβέλλιος προστάτης ὁ Λίνος ἐγένετο, τῆς δὲ Ἀρετος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, τῆς δὲ τινες

⁶⁶ Luc. xii, 42.

(66) Υψηλοῦ καὶ δυ ρῦ. Ita quinq. Regg., Colb. I, Jes., Or. I. Alii νομιμοῦ. Comb. ὑψηλοῦ καὶ δν τε ρῦ. In ed. ὑψηλοῦ καὶ δ ρῦ.

(67) Tūr φαντατώτωρ. «Hominum non vulgarium.»

(68) Περὶ κόσμων. «De mundis, » etc. Immateriali uno et invisibili, materiali altero et visibili; quorum ille primus, iste deinde creatus est. Hunc esse sensum Gregorii ex aliis orationibus liquet: orat. xviii, al. xix, in Patrem, n. 3: or. xxvii, al. xxxiii, adversus Eunomianos, n. 10; or. xxviii, al. xxxiv, secunda De theologia, n. 31; or. lxxviii, in Christi nativitatem, n. 10, ubi aperit quid per invisibilem mundum intelligat; orat xl, De baptismate, n. 45.

(69) Δευτέρας. Quae sequuntur usque ad δος, dēsunt in Regin. I.

(70) Kal ἀρατύσεως. Comb. «de profactione, morte, transitu, migratione.» Sed Elias, Gabrielius aliqui de reversione Christi ad Patrem cum carne intelligunt, et consequenter, id quod sequitur, περὶ ἀναστάσεως, non ad Christum, sed ad universum genus humanum referunt.

(71) Οσα τε. Deest τα in pluribus codicibus; at

non pauci, nec inutiliter, relinquent.

(72) Ἀνταπόδοσεως. Tres Regii, totidem Colb., Or. I, Pass. ἀνταπόδοσιν.

(73) Σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξότερας. Regg. II, optimas notae ει x, Colb. 3, et h, Pass. σκυθρωποτέρων καὶ ἐνδοξότερων. Ruf. «da retributione vel tristis vel bonorum.» Gab. «ρωτερε vel gloria.»

(74) Καὶ τὸ κεφάλαιον. Sic Regg. hu, I, I, et Or. I, καὶ deest in pluribus codd. et in edit.

(75) Ἀρχικῆς. Addunt editores Paris. καὶ τῆς βασιλικῆς, quae non agnoscunt Regii codd. nec Coll.

(76) Οσπερ. Reg. z, ωσπερ.

(77) Φωτίζειν. Baptismum hic significari censet Comb. Alter Elias, qui vocem hanc a pseudo-Dionysio maiestatum asserit, quamvis isto scriptore antiquiore esse Theologum bodie constet aude erudivis.

(78) Συναρπεθέτα τὸν λόγον, etc. Hic locis magnam affert lucem iis quae in variis orationibus fidem pene verbis tradit Gregorius; or. in Bas. n. 39; or. I De theol. n. 5, In nat. n. 45, etc.

(79) Ἀρτιθέους. Oliv. «pugnantes inter τοὺς δέος.»

τὸν ὅγαν παρ' ἡμῖν δρθοδόξων (80). Τίς δὲ ἐμὸς λόγος; τῶν τριῶν δυον ἔστι βλασφεμὸν διαφυγόντας, ἐν ὅροις μένειν τῆς εὐσεβείας, καὶ μήτε πρὸς τὴν Σαβελλίου (81) ἀθελῶν ἐκ τῆς καινῆς (82) ταύτης ἀνάγεσις ή συνθέσεως ὑπαχθῆναι, μή μᾶλλον (83) ἐν τὰ πάντα ή μηδὲν ἔκαστον εἶναι ὀριζομένους (84). φέύγει γάρ εἶναι διπέρι ἔστιν εἰς ἀλλήλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβαίνοντα· ή σύνθετον τίνα καὶ διτοπον ἡμῖν θεον, ὥστερ τὰ μυθώδη τῶν ζώων σκιαγραφοῦντας καὶ ἀναπλάττοντας· μήτε τὰς φύσεις τέμνοντας κατὰ τὴν Ἀρείου (85) καλῶς ὄνομασθείσαν μανίαν, εἰς Ιουδαϊκὴν πενίαν (86) κατακλεισθῆναι, καὶ φθόνον ἔπιασάγειν τῇ θείᾳ φύσει, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντας, ὥσπερ δεδοικότας μή διαφθείρω (87) ἡμῖν ὁ Θεός, Θεοῦ Πατήρ ὁν ἀληθινοῦ καὶ ὁμοίου τὴν φύσιν· μήτε τρεῖς ἀρχές ἀλλήλαις ἀντιπάγοντας (88) ή συντάσσοντας πολυαρχίαν ἐισάγειν (89) Ἐλληνικήν, ἢν πεφεύγαμεν (90).

ΑΗ'. Δέον μήτε οὕτως εἶναι τινας φιλοπάτορας, ὃς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (91). τίνος; γάρ δὲ καὶ εἴη Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν κεχωρισμένου καὶ ἀπεξωμένου μετὰ τῆς κτίσεως; οὐ γάρ τοῦτο Γά; τὸ ἀλλότριον ή συναλειφομένου πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ συγχεομένου, ξενὸν δὲ εἰπεῖν, καὶ συγχέοντας· μήτε τοτούτον φιλοχρίστους, ὃς μήτε τούτῳ φιλάσσειν τὸ εἶναι Υἱόν (92)· (τίνος γάρ δὲ καὶ εἴη (93), μή πρὸς ἀρχήν ἀναφερόμενος τὸν πατέρα;) μήτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματα, τῆς ὡς πατρὸς καὶ γεννήτορος· μικρῶν γάρ δὲ εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχῆς, μᾶλλον δὲ μικρῶς τε καὶ (94) ἀναξίως, μή θεότητος ὁν ἀρχή καὶ ἀγαθότητος, τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης· τῷ μὲν ὡς Υἱῷ καὶ Λόγῳ, τῷ δὲ ὡς πρόσωπῳ καὶ οὐ διαλύτῳ (95) Πνεύματι· ἐπειδὴ γε ἀντραῖον καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς θεωτάτεις δομολογεῖν, καὶ ἔκάστην μετὰ τῆς ιδιότητος.

A drinus Arius; tertii, quidam e nostris nimis orthodoxos; quænam mea ratio est? nimur, ut quidquid in his tribus noxi est, fugientes, intra pietatis metas consistamus, ac neque in Sabellii atheiam ex hac nova resolutione aut compositione devolnatur, non magis omnia hæc unum, quam uniuersuodique horum nihil esse constituentes; id enim, quod sunt, esse desierint, inutuo inter se commaneantia et transeuntia; aut inistum quemdam et absurdum nobis Deum, quemadmodum fabulosa quædam animalia, confingentes et adumbrantes: nec rursus juxta Arii pulchre nominatum furem, naturas secantes, in Judaicam inopiam redigamur, atque in divinam naturam invidiam inducamus, solo ingenito deitatem circumscribentes; perinde ac vereamur, ne Deus nobis corrumpatur, si Dei veri et natura æqualis Pater esse credatur; nec denique tria principia inter se opponentes, vel construientes, gentile multorum imperium quod fugimus, invehamus.

XXXVIII. Cum contra oporteat, nec quosdam Patris amore ita affici, ut etiam ab eo quod Pater sit auferant: cuius enim Pater fuerit, si Filius natura disjungatur, atque una cum rebus creatis semoveatur? non enim Filius est, quod externum atque alienum est: aut cum Patre permisceatur, atque confundatur, evincere pariter confundat: nec rursus ita Christi amantes esse, ut nec ei filii nomen servent, (cujus enim Filius fuerit, si ad Patrem tanquam ad causam non referatur?) nec Patri principii servetur dignitas, quæ ei ut Patri et genitori competit. Parvorum enim sane et indignorum principium fuerit, vel, ut rectius loquar, parve et indigne, nisi divinitatis et bonitatis illius causa sit, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur; in illo, inquam, ut Filio et Verbo, in hoc autem ut procedente, ac minime solubili Spiritu. Quandoquidem et Deum unum retinere necesse est, et tres **31** personas confliteri, atque cum sua quamque proprietate.

Reg. μανίαν, non recte.

(87) Διαγείροιτο, etc. « Ne pereat nobis Deus, si sit Pater Dei veri et natura sibi æqualis. »

(88) Ἀττεπεξάρτωτας. « Sumpta, ui fallor, inquit Gabrielius, « metaphoræ a bello; ἀττεπεξάρτωτα enim proprio de copiis dici videtur. »

(89) Εἰσάγετε. Sic plerique codd. Male Par. εἰσαγαγεῖτε.

(90) Περιεύταμεν. In paucis codicibus, quos inter Pass. sequuntur: μήτε εἰς τρεῖς ἐκρύπτους καὶ ἀλλοτρίας διατρέθεντα ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους καὶ οὐν εἰπεῖν ἀντιθέους. Verum hæc adjecitilia sunt nec in melioris nota codicibus leguntur.

(91) Οὓς καὶ τὸ εἶραι Πατέρα περιαιρεῖν. « Ut ab eo id etiam quod Pater sit, auferant. » Quod ait Billius: « Patris nomen ipsi adimant, » non satis est contra Sabellium, qui Patris nomen nou detrahebat. Oliv. « ut ei esse Patrem, » etc.

(92) Τὸ εἶραι Υἱόν. « Quod sit Filius, esse Filium, conservetur. »

(93) Εἴη. Addit Coisl. I, υἱός.

(94) Μικρῶς τε καὶ. Habent permulti Regg., Colb., Or. I, Jes., Pass., Bill. μικρῶς ἄτε καὶ.

(95) Οὓς προδόψοι καὶ οὐ διαλύτῳ. « Processione, » seu « processioñis termino. » Gab. « ut in eo, qui indissolubiliter procedit, Spiritu. »

(80) Ηρθοδόξων. « Ironice » dictum patet Elias. (81) Σαβελλίου. Sic quidem Colb. 3, 7, aliquae nonnulli. Verumtamen melior videtur lectio, Σαβελλεῖου, quam exhibent Regg. codd. a, et e, et quam ipse Billius in ora Bas. ascripserat. Porro, ut observat Gab., Gregorius Sabellii heresim atheiam non ideo auncupat, quod Deum nullum esse omnino putaret ... sed quod ita divinas hypostases resolvereit, vel componeret, ut non magis unum omnes, quam nihil singulas esse definiret. « Nam id quod sunt, » ut ait Billius, « esse desinunt, cum in se mutuo confluentes, proprietales amittunt suas. »

(82) Καινῆς. Sic Reg. hu, aliquie permuli, et sic legendum ex Or. in Athan. colligitur, ubi Gregorius ait, Σαβελλου καινότομας. Habent nonnulli, κανῆς.

(83) Μή μᾶλλον, etc. « Non magis unum omnia, quam nihil esse singula delinquentes. » Ita vertit Peter. I, II, c. 6, n. 3, p. 34.

(84) Ὁριζομένους. Reg. II, δριζομένης, non male.

(85) Ἀρείου. « Arius, » inquit Elias, « a helli cupido et furioso dæmono Marie nomen duxit. Utia, » pergit Gabrielius, « die festo Ἀρεος, id est, Martis, natus esse fertur. »

(86) Περιττοί. Sic omnes pene ad unum codices.

XXXIX. Sed ad hæc intelligenda, et sajis com-mode ac pro dignitate declaranda, longiori oratione opus fuerit, quam præsens institutum, atque adeo vita hæc fera. Quia ad id potius, et nunc, et semper, opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus, et intelligitur, et exponitur, et auditur. Puri enim duntaxat est, id attingere quod purum est, siue semper simile. Hæc autem idecirco in præsentia paucis commemoravimus, ut istud planum fiat, ei, qui de tantis rebus disputationem habeat, præser-tim apud multitudinem, quæ ex variis æstatibus animique affectionibus confusa est, ac musici cuius-dam instrumenti multis fidibus constantis in modum, variis pulsibus opus habet, difficile ejusmodi orationem invenire, quæ omnes concinnare ac scientie lumine collustrare possit: non modo quod, cum in tribus his rebus periculum versetur, hoc est in mente, et sermone, atque auditu, si non ad omnia, ad unum certe aliquod horum offendere necessæ est; aut enim mens minime illuminata est, aut sermo elonguit, aut denique auris laud salis purgata minime exceptit: atque ex horum uno peræque atque ex omnibus veritas claudicet necesse est. Verum etiam quia id quod his, qui aliud quoddam sermonem reddit, hoc est auditorum religio, in detrimentum et periculum hic cedit.

XL. Ut enim de Deo, ac re omnium maxima, atque ipsa salute, et prima omnibus spe, certamc habentes, quo servidiose fide prædicti sunt, eo etiam acris orationi adversantur, ac veritatis prædilectionem, non autem pietatem, obedientiam esse interpretantes, prius omnia projecerint, quam opiniones eas quas domo secum afferunt, et dogmatum, quibus innutriti sunt, consuetudinem: atque hic affectus, de quo adhuc **32** loquor, moderationum bonum est, nec prorsus malorum, qui etiam si a

(96) *Καθαρῷ τῷρ, etc.* Comb. sic vertit: « Puri enim est duntaxat eum attingere qui purus est, et eodem se modo habet, » nomenque Thœos.

(97) Οὐδὲ εἰνεκα. Edit. οὐδὲ εἰνεκα.

(98) *Χρονιάτων.* Ita novem Regg. sex Colb., Or. I. Pass. et Comb. Ed. habent, χρονιάτων.

(99) *Λαμπρύναι.* Reg. hu. Jes., Colb. 3, 1, λαμπρύναι.

(1) *Διατολὴ.* « Mente, » malim, « Intelligentia. »

(2) *Πάττα.* Colb. h. πρὸς πάντα.

(3) *Ἐρειδάγυζη.* Reg. hu. ἐνελλάμφθη. Sic scripsit Billius in Herv.

(4) *Ομολως.* Monet Gabrielius hac voce, « aqua-statem usquequaque non significari; quemadmo-dum nec in orat de amore erga pauperes: » Πάντες τοιχοὶ δομοὶ ἔτεινον. Alii enim aliis sunt misera-biliores, sed eorum nullus est, qui non aliqua mi-sericordia dignus sit. Licet ergo plus claudicet ve-ritas, si in duobus aut etiam si in tribus offendas, quam si in uno: atque ad efficiendum ut clau-dicas, satisque est, si vel uni tantum et tribus im-pingas.

5) *Οὐτι καὶ δ. Deest δ in duob. Colb.*

(6) *Ἡ τῶν ἀκονόντων εὐλάβεια.* Pietas religiosa denissos, obsequentes, et circa curiositatem audi-en tes homines reddit, cum de moribus, de judicio, carterisquo hujusmodi sermo est; verum eadem pietas eos efficit suspiciosos, curiosos, rancios, re-ficiantes, si quis de rebus fidei disputet. « Hoc au-tenti ea ratione sit, » inquit Elias, qui hæc observat, « quod ille quidem ex morali disciplina utilitatem

A Λθ. Ταῦτ' οὖν μαρτυρέου μὲν ἡ κατὰ τὸν παρ-όντα κτιρίδν, οἷμα δὲ καὶ βίον, τοῦ λόγου καὶ νοῆσαι καὶ παραστῆσαι ἴχθυνς τε καὶ δύο δέκαν-μαλλον δὲ καὶ νῦν καὶ δὲ τὸν Πνεύματος, φῶ μόνον Θεός καὶ νοεῖται καὶ ἐρμηγεύεται καὶ ἀκούεται. Κα-θαρῷ γάρ (96) μόνον ἀπτέον τοῦ καθαροῦ καὶ ὀσπε-τως ἔχοντος· οὐδὲ εἰνεκα (97) νῦν ἐν δίληψι διελή-θαμεν, ἵνα ἔκεινο δηλώσωμεν, διτὶ χαλεπὸν ἐν πλήθει μάλιστα, περὶ τηλικούτων διαλεγόμενον, ἐκ πανο-δαπῆς συγκειμένῳ καὶ ἡλικίᾳς καὶ ἔξεως, οἷον ὅρ-γάνω τινὶ πολυχρόδῳ διαφόρων δεομένῳ καὶ τὸν χρουμάτων (98), εὑρεῖν τινὰ τὸν πάντας καταρπί-θυνάμενον λόγον, καὶ λαμπρῦναι (99) τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως· οὐ μόνον δὲτι ἐν τρισι τούτοις τοῦ κινδύνους σαλεύοντος, διανοῖται (1) καὶ λόγῳ καὶ ἀκοῇ, ἀναγκαῖον περὶ ἐν γέ τι τούτων, εἰ καὶ μὴ πάντα (2), προσπι-σαι· ἢ γάρ οὐκ ἐνελάμφθη (3) νοῦς, ἢ λόγος θοβάνη-σεν, ἢ οὐκ ἔχωρησεν ἀκοὴ μὴ κεκαθαρέμενη· καὶ δύοις (4) ἐξ ἑνὸς τούτων καὶ πάντων χαλεύειν ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ᾽ δὲτι καὶ δ (5) τοῖς ἄλλοι πιθανοῖς εἰδοῖς τούτων λόγον καὶ εὐπαράκτον, τῇ τῶν ἀκουόντων εὐλάβεια (6), τούτο ἐνταῦθα ἡ ζημία καθίσταται καὶ δ κινδύνος (7). doctrinæ genus proflentur, facilem et plausibilem sermonem et periculum hic cedit.

B Μ'. Ής γάρ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ μεγίστου τῶν θυ-τῶν ἔχοντες τὸν ἀγῶνα, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς, καὶ τῆς πρώτης πάστοις ἐλπίδος (8), δισψ τὴν πλευ-ετοῦ θερμότεροι, τοσούτῳ προσαντέστεροι τῷ λόγῳ, καὶ προδοσίᾳ τῆς ἀληθείας, οὐκ εὐέδειν τὴν εὐ-πείθειαν ὑπολαμβάνοντες, πάντα πρόσων¹ (9) ἐν πρότερον ἡ τοὺς οἰκοθνοὺς λογισμοὺς, (10), μεθ' ὧν ἐρ-χονται, καὶ τῶν δογμάτων οἵτις συνανεστράφησαν (11) τὴν συνθήσιαν· καὶ τούτο ἐτι λέγω (12) τῶν μετριω-ρων καὶ οὐ πάντη κακῶν τὸ πάθος, οἱ καὶ τῆς ἀληθείας

C omni periculo vacuam ad se manare consipienti; istic vero, de spe ipsaque salute certantes, suam ipsorum obedientiam, θεοὶ præditionē existimant; unde sit ut citius quidvis proddiderint contemp-riente, quam eas sententias, quas domo secum afferunt, ac dogmatum eorum, in quibus educati sunt, consuetudinem. In his Eliæ, atque etiam Gregorii verbis, traditæ semel sanctis fidei mutandas impossibilitas, ut ita dicau, mirabiliter eluci; al-que etiam ab erroribus, quibus mens semel impensa est, emergendi quantia sit difficultas.

D (7) *Ο κινδύνος.* Deest in Jes.

(8) *Πρώτης πάστοις ἐλπίδος.* Coisl. πρώτης πά-τοντος ἐλπίδος. « Prima spes, » inquit Elias, « est spes in Deum; secunda, est salutis expectatio. » Sed rectius Gibr. qui ad hæc eadem verba ait: « Ita appellare consuevit Theologus excelsum illam Tri-nitatem, Patrem, Filium et Spiritum sanctum. » Et est vere hic Gregorii sensus, ut ipse exprimit or. xxxii, al. xxvi, *De moderatione servanda:* Τὸ μέγι-στον, ἡ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἴδι-γνωσί, καὶ δομολογία τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος. Εἴ-quid maximum est, Patris, et Filii, et Spiritus san-cti cognitionis, confessioque primæ nostræ fidei. »

(9) *Πρόσων.* Reg. z. πρόσωντο.

(10) *Ἐρχονται.* Reg. I. Ερχονται.

(11) *Συναρεστράφησαν.* Reg. I. Comb. συνα-ρεστράφησαν, quis forsitan est germana lectio.

(12) *Καὶ τούτο ἔτι λέγω.* Comb. « Addeo præterea. »

ιεραρχίων, ἀλλὰ τῷ γε (13) δι' εὐλόγειαν τοῦτο Α πορφύρων, καὶ ἔτειν, καὶ ἔτην μὲν ἔχειν, ἄλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, τῷν δενταῖς τῶν οὐ σφόδρα (14) κατακρινομένων, καὶ πολλὰς δερομένων (15), ως οἱ διὰ κακίαν καὶ (16) πορφύραν τοῦ δεσποτικοῦ θελήματος ἀποπίποντες. Καὶ (17) τάχα δινόντος μετάπτεσθείν ποτε, καὶ μεταβιβάζειν ὑπὸ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὡφ' ἣς καὶ ἀντέβαινον, εἴ τις αὐτῶν ἀνθειτο (18) λόγος, ἢ οἰκοθεν ἢ ἔξωθεν χρύσεις καιρίων (19), ὥσπερ στόηρος πυρίτων (20). Μέσω, τὴν ἐγκύμονα καὶ ἀξίαν (21) φωτὸς διάνοιαν ἦν καὶ τάχιστα δὲ ἐκ μυροῦ σπινθῆρος ὁ τῆς ἀληθείας πυρὸς ἀκλάμψει (22).

fortasse ex parva scintilla veritatis flamma explendescat.

ΜΑ. Τί δ' ἀν εἶποι τις (23) περὶ τῶν διὰ κενοδόξου ἢ φιλαρχεῖν, ἀδικίας εἰς τὸ ὄντος (24) λαοὺν-
ων, Ιανοῦ (25) τινος ἢ Ιαμβροῦ μεγαληγορίας, οὐ
καὶ Μωύσεως (26), τῆς δὲ ἀληθείας ὀπλιζομένων,
καὶ τῆς ὑγιαινούσης κατεξαισταμένων διδασκαλίας;
ἢ τῆς τρίτης μοίρας τῶν δι' ἀπανθευσάν καὶ τὴν
ταυτήν ταύτη Θρασύτητα (27) δύμετε (28) παντὶ
μένῳ χωρούσιων συώδει πάθεις, καὶ καταπατούντων
τοῖς καλούς μαρτυρίτες τῆς ἀληθείας;

ΜΒ. Η δοῖς μηδεμίαν μὲν οἰκοθεν ὑπόδηψιν φέρεταις, μηδέ τινα τύπου τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἢ
γεροντοῦ φελτίου, πᾶσι δὲ ὑποτιθέντες ἑαυτούς λέ-
γοντες καὶ διδασκάλοις, ως ἐξ ἀπάντων ἐκλεξόμενοι τὸ
κρίτιον καὶ ἀτζαλέστερον, καὶ κριταῖς οὐ καλοῖς;
τις ἀληθείας σφίσιν αὐτοῖς (29) πιστεύσαντες (30).
Ἴσπα ὑπὸ τῆς πιθανότητος (31) διλλοτες διλλοι; (32)
πεμπερόμενοι καὶ στρεφόμενοι, καὶ παντὶ λόγῳ κα-
τιτάνυθέντες καὶ πατηθέντες (33), πολλοὺς ἀμειψάν-
τες διδασκάλους καὶ πολλὰ γράμματα, ὥσπερ χοῦν
ἐπίκαιοις φαδίως ἀποβαλόντες, τέλος ἀποκαρμόντες
καὶ ἀσθητοὶς καὶ διάνοιαν, (34) (ὡ τῆς ἀλογίας!) πρὸς
τὰ λόγον διοιώσας δυσχεράνονταις, καὶ μοχθηρὸν τύ-
πον ἔντοις ἐγγράφουσιν, αὐτῆς καταγελῶν ἥμῶν
καὶ καταφρονεῖν ὡς ἀστάτου καὶ οὐδὲν ὑγεῖς ἔχούσης
τῆς πίστεως, μισταδανύοντες ἀπανδέυτως ἀπὸ τῶν
ιερῶν ἐπὶ τὸν λόγον ὥσπερ ἀν εἰς τοὺς δρόμαλ-

" Rom. x, 2. " Luc. XII, 47. " Psal. LXXXII, 8.

(13) Τῷ το. Reg. I., Jes., Coisl. I., τὸ γε.

(14) Οὐ σφόδρα. Reg. hu, οὐ πάντι τι.

(15) Δερομέτων. Regg. a, et I., δαιρομένων. Quid ad evangelistæ verbum magis accedit.

(16) Κακαὶ καὶ. Reg. I., κακίαν ἢ.

(17) Καὶ. Addidimus ex octo Regg., totidem Colb., Or. I.

(18) Αὐτοῦ. Reg. 2., Colb. 3, 2, m, Jes. Billius ad orationem Hier., ἀντίτατ.

(19) Καιρίων. Reg. I., κατίπλαν.

(20) Πυρίτων. Sex Regg. Coisl. I., Or. I., prima παντι, πυρίτην.

(21) Καὶ δέταρ. Hæc desunt in eox Regg., quinque Colb., Or. I., Jes.

(22) Εκλάγυσιε. Colb. 6. ἀνάλειε.

(23) Εἰσοι τις. Regg. a, et I., εἶποις.

(24) Εἰς τὸ ὄντος. Gabr. ad excelsam Trinitatem, εἰς εἰς, εἰς Del majestatem,

(25) Ιαρροῦ, etc. Orig., in Matth., tract. ΙΧΧV, l. 117, sic loquitur: « Quod ait Apostolus, » If Tim. cap. III, 8, « Sicut Janues et Mambres resistierunt Moysi, non invenitur in publicis Scripturis, sed in

A veritate aberrent, tamen quia ob religionis studium, et quod zelum quidem habeant, sed non secundum conscientiam ¹³, hoc patientur, ex eorum fortasse numero erunt, qui non tam graviter condemnabuntur, nec multis rapulabunt ¹⁴, quemadmodum qui ob improbatam et pravitatem, a Domini voluntate exciderunt. Atque hi quoque fortasse de sententia quandoque deduci, et ab eadem illa religione, ob quam prius repugnabant, immutari queant, si quis sermo eos attingat, qui, aut interne, aut externe, ut ferrum silicem, sic gravidam mentem ac lucidam opportune feriat: in qua etiam celerrime

B XLI. Quid autem de illis dixeris, qui ob inanis gloriae cupiditatem aut dominandi studium iniunctitatem in Excelsum loquuntur ¹⁵, de Jannis, inquam, et Jambris arrogantia ¹⁶, non adversus Mosem, sed adversus veritatem arma induentium, atque adversus suam doctrinam insurgentium? Quid etiam de tertia classe, hoc est, eorum qui ob imperitiam, ejusque comitem temeritatem, adversus omnem sermonem, porcorum in modum, ruunt, ac pulchras veritatis margaritas conculeant ¹⁷?

XLII. Quid postremo de iis qui nullam quidem opinionem, nec ullam de divinis sermonibus vel deteriore vel meliore formam secum afférentes, verum quibuslibet sermonibus et magistris sese subjicientes, tanquam ex omnibus id quod melius certiusque sit, electuri, ac sibi ipsis, hoc est, malis veritatis judicibus, confidentes; deinde alia atque alia sermonis probabilitate circumacti, et undique versati, atque omni sermonum genere obruti et prostrati ¹⁸, postquam multos magistros communarunt, ac multas litteras, pulveris instar, in ventos facile abiecērunt, auribus tandem et animo defatigati, (οὐ ingente rationis penuriam!) 33 sermones omnes ex æquo fastidium, ac pravam formam sibi ipsis insculpunt, ipsam videlicet fidem nostram, ut incertam, nibilque sani habentem, irridentes et asperantes, stulteque ab his qui ser-

¹³ II Tim. III, 8. ¹⁴ Matth. VII, 6. ¹⁵ Ephes. IV, 16.

libro apocrypho, qui inscribitur: *Jannes et Mambres liber*; unde ausi sunt quidam epistolam ad Tim. repellere, » etc. Non omitteantur Jannis et D Mambris portenta, ab Elia pro prestigiis haberi

(26) Μωύσεως. Plerique Regg. Mωσέως.

(27) Θρασύτητα. Videatur alludeat Gregorius ad illud quod est apud Thuc. Αμφετα θράσος, δοκιμάζεις δ' ὄντων φέρετ. *Ιncertum impudentiam patit, prudentia metum et cunctationem.* » Bill. in I ed.

(28) Ομόσης. « Accipitur apud veteres, » inquit Elies, « pro δροῦ, simul, et rursum pro ἀγειδῶς, impudenter atque aperta fronte. »

(29) Αὐτοῖς. Pass., Colb. III, Hier. έαυτοῖς.

(30) Ηστειούσατες. Reg. I., Colb. πιστεύοντες.

(31) Πιθαρέτητος. Reg., bm, et Bill., ηθανότητος.

(32) Αλιης. Reg. I., et I., διλλοι; sicque emendandum contendit Comb.

(33) Πατηθέτης. Duo Colb., καταπατηθετης.

(34) Ω τῆς ἀλογίας! « Proli. stoliditatem! »

monem habent, ad doctrinam transcendentem: non secus videlicet, ac si quis, vel oculorum, vel aurium vitio laborans, solem aut voces accusat, illum ut obsecrum ac minus fulgentem, has ut absonas et imbecilles.

XLIII. Ac proinde minoris est negotii rudi adhuc animae veritatem primum, instar ceræ nondum signatae, imprimere, quam super litteras, hoc est pravas doctrinas et dogmata, pium sermonem scribere, ita ut posteriora cum prioribus confundantur et perturbentur. Ut enim præstat planam et tritam viam calcare, quam asperam nullisque pedum vestigia impressam, arrumque colere aratro jam sepe proscissum et emollitum, ita commodius quoque fuerit animum pingere, cui nondum vittiosa jam aliqua doctrina impressa sit, improbaque litteræ altissime consignatae. Alioqui pio scriptori duplex hic labor suscipiendus erit, ut et priores formas deleat, et probatores dignioresque quæ maneant, ipsis substituat. At tot quidem sunt, tum quantum ad reliquas affectiones, tum quantum ad sermonem ipsum, pravi, et pravi illius typi et characteres: tantumque ei negotium incumbit, cui hæc animalium institutio et præfectura commissa est, ac plura etiam oratio, ne modum excederet, prætermisit.

XLIV. Quemadmodum igitur, si quis variam quamdam et multiplicem belluam, ex multis belluis, magnis juxta parvisque, ferisque ac mitibus, conflataam cicurare et ducere aggrediatur, huic in natura adeo præpostera et prodigiosa gubernanda maximus procul dubio labor subeundus sit, maximaque dimicatio; quippe cuim nec vocibus iisdem, nec alimentis, nec manuum blanditiis, ac sibilis, nec reliquis denique institutionis modis, belluam omnes delectentur, sed aliæ aliis, pro sua quaque natura et consuetudine, vel gaudeant, vel offendantur: ut qui ejusmodi belluam curam suscepit, eum varia omnino et multiplex scientia ornatum instructumque esse oporteat, **34** et eam, quæ cuique apta sit, curationem adhibere, si quidem belluam cum laude ducere atque conservare cupit. Endem modo cum commune hoc Ecclesie corpus instar composite enjusdam et inæqualis belluæ, ex pluribus variisque moribus et rationibus consti-

A μοὺς κακῶς διατείμενος, ή τὰ ὡτα διεφθαρμένος, κατηγοροὶ τοῦ ἡλiou ή τῶν φωνῶν, τοῦ μὲν ὡς ἀμαυροῦ καὶ οὐ στίλβοντος, τῶν δὲ ὡς ἐκμελῶν καὶ ἀτόνων.

ΜΓ. Καὶ διὸ τοῦτο βάσιν διπτι καινοτομεῖν ἀλτίμενον ψυχῆ, ὃσπερ κηρὸν οὕτῳ κεχαραγμένον, ή γράψειν κατὰ γραμμάτων, πονηρῶν λέγων διδαγμάτων (**35**) εἰ καὶ δογμάτων, εὐσεβῆ λόγουν, ὡς συγχεισθεὶς καὶ ἀταχτεῖν τοῖς προτέροις τὰ δεύτερα. Όδιν μὲν γάρ (**36**) πατεῖν ἀμεινον τὴν λείαν καὶ τετρημένην τὴν ἀτριβῆ καὶ τραχεῖαν, καὶ γῆν ἄρουν ἢν πολλάκις δροτρόπον ἔτεμεν καὶ ἡμέρωσεν. Ψυχὴν δὲ γράψειν, ἢν οὕτῳ λόγος ἐχάραξε μοχθηρός, οὐδὲ εἰς βάθος τὰ τῆς κακίας ἐνεσημάνθη γράμματα· διο γάρ ἢν οὕτω τὰ ἑργα γίνοιντο (**37**), τῷ θεοσεβεῖ καλλιγράφῳ, ἐξαλείφειν τε τοὺς προτέρους τύπους, καὶ μετεγγράψειν τοὺς δοκιμωτέρους τε καὶ τοῦ μένειν ἀξιωτέρους. Τοσούτοις μὲν δὴ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάθη, καὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτὸν, οἱ πονηροὶ καὶ τοῦ πονηροῦ (**38**) τύποι καὶ χαρακτῆρες· τοσούτοις δὲ τὸ ἑργὸν τῷ ταύτην πεπιστευμένῳ τὴν τῶν ψυχῶν (**39**) παιδαγωγίαν καὶ προστασίαν· καὶ τὰ πλείω παρῆκεν ὁ λόγος, ἵνα μὴ περιττότερος ἢ τοῦ δέοντος.

ΜΔ. Ὁσπερ οὖν εἰ τις θηρίον ἐκ πολλῶν θρίων συγχειμένον πολυειδές (**40**) καὶ πολύμορφον, μείδην τε καὶ μικροτέρων, ἡμερωτέρων τε καὶ ἀγριωτέρων, διειν ἐπιχειροί καὶ τιθασσεύειν, πάντας δὲ τὸν ἑργὸν αὐτῷ, καὶ οὐ μικρὸν τὸ ἀγώνισμα, οὗτος ἀνωμάλου καὶ ἀλλοκότου προστατεῖν φύσεως, οὗτε φωνᾶς ταῖς αὐταῖς οὔτε τροφαῖς, οὔτε χειρὸς (**41**) ἐπαραῖς (**42**), οὔτε συρίγμασιν (**43**), οὔτε τοῖς τῆς ἀλλης ἀγωγῆς τρόποις ἐκάστου τῶν θηρίων χαίροντος, ἀλλων δὲ δλλοις ἡδομένων, ή ἀχθομένων, ὡς ἡ φύσις ἐκάστου καὶ ἡ συνήθεια· καὶ τί ἂν έδει (**44**) ποιεῖν τὸν τοιούτον (**45**) θηρὸς ἐπιστάτην; τι δ' ἀλλο γε ή πολυειδῆ τε εἶναι καὶ ποικίλον τὴν ἐπιστήμην; καὶ κατάλληλον ἐκάστῳ προσάγειν τὴν θεραπείαν. ὡς δὲ ἀγοιτο καλῶς αὐτῷ τὸ θηρίον καὶ διασώσαιτο; οὗτος ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ ἡθῶν καὶ λόγων, καθάπερ ἐνδὸς ζώου συνθέτου καὶ ἀνομοίου, τοῦ κοινοῦ τούτου τῆς Ἐκκλησίας συγχειμένου σώματος, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν προστάτην ἀπλοῦν τε εἶναι: (**46**)

(35) Διδαγμάτων. « Moralem disciplinam » inteligit Elias; et δογμάτων « fidei doctrinam. »

(36) Οὐδὲ μὴ γάρ. « Viam enim planam, tritamque præstat calcare, quam asperam, etc.; animam vero, quæ nondum pravis imbuta est doctrinam, bonis informata est facilius. »

(37) Γλυπτο. Sic Billius, sex Regg., dno Colb., Or. 1, Jes. Nonnulli γλυπτο. Reg. 2, γλυπτο. In editis, γλυπτο.

(38) Πονηροῦ. « Malignum vocat ipsum dæmonem, » inquit Gab. alluditque Gregorius, opinor, ad Matth. vi, 13.

(39) Τὴν τῶν. Sic Regg. Iou, ha. melioris notæ codices. Combel. τῶν ταύτην πεπιστευμένων. Dicunt τῶν iii ed.

(40) Πολυειδές. Reg. Iou, πολυειδές τε.

(41) Χειρὸς. Jes. χειρῶν.

(42) Εκαφαῖς. Significat, inquit Gabr., genitum illum quo solennis pecudibus aut etiam hominibus blandiri, dorsum eorum aut caput contrectantes.

(43) Συρίγμασιν. Reg. I, συρίγμασιν. Montac. σφύρισμασιν.

(44) Καὶ τι ἀν δδει, etc. « Et quid oporteat face re hujusmodi bestiæ præficiunt? Quid aliud profectio quam curare ut multiplex sit ac varius scientia, » etc.

(45) Τὸν τοιούτον. Reg. I, τοῦ τοιούτου.

(46) Ἀπλοῦ τε εἰρατ. « Simplicem, » inquit Elias, « quāntum ad dignitati et actionis rectitudinem. » Brevius orat. in Athan. Gregorius se ipse exponit: ἀπλοῦ τὸν τρόπον, πολυειδῆς τὴν κυδερήσιν. « Moribus simplex, gubernandi arte multiplex. » Vide Chrys., lib. vi De sacerd., c. 5.

τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν πάσον (47) δρθότητα· καὶ διὰ Α λυτοῦ sit, summopere quoquo necesse est, antistit-
μάντος παντοδεπὸν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς
ἴκανον εἰκάσιων, καὶ τὸ τῆς ὀμιλίας πρὸς πάντας
ἴκανον τε καὶ πρόσφορον.

ΜΕΓ. Οἱ μὲν γάρ δύονται γάλακτι τρέφεσθαι, τοῖς
ἀποικιστέροις καὶ στοιχειωδεστέροις τῶν διδαγμά-
των, διὸ τὴν ἔξιν (48) νήπιοι καὶ ἀρτιπαγεῖς, ὡς
ἐν εἴποι τις, τὴν ἀνθρεπὸν τοῦ λόγου τροφὴν οὐ
φέροντες· ἣν εἰ προσάργοι τις παρὰ δύναμιν, τάχα
τὸν καταπιεσθέντες (49) καὶ βαρηθέντες (50), οὐκ
ἴμπροστης τῆς διανοίας, ὥσπερ ἐκεὶ τῆς ὄλης (51)
τὸ ἐπιεικέλθον ἐλκύσσει καὶ οἰκειώσασθαι. Ζημιώθειν
ἐν καὶ εἰς τὴν ἀρχαὶαν δύναμιν· οἱ δὲ τῆς ἐν τοῖς
πλεοῖς λαλουμένης σοφίας χρήζοντες καὶ τροφῆς Β τῆς ἀνθροπέρας καὶ στερβότερας (52), τῷ πρὸς διά-
χριτον ἀληθῆς τε καὶ φευδοῦς ἰκανῶς (53) γεγυ-
μένθαι τὰ λειθητήρια, εἰ γάλα ποτίζοντο καὶ τρέ-
φοντο λαχάνοις, ἀσθενῶν βρύματι, δυσχεραίνοντες
ἢ καὶ μάλα εἰκότες, οὐ δυναμούμενοι (54) κατὰ
Ιησοῦν, οὐδὲ αὖξαντες τὴν ἐπανενθήνην αὖξαντιν, ἣν
ἰργάζεται λόγος· τελειῶν εἰς ἀνθρά, καὶ εἰς μέτρον
τικίας διγῶν πνευματικῆς, τὸν καλῶς τρεφόμενον.
επίκλητος, quod sermo diuinus assert⁹, ευω, qui
καὶ εἰς στατις mensuram ducens ¹⁰, ευω, qui
καὶ εἰς στατις mensuram ducens ¹¹.

ΜΕΓ. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς λεωφός; Οὐ γάρ ἐσμεν
ἄς οι πολλοὶ καπηλεύσιν δυνάμενοι; (55) τὸν λόγον
τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναμιγνύαι τὸν οἶνον ὕδατι· τὸν
εἰρηνούντα καρδίαν ἀνθρώπου λόγον τῷ πολλῷ καὶ
άκουο καὶ χαμαὶ συρομένῳ καὶ ἔξιτῇλῳ καὶ εἰκῇ
θέντι, ὥστε αὔτοι τι παραχερδαίνεν (56) ἐκ τῆς
καπηλείας, ἄλλο τε ἀλλως ὀμιλούντες τοῖς πλησιά-
ζοντι καὶ πᾶσι πρὸς χάριν· ἐγγαστρίμυθοι (57) τι-
κεῖς θντες καὶ κενολόγοι, τάς ἁστων ἡδονὰς θερα-
πεύοντες (58) λόγοις ἐκ τῆς φωνουμένοις καὶ δυομέ-

⁹ Hebr. v. 12; 1 Cor. iii. 1, 2. ¹⁰ 1 Cor. ii. 6.
¹¹ Ephes. iv. 13. ¹² II Cor. ii. 16. ¹³ ibid. 17. ¹⁴

A tutum sit, summopere quoquo necesse est, antistit-
tenti simul et simplicem esse, quantum ad eam,
quam ad res omnes adlibere debet, rectitudinem;
et rursum quam maxime varium ac multiplicem,
quantum ad id attinet, ut uniuscujusque animus
sibi adjungat, apteque et apposite omnes alloquatur.

XLV. Quidam enim lactis alimonia opus habent,
hoc est, simplicioribus et elementariis doctrinis,
nimis qui puerili animi habitudine sunt, recensa-
que, ut sic dicam, compacti, nec virilem sermonis
cibum ferunt ¹⁵: quem si quis ipsis præter vires
admovevit, ejus pondere oppressi fortasse atque
obruti, animo ad id quod transmissum est, altra-
bendū sibi accommodandum haud satis virium
habente, quemadmodum nec corpore in cibis ma-
teria constantibus, pristinas etiam eorum vires
labefactabit. Alii, quod sensus ad verum a falso in-
ternoscendum ac secernendum exercitatos habeant,
ac proinde sapientia ea quæ inter perfectos expo-
nitur ¹⁶, sublimiorique et firmiori cibo indigeant ¹⁷,
si quis lac illis propinet, oleribusque, hoc est, in-
firmiorum cibo, eos alat ¹⁸, molesto animo id latrū
sunt: ac merito sane, utpote libil Christiani ro-
boris colligentes, nec laudabile illud augmentum:
pulchre altur, in virum perficiens, atque ad spiri-

XLVI. Et ad hæc quis idoneus ¹⁹? Non enim plo-
risque similes sumus, qui veritatis doctrinam adul-
terant ²⁰, ac vinum aquæ miscent ²¹; hoc est, doctri-
nam cor hominis exhilarantem ²², cum vili et vul-
gari, humique serpente, et evanida, frustraque et
temere flente, ut ipsi ex hac cauponandi ratione
obiter aliquid elucentur, aliaque alio modo cum
illis qui ad ipsos accedunt, verba ²³ faciunt, omnibus-
que assentantur, ventiloqui sane quidam et vani-
loqui, voluptatibus suis servientes, verbis e terra

¹⁵ Hebr. v. 14. ¹⁶ Rom. xiv. 2. ¹⁷ Coloss. ii. 19.
Isa. i. 22. ¹⁸ Psal. ciii. 15.

tem corrumpendam, et alludere simul ad hæc ver-
ba ps. li, 3, Τί ἐγκαυχᾶ ἐν χακτᾷ, ὁ δυνατὸς ἀν-
θρώπος; « Quid gloriari in iniustia qui potens es in
iniustitate? »

(56) Παραχερδαίτεροι. De his Apostolus I Tim. vi.,
5, « Qui existimant quæstum esse pietatem. » Eu-
dem sensu ac Greg. S. Hieronymus in II Cor. ii ait:
« omnem doctorem, qui auctoritatem Scripturarum,
per quam potest audientes corrigerem, verit ad gra-
tiam... vinum sanctarum Scripturarum violare at-
que corrumpere sensu suo. »

(57) Ἐγγαστρίμυθοι. Voz illa, quam Vulgata
et pythones interpretatur, sæpe occurrit in Scri-
pturis. Hic autem Gregorius alludit ad hæc Is. cap.
viii., 19. verba: Ζητήσατε τοὺς ἐγγαστρίμυθος
καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας,
οἵ τε τῆς κοιλᾶς φωνοῦντι. Quos ventiloquos appellat
Isaias, eisdem Vulgata et pythones, magos, divi-
nos, etc. Antiquos gentiles et terra fundi oracula
credidisse patet, inquit Gab. ex illo Ciceronis loco,
De div., in lib. i, ubi ait: « Credo etiam anhelitis
quosdam suisse terrarum; quibus inflatae mentes
oracula funderent. »

(58) Θεραπεύοντες. Oliv. et venantes, Bill. pri-
ma edit. et occupantes. Uterque videtur legisse θε-
ραπόντες.

prostatis et in terram pessimumibus; ut maximam apud vulgus gloriam, et nominis celebritatem consequantur, maximis ipsis damnis sufficientes, aut etiam omnino perentes, atque innoxium simplificorum animarum crudorem effundentes, de manibus nostris aliquatio requiredum⁵⁹.

XLVI. Quid potius illud scimus, melius esse aliis qui artis peritia praestent, salutis nostra habendas concedere, quam imperitos aliorum aurigas esse, atque anrem potius aequam submittere, quam imperitum linguam movere. Hec cum nobiscum ipsi, non pessimis fortasse consiliarii, benevolis quidem certe, ed locuti, praeclarissimi esse diximus, cum quae dicenda et facienda essent, nesciremus, ea ad discere, quam nescientes docere. Praeclaro enim cum eo agitur, cui vel in profundis senectutem caput seruo veniat, canique vim habens, ut recenti adhuc in pietate animos adjumento esse possit. Nam certe alios docere aggredi, priusquam ipsi satis edociti simus, ac sigulinam, ut dici solet, in dolio discere, hoc est in aliorum animabus pietatem meditari et exercere, valde stultorum aut temerarium hominum esse mihi videtur: stultorum si ne insectiam quidem suam agnoscunt: temerariorum, si cum eam cogitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verebantur.

XLVIII. Enimvero Hebraeorum sapientes hanc olim Hebreis legem suisse narrant, in primis reetiam et laude dignam, qua non cuivis etati quivis Scriptura liber concedebatur, nam non hoc quidem utilius esse, quandoquidem nec tota statim a qualibet percipi possit, ac, quod in ea reconditus est, ob externam speciem imperitoribus plurimum detrimenti afferre possit; verum **38** alii libri ab initio cunctis patebant, et communes erant, hoc est quo-

⁵⁹ Ezech. iii, 20; xxxiii, 8.

(59) Εὐδοκιμούμεν. Sic octo Regg., Pas., Or. 4, quinq. Colb. et Jes., Coisl. 1, εὐδόκιμοι ήμεν. Non nulli εὐδοκτιμήμεν. Par. et Bas. εὐδοκιμούεν. Sic legit Billius et veritatem celebritatem consequantur, pro consequantur; et fortasse omnia quae procedunt prima persona rectius vertentur.

(60) Αὐτούς. Sic Billius emendaverat in Bas. et Tillem. quod plurimi codices confirmant. Billius tamen, ut et Gabrielius, veritatem seipso. In ed. έκανούσι.

(61) Έκδηπησόμενοι. Ita Jes. In ed. έκδηπομένον.

(62) Εύροις. Sequitur in ed. Bas. διὰ τοῦτο, que a Billio deleta sunt, « quia, inquit, deerant in Card. » Addimus, et in ceteris codicibus.

(63) Εἰδότες. Coisl. 1, εἰδότες, ut postea ἀγνοοῦνται.

(64) Πολιός. Elias, et canitie dignitas. » Bas. πάτερων πεποιημένων δυόρι· τούτ' έστι, ουετός. » Nomine cano dignus, » hoc est, sapiens et intelligens. »

(65) Αὐτούς. Reg. hu, πρὶν ἀν αὐτούς. Coisl. 1, et Colb. m. πρὶν αὐτός.

(66) Κεραυνός. Sic septem Regg., Or. 4, Jes. Keraunias vero habent non pauci, Basilius et editi libri. » Proverbium istud, » juxta Basilium et Eliam, » in eos est, qui in majora, priusquam minora, docentur aut addiscunt. » Nec enim in dolio, verum

A νοις εἰς τὴν ὥς ἀν μάλιστα εὐδοκιμούμεν (59) παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι μάλιστα ζημιούνται αὐτοῖς (60). ἐπολλύντες, καὶ αἷμα θῶν ἀπλουστέρων φυχῶν ἔκχέοντες ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἔξεινται θηθαμένον (61).

B MZ'. Άλλ' εἰδότες ἐπέροις φίλοις εἴναι τὰς ἑωτῶν τὴν τάσις ἐνθιδόνται τεχνικώτεροις, η̄ δὲ λαοὶ τὴν τάσιν εἴναι ανεπιστήμονας, καὶ ἀκοὴν ὑποτίθεται μᾶλλον εὐγνώμονα, η̄ γλώσσαν κινεῖν ἀπαιτεῖται. Τοῦτα διαλεχθέντες ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ταῖς οὐ φαύλοις αυτούσιοις, εἰ δὲ μή γε, ἀλλ' οὖν εὕνοις (62), καὶ τὰ δότες καὶ τὰ πρακτέα μαθεῖν οὐκ εἰδότες (63), μᾶλλον η̄ διδάσκεται ἀγνοοῦντες, εἶδοχειμάσαμεν. Αγαπητὸν γάρ οὐτων εἴναι βαθὺς τὴν τραγούδησιν πολλοῖς (64), καὶ ὠφελῆσαι νέον ἐν εὐτέλει τὴν φυχὴν δυνάμενος. Ήτο τό γε παιδεύειν δάλκους ἐπιχειρεῖν, πρὶν αὐτούς (65) ξενῶν παιδεύεινται, καὶ ἐν τοῖς τὴν κεραυνόταν (66) μανθάνειν, τοῦ δῆληγμένον, ἐν ταῖς τῶν δάλων φυχαῖς ἐκμελετῶν τὴν εὐτέλειαν, λίαν εἴναι μοι φανεται ἀνοήτων η̄ ταλμηρῶν διανυτῶν μὲν, εἰ μὴν αἰσθάνοντο (67) τῆς ἑωτῶν ἀμαθείας: θραστῶν δὲ, εἰ καὶ (68) συνέπεται, καταταλμῶσι (69) τοῦ πράγματος.

C MH'. Εβραίων μὲν οὖν οἱ σοφώτεροι λέγουσιν, ὡς ἀρά η̄ τις πάλαι νόμος (70) Εβραίους, ἐν τοῖς μάλιστα εὐχων καὶ ἐπιτελούμενος, μή πᾶσαν ἡλικίαν πάσῃ Γραφῇ ἐνδιδόσθαι: μηδὲ γάρ (71) εἴναι ποτέ λυσιτελέστερον, ὅτι μηδὲ πᾶσαν εὐθέων εἴναι παντὶ ληπτήν, καὶ τὰ μέγιστα ἀν τοὺς πολλοὺς κακῶσι τῷ φανομένῳ, τὴν βαθυτέραν· ἀλλὰ τὰς μηδὲν ἀργῆς ἀνεῖσθαι πάσι καὶ εἴναι κοντάς, ὃν καὶ τὸ σωματικὸν (72) οὐκ ἀδόκιμον· τὰς δὲ μὴ δάλως

D in minoribus vascuли, velut ollis aut cyathis, in quibus tantum non est peccare, sigulinam siguli docēti.

(67) Αἰσθάνοντο. Alii, αἰσθάνωνται.

(68) Εἰ καὶ. Kal decēt in omniis pene codicibus.

(69) Κατατολμάστ. Male in ed. κατατολμάστ.

(70) Νόμος. « Consuetudinem », Interpretatur Elias, recte quidem. Nam in iata lege prohibita non repertas. Eas autem tantum S. scriptura partes, quarum profundior erat sensus, ut prima Ezechielis capita de cherubim, postrema de instaurazione templi, Canticum cantorum, legere usus non erat; alias autem partes canticis fas erat versari. Quapropter non satis accurate totum hunc locum verisse Billius videtur; imprimis, cum hæc usurpat verba, et tota, alia libri, et etc., cum de libris totis non sit sermo, sed de librorum partibus, quarum sensus recondition erat, quam ut a nonnullis capi posset, alioquin etiam nonnullis posset nocere.

(71) Μηδὲ γάρ. Reg. a, et Col. 1, Μή γάρ. Non Reg. 1, εἴλει omittit; et paulo post Reg. 1, τὰ μηγίστα ἀν.

(72) Τὸ σωματικόν. Quod corporeum est. Unde, inquit Orig., hom. 5 in Lær., et corpus inesse scripturæ et animam ac spiritum intelleximus. Et idem Orig., Philoc., c. 1, τῆς οἰοντος αρχῆς τῆς γραφῆς, et simplicior sedicitur ab ipso velut carne scripturæ.

ἢ τοῖς ὑπὲρ εἰκοστὸν καὶ πέμπτον γεγονόσιν ἔτος οὐ πιστεύεσθαι, δος: δι' εὐτελοῦς τοῦ ἐνδύματος τὸ μυστικὸν κάλλος περικαλύπτουσιν, ἀθλὸν φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου, μόνοις τοῖς κεκαθαριμένοις (73) τὸν νοῦν ὑπαστράπτον καὶ φανταξόμενον, ὡς μόνης (74) δυναμένης τῆς ἡλικίας ταύτης ὑπὲρ τὸ σῶμα τενέσθαι, καὶ ἀναδηνᾶς καλῶς ἐπὶ τὸ πνεῦμα ἐπὶ τοῦ γράμματος.

ΜΘ. Ἡμῖν δὲ (75) οὐδεὶς δρος τοῦ παιδεύειν καὶ ποιεῖν πιστεύεσθαι, ὥστε οἱ λίθοι (76) πάλαι ταῖς ὑπὲρ τὸν Ἱορδάνην καὶ ταῖς ἐντὸς Ἱορδάνου φυλακὲς· οὐδὲ τις μὲν ἐκεῖνο, τισὶ δὲ τοῦτο ἐπιτρεπτέον· οὐδὲ τις κανὼν (77) τῶν ἔξεων· ἀλλ' οὕτω τὸ πρᾶγμα ἔρχεται καὶ συγχέχυται, καὶ οὕτω κακῶς ἀπειμένθι, ὥστε οἱ πλειοὺς ἡμῶν, ἵνα μή λέγω πάντες, πρὶν ἀποθέσθαι (78) σχεδὸν τὴν πρώτην τρίχην καὶ τὸ τὰ παιδικὰ φελλῆςεσθαι, πρὶν παρελθεῖν εἰς τὰς θείας αὐλὰς, πρὶν τῶν Ιερῶν βίθυνων γίνεται καὶ (79) τὰ ὄνδρατα, πρὶν Καινῆς καὶ Παλαιᾶς χαρακτῆρα (80) γνωρίσαι καὶ τοὺς προστάτας (81)· οὐπερ γάρ λέγω πρὶν ἢ τὸν βόρδον ἀποτίνασθαι, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσχῆ δοσα ἢ κακία τὴν προσεμάξατο, ἀν δύο ἢ τρία ὅρματα τῶν εὐσεβῶν ἀξιοκήσωμεν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐντεύξιν, ἢ τῷ Δασιδὶ βραχέα καθομιλήσωμεν, ἢ τὸ τριῶντον ἐν περιστελλώμεθα (82), ἢ μέχρι τῆς ζώνης φύλακοφήσωμεν, εὐσεβείας τι πλάσμα καὶ δψιν ἡμῖν εἴτε; περιχρώταντες (83)· βαβαὶ (84) τῆς προερίας καὶ τοῦ φρονήματος! Ἱερὸς καὶ ἐκ σπαργάνων ὁ Σαμουὴλ (85)· εὐθύς ἐσμεν σοφοὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ὑψήλοι τὰ θεῖα, καὶ γραμματέων τὰ πρώτα καὶ νομικῶν, καὶ χειροτονοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἕργαντες, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ραβδῖτούμεν, καὶ οὐδαμοῦ τὸ γράμμα, καὶ πάντα δεῖ ηθῆναι πνευματικῶς, καὶ λῆρος (86) πλατὺς τὰ

ΑΙΓΑΙΩΝ Reg. II, 11. ⁸² Matth. xxiii, 7.

(73) Τοῖς κεκαθαριμένοις. Omissum in Reg. I.

(74) Μόνης. Regii quatuor, totidem Colb., Or. 4, Jes., Pass. habent μόλις, « vix; » et quidem ea vox optimum exhibit sensum.

(75) Ἡμῖν δέ. Pass. ἡμῶν. Μοχ οὐδὲ εἰς, Jes. dividim.

(76) Λίθοι. « Limitanei lapides. » Nulla hic difficultas. Gregorius his verbis significat, singulæ tribus defixis in terram lapidibus distinctas suis, quod Elias et Basilius ipsi etiam testantur. Certe in lib. Jos. capp. xv, xvi, xvii, uniuscujusque tribus limites accurate describuntur.

(77) Οὐδὲ τις κανὼν. In prima ed. Billius, melius quam secundis curis, « nec ad ullam normam hominum pretia qualitatesque perpendimus. » In Gregorio subtilius quid latet. Spectat namque γὰρ ult. cap. v Hebr.

(78) Πρὶν ἀποθέσθαι, etc. Elias: « antequam infantiam ei puerilem seletam exesserimus. »

(79) Κάρ. Sic plerique scripti et editi libri. Par. κατ.

(80) Χαρακτῆρα, Reg. I, tres Colb. Coisl. 4, χαρακτῆρας.

(81) Προστάτας. Gab. « propugnatores et quasi patrones, » Comb. « duces et auctores. » Basilius optime τῆς παλαιᾶς Γραφῆς τεῦς συγγραφεῖς λέγει, « instrumenti veteris (ultriusque, » Elias) « scriptores dicit. »

PATROL. GR XXXV.

A rum ne id quidem, quod corporeum est, laude carret: alii autem his duntaxat qui vicesimum quintum ætatis annum excessissent, committebantur, hoc est qui sub viii indumento mysticam pulchritudinem obtiegunt, laboris et industriæ, ac luculentæ virtutæ præmium, solis iis, qui mente purgati sunt, fulgentem et conspicuam, quod scilicet sola hæc ætas supra corpus assurgere, atque a littera ad spiritum recte ascendere queat.

XLIX. At nobis nullus docendi ac discendi terminus est constitutus, velut olim lapides tribubus, quæ ultra Jordanem et intra Jordanem erant; nec quibusnam illud, quibusnam rursus hoc committendum sit; nec norma ulla, ad quem habitus exigamus: verum ita projecta et confusa hæc res est, tamique male afficiuntur, ut quam plurimi ex nobis, ne omnes dicam, prius fere quam priuam comam abjecerimus, puerili more balbutire desierimus, priusquam in divina atria introierimus, priusquam sacerorum librorum vel nomina ipsa noverimus, priusquam novi veterisque Testamenti characterem et auctores cognitos habuerimus; nondum enim dico priusquam comum, et animæ labes, quas peccatum nobis impressit, eluerimus; si duo aut tria pia verba edidicerimus, eaque non ex lectione, sed auditione sola hausta, aut Davidi pallium operæ dederimus, aut pallium scite contraxerimus, aut zona tenus philosophati fuerimus, pietatis speciem quamdam et larvam nobis illinentes: o præfecturam! o elatum animum! Sacer etiam ab incunabulis Samuel ^{82, 83}: statim sapientes et magistri sumus, et in divinis rebus sublimes, et scribarum ac legis peritorum primi, ac celestes nos ipsos designamus, et vocari ab hominibus Rabbi expetimus ⁸⁴, nec usquam littera, sed omnia spirituali modo intelligantur oportet, ac meræ nugæ somnia sunt, at-

(82) Περιστελλώμεθα. « Est vere contrahere. Studiose venustæque circumpanera: » τὸ ἐπιμελῶς καὶ κοσμίως περιβεβλῆσθαι. Sic Basil. interpretatur.

(83) Περιχρώσατες. Reg. II, et Col. I, ἐπιχρύσατες.

(84) Βαβαὶ, etc. « Papæ! quam egregii præsides! » Ambitiosorum objectio est cum indignatione relata, et ironice refutata. Εἴτα θαυμαστῶς, εἰ βούλει, καὶ σχετλαστικῶς ἀνεφύησεν. Οὓς θαυμαστοὺς πρόδροι οἰησμένα εἶναι καὶ τὴν φρόνησιν ὑψηλοτ. « Deinde cum admiratione, vel indignatione, si malvis, exclamavit: Quam admirandi præsides, quam sapientia sublimes esse videhimur! » Quem verbum sensum non satis reddit Billii interpretatio.

(85) Σαμουὴλ. Tillēm. « Quasi Samueles quidam essemus universi. » Billius, prima edit. « Protinus Samuelem... in ore habemus. »

(86) Καὶ λῆρος, etc. Alii arbitrantur hæc esse hominum illorum verba, quibus objecta sibi Samueles charismata rejiciunt. Ati, ut Elias, ea ut Gregorii verba judicium suum interponentis agnoscunt: « Sed nugæ et somnia crepamus. » Noster Louvardus sic sibi videtur assequi: « Εἰ οὐαὶ σοννιανοὶ νερæ nugæ sunt, οὐαὶ διενδιμοὶ, σοννια; cum ipsi tamen, nisi laudibus efforamur, indigne-μενοι. »

que, nisi magnis laudibus efferauiur **37** indignatione afficiimur. Atque haec, qui benigniores inter nos et simpliciores sunt: quid porro ii qui magis spirituales sunt, ac generosiores? Multum nos, si ita visum fuerit, condemnantes et vexantes, ac misericordis modis exagitantes, nec loco ullo ac numero ponentes, abscedunt, societatem nostram, velut haud piorum hominum aspernantes.

L. Quod si cuiquam eorum dicamus leniter ad hunc modum, ac disserendo, eum provehentes: Dic mihi, vir admirande, vocasne aliquid saltare, et libia canere? Maxime vero, inquiet. Quid sapientiam, et sapientem esse, quod nos divinarum humarumque rerum scientiam destinimus? Id quoque concedet. Age vero censes artes illas sapientia meliores et sublimiores esse, an hanc potius illis? Mibi quidem non est dubium, quin hanc omnibus etiam præstantiorem esse dicturi sint, atque haec enim sequi et candidi judices sint. Utrum igitur, salutationis quidem et cantus tibiarum doctrina quedam et disciplina est, ad idque, et diurno tempore, et plurimis laboribus ac sudoribus opus est, alique interdum etiam mercedem persolvere oportet, et perductores adhibere, longasque peregrinationes suscipere, cæteraque omnia facere et pati, quibus artis peritia comparatur: sapientiam autem, quam omnibus præest, ac bona omnia complexu suo tenet, adeo ut ipse quoque Deus, quamvis permultis nominibus vocetur, hoc tamen nomine impensis quam nullis aliis delectetur, rem usque adeo levem et protractam esse existimabimus, ut ad hoc, ut quispiam sapiens sit, voluntas sola requiratur? Magne profectio stultitiae hoc fuerit. Si haec ad eos dicamus, erroremque paulatim repurgemus, aut alias quispiam doctiorum et prudentiorum, hoc nimis illud fuerit supra petras seminare⁴⁴, atque in aures non audientium loqui⁴⁵. Ita ne haec tamen quidem sapientes sunt, ni inscitiam suam cognitam habeant. Ac mihi coimmodum esse videtur illud Salomonis de ipsis **38** usurpare: *Est malum quod vidi sub sole, virum qui sibi sapiens esse videtur⁴⁶*: et quod pejus est, alios erudiendos suscepit, qui ne inscitiam quidem persentit.

⁴⁴ Luc. viii, 6. ⁴⁵ Eccli. xxv, 12. ⁴⁶ Eccle. x, 5; Prov. xxvi, 12.

(87) Πνευματικοί. In margine Colb. καθ' ὑπόχρειν, « per hypocrisim ac flicte. »

(88) Μᾶλλον. Deest in septem Regg. aliisque nonnullis. Legitur tamen in pluribus optimæ notæ codicibus.

(89) Προσβιδάροις. Sic Regg. b, I, m, Colb. m, etc., cuius vocis vis hæc est, « ratiocinando gradatim urgentes. » Alii codices habent συμβιδάροντες. Ed. Bas. προσβιδάροντες.

(90) Τι δαί. Plerique Regg. Jes. et plures Colb. τι δέ.

(91) Εῦ οἰδ'. Eū deest in quatuor Regg., septem Colb. et Or. 1.

(92) Καὶ αὐλήσεως. etc. Sic Horat. Arte poet. v. 413 et seq.

Qui Pythia cantat
Tibicen, didicis prius, extimuitque magistrum.
Nec salis est dixisse, ego mira poemata pango.
(93) Καταβαλεῖν. Comb. καταβάλλεται.
(94) Προσαγωγῶν. Comb. « qui aditum præsent,

Α διεράτα· καὶ ἀγανακτοῖμεν δν, εἰ μὴ σφέδρα ἔται νομεθα. Τοῦτο διών οἱ χρηστότεροι καὶ ἀπλούστεροι· τί δὲ οἱ πνευματικοί (87) μᾶλλον (88) καὶ γενναιότεροι; Πολλὰ κατακρίναντες διμές, δν οὐτα δέξῃ, καὶ βασανίσαντες, καὶ οὐδαμοῦ θέντες, ἀπῆλθον, καὶ τὴν κοινωνίαν ὡς οὐκ εὔσεβῶν διαπέσαντες.

N. Άν δὲ τινι αὐτῶν λέγωμεν οὐτωσι πράσις καὶ λογικῶς προσβιδάροντες (89). Εἰπέ μοι, διθαυμάστε, καλεῖς τι τὸ δρχεῖσθαι, τὸ τε αὐλεῖν; Πάνυ γε εἴποιεν δν. Τι δαί (90) σοφίαν τε καὶ σοφὸν εἶναι, τοῦθ' δη διέλειν τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην τιθέμεθα; Καὶ τοῦτο δώσουσι. Πότερον δὲ κρείττον εἶναι καὶ ὑψηλότερον, ταῦτα σοφίας, ή τούτων μαρτρῷ τὴν σοφίαν; Καὶ πάντων εὖ οἴδητε (91) εἶσιν· καὶ μέχρι τούτων εἰσὶν εὐγνώμονες. Άριστον δρχήσεως μὲν καὶ αὐλήσεως (92) ἔστι διδασκαλία καὶ μάθησις, καὶ χρόνου πρός τοῦτο δεῖ, καὶ ιδρότων συχνῶν καὶ πόνων, καὶ μισθίους καταβάλειν (93) ἔστιν δε, καὶ προσαγωγῶν (94) δεηθῆναι, καὶ ἀποδημῆσαι μαρτρότερα, καὶ τέλλα (95) τὰ μὲν ποιῆσαι πάντα, τὰ δὲ παθεῖν, οἵς ἐμπειρία συλλέγεται· τὴν δὲ σοφίαν, ή πάσιν ἐπιστατεῖ (96), καὶ πάντα τὸ έαυτῇ τὰ καλὰ συλλαβοῦσα (97) ἔχει, ὡς καὶ τὸ Θεὸν αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ή τι δόλο χαίρειν ἀκούοντα, ἐπειδὴ καλεῖται πολλοῖς· ὄντος ποιῆσιν, οὐτω κούφον τι καὶ πεπατημένον πρᾶγμα ὑποληψύμεθα, ὥστε θελήσαις δεῖν (98) μόνον καὶ εἶναι σοφὸν; Πολλῆς (99) τοῦτο τῆς ἀμαθείας. « Αν ταῦτα λέγωμεν αὐτοῖς, καὶ κατὰ μικρὸν τὴν πλάνην ἀνακαθαίρωμεν (1), ή τις δόλος τῶν εὑμαθεστέρων καὶ συνετωτέρων, τοῦτο ἔκεινο κατὰ πετρῶν σπείρειν, καὶ λαλεῖν εἰς ὅτα μὴ ἀκούσωτων. Οὕτως οὐδὲ αὐτὸν τοῦτο εἰσι σοφοί, τὴν διετῶν γινώσκειν διπαιδεύσιαν. Καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸ τοῦ Σολομῶντος περὶ αὐτῶν εἰπεῖν (2). » Εστι πονηρά, ήτι εἰδον ὑπὸ τὸν ήλιον. Διδρά δόξαρτα καρ' ἐντῷ σοφίαν εἴραι· καὶ δι τούτου πονηρότερον, παιδεύειν δόλους πεπιστεμένον τὸν μηδὲ τῆς οἰκείας ἀμαθείας ἐπαισθανόμενον.

concordatores. » Bill. prima editione, « commendatores. »

(95) Τέλλα. In Reg. I, desideratur: in Reg. I, et Colb. m, legitur: Καὶ τὰ μὲν ποιῆσαι, τὰ δὲ θελήσαι.

(96) Ἐπιστατεῖ. « Καὶ in omnibus primatum teneat (Eccli. xxiv, 10). »

(97) Συλλαβοῦσα. Ita Regg. hu, I, et Colb. 3, in.

(98) Δεῖν. Sic Reg. I. In ed. δεῖ.

(99) Πολλῆς. Addit. Mont. δινώς. Verit. Billius, « magna Hercle, » quam vocem non satis piā expunximus. Quid enim Christiano cum jurato Hercule?

(1) Ἀρακαθαίρωμεν. « Expurgare tentaverimus. »

(2) Περὶ αὐτῶν εἰχεῖν. Is ordo verborum est in melioris notæ codicibus. In ed. siue in cap. abtōν.

ΝΑ'. Τοῦτο δακρύων μὲν καὶ στεναγμῶν, εἰςπερ Α τι ἔλλο, τὸ πάθος δέξιον· δὲ καὶ πολλάκις ἡγώ κατηλέσσα, εὖ εἰδώς, ὅτι τὸ οἰσθια τοῦ εἶναι τὸ πλείστον διφαιρεῖται, καὶ μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κενοδοξία (3) πρὸς ἀστὴν ἐμπόδιον· λάσασθαι δὲ καὶ σῆσαι τὴν νόσον Πέτρου ἀν (4) εἰη τινὸς ἢ Παύλου, τῶν μεγάλων Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ μετὰ τῆς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ κυνηγησεως ἀληφότων τὸ χάρισμα (5), καὶ πάσι πάντα γινομένων, ἵνα τοὺς πίστας (6) κερδήσωσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς δόλοις μέγα, τὸν εἰ καλῶς κυνηγησόμεθα καὶ ἀγοίμεθα πρὸς τῶν ἐπινορθοῦν τὰ τοιαῦτα καὶ διευθύνειν πεπιστεύμένων.

NB. 'Αλλ' ἐπειδὴ γε Παύλου καὶ τῶν κατ' ἐκείνου ἐμηγήθημεν, ἀφέντες, εἰ δοκεῖ, τοὺς δόλους ἀπαντας, δοσις κατὰ νομοθεσίαν, ἢ προφητείαν, ἢ στρατηγίαν, ἢ τινα τοιαύτην διλλήν οἰκονομίαν τοῦ λαοῦ προεβλήθησαν, οἷον τὸν Μωσῆν, τὸν Ἀσερὸν ἐπινοιῶν, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τοὺς χρήστας, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δασδεῖδ, τῶν προφητῶν τὸν Ζεῦδος, τὸν Ἰωάννην, τοὺς δώδεκα μαθητὰς τοὺς ἐπ' ἑκίνεις οὐστερού (7), οἱ πολλοὶς ἰδρῶσι καὶ πόνοις ἀνέγγιθον τὴν προστασίαν κατὰ τοὺς ἁσυτῶν χρόνους ἕκαστοι· τούτους ὑπερβάντες διπλανατας, Παύλον προστέθουμε μόνον τοῦ λόγου συνίστορο (8), καλὸν τούτῳ θεωρήσωμεν, δοσον ἔστι καὶ φυχῶν (9) ἐπιμέλεια, καὶ εἰ βραχεῖς τῆς πραγματείας, ἢ μικρᾶς τῆς συνέπειας. Ός ἀν δὲ φέστα τοῦτο γνοίμεν καὶ κατίδοιμεν, εἰ Παύλος αὐτὸς περὶ Παύλου φησι, ἀκούσωμεν.

ΝΓ'. Ἔώ λέγειν (10) τοὺς πόνους, τὰς ἀγρυπνίας, τοὺς φόρους, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ κακοπαθείας, τὰς ἐνψύχει καὶ (11) ἐν γυμνότητι, τοὺς ἔξωθεν ἐπιδουλεύοντας, τοὺς ἐνδοθεν ἀντιπράττοντας. 'Αφῆμεν τὸν διωγμοὺς, τὰ συνέδρια, τὰ δεσμωτήρια, τὰ δεσμά, τοὺς κατηγρόους, τὰ δικαστήρια, τοὺς καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν θανάτους, τὴν σαργάνην, τοὺς ἀθετίσμοις, τοὺς ραβδίσμοις, τὴν περίοδον, τοὺς κατὰ γῆν κινδύνους, τοὺς κατὰ θάλασσαν, τὸν βυθὸν, τὰ ναυάγια, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους ληστῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐν φυεδαδέλφοις, τὸν ἐκ χειρῶν βίον, τὸ ἀδάπτων Εὐαγγέλιον, ὃς (12) θέστρον ἦν καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώποις, μίσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ιστάμενος· ὑπὲρ μὲν τῶν (13) ἀγωνιζόμενος, τῷ δὲ προσάγων καὶ οἰκεῖων

" I Cor. ix, 22. " II Cor. xi, 27. " ibid. 23-26, 33; I Cor. iv, 12; ix, 18. " I Cor. iv, 9.

(3) Κεροδοξία. Colb. m. κενὴ δέξια.

(4) Πέτρον ἀν. Sic novem Regg., octo Colb., Jes. Or. I, Pass. Deest ἀν in ed.

(5) Εἰληφότων τὸ χάρισμα. De gratia cura-
tōnē exponit Elias. Tillem. de gratia miracu-
lōrum.

(6) Πάντας. In prima ad Cor ix, § 22, legitur
τέντως. Quod Vulgata reddit « omnes. »

(7) Τοὺς ἐκ' ἐκείνους οὐτεπορ. « Hos qui postea
subsecuti sunt. »

(8) Συνίστορα. Deest in melioris notae codicibus;
in septem Regg., totidem Colb., Or. I, Jes. et certe
sine dispendio sententiæ possit exsulare. Nonnulli
lamenta retainunt. Comb. verit, « testem et assertorem
prædicamus. »

(9) Οὐσορ δοτει καὶ γυχῶν. Sic septem Regg., tot-

LI. Hoc malum lacrymis quidem et luctibus, si quod aliud, dignum est; quod etiam ipse sære miseratus sum, non ignorans opinionem plurimum de re ipsa auferre, inanisque gloriæ studium hominibus magno ad virtutem impedimento esse. Morbum autem sanare ac reprimere, Petri cujusdam, aut Pauli fuerit, magnorum, inquam, illorum Christi discipulorum, qui una cum gubernatione, tam in sermone quam in opere, gratiani acceperant, omnibusque omnia facti sunt, ut omnes lucrisfacerent⁹⁷. Nobis autem aliis magnum atque amplum fuerit, si ab iis, quibus emendandarum et dirigendarum iusmodi rerum cura commissa est, recte gubernemur atque ducamur.

LII. Ac quoniam Pauli, ejusque similiūm mentionem fecimus, relictis, si ita videtur, omnibus aliis, qui ob leges ferendas, vel ob prophetā mūnus, vel ob rei militaris imperium, vel ob aliam quamdam ejusmodi administrationem, populi antistites fuerunt, velut Moses, Aaron, Josue, Elias, Elīsæus, Judges, Samuel, David, prophetarum multitudo, Joannes duodecim apostoli, eorumque posteri, qui non sine multis laboribus et sudoribus præfecturæ munus suis quisque temporibus obierunt; his, inquam, omnibus prætermissis, Paulum unum sermonis nostri consciūm proferamus, atque in eo, quanta et qualis res sit animarum cura, et an paruū negotii parumque solertia requirat, consideremus. Quod quo facilius intelligi perspicue possit, quid Paulus ipse de Paulo dicat, audiamus.

LIII. Mitti labores, vigilias, timores, vexationes in fame et siti, in frigore et nuditate⁹⁸, eos qui vel externe insidiabantur, vel interne obsistebant. Mitti persecutions, concilia, carceres, vincula, accusatores, tribunalia, mortes in dies atque horas incurantes, sportam, lapidationes, virgarum ictus, circulum, pericula in terra, pericula in mari, profundum, naufragia, pericula fluminum, pericula latronum, pericula ex genere, pericula in falsis fratribus, victimum manuū labore quæsitum, Evangelium sumptus 39 expers⁹⁹; quemadmodum etiam spectaculum esset et angelis et hominibus¹, medius inter homines ac Deum constitutus; pro illis videlicet dimicans, huic autem peculiarem populum concilians et adjungens: præter hæc, quæ extrinsecus ipsi

idem Colb. Jes. vero δον τι. Or. I, δον τι.

(10) Ἔώ λέγεται Reg. e, Colb. m, ἐώ γάρ.

(11) Τὰς ἐν ψύχει καὶ. Pernulti codices, eleganti repetitione: Τὰς ἐν ψύχει, τὰς ἐν γυμνότητι.

(12) Ο. Reg. I, δ.

(13) Υπὲρ μὲν τῶν, etc. Combefisius ex Reg. Medic singulariter legit: « Υπὲρ μὲν τοῦ ἀγωνιζόμενος, τοὺς δὲ προσάγων, et verit: « Pro illo de certis, hos vero, populum peculiarem adjungens ac concilians. » Quæ quidem lectio melior est. Certe Reg. I. habet τοὺς δέ. An vero idem sit, quem Combefisius Regium Medicæum appellat, nobis non liquet. « Omnes tamen, » inquit noster Louvardus, « vidisse possumus affirmare. »

accidabant. Quis enim satis digne quotidianam ipsius animadversionem commemoret? quis singulorum curam? quis Ecclesiarum omnium sollicitudinem¹, commiserationem erga omnes, et fraternalm charitatem? Offendebat aliquis; et Paulus infirmitate laborabat: aliis scandalizabatur, et Paulus urebat².

LIV. Jam quid de dicendi labore atque industria dicam? quid de multiplici medendi ratione? quid de benignitate? quid rursum de asperitate? quid de utriusque iustione et temperamento? ut nec per benignitatem homines molles ac languidos redaderet, nec per acerbitudinem exasperaret. Heris ac servis leges statuit, praefectis⁴ et subditis, viris et mulieribus⁵, parentibus et liberis, matrimonio et coelibatui, deliciis et continentiae, sapientiae et inscitiæ, circumcisioni et præputio, Christo et mundo, carni et spiritui⁶. Pro his gratias agit: illos perstringit. Hos gaudium suum et coronam nominat⁷: illos dementiae accusat⁸. His, rectum iter senentibus, comitem se adjungit, atque alacritatis socium se præbet: alios male incedentes reprimit. Nunc a piorum cœtu proscriptus⁹: nunc charitatem armat¹⁰: nunc lugel, nunc lætitia afficitur: nunc lac propinat: nunc mysteria attingit; nunc ad alios se demittit: nunc eos secum erigit: nunc virgam minatur¹¹; nunc lenitatis spiritum offert¹²; nunc sublimibus elatum, nunc humilibus humilem se præbet; nunc apostolorum minimus est¹³; nunc experimentum pollicetur Christi in se loquentis¹⁴; nunc ex hac vita discessum exoptat, ac delibatur
40 nunc propter suos magis necessarium esse censem in carne permanere¹⁵. Non enim, quod suum

λαδὸν περιούσιον, χωρὶς τῶν παρεκτός (14). Τούτῳ τίς ἀν ἄξιως (15) διέλθοι τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσιαν (16), τὴν τῶν καθ' ἔκαστον κηδεμονίαν, τὴν μέριμναν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ πρὸς πάντας συμπαθής καὶ φιλάδελφον; Προσέκοπτε τις, καὶ Παῦλος ἰσχένει· καὶ ἀλλος (17) ἐσκανδαλίζετο, καὶ Παῦλος ἦν δὲ φλεγόμενος (18).

ΝΔ. Τὸ δὲ τῆς ὑπερσκαλίας φιλόπονον; τὸ δὲ πο-
κέλον τῆς θεραπείας; ή φιλανθρωπία δέ; τὸ δὲ εὐ-
στηρὸν πάλιν; ή δὲ ἐξ (19) ἀμφοτέρων μίζει καὶ
κράτεις; ὡς μήτε τῇ χρηστότητι μαλακίζειν (20),
μήτε τραχύνειν τῇ γαλεπότητι. Νομοθετεῖ δούλους
καὶ δεσπόταις, ἀρχουσὶ καὶ ἀρχομένοις, ἀνδράσι καὶ
γυναικὶ, γονεῦσι καὶ τέκνοις, γάμῳ καὶ ἀγαμῷ, ἔ-
κρατείᾳ καὶ τρυφῇ, σοφίᾳ καὶ ἀμοθετίᾳ, περισσοῦ καὶ
ἀκροβυστίᾳ. Χριστῷ καὶ κόσμῳ (21), σαρκὶ καὶ πνεύ-
ματι. Ὑπὲρ μὲν τῶν εὐχαριστεῖ, τῶν δὲ καθάπτε-
ται. Τοὺς μὲν χαρὰν καὶ στέφανον δονομάζει, τοὺς δὲ
ἄνοιαν ἐγκαλεῖ¹ τοῖς μὲν συνοδείει καὶ συμπροθύ-
μείται ὅρθοτομοῦσι, τοὺς δὲ ἀνακόπτει κακῶς ἀδείον-
τας. Νῦν ἀφορίζει, νῦν ἀγάπην χυροῖ· νῦν θρηνεῖ·
νῦν εὐφρατίνεται· νῦν γάλα ποτίζει, νῦν μυστηρίων
ἅπτεται· νῦν συγκατέρχεται, νῦν ἑαυτῷ σύνυθε·
νῦν ράθδον ἀπειλεῖ, νῦν προτείνεται πνεῦμα πρατη-
τοῦ· νῦν ἐπιάρεται τοῖς ὑψηλοῖς, νῦν ταπεινοῦται (22)
τοῖς ταπεινοῖς· ἀρτὶ τῶν ἀποστολῶν ἐστὶν ἐλάχιστος, ἀρ-
τὶ δοκιμὴν ὑπισχεῖται τοῦ ἐν αὐτῷ λαλούντος Χριστοῦ·
ἀρτὶ τὴν ἐκδημίαν ποθεῖ καὶ σπένθεται· ἀρτὶ παραμε-
νεῖ τῇ σαρκὶ δι' αὐτοὺς ἀναγκαιότερον δοκιμάζει (23),
οὐ γάρ ζητεῖ τὸ ἑαυτοῦ, ζητεῖ δὲ τὸ τῶν τέκνων, οὐδὲ
ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγνύνησεν. Οὗτος ὁροί·
πάστης πνευματικῆς προστασίας, πανταχοῦ τὸ κεφ-
ἑαυτὸν (24) παροσδύη ποθεῖ τὸ τῶν ἀλλων συμφέρον.

³ II Cor. xi, 28. ⁴ ibid. 29. ⁵ Ephes. vi, 9; Col. iii, 22. ⁶ Col. iii, 19, 28. ⁷ Rom. ii, 25 et seq.
 · Philipp. iv, 1. ⁸ Gal. iii, 4. ⁹ I Cor. v, 5. ¹⁰ II Cor. ii, 8. ¹¹ I Cor. iv, 21. ¹² ibid. ¹³ I Cor.
 xv, 9. ¹⁴ II Cor. xiii, 3. ¹⁵ Philipp. i, 23, 24.

(14) *Παρεκτός*. Vocem banc accidunt, et majori distinctione claudunt sex Regg. codd. octo, Colb., Or. 1, Jes. Sicque τούτων, quod sequitur ad periodum sequentem pertinet, atque ita vertendum: « ea vel cursim recensere pro dignitate quis possit, » etc. Sin autem, sublata interpunctione, legas: *Παρεκτός τούτων*, optimè cum Rusino reddideris: « Præter ergo hæc omnia, quis, » etc.

(15) Ἀξιως. Plures eodd. melioris nota habent : προς ἀξιαν.

(16) Τηρ καθ' ἡμέραν ἐπιστασολ. • Instantiam quotidiana. • Hic aperte alludit Gregorius ad hæc Apost. verba, II Cor. c. xi, 28, ἡ ἐπιστάσεις μου ἡ καθ' ἡμέραν, quæ Vulgata reddit, e instantia mea quotidiana. • Quamvis hæc vox Apost. ἐπιστάσεις, non proprie significet instantiam, sed potius e incursum, quenadmodum interpretari sunt, non modo Græci, sed et ipse August. *De doctr. Christ. lib. iv, c. 7*, ubi ait, Incursus meus meus quotidians; attamen nullatenus dubitamus quin Gregorius legerit ut vulgatus interpres; adeoque vertendum cum ipso e instantiam, seu e attentam considerationem, sollicitudinem et assiduitatem; quod maxime etiam convenit Apostoli proposito. Ipsi siquidem, cum plurima perstrinxisset, quæ corpus exterior vexabant, propositum erat transire ad ea, quæ animum interius cruciabant, quod præ-

clare exprimitur verbo, ἐπιστασίᾳ, non autem illo, ἐπισύστασις, cuius loco, ἡ ἐπιστάσις pot se in duobus codicibus legisse testatur Gabrielius.

(17) Kgl. M. Soc. Deest zat in Regg. 1 et II.

(18) Φλογόμενος. In Reg. 1, πυρούμενος, quod est Apostl. verbum.

(19) *'H δδ ἐξ*. In pluribus deest ἐξ. In aliis, ἡ δ ἐξ, in aliis vero, ἡ δ ἀμφοτέρων legitur.

(20) *Μαλακίος*. Ruf., Oliv., Elias, ut Billius, ad homines referunt. Gabrielius ad Paulum: « Ne esset aut lenitatem mollior, aut acerbitate durior. Sententiam utramque Graca et Latina sic exhiberent; et ut esset sine mollitie lenitas, et sine aceritate se-

(21) Χριστῷ καὶ κόσμῳ. Hoc est, inquit optime
Elias, et his qui Christi sunt, et his qui mundi.

(33) *Taceat et regnabit.* Comb. αγνωταπειρωται.

(22) Ταχειότεραι. Comp. συντάσσωται.
(23) Δοκιμάζει. Reg. I, ει Coisl. I, δογμα-
τίζει.

(24) *Td xao⁸ ñavtór.* Reg. Or. r. 1, *td ñav-*
tou. In eo cujuscunque administrationis publicæ is-
esse debet finis, ut Plato præcipit, et post Platonem
Tullius *Offc.* c. xxv, n. 120, « Omnino qui rep.
prefecturi sunt duo Platonis præceptia tenent: unum ut utilitatem civium sic tueantur, ut quæcumque agunt ad eam referant oblii commodorum suo-
rum, » etc.

est, querit, sed quod siliorum, quos in Christo per Evangelium genuit ¹⁶. Hic enim spiritualis omnis imperii finis est, ubique, privata utilitate neglecta, commodis aliorum consulere.

NE. Έγκεινται ταῖς ἀσθενείαις καὶ ταῖς (25) θλί. A ΛV. In infirmitatibus et afflictionibus gloriatur. φένειν ως δίλλω (28) τινι κόσμῳ, τῇ Ἰησοῦ νεκρώσει ἐγκαλλωπίζεται. ὑψηλὸς ἔστι τὸ σάρκικά, καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἀγάλλεται· οὐκέ τινεταις τὴν γνῶσιν, καὶ βλέπειν φησι δὲ ἐσόπτερου καὶ ἐν αἰνίγματι. Θαρρεῖ τῷ πνεύματι (27), καὶ ὑποκιάζει (28) τὸ σῶμα καθαιρεύον· (29) ως ἀντίπαλον· τί διδάσκων ἡμᾶς ἐν τούτοις, καὶ τὸ παιδεύων; μή φρονεῖν τοῖς κάτω, μή φυσισθεῖν τῇ γνώσει, μή τὴν σάρκα ἐπεγείρειν τῷ πνεύματι. Πάντων ὑπερμαχεῖ, πάντων ὑπερεχεται, ζηλοὶ πάντας, ἀνάπτεται ὑπὲρ πάντων, τῶν ἕξ νόμου, τῶν ὑπὸ νόμουν κήρυξε θῶν, Ἰουδαίων προστάτης. Ἐτόλμησε τις καὶ μείζον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ σάρκα, ἵνα τολμήσω τις καὶ αὐτὸς οὕτω λέγων ἀντεισαχθῆναι· (30) τούτους ἔστω τῷ Χριστῷ διὰ τὴν ἀγάπην εὑχεται. Οὐ τῆς μεγαλονίας (31)! ὁ τῆς τοῦ πνεύματος ζέστεως! Μημείται Χριστὸν, τὸν γενέμενον ὑπὲρ ἡμῶν κατάραν, τὸν ἄπεις ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβόντα (32), καὶ τὰς νόσους βαστάσαντα· ή, τό γε μετριώτερον εἰπεῖν, παθεῖν τις ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ἀσεβῆς, δέχεται, πρῶτος ἀπὸ Χριστοῦ, μόνον εἰ οὗτοι σώζοντο.

ΝC. Καὶ τὶ λέγω καθ' ἔκαστον; ζῶν γάρ οὐχ ἔαυτῷ, Χριστῷ δὲ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ κόσμον ἔαυτῷ παρερώσας, καὶ σταυρωθεὶς (33) κόσμῳ καὶ τοῖς ἁρμένοις, πάντα τὴνται μικρὰ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐλάττων· καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ιλλυρικοῦ πληρώσῃ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἐπὶ τὸν τρίτον οὐρανὸν φθάσῃ δὲ ἀρπαγῆς (34), καὶ τοῦ (35) παρδείσου γένηται θεατής, καὶ τῶν ἀρρήτων ἡμῶν (36) δημάτων ἀκροατής. Ταῦτα Παῦλος, καὶ εἴ τις κατ' ἔκεινον τῷ πνεύματι. Ήμεῖς δὲ δεδούταμεν

¹⁶ I Cor. iv, 15. ¹⁷ II Cor. xi, 21. ¹⁸ Rom. ix, 3. ¹⁹ Philip. iii, 8. ²⁰ Rom. xv, 19. ²¹ II Cor. xii, 23.

(25) Καὶ ταῖς. Deest καὶ in novem Regg., etc.

(26) Ως δίλλω. Gabr. legit, ως καλῷ, et verit., et languam pulchro quodam ornamento. » Sic etiam videtur legisse Ruf. ²² velut pretioso quodam monili. »

(27) Θαρρεῖ τῷ πνεύματi. Comb. « fudit spiritui, somnis spiritu est. » id est, « mentis sensu. »

(28) Καὶ υποκιάζει. Sic Reg. a, r, bm, t, tres Colb., etc. Ilegi tamēt hu, n, u, Or. 1, optimæ notæ. ὑπωκιάζει. Alii duo Regii, duoque Colb., Coisl. 1, habent, ὑποκιάζεται.

(29) Καθαιρῶ. Billius melius primis curis verit, « velut adversarium profligat. »

(30) Ἀττεισαχθῆται. Rulinus hic plurā de suo addit: « Andet aliquid ultra quam fas est... ultra mandatum Dei nititur; nam proximos suos non sicut se, sed plus quam se diliget. Denique, se etiam abeunt, illos pro se introduci orat ad Christum... et eligit extra pietatem fieri pro pietate. » Gabr. « opiat... suum in locum suspectos Christo exhiberi. » Nihil aliud his verbis significat Gregorius, nisi Paulum optasse pro Christo interfici, vel devoveri, ut Judæos lucrisaceret et ad Christum introduceret. Anathema a Christo esse, id est, pro Christo; quo sensu particula « ab... a Cicerone ipso sumitur: « ab reo dicere, » id est, « pro reo, in rei gratiam dicere. » Potuit etiam optare Apostolus, in-

B ΛV. In mortificatione Jesu, tanquam in alio quodam ornamento sibi plaeat. In carnalibus sublimis est, et ob spiritualia exultat. Imperitus non est scientia: et tamen se per speculum duntaxat et in semiginate videre ait. Spiritui confidit: et tamen corpus castigat, tanquam adversarium ejiciens. Quid autem in his rebus nos docet atque admonet? nempe, ne ob terrena efferramur, ne ob scientiam inflameremus, ne carnem adversus spiritum excitemus. Pro omnibus dimicat, pro omnibus precatur, zelo omnes prosequitur, pro omnibus inflammatur, tam a lege alienis, quam legi subjectis, gentium concionator, Iudeorum patronus. Quin etiam majus aliquid ¹⁷ pro suis secundum carnem ¹⁸ fratribus suavis est, ut ipse quoque aliquid audeam hoc dicens, eos ad Christum loco suo introduci, pro sua charitate optat. O ingente animi præstantiam! o ingente spiritus fervorem! Christum, qui nostra causa maledictum factus est ¹⁹, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos portavit ²⁰, imitatur; aut, ut moderatius dicam, primus posse Christum, eorum causa, etiam tanquam impius, aliquid perpeti non recusat, modo ipsi salutem consequantur.

LVI. Quid singula commemoro? ipse enim, non sibi, sed Christo et prædicationi vivens, mundumque sibi ipsi crucifigens, ac mundo ²¹, et rebus illis quæ in aspectum cadunt, crucifixus, parva omnia et cupiditate sua inferiora existimat ²²: quamvis ²³ etiam ab Hierusalem, et per circumflexum, usque ad Illyricum, Evangelium impleverit, quamvis ad tertium cœlum per raptum pervenerit ²⁴, quamvis paradisi spectator fuerit, quamvis arcanorum verborum auditor ²⁵. Hæc Paulus, et si quis eodem spi-

²² Gal. iii, 13. ²³ Isa. LIII, 4. ²⁴ Gal. vi, 16.

Ecclesia Christi contemptissimus haberi, modo Iudeos ad veram justitiam perducere. Demum, si quid difficultatis hic esset, verbis quæ sequuntur penitus tollitur: « imitatur Christum qui factus est pro nobis maledictum. » Optavit Paulus pro fratribus suis, id esse, et pati, quod fuit et passus est Christus pro nobis. Optavit. Frustra in erroris sui patrocinium hæc Gregorii verba trahere conantur novi Hesychiastæ, quos egregie refellit illustrissimus et doctissimus Meldensis episcopus in libro qui Gallico est inscriptus: « Divers écrits ou mémoires sur le livre, qui a pour titre: *Explication des Maximes des Saints*, » etc.

(31) Μεγαλορολαç. Habent pauci, μεγαλοψυχίαç.

(32) Αγαλαβότρα. Regg. novem, plures Colb., Jes., Or. 1, λαβόντα.

(33) Σταυρωθεὶς. Reg. 1, Colb. m, Comb. συσταυρωθεὶς: « una crucifixus. »

(34) Δι' ἀρπαγῆς. Colb. 5, uno verbo, διαρπαγεῖς, et in margine δι' ἀρπαγῆς.

(35) Κἀρ τοῦ. Habet Reg. hu, καὶ, et paulo post idem. Regg. a, t, x, Colb. 1, 7, m. Or. 1, Gabr. καὶ τῶν.

(36) Ἀρρήτων ἡμῖν. Regg. a et u, ἀπορρήτων, « arcanorum verborum, quæ nobis loqui non licet (II Cor. xii, 4). »

ritu præditus est. Nos autem vèremur, ne, si cum A iñis comparemur, stulti quidam principes Taneos simus³⁸, aut exactores spicas legentes, aut populum falso beatum dicentes³⁹; addam etiam beati dicti, et pedum vestrorum viam turbantes: aut illusores dominantes⁴⁰, aut juvenes antistites⁴¹ ac prudentia minime adulti, ne panem quidem et vestimentum⁴², ad hoc ut quibusdam regendis præsimus, habentes; aut prophetæ iniqua docentes⁴³, aut principes inobedientes, et digni qui cum patriis ob famis duritiam⁴⁴ male audiamus. Aut sacerdotes longe ab eo remoti, ut ad cor Hierusalem loquamur⁴⁵, quæ omnia Isaías, per Seraphim et carbonem purgatus⁴⁶, pulchre exprobrat, et contestatur.

LVII. Sed fortasse tantum quidem est hoc opus, B tamque molestum et laboriosum cordi sensu prædicto, et mœrenti, ac vere linea ossium⁴⁷ viro prudenti. Verum parvum est periculum, aut casus levis et contemnendum? At enimvero magnum mihi terorem injiciunt, hinc beatus Oseas, adversus nos sacerdotes et præfectoris judicium esse dicens, quia laqueus speculæ facti sumus, et quasi rete extensum super Itabyrium⁴⁸, quod ab iis fixum est, qui humanas animas venantur, minitansque se facturum, ut malos prophetas demietat⁴⁹, ac judices eorum igne absumat⁵⁰, seque paulisper contineat, ne reges et principes unga⁵¹, quoniam sibi ipsis ac non per ipsum regnarunt⁵².

LVIII. Hiuc autem divinus Micheas, Sion in sanguinibus ædificari non ferens, utrumvis sanguinem intellexeris, et Hierusalem in injustitiis, præfectis nimirum ejus 42 in muneribus judicantibus, et sacerdotibus ejus mercede respondentibus, et prophetis in pecunia divinantibus; pro quibus rebus quid futurum? nempe ut Sion quasi ager aretur, et Hierusalem ut pomorum custodia sit, et mons

³⁸ Isa. xix, 11. ³⁹ Isa. ix, 16. ⁴⁰ Isa. iii, 12. ⁴¹ ibid. 4. ⁴² Ibid. 7. ⁴³ Isa. ix, 15. ⁴⁴ Isa. viii, 21. ⁴⁵ Isa. xl, 2. ⁴⁶ Isa. vi, 6. ⁴⁷ Prov. xiv, 30. ⁴⁸ Ose. v, 1, 2. ⁴⁹ Ose. vi, 5. ⁵⁰ Ose. vii, 4. ⁵¹ Ose. viii, 4.

(37) Καλαμώμενοι. « Exactores ad spicam usque spoliante, » ut in Is. III, 12.

(38) Η rearlokoi προστάται. « Aut pueri principes. »

(39) Μηδ' δογ, etc. « Ne quidem tantum habentes, quantum satis sit. »

(40) Πατριωτ. « Cum paternis, familis » scilicet « aut capitibus. » Vulgata et Hebr. « Diis aut judicibus. »

(41) Καθαρθεὶς. Regg. bm, r, u, tres Colb., Or. 1, καθαρισθεὶς.

(42) Αρ' οὐν τό. Sic omnes codd.; τό deest in ed.

(43) Τῇ σκοπιᾳ. Delevimus præpositionem, ἐν, quam in nullis reperimus codicibus. Non legitur etiam in ipso Scripturæ textu, nec in edit. Romana, Veneta, etc.

(44) Ιταβύριον. Thabor, ut habent Hebræa, Aquila, Symmachus. Codex Barberinus in margine: ἔτι Θαῦρο. Joseph. Antiq. I. v. c. 1, habet Ιταβύριον. Porro « mons in Galilea, » ut scribit Hier. lib. 1, Comm. in Osee c. v, et libro De nom. Hebr. « nemorosus ille, in quo aucupes exercabantur, » testibus Grotio et Kimchi; quibus Scholium ad

παρὰ τούτους, μὴ μωροὶ τινες ὅμεν ἀρχοντες Τάνεως, ή πράκτορες καλαμώμενοι (37), ή μακαρίζοντες τὸν λαὸν φευδῶς προσθήσω δὲ, καὶ μακαρίζομενα, καὶ τὴν τρίτον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταράσσοντες⁵³ ή ἐμπαίχται κυριεύοντες, ή νεανίσκοι προστάται (38) καὶ ἀτελεῖς τὴν φρόνησιν, μηδ' ὅσον (39) δρπον καὶ ἴματον πρὸς τὸ καθηγεῖσθαι τινῶν εὐποροῦντες⁵⁴ ή προφῆται διδάσκοντες ἀνομα, ή ἀρχοντες ἀπειθοῦντες, καὶ κακῶς ἀκούειν μετὰ τῶν πατέρων (40) δξιαὶ διὰ λιμου σκληρότητα⁵⁵ ή λερεῖς τοῦ λαλεῖν εἰς τὴν καρδίαν ιερουσαλῆμ πλείστον ἀπέχοντες, & δὴ πάντα ὁ τῷ Σεραφιμ καὶ τῷ δυνατοὶ καθαρθεὶς (41) Ήσαῖας ὄντειδίζει καλῶς καὶ μαρτύρεται.

NZ'. Αρ' οὖν τὸ (42) μὲν ἔργον τοσοῦτον, καὶ οὐτας ἐπίπονον τῇ αἰσθητικῇ καρδίᾳ καὶ λυπηρῇ, καὶ δυτικαὶ σῆς δυτέων τῷ γε νοῦν ἔχοντες. Μικρὸς δὲ ὁ κίνδυνος, ή τὸ πτῶμα εὐκαταφρόνητον; Άλλα μοι πολὺν ἐπινατεῖνται φόδον ἔνθεν μὲν ὁ μακάριος Όσης, πρὸς ήμᾶς εἶναι τὸ κρίμα λέγων τοὺς λερεῖς καὶ τοὺς ἀρχοντας, διτι παγις ἐγενήθημεν τῇ σκοπιᾳ (43), καὶ ὡς δίκτυον ἔκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ιταβύριον (44), δικαπεπτῆθαι (45) ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἀγρευστῶν ψυχής, ἀποθερίζειν (46) τε τοὺς φυλῶν ἀπειλῶν προφήτας, καὶ πυρὶ (47) καταναλακεῖν τοὺς κριτὰς αὐτῶν, ἐφέξειν (48) τε μικρὸν τοῦ χρέου βασιλέα καὶ ἀρχοντας⁵⁶ διτι ἔαντοις ἔδασιλευσαν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτοῦ.

NH'. Ενθεν δὲ ὁ θεῖος Μιχαήλς οὐ φέρων οἰκδομούμενην Σιών ἐν αἰμασιν, ὀποτέρεις βούλει, καὶ ιερουσαλῆμ ἐν ἀδικίαις, τῶν ἡγουμένων αὐτῆς μετὰ δώρων κρινότων, καὶ τῶν λερέων μισθῷ (49) ἀποκρινομένων, καὶ τῶν προφητῶν μετὰ ἀργρόποι μαντευομένων⁵⁷ ἀνθ' ὧν τὶ γενήσεθαι (50); Σιών ὡς ἀγρὸν ἀροτριαθήσεσθαι (51), καὶ ιερουσαλῆμ ὡς ὀπωροφύλακιον ἔσεσθαι, καὶ τὸ δρός τοῦ οἴκου εἰς;

οραν cod. Or. 1, ascriptum mirifice favei. « Όρος δύψιλον, οὗτον καλούμενον, μίαν ἔχον πηγὴν, ἐν τῇ θηρίᾳ συνέρχεται πίνειν δωρό. « Εστι δὲ ἐν τῇ Γαλιλαΐᾳ, ἔνθα ἐθήρευον τὰ δρυεα καὶ τὰ κτήνη. « Mons altius ita dictus; fontem habens, in quo aquam bibitūræ coquunt seræ. Est autem in Galilaea, ubi volucres ac pecora venabantur. » (Silvestria nimirum, ut indicat Bas. per vocem ἀγρίων), quod non nisi locis nemorosis convenit.

(45) Καταπεπτῆθαι. Sic Regii omnes et Colb. Savilius vero apud Montac. καταπέπτηται.

(46) Ἀποθερίζειν τε. Reg. z, pro τέ, babel δέ.

(47) Καὶ πυρὶ. Hæc quidem vox non est in propheta; verum cum « Clibani » verbo utatur διε, appellatis etiam urbibus quæ igne perierunt, potuit Gregorius hac voce uti, et illam proposito suo ac. commodare.

(48) Εφέξειν. Reg. r, ἐφέξειν.

(49) Μισθῷ. Coisl. 1, μισθῷ.

(50) Τὶ γενήσεθαι. « Quid futurum? » Bill. Quid fore?

(51) Αροτριαθήσεσθαι. Reg. r, ἀροτριαθήσεσθαι. Colb. 5, ἀροτριαθήσεσθαι.

Σὺν δέ δρυμοῦ λογισθήσεσθαι: θρῆνῶν τε τὴν ἐρημίαν τῶν κατορθούντων (52), ὡς μόλις που καλάμην ὑπολέπεσθαι ή ἐπιφύλλιδα (53)· ὅπότε καὶ τὸν ἀρχοντα αἰτεῖν, καὶ τὸν κριτὴν λόγους πρὸς χάριν λαλεῖν, καὶ σχεδὸν τὰ αὐτὰ τῷ μεγάλῳ Δαβὶδ φεγγόμενος· Σώσορ με, Κύριε, λέγοντι, διτὶ ἐκαλεῖσθαι στοιχὸν εἶναι καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐπιλείψειν αὐτοὺς, ὡς (54) ὑπὸ στῆθος ἀπανώμενα.

ΝΘ. Τινὴλ δὲ ἡμῖν καὶ θρῆνον (55) διακελεύεται, καὶ κατέπεσθαι βούλεται τοὺς λειτουργῶντας τῷ θυσιαστηρίῳ, λιμοῦ πιέζοντος· τοσοῦτον ἀπέχει τρυφὴν ἐπιτρέπειν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς· καὶ πρὸς τῷ ἀγιάσειν (56) νηστελαν, καὶ κηρύσσειν θεραπείαν, συναγαγεῖν πρεσβυτέρους, νήπια, ἡλικίας ἐλεεινάς, ἵτις καὶ αὐτοὺς τὸ ιερὸν καταλαβόντας ἐν σποδῷ καὶ εἰσκοις (57), καὶ λίαν ταπεινῶς κατὰ γῆς ἐρριμένις, διάτι τεταλαιπωρήκει πεδία τῇ ἀκαρπίᾳ, καὶ ἔργον εἶναι οἷκου Κυρίου σπονδὴ καὶ θυσία, Ἐλκειν τῇ ταπεινώσει τὸν Ελεον.

Ξ. Τί δαλ δ' Ἀμβακούμ (58); Οὗτος μὲν καὶ θερμότερων διπτεται λόγων, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀποδυσπετεῖ τὸν θεὸν, καὶ οἶον καταβοφὴν τοῦ χρηστοῦ (59) δεσπότων διὰ τὴν τῶν κριτῶν ἀδικίαν· Ἔως τίνος, Κύριε, κεράδομαι, λέγων, καὶ οὐ μὴ εἰσακούστεις (60); βοησομαι πρὸς τὸ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἰνα τι μοι ἐδειξας κόπους καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ (61) ταλαιπωριῶν καὶ ἀσθείας; Ἐξεταζας μου τέρτορε (62) κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται τόμος, καὶ οὐ ἴερχεται εἰς τέλος κρίμα. Είτα ἡ ἀπειλὴ, καὶ εἰ ἐπὶ τούτοις· Ἰδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ ἐπιελέγατε, καὶ θυμασταί θαυμάσται (63), καὶ ἀγανακτήσθε. Διότι ἔργον ἔτρω ἐργάζομαι. Καὶ τὶ χρή τίναται ἐπιφέρειν τὰ τῆς ἀπειλῆς; Ἄλλα μικρὸν ἐμπροσθεῖ (64)· τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι προσθεῖναι (65) τοὺς εἰρημένους· πολλοὺς ἀνακαλεῖσμενος καὶ ἀποκλαυσάμενος τῶν περὶ τι ἀδίκων καὶ πονηρῶν, τέλος ἀνακαλεῖται (66) καὶ τοὺς τῆς μηχανίας ἡγεμόνας καὶ διδασκάλους, ἀνατροπὴν μὲν

⁵² Mich. iii, 10 seqq. ⁵³ Mich. vii, 3. ⁵⁴ Psal. xi, 4. ⁵⁵ Joel 1, 13. ⁵⁶ ibid. 14. ⁵⁷ Isa. lviii, 5.

⁵⁸ Habac. i, 2-4. ⁵⁹ ibid. 5, 6.

(52) *Κατορθούντων.* « Qui corrigan, » ut in LXX D Nobilis. Nempe « qui corrigan se, » vel « vitam suam. » Non enim propheta et theologus, de prælatis tantum, quorum est alios corrigeri; sed de omnibus omnino loquuntur.

(53) *Ἐκφυλλίδα.* Ita Scripturæ textus, et omnes mas. Male in Par. ἐκφύλλιδα.

(54) *Ωρ.* « *Tanquam, quasi.* » Bill. c. nimirum.

(55) *Θρῆνος.* Duo Regg. θρῆνεν. Comb. θρῆνον.

(56) Καὶ πρὸς τῷ ἀγιάσειν. Tres Regii, quatuor Colb. duo Coisl. πρὸς τὸ. Al pro ἀγιάσειν, iudicem Regg. habent, ἀγαν.

(57) Σάκκοις. Coisl. 1, σάκκω.

(58) *Ἀμβακούμ.* Reg. I, Ἀδβακούμ.

(59) *Χρηστοῦ.* Sic decem Regg., septem Colb., duo Coisl. In Par. vero Χριστοῦ.

(60) *Εἰσακούστεις.* Quatuor Regii, tres Colb. I. s. habent εἰσακούσῃ. Alii, pene totidem εἰσακούσῃ.

A domus in nemus silvæ reputetur ⁶⁰. Simul etiam eorum qui officio recte funguntur, paucitatem deplorans, quaē tanta sit ut vix alicubi stipula aut racemulus supersit: quippe cum princeps etiam postulet et judex ad gratiam loquatur ⁶¹, atque iisdem propemodum verbis cum magno Davide utens: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* ⁶²; hincque fore denuntians, ut bona eos deserant, tanquam a linea consumpta.

LIX. Joel porro luctum etiam nobis indicat, atque altaris ministros, premente fame, in planctu versari jubet ⁶³; tantum abest ut in aliorum calamitatibus eos deliciis indulgere permittat; ac præter quam quod jejuniū sanctificat, et curationem prædicat ⁶⁴, ac seniores et parvulos, miserandas, inquam, B ætates congregat, insuper ipsos quoque sacerdotes hortatur, ut templum ingressi, atque in cinere et sarcis, ac perquam demisse et abjecte in terram prostrati ⁶⁵, quoniam agri sterilitate afflitti fuerint, ac sublatum de domo Domini libamen et sacrificium, humilitate misericordiam attrahant.

LX. Quid autem Habacuc? Hic quidem acriori etiam oratione utitur, atque adversus Deum ipsum stomachatur, ac benignum Dominum propter Iudicium iniquitatem velut clamoribus insequitur, dicens: *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudiens? vociferabor injuriam patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi labores et ærumnas? videre afflictionem et impietatem? In conspectu meo factum est iudicium, et iudex. capit. Propter hoc dissipata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium* ⁶⁶. Deinde comminatio; ac deinceps, *Vide te contempentes, et respicite, admiramini mirabilia, et disperdimini, quia opus ego operor* ⁶⁷. Sed quid totam illam comminationem subjugere necesse est? Verum paulo ulterius; hoc enim mihi satius esse videtur ad ea quæ dicta sunt adjungere: cum multos eorum qui in re 43 aliqua improbi et iniqui erant, appellasset ac deslevisset, ad extremum ipsos quoque improbitatis duces et magistros appellat, subversionem quidem turbidam ac mentis ebrietatem, et

(61) *Ἐξι.* Præpositio hæc deest in tribus Regg., sept. Colb., Coisl. 1, et Or. 1.

(62) *Γέτορε.* Unus Reg. ἐγένετο.

(63) *Καὶ θαυμάσται θαυμάσται.* Sic LXX, decem Regg., sex Colb., Coisl. 1, et Pass. In Par. vero ed. θαυμάσται, καὶ ἐπειτε θαυμάσται.

(64) *Ἄλλα μικρὸν ἐμπροσθεῖ.* Verum paulo ulterius; id est, « paulo post; » et hic est vere sensus huius vocis, ἐμπροσθεῖν, ut patet ex orationis serie. Quæ enim adjungit ex propheta Gregorius, non præcedunt, sed subsequuntur ea quæ prius posuerat, cum desumantur ex c. ii. Habac. priora vero in c. 1, reperiuntur. Eodem sensu hac voce utitur Apost. Philipp. iii, 14. Non bene igitur Billius, qui vertit, « Verum enim vero aliquanto ante. »

(65) *Προσθεῖται.* Sic plures Regg. Alii, προσθεῖται.

(66) *Ἀνακαλεῖται.* Comb. « inclamat, quadam vocis contentione appellat. »

errorem vitium vocans : his autem proximos ab ipsis potari dicens, ut respiciant ad tenebras animae ipsorum, et speluncas serpentum ac bestiarum, hoc est, improbarum cogitationum domicilia. Atque hi quidem tales sunt, et cum talibus doctrinis ad nos sermonem habent.

LXI. Malachiam autem quonam modo dignum fuerit præterire, nunc quidem et graviter et acerbe sacerdotes accusantem ac probris incessentem, ut Domini nomen despicientes, quibusque in rebus, adjungentem, in eo nempe, quod pollutos panes ad altare afferant, eibos non primicias, et quæ ne dicum quidem ulli offerrent, aut, si offerrent, infamia afficerentur⁴⁷, ea tamen factis votis omnium regi offerant, hoc est, clauda, et ægra, et corrupta, prorsusque profana et despuenta. Nunc autem divini cum Levitis pacti eos submonentem (erat autem illud vitæ et pacis), ac timore timere Dominum, et a facie nominis ejus pavere⁴⁸. *Lex veritatis*, inquit, erat in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus. In pace rectum iter tenens ambulavit mecum, et multos convertit ab iniquitate, quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus⁴⁹. Causa autem quam præclara simul et formidanda? quia Angelus Domini omnipotentis est⁵⁰. Atque maledictiones quidem eas quæ deinceps sequuntur, vilandi mali omnis causa, prætero: veritatem autem pertimesco. Quod vero dictu moderatius simul et utilius est, *An dignum est*, inquit, ut respiciam ultra ad sacrificium restrum, aut suscipiam acceptabile de manibus restris⁵¹? tanquam scilicet maxime stomachans, ac sacrificium ipsorum ob ipsorum improbitatem repudians.

LXII. Nam Zachariæ quidem quoties **44** memini, falcem perhorresco, atque item ea quæ ipse adversus sacerdos contestatur; atque ea quidem quæ de insigni illo Jesu, magno sacerdote, subindicat; quem cum sermone suo sordida et indigna ueste exuisset, splendidam et sacerdotalem postea ipsi imponit: et quæ etiam angelum ad Jesum di-

θολερὸν τὴν κακιὰν ἀποκαλῶν καὶ τοῦ νοῦ μέθην καὶ πλάνην⁽⁶⁷⁾: ποτίζεσθαι δὲ λέγων⁽⁶⁸⁾ τούτος ὁ' αὐτῶν τοὺς πλησίους, ὅπως ἐπιθέλει ποιεῖται ἐπὶ τῷ σκότῳ αἵτῶν τῆς φυχῆς, καὶ τὰ σπήλαια ἔρπετῶν καὶ θηρίων⁽⁶⁹⁾, λογισμῶν πονηρῶν οἰκητήρια. Οὗτοι μὲν δὴ τούτοι, καὶ μετὰ τοιώτων ἡμῖν διαλεγόμενοι τῶν παιδευμάτων⁽⁷⁰⁾.

ΕΑ' Μαλαχίαν δὲ πῶς παριδεῖν δίξιον; νῦν μὲν ἐγκαλοῦντα πικρῶς τοῖς λερεῖσι, καὶ ὀνειδίζοντα ὡς τὸ δνομα Κυρίου φαυλίζουσι· καὶ προστιθέντα ἐν τίσιν⁽⁷¹⁾, ἐν τῷ προσάγειν πρὸς τὸ θυσιαστήριον ἄρτους τὴν εἰλιγμηνόν, βρώματα οὐκ ἀπάργματα, καὶ μηδὲ ἀν τῶν ἡγουμένων τινὶ προσενέγκοιεν, ἢ ἀτιμασθεῖν ἀν προσενεγκόντες, ταῦτα προσφέρειν φιβαστεῖ τῶν δλων ἐνχήν, εὐζαμένους, χωλά, καὶ ἄρρωστα, καὶ διεφθαρμένα, καὶ βέβηλα παντελές, καὶ ἀπόπτυστα· νῦν δὲ τῆς⁽⁷²⁾ πρὸς τοὺς Λευΐτας τοῦ Θεοῦ διαθήκης ὑπομιμήσκοντα, (ἢ δὲ ἡ τῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰρήνης), καὶ φδωψ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ στέλλεσθαι⁽⁷³⁾. Νόμος⁽⁷⁴⁾, φησιν, ἢν ἀληθεῖας ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικίᾳ οὐχ ἐνρέθη ἐν τοῖς χειλεσσιν αὐτοῦ. Ἐν εἰρήνῃ κατευθύνωτες ἐπορεύθη μετ' ἐμοῦ, καὶ πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἐξ ἀδικίας, διτι χειλὶ λερώσας γυνάκεται γνώσιν⁽⁷⁵⁾, καὶ ράμοιο ἐκητήσονται ἐκ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἡ αιτία ὡς τιμία τε ἀμα καὶ φοβερά! διότι ἀγγελος Κυρίου πατοκράτορος ἐστι. Καὶ παραπομαὶ μὲν τῶν ἐπὶ τούτοις ἀρῶν τὸ βλάσφημον⁽⁷⁶⁾: φοβοῦμαι δὲ⁽⁷⁷⁾ τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' δὲ μέτριον τε ἀμα⁽⁷⁸⁾ εἰπεῖν καὶ συμφέρον. Εἰ δεῖ δίξιον, φησιν, ἐπιβλέψαι εἰς θυσιαράντιον⁽⁷⁹⁾, ἢ λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· ὡς δὲ μάλιστα δυσχεραίων, καὶ τὴν λερουργίαν αὐτῶν διὰ τὴν κακίαν ἀποπεμπούνος.

ΕΒ' Ζαχαρίου μὲν γάρ ὅτ' ἀν μνησθῶ, φίσσω τὸ δρέπανον, ὅμοιως καὶ δὲ κατὰ τῶν λερέων μαρτύρεται οὖτος⁽⁸⁰⁾: δὲ μὲν περὶ Ἰησοῦ τοῦ πάνυ, λερέως τοῦ μεγάλου, παραδηλοῖ, ὃν περιδύσας⁽⁸¹⁾ τῷ λόγῳ τὴν ρύπαντα ἐσῆγεται καὶ ἀναξίαν, τὴν λερατικὴν καὶ λαμπρὰν περιτίθησιν· δισα τε ὁ ἀγγελος αὐτῷ λέγω πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐπισκήπτων πεποίηται⁽⁸²⁾.

⁴⁷ Malach. I, 6-8. ⁴⁸ Malach. II, 3. ⁴⁹ ibid. 6, 7.

⁽⁶⁷⁾ Μέθηρ καὶ πλάνηρ. Reg. u. optimæ notæ πλάνην καὶ μέθην. Forte Habac. II, 16, sed verbis innatis.

⁽⁶⁸⁾ Λέγων. Deest in plerisque codicibus.

⁽⁶⁹⁾ Θηρῶν. Η ἡρεσιμ ἀντορε, το non male interpretantur Elias et Gabrieliens.

⁽⁷⁰⁾ Παιδευμάτων. Ita Colb. 3, et Coisl. 3.

⁽⁷¹⁾ Ἐν τίσιν. In Reg. I, et Colb. m, deest. In quibusdam interrogative legitur, ut in sacro textu.

⁽⁷²⁾ Νέν δὲ τῆς, etc. Reg. a, νῦν δὲ πρὸς τοὺς Λευΐτας τῆς τοῦ Θεοῦ. Reg. alter, τῆς τοῦ Χριστοῦ.

⁽⁷³⁾ Στέλλεσθαι. Contrahere se, πρε timore.

⁽⁷⁴⁾ Νόμος... ἢν ἀληθεῖας. In LXX νόμος ἀληθεῖας τὸν.

⁽⁷⁵⁾ Γνώσιν. Duo Regg. et Coisl. 1, habent, χριστον.

⁽⁷⁶⁾ Β.λιτερημον. Quod posset offendere; quod

D durum et contumeliosum esset prætero.

⁽⁷⁷⁾ Φοβοῦμαι δέ. Ita Regg. omnes, Pass., Jes. et Or. 1. Deest δὲ in ed.

⁽⁷⁸⁾ Μέτρων τε ἀμα. Ita Regg. decem, aliique plures.

⁽⁷⁹⁾ Θυσιαράντιον. Deest ὑμῶν in octo Regiis, Colb. quatuor, et Or. 4.

⁽⁸⁰⁾ Οὐρος. In plerisque codicibus vocem hanc antecedit major distinctio; in aliis sequitur, quod commodius est. Clarius in Reg. I, αὐτὸς μαρτυρεται.

⁽⁸¹⁾ Οὐρ περιδύσας. Quem cum exuisset, nempe jubendo, ut auferretur, quemadmodum habet sacer textus Zach. III, 4. Αφέλετα τὰ ιμάτια τὰ ρύπαρα ἀπ' αὐτοῦ. Auferte vestimenta sordida. Eadem est vis vocis περιδύσω, ac ἔκδύσω, illi etiam περιτρέψω aufero, detraho. Bill. induisset.

⁽⁸²⁾ Πεποίηται. Reg. I, et Comb. πεποίηται.

ταῦτα μὲν, εἰς μεῖζονα (83) καὶ ὑψηλότερα ισως ἡ Α πατέρας τὸν πολλοὺς λεπέας ἀναφέρομενα, σωπῇ τιμάσθω πᾶλιν δειπνούς καὶ τούτου ἐκ δεξιῶν ὁ διάδολος εἰστήκει τοῦ ἀντικείσθαι αὐτῷ· πρᾶγμα ἡμοὶ γοῦν οὐ μέτριον, οὐδὲ ὀλίγου φόβου καὶ φυλακῆς ἀξίον.

ἘΓ'. Α δὲ τῶν λοιπῶν κατηγορεῖ ποιμένων ἐπιμέλειας καὶ καθάπτεται, τις οὕτω τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν (84) ἀδαμάντινος, ὃς τε μὴ τρέμειν ἀκούων, καὶ αὐτὸς ἰστοῦν γίνεσθαι μετριώτερος; Φωρή, φησί, θρηνούντων ποιμένων, διὰ τεταλαικώρηκεν ἡ μεγαλούρη αὐτῶν· φωρή ἀρνομένων λεπτῶν, διὰ τὰς πεπόνθασι. Μονονού κάκούει (85) τῶν θρήνων ὡς ἡδη παρόντων, καὶ συνθρηνεῖ τοὺς πάσχουσιν. Εἴτε δὲ μικρὸν ἔμπροσθεν (86) πληκτικώτερον καὶ φροδότερον· Ποιμαντεῖτε, φησί, τὰ πρόσβατα τῆς τραχῆς, διὸ οἱ κτητόμενοι κατέσφαζον (87), καὶ οὐ πτεμελοῦντο (88)· καὶ οἱ πωλοῦντες αὐτὰ διετοροῦντος Κύριος, καὶ πεκλουτήκαμεν· καὶ οἱ ποιμένεις αὐτῶν οὐκέτι ἐπασχοῦντο (89) ἐπ' αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οὐ φείσομαι οὐκέτι (90) ἐπὶ τοὺς πατουμοῦντας τὴν γῆν, λέγει Κύριος παυτοκράτωρ· καὶ πᾶλιν· Ρομψαλα, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ πατάξατε τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκταίσατε τὰ πρόσβατα· καὶ, ἐπάξιω τὴν χειρά μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ὥργισθη ὁ θυμός μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας (91), καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμυρόντας ἐπισκέψεμαι· προστιθεὶς (92) ἡδη τῇ ἀπειλῇ καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς προέχοντας. Οὕτω φιλοπόνως προσκαθέεται τῷ ἄνθρῳ καὶ οὐδὲ ἀπαλλαγῆται δύναται φράδων τῶν επιών· ὃς τε δέδοικα μὴ καὶ αὐτὸς ἀπευκότος ὡς, οὐτως.

ΣΙ'. Τινα δὲ τοὺς ἐν τῷ Δανιήλ παραδράμωμεν πρεσβύτερους· καὶ γὰρ παραδράμοιμεν, καὶ τὸ τῷ λεπτῷ περὶ αὐτῶν καλῶς (93) εἰρημένον καὶ προηγορευμένον (94), διὰ δὲ ἡδητοῦ ἀρούρα ἐκ Βαβυλῶνος ἐπερεστέρων κριτῶν (95), οἱ ἀδόκουροι κυνηγοὶ τὸν λαὸν· πῶς οἰσομεν (96) Τιεζεχίλ, τὸν τῶν μεγάλων ἐπόπτην καὶ ἐξηγητὴν μυστη-

C

*Zach. iii, 1 sqq. **Zach. xi, 3. ***ibid. 4-6.

(83) Εἰς μεῖζονα. Sic decem Regg., septem Colb. et Or. I. Paris. vero, et Gabr. ὡς μεῖζονα. Colb. 3, utrumque, ὡς εἰς μεῖζονα. Hæc autem Gregorii verba non sic accipienda, ac si contemptu multorum sacerdotum, »dicta sint. Elias idcirco locutum sic fuisse theologum censem, quia »soli» Christo; non autem iis »qui plures facti sunt sacerdotes» (Hebr. vii, 23), id convenire existimavit. Unde vox »multos» quasi »soli» opposita accipi debet. Favet Rufinus, vertendo: »ad homines pertinere», etc. et mox: »humani sacerdotii», etc., qui genuinus est sensus.

(84) Τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν. Deest καὶ in Reg. I, Colb. m. Sed ejus loco, post ψυχὴν, ἡ ponitur. Comb. legit, τολμηρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἀδαμάντιος, et veritatis: »lani audax anillo et adamantis.»

(85) Μορορού κάκούει. Sic plerique codices. Nonnulli, οὐκέτι κάκούει. Reg. Iii, μονονούχοι καὶ ἀκούει.

(86) Ετι καὶ μικρὸν ἔμπροσθεν. Solus Billius reddidit; paulo ante. »Gabrielius: »atque etiam

paulo post. »Comb. « adhucque paulo ulterius. »

(87) Κατέσφαζαν. Reg. I, κατέσφαζαν.

(88) Μετεμελοῦντο. Octo Regii, tres Colb., Or. I.

D Jes. habent, μετεμέλοντα.

(89) Οὐκέτι ἐπασχοῦντο. Reg. I, I, u, Colb. m, οὐδὲν ἐπασχοῦντος ἐπ' αὐτοῖς.

(90) Οὐκέτι. In Reg. r, οὐκέτι.

(91) Ὅργισθη ὁ θυμός μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας. Hæc desunt in omnibus pene codicibus, in octo regiis, sex Colb., Or. I, et Jes. Habent tamen nonnulli. Pro ὥργισθῃ, legitur in sacro textu, παραξύνθη.

(92) Προστιθεὶς. Colb. 3, in marg. προστιθησι. Billius in noi. προστιθησι δὲ ἡδη. Elias, et Reg. I, ita etiam habent, omisso tamen ἡδη.

(93) Περὶ αὐτῶν καλῶς. Reg. I, καλῶς περὶ αὐτῶν.

(94) Καὶ προηγορευμένορ. Abest a pluribus Regg., Colb., etc.

(95) Κριτῶν. In permultis codicibus deest.

(96) Οἰσομεν. Duo Regg. et Jes. οἰσομεν.

et interpretem? Quomodo quae pastoribus praescipit, hoc est ne vitium gladiumque ipsi supervenientem silentio dissimulent? quod nimis hoc nec ipsis, nec iis qui peccant, utile futurum sit; contra autem, praevidere ac prænuntiare, utrisque utilitatem allaturum sit⁹⁸; si illi quidem dixerint, hi autem audierint: sin minus, at iis certe qui denuntiarint.

LXV. Quo item modo alium eum impelum, quem in pastores facit, nunc in his verbis, *Væ super vobis erit, et nuntius super nuntium, et visio a propheta requiretur, et lex a sacerdote peribit, et consilium a senioribus⁹⁹*; nunc rursum in his, *Fili hominis, dic ipsi, Tu es terra non compluta, nec pluvia venit super te in die iræ: cuius praefecti in medio ejus relut leones rugientes, rapientes rapinas, devorantes animas in potentia¹⁰⁰*. Et nonnullis interjectis: *Sacerdotes ejus contemnebant legem meam, et polluebant Sancta mea: inter profana ei sancta, inquit, nihil discriminis statuebant, sed omnia unum eis erant, et a Sabbatis meis oculos suos operiebant, et in medio eorum coinquinabat¹⁰¹*. Consumplurumque se, et pariem, et eos qui eum limunt, minatur¹⁰², hoc est, eos qui peccant, et eos qui peccantium delicta oblegunt: quod malorum principum et sacerdotum est, ac domum Israelis in transversum agentium, secundum corda sua, abalienata in cupiditatibus suis.

LXVI. Mitto quae de iis disserit, qui seipsos paucuni, et lac comedunt, et lanis teguntur, et quod crassum est, jugulant, gregem autem non pascunt, nec, quod infirmum est, corroborant; nec, quod confractum, alligant, nec, quod errat, reducunt, nec, quod periit, requirunt, nec, quod firmum est, conservant¹⁰³, sed labore conficiunt, ac de industria enecant: sic, ut oves ob pastorum **48** inopiam, per omnem campum et montem dispersæ sint, atque omnibus avibus et bestiis præda fuerint, quod non esset, qui requireret ac reduceret¹⁰⁴. Quid postea? *Vido ego, dicit Dominus, pro eo quod hæc ita se habent, atque oves meas in prædam fuerunt, ecce ego super pastores, et requiram oves meas de manibus eorum¹⁰⁵*, atque eas quidem colligam mibiique asseram; illi D

A rion καὶ θεαμάτων(97); Πῶς μὲν ἀ τοῖς σκοποῖς (98) διαχελεύεται, μὴ κατασιωπᾶν τὴν κακίαν, καὶ τῇ ἐπερχομένῃ (99) ταῦτη βομβαῖαν; ὡς οὖτε αὐταὶ, τοῦτο λυστελοῦν, οὗτε τοῖς ἀμαρτάνουσι· τοῦ ἄ προδέσθαι καὶ προκηρῦξαι (1) ἀμφοτέρους ὀνήσιοτος, εἰ οἱ μὲν εἴποιεν, οἱ δὲ ἀκούσατεν, ή πάντως τοὺς μηγύσαντας.

ΕΕ'. Πῶς δὲ τὴν ἀλλην καταδρομήν, ήν ποιεῖται κατὰ τῶν ποιμανόντων, νῦν μὲν ἐν τούτοις τοῖς δῆμοσιν· Οὐαὶ ἐπὶ οὐαὶ ἔσται, καὶ ἀγγελία ἐπὶ ἀγγελιῶν, καὶ ἐκληροθήσται δρασῖς ἐκ προσήκοντος, καὶ τόμος ἀπολεῖται ἐξ ἱερέων, καὶ βουλὴ ἐκ προσβοτέρων· νῦν δὲ ἐν ἑκείνοις πάλιν· Υἱὲ ἀνθρώπου, εἶπον αὐτῷ· Σὺ εἰ γῆ οὐ (2) βρεχομέρη, οὐδὲ θετὸς ἐγένετο ἐπὶ σὲ ἐτὸν ημέρᾳ ὁργῆς· ής αἱ ἀργητούμενοι ἐτὸν μέσῳ αὐτῆς, ὡς λέοντες ὠρυμένοι, ἀράζοντες ἀρπάγματα, γυχάς κατεσθίοντες ἐτὸν θυντεστέρων· καὶ μετ' ὅλην· Οἱ ἱερεῖς αὐτῆς (3) ηθέτων τόμοι μου, καὶ ἐβεβίλουν τὰ ἄγια μου· βεβήλους ταὶ καὶ ἀγλοῖς, φησὶν, οὐ διέστελλον, ἀλλὰ πάντα ἡραντοῖς θεοῖς, καὶ ἀπὸ τῶν σαββάτων μου παρεκάλυπτον τοὺς δρυθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐβεβηλούμην ἐτὸν μέσῳ αὐτῶν· συντελεῖν τε τὸν τόχον, καὶ τοὺς ἀλειφοντας αὐτὸν ἀπειλῶν· τὸ δὲ ἔστι, τοὺς ἀμαρτάνοντας (4) καὶ τοὺς συγχαλύπτοντας· διπερ εἶναι κακῶν ἀρχόντων καὶ ἱερέων, καὶ πλαγιαζόντων (5) τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπηλλοτριωμένας ἐν τοῖς ἐπιθυμήμασιν (6) αὐτῶν.

ΕΓ'. Καὶ σιωπῶ λέγειν δοσα περὶ τῶν βοσκόντων ἐαυτοὺς διαλέγεται, τὸ γάλα κατεσθίοντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων (7), ἀλλὰ μὴ ποιμανόντων τὰ πρόβατα, τὸ τησθεντὸς οὐκ ἐνισχύοντων, καὶ τὸ συντετριμένον οὐ κατασμούντων, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπιστρεφόντων, καὶ τὸ ἀπολαύδος οὐκ ἐκζητούντων, καὶ τὸ ισχυρὸν ωφιλατόντων, ἀλλὰ μόχθῳ κατεργαζομένων, καὶ κατὰ σπουδὴν ἀπολλύντων· ὡς διεσπάρθαι τὰ πρόβατα κατὰ παντὸς πεδίου καὶ δρούς, παρὰ τὸ μῆτεναι ποιμένας, καὶ γενέσθαι κατάδρωμα πάσι πτετενοῖς καὶ θηροῖς (8), οὐκ ὄντος τοῦ ἐκζητούντος· καὶ ἐπιστρέφοντος. Εἴτα τι; Ζῶ ἡτώ, φησὶ (9), Μέτριος Κύριος, ἀρτὶ, τοῦ ταῦτα οὐτως ἔχεις, καὶ τετέσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς προσομήν, ίδοις ἐτῷ

⁹⁷ Θεαμάτων. « Visionum, » malim, pro more Scripturæ, quam « spectaculorum, » ut Billius.

⁹⁸ Μὲν ἀ τοῖς σκοποῖς. Ad oram Reg. u. scriptum: Ἐνταῦθα τοὺς ἀρχερεῖς λέγει. Imo, inquit, Comb. « Speculatores, qua voce nihil communius in Ezechiele. »

⁹⁹ Ἐπερχομένην. Regg. I et I, ἐρχομένην ἐπὶ ταῦτη.

¹⁰⁰ Προκηρῦξαι. Duo Regg. et Comb. addunt ἡ.

¹⁰¹ Γῆ οὐ. Omnes pene codices et LXX habeunt,

γῆ ἡ οὐ.

¹⁰² Λαύτης. In Reg. y, ad oram scribitur, αὐ-

τῶν.

¹⁰³ Τοὺς ἀμαρτάνοντας. Sic mss. omnes. Deest τοὺς in Paris. edit.

¹⁰⁴ Πλαγιαζόντων. « In obliquum flectunt. »

¹⁰⁵ Ἐκθυμημάσιν. Vulgata, « in cogitationibus. »

¹⁰⁶ Σφαζόντων. Comb. κατασφαζόντων.

¹⁰⁷ Πάσι πτετενοῖς καὶ θηροῖς. Verba sunt ex Is. xviii, 6, aut Jer. xxxiv, 20, aut Ezech. xxxviii,

¹⁰⁸ 4 et xxix, 17. Duo Regg. post πτετενοῖς, addunt τῷ οὐρανῷ.

¹⁰⁹ Φησὶ. Deest in duabus Regg.

εἰς τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκτίησον τὰ πρόβατά μου Α autem, hæc et illa patientur, quæ videlicet malos τε τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ τὰ μὲν συνέκω καὶ περιποτήσομαι (10)· οἱ δὲ τὰ καὶ τὰ πείσονται, δικαῖοι κακοὺς ποιεύνεις εἰκός.

ΣΖ'. Άλλ' ἵνα μή, τὰ πάντων καὶ πάντας ἀπαριθμούμαντο τοὺς προφήτας, μακρὸν ἀποτέλενων λόγον (11), ἵνα ἐπιμηνύσθεις εἴτε τοῦ πρὸ τῆς πλάσεως ἔγνωσμένου, καὶ ἐπι μῆτρας ἡγιασμένου (Ἴερεμίας ἦν οὗτος), τοὺς λοιποὺς ὑπερβήσομαι. Ζητεῖ μὲν οὗτος ὑπὲρ κεφαλῆς ὑδωρ, καὶ τοὺς ὄφθαλμοὺς πηγὴν δακρύων, ἵνα κλαύσῃ πρὸς ἀξέλαν τὸν Ἰερατῆλον· δύναται δὲ οὐχ ἥτινον καὶ τῶν προεστώτων τὴν μοχθηραν.

ΣΗ'. Λέγει μὲν αὐτῷ διελεγχόμενος (12) πρὸς τοὺς λεπεῖς δὲ Θεός· Οἱ λεπεῖς οὐκ εἶπαν, ποῦ δέστιν Κύριος; καὶ οἱ διτεχόμενοι τοῦ νόμου μου οὐκ ηξετάστο με, καὶ οἱ ποιμένες ησάβοντο εἰς ἅμα. Λέγει δὲ αὐτὸς πάλιν· Ποιμένες τηρούσσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἔξεζήτησαν (13), καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ιψήσεις (14) πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. Ποιμένες τε, φησί, πολλοὶ διέφευγον τὸν ἀμφελῶνα μου· ἐμάλυναν τὴν μεριδὰ μου τὴν οὖσαν ἐπιθυμήτην, δεδοσθεῖς εἰς τὴν ἔρημον (15) ἀβατορ. Εἴτα πρὶς αὐτούς (16) πάλιν ἀποτείνεται τοὺς ποιμένας· Ή, οἱ ποιμένες οἱ ἀπολλύντες καὶ διεσκορπίζοντες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου· διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς ποιμανούσας τὸν λαόν μου· Τηρεῖς διεσκορπίσατε τὰ πρόβατα μου, καὶ ἔκαστας αὐτὰ, καὶ οὐκ ἐκεστέψασθε αὐτά· Ιδού δὲ ἐνδικῶ ἐφ' ὑμᾶς, κατὰ τὰ ποιητὰ ἐπιτήδευματα ἡμῶν. Ἀλαλάξειν τε βούλεται τοὺς ποιμένας (17), καὶ κρίπτεσθαι τοὺς κριοὺς τῶν προβάτων, ἢ διὰ τῶν λόγων τρέχειν τὸ Εὐαγγέλιον.

ΣΘ'. Καὶ τί μοι τὰ παλαιά (18) λέγειν; Τές δέ, τοῖς Πλιθίου κανόδιοι καὶ δροὶς ἔστιν παρεκτείνων, οὓς περὶ ἐπιστόπων καὶ πρετερών ἔταξε, νηφαλίους (19), σάργρανας εἶναι, μή παρόντους, μή πλήκτας, διδακτικοίς, ἀλληπούς ἐν ταῖσι καὶ ἀνεπάφους (20) τοῖς ποιητοῖς, εἰ πολὺν τὸ διαφεῦγον εὑρήσει τὴν τῶν κανόνων εἰδύνητα; Τί δαλ (21) & τοῖς μαθηταῖς Ἰησοῦς ἐπὶ τὸ κήρυγμα πέμπων νομιθετεῖ; ὃν τὸ κεφάλιον, ἵνα μή τὰ καθιέχαστον λέγω, τοιούτους εἶναι τὴν ἀρετὴν, καὶ οὕτως εὔσταλεις (22) καὶ μετρίους, καὶ εἰς (23) συντόμως εἰπεῖν, οὐρανίους, ὥστε οὐκ ἥτινον διὰ τὸν τρόπον αὐτῶν, ἢ διὰ τὸν λόγον τρέχειν τὸ Εὐαγγέλιον.

ὅμως οὐ sermonem atque doctrinam Evangelium currat?

[“] Jerem. i, 5. [“] Jerem. ix, 4. [“] Jerem. ii, 8. [“] Jerem. x, 21. [“] Jerem. xii, 10. [“] Jerem. xxiii, 1, 2. [“] Jerem. xxv, 54. [“] I Tim. iii, 2, 3; Tit. i, 7, 9. [“] Matth. x, 9; Luc. ix, 3.

(10) Περιποτήσομαι. [“] Acquiram, [“] quod Scripsisse est verbum; [“] vel forte ex Isaia, [“] redimam; [“] vel, [“] servabo, tutabor. [“]

(11) Αδόρο. Reg. r, τὸν λόγον.

(12) Διελεγχόμενος. Budaeus: [“] disceptans cum sacerdotibus. [“]

(13) Ἐξεζήτησαν. Comb. [“] exquisierunt. [“]

(14) Οὐκ ἔτοσε. Comb. legit οὐκ ἔνόησαν, καὶ πᾶς νομὴ, etc. [“] Non intellexerant, et omnis grex dissipatus est. [“] Sic Vulgata et Nobil.

(15) Εἰς τὴν ἔρημον. Deest τὴν in omnibus pene codicibus.

(16) Ἄρδες αὐτούς. [“] In ipsos pastores. [“] Græcum οὐκ habet κακούς, [“] malos, [“] ut reddit Bill.

LXVII. Sed ne omnium voces, atque omnes prophetas enumerans, sermonem in longum protraham, postquam unius adhuc Jeremiæ, antequam formaretur, cogniti, et ab ipsa vulva sanctissimæ [“], mentionem fecero, reliquos omnes præteribo. Quærerit qui dem hic capiti aquam, et oculis fontem lacrymarum, ut Israelem pro dignitate ingeat [“]: non minus autem antistitutum etiam improbitatem deplorat.

LXVIII. Ac Deus quidem sacerdotes coarguens, his ad eum verbis utitur: Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus? et qui legem meam complectebantur, nesciebant me: et pastores impie agebant adversum me [“]. Ipse autem rursum ait: Pastores stulte egerunt, et Dominum non quæsierunt: ac propterea grex universus non intellexit, et dispersi sunt [“]. Alique alio loco: Multi pastores demoliti sunt vineam meam; contaminaverunt pariem meam desiderabili; adeo ut in inviam solitudinem redacta sit [“]. Mox in malos pastores rursum invehitur: Vos pastoribus, qui disperdunt et dispersunt gregem pascuas meas. Ideo hæc dicit Dominus ad eos qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitastis. Ecce ego ulciscar super vos, secundum malitiam studiorum vestrorum [“]. Quin etiam pastores ululare, atque arietes ovium plangere jubet, quoniam impleti sunt dies eorum, ut interficiantur [“].

LXIX. Verum quia antiqua colligo? Quotusquisque est, qui si ad canones eos et regulas seipsum exigat, quas Paulus de episcopis et presbyteris constituit, nempe [“] 47 ut sobrii et pudici sint, non violenti, non percussores, ad docendum idonei, irreprehensibles in omnibus rebus [“], atque hujusmodi, ut ab improbis attungi nequeant, nou sese a canum rectitudine permultum abesse comperiet? Quid ea referam, quæ Jesus discipulis suis, ad prædictationem eos mittens, præscribit [“]? quorum ne singula explicem, hæc summa est, ut virtute tales sint, atque ita expediti ac modesti, et, ut uno verbo dicam, coelestes, ut non minus ob eorum vitam et mores,

(17) Τοὺς ποιμένας. Reg. i, καὶ τοὺς ποιμένας.

(18) Τὰ παλαιά. [“] Quia antiqua commemoro? [“] Nonnulli habent: Tί πολλά; [“] Quid multa?

(19) Νηφαλίους. Reg. i, νηφαλίους.

(20) Ἀνεπάφους. Non male Comb. [“] extra omnem improborum calumniam. [“]

(21) Τί δαλ. Alli, τί δέ.

(22) Εὔσταλεις. Comb. [“] frugi homines ac modesti. Nec bene Billius, [“] inquit, expediti; [“] melius Budaeus, quem sequor. [“]

(23) Κατ ἐτι. Ita decem Regg. sex Colb., Jcs., Or. i, et Pass. Par. ed. καὶ εἰ δεῖ.

LXX. Mibi vero timorem inveniunt etiam Phari-
sæi probris onerati, et scribæ redarguti: quibus cum
nos virtute longe superiores esse debeamus, quem-
admodum nobis præceptum est, si modo eorum
regnum consequi cupimus, turpe profecto fuerit, si
ipsis etiam pejores inveniamur; adeo ut ipsi quo-
que, serpentes appellemus, et genimina viperarum,
et duces craci, culicem colantes, et canum deglu-
tientes, et sepultra externe quidem pulchra, in-
terne autem sordida, et paropsides in speciem mun-
dæ¹⁸, aliaque omnia, quæ illi et sunt et nominantur.

LXXI. In his ego cogitationibus dies noctesque
versor: Hæc medullas etiam meas aliquant, et car-
nes consciunt, nec me audacem esse sinunt, ac sub-
lata facie incedere. Hæc animum menti dejiciunt,
et mentem contrahunt, et lingue vinculum injiciunt,
faciuntque, ut non de præfectura, nec de corrigen-
dis et gubernandis aliis cogitem, id quod exube-
rantis enijsdam facultatis est; sed quonodo ipse
venientem iram effugere, atque a vitii rubigine
nonnihil meipsum abradere queam. Purgari prius
oporet, deinde purgare; sapientia instrui, atque
ita deinceps alios sapientia instruere; lux fieri, et
alios illuminare; ad Deum appropinquare, et ita
alios adducere; sanctificari, et postea sanctificare;
cum manibus ducere, cum prudentia consilium
dare.

LXXII. Quando igitur hæc erunt, inquiet homi-
nes ad omnia celeres, nec satis cauti, facile ædifi-
cantes, et diruentes? Quando lucerna supra cande-
labrum?¹⁹ Ubi talentum?²⁰ sic enim gratiam vo-
cant. Hæc ii, qui amicitia quam religione servidores
sunt. Quando hæc erunt, et quæ mea est ratio,
quæritis, viri fortissimi? Ne extrema quidem senec-
tus huic rei præstituta, longum tempus censeri
debet. Senectus enim cum prudentia conjuncta im-
peritæ juventuti præstat, et considerata tarditas
inconsultæ temeritati, et breve regnum, diuturnæ
tyrannidi; quemadmodum et exigua portio maximi
pretii, multis vilibus et periculis opibus, et parum
auri multis plumbi libris, et parva lux densissimis
tenebris.

LXXIII. Alioqui verendum est, ne lubrica hæc
celeritas, præcepaque studium, seminibus illis non
D eostouδασμένον (36), μή τῶν σπερμάτων ἔκτισος (37)

¹⁸ Matth. xxiii, 23:25. ¹⁹ Matth. v, 15. ²⁰ Matth. xxv, 15.

(24) Φαιρόμεθα. Sic Regli undecim, qualior Colb., Jes. Or. I. Passa et Comb. Ed. φαινόμεθα.

(25) Εἰκότεως ἀν. Ita Reg. et Colb. In ed. ἀν εἰκότιος.

(26) Καὶ ρύκτωρ. Ita octo Regg. sex Colb., Or. I, etc. Deest καὶ in ed.

(27) Ταῦτα μοι. Alii, μου.

(28) Εἶραι καὶ ἀρω βλέποττα. Sic legitur in octo Reg., septem Colb., Jes., Or. I, etc., omisso, οὐδὲ το-
πούσθαι. Habent tamen Reg. I, I, et Colb. m, καὶ πορεύεσθαι ἀνῳ.

(29) Ἐκτιθησι. Reg. y, ἐκτίθησι.

(30) Καροφθούν. Comb. καὶ ad virtutem componere
et dirigere. »

U'. Ἐμὲ δὲ φοῦσι καὶ ὀνειδίζμενοι Φαρισαῖοι
καὶ γραμματεῖς ἐλεγχόμενοι· ὃν αἰτηδὸν, εἰ τοῦ
περιεῖναι δέον τὴν ἀρετὴν, ὡς διατετάγμεθα, εἰ τοῦ
δεομέθα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τὴν καὶ
κινητικότητα τῶν φαινομένων (24) χειρους· ὥστε καὶ ὄφεις εἰδεῖς
τῶν (25) ἀκοῦσαι, καὶ γεννήματα ἔχινῶν, καὶ
οὐδῆγοι τυφλοί, τὸν κάνωντα δικαίοντας, καὶ τὴν
κάμηλον καταπίνοντες, καὶ τάφοι βυπαροί τὰ ἔνδον
μετ' εὐπρεπείας τῆς ἔξωθεν καὶ παροψίδες καθηρεύονται
τὸ φαινόμενον, καὶ τάλλα δυσαίσθια καὶ εἰσὶ καὶ
ἀκούουσι.

ΟΑ'. Τούτοις ἐγὼ σύνειμι καὶ νύκτωρ (26) καὶ
μεθ' ἡμέραν τοὺς λογισμοὺς· ταῦτα μοι (27) τὸ
μυελὸν ἑκτήκει, καὶ δαπανᾷ τὰς σάρκας, καὶ αὐτὸν
ἐξ θρασύν εἴναι καὶ ἄνω βλέποντα (28)· ταῦτα μοι
ταπεινοὺς τὴν φύσην, καὶ τὸν νοῦν ευστέλλει, καὶ τὴν
γλώσσην δεσμὸν ἐπιτίθεται (29), καὶ οὐ περὶ προτα-
σίας είναι ποιεῖ τὸν λόγον, οὐδὲ τοῦ κατορθούν (30)
ἄλλους καὶ διευθύνειν, δι πολλῆς ἐστὶ τῆς περιου-
σίας· ἀλλ' ὅπως ἀν αὐτὸς τὴν ἐρχομένην δρήγη (31)
διαφύγοιμι, καὶ μικρὸν τι τοῦ ἰοῦ τῆς κακίας ἐμπο-
τὸν ἀποδέσσαιμι. Καθαρθῆναι (32) δεῖ πρῶτον, εἰς
καθάρισμα· σοφισθῆναι, καὶ οὐτε σοφίσαι· γενέσθαι
φῶς, καὶ φωτίσαι· ἐγγίσαι Θεῷ, καὶ προσαγαγεῖν
ἄλλους· ἀγιασθῆναι, καὶ ἀγάδεις· χειρογάγησαι (33)
μετὰ χειρῶν, συμβούλευσαι μετὰ συνέσεως.

ΟΒ'. Πότε οὖν εσται ταῦτα, φασὶν οἱ ταχεῖς τὰ
πάντα, καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς, οἱ ῥᾳδίων οἰκοδομῶντες.
καὶ καταλύοντες; Καὶ πηγήκαι ὁ λύχνος ἐπὶ τὴν ἀ-
νθινά; Καὶ ποῦ τὸ τάλαντον; οὐτω τὸ χάρισμα
λέγοντες. Ταῦτα οἱ θερμότεροι τὴν φιλίαν ἢ τὴν εὐ-
λάβειαν. Πότε ταῦτα, καὶ τίς ὁ ἐμὸς λόγος, ὁ γε-
ναιότατος; Οὐδὲ μακρὰ προθεσμία, οὐδὲ γῆρας τὸ
ἴσχατον. Κρείσσων γάρ πολικὰ μετὰ φρονήσεως
ἀπαιδεύτου νεότητος, καὶ λελογισμένη βραδύτης
τάχους ἀπερισκέπτου· καὶ ὀλιγοχρόνιος βασικές
μακρᾶς τυραννίδος· ὡς καὶ διλήγη μερὶς τιμα πολλῆς
κτήσεως (34) ἀτίμου καὶ σφαλερᾶς (35), καὶ χρυσῆς
διλήγος μολύbdου πολυταλάντου, καὶ πολλοῦ σκότου
διλήγον φῶς.

ΟΓ'. Τὸ δὲ ταχὺ τοῦτο καὶ σφαλερὸν, καὶ λίαν κα-
θαρτούδασμένον (36), μή τῶν σπερμάτων ἔκτισος (37)

(31) Ὁργήν. Reg. I, φομφαίαν.

(32) Καθαρθῆναι. Reg. I, addit γέρ. Additio ne-
cessaria, si post καθαρθῆναι legas δεῖ, cum Billio,
Par., Gab. et miss. Regiis bm, I, I, x, Colb. 7, m.
Alioquin hiulca foret oratio. Sin autem legeris κα-
θαρθῆναι δεῖ cum Bas. miss., Reg. a, bu, n, r, u, z,
Colb. 3, 4, h, i, et Pass., constabit sensus.

(33) Χειρογάγησαι. Gab. καὶ manibus deducere,
prudentia consulere. »

(34) Κτήσεως. In ed. κτήσεως, prave.

(35) Σφαλερᾶς. « Fallacibus. »

(36) Κατεσκούδασμένορ. Comb. κατεσκούδα-
σμένον.

(37) Μή τῶν σπερμάτων ἔκτισος. Sic novem Regg.,
sex Colb., Or. I, Jes. et Pass. In ed. Par. μὴ τῶν

ιακός ἦ, καὶ κατὰ τῶν πετρῶν πεσόντα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, εὐθὺς ἀνακύψαντα, οὐδὲ τὴν πρόστην ἔνεγκε τοῦ ἡλίου θερμότητα· ἢ τῷ κατὰ τῆς φάμμου τεθέντι θερμότητι, μηδὲ ὅλην ἀντισχόντι πρὸς τὴν βροχήν καὶ τὰ πνεύματα. Οὐαὶ τοι, οὐδεὶς, ἵει σταυλεύς σου τεώτερός ἐστι, τρὶς Σολομῶν (38). καὶ, Μή τοι ταχὺς ἐτ Ιδοὺς, τοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος φωνῇ, πρᾶγμά τι θαυμάτων (39), λέγοντος, τὸ περὶ λόγου τόχος τῆς τοῦ πρᾶξιν θερμότητος. Καὶ τίς ἐστι παρὰ ταῦτα (40) ὃ τὸ τόχος ἀπατῶν πρὸ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ συμφέροντος; Τίς δὲ πλάττων, καθάπερ αὐθίμερον τὰς πτλίνους, τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, τὸν μὲν ἄγγελον στησόμενον, καὶ μετὰ ἀρχαγγέλων ὑπόστατον, καὶ ἐπὶ τὸ ἀνώ θυσιαστήριον ἀναπέμψαντα τὰς θυσίας, καὶ Χριστῷ συνιερεύσοντα (41), τὸν ἀναπλάσοντα τὸ πλάττα, καὶ παραστήσοντα τὴν εἰκόνα, καὶ τῷ ἀνώ κέδρῳ δημιουργήσοντα (42), καὶ τὸ μεῖζον εἰπεῖν, Θεὸν ἐσόμενον, καὶ θεοποιήσοντα;

Οἱ. Οἶδα τίνος ἐσμὲν λειτουργοῖ, καὶ ποὺ κείμεναι, καὶ ποὺ πέμποντες· οἶδα τοῦ Θεοῦ τὸ ὑψός, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθενειαν, καὶ τὴν δύναμιν πάλιν. Οὐρανὸς ὑγιηλός, γῆ δὲ βαθεῖα. Καὶ τίς ἀναβίσεται τὸν ἔρριμμέναν τῇ ἀμαρτίᾳ; Τίς περικείμενος ἔτι τὸν κάτω λόφον καὶ τῆς εαρκός τὴν παχύτητα ὅλων καθαρῶς ἐποπτεύσει νοῦν δλον, καὶ μιγήσεται τὰς έπωσιν καὶ ἀσπάτοις ἐν τοῖς ἀστάτοις καὶ ὄρωμάνις; Μόλις γάρ ἂν τίς ἐνταῦθα τῶν σφρόδρα κεκαθαρμένων καὶ εἴδωλον (43) τοῦ καλοῦ θεωρήσειν, ὥσπερ οἱ τὸν ἡλίον ἐν τοῖς ὑδασταῖς. Τίς δὲ μετρήσας τὴν γειρὴ τὸ θδωρό, καὶ τὸν οὐρανὸν στιθαμῆ, καὶ κάστο τὴν γῆν δραυτό; Τίς ἐστησε τὰ δρη σταθμῷ, καὶ τὰς ράχας ζυγῷ; Τίς τόπος τῆς καταταύσεως εἰστού, καὶ τίτι τῶν πάρτων δμοιωθήσεται;

Οἱ. Τίς δὲ ποιήσει τὰ πάντα ἐν λόγῳ, καὶ τῇ σημειακατασκευάσας ἀνθρωπὸν, καὶ εἰς ἐν ἀγαγῶν τὰ διεσπάτα, καὶ μῆτας τὸν χοῦν τῷ πνεύματι, καὶ αὐθεῖς ζῶν όρατον καὶ ὀράτον, πρόσκαρπον καὶ ὀντότον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ἀπέδμενον Θεοῦ καὶ εὐ περιθραστόμενον, ἐγγένον καὶ μακρυνόμενον; Εἰσα, σοφισθήσομαι, φησὶν δὲ Σολομῶν, καὶ αὐτὴ ἡ μακρύνθη ἀλλ' ἐμοῦ μακρότερον ὑπὲρ δὴ, τὴν αὐτὸν ἀγάν (44). Καὶ δητώς δὲ προστιθέσις γράωσιν προστιθήσιον ἀληγμα· οὐ μᾶλλον εὑρφαίνοντος τοῦ

A absimile sit, quae in petras ceciderunt; et quia terræ altitudinem non habebant, statim exorta, ne primum quidem solis calorem ferre potuerint⁷⁸: aut etiam fundamento in arena jacto, quod pluviae ac ventis ne tantillum quidem restitit⁷⁹. Vix, tibi civitas, ait Salomon, cuius rex junior est⁸⁰: idemque, Ne sis celer in verbis⁸¹: minorem scilicet rem esse asserens celeritatem in verbis, quam ferventem in actione festinationem. Et quis est, qui contra hæc omnia celeritatem potius quam securitatem et utilitatem exposcat? Quis est qui veritatis propugnatores, unius dieculæ spatio, velut e luto statuani singit: illum, inquam, qui cum angelis stabit, cum archangelis glorificabit, ad supernum altare sacrificia transmittat, cum Christo sacerdotio fungetur, B segmentum instaurabit, imaginem exhibebit, superno mundo opificem aget, et, ut, quod magus est, dicam, deus erit, aliosque deos efficiet?

LXXIV. Scio, cuius ministri sumus, et ubi jacentes, et quo mittentes. Scio, quæ Dei sublimitas, quæ humana infirmitas, ac rursum potentia sit. Cœlum excelsum, terra autem profunda⁸². Et quisnam eorum ascendet, qui peccato prostrati sunt? Quis internam caliginem et carnis crassitudinem adhuc gerens, tota mente totam illam mentem pure spectabit, rebusque stabilibus et ab oculorum aspectu remotis inter instabiles oculisque subjectas miscerbitur? Vix enim quisquam hic eorum qui majorem in medium⁴⁹ purgati sunt, etiam ipsum summi illius boni simulacrum cernere queat, non secus atque ii qui solem in aquis intuentur. Quis mensus est aquam manu, et cœlum palmo, et universam terram pugillo? Quis statuit montes in pondero, et silvas in sinistro⁸³? Quis locus requieciit ejus⁸⁴, et cui ex omnibus rebus assimilabatur⁸⁵?

LXXV. Quis est qui omnia in verbo effici⁸⁶, et sapientia hominem condidit, ac res inter se dissitas copulavit, terrâaque spiritui miscuit, animalque visibile et invisibile compositum, caducum et immortale, terrestre et cœlestis, Deum attinens nec comprehendens, appropinquans et procui recedens? Dixi: Sapiens officiar, ait Salomon: at ipsa multo quam ante longius a me recessit⁸⁷, nempe sapientiam dicens. Ac sane qui addit scientiam, addit dolorem⁸⁸. Quippe cum non plus lætitiae afferat id quod

agendi, peccari.

(40) Παρὰ ταῦτα. Gab. e his neglectis.

(41) Συγραφεύσοντα. Quinque Regg., et Coisl. I., συνιερατεύσοντα.

(42) Αημαρογρήσοντα. e Qui superiori mundo operam suam præstabil.

(43) Καὶ εἴδωλον. Sic octo Regg., Colb. quir. que, Jes., Or. I., e Vel ipsum simulacrum. e Ed. xii., εἴδωλον.

(44) Τὴν σοφλαράλεγων. Hæc omisit in versione Billius.

⁷⁸ Matth. xiii, 5; Luc. viii, 6. ⁷⁹ Luc. vi, 48; Matth. vii, 26. ⁸⁰ Eccl. x, 16. ⁸¹ Prov. xxix, 20.

⁸² Prov. xxv, 34. ⁸³ Isa. xl, 12. ⁸⁴ Isa. LXVI, 1. ⁸⁵ Isa. xl, 18. ⁸⁶ Psal. xxxiii, 6. ⁸⁷ Eccl. vii, 24.

σπέρμαστον. Cæterum iste Gregorii locus, qui difficultate non caret, sic reddi potest: « verum hæc celeritas param etiam tutæ, ac periculum est, ne quod si præcipiti studio, vel iis illorum seminum simile sit, » etc. Posset etiam quis, καὶ κατασκοτεύσων, sic interpretari: « licet maxima cura adhibeat. »

(38) Σολομῶν. Deest in quinque Regg., septem Colb., Or. I.

(39) Ελαττον. Minus aliquid. e His verbis similiter Gregorius, celeritate loquendi, minus quam

inventum est, quam molestiae, id quod effugit: quo modo, iis, ut opinor, usu venire solet, qui, cum adhuc siti laborent, ab aquis abstrahuntur; aut qui id quod se habere existimant, manibus tenere nequeunt; aut quos fulgetri splendore perstrictos lux statim deseruit.

LXXVI. Hoc me inferiori loco tenebat, humiliisque reddebat, in eamque mentem impellebat, ut melius esse censerem laudis vocem audire⁴⁵, quam earum rerum, quae vires meas superarent, explanatorem me profleri: nempe majestas, et alitudo, et dignitas, et puræ naturæ, vix Dei splendorem capientes, quem abyssus operit⁴⁶, cuius tenebræ latibulum sunt⁴⁷, utpote luminis purissimi ac plerisque inaccessi; qui et in universo, et extra universum est; qui et pulchritudo omnis est; et supra omnem pulchritudinem; qui mentem illuminat, et mentis celeritatem ac sublimitatem effugit; quantumque percipitur, tantumdem semper se subducit, amantesque sui, ex eo quod fugit, ac velut iam comprehensus se proripit, ad superna illicit.

LXXVII. Ac tantum quidem et tale est id quod expetimus, et quod consequi studemus; talemque esse oportet animarum nymphagorum ac pronubum. Mihi vero periculum est, ne etiam manibus et pedibus vincitis a thalamo extrudar, ut qui nuptiali veste haudquaquam indutus sim⁴⁸, verum impudenter meipsum iis qui illic recumbunt, immiscuerim. Quanquam ab ipsa juventute accitus sum; libet enim aliquid multis incognitum esserre, alique ad Deum⁴⁹ a vulva ipsa projectus⁵⁰, et ex materna pollicitatione donatus, ac postea periculis confundatus; simulque desiderium crevit, et ratio concurrit, omniaque ei, qui me in sortem accepit, et servavit, domo dedi, opes, splendorem, valetudinem, sermones ipsos, ex quibus hunc duntaxat fructum cepi, quod eas contempsi, ac quædam habui quibus Christum anteponerem. Ac dulcia mihi facta sunt eloquia Dei, ut savus mellis⁵¹: et prudentiam advocavi, ac sapientiam dedi vocem meam⁵². Aliaque etiam hæc adjungi, nempe iras moderari, linguam frenare, oculum coercere, ventrem regere, gloriandum humi manentem calcare. Inspiceret hoc quidem, sed tamen dicam; his rebus plerisque fortasse haud determinata facias sum.

LXXVIII. At vero hoc philosophari, majus est

⁴⁵ Psal. xxv, 7. ⁴⁶ Psal. ciii, 6. ⁴⁷ Psal. xvii, 12. ⁴⁸ 103; xviii, 11; Prov. xvi, 24. ⁴⁹ Prov. ii, 3.

⁵⁰ Matth. xxii, 13. ⁵¹ Psal. xxi, 11. ⁵² Psal. cxviii,

(45) Εὐρεθέντος. Sic Reg. I, 1, et Colb. m. Cæteri alperebentur.

(46) Τακευότεροι ἐστοι. Ita Reg. I, 1, x, Colb. m. In aliis desunt.

(47) Οἱ καλὸι ἐστιν ἄταρ. «Qui est omne bonum.» Ut Exod. xxxiii, 19.

(48) Κλέπτεσθαι. Ita codicum pars maxima. Reg. I, χρύπτεσθαι. Bas. ed. βλέπεσθαι.

(49) Δέσος. Additur apud Montac. Epitome.

(50) Ἐμαντότ. Reg. hu, n, et Jes. ἔσωτόν.

(51) Δοτός. Apud Montac. additur τῷ Θεῷ.

(52) Ὁ πόθος. «Desiderium, amor.» Non apte

Billius, «cupidas.»

(53) Εὐεξίαρ. Reg. g, ἀξίαν.

(54) Ἀκηλανσα. Ita Reg. hm, Colb. m, 4, 5.

Gab. Billius. Alii vero ἀπέλαυσα:

(55) Καὶ τάλλα δὴ ταῦτα. «Alique hæc etiam alia, nempe hunc fructum cepi; ut iræ moderarer, » etc.

(56) Παραφρονῶτ λέγω. «Ut minus sapiens dico.» Il Cor. xi, 23.

(57) Τοῦτο δέ, etc. «At vero majus, quam pro viribus nostris, est alterum istud philosophic genus.»

A εὐρεθέντος (45) ή ἀνιώντος τοῦ διαφεύγοντος· διπερ, οἵμαι, φιλεῖ συμβάνειν τοῖς ἔτι διψῶσιν ἀποστωμάνοις ὑδατος· ή κρατεῖν τι οὐδὲ δυναμένοις, ἔχει νομίζουσιν· ή οὓς ἀπῆλθεν εὐθὺς ἀστραπῇ περιλάμψασα.

B ΟΓ'. Τοῦτο με στη κάτω, καὶ ταπεινὸν ἐποιεῖ (46), καὶ εἶναι βέλτιον ἔπειθεν ἀκούειν φωνὴν αἰνέσεως, ή ἔνγγητὴν εἶναι τῶν ὑπὲρ δύναμιν· ή μεγαλεῖταις, καὶ τὸ ὑψος, καὶ τὸ ἀξιώμα, καὶ αἱ καθαραὶ φύσεις μδίαις χωροῦσαι θεοῦ λαμπρότητα, διὸ διδυσσος καλύπτει, οὖν σκότος ἀποκρυψή, φωτὸς δυνατος τοῦ ραφωτάτου καὶ ἀπροσίτου τοῖς πλεοσιν· διὸ ἐν τῷ παντὶ τῷδε, καὶ τοῦ παντὸς ἐστιν ἔξω· διὸ καὶ διὸ ἐστιν ἀπαν (47), καὶ διὰ παντὸς καλοῦ· διὸ νοῦ φωτίζει, καὶ διαφέγγει νοῦ τάχος καὶ ὑψος, ὑποχωρῶν ἀεὶ τοσοῦτον, δον καταλαμβάνεται, καὶ ὑπάγων πρὸς τὰ διὰ τὸν ἐραστὴν τῷ φεύγειν, καὶ τῷ οἴον κρατούμενος κλέπτεσθαι (48).

C ΟΖ'. Τοσοῦτον μὲν δὴ καὶ τοιοῦτον ἡμῖν τὸ ποδούμενον καὶ σπουδαζόμενον· τοιοῦτον δὲ εἶναι χρὴ τὸν νυμφαγωγὸν τῶν φυσῶν καὶ προμνήστορα. Ἐμοιγε μὴν δέος (49), μῆτ καὶ τοῦ νυμφῶνος ἔξω ριψῶ δεθεῖς κείρας καὶ πόδας, ὡς οὐχ ἐνδεδύμενος ἐνδύμα γάμου, ἀλλὰ τολμηρῶς παρενέτρας ἐμαυτὸν (50) τοῖς ἐκείστοις ἀναχειμένοις· καίτοι προσεκτήθην μὲν ἐκ νεότητος, ἵν' εἶπο τι τῶν τοῖς ποδοῖς ἀγνοούμενων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπερβίφην ἐκ μῆτρας, καὶ μετὰ τοῦτο τοῖς κινδύνοις ἐθεναιώθην· καὶ ὁ πόθος (52) συνηρήθη, καὶ ὁ λογισμὸς συνέδραμε, καὶ πάντας ἐδωκα φέρων τῷ λαχόντι καὶ σώσαντι, κτήσιν, περιφάνειαν, εὐεξίαν (53), τοδες λόγους αὐτούς, ὃν τοῦτο ἀπήλαυσα (54) μόνον, τὸ παριδεῖν καὶ ἐσχηναι ὃν Χριστὸν προετίμησα. Καὶ ηδύνθη μοι τὰ τοῦ θεοῦ λόγια, ὡς κηρύξα μέλιτος· καὶ τὴν στρεστὴν ἐπεκαίσταμηρ, καὶ τὴν σοφίαν ἔδωκα γυνήμον. Καὶ τάλλα δὴ ταῦτα (55), οἷον θυμὸν μετρῆσαι, καὶ γλώσσαν χαλιῶσαι, καὶ σφιθαλμὸν συφρονίσαι, καὶ γαστέρα παιδαγαγῆσαι, καὶ δόξαν πατήσαι τὴν κάτω μένουσαν. Παραφρονῶν λέγω (56), ἀλλ' οὐν εἰρίσσεται· ταῦτα μὲν οὖν τῶν πολλῶν ζωῶν ἐγενόμην φαυλότερος.

D ΟΗ'. Τοῦτο δέ (57) φιλοσοφῆσαι χρείττον ἡ λεῖψη

τηλές, δέξασθαι ψυχῶν ἡγεμονίαν καὶ προστασίαν, καὶ μήπω μηδὲ ποιμανεσθαι καλῶς μαθόντας ἡμάς, μηδὲ καθαρόθεντας τὴν ψυχὴν ὅσον ἀξιον, ἐπειτα τούτης ἐπιστατεῖν πιστευθῆναι· καὶ ταῦτα ἐν κατρῷ τοιούτοις, ἐν οἷς ἀγαπητὸν δρῶντα τοὺς ἄλλους ἑνὶ καὶ κάτω στρεφομένους (58) τε καὶ ταρασσομένων, φυγόντα φυγῇ ἐκ τοῦ μέσου (59), ὃποι στέπτην ἀναχωρήσαντα, λαβεῖν (60) τοῦ πονηροῦ τὴν ζάλην καὶ τὴν σκοτόματαν· τίνικα πολεμεῖ μὲν ἀλλήλοις τοις μὲν, σφέτεραι δὲ τῆς ἀγάπης, εἰ καὶ τι τὴν λεψίαν, δνεμα δὲ κενὸν ἄλλως δὲ λεπέντες, ἔχουσθεντες ἐπ' ἴσχοντας ἔξουδενώσεως, ὕσπερ εἰρηται.

Θ. Καὶ εἴθε κενὸν (61)· νυνὲ δὲ τρέποτο (62) τοις χεραλᾶς ἀθέων ἡ βλασφημία. Φόδος δὲ ἀπας ἔψηριται τῶν ψυχῶν· ἀντεισῆκται δὲ ἀνάβεια· τῷ βουλομένῳ (63) δὲ ἡ γνῶσις, καὶ τὰ βάθη τοῦ θειάματος· πάντες δὲ ἐσμεν (64) εὐτεθεῖς ἐξ ἐνὸς μόνου τοῦ καταγινώσκειν ἄλλων (65) ἀσέβειαν. Λόρμεθ δὲ δικασταῖς τοῖς ἀθέοις (66), καὶ ριπτοῦμεν τὰ ἄγια τοῖς κυστὶ, καὶ βάλλομεν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, βεβήλοις ἀκοσίαις καὶ λύραις· τὰ θεῖα δημοσιεύοντες· καὶ τὰς τῶν ἀχθρῶν ἥψης ἐπιμελῶς ἐκπληροῦμεν οἱ δελτιοι, καὶ πορνίας ἐν τοῖς ἐπιτεθεύμασιν ἡμῶν οὐκ αἰσχυνόμενα. Μωαδίται δὲ καὶ Ἀμμανίται, οἵς οὐδὲ ἔξῆν τερίμεναι (67) εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου (68), τοῖς ἀμωάτοις ἡμῶν ἐμβατεύουσιν. Ἡνοίξαμεν δὲ πάσιν τοὺς καίσας δικαιοσύνης, ἀλλὰ θύρας λοιδορίας τε καὶ τῆς κατ' ἀλλήλων θρασύτητος· καὶ οὗτος δριστος ἡμῶν, οὐδὲ δεῖ μηδὲ ρῆμα πρόσθιται ἀργὸν γένος θεοῦ, ἀλλ' δεῖ δὲν τύχη πλείστα τῶν πληγίον εἰπεῖν κακῶς, ή διαρρήσην, ή ἐν αἰνίγμασι· καὶ ὑπὸ τὴν γλώσσαν αὐτοῦ στρέφων κόπον καὶ πόνον, τὸν ἀπίστων, εἰπεῖν οἰκειότερον.

Π. Τρηροῦμεν δὲ τὰς ἀλλήλων ἀμαρτίας, οὐδὲ Ἰνα. Ἠγνήσιαμεν, ἀλλ' ἵνα διενδίσιαμεν· οὐδὲ ἵνα θεραπεύσωμεν, ἀλλ' ἵνα προστάλησιμεν (70), καὶ ἀπολογίαν ἰσχυρεμ (71) τῶν ἡμετέρων κακῶν τὰ τῶν πληγίον τραύματα. Κακοὺς δὲ καὶ ἀγαθοὺς οὐδὲ δρόπος, ἀλλ' ἀδέσποτος; καὶ τῇ φιλίᾳ (72) χαρακτηρίζει· καὶ δι- ση-

A quam ut ipsi præstare possimus, nimirum animarum imperium ac præfecturam accipere, cumque ne recte quidem pasci adhuc sciamus, nec animo, quantum par est, purgati simus, gregi gubernando præfici: idque hujusmodi temporibus, in quibus præclare cum eo agitur, qui alios sursum deorsumque jacit ac perturbari conspiciens, effuso cursu de medio fugiat, ac sub locum aliquem a periculo tutum secedens, pravi illius tempestatem et caliginem vitet. Hoc, inquam, tempore, quo membra inter se pugnant, et si quid charitatis supererat, abscedit, atque inane jam nomen est sacerdos, effusa videlicet, ut Scripturæ verbis utar, in ipsos quoque principes contemplione ⁶⁸

B LXXXIX. Atque utinam inane esset; nunc vero vertatur in impiorum capita blasphemia. Cæterum metus omnis ex animis pulsus est, in ejusque locum subrogata impudenter: estque cuiusvis scientia, et profunda Spiritus ⁶⁹: atque omnes ex hoc uno pii sumus, quod alias impietatis damnamus. Judicibus porro iis utimur ⁷⁰, qui Deo bellum induxerunt, canibusque sancta projicimus, atque ad porcorum pedes margaritas mittimus ⁷¹, profanis auribus et animis divinam doctrinam evulgantes: atque hostium vota miseri sedulo explemus, et in adinventionibus nostris sine ullo pudore ⁷² fornicanus. Moabitæ vero et Ammonitæ, quibus ne Domini quidem Ecclesiam ingredi licebat ⁷³, in ea quæ apud nos sanctissima sunt, irrumpuunt. Ac nos omnibus, non justitia portas ⁷⁴, sed maledicentia, mutuæque in nos ipsos audaciejanus aperiūmus. Atque hic apud nos optimus habetur, non qui, Dei metu præditus, ne verbum quidem otiosum plurimis maledictis, vel aperte, vel occulte fixerit; ac sub lingua labore et dolore ⁷⁵, aut, ut aplius loquar, venenum aspidum ⁷⁶ versaverit.

C LXXX. Huc accedit, quod alii aliorum peccata observamus, non ut lugeamus, sed ut exprobremus; neque ut medicinam afferamus, sed ut novum vulnerum infligamus, atque a proximorum vulneribus excusationem vitiis nostris petamus. Jam vero malos et bonos, non vita, sed dissensio, vel amicitia,

⁶⁸ Στρεφομένους. Ita Reg. undecim, octo Colb., Or. I. Jes. Coisl. 1, etc. Edit. vero Bas. et Par. p̄f̄m̄bus.

⁶⁹ Ἐκ τοῦ μέσου. Reg. a, ἐκ μέσου.

⁷⁰ Δαεδίν. In ora Reg. bni, appingitur φυγὴν. In Colb. 7, intra lineas veteri manu, ή φυγὴν.

⁷¹ Καὶ εἴθε καρόν. Gregorius sic loquitur, juxta Eliam, eo quod principes ac pontifices, quos inse- ctauerat, non modo omni virtute destituti, sed vitiis omnibus referti essent.

⁷² Τρέποτο, etc. Comb. et Vertat Deus omen in capita impiorum.

⁷³ Βουλομένου. • Volentis cuiuslibet est scien- tia, ita supra num. 50, • nobis satis est voluisse, ad sapientiam.

⁷⁴ Πάντες δὲ ἐσμεν. Alii scribunt δὲ ἐσμέν. Alii διατην.

D (65) Άλλων. Pass. ad marg. ἀλλήλων. Sic Bas. ed. et Gabrielius: « alter alterius damnamus. »

(66) Αθέοις. « Impiis, quibus nec Deus sit. » Comb. « insidelibus, implis, Græcis, ut bene Elias, « provinciarum rectoribus. »

(67) Παρέσται. Ita septem Regg., Colb. omnes. Jes., Herv. Alii vero quatuor Regg. Comb. Coisl. 1, πα- στεῖται.

(68) Κυρίου. Pass. ad marg. Θεοῦ.

(69) Ος ἀρ. Deest in ed. δν.

(70) Προσπλήξωμεν. Gabrielius vertit, « exulce- remus. »

(71) Εχωμεν. Sic omnes pene codices. Pauci, Εγνατ.

(72) Φιλία. Septem Regg., octo Colb., Coisl. habent ὁμοδοξία, « consensio opinionum. » Ipso Billius expunxit φιλία in ed. Bas., et scripsit ὁμο- δοξία.

tanquam notis quibusdam insigniunt : et quæ hodie laudamus, eadem crastino die vituperamus : et quæ apud alios infamia notantur, eadem apud nos admirationi sunt : omniaque flagitia impietatem amplectentibus facile condonantur. Usque adeo in vicio magnanimi sumus !

LXXXI. Facta denique omnia sunt, ut ab initio, cum nondum mundus erat, nec pulchra ea constitutio et formatio, quam nunc cernimus : sed omnia confusa et incondita, formaticem manum et potentiam requirebant. Aut, si mavis, non secus atque in nocturna pugna, obscurisque lunæ radiis hostium et amicorum vultus non internoscentes ; vel sicut in navalí conflietu et tempestate, ac ventorum impressionibus, et stridentis undæ fervore, ac fluctuum iucursionibus, et navium collisionibus, et contorum impulsibus, et celestiarum vocibus, et cadentium genitibus undique personantes, atque consilii inopia oppressi, nec virtutis declarandæ tempus habentes (hæc gravem calamitatem!), inter nos incidimus, atque a nobis ipsis mutuo consicinmur.

LXXXII. Nec vero populus quidem ita se habet, verum alter sacerdos. Quin potius illud nunc mihi prorsus expleri videtur, quod in maledictione olim dicebatur : **52 Factus est sacerdos sicut populus**⁶. Nec rursum vulgus quidem ita se gerit, populi autem optimates, ac præsides contrario modo : quin potius hi aperte quoque bellum sacerdotibus inferunt, subsidium ad persuadendum habentes pietatem. Quanquam ii quidem qui de ille ac supremis et primariis quæstionibus pugnant, ita sane afficiantur : nec ego reprehendo, imo, si vere loquendum est, insuper etiam laudo, iisque gratulor. Atque utinam ex eorum numero sim, qui pro veritate decertant, atque in offensionem et odium ingerunt, imo etiam in hoc numero esse gloriabor. Melius enim est laudabile bellum, pace a Deo disjungente : ob eamque causam lenem et mansuetum hominem Spiritus ad pugnam armat, ut qui bellum recte gerere queat.

* Isa. xxiv, 2; Ose. iv, 9.

(73) Ἡμῖν. Septem Regg. ἡμῶν.

(74) Τῷ διεσθεῖτ. Sic omnes ferme codices. Reg. t, τῷ διεσθεῖτ.

(75) Τὴν κακλαρ. Sic Reg. plerique et Colb. Coisl. 1 et Pass. Ed. Par. δῇ κακλαρ.

(76) Γέροντες εἰς κάρτα. Non pauci, τὰ πάντα. In duabus Colb. et Or. 1, exstat scholium in quo queritur: « Quomodo ante conditum mundum, cum nihil esset, potuerit esse confusio rerum, de qua hic Theologus; et his verbis respondetur: Τάχα κόσμου ἐνταῦθα λέγει τὴν τελεστού τῶν κατ' εἶδος γεγονότων. » Hic fortasse dicit perfectionem eam quam juxta speciem suam creatæ res consecuta sunt. »

(77) Φέργεστιν. Sic omnes codices. Par. φέργεστιν.

(78) Καὶ πρενυμάτων. Deest καὶ in plerisque. Habitum tamen nonnulli.

(79) Υπερηρχούμενοι. Reg. r, ὑπερηρχούμενοι.

(80) Περιπλικούμενοι. Irruimus alter in alterum.

(81) Ἐρ κατάρα. Verba prophetarum inverso ordine refert Gregorius; minusque verba, quam uatum profert proverbiū.

Α μερον ἐπαινοῦμεν, αὔριον ἔκακισαμεν· καὶ ἀ παρ' ἄλλοις στηλιτεύεται, παρ' ἡμῖν (73) θαυμάζεται· καὶ πάντα συγχωρεῖται προθύμως τῷ διεσθεῖτ (74). Οὕτω τὴν κακλαρ (75) ἔσμεν μεγαλόφυχοι !

ΠΑ'. Γέγονε δὲ πάντα (76) ὡς τὸ ἀπαρχῆς, διε τὸ κόσμος ἦν, οὐδὲ τὴν εὐταξία καὶ μόρφωσι· ἀλλὰ συγκεχυμένον τὸ πᾶν καὶ ἀνώμαλον ἐδεῖτο τῆς εἰδοποιοῦ χειρὸς καὶ δυνάμεως. Εἰ βούλεις δὲ, ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καὶ σελήνης ἀμυδροῖς φέγγεσιν (77), ἔχθρῶν ἢ φίλων θύεις οὐ διαγινώσκοντες· ἢ ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καὶ ζάλῃ, καὶ πνευμάτων (78) ἐμβολαῖς, καὶ βοθιῷ ζέοντι, καὶ χυμάτων ἐπιδρομαῖς, καὶ νῆροι ἀραγμοῖς, καὶ κοντῶν ὧθισμοῖς, καὶ κελευστῶν φωναῖς, καὶ πιπτόντων οἰμωγαῖς ὑπερηρχούμενοι! (79) οἱ δὲ ἀπορούμενοι, καὶ τῆς ἀνδρείας κατρόν οὐκ ἔχοντες, φεῦ τοῦ πάθους! ἀλλήλοις περιπίπτομεν (80), καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλισκόμεθα.

ΠΒ'. Καὶ οὐχ ὁ λαὸς μὲν οὗτως, δὲ ιερεὺς ἐξέρως ἀλλά μοι νῦν ἐκεῖνο πληροῦσθαι δοκεῖ καθαρῶς, τὸν Γέροντον οἱ ιερεὺς καθὼς ὁ λαὸς, ἐν κατάρῃ (81) πάλαι λεγόμενον. Καὶ οὐχ οἱ πολλοὶ μὲν οὗτως, οἱ δὲ ἀδροὶ τοῦ λαοῦ (82) καὶ προέχοντες ἐναντίως· αἱ οὗτοι γε καὶ φανερῶς πολεμοῦσται τοῖς ιερεῦσιν, ἐκδιώκοντες εἰς πειθώ τὴν εὐσέβειαν (83)· καὶ δοῦ μι περὶ πιστεώς τοῦτο πασχόντων (84), καὶ τῶν ἀνταρτῶν (85) ζητημάτων καὶ πρώτων οὐδὲ ἔχω (86) μέρη φοραι, ἀλλ' εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, καὶ προσεπανύει, καὶ συνήδομαι. Καὶ τούτων εἰς εἶην τῶν ὑπὲρ διηθείας ἀγωνιζομένων (87) καὶ τῶν ἀπεχθανομένων (88) μᾶλλον δὲ καὶ εἶναι καυχήσομαι. Κρείτων γάρ επιταγεῖτος πόλεμος εἰρήνης χωριζόστης Θεοῦ· καὶ διὰ τοῦτο τὸν πρᾶν μαχητὴν ὀπλίζει τὸ Πνεῦμα, ὡς καλῶς πολεμεῖν δυνάμενον.

ΠΓ'. Λαοῦ. Αδδοῦτον nulli codices, et editi libri, καθὼς εἰρηται, quæ cum desunt in novem Regis, Colb. septem, Jes. Or., 1, resecanda esse judicavimus.

(83) Εἰς πειθώ τὴν εὐσέβειαν. Multa hic addit. Rusinus in monachos, de quibus nihil, aperte sollem, Gregorius. Imo cum monachi, fidei causa, a Paire dissident, hos non potuit vituperare Theologus, ubi laicos pro fide pugnantes laudat, et unus ex ipsis esse cupit.

(84) Πασχότων. In ora Reg. r, scriptum, πάσχοτεν. Sed vulgatum lectionem confirmat codicu[m] consensu[m]; et in marg. Reg. u, Glossa sequens: Αὐτὶ πασχέτωσαν Ἀττικῶς, id est, « attice, » πασχέτωσαν. Till. « forte » πάσχουσι.

(85) Αρωτέων. Sic omnes codices. Par. ἀντάτων.

(86) Οὐδὲ ἔχω. Sic meliores nota exemplaria.

(87) Αγωνιζομένων. « Periclitantur. » Vocem hanc passive hic accipiendam, quod Demostheni familiare est, contendit Combessius.

(88) Καὶ τῶν ἀπεχθανομένων. Non habet Reg. L Deest τῶν in ed.

ΠΓ Νῦν δέ εἰσι τινες οἱ καὶ περὶ μικρῶν παλε-
ρωντες, καὶ εἰς οὐδὲν δρελος, καὶ κοινωνοὺς, δους
ἀν δύνανται, τοῦ κακοῦ προσδαμάνοντες, λαν ἀμα-
θεῖς καὶ θρασέως. Εἴτη (89) ἐπὶ πᾶσιν τῇ πόστις, καὶ
τῷτο τὸ σεμνὸν δνομα (90) ταῖς ίδαις αὐτῶν φι-
λονεικίαις παρασυρόμενον. Ἐν δὲ τούτων, ὡς τὸ ει-
δῆ, μισθίμεθα μὲν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ δ τούτου χα-
ιτώτερον, οὐδὲ εἰπαν ἔχομεν, ὡς οὐ δικαίως· δια-
βιβλήμεθα δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων τοῖς ἐπιεικεστέροις·
οὐδὲν γάρ-θαυμαστὸν εἰ τοῖς πλεοστιν, οἱ μάλις ἀν τι-
καὶ τῶν καλῶν ἀποδέχοντο (91).

ΠΔ Τεκταίνουσι δὲ ἐπὶ τῶν νύτων (92) ἡμῶν οἱ
ἄρρενοι· καὶ δ κατ' ἀλλήλων ἐπινοοῦμεν, κατὰ
τίνων ἔχουσι· καὶ γεγόναμεν θέατρον καινὸν (93),
εἰς ἄγριοις καὶ ἀνθρώποις, οἷον ὁ γενναιότατος τῶν
θλητῶν (94) Παῦλος, πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἔξου-
σίας ἀγωνίζομενος, ἀλλὰ πᾶσι μικροῦ τοῖς πονηροῖς,
καὶ ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ τόπου, ἐν ἀγοραῖς, ἐν πό-
λες (95), ἐν ἐνφροσύναις, ἐν πένθεσιν. Ἡδη δὲ προ-
βάθμοιν καὶ μέχρι τῆς στηνῆς, δι μικροῦ καὶ δακρύω
ίσην (96), καὶ μετὰ τῶν ἀσελγεστάτων γελώμεθα·
καὶ οὐδὲν οὐτῶν τερπνύν τῶν ἀκουσμάτων καὶ θεαμά-
των, ὡς Χριστιανὸς χωματούμενος.

ΠΕ Ταῦτα (97) ἡμῖν δὲ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος·
ταῦτα (98) οἱ λαίν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πράου μα-
χίμων· ταῦτα οἱ πλέον (99) ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν τῇ
ἴσιᾳ συμφέρει· καὶ παλαισίν μὲν οὐκ ἔξεστιν ἔξω τῶν
κνημισμάτων, οὐδὲ δλλο τι ἀγωνίζεσθαι· ἢ καταβοή-
σται (1) καὶ ἀτίμασθεται, καὶ ἀπολεῖ τὴν νίκην δ
ἰκαταλῶν (2), ἢ δλλο τι μὴ καλῶς ἀγωνίζομενος, μηδὲ
κατὰ (3) τοὺς κειμένους δρους τῆς ἀγωνίας, καν (4)
ὅτι γενιας ἢ καὶ τεχνικώτατος· ὑπὲρ Χριστοῦ (5)
ἢ ἀγωνικαὶ τις οὐ κατὰ Χριστὸν, ἐπειτα χα-
ράσαι (6) τῇ εἰρήνῃ, πολεμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ὡς οὐκ
ἴξει;

ΠΖ Καὶ οἱ μὲν δαίμονες φρίτουσιν εἰς ἔτι καὶ
τὸν Χριστοῦ καλουμένου, καὶ οὐδὲ ὑπὲρ τῆς κακίας
ἡμῶν ἔξιτηλος γέγονεν ἢ τοῦ δύναματος τούτου δύνα-

Psal. cxxviii, 3. * 1 Cor. iv, 9. * Ephes. vi, 12. * Jac. ii, 19.

(89) *Eíta.* Bill. in prima ed. « hisque omnibus postmodum. » Et in Eliā, « et post hæc omnia. »
(90) *Orogo.* Nomen, « ίδει, » vel, ut vult Elias, Christiani, « dum se quisque Catholicum jactat, vel eliam ή Christi, » ut diserte n. 86. Vel potius sacerdotis, juxta num. 78, idque forsitan sequentia postulant, cum iis moderationes laicos opponat.
Istud ergo nomen distorqueretur ac præpostore trahitur, » ait Comb., « dum illud quisque sibi vindicat, nominis probro, καθυδριζόμενος, ut ipse postmodum Gregorius explicat. »

(91) *Ἀποδέχοντο.* Colb. m, ἀποδέχονται.

(92) *Ἐξ τῶν νύτων.* Coisl. 1, τὸν νύτον.

(93) *Καιρός.* Regg. plures, κοινὸν « commune, » quod prefert Comb.

(94) *Τὸν διθλητῶν.* Deest in Reg. 4.

(95) *Ἐρ* κότοις. Habent nonnulli τόποις. Sed præve.

(96) *Δακρύω.* Αἱδιδακρύων. Sic Apostolus ad Philipp. iii, 18, κλαίων λέγω, « fliens dico. »

PATROL. GR. XXXV.

A LXXXIII. Nunc autem nonnulli sunt, qui de par-
vis etiā rebus, nec quidquam utilitatis afferenti-
bus, digladiantur, sociosque malī, quoscunque pos-
sint, admodum imperite ac temere aescant. Post-
eaque his omnibus fides p̄t̄texit, atque sanctum
et venerandum hoc nomen privatis eorum conten-
tionibus distrahitur. Ac proinde, ut consentaneum
est, odio quidem apud gentes flagramus, quodque
gravius est, causam nullam afferre possumus, quin
iure ac merito. Apud nostros autem, etiam problo-
res et faciliores, infamia laboramus. Non enim
mirum, si apud multitudinem, quæ vix aliquid boni
probarit.

B LXXXIV. Supra dorsa nostra fabricant peccato-
res, et quæ alii in alios excoxitamus, ea adversus
omnes habent: ac spectaculum novum facti sumus,
non angelis et hominibus, ut ille athletarum fortis-
simus Paulus, adversus principatus et potestates
certans; sed omnibus propemodum improbis, et
omni tempore ac loco, in foris, in conviviis, in vo-
luptatibus, in luctibus. Jam autem etiam ad scenam
usque prodiimus, quod pene lacrymans dico, et cum
impudicissimis ridemur: nec ullum tam juvadum
acroama, et spectaculum est, quam cum Christianis
comiciis cavillis incessit.

C 53 LXXXV. Hæc nobis intestinum bellum attu-
lit: hæc ii qui pro bono illo et mansueto immodece
pugnant: hæc ii qui Deum plus amant, quam utile
sit. Et quidem præter ea quæ legibus statuta sunt,
luctari, vel aliud quoddam certaminis genus obire
non licet; aut aliqui omnium clamoribus exagit-
bitur, ignominiaque afficietur, ac victoria jaeturam
faciat, qui perperam luctatus fuerit, aut aliud quod-
dam certaminis genus non recte obierit, nec juxta
constitutas certaminis regulas, quantumvis aliqui
fortis sit, artisque peritissimus: pro Christo autem,
non ut Christo gratum est, quispiam pugnabit, ac
deinde gratum paci faciet, pro ea, non ut licet, bel-
lum gerens?

LXXXVI. Ac dæmones quidem etiamnum vocato
Christo contremiscunt*, nec ob nostram improbita-
tem hujus nominis vis imminula ei extincta est:

D (97) *Ταῦτα ἡμῖν.* Comb. Ταῦθ' ἡμῖν.

(98) *Ταῦτα ol.* Alii ταῦθ' ol.

(99) *Πλέον.* Reg. bm, πλέον.

(1) *Ἡ καταβοήσται.* Regg. g, 1, et Colb. m, ἢ γάρ
καταβληθήσεται. Sic etiam videtur legisse Gab. qui
vertit, « explodatur. » Item Coisl. 1, et Pass. in
marg.

(2) *Ἐκκαταλῶν.* Comb. « qui aliter luctatur ac
gymnasticæ leges permisunt. » Ita Heins., Elias, et
Gab.

(3) *Μηδὲ κατά.* Male Par. ed. contra omnium co-
dicum fidem, metá.

(4) *Καὶ ὅτι γενναιός.* Regg. quinque, Colb. qua-
tuor, ὁ γενναιός.

(5) *Ὑπέρ Χριστοῦ.* Regg. n, et Jes. ὑπέρ
Θου.

(6) *Χαριεῖται τῇ σιτήηῃ.* « Gratum faciet paci.
Hoc est, » inquit Elias, « ipsi Christo, qui est Pax
nostra. »

nos vero rem nomenque adeo venerandum contumelia afflicere non vereamur: idque, cum aperie propeanodum ac singulis diebus clamantem eum audiamus: Nomen meum propter vos inter gentes blasphematur.

LXXXVII. Nec vero externum bellum metuo, nec seram illam, quae nunc adversus Ecclesias impetum fecit, ac diaboli complementum, licet ignem minetur, licet gladios, licet feras, licet præcipitia et voragine, licet omnes, qui unquam furore præcipites acti sunt, saevitia et crudelitate suporet, licet jam inventis suppliciis acerbiora alia comminiscatur. Unum adversus haec omnia remedium habeo, unum ad victoriam iter: *In Christo gloriabor*¹⁰, nimirum ut pro Christo mortem oppetam.

LXXXVIII. Quod autem ad meum bellum attinet, quo me vertam, nescio, quod subsidium excogitem, quam sapientem orationem, quam gratiam, qua armatura adversus pravi illius astus instruar¹¹. Quis Moses hunc devincet, manus in monte extendens, ut crux efformata, et ante indicata, palmam obuiuat¹²? Quis Josue post eum, cum divini exercitus imperatore simul in aciem prodiens¹³? Quis David, vel psallens¹⁴, vel funda pugnans¹⁵, potentiaque ad bellum a Deo accinctus digitisque ad 54 prælium exercitatus¹⁶? Quis Samuel, pro populo orans et sacrificans, eumque, qui victoriam adipisci poterat, in regem ungens¹⁷? Quis Jeremias haec pro dignitate deplorabit, lamentationes pro Israel litteris mandans¹⁸?

LXXXIX. Quis claimabit: *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes*¹⁹? Quis Noe pro nobis orabit, et Job, et Daniel, illi, inquam, qui simul orant ac numerantur²⁰: ut bellum nobis paulum conquiescat, ut ad nosipsos redeamus, ut alii alias tandem agnoscamus, ut pro uno Israele, non amplius Judas et Israel simus, non amplius Roboam et Hieroboam, non amplius Hierusalem et Samaria, quæ vicissim propter peccata hostibus traduntur, ac vi-cissim deplorantur?

¹⁰ Isa. iii, 5; Rom. ii, 24. ¹¹ Philipp. iii, 3.
¹² I Reg. xvi, 16. ¹³ I Reg. xvii, 49. ¹⁴ Psal. cxliii, 1.
¹⁵ Ezech. xiv, 14, 20.

(7) Καὶ καθ' ἐκδοτηρὶ τῷ μέρει. Hæc desunt in D Reg. i. In Colb. 3 deest tantum καί.

(8) Βλασφημεῖται. In Regg. i, i, precedunt δὲ θύματα.

(9) Θῆρα. Codices pene omnes ad marg. habent « Julianum. »

(10) Τοῦ πονηροῦ. Coisl. 1, τοῦ διαβόλου.

(11) Οὐλισμωματι. Sic Reg. r, et Jes. Ed. διπλι-

σματι.

(12) Τίς νικήσει τούτοις Μωθῆταις. Bas. ed. Tīs νικήσει τούτοις; Μωθῆταις, etc. « Quis vincet hunc? Moyses, » etc. Itag. a. lu, Tīs νικήσει τούτοις Μωθῆταις. Cæteri melius ad finem usque periodi interrogations notam differunt. Non displicet tamen Comb. si legatur: Tīs νικήσει τούτοις; « Quis enim vincet? Moyses, » etc., Ruf. non inale, « quis bella ista cohibeat, » referens τούτοις ad πόλεμον, non ad πονηρού.

(13) Σφενδόναις. Reg. z, prima manu σφενδόνῃ.

Α μις· τὴμεῖς δὲ οὐκ αἰσχυνόμεθα τὸ σεμνὸν οὗτον καὶ πρᾶγμα καὶ δνομα καθυβρίζοντες· καὶ μονοιον φαρῶρις αὐτοῦ βοῶντος ἀκούοντες καὶ καθ' ἐκάστην⁽⁷⁾ τῷ μέρειν· Τὸ γάρ δνομά μου βλασφημεῖται⁽⁸⁾ τὸ οὐμᾶς ἐτοῖς ἔθνεσι.

ΠΖ⁹ Καὶ τὸν μὲν ἔξωθεν οὐ δέδοικα πόλεμον, οὐδὲ τὸν νῦν ἐπαναστάντα θῆρα⁽⁹⁾ ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ πλήρωμα, καὶ πῦρ ἀπειλῇ, καὶ ἔιφη, καὶ θῆρας, καὶ κρημνοὺς, καὶ βάραθρα, καὶ πάντας γένηται τῶν πώτοτε μανέντων ἀπανθρωπίατος, καὶ ταῖς οὖσαις τιμωρίαις προσεξένηρη γαλεπωτέρας. Ἐν ἔχω πρὸς πάντα φάρμακον, μιαν ἐδὲ εἰς νίκην· Ἐν Χριστῷ καυχήσομαι, τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον.

Β ΠΗ¹⁰ Πρὸς δὲ τὸν ἐμὸν πόλεμον οὐκ ἔχω τὶς γένναμαι, τίνα συμπαχίαν ἔχεύρω, τίνα λόγον τοφεῖς, τὶ χάρισμα, ποιὰ πανοπλίῃ πρὸς τὰς τοῦ πονηροῦ⁽¹⁰⁾ μεθοδείας ὀπλίσομαι⁽¹¹⁾. Τίς νικήσει⁽¹²⁾ τούτον Μωθῆταις ἐκτείνας τὰς χειρας ἐπὶ τοῦ δρυς, ἵν' ὁ σταυρὸς ἰσχύσῃ τυπούμενος καὶ προμηνύσμενος; Τίς Ιησοῦς μετὰ τοῦτον, τῷ ἀρχιστρατήγῳ τῶν θεων παρτάξεων συμπαρατατόμενος; Τίς Δαθίδ, ἢ ψάλιων, ἢ πολεμῶν ἐν σφενδόναις⁽¹³⁾, καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ περιεξωσμένος δύναμιν εἰς πόλεμον, καὶ τοὺς⁽¹⁴⁾ δακτύλους εἰς παράταξιν γυμναζόμενος; Τίς Σεμουήλ, καὶ προσευχόμενος⁽¹⁵⁾ τοῦ λαοῦ καὶ προθυμόμενος⁽¹⁶⁾, καὶ χρίων εἰς βασιλέα τὸν νικῶν δυνάμενον; Τίς θρηνήσει ταῦτα πρὸς ὅξιαν Ἱερεμίας, θρήνους γράφων ὑπὲρ τοῦ Ἱερατῆ;

ΠΘ¹⁷ Τίς βοήσεται⁽¹⁷⁾, Φείσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς δρεδος, τοῦ κατάρξαι αὐτῶν⁽¹⁸⁾ ἔθνη; Τίς περὶ τὴν προσεύξεται Νώε, καὶ Ἰών, καὶ Δανιήλ, οἱ συνεχόμενοι καὶ συναριθμούμενοι, ἵνα κοπάσῃ μικρὸν ἡμίν ὁ πόλεμος. Ἰνα γεννόμεθα ἡμῶν αὐτῶν, ἵν' ἀλλήλους⁽¹⁹⁾ ποτὲ γνωρίσωμεν, Ἰνα μηχεῖται ὥμεν ἀνθ' ἐνὸς τοῦ Ἱερατῆ⁽²⁰⁾ Ἰουδας καὶ Ἱερατὴ, μηχεῖται Ἱεροδομοῦ καὶ Ἱεροδοτοῦ, μηχεῖται Ἱερουσαλήμ καὶ Σαμάρεια, αἱ ἐν μέρει⁽²¹⁾ διὰ τὰς ἀμφιτάξιας παραδίδομεναι, καὶ ἐν μέρει θρηνούμεναι;

¹⁰ Ephes. vi, 11. ¹¹ Exod. xvi, 44. ¹² Jos. v, 14.
¹³ I Reg. vii, 5. ¹⁴ Thren. i-v. ¹⁵ Joel ii, 17.

(14) Καὶ τούτος. Sic codices. Male in Par. § τούτος.

(15) Προσευχόμενος. Regg. bm, x, Jes., Colb. b, m. ed. Bas. etc. προσευχόμενος.

(16) Προθυμόμενος. Comb. legit. προθυμούμενος, et verit, « eique (populo) studens. »

(17) Βοήσεται. Conjicit Gab. addendum Ἰωήλ.

« Quis Joel clamabit? »

(18) Αὐτῶν. Νεανικοῦ, αὐτῆς.

(19) Ἰν' ἀλλήλους. Reg. a, i, x, Pass. ad marg. Ed. Bas. καὶ ἀλλήλους.

(20) Ἱερατὴ. Addit. editio Par. καί, quod exprimitus novem Regg. aliorumque ms. auctoritate. Porro quis sit horum verborum sensus, ex aliis Gregorii locis discimus. Orat. vi, num. 7, orat. xxxii, num. 4.

(21) Ἐν μέρει. Comb. « per vices. » Gab. « separation. » Nonne rectius, « partim. » Vnde enim, in fallor, Gregorius non omnes, sed aliquos, et eorum

ὶ Τέγω μὲν γάρ δεσμενότερος εἶναι τοῦ πολέμου Α τούτου ὁμοιογῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἔδωκα τὰ νῦντα (22), καλύψας (23) τὸ πρόσωπον ἐν τροπῇ, καὶ καταμόνας καθεσθῆναι, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην, ἐξήτησα καὶ σωπῆσαι, συνιών (24), ὅτι ὁ κατερδός πονηρός ἐστιν· ὃς ἀπειλάτεσσαν οἱ ἡγαπημένοι, ὅτι γεγόναμεν οὐοι ἀπεστηκότες, ἢ ἀμπελος ἡ ἐνκληματοῦσα, ἢ ἀμπελος ἡ ἀπτηνή, πᾶσα καρποφόρος, ὥραία πᾶσα, καλῶς ταῦς σταγδοῖς ταῖς ἄνωθεν ἀνατέλλουσα (25)· ὅτι ἵεράρχη (26) εἰς ἀπειλάντα ἐμοὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους (27), τὸ ἀποσφράγισμα τῆς ἐμῆς δόξης, ὁ τῆς καυχήσεως στέφανος· εἰ δέ τις πρὸς ταῦτα τολμήρος καὶ γενναῖος, μακάριος οὖντος ἐμοὶ τοῦ θάρσους καὶ τῆς γενναιότητος.

ὶΑ Καὶ οὕπω λέγω τὸν ἔνδον (28) καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πολεμον, δυν πολεμούμεθα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὸ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος, τὰ μὲν κρύβοδην, τὰ δὲ φανερῶς· καὶ τῆς ἄνω καὶ κάτω κυματινούσης ἡμᾶς καὶ στροβοῦσης, διὰ τε αἰσθήσεως (29) καὶ τῶν ἄλλων τερπνῶν τοῦ βίου τούτου περιφράξ; (30), τοῦ τε πηλοῦ τῆς Ιερού, ὃ ἐμπεπήγεθα, καὶ τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας ἀντιστρατευομένου τῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος, καὶ διαφθείρειν ἐπιχειροῦντος (31) τὴν βασιλικὴν ἐν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ δυσοῦς θεᾶς (32) ἀπορθῆγνυς κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς (33) ἀγνενὸς καὶ φωτειδές τοῦ ταπεινοῦ καὶ τῷ σκότῳ τοῦ (34) συνεζευγμένου, ἢ Θεού τυχῶν θεω, ἢ καὶ ἀμφοι ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἕνω βλέπειν τῆς καταπλήσιης ὅλης (35) ἐπικρατήσει. Ήριν δὲ τελύτην ὑπερσχεῖν δοσ δύναμις καὶ ἀνατέλλαις ικανῶς τὴν διάνοιαν, ὑπέρ τε τοὺς δόλους μαρτρὸς γενέσθαι τῇ πρὸς θεὸν ἐγγύτητι, ἢ ψυχῶν πρεστασίαν δέξασθαι (36), ἢ μεσιτεῖαν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (τοῦτο γάρ ἱσως ὁ ἱερεὺς), οὐκ ἀσφαλές εἶναι γνώσων.

ὶΒ Καὶ δθεν εἰς τοῦτο ὑπῆχθην τὸ δέος; Ινχ μή με τοῦ (37) δέοντος δειλότερον ὑπολαμβάνητε, ἀλλὰ

²² Thren. III, 28. ²³ Thren. I, 20. ²⁴ Mich. II, 3. ²⁵ Deut. xxxii, 15. ²⁶ Jerem. III, 14. ²⁷ Ose. x, 1. ²⁸ I. regm. II, 21. ²⁹ Jerem. XI, 16. ³⁰ Psal. LXIV, 10; Gen. xxvii, 39. ³¹ Ose. IV, 7; Sap. V, 17. ³² I Cor. IX, 2. ³³ I Thess. II, 19. ³⁴ Philipp. III, 21. ³⁵ Psal. XXVII, 3. ³⁶ Psal. LXVIII, 3. ³⁷ Rom. XI, 23.

partem tradendam deplorandumque, aut sane traditam; quippe qui num. 83 dixit: « nonnullos tantum illa affectos esse. »

(22) Τὰ νῦντα. Abest τὰ πλειστά.

(23) Καλύψας. « Operiens confusione faciem meam, » Psal. LXXXVIII, 8.

(24) Συρύων. Deest in Reg. a. In aliis plerisque circumdictiuntur.

(25) Ανατέλλοντα. « Pullulans, germinans, » Oliv. « efflorescens. »

(26) Ἐστράψην. Ita mss. omnes. In ed. electio-
nē. ²⁷

(27) Τοῦ καλλον. Ita plerique codices, exceptis duabus Regii et uno Colb. Par. ed. τοῦ ἐμοῦ καλλον.

(28) Ἐρδον. Regii u., x; or. 1, Pass. Ενδο-
θεύ.

(29) Αἰσθήσων. Regg. I, t, et Comb. aισθή-
σων.

(30) Τούτου κεριφορῆς. In Coi. I, 1, et in uno
lirgiū legitur, καὶ τῆς κάτω περιφορᾶς.

XC. Etenim ego huic bello imparem me esse fateor, ac propterea terga dedi, obiectoque prae pudore vultu me in fugam converti, et solitarius sedere ²⁸, quia amaritudine impletus sum ²⁹, ac silere quæsivi, tempus malum esse cognoscens ³⁰: quoniam calcitrarunt dilecti ³¹, quonia in filii deser-
tores facti sumus ³², nos, inquam, vinea illa pul-
chris palmitibus prædita ³³, vinea vera ³⁴, tota fructifera, tota speciosa ³⁵, et supernis imbribus pulchre exoricens ³⁶: quoniam in ignominia in mihi conversum est diadema decoris ³⁷, signaculum glo-
riæ niae ³⁸, gloriationis corona ³⁹. Quod si quis ad hæc audax et fortis est, hunc ego præsidentiæ ac fortitudinis nomine beatum esse censeo.

XCI. Nondum de interno bello, atque in nobis-
B ipsis et in affectibus sitio, verba facio, quo nocte ac
die, partim occulte partim aperte ab humilitatis
corpo ⁴⁰ divexamur; et ab ea quæ nos per sensus,
atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deor-
sumque versat, jactatione, atque a luto fæcis ⁴¹,
cui infixi sunius ⁴², et a peccati lege spiritus legi
repugnante ⁴³, regiamque in nobis imaginem, et
quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est,
corrumpere conante. 55 Vix porro quisquam, nec
nisi diuturna philosophia seipsum domuerit, atque
animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile
est et cum tenebris conjunctum, paulatim abru-
perit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam
ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigen-
dos quam maxime sese exercuerit, deprimentem
materiam superare queat. Prius autem quam eam
pro virili sua quispiam superarit, mentemque,
quantum sat sit, repurgarit, longeque supra alios
ad Deum appropinquabit, animarum curam et imperium
suscipere, ac mediatorem inter Deum et
homines agere (hoc enim fortasse sacerdos est)
minime tutum esse censeo.

XCI. Unde autem in hunc metum inductus sum? ne me timidiorem quam par sit, existimelis, sed

D ²⁸ Deut. xxxii, 15. ²⁹ Jerem. III, 14. ³⁰ Ose. x, 1.
³¹ I Cor. II, 21. ³² Jerem. XI, 16. ³³ Psal. LXIV, 10; Gen. xxvii, 39. ³⁴ Ose. IV, 7; Sap. V, 17.
³⁵ I Cor. IX, 2. ³⁶ I Thess. II, 19. ³⁷ Philipp. III, 21. ³⁸ Psal. XXVII, 3. ³⁹ Rom. XI, 23.

(31) Ἐπιχειροῦντος. Reg. y, in ora, ἐπιθυ-
μούντος.

D (32) Τῆς θεᾶς. Sic omnes pene codices. Ita etiam
ed. Bas. et Comb. Deest τῆς in Par. ed.

(33) Τὸ τῆς ψυχῆς. Ita Regii et Colb. codices,
paucissimis exceptis, or. 1, Jes. Sic Tillem. legen-
dum conjicit, et Comb. reddit, et animæ nobilium
partem ac lucidam paulatim, etc. Abest τὸ a Par.
ed.

(34) Τῷ σκότῳ. In quibusdam deest τῷ. In aliis,
τοῦ, legitur.

(35) Υῆς. Terrenum et crassum corpus est.
Juvat hic observare, ab initio bujus numeri, ad hæc
usque, omnia Augustinum, ex Rudini interpreta-
tione, intexere lib. contra Julian. cap. 3, n. 7, p.
530 et 531. Iterumque lib. I Op. imp., n. 69, p. VIII;
ac tertio, I, vi, n. 44, p. 1310, ubi Gregorium his
a se laudatim co.nmemorat Augustinus.

(36) Δέξασθαι. Quatuor Regg., Colb. m, Coisl. I,
Comb. ἀναδέξασθαι.

(37) Μή με τοῦ. Reg. u., μήτε τοῦ.

consilium potius meum et prudemiam magnopere A probetis. Audio quidem ex ipso Mose, quo tempore Deus ipsi oracula edebat, quod cum plures ad montem accisi fuissent, inter quos Aaron etiam erat, duobus filiis, iisque sacerdotibus, comitatus, et septuaginta seniores senatus³⁸, ceteri quidem omnes et longinquu adorare jussi sunt, Moses autem solus appropinquavit, plebs vero simul non ascendit: tanquam videlicet non omnium esset ad Deum appropinquare, sed eorum duntaxat, qui Dei gloriam, Mosis instar, capere possent. Atque etiam ante haec, cum primum lex ferretur, alios quidem buccinæ, et fulgura, et tonitrua, et caligo ac mons totus sumo circumfusus, et horrendæ minæ³⁹, etiam si bestia montem tetigerit, lapidibus opprimetur⁴⁰, atque alii hujusmodi terrores inferiori loco sistebant, abundante amplius ipsis erat vel solam Dei vocem audire, idque cum apprime scipios purificassent: Moses autem et ascendit, et nubem ingreditur⁴¹, et leges ac tabulas accipit; vulgo quidem litteræ; iis autem, qui supra vulgus assurgunt, spiritus⁴².

XCl. Audio item de Nadab et Abiud, quod cum solum alieno igne thura adolevissent, alieno quoque igne assumpti fuerint⁴³, per id nimirum, quo impium facinus **56** perpetrarent, puniti, atque idem exitii quod et impietatis, tempus ac locum nasci. Ac ne pater quidem Aaron, qui secundum Moseum primas apud Deum obtinebat, saluti ipsis esse potuit. Quin illud compertum habeo, et Heli sacerdotem, et aliquando postea Ozam; illum quidem sceletis filiorum, quod adversus sacrificia committebant, ollas ante tempus delibantes, poenas pependisse, idque cum eorum impietatem non modo non probaret, sed etiam persepe ipsis objurgasset⁴⁴: hunc autem, quod arcum a bove distractam tantummodo contigisset, eam quidem servasse, ipsum autem periisse, Deo nimirum hac ratione arcæ suea venerationi consulente⁴⁵.

XClV. Illud insuper scio, ne corporum quidem labes in sacerdotibus, aut sacrificiis, a censura imminentes existisse, verum legibus ita sanctum fuisse, ut perfecti perfecta offerrent⁴⁶, ad significandam, ut opinor, animæ integratem. Nec sacerdotalem stolam, aut vas aliquod sacrum cuivis attingere licuisse. Nec sacrificia ipsa a quibus, et quo tem-

³⁸ Exod. xxiv, 1-9. ³⁹ Exod. xix, 16; Hebr. xii, 22-28. ⁴⁰ II Cor. iii, 6-8. ⁴¹ Lev. x, 4, 2. ⁴² Lev. xxi, 17; xxii, 18 et seq.; Deut. xviii, 13.

(58) Ἐκανῆτε. Jes., Colb. m. ἐπανείτε.

(59) Προμηθεῖας. Or. 1, et duo Reg. προδυμίας. In Coisl. 1, aliisque nonnullis, sequitur, φράσω καὶ πρὸς ὑμᾶς, ἵνα δικαίωται τοῖς νόμοις. Agnoscit Rutilius, recipit Comb., respuit Gabrielius.

(40) Μωσέως. MSS. Μωσῆς, et Μωυσέως.

(41) Προσβυτέων τῆς γερουσίας. LXX, et Senes de senioribus; » Oliv. et e Senatu. »

(42) Οὐ καίτητος θεος. Reg. a, οὐ πάντων οἶων θντῶν Θεοῦ. Reg. 1, πάντας οἶων τε Θεοῦ. Reg. 1, pariter prima manu, et in margine οἶων τε. Secunda vero manu οἶων τε. Reg. 2, θντῶν Θεοῦ.

(43) Μόνης. Tres Coisl. μόνοις.

(44) Ξένω. Reg. a, ξένως.

(45) Καὶ Ἡλεῖ. In pluribus deest καὶ. Reg. bm,

καὶ σφρόδρα ἐπαινῆτε (38) τῆς προμηθείας (39). Ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωσέως (40), ἡνίκα ἔχρημάτιζεν αὐτῷ δὲ Θεός, δτι, πλειόνων εἰς τὸ δρός προσκεκλημένων, ὧν εἰς ἣν καὶ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισι τοῖς δύο τοῖς λερεῦσι, καὶ ἐδομήκοντα πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας (41), οἱ μὲν λοιποὶ προσκυνῆσαι πόρφρωθεν ἀκελεύσθησαν, ἔγινοι δὲ Μωσῆς μόνος, οὐ συκανθῆναι δὲ δὲ λαὸς ὃς οὐ πάντων δυτος (42) Θεοῦ γενέσθαι πλησίον, πλὴν εἰ τις κατὰ Μωσέα Θεοῦ χωρῆσαι δόξαν δυνάμενος· καὶ ἔτι πρὸ τούτων ἐν ἀρχῇ τῆς νομοθεσίας, τούς μὲν ἄλλους σάλπιγγες, καὶ ἀστραπαῖς, καὶ βρονταῖς, καὶ γνόφος, καὶ δόλον καπνού δύμενον τὸ δρός, καὶ ἀπειλὴ φρικώδεις, καὶ θηρολογίῃ τοῦ δρους, θιθοβοληθῆσται, καὶ βλάπτισθαι δείματα ἴστη κάτω, καὶ μέγα ἣν αὐτοῖς, μόνης (43) B ἀκοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς, εἰ μάλα ἀγνισταμένοις· Μωσῆς δὲ καὶ ἀνεισι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ, καὶ νομοθετεῖται, καὶ δέχεται πλάκας· τοῖς μὲν πόλοις τὰς τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὰς τοῦ πνεύματος.

C Λ.Γ. Ἀκούω δὲ Ναδάδ καὶ Ἀδιούδ, δτι, ξένῳ πυρὶ θυμιάσαστες μόνον, ξένῳ (44) καὶ ἀνηλώθησαν καλασθέντες δι' ὧν τὸ σάδην θάνατον εὐρόντες τῆς ἀπωλείας, δν καὶ τῆς ἀσεβείας καιρὸν καὶ τίπον καὶ οὐδὲ Ἀαρὼν ἤριστε πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς δὲ πτήρη, δὲ Μωσέως παρὰ Θεῷ δεύτερος. Γινώσκω δὲ καὶ Ἡλεῖ (45) τὸν λερέα, καὶ μικρὸν ὑστερον Ὁδῶν, τὸν μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν παΐδων παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἣν ἐτίμων κατὰ τῶν θυσιῶν πρὸς καιρού τῶν λεσήτων ἀπαρχόμενοι (46), καὶ ταῦτα οὐκ ἀποέχειμενον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ (47) πολλάκις ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, δτι, ϕαύσας τῆς κιβωτοῦ μόνον περιστασθείσης (48) ὑπὸ τοῦ μόδιου, τὴν μὲν περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπώλετο, φυλάσσοντος τοῦ Θεοῦ τῇ κιβωτῷ τὸ σεβάσμιον.

Δ.Δ' Οίδα δὲ Ἑγαγες μηδὲ τοὺς ἐν τοῖς σώμασι μώμους τῶν ἱερῶν, ἢ τῶν θυμάτων ἀνεξετάστους μένοντας, ἀλλὰ τελείους τέλεια προσάγειν (49) νενομισμένον (50), σύμβολον, οἵματι, τούτο τῆς κατὰ ϕυχὴν ἀρτιστητος· μηδὲ στολῆς τῆς λερατικῆς, ἢ σκεύους τινὸς τῶν ἀγίων ϕαύσειν παντὶ θεμιτὸν δν· μηδὲ τὰς θυσίας αὐτὰς, ὥφ' ὧν, καὶ δτε, καὶ οὐ μή (51) καθῆκον ἣν, δὲ Ἡλ. Gabr. Ἡλεῖ.

(46) Απαρχόμενοι. Reg. r, ἀπτόμενοι. « Carnium primitias præripientes. »

(47) Πολλά. Deest in Regg. r. 1, Jes. et ed. Bas. Reg. vero l, et Comb. πολλὰ καὶ πολλάκις.

(48) Περιστασθείσης. Reg. l, et Comb. περιεσώσατο.

(49) Προσάγειν. Sic Regii undecim, ceterique pene omnes oddi. Ita etiam Pass. etc. In ed. Par. προσαγαγεῖν.

(50) Νενομισμένοι. « Sanctum. » Billius, « compariunt. »

(51) Καὶ οὖ μή. Sic mss. omnes, ipseque Billius versio posuit. Par. ed. καὶ οὐ μή.

ἀναίσκεσθαι· μηδὲ τὸ ἔλαιον ἀπομιμεῖσθαι τῆς χρι-
στῶς, μηδὲ τὸ θυμιάμα τῆς συνθέσεως· μηδὲ (52) εἰς
τὸ ιερὸν εἰσέναι, δοτὶς ἡ ψυχὴν ἡ σῶμα οὐ καθαρός,
μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων· τοσούτου δεῖ (53) εἰς τὰ
ἄγια τῶν ἀγίων προσφοιτᾶν θαρροῦντα, ὃν ἐνὶ καὶ
ἄπει τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνον ἐπιβατὸν ἦν· τοσούτου δεῖ
τὸ καταπέτασμα, ἡ τὸ ἔλαστήριον, ἡ τὴν κινητὸν, ἡ
τὰ χερουδίμ, ἡ προσβλέπειν (54) εἶναι παντὸς, ἡ
προσάπτεσθαι.

ΚΕ' Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγώ, καὶ οτι μηδεὶς δέξιος
τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ (55), καὶ θύματος, καὶ ἀρχιε-
ρέως, δοτὶς μὴ πρότερον ἔσυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ
θυσίαν ἡσαν, ἀγίαν (56), μηδὲ τὴν λογικὴν λατρείαν
εὑάρεστον ἐπεδείξατο, μηδὲ θύεσθαι, εἰς τῷ Θεῷ θυσίαν
αινέσσεως καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἢ μόνον ὁ
πάντα δοὺς ἀπαύτελος πάρ' ἡμῶν θυσίαν, πῶς ἐμελλον
θαρρῆσαι προσφέρειν αὐτῷ τὴν ἔξωθεν, τὴν τῶν
μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον (57). ἡ πάντας λερέως
σχῆμα (58) καὶ δνομα ὑποδύεθει, πρὶν δοῖος ἔργος
τελειώσαις τὰς χειρας; πρὶν τὸν δρθαλμὸν ἔθεισαι βλέ-
πειν ὄγκως (59) τὴν κτίσιν, καὶ εἰς θαύμα μόνον τοῦ
κτίσαντος, ἀλλὰ μὴ ζημίαν τοῦ πλάσαντος (60); πρὶν
τῇ παιδείᾳ Κυρίου ιχανός ἀνοιγῆναι τὰ ὄντα, καὶ
προστεθῆναι μοι (61) ωτίον μὴ βιρέως ἀκούειν δυ-
νάμενον, ἀλλὰ ἐνότιον χρυσοῦν (62) σαρδίῳ πολυτε-
λεῖ δεθῆναι, λόγον σοφοῦ (63) εἰς οὓς εὑήσον; πρὶν
τὸ στόμα, τὰ χελλὴν, τὴν γλώσσαν, τὸ μὲν ἀνοιγῆναι
καὶ ἀκύναι πνεῦμα, ἡ πλατυνθῆναι καὶ πληρωθῆναι
τῷ πνεύματι λαλουμένων μυστηρίων τε καὶ δογμά-
των· τὰ δὲ αἰσθῆσαι (64) θεῖα, κατὰ τὴν σοφίαν
εἰπεῖν, δεθῆναι, προσθείναι δὲ ἀντὶ καὶ ἐν καιρῷ
λυθῆναι· τὴν δὲ πλησθῆναι ἀγαλλιάσεως, καὶ θεῖας
μελαθίας γενέσθαι πλήκτρον, ἐξεγειρομένην τῇ δεξῃ,
συνεξεγειρομένην δρθριον, καὶ μέχρι τοῦ κολληθῆναι
τῷ λάρυγγι κάμηνουσαν; πρὶν ἐπὶ πέτραν στῆναι τοὺς
πόδας μου, καταπτισθέντας ὡς ἐλάφουν, καὶ κατευ-
θυνθῆναι μοι τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα (65), μὴ παρ'
δλίγον μηδὲ δλως ἐκχεόμενα; πρὶν δπαν μέλος δπλον
γενέσθαι δικαιούνης, καὶ ἀποθέσθαι πᾶσαν νεκρό-
τητα, καταποθίσαν ὑπὸ τῆς ἡσῆς, καὶ ὑποχωρήσα-
σαν τῷ πνεύματι;

⁵⁷ Lev. viii, 31. ⁵⁸ Exod. xxx, 9, 25. ⁵⁹ ibid. 10. ⁶⁰ Lev. xvi, 34; Hebr. ix, 7. ⁶¹ Rom. xii, 1. ⁶² Psal. xlii, 14. ⁶³ Isa. L, 5. ⁶⁴ Isa. vi, 10. ⁶⁵ Prov. xv, 12. ⁶⁶ Psal. cxviii, 131. ⁶⁷ Psal. LXXX, 11. ⁶⁸ I Cor. xiv, 2. ⁶⁹ Prov. xv, 7. ⁷⁰ Psal. cxxv, 2. ⁷¹ Psal. LVI, 9. ⁷² Psal. cxxvi, 6. ⁷³ Psal. LXXII, 2; XXXIX, 5. ⁷⁴ Psal. XVII, 34.

(52) Μηδὲ εἰς. Plures sic scribunt, μηδὲ εἰς.
(53) Δεῖ. Nonnulli δεῖν. Ad Sancta sanctorum
frequenter audebat accedere.

(54) Προσβλέπειν. Sic plerique codices. Par. ed.
προβλέπειν.

(55) Μεγάλον καὶ Θεοῦ. Deest καὶ in Regg. a et
hu.

(56) Ἄγιαν. Reg. hu, καὶ ἄγιαν.
(57) Μεγάλων μυστηρίων δρτίτυπον. Nempe,
Christi in cruce immolationis.

(58) Τερέως σχῆμα. Personam, dignitatem,
nomen. Non itaque, hic ait Tillem., ejus antea
sacerdos Gregorius.

(59) Ὅγιας. Salubriter. Alludit forte ad hæc
verba Prov. iv, 25, Oculi tui recta videant.

(60) Πλάσαρτος. Factoris. Regii quinque, Coisl.

A pore ac loco minime conveniebat, consumere⁶⁷: nec
unctionis oleum imitari, nec compositionis thymia-
ma⁶⁸: nec denique templum ingredi cuiquam libe-
rum suisse, nisi et animo et corpore, vel ad minima
usque purus esset: tantum aberat, ut ad Sancta
sanctorum audacter accederet, quæ uni duntaxat,
ac semel quotannis adire licebat⁶⁹; tantum aberat,
ut cuivis jus esset, velum, aut propitiatorium, aut
arcam, aut cherubim, vel prospicere, vel attin-
gere.

XCV. Hec igitur cum ego nossem, illudque in-
super, neminem magno, et Deo, et sacrificio, et
pontifice, dignum esse, nisi qui prius seipsum Deo
hostiam viventein, sanctam exhibuerit, rationabile
obsequium⁷⁰ gratum atque acceptum ostenderit,
Prooque sacrificium laudis⁷¹, ac spiritum contritum
obtulerit, quod solum sacrificium, is qui omnia de-
dit, a nobis exposcit; quo tandem modo externum
illud sacrificium, illud magnorum mysteriorum anti-
typum ipsi offerre auderem, aut quo modo sacerdotis
habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus
manus purificarem? priusquam rebus creatis, sane,
atque ad Creatoris eolum admirationem, non autem
ad figuram damnum aspiciendis, oculos **57** assue-
fecisset? priusquam per Domini disciplinam aures
meæ satis apertæ fuisse⁷², ac mihi adjuncta esset
auricula, quæ non graviter audire posset⁷³, atque
aurea inauris pretioso Sardio alligata⁷⁴, hoc est sa-
pientis sermo, auri recte audienti? priusquam os,
labia, et lingua, illud, quidem apertum fuisse⁷⁵, ac
Spiritum attraxissem⁷⁶, aut dilatatum et impletum
Spiritu⁷⁷ exponendis mysteriis et dogmatibus⁷⁸:
hæc autem divino sensu, ut Sapientia verbis utar,
ligata fuisse⁷⁹, addam etiam tempestive soluta:
ac denique lingua exultatione impleta fuisse⁸⁰, di-
vinæque melodiæ plectrum effecta, a gloria excitata,
diluculo exsurgens⁸¹, atque eosque laborans, ut
faucibus ipsis adhæreret⁸²? priusquam statuti es-
sent ad petram pedes mei⁸³, perfecti tanquam cer-
vorum⁸⁴, meique secundum Deum grassis directi
essent, ita ut nec pene, nec ullo omnino modo ef-
funderentur? prius denique quam omnia membra

D et alii habent, πλάσματος. Sic etiam legendum pro-
nuntiat Gabrielius. Billius quoque scripsit, πλάσμα-
τος in margine ed. Basil. et vertit « figuram, » quam-
vis in Elia reddat: « Creatorem damno afficiunt, »
Basilius vero legit πλάσματος.

(61) Mot. Deest in octo Regiis, sex Colb., Jes., or.
1. Billius ipse delevit in Basil. ed.

(62) Χρυσούν. Deest in sex Regiis, tribus Colb.,
or. 1, Jes. Habetur tamen Prov. xxv, 12.

(63) Λόγον σοφοῦ. Alli legunt, λόγον σοφοῦ, ut
in Prov. xxv, 12, juxta LXX. Sermo sapiens in
aurem bene audientein. Sic Comb.

(64) Αἰσθῆσαι. Sancyg. rerum divinarum sen-
sationis alligata.

(65) Διαβήματα. Sequitur in editis, καὶ, quod
auctoritate omnium pene niss. delevimus.

justitiae arma ⁴⁴ effecta fuissent, omnemque mortalitatem abjecissent, a vita scilicet absorptam ⁴⁵, ac spiritui cedentem?

XCVI. Ecquis porro, cum nondum castis et igne A examinatis Dei eloquiis ⁴⁶ corde incensus sit, dum Scripturae ipsi aperiuntur ⁴⁷, nec ea super latitudinem cordis tripliciter descripserit, ut Christi mentem habeat ⁴⁸, nec in thesauros multitudini absconditos, et invisibles ac tenebrosos ingressus sit ⁴⁹, ut opes in ipsis conditas spectet, aliosque dilare queat, spiritualia spiritualibus comparans ⁵⁰.

XCVII. Ecquis, cum Domini voluptatem nondum, ut videre dignum est, viderit, templumque ipsius visitaverit ⁵¹, vel potius vivum Dei vivi templum factus sit ⁵², Christique in spiritu habitaculum ⁵³. Ecquis, cum figurarum et veritatis cognationem et discrimen nondum agnoverit, atque ab illis quidem secesserit, huic autem sese adjunxerit, ut litterae velustatem fungiens spiritus novitati serviat ⁵⁴, pureque ad gratiam a lege transeat, spiritualiter impleta in corporis evacuatione.

XCVIII. Ecquis, cum nondum, et opere **58** et contemplatione, per omnes Christi appellations et virtutes perrexerit, tam sublimiores illas ac primas, quam humiliores propter nos et ultimas: nimirum Dei, Filii, Imaginis, Verbi, Sapientiae, Veritatis, Lucis, Vitae, Virtutis, Vaporis, Defluxionis, Splendoris, Factoris, Regis, Capitis, Legis, Vitae, Ostii, Fundamenti, Peiræ, Margaritæ, Pacis, Justitiae, Sanctificationis, Redemptionis, Hominis, Servi, Pastoris, Agni, Pontificis, Hostiae, Primogeniti ante res conditas, Primogeniti ex mortuis, Resurrectionis: ecquis, inquam, haec nomina et res incassum audiens, neendum ullam cum Verbo nactus communicationem, nec ipsius quatenus unumquodque horum, et est, et appellatur, particeps factus.

XCIX. Ecquis, cum nondum vacaverit, ac Dei sapientiam in mysterio absconditam, loqui didicerit ⁵⁵, sed parvulus adhuc sit, adhuc lacte alatur ⁵⁶, adhuc ex iis sit qui inter Israelitas non numerantur.

⁴⁴ Rom. vi, 13. ⁴⁵ II Cor. v, 4. ⁴⁶ Psal. xi, 7.

⁴⁷ 22. ⁴⁸ I Cor. ii, 13. ⁴⁹ Psal. xxvi, 4. ⁵⁰ II Cor. iii, 7. ⁵¹ I Cor. iii, 2.

(46) Λογίοις. Nonnulli, λόγοις.

(47) Τρισσῶς. Adverte juvat a Gregorio dictum τρισσῶς, quia his in tabulis lex scripta est, semel autem in corde per Spiritum.

(48) Τὸν ραῦτ. Duo codices addunt, τὸν ἄγον.

(49) Χριστοῦ. Quatuor Regii, or. 4, Colb. m, Thoū. Jes. Xriſtou Thoū.

(50) Συγγένειαν, « Cognitionem. » Ed. « cognitionem. »

(51) Σώματος. Regii quinque, duo Colb., ed. Bas. γράμματος.

(52) Οδεύσας. Gab. « peragraverit. » Porro horum Christi nominum pene omnium rationem et commentarium, ipso Theologo interprete, babes,

καὶ Τίς μήπω τοῖς ἀγνοῖς καὶ πεπυρωμένοις τοῦ Θεοῦ λογίοις (66) καὶ τὴν καρδίαν ἐν τῷ διανοιγῆναι αὐτῷ τὰς Γραφάς· μηδὲ ἀπογραψάμενος αὐτὰς τρισσῶς (67) ἐπὶ πλάτος τῆς καρδίας, ὥστε νοῦν ἔχειν Χριστοῦ· μηδὲ τῶν τοῖς πολλοῖς ἀποκρύψουν καὶ ἀστράτων καὶ σκοτείνῶν θησαυρῶν εἰς τὸν γεννημένος, ὥστε τὸν ἐν αὐτοῖς κατοπτεῦσαι πλούτον, καὶ ἀλλούς πλουτίζειν δύνασθαι, πνευματικὰ συγχρίνων πνευματικοῖς;

LΖ' Τίς μήπω θεωρήσας, ὡς θεωρεῖν δξιον, τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεψάμενος τὸν ναὸν (68) αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ναὸς γεννήμενος Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν κατοικητήριον Χριστοῦ (69) ἐν πνεύματι; τίς μήπω τύπων καὶ ἀληθείας ἐπιγνοὺς συγγένειαν (70) καὶ διάκρισιν, καὶ τῶν μὲν ἀναχωρήσας, τῇ δὲ προθέμενος, ἵνα τὴν τοῦ γράμματος φυγῶν παλαιότητα, τῇ κακιγέτῃ δουλεύσῃ τοῦ πνεύματος, καὶ μεταδῆτη καθαρῶς ἐπὶ τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ νόμου πληρουμένου πνευματικῶς ἐν τῇ καταργήσει τοῦ σώματος (71);

ΚΗ' Τίς μήπω διὰ πασῶν διδεύσας (72) τῶν τοῦ Χριστοῦ προσηγοριῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἐργοῦ καὶ θεωρίᾳ, τῶν τε ὑψηλοτέρων καὶ πρώτων, καὶ τῶν δι' ἡμᾶς ταπεινοτέρων καὶ τελευταίων, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ, τῆς Εἰκόνος, τοῦ Λόγου, τῆς Σοφίας, τῆς Ἀληθείας, τοῦ Φωτός (73), τῆς Ζωῆς, τῆς Δυνάμεως, τῆς Ἀτμίδος, τῆς Ἀπορροίας, τοῦ Ἀπαυγάσματος, τοῦ Ποιητοῦ, τοῦ Βασιλέως, τῆς Κεφαλῆς, τοῦ Νόμου, τῆς Ὁδοῦ, τῆς Θύρας, τοῦ Θεμελίου, τῆς Πέτρας, τοῦ Μαργαρίτου, τῆς Εἰρήνης, τῆς Δικαιοσύνης, τοῦ Ἀγιασμοῦ (74), τῆς Ἀπολυτρώσεως, τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ Δούλου, τοῦ Ποιμένος, τοῦ Ἄμυνος, τοῦ Ἀρχιερέως, τοῦ Θύματος, τοῦ Πρωτοτόκου πρὸ κτίσεως (75), Πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν, τῆς Ἀναστάσεως· τίς τούτων τῶν δύνατων τε καὶ πραγμάτων ἐπακούων (76) εἰκῇ, καὶ μήπω κοινωνήσας (77) τῷ Λόγῳ, μηδὲ μεταλαβὼν αὐτοῦ, καθ' ὅ τούτων ἱκαστόν ἐστι τε καὶ κέκληται;

ΚΘ' Τίς, μήπω σχολάσας, μηδὲ μαθὼν λαλεῖν (78) Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἔτι νῆπος δὲ, ἔτι τρεφόμενος γάλακτι, ἔτι τῶν οὐκ ἀριθμουμένων τῷ (79) Ἰσραὴλ, οὐδὲ κατειλεγομένων εἰς

D oral. xxx, quæ est secunda de Filio, num. 21 et 22.

(75) Τοῦ φωτός. Sequitur in Reg. r, τῆς Δόξης.

(74) Ἀγιασμοῦ. Colb. i, Ἀγιάσματος.

(75) Πρὸ κτίσεως. Reg. a, ἐκ κτίσεως.

(76) Ἐπακούων. Reg. hu, et Colb. 3, ambo optimæ notæ, ἔτι ἀκούων εἰκῇ, « adhuc incassum audiens.

(77) Μήπω κοινωνήσας, etc. « Necdum illam enim Verbo nactus communicationem. » Billius, « necdum commercio ullo cum Verbo habito. »

(78) Λαλεῖν. Sic omnes codices. Male, λαλεῖν in ed. Paris. et Bas., in qua tamē Billius emendaverat.

(79) Ἐγ τῷ. Deest δὲ in Reg. hu.

Θεοῦ παράταξιν, μήπω τὸν Χριστοῦ σταυρὸν ὡς ἀνὴρ αὐτοῖς δινάμενος, μήπω μηδὲ (80) δόλοις μέλοις ὃν τῶν τιμωτέρων. Επειτα εἰς κεφαλὴν καταστῆναι Ιησοῦ πληρώματος δέξεται χαίρων καὶ πρθυμούμενος; Οὐκέτις χριτῇ καὶ συμβούλῳ (81) ἀλλ' αὐτῷ; Οὐδὲν μέγιστος, οὗτος δὲ κινδύνων ἔσχατος παντὶ τῷ συνιέντι καὶ τοῦ κατορθουμένου τὸ μέγεθος, καὶ τῆς δικαιαρτείας τὸν βλεθρὸν.

P. Ἀλλος μὲν οὖν πλείτω κατ' ἐμπορίαν, Ελεγον, καὶ (82) τὰ μακρὰ διαπεραίσθια πελάγη, καὶ συμφερόντω τοῖς ἀνέμοις δεῖ καὶ τοῖς κύμασι μεγάλα καὶ κερδῆσσαν, ἀν οὕτω τύχῃ, καὶ κινδύνευσσαν, δστις πλευστικώτατος ἢ ἐμπορικώτατος (83). ἐμοὶ δὲ οὖν εἰρετότερον ἐπὶ τῆς ἀνέχοντι (84), βραχεῖαν αὐλακά τέμνοντι καὶ γλυκεῖαν, πόρφυρον ἀσπαζομένῳ κέρδην καὶ θάλασσαν, ζῆτι οὕτως δύκας ἀν δύναμαι σὺν ὀλίγῃ καὶ μικρῷ τῇ μάζῃ, καὶ βίον Ελεκτὸν ἀσφαλῆ καὶ ἀκύμαντον (85), ἢ μακρὸν ἀναρρίπτειν (86) καὶ μέγιν ἐπὶ μεγάλοις κέρδεσι κινδυνον.

PA. Τψηλῷ μὲν γάρ ζῆμια τὸ μὴ ἐγχειρεῖν μείζοι, μηδὲ (87) εἰς πλείους διατείνειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐπὶ μικρῶν ἵστασθαι, οἷον μεγάλῳ φωτὶ μικρὸν θύμαν αὐγάζοντα, ἢ πανοπλίᾳ νεανικῆ σῶμα παιδικὸν πειστέντα· μικρῷ δὲ (88) ἀτρόμενα μικρῷ φορτίζεσθαι, ἀλλὰ μὴ, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἔσαυτὲν ὑποτιθέντα (89), γινωτά τε ὅρλισθάνειν δόμοι, καὶ προστιθέναι τὸν κινδύνον· ὥσπερ γε καὶ πύργον οἰκοδομεῖν οὐκ ἀλλῷ τοι προστῆν (90) ἢ δεῖ ξει: τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς ἴκουσαμεν.

AB. Ἐγέτε τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τῆς φυγῆς, καὶ ίσως οὐδὲ μετρίαν. Ἄ μὲν οὖν με ἄφ' ὑμῶν ἀπῆγεν, ὡς φίλοι καὶ ἀδελφοί, λυπηρῶς μὲν ἐμοὶ καὶ ὑμῖν ίσως, ἀναγκαῖως δὲ οὖν, ὡς γοῦν ἐμαυτῷ τότε θέλοντι, ταῦτά ἔστι γέ· ἐπανήγαγε δέ με (91) μάλιστα μὲν πρὸς ὑμᾶς πόθος, καὶ τὸ ἀντιποθούντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γάρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὡς ἀνιδομένη διάθεσις.

PG. Δεύτερον δὲ ἡ ἐμὴ φροντὶς, τὸ ἐμὸν ἔργον, ἡ τῶν ιερῶν γονέων πολιά καὶ ἀσθένεια, ἐπ' ἐμοὶ πλέον ἢ τῷ χρόνῳ καμνόντων, Ἀβραὰμ τοῦδε τοῦ πατριάρχου, τῆς τιμίας ἐμοὶ κεφαλῆς καὶ μετ' ἀγγέλων (92)

"Νυν. 1, 3. "Luc. xiv, 28.

(80) Μηδέ. Alii μηδέ.

(81) Συμβούλῳ. Regg. r. Addit χρώμενος, sed recentiori manu.

(82) Καὶ. Deest in Regg. t, z, et Colb. 3, m.

(83) Πλευστικώτατος καὶ ἐμπορικώτατος. Mallem sic reddere: « Navigandi et facienda mercatoria desiderio flagrans. » Non enim de peritis, ut videtur, sed de temerariis loquitur Theologus.

(84) Ἀρέχοται. Colb. h, ἀν ἔχοντι, divisi.

(85) Ἀκύμαντος. Colb. h, καὶ ἀκινδύνον. Forsan glossema.

(86) Ἀναρρίπτεται. Colb. m, in margine, ἀν-

A tur"; nec in Dei castis recensentur, nondum denique Christi crucem tanquam vir ferre queat, ac ne aliud quoddam fortasse præstantius membrum sit, hec tamen alacrique animo se Christiano coetui caput constitui patietur? Non profecto, si quidem consilio meo ac Judicio standum putabit. Est quippe hic metus omnium maximus, hoc periculum omnium gravissimum, huic quidem certe, qui et operæ præclare navata magnitudinem, et rei infeliciter gestæ perniciem intelligit.

C. Alius igitur, mecum ipse dicebam, mercaturæ causa naviget, et longa maria trajiciat, et cum ventis ac fluctibus perpetuo configat, magna vel lucra saeturus, si ita casus tulerit, vel pericula subiturus, quisquis nimiriū vel navigandi peritia, vel negotiandi arte excellit: mihi vero potius atque optabilius est, in terra degenti, atque exiguum arvum et dulce sulcant, ac lucra et mare procul salutanti, vivere ut potero cum pauca et exigua maza, vitamine tutam et tranquillam ducere, quam ob ingentes quæstus grave ac diuturnum periculum suscipere.

Cf. Etenim sublimi quidem viro detrimentum est, 59 res magnas non aggredi, nec virtutem ad multos propagare, sed in parvis consistere, non secus ac si magno lumine parvam domum illustret, aut virilibus armis puerile corpus oblegat. Parvo autem salus in eo consistit, ut parvum onus subeat, nec iis rebus quæ vires ipsius excedunt, seipsum subjiciens, simul et risum moveat, et periculum adjungat. Quemadmodum scilicet nec alii cuiquam torrим edificare convenient⁷⁸, quam ei qui ea habeat quæ ad perficiendum requiruntur, ut ex Scriptura audimus.

CII. Habetis nostram de fuga purgationem, ac fortasse plus æquo prolixam. Hæc sunt, o amici et fratres, quæ me, mihi quidem moleste, ac vobis etiam fortasse, sed tamen necessario, ut saltem mihi tum temporis videbatur, a vobis abduxerunt. At vero me ad redditum impulerunt, maxime quidem vestri desiderium, et quia vos mutuo mei desiderio teneri sentiebam: neque enim quidquam ad amorem ita firmum ac robustum est, ut mutuus affectus.

CIII. Deinde mea hæc cura, meus hic labor, hoc est, sanctorum parentum canities et infirmitas, mea causa magis quam senectute, laborantium, hujus, inquam, patriarchæ Abraham, venerandi inibi

λαμδάντιν. Sed prima vox relinenda et vertenda, et me in periculum conjicerem.

(87) Μηδέ. Comb. μηδέ.

(88) Μικρῷ δέ. Comb. μικρῷ δ'

(89) Υποτιθέντα. Comb. legit, ὑποτιθέντα χρεώστην, et vertit, « sese obnoxium faciat ac subjiciat. »

(90) Προσῆκεν. Reg. bm, et Comb. προσῆκεν. Non male.

(91) Ἐπανήγαγε δέ με. « Me autem reduxerunt. » Sic plures Reg. codi. In ed. με deest.

(92) Μετ' ἀγγέλων. Ruf. « Angelii in star aspectus. »

capitis, atque cum angelis numerandi, et Sarræ, nos in fidei doctrina spiritualiter parturientis: quorum senectuti baculus esse, atque infirmitatem ope fulcire, cum inter prima vovissem, idque etiam pro virili mea præstissem, adeo ut philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim, vel, ut verius loquar, id imprimit philosophatus, ne philosophari videret, non tuli, ob unum vitæ propositum laboris mei fructum mihi intercidere, ac benedictionem extingui, quam etiam sanctus quidam olim subripuisse dicitur, patre per cibum ac pilorum segmentum circumvento, ac re bona, non bene, per insidias capitata⁹⁹. Ac duas quidem has causas habui, cur manus tandem dare, lenemque et placidum me præberem. Nec fortasse absurdum fuit, ratio nem ipsam duabus his causis cedere, quandoquidem cedendi quoque tempus est, ut et alias cuiusvis rei: præstatque **60** honeste vinci, quam periculose et nefarie vincere.

CIV. Accessit et alia causa, eaque maximi momenti, quam cum adhuc exposuero, reliquas omnes silentio præteribo. *Memoi sui dierum antiquorum*¹⁰⁰, atque ad veterem quamdam historiam ascendi, illincque mihi ipsi consilium ad res præsentes traxi. Neque enim nobis in mentem veniat, existimare, ea temere litterarum monumentis commendata fuisse, atque inanem quamdam rerum et verborum turbam esse, ad oblectandos audientium animos compositam, ac velut quamdam aurum illecebram, ultra volupiem haud sese porrigentem. Hæc sane ludant fabulæ, et gentiles; qui de veritate parum solliciti, segmentorum venustate, ac verborum lenocinio quasi præstigias quasdam auribus atque animis offundunt.

CV. At nos, qui spiritus diligentiam vel usque ad levem apicem et lineam trabimus, nunquam, nec enim fas est, ne minimas quidem actiones ab iis a quibus memorie proditæ sunt, temere prescriptas et elaboratas, memoriaque ad hæc usque tempora conservatas esse concedemus: verum ut nos submonitiones et documenta in promptiu habeantur.

⁹⁹ Gen. xxvii, 21 seqq. ¹⁰⁰ Psal. cxlii, 5.

(93) Τῆς καὶ. Sic Regg. quinque et totidem Colb. aliquæ. Bis ex matre, carne scilicet et spiritu, genitum se significat Gregorius. Deest καὶ in Par.

(94) Ταῦτη. Reg. I, αὐτὴν.

(95) Τὸ μὴ φιλοσοφεῖν, etc. Ostendit hic Gregorius, inquit Gabr., se quidem nunquam litterarum studiis operam dare destitisse, sed ita id egisse, ut aliud agere videretur. Colb. 7, in margine sic exponit: Τοῦτο πρῶτον ἐφιλοσόφησα, τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι φιλοσόφος.

(96) Τὸν πάλαι. Reg. I, τῶν παλαιῶν.

(97) Οὐ καλῶς. In Reg. II, et Colb. 3, et m, istud scholium legiuntur: Κατὰ τὸ φαινόμενον δηλοντεῖ τοῦ γράμματος, οὐ κατὰ τὸ νοούμενον καὶ χρυπτόμενον τοῦ πνεύματος. Quo significatur de Jacobo facto statuendum ita esse, « specie nimirum ac secundum litteram, non autem secundum spiritum, illudque quod intelligitur ac latet. » Ut ut sit, et patet, inquit Combes, « Gregorio minime probatam esse patri factam a Jacobo fraudem, quam isti scholastice, Augustini vestigiis inherentes, excusare volunt. »

A διριθμουμένης, καὶ Σάρδικας, τῆς καὶ (93) πνευματικῶς ὀδηγούστης ἡμᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως, ὡν γενέσθαι βακτηρία τῷ γήρᾳ, καὶ ὑπερέδειν τὴν ἀσθένειαν, τῶν πρώτων εὐχήν εὑξάμενος, καὶ μέντα καὶ τληρώσας ταύτην (94), ὅποση δύναμις· ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς, τοῦ πάντων ἐμοὶ τιμωτάτου κτήματος καὶ δνόματος, ή τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τὸ μὴ φιλοσοφεῖν (95) δῆκαι πρῶτον φιλοσοφίας, οὐκ ἡγεμαντικαὶς διαπεσεῖν μοι τὸν μόχθον ἐκ μᾶς ὑποθέσεως, οὐδὲ καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν, ἦν καὶ κλέψαι τις ἡδη τῶν πάλαι (96) δσίων λέγεται, βρύματι τὸν πατέρα καὶ τριχῶν πλάσματι σορισάμενος, καὶ τὸ καλὸν οὐ καλῶς (97) δι' ἐπιδουλῆς θηρασάμενος. Δύο μὲν δῆ ταῦτα τῆς ἡμῆς ἡττης καὶ ἡμερότητος αἵτια. Καὶ Ἰωάς οὐκ ἀποπον, ἀμφοτέροις ἔκειται τοῖς (98) εἶξαι καὶ ὑποχωρῆσαι τοὺς λογισμοὺς, ἐπειδὴ καὶ τοῦ νικάσθαι καιρὸς (99), ὥσπερ οἷμας καὶ παντὸς πράγματος (1)· καὶ κρείττον τηττᾶσθαι καλῶς η νικᾶν ἐπισφαλῶς καὶ ἀθέσμως.

ΠΔ' Τρίτον δὲ δ καὶ μέγιστον, καὶ δὴ τοῦτο εἰπὼν έτι, τὰ λοιπὰ σωπήσομαι. Ἐμρήσθητην ἡμέραν ἀρχαίων, καὶ πρός τινα τῶν παλαιῶν ιστοριῶν ἀναδραμῶν, ἐκεῖθεν εἰλκυσα συμβουλήν (2) ἡμαυτῷ πρὸς τὰ παρόντα· μὴ γάρ εἰκῇ ταῦτα συγγεγράφθαι (3) νομίζωμεν, μηδὲ δχλον ἀλλως εἶναι φρημάτων τε καὶ πραγμάτων, φυχαγωγίας ἔνεκα τῶν ἀκουόντων συγκείμενα, καὶ οἰον ἀκοῆς τις δέλεαρ μέχρι τῆς ἡδονῆς ιστάμενον. Ταῦτα μὲν παιζόντων (4) μῦθοι καὶ « Ἑλληνες, οἱ, τῆς ἀληθείας δλῆτα φροντίζοντες, τῷ κορμῷ τῶν πλασμάτων καὶ τῷ λίχνῳ τῶν λέξεων καὶ ἀκοήν καὶ ψυχήν γοητεύουσιν. »

ΡΕ' Ἡμεῖς δὲ, οἱ καὶ μέχρι (5) τῆς τυχούστης καρίτες καὶ γραμμῆς (6) τοῦ πνεύματος τὴν ἀκρίβειαν (7) ξέλοντες, οὐ ποτε δειμόμεθα, οὐ γάρ (8) διοι, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῇ σπουδασθῆναι τὰς ἀνάγραφας, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμῃ διασυνθῆναι· ἀλλ' ίν τὴς (9) ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῆς τῶν δομοίων, εἰ ποτε συμπέσου καὶ

(98) Ἐκείνοις. Sic Reg. I, Coisl. 2, et Colb. m, qui in modum glossæ ascribit: ὑποχωρῆσαι καὶ κύψαται.

(99) Νικᾶσθαι καιρός. Reg. I, νικᾶσθαι καλῶς.

(1) Πατέρος πράγματος. Coisl. I, παντὶ πράγματι.

(2) Συμβουλήν. Reg. y, συμπλοκήν.

(3) Συγγεγράφθαι. Reg. z, et Colb. m, συγγραφεσθαι.

(4) Παιζόντων. Attice, pro παιζέτωσαν. Sic Billius, ac certe Basilius; παιζόντων ἀντὶ τοῦ παιζτῶσαν.

(5) Οἱ καὶ μέχρι. Reg. I, Colb. m, οἱ μέχρι καὶ τῆς.

(6) Γραμμῆς. Malim reddere « litterulam, » vel cum: Gabrieliō « minimam litteram. »

(7) Ἀκρίβειαν. Bill. « sinceritatem. »

(8) Οὐ γάρ. Reg. I, Colb. m, Comb. οὐδὲ γάρ.

(9) Αἰλ. Ιν' ἡμεῖς. Sic Regg. septem, etc.

ρδ; έπισκόψεως · ώστε τὰ μὲν φυγεῖν, τὰ δὲ αἱρεῖν, οὖν κανόσι τισὶ καὶ τύποις, τοῖς προλαβοῦσιν ἴσμένοις παραδείγμασι.

KG Τίς οὖν ἡ ἱστορία καὶ πάθεν ἡ συμβουλὴ; ἀλλὰ γάρ καὶ τοῖς ιώναις ἀσφαλεῖς (10) ἔνεκεν τῶν πολλῶν διελθεῖν. Ἐφευγε καὶ Ἰωνᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ φεύγειν φέτο· ἀλλὰ κατελήφθη (11) πελάγει, καὶ χειμῶνι, καὶ κλήρῳ, καὶ γαστρὶ κήπους, καὶ τριημέρῳ ταφῇ, τύπον ἔχούσῃ ρυστηρίου μείζονος. Ἀλλὰ ἐκεῖνος μὲν, ἵνα μὴ τὴν σπλιθραπήν καὶ ἀποτοπὸν ἀγγελίαν ἀγγελῇ (12) τοῖς Νινεύταις, καὶ μετὰ τοῦτο φεύστης ἀλῷ, πωθεοῖς τῇ μετανοίᾳ τῆς πόλεως· οὐ γάρ τῇ σωτηρίᾳ (13) τῶν πονηρῶν ἀδυσχέραινεν, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τοῦ φεύδοντος ἥσχύνετο. καὶ οἶον ἐξηλοτύπει τῆς προφητείας ἡ ἀξιόπιστον, δικερ ἐν αὐτῷ καταλυθῆναι (14) κίνδυνος ἦν, οὐδὲ δυναμένων τῶν πολλῶν συνιδεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ταῦτα οἰκονομίας τὸ βάθος.

καὶ quidem, ne in ipso extingueretur, periculum erat, nimismodi rebus consilii altitudinem perspicere non valeat.

PZ. Ήδὲ ἔτι (15) τίνος ἡκουσα τοφοῦ περὶ ταῦτα ἀνδρὸς, οὐκ ἀτόπως βούθοῦντος τῷ φαινομένῳ τῇ ἱστορίᾳς ἀτόπῳ, καὶ ικανοῦ καταλαβεῖν ἀνδρὸς προφήτου βαθύτητα, οὐδὲ ταῦτα ἡνὶ τὸν μαχάριον ιωνᾶν ἐποίει φυγάδα, καὶ εἰς Ἰόπην ἤγαγε, καὶ εἰς Ἰόπης ἀνήγαγεν ἐπὶ Θαρσεῖς, πελάγει πιστεύοντα τὴν ἑαυτοῦ κλοπήν (16)· οὗτοι γάρ ἀγνοεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπινοιαν, προφήτην γε δυντα, εἰκῆς αὐτὸν ἦν· οὐδὲ διὰ τῆς ἀπειλῆς, τὸ μῆταθεν τὰ τῆς ἀπειλῆς Νινεύταις ἀπραγματεύετο κατὰ τὴν μεγάλην αἵτου σοφίαν (17), καὶ κατὰ τὰ ἀνεξερεύνητα αὐτοῦ χρήματα, καὶ τῶν ὅδῶν αὐτοῦ τὸ ἀνεξιχνιαστόν τε καὶ ἀκατάληπτον· οὗτοί, εἰπερ ἡπίστατο, μῆτακολουθεῖται Θεῷ, δ' οὐ περ ἐδούλετο τρόπου τὴν σωτηρίαν ικεῖνος μηχανωμένῳ (18). Τὸ δὲ δὴ καὶ οἰσθαι, ὡς ἀποκρύψειν (19) ἕαυτὸν τῷ πελάγει ἤλπισεν Ἰωνᾶς, καὶ τὸν μέγαν ὄφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ διαλήσεσθαι τῇ φυγῇ, μῆτακις παντελῶς ἀποτοπὸν ἦν καὶ ἀπαίδευτον, καὶ οὐδὲ δικαὶος περὶ προφήτου πιστεύεσθαι (20) δίκαιοιον, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν νοῦν ἔχοντων,

¹¹ Jon. i, 3 et seqq. ¹² Rom. xi, 33.

(10) Ἀσφαλεῖας. Exponit Elias: « Ne plerique D Colb., etc. Basilius vero et Elias hunc virum sapientem esse Methodium Tyri episcopum diserte affirmant. Ex quibus manifestum est, quo tempore scriberet Elias, existuisse Methodii commentatorum in Jonam, siquidem hanc interpretationem se in Methodii commentatorio legisse testatur. Combefisius nec Origenem, nec Methodium a Gregorio intelligi putat, sed alium ipsius temporis virum doctum, a quo id audierat, sive is vir doctus in Origenem legerat, sive ipse invenerat.

(11) Κατελήφθη. In hanc vocem major est codicum et interpresens consensus, quam ut retineamus κατελήφθη, quod habent editi.

(12) Ἀγγελή. Tres Regii, duo Colb. ἀναγνωρίζουσι.

(13) Τῇ σωτηρίᾳ. Reg. n, in ora, τὴν σωτηρίαν.

(14) Καταλυθῆναι. « Quae ne labefactaretur, periculum erat. »

(15) Ήδὲ ἔτι, εἰτε. In quodam Graeco scholiasta legitur: Ὡριγένην σαφῶς αἰνίστεται, οὐ καὶ λίγην ἐπιφέρει, εὐρισκομένην σαφῶς ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἀπηγγημένοις. « Palam Origenem significat, cuius eiusam expositionem adjungit, quae aperie in illius in Jonam commentatorio occurrit. » Hæc eadem habent alii plures scholiastas in codi. Regiiis,

A mus, quibus de iisdem rebus, si ita tempus tulerit, consultemus; atque alia fugiamus, alia amplectamur, priora videlicet exemplia, non secus ac canones quosdam et regulas, sequentes

CVI. Quæ igitur hæc historia est, et unde hoc consilium? neque enim incommodum fortasse fuerit, hoc, ut complurimum securitali consulatur, oratione complecti. Fugiebat quoque Jonas a facie Domini, vel potius fugere putabat; verum a mari, et tempestate, ac sorte, cetique ventre, atque tri-duana sepultura, majoris mysterii figuram gerente, comprehensus est ¹¹. Hæc porro ineunda fugæ causa ipsi erat, quod vereretur, ne cum tristem et propterum Ninivitis nuntium tulisset, periculo postea per poenitentiam liberata civitate, mendax inveniretur. Non enim improborum hominum salutem ægre ferebat, sed mendacii ministerium obire præ pudore non sustinebat, ac prophetæ fidem et auctoritatem velut zelotypia quadam prosequebatur, nimis imperita multitudine quæ divini in

CVII. Ut autem a viro quodam in his rebus eruditio accepi, absurditatē ei, quam historia præ se ferebat, non absurde succurrente, atque ad intimos prophetæ sensus percipiendos idoneo, ne hæc quidem causa beatum Jonam in fugam conjiciebat, atque in Joppem, et ex Joppe rursum in Tharseis ducebatur, sui ipsius furtum mari committentem. Neque enim verisimile est, eum, cum propheta esset, Dei consilium ignorasse; pro ingenti nimisrum sua sapientia, et inscrutabilibus judiciis viisque impervestigabilibus alique incomprehensibilibus ¹², id per minas agentis, ut ne ea, quæ minæ ferebant, Ninivitæ paterentur: nec, si quidem hoc perspectum habebat, Deo obsequi recusasse, quo volebat mojo, salutem illis procuranti. Illud porro existimare, Jonam in spem inductum fuisse, fore, ut mari sese absconderet, magnumque Dei oculum falleret, an non ineptum prorsus et absurdum fuerit, atque indignum, quod non dicam de propheta, credatur, sed ne de alio quidem ullo mente predito, ac divi-

D Colb., etc. Basilius vero et Elias hunc virum sapientem esse Methodium Tyri episcopum diserte affirmant. Ex quibus manifestum est, quo tempore scriberet Elias, existuisse Methodii commentatorum in Jonam, siquidem hanc interpretationem se in Methodii commentatorio legisse testatur. Combefisius nec Origenem, nec Methodium a Gregorio intelligi putat, sed alium ipsius temporis virum doctum, a quo id audierat, sive is vir doctus in Origenem legerat, sive ipse invenerat.

(16) Κλεπτή. Reg. γ σωτηρίαν, et ad oram κλοπήν.

(17) Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Hæc desunt in Regg. novem et sex Colb.

(18) Μηχανωμένω. Coisl. I, μηχανωμένου.

(19) Ἀποκρύψειν. Regg. I, ἀποκρύπτειν.

(20) Πιστεύεσθαι. Reg. I, et Comb. πιστεύθηνται.

nam super omnia potentiam mediocriter agnosceret.

CVIII. Norat profecto Jonas, et quidem magis quam quisvis alius, aiebat vir ille, qui hoc dicebat, mibiique sicut faciebat, quo prædicatio hæc Nini-vitis tenderet; quodque consilium fugere iniens, locum quidem mutaret, Deum autem haudquaquam effugeret, nam nec mortalium ullus alius id potest, sive in terræ finibus, aut maris profundo se occulat; sive pennis, si qua arte id consequi possit, subleveletur, atque in cælum evolet, sive ad imas inferni partes se conserat, sive crassa nube se contegat, sive denique quidvis aliud ad fugam in tuto collocandam animo agitet²². Solus quippe ex omnibus rebus Deus est, qui nec fuga vitari, nec superari potest, cum aliquem arripere, ac sub manum et potestatem redigere voluerit. Celeres antevertit, prudentes decipit, fortes subvertit, sublimes contrahit, audaciam mitigat, potentiam premit.

CIX. Non ergo potentem Dei manum, quam aliis comminabatur, Jonas ignorabat, nec hoc in animum inducebat, fore, ut divinum numen prorsus effugeret; absit a nobis hæc persuasio: verum quia Israelis prolapsionem perspiciebat, gratiamque propheticam ad gentes migrare sentiebat, idcirco prædicationem defugit, atque imperata facere cunctatur; ac gaudii specula relicta, nam Jeppe apud Hebræos hoc significat, id est veteri fastigio et dignitate, in moeroris pelagus se projicit. Ac propria tempestate jactatur, et dormit, et naufragium patitur, et somno excitatur, et sorte capitur, et fugam fatetur, et in mare demergitur, atque a ceto absorbetur quidem, sed non absumitur; verum Dei opem illic implorat, simulque cum Christo, res mira! die tertio educitur. Verum hæc de Iona oratio hoc loco exspectet, accuratius brevi, si Deus donet, a nobis expolienda et pertractanda.

CX. Nunc autem, ut ad institutum sermonem redeam, subibat animum hæc cogitatio; quod illi quidem nonnihil fortasse veniae tribuendum erat, ob eam, quam attuli, causam, prophetiam detracienti: mihi vero quænam tandem oratio, aut quis defensionis locus reliquus foret, si diutius ad frenum contumax essem, atque hoc ministerii jugum, leve an grave dicere oporteat, nescio, mihi quidem certe impositum recusarem?

²² Psal. cxxviii, 8 et seq.

(21) Μετρίως αἰσθανομέτωρ Θεοῦ. « Qui sapiat, ac vel modice Deum ejusque super omnia potentiam sentiat. » Comb. et tantillum Dei sensum habente.

(22) Τὸν ἀλτὸν εἰπώρ. Hæc verba argumento sunt, audiisse Gregorium in colloquio quæ narrat, ac proinde virum doctum non esse Origenem, nec Methodium.

(23) Καὶ ἔτοιχειθομα. « Ei persuasum habeo. » Hæc verba videntur esse ipsius viri docti, non vero Gregorii, ut Basilius interpretatur.

(24) Ἐγέρε. Coisl. 1, φέρεται.

(25) Καταρτῶ. Regg. u. et l. κατωτάτοις. Ita in marg. Colb. m.

(26) Περιβαλλόμενος. Tres Regg. Colb. quinque, περιβαλλόμενος.

A καὶ μετρίως αἰσθανομένων Θεοῦ (21) καὶ τῆς ἡπερ πάντα δύναμεως.

ΡΗ' Ἀλλ' ἥδει μὲν τοῦτο παντὸς μᾶλλον διηνᾶς, φησὶν δὲ τὸν λόγον εἰπὼν (22), καὶ ἐγώ πειθομαι (23), εἰς δὲ τι Εφερε (24) τοὺς Νινευῖτας τὸ κήρυγμα, καὶ στι, τὸν δρασμὸν βουλεύων, τόπον μὲν ἥμεινε, Θεὸν δὲ οὐκ ἔφευγεν· οὐδὲ γὰρ διλος τις ἀνθρώπων, οὐ γῆς ἐστὸν καταχρύψας κόλποις, οὐ θιαλάσσης βάθεσιν, οὐ πτεροῖς κνημισθεὶς, εἰς τις ἐπίνοια, καὶ ἀνδραμῶν εἰς ἀέρα, οὐχ ὅδου τοὺς κατωτάτους (25) προσομιλήσας, οὐ νέφους παχύτητα περιβαλλόμενος (26), οὐκ διλο τῶν ἀπάντων οὐδὲν εἰς ἀσφάλειαν τοῦ δρασμοῦ βουλευσάμενος· ἀλλὰ τοῦτο μόνον τῶν πάντων ἀφευκτότετόν τε (27) καὶ ἀμαράντατον Θεός, κατασχεῖν καὶ ὑπὸ χείρα λαβεῖν θελήσας, φθάνει (28) τοὺς ταχεῖς, σφάλλει τοὺς συνετοὺς, περιτρέπει τοὺς ισχυρούς, συστέλλει τοὺς ὑψηλούς, ἡμεροὶ θράσις, πιέζει δύναμιν.

ΡΘ' Οὐ τοίνυν ἡγνει τοῦ Θεοῦ τὴν κραταιὰν κεῖσθαι δ τοὺς διλοις (29) ταύτην ἀπειλῶν Ἰωνᾶς, οὐδὲ ὡς φευξόμενος εἰς ἀπαν διενοεῖτο τὸ θεῖον, μὴ τοῦτο πιστεύσωμεν (30)· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἔκπτωτιν ἐώρα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ μεταβαλνυσαν εἰς τὰ Εθνη τὴν προφητικὴν χάριν ἥσθάνετο, διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κηρύγματι, καὶ ἀναβάλλεται τὸ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χαρᾶς ἀφεὶς, τοῦτο γὰρ Ἐδραιοὶ; ή Ἰόπητη δύναται, τὸ παλαιὸν ὑψός λέγω (31) καὶ τὸ ἀξιώμα, εἰς τὸ τῆς λύπης ἐστὸν Ἑρβάτε τέλαγος· καὶ διὰ τοῦτο χειμάξεται, καὶ καθεύδει, καὶ ναυαγεῖ, καὶ ἔξπνιζεται, καὶ κληροῦται, καὶ διμολογεῖ τὴν φυγὴν, καὶ καταποντίζεται, καὶ ὑπὸ τοῦ κήτους καταπίνεται μὲν, οὐχ ἀναλοχεται δέ· ἀλλ' ἐκεὶ τὸν Θεόδι ἐπικαλεῖται, καὶ τὸ θαῦμα, Χριστῷ τριήμερος συνεκδίδοται. Ἀλλ' δὲ μὲν περὶ τούτου λόγος ἀναμενάτω, μικρὸν ὑστερον (32), διὰ διδῷ Θεός, φιλοπνύτερον ἐξέργασθησάμενος.

ΡΙ' Νῦν δέ (33) δο μοι λέγειν διὰ λόγος ὡρμήθη, σκοπεῖν ἐπεισι μοι καὶ ὑπολαμβάνειν, διει ἐκείνη μὲν τάχα τι καὶ συγγνώμης ἔν, διει ἔν εἰπον αἰτιν δικαιοῦντει τὴν προφτείαν· ἐμοὶ δὲ τις ἄρα λόγος, ή τις ἀπολογίας ὑπελείπετο (34) τόπος ἐπὶ πλέον ἀτριάζονται, καὶ τὸν οὐκ οἶδε (35) εἰτ' ἐλαφρὸν εἰτε βερὺν εἰτεν χρή, ἀλλὰ τὸν γε τεθέντα ζυγὸν τῆς λει- D τουργίας ἀνανομένων (36);

(27) Ἀφευκτότετόν τε. Decem Regg. sex Colb. or. 1. Jes. Comb. Billius, ἀφευκτὸν τε, habent.

(28) Φθαρει. Duo Regg. δὲ φθάνει.

(29) Ἀλλοις. Reg. i. πολλοῖς.

(30) Πιστεύσωμεν. Reg. z, νομίσω. Regii itidem x. y. Itemque Reg. u. iii marg. cum solito τρ. νομίσωμεν.

(31) Λέρω. Absent a Reg. i. et Colb. m.

(32) Μικρὸν ὑστερον. Id Gregorium præstiliisse, ait Elias, « in Ezechielis propheticæ historia, » sed nobis non existat.

(33) Νῦν δέ. Reg. a. νυν δέ.

(34) Ὑπελείπετο. Tres Regg. et unus Colb. ὑπελείπεται.

(35) Οὐκ οἶδε. Plures Regg. οὐκ οἶδα εἴτε.

(36) Ἀνανομένω. Reg. a. ἀπανανομένω.

ΠΙΑ' Εἰ γάρ, δούμενον ἐν τούτοις ἴσχυρόν ἔστιν τὸν τοῦτο δοίᾳ τις, διτὶ πολλῷ κατωτέρω καθείμεθα τοῦ ἱερατεύειν (37) Θεῷ, καὶ διτὶ τῆς Ἐκκλησίας δῖξιν εἶναι χρή πρώτον. εἴτα τοῦ βημάτος, καὶ τούτου ἀπώτων, εἴτα (38) τῆς προεδρίας· τάχα ἔτερος ἡμᾶς τῶν ἀρχήσις τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. Δεινὴ δὲ ἀπειθείας ἀπειλὴ (39), καὶ δεινὰ τάυτης τὰ ἐπιτίμια, ὑπὲρ τοῦ καὶ τῆς ἔτέρας μερίδος, μηδὲν δύκεν, μηδὲ ἀναδύεσθαι, μηδὲ, ὡσπερ δὲ Σαοὺλ ἐκείνος, τοῖς οὐκέτιν υποκρύπτεσθαι τοῖς πατρικοῖς (40), καὶ τρὶς ὄλιγον καλούμενον (41) ἐπὶ προστασίαν, ἀλλ' οὐτοῦ τοῦ πρᾶγμα κοῦφον καὶ ῥάστον χωρεῖν ἐτοίμα; οὐδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλές (42), μηδὲ βουλῇ λεπτίρῃ θεραπεῦσαι τὴν προλαβοῦσαν.

ΠΙΒ' Λιτὸ τοῦτο ἔκαμψον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἐπεργυμένος, καὶ μέσος δύο φόδων ἰστάμενος, τοῦ τοις καταπλόντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ τοις πλείστον πάντας ἔναντορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐμαυτὸν ταπείνας, ἢ ὡσπερ βεῦμα ἀστάτοις πνεύμασι (43), τὰς κίκεσις μετακλιθεὶς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφραγίσμου, καὶ με νικήσας, ἔχει παρασύρας δὲ φόδος τῆς ἀπειθείας. Καὶ σχοπεῖτε ὡς ὁρθῶς καὶ δικάλως δικῶν (44) τοῖς φόδοις, μήτε τῆς οὐδὲ διδομένης (45) ἡμεταῖς προστασίας, μήτε ἀπωθείσθαι τὴν διδομένην. Τὸ μὲν γάρ εἶναι θρασέων, τὸ δὲ ἀπειθῶν, καὶ ἀπειδέντων ἀμφότερα. Καὶ μέσος εἰμὶ τις τῶν τε ἀγαντομάρτρων καὶ τῶν λίστων δειλῶν· τῶν μὲν πάσαις ἐπιπλόντων δειλότερος, τῶν δὲ φευγόντων πάσας θρασιότερος. Οὐτῶς ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω. Καὶ τοῦτο χρηστότητος, καὶ εἰς προστάτην τέ-

A CXI. Si enim, quod unum in his rebus firmum et validum proferri potest, hoc quispiam concesserit, nos multo inferius sitos esse, quam ut sacerdotio apud Deum fungamur; ac prius oportere ut quicquam Ecclesia dignus sit, ac deinde sacrario; priusque hoc, ac postea sedis principatu: alter fortasse nos inobedientiae criminis minime liberabit. Graves porro minae gravesque posse aduersus inobedientiam intenduntur; quemadmodum scilicet in alteram quoque partem, hoc est eorum qui nihil refugunt, ac recusant, nec ut Saul ille, sub paternis vasis paulum saltem se occultant ^{ut}, cum ad praefecturam vocantur; verum **63** tanquam ad levem quamdam rem et perfacilem, prompto animo se conferunt, quam ne deponere quidem tutum est, B nec posteriore consilio priori medicinam afferre.

CXII. Ac proinde ipse variis cogitationibus labrabam, quid facto opus esset exquirens, mediusque inter duos timores haren, quorum alter me deprendebat, alter erigebat. Cumque diu in his dubio et apercipi animo suissem, atque in utramque partem meipsum librassem, aut fluminis in modum dubiis ventis huc atque illuc inclinatus suissem, tandem vehementiori cessi, meque victimum et abstractum tenet inobedientiae metus. Ac videte, quam recte quamque juste inter utrumque timorem negotium transigam, nimirum ut nec minime oblatam praefecturam appetam, nec oblatam repudiem. Illud enim temerariorum hominum est, hoc inobedientium, utrumque autem imperitorum. Atque ipse

C inter nimis audaces, et nimis timidos quodammodo interjectus sum; nempe et his qui ad praefecturas omnes prosiliunt, timidior, et iis rursus qui omnes ingimi, andagior. Hinc de his rebus mea est sententia

PII' Καὶ, εἰς διελέσθαιι σαρέστερον τῷ μὲν φόδῳ τῆς προστασίας, τάχα ἀν βοηθείας καὶ δὲ νόμος τῆς τιμωντος, τοῦ Θεοῦ τὴν πίστιν (46) ἀμειδομένου διτῆς ταυτοῦ χρηστότητος, καὶ εἰς προστάτην τέ-

CXIII. Atque, ut dilucidius adhuc hæc distinguam, timori quidem suscipienda praefectura lex quoque obedientiae fortasse opem ferre queat, Deo videbilet pro sua benignitate fidem remunerante, eum-

lendo, non animadvertisit Graeca verba, πρός διλέγοντος, ad breve Saulis imperium pertinere. Itaque sic reddenda, etiam ad modici temporis praefecturam postulentur. Non enim ad tempus quod latuit Saul, sed quod regnauit, alludit Gregorius.

(42) Οὐδὲ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλές. Hæc desurit in Colb. 5. At vero non sic intelligenda, ac si tuum non sit praefatura onus deponere; non ea est mens Gregorii. Sed Theologus id vult, eos, ne deposita quidem praefatura, in luto esse. « Una enim, » ait Elias, « medicina est iis, qui ad hujusmodi dignitatem indigne prosiliunt, ab ea abscedere, ac per diurnam pœnitentiam Deum placare. » De iis etiam loquitur Gregorius, « qui nihil refugint ac recusant, cum ad praefecturam vocantur, sed prompto animo se conferunt. »

(43) Πνεύμασι. Colb. b, χύμασι.

(44) Διαιτῶ. Arbitrium agamus, causam decidamus. »

(45) Διδομένης. Reg. hu, δεδομένης. « Qui minime oblatam non appetierim, et nunc delatam non repudiem praefecturam. » Billius, « appetam, quasi de episcopatu sermo sit. »

(46) Τὴν πίστιν. Deest in Reg. I, « Deo remunerante, nempe obedientiam. »

^a I Reg. x, 22.

(37) Τοῦ ἱερατεύειν. « Quam ut Deo sacerdotio fungamur. »

(38) Έξα, etc. Sic plures Regii. Alii non paucores: Έξα τοῦ βημάτος τούτου· εἴτα τῆς προεδρίας: « Prius ecclesia, tum sacerario, ac postea sedis principatu. » Quæ quidem simul presbyterum et episcopum spectant. Ecclesia et sacerarium etiam ministrorum sunt. Hancque unam προεδρίαν καὶ προστασίαν Gregorius tota hac oratione intendit. Adeoque ab ipsis mente aberrant, qui eam de episcopatu interpretantur. In sacerdote requirit primo, ut « Ecclesia » dignus sit, id est ut iis omnibus pastori necessariis dotibus ac virtutibus sit præditus: deinde dignus « Sacerario, » seu, ut Elias exponit, « instar angelī in corpore mortali: » deinde « sedis principatu, » id est ut eos quibus præstet, summa et singulari virtute supereret. « Ut enim, » inquit Elias, « armentarius, aut pastor, nec ovis, nec bos est, sed sublimioris ac præstantioris nature; eodem modo, qui hominibus præstet, quantum ad virtutem et conjunctionem cum Deo, supra hominem esse debet. »

(39) Απειλή. Regg. a, l, m, hu, ἢ ἀπειλή. Antea Colb. m, διτῆς ταυτοῦ.

(40) Ηπερικοῖς. Male ed. Bas. πνευματικοῖς.

(41) Πρὸς δὲ τοὺς καλούμενον. Reg. I, ἐπικακούμενον. Reg. I, προσκαλούμενον. Billius hæc ver-

que in perfectum ac numeris omnibus absolute A
Antistitem componentem, qui fiduciam in ipso ac spes
suis omnes positos habuerit: at inobedientiae pe-
riclio haud scio quianam opitulari aut quoniam
ratio ad fiduciam hortari possit. Verendum enim
est, ne de iis qui fidei nostrae commissi sunt, hoc
audiamus: *Animas eorum de manibus vestris requiri-*
*ram*⁴⁸. Et: *Quemadmodum repulisti me, ne populi*
mei duces et principes essetis, ita et ego repellam vos,
*ne sim vobis in regem*⁴⁹. Ac rurans: *Quemadmodum*
non audivisti vocem meam, sed dedisti tergum du-
rum, et inobedientes fuistis: sic erit, cum invocaveri-
tis me, ego autem non respiciam ad orationem ve-
stram nec exaudiem. Absit ut haec voces nobis a
justo Judice veniant, cui quamvis misericordiam
cantemus, tamen judicium quoque procul dubio
*simil canimus*⁵⁰!

CXIV. At enim rursus ad historiam feror, 64
ac veterum probatissimos quosque considerans, eos
omnes, quos divina gratia, vel ad gubernandam
plebem, vel ad prophetiae munus unquam elegit,
partim alacri animo vocationi paruisse, partim
oblatas gratiae moram injecisse reperio: nec, vel
eorum, qui pedem subduxerunt, culpam timi-
ditatem, vel eorum, qui ad impositum sibi munus
obeundum impigre se accinxerunt, reprehenden-
dam alacritatem. Illi quippe ministerii magnitudi-
nem extimuerunt, hi contra vocantis ope confisi
paruerunt. Aaron promptus erat, Moses autem re-
pugnabat. Isaías impigre obedivit; at Jeremias
juvenilem zetatem metuebat, nec prophetiae munus C
prius subire ausus est, quam et pollicitationem, et vim ac facultatem scirete praestantiori a Deo acce-
pisset.

CXV. His rationibus me ipsum incanto, ac mihi
animus ferri instar paulatim cedit et emollitur: ac
tempus rationum socium assumo, et consilium Dei
justificationes⁵¹, quibus universam vitam
commisi. Propterea non renuo neque contradico⁵²,
ut ait Dominus meus, cum non ad præfecturam
vocaretur, sed tanquam ovis ad occisionem ducere-
tur⁵³; verum et procido et sub potenti Dei manu
humilior⁵⁴, ac pristinæ socordiæ et inobedientiæ,
si quid hac in re criminis admisi, veniam peto.
Tacui, sed non semper tacebo. Subduxi me ali-
quantisper, et ipsum inspicarem, ac mœrori solu-
tum afferrem, sed nunc in Ecclesia plebis ipsum

⁴⁸ Ezech. iii, 18. ⁴⁹ Ose. iv, 6. ⁵⁰ Psal. c, 1.
⁵¹ I Petr. v, 6.

(47) Ο θαρρεῖτ διαχειλέμενος λόγος. Gal. D
«Quoniam ratio succurrere, quidve fiduciam et ala-
critatem afferre possit.»

(48) Τοῦτο γε ἀκούσωμεν. Deest γε in pluribus
evid. qui etiam habent ἀκούωμεν pro ἀκούω-
μεν.

(49) Τὰς ψυχὰς. «Animas.» In Ezech. c. III, 18,
juxta LXX legitur: τὸ αἷμα, «sanguinem.» Sed
hic semel observandum, sepissime non tam verba
Scripturarum, quam sensum a Gregorio proferri,
ut hic apparet.

(50) Φ. Coib. m, Comb. et Coisl. I, o. 6.

(51) Προτάλλετο. Reg. r, προτάλλετο. «Pre-
ficit.»

λειον καταρτίζοντος, τὸν αὐτῷ θαρρήσαντα, καὶ πάσας
θέμαντον ἐπ' αὐτὸν τὰς ἐλπίδας· τῷ δὲ κινδύνῳ τῆς
ἀπειθείας, οὐκ οἶδα τις έσται δι βοηθῶν, ἢ τις δ
θαρρέειν διαχειλέμενος λόγος (47). Φόβος γάρ μη
τοῦτο γε ἀκούσωμεν (48) περὶ ὧν ἐπιστεύθημεν, οἵ
τὰς ψυχὰς (49) αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ἐκβι-
τήσω· καὶ Καθὼς ἀπώσασθε με τούτου εἰπαί εἰς
ἡγουμένους τοῦ λαοῦ μονον καὶ δροντας, οὗτω
καὶ ἀπώσομαι ὑμᾶς τούτου εἰπαί ὑμῖν εἰς βασιλέας
καὶ, Καθὼς οὐκ εἰσηκούσατε τῆς φωνῆς μου,
ἀλλ' ἐδώκατε τῷτορ σκληρόν, καὶ ηγειθήσατε·
οὗτως έσται, διταν ἐπικαλέσησθέ με· ἔτώ δὲ οὐκ
ἐπιβλέψω ἐπὶ τὴν προσευχὴν ὑμῶν, οὐδὲ εἰσα-
κούσομαι. Ταύτας μη γένοιτο ἐλθεῖν ἡμῖν παρὰ τοῦ
δικαίου χριστοῦ τὰς φωνὰς, φ (50) καὶ τὸν Εἰεν
ἄδωμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν γε πάντως συνέδο-
μεν.

ΠΙΔ' Ἀλλὰ γάρ πάλιν ἐπὶ τὴν Ιστορίαν φέρομαι,
καὶ τῶν παλαιῶν τοὺς εὐδοκιματάτους ἀνασκόπων,
εὑρίσκω δοσους πώποτε εἰς ἐπιστασίαν ἢ προφητείαν
ἢ χάρις προύστατο (51), τοὺς μὲν εἰξαντας προδύ-
μως τῇ κλήσι (52), τοὺς δὲ ἀναβαλορέμους (53) τὸ
χάριτιμα· καὶ οὐδετέρους (54) μεμπτήν, οὗτε τῶν
ὑποχωρησάντων τὴν δειλίαν, οὗτε τῶν δρμησάντων τὴν
προδυμίαν. Οἱ μὲν γάρ (55) τῆς διακονίας τὸ μέγεθος
ηὔλαβηθησαν· οἱ δὲ τῷ καλοῦντι πιστεύσαντες ἡκαλού-
θησαν. Πρόδυμος δὲν Ἄστρων· ἀλλὰ Μαυσῆς ἀπεμάχετο·
ὑπῆκουσεν Ἡσαΐας ἑτοίμως· ἀλλ' ἐδεδοκεῖ τὸ νέννον
Τερεμίας, καὶ οὐ πρότερον τὴν προφητείαν ἐθάρπη-
σεν, ἢ παρὰ Θεοῦ λαβεῖν καὶ ὑπόσχεσιν καὶ δύναμιν
τῆς ἡλικίας κρείτονα.

C viii ac facultateni scirete praestantiori a Deo acce-
pisset.

ΠΙΕ' Τούτοις ἐμαυτὸν ἔγω κατεπέδω τοῖς λογι-
σμοῖς, καὶ μοι κατὰ μικρὸν εἴκει τε καὶ μαλάσσεται,
ῶσπερ σιδηρος, ἢ ψυχὴ· καὶ συνεργὸν λαμβάνω τὸν
λογισμῶν τὸν χρόνον, καὶ συμβουλίων τὰ τοῦ Θεοῦ (56)
δικαιώματα, οὓς πᾶσαν τὴν ἐμαυτοῦ ζωὴν κατεκ-
τευσα. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέω, φρενί⁵⁷
δὲ ἐμὸς Δεσπότης (57), οὐκ ἐπὶ προστασίαν καλούμε-
νος, ἀλλ' ὡς πρόδοτον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος· ἀλλὰ
καὶ προσπίπτω καὶ ταπειγόμαι οὐπὸ τὴν κραταιάν
τοῦ Θεοῦ (58) χειρα, καὶ συγγράμην αἰτοῦμαι τῆς
πρὸν ἀργίας καὶ ἀπειθείας, εἰ τοι μοι τοῦτο ἐγχάλημα.
Ἐσωπτησα μὲν, ἀλλ' οὐδὲ σιωπήσουμαι. Υπεχύ-
ρησα μὲν τι μικρὸν, δοσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι, καὶ

⁵² Psal. cxviii, 24. ⁵³ Isa. L, 5. ⁵⁴ Isa. LIII, 7.

(52) Κλήσι. Malo ed. Par. κλήσι.

(53) Ἀναβαλορέμους. Tres Regg. ἀναβαλλομέ-
νους.

(54) Οὐδετέρων. Duo Regg. οὐδὲ ἐτέρων.

(55) Οἱ μὲν γάρ, etc. «Nam illi quidē min-
isterio magnitudinem pie sunt reverili, isti autem
vocanti confidentes obsecuti sunt.»

(56) Τὰ τοῦ Θεοῦ. In Coisl. I, τὰ τοῦτα.

(57) Φησίν δὲ ἐμὸς Δεσπότης. «Ait Dominus
meus, nou ad præfecturam vocatus, sed sicut ovis
ad occisionem ducitus, » Non ea protulit, sed per-
fecit, quando ad mortem ducitus est Christus.

(58) Τοῦ Θεοῦ. In paucis desideratur.

τῇ λόγῳ δοῦνεις παράκλησιν· ἀλλὰ νῦν ὑφοῦνι αὐτὸν Α εχαλταρε, et in cathedra seniorum laudare ¹¹, animum induxi. Si illa reprobationem, hæc certe veniam promerentur.

PIC¹² Τί δεὶ μακροτέρων ἡμῖν τῶν λόγων; Ἐχετε ἡμῖς, ὡς ποιμένες καὶ συμποιμένες· ἔχετε, ὡς ποιμνιοντεῖδον καὶ Χριστοῦ τοῦ ἀρχιποιμένος ἄξιον· ἔχετε, ὡς πάτερ, εἰς πάντα νευκήμενον, καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Ιησοῦ (60) νόμους πλέον ἢ τοὺς ἔξωθεν (61) ὑπερβάσιον. Ἐχετε τὴν εὐπειθειαν, ἀπόδος τὴν εὐλογίαν. Ιεραρχησοντες καὶ σὺ ταῖς εὐχαῖς, ὁδηγησοντες τῷ λόγῳ, ὃ πιεύματε στήριξον (62). Εὐλογία πατρὸς στηρίζει ἀντικέντων· καὶ στηριχθείμεν ἐγώ τε καὶ ὁ πιεύματος οἶκος οὗτος (63), δην ἥρετισάμην, δην μοι καὶ γενέσαι κατάπαυσιν εἰς αἰώνα αἰώνος εὐχοματι (64), ἵνα τῆς ἐντεῦθεν Ἐκκλησίας ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν (65) παραπεμφθέντι, καὶ πανήγυριν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.

PIC¹³ Ἡ μὲν δὴ (66) πρεσβεία τοσαύτη, καὶ οὕτως ἔλλογος (67)· ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ποιήσας τὰ ἀμετέρα ἐν, καὶ ἀποδοὺς ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὁ καθίζων βασιλεῖς (68) ἐπὶ θρόνων, καὶ ἀπὸ γῆς ἐγείρων πτωγὸν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα· ὁ ἐκλεξάμενος ἀνθροΐ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων, ἐλάχιστον δυταί τοις οὐοῖς ἱεσσαι τῷ νεώτερον· ὁ διδοὺς βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις διημέτεροι πολλῷ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου τελείωσιν, εἴτε κρατήσειε τῆς χειρὸς (69) ἡμῶν τῆς δεξιᾶς, εἴτε ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ δημογήσειε, καὶ μετὰ δόξης προσλάβοιτο, ποιμανῶν ποιμανοντας (70), καὶ C ἡγιῶν ὀδηγοῦντας· ὡς δὲν ποιμανοντεν τὸ ποιμνιον αὐτοῦ μετ' ἐπιστήμης, ἀλλὰ μὴ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀπίρου, τὸ μὲν ἐν εὐλογίᾳ (71), τὸ δὲ ἐν κατάρξῃ τῆς πάλαι κείμενον· αὐτὸς δοίη (72) δύναμιν καὶ πρατανῶν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ παραστήσειεν αὐτὸς (73) ἐκενῷ λαμπράν τὴν ποιμνην καὶ δοπιλον, καὶ τῆς διων μάννορας ἀξίαν, ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν ἐργανομένων, ἐν τῇ τῶν ἀγίων λαμπρότητι· ὡς δὲν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες λέγωμεν δόξαν, ποιμνη τε δόμοι καὶ ποιμένες, ἐν Χριστῷ Ιησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (74)· ψ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹¹ Psal. cvi, 32. ¹² I Petr. v, 4. ¹³ Eccli. iii, 11. ¹⁴ I Peir. ii, 5. ¹⁵ Psal. cxxxii, 14. ¹⁶ Hebr. xii, 22, 23. ¹⁷ Rom. xv, 33. ¹⁸ Ephes. ii, 14. ¹⁹ I Reg. ii, 8; Psal. cxii, 7. ²⁰ Psal. lxxvii, 70. ²¹ I Reg. xii, 14. ²² Psal. lxvii, 12. ²³ Psal. lxxii, 24. ²⁴ Zach. xi, 15. ²⁵ Psal. lxvii, 36. ²⁶ Ephes. v, 27. ²⁷ Psal. lxxvi, 7. ²⁸ Psal. cix, 3. ²⁹ Psal. xxviii, 9

(59) Εγ καθέδρα πρεσβυτέρων. In cathedra D ploriorum, quorum est, inquit Combef, « σύνθρονος eum episcopo suo. »

(60) Τοῦ Χριστοῦ. Deest τοῦ in plerisque codicibus.

(61) Τοὺς ἔξωθεν. Externas leges. Observat hic Gabr. Gregorium sic vocare leges civiles, quae et ipse, ex Romanorum instituto, decernunt filios ex iustis nuptiis susceptos in patris esse potestate.

(62) Στήρισον. Sic Regg. bm, hu, melioris notæ codices, et sex Colb. Nonnulli tamen cum Par. habent στήριξον.

(63) Οἶκος οὗτος. Nazianzenum presbyterium intelligit Gregorius.

(64) Εὐχοματι. Reg. hu, απεύχοματι.

CXVI. Quid longiori oratione nobis opus est? Habetis nos, o pastores et collegæ: habetis nos, o grex sancte, ac Christo principe pastorum ¹¹ dignus: habetis, o Pater, ad omnia victum, magisque secundum Christi leges quam externas, tuæ potestati subjectum. Obedientiam habetis; benedictionem redde. Duc tu quoque precibus tuis, præl sermone, fulci spiritu. Benedictio enim Patris firmat domos filiorum ¹². Atque utinam firmemur, tam ego quam spiritualis hæc dominus ¹³, quam elegi, quamque mihi requiem ¹⁴ in sæculum sæculi ¹⁵ fieri opto, ab hac Ecclesia ad coelestem transmisso, atque ait celebrem illam primitivorum frequentiam, qui in cœlis descripsi sunt ¹⁶.

CXVII. Talis quidem deprecatio nostra est, tamque æqua et honesta; Deus autem pacis ¹⁷, qui fecit ultraque unum ¹⁸, nosque nobis invicem reddidit, qui reges in thronis collocat, et pauperes a terra excitat, atque inopes et sterilea erigit ¹⁹; qui elegit David servum suum, et de gregibus ovium susulit ²⁰, cum inter filios Jesse minimus natu esset ²¹; qui ad Evangelii perfectionem dat verbum evangelizantibus virtute multa ²², ipse dexteram nostram manum tenet, et voluntate sua deducat, et cum gloria suscipiat ²³, pastores pascens, et ductores ducens; ut ipsius gregem scite pascamus, non autem in vasis imperiti pastoris ²⁴, quorum alterum in benedictione, alterum in maledictione apud veteres positum erat: ipse det virtutem et fortitudinem plebi sue ²⁵, et exhibeat sibi splendidum gregem, et immaculatum ²⁶, ac coelesti caula dignum, in latitum habitatione ²⁷, in sanctorum splendore ²⁸: ut in templo ejus omnes dicamus gloriam ²⁹, greci simul ac pastores, in Christo Jesu Domino nostro, cui omnis gloria in saccula sæculorum. Amen

(65) Ἐκεῖθεν. Sic plerique codid. Ed. εκεῖτε.

(66) Ἡ μὲν δὴ. Reg. i, Ἡ μὲν οὖν.

(67) Εὐλογος. Rationi consentanea.

(68) Βασιλει. Tres Regg. δυνάστας. Ruf. vertit: « potentes. »

(69) Τῆς χειρός, etc. Reg. i et Colb. m, τῆς δεξιᾶς ἡμῶν χειρός.

(70) Ποιμανοτας. Reg. r, τοὺς ποιμανοντας, non male.

(71) Εὐλογία. Regg. i, i, Colb. m, et Comb. ad-dont, τοῖς πάλαι.

(72) Δοίη. Reg. y, in marg. habet, δώσει.

(73) Αὐτός. Reg. i, αὐτούς.

(74) Κυριός ἡμών. Reg. i, addit: Μεθ' οὖν πρέπει τῷ Πατρὶ τιμῇ καὶ κράτος δικαιού τῷ ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰώνας, etc.

68 MONITUM IN ORATIONEM III.

I. De hac oratione Leuvenklaius in epistola nuncupatoria, seu procœmio, ut vocat, in Gregorii opera, hæc habet: « Ratione temporis, si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Seronio credimus, esse prima debebat oratio, non ea, qua fugam in Pontum prolixe purgat; sed altera cuius inscriptio notat habitam fuisse ad illos, qui ipsum initio acciverant, nec postquam (75) senioris munus ei commissum fuisse, venerant. »

II. Licet ea sit Leuvenklaui mens, nihil tamen necesse est ordinem, quem in monitu 1° et 2° statuimus, immutare. Longe enim aliam esse Nicetæ mentem, in monito priori vidimus. Quod Eliam spectat, fateur, sicut Leuvenklaio. In eamdem etiam sententiam ipse concedit Billius ultimis argumenti verbis in *Apologeticum magnum*. Sed quem iste citat testem, nullus est; nec enim hujusmodi quidquam apud Gregorium presbyterum reperias. Eliam forsitan dicere cum Leuvenklaio voluit Billius. Verum, quid ex Eliä contra Gregorium confici possit? Nimirum Gregorius, ut in monito nostro primo legere est, orationem, quam primam posuimus, « faustum principium » appellat, ἀρχὴ δεξιῶν, exhibetque tandem Nazianzeum plebi et sermones, quorum desiderio tanopere flagabant. « Quin et in hac ipsa oratione tertia, priorem a se iam antea dictam aperte significat. (76) « Ecquid causæ est, inquit, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis? » Sermones nimirum, de quibus, in oratione prima iisdem omnino verbis. Moxque: (77) « Nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexitis. (78) Hoc est, » inquit Basilius paraphrasi explicando, sive dignitatis ac magisterii, sive ministerii nostri initia cum poneremus. »

III. Clarius adhuc circa medium, jam pronuntiatam a se orationem his verbis declarat Gregorius: (79) « Nihilque proprius factum est, quam ut sermonem, quem loco munera nuptialis offerre constitueram apud me continerem. » Qui sic loquitur, testatur se non continuisse, sed orationem habuisse, quam parum absuit quin contineret. His adde que carmine *De Vita sua*, vers. 345 ad 360, cecinit Gregorius, ordinatione, seu « tyrannide, » ut vocat, adeo percitum et perturbatum animo se fuisse, ut « velut asili spiculo incitatus, mox sine mora parentes, propinquos, sodales, patriam deseruerit; » de sermone habendo; de « festivitate, » de « nuptiis celebrandis, » quemadmodum hic ille loquitur nihil procul dubio cogitans.

IV. Quid quod in ipso Paschale et dictam esse orationem, et eos, qui hic objurgantur, non occurrisse, manu exarati codices passim, ut modo videbimus, affirmant; expressiusque scholium vetus ad oram Regii codicis 2308 confirmat? (80) « Orationem hauc dixit, postquam presbyter factus est. Adhuc enim mouachum indutus, Nazianzi primum, cuius episcopus tum pater erat, manuum impositione (presbyter) consecratur. Ille vero in Arianzi pago, unde et ortus erat, solitario degebatur. Rogatus autem a Nazianzenis clericis, ut Paschatis die festum una secum ageret, adiulit ille quidem, illi vero desuerunt. » Unde præter cetera discimus, neicum ullo presbyteri officio functum Gregorium, nedum ante Paschatis diem, quo primam orationem habuit, publicè docuerit: deinde sermonem hunc ipsum, ex paschalibus diebus uno aliquo die, τὸν Πάσχα, paulo post alterum, eodem anno, habitum esse. Qui quidem, si prior foret, dictus necessario fuisse, vel in Natali Domini, quo die Nicetas ordinatum Gregorium censet, et quidem merito; vel certe ante Luwinum festum, quo juxta eundem Nicetam, recessit Gregorius, Paschatis die redditurus. Neque tum abesse potuerint, qui eum ad sacerdotii gradum « tyrannice » proinoverant.

V. Duo scholiastæ, unus in codice Colb. 2693, et alter cuius fragmentum exhibit Lambecius ad codicem 97, affirmant Gregorium in Natali Domini diaconum duntaxat ordinatum, in Luminum festo fugisse; ac non nisi Paschatis die, quo certo certius habita est oratio prima « in Pascha et tarditatem » sacerdotem consecratum. Quæ si vera sint, orationem *De Paschale et tarditate*, non modo nulla alia antecessit, sed nec potuit antecedere.

VI. Singularis est doctissimi viri de hac oratione tertia conjectura. « Puteam, » inquit Combeisius, « hanc primam a Gregorio habitam orationem, ubi primum rediisset, quam secula sit oratio quadragesima prima (id est oratio nunc prima), ultraque in Pascha, paulo latius accepta ea voce, non pro uno Dominicæ resurrectionis die. » Verum hæc conjectura nec cum iis jam dicta sunt, nec cum oratione in « Pascha et tarditatem, » quæ ipso die

(75) Senioris. Id est, « presbyteri. » Vox « Se-
nioris » usitata apud recentiores hæreticos.

(76) Πῶς δὲ λαβεῖτε ἐποθεῖτε, περιφρονεῖτε λα-
βόντες;

(77) Οὐδὲ ὡς ἀρχομένους ἔχειραγωγήσατε.

(78) Τοῦτ' εστιν, ἀρχὴν ἔχοντος τῆς προστασίας,
ἢ λεπτουργίας.

(79) Καὶ μικρὸν μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον δν δωρο-
φορῆσαι διενοῦμην τῷ γάμῳ.

(80) Μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερος λέγει τὸν λό-
γον. Εἰς γάρ τὸ μοναδικὸν σχῆμα περιβεβλημένος,
χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ Ιδίου πατέρος πρεσβύτερος
πρώτον ἐν Ναζιανζῷ, ἣς καὶ ἐπίσκοπος δὲ πατέρ
ἐπύγχανεν. Ό δὲ τὴν ἱσοχίαν φιλοσοφῶν ὄντες ἐν
κώμῃ λεγομένῃ Ἀριανζῷ, ἀφ' ἣς καὶ ὥρμητο. Τῇ δὲ
ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα παρεκάλεσαν αὐτὸν οἱ κληρικοί
Ναζιανζοῦ συνεορτάσαι αὐτοῖς. Καὶ δὲ μὲν παρεγένετο,
οἱ δὲ ἀπελεύθησαν.

Paschæ dictam legenti patet, conciliari potest. Singula quippe orationis verba præsentem ipsum Resurrectionis diem, hesternam Dominicæ passionis celebritatemque sapient. Præterea vir doctus his moveret verbis Gregorii, « veteri et novo pastori », ac se nescire profiteretur, an hæc in presbyterum simplicem quadrent, an in episcopum, qui jam communibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam regeret. Levior hæc difficultas, quam ut virum perinde doctum morari debuerit. Quippe qui cum ecclesiasticæ antiquitatis esset peritissimus, aprius primus norat nomen « pastoris », iuxta « præsulis, prælati, præsidis, antistitis » nomina, non ita, iis maxime temporibus, episcopo fuisse propria, ut secundi ordinis sacerdotibus non convenirent. Ipse Combesius, in suis ad *Apologeticum magnum* notis, Billium reprehendit frequenter, quod ea episcopis singulariter tribuat, quæ a Gregorio tam sacerdotibus quam episcopis ascribuntur. Nec vero tantum in hac oratione tertia iis utilit viris Gregorius, quæ Combesius scrupulum injiciunt, sed et in oratione prima, n. 6 et 7, et in orat. 11, n. 116 et 117, eadem a Gregorio de se ipso dicta reperias. Has autem orationes ante ejus episcopatum scriptas nemo est qui **68** non fateatur. In his non de se duntaxat hoc alii, qui parentis episcopi quasi vicarius et adjutor, verum etiam de cæteris sacerdotibus, quos « æque pastores et compastores » vocal. Denique in hac oratione tertia de Nazianzenis ubique et ad Nazianzenos est sermo, quibus nunquam Gregorius noster episcopus fuit ordinatus. Juliani etiam Apostolæ persecutionem circa finem non obscure designat, qui tamen imperator pœnas impiaæ desertonis ante luerat, quam Gregorius ad episcopatum proviceretur.

VII. Si quis inde sequi contendat, non nisi post orationem istam *Apologeticum magnum* politius elaboratum esse, non multum repugnabim; modo is concedat, eam commode satis post priorem in Pascha, velut orationis ejusdem, ut ait Elias, partem alteram, collatum. Quin et si temporis, quo *Apologeticum* extrema manus admota est, habenda sit ratio, post orationes plerasque, atque etiam fortassis omnes, statuendo videri possit. Qui vis naufragio facile sibi persuadeat, ex iis orationibus eam unam esse, quam majori cura et limatus expolivit Gregorius. Denique orationis argumentum, tempus et occasio ex titulo et scholio superiori satis agnoscuntur. Expostulatoria primum est oratio, deinde laudatoria, demum hortatoria. Mira Gregorius arte, ingeniose et peramantur conqueritur, laudatur, hortatur; veteri, seu longævo parenti, ac sibi novo pastori, Nazianzenorum benevolens, suam ipsis exhibendo, conciliat, animisque simul ad virtutem stimulos addit.

ΛΟΓΟΣ Γ^α.

A

Πρὸς (80^ο) τὸν καλέσαντας, καὶ μὴ ἀπαγεῖ-
σαντας.

ΑἼπως βραδεῖς ἐπὶ τὸν ἡμέτερον λόγον, ὁ φίλοις καὶ
θελοῖ, καίτοι γε ταχεῖς εἰς τὸ τυραννῆσαι, καὶ τῆς
ἡμετέρας ἀκροπολεως ἀποσπᾶσαι τῆς (81) ἐρηματας,
ἢ ἐγώ πάντων μάλιστα ἡττασάμην, καὶ ὡς συνεργὸν
καὶ μητέρα τῆς θείας ἀναβάσσω, καὶ θεοποιὸν, δια-
φερότω; ἡγάσθην τε καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστη-
σίᾳ (81'); Πῶς δλαδεῖν ἐποθεῖτε περιφρονεῖτε λαδόν-
ας, καὶ βελτίους ἐφάνητε ποθεῖν ἀπόντας, ή ἀπολαύ-
ειν παρόντας, ἀσπερ χρατῆσαι μᾶλλον (82) τῆς ἡμε-
τέρας φιλοσοφίας ή διασθατι ταύτης θείας αντες; "Η
ταῦλη μοι καὶ τοῦτο εἰπεν· ἐγενήθη μεν ὑμῖν εἰς
κληρονήρη, πρὶν γενοῦντας, καὶ πειραν δοῦναι· τὸ
ταραθεῖσαν.

τοφήσαντας compotes essetis, quam ut ullum ex ea fructum caperelis? Ac mibi sane hoc quoque di-

* Al. secunda, quæ autem 3 erat, nunc 4. — Ille
bus anno 362, circa festum Pasche.

(80) Πρὸς τὸν καλέσαντας, etc. Sic Colb. I.
In Reg. a, ad orationis calcen scribitur: Πρὸς τὸν
καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ προεντέρου, καὶ μὴ
ἀπαντήσαντας ἐν τῷ Πάσχα. Billius vero hinc ora-
tionis hunc prælixit titulum: Πρὸς τὸν καλέσαντας
τῇ ἀρχῇ, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸ γενέσθαι
πρεσβύτερον. Titulum, inquit Combesius, ex
Elio Billius supplevit, ni magis corrupit. Quid enim
sibi vult, μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον, ac si de
Gregorii ordinatione sermo esset, non de revoca-
tione et solididine, quo se reperiat, inox ut fuerat
ordinatus. Censet ergo vir doctissimus, defendam

ORATIO III

Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrarent.

I. Quidnam hoc rei est, o amici et fratres, quod
tam lente et segniter ad sermonem nostrum acce-
dit: cum præsertim ad vim afferendam, nosque
ab arce nostra extrahendos, hoc est a solitudine
(quam ex omnibus rebus maxime complexus eram, ac
velut sociam et administram, divinæque ascen-
sionis matrem, ac Deum ex homine efficientem, mi-
rifice susperoram, totiusque vitæ ducem et mode-
ratricem milihi statueram), ita prompti celeresque
fueritis? Eiquid causæ est, cur, quod accipere cu-
piebatis, id jam acceptum negligitis, melioresque
viri estis absensis desiderio teneri, quam præsente
B frui, tanquam id vobis propositum fuisse, ut philo-
sophie nostræ compotes essetis, quam ut ullum ex ea

esse præpositionem μετὰ, vel scribendum παραγ-
νέσθαι, « qui non oculusarant cum advenisset. » Ba-
silios legit: μὴ ἀπαντήσαντας ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸν
πρεσβύτερον. Plures Regg. et Colb. necnon or. 1,
et Pass. addunt: ἐν τῷ Πάσχα. Cæterum lectionem
Colb. 4, ut simpliciorem, præstulimus.

(81) Ἀποσκάσαι. Abstrahendos.

(81') Πιπτὸς τὸν βίου προεντέρημ. Oinni
vitæ generi anteposueram. Agitur enī de mona-
stico instituto.

(82) Κρατῆσαι μᾶλλον. ut meam potius philo-
sophiam expugnaretis, quam, etc. Id rectius, quan-
doquidem eos victores suos appellat.

cere licet : *Facti sumus vobis in saturitatem*¹², antequam gustum ullum nostri specimenque prabui.
semus ; quod valde mirandum est.

69 II. Nec vero nos ut hospites collegistis¹³, aut nobiscum, ut aliquid, quod majorem commiserationem praeserat, dicam, collecti estis, si nulla alia re, ac certe praeceptio divino-commoti : nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexitis, nec ut timidis animum addidistis, nec ut vim perpessis solatum attulitis : sed infestivam, vereor dicere, sed dicendum est tamen, nobis festivitatem reddidistis, praeludiisque minime faustis nos exceptatis, ac celebritatem modestia dilinistis, utpote vobis, quod ad cunctum gaudium maximi momenti erat, victoribus meis, non enim vere dixerim amatoribus carentem. Adeo facile in contemplum venit, quidquid facile superatur : atque ut coli et facile contemnitur, qui Deo se humilem ac submissum praeberet.

III. Quid vultis ? Judicione ut vobiscum contendam, an ut vester ipse sim iudex ? sententiam ut feram, an ut accipiam ? Nam utrumque futurum spero, ut sive de me judicium feratur, victor descendam : sive de causa pronuntiem, juste ac merito vos condemnem. Crimen autem vestrum illud est, quod nequam in amore nobis respondetis; nec pro eo quod vobis morem gessimus, nobis vicissim honorem rependitis; nec eam nunc animorum alacritatem affertis, quae mihi ad bene de vobis in posterum sperandum pignoris loco sit : idque cum etiam si ipsa accesserit, vix tamen satis locuples sponsor esse queat officii in futurum praestandi : aliiquid ausplicatur. Quin potius alii alia habetis, quae et veteri et novo pastori preferatis, nec canitatem honore prosequentes, nec juvenilem etatem excitantes.

IV. Enimvero in Evangelii lanta et magnifica cena est¹⁴, et bonus ac festivus convivator, et amici, et convivium, ut in filii nuptiis¹⁵, jucundissimum. Convocantur illi, nec tamen veniunt : quam rem ipse acerbe ferens, ut iis quae intermedia sunt, mali omnis vitandi causa, pratermissis, minus aspero loquar, allis hominibus convivium suum implendum curat¹⁶. Hoc quidem utinam Deus a vobis avertat : sed tamen, quomodo id leniter proloquar ? sublimius aut insolentius in eum egistis, quam illi qui, **70** cum invitati essent, coenam insultando repudierunt, atque invitante contumelia affecerunt : vos namque, cum nec estranei, nec ex eorum, qui ad nuptias invitantur, numero sitis, qui me potius ipsi

B. Kai oúdè ós éénous ἡμᾶς συνηγάγεται, ή συνήχθητε μετ' ἡμῶν, ίν' εἴπα τι συμπαθέτερον, ταῦτην, εἰ μή τι ἀλλο, τὴν ἐντολὴν αἰδεσθέντες (82¹⁷)· οὐδὲ ὡς ἀρχομένους ἔχειρα γαγήσατε, οὐδὲ ὡς δειλοὺς ἔθαρσύνατε, οὐδὲ ὡς βιασθέντας παρεκαλέσατε· ἀλλ' ἀνέρτον ἡμῖν, ὅκνω μὲν εἰπεῖν, εἰρήσθω δὲ ὅμως, πεποιήκατε τὴν ἐστήν, καὶ προοιμίοις οὐκ ἀγαθοῖς ἡμᾶς ἑδεῖσθασθε (83)· καὶ τῇ πανηγύρει κατηφειαν κατεμίζατε, τὸ μέγιστον εἰς ἕδουντην οὐκ ἔχουσῃ τοὺς ἐμοὺς νικητὰς ὑμᾶς, οὐ γάρ ἐραστὰς εἰπεῖν ἀλλίς. Οὐτιος εὐκαταφρόνητον ἄπαν τὸ φράδων νικώμενον· καὶ θεραπεύεται μὲν τὸ ὑψηλὸν, ἀτεμάζεται δὲ τὸ θαρραπεινούμενον.

observari solet, qui altos spiritus gerit; ita contra facile contemnitur.

B. Τί βούλεσθε; Κριθῶ (83¹⁸) πρὸς ὑμᾶς, ή κριτής γένωμαι; ἐνέγκω φῆφον, ή δέξωμαι; Καὶ γάρ νικησεν ἐλπίζω, κρινόμενος, καὶ καταψήφιεσθαι δικαῖως ἀποφανόμενος. Τὸ δὲ ἔγκλημα, ὅτι μὴ τοῖς ἵσις μέτροις (84) ἀμειβεσθε τῆς ἀγάπης ἡμᾶς, μηδὲ τῇ εἰπειθείᾳ τὴν τιμὴν ἀντιδιδοτε, μηδὲ τὸ μέλλον (84¹⁹) ἐγγυάσθε τῇ νῦν προθυμίᾳ, μόγις καὶ μετὰ ταύτης πιστευθῆναι δυνάμενον· ἐπειδὴ θερμότερος ἄπας ἀρχόμενος. Ἀλλος δὲ ἄλλο τι προτιμότερον τίθεσθε καὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ποιμένος (85), μήτε τὴν πολιτικὴν αἰδούμενοι, μήτε τὴν νεότητα προσκαλούμενοι.

quoniam acrior ac serventior quivis esse solet, cum aliquid ausplicatur. Quin potius alii alia habetis, quae et veteri et novo pastori preferatis, nec canitatem honore prosequentes, nec juvenilem etatem excitantes.

C. Δεῖπνόν ἔστιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρὸν, καὶ δέξιὸς ἐστιάτωρ, καὶ φιλοι, καὶ τὸ συμπόσιον ἥδιστον· οὐδὲ γάρ γάμος. Καὶ δὲ συγχαλεῖ (85²⁰), οἱ δὲ οὐ συνέρχονται· ὁ δὲ ἀγανάκτει· καὶ παρίμητρα ἐν μέσῳ διὰ τὸ δύσφημον· ἀλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν (86), δι' ἀλλων πληροῖ τὸ συμπόσιον. Τούτο μὲν ὅντες ἀπευχόμεθα. Ὁμεῖς δὲ τοσοῦτον ἐκείνων γεγόνατε μοι (πῶς εἴπω πράσα;) ὑψηλότεροι (87) ή θρασύτεροι, δοσον οἱ μὲν κεχλημένοι τοῦ δείπνου κατεξανταται, καὶ κατὰ τοῦ κεχληκότος ὑδρίζουσιν· ὑμές δὲ, οὐ τῶν ἔξωθεν δυτες, οὐδὲ τῶν κεχλημένων ἐπιτούς γάμους, ἀλλ' αὐτοὶ συγχαλέσαντες ἡμᾶς, καὶ τῇ ιερῷ (88) ταύτῃ τραπέζῃ προσδησαντες, καὶ τοῦ νυμφῶν τὴν λαμπρότητα παραδείξαντες, ἐπειδὴ

¹² Isa. 1, 14. ¹³ Matth. xiv, 35. ¹⁴ Luc. xiv, 16.

¹⁵ Matth. xxii, 2. ¹⁶ ibid. 10.

(82¹⁷) Αἰδεσθέντες. « Divinum praeceptum revealū. »

(83) Ἐδεξιώσασθε. Gabr. Ἐδεξιώσατε.

(83¹⁸) Κριθῶ. « Judicer. »

(84) Μὴ τοῖς ἵσις μέτροις. « Quod non parem nobis amorem rependitis. Non pari mensura. »

(84¹⁹) Μηδὲ τὸ μέλλον, etc. « Aique de futuro ne ea nunc quidem alacritate spondetis, quae futuri filii vel ipsa presens prestare vix possit. »

(85) Kai τοῦ νέου κομψέρος. Hic hæret Combeſtius, et ignorare se latetur, an hæc simplici prebystero conveniat, an potius episcopo, qui jam con-munibus curis cum patre Ecclesiæ Nazianzenam

D regeret, postquam Sazimorum episcopus ordinatus fuerat. « Forsitan Gregorius, » inquit vir doctus, « relictis Sazimis, in solitudinem se contulit, et qua a patre et amicis revocatus, sic in frequenti conventu apud suos ceperit verba facere. »

(85²⁰) Kai δὲ μέτρη συγχαλεῖ. « Ac ille quidem invitat, ipsi autem non veniunt, ille autem iudicatur, » etc.

(86) Άλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν. Comb. τὸ μέτριον, « quod dictu mitius est. »

(87) Ὑψηλότεροι, etc. « Majori factu et audacia. »

(88) Τῇ ιερῷ. « Sacra huic mensæ. »

ιππάλιπντες ἡμᾶς τοῦτο γάρ ὑμῶν τὸ γενναιότα-
τον (89) · δὲ μὲν ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀγρόν, δὲ ἐπὶ τὸ ζεῦ-
ρις τῶν βωῶν τὸ νεώνητον (90), δὲ ἐπὶ τὴν γυναικα-
ῖην νεόνυμφον, δὲ ἄλλος ἐπὶ ἄλλο τις τῶν μικρῶν
ἐπιστάρητες καὶ ἀπεπήδησατε, μικρὰ τοῦ νυμφῶν
(91) καὶ τοῦ νυμφίου φροντίσαντες.

ponderis negulium prossiliūstis, ac dispersi estis, parva-
tus etiam sponsi.

Εἰ διὰ τοῦτο ἀθυμίας ἐνεπλήσθην (92) καὶ ἀπο-
ρίας· οὐ γάρ δὲ πέπονθα, σιωπήσομαι· καὶ μικροῦ
μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον, δὲ δωροφορῆσαι διενοούμην τῷ
γάμῳ, τὸ κάλλιστον ὃν είχον καὶ τιμώτατον· μι-
κροῦ δὲ ὑμέν ἐπαφῆκα τοὺς ποθουμένους (93), ἐπει-
δὴ γε ἀπαξῆ ἔξενιάσθην (94)· ἀτέ δὴ λαμπρᾶς οὖτε
ιερόμενος ὑποθέσσεως, καὶ τοῦ φίλτρου τὴν γλώσ-
σαν θήγοντος, δὴ δὴ θερμότατον εἰς κατηγορίαν καὶ
έπωρώτατον, δταν γένηται ἡλιος, λύπην ἐκ τῆς
ὑπεράκιας προσλαβών (95) ἀπροσδόκητον. Εἴ τις δὲ μῶν
άπειρος πληρεῖς ὑπερώφθη, γνωρίζει τὸ πάθος, καὶ
εγγίνεται τοῦτο παθοῦσι, καὶ ταύτης ἐγγὺς γενο-
μίας (96) τῆς ἀπονοίας.

τειρο περιτος se neglectum sensit, is nimurum vim
uis, atque in hanc amentiam fere prolapsis ignoscet.

Γ'. 'Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν οὔτε νῦν θεριτόν ἔστιν ὑμῶν
τι καθέκασθαι, μήτ' ἀλλοτε γένοντο. Καὶ ταῦτα ισως
ἴπερ τὸ μέτριον (97) καθηψάμην, τῆς λεπρᾶς πολ-
υηῆς (98), τῶν ἐπινετῶν Χριστοῦ θρεμμάτων, τῆς
θείας κληρονομίας, δι' ἣν (99) πλούσιος σύ (1), καὶ
ἡ; πένης. Κάκενά σοι πρέπειν ἥγουμαι τὰ ρήματα·
Σχοινία ἐπέκεστρ (2) σοι ἐτ τοῖς χρατίστοις· καὶ
τὴρ ἡ κληρορομία σου χρατίστη σοι ἔστι· καὶ οὐ
περίων ταῖς ἀριθμούμεναις τῶν πόλεων, οὐδὲ τῶν
ποιητῶν τοῖς κλατυτάτοις ἔχειν τι πλέον ἡμῶν τῶν
ἄλιων τῆς ἐλαχίστης φυλῆς ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ, τῶν
ἄλιοντων ἐν χειλίσιν Ἰούδᾳ, τῆς μικρᾶς Βηθλεέμ
τον τῆς, ἐν τῇ Χριστοῦ γεννήσαις, νῦν τε καὶ ἀπ'-
ἔργης καλῶς καὶ γινωσκόμενος καὶ σεδόμενος· παρ'
ές Πατήρ ὑψοῦται, καὶ Ἰηδὼς ἰσάξεται, καὶ Πνεῦμα
ἄλιον συνδοξάζεται· συμψύχοις, τὸ ἐν φρονοῦσι, μη-
δὲν τῆς Τριάδος ζημιουμένοις, ἢ ὑπερτιθεῖσιν, ἢ
ἐποτέμουσιν· ὡς οἱ κακοὶ διαιτηταὶ καὶ μετρηταὶ
(3) τῆς θαύτητος, δι' ὧν δὲ τι πλέον, τῇ καλῶς ἔχει,
εμνύνεται, τὸ πᾶν ἐλαττούντες καὶ καθυθρίζον-
τες.

¹¹ Luc. xiv, 18 seqq. ¹² Psal. xv, 6. ¹³ I Reg. ix, 11, 2.

(89) *Terraußator.* « Summæ ingenuitatis faci- D
nes. » Dictum ironice, velut fraude potius quam
simplici animo invitaverint.

(90) *To τροπήτορ.* Sic melioris note codices,
quinque Regii, Colb., quatuor, etc. Pauciores cum
Par. τῶν νεωνήτων. « Non ergo, » inquit Sancyg.
« iam quod se deseruerint, quanum quod ad res fluxas
abierint cupiditatibus suis abstracti, arguit. »

(91) Τοῦ νυμφών. Deest in septem Regg. et
Pass.

(92) *Erez. λησθητηρ.* Reg. 1, Col. 1, m, et Comb.
ἰελήσθητην.

(93) *To τοις ποθουμέτοις.* « Quibus præ amore ca-
pientem αἰτεασα. » Non scitis expressit Billius per
« amicos. »

(94) *Ἐξειδοσθητηρ.* Colb. 3, ἐξιάσθην.

PATROL. GR. XXXV.

A convocaveritis, ac sacrosanctæ mensæ astrinxeritis
thalamique nuptialis splendorem ostenderitis nobis
subito relicta (hoc enim facinus vestrum est præclari-
ssimum) : alius ad agrum suum, alius ad par. boum
recens emptum, alius ad uxorem nuperrime in ma-
trimonium acceptam ¹⁷, alius ad aliud quodpiam levis
ratione habita, cum thalami connubialis, tum ip-

V. Propterea mœrore atque animi anxietate im-
pletus sum; nec enim quid mihi acciderit, silentio
legam; nihilque proprius factum est, quam ut sermo-
nem, quem loco muneric nuptialis offerre consti-
tueram, quoque nec pulchrius nec præstantius quid-
quam habeo, apud me continerem: nihil rursum
B proprius, quam ut ejusdem aculeum in vos amicos
meos, quando mihi semel vis allata est, stringerent:
tam luculentum scilicet orationis argumentum na-
ctus, ac simul amore linguam acuente, qui quidem
ad accusandum aceritus copiosissimusque est,
cum ob mœrorem ex inopinato contemptu suscep-
tum in zelotypiam exarserit. Si quis vestrum amoris
hujus affectus intelligit, ac proinde nobis hoc pas-

VI. Verum nec me hoc tempore quidquam aspe-
rius in vos dicere fas est, nec alias unquam acci-
dat velim. Atque etiam plus sequo fortasse vos hac
oratione perstrinximus, vos, inquam, sacrum gre-
gem, præclaras Christi oves, divinam hæreditatem,
propter quam copiosus es et locuples, o Pater,
tamei si alioqui opibus careas. Ac verba illa Scri-
piuræ tibi convenire arbitror: *Funes ceciderunt
tibi in præclaris: etenim hæritas tua præclara est
tibi* ¹⁸. Nec vero concedam, ut amplissimæ civitates,
gregesque latissimi, nobis ulla in re præferantur,
qui exiguo numero sumus, qui minimæ tribus inter
filios Israel, qui paucissimi in millibus Juda ¹⁹, qui
Bethleheim parvæ civitatis, in qua Christus nasci-
tur ²⁰, recteque, et nunc, et a principio cognoscitur
et colitur: **71** apud quos Pater extollitur, et Filius
æqualis prædicatur, et Spiritus sanctus congloriſi-
catur: qui uno eodemque animo sumus, unum
idemque sentimus ²¹, nec ullam, vel præponendo, vel
abscindendo, Trinitatis jacturam facimus: que-
admodum malis divinitatis arbitris ac dimensoribus

21. ²² Mich. v, 2; Matth. u, 4 seqq. ²³ Philip.

(95) *Προσλαβώ.* Pass. λαβών.

(96) *Ἐγγὺς γενομένοις.* « Proprius delatis. »

(97) *Μετριον.* Quatuor Colb. μέτρον.

(98) *Πολυηῆς.* Subdunt Gab. et Comb. quod etiam
pluribus mass. confirmatur: δοσον ἐπὶ τῷ πόδῳ τοῦ
κοινοῦ πατρός. « Gregem (ad communis patris amo-
rem quod attinet) laudatas Christi oves. »

(99) Δι' ἣν. Reg. 1, Colb. m, δι' ἣς.

(10) *Πλούσιος σύ,* etc. Reg. u, in marg. τοῦτο
πρὸς τὸν πατέρα φησι, etc. « His patrem alloqui-
tur. »

(2) *Ἐπέκεστρ.* Regg. quinque, Colb. duο, Or. 1,
Pass. ἐπέκεστρον. Reg. 1, ἐπέκεστρον σοι ἐτ τοῖς χρατί-
στοις σου. Tilleim. μοτ.

(3) *Μετρητα.* Reg. r μεριστα!

usu venit, qui dum unum quoddam, plusquam par sit, attollunt, universum immittunt, injuriaque afficiunt.

VII. Vos vero si quid mihi gratificari est animus, A vos inquam agricultura mea ¹¹, vinea mea ¹², viscera mea ¹³, aut communis potius Parentis hujus nostri, a quo per Evangelium in Christo geniti sumus ¹⁴, nos quidem etiam ipsos colite atque observate; et quoniam est enim, cum vos omnibus rebus praetulerimus: vos testes estis, et qui hoc sive imperium sive ministerium fidei nostrae commiserunt. Et, si ei qui plus amavit, plus debetur ¹⁵, quanam mensura charitatem eam metiar, qua vos mihi charitas mea tanquam ære alieno devinxit? Imo vobis meti ipsi magis, commissæque imagini, et ei qui commisit, et Christi passionibus, et spei vitæ futuræ honorem habeatis. Id porro assequemini, si eam quidem fidem teneatis, quain accepistis, et in qua educati estis, et cum qua non modo ipsi servari, sed alii etiam salutem afferre credimini; quæ quidem vestra laus hujusmodi est, ut non multi eam sibi vindicare possint. At vero pietatem non in multum et saepè de Deo loquendo, sed ut plurimum tacendo, positam esse judicetis; lingua enim, nisi ratione gubernetur, in lapsum facile homines impellit, semperque minus periculosem esse audire, quam loqui existimetis, ac proinde lubentius de Deo quidpiam discatis, quam doceatis: vosque ita comparetis, ut exactiore harum rerum examinatione dispensatoribus Verbi relicita, sermone ministrum, operibus majori ex parte Deum colatis, magisque legis observatione, quam legislatoris laude et predicatione vestrum erga eum amorem declaratis, nimurum vitia fugientes, virtutem consecantes, spiritu viventes ¹⁶, spiritus vestigiis ingredientes, eoque cognitionem attrahentes ¹⁷, fundamento fidei superstrucentes, levem materiam facileque consumendam, cum actiones nostræ igne judicabuntur, aut purgabuntur; sed aurum, argentum, lapides pretiosos, res firmas et stabiles.

72 VIII. Hæc velim facialis, atque hujusmodi nos honoris genere complectamini, sive sermonibus nostris adsitis, sive abesse malitis, sive orationum nostrarum cupiditate ducamini, sive quid aliud hujus rei studio antiquius habeatis: ac filii Dei puri, et sine reprehensione, in medio pravæ ac perversæ

¹¹ I Cor. iii, 9. ¹² Isa. v, 1. ¹³ Philem. 42.
¹⁴ Psal. cxviii, 131. ¹⁵ I Cor. iii, 11, 12.

(4) Χαρίζεσθε. Tres Regg. χαρίζοτε. Colb. m, χαρίζεσθαι.

(5) Οὐς... ἐγένησεν. « A quo... geniti sumus. » Sic profecto vertendum, non vero, ut Billius, « geniti estis; » aliquoquin communis parens » non esset.

(6) Αἰδεῖσθε. « Reveremini. »

(7) Ηλίστορ. Nonnulli πλέον. Ed. Bas. πλειστον.

(8) Οξειλεται. Duo Regii, φρειλεται.

(9) Υποχρέους. « Qua vos obstrictos mea charitate accepi. »

(10) Αἰδεῖσθε. « Honorem habeatis. » Billius, « habebitis. »

(11) Πίστις. « Fidem. » Billius addit: « minime dubiam, » quæ cum a Græco absint, deleverimus.

(12) Ωστε τι. Sic quatuor Regii, et totidem Colb. Comb. Ως εστ: μαθάνετον. Reg. y, ωστε το.

(13) Ολίγα. Reg. g, διλγφ. Sic vertit Comb.

Z. Τμεῖς δὲ, εἰ τι χαρίζεσθε (4) μοι, τὸ ἐμὸν γε ὡργιον, ή διμπελος ή ἐμή, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, μᾶλλον δὲ τοῦ κοινοῦ Πατρὸς ἡμῶν, οὓς (5) οὖτος ἐν Χριστῷ ὁ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγένησεν, αἰδεῖσθε (6) μὲν καὶ ἡμᾶς· δίκαιοι γάρ, οἱ πάντων ὑμᾶς προετιμήσαμεν· ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ οἱ ταύτην ἡμῖν ἐγχειρίσαντες τὴν εἰτε ἡγεμονίαν, εἴτε διακονίαν καὶ εἰ τῷ πλεῖον (7) ἀγαπῆσαντι πλέον φρειλεται (8), πῶς μετρήσω τὴν ἀγάπην, ἢς ὑποχρέους (9) ὑμᾶς διὰ τῆς ἡμῆς Ελασον; αἰδεῖσθε (10) δὲ πλέον ὑμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν πιστεύσανταν εἰκόνα, καὶ τὸν πιστεύσαντα, καὶ τὰ Χριστοῦ πάθη, καὶ τὰ ἔκειθεν ἐλπίδας, πίστιν (11) μὲν ἔχοντες ἢν παρειλήφτε, καὶ ἢ συνετράφητε, μεθ' ἡς καὶ σώκεσθε, καὶ σώζειν δόλους πιστεύεσθε· οὐ γάρ πολλῶν, εὗ ιστε, τὸ ὑμέτερον καύχημα. Τὸ δὲ εὐσέβες μή ἐν τῷ πολλάκις περὶ θεοῦ λαλεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τὰ πλεῖστα σιγῆν εἰναι τιθέμενοι· γλώσσα γάρ διλισθος ἀνθρώποις μῇ λόγῳ κυρερωμένη· καὶ ἀκινδυνοτέραν ἀκοήν δεῖ λόγου νομίζοντες, ὡστε (12) τι μανθάνειν ἡδιον, ἢ διδάσκειν περὶ θεοῦ· τὴν μὲν ἀκριβεστέραν τούτων ἔξτασιν τοῖς οἰκονόμοις τοῦ λόγου παραχωροῦντες· αὐτοὶ δὲ λόγῳ μὲν εὐσεβοῦντες διλγα (13), Ἐργῳ δὲ πλείονα, καὶ τῇ τηρήσει τῶν νόμων μᾶλλον ἢ τῷ θαυμάζειν τὸν νομοθέτην (14) τὸ περὶ αὐτῶν (15) φιλτρον ἐπιδεικνύμενοι, φεύγοντες κακίαν, διώκοντες ἀρετὴν, πνεύματι ζῶντες (16), πνεύματι (17) στοιχοῦντες (18), τούτῳ τὴν γνῶσιν Ἐλκοντες, ἐποικοδομοῦντες τῷ θεμελίῳ τῆς πίστεως, μὴ ξύλον (19), μηδὲ χόρτον, μηδὲ καλάμην, ὑλὴν ἀσθενῆ καὶ φρόδιας δαπανωμένην, ηνίκα δὲν πυρὶ κρίνηται τὰ ἡμέτερα, ἢ καθαρηται (20)· ἀλλὰ χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, τὰ μένοντα καὶ ιστάμενα.

H'. Ταῦτα πράσσοντες, καὶ τούτοις ἡμᾶς (21) δοξάζοντες εἴτε πάροντες εἴτε ἀπόντες, εἴτε μεταποιούμενοι τῶν ἡμετέρων λόγων, εἴτε ἀλλο (22) τι προτιμέτερον διγοντες· καὶ γίνοντες (23) τέχνα θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀμώμητα, ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιδες καὶ διεστραμμένης· καὶ μή περιπλέκοιτο ὑμῖν τὰ τῶν κύκλω π-

¹¹ I Cor. iv, 15. ¹² Luc. vii, 43. ¹³ Rom. xii, 11.

D. Paucis sermone pietatem jacentes, majori ex parte opere præferentes.

(14) Νομοθέτηρ. Reg. 1, νόμον.

(15) Αὔτορ. Reg. y, αὐτῶν.

(16) Ζώρτες. Billius in marg. forte ζόντες, επιριζέντες.

(17) Στοιχοῦντες. « Incedentes, » seu « ambulantes. » Galat. v, 25.

(18) Τούτωρ. Reg. a, τούτων.

(19) Σύλορ. Septem Regg., quatn̄or Colb., Jes.

ξύλα. Μοι μῇ χόρτον pro μηδὲ χόρτον.

(20) Καθαρηται. Abest a Reg. l.

(21) Ἡμᾶς δοξάζοιτε. Duo Colb. ὑμᾶς διξάσοιτε.

(22) Άλλο τι. Sic quatuor Regii, etc.

(23) Γίνοντες. Reg. a, Colb. w, γίνοντες. Billius ex Elia γινώσκητες.

μικτούντων ἀσεβῶν σχοινία, μηδὲ σειραὶ τῶν οἰ-
κίων (24) ἀμαρτιῶν περισφήγοισθε, μηδὲ ταῖς βι-
τικαῖς μερίμναις συμποίγοιτο ὑμῖν δ λόγος (25), καὶ
ἐναρπαὶ γίνοισθε· ἀλλ' ὅδῷ πορεύοισθε (26) βασιλι-
κῇ, μὴ ἐκκλίνοντες (27) εἰς δεῖξα, μηδὲ εἰς ἀριστερά,
καὶ διὰ τῆς στενῆς ὡς πλατείας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος
ὁδηγούμενοι· καὶ τὸ ἡμέτερον εὖ ἔξει νῦν τε καὶ εἰς
τὴν ἔκειθεν ἐξέτασιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
ἡμῶν· φήσῃ δέξα εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν.

24 Philipp. ii, 15. 25 Psal. xi, 9. 26 Prov. v, 22. 27 Matth. xiii, 22. 28 Num. xxii, 22. 29 Matth. vii, 13.

(24) Οἰκεῖαν. Reg. I, ίδιων.

(25) Υμῶν δ λόγος. Reg. I, ὑμῶν δ λογισμός.
Colb. m, ὑμῖν δ λογισμός.

(26) Πορεύοισθε. Reg. u, πορεύεσθε.

A generationis efficiamini²⁸; neque unquam impiorum
in circuitu ambulantium²⁹ funibus impliciti, aut
peccatorum vestrorum catenis constricti³⁰ tenea-
mini, nec denique committatis, ut hujus vita curis
divinus sermo suffocetur, vosque fructū careatis³¹
quoniam potius, via regia incedatis, nec ad dextram nec
ad sinistram deflectentes³², ac per angustum tra-
mitem quasi per latam viam³³, duce Spiritu gradia-
mini. Hoc si feceritis, praeclato statu res vestrae
erunt, cum in hac vita, tum in alterius saeculi censura, in Christo Jesu Domino nos³⁴: cui gloria in
secula. Amen.

(27) Μὴ ἐκκλίνοντες. In Reg. II, in marg. γρ.
μὴ ἐκκλίνοντες δεῖξα, μηδὲ ἀριστερά. Colb. in sic
habet in textu. Reg. I, ἢ ἀριστερά.

MONITUM IN ORATIONES IV ET V.

73 I. « Non obscurus est, » ut cum Basilio loquar (28), « oratoris scopus : quippe qui Apo-
stolæ impietatem publice, quasi in columna sculptam, infamia notat. Nec designatis tan-
tummodo ab eo sceleribus hunc petit, sed ipsis etiam ferit, quibus ille veluti quibusdam
alis ad cœlum usque efferrari sibi videbatur, fabulis, historiis dolosisque sophismatibus,
præstigiis, sacrificiis, fraudibusque dæmonum et oraculis, quæ, per summam adversum
nos et Christum injuriam, eructabat. Abundans autem et varia illa tota materia cum sit,
varium quoque ac multiplex dicendi genus et artificium Pater adhibet. Panegyrico modo,
modo judiciali, tum deliberativo dicendi genere procedens, in omnem, quam ars patitur,
formatu sese vertit, ut varietur oratio. »

II. Geminas « contra Julianum » invectivas primis pueritiae suæ temporibus a Gregorio
scriptas Camerarius existimavit; quod quidem, ut optime observat Billius, respuit oratio-
nis gravitas pondusque sententiarum, alque etiam certissima narrata ibidem Apostolæ fu-
nesta mors et exequiæ (29). Ac certe jam Athenis Gregorius anno circiter suæ ætatis
tricesimo, de Juliano, quem ibi versantem norat, tam male quam vere ominatus, exces-
sat. Mox illa, ut loquitur (30), grassante « bellua », eximium « De Sacerdotio » librum
elaborabat; nec ergo potuit has ultrasque orationes conscribere, nisi postquam ejusla-
religionis impietatisque pœnas Apostolæ luit. Mortuus est scilicet ea nocte, quæ anno 363,
diem Junii vicesimam sextam cu[m] vicesima septima committebat. Nec ita multo post, adeo-
que ut videtur, labente anno 363, quod ostendit satis Steleuticæ prioris exordium ac
posterioris clausula, Gregorius in Ponti solitudinem tertio secedens, (31) non jam
« Augæ stabulum » una cum Basilio, non « plaustrum » curavit aut « platanum (32); » non
« lapides quoslibet, » sed « herculeis sublimiorem insigniorem columnam » duplice
scopo excidit et ornavit, quam non uni fixam, sed omni mobilem loco ac tempore, et Apo-
stolæ sceleribus, et posteriorum admonitioni statuere cogitabat. Id namque Gregorius de
Orationibus suis consecutus est, ut explosio laudibus, quas in Julianum Eunapius,
Libanius, Callistus, cæterique adulatores perverse congesserant, æternam novini ejus
notam inureret. In hujus laboris ac gloriam societatem aliquam vocare Basilium, eo cum
Barojo (33) veremur minus, quod, animo atque etiam loco tum conjuncti, ambo in iis Ora-
tionibus loqui videantur: « hæc tibi, » inquit (34), « Basilius et Gregorius constans tui ad-
versarii, etc. » Ulroque certe sunt dignæ « Orationes, quarum excellentiam, » inquit Baro-
nius (35), « haud satis digne 74 laudare queant clarissimi oratores; easque prudens quisque
dixerit duo fulmina magno cum fragore tonitru, veritatis luce corusca, in horrendum
monstrum valido impetu cœlitus missa. »

III. Facessant igitur, et si quis pudor, latebris sese occultent temerarii scriptores, ne

(28) Οὐκ ἀδηλος δ σκοπός. Τὴν τοῦ παραβάτου Β τικῶς πρόεισι, κατὰ πᾶν εἶδος τῆς τέχνης στρεψόμε-
σταιςέντων κακίᾳ, καὶ πολλοῖς αὐτὸν βάλλων τοῖς
τγειομασιν οὐ μένον δε, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῦ πτε-
ροῖς κατατεξένων, οἵ δ ἐκεῖνος ἐπήρθη, καὶ μύθοις,
καὶ ιστορίαις, καὶ ασφίσμασι δολεροῖς, γοντείαις τε
καὶ θυσίαις, καὶ δαιμόνων ἄπταις τε καὶ χρησμοῖς,
καὶ τιμῶν τε καὶ Χριστοῦ ἔκυρίσας, ἐπετρύζατο.
Πειστος δὲ δοῆς τῆς θλης ὑποκειμένης, πολὺς ἦται
ἄπ πατρὶ καὶ δ ἐπ τῆς τέχνης σχηματισμός. Ηἱ μὲν γάρ
κανγιρικῶς, πή δε δικανικῶς, πή δε καὶ συμβουλευ-

vος τε καὶ ποικιλλόμενος.

(29) Vita Greg. et carm. I, v. 241.

(30) Or. v, n. 24; orat. II, n. 87.

(31) Ep. v.

(32) Ep. vi.

(33) Bar. ad annum 363, l. IV, p. 146.

(34) Or. v, n. 40.

(35) Ann. 363, p. 144.

quid acerbius dicam, qui Eunapii, Zozimi, Libanii vestigiis inhæreutes, miserum Apostolam non modo maximis laudibus efferunt, verum etiam eam laudationem cum sanctorum Patrum vituperatione ac Christiani nominis injuria, conjungunt. Quis tulerit Petrum Cuneum (36) asserentem « viros pietate insignes, studio partium obsecratos et per quam acerbos fuisse; » indeque accidisse, « ut cum de iis, qui olim vixerent, principibus judicium fertur, multum nos decipiat veterum quorundam, quos in Ecclesia Dei claros atque illustres fuisse scimus, auctoritas. » Me pudet cætera prosequi quæ in sanctos Patres per calumniam evomit, ac quæ gloriose prædicat de Juliano, quem Constantino longe præstantiorem non veretur asserere, et eo usque progreditur impietatis, imo amentiæ, ut dicat, « subiisse animum suum Juliani venerationem; » viri nimirum cuius exsecranda omnibus retro sacerulis fuit, eritque semper memoria. Clericus (37) eodem ac Cuneus delirio vexatus, Theologo « acerbitate animi et impotentiam » affingit. Vox Libanio et Zozimo digna, atque iis, qui a catholica religione defecerunt, illis sanctissimos Ecclesiæ Patres aspernari, et Apostolam laudare concessum est. At unde, quæso, illis de Juliani virtutibus constat? Non aliunde profecto, si vera fateri velint, quam ex ipsius de se Juliani testimonio (38), vel Libanii, Zozimi, Ammiani Marcellini, ethnicorum nempe scriptorum, qui pro suo in religionis Christianæ desertorem amore atque in Christianos odio ac livore, plurima de eo sunt mentiti. Quo jure? qua æquitate, ethnicis scriptoribus sanctissimi ac doctissimi Ecclesiæ Patres posthabentur? An vero graviores ac luculentiores sunt veritatis testes Libanius et Zozimus, gentiles, quam Gregorius noster et Cyrilus Alexandrinus? Hæc serio perpendant illi e nostris, qui inconsiderate de Juliano plura nimium gloriose, nec sat recunde de SS. Patribus, maxime Gregorio, scripserunt. Legant Apostolæ laudatores, quid scripsiter Augustinus (39) adversus Donatistas, qui, oblatu huic imperatori supplici libello, ejus justitiam laudaverant, ne quidem passus S. Doctor vel unius justitiae laudem Juliano tribui, nec id Christianos decere ratus, acriter objurgat atque exagitat Donatistas. Hæc a nobis nostra in sanctos Patres observantia, et debitum religioni studium elicuit.

IV. Posthabito igitur adulatorio ethnicorum de Apostolata testimonio, vera esse quæ de ipso scripsere sancti Patres, atque in primis Theologus, agnoscamus. Hæc firma, hæc inconcussa manent; et jam cum clarissimo « Annalium ecclesiasticorum » parente (40) mirari subit, quam graphicæ sub adumbrata hominis apostolæ forma, ipsius Juliani singula quæque lineamenta Scriptor sacer expresserit hisce verbis: « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, pravo corde machinalitur in alium, et omni tempore jurgia seminat. Huic exemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam ». »

V. In prima Sæleutice, « hominis, » ut ipse ait Gregorius, seu Juliani « improbitas ac perveritas abunde ostenditur, tam per ea quæ adversus Catholicos 75 perpetravit, quam per ea quæ facere parbat. » In altera autem Invectiva, seu oratione quinta (41), quæ est pars altera et appendix hujus operis, alium sibi orator scopum proponit, eumque, « tum apud Deum sanctiore, tum auditoribus jucundiorem, atque adeo posteris utiliorem; nimirum ut ad ea quæ superius dicta sunt, justas Dei laudos adjungat, easque poenas quibus improbitas compensatur et exercetur » describat. Is est scopus alterius in vectivæ, in qua Juliani mortem prosequitur. Duo igitur nobis expendenda supersunt. Primum quidem, de Orationibus, an scriptæ tantum, an dictæ quoque fuerint: Alterum de Constantii laudibus, quæ non paucorum animos offendunt olim, hodieque etiam offendunt.

VI. Has Orationes facias scriptasque, ut coram populo declamarentur, exordium prioris, aliaque passim verba videntur demonstrare; at re ipsa pronuntiantur non fuisse, ex ipso Gregorio credere cogimur: quippe qui, divisus « a Patre » discissisque monachis, sermonem se abjectisse, neminiisque concessisse, iterum atque iterum profiteatur (42). Illa autem divisio perseverabat, et de Nazianzenæ Ecclesiæ schismate dolor, qui (43) « veluti nubes aliqua cor Gregorii subiens sermonis radios obtegebatur, » cum Invectivas scriberet. Quod quidem manifestum est his verbis Gregorii, quibus non alios quam monachos fidei zelo ferventiores, et a Gregorio patre ideo dissidentes notat (44). « Atque ultimam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungat, qui cum prius cautionem haudquam adulterinam et ignobilem (atque ideo non Arianam) Deo accineret, ac dextro quondam ordine (quod statuebant honoris causa monachi) dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebilis, haud scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, aliquo gradu atque ordine se collocat; ac ne ob communem quidem lætitiam adduci potest, ut nobiscum conjugatur, » etc. Hæc nullatenus Arianis, sed monachis optime convenient, ut permulta alia. Istorum « se retineri fide, » ne zelum in eos exerceat, eodem, « ut membra sua fovere se adhuc atque complecti, » ait Theologus (45). Itane de Arianis loculus fuisset? De monachis igitur a patre Gregorio dissidentibus hæc sunt intelligenda; dissi-

⁴⁰ Prov. vi, 12-15.

(36) Petr. Cuneus, Præf. in Juliani Casares.

(40) Bar. ad an. 363, l. IV, p. 144.

(37) Clericus Bibl. univ. t. XVIII, anñi. 1690, art.

(41) Or. v, n. 1.

1, p. 34.

(42) Or. vi, n. 3.

(38) Præf. edit. Oper. Juliani anñi. 1630.

(43) Ib. n. 2.

(39) Aug. contr. Epist. Parmen. lib. 1, c. 12, n.

(44) Or. iv, n. 10.

19, p. 23, t. IX.

(45) Ib.

dium autem istud tantam Theologo molestiam attulit, ut, quandiu perseveraverit, sermonem omnem abjecerit, ac nemini concesserit. Inde sequitur geminas « contra Julianum » *Invectivas* quas scripsit Gregorius quo tempore monachi Nazianzeni ab episcopo suo dissidentibus, scriptas tantummodo, non autem coram frequenti populo habitas.

VII. Jam vero quod ad Constantii laudes attinet, Gregorii de eo præconiis plures olim, et jam dictum, offensi sunt, atque etiam hodie offenduntur; eoque progressi sunt complices, teste Baronio (46), « ut Gregorium inverecunde atque adinodum temere in crimen vocarent proditum veritatis. » Iniquiorem certe Catholicis, et Arianæ hæreseos defensoribus faciliorem se præbuit Constantius, quam ut excusari, nendum absolviri possit; excusationem et defendi potest Gregorius, qui eum laudavit. Primo quidem observandum est, non tanto apud veteres odio flagrasse Constantium, quanto apud nos flagrat. Hodie namque Constantii nomen vix ac ne vix quidem aliud sonat, præter Christi ac veritatis hostem, Ecclesiæ persecutorem, 76 ac pene Antichristum. Indulgentiores fuere veteres, qui non nullas hujus imperatoris egregias doles, ac præclara quedam facinora conspicientes, mitiorem de eo sententiam tulerunt, atque etiam laudibus ornarunt. Cujus rei ut unum e multis, gravissimum testem proferam. Ambrosius de eo sic honorifice loquitur scribens Valentiniano (47). « Constantius Augustæ memorie nondum sacris initiatu[m] mysteriis, contaminari se putavit, si aram illam videret; jussit auferri; non jussit reponi. » Id quidem Romæ accidit, cum Constantius ascendens Capitolium, aram Victoriæ inde tolli præcepit.

VIII. Præconia Gregorii de Constantio in iis occurru[n]t Orationibus, quas contra Julianum ejus successorem scripsit. Quis porro adeo severum ac rigidum oratoris censorum se exhibebit, ut nihil ei concedendum putet, si comparans cum Juliano Constantium, illum deprivat, hunc extollat? Hac igitur ratione, licuit Gregorio comparatione Juliani laudare Constantium, et in laudando excusationem mereri potest, si nimis fuerit. Comparatione pessimi interdum laudari malum usu venit.

IX. Commendari etiam potuit Constantius, citra adulationem et mendacium, ex pietate, seu ex cultu erga religionem exhibito. Luculentissima certe testimonia sunt illius in Christianam religionem cultus, promulgata a Constantio ea de causa leges, et sancita adversus idololatras, superstitiones, incantatores, magosque edicta; quibus patri suo Constantino, aliisque compluribus orthodoxæ fidei principibus minime impar videri possit. Si in crimen vocatur Gregorius, en quod laudarit Constantium, vocandus etiam erit S. Hilarius Pictaviensis; ille ipse præsul, quo non alter ferventior catholicæ fidei defensor contra Arianos. Laudat namque Hilarius (48) Constantium, « a singulari et admirabili sapientia, a beata et religiosa voluntate. » — « Vere te, Domine Constanti imperator, » inquit, « admiror fidem tantum secundum ea quæ scripta sunt desiderarem; et merito plane ad illa ipsa Unigeniti Dei eloquia festinans, ut imperatoris sollicitudinis capax peclius etiam divinorum eloquiorum conscientia plenum sit. » Si laudasse Constantium crimen est, magnus Athanasius in crimen vocabitur, invictus ille orthodoxæ fidei propugnator, in quo annis pluribus catholica fides inclinata recumbere visa est: quippe qui « humanum et pium imperatorem » appellat Constantium. « Illi, » inquit, de Arianis episcopis loquens (49), « præter mentem Constantii imperatoris humani et pii pro libidine quæ volunt promulgant, » etc. Cujusmodi plurima alia in Apologiis Athanasii reperias (50); quanquam ab eo, ut ab Hilario, patronus impietatis, hæreseos imperator et Antichristus non semel audierit. Hinc colligere est, quam vere Gregorius haec de infelici principe scripserit (51). « Qui quidem (Constantius), si quid molestiæ nobis exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum coiremus. animorumque consensione conjungeremur, nec perschismata inter nos dirempti atque disseceti essemus. » Et in Steleutica secunda (52): « Nam etsi a recta fide non nihil declinare visus est, hoc tamen crimen importunitati procerum fideique parvitali tribuendum est, » etc.

77 X. Deceptus nimirum, tametsi, teste Hilario (53), cupidissimus audiendæ veritatis, bonus princeps Catholicos nesciens urgebat, atque in eos ssvire compellebatur. Quia ii bon erant, qui, prodita veritate atque conscientia, falsam pacem emerent. Eoque credibilis istud evadit, quod Theodoretus scribit (54): « Etsi Constantius deceptus ab iis, quibus se regendum permiserat, consubstantialis vocabulum non admisit, sensum tamen ejus sincere confessus est. » Quæ profecto, si vera sunt, minuenda est Constantii culpa, quam absolvi penitus non possit.

XI. Hunc tamen videtur absolvere Gregorius, atque etiam in cœlis collocare. Sed error ignoscendus, cum ignorans facti Constantium putaverit pœnitentem; quippe quem audierat morientem doluisse, quod novis studiisset dogmatibus. Pro certo habebat Gregorius, cum invectivas scriberet (55), « Constantium pio fine vitam clausisse. Quod si vere, prout ipse putavit, inquit Baronius (56), accidisse contigerit; haud abhorret a fide, quod relatione multorum fuerat dissimatum de auditu cœlitus cantu, cum gaudium fiat in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente. »

(46) Bar. ad ann. 361, t. III, p. 838.

(51) Or. iv, n. 37.

(47) Epist. xviii, n. 52.

(52) Or. v, n. 17.

a. 8.

(53) Lib. II ad Const. n. 1 et 4.

(49) Hist. Arian. n. 45.

(54) Hist. I. III, c. 4, p. 196.

(50) Ibid. n. 74 et 75.

(55) Or. v, n. 18.

(56) Bar., ad ann. 361, § 31.

XII. Mirum nemini profecto videri debet, si Gregorius, quo tempore Invectivas scripsit, minus noverit quæcunque Constantius in gratiam Arianorum, contra catholicam fidem ejusque defensores gesserat. In tenerrima adhuc ætate erat, cum Constantius imperium est adeptus, atque toto ejus imperii tempore, laicus et a mundi hujuscce rebus prope modum alienus, studiisque litterarum deditus, aut etiam in eremo, et in domo paterna, non secus atque in solitudine, abditus vixit. Quin forte ignoravit ab Euzio Constantium in extremis baptismus suscepisse, et demum credidit imperatore jam jam moriturum pœnituisse quod novis dogmatis studiisset. Id vero credidisse Gregorium necesse est, qui pro certo habuit, ut scribit Baronius, « pio fine vitam clausisse Constantium. » Verum posteaquam is illi notior fuit imperator, aliter de eo sensit et scripsit. Quod quidem constat ex Oratione xxv, ubi de Constantio hæc habet. (57) « Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit... gravesque lupi, alii aliunde nos intercipentes, Ecclesiam discerpunt. Armentur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur. Imperator ipse impietati auctoritatem præbet, atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; iique præterea, qui nec in virorum, nec in mutierum numero censendi sunt, quorum magna apud eum erat potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptiones, et cætera quibus gravissimam illorum temporum tempestatem, miserandumque Ecclesias statum, imperante Constantio, perfecte exprimit. Hic « malum » vocat « imperium », quod olim rerum ignarus « justum » appellaverat. Exsilia, proscriptiones honorum, ipsumque « imperatorem, qui impietati auctoritatem » præbuerit, sic insectatur, ut laudes, quibus ante Constantium cumulaverat Gregorius, postmodum recantasse merito videri possit.

(57) Or. xxv, n. 9.

ORATIO IV^a.

A

ΑΟΓΟΣ Δ'.

78 Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva.

I. *Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitat orbem*²⁷. Omnes enim, quasi ex edita quadam et mediterranea specula, magno ac sublimi præconio appello. *Audite, populi, tribus, linguæ*²⁸, homines omnes, cujusvis generis et ætatis, tamen qui nunc estis, quam qui postea eritis; atque quo latius præconium pateat, omnis cælorum virtus, omnes angelii, quorum opera tyrannus extinctus ac deletus est, non Seon ille rex Amorrhæorum, neque Og, rex Basan²⁹, exigui principes, atque Israelem, hoc est, parvam orbis partem, vexantes; verum draco ille³⁰, apostata ille, magna illa mens, Assyrus ille, ille communis omnium iuimicetus atque hostis³¹, qui et multum furorem, multasque minas in terra profudit, et multam iniquitatem in excelsum locutus ac molitus est³².

II. *Audi cælum, et auribus percipe, terra*³³. Jam enim mihi tempus est, ut iisdem verbis ular, qui-

²⁷ Psal. xlviii, 1. ²⁸ Dan. v, 19. ²⁹ Num. xx, 2. ³⁰ Psal. LXXI, 8. ³¹ Isa. 1, 2.

³² Al. tertia, quæ autem 4 erat, nunc 5. — Scripta C. circa finem anni 363 vel initium ann. 364.

(58) *Kata Ioulianou*. Regg. b, lu, Oxon. Pass., etc., *xata* 'Ellēthōn καὶ *xata* Ioulianou. Id quidem recte; nam Greg. non tantum Julianum, sed etiam gentilium superstitiones exagitat. Coll. 6. *xata* Ioulianou καὶ *xata* 'Ellēthōn. Socrates Hist. iii, c. 23, vocat λόγον πρὸς 'Ellēthōn, id est, *contra Gentiles*.

(59) *Bacīlēwō*. Deest in pluribus Regg. et Colb.

(60) *Στηλιτευτικός*. Vox in nonnullis premissa, in aliis postposita. Λόγος subauditur; sed a plerisque exprimitur. Reddi potest: « Sermo in columna inscriptus. » Id est, « Oratio insamatrix, seu in vectiva, in qua, velut in cippo, flagitia alicujus in scripta omnium oculis exponuntur. »

Kata Ioulianou (58) *Bacīlēwō* (59) *Στηλιτευτικός* (60) *πρώτος*.

A' *Ἀκούσατε ταῦτα, πάρτα τὰ ἔθνη, ἐτελεῖσθαι σάνθις πάρτες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην*: καλῶ γάρ ἀπαντας, ὡσπερ ἐξ ἀπόπτου τινὸς καὶ μεσαιάτης περιωπῆς (61), μεγάλῳ καὶ ὑψηλῷ τῷ (62) κηρύγματι ἀκούσατε, λαοί, φυλαί, γλώσσαι, πᾶν γένος ἀνθρώπων (63), καὶ ἡγεμονία πάσσα, οἵσοι τε νῦν ἔστε, καὶ οἵσοι γενήσεσθε· καὶ τὸν ἦ μοι μεῖζον τὸ κήρυγμα, πᾶσα δύναμις τῶν οὐρανῶν, πάντες διγελοι, οἵσες ἔργον ἡ τοῦ τυράννου κατάλυσι, οὐ τὸν Σηήνων (64) καθελοῦσι τὸν βασιλέα τῶν Ἀμφραίων, οὐδὲ τὸν Οὐρανὸν βασιλέα τῆς Βασάνων, μικροὺς δυνάστας, καὶ μικρὸν (65) μέρος τῆς οἰκουμένης κακοῦντας τὸν Ἰσραὴλ· ἀλλὰ τὸν δράκοντα, τὸν ἀποστητην, τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν Ἀσσύριον (66), τὸν κοινὸν ἀπάντων ἔχθρον καὶ πολέμιον, τὸν πολλὰ μὲν επὶ γῆς μανέντα καὶ ἀπειλήσαντα, πολλὴν δὲ ἀδικίαν εἰς τὸ θύρος λαλήσαντα τε καὶ μελετήσαντα.

B'. *Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐτελεῖσον, γῆ· καὶρὸς γάρ μοι τὰ αὐτὰ τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ τῶν προφητῶν*

26, 33. ³⁴ *Ezech. xxix, 3. ³⁵ Isa. xxviii, 36* [sic].

(61) *Περιωπῆς*. Reg. I, περιωπῆς.

(62) *Tῷ*. Deest in duob. Regg. et Or. I.

(63) *Πᾶν γένος*, etc. « *Omnia genus hominum et similes omnibus.* »

(64) *Oὐ τὸν Σηήνων*, etc. « *Qui non Sebon susciperint, » etc.*

(65) *Kαὶ μικρὸν... Ἰσραὴλ*. « *Exiguam... Israelem* devenantes, sustulerint, sed, » etc.

(66) *Tὸν Ἀσσύριον*. Reg. bm, tres Colb. τῶν Ἀσσύριων. Alludit ad hæc Isaiae verba c. x, 12, iuxta LXX, « *Ἐπισκέψουσι, vel, ut in aliis libris legitur: Ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσύριων. Visitabo, vel, inducet super sensum magnum, super principem Assyriorum.* »

Ιεζεΐα συμφθεγξασθαι. Πλήν δσον ὁ (67) μὲν ἐπὶ τῷ ἴσραὴλ ἀθετήσαντι ταῦτα καλεῖ καὶ μαρτύρεται· ἵνῳ δὲ ἐπὶ τυράννῳ, καὶ ἀθετήσαντι καὶ πεσόντι πῶμα τῆς ἀστενείας δέξιον.

Γ' Ἀκουε, καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου ψυχὴ, εἰ τις αἰσθητις (68), δσαι τε (69) πρὸ αὐτοῦ βασιλέων φιλόχριστοι· τοῦ δὲ (70) καὶ πάντων μάλιστα, ἵνα τῇ Χριστοῦ κληρονομίᾳ συναυξηθεῖς, καὶ αδεξῆς ταύτην εἰς δύναμιν, καὶ χρόνῳ βεβαιωσάμενος, ὥστε καὶ πάντων διὰ τοῦτο γενέσθαι τῶν πώποτε βιτιλέων δνομαστότατος, (ὡ τῆς ἐπηρείας (71)!) ἀγνόητα ἡγνόησε σφόδρα τῆς οἰκείας εὐσεβείας ἀνάξιον· Ελαθεν ἐπιτρέψων Χριστιανοῖς τὸν Χριστοῦ πλέμιον, καὶ τοῦτο μόνον τῶν ἀπάντων οὐ καλῶς ἐρύζανθρωπεύσατο, καὶ σῶσαι καὶ βασιλεῦσαι (72) τὸν κακῶς καὶ σωθέντα καὶ βασιλεύσαντα· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα διὰ θείελη, ὅπερ τῇ καταλύσει τῆς ἀσεβείας, καὶ τοῖς Χριστιανῶν πράγμασιν εἰς τὸ ἄρχαιον ἐπανελθοῦσιν, οὗτω δὴ καὶ τῷ λόγῳ. Λόγον γάρ ἀναθήσω τῷ θεῷ χαριστήριον, πάσης ἀλόγου θυσίας λεπτώτερόν τε καὶ καθαρύτερον, οὐ κατὰ τοὺς ἑναγεῖς ἔκεινου λόγους καὶ λήρους, καὶ τὰς θνατερέας θυσίας, ὃν ἡ τερπουσία (73) καὶ τὸ δυνατὸν ἀσεβείας ἤν δύναμις, καὶ δύσοφος, ἵν οὕτως ἰκανός, σοφίᾳ ἐπει καὶ (74) πᾶσα ἡ τοῦ αἰώνος πάτητο δύναμις τε καὶ πάλιδευσις ἐν σκότει διαπορεούμενη, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς πόρφυρα πίπτουσα· τείνη μὲν δὴ τοιαύτη καὶ παρὰ τοιούτοις, καὶ τοιαύτης ἔχουσα τὰς ἐπικαρπίας, ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποτριπομένη, καὶ ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπτούσα, καὶ συναπιούσα τοῖς πατράσιν ἀπολλυμένοις μετ' ἧσου, καὶ περιφανεστέροις τῇ πτῶσιν ἢ τὴν ἀσθείαν.

decidens ⁴⁴, ac siimul cum parentibus suis abscedens, cum sonitu pereuntibus ⁴⁵, atque ob impietatem.

Δ' Έμοι δὲ θύοντι θυσίαν ανέσωσε σῆμερον, καὶ τὴν ἀνάμακτον τῶν λόγων τιμὴν (75) ἀνάπτοντι, τίς θάτρον περιστήσει; (76) Τῇ χάριτι παριστούμενον; ή τίς συντήχεις γάλωσσα τεσσούτον, ὀπόσον καὶ βούλομαι; Τίς ἀκοή τῷ λόγῳ συμπροθυμηθήσεται; (77) Καὶ γάρ οὐ τῷ Λόγῳ μόνον ἡ διὰ λόγου (78) χάρις τελειωτάτη μετὰ τῶν ἀλλων διὸνομάζεται, καὶ ταύτη γιρούνται τῇ προσηγορίᾳ διαφερόντως καὶ τῇ δυνάμει τῆς κλίσεως· ἀλλὰ κάκεινῳ πρέπουσα δίκη, λόγῳ

⁴⁴ Psal. lxxxi, 5. ⁴⁵ Psal. xxxvi, 2. ⁴⁶ Psal. ix, 7. ⁴⁷ Psal. xlvi, 23.

(67) Οὐσον δ. Ita quatuor Regg., tres Colb. et edit. Aldi Man. Deest διν Par.

(68) Εἴ τις αἰσθητις. « Si quid defuncti sentiant. » Sic Isocrates iisdem verbis, sed paulo fuisse: Εἴ τις ἔστιν αἰσθητις τοῖς τετελευτήσοις περὶ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων. « Si quid eorum quae hic sunt defuncti sentiant. » Or. funebri in laudem Eragorū.

(69) Οὐσα τε. Combef. δοσο τε.

(70) Τοῦ δέ, etc. Combef. τοῦ δέ γε. « Illius enim vero maxime omnium, quanto una cum Christi hereditate adiunctus, eaque pro viribus adiuncta, ac temporis diuturnitate confirmata. »

(71) Ω τῆς ἐπηρείας! Bill. « o gravem impressionem! » Combf. « onoxam! » Edit. Bas. « prob do-

A bus Isaiae vocis sublimitate prophetas omnes antecellens. Hoc unum interest, quod ille ob Israelem, qui Dei legem rejecerat, ea vocat atque contestatur: ego autem ob tyrannum, qui et eam rejicit, et misere, ut ipsius impietas merebatur, occidit.

III. Audi hæc etiam Constantii magni anima, si quis mortuis sensus est, omnesque eorum, qui imperium ante ipsum tenuerunt, piæ Christique amantes animæ: verum ille præ cæteris, qui cum simus cum Christi hæreditate crevisset, eamque pro viribus auxisset, temporisque diuturnitate confirmasset, adeo ut eo nomine omnes, qui unquam imperio potiti fuerant, splendore gloriaque superasset (o injuriam ac nefas!), ignoratione lapsus est, ipsius pietate admodum indigna: Christianis Christi **79** hostem insciens aluit, in eoque uno haud recte humanitate ac benignitate usus est, quod eum et servavit et ad imperium everxit, qui male ac funeste et servatus est et imperium administravit. Atque hac polissimum de causa eum crederim, ut ex impietatis oppressione rerumque Christianarum ad pristinum splendorem rediu, sic etiam ex hac oratione maximam voluptatem capturum. Sermonem enim Deo in grati animi significacionem dicabo, omni rationis experie victimam puriorē et sanctiore, non juxta nefarias illius orationes ac nugas, magisque nefaria sacrificia, quorum præstantia et potentia impietatis potentia erat, et insipiens, ut sic loquar, sapientia; siquidem omnis hujus sæculi potentia et eruditio in tenebris ambulat ⁴⁸, atque a veritatis luce procul excidit. Atque illa quidem talis est et apud tales, taliaque operæ pretia habet, quasi fenum velociter arescens, et quemadmodum olera herbarum cito

cum sonitu pereuntibus ⁴⁹, atque ob ruinam clarioribus quam ob impietatem.

IV. Milii autem hodierno die sacrificium laudis sacrificanti ⁵⁰, atque incruentum sermonum honorem Deo consecranti, quis ejusmodi theatrum exhibebit, quod acceperit beneficii magnitudinem adæquet? aut quæ lingua, pro eo ac cupio, simul insonabit? Quæ auris parem sermoni alacritatem allatura est? Neque enim duntaxat Verbo, ea grati animis significatio, quæ per verba rependitur, aptissima et congruentissima est, utpote præter alia vocabula,

D lor!

(72) Βασιλεῦσαι. Schol. Βασιλεῦσαι τοιῆσαι, Reete quidem ad Gregorii mentem et ad Scripturæ sensum. I Reg. viii, 22.

(73) Οὐ η περιουσία. « Quorum copia et vis, impietatis vis erat. »

(74) Ἐπει καὶ. « Siquidem. » Bill. « velut etiam. »

(75) Λόγων τιμὴν. « Sermonum holocaustum. »

(76) Περιστήσει. Schol. κύκλῳ στήσει, « auditorum coronam exhibebit. » Keg. bm., Colb. 3, παραστήσει.

(77) Συμπροθυμηθήσεται. Regg. a, b, Or. 1, συμπροθυμήσεται.

(78) Ή διὰ λόγου. Reg. bm. ή λόγου. Bill. ex Card. ἡ τοῦ λόγου.

quibus appellatur, hoc quoque nomine, ac nominis. Αἱ κολάζεσθαι ὑπὲρ τῆς εἰς λόγους παρανομίας· ἡνὶ^ν et facultate singulariter gaudenti: verum etiam pœna hæc illi pulchre convenit, ut pro eo scelere, quod in sermones admisit, sermone crucietur. Nam cum illi omnium ratione præditorum communes sint, eos tamen ipse tanquam sibi peculiares Christianis invidebat, stolidissime sane de sermonibus cogitans, homo, judicio suo, mortalium omnium facundiſſimus.

V. Primum quia subdole ac improbe nomen ad opinionem traduxit, quasi sermo Græcus, non lingue, sed religionis sit: atque ob eam causam, velut alieni boni fures, a sermonibus nos abegit: perinde ac si nos quoque artibus illis, quæ apud **Græcos** inventæ sunt, uti prohibuisset, idque sua interesse, propter vocis homonymiam, judicasse. Tum, quia nobis obscurum esse putavit, id se minime eo consilio facere, ut insigne quoddam et primarium bonum nobis eriperet, quippe qui hos sermones majorem etiam in modum aspernemur: verum quia impietatis consultationes extimescebat, velut in dictionis elegantia verborumque lenocinio robur habentes, ac non potius in veritatis cognitione atque argumentis, a quibus minus compesci ac reprimi possumus, quam inhiberi, ne Deum conluteamur, cum linguam habeamus; quandoquidem una cum aliis rebus sermonem etiam immolamus, quemadmodum et corpora, quoties res ita nata fuerit, ut his quoque pro veritatis defensione dimicare necesse sit. Quare, qui hoc edixit, Attice quidem et eleganter loqui prohibuit: at, ne vera loqueremur, suam prodidit, nec consultationes effugit: inio vero imprudens sese his magis subjiciit atque implicuit

VI. Neque enim hominis erat, vel religionis sue causa, vel ipsis etiam sermonibus confidentis, sermones nostros comprimere: perinde ac si quia athletarum omnium fortissimus sibi videatur, ac publico præconio omnibus præferri postulet, qui edixerit, ne fortium ac strenuorum virorum ullus certamen ineat, atque in arenam descendat, vel qui membrum aliquod amputari, id quod timiditatis potius, quam fortitudinis argumentum est. Coronæ

(79) Μετέθησεν ἐπὶ τὸ δοκοῦ. « Ad opinionem traduxit. » Id est, de cognato vocabulo, « Ἑλλην », « Græcus », non lingue, sed religionis vocabulum duxit, ut « Græcam », religionem sic subdole a « Christiana » religione sacerneret.

(80) Τῷ λόγῳ ήμᾶς ἀπήλαστε. Lege lata Julianus Christianis interdixit sive docendis, sive discendis humanioribus litteris. Baroniūs, spreta veterum omnium auctoritate, existimavit, aliis tantum docendis interdictum fuisse Christianis, non vero discendis. Dixi, « spreta veterum omnium auctoritate; » nam Baroniūs ipse contra se citat Rū. ſanū, Socratem, Sozomenū, Augustinū. « Et quis, » inquit Montacutiu, « talibus et tantis viris non credit? Quis non credit Gregorio Nazianzeno? » (quem etiam contra se potuerat Baroniūs citare) qui litteras, λόγους, disciplinas, scholas prohibitos Christianis omnibus profitetur; adeoque tam discere quam docere litteras Christianos prohibuit Julianus. Et certe si litteras discere ipsis permisisset, et docere tantum prohibuisset, inimicito Gregorius tam acerbis Julianum verbis exigitaret, et tanquam litterarum hostem exsecraretur. Iniquus in Julianum vel ipse fuisse ejus admirator Ammianus Marcellinus, qui bis lib. xxii, p. 222; lib. xxv, p. 294, « inclemens et pcrenni silentio

Ε. Πρώτον μὲν, ὅτι κακούργως τὴν προσηγορίαν μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦ (79), ὥσπερ τῆς θρησκείας ἔντα τὸν « Ἑλλην λόγον, ἀλλ’ οὐ τῆς γλώσσης » καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀλλοτρίου καλοῦ φῶρας, τὸν λόγων ήμᾶς ἀπήλασεν (80). ὥσπερ δὲ εἰ καὶ τεχνῶν εἰρένη ήμᾶς, ὅσαι παρ’ Ἑλλησιν εὑρηνται, καὶ τοῦτο (81) διαφέρειν αὐτῷ διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἐνόμιστεν. Ἐπειδὴ, ὅτι λανθάνειν ήμᾶς ὑπέλασεν, οὐκ ἀγαθοῦ τινος τῶν πρώτων (82) ἀποστερήσειν μέλλων, οἵ γε καὶ σφόδρα τούτους περιφρονοῦμεν τοὺς λόγους· ἀλλὰ τὸν ἐλέγχους τῆς λέξεως τὴν ισχὺν ἔχοντας, ἀλλ’ οὐκ ἐν τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας καὶ τοῖς ἐνθυμήμασιν, ὡν ἐπισχεῖν ήμᾶς ἀδυνατώτερον (84) ή τὸν Θεὸν ὀμολογεῖν (85) γλώσσαν ἔχοντας· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἱερουργοῦμεν τὸν λόγον, ὥσπερ τὰ σώματα, ἣντα ἀν καὶ τούτοις ἀγανάκτεσθαι δέῃ περὶ τῆς ἀληθείας· ὥστε δὲ τοῦτο προστάξας Ἀττικίζειν μὲν ἔκαλυσε, τὸ δὲ ἀληθεύειν οὐκ ἐπαύσεται· καὶ τὸ μὲν ἔκατον σαθρὸν ἤλεγχε, τοὺς ἐλέγχους δὲ οὐ διέφυγεν· ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον τούτοις ἔκατον ὑποθεῖς τὴν γνήσιην, βαυδουακαμ impeditiv : simulque et inibocillitatem

Γ'. Οὐ γάρ θαρροῦντος ἦν οὗτε τοῖς ὑπὲρ τῆς θρησκείας δικαίοις, οὔτε τοῖς λόγοις αὐτοῖς τὸ τοὺς ἄμετέρους ἐπίσχειν λόγους· ὥσπερ δὲ εἰ τὶς χρήτιον ἔσατον νομίζοι τῶν ἀδηλητῶν, καὶ ἀξιοὶ κατὰ πάντων κηρύττεσθαι, μηδένα τῶν γενναῖων ἀγανάκτεσθαι, μηδὲν καταβαίνειν εἰς τὸ στάδιον ἐπιτάξας, ή τι τῶν μελῶν περικόψας (86), διπερ ἀνανδρίας μᾶλλον ή ρώμης τεκμήριον. Κατὰ γάρ τῶν (87) ἀγανάκτομένων, οὐ τῶν δινὰ καθεξομένων (88) οὐ

obnuendum appellat Juliani « decretum », de quo

tamen Apostolæ gratulari debuerat, si Christianis

tantum docendi munus interdixisset.

(81) Καὶ τοῦτο, etc. Regg. a, b, Colb. 6, τοῦτο διαφέρειν. Billius : « Easque proprie ejusdem nominis appellationem suas esse duxisset. » Verum ut sit ipsius versio, legendum pro τῷτο, τάτας,

et αὐτῷ pro αὐτῷ, vel suband. cum Colb. post

τοῦτο, λόγων καλῶν. Vide n. 104.

(82) Τῷτο πρώτων. In pluribus Regg. et Colb.

desunt.

(83) Ασεβείας. Edit. Ald. et Herv. εὐσεβείας.

Non spernenda lectio, quam tamen in nullo codice

reperimus.

(84) Ἀδυνατώτερον. Sancyg. οὐ δυνατώτερον.

(85) Τῷ Θεῷ ὀμολογεῖν. Schol. μὴ ὀμολογεῖτ.

(86) Ή τι τῷτο μελῶν περικόψα. Ila Coisl. 4

Pass. Elias et Savil. Hæc omiserat Billius.

(87) Κατὰ γάρ τῷτο, etc. « De iis enim qui prouant, coronæ reportantur, non autem de illis qui in superiori gradu sedent. » Deridet Gregorius Julianum, qui, sublato Christianis literarum studio,

inepte eos se victurum sperabat.

(88) Καθεξομένων. Hic « Ἀγνοθέτας, id est,

« Ceriatimum judices ac praesides » intelligit Gre-

gorius

στέφανοι· καὶ τῶν πάσῃ τῇ φύμη χρωμάνων, οὐ ἀν περιγρημένων τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως. Εἰ δὲ μᾶς συμβέσαι· καὶ εἰς χείρας ἔλθειν ἐφοδήθης, αὐτῷ πάντῃ τὴν ἡτταν ἔδειξας, καὶ νικᾶν ὑπῆρξε μοι (89) μηδὲ ἡγωνισμένῳ, δι (90) ἡγωνίσω μὴ ἀγωνίσασθαι. Τούτα μὲν ὁ σοφὸς ἡμῖν βασιλεύς τε καὶ νομοθέτης, ὃτερος (91) ἴνα μηδὲν αὐτῷ τῆς τυραννίδος ἀμοιροῦ, καὶ προκηρύξῃ τὴν ἀλογίαν ἐν ἀρχῇ (92) τῆς λειτουργίας, τυραννίσας πρὸ τῶν ἀλλών τοὺς ἄλλους· ἡμῖν δὲ καὶ τοῖς λόγοις αὐτὸν ἀκούσαστος φειδομένους (93) μηδενὸς, μήτε χρημάτων μήτε κτημάτων, ἀ, τοῦ καιροῦ γενόμενα καὶ τῆς τυραννίδος, ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ διεσώσατο, μηδὲ δὲ πρὸ τῶν ἀλλών τοῖς λόγοις, τῇ δικαιᾳ καρπορίᾳ καὶ κοινῇ πάντων, δσοις τῆς χάριτος μετείχαστον. Ἀλλ' ὁ μὲν (94) ὑπὲρ τῶν λόγων λόγος τοντος· ἴνα μῆ, μαρτύρερον ἀποτελούντες, ἔξω τοῦ καιροῦ (95) πίπτωμεν, καὶ ἀλλο τι μᾶλλον σπουδάζειν δοκούμενον ή οὖ χάριν συνεληλύθαμεν (96).

pro sermonibus institutiis sermo unicus habeat, ne eum longius producentes, mediocritatis fines exce-

damus, atque aliud quiddam potius agere videamus.

T. Ήδη δέ μοι πηδᾶ καὶ ἔσται πρὸς πανηγυρισμὸν ὁ λόγος, καὶ τοῖς ὀρωμένοις συμφαιδρύνεται, καὶ καὶ πάντας εἰς χορείαν πνευματικὴν, δσοι τε τητελείας καὶ κλαυθμῷ, καὶ δεήσεις (97) προσέκειντο, καὶ τοῖς καὶ ἡμέρας αἰτούμενοι (98) λύτρωσιν τῶν πετεχόντων ἀνιαρῶν, καὶ δεξιὸν ἐν τοῖς κακοῖς φάρμακον, τὴν οὐ κατατισχύνουσαν ἐπίλοι ποιούμενοι· ἵνα τε, μεγάλους ἀνατλάντες ἀγῶνας καὶ ἀθλούς, καὶ τοῖς πληγέντες καὶ χαλεπαῖς τοῦ καιροῦ προσβεῖαι, θέατρον ἐγενήθησαν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνὴν· καὶ τὰ μὲν σώματα κάμνοντες, τὰς δὲ φυχὰς ἀττιτούς διαμενάντες, καὶ πάντα ἰσχύοντες ἐν τῷ ὑπακούντι; (99) αὐτοὺς Χριστῷ· δσοι τε (!), κοσμικὴν ἀπόδεμον κακίας ὅλην καὶ δυναστείαν, ή τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων μετὰ χαρᾶς προσδεξάμενοι, ή τοῖς λαυτῶν, δ δὴ λέγεται, φυγαδευθέντες ἀδίκως, ή ἀνθρώπων, ή γυναικῶν, ή γονέων, ή τέκνων, ή δσοις ἀλλοις διάρκειας τῆς μικρᾶς οἰκειότητος κατεχόμεθα, πάντων πρὸς δλίγον διάευχθέντες, καὶ τῷ Χριστοῦ

A quippe adversus pugnantes, non autem supra sedentes, comparantur: et adversus eos, qui robur omne suum ad certamen adhibent, non qui magna virium parte truncati sunt. Quod si omnino signa conferre, manusque conserere veritus es, hoc ipso te victimum esse declarasti, mibique etiam sine ulla dimicazione palmarum adipisci licuit, dum tantoper abs te dimicatum est, ne dimicacionem subires. Atque hæc quidem sapiens noster imperator et legislator; qui, ne tyrannidis sua quidquam expers esset, verum brutæ stoliditatis edictum proponere, **B** 31 in imperii sui auspiciis, ante omnia alia, sermones tyrannide oppressit. Nobis autem honestum et præclarum fuerit pro ipsis quoque sermonibus, quibus libertas restituta est, Deo gratias agere, eumque tuin votivis munneribus honorare, nec pecuniis parcendo, nec opibus et fortunis, quas sub temporis et tyrannidis potestate constitutas, Dui misericordia conservavit; tum præsertim sermonibus, hoc est justa oblatione, omnibusque, qui gratiae participes fuerint, communii. Atque hic sane prosermonibus institutiis sermo unicus habeat, ne eum longius producentes, mediocritatis fines exce-
damus, atque aliud quiddam potius agere videamus, quam id cuius causa convenimus.

VII. Enimvero mihi jam exsilit atque ad panegyricum gestit oratio, simulque cum his, quæ cernimus, bilarescit, atque ad spiritualem choream omnes vocat, tum qui jejuniis, et lacrymis, et orationi addicti erant, prementium molestiarum depulsionem sicutemque noctu diuque postulantess, ac commodum in malis pharmacum efficients nimirum spem non confundentem ⁴⁰, tum qui magnis certaminibus et serumnis exantlatis, multisque et gravibus temporis insultibus percussi atque vexati, mundo et angelis, et hominibus, ut Apostoli verbis ular, spectaculum extiterunt ⁴¹: ac corporibus licet fracti et debilitati, animis tamen invicti permanerunt, omniaque in Christo ipsos conformante potuerunt ⁴²: tum qui mundana vitii materia et auctoritate ac potentia deposita, vel bonorum rapina cum gudio suscepta ⁴³, vel (patria) sua, ut quidem dicitur, per injuriam pulsi, vel a viris, aut uxoribus, aut parentibus, aut liberis, aut quibus-
C cunque tandem aliis parvæ necessitudinis nominibus

³⁸ Rōm. v, 5. ⁴⁰ 1 Cor. iv, 9. ⁴¹ Philipp. iv, 13.

⁴² Hebr. x, 34 et seqq.

(89) ὑπῆρξε μοι. Ita Comib. Dersi μοι. in edit. ⁴³ Οὐ. Sic Reg. I, et Sav. Bill. vero δι' δν. Gabr. φ. Comb. sic reddit: « In quem sic tibi dimicatum est, ut a dimicacione removeres. »

(91) Δοκερ. Praetermissum a Billio. Sic reddit aplice Comib. « Velut hoc consilio, ne, » etc.

(92) Εγ ἀρχῇ. Non igitur cum Antiochiae versetur, Persis bellum illaturus.

(93) Φειδομέτρους. Savil. φειδομένοις.

(94) Ἀλλ' ὁ μέρ. Bas. edit. addit γάρ, quod Bill. et Savil. abieciunt.

(95) Εἴχω τοῦ καιροῦ. « Ab eo quod temporis ratio postulat, excidamus: » aliud nimirum agentes, quia quod temporis, præsentisque est insti-

tuti.

(96) Συρειηλύθαμεν, etc. Sancyg. ad hæc verba in marg. scripsit: « Ergo habita est in publico cœtu. » Scripta quidem a Gregorio, ut haberetur; dicta tamen non videtur.

(97) Δεήσεις. Nonnulli, δεήσει.

(98) Αἰτούμενοι. Comib. καὶ ἀπανδεχόμενοι, « atque exspectantes. »

(99) Ἐνδυραμοῦτι. Sic quatuor Regg., duo Colb., Comib., edit. Ald. et Herv. In Par. δυναμοῦντι.

(10) «Οσοι τε. Reg. I, addit ή τινα. Reg. bm. omisis vocibus, δσοι τε, habet, ή τινα.

retinemur, ad breve tempus disjuncti, Christi sanguini passiones pro Christo obtulerunt, ob idque nunc commode illud dicere et cantare queant: *Impouisti homines super capita nostra: transivimus per ignem et aquam: et eduxisti nos in refrigerium*¹¹.

VIII. Quin alteram quoque partem ad festum diem agitandum voco, eos nimirum qui cum universarum quidem rerum Deum consitantur, atque hactenus animo sani sint, ceterum ad providentias rationes minime **82** penetrant; quae plerumque ex contrariis meliora procurat, ac per benignitatem ad resipiscentiam invitat¹²; verum ob animae paupertatem et levitatem, dum superbit impius in cogitationibus, incenduntur¹³ atque inflammati, ac peccatorum pacem, ut cum Davide loquar, non ferunt¹⁴, nec Dei consilium expectare sustinent¹⁵, nec ad extremum usque animi æquitatem præstant; verum cum præsentibus rebus et in aspectum cudentibus perpetuo serviant, hujusmodi miraculis in veritate confirmantur.

IX. Jam eas quoque animas voco, quae hujusmodi scenam, et magnum hoc theatrum ad stuporem usque mirantur, et quidem his Isaiae verbis: *Mulieres a spectaculo venientes, hic adeste, animique oculo ab externa oberratione reducto atque collecto, vacate et cognoscite, quoniam ipse est Deus, qui exaltatur in gentibus, et exaltatur in terra*¹⁶, semper ille quidem in omnibus miraculis et prodigiis, quae fecit, at in præsentibus clarius et expressius.

X. Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaque adulterinam atque ignobilem nobiscum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebitur, aut scio qua re commotus, repente canum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine cœse collocat: ac ne ob communem quidem lætitiam, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum conjungatur: quin potius privatim choream quamdam parum modulatam ac numerosam et concinnam instituit: hoc enim mibi bona eorum venia fortasse dicere licebit: quamnam autem, et qualem? zelus quidem, ut dicam, me incitat, fides autem retinet: ac sermonis molestiam ob spem, qua moveor, comprimam. Adhuc membra mea soveo atque complector: adhuc majorem pristinæ charitatis, quam præsentis contemptus rationem habeo; atque indecirco leniorem me præbeo, ut acrius postea et ferventius objurgem.

¹¹ Psal. lxv, 12. ¹² Rom. ii, 4. ¹³ Psal. ix, 23.

(2) *Almagi. Combef.*, et in ora Reg. I, δύσματι.

(3) *Ἄδοισν. Regg. a, b, et Or. 4*, habent, ἔδοιεν καὶ λέγοιεν. Edit. λέγοιεν καὶ ἔδοιεν.

(4) *Touς λογισμούς. Colb. 6 et Combesius τοὺς λογισμοῖς.*

(5) *Ἐμβατεύοντες. Reg. bm, Colb. 3 et Comb. ἐμβατεύσαντες.*

(6) *Προκαλουμένης. Videtur interpres legisse, προκαλουμένης, ut habet Reg. codex.*

(7) *Γυναικες. ο Mulieres opulentæ, surgite, et*

A καρποφορήσαντες αἰματι (2) τὰ υπὲρ Χριστοῦ πάθη, νῦν ἀν ἑκένο λέγοιεν καὶ ἔδοιεν (3) ἐν καιρῷ, τὸ Ἐκεῖνας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν διῆλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὄντας· καὶ ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναγνυχήν.

H'. Καλῶ καὶ τὴν ἑτέραν μοῖραν εἰς τὴν πανήγυριν, δοσι, τὸν μὲν τῶν ὅλων ὁμολογοῦντες θεόν, καὶ μέχρι τούτου τοὺς λογισμούς (4) ὑγιαίνοντες τοῖς ἐν τῆς προνοίας λόγοις οὐκ ἐμβατεύοντες (5), ἐν τῶν ἐναντίων πολλάκις τὰ βετλείων διοικουμένης, καὶ τῇ χρηστότητι προκαλουμένης (6) τὴν ἐπανόρθωσιν, ἀλλὰ διὰ πτωχείαν ψυχῆς καὶ κουφότητας, ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ τοὺς λογισμούς, ἐμπυρίζεινοι τε καὶ ἀναπτόμενοι, καὶ εἰρήνην ἀμαρτωλῶν οὐ φέροντες, δὴ φησὶν ὁ φαλμὸς, οὐδὲ ὑπομένοντες τοῦ θεοῦ τὴν βουλήν, καὶ πρὸς τὸ πέρας μακροθυμοῦντες· δοῦλοι δὲ δύντες δεῖ τῶν παρόντων καὶ τῶν δρωμένων, τοῖς τοιούτοις θαύμασι βεβαίοῦνται τῷ τὴν ἀλήθειαν.

B Θ'. Καλῶ καὶ τὰς ἐπτοημένας ψυχὰς περὶ τὴν τοῦ κόσμου τοῦδε σκηνὴν καὶ τὸ μέγα θέατρον· καὶ καλῶ γε τοὺς Ἡσαῖου φῆμασι· Γυναικες (7) ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς δύμα ἐκ τῆς ἕξ περιπλανήσασις ἐπιστρέψασι, σχολάσσατε καὶ γνῶτε, διτὶ αὐτός ἐστιν ὁ θεός, ὑψούμενος ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψούμενος ἐν τῇ γῇ, δεῖ ποτε ἐν πᾶσιν οἷς ἐποίησε θαυμασίοις (8) καὶ τέρασι, καὶ τοῖς νῦν ἐναργέστερον.

C Γ'. Εἴθε μοι (9) τοῦ χοροῦ μέρος ἦν κάκεινο τὸ σύστημα, δ, σὺν ἡμῖν τέως τῷ θεῷ προσαρδον οὐ κιβδηλὸν ὥδην, οὐδὲ ἀδόκιμον, ἀλλὰ καὶ τῆς δεξιᾶς ποτε στάσεως ἀξιούμενον, πιστεύω δὲ, διτὶ καὶ μετ' ὀλίγον ἀξιωθασμένον, οὐκ οὖδ' ὅ τι παθόν, ἔξαγντος μεθαρμότεται τε καὶ μετατάττεται· καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κυνῆς (10) εὐφροσύνης. δ καὶ θαυμάζω μᾶλλον. εἰς ταῦτα ἐρχεται· ἀλλ' ἴδιαν ἰστησιν οὐκ εὐριθμόν τινα ταύτην χορείαν, οὐδὲ ἐναρμόνιον· τοσούτον γάρ ἵστως εἰπεῖν καὶ αὐτοὶ δώσουσιν· ἀλλ' ὅποιαν καὶ τίνα; εἰ καὶ κινέται λέγειν ὁ ἔγχος, ἀλλ' ἡ πίστις κρατεῖ· καὶ καθέξω τοῦ λόγου τὸ ἀκῆδες αἰδοῖ τῇ ἐλπίδος. Ἔτι μοι περιέπω τὸ μέλη· Ἔτι διδώμει πλέον τῇ πρὶν ἀγάπῃ τῆς παρούσης ὑπεροφίας· καὶ διὰ τοῦτο γίνομαι μακροθυμότερος, ἵν' ὀνειδίσω θερμότερον.

D ¹⁴ Psal. lxxii, 3. ¹⁵ Psal. cxv, 13. ¹⁶ Psal. xlvi, 11.

audite vocem meam; filii confidentes, percipite auribus eloquium meum. Sic in Isa. xxii, 9

(8) Θαυμασίοις. Sic tres Regg., Pass., edit. Bas. et Comb. Ed. Par. θαύμασι.

(9) Εἴθε μοι, etc. Monachi Nazianzeni tum a Patre Gregorio divisi; non vero Ariani, qui nulli erant Nazianzeni, uti gloriatur Theologus, hic sunt intelligendi.

(10) Κοτῆς. Ια Regg. b, 1, Colb. 3, 6, Pass. Deest in edit. Par.

I^A. Μίαν μοιραν, ἐν ψυχῶν γένες ἀποκηρύττω τῆς πανηγύρεως, στένων μὲν καὶ ἀλγῶν, καὶ οὐδὲ ἑπαῖνον· τοις (11) πενθῶν, οὐδὲ αἰσθανομένους τῆς ἔαυτῶν ἀπωλείας ἀποδύρμενος· τοῦτο γὰρ τῆς πληγῆς ρίζῶν τὸ ἐλεεινότατον· ἀποκηρύττω δ' δύμας, οἱ, σπιράντες οὐχ ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν καὶ ἀσειστον, εἷλι ἐπὶ τὴν ἤηράν τε καὶ ἄγονον· εἰσὶ δὲ οἱ τῷ λόγῳ φροσελθόντες ἐπιπολαῖς καὶ ὀλιγόπιστοι, καὶ διὰ τὸ μῆτραν βάθμος τῆς, εὐθέως ἔξαντεῖλαντες, καὶ πυρκήαντες (12), ήταν τοις πλησίον ἀρέσωσιν (13), ἔταιτα ὑπὸ βραχείας τοῦ ποντηροῦ προσδολῆς καὶ ὀλίγου πειρασμῶν καύσωνος (14), ἔξηράνθησαν καὶ ἀπέθανον. Καὶ τούτων ἔτι χειρούς, καὶ μᾶλλον ἀποκρυπτέοις τῆς πανηγύρεως, δύσι μῆδε πρὸς ὀλίγον ἀπέθησαν τῷ καιρῷ, καὶ τοῖς τὴν κακὴν αἰχμαλωτίαν ἥμας αἰχμαλωτίζουσιν ἀπὸ τοῦ ἀναδάντος εἰς Λίκην, καὶ καλῶς ἥμας αἰχμαλωτίσαντος· ἀλλ' ἐκ περιουσίας ἐφάνησαν πονηροί τε καὶ εἴωνοι (15), οὐδὲ τῆς ὀλίγης ἀντιοχόντες, οὐδὲ γενομένης τινὸς αὐτοῖς θύμεως, ή πειρασμοῦ, διὰ τὸν Λόγον (16) σκανδαλίσαντες, ἀλλὰ προσκαίρου κέρδους, ή θεραπείας, ή ἀναπτείας μικρᾶς, οἱ δεῖλαιοι τὴν ἔαυτῶν σωτηρίαν ἀπομολθαντες.

cum brevi quodam et caduco quiesci, aut obsequio, aut exigua potentia salutem suam miseri communiant.

16. Ἐπειδὴ δὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τοῦ χοροῦ τὸ τέλεωμα, φέρε, δοση δύναμις, ἀγνισάμενοι καὶ σώματα, καὶ ψυχάς, καὶ μίαν ἀναλαβόντες φωνὴν, ἐντιμηρωσθέντες Πνεύματι, τὴν ἐπινίκιον ἔδωμεν ἔστιν τὸν φύλην, ἦν ποτε ἥσεν δὲ Ἱερατὴλ ἐπὶ τοῖς Αἰγαῖοις, τῇ Ἐρυθρᾷ καλυψθεῖσι θαλάσσῃ (17), ἔξαργος Μαρίας, καὶ ἀναχρονομένης τὸ τύμπανον· Ἀσωμεν τῷ Κυριῳ· ἐνδόξως γάρ δεδόξασται Ιεζος καὶ ἀραβάτην ἔξδιψεν, οὐκ εἰς θάλασσαν, τοῦτο γάρ μεθαρμόδω τῆς ὡδῆς, ἀλλ' ὅποι (18) φίλοι ἦν αὐτῷ, καὶ δύως αὐτὸς ἐδίκαιωσεν· Ο ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων, εἰπέ ποι τῆς ἔαυτοῦ προφῆτας Ἀμώς φίλοσοφῶν ἐνθεώτατα· δὲ ἐκτρέπων εἰς τὸ πρώτη σκιάν θεάτρου (19), καὶ ἥμέραν εἰς νίκτα συσκοτάζων, καὶ οἶοντες διὰ κύκλου τινὸς εὐθύνων (20) καὶ διεξάγων τὸν ἀπαντα κόσμον, καὶ τὰ ἡμέτερα, σαλευόμενά τε δύμοι καὶ μή σαλευόμενα, ταῦτα μεταβολαῖς κινούμενα καὶ περιτρεπόμενα, καὶ ἀλλοτε διλλοις ἔχοντα· τῇ τάξει δὲ τῆς προνοίας πάγια καὶ ἀκίνητα, καλὸν διὰ τῶν ἐναντίων δέουται, τῷ λόγῳ μὲν δῆλων, ἥμιν δὲ ἀγνοούμενων δικαθαίρων (21) ἀνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ἀνυπονόητον κοσμῶν δια-

A XI. Unam classem, unum animarum genus ab hac laeta celebritate abdico atque propello, gementes quidem et dolens, nec gemitum forte (meum) audientes, nec exitium suum sentientes deslens. Hoc enim totius eorum plagæ maxime miserabile est; sed tamen abdico, eos nempe, qui non supra firmam et stabilem petram, sed supra sicciam et sterilem seminati ²². Hi autem sunt **B** 83 qui leviter ac defunctorie ad pietatis doctrinam accesserunt, atque exigua fide prædicti sunt, quia altas in terra radices non egerant, confessim exorti sunt, ac prospicentes, ut aliis placerent, postea ad brevem et exiguum diaboli assultum, parvumque tentationum vestrum exaruerunt et emortui sunt. Atque his etiam adhuc pejores, magisque ab hoc fausto et leto conventu proscribendi sunt, qui tempori, atque iis qui nos ab eo qui in altum ascenderat, pulchreque captivos nos duxerat, in malam et funestam captivitatem abducebant ²³, ne tantillum quidem obstiterunt, verum ultro ac sponte improbos ac venales se præbuerunt, ut qui ne paulisper quidem repugnarent, aī oborta ipsiis ob Verbum aliqua calamitate aut tentatione scandalum passi sint, verum

C XII. Postquam autem chorūm universum sermonē repurgavimus, age, corporibus atque animis, quoad ejus fieri poterit, purificatis, voceque una assumpta, atque uno eodemque Spiritu concordes redditi, triumphale illud carmen canamus, quod olim Israelitæ propter Ἀgyptios mari Rubro cooperitos atque obrutos, auspicante Maria, tympanumque pulsante, cecinerunt: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est: equum et ascensem proiecit, non in mare* ²⁴, hoc enim ex carmine illo immuto, verum ubi ipsi gratum fuit, et quemadmodum ipse justum censuit; qui, ut quodam prophetæ suæ loco Amos divinissime philosophans, ait: *Omnia facit atque immutat: qui mortis umbram in diluculum vertit, et diem in nocturnas tenebras mutat* ²⁵, ac velut per circulum quemdam mundum hunc universum gubernat ac moderatur, resque omnes nostras, fluctuantes simul minimeque flucluentes, ut quæ per mutationes quidem moveantur, ac sursum deorsumque agitantur, aliasque aliter se habeant; at quantum ad divinæ providentiae ordinem et constitutionem fixæ et stabiles sint, etiamsi

²² Matth. vii, 24. ²³ Psal. lxvii, 19; Ephes. iv, 8. ²⁴ Exod. xv, 1. ²⁵ Amos v, 8.

(11) *Kai οὐδὲ ἐπαλοτρας*, etc. Billius: « ac ne audientes quidem fortasse lugens. »

(12) *Προκύψατες*. « Erumpentes, » velut ἔμδρουν νύτια προκύπτειν, ait Plutarchus.

(13) *Ἀρέσωστοι*. Sic Reg. quinque, Pass., etc. Edit. ἀρέσκωστοι.

(14) *Πειρασμῶν καύσωνος*. Sic Reg. bm¹ et Colb. 5. Edit. πειρασμοῦ καὶ καύσωνος.

(15) *Εὖωτοι*. « Venates. » Billius, « viles. »

(16) *Διὰ τὸν Λόγον*. « Ob fiduci doctrinam. »

(17) *Καλυψθεῖσι θαλάσσῃ*. Sic Coist. 1, et duo

Colb. Deesi θαλάσσῃ in pluribus mss. et in Par. edit. quæ habet, κατακαλυψθεῖσιν. Bas. edit. καταληφθεῖσιν.

(18) *Οποι*. Regg. bm, 1, ὅπῃ. Ald. et Herv. διπερ.

(19) *Θαράτον*. Hæc vox a Graeco textu vulgate abest; in omnibus tamen Gregorii miss. et in bibliorum codicibus non paucis legitur.

(20) *Ἐνθύρων*. Reg. 1, Colb. 6, διευθύνων. Oxon. θύνων.

(21) *Καθαίρων*. Colb. 3, καθελών.

per contraria gradiantur. Verbo quidem clara et perspicua, nobis autem incognita et obscura: qui potentes de sedibus deponit²², et insuscipibilem diademate ornat²³; nam id quoque a divina Scriptura accipio: qui infirmis et invalidis genibus fortitudinem imponit²⁴, ac peccatoris et maligni brachia confringit²⁵: **§4.** etenim haec quoque ex alio sumo canticu, prout quodque memoriae occurrit: multis videlicet locis cantionem nibi conscientibus, atque ad contextendam gratiarum actionem aliquid orogantibus. Qui dat ut impius nunc supracedens redactus: si quidem ipsius impietatem cauto

λαμβάνει. Α δέ ματι: παρὰ γάρ τῆς θείας καὶ τοῦτο λαμβάνει Γραφῆς· ὁ γόνατοις ἀδυνατοῦσι θάρσος περιτίθεις²⁶ καὶ συντρίβων ἀμαρτωλοῦ καὶ πονηροῦ βραχίου καὶ ταῦτα παρ’ ἄλλης ὥδης (23), δημος ἀν ἔκπτη τῇ μνήμῃ, πολλῶν συμπληρούντων μοι τῇ ὥδην, καὶ συνεργαζόντων (24) τὸν χαριστήριον²⁷ ὁ διδόνος ὄρδεσθαι τοῦ ἀσέδους καὶ τὴν ὑπὲρ τὰς κέδρους ἐπαρσιν, καὶ τὴν εἰς τὸ μηχάνει εἶναι καθαίρεσιν· ὅταν αὐτοῦ παρελθεῖν δυνηθῶμεν τάχει καὶ ἀφαλεῖ ποδὸς τὴν ἀσέδειαν. elatus conspiciantur²⁸, nunc dejectus, αἷque in al-

XIII. Ecquis eorum, qui res divinas narrant, haec pro dignitate decantabit, atque narrabit? *Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes eius?*²⁹? Qua voce, aut qua dicendi facultate hoc miraculum adsequabit? *Quis arma, et gladium, et bellum consregit?*³⁰? *Quis capita draconum in aqua contrivit?*³¹? *Quis eum populis illis, quibus traditus est, in escam dedit?*? *Quis procellam in avarum statuit?*³²? *Quis dixit mari, Tace, obmutesc!*³³? et, *In te confringentur fluctus tui?*³⁴: atque adeo confregit, cum haud diu intumuissent atque inferibuscent? *Quis hoc nobis dedit, ut calcenus supra serpentes et scorpioes?*³⁵, non jam calcaneum oculite observantes³⁶, quemadmodum fert condemnatio, verum perspicue insurgentes, caputque, cuius proculeatione damnati sunt, attollentes? *Quis judicium et justitiam inopinato fecit?*³⁷? *Quis virgam peccatorum non prorsus emisit, audendumne est dicere, in sortem justorum?*³⁸? an, quod eo moderatius est, in sortem eum cognoscentium?

XIV. Non enim ut justi traditi atque afflicti sumus: hoc enim paucis et raro contigit; ut, velut fortes athletæ, tentatorem ignominia perfundant: verum ut peccantes condemnati, ac postea misericordiam consecuti sumus, provide nimirum et paternæ haec tenus percussi, ut prudentiores efficeremur, atque haec tenus castigati, ut ad eum nosipso convertamus. Arguit enim, sed non in furore: et corripuit, sed non in ira³⁹: per utrumque videlicet benignitatem suam ostendens, hoc est, et per submitionem, et per indulgentiam. Quis ille est, qui vindictam fecit in nationibus, increpationes in populis⁴⁰? Dominus fortis et potens, Dominus potens

πειθαρέσται, καὶ διηγήσεται τῶν τὰ θεῖα διηγουμένων; **Tiç** λαλήσει τὰς δυναστειας τοῦ Κυρίου, ἀκοντεῖς ποιήσει σάνσει τὰς αἰνέστεις αὐτοῦ; τίνα φωνὴν, ή τίνα λόγου διναμιτέσσαις τῷ θαύματι; **Tiç** συνέτριψεν δόλον⁴¹, καὶ φομφαλαν, καὶ πολεμον; **Tiç** συνέθλεσε τὰς κεφαλὰς τῶν δραχόντων ἐπὶ τοῦ ὄντας; **Tiç** ἀδνακεν δρῶμα λαοῖς, οἵς καὶ παρέδωκε; **Tiç** ἐστησεν εἰς αἴρων καταιγίδα; **Tiç** εἶπε τῇ Θαλάσσῃ, Σώσα, κεφίμωσο; καὶ, Ἐν σοι συντριβήσεται σου τὰ κίματα· καὶ μέντοι καὶ συντρίψας, οὐκ ἐπὶ πολὺ ματεωρισθέντα καὶ ἀναζέσαντα; **Tiç** ἐπάνω δρεων καὶ σκορπίων πατεῖν ἐδωρήσατο, οὐκ ἐτι λάθρα τὴν πτέρυν τηρούντων, ὡς ἡ κατάχρισις, ἀλλὰ φανερῶς⁴² ἐπανισταμένων καὶ διαιρόντων τὴν κεφαλήν, ἢ κατεῖσθαι κατεδικάσθησαν; **Tiç** ὁ ποιήσας κρίμα καὶ δικαιούστην ἀδόκητον; **Tiç** ὁ μήτη παντελῶς ἐπαρεῖ τὴν φάλαν τῶν ἀμαρτωλῶν, ἥπερ θαρρήσας, χρὴ τῷ κλήρῳ τῶν δικαίων εἰπεῖν; ή, ὁ τούτου μετρώπον, τῷ κλήρῳ αὐτῶν (28) γινωσκόντων;

ID. Οὐ γάρ ὡς δίκαιοι παρεδόθημεν, τοῦτο γάρ δάλιος καὶ οὐλγάχις²⁹. ἴν, ὡς ἀθληταὶ γενναῖοι, τὸν πειραστὴν καταισχύνωσιν (30). ἀλλ’ ὡς ἀμαρτάνοντες κατεκρίθημεν, είτα ἡλεῖθημεν κτενεμοκώς³¹ τε καὶ πατρικῶς, δσον σωφρονισθήναι, πληγέντες, καὶ δσον πρὸς αὐτῶν ἐπιστρέψαι νουθετήσαντες. Ἔλεγξε μὲν γάρ, οὐ τῷ θυμῷ δέ· καὶ πατέσευκε μὲν, οὐ τῇ ὀργῇ δέ· δι’ ἀμφοτέρων δεικνύεται φιλάνθρωπον καὶ τῆς ὀπομνήσεως, καὶ τῆς ἀνέσεως. **Tiç** ὁ ποιήσας ἐκδίκησαν ἐν τοῖς ἔδυσιν, ἔλγομέν εν τοῖς λαοῖς, Κύριος κρατεῖς καὶ δυνατός. **Kύριος** δυνατός ἐν πολέμῳ.

in bello⁴³.

²² Luc. i. 52. ²³ Eccli. xi. 5. ²⁴ Joh. iv. 4. ²⁵ Psal. ix. 36. ²⁶ Psal. xxxvi. 35. ²⁷ Psal. cv. 2. ²⁸ Psal. lxxv. 4. ²⁹ Psal. lxxxiii. 13, 14. ³⁰ Psal. cvi. 29. ³¹ Marc. iv. 39. ³² Job xxxviii. 41. ³³ Luc. x. 19. ³⁴ Gen. iii. 15. ³⁵ Psal. cxviii. 121. ³⁶ Psal. cxxiv. 3. ³⁷ Psal. vi 2; xxxvii. 2. ³⁸ Psal. cxlix. 7. ³⁹ Psal. xxiii. 8.

(22) Περιτίθεις. (Circumponit, praestat.)
(23) Ὀδῆς. Sic Regg. bm. I, tres Colb. Deest in edit. Billius, et scripture loco. Coimbellius qui varias lectiones colligit, hanc sibi vocem, Ὀδῆς, non placere testatur, nec congruere putat cum his que ex Isaia, ut ipsi videatur, præcedunt; sed fallitur. Nihil hic descriptum ex Isaia, sed ex Job iv, 8, velex psal. xxxvi, 17, atque haec ex alio canticu pejata scribit Gregorius, respiciens ad verba cancri Moysis et Mariæ. Sicque ex diversis canticis et Scriptura locis, prout occurribant, suum se ait confidere χαριστήριον.

(24) Συνεργαζόμεν. (Simil conferentibus.)
(25) Χαριστήριον. Subaud. λόγον.
(26) Όπλον. (Scutum.) Billius, et arma.
(27) Φατερώς. (Palam, aperte.)
(28) Αὐτόν. Vitiose τὸν αὐτὸν, in Herr. et Par. edit.
(29) Οὐλγάχις. Par. in notis ex Oxon. et aliis duobus addunt, πάσχουσι.
(30) Καταισχύνωσι. Reg. h., καταισχύνωμεν, melius.
(31) Κηδεμοτικῶς. (Provide, beuigne, solubriter.)

IE. Μέντον εὐθέσκω φωνήν, δὲν μέλος, τῶν παρόντων τῶν πάσιν δέσιον, ἵνα Ήσαῖας πρὸ τῆς ἀνεφθέγξατο, εἰδόρα τῷ νῦν καιρῷ πρέπουσταν, καὶ τῷ μεγέθει τῆς εὐργεσίας ἐμπλωμένην· Ἐύφραινόσθω (32) ὁ ὄρανς ἀνθεν, καὶ αἱ νεφέλαι ρανάτωσαν δικαιοσύνην· ἡρξάτω (33) τὰ δρη εὐφροσύνην, καὶ οἱ βουνοὶ ἐγκλιαστοί· ἐπειὶ καὶ κτίσις πᾶσα, καὶ δυνάμεις οὐρανοί, καὶ τῶν τοιούτων, ὡς γε δὴ ὁ ἔρμος λόγος, ενεπαισθάνονται· οὐ γάρ συστενάζει μόνον καὶ συνώνεις δουλεύουστα τῇ φθορᾷ, τοῖς κάτω λέγω γινομένοις τε καὶ ἀπογινομένοις, ἀποκαραδοκούσα τὸ τέλος τούτων καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, ἵνα καὶ αὐτὴ τοὺς τύχης ἐλπιζομένης ἐλευθερίας, ὡς νῦν ἔχουσα τοῖς προσδεδεμένῃ διὰ τὴν τοῦ δημιουργῆσαντος ἔκαμπν. ἀλλὰ καὶ συνδοξάζει καὶ συναγάλλεται τοῖς τῷ θεῷ τέκνοις εὐφραινομένοις.

ΙΓ. Τοιγαροῦν, οὐ γάρ ἀφένομει θείων φωνῶν θείαν ἐγγύουμενος δύναμεν, ἀγαλλιάσθω Ἑρμος, καὶ ἀντίτοι ὡς κρίνον, ἢ χήρα χθὲς καὶ πρώην, ὡς γε λέπαι, καὶ διανδρός Ἐκκλησία, καὶ πᾶς ὁ τῷ φθορᾷ καὶ ἀπερπεῖ κειμῶντι τῆς ἀσεβείας τέως συντελεύμνος· δει τὴλέστε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κάτηρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλέλοπτεν· δει τοιάρτερον θείων πράγματα, βουλήν ἀρχαίαν ἀληθινήν· ἢ δὲ ἥν, εὐδοκεῖν ἐπὶ τὸ δέλος αὐτοῦ· δει συντρέψει πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συντίσσειν· δει διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐπαπεινόθημεν, ἀλλὰ δικῆθημεν (34), καὶ, τῆς παγίδος συντριβεῖν; Ἡρόνθημεν ἐν χάριτι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ τὰς τακτεύουσ· τῇ καρδίᾳ παρακαλούντος θεοῦ.

ΙΖ. Ὁράτε δπως πλέκω τὴν φθῆν θείοις καὶ φῆμασι καὶ θεοφήμασι; καὶ οὐκ οἴδε δπως ἀλλοτροίς ἐπαιρομει τε καὶ καλλωπίζομαι, καὶ ὑπέρ ἔνθους ὅφ' θεοῦς γίνομαι· ἀπιμάδ' ὃ δὲ ἀπαν ταπεινὸν καὶ ἀνθρώπινον, ἀλλα μόλις συμβιβάζων καὶ συναρμόζων, καὶ εἰς ἐν ἀγων τὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος;

ΙΕ. Πρότερον μὲν οὖν ἀδείκνυν τοῦ θεοῦ τὰ θευμάτα Ἐνύδη μετατιθέμενος, Ἡλίας ἀναλαμβανόμενος, Νῦν διασώζομενος, καὶ διασώζων τὰ σπέρματα τῶν τενῶν (35), ἐν μικρῷ ἔξιλυ τὸν κόσμον, φυγόντων θεούμένης ἐπίκλισιν, διὰ τὴν γῆν κοσμηθῆται πάλιν εὐσεβοτέροις οἰκήτορσιν· Ἀθραδάμ καλούμενος, καὶ παιδὶ παρὶ τὴν καί τιμώμενος, εἰς πίστεν ἐτέρου τοῦ ἐπηγγυάτημένου σπέρματος, καὶ τὸν μονογενῆ προσφέρων θύσιαν πρόδυμον, καὶ λεπεῖον ἔνον (36) ἀντὶ (37) τοῦ παιδὸς κομιζόμενος· παράδοξος (38) ἀσεβῶν ἀπώλεια,

³² Isa. xlvi, 8; xliix, 13; Psal. lxiv, 13. ³³ Rom. viii, 22. ³⁴ Isa. xxxv, 1. ³⁵ Psal. cxi, 45. ³⁶ Psal. cxlvii, 11. ³⁷ Psal. cxi, 14. ³⁸ Psal. cxv, 1. ³⁹ Psal. cxlvii, 11. ⁴⁰ Psal. cxi, 7. ⁴¹ Galat. i, 15; II Cor. vii, 6. ⁴² Gen. v, 24. ⁴³ IV Reg. ii, 11. ⁴⁴ Gen. vii, 1 sqq. ⁴⁵ Gen. xii, 4 et seq. ⁴⁶ Gen. xviii, 10. ⁴⁷ Galat. iii, 16.

(32) Εὐφραινόσθω. In Isaia legitur, Εὐφραν-

ησθω.

(33) Ρηξάτω. Billius: « effundant. »

(34) Ἀρεκάθηθημεν. « Revocati sumus. » A Billio omissem.

(35) Γερῶν. Alii: θεοῦ.

(36) Λεπεῖον ξέρον; etc. « Alienam victimam, »

A XV. Unam vocem, unum earmen, præsentibus beneficiis quondammodo dignum reperio, illud scilicet, quod Isaías ante nos pronuntiavit, huic temporis mirifice congruens, et cum beneficij magnitudine ⁴⁸ contendens. Lætetur cœlum desuper, et aubes stillent justitiam. Erumpant montes lætitiam, et colles exultationem ⁴⁹; quandoquidem etiam res omnes conditæ, et cœlestes virtutes, mea quidem sententia, hujusmodi rerum sensu afficiuntur: neque enim creatura simul tantum ingemiscit, et parturit, corruptioni serviens ⁵⁰, hoc est, iis qui in terra nascuntur, et intereunt, finem eorum et revelationem exspectans, ut ipsa quoque tunc sperata libertate potiatur, velut nunc his invita propter Creatoris potentiam alligata: sed simul etiam cuni Dei B aliis lætantibus gloriæ ipsius prædicat, et exultat.

XVI. Quocirca, neque enim a divinis vocibus abstinebo, divinam potentiam commemorans, exultet deserta, et floreat sicut liliuni ⁵¹, hoc est, Ecclesia, heri et nudius tertius, ut quidem videbatur, vidua, et viro carens, atque omnes, quos in vita et inanitione impietatis hiems autem contraxerat: quoniam Deus plebem suam miseratus est ⁵², et haereditatem suam non dereliquit ⁵³: quoniam res mirabiles fecit, consilium antiquum verum ⁵⁴; hoc est, ut beneplacitum esset ipsi super timentes eum, et in iis qui sperant in misericordiis ejus ⁵⁵: quoniam contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit ⁵⁶: quoniam propter iniurias nostras humiliati sunimus ⁵⁷, sed revocati sumus, ac laqueo contrito ⁵⁸, per gratiam Dei qui nos vocavit, et humiles corde consolatur, liberali sumus ⁵⁹

XVII. Videtisne quo pacto divinis verbis ac sententiis canticum lexam? atque haud scio quoniam modo alienis me offeram et ostentem, ac præ voluptate velint numine corripiar; quidquid vero humili atque humanum est, contemnam, alia cum aliis compingens atque concinnans, ðaque, quæ ejusdem sunt Spiritus, in unum colligens?

XVIII. Ac prius quidem Dei miracula testabuntur: Enoch, dum transferretur ⁶⁰; Elias, dum in sublime assumeretur ⁶¹: Noe, dum conservaretur, ac generum semiua conservaret, in exiguo ligno mundum, orbis universi diluvium fugientium, ut terra rursus sanctioribus incolis ornaretur ⁶²: Abraham, dum vocaretur ⁶³, ac filio præter ætatem doaretur ⁶⁴, ad confirmationem nempe alterius seminis promissi ⁶⁵, atque unigenitum offerret, sacrificium promptum et alacre, alienamque victimam

in comparatione filii, « inexpectatam; » nulla enim erat usitatior victimæ quam aries. Non ergo beus Bill., « inusitatam. »

(57) Ἀρτ. Ald., Herv., Par. xxii ἀντι. Sed abest καὶ ali omnibus cod.

(58) Παράδοξος. « Stupendus, novus ac mirabilis. »

filii .neo accipiens¹⁷: mirabilis impiorum interitus, **36** igne et sulphure obrutorum, mirabilis etiam piorum furtum, et salis columna, conversionem ad vitium traducens, de eaque velut triumphum agens: Joseph item, dum venderetur, et amaretur, et pudicitiam coleret, sapientiaque a Deo donaretur, et liberaretur, et potentiam obtinebat¹⁸, majorisque dispensationis causa, dispensatoris munere fungeretur¹⁹: Moses, dum Del conspectu dignus haberetur²⁰, legesque acciperet, et ferret²¹, et Pharonis Deus efficeretur, et Israelitis ad promissionis terram dux esset: numerosa Aegyptiorum flagra, atque eorum, qui laboribus premebantur, inter medios Aegyptos conservatio²². Mare item, tum ad virginem ictum cedens, tum ad serinonem transmittens, hos autem, at ipsius natura serebat, inundans atque obruens.

XIX. Aliaque omnia quae hæc secuta sunt; nimur nubis columnam interdiu obumbrans, ignis columnam noctu splendorem afferens, atque ambæ iter præmonstrantes²³: panis in deserto pluviae instar fusus, obsonium e cœlo missum; ille necessitati correspondens, hoc etiam supra necessitatem imperitum²⁴: aqua e petra, partim emanans, partim edulcata²⁵: Amalec per orationem atque area nam et mysticam manuum figuram victus et profligatus²⁶. Sol stans, et luna retenta²⁷, et Jordanis cursus intercessus²⁸; muri sacerdotum circuitu, ac tubarum clangore, numerique viribus concussi atque subversi²⁹. Terra et vellus, vicissim com pluta, et sicca remanentia³⁰: in crinibus sicut rebur, integro exercitu par³¹: pauci delecti milites lambentes, qui victores fore creduntur, ac justa spem de se conceptam vincunt, exiguis, inquam, munera multa hominum millia³². Quid autem me omnia sigillatim enumerare necesse est, quæ per Christum ipsum, salutisæ præsentiae sue atque incarnationis tempore; quæ etiam post illum ac per illum a sacrosanctis ipius Apostolis verbique ministris mirifice gesta sunt? Quot ea libri et memoriæ circumserunt?

XX. At, quæ nunc acciderunt, venite, audite, et narrabo, omnes qui timetis Deum³³. ut divinæ po-

¹⁷ Gen. xxii, 10-13. ¹⁸ Gen. xix, 24, 26. ¹⁹ Gen. xxxvii, 28; xxxix, 8; xl, 41 sqq. ²⁰ Exod. iii, 2. ²¹ Exod. x, 2 seqq. ²² Exod. vii, 1 et seqq. ²³ Exod. xiv, 21, 27. ²⁴ Exod. xiii, 21. ²⁵ Gen. xvi, 44. ²⁶ Exod. xvii, 6; xv, 25. ²⁷ Exod. xvii, 11. ²⁸ Josue x, 12. ²⁹ Josue iii, 13. ³⁰ Josue vi, 6. ³¹ Jud. vi, 37. ³² Jud. xvi, 17. ³³ Jud. vii, 5. ³⁴ Psal. lxv, 16.

(39) Ηὐρὶ καὶ θεῖῳ. « Igne et sulphure. » Billius: « sulphureo igne. » Verum cum Gregorius Scriptura verba religiose servaverit, hæc itidem servare debuissest-interpres.

(40) Κατακλυσθέτων. « Quasi diluvio obrutorum. »

(41) Κλονή. Clarius in Elia Billius, « subductio. » Lothi nempe ac ejus familiæ, qui per angelos quasi furtum educti sunt.

(42) Καὶ σιτοδοτῶν. « Frumenta annonamque distribueret. »

(43) Ἀριθμούμεναι μάστιγες. « Celebria Aegyptiorum flagella. » Sic orat. iii, n. 6, suam parvam Bethlehem opponit ταῖς ἀριθμούμεναις τῶν πόλεων, « claris urbibus. »

(44) Υποχωροῦσα ράβδῳ. « Virgæ cedens. » Non legitur a Moyse virginem percussum.

A πυρὶ καὶ θείῳ (39) κατακλυσθέντων (40), εὐσεβεῖ ληπῃ (41) παραδοξοτέρα, στήλῃ ἀλλὰ τὴν τρίκαχον ἐπιστροφὴν θριαμβεύουσα. Ιωσῆς τε πρασκόμενος, καὶ ἑρώμενος, καὶ σωφρονῶν, καὶ παῖς Θεοῦ σοφιζόμενος, καὶ ἐλευθερούμενος, καὶ δύνασται τῶν πονουμένων ἐν μέσοις τοῖς Αἰγυπτίος θάλασσα τε ὑποχωροῦσα ράβδῳ (44), καὶ συνιεῖσθει τὸν ὄργανον ἡρῷα παραπέμπουσα, τῷ δὲ (45) κατὰ τὴν φύσιν ἐκυρῆς ἐπιφέρεσσα.

rursum coiens; atque illos terræ in modum transmittens, hos autem, at ipsius natura serebat, inundans atque obruens.

B 10'. Τάλλα τε, δσα (46) τούτοις ἐπικηλούμενης, στύλος νεφέλης ἐπισκιάζων ἡμέρας, στύλος πυρὸς φωτίζων νυκτὸς, καὶ ὀδηγοῦντες ἀμφότεροι· ἀρτος ὄμβονος ἐν ἐρήμῳ, δύον ἐξ οὐρανοῦ πεμπόμενον· ὁ μὲν τῇ χρείᾳ σύμμετρος, τὸ δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν ὕδωρ ἐκ πέτρας, τὸ μὲν ἐκδιδόμενον, τὸ δὲ γλυκανθέμονος· ἀμαλῆκη εὐχῇ καταπολεμούμενος, καὶ χειρῶν ἀπορήτων καὶ μυστικῶν σχήματι (47)· ἡλεῖς τε (48) ιστάμενος, καὶ σελήνη κατεχομένη, καὶ Ήράνης ἀνακοπτόμενος· τείχη κατασείδμενα λεπέσιν, καὶ σαλπίγγων ἥχων, καὶ ἀριθμῷ δύναμιν ἔχοντι (49)· γῆ καὶ πόκος, ἐναλλάξ ὑδρέμενά τε καὶ ἀδροχα διαμένοντα· δύναμις ἐν θριῇ, στρατιᾶς δλῆς ἀντίφροπος· λογάδες ὀλίγοι λάπτοντες, καὶ νικᾶν πιστευόμενοι, καὶ νικῶντες, κατὰ τὰς ἐλπίδας, δραχὺς ἀριθμὸς (50) τὰς πλειόνας χλιάδας. Τί με δεῖ καταριθμεῖν ἔκστα, δσα δι' αὐτοῦ Χριστοῦ (51) κατὰ τὴν σωτηρίου αὐτοῦ παρουσίαν καὶ σάρκωσιν, δσα μετ' ἔκεινόν τε καὶ δι' ἔκεινου τοῖς λεπότοις αποστόλοις αὐτοῦ, καὶ ὑπέρτατος τοῦ λόγου τεθαυματούργηται; Πόσαι ταῦτα καὶ βίθοι καὶ μνῆμαι φέρουσι;

C ministris mirifice gesta sunt? Quot ea libri et memoriæ circumserunt?

K' Τὰ δὲ δὴ νῦν (52), δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγήσομαι (53), πάρτες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν,

D (45) Τοὺς δέ. Reg. b et Montac. τοῖς δέ. (46) Τάλλα τε δσα. Plerique codi. et Reg. l. τάλλα δ' δσα.

(47) Μυστικῶν σχήματι. Par. et Montac. in notis de crucis signo interpretantur.

(48) Ἡλεῖς τε. Sic scripti libri. Deest τε in Par.

(49) Ἀριθμῷ δύναμιν ἔχοντι. Combeb. « Septenario nimiriūm ae mysticæ significatiōnis, ex qua illi vis inerat. »

(50) Οἱ δραχὺς ἀριθμὸς. Colb. k, οὐ πολὺς ἄριθμος.

(51) Δι' αὐτοῦ Χριστοῦ. Montac. διὰ τοῦ Χριστοῦ.

(52) Τὰ δὲ δὴ. Regg. a, d, Taῦτα δὲ δὴ.

(53) Διηγήσομαι. Addunt editi omnes, ὑμένες. Deest ταῦτα in omnibus pene codicibus.

ἴπος δὲ γνῷ γενεὰ ἔτέρα, καὶ διαδοχὴ γενεῶν, Α τῆς τοῦ Θεοῦ δυναστείας τὰ θαύματα. Ἐπειδὲ οὐκ εἰν τε ταῦτα δηλώσαι, μή τὸ τοῦ χινόνου παραστήσαντας μέγεθος· τοῦτο δὲ οὐκ οἶδον εἰ, μή τὸ τοῦ τρόπου κακόθεας διελέγξαντας, καὶ ἐξ οἰωνῶν ἀρχῶν καὶ τῆς κακίας σπερμάτων ἐπὶ τὴν κακοδαιμονίαν εἰσεπιηγέστεσ, κατὰ μικρὸν (54) τὴν ἀσθείαν συναγῆσας, ὡσπερ τὸν ἴων τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν θηρίων ὅσα πικρότατα, πάντα μὲν οὖν (55) ἐκτραγῳδεῖν τὰ ἐκείνου βίδοις καὶ ιστορίαις παρήσομεν· οὐ γάρ τιμην γραφοῦσαν μακρότερον τῆς παρούσης ὑποθέσεως πάρθενον· αὐτοὶ δὲ δλίγα ἐπι πολλῶν διελθόντες, στηνογραφίαν ὡσπερ τινὰ τοῖς μεθ' ἡμᾶς καταλείψομεν εἰς τὰ κυρώτατα καὶ περιφανέστατα (56) τῶν κατέκεινον τῷ λόγῳ χωρίσαντες.

ΚΑ'. Ἐκεῖνος ἐν μὲν καὶ πρῶτον (57), ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου σωθεὶς, ἄρτι παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπέμψαντο τὸ χράτος (ἥνικα τὸ στρατιωτικὸν ἐκπλάσθη κατὰ τῶν ἐν τέλει, καινοτομοῦν φόβῳ καινοτομίας, καὶ διὰ νέων προστατῶν καθίστατο τὰ βασίεια) καὶ σωθεὶς γε (58) σὺν τῷ ἀδελφῷ σωτηρίαν ἀποτον καὶ παράδοξον, οὗτε τῷ Θεῷ χάριν ἔσχε τῆς θυτηρίας, οὗτε τῷ βασιλεῖ, δι' οὐ σέσωστο· ἀλλ' ἀμφοτέροις ὥρῃ κακός, τῷ μὲν ἀποστασίᾳν ὧδινων, τῷ δὲ ἐπανάστασεν.

ΚΒ'. Οἱ δὲ μοι πρὸ τούτων (59) εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ἀντίτης μὲν καὶ θεραπείας ἐν τινὶ τῶν βασιλικῶν (60) χρήματα ἤξιοντο βασιλικῆς παρὰ τοῦ φιλανθρωποτάτου φιλολέως, ὡς τοῦ γένους λειψανα τῇ βασιλείᾳ προμονοί· ὅμοιος μὲν ἀπολογίαν ἐπινοοῦντος τῶν κατεριστέντων ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας, ὡς οὐ κατέκεινον γνώμην τετολμημένων· ὅμοιος δὲ καὶ τὸ μεγάλην ἐπιδείξασθαι ζητοῦντος τῇ κοινωνίᾳ τῆς βασιλείας· καὶ τρίτον, τὴν ἀρχὴν καταστήσασθαι ταῖς προστήκαις βεβαιοτέραν, διπερ ἦν (61) διανοούμενον, ἥρηστότερα ἢ σοφώτερα.

Λεπτίζει miracula cognoscat generatio altera ¹⁶, et generationum successiones. Quoniam autem ea, nisi periculi magnitudine velut ob oculos posita, declarari **57** nequeunt; hoc vero fieri non potest, nisi morum istius pravitatem ostenderimus, quibus que ex principiis, vitiiisque seminibus, in perditam banc et profligataū amentiam prolapsus fuerit, impietatem suam, non secus ac sacerdissimi quique serpentes et serpē venenum, paulatim augens, omnia quidem illius scelera tragicis verbis exaggeranda ad libros historiasque remittimus; neque enim nobis vacat longius quam praesentis instituti ratio ferat, sermonem producere; ipsi autem pauca e multis commemorantes, quasi in columna insculptam ipsius ignominiam posteris relinquemus, ad praecipua illiciū notissimaque flagitia sermonem conferentes.

ΧΙ. Unum igitur et princeps illius facinus hoc est, quod a magno Constantio, qui patri nuper in imperio successerat, salutem consecutus (tum scilicet, cum exercitus, rerum novarum melius res novas moliens, adversus proceres arma cepit, ac per novos praefectos antīcā res constituebantur); et quidem salutem inopinatam et incredibilem cum fratre consecutus, nec Deo ob salutem, nec imperatori, per quem salutem accepérat, gratiam habuit: verum utrique nequam et improbum se præbuit, illi simirum defectionem, huic rebellionem partu rient.

ΧΙΙ. Quod autem necessario mihi prius expoundendum est, splendidissimo quidem victu cultaque in imperatoria quadam domo ab humanissimo imperatore digni habebantur, ac velut generis reliquiae ad imperium servabantur. Id autem ea mente faciebat, primum ut se de iis rebus que in imperii sui auspiciis designatae fuerant, purgaret, tanquam de ipsis consilio ac voluntate haudquaquam perpetratis; deinde ut eos ad imperii societatem asciscendo magnitudinis animi argumentum præberet; postremo, ut principatum his incrementis firmiorum redderet: quod quidem hominis erat benigne magis quam sapienter cogitantis.

ΧΙΙΙ. Cum autem omni negotio vacarent, tum

¹⁶ Psal. LXXVII, 6.

(51) Κατὰ μικρόν. Reg. bm., κα. κατὰ μικρόν.
(52) Πάρτα μὲν οὐρ. Ita Colb. k. Deest οὐρ, in Par.

(53) Περιφανέστατα. « Notissima, famosissima, atrocissima. » Billius, « nobilissima. » Minus recte, cum hic agatur de flagitiis viri, qui nihil dignum lande gesisti.

(54) Ἐκεῖνος ἐτούτων. Sic magno consensu codices: « Ille, quod quidem unum primogenitum est, a magno Constantio servatus. » Sa- vil. legi ἐκεῖνο.

(55) Κατ σωθεὶς γε. Quo tempore, anno vide- licet 338, cedens principum Constantinianæ familias contigil, Julianum tum septennis servatus est, vel annente, vel dissimulante Constantio. Nec enim habente eo servatum Julianum, dicere sinunt scriptores, qui cedent principum in Constantinum re- jecunt; non modo Zozimus, et Julianus ipse Ad Athenienses, p. 497, verum etiam Athanasius Ad monachos, Hieronymus in Chronico, etc. Servatus

D porro Julianus in primis cura Marci Arethusi, de quo Gregorius postea n. 91; cui consentiunt acta Basilius presbyteri Ancyran, quae Bollandus refert in diem Martii 22, ubi S. martyr his verbis Apostolam increpat: « Non es reveritus altare, quo salvatus fuisti. » Deinde Frumentino comiti Scutariorum, de Juliano: « Non est recordatus, quomodo (Deus) eruerit eum a morte per sanctos suos sa- credotes, abscondens eum sub sancto et admirabili ecclesiæ altari. »

(56) Πρὸ τούτων. Reg. bm., περὶ τούτων.

(57) Ἐτ τινι... βασιλικῆς. Deest βασιλικῆς in Reg. bm. Vocem hanc legit Socrat., Hist., lib. v, c. 2, additique « domum illam fuisse palatum in macello ad Argæum montem haud procul ab urbe Cesarea. »

(58) Οὔτε ηγ. Sic codd. Mallet Montac. Ἐπερ ηγ.

(59) Ἐπερ ηγ. Sic codd. Mallet Montac. Ἐπερ ηγ.

quod imperium eos adhuc moraretur, atque in cogitatione duntaxat et meditatione esset, tum quod seitas et spes nondum eos secundis dignitatibus admoveret, **(58)** utebantur illi quidem aliarum quoque artium praceptoribus, nempto patruo imperatore omni orbicularis disciplinæ genere ipsos erudiente. Verum nostræ philosophiæ impensis operam dabant, non huic solum, quæ in verbis et doctrina versatur, sed illi etiam quæ pietatem in moribus positam habet. Atque et cum optimis quibusque viris consuetudinem habebant, et elegantissimis actionibus, ac luculentum virtutis specimen præ se ferentibus, incumbebant. Quinetiam in clerum se ipsos ascriperunt, adeo ut divinos quoque libros plebi lexitarent, non minus id sibi amplum et bonisitatem esse existimantes, quam aliud quidvis, imo omnium ornamentorum maximum præstans.

XIV. Jam sumptuosissimi quoque martyrum B monumentis et votivorum donorum munificentis, omnibusque aliis rebus, quibus divinus timor insinuitur, sapientiae studium Christique amorem declarabant: alter quidem vere et serio pietatem proficiens; quamvis enim natura ferocior ac servidior esset, vere tamen ac sincere pietatem colebat; alter autem tempus redimens, ac sub mansuetudinis specie atque obtenu morum pravitatem occultans. Quod quidem ex eo conjicere licebit, neque enim miraculum, quod tum accidit, silentio præterire queam, utpote memoria suprimis dignum, atque possit.

XXV. Martyribus, ut diximus, ambo laborabant, C munificentiaque et liberalitate præclare inter se contendebant, tum multarum manuum opera, tum multis impensis ædem sacram extruentes. Verum quoniam non pari voluntate animique instituto in hoc opus incumbebant, idcirco nec in eumdem quoque finem labor utriusque progrediebatur. Etenim alterius, hoc est, fratris natu majoris, opus perficiebatur, atque ex ratione procedebat, Deo videlicet munus illud libenter admittente, velut Abelis sarcophagum, recte et oblatum et divisum ¹⁷: atque hæc oblatio veluti quedam primogeniti consecratio

A μὲν βασιλεῖς μελλούσῃς έτι καὶ μελετωμένης, τῇ δὲ ἡλικίᾳ ἀμα καὶ τῆς ἐπίθεος ταῖς δευτέραις τῷ ἀρχῶν (63) οὐ προσαγούσης, ἔχρωντο μὲν καὶ τῷ ἄλλῳ παιδευταῖς (64) μαθημάτων, πᾶσαν τὴν ἑρικτίου παιδεύσιν (65) ἐκπαιδεύοντος αὐτὸν τὸ θεόν (66) καὶ βασιλέως· ἔχρωντο δὲ καὶ τῇ καὶ ήμές φιλοσοφίᾳ πλέον, οὐ τῇ περὶ λόγους μόνον ἀλλὰ δισταῖς καὶ διὰ τῶν ήθῶν ἔχει τὸ εὐσεβές· ἀνδρὺ τε τοῖς σπουδαιοτάτοις (67) προσομιλοῦντες, καὶ πράξεων ταῖς χαριστάταις (68), καὶ πολλὴν ἔχοντες τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπίδειξιν· τῷ μὲν γε κλήρῳ φέροντες ταυτοὺς ἐγκατέλεξαν, ὥστε καὶ τὰς θείας ὑπαγανώσκειν τῷ λαῷ βίβλους, οὐδενὸς Ἐλαττον εἰς δέξαν αὐτοῖς τοῦτο εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ πάντων μεῖζον καλλώπισμα τὴν εὐσέβειαν.

KA'. Μαρτυρων τε μνήμασι (69) πολυτελεστάταις, καὶ ἀναθημάτων φιλοτεμίαις, καὶ πᾶσιν οἷς δὲ θεοῖς φόδος χαρακτηρίζεται, τὸ φιλόστοφον καὶ φιλόχριστον κατεργάντων· δὲ μὲν, καὶ κατ' ἀλήθειαν εὐσεβῶν· καὶ γάρ ἦν, εἰ καὶ τὴν φύσιν θερμότερος, ἀλλὰ οὖν γηστοῖς εἰς εὐσέβειαν· δὲ, τὸν καιρὸν ἐξωνύμενος, καὶ χρύπτων ἐν ἐπιεικείᾳ πλάσματι (70) τὸ κακόθεος. Τεχμήριον δέ· καὶ γάρ οὐκ ἀν δυναίμην περιθραμβεῖν τὸ συμβάν θαῦμα, σφόδρα τε δν (71) μητῆρες δέξιον, καὶ πολλοὺς παιδεῦταις τῶν ἀσεβῶν δυνάμον.

εἰςιμοδι, ut iempiorum multis documento esse

KE'. Ἐκαμνον μὲν τοῖς μάρτυσιν, διπερ εἴπον, ἀμφότεροι, καὶ ἀντεφιλοτιμοῦντο λαμπρῶς ἀλλήλοις, καὶ χειρὶ πολλῇ (72) καὶ δαπάνῃ τὸν οἰκον ἐγέροντες· ἐπει δὲ οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως, οὐδὲ εἰς δομοκον πέρας προέβαινεν ἀμφοτέροις δὲ πόνος· τοῦ μὲν γάρ τὸ ἔργον ἡνύετο, καὶ κατὰ λόγον ἐχώρει, τοῦ πρεσβυτέρου λέγω τῶν ἀδελφῶν, οἵ τοι Θεοῦ τὴν ἐπίδοσιν ἐτοίμας προσειμένουν, κατὰ τὴν Ἀβελ θυσίαν, δρθῶς καὶ προσενεχθεῖσαν καὶ διαιρεῖσαν· καὶ ἦν ὁσπερ πρωτοτόκου (73) τις καθίσταταις τὴν ἐπίδοσις· τοῦ δὲ, φεῦ τῆς ἐντεῦθεν ἥπη τῶν ἀσεβῶν ἀτυμίας (74) τὰ ἐκεῖθεν μαρτυρομένης (75),

¹⁷ Gen. iv, 4.

(63) Δευτέραις τῶν ἀρχῶν. Caesaris dignitatem, vel militaria imperia significat, quibus ob teneram etatem impares erant.

(64) Παιδευταῖς. Nicocle in Grammatica, Ectiblio in Rhetorica, iuxta Socrat., lib. iii, c. 1.

(65) Ἐγκυλος παιδευστής. Disciplinarum orborum, « Encyclopediam » appellant.

(66) Τοῦ θεού. « Patruo, » non « avunculo » cum Bill. Siquidem non materna, sed paterna erat cognatio. Utriusque enim parentes germani fratres erant; nempto Constantinus pater Constantii, et Julius Constantius pater Julianus et Constantius.

(67) Σπουδαιοτάτοις. « Cum optimis » atque etiam « doctissimis. » Utrumque Graeca significant.

(68) Χρηστόδοτοις. Tres Co'b. χρηστοτάτοις, idque etiam scribitur in ora Reg. biii.

(69) Μαρτυρων τε μνήμασι. In ora Reg. y,

D μνήμασι. Theod., Hist., lib. iii, c. 2, σηκὸν ἰδομήσατε, « Basilicam exstruxit. » Sozom., lib. v, c. 2, τίχον Μάμα τοῦ μάρτυρος, « sepulcrum Mamæ, » vel, « Mammantis martyris, » etc.

(70) Πλάσματ. Juliani hypocrisim non tantum Gregorius, Socrates, Sozomenus, verum etiam ipsi Juliani laudatores testantur, ut Ammianus lib. xxi, p. 208, et Libanius Or. 12.

(71) Σφόδρα τε δν. Sic Regg. bu, I, Colb. 3. Deest in nonnullis δν, in aliis τε, in paucis utrumque.

(72) Χειρὶ πολλῇ. Comb. « Operarum copia et sumptu. »

(73) Πρωτοτόκου. Reg. I, Colb. 3, Coisl. I, πρωτοτόκου. ¹

(74) Άγιμας. Colb. 3, τιμωρίας.

(75) Μαρτυρομένης. Sic Regg. I, bm, etc. Editi vero omnes, et codices pauci, μαρτυρομένης.

καὶ μικροῖς μηγύμαστι τὰ μεγάλα προχηρυττούστης, τὸν σπέρ τὴν Κάιν θυσίαν δὲ τῶν μαρτύρων Θεός ἀπεξήμετο.

K7. Καὶ ὁ μὲν ἐπόνει, ἡ δὲ γῆ (76) τὸ πονηθὲν ἀπεσέλετο. Καὶ ὁ μὲν ἐφιλονείκει μᾶλλον, ἡ δὲ ἀπῆξιον δέχεσθαι θεμελίους τοῦ σαθροῦ (77) πρὸς εὐσέβειαν, οὐαὶ βοῶσα τὸν ἐσδρμενὸν ἐξεινόν σεισμὸν (78), καὶ τιμῶσα τοὺς μάρτυρας τῇ περὶ τὸν ἀσεβεστατὸν ἀτιμίᾳ. Τοῦτο τὸ ἔργον προφητεία τις ἦν τῆς ὑστεροῦ (79) τοῦ ἀνδρὸς αὐθαδείας καὶ ἀπονολας, καὶ τῆς εἰς μάρτυρας ἀτιμίας, καὶ περὶ τοὺς ἀγίους σκούς παρανομίας· τοὺς μὲν δὲ λανθάνουσα, τὸν δὲ ὀδώκτην πόρρωθεν προδιώχουσα, καὶ τὰ τῆς ἀσεβείας ἐπίχειρα προσημαίνουσα (80).

K8. "Ω ψυχῆς σοφῆς εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὴν δὲ θιάν οὐ φευγούστης βάσανον! "Ω Θεῷ τὸ μᾶλλον κηρύττοντος, ίνα ἡ ἀνακόψῃ (81) τὴν ἀσέβειαν, ἡ δεῖξῃ τὴν πρόγνωσιν! "Ω παραδόξου μὲν, ἀληθοῦς δὲ (82) πλέον ἡ παραδόξου θαύματος! "Ω τῆς τῶν μαρτύρων φιλαδελφίας (83)! Οὐκ ἐδέξαντο τιμῆν τοῦ πολλοὺς μάρτυρως ἀτιμάσσοντος· οὐδὲ προσήκαντο (84) δῶρον τοῦ πολλούς ἀθλητὰς ἀποδείξοντος, μᾶλλον δὲ φθονήσοντος (85) καὶ αὐτῆς (86) τῆς ἀθλησεως· ἡ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, οὐκ ἡνεγκαν μόνοι μαρτύρων ὑδρίζεσθαι, τῶν δὲ λανθάνων (87) δισταῖς χεροὶ τεθησμένων τε καὶ θεραπευθησομένων, οὐδὲ δοῦναι τῷ σοφιστῇ τῆς κακίας ταῖς ὑδρεσιν ἐγκαυχήσασθαι· ίνα μὴ παρὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τὰ μὲν ἀνιστῆται μαρτύρων μνήματα, τὰ δὲ καταλύγηται· καὶ οἱ μὲν τιμῶνται μάρτυρες, οἱ δὲ ἀτιμάζωνται (88), μικρὸν φθα νούσοις τῆς ἐν σχήματι τιμῆς τὴν ἀληθινὴν ἀτιμίαν· μηδὲ πρὸς τῷ μεγέθει τῆς ὑδρεως καὶ σοφὸς εἶναι νομίσῃ παρ' ἑαυτῷ, λανθάνων, ὕστερον ἀνθρώπους, οὐτω καὶ Θεὸν τὸν πάντων δξύτατον καὶ σοφώτατον, καὶ δραστέμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, διὰ τοῦ φαινομένου προθλήματος· δὲλλὰ γινώσκῃ νοούμενος, καὶ μὴ ὑπεραίρηται καταλαμβανόμενος.

ita Deum, qui omnium acutissimus et sapientissimus est, ac sapientes in astutia sua patere intelligeret, minimusque animo efficeretur. fraudem suam teneri sentiens.

* Job v. 15.

(76) Ἡ δὲ γῆ. Sic melioris notæ codices. Par. ἡ D τῆς δέ.

(77) Σαθροῦ. Billius, « ægra pietate prædicti. » Comb. « exulcerati in pietatem. » Mallem, « pietate carentis. »

(78) Σεισμὸς. Non video, ait Comb., quid velit Billius qui verit, « terra motum. » Ecclesiæ postea, quam terra motus fuit Ingens illa tempestas, quam Julianus excitavit. Melius ergo sic redidideris : « Quasi futurum illo auctore motum clamaui. »

(79) Τῆς ὑστεροῦ. Colb. 6, τῆς εἰς ὑστερον.

(80) Προσημάντρου. « Iudicio prodens. »

(81) Ἱρα ἡ ἀραχόψῃ. Sic melioris notæ codices. Regg. a, b, quatuor Colb., Pass., iv' ἡ. Reg. bii, iv' ἀραχόψῃ, pro ἀνακόψῃ. Par. ed. iv' ἀνακόψῃ.

(82) Αληθοῦς δέ, εἰτ. « Verius, quam ut sua no-

A erat. Alterius autem munus, proh impiorum in hac quoque vita ignominiam, futuris rebus testimonium 89 præsentem, ac per parva indicia res magnas prænuntiantem, non secus ac Caini sacrificium, Deus martyrum repudiabat.

XVI. Itaque ille quidem laborabat, sed terra, quod elaboratum fuerat, excutiebat. Ille vehementius adhuc obnubebatur; hæc hominis in pietate corrupti fundamenta capere detrectabat, tanquam motum eum, quem ipsius scelus allaturum erat, proclamans, ac per impiissimi hominis dedecus martyres honore afficiens. Hoc opus insequentis ipsius arrogantiæ et contumaciæ, ignominiaque in martyres, scelerisque in ædes sanctæ vaticinium quoddam erat: aliis quidem incognitum, ceterum persecutorem eminus persecuens, atque impietatis pœnas ante significans.

XVII. O sapientem animam ad maleficiendum, suum autem cruciatum minime fugientem! O singularem Dei providentiam futura proclamantem, ut vel impietatem compesceret, vel præscientiam suam demonstraret! O miraculum, novum illud quidem et mirandum, sed tamen verius quam mirabilius! O insignem martyrum inter se charitatem! Honorem illius, qui multos martyres ignominia et dedecore affecturus erat, recusarunt: donum illius, qui multos athletas effecturus erat, vel potius ipso quoque palestra et decertatione per invidiam prohibitus erat, non admiserunt: imo, ut verius loquar, non tulerunt sibi solis ex omni martyrū numero contumeliam inferri, cum aliae ædes sacræ piis manibus construendæ atque colendæ essent, nec pravitatis artifici ansam præbere de contumelias sibi inustis gloriandi: ne ab eadem manu martyrū monumenta partim erigerentur, partim everterentur; ac in martyrum alii quidem honore, alii autem contemptu et dedecore afficerentur, factio nimirum ac simulaçō bonore veram ignominiam paulum anteverente; neve præter contumelias magnitudinem sibi quoque ipsi sapiens videretur, ut homines,

ita Deum, qui omnium acutissimus et sapientissimus est, ac sapientes in astutia sua patere intelligeret, minimusque animo efficeretur.

vitate existimationem haemque hominum excedat. » Comb.

(83) Φιλαδελφίας. « O fraternam martyrū charitatem! »

(84) Προσῆκαντο. Reg. n, προσῆκαν τὸ δῶρον.

(85) Φθονησούστος. Ita Regg. b, hm, hu, l, duo Colb. Nonnulli vero cum ed: φθονησαντος.

(86) Καὶ αὐτῆς. Alii legunt αὐτοῖς. Idem sensus, utro modo legas. Billius legit αὐτοῖς. Si legas αὐτῆς, vertendum: « Ipsi quoque palestræ gloriam invidenter. »

(87) Τὸν αλλω, etc. « Cum alii (martyre) plus manibus deponendi et colendi essent, exstructis scilicet illorum monumentis, illatisque in ea sacris pignoribus. » Ita Comb. Recte quidem, ex tota rerum serie, constat.

(88) Ἀτιμάζωται. Alii, ἀτιμάζονται.

XXVIII. Etsi enim ille martyrum Deus **90** impietatem non repressit, nec scelus, quod meditabatur atque animo premebat, velut malum quoddam profluvium statim exsiccavit, aut inhibuit, ob eas causas quas ipse pro ineffabili sua potentia gubernandique ratione cognitas et exploratas habet, per quam Amorrhæorum quoque iniuriam cumulari atque expleri certo consilio permittebat **10**; tamen ut plerisque consuleretur, pravitatem illam odio et detestationi esse conveniebat, honoremque hunc rejici, ac Dei erga omnia quae ipsi offeruntur, sequitatem et puritatem demonstrari.

XXIX. Nam qui Israeli impie se gerenti dixit, *Si obtuleris siliqinem, vanum est; suffimentum abominatio mihi est* **20**: quippe etiam eorum Neomenias et Sabbathi et diem magnum repudiat: neque enim se, cum plenus sit, ulla re humana et parva opus habere, ut indigne etiam oblatis muneribus delectetur: et iniqui hominis sacrificium, quamvis etiam vitulum mactet, quasi canem execratur **21**, et thus quasi blasphemiam, ac meretricis mercedem a templo exterminat atque excusat, unumque illud sacrificium in pretio habet, quod puræ manus, et mens excelsa et ab omni vitiiorum labore expiata, purissimo numini offerunt; quid mirum, si idem ne honorein quidem eum, quem iste scelerata ac scelerata mente offerebat, suscepit; ille, inquam, qui non humano more conspicit, nec speciem externam spectat, verum occultum hominem **22**, atque internam vitii vel virtutis officinam intuetur? Atque hoc quidem tale est. Quod si quis mihi minus fidei habendum putat, eos ipsos, qui spectaculo interfueri, testes producam: nam multos habeo, qui et ad nos hoc miraculum transmiserunt, et ad posteros transmittent.

XXX. Posteaquam autem ad virilem aetatem iam progressi, philosophis placita degustarunt (quod utinam nunquam fecissent!) dicendique facultatem, que ut probis et honestis virtutis instrumentum ac subsidium est, ita improbis et flagitiosis vitii stimulus efficitur, insuper assumpserunt, minime jam omni ex parte merbum animo clausum tenere, nec impietatis fraudem prorsus secum ipse solus meditari poterat. Quin potius, quemadmodum ignem in materia latente, etiamsi nondum in luculentam flammam attollatur, emicantes tamen scintillæ quædam, aut fumus e profundo subindicant; aut, si mavis, quemadmodum fontes illi, qui per specus **91** quoadam cum flatu volvuntur, ac deinde arctissime compressi, nec liberum exitum habentes, multis terræ vaporem in sublime mittunt, taci-

10 Gen. xv, 16. **20** Isa. i, 13. **21** Deut. xxiii, 18.

(89) Ρεύμα. Montac. legit φεύματι.

(90) Τὴν τε. Bill. in Orat. Bas. τὴν γέ.

(91) Τῷρ κολλώ. Ut vulgo consuleretur ac multitudini.

(92) Προσφέροντες. Reg. a, b, προσφέρεται. Montac. προσφέρεται. In Isa. φέρεται.

(93) Ὡς κυνός. Iieg. I, et Comb. ὡς κύνα.

(94) Ὡς ἀργάκως. Reg. bw, Comb. aliique non-

Α. ΚΗ'. Εἰ γάρ καὶ τὴν ἀσεβειαν οὐκ ἐπέσχεν δὲ τῶν μαρτύρων Θεὸς, οὐδὲ τὴν μελετωμένην καὶ χρυπομένην κακίαν ὥσπερ φεῦμα (89) πονηρὸν εὐθὺς ἀνεξήρανεν, ἢ ἀνέκοψεν, οἵς ἀντὸς ἡγίστατο λόγοις, κατὰ τὴν ἀρρόητον αὐτοῦ σοφίαν τε καὶ κυβέρνησιν, καθ' ἣν καὶ τὰς Ἀμορφαίων ἀναπληρώθηκαν φύκοντες· ἀλλ' ἔδει τὴν τε (90) κακοθείαν μισθῆναι, καὶ τὴν τιμὴν ἀπωσθῆναι τῶν πολλῶν (91) ἐνεκεν, καὶ δειχθῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ πάντα τὰ προσφερόμενα ισοτητά τε καὶ καθαρότητα.

ΚΘ'. Ο γάρ εἰπὼν ἀσεβοῦντες τῷ Ιερατῇ· Ἐάν προσφέροντες (92) σεμιδαίτε, μάταιοι· θυμίαμα βδέλυμα μοι ἔστι· τὰς τε Νουμηνίας αἰτῶν καὶ Β τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐ προσιέμενος· μηδὲ γάρ δεῖσθαι, πλήρης ὁν, μηδενὸς τῶν ἀνθρώπινων τε καὶ μικρῶν, ἵνα χαίρῃ καὶ τοῖς ἀνεξίως προσφερομένοις· τὴν τε τοῦ ἀνόμου θυσίαν, καὶ ἥ μασχος, ὡς κυνὸς (93) βδελυτόμενος, καὶ ὡς βλασφημιαν τὸν λίθανον, καὶ ἀλλαγμα πόρης ἑτοίμων τοῦ ιεροῦ καὶ ἀποστέμμενος, μάνην δὲ θυσίαν τιμῶν, ἣν καθαρεῖ τῷ καθαρευτάτῳ προσφέρουσι χεῖρες, καὶ νοῦς ὑψηλός τε καὶ ἡγνισμένος· τι θαυμαστὸν, εἰ μηδὲ τὴν ἐκείνου τιμὴν προσεδέξατο πονηρῶς τε καὶ μετὰ πονηρᾶς τῆς διανοίας προσταγμένην, δη μὴ καθορῶν ὡς ἀνθρώπος (94), μηδὲ εἰς τὸ φαινόμενον βλέπων, ἀλλ' εἰς τὸν χρυπτὸν ἀνθρώπον, καὶ εἰς τὸ ἔνδον τῆς κακίας ἢ τῆς ἀρετῆς ἐργαστήριον; Τούτο μὲν δὴ τοιοῦτο· καὶ εἰ τις ἀπίστει, τοὺς Κ τεθεαμένους αὐτοὺς ἐπιμαρτυρόμεθα· πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἱ καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἐπειτα τὸ θαῦμα τούτο παρέπεμψάν τε καὶ παραπέμψουσιν

Δ Λ'. Ἐπει δὲ εἰς ἀνδρας προσόντες ἥδη τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων ἡψαντο (ὡς μήποτε ὄφελον!) καὶ τὴν ἐκ τοῦ λόγου προσελάμβανον δύναμιν, ή τοῖς μὲν ἐπιεικέσιν ἀρετῆς δόπλον, τοῖς δὲ μοχθηροτέροις κέντρον κακίας γίνεται, οὐκέτι κατέχειν ὀλην τὴν κόσον οἷς τε ἡν, οὐδὲ παντελῶς τὸν τῆς ἀσεβείας δόλον ἐν ἐκυρῷ μόνῳ φιλοσοφεῖν· ἀλλ' ὥσπερ πῦρ ἐμφωλεῖον ὑλῇ, καὶ μήπω πρὸς φύγα λαμπρὸν ἀρθῆ, σπινθῆρες τινες ἐξάπτοντες (95) ἢ καπνὸς ἐκ βάθους ὑποσημαίνονται· εἰ βούλει δὲ, τῶν πηγῶν αἱ σφραγίδες τινας ὑποτρέχουσαι μετὰ πνεύματος, εἰτ' εὑρυχωρίαις οὐκ ἔχουσαι, οὐδὲ διεξόδον ἐλευθέραν, πολλαχοῦ τῆς γῆς ἀναφυσώσαι καὶ ὑπηκοῦσαι κάτωθεν, ὑπὸ δὲ τῆς ἀναθεν βίᾳς κατεχόμεναι τε καὶ ἀνακοπόμεναι· οὕτω καὶ αὐτὸς τὸ μὲν πολὺ τῆς ἀσεβείας κατ-

11 I Petr. iii, 4.

nulli addunt κατέδοται. « Qui non ita videt, ut homo poveriderit. »

(95) Ἐξάπτοντες. Ita quinque Regii aliique plures. Reg. bin et Colb. k habent ἐξάπτονται.

(96) Τῆς. Non inelegans hic articulus qui ad βίᾳς referri potest; hunc tamen in nullo codice reperimus.

έκρυπτεν διπδ τοῦ καιροῦ (97) καὶ τῆς τοῦ χριστοῦντος παιδαγωγίας· οὕτω γάρ τὸ φανερῶς ἀσεβεῖν ἦν ἀσφαλές· Εστι δὲ δόκι (98) καὶ παρεγύμνου τὸ τῆς γνώμης ἀπόρθητον τοῖς δύντεροις τὴν ἀσεβεῖαν ἢ τὴν σύνεσιν ὡν τε τοῖς (99) πρὸς τὸν ἀδελφὸν λόγοις πλέον ἢ καλῶς εἶχεν, ὑπὲρ Ἐλλήνων διατεινόμενος (προφάσεις δῆθεν ὡς τὸν ἡττω γυμνάζων λόγον, τὸ δὲ ἦν δυντως γυμνασία κατὰ τῆς ἀληθείας), καὶ πᾶσι γαρέων οἵς ἀσεβῆς τρόπος χαρακτηρίζεται.

disputationibus quas cum fratre habebat, plus quam quidem prætextu quasi inferiorem doctrinam exercitationis veritatem seipsum exercens); tum omnibus iis rebus gaudens, quibus morum impietas quasi certissimis quibusdam notis exprimitur.

ΑΔ'. Έπει δὲ τὸν μὲν ἀδελφὸν ἡ φιλανθρωπία τοῦ αὐτοκράτορος ἀποδείχνυσι (1) βασιλέα, καὶ μέρος οὐκ δίλγον ἐγχειρίζεται (2) τῆς οἰκουμένης, τῷ δὲ ὑπῆρχε κατὰ πολλὴν ἔξουσίαν καὶ ἀδειαν, καὶ λόγων καὶ διδασκαλῶν τοῖς ὀλεθριωτάτοις (3) προσομιλεῖν (Ἀσία δὲ ἦν αὐτῷ τὸ τῆς ἀσεβείας διδασκαλεῖν, ὅτι τε περὶ ἀστρονομίαν καὶ τὰς γενέσεις, καὶ φαντασίαν προγνώσσεως τερατεύεται, καὶ τὴν ἐπομένην τούτοις γοητείχην)· ἐν ξι: τὸ λεῖπον ἦν (4), προστεθῆναι τῇ ἀσεβεῖᾳ καὶ δύναμιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ταύτην δίδωσιν αὐτῷ καθ' ἡμῶν ἡ πληθυνθεῖσα τὸν πολλῶν (5) ἀνομία, καὶ ἡ ἐπ' ἄκρων (6), ὡς δι' εἰποι τις, Χριστιανῶν εὐεξία, τὴν ἐναντίαν ζητῶντας μεταβολὴν (7), καὶ ἡ ἔξουσία καὶ ἡ τιμὴ (8), καὶ ὁ χώρος δι' ὃν (9) ὑδρίσαμεν.

ΑΒ'. Τῷ δυντε γάρ κινδυνεύει χαλεπώτερον (10) εἶναι τὸ κατασχεῖν τὰ ἀγαθὰ τοῦ μη παρόντα κτήσασθαι· καὶ βέδον ἀπελθοῦσαν εὐημερίαν ἀνακαλέσασθαι δι-

(97) Υπὸ τοῦ καιροῦ. Billius: « ob temporis immorositate. » Combef. pressius ac melius, « per temporis rationem et imperatoris disciplinam. »

(98) Οὐχοι. Sic Reg. b. Alii autem non pauci cedires, et Herv. ὅπῃ.

(99) Τοῖς. Ita scripti et editi libri, praeter Par.

(1) Ἀναδείχνυσι. Pas. ἀναδείχνυσι. Quod hic benignitas imperatoris tribuit Gregorius, id malitia ascribit Zosinius: εἴτε (όπερ ἀληθές ἦν) πρόφασιν τῆς αὐτοῦ ἀναιρέσεως· « καὶ, quod quicquid verum erat, in eo mortis causam invenire voluerit. »

(2) Ἐγχειρίζεται. Plerique codices habent ἐγχειρίζεται. Non tantum Oriens, sed etiam Thracia, adeoque Constantinopolis ipsa, commissa est Gallo. Quod D

(3) Αἰδανοκαλῶν τοῖς ὀλεθριωτάτοις. « Pernicioſi hi magistri », siue (ut Libaniū omittam, quem mirifice coluit, licet enim non audierit). Maximus Ephesinus, qui Valentiniāni jussu, ob magicas artes, interfactus est, ut ex Socrate, lib. iii, c. 1; Sozom. lib. v, c. 2; Liban. orat. 12, discimus; Eudesius ejusque discipulus Eusebius, ipse quoque Jamilichus, qui sub Valente obiit, ad quem plures Apostata scripsit epistolās; denique Priscus et Chrysanthius. « His imperii cupiditate, » ait Theodoreus, Hist. lib. iii, c. 3, « Julianus addictus, pietatem exuit. » Et Augustinus lib. v De civit. Dei, c. 21, « Ejus egregiam indolem decepit amore domini sacrilega et detestanda curiositas. »

(4) Δεῖπον ηρ. Reg. b, λεπόμενον.

(5) Πληθυνθεῖσα τὸν πολλῶν. Comb. « acculata vulgi hominum iniquitas. »

A tumque ab ima parte strepitum edunt; a flatu quidem sursum impulsi, cæterum a superna vi retenti et coerciti: eodem quoque modo ipse, tametsi ob temporis necessitatem, ejusque, qui rerum potiebatur, auctoritatem atque disciplinam, majorem impietatis partem occultaret; nondum enim impietatem aperte profliteri tutum erat; interdum tamen illi qui impietate quam prudentia acutiores erant, mentis arcanum aperiebat; tum in quam æquum erat, pro ethniciis contendens (hoc

B. XXXI. At postquam imperatoris benignitas fratrei Cæsarem creavit, partemque orbis terrarum haud exiguum ei cominiit; huic autem pro animi libidine ac sine ullo metu perniciosissimis et studiis et præceptoribus operam dare licebat (ipsi porro Asia impietatis schola erat, tam quæ circa siderum scientiam et genituras, inanemque præscientias speciem vanissime occupatur, quam quæ circa præstigiarum artem, earum asseciam, versatur); unum hoc jam scilicet restabat, ut ad impietatem vis ac potestas accederet. Non multum porro temporis intercessit, cum hauc quoque illi adversus nos concedit exundans multorum iniquitas, Christianorumque, ut sic loquar, ad sumnum bonitatis provecta valetudo, contrariamque mutationem querens, licentiaque et honor, et saturitas, ob quam in insolentiam ac petulantiam prolapsi sumus.

XXXII. Vere enim difficilius esse videatur 92 præsentia bona tueri ac retinere, quam absentia adipisci: faciliusque est sublatam ex oculis felici-

(6) Ἀκρον. Sic tres Regii codd. Non pauci cum editis, ἀκρων.

(7) Τὴν ἀνατολὴν ἔγραψα μεταβολὴν. Basil. in hæc verba: « Bonas ad summum corporis habitudines, periculosas medici pronuntiant. Motis enim, sive in bonum, sive in malum omnibus, motuque et corpora et negotia moveri mutarique necesse est, hincque petulantia parentem saturitatem vocant... ad summum itaque bonæ, ut ita dicam, valetudinis proiecta res Christiana; nec enim ad meliora proficer poterat, in pejora alioquin contraria ruit ac inuitata est: » Τὰς εἰς ἄκρων εὐεξίας σφαλερὰς ιστρῶν παλές λέγουσι, etc.

(8) Καὶ ἡ τιμὴ. Haec desunt in tribus Reg., nec agnoscit Combef.

(9) Δι' ὅρ. Sic plerique codd. Nonnulli tamen cum Par. habent, δι' ὅν.

(10) Χαλεπάρον. In or. 4C De baptismate, num. 31, sic habet Gregorius: Τῆς αὐτῆς έστι δυσχερείας καὶ κτήσασθαι τι τῶν ἀγαθῶν οὐχ ὑπέρχον, καὶ κτηθεῖ διασώσασθαι. Ejusdem est difficultas, et bonum aliquod, quo prius carebas, adipisci, et, cum adeptus fueris, conservare. « Sententia Demosthenis hæc est, juxta Eliam et Heinium, qui laudant Olympiacam secundam, ubi tamen contraria sententia legitur circa finem: Πολὺ γάρ ὅδον ξόντας πάντα κέφυκε. » Multo enī sciilius, quæ habebas, defendi solent omnia, quam parati. » Ad Gregorii sententiam propius accedit Q. Curtius lib. iv, c. 11: « Facilius est quædam vincere quam tueri.. Expeditius manus nostra rapient, quam continent. »

laten studio et cura recuperare , quam præsentem conservare . Atque contritionem quidem præcedit contumelia ¹¹ , ut præclare habetur in Proverbii , gloriā autem humilitas ¹² : aut , ut dilucidius loquar , quemadmodum calamitas insolentiam , ita splendor et gloria humilitatem comitatur . Dominus enim superbis resistit , humilibus autem dat gratiam ¹³ , atque contrariis contraria vicissim inducit , qui omnia juste admelitur . Quod ipse quoque David perspectum et exploratum habens , hoc in bonorum numero collocat , quod animo contractus et depresso fuerit : gratiamque habet ei , a quo depresso est , tanquam hinc divinarum justificationum cognitio ipsi accesserit . Priusquam , inquit , humiliarer , ego deliqui : propterea eloquium tuum custodi divi ¹⁴ : dejectionem scilicet inter delictum et resipiscientiam interponens , utpote ab illo quidem genitam , hanc autem parentem . Peccatum enim dejectionis parentes est ; dejectio autem , resipiscientiae . Nos quippe , cum probi et moderati essemus , in altum sublati , eoque paulatim proiecti ut in hanc rerum speciem hominumque multitudinem Dei ope ac favore pervenerimus , posteaquam incrassati sumus , recalcitravimus : et posteaquam dilatati fui- mus ¹⁵ , in arctum redacti sumus : quamque in secundis rebus dissipavimus , quemadmodum deinceps oralio declabrit .

XXXIII. Ac Cesari quidem , et imperium , et vita fine accipit ; quæ enim interea acciderunt , silen- tio premain , tam ejus gratia qui fecit , quam ejus qui passus est : quorum utriusque pietatem venerans , temeritatem haudquaquam laudo . Quoniam enim oportebat , ut cum homines essent , peccati aliquid admitterent , hoc illud est quod fortasse quispiam in utroque reprehenderit : nisi tamen hic quoque , dum alterum accusamus , alterum crimen liberemus . Julianus autem statim fratri in imperio , sed non in pietate ; paulo autem post ei quoque , a quo imperator creatus fuerat , succedit ; partim videnti , partim a communī fine coacto , atque ita superato , ut ea clades orbi universo funesta et exitiosa fuerit .

XXXIV. Quid tibi accidit , o imperatorum divinissime , Christique amantissime ? (eo enim provehor , ut tecum velut cuin præsente alique audiente expositum , et si multi præstantiore te esse scio ,

¹¹ Prov. xvi. 18. ¹² Prov. xv. 33. ¹³ Jac. iv. 6.

¹⁴ Tūbris . Vulgata minus æquivoco vertit , et superbia .

¹⁵ Ἐκιετρῶν . Reg. I. ἀντιετρῶν .

¹⁶ Πλημμυλεῖας τε . Deest τε in plerisque codi . Ilunc locum sic reddit Comb . : « Inter delictum et emendationem medium interponens resipiscen- tiām . »

¹⁷ Γεννωμένην . Comb . : quæ ex illo orta sit , nūquaque parentis .

¹⁸ Ής εἰς τόδε τὸ σχῆμα . « Ut in hanc digni- atem . »

¹⁹ Τὰ γάρ δν μέσω σωτήσομαι . « Gregorius , ut cum Basiliō loquerat , et ait se silentio præterire quæ interim contigerunt , reveritus amborum , utpote Christianorum , pietatem . Alludit ad facinus , quo

ἐπιμελεῖας , ἢ τὴν ὑπάρχουσαν διατίσσομαι . καὶ πρὸ μὲν συντριβῆς ἥγεται ὕδρις (11) , αἱ Παροιμίαι καλῶς φασι , πρὸ δὲ δόξης ταπείνωσις . ἢ , ἵνα σφέστερον εἴπω , ὕδρει μὲν ἔπειται συντριβή , ταπείνωσι δὲ εὐδόξια . Κύριος γάρ ὑπερηφάνοις ἀρετάσσεται , ταπεινοῖς δὲ διδωσι χάρις , καὶ ἀντειάγετα ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὁ πάντα δικαῖως ἐπιμετρῶν (12) . Ταῦτα εἰδὼς καὶ ὁ θεῖος Δαῦδ , ἐν τι τῷ ἀγαθῶν καὶ τὸ συνεστάθαι τίθεται : καὶ χάριν ὅμολογετῷ σύστελλεται , ὡς τοῦ τὰ δικαιώματα μαζεῖς ἐντεῦθεν προσγινομένου : καὶ , Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι , φησιν , ἔτῳ ἐπλημμέλησα . διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐφύλαξα : μέσην πλημμελεῖας τε (13) καὶ διορθώσεως τιθεὶς τὴν ταπείνωσιν , ὡς ἐκ μὲν ταύτης γεννωμένην (14) , τὴν δὲ γεννήσασαν ἀμφετία μὲν γάρ ταπείνωσες μῆτηρ , ἐπιστροφῆς δὲ ταπείνωσις . Ἡμεῖς γοῦν , ὑψωθέντες , δε τίμαν ἐπεικεῖς τε καὶ μέτριοι , καὶ κατὰ μικρὸν αὐξηθέντες , ὡς εἰς τόδε τὸ σχῆμα (15) καὶ πλῆθος σὺν χειραγωγίᾳ θεοῦ προελθείν , ἡνίκα ἐλιπάνθημεν , ἐσκιρήσαμεν : καὶ ἡνίκα ἐπλατύνθημεν , ἐστενοχωρήθημεν καὶ ἦν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι συνελεξάμεθα δέξαν καὶ δύναμιν , ταῦτην εὖ πράττοντες κατελύσαμεν . δηλώσει δὲ τὰ ἔχεις τοῦ λόγου .

B persecutionibus et adversis gloriam potentiāque collegamus , eam in secundis rebus dissipavimus , quemadmodum deinceps oralio declabrit .

ΛΓ. Ὅρον μὲν ἡ βασιλεία τῷ Καίσαρι καὶ ὁ βίος λαμβάνει : τὰ γάρ ἐν μέσῳ σωτήσομαι (16) φεύγονται τοῦ πεπονικότος καὶ τοῦ πεπονθότος . ὃν ἀμφοτέρων αἰδούμενος τὴν εὐσέβειαν , οὐκ ἐπιτίνη τὴν θραυστητα . Ἐπειδὴ γάρ ἔδει τι καὶ ἀμφετίαν , δυτας ἀνθρώπους , τοῦτο ἔστιν δ τόχα ἀν τις ἀμφοτέρων οὐκ ἐπιτίνεσιν : εἰ μὴ κάνταῦθα δ' ὃν τοῦ ἐτέρου κατηγορήσομεν , τὸν ἔτερον αἰτίας ἀφήσομεν (17) . Ο δὲ εὐθὺς μὲν κληρονόμος τῆς τοῦ ἀδελφοῦ βασιλείας , ἀλλ' οὐκ εὐεσεβίας μικρὸν δὲ διετέρου καὶ τοῦ βασιλεύσαντος αὐτὸν γίνεται , τὸ μὲν ἐκόντος (18) , τὸ δὲ βιασθέντος τῷ κοινῷ τάλει , καὶ τῇ τηγέντος ἡπταν παντὶ τῷ κόσμῳ κακήν καὶ ὀλιθρίον .

ΔΔ' Τί τοῦτο , ὡς θειότατε βασιλέων (19) καὶ φιλοχριστότατε (προάγομαι (20) γάρ ὡς παρόντες καὶ ἀκούοντι μέμψασθαι , καὶ εἰ πολὺ κρείττονα γινώσκο τῆς ἡμετέρας μέμψεως , μετὰ θεοῦ (21) τεταγμένον ,

¹⁶ Psal. cxviii. 67. ¹⁷ Deut. xxix. 15.

Gallus res novas est molitus , et ad mortem quam huic intulit Constantius . Si enim alterum accusasset Gregorius , alterum culpa liberari necesse erat . Quapropter , misso utriusque facinore , quæ in mediū di- cenda erant , silentio se premere profiteatur .

(17) Ἀγῆσομεν . Vit unum reperias codicem , qui aliter habeat . Ed. ἀρχῶμεν .

(18) Τὸ μὲν ἀκόντος , εἰτ . « Constantio volente , fratri suo successit Julianus ; ipsi vero Constantio morte exacto et superato . »

(19) Βασιλέων . Reg. p. Βασιλεύ .

(20) Προάγομαι . Reg. i. προάγομαι .

(21) Μετὰ θεοῦ . Sic omnes codicēs . Ed. μετὰ τοῦ θεοῦ .

καὶ τῆς ἐκεί θόνης κληρονομήσαντα, καὶ τοσοῦτον θόνης ταύτην θδωματίσω βουλήν, πάντων συνέσει καὶ ἀγχινοῖς κατὰ πολὺ διαφέρων, οὐ τῶν ἐπὶ σοῦ (22) βασιλέων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔμπροσθεν; ὁ τὸ βαρύτανον ἀνακαθαίρων κύκλῳ, καὶ τοὺς οἷκοις τυράννων χειρούμενος, τοὺς μὲν τοῖς λόγοις, τοὺς δὲ τοῖς ὄπλοις, καὶ τούτων ἐκάτερον ὡς μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἀτέρου διοιχούμενος· οὐ μεγάλα μὲν τρόπαια τὰ μεθ' ὅπλων καὶ μάχης, μείζω δὲ καὶ περιφανέστερα τὰ ἀναμακτά· πρὸς δὲ καὶ αἱ πανταχόθεν πρεσβεῖαι καὶ ἱερεῖαι· φῶ τὰ μὲν (23) ὑπῆκουε, τὰ δὲ ἔμπλες (24)· τὸν δὲ ἥν τὸ ἀλπασθὲν ἵπον τῷ χειρωθέντι· ὁ χειρὶ θεοῦ πρὸς πᾶσαν καὶ βουλὴν καὶ πρᾶξιν ὁδηγούμενος· οὐ μᾶλλον μὲν τῆς χειρὸς ἢ σύνεσις, μᾶλλον δὲ τῆς συνέσεως ἢ χειρὸς ἢ θεαμάζετο· πλέον δὲ τῆς ἐν ἀμφοτέροις εὐδοκιμήσεως ἡ εὐσέβεια.

ηνοτατη expugnatio in spe posita erat, ac si jam domini manu ad omnia consilia resque omnes gerendas utebaris: cuius admirationem movebat, quam manuum vires; et rursus vires majori admirationi erant, quam prudens: atque utroque præclarior illustriorque erat pietatis gloria.

ΛΕ. Πώς οὖν ἐνταῦθα μόνον ἀμφῆς ἐφάνης (25) καὶ ἀπερίσκεπτος; Τί τὸ τάχος τῆς ἀπανθρώπου φιλανθρωπίας; Τίς συνεισῆλθε· δαιμόνων (26) τῷ σκέμματι; Πώς τὸν μέγαν κλῆρον καὶ τὸ πατρῷον καλλιώπισμα, τοὺς ἐπωνύμους λέγην Χριστοῦ, τὸ παντερῦν τῆς οἰκουμένης ἐκλάμψαν ἔθνος, τὸ βασιλείον ἰεράτευμα, τὸ πολλῷ πόνῳ καὶ πολλοῖς ἕρωσι συνεζήθην, οὗτως ἐν ὀλίγῳ καὶ ἀκμῇ βραχεῖᾳ καὶ ροῦ τῷ κοινῷ παλαμιναῖψι φέρων παρέδωκας;

ΛΓ. Τιώς τι καὶ ἀσεβεῖν ὑμῖν, ἀδελφοί, φαίνομαι, καὶ ἀγνωμονεῖν ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ διτοι μή τοὺς τῆς κατηγορίας ρήμασιν ἐπάγω τὰ τῆς ἀηθείας. Καίτοι γε ἵκανῶς ἀπολελόγημαι, καὶ διτοι ἀνῶν ἐγκέληκα, εἰ τι τῇ κατηγορίᾳ τὸν νοῦν προσήχετε· κάνταῦθα μόνον (27) ἡ κατηγορία τὴν ἀφειν ἔχει· χρηστότητα γάρ εἰπών, τὴν ἀπολογίαν ἴδησσα. Τίς γάρ οὐκ οἶδε καὶ τῶν μετρίων ἐκεῖνον ἐπισταμένων, διτοι ἐνεκα μὲν εὐσεβεῖας καὶ τοῦ περὶ ἡμῶν φιλτρου, καὶ τοῦ βούλεσθαι πᾶν ἡμῖν ἀγαθὸν, μή διτοι ἐκεῖνον (28) παρεΐδεν ἀν., ἡ γένους διου τιμήν, ἡ προσθήκην τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας (29), καὶ πάντων τῶν δηνῶν, καὶ τῆς ὑπῆρχης, ἡς οὐδὲν οὐδενὶ τιμώτερον, τὴν ἡμετέραν ἀσφάλειάν τε καὶ σωτηρίαν οὐκ ἀν χαλεπῶς ἔλλαξτο;

καὶ νεμινὶ quidquam est charius, incolumentem prætulisse?

"I Petr. ii, 9.

(22) Τὸν ἐπὶ σοῦ. « Tuæ seletis, tibi æqua-
lum. »

(23) Οὐ τὰ μέτρα, etc. Ita plerique codd. Paucissimi
cum ed. ēv. Bill.: « Cui nationes omnes partim jam
dicio audientes erant, partim jamjam futuræ
erant. »

(24) Τὰ δὲ ἔμπλες, etc. Comb. sic locum hunc
veritū: « Mox futurum erat, ut in eadem causa es-
sent, tum quorum expugnatio in spe posita erat, tum
qui jam in potestatem redacti erant. »

A quam ut a me reprehendi deteas, ut ipso qui Deo adjunctus sis, coelestisque glorie hereditatem acceperis, atque in tantum a nobis migraris, ut imperium cum meliore commutares.) Quodnam hoc consilium suscepisti, qui omnes, non tuæ solum, sed etiam superioris memoriaz imperatores animi solertia et acumine longe antecellebas? qui barbaras nationes per gyrum repurgabas, tyrannosque intellatos ditioni tuæ, partim sermonibus, partim armis subjiciebas, et quidem utrumque ita dextre et egregie, quasi ab altero nihil molestiae tibi exhiberetur: cuius cum magna et eximia tropheæ armis et prælio quæsita, tum majora et illustriora sine ulla cruxis profusione parta; ad quem legationes et supplicationes undecunque confluerebant: cui nationes partim jam subditæ, partim jamjam subjiciendæ erant; ut in eadem causa essent omnes liberi atque in potestatem redacti essent: qui Del-

XXXV. Quonam igitur modo hic solum imperitus

minimeque circumspectus exististi? Quæ hæc in-

humanæ humanitatis celeritas? Quis dæmonum ad

hanc deliberationem simul irrepit? Quonodo mag-

nam illam hereditatem, ac patrīum decus et orna-

mentum, eos dico, qui a Christo cognomentum ha-

bent, gentem illam toto passim orbe lucentem, re-

gale sacerdotium¹⁸, multo labore multisque sudori-

bus auctum, tam brevi atque exiguo temporis

puncto communi huius pesti et furia tradidisti?

XXXVI. Sed fortasse vobis, fratres, impie facere videor, atque in hoc sermone iniqui et ingratii animi specimen exhibere, quod non statim accusationis verbis veritatis verba subnectam. Quanquam per ea quoque quæ objeci, satis ipsius causam egī, cumque purgavi, si modo accusationi nostræ alientum animum præbuistis; atque hic duntaxat accusacioni absolutio conjuncta est. Nam cum benignitatem dixi, id aperte 94 dixi quod eum criminis omni ac culpa liberet. Cui enim, vel ex lis quibus non perinde cognitus erat, dubium est, quin ipse ob pietatem amoremque erga nos, ac propensiissimum bene de nobis merendi voluntatem, non modo illum, aut totius generis honorem, imperique incrementum neglexisset, verum imperio quoque ipsi

D omnibusque fortunis, atque ipsi denique vita,

nostram ac salutem haud illibenti animo prætu-

(25) Ἐφανῆς. Deest in plerisque non in aliis no-
tæ codicibus.

(26) Δαιμόνων. Colb. 2, δαιμῶν.

(27) Κάρταῦθα μόνον, etc. « Atque hic accusa-
tioni, etiam si sola esset, absolutio conjuncta est.
Nam cum lenitate dixi, » etc.

(28) Ἐκστρον. « Illam, » scilicet Julianum. »

(29) Άλλα καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας. Hæc de-
sunt in duabus Regiis optima notæ. In aliis deest
tautum τῆς ante βασιλείας.

XXXVII. Neque enim quisquam aliquando ullius rei tam acri amore atque cupiditate corruptus est, quam ille Christianos crescere, atque in summam gloriae potentiaeque amplitudinem pervenire cupiebat. Ac neque domitae et subactae gentes, nec res publica praeclaris legibus constituta et gubernata, nec pecuniarum copia, nec gloriae magnitudo, nec quod rex regum ei esset, et appellaretur, nec omnia alia, quibus hominum felicitas declaratur; nec denique quidquam ex omnibus rebus tantum ipsi voluptatis afferhat, quantum, ut et nos per ipsum, et per nos ipse, tum apud Deum, tum apud homines doreremus, ac firma semper et stabilis nobis potentia permaneret. Illud enim probe perspiciebat, altius videlicet magisque regie quam plerique soleant, de his cogitans, cum Christianorum rebus Romanorum quoque res incrementum signum coepisse, atque cum adventu Christi imperium simul ingressum fuisse, cum nondum prius hoc evicisset, ut in unius principatum plane deveniret. Ob idque, et merito quidem, res nostras magis amplecti mihi videbatur. Qui quidem, etsi quid nobis molestiae exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum conlumelia afficeret, nec per schismata inter nos dirempsi atque disseci essemus.

XXXVIII. Sed, ut dicebam, parum causa est simplicitas, ac benignitati adjuncta est imbecillitas; minimeque is improbitatem suspieatur, cuius animus ab improbitate liber ac purus est. Propterea, quod futurum erat, ignoratum est, nec fucus et simulatio deprehensa, sensimque obrepigit impletas, ac duæ benignitates inter se occurrerunt, altera erga pius genus, altera erga omnium hominum impiissimum, maximumque divini **95** numinis contemptorem. Quid ille, qui cum nihil haberet, quod de Christianis quereretur, nihil quod doctrinam nostram improbare, nihil rursus quod ex genitum dogmatibus eximium et excellens existimat, atque ejusmodi, ut sermone vix convelli posset, nec denique ullius majorum suorum exemplum hac in re sequeretur, nobilissimum sese ex impietate reddidit, novoque modo cum eo, a quo Cæsar designatus fuerat, certavit? Nam cum eum virtute rebusque præclaris superare non posset, contraria

A **ΔΖ'.** Οὐδενὶ γάρ οὐδενὸς οὐτοι πάποτε πράγματος ἑρως θερμὸς ἴνεστηκεν, ὡς ἔκεινη Χριστιανὸς αἰνῆθηναι, καὶ εἰς πλεῖστον (30) καὶ δόξης προελθεῖν καὶ δυνάμεως· καὶ οὗτε ίδην χειρούμενα, οὗτε τὸ κοινὸν εὐνομούμενον, οὐ πλήθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία (31), οὐ τὸ βασιλέα βασιλέων καὶ εἶναι καὶ δυναμάζεσθαι, οὐχ δοσις ἀλλοις ἀνθρώπων εὐδαιμονία γνωρίζεται· οὐδὲν οὔτια τῶν πάντων ἔκεινον ηὔρεταινεν. ὡς τὸ δι' ἐπιτοῦ μὲν τῆμας, διὰ δὲ τῆμῶν ἔκεινον, καὶ παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις (32) εὐδοκείμενην, καὶ ἀκατέλυτον τὴμέν εἰς τὸν ἄπαντα χρόνον παρεμένειν τὴν δυναστείαν· καὶ γάρ πρὸς τοὺς ἀλλοις ἔκεινον φέρει σαφῶς, ὑψηλότερον τὸ (33) καὶ βασιλικώτερον ἥ κατὰ τοὺς πολλοὺς περὶ τούτων διανοούμενος, διὰ τοὺς Χριστιανὸν πράγματος τὸ Ψωμάτων συντεῦξης, καὶ συνεισῆλθε τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ τὸ κράτος, οὗτοι πρότερον τελείως (34) εἰς μοναρχίαν κανικνήκος (35); καὶ διὰ τοῦτο πλέον ἕδοκει μοι περιέπτεν εὐ ποιῶν τὰ τῆμέτερα· διὸ γε, καὶ εἰ τὸ παρελύπτησον τὴμας, οὐ περιφρονῶν, οὐδὲ ίδριζων, οὐδὲ ἀλλοις τισὶ πρὸ τῆμῶν γριζόμενος (36), ἀλλ' οὐτε πάντας δὲ εἶναι, καὶ συμφρονεῖν παρελύπτησε, καὶ μηδ διακεκριμένος.

ΔΗ'. Ἀλλ' ὅπερ εἴπον, ἀφύλακτον ἡ ἀπλότης, καὶ μετὰ τοῦ σαθροῦ (37) τὸ φιλάνθρωπον, καὶ ἤκιστα κακῶν ὑφορδτας τὸ κακίας ἐλεύθερον· διὰ τοῦτο ἥγνοιθε τὸ μέλλον, καὶ τὸ πλάσμα οὐκ ἐφράθη, καὶ παρεισῆλθε κατὰ μικρὸν ἥ ἀσεβεία, καὶ δύο χρηστότερες συνεισῆλθον. ἀλλήλαις, ἥ τε περὶ τὸ εὔτεβδες γένος· καὶ τὸν ἀσεβέστατον πάντων καὶ ἀθεώτατον. Όσ, τι (38) μεμφύμενος Χριστιανοῖς, τι δὲ οὐκ ἐπαινεῖν ἔχων τῶν ἡμετέρων, τι δὲ τῶν παρ' Ἑλλησι δογμάτων ὑπερφυὲς νομίσας, καὶ δυσκίνητον λόγῳ, ποιὼν δὲ καὶ ἀκαλουθῶν ὑποδείγματι, γνωριμώτατον (39) ἔστιν δὲ ἀσεβείας κατέστησε, καὶ καινότερον τρόπον τημαλλήθη τῷ ἀναδιέξαντι; Ἐπειδὴ γε ὑπερβάλλειν οὐκ (40) ἦν ἀρετῇ καὶ τοῖς κρείττον, διὰ τοῦ ἐναντίου φανῆναι φιλονεικήσας (41) τῆς εἰς δυσσέβειαν ἀμετέριας, καὶ τῆς περὶ τὸ χεῖρον φιλοτιμίας. Ἡ μὲν οὖν ὑπὲρ Χριστιανῶν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πρὸς Χριστιανὸς ἀπολογία τοιεστή, καὶ οὕτω δικαία τοῖς γε κοῦν ἔχουσιν.

(30) Εἰς πλεῖστον. Sic plerique codices. Ed. ἐπὶ ΔΙ. 1. etc.

(31) Οὐ πλήθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία. Hinc excidere. Par. editioribus.

(32) Καὶ ἀνθρώποις. Comb. καὶ παρὰ ἀνθρώποις.

(33) Τε. Deest in codicibus non paucis.

(34) Τελείως. Codices communiter τελέως.

(35) Νερικνής. Comb. κακινής.

(36) Χαριζόμενος. Billius, primis curis, et gratificari, et rectius quam in edit. Paris. quæ habet, et commendare.

(37) Μετὰ τοῦ σαθροῦ. Hic optime convenit quod ait Tullius, in Tusc. n. 21, 47: «In animis omnium est sere natura molle quiddam, demissum, humile, onervatum quodammodo et languidum, seni-

(38) Όσ, τι. Hic, et in sequenti membro, τι δὲ οὐκ, habent nonnulli codices, ut alibi non raro, et διαιτησι. Graeca hæc per interrogationem videntur redienda: «Qui, quid in Christianis causatus? Quid in nostris non laudandum inveniunt? Quid in Graecorum dogmatibus eximium et non facili negotio sermone convellendum arbitratus? Quid porro exemplum secutus, famosissimum sese ex in:pietate constituit?»

(39) Γνωριμώτατον. Superscriptum, δυναστίατον, et celeberrimum.

(40) Υπερβάλλειν οὐκ ἦν ἀρετῇ καὶ τοῖς πατέρεσσι.

(41) Φιλονεικήσας. Reg. I. Εὐλογεική.

modo, hoc est, per immodecam quamdam et effrenatam impietatem, pervicaxque vitii studium, non minus splendorem sibi conciliare obnixus est. Ac de Christianis, et ad Christianos, talis est Constantii purgatio, tamque æqua et justa, his quidem certe qui mente prædicti sunt.

A. Έπει δέ (42) εἰσὶ τίνες, οἱ, καὶ ταύτης ἡμᾶς ἀπολύσωσι τῆς αἰτίας, ἐπέρας οὐκ ἀφίενται, ἀλλὰ κατηγοροῦντες εὐθίειαν, διὶ τῷ δυσμενεστάτῳ καὶ πολεμιστάτῳ τὴν ἄρχην ἐνεγέρτισε, καὶ τὸν αὐτὸν ἔχθρον πρότερον, εἴται ἰσχυρὸν κατεσκεύασε, τὴν μὲν ἔχθρον διὰ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ σφαγῆς προκαταβαλόμεν·, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς βασιλείας προσθεῖ· διαγκαῖον καὶ περὶ τούτου βραχέα διεξελεῖν (43) καὶ δεῖξαι μή παντάπασιν θλογον τὸ φιλάνθρωπον, μηδὲ ἔξω τῆς βασιλικῆς μεγαλονοίας καὶ προμηθείας καὶ γὰρ ἀναισχυνόμην, εἰ, τοιαύτης παρ' αὐτοῦ τυχόντες τιμῆς, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν εὔτεσθείς διαφέρειν πεπιστευκότες, μή τὰ (44) δίκαια συνηγορήσαιμεν· διὰ τοὺς μηδὲν εὐεργετηκότους (45) ὁφελεῖσται παρ' ἡμῶν, τῶν λόγου καὶ Ἀλήθειας θεραπευτῶν· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, ἥντα καὶ τὸ κολακεύειν δοκεῖν ἐκπεφεύγαμεν, καὶ πονηρὸς ἐμύθερος ὑπονοίας ὁ λόγος.

Veritatis cultum proflitemur, præstari debet; idque verendum non est, ne in assentationis opinionem oratio.

B. Τίς γὰρ οὐκ ἀν δημοποιεῖν, εἰ μή τι ἀλλο, ταῖς τιμαῖς ποιήσειν αὐτὸν ἡμερώτερον; Τίς δὲ οὐκ ἐκ τῆς πίστεως, ἣν ἐπιστεύθη (46) καὶ παρὰ τὸ εἰκός, δικαιότερον; ὡς ἀμφοῖν δίκαιας καὶ βασιλικῆς χρίσι, τοῦ μὲν ἐπιτιμηθέντος, τοῦ δὲ προδόληθέντος· γάρ τὸν δικαιότερον τιμήσας, οἵσ οὐκ ἀν τις δημοποιεῖν, αὐδήσεις δι τυχῶν τῆς τιμῆς, δῆλον, ὡς οὐδὲ τὸν πρότερον δικαιάσας δργῆς ἐκολάσατο· καὶ τὸ μὲν τῆς ἴκενον προπετεῖας ἦν, τὸ δὲ τῆς τοῦ τετιμηθότος φιλανθρωπίας.

C. αἰσθεῖται, temeritati assignandum esse; alterum affectus est, illius, a quo honore affectus fuerat, humilitati.

D. ΜΑ. Καὶ δῆμα τὸ θαρρεῖν εἶχεν, εἰ δεῖ τὸ μεῖζον εἰπεῖν, οὐδὲ τοσοῦτον ἐκ τῆς ἐκείνου πίστεως, δισὶν ἐκ τῆς ίδιας δυνάμεως· ἢ μοι δοκεῖ καὶ Ἀλέξανδρος θαρρήσας δι πάνυ δοῦναι μή μόνον τὸ ζῆτην ἡττημένῳ Πάτρῃ, καὶ ταῦτα νεανικῶς οὐτως ἡγωνισμένῳ περὶ τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν αὐθίς Ἰνδῶν· ὡς τὸ μεγαλόψυχον (47) οὐκ ἀλλως ἢ οὐτως ἐπιδεινόμενος, φρατηθῆναι (48) χειρὸν ἐνδριζεν Ἀλέξανδρος ὃν ἢ τοῖς δηλοῖς· τοῦ δὲ, εἰ κακὸν λάθοι, χιρώσασθαι πάλιν ἐπ' αὐτῷ τυγχάνοντος. Καὶ ἦν εὐτῷ ἡ περιουσία τοῦ θαρρεῖν τὸ φιλάνθρωπον.

ΜΒ. Καίτοι τί τοῦτο ἀγνοίζομαι, σφόδρα ἐνὸν χρεῖταιν καὶ ἡττημένον; Εἰ γάρ δι πιστεύσας κακὸς,

A. XXXIX. Quoniam autem nonnulli sunt, qui, quamvis nos hoc crimine liberent, altera itamen culpa minime solvunt, verum stultitiae propriae insimulant, quod ipse inimicissimo homini hostique acerrimo imperium commiserit, atque eundem primo hostem efficerit, deinde robur ipsi comparabit, nimirum per fratris cædem inimicitias fundatum jaciens, post autem per imperium eidem vires addens; de hac quoque re pauca necessario mibi dicenda sunt, illudque ostendendum, nequaquam omnino inconsultam alique a ratione alienam hanc clementiam exsistisse, nec ab imperatoria animi præstantia providentiaque remotam. Etenim pudore suffunderer, si, cum tantum ab eo honorem acceperimus, eumque tanta pietatis laude excelluisse B persuasum habeamus, justum illi patrocinium nequaquam afferremus; quod iis quoque, qui nihil beneficii in nos contulerunt, a nobis, qui Verbi et

incidamus, ac jam vinni mala suspicione vacat

C. XL. Quis enim non spem habuisset, fore ut, si nihil aliud, honoribus certe ipsum mitiorem efficeret? Quis non ex fide, qua illi etiam præter æquum habita est, justiorem? tanquam justo et imperatario judicio alter pœnam luisset, alter electus fuisse. Nam qui natu minorem iis honoribus afficerat, quos nemo sperasset, ne ipse quidem qui honorem acceperat; perspicuum utique est, eum, ne in priorem quidem, nisi justa ira commotum, animadvertisse: alterumque 96 ejus, qui supplicio autem, illius, a quo honore affectus fuerat, humilitati.

XLI. Ad hæc, ut, quod majoris momenti est, dicam, non tam istius fide quam suis opibus et potentia nitebatur: quibus etiam, ut opinor, fretus magnus ille Alexander, victo Poro non modo vitam dedit, idque cum de imperio adeo strenue dimicasset, sed Indorum etiam regnum ipsi restituit: perinde atque non. alia ratione magnanimitatis specimen editurus, qua vinci, cum Alexander esset, turpius existimabat, quam armis superari: præsertim cum in sua potestate esset, eum, si malum beneficium immemorem comperiret, rursum subditionis suæ jugum inittere. Ita benignitas hæc ab ingenti quadam animi præsidentia manubat.

XLII. Sed quid in hac re tantopere labore atque contendendo, cum mibi causam facile obtinere liceat,

(42) Έπει δέ. Ita plerique codd. Ed. ἐπει-

θῇς.

(43) Διεξελθεῖτ. Tres Colb. διελθεῖτ.

(44) Μή τά. Combeb. legit μηδὲ τά.

(45)

εὐεργετηκότον.

(46)

επιστεύθη.

Reg. bm, Culb. b, ἡς ἐπι-

διελθεῖτ.

(47) Μεγαλόψυχος. Edit. et mss. nonnulli ad-

dunt μέν. Sei deest in melioris nota codicibus.

(48) Φρατηθῆναι. Ad hæc verba Reg. u., ap-

pingit: αὐτῷ μεγαλόψυχῳ φρατῆσαι γάρ τούτῳ,

ἀλλ' οὐ φρατηθῆναι ἐθούλετο. Ιpsa magnanimitate,

qua vincere magis quam vincī volebat. Rem nar-

rat Plutarch. in Vita Alex.

etiam superato? Etenim si is malus est, qui credit, quid tandem prae eo ille, cui fides habita est? Et, si mores illius non prævidisse, in crimen ponendum est, vitium ipsum ubi tandem collocabimus? Sed profecto res quædam considerationis expers est improbitas: nec ulla ratio iniiri potest, qua homines nequam et improbos quæquam meliores efficiat. Quippe cum iste, quibus ex rebus majorem benevolentiam concipere, ac si quos improbitatis igniculos habebat, eos extinguere debebat,

A τι ποτ' ἀν εἴη παρ' ἐκείνον ὁ πιστευθεὶς; Καὶ εἰ τὸ μῆτρα προτέσθαι τὸν τρόπον ὑπάκτιον, αὐτὴν γε τὴν κακίαν πού θισσομεν; Ἀλλ' ὅντως ἀσυλλόγιστόν (41) τι πρᾶγμα ἡ πονηρία· καὶ οὐκ ἔστιν φού τοὺς μοχθητοὺς ἀν τις βελτίους ποιήσειν· ὅποτε κάκεινος ἐξ ὧν εὔνούστερος φανῆναι δίκαιος (50) ἦν, καὶ εἰ τι κακίας εἶχεν ἐμπύρευμα τοῦτ' ἀνελεῖν, ἐκ τούτων (51) εἰς μεζον ὄντηφθη μῆσος, καὶ διπας ἀν ἀμύνηται (52) τὸν εὐεργέτην ἐκοπέτε.

ex his ad maius odium incensus sit, idque spectari, ut bene de se meritum ulcisceretur.

XLI. Hæc ipsum Platones, et Chrysippi, et clarus Peripatus, et veneranda Sto, et scita illa venusta sonoro gulture fundentes edocuerunt. Hæc geometria æqualitas et de justitia sermones, illudque, eligendum potius esse injuriam accipere, quam inferre. Hæc egregii magistri, et imperii defensores et legislatores, quos ex trivis et barathris sibi collegerat; quorum non vitam ac mores laudaverat, sed facundiam suspexerat: ac ne hanc quidem fortasse, sed impietatem solam, ut sat idoneam 97 consiliariam, rerumque gerebaturum vel omittendarum magistrum.

XLIV. Quidni autem hos admirari par est, qui civitates etiam, quæ re ipsa consistere non possunt, sermone fingunt, quique splendidas tyrannides modo non adorant, et cum superba gravitate supra deos obolum efferunt; quorum alii, ne Deum quidem omnino esse, alii rerum humanarum cura non tangi, sed temere et fortuito omnia ferri censent; alii autem sideribus duci, necessariisque et fatalibus figuris, haud scio unde et a quo ductis; alii vero omnia voluntate appetere, idque vita humanæ finein arbitrantur? Virtus porro ipsis speciosum duntaxat nomen est, nec ultra hanc vitam porrigitur, nec ulla postea rerum in hac vita gesta-

B ΜΓ'. Ταῦτα Πλάτωνες αὐτὸν, καὶ Χρύσιπποι, καὶ ὁ λαμπρὸς Περίπατος (53) καὶ ἡ σεμνὴ Στοῦ (54), καὶ εἰ τὰ κομψὰ λαρυγγίζοντες ἐξεπαίδευσαν· ταῦτα ἡ τῆς γεωμετρίας ιστῆς, καὶ οἱ περὶ δικαιούσης λόγοι, καὶ τὸ χρῆναι ἀδικεῖσθαι (55) μᾶλλον αἰρεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν· ταῦτα οἱ γενναῖοι διδάσκαλοι, καὶ τῆς βασιλείας συναγωνισταὶ τε καὶ νομοθέται, οὓς ἐκ τῶν (56) τριῶν καὶ τῶν βαράθρων ἐστιν συνελέξατο· ὃν οὐ τὸν τρόπον ἐπιγνεσεν, ἀλλὰ τὴν εὐγλωττιαν ἕθαμασε· καὶ οὐδὲ ταῦτην Ιωάς, ἀλλὰ ἀσέβειαν μόνην, ὡς σύμβουλον Ιωάνην καὶ τῶν πρακτέων καὶ μῆδασκαλον (57).

ΜΑ'. Πῶς δὲ οὐ θευμάζειν δέξιον τουτους, οἱ καὶ λόγῳ πλάττουσι πόλεις, τὰς ἔργως συστήναι μὴ δυναμένας, καὶ τὰς σεμνὰς τυραννίδας (58) μονονού προσκυνοῦσι, καὶ τὸν ὀδούλον ὑπὲρ τοὺς θεοὺς ἄγουσι μετὰ τῆς ὁρύσσος (59)· καὶ οἱ μὲν οὐδὲ εἰναι Θεού τὸ παράπαν, οἱ δὲ (60) οὐ προνοεῖν τῶν τῇδε δογμάτιζουσιν, ἀλλ᾽ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε τὸ πᾶν φέρεσθαι, οἱ δὲ ἀστράπαι ἀγεσθαι καὶ σχηματισμοὶ ἀνάγκης (61), οὐκ οὖδὲ ὑπὸ τίνος ἀγορένοις καὶ θίεν· οἱ δὲ εἰς ἡδονὴν τὸ πᾶν φέρειν (62), καὶ τούτο εἶναι πέρας ζωῆς ἀνθρώπινῆς ὑπολαμβάνουσιν; Ἡ ἀρετὴ δὲ αὐτοῖς ἀλλως δνομα εὐπρεπὲς, καὶ οὐδὲν τοῦ παρόντος θέου μαρτύρερον, αὐδέ τις ἐξέτασις τῶν ἔγκαύθα βε-

(49) Άσυλλοτοτέστιν τῇ κορνηλᾳ,
εἰνconsiderata est improbitas, ἡ id est, « nec
jus, nec æquum perspicit vir improbus. » Hac
sentientia utitur Theologus ad significandum quod
prius insinuat Elias; id nimurum impietatis esse, ut
ratiocinationes fallat omnes, nihilque ab ea expec-
tandum, quod in aliis necessario consequitur. Un-
de nihil mirum exspectatione sua frustratum suisse
Constantium.

(50) Δικαιος. Reg. I, δίκαιον.

(51) Έκ τούτων. Savilius, ὁ δὲ ἐκ τούτων, quæ
priora verba censem retinenda, quamvis desint in
melioris notis codicibus.
(52) Ἀμύνηται. Regin. a, b, etc. ἀμύνατο.
(53) Λαυράρδς Περικλατος. Sic quinque Regin. alii-
que plures. In edit. σεμνός.
(54) Σεμνὴ Στοά. Ita plerique codd. Deest ce-
μνή in ed.

(55) Χρῆναι ἀδικεῖσθαι, etc. « Eligendum...
injuriam pati. » Billius: « Optandum... injuriam
ferre. » Paulo aliter Plato in fine Gorgia: Εὐλαβη-
τίον ἔστι τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἡ ἀδικεῖσθαι. « Μα-

gis cavendum est injuriam facere quam pati. » Ra-
tionem superioris attulerat: Δυοὶ οὖν ὅντων, τοῦ ἀδι-
κεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι, μείζον μὲν κακὸν φαμεν τὸ
ἀδικεῖν, Ελαττον δὲ ἀδικεῖσθαι. « Cum duarū igitur sint
hæ res, injuriam facere et pati, maius quidem ma-
lum esse dicimus facere quam pati injuriam. »

(56) Οὐδὲ ἐκ τῶν, etc. Porphyrium et Libanius
intelligit Elias; quibus recte addideris impietatis
magistros.

(57) Καὶ μὴ διδάσκαλον. Non is est horum ver-
borum sensus, quem reddit Billius, ut videat Tille-
montio, sed iste, « impietatem operis tantum so-
ciān; » non vero magistrum suisse Julianο, quippe qui
per se satis sciret. In Regin. tamen codd. optime notis,
bun, hu, etc., cum hac distinctione, quæ Billio fave-
legit, καὶ μὴ διδάσκαλον.

(58) Καὶ τὰς σεμνὰς τυραννίδας. Hic Platonem
carpit, qui pecunia cupiditate ductus ad Dionysium
navigasse fertur, atque ad ejus pedes se provoluisse,
ipsique assentari consuevit, ut hinc lucri aliquid
referret, atque obolum pluris quam gentilium deos
fecisse. Deinde Epicureos cavillis petit, qui Provi-
dentialiam negabant, etc.

(59) Μετὰ τῆς ὁρύσσος. Billius, « cum supercilie. »
(60) Οἱ δέ. Reg. I, et Billius, οἱ οὐδέ.

(61) Ἀράτης. Colb. k, ἀναγκαῖος. Eadem in
Theologo de providentia reperiens.

(62) Φέρειν. Montac. wavuli βέπειν.

ειναιμένων ὑστερον τὴν ἀδικίαν συστελλουσα. Ή γάρ οὐ συνεῖδε τις ταῦτα τῶν παρ' ἔκεινοις σοφῶν, ἀλλὰ βασὶθ φορδόρφῳ, τὸ δῆ λεγόμενον, καὶ ἀφεγγεῖ ζόφῳ τλάντης καὶ ἀγνοίας (63) συνεκαλύψθῃ, μηδὲ δυν προσθέψεις ταῖς τῆς ἀληθείας αὐγαῖς καθαρεῖς τὴν ἄξιναν, ἀλλὰ περὶ τὰ κάτω (64) καὶ τὴν αἰσθησιν ὑποσκέψειν, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τοὺς δαιμόνας φαντασθῆναι δυνηθεῖς, καὶ διαρθῆναι (65) τοῦ πεποιηκάδας ἄξιας· ἢ εἰ τὶς διέβλεψε καὶ μικρὸν, ὡς ὅδηγῷ λόγῳ, καὶ μή Θεῷ χρώμενος, ὑπὸ τοῦ πιθανωτέρου περιεύρη, καὶ τοὺς μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἐλκοντος δι' ἴρρητης.

ΜΕ. Τί οὖν θαυμαστὸν τὸν ἐκ τοιούτων μὲν ὄρμώμενον δογμάτων, ὑπὸ τοιούτων δὲ κυβερνητῶν εὐθυμένον, οὗτω καὶ τῷ πεπιστευκότι φανῆναι κακῶν τὸν πιστευθέντα (66), καὶ τῷ τιμῆσαντι τὸν τιμηθέντα; Εἰ γάρ δεῖ τι καὶ διὰ τῆς κατηγορίας ἀπολογίασθαι, οὐ μοι δοκεῖ τοσούτον ὑπεραλγῶν τοῦ ἀδελφοῦ, ὃν γε καὶ πολέμιον ἐκ τῆς θρησκείας ἐγκωντεν, δυον τὰ Χριστιανῶν οὐ φέρων αὐξανόμενα, καὶ λυσῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας, τοὺς καθεστηκότιν ἐπιταλμένην, καὶ ζητεῖν ἐλευθερίαν τῇ ἀπονοίᾳ· χρῆναις γὰρ φιλοσοφίαν καὶ βασιλείαν, ὡς δὲ ἔκεινων λόγος, εἰς ταῦτα (67) συνελθεῖν· οὐχ ἵνα παύσωνται κακῶν εἰ πλεις, ἀλλὰ ἵνα πλησθῶσι.

ΜΖ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῆς αὐθαδείας καὶ ἔπονος ἔστωτὸν ἀναδῆσαι (68), καὶ τῇ μεγάλῃ προσηγορίᾳ τιμῆσαι (ἢ οὐχ ἀρπαγμα τύχης, ἀλλ' ἀρέτης δὲλον ἢ χρόνος ἢ ψῆφος βασιλέως χαρίζεται, ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ὡς τὸ παλαιὸν, κρίσις), καὶ οὐ ποιεῖται τοῦ μέτρου τῆς τιμῆς κύριον τὸν τῆς βασιλείας· δεύτερον δὲ (καὶ γάρ ἀναγκαῖαν ἔστω τὴν (69) ἀπόνοιαν ἐκ τῶν ἥδη τετολμημένων ἥδει πεποιηκός), τι διανοεῖται; καὶ ποι πρόστιν ἀσεβείας τοι καὶ θρασύτητος; Ω τῆς μανιώδους ἔκεινης ψυχῆς! Ἐπ' αὐτῶν ἐκστρατεύει, καὶ τῆς δύσεως ἀπαν-

A rum censura injustitiam reprimens. Aut enim quispiam eorum qui apud illos in sapientum numero habentur, hoc non intellexit, sed in alto ceno, ut dici solet, atque obscura erroris et ignorantiae caligine obrutus hæsit, ne eatenus quidem purgatus, ut veritatis radios intueri posset, verum in terrestrium et sensibilium ceno provolutus, nec superdaemones quidquam animo concipere valens, sublimiusque, ut Creatore dignum est, ferri: aut si quis vel leviter prospexit, quia non Deum, sed humanam rationem ducem sequeretur, ab eo quod probabilius erat, pertractus est, quodque proximam multitudinem ob propinquitatem magis alliciebat.

B XLV. Quid mirum igitur, si ia, qui ab hujusmodi placitis prodibat, atque ab hujusmodi gubernatoribus regebatur, erga eum qui fidem ipsi habuerat, honoreque ipsum afficerat, malum ac sceleratum se praebuit? Nam si per accusationem quoque ipsius causa non nihil defendenda est, non tam quod fratris interitum doleret, quippe quem hostem quoque propter religionem duceret, quam quod Christianoru[m] res augeri permoleste ferret, atque aduersus pietatem fureret, rerum statum convellere aggressus esse, ac contumaciam suam libertatem quæsivisse videtur. Oportere enim philosophiam et imperium, juxta illorum sententiam, in unum coire; non ut civitates miseræ esse desinant, sed ut malis potius impleantur.

C XLVI. Ac primum quidem illius arrogantiæ atque audaciæ facinus fuit, quod sibi ipse diadema imposuit, magnoque nomine seipsum ornavit (quod non fortunæ prædam, sed virtutis præmium, vel tempus, vel imperatoris calculus largitur, vel, ut moris prisci fuit, senatus judicium), nec honoris modum ad imperatoris arbitrium revocavit. Deinde (siquidem ob ea, quæ jam ausus fuerat, in omnem audaciam providendi necessitatem se sibi imposuisse norat), quid cogitat? et quo, tum impietatis, tum temeritatis progrederit? O furiosam mente!

D peret. Igitur sibi arrogavit licet coactus; deinde si coactus accepit, cogi se curavit, et corruptis largitione, et ut sit Zonaras, et et humanitate tribunis et centurionibus; qui, ut auctor est Zosimus, gentilis scriptor, lib. iii, sparsis libellis animos militum commoverant. Itaque Julianus specie tenus coactus fuit, et eam diadema sibi arrogasse recte vereque scripsit Gregorius. Id etiam confirmant et objurgatoriæ et mordaces litteræ, Juliani ad Constantium secretæ, non apologeticæ facti, et responsa Constantii quæ coram armata multitudine, quam de industria convocarat, legi curavit Julianus. Denique, si invitus diadema accepit, quare jubenti Constantio, ut illud deponeret, parere detrectavit? Haec omnia ipse Ammianus memoriam mandavit lib. xx et xxi, et disertis verbis scripsit, et sibi ipsi Julianum imposuisse diadema. Ergo Gregorio scribere nou licuit, nulla habita ratione seu verse, seu fictæ coactionis, et Julianum diadema sibi arrogasse?

(69) Τὴν, etc. In ora edit. Montacutii scribitur, τὴν τοιαῦτην ὑπόνοιαν ἥδει πεποιηκός. Abest ἥδει a Reg. hu, ac ita legit Comb.

Adversus eum expeditionem suscipit, atque ab Occidente pedem movet: in speciem quidem, quasi se de arrepto diadema purgare vellet, adiuv enim audaciam suam occultare videbatur, revera autem, ut totum imperium ad se traduceret, ac per improbitatem et ingratitudinem suam in hominum admirationem veniret. In eoque spe sua minime falso est.

XLVII. Nec tamen hoc mirentur, qui Dei ratione, quibus omnia reguntur, altitudinem omni conjectura sublimiore non assequuntur, nec opifici gubernatione cedere sustinent, nobis quidem certe sapientiori, suaque, et quo, et qua vult, ratione ducenti, non dubium autem quin ad id quod melius est, atque ad morborum sanationem, quantumvis ii quibus medicina sit, indignentur. A quibus rationibus non ille quidem ad malum excitatus est: Deus enim nullo modo mali causa est, quippe natura bonus, vitiumque ejus est qui elegit; baut tamen ab impetu suo repressus est. Verum cum ingenti celeritate, tum regionem suam, tum non nullam barbaricæ oræ partem peragrasset, transiunqne, fallendo potius quam vincendo, rapuisset, aulæ imminere incipit: ut quidem narrant qui partes ejus inveniunt, futuri prænotione ad hanc expeditionem Iueundam elatus, dæmonumque impulsu atque hortatu, prosperum eventum pollicentium, rebusque mutationem decernentium: ut autem aiunt, qui vera loquuntur, **99** ad tempus arcano atque occulto facinori præstitutum adveniens, atque ad mortem, cuius ipse architectus erat, prope rans, conatum interim suum per domesticorum quendam celans. Ita facinus illud, non præscientia, sed scientia erat, scelerisque opus, non dæmonum beneficium: qui quidem, quam in his rebus sciit ac solentes sint, Persia luculentem ostendit. Ac finem tandem faciant, qui illius celeritatem dæmonibus ascribunt: nisi hoc quoque insum, scelatum esse, bis adjungamus.

XLVIII. Quod nisi tyranni adventum et impressionem mors imperatoris antevertisset, plusque obscurum bellum, quam aperta manus potuisset, intellexisset fortasse conseleratus ille ac nefarius.

(70) *Προφάσεις.* Plures codil. πρόφασεν.

(71) Όρ. Colb. 3, ὡς διν.

(72) Καὶ μή. Ita Reg. Iu, Colb. 3, Or. 1, Pass. Deest μή in ed.

(73) Τὰ τῆς. Plures codil. τὰ τῆς. Calvinum bis scripsi vel ipse Montacuteus notat.

(74) Οὐχίς δυτικός. Reg. u, et Pass. δυθης δοτικός.

(75) Τῷ λαθεῖτι. Regg. nonnulli et Colb. Or. 1, τῷ λαθεῖτι μὲν ἢ τῷ χρατῆσαι. Pass. τῷ χρατεῖν. Sic iter Juliani describunt Mamertinus, Lihanius orat. 2, Zosimus et Ammianus lib. xxi, p. 188.

(76) Έκστρατεῖα. Regg. a, b, bm, ἐκστρατεῖα.

(77) Παρών, δλλά. Ita Reg. bm, Colb. quatuor. et Or. 1. Alii tres Regii δλλά. In pluribus deest sicut in ed.

(78) Κλέψας τινι τῷ δρότοι τὴν δικαιοσύνην. Domesticorum minus opera rei fortium aggressus, et nempē per illum lento Constantium ve-

ισταται· προφάσεις (70) μὲν, ὡς (71) ἀπολογησμένος ὑπὲρ τοῦ διαδηματος· ἔτι γάρ ἐδόκει κρύπτειν εἰς τὴν ἀπόνοιαν· τὸ δὲ ἀληθές, ὡς μετασήσων εἰς εἴσοδον ἀπειλεῖ τὸ κράτος, καὶ διὰ τῆς ἀγνωμόσυνης θαυμασθησόμενος· καὶ οὐκ ἐψεύσθη γε τῆς ἀλπίδος.

MZ. Μή θαυμαζέτωσαν οἱ τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων, ὃς ὅν τὸ πᾶν φέρεται, τὸ ἀτέκμαρτον μή ἐπιστάμενοι βάθος, καὶ μή (72) παραχωροῦντες τῷ τεχνίῃ τῇ; κυνερήσεως ἡμῶν γε πάντως συνετετέρῳ, καὶ ἀγοντὶ τὸ οἰκεῖον ὅπῃ καὶ ὅπως βούλεται· πάντως δὲ πρὸς τὸ κρείττον καὶ τὴν ἴστρείαν, καὶ οἱ θεραπεύμενοι δυσχεραίνωσιν· ὃς δὲ ὁν λόγων κακίενος οὐκ επήρηδη μὲν εἰς τὴν κακίαν· ἀναίτιον γάρ παντάπασι κακῶν τὸ Θεῖον, ἀγαθὸν τῇ φύσει τυγχάνον, καὶ τοῦ προεολομένου τὸ τῆς (73) κακίας· οὐ μή ἐπεσχέθη γε τῆς δρμῆς· ἀλλὰ τάχει πολλῷ τὴν τε αλκείαν, καὶ τῆς βαρβαρικῆς δυθης ξεῖται (74) φίδιαδραμών, καὶ τῷ λαθεῖν (75) μᾶλλον ἢ τῷ χρατῆσαι τὴν πάροδον ἀρπάσας, πληγίσον τῶν βασιλεῶν γίνεται· ὡς μὲν οἱ τὰ ἐκείνου φρονοῦντες, κατέ πρόγνωσιν ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν (76) ἀρθεῖς, καὶ δαιμόνων κλίνησον τὸ μέλλον ὑπισχνουμένων, καὶ μεταβολὴν πρυτανεύσοντων τοῖς πράγμασιν· ὡς δὲ διὰ τῶν ἀληθεύσοντων λόγος, κατὰ προθεσμίαν παρόν, ἀλλ' (77) ἀπορήσοτέραν τε καὶ βαθύτεραν, καὶ σπεύδων ἐπὶ θάνατον, οὐ δημιουργὸς αύτος ἦν, κλέψας τινι τῶν ἐνδον τὴν ἐπιχείρησιν (78)· ὥστε εἶναι μή (79) πρόγνωσιν, ἀλλὰ γνῶσιν, καὶ πονηρὰς ἔργον, ἀλλὰ μή δαιμόνων εὑρεγέτημα τὸ γινόμενον· οἱ γε πᾶς εἰστοχοι τὰ τοιαῦτα, Περοὶς σφῶς ἐδειξε (80). Καὶ παυσάσθωσαν οἱ τὸ ἐκείνου τάχος τοῖς δαίμονις ἐπιφρημίζοντες· εἰ μή γε (81) καὶ αὐτὰ τὰ κακῶν εἶναι τούτοις προσθήσομεν.

MH. Εἰ μὲν οὖν μή προβλασέ (82) τὴν ἔφοδον τοῦ τυράννου τὸ τέλος τοῦ βασιλέως, μηδὲ δὲ ἀφανῆς πόλεμος τῆς φανερᾶς χειρὸς πλειον ἰσχυσε. τάχα δὲ ἦν καθ' εἴσοδον ταχύνας ὁ ἀλιτήριος· καὶ πρὶν ὅταν

D νέον extincturus, ut ad præstitutum diem ipse adveniens, in demortui locum, imperium adiret. Ita locum hunc intelligit Comb. De veneno tamen nihil Gregorius, nihil Elias, nihil scholiasta. Iste proditoris tantum meminit Julianο indicantis, quo tempore rem aggredi opportunum esset. Elias vero stratas Constantini vita Insidias commemorat; quænam autem illæ fuerint, silet. Non autem forsitan vult Gregorius, quam Julianο ceterum fuisse, Constantio nec mihi conciscere, dolo, proditione, veneno, aliave modis occultioribus, et jam ad facinus diem condictum.

(79) Ήστε εἴραι μή. Sie Regg. melioris notis codil. a, b, u, hm. In ed. μή εἶναι.

(80) Έδειξε. Colb. k, ταῦτα.

(81) Εἰ μή γε, etc. « Ναὶ si hoc dæmonibus concedamus, εἰαὶ hoc ipsum quod Julianus nequam et improbus sit, aseribemus. »

(82) Προβλασέ. MSS. nonnulli, προβλασέ.

Περούν τὴν ἐμπληξίαν (83) σωφρονισθῆναι τῆς ἀπονέσεως, ἔδωκεν ἀν δίκην ἐν δροῖς Τρωμαίων, ὃν κακοὺς κατετόμησε· τεκμήριον δέ· καὶ γάρ εἴ τι προῦνταν καὶ ἀγνοούμενος, ὡς ἐνόμιζεν, ὑπὸ τοῦ γενναιοτάτου βασιλέως (84) στρατιᾶ περιλαμβάνεται· εροῦ ποτε μνοῦσῃ καὶ τὴν φυγὴν, ὡς δῆλον γέγονεν ἐν τῶν ὕστερον· καὶ γάρ ἡδη τὸ κράτος ἔχοντι, τὸ κρατῆσαι ταύτης οὐ μικρὸν ἔργον ἐγένετο· νῦν δὲ ὁ μὲν θυμῷ ζῶν κατὰ τῆς ἀπονοίας ὄμοι καὶ τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν σοφώτατον ἔχων ἐν ἀρκουσιν, ὡς τῆς ἡμετέρας κακίας (85)· ἐν ἀκμῇ τῆς θρόνου καταλύει τὸν βίον, πολλὰ (86) καὶ θεῷ καὶ ἀνθρώποις ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας ἀπολογησάμενος, καὶ δὲ τῆς ὀρμῆς (87) δεῖξας Χριστιανοῖς τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας κίνησιν.

Malum hoīnūm laqueis irretitum tenens, Iproh diem vitæ extremum claudit, cum de benignitate excusasset, ac per cœptia sua et conatus testatum studio incitaretur.

ΜΘ. Ὁδε δὲ τι (88) δάκρυον ἐπέρχεται μοι χαρῇ B συμμιγῆς διὰ τὰ ἔξις τοῦ λόγου· καὶ οἶον ποταμοῦ καὶ πελάγους μάχης, καὶ μίξις, καὶ στάσις, ἀλλήλοις ἀντιστατούντων, καὶ συκόντων· ἐκ μὲν γάρ τῶν τελευταίων πάσχω τὰ (89) τῆς ἡδονῆς, ἐκ δὲ τῶν προλαβόντων τὸ δάκρυον· οὐχ ὑπὲρ Χριστιανῶν μόνον καὶ τῆς συμπεσούστης αὐτοῖς ἐπηρείας, ἀλλὰ τοῦ ποντοῦ προσπεσούστης. καὶ (90) παρὰ θεοῦ συγχωρηθεῖσας δὲ· ἂς οἶσαν αἰτίας, καὶ τυχὸν διὰ τὴν ἐπαρσινήν δεομένην καθάρσεως (91)· ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ εὐτῆς τῆς ἐκείνου φυχῆς, καὶ τῶν ὑπὸ αὐτοῦ συναρπασθέντων πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπώλειαν.

Ν. Οἱ μὲν γὰρ τὰς τελευταίας αὐτῶν πληγὰς καὶ τὰς ἐντεῦθεν βασάνους δέδύρονται· αἵς τὸ ζῆν τοῦτο νομίζεται (92) μόνον, καὶ οὐκ ἔξικονται τῇ διανοίᾳ πρὸς τὰ ἐκεῖναν, οὐδὲ εἴναι τίνα νομίζουσι τῶν τῇδε βεβιωμένων λογισμὸν (93) καὶ ἀντίδοσιν· ἀλλὰ ζῶσι βίον ἀλγῶν, τὸ πρὸς ήμέραν καὶ τὸ παρὸν δεῖ βιωτεύοντες, ἐνὶ τούτῳ, τῇ ἐντεῦθεν ῥιζτώνῃ μετροῦντες τὸ εὐδαιμονεῖν, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ κακοδαιμονεῖν τοῖς ἀντικτίποταιν· ἐμοὶ δὲ πάλεον θρηνεῖν εὐθὺς ἐπεισι τῶν ἐκεῖνων βασάνων, καὶ τῆς ἀποκιμήσης τοῖς πονηροῖς κολάσεως. Καὶ οὕτω λέγω τὸ μέγιστον, αὔτὸς τὸ ἐξωσθῆναι θεῷ, πηλίκον αὐτῷ; εἰς καλαστιν,

A se in capitulo sui poenitentiam hinc adhortante usum suis; ac priusquam Persæ de ipsius vesania supplicium sumpsissent, amentis poenas in Romanorum finibus, in quos impetum facere non dubitarat, persolvisset; quod vel hinc conjectura colligi potest. Nam cum adhuc progrederetur, atque obscuram et incognitam expeditionem suum esse existimaret, præstantissimus imperator ita eum toto exercitu circumfudit, atque undequaque cinxit, ut sugam quoque omnem ipsi præcideret, quemadmodum ex his quæ postea secuta sunt, liquido demonstratum est. Nam cum iam etiam imperio potiretur, ad hunc tamē exercitum superandrum non parui negotii habuit. At nunc ille adversus crudeliam simul et impietatem furore ardens, ac sapientissimum et peccatum nostrum! in medio itinere sua, tum Deo tum hominibus, multis verbis se Christianis reliquisset, quanto pietatis tuendæ

XLIX. Atque hic mihi ob ea quæ deinceps sequuntur, lacrymæ gaudio permisæ subeunt; ac velut fluminis et maris pugna, commixtioque et dissidium, inter se contendentium, ac coenitium. Quemadmodum 100 enim ex postreinis voluptas, ita ex iis quæ præcesserunt, mihi lacrymæ oriuntur; non ob Christianos tantum, eamque, quæ ipsis accidit, vexationem, aut a diabolo inventa est, et a Deo propter judicia, quæ ipse novit, permissa, ac fortasse propter elationem nostram, purgatione indigentem; verum etiam ob ipsam illius animam, eorumque qui ad eamdem perniciem ab eo simili abrepti sunt.

L. Quidam enim extrebas duntaxat eorum plagas, poenæque in hoc sæculo persolutas deploavit; C nimisnam si qui hujus tantum vitæ rationem habent, nec ad futura supplicia mente penetrant, nec ullam rerum in hac vita gestarum reddendam rationem atque mercedem fore arbitrantur; sed brutorum animantium ritu in diem atque in præsens semper vivunt, ac sola hujus vitæ tranquillitate beatitudinem metiuntur, contraque adversis rerum casibus infelicitatem definiunt. Mihi vero gravius eos lugere subit ob sequentis vitæ cruciatu, eaque quæ improbos et sceleratos inanent, supplicia. Nondum enim quod maximum est dico, nempe hoc ipsum, a Deo ejici, quam dura et acerba illis poena sit.

(83) Τὴν ἐμπληξίαν. Sic octo Reg., quatuor Colsl., Or. 1, etc. Ed. τῆς ἐμπληξίας.

(84) Βασιλέως. Sex Regg. aliisque nonnulli, βασιλεῶν, quod maiorum emphasis habet.

(85) Ω τῆς ἡμετέρας κακίας! « Proh malum hostium! » id est : « Nostro vitio effectum est, ut Constantius ante moreretur, quam Julianum vincere se repellere. »

(86) Πολλά, etc. Vult hic Gregorius Constantium morientem suam in Julianum benignitatis puniriisse. Ammianus vero scribit eum statuisse « voce suprema et integrō sensu, ut suus esset successor Julianos. » Utique forsitan est verax. Promoti Juliani penitente potuit Constantium, eumque reipsa poenituisse argumento est suscepta contra eum expedi-

B iiii. Idem potuit nihilominus imperium Juliano asserere, quod jam auferre non valebat, idque ut tum publicæ tranquillitatæ, tum Imperatrici Faustinæ et fructui, quo graviora erat, considereret.

(87) Διὰ τῆς ὀρμῆς, etc. Ex ipsa aggræssione, suscepit pietatis causa expeditione, » etc.

(88) Ωδε δέ. Deest δὲ in multis codic.

(89) Τελευταῖς πάσχω τὰ. Sic plures miss.

Regg.; sic Colsl. et Pass.; sicutiam legunt Sax. et Comit. Deest πάσχω in ed.

(90) Kal. Sic Regg. septem pro ἡ, quod præbant editi.

(91) Καθάρσεως. Plurique codic. καθαρίσεως.

(92) Νομίζεται. Mont. scribit, λογίζεται.

(93) Λογισμός. Billius, « censuram. »

L. Qui potero miserum illum non lacrymis prosequi? qui potero non et eos amplius lugere, qui sua sponte accurrerant, quam quos ille persecutus est? et rursus eum amplius deflere, qui alios secum in exilium traxit, quam eos qui sua sponte ad malum eucurrerunt? Quin potius, Christianis quidem haudquaquam triste et calamitosum est, quod pro Christi nomine passi sint, imo omnium beatissimum, non propter futura tantum premia, sed propter hujus etiam vitae gloriam et libertatem, quam ipsi per pericula sibi pepererunt. His contra repositorum ac impendentium suppliciorum quasi preludium quoddam sunt ea quae jam perpassi sunt: satisque ipsis fuisse diuturnioribus in hac vita doloribus exercitari, quam ad alterius vitae tribulationia reservari. Atque haec mihi propter eam legem dicta sunt, quae de inimici casu ketari nos velat,

atque ab iis qui stant commiserationem exposcit.
LII. Quodnam hoc tam pertinax mali studium? quis tantus impietatis amor? quis tam effusus ad exitium cursus? Unde tam infestus Christi hostis, qui Christi discipulus fuerat, qui tot tantisque veritatis sermonibus assueverat, multaque ad salutem spectantia, partim dixerat, partim audiverat?
IOI Vix enim imperii hereditatem adire cooperat, cum impietatem palam libereque proficitur, perinde atque hoc quoque nomine erubescens, quod Christianus aliquando fuisse, aut ea de causa Christianis succens, quibus dominis societate juncus fuerat. Atque hinc quidem facinora sua auspicatur, quemadmodum narrant, qui ipsius arcani gloriabantur (prol. in Iosuas sermones incurtere cogor!) impuro et nefario sanguine lavacrum abstergit, initiationi nostrae execrabilem initiationem oponens, sus videlicet in coeno provoluta, sicut est in proverbio: manusque suas profanat, ut nimirum ens ab incruento sacrificio, per quod nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus, elueret ac repurgaret. Per incisiones autem et sacrificia imperiali aulam constituit, malis malis

imperii consiliariis utens.

LIII. Ac quoniam incisionum, superstitionisque,

aut, ut aptius loquar, diabolicæ vessanæ qua ad res

hujusmodi cerebatur, mentionem feci, nondum satis

constitutum habeo, litterisne hoc miraculum, quod

* Prov. xxiv. 47.

(94) Έκει δικαιωτηρίοις. Alibi δικαιωτηρίοις. In Dilectus. et Montac. γρ. έκεινον δικαιωτηρίοις.

(95) Νόμοι, τὸν τῷ. In plerisque codicibus, νόμον τῷ.

(96) Αὐτότ. Billius, θαυμόν.

(97) Τοσαύτη. Sic tres Regg., duo Colb., Or. 1, Pass. etc. In ed. tosaútη.

(98) Ἀγαρύζεται. «Sanctulatem exuit, abstergit.» Infandus hic Apostata Christianismi professionem sic est execratus, ut quidquid in ea sanctitatis contraxerat, tum per baptismum quem suscepserat, tum per Eucharistiam quam acceperat, eluere et eradere modis omnibus conatus sit.

(99) Άι' ής, etc. Insignis ille locus ad sacramenti simul et sacrificii eucharisticī veritatem astruendam. Non tantum enim ait nos per Eucharistiam «communicare Christi passionibus», seu Christo in cruce passo, cruentoque ejus sacrificio; verum id

NA'. Πῶς μή δακρύσω τὸν δθλιον; πῶς μή πλέον μὲν τῶν δεδιωγμένων τοὺς προσδραμόντας; πλέον δὲ τῶν αὐτομολησάντων εἰς τὴν κακίαν θρηνήσω τὸ συναρπάσαντα; Μᾶλλον δὲ τοῖς μὲν οὐδὲν δεινὸν τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ παθεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντων μακρότερον, οὐδὲν διὰ τὰ ἐκεῖνα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐντεῦθεν εὑδοκίαν καὶ παρῆσται, ἦν διὰ τῶν κινδύνων ἐκυρίας ἔχαρισαντο· τοῖς δὲ προσούμιον τῶν ἀποκειμένων καὶ ἀπειλουμένων, ἀπέρ τιδην πεπόνθασι· καὶ βέλτιον ήν αὐτοῖς, εἰ ἐντεῦθεν μακρότερον ἀκαλάσθησαν ἢ τοῖς ἐκεῖ δικαιωτηρίοις (94) ἐπαιμεύθησαν. Ταῦτα μὲν οὖν διὰ τὸν νόμον, τὸν τῷ (95) πώματι τοῦ ἔχθροῦ μή ἐπιχαίρειν καλεύοντα, καὶ τὸ συμπαθὲς ἀπαιτοῦντα παρὰ τῶν ἁστηχότων· τοῦ δὲ πάλιν πρὸς αὐτὸν (96) ἐπανακτέον τὸν ἄλγον.

Nunc ad ipsum rursus oratio referenda est.

B NB'. Τίς ή τοσαύτη (97) τοῦ κακοῦ φιλονεκτεία; Τίς δὲ τῆς ἀσέβειας ἔρως; τίς δὲ δρόμος τῆς ἀπολελατείας; Πόθεν οὖτε μισθριστος δὲ Χριστοῦ μαθῆτη; δὲ τοσούτοις λόγοις τῆς ἀληθείας προσομοιάσας, καὶ τὰ μὲν εἰπών, τὰ δὲ ἀκούσας τῶν φερόντων εἰς απηρίαν; Οὐ γάρ ἐφθι κληρονομήσας τὴν βασιλείαν, καὶ παρῆρτισάται τὴν ἀσέβειαν, ὡσπερ καὶ τὸ γένεσθαι ποτὲ Χριστιανὸς αἰσχυνόμενος, ἢ μηνισκανόν ὑπὲρ τούτου Χριστιανὸς, οἷς τοῦ ὀνόματος ἐκοινώνησε. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῶν τολμημάτων, ὃς οἱ τοῖς ἀπορήτοις ἐκείνου καλλωπιζόμενοι (εἰς οἵους ἐμπίπτειν ἀναγκάζομαι λόγους!), εἰμιτε μὲν οὐχ ὅσιό τὸ λουτρὸν ἀπορθύπτεται, τῇ δὲ τιμῇ τε λειώσει τὴν τελεωσιν τοῦ μάσσους ἀντιτίθεται, ὃς τὸ βορδόρῳ κυλισθεῖς, κατὰ τὴν παροιμίαν· καὶ τὰς χεῖρας ἀφαγνίζεται (98) τῆς ἀναιμάτου θυσίας ἀποκαθαίρων δι' ἣς ἡμεῖς Χριστῷ κονινούμεν (99), καὶ τῶν παθημάτων καὶ τῆς θεότητος· ἐντόμοις (10) ἀλλὰ καὶ θυσίαις καθιστᾶ (2) τὰ βασιλεῖα, κακοὶς συμβούλοις ἀρχῆς χρώμενος.

C sacrificia imperiale aulam constituit, malis malis

ΝΓ'. Άλλ' ἐπειδὴ γε ἐντόμων (3) ἐμνήθην, καὶ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ ἀνδρὸς δεισιδαιμονίας, ἢ κακοδαιμονίας εἰτεν οἰκείστερον, οὐκ οἶδα πότερον γραψῆ (4) παρὰν τὸ θρυλλούμενον θαῦμα, ἢ ἀπί-

D eliam quod in liturgia peragitur, esse «sacrificium», illudque «incruentum», por quod cruento ejus sacrificio communicatur. Igitur iam in altari sacrificium est, quam in cruce, et in utroque Christus. Quod autem de Juliano ait, eum «manus suas ab incruento sacrificio repurgasse»: non aliud quidquam intelligit, quam quod Cyrillus, atque alii passim veteres, de recipiendo nuda manu sacro Christi corpore, tradunt.

(1) Ἐρτόμοις. Cæsis victimis et sacrificiis.

(2) Καθιστᾷ. Colb. k, Pass. καθιστᾶται. Eccles. Sozomenus, lib. v, c. 2, videtur interpretari, ubi ait Julianum tum publice et palam aruspicina ei victimis usum fuisse.

(3) Ἐρτόμων. Comb. «cæsarum memini hostiarum, extorunque inspectionis, ac viri superstitionis; vel, ut aptius loquar, misericordie et infortiū.»

(4) Οὐκ cīda πάτερον γραψῆ, etc. Ea his inferri

στήσω τοῖς λέγουσι. Καὶ γάρ αὐτὸς (5) ταλαντεύομαι τὴν γνώμην, καὶ οὐκ ἔχω διποτέρως (6) νεύσω, μεμυγμένων τῶν δικαίων ἀν πιστευθέντων τοῖς οὐκ ἀξίοις πίστεως· τὸ μὲν γάρ ἐπισημῆναι τι τῇ τοσαύτῃ τῷ κακῷ καινοτομίᾳ καὶ δυσσεβείᾳ τῶν οὐκ ἀπίστων (7), ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἡδη συμβενηκότων περὶ τοὺς μεγίστας μεταβολάς· τὸ δὲ καὶ (8) τὸν τρόπον τούτον σφέδρα ἐμοὶ γοῦν θαύματος δίξιν, καὶ πᾶσι τοῖς καθαρῶς δηλοῦσθαι τὰ καθαρὰ βουλομένοις τε καὶ νομίζουσι.

quidem admiracione cum primis dignum videtur, atque omniibus, qui res puras pure declarari volunt, ac declarandas existimant.

ΝΥ. Τὸ δ' οὖν λεγόμενον, διτὶ θυμένων τὰ σπλάγχνα τὸν σταυρὸν ἀναδείκνυσι στεφανούμενον, δι τοῖς μὲν δύοις φρέκην περέσχε, καὶ ἀγνωίαν, καὶ τοῦ ἡμετέρου χράτους συναισθήσιν (9). τῷ δὲ διδασκάλῳ τῆς ἀσεβείας καὶ θάρρους δῆθεν, ὡς περιγεγραμμένων ἦμῶν καὶ συνειργμένων (10)· δύτω γάρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν κύκλον παρεσχεδίασε. Τοῦτο μὲν δὴ τὸ ἐμὸν τεῦμα· καὶ εἰ μὲν ψευδές, αὔρα φέροιεν· εἰ δὲ ἀηθές, πάλιν Βαλαὰμ προφητεύει, καὶ Σαμουὴλ πλευτεῖ, ἢ δοξεῖ (11), δὲ ἔγγαστριμύθου, καὶ δαιμόνις ὄμολογοῦστι τὸν Ἰησοῦν ἀκοντεῖ, καὶ διὰ τῶν ἱερῶν, ἵνα καὶ (12) πιστευθῇ μᾶλλον, ἢ ἀλήθεια λείπεται· τυχὸν (13) κάκεινον ἐπισχεθῆναι τῆς ἀσεβείας διὰ τούτων ἐπερτανεύετο· πολλάς γάρ καὶ παράδησους ὀδοὺς σωτηρίας οἰδε τὸ Θεῖον καινοτομεῖν, νέον πρὸς τὸ φιλάνθρωπον· δὲ λέγεται ὑπὸ κλειστῶν, καὶ πιστεύειν οὐκ ἀπὸ τρόπου (14).

misericordiam propendens. Quod autem a pluribus commemoratione persequar.

ΝΕ. Κατηγει μὲν εἰς τι τῶν ἀδύτων τῶν τοῖς πολλαῖς δέδητων καὶ φοβερῶν (ώς ὥφελόν γε (15) καὶ τὴν εἰς ἄδου φέρουσαν, πρὶν εἰς τοιαῦτα κακά προείθειν), συμπαρόντος αὐτῷ καὶ τοῦ πολλῶν ἀδύτων ἄξιουν, τοῦ σοφοῦ τὰ τοιαῦτα, εἰτούν (16) σοργιστῶν· Εστι γάρ δὴ καὶ τοῦτο εἶδος μαντείας αὐτοῖς, ἵνῳ τινὶ καὶ ὑποχρονίοις δαίμονις περὶ τῶν μελλόντων συγγίνεσθαι· εἴτε ὡς σκότῳ χαίρουσι μᾶλλον, ἵνει καὶ εἰσὶ σκότος, καὶ σκότους δημιουργοὶ τῆς κακίας· εἴτε ὡς φεύγουσι τὰς ἐπιμιξίας τῶν εὐεσθῶν ὑπὲρ γῆς (17), καὶ διὰ ταύτας ἀσθενεστέροις· ὡς δὲ προῖνται (18) τὸν γεννάδαν προσθάλλει τὰ δειματα (19), καὶ ἀεὶ πλειώ καὶ φοβερώτερα, ἤχους τινάς φαντάθεις (20), καὶ δόμας τῶν ἀηδῶν, καὶ πυραγή φάσματα, καὶ οὐκ οἴδ' οὐστινας οὐθίους καὶ

C LV. Descendebat in quoddam adytum vulgo inaccessum et horrendum (quemadmodum utinam in infernum quoque, priusquam in hujusmodi sceleris prorumperet!) comitem eum habens, qui multis adytis dignus erat, hoc est, hominem in hujusmodi rebus sapientem aut sophum, vel potius sophistam et impostorem. Nam hoc quoque apud ipsos divinationis genus est, ut in caliginoso quodam specu cum subterraneis dæmonibus ob res futuras congregantur: sive quia tenebris magis oblectantur, ut qui ipsi tenebræ quoque sint, ac tenebrarum vitii artifices; sive quia piorum hominum, qui in terra sunt, societatem et congressum fugiunt, ex eisque infirmiores redduntur. Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cœperunt, ac subinde

34; Luc. iv, 41.

(12) Ἰτα καὶ. Deest καὶ in nonnullis.

(13) Τυχόν. Reg. f, Colb. r, Pass., Comb., καὶ τυχόν.

(14) Τρόχου. Pass. et Reg. l, addunt δέξασθε διηγούμενον. « Accipite rem ut audivi. »

(15) Ως ὥφελόν γε. « Atque utinam ducentem in orcum viam capessivisset prius, » etc.

(16) Εἰτούν. Plures coll. εἰτ' οὖν.

(17) Υπέρ γῆς. Sav. ἐπὶ γῆς.

(18) Προτότα. Reg. hu, προσόντα, « virum formidac strenuum in malo, » ut ait Elias, vel ironice.

(19) Αἰλαρα. Reg. a, δειγματα.

(20) Αἴδεις. Deest in Colb. r.

piures et formidabiliores evaserunt (sonos quos- dæni insuetos audiri aiunt, tetrasque esse odores, atque ignea spectra, et aescio quas nugas et deli- ramenta), rei novitate percusus, harum enim rerum studium sero amplexus fuerat, ad crucem velutque remedium consugit, hocque se adversus terrores consignat, eumque, quem persequebatur, opitulatorem asciscit. Ac quæ sequuntur, magis tremenda.

LVI. Valuit signaculum, cedunt dæmones, pel- lantur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus sibem terrores urgent: rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescunt. Hæret consilii iuops discipulus: ac sacrorum antistes, ipsius latere hærens, veritatem sinistre interpretatur: « Abominationi illis suimus, inquit, non terror: vincit quod pejus est. » Hæc enim loquuntur, et locutus persuadet, persuasumque **103** discipulum ad exitii voraginem dicit. Nec mirum videri hoc debet. Improbus enim promptius ac libentius malum sequitur, quam a bono cohabetur. Quæ porro dixerit aut fecerit, aut quibus imposturis elusus sit, priusquam sursum remitteretur, norint ii, qui mysteriis hisce partim alios initiant, partim ipsi initiantur. Cæterum ascendit, tum animo arreptius, tum rebus ipsis, ac furioso oculorum obtutu satis significans, quos coluisse: nisi tamen ab eo quidem die, quo tam nefaria in animum induxit, dæmonibus oppletus est. Verum id apertius tunc patnit; ut ne sci- licet incassum descendisse, ac dæmonum particeps factus fuisse videretur, quem illi enthusiasmum commutantes. Ilæc prima ipsius facinora extiterunt.

LVII. Cum autem jam, quod parturiebat, conti- nere non posset, persecutioque erumperet, quiddam animadvertere coepit, sapienti in vitio atque in im- pietate excellenti viro dignum; aut certe ab iis qui ipsum ad eam acuebant, ac velut inungebant, edocens est. Sic enim secum reputavit, si bellum aperire susciperet, seque impietatis ducem profligeret, præterquam quod id nimis temerarium atque impe- ritum futurum esset, hinc insuper scopo, ad quem collimabat, omnino contrarium fore. Nos enim, si vis inferretur, acriori contentione in victoriam in- cubituros, ac tyrannidi obnoxium pietatis tuendæ studium objecturos cogitavit. Solent enim fortes

λήρους, τῷ ἀδοκητῷ πληγεῖς, καὶ γάρ οὐ δύμασθε, τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ τὸν στευρὸν καταφεύγει, καὶ τὸ τα- λαιὸν φάρμακον, καὶ τούτῳ (21) σημειοῦται κατὰ τῶν φόδων, καὶ βοήθον ποιεῖται τὸν διωκόμενον· καὶ τὰ ἔξης φρικωδέστερα.

N^o7. Ισχυσεν ἡ σφραγίς, ἡττῶνται οἱ διάμονες, λύονται οἱ φόδοι. Εἴτα τι; Ἀναπνεῖ τὸ κακὸν, θρα- σύνεται πάλιν, αὖθις ὄρμη (22), καὶ οἱ αὔτοὶ φόδοι, καὶ ἡ σφραγίς πάλιν, καὶ τρεμοῦντες οἱ δαίμονες· καὶ οἱ μύστης ἐν ἀπορίᾳ· καὶ οἱ μυσταγωγὸς ἐγγένει παρεῖησούμενος τὴν ἀλήθειαν. Ἐθδελύχθημεν, λέγω, οὐκέ ἐροθήσαμεν (23)· τικῆ τὸ γεῖρον· λέγει γάρ ταῦτα, καὶ εἰπὼν πείθει, καὶ πείσας ἀγει τὸν μαθητὴν ἐπὶ τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· πρόχειρος (24) γάρ η πονηρία τῷ κακῷ μᾶλλον ἀκολουθεῖν η ὑπὸ τοῦ χρείτονος, ἀνα- κόπτεσθαι. «Α μὲν οὖν εἰπὼν, η ποιήσας, η ἔκπα- τησθεὶς ἀναπέμπεται, εἰδεῖται ἀν οἱ τὰ τοιαῦτα τελοῦ- τές τε καὶ τελούμενοι· ἀνεισ δ' οὖν καὶ τῇ φυγῇ δαιμονῶν καὶ τοῖς πράγμασι, καὶ τῷ μανιάδει τῶν δρυθαλῶν ἐπισημανών οὓς ἐθεράπευσεν· εἰ μὴ γε καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς τιμέρας ἐπλήσθη δαιμόνων, ἀφ' οὓς οὐτα πονηρὰ προσθέτο· ἀλλὰ τότε καὶ περιφα- νέστερον· Ήνα μὴ μάτην η κατεληλυθώς, καὶ τῶν δαιμόνων μετειληφώς (25), δην ἐνθουσιασμὸν ἐκεῖνοι καλοῦσι, μεταποιοῦντες σεμνῶς τὰ δύναματα. Τὰ μὲν δὴ πρώτα τοιαῦτα.

appellant, honeste nempe ac speciose vocabiles

N^o8. Ἐπει δὲ η ὥδη ἐκράτει, καὶ οἱ διωγμὸς ἔξερ- δήγυντο, εἶδε τι (26), εἰτ' οὖν ἀνδρὸς σοσοῦ τῷ κακῶν καὶ περιτοῦ τὴν ἀσέβειαν, εἰτ' οὖν ἐδιδάχθη παρὰ τῶν εἰς ταῦτην αὐτὸν ἀλειφόντων. Ής τὸ μὲν φανερῶς ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον, καὶ προκαθεσθῆ- ναι (27) τῆς ἀσέβειας αὐτόχειρα, πρὸς τῷ (28) λίπι εἶναι θρασὺν καὶ ἀπαλέυτον, εἴτε καὶ ἐναντιώτατον ὡς σκοπῷ παντελῶς· φιλονεικοτέρους γάρ ἀν τῆς γε νέσθαι βιαζομένους, καὶ ἀντιθέσειν τῇ τυραννίᾳ τῇ διπέρ εὐεσθεὶς φιλοτιμίαν. Φιλεῖ γάρ τὰ γενναῖα φρονήματα πρὸς τὸ βίᾳ χρατοῦν αὐθαδίαζεσθαι (29). καὶ καθάπερ φιλεῖς ὑπὸ ἀνέμου βιαζομένη, τοσούτη μᾶλλον ἀνάπτεσθαι, δισφε περ ἀν σφραδότερον κατα-

(21) Τούτῳ. Regg. bm, b, Or. I, τοῦτο.

(22) Ὁρμη. Coisl. 2, ὁρμή, quod magis arridet Parisiensibus.

(23) Ἐθδελύχθημεν. Sie Magnus Juliani magister discipulum deluisit. Quantam autem ad fugandos dæmones vim habeat signum crucis, duplex portentum, quod hic narrat Gregorius, probat satis, ut dicere liceat cum Augustino, « Magna res est si- gnum, et crux Christi. » Vini illam crucis signi uno ore prædicant Graeci Latinique Patres. Nec id un- quam negatum nisi ab ethniciis et hereticis.

(24) Πρόχειρος, etc. Id est: « Facilius namque vir improbus sceleratum hominem, a quo ad malum impellitur, quam virum bonum, qui eum a male retrahit, sequitur. »

(25) Δαιμόνων μετειληφώς. Comb. « dæmonum commercio donatus, quod illi dīvinum afflatum,

D seu enthusiasmum vocant. »

(26) Εἶδε τι. Reg. bm, εἶδε τι. Reg. x, 16 τι. Porro hujus loci sensus est, inquit Basilius: « sive hoc a se ipso invenerit, nec ab aliis accepterit qui ipsius quodlibetmodo ad impietatem inungebant. » Eἰτ' οὖν ἐδιδάχθη, τουτέστιν ἀφ' ἀκτοῦ συνεῖδεν. ἀλλ' οὐ παρὰ τῶν εἰς ἀσέβειαν ἀλειφόντων ἐδι- χθη.

(27) Προκαθεσθῆται ... αὐτόχειρα. Reg. II Colb. k, Or. I, illi in textu, iste in ora, προκαθε- σθαι ... αὐτόχειρ, πρæsse et quasi presidere καὶ ipse iustitibus pinguis. » Regg., 2, I, 1, y, προκαθ- σθαι αὐτόχειρα. Reg. bm, αὐτόχειρον.

(28) Πρὸς τῷ. Sic sex Regg. Or., I, etc. Alii cui Par., πρὸς τῷ.

(29) Αὐθαδιάζεσθαι. Regg. I, u. Herv., Ald., Oxon aύθαδίζεσθαι.

πάντας. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λογισμῶν εὑρισκε (30) μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προλαβοῦσι: διωγμοῖς εἰχε γίνεσθαι, οἱ τιμιώτερον τὸν Χριστιανούσιν πεποιήκασι θάντον ἢ ἀσθενέστερον, φύσαντες τὰς ψυχὰς εἰς τούτους, καὶ ὡσπερ σιδηρον θερμὸν ὑδατι, τοῖς πικῆνος στομάσαντες. Εἰ δὲ μετὰ τῆς τέχνης στρατείας, καὶ τῷ πειθεῖν τὸ (31) βιάζεσθαι χρώσειν, ἢ καθάπερ χαλκῷ περιβάλλοι (32) δέλεαρ τῇ τυραννίᾳ τὸ προστηνές, σοφὸν τε οὗτος ἀν (33) ἄμα καὶ ἔκεκλη γενέσθαι αὐτῷ τὸ ἀγώνισμα.

τομέ τοις εὐλαβεῖς illineret, aut tyrannidi clementiam sumus nos solum prudentem, sed validam quoque sibi concertatione in fore.

N.B. Καὶ γάρ πρὸς τοῖς ἀλλοῖς καὶ τῆς τῶν μαρτύρων τιμῆς ἐφθάνει τοῖς ἀληταῖς· καὶ διὰ τοῦτο μηδενὶς αὐτὸς μὲν καὶ βιάζεσθαι, καὶ μὴ δοκεῖν, τοῦτο δὲ καὶ πάσχειν, καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν (34) ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχοντας. «Ο τῆς εὐηθείας! Πρῶτον γὰρ εἰ λανθάνειν ἐνόμισεν ὑπὲρ τίνος οἱ κινδυνοί, καὶ συγκαλύψειν τὴν ἀληθείαν τοῖς σοφίσμασιν, ἀλλ' εἴ δη κατὰ τῶν τιμῶν ἐπενδεῖ, τοσούτῳ μεῖζους εἰς τοὺς ποιησεῖν καὶ λαμπροτέρας.

N.B. Δεύτερον δὲ, εἰ δόξης ἐπιθυμίᾳ κινδυνεύειν τοῦτο, μὴ τῆς ἀληθείας, ὑπέλαβε· ταῦτα μὲν ταῦτα τιμῶν (35) παρ' ἐκείνοις Ἐμπεδοκλεῖς (36), καὶ Ἀριστοῖς, καὶ Ἐμπεδότιμοι τινες, καὶ Τροφών, καὶ τοιούτων δυστυχῶν ἀριθμός· ὃν δὲ μὲν τοῖς Ἑκείνοις κρατήριαν ἔσυντο θεώσας, ὡς φέτο, καὶ οἱ τοῦ χρείττονος ληξιν (37) ἀναπέμψας, ἣ φύτεψεν σανδάλῳ κατεμηνύθη παρὰ τοῦ πυρὸς θεραποντίναι· καὶ οὐ θεὸς ἐδείχθη (38) μιστὸς ἀνθρώπων (39), ἀλλ' ἀνθρώπως κενόδοξος, καὶ ἀφιλόσοφος μετὰ θάντων, καὶ οὐδὲ τὰ κοινὰ συνετός· οἱ δὲ ἀδύνατοι ποιοὶ ἔστους ἐγχρύψαντες ὑπὸ τῆς αὐτῆς νόσου καὶ φύλακίας (40), εἰτ' ἐλεγχθέντες, οὐ μᾶλλον ἐκ τῆς κλοπῆς ἐτιμήθησαν ἢ ἐκ τοῦ μὴ λαθεῖν καθυδρίσθεν.

Σ. Χριστιανοῖς δὲ ήδοιν (41) ὑπὲρ εὐσεβείας τὸ εἰσέγειν, καὶ πάντας λανθάνωσιν, ἢ ἀλλοῖς τὸ εὐδόκιμον μετὰ τῆς ἀετεβείας· τοῦ μὲν γάρ ἀνθρώποις ἀρέσσοντι βραχὺς ἡμῖν δὲ λόγος· τῆς δὲ παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἡ τέλος ἐφεστεῖ· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταύτην (42), οὐδὲν ἀλλούς φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι, τὴν πρὸς τὸ κα-

A et generosi animi, ei, qui vim afferre parat, contumaciter obsistere; non secus ac flamma, quae a vento excitatur, quo amplius perficitur, eo vehementius accenditur. Idque non cogitatione soluni reperiebat, sed ex pristinis quunque persecutionibus cognoscere poterat, quae Christianam religionem potius illustrarant, quam debilitarant, animas nimurum ad pietatem roborantes, ac periculis, ut aqua candens ferrum, obdurantes. At si callide et artificiose bellum gereret, ac vim persuasione verbo-

rum tanquam hamo escam circumponeret, ita de-

L VIII. Etenim, ut alia, ita eum quoque, quo martyres affici solent, honorem athletis 104 invidebat. Ac proinde id molitur, ut ipse quidem et vim afferat, et interim afferre non videatur; nos contra et supplicia perseramus, et eo interim honore, qui pro Christi nomine patientibus haberi solet, careamus. O singularem hominis stultitiam! Primum si cuius causa pericula a nobis adirentur latere existimabat, faciunturque se putabat, ut arti-

tus suis callidissimisque consiliis veritatem oblegeret, ac non potius, quo plura adversus honores illos

C communis existimat: sedem transmisisset, charissimo calceo ignis asta ejecto, proditus est: atque ita non deus post hominem ostensus est, verum homo in auctoritate gloria studiosus, philosophiaque post mortem expersus, ac ne communi quidem sensu praeditus. Hi autem, cum eodem morbo gloriaque amore affecti, in penitissimos quosdam terrae recessus sese abdiderunt, deprehensa postea fraude, non plus honoris ex huiusmodi furtivo successu adepti sunt, quam contumeliam ob comportant fraudem.

LX. At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis, cum impietate florere, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere, parum admodum curamus: id unum expertes, ut honorem a Deo consequantur: inquit: in subliuus etiam assurgimus (de iis

Dum cupidit Empedocles, ardenter frigidus Aethnam Insilit, etc.

Trophonius, Empedotimus et Aristaeus Thebani vates, in subterraneos quosdam specus se absulerunt, ut in celum rapti existimarentur, ac dili haberentur: verum illi fame existicci sunt.

(37) Ἀφ' ἡμῶν. «A nobis, » sive, «a mortali bus. »

(38) ἐδείχθη. Reg. I. et Mont. in ora γρ. δωδη. «apparuit. »

(39) Μετ' ἀνθρώποις. «Cum hominem exuisset. »

(40) Φιλαντίας. «Cæco sui amore. »

(41) Ήδιοι. Nonnulli codi. ίδιοι, «proprium»

(42) Υπὲρ ταύτην. Ald. et Herv., ὑπὲρ ταῦ-

(30) Εὑρισκε. Plures codi. ηδιοισκε.

(31) Τό. Reg. bm, τῷ.

(32) Περιβάλλοι. Regg. bm et I, περιβάλλοι.

(33) Αρ. Β-ετ in Reg. bm.

(34) Καὶ μὴ τιμὴν διχειν. Comhes. sic reddit: «nec, velut qui pro Christo pateretur, honorem haberemus. »

(35) Παιζετωσαρ. Bill. «velut animi causa satiant. »

(36) Εμπεδοκλεῖς, etc. Empedocles inanis gloria studio, ut sibi divinitatis opinionem, quasi in celum raptus, colligeret, in ardenter Aethnam suū principium dedit. Sic enim Horat. Arte poet.:

...Deus immortalis haberi

loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore praediti sunt) : quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoplamus, non autem propter honores in altero se reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui poenæ metu a scelere et maleficio deterrentur. Ac nostræ quidem res ad hunc modum se habent; idque promptum ei proclive est pluribus argumentis demonstrare, si cui ita collibuerit.

LXI. Hic vero perinde ac si Christianos **105** insigni quodam honore spoliaturus esset (plerique enim homines alios affectibus suis meliuntur), ante alia gloriam nostram nominisque celebritatem inseparatur. Nec vero strenuo ac generoso animo, ut alii persecutoribus moris erat, impietatem edicto profiteatur; nec, si non imperatore, tyrannice saltem omnino de nobis consilium init: ut insigne atque honorificum ipsius scelus sit, orbis populo vim intulisse, doctrinamque omnibus doctrinis superiorem tyrannide oppresuisse: verum turpiter admodum et ignave pietatem vexat, animique fraudes et versutias persecutioni, quam adversus nos excitabat, induxit. Quocirca cum potentia in persuasionem et coactionem divisa sit, ita se comparavit, ut quod inhumanius erat, hoc est, vim et tyrannidem, populari turbæ civitatibusque permitteret, ut quarum vessana audacia propter temerarios animorum motus præcipitesque ad omnia impetus effrenatior esse videatur: idque hanc publico edicto, verum ex eu quod impetum audaciamque minime repremebat, promulgans.

LXII. Quod autem lenius atque humanius erat, **C** magisque imperatorem decebat, id sibi videlicet assunt, nempe suadendi atque illicendi partes. Nec tamen id quidem usquequa retinuit. Non enim natura ferebat ut vel pardus distinctas macularum

λὸν (43) οἰκείωσιν ἀγαπῶντες δι' αὐτὸν τὸ καλὸν, οἱ τὰς ἀποκειμένας ἐντεῦθεν τιμάς· δευτέρα γάρ αὖτη τάξις τῶν ἐπαινετῶν, τὸ μισθὸν τι πρόσττειν (44) καὶ δι' ἀντίδοσιν· ὡσπερ τρίτη τῷ φόβῳ κολάσεως φεύγειν τὴν μοχθηραν. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα τουτά καὶ οὗτας ἔχοντα· καὶ δόξιον τοῦτο ἐκ πλειόνων ἐπιδέξαι τοῖς βουλομένοις.

ΕΑ'. Οὐ δέ, ὡς μεγάλης τιμῆς ἀποστερήσειν μὲλλων Χριστιανὸς (χρίνουσι γάρ οἱ πολλοὶ τὰ τῶν ἀλλων τοῖς ιδίοις πάθεσι), τοῦτο διώκει πρὸ τῶν ἀλλων τῆς εὐδοκίμησιν. Καὶ οὐδὲ μεγαλοφύχως, τοῖς ἀλλοις διώκταις ὄμοιως (45), ἀπογράφεται (46) τὴν ἀσθετικῶν· εἰδὼν· εἰδὼν, εἰ μὴ βασιλικῶς, τυραννικῶς γε παντάπασι διανοεῖται περὶ ἡμῶν, ἵνα (47) μεγαλοπερεῖς αὐτῷ τὸ ἀσέβημα βιάζεσθαι (48) λαὸν οἰκουμένης, καὶ τυραννῆσαι (49) δόγμα πάντων δογμάτων ὑπεραντηκός· δουλοπρεπῶς (50) δὲ λαὸν καὶ ἀγενῆς κακουργεῖ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὰς περὶ τοὺς λογισμοὺς πλοκὰς (51) καὶ διπλᾶς τῷ καθ' ἡμῶν διωγμῷ φέρων ἐπεισήγαγε. Τοιγαροῦν εἰς δύο ταῦτα διηρμένου τοῦ χρατεῖν (52), τὸ πειθεῖν καὶ τὸ βάλεσθαι, δὲ μὲν ἡνὶ ἀπανθρωπότερον, δῆμοις ἐπῆχε (53) καὶ πόλεσι τὸ τῆς τυραννίδες, ὃν καὶ μᾶλλον ἀληπτος (54) ἡ ἀπόνοια διὰ τὴν ἀλογίαν, καὶ τὴν ἀπεράκετην ἐπὶ πάντα φοράν· καὶ τοῦτο οὐ προστάγματι (55) δημοσιῷ, τῷ δὲ μὴ ἀνακόπτειν τὰς ὄρμας ἀγράφων προθεὶς νόμον τὸ βούλεσθαι (56).

velut proposita quadam lege non scripia, id se velke

(43) Τὸ καλόν. « Bono, » non ut vertit Billius, « summo bono. »

(44) Πράττειν. Sic codices communius. Ed., πράσσεται.

(45) ὘μοιως. In Montac., γρ. δημοιος.

(46) Ἀκογράφεται. « Edicto prolitetur. » Addidimus « edicto, » quod quidem Graeca videntur postulare.

(47) Ἰν' ἥ. Reg. bm, ἵνα ἥ.

(48) Βιάζεσθαι. Quiusque Regg., tres Culb., βιάζεσθαι.

(49) Τυπαρῆσαι. Sic omnes, quos vidimus, codices. Ed. τυραννεῦσαι.

(50) Δουλοπρεπῶς. « Servili admodum atque ignavu animo. »

(51) Πλοκάς. Sic Reg. I., et Coisl. 2. Quæ lectio videtur celeris præferenda, tum ob sequens δικλός, tum ob similia Gregorii loca in aliis orationibus, maxime oral. xxx, n. 1, ἐπειδὴ τὸ τῶν λογισμῶν στροφάς καὶ πλοκάς ἰχανῶς διεστάσειν, ubi πλοκάς Billius recte « nexus » interpretatur. Nam Latine nihil ex æquo respondet. Locum, de quo agitur, rectius in Elia quam in oratione redit Billius. Graeca sic reddi possint: « Fraude et malitia rem agit contra pietatem; et quæ in ratiocinationibus intricate ac implicitæ esse possunt, aut dupli sensu argutiæ, eas persecutioni quam adversum nos exci-

tabat, superinduxit. » Par. e.l., χλοπάς.

(52) Τοῦ χρατεῖν. « Cum victoria, qua quis alienum superat, in duobus sita sit, suasione et vi. »

(53) Ἐργῆσαι. Reg. b. et Pass., ἀργῆσαι.

(54) Ἀληπτος. Sic plerique codices. « Inexpugnabilis, effrenata, » vel « inculpabilis, » seu « minus culpabilis, » ut apud Thucydidem, ἀληπτος,

D γνώστας. Sic Combesius, cui Billius hic non placet, locum hunc reddit: « quarum vessana audacia minus nocens; » seu magis a culpa immunis, « quod ratione careat et cæco impetu abripiat. » Hac arte Julianus a se persecutionis invidiam removere satagebat: nullo adversus Christianos proposito edicto, sed saevientis in eos populi suorem non cohibendo, atque adeo quasi lege non scripta probando.

(55) Προστάγματι. Addunt tres Regg., Pass., Sav., Com. κατορθο-, « id præstat; » quæ vox necessaria nobis non videtur. Legant tamen qui velint.

(56) Προθεὶς νόμοι τὸ βούλεσθαι. « Velut legem, agendi pro libidine ac voluntate licentiam dantian. »

(57) Εἰχε. Duo codices εχε. « Forte, sit Heinius, εἴς φυσις. »

(58) Τὸν πονηρόν. Reg. bm, τῶν πονηρῶν.

μασθρωπίαν ἀπερχῆς ἀνθρωποτόνον τυγχάνοντα, ἃντεῖν τὴν πονηρίαν, ἀφ' ἣς καθ' ἡμῶν ὥρμησεν· ἀλλ' ὑστερὸν τὸν χαμαιλέοντα λόγος παντοῖον γίνεσθαι ράσις, καὶ πάσας μὲν ἀναλαβόντες (59) χρόας, τάχιν μᾶς τῆς λευκότητος, τὸν γάρ Πρωτέα παρίημι ὧν τοῦ μύθου τὸν Αἰγύπτιον σοφιστήν, εὗταν κάκεινος πάντοιον ἦν καὶ ἐγίνετο Χριστιανός, πλὴν ἡμερήστης, καὶ ἦν λιαν ἀπάνθρωπον αὐτῷ τὸ φιλάνθρωπον, καὶ τὸ πιθανὸν βίαιον, καὶ ἀπολογίας τῆς ἀγριότητος ἡ χρηστότερος· ἵνα εἰκότας δακῇ βάζεσθαι, τοῦ τιθεντος ἀποτυγχάνοντο.

τεμ acerbitali crudelitatique suae excusationem quarebat: ut non sine causa vim afferre videtur, cum blandiendo et allicio nihil proficeret.

ΣΤ'. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν βραχὺ μὲν περὶ αὐτῷ τὸ τῆς πειθοῦς. πλεῖον (60) δὲ τὸ τῆς βίας εὐθὺς βιώμενον ἦν· ἵνα, ὑστερὸν ἐν ταῖς θήραις, ἢ ταῖς τάγησι; ἀλλαμεν, ἢ τοῖς διώγμασι, καὶ εἰς γε τρόπος τάντος ἡμᾶς χειρώσῃται. Οὕτω δὲ διανοθεῖς τε καὶ ἀειδέντος, δεύτερον ἔχεινο στρατηγεῖ, καὶ μόνον ἀποταλῶ, εἰ καὶ ἀσεβῶς λιαν, ἐκ τῶν ἐγγυτάτων (61) καὶ τῆς περὶ αὐτὸν χειρὸς, δὲ πλεῖστον διώχειται σύνθετος, τῆς κεκίας ἀρχεται· καὶ γάρ οὐδὲ οἶδον τε (62) τοῖς ἄτοις ἐγγειρῆσαις (63), μὴ τούτων οἰκειωθέντων, ὑστερὸν οὐδὲ στρατὸν ἐπάγειν (64) ἐχθροῖς, πρὸς τὸν στρατηγὸν στασιάζοντα.

τοῖς his sibi conciliatis atque adjunctis; quemadmodum, cum imperatore contingenientem et dissidentem.

ΞΔ'. Καὶ δεῖ τοῦτο μεταποιεῖ μὲν τὰ βασιλεῖα, τοὺς μὲν θανάτῳ προῦπεξαγαγόν πρότερον, τοὺς δὲ παρατάμενος· οὐχ ὡς εἴνους τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ (65) μόνον, δὲ καὶ ὡς εὐνουστέρους (66) τῷ μετίσον, καὶ μαυετελεῖς αὐτῷ κατ' ἀμφότερα ὑποποιεῖται (67) δὲ τὸ στρατιωτικὸν, τὸ μὲν δι' ἐντοῦ, τὸ δὲ διὰ τῶν ἐν τοῖς (68), δὲ καὶ μᾶλλον εὐπιστῶν ὑπελάμβανε, τὸ μὲν τῶν τιμῶν ἡστώμενον, τὸ δὲ ἀπλέτητο παρασύρμενον, καὶ νόμον ἔνα γινώσκον μόνον, τὴν τοῦ βασιλέως βούλησιν.

ΞΓ'. Μᾶλλον δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ μέρος (69) οὐκ ἕλποτον, καὶ δύον εὑρε ταθρόν καὶ νοσθίδες, τοῦ καποῦ δούλον καὶ τάτε καὶ πρότερον· οὐ τὸ μὲν δεδούλωτο, τὸ δὲ ἡλπίζεν. Οὐ γάρ δὴ τὸ πάντα ὑφεῖται, οὐδὲ τοτοῦτον ἔλωκεν αὐτῷ καθ' ἡμῶν δὲ δι' ἔχεινον διώκτης (70). ἀλλ' ἔμειναν ὑπὲρ τοὺς ἐπτακισχιλίους, οἱ μὴ κάμψαντες γόνυ τῇ Βασιλεῖ, μηδὲ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ προσκυνήσαντες, μηδὲ ὑπὲρ τῶν δρεων τρεψάν-

⁶¹ Jer. iii, 23. ⁶² Joan. viii, 44.

(59) Ἀναλαμβάνεται. Septem Regg. Or. 4, tres līb. πάσας μεταβάλλειν χρόας. Alii duo Cōlb., μεταλαμβάνεται.

(60) Πλεῖον. Sic pene omnes codices. Pass. πλέιον. Par. πλέιον.

(61) Ἐγγυτάτω. Pass. ἐγγυτάτων.

(62) Οἶδον τε. Regg. līb. I, addūnt ἦν. Pass. οὐχ οἶδον τε ἦν.

(63) Ἐγγειρῆσαι. Reg. bni, ἐγγειρίσαι.

(64) Ἐπάγειν. Pass., ἐπαγαγεῖν.

(65) Μεγάλῳ βασιλεῖ. *Constantinum*, hic intelliguntur Tropologiae, et paucio post, τῷ μετίσον, «Christianum».

(66) Εὐνουστέρους. Tres Culb., τύνουστερος—
ΠΑΤΡΟΙ. Gr. XXXV.

A notas, vel *Aethiops atrum colorum*⁶³, vel ignis ardorem, vel diabolus qui homicida est ab initio⁶⁴, hominis odium, vel iste improbitatem, qua adversum nos impellebatur, abjiceret. Verum quemadmodum chamæleonem aiunt in quidvis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore uno excepto, suscipere, fabulosum enim *Huum Proteum Egyptium* sophistam prætereo, sic etiam ille Christianis, præter clementiam, in quidvis se vertebar ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, et violenta persuasio, atque per hujusmodi 108 benignitatem acerbitali crudelitatiisque suae excusationem quarebat: ut non sine causa vim afferre videtur, cum blandiendo et allicio nihil proficeret.

LXIII. Idque ex eo perspicuum est, quod non multum sussione utebatur, sed plus violentia confessim sequebatur: ut, quemadmodum in venatione, aut laqueis aut persecutionibus caperemur, si quis alterutro omnino modo in ipsis potestatem veniremus. Quod cum in animum induxisset, negotiumque ita partitus esset, alterum ipsius strategia hoc fuit, solumque ex omnibus cautum et circumspicuum, tametsi alioqui valde impium, ut a domesticis et satellitum manu, quod omnibus persecutoribus familiare est, sceleris exordium duceret. Neque euim fieri posse, ut externos aggredieretur, multum nec exercitum adversus hostes duoc-

LXIV. Atque ob hanc causam aulam totam commutat, aliis morte prius subductis ac de medio sublati, aliis submotis et expulsis; non tam quia benevolo erga magnum imperatorem animo fuerant, quam quod majori erga majorem imperatorem benevolentia afficerentur, ac proinde utroque nomine ipso incommodi essent. Millies etiam, et per se ipse, et per eos qui magistratus gerebant, allicit, quos etiam ad persuadendum faciliores esse arbitrabatur, quod partim honoribus dediti essent, parum per animi simplicitatem abiperentur, nullamque altius legem quam principis voluntatem agnoscerent.

LXV. Imo, si rectius loquendū est, milium partem non minimam ad se pertraxit, et quinque ex lis ægros et imbecilles inventit, temporiaque, et tum, et jam ante servos; quos vel jam in potestatem redegerat, vel redacturum se sperabat. Non enim omnes portraxit, nec tantum illi adversum nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat: verum plus quam secundum hominem milia reliqui

ponit. Ammianus ipse, lib. xxii, p. 206 et 207, longo ordine recenset quos Julianus submovit; ubi narrat Julianum, quamvis a pueritate in humilitatem cultum esset inculcavit, animi tamē arcana, nonnulli abutiles quae verebatur, palefecisse.

(67) Υποτούσεται. «Subi subiicit», vel, ut Elias, et suns efficit.

(68) Τῶν δὲ εἰδών. «Præfetus, dux exercitus».

(69) Μάρος. Regg. līb. I, Cōlb. ἡ μάρος. Natio oīch, quae sequitur, deest in nonnullis codicibus.

(70) Διάστημα. «Diabolum» intelligit.

fortunt, qui non flexerunt genn coram Baal⁷⁰, nec a serpentiibus vulnerati sunt⁷¹; quod serpentem illum suspensum Christique passionibus oppressum atque confessum intuerentur; multi scilicet proceres, altissimisque dignitatibus praediti, quos minus etiam mirum fuisse, tum 107 periculorum metu, tum honorum spe, cedere ac manus dare; multi etiam plebeii ordinis, ac numero solo cogniti, quos cum adortus esset, non aliter repulsus est, quam levis quædam machina a Urmissimo muro. Ceterimi eo animo erat, ut non magis ob eos qui ipsi effugiebant, angeretur, quam, utpote furore percitus, ob eos qui capiebantur, præsideret: voluntasque ipsa, id quod spe conceptum erat, quasi jam manibus teneretur,

LXVI. Quin jam etiam adversus magnum illud vexillum audacia effertur, quod cum eruce magnifice præcedit, in altumque elatum, exercitum ducit, laborum solvendorum vim habens, hincque apud Latinos nomen trahens, principatusque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenens; tam quæ imperatorum imaginibus, atque expressis texturis, in variis tincturis ac litterarum picturis, decorantur, velutque exsultant, quam quæ horrendis draconum hiaticibus super summias lanceas elatis inflata, et per tractus contextis squamis distinctos agitata, jucundissimum simul et borrendum spectaculum oculis præbent. Posteaquam autem res domesticas ex animi sententia consecit, ac periculum illud, quod in manibus erat, ut existimat, depulit, ditur.

LXVII. Homo stultissime, et impiissime, et in magnis rebus imperitissime! Tunc adversus tantam sortem, ac per totum orbem susam Ecclesiam, quæ per sermonis vilitatem, prædicationisque, ut ipsi fortasse dixeritis, stultitiam⁷², omnes terræ Mores complexa est, quæ sapientes vicit, et dæmones oppressit, et tempus superavit; eadem vetus simul, et nova, ut vos deorum quemadmodum portentose confingitis; illa paucis, hæc promiscuae multitudini; illa adumbratione, hæc perfectione mysterii ad sua tempora reservati? Tunc (quis autem, et quantus, et unde?) adversus magnam Christi hæreditatem? magnam, inquam, illam, nec, etiam si quidam majori quam tu furore atque insania præ-

⁷⁰ III Reg. xix, 18; Rom. xi, 4. ⁷¹ Dan. iii, 18.

(71) Ὁφιν. « Serpentein suspensum. » De « dia-
bole » interpretatur Elias.

(72) Πολλοὶ μὲν τῷ ἐρ δυραστεῖαις. Hos inter-
generosos confessores, Jovianus et Valentinianus
numerantur.

(73) Οὐκ ηρία μᾶλλον, etc. « Non plus molesteris ac molestiaz ob eos, qui ejus manus effugerant, capiebant, quam fiducia perfundebatur ob eos quos iam cooperat; ex quibus hoc assequebatur, ut ne de illis quidem desperaret; verum voluntas ipsi quod spe conceperat, iam acceptum repræsentaret. »

(74) Καρπάτων. « Laborum. » Sic Bill. in prima edit. melius quam, « ærumanum. »

(75) Περητασμένοις. Plures regii codices, Or. 1, Pass. πεπταμένοις.

(76) Εμπρέδουσα. Sic legunt Elias, Mont. et Gab. Codices tamen penes omnes habent ἀμπετό-

τα, εκ τοῦ βλέπεν εἰς τὸν θφιν (71) τὸν κρεμασθέντα, καὶ καταλυθέντα τοὺς Χριστοῦ πάθεσι· πολλοὶ μὲν τῶν ἐν δυναστείαις (72) καὶ ὑψεσιν, οὓς καὶ μᾶλλον εἰκὸς ἦν ἡττηθῆναι καὶ διὰ φόβον, καὶ δι᾽ ἐλπίδα· πολλοὶ δὲ τῶν κάτω καὶ ἀριθμῷ μόνῳ γνωριζομένων, οἵ προσβαλῶν ἀπεκρούσθη, καθάπερ ὑπὸ γενναῖον τείχους μηχάνημά τι τῶν οὐκετίων. Πλὴν οὐκ τὰ μᾶλλον (73) τὸ διαφεῦγον ἦ θέραστεν, ὡς ἀν λυσάντα, τὸ ἀλισκόμενον· καὶ τὸ βούλεσθαι περίστη τὸ ἐλπισθὲν ὡς κρατούμενον.

ΕΓ'. Τολμᾶ δὲ ἡδη καὶ κατὰ τοῦ μεγάλου συνθήματος, δι μετὰ τοῦ σταυροῦ πομπέως, καὶ ἄγει τὸν στρατὸν εἰς ὑφος αἱρόμενον, καμάτων (74) λυτήριον δι τε καὶ κατὰ Ψωμάσιους ὁνομαζόμενον καὶ βασιλεύον, ὡς ἀν εἴποι τις, τῶν λοιπῶν συνθημάτων· ὅσα τε βασιλέων προσώποις ἀγάλλεται, καὶ πεπεισμένοις (75) ὑφάσμασιν ἐν διαφόροις βαφαῖς καὶ γράμμασιν, ὅσα τε δρακόντων φοβεροῖς χάσμασιν ἐμπνέμενα (76) ἐπ' ἀκρων δοράτων αἰλαρουμένοις, καὶ διὰ τῶν δλῶν φιπιζόμενα φολίσιν ὑφανταῖς καταστίκτων, ἡδιστόν τε ὅμοι καὶ φρίκτον θέαμα προσπίπτει ταῖς ὑψεσιν. Ός δὲ εἶχεν αὐτῷ κατὰ νοῦν τὰ πλησίον, καὶ τοῦ ἐν χερσὶν, ὡς ὅπετο, κινδύνου κρέττων ἐγένετο, οὕτως ἡδη πειρᾶται (77) καὶ τῶν ἔστης.

Ita demum ea quæ deinceps sequentur, aggre-

EZ'. Εὐθέστατε, καὶ ἀσεβέστατε, καὶ ἀπαιδευτάτε τὰ μεγάλα! σὺ κατὰ τοσούτου κλήρου καὶ τῆς οἰκουμενικῆς καρποφορίας (78), τῆς πάντα διαλαβούσης τὰ πέρατα, διὰ τῆς εὐτελείας τοῦ λόγου καὶ τῆς μωρίας, ὡς ἀν αὐτοῦ φαίνεται, τοῦ χηρύγματος, δι σφροὺς ἐνίκησε, καὶ διλμονας ἐπαυσε (79), καὶ χρόνον ὑπερηκόντισε, τὸ αὐτὸν παλαιόν τε ὅμοι τυγχάνον καὶ νέον, ὡς ὅμεις τῶν θεῶν τινα (80) τερπτεύεσθε· τὸ μὲν τοῖς δλίγοις, τὸ δὲ τοῖς πολλοῖς· καὶ τὸ μὲν τῇ σκιαγραφίᾳ, τὸ δὲ τῇ τελειώσει τοῦ μυστηρίου κατεροὶ ιδίοις ταμιευθέντος; Σὺ κατὰ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ (81) κληρονομίας; (δι τοῖς, καὶ πόσος, καὶ πόθεν;) τῆς μεγάλης καὶ οὐ πανομένης, οὐδὲ ἀν πλέον τὸ σὺ μανῶσι τινες, ἀλλ' ἐπὶ πλειον (82) ἀε-

⁷² Num. xxii, 9. ⁷³ I Cor. 1, 21.

D μεν. « Volitantia. »

(77) Πειρᾶται. « Agreditur, » nempe religionem Christianam evertere.

(78) Καρποφορίας. Billius, post Eliam, « de Chri-
sti oblatione » interpretatur hanc vocem, quæ nihil
aliud sonat quam « orbis totius messen » frugumque
ubertatem, ut bene Comb.: « Vitis illa est, quæ or-
bem implevit, cuius umbra operuit montes. » Christi
profectio hæreditas est Ecclesia, quæ per prædicatio-
nis stultitiam omnia pervasit, quæ quidem prædi-
cationis sapientes vicit, » etc.

(79) Δαιμορας ἔχαντε. « Dæmonibus silentium
indixit. »

(80) Τῷ θεῶν τινα. MSS. non pauci in. marg.
Διόνυσον. « Bacchum. »

(81) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. διαι., τοῦ θεοῦ

(82) Ἐπὶ πλειον ... δραμέτοις. Bill. « longius

βαδισμένης τε καὶ ἀρθησομένης· πιστεύω γάρ ταῖς Αἰcipites ferantur, finem habituram, verum magis προφῆτεσσι καὶ τοῖς δρωμένοις· ἦν ὁ Θεὸς ἐποίησε, καὶ ὡς ἀνθρώπος; ἐκληρονόμησεν· ἦν νόμος ἐπύπωσε, καὶ χάρις ἐπλήρωσε, καὶ Χριστὸς ἐνεκάλισεν (83)· ἦν προφῆται συνέπηξαν, καὶ ἀπόστολοι συνέδησαν, καὶ εὐαγγελισταὶ κατηρίσαντο (84);

ΕΠΙ. Σὺ κατὰ τῆς Χριστοῦ θυσίας τοῖς τοῖς μιᾶσμασι; Σὺ κατὰ τοῦ τὸν κόσμον καθήραντος (85) αἴματος τοῖς αἷμασι; Σὺ πόλεμον (86) κατὰ τῆς εἰρήνης; Σὺ χείρα κατὰ τῆς ὑπὲρ σοῦ ἡλωθείσης τε καὶ διὰ σί; Σὺ κατὰ τῆς χολῆς τὴν σὴν γεύσιν; κατὰ τοῦ σταυροῦ τρόπαιον; κατὰ τοῦ θανάτου κατάλυσιν (87); καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπανάστασιν; κατὰ τοῦ μάρτυρος οὐδὲ μάρτυρας (88); μετὰ Ἡρώδην διώχτης (89), καὶ μετὰ Ἰούδαν προδότης; πλὴν δύον οὐκ ἄγχοντιν μετάνοιαν ἔδειξας ὥσπερ ἐκείνος καὶ Χριστοκόνος μετὰ Πιλάτου, καὶ μετὰ Ἰουδαίους μετόνεος;

ἘΦ. Οὐκ ἤδεσθις τὰ ὑπέρ Χριστοῦ (90) σφάγια; τὸν ἐφοδιῆς τοὺς μεγάλους ἄγωνιστάς, τὸν Ἰωάννην ἐκείνον, τὸν Πέτρον, τὸν Παύλον, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Στέφανον, τὸν Λουκᾶν, τὸν Ἀνδρέαν, τὴν Θέκλαν, τῶς ἐπ' ἐκείνοις τε καὶ πρὸ ἐκείνων τῆς ἀληθείας προκινηνεύσαντας; οἱ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ θηρῷ, καὶ τυράννοις προσύμως ἀντηγωνίσαντο, καὶ παρῆσι κακοῖς καὶ ἀπειλουμένοις, ὥσπερ ἐν ἀλλοτρίοις τῶμαστοι ἢ ἀσώματοι; τίνος ἔνεκεν; Ἰνα μὴ (91) πρὸνοις μηδὲ μέχρι φίματος τὴν εὐσέβειαν. Ὅν αἱ μεγάλαι τιμαὶ καὶ παντρύρεις· παρ' ὃν δαίμονες ἔλανονται, καὶ νόσοι θεραπεύονται· ὃν αἱ ἐπιφάνειαι, καὶ ὃν αἱ προρήσεις· ὃν καὶ τὰ σώματα μόνον ἵστο δύνανται (92) ταῖς ἀγίαις ψυχαῖς, ἢ ἐπερχόμενα, ή τιμρῶμενα· ὃν καὶ δαύλεσιν αἴματος μόνον, καὶ μικρὰ σύμβολα πάθους ἵστα δρῦνται (93) τοῖς αὐτοῖς.

Ο. Ταῦτα οὖ σέδεις, ἀλλ' ἀτιμάζεις· δι τὴν Ἡράλιον; θαυμάζων πυράν (94) τὴν ἐξ ἀτυχήματος, καὶ

sempor ac magis progressuram, altiusque assurrecturam: sūdem enim habeo et iis quæ prædicta sunt, et iis quæ cernimus; quam ut Deus creavit, et ut homo hæreditate consecutus est; quam 108 lex adumbravit, et gratia explevit, et Christus de dicavit; quam prophetæ coagmentarunt, et apostoli quasi vinculis constrinxerunt, et evangelistæ numeris omnibus absolverunt?

LXVIII. Tune adversus Christi sacrificium cum suis piaculis? Tune adversus eum crux? quo mundus purgatus est, cum tuis cruxibus? Tune bellum adversus pacem? Tune manum adversus eam quæ, et pro te, et propter te, clavis transfixa est? Tune adversus fel, gustum tuum? adversus crucem, trophæum? adversus mortem, dissoluthrem? adversus resurrectionem, insurrectionem et rebellionem? adversus martyrem, ne martyres quidem? post Herodem persecutor, et post Judam proditor? nisi quod non laqueo ut ille, penitentis animi significationem dedisti; post Pilatum Christicida, post Judæos Dei hostis?

LXIX. Non victimas pro Christo casas veritus es? nec magnos pugiles extimisti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui, et post illos, et ante illos, pro veritate periculis se objecserunt? qui cum igni, et ferro, et hellui, et tyrannis, et presentibus maliis et denuntiatis, alacri animo, velut in alienis corporibus, imo quasi corporum expertes, dimicarunt? Cur ita? ne pietatem vel verbotenus proderent. Quibus præclarí honores et festa constituta sunt: a quibus diaboles propelluntur, et mortbi curantur; quorum apparitiones et prædictiones; quorum vel sola corpora idem possunt quod animalia sanctæ, sive tangantur, sive honorentur: quorum vel solæ sanguinis guttae, atque exigua passio nis signa idem possunt quod corpora.

LXX. Hæc non colis, sed contemnis; qui Hercu lis rogam, ex calamitate injuriisque mulieribus il-

neret, nullos omnino habuit.

(89) Μετὰ Ἡρώδηρ διώχτης. Elias putat per Her odem, non tetrarcham, sed ipsius patrem, ouemurum carnificem, esse intelligendum.

(90) Υπὲρ Χριστοῦ. Deest ὑπὲρ in quinque τεκκ. diuinis. Colb. et Or. I. Reg. II.; in ora, "H οὐκ ἤδεσθι.

(91) Μῆ. Deest in quinque Regg. aliisque pluribus.

(92) Δύραρται. Non pauci eodd. et Sav. δύναται.

(93) Δρῶσι. Idem præstant. Deest in pluribus eodis.

(94) Ἡραλίον ... πυρά. Hercules ex Jove et Alcmena natus, matrimonioque cum Dejanira conjunctus, in maximis calamitatibus ob eam inclidit. Cum enim Nessus centaurus viam ei inferre patarei, sagitta hydra sanguine infecta ab Hercule confossus est. Nessus autem se morientem sentiens, Dejaniræ vestem proprio sanguine perfusam dono dedit, quam ipsa postea ad Herculem misit. Eam cum induisset Hercules, veneno exandescens, et in furorem versus, congesta ingenti lignorum strue, ac magno rogo excitato, in eum insiluit, et scipsum combusso.

Digitized by Google | Распознавание текста

progressuram, altiusque assurrecturam, initii enim et prophetarum oracula, et ea quæ cernimus, sūdem faciunt.

(85) Χριστὸς ἐνεκάλυπτος. Hoc interpreti, vel typographo exciderunt. Desunt in Reg. lu, in Ald. et Bas. sed mss. sere omnes agnoscunt.

(86) Κατηρίσαρτο. Mont. Ald. et Bas., κατηρίσαρτον. Quamvis hic theologus nonnihil immolet scripture verba, præ oculis tamen habet quæ Apostolus de Ecclesia scribit. Eph. iv, 16; Col. ii, 19; 1 Cor. xi, 12 et seq.

(85) Καθήρατος. Reg. I, Colb. k, καθάραν τος.

(86) Πόλεμον. Reg. q, Paṣs. Sav. addunt, ἡγετα.

(87) Καρδιοτον. Locus iste intellectu difficultis; ponamus tamen Gregorium hic agere de Christi morte, cuius pretium et merita dissolvere ac everttere exegitbat Julianus. Compl. adversus mortem mortis interitum.

(88) Οὐδὲ μάρτυρας. Habuit Julianus, etiæ impium ac nefarium, ait Billius, quod Christo opponeret, ut sanguinem adversus sanguinem, sacrificia adversus sacrificium; at quos martyres oppo-

nebantur, et ipsi interficiuntur.

latis excitatum admiraris; et Pelopis laniationem, illam, inquam, vel hospitalem, vel a deorum **109** amore profectam, ex qua Pelopidæ ab humeris ei ebore nobilitati sunt: qui etiam Phryguin, qui libæ suavitate mulcentur, et post tibiæ cantum consumelia afficiuntur, exsecções; et in Mithrae sa- cris adhuc ritos cruciatus, justasque aut etiam mysticas unctiones; et hospitum apud Tauros cædem, illudque apud Trojam pueræ regiæ sacrificium, et Menecei pro Thebanis fusum sanguinem, postea que illarum Scædasi in Leuctris: qui Spartanos adolescentes virgis sese lacerantes laudas, et aram cruore respersam, deam castam et virginem oble- clantem: qui Socratis circum extollis, et Epicteti erus, et Anaxarchi utrem; quorum patientia coacta potius ac necessaria, quam libera et voluntaria B erat: qui Cleombroti Ambraciote saltum, ad quem ex libelli *De anima* lectione-impulsus est: qui Pythagoricam illam pro fabis contentionem, et Thea- uns, aut nescio cuius alius ex iis qui Pythagorici mysteriis initiati erant ejusque dogmata seque- bantur, mortis contemplationem.

Hunc Julianus rogum, tanquam animi magnitudine factum admirabatur. Gregorius vero demonstrat id Herenli ex infortunio et calamitate contigisse.

(95) *Πέλοπος*. Reg. bm, Πέλωπος. Tantalus Pe- lopen filium coctum diis hospitibus in mensa apposuit. Hui vero ab esu abstinuerunt, et Pelo- pen ad vitam revocarunt junctis partibus, præter humerum a Cerere voratum, cujus loco additus est eburneus.

(96) *Τὰς Φρυγῶν ἔκτομάς*. «Phrygum exsecções.» In Phrygia Rhexæ templum erat, in quo, cum dies festi agebantur, nefanda in pueros crudelitas adhibebatur, ac tibiis canebant, ut eorum dolores lenirent.

(97) *Μετὰ τὸν αὐλόν*. Per multos codices, Ald. et Bas. ed. metà τῶν αὐλῶν.

(98) *Ἐρ Μίθρου βασιδρούς καὶ καύσεις ἑρδή- κους*. Reg. I et Pass. τὰς ἑνδίκους, ἢ καὶ μυστι- χάς. Hanc lectionem sequitur Bill. Melius vero Combe, videtur reddere Graeca ut nunc sunt: «justas- que unctiones, mysticas illas et ex sacrorum ritu, » etc. Porro, Μίθρου, «solem, » teste Elia, plurimi interpretantur. Qui Mithrae sacris initianti erant, per duodecim cruciatus ducebantur, nimirum per ignem, per frigus, per fannum, per sitem, per flagra, per itineris molestiam, aliaque id genus.

(99) *Ἐρ Ταύρος*. In Taurico Chersoneso, ad Pontum Euxinum, erat insigne templum Dianaæ consecratum, in quo ipsi homines immolabantur, præ- servent si qui naufragio ad istas oras ejeci fuisse- sent.

(100) *Ἐξ Τροίας ... τῆς βασιλικῆς κόρης*. Sunt nonnulli qui, per «regiam pueram, » intelligent Iphigeniam Agamenoniam filiam, quam pater, ut Dianaum Graecum iratau placaret, in Aulide immola- vit. Verum notandum est, quod si ea esset Gregorii mens, non ἐξ Τροίας, «epud Trojam, » sed τὴν Τροίαν, «adversus Trojam, » scripsisset. Unde plerique reperiuntur interpres, qui hie intelligent Iphigeniam Priami filiam, quam Pyrrhus Achilus manibus immolando consecravit. Ita censet Elias, qui hanc historiam veriore esse judicat, et magis Gregorii sermonibus congruentem.

(101) *Μενοικέως*. Meneceus Creonis Thebanorum regis filius erat. «Cum autem, » inquit Elias, «ipsius patria bello premeretur, atque oraculum datum es- set, fore ut bellum exaligueretur, et hostes in fu-

τῶν περι γυναικας ἀδικημάτων· καὶ τὴν Πέλοπος (95) χρεουργίαν, τὴν φιλάδενον, ἢ φιλόθεον, ἢ ἡ ἐπίστη- μοι. Πελοπίδαι παρὰ τῶν διμών καὶ τοῦ ἐλέφαντος· καὶ τὰς Φρυγῶν ἔκτομάς (96), τῶν ὑπ' αὐλοῦ κτημά- μένων, καὶ μετὰ τὸν αὐλὸν (97) ὑδριζομένων· καὶ τὰς ἐν Μίθρου βασάνους καὶ καύσεις ἑνδίκους (98) τὰς μυστικάς· καὶ τὴν ἐν Ταύροις (99) ἔνοντον, καὶ τὴν ἐπὶ Τροίας θυσίαν τῆς βασιλικῆς κόρης (1). καὶ τὸ Μενοικέως (2) ὑπὲρ Θηδῶν αἴμα, καὶ τὸν Σκεδάσου θυγατέρων (3) ἐν Λευκτροῖς ὑπερόν· ὁ τοὺς Δακωνικοὺς ἐπαἰῶν ἐφῆσους ἔνιομένους (4) ταῖς μάστιξι, καὶ τὸ ἐπιβάωματος αἴμα τέρπον θεύν ἀγήγην καὶ παρθένον· ὁ τὸ Σωκράτους ἐπαίρων (5) κώνειον, καὶ τὸ Ἐπικτήτου σκέλος (6), καὶ τὸν Ἀναξάρχου θύλακον (7), ὕδαναγκαία μᾶλλον ἢ ἐκύστιο; ἢ φιλοσοφία· καὶ τὸ Κλεομερότου πτήδημα τοῦ Ἀμ- βρακιώτου (8), τῷ Περὶ μυχῆς λόγῳ φιλοσοφηθέν· καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν κυάμων Πυθαγορικὴν (9) ἐντεσιν, καὶ θανάτου περιφρόνησιν θεανοῦς; (10), ἢ οὐδὲ οὐτεινος τῶν τὰ ἐκείνου τετελεσμένων ἢ γιλο- φησάντων.

gam verierentur, si quis e regia familia necaretur, re cognita ille, iusicio patre, se in mortem dedit.»

(3) *Τῶν Σκεδάσου θυγατέρων*. «Scedasi filia- rum, » quae a quibusdam Lacedæmoniis vi fuerint corruptæ, atque etiam ferro occisiæ. Hanc historiam narrat Plutarchus.

(4) *Τοὺς Δακωνικοὺς ... ξαυρούρους*, etc. «Spartaneos ... quoru corpora flagris dilabi- tur; » non quidem ipsi seipso, aut aliis alios, ut reddit Billius, caderent, sed ab eis qui huic Ephē- borum carnileinæ præcerant dilaniarentur. Ita sere Combef. Apud Lacedæmonios in honorem Diana quoddam celebrabatur festum, in quo adolescentes, fortiudinis nimirum specimen præferentes, flagris proscindebantur, et aram sanguine respergebant.

(5) *Σωκράτους ἐκαλπωρ*. Ila Regg. u, 1, y, Colb. 3, et Or. 1. Quæ lectio orationis scopo convenien- tiior quam ἐπαἰῶν, quod tamen cum editis, codices non pauci exhibent. Socrates morte damnatus, quod nova quædam damnatio induceret ac prædicaret, epota cicutia interiti.

(6) *Ἐπικτήτου σκέλος*. «Epicteti erus.» Cum a tyranoo quodam vinctus suisset Epictetus, diu- turno post tempore interrogatus, utrum solvi vellet? «quid? » inquit, «an vincus sum? »

(7) *Αραξάρχου θύλακον*. «Anaxarchi utrem.» Anaxarchus philosophus ab Archelao tyranoo comprensus, cum in mortario injectus tunderetur ut hordeum: «Tundite, » inquit. «Anaxarchi utrem; neque enim Anaxarchium tunditis.»

(8) *Κλεομερότου πτήδημα τοῦ Ἀμβρακιώτου*. Cleombratus, lecto Platonis libro *De animalium immortalitate*, tanto ejus amore exarsit, ut statim præcipito vitam finierit. Aug., *De civ. Dei*, I, 1, c. 22.

(9) *Θηρ ... Πυθαγορικήν*, etc. «Pythagoricam illam pro fabis contentionem.» Pythagoras a fabis abstinere sectatores suos jubebat, cuius rei alii alias afferunt rationes. Sunt qui existimunt Pythagoram nihil aliud voluisse, quam ut suos dehortaretur, ne judicium munere fungerentur. Veteres namque in judiciis ferendis fabis utebantur.

(10) *Θεανοῦς*. Theano a tyranno comprehensa, ne cruciatibus patriæ arcana enunciare cogerebatur, cum tempitu mortis commissam linguan, ac dentibus excisam in lycaenum expuit.

ΟΑ. Σὺ δέ, εἰ μή ἔχεινα, τά γε παρόντα θαύμασον, ὡς οὐ πλοτωφάτε καὶ γενναιότατε, καὶ τοὺς Ἐπαμινώδας τεκίνους καὶ Σκιπίωνας τῇ καρτερίᾳ βλέπων· δισυμβάκουν τῷ στρατῷ, καὶ οἵτα αἰρούμενος σχέδια, καὶ τὴν πόλεμον ἐπιτιθέντα στρατηγὸν. Εστι τοι γενναιόν καὶ ρισσόφου ψυχῆς μηδὲ πολεμίων ἀρετὴν ἀτεμάζειν, καὶ πλεῖον νέμεται ἔχθρῶν γενναιότητι ἢ κακίᾳ τῶν οἰκειότετῶν καὶ μαλακίῃ. Ὁρᾶς τοὺς ἀδίους τούτους καὶ ἀνιστίους, καὶ ἀσάρκους μικροῦ καὶ ἀναίμονας, καὶ Θεῷ πατέρι τοῦτο πλήσιαντας; τοὺς ἀνιπτόποδας καὶ χαμαίενας, διησιν (11) διὸς Ὅμηρος, ἵνα τινὰ δαιμόνων τιμῆσῃ τῷ πλάσματι (12), τοὺς κάτω (13) καὶ ὑπὲρ τὰ κάτω; τοὺς ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα; τοὺς δεδεμένους, καὶ ἀκρατήτους; ὃν οὐδὲν ἐν κόσμῳ, εἰ πάντα τὰ ὑπέρ κόσμου; ὃν διπλοῦν τὸ ζῆν, τὸ μὲν ὑπερορώμενον, τὸ δὲ σπουδαζόμενον; τοὺς διὰ τὴν νέκρωσιν ἀθανάτους, τοὺς διὰ λύσιν (14) Θεῷ συγημμένους; τοὺς ἔξω πόθου (15), καὶ μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἀπάθους ἔρωτος; ὃν ἡ πηγὴ τοῦ φωτὸς, καὶ ὃν ἡ δημητρίη τὰ παναγάσματα; ὃν αἱ ἀγγελικαὶ φαλαρίδαι, καὶ ἡ πάννυχος στάσις, καὶ ἡ τοῦ νοῦ πρὸς θεὸν ἐνδημία προαρταζόμενου; ὃν ἡ κάθαρσις, καὶ ὃν τὸ καθαίρεσθαι (16), μηδὲν μέτρον εἰδότων ἀναθέσαις καὶ θεώσεως; ὃν αἱ πέτραι, καὶ ὃν αἱ οὐρανοί; ὃν τὸ ἐρήτηθαι, καὶ ὃν οἱ θρόνοι; ὃν ἡ γυμνασία, καὶ ὃν ἡ ἀφθαρτοίς ἐνδυμα; ὃν ἡ ἐρημία, καὶ ὃν ἡ εἰκεῖνον πανήγυρις; ὃν τὸ τυραννεῖσθαι τὰς ἡδονὰς, καὶ ὃν ἡ ἀπόλαυσις (17) ἡ δλυτος (18) καὶ ἀνέκρηστος; ὃν τὸ δάκρυον ἀμαρτίας κατακλυσμὸς, κόσμου καθάρισμον; ὃν ἔκτασις χειρῶν φλόγα σθέννυσι, ἥρας κομίζει, ἀμβλύνει ἔψη, κλίνει φάλαγγας, ἴπποις (19) καὶ τὴν σὴν ἀσθετικαν, εἰς τοῖς, καὶ πρὸς ἀλίγον ἀρθῆς, καὶ παῖς τὸ τῆς ἀσθετικας δρῦμα μετὰ τῶν σῶν δαιμόνων;

αἰτίας voluptatis, et quorum perpetua omnemque sermonis facultatem excedens animorum oblectatio? quorum lacrymae peccati diluvium, et mundi plamentum? quorum extensis manus flammas extinguiunt, seras consopiant, gladiorum aciem retundunt, instructas aries in fugam vertunt? τιναςque etiam impietatem, mihi crede, compressuræ sunt, etiam si ad aliquod tempus extollaris, impietasque fabulam cum tuis dæmonibus iudas?

ΟΒ. Πῶς οὐδὲ τάῦτα σοι φοβερά, ὡς λαλῶν τολμηρούς καὶ θανατῶν (20), εἰκέπεδος τις; Πῶς οὐκ αἰδέσθαι; Ταῦτα μὲν δην, καὶ πολλῷ τιμιώτερα τῆς Σδωνίων (21) ἀπληστίας τοῦ σοφοῦ τοι καὶ νομοθέτου,

* Hebr. xi, 53 seqq.

(11) Ὁ γῆστιν, etc. Pass., ὡς; φησιν διὸς Ὅμηρος. Iliad., lib. xvi. vers. 236.

Σοὶ ραλον' ὑπορῆται ἀνικεπόδες, χαμαιοῦ-

D gantur.

(17) Η ἀπείλαυσις. Deest δι in plurisque codicibus.

(18) Η δλυτος. Sic plures codd. In pluribus tamen Regg., Colb., Pass. etc. legitur, τῇ ἀναλλολογος, εἰ nulli obnoxia mutationi.

(19) Ἔκπομπες, etc. Τινεςque ipsius impietatis os obturabunt. Ex his liquet mundum mortis sublatum. Apostolam, cum hæc scripsit Gregorius.

(20) Θαρατῶρ. Ηεινιος, « forte, ἀναισχυτῶν, et impudentissime. »

(21) Τῆς Σδωνίως, etc. Σολονis inexplicibili eu-
piditate. Non legimus Solonem a quoquam avaritiae insinulatum fuisse, immo potius narratur ipsum Crossi opes sprevisse, hancque ob causam a Ctesio turpiter expulsum fuisse.

(12) Τῷ κάθω, etc. Billius, « hos humiles et supra infera. »

(13) Διὰ λύσιν. « Per dissolutionem, » neque corporis. »

(15) Τῷς ἔξω κάθον, etc. Billius, « hos ab amore alienos, et divino atque omni vitiosa affectione vacuo amore flagrantess. »

(16) Καὶ ὡς τὸ καθαίρεσθαι. Billius : « et quorum purgari; » malum, « qui purgati sunt et pur-

LXXI. Quod si tu superiora illa nostra non miraris, at certe præsentia mirare, o omnium sapientissime et fortissime, qui Epaminondas illos et Scipiones tolerantiæ ratione intuearis; qui simul cum exercitu iter carpis, et victimum tenuem ac obvium amplecteris, et eam gerendi belli rationem laudibus effers, in qua dux omnia per se administrat. Est quippe generosi et sapientis 110 animi, ne hostium quidem virtutem contemnere, verum hostium fortitudini plus tribuere quam suorum, etiam familiarissimorum, ignaviæ atque languori. Videsne hos vita facultatibus carentes, et laris expertes, ac carne ferme et sanguine destitutos, eoque ipso ad Deum proprius accedentes? hos, inquam, pedibus illatos, et humi cubantes, quod ait tuus Homerus, ut hoc segmento dæmonum quendam ornet; hos in terra positos et terrenis celsiores? hos inter homines et supra humanæ? astriclos simul ac liberos? qui teneantur, et retineri nescios? quorum nihil in mundo, et omnia sunt, quæ supra mundum sunt? quorum duplex vita est, altera contempta, altera studiouse culta et expedita? hos, inquam, per mortificationem immortales, per dissolutionem Deo conjunctos? hos a cupiditate alienos, amore vero qui divinus est, et animi perturbatione vacuus, accensos? quorum sons lucis, et quorum jam illius radii? quorum angelici psalmi cantus, et pernox statio, et noctis jam raptæ in cœlum, ad Deum excessio? quorum purgatio, et quorum studium ut purgantur, quippe qui nullum ascensus et deificationis agnoscent modum? quorum rupes, et quorum caselli? quorum abjici et edosternari, et quorum throni? quorum noditas, et quorum incorruptibilitatis indumentum? quorum soliudo, et quorum saeculi altiorius celebritas? quorum compressæ atque consermonis facultatem excedens animorum oblectatio? quorum lacrymae peccati diluvium, et mundi plamentum? quorum extensis manus flammas extinguiunt, seras consopiant, gladiorum aciem retundunt, instructas aries in fugam vertunt?

LXXII. Quoniam modo ne hæc quidem pertinetis, homo audacissime, atque, ut si quis alius, ad mortem præceps? Quoniam modo non veneraris? Hæc jam sane et sapientis illius ac legislatoris So-

Ionis inexplibili cupiditate, quam Croesus auro Lydio coaguit, multo præstantiora sunt, et Socratis pulchri amore; vereor enim puerorum **III** amorem dicere, etiamsi honestiore vocabulo callide obtegatur; et Sicula Platonis liguritione, ob quam etiam ipse venditur, ac ne ab ulla quidem discipulorum, imo nec ab aliquo Græcorum redimuntur; et Xenocratis voracitate; et Diogenis illius delium incoentis dicaritate, per quam tragicis tyrannis hospites, hoc est placentis viles panes, luce cedere jubet; et Epicuri philosophia, quæ nullum volupitate superius bonum constituit. Magnus apud vos est Crates: vere enim philosophicum est, pecudibus depascenda prædia sua reliquisse, nosirisque philosophis constituite. At publico præconie libertatem ostentat, perinde ac quispiam, non sapiens magis quam gloriae studiosus. Magnus ille, qui, cum navis tempestate jaclaretur, alique omnia in mare projicerentur, gratias Fortunæ agebat, tanquam ad philosophici pallii angustias eum redigentis. Magnus Antisthenes, quod a petulanti quodam atque audaci homine toto ore contusus, in fronte dimitata, quasi in statua artifex, percussoris noniem inscripti; fortasse ut acerbius accusaret. Laudas etiam quemdam eorum qui non longe ante nos fuerunt, quod toto die stans soli preces addibuerit: fortasse id tempus captarat, quo propinquior terris esse solet. ut orationem contraheret, eamque simul

(22) *Tῆς Σωκράτους, etc.* « Socratis pueri amore. » Socratem hoc nomine persæpe insectatur Lucianus.

(23) *Tῆς Πλάτωνος, etc.* « Platonis liguritione. » Lucianus in Dial. De parasito scribit nullam aliam Platoni causam fuisse in Sicilia navigandi, quam ut Dionysio parasitaretur, eumque per hujus artis imperium in maximis calamitatibus incidisse.

(24) *Tῆς Ξενοκράτους, etc.* « Xenocratis voracitate. » Xenocratii objecta non legitur voracitas; Iuno frugalitatis laude donatur a scriptoribus.

(25) *Tῆς Διογένους... ἐπ τῆς τραγῳδίας.* Hæc ultima verba desunt in Reg. u. et Or. 1. Combelius sic vertit: « Dicacitate qua salse usurpata ex tragedia voce tyrannis hospites cedere, » etc. Cum Diogenes aliquando apud quemdam cenaret, eique simili et placentis et hordeacei panes apponenterunt, submotis penibus, in placentis manus injecit, non infestive illud tragicum proferens:

« Ή ἔστι, τυράννοις ἀκτόδῶν μεθότασο.

O hospes, tyrannis cede locum.

id est, et melioribus et præstantioribus cede. » Sic Diogenes per tyrannos « placentas, » per hospites significans « viles panes, » quos melioribus cedere judebat.

(26) *Toῖς σημαῦσι.* « Placentis ex sesamo, melle et oleo. »

(27) *Tῆς Ἐπικούρου, etc.* « Epicuri philosophia. » Deum et Providentiam ejiciens Epicurus, omnis boni finem voluptatem statuebat.

(28) *Οριζομένης.* Reg. I., δρισαμένου. Pass. ὄρισαντος.

(29) *Κράτης.* Crates Thebanus, pecunias populo projectit, ac prædia μηλόστοι, id est « ovinum pabula, » fieri permisit. Deinde consenso sublioni loco, publico præconio hæc verba pronuntiavit: « Crates Thebanum Cratem libertate donat. »

(30) *Φιλόδοξος.* « Gloriæ studiosus. » Ex his pa-

τινι Κροῖσος διεγένε τῷ Λυδῷ χρυσῷ· καὶ τῆς Σωκράτους (22) φιλοκαλίας· αἰδοῦμαι γάρ εἰπεν παδερατίας, καὶ σεμνοποιήται ταῖς ἐπινόσαις· καὶ τῆς Πλάτωνος (23) λιχνείας τῆς Σικελικῆς, δι' ἣν καὶ πιπράσκεται, καὶ οὐδὲ ὑπὸ τίνος ἔξωνεῖται τῶν αὐτῶν μαθητῶν, ή διὰς Ἐλλῆνος· καὶ τῆς Σενοκράτους (24) δύσφαγίας· καὶ τῆς Διογένους (25) σταυμάλας, τοῦτον πίθον οἰκοῦντος, ύψος ἡς τοὺς ἔνοντας ὑπεκίστηση τοῖς τυράννοις ἐκ τῆς τραγῳδίας, τοὺς εὐτελεῖς δρότους τοῖς σημαῦσι (26)· καὶ τῆς Ἐπικούρου (27) φιλοσοφίας, οὐδὲν ὑπὲρ τὴν ἴδοντην ἀγαθὸν ὅριζομενης (28). Μέγας δὲ μὲν ὁ Κράτης (29)· καὶ γάρ δινως φιλόσοφον τὸ μηλόστον ἀφεθῆναι τὴν οὐσίαν, καὶ ταῖς παρ' ἡμῖν φιλοσόφους δμοιον. Ἀλλὰ ποτεπέντε τὴν ἐλευθερίαν τῷ κηρύγματι, ὡς ἂν τις οὐ φιλόσοφος μᾶλλον ἢ φιλόδοξος (30). Μέγας δὲ, τῆς (31) νῆρος χειμαζομένης, καὶ πάντων ἐκριπτουμένων, χάριν ὀμολογῶν τῇ τύχῃ συστελλούση, εἰς τὸ τριβώνιον. Μέγας δὲ Ἀντισθένης (32), διτελεῖ τὸ πρόσωπον συντριβεῖς ὑπὸ τίνος τῶν οὔρων κατέβασένων, ζειγράζει τῷ μετώπῳ (33) μόνων, ὡς περ ἀνδριάντι δημιουργῶν (34), τὸν παίσαντα, ιώσας ἵνα κατηγορήσῃ θερμάτερον. Ἐπαινεῖς τινα καὶ τῶν οὐ πολὺ (35) πρὸ τοῦ, διτελεῖ πανημέριος ἑστὼς τῷ ἥλιῳ προσηγένετο· ιώσας αὐτὸν τηρήσας καὶ προστείτερον, ἵνα καὶ συέλῃ τὴν εὐχὴν, δυομένῳ (36) συγκαταλύσας· καὶ τὴν ἐν Ποτιδαιᾳ (37) στάσιν, τὴν ἐν χειμερῷ τῇ ὥρᾳ, πάννυχον τῇ θεωρίᾳ προσφιλοπονήσαντος (38), ὡς τε

C tet, quam vere Tertullianus philosophos « gloriæ animalia » appellari. Ipse Lucianus frequenter philosophorum virtus irritat.

(31) *Μέγας ὁ τῆς, etc.* Ad Zenonem hic alludit Gregorius. Ille enim philosophus, cum navis tempestate jaclaretur, alique merces in mare projiceratur, Fortunæ gratias agebat, ut quæ eum ad pallium compulisset.

(32) *Ο Ἀντισθένης.* Antisthenes a petulanti quodam homine toto ore contusus, ut injuriam ulcisceretur, percussoris nomen in fronte inscripti.

(33) *Μετώπῳ.* Pass. προσωπῷ.

(34) *Δημιουργῶν.* Ita ed. Alii, δημιουργῶν. Optima lectio, quæ sic reddi potest, « fronti inscripti percussorem, ut statuæ artificem; » id est « percussoris et opificis nomen. » Elias sic exponit, « accepta charta, in eaque inscripto percussoris nomine, eam fronti agglutinavit, bac videlicet ratione ipsum per spicuum reddens, non secus ac si quis in statua sculptoris nouem inscriberet. »

(35) *Πολύ.* Sic omnes codi. Par. ed. addit. τὸ.

(36) *Ανομένῳ συγκαταλύσας.* « Οὐipote quam una cum sole occidente θνiret. » Is est Elias sensus, qui sic de isto philosopho historiam resert, « Cum Roma, inquit, quondam a barbaris bello vexaretur, Romanus quidam philosophus sub solis ortum stans, per totum diem in oratione versatus est; ac delapeo de celo igne una cum barbaris ipse quoque crematus est. »

(37) *Ἐν Ποτιδαιᾳ.* « Potidaea. » Id exciderat interpreti. Combel. Potidaea. In Elias legitur, « Potidaea urbs est ad Thraciam sita. Philosophus quidam Potidaeanus, cum precandi causa statisset, ac deinde in contemplatione extra se rapta fuisset, tota nocte ita in oratione persistuit, ut vim frigoris nullo modo persentiret. »

(38) *Πεccatiονησατος.* « Addito ad sua

μηδὲ ἐπαισθάνεσθαι (39) τοῦ χρύσου διὰ τὴν Ἐκστα-
σιν· ἢ καὶ τὴν Ὀμήρου φιλομάθειαν περὶ τὸ Ἀρ-
χαδίκην (40) Κήτημα, καὶ τὴν Ἀριστοτέλους (41)
φιλοσοφίαν καὶ προσεδρίαν ἐπὶ ταῖς τοῦ Εὐρίπου
μεταβολαῖς, ὡφ' ὧν (42) τεθῆκασται· καὶ τὸ Κλεάν-
θους (43) φρέσκον, καὶ τὸν Ἀναξαγόρου (44) ιμάντα,
καὶ τὴν Ἡρακλείτον (45) κατήρειαν.

moram ad reciprocos Euripi testus, quibus uteque
gurz cingulavit, et Heracliti mœstitiam.

ΟΓ. Πόσοι ταῦτα, καὶ μέχρι τίνος; Τὰς δὲ παρ-
τίμιν οὐ θαυμάζεις χιλιάδας καὶ μυριάδας· καὶ ταῦτα
καὶ τούτων ἔτι θαυμαστώτερα φιλοσοφούντων ἐν
παντὶ τῷ βίῳ (46) καὶ κατὰ (47) πᾶσαν, ὡς εἰπεν,
τὴν οἰκουμένην, ἀνδρῶν τε δομοὺς (48) καὶ γυναι-
κῶν, εἰς ἀνθρείαν (49) ἀμιλλωμένων, κάνταῦθα μό-
νον ἐπιλανθανομένων τῆς φύσεως, οὐ δεῖ Θεού
εἰπεῖν οὐδεὶς δι' ἄγνειας καὶ καρτερίας· οὐ τῶν ἀγεν-
ῶν (50) μόνον, καὶ τῷ πονεῖν συνειθερμένων διὰ τὴν
ἀπ' ἀργῆς εὐτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τῶν λίαν ὑψηλῶν
ποτε καὶ λαμπρῶν, καὶ περιουσιας, καὶ γένει, καὶ
ἐκπατείᾳ, καινοτομούντων τὸ δυσπαθεῖν (51) διὰ τὴν
Χριστοῦ μίμησιν· ὧν, κανὸν δὲ λόγος μή ἥ (52) (διὰ
τὸ μῆδεν λόγων τίθεσθαι τὴν εὐσέβειαν, καὶ τῆς ἀπὸ^{τὸν}
τοῦ σώματος σοφίας βραχὺν εἶναι τὸν καρπὸν, ὡς
καὶ τῶν παρ' ὅμιλν τινὶ ποιητῶν ἐδοξεν), ἀλλὰ τὸ
εἶλογον πλεῖον, καὶ τὸν τοῖς πράγμασι παλέυεις.

ΩΔ. 'Ἄλλ' ὅμως, δπαντα παριδῶν ταῦτα, καὶ πρὸ;
ἴν τοῦ μόνον ίδων, δπως ἀν̄ χαρίσαιτο τοῖς κατ-
ενεγκοῦσι πολλάκις αὐτὸν ἀξίως (53) δαμοσι, πρὶν
ὅλο τι καταστήσασθαι τῶν κοινῶν, ἐπὶ Χριστιανοὺς
φέρεται. Καὶ δύο μὲν ταῦτα ἦν αὐτῷ τὰ σπουδαῖα·

dium labore. » Montac. præfert, προσφιλοπονήσαν-
τα, sed male tuerit. Hanc vocem non reddidit Bil-
bus.

(39) Ἐκαισθάρτεοθα. Ita Sav. Combef. Ald.
Bss. et Codices. In Par. ed. ἐκαισθόθα.

(40) Τὴν Ὀμήρου... περὶ τὸ Ἀρχαδίκην, etc.
Arcades piscatores cum aliquando obvios habuisset
Numerus, his verbis interrogavit :

'Ἄνδρες ἀπ' Ἀρχαδίας ἀλιτήροις, ἢ δὲ ἔχομέν τι;

Viri Arcades piscatores πονκιδι piscati sumus?

Qui respondentes hunc versum illi regesserunt :
Οὐδὲ Ιλομεν λιπόμεσθ, οὐδὲ δὲ οὐχ Ελομεν, φερόμε-
[σθα].

Quoscumque cepimus, reliquimus, quos vero non ce-
[pimus nobiscum portamus.

nimirum, eum nūnil piscium capere possent, in lit-
tore desidentes, pedienlis quærendis operam dede-
rant. Horum quoqnot ceperauit, abjacerant; quos
autem non invenerant, domum retulerant. Quod
enigma solvere eum non potuisset Homerus, præ-
merore obiit, ut scribit Plutarchus; sunt tamen qui
d'negant.

(41) Τὴν Ἀριστοτέλους, etc. « Aristoteles cum
Euripi Chalcidici naturam investigare non posset,
maximo ex dedecore ei ignominia dolore percussus,
vitam reliquit. » Οὗτος του Εύριπου φύσιν τοῦ δντος
ἐν Χαλκίδι γνῶνται δυνηθεῖς, την πολλὴν ἀδεξίαν καὶ
εἰσήγηντα λυπηθεῖς, μετέστη τοῦ βίου. Sic Justinius
Marij cōfiori, ad Graecos, p. 33.

(42) 'Υψ. Ὅρ. Reg. I addit, καὶ.

A cum ipsius occasu finiret. Quin illum etiam laudi-
bus afficis, qui Potidææ hiberno tempore, addito ad
studium labore, pernox in speculatione quādam
stetit, ita ut ne vim quidem frigoris propter men-
tis abstractionem sentiret. Laudas insuper in Ho-
mero discendi amorem circa Arcadicam quæstio-
nem, et in Aristotele 112 philosophiam et diutinam
occupuit. Effers etiam Cleanthis puteum, et Anaxa-
goras cingulum, et Heracliti mœstitiam.

LXXIII. Quot vero homines his virtutibus excel-
luerunt, et quandiu? Infinitam autem illam apud
nos hominum multititudinem non miraris ac suspi-
cis, qui et hæc et his sublimiora philosophantur,
in omni viæ genere et instituto, atque in omnibus,
ut sic loquar, terrarum oris, viri juxta ac mulie-
res, virtutis æmulatione certantes, atque hic seūm
sexus obliviscentes, ubi Deus per castitatem et
tolerantiam conciliandus est; nec obscuri solum et
ignobiles, et propter pristinæ conditionis tenuita-
tem laboribus assueli, sed etiam valde quondam
sublimes et splendidi, tum opibus, tum nobilitate,
tum potentia, Christi imitandi studio sese præter
morem afflictantes: qui, etsi sermonis elegantia
careant (quod ne in sermone quidem pietatem
constituant, parvusque, ut euidam etiam poetarum
vestrorum placuit, sapientiae ab ore manantis fru-
ctus sit), præstantiores tamē sunt prudentia atque
doctrina in actione.

LXXIV. Sed tamē his omnibus contemptis ac
pro nihil habitis, unumque id spectans, ut a dæ-
monibus, a quibus sæpe, ut æquum erat, prostra-
tus fuerat, gratiam finiret, priusquam negotiorum
publicorum aliud quidquam constituisse, in Chri-

(43) Τὸ Κλεάνθους, etc. « Cleanthis puteum. »
Tanto philosophiæ amore flagrasse dicitur « Clean-
thes », ut noctu aquam in hortis hauriret, indeque
non nihil pecunias colligeret, qua diurna tempora
litterarum studii daret.

(44) Τὸν Ἀραξαρόν, etc. « Anaxagoræ cingu-
lum. » Anaxagoras librum de difficultibus quæstioni-
bus edidit, quem « forum » nuncupavit, patens fore
in illo qui hunc librum legerent, difficultatibus illiga-
rentur.

(45) Καὶ τὴν Ἡρακλείτον. Heraclitus philoso-
phus Ephesinus, qui, quoties domo egredieb-
tur, flere solitus erat, humanam misericordiam prospic-
tiens.

(46) 'Ερ πατὶ τῷ βίῳ. « Per omnem vitam, »
quod opponitur, μέχρι τίνος; « quandiu? » De mo-
nachis hic præcipue est sermo.

(47) Καὶ κατὰ. Pass. aliique plures, καὶ τῶν
κατά.

(48) Ὁμολως. Reg. bm, et Montac. δμοῦ.

(49) Εἰς ἀρρεστα. Heinsius, « forte, » τοῖς ἀ-
δραστοῖς. Bill. interpretatur « cum viris. » Combef.
« virilis animi laude. »

(50) Οὐ τῶν ἀγενῶν. Ita Reg. bm, et Sav. Edd.
οὐχ ἀγενῶν. Tres Regg., οὐχ ἀγενῶν.

(51) Τὸ δυσκαθεῖτον. Sic omnes codices. Deest
τὸ in editis Combef. « novo sibi vitæ genere duram
corporis tractationem atque labores indicente. »

(52) Καὶ δὲ λόγος μή ἥ. Pass. κανὸν δὲ λόγος ἀπῆ. Alii, κανὸν πονκιδι piscatis sumus?

(53) Ἄξιος. Deest in quatuor Regg. Or. I, etc.

stianos impetu fertur. Ac duo quidem ista eum A sullicium habebant, Galilaei nemp, sic enim ipse contumeliaz causa nos appellabat, et Persæ, magna tolerantia in gerendo bello persistentes: verum usque adeo majori cura animique studio et contentione in perniciem nostram incumbendum esse ducebat, at Persicum bellum instar iugurthi et ludi **III** eujusdam haberet. Quod licet non aperi declararet, non tamen obscure serebat. Tanta enim in eo furoris magnitudo erat, ut apud quosvis id confiteri nunquam desineret. Ac ne hoc quidem perspiciebat vir omnium sagacissimus, optimusque reipublicæ antistes, quod prioribus quidem persecutionibus idcirco parva perturbatio et convulsio sequebatur, quia nondum dogma nostrum ad multos propagatum erat, sed in paucis adhuc hominibus veritas bærebat, splendorumque desiderabat: nunc autem salutari doctrina longe lateque fusa, et apud nos præsertim dominante, religionem Christianam immutare, atque in diversum moveare conari, nihil aliud erat quam Romanorum imperium convellere: se de rerum summa periclitari, eaque, quibus ne hostes quidem gravius, quidquam nobis imprecari possint, a nobismetipsis perpeti, atque ab hac nova et admiranda philosophia et principatu, propter quem nos scilicet beati sumus, atque ad aurum illam statim gerendæque reipublicæ rationem rediimus, illam, inquit, seditionis et rugore omniū expertem.

LXXV. An vero tolerabilis cursus gubernationis, et tributorum relaxatio, et magistratum deleetus, et furorū castigatio, aliqua omnia, quæ brevis et momentaneæ felicitatis ac pompæ sunt, magnam quandam reipublicæ utilitatem allatura erant, atque harum rerum laudibus aures nostras personare oportebat: populorum autem atque urbium dissidia, et concertationes, et familiarum divisio, et domorum dissensio, et matrimoniorum diremptio, quæ omnia hoc malum secutura esse verisimile erat, atque etiam secuta sunt, vel illi insignem quamdam gloriam, vel reipublicæ securitatem afferebant? Quis tam vel ad impietatem proclivis, vel communii sensu captus est, ut hoc assentietur? Quemadmodum enim in corporib; cum unum aut alterum metallum argum est,

(54) Ή αὐτός. Reg. bu. Colb. 3, et Pass., oùς αὐτός.

(55) Οὐτω. Hensius, « forte, τούτων. »

(56) Μείζων. Reg. bm. μείζων.

(57) Περισπουδαστόπερον. Pass. περισπουδάστερον.

(58) Οὐκ ἐγένετο, etc. Sic Schol. « ex hoc nec diligat, nec diæsimulat. » Montac. où χρύπτει, ἔχειν δέ. « Non relat, inno declarat. »

(59) Έπι τοῦ πολλού. Colb. 3, ἐπὶ πολὺ.

(60) Χεθέντος καὶ, etc. In ora Montac. γρ. Χεθέντος περὶ τῆς καὶ.

(61) Τῷ κοιτῷ. Ita editi et miss. In Par. ed. τῷ κοινῷ.

(62) Εὔξαιντο. Pass. ηξάντο.

(63) Υψηλός, etc. « Cuius nos auspiciis beati. » Savil. υψών.

(64) Έπαρεληλύθαμεν. Reg. bm. συνεληλύθαμεν.

(65) Η δρόμος. Sic sere omnes codices. Combus. « an publici cursus tolerabilis æquitate gubernatio. »

μενα, Γαλιλαιοῖς τι, ὡς εύτος (54) ἀφυδρίων ἐκάλει, καὶ Πέρσαι τῷ πολέμῳ χαρτερῶς παραμένοντες· οὕτω (55) δὲ τὸ ἡμέτερον μεῖζον (56) καὶ περισπουδαστόπερον (57), ὥστε λῆρον καὶ παιδιάν αὐτῷ τὸ κατὰ Πέρσας νομίζεσθαι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκφαίνει (58) μὲν, οὐ χρύπτει δέ· ἀλλὰ τοσούτον ἦν αὐτῷ τὸ περὶ τῆς μανίας, ὧστε δεῖ καὶ πρὸς πάντας δολιθῷν εὐκαίστετο. Καὶ οὐδὲ τοῦτο συνεῖδεν ἐ πάντων συνεώτατος καὶ ἀριστος τοῦ κοινοῦ προστάτης, δις τοῖς μὲν προτέροις διωγμοῖς ὀλίγον ἦν τὸ συγχρόμενον καὶ παρακινούμενον, οὗπω τοῦ καθ' ἡμᾶς θύγματος ἐπὶ πολλούς (59) φθάσαντος, ἀλλ' ἔτ' ἐν διήσης Ισταρένης τῆς ἀληθείας, καὶ δεομένης ἐκλαμψεως νῦν δὲ δῆδη τοῦ σωτηρίου λόγου χεθέντος (60), καὶ περὶ διῆδη; μάλιστα δυνατεύσαντος, τὸ περιστατεῖται Χριστιανῶν μετατίθεντος καὶ παρακινεῖν, οὐδὲν θερον ἦν ή τὴν Ρωμαίων παρασταλεύειν ἀρχήν, καὶ τῷ ποινῷ (61) παντὶ κινδυνεύειν, καὶ ὃν οὐδὲν ἀντι ἔχθροι χείρον τι καθ' ἡμῶν εὐεξιντο (62), ταῦτα πάσχειν δφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τῆς νέας ταῦτης καὶ θαυμαστῆς φιλοσοφίας καὶ βασιλείας, δφ' ής (63) ἡμεῖς εὐδαιμονες, καὶ πρὸς τὴν χρυσήν ἐκίνην γενέαν τε καὶ πολιτείαν ἐπανεληλύθαμεν (64), τὴν διστασταντεῖται καὶ ἀμαχον.

ΟΕ. Η δρόμος (65) μὲν ἀνεκτῶς διοικεύμενος, καὶ φόρων ἀνεστις, καὶ ἀρχόντων ἐκλογή (66), καὶ κλοπῶν (67) ἐπιτίμησις, καὶ τάλλα δσα τῆς προσκαίρου καὶ ἀκαριαῖς ραχαριμήτος καὶ φαντασίας, μεγάλη ἔμελλε τῷ κοινῷ παρέξεν τὴν ἐφέλειαν, καὶ περιθυλεύσθαι τὴν ἡμῶν ἔδει τὰ ὡτα τούτων ἐπανομάνων (68). Δῆμοις δὲ στασιάζοντες καὶ πόλεις, καὶ γῆν φηγηνύμενα, καὶ οἰκίαι διεστάρεναι, καὶ συζυγίαι σχίζομεναι, & τῷ κακῷ πάντα ἦν εκδῆς ἀκολουθεῖν ἐκείνῳ, καὶ μέντοι καὶ τηλούθησε σφόδρα, ή πρὸς εὐδαιμονίαν ἐκείνῳ καλλιστα είγεν, ή τῷ ποινῷ πρὸς ἀτφάλειαν (69); Κακοὶ τις οὐτως ή πρὸς δούλειαν εὐκολος, ή τῶν ποινῶν ξένω λογισμῶν, δοτεις ἀνταντα συμφέσειν; Ποτερ γάρ ἐν τοῖς σώμασιν, ένδη μὲν δυοῖν (70) μελῶν ἀσθενέστερον διακειμένων, οὐ

D Pass. Η δῆμος. Alii, ή δῆμος, « πολιτικός, » aut « plebis gubernatio. »

(66) Ἀρχόντων ἐκλογή. Pass. ἐκλογαί. Crudeleissimi et impliissimi erant hi magistratus, ut ex scriptoribus discimus.

(67) Κλοπῶν, etc. Montac. ex Gabr. γρ. κλεπτῶν. Ceterum rerum publicarum administratos intelligit Montacutius, qui Julianum laudat. Verum monere debuerat, illam judiciorum curiam Julianique justitiam, ipsius eiusdem adoratoribus inermis dignauit aliquando visum fuisse, quam « ipsa fecerit justitia. » Neque enim in magistratibus deligendis, sed « ne in amicis quidem, » teste Eutropio, tam solers ac diligens erat Julianus, qui, ut ipse sacerdos Altimianus, lib. xxi, « suo, non legum arbitrio agebat. »

(68) Έπαιρουρέων. Λοιστ. 2, αλικη πονητοῦ adūnū, καὶ τῷ κοινῷ τεμαχέων.

(69) Ασγάλισταν. « Securitatem. » Billius: « tranquillitatem. »

(70) Διεῖν. Alii enim editis legunt δυοῖν.

χαίτης ἀναφέρει τὰ λοιπά, καὶ συντρέπεται τὸ τῆς ψυχαῖς (71) ἀγαθὸν τῷ πλείουν, φ τάχα ἀν κάκεινα τρόπος τὸ βέλτιον ἐπανέλθοι· τοῦ δὲ πλείουνος στασιάζοντος καὶ πικρῶς ἔχοντος, οὐδὲ μία μηχανὴ μή τὸ πᾶν ἔχειν κακῶς, καὶ κίνδυνος ἡδη τὸ τοιοῦτο (72) αργῆς· οὕτω καὶ τοῖς ἀρχομένοις τὰς μὲν καθ' ἔκαστον ἀρρώστιας συμβαίνει τῷ κοινῷ κρύπτεσθαι κρείστον ἔχοντι· τῶν πλειόνων δὲ σαθρῶς (73) ἔχοντων, τῷ παντὶ κίνδυνος. “Ο μοι δοκεῖ ἄλλον μὲν ἀλεῖν, καὶ τῶν σφόδρα μισούντων ἡμᾶς ἐν τῷ νῦν κτιρῷ, καὶ τῇ τοσαύτῃ τῶν Χριστιανῶν ἐπιδόσει. Τοῦ δὲ τῇ πονηρίᾳ τοῖς λογισμοῖς ἐπεσκότισε (74)· καὶ δὲ τοῦτο μικροῖς τε ὁμοίως καὶ μείζοις πλέκει τὸν διωγμόν.

τοῦ istius improbitas rationi et consilio tenebras persecutionem molitur.

OΓ. Ἐξεῖνο μὲν οὖν καὶ σφόδρα μειρακιῶδες καὶ κοῦφον, καὶ οὐχ ὅπως βασιλέως ἀνδρὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλου τοὺς τῶν καὶ μετρίων στεναρῶν τὴν διάνοιαν, ὅτι τῇ μεταθέσει τῆς κλήσεως ἐψεσθαι νομίσας τὴν ἡμετέραν διάθεσιν, ή αἰσχυνεῖν γε ἡμᾶς ὥσπερ τι τῶν αἰσχιστῶν (75) ἐγκαλουμένους, εἰδὼς καινοτομεῖν τῷ τὴν προσηγορίαν, Γαλλαῖους ἀντὶ Χριστιανῶν θιομάσας τε καὶ καλεῖσθαι (76) νομοθετήσας (77)· ἐργά δηλῶν, δεῖ (78) μέγιστον εἰς δόξαν καὶ τιμωτάτων τῷ τοῦ Χριστοῦ (79) κλήσις, ἐξ ὧν ἀποστερῆσαι τάτης ἡμᾶς ἐπενόησεν· ή φοδούμενός γε τὴν δύναμιν τῆς προσηγορίας, ὥσπερ οἱ δαίμονες, καὶ διὰ τοῦτο μεταβαίνων ἐφ' ἔτεζον δνομα τῶν οὐκ εἰωδῶν οὐδὲ γνωρίμων.

ΟΖ. Ἡμεῖς δὲ οὐ παρακινήσομεν αὐτοῖς τὰ δύνατα· οὐδὲ γάρ ἔστιν εἰς ὃ τι μεταβείμεν ἀν ἄλλο γέλωτερον, τοὺς φαλλούς (80), καὶ τοὺς ιθυφάλλους, καὶ τοὺς μελαπτύγους, καὶ τοὺς ἀπύγους (81), καὶ τὸ τραγόπουν, καὶ τὸν σεμνὸν Πᾶνα (82), τὸν ἐκ πάντων μηνηστήρων ἔνα θεὸν, καὶ δνομα λαβόντα τὴν θερινήν, ὥσπερ ἦν δέξιον. Δεῖ γάρ ή ἀδικεῖν (83) παρ' ιεπίνοις εἰς πολλάς (84) ἔνα καὶ τὸν κράτιστον, ή τοὺς γίνεσθαι (85) καὶ τὸν αἰσχιστὸν· οὐκοῦν φθονοσμεν αὐτοῖς οὔτε τῶν πραγμάτων οὔτε τῶν

A reliqua membra haud magne negotio emergunt, partique majori sanitatis bonum conservatur, cuius etiam ope interdum ægræ partes in meliorem statum rediunt: at cum pleraque membra inter se 114 dissident, et graviter afflictantur, fieri jam non potest, quin totum corpus ægrotet, atque in perspicuo periculo sit: ad hunc modum in iis quoque, qui sub imperio sunt, singulorum morbos commodiiori totius reipublicæ valetudine occultari contingit; pluribus autem exulceratis et morbo affectis, tota jam respublica in periculo versatur. Quod meo quidem judicio aliis, etiam nobis infensissimus et infestissimus, animadvertisset, præsertim hoc tempore, atque in tanta Christianorum amplitudine et incremento. Vt ossitudi: ob eamque causam parvis juxta ac magnis persecutionem moliliur.

B LXXVI. Atque illud sane perquam juvenile ac leve, atque ne ullo quidem alio homine, vel mediocri animi gravitate praedito, nedum imperatore dignum, quod, simul cum nominis mutatione, animorum quoque nostrorum mutationem secuturam esse arbitratus, aut certe nobis id pudori fore, quasi turpissimi cuiusdam criminis accusatis, novandum nōbis cognomentum statim censuit, Galilæos pro Christianis nominans, atque, ut ita vocaremur, publica lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi appellationem perhonorisicam esse, maximique ad gloriam momenti, quoniam eam nobis eripere cogitavit. Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quod hujusce nominius viu et potestatem, instar diemonum, reformidaret, ac proinde ad alterum nomen minus notum et vulgare transierit.

LXXVII. Nos vero nomina ipsis haudquaquam invertimus; nec enim quidquam magis ridiculum ex cogitari potest, in quod ea commutare queamus; phallos et ithyphallos, et melanipygos, et apygos, et hircopedem, et venerandum Panā, illum ex omnibus procis unum deum, atque a contumelia nōmen, ut par erat, consecutum. Apud illos enim vel unum et potentissimum multas injuria afflicere oportet, vel ex multis unum eumque deformissimum procurare. Quocirca nec res iosis, nec nomina invide-

D (80) Τοὺς φαλλούς, etc. « Phallos, ithyphallos, melanipygos, apygos, etc. Turpia haec nomina quid significent, exponere pudor non sinit; quae quidem Gregorius Juliano, iuu nisi ut ruborei ipsi eliciat, objicit.

(81) Καὶ τοὺς ἀπύγους. « Et apygos. » Sic duo Rugg. Pass. etc.; desunt in pluribus codd. et in editis.

(82) Πᾶνα. Pan, contumelie nōmen est. Significat et ex omnibus esse generatum. » Unde, apud poetas, ipsi aliquid ex tota rerum natura tribuebatur.

(83) Ἀδικεῖν. Rugg. novem, tres Colb., Pass., Coisl. 1, Ur. 1, etc. ἀτυχεῖν, quæ vera lecio videatur, quamvis non satis perspicue appareat hic Gregorii mens.

(84) Πολλάς. Heins. : forte πολλούς, multos. » Alii πολλά.

(85) Γίνεσθαι. Heinsius addit ἔνα. Ita Billius in versione; idque ad Gregorii mentem.

(71) Τχει/ας. Pass. συζυγίας, e concordiae. » Non spernenda lectio quæ optimum sensum efficit.

(72) Κίρθυνος ἡδη τὸ τοιοῦτο. Pass. κίνδυνος ἡδη ἔχει τὸ τοιοῦτον. Coisl. 2, κίνδυνος ἡδη ἔχει τὸ τοιοῦτο. Bill. τῷ τοιούτῳ.

(73) Σαθρῶς. Plerique codices, σαθρόν.

(74) Έσεσκότισε. Sic pars codicuum maximia. Ed. Λαζαρίτης.

(75) Αἰσχιστων. Pass. Coisl. 2, aliique non ratiονικοίςτων. Comb. verit: « ac si turpissimorum inde criminum rei teneremur. » De his Juliani heptam legendus Theodoreetus, Hist., lib. III. c. 21.

(76) Καλεῖσθαι. Deest in edit. Ald. et Herv.

(77) Νομοθετήσας. Additum Pass. Reg. I, et Coisl. 1, ὡς αἰσχρὸν τι καὶ ἀπρεπέστερον, e tanquam aliquid utrum ac indecorum. »

(78) Αηλῶν, δεῖ. Alii δηλώσας. Par. eu. δηλω-δεῖ.

(79) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. I et q, Comb. et Pass. Χριστιανοῦ.

bius. Per nos sane sua illis-stultitia frui liceat, et ob resturpissimas magnifice gloriari. Quin etiam ipsis, si velint, Buthenam prætermittimus, et **115** Tri-
vesperum, ut majorem apud eos gratiam ineamus; eum, inquam, et ita progenitum, et adeo magnifice
progignentem, ac pro decimo tertio certamine, unius
noctis spatio, quinquaginta Thespii filias compri-
mentem, ut ex his rebus dei nomen adspicatur.
Etenim, si hujusmodi nominibus innovandis ani-
mum adjicere liberet, multa profecto nomina etiam
adversus eum, ab eius vita petita, Christianis sup-
peterent, tum turpiora, tum magis apposita et con-
gruentia. Quid enim prohiberet, quominus nos quo-
que, Romanorum, atque adeo orbis universi,
quemadmodum ipse dæmonum fraude circumven-
tus existimabat, imperatorem, eodem iudo ulciscen-
tes, Idolianum, et Pisæum, et Adonæum, et Tauricre-
num vocaremus, ut jam nonnulli quoque nostrum,
lepidi et festivi homines, appellarent, quandoqui-
dem mira est hujus rei facilitas, et alia quælibet
ipsi objicienda nobis historia porrigit?

LXXVIII. Hoc vero omnium absurdissimum, quod cum Salvator ipse, omniumque rerum Dominus, et mundi hujus opifex aique gubernator, ille magni Patris Filius, et Verbum, et conciliator, et pontifex, et throni consors; qui pro nobis, qui ipsius imaginem ignominia afficeramus, atque in terram projecti eramus, eoque redacti, ut magnum hujuscem Conjunctionis mysterium ignoraremus, non solum ad servilem usque formam se dejecerit¹⁰, sed etiam crucem concenderit, peccatumque meum secum, ut illic interiret, duxerit: cum hic, inquam, Iudeis enim Samaritanum vocantibus¹¹, et quod multo sceleratus est, quasi dæmonis intemperis agitatum accusantibus¹², nec erubescat, nec de convictoribus suis queratur; idque, cum ipsis per angelorum exercitum¹³, vel sermone solo, pravos homines ulciisci promptum esset; verum leniter admodum et placide contumeliosos homines amanet, ac pro eorum, a quibus in crucem agebatur, salute lacrymas fundat¹⁴; cum haec, inquam, ita se habeant, nonne absurdissimum est, existimare, nobis Galilæorum nomen, vel dolori, vel pudori fore, nosve ob eam causam ab obnixo virtutis stu-

¹⁰ Philipp. ii, 7. ¹¹ Joan. viii, 48. ¹² ibid.

(86) *Bouθο/rar.* e Buthenam. » Buphagus dictus est Hercules, quod aratori Lindio boves duos, qui bus tota ipsis spes terræ colendæ nitiebatur, sustulisset atque in una scena dévorasset.

(87) *Τριέσπερον.* Herculis epitheton, quod tribus vesperis in una conjectis, Jupiter cum Alcinena concubuerit, unde, juxta poetas, natus est Herculeus.

(88) *Kai πολλαί.* Addidimus καὶ ex pluribus codi.

(89) *Πισταῖον.* Regin. b et bm, Colb. 3 et 6, Πισταῖον. Piscus a Jove Pisæu forsitan dictus Julianus. Etenim celebre fuit præ ceteris Pisæ templum Jovis Olympii.

(90) *Kai τὸν Καυσταύρον.* Amm. i. xxii, p. 227, et victimarium, reponit, ubi Antiochenium di-

A δονομάτων ἀλλ' ἀπολαυέτωσαν τῆς ἐσυτῶν εὐηθείας, καὶ τοῖς αἰσχύστοις ἐγκαλλωπιζέσθωσαν· εἰ βουλούνται δὲ, καὶ τὸν Βουθοίναν (86) παρήσουμεν αὐτοῖς, καὶ τὸν Τριέσπερον (87), ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοῖς χαρισώμεθα· τὸν καὶ γεννώμενον οὗτω, καὶ γεννώντα μεγαλοπρέπῶς, καὶ ζόδιον ποιησάμενον τρισκαιδέκατον, ἐν μιᾷ νυκτὶ, τὰς Θεστίου πεντήκοντα θυγατέρας, ὃν ἐκ τούτων δύνομασθῇ θεός· ἐπει τουλομένοις γε τὰ τοιαῦτα καινοτομεῖν, καὶ πολλὰ (88) κατ' ἔκεινον κλήσις ἐκ τῶν ἑκατὸν Χριστιανὸς αἰσχύλους τε ἅμα καὶ οἰκειοτέρας. Τί γάρ ἂν καλύστε καὶ ήμας τῷ βασιλεῖ κατὰ τὸ ίσον ἀνειπαλόντας Φωμαίων, ὃς δὲ φέτο, καὶ τῆς οἰκουμένης, ἡ πατημένος τοῖς δαίμοσι, τὸν Εἰδωλιανὸν καλεῖν, καὶ τὸν Πισαίον (89), καὶ τὸν Ἀδωναίον, καὶ τὸν Καυσταύρον (90), διπει
B καὶ ἥδη τινὲς αὐτὸν τῶν περ' ἡμῖν κομψῶν ὄνομάκαστον, ἐπειδὴ φραστῶν πολλὴ τοῦ πράγματος, διε τε ἄλλα παραποιεῖν ἢ ποιεῖν ἐκ τῆς ἀληθείας ἡ ιστορία δίδωπ;

vel inflecteremus nomina vel cuderemus, quæ vere

ΟΗ'. Πάντων δὲ ἀτοπώτατον, τὸν μὲν Σωτῆρα καὶ Δεσπότην ἀπάντων, τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουρὸν τοὺς καὶ χιερνήτην, τὸν τοῦ μεγάλου Πατρὸς καὶ Υἱὸν (91), καὶ Λόγον, καὶ προσαγωγά (92), καὶ ἀρχιερέα, καὶ σύνθρονον· τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τὸν ἀπειμασάντων αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, καὶ πρὸς τὸν χοῦν ἀπενηγμένων, καὶ ἀγνοησάντων τὸ μέγα τῆς συντύλας (93) μυστήριον, μή μόνον εἰς δούλου καταβάντα μορφὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντα, καὶ συναγαγόντα τὴν ἐμήν ἀμαρτίαν τεθνηξούμενην· τοῦτον μὲν Σεμαρείην ἀκούοντα, καὶ δὲ πολλῷ χειρον, δαιμονῶν ἐγκαλούμενον, μήτε αἰσχύνεσθαι, μήτε ἐγκαλεῖν τοὺς ὑδρίζουσιν· φαὶ ταῖς ἀγγειαῖς παρατάξει, καὶ λόγῳ μόνῳ (94) ἀμύνεσθαι τοὺς πονηροὺς φόδιον ἦν· ἀλλ' ἡμέρας πάνυ καὶ πράξις τοὺς ὑδρίζοντας ἀποπέμπεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούτων αὐτὸν ἀφίεναι δάκρυν, ἡμᾶς δὲ οἴτεσαι ἀλήσειν οὕτω καλουμένους, ἢ αἰσχυνεσθαι, ἢ τῆς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ φιλοτιμίας διὰ τοῦτο ἀποστήσεσθαι, καὶ πλειά ποιησεσθαι (95) λόγον τῶν ὑδρεων τούτων ἡ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὃν καταφρονεῖ λογεύντερον τῆς ἀληθείας (96); Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, διπει

¹⁰ Matth. xxvi, 53. ¹¹ Luc. xxi, 34.

D cteria in Julianum recenset. Basilius et Tancre-
dus a Gregorio ideo vocari Julianum scribit, et quod assidue taurorum holocausta offerret: ὃς πολλάκις ταῦρους ἀλοχαύτου.

(91) *Καὶ Υἱός.* Ita πατ. Deest καὶ in editis
(92) *Προσαγωγά.* « Qui adiutum præbet. Per
quem habemus accessum (Rom. v, 2). »

(93) *Συντύλας.* « Conjunctionis mysterium, » sci-
llet « corporis cum anima. »

(94) *Μόνῳ.* Plurique codices Regg. bm, I. Or. I., Paus. μόνῳ.

(95) *Ποιησεσθαι.* Ita Reg. I, et Or. I. Edit. ποιη-
σασθαι.

(96) *Ἀληθείας.* Reg. II, εὐσεβείας, « πιετίς. »

(97) *Οὐερ.* Sav. ὁσπερ.

ντη (98) ἀποπεμπόμεθα· πάντως οὐ ποτ' ἀν ὑπερ-
βαλλομέθα (99) τοὺς ῥᾳδίους ἔχει κατὰ τῆς κόρ-
ῆς (1) τὰ γε τοιαῦτα παιζομένους, καὶ παιζο-
ντας.

ιτάντι, ridiculum potius, quam grave et molestum, atque ad scenam et theatra id remittimus. Neque enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illuc in maxillam res hujusmodi ludunt, si-
mique luduntur.

(2) Εκεῖνο δὲ ήδη καὶ λίαν πονηρὸν καὶ κακόθεος,
ὅτι, ότι μὲν φανερῶς πείθεται οὐκέτι ξένων, τὸ δὲ βιάζεσθαι
πραγμάτων αἰτιγόνων, τῇ λεοντῇ τὴν κερδα-
ληγή (2) ἐγκρύπτεων, εἰ διοίλεις δὲ, τῷ Μίνωος προσ-
ωπῷ τὸν ἀδικώτατον (πῶς ἀν εἰποιμι χυρίως (3);)
ιεικῶς (4) ἐδιάκετο. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τοῖς βουλο-
μένας ἰστορεῖν τε καὶ γράφειν παρήσαν, τοῦ λόγου
επιδίδοντο· πολλοὶς δὲ οἷματι σπουδασθήσονται τοῦ
τοῦ καιροῦ τὴν εἰτε τραγῳδίαν χρή λέγειν, εἰτε
πηρῳδίαν, οἵς μέρος εὐσεβείας διηξει λόγω βάλλειν
τὸν ἀλετήριον· ὡς καὶ τοῖς ἐπειτα παραδοθῆκαι
πρόγμα τοσοῦτον, καὶ ήκιστα τοῦ λαθεντὸν ἅξιον· αὐ-
τὸς δὲ οὐκέτι πάντων ἐν τῇ δύο δειγμάτος ἐπώ χάριν
τούς σφόδρα τὰ ἐπέλεντον θαυμάζουσιν, ήντι εἰδὼν τού-
τον (5) ἐπινενέντες· οὐ μηδὲ φόγον ἔστιν εὐ-
χῶν ἅξιον.

ιατοπερ admirantur, et rōnam, ut se eum virum
imperatio excoigitari potest.

II. Νόμος ἐστὶ βασιλικὸς, οὐκ οἶδα μὲν εἰ καὶ πᾶσιν
τελέστοις παρ' ὅσοις (6) τὸ βασιλεύεσθαι, Ὅρωμαίοις
δὲ καὶ τῶν λίαν σπουδαζομένων εἰκότι δημοσίαις
απάσθαι τοὺς βασιλεύοντας· οὐ γάρ ἐξαρχοῦσιν οἱ C
εἰρηναὶ καὶ τὰ διαδήματα, καὶ τὸ τῆς ἀλουργίδος
ἴδος, οἱ τε ἀριθμούμενοι λογχοφόροι (7) καὶ τὸ τῶν
ἀρχομένων πλῆθος, συγκροτεῖν γούτοις τὴν βασι-
ιελαν· ἀλλὰ δεῖ καὶ προσκυνήσεως αὐτοῖς, ὡφ'-
ῆς (8) σεμνήστεροι δόξασιν (9)· οὐχ ἦν (10) αὐτοὶ
τροχινοῦνται μάνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν πλάσμασι τε
καὶ χράμασιν, ἵν' ἡ τὸ σένας αὐτοῖς ἀπληστότερόν τε
καὶ τελεύτερον. Ταῦταις ταῖς εἰκόσιν ἄλλοι μὲν ἄλλοι
τὸν βασιλέων προσπαραγράφεσθαι γαίρουσιν· οἱ
μὲν τὸν πόλεων (11) τὰς λαμπροτέρας δωροφορού-
ασι, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς στεφανούσας· οἱ δὲ
τοῖς ἐν τέλει προσκυνοῦντας, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν
πιμελένους συνθήμασιν· οἱ δὲ θηροφονίας καὶ εὔστο-
χες· οἱ δὲ βαρβάρων ἡττημένων, καὶ ὑπὸ τοῖς πο-

A dio abcessures, majoremque harum consumetiarum
quam animarum et corporum 116, quae pro ve-
ritatis defensione contumere ac pro nihil. putare
consuevimus, rationem habitueros? Ceterum hoc,
ut dixi, ridiculum potius, quam grave et molestum, atque ad scenam et theatra id remittimus. Neque
enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illuc in maxillam res hujusmodi ludunt, si-
mique luduntur.

(3) Έκεῖνο δέ ήδη καὶ λίαν πονηρὸν καὶ κακόθεος,
ὅτι, ότι μὲν φανερῶς πείθεται οὐκέτι ξένων, τὸ δὲ βιάζεσθαι
πραγμάτων αἰτιγόνων, τῇ λεοντῇ τὴν κερδα-
ληγή (2) ἐγκρύπτεων, εἰ διοίλεις δὲ, τῷ Μίνωος προσ-
ωπῷ τὸν ἀδικώτατον (πῶς ἀν εἰποιμι χυρίως (3);)
ιεικῶς (4) ἐδιάκετο. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τοῖς βουλο-
μένας ἰστορεῖν τε καὶ γράφειν παρήσαν, τοῦ λόγου
επιδίδοντο· πολλοὶς δὲ οἷματι σπουδασθήσονται τοῦ
τοῦ καιροῦ τὴν εἰτε τραγῳδίαν χρή λέγειν, εἰτε
πηρῳδίαν, οἵς μέρος εὐσεβείας διηξει λόγω βάλλειν
τὸν ἀλετήριον· ὡς καὶ τοῖς ἐπειτα παραδοθῆκαι
πρόγμα τοσοῦτον, καὶ ήκιστα τοῦ λαθεντὸν ἅξιον· αὐ-
τὸς δὲ οὐκέτι πάντων ἐν τῇ δύο δειγμάτος ἐπώ χάριν
τούς σφόδρα τὰ ἐπέλεντον θαυμάζουσιν, ήντι εἰδὼν τού-
τον (5) ἐπινενέντες· οὐ μηδὲ φόγον ἔστιν εὐ-
χῶν ἅξιον.

LXXX. Est hoc in regio more positum, hanc
quidem scio an apud omnes quoque alios homines,
qui imperio subsunt, ceterum apud Romanos stu-
diosissime observatum, ut publicis statuis imperato-
res ornentur. Nec enim coronae ac diadema, et
purpura nitor, et numerosi satellites, et subdi-
torum multitudo, ad constitendum ipsis imperium
sufficiunt: verum adorationem quoque accedere
oportet, per quam augustiores appareant: non eam
solum qua adorantur ipsis, sed eam etiam quae in
imaginibus picturisque praestetur, quo cumulatior
ipsis perfectiorque veneratio reddatur. His porro
imaginibus alii imperatores aliud quiddam praeterea
appingi gaudent; quidam clarissimas quasque urbes
dona offerentes; alii victorias, caput eorum
corona cingentes; nonnulli magistratus adorantes, et
dignitatuin notis exornatos; alii ferarum cædes et
scillas jaculationes; alii barbarorum 117 domito-

(98) Σχημήν. Heinsius legit: ἀποπεμπόμεθα πάντας. Οὐ γάρ ποτ' ἄν, etc.

(99) Υπερβαλλομέθα. Regg. bm, I, Or. 4, ἴστραιοις μέθα.

(1) Κατὰ τῆς κόρδης. Alii μετὰ τῆς κόρης. Sch. Κόρην δὲ λέγει τὴν κεφαλήν, ἣν εἰώθασι πατάσσειν οἱ μόνοι παιζόντες· Caput appellat, quod immi in seniis Iulii solent percutiere.

(2) Κερδαληγή. Heinsia. ἀλωτεχήν, ε vulpem.

(3) Χυρίως. Pass. quatuor Regg. totidemque Colb.

Or. 4, εἰε. καιρίως, ε opportune.

(4) Έπιεικῶς ἐδιάκετο. Ea leni specie vim cru-
deliter afferebat.

(5) Εἰδὼν τούτον. Ut intelligent se velle lan-
cate, quem ne viuperare quidem pro mortis satis
quis potest. Reg. bm, et Pass. εἰδὼν οἱ τού-
τοι.

(6) Παρ' ὅσοις. Sic Regg. I, y, et Or. 4. In Reg.

D y, ascriptum in ora, παρ' ὅσον, et in textu θουλεύ-
σθαι pro βασιλεύεσθαι.

(7) Λογχοφόροι. In Regg. a et b, in textu ponitur,
pro νύμοι καὶ φόροι, quondam habent editi. Or. 4, et
Reg. y, uterque ad oram γρ. λογχοφόροι. Quae pro-
fectio vera nobis videtur lectio. Quid enim sibi vo-
lunt hic « numerosæ leges? » ut vertit Billius. Ne-
que enim tanta legum copia initio statim imperii
principem deceat.

(8) Υφ' ἡς. Codd. nonnulli υφ' οἰς.

(9) Δέξιωσιν. Ita Regg. bm, I, u, etc. Alii δέ-
κουσι.

(10) Οὐχί ἡ. Ita sex Regg. Or. 4, et Mont. Billius
legit οὐχί iv, et sic reddit: « parumque habent ipsi
adorari, nisi idem quoque sibi in imaginibus pre-
stetur. »

(11) Τῶν πόλεων. Deest τῶν in pluribus miss.

rum, atque ad pedes jacentium, aut cæsorum variæ multiplicesque figuræ. Neque enim rerum caram, ob quas magnifice de se sentiant, veritas solum amant, sed earum quoque simulacra.

LXXXI. Quid autem iste comminiscitur? et quam firmioribus Christianis fraudem noctit? Nimirum quemadmodum qui cibis toxicum miscent, ita hic usitatis imperatorum honoribus impietatem admiscere instituit, ritusque Romanorum cum idolorum adoratione conflare. Prinde cum dæmones, velut alias quasdam consuetas picturas, imaginibus adjuxisset, tum demum populis et civitatum, ac præsertim provinciarum præfectis, imagines illas proponebat, ut nulla omnino ratione malum vitari posset: verum aut cum imperatorum honore dæmonum honor conjungeretur, aut horum fuga imperatores contumelia afficerentur, mista scilicet adoratione. Hanc fraudem, atque hunc ita callide excogitatum impietatis laqueum, pauci quidem ex iis, qui majori pietate et sagacitate prædicti erant, effugerunt, qui etiam sagacitatis poena luerunt: hoc quidem prætextu, quasi adversus imperatoris honorum deliquerint: at revera pro vero imperatore ac pro pietate in periculum adducti. Permulti autem ex simplicioribus et imperitioribus capti sunt; quibus etiam fortasse ob ignorantiam venia tribui queat, utpote arte et, fraude ad impietatem abreptis. Atque hoc sane tale est, ut vel unum ad perpetua infamia notandum imperatoris istius voluntatem animique inductionem abunde sufficiat. Neque enim res easdem principibus ac privatis convenire existimo: quandoquidem nec ejusdem utrique sunt dignitatis. Privato enim homini astute quoque aliquid licere fortasse concedemus; nam qui vim aperte adhibere nequit, hic si vafre et callide aliquid faciat, veniam aliquam potentia superari admodum turpe sit, tum vero turpius, ut opinor, et indignius est, conatus esse et propositum arte occultare.

LXXXII. Alterum jam superioribus adjiciam; quod ut ejusdem animi ac propositi est, ita magnitudine longe atrocius, magisque impium, nimirum malo ad plures permeante. Imperatoriae largitionis dies aderat, sive anniversarius, sive tunc ab **118** imperatore pro sua improbitate ac versutia ex tempore ita institutus: atque adesse militares ordinis oportebat, ut pro suo quisque gradu et dignitate donativum acciperent. Rursus illiberalitatis scena: rursus impietatis fabula. Etenim benignitate quadam crudelitatem condire studet, militum-

(12) Ἐρθριμένων ή κτενομένων. Ita plures Reg. tres Colb. Pass. Coisl. 2. In paucis vero et editis dicitur, ή κτενομένων.

(13) Mōrōr. In quibusdam deest.

(14) Προύτηται. In Or. 4 sicut olim, προτίθεται.

(15) Κακοῦ γέ του πατερώς. Sic mss. In ora Reg. h, τοῦ ἐντι τυνός. Ald. et Herv. πάγας.

(16) Δικηρ. Plerique codices, δίκας.

(17) Παραγομένωντες. Reg. I, οὐδέσαντες, εἰ iniuria afflentes.

A σὺν ἐρθριμένων η κτενομένων (12) πολυεῖδη σχήματα φιλοῦσι τὰρ οὐ τὰς ἀληθεῖας τῶν πρηγμάτων μόνον (13) ἕφ' οὓς μέγα φρονοῦσιν, δῆλα καὶ τὰ τούτων ἴνδαλματα.

ΠΑ. Ό δὲ τί μηχανᾶται; καὶ τίνα τῶν Χριστιανῶν τοὺς στεφθέντας ιστησι δόλον; Πάστερ οἱ τοὺς βρύματα καταμιγνύντες τὰ δηλητήρια, μέγας ταῖς εἰ θέους τῶν βασιλέων τιμαῖς τὴν ἀσέβειαν, καὶ εἰς τὸ ἀγαγέν νόμους Ὅμαιράν καὶ εἰδώλων προσκύνησαν καὶ διὰ τοῦτο ταῖς εἰκόσι συμπαραγράψαν τοὺς δαιμονας, ὡς δὴ τίνας δῆλας τῶν ἔθνους γραφάς προτίθεται (14) δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ μάλιστα τοῖς τῶν ἔθνων ἀρχούσι τὰς εἰκόνας, ὡς κακοῦ γέ του πάτως (15) μὴ εἶναι διαμαρτεῖν δῆλον τῇ τούτων βασιλέων τιμῇ τὴν τῶν εἰδώλων συμφέρεσθαι, τῇ τῇ τούτων φυγῇ τοὺς βασιλέας οὐδείσθαι, μικτῆς οὖσας τῆς προσκύνησεως. Τοῦτο τὸν δόλον καὶ ταῦτην τὴν οὐτων σφιστικῶν ἐπινοηθεῖσαν πάγην τῆς ἀσέβειας δίλγος μὲν διέφυγον τῶν εὐλαβεστέρων καὶ συνεπέτερων, οἱ καὶ δίκεν (16) ἐδοσαν τῆς συνέσεως προσῆγμα μὲν ὡς εἰς τιμὴν βασιλέων παρανομοῦσας (17), τὸ δὲ ἀληθές ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέων καὶ τοῦ εὐσεβοῦς (18) κινδυνεύσαντες. Πόλλοι δὲ τίσαν τῶν εὐθεστέρων καὶ ἀπλουστέρων οἵς καὶ συγγνόμητι τυχόν τῆς ἀγνοίας, τέχνη συναρπασθεῖσαν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον, δὲ καὶ μόνον ἔχρικες στηλίτευσαι βασιλέων προσάρεσται οὐ γάρ τις αὐτὰ βασιλεὺσι τε καὶ Ιειώταις πρέπειν ὑπολαβάνομεν. διτι μηδὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἀμφότερα (19). Ιδιώτη μὲν γάρ καὶ τεχνικῶς πράττειν τι συγχωρισταίσεις (20). Φ γάρ τὸ φανερῶς βιάζεσθαι μὴ δυνατόν, τούτῳ συγγνωστὸν τὸ τῆς περινοίας βασιλεῖ δὲ τῷ δυνάμει χρατεῖσθαι (21) λίαν αἰσχροῦ τυγχάνοντος, έτι αἰσχιον, οἷμαι, καὶ ἀπρεπέστερον τὸ τέχνη κλεπτεῖν τὰς ἐγχειρίσεις καὶ τὰ προκείμενα.

C Β. Ετερον δὲ διανοίξεις μὲν δοτιν καὶ προαιρεσίας τῆς αὐτῆς, τῷ μέτρῳ δὲ πολὺ χειρον καὶ ἀσέβετον, εἰς πλείους (22) τοῦ κακοῦ φθάνοντος, τοῦτο προσθήσω τοῖς εἰρημένοις. Δωρεῖς βασιλικῆς ἢ τημέρα, εἴτ' οὖν ἐτήσιος, εἴτε τηγικαῦτα τῷ βασιλεῖ σχεδιασθεῖσα διὰ τὴν κακουργίαν, καὶ παρεῖναι τὸ στρατιωτικὸν ἔδει τιμηθησμένους, ὡς ἔκαστος ἀξίας εἶχεν τῇ τάξεως. Πάλιν δὲ τῆς ἀνελευθερίας σχετικά πάλιν τὸ δράμα τῆς ἀσέβειας· φαρμαχθῆναι φιλανθρωπίᾳ τινὶ τὸ ἀπάνθρωπον, καὶ χρήματα δεελασθῆναι στρατιωτικὴν ἀλογίαν σὺν ἀπληστική, μεθ' ὃν τὰ

D (18) Τοῦ εὐσεβοῦς. In Or. 4, ad marg. δόγματος. Comib., pro fine ac pietatis doctrina.

(19) Ἀμφότερα. Sav. ἀμφότερα.

(20) Συγχωρισταιμεν. Reg. b, I, aliique nonnulli, συγχωρισμεν.

(21) Κρατεῖσθαι. ε Superare; ε active scilicet. ut Elias; ε sibi subiijicere, opprimere.

(22) Πλείους. Reg. bin, πελλούς. De historiis, quam hic adumbrat Gregorius, legimus Theod. Hist. lib. III, cap. 15 et 16; et Sozum. lib. I, cap. 16.

Digitized by Google | Распознавание текста | ARK / FR

παλὶ βιοτείουσιν. Ο μὲν οὖν προύκάθητο, (23) λαμ-
πρῶς πανηγυρίζων κατὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ μέγα^A
φρονῶν τοῖς τεχνάσμασι· Μελάμπους (24), οἶμαι, τίς,
ἢ Πρωτεὺς, πάντα καὶ ὅν καὶ γινόμενος καὶ ρεδίως
ἴστιν ὑπάλλεττων τοῖς εἰδέστοις· τὰ δὲ περὶ αὐτὸν οἴσα,
καὶ οὖν (25) ὀδυρμῶν τοῖς εὐ φρονοῦσιν δέξια, οὓς
τοῖς τότε παροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς νῦν ἀκοῇ δε-
γμένοις ἔκεινον τὸ θέαμα;

εραν, qualia tandem quantisque iuctibus et querelis

erant, apud cordatos homines digna, non iis solum

qui ium affinere, sed iis etiam qui nunc spectaculum illud antribus usurpant?

III'. Προύκειτο χρυσὸς, προύκειτο λίβανος, ἐγγύ-
λος τὸ πῦρ, οἱ καλευσταὶ πληροῦν καὶ τὸ σχῆμα
ἀπιθανόν, βασιλικῆς δωρεᾶς τοῦτον εἶναι δοκεῖν (26)
τὸν νόμον, τῆς γε ἀρχαιοτέρας τε καὶ τιμιωτέρας.
Εἴτα τι; Θυμιέστεν ἔδει κατὰ τοῦ πυρὸς, καὶ δέχεσθαι
εἰπεῖ τοῦ βασιλέως τὸν τῆς ἀπωλείας μισθὸν, οὐτως
ἄγνων τοσούτου πράγματος, ψυχῶν δλων καὶ τῆς εἰς
θεῖν ἀσθετικῆς. Φεῦ τῆς πραγματείας! φεῦ τῆς ἀντι-
τίκεως! Στρατὸς ὅλος (27) ἐνδε τεχνάσματος ὄντως ἤν-
ται οἱ τὴν οἰκουμένην παραστησάμενοι μικρῷ πυρὶ^B
καὶ χρυσῷ, καὶ διὰ κνίσσης (28). ὀλιγῆς ἐπιπτον,
εἰπεῖ τὴν ἀντικανήν σφαγὴν εἰδότες οἱ πλείους· τοῦτο γάρ
ἡ τὸ βερύτατον. Παρῆστις τις ᾧς κερδαγῶν, καὶ οὐδὲ
εἰπεῖν εἶχε μετὰ τὸ κέρδος· προσεκύνει δεξιὰν βασι-
λέως, καὶ τὸν αὐτόχειρα προσκυνῶν οὐκ ἡπιστατο.
Τάς δὲ καὶ γινώσκουσιν οὐδὲν ἥν πλέον, ἀπαξ τῷ
τοπῷ προκατειλημένοις, καὶ νόμον ἀλυτον ἡγουμέ-
νας τὴν πρώτην ἀνοιαν. Πολιτικαὶ ταῦτα (29) Περσῶν
μυράδες, τίνες τοξόται, τίνες σφενδονῆται (30) κατ-
όρθωσαν, πολοὶ σιδηροῦς στρατιώτης (31) καὶ παν-
τοχθίνην ἀτρωτος, τίνα κατὰ τῶν τειχῶν μηχανήματα,
εἰς χεῖρ μία, καὶ καιρὸς εἰς, καὶ βουλὴ μιαρὰ κατ-
ιπάτεσσο;

2 vulnibus tutus, quæ tormenta diruendis moris admota,
tempus unum, et nefarium consilium perfecit?

IV'. Μίξω τούτοις τι (32) διήγημα τῶν εἰρημένων
βασιλέων. Λέγονται τοι τῶν ἀλόντων τίνες ἔξ-
ιροις, ἐπειδὴ τούτο Ἐπαθον καὶ ἀνεχώρησεν (33) οἰκα-
δε, τοι; συστένοις κοινωνεῖν τραπέζης εἴτα τοῦ πότου
πρελόντος (34) εἰς τὴν συνήθη ψυχρόποσταν (35), ᾧς

(23) Προύκαθητο. Duo Reg. Or. 1, προύκαθέ-
ζεν.

(24) Μελάμπους, etc. « Melampus. » Melampus
et Proteus juxta Eliam, præstigiatores vales fuerunt,
in quaenam formam facile se immutantes.

(25) Οσωρ. Reg. bm, δσον.

(26) Δοκεῖν. Dœset in duobus Reg. duobus Colb.
et in Or. 1. Heinsius expungendum censet.

(27) Ολος. Male in editis δλως

(28) Κριστογ. Plerique eund saltem melioris
vita, xivios.

(29) Ταῦτα. Heins. τοιαῦτα.

(30) Σχετόνηται. Sic acceunt quidam. Alii σφεν-
δονῆται. Alii σφενδονῆται.

(31) Σιδηροῦς στρατιώτης. « Cataphractus mi-
les. » Billius de aqua, et interpretatur. Haec sunt
Basilius verba: Μετὰ τὴν πολλὴν κεχραμένην οἰνο-
ποσίαν τῇ συνήθει ἔκχρηντο ἀχρατοποσίᾳ ψυχροῦ
οἴνου· εἴτα εἰς ὄνδματα τίνες ἀναδέψαντες Χριστὸν
εὐφήμως ἀνείπον· ἐπειτά τις τῶν συμποταδύντων·
Μετὰ τὴν δρητὴν, Ἐφρ., Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε; etc.

(32) Μίξω τούτοις τι. Alii μίξω τι τούτοις.

(33) Επαθον καὶ ἀνεχώρησαν. Quantuor Reg.
Or. 1. Ed. Ald. et Herv. etc., παθεῖν καὶ ἀνεχωρή-
σαντες.

(34) Προειδόντος. Reg. bu, 1, Or. 1. Ald. Herv.
πρελόντος. Alii vero Regii quinque, duo Colb.
Non. Pass. Comb. πρελόντος, quæ vox videtur
aptior, ac sic vertitur a Comb.: « In orbem recur-

A que recordiam et avaritiam, quas magna ex parte
vitæ comites habent, pecuniis allicere atque in-
escare. Ille igitur splendidus præsidebat, splendidè
adversus pietatem festum diem agens, atque ob
astuta sua consilia magnopere animo elatus. Mel-
ampum quemdam aut Proteum suspicari posses: ita in
omnia vertebar, facileque seipsum in di-
versas formas immutabat. Quæ autem circa ipsum
apud cordatos homines digna, non iis solum
qui ium affinere, sed iis etiam qui nunc spectaculum illud antribus usurpant?

LXXXIII. Proponebatur aurum, proponebatur
thus, in propinquō erat ignis, hortatores ad latus.
Porro quam plausibilis species, ut imperatoria lar-
gitionis hic mos esse videretur, antiquioris utique
et præstantioris. Quid deinde? Thus incendere
oportebat, atque ita exitii mercedem ab imperatore
accipere, tantillam tantæ rei, hoc est, ipsarum
animarum impietatisque adversus Deum. O mis-
erum quæstum! o miseram mercede! Exercitus
totus unica techna et fraude venalis prostabat; et
qui universum orbem terrarum armis subegerant,
parvo signe atque auro, ac per exiguum suffitum
corruebant, magna ex parte ne suam quidem ne-
cessem, quod omnium gravissimum erat, agnoscentes.
Aderat quispiam, ut lucrum facturus, ac post lu-
crum ne seipsum quidem habebat: dextram impe-
ratoris adorabat, nec se carnisicem suum adorab-
norat. Quod si qui etiam id agnoscerent, nihil
tamen propterea hinc ipsis accedebat: quippe malo
semel occupatis, ac primam stoliditatem pro ejus-
modi lege, quam infringi nefas esset, ducentibus.
Quæ Persarum myriades, qui sagittarii, qui fundi-
bularii, quis cataphractus miles atque undequaque
rente frigida bac compositione, » militari usque
sobrietate.

(35) Ψυγροσόλαρ.. ψυγροσόρῳ κύλικι. Billius
non videtur intellexisse, nec recte has reddidisse
voces, dum vertit, « frigidæ potionem, et aquæ
poculum. » Certe Billius de « meraco, » seu « vino, »
quod Billius de « aqua, » interpretatur. Haec sunt
Basilius verba: Μετὰ τὴν πολλὴν κεχραμένην οἰνο-
ποσίαν τῇ συνήθει ἔκχρηντο ἀχρατοποσίᾳ ψυχροῦ
οἴνου· εἴτα εἰς ὄνδματα τίνες ἀναδέψαντες Χριστὸν
εὐφήμως ἀνείπον· ἐπειτά τις τῶν συμποταδύντων·
Μετὰ τὴν δρητὴν, Ἐφρ., Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε; etc.

(36) Post longum misti vini et temperati compotationem,
meracum de more frigidumque adhibuerunt.
Deinde ad invocationes conversi, quidam Christum
pie cuperunt appellare. Tum combibonum aliquis:
Quid, inquit, postquam negasti Christum, eundem
invocabis? etc. Quantum distet a sententia Basili,
interpretatio Billii, nemo non intelligit. Revera voce
ἀκρατον apud antiquos aquam significari novimus; ut
nunquam nisi addito ὄνδρῳ, ut anceps tollatur sensu.
Qui nosse cupit quæ veterum sit sententia de
calidis frigidisque potionibus, legat Jul. Poll., lib.
ix; Plin., lib. xxxi, c. 3; Athen., Dipnosoph., lib. iii,

contubernalibus suis in mensam accubuisse: A deinde, cum convivium ad consuetam frigidū vini potationem processisset, non secus ac si nihil gravius ipsis accidisset, ad mieracū vini poculum, sublatis in altum oculis, Christum cum crucis signo appellasse. Cumque contubernialium quidam id miratus fuisset, dixissetque: Quidnam hoc est? Christum post abjurationem invocatis? illos statim, his verbis exanimatos, dixisse: Quo tandem modo abjuravimus? et quinam hic norus sermo est? hunc vero respondisse, Quoniam ad ignem thus adolevistis: quod idem est, docebat ille, ac Christum abnegasse. Tum vero illos nulla interposita mora e convivio exsilientes, velut furiosos et mente captos, ac zelo et iracundia testantes, per forum currere, clamare et dicere: Christiani, Christiani animo sumus: audiunt omnes mortales, et ante omnes Deus, cui et vivimus, et moriemur. Fidem tibi datum, Christus Salvator, non fregimus: beatam confessionem non abjuravimus. Si quid manus peccavil, mens certe minime secuta est. Imperatoris fraude circumventi, non auro sauciati sumus. Impietatem exuimus, iamjam cruore purgamus. Posteaque ad imperatorem celriter prosector, atque aurum sorti et strenuo animo projicientes, ad hunc modum vociferari: Non dona accepimus, imperator: sed morte damnati sumus. Non honoris causa vocati, sed ignominia notati sumus. Da hoc beneficium militibus tuis; Christo nos immola, cuius unius imperio subjicimur. Ignem igni repende; pro cinere illo in cinerem nos redige. Manus ampula quas scelerate porrexiimus: pedes, quibus male **120** cucurrimus. Alios auro dona, quos accepisse postea non paeniteat. Nobis satis superque est Christus, quem instar omnium habemus. Quam cum orationem habuissent, simulque alios hortarentur, ut fraudem intelligerent, atque ab hac temulentia se colligerent et evigilarent, Christoque sanguine suo satisfacerent; tum vero imperatorem ira incecum, aperte quidem

οὐδένδος δυτος αὐτοῖς δεινοῦ, τῇ ψυχροφρῷ κύλικι, Χριστὸν ἐπειπεῖν μετὰ τῆς σφραγίδος; (36) οὖν βλέπανται. Τῶν δὲ συστίτων τινὸς θαυμάσαντος, καὶ τί τοῦτο; εἰπόντος, Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε μετὰ τὴν ἀρτησιν, Πῶς ἡρτήμεθα; (37) φάναι τοὺς τιμιότας, καὶ τὸ καιρὸν τοῦτο; (38) ἀκονούματα; Τοῦ δέ, ὅτι κατὰ τοῦ πυρὸς ἀθυμάσατος, φήσαντος, καὶ τοῦτο εἶναι διδάσκαντος τὴν ἀρτησιν, εὖδίς ἀπηδήσαντες (39) τοῦ συμποσίου, καθάπερ ἐκμανεῖς καὶ παραπλήγεις, ζῆλως καὶ θυμῷ ζέοντες, διὰ τοῦ ἀγορᾶς θέειν βωντες καὶ λέγοντες: Χριστιανοί, Χριστιανοί τὰς ψυχὰς ἡμεῖς ἀκονέτω πάς ἀνθρώπος, καὶ πρὸ πάτωτω Θεός, φαὶ καὶ ζῷμερ καὶ τεθρηξμέθα. Οὐκ ἐψυστάμεθά σε, Σῶτερ Χριστέ οὐκ ἡρτησάμεθα τὴν μακαριανὴν ὁμολογίαν. Εἰτα τῷ βασινεῖ προσδραμόντες, καὶ τὸν χρυσὸν προσστρίψαντες λίγην νεανικῶν· Οὐ δῶρα δεδέγμεθα, βασιλεῦ, φίλον, ἀλλὰ θάρατος κατακεκρύμεθα· οὐκ εἰς τιμὴν ἐκλιθημέρ; (41) ἀλλὰ ἀτιμαστὰς κατεγγρήσθημερ. Άλες χάριν τοῖς σοῖς στρατιώταις· Χριστῷ σχαραστορ (42) ἡμᾶς, φύσιν φυσιλευόμεθα· ἀτίθες πῦρ τοῦ πυρὸς· τέχραρ ἀτὶ τῆς τέχρας ἐκείνης ποιησορ. Απόκυνθος χάριας, δις κακῶς προτείνεμερ (43) πόδις, οἰς κακῶς ἐδράμομερ. Άλλοι τῷ χρυσῷ τίμησορ, οἰς οὐ μεταμελήσεις λαβοῦσιν ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ Χριστὸς, διὸ ἀτὶ πάτωτω ξέχομερ (44). Ταῦτα λέγεται ταῦτα (45) δομῶν, καὶ τοῖς ἀλλοις βασιλεύεσθαι γνῶναι τὴν ἀπάτην, ἀνανηψαὶ τῆς μέθης, ἀπολογήσασθαι τῷ Χριστῷ δι' αἰματος· ἐφ' οἷς ἀγναντήσαντα τὸν βασιλέα, τὸ μὲν φανερῶς κτείναι φυγεῖν, ἵνα μὴ μάρτυρας ἐργάζεται τοὺς δοντὸς τοῦτοις μάρτυρας, ἐξορίᾳ δὲ παραδόντα, οὐτεως ἀμνασθαι, καὶ μεγίστην εὐεργεσίαν καταθέσθαι, τὸ πόρῳ στήσασθαι (46) τῶν ἐαυτοῦ μιασμάτων (47) καὶ τεχνασμάτων.

c. 34, 35. Sed maxime lib. xv, c. 5, ubi oīus occurrat, qui ad illustrandum Gregorium, et Basilii scholiastæ conlîmrandam interpretationem scriptus videlicet possit: Oi "Ἐλλῆνες τῷ μὲν παρὰ δεῖπνον ἀχράτῳ προσδομένῳ τὸν ἀγαθὸν ἐπιφωνοῦσι δαμνα, τιμῶντες τὸν εὐρότα δαίμονα· ἦν δὲ οὗτος ὁ Διόνυσος· τῷ δὲ μετὰ δεῖπνον κεχρομένῳ πρώτῳ προσδομένῳ ποτηρίῳ Δία Σωτῆρα ἐπιλέγουσται. «Gracci cum lementum inter coenandum mensē inferunt, elato clamore bonum deum invocant, illum venerantes qui reperit. Is autem fuit Bacchus. Cum vero post coenam primum aqua temperatum poculum ministratur, Jovem Servalorem exsultantes acclamat. » Et lib. x, c. 6, ait: Τοῖς οὖν θεοῖς, κατὰ τὰ τὸν Πλάτωνα, ὡς ἐν Φιλίδῳ φησιν, εὐχόμενοι κεραυνώμεν, εἴτε Διόνυσος, εἴθ' Ἡφαίστος, εἴθ' θετὶς ταῦτη τὴν τιμὴν εἰληγεν τῆς συγκράσεως. «Deos igitur precati, quod ait Plato in Philebo, vinum misceamus, seu Bacchus, seu Vulcanus, seu quisvis aliis deorum hunc sortitus est honorem, cum vinum miscetur; » seu, ut ex altero Athenaei loco liquet, atque ex historia qua hic narratur, « inventa missionis honoreum sortitus est. » Hic observare juvat, in conviviis primum meraco et temeto potatum, procedente vero potatione, ac « post coe-

nam, » pocula suisse vulgo temperata.

(36) Μετὰ τῆς σφραγίδος. « Juxta mandatum, » ἐν πάσιν εὐχαριστούντες, « in omnibus grātias agentes. » Ήας Montacutius, a quo veritas extorquens, ut plurima, de salutifero crucis signo, calabrolicè fideli consentanea candide lateatur. Utinam patrem in ceteris confessionem a Montacutio extorisset, atque ab ejus popularibus etiamiam extorqueret, amorem et candida fidis!

(37) Ἡρτησθα. Reg. hu, ἡρτησάμεθα.

(38) Τί τὸ καιρὸν τοῦτο. Ila melioris notæ rudi-
ces. Par. ed. τί τοῦτο τὸ καινόν.

(39) Ἀπατηδησατες. Pass. ἀποπηδησατες.

(40) Ἀπεκδυνμεθι, εtc. « Impietatem ειπι, cruce purgab.mur. »

(41) Ἐκλιθημερ. Colb. k, κεχλήμεθα.

(42) Σφαγίαστο. In Ald. et Hier. prave σφαγίασον.

(43) Προτείνεμερ. Pass. προετίναμεν.

(44) Ξέχομερ. Pass. ξέχωμεν.

(45) Λέγειν τε. Pass. λέγεν θ'.

(46) Στήσεσθαι. Tres Reg. Or. 1, στήσαι. Alii, στήναι.

(47) Μιασμάτων. Reg. b, duo Colb. Or. 1, addui, te.

illos interficere noluisset, ne martyres efficerentur, qui, quantum in ipsis erat, martyres erant, exsilio iamen multo classe ac preia ea vindictam sumpsisse, maximoque eos beneficio affecisset, quos a piaculis suis versatisque consiliis procui removisset.

III. Καίτερο δὴ (48) οὗτως ἔχων ὀρμῆς, καὶ πρὸς τὴν κακονοὶ χρησάμενος ὅμινος, οὐ γάρ εἶχε τὴν τοῦ ἀνθρόδος τὴν διάνοια, οὐδὲ τῶν οἰκείων λογιών μᾶλλον ἦν τὴν φορᾶς τοῦ δαίμονος, οὐ διεψύλειν; εἰς τέλος τὴν γνώμην, οὐδὲ τὸ τῆς πονηρίας ἀπόφθητον διεσώσατο· ἀλλ’ ὁσπερ τὸ Αἴτναιον πῦρ ἄλλος τοῖς πυθμέσι τῆς Αἴτνης (49) ἐγκρύπτεσθαι, κατέβησεν πλήμμυροῦν καὶ βίᾳ χρατούμενον, εἴτε τι ἄλλο τοῦτο ἔστιν, εἴτε ἀσθμα κολαζομένου γίγαντος, εἴτε μὲν φοβερὸν ὑπῆχεν, καὶ καπνὸν τοῦ κακοῦ μήγαν τῆς κορυφῆς ἀπερεύγεσθαι· εἰ δέ που πλεονάσσων τύχοι καὶ δυσκάθεκτον γένοιτο, τῶν οἰκείων κατὰν ἀποθρασθὲν, δικαὶος φερόμενον καὶ ὑπὲρ τοὺς κρατῆρας χειμένον, ἔστιν δὲ καὶ τῆς ὑποκειμένης γῆς φέρειν διπίστω (50) καὶ φοβερῷ φέυματι· οὗτον κάτινον ἔστιν εὑρεῖν, δικρά μὲν τινος ἕκατον (51) κρατῶντα καὶ τοῦ σοφιστικοῦ δόγματος, ἀπάτῃ τε διατίθεται (52) κακῶς τὰ ἡμέτερα· εἰ δέ που τὸ ἀκρατὲς τῆς ὄργης ὑπερβλόσσει, μηδὲ κρύπτεσιν δύνασθαι τὸ κακόθεος, ἀλλὰ γυμνῷ χρῆσθαι τῷ διωγμῷ κατὰ τοῦ θεοῦ καὶ εὐσεβοῦς ἥμῶν συντάγματος.

res nostras incommodis affligentem: cælerum, si quando animi quidem perversitatem premere ac dissimilare posse, verum aduersus pium divinumque malum agmen nulla et aperta persecutione grassari.

III. Τίνα γάρ ἔάσω τὰ κατὰ τῶν ἀγίων οἰκων προτάγματα, δημοσίᾳ τε προτιθέμενα καὶ ίδιᾳ ἀντρώμενα, καὶ σύλλησιν ἀναθημάτων τε καὶ χρημάτων, οὐ μᾶλλον ἐξ ἀσεβείας (53) τὴν ἀπλησίας, καὶ ταῦταν ἱερῶν ἀρπαγῆν, χεροὶ βεβήλοις ὑδριζομένων, τοῦτο τὸ ὑπὲρ τούτων ἀγομένους (54) καὶ στρεβλουμένους, ἵερες τε καὶ ἀρχομένους, καὶ τοὺς πλήρεις αἵμάτων κίονας ταῖς τούτων χεροὶ κυκλουμένους, καὶ ὑπομένους, ξανομένους ταῖς μάστιξι, τούς τε διατίθεταις τοξῖτας κατὰ πόλεις καὶ χώρας ὠμοτέρους (55), καὶ θερμοτέρους τοῦ ταῦτα ἀπιεῖτοντος, ὡς ἂν τοῦ Περάων καὶ Σκυθῶν καὶ τῶν δὲλλων βαρβάρων παρατίθενται· τίνα μὴ ταῦτα λέγω, τις οὐκ οἴδε τὴν Ἀλεξανδρέων ἀπανθρωπίαν; οἱ πρὸς πολλοῖς ἔνιοι, οἵς ἐκενεύσαντο (56) καθ’ ἥμῶν ἀμέτρων ἢ καὶ χρησάμενοι, δῆμος δύντες στασιώδης φύσει καὶ μανικὸς, ἔτι καὶ τοῦτο λέγονται προσθεῖναι· (57) τοῦτο δεσδημασιν, αἰματος διπλοῦ τὸν ἱερὸν οἰκον ἐκπλήσσει, δισος τε θυσιῶν καὶ δοσος ἀνθρώπων.

C D LXXXVI. Ut enim edicta ea præsteream, quæ aduersus ædes sacras, tum publice proponebantur, tum privatum explebantur, et volitorum donorum ac pecuniarum expilationem, non magis ab impietate quam ab avaritia manantem, et sacrorum vasorum, quæ profanis manibus petulanter et contumeliose tractabantur, direptionem, sacerdotes etiam subjectamque plebem, qui pro his rebus abstrahebantur, acerbissimeque torquebantur, columnas quoque cruoris plenas, horum manibus atque complexu, dum virgis conciderentur, per orbem cinctas, denique sagittarios per urbes et regiones discurrentes, alique ipso etiam, qui hac imperabat, ariores et crudeliores, quo nos videbamus pro Persis et Seythis aliisque barbaris in ditionem suam atque imperium redigerent; ut haec, inquam, omnia prætermittam, ecce tandem Alexandrinorum credulitas ignota est? qui præter multa alia, quæ aduersus nos designarunt, temporis licen-

(48) Καίτερο δὴ. Pass. Καίτερο δ.

(49) Τοῖς κυθμέσι τῆς Αἴτνης. « Αἴτναι radicibus. » Virg. Αἴτναι. III :

Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus Urgeri mole hac, ingentemque insuper Αἴτνηm Impositam, ruptisflammam exspirare caminis. Ovidius vero, lib. v Metamorph. non Enceladum, sed Typhonum hunc. vocat gigantem.

Degravat Αἴτνη caput, sub qua resupinus arenas Ejectat, flammamque sero vomit ore Typhoeus. Ille interposuit Gregorius, inquit Elias, ut Graecorum futilis nugus sugillet.

(50) Αἴτναι. In libro. » Or. 1, in ora γρ. ἀπλέῳ, quod secutus videtur Billius.

(51) Εαντοῦ, etc. Comb. sic reddit : « sui com-

potem ac decreti sophistici tenacem. »

(52) Διατίθεται. Sic quinque Regii, Or. 1, et Colb. 8. διατίθενται. Edid. διατίθενται. Heinsius sic legit, ἀπάτῃ χρώμενον διατίθενται.

(53) ἀσεβείας. Duo Reg. ἀπιστίας.

(54) ἀρχομένους. Comb. « qui ducebantur et torquebantur; diris modis habitus idcirco quod hiis rebus obstant. »

(55) Κατὰ πόλεις καὶ χώρας. « Per urbes et regiones. » Sic melioris nouæ codices. Ed. κατὰ χώρας καὶ πόλεις.

(56) ἐκενεύσαντο. « Quæ aduersum nos ausi sunt : » vel, « petulantæ licentia; » vel, « rerum nostrarum studio aduersum nos designarunt. »

(57) Προσθεῖται. Reg. bm, προσθῆναι.

sia immoderate abutentes, plebs etiam aliqui sediliosa et furiosa, hunc quoque impietatis suis cunulum addidisse referuntur, ut sacrosanctum templum nostrum duplaci cruento, hoc est, victimarium et hominum, implerent, idque imperatoris Iujusdam philosophi duci atque auspiciis perpetravse, ab his tantum rebus nominis famam consequenti? Ecceci Heliopolitarum concursio incognita est? ecceci Gazæorum, qui apud eum in admiratione et honore erant, propterea quod ipsius magnificeniam probe persentiebant, effrenis audacia? Ecceci ignobiles essent, ab eo tempore perquam etiam noti ac celebres fuerunt? Nec enim præclara duntaxat actio celebritatem parit, sed etiam improbitas, quæ pravorum hominum gloriam superat.

LXXXVII. Illi enim, ut unum ex multis commitem, quod etiam atheis horrorem incutere queat, virgines castas et mundo sublimiores, quamque vix etiam unquam viris in conspectum venerant, in medium productas, vestibusque nudatas, si per aspectum contumeliam ipsi prius inferrent, ac postea proscissas atque disrectas, o Christe, quomodo tuam illius temporis patientiam feram! partim propriis etiam dentibus communias edisse, atque, ut eorum execrandum furem decebat, crudis hepatis sese ingurgitasse seruntur, ac cibo illo perfunctos, communem et usitatum admisisse: partim palpitantibus adhuc visceribus suillum pabulum inspersisse, seruissimisque porcis immissis hoc spectaculum 122 obiecisse, ut simal cum hordeo carnes lauiari atque exedi perspicerent, ministrum alimentum, ac tum prium conspectum et auditum: quo sanctis soli dæmones suos alere merebatur, qui horum scelerum architectus erat; quemadmodum etiam, ut par erat, et sanguine illo et vulnere aluit, quod in præcordiis accepit: etiamque miseri homines ad res hujusmodi sensu careant, ac præ impietate ne mentis quidem sint compotes.

LXXXVIII. Jam vero, illud eximii viri, Marci, et

(58) *Tiros* ἔρως. Sic plures codi. Mont. ἐνός τινος præfert, atque in eis dispicit. Pass. ἐνός, demipato τινός. Alii τινός sublati ἐνός, quoniam perinde est; nam unum sufficit. Reg. bm adiit. Πυθαδώρος οὗτος ἦν· *Pythiodorus* is erat, et quod non agnoscunt miss., sed Billius approbat.

(59) *Συστροφή*. *Factios coitio*. Quam furiosa fieri, litteris mandavit Sozoma, lib. 4, c. 9, Theod., Hist., lib. III, c. 6. De Gazæis vide etiam Sozoma. Ibid.

(60) *Kai tis apokrator*. Deest in Reg. bm.

(61) *Hesborito*. Reg. I, ἡσθάνοντο.

(62) *Exeirou δέ*. Sic codices insigneores. Deest δέ in editis.

(63) *Ἐπιγνωσκομεγεων*. Ita habent melioris notæ codi. In editis γνωσκομένων.

(64) *Αλλὰ καὶ κακλα*, etc. Comb. et sed improbitas, quæ ipsa pravorum hominum gloriam majori immanitate exsuperat.

(65) *Προαγαγόντες*. Non pauci, ἀγαγόντες.

(66) *Κακώς*. *Scelerate, infando criminis*. Deest in quinque Reg. et aliis plerisque codicibus.

(67) *Θερμοτέρους*. Colb. k, θερμοτέρους.

(68) *Olor ἀγαρεῖν*, etc. Heinsius legit, oīov ἀρα γοῦν ἔχειν τὸ θέατρον; conjicit docilissimus censor legendum cum parenthesi (*ἄταγε ἔχειν τὸ*

τὸν βασιλικῶν φίλασσων, ἐκ τούτων μόνον δοκιμάστηκες; Τις ἀγνοεῖ τὴν Ἡλιουπολιτῶν συστροφὴν (59); τις τὴν Γαζαῖων ἀπόνοιαν, τῶν ὑπὲκεινου θαυμαζόμενων καὶ τιμωμένων (60), διτι καλῶς αὐτοῦ τῆς μεγαλοπρεπείας ἔσθοντο (61); τις τὴν Ἀρεθουσίων μανίαν, τῶν τέως ἀγνοούμενων, ἐξ ἔχεινον δὲ (62) τοῦ καιροῦ καὶ λιαν ἐπιγνωσκομένων (63); Ποιεὶ γέρ περιβοήτους οὐ δεξιὰ πρᾶξις μόνον, ἀλλὰ καὶ κακία (64), νικῶσα πονηρῶν εὐδοκίμησιν.

Arethusiorum furor, qui cum prius obscuri atque

B ΗΖ'. Οἱ μὲν γάρ λέγανται, δεῖ γάρ ἐν ἐκ τούτων εἰπεῖν, φρέσκες καὶ τοῦ ἀθέος ἄξιον, παρθένους ἄγει; καὶ ὑπερκοσμίους, ἀκαύστους μικροῦ καὶ ὀφελαῖοῦ; ἀρρένων, εἰς μέσον προαγαγόντες (65), καὶ τῆς ἴσθητος; γυμνώσαντες, ἵνα τῇ θέᾳ πρήτερον ἐνυδρίωσιν, εἰτ' ἀνακείραντες, καὶ διχάσαντες; (ῳ πᾶς τὸν τοῦ Χριστὸν, τὴν τότε μακροθυμίαν!) οἱ μὲν καὶ έδιοις ὁδοῦσι κακῶς (66) ἐστιαθῆναι, καὶ τῆς ἐντὸν κακοδαιμονίας ἀξίως, ὡμῶν τῶν ἡπάτων ἐμφορθῆναι, καὶ μετ' ἔκεινην τὴν τροφὴν ἀλληγ προστείσθαι, τὴν κοινήν τε καὶ νεομισμένην οἱ διατάρουσιν ἐτι τοῖς σπλάγχνοις συώδη τροφὴν ἐπιστέφαντες, καὶ συῶν ἐπαφέντες τοὺς θερμοτέρους (67), οἷον ἀγαγέν (68) ἔχειν τὸ θέατρον σάρκας ἰδεῖν κριθεῖσι συνεσθιομένας, καὶ σπαραγτομένας, τροφὴν ἀνάμακτον, C καὶ τότε πρώτων ὀφελεῖσαν καὶ ἀκουσθεῖσαν τὴν θρέψιν μόνον τοὺς ἐντοῦ δαιμονας, ὃ τούτων δημιουργὸς ἄξιος ἦν· ως μὲν οὖν (69) καὶ καλῶς θρεψεν ἐκ τοῦ αἴματος ἔχεινον καὶ τῆς πληγῆς, ἥν κατὰ τὸν (70) σπλάγχνων ἐδέξατο· καὶ ἀναισθήτως ἔγως πρᾶξι τοιαῦτα οἱ δειλαῖοι, καὶ μηδὲ τὸ φρονεῖν ἐκ τῆς δυστελεῖας ἔχοντες.

ΗΗ'. Τὸ δέ γε Μάρκου τοῦ θαυμαστοῦ (71) καὶ

θεατρον) ει τιναρεν (apage inimane hoc spectaculum) una cum hordeo discerptas carnes et comesas.

(69) Οἱ μὲν οὐδὲν. Mont. γρ. δύτων μὲν οὖν καλῶς θρεψέν. Ita habuisse γνωστων exemplaria Elias testatur. Pass. ἄξιος ἦν, εἰ μὴ καλῶς θρεψεν. De Juliano hic loquuntur, qui eorum scelerum architectus, et diuinus erat, qui eos suo pascere sangue, ut revera aluit, accepto in præcordiis vulnera.

(70) Ην κατά. Reg. hu, ή κατά. Reg. bm, ἡγίκα τά.

(71) Τοῦ θαυμαστοῦ. Ita Reg. quatuor, Or. I, Pass. etc. In errorem facti lapsus videatur Gregorius, qui εἰναιον eximium appellat Marcum Arethousum, quem Ariani partibus suis addictum certis monumentis constat. Etiam Marcus, ut discimus ex Athanasio, l. II, part. II, De Syn., initio, num. 25, p. 737, « unus ex iis fuit, qui, » anno 341, vel 312, « legati, cum quarta fidei formula, ad Constantium Augustum missi sunt. » Idem Marcus, juxta Hilarius, fragm. 3, p. 1524, « Arianorum decreto, quod Sardicæ conditum mentiti sunt, subscriptis. » Ei fragm. 6, p. 1538, ipse etiam « apud Sirmium et perdidit consignatoribus, qui omnes heretici erant, » unus fuit. Tertiam Sirmii formam, iestis eodem Hilario, fragm. 15, p. 1563, eandem prope

Ἄρεθουσίων, τις εὐτας ξέω τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὅπερ ἀγνοεῖν, καὶ μή φθάνειν τῇ διηγήσει τὸν μημονεύοντα; Οὐδός ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ πάνυ, καὶ τὴν τότε δεδομένην ἔξουσίαν Χριστιανοῖς, διαιμόνιον καθελώνοικητήριον, καὶ πολοὺς Χριστιανῶν ἀπότολούς; Ἐλληνικῆς πλάνης μεταστήσας εἰς σωτηρίαν οὐχ ἕτερον διὰ τὴν τοῦ βίου λαμπρότητα ἢ τὴν τοῦ λόγου θύμην, ἣν μὲν ἐκ πλείονος ἐν δργῇ τοῖς Ἀρεθουσίοις, μᾶλλον δὲ Ἀρεθουσίων (72) τοῖς φιλοδαίμοσιν. Ἐπειδὴ τὸ πράγματα ἐκινήθη Χριστιανοῖς, καὶ τὰ τῶν Εἰλίκων φλεγμαίνεν τῷρατο, τὴν τοῦ καιροῦ δυνατείαν οὐκέτι έφυγε. Φελούσι γάρ οἱ δῆμοι, καὶ πρὸς τὸ περδίναντα κατάσχωσι τὰς δργάς (73), ὥσπερ πῦρ ἐμφανεύειν ὑλαῖς, ἢ βεῦμα βίᾳ κρατούμενον, εἰ καιροῦ λίθινον, ἀνάπτεσθαι τε καὶ ἀναρρήγνυσθαι. Ὁρῶν ἡνὶ τοῦ δήμου κένησιν ἐπὶ αὐτὸν (74), οὐδὲν μάρτιον ἢ ἐννοούντων, ἢ ἀπειλούντων, τὰ μὲν πρῶτα ἡρασμὸν βουλεύεται, οὐδὲ διὰνδρίαν μᾶλλον ἢ τὴν φέρειν ἐκ πολεωτῶν εἰς πόλιν κελεύονταν ἐντολήν, καὶ ἴνημαρεῖν τοῖς διώκταις· χρῆναι γάρ μή τὰ ἐστυντὸν ποτεῖν μάρτιον (75) Χριστιανὸς δυτας, μηδὲ εἰ λίτιν εἰεν ἀνδρείταο (76) τε καὶ καρτερικώταο, ἀλλὰ καὶ τῶν διωκόντων φελεούσθαι, ὡς, τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἤκον μέρος, μή τῷ κινδύνῳ τι συνεισφέρειν (77) τῶν πολεμῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἢ τετέτο πολλῶν μὲν διὰ αὐτὸν ἐλκομένων καὶ ἀγορένων, πολλῶν δὲ τῶν περὶ Φυχῆς τριχήτων διὰ τὴν τῶν διωκόντων ὠμδητάτα, οὐκ ἡνέρχετο τῷ καθ' ἐστυντὸν ἀσφαλεῖ (78) τοὺς ἄλλους περιφέρειν κινδύνευοντας· καὶ διὰ τοῦτο βουλεύεται βουλήν ἀριστὴν τε καὶ φιλοσοφικάτην· ἐπὶ τῆς φυγῆς ἐπάνεισι, καὶ τῷ δήμῳ φέρειν ἐστυντὸν ἐκδίδωσι· χρῆσθαι διὰ βούλαιντο (79), καὶ πρὸς τὴν τοῦ καιροῦ παρατάσσεται ἀντολάν. Ἐνταῦθα τί μὲν ἀπῆγε τῶν δεινῶν; τί δὲ εἰκείνεοις βαρύτερον; ἄλλων δᾶλο τοῖς (80) συνεισφερόντων πρὸς ἐνὸς κακοῦ συμφωνίαν, οὐδὲ τὸ φιλόσοφον τοῦ ἀνδρὸς αἰδουμένην, εἰ μή τοι ἄλλο, τῶν ἴκειμένων (81); διὰ τοῦτο μὲν οὖν καὶ πλέον ἀγανακτούντων, διὰ περιφέρειν αὐτῶν μᾶλλον ἢ ἀνδρίαν πρὸς τὸν κινδύνους τὴν τοῦ ἀνδρὸς παρουσίαν (82) ἐνόμιζον.

imminebant: *qui potius hoc quoque nomine vehementius presentiam, non tam fortitudinem adversus pericula, quam ipsorum contemptum interpretarentur.*

^a Matth. x, 23.

modum sc̄ famosam Ariminensem, ipse Marcus Arethius dictavit anno 358. Hæc profecto Gregorius si novisset de Marco Arethius, nunquam eum, « virum eximium » appellasset, nee tam inuita de eo honorifice predicasset. In Marco Arethius ignitus Gregorius, perinde atque in Constantio Augusto, ignoratione facti erravit. Vel postmodum audierat, Marcum ante finem vita impietatem abjurasse, et ad Ecclesiæ fideliumque communioninem redisse, quod arbitratur Baronius.

(72) *Μάλλον δὲ Ἀρεθουσίων.* Bill., « vel potius Arethiusiōn impiissimo cuique, dæmonumque amantissimo. »

(73) *Τας δργάς.* « Ιρας. » Montac. τὰς δρμάς, « impetus, » et in ora γρ. δργάς. MSS. nostri nihil præter edita exhibent.

(74) *Ἐξ αὐτῶν.* Duo Reg., Colb. 3, duo Coisl., Pass. Combef addunt, lōūsay.

(75) *Σχολεῖν μόρον.* Ita Reg. I, tres Colb., etc.

PATROL. GR. XXXV.

A Arethusiorum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut ignoret, ac commemorantem narratione non anleverat? Hic cum, insigni illo Constantio imperante, pro ea potestate, quæ tum Christianis concessa fuerat, domicilium quoddam dæmonum everisset, ac multos nunc Christianos a gentili errore ad salutem, non minus ob viæ splendorem, quam ob dicendi facultatem atque doctrinam traduxisset, jampridem odio Arethusiis erat, vel iis potius qui inter Arethusios erant dæmonum amantes et cultores. Posteaquam autem mutatis Christianorum rebus, gentilium res tumere et assurgere coeperunt, temporis potentiam haudquaquam effugit. Multitudo quippe, etiam in præsens impetus cupiditatesque suas coerceat, quemadmodum ignis in materia latens, aut amnis repressus, oblata tamen occasione accendi atque erumpere consuevit. Quocirca, cum populum aduersum se incitatum, nec moderari quidquam vel cogitantem, vel comminantem cernebat, primum conciscendæ fugæ consilium init, non tam ignavia fractus, quia in præcepto illo permotus, quo e civitate in civitatem fugere, et persecutoribus cedere jubemur ^b. Neque enim Christianos, quantumvis fortes, ac singulari tolerantia præditos, sicut tantum rationem habere oportet, sed persecutoribus quoque parcere, ut ne, quantum in ipsis est, a hostium periculum et damnationem ex seipso aliquid, 123 conferant. At postquam multos sua causa duci ac trahi, multos etiam ob consequentium credulitatem in animæ periculo versari intellexit, tum vero alios, eo quod ipse in tuto, periclitantes negligere minime sustinuit, ac proinde præstantissimum maximeque philosophicum consilium capit. Ex fuga enim redit, seseque ultiro plebis arbitrio tradit, atque adversus temporis difficultatem velut aciem instruit. Hic vero quid acerbitas aherat? quid non etiam atrocius excogitabatur? cum scilicet alii aliud pari consilio ad unius mali conspirationem conferrent, nec, si nulla alia re, saltem hujus viri constantia moverentur, qui illi

D In ed. μόνον posl δυτας.

(76) *Ανδρεισταοι.* Reg. bm, I, Colb. k, Pass. ἀνδρισταοι.

(77) *Συνεισφέρειν.* Eamdem ob causam Chrysostomus fugiendam esse persecutionem docet exemplo Davidis, qui fugit, ne, innoxium Saulis sanguinem fundendo, reus fieret.

(78) *Καθ' ἐστυντὸν ἀσφαλεῖ.* Billius; « ob cautio nem suam. »

(79) *Βούλαιντο.* Tres Regg. Colb. 8, βούλωνται. Reg. bm, βούλονται.

(80) *Ἄλλων ἀλλο τι,* etc. Billius, « ex iis, qui illi imminebant, aliis aliud quidpiam ad unius mali concentuum afferrent. »

(81) *Τὼν ἐγκειμένων.* Sic plerique codd. Duo autem Regg., Pass., duo Coisl. τῶν ἐκείνου... Duo Colb. τῶν ἐκείνων προ τῶν ἐγκειμένων.

(82) *Παρουσια.* Mont. γρ. παρόησιαν.

LXXXIX. Ducebatur senex sacerdos, athleta voluntarius, per medium civitatem, omnibus, praeter persecutores et carnicices, tum ob ætatem venerabilis, tum ob vitæ probitatem venerabilior. Ducebatur porro ab omnibus, cuiuslibet ætatis, et conditionis ac fortunæ, omnibus æque urgentibus, viris, feminis, adolescentibus, senibus, tam qui publica negotia administrabant, quam qui honoribus ac dignitatibus prædicti erant. Atque hoc unum certamen cunctis propositum erat ut furoris adversus senem immanitate sese mutuo superarent; omnibusque pietatis pars esse censembarunt, quamplurimis eum malis afficere, pugilemque senem adversus totam civitatem decertantem superare. Raptabatur per plateas, protrudebatur per cloacas: crinibus, et quavis alia corporis parte, admista nempe tormento contumelia, ab iis trabebat, qui in Mithræ sacræ hujusmodi suppliciis juste cruciantur. A pueris ad pueros pendulus remittebatur, qui stili generosum illud corpus excipiebant, atque hanc tragœdiam instar ludi habebant. Tormentis etiam tibiæ illius ad ipsa usque ossa compimebantur: lineis filis aures amputabantur, et quidem tenuissimis et firmissimis. Ipse interim 124 sporta in altum sublatus, melle et garo undique perfusus, apibus et vespis meridiano tempore pungebatur, ardentiissimo sole lucente, atque huic quidem carnes colliquante, illis autem beatarum illarum carnium, non enim dixerim miserarum, morsum acriorem efficiens. Hic enimvero, ut hoc quoque litteris mandem, senex ille, idemque ad certamina juvenis (nam ne in tormentis quidem animi hilaritatem reliquerat, verum ex ipsis etiam cruciatibus delicias capiebat) celebratum illud et memorabile dixisse fertur: nimirum signum illud sibi placere, quod sublimem se perspiceret, illos contra abjectos atque humi sitos. Usque adeo superior iis erat, a quibus tenebatur, adeoque a do-

πθ. Ἔγετο γέρων λερὺς, ἀθλητῆς θελαντῆς διὰ μέσης τῆς πόλεως, αἰδέσιμος τὴν ἡλικίαν, τὴν πολιτείαν (83) αἰδέσιμωτερος, πᾶσι πλήν τῶν διωκόντων καὶ τυραννούντων· ἔγετο δὲ ἡλικία πάσῃ καὶ τύχῃ (84), ὡς τῷ μὲν, τῷ δ' οὖν πᾶσι δὲ ὄμοιώς, ἀνδράσι, γυναιξί, νέοις, πρεσβύτας, ὅσοι τε τὰ πολιτικὰ διώχνων, καὶ ὅσοι τῶν ἐπ' ἀξίας (85). Ἀγών δὲ ἦν ἄπασιν εἰς ἀλλήλους ὑπερβαλέσθαι (86) τῇ περ τὸν πρεσβύτῳ· θριστητοι· καὶ μέρος εὐσεβείας ἄπασιν ἐνομίζετο, διτι (87) πλείστα ἐκείνον δρᾶσαι (88) κακά, καὶ γέροντα νικῆσαι ἀθλητὴν κατὰ πάσης ἀγωνίζουσαν τῆς πόλεως· εἰλικετο διὰ πλατειῶν, ὥθετο καθ' ὑπονόμων· τῶν τριχῶν εἰλικετο, οὐκ ἔστιν διου μη μέρους τοῦ σώματος, μιγνυμένης τῇ αἰκίᾳ τῆς ὑπερεως, παρὰ τῶν ἀξίων τοῦ Μίθρου (89) ταῦτα κολαζομένων· παισιν ἐκ παιδίων μετέωρος ἀντεπέμπετο, γραφίσιν (90) ὑποδεχομένων τὸ γενναῖον σώμα, καὶ παίγνιον ποιουμένων τὴν τραγῳδίαν· πιέσμασι τὰς κνήμας ἀθλίσθετο μέχρις ὀστέων αὐτῶν· λίνοις τὰ δάτα διετέμνετο, καὶ τούτον τοὺς στερβότατοις καὶ λεπτοτάτοις· σαργάνη πρὸς θύρας αἰρόμενος, μέλιτι καὶ γάρῳ (91) διάδροχος (92, σφῆι καὶ μελίσσαις ἐξαίνετο (93) μεσούσης ἡμέρας; ἥλιου τὸ φλογῶδες ἐλλάμποντος· καὶ τοῦ μὲν (94) τὰς σάρκας ἐκτήκοντος, τοῖς δὲ θερμοτέραν ποιούντος τὴν βρῶσιν τῶν μακαρίων ἐκείνων ταρκῶν, οὐ γάρ ἀθλίων ἀν εἰποιμε. Ἐνταῦθα δὴ λέγεται, ὡς ἂν καὶ τοῦτο ἀξιωθεῖ γραφῆς, ὁ πρεσβύτης ἐκείνος καὶ νέος πρὸς τοὺς ἀγῶνας, (μηδὲ γάρ ἐν τοῖς δεινοῖς; τὸ φαιδρὸν ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐντρυφάν ταῖς βιασάνοις (95)), τὸ μνημονεύμενον ἐκείνον καὶ ἀδόμενον ἐπειπεῖν ὡς ἐπαινοή (96) τὸ σύμβολον, ἐκαύτον μὲν ὑψηλὸν δρῶν, ἐκείνους δὲ ταπεινοὺς καὶ κάτω κειμένους· τοσοῦτον περιήν τῶν χριστούντων, καὶ οὔτες ἦν πόρφυρ τῶν λυπηρῶν (97), ὡς ἀλλωπ παρὼν κινδυνεύοντι, καὶ ποιαπτὸν ἀλλ' οὐ συμφοσὸν τὸ παῖδες ποιούμενος.

C *B* *C* *D* *E* *F* *G* *H* *I* *J* *K* *L* *M* *N* *O* *P* *Q* *R* *S* *T* *U* *V* *W* *X* *Y* *Z*

ποιαπτὸν ἀλλ' οὐ συμφοσὸν τὸ παῖδες ποιούμενος.

(83) Πολιτεια. Pass., Colb. 3, πολιάν.

(84) Πάσῃ καὶ τύχῃ. Codices nonnulli τύχῃ πάσῃ. Alii omittunt πάσῃ, et ad oram ascribunt scholiūm istud: ἀντὶ τοῦ, πλουσίων καὶ πενήτη, καὶ ἀρχοντα καὶ ἀρχομένων, καὶ δούλων καὶ ἐλευθέρων, « pro, divate et inope, principe et subdito, servo et libero. » Mox, οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὖν. « Ducebatur porro... non ab illis quidem, ab illo vero minime, sed omnibus æque, » etc.

(85) Ἄξιας. Reg. hu, duo Colb. ἀξιαῖς.

(86) Ὑπερβαλλόσθαι. Sic quinque Regg., Or. 1, Pass. Editi vero et mss. non pauci ὑπερβάλλεσθαι.

(87) Ὁτι. Pass., Coisl. 2, aliquie nonnulli διτι.

(88) Δρᾶσαι. Iudicem codices δρᾶσαι... νικήσαι ἀλληλούχην αἰσχύτην· turpissimo victoriæ genere superaret. » Sic etiam legunt Sav. et Comb.

(89) Μίθρου. Per « Mithram, » solem quidam intelligunt, in cuius honorem festa celebabantur; et qui ipsius sacræ initiandi erant, per duodecim tormentorum genera ducebantur, hoc est per famem, per ustionem, per flagra, etc.

(90) Γραψίων. « Stili, » quibus scribabant in pugillaribus; nec bene Billius, ex hujus temporis usu, « cultris pennariis. » Neque enim Gregorii tempore pennarum usus erat ad scribendum.

(91) Γάρ. « Garo. » Bill. « juscule; » sic « ga-

rum » reperimus a Valerio interpretatum in Theodoreto: et ipse Billius in Elia verterat. Est autem « γάρ » liquamen muscis ac vespis ap̄tiissimum.

(92) Διάδροχος. Coisl. 1, διατρεχόμενος.

(93) Ἐξαίρετο. Theod. ἔστι μενος, quasi « discephebatur, erodebatur, punctum lacerabatur. »

(94) Τοῦ μέν, etc. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, ad oram, καὶ τῷ μέν. Billius etiam τῷ, sed subiecto τοῦ. « Ego malum, » ait Heinsius, « τοῖς μέν priori loco, et posteriori τῷ δέ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, vel τῷ μέν, id est, φλογώδει, τοῖς δέ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, » sive potius, ut nobis videtur, ἀργῇ καὶ μελίσσαις. Elias autem videtur leguisse, τοῦ, ut ex versione patet. Quo nimirum viri sancti carnes colliquiescerent, et animalia ad eas edendis excita-rentur.

(95) Ταῖς βασάροις. Pass. ἐν ταῖς βασάνοις.

(96) Ως ἐπαιρολη. In hunc locum Heinsius: « Primum lego, inquit, ως ἐπάνω ἦν τὸ σύμβολον, et subiectio verba Christi: « Οὐτες ὑψωσει ἐκαύτον, ταπεινωθσεται· καὶ δοτις ταπεινωσεις ἐκαύτον, ὑψωθσεται. Quicunque se exaltaverit, humiliabitur; et quicunque se humiliaverit, exaltabitur. » (Matth. xxiii. 12.)

(97) Τωρ λυπηρῶν. Ita melioris notæ codices Deest τῶν in editis.

loribus et molestiis remolus, non aliter ac si alienis periculis interesset, suppliciumque suum pompon, non calamitatem, esse ducere.

¶. Καί ταῦτα τις οὐκ ἀν δέσθη τῶν καὶ μετρίων ἐπιεικῶν τε καὶ φιλανθρώπων; Ἐλλ' οὐκ ἔκπινος γε εἰσεν δὲ καιρὸς, οὔδε τοῦ βασιλέως ὅμηρος, τὸ ἀπάνθρωπον ἀπαιτοῦσα καὶ δῆμους, καὶ πόλεις, καὶ ἀρχοντας, εἰ καὶ μή τοις πολλοῖς ἐδόκει τῶν ἀγνοούντων τὸ βάθος τῆς ἔκπινος κακονθείας. Ταῦτα ἡμῖν τὰ τοῦ στερβοῦ γέροντος. Καὶ ταῦτα οὐτέ τίνος; Ἰνα χρυσοῦν (98) ένα μήτη πρότιται τοῖς βισαντοῖς· φέ καὶ δῆλον, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας διεκάρπει (99). Τέως μὲν γάρ, βαρυτάτην ποιησάμενοι τοῦ ναοῦ τὴν ἀποτίμησιν, τὸ πάδιν γίστουν χρυσίον, τῇ αὐτὸν γε ἀναδείμασθαι τὸν νεὼν (1) ἐκέλευσον, ἐδόκει τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐπιτάγματος μᾶλλον τῇ τὸ εὐσεβεῖς τῆς ἕγκης ποιεῖν ἐκείνην τὴν Ἑνστασιν· ἐπειδὲ δὲ νικῶν τούτοις κατὰ μικρὸν (2) τῇ ἀκαρτερίᾳ, καὶ ὑφαιρῶν ἐπειδὲ τῆς ἀποτιμήσεως, τελευταῖον εἰς τοῦτο κατέτησον, ὡς κομιδῇ μικρὸν εἶναι τὸ αἰτούμενον, καὶ οὐν ἥστον καταβαλεῖν καὶ ισος ἄγων ἦν τοῖς μὲν ποτέ τῷ καὶ ὀτιοῦν (3) λαβεῖν, τῷ δὲ μήτη κρατηῆσαι τῷ μηδὲ ὅλως καταβαλεῖν, καίτοι πολλῶν δυνατῶν καὶ πλείον συνεισφέρειν προθυμούμενων οὐ μόνον διὰ τὴν εὐσεβειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τοῦ ἀνδρὸς ἀνώλατον καὶ ἀήττητον τηνικαῦτα ἐδείχθη σαφῶς (4) οὐ περὶ χρημάτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ εὐσεβοῦς τὸν ἄγωνα ποτέμενος.

εἰργναβίῃ ejus fortitudine commoti, ampliorem etiam declaratum est, eum non pro pecuniis, sed pro pietate declaratum est.

¶. Αρ' οὖν ἐπιεικεῖας ταῦτα καὶ ἡμερότητος, ἢ πάνετον θράσους καὶ ἀπανθρωπίας ἐστὲ γνωρίσματα, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τὸν φιλόσοφον βασιλέα θευγόντες. Έγὼ μὲν οὐδένα τῶν πάντων ἀπορεύομαι τῆς (5) δικαίας καὶ ἀληθοῦς ἀποκρίσεως (6). Καὶ οὐποι προστέθεικα, διτε τῶν σεσωκτῶν (7) τὸν ἔξιτον, τηνίκα τὸ γένος αὐτῷ πᾶν ἐκινδύνευε, καὶ δὲ κλοπῆς ὑπεκαγγόντων, εἴτε οὔτος ἦν ὑπὲρ οὐδέποτε μόνον δικαίως ταῦτα ἐπασχε, καὶ πλείω προσπάθειας ἔξιος ἦν, διτε κακὸν τοσοῦτο τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ σώματιν ἐλάνθανε. Φασὶ τοι διὰ ταῦτα καὶ τὸν τηνικαῦτα ὑπάρχον (8) (γενέσθαι γάρ ἀνδρα) Ἐλλῆνα μὲν τὴν θρησκείαν, τὸν τρόπον δὲ ὑπὲρ Ἐλλῆνα, καὶ πάντα τοὺς ἀρίστους τῶν πάλαι καὶ νῦν ἐπινομένων, λικίν πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ παρθησίας εἰπεῖν, οὐ δέροντα τὸ πολεμεῖς τῆς τοῦ ἀνδρὸς αἰκίας καὶ καρκίας. Οὐκ αἰσχυνθεία, βασιλεῦ, παρὰ τοσοῦτον ἡττώμενοι (9) πάντων Χριστιανῶν, ὡς μηδὲ (10)

(98) Ἰνα χρυσοῦν. Plures codices, et Herv. iuxta D. μη χρυσοῦν.

(99) Διεκαρτέρει. Alii, ἀκαρτέρει.

(1) Νέστρ. Regg. bin. 1, et Bill. ναόν.

(2) Κατὰ μικρόν. Reg. hu, Colb. 2, 2, et Pass. πάντα μέρος.

(3) Τῷ καὶ στιοῦν. Sav. τῷ ὀτιοῦν.

(4) ἐδείχθη σαφῶς. Sav. γρ. διεδείχθη.

(5) Οἰμαι τῆς. Subauditum περὶ, vel, ἐνεκα τῆς, καὶ obseruantur ad orationem Reg. cod. u.

(6) Ἀκορύσεως. Sav. addit in marg. μηδὲν μετέντεν φιλανθρωπίας, « omnis expertem humanitatis esse. » Quod agnoscunt nonnulli codices, Pass., Coisl. 2, etc.

(7) Οτι τῶν σεσωκτῶν, etc. Auctor animi

A. XC. Et quidem quem tandem hæc reverentia non movissent, etiam exigua lenitate atque humanitate præditorum? Sed hoc illis per tempus, et imperatoris cupiditatem, tum a populis, tum ab urbibus et præfectis crudelitatem exposcentis, etiam plerisque improbitatis ipsius arcanum ignorantibus secus videretur, minime licuit. Hæc firmus senex et constans pertulit. Si causam queris, ut ne nummum unum aureum tortoribus proponeret. Ex quo perspicue intelligi potest, eum pietatis causa cruciatu tolerasse. Nam quandiu Arethusii gravissima templi aestimatione facta, totam auri summam poscebat, aut ipsum certe templum resicere jubebant, videri poterat ille idcirco potius obsistere, quod jussa exsequi non posset, quam B quod pietatis studio duceretur. Posteaquam autem tolerantia sua eos paulatim vincens, atque estimatione aliquid semper detrahens, eo tandem rem adduxit, ut per quam exiguum id esset, quod ab eo postulabatur, ac persolvere facillime posset; parique certamine inter se contendenter, illi, ut vincerent, hic, ne vincerent; hoc est, illi, ut vel tantillum pecunia acciperent, hic ne quid omnino numeraret, quamvis alioqui multi essent, qui, partim pietate adducti, 125 parlim invicta et in-

XCI. Au vero hæc lenitatis et mansuetudinis, aut contra furoris et crudelitatis argumenta sint, nobis velim exponant, qui philosophum imperatorem admirantur. Ego quidem certe neminem fore existimo, cui justa et vera responsio defutura sit. Necdum illud adjeci, hunc ex iis unum fuisse, qui sceleratum illum et exsecrandum, tum, cum genus ipsius totum periclitaretur, servarant, furtimque subduxerant: quo etiam solo nomine merito fortasse hæc perpetiebatur, ac plura perpeti merebantur, quod tantum malum universo terrarum orbi imprudens servarat. Ob id enim vero, qui tum præfecti munere fungebatur (quoniam enim religione gentilis, moribus tamen gentili sublimior erat, ac præclarissimus quibusque et laudatissimus, tam veteris quam nostræ memoriarum viris comparandus), multiplicem hominis hujuscem cruciatum ac tolerantiam non ferens, illud ad imperatorem versionum quæ ad oram Heinsiani codicis leguntur, hic se Anglium prodit, et reformatæ, ut aiunt, religioni nomen dedisse; qui Marco Julianum servanti, Cramnerum suum Mariam reginam servantem, his verbis comparat: « Sic Cramnerus noster Mariam, reginam postea Anglie, magno et suo et aliorum malo, ab imminente capituli periculo servavit. »

(8) Υψηρχον. Bill. « Hyparchum » vertit, Comhifio non placet. In Sozow. redditur, « Praefectus praetorii. »

(9) Ἡττώμενοι. Pass. ἡττημένοι.

(10) Μηδέ. Sic quatuor Regg. et Sav.; Par. δοτε μηδέ.

Silenter ac libere dixisse memoratur: Non nos pudet, imperator, usque adeo Christianis omnibus inferiores esse, ut ne selenem quidem unum superare posuerimus, per omnia tormentorum genera grossatum? Et quem vincere haud magnum et honorificum, an non extremæ calamitatis est ab eo victos discessisse? Ita iisdem rebus, ut apparel, hinc præfeci erubescabant, hinc imperatores gloriabantur. His porro quidam miserius, non tam iis qui patiebantur, quam qui faciebant, contingere potuit? Atque Aretbusiorum quidem facinus ad hunc modum se habuit, ut jam parva sit Echeti et Phalaridis crudelitas, si cum illorum saevitia et immanitate conserferatur, vel ejus potius quo auctore et impulsore hæc committebantur: siquidem seminis sunt germina.

XClI. Alia autem qualia, queso, quamque **I 26** gravia! Quis mibi Herodoti ac Thucydidis otium linguamque suppeditabit, ut istius improbitatem futuro quoque tempori tradam, atque hujus temporis historiam quasi in columna insculptam posteris relinquam? Tacebo Orontem, et nocturnas cædes quas hic socia imperatoris opera occultabat cadaverum acervis compressus, atque obscure necem afferens. Hoc enim loco poetæ verba usurpare aplius fuerit. Prætermittam etiam concavas et semotissimas aulæ partes, quæque etiam in lacubus, et puteis et fossis, malis thesauris mysteriisque scatebant; non modo dissectorum puerorum et virginum, ad animarum evocationem et divinationem, sacrificiaque minime legitima, sed eorum etiam qui pietatis causa in peri-

A γέροντος ἀνδρὸς κρατεῖται δυνηθῆται κάσας διεξαθόντος βασάρους; Καὶ οὐ κρατήσαι μὴ μέτρα, τοιτού πώς οὐ τῆς ἐσχάτης συμφορᾶς ἀπειλεῖν (11) ηττημένους; Καὶ, ὡς ξοκε, τοῖς αὐτοῖς ὑπαρχοῦντος, βασιλεὺς δὲ ἐκαλλωπίζοντο. Τούτου τοῦ ἁνέοιτο τοῖς δρῶσι μᾶλλον ἀθλιώτερον ἢ τοῖς πάσχονται; Τὰ μὲν δὴ τῶν Ἀρέθουσιν τοιαῦτα καὶ οὐτες ἔχοντα, ὡς μικρὰν (12) εἶναι τὴν Τέχετον καὶ Φαλάριδος (13) ἀπανθρωπίαν πρὸς τὴν ἔκεινον ὄμβητητα, μᾶλλον δὲ τοῦ ταῦτα πειθοντος καὶ κατασκεψόντος εἰπερ τοῦ στέρεματος τὰ βλαστήματα, καὶ τοῦ πνεύματος τὰ ναυάγια (14).

et venti naufragia.

B ΛΒ'. Τάλλα δὲ (15) οἷα καὶ δσα; Τις δν μοι δεῖ τὴν Ἰπρόδοτου καὶ Θουκυδίου σχολὴν τε καὶ γλώτταν, ίνα καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ παραδῶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πονηρίαν, καὶ στηλίτευθῇ τοῖς μετέπειτα τὰ τοῦ καροῦ διηγήματα; Σιωπήσομαι τὸν Ὁρόντην (16) καὶ τοὺς νυκτερινοὺς νεκροὺς (17), οὓς τῷ βασιλεῖ συέκρυπτεν οὗτος στεινόμενος (18) νεκύεσσι, καὶ κτενῶν ἀδήλως (19). ἐνταῦθα γάρ τὰ τοῦ ἔπους (20) εἰπεῖν οἰκειότερον. Παραδραμοῦμαι καὶ τῶν βασιλεῶν τὰ κοίλα καὶ ἀπωτάτω, δσα τε ἐν λάκκοις (21) καὶ φρέασι, καὶ διώρυξι κακῶν γέμοντα θησαυρῶν τε καὶ μυστηρίων οὐ μόνον τῶν ἀνατεμομένων παλῶν τε καὶ παρθένων τοῦ φυχαγωγίᾳ καὶ μαντείᾳ, καὶ θυσίαις οὐ νεομισμέναις, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρεύσεβεας κινδυνεύοντιν. Συγχωρίσωμεν (22), εἰ δοκεῖ, ταῦτα, οἵ τις κάκεινος ἔχοντα,

(11) Ἀπειθεῖται. Ita editi et mss. Male omissum in Par. ed.

(12) Μικράν. Nonnulli, μικρὸν.

(13) Ἐχέτον καὶ Φαλάριδος. Echetus et Phalaris ambo tyranni, ille Epictorium, hic Agrigentiorum, crudelitatis nomine celebres. De Echeto autem apud Hom. *Odyss.* σ., vers. 82 legimus; Άλλον δέ τοιούτος νυκτοῖς, κρείσσων τε γέννηται, Πέμψει σ' Ἀπειρόνδε, βραλῶν ἐν νηὶ μελανῃ· Εἰς Ἐχετον βασιλῆα, βροτῶν δηλήματα πάντων, Οὓς καὶ ἀπὸ βίνα τάμησται, καὶ οὐδατα νηλεῖ χαλκῷ, etc.

Si te hic vicerit, superiorque fuerit,
Mittam te in Epirum, conjectum in navem nigrum,
Ad Echetum regem, omnium hominum nequissimum,
Qui narem et aures saevo cære abscondet, etc.

De Phalaride vero apud Ovid. in Ibin. vers. 439.

Ære Perillæo veros imitare juvencos,

Ad formam lauri conveniente sono;

*Utique ferox Phalaris, lingua prius ense resecta,
More bovis, Papchio clausus in ære gemas.*

(14) Τὰ ρανάρια. Sic melioris notæ codices. In Par. ed. τὰ ναυάγιον.

(15) Τάλλα δέ. Tres Regg. et Or. 4, τὰ δέ ἄλλα.

(16) Ὁρόντην. Alii, Ὁρένταν, aliis, Ὁρέντα. Est autem Orontes Antiochia fluvius.

(17) Νυκτερινοὺς νεκρούς. Billius, « nocturnos mortuos. » Nonnulli codices habent, νυκτερινοὺς τοὺς κατ' ἔκεινον νεκρούς. « Nocturna ex ipso profecta cadavera, » vel « per ipsum devoluta. »

(18) Στεινόμενος. Quatuor Reg. et Or. 1. στενούμενος.

(19) Ἀδήλως. Duo Regg. ἀριθμός, « perspicue, » quod a Gregorii scopo est alienum. In *Iliad.* φ., ut videre est in sequenti nota, legitur, ἀριθμός, quod Suidas exponit, ἀφονιστικός, « evanide, obsecrare, » etc. Ita etiam, ἀριθμὸν πύρ, « ignis edax, »

C quod res quas absumit, ex oculis et conspectu tollat.

(20) Τὰ τοῦ ἔπους, etc. Hic alludit Gregorius ad hunc Ilom, locum, *Iliad.* φ., vers. 214, in quo Seander Phrygia fluvius, Achilli iratus, ob fluens ingentibus Trojanorum cadaverum acervis abrupit, eum his verbis increpat:

Ω Ἀχιλεῦ. Εἴ τοι Τρῶας ἔδωκε Κρόνου ταῖς πάντας δλέσσαι, Ἐξ ἐμέθεν γ' ἀλάσσας, πεδίον κάτα πέριμερα βίζειν. Πλήθεις γάρ δὴ μοι νεκύων ἐρατεῖνα μέθερα. Οὐδέ τι πη δύναμαι προχέειν βόν εἰς δλα διαν, Στεινόμενος νεκύεσσι· σὺ δὲ κτενεῖς ἀδήλως. Άλλ' ἔτε δὴ καὶ έασον· ἄγη μ' ἔχει, etc.

Ο Achilles. . . . .

D Si tibi concessit Saturni filius Trojunos omnes per-

[dere, Ex me saltem cum exegeris, per campum ardua pa-

[trato: Reserta enim jam sunt mihi cadaveribus amena-

[fluenta, Neque prorsus aliquo possum effundere unda in

[mare vastum Angustatus cadaveribus; tu autem penitus intermix-

[omnes. Quin agedum et desiste, stupor me occupat, etc.

Nemo est qui hic ingeniose obvolutam Orontis cum Scamandro similitudinem a Gregorio exhibuit non videat.

(21) Αάχοις. Duo Regg. totidemque Coisl. tol-
χοις. Pass. τύχοις. Quæ hic attingit Gregorius, su-
sis narrantur a Theod., *Hist.*, l. iii, c. 22.

(22) Συγχωρίσωμεν. Coimbr. συγχωρήσουμεν

τοῦτό γε ποιῶν μέτριον δῆλον (23) δὲ τῷ χρύπτειν ἐπιχειρεῖν, ὡς οὐκ εὐπρεπές δν τὸ δάγος δημοσιεύσθαι τὰ μὲν γάρ Καισαρέων (24) τῶν ἡμετέρων, τὰτεν δὲ τῶν μεγαλοφυῶν καὶ θερμῶν εἰς εὔσεβειν, οὐτεως ὑπ' αὐτοῦ περιεληλαμένων καὶ θνητικῶν, ἵσως οὐδὲν (25) διειδίζειν δξιον ἔδοκε γάρ ὑπὲρ τῆς τύχης ἐνδίκως ἀγναντῶν ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας (26) ἀτυχησάστης, ἐπὶ ταύτην προεληλυθέντα τὴν ἀντίδοσιν ἐπειδὴ δεὶ τι καὶ συγχωρεῖν καὶ ἀδικίᾳ καταχρατούσῃ.

lūri tempore infortunio affectam, justa indignatione videbatur : quandoquidem injustiliā dominantī nonnihil concedendum est.

Λ.Γ. Ἀλλὰ τις οὐκ οἶδεν, ὡς, δῆμοι τινὸς ἐπιμανέτος Χριστιανοῖς, καὶ πολὺν μὲν ἐργασαμένων ἕτοι, πλειστὸν δὲ ἀπειλούντων, ἐπειδὴ μέσην βαδίζων δ τοῦ Ἐθνους δρχῶν τοῦ καιροῦ καὶ τῶν νόμων (τῷ μὲν γάρ δουλεύειν διετο δεῖν, τοὺς δὲ μετρίως ἥσχυντο), καὶ διὰ τοῦτο πυλοὺς μὲν ἀπαγαγών (27) Χριστιανῶν, ἀλιγοις δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπιτιμήσας, εἰτ' ἀντυχθεὶς (28) τῷ βασιλεῖ, κατηγορίας γενομένης, διπλος καὶ ἀνάρπαστος (29) περὶ τούτων ἐκρίνετο καὶ τοὺς νόμους προύβαλλετο, καθ' οὓς ἐπιστεύθη ἀκάπειν, μικροῦ μὲν ἀπήχθη τὴν ἐπὶ θανάτῳ τέλος οὐ, φιλανθρωπίας τυχόν, ἔξοριαν καταχρίνεται; Καὶ ἡ ἀπόδρασις ὡς ὅσυμαστα τε καὶ φιλάνθρωπος! Τί γάρ μέτα, φησὶν δὲ καίσας δικαστής, καὶ μὴ διώκων Χριστιανούς, εἰ Γαλιλαιοὺς δέκα μίλα χειρ Ἑλληνικὴ κατειργάσατο; Ταῦτα οὐκ ὁμότης περιφανής; τούτα οὐ πρόγραμμα διωγμοῦ, καὶ πολὺ γε τῶν δικοστὶ προτιθεμένων ἐναργέστερον καὶ (30) φοβερώτερον; Τί γάρ διαφέρει τοῦ κινδυνον προγράψαι Χριστιανοὺς τὸ τοῖς διώκταις Χριστιανῶν ἥδομενον ἔχεινεσθαι, καὶ μέγα ἔγκλημα ποιεῖσθαι τὸ μετριάζειν; τὸ γάρ βούλεσθαι βασιλέως ἄγραφος ἐστι νόμος, τῷ χράτει συνηγορούμενος, καὶ πολὺ γε τῶν γραπτῶν ἰσχυρότερος, τῶν οὐ δύνατεις βοηθουμένων.

τι? Velle etenim imperatoris, lex est non scripta, scriptis legibus, quae potentia non fulciuntur, longe firmior atque valentior.

Λ.Δ. Οο, φασὶν οἱ τὰ ἔκεινον σέβοντες, καὶ τὸν νέον τμὸν θεὸν ἀναπλάττοντες, τὸν γάρ δὲ βασιλέας τοῦ δημοσίᾳ, διωκέσθωσαν Χριστιανούς, προδοθῆκε, καὶ πάντα πασχέτωσαν, δσα δοκεῖ τοῖς διώκουσιν, ἀσφέντες αὐτὸν τῆς τοῦ διώκειν αἰτίας. Τὴν δόραν (31) δὲ οὐδὲς πώποτε εἰπεν ήμερον, δτι ἐννέα κεφαλὰς ἀντὶ μαδὲς προύβαλλετο, εἰ τι τῷ μύθῳ

(23) Δῆλον. Pass. δῆλων.

(24) Καισαρέων, etc. « In urbe Cæsariensi, » inquit Elias, « erat templum quoddam, et statua Fortunæ, quain majorem in modum colebant gentiles, atque imprimis Julianus, omnium mortalium superstitionissimus. Hoc autem templum simul cum statua, Cæsariensis quispiam, acriori pietate præditus, incendit atque in cinerem redegit. Iratus Cæsariensis Julianus, eos contumeliis affectos diuturnis mulctavit exsiliis, ipsamque urbein, Cappadociæ metropolim, e civitatum catalogo expulxit. »

(25) Οὐδέτερ. Tres Regg., unus Colb. et Or. 1, οὐδέ. Pass. omitti.

(26) Ἔντον τῆς εὐτυχίας. Billius, « melioris fortunæ tempore. »

(27) Ἀπαγαγών. Billius, « abductis; » Elias,

A culum vocabantur. Condonemus ista, si placet, utpote quorum ipsum etiam pudebat, in hoc certe moderatum. Id enim hinc liquido constat, quod hoc scelus, ut in honestum ac turpe, omninoque indignum quod evulgaretur, premere atque occultare cogebat. Nam quæ in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne olicere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortuna commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur :

XCLII. At vero quis est nescius, cum promiscua plebs furenter in Christianos impetuū fecisset, atque ingenti cæde perpetrata, plura etiam comminatur, gentis præfectum, quoniam media via inter tempus et leges incedens (ut enim temporis ser-

viendum putabat, ita etiam leges quoque 127 mediocriter verebatur), multis Christianorū in judicium raptis, in nonnullos etiam gentilium animadvertisset, ulti postea accusatione, ad imperatorem ductum esse, ac summa cum ignominia judicium subiisse : cumque se legibus, ex quarum præscripto sibi judicandi provincia commissa fuerat, tueretur, nihil proprius factum esse quam ut ad mortem rapereatur : ad extremum autem imperatoris clemencia exsilio duntaxat multatum esse?

Porro quam præclara et humana sententia! Quid enim grave, inquit justus iudex, minimeque Christianos persecens, si manus una gentilis decem Galilæos interfecit? Hæc vero annon perspicua crudelitas? annon persecutionis edictum, et quidem illis quæ publice proponuntur, multo expressius et formidabilius? Quid enim interest, periculum Christianis edicas atque promulges, an te Christianorum persecutoribus delectari præ te feras, magnique criminis loco ducas, moderatione quadam erga eos.

C C

G

Ita? Welle etenim imperatoris, lex est non scripta, scriptis legibus, quae potentia non fulciuntur, longe firmior atque valentior.

XCLIV. Non ita est, inquiunt, qui res illius venerantur, novumque deum illum nobis effingunt, suavem, inquam, illum et benignum : verum quia nequaquam aperte promulgavit, ut Christiani vexarentur, atque ea omnia paterentur, quæ persecutoribus collibitum esset, idcirco eum a persecutionis crimine vindicant. Atque hydrati nemo unquam

« procul a solo patrio pulsis. »

(28) Ἀράχθεις. « Delatus ad imperatorem, » sive, « ad imperatoris tribunal tractus. »

(29) Ἀράραστος. Prætermissum a Billio; agnoscunt tamē mss. et excusi omnes. Non male hunc locum sic reddideris : « cuius rei causa, judicio abrogata ei dignitate, officio motus est. »

(30) Ἐναργέστερος κατ. Plerique codd. ἐναργέστερον τε κατ.

(31) Τὴν Υδραν. « Hydra, » juxta poetas, erat serpens innanis in Lerna palude, prope Argos. Huic septem capita sic uni collo inscrebantur, ut cum unum exscindereatur, alia multa repullarent. Omnia simul eodem ictu Hercules abscidit, aut igne, ut alii tradunt, exussit.

lenem et mansuetam dixit, quod novem capita pro A uno proferret, si quid fidei fabulae habendum est: nec Pataricam chimæram, quod tria ac diversa, ut terrorem majorem asserret: aut illum apud inferos Cerberum, quod totidem et similia: aut Scyllam, æquoream pestem, quod sex in orbem maximeque horrenda: et tamen superiores ipsius partes suaves et humanas fuisse narrant, nec aspectu injucundas; virgo enim erat, cognitionis cuiusdam necessitudine nobiscum devincta: at reliqua capita canina erant, et belluina, atque ominino perniciosa, classes 128 totas corripientia, nec, quantum ad periculum, ab opposita Charybdi quidquam differentia. An tu etiam sagittariorum et funditorum sagittas ac lapides, non autem funditores ipsos et sagittarios accusabis? An venatorum canes, et veneficorum toxicæ, et cornupetarum boum, et dilaniantium ferarum cornua et ungues: qui autem iis utuntur, extra culpam ponentur, nec criminis earum rerum, quas perpetravit, participes erunt? Magnæ prosector hæc stultitiae fuerint, ac sophista procul dubio opus habuerint, qui vitiorum suorum patrocinium suscipiat, viribusque eloquentiae veritatem oblegat. Sed nulla unquam ratione seipsum occultabit, ne si in omnem quidem partem se verset, ac per vasitatem suam in omnes formas immutet; atque Orci galeam, ut dici solet, induat, aut Gygis annulo et palam conversione sese suffuretur. Inno contra, quo magis elabi atque effugere tentat, hoc magis comprehenditur et convincitur apud veritatis tribunal, ac prudenterissimos quosque earum rerum judices, utpote C hæc faciens atque committens, quæ ne ipse quidem, ut justa defendere queat. Adeo expugnatu facilis res est improbitas, atque undecimque secum ipsa pugnat.

XCV. Nec putandum est, ea quidem, que faciebat, talia fuisse, tamque ab imperatoria nobilitate et magnificèntia remota; ea vero quæ facere insituebat, huimaniora, et imperatore digniora. Magno prosector æstimandum esset, si non iis quæ commen-

(32) *Πειστέον.* Tres Regg. πιστέον. Reg. u., πιστεύεον.

(33) *Τηρ Παταρικήρ Χίμαιραρ.* « Patara » Lycia urbis, cui mons quidam Ignivorus imminet; in cuius cacumine leones, in medio capræ, in radicibus autem serpentes habitant. Unde factus est locus fabulae, « Chimæram » monstrum esse quod flammæ evomat, caput leonis habens, ventrein capræ et caudam draconis, aut, ut alii, tria capita, unum leonis, alterum capræ, et tertium serpentis.

(34) *Αρομοιονς.* Addit Pass. κεφαλάς, et pro δοτε sequente legit, ὡς.

(35) *Κέρβερορ.* Inferorum canis est « Cerberus », qui tria habere capita fngitur.

(36) *Τηρ Σκύλλαρ.* « Scylla » est scopulus in mari Siculo naufragiis famosus, ad quem illisi fluetus latratus canum imitantur. In hunc mutata est Scylla Phorci alia, quæ, ut fabulantur poete, mulier formosa superne, in pisces vel in horrendum serpentem desinebat.

(37) *Οὐδερός,* etc. Septem Regg., duo Colb. οὐδὲν ήσαν ἀγαθοῦ. « nihil habebant boni: omnis boni experitia. »

(38) *Τῆς ἀριθέτου Χαρύδεως.* Par. ed. τοῖς, etc. « Charybdis : erat gorges verticosus in freto Siculo.

A πιστέον (32): οὐδὲ τὴν Παταρικὴν Χίμαιραν (33), δτε τρεῖς καὶ ἀνομοίους (34), ὅστε εἶναι φοβερώτεραν: τὸν ἐν ἄξονι Κέρβερον (35), δτε τοσαύτας τε καὶ δμοίας: ή τὸ θαλάττιον κακὸν τὴν Σχύλλαν (36), ὅτε έξ ἐν κύκλῳ καὶ φευκτοτάτας: καίτοι γε τὰ ἄνω, φασιν, αὐτῆς χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα, καὶ εἰς ἑνα οὐκ ἀηδῆ· κόρη γάρ ἦν πρὸς ἡμᾶς τι συγγενὲς ἔχοντα: αἱ δὲ ἀπὸ τούτου κυνώδεις κεφαλαὶ καὶ θηρώδεις οὐδενὸς (37) ήσαν ἀγαθοῦ, στόλους ὅλους ἀρπάζουσαι καὶ μηδὲν εἰς κίνδυνον διαφέρουσαι τῆς ἀντίθετα Χαρύδεως (38). Ή καὶ τῶν τοξιτῶν σὺν καὶ τῶν σφενδονιτῶν (39) τὰ βέλη καὶ τοὺς λίθους καταιτάση, ἀλλ’ οὐ τοὺς σφενδονῶντας καὶ τοὺς τοξεύοντας; Ετ δὲ τῶν κυνηγετῶν (40) τοὺς κύνας, καὶ τῶν φαρμακέων τὰ δηλητήρια, καὶ τῶν κεραττόντων (41) βοῶν καὶ σπαραττόντων θηρίων τὰ κέρατα καὶ τῶν δυνυχας: οἱ δὲ χρώμενοι τούτοις ἔκτειν στήσονται (42) καὶ οὐ μεθέξουσι τῆς ὁν τολμῶσιν αἰτίας; Πολλῆς ταῦτα τῆς ἀλογίας, καὶ δυτικῶν σοφιστοῦ (43) δεδμενός, ταῦτα τοῦ συνηγοροῦντος κακοῖς, καὶ τῇ τοῦ λόγου δύναμει: τὸ ἀληθὲς συγκαλύπτοντος. 'Αλλ' οὐκ ἔστι διπλῶς ἔστιν ἀποκρύψει (44), οὐδὲ διν πολλὰ στρατεύει καὶ παντοῖος γένηται ταῖς ἐπινοίαις, οὐδὲ εἰ τῇ "Αἴδος κυνέην (45), δ δη λέγεται, περιθέμενος, τῷ σῷ δακτυλίῳ Γύρου (46), καὶ τῇ στροφῇ τῆς σφενδόνης χρησάμενος, ἔστιν ἀποκλέψεις (47): τούναντον μὲν οὖν, δημ φεύγειν ἀπικείται καὶ διαδιδράσκειν, τοσούτῳ πλέον ἀλισκεται παρὰ ἀληθεῖται δικαζόντης, καὶ τοὺς συνετωτέρους τούτων κριταίς, ὡς ταῦτα πράττων τε καὶ τολμῶν, οἵς οὐδὲ διν αὐτὸς ὡς δικαίως πραττένοις ἔχῃ συνηγορεῖν οὐτως εὐάλωτον ἔστιν ή πονηρὰ, καὶ πανταχόθεν ἔστιν τῇ περιπίπτουσα.

B Καὶ οὐχ ἂ μὲν ἐπραττεν ηδη, τοιαῦτα καὶ οὗτα πόρχω βασιλικῆς εὐγενείας καὶ μεγαλοπρεπειας: οὐδὲ διεγούετο πράξειν, ήμερώτερά τε καὶ βασιλικώτερα. Πολλοῦ μέντοι διν ξεινοῖς, ήν, εἰ μη πολὺ τῶν ειρημένων ἀπανθρωπότερα. Ήσπερ γάρ δράκοντος κινουμένου

C Scyllæ oppositus.

(39) *Σφενδονιτῶν.* Quatuor Regg., duo Colb. σφενδονῶν.

(40) Αδ τῶν κυνηγετῶν. Quatuor Regg., Colb. 8, Or. 1, ex quibus alii δέ, alii δατ τῶν κυνηγῶν.

(41) *Κεραττότων.* Sex Regg., or. 1, κυριττόντων.

D Sic etiam putat legendum Budæus, vel, κεραττόντων, Reg. y, κηριττόντων. Bill. et Colb. d, κεριττόντων, Pass. σκηπτόντων.

(42) Έκτός στήσονται. Colb. 3, ἔκτειν στήσονται.

(43) *Σοφιστοῦ.* Libanum hic carpit Gregorius.

(44) *Ἀποκρύψει.* Reg. bm, et Savil. ἀποκρύψει. Combei. ἀποκρύψειε.

(45) *Τηρ Αΐδος κυνέην.* « Orci galeam. » Hoc de ilis dici solet, inquit Erasmus, Prov. 74, qui se arte quapiam, quasi caliginosa galea, occultant.

(46) *Τῷ δακτυλίῳ Γύρου.* « Gygis annulo. » A poetis narratur Gyges Lydiæ pastorem, cum in speluncam descendisset, illique æneum eum, in quo hominis cadaver, et annulum, cuius pala flexilis erat, invenisset, secum annulum abstulisse, cuius virtute, occultata pala, ipse quoque occultabatur.

(47) *Ἀποκλέψεις.* Savil. ἀποκλέψῃ. Bil. et Mon tac. ἀποκρύψῃ, « furtim sese oculis subducat. »

φοιλίδες, αἱ μὲν ἡδη φρίσσουσιν, αἱ δὲ επιφρισσουσιν, αἱ δὲ μέλλουσι, τὰς δὲ οὐκ ἔστι μῆ κινηθῆναι, καὶν ἴρεμοῦσαι τέως τυγχάνωσιν εἰ βούλει δὲ, ὥστε περιερχοῦσι, τὰς μὲν ἡδη κατέχεται (48), τὰ δὲ προμελάνινεται, μέγχρις δὲν καὶ ταῦτα ἐπέλθη τοῦ κακοῦ δυναστεύοντος, οὗτως κάκενψι τὰ μὲν ἡδη παρηγομείτο, τὰ δὲ ὑπεγράφετο ταῖς ἐλπίσι καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ἀπειλαῖς· καὶ ταῦτα οὗτως ἔκποτα, καὶ πόρφρω τῶν εἰθετμένων, ὡς τῆς ἐκείνου διανοίας εἶναι μόνης, ταῦτα καὶ βουλεύσασθαι, καὶ εἰς Ἐργον ἀγαγεῖν ἐθεῖται, καίτοι πολλῶν πρὸ αὐτοῦ γεγενημένων (49) ἀνωτάνων καὶ πολεμίων Χριστιανοῖς.

mentem hoc cadere posset, ut hæc cogitaret, et efficere persecutores et hostes exsilitissent.

47. Αἱ γὰρ μῆτε Διοκλητιανὸς, δὲ πρῶτος (50) ἐνθρήνας Χριστιανοῖς, μῆτε δὲ τούτον ἐκδεξάμενος (51) καὶ ὑπερβαλὼν Μαξιμιανὸς ἐνεθυμήθη πώποτε, μῆτε Μαξιμίλιος, δὲ μετ' ἐκείνους, καὶ ὑπὲρ ἐκείνους διώκτης (οὗ τὰ σύμβολα (52) τῆς ἐπὶ τούτῳ πληγῆς αἱ εἰκόνες φέρουσιν εἴτε δημοσίᾳ προκείμεναι, καὶ στηνῶνεται τὴν λώδην τοῦ σώματος), ταῦτα ἐκείνος διενοεῖτο μὲν, ὡς οἱ τῶν ἀποδήμων ἐκείνου κοινωνοὶ καὶ μάρτυρες· ἐπεσχέθη (53) δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τοῖς Χριστιανῶν (54) δάκρυσιν, ἢ πᾶλλα δὴ καὶ παρὰ πολλῶν ἐχέθη (55), τοῦτο μόνον ἔργων κατὰ τοῦ διώκτου φάρμακον ταῦτα δὲ ἡγέταις μὲν παρθησίας ἀποστερεοῦσι· Χριστιανοὺς, τάντων δὲ αὐτούς εἰργεοθαί συλλόγων, ἀγορῶν, πανηγύρεων, τῶν δικαστηρίων αὐτῶν· μὴ γὰρ ἐκεῖνοι καὶ κεχρῆσθαι τούτοις δότις μὴ κατὰ τῶν βιωμάτων ἐμπροσθεν κειμένων (56), καὶ μισθὸν δοτὴ μέγαν οὕτω καὶ τοσούτου πράγματος. Οὐ νόμοι, καὶ νομοθέται, καὶ βασιλεῖς, οἱ καθάπερ οὐρανοῦ κάλλος, καὶ ἡλίου φῶς, καὶ ἀέρος χύσις, ἀπασι πρόκεινται, φιλανθρωπία κοινή τε καὶ ἀφθονος, οὗτα δὲ καὶ τὴν τῶν νόμων μετουσίαν προθέντες ἀπασιν ἐλευθέροις, Ιητοὶ τε καὶ ὅμοιοι! ής ἐκείνος ἀποστερήσειν (57) διενοεῖτο Χριστιανούς· ὡς μῆτε τυραννουμένοις δίκας ἔξιντι λαβεῖν, μῆτε ζημιουμένοις εἰς χρήματα, μῆτε ἀλλο τι πάσχουσι μικρὸν ἢ μεῖζον τῶν ἀπηγορευμένων (58) ἐπικουρεοῦσι (59) τοῖς νόμοις· ἀλλ' ἐκορίστους εἶναι, καὶ ἀναιρεοῦσι, καὶ μικροῦ τῶν ἀνα-

A moravimus, multo inhumaniora et crudeliora suisserent. Quemadmodum enim cum draco moveri incipit, squamæ ejus partim jam horrescant, partim superhorrescant, partim mox horrescent, partim denique non possunt non tandem moveri, etiam si in præsens quietæ ac tranquillæ sint: ant, si mavis, quemadmodum fulmine aliae partes jam occupantur, aliae nigrore plus insciuntur, quoad eas malo quoque dominante pervaserit: sic etiam ab eo alia jam inique et scelerate patrabantur, alia spe et misis, quas nobis intendebat, velut adumbrabantur, eaque ita absurdæ et inusitatæ, ut in illius duntaxat vellet, tametsi alioqui multi ante eum Christianorum persecutores et hostes exsilitissent.

129 XCVI. Nam quæ nunquam in animum induxerunt, nec Diocletianus, qui primus Christianos contumeliis affecit, nec Maximianus, qui ei succedit, eumque superavit; nec denique Maximinus, qui, ut tempore illis posterior, ita persecutionis atrocitate superior fuit (cuius signa plagæ ob eam rem acceptæ, imagines et statuæ ferunt publice adhuc prostantes, sœdamque corporis mutilationem semipiterna infamia notantes); hæc ille quidem cogitabat, ut narrant qui arcanorum illius participes ac testes erant: verum Dei benignitate inhibitus atque repressus est, Christianorumque lacrymis, quas multas multi profuderunt, hoc unum adversus persecutorem medicamentum habentes. Christianos enim omni libertate et fiducia spoliare, eosque ab omnibus conventibus, foris, publicis coetibus, ipsique adeo tribunalibus arcere constituebat. Neque enim fas esse quemquam his uti, qui ad aras ante propositas thura non adolevisset, tantamque tantuæ rei mercedem hac ratione pependisset. O leges, et legislatores, et principes; qui, quemadmodum cœli pulchritudo, et solis lumen, et aeris fusio, communis et perenni beneficentia omnibus patent, sic legum quoque usum liberis omnibus hominibus ex æquo proposuisti! quem tamen ille Christianis eripere in animo habebat: ut nec per vim oppressis injurias suas judicio persecuti liceret, nec ii, qui pecuniariarum atque opum detramento, aut alio quo

(48) Κατέχεται. Coisl. 2, et Pass. καίσται, « αἵτις παρτες jam ardent. »

(49) Ἐγεγένεται. Combef. γενομένων.

(50) Ὁ πρωτος. Schol. πρῶτος τῶν ἐν ἐκσίνῳ διωγμῶν, τοῦτο ἔστι, τῷ ἐσχάτῳ. « Primus in illa persecutione, id est, posteriori, » seu, decima, quam movit Diocletianus; vel, « cuius principium fuerat, » ut cum Lactantio loquar cap. 10, *De morte persec.* Tres namque atrocissimæ Diocletiani, Maximiani et Maximini persecutions sine ulla intermissione Christianos affixerunt. Primus autem dicitur Diocletianus, « non quod temporis ratione, » ait Elias, « persecutorum omnium primus exstiterit; multi enim ante ipsum Christianos persecuti sunt, sed quia primus illam persecutionem excitavit, quæ sub ejus successoribus Maximiano et Maximino protracta est. »

(51) Ἐκδεξάμενος. Coisl. 2, et Pass. διαδεξάμενος.

(52) Οὗ τὰ σύμβολα. « Divina ira, » inquit Elias, « εὖ (Maximinum) persecuta est, virgamque suam

in eum immisit..... ac plagæ divinitus ipsi ob libidinem et impietatem inflictæ signa et notæ, tumstatuæ ferunt, publiceque prostantes inflamiam ei incurrunt, tum historiarum volumir de eo tanquam triumphum agunt. »

(53) Ἐπεσχέθη. Duo Regg. ἐσχέθη.

(54) Τοῖς Χριστιανῶν. Reg. 1, τοῖς τῶν Χριστιανῶν.

(55) Ἐγέθη. Ita sex Regg., tres Colb. et Pass. Paris. ed. ἐχύθη.

(56) Θυμάσσειε... κειμένων. Duo Regg. et Pass., θυμάσσειε... προκειμένων. « sacrificasset. »

(57) Ἀποστερήσει. Tres Regg. et Or. 1, ἀποστερεῖ.

(58) Τῷρ ἀπηγορευμένων. « Ex his quæ interdicta sunt. »

(59) ἐπικουρεῖσθαι. Restituimus vocem hanc, quam preferunt quatuor Regii codices, Colb. 3, Pass. etc. atque inuidanda versio Billii, qui, sublato ἐπικουρεῖσθαι, duas in unam sententias compingens, sic redidit: « ut nec per vim oppressis, nec illis... »

piam malo sive parvo sive magno legibus prohibito, A πνιῶν εἰργεσθαί: δι τοῖς μὲν πάσχουσι πλεια φιλοτιμίαιν εἶχε καὶ τὴν πρὸς θεὸν παρέργησαν, τοῖς δρῶσι δὲ μείζω τὴν παρανομίαν καὶ ἀδοξίαν.

Μὴδικανηque apud Deum afferebant, ita iis qui faciebant, majorem iniquitatem et infamiam importabant.

XCVII. Porro quam scita et acuta ratio carnificias illius et patroni, legum transgressoris et legislatoris, aut, ut aptius loquar, inimici et ulti⁶⁴os, quemadmodum noster sermo loquitur! Hoc enim lege nostra sanciri, ne injuriam acceptam ulciscamur, **130** nec litem intendamus, nec quidquam omnino possideamus, propriumque ducamus⁶⁵: verum alibi vivamus⁶⁶, ac præsentia, ut vana et inania, contemnamus et pro nibilo putemus. Nec vero cuiquam licere malum pro malo referre, nec, si quis colaphum in genam unam impegerit, alteri parcere, verum eam quoque percutienti porrigit; ac præster pallium tunicam etiam exuere oportere⁶⁷. Adjicit autem fortasse, eam quoque illud præscribere, ut pro iis a quibus injuriam accipimus, preces ad Deum adhibeamus, iisque, qui nos persecuntur, optima quæque exoptemus⁶⁸. Quidni autem hæc appriime nosset, qui divinorum oraculorum lector quondam fuerat, magnique sacrarii honore auctus et ornatus, quique martyres templis et fanis

XCVIII. Cujus hoc primum demiror, quoniam pacto, cum in his libris diligenter et accurate versatus esset, illud tamen non legerit, aut consilio præterierit: *Malus male perdetur*⁶⁹? hoc est, quisquis divinum Numen ejurari, quodque gravius est, eos, qui in ipsius confessione persistant, exagiles, atque in hujusmodi calamitates conjiciat, in quas ipse incidere merebatur. Enimvero, si, quemadmodum nobis hoc præscribit, ut tales simus, atque in constitutis legibus maneamus, sic illud etiam demonstrare potest, sibi, ut sceleratissimus sit, indicium et imperatum esse, aut diis suis id honestum et præclarum videri: et cum habitus in virtutem et vitium divisi sint, nobis quidem meliorem partem assignatam et attributam, deteriorem autem ipsis projectam fuisse: hoc dicat, et ita, testibus etiam nostris hostibus, iisque qui res nostras insectantur, causam obtinebimus. Sin autem ipsi quoque probitatis aliquid et lenitatis, si non rebus ipsis, verbo D saltem, sibi vindicant; nec, tametsi alioqui per-

⁶⁴ Psal. viii, 3. ⁶⁵ Act. iv, 32. ⁶⁶ Philipp. iii, 20.

qui malo legibus interdicto affecti fuissent, injurias suo iudicio perseguiri licet.

(60) *Προστάτου*. Ita septem Regg., Or. 1, etc. Haec siquidem lectio melior videtur quam si legatur, ut in ed. ἀποστάτου. Quin etiam hanc lectionem ipsa postulat antithesis.

(61) *Ἐκδικητοῦ*. Regg. a, bm, et Or. 1, ad marg. ἐκδικητοῦ καὶ, etc.

(62) Μήτε κεκτῆσθαι τις τὴν ἀρχήν. Καὶ Nec quidquam possideamus jure dominii. Οὐνne scilicet dominii jus, et judicarii muneris genus Christianis Interdictum fuisse volehat Julianus; quod quidem probant hæc iuri. sequentis verba: Τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσαμεν, καὶ τῶν τιμῶν, etc.

(63) *Ίδιόν τι*. Deest τι in quatuor Regg., duobus

ΙΖ'. Καὶ ὁ λόγος ὃς πανσοφος τοῦ φονευτοῦ καὶ προστάτου (60), καὶ παρανόμου καὶ νομιμέτου, ή, ίψικειτέρον εἴπω, τοῦ ἔχθροῦ καὶ ἐκδικητοῦ (61), κατὰ τὸν ἡμετέρον λόγον εἶναι γάρ τοῦ ἡμετέρου νόμου μήτε ἀμύνεσθαι, μήτε δικάζεσθαι, μήτε κεκτῆσθαι τὴν ἀρχὴν (62), μήτε νομίζειν ίδιον τι (63)- ἀλλὰ ζῆν ἐτέρωθι, καὶ τῶν παρόντων καταφρονεῖν ὡς οὐδὲ διτιών κακοῦ δὲ μὴ ἀντιδόνται, μηδὲ ἔξειναι (64), κακόν· μηδὲ (65) τὴν παρειὰν παιομένους φειδεῖσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταύτην (66) ἐμπαρέχειν τῷ πατεῖντι, καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἱματίῳ προσαποδύεσθαι. Προσθήσει δὲ Ἱωάς, διτιών, καὶ ὑπερεύχεσθαι τῶν ἀδεκούντων, καὶ τὰ κάλλιστα βούλεσθαι τοῖς διώκουσι. Τι δέ (67) οὐκ ἔμελλε ταῦτα γινώσκειν ἀκριβῶς δὲ τῶν θειῶν ὑπαναγνώστης ποτὲ λογίων, καὶ τῆς τοῦ μεγάλου βῆματος ἡξιωμένος τιμῆς, καὶ τοὺς μάρτυρας τιμῶν σηκοῖς τε καὶ τεμένεσιν;

ΙΗ'. Οὐ τοῦτο πρῶτον θαυμάζω, πῶς τούτοις μὲν ἀκριβῶς καθωμιλήσεν, ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἀνέργων, ἥκινον παρέδραμεν· διτιών Κακὸς κακῶς ἀπολεῖται; πᾶς δὲ θεῖον ἔξαρητας τάπειρος, καὶ δι τούτου μείζων ἐστι, τοὺς ἐμμένοντας τῇ ὁμολογίᾳ περιωθῶν, καὶ τοιούτοις κακοῖς περιβάλλων, οἷς αὐτὸς περιπτεσεῖν ἦν δίξις. Εἰ μὲν οὖν ἀσπερ ἡμᾶς τοιούτους εἶναι νομοθετεῖ, καὶ τοῖς ὀρισμένοις ἐμμένειν, οὕτω δύναται δεῖξαι, καὶ αὐτῷ (68) τὸ κάκιστον εἶναι προστεταγμένον, ἢ τοῖς αὐτοῦ θεοῖς ἐν καλῷ τοῦτο τυγχάνον τοῦτο δύο ταῦτα διηρημένων τῶν ἔξεων, ἀρετὴν τε, φημι, καὶ κακίαν, ἡμῖν μὲν ἀποκεχριθαι τὴν κρείτων μοῖραν, αὐτοῖς δὲ ἀπεκριθαι τὴν κείρονα· λεγόντων τοῦτο, καὶ οὕτω νικήσομεν ὑπὸ μάρτυρος τοῦτο ἔχθροις (69), καὶ τοῖς διώκουσι τὰ ἡμέτερα εἰ δέ καὶ αὐτοῖς τι μεταποιοῦνται καλοκάγαθιας καὶ τιμερτητος, λόγω γενῶν, εἰ καὶ μὴ τοῖς Ἡροῖς αὐτοῖς, καὶ οὐχ οὐτως εἰσοντινάντισχυντοι, καν σφόδρα ὡστι κακοῦ δὲλλον τινὰ κλήρον προστήκειν αὐτοῖς τὴν κακίαν δεῖ-

⁶⁹ Matth. v, 39 sqq. ⁷⁰ ibid. 44. ⁷¹ Matth. xi, 41.

Colb. et Or. 1.

(64) Μηδὲ ἔξειται. Tres Regg. optimæ polz. Pass. μηδενὶ, quæ lectio est optimæ. Duas inter virgulas Alid. claudit, μηδὲ ἔξειται, et quidem recte. Sic autem reddideris: « nec mulum pro malo, neque e. im licere, reddere. »

(65) Μηδέ. Ita miss. non punci. Editi μήτε.

(66) Φείδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταύτην. Ita septem Regg., Colb. 8, Or. 1, et Montac. Edili. verū, φείδεσθαι ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐτέραν.

(67) Τι δέ. Miss. nonnulli et Mont. Ti δει.

(68) Αὐτῷ. Or. 1, αὐτῷ, et paulo post, τοῖς αὐτοῖς θεοῖς.

(69) Ἐχθροῖς. Pass. addit χρώμενοι.

(70) Κακολ. Pass. κακοῖς.

ξέωσαν πῶς ή ποδὸς δίκαιου τῆμάς μὲν καὶ πάσχοντας καρπεῖν, αὐτοὺς δὲ μηδὲ φειδομένων φείδεσθαι· σκότει (71) γάρ εὗτα. Τῶν μὲν τὴν ἡμέραν γεγονότων καὶ τῶν τοῦ δύνασθαι, τῶν δὲ ὅμηλον ἀλλὰς τούτων περιτρέχοντων τέ (72) καὶ μεθισταμένων, τί τοιοῦτο εἰρίξει Χριστιανῶν ποτε (73) συνέθη τοῖς ὑμετέροις, οἷς παρ' ὑμῶν πολλάκις Χριστιανοῖς; Ποίας παρθεῖσας δύμας ἀπεστερήσαμεν; Τίσιδημους ἐπανεστήσαμεν ἔστας; τίσιν δρχοντας, πλείω τῶν ἀπιτατομένων ἀπετρεψάντας; Τίσι τὸν περὶ ψυχῆς ἐπηγάγομεν μίλιον; Μᾶλλον δὲ τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσαμεν, καὶ τῶν ἀλλων τιμῶν αἱ τοῖς ἀρίστοις ὁφελοῦνται; Καὶ τινελόντα (74) φάναι, τίνι τι τοιοῦτον ἐπενγνόχαμεν, εἰ πολλὰ παρ' ὑμῶν τὰ μὲν ἐτολμήθη, τὰ δὲ ἴτελήθη; Ἄλλ' οὐδὲ ἀν αὐτοῖς (75) φάτητε, οἱ τὸ ξύμερον ἡμῖν (76) ἐγκαλοῦντες καὶ τὸ φιλάνθρωπον.

μιλισque viris debentur, submovimus? Aliquo, ut sumulta a vobis parim patrata, partim denuntiata mansuetudinem et humanitatem criminis vertere soletis.

ΙΘ. Ἐπειτα πῶς ἐκεῖνο (77) οὐ λογίζῃ, ὡς σοφώτα πάντων καὶ συνετώτατε, ὁ πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἔκρον συγχλείων Χριστιανούς, διτι τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας τὰ μὲν ἀνάγκην ἔχει τοῖς ἀπιτατομένοις, οἱ καὶ μὴ φυλάττουσι κλίνουνος (78) τὰ δὲ οὐκ ἀνάγκη, αἴρεσσιν δέ· ἡ φυλάττουσι μὲν, τιμήν καὶ ἀντίδοσιν (79), μὴ φυλάττουσι δὲ, οὐδὲ ὄντειν οὐν (80) κλίνουν; Εἰ μὲν γάρ οὖδε τε ἦν (81) ἀπαντας ἀρίστους τίνι, καὶ τοῦ ἄκρου τῆς ἀρετῆς ἐπιβαίνειν, τοῦτ' ἂν ἦν κράτιστόν τε καὶ τελεώτατον· ἐπειλ δὲ χωρίς τοῦ θείας τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τοῖς μὲν οὐκ ἔστιν ἦν (82) μὴ τῶν καλῶν μέτεστι, τοῖς δὲ μέγα, καὶ μὲν τοῦ μέσου τυγχάνοντες, τί σοι βούλεται τὸ ταύτα νημοθετεῖν, ἀλλὰ τῶν πάντων ἔστιν, ή καταχρίστους ἔντι τοὺς οὐ φυλάσσοντας; Ωσπερ γάρ δοτίς (83) οὐ καλάστεις δῖξις, ἥδη καὶ ἀναρρήσεως· οὐτως δοτίς (84) οὐχ ἀναρρήσεως, ἥδη καὶ τιμωρίας· ἀλλ' ἡ δρός δεῖ μένοντας τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως (85), οὐτως ἀπαίτεν καὶ τὴν κατορθούμενον

Kaios laudem ei prædicationem meretur; eodem non est, idem confessim pœnam quoque commeretur: sed philosophia nostra virtutumque humanaarum finibus nos ipsos continere debemus, sicque id, quod recte et ex virtute geritur, exigere.

P' Ἄλλ' ἀνακτέον μοι πάλιν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς

(71) Σκότει. Reg. bm, Comb., Sav. σκοτεῖτε.
(72) Περιτρέχοντων τε. Sic duo Regg. et Pass. Deest te in ed.

(73) Χριστιανῶν ποτε. Ita Regii quatuor, duo Colb., Or. 1. Gab., alii servato, alii rejecto accen-
to; Reg. I, Pass. et Savil. πώποτε. Deest ποτε in
editis.

(74) Συνελόντα. Alii; συνελόνται.

(75) Αὐτολ. Pass. addit. σειντα.

(76) Ήμῖν. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(77) Πλος ἐκεῖτο. Pass. et alii, πῶς οὐχ. Par.
τὸς ἐκεῖτο οὐ.

(78) Κλεύσυρος. Montac. legendum putat, κλεύσυρον, ut referatur ad φέρει, quod subaudiendum censet. Quidni vero ad τοῦτο, quod subaudiiri solet? Fa-
cilius omnes codices.

(79) Τιμήν καὶ ἀρτίδοσιν. Subaudiendum, φέρει,

A quam mali sint, pravieque diis gaudeant, ita tamē impudentes sunt, ut vitium perinde atque aliam quamdam hæreditatem, ad se attinere contendant: ostendant velim, quonam pacto æquum sit, aut ubi hoc existet, nos quidem, etiam injuriis affectos, constanter ferre debere, ipsos autem ne parentibus quidem parcere. Sic enim rem expende. Cum non defuerint tempora quibus nos potentia floruerimus, quibus vos autem, his nimis alias aliter rotantibus, atque in diversum labentibus, 131 quid tandem simile vestri a Christianis perpessi sunt, qualia se penumero Christiani a vobis pertulerunt? Quam libertatem vobis eripiūmus? In quos plebem surentem concitavimus? In quos nostri præsides, plura etiam quam ipsis imperatum esset, exsequeentes? Quibus vita periculum creavimus? Imo quosnam præturus aliquis honoribus, qui præstantissimis summatis dicam, ecce aliud simile intulimus, qua-
sunt? Sed ne ipsi quidem hoc dixeritis, qui nobis

XCI. Ad hæc quomodo illud non animadvertis, omnium sapientissime et ingeniosissime, qui ad virtutis arcem et verticem Christianos cogis, quod in legibus nostris, alia parendi necessitatem impo-
nunt, nec sine periculo prætermitti possunt; alia non necessitate constringunt, sed in arbitrio et vo-
luntate posita sunt: ac proinde hanc rationem ha-
bent, ut qui ea custodierint, honora et præmia
afficiantur; qui autem minus ea expleverint, nihil
periculi pertimescant? Etenim, si fieri posset ut
quam optimi omnes essent, atque ad summum vir-
tutis fastigium pervenirent, hoc quidem præclarissimum et perfectissimum esset. Quoniam autem
divina ab humanis dirempita sunt, atque alii quidem
nullo non virtutis genere excellunt, alii autem bene
secum agi putant, si vel mediocritatem assequan-
tur, quæ hæc tua ratio est, dum ea indicis et præ-
scribis, quæ non omnium sunt; aut eos pro dannatis habes, qui non custodiunt? Quemadmodum
enim quisquis supplicio haud dignus est, non idei modo nec quisquis laude et prædicatione dignus

C. At mihi rursum faciendum est, ut orationem

D vel repetendum ἔχει.

(80) Οὐδὲ δρτιν' οὐν. Reg. hu, Ald., Her. μηδὲ
ὄντειν οὐν. Regg. bm, I, οὐδὲ ὄντειν οὐν. Basil., ὄντειν
οὐν.

(81) Ολόρ τε ηγ. Ita plerique codices. In ed.
ολον τ. ηγ.

(82) Οτον. Reg. b, οτω.

(83) Οστις. Paris., οὐχ δοτίς. Delevimus οὐχ,
quod a codicibus sere omnibus abest.

(84) Οστις. Hic iterum expunximus οὐχ ante
δοτίς.

(85) Ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Reg. hu, Ald.,
Her. ἡμετέρας. Mallem hunc locum sic reddere:
Oportet igitur philosophia nostra virtutumque hu-
manarum finibus continere se, ac ita deum quod
recte et ex virtute geritur, exigere.

ad sermones revocem ; neque enim mihi temperare possum , quin hoc identidem replicem , enitendumque , ut ipsis pro virili opem feram . Nam cum multa et gravia sint que odium illi merito conflare debant , nihil tamen est in quo magis quam in hac re , iniquum ac sceleratum se prebuisse 132 videatur . Ac mecum , velim , indignetur , quisquis sermonibus doctrinæque studiis delectatur , huicque parti addictus est , quo in numero me quoque esse non insufficior . Nam cætera quidem omnia volentibus reliqui , opes , generis nobilitatem , gloriam , potentiam cæteraque , quæ terrenæ hujus jactationis sunt , et vanæ somniisque similis oblectationis . At sermones solos complector : nec habeo , quod labores tuum terra tum mari susceptos incusem , qui eos mihi compararunt . Atque utinam mihi , amicisque meis , sermonum robur adsit : quod primum , post id quod primum est , amplexatus sum , alique etiamnum amplexor , hoc est , post divina , et spes ab oculorum sensibus remotas . Quare , si sua quemque premunt , ut est apud Pindarum , mihi quidem certe de his sermonem habere necesse est : maximeque , ut haud sciām an quidquam aliud , æquum est , instituta pro sermonibus oratione gratiani sermonibus referre .

C I. Unde igitur hoc tibi in mentem venit , homo omnium levissime et inexplorissime , ut sermones Christianis eriperes ? hoc enim ex eorum numero erat , quæ non in minis posita , sed jam decreta et lege sancta erant . Unde , et qua ex causa ? Quis logicus Mercurius , ut ipse dixeris , hoc tibi in mentem immisit ? Qui pravi Telchines , et invidi dæmones ? Si placet , hujus quoque rei causam affereamus . Nimirum oportebat , ut cum multa et nefaria sclera tentares , huc tandem impellereris , atque in te ipsum perspicue incurres : ut qua re tibi maxime gloriandum existimabas , in eadem imprudens maxime ineptires , ac brutæ stoliditatis notam subires . Responde enim : Quid tibi hoc decretum vult ? quæque te ratio movit , ut circa sermones aliquid novandum duceres ? Quod si justi aliquid afferre visus fueris , dolebimus quidem , at minime te reprehendemus . Quemadmodum enim cum ratione vincere , sic etiam honeste ac laudabiliter vinci dicimus .

C II. *Nostri sunt sermones , Inquit , et nostrum est*

A λόγους οὐ γάρ φέρω μή τουτο πολλάκις ἀνακυλεῖν , καὶ πειρατέον συνηγορῆσαι τούτοις εἰς δύναμιν πλάνων γάρ καὶ δεινῶν δυτιῶν , ἐφ' οὓς ἔκεινος μισεῖσθαι δίκαιος , οὐκ ἔστιν δὲ τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομῆσαι φαίνεται . Καὶ μοι συναγανακτεῖτω πᾶς δοτις λόγος χαίρων , καὶ τῇ μοιρᾷ ταύτῃ προσκείμενος (86) , ὃν εἶναι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀρνήσομαι . Τὰ μὲν γάρ δίλα παρῆκα τοῖς βουλομένοις , πλοῦτον , εὐγένειαν , εὐχαριστίαν , δυναστείαν , ἀ τῆς κάτω περιφορᾶς ἔστι καὶ διερώδους τέρψεως τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνον καὶ οὐ μέμφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίοις , οἱ τούτους μοι συνεπόρισαν (87) . Ἐμοὶ γοῦν εἴη , καὶ δοτις ἐμοὶ φίλος , τὸ τῶν λόγων χράτος (88) . ἡ πρώτων μετά τὸ πρώτον ἡσπασάμην τε καὶ ἀσπάσμαι , τὰ θεῖα λέγω , καὶ τὰς ἔξω (89) τῶν δρωμέων ἐλπίδας . Μόστις εἰ τὸ οἰκεῖον (90) πιέζει πᾶν , καὶ Πλύναρον , ἀναγκαῖος δὲ περὶ τούτων ἔμοιγε λόγος καὶ μάλιστα δίκαιον , ὃς οὐκ οἴδε εἰ τι τῶν (91) διλῶν , λόγῳ τὴν ὑπὲρ λόγων χάριν ἀποδιδόναι τοὺς λόγους .

C ΡΑ'. Πόθεν οὖν ἐπῆλθέ σοι τοῦτο , ω κουφτατε πάντων καὶ ἀπληστότατε , τὸ λόγων ἀποστερῆσαι Χριστιανούς ; τοῦτο γάρ οὐ τῶν ἀπειλουμένων (92) ἦν , διλλὰ τῶν ἥδη νεομοθητημένων . Πόθεν , κάτιον ; αἰτίας ; Τίς Ἐρμῆς σοι λόγιος (93) , ὃς δὲ αὐτὸς εἴποις , τούτ' ἐπὶ νοῦν ἤγαγε ; Τίνες Τελχίνες (94) πονηροί , καὶ βάσκανοι δαίμονες ; Εἰ βούλει (95) , καὶ τούτου τὴν αἰτίαν ἡμεῖς παραστήσομεν . Ἐδει γάρ εἰς πολλοὶς ἐγχειροῦντα καὶ παρανόμοις κακοῖς , εἰς τοῦτο ὑπαχθῆναι τελευτῶντα , καὶ σαυτῷ προδήλως περιπεσεῖν . Ἰν' ϕ (96) μάλιστα ψρονεῖν δους δεῖν , τούτων (97) μάλιστα λάθης ἐνασχημονῶν , καὶ ἀλογίαν κατακρινόμενος . Ἀπόκριναι (98) γάρ . τοι σοι τὸ δόγμα βούλεται ; καὶ τις δὲ λόγος τῆς περὶ λόγων καινοτομίας ; Καν τι δίκαιον δέξῃς λέγειν , ἀνιασόμεθα μὲν , οὐ μεμφόμεθα δέ . καὶ γάρ ὡς περὶ σὺν λόγῳ νικᾶν , οὗτα καὶ νικᾶσθαι καλῶς μεμαθήκαμεν .

PB'. Ημέτεροι , φησίν , οἱ λόγοι , καὶ τὸ Ελλη-

(86) *Προσκείμενος*. Schol. τυγχάνει .

(87) *Συνεπόρισαν*. Reg. bm. συνεπόρησαν .

(88) *Αδρων χράτος*. *Sermonum Victoria*, principatus , præcipuum decus .

(89) *Τὰς ἔξω*. Mont. inavult , τὰς ἄνω . Sed reputauit scripti codices . Utrumvis autem legeris , eadem est sententia . Vide II Cor. iv, 18, Τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια , τὰ quæ autem non videntur , æternū sunt .

(90) *Εἰ τὸ οἰκεῖον*. Hæc apud Pindar. *Nemeorum Ode 1*, στροφ. γ', ἐπιφδ. κώλ. η' .

Tὸ γαρ οἰκεῖον πιέζει
Πάνθ' ὅμως εὐθὺς δὲ μετάμωτος καρδία
Κᾶδος ἀμφὶ ἀλλοτρίοις.

Mala enim propria premunt
Unumquemque pariter ; verum cor statim mœroris
Cum de alieno luctu agitur.

D (91) *Εἰ τι τῶν , etc.* Reg. bm. et Bill. εἰ τι τῶν διλλῶν λόγων τὴν ὑπὲρ λόγων . Postea vero Billius λόγων εἰ λόγον expunxit . Pass. εἰ τις τῶν διλῶν λόγων τὴν , etc.

(92) *Ἀπειλουμένων*. Montac. , ἡ πειλημένων .

(93) *Αδρίος*. Ald. et Herv. λόγος . Combus reddit : « quis eruditæ linguae Mercurius ? » , vel , « sermonum præses ? »

(94) *Τελχίνες*. *Præstigiatores*. *Vox derivata a θελγάω , οὐ μιλέος* .

(95) *Εἰ βούλει*. Ald. , Herv. , Montac. adiunt δι . Deest εἰ , in Colbert. 3, Or. 1, etc. Regius I, ἡ βρ. λετ.

(96) *Ιν' ϕ* . Colb. 8, Ιν' δ .

(97) *Τούτων*. Reg. bm. τοῦτο .

(98) *Ἀπόκριται*. Qualiοr Colb. ἀπόκριτε *ια*

eliam Pass. qui addit μος.

τίκειν, ὅτι καὶ τὸ σέβειν (99) θεούς ὑμῶν δὲ ή **Αὐτὸς** καὶ ἀπροστάτης καὶ οὐδὲρ ψήφερ τὸ, **Πλοτευσον**, τῆς ὑμετέρας δύστη σοφίας. Οὐκ ἀν μὲν, ὅμως, τούτου καταγελάσαιεν οἱ παρ' ὑμῖν τὰ Πυθαγόρου φιλοσοφοῦντες, οἵτις τὸ, **Αὐτὸς ἔφα**(1), τὸ πρῶτην καὶ μέγιστὸν ἔστι τῶν δογμάτων, καὶ τῶν Χρυσῶν ἐπών, εἰτ' οὖν μολιθῶν (2) αἰρετώτερον. Μετὰ γάρ τὴν πρώτην καὶ πολυύμητον τοὺς τὰ ἔκεινον τείνουμένοις φιλοσοφίαν τῆς σωτῆς (3), ήντα λόγου μέρος τῷ σωτῆρι ἀσκηθωσάν, ἐννομον, φησιν, ἢν διέουν τῶν δογμάτων ἐρωτωμένοις, ἔπειτα ἀποφαινομένοις; (4), ἀπαιτουμένου καὶ λόγου, ἀλλο μὲν μηδὲν (5) ἐποχρήσθαι, διτὶ δὲ Πυθαγόρῳ τούτῃ εἴη δεδογμένον· καὶ λόγον εἶναι τοῦ δύναματος, τὸ παραστάντείν τοις (6), ἀνεύθυνόν τε (7) καὶ ἀδασάνιστον· εἰς ταῦταν ἤκοντος τοῦ, **Αὐτὸς ἔφα**, τῷ παρ' ἡμῖν, **Πλοτευσον**, ἐν ἀλλαις συλλαβαῖς τε καὶ ἥμασι, καὶν εἰ μὴ πεύσισθε κωμαδοῦντες (8) τοῦτο καὶ διασύρουσι. Βούλεται· γάρ ἡμῖν δὲ λόγος μὴ ἔξειναι διαποτίν τοὺς ὑπὸ τῶν θεοφόρων ἀνθρῶν εἰρημένοις, ἐιλλα ἀποθεεῖσιν εἶναι τοῦ λόγου τὸ ἔκεινον ἀξιόπιστον, τέλος (9) δυνάμεως λογικῆς καὶ ἀντιλογικῆς ἱσχυρεον.

ΠΓ. Ἐστω δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἡμετέρων εὐεπίρρετον· πῶς δὲ (10) σὺ δεῖξεις τοὺς λόγους σοι ἐξέροντας; Εἰ δὲ καὶ σοὺς, πῶς τούτων ἡμῖν οὐ μετὸν (11) κατὰ τὴν σὴν νομοθεσίαν καὶ ἀλογίαν; τόπος (12) γάρ τοῦ Ἑλληνίζειν εἰσὶν οἱ λόγοι, καὶ τοῦ πᾶς λεγομένου καὶ νοούμενου (13); "Ι' ἔγώ σοι δέω τὴν τοῦ δύναματος δύναμιν, ὡς περὶ τὰς δημαρχίας ἔχων σὺ, καὶ τὰ δηλούμενα, η̄ μιᾷ προστηγορίᾳ δέσπορα, η̄ διαφρόνις ταυτά (14), η̄ ἐπέραις (15) ἐπερα· η̄ γάρ τῆς θρησκείας εἶναι τοῦτο φήσεις, η̄ τοῦ θεοῦ δηλαδή, καὶ τῶν πρῶτων (16) εὐρισκομένων τῆς ἐνέκτου τὴν δύναμιν. Εἰ μὲν οὖν τῆς θρησκείας (17), λεῖξον ποὺ καὶ παρὰ τίσι τῶν ἵεράν (18) τὸ Ἑλληνίζειν ἐννομον, ὥσπερ καὶ τὸ (19) θύειν ἔστιν & καὶ

(99) Σέβειν. Heins., σέβεσθαι.

(1) **Αὐτὸς ἔφα.** « Ipse dixit. » Solemne ac usitatum apud Pythagoræ discipulos responsum. Cum enim de dogmate quodam, quod a magistro acceptissem, interrogarentur, cuīnque ejus causa ac probatio ex eis requireretur, nihil aliud omnino responderet solium, quam, **Αὐτὸς ἔφα**, « Ipse dixit, ita ipi visum est. » Quod quidem apte et opportune Julianο obicit Gregorius, ut ipsius cavillationes aduersus istud Christianorum, **Πλοτευσον**, « Crede, » retundat. Christianam enī fidem impie irridens Apostata, religiosis fidei asseclis « stoliditatis ac rusticitatis » notam inuixeret conabatur.

(2) **Μολιθῶν.** Heins. « Id est, » μολιθίνων.

(3) **Φιλοσοφῶν** τῆς σωτῆς. « Silentii philosophiam. » Alludit hic Gregorius ad Pythagoram, qui discipulos suos per quinquevium tacere jubebat. Hie enim erat veluti primus ipsius philosophiae gradus.

(4) « Ξειτ. » ἀποφαινομένοις, etc. Duo Colb. et Pass. εἰτ' ἀποφαινομένοις, « ac ubi respondiissent, τηλιονem cuius rogarentur. »

(5) **Μηδέν.** Duo Regg., tres Colb., οὐδέν.

(6) **Παραστάτης ἐκείνων.** Colb. 3, παραστάν. Pass. ixείνων.

(7) **Ἀρεύθυνόν τε.** « Nullis rationibus obnoxium, τεντυρα liberum. »

Græcari, utpote quorum etiam sit deos venerari: **vestra autem est stoliditas et rusticitas, nec quidquam aliud, quam, Crede, 133 sapientia vestra est.** Atqui hoc, ut opinor, non irriserint, qui apud vos Pythagoræ philosophiam colunt, quibus illud, **Ipse dixit**, dogmatum omnium primum est et maximum, aureisque, imo plumbeis carminibus praestantius. Etenim post primam illam, atque apud eos, qui illius placitis initabantur, celebratissimam silentii philosophiam, ut sermonis moderationem tacendo condiscerent, solemne et usitatum erat, de quo cunctaque dogmata interrogarentur, rationemque poscerentur, nihil aliud respondere, quam quod Pythagoræ ita placuisse: rationemque dogmatis esse, id quod illi in mentem venisset, ab omni examine ac censura liberum atque immune. Ita, licet in aliis syllabis et verbis, eodem tamen recidit illud, **Ipse dixit**, quo nostrum **Crede**, quamvis id sugillare ac morsibus appetere non desinatis. Hoc enim sermone id intelligimus, non licere iis quae ab hominibus divino Numinis afflatis dicta sunt, fidem abrogare, verum pro sermonis et doctrinæ confirmatione, illorum auctoritatem esse, omni logica facultate atque contradictione validiorē.

C III. Sed nostrum hoc sit sane tale, ut calumnias ac reprehensioni pateat. Illud autem quo tandem modo prohabis, sermones ad te pertinere? Quod si tuos quoque esse ostendes, quomodo nobis non licere eorum esse participes, juxta tuam legem ac stoliditatem conficies? cuius enim sunt sermones, quibus Græcantur homines? et quo sensu Græcissinus intelligitur hic et usurpatur? Libet enim, e ambiguarum vocum captator, nominis vim tibi distinguere, atque ea, quae vel uno vocabulo diversa significant, vel diversis eadem, vel diversis diversa. Aut enim ethnicæ religionis hoc esse dices, aut utilique gentis, et eorum qui vim linguæ primi invenerunt. Si (ethnicæ) religionis, ostende quonam loco

(8) **Κωμῳδοῦντες.** « Comice sugillantes; vel etiam in theatris ac comediis. »

(9) **Πλότης,** etc. Combef. « omni dialectica arguta que disputandi ac contradicendi facultate validiorē. »

(10) **Πῶς δέ.** Ita Pass. aliique plures codices. Deest δέ in ed.

(11) **Μετός.** Pass. μεθεκτόν. Juxta Basiliūm, μετὸν usurpatur pro μέτεστι, sicut ἔξον pro ἔξεστι, id est participium pro indicati. praesenti: **Τὸ μετός**, inquit, μέτεστι σημαντεῖ, ὡς τὸ ἔξօρ, ἔξεστι.

(12) **Τίρος,** etc. Billius: « Cuius enim Græcismi sermones sunt? et quo pacto intellecti atque usurpati? »

(13) **Λεγομένου καὶ νοούμενου.** Codices vulgo, νοούμενου καὶ λεγομένου. In Reg. bm, deest λεγομένου.

(14) **Ταυτά.** Pass. τὰ αὐτά.

(15) **Ἐτέραις.** Pass. ἐτέραις.

(16) **Τῶν πρώτων.** Sic duo Reg. Or. 1. Non pauci, πρῶτων. Mox quinque Regii, tres Colb. εὐρισκομένων. Pass. εὐρισκομένων.

(17) **Θρησκείας.** Pass. addit τοῦτο εἶναι φήσεις, « hoc esse dixeris. »

(18) **Τῶν ἱερών.** Tres Regg. et Or. 1, ἱερῶν.

(19) **Καὶ τὸ.** Deest καὶ in plerisque mss.

et apud quos sacerdotes, Græcari lego præscriptum sit, quemadmodum quasdam victimas et quibusdam dæmonibus mactare. Neque enim 134 omniibus easdem licet, neque uni omnes, neque eodem modo, quemadmodum vestris sacrorum interpretibus videtur, iisque qui de sacrificiis pertractarunt. Ubinam autem, ut apud Lindios, Butbaenam exsacra-ri ac diris devovere pium habetur, sive deus ille optime colitur, si convicia in eum et maledicta conjiciantur? aut apud Tauros hospites necare, aut apud Lacedæmonios ad Diana aram virginis lacerari, aut apud Phryges castrari libiarum cantu delinitos, ac saltando eviratos, aut apud alios, pueros ad- amare, aut apud alios, scortari, aut, ne singula percenseant, omnia quæ in aliis mysteriis peragi solent, sic etiam Græcari deorum aut dæmonum cuiuspiam proprium atque selectum est? Et certe quamvis hoc etiam ita se haberet, nondum tam- bius perspicue constaret hoc ad gentiles pertinere, aut dæmonum privatim attributum esset, quemadmodum pleraque etiam alia quæ communia sunt mactare legibus sancitum est.

CIV. Quod si hoc non dicas, verum linguam hanc tanquam vestram vindices, atque idcirco nos ab ea, quasi a paterna hereditate, nihilque ad nos atti- nente, procul submoveas, primum non video, qua ratione id facere possis, aut quomodo hoc ad dæ- mones referre queas. Non enim, si eosdem et lingua et religione Græcari contigit, protinus sermones quoque religionis esse consequetur, eaque de causa ab ea jure depellemur. Nam ne hoc quidem ita col- ligi posse censem, qui apud vos de disserendi arte scripsierunt. Non enim si duo circa idem versentur, ambo proinde eadem inter se sunt: pari enim aliqui ratione, si aurifacie eumdem et pictorem hungeremus, auri fusio in picturam, aut pictura in auri fusionem recideret, ac circumnisteret: quæ profecto nimium frivola et inepta sunt.

CV. Ad hæc acciscitabor ex te, o Græcismi et ser- monum amans, utrum ab omni Græcismo nos ar- cebis, hoc est, a pervulgatis his et pedestribus ver- bis, atque in multitodinis usu positis, an ab elegan- tioribus duntaxat et sublimioribus, utpote ad quæ nemo, nisi excellenti doctrina præditus, aspirare queat? Si a posteriori hoc Græcismi 135 genere,

(20) Ιεροφάνταις. Schol. Montac: Ιεροφάντης, D καρὶ τὰ τὰ ἱερά ἔχαστεν. « Hierophantes, quasi qui sacra docet, patefacit, » vel « interpretatur. »

(21) Τῷ Βουδολῃ. Hic « Hercules » intelligitur. Quæ vero apud « Tauros, Laced., » etc., perpetra- bantur, vide in notis, p. 109.

(22) Τῷ καταρέμεροι. Ita Pass. et alii quam multi codices. Deest τὸ in editis. Tam impura si- lentio prætermittenda viderentur, nisi ad cæcæ gentilitatis probrum ea referre compulsa fuisset Gregorius.

(23) Οσα τῶν ἄλλων. Colb. 3, δσα ἄλλα.

(24) Ἐκκριτοί. Tres Regg., ἔγχριτον.

(25) Εἰ τοῦτ' ήρ. Sic plerique codices. Pass. vero aliquie nonnulli, εἰς τοῦτο.

(26) Η τιτι. Sic magno consensu codices, praeter Colb. 3, 6. Billius tamen et Comb. legunt εἰ τιν.

(27) Θήσεις ήματς. Pass. Θήσεις Χριστιανούς ήματς. Reg. I, Θήσεις Χριστιανούς, omisso ήματς.

A οἵς τῶν δαιμόνων αὔτε γάρ πέσσι τὰ αὐτὰ, οὔτε τὰ πάντα, οὔτε τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς τοῖς παρ' ὑμίν ιεροφάνταις (20) δοκεῖ, καὶ τοῖς τῶν θυσιῶν τεχνολόγοις. Ποῦ δὲ, ὥσπερ Λινδίοις, εὐσεβεῖς τὸ καταρέσθια τῷ Βουδολῃ (21), καὶ τοῦτο εἶναι θεῶν τιμὴν, τί; εἰς αὐτὸν λοιδορίας; ή Ταύροις τὸ ξενοκτονεῖν, ή Λάχωσι τὸ ἐπιβώμια ξαίνεσθαι, ή Φρυξὶ τὸ κατατέμνεσθαι (22) ὑπ' αὐλῶν κηλουμένους, καὶ ἀνανδρουμένους υφ' ἀλματος, ή τὸ παιδεραστεῖν ἄλλοις, ή τὸ πορνεύειν ἑτέροις, ή δστα τῶν ἄλλων (23) μυστηρίων ἔστιν, ἵνα μὴ λέγω καθ' ἔκαστον, οὕτω δὲ καὶ τὸ Ἐλληνίζειν Ἐκκριτόν (24) τινος θεῶν ή δαιμόνων; Καττοι καν εἰ τοῦτ' ἥν (25), οὐπω δῆλον, ὡς Ἐλληνικὸν ἥν, ή τινί (26) τῶν παρ' ὑμῖν θεῶν ή δαιμόνων τὸ κοινὸν ἀπεκρίθη, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν κα- νῶν θύειν νενομοθέτηται.

B certe quamvis hoc etiam ita se haberet, nondum tam- si quod commune est, cuipiam vestrorum doorum

ΡΔ'. Εἰ δ' οὐχι τοῦτο φήσεις, τῆς γλώσσης δὲ ὡς ὑμετέρας μεταποιηση, καὶ διὰ τοῦτο πόρῳ θήσεις ήματς (27), ὥσπερ κλήρου πατρικοῦ, καὶ οὐδὲν ήμιν διαφέροντος, πρῶτον μὲν οὐχ ὁρῶ τίς δέ λόγος, ή πῶς τοῦτο προσάξεις τοῖς δαίμοσιν. Οὐ γάρ. εἰ τοὺς αὐτοὺς τὴν τε γλώσσαν Ἐλληνίζοντας καὶ τὴν θρησκείαν εἶναι (28) συμβέβηκεν, ἡδη καὶ τῆς θρησκείας οἱ λόγοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἀν εἰκότως ἔξω ταύτης ἡμεῖς γραφεῖμεν· ἀλλὰ τοῦτο γε καὶ ἀσυλλόγιστον δοκεῖ τοῖς καθ' ὑμῖν (29) τεχνολόγοις· οὐ γάρ, εἰ περι ταῦτα δημφω, καὶ ἀλλήλοις δημφω ταυτά. ή οὕτω γε, εἰ χρυσοχόν τὸν αὐτὸν καὶ ζωγράφον θείμεν, τὸ χρυσοχόν εἰς τὸ ζωγραφεῖν, ή τὸ ζωγραφεῖν εἰς τὸ χρυσοχόν (30) περιττήσεται· πολλῶν ταῦτα τὸν ληρημάτων.

ΡΕ' Ἔπειτα (31) ἀρήσουμαί σε, ὡς φιλέλην σύ καὶ φιλότερη, πότερον παντὸς εἰρήσεις ήματς τοῦ Ἐλληνί- ζειν, οἷον δῆ καὶ τῶν ἐν μέσῳ καὶ πεζῶν τούτων θημάτων, καὶ τῆς τῶν πολλῶν χρήσεως, ή τοῦ κομ- φοῦ τε καὶ ὑπεραριοντος, ὡς οὐχ ἄλλοις ἐφικτοῖς (32) ή τοῖς κατὰ παιδεύσιν διαφέρουσιν (33); εἰ μὲν γάρ τούτου, τις ή ἀποκλήρωσις, τὰ μὲν σμερδαλέον (34),

(28) Θρησκείας εἰναι, etc. Ita Pass. Καὶ λεπτί- certe melior videatur. Ei. θρησκείας δηδη συμβέβη- κεν εἶναι τῆς θρησκείας τοὺς λόγους.

(29) Καθ' ὑμᾶς. Quatuor Regg. καθ' ήματς.

(30) Εἰς τὸ χρυσοχόνειν. Quatuor Regg., duo Colb., Pass. et Or. 1, in ora, εἰς χρυσοχόντην.

(31) Ἔπειτα. Pass. Εἰτα.

(32) Ής οὐχ ἀλλοις ἐφικτοῖς. Sic Pass. Ita etiam legunt Sav. et Comb. Editio δε οὐκ ἄλλοις ἐφ- iκτοῖς.

(33) Η τοῖς κατὰ παιδεύσιν διαφέρουσιν. Ita habent septem Regg., duo Colb., Pass., siveque le- gendum, ut plana et expedita sit syntaxis ac litera. Editio, ή τοῦ ... διαφέροντος.

(34) Τὸ μὲν σμερδαλέον, etc. Hæc sunt verba poetica ex Homero collecta, quæ singula Elias sic exponit: σμερδαλέον, horrendum; χονδίζειν, « strepere, timuire; » μῶν, « ουμ? », δήπονθσν, « illi- que, profecto; » ἀττα, cum aspiratur, « quæ qui- dem; » cum leniatur, « alia quædam; » ἀμφωτ-

καὶ τὸ κονθίζειν, καὶ τὸ μῶν, καὶ τὸ δήκουθεν, καὶ τὸ ἀττα, καὶ τὸ ἀμωστέπως εἶναι τῆς διαλέκτου ψήρη, τάλλα δὲ (35) ἀπερόφθαι εἰς Κυνόσαργες (36), ὑπέρ τὸ πάλαι τοὺς νόθους; εἰ δὲ καὶ τὸ εὐτελές τοῦ λόγου καὶ ἀκαλλώπιστον δύοις τοῦ Ἑλληνίζειν ἔστι, εἰ μὴ καὶ τούτων ἀποστερεῖτε ἡμᾶς, καὶ ἀπώλως (37) πάντη Ἑλλάδος φωνῆς, ὅποια πότ' ἂν ἦ, καὶ ὡς ἐν ἔχουσα τύχῃ (38); τοῦτ' ἀν τὸν ὑπὸν φιλανθρωπίστερον καὶ τελείως (39) τῆς ἀμουσίας τῆς ὑμετέρας.

P7. Ἐγειρ γάρ οὕτως, ἵνα σοι φιλοσοφίας περὶ πάντων, ὑψηλότερον τε καὶ τελεώτερον· Εἰ μὲν καὶ θεῖαι τινὲς εἰσ φωναὶ (40) φωνητικοὶ ὄργανοις ἐκπρεψμέναι (41), καὶ διὰ τοῦ ἀέρος χεόμεναι τε (42) καὶ ἀκοαῖς εἰστέρουσαι, τῶν ἡμετέρων χρέοτους καὶ εἰστημέναι (γελῶ ἡρός ὑμῶν τῶν σεμνῶν τὸ Μῶλον, καὶ τὸν Ξάνθον, καὶ τὴν Χαλκίδα). Ηδὶ διὰ (43) γυμνῶν ἀλλήλοις συγγνόνται τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν τυπωμάτων, οὐχ ἡμέτερον λέγειν· τὸ δὲ οὖν ἡμέτερον τοιούτων ἔστιν· Οὔτε φωνὴ τῶν εὐρομένων μόνον (44) ἴστιν, ἀλλὰ πάντων τῶν μετεχόντων· οὔτε τέχνη τις ἡ ἐπιτηδεύσις, ἢν ἀν ἐνθυμητήνατο θελήσῃς· ἀλλ' ὑπέρ ἐν ἀρμονίᾳ τεχνικῇ τε καὶ μουσικῇ δίλος μὲν ἥρος ἀλλης τινὸς τῶν νευρῶν συντεταμένος, ἢ ἀνειμένος (45), πάντα δὲ τοῦ ἐνδός ἀρμοστοῦ καὶ τεχνίτου, πρὸς ἐν τι κάλλος ἀρμονίας συντείνοντα· οὕτω κανάτωτοι ὁ τεχνίτης καὶ δημιουργὸς Λόγος δίλον μὲν ἐνὶ τινὸς τῶν νευρῶν συντεταμένος, ἢ τῶν λιτῶν σοφωτέρων Ἐβραίων; οἱ καὶ πλεῖστοι κοραράκτοις Ἕγγραφῆναι (47) τὸν νόμον παρὰ πολλῶν τὸν βίον ἡμῖν, καὶ ποιῶν ἡμερώτερον.

P7. Σὺν τῷ Ἑλληνίζειν· εἰπὲ μοι· τί δέ; οὐ Φοίνικων τὰ γράμματα; ὡς δέ τινες, Αιγυπτίων; ἢ τῶν λιτῶν σοφωτέρων Ἐβραίων; οἱ καὶ πλεῖστοι κοραράκτοις Ἕγγραφῆναι (47) τὸν νόμον παρὰ πολλῶν τὸν βίον ἡμῖν, καὶ ποιῶν ἡμερώτερον.

(35) Τάλλα δέ, εtc. «Cæteræ vero dictiones rejiciantur et pro spurciis habeantur.»
 (36) Κυνόσαργες. Locutus erat Athenis ignobilis, in quem spurciis conciciebantur.
 (37) Καὶ ἀττά. Καὶ sequuntur usque ad hæc verba, «Ἐγειρ γάρ, desunt in Reg. hu, et in edit. Ald. et Her.

(38) Τύχη. Colb. 3, et Comb. τύχοι.

(39) Τελείως. Savil. τελείωσις.

(40) Εἰ μὲν καὶ θεῖαι τινὲς εἰσ φωναί, εtc. Hic poetæ ac præcipue Homero, aliosque fabularum amatores, qui diis voces attribuebant, irridet Gregorius. In exemplum profert quasdam deorum voces, quas ipse Homerus finxit, nempe «Moly, Xanthum et Chalcidem, quarum prima,» inquit Elias, «radix stirpis cujusdam est, altera Ovius, tertia avis, his verbis utens: Moly hanc dii vocant: quem Xanthum dii vocant, homines autem Scamandrum:

A quæ tandem hæc partitio est, ut hæc verba, σμερδαλέον, κονθίζειν, μῶν, δήκουθεν, ἀττα, ἀμωστέπως, solius iugum sint, reliqua autem in Cynosargèis, ut olim spurii, relegendur? Si autem viles etiam et inornatae atque inelegantes dictiones æque Græcismi sunt, quin has quoque nobis, atque omnes in universum Græcas voces, quæcumque tandem illæ et qualescumque sint, admittis? hoc enim majus in verbis humanitatis ac supremæ insciliæ argumentum esset.

CVI. Etenim, ut de his rebus altius ac perfectius tecum agam, sic se res habet: Si quædam etiam deorum voces sunt, e vocalibus organis exponentes, ac per aerem susæ, auribusque influentes, vocibus nostris præstantiores et significantiores (rideo enim B hominum gravium, quales haberi vultis, hæc verba, Moly, et Xanthum, et Chalcidem), aut per nudas cogitationes et informationes commercium inter se habent, haudquaque nostrum est pronuntiare. Quod autem ad nos attinet, ita se, ut dicturus sum, res habet. Nam nec vox tantummodo eorum est qui eam invenerunt, sed omnium qui ejus sunt participes: nec ars illa aut vitæ studium atque institutum, quodcunque cogitare volueris; quin potius, quemadmodum in concantu artificioso et musico, alia quidem chorda alium sonum edit, prout videlicet, vel contenditur, vel remittitur, ceterum omnia unius ejusdemque sunt concinnatoris et artificis, atque ad unam quamdam concentus elegantiam referuntur: ad eundem modum in his quoque rebus,

C licet rerum artifex ac conditor Verbum, aliud aliud cuspispiam instituti vel artis inventorem elegerit, omnia tamen omnibus in medium propositum, ut sciœt per societatem et communicationem ac benignitatem, veluti quibusdam vinculis vitam nostram astringeret ac mihiorem redderet.

136 CIVIL. Dic mihi: tuum est Græcari? Quid autem? Nonne Phœnicum sunt litteræ, vel, ut nonnullis placet, Ægyptiorum, aut his adhuc sapientiorum Hebræorum, qui etiam legem in tabulis a

Chalcidem dil vocant, homines autem Cymindin, etc. Hæc est ergo Gregorii sententia: si quæ sunt deorum voces, ut nugatur Homerus, meum non est pronuntiare. Quod autem ad homines pertinet, nec vox, nec ars illa cuiusquam propria est, sed cuilibet volunti ad usum æque patet.

(41) *Ἐξαρχούμενα*. Ita Reg. 1, Colb. 3, Pass. et Comb. Editi vero et plures mss., ἐκπορεύεται.

(42) *Χεδύνεια* τε. Sic Pass. Deest τε in edit.

(43) *Ἡ διά*. Sic Oxon. hancque lectionem verba proxime sequentia postulant, quavis editi, et omnes quos vidimus codi- es habeant, ol διά.

(44) *Εὐρομένωρ μόνοι*. Regin. bm, q, y, εὐραμένων. Alii duo Regin., μόνων. Utrumque Savilio placet.

(45) *Συρταμέρος*, ἢ *ἀρειμέρος*. Ita omnes codices, satente Monti, qui tamen mallet, συρταμένης, etc., sed perinde dicitur, «sonus intensus», aut «reinissus», ut «chorda intensa» aut «remissa».

(46) *Ἐντερήν*. Mendose in Herv. ἀρειμήν. Quæ lectio nullatenus defendi potest, quidquid dicat Montacutius.

(47) *Θεοχαράκτοις Ἕγγραφῆναι*. Malim, «divinis characteribus exaratum.»

Deo inscriptam esse persuasum habent? Tuum Atticis loqui? Quid? Calculis uti, et numerare, et digitis supputare, mensuræ item et pondera, atque ante hæc etiam aciei instructio et res militaris, cuius sunt? nonne Eubœorum? si modo Eubœus erat ille multarum rerum inventor Palamedes, invidiaque ob id impeditus, atque adeo in judicium ob sapientiam vocatus, ab iisque qui adversus Ilium expeditionem suscepserant, morte multatus? Quid igitur? Si Ægyptii, et Phœnices, et Hebræi, quibus ad eruditio[n]em nostram utimur, si qui Eubœam insulam incolunt, hæc, tanquam sua, juxta tua principia, vindicarint, quid faciemus? aut quid ad eos causisfici poterimus, nostrisinet legibus capti atque constricti? Nonne nos oninino his rebus privari necesse erit, nobisque idem quod graculo, evenire. hoc est, ut alienis plumis nobis detractis, nudi ipsi ac turpes simus?

CVIII. Tua sunt poemata? Quid autem? An non potius anus illius, quæ cum quidam concitatiore gressu ex adverso incedens, ipsius humerum concussisset, sic enim narrant, ipsaque postea eum conviciis incesseret, impetus vehementia carmen effudit; quod cum juveni valde arrisisset, atque accuratius in numeros astrictum fuisse, admirabilem tibi hauc poesim creavit? Quid de cæteris? Si enim ob arma gloriari, a quibus tandem, o fortissime, arma tibi venerunt? An non a Cyclopibus, a quibus ars ferraria nata est? Si autem magna quædam res, imo omnium maxima, tibi purpura videtur, ex qua tu sapiens evasisti, atque hujusmodi legum promulgator, quid? num eam Tyriis abjicies, a quibus pastoralis ille canis prodiit, qui exeso murice, labiisque cruento perfusis, pastori florem indicavit, ac per eos vobis imperatoribus pannum illum improbis luctuosum et superbū porrexit? jam vero quid dicturi sumus, si ab agricultura naviumque exstructione Athenienses nos arceant, Cereres, et Triptolemos, et dracones 137 commemorantes, ac prætereæ Celeos, et Icarios, oninemque in istis mythologiam, quæ etiam vobis res istas turpi et obscene mysterio, ac nocte sane digno, celebrandas dedit?

CIX. Atque, ut aliis prætermisis, ad ipsum recordiæ tuæ, seu potius impietatis, caput ascendam,

(48) Παρὰ Θεοῦ. Deest in Reg. hu, in Ald. et Herv.

(49) Πεττεύειν. Ita vulgo mss. In ed. πεπτεύειν.

(50) Τίρος. Sic plerique codices. Edit. τίνων.

(51) Ἔγορτες. Septem Regg., Colb. 3, Coisl. 2 Pass. et Or. 1, ωλούντες.

(52) Μεταποιοῦνται. Quinque Regg., Herv., Comb., Sav., metapoiōntai.

(53) Καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ κάσχειν. De cornicula Horatius, lib. 1, epist. 3, ait:

*Ne, si forte suas repetitum venerit olim
Grez avium plumas, moveat cornicula risum
Furtivis nudata coloribus.*

(54) Περιαιρεθέντας πτερών. Reg. a, περιαιρεθέντων πτερών.

(55) Τῆς γραός. « Mulier quædam, » ait Elias,

Α Θεοῦ (48) πιστεύουσι; Σδν τὸ Ἀστεικήσιν; Τὸ πετεύειν (49) δὲ καὶ ἀριθμεῖν, καὶ λογίζεσθαι δικύλοις, μέτρα τε καὶ σταθμὰ, καὶ ἐτι πρὸ τούτων, τὶ ταχτικὰ καὶ πολεμικὰ, τίνος (50); οὐκ Ἐύδοξεν; εἰπερ, Ἐύδοξεν δὲ Παλαμήδης, δὲ πολλῶν εὔρετης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπίφθονος, καὶ μέντοι καὶ δίκαια τῆς φιλίας ἀπαιτηθεῖς, καὶ κατακριθεῖς τοὺς ἐπὶ Τίνοις στρατεύσατο; Τί οὖν; διὰ Αἰγύπτιοι, καὶ Φοίνικες, Ἐβραιοὶ τε, οἵς ἡμεῖς θυγχρώμεθα πρὸς τὴν ἡμετέραν παίδευσιν, τί δ' ἀν οἱ τὴν νῆστον ἔχοντες (51) Εύδοξιαν μεταποιοῦνται (52) τούτων ὡς αὐτοῖς διαφέροντων, κατὰ τὰς σὰς ὑποθέσεις, τί δράσομεν; ή τὶ δικαιολογησόμεθα πρὸς αὐτοὺς, τοὺς οἰκεῖοις ἐλωκότες νόμοις; Ή πᾶσα στέρεσθαι τούτων ἀνάγκη, καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ πάσχειν (53), γυμνοὺς εἶναι τῶν ἀλλοτρίων περιαιρεθέντας πτερῶν (54) καὶ ἀσχήματα;

ΡΗ'. Σὰ τὰ ποιήματα; τί δέ; οὐ τῆς γραός (55) μέλλον ἔκεινης, ή, τὸν ὄμοιον σεισθεῖσα παρά τινος συντόνων ἀντιπαριόντος, ὡς λόγος, εἰτ' ἐνυδρίζουσα τῷ σφρόδω τῆς δρμῆς, ἐπος ἐφθέγξατο· καὶ τούτῳ δρέσαν τῷ νεανίᾳ λίαν (56), καὶ φιλοπονώτερον μετρηθὲν τὴν θαυμασίαν σου ταύτην ἐδημούργησε ποιήσιν; Τί τάλλα (57); Εἰ δὲ τοῖς δηλοῖς μέγα ψρυνεῖς, παρὰ τίνων σοι τὰ δηλα, ὡς γενναιότερε; Οὐ τῶν Κυκλώπων, ἐξ ὧν τὸ χαλκεύειν; Εἰ δέ σοι μέγις καὶ μέγιστον τῶν δηντῶν (58) ἡ δλουργίας, ἐξ ἃς σφράσῃς, καὶ τῶν τοιούτων νομοθέτης· τί; οὐκ ἀποθησῇ ταύτην Τυρόις, παρ' ὧν ἡ ποιμενική (59) κύρων, ἡ τῇ κόχλῳ βρωθείσῃ, καὶ τὰ χειλὶ καθαυμάξῃς, τῷ ποιεμένι τὸ ἀνθος γνωρίσασα, καὶ διὰ τούτων (60) παραδοῦσα τοῖς βασιλεῦσιν ὑμῖν τὸ πένθιμον τοῖς κακοῖς δάκρυσ καὶ ὑπερήφανον; Γεωργίας δὲ καὶ νυκτηγίας, τί φησομεν, ἀν ἀπελαύνωσιν ἡμᾶς Ἀθρυναῖοι, τὰς Δήμητρας καὶ τοὺς Τριπτολέμους διηγούμενοι, καὶ τοὺς δράκοντας, ἐτι δὲ Κελεούς τε καὶ Ικαρίους, καὶ πᾶσαν τὴν περὶ ταῦτα μυθολογίαν, ή καὶ μυστήριον ὑμῖν αἰσχρὸν ταῦτα ἐποίησε, καὶ νυκτὸς δηντῶν δξιον;

ΡΘ'. Βούλει, τάλλα παρεῖς, ἐπ' αὐτῷ τὸ κεφάλαιον ἀναδράμα τῆς σῆς ἐμπληξίας. εἰτ' οὖν θεοῦ

L εις adolescentem quodam properanter transeunte in humero successa est. Hæc autem petulantum adulterum adolescentem incitata, convicis eum affecit, pronuntiato quodam versu, quo vehementem illius impetum perstringebat. Erat autem hoc dictum versus numeris astrictus. Qui concentus cum adolescenti, iisque, qui tum aderant, arrisisset, versus bujuscmodi modus in artem redactus ad omnes dimanavit.

(56) Λαρ. Deest in tribus Regg., Colb. 3, Or. 1 et Herv.

(57) Τάλλα. Nonnulli mss. τάλλα, ει τ' δίλλα.

(58) Τὼν δηντῶν. Pass. τῶν δλλῶν.

(59) Ποιμενική. Colb. k, ποιμανική.

(60) Διὰ τούτων. Colb. 3, διὰ τούτο. Colb. a, 4, διὰ τούτου.

βέας (61); αὐτὸς ποθεν σοι τὸ μυεῖσθαι, καὶ τὸ μεῖσθαι, καὶ τὸ θρησκεύειν; Οὐ παρὰ Θρακῶν, καὶ ἡ κλῆσις πειθέτω σε; Τὸ θύειν δὲ οὐ παρὰ Χαλδαίων, εἰς' οὖν Κυπρίων; Τὸ διστροφεῖν δὲ οὐ Βαβυλωνίων (63); Τὸ δὲ γεωμετρεῖν (64) οὐκ Αἰγύπτιον; Τὸ δὲ μαγεύειν οὐ Περσικὸν; Τὴν δὲ δι' ὀνείρων μαγικὴν τὸν ή Τελμητέων ἀκούεις; Τὴν οἰωνιστικὴν δὲ τὸν (65); οὐκ ἄλλων ἡ Φρυγῶν, τῶν πρώτων (66) πειραγασαμένων ὁρνίθων πτῆσίν τε καὶ κινήματα; Καὶ, ίνα μὴ μαχρολόγω, πθεν σοι τὸ καθ' ἔκαστον; οὐχ ἐν ἐξ ἔκαστων; ὃν πάντων εἰς ταυτὸν συνελθόντων, ἐν δεισιδαιμονίας συνέστη μυστήριον; Τί οὖν; ἀξιμεθα, πάντων ἀποχρησάντων εἰς τοὺς πρώτους παῖς καὶ τοὺς (67) εὑρομένους, μηδὲν ἔχειν ἡμέτερον (68) πλὴν τῆς κακίας, καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον τύπης καινοτομίας; Πρῶτος γάρ (69) Χριστιανῶν ἵπαντασιν τῷ Δεσπότῃ, καθάπερ οἱ δοῦλοι ποτε τοῖς Σεύθαις, ὡς φασιν, ἐπενθησας. Πολλοῦ μέντοι (70) ἀξιον ἦν, εἰ σοι διελύθη (71) τὸ πονηρὸν τοῦτο σύνταγμα, κατὰ τοὺς σοὺς δρους καὶ νόμους, ἵνα τοιούτης ἡμεν (72) πραγμάτων ἀπηλλαγμένοι, καὶ πάντα τοῖς ἀρχαῖς (73) εὐδαιμονίας τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν ὀρθὴν ὑπῆρχε, πάστης ἀπηλλαγμένην ἐμψυλίου τίσεως: διὸ τοῦ παρὰ τῶν ἔξωθεν πολέμου πολλῷ φευκτότερὸν ἔστι καὶ φοβερότερον, ὅσῳ τὰς οἰκείας λαπιζάντις σάρκας τῶν ἀλλοτρίων φευκτότερον (74). *dissidio solutum: quod 138 quidem externo bello multo odiosius est magisque metuendum; non se-
tus ac proprias carnes morsibus appetere horribilis est, quam alienas.*

Pl. El δὲ ταῦτά σοι κακουργίας εἶναι δοκεῖ τὸ

A hoc ipsum initiari, atque initiare, et deos θρησκεύειν id est, colere, unde ad te promanavit? Nonne a Thracibus, ut ipsum quoque nomen ostendit? Sacrificare autem, nonne a Chaldaeis, sive Cypriis? Jam astronomia, nonne Babyloniorum inventum est? Nonne geometria, Ἀgyptiorum? Nonne magia, Persarum? Porro divinatio ea quæ in somnis sita est, a quibus aliis, quam a Telmessibus orta est? Augurandi item disciplina a quibus aliis quam a Phrygibus, qui primi avium volatum ac motum curiosius observarunt? Ac, ne sim longior, unde singula habes? nonne unum ab unoquoque? quibus omnibus in unum coactis, unum superstitionis mysterium conflatum et constitutum est? Quid igitur? an illud admittimus, omnibus rebus ad primos et eos, qui auctores fuerunt, recessentibus, nos nihil omnino habere, præter vitium, atque hanc circa divinum Numen novationem? Primus enim Christianorum, ut adversus Dominum rebellares, quemadmodum se intulerunt quondam Scytharum servi adversus Scythas dominos suos, in animum induxisti. Magni vero hoc aestimandum fuisse, si pravum hoc, iuxta leges tuas ac regulas, et sceleratum agmen a te dissolutum fuisse, ut negotiorum molestiis liberaremur, prorsusque in prisca felicitate Romanum imperium cernere licaret, omni civili et domestico dissidio solutum: quod 138 quidem externo bello multo odiosius est magisque metuendum; non setus ac proprias carnes morsibus appetere horribilis est, quam alienas.

B

CX. Quod si ea vobis versutam improbitatem

(61) Ἐμπληξίας, εἰτ' οὐν θεοβλαβείας. Comb. *Dira* nientia a Deo percussæ soliditas, quasi læsæ a Deo mentis stupor. *Nimirum* utraque vox, ἐμπληξίας et θεοβλαβείας, idem sonat, nisi quod secunda aget et primam explicat.

(62) Καὶ τὸ μυεῖν. Sic duo Regg. et Pass. Deest τοῦτο in ed.

(63) Βαβυλώνιον... Αἰγύπτιον. Pass. cum aliis quibusdam, Βαβυλωνίων... Αἰγύπτιων.

(64) Γεωμετρεῖν. Comb. legil, γοητεύειν, et verit: nonne incantatio Ἀgyptiorum? Nullum profert codicem; sed has rationes edit, quod geometria ad impietatem non pertineat, ut cetera quæ sic a Gregorio recensentur; deinde quod Elias geometris non opponat μαγείαν, ut in Billio legit; deinde quod adversantes Moysi præstigiares hic respiciat Gregorius.

(65) Τίνων. Pass. πολῶν.

(66) Τὸν πρώτων. Duo Regg. τῶν πρώτων.

(67) Πρώτους τε καὶ τοὺς. Ila Reg. hu, Sav., D Ali. ei Herv. Pass. πρώτους εὐραμένους. Alii, πρώτους καὶ, rejecto τε. Par. ed. cum quibusdam, πρώτως εὑρομένους.

(68) Ήμέτερον. Heinsius mavult διμέτερον. Fauent sequentia, sicque videtur legisse Billius in prima versione: « Quid igitur, an fateberis... te nihil habere quod tuum sit? »

(69) Πρῶτος γάρ, etc. Difficilis est hic locus, quem idcirco corruptum aut mancum suspicatur Billius. Binam tamen expositionem affert Elias. Neutrā probat Billius; inno utramque refellit; et quam ipse afferens, censem hæc priora verba: Πολλοῦ μέντοι ἀξιον ἦν, εἰ σοι διελύθη τὸ πονηρὸν τότο σύνταγμα, ironice esse accipienda, et posteriora ista: ἵνα τοιούτης ἡμεν (72) πραγμάτων ἀπηλλαγμένοι, καὶ φοβερότερον, ita ut is sit horum verborum sensus: « Quam magni scilicet aestimandum esset, sic sceleratum hoc Christianorum agmen, ut quidem as-

C cerebas, et constituebas, deleatura et extinctum esset, ut jam negotiis omnibus liberati, lætam et beatam, ut olim florente paganismo, vitam ageretis, nec ullis, ob contrariam Christianorum religionem, dissidiis agilitam, etc. Quartam nobis licet expositionem afferre. Primo quidem existimamus hæc verba: πρῶτος γάρ Χριστιανῶν, etc., primus enim Christianorum, etc., esse expositionem vocis precedentis, καινοτομίας, quod certe nemo negaverit. Deinde hac expositione, veluti clausa parenthesi, et ad suæ orationis terminos revocata in sua comparatione pergit orator. Quod enim modo, ἐν δεισιδαιμονίας μυστήριον, « unum superstitionis mysterium » appellabat, idem nunc, σύνταγμα, « agmen sceleratum » dicit, Græcarumque illud superstitionis corpus et coagmentationem, vel ab ipso Juliano, vel ipsius Juliani legibus esse dissolvendum. si nimirum ille suis auctoribus et inventoribus unumquodque restituisset, aut si ipsi suo jure repetiuerint, quemadmodum linguam Græcam sibi vindicabat Julianus. Quibus ostendit Gregorius quam insula et inconsequens esset Juliani mens et ratiocinatio. Nec iam ambigua istius loci sententia, nec dubius esse potest horum verborum sensus: κατὰ τοὺς σοὺς δρους καὶ νόμους, « iuxta leges ac regulas tuas », id est, iuxta Juliani rationeū et principia, quibus adversus Christianos utebatur, ut litteras ipsius interdiceret. Hac expositione plana sunt omnia. Porro diximus Julianum, vel ab aliis superstitionum agmen dissolendum; idque suadet orationis series et argumentatio

(70) Μέρτι ἀν. Pass. μέρτοι ἀν.

(71) Εἴ σοι διελύθη. Totum esset unaque dissipatum.

(72) Ήμερ. Pass. ὥμεν.

(73) Εἴ της ἀρχαῖς. Or. I, ἐπὶ ταῖς ἀρχαῖς.

(74) Φευκτότερον. Reg. I, et Sav. addunt, elev. ita Elias in Billio.

lenitate tectam sapere, atque ab imperatoria magnificencia procul remota esse videntur, age, bis adhuc astutiora proferemus. Nam cum doctrinam nostram, dogmatibus quidem et cœlestibus testimoniis magnam et excelsam esse perspicere, eamdemque veterem simul et novam; veterem, inquam, quantum ad prædictiones, ac sublucientes deitatis motus; novam autem, ratione posterioris Dei adventus, ac miraculorum eorum quæ tum ex ea, tum circa eam designata sunt; cœterum majorem et insigniorem ob Ecclesie formas nobis traditas, atque in hunc usque diem conservatas: ut ne hoc quidem ipsius malignam versutiam effugeret, quid comminiscitur, et quid facit? Rapsacem illum Assyrium, qui pro Sennacherib Assyriorum rege bellum administrabat⁵¹, imitatur. Nam cum ille in B Judæam cum exercitu profectus, maximis copiis et viribus Hierosolymam obsideret, atque ante urbem castra haberet, nec vi atque armis eam expugnare posset, nec sibi quidquam rerum urbicarum per preditores patere vidisset, lenibus verbis ac vernacula lingua cives allucere ac sibi conciliare aggressus est. Quod cum obsessi intellexissent, hoc primum recusarunt, postulantes, ut Syriaca lingua, non Hebraica, verba ad ipsos ficeret, ne forte rentur.

CXI. Idem igitur hic quoque cogitans, scholas quidem in omnibus civitatibus, et sacraria, subselliaque, partim altiora, partim humiliora extruere parabat, profanorum etiam dogmatum lectiones et explicationes instituere, tam quæ mores componerent, quam quæ in abstrusiorum rerum tractatione versarentur: tum precationum alternatum canendarum formam, ac poena in eos qui peccarent, pro delicti modo constituendæ: initiatuum item et perfectionis, atque omnia, quæ nostræ raud dubie disciplinæ sunt. Diversoria etiam et hospitales domos ædificare, monasteria item et virginum coenobia instituebat, simulque **139** humanitatem et benignitatem erga pauperes adjungere, cum in aliis rebus, tum in commendatilis epistolis sitam, quibus eos, qui inopia premuntur, ex Ile in nostris rebus præsertim admiratus fuerat.

CXII. Atque haec quidem novus iste dogmatistes D et sophista in animo habebat. Quod autem illius sonatus inanis et irritus fuerit, minimeque in opus

** IV Reg. xviii, 28.

(75) *Παλαιόν τε.* Reg. I, addit, δομοῦ, «simul.»

(76) *Κερῆμαστι.* Sic omnes ad unum codices. Ed. Paris. νόμαστι. Porro «motus» appellat Gregorius transitorias Dei apparitiones, sive per miracula, sive per speciem oculis objectam, quas opponit posteriori in carne, seu Christi adventui.

(77) *Σεραχηρόιμ.* Alii, Σενναχηρέν.

(78) *Ἐκεῖδὴ μῆτε.* MSS. coimunius, ἐπεὶ μῆτε.

(79) *Συνέτατας.* Regg. hu, q, Ald. et Herv. συνέντας.

(80) *Κελεύσαντας.* Ita libri omnes editi et scripti. Ed. Par. κενδυνεύσαντας. «Quod periculum eset.»

(81) *Ἐπικούρφεως.* «Quae sunt allegorici sensus

A λειον ἡμιφιεσμένης, καὶ πόρῳ βασιλεῖς μεγαλοπεπίας, φέρε, σοι παραστήσω καὶ τὰ τούτων ἔτι κερδαλεύτερα. Ὁρῶν γάρ τὸν ἡμέτερον λόγον μέγα μὲν δυνα τοὺς δόγμασι καὶ ταῖς ἀνωθεν μαρτυρίαις, τὸν αὐτὸν παλαιὸν τε (75) καὶ νέον· παλαιὸν μὲν ταῖς προρθήσεσι, καὶ τοῖς ὑπαστράπτουσι κονήμασι (76) τῆς θεότητος· νέον δὲ τῇ εἰλευταῖς θερανείᾳ, καὶ τοῖς ἐκ ταύτης τε καὶ περὶ ταύτην θαυμάσιν· ἔτι δὲ μελών καὶ γνωριμώτερον τοῖς παραβολέν μένοις, καὶ εἰς τόδε τετηρημένοις τύποις τῆς Εκκλησίας· ἵνα μηδὲ τοῦτο ἀκακούργητον μένη, τι μηχανᾶται, καὶ τί ποιεῖ; Μιμεῖται· Ῥαφάκτην τὴν Ἀσσύριον· ἐστρατήγει δὲ ἄρα τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων Σενναχηρέμ (77). Οὗτος, ἐπὶ τὴν ἰουδαϊκὴν στρατεύσας, καὶ δυνάμεις πολλῇ καὶ χειρὶ τὰ Ἱεροῦ σιλυμα πολιορκῶν, καὶ τῇ πόλει προσκαθέζομέν εἰσι. ἐπειδὴ μήτε (78) δυνάμεις παραστήσασθαι τὴν πόλην οἶδε τε ἦν, μήτε τι τῶν ἐνδον αὐτῷ πάρεξ τῶν προδρόμων ἐνεδίδοτο, λόγοις ἡμέροις καὶ διμογλώσσοις ὑποιεῖσθαι τὴν πόλιν ἐπιχειρεῖ. «Ο δὴ συνέντας (79) λέγεται τοὺς πολιορκουμένους, τοῦτο παρατησατε πρῶτον, Συριστὶ λαλεῖσθαι αὐτοῖς, ἀλλὰ μὴ Ἐβραιοὶ καλεύσαντας (80), ὃς τάχα ἀν εἰς δουλειαν ἠλατεῖς τῷ ἡμέρῳ τῆς διαλέξεως.

orationis suavitate in servitatem furtim inducit

PIA'. Τοῦτο δὴ καὶ οὗτος διενοθεῖς, διδασκαλεῖ μὲν ἰδρύσασθαι κατὰ πᾶσαν πόλιν ἔτοιμος ἦν, βῆματά τε καὶ πρεσβύτας, καὶ ὑψεδρές. Εὐλληνῶν τε δογμάτων ἀναγνώσεις καὶ ἀνατετύξεις, δοσὶ τε ἥθος ρυθμίζουσι, καὶ δοσὶ τῆς ἐπικρύψεως (81). ἐνχῶν τε τύπον ἐν μέρει, καὶ τῆς τῶν ἀμαρτανόντων κατὰ μέτρον ἐπιτιμήσεως (82)· προτελείων τε (83) καὶ τελειώσεως, καὶ δοσα τῆς ἡμετέρας σαφῆς ἑταν εὐτάξιας· ἔτι δὲ καταγώγια πήξασθαι καὶ ἔνονας, ἀγνευτήρια τε (84) καὶ παρθενώνας, καὶ φροντίστρια, καὶ τὴν εἰς τοὺς δεομένους φιλανθρωπίαν, τὴν τε ἀλλην ὄντος, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐπιτελμαῖς (85) συνθήμασιν, οἵς ἡμεῖς ἔξι θηνούς εἰς Λύνος τοὺς χριζόντας παραπέμπομεν· & δὴ καὶ μάλιστα τῶν ἡμέτέρων εἰχε θαυμάσας.

ex gente ad gentem transmittimus: quæ videlicet

PIB'. Ταῦτα διενοεῖτο (86) μὲν δὲ καὶ δογματιστής τε καὶ σοφιστής· μὴ ἐπιτελῇ δὲ γενέσθαι, μηδὲ εἰς Εργον ἀχθῆναι τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐγχειρήσιν, οὐκ ὅδι,

A ac mystici. »

(82) *Ἐπιτιμήσεως.* Non bene Billius, «supplici», quæ vox durior, nec unquam usitata ubi de penitentiis canonice agitur.

(83) *Προτελείων τε.* Sic omnes mss., «initiationum ritus et perfectionis.» Ed. προτελείων δέ.

(84) *Ἀγρεντήριδ τε,* etc. Comb. «Religiose exercitationis extra sæculi turbas loca et gymnasia, castitatis puræque mentis palestra. »

(85) *Ἐρ τοῖς ἐπιστολιμαῖοις.* Vulgo, «littere formatae. »

(86) *Δισροεῖτο.* Hæc in animo habuisse Apostolam scribit probatque Sozomenus, lib. v, c. 15, prolatu Juliani ipsius ad Arsacium epistola.

τές ἡμίν κέρδος, τοῖς ἐκείνους τε (87) καὶ τῶν ἐκείνους θάττον ἀπλλαγμένοις, είτε τῷ προελθόντι μέχρι τῆς ὁντούσεως ἀδελφῇ γάρ ἀν τίνα μὲν ἀνθρώπων κήνηματα, τίνα δὲ πιθήκων μικρήματα. Ἐπει ταῦτα οὐτοι μιμεῖσθαι (88) μὲν λέγονται τῶν ἀνθρωπίνων τινὰ ὀλεασμάτων, κακοτέχνως προτιθεμένων· τούτοις μέντοι καὶ ἀλίσκονται, μὴ δυναμένης ἔξικεσθαι (89) τοῦ τμετέρου σοφοῦ τῆς μιμήσεως. Οὐ γάρ μᾶλλον ἵππος Θεσσαλική (90), καὶ γυνὴ Λαχεδαιμονία, καὶ ἄνδρες οἱ τῆς Ἀρεθούσης πίνοντες, οἷον δὴ λέγω Σικελίωντας, ὡς δὲ περὶ αὐτῶν χρησμὸς, τὸ Ἑκκριτὸν (91) τῶν ὁμογενῶν ἔχουσιν, ή Χριστιανοῖς τὰ τοιοῦτα Εθη τε καὶ νομοθετήματα τῶν πρεπωδεστάτων (92) ἔστι· καὶ οἵα ὑπὲρ οὐδενὸς ἀν δλλου ζηλωθέντα τῶν ἡμίν ἐπεσθαις βουλομένων· ἐπειδὴ μὴ ἀνθρωπίναις ἐπινοίας (93) μᾶλλον η θεία δυνάμεις καὶ Β χρόνου βεβαιότητι τὰ τοιαῦτα (94) νενίκηκεν.

non magis humanis ingenii atque inventionibus, adeptas sunt

ΠΗΓ. Οὐδὲν δὲ οἶον καὶ τὴν θαυμαστὰν (95) αὐτῶν ταῦτην ἀνάπλασιν (96) ή μετάπλασιν ὡς ἐπὶ σκηνῆς θεωρῆσαι καὶ καταμαθεῖν (97), τίς μὲν ἀν ἦν (98) δὲ τῆς διδασκαλίας τρόπος αὐτοῖς, τι δὲ τὸ πέρα, τῶν συνείστων· ἵνα, δ φησι Πλάτων περὶ τῆς ἐν λόγῳ πόλεως, θῶμαν κινούμενην (99) αὐτῶν τὴν ἐπίνοιαν. Εἰς δύο γάρ ταῦτα διηρημένης πάστος φιλοσοφίας, θεωρίαν τε λέγω καὶ πρᾶξιν· καὶ τῆς μὲν ὑψηλοτέρας οὖσας, δυστεχμάρτου δέ· τῆς δὲ τοπεινοτέρας (!), χρησιμωτέρας δέ· ἡμῖν μὲν ἀμφότερα δι' ἀλλήλων εὐδοκιμεῖ· καὶ γάρ θεωρίαν συνέκδημόν πρός τὰ ἐκεῖθεν (2) ποιούμεθα, καὶ πρᾶξιν θεωρίας

(87) Ἐκείνους τε. Sic plerique codices. Deest in edit. -

(88) Μιμεῖσθαι. Pass. aliquique nonnulli. σχηματίζεσθαι. Locus difficilis, inquit Montacutius, qui nec Elise nec Billii probat interpretationem. Verum fallitur Montacutius, dum putat Gregorium allusisse ad Historiam, de qua Nyssenus in *Vita Moysis* de simiis regis Aegyptiorum. Historia namque de qua agitur, ea est de qua Nyssenus, non in *Vita Moysis*, sed in tractatu *De nomine et professione Christiana ad Harmonionum*, l. III, p. 268 et 269, ubi non de simiis regis Aegyptiorum, sed de simiis circulatoris cuiusdam et præstigioris Alexandrini. « Is circulator, » ut narrat Nyssenus, « exercuerat ac docuerat simiam, ut agilitate quadam in formam et habitum saltatricis sese componeret, eique saltatricis apposuerat personam, ac vestem circumdederat exercitio convenientem.... simia ad numerum sese flectebat et contorquerbat, ac per omnia quæ et faciebat et facere videbatur, naturam occultabat. Cum autem capti essent rei novitate spectatores, quidam cæteris astutior, simiam esse simiam iudeo quodam ostendit. Acclamantibus enim cunctis et applaudentibus agilitati simiæ, ad cantum et modulatorem apte se moventis et circumagantis, proicit in orchestra e bellaria ea quæ talium bestiarum ingluviem attrahunt atque invitant; illa vero nihil cunctata, ut vidit ante chorum dispersa amygdala, obliuia saltationis accurrit ad ea, et manuum palmis colligit; personam, ne impedimento esset, ori defraxit. .... atque ita pro laudibus et admiratione risum abunde movit spectatoribus. » Hæc est narrata a Nysseno historia, quam haud dubie oratoris nostri verba spectant; quæ idcirco sic vertenda, aut sic verti posse existimem: « Liquido enim patuisse, propositis vafre quibusdam illecebribus... Nam

A prodierit, constitutere nequeo, num id nobis lucro atque utilitati deputandum sit, quippe qui, et illo et illius sceleribus citius defuncti simus; an contra illi, qui non ultra cogitationis somnium processerit. Liquido enim patuisset quibam hominum motus, et quænam simiarum imitationes sint. Nam hæ quoque humana quædam, illecebribus vafre propositis, imitari dicuntur; verum per hæc quoque ipsa produntur, quod solertia nostram imitatione assequi non possint. Neque enim magis equa Thessala, et mulier Lacæna, et viri Arethusaæ æquam bidentes, hoc est, Siculi, ut fert editum de ipsis oraculum, principem inter eos, qui ejusdem generis sunt, laudem obtinent, quam hujusmodi ritus et sanctiones Christianis aptissime congruunt: talesque sunt, ut nullus eorum qui vestigiis nostris insistere cupiunt, eas æmulari possit: quandoquidem quam vi divina temporisque firmitate vigorem

CXIII. Nec vero quidquam commodius fuerit, quam admirandam hanc eorum fictionem, vel potius transfictionem, tanquam in scena spectare, atque cognoscere, tum quæ ipsorum in docendo ratio, tun quis conventuum finis esset: ut, quod de civitate illa in verbis sita Plato inquit, **motu 140** prædictum eorum consilium aspiciamus. Nam cum tota philosophia in duas partes, hoc est, in contemplationem et actionem, divisa sit; quarum altera ut sublimior, ita difficilior; altera humilior quidem atque abjectior, ceterum fructuosior; apud nos utraque alterius ope atque adjumento floret. Ut

C hæc quoque (simiæ) humanas quasdam actiones et motus æmulari dicuntur; verum per hæc, illis nimis captae, produntur. »

(89) Ἐξικέσθαι. Colb. 3, et Pass. ἔξικενεσθαι.

(90) Ἰππος Θεσσαλική, etc. Sensus est: quemadmodum equa Thessala cæteris omnibus antecedit, et mulier Lacæna omnibus aliis mulieribus, et viri Siculi omnibus viris; ita Christiani, in religiosis ritibus et sanctionibus, mortales omnes antecellunt, nec eos imitari possibile est.

(91) Ἑκκριτὸν. Pass. Ἕγκριτον. Sav. Ἑξαρπετον.

(92) Πρεχωδεστάτων. In Reg. bm, et Mont. γρ. πρεπωδεστέρων.

(93) Επινοίας. In Bill. et Montac. γρ. ἐννοίας.

(94) Τοιαῦτα. Reg. bm, in textu; Billius et Montac. in ora, ταῦτα.

(95) Θαυμαστὰ. Colb. k, θαυμαστήν.

(96) Αράχλασιν. « Reformationem:» μετάπλασιν, « transformationem, æmulari alieni ritus ac Christiani fictionem. »

(97) Έπι σκηνῆς, etc. « Socrates, » apud Platonem in Tim., « post fundatam instructamque legibus civitatem, cupere se ait eam motu incitatam videre, » hoc est, « juxta legum suarum prescriptum regi ac gubernari. » Eodem modo Gregorius ait se optare, ut illa Christianorum rituum imitatione a Juliano excogitata, in opus tandem prodeat, quo magis ridicula appareat.

(98) Τις μὲν ἀρ ίη. Colb. Ald. Herv. τις μὲν ἀν δ τῆς.

(99) Κινούμενην. Mont. γρ. ἐνεργοῦσαν. Alii, ἐνεργούμενην.

(1) Ταπεινοτέρας. Pass. addit., μέν.

(2) Πρὸς τὰ ἐκεῖθεν. Bill. « ad celestium rerum studium comitem. »

euim contemplationem ascensus ad cœlestia cōmitem asciscim̄s, ita vicissim actio nobis ad contemplationem gradus ac velut scala est. Neque enim fieri potest, ut sapientiæ compotes sint, qui sapienter non vixerint. Apud illos autem, haud scio utrare magis ridicula atque infirma videbitur; ut qui a divino afflato coagmentationis et constitutionis suæ robur haudquaquam habeant, radicibus illis non absimiles, quæ, quod stabili loco minime fixæ sint, undis feruntur. Ergo in beatam eorum jaciamus, ut cum ipsis ludentibus, et fabulantibus, quemadmodum in plerisque scenicis ludis fieri solet, nos quoque paulum ludamus: atque ad illud *fleſtibus fere*²³ admonemur, hoc quoque adjungatur, ut poetæ risum in lacrymis persæpe agnoscunt.

CXIV. Sit igitur apte paratum theatrum: nam quo B alio nomine templum suum vocari jussent, nescio: præcones clament; populus confluat, præsideant, vel qui æstate, et canitie, ac vitæ integritate præstant, vel qui generis splendore ac gloria conspicui sunt, eaque sapientia quæ terrenis nectatur, et quæ jucunditatis plus habeat quam vera pietas. Id enim eorum arbitrio permittemus. Quid deinde agent? Ipsi præsides suos et antistites describant. Purpura eos ornabit, et virtutæ, et floridæ ac pulchræ coronæ: quandoquidem plerisque in rebus gravitatem ei majestatem ab ipsis affectari comperi, idque eos studere, ut supra privatos ac plebeios emineant: tanquam videlicet id quod commune atque humile est, facile in contemptum veniat: quod autem elatum et tumidum, atque assecutu difficile, auctoriitate afferat. An hic quoque ad nos usque se demittent, ac sublimitatem, non magis in gestu ac specie, quam in moribus sibi convenire, nostri instar, existimabunt? 141 Nos enim externam quidem speciem, ac velut picturam, parum admodum curamus: in interno autem homine multo plus operæ studiique ponimus, idque potissimum studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo certununtur, retrahamus, qua etiam ratione vulgus magis eruditus.

CXV. Atque hæc ad hunc modum se habeant.

²³ Rom. xii, 15.

(3) Ἀραστραγέντας. Reg. b, Colb. k, ἀναστρέψοντας.

(4) Τὸ δυνατόν. Combef. « sui cœlus robur. »

(5) Βάλλωμεν εἰς τὴν μαχαριὰν αὐτῶν. Ita plerique codices. Edit. βάλλωμεν. Pass. Kal δὲ καὶ εἰσβάλλωμεν, et post αὐτῶν addit. Ἐκκλησίαν. Quia vox glossensis est, quod in textum irrepsit. Cæterum parsenīa hæc est ex Aristophane in *Equisib[us]*: Βάλλεις μαχαριὰν, « aufer te in beatam, » id est, « in beatitudinem. » Hic sermo per antiphrasim, iuxta Eliam, est a Gregorio usurpatus, ita ut « beatitudinis » nomine, veram « miseriā » intelligat; « atque idem est, » ut cum Billio loquar, « ac si dicebat: foedissimam illorum religionem examinemus et insectemur, quam tamen pro beata et veneranda habent. »

(6) Συμπατέξωμεν. Ita Pass. aliquæ omnes. Edit. συμπατέξωμεν.

(7) Ποιηταὶ. Pass. addit. πολλάκις, « sæpe. »

(8) Θεάτρον εὐτρεπές. « Apte paratum sit theatriu. » Sic Pass. cæterique codices. Editi, εὐπρε-

A ἐπίβασιν· οὐδὲ γάρ οἶν τε εἶναι σοφίας μετέχειν μή σοφῶς ἀναστραφέντας (3). τοῖς δὲ οὐκ οὖλοις ὅπλοις δέξει γελούστερόν τε καὶ ἀσθενέστερον, οὐκ ἔχουσιν ἐκ θεάς ἐπιπνεύσεως τὸ δυνατόν (4) τοῦ συστήματος, ὡσπερ τῶν φίζων, αἱ καθ' ὑδατος ὁχοῦνται, πῆσιν οὐκ ἔχουσαι. Καὶ δὴ βάλλωμεν εἰς τὴν μαχαριὰν αὐτῶν (5), Ιν' ὀλίγα καὶ αὐτοὶ παίζουσιν αὐτοῖς καὶ μυθολογοῦσιν, ὡσπερ ἐν πολλοῖς τῶν δραμάτων, συμπατέξωμεν (6). καὶ προστεθεῖη τῷ χαρπεῖ μετὰ χαιρότων, καὶ κλαιούσι συντραχόρειν, τὸ καὶ ληρανούσι συλληρεῖν ἀνέχεσθαι· καὶ γέλωτα ἐν δαχρύοις ποιηταὶ (7) γιγάντουσιν.

Scripturæ, quo cum gaudentibus gaudere, et cum nugantibus nugari sustineamus. Nam et poetæ risum in lacrymis persæpe agnoscunt.

PID'. Ἐστω τὸ θέατρον εὐτρεπές (8). ή οὐχ οὖδε τι καὶ καλεῖν τὸν οἰκον αὐτῶν κελεύσουσιν (9). εἰ κήρυχες βοάτωσαν· δὲ λαδς συνίτεω· τὴν προερίαν ἐκέτωσαν εἴτε οἱ πολιτι, καὶ χρόνῳ, καὶ τῷ τῆς τηλετας ἔξειλεγμένῳ προέχοντες, εἴτε οἱ γένει καὶ δόξῃ περιθλεπτοι, καὶ σοφίᾳ τῇ κάτω πλεκομένῃ (10), καὶ πλειόν ἔχοντι τὸ τερπνὸν τῆς ἀληθοῦς (11) εὐαγερεῖας· τοῦτο γάρ ἐπ' αὐτοῖς ποιησόμεθα (12). Τι ποιήσουσι τὰ ἔξης; Αὐτοὶ τοὺς ἁυτῶν προέδρους γραφάτωσαν. Ἀλουργὶς αὐτοὺς κοσμήσει, καὶ τανιά, καὶ στεφάνους ἀνθος καὶ κάλλος· ἐπειδὴ πολλαχοῦ τὸ σεμνὸν ἔγνων αὐτοῖς σπουδαζόμενον, καὶ τὸ ὑπεράνω τοῦ ἰδιώτου ὡς τοῦ μὲν κοινοῦ καὶ πέζου τὸ εύκαταφρόνητον ἔχοντος, τοῦ δὲ ὑπερόγκου καὶ δυτερίκου τὸ ἀξιόπιστον. Ή κανταῦθα μέχρις τῆμ ταβήσονται, μή τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὑψηλὸν (13) μᾶλλον ἢ τὸ ἐν τῷ τρόπῳ πρέπειν αὐτοῖς, ὡσπερ ἡμεῖς, νομίζοντες; Ἡμῖν γάρ τοῦ μὲν φαινομένου καὶ γραφομένου (14) βραχὺς δὲ λόγος· τὸ πλειόν τοῦ πραγματεία περὶ τὸν ἐντὸς ἀνθρωπον, καὶ μεβέλκειν τὸν θεατὴν (15) ἐπὶ τὸ νοούμενον, φασὶ μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἐκπαιδεύομεν.

PIE'. Ταῦτα μὲν δὴ ταύτη· τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν; Παρ-

D πές, « speciosum, decore eximium. »

(9) Κελεύσουσιν. Ita quatuor Regg. Or. 1, Ald. et Hierv. In edit. Paris. κελεύσουσιν.

(10) Σοφίᾳ τῇ κατὼν πλεονέμην. Bill. « humi contexta sapientia. » Reg. q, et Pass. πλεονεκτούμενη, « superiori, præstantiori sapientia. »

(11) Τῆς ἀληθοῦς. Plerique codices, τῆς εὐσεβεῖας, « pietatis, » quod magis probat Comb.

(12) Ποιησόμεθα. Addunt Pass. aliique nonnulli: Τι φέουσι τὸ ἔξης; « quid postea dicent? »

(13) Μή τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὑψηλόν, etc. Melius in Elia Billius: « Magis sibi morum ac viarum externam et in specie duntaxat ac suco positam sublimitatem judicantes. »

(14) Τὸν μὲν φαινομένον καὶ γραφομένον. Combef. « Parvum curamus quod oculis subjectum est ac litteris deformatum; » id est, quod videtur, et in cortice est litteræ, cui opponitur, τὸ νοούμενον, « quod mente intelligitur. » Nihil hic de pictura.

(15) Τὸν θεατήν. Reg. q, Colb. 3, et Pass. τὸν ἀκρωτάτην. « auditorem. »

ἔξεις (16) αὐτοῖς ὑποφήτας δηλαδὴ θεοφόρων λογίων, ὡς ἀνάυτοι φαῆτε (17), καὶ βίβλους ἀνελίξεις θεολογικάς τε καὶ ἡθικάς. Τίνας ταύτας, εἰπέ μοι, καὶ τίνων; Καλὸν προσάρδεσθαι τὴν Ἡσιόδου Θεογονίαν αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐκεῖ πολέμους καὶ κλόνους, τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς Γίγαντας, μετὰ τῶν φοβερῶν ὄνομάτων τε καὶ πραγμάτων; Κότος (18), Βριάρεως, Γύγης, Ἐγκλαδός, οἱ δρακοντόποδες ὑμῶν, οἱ χεραυνοφόροι θεοί, αἱ τούτοις ἐπαφίεμεναι νῆσοι, βέλη τε ὅμοι καὶ τάροι τοῖς ἀπαντήσοσι· τὰ πικρὰ τούτων γεννήματα καὶ προβλήματα, "Υδραι, Χίμαιραι, Κέρberοι, Γοργόνες (19), φιλοτιμία παντὸς κακοῦ. Ταῦτα ἔστω τῶν Ἡσιόδου καλῶν ταῖς ἀκοαῖς προτιθέμενα. Ὁρφεὺς παρίτω μετὰ τῆς κιθάρας καὶ τῆς πάντα ἐλκούσης ἥπτης, ἐπιβρεμέτω Διὶ τὰ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ τῆς θεολογίας ῥήματα καὶ νοήματα.

Ζεῦ κύδιστε, μέριστε θεῶν, εἰλυμένε (20) κάρπω,

ἵση τε μηλείη (21), δση τε ἵππων, δση τε ἡμιόνων, ήντενθεν, οἷμαι (22), δειχθῇ τὸ ζωγόνον τοῦ θεοῦ καὶ φερέσσιον· οὐ γάρ ἀλλως οἶδον τε ἥν· καὶ μηδὲ τῆς ἀλλῆς φείδεσθαι (23) μεγαληγορίας.

Ὄς εἰποῦστα θεά, δοιοὺς ἀτρεσύρατο μηρους, ἵνα τελέσῃ τοὺς ἔραστάς, & καὶ νῦν ἔτι τελεῖ (24) τὰς σχῆμασιν. Ἔπι πάσιν δὲ Φάνης τε καὶ δὲ Ήρικατός, καὶ δὲ πάντας καταπίνων τοὺς ἀλλους, εἰτ' ἀνεδίδους θεοὺς, ἵνα γένηται πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ταῦτα ἐπεισκυλείσθω τοῖς θαυμαστοῖς τῆς θεολογίας ἀκροστατίζεις, εἰτ' ἐπινοεῖσθι τούτοις ἀλληγορίματα καὶ τερατεύματα· καὶ τῶν προκειμένων ἐκτίπων δὲ λόγος εἰς βάραθρα χωρείτω, καὶ χρημνοὺς θιώριας οὐχ ἔχούστης τὸ στάσιμον.

ΠΙΓ. Ὁμηρον δὲ ποῦ θήσεις, τὸν μέγαν τῶν θεῶν οὐ (25) κωμῳδιογράφον, εἰ τ' οὖν τραγῳδοποιὸν (26); Ἀμφότερα γάρ εὑρήσεις ἐν τοῖς θαυμαστοῖς αὐτοῦ ποίημασι· τὰ μὲν συμφορᾶς, τὰ δὲ γέλωτος ἀξια. Καὶ γάρ θντως οὐ μικρᾶς τῆς φροντίδος ἐκεῖνον ίδειν, πῶς μὲν Ἀκεανὸς Τηθύντι καταλαγήσεται δι': Ἡρας πορνικῶς κασμουμένης· ἐπειδὴ κίνδυνος τῷ παντὶ χρόνον τινὰ οὐφρονούντων αὐτῶν· εἰτ' οὖν τὴν Ἑράντι φύσιν καὶ τὴν ὑγρὰν καταλλάττεσθαι δέοι, μὴ τῷ πλεονασμῷ τοῦ ἔτερου τὸ πᾶν συγχεθῇ (27)· εἴτε τι ἄλλο τούτων (28) ἐπινοεῖς ἀποτύπωρον. Τίς δὲ ἡ θαυμασία μέσης τοῦ νεφεληγερέτου (29) καὶ τῆς σεμνῆς Ἡρας, ἣντα ἀσχημονεῖν αὐτὸν ἀναπειθεῖ μεσούστης ἡμέρας,

(16) Παρέξεις. Reg. q., Pass. παράξεις.

(17) Ός δὲ αὐτοῖς φαῆτε. Ήσεις in uno Reg. q., reperimus.

(18) Κότος. Alii. Κόττος.

(19) Γοργόνες. Reg. hu., Γοργόνας.

(20) Εἰλυμένε. Reg. hm., et alii, ίλυμάνε. Edit. εἰλυμένε. Ceterum hic versus et sequens, ὡς εἰπούσα, etc. non reperiuntur in editis Orphei carminibus.

(21) Μηλείη. Tres Reg. et Colb. k., μηλίη.

(22) Οἷμαι. Deest in Pass.

(23) Φείδεσθαι. Tres Reg. Or. 1, et Montac.

A Quid postea? Præbebis ipsis scilicet divinorum, ut ipsi dicere soletis, oraculorum interpres; ac liberos, tum theologicos, tum morales evolves et explicabis. Quosnam tandem hos, dic, quæso, et quorum? Præclarum erit Hesiodi Theogoniam ipsis accini, et bella illic descripta, et tumultus, Titanes, Gigantes, nominibus simul ac rebus horrendos? Proferentur Coton, Briareus, Gyges, Enceladus, anguipedes vestri, diique fulmen gestantes, et insulæ in eos injectæ, quæ tela simul et sepulcra illis ad prælium occurrentibus exstiterunt: tum acerbi atque immanes eorum foetus ac soboles, Hydræ, Chimæræ, Cerberi, Gorgones, omnis denique mali colluvies. Hæc sint egregia illa, quæ auditoribus ex Hesiodo proponentur. Orpheus jam cum cithara, et cantu omnia trahente prodeat, Jovique magna illa et eximia theologiae verba et cogitata infremat:

B Jupiter augustissime, deorum maxime qui te volvis in fimo,
tum ovium, tum equorum, tum mulorum, ut vide-
licet hinc vitalis et secunda dei vis declaretur; ne-
que enim aliter poterat; quin nec alii quidem ha-
jusmodi grandiloquentiæ parcere:

Ubi dea locuta est, utramque coxam detexit,
ut amasios suos initiatet, quæ quidem nunc quoque
adibuc per signa et gestus celebrantur. Ad hæc
omnia Phanes accedit, et Ericapæus, et qui omnes
alios deos devorat, ac postea egerit, ut deorum
atque hominum pater efficiatur. Hæc eximiis et ad-
mirandis divinitatis auditoribus inculcentur, post-
eaque his allegoriæ ac portentosæ interpretationes
excogitentur; atque a propositis rebus aberrans
oratio, in prærupta contemplationis, quæ nibil sta-
bile ac solidum habeat, feratur.

CXVI. At vero Homerum quo tandem loco pones, magnum, inquam, illum deorum **142** tuorum coœdiarum dicam an tragœdiarum scriptorem? Utrumque enim in mirificis illius versibus reperties, alia nempe tristia et calamitosa, alia risu digna. Neque enim profecto levis illud curæ est videre quemadmodum Oceanus, Junonis meretricio more cultæ instructæque opera, in gratiam cum Thetide redditurus sit: quandoquidem rerum universitatipericulum iniminebat, si ipsi aliquantis per a rebus venereis abstinerent: sive his verbis hoc intelligas, naturam siccam cum humida in concordiam reduci oportere, ne alterutrius redundantia mundus per-

φείδεσθε. Schol. φείδεσθε οἱ Ἑλληνες ὑμεῖς.

(24) Ετι τελεῖ. Reg. bm. Bill. Elias ἔτι τελεῖται. Tres Reg. Pass. καὶ νῦν ἐπιτελεῖται. Sav. Ald. ἐπιτελεῖται.

(25) Τῶν θεῶν σον. Billius: « Divinarum. »

(26) Τραγῳδοποιόν. Duo Regg. τραγῳδοποιόν.

(27) Συγχεθῇ. Ita Regg. omnes, Or. 1; Pass., etc. Mont. vero, Par. et Sav. συγχεθῇ.

(28) Τούτων. Sic plerique codices. Pauci cum editis τοιοῦτον.

(29) Τοῦ νεφεληγερέτου. « Nubium congregatoriis, nempe, Jovis. »

turbetur : sive aliud quiddam his absurdius exponit. Jam , quis admirandus Jovis illius , ac venerandæ Junonis congressus , cum hoc ipsa ei persuaderet , ut medio ipso die obscenæ rei daret operam , utcunque poetæ carminibus suis ipsi blandiantur , lotum roscidum substernentes , et crocuni atque hyacinthum e terra producentes ? Unde hæc , et quæ horum est ratio ? Quo etiam pacto vestra Juno , illa magni Jovis soror et conjux , illa ulnarum candore , roseisque digitis insignis , nunc in æthere et nubibus pendet , ferreisque incudibus deprimitur , aureisque manicis vincitur , adeo ut ne diis quidem veniauit ei a Jove impetrare contendentibus , periculli expers hujusmodi humanitas esset : nunc autem universum amorum cestum assumit , lascivoque ornatu Jovem ita allicit , ut ipse quoque omnes suos omnium seminarum amores hoc uno multis partibus inferiores esse constitutus ? Quis præterea hic metus , ne diis pro Laceno scorto incitatissimis , cœloque intonante , terræ quidem sedes rumpatur , mare autem invertatur , et Orci regia patesiat , siue ea , quæ diuturno tempore obiecta fuerant , in aperium veniant ? Quis porro ille nigrorum superciliorum nutus , et divinorum crinium commotio olympum totum concutens ? Quis etiam Mars ille vulneratus , aut æneo carcere conclusus ? ille , inquam , aureæ Veneris illepidus amator , adulterque minime circumspectus , deorumque theatrum ob turpitudinem suam et obscenitatem colligens , exiguoque prelio dimissus ?

CXVII. Cuun hæc omnia , atque his plura , ita C scite et varie composita atque prorsus inusitata se habeant , quis apud vos **143** ita magnus et sublimis est , ac vere Jovi consilio par , ut , supra nubes elata contemplationis , mentisque nostræ captum et modulum superantis rationibus , ea honesta et decora reddere possit ? Et quidem , si hæc vera sunt , non erubescant illi , sed potius glorientur , aut ea turpitudine carere probent . Quid enim necesse est eos ad fabulam , tanquam ad turpitudinis integrumentum perfugere ? Neque enim præsidentium , sed metuentiū ac terga vertentium est fabula . Si autem falsa , primum nudos theologos nobis ostendant , ut cum his disputationem ineamus . Deinde dicant , annon stultum sit , quibus ut fictis et fabulosis erubescunt , iisdem , ut firmis , sese jactare ; et quæ multitudini obscura atque incognita esse potuissent , non enim omnium est eruditio , hæc , tum per figmenta , tum

A καὶ οἱ ποιηταὶ μετὰ τῶν μέτρων αὐτὸν κοιταζοῦσι , λατὸν ὑποστρωνύμοντες ἐρσήντα , καὶ χρόκον ἀναφύοντες ἐκ τῆς γῆς καὶ ὑάκινθον ; Πλόθεν τεῦτα , καὶ τίς τούτων ὁ λόγος ; Πῶς δὲ ἡ αὐτὴ καθ' ὑμᾶς Ἡρα , ἡ τοῦ (30) μεγάλου Διὸς ἀδελφὴ καὶ ὅμοιος , νῦν μὲν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλαις κρεμαμένη , καὶ σιδηροῖς ἄκμοσι καθελκομένη , καὶ χρυσαῖς τιμωμένη χειροπέδαις , ἡ λευκώλενδος τε καὶ φοδοδάκτυλος , ὡς μῆτρας παραιτεῖσθαι βουλομένοις τῶν θεῶν ἀκινθον εἶναι τὴν φιλανθρωπίαν . νῦν δὲ δόλον τὸν τῶν ἔρωταν κεστὸν ἐφ' ἕαυτὴν (31) ἔλκουσα διὰ τῶν πρὸς τὸν Δία καλλωπισμάτων , ὡς καὶ πάντας δομολογεῖσθαι αὐτῷ τοὺς ἐπὶ πάσαις ἔρωτας ἐνδὸς τούτου παραπολὸν (32) λεπομένους ; Τίς δὲ ὁ φόδης , μή τῶν θεῶν κινουμένων ὑπὲρ τῆς Λακαλίνης μοιχάδος (33) , καὶ οὐρανοῦ σαλπίζοντος (34) , ἀναρράγῃ μὲν γῆς ἔδρα , μεθαρμοῦσῃ δὲ θάλασσα , δημοσιευθῇ δὲ δόλου βασιλεια , καὶ εἰς τούμφαντες Ἐλθῇ τὰ τῷ μακρῷ χρόνῳ κεκαλυμμένα (35) ; Τίς δὲ ἡ τῶν κυανέων ὄφρύων ἐπίνευσις , καὶ ἡ τῶν ἀμβροσίων τριχῶν συγκίνησις , δόλον Ὀλυμπον κατασείουσα (36) ; Τίς δὲ ὁ τιτρωσκόμενος Ἀρης , ἡ χαλκῷ κεράμῳ κατατλείσμενος ; δὲ τῆς χρυσῆς Ἀφροδίτης ἀφυήσεις ἔρωτῆς , καὶ μοιχὸς ἀπερίσκετος καὶ τῷ Ἀμφιγυήνει (37) κρατούμενος , καὶ θέατρον τῶν θεῶν ἐφ' ἕαυτῷ συλλέγων ἀσχημονοῦντες , καὶ μικρὸς χρήματος ἀφιέμενος ;

PIZ'. Ταῦτα πάντα καὶ πλειε τούτων οὕτω σοφῶς καὶ πολυτρόπως συγχειμένα , καὶ παντάπασιν ἔξι τῶν νενομισμένων , τίς οὖτας (38) ὑμεῖν ὑψηλὸς τε καὶ μέγας , καὶ δηντας Διὸς μῆτριν ἀτάλαντος , ὡς εἰς τὸ εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν (39) λόγοις θεωρίας ὑπερνεφοῦς . καὶ ὑπὲρ τὰ ἡμέτερα μέτρα τῆς καταλήψεως : (40) Καίτοι ταῦτα εἰ μὲν ἀληθῆ , μήτ' αἰσχυνέσθωσαν , καὶ φιλοτιμείσθωσαν , ἢ , διτὶ μὴ αἰσχρὸς , πειθέτωσαν καὶ τὶ δεῖ καταφεύγειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν μῦθον , ὡς τῆς αἰσχύνης (41) συγχάλυμα ; οὐ γάρ θαρβούντων , ἀλλ' ὑποχωρούντων δικύος (42) εἰ δὲ φευδῇ , πρῶτον μὲν ἐπιδεικνύωσαν ἥμεν τὸν τυμνούς θεολόγους , ίν γάρ πρὸς ἐκείνους ἥμεν ὁ λόγος . Ἑπειτα λεγέτωσαν τῶς οὐκ εὑθεῖς , οἷς ὡς μιθικοῖς αἰσχύνονται (43) , τούτοις ὡς ισχυροῖς καλλωπίζεσθαι . καὶ δὲ τοὺς πολλοὺς D λαγθάνειν δυνατὸν ἦν , οὐ γάρ πάντων ἡ παίδευσις ταῦτα δημοσιεύειν ταῖς ἀπάντων διεσπαντιν τοῖς πλάσμασι (44) τε καὶ σχήμασι , καὶ τὸ δεινότερον , μεθ'

(30) Ἡρα ἡ τοῦ . Sic Mont. Bill. Pass. et cæteri mss. θεεστὶ ἡ in Par. edit.

(31) Ἐφ' ἕαυτὴν . Herv. ἐφ' ἕαυτῆς .

(32) Παραπολός . Plerique codices , παρὰ πολύ .

(33) Ὑπέρ τῆς Λακαλίνης μοιχάδος . Pro Laceno scorto . De Argivæ Helenæ raptu hic sermo est .

(34) Σαλπίζοντος . Quasi tuba signum dante .

(35) Κεκαλυμμένα . Reg. I. συγχεκαλυμμένα .

(36) Κατασείουσα . Pass. κατασείουσα .

(37) Ἀμφιγυήνει . Alii , ἀμφιγύει , ἀμφιγύῃ , ἀμφιγύη .

(38) Τίς οὖτας . Reg. bm. tīc οὖτος .

(39) Εἰς τὸ εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν . Ut ea ad honestati speciem trahere possit .

(40) Μέτρα τῆς καταλήψεως . Pass. καταλήψεως μέτρον .

(41) Αἰσχύρης . Reg. hu. duo Colb. et Pass. ἀσχύρης μόνην .

(42) Ο μῦθος . Pass. Εστιν δὲ μῦθος . Colb. k. διμῆτρος . In aliis omittitur , ἐστιν , vel scribuntur apie , aut positi , δὲ μῦθος .

(43) Αἰσχύνονται Ita melioris notæ codices . Edit. αἰσχύνονται .

(44) Πλάσμασι , etc. Comb. veritit : pos . vultu et ceremonias et gesticulationes .

ζησες τῆς εἰς χρήματα ζημίας, ἐν τε νοοῖς καὶ βωμοῖς, καὶ ίδρυμασι (45), καὶ ἀναθήμασι, καὶ θυσίαις ποιηταλάντοις, καὶ ἄξημίως (46) ἐνδὸν εὐσεβεῖν, ἀσεβεῖν αἰρεῖσθαι μετὰ ζημίας;

PHIH'. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν ποιητῶν εἶναι φῆσουσι τλάσματα καὶ ληρήματα, δύο τούτοις προσχωμένων εἰς τὸ τερπνὸν τῆς ποιήσεως, μέτρῳ καὶ μύθῳ, καὶ οἷον καταγλυκανόντων τούτοις τὴν ἀκοήν, αὔτεις δὲ ἀπορρήτοτερον εἶναι καὶ βαθύτερον τὸν ἑναποκείμενον τούτοις νοῦν, καὶ διαβατὸν δλίγοις τῶν σοφωτέρων, σκοπεῖτε, ὡς ἀπλῶς καὶ δικαῖως περὶ τούτων ἦν διαλέξομαι. Πρότον μὲν πᾶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὅντες σένουσιν ὑδρίστας (47), καὶ μικρῷ τῶν Ισοθέων ἀξιῶσι τιμῶν, οἵς τὸ μῆδοναι δίκην τῆς ἀσεβείας κύρδος αἴταρκες ἦν; Εἰ γάρ τοις εἰς ἵνα (48) θεὸν αὐτῶν καὶ ίδιᾳ καὶ μικρῷ (49) βλασφημήσασι θάνατος ἢ ζημία (50) παρὰ τῶν νόμων, τί πάσχειν ἔδει τοὺς πάτειν ὄμοι καὶ δημοσίῃ, καὶ ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἐπαφίεντας τὴν ποίησιν, καὶ μάκρῳ χρόνῳ παραδόντας τὴν κωμῳδίαν; Ἐπειτα καὶ τοῦτο λογίζεσθαι δξιον· εἰσὶ καὶ παρ' ἡμῖν κατ' ἐπίκρυψιν λόγοι τινὲς, οὓς ἀρνήσομαι, ἀλλὰ τίς δ τρόπος (51) αὐτῶν τῆς διπλόνες, καὶ τίς ἡ δύναμις; Οὗτε τὸ φαινόμενον ἀπρεπὲς, καὶ τὸ κρυπτόμενον θαυμάσιον (52) καὶ ὑπέρλαμπτρον τοῖς εἰς τὸ βάθος εἰσαγομένοις, καὶ ὥσπερ τι σῶμα καλὸν καὶ ἀπρότιτον, οὐ φαύλῃ τῇ ἐσθῆτῃ περιταλύπτεται· δεῖ γάρ, ὡς γοῦν ἔμοιγε δοκεῖ, τῶν θείων μηδὲ τὰς ἐνδεξεῖς (53), καὶ τὰς ἐμφάσεις ἀπρεπεῖς εἶναι· καὶ ἀναξίας τῶν δηλουμένων, μηδὲ εἰς ἄν καὶ (54) ἀνθρώποις λεγομένας περὶ αὐτῶν δυσχεραίνοντες· ἀλλ' ἡ τὸ καλλιστὸν πάντως ἔχειν, ἢ μῆτ τὸ αἰσχιστὸν, ἵνα τὸ μὲν τοὺς σοφωτέρους εὐεργαῖη, τὸ δὲ μῆτ (55) βλάπτῃ τοὺς πλειόνας.

species inhonestas esse convenit, rebusque significatis indignas, ac denique tales, ut homines quoque ipsi eas de se prædicari perniciose laturi sint; verum aut maximam omnino pulchritudinem habere, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos minime labefacient.

PIOTH. Ύμῖν δὲ οὔτε τὸ νοούμενον ἀξιόπιστον, καὶ τὸ προβεδημένον ὀλέθριον. Καὶ τίς ἡ σύνεσις διὰ βορδόρου (56) πρὸς πόλιν ἀγειν, ἢ διὰ προβδόλων τε καὶ ὑψάλων εἰς ὄρμον ἐπειγεσθαι; Τί γάρ ἐκ τούτου (57) σύμβατεται; καὶ τί τῶν λόγων τὸ πέρας; Σὺ μὲν ληρήσεις, καὶ ἀληγορήσεις τὰς σὰς ἀτυχίας ἢ φαντασίας· δὲ πεισόμενος οὐκ ἔσται· τὸ γάρ ὄρώμενον πιθανότερον. Οὗτοι οὖν τὸν ἀκροατὴν ὀνητας, καὶ τὸν θεατὴν ἀπώλεσσας μετὰ τοῦ φαινορέντου

(45) Ιδρύμασι. Pass. ίδρυσμασ.

(46) Άξημίως. Colb. k, δξημίοις.

(47) Πως ἔταιροντες τοὺς ἄντρας σένουσιν ὑδρίστας; Bene Billius in prima edit. « cur numinum suorum convictores laudent? » In Paris. prætermissum, ὃν σέβουσι.

(48) Εἰς ἵνα. Deest εἰς in duobus Regg. Pass. etc.

(49) Ἰδιᾳ καὶ μικρῷ. Hic adverbialiter posita.

(50) Η ζημία. Sic Reg. y, codex optimæ notæ, quem sequi non dubitamus. In edit. Η ζημία.

(51) Τίς δ τρόπος. Reg. v, Colb. k, Sav. Comb.

A per signas, ob omnium oculos ponere, quodque gravissimum est, non sine maximo pecuniarum detrimento, in templis, aris, statuis, donariis, ac sumptuosissimis sacrificiis, cumque circa rei familiaris dispendium pietatem colere liceat, inirium esse malle cum detimento?

CXVIII. Quod si dixerint hæc quidem esse fligmenta et nugamenta poetarum, qui duo hæc, carmen scilicet et fabulam, ad conciliandam poesi jucunditatem, adhibere, atque iis aurem velut demulcere voluerint; ceterum vero altiore et abstrusiorem in iis sensum reconditum esse, atque ejusmodi, ut sapientiorum pauci ad eum penetrare possint: videite quam simpliciter et æquè de his rebus disseram. Primum, cur eos qui suis numinibus contumelias inferunt, laudent, divinisque pene honoribus afficiunt, quibus impietatis poenam non persolvere satis amplum lucrum erat? Nam si in eos, qui unum quempiam deorum snorum privatim etiam ac levi maledicto afficerint, vel multa vel capitalis poena legibus constituta sit, quas tandem eos pendere oportebat, qui in omnes simul et publice, et ob scđissima flagitia poesis suæ aculeos strinxerunt, atque hanc comediam posteris in longum tempus tradiderint? Tum hoc quoque considerare operæ pretium fuerit: sunt etiam apud nos abditi quidam et allegorici sermones, nec id negavero, verum quænam duplicitis eorum sensus est ratio, et quævis ac potestas? Nec externa species indecora et in honesta est, et quod 144 occultatur, admirandum est, iisque, qui in penetralia ipsa inducuntur, mire splendidum, ac pulcherrimi instar ejusdem corporis inaccessi, haud aspernanda veste contingit. Rerum enim divinarum, mea quidem sententia, ne indicationes quidem ipsas externasque verum aut maximam omnino pulchritudinem habent, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos

CXIX. Apud vos contra, nec quod intelligendum proponitur, fidem meretur; et quod externe oculis objicitur, funestum et exitiosum est. Quæ porro prudentia est per eum ad urbem ducere, aut per saxa et scopulos ad stationem contendere? Quid enim ex eo accidet, et quis verborum finis futurus est? Tu quidem nugaberis, tuosque errores aut animi fligmenta, sensu allegorico explicabis: qui autem ibi fidem habeat, non erit. Nam quod oculis

τίς δ λόγος.

(52) Θαυμάσιοι. Reg. f, Colb. k, et Pass. addunt, καὶ ὑψηλον, et sublimē. »

(53) ἐνδεξεῖς. Pass. ἐπιδεξεῖς

(54) Αρ καὶ. Hæc desunt in duobus Regg.

(55) Τὸ δὲ μῆτ. Colb. k, τὸ δὲ ἵνα μῆτ.

(56) Διὰ βορδόρου, etc. « Per eum ad urbem ducere. » Proverbialis locutio commode usurpatā adversus eos, qui per obscenas fabulas ad allegoricos sensus ducunt.

(57) Τούτον. Savil. τούτων.

cernitur, majorem ad persuadendum vim habet. A Sieque nullam auditori utilitatem attuleris, et spectatorem perdidis, qui nimurum ei quod oculis oblatum cernit, præbeat assensum. At contemplationis quidem locus apud eos talis est, tamque ab hypothesisibus remotus, ut prius omnia inter se copulare quis possit, atque ea quæ longo intervallo disjuncta sunt, in unum adducere, quam ut hæc affirmet, figura nimirum et eorum involucra.

CXX. Quid autem dixeris de ea ipsorum disciplinæ parte, quæ circa mores versatur? Unde, et a quibus rebus ordientes, quibusque rationibus utentes, ad virtutem eos informare, consiliisque suis et præceptis quam optimos efficere poterunt? Verbi gratia: optima res est concordia, optima res pari animorum consensu inter se civitates, et populos, et familias, et singulos homines jungi, legem vide-licet ordinemque naturæ sequentes, quæ omnia divisit simul atque constrinxit, ac totam hanc rerum molem, mundum unum ex pluribus rebus efficit. Quibus autem exemplis hoc illi docebunt? An deorum bella narrantes, et dissidia, et rebelliones, malorumque multitudinem, quæ privatum ipsi publiceque, partim aliis inferunt, partim ab aliis perpetiuntur, 145 quibus omnes fere historiæ et poemata plena sunt? Citius profecto ex pacatis bellaces, et ex sapientibus exordes ac dementes, quam contra ex audacibus et stolidis moderatos atque prudentes hujusmodi exemplis reddiderint. Etenim quos, remotis etiam vitiiorum illecebris, a malo avertire, atque a deteriori parte ad meliorem traducere difficile est, quis tandem his, ut placidi et moderati sint, persuaserit; cum deos vitiis-rum affectionum duces et patronos habeant: ubi vitiosum esse, non modo non turpe, sed honorificum etiam existimatur (utpote deorum aliquem defensorem ac patronum assumens, qui vitiosa hac affectione labore), atque aris et sacrificiis ornatur, legitimamque libertatem nactum est? Hoc enim optimum indignissimum est, quod, quæ legibus vindicantur, ea illi, ut divina, venerentur: tanta est apud ipsos iniquitatis ubertas et amplitudo.

CXXI. Secundo, honor et reverentia erga parentes ipsis proponatur: illudque, primam ortus causam statim post primam colendam ac venerandam esse: hoc et ratio doceat, et theologia persuadeat. Quidni autem hoc Saturnus persuadeat, Cœlo gentiles partes amputans, ne deos gignat, verum hoc

(58) Τόπος. Reg. u., Montac. et Savil. τρόπος, « modus. »

(59) Συμβαλεῖν. Colb. k, συμβάλλειν. Mont. γρ. συμβάνειν. Ita Reg. l in textu.

(60) Μυθολογήματά τε λέγω. Deest, λέγω in Pass. qui mox pro, σκεπάσματα, habet, σκέμματα, « excogitationes. »

(61) Καὶ ἐξ τίνων. Non pauci, καὶ τίνων.

(62) Ἀλλήλοις. « Puto, » ait Billius, ἀλλοις.

(63) Μεταδεῖται. Reg. hu, Colb. 3, Ald., Hervag. μεταστῆσαι.

(64) Θεοῖς χρωμένους, etc. Augustinus lib. II, c. 7, De civitat. Dei, eadem gentilibus objicit: « Omnes cunctores talium deorum, inquit, mox ut eos libido pepulerit serventi, ut ait Persius, tiucta veneno, ma-

ternorum. 'Αλλ' δ μὲν θεωρητικὸς τόπος (58) αὐτοῖς τοιοῦτος, καὶ οὖτα πόρῳ τῶν ὑποθέσεων, ὡς πάντα πρότερον εἶναι συμβαλεῖν (59) ἀλλήλοις, καὶ εἰς ἐν ἀγαγέειν τὰ μακρῷ κεχωρισμένα, ή ταῦτα συνθεῖναι καὶ συναρμόσαι, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς εἶναι φῆσαι. τὰ μυθολογήματά τε λέγω (60) καὶ τὰ σκεπάσματα.

componat atque conciliet, ejusdemque viri esse

PK'. Τί δ' ἀν εἰποις περὶ τοῦ θεικοῦ μέρους αὐτῶν; Πίθεν, καὶ ἐκ τίνων (61) ὄρμώμενοι, καὶ τίσι χρυμενοι λόγοις, πλάττεν αὐτοὺς εἰς ἀρτήν δυνήσονται, καὶ πλείστου ποιεῖν ἀξίους ταῖς παραίνεσσιν; « Αριστον ὄμδονται, καὶ τὸ συμφρονεῖν ἀλλήλοις πολεῖς, καὶ δῆμοις, καὶ οἰκίας, καὶ τοὺς καθ' ἔκαστον, νόμῳ καὶ τάξις φύσεως ἐπομένους, ή πάντα διεἴλε τε καὶ συνέδησε, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο κόσμον ἔνα ἐκ πλειών πεποίηκε. Τίσι τοῦτο διδάξουσιν ὑπόδειγματιν; « Άρα τοὺς πολέμους λέγοντες τῶν θεῶν, καὶ τὰς στάσεις, καὶ τὰς ἐπαναστάσεις, καὶ τῶν κακῶν τὸ πλῆθος, ὃν αὐτοὶ τε ἔχουσι, καὶ ἀλλήλοις (62) παρέχουσιν, ίσιζ τε καὶ δημοσίᾳ, ὃν μικροῦ πάσσα πεπλήρωται συγγραφή τε καὶ ποίησις; Θάττον μέν τ' ἀν ἐξ εἰρηνικῶν μαχίμους, καὶ παραπλῆγας ἀντὶ σοφῶν, ή τούναντίον μετρίους καὶ σώφρονας ἀντὶ θρασέων καὶ ἀπαιδεύτων τοῖς τοιούτοις ἀν ἐργάσαντο παραδειγματιν. Οὓς γάρ καὶ δίχα τῶν εἰς τὸ χεῖρον ἐλκόντων χαλεπὸν μεταθεναῖ (63) κακίας, καὶ πρὸς τὴν κρείστων μεταστήσαις μοῖραν ἀπὸ τῆς γέροντος, τούτους τίς ἀν πεισειν ἡμέρους εἶναι καὶ καθεκτοῖς, θεοῖς χρωμένους (64) δόηγοις τῶν παθῶν καὶ προστάταις· Ἐνθα τὸ κακὸν εἶναι καὶ τίμιον, ὡς θεῶν τινα προϊστάμενον, οὐ τὸ πάθος ἐστὶ βαμοῖς τε καὶ θυσίαις τιμώμενον, καὶ παρῆρσαν εἰληφός ἔννομον; Τοῦτο γάρ τὸ δεινότατον, δι τοῖς νόμοις κολάζεται, ταῦτα ὡς θεῖα σέβεται (65) τοσαύτη τις ὑμνὶ τῆς ἀδίκιας ἡ πειρουσία.

PKA'. Δεύτερον αὐτοῖς προκείσθω γονέων αἰδὼς καὶ τιμὴ, καὶ τὸ τὴν πρώτην (66) αἰτίαν τοῦ εἶναι σέβειν μετὰ τὴν πρώτην· τοῦτο (67) καὶ λόγος εἰσηγησθω (68), καὶ θεολογία πειθέτω. Πώς δὲ οὐ πεισεις Κρόνος Οὐρανὸν ἐκτεμάνων, ἵνα ἄγονος ἦ θεῶν, καὶ δῶ κύμασιν ἀποτελέσαι θεὸν, ἀφροῦ γέννημα·

Dgis intuentur, quid Jupiter fecerit, quam quod docuerit Plato, vel Cato censuerit. Profert etiam, inter alia, illud Terentiani Chereæ, qui, cum in flagitiosa libidine versaretur, « deos se imitari jactabat. »

(65) Κολαζεται.. σέβεται. Reg. x, Mont. κολάζεται.. σέβεται.

(66) Πρώτην. Mallem, δευτέραν, « secundam. » Mox, μετὰ τὴν πρώτην. Par. ed. addit αἰτίαν, quam vocem deleviimus, utpote quæ in nullo codice legitur.

(67) Τοῦτο. Deest in duobus Reg. totiusque Colb.

(68) Λόγος εἰσηγεῖσθω. Pass. ὁ λόγος τρέψθω.

καὶ Κρήνω Ζεὺς ἐπανιστάμενος, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, δὲ γλυκὺς λίθος καὶ πικρὸς τυραννοκτόνος· εἶτε τι ἀλλο τοιοῦτον αὐτοῖς εἰς τιμῆν τῶν γεννησαμένων αἱ βίθλοι φέρουσι. Τρίτον αὐτοῖς ἔστω χρημάτων ὑπεροψία, καὶ τὸ μὴ πανταχόθεν κερδαίνεν, μηδὲ τοῦ δυστυχεῖν ἀρραβώνα, τὸ κακῶς κτεῖσθαι λαμδάνειν. Πῶς οὖν ὁ Κερδῶν (89) αὐτοῖς σταθῆσται, καὶ τὸ σπαχλλιον (70) προδηληθῆσται, καὶ τὴν κλεπτικὴν τοῦ θεοῦ δύναμις τιμηθῆσται, καὶ τὸ Ἀρεν (71) χαλκοῦ Φοῖβον μὴ μαρτυρεσθαι, μηδὲ εἴται τι τοῦ ὀδολοῦ τιμώτερον; Ταῦτα γάρ αὐτῶν τὰ σεμνὰ καὶ σεβάσμα.

PKB'. Τί ἔτι; Σωρροσύνην διδασκέτωσαν, ἐγκάτειαν εἰσηγεῖσθωσαν· καὶ δὲ πειθῶν ἐγγὺς, πάντα γινόμενος διὰ τὰς γυναικας, δὲ Ζεὺς, καὶ Φρυξὶ μειρακίσκοις (72) αὔτες ἡραστῆς δὲ φιλατατος (ὶν' ᾧ τοις ἔδιστα συμποτάζοιεν οἱ θεοὶ, τοῖς Διὸς οἰνοχοούμενοι παιδικοῖς)· καὶ ταῖς πεντήκοντα θεστέου θυγατράσιν ἐνανθεύων Ἡρακλῆς ἐν μιᾷ νυκτὶ δὲ Τριέπερος, καὶ τρισκαιδέκατον ἀθλὸν τοῦτον ἐπιτελέσας, οὐκ οὐδὲ διπλῶς τοῖς ἄλλοις γε οὐ συναριθμούμενον. Ἐπικοπέτετω τὸν θυμὸν Ἀρης (73), μέθην Διδυνοῦς, μισοκενίαν Ἀρτεμις, ἀπάτην δὲ λοξίας (74) αὐτῶν χρησμολόγης, γέλωτος ἀμετρίαν δὲ καταχωλεύων θεδες, τῶν θεῶν λυπουμένων, καὶ ἀραιαῖς ταῖς κνήμαις ἐπιφραννόμενος· γαστριμαργίαν δὲ Ζεὺς ἐπὶ δεῖτα λιπαρὰν τρέχων μετ' ἀμύμονας Αιθιοπῆς σὺν τοῖς λοιποῖς διάμοσιν· δὲ Βουθόνιας (75), τὸν γεωργὸν τυραννήσας, καὶ τὸν ἀρότην βοῦν λαζαγέας, καὶ τὴν κλήσιν λαδῶν ἐκ τῆς πράξεως, καὶ πάντες ταῖς κνίσσαις καὶ ταῖς λοικαῖς ἐπιτρέχοντες.

PKΓ'. Κατοι πῶς ταῦτα τῶν ἡμετέρων ἐγγὺς, οἵς δρός μὲν φιλίας (76) αὔτες ἔκαστος, καὶ τὸ τὰ αὐτὰ βούλεσθαι τοῖς πλησίον δὲ καὶ σφίσιν αὐτοῖς· ἔγχλημα δὲ οὐ μόνον τὸ γενέσθαι κακὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ μελλῆσαι (77) μικροῦ, καὶ τῆς δργῆς (78) κολαζομένης, ὡς πράξεως· οἵς σωφροσύνη μὲν οὐτω σπουδάζεται, ὥστε καὶ δρθαλμὸς ἀναστέλλεται· χείρ δὲ φονικὴ τοσοῦτον πόρρωθεν εἰργεται· ὥστε καὶ θυμὸς σωφρονίζεται· ἐπίορχον δὲ ὅμοσιον (79) οὐτω δεινὸν καὶ ὑπέρογκαν, ὥστε καὶ τὸν

(89) **Κερδῶν.** οἱ *Lucrīus*, » Mercurii epithetum, ad subindicandam ipsius in quæstū faciendo dexteritatem; quamobrem a priscis pingebatur accinctus pera, quam a sacco, sacculum appellabant. Habetur etiam ut lucri ac furtorum præses.

(70) **Σακέλλιον.** Mallet *Montacutius*, σάκύλιον, sed displicet *Combeſſio*, quia grammaticis inauditum.

(71) **Ἀρεν,** etc. Sie coll. et editi. Herv. vero in textu, et *Montac.* in ora, ἀνευθε.. Erat id *Apollinis oraculum*.

(72) **Φρυξὶ μειρακίσκοις.** Ita pene omnes mss. Editū vero, Φρυξὶ μειρακίοις. Alludit hic *Gregorius ad Ganiomedis raptum*.

(73) **Θυμὸν Ἀρης.** *Quinque Reg. Or. 1*, et *Combeſſ. legunt*: θυμὸν μὲν Ἀρης.

(74) **Λοξίας.** Sic *Apollo appellatus*, quod obscura

A fluctibus det, ut deam, spumæ setum, efficiant; et Jupiter adversus Saturnum, patris sui exemplo, insurgens, dulcis (inquam) ille lapis, et savus tyrannicida: aut si quid aliud hujusmodi ad parentum honorem voluminibus eorum continetur? Terrium ipsis sit, pecunias despicer atque aspernari, nec undecunque lucrum caplandum esse, nec facultatibus injusta ratione quærendis, calamitatis arrhabonem accipere. Quomodo igitur *Lucrīus* ipsis constituetur, et sacculus proferetur, et surax dei vis atque facultas honorabitur: illudque etiam, *Sine ore Phæbum minime vaticinari*, nec obolo quidquam esse præstantius? Hæc enim graves eorum ac venerandæ sunt sententiæ.

CXXII. Quid præterea? Pudicitiam doceant, B continentiam suadeant. In propinquo est qui persudeat, Jupiter nimirum, ob seminarum amorem quamlibet formam subinde induens, et Phrygibus adolescentulis amatrix aquila factus (ut dī, Jovis cinædis vinum fundentibus, 146 quam suavissime compotarent): ac *Trivesperus* ille Hercules, in quinquaginta *Thestii* siliabus una nocte certans, ac decimum terium hoc certamen consciens, quod haud scio quare in certaminum ipsius numero fuerit prætermissum. Iram Mars reprimat, temulentiam Bacchus, hospitum odium Diana, fraudem obliquus ille ipsorum vates, risus petulantiam deus ille, mœrentibus aliis diis, claudicans, rarisque et tenuibus tibiis innitens: *ingluvem Jupiter*, *pinguis convivii causa*, simul cum reliqua dæmonibus ad inculpatos *Æthiopes* currens; *Buthōnas* etiam, qui agricolæ vim attulit, et bovenum aratorem voravit, atque ex eo facinore nomen accepit; dī denique omnes, ad carnium nidores et libamina summa festinatione properantes.

CXXIII. An vero hæc ad nostram religionem et doctrinam accedunt, apud quod lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsi: crimen autem, non modo malum existisse, sed etiam a malo parum absuisse, nimirum cupiditate quoque ipsa pene, ut actione, posnam luente; apud quos tantum pudicitia studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortisera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coercentur: perjurium autem adeo

D et ambigua oracula redderet, quæ plurimos in errorem et maximas calaritates induxerunt.

(75) **Βουθόνιας.** Ita cognominatus Hercules. Vide col. 603, not. 86.

(76) **Φιλλίας.** Montacutius conjicit legendum φιλοσοφίας. Sed nullus favere codices asserit variarum lectionum collector; verum hallucinatur; Coisl. namque 2 habet, φιλοσοφίας.

(77) **Μελῆσται.** Reg. y. μελῆσται.

(78) **Καὶ τῆς δρμῆς,** etc. οἱ ipso animi motu ac cupiditate pene, etc.

(79) **Ἐπίορχον** δὲ ὅμοσαι. Ita Reg. quatnor, et duo Coll. Edit. ἐπίορχον δὲ χωρῆσαι η ὅμοσαι. Alii vero plures ἐπὶ ὄρχον δὲ χωρῆσαι η ὅμοσαι, quæ lectio non spernenda, sed tamē nostre posthabenda.

atrox et nefarium censetur, ut jusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit? Jam vero pecuniae, multis ne unquam quidem ullae fuerunt: multi rursum hoc uno nomine multa libenter habuerunt, ut multa contemnerent, extremam inopiam instar omnium opum coientes. Ventre porro, tanquam acerbo quodam et detestabili domino, malorumque omnium parente, ad crassum vulgus abjecto; non sane magnum fuerit hoc de ipsis dicere, quod eam sibi vim adhibeant, ut pene carnis quoque omnis expertes esse videantur, nimirum id quod mortale est, per id quod immortale, absumentes: ac virtutis ipsis haec una lex est, ne levissimis quidem vitiis, atque ab omnibus neglectis, succumbere. Nihil etiam praeclarius ac praestantius, quam quod, alii scelerum fines iuxta leges vindicantibus, nos principia quoque ipsa plectimus, ac velut malum quoddam, quodque vix sisti ac reprimi queat, profluviu[m] multo ante cohibemus.

147 CXXIV. Ubinam autem, quæso, et apud B quos homines, sanctum est, ut qui maledicuntur, benedicant⁴⁴, qui blasphemantur, obsecrant⁴⁵, quod scilicet non tam objectum crimen, quam veritas ipsa nos lœdat, qui persecutionem patiuntur, cedant, qui vestibus spoliatur, amplius adhuc se exuant, qui maledictis et execratione afficiuntur, pro maledictibus erent: atque, ut uno verbo dicam, audaciam et importunitatem benignitate vincant, eosque, a quibus injuriam accipiunt, patientia sua meliores efficiant? Atque ut hoc deimus, eos fucatis suis præceptis vitium reprimere, quo tandem modo ad virtutis et doctrinæ nostræ gradum pervenerint, qui, non in virtute profiscere, nec ex veteribus subinde novos effici, sed eodem statu hærere, in vitio ponimus? Ita enim nobis idem quod trochis, accideret, quos in orbem volvi, non solum progredi, videmus, atque immote, ut sic loquar, scuticæ vi impulsos rotari. Quocirca nos ita constitutam habere vitæ rationem oportet, ut virtutes, partim jam exsequamur, partim in eas incurrbamus, partim cupide appetamus, quoisque ad finem ac deificationem illam pervenerimus, ob quam creati sumus, et ad quam properamus, si modo animo excuso et in altum penetrante sumus, atque aliquid Dei magnificentia dignum speramus.

⁴⁴ Matth. v, 44. ⁴⁵ I Cor. iv, 13.

(80) Οὐδέ ἐγένετο. Quia nimirum vel oblatas opes adire noluerunt, vel comparare neglexerunt. Alioqui coacta et ex necessitate paupertas a Gregorio minime commendatur.

(81) Τῷ ἀθανάτῳ. Mendose in Par. edit. τῷ ἀθανάτῳ.

(82) Κακηγορίας. Ita Reg. quinque et Or. 1. Non pauci tamen cum editis, κακηγορίας. Potest reddi: utpote quos male objectum crimen non magis quam veritas lœdat. ,

A ὅρκον μόνοις ἡμῖν τυγχάνειν ἀπόμοσον; Χρήματα δὲ τοῖς μὲν πολλοῖς οὐδέ ἐγένετο (80). πολλοῖς δὲ διὰ τοῦτ' ἂν ἦν ἡδέως πλείω καὶ μόνον, ἵνα πλεύσιν ὑπερβάσιον, τὸ μηδὲν ἔχειν ἀντὶ παντὸς πλούτου φιλοσοφοῦντες· γαστέρα δὲ τοῖς πολλοῖς ἀπορθίζουσις ὡς πικρὸν δέσποιναν καὶ ἀπόπτυστον, καὶ πάντων κακῶν μητέρα· οὐ μέγα φῆται, διτὶ μηδὲ σάρκες εἶναι βιάζονται, τῷ ἀθανάτῳ (81) τὸ θυητὸν ἀναλίσκοντες· καὶ νόμος εἰς αὐτοὺς ἀρετῆς, τὸ μηδὲ τῶν μικρῶν ἡττᾶσθαι, καὶ πᾶσι παρορωμένων. Τὸ γάρ κάλλιστον, διτὶ, τῶν ἄλλων τὰ τέλη τιμωρούμένων κατὰ τοὺς νόμους, ἡμεῖς καὶ τὰς ἀρχὰς κολάζομεν, ὥσπερ τι βεύμα πονηρὸν καὶ δυσκάθετον πόρρωθεν ἀναστέλλοντες.

quod, alii scelerum fines iuxta leges vindicantibus,

PKΔ'. Ποῦ δὲ καὶ παρὰ τίσιν ἀνθρώπων, εἰπέ μοι, τὸ λοιδορούμένους εὐφημεῖν, βλασφημούμένους παρακαλεῖν, ὡς οὐ τῆς κακηγορίας (82) βλασπούσης μᾶλλον τὴν ἀληθείας, διωκομένους ὑποχωρεῖν, γυμνομένους προσαπεκδύεσθαι; (83), καταρωμένους ὑπερεύχεσθαι τῶν ἀρωμένων· ἐν λόγῳ, χρηστότητι τικάνθη θρασύτητα, καὶ βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀδικοῦντας, οἵτις καρτεροῦμεν πάσχοντες; Κατοι καὶ εἰ κακλαν δοίημεν αὐτοὺς (84) κολάζειν ταῖς τοῦ πλάσματος παρανίσεσι, ποῦ τὸ φθάσαι πρὸς τὰ μέτρα τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς καὶ παιδεύσεως, οἵτις καὶ τὸ μὲν προβαλνειν (85) τῷ καλῷ, μηδὲ νέους ἀντὶ παλαιῶν ἀει γίνεσθαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένειν κακίς δοκεῖ; Στρόμβων τὸ πάθος περιτρεχόντων, οὐ προϊόντων, καὶ στάσιμον κινουμένων, ἵνα οὖτας εἴπω, τῇ βίᾳ τῆς μάστιγος. Καὶ δεῖ τὸ μὲν (86) ἡμῖν ἔξηνεσθαι τῶν καλῶν, τοῦ δὲ ἔχεσθαι, τοῦ δὲ ἐφεσθαι μέχρι τοῦ τέλους καὶ τῆς θεώσεως, ἐφ' οὐ γεγόναμεν καὶ πρὸς ἣν ἐπειγόμεθα, οἷς γε διαβατοὶ τὴν διάνοιαν, καὶ τι τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλονοίας ἐλπίζοντες δέξιον.

C

(83) Προσαπεκδύεσθαι. Sic Reg. et Colb. plures, Pass. et Montac. Editi vero, προσαπεκδύεσθαι.

(84) Δοίημεν αὐτούς. Plures Reg. et Or. 1, δοίημεν αὐτοῖς. Alii, δοίημεν κολάζειν αὐτοῖς.

(85) Προβαλνειν. Ita omnes nostri codices, præter Reg. q, qui cum edit. habet, προβαλνειν.

(86) Καὶ δεῖ τὸ μέρ, etc. « Oportet ut nos, cum quæ recta sunt alia opere compleverimus, in alia incumbamus. »

ORATIO V^a.

Secunda in Julianum imperatorem invectiva.

I. Ac primum quidem sermonum meorum certamen confessum et absolutum est. Etenim hominis

• Alias iv, quæ autem 5 erat, nunc 10.—Scripta initio anni 564.

(87) Baculéwōs. Deest in octo Reg. tribus Colb.

ΛΟΓΟΣ Ε'.

Κατὰ Ιουλιαροῦ βασιλέως (87) στηλιστευτικὸς δεύτερος.

A'. Οὗτος μεν δῆ τῶν ἐμῶν λόγων δὲ πρῶτης ἀεθλος (88) ἐκτετέλεσται: καὶ διήγεσται· καὶ γάρ Or. 1, et Jes. 1.

(88) Ο πρώτος ἀεθλος. Ita mss. omnes. Editi πρῶτης ἀεθλος.

ιππεῖς ἀμέτην ικανῶς τὴν τοῦ ἀνδρὸς κακοθείαν ἐν αὐτῷ διέβλεψεν τε καθ' ἡμῶν, καὶ οἵς ἐμελλεν, ἀεὶ τι ἀν παρόντων ἐπινοῶν βαρύτερον. Νῦν αὐτὲς σκοπὸν ἔχου, διὸ οὐκ οἴδε εἰ τις βέβληκεν, ηδη τοῦ λόγου προτησόμεθα, Θεῷ τε ιερώτερον, καὶ ἡμῖν ἡδίω, καὶ τοῖς ἐπειτα χρησιμώτερον· τοῖς εἰρημένοις προθεῖναι (89) τὰ δίκαια τοῦ Θεοῦ σταθμῖα (90), καὶ οἵς ἀντιταλαντεύεται πονηρίᾳ (91), τοῖς μὲν τίθεν (92) ἀπαντῶσα, τοῖς δὲ καὶ μικρὸν ὑστεροῦ ὅπως δὲν, οἷματι, τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ δοκεῖ, καὶ τῷ τῶν ἡμετέρων (93). διὸ οἴδε συμφορὰν μὲν ἐπιπτεῖν ἐλέφ, θράσος δὲ ἀτιμίᾳ σωφρονίζειν καὶ μάστιξιν, οἵς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις (94) παιδεύειν.

misericordia reprimit, illa etiam Ignominia et flagris exploratum habet, temeritatem ac insolentiam coeret.

B. Νόσους μὲν δὴ τῶν ἀσεβῶν ἐνδέκους, καὶ μῆτρας οὐκ ἀφανεῖς, καὶ πολυτρόπους ἄλλας πληγὰς καὶ μάστιγας οἵς τετολμήκασι παραπλησίας (95), καὶ θνάτους οὐ κατὰ τὸ εἰκόθες χωρήσαντας, καὶ τοῖς ἀντοῖς τοῖς δεινοῖς ἐξαγορεύεις, καὶ ἀνυγήτους μεταπελεῖας, τὰς τε δι' ὀνειράτων (96) παιώνιας, καὶ τὰ καθ' ὄπαρ (97) φαντάσματα, τις δὲν ἡς ἐκτραχύσειν; δοσα τε ἡ περὶ τοὺς θεοὺς ὄντας παρανομήσασιν, ἡ περὶ τὰς ιεράς τραπέζας ἰερίσασιν (98), ἡ περὶ τοὺς μυστικοὺς χρατῆρας (99) μανεῖταιν, ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν ἀνέδην (1) ἴμφορομένοις, ἡ τάλλα πάντα δοσα τετολμήκασι, νεκυνασμένοις αὐτοῖς ἀπήντησε, τῆς τοῦ Θεοῦ πατὸν τοιούτων δργῆς ἐναργῆ καὶ φανερὰ (2) γορίσματα; Ταῦτα μὲν οὖν ἐκών ὑπερβήσοματ, ως ἀποτῶν τοῖς δρωμένοις, καὶ λεγομένοις, οὐδὲ τίκομέτω τινὶ φρορῇ καὶ συντυχίᾳ διδούς τὰ συμβινοῦτα, κατὰ τοὺς εἰκῇ τὰ τοιαῦτα ὑπολαμβάνοντας, ἀλλ' ἵνα μὴ περὶ τὰ μικρὰ διατρίβειν δόξω, περὶ τὰ μεῖζα καὶ ὀνομαστότερα (3). τὸ δὲ οὖν περίθητον πᾶσι θεῦμα, καὶ οὐδὲ τοῖς ἀθέοις αὐτοῖς ἀπαντούμενον λέξιν ἔρχομαιτ.

ter miraculum, quod oīnūm ore celebratur, ac tare, oratione prosequar.

C. Εμαίνετο καθ' ἡμῶν ἀεὶ τι πλέον, ὥσπερ κύματιν ἐπεγείρων κύματα, δὲ καθ' ἑαυτοῦ πρῶ-

A improbitatem ac perversitatem abunde ostendit, tam per ea quae adversus nos perpetravit, quam quae facere parabat, sic videlicet animo comparatus, ut ad præsentes acerbitates aliquid quotidie gravius excogitaret. Nunc vero aliud jam orationis scopum, ad quem haud scio an quisquam collimarit, tum apud Deum sanctiorem, tum nobis jucundiorem, atque adeo posteris utiliorem, nobis proponemus: nimur ut ad ea quae superius a nobis dicta sunt, justas Dei lances adjungamus, easque poenas quibus improbitas compensatur, aliis nimur statim, aliis autem aliquanto 148 post occurrent; prout, opinor, artifici Verbo, rerumque nostrarum arbitrio et moderatori visum fuerit: qui, ut calamitatem pro eo animadversionis modo, quem ipse perspicuum et exploratum habet, temeritatem ac insolentiam coercet.

B. *Enimvero quis justos impiorum morbos, minimeque obscuras corporum ruptiones, ac multiplices alias plagas et flagra, eorum sceleribus congruentia, mortesque haudquaquam usitato more obortas, eorumque inter ipsos cruciatus confessiones, et inutiles poenitentias, easque quae tum per insomnia, tum per vera visa contigerunt, castigaciones, pro dignitate narrare atque exaggerare sufficiat? quæque, vel ob flagitia circa sacras ædes admissa, vel ob sacras mensas contumeliis affectas, vel ob mystica pocula furiose contaminata, vel ob ventrem corporibus nostris projecta quadam impudentia saturatum, vel ob omnia alia scelera perpetrata ipsis acciderunt, clara utique et perspicua divinæ adversus hujusmodi homines iræ signa et argumenta?* Verum hæc consulto præteribo, nou quod iis quæ in hominum oculis atque sermone posita sunt, fidem abrogem, aut rerum eventus temerario cuidam motui fortunæque tribuam, quemadmodum illi, qui res hujusmodi temere sentiunt, sed ne, majoribus atque insignioribus rebus prætermisis, levioribus immorari videar. Illud ne apud eos quidem, qui Deum nullum putant, fide-

C. *turebat ille in dies adversus nos vehementius, non secus ac fluctus super fluctus excitans,*

(89) *Προσθεῖται.* « *Lego,* » ait Heinsius, οὖν προστίναι θέλω.

(90) *Στραμμία.* Tres Reg. Colb. k, Or. 1, στα-

(91) *Πονηρία.* In Mont. γρ. πονηρίᾳ, quod habent Ald. et Herv. Hunc locum sic reddit Comb. « Et quibus iniiquitas rependitur pondera appendamus, ipsa nimurum, » etc.

(92) *Αὐτόθιστος.* Reg. q, Colb. 3, αὐτίκα. Or. 1, ad Marg. αὐτόθιστον ἀπαντῶσα. Mont. censet legendum, ἀπαντῶντα.

(93) *Ημετέρων.* « Subaudi λόγων, » inquit Mont.

non πραγμάτων, ut Billius. »

(94) Οἵς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις. Oxon. καὶ Pass. μάστιξιν αἵς αὐτὸς ἐπίσταται, καὶ οἵς μέτροις. Sic etiam Comb. qui vertit: « Quibus ipse novi flagris et quibus animadversionis modis. »

(95) *Παραπλησίας.* « Flagella sceleribus ausisque minia. »

(96) Δι' ὀνειράτων. « Per insomnia. » Sic casti-

D gatus est Abimelech rex Geraræ, cum Saram Abraham uxorem abstulisset. Gen. x.

(97) *Καθ' ὄπαρ.* « Verisque visis oblata spectra. » Editi, ὄπερ. Sic Balthasar impendens calamitas per verum visum præsignata est. Daniel. v.

(98) *Ἐξυβριστικός.* Reg. 1, et Or. 1, ἐνυβριστικόν.

(99) *Μυστικοὺς χρατῆρας.* « Mystica pocula. » Julianus præfectus, Apostolæ avunculus, et Felix regalis æxarii quæstor, cum sacra Deo vasa temerassent, extemplo horribili inoro correpti, miseririma morte interierunt. Rem narrant Niceph. Hist. l. x, c. 29, t. II, pag. 67. Chrysostomus quoque hom. 4, in laudem populi, et Theodore. l. iii, c. 12

(1) *Ἀρέδηρ.* MSS. non pauci, ἀναδην, « impudenter. »

(2) *Φανερά.* Pass. φανερά. « Horrenda. »

(3) *Oροματότερα.* Reg. b, δνοματότερα.

qui in seipsum primum insanierat, et sancta proli-
verat, Spirituque gratiae contumeliam intulerat ¹⁴.
Jeroboam apposite dixerimus, aut Israelitam
Achab, homines iniquissimos, aut Egyptium illum
Pharaonem, aut Assyrium Nabuchodonosor, vel
haec omnia contrahentes, unum atque eundem nomi-
nabimus : quandoquidem eum omnium vitia in sese
collegisse constat, defectionem nempe **149** Jero-
boam¹⁷, credulitatem Achab¹⁸, duritatem Pharaonis¹⁹,
sacrilegium Nabuchodonosoris²⁰, omnium denique
in unum collectorum impietatem. Cum autem per
alia omnia fuisse grassatus, atque omne tyrannidis
in nos et crudelitatis genus, ut leve et abjectum,
contempsisset (nec enim ulla unquam natura ad
malorum inventionem illius natura secundior et
uberior fuit), ad extremum, Judæorum quoque
nationem in nos immisit, tum veteri eorum levitate,
tum inveterato nostri odio in ipsorum pectoribus
clam flagrante, ad id, quod moliebatur, perficien-
dum, adjutoribus usus ; ipsis nimis in patriam
redire ac templum instaurare, patiorumque rituum
vigorem renovare, ex ipsorum scilicet libris et
arcans fatale esse affirmans, ac benevolentia specie

A tov (4) μανεῖς καὶ πατήσας τὰ ὅγια, καὶ τὸ Πνεῦμα
τῆς χάριτος ἐνυβρίσας. Ἱεροδόμῳ εἰπεῖν οἰκείωτον,
ἢ Ἀχαδὸν Ἰεραπλήτην (5), τοὺς παρανομωτάτους,
ἢ Φαραὼ τὸν Αἴγυπτιον,ἢ Ναβουχοδονόσορ τὸν Ἀσ-
σύριον,ἢ ταῦτα πάντα (6) συνελόντες, ἔνα καὶ τὸν
αὐτὸν ὀνομάσομεν (7). ἐπεὶ καὶ τὰς πάντων κακίας
εἰς ἑαυτὸν συλλεξάμενος φαίνεται, Ἱεροδόμῳ τῷ
ἀποστασιαν, Ἀχαδὸν τὴν μαιφονίαν, Φαραὼ τῷ
σκληρότητα, Ναβουχοδονόσορ τῷ Ἱεροδολίᾳ, πάντων
ὅμοι τὴν ἀσέβειαν. Ἐπεὶ δὲ πάντα διεξέλθων
τὰλλα (8), καὶ πᾶν εἶδος τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος,
ώς μικρόν τι καὶ ἀγενὲς ἀτιμάσας (οὐ γάρ ἐγένετο
ποριμωτέρα φύσις ἐκείνης (9) εἰς κακῶν εἰρεσιν
καὶ ἐπίνοιαν), τελος ἐπαφῆκε καὶ τὸ Ιουδαίων φύλον
ἡμῖν τὴν παλαιάν τε αὐτῶν κουφότητα, καὶ τὸ καθ'
ἡμῶν ἀνωθεν ὑποσμυχόμενον ἐν αὐτοῖς μέσος συνερ-
γὸν λαβών τοῦ τεχνάσματος, ἐπιθειάζων (10) τε δῆ-
θεν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς βίβλων καὶ ἀπορήτων, ὡς
νῦν αὐτοῖς ἀποκείμενον εἴη κατελθεῖν εἰς τὴν ἑω-
τῶν, καὶ τὸν νεών ἀναδείμασθαι, καὶ τῶν πατρῶν
τὸ κράτος ἀνανεώσασθαι, καὶ ἀποκρυπτόμενος εὐ-
νοίας πλάσματι τὴν ἐπίνοιαν.

commentum hoc occultans.

IV. Postquam autem haec in animum induxit, ipsisque persuasit (facile enim imposturam facit, quidquid delectat), illi quidem ad templi exstruc-
tionem se comparare, atque in id opus, et manu
multa, et animi alacritate ac labore incumbere.
Illud enim narrant, qui eorum res admirantur, uxores quoque ipsorum non modo matronalem C
omnem mundum corporisque ornatum prompto
animo detraxisse, atque in operis structuram la-
borantiumque opem contulisse, verum eo quoque
animo fuisse, ut, terram sinu effervescentes, ac nec
vestibus præclaris et exquisitis, nec teneris mem-
bris parcentes, piætatis officio sese fungi existima-
rent, omniaque hoc conatu inferiora ducereut. Ut
vero, sævo turbine ac repentina astuantis terræ
agitatione simul una repulsi, ad propinquum quad-
dam templum perrexerunt, alii orationis causa,
alii, ut in hujusmodi rebus accidere solet, eo,
quod offerebatur, ad periculi propulsationem uten-
tes, alii cum tumultu una proruentes, ac cum cur-
rentibus simul illabentes; sunt qui eos ne a tem-

πειτελομένας ἐτοιμας συνεισφέρειν τῷ ἔργῳ καὶ τοῖς
πονουμένοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς κόλποις τὸν χοῦν ἐκφε-
ρούσας, καὶ οὗτοι πολυτελοῦς ἐσθῆτος, οὗτοι μὲλῶν
ἀπαλότητος φειδομένας, εὔσεβειν οἰεσθαι καὶ πάντα
ἐλάττω νομίζειν τοῦ ἐγχειρήματος. Ως δὲ ὑπὸ ἄγριας
λαίλαπος καὶ βρασμοῦ γῆς δφνω συνελαθεῖται (11),
ἐπὶ τι τῶν πλήσιον Ιερῶν, οἱ μὲν ὡς ἵκετεύονται,
ῶρμησαν, οἱ δὲ, ὅπερ (12) ἐν τοῖς τοιούτοις φύλει συμ-
βαίνειν, τῷ παρόντι χρώμενοι πρὸς βοήθειαν, οἱ δὲ
ἄλλων, τῇ ταραχῇ συμφερόμενοι, καὶ τοῖς θέουσι συ-
ειπποντες. Εἰσὶ μὲν οἱ λέγουσιν, ὡς οὐδὲ τὸ ιερὸν
αὐτὸς προσεδέστο, ἀλλ' ἀναπεπταμένας προσελ-
θόντες ταῖς πύλαις, ἐπικλεισθεῖσαις (13) ἐντύχον ἐκ-
τίνος ἀράτου καὶ (14) ἀφανοῦς δυνάμεως, ἢ τὰ τα-
αύτα (15) τερατουργεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀσεβῶν (16) κα-

¹⁴ Hebr. x, 29. ¹⁵ III Reg. XII, 26. ¹⁶ III Reg. XXII, 26. ¹⁷ Exod. VII, 22. ¹⁸ IV Reg. XXV, 9.

(4) Εἁντοῦ πρώτον. Ita tres Reg. Alii vero tres D Reg. et Or. I ad marg. πρώτου.

(5) Ἰεραπλήτην. Sic omnes codices, « quasi rex schismaticus et tyranus. » Regum Israel sceleratissimos. Quæ lectio non displicet, sed nulli q̄uent codices.

(6) Η ταῦτα πάντα. Colb. 3, ἢ τὰ πάντα.

(7) Ὁρομάρμεν. Reg. bun, δνομάσωμεν. Notam interrogationis hic ponendam arbitratur Heinsius.

(8) Τάλλα. Mss. communius, τὰ ἄλλα.

(9) Φύσις ἐκείνης. Ingenium, indoles. » Savil. ἐκείνου.

(10) Ἐκθειάζων. Per Deum obtestans, divino- que ex eis afflato, quem flingebat, monens, » etc.

(11) Συνελασθέτες. Colb. 3, συνελασθέντες.

(12) Οὔπερ. Reg. a, ὥσπερ.

(13) Ἐπικλεισθεῖσαις. Sic vulgo codi. Edit. vern. ἐπικλεισταις.

(14) Αράτον καὶ. Ita mss. et editi. In Par. deest, καὶ.

(15) Η τὰ τοιαῦτα. Reg. bm, ἢ ταῦτα.

(16) Τῶν ἀσεβῶν. Reg. a, b, bm, et Or. I, τῶν ἀσεβῶντων. Porro de his miraculis consentientes habemus, non tantum Theodoreum, Sozomenum, Rufinum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum, etc., sed etiam Juliani adoratorem Ammianum, imo Judæos ipsos. Unde Sozomenus, lib. v, c. 21, ait: « Judæi ipsi ac gentiles fidem faciant, qui opus imperfectum dimiserunt, aut, ut verius dicam, ne inchoare quidem potuerunt. » Addamus, nisi quantum necesse fuit, ut « ne lapis super lapidem relinqueretur, » egesta scilicet etiam e fundamentis

ταῦλην, καὶ τῶν εὐσεβῶν ἀσφαλειῶν· δὲ διπάντες τὴν εἰσόδον, πῦρ ἤπειρον ἀπαντῆσαν ἐκ τοῦ λεπροῦ, καὶ τοὺς μὲν κατέβας καὶ ἀνήλωσεν (ώς δομοίν τι περὶ αὐτοὺς συμβῆται τοῖς Σοδομιτῶν πάθεσιν, ή τῷ περὶ Νάδαδ καὶ Ἀνιολὸν θαύματι ἔνως καὶ θυμιάσαστ καὶ κινδυνεύσαστ), τοὺς δὲ τῶν καιρίων ἀκρωτηριάσαν (17), τῇτιν ἀργήκεν Ἐμψυχον τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀκαρπῶν ἀπελήξας καὶ κινήσεως. Τοῦτο μὲν δῆ τοιοῦτο, τι ἀποτελεῖται μηδεὶς, διτι μηδὲ (18) ταῖς ἀλλαῖς τοῦ θεοῦ δυνάμεσιν· δὲ δὲ ἔτι τούτου (19) παραδοξότερον τὸ περιφανέστερον. Εἴστη φῶς ἐν τῷ οὐρανῷ (20) τὸ σταύρον περιγράφον (21), καὶ τὸ πρότερον ἐπὶ τῇ οὐρανῷ δείκνυται πᾶσιν ἐπίσης, καὶ γίνεται τόπον τῷ Θεῷ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν νίκης, τρόπῳ παντὸς ὑψηλότερον.

hendam putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in cœlo stetit, crucem in orbem describens, ac nomen illud et figura, quæ in terra prius impiorum contemptui fuerat, in cœlo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios trophæum efficitur, trophæo omni sublimius ei præstantius.

Ἐπ. Πρὸς ταῦτα τὸ φέντεσιν οἱ τοῦ αἰῶνος τούτου προ, καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀποσεμνύνοντες, οἱ τὰς ἡλίας ὑπήνας ἔλχοντες, καὶ τὸ κομψὸν περισύρουνται; (22) ἡμῖν τριβάνων; ἀντιδιῆγησαὶ μοι καὶ σὺ τὰς ἡλίας τοὺς μακροὺς λόγους γράφων, καὶ τὰς ἀπίστους ἐπιθεῖς ἴστορίας, καὶ κεχηγνῶς πρὸς τὰ ἄνω (23), τι τὸν οὐρανὸν καταψύχειδομενος, καὶ πλέκων ἐκ τῆς τοῦ ἀστέρων (24) κινήσεως τὰς γενέσεις καὶ τὰ συμβάντα; Λέγε μοι καὶ σὺ τὸν σὸν ἀστέρας, τὸν ἀράβινης στέφανον, καὶ τὸν Βερενίκης πλόκαμον, καὶ τὸν ἀστελῆ Κύκνον, καὶ τὸν ὄντριστην Ταῦρον· εἴ τοι διδοῦσι, τὸν Ὁφιοῦχόν (25) σου, καὶ τὸν Αἰγαῖον (26), καὶ τὸν Λέοντα, ἀλλους τε δοσους ἐπὶ τῷ πατρὶ (27) γνωρίσας, ή θεοὺς ή ἀστέρας ἐποίησας. Μή σὺ τούτον (28) ἔχεις τὸν κύκλον ἐν τοῖς σοὶ μαθημασι; Ποῦ δὲ τὸν ἐπὶ Βηθλεὲμ δραμόντα πρότερον ἐπὶ τῇ ἑψας ἀστέρα, τὸν δόηγδν τῶν σῶν Μάγων καὶ πρέσεων; Τέχω τι κάτιον λέγειν ἐκ τῶν οὐρανῶν· εἰπεν τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἀνεδήλωσεν (29) ὁ ἀπτός οὐτος τῆς Χριστοῦ νίκης ὁ στέφανος.

¹⁶ Gen. xix, 24. ¹⁷ Levit. x, 2. ¹⁸ Malib. ii, 1 seqq.

τοῦ. Ia impii Apostatae spes, qua, ut cum Theodoro loquar, Hist., lib. iii, c. 17, « sese falsi prædictionem Domini convicturum esse sperabat, » impleta est, ut stultis ipse suis contra Deum consiliis. Pescius, invitusque adimplendæ servierit prædictioni, quæ aliqui ad amussim necrum completa erat, cum decimam quintam catechesim scriberet Cyrilus Hierosolymitanus.

(17) Ἀκρωτηριάσατ. Ita mss. omnes. Edit. ἀκρωτέασας.

(18) Ὄτι μηδέ. Sic Pass. alliisque plures codices; « Quandoquidem, » etc. Vel, « si modo aliis... fidem nou abrogat. » Edit. Par. Ald. et Herv. ήτι μηδέ.

(19) Οὐ δέ ἔτι τούτου. Sic mss. omnes. Deest in Par. edit. τούτου.

(20) Τῷ οὐρανῷ. Deest, τῷ, in pluribus.

(21) Περιγράφων. « Crucem describens, » aut,

A plo quidem admissos fuisse, commemorem, secum ad apertas fores accessissent, repente easdem clausas pessuloque obductas offendisse, potentia quadam invisibili, quæ ad impiorum terrorem ac piorum incolumentem hujusmodi prodigia efficit. Hoc autem uno jam ore omnes referunt, ac pro certo habent, 150 quod eos summa vi atque contentione ingressum sibi aperire conantes, ignis e templo occurrentis inhibuit, et alios quidem exussit et absumpsa (ut simile quiddam ipsis, quod Sodomitis, acciderit ²¹, aut etiam quod Nadab et Abiud ²², qui in usitato more et thus adoleverunt, et oppressi sunt), alios vero præcipuis corporis partibus truncatos, vivam columnam divinæ aduersus peccatores comminationis et motionis reliquit. Atque hoc quidem ad hunc modum se habuit, nec fidem quisquam deroget, nisi qui eadem ratione aliis quoque Dei miraculis nullam fidem habent. V. Ad hæc porro quid dicturi sunt hujus sæculi sapientes, suaque magnificis verbis exornantes, qui profundas barbas gestant, ac scitum et venustrum pallium trahunt? Tu quoque tua mihi ex adverso narrā, qui prolixas orationes conscribis, historiasque a fide abhorrentes consilicis, atque ad supera inhibias, falsaque de cœlestibus loqueris, atque nativitates et rerum eventus ex astrorum motu contexis? Sidera quoque tua mihi expone, Ariadnes coronam, et Berenices comam, et salaceum Cygnum, et petulantem Taurum; atque etiam, si ita vis, Ophiuchum tuum, et Capricornum, et Leonem, aliasque omnes, quos, ob malum cognitos, vel in deorum, vel in siderum numerum ascripsiisti. Ubi tu hunc circulum in tua mathesi habes? Ubi etiam stellam illam, Magorum tuorum ducem et auspiciem, quæ prius ab ortu in Bethlehem currit ²³? Ipse quoque nonnihil habeo quod de cœlestibus disseram: stella illa Christi præsentiam indicavit: hæc victoriæ Christi corona fuit.

Delineans. Quid sit crux in orbem descripta non video. Miraculum istud testimonio suo confirmant Chrysostomus, Rulius, Theod., Sozom., Socrat., etc.

(22) Περισύροπτες. Circumferunt.

(23) Πρὸς τὰ ἄνω. Reg. a, εἰς τὰ ἄνω.

(24) Ἀστέρων. Duo Reg. Colb. k, Ur. 1, ἀστρων.

(25) Ὁφιοῦχόν σου. Serpentarium. Pass. σου. Sunt qui Esculapium intelligent, quod anguem manu tenens pingerebunt.

(26) Αἰγάλεων. Ita plerique codices. Par. edit. Αἰγάλεων.

(27) Ἐπὶ τῷ κακῷ. Ab insigui maio notos, celebres.

(28) Τούτον. Coisl. 2, τούτων.

(29) Ἀρεδῆι λωστε. Codices. communius, ἀδήλωσεν. Coisl. 2, ἐμήνυσεν.

VI. Atque hæc mihi de coelestibus atque superis, quæ pro magna ea, quæ in universo elucet, concordia et necessitudine rebus nostris condescendunt, dicta sint. Quæ vero sequuntur, Psalmistes jam mihi expletat: *Et 151 civitates destruxisti*⁴⁴ (ut veteres illas ob easdem impietas), inter ipsas, quibus in nos aiebantur, iniquitates, partim mari obrutas, partim terræ motu prostratas et eversas, ut promedium id quod reliquum est, dicere possim: *Perit memoria earum cum sonitu*⁴⁵, et claro ac celebri exitio. Tanta enim ruina est tantaque confactio earum ac illarum quæ e vicino sunt, maximeque harum quæ impietate delectantur, ut si quis etiam earum instauracionem aggredi audeat, multo tempore ad eam rem opus futurum sit.

VII. Ac terræ quidem et cœli hæc ostenta fuerunt: cæterum aer hujusmodi tempore nihilne insigne edidit, nec passionis Christi signis sanctificatus est? Proferant nunc quoque vestes suas, qui hujus miraculi spectatores et consciæ extiterunt, illas, inquam, crucis notis tunc inustas et consignatas. Simul enim ac quispiam, sive nostrorum, sive exterorum hæc narrabat, aut narrantes audiebat, statim hoc miraculum, vel in seipso, vel in vicino suo perspiciebat, stellatus nimirum ipse notisque distinctus, vel illum tam in vestimentis intuens, omnem textrii artificii elegantiam, aut summa cura elaboratam picturam varietate superantem. Quæ res spectantium animos tanto stupore affecit, ut omnes ferme, quasi ex signo uno, atque una voce, Christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studerent; multi etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore, quo hæc acciderunt, ad sacerdotes nostros properantes, adhibitis multis precibus in Ecclesiam admissi, ac sublimioribus mysteriis imbulti sint, sacro baptisme purificati, atque utilitatem ex timore consecuti.

VIII. Ita quidem se res habebant. Julianus vero furoris sensim ingravescens cæstro percitus et agitatus, ad ipsum calamitatum suarum caput tandem devenit. Ut enim Christianorum res ex animi sententia se habere existimavit, atque ex his, quæ jam

⁴⁴ Psal. ix, 7. ⁴⁵ ibid.

(50) **Ψαλμός.** Reg. nu, Ald. et Herv. φαλμόδιον.

(51) Αὐτῶν. Duo Reg. αὐτοῦ.

(52) Τοιοῦτο. Sic mss. Edit. vero, τοιοῦτον.

(53) Τώρ ἐκ γειτόνων. Pass. et Schol. Montae. τῶν ἐκ γειτόνων.

(54) Ἀσεβείᾳ. Ita Pass. aliique codices, et consensus postulat. Editi autem, εὐσεβείᾳ, « pieitate, » quod tolerari poterat, si abesset, μάλιστα, quia in impiorum ruina, vel piissimo cuique vicino metuendum esse, probant, Sodomitarum et Abironis pereuntium exempla, et adhibitæ tum ab angelis, tum a Moyse cautions.

(55) Ω. Pass. ωτε.

(56) Πρός. Pass. aliique, εἰς.

(57) Ἀντρ. Male Ald. et Herv. ἀνήρ, « vir. »

(58) Ἐτι. Mont. εἰς Ἐτι.

(59) Καραυγαρθείσας. Pass. ἐπισημανθείσας.

V. Ταῦτα μὲν ἐκ τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῖς ἡμετέροις, κατὰ τὴν μεγάλην τῷ παντὸς ἀρμονίαν τε καὶ οἰκείωσιν· τὰ δὲ ἔτις φαλμὸς (50) συμπληρούτω μοι· διτι Καὶ πόλεις καὶ εἶλες (ώς τὰς παλαιάς ἐκείνας ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀσθημασιν), ἐν αὐταῖς ταῖς καθ' ἡμῶν παρανομίαις, τὰς μὲν πελάγεσιν ἐπικλινθείσας, τὰς δὲ σεισμῷ κατενεγθείσας, ὡς μικροῦ καὶ τὸ λειπόμενον ἔχειν εἰπεῖν, διτι Ἀπάλειτο τὸ μηνυδόνυμον αὐτῶν (51) μετ' ἥχου καὶ περιβοήτου τῆς ἀπαλείας· τοσαύτη γάρ αὖτον ἡ πτώσις, καὶ τοιοῦτο (52) τὸ σύντριμμα, καὶ τὸν ἐγειτόνων (53), καὶ μάλιστα τῇ ἀσεβείᾳ (54) περιχρόντων, ὡς (55) πολλοῦ χρόνου δεῖν αὐταῖς, εἰ τις ἄρα καὶ τολμήσει τοῦτο πρὸς (56) ἐπανθυσίαν.

B **Z.** Αρ' οὖν γῆ μὲν οὖτω καὶ οὐρανός· ἀτρ (57) οὐκ ἐπισημαίνει τοῖς τοιούτοις καροῖς, οὐδὲ ἡγίασθη τότε τοῖς σημείοις τοῦ πάθους; Ἐπιδεξίων ἔτι (58) καὶ νῦν τὰς ἐσθῆτας, οἱ τοῦ θαύματος ἐκείνου θεαταὶ καὶ μύσται, τὰς τότε κατασημανθείσας (59) τοῖς τοῦ σταυροῦ στίγμασιν. Ὅμοιον τε γάρ ταῦτα διηγεῖτο τις, εἰτ' οὖν τῶν ἡμετέρων, εἰτ' οὖν τὸν ἔξωθεν (40), ή διηγουμένων ἤκουε, καὶ τὸ θαύμα ἐώρα παρ' ἐαυτῷ, ή τῷ πλησίον γινόμενον, κατάστηρος ὅν, ή ἐκείνον δρῶν τοιοῦτον ἐν τοῖς ἐσθήμασι, πάσης ἰστουργικῆς φηφίδος ή περιέργου ζωγραφίας (41) ποικιλώτερον. Ἐκ τούτου τοι γίνεται; Τοσαύτη τῶν δρῶμένων κατάπληξις, ὡς μικροῦ πλέοντας ὁστερε ἐξ ἐνδε συνθήματος (42) καὶ μᾶς φωνῆς τὸν τῶν Χριστιανῶν διακαλεῖσθαι θέντι, εἴφημίας τε πολαῖς καὶ ἴκεσταις αὐτὸν ἐξιδάσσεισθαι πολοὺς δὲ οὐκ εἰς ἀναβολάς, ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῶν συμβάντων προσδραμόντας τοῖς ἵερεῦσιν ἡμῶν, καὶ πολλὰ καταδεηθέντας τῆς τε Ἐκκλησίας γενέθλιο μέρος, καὶ μυηθῆναι τὰ τελεώτερα (43), τῷ ἱερῷ (44) καθαγισθέντας βαπτίσματι, καὶ διὰ τὸν φόδον (45) ὠφεληθέντας.

H. Εἶχε μὲν οὖν οὖτω ταῦτα· δὲ δὲ, ταῖς κατὰ μήρον μανίαις οἰστρηλατούμενος καὶ δονούμενος, ἐπὶ αὐτὸν τὸ κεφάλαιον ἀπαντᾷ τῶν ἐαυτοῦ συμφορῶν. Ή; γάρ κατὰ νοῦν ἔχειν αὐτῷ τὰ Χριστιανῶν φέτο, καὶ οἵ δημητραὶ (46), τὸ κατείργαστο (46), τὸ καὶ πάντα ἀλιτὸν εἶναι:

(40) Τὼρ ἔξωθεν. Sic magno consensu mss. Edit. Par. ξένων.

(41) Ζωγραφίας. Reg. nu, Colb. 3, Ald. et Herv. addunt ἀμπεχόμενον. Pass. Reg. I, ἀμπεχόμενον. Iu etiam Comb. qui vertit, « majori varietate amictum. »

(42) Εξ ἑρὸς συνθήματος. Comb. « quasi ex una tessera, » vel, « quasi ex condicte. »

(43) Τελεώτερα. Ita mss. Editi, τελεώτερα.

(44) Ἱερῷ. Sic codices omnes. Edit. Par. θεών.

(45) Διὰ τὸν φόδον. Pass. διὰ τῶν φοβερῶν ὀψελθέντας τὸ μῆροβεσταν· « atque id utilitatis ex reluis liuendis consecuti ut nihil timerent. » Sed hæc non agnoscunt plerique codices, nec vertit Billius. Herv. διὰ τῶν φόδων.

(46) Κατείργαστο. Sic Pass. cæterique mss. Mont. vero et edit. Par. κατείργαστο.

θιλήσαντι μόνον (47) ἀπίστας, καὶ τινα κατὰ τῶν ἐπερίων βαρδάρων εὐημερίων ἀρπάσας, μέλαν βουλεύεται ταῦτην βουλὴν συνετωτάτην τε καὶ φιλανθρωπιστήν. Ἀρας διττὸν ἐνθένε στρατὸν, τὸν μὲν (48) ἐπίτεων, τὸν δὲ τῶν ἀγόνων αὐτὸν δαιμόνων, ὃ καὶ μᾶλλον εἶτε θαρρεῖν, ἐπὶ Πέρσας στρατεύει, θράσους ἀλογίᾳ μᾶλλον ἡ ρώμης ἀσφαλεῖται πιστεύσας· καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο συνιδεῖν δυνηθεὶς ὁ σφύτατος, διὶς θάρσος καὶ θράσος (49), κανὸν εἰ τοῖς δύναμασι πλησιάζοι, πλεῖστον ἀλλήλων τῇ δυνάμει κεχώρισται, ἀνδρίᾳ τε ἣν φαμὲν καὶ ἀνανδρίᾳ. Τὸν μὲν γάρ ἐν τοῖς τολμητέοις θαρρεῖν ἀνδρίας ἔστιν, ὥσπερ τὸ ὑψεσθαι δειλίας· οὐ δὲ πλείων ὁ κίνδυνος, δύμασι χωρεῖν καὶ ἀθίζεσθαι, ἀλλὰ μὴ κατέχεσθαι, θράσους, ὥσπερ τὸ ὑποχωρεῖν ἀσφαλεῖας. Καὶ οὐ τοῦ αὐτοῦ λόγου θετέον φυλάξαι τὰ δύτα, καὶ τῶν οὐκ δυτων τι προσλαβεῖν· τὸ μὲν γάρ μάλιστα καὶ πρῶτον τοῖς νοῦν ἔχουσι τιμητέον· τὸ δὲ, ἂν μὲν ὑπάρχῃ μετὰ ῥάστων, δεκτέον· ἀν δὲ ἀντιπίπτῃ, περιοπτέον. Ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι τι τῶν ἐλπιζομένων πᾶς τοῖς ὑπάρχουσι κινδυνεύων ἐπι ἀνδρῶς (50). Καὶ μοι προσοικέναι δοκεῖ πύκτῃ κακῷ τῇ τέχνῃ, πρὶν τὴν στάσιν εὖ θέσθαι, προεύλομένῳ· ἢ κυθερνήτῃ λελυμένης αὐτῷ τῆς νηδός, καὶ οὐ πλοιώμας (51) ἔχουστης, ναῦν καταδύοντι (52) πλεύσαν, ἢ καταδύειν ἐπουδακτόν. Ὅμηρος τοὺς Ψωματικῶν ὀδηγούς (53), καὶ κακῶς διακειμένων τῷ διωγμῷ μάλιστα, τὴν ἀλλοτρίαν περιγοῶν· καὶ Σαλμωνεὺς (54) εἴκα τις ἐκ βύρσης βροντῶν, πρὸς τοὺς Τραίανονς βλέπων ἔκεινούς καὶ τοὺς Ἀδριανούς (55), ὃν οὐχ ἤτεν τῆς ἀνδρείας τὸ ἀσφαλὲς ἔθαυμαζετο. Τὸν Κάρον δὲ οὐκ ἐνενει ἔκεινον, οὐδὲ τὸν Οὐαλεριανὸν (56), οἱ δίκαιας θύσαν ἄρμης ἀλογίστου, ἵνα, δ φῆσιν τὴν τραγῳδίαν, μή τειδίω τάς τύχας, ἐν Περσῶν δροῖς, ἐν ἀκμῇ τῆς εὐηγίας καταλυθέντες.

agreditur, rebus Romanis adhuc exulceratis, maleficiis, alienam regionem cogitans; ac Salmoneum quemdam, e corio tonantem nobis referens, Trajanosque illos et Adrianos sibi ob oculos proponens, quorum minus cautio et prudentia, quam animi magnitudo admirationi esse solebat. Ac ei, nec Cari illius in mentem veniebat sors, nec Valeriani, qui impetus inconsulti poenas dederunt (ne, quemadmodum ait tragicus (57), *fortunas exprobum*), in Persarum finibus in medio felicitatis cursu oppressi.

Θ. Ἄλλ' οὖν ἐδοξε ταῦτα, καὶ τῆς ὀρμῆς ἥν τιστη μαντείας καὶ γοητείας, ἥρητῆς τε καὶ ἀρρήτου

A consecrat, in eam spem adductus est, nihil esse, quod, modo vellat, 152 superare et expugnare non posset, ac præterea prosperi cuiusdam adversus Occiduos barbaros bellici successus occasionem rapiens, hoc unum consilium, prudentissimum siue et humanissimum capit. Duplicem enim inde exercitum movens, alterum militum, alterum daemonum, a quibus ducebatur, et in cujus ope ipsius fiducia magis nitebatur, adversus Persas expeditionem suscipit, præcipiti temeritate potius quam virium firmitate fretus: ac ne illud quidem perspiciens vir sapientissimus, fiduciam et audaciam, licet nominis ratione inter se vicinæ sint, potentia tamen et facultate plurimum inter se distinctas esse, et distare plus quam fortitudo distat ab ignavia. Etenim B in rebus arduis præsidentem aiūmum gerere, magnanimitatis est; quemadmodum contra, periculum detrectare, timiditatis et ignavie. At ubi plus periculi imminet, tum obviam procedere, seque in discrimen obtrudere, non autem reprimere ac retinere, temeritati ducendum est; quemadmodum e contrario, cedere, cautioni et prudentiæ. Nec eodem loco ponendum est, ea quæ adsunt, tueri, et eorum quæ non habeas, aliquid adipisci. Illius enim præcipua et primaria ratio cordatis viris habenda est: hoc vero, siquidem tuto facileque licet, amplectendum; sin autem in contrario cedat, contempendum. Qui vero, ut aliquid eorum, quæ spe concepit, assequatur, fortunarum omnium suarum periculo dimicat, in magna stultitia versatur. Ac mihi malo pugili non dissimilis esse videtur, artem suam, priusquam gradum recte fixerit, proferenti: aut gubernatori, soluta nave sua, nec ad navigandum idonea, navem hostilem deprimenti, aut certe deprimere conanti. Quorum ille nihil, ut mibi quidem videtur, reputans, inconsulte ea quæ statuerat,

C 153 IX. Verum hæc ipsius animo insederant, totusque in eam expeditionem ferebatur, omni di-

(47) Μόρον. Plures codices habent, οὐ μόνον. D Pass. οὐ, Reg. I, οὐ, forsan pro, οὐ, vel, οὐ, οὐ sibi.

(48) Τὸν μέρ, etc. Or. I, Mont. τῶν μέν... τῶν οὐ.

(49) Θάρσος καὶ θράσος. « Fiducia et audacia sunt parum differunt, at significacione multum. »

(50) Ἀνθρότος. Reg. qualior, Colb. k, Bill. ἀνθρότος, ἵνας μοι δοκῶν πύκτῃ κακῷ, etc. Bindaeus ita hunc locum legi: Καὶ μοι προσοικέναι δοκεῖ πύκτῃ τε κακῷ τῇ τέχνῃ, καὶ, πρὶν τὴν στάσιν εὖ θέσθαι, προβαλλομένῳ. Quod sic redit: « Mibiique assimilis esse videtur pugili artis ignaro, qui priusquam statim stabilito pede composuit, pugnos in adversarium intendit. »

(51) Οὐ πλοιώμας. Reg. a, οὐκ εὐπλοιώμας.

(52) Καταδύοντι. Ita Pass. aliquique plures; alii τεροκαταδύοντι.

(53) Ωδιερόντων. Bud. « nondum pacatis rebus domi, » vel, « adhuc laborantibus, sibique velut parturientibus. »

(54) Σαλμωνεύς. Salmoneus, apud poetas, Elidis rex, qui ut deus haberetur, super ponte æreo curru agitans fulmine armatus, fulminantem Jovem imitari voluit. Sed eum Jupiter ad inferos fulmine detrusit. Vide Virg., *Aeneid.* vi, vers. 585.

(55) Τραϊανούς... καὶ τοὺς Ἀδριανούς. « Trajanus et Adrianus Romani imperatores, qui, ut loquitur Elias, « ad fortitudinem, animique magnitudinem prudentiæ quoque laudem adjunxerunt. »

(56) Τὸν Κάρον... τὸν Οὐαλεριανὸν. Carus et Valerianus imperatores Romani, cum in suorum felicitate versarentur, stolidi ac temerarii impetus poenas dederunt, in Persarum finibus oppressi ac deleti.

(57) Euripides in Oreste.

vinationis et præstigiarum, dicendorumque et tacendorum sacrificiorum portentosa vanitate in unum collecta, ut tota ea scilicet brevi deleretur. Porro volva victimæ, quam magna quamque eximia, o Christe, et Verbum, et imparabilis passionis, totiusque orbis mysterium! universam Christianorum gentem dæmonibus subjicere, si modo propositi compos exsisteret. Ac conatus quidem ipsius principia perquam strenua, et quæ plerisque eorum qui ipsius partibus student, magis vocibus celebrantur, sunt hujusmodi. Nam cum totam eam Assyriæ partem, quam perlungens Euphrates ac Persidem præterlabens, illic cum Tigride miscetur, cepisset et pervastasset, nonnullaque castella omni præsidio destituta diruisset; sive quod Persas incursionis celeritate fefelisset, sive quod ab iis consulto ita duceretur, sensimque ad ulterius procedendum alliceretur (utrumque enim dicitur), ita demum progressus, atque exercitu a latere proficidente, navibusque frumentum et vasa per fluvium convehentibus, paucis interjectis diebus ad Ctesiphontem castra ponit; cuius urbis tanto desiderio tenebatur ut vel ad maret.

X. Hinc vero jam, velut arena pedibus subtructa, aut tempestate in navem illisa, res ipsi retro fluunt. Ctesiphon enim arx firma est, captiuque haud facilis, muris cocto latere conditis, et alta fossa, palustrique ac limoso amne communita. Hanc porro arx quoque altera firmiore reddit. Cochen appellavit, pari tam naturæ quam artis præsidio construenda, alteri arcii ita conjuncta, ut unius tantum civitatis speciem ambæ præbeant: quippe quæ fluminis tantum divortio inter se dividantur. Quas cum nec repentina incursu atque impetu expugnare, nec ob sidione capere, atque in potestatem redigere posset, nec vero ulterius cum exercitu, ac præsertim cum navalibus copiis, procedere (periculum enim erat, ne e loco superiori telis utrinque pateretur, transiisque prohiberetur), hoc demum modo eas a tergo relinquunt. Nam cum Euphratis fluminis omnium maximi, partem haud minimam dirupisset, ac per foasam quandam (cujus vetera etiam vestigia extare siunt), tantum ex eo circumduxisse, ut gestandis navibus par esse posset, atque hac paulo superius cum Tigride 154 commisisset, ita demum naves conservat, e fluvio ad fluvium luto pervectas. Ita

(58) Πάθη. In Montac. γρ. πάθους
(59) Μυστήριον. Savil. καθάριστον. « Piaculum, expiatio. »

(60) Καλύπτοτος. Ita mss. omnes. Edit. Par. κωλύοντος.

(61) Οὕτω στρατηγούμενος. Heins. καταστρατηγούμενος. Sic imperatoria arte (Strategemate) circumveniretur. » Bud.

(62) Τούμπροσθεν. Reg. I. et Colb. 3, τὰ Εμπροσθεν.

(63) Στηγούσαις. Ita magno consensu mss. Par. vero σταγαγούσαις.

(64) Οὐ μικρόν. « Non minimo intervallo. »

(65) Τείχει τε. In edit. τείχει δέ.

(66) Οχυροτέραν. Edit. Par. Ιοχυροτέραν.

A θυσίας τερατεῖν εἰς ἐν ἀγαγών, ἵνα ἐν βραχὶς τῷ καταλυθῇ. Καὶ τὸ καλλιέργημα ὡς μέγα καὶ ὑπερφυὲς, ὡς Χριστὲ, καὶ Λόγος, καὶ πάθη (58) τοῦ ἀπὸ θοῦς, καὶ κόσμου παντὸς μυστήριον (59)! Διὸ τὸ Χριστιανὸν γένος παραστῆναι τοῖς δαίμοσιν, εἰ τὸ προκειμένου κρατήσειε. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τῆς ἐχειρίσεως αὐτῷ, καὶ λίαν νεανικά, καὶ πολλοὶ; τὰ τέλεινον φρονούντων περιβούμενα ταῦτα. Τὴν γὰρ τῶν Ἀσσυρίων ὅσην διαβρέων ὁ Εὐφράτης, καὶ τὴν Περσίδα παραμειδόμενος, ἐκεῖστι τῷ Τίγριδι μῆτραι, ταῦτην ἐλών καὶ τεμών, καὶ τίνα τῶν φρουρῶν ἔξειλων κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσοντος (60) ἄρτιμαν εἰτ' οὖν λαθὼν διὰ τὸ τῆς ἐφόδου τάχος, εἰτε οὐτε Περσῶν οὕτω στρατηγούμενος (61), καὶ κατὰ μικρὴν ὑπαγόμενος εἰς τοῦμπροσθεν (62) (λέγεται γὰρ ἀμφότερα), οὕτω γοῦν προῖων, καὶ τῷ στρατῷ παραπορευομένῳ, καὶ ταῖς ναυσὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ οἰτηγούσαις (63) τε καὶ σκευαγωγούσαις, οὐ μικρὸν (64), τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Κτησιφῶντι προσδάλλει: ἢς καὶ τὸ πλησίον γενέσθαι νίκης μέρος αὐτῷ διὰ τὸν πόλεν ἐνομίζετο.

eam propius accessisse, victoriæ partem existi-

I'. Ἐντεῦθεν δὲ ἡδη, ὥσπερ φάμμου ποδῶν ὑποστασθείσης, ἢ νῆι ζάλης ἀντιπεσούσης, εἰς τούτους χωρεῖ τὰ πράγματα. Ή γάρ Κτησιφῶν φρούριον ἔστι καρτερὸν καὶ δυσάλωτον, τείχει τε (65) ὅπῃς πλήνθου, καὶ τάφρῳ βαθείᾳ, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ ποταμοῦ τενάγεσιν ὠχυρωμένη. Ποιεῖ δὲ αὐτὴν ὁχυρότεραν (66) καὶ φρούριον ἔτερον, φροσηγορία (67). Κωκή, μετὰ τῆς Ισης ἀσφαλείας συγκειμένοι, ὅπῃ τε φυσικὴ καὶ ὅση χειροποίητος, ποσοῦντο ἐνώμενον, ὡς (68) μίαν ποδίν δοκεῖν ἀμφοτέρας, τῷ ποταμῷ μέσῳ διειργομένας ταύτας· οὗτος γάρ ἔξειλεν οἶόν τε ἦν ἐπιδρομῆς ἀθρόας, ἢ πολιορκίζει (69) παραστήσασθαι, οὗτος διεξειλάσαι καὶ τῷ ναυτικῷ μάλιστα (κινδυνεύσαι γάρ ἀν ἐξ ὑπερδεῖλων, ἀμφοτέρωθεν βαλλόμενον, καὶ εἰργόμενον), κατόπιν τούτου ποιεῖται, καὶ ποιεῖται (70) τὸν τρόπον τούτων. Τοῦ Εὐφράτου ποταμῶν δύτος (71) μεγάστου μέρος οὐκ ἐλάχιστον ἀποδήξας (72), καὶ περιαγαγών, οὗτον ναυσὸν είναι πλόιμον ἐκ διώρυγος (73) (ἵς καὶ ἀρχαία φασιν ἴχνη φαίνεσθαι), καὶ ταῦτη (74) τῷ Τίγριδι συμβαλὼν μικρὸν ἔμπροσθεν, οὕτω διασύζει τὰς ναῦς ἐκ τοῦ ποταμοῦ τῷ ποταμῷ δοθεῖσας ἐν ἀσφαλείᾳ. Όδε μὲν οὖν τὸν ἐκ τῶν φρουρῶν το-

(67) Προσηγορία. Male in Herv. et Par. προσηγορίαν.

(68) Ός. Reg. b.m. Pass. ὥσπε.

(69) Πολιορκίᾳ. Duo Regg. πολιορκίας.

(70) Καὶ ποιεῖται. Sic plerique codices.

(71) Όρτος. Reg. b.m. δύτως.

(72) Ἀποδήξας. Reg. y, γρ. διαδήξας.

(73) Διώρυγος. Regg. septem, Or. I, διώρυγος.

(74) Καὶ ταῦτη. Sic mss. omnes, et editi, præter Paris. et Mont. qui legunt, καὶ τούτο. Hos sequitur Comb. qui refert τοῦτο ad μέρος superius, ei verit: « atque hanc (scissam partem) cum paulo superius Tigridi conjunxit, commisissetque, etc. »

ων διαδιδράσκει κίνδυνον. Ός δὲ προϊόντι Περσικῇ δύναμις παραφανεῖσα, καὶ αἱ τις τῇ οὐσῃ προστιμένη, κατὰ μετώπου (75) μὲν ἴστασθαι, καὶ διακινδυνεύειν οὐκ ὥστο δεῖν δίχα μεγάλης ἀνήκης, ἐνδὲ ἐκ περιουσίας χρατεῖν· ἐκ δὲ τῶν λέκτων καὶ τῶν στενῶν ἡ παρείκοι, βάλλουσα καὶ τεκένουσα, καὶ τὰ κατίρα τῆς διδόνου προκαταλαμβάνουσα, φρεδίως εἰργει τοῦ πρόσωπον· τηνίκαντα ἐν ἀπορίᾳ τε ἡν δῆλη πολλῆ, καὶ οὐκ ἔχων δῆτα (76) ἐράπτεται. λύσιν εὑρίσκει πονηρὰν τοῦ βουλεύματος.

τερο in magna animi anxietate versabatur; nec, quo se verteret, habens, pravum tandem consilii sui exitum reperit.

IA'. Ἀνὴρ γάρ τις τῶν οὐκ ἀδοκίμων ἐν Πέρσῃ, τὸν ἐπὶ Βασιλῶν πρὸς Κύρον (77) Ζώτυρον μητράμενος, ὡς δῆ τι τῷ Περσῶν (78) βασιλεῖ, μῆλον δὲ μέγιστα καὶ ἐπὶ μεγίστοις προσκεχρουκώς, καὶ δύσνους μὲν τοῖς ἔκεινοις μάλιστα, εἶνους δὲ τοῖς Ρωμαλίον πράγμασι διὰ τοῦτο τυγχάνων, μὲν τὸ πιστεύεσθαι λαδῶν ἐκ τοῦ πλάσματος· Τοταῦτα, φασὶν, ὡς βασιλεῦν· Πῶς οὖτω συθρῶς αἱ τοσούτους βουλεύεσθε πράγματος; Τές δημητρικοῖς στοῖς στοῖς καὶ διαριτόδος φόρτος, δημητριαῖς διδάσκαλος; Οὐδὲν γάρ οὔτε δύσμαχον (79) καὶ φιλόνεικον, ὡς γαστήρ, καὶ τὸ ἐτρεπτὸν ἔχειν τὴν σωτηρίαν. Ἀλλ' εἰ τι ἔμοι κείθη, τὸ μὲν ραντικόν τοῦτο χαρεῖταις, καὶ τὴν ἐπομένην ἀκλινούσιν τῷ γενναλῷ τοιτροφέτην στρατῷ· αὐτὸς δὲ διὶ διληγῆς δόδοι εὐχαριτέρας τε καὶ δισφαλεστέρας, ἡς ἡρά σοι ταθητῆς (Ἐμπειρος δὲ εἰ τις ἀλλος φημι τῆς χάρας εἶναι τῆς Περσικῆς), ἐμβαλεῖς τε εἰς τὴν ταλαιπωτα, καὶ τῷρ κατὰ γνώμην τυχών ἐκτείνεις· ημᾶς δὲ τηγικαῦτα εὐποιήσεις, ηρίκα ἄτρηψις (80) πεῖραν λάδης τῆς ημετέρας εὐνολας καὶ καραιρέσσεως.

IB'. Ός δὲ εἴπει ταῦτα, καὶ εἰπὼν Ἐπεισεν, εὐπιστῶν γάρ ἡ κουρότης, καὶ τοῦ Θεοῦ μάλιστα τικελάνωντος, ἀπαντά ἡν δύον τὰ δεινά· τὰς μὲν τις εἶχε τὸ πῦρ, καὶ διστοῖς οὐκ ἡρδία, ἡ τοφὴ δὲ οὐκ εὐπορος· ἐν ἀθυμίᾳ δὲ διστρατός, καὶ δὲ δηρῆς εἶχον (81) τὸν βασιλέα· ἐλείπετο δὲ χρηστῆς ἐπίδος οὐδέν· μία δὲ ως ἐν τοῖς παροῦσιν ἐδόκει· μόνη, τῆς πονηρᾶς ἀπαλλαγῆναι βασιλείας καὶ στρατηγίας.

(75) Κατὰ μετώπου. Mont. γρ. κατὰ μέτωπον.

(76) Οὐχι. Plerique codices, διτο.

(77) Κύρος. Non Cyrus, sed Darius Hystaspis, ut ex Herodoto et Plutarcho discimus.

(78) Τῷ Περσῶν. Ita tres Regg., duo Colb. et Or. I. Par. i. cum editis, τῶν Περσῶν.

(79) Οὔτε δύσμαχον. Iu Pass. ac plerique codices. Par. edit. ἐπίμαχον. Nonnulli, οὕτως ἐπίμαχον, quos sequitur Comb. qui sic reddit hunc locum: «Nihil sequit ad pugnam segne atque rixosum, ac veniter, suamque præ manibus salutem habere.» Eodem

A castrorum horum periculum effugit. Ut autem progressienti Persicæ copiæ in conspectum venientes, quotidieque augentes, eam gerendi belli rationem tenere cœperunt, ut adversa quidem acie nequaquam sibi standum, nec, cum copiarum exuberantia vincere licet, nisi magna necessitate urgente, tentandam sibi pugnæ aleam judicarent; cœterum e tumultis et locorum angustiis, ubi facultas daretur, hostes sagittis impelerent, atque opportunissimis viæ transitibus occupatis, eos facilime, ne porro progrederentur, inhiberent: tum quo se verteret, habens, pravum tandem consilii sui exitum reperit.

B. XI. Vir enim quidam, inter Persas non ignobilis, Zopyri illius erga Cyrus, in Babylonis obsidione, facinus imitatus, quasi ob gravissimas quasdam causas in gravissimam offensionem Persarum regi venisset, ob idque in eum pessime animatus, contraque erga Romanos optime affectus esset, ac per hujusmodi lucum et simulationem fidem sibi conciliasset: Quid haec, inquit, imperator? Quid tam ignavum atque imbecillum de tanti momenti negotio consilium initis? Quorsum hoc navale frumentum, ac superfluum onus, ignavie magistrum? Nihil enim ad expugnandum difficilius, nihil pervicacius est, quam venter, sitamque in manibus habere spem salutis. Quocirca, si quid me audies, nauticum hunc apparatum valere jubebis, languoremque ex eo ad fortissimum hunc exercitum redeuntem: tu autem via faciliori et tutiori, cuius tibi me ducem fore profiteor (nam Persicæ regionis tam peritus sum quam quivis alius), in hostium terram impressionem facies, rebusque ex animi sententia confectis ad redditum te accinges. Me autem tunc demum beneficio afficies, cum re ipsa benevolentia erga te meæ consiliique mei documentum ceperis.

C D XII. Hac oratione cum, id quod proponebat, Juliano persuasisset, credula enim est levitas, præcipueque etiam Deo impium exagitante, omnibus simul incommodis premi cœpit exercitus. Naves igni conflagabant, frumentum nullum erat, ac risus insuper accedebat; idem enim ferme erat, 155 ac si manus sibi ipsi necemque attulisset, spes omnes evanidæ, duxque itineris cum promissis suis abscesserat. In orbem porro hostes instabant, bellum circumfluebat: progressus non facilis, vicitus ægre parabilis: languebat exercitus, animisque conciderat, in imperatorem accensus erat: nihil

sensu exponit δύσμαχον Budæus in Plutar. Symp. Voluit prosector impostor suadere Juliano, militare robur frangi, ac rixosum fieri, cum diffinit deliciis; et præsidentem alique incautum plerunque labefactari, cum in manibus salutis esse videtur.

(80) Ηρίκα ἄτρηψις. Sic mss. et editi. Montae. et Par. ἐν Ἑργῳ.

(81) Τῷρ ἐλπιδῶν. Pass. ἐλπισθέντων.

(82) Ο δηρῆς. Ita Pass. et alii plerique codi. Derst δ, in editis.

(83) Εἶχος. Comb. εἶχε.

bonæ spei reliquum erat; hæc una, ut in præsenti rerum statu salutis ratio patere videbatur, nimur scelerato imperio et militari præfectura defungi.

XIII. Quæ autem hucusque gesta sunt, ita se habent; quæ vero sequuntur, non uno modo ab omnibus exponuntur, sed alius alii sermoni assentuntur, ac subscriptit, non minus eorum quibus certamini interesse, quam quibus abesse contigit. Nonnulli enim a Persis eum jaculo confixum fuisse aiunt, temere in hostes excursantem, atque hoc et illuc vescane præsultantem; idemque ipsi quod Cyro Parystidis filio accidisse, qui cum adversus Artaxerxem fratrem cum ingenti exercitu ascendisset, ac fortiter pugnaret, temeritate tandem sua victoram amavit. Alii hujusmodi quemdam de eo sermonem cominemorant: Cum in sublimem quemdam tunululum ascendisset, ut velut e specula exercitum oculi usurparet, quantusque bello superfluisse, cognosceret, magnasque copias, speque sua ampliores vidisset: *Quam grave et indignum fuerit, dixisse, si hos omnes ad Romanorum terram reduxerimus: quasi videlicet ipsis salute invidenter. Quibus verbis commotum militem quemdam, iraque præcipitem actum, nulla salutis suæ habita ratione, in ipsis viscera gladium adegisse. Alii rursus facetum et ridiculum quemdam Barbarum (quales in militum comitatu, tum ad leniendas animorum molestias, tum ad exhilaranda convivia esse solent), hoc facinosus perpetrasse ferunt. Nec desunt qui Saraceno cuiquam gloriam hanc ascribant. Utinque se res habet,*

(84) *Toūtov. Pass. et plerique codices, toūtwy.*

(85) *Katηκοτισθαι.* Hieronymus, Ep. ad Magnum oratorem ait: « Conto ilia perlussus. » Damascenus Or. 1, *De imaginibus*, Elladæ auctore, dōpu, « hastam » vocat. Ita Sozom. I, vi, c. 1, Ammianus, « equestrem hastam » appellat.

(86) *Άτακτοις ἐκδρόμοις.* Reg. 6, *εκδρόμοις.* Reg. b. *ταχτικοῖς ἐκδρόμοις.*

(87) *Ἐμπλῆξα.* Quatuor Regg. Colb. k. Sav. Pass. *ἐπληξέα.* Cui sententia sicut Europ., *Hist. Rom.*, l. x. Imo August., l. iv *De civit.* c. 29, et l. v, c. 21, ubi Julianus dicitur, « merito temeritatis et hostium vulnere extinctus. » Id etiam supponunt extremam mortis ad circumstantes verba.

(88) *Τοὺς μυρδούς.* « Cum ingenti exercitu, » nec bene Billius, « cum decem hominum millibus. » *Quis enim hic tantulus exercitus, qui potentissimo Persarum regi esset negotium facturus? Cyrus non solum « decem millia Græcorum, » sed alias etiam plures in auxiliis copias habuit. Reg. b., Colb. 3, et Pass. δοτις τοὺς μυρδούς.*

(89) *Ἐπειδὴ οἱ.* Ita melioris nota codices, Regg. Iim, hu, aliisque plures. Mont. *ἐπειδὴ οἱ.* Pass. *ἐπειδὴ δεοτι φανῆναι.*

(90) *Ὤσται.* Schol. subaud. *ξιφος, ensis, gladius.*

(91) *Στρατιώταις.* Reg. q, Combef. *στρατοῖς, exercitus.*

(92) *Eἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τινι, etc.* « Sunt autem qui Saraceno, » etc. Hic advertendum est, nihil certum de Juliani interfectorum apud scriptores reperiri. Varii, ut Gregorius noster, varias opiniones recensent. Vide Chrysost., lib. *De S. Babyla;* Damascenum orat. 4 *De imaginibus;* Theodoret., *Hist.*, lib. iii, c. 25; Socrat., lib. iii, c. 21; Sozom., lib. vi, c. 1, 2, etc. Libanius orat. funebri *in Julianum* sic loquitur: « Fortasse aliquis nosse cupit, qui sit illum occiderit; ego vero nomen quidem

A II'. Τὰ μὲν δὴ μέχρι τούτου (84) τοιάντα τὰ δὲ τεῦθεν οὐχ εἰς λέγεται λόγος, διλος δὲ ὅμως συμβέρεται καὶ συντίθεται, τῶν τε παρόντων ὅμοιων τῇ μάχῃ καὶ τῶν ἀπόντων. Οἱ μὲν γάρ ὑπὸ Περσῶν αὐτὸν κατηκοντίσθαι (85) φασὶν ἀτάκτοις ἐκδρομαῖς (86) χρώμενον, καὶ ἔπποντα τῆς κάκιστης σύνεμπληξι (87) καὶ δομοίν τι περὶ αὐτὸν συμβήναι τῷ Κύρῳ τῷ Παρισάτιδος, δις, τοῖς μυρίοις (88) συνανελθὼν τὸν ἀδελφὸν Ἀρταξέρξην, καὶ νεανικῶν μαχώμενος, θράσει τὴν νίκην διέψθειρεν· οἱ δὲ τοιούτον τινὰ εἰς αὐτῷ διηγοῦνται λόγον. Ἐπὶ τινα λόφον τῶν ὑπέλιπον ἀγέλθων, ὡς ἐκ περιωπῆς τὸν στρατὸν ὑψει, καὶ δοσού πολεικρήθη τῷ πολέμῳ μαθεῖν, ἐπειδὴ οἱ (89) φανῆναι πολὺ τὸ πλῆθος, καὶ τῆς ἐπίποδος ἀφονέτερον. Μές δειπόν, εἰπεῖν, εἰ πάτηται τῇ Ρωμαϊκῇ τῇ τούτους ἐπαράξομεν· ὡς διν τις τις σωσταίνων αὐτοῖς τῆς σωτηρίας. Ἐφ' ἣ τινα τῶν στρατιῶν χαλεπήναται; καὶ οὐ κατασχόντα τὴν ὁργὴν, ὡς τοι οὐ κατὰ τῶν στράγχων, ἀλογήσαντα τῆς ἐαυτοῦ σωτηρίας. Μές δὲ διλοι, τῶν γειοιστῶν βαρβάρων τινὰ τοῦτο τολμῆσαι (οἱ τοῖς στρατιώταις (91) ἐπονται, ἀπῆς τε φυχαγωγία καὶ πότοις ἥδυσμα). Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τινι (92) τὸ κλέος τούτο διδάσκαι. Πλὴν δὲ ξεχεται πληγὴν καὶ ποιάν δυτικῶν, καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτηρίον, καὶ μιᾶς τομῆς σφαγέως (93), πολλῶν στράγχων ἀπαιτεῖται δικηνηκακῶν πιστευθέντων. Οἱ καὶ θαυμάτων, πῶς, πάντα γινώσκειν ὁ μάταιος ἐντεῦθεν οἴμενος;

C *nescio. Ab hoste tamen interficiunt non suisse, certissimum illud argumentum est, quod nemo ex hostibus ob vulnus illud honore affectus est, quamvis rex Persarum auctorem credis, per preconem ad præmum vocaverit. » Deinde innuit Julianum a quodam « milite Romano, » etiam « Christiano » percussum cecidisse. Id non veretur Libanius concedere Sozomenus, atque a culpa liberare videtur interfectori, « qui propter Deum, et propter eam quam coelebat religionem strenuum facinus edidit. » Absit ut in hac re Sozomeno assentiamur. A tali tamque inaudito sermone abhorrent aures vere Christianæ. Semper et ubique regibus ac etiam tyrannis fidele, constans ac perpetuum debetur obsequium. Dei hominumque odio premendus est, quisquis in regum aut etiam tyrannorum vitam, quicunque ex causa sacrilegas manus injicit. Nos eum gravissimi sceleris reum, ac acerbissimis suppliciis morteque turpissima plectendum judicamus. Absit etiam ut ex Theodoreto, qui, *Hist.*, lib. iii, c. 25, ait: « Sed sive homo, sive angelus gladio eum (Julianum) percussit, certum est, quicunque tandem id fecerit, eum divinitate voluntatis administrum fuisse; » absit, inquam, ut inde colligamus Juliani interfectorum quisquis ille fuerit, utpote « divinitate voluntatis administrum, » fuisse innoxium. Divine enim voluntatis administrari « fuere Herodes et Pontius Pilatus, qui, ut in Act. iv, 27, 28, « convenirent facere quæ manus et consilium Dei decreverunt fieri; » quis tanien eos dixerit a criminis imminentes? nullus certe qui verissima et inconcussa Christianæ fidei religionisque principia toto corde sovet ac tuetur.*

D (93) *Μηδ τομῇ σφαγέως.* « Per unam interfectoris incisionem. » Pass. Combef. aliisque, μιᾶς τομῆς, σφαγέως, « uno audaci facinore. » Ultraque lectionem agnoscit Elias. Billius preferit τομῇ

ἐν τούτῳ τὴν κατὰ τῶν ἑαυτοῦ σπλάγχνων πληγὴν Α thale 156 certe orbique universo salutare vulnus accepit, ac per unicum incisionem, multorum viscerum,

quibus male crediderat pœnas exsolvit. Quod et unum ignoravit, ni mirum vulnus visceribus suis infligendum.

ΙΔ'. Ἀξιον δὲ μηδὲ τοῦτο παραδραμεῖν τοῦ ἀνδρὸς, μεγίστην τῆς ἐκείνου κακοδαιμονίας (94) ἐπὶ πολλοῖς ἔχον ἀπόδεξιν. Ἐκεῖτο μὲν ἐπὶ τῇ δυθῇ τοῦ πτεραμοῦ, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ τραύματος· πολλοὺς δὲ εἰδὼς τῶν, πρὸ αὐτοῦ δόξης τῆς αἰωνένων, ὡς ἂν ὑπὲρ ἀνθρωπῶν νομισθείεν, τέχναις τισὶν ἐξ ἀνθρώπων ἀρπασθέντας, καὶ διὰ τοῦτο θεοὺς νομισθέντας ἦριτο τῆς αὐτῆς δόξης ἐαλωκώς, καὶ ἄμα τῷ τρόπῳ τῆς τελευτῆς διὰ τὸ τῆς ἀθουλίας δόξον αἰσχυνό μενος, τι μηχανᾶται, καὶ τί ποιεῖ; οὐδὲ γάρ τῷ βίῳ συναναλίσκεται πονηρίᾳ· ρίψαι κατὰ τοῦ πτεραμοῦ πειράται τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τοῦτο ἀχρῆτο τοις τῶν πιστῶν ἑαυτοῦ συνεργοῖς καὶ μύσταις τῶν ἀναρρήτων. Καὶ εἰ μὴ τῶν βασιλικῶν εὐνούχων τις, τὸ πρᾶγμα αἰσθόμενος, καὶ τοῖς ἄλλοις καταμηνύσας, μίσει τοῦ κακουργήματος τὴν ὅρμην διεκώλυσε, καὶ ἐφάνη τις δόλος τοῖς ἀνοήτοις θεοῖς τοῖς ἐξ ἀτυχήματος. Ἀλλ' ἐκείνος οὖτα μὲν βασιλεύεις, οὖτα δὲ στρατηγήσας, οὖτα καὶ καταλύει τὸν βίον (95).

ΙΕ'. Διαδεξάμενος δὲ τὴν βασιλείαν εὐθὺς (96) μετ' ἐκείνον, διαδεξάμενον ἀναρρήτοις; ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ (97), καὶ τῇ τῶν κινδύνων ἀκμῇ ἀναγκαῖος ἐπιζητούσῃ τὸν ἡγησόμενον, ἀνήρ ἐπιφανῆς τοις τοῖς ἄλλας καὶ τὴν εὐθείειαν, καὶ τὸ εἶδος, ἀληθῶς τυραννίδος ἀξίος (98), τὸ μὲν εἰς χείρας λέναι Πέρσαις, ἢ προτείναι οὐδαμῶς οἰός τε ἦν, καίτοι γε διόρειας καὶ προθυμίας οὐδὲν ἐλλείπων, τοῦ στρατοῦ παρεικάτος (99) τὰς χείρας καὶ τὰς ἐλπίδας, ζήτει δὲ τὴν ἀνάζευξιν· καὶ ὅπως ἀν δισφαλῶς τίχοι (1) ταύτης ἐσκόπει, ὥστερον οὐ βασιλείας, ἀλλ' ἡπτῆς γεγονός κληρονόμος. Εἰ μὲν οὖν μὴ Πέρσαις τῇ νίκῃ μετριάζοντες (καὶ γάρ νόμος οὗτος αὐτοῖς εἴθει μετρεῖν εὐπραγίαν [2]), ἢ τι δεῖσαντες δόλο τῶν λεγομένων, εἰς συμβάσεις ἐτράποντο, καὶ ταύτης ἀδόκητους οὖτας καὶ φιλανθρώπους, οὐδὲν ἐκώλυε μηδὲ πυρφόρον (3), δὴ διατίνειν, ὑπολειφθῆναι τῷ στρατῷ· τοσοῦτον εἶχον αὐτοὺς οἱ Πέρσαι διὰ χειρὸς, ἐν τῇ τε δίᾳ μαχόμενοι, καὶ προσεπτηρύμνας τοῖς γεγονόσιν· Ικανὸν γάρ τὸ τι προσλαβεῖν (4) εὐημερίας, καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλ-

D D

(1) Τύχοι. Nonnulli, τύχη.

(2) Εὐπραγία. Pass. aliquique nonnulli, εὐπραγία.

(3) Πυρφόροι, etc. « Igniferum, » id est, iuxta Eliam, « sacerdotem, qui sacrum ignem ad sacrificia consumenda olim in bello gestabat. His igniferis necem inferre nefas erat, atque ipsis victores maxime parcebant, quod deorum cultui et obsequio erant consecrati. Id autem in proverbi consuetudinem venit, et per hyperboleum dictum est de iis, qui in prælio ita ad intermissionem cæsi ac deleti sunt, ut ne quis quidem, qui apud eos hujusmodi ignem gestat, cladi superfuere. »

(4) Προσλαβεῖν. Bill. et Savil. « forte, προλαβεῖν. »

ea quæ contigerant, animis altius elati. Felix enim quispiam successus eam vim habet, ut spem quoque lætam futuri afferat. At nunc, ut jam dixi, ille totus in eo erat, ut exercitum servaret, nervosque Romanis relinquere: nervi enim erant, etsi rem male gesserant, ob ducis potius temeritatem quam suam ignaviam. Persæ vero, conditionibus turpibus sane, Romanorumque manu et potentia, ut brevissime dicam, indignis, fœdus pepigerunt; quarum nomine si quis, absoluto illo, hunc criminandum censeat, meo iudicio perquam iniquus est eorum quæ tum acciderunt, æsimilator. Non enim ejus qui messuit, spica est, verum illius qui sementem fecit: nec ei incendium assignandum est, qui ignem extinguere non potuit, sed qui excitavit. Atque illud Herodoti¹⁰ de Samiorum tyrannide commode dixerim: *Calceum hunc Histiaus quidem consult, induit autem Aristagoras, qui antecessoris rebus successit.*

XVI. Quid reliquum erat, nisi ut impii cadaver ad Romanos referretur, etiamsi ita e vivis excessisset? Quoniam autem nos etiam exanime corpus habemus, hunc scilicet, qui ante ipsum e vita migravit; videamus hic quoque, quantum inter utrumque imperatorem discriminis fuerit: si quid hoc etiam ad defunctorum felicitatem et infelicitatem conferat. Hie igitur publicis præconiis, faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, per totam scilicet noctem productis canticiis, et accensis facibus, quibus nos Christiani pium e vita discessum ornandum existimamus. Atque **I. 55** corporis etatio conjunctam cum mortore celebritatem habet. Quod si cui fidei narratio facit, id quoque in multorum auribus disseminatum est, quod cum corpus Tauri juga superaret, ut ad patriam civitatem, hanc, inquam, illis coguominem ac celeberrimam, referretur, vox quedam e summis locis a nonnullis exaudiebatur, velut psallentium et prosequentium (angelicarum opinor virtutum): quod

“Hist., lib. vi.

(5) Καταμέμφοιτο. In Montac. γρ. καταμέμφατο.

(6) Ἀγνώμων. «Rudis, imperitus rerum aestimator.»

(7) Λογιστής. Reg. a, Or. 4, Pass. λογιστῇ.

(8) Τὸν Ηρόδοτον, etc. Quod de Samiorum tyrannide, de calceo, de Histiaeo qui illum consult, et de Aristagora qui eum induit, scripsit Herodotus, sic exponit Elias: «Histiaeus, genere Samius, cum Dario Persarum rege versabatur. A quo cum patriam adeundi potestas ipsi facta esset, Aristagoram nepotem suum, qui Sanios gubernabat, monet ut ipsis et Ioniibus in animum inducat defectionem moliri. Posteaquam autem illi a Persarum imperio defecerunt, Histiaeus Dario persuadet, ut sibi per eum licet ad eos, qui defecissent, se conferre; dicebat enim posse se eos rursus ad regis partes traducere. Cum igitur eo perrexisset, atque a satrapa Artapherne ipsius fraus agnita esset, hunc sermonem audivit, qui etiam in proverbii consuetudinem venit. Per calceum autem significabatur defectio, quæ ab Histiaeo, ob consilium datum, concinata fuerat, induita vero ab Aristagora, qui eam executus fuerat.» Ille ad Julianum et Jovianum detinet Gregorius. Julianus est, qui «seminavit, qui «incendium excitavit, qui «calceum» cladis

A λοντος· νῦν δὲ ὁ μὲν, ὅπερ εἶπον, ἐνδεήσασθαι τὸν στρατὸν, καὶ τὰ νεῦρα Ρωμαῖος ὑπολιπεῖν· νεῦρα γάρ ξσαν, καὶ εἰ κακῶς ἐπράξαν ἀδουλίζ μᾶλλον τοῦ στρατηγῆσαντος ἢ σφῶν αὐτῶν ἀνανδρίᾳ. Οἱ δὲ ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ταύταις συένησαν, ταῖς οὖταις αἰσχραῖς τε καὶ ἀναξίαις τῆς Ρωμαίων χειρὸς, ἵνα εἴπω τὸ συντομεστάτον· ὃν εἰ τις, ἔκεινον ἀφεῖς τῆς αἰτίας, τούτον καταμέμφοιτο (5), λίτιν ἔστιν ἀγνώμων (6) Εμοὶγε λογιστῆς (7) τῶν τότε συμβενηκότων. Ήγάρ τοι ἀμφιστάντος δὲ στάχυς, ἀλλὰ τοῦ σπειράντος· οὐδὲ τοῦ κατασθέσαι μὴ δυνθέντος δὲ ἐμπρησμὸς, τοῦ δὲ ἀνάφαντος· καὶ τὸ τοῦ Ἡρόδοτου (8) περὶ τῆς Σαμιών τυραννίδος καιρὸς εἰπεῖν, διτὶ Τούτῳ τὸ ὑπόδημα (9) ἔργαγέ μέν Ιοτιαῖος (10), ὑπενίστατο (11) δὲ Ἀρισταγόρας, δὲ τὰ τοῦ προειπρότος ὄχαδεξάμενος

C **I. 16.** Τί λοιπὸν δην (12) ἢ τὸ σῶμα Ρωμαῖος ἐπαναχθῆναι τοῦ δυσσεβοῦς, καίπερ οὖτα καταστρέψαντος; Ἐπειδὲ καὶ ἡμῖν ἔστιν νεκρὸς δὲ πρὸ αὐτοῦ καταλύσας τὸν βίον, ἰδωμεν κανταῦθα τοὺς βασίλεις ἀμφοῖν τὸ διάφορον, εἰ τι καὶ τοῦτο φέρει πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν (13) τοὺς ἀπελθοῦσιν. Οὐ μέν γε (14) παραπέμπεται πανδήμοις εὐφρημίαις τε καὶ πορπαῖς, καὶ τούτοις δῆ τοῖς ἡμετέροις σεμνοῖς ὥδαις πανύχοις (15) καὶ δρόδουχίαις, αἵς Χριστιανοὶ τιμὴν μετάστασιν εὐσεβῆ νομίζομεν· καὶ γίνεται πανήγυρις μετὰ πάθους; ἢ ἐκκομιδὴ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ τῷ πιστὸς δὲ λόγος, καὶ τοῦτο διεδόθη ταῦτα τοῦ πολλῶν ἀκοὰς, δτι, ἐπειδὴ τὸν Ταῦρον ὑπερβάλλοι (16) τὸ σῶμα πρὸς τὴν πατρίφραν αὐτῷ τῶν διατσώζμενον, ταῦτην δῆ τὴν διμώνυμον ἔκεινον, καὶ μεγαλώνυμον, φωνῇ τις; ἐκ τῶν ἀκρων ἔστιν οἵς ἐξηκούετο, οἷον φαλλόντων τε καὶ παραπεμπόντων, ἀγγειλικῶν οἷματος δυνάμεων, γέρας τῆς εὐσεβείας ἔκεινος, καὶ ἀντίθεσις ἐπιτάφιος. Καὶ γάρ εἰ τὴν ὄρθην δόξεν (17) παρακινεῖν ἐδοξεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο

accepte « consult; » Jovianus autem, « qui incidit. »

(9) Υπόδημα. Non bene Billius, qui reddidit: « vestem. » Debuisse enim cum Herodoti interprete vertere: « calceum. »

(10) Ιοτιαῖος. Pass. «Eστιαῖος. »

(11) Υπενίστατο. In quinque Regg. Or. 1, Montac. et Comb. γρ. ὑπεδηστο, « subligavit. » Ita etiam Herodotus.

(12) Ηγάρ. Deest in pluribus.

(13) Η κακοδαιμονία. Ita plerique couices. In nonnullis deest.

(14) Ο μέν γε. Sic omnes sere codd. Ed. Ο μὲν γάρ.

(15) Φδαῖς καρρύχοις. Billius: « nocturnis canitionibus. » Hic juvat observare in exequiis fidelium, antiquo Christianorum more, producta in longam noctem cantica, et accensas faces.

(16) Υπερβάλλοι. Ita plerique codices. Pausi eum editis, ὑπερβάλλεται.

(17) Καὶ γάρ εἰ τὴν ὄρθην δόξεν, etc. Hoc, et quae sequuntur ad ista usque verba, οἷς δὲ πληστάζοι, etc., desunt in sex Regg. duobus Colb. et Or. 1. Leguntur tamen ad latius, aut in margine inferiori, præmissis interdum verbis, τὸ ἀλλα. Regg. hu, q, z, Colb. 3, optimæ note, necnon editi omnes

τῆς τῶν ὑποδυναστεύοντων σκαιότητος καὶ κακο-
δοῖας τὸ ξγκλημα, οὐ, ἀπλῆγ (18) καὶ ἀπαγῆ εἰς
εὐσέβειαν παραλαβόντες ψυχὴν, οὐ προορωμάνην
τὰ βάραθρα, ἀπήγαγον ἥπερ ἐβούλοντο, καὶ προ-
σχήματι ἀκριβείας (19) τὸν ζῆλον κακίαν (20) εἰρ-
γάσαντο.

I. Ἄλλ' οὖν ἡμεῖς, τὸ κοινότερον, τὸν τε πατέρα
ἱννοῦντες τὸν βαλδμενὸν τὴν κρηπίδα (21) τῆς
βασιλικῆς τῷ Χριστιανισμῷ (22) δυναστείας καὶ
πίστεως, καὶ τὸν εἰς αὐτὸν κατελθόντα κλῆρον τοῦ
δηματος, ἐγεραίρομεν τὰ εἰκότα τὸ σκῆνος τοῦ δι-
καιίας (23) βασιλείᾳ συζήσαντος, καὶ τὸν βίον κατα-
ίσαντος τῷ δύσιψ (24) τέλει, καὶ τὸ κράτος τὴν
καταλείψαντος. Ός δὲ πλησιάζοι τῇ μεγάλῃ καὶ B
βασιλίδι πόλει, τὶ δεῖ λέγειν δορυφορίας τε τοῦ
στρατοῦ παντὸς, καὶ τάξιν ἐνόπλιον, ὡς ζῶντι τῷ
βασιλεῖ γινομένην, ἢ τῆς λαμπρᾶς πόλεως ἔχουσιν,
ἴνωμαστόταην τῶν πώποτε γενομένων ἢ ἐσομένων;
Ἄλλ' οὐ θρασὺς καὶ γεννάδας ἔκεινος, καὶ νέα τῇ
πορφυρίδι καλλωπιζόμενος, καὶ διὰ τούτο, ὡς τὸ
εἶδος, μέγα φρονῶν, μέρος γίνεται καὶ αὐτὸς ἔκεινος
τῆς προπομπίου τιμῆς, τὴν αὐτὴν καὶ ἀντιδι-
ώκας (25) καὶ ἀντιλαμβάνων χάριν, τὸ μέν τι βι-
στέις, τὸ δὲ ἔκών, ὡς, λέγουσιν. Οὐ γάρ στρατὸς
ἴπας, εἰ καὶ τοῦ παρόντος ἤτητο κράτους, ἀλλ'
οὐ πλείον (26) τῷ κατοιχομένῳ νέμων αἰδοῦς
ἰπειδὴ καὶ πεφύκαμεν εὐνούστεροι πως είναι τοῖς
εἰς προσφάτοις πάθεσι, τῷ φιλτρῷ προσπάσχοντες,
καὶ τὸν Εἰενον τούτῳ (27) προσάπτοντες, καὶ διὰ
τοῦτο οὐκ ἀνεχόμενοι τὸ μὴ οὐχ ὡς (28) βασιλέα
τιμηθῆναι τοῦτον (29), καὶ προσδεχθῆναι πειθούσι
τὸν ἀποστάτην, καὶ συναναγκάζουσιν ὑπαντῆσαι τῷ
νεκρῷ μετὰ τοῦ προσήκοντος σχήματος· τὸ δὲ ἦν,
ἀποκομήσαντα τὴν κεφαλὴν τοῦ διαδήματος, καὶ
ὑποκύπαντα τῷ βασιλεῖ τὰ εἰκότα, οὗτος ἐπὶ τὸν
τίχον συμπαραπέμψαι τοῖς ἄγουσι, καὶ τὸν ἀοδί-
μον (30) τῶν Ἀποστόλων σηκὸν, οὐ δὴ τὸ ιερὸν
τόνος καὶ ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι (31), μι-

A pietatis illi præmium erat ac funeris remuneratio.
Nam etsi rectam fidem non nihil luxare visus est,
hoc tamen crimen importunitati procerum fideique
pravitati tribuendum est, qui simplicem, parumque
in pietate firmam animam, minimeque barathra
prosipientem, nacti, eam, qua libuit, abduxerunt,
alique accuratiōris doctrinæ oratione, zelum in vi-
tium verterunt.

XVII. At nos, id quod communius est, tum pa-
treū, a quo imperatoris potentiae fideique funda-
menta Christianismo jacta sunt, tum etiam fidelis
hæreditatem ad filium devolutam cogitantes, ejus,
qui juste semper in imperio vixerat, pioque fine vi-
tam clauerat, ac principatum nobis reliquerat, ta-
bernaculum, ut par erat, honore complectebamur.
Ut autem ad magnam et imperatoriam urbem pro-
pīus accessit, quid totius exercitus satellitum, et
arinatorum ordines sese imperatori, tanquam vita-
usura fruenti, exhibentes commemorare attinet, aut
splendidæ civitatis effusionem, omnium, que un-
quam fuerunt, aut futuræ sunt, celeberrimam? At
fortis ille et audax, novaque purpura ornatus, ea-
que de causa, ut probabile est, elatus atque insolens,
funeris ipse quoque honorem ei pro parte sua im-
pendit, eamdem gratiam dans, vicissimque accipiens,
partim vi et necessitate, partim sponte, ut fama est.
Exercitus enim universus, tametsi præsenti imperio
sse submitteret, majori tamen honore defunctum
prosequens (quandoquidem recentibus adhuc cala-
mitatibus majorem quamdam benevolentiam pra-
nobis ferre solemus), ac pro ingenti suo amore mo-
stitia affectus, et misericordia commotus, ac proinde
eum minime ut imperatorem honorari **159** ac suscipi
non ferens, apostata, ut exanimi corpori cum con-
gruenti habitu obviam procedat, inonent, alique adeo
cogunt: hoc est, ut detracto a capite diadema, et
demonsoque, ut decebat, ante imperatorem aspectu,
ita deinde eum simul cum iis qui efferebant, ad
sepulcrum nobileque illud Apostolorum fanum, qui
sanctum genus, æquos propemodum honores car-

(25) Ἀρτιδιδούς. Codices non pauci et Herv. διδούς.

(26) Πλεῖον. Reg. I., Colb. 3, πλείονος. Pass. πλεῖον.

(27) Τούτῳ προσάπτοτες. Desunt in Reg. bmo, et Colb. k.

(28) Τὸ μὴ οὐχ ὡς. Non pauci, μὴ ὡς.

(29) Τούτον. Edit. Par. addit δέ, quod abest a codicibus.

(30) Καὶ τὸν δοιδύον. De sepulcro Constantini Magni, sive imperatorum sepulcris, celeberrimoque Apostolorum templo, legas, si lubet, quid scripserit Euseb., lib. iv *De vita Const.*, cap. 59 et 60; So-
crat., lib. I., c. ult.; Sozom., I. ii, c. ult.; et auctor anonymous *De Constantinopolitanis antiquitatibus*, editus notisque illustratus a D. Bandurio Benedictino. Porro sepultra non in ipso templo, sed « in portico templi ac vestibulo » fuere, τὸν τοῖς προθύ-
ροις, ut scribit Chrysost. *Adversus gentiles*, locm. 26.
« Locum hunc ipse sibi post mortem designaverat Constantinus, » inquit Eusebius, lib. iv, cap. 60,
« incredibili fidei alacritate ... quo scilicet precatio-
num, quo in honorem apostolorum ibi celebrandæ
erant, etiam mortuorum particeps fieret. »

(31) Ὑπεδέξαντο καὶ διαρύλαξεν. Pase.
ὑπεδέξαντο καὶ διερύλαξεν.

ut locum integrum in textu habent. Hinc etiam
agnoscit et exponit Basilius. Denique nihil fere hic
de Constantio scribit Gregorius, quod in priori ad-
versus Julianum *Invicta* non dixerit. Billius putat
glossema esse, quod temporis tractu in textum ir-
repsit.

(18) Ἀπλῆγ. MSS. communius ἀπλῆγ, « tene-
ram, mollem, » etc., quod Combessius sequitur.

(19) Ἀκριβείας. Reg. I., Montac. et Comb. εὐσ-
εξείας.

(20) Τὸν ζῆλον κακίας. Ita plerique codices.
Elli, κακίας, unde Billius, « viii zelum effe-
rent, » Observat Comb. his verbis Gregorii, « Con-
stantium nonnihil a culpa liberari, etsi non omnino
purgetur. »

(21) Κρηπίδα. Sic plerique codices. Nonnulli,
χριστία.

(22) Τῷ Χριστιανισμῷ. Deest in Or. 4.

(23) Τὸν δικαίαν, etc. Comb. « qui justitia et
aequitate imperium rexisset. » Crediderim Grego-
riūm nihil aliud significare, quam legitimum ac non
superatum imperium.

(24) Τῷ στρῷ. Ita plerique cod. Reg. I., διστά-
τῳ. Deest τῷ in edit.

pens, et sp̄sceperunt et custodiunt, prosequeretur. A προῦ τὰ ἵσα γέρα καρπούμενον. Οὗτως ὁ ἡμίερος (32).

XVIII. *Hic contra, cum turpis et fœda expeditio (exagibatur enim a populis et urbibus, publicisque et scurrilibus vocibus, quarum nunc quoque permulti meminerunt), tum vero turpior atque ignominiosior reditus contigit. Quæ porro hac ignominia erat? Mimi et histriones eum ducebant, probrisque a scena petitis, ac ludibriis incessebant, eique fidei abjurationem, et cladem, vitæque finem exprobrantes. Quid enim ex iis non fecerunt ac dixerunt, quæ hujusmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare consueverunt, quoad eum tandem Tarsensis civitas excipit, haud scio quomodo, et quam ob causam, hac contumelia inuictata? Hic illi fanum ignobile, tumulusque impurus, templumque exsecrandum, ac ne piorum quidem oculis spectabile.*

XIX. *Atque hæc, ut maxima et gravissima illius crimina, sermone complexus sum, non alioqui necius, duobus aut tribus aulicis adulatoribus, eique impietate paribus (alios enim consulio prætereu), tantam impietatis mercedem persolutam esse, ut nulla res obstituta videretur quomiaus ipsi brevi terras omnes et maria Romanorum imperio subiecta essent expilaturi, nisi secundior rebus exitus maturius contigisset. Adeo latrociniis et avaritia veteres illos Centimanos vincebant. Provinciarum porro imperia non optimis et moderatissimis, sed crudelissimis hominibus mandabantur: 160 atque ad honorem et dignitatem aliquam obtinendain unum suffragium erat, a fide defectio; et ut ab eo dona consequerentur, qui sibi ipsis pessime consuluisserint.*

XX. *Quid causarum immutaciones inflexionesque commemorem, quæ plerumque interjecta duntaxat una nocte commutabantur ac convertebantur, non secus ac fluctuum reciprocationes; quandoquidem et jus dicere volebat vir egregius, omnia videlicet ob gloriæ studium sibi arrogans? Parva fortasse et perquam exigua crimina colligere videar, ac maximis per exigua dedecus inferre. Cæterum illud sustinuit est, hæc Elysiis campis minime digna esse,*

(32) Οὗτως δ. Reg. bm, οὗτος δ.

(33) Οἱ πολλοὶ. Plerique, ei potiores coiores non agnoscunt, ol.

(34) Κατανιούμενος, etc. Græca sonant: «cum tibiarum cantu ac salutationum motibus ejus. ponpa turpiter deducebatur», etc.

(35) Κακῶν. Sic quatuor Regin. Editi, κακῶν.

(36) Τυποδέχεται. Pass., Herv. et Sav., οὐτεδέχεται.

(37) Αἱ οἱ. Ita plerique codices. Sav., δὲ οἱ.

(38) Ναὸς. Deest in Oxon. in sex Regin., Or. 1, etc. Agnoscent tamen bonæ notæ codices. Redundare Combellatio non videtur. Omisit Billius.

(39) Θ. Sav. δτι. Colb. k, ὡς μέγιστον.

(40) Οἱ δυοῖς, etc. Plerique codices, ὡς δυοῖς. Ita emendaverit Billius. Cæterum qui sint illi duo, vel tres aulici adulatores, non consentient scriptores. Nobis alii non videntur, quam Ecclesiistarum expilatores, de quibus nun. It imprimis Julianus Orientis comes, Felix et Elpidius. Vide Eutrop. Libanius, p. 307 et seq., Amm., I. xxii, p. 220.

ΙΗ. Τῷ δὲ αἰσχρά μὲν τὰ τῆς ἐκστρατείας (ἥλιντο δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ φωναῖς δημοσίαις καὶ βωμολόχοις, ὃν ἔτι καὶ νῦν οἱ πολλοὶ (35) μνημεύουσιν), ἀδοκτέρᾳ δὲ ἡ ἐπάνοδος. Τίς δὲ ἡ ἀδοκτή; Μήποι γεισοιν ἥγον αὐτὸν, καὶ τοὺς ἄπο τῆς σκηνῆς αἴσχεσιν ἐπομπεύετο καταυλούμενος τε καὶ κατορχούμενος (36), καὶ τὴν ἀρνησιν, καὶ τὴν ἡτταν, καὶ τὸ τέλος ὀνειδιζόμενος. Καὶ τις γέρε οὐ πάσχων κακὸν (35); τί δὲ οὐκ ἀκούων οἶς οἱ τοιοῦτοι νεανισκοί ται, τέχνην τὴν ὕδριν ἔχοντες, ἔως τὴν Ταρσίων αἰώνιην ὑπερέχεται (36) πόλις, οὐκ οἵδ' ὅπως καὶ ἀνθ' ὅπου εἴηνται ταύτην κατακριθεῖσα; «Ἐνθα δέ οἱ (37) τελεμένος ἀτιμον, καὶ τάφος ἐξάγιστος, καὶ ναὸς (38) Β ἀπόπτυστος, καὶ οὐδὲ θεατὸς εὔσεβῶν ὄψεις.

ΙΩ. Καὶ ταῦτα διῆλθον. ὡς (39) μέγιστα τῶν ἐκείνου κατηγορημάτων καὶ κυριώτατα, οὐκ ἀγνῶν, δτι δυοῖς (40) μὲν καὶ τρισὶ τῶν περὶ τὰ βασιλεῖα κατάκων, καὶ τὴν ἀστείαν δροτίμων (τοις γέρε ἄλλους ἐκέντιμοι), τοσοῦτος ἐδόθη τῆς ἀστείας μισθὸς, ὥστε οὐδὲν ἐκώλυεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, πάσαν αὐτοὺς ἀν λητασθεῖ τὴν ὑπὸ Πωμάτοις γῆν τε καὶ θάλασσαν (41), εἰ μὴ θάττον πέρας ἐδόθη τοις πράγμασι δεξιέν· τοσοῦτον ὑπερέβαλλον ληστεῖς καὶ ἀπλησταί (42) τοὺς πρὶν ἐκατοντάχειρας (43)· αἱ δὲ τῶν θυνῶν ἀρχαὶ οὐ τοῖς ἐπιεικεστάτοις, ἀλλὰ τοῖς ἀπαθητοποτάτοις ἐνεγκιρίζοντο· καὶ μία φῆμος ἦν εἰς ἀρχὴν, ἡ παράδασις, καὶ τὸ τυχεῖν τῶν παρ' ἐκείνους δωρεῶν, τοὺς τὰ κάκιστα περὶ ἐκεῖνων βουλευταμένους.

Κ'. Τι δὲ ἀν εἰ λέγομει (45) δικῶν μεταβάσεις καὶ μετακλίσεις (46) διὰ μέσης (47) νυκτὸς πολλάκις μεταβαλλομένων καὶ περιτρεπομένων, διστερ ἀμπτίδας (48)· ἐπει καὶ δικάζειν ὁ γεννάδας ἥξει, πάντας ξαντοῦ διὰ φιλοτιμίαν ποιούμενος; Τάχος δὲ (49) μικρὰ λίαν ἐγκαλεῖν δόξαται, καὶ τὰ μέγιστα τοῖς μικροῖς καθυδρίζειν. Πλήρης γε δρολογεῖσθω (50), δτι οὐκ Ἀλυσίων πεδίων δέξια ταῦτα, οὐδὲ τῆς Ρεδαμάνθυος ἐκεῖσε δέξης, ἡς μοίρας ἀξιούσιν ἐκείνον εἰ-

(41) Γῆρας τε καὶ θάλασσας. Sic plerique codd. Desunt in Reg. bm.

(42) Ἀπλησταί. «Insatiabili habendi cupiditate.»

(43) Ἐκατοντάχειρας. Sic plerique codd. Ed. ἐκατοντάχειρας.

(44) Εὔτεων. Savil. et Par. addunt, καὶ τῶν διλλων.

(45) Τι δὲ ἀν εἰ λέγοιμι. Quidam, Τι δὲ ἀν λέγοιμι. Alii, Τι δὲ εἰ, vel, Τι δὲ, vel, Τι δὲ λέγοιμι.

(46) Μετακλίσεις. Reg. bm, Colb. k, μετακλίσεις.

(47) Διὰ μέσης. Reg. bm, διὰ πάσης. In Montac. γρ. μεσούσης.

(48) Διστερ ἀμπτίδας. Colb. 3, Pass. διστερ φησίν. Reg. l, φαστν.

(49) Τάχος δὲ, etc. Non pauci, Τάχ' διν. «Objere videar. » Bill. prioribus curis, «maximaque parvis dedecorare et elevare. »

(50) Ομολογεῖσθω. Pass. δρολογεῖτωσαν.

τῆς αὐτῆς φατρίας τε καὶ τάξεως. Ἐν τῶν ἐκείνου πολλοὺς τὰρ τῶν αὐτῷ συνήθων τε καὶ γνωρίμων, τὸν κατὰ τὴν Ἀστελλαῖον διατριβῶν μᾶλιστα, ἐκάλει μὲν κατὰ πᾶσαν σπουδὴν, ὡς δράσων θευμάτων, εἰσαὶ καὶ ταῖς ἑλπίσιν ἐπέτερου, μεμνημένους τῶν ὑποσχέσεων· ἐπει δὲ παρείν, τοῦτο ἐκεῖνο (51) αἱ τῶν φήμων χλοπαὶ, καὶ τῶν δύνεων (52) ἀντάται· τοὺς μὲν τοὺς δὲ τὸν (53) τρόπον, τοὺς δὲ τὴν ἀπαίδειαν· ἔστι δὲ οὓς καὶ τραπέζῃ φιλοφρονούμενος, καὶ πολὺ τὸ Ἔταρε προπίνων, καὶ λαρυγγίων (54) ἀντ' ἄλλου τινὸς δελεάσματος (55), ἀπράκτους ἀπέπεμπεν, οὐχ ἔχοντας δτψ μέμφονται (56) πλέον, ἐκείνων τῆς ἀπάτης ἢ σφίσιν αὐτοῖς τῆς κουράτης.

τετος dimisitbat, haud satis constitutum habentes, iHiusne fraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent.

ΚΑ'. Έκείνῳ δὲ πῶς οὐκ ἐπανενετὸν (57) τῆς τοῦ βραχιοφόρου παιδεύσεως, διτι τοσοῦτον ἀρργητὸς ἦν, καὶ τῶν πεθῶν ὑψηλότερος, κατὰ τοὺς πώποτε τῶν βασιλέων ἀτρέπτους καὶ ἀκινήτους, καὶ μηδὲ ἀντί τοῦ προσώπου τι παρατρέψαντας (58), ἢ τάλους ἵγνος ἐπιστημάνοντας (59)· ὥσθ' διτι μὲν βούν καὶ σεισμῶν ἐπλήρουν τὰ βασιλεία δικάζων, ὅπερ αὐτὸς ὁν δ τυραννούμενος καὶ ζημιούμενος, οὐκ ἄλλοις ταῦτα πάσχουσιν, ἐπαμύνων; Ταῦτα μὲν οὐδὲ λόγου τινὸς ἀξιώσομεν· τοῦτο δὲ τις ἀγνοεῖ τῶν ἀπάντων, διτι πολλοὺς προσιόντας οἱ (60) δημοσίᾳ καὶ τῶν ἀγροικοτέρων, ὥστε τυχεῖν τινος ὁν δινθρωπα βασιλέων δέονται, παίων πνέοντι δημοσίᾳ καὶ λάξινούμενος οὐτω διετίθει κακῶς, ὥστ' ἀγαπᾶν ἐκείνων τὸ μή τι παθεῖν χαλεπότερον;

τοιούτοις πετερούσι, aliquid consequerentur, ita mulieribus, ut præclare secum actum putarent, quod atrocius

ΚΒ'. Τάς δὲ φυσῆσις τε καὶ ἀντιψησῆσις, διτι ὁ θευμάτων ἐκείνος, καὶ τὸ ἡμέτερα διασύρων, τοῖς γραῦσιοις ἀντεπεδείκνυτο, τὸ ἐπιδύμιον πῦρ ἀνάπτων, πολὺ λόγου θήσομεν (61); Ἡ καλὸν (62) γε τοῦ Πρωτίων βασιλέως τάς γνάθους ὁρῷν ἀσχημονούσας, καὶ γέλωτα πολὺν παρεχούσας, οὐ τοῖς ἔξωθεν μόνον, ὅλῃ καὶ αὐτοῖς, οἵ ταῦτα ποιῶν ἀρέσκειν ὄντο. Τὴν Ἀργεῖν δὲ οὐκ ἔχουε, τὴν ἕαυτοῦ θεὸν (63), διτι καὶ τάς (64) αὐλοῖς κατηράσατο, οἵς ἐνασχημονοῦσαν ἴστην κατεμάνθανεν (65), ἀντ' ἐσπότρου χρησάμην (66) τῷ διδαστι. Τάς δὲ προπόσεις τε καὶ φιλο-

⁷ Virg., *Aeneid.*, vi.

(51) Τοῦτο ἐκείνο. Colb. k, τοῦτο ἐκείνῳ.

(52) Καὶ τῶν. Reg. I et Mont., καὶ αἱ τῶν.

(53) Τοὺς δὲ τότε. Ita ins. et ed. Par. Ed. τὸν δὲ τὸν.

(54) Δαρυγγίων. Combef. verit., « gulture acibmans, suaviter e gulture fundens. »

(55) Δελεάσματος. Duo Regg. δελεάσματος.

(56) Μέμφονται. Sav. μέμφονται.

(57) Εἴταιρετον. Duo ins. et Pass. ἐπανεῖται.

(58) Παρατρέψαντας. Sav. παρατρέποντας. Εἰσισμάτορτας. Duo codd. ἐπισημήναντας. Hic observandum Regium codicem I omittere distinctionis notam, quia inter ἐπισημάνοντα et ὥστε subsequens reperitur.

(59) Προσιόντας οἱ. Par. edit. προσιόντας αὐτῷ οἱ. Alii, προσιόντας αὐτῷ, sed αὐτῷ utroque redundant.

(60) Προσιόντας οἱ. Par. edit. προσιόντας αὐτῷ οἱ.

Alli, προσιόντας αὐτῷ, sed αὐτῷ utroque redundant.

Λ nec ea, qua illic Rhadamanthus fructus, gloria : cqua parte dignum eum censem, qui ejusdem sunt socii. atque ordinis⁶⁷. Hoc unum ex illius rebus habeo quod admirer : nam multos quidem eorum qui ipsi noti ac familiares fuerant, ac præsertim ex Asiaticis scholis, summo studio, quasi mirificis quibusdam beneficiis eos ornatus, accersebat, ac spe animos eorum erigebat, vetera ipsius promissa in memoriam revocantes. At cum adessent, hoc illud videlicet, calculorum præstigiæ, et oculorum ludificationes ; hos enim hoc modo, illos alio elindens ; quosdam etiam mensa comiter accipiens ; ac multum illud, *Sodalitis*, propinans, et pro alia quadam illecebra diducto gutture clamitans, infectis tandem rebas dimisitbat, haud satis constitutum habentes, iHiusne fraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent.

ΧΧΙ. Illud vero an non in philosophi huius doctrina laudabile, quod adeo ab ira alienus erat, ac turbulentis animi permotionibus sublimior; instar nimirum eorum regum ac imperatorum qui tranquillitatis et constantiae laude quandam florebant, nec, etiam si quid molestiae ipsis accidisset, vultum tamē ullo modo immutabant, aut perturbationis vestigium ostendebant ; ut quod, dum judicis munere fungeretur, aulam clamoribus ac strepitu impleret, non aliter ac si ipse esset cui vis et dannum inferretur, ac non aliis potius hæc patientibus succurreret? Hæc certe ne oratione quidem complecti velimus. Hoc autem ecclii ex omnibus ignotum est, quod multos etiam e rusticoribus, qui ad eum 161 publice accedebant, ut eorum, quæ populi ab impetu mactabat, palam pugno feriens, calcibusque impetravit, aliquid minime passi essent?

ΧΧΙΙ. Jam sufflationes et respirationes, quas admittandus ille vir, doctrinæque nostræ sugillator, vetulus mulierculis in contrarium ostentabat, altaris ignem accendens, quo tandem orationis loco ponemus? Præclarum enim profecto erat, cernere imperatoris Romani buccas indecora tumentes, ac extintantes ingentem risum, non externis tantum, sed iis etiam, quibus hac ratione placere se putabat. Minervam autem deam suam non audiebat, quæ tibias execrata dicitur, posteaquam, aquis speculifice usa, eas dedecori sibi esse perspexit. Propina-

D (61) Θήσομεν. Duo Regg. et Or. I, in marg. Θήσεις.

(62) Η καλὸν. Montac. « forte, » Η καλὸν. Deinde observat hunc locum sic ab Elia accipi, quasi Julianus tantum, hac imitatione, Christianorum insufflationes in baptismatis ritibus irridere voluisse. Verum censet vir doctus, Julianum præcipue hic a Gregorio redargui, quod, cum esset imperator, non erubuerit se cum mulierculis de trivii et scortis, ad vilia et deridenda, circa sacra sua, ministeria demittere. Non male quidem; etenim Montacutii sententiæ facient Chrysost. in gent., Prudent. Liban., or. x; Ammian., lib. xxi, p. 223, etc.

(63) Οὐδεὶς. Coisl. 2, et Pass., θεάν.

(64) Καὶ τοῖς. Ita plerique codd. Deest καὶ in edit.

(65) Κατεμάρθανεν. Reg. bm, κατέμαθεν

(66) Χρησαμένην. Reg. b, χρησαμένην.

tones vero, et pœnula, quibus meretrices palam publiceque provocabat, vicissimque provocabatur, mysterii obtentu petulantem libidinem obvelans, quis non laude et admiratione prosequatur?

XXXIII. Hæc aliis quidem experientia ipsa, et dominatio licentiam adepta, declaravit; a me autem longe ante perspecta quodammodo fuerunt, ex quo Athenis cum eo versatus eram. Nam illuc quoque statim post ea quæ adversus fratrem designata fuerunt, profectus est, ab imperatore hoc ipsum deprecatus. Duplicem autem eo proficisciendi causam habebat: unam honestiorem, ut Græciam ejusque scholas viseret; alteram tectiorem, paucisque notam, ut regionis ipsius aruspices et impostores qui illic erant de rebus suis consuleret, impietate vide-licet nondum libertatem ac fiduciam adepta. Tunc igitur me non malum de hoc viro conjectorem fuisse memini, quanquam alioqui non ex eorum numero sim, qui in hujusmodi rebus sciti atque ingeniosi sunt. Sed me morum ac gestus ipsius inæquabilitas, atque ingens quædam mentis emotio, vatem efficiebat; **162** si quidem vates ille optimus est, qui recte conjicere novit. Neque enim mibi boni quidquam significare videbantur, cervix minime firma, humeri quos subinde agitabant et attollebant, oculus vagus et oberrans, ac furiosus obtutus, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam et contemptum spirans, vultus configurationes ridiculæ idem significantes, risus immoderatus et ex-cessuans, nutus et revulsus omni ratione carentes, sermo hærens spirituque intercisis, interrogations inordinatae et imperitæ, responsiones his nihil meiores, aliæ in alias insultantes, non sibi constantes, nec eruditiois ordine progredientes.

XXIV. Quid singula describere necesse est? Talem ante opera conspicatus sum, qualem in operibus

(67) *Ἀρτιπρούπιτερο.* Reg. b., Colb. 4, ἀντεπρου-
πιτερο. Quidquid de Juliani castitate dicant ejus adulatores Ammianus, Libanius, etc., ipse se prodiit *Misop.*, p. 69, et epist. 40. Nam etsi legitimos non habuerit liberos, illegitimos tamen non paucos procreavit.

(68) *Προλαβοῦσα.* Reg. I, Montac. Combes. προσλαβοῦσα.

(69) *Ηλίθε γάρ,* etc. Hæc a Billio male redditæ contendit Combesius, et sic ipse vertit: «Nam illic quoque se contulit, statim atque frater ipsius, qui Caesar creatus fuerat, rebellavit, hoc ipsum deprecatus, vel, ipsius petita facultate; » nempe ut paris rebellionis a se suspicionem amoveret. Vox enī illa, *væτερέτεν*, non videtur Combesio significare, «rebellionem cohilere; » sed, «rebellis esse; » sicut nec ista, βασιλέα, ad Constantium, sed ad Gallium pertinere. Verum hæc interpretatio cum historia consentanea nequit. Non enim Julianus, statim atque germanus frater res novas molitus est, seu rebellavit, Athenas se contulit; nec Gallus illic eundi facultatem dedit. Id constat ex ipso Juliano, Or. ad Athen., p. 501, etc.; ex Ammian., lib. xv, p. 34, ex Libani., or. xii; ex Sozomen., l. v, c. 2, etc. Igitur Gallo Cæsare exauktorato, anno 334, mense Octobri, ut testantur Idacius, Sozomenus, Eusebius, Scaligerus, Petavius, etc. Julianus, Eusebius imperatricis ope, criminis absolitus, ac liber, Athenas petuit medio circiter anno

A τησίας, ή δημοσίᾳ ταῖς πόρναις προδιπνέ τε καὶ ἀντιπρούπινετο (67). ὑποκλέπτων τὸ ἀσελγὲς μυστήριον προσχήματι, πῶς οὐ θαυμάζειν δῆκον;

KΓ'. Ταῦτα τοῖς μὲν ἀλλοις ή πεῖρα παρέστησε, καὶ ή δυναστεία προλαβοῦσα (68) τὴν ἔξουσίαν· ἐμοὶ δὲ καὶ πόρφυρθεν τρόπον τινὰ ἐωράπτο, ἐξ οὗ ἄνδρι συνεγενόμην Ἀθήνησιν. Ἡλίθε γάρ (69) κάκεισε, ἅρπι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὸν βασιλέα τοῦτο αὐτὸν παραιτησάμενος. Διτέλε δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἵστοριαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρήτατερος, καὶ οὐ πολλοὶ γνώριμος, ὡστε τοῖς ἐκεῖ (70) θύταις καὶ ἀπατεῶτοι περὶ τῶν καθ' ἐαυτὸν συγγενέσθαι, οὕτω παρέρχοσιν ἔχο-
σης τῆς ἀσεβείας. Τότε τοίνυν οὐ φαῦλος ἐγὼ τὸν ἄνδρὸς εἰκαστῆς οἴδα γενόμενος, καί τοι γε οὐ τὸν εὐ-
πεφυκότων περὶ ταῦτα εἰς ἄν. Ἀλλ ἐποιεὶ με μαν-
τικὸν ἡ τοῦ ἥθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκσάσεως (71). εἰπερ μάντις ἄριστος, δοτὶς εἰκά-
ζειν (72) οἴδε καλῶς. Οὐδενὸς γάρ ἐδόκει μοι ση-
μεῖον εἶναι χρηστοῦ αὐχήν ἀπαγήγει, ὅμοι παλλόμενη
καὶ ἀναστοκούμενη (73), δρθαλμὸς σοδούμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστα-
τοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, μυκτήρη ὑδρίων πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμῷ καταγέλαστοι
τὸ αὐτὸν φέροντες (74), γέλωτες ἀκρατεῖς τε καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ιστάμενος καὶ κοπτόμενος (75) πνεύ-
ματι, ἔρωτήσεις ἀταχτοὶ καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβάνουσαι καὶ οὐκ εὔσταθεῖς, οὐδὲ τάξει προΐονται παιδεύσεως.

ΚΔ'. Τι ἀν τα καθ' ἔκαστον γράφοιμι; Τούτον (76)
πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην, δν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων

355, cum, mox a fratri cæde, coram Constantio imperatore, ad objecta sibi crimina Mediolani respondisset.

(70) *Ἐκεῖ.* Reg. hu. I, aliique nonnulli, ἔχεισε.

(71) *Καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκσάσεως.* «El in-
compositus corporis habitus.» Rectius quam, «in-
credibilis mentis excessus, » ut vertit Valesius;
aut, «enotio, » ut reddit Billius. Etenim exteriora
erant ea ex quibus de Juliano sic conjiciebat Gre-
gorius juxta hæc Scripturæ verba: *Amictus corpo-
ris, et risus dentium, et ingressus hominis enun-
tiavit de illo* (Eccl. xix, 27).

(72) *Εἰκάζειν.* Duo Regg. Or. I, Mont. γρ. εἰκά-
ζει.

(73) *Ἀραστηρόμενος.* Mont. γρ. ἀναχοπόδι-
μενος. Sic Socrates. Valesius interpretatur, «humeros
libratos.» Budæus, «vibrati ad modum libræ, cum
lances vicissim subeunt et pesdum eunt.» Mont.
putat hoc esse quod ait Cicero, «gestum agere hu-
moris, et quodammodo de ligore loqui exerto hu-
moro, et rursum quasi ad aequilibrium depres-
so.»

(74) *Φέροντες.* Mont. γρ. φρονοῦντες, ac ita So-
crates.

(75) *Κοπτόμενος.* Mont. γρ. περικοπόμενος, ei-
ta Socrates.

(76) *Τούτοις.* Mont. γρ. τοιούτοις, ac ita So-
crates.

τηνώρια. Καὶ εἰ μοι παρῆσάν τινες τῶν τηνικαῦτα συνέταν καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἀνέμαρτύρησαν· εἰς, ἐπειδὴ ταῦτα ἔθεασάμην, εὐθὺς ἐφίγξαμην· Οἶος καὶ ἡ Ῥωμαῖων (77) τρέψει! καὶ προαγορεύσας (78), καὶ γενέσθαι φεύδομαντις ἐμαυτοῦ κατευξάμενος (79). Κρείστον γάρ η τούτων (80) πλήσθηνται τὴν οἰκουμένην κακοῦν, καὶ τοιούτον ἀναφανῆνται τέρας, οἷον οὐποι πρότερον (81)· πολλῶν μὲν ἐπικλυσμῶν θρυλλουμένων, πλλῶν δὲ ἐμπρησμῶν, καὶ βρασμῶν (82) γῆς, καὶ γεστάτων, ἕτερος δὲ ἀνδρῶν ἀπανθρωποτάτων (83) καὶ θηρίων ἀλλοκότων τε καὶ συνθέτων, ὡν τὰ φύσις ἐκτινοτόμηταις (84). Ταῦτα τοις καὶ τέλος δξιον ἡγένετο τῆς ἀπονοίας· ἐνταῦθα μόνον οὐκ ἀνασχομένου τοῦ θεοῦ τῆς συνήθους μακροθυμίας, ἐνθα πολλοὶς κακοῦν ἦν τὸ φιλάνθρωπον, καὶ πολλήν μὲν ἔμαλλε ταρέζειν ἀθυμίαν τοῖς κατορθοῦσι, πολλήν δὲ τοῖς ἀμαρτάνουσι καταφρόνησιν· ὡς οὐκ ἐφορῶντος (85) ἀδενὸς τὰ ἡμέτερα, οὐδὲ οἴσης τινὸς κυβερνήσεως; οὐ διτίδεσσος (86), ἀλλὰ τοῦ αὐτομάτου τὸ πᾶν φέροντος τε καὶ περιτρέποντος· διανοίας ἐστὶ πονηρᾶς καὶ λίαν ἐπισφαλῶς πεοὶ τῶν μεγίστων διακεμένης.

Ιωτὸς πυνθανεῖται ferretur, et volveretur; quod prætæ mentis

ΚΕ. Ταῦτα τῶν Γαλιλαίων ἡμῶν, ταῦτα τῶν ἀτί-
μων τὰ διηγήματα· ταῦτα οἱ τὸν ἐσταυρωμένον προ-
σκυνοῦντες ἡμεῖς, ταῦτα οἱ τῶν ἀλιέων μαθηταὶ καὶ
τῶν ἀπαύδετων, ὡς αὐτὸι λέγουσι· ταῦτα οἱ τοῖς
γραῦδοις συγκαθεδόμενοι, καὶ συμψάλλοντες· ταῦτα
εἰς τοῖς μακραῖς νηστεῖαις ἑκτετηγμένοι καὶ ἡμιθνή-
τες (87)· ταῦτα οἱ μάτην ἀγρυπνοῦντες ἡμεῖς, καὶ ταῖς
τανύχοις στάσεσι παραληροῦντες, καὶ ὑμᾶς (88)
καταβάλλοντες. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοί; ποῦ εἰσιν οἱ
σύμβολοι; Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τινες ἀσφρον, ὡς γοῦν
ὑμῖν δοκεῖ, λαμβάνω τὸν ἐπινέκιον. Ποῦ αἱ θυσίαι,
καὶ τελεταὶ, καὶ μυστήρια; ποῦ σφάγια φανερά τε
καὶ ἀσφανῆ; ποῦ τάχη κατὰ τῶν ἐντόμων ἀπαινου-
μένη (89); ποῦ τερατεῖα προτρύνοσσας καὶ σημεῖα
ἔγγαστριμυθων; ποῦ Βασιλῶν ἡ ἔνδοξος θρυλλουμένη,
καὶ οἰκουμένη πᾶσα περινουμένη (90) δὲ ὀλίγου καὶ
ἐνεγοῦς αἰματος; ποῦ δὲ οἱ ἐν τῇ χειρὶ κρατούμενοι
πέρσαι καὶ Μῆδοι; ποῦ δὲ οἱ προτεμπόμενοι καὶ
καρατέμποντες (91), καὶ προπολεμοῦντες καὶ συμ-

“ Isa. xxvii, 18; 1 Cor. i, 20. ” 1 Cor. x, 20.

(77) Ἡ Ῥωμαῖων. Νεμπρ, πολιτεῖα, vel, βασι. Δι-
λεῖα. Billius, « Romanorum regio, » quod Cowbell-
ton non placet.

(78) Προαγορεύσας. Ita plerique codi. Edit. προ-
αγορεύσας.

(79) Κατευξάμενος. Mont. γρ. κατευξάμην. Unde
Valesius: « Cunque id prædictissimum, Deum proca-
luit sum ut falsus vates essem. »

(80) Τούτων. MSS. communius τοιούτων.

(81) Πρότερον. Plures MSS. addunt, ἥν.

(82) Βρασμῶν. Vetus Vales. « terræ motus, »
ποικιλ., « ad hæc hominum inhumanas species ac
helluinæ, feræ denique, » etc.

(83) Ἀκανθωρωπότατων. Ita omnes codices. Lo-
rus hic omnino corruptus in Socrate Par. ἀκαν-
θωπότων.

(84) Ἡ φύσις ἐκαυγοτόμησε. Quinque Regg. Or.
t, φύσεις καίνοτομηθεῖσαι.

(85) Ως οὐκ ἐφορῶτος, etc. Claudianus eam-
dei sere scotentiam habet:

A postea deprehendi. Quod si qui ex iis, qui tum si-
mul erant, atque audiebant, mihi uinc presto es-
sent, haud ægre testimonium exhiberent. Ad quos,
ut hæc conspexi, statim his verbis usus sum: Quan-
tum malum sibi alit Romanum imperium! præfatus
licet, ac mihi, ut falsus vates essem, imprecatus.
Præstabilius enim id fuerat, quam tantis malis or-
bem terrarum impleri, taleque monstrum existere,
quale nunquam ante visum fuerat; etiamsi aliqui
diluvia multa, et incendia multa, terraque velut
ebullitiones, et biaius, ac multi insuper crudelissimi
homines, bellueque prodigiosæ, et ex variis ge-
neribus confitæ, quas natura novo more produxit,
sermone jactantur. Ac proinde finem quoque amen-
tiæ sua dignum tulit: Deo hic solum consueta sua:
ac longa patientia uti non sustinente, ubi multis
perniciose futura erat prorogata benignitas, ac tum
iis qui honeste et ex officio vivunt animi dejectionem
multam, tuim peccantibus contemptum et petulan-
tiam non parvam allatura: tanquam videlicet nemo
asset qui res nostras inspicret, præmiaque et pas-
nas cuique pro merito rependeret, sed temere ac for-
tuino mundus ferretur, et volveretur; quod prætæ mentis

163 XXV. Hæ nosīræ, hoc est, Galileorum, ha-
contemptorū et abjectorū hominum narratio-
nes. Hæc nos, qui Crucifixum adoramus: hæc pi-
scatorum, et, ut ipsi aiunt, imperitorum discipuli.
Hæc nos, qui cum vetulis sedemus et psallimus.
Hæc nos longis jejuniis confecti, ac sciamimes.
Hæc nos, qui fructu vigilamus, aliquæ in nocturnis
stationibus rugamur, et tamē nos prosternim-
us. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii? Libet
enim ab indoctorum nostratrum quodam, ut quidem
vobis videtur, triumphalem hymnum mutuari. Ubi
sacrificia, et sacra, et mysteria? ubi victimæ, tam
aperte quam occultæ? ubi aruspiciæ ars, qua-
laude ac prædicatione effertur? ubi præscientiæ
vanitas, et ventriloquorum signa? ubi clara illa
Babylon sermone celebrata, et universus terrarum
orbis per exiguum et exsecrandum sanguinem cogi-
tatione perceptus? ubi Persæ illi et Medi, qui ma-
nibus tenebantur? ubi dii illi, qui præbant et qui

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem
Curareni Superi terras, an nullus inesset
Rector, et incerto fuarent mortalia cursu.

(86) Ἀτιδόσσως. Reg. hu, Pass. ἀνταπόδ-
σσως.

(87) Ἐμιθυῆτες. Colb. k, ἡμιθυῆτοι.

(88) Υμᾶς. Herv. ὑμᾶς.

(89) Ἐκαιρογυμένη. Sic Regg. septem, Colb. tre,
Pass. etc. Pauci, ἐπινουμένη. « Ars quæ de cæsis
extis ac visceribus excogitata est. »

(90) Περινουμένη. « Orbis universus animi de-
stinatione præcepimus. » Sic Plut. in Phocione, με
γάλα ταῖς ἀλπίσι περινοῶν. « Spe magua animi
complexis. »

(91) Οἱ προπεμπόμενοι, καὶ καρατέμποντες. Edid
adūnt: καὶ προπεμπούσας, quod delebimus aucto-
ritate sex Regg. Or. 1, etc. Agnoscit tameu Com-
bel, et vertit, « Dii illi honoris causa deducti, et
deducentes ac comites. »

comites erant, qui et ante et una pugnabant? ubi A illa adversus Christianos oracula, et minax, nostri- que ad præstitutum diem, etiam ad ipsum usque nomen, oppressio? Evanuerunt omnes, irritæ fuerunt, disfluxerunt, somnio similes extiterunt im- piorum jactationes.

XXVI. Ac quidem Ezechias rex Iuda, cum ad- versus eum barbarorum quidam rex cum ingenti- lus copiis venisset, atque exercitu Hierosolymam cinxisset, impiaque et contumeliosa verba, tum ad- versus regem, tum adversus Deum ipsum acerbe projecisset⁷⁰, perinde scilicet atque ille, quidquid moliretur, urbem tamen ex ipsius manibus ac po- tentia extirahere atque conservare minime posset, in templum se contulit, vesteque lacerata, magna- que lacrymarum vi profusa, manibusque in coelum extensis, blasphemiae Sennacherib Deum testem vocavit, atque, ut superbarum illius minarum vin- dex esset, his verbis rogavit: *Vidisti, Domine, quo probra in te Israelis Deum alienigena iste con- jecerit: vidisti, Domine, ne sileas?*⁷¹ Nec vero pe- titione sua falsus ac delusus est. Nam impius ille Dei hostis, suam ipse insaniam furoremque ipsa re persensit, infestisque rebus cum suis minis disces- sit, invisibilis cuiusdam virtutis repentina im- petu, maximaque exercitus parte mulctatus, atque ob tristem et acerbum nuntium **164** pedem referre coactus, obsidionem spesque suas inopinato solven- tem. Hæc Ezechias ille, magna aliqui potentia cinctus, ille, inquam, rex magnæ Hierusalem, qui suismet quoque fortasse viribus hostem propulsas- set ac propulisset. Nos autem, quibus arma, et muri, et præsidium atque defensio una est spes in Deum, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis et accisis, quem tandem alium aut pre- cium auditorem, aut minarum depulsorem habituri eramus, quam Deum, qui *jurat contra superbiam*

⁷⁰ IV Reg. xviii, 1 et seqq. ⁷¹ Isa. xxxvii, 17.

(92) 'Ο μὲν οὖν. Deest οὖν in nonnullis. Par. ed. 'Ο μὲν δῆ οὖν. Expunimus δῆ, quod abest a plerisque codi.

(93) Τὸν Θεόν τῆς, etc. Ita mss. Deest τῆς in editis.

(94) Οὐδέτος. In paucis deest.

(95) Τάχα ἀρ. Sic Pass. aliique codicis, omisso τὸν δάλον, quod in sola Par. ed. legitur. Quo ser- vato, sic reddideris: «hostiles copias erat fortasse propulsatoris suis ipse viribus.»

(96) Οἰς μόνον, etc. Billius: «quibus nulla alia arma, nec muri, nec præsidia, præter spem in Deum, reliqua erant, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis ac truncatis.»

(97) Πάσταν ἀρθρωτήν περιηρημένοις καὶ πε- ρικομμένοις ἐπικουπλαρ. Pass. πάστης ἀνθρωπί- νης περιηρημένοις ἐπικουπλα, re, e, c, o, vel omisso, καὶ περικομμένοι. Coisl. 2, περιηρημένοι καὶ πε- ρικομμένοι, quæ lectio opinio.

(98) Τίτα. Deest in pluribus.

(99) Κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακὼβ Θεόν; Ita plurimi codi. juxta Amos viii, 7: «Ομνύει Κύριος κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακὼβ, «jurat Dominus contra superbiam Jacob.» Reg. lu, Colb. 3, Pass. κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Θεόν Ἰακὼβ; Par. ed. κατὰ τῆς Ἰακὼβ Θεόν ὑπερηφανίας; Basili. ἡ τὸν δύμνοντα κατὰ τῆς Ἰακὼβ ὑπερηφανίας Θεόν; «quia eum

πολεμοῦντες θεοί; ποῦ αἱ κατὰ Χριστιανῶν μα- τεῖαι, καὶ ἀπειλοῦ, καὶ ἡ κατὰ προθεσμίαν κατάλυ- σις ἡμῶν μέχρις ὄντων; Οὔχεται πάντα, διέγευ- σται, διερρύχεν, διαρρέη τῶν ἀσεβῶν τὰ κομ- πάσματα.

KC'. Ο μὲν οὖν (92) τοῦ Ἰούδα βασιλεὺς Ἐξεκίας, ἐλθόντος ἐπ' αὐτὸν δυνάμει πολλῇ τῶν ἀλλοφύλων τι- νὸς βασιλέως, καὶ στρατοπέδῳ κυκλώσαντος τὴν Ἱε- ρουσαλήμ, λόγους τε βλασφήμους καὶ ἀσεβεῖς κατά τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πικρῶς ἀπό- βίψαντος, ὡς οὐδὲ ἀν ὅτιον γένηται, περισώ- στος ἐκ τῆς αὐτοῦ δυναστείας τὴν πόλιν, ἐπὶ τὸ Ιερόν ἐλθὼν, καὶ τὴν ἐσθῆτα περιβρέχαμενος, δι- κρύων τε προχέων πηγάς, καὶ τὰς χειρας εἰς οὐρανὸν B ἀνατείνας, τὸν Θεόν τῆς (93) Σεναχηρείμ-βλασφημίας ἐπιμαρτύρεται, κάκεινον ἔκδικον γενέσθαι τῆς τῶν ἀπειλουμένων ὑπερηφανίας ἐπίσητε· Εἰδες, Κύριε, λέγων, δογα ὠρείδισκος σε ὁ ἀλλοφύλων δύναμος (94) τὸν Θεόν τοῦ Ἰοραήλ· εἰδες. Κύριε, μὴ παραιωτή- σῃς· καὶ οὐκ ἐψεύσθη γε τῆς αἰτήσεως· ἀλλ' οὗθετο ἔργῳ τῆς ἑαυτοῦ μανίας ὁ Θεομάχος, καὶ ἀπῆλθεν ἀπραχτος μετὰ τῶν ἀπειλῶν ὑπὸ τίνος ἀποράτου δυ- νάμεως ἐπιπεσούσης δύνων, καὶ τὸ πολὺ τῆς στρατίας ἀποβαλὼν, καὶ ἀγγελίᾳ πικρῷ μεταναστᾶς, ἀδοκή- τως λυόσῃ καὶ τὴν πολιορκίαν. καὶ τὰς ἐπιόδις. Ταῦτα Ἐξεκίας, δ τὴν πολὴν περιβελλήμενός δύνα- μιν, δ τῆς μεγάλης βασιλεύεν τίερουσαλήμ, δ τάχι ἀν (95) ἀποκρουσμένος καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν πολέμιον. Ήμεῖς δὲ, οἵς μόνον (96) καὶ διπλον, καὶ τεῖχος, καὶ δόλο πάν ἀμυντήριον, ή πρὸς τὸν Θεόν ἐλπῖς ὑ- επείπετο, πᾶσαν ἀνθρωπίνην περιηρημένοις καὶ πε- ρικομμένοις ἐπικουρίαν (97) παντάπασι, τίνα (98) δρα ἔτερον ή τῆς εὐχῆς ἀχροατὴν, ή κωλυθῆ τῶν ἀπειλουμένων ἔξειν ἐμέλλομεν, ή τὸν δημόνοντα κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακὼβ Θεόν (99); Ω τῶν ἀπίστων διηγημάτων! Ω τῆς τῶν ἐλπιζομέ-

qui jurat per superbiam Jacob Deum? id est, «sive eum qui jurat per Jacob. In quem porro? in illum, qui supereminet omnibus, ac super omnia vi- detur, Deum; sive Deum qui jurat per Jacob sicut et magnitudinem, ut ipse Jacob ait, non per dæmo- nes jurabat, sed per Deum,» etc. «Hτοι τὸν δύμνοντα κατὰ τὸν Ἰακὼβ· εἰς τίνα; Εἰς τὸν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ὑπεράνω πάντων φαινόμενον Θεόν· ἔτου δύμνοντα Θεόν κατὰ τῆς Ἰακὼβ καὶ πλεῖστος καὶ μεγαλοφροσύνης, ὥσπερ φησιν ὁ Ἰακὼβ, οὐ κατὰ δαιμόνων δύμνειν, ἀλλὰ κατὰ Θεόν. Quia Basilii in- terpretatio, si minus forte ad Gregorii mentem, certe ad sensum Scripturæ accedit. Siquidem «su- perbius Jacob» plerūque significatur «excellen- tia, celsitudo, gloria, magnificientia», ut videtur est in plurimis Scripturæ locis, ac præcipue in hoc Amos viii, 7, in quo voce Hebraica תְּהִלָּה qua utitur Propheta, intelligitur Israelitarum gloria singularis, qua Dei hereditas et peculiun erant, juxta illud Psalmi xlvi, 4, Elegit nobis hereditatem suam, speciem Jacob quam dilexit. Alii Deum ipsum aut templum interpretantur. Gregorius vero id velle videtur, quod Deus impiorum superbiam adversus Jacob detestetur. Quid autem, si pro δύμνοντα, le- geretur δύμνοντα, «qui opitulatur, qui ulciscitur?»

ναν (!) Θρασύτητος! Ἐπηγγέλθημεν ἀντ' ἄλλου τινὸς ἵερετον τοὺς δαίμονος· καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Θεοῦ κλήρονο-
μία. τὸ ἄγιον δόγμα, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα,
μᾶς δόθον ἐλπίδος, καὶ ἑνὸς πολέμου (2) νικητῆριον
ἔγενομεθα.

KZ. Ταῦτα Χριστιανοὶ παρὰ σοῦ ἀνθ' ὧν ἐσώθης
τίς αὐτῶν κακῶς τὰ ἐπίχειρα (3); Ταῦτα Κυρίῳ τῷ
Θεῷ σου ἀνταπέδωκας; Πρότερον μὲν οὖν (4), τίνικα
Ἐτι ἀνεῖχε καὶ ἀνεβάλλετο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν δργήν δ
Θός, καὶ οὕτω πάντα τὸν ἑαυτοῦ ζῆλον ἐξέκαυ-
σεν (5), ἀλλ' ὑψηλὴν ἔτι κατὰ τῶν ἀσεβῶν εἶχε τὴν
χεῖρα, καὶ τὸ τόξον ἐνέτεινε μὲν καὶ ἡτοίμασε (6),
κατεῖχε δὲ βίᾳ, καὶ ὥσπερ τι νόσημα ὑπουλον καὶ
κακόθεος ἐκραγῆσαι πρότερον (7) δλην αὐτοῦ τὴν
πονηρίαν ἀνέμενεν, ὥσπερ δὴ (8) Θεοῦ κρίσεως νό-
μος, ἦν τῇ σώῃ τῇ μετανοᾷ δὲ κολάστηται δικαιότε-
ρον· τότε μὲν, δυσανασχετοῦντες τοῖς γνωμένοις, καὶ
πρὸς τὸ μέλλον κάμνοντες (οὐ γάρ ἐφέρομεν τὴν
ἐπικρυπτομένην αὐτοῦ τοῖς οἰκείοις χρηστότητα),
ἰκέντας ἡφίεμεν (9) πρὸς τὸν Θεὸν τὰς φωνάς, τὰ
μὲν (10) ὡς δεσπότην ἐπικαλούμενοι, τὰ δὲ ὡς πρὸς
πτέρον χρηστὸν πονηρούμενοι, τὰ δὲ οἷον ὀνειδίζοντες
καὶ δικαιολογούμενοι πρὸς αὐτὸν, οἵα τὰ τῶν ἀλ-
τηύντων· Ἰταντικάστω, ο Θεός, εἰς τέλος; Ὀρ-
τίσθη δὲ θυμός σου ἐπὶ πρόσβατα τομῆς σου; Καὶ
μητίσθητι τῆς συναρωτῆς σου, ἡς ἐκτήσω ἀπ'
ἱρχῆς, ἣν περιεποίησαν τοῖς τοῦ μονογενοῦς Λόγου
του πάθεσιν, ἢν τῆς μεγάλης σου διαθήκης ἡξίωσας,
ἡν καὶ εἰλκυσας εἰς οὐρανούς (11) τῷ καὶνῷ μυστη-
ρίῳ, καὶ τῷ ἀράβανῷ τοῦ Πνεύματος· καὶ, Ἐπ-
αροτ τὰς χειράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν
εἰς τέλος, ὑπομιμήσκοντες (12) δοτα ἐπονηρεύ-
σαρτο κατὰ τῶν ἀγίων σου οἱ ἔχθροι, καὶ κατὰ
τῶν ἐρετῶν σου ἐκαυχήσαρτο· τὴν δομφαίαν τε
προεκαλούμεθα (13), καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς μάστιγας,
καὶ δικάσαι τὴν ἑαυτοῦ δίκην τῆξιν, καὶ διανα-
στῆναι (14) ποτε διεκελευθερεῖα κατὰ τῶν ἀσεβῶν.
Ἐώς πότε ἀμαρτῶιοι, Κύριε, λέγοντες, ἁως πότε
ἀμαρτῶιοι κανχήσονται, τότε λαύρ σου τα-
πειώσουσι, καὶ τὴν κληρονομίαν σου κακώ-
σουτι, φθερήσονται τε ὅμοιως ἀρούραι καὶ δρά-
σουται; καὶ μήν κάκείνας ἔτι τὰς γοεράς καὶ τούτων
οἰκειότερας (15) φωνάς· Ἐθον ημάς εἰς ἀρτιλο-

A Jacob ?? O incredibiles narrationes! O rerum spe
conceptriarum temeritatem! Daemonibus, instar cu-
jusdam alius victimæ, promissi fueramus: ac
magna illa Dei haereditas, gens illa sancta, regale
sacerdotium ??, unius spei præmium, atque unius
belli palma facti eramus.

XVII. Hæc tu scilicet Christianis ob salutem
per eos male acceptam præmia refūisti? Hæc tu
Domino Deo tuo rependiſti? Ac prius quidem cum
Deus suam pro nobis iram adhuc sustineret, atque
differret, nequidem zelum omnem suum inflamas-
set, verum sublimem adhuc adversus impios ma-
num haberet, atque arcum, tametsi jam adductum
et paratum, per vim retineret, tantisperque exspe-
ctaret, dum tota illius improbitas, quasi suppatri-
dus et malignus quidam morbus, erupisset; hic
enim divini iudicij mos est, ut vel per paenitentiam
salutem afferat, vel justiori titulo puniat; tuin
nos ea, quæ liebant, segre et acerbe ferentes, atque
ad futurum animis fatiscentes (nec enim ipsius
benignitatem suis absconditam cerebamus); has
ad Deum voces emitebamus, partim ut dominum
invocantes, partim ut apud benignum et facilem
patrem conquerentes, partim 165 velut expro-
brantes, et cum eo expostulantes, ut solent qui in
dolore versantur: Ut quid, Deus, repulisti in finem?
Iratus est furor tuus super oves pascue tue? Memor
esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio ??,
quam unigeniti Verbi tui passionibus tibi compa-
rasti, quam magno tuo sedere dignatus es, quam
per novum mysterium et Spiritus arrham in cœluni
traxisti; et: Lera manus tuas in superbias eorum in
finem, in memoriam revocantes, quanta essent ma-
lignati adversus sanctos tuos inimici, et adversus
solemnitates tuas gloriae ??; gladium etiam, et
Ægyptiacas plágas provocabamus, atque, ut cau-
sam suam ipse judicaret, tandemque aliquando
adversus impios exsureret, rogabamus, Usquequo,
Domine, dicentes, usquequo peccatores gloriabuntur,
populumque tuum humiliabunt, et haereditatem tuam
rexabunt, iniquitatemque et loquentur et perpetra-
bunt ?? Quin has quoque luctuosas et superioribus
aptiores voces adjungebamus: Posuisti nos in con-
tradicitionem et probrum viciniis nostris, in similitu-

¹¹ Amos viii, 7. ¹² I Petr. ii, 9. ¹³ Psal. lxxiii, 1, 2. ¹⁴ Ibid. 3, 4. ¹⁵ Psal. xciii, 3-5.

(1) Εἰπικομέτων. In Montac. et Comhei. γρ. Ἑπηγγέλμένων. « Ο votorum temeritatē! voto
enīm devoi eramus, » etc.

(2) Καὶ ἀρός πολέμουν. « Unius belli ac prælii
piacularis hostia atque victima facti eramus. »

(3) Τὰ ἐπίχειρα; Sic in miss. scribitur cum in-
terrogationis nota.

(4) Οὐδέ. Deest in plerisque codicibus.

(5) Ἐξέκανοντο. Sic Pass. allique plures. Par.
ἴσχαιεν.

(6) Ἡτοίμασε. Ita Regg. quatuor, Colb. 3. Pass.
etc. Ed. Par. ητόρεται.

(7) Πρότερον. Sic restituimus anciortate codi-
cium. Par. πρώτων.

(8) Ὅσπερ δὴ. Reg. b. Mont. Ὅσπερ δὴ.

(9) Ἡπλεμεν. Sic codices. Pass. ηφίημεν. Par.

D edit. ἡρίεμεν.

(10) Τὰ μέρ. Sic emendavimus, et deinceps, ubi
ed. Par. habet, τάς.

(11) Ἡρ καὶ... εἰς οὐρανούς. Pass. ἦν καὶ... εἰς
οὐρανόν. Par. καὶ ἦν, etc.

(12) Ὑπομιμήσκοντες. Ita Regg. septem, Colb.
quatuor, Pass., etc., quæ vox refertur ad ἡρίεμεν,
« voces emittēbamus... in memoriam revocantes. »
Mont. ὑπομιμήσκων. Ed. Par. ὑπέμεινες, « susti-
nuistis. »

(13) Προεκαλούμεθα. Pass. προεκαλούμεθα.

(14) Διαραστῆται, etc. Billius: « excitaretur,
hortabamur. »

(15) Οἰκειότερας. Comb. legit, οἰκειότερας.
« Luctuosas voces, majoremque miserationem in-
venientes. »

dinem gentibus, in rīsum omnibus hominibus¹⁷: vi- neam etiam quamdam commemorabamus, ex *Ægypto*, hoc est, ex tenebrosa impietate, translata¹⁸, atque in fidei pulchritudinem magnitudinemque auctam, ac deinde maceria, id est, Dei inspectione, qua prius muniebamur, privatam et nudatam, viatoribus omnibus, hoc est, sceleratis principibus in prædam objectam, atque devastatam a fero et agresti apro, qui propriam sibi fecit malitiam, hujusque cœlio singulariter est resertus¹⁹.

XXVIII. Ille quidem ipse prius et cogitabam et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voceas assumo! impiorum exitium deinceps lugeo, ilisque, qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque hujusmodi verbis utor: *Quocodo facili sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam²⁰, tanquam pulvis quem turbo abstraxit²¹, tanquam lanugo quæ a vento disjicitur²², tanquam ros matutinus²³, tanquam emissæ sagittæ stridor, tanquam tonitri impetus, tanquam fulgor emicans. Quod si nunc saltem sententiam mulcent, et ad meliorem mentem traducantur, atque ingenii errori ac temulentia²⁴ finem imponentes, veritatem consequentur, fortasse ex ipsa quoque calamitate nonnihil fructus ad eos redierit: quandoquidem ipsa castigatio, iis qui malo aliquo afficiuntur, commodo sæpe atque utilitati est, sin autem in eadem sententia manserint, atque idolorum cultum adhuc amplexentur, ne ipsa quidem calamitate, quæ vel stolidos erudire solet, meliores sicut. Hierosolymam quidem Jeremias usque adeo luget, ut rebus quoque inanimis luctum imperet, ac muros ad lacrymas invitet²⁵. His vero quis satis dignus luctus invenietur? Aut quis præsentes eorum penas defleat, ac non potius futurum cruciatum deploret, pro eo quod stulte egerunt, et procul recesserunt²⁶, ac creaturam præ Creatore coluerunt²⁷: nec eo contenti, adversus etiam Dei cultores impetum fecerunt, manumque impiam atque huiusmodi malis dignam, intentarunt?*

XXIX. Verum hoc, quemadmodum Deo gratum erit, ita se habeat. Ecquis novit num Deus, qui solvit compeditos²⁸, gravemque et humi vergentem a portis mortis in altum subvehit²⁹, qui peccatoris mortem non vult³⁰, sed redditum, qui nos etiam ipso in tenebris et umbra mortis sedentes, illuminavit³¹, ac sapientia instruxit, hos quoque tandem

¹⁷ Psal. LXXXIX, 7; Psal. XLIII, 15. ¹⁸ Psal. LXXXIX, 9. ¹⁹ ibid. 14. ²⁰ Psal. LXXII, 19. ²¹ Job. XXI, 18. ²² Sap. V, 15. ²³ Ossee VI, 4. ²⁴ Thron. II, 8. ²⁵ Jerem. X, 21. ²⁶ Rom. I, 25. ²⁷ Psal. CXLV, 7. ²⁸ Sap. XVI, 13. ²⁹ Ezech. XXIII, 11. ³⁰ Luc. I, 79.

(16) Λελυμασμένης. Sav. in marg. et Pass. λυμανομένην.

(17) Τρεπέτο. Sic Pass. aliquique codices communius. Editi, δρεπάτο.

(18) Εἰ μέρον γέννησις. Pass. aliquique plures, γοῦν. Mox Pass. Regg. et Colb. plures, μεταβληθεῖν καὶ μεταπτεσθεῖν. Alii non pauci habent tantum, μεταβληθεῖν, pro μεταπτεσθεῖν. Et certe alterutrum sufficit.

(19) Πανσάμαρον. Regg. qualiv, Colb. k, Or. 4, etc., ἀνανήψαντες, εἰς ad sessu redeuntes, ad sanam intentem. Vaquerii codex, ἀνακύψαντες, εἰς emergentes. Ceteri ut editi.

Αγίαν καὶ οὐδεις τοῖς γειτοσιν ἡπλῶν, παραβαλήτε τοῖς δόντεσι, καὶ γέλωτα κάστε ἀθρώπους· διπελὸν τέ τινα ἐλέγομεν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετενηγεμένην τῆς σκοτεινῆς ἀθετας, καὶ εἰς κάλλος πίστεως αὐξηθεῖσαν καὶ μέγεθος, εἴτα τὸν φραγμὸν περιηρμένην, τὴν φρουροῦσαν ἡμᾶς τέως ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς διοδεύσουσιν ἐκκειμένην πονηροῖς δυνάσταις, καὶ λελυμασμένην (16) ἀγριῷ συν τῷ τὴν κακίαν ιδιάζοντι πονηρῷ, καὶ κακίας βορδόνῳ γέμοντι.

KH. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερον καὶ διενοσύμην καὶ ἀνεβόν πρὸς τὸν Θεόν· νῦν δὲ οἰας ἀνδ' οἰων μεταλαμβάνω φωνάς! Θρηνοῦ λοιπὸν τῶν δεσμῶν τὴν ἀπώλειαν, καὶ γίνομαι φιλάνθρωπος τοῖς μισουσι, καὶ τοιαῦτα φθέγγομαι· Πιὼς ἐγένοντο εἰς ἔργων σειρας· ἐξαπίνα φέντεικον, ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀρμάτων αὐτῶν, ὡς κονιορτός διὰ φελλετο (17) λαλαφ, ὡς χροῦς ὅπ' ἀτέμου διαφρίπτοντος, ὡς ἀσθετὴ δρόσος, ὡς φοίβος περιφθέντος βέλους, ὡς προσοδὴ βροντῆς, ὡς διστρατῆ διάττουσα. Εἰ μὲν οὖν (18) μεταπτεσθεῖν, καὶ τῆς πολλῆς πανταμενοί (19) πλάνης καὶ μέθης, μεταδιώξαιεν τὴν ἀθετιαν, τόχα διὸ τι γένοιτο κέρδος αὐτοῖς καὶ τοῦ πνωματος· ἐπειδὴ καὶ τὸ παιδευθῆναι (20) πολλάκις εἰς καλὸν τοῖς πάσχουσιν· εἰ δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μέντοι γνώμης, καὶ περιέχοντο τῶν εἰδώλων ἔτι, μηδὲ, διὰ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει (21), ασφρονισθεῖν τῇ συμφόρῃ. Τὴν μὲν Ἱερουσαλήμ θρηνεῖ τοσούτον Ἱερεμίας, ὥστε καὶ τοῖς ἀψύχοις διακελεύεται θρηνοῦ, καὶ τῶν τειχῶν προκαλεῖται δάκρυον. Τούτος δὲ τοῖς εὑρθῆσται θρηνος ἐπάξιος; "Η τις δὲ δύραιτο τὸ παρόντα (22), ἀφεὶς τὰ τῆς μελλούσης δακρύειν καλάσσως, ἀνδ' ὧν ἡ φρονεύσαντο, καὶ ἐμακρύνθησαν, καὶ ἐλάτερυσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λατρεύουσι τῷ Θεῷ ἐπανέστησαν, καὶ χείρα ἐπανετείναντο δύσσεβη καὶ τοιούτων κακῶν ἀξίαν;

KΘ. Τοῦτο μὲν οὖν, διη τῷ Θεῷ φίλον, οὗτως ἔχεται. Τίς οἶδεν εἰ δὲ λύσιν τοὺς πεπεδημένους Θεόδες, καὶ ἀνάγνως ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου τὸν βαρύν τε καὶ κάτω νεύοντα, δι μὴ βουλόμενος τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπάνοδον, δι καὶ ἡμᾶς καθημένους (23) ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου φωτίσας καὶ συνετίσας (24), καὶ τούτους ποτὲ ἀναλήψεται, καὶ ποιμανεῖ

(20) Παιδευθῆται. Sic omnes mss. Eu. vero, τοις δεύεσθαι.

(21) Μηδὲ δ καὶ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει. Οἵνας codices nostri, et Pass. καὶ δ μηδὲ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει. Deest in omnibus μή, quod sequitur in editis, ac videtur redundare.

(22) Τὰ παρόντα. Pass. et alii plerique, τῶν παρόντων, ἀφεῖς τὰ τῆς μελλούσης, εἰς., « omissa futuri supplicii deploratione. »

(23) Καθημένους. In Reg. bm et Montac. τοις καθεξομένους.

(24) Συνετίσας. Deest in Reg. I.

τῇ ποιμαντικῇ ράβδῳ, τὴν βαρείαν καὶ σιδηρὸν καὶ ταθέμενος; Ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπινίκιον ἀναδραμεῖται ὁ λόγος· Ἐκεῖσες Βήλ, συνετρόβη Δαγόν, ἔλη ἀρέστος ὁ Σαρὼν, κατηρρχύνθη ὁ Αἰθαρός. Οὐκ ἔτι (25) εἴτεως τῷ μωρῷ ἄρχειν, τῷ ἀκινήτῳ καὶ ἀναισθῆτῷ τῶν εἰδῶλων συνεάγειν· οὐδὲ ἡττήσουσι μυλαν θεὸν Ἀκκαρών, ή εἰ τι ταῦτης ἔστι γελοιότερον· οὐκ ἔτι τὰ ἄλλα περινοήσουσι καὶ τὰ ὑψηλά, καὶ πᾶν δρός εὐκομον καὶ κατασκιον· οὐκ ἔτι θύσουσι τοὺς ιεροὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας τοὺς δαιμονίοις, διπερ πάλις ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν προφητῶν ὀνειδίζετο. Ἀλλὰ τί τοιτῶν ἔμοι; Πρὸς τὰ παρόντα καὶ ἡμέτερα τρέψομαι. Οὐκ ἔτι τοῖς λεροῖς οἰκοις τῶν πονηρῶν (26) ἐμβλέψουσιν· οὐκ ἔτι μιαρῷ (27) τὰ τῆς καθαρωτάτης καὶ ἀναιρίστου θυσίας ἐπώνυμα θυσιαστήρια· οὐδὲ βωμῷ; (28) ἀθέοις τὰ ἀδατα καταισχυνοῦσιν· οὐκ ἔτι τοιτῶν καὶ βεβηλώσουσιν ἀναθήματα, πλεονεξίαν ἀειδεῖς μίξαντες· οὐκ ἔτι καθυδρίσουσι πολιάν λερῶν (29), σεμνότητα διακόνων, αἰδὼ παρθένων· οὐκ ἔτι σπλάγχνοις (30) ἀγίων ἀνατμηθέντων ἐπιτίσουσι συῶν μιαρίαν, ἵνα διαφρήσωσιν· οὐκ ἔτι προσάξουσι πέρι μαρτύρων μνήμασιν, ὡς ἀλλων (31) ἀφέζοντες ἀλλοι ταῖς κατ' αὐτῶν ἀτιμαῖς· οὐκ ἔτι πυρὶ καταπλάσουσιν ἀγίων λειψίαν, δοτοῖς ἀτιμοτάτοις οντατιμάσαντες, καὶ τοῖς ἀνέμοις δύσουσιν, ἵνα καὶ τῆς ὀφειλομένης τιμῆς τοῖς τοιύτοις ἀποστερήσωσιν (32). οὐκ ἔτι καθέδραν λοιπῶν συγκροτήσαντες (33), ταῖς κατ' ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, ἔτι δὲ καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ βλασφημίαῖς ἐντρυφήσουσιν· οὐκ ἔτι πανηγύρισσοις καθ' ἡμῶν, νόμῳ τῆς κινδηλού παιδεύσεως ἀποκλείσαντες, ὡς δρός τούτῳ καὶ τὰς γλώσσας τῶν ἐμφράζοντες.

agent, legis interilio ab adulterina doctrina nos quaque nostras obstructuri.

Α'. Δέξ μοι τοὺς λόγους σου τοὺς βασιλικούς τε καὶ εργατικούς, τοὺς ἀφύκτους συλλογισμούς σου καὶ τὰ ἐνθυμήματα· θῶμεν οὐδὲ καὶ παρ' ἡμῖν οἱ ἀλεῖς καὶ ἄγροις φθέγγονται (34). *Μετάστησον ηχον φῶτων*

²⁵ Psal. II, 9. ²⁶ Isa. XLVI, 1; XXXIII, 9. ²⁷ IV Reg. I, 2. ²⁸ Jer. II, 20. ²⁹ Psal. CV, 37. ³⁰ Psal. I, 1.

(25) Οὐκ ἔτι. Nonnulli codd. et Par. ed. addunt, οὐ μή.

(26) Πονηρόν. Ita plerique codd. Nonnulli vero et Par. ed. πονηρῶς.

(27) Αἴματι μιαρῷ. Quatuor Regg. Or. I, etc., ἀπεράρτῳ, et immundo.

(28) Οὐδὲ βωμῷ, etc. Combus, et neque græcanice superstitionis aris sacra penetralia dedecore afficiant.

(29) Ιερέων. Reg. bm, Bill., Montac. πρεσβυτέρων, et presbyterorum.

(30) Οὐκ ἔτι σπλάγχνοις, etc. Apud Ascalonem et Gazam, inquit Elias, virorum et feminarum, quae perpetuæ virginitatis voto se obstrinxerant, ventres lacerarunt, hordeoque impletos porcis vorandois objecerunt; quorum etiam viscera et cruentum sceleratissimi illi degustarunt. Eodem modo in Sebastia urbe præcursoris loculum aperientes, ipsius reliquias igni tradiderunt, earumque cineres dissiparunt, aliaque plurima contumeliarum genera, tum

A recipiet, depositaque gravi illa et ferrea virga²¹, pastorali virga pascat? Mibi vero rursus ad triumphale canticum sese referet oratio: Cecidit Bel, contritus est Dagon, palus factus est Saron, pudefactus est Libanus²². Nec ultra dicent stulto, ut princeps sit, hoc est, idolorum agmini motus et sensus experti: nec muscam quærent, deum Accaron²³, aut si quid ea magis est ridiculum. Non jam lucos et excelsa locu mente concipient, montemque omnem frondosum et umbrosum²⁴. Non jam filios suos et filias dæmonis immolabunt²⁵, quod olim Israeli a prophetis objiciebatur. Sed quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me convertam. Non jam in sacras nostras ædes pravos oculos injicient. Non jam aras a purissimo et in B cruento sacrificio nomen habentes scelessto sanguine contaminabunt: nec loca sacra, per impia altaria, probro ac deilecore afficiant. Non jam sacrilega manu volva dona diripient et profanabunt, impietatem avaritia cumulantes. Non jam sacerdotum canitatem, diaconorum sanctitatem, virginum pudorem contumelia perfundent. Non jam in sanctorum incisorum viscera fœdos et impuros 167 porcos immittent, ut simul et pabulo et visceribus saturentur. Non jam martyrum sepuleris ignem almovebunt, ut per eorum ignominiam alios a certamine deterreant. Non jam sanctorum reliquias cum vilissimis ossibus per contemptum permistas, flammis absument, et in ventos spargent, ut eo honore, qui ejusmodi hominibus debetur, ipsos privent. Non jam cathedram pestilentiae²⁶ construentes, maledicta et convicia adversus episcopos, et presbyters, atque etiam prophetas, et apostolos, Christumque adeo ipsum, conjecta, pro deliciis habebunt. Non jam adversum nos festos ac laetos dies excludentes, perinde atque eadem opera linguis

XXX. Age, imperatorias tuas et sophisticas orationes, atque inevitabiles tuos syllogismos et enthymemata deprome· videamus, qualia etiam pictatores et rustici apud nos loquantur. Transfer-

D in sanctorum templo, tum in ipsa divina alyta designarunt. Hæc confirmantur testimonio Sozom., I. III, c. 6; Ruf., I. XI, c. 28; Philost., I. VII, c. 4. Quid autem esset dicturus Gregorius, si eo tempore vixisset, quo viri Christiani eadem ac majora etiam facinora quam gentiles perpetrarunt, subserviæ aeditibus sacris, reseratis ac profanatis sanctimonialium monasteriis, martyrum reliquiis igne absunptis, etc. Elenum eo usque furoris et amentiae tum prouperunt Calvinistæ, maxime in Gallia.

(31) Οἱ ἀλλων, etc. Heins. codex, et ut illorum contumelias, aliorum ad martyrium subeundum impetum retunderent.

(32) Ιτα καὶ τῆς ὀξειλομερῆς, etc., et ut eo etiam honore privent, qui vel hujusmodi hominibus, etempe vilissimis, et debetur.

(33) Συγκροτήσατε. Cathedram, seu et consilium cunctantes, cogentes.

(34) Καὶ ἀρροκοι φθέγγοται. Non pauci, φθέγγοται. Deest καὶ in Par. edit.

*senum cantionum tuarum et psalium organorum tuo-
rum*³⁷, quemadmodum te propheta meus hortatur. David autem rursus libere cantet, ille, inquam, qui sublimem illum et arrogantem Goliath mysticis la-
pidibus prostravit³⁸, qui per mansuetudinem multos superavit, et per spiritualem concentum Sauli, cum
a pravo dæmone strangularetur, medicinam fecit³⁹. Ignem faciser tuus extinguat; prudentes et sacre virgines lampades suas sponso ascendant⁴⁰. Meretrixiam stolam hierophantes exuat; sacerdotes, pro
accedit spiritu, justitiam gloriæque stolam induite,
ac magnam illam immaculatam Christi tunicam,
decus nostrum et ornamentum.

XXXI. Præco tuus turpia et obscena laceat; di-
vina meus præco loquatur. Præstigiosos tuos et
fatidicos libros preme; prophetici autem soli et
apostolici evoluntur. Fœdas tuas et tenebris ple-
nas noctes cohipe; ego contra sacra et luculenta
168 pervigilia excitabo. Alyta tua et viae in Tar-
tarum ferentes obstrue: ego perspicuas et in co-
lum ducentes præibo. Quot tandem armorum ap-
paratus, ac machinarum inventiones; quot viro-
rum myriades et instructæ acies, ea perfidere po-
tuissent, quæ nos precibus solis, et Deus voluntate
sua perfecit? Verbo tenebras depulit, verbo lucem
produxit, terram firmavit, coelum tornavit, stellas
ordine constituit, aerem sparsit, mari limites impo-
suit, fluvios traxit, animantes vita atque anima
donavit, hominem ad formam suam effinxit, ornatu-
res circumcinxit omnes: verbo etiam, soluta præ-
senti caligine, omnia in lucem atque ordinem eum-
demque concentum reduxit. Non jam liguritores et
fraudulenti dæmones rerum potiuntur: non jam sub
honoris obtentu contumelia creature insertur, dum
pro Deo adoratur. Dejice jam Triptolemos tuos, et
Celeos, et mysticos dracones. Pudeat te tandem li-
brorum Orphei, theologi tui; temporis beneficio
utere, turpitudinem tibi contingentis. Quod si hæc
fabulae et figurae sunt, ego tua noctis mysteria
patefaciam.

XXXII. Non jam querens loquitur; non jam lebes
vaticinatur; non jam Pythia impletur, hand scio
quibus, fabulis certe et deliramentis. Rursus Ca-
stalia siletur, ac silet, atque unda est, non vatici-
nia edens, sed risum excitans. Rursus mula statua
Apollo; rursus Daphne arbor est fabulis deplorata.
D

³⁷ Amos v, 23. ³⁸ I Reg. xvii, 49. ³⁹ I Reg. xvi, 23. ⁴⁰ Matth. xxv, 7.

(35) *Μυστικοῖς.* Colb. 3, et Pass. μυστικῶς.

(36) *Πραθητοῖς.* Pass. aliquie non pauci, πραθη-
τοῖς.

(37) Ἀποθέσθω τὴν πορφύρην λεπροφάντης.
« Meretrixiam stolam hierophantes exuat, » id est,
Juliani morte, jam mutata est rerum facies; ethui-
cus sacrorum antistes, deposita meretricia veste,
vestem lugubrem induat. Non jam festa celebra-
bunt ethnici, nec in lætitia versabuntur miseria
nostris insultantes.

(38) *Χριστόν.* Christum. Sic miss. omnes.

(39) *Προφητικαῖ.* MSS. non pauci, προφητικαῖ τε
zat.

(40) *Σκοτους.* Ita plerique codd. Reg. vero nu-

A σου, καὶ γναλμὸν ὅργάτων σου, διακατείνεται τῷ προφῆτης ἐμὸς· φέρεται δὲ αὐθις σὺν ἐλευθερίᾳ Δαβὶδ, δὲ τὸν ὄψιθαν Γολιάθ λίθοις μυστικοῖς (35) καταβα-
λών, δὲ διὰ τῆς πραθητοῦ (36) νικήσας πολλοὺς, καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἀρμονίας θεραπεύσας Σαοὺ τὸν πονηρῷ δαίμονι συμπνιγόμενον. Σβεστάτω εἰ πῦρ
διὰ δαῦδον· ἀπέτεωσαν τῷ νυμφίῳ αἱ φρόνιμοι καὶ
Ιεραὶ παρθένοι τὰς ἑαυτῶν λαμπάδας· ἀποθέσθω τὴν πορνικὴν λεπροφάντης (37) στολὴν· Ιερεῖς ἑνόςσασθε
δικαιοσύνην, καὶ καταστολὴν δόξης ἀντὶ πνεύματος
ἀκηδίας, καὶ τὸν μέγαν καὶ διπλὸν χιτῶνα Χρι-
στὸν (38), τὸ ἡμέτερον κόσμημα.

ΛΑ'. Σιγάτω σὸς κῆρυξ τὰ διτιμα· φθεγγόσθω κῆρυξ
ἐμὸς τὰ ἔνθεα. Παύσόν σου τὰς γοντικὰς καὶ μανι-
κὰς βίβλους· αἱ προφητικαὶ (39) δὲ καὶ ἀποστολικαὶ
μόναι ἀνελιπτέσθωσαν. Ἐπίσχεσ σου τὰς αἰσχρὰς καὶ
σκέπτους (40) γεμούσας νύκτας· ἀντεγερῷ τὰς λεπᾶς
ἔγω καὶ λαμπρὰς πανυχίδας. Φράξον τὰ δῖντά σου
καὶ τὰς εἰς ἄδου φερούσας ὁδούς· ἔγω τὰς φανερὰς
καὶ φερούσας πρὸς οὐρανὸν (41) ἔξηγήσουμα. Πόσαι
ταῦτα (42) κατέπρεξαν ἀν δηλων παρασκευαὶ καὶ
μηχανημάτων ἐπίνοιαι; πόσαι μυριάδες ἀνδρῶν καὶ
φάλαγγες, ὅσα ἱκετεύοντες μόνον ἥμεται, καὶ θεδ;
βουληθεῖς κατειργάσαστο; Λόγω τὸ σκότος Εὗσε,
λόγω τὸ φῶς ὑπεστήσατο (43), ἤδρασε τῆν, ἐγύρων
οὐρανὸν, ἀστέρας ἑταῖρον, ἑστειρεύειν ἀέρα, θάλασσαν
ῶρισε, ποταμούς εἴλκυσε, ζῶα ἐψύχωσεν, ἀνθρώπον
πρὸς ἑαυτὸν ἐμόρφωσε, κόσμον τοῖς ἀπατει περιέθηξε·
λόγω καὶ ἔγω νῦν σκοτόμηναν (44) λύσας, εἰς φῶς
ἀπάντα καὶ τάξιν καὶ ἀρμονίαν τὴν αὐτὴν ἐπανῆγα-
γεν. Οὐκ ἔτι μὲν λίχνοι καὶ ἀπατηλοὶ δαιμόνες δυ-
ναστεύουσιν· οὐκ ἔτι καθυδρίζεται κτίσις ἐν σχῆ-
ματι τιμῆς ἀντὶ θεοῦ προτκυνούμενη. Κατάδαι τοὺς
Τριπτολέμους σου, καὶ τοὺς Κελεούς, καὶ τοὺς μυ-
στικοὺς δράχοντας· αἰσχύνθητι ποτε ταῖς τοῦ θεολό-
γου σου βίβλοις Ὁρφέως· δέξαι τοῦ καιροῦ τὸ
δῶρον, τὴν ἀσχημοσύνην σοι συγκαλύπτοντος. Εἰ δὲ
ταῦτα μῦθοι καὶ πλάσματα, ἔγω σου τὰ τῆς νυκτὸς
ἀποκαλύψω μυστήρια (45).

ΛΒ'. Οὐκ ἔτι φθέγγεται δρῦς (46)· οὐκ ἔτι λέθης
μαντεύεται· οὐκ ἔτι Πιθία πληροῦται, οὐκ οὔτε ὄν-
τινων, πλὴν μύθων καὶ ληρημάτων. Πάλιν ἡ Κασταίλα
σεσίγηται, καὶ σιγῇ, καὶ ὅδωρ ἐστιν οὐδὲ μαντεύμε-
νον, ἀλλὰ γελώμενον· πάλιν ἀνθριάς (47) ἔπινος ὁ
Ἀπόλλων, πάλιν ἡ Δάφνη φυτόν ἐστιν μύθῳ θρηγού-

Or. 1, et Par. σκότου. Μοξ πλεικε ετιαμ, φράξον,
pro, φράξον.

(41) Πρὸς οὐρανόν. Reg. bm, Or. 1, εἰς. Pass. δεὶ^τ
πρὸς οὐρανόν.

(42) Πόσαι ταῦτα. Alii, πόσαι δὲ ταῦτα.

(43) Υπεστήσατο. Nonnulli, ὑπέστησεν.

(44) Σκοτόμηντα. Plerique coll. σκοτόμεναν.

(45) Έγώ σου τὰ... μυστήρια. Reg. bm, Pass.
ἔγω σοι. Reg. bm, aliquie tres Regg. τὸ... μυστή-
ριον.

(46) Οὐκ ἔτι, etc. Eadem legere est apud Theo-
doretum, De curatione Graecarum affectionum,
orat. x.

(47) Ἀνθριάς. Pass. ἀνθριάς.

μενον· πάλιν ἀνδρόγυνος δι Αἰδίνουσος, καὶ χορὸν (48) μεθυστῶν ἐξηρτημένος, καὶ τὸ μέγα σου μυστήριον δι φαλλὸς, καὶ Προσύμνῳ (49) τῷ κελῷ θεὸς παθεινόμενος· πάλιν Σεμέλη κεραυνῷ βάλλεται· πάλιν ἀμφιρυῆτες "Ηφαίστος, ἀλλὰ ταχὺς εἰς μοιχῶν εὑρεσιν, καὶ θεὸς κατηρθαλωμένος, εἰ καὶ κλυτοτέχνης, καὶ θερσίτης 'Ολύμπιος· πάλιν δεσμώτης 'Αρης διὰ μοιχείαν μετὰ τοῦ δεῖμου (50), καὶ τοῦ φόβου, καὶ τῶν καδιομάν, καὶ τραυματίας διὰ θρασύτητα· πάλιν Ἀρφαίτη πόρνη γενομένη τε αἰσχρῶς, καὶ τάμων αἰσχρῶν ὑπηρέτεις· πάλιν Ἀθηνᾶ παρθένος τέ ἔστι, καὶ τίκτει δράκοντα· πάλιν Ἡρακλῆς μαίνεται, μᾶλλον δὲ μαινόμενος πέπαυται· πάλιν τὰ πάντα γίνεται δι' ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν δὲ Ζεὺς, διὰ τῶν θεῶν μῆστωρ (51) καὶ ὑπατος, καὶ μόνος μὲν πάντας σὺν ταῖς οὐσίαις ἀνέλκων θεούς, αὐτὸς δὲ ὑπὸ πάντων οὐ καθελκόμενος. Πάλιν τοῦ Διὸς τάφος ἐν τῇ Κρήτῃ δείκνυται. Ἐγίθη σου τὸν Κερδῶν, καὶ τὸν Λάγιον, καὶ τὸν Ἐναγώνιον (52), συγχρύπτων (53) τοὺς ὄφθαλμοὺς, καὶ παρατρέχω σου τὸν θεὸν αἰδοὺ τοῦ θέαματος· σὺ δὲ μοι προσκύνει τὸ σύντονον τοῦ λόγου καὶ τὸ στεκάλιον· ἐν σου μόνον αἰδεῖσμον, αἱ παρ' Αἰγυπτίοις δι' ἀνδρογύνων τιμαὶ τοῦ Νείλου, αἱ τε Ἰσιδες, καὶ οἱ Μενδήσιοι θεοί (54), καὶ οἱ Ἀπιδες, τάλλα τε δοσ πλάττεις, ἢ γράφεις, θηρία σύνθετα καὶ ἀλλόχοτα. Γελῶ σου τὸν Πάνα, καὶ τὸν Πριάπον (55), καὶ τὸν Ἐρμαφρόδιτον, καὶ τοὺς ὑπὸ μανίλας περικεκομένους ἢ διεσπασμένους (56) θεούς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τῇ σκηνῇ (57) παρήσω, καὶ τοὺς κοσμοῦσιν αἴτους ποιηταῖς· ἐγὼ δὲ εἰς παραίνεσιν τίνα καταλύω τὸν λόγον.

ΔΓ. Ἀνδρες δικοῦ καὶ γυναικες, νέοι τε καὶ πρεσβύται, δοις τε εἰς τὸ βῆμα τοῦτο τελεῖτε, καὶ δοις τὴν κάτω τέταχθε χώραν, πάντες δοσοι· (58) ἀλυτρώσατο Κύριος, πρότερον μὲν ἐκ τῆς πλάγης καὶ τῆς ἀστείας, νυνὶ δὲ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἔθων, καὶ τῶν ἡδη γε παρόντων κακῶν καὶ προσδοκωμένων, ἀκούσατε λόγον ἀνδρὸς οὐ μετρίως τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένου, ἐκ τῶν ὅσημέραται συμβαινόντων, καὶ τῶν ταλαιῶν ἱστορῶν, καὶ βίβλων (59), καὶ πράξεων. Μέγα μὲν τὸ μηδενὸς πειραθῆναις τῶν δυσχερῶν· τίσως δὲ οὐδὲ μέγα, εἰπερ ἀληθῆς δ λόγος, διε· Ὁν ἀτακῆ Κύριος καιδεύει, μαστιτοῖ δὲ πάρτα νιὸν διὰ παραδέχεται, καὶ οὐ κήδεται. Ἀλλὰ μέγα μὲν τὸ μῆδε τὴν ἀρχὴν τυχεῖν διαμαρτόντας (60), ἢ μή τὰ μέ-

^a Prov. iii, 12; Hebr. xi, 6.

(48) **Χορός.** Ita Regg. quatuor, Colb. 2, Sav., Alb. et Herv. Par. ed. cum paucis codd. χορός.

(49) **Προσύμνῳ.** « Prosumnum » vocat Clemens Alex. Pausanias vero et Nonnus, « Polyumnum. »

(50) **Δεῖμον.** Regg. bm, lu, Colb. k, ipse Billius, δῆμον, « cum populo, » id est, « exercitu. »

(51) **Μῆστωρ.** Sex Regg. et Pass. μῆστωρ.

(52) **Ἐραγώνιος.** Billius reddit, « ac veluti Logii, seu Mercurii, nomine esset. » Comb. « Meutis anxiūm, non solum sermonis contentionē, sed etiam iurorum disciplina. » Mont. « Εναγώνιος, » Palæstrites; nam Mercurius palæstris præserat. Quare in ipso ingressu stadii Olympici arা fuit Mercurio Εναγώνιον dicata, ut scribit Pausanias.

(53) **Συγχρύπτω.** Reg. bm, et Sav. συγκαλύπτω.

A rursus androgynus Bacchus, atque ebriorum chorū secum trahens, et magnum tuum illud mysterium Phallus, deus in pulchri Proshymni amorem propensus. Rursus Semele fulmine feritur. Rursus utroque pede claudus Vulcanus, verum in deprehendendis adulteris idem celer, et deus fuligine obsitus, tametsi clarus artifex, ac Thersites Olympius. Rursus Mars cum suo timore et terrore ac tumultibus ob adulterium vinctus, et ob temeritatem saucus. Rursus meretrix Venus, tum turpiter progenita, tum turpium nuptiarum administra. Rursus Minerva virgo est, et draconem parit. Rursus Hercules surit, imo furere desiit. Rursus Jupiter ob libidinem et spurcitem quidvis efficitur, ille, inquam, deorum consiliarius et princeps, eamque vim habens, ut solus deos omnes cum omnibus 169 rebus sursum attrahat, ipse autem ab omnibus detrahi nequeat. Rursus Jovis sepulcrum in Creta ostenditur. Quoties Lucrum tuum, et Logium, et Enagonium intueor, oculos obtego, ac spectaculi pudore deum tuum prætero. Tibi vero per me sane liceat sermonis contentionem et sacculum adorare. Unum solum in tuis rebus est, quod venerationem mereatur, nimirum honores ii, qui apud Αἴγυπτος Nilo per androgynos habentur, et Isides, et Mendesii dii, et apides, cæteraque omnes bestiae ex diversis generibus conflatae et prodigiosæ, quas consingis et pingis. Pana tuum, et Priapum, et Hermaphroditum rideo, deosque illos, qui præ furore membris truncati aut discripi sunt. Verum hæc quidem scenæ, ac poetis eos exornantibus, relinquam: ego autem admonitione quadam orationem concludam.

XXXIII. Viri simul et feminæ, juvenes item et senes, tam qui ad hoc sacrarium asciti estis, quam qui inferiorem locum tenetis, omnes denique, quos Dominus, ut prius ab errore et impietate, ita nunc a gentium insultu et impressione, malisque, partim jam urgentibus, partim imminentibus liberavit, audite orationem viri quem tum quotidiani rerum eventus, tum veteres historiæ et libri, et res gestæ, non mediocriter in hujusmodi rebus erudierunt. Magnum quidem est, nihil molesti degustasse, imo nec magnum fortasse, si modo verus hic sermo est: *Quem Deus amat, castigat; et flagellat omnem filium quem recipit, et cuius curam habet.*^b Illud vero magnum, ne omnino

(54) **Μενδήσιοι θεοί.** « Mendesii dii. » Hircum adorabat Αἴγυπτοι, et eorum lingua hircus « mendin » vocabatur: unde vox, Μενδήσιος, derivata videtur; vel forsitan loci nomen est. Cæterum hic ironice loquitur Gregorius.

(55) **Πριάπος.** MSS. non pauci scribunt, Πρίητον.

(56) **Περικεκομένους** ἢ διεσπασμένους. « Legebatur oīn, » inquit Combef. περιπλακομένους, « complicatos. » In Pass. deest, ἢ διεσπασμένους.

(57) **Τῇ σκηνῇ.** Deest in duobus Regiis codd.

(58) **Οὐσούς.** Reg. bm, oīc.

(59) **Καὶ βίβλων.** Deest in quinque Regg., Or. 1, Pass., etc.

(60) **Τὴν ἀρχὴν τυχεῖν διαμαρτόντας.** « Magnum

quidem peccasse, aut certe non gravissime; quan-
doquidem eum vita statum qui omni prorsus pec-
cato vacet, Deus supra humanæ naturæ modum
constituit. Proximum autem, ut mihi videtur, il-
lud est, ut cum admisso aliquo peccato castigati
suerimus, ac postea soluti et indulgentius habiti,
in disciplinæ saltem sensu permaneamus, ac se-
cunda ob secundum peccatum verbera caveamus.

XXXIV. Quocirca nos quoque divinam **170**
animadversionem serio agnoscamus. Dignos nos
ostendamus, non iis quæ prius perpessi, sed quæ
postea consecuti sumus. De calamitate ea quæ nos
invasit, nonnihil nos purgemos, nempe quod, non
ut facinorosi et scelerati gentibus traditi, sed ut
filii castigati sumus. Ne tempestatis in tranquilli-
tate obliviscainur; nec morbi, in sanitate; nec
captivitatis, incolumes in Hierusalem reversi; nec
Ægypti, post **Ægyptum**. Ne afflictionis tempus tran-
quillitatis tempore melius faciamus: faciemus au-
tem, si tum quidem demissi et moderati eramus,
omnesque apes nostras in cœlum eretas habeba-
mus, nunc vero in subline attollamur et emolliam-
ur, atque ad eadem peccata recurramus, ob quæ
in eas calamitates quæ nobis evenerunt, induci
sumus. **Ne ita, filii, ne ita**⁸, velut quodam loco
xit Heli sacerdos, filios suos in Deum peccantes
increpans; verum hoc exploratum habentes, minoris
esse negotii, sublatam ex oculis felicitatem re-
vocare, quænam quæ Dei beneficio obvenit, incolu-
mem conservare (illam enim prudentia et moderatio
reducit, hanc socordia dissipat): illudque in-
super, ægra corpora remediis quidem et inedia
relevari, ac sanitati restituiri, restituta autem, per
incuriam et ingluvie paulatim rursus defluere,
atque in eosdem morbos relabi. Haec, inquam, con-
perita et explorata habentes, aliquique alios docentes,
ad nos ipsi redeamus, atque hoc tempus prudenter
ac moderate constituamus.

XXXV. Ac primum quidem, fratres, festum cele-
bremus, non corporis nitore, non vestitus muta-
tione ac magnificencia, non comensationibus et
ebrietatibus, quarum fructum cubilia et impudici-
tias esse didicistis, nec floribus vicos cingamus, nec
unguentorum turpitudine mensas et vestibula or-

* I Reg. II, 24

est ne peccati quidem initia vel leviter attigisse, etc.

(61) Ἐμοιτε. Deest γα in plerisque codd.

(62) Ἐπανεθέντας. Or. I, et Pass. ἐπανελθόν-
τας. « Quasi reparato statu, » inquit Comb. « solu-
tione castigatione. »

(63) Εγ αἰσθήσαι. Reg. bni, ἐν συνατθήσαι.

(64) Φεύγειν. Nonnulli, φυγεῖν. Billius, « fugia-
nus. »

(65) Τοιγάρτοι . . . ἐκπισθώμεθα. Malim sic
reducere: « Quocirca divinam nos sensisse ani-
madversionem operibus comprobemus. »

(66) Ἀπολογησόμεθα. Ita miss. Billius etiam
et Comb. sic emendarunt. Par. ed. ἀπολογησό-
μεθα.

(67) Τοῦ τῆς ἀνέστως. Comb. « remissionis, hi-

γιστα· ἐπειδὴ τὸ παντελῶς ἀναμάρτητον ὑπὲρ τὴν
ἀνθρωπίνην φύσιν ἔταξεν ὁ Θεός· δεύτερον δὲ, ὡς
ἔμοις (61) δοχεῖ, τὸ πταισαντάς τι καὶ παιδευθέν-
τας, είστα ἐπανεθέντας (62), ἐν αἰσθήσαι (63) τοῦ
διαμενού τῆς παιδαργίας, καὶ φεύγειν (64) δευτέραν
ἐκ δευτέρας κακίας μάστιγα.

ΔΔ'. Τοιγάρτοι (65) καὶ ἡμεῖς Ἑργῷ τῆς θείας παι-
δεύστεως ἐπαισθώμεθα. Δεῖξωμεν τὴν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀξίους
οὐχ ὧν πρῶτον πεπόνθαμεν, ἀλλὰ ὧν ὑστερον τετυ-
χήκαμεν. Ἀπολογησόμεθά (66) τι περὶ τῆς κατασχού-
σης τὴν ἡμᾶς συμφορᾶς, διτι οὐχ ὧς κακούργοι τοῖς ἔθνεσι
παρεδόθημεν, ἀλλ' ὡς παιδεῖς ἐσωφρονίσθημεν. Μή
ἐπιλαθώμεθα τῆς ζάλης ἐν τῇ γαλήνῃ, μηδὲ τῆς
ἀρρώστιας ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὑγιείας, μηδὲ τῆς
αἰχμαλωσίας, ἀνασωθέντες εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ,
μηδὲ τῆς Ἀγύπτου μετὰ τὴν Ἀγύπτον· μή ποιήσω-
μεν ἀμεινὼν τὸν τῆς κακοπαθείας καιρὸν τοῦ τῆς
ἀνέστως (67)· ποιήσομεν δὲ (68), εἰ φαινόμεθα τότε
μὲν συνεσταλμένοι καὶ μετριάζοντες, καὶ πάσας εἰς
οὐρανὸν ἀνατείνοντες (69) τάξ ἐπιτίδας, νυνὶ δὲ ἐπαριμε-
νοι (70) καὶ χαυνούμενοι, καὶ πάλιν εἰς τάξ αὐτὰς ἀν-
τρέχοντες; ἀμαρτίας, ἐξ ὧν εἰς τάξ συμπτεσούσας ἡμῖν
συμφορᾶς ὑπήχθημεν. Μή οὖτω, τέκνα, μή, λέγει
που νοθετῶν δι ερεύνης Ἡλεῖ (71) τοὺς ἔχυτον παιδεῖς εἰς
θεὸν ἀμαρτάνοντας· ἀλλ' εἰδότες, διτι ῥάβνι ἐστιν εἰ-
πραγίαν ἀπελθοῦσαν (72) ἀνακαλέσασθαι, ή παραγε-
μένην ἐκ θεοῦ διασώσασθαι (τὴν μὲν γάρ τὸ σορόνειν
ἐπανάγει, τὴν δὲ διαλύει τὸ ρήθυμον)· καὶ διτι τὰ
σώματα κάμυνοντα μὲν ταῖς θεραπείαις ἀναφέρει καὶ
ταῖς ἐνθείαις, ἀνενεγκόντα δὲ ταῖς κατὰ μικρὸν ἀμε-
λεῖαις καὶ ταῖς πλησμοναῖς, πάλιν ὑπὸρθεῖ, καὶ πρὸς
τὰς αὐτὰς ἀρρώστιας ἐπάνεισται. Ταῦτα εἰδότες, καὶ
ἀλλήλους διδάσκοντες, γενώμεθα τὴν ὥστην, καὶ
σωφρόνως τὸν καιρὸν διαθώμεθα.

ΔΕ'. Πρωτον μὲν, ἀδελφοί, πανηγυρίσωμεν, μή
φαιδρότερι σώματος μηδὲ ἐσθῆτος ἐξαλαγαῖς καὶ πο-
λυτελεῖαις (73), μηδὲ κύμωις καὶ μέθαις, ὧν κοίτας καὶ
ἀσελγείας τὸν καρπὸν ἐμάθετε (74)· μηδὲ διθεῖς στέ-
ψωμεν ἀγνιάτας, μηδὲ μύρων αἰσχύναις τραπέζας,
μηδὲ ποθθος καλωπίσωμεν (75)· μή τῷ αἰσθήτῳ

D diligentiae, prosperioris successus temporis.»
(68) Ποιήσομεν δέ. Sic plerique codd. Edīt. ποι-
σούμεν.

(69) Ἀρατείροτες. Plerique, ἀνατείναντες.

(70) Ἐκπαρόμενοι. Non pauci ἐπηρέμενοι, εἰς νῦν
αυτοὶ animis elati, mollesque, » etc.

(71) Ἡλεῖ. Reg. bni, Ἡλί.

(72) Εὐχραγίαν. Ita plerique codd. Edīt. Par. εὐ-
χραγίαν. Paulo post, monet Comb. vocem, παραγ-
μένην, εἰ molum » sonare.

(73) Πολυτελεῖαις. Mss. non pauci, ποικιλαῖς,
« variolata. »

(74) Ἐμάθετε. Regg. tres, ἐμάθετε.

(75) Καλλωπίσωμεν. Pass. καλλωπίζεσθαι, πρ.,
καλλωπιζεσθε.

φατι κατελαμπέσθωσαν αἱ οἰκλαι (76), μηδὲ συγαυλίαις καὶ χρότοις περιηχεσθώσαν (77)· οὗτος μὲν γάρ Ἐλιγηνῆς ἱερομηνίας ὁ νόμος (78)· τὴν δὲ μήτούτοις τὸν θεὸν γεράτρωμεν, μηδὲ τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαληρωμέν, οἷς οὐκ ἀξίον, ἀλλὰ ψυχῆς καθαρότητι, καὶ δικοίας φαιδρότητι, καὶ λύχνοις τοῖς δόλον τὸ σῶμα φωτίουσι τῆς Ἑκκλησίας, θεοῖς λέγω θεωρήμασι καὶ νοήμασιν, ἐπὶ τε τὴν ιερὰν λυχνίαν ἐγειρομένοις, καὶ τέσσαν τὴν οἰκουμένην (79) καταλάμπουσι. Μιχρὸν μοι πρὸς τοῦτο τὸ φῶς, πάντα δσα ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ πανηγυρίζοντες ἀνάπτουσιν δινθρωποι. "Ἐχω τι καὶ μύρον, ἀλλὰ ώρανται μόνον (80) ἵερες τε καὶ βασιλεῖς, δοντι ποικιλῷ τε καὶ πολυτελεῖ, καὶ δι' ἡρᾶς κενωθέντες, ἀλλὰ (81) μεγάλου μυρεφοῦ τέχνῃ συγκέμενον. Εἴθε μοι γένοιτο τούτου τοῦ μύρου τὴν εἰδίαν (82) προσβάλειν τῷ Θεῷ! "Ἐχω καὶ τράπεζαν τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ ἔνθεον, ἢν τητομαστὶ μοι Κύριος ἐξεναντίας (83) τῶν θλιβόντων με, ἢ προσαναταύρωματι καὶ τρυφῷ, καὶ οὐδὲν ἐξηνθίω (84) διὰ τὸν κόρον, ἀλλὰ καὶ κοιμίζω πᾶσαν πάθον ἐπανάστασιν. "Ἐχω καὶ δινθή, πάντων ἑαριῶν εἰνθέστερά τε καὶ μονιμώτερα (85), τοῦ ἀγροῦ τοῦ εἰκόνος, ὃν εὐλόγησε Κύριος, τοὺς ιεροὺς (86) καὶ εὐάνθεις ποιμένας καὶ διδασκάλους, καὶ τοῦ λαοῦ δοσην καθαρὸν τε καὶ ἔκχριτον. Τούτοις στεφάνωμένης βούλομαι καὶ πομπεύειν, τὸν ἄγνων τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ τὸν δρόμον τελέσας, καὶ τὴν πίστιν τηρήσας, κατὰ τὸν ιερὸν Ἀπόστολον. Ἀναλάβωμεν ὑμνοὺς ἀντὶ τυμπάνων, φαλμαρδίαν ἀντὶ τῶν αἰσχρῶν λυγισμάτων τε (87) καὶ φσμάτων, κρότον εὐχαριστήριον ἀντὶ ωρδῶν θεατρικῶν, καὶ χειρῶν πρᾶξιν εὐηγγέλησον, σύννοιαν (88) ἀντὶ γέλωτος, ἀντὶ μέθης ἱμφρονα λόγων (89), ἀντὶ θρύψεως σεμνοπρέπειαν. Εἰ καὶ δρχησασθαι δεῖ σε, ὡς πανηγυριστὴν καὶ γέλεορτον, δρχησαι μὲν, ἀλλὰ μὴ τὴν Ἡρωδιάδος ἥρησιν τῆς ἀσθμονος, ἡς ἔργον Βαπτιστοῦ θάνατος· ἅλλα τὴν Δασδίδ ἐπὶ τῇ καταπαύσει (90) τῆς κιβωτοῦ,

¹ Cani. I, 2. ² Psal. XXI, 5. ³ Gen. XXVII, 27.

(76) Αἱ οἰκλαι. Ita Pass. aliquique plures. Deest in edit.

(77) Περιηχεσθώσατ. Ita sex Regg., tres Colb., Or. I. Regius unus aut alter, Mont. et ed. Par. ἀσχημετώσαν, « indecoro persicrēpant. »

(78) Ἱερομηνίας. Reg. b, Mont. γρ. Ιερομανίας. Quod penè prætulerimus. Illic enim de ludorum festorumque omnium profanorum, non Neomeniorum tantum celebritate sermo est. Hic porro refellendū Suiceri somnium, qui, pro suo in ritus Catholicorum odio, scripsit cereorū in ecclesiis lumenque gestationem, a Gregorio tanquam a gentilibus mutuatam, reprehendi. Non vidit vir bonus, quod vidit hic ipse Montacutius, et approbat superius ad num. 16. Deinde plura hic recenseri, quorum alia prohibita, quia mala sunt, alia non item, tamen, quod palmarē est, de cereis in ecclesiis templisque non loqui Theologum; sed de cereis in domibus, ubi profano gaudio, quasi in elunicorum triumphis computationem inter et concessiones noctem funalia vinecebant. Locus per se patet, nec ullatenus adversatur sibi Gregorius.

(79) Τὴν οἰκουμένην. Tres Colb. et Pass. τὴν οἰκίαν, « domum, » quæ lectio nobis arridet. Matth. 7, 15.

(80) Μόρον. Pass. μόνον.

(81) Άλιδ. Ita omnes ins. Deest in edit.

A nemus, nec visibili lumine splendescant domus, nec tibicinum cantu plausibusque personent; hoc enim more gentiles novæ lunæ festum celebrant. At nos ne committamus, ut ad hunc modum Deum **171** honoremus, ac præsens tempus iis rebus quæ minime decent, extollamus; verum animi puritate et mentis hilaritate, et lucernis totum Ecclesiae corpus illustrantibus, hoc est, divinis contemplationibus et cogitationibus, supra sanctum candelabrum excitatis, quæ universum terrarum orbe luce perfundant. Parva, meo quidem judicio, si cum hoc lumine comparentur, ea omnia lumina sunt, quæ homines, qui festos dies agunt, privatim publiceque accendunt. Unguentum quoque ipse quoddam habeo⁴, sed quo sacerdotes solum ac reges unguntur, uipole vario et exquisito, ac nostra causa effuso, sed magni unguentarii arte confectionum. Atque utinam mihi suavem hujus unguenti odorem Deo offerre contingat! Mensam etiam habeo, spiritualem hanc scilicet ac divinam, quam Dominus paravit mihi, adversus eos qui tribulant me⁵, in qua reficior, et deliciar, nec propter saturitatem quidquam pecculantius ago: quin potius quidquid insurgit turbidarum animi per motionum consopio. Habeo etiam flores, vernis omnibus virentiores magisque durabiles, agri nempe illius pleni, cui Dominus benedixit⁶, sacros scilicet et suaviter olentes⁷ pastores ac magistros, et quidquid in plebeio ordino purum est atque eximium. His redimi, ac pompam agere cupio, posteaquam bonum certamen certavero, et cursum consummavero, fidemque, instar sacri Apostoli, servavero⁸. Hymnos pro tympanis assumamus, psalmiodiam pro fœdis modulationibus et cantibus, plausum grati animi indicem et canorani manuum actionem pro theatricis plausibus, modestiam pro risu, prudentem rationem pro ebrietate, gravitatem pro lascivia. Quod si te etiam, ut lætæ celebritatis et festo-

¹ II Cor. II, 15. ² II Tim. IV, 7.

(82) Ἔνωδιας. « Fragrantiam. »

(83) Ἐξεραρίας. Sic communius ms., non divisi, εἰς ἐναρτίας, ut in Par. ed.

(84) Ἐξυρθίων. Ed. Par. addit. αἰσχρῶν, quoa non exhibent codd. Billius vertit, ἐξηνθίων, « pecculantia efflor; » et paulo post, ἐπανάστασιν, « impetum. »

(85) Εὐαρθέστερά τε καὶ μονιμώτερα. « Virentiores magisque durabiles. » Sic tres Regg. et editi. Alii, ἀγνόρθερά τε καὶ, etc. Alii deinde, quos sequitur Billius, et Elias, ἀνθηρότερά τε καὶ εὐωδεστερά, « virentiores et fragrantiores. »

(86) Τοὺς ιερούς. Ita septem Regg., Pass., Or. I, Sav., Comb. et ipse Billius in ora libri sui, quamvis reddiderit, ac veluti legisset, λέρεις, « sarcordies, » ut in edit. Par.

(87) Αγνομάτωρ τε. Ita ms. Quod vertit Comb. « cum fœdis gestibus et cantionibus; utrisque, inquit, sic ad libidinem compositis, ut non solū verborum lenocinio, sed et fractis illis motibus ac gesticulationibus castitatem evertant; forte etiam, fractæ vocis inflexionibus. »

(88) Σύρροιας. « Modestiam, gravitatem. » Comb. « Serii animi ac secum cogitabundi disciplinam. »

(89) Λόργον. Ita ms. Sav. γρ. λογισμόν.

(90) Ξετῇ καταπαύσει, etc. « In deductione arce ad requiem. »

rum amantem saltare oportet, salta tu quidem, sed non honestae illius Herodialis saltationem, quæ Baptizæ necem attulit⁹: verum Davidis ob arcæ requiem¹⁰, quæ quidem Deo grata incessionem, agilitate præditam et versatiliem mystice designari existimo. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

XXXVI. Quod autem ad secundam attinet, non equidem dubito, quin plerique, **172** quod dicturus sum, non libenter accipiant (etemini ita moribus comparatum videmus, ut qui referendæ injuriae potestatem nactus sit, præsertim si ob ea quæ perpessus est justam irascendi causam habeat, sermonis, iram reprimens, freno minime pareat), dignum tamen est, quod audiatur et admittatur. Ne immodice atque insolenter tempore abutamur; ne in potestate licentia luxuriemus; ne iis, a quibus læsi sumus, acerbos et amarulentos nos præbeamus; ne, quæ prius reprehendebamus, ea ipsi faciamus. Verum hoc uno fructu ex rerum mutatione perceptio, quod molestias et acerbitates effugimus, quidquid ad referendam vicem spectat, detestemur. Satis enim magna poena censeri debet, hominibus utique probis ac moderatis, cum ii qui molestiam intulerunt, metu concutiuntur, metitasque poenas exspectant, propriæque conscientiæ cruciatu afficiuntur. Nam quæ quisque, ut jamjam perpessurus, timet, hæc passus est, etiam si non patitur; graviusque a se ipso fortasse, quam ab iis qui supplicium illustri sunt, torquetur. Proinde ne iram metiri in animam inducamus, nec leviores, quam pro criminum atrocitate, poenas inferre videamur: verum quoniām poenas omnes exigere non possumus, omnes condonemus: hac ratione iis, a quibus injurias accepimus, meliores ac sublimiores doceant, quid rursus Christus nos erudit, qui habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in gratiæ animi significationem referamus. mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis communitate utamur.

XXXVII. Eos, a quibus tyrannie oppressi sumus, mansuetudine vincamus; ac maxime quidem nos benignitas ad ignoscendum adducat, visque inan-dati, eamdem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetiens. Quia enim mensura metiemur, eadem quoque nobis remensum iri perspectum habemus¹¹. Quod si quis animo admodum acerbo atque importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos qui nos læserunt, relinquamus: nihil de futura poena per nostram manum detrahamus. Ne bonorum proscriptionem cogitemus, ne ad judicium subsellia trahamus, ne patriis sedibus pella-

A ἡν ἡγοῦμαι τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου καὶ Θεὸν (91) πορείας εἶναι μυστήριον. Πρῶτον μὲν ὅτι τοῦτο καὶ μέγιστον τῆς ἐμῆς παραινέσσεως existimo. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

ΑΓ'. Δεύτερον δὲ χαλεπὸν μὲν (92) οἶδεν ἕργον ἔρων καὶ δυσπαράδεκτον τοῖς πολλοῖς· φιλεῖ γάρ ἐν ἔξουσίᾳ τοῦ ἀνθρώπου κακῶς γενόμενος ἀνθρώπος, ἀλλὰς τε καὶ δικαίων ἔχων (93) τὴν ὄργην ἐξ ἀνεπονθεν, ἥκιστα λόγου πείθεσθαι χαλινοῖς τὸν θυμὸν ἀνακόπτοντος· ἀκουσθῆναι δὲ δημαρχοῖς καὶ προσδεχῆναι ἀξίον. Μή ἀπλήστως χορηγῷμεθα τῷ καιρῷ, μή κατατρυφήσωμεν τῆς ἔξουσίας, μή πικροῦ γενώμεθα τοῖς τιμωροῦσι, μή ὧν κατέγνωμεν (94), ταῦτα πράξωμεν· ἀλλ' ὅσον φυγεῖν τὰ δεινὰ τῆς μετοβολῆς; **B** Ἀπολαύσαντες (95), δισον εἰς ἀντίδοσιν ἤκει, μισθωμεν. Αὐτάρκης δίκη τοῖς γε μετρίοις τὸ τῶν ιελυπτήστων δέος, καὶ τὸ προσδοκῆσαι ταῦτα παθεῖν, ὧν εἰσιν ἀξίοι, καὶ οἰκείων συνειδότε βασανίσθηναι· ἀγάρ τις ὡς πεισμένος δέδοικε, ταῦτα πέπονθε, καὶ μή πάθῃ, καὶ πλειά παρ' ἔκπου τυχὸν ἢ τῶν δραστήτων κολάζεται. Μή τούτων θελήσωμεν τὴν ὄργην μετρηθῆναι, μηδὲ φανῶμεν ἀλάττους κολασταὶ τῆς ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πᾶν εἰσπράξασθαι μή δυνάμεθα, τὸ πᾶν συγχωρήσωμεν· γενώμεθα τούτῳ κρείττους τῶν τιμωρήστων καὶ ὑψηλότεροι· δεξιῶμεν τὸ μὲν διδάσκουσιν ἐκείνους οἱ δάιμονες, τὸ δὲ (96) ήμᾶς ἐκπαιδέεις Χριστὸς, δις, οἵς πέπονθε τὸ εὐδόκιμον (97) ἔχων, οὐχ ἡττον νενίκηκεν οἵς δυνάμενος οὐ πεποίηκεν. "Ἐν ἀντιδώμεν τῷ Θεῷ χαριστήριον· αὐξήσωμεν χρηστότητι τὸ μυστήριον· εἰς τοῦτο τῷ καιρῷ χρησώμεθα" (98).

C ποσ πρατελεις. Ostendamus, quid illos dæmones cum per ea quæ paesus est, gloriam ac splendorum

ΑΖ'. Νικήσωμεν ἐπιεικείᾳ τοὺς τυραννίσαντας, καὶ μάλιστα μὲν φιλανθρωπίᾳ ἔστω τὸ συγχωρόν, καὶ ἡ τῆς ἐντολῆς δύναμις, τὴν ἵσην ἀντιδίδουσα φιλανθρωπίαν ἡμῖν, ἐν οἷς αὐτὸι χρήσομεν· φέρετο γάρ μέτρῳ μετροῦμεν, ἀντιμετρεῖσθαι γινώσκομεν· εἰ δὲ καὶ λίαν τις πικρῶς ἔχει, ἀφῶμεν Θεῷ τοὺς λελυπτήτας, καὶ τῷ ἐκείνου δικαστηρίῳ· μηδὲν τῆς μελλούσης ὄργης διὰ τῆς ἡμετέρας χειρὸς ἀλαττώσωμεν. Μή δημευσιν ἐννοήσωμεν, μή βήμασι παραστήσωμεν, μή πατρίδος ὑπερορίσωμεν, μή μάστιξιν αἰκισώμεθα, μηδέ τις τῶν δσα πεπόνθαμεν, οὐ εἴπω συντόμως, δράσωμεν. Ποιήσωμεν κάκείνους ἐπιεικεστέ-

* Matth. xiv, 4 et seq.; Marc. vi, 14 et seq. ¹⁰ II Reg. vi, 14. ¹¹ Matth. viii, 2; Marc. iv, 24.

(91) Τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεόν, etc. « Qua quidem ex Dei rationibus institutum incessionem agiliter celere significari puto. »

(92) Χαλεπὸν μέν. Ita quatuor Regg., Or. 1, Pass. etc. Deest μὲν, in ed.

(93) "Ἄλλως τε καὶ δικαῖος ἔχων. Ita Regg. plures, Or. 1, et Pass. Editi vero, ἀλλὰς τε δὲ, καὶ δικαῖος ἔχη.

(94) Κατέγραμεν. Colb. k, κατεγνώματα.

(95) Ἀπολαύσαρτες. Colb. k, ἀπολαύσωμεν.

(96) Τί διοι. Alio, τι δέ.

(97) Τὸ εἰδόκιμον. Tres Regg. et Mont. γρ. τὸ εἰδοκιματικόν, « Qui quibus ulcisci liebhai, » etc.

(98) Χορηγῷμεθα. Duo Regg., Pass., Colb., Mont. γρ. καταχρησώμεθα. Is adiuit, « forte etiam, χρηστοῦνοι. »

ρους, ἐν δρα δυνατεύον (9), τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδέξιματι. Αἴ τι (1, πάπονθεν νίδιος, εἰ τῷ πατήρ, εἰ τῷ γονῇ, συγγενῆ; (2), φίλος, ή ἄλλος τις τῶν τιμών, πάσαι τὸ παῖδεν ἔμμιτσθον καταστήσωμεν (3), διὰ τοῦ πεῖσαι φέρειν καρπερῶς ἢ πεπόνθασι· τοῦτο μεῖζον αὐτοῖς ἡ ἔπος τοι χαριούμεθα (4). Εἶπο καὶ τὸ μέγιστον ὃν εἰς πάγχυμεν; δῆμοις καταβοῶνται καὶ πάλεσιν οἱ ἀναζητεῖς, ἐν θεάτροις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις· τὰ παιδιά μακαρίζεται, τὰ νέα στηλίτευται, καὶ παρ' εὐτῶν τῶν συνδιωκάντων, δ καὶ παράδοξον, αὐτοὶ καθέλκονται παρ' αὐτῶν μετὰ πάσῃς καταβοήσεως (5) οἱ θεοί, ὡς πολὺν αὐτοὺς ἀπατήσαντες (6) χρόνον, καὶ ἀφ' ποτε (7) τῆς ἀπάτης ἀληγορέμένης· καὶ ὁ γῆς προσκυνητῆς σῆμερον ὑδριστῆς. Τούτων τοι μεῖζον ἐπιζητοῦμεν; Νῦν ταῦτα καὶ τοις μικρά τοῖς ἀδύτοις. Ἐσται καιρός, ἦνίκα δύομαι τοὺς ἐρεύνας ὑδριστάς, καὶ τὸν μέγαν τούτων (8) καθηγητήν, τὴν ἑαυτῶν ἀποκλασιμένους κακίαν, ἦνίκα ἀν τοῦ χρήνηται καὶ βασανίζεται πονηρίᾳ.

Εἰπειτε deturbantur: isque, qui hesterna luce adorator erat, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus suim, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; iūm nimirum, eum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

AH. Ἐώ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰς καθ' ἡμῖς (9) ἔκειθεν ἀποκειμένας μάστιγας· ἀλλὰ καὶ τὴν τοὺς σοὺς ἐλθὲ (10) λόγους καὶ φόνους οὐ ποιηταί; μόνον (11), ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι φιλοσόφοις ἀρέσοντας, τοὺς Πυριφλεγθόντας (12) σου, καὶ τοὺς Κωκυτούς, καὶ τοὺς Ἀχέροντας, οἵς ἀδικίαν (13) κολάζουσι, Τάνταλος, Τίτανς, Ιέκων, Ιούλιανδς ταῦτης ἀφαιτεῖς ὑμῶν τῆς φρατρίας, μετ' ἀκείνων ἀριθμηθεῖσται, καὶ πρὸ ἀκείνων, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον καὶ δρον (14)· οὐ διψή κολαζόμενος ἐν λίμναις ἐπιγενέσαις, ή καρυφῆς ὑπερεξέλοντα θειμάνων πέτρων (15), ὡς τῇ τραγῳδίᾳ δοκεῖ, δεῖ μὲν ἀνωθούμενον, δεῖ δὲ κατασυρόμενον· οὐδὲ δροῖσι τὸ ἥπαρ κειρόμενος, οὐδὲτε λεῖπον, δεῖ δὲ πληρούμενον· εἴτε ἀλήθεια ταῦτα ἔστιν, εἴτε μῦθος, παραδεικνύει τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς πλάσμασιν· ἀλλ' ὅφελεθα τίσι καὶ οἵοις

(99) Δυνατός. Quinque Reg., Colb. 3, Or. 1, Pass. δυνάθεται.

(1) Τῷ. Sine accentu, pro τῷν, « cui, aticui. »

(2) Συγγενῆς, etc. Colb. 3, Pass. ή συγγενῆς, ή φίλος, ή, etc.

(3) Τῷ καθεῖτρι ἔμμιτσθον καταστήσωμεν. · De- mus operam ut cuique eorum bene cedant acceptis injuriis, nec mercede careant. ·

(4) Χαριούμεθα. Mont. γρ. χαρισμέθα.

(5) Καταβοήσωμεν. Pass. καταβοήσεως. Quia le- cito videtur optima.

(6) Ἀκατησούσας. Ita Reg. hu, Coisl. 2, Pass., etc. In nonnullis tamen, ut in editis, ἀδικήσα- ται, « injuria afflentes. »

(7) Οὐέκοτε. Sic Pass., Sav., Combef., etc. Deest τοι in edit.

(8) Τούτων. Herv. τοῦτον. Paulo post ἀποκλαιο- μένους, « deplorantes, » duo Regg. ἀποκλασμένους, « delingentes. » Et mox, ἦνίκα ἀν πάσα. Deest ἐν in tribos Regg. et Pass.

(9) Καθ' ἡμῶν. Sic Pass. et alli plures. Tres ve- ro Regg. καθ' ἡμῶν. « Sed falsa, » inquit Montac., « non enim nobis ista, sed Juliano et similibus repro-

PATROL. Gr. XXXV.

mus, ne flagris cruciemus, ne denique, ut brevi complectar, quidquam eorum quae perpesti sumus, faciamus. Eos quoque, si modo id possint, exemplo nostro faciliores ac benigniores, 173 reddamus. Si cui filius passus est, si cui pater, si cui uxer, aut cognates, aut amicus, aut alias quispiam nobis charus, demus operam, ut cuique eorum mercedem cruciatu afferat, ipsis nimirum persuadentes, ut forti animo ferant quae passi sunt. Hec beneficio nullum majus ipsis dare possumus. Vultis benefi- cium omnium, quae accepimus, maximum comme- morem? Vulgi ei civitatum clamoribus-exagitantur, qui nos persecuti sunt, in theatris, in foro, in con- ventibus. Vetera beata prædicantur, nova male- dictis omnibus ad infamiam sempiternam configun- tur; quodque mirandum est, ab iis etiam qui per- secutionis socii fuerunt, ipsimet dili, ut qui eos longo tempore deceperint, sero tandem deprehensa fraude atque impostura, ab ipsis cum omni clavore præ- cipiles deturbantur: isque, qui hesterna luce adorator erat, hodierna est convicator. His quid majus, quid gravius exposcimus?

Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus suim, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; iūm nimirum, eum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

B XXXVIII. Mitto divina et nostra, eaque flagra, quae juxta doctrinam nostram impios iHic manent. Sed ad tuos tu sermones et terrores te coufer, non poctis modo, sed philosophis quoque placentes; Pyriphlegetontes, inquam, tuos, et Cocytos, et Acherontes, per quos injustitiam puniunt, Tantalus, C Tityus, Ixion. Julianus imperator vester hujus sodalitii est, ac cum illis, imo, ut quidem ipse statuo, ante illos recensebitur: non ille quidem sitis cruciatum in stagnis ad barbam usque prominentibus perpetiens, aut, ut tragedie videtur, saxum expa- vescens grande cervici immittens, quod ut sursum semper impellitur, ita etiam semper deorsum labitur: aut hanc poenam luens, ut magno impetu cum ruta stridente volvatur, vel ipsius jecur ab avibus depascatur, nec tamen unquam deficiat, sed sem- per impleatur; sive veritas haec sint, sive fabula.

sita sunt. » Correxit Billius. Reg. 1, Colb. 3, Coisl. 2, ΟΧΟΝ., καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις, καὶ καθ' ἡμᾶς ἔκειθεν ἀποκειμένας μάστιγας.

(10) Επὶ τοὺς σοὺς ἐλθε. In Pass. aliiisque non-nullis, decet ἐπί, et pro ἐλθε legitur δελθε. In qui- busdam, ἐπί εἰ δελθε simul occurruunt; sed vacat ἐπί, servatu δελθε.

(11) Μόρερ. Sic plerique codd. Editi vero, μά- voti.

(12) Τοὺς Πυριφλεγθόντας. Sic rectius miss. codices. In edit. pro τοὺς ponitur καὶ Pyriphle- gotten, Cocytus et Acheron inferorum fluvii, juxta poetas.

(13) Οἵς ἀδικίας, etc. Quibus injustitiam com- primunt, coercent, poenam suam exemplo, Tanta- lus, » etc., ut bene interpretatur Eliae. De Tantali, Tityi et Ixionis cruciatibus, vide Ovid. Metamorph. iv, 5.

(14) Κατὰ γε, etc. Tres Regg., Colb. k, Or. 1, κα- τὰ γ' οὖν τὸν ἐμὸν δρον καὶ λόγον· οὐ διψη, etc.

(15) Ασηματωρ στέρπος. Verba sunt Euripidis in Orestie.

(16) Ποιζουμένῳ. Colb. k, ροιζομένῳ.

veritatē in segmentis indicans: **174** verum, quibus tam et quantis pœnis afficiantur, videbimus, quamque his gravioribus et acerbioribus, siquidem scelerum magnitudini uliones et supplicia respondent.

XXXIX. Hoc tibi pro pede sit hospitale munus, vir optime, et sagacissime, ut te tuis verbis alloquar. Hæc nos, qui per magnam et admirandam legem tuam a sermonibus alique litteris exclusi fuimus. Videsne jam quod non futurum erat ut perpetuo taceremus, nec per decreta tua sermonibus ac litteris multaremur, sed liberam tandem vocem mittremus, quæ stoliditate tuam refutare? Ut enim nec cataractæ Nil ab Aethiopia in Aegyptum eadentes, ulla arte inhiberi possunt, nec solis radius, tametsi nube aliquantis per obducatur; sic nec Christianorum lingua præpodiri, ne res vestras insectetur atque traducat. Hæc tibi Basilius et Gregorius, conatus tui adversarii artisque amuli, quemadmodum et ipse arbitraris, et aliis persuadebas, per ea quæ minabar, nos ornans, scriusque ad pietatem achens, quos cum et vita, et sermone, et mutua concordia claros et celebres jam inde a Græcia esse noxes, Cyclopicò honore afficiebas, positemusque ad persecutionem reservabas, ac fortasse tanquam triumphale quoddammingens et magnificum munus dæmonibus excogitalas, si te a Perside redontem exceperissem, aut etiam ad barathrum tuum una abripere sperabus, improbe hoc tibi opinione singens.

XL. Neque enim adolescentibus illis ignaviores sumus, qui in flammis rore perfusi sunt, et belluas per fidem vicerunt, et cum fortis matre, et fortiori sacerdote alacri animo periculis sese objecerunt; illudque planum ac perspicuum fecerunt, fidem unam ex omnibus rebus esse, quæ nulla vi expugnari queat: aut his, te imperante, juvenibus, **175** quorum alter, cum decretum tuorum matri contul-

(17) Τῷρ ἀμαρταρομένωι τοῖς καὶ ἀντιδοσεῖς. Ita magno consensu codices. Eul. Par. τῶν ἀμαρτανόντων. Pass. αἰτήσεις. Reg. h. ἀνταπόδοσεῖς.

(18) Ἀρτὶ ποδὸς ξεινῆς. « Hoc tibi pro pede sit hospitale munus, » id est, ut interpretatur Elias: « Hic tibi a nobis sermo, atque haec pœna, pro ea, qua in Christianos usus es, crudelitate ac saevitia, te excipient. » Quod antem addit Gregorius: « ut te tuis verbis alloquar, » idcirco dixit, quod haec verba ex Homero, *Odyss.* xxii, vers. 290, sint deuscripta. Unus enim e procis Penelopes, Ctesippus nomine, Ulyssem panpartatem simulante bovis pede percusserat; cum vero procī cæderentur, Ulyssis bubulcus hunc Ctesippum hastā ictu interemuit, his eum verbis compellans:

Τοῦτο τοι ἀρτὶ ποδὸς ξεινῆς, δυ τοι ἔδωκας Ἀρτέῳδες οὐδιστὴ δύμοις κατ' ἀλητεύοτι.

Hoc tibi pro pede hospitale munus, quem nuper [dedisti

Divino Ulysi domi suæ mendicanti.

quæ verba videntur a Gregorio usurpata, instar proverbii, pro « malum malo rependere. »

(19) Θύδε ἀλογάτα. Billius: « silentio. »

(20) Ρήξεις. Oxon. ἑρξατ.

(21) Εἰλευθέρων. Sic μαζ. non pauci. Herv. et Par. εἰλευθέριον.

τηνικάτα κολαζόμενος, καὶ ὡς πολὺ τούτων χαλαπτέροις, εἰπερ πρὸς μέτρον τῶν ἀμαρτανόντων εἰσίσις καὶ ἀντιδοσεῖς (17).

Lθ. Τοῦτο τοι ἀντὶ ποδὸς ξεινῆς (18), ὡς ποτὲ καὶ συνετώτατε, ἵνα σε προσείπω τοῖς σοὶ ταῦτα οἱ τῶν λόγων ἀποκλεισθέντες ἡμεῖς, κατὰ τὴν μεγάλην καὶ θυμαστὴν σου νομοθεσίαν. Ὁρδες, ὡς οὐκ εἰς τέλος ἐμέλλομεν σιωπήσεσθαι, οὐδὲ ἀλογίαν (19) καταχριθήσεσθαι τοῖς σοὶ δόγμασιν, ἀλλὰ ἥξειν (20) φωνὴν ἐλευθέρων (21), καὶ τῆς σῆς ἐλεγχτικῆν ἀλογίας; Οὔτε τοὺς Νειλόφους (22) καταρρέχεταις ἐπισχεῖν μηχανὴν τις, τοὺς ἀπ' Αἴθιοπας ὑπὲρ Αἰγύπτου (23) πίποντας, οὗτε τῇλακην ἀκτίνα, καὶ πρὸς ὅλην νέφιον καλύπτηται· οὔτε Χριστιανῶν γλῶσσαν πεδῆσαι, Β τὰ ὑμέτερα στηλιτεύουσαν. Ταῦτα σοι Βασιλεῖος καὶ Γρηγόριος, οἱ τῆς ἐγχειρήσεως ἀντίθετοι καὶ ἀντίτεχνοι, ὡς αὐτός τε ὁσு, καὶ τοὺς ἄλλους ἑπειθεῖς, ἀποσεμύνων τὴν μῆδας οἵς τηπελεῖς, καὶ θῆγων τέλον πρὸς τὴν εὐτέβειαν, οὓς καὶ βίψι, καὶ λόγψι, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους δύμονα περιφανεῖς, καὶ γνωρίμους εἴτε ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰδώς, τὴν Κυκλώπειον ἐπίμας τιμὴν (24), καὶ τελευταῖς ἐταμείεν τῷ διωγμῷ (25), καὶ δύρον ἐπινίκιον ἰσως ἐπενδεῖς (26) τοῖς δαίμοσι μέγα τι καὶ μεγαλοπρεπές, εἰ σε ἀπὸ τῆς Περσίδος ὑποδεξάμενθα (27) ἐπανήκοντα, ή καὶ συναρπάσειν πρὸς τὸ σὸν βάραθρον ἡλπίσας, κακῶς οἴμενος;

M. Οὐ γάρ ἀγενέστεροι τῶν νεανίσκων ἔκεινοι ημεῖς, τῶν ἐν πυρὶ δροσισθέντων καὶ θῆρας νικησάντων ἐκ πίστεως, καὶ μητρὶ γενναῖς, καὶ λεπτογενναιοτέρῳ προθύμως συγκινδυνευσάντων (28), καὶ δειξάντων, διτι μόνον τῶν ἀπέάντων πίστις ἀνάλογον (29). ή τούτων δὴ τῶν ἐπὶ σου νεανίσκων (30), ὃ μὲν τὴν μητέρα τῶν σῶν θεῶν καθυβρίσας, καὶ βαμδὸν διασπείρας, προστήθη μὲν ὡς κατάκριτος,

(22) Νειλόφους. Pass., Νιλόφους. Hein., Néilou.

(23) Αἴγυπτον. Reg. a, Αἴγυπτω.

(24) Τὴρ Κυκλώπειον, εἰτ. « Cyclopicò honore afficiebas. » Cyclops Polyphemus, ut videre est *Odyss.* ix, vers. 366, Ulyssi ho pitale munus poscenti, quod promiserat pro dulci viño, respondit se ei hoc hospitale munus daturum, quod eum postremum omnium comedere.

Οὕτως ἐγὼ πύματος δδομαι μετὰ οἰς ἔτροιστι. Τοὺς δὲ ἄλλους πρόσθετον τὸ δέ τοι ξεινῆς δυται.

Neminem (id est Ulyssem) ego extremum edam [vostis socios,

Alios vero prius: hoc tibi hospitale munus erit.

(25) Διωγμός. Vocem hauc restituimus eudicūm omnium auctoritate. Billius legit, κινδύνῳ, et verbit: « ad periculum. »

(26) Ἐπενδεῖς. Alter codex, ἐνενδεῖς.

(27) Υποδεξάμενθα. Duo Hegg. et Or. f, ὑποδεξάμενθα. Quidam, ὑποδεξάμενθα. Alii, ὑποδέξανται, « δæmones » nimirum. Οὐκε lectio, quia nequit interpres, satis cominoda.

(28) Συγκινδυνευσάντων. Reg. a, συγκινδυνεύοντων.

(29) Ἀράλωτοι. Reg. a, ἀνάλωτος.

(30) Νειλόχωροι. Sic quinque Reg. b, Colb. k, Or. f, et Sav. in Reg. b, γρ. νεανίσκων, quod κα-

εἰσῆλθε (31) δὲ ὡς νικηφόρος, καὶ πολλά σου τῆς ἀλυργίδος καὶ τῶν λόγων καταγελάσας, ὡς ψηφιδω-
γικῶν καὶ γελοίων, μετὰ πλείονος ἐξῆλθε τῆς παρέρ-
εις, ὡς εἰ τις (32) ἀπὸ δεῖπνου ἐπαναστρέψων καὶ
λαμπρᾶς ἐστιάσεως· ὁ δὲ πᾶν (33) τὸ σῶμα δορκα-
λίζει καταξανθεὶς εἰς βάθος, καὶ μικρὰ πνέων ἔτι
εἰς τραύμασι, τοσοῦτον ἀπείχεν ἐνδιδόναι πρὸς τὰς
βασάνους, η δεινόν τι τῶν παρόντων νομίζειν, ὥστε,
ἐπειδὴ τι τοῦ σώματος εἶδεν ἀνεπτρέαστον ταῖς πλη-
γαῖς, καὶ προσητιάτο τοὺς βασανιστάς, ὡς ὑβριστάς,
καὶ οὐ πᾶν τὸ σῶμα τιμήσαντας, ἀλλὰ τι παρέντας
ἔχοντας καὶ ἀνέρον· παραδεικνύς ἀμα τὴν κυνῆμην,
ὡς μόνην διαφυγοῦσαν τοὺς δυναχας, καὶ μηδὲ ταύτης
εἰσεθεῖαι διακαλευόμενος.

nime affectissent, verum aliquid non laceratum nec monstrans, ut quæ sola unguis effugisset, eosque,

ΜΑ'. Ούτος δ λόγος (34) σοι τῶν Πορφυρίου
χειρομάτων καὶ ληρημάτων, οἵς θμεῖς ὡς θείαις
φυσικὲς ἀγάλλεσθε, ή τοῦ σοῦ Μισοπώγωνος, εἰτ' οὖν
Ἀντιοχεῖοῦ (ἀμφότερα γάρ ἐπιγράφεις τῷ λόγῳ),
οἱ τι (35) Χριστιανοὶ ἀτιμότερον· δν τότε μὲν ἡ
πορφυρὶς μέγαν ἔποιει, καὶ οἱ πάντα τὰ σὰ θαυμά-
ζοντες κόλακες· νῦν δὲ πώγων ἑστὶ περιφερόμε-
νος (36) καὶ περισυρόμενος, καὶ τοῖς συμπτεπονη-
κτοις (37 δροῦ γελώμενος, ἐν φού μὲν ἀπερίττω τοῦ
σώματος, καὶ τῷ μηδεπιώποτε (38) τυχεῖν ἀπεπτή-
ται εἰς ἀπληστέας, μέγα φυσῆς (39), ὡς δὴ τι θαυ-
μάσιον λέγων· οτε δε Χριστιανοὺς ἥλασας οὕτω πι-
κρῶς, καὶ τοσοῦτον Εἴθινος καὶ οβτως λερὸν παρανά-
λωτας, ἐκών παρατρέχεις. Καίτοι γε ἐνδὸς μὲν ἀν-
δρὸς ἀπεπτήσαντος, ή ἐρυγές φυσικὰς ἀφέντος, το-
περ τοῦτο τῷ κοινῷ βλάβος; τοσούτου δὲ διωγμοῦ
κινθέντος, καὶ τοσαύτῃς καινοτομηθείσης συγχύ-
ταις, πῶς οὐκ ἀνάγκη (40) πᾶσα τὰ Ἐρωματῶν
ἴκει κακῶς, ὡσπερ οὖν καὶ ἐγχήκτα φαίνε-
ται:

gitor Bilius, et verit, et aut his scilicet, qui te imperante strenuum animum præstiterunt. Quinam autem fuerint illi duo juvenes Christiani, ignoratur. Putat Elias hic mentionem fieri de Marco Arethibio, et de Eusebio Samosatense. Verum, ut cætera omnia, quæ huic opinione adversantur, omittam, nunquam Gregorius eos, *υστικους*, et *juvenes*, appellasset. Probabilius est forsitan unum ex his fuisse Theodorum, quem anno 362 Antiochiae Julianus Salustio prefecto cruciandum tradidit. Favet Augustinus, qui lib. xviii *De civ. Dei*, c. 52, hunc martyrem *juvenem* appellat.

(51) Εἰσηγθεῖσες. Lecturem hanc tueruntur mss. non pauci. Tres iamen Regg. habent ἡλθε. In Savil. γρ. προστάθε.

(32) *Qc* et *rc*. Ita melioris notae codices. Nonnulli et Par. ed. *h* et *rc*.

(33) *När.* Sic tres Regg. et Or. 4, Ilerv. et Par.,
d^oxxv.

(34) Οὗτος δὲ ἄρτος, etc. « Epilogus hæc sunt, » inquit Elias, « ac brevis quædam et summaria eorum, quæ dicta sunt, collectio. » Juliani ac Porphyrii libros hic insectatur Gregorius. Porphyrius erit in de quo saepè Augustinus lib. *De civ. Dei*, Christianam fidem, ut Julianus, desertor et hostis intensusimus, libros quindecim adversus Christianam doctrinam, mendacis et deliriis plenos, ita ore pestifero evocauerat, ut præstantissimi pietatis laude imperatores eos igni concremari jusserint. Julianus vero,

meliam intulisset, atque ipsius aram diruisset,
adductus quidem est ut nocens ac facinorosus, in-
gressus est autem ut laureatus, ac purpuram tuam,
et sermones, et inanes et futile, ingenti risu
proseculus, cum majori libertate ac fiducia exiit,
non secus ac si quis a cena et splendido epulo
rediret: alter, horis toto corpore ad intimas usque
partes laceratus, ac praे vulneribus exiguum quid-
dam spirans, tantum tamen ab eo absuit ut tormen-
tis succumberet, aut præsentium quidquam gravē
atque acerbum existimaret, ut, cum quādam cor-
poris partem a plagiis intactam et inoffensam vi-
disset, tortores etiam ipsos, tanquam contumeliosos,
accusaret, ut qui totum ipsius corpus honore mi-
sanctitate affectū reliquissent: tibiam simul de-
t ne huic quoque parcerent, inhortans.

XLI. Hæc oratio, Porphyrii mendaciis et desideramentis, quibus vos tanquam divinis vocibus exsultatis, aut etiam pro *Misopogone* tuo, seu *Antiochico* (nam utroque modo orationem inscribis), apud Christianos haudquaquam vilior est et contemptior. Quam tuam orationem purpura tum magnam reddebat, et adulatores illi, qui tua omnia laudibus in eolum vehebant: nunc autem ea mera barba est, quæ corrumpitur et raptatur, ac simul cum iis a quibus elaborata est, irridetur, in qua tu quidem ob frugalem minimeque supervacaneum corporis victimum cultumque, et quod nunquam ex nimia saturitate cruditatem contraxeris, magnopere te inflas, tanquam scilicet admirandum quiddam narrans: quod autem Christianos tam acerce vexaveris, tamque gentem tamque sacram obtriveris ac pede confeceris, consulto præteris. Verum cum vir unus cruditate laboravit, aut naturales ructus emisit, quid inde respublica detrimenti accipit? cum autem 176 tanta persecutio commota est, tantaque rerum

cum adversus Persas profectus Antiochiam venisset, orationem una cum magistro suo Libanio scripti contra Antiochenes, qui hircinam ipsius barbam cavillis incesserant. Hanc orationem duplicito titulo, *Misopogon* et *Antiochicum* inscripsit. Adhac igitur scripta affudit Gregorius, quasi diceret, ut cum Elia loquar: « Oratio, nuper a me edita, tuaque flagitia traducens, Porphyrii mendaciis et deliriis, aut *Misopogone*, Christianorum quidem iudicio, neutiquam inferior est, et contemptior. » D Hunc locum non male reddit Pirchheimerus: « Sit tibi hic sermo pro Porphyrii mendaciis... pro sermone tuo quem Osorem barbae... quo nihil Christianis est contemptibilius, » etc. Videatur legisse, dvt Porphyrion φευστάτου, que lectio commoda, et acrius Julianum ferit, ut observat Billius.

(35) *O* *v* *t*. *E*lias legit, *o* *v* *t*, *q* *uod Billius sequitur.*

(36) *Περιφερόμενος*. Sic Elias, Pass., etc., quam lectionem exhibet Par. ed. Bilius tamen, ea posthabita, legit, *περιφερόμενος*, « quæ corruptitur. »

(37) Συμπεπονησθίτ. Pass. πεπονησθέν.
(38) Μηδεπώποτε. Regg. a, bim, μηδέποτε.

(39) Φυσάς. Sic Reg. bin., Pass., Sav. et Combef.

(40) *Πάς οὐκ ἀράχη*, etc. « Nous état nécessaire, ut res omnes Bonaporum male se habereut » Bill.

¶ Quidnam asserri potest, quin Romanorum res omnes mala atque incommoda se habeant.

perturbatio inducta, qui fieri potest, ut Romanorum res omnes non male se habeant, quemadmodum etiam se habuisse cernuntur.

XLII. Hæc tibi a nobis columna, Herculeis co-
lumnis sublimior et splendidior. Nam illæ uno tan-
tummodo loco sicut sunt, ab iisque duntaxat qui eo
se conferunt, conspicere possunt; hæc autem fieri
non potest quin motu prædicta ubique atque omni-
bus nota et clara sit: quam etiam futurum tempus,
mibi crede, suscipiet, te tuaque scelera proscinden-
tem, ceterosque omnes, ne hujusmodi quamdam
adversus Deum rebellionem aggrediantur, erudien-
tem et admonentem, ne alioqui eadem perpetra-
tes, eadem quoque recipient.

(41) Πανταχοῦ καὶ. Reg. bm, Savil., Pass. πάντη
τε καὶ.

Α. Αὕτη σοι παρ' ἡμῶν στήλῃ, τῶν Ἡρ-
ακλείων στηλῶν ὑψηλοτέρᾳ τε καὶ περιφανεστέρᾳ
αἱ μὲν γάρ ἐφ' ἑνὸς τόπου πεπήγασι, καὶ μόνος
εἰσὶ θεαταὶ τοῖς ἔκειται ἀφικνουμένοις· τὴν δὲ οὐκ
ἔστι μὴ πανταχοῦ καὶ (41) πᾶσι γνωρίζεσθαι κινου-
μένην, ἣν καὶ ὁ μέλλων ὑπολήψεται (42) χρόνος, εἴ
οἶδα, σέ τε καὶ τὰ σὰ στηλιτεύουσαν, καὶ τοὺς λαποὺς
πάντας παιδεύουσαν, μὴ τίνα τοιαύτην κατὰ θεού
τολμῆν ἐπανάστασιν, ἵνα μὴ, τὰ δμοια δράσαντες,
τῶν ἴσων καὶ ἀντιτύχωσιν.

(42) Ὑπολήψεται. Reg. bm, ἕποιειψεται.

177 MONITUM IN ORATIONEM VI.

I. Gregorius, Theologi nostri pater, vir alioqui optimus, et veræ catholicæque religionis
defensor studiosissimus, Arianorum fraudes, qua erat simplicitate, minus animadvertis, quosdam hoc veneno afflatos benignè suscepit, et cuidam impiæ eorum sententiæ sub-
scripterat. Quæ res tanta indignatione monachorum animos permovit, ut confessim ab
ipsius communione sese removerint, suoque exemplo magnam populi partem ad se per-
traxerint. Hinc latissima Arianis ad oppugnandos Catholicos aperta est via; malumque
multo longius serpsisset, nisi Theologi nostri cura restitisset, fidemque suam ipsius pa-
ter Gregorius aperte professus esset, petiisseque sibi condonari quidquid in ea re per
imprudentiam deliquerat. Tum monachi cum episcopo suo facile in gratiam redierunt.
Pace igitur composita, hanc Gregorius noster orationem habuit, qua primum officii sui
causas reddit, ac, occasione data, vitæ monasticæ formam elegantissime describit; deinde
pro accepto beneficio gratias Deo agit; et, ad inflammandos majori concordia studio Na-
zianzenos, pacis laudes atque utilitates exponit, easque cum discordiæ incommodis con-
ferendo, mirum in modum amplificat. Postea eos hortatur, ne deinceps tam facile ab er-
rantium fratrum societate se separent, sed eos potius humana fraternaque charitate cer-
rigant. Demum patri suo de monachorum reditu gratulatus, orationem catholica Trinitatis
confessione concludit.

II. Hanc autem orationem sic auspicatur Gregorius: « Lingua meam solvit alacritas,
legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli
concessi, paci dono offero. » Postrema hæc verba: « quem nondum ulli concessi, » in
errorem induxere virum alioqui non ineruditum (43), ut hanc esse omnium Gregorii ora-
tionum primam crederet, quamvis certum sit geminas *Adversus Julianum* invecivas suis-
se Nazianzeni schismatis tempore scriptas (44). Præterea orationem *De Pascha et tarditate*, et alteram *De fuga in Pontum*, jam tum habitas suisse, invictis, ni fallimur, ar-
gumentis demonstravimus, idque ipsæ per se orationes loquuntur. Itaque cum Grego-
rius ait se « nondum ulli sermonem concessisse, » non nisi de eo loquitur tempore, quo
« discissa Christi tunica, » ut ejus verbis utar, imo « lacerato corpore, sermonis ipsius
radios, veluti nubes quædam, dolor obtegebant; » unde, redditæ pacis serenitate, silen-
tium exxit, atque orationem coram populo habuit.

III. Paulò aliter censet doctissimus Tillemontius, qui tamen ipse hoc etiam ordine
orationem, de qua agitur, collocat. Etenim veritus Nazianzenum schismæ rejicere post
Gregorii sacerdotium, hic pene inclinat, ut « sermonem nondum ulli » priorem isto « con-
cessum » a Gregorio fuisse credat. Nobis vero nullam hic esse difficultatem videtur, cum,
in *Vita Gregorii*, non nisi postquam ordinatus est presbyter Theologus, ortum esse Na-
zianzenæ Ecclesiæ schisma, validissimis argumentis probaverimus. Quo vero 178 tem-
pore fuerit istius lucuosi schismatis exordium, definire non facile est. Constat tamen nullum in Nazianzena Ecclesia suisse dissidium, cum tres primas orationes habuit Grego-
rius. Felix namque et amantissimum pacis concordiaque donum vigebat adhuc anno
362, omnesque mutuæ charitatis vinculo jungabantur. Prodiit igitur monachorum schi-
sma intra fines anni 363 (45). Etenim exente hoc eodem anno, jam tum eruperat,
cum in Pontica solitudine primam invecivam scriberet Gregorius, et ad sequentis anni
364 primordia perseverasse videtur. Duravit per breve et exiguum tempus, vel, ut cum
Gregorio loquar, « quatenus per dissidium, pacis bonum dissidentes intelligerent. » Hi

(43) Bibl. univ., tom. XVIII, an. 1690, art. 1.
(44) Vid. Mou. in Orat. I et III.

(45) Vid. Or. IV, n. 10.

sunt limites intra quos Nazianzenum schisma concludi debet. Cæterum in illo compendo, singularem uterque Gregorius prudentiam adhibuit, admirabilem charitatem exhibuit, eamque mansuetudinem et moderationem, quam omnibus retro sæculis exemplo esse pastoribus ad componendas controversias, animosque flectendos, oportandum esset.

ΑΟΓΟΣ Γ.

A

ORATIO VI^t.

Εἰρητικὸς Α' (46), ἐπὶ τῇ ἑτάρσαι τῷ μοραζότων, μετὰ τὴν σιωπὴν (47), ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (48).

A'. Λύει μου (49) τὴν γλῶτταν ἡ προθυμία, καὶ παρηροῦν ἐν ἀνθρώπινον νόμον διὰ τὸν νόμον τοῦ Ιησοῦ μετοῖται· καὶ δίδωμι τῇ εἰρήνῃ τὸν λόγον, οὗτον πρότερον οὐδενὶ συγχωρήτας. Πρότερον μὲν γάρ ήντα θεασίας επόρεις ἡμᾶς τὰ μέλη, καὶ τὸ μέγα καὶ τίμιον θώμα τοῦ Χριστοῦ διηρέστη (50) καὶ διεκόπτετο, ὡς μικροῦ καὶ διασκορπιζέσθαι τὰ ὄστα τῆμῶν παρὰ τὸν θόην, οἷον γῆς βάθος ἀρότρῳ φρηγνύμενον (51), καὶ κατὰ γῆς σκεδανούμενον, καὶ τὸν ἀτμητον, καὶ ἀμφίστον, καὶ ὑφαντὸν δοῦλον χιτῶνα κατατεμὼν ὁ πονηρὸς δόλον ἔστρωτο πεποίητο, τοῦτο δι' ἡμῶν ἐνηρθεῖς, διὰ τὸν τὸν Χριστὸν (52) σταυρωσάντων αὐτὸν Ιησούν· τότε μὲν δὴ φυλακὴν ἐθέμην (53) τοὺς γηλασιν, οὐδὲ δόλλως (54) προθύμως· οὐδὲ περὶ τὸν λόγον, ὅτι τῇ δι' ἔργων φιλοσοφίᾳ καθάδραι πρώτον ἐμαυτὸν (55), εἴτα τὸ στόμα τῆς διανοίας ἀνοίξας ἔκπειται πνεῦμα, εἴτα ἐξερεύνασθαι λόγον ἀγαθὸν, καὶ λαλεῖται Θεοῦ σοφίας τελείως ἐτοῖς τελείοις, ἀπολογίας εἶναι πνευματικῆς ὑπελάμβανον· καὶ ὑπερ καρδὸς ἐπὶ (56) πάντι πράγματι καὶ μικρῷ καὶ μεγάλοιν (τὸ γάρ τοῦ Σολομῶντος εὗ ἔχει καὶ μέντοις τετομέμένος), οὗτον καὶ λόγου καὶ σιωπῆς, εἰ τοις δόλος, καιρὸν ἐγίνωσκον.

α. περ quam considerate hoc a Salomone dictum est, ut si quis ilios, cognitum et exploratum haberet.

B'. Διὰ τοῦτο ἐκφράθην καὶ ἐπαπειώθην, πόρρων C πονηρὸς ἀγαθοῦ γεννόμενος· καὶ οὖν τι νέφος τὴν ἐμήν καρδίαν ὑποδραμὸν συνεχάλυψε τὴν ἀκτίνα τοῦ λόγου, καὶ τὸ δλ. γημά μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνεκαίνετο. Καὶ πάντα μοι τὴν ὑπεκκαύματα καὶ ὑπομνήματα τῆς τῶν ἀδελφῶν διατείνεταις (57), ἀγρυπνίαι, νηστεῖαι, προσευχαὶ, δάκρυα, τύλοι γονάτων, στήθων,

" Psal. cxi., 7. " Ioan. xix. 24. " Psal. xxxviii, 2.
" Eccle. iii, 1. " Psal. xxxviii, 3.

(46) *Εἰρητικὸς α'*. « Prima de pace oratio. » Reg. hu, πρώτος. Colb. maximus in marg. Ἐρέθθη ωρὸς ἐπὶ τῇ ἑνώσαι τῶν μοναχόντων. Reg. Medic. εἰς τὴν σύμβασιν, ἢν μετὰ τὴν στάσιν πεποίηκαμεν οἱ ὄμοδοι. « De pace, quam post dissidium innimus, qui ejusdem ūlēi eramus. » Cæterum inter Gregorii orationes, sunt et aliæ duæ, nempe vicesima secunda et vicesima tertia in hoc nostro ordine, quæ itidem « de pace » inscribuntur. Ideo hæc oratio sexta εἰρητικὸς α', id est « prima de pace », inscribitur, quia nimirum prior respectu temporis habita est.

(47) *Μετὰ τὴν σιωπὴν*. Desunt in Jes.

(48) *Αὐτοῦ*. Deest in Reg. a.

(49) *Mou.* Regg. a, bm, hu, Or. 1, Jes., etc. ipso.

(50) *Tοῦ Χριστοῦ διηρέστη*. Deest τοῦ, in Regg. bm, hu, Or. 1, et Jes. In aliis, pro διηρέστη, legitur,

Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, præsenie patre.

I. Lingua meam solvit alacritas, legemque humanaam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli prius concessi, paci dono offero. Nam cum prius a nobis membra dissident, ac magnum illud et pretiosum Christi corpus ita dividetur, et discinderetur, ut pene etiam secus infernum ossa nostra dissiparentur ¹³, non secus ac terræ profunditas aratro discissa, et in terram fusa; cumque insectant illam et divisionis expertem tunicam, ac per totum contextam ¹⁴, in multas jam partes consciassam, pravus ille prorsus sibi vindicasset, hoc scilicet per nos assecutus, quod per eos, qui Christum in crucem sustulerunt, haudquaquam potuit; tum quidem labiis meis custodiā posui ¹⁵, atque nec ad sermonem admodum promptis, quod scilicet hoc spiritalem rerum seriem postulare existimarem, ut per eam philosophiam, quæ in actione posita est, me primum ipse purgarem, deinde aperto animi ore spiritum traherem ¹⁶, atque ita demum eructarem verbum bonum ¹⁷, ac perfectam Dei sapientiam apud perfectos loquerer ¹⁸: et quemadmodum 179 cuivis alii rei, tam parvæ quam magnæ suum tempus est (recte enim

II. Ob hanc causam obmutui, et humiliatus sum, procul ab omni bono remotus; ac velut nubes quædam eorū meum subiens, sermonis radios obtinxit, dolorque meus die ac nocte renovabatur ¹⁹. Omnia enim, somites quidam mihi erant, dissidiique fraternali monimenta, vigiliæ nempe, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes,

" Psal. cxviii, 131. " Psal. xliv, 1. " 1 Cor. ii, 6.

διεσκέδαστο, « dissipatum erat. »

(51) *Τηγριψέρ*. Sic plerique codices. Par. ed. ἀγνόμενον, « fracta. »

(52) *Τὸν Χριστὸν*. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. omittunt τὸν.

(53) *Φυλακὴν ἐθέμην*. Sic Reg. hu, et Or. 1.

Par. ed. ἐθέμην φυλακήν.

(54) *Οὐδὲ δόλλως*. Regg. bm, hu, et Jes. οὐδὲ δλλως.

(55) *Πρώτοτον ἐμαυτόν*. Reg. hu, duo Colb., Or. 1, πρότερον. Reg. a, et Jes. πρότερον ἔστων.

(56) *Καρδὸς ἐπι*. Mallei, καρδὸς ἐπι, uti in pluribus miss. legitur.

(57) *Διατείνεταις*. Sequitur in Reg. hu, et Coisl. 1, ἐν ἀλλοτρίοις ὄρώμενα. Billius sic legit et vertit, « quæ in aliis cernebam. »

Alias 12, quæ autem 6 erat, nunc 11. — Habita inueniente anno 364.

suspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantes⁵⁰, exaltationes Dei in gutturibus⁵¹ ferentes: atque haec etiam vita Deo gratiae pulchra indica et argumenta, tacitique praecones, sordida nimis et equalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum castigans, zona ob inelegantiam elegans, tunicam nonnihil restringens, ita ut restringet minime videatur, gressus constans, oculus minime vagus, subrisus blandus, vel potius subrisio motus quidam risus petulantiam castigans, sermo a ratione profectus, silentium sermone praestantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigen, objurgatio laudatione optabilior, modus tristitia et animorum relaxationis, atque utriusque permisio et temperamentum; molities fortitudine, austeritas verecundia temperata sic ut neutra ab altera laedatur, sed ultraque alterius opera laudem consequatur; modus tum in commune produndi, tum secedendi, illud ad alios instituendos, hoc ut ipsi Spiritus mysterii imbuantur; atque ita utrumque, ut, et in communi soliditudinem, et in solididine fraternalm benevolentiam et charitatem servent; et, quae his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, secunditas in celibatu (siquidem praestantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt): qui deliciis minime studere pro 180 deliciis habent, qui regni coelestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant.

III. Hi me, opes, inquam, ac praeclaræ deliciae meæ, et præsentes splendidum atque illustre reddebat, et absentes macerore contrahebant. Haec mihi animum premebat, et conturbabat. Hinc ego lugens et contristatus ingrediebar⁵². Ob eam causam cum aliis jucundis rebus sermonem quoque abjeci: quoniam dilecti recalcararunt⁵³, et vetererunt ad me terga et non facies⁵⁴, factaque sunt

⁵⁰ Psal. 1, 2. ⁵¹ Psal. cxxix, 6. ⁵² Psal. xxxiv, 14.

(53) Έξιτιμησίς. Reg. a, ἐπιτίμησίς.

(54) Τοῦ κατὰ Θεόν βίου. Leuvenkl. « vita ex Dei prescritione instituta. »

(60) ἄκρως κοσμία, etc. Billius, « ob ornatus neglectum culta et ornata. »

(61) Χιτώνος. « Tunicam. » Nee bene Billius « pallium; » siquidem brevia palliola humeros tegentia, quæ cingulo astringi nihil opus erat, gestabant monachi.

(62) Οὐ κρός θωκελαρ, etc. « Non ad assentationem comparata, sed ad virtutem dirigen. »

(63) Τῷ γεραιῷ. Tres Colb., Oxon., Or. 1, Jes. σὺν τῷ γενναῖῳ.

(64) Παραβλάπτεσθαι. Reg. a, tres Coll. Or. 1,

A ἐπιτίμησίς (58), στεναγμὸς ἐκ βάθους ἀνεπικραμένος, στάσις πάνυ χος, νοῦ πρὸς θεὸν ἔκδημα, θρῆνος ἐν δεήσει λεπτὸς, φάρμακον τοῖς ἀκούοντις κατανύζεις, οἱ φάλλοντες, οἱ δοξάζοντες, οἱ μειτῶντες τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς, οἱ τὰς ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν τοῖς λόρυξ φέροντες καὶ ταῦτα δὴ τὰ καλὰ τοῦ κατὰ θεὸν βίου (59) προγράμματα καὶ μηνύματα, οἱ σιωπῶντες κήρυκες, αὐχώντας καὶ πιναρὰ κόμη, πόδες γυμνοὶ καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ἐπόμενοι, μηδὲν νεκρὸν φέροντες, κουρὰ σύμμετρος, περιβολὴ τύφον κολάζουσα, ζώνη τῷ ἀκόσῳ κοσμία (60), μικρὸν τι τοῦ χιτώνος (61) ἀναστέλλεια, καὶ δοσοὶ μῆτρας ἀναστέλλειν, βάδισμα εὐστάθη, ὀφθαλμὸς οὐ πλαγώμενος, μειδίαμα προστηνὲς, μᾶλλον δὲ δρυμὴ μειδίαματος, ἀκρασίαν γέλωτος σωματικήν, λόγος τῷ λόγῳ κινούμενος, σιωπὴ λόγων τιμιωτέρα, ἐπαινος ἄλατι ἡρτυμένος, οὐ πρὸς θυτείαν (62), ἀλλ’ ὅδηγίαν τοῦ κρείτονος, ἐπίληπτος εὐφρυμίας ποθεινοτέρα, μέτρα κατηφελας καὶ ἀνέσεως, καὶ ἡ δὲ ἀμφοτέρων μέτρας καὶ κράσις, τὸ ἀπαλὸν τῷ γενναῖῳ (63), τὸ αὐστηρὸν αἰδοὶ σύγχρατον, οὐ μηδὲ τέρερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου παραβλάπτεσθαι (64), ἀλλ’ ἀμφότερα δι’ ἀλλήλων εὑδοκιμεῖν· μέτρα τῆς εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμείλας (65) καὶ ὑποχωρήσεως, τῆς μὲν τοὺς ἀλλούς παθαγωγούστης, τῆς δὲ τῷ Πνεύματι μυσταγωγούστης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κοινῷ τῷ ἀκοίνων φυλαττούσης, τῆς δὲ ἐν τῷ ἀμίκτῳ τῷ φιλάδελφον καὶ φιλάνθρωπον καὶ μείζω τούτων ἐτί: καὶ ὑπὸληπτα, δὲ τὸ πεντάρι πλοῦτος, ἡ ἐν παροικίᾳ κατάσχεται, ἡ ἐν ἀτιμάζῃ δόξα, ἡ ἐν ἀσθενείᾳ δύναμις, ἡ ἐν ἀγαμῇ καλλιτεχνίᾳ (εἰπερ κρείτονα τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἀρχομένων (66) τὰ κατὰ θεὸν γεννήματα): οἱ τρυφῶντες τῷ μη (67) τρυφήν, οἱ τακεινοὶ ὑπὲρ τῶν (68) οὐρανῶν οἱ μηδὲν ἐν κόσμῳ, καὶ ὑπὲρ τὸν κόσμον οἱ σαρκὸς ἔξω καὶ ἐν σαρκὶ, ὅν μερὶς Κύριος, οἱ πτωχοὶ διὰ βασιλείαν, καὶ διὰ πτωχείαν βασιλεύοντες.

G'. Οὗτοί με καὶ παρέντες λαμπρὸν ἐποίουν, ἡ ἐμὴ περιουσία, τὸ ἐμὸν ἄγαθον (69) ἐντύφημα, καὶ ἀπόντες συνέστελλον. Ταῦτα μοι συνεῖχε τὴν ψυχὴν ταῦτα ἐτάρασσεν. Ἐκ τούτων ἦτορ πενθῶν καὶ συθρωπάλων ἐχορευόμην· διὰ ταῦτα μετὰ τῶν ἀλλων τερπνῶν καὶ τὸν λόγον ἀπεσισάμην (70): διὰ ἀπελάξτισαν οἱ ἡγαπημένοι, καὶ ἐστρεψαν ἐπὶ ἐμὲ νῶτα αὐτῶν καὶ οὐ πρόσωπον, καὶ γεγόνει τοίμινον ἐλεύ-

⁵² Deut. xxxii, 45. ⁵³ Jer. ii, 27.

καταβλάπτεσθαι.

(65) Εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμείλας. Leuvenkl. « modus conversationis in publico, et secessionis. »

(66) Ἀρχομένων. Reg. hu, Coisl. 1, duv Colb., Jes. Or. 1, ἀρχομένων.

(67) Τῷ μη. Reg. hu, Coisl. 3, Or. 1, τὸ μη.

(68) Υπὲρ τῶν... οἱ. Sic Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. « humiles qui supra cœlos, qui nihil sunt, » etc. Editi vero, ὑπὲρ τούς... οἰκ.

(69) Ἀγαθόν. « Praeclaræ deliciae. » Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, Jes. et Oxon. Praiermissum etiam a Billio.

(70) Ἀκοσσοδημηρ, etc. « Abjeceram, quoniam dilecti recalcaraverant et verterant, » etc.

θεριστερον τοῦ ποιμανόντος (71), ἵνα μὴ εἴπων νε-
κάστερον (72)· διὶς ἐστράφη εἰς πικρὰν ἐμοὶ ἡ ἄμ-
πλις ἡ ἀληθινή, καὶ τῷ καλῷ γεωργῷ κάλλιστα κε-
καθιμένη, καὶ ταῖς θελαῖς ληνοῖς (73) γεωργοῦσα
τὸ καλὸν γεωργίου· διὶς οἱ φύλοι μου καὶ οἱ κλη-
σιοὶ μου ἔξ ἐταῖταις μου (74) ἡγρισαν καὶ ἀστη-
σαν, καὶ οἱ ἔγγιστα μου ἀπὸ μικρόθετος δυσησα-
ντο διειλόμεθα (75) τὸν Χριστὸν, οἱ λίτειν φιλόθεοι καὶ
χαλκούστοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀλλήλων κατ-
έκυντάμεθα, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην μίσος ἐμελετήσαμεν,
καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀκρογωνιαίου διελύθημεν, καὶ ὑπὲρ τῆς
πίτας ἐσεισθήμεν· διὶς πλέον ἡ καλῶς εἶχεν ὑπὲρ τῆς
πίτης ἐπολεμήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ
τὸν ἕγκλον κατενηγμέθα (76), καὶ ὑπὲρ τοῦ ταφέντος
καὶ ἀνατάντος ἐθανατώθημεν.

Δ'. Πρεσβερον μὲν ταῦτα· κατέτι ἀν τις (77) ἐν καιρῷ
ριθρότος ἀναζαίνοι τὴν ἀγδίαν, ἐνδιατρίβων τοὺς
λυπτοὺς, ὃν ἀτευχταῖα (78) μὲν ἡ πείρα, φευκτή
καὶ ἡ μνήση; Κρείτινα δὲ σιωπή λόγου, τὸ συμπεισόν
ἡμῖν θραύσμα λήθης βάθεις συγκαλύπτουσα· πλὴν εἰ
τοῦ διὰ (79) τοῦτο καὶ μόνον ἀνακινούῃ τὴν μνήμην
τῶν λυπτῶν, ἵνα τῷ ὑποδείγματι παιδεύωμεθα, καὶ
ὑπὲρ ἐν τοῖς νοσήμασι φεύγωμεν τὰς αἰτίας, ἐξ ὧν
εἰς ταῦτα ὑπῆχθημεν. Νυνὶ δὲ ἡνίκα ἀπέδρα δύνη,
καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἡνίκα γεγόναμεν οἱ τοῦ
ἴνος ἐν, καὶ οἱ τῆς Τριάδος (80) συμφυεῖς, καὶ ὁμό-
λογοι, καὶ δρμάτιμοι· οἱ τοῦ Λόγου (81) τῆς ἀλογίας
ἰτάς· οἱ τοῦ Πνεύματος οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ σὺν
ἀλλήλοις· ζέοντες· οἱ τῆς Ἀληθείας τὸ αὐτὸν φρονοῦν-
τες· καὶ λέγοντες· οἱ τῆς Σοφίας εὐσύνετοι· οἱ τοῦ
ἴνος ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημονοῦντες· οἱ τῆς Ὁθοῦ πάν-
τας εὐθυτορῦντες· οἱ τῆς Θύρας πάντες ἀντός· οἱ
οὐ προβάτους καὶ τοῦ Ποιμένος πρόδοι, καὶ τῆς αὐτῆς
μάνθρωπος, καὶ ποιμένος ἐνδός· οὐκ ἐν τοῖς ποιμένος
ἀπίρου ποιμανόντος, οὐδὲ καταφθείροντος τὰ πρό-
βατα τῆς νομῆς, ὁδὸν προιεμένου τοὺς λύκοις καὶ τοὺς
χριμνάς, ἀλλὰ καὶ λίται περιεσκεμμένου καὶ ἐπ-
ειπούσος· ἡνίκα γεγόναμεν οἱ τοῦ παθόντος (82) ὑπὲρ
ἴμων συμπαθεῖς, καὶ ἀλλήλοις τὰ βάρη συνεπικου-
ρῶντες· οἱ τῆς Κεφαλῆς, σῶμα ἐν συναρμολογού-
μενοι (83) καὶ συμβιδαῖς· κατὰ πάσαν συνάφειαν
τὴν Ἱενεύματι· ἡνίκα δὲ ποιῶν πάντα καὶ μετα-
σευάντων πρὸς τὸ λυσιτελέστερον ἐστρέψε τὸν κοπε-
τὴν εἰς χαρδὸν ἥμιν, καὶ τοῦ σάκκου τὴν εὐφροσύνην
διέδωκε, τηνικαῦτα συναποδύομαι τοῖς παρελθοῦσι·

⁷⁷ Psal. xxxviii, 42. ⁷⁸ Isa. xxxv, 40. ⁷⁹ Rom. xii, 15. ⁸⁰ ibid. 16. ⁸¹ Rom. xiii, 13. ⁸² Zach. x, 15. ⁸³ Colos. ii, 19.

(71) Ποιμανόντος. Μοντ. ποιμένος.

(72) Νεαρικώτερον. Mont. et Schol. ὑπερηφανώ-
τερον, » petulantius, majori superbia. »

(73) Αηροῖς. » Torecularia, » minus recte Billius,
» horrea. »

(74) Ἐξ ἐταῖταις μου. Sic Regg. a, hu, Or. 1,
Ies.

(75) Διειλόμεθα. Reg. bm, et Jes. διειλάμεθα.

(76) Κατενηγμέθα. Billius addit: πτῶμα δα-
χρῶν δέξιον, » casu lacrymis digno. » Id gloriensia
videtur; non enim apparet in mss. nec agnoscit Rui-
flus.

(77) Τι δι τις, etc. Billius: » quid tandem hi-
leritatis tempore molestiam quisplam reduceret,
acerbis rebus immorans, » etc.

A ovile pastore liberius, ne dicam audacius : quoniam
vinea illa vera, sique a bono agricola optime pur-
gata, et quae pulchram vindemiam in divina ture-
laria inferre solebat, in amaritudinem mihi versa
est : quoniam amici mihi et proximi mei adversum
me appropinquaverunt et steterunt, et qui iuxta me
erant, a longe steterunt¹⁸ : quoniam, qui Deum
et Christum majorem in modum amabamus, Chri-
stina divisimus, ob veritatem mendaciis nosipos.
mutuo incessivimus, ob charitatem odium exer-
cuimus, ob angularem lapidem soluti, ob peitam
concessi sumus; quoniam ob pacem amplius quam
æquum pugnavimus, ob eum, qui in lignuia elatus
est, dejecti sumus, atque ob eum, qui sepultus est,
ac resurrexit, morte affecti sumus.

B IV. Ac prius quidem ista ; et quid attinet hilari-
tatis tempore res molestas refricare immorando,
quarum non modo detestanda est experientia, sed
memoria etiam ipsa fugienda? Præstat enim ser-
moni silentium, oportam nobis calamitatem pro-
funda oblitione contegens aliquæ obruens; nisi quia
tamen hanc unam ob causam acerbarum rerum
memoriam renovandam putet, ut exemplo erudia-
mur, ac, velut in moribis, causas, ex quibus in
hæ malæ incidiunt, fugiamus. Nunc vero post-
quam effugit dolor, et moror, et gemitus¹⁹; post-
quam, qui unius sumus, unum effecti sumus; 181
qui Trinitatis, concordes, unanimis, et honore
pares; qui Verbi, a temeritate alieni: qui Spiritus,
non Jain alii adversus alios, sed siuul serventes²⁰; qui
Sapientiae, solertes; qui Lucis, ut in die honeste²¹
nos gerentes; qui Viræ, omnes rectum iter tenentes;
qui Ostii, omnes intus; qui Ovis et Pastoris, man-
sueti et ejusdem caule, ac pastoris unius, non in
pastoris imperiti vasis²² gregem pascuntis, aut
pascunt oves interimenti, aut lupis et præcipitiis
objicientis, sed magnopere circuanspecti, ac perit.
postquam ejus, qui pro nobis passus est, facili su-
mus, miserationis affectu, alii aliorum onera sub-
levantes; qui Capitis, unum corpus construunt
et coagumentatum juxta omnem, quæ in Spiritu est,
connexionem atque compagem²³: postquam is, qui
omnia facit, atque in id quod utilius est intravit,
D. planetum nostrum in gaudium convertit, ac pro-

(78) Ἀπευκταῖα. Alii, ἀπευκτέα.

(79) Εἰ τις διδ. Mont. καὶ διά.

(80) Καὶ οἱ τῆς Τριάδος, etc. « Et qui Trinitatis,
sumus concordes, conjuncti naturis et animis, ho-
nore æquales, » etc.; alludit Gregorius ad æqualita-
tem Personarum divinarum.

(81) Οἱ τοῦ Λόγου. » Qui rationis rationabiles. »

(82) Οἱ τοῦ παθόντος. Billius: » Postquam, qui
Christi pro nobis passi, misericordes facti sumus,
aliique alii onera, » etc. Mox Reg. hu, σωματίς
καὶ ἀλλοι.

(83) Σῶμα ἐτ συναρμολογούμενοι. Sic Reg.
bm, hu, Cisil. 1 et 2, Or. 1, et Jes. Par. ed. σῶμα
ἐναρμολογούμενοι.

secco latitiam nobis retribuit²¹, nunc demum ipse A τὴν σωτήριν, καὶ προσάγω τῷ παρόντι καρῷ καὶ ὑπὸ τὸν λόγον, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ⁽⁸⁴⁾ χαριστήριον θυσίαν οἰκειοτάτην, δῶρον χρυσοῦ καθερώτερον, λίθων πλυτελῶν⁽⁸⁵⁾ τιμαλφέστερον, ὑφασμάτων πολὺτελέστερον, θυσίας νομικῆς ἀγιώτερον, πρωτότοκων ἀπαρχῆς λειψάτερον, ἀρέσκον Θεῷ ὑπὲρ μόσχουν νέον, κέρας καὶ ὅπλαις ἀτελῆ καὶ ἀναίσθητον ὑπὲρ θυμίαρα, ὑπὲρ δλοκαύτωμα⁽⁸⁶⁾ ὑπὲρ μυριάδας ἀρών πιώνων, οἵς δὲ στοιχειόδης⁽⁸⁷⁾ νόμος ἐκράτει τὸν Ιη: νήπιον Ἰσραὴλ, ταῖς ἐναίρουσι. θυσίας σκιαγράφη τὴν μέλλουσσαν.

V. Hoc Deo offero, hoc appendo ac consecro, quod unum mihi superest, quo uno dives sum. Nam cætera quidem mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi, factusque sum, aut, ut recius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus, atque omnino perituris, magna et æterna emit²². Solum autem sermonem complector, ut ipse Verbi minister, neque unquam libens hanc possessionem neglexerim: quin potius eam, et in prelio habeo, et exoscular, ex eaque majorem voluptatem capio, quam ex omnibus aliis rebus in unum coactis, quibus plerique delectantur. 182 Atque hunc mihi totius ritus socium; et præbui consiliarium, atque congerronem, ducentum ritus in celum ferentis, ac promptum commilitonem ascicere. Et quia jucunditatem omnem humi sitam asperno, in eum omnis meus amor post Deum effusus est; C vel potius in hunc quoque, quoniam ad Deum cum prudentia evehit, per quem scilicet etiam solum, Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit. Dixi. Sapientia: Soror mea es²³: esunque colui, et, quantum potui, complexus sum: ac quero capiti meo coronam gratiarum et deliciarum, hoc est, sapientiae dona, et rationis nobis insitæ, partem eam, quæ principatum in nobis tenet, collustrantis, nostrosque secundum Deum gressus illuminantis.

VI. Hoc ira impetum freno, hoc labem afferentem invidiam consopio, hoc mœrorem, cordis vinclum, sedo, hoc profusam voluptatem coerco, hoc inimicitiam metior, non amicitiam; illi enim modum prescribere oportet, hujus autem nullum terminum agnoscere. Hic me, et opibus abundantem modestum reddit, et pauperem fortem ac magna-

A τὴν σωτήριν, καὶ προσάγω τῷ παρόντι καρῷ καὶ ὑπὸ τὸν λόγον, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ⁽⁸⁴⁾ χαριστήριον θυσίαν οἰκειοτάτην, δῶρον χρυσοῦ καθερώτερον, λίθων πλυτελῶν⁽⁸⁵⁾ τιμαλφέστερον, ὑφασμάτων πολὺτελέστερον, θυσίας νομικῆς ἀγιώτερον, πρωτότοκων ἀπαρχῆς λειψάτερον, ἀρέσκον Θεῷ ὑπὲρ μόσχουν νέον, κέρας καὶ ὅπλαις ἀτελῆ καὶ ἀναίσθητον ὑπὲρ θυμίαρα, ὑπὲρ δλοκαύτωμα⁽⁸⁶⁾ ὑπὲρ μυριάδας ἀρών πιώνων, οἵς δὲ στοιχειόδης⁽⁸⁷⁾ νόμος ἐκράτει τὸν Ιη: νήπιον Ἰσραὴλ, ταῖς ἐναίρουσι. θυσίας σκιαγράφη τὴν μέλλουσσαν.

B Ε'. Τοῦτο προσφέρω Θεῷ, τοῦτο ἀνατίθημε δύοντας κατέλιπον, φρέσκων μόνῳ. Τὰ μὲν γάρ δὲ παρῆκα τῇ ἐντολῇ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τὸν πολύτιμον μαργαρίτην πάντων ὁν εἴχον ποτε ἀντιλαζάριον⁽⁸⁸⁾, καὶ γέγονα μεγαλέμπορος, μᾶλλον δὲ γενέσθαι δεῖ²⁴ εὐχῆς ἔχω τῶν μετερῶν, καὶ πάντων φθερησομένων ὡνησάμενος τὰ μεγάλα καὶ μὴ λύμεντα· τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνου, ὡς λόγος θεραπευτής, καὶ οὐκ δὲ ποτε ἔκαν τούτου τοῦ κτήματος ἀμελήσαιμι· δὲλλα καὶ τιμῶ, καὶ ἀσπάζομαι, καὶ χαίρω μᾶλλον ἢ πάσιν δικούς τοῖς διλοις, οἵς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν· καὶ ποιοῦμαι παντὸς τοῦ βίου κοινωνῶν, καὶ σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνδικόλον, καὶ γῆγεντας τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω ὅδοῦ, καὶ συναγωνιστὴν πρόδυμον· καὶ ἐπειδὴ πᾶν ἀτιμάζω τερπυόν κάτω μένον, εἰς τοῦτο⁽⁸⁹⁾ μοι πᾶν ἔκενθη τὸ φιλέρον μετὰ θεόν· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτο· ἀτὶ πρὸς θεὸν φέρει μετὰ ανέσεως φρέσκην καὶ μόνη⁽⁹⁰⁾ θεὸς καταλαμβάνεται γνησίως, καὶ τηρεῖται, καὶ ἐν τῷ μηνιν ἀδέσται⁽⁹¹⁾. Elxor τὴν Σογιλαρ ἐμήρη δειλεγήτη εἶραι· καὶ τελημησα ταῦτην, καὶ περιέλαβον, ὡς ἦν ἐφικτὸν ἐμοῦ· καὶ ζητῶ τῇ ἐμῇ κεφαλῇ τὸν στέφανον τῶν χαρίων καὶ τῆς τρυφῆς, & δὴ τοφίας χαρίσματα, καὶ λόγου τοῦ ἐν τῷ μηνιν⁽⁹²⁾ τὸ δηγεμονικὸν καταλάμποντα, καὶ φωτίζοντος τῷ μηνὶ⁽⁹³⁾ τὰ κατά θεόν διαβήματα.

C Ζ'. Τούτῳ χαλικῶ θυμὸν ἐκφερόμενον, τούτῳ καὶ μὲν φθόνον τὴκοντα, τούτῳ προσαναπάύω λύπην, δεσμὸν καρδίας, τούτῳ σωφρονίζω διάχυσιν τὸν θόνης, τούτῳ μετρῶ μίσος, δὲλλ' οὐ φιλίαν· τὸ μὲν γάρ μετρεῖσθαι δεῖ, τῇδε δὲ μηδένα γιγνώσκεν όρον. Οὗτοι εὐποροῦντά με ποιεῖ μέτριον, καὶ πένητα μεγαλόψυχον· οὗτοι εὐδρομοῦντί με πτεῖσει συντρέχειν, καὶ

²¹ Psal. xxix, 12. ²² Psal. lxviii, 32. ²³ Matth. xii, 45, 46. ²⁴ Prov. vii, 4.

(84) Τῷ Θεῷ. Deest τῷ, in Regg. bm, hu, Or. 2, et Jes.

(85) Πολυτελῶν. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 2, et Jes.

(86) Δλοκαύτωμα. Montan. δλοκαύτωματα.

(87) Στοιχειόδης. Regg. bm, hu, Or. 2, Jes. στοιχειόδης.

(88) Ἀνεγέλαξάμην. Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes. ἡλλαζάμην.

(89) Εἰς τοῦτο. In illud. Σια υπενθύμησε συνδετηρεῖσθαι, seu correccio quæ sequitur, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτο Reg. bm, tres Colb., Or. 2, pro εἰς;

τοῦτο, habent εἰς τοῦτο. Leuenkli. refert ad κτῆμα. Rectius forte ad φιλέρον.

(90) Ο δή καὶ μόνω. Subaud. λόγω. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes., etc. Editi vero, ή δη καὶ μόνη.

(91) Αδέσται. Sic Regg. a, bm, et Jes. Prave in Par. ἀδέσται.

(92) Καὶ λόγον τοῦ ἐν τῷ μηνὶ. Εἰ rationis quæ est in nobis, ut Verbū Dei intelligatur; οὐ νοῦ, οὐ τὸ Verbi quod in nobis est; οὐ δὲ τὸ Verbo, εἰνι επονιτος Elias.

(93) Εμῆρ. Coisl. I, 73m.

πίποντες χείρα δράγειν, καὶ ἀσθενοῦντες συνασθεῖν (91), καὶ ισχύοντες συνευφραίνεσθαι. Μετὰ τούτου πεπόνις καὶ ἔνη τὸ ίσον ἐμοί, καὶ τόπων μετάπτωσις ἀλλοτρίων ὅμοιως, ἀλλ' οὐκ ἐμῶν (95). Οὗτός μοι διηρέψει κόσμους, καὶ τοῦ μὲν ἀπάγει, τῷ δὲ προστίθησιν· οὗτός με καὶ διὰ τῶν δεξιῶν ὅπλων διεξάγει τῆς δικαιούσης οὐκ ἐπαιρόμενον, καὶ τοῖς ἀριστεροῖς καὶ τραχυτέροις (96) συμφιλοσοφεῖ, τὴν οὐ καταισχύνουσαν ἐλπίδα παραζευγής καὶ τὸ παρὸν κουφίζειν τῷ μέλλοντι (97). Τούτῳ καὶ νῦν δεξιοῦμαι τοὺς ἡμίους φίλους καὶ ἀδελφούς, καὶ προτίθημι (98) τράπεζαν λογικήν, καὶ κρατήρα πνευματικὸν καὶ ἀένεον (99)· οὐχ οἵ τι κάτω (1) τράπεζα κολακεύει τὴν καπαρούμένην γαστέρα, καὶ ἀθεράπευτον.

A nimum. Illic mihi, ut et cum eo, qui secundo cursu fertur, curram, et labenti manum porrigam, et cum infirmo infirmitate afficiar, et cum firme et valente gaudeam, persuadet. Cum hoc idem mihi patria et externa regio est, ac locorum mutatio, alienorum æque, non autem meorum. Illic mihi mundos distinguit, atque ab altero abductum alteri adjungit. Hic me et per dextræ justitiæ arma ²⁶ dirigit minime me efferentem; et in sinistris et asperis rebus mecum philosophatur, spem quæ non confundit ²⁷, adnectens, ac præsens per futurum levans. Hoc nunc etiam amicos meos et fratres excipio, ac rationalem mensam propono ²⁸, et spirituale ac perenne poculum statuo; non ea quibus terrena hæc mensa ventri, qui destruitur ²⁹, nec curari potest, blanditur.

VII. Tacui, num etiam semper iacebo? Sustinui sicut pariens ³⁰, num in perpetuum sustinebo? Etenim Zachariæ quidem silentium editus in lucem Joannes solvit ³¹, nec enim Voci patrem, ea prodidente, silere conveniebat; verum ut non credita, linguam constrinxerat, ita etiam æquum erat, **183** ut declarata libertatem patri daret, cui annuntiata fuerat, nataque est vox et lucerna, Verbi Lucisque prævia. Mihi vero lingua vinculum solvit, ac vocem, tubæ instar, attollit præsens beneficium, et pulcherrimum hoc theatrum, Dei illi, qui prius dispersi erant, nunc in unum congregati ³², et sub hisdem alis requiescentes, atque in dominum Dei consentientibus animis ambulantes ³³, unoque virtutis ac Spiritus concentu inter se concordes: quando noui jam alii adversus alios dictis factis pugnamus, a pravo illo usque adeo decepti, vel coacti, atque in ea caligine, quam ipse nobis excitavit, mente tanquam sagittis quibusdam confixi; atque quo verbo utendum sit, nescio, ut etiam ex multis malis voluptatibus caperemus, neque illud existimariemus, inluam eversionem, totius corporis detrimentum ac perniciem esse: quando Judas et Israel principatum unum sibi ponunt ³⁴, ac Hierusalem et Samaria ad unam supernam Hierusalem colliguntur, nec jam Pauli, et Apollo, et Cephae ³⁵ propter quos, et de quibus inflabantur animi, verum Christi omnes facti sumus.

D

²⁶ II Cor. vi, 7. ²⁷ Rom. v, 5. ²⁸ Prov. ix, 2. ²⁹ Isa. xlvi, 14. ³⁰ Lue. 1, 20. ³¹ Jean. xi, 52. ³² Psal. lxi, 15. ³³ Ose. i, 11. ³⁴ I Cor. iii, 4.

(94) Συνασθενεῖται. « Cum infirmo infirmus sim infirmum me exilibeam. »

(95) Ἀλλ' οὐκ ἐμῶν. Reg. hu, καὶ οὐκ.

(96) Καὶ τραχυτέροις. Deest in Coisl. 1.

(97) Τῷ μέλλοντι. « Futuri spe et expectacione. »

(98) Προτίθημι, etc. « Sermonum spiritualem mensam appono. » Sic Nobilius ex Symmacho, Prog. ix, 2, ubi semel et iterum προσέθηκε, pro τριθέτῳ. In Reg. a, deest λογική.

(99) Ἀπράσιος. Reg. bm, et Coisl. 1, ἀδέναον.

(1) Η κάτω. « Terrena. » Billius, « inferior. »

(2) Ήσσει τίκτεντα. Reg. hu, Coisl. 1, Oxon. Or. ὡς τι.

(3) Λόγου. Regg. a, et hu, τοῦ Λόγου.

(4) Διεσκορπισμένα. Tres Colb., Or. etc. τὰ διεσκορπισμένα.

(5) Καὶ κατατοξευθέντες. Ήσσε et sequentia nqua ad ὡστε, etc., desunt in Reg. bm, tribus Colb. et Or.

(6) Υπέρ ὄντων, καὶ καθ' ὄντων, etc. « De quibus inflatione, et cuius inflationis illi occasio. » Illoc enim sensu Äschines et Demosthenes nisi sunt, et passim utiuntur dialectici. Non igitur bene Billius, adversus quos, « nec Lenvenklaius, « contra quos. »—« Nam, » ut ait Elias, « pars quælibet pro suo doctore inveniatur. »

VIII. Quoniam autem, et me, et sermonem habetis, ac propter charitatem hanc invito ac repugnauim attulitis, loquar, etsi ægre, quando ita jubetis: et quidem ea loquar, quæ ad gratiæ animi significationem et admonitionem spectent. Ac gratiarum quidem actio erit hujusmodi. *Quis loquetur potentias Domini?*⁴⁶ Quis laudem omnibus communem, in orationem auribus defiget? quoniam facta sunt ultraque unum, et mediis paries maceræ dissolutus est.⁴⁷ Quoniam fecisti, ut jam non simus parabola in gentibus, commotio capitii in populis:⁴⁸ quoniam hactenus nos affixisti, ut per dissidium, quantum pacis bonum esset intelligeremus; atque illato dolore, in pristinum statum nos restituisti: o novam et mirandam medendi rationem! utpote quiper odium, quod statim detestationi habuimus, ad pacem nos erudiveris, ac contrarium per contrarium procuraveris, perinde alique hac de causa disjungi nos passus, ut ferventioribus animis ad nosipsos accurreremus: non secus ac plantæ, quæ si inanibus per vim in diversum trahantur ac deinde laxentur, rursum 184 ad sese et primam suam naturam recurrunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut vi quidem inflectantur, sponte autem erigantur, quoniam non jam manus oculum, nec oculus manum contemnit; quoniam caput non jam adversus pedes insurgit, nec pedes a capite abalienantur, nou tam detrimentum inferentes, quam accipientes ex ordinis atque imperii perturbatione, quæ corpus universum confundit et everit; verum naturæ ordine ac lege, quæ mutuo nexo omnia inter se devinxit, alique conservat, idipsum pro invicem sollicita sunt membra,⁴⁹ admodum et in una spe vocationis vocati sumus.⁵⁰

IX. Propterea laudabit te populus pauper, ex inope jam dives effectus⁵¹: quoniam mirificasti super nos misericordias tuas⁵², atque ad veteres narrationes aliquid accessit. *Ubi enim abundavit iniquitas, superabundavit gratia?*⁵³ quoniam, cum granum seminassem, spicas recepi; cum oves lugrem, pastores insuper adeptus sum: nec dubito, quin pastorum præstantissimum assumplurus sim,

⁴⁶ Psal. cv, 2. ⁴⁷ Ephes. ii, 14. ⁴⁸ Psal. xlvi, 15. ⁴⁹ Psal. lxxiii, 21. ⁵⁰ Psal. xvi, 7. ⁵¹ Rom. v, 20.

(7) *Kai διδ.* Omititur καὶ, in Reg. bm, tribus Colib., Or. 1 et 2.

(8) *Τοιαύτη.* Deest in Regg. a, bm, tribus Colib. et Coisl. 3.

(9) *Ἐπὶ τὸν καστρ.* «Omnibus communem;» eo quod omnes ac singuli placide convenerint. Non bene Billius: «omnibus de causis debitam.»

(10) *Μισηθέντος.* Sic Regg. a, bm, hu, Coisl. 1, Or. 2, etc. Quæ lectio melior videtur. Hanc lectiōneni Billius in prima editione securus, reddiderat: «per odium nos statim tibi ob eam rem exosos ad pacem instruens, » etc. Editi, miserebatur.

(11) *Ἄρορδόμενα.* Or. 1 et 2, ἀποστόλων, «abstrahantur.»

(12) *Μηδὲ δρθαλμός.* Reg. bm, μηδὲ δρθαλμός.

(13) *Οὐ μᾶλλον,* etc. Billius: «hac perturbatione imperiique repudiatione, quæ corpus universum confundit et everit, non plus detrimenti afferentes, quam accipientes, » etc.

A Η'. Ἄλλ' ἐπειδὴ κάμε, καὶ τὸν λογον ἔχετε, καὶ διὰ (7) τῆς ἀγάπης οὐκ ἔχοντα τυραννίσαντες, φθέγξομαι μὲν, εἰ καὶ μάλις, ἐπειδὴ τοῦτο κελεύετ· φθέγξομαι δὲ εὐχαριστίας καὶ νοοθεσίας φήματα. Ή μὲν οὖν εὐχαριστία τοιαύτη (8). Τίς λαλήσει τὰς δυνατεῖς τοῦ Κυρίου; Τίς δὲ πάταις ἀκοὶς παραστήσει τὴν ἐπὶ πάταις (9) αἰνεσιν; διτο γέγον τὰ ἀμφότερα ἔν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμῶν διαλένται· διτο ἑπταυσας τῆς δυνάμεως διτος τοῖς ἑθεσιν, κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς· διτο τοσοῦτον τῆς δύναμος ἔχακωσας, διτο τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ διαστάσει γνωρίσας, καὶ ἀλγεν παιτίσας, πάλιν ἀποκατέστησας· ὡς τοῦ παραδόξου τῆς λατρείας! παιδεύσας εἰς εἰρήνην διτο τοῦ μίσους μισθέντος (10) ὡς τάχιστα, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον οἰκονομήσας, καὶ τοσοῦτον τῆς διαζεύξας, διτο θερμοτέρους προσδραμενὸν ἀλλήλοις· καθάπερ τῶν φυτῶν διτοις βίᾳ χερσὶ μεταπώμενα, εἴτα ἀφίμενα, πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἀνατρέχει, καὶ τὴν πρώτην ἑαυτῶν φύσιν, καὶ δείκνυται τὸ οἰκείον, βίᾳ μὲν ἀποκλινόμενα, οὐ βίᾳ δὲ ἀνορθούμενα (11)· διτο μηχετί χειρὶ τὸν ὄφθαλμον περιφρονεῖ, μηδὲ ὄφθαλμός (12) χείρ· διτο μηχετί ποδῶν κατεξανίσταται κεφαλή, μηδὲ κεφαλῆς ἀλλοτριοῦνται πόδες, οὐ μᾶλλον (13) βλάπτοντες διτοις βλαπτόμενοι τῇ ἀταξίᾳ καὶ ἀναρχίᾳ, ή καὶ (14) τοῦ παντός ἐστι σύγχυσις καὶ διάλυσις· ἀλλὰ τὸ αὐτὸν ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶν τὰ μητῆ τάξει καὶ θεσμῷ φύσεως, τῷ (15) διτοις ἀλλήλων τὰ πάντα συνδησαντι καὶ φυλάξαντι· καὶ πεφημένει ἐν σώμα καὶ πνεῦμα ἔν, καθὼς καὶ κελήμεθα ἐν μιᾷ ἀλπίδι τῆς κατήσεως.

corpusque uisum, et spiritus unus existimus, quem-

B Θ'. Διὰ τοῦτο δὲ λαδὸς δὲ πτωχὸς αἰνέστε σε, πλούσιος δὲ ἀπόρου γεννόμενος (16)· διτο ἐθαυμάστωσας τὰ ἐφ' τῆς δύναμος ἐλέη σου, καὶ προστέθειται τι (17) τοῖς παλαιοῖς διηγήμασιν. Οὐ γάρ ἐπλεόναστε ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευστε δὲ καὶ διαρχία· διτο, κόκκον καταβαλών (18), στάχυν ἐκομισάμην· διτο, πρόβατα πενθῶν, ποιμένας (19) προσεκτησάμην· καὶ προσήψομαι γε, εὗδα, τῶν ποιμένων τὸν τιμιότα-

C ²⁰ I Cor. xii, 25. ²¹ Ephes. iv, 6. ²² Isa. xiv, 3;

(44) *Ἀραρχία,* η καὶ. Sic Or. 2. Ed. ἀναρχίᾳ καὶ.

(15) *Τῷ.* Deest in Reg. bm.

(16) *Γερόμερος.* Sic Regg. a, bm, hu. Par. edit. γνωμένος.

(17) *Ti.* Deest in Reg. a, et Or. 1 et 2.

(18) *Καταβαλών.* «Cum sevissem, seminasse.» Sic constanter legunt codices, idque «grani ac spicæ» metaphoræ videtur postulare. Billius tamen Eliam securus legit, ἀποβαλών, et vertit, «cum granum amisissem.»

(19) *Ποιμέρας.* Intelligit hic Gregorius quodammodo ex his monachis, qui a Gregorio patre secesserant, quicunque schismatis tempore in «sacerdotum» ordinem electi fuerant, «sacerdotum,» inquam, non vero «episcoporum,» ut Billius ex Elia minus recte tradit; nisi secum pugnet Elias, qui infra num. 11 hos monachos «in sacerdotum ordinem cooptatos» diserte scribit.

τον (20), εἰ καὶ λόγως τιστὶ πνευματικὸς ἡγή παι-
μαντικὴν ἀναβάλλεται (21), πιστεύθηται μὲν τὸ
πνεῦμα καὶ τῶν ταλάντων τὴν ἔργασίαν, καὶ τοῦ
πνεύμου τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ χρισθέντα τῷ χρι-
σμῷ τῆς ιερωσύνης καὶ τελειώσεως, ἔτι δὲ ἀνα-
βιλόμενον τὴν ἐπιστασίαν ὑπὸ σοφίας, καὶ τὸν λύ-
γρον ὑπὸ τῷ μοδίῳ κατέχοντα (διὸ θέσει μετ' ὀλίγον
εἰς τὴν λυχνίαν, πάσαν τὴν (22) τῆς Ἐκκλησίας
ψυχὴν περιλάμψωντα, καὶ φῶς ταῖς τρίδοσις ἡμῶν
ἴσθμον), ἔτι περισκοποῦντα νάπας, καὶ δρη, καὶ
νίβατα, καὶ τοὺς ἀρπαξὶ τῶν ψυχῶν λύκοις ἐπι-
κούντας θήρατρα, ἵνα ἐν καιρῷ εὐθέτῳ καὶ τὴν
βικτηρίαν δέξηται, καὶ συμποιμανῇ τῷ ἀληθινῷ
πειμένι (23) τὸ λογικὸν τοῦτο ποίμνιον, ἐν τόπῳ
γῆς κατασκηνῶν τοῖς ἀειθαλέσι τοῦ Θεοῦ λό-
γου; (24) καὶ ἐκτρέψων ὑδατὶ ἀναπαύσεως, εἰσou
Πνεύματι. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐλπίζομεν καὶ εὐχό-
μεν· ἐμοὶ δὲ ἡδη καιρὸς προσθεῖται τῇ εὐχαριστίᾳ
καὶ τῇ παραγνειᾳ· ποιήσομαι δὲ καὶ ταύτην, ὡς
οὖν τε, βραχυτάτην, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῆς νου-
θείας διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν προειλήφατε (25) καὶ
οἱ μαρτυρέων δεῖ λόγων τοῖς πειρῷ πεπαιδευμέ-
νοι.

I. Ήδει μὲν, ἀδελφοί, μήτε διαιρεθῆται τὸ πρῶ-
τον, μήτε τὸ τελείων ἡμῶν καταλυθῆναι ἀξίωμα
καὶ καλλώπισμα· ὦ, καίτοι μικράν (26) οὕσαν ἡμῶν
τὴν ποίμνην, καὶ μηδὲ ὀνομάζεσθαι ἀξίαν (27) ἐν
πομποῖς ἀριθμουμένοις, τοῖς μεγίστοις ἐξ Ἰου
έρχοντας καὶ πλατυτάτοις· ἔστι δὲ ὅδιν καὶ προει-
θουν (28) ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Καὶ γάρ
τίτως εἶχον (29), δῆλου μὲν ἄλλο τι καλλώπισμα ή
μικρόν, ή μείζον, τῆς δὲ ἡμετέρας ποίμνης ιδιώ-
τον ἥν (30) τὸ ἀρρήκτον τε καὶ ἀσταστόν·
ῶτε δὲ (31) καὶ τὴν Νέων καβωτὸν πολλάκις (32)
δικυασθῆναι, μόνην διαφυγοῦσαν τὴν τοῦ κόσμου
πάντας ἐπικλωσιν, καὶ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας
ἐν εὐη̄ (33) διεσώζουσαν. Ἐπειδὴ δὲ (34) τὴν ἀρχη-
μην δινετες δινθρωποι, καὶ οὐ πάντη διεφύγομεν τοῦ
πονηροῦ τὸν φθόνον, οὐδὲ τῆς πάντα κατεχούσης
νέου χρείτους περήναμεν· ἀλλὰ τῆς κοινῆς συμ-
φορᾶς μέρος, καὶ αὐτοὶ μετειλήφαμεν, καὶ τὴν
κατὴν καὶ πατρῷαν κληρονομίαν, τὸ τῆς δύμονος ἀγαθὸν,
οὐκ εἰς τέλος διεφυλάξαμεν, οὐ μικρὸν μὲν
κινταῦδα τοὺς δῆλους ἐπλεονεκτήσαμεν (εἰ τι δεῖ
καὶ καυχήσασθαι κατὰ τὴν ἡμετέρας ἔχθρας Χριστῷ
θερήσαντας), τὸ καὶ τελευταῖα ταῦτα παθεῖν, καὶ
πρῶτοι διορθωθῆναι. Τὸ μὲν γάρ ἀρέστησαι τῆς

²⁰ Matth. v. 15. ²¹ Psal. xxi. 2.

(20) Τὸν ποιμένων τὸν τιμωτάτον. Juxta Seba-
listam et Eliam, Basilius hic intelligendus, qui ad-
ducit sacerdos, εἰς nondum εἰ episcopus, εἰ μην
Elias, in Ponti solitudinem se receperat, ut multo-
mη invidiā cederet.

(21) Εἰ καὶ λόγοις... ἀταβάλλεται. Πατέται
in Reg. bm, tribus Cib., Or. 1, etc.

(22) Πάσσαν τὴν. Deest in Regg. a, bm.

(23) Ἀλιθινὸν ποιμένην. Hic Gregorium patrem,
Nazian. Ecclesie episcopum, significat; vel potius,
Christum.

(24) Λόγοις. Reg. a, Coisl. 3, Or. 1, Montac. λο-
γίοις, εἰ oraculis.

(25) Προειλήφατε. Gagr. προειλήφαμεν. Billius,

A tametsi spiritualibus quibusdam rationibus pastoris
munus adhuc suscipere detectet, et cum creditum
sibi Spiritum ac talentorum negotiationem atque
ovilis curam commissam habeat, oleoque sacerdotii
et perfectionis delibutus sit, adhuc tamen pro sua
sapientia regendo gregi præcesso cunctetur, lucer-
niamque sub modio retineat (brevi illam quidem
super candelabrum collocandam ²², quo omnes Ec-
clesiae animas splendore afficiat, semitasque nostras
illuminet), ac montes adhuc, et saltus, et fluenta
circumspectet, lupisque animarum raptoribus la-
queos excogetet, quo tempestive pedum quoque ip-
sum accipiat, et cum vero Pastore gregein hunc
ratione prædictum pascat, in loco ²³ pascuæ, hoc est,
perpetuo virentibus Dei sermonibus eum [collocans,
ac refectionis aqua, id est Spiritu sancto educans.
Atque hoc quidem, et speramus, et optamus. Mibi
vero jam tempus est, ut gratiarum actioni admoni-
tionem adjungam; hanc autem quam potero bre-
vissime perstringam, quandoquidem vos jam ma-
xima ex parte admonitionem ipsis operibus **185**
prævertistis; nec longiore illi oratione opus habent,
quos experientia ipsa eruditiv.

X. Providendum quidem primum nobis erat, fra-
tres, nè divideremur, ac vetus illud nostrum decus
et ornamentum deleteret; ob quod gregem hunc,
cæteroqui parvum, vixque dignum, qui inter cele-
bres greges numeretur, cum maximis et amplissimis
adæquabam; imo etiam quibusdam in Spiritus vir-
tute præferebam. Sic namque se res habebat, ut
cum aliis alio quodam ornamento, vel majori, vel
minorī prædicti sint, nostri ovilis hoc maxime pro-
prium esset, quod separari ac dividī non posset,
atque ab omnī dissidio abhorret: ita ut persæpe
arca Noe vocati simus, ut quæ sola orbis universi
diluvium effugisset, ac pietatis semina in nobis con-
servasset. Quoniam autem homines esse comperti
sumus, nec pravi illius invidiam omnino effugimus,
nec morbo eo, qui omnia occupabat, superiores ex-
stilimus; verum publicæ calamitatis partem ipsi
quoque accepimus, nec præclarum et paternam hæ-
reditatem, hoc est, concordia bonum, ad extreum usque
relinuimus, non parum tamen hic quoque alios
superavimus (si quid etiam adversus iniuriam
nostram gloriari oportet, Christo fœtus), quod in
hanc fraudem ultimi prolapsi, primi erecti sumus.
Nam quod in morbum inciderimus, coquimus na-

²⁶ maxima jam ex parte vos opera ipsa meosserunt.

(26) Μικράν, etc. Reg. a, μικράν ἡμῶν οὕσαν

(27) ΑΞΙΑΝ, etc. Duo Or. ἐν πομποῖς ἀξίαν.

(28) Α' ὥρα καὶ προστίθουν. Regg. bm, hu, Or. 1,

δὲ ὥν. Coisl. 1, προειλήφη.

(29) ΕΙΧΟΝ. Coisl. 1, εἶχον.

(30) ΙΩΙΩΤΑΤΟΝ ἦν. Deest in pluribus codicibus.

(31) ΔΕ. Deest in Regg. bm, hu.

(32) ΠΟΛΛΑΚΙΣ. Reg. a, εἰ Or. 1 addunt, ἡμές,

quod secutus est Billius.

(33) ΕΓΡ ΑΥΕΗ. Reg. hu, Or. 1, ἐν έσητῃ, εἰ in

seipsa.

(34) ΦΠΕΙΔΗ ΔΕ. Reg. hu, Or. 1, Φπει δε.

turæ est et humanæ infirmitatis, quæ omnes, etiam animo et corpore valentissimos, autigit; quod autem morbum depulerimus, atque ad concordiam inter nos redierimus, id rationis munus est, gratiaque divinæ, quæ pulchre et æque, ac melius quam optabamus aut alii futurum sperabant, causam nostram disceptavit.

XI. Nam et nos data præcisæ parti capita, velut pro pietate, atque ad rectæ doctrinæ laborantis subsidium designata, cum gaudio suscepimus, nec ut hostes defugimus, verum ut fratres, qui fraterno quidem, non vero malitiose pro paterna hereditate paululum contendissent, amplexi sumus: atque ut illorum dissensionem haudquaque laudavimus, ita rursum eorum zelum comprobavimus; melior enim est contentio pietatis causa suscepta, quam vitiosa concordia. Ac proinde subductionem **186** accessionem nostram fecimus, consilium adversum nos initum charitate dissimulantes, atque ordinem eatenus immutantes, ut non electionem gratia, sed gratiam electio sequeretur, eamque ad rem alienis manibus uteremur, paululum quiddam a Spiritu preventi. Et vos, rursum, abjecta sinistra ea suspicione, quam scriptum illud afferre potuit, ad spiritum accurritis; atque ut simplicitatem nostram ob eum sensum, quem verba præ se ferebant, minime probastis, ita impietatem nobis nunquam objecistis: verum perspectum habuistis, Trinitatem apud nos firmam et immotam, non minus quam in sua natura manere, ac nobis idem plane esse, Trium horum aliquid præcidiere, aut abalienare, quod totum submovere, ac de medio tollere, nudoque capite aduersus divinitatem grassari. Atque hæc, vi gente etiam ipso dissidio mutuo de nobis, quandoque et apud quosdam homines, prædicabamus, quod scilicet maximum etiam veritatis argumentum erat; quippe cum ipsa ne a tempore quidem vinceretur, nec inimicitia, charitatis ejus, quæ in nobis erat, igniculum prorsus extingueret: propterea quod nobis, etiam dissidentibus, id, quod maximum erat, nimur eadem de fide sententia suherat; illiusque nobis concisi eramus, nos in veritatis negotio mi-

A κοινῆς φύσεως, καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίης, ἥ (35) πάντων ἄπειται, καὶ τῶν λλανοχρόνων τὸ σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν· τὸ δὲ θεραπευθῆναι, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελθεῖν (36), τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς χάριτος, ἥ καλῶς ἡμῖν (37) καὶ δικαῖως ἔδρευε, καὶ κρείττον ἡ κατὰ τὰς ἡμετέρας εὐχές, καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐπίθεας.

B IA'. Ἡμεῖς τε γάρ τὰς δοθείσας τῷ τμήματι κεφαλὰς, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας καινοτομηθείσας, καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀρθροῦ λόγου κάμνοντος, ἐν γάρ: προστημέθα, καὶ οὐχ ὡς ἔχθροὺς ἀπεστράψημεν, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὺς περιεπτυχάμεθα μικρὸν ὑπὲρ κλήρου πατρικοῦ στασιάσαντας; ἀδελφικῶς, ἀλλ' οὐ πονηρῶς· καὶ τῆς μὲν ἔχθρας οὐκ ἐπηγένεσαμεν, τοῦ ζῆλου δὲ ἀπεδεξάμεθα· κρείσσων γάρ ἐμπαθοῦς ὁμονοίας ἥ ὑπὲρ (38) εὐσεβείας διάστασις· καὶ διὰ τοῦτο προσθήκην ἔσαντων (39) τὴν ὑφαίρεσιν πεποιημέθα, κλέψαντες ἀγάπην τὴν καθ' ἡμῶν ἐπινοιαν (40), καὶ τοσοῦτον τῆς τάξεως ἐναλλάξαντες; δον μὴ τῇ ψῆφῳ τὴν χάριν ἀκολουθῆσαι, τὴν δὲ ψῆφον τῇ χάριτι, καὶ χερσὶν ἀλλοτρίαις εἰς ταῦτην προσχρήσασθαι, μικρὸν τι προληπτέοντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· ὑμεῖς τε, τὴν κατὰ τοῦ γράμματος (41) ἀφέντες ὑπόνοιαν, τῷ πνεύματι προσεδράμετε· τῇ μὲν ἀπόλτητος οὐκ ἐπαινέσαντες ἐπὶ τῷ φαινομένῳ τῶν ἥρμάτων, ἀσέβειαν δὲ οὐκ ἐνοήσαντες (42); ἀλλ' εἰδότες, ὅτι ἀπιτωτος παρ' ἡμῖν ἡ Τριάς καὶ ἀσάλευτος, οὐδέν γε ἔττον ἥ (43) ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, καὶ τὸ περικόψαι τι τῶν τριῶν ἥ ἀποκενῶσαι ἴσον ἡμῖν καὶ τὸ πᾶν ἀνελεῖν, καὶ κατὰ πάστος χωρῆσαι τυμῷ τε (44) κεφαλῇ τῆς ἔχθρας θεότητος. Καὶ ταῦτα παρ' αὐτῇ ἀλλήλων ὑπεραπολογούμεθα (45) τὴν διάστασιν. Εστιν ὅτε καὶ παρ' οἷς ἀνθρώποις, διπερ (46) δῆ καὶ μέγιστος τῆς ἀληθείας Εἰργησι, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ νικαμένης, οὐδὲ τῆς ἔχθρας παντελῶς τὸν σπινθῆρα τῆς ἐν ἡμῖν ἀγάπης καταλυόντης· ὅτι τὸ μέγιστον ὑπῆν ἡμῖν καὶ στασιάζουσιν ἥ ὁμοδοξία, καὶ τὸ συνειδέναι μὴ ἐπεργοῦσι περὶ (47) τὴν ἀληθειαν, μηδὲ (48) ἐναντίος διακειμένοις, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ χραχτῆρι μεμορφωμένοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς πρώτης ἡμῶν ἐπίδοσις.

D Gregorius senior subscriperat: verum subtiliori sensu alludit ad hæc verba: *Littera occidit, etc.* (11 Cor. III, 6), adeoque vertendum, « *vos vero, missa littera, quæ pravam suspicionem injecti, ad spiritum confugistis;* » id est, « *ad latenter sub littera pietatem.* »

E (42) Ἐννοήσαντες. c Cogitasti. c Cnisl. I, ἐν καλέσαντες. Reg. hu, ad marg. γρ. καὶ ἐγκαλέσαντες.

(43) Ἦττον ἥ. Sic Regg. a, bm, hu, Or. In editis, f.

(44) Γυμνῆτε. Reg. hu, tres Colb., Or., τυμῷ τῇ.

(45) Υπεραπολογούμεθα. Or. ὑπεραπολογούμεθα.

(46) Οπερ. Or. ὠσπερ. Herv. διπερ. « *Quod maximum jam tum argumentum erat, nec a tempore quidem victam esse veritatem, nec ab inimicitia extinctos penitus esse illius, quæ in nobis erat, charitatis igniculus.* »

(47) Περὶ. Reg. hu, Or., Oxon. πρός.

(48) Μηδ'. Regg. a, hu, Or. μηδέ.

(35) Ἀνθρωπίης, ἥ. Sic Regg. a, bm, et Or. I. Edit. vero, ἀνθρωπίνης, ἥ.

(36) Καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελθεῖτε. Ήττον non verit. Bill.

(37) Η καλῶς ἡμῖν, etc. Sic Regg. a, bm, Or. In edit. ἥ καλῶς καὶ δικαῖως ἡμῖν.

(38) Ομορολας, ἥ ὑπέρ. Sic Reg. hu, et Or. I. In editis, ὁμονοίας ἥ ὑπέρ.

(39) Προσθήκην ἔσαντο, etc. « *Accessionem suam fecit* » Gregorius senior, cum dissidentes monachos, et eos ex ipsis, qui, præter ipsius voluntatem, et contra ecclesiastici canonis præscriptum, alterius episcopi suffragio sacerdotes ordinati fuerant, benignè lubenterque post redditum in concordiam recipit, atque etiam in sacerdotes agnovit. Quainobrem « *non electionem gratia, sed gratiam electio secuta est;* » quia nimur, non proprii episcopi suffragio delecti fuerant, licet postea, redditæ pace per indulgentiam probati.

(40) Ξειρωατ. « *Sinistram suspicionem.* »

(41) Κατὰ τὸν γράμματος. Intelligit scriptum cui

nime inter nos dissentire, ac contrario modo affici, verum eodem fidei et primae nostrae spei charactere formatos et consignatos esse.

IB'. Οὐδὲν γάρ οὖτας ἰσχυρὸν εἰς δύμονιαν τοῖς γηγένεις (49) τὰ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἡ περὶ Θεοῦ συμφωνία· καὶ οὐδὲν οὔτας ἔτοιμον εἰς διάστασιν, ὡς ἡ περὶ τοῦτο (50) διαφωνία. Καὶ γάρ ὁ τὰ ἄλλα (51) ἐπεικέστατος περὶ τοῦτο θερμότατος, καὶ ὁ πρᾶπες (52) δητῶς γίνεται μαχητής, διανεγκαρδοῦσθεν δημιούμενος (53), μᾶλλον δὲ Θεὸν ζημιῶν τῷ ἑαυτοῦ πτώματι, τὸν ἡμᾶς πλουτοῦντά τε καὶ πλουτίζοντα. Οὗτως μὲν οὖν, διπερ εἶπον, τοῦτος καὶ τὴν διάστασιν μετριώτερος· ὡς περιφενετέραν γενέσθαι καὶ τὴν δύμονιαν τῆς διαζεύξεως, καὶ μικροῦ τὸ μέσον κλαπῆναι τοῖς ἀμφοτέρων δεξιοῖς· ἕπει δὲ οὐκ ἔξαρξεν τὸ τάχος τῆς εἰρήνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, εἰ μή τις καὶ λόγος ὁ ταῦτην κρατῶν φανεῖ (54), καὶ Θεὸς ἔλθοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, παρ' οὐ καλὸν ἅπαν καὶ ἀρχεται, καὶ εἰς τέλος ἐρχεται· φέρε καὶ δι' εὐχῶν, καὶ διὰ λογισμῶν βεβαιωσάμεθα ταύτην εἰς δύναμειν· ἔκεινο πρῶτον ἐνθυμηθέντες, διτὶ κάλλιστον μὲν τῶν δητῶν καὶ ὑψηλότατον Θεός, εἰ μή τῷ φύλον καὶ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν ἀγειν αὐτὸν, ή διον ἐν αὐτῷ τιθέναι τὸ εἶναι, παρ' οὐ καὶ τοῖς ἄλλοις· δεύτερον δὲ διτὶ ἐκ Θεοῦ πρῶτα καὶ περὶ Θεόν, τὰς ἀγγελικάς λέγω δυνάμεις καὶ οὐρανίους, αἱ, πρῶται σπώται τοῦ πρῶτου φωτὸς, καὶ τῷ τῆς ἀληθείας; λόγῳ τρανούμεναι, φῶς εἰσι καὶ αὐτὰ τελείου φωτὸς ἀπαυγάσματα· τούτων δὲ οὐδὲν (55) οὗτως ίδιον, ὡς τὸ ἀμαργὸν τε καὶ ἀστασίαστον. Οὗτε γάρ ἐν θεότητι σάσις, διτὶ μηδὲ λύσις (56). λύσις γάρ στάσεως ἐγρον· ἀλλὰ τοσοῦτον τὸ τῆς δύμονιας καὶ πρὸς ἐνυπήν, καὶ πρὸς τὰ δεύτερα, ὥστε καὶ προσηγορίαν τῷ Θεῷ γενέσθαι μετὰ τῶν ἀλλῶν, καὶ πρὸ τῶν ἀλλῶν, οἵς χαίρει καλούμενος, τοῦτο τὸ πλεονέκτημα. Εἰρήνη γάρ καὶ ἀγάπη, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐνομάζεται, ἡμῖν περέχων διὰ τῶν δύναμάτων ὡς Θεοῦ τούτων (57) μεταποιεῖσθαι τῶν ἀρετῶν.

præter alia, imo ante alia nomina, quibus Deus Deus noster est, nomen datur. Pax⁵⁰ enim et caritas⁵¹, atque id genus que vocabula nos admoneat, ut basce virtutes, quæ propriæ Dei sunt, comparare studeamus.

II'. Ἀγγέλους δὲ δὲ μὲν στασιάσας τολμήσας, καὶ

ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἀρθῆναι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλίσας, καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ νέφη καθέδραν ἐπινοῶν, ὡς δὲ τοῦ προφήτου (58) λόγος, ξέκην ἔωκε τῆς ἀπονοίας ἀξίαν, σκότος ἀντὶ φωτὸς εἶναι καταχριθεῖς (59), η τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ὑφ'

⁵⁰ Ephes. II, 14. ⁵¹ I Joan. IV, 8, 16. ⁵² Isa. XIV, 14.

(49) Τοῖς γηγένεις. Colsl. I, γηγένεις.

(50) Τοῦτο. Colb. τούτων.

(51) Τὰ δίλλα. Reg. b, et Mont. τ' δίλλα.

(52) Ο πρᾶπες, etc. Alludit ad hanc Jncl. III, 14, δὲ πρᾶπες ἔστω μαχητής. « Qui mansuetus est, sit ruginas. »

(53) Τὸν μαχροθυμόν Θεόν ζημιούμενος Regg. a, hu, Or. Ιον. Θεόν ζημιούμενος τῇ μαχροθυμίᾳ.

(54) Εἰ μή τις καὶ λόγος δὲ ταῦτην κρατῶ φανεῖ. « Nisi aliqua, quæ ipsam confirmet, ratio appareat. »

(55) Αἱ οὐδέτερ. Sic Reg. bm, et Or. Par. edit., δ

XII. Nihil enim eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Illic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facilissimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei jacturam facere, imo, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos, et pro divitiis habet, et divites reddit, damno afflere conspicit. Sic igitur, ut a me dictum est, nos in ipsa quoque contentione moderatius nosipsos gessimus; adeo ut concordia ipsa disjunctio **I87** clarior fuerit, ac per ea, quæ utrinque lata et commoda exstiterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. At quoniam pacis celeritas ad firmitatem haud sufficit, nisi oratio etiam aliqua, quæ banc teneat, existat, ac Deus, a quo bonum omne initium ducit, atque ad finem perducitur, orationi opulitor accedat, age, et votis, et rationibus, eam pro virili nostra confirmemus: illud primum cuius animis nostris reputantes Deum, omnium, quæ sunt, pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamē eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid id est, collocare, utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint; deinde autem quicunque ex Deo prima, et circa Deum, hoc est angelicas et celestes virtutes, quæ primæ primum lumen haurientes, ac veritatis verbo illustrata, lumen quoque ipsæ sunt, ac perfecti illius luminis radii. His porro nihil tam proprium est, quam pugnas et dissidia nescire. Nam nec in deitate dissidium est, quemadmodum nec solutio: dissidii quippe filia est solutio; verum adeo et secum ipsa, et cum inferioribus rebus concors et pacata est, ut appellari gaudet, hac quoque prerogativa nunc nominibus appellatur, quo videlicet per ipsa quoque propriæ Dei sunt, comparare studeamus.

XIII. Ex angelis autem, is, qui seditionem concitare, ac supra dignitatem suam sese efferre, cervicemque adversus Dominum omnipotentem attollere, D alique, ut Scriptura testatur⁵⁶, supra nubes sedem sibi ipsi excoxitare ausus est, dignas arrogantia sua poenas dedit, lucis loco tenebris multatus, aut ut

οὐδέν.

(56) « Οτι μηδὲ λύσις. » Quandoquidem nec dissidium. »

(57) Ως Θεοῦ τούτων. Billius, « ut has virtutes tanquam Deum consequi studeamus. » Lenvenkl. refert ad nomina: « quibus vocabulis, uti quæ Dei sint, nos admonet, ut virtutes hasce comparemus. »

(58) Τοῦ προφήτου. Deest in Regg. a, bm, hu, tribus Colb., Oxon. et Or.

(59) Συότος ἀρτὶ φωτὸς εἰραι καταχριθεῖς. « Ut lucis loco caligo sit, damnatus. »

verius loquar, a seipso caligo effectus. Reliqui vero in sua dignitate persistant, cuius primum illud est, quod pacati sunt ac dissidiis expertes, quippe qui a sancta et laudanda Trinitate hoc acceperint, ut unum sint, quemadmodum et ab eadem illuminacionem acceperunt. Nam et illa Deus unus est, et esse creditur, non minus propter concordiam, quam propter eamdem essentiam. Itaque omnes ii, qui pacis bonum amplectuntur, eique contrariam discordiam et seditionem infense oderunt, ad Deum et divinas mentes accedunt: qui vero bellicosis sunt mortibus, et famam novitatem captiant, atque ignominia 188 sua gloriantur, adversam partem amplexantur. Nam ille quoque et secum ipse pugnat, et hoc ipsum in aliis, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus (utpote ab initio et homicida, et boni iniunicus), operatur, ut commune Ecclesiae corpus in occulto sagittet, sub seditionis caligine sese occultans; quemadmodum, ni fallor, ad unumquemque nostrum capiōce ut plurimum ac subdole accedit, ac velut locum sibi ipsi furtim apertens, ut iolus, non secus ac strenuus quisplam et fortis bellator in exercitu, per disiectam muri partem aut hostilem aciem, irruat.

XIV. Atque hoc unum est, et quidem tale, ut nos ad benevolentiae concordiaeque studium necessarie adducere debeat, nimirum Dei ac superiorum imitationem, in qua sola anima ad Dei imaginem creatae, simili tutum est, ut per propensionem ad ea, quantum ipsi assequi datur, atque eorum imitationem, nobilitatem ipsa suam sartam tectamque trahatur. Alterum est, ut divinæ vocis obtemperantes, in cœlum sursum, et in terram deorsum aspiciamus¹⁹, atque condilarum rerum leges animadversamus: quemadmodum videlicet cœlum, et terra, et mare, ac denique universus hic mundus, magnum, inquam, hoc et celebre Dei elementum, quo etiam Deus declaratur, tacitaque voce prædicatur, quando, secundum pacatus et tranquillus est, seque naturæ suæ finibus continet, nec quidquam adversus alterum insurgit, atque ex iis benevolentiae vinculis, quibus ab artifice Verbo rerum universitas consticta est, excedit, mundus vere est, ut appellatur, et incomparabilis pulchritudo, nec aliquid unquam opus, quod quidem materia constet, illustrius aut

²⁰ Prov. xxv, 5.

(60) *Tautōtēta. « Identitatem substantiae. »*

(61) *Tῆς δ'. Reg. bm, τῆς δέ.*

(62) *'Ezel, etc. Billius, « Nam ille quoque, tum multiplici specie, tum vitiosis permotionibus, et secum ipse pugnat, et ut ab initio homicida, bonique odio peritus, hoc ipsum in aliis operatur. » In hac versione, inverso verborum ordine, invertitur etiam sensus.*

(63) *Tautō. Sic quidam codd. et ed. Alii, ταῦτα.*

(64) *"Iy". Regg. bm, hu, ἴνα.*

(65) *"Ολως. Or. δλος. Sic legit Billius.*

(66) *'Ariostēs στρατῶ. Iu Reg. hu, qui omisso zata, sic proseguitur, τῷ παραρρήγυμένῳ, et ut fortis bellator in exercitum, per disiectam muri partem, irrumat.. » Billius legit, ἀριστεὺς στρα-*

A έαυτοῦ γενόμενος: οἱ δὲ λοιποὶ μένουσιν ἐπὶ τῆς έαυτῶν ἀξίας, ἡς πρώτον τὸ εἰρηναῖον καὶ ἀσταθότον, τὸ ἐν εἶναι λαβόντες παρὰ τῆς ἐκπαινῆς καὶ ἀγίας Τριάδος, παρ' ἡς καὶ τὴν Ἐλλαμψιν. Ἔπει κάκενή εἰς Θεός ἐστι τε καὶ εἶναι πιστεύεται, οὐχ ἥττον διὰ τὴν δύμοιαν ἢ τὴν οὐσίας ταυτότητα (60). ὅστε θεοῦ μὲν καὶ τῶν θείων ἔγγις, διὸ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγάθθιν ἀσπαζόμενοι φαίνονται, καὶ τῷ ἐναντιῷ τῇ στάσει ἀπεχθανόμενοι τε καὶ δυσχεραντοντες· τῆς δ' (61) ἀντικειμένης μερίδος δοις πλευρικοῖς τὸν τρόπον, καὶ τὸ εἰδότικιμον τῷ κανόνῳ θηράμενοι, καὶ τῇ έαυτῶν αἰσχύνῃ καλλωπιζόμενοι· ἐπει (62) κάκενος αὐτός τε στασιάζει πρὸς έαυτὸν, καὶ τῷ πολυειδεῖ, καὶ τοῖς πάθεσι, καν τοῖς δίλοις, ταῦτα (63) τοῦτο ἐνεργεῖ, ὡς ἀνθρωποτόνος ἀπὸ ἀρχῆς καὶ μισθαλος, ἵνα²¹ (64) ἐν σκοτομήνη κατατίθεται τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τῷ ζῷῳ τῆς στάσεως έαυτὸν ἐγκρύπτων, ὕσπερ οἷμαι, καὶ τοῖς καθ' ἔκαστον πρόσεσι σοφιστικῶς τὰ πολλὰ καὶ πανούργας, καὶ οἶον χώραν ἐν τοῖς ὑπανίγαντι, έαυτῷ διὰ τῆς τέχνης, ἵνα²² δλῶς (65) εἰσπέσῃ, καθά περ ἀριστεὺς στρατῷ (66) κατὰ τὸ παραρρήγυμένον τοῦ τείχου ή τῆς παρατάξεως.

B ΙΔ'. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο, καὶ τοσοῦτον εἰς εὐνοίας (67) τε καὶ συμφωνίας ἀνάγκην, ἢ θεοῦ καὶ τῶν θείων (68) μίμησις· πρὸς δὲ βλέπειν ἀσφαλές μόνα τὴν κατ' εἰκόνα θεοῦ γενομένην ψυχήν, ἵνα²³ μάλιστα τὸ εὐγενὲς αὐτῇ διασώζεται διὰ τῆς πρὸς αὐτά νεύσεως, καὶ ὡς ἐφεκτὸν δρμούσιος (69). δεύτερον δὲ (70) ἀναβλέψωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν δικαίων, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω, θείας φωνῆς ἀκούσαντες (71), καὶ καταμάθωμεν νόμους κτίσεως· οἵτινες οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ ὁ σύμπατος οὐτος κόσμος, τὸ μέγα τοῦ θεοῦ στοιχεῖον καὶ περιθόντον, φαίνεται διαλούται: Θεὸς σωτῆρι κηρυτθόμενος, ἵνα²⁴ μὲν εὔτιθεται (72) καὶ εἰρηνεύει πρὸς έαυτὸν, ἐν τοῖς δίλοις δροῖς μένων τῆς φύσεως, καὶ οὐδὲν τοῦ ἑτέρου κτενίσανταται, οὐδὲ τῶν τῆς εὐνοίας ἐκβαίνεις (73) δεσμῶν, οἵτινες τεχνήτης Λόγος; τὸ πᾶν συνέδοσις, κόσμος τέ έστιν, ὕσπερ λέγεται, καὶ κάλλος ἀπέρσιον, καὶ οὐδὲν μή ποτε τούτου τις ἐπινοήσεις (74) λαμπρήτερον (75) ή μεγαλοπρεπέστερον. Οὐμοῦ δὲ τοῦ εἰρηνεύειν πέταυται, καὶ τοῦ εἶναι κόσμος. Ἡ γάρ οὐ δοκεῖ σοι οὐρανὸς μὲν εὐτάκτως ἀέρι καὶ γῆ κοντα-

tός, « strenuus exercitus. » Quae lectio nobis non placet. Neque enim Gregorius diabolum cum « exercitu », sed cum « forti bellatore » conscribit.

(67) *Ἐλε σύντολας. Sic Regg. a, bm, hu, Or. Deceit εἰς in Par. edit.*

(68) *Τῶν θεῶν. « Rerum divinarum. »*

(69) *Ομοιώσεως. « Similitudinem. »*

(70) *Δε. Deest in Reg. bm, et Or.*

(71) *Ἀκούσταρτες. Cuiuslib. 1, ἀκούντες. Or. ἀκούσοντες.*

(72) *Ἐνσταθεῖ. Cuiuslib. 1, ενσταθῇ καὶ εἰρηνεύῃ.*

(73) *Ἐκβαίνει. Reg. bm, ἐκβαίνη.*

(74) *Ἐπινοήσεις. Reg. hu, ἐπινοήση.*

(75) *Λαμπρότερον. Addit. Cuiuslib. 1, ὑπέρ Eργον. Sic legit Billius. Favent scholastice aliquę nomen sive codicem.*

νῶν, τῷ μὲν φωτὸς, τῇ δὲ οὐετῶν, εἰνοίας χρατεῖσθαι νόμοι; γῆ δὲ καὶ ἄτηρ, ἡ μὲν τροφὸς, δὲ τὸ ἀναπνεύν χρωζόμενοι ζώοις ἀπασι, καὶ διὰ τοῦτο (76) τὸ ζῆν συνέχοντος, γονέων ἀπομιμητῶν φιλοστοργάν;

B εὐλετίαις legibus teneri videtur? Nonne terra et aer, cum, illa quidem cibos, iste autem respirandi facultatem cunctis animalibus largiuntur, alique per hæc vitam conservant, videntur parentum erga filios amorem imitari?

IE'. Όμρα δὲ τὴν μέρων κιρνάμεναι, καὶ κατὰ μικρὸν διλήτας: ὑπεξιούσαι, καὶ τὸ τῶν ἀκρων (77) αὐτηρὸν τῇ μεσότητι τιθασσεύουσαι, πρὸς τε ἡδονὴν ἄμα καὶ χρεῖαν ἐπιτιθείων εἰρήνην βραδεύεσθαι; Τί δέ (78) τὴν μέραν καὶ νῦν, Ισαμοιρίαν πρὸς ἀλλήλας ἴσχουσαι καὶ περιτροπὴν ἔμμετρον, καὶ ἡ μὲν εἰς Ἱρόν τημέδεις ἔγειρουσα, ἡ δὲ ἀνταπάνουσα; Τί δαὶ φιλοί, καὶ σελήνη, καὶ κάλλος ἀστέρων καὶ πλήθος, ἐν τάξει φαινομένων τε καὶ ὑπανίστων; Θάλασσα δὲ καὶ γῆ πράκτις ἀλλήλαις ἐπιμιγνύμενα, καὶ διαδιδόντα χρηστῶς, καὶ ἀντιλαμβάνοντα (79) φιλανθρώπως τὸν ἀνθρώπους τρέφει, καὶ ἀνθρώπῳ τὰ πάρεξάντων χορηγοῦντα πλουσίως καὶ φιλοτίμως; Ποταμοὶ δὲ δι' ὁρέων καὶ πεδίων ἐλκόμενοι, καὶ οὐχ ὑπερβαίνοντες, ἵνα μὴ πρὸς τὸ χρηστιμόν, οὐδὲ ἐπιστρέφοντες, καλύψαι τὴν γῆν; Στοιχεῖαν δὲ (80) μίξεις καὶ χράσεις (81), καὶ μελῶν συμμετρίαι καὶ συμφωνίαι; Ζώων δὲ τροφαὶ, καὶ γενέσεις, καὶ οἰκήσεις μεμεριζόμεναι; καὶ τὰ κρατοῦντα καὶ τὰ κρατούμενα, καὶ τὰ ὑπεξευγμένα ἡμῖν, καὶ τὰ ἐλεύθερα; Ταῦτα πάντα ὡς τὰς ἔχοντα, καὶ κατὰ τὰς πρώτας αἰτίας τῆς ἀρμονίας, εἰτ' οὖν (82) συρροαὶ τε καὶ συμπνοαὶ, εἴθινομένων τε καὶ διεξαγόμενα, τι ποτ' ἔχρην (83) δοκεῖν ἕτερον ἡ φιλίας τε (84) καὶ ὅμονοιας εἶναι κτηρύγματα, καὶ νομοθετεῖν ἀνθρώποις δι' ἑαυτῶν τὸ ὅμόλυγον (85);

existimandum est, quam quod ea amicitiam concordibus animorum consensum quasi lata legē indicant?

IG'. "Οταν δὲ στασιάσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὴν θλη, καὶ δυσκόλευτος γένηται, μελετῶσα τὴν λύσιν διὰ τῆς στάσεως, ή θεός τι παρασταλέσθη τῆς ἀρμονίας (86) εἰς σόδον τῶν ἀμαρτανόντων καὶ κόλασιν, ή θαλάσσης ὑπεξιούσης (87), ή γῆς βρασσομένης (88), ή ξένων οὐετῶν φερομένων, ή συγκαλυψθέντος ἡλίου, ή πλευσικούσης ὥρας, ή πυρὸς ὑπερβολήσοντος (89), δικούσια (90) κατὰ τοῦτο, καὶ φόδος περὶ τὸ πάνυ, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ στάσει δείχνυται. Καὶ τὰ παρῶν δῆμους, καὶ πόλεις, καὶ βασιλείας, έτι

A magnificentius excoxitari potest. At simul atque pacatus et quietus esse desiit, mundus quoque esse desinit. Quid enim? Cum cælum ratio ordine, aer lucem, terræ pluvias impertit, nonne tibi benevolentiae legibus teneri videtur? Nonne terra et aer, cum, illa quidem cibos, iste autem respirandi facultatem cunctis animalibus largiuntur, alique per hæc vitam conservant, videntur parentum erga filios amorem imitari?

XV. Nonne manifestum est, anni partes, 189 cum placide inter se miscentur, sensimque sibi invicem succedunt, et extremonrum asperitatem medioritate mitigant, ad hominum utilitatem similes et voluptatem, convenienter et pacifice gubernari? Quid autem de die ac nocte, quibus quasi sorte obtigit æquales inter se habere partes, et moderationem conversionem, ut ille quidem nos ad opus faciendum excite, ista vero quiete recreet ac relaxat? Quid de sole et luna, siderumque ordine lucentium seseque subducantium, multitudine et pulchritudine? Quid de terra et mari, quas iuncte inter se juncta, benigneque sese mutuis munieribus afficiunt, liberaliter hominem alunt, eique copiose et magnifice, quæ habent, suppeditant? Quid de annibus, per montes et campos fluentibus, nec, nisi quatenus id expedit, redundantibus, nec se ad operiendam terram convertentibus? Quid de elementorum permissione ac temperatione, membrorumque proportione et concinnitate? Quid de animalium alimonia, et ortu, distinctaque habitatione? Quid quod alia imperant, alia imperio tenentur: quædam nobis subjecta sunt, quædam libera? Quæ cum ita se habeant, ac secundum primas concordias, sive confluxionis et conspirationis causas regantur et gubernentur, quid tandem aliud existimandum est, quoque exemplo mortali bus animorum consensum quasi lata legē indicant?

XVI. At cum materia secum ipsa dissidet, nec cohiberi potest, dissolutionem scilicet per seditionem meditans; aut Deus ad meū percellendos, vel etiam puniendos peccatores aliquid hujuscem coniunctatis luxaverit, nimirum vel exundante mari, vel terra debilente, vel novis et inusitatibus imbribus cadentibus, vel obducto nubibus sole, vel quadam anni parte modum excedente, vel effundentibus se ignibus; tum vero perturbatio, et de hoc universo terror oritur, et quantum sit pacis bonum dissidio

D (83) Τί ποτ' ἔχρην. Regg. bm., hu, Or. τι ποτε χρήν.

(84) Φιλίας τε. Deest τέ in Regg. bm., hu.

(85) Ὁμόλυγος. Coisl. 1, διάτημον.

(86) Ἀρμονίας. Montac. δόμονοις.

(87) Ὑπεξιούσης. Reg. a, ἔξιούσης, Reg. hu, et Or. ἔπεξιούσης.

(88) Βρασσομένης. « Concussa, succussa; aestus vi subsultante. »

(89) Ὑπερβολήσοντος. Sic Regg. bm., hu, tres Colb. et Coisl. 3. Coisl. vero 1, ὑπερβολήσαντος. Par. edit. ὑπερβολήσοντος.

(90) Ἀκούσια, etc. Billius, « Tum vero in hac rerum perturbatione et confusione orbi universo terror injicitur, quantumque in pace boni iusit, ex ipsa seditione perspicitur. »

ostenditur. Atque, ut populos, et urbes, et imperia praeterirent, ut costus, exercitus, familias, naves, vectoribus plenas, conjugia, sodalitia, quae omnia, ut pace conservantur, ita dissidio **190** funditus evertuntur, ad Israelitas orationem convertam, ac posteaquam vobis eorum calamitates, et dispersio nem, qua nunc sedibus suis pulsi vagam et miseram vitam persequuntur, diutissimeque, ut mihi edita de illis vaticinia sidem faciunt persequentur, exposuero, tum deum ex vobis, qui perfecte nos sit quamvis sit harum calamitatum causa, scicetabor, ut aliorum malis ad concordiam erudiamur.

XVII. Quandiu igitur illi pacem, et inter se, et cum Deo habuerunt, **Ægyptiaca** videlicet tyrannde, hoc est, ferrea fornace oppressi, ac per communem afflictionem conjuncti atque collecti (non nunquam enim afflictio quoque ipsa commodum est ad salutem pharacum), plebs sancta vocabantur, et portio Domini, ac regale sacerdotium⁶⁰. Nec vero hoc dici potest, nomina quidein ampla et magnifica fuisse, cæterum nominibus res ipsas haud quaque respondisse. Nam et ducibus a Deo ductis utebantur, et per columnam ignis et nubis diu noctuque deducebantur⁶¹; et fugientibus mare dividebatur⁶², et fame laborantibus cælum cibos subministrabat⁶³, et sicutibus petra usum fontis præbebat⁶⁴, et pugnantibus manuum extensio innumerabilium copiarum instar, erat orationis opera tropæa erigens, viamque ulterius aperiens⁶⁵; fluvii etiam, cognatum mare imitantes, cedebant, et elementa consistebant, ac muri tubis quatiebantur⁶⁶. Quid enim **Ægyptiorum** plagas in eorum gratiam inflictas commeniorare attinet⁶⁷? Quid Dei voces e monte auditas⁶⁸? Quid duplicum legem, alteram litteralem, spiritualem alteram? Quid cæteros honores, quos Israel meritis suis longe ampliores olim consecutus est? At postquam ægrotare, et in scipios multuo surere, atque in multis partibus dividi cœperunt (cruce nimirum, et dementia, quam adversus Deum et Salvatorem nostrum, ejus divinitatem in humanitate minime agnoscentes, insanierunt, eos ad extremum exitium adigente), virgamque ferream, hoc est, principatum et imperium, quod nunc rerum summam tenet, multo ante illis denuntiatam, in scipios attraxerunt, quid accidit? quidque perpessi sunt?

XVIII. Jeremias quidein eos ob priores calamitates luget, atque captivitatem Babyloniam deplo rat; erant enim revera hæc lacrymis et gemiibus digna; qui vero non maximis digna lamentis, excisa moenia, urbs solo æquata, sacrarium eversum, volviva dona compilata, profani pedes et manus pedes quidem in loca non adeunda irrumptentes;

⁶⁰ Exod. xix, 6; I Petr. ii, 9. ⁶¹ Exod. xiii, 21, seqq. ⁶² Exod. xiv, 22. ⁶³ Exod. xv, 12 seqq.
⁶⁴ Exod. xvi, 6. ⁶⁵ ibid. 13. ⁶⁶ Jos. iii, 17; vi, 20.

A δὲ χρονὶς, καὶ στρατοὺς, καὶ οἶκους, καὶ νῆσον πληρώματα, καὶ συγγέιας, καὶ ἐπαιρέτας, ὑπὸ μὲν εἰρηνῆς συνεχομένας, ὑπὸ δὲ στάσεως καταλυμένας, ἐπὶ τὸν Ἱερατὴλ εἰμι τῷ λόγῳ, καὶ τῶν ἐκείνου παθῶν ὑπομνήσας ὑμᾶς, καὶ τῆς διασπορᾶς, καὶ τῆς ἀληθίας, ἣν τε νῦν ἔχουσι, καὶ ἣν ἐπὶ πλειστον (91) ἔξιστι, πειθομαι γὰρ ταῖς περὶ αὐτῶν προφῆσεσι, ἐπειδὴ ἐρήσομαι ἀκριβῶς εἰδότας ὑμᾶς, τί τὸ τῶν συμφορῶν τούτων αἴτιον, ἵνα παιδευθῶμεν τοῖς τῶν ἀλλων κακοῖς τὴν ὁμόνοιαν.

XIX. Οὐχι, οὐς μὲν εἰρηνῆν εὔχον καὶ πρὸς ἀλήλους καὶ πρὸς Θεὸν, Αἰγύπτιων τῇ καμίνῳ τῇ σαμαρρᾷ πιεζόμενοι, καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς (95) θλιψέως συαγόμενοι (ἔστι γὰρ ὅτε καὶ τοῦτο φάρμακον ἀγάθην εἰς σωτηρίαν ἡ θλίψις), λαός τε ἄγιος ἤκουεν, καὶ μερὶς Κυρίου, καὶ βασιλείου τετράπευμα. Καὶ οὐ τοῖς μὲν ὄντος εἰσιτον (96), τοῖς δὲ ἔργοις ἐπέρως· ὅλῃς καὶ στρατηγοῖς ἥγοντο ἀγομένοις ὑπὸ Θεοῦ, καὶ στρατοὶ περὸς καὶ νεφέλης ὠδηγοῦντο νυκτὸς καὶ ἡμέρας· καὶ θάλασσα μὲν αὐτοῖς διεστατο φεύγουσι, πεινῶσι δὲ οὐρανὸς ἔχορηγεις τροφὴν, πέτρα δὲ διψῶσιν ἐπηγαγέεις, πολεμοῦσι δὲ χειρῶν ἔκτασις ἀντὶ μυριάδων ἦν, δι' εὐχῆς ἔγειρουσα τρόπαια, καὶ δόσιοισα τὰ ἐμπροσθεν· ποταμοὶ δὲ ὑπεχώρουν τὴν συγγενὴ μιμούμενοι θάλασσαν, καὶ στοιχεῖα ἰστατο, καὶ τείχη σάλπιγκεις κατεστέτο. Καὶ τί δει λέγειν Αἰγύπτιων πληγὰς (95) τούτοις χαριζομένας. καὶ Θεοῦ φωνὴς ἐξ ὄρους ἀκουομένας, καὶ νομοθεσίαν διτάξην, τὴν μὲν ἐν γράμματι, τὴν δὲ ἐν πνεύματι, καὶ τόλλα οἱ εἰμάντο πάλαι παρὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν ὁ Ἱερατὴ. Ἐπεὶ δὲ νοτεῖν ἡράντο, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐμάντεν καὶ διέστησαν εἰς μέρη πολλὰ (τοῦ σταυροῦ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀπώλειαν (96) αὐτοὺς συνελαύνοντος, καὶ τῆς ἀπονοίας ἦν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπενοθησαν, τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸν ἀγνοήσαντες), καὶ τὴν φάδον τὴν σιδηρὸν πόρφυρὸν ἀπειλούμενην αὐτοῖς ἐφ' ἑαυτοὺς εἰλίκυσαν, τὴν νῦν ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν λέγω καὶ βασιλείαν, τι γίνεται; καὶ τί πεινθασι;

XX. Θρηνεῖ μὲν αὐτοὺς Ἱερεμίας ἐπὶ τοῖς προτοῖς πάθεσι, καὶ τὴν ἐπὶ Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν ὀδύρεται· καὶ γὰρ ἦν δυτῶς κάκεινα ὑθρῶν καὶ διδυρῶν ἀξία· πῶς δὲ οὐ τῶν μεγίστων τείχη κατεσκαμένα, πόλις ἡδαφισμένη, ἀγίασμα καθηρημένον, ἀναθήματα σεσυλημένα, πόλεις βίβλοις καὶ χειρεσι· οἱ μὲν τοῖς ἀδάτοις ἀμβατεύοντες, αἱ δὲ κα-

(91) **Πλειστον.** Bas. πλειον, id est ἀντὶ τοῦ αλει, quasi diceret a semper.

(92) **Οὐχ.** Vel legendum, οὐχοῦν, vel per interrogationem vertendum: « nonne? an non? »

(93) **Κοινῆς.** Elias, πολλῆς, « multam afflictio-

nem. »

(94) **Οὐτω.** Regg. a, hm, οὐτως.

(95) **Πληγάς.** Nonnulli codi. πλήγας, et τετραγρόνες. »

(96) **Ἀπάλειαρ.** Deest in Par editione.

τῶν (97) ἀμάυστων κατατρυφῶσαι, προφῆται σιγῶντες, λεπεῖς ἀγρύμανοι, πρεσβύτεροι μὴ ἐλεούμενοι, παρθένοις καθυβριζόμεναι, νεότερης πίπτουσα, πῦρ ἀλλότριον (98) καὶ πολέμιον, αἴματος ποταμοὶ ἀνεῖ τοῦ οἰκτοῦ πυρός καὶ αἵματος, Ναζαραῖοι κατασορόμενοι, θρῆνοις τοῖς ὑμνοῖς ἀντετειρόμενοι· καὶ οὐκ' ἔχειν τῶν εἰπούτων τε τῶν Ἱερεμίου Θρήνων, οἱ υἱοί (99) Σιών, οἱ τίμιοι καὶ ἀντιτιθέμενοι χρυσάρι, οἱ τρυφεροὶ καὶ κακῶν ἀπετείξεις, ἔντην ὁδὸν ὀδεύοντες· καὶ ὁδὸς Σιών κενθοῦσας (10) παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ἕορτάζοντας· καὶ μικρὸν πρὸ τούτων· χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρμόνων, οὐ τροφὴν δρέγουσαι τέκνοις, τῆς πολιορκίας ἵππερατούσης, ἀλλὰ ἐπὶ τροφὴν ταῦτα σπαράττουσαι, καὶ λιμοῦ φάρμακον τὰ ξαντῶν ποιούμεναι φλεττά, Ταῦτα πῶς οὐ δεινά καὶ πέρα δεινῶν, οὐ τοῖς πάροχοις τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν τοῖς ἀκούοντοις; Ἐγὼ γοῦν διάσκεις ἀν ταύτην ἀναλέθω τὴν βίβλον, καὶ τοῖς θρήνοις συγγένωμαι, συγγίνομαι δὲ (10) διάσκεις ἀν εὐτιμερίαν σωφρονίσαις ἐθελήσω τῷ ἀναγνώσματι, ἐγκόπτομαι τὴν φωνὴν, καὶ συγχέομαι δάκρυσι, καὶ οὖν ὑπὸ δύνιν μοι τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ συνθρηγῶ τῷ θρηνήσαντι. Τὴν δὲ τελευταίαν αὐτῶν πληγήν τε καὶ μετανάστασιν (3), καὶ τὸν νῦν ἐπικείμενον αὐτοῖς τῆς δουλείας ἡγεδόν, καὶ τὴν περιβόητον ὑπὸ Πωρείων ταπείνωσιν, ἡς οὐδὲν οὔτως ὡς ἡ στάσις αἴτιον, τεῖς θρηνήσει πρὸς ἄξιαν τῶν θρήνους τράχειν (4) εἰδότων, καὶ λόγον ἔξισον (5) πάθεις; Πολιτεῖοι ταῦτα χωρίσουσι; Μία στήλη (6) τούτοις τῆς συμφορῆς ἡ οἰκουμένη πᾶσα καθ' ἡς ἐσπάρησαν, καὶ τὸ λατρεῖα πεπαυμένη, καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ θάραρος μάργις (7) γινωσκόμενον, ἡς τοσοῦτον ἐπιβατὸν αὐτοῖς ἔστι μόνον, καὶ τοσοῦτον ἀπολαύσουσι τῆς πότε αὐτῶν δόξης, δύσον ἐν τῷ μέρει φανέντες (8) θρηνήσαι τὴν ἔρημίαν.

alio Hierosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, que duntaxat fructus ex vetere sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspicui facti solitudinem lugeant.

18'. Δεινοῦ δὲ δυντος οὐτῶς τοῦ στασιάζειν, καὶ τοσούτων αἰτίου κακῶν, ὡς τὰ τε εἰρημένα δείκνυστ, καὶ διὰ πλειόνων ὑποδειγμάτων ἔστι μαθεῖν, ἐπι πολλῷ δεινότερον τὸ, καταλύσαντας μικροφυχίαν (9), καὶ τῶν τῆς εἰρήνης γευσαμένους καλῶν, πρὸς τὴν αἴτην νόσου πάλιν ὑπενεχθῆναι, καὶ πρὸς τὸν διετονὸν ἐπιστρέψαι, τὸ δὴ λεγόμενον (10), μηδὲ δὲ τοὺς ἀπετήτους παίδεις τῇ πείρᾳ σωφρονισθέντας. Καὶ γὰρ δρῶ κούφους καὶ ἀνοήτους οὐ τούτους ὑπολαμβανο-

(10) *Thren. iv. 2.* " *Thren. i. 4.* " *Thren. iv. 10.*

(97) *Kai tōr. Deest kai, in Reg. a et Or.*

(98) *Πῦρ ἀλλότριον.* Illum intelligit igneum, quo Nauazardan Jerosolymam inflammat.

(99) *Oi viol, etc. Sic Reg. hu et Or. Deest et, in Par. edit. Billius vertit cypriots illi filii, » etc.*

(1) *Περθούσαι.* Codices nonnulli, πενθώστ.

(2) *Δ'.* Regg. hu, hu, Or. δέ.

(3) *Μεταρρυταρι.* Colb. 3 et Moniac. ἀνάστασιν. Non male, quidquid dicat variarum lectionum collector. Nam ἀνάστασις, « desolatio » est et « ever-sio », ut recte obseruat Buddeus, notumque est, nisi quis valde in Graecis sit peregrinus.

(4) *Γράψειν.* Comb. legit συγγράψειν.

(5) *Ἐξισοῦντι.* Oxon. ἔξισοντα τῷ πάθει.

(6) *Στήλη.* « Columna. » Quemadmodum, inquit

PATROL. GR. XXXV.

A manus vero 191 circa res eas, quas tangere nefas erat, luxuriantes, prophetæ silentes, sacerdotes abducti, senes absque misericordia habiti, constitutæ virgines, juventus cadens, flamma aliena et hostilis, sanguinis fluvii pro sancto igne ac crux, Nazarei raptati, luctus canticis subrogati: atque, ut ex ipsis Jeremiæ Threnis aliquid producam, inclyti illi filii Sion ¹⁰, et auro æquandi, illi inquam delicati atque a malis immunes, insuetam viam obeuntes: et viæ Sion lugentes, eo quod nulli sint qui festos dies celebrent ¹¹; ac paulo ante: manus mulierum misericordium ¹², invalescente obsidione, non victum filiis porrigentes, sed potius ad cibum sibi parandum eos lacerantes, atque ex clarissimis suis pignoribus medicinam adversus grassantem famem quærentes? An non haec gravia et plusquam gravia, non iis solum, qui tam ea pertulerunt, sed iis quoque qui nunc audirent? Evidet, ut de me loquar, quoties hunc libellum in manus sumo, Threnosque lectito (id autem facio quoties secundum rerum insolentiam coercere hujusmodi electione studio), vocem mihi intercludi sentio, lacrymisque obruor, eamque calamitatem velut ob oculos positam videre video, ac Jeremiæ collamentor. At vero postremam eorum plagam, et e sedibus suis migrationem, ac servitutis jugum eorum capitum nunc incumbens, celebremque illam sub Romanis depressionem, quam nulla res æque ac seditio perperit, ecquis eorum, qui lamentationes conscribere, atque oratione calamitatem adæquare norunt, satis digne deplorabit? Quinam libri eam sapient? Una utique illis calamitatis columnæ totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, divinusque cultus compressus et extinctus, ipsumque

XIX. Porro autem, cum dissidiis laborare, tam grave sit, ac tot mala conflet, quemadmodum, et ex his quæ diximus, liquet, et pluribus exemplis discere licet, tum vero multo gravius est, depositis inimiciis, pacisque bonis degustatis, 192 in eumdem rursus morbum provolvi, atque ad suum, ut dici solet, vomitum redire, ac ne ipsa quidem experientia, quæ stultorum magistra est, emendari. Etenim eos levitatis ac stultiæ opinionem subire

Elias, ære, aut ex lapide excitatae columnæ, aut aliquorum ærumnas, aut vituperationes prætereuntibus exhibent, sic totus terrarum orbis, per quem dispersi sunt Judæi, instar columnæ, quæcumque horrenda ipsis acciderint, prædicat.

(7) *Μόρις.* Regg. a, hu, μόρις.

(8) *Φαρέττες.* « Apparentes. » Romani imperatoris, Adriani, ni fallor, legi, Judæis campos ubi urbs Jerosolymitanæ fuerat, per unum diem ex certo spatio videndi licentia dabatur. Comb. legendum patet, φανέντος.

(9) *Katalύσαταις μικρογυχίαι.* « Deposita pulsa initate. »

(10) *Tὸ δὴ λεγόμενον.* Deest in Regg. a, hu, Or. Mox Or. et tres Colb. μηδὲ δ, pro μηδ' δ.

comperio, non qui in vitio aliquo permanent, sed qui, instar auræ subiude se immutant, aut reciprocantium Euriporum, aut instabilium maris fluctuum, facili momento in contrarias sententias feruntur ac revolvuntur. Atque illud insuper mecum considero, iis, qui dissidiis conflictantur, spem saltem concordiae solatium afferre, calamitatesque ipsorum maxima ex parte levare. Spes enim mutationis, ac melior rerum status ante oculos positus, maximam opem afflictis hominibus afferre solet. Qui vero sæpe quidem in concordiam redierunt, semper autem ad vitium relapsi sunt, his uha cum aliis rebus, melior quoque spes adempta est; ut qui non minus pacem ipsam, quam dissensionem, semper metuant, neutrique eorum propter fidant.

XX. Nec vero hæc eo a me dici quisquam suspicetur, quod pacem omnem amandam et complectendam esse existimem; nam ut optimam quamdam dissensionem, ita perniciössimam quamdam concordiam esse perspectum habeo; sed eam demum, quæ bona est, et boni causa initur, ac Deo copulat. Atque, ut hæc brevi distinctione explicentur, ita sentio; haud bonum esse, ut quis segnior sit, aut servidior quam par est, ita ut vel omnibus ob levitatem acquiescat, vel ob temeritatem et insolentiam ab omnibus se removeat. Æque enim et inefficax segnities est, et mobilitas atque inconstantia a societate et communione aliena. Verum ubi aperte se prodit impietas, tum vero, nobis faciendum esse, ut adversus ignem et ferrum, et tempora, et principes, ac denique prius adversus cetera simul omnia feramur, quam ut mali fermenti participes efficiamur, ac male affectis assentiamus: nec quidquam perinde metuendum est, ut ne quid magis quam Deum metuamus, ac propterea, cum veritati serviamus, fidei et veritatis doctrinam perfide deseramus. At cum suspicio sola animum nostrum male habet, metusque non satis exploratus, tum vero lenitatem potius quam celeritatem, et indulgentiam 193 potius quam arrogantiam et contumaciam adhibere convenient; multoque melius et conducibilis est, ut in communi corpore manentes, mutuo nos ipsos, tanquam alii allorum membra, corrigamus atque corrigamur, quam ut præjudicio per secessionem facto, et auctoritate per separationem amissa, ex edicto postea, velut tyronni ac non fratres, correctionem imperemus.

XXI. Quæ cum cognita et explorata habeamus, fratres, complectamur nos mutuo, et exosculemur, unum vere efficiamur, et eum, qui medium maceris parietem solvit¹¹, ac per sanguinem suum omnia

¹¹ Ephes. ii, 14.

(11) Οδτω γινώσκω... κασι συμφέρεσθαι. Billius, « sic statu; nec segniorem quemquam esse debere, quam par sit, nec ferventiorem, ita ut, vel ob levitatem ad omnes se aggreget, » etc.

(12) Εύκινητος. In editis sequitur, κατ, quod, auctoritate melioris notæ codicum, deleverimus.

(13) Πρόδηλα. Regg. a, bm, et tres Colb. πρόδηλον.

(14) Απάρτω φοβητόν. Or., Coisl. I, πάντων. Idem Coisl. I, Hervag., Combes. εὐλαβητόν, « evendum, fugiendum. »

A μένους, οἱ δὲ κακῷ τινι παραμένωσιν; ἀλλὰ τοὺς ἄλλως ἐπὶ ἀμφότερα φερομένους καὶ μεταρρίσοντας, καθάπερ αὐτρας μεταπιπούσας, ή μεταβολές καὶ παλιρροίας Εύριπων, ή θαλάσσης δυστατα κύματα. Σχολὴ δὲ κάκεινο, διτι τοὺς μὲν ἐπὶ τῆς στάσεως μένοντας; ή γοῦν ἐλπὶς τῆς ὁμονοίας βάσους ποιεῖ, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοὶς ἐπικυρίζει τῆς συμφορᾶς· μεγίστη γάρ ἐπικυρία τοῖς ἀτυχοῦσι μεταβολῆς ἐλπῖς, καὶ τὸ κρείττον ἐν ὀφθαλμοῖς κείμενον· οἱ δὲ πολλάκις μὲν ὁμονοήσαντες, δεῖ δὲ πρὸς τὴν κακίαν παλινδρομήσαντες, ἀγήρρητας μετά τῶν ἀλλών καὶ τοῦ κρείττονος τὴν ἐλπίδα· οὐχ ἡττον τῆς στάσεως δεδοκότες δεῖ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ μηδὲ ἐπέρι φαρδοῦντες, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις εὐκίνητον καὶ ἀστάθμητον utriusque levitatem et inconstantiam magnopere fidant.

B K'. Καὶ μηδεὶς οἰσθω με λέγειν, διτι πᾶσαν εἰρηνην ἀγαπητέον· οἶδα γάρ ὥσπερ στάσιν τινὰ βελτίστην, οὗτω καὶ βλασφεμάτην ὁμόνοιαν ἀλλὰ τὴν γε καλήν καὶ ἐπὶ καλῷ καὶ Θεῷ συνάπτουσαν. Εἰ δὲ συντόμως διελέσθαι περὶ αὐτῶν, οὗτω γινώσκω (11), οὗτε νωθέστερον εἶναι τοῦ μετρίου καλὸν, οὗτε νερμύτερον, ὡς ή δὲ εὔκολαν πᾶσι συμφέρεσθαι, ή δὲ ἀταξίαν πάντων ἀποστατεῖν· ὁμοίως γάρ καὶ τὸ νωθὲς ἀπρακτόν, καὶ τὸ εὐκίνητον (12) ἀκοινώνητον. 'Αλλ' οὐδὲν δὲν διαδέλχεται τὰ τῆς ἀσεβείας, καὶ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ κατεροῖς, καὶ δυνάσταις, καὶ πᾶσι πρότερον δύσσεις χωρητέον, ή τῆς δύμης μεβεκτέον τῆς πονηρᾶς, καὶ συγκαταθετέον τοῖς κακοῖς ξέουσι, καὶ οὐδὲν οὗτω τῶν ἀπάντων φοβητέον (14), ὡς ἀλλο τι πρὸ Θεοῦ φοβηθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο προδύναι περὶ τῆς πίστεως λόγους (15) καὶ τῆς ἀληθείας, ἀληθείᾳ δουλεύοντας· οὐ δέ τὸ λυποῦν ὑπόνοια καὶ φόβος ἀνεξέταστος (16), βελτίων τοῦ τάχους ή μακροθυμία, καὶ τῆς αὐθαδελας ή συγκατάβασις (17), καὶ πολλῷ κρείττον καὶ λυστελέστερον, ἐν τῷ κανῷ σώματι μένοντας, καταρτίζειν ἀλλήλους ὡς ἀλλήλων μέλη, καὶ κατατίκεσθαι, ή προκαταγνώντας διὰ τῆς ἀποστάσεως, καὶ τὸ ἀπέιπεστον τῷ χωρισμῷ λύσαντας, ἔπειτα ἐξ ἐπιτάγματος, ὥσπερ τυράννου, ἀλλ' οὐκ ἀδελφοὺς, νομοθετεῖν τὴν διόρθωσιν.

C D KA'. Ταῦτα εἰδότες, ἀδελφοί, περιλάβωμεν ἀλλήλους, περιπτυξώμεθα, γενώμεθα γνησίως ἐν, μιητώμεθα τὸν τὸ μεστότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, καὶ διὰ τοῦ αἴματος αὐτοῦ πάντα συναγαγόντα, καὶ εἰ-

(15) Περὶ τῆς πίστεως λόγους. Reg. hu, Or., etc. τοὺς περὶ πίστεως λόγους.

(16) Φόβος ἀνεξέταστος. « Metus non satis exploratus, qui, » ut ait optime Basil. Schol., « in ista inquisitione, est depellendus : » διὰ τῆς ἐκμελούς ἀποστάσεως ἀκβλητέον. Billius : « timor quid nullis certis argumentis innixus. »

(17) Συγκατάβασις. Billius, « indulgens demissio. » Leuvenklaius : « in concordiam redditio. »

ρηνέωντα· εἰπώμεν τῷ κοινῷ Πατέρι τούτῳ, τῇ εἰς μή πολιθ, τῷ πράφ καὶ ἡπίῳ ποιμένι· Ὁρᾶς τὰ ἐπίχειρα τῆς ἐπιεικεῖας; Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἵδε ἐπισυνηγμένα τὰ τέκνα σου, δὸν τρόπον ἐπόθεις, καὶ δὲ (18) προστεθῆναι σοι μόνον ἡών νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἵν' ἐν γῆρᾳ καλῷ καταλύει; τὴν παροικίαν· ἰδού πάντες ἤκαστοι πρὸς σὲ, καὶ ὅπλα τὰς σάς ἀναπαύονται πτέρυγας, καὶ τὸ ἑαυτῶν κυκλοῦσι θυσιαστήριον, μετὰ δακρύων ἀποφοιτήσαντες, καὶ μετ' εὐφροσύνης προστρέχοντες (19). Χαῖρε καὶ κατατέρπου, πατέρων δριτες καὶ φιλοτεχνότατες, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδέδουσι καὶ περιβέβλησαι, ὡς κάτιμον νύμφη. Φθέγξαι καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς· Ἰδοὺ ἡώ καὶ τὰ παιδία δὲ μοι ἔδωκες (20) ὁ Θεός. Πρόσθε; καὶ δλῆην φωνὴν δεσποτικὴν καὶ μάλα οἰκεῖαν· θές ἔδωκάς μοι ἔφύλαξα, καὶ οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδέπερ.

ΚΒ. Μηδέ γε ἀπόλοιτο μηδεὶς (21), ἀλλὰ πάντες μάκρων ἐν ἐνὶ πνεύματι, μιᾶς ψυχῆς συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, σύμψυχοι, τὸ ἐν φρονοῦντες, ὑπλισμένοι τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως, περιεχωμένοι τὴν ὀσφύν τὸν ἀληθεῖα, ἔνα μόνον εἰδότες τὸν κατὰ τὸν πονηροῦ (22) πόλεμον, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου στρατηγουμένων, μὴ φοβούμενοι τοὺς δύναμένους ἀποκεῖναι τὸ σῶμα, τῆς δὲ ψυχῆς λαβέσθαι μὴ δυναμένους, φοβούμενοι δὲ τὸν καὶ ψυχῆς καὶ σώματος Κύριον φυλάσσοντες τὴν καλὴν παρακαταθήκην, ἣν ταρά τῶν Πατέρων εἰλήφαμεν, προσκυνοῦντες Πατέρα, καὶ Γίνεν, καὶ ἄγιον Πνεῦμα· ἐν Χιώ τὸν Πατέρα, ἐν Πνεύματι τὸν Υἱὸν γινώσκοντες, εἰς δὲ βεβατίσμεθα, εἰς δὲ πεπιστεύκαμεν, οἵσι συντετάγμεθα, τρίνι συνάψι διαιροῦντες (23), καὶ πρὸν διαιρεῖν (24) συνάπτοντες, οὗτε τὰ τρία ὡς ἔνα (25) (οὐ γάρ ἀνυπόστατα (26), ἢ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως (27), ὡς εἶναι τὸν πλούτον ἡμῶν ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' οὐ πράγματι), καὶ τὰ τρία ἔν. Ἐν γάρ οὐχ ὑποστάσει (28), οὐδὲ θεότητι· μονάς ἐν Τριάδι προσκυνούμενη, καὶ Τρίς εἰς μονάδα ἀνακεφαλαιούμενή (29), πᾶσα προσκυνητή. βασιλικὴ πᾶσα, ὅμοθρονος, ὅμοδοξος, ὑπερκόσμιος, ὑπέρχρυνος, δικτιστος, ἀδρατος, ἀναρής, ἀπερίληπτος, πρὸς μὲν ἔσυτὴν ὅπας ἔχει (30) τάξεως, αὐτῇ μόνῃ (31) γινώσκομένη (32), σεπτὴ δὲ ἡμῶν ὅμοιως καὶ λατρευτή, καὶ μόνη τοῖς Ἀγίοις τῶν ἀγίων ἐμβατεύουσα. τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν ἐκόσις ἐώ-

A conciliavit, et pacavit ⁷⁸, imitemur. Dicamus communioni huic Patri, venerabili canitiei, mansuetu et placito Pastori: Vides moderationis tuæ præmia? Tolle per circuitum oculos tuos, et collectos filios tuos vide ⁷⁹, quemadmodum cupiebas, quodque unum ut tibi contingere, noctes diesque postulabas, ut in senectute bona peregrinationis tuæ dies concluderes. En omnes ad te venerunt, ac sub pennis tuis requiescunt, suumque altare cingunt, cum lacrymis illi quidem egressi, cum gaudio autem recurrentes. Gaude et oblectare, patrum optime ac filiorum amantissime, quoniam bis omnibus, non secus ac sponsa mundo suo, induitus et amictus es. Inquire tu quoque ad nos: Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Dominus ⁷⁴. Adde aliam B quoque Domini vocem valde congruentem: Quos dedisti mihi custodivi, et non perdidii ex eis quemquam ⁷⁵.

XII. Atque utinam nemo pereat, sed omnes in uno spiritu maneamus, una mente collaborantes fidei Evangelii, unanimes, unum idemque sentientes ⁷⁶, fidei clypeo armati, succincti lumbos in veritate ⁷⁷, solum unum istud bellum scientes, quod adversus pravum illum, et eos, qui ipsius dictu et auspiciis pugnant, geritur: Non eos timentes, qui corporis quidem necandi potestatem habent, cæterum animam arripere nequeunt; sed eum, cui in corpora animasque nostras jus et imperium est, formidantes ⁷⁸: præclarum depositum, quod a Patribus nostris accepimus, custodientes ⁷⁹; adorantes Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; in Filio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in quorum nomine baptismi aqua tinteli sumus, in quos credidimus, quibus nomen dedimus, prius eos dividentes, quam conjunxerimus, priusque conjugentes, 194 quam distinxerimus, nec tria tanquam unum accipientes. (neque enim ejusmodi sunt hæc nomina, ut pér se non subsistant, aut de una tantum persona prædicentur, quasi opes nostræ in nominibus, non autem in rebus sitæ sint), et tria unum esse credentes. Unum enim sunt, non personæ, sed divinitatis ratione. Unitas in Trinitate adorata, et Trinitas in unitatem collecta, tota adoranda, tota regia, ejusdem throni et gloria, mundo D sublimior, tempore superior, increata, invisibilis,

⁷⁸ Coloss. 1, 19. ⁷⁹ Isa. LX, 4. ⁷⁴ Isa. VIII, 18. ⁷⁵ Joan. XVII, 12. ⁷⁶ Philipp. 1, 27; II, 2. ⁷⁷ Ephes.

v, 14. ⁷⁸ Matth. X, 28. ⁷⁹ II Tim. I, 14.

(18) Καὶ δ. Combes. καὶ δ. πεμπε, τέκνα, « filios.» D (19) Προστρέχοτες. Sic Or. Editii vero, προτρέχοντες.

(20) Ἐδωκεν. Reg. hu, Or. δέδωκεν.

(21) Μηδεὶς. Regg. a, bm, hu, Or., etc. μηδὲ εἰς.

(22) Τοῦ πονηρού. « Diaboli. »

(23) Διαιροῦντες. His verbis, Sabellium, qui personas divinas confundebat, carpit Gregorius.

(24) Διαιρεῖν. Reg. bm, tres Colbert., Or. δι- εῖτο.

(25) Οὗτε τὰ τρία ὡς ἔτρα. Coisl. I οὗτε τὰ τρία εἰς ἔν.

(26) Ἀρυκόστατα. Coisl. I addit, τὰ ὀνόματα, τοινια; οὐτε vox ita subaudienda; vel, si mavis, ἀρθεωτα. « personæ. »

D (27) Η κατὰ μιᾶς ύποστάσεως. Aut de una substantia, i. scilicet, « subsistentia. » Billius reddit hanc vocem, Υποστάσεως, hic et alibi, per, « Personam; » quod non satis nobis Gregorii ac Orientalium menti congruum videtur.

(28) Οὐχ ύποστάσει, etc. « Non ratione subsistendi, sed divinitate. »

(29) Ἀρακεφαλαιούμενη. « Recapitulata, comprehensa. »

(30) Ἐχει. Regg. bm, hu, ξηπ.

(31) Αὐτῇ μόνῃ. Sic Regg. bm, hn, et Or. In Par. edit. αὐτῇ μόνῃ, etc., quod vertit Billius: « sola quidem, quo erga se ordine sit, intelligens. »

(32) Γινώσκομένη. Combel. legit, γινώσκουσα. Sic etiam Hervag. ei Reg. bm, sed recentiori manu.

tactus et comprehensionis expers, secundum vero ordinem qui in se est, sibi soli cognita, nobis tamen ex aequo veneranda et adoranda, sola etiam in Sancta sanctorum penetrans, res autem omnes conditas foris relinquens, alias primo velo, alias secundo interclusas atque dirempias: primo uinirum, celestes et angelicas a deitate, altero vero, natu ram nostram a celestibus. Hæc, fratres, agamus, hoc animo simus; eosque, qui aliter sentiunt, ut veritatis labem et corruptelam, quoad quidem licet, assumamus atque curemus; incurabili autem morbo laborantes aversemur: ne aliqui mōrbum eorum ante contrahamus, quam illis sanitatem nostram impertiamus. Ac Deus pacis ⁴⁰, illius inquam pacis quæ intellectum omnem exsuperat ⁴¹, nobiscum erit, in Christo Jesu Domino nostro. Amen.

⁴⁰ II Cor. xiii, 11. ⁴¹ Philipp. iv,

(33) Λύμην. Reg. bm, λοιμῆν.

(34) Δ' ἔχοντας. Regg. bm, lu, Or. δὲ ἔχοντας.

(35) Μεθ' ἡμῶν. Sic tres Regg. ac tres Colb. Par.

σα, τὴν μὲν τῷ πρώτῳ, τὴν δὲ τῷ δευτέρῳ διειργο μένην καταπετάσματι πρώτῳ μὲν τὴν οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν ἀπὸ τῆς θεότητος. δευτέρῳ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀπὸ τῶν οὐρανίων. Ταῦτα πράσσωμεν, καὶ οὐτας ἔχωμεν, ἀδελφοῖ, καὶ τοὺς ἐπέρας φρονοῦντες, ὡς λύμην (33) τῆς ἀληθείας, ὡς μὲν ἀνταντὸν προσλαμβανόμεθα καὶ θεραπεύωμεν· ἀντατὸς δὲ ἔχοντας (34) ἀποστρεφόμεθα, μή τῆς νόσου μετα λάβωμεν, πρὸν μεταδοῦναι τῆς ἁντιτὸν ὄγκειας· καὶ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ἡμῶν (35), τῆς πάντας νοῦν ὑπερεχούσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρῷ ἡμῶν. Ἀμήν (36).

(36) Ἡμῶν. Ἀμήν. Sic desinunt plerique codi ces, his omissis que in Par. edit. leguntur: φὴ δόξα εἰς τὰς αἰώνας τῶν αἰώνων, « cui gloria in secula seculorum. »

195 MONITUM IN ORATIONEM VII.

I. Cæsarius, cuius immatura mors est præcipuus istius orationis scopus, erat Gregorii Theologi frater natu minimus. Is paterna domo una cum Gregorio, studiorum causa, pro fectus, relicto in Palæstinæ scholis fratre, Alexandriam petiit (n. 6). Illic brevi tempore eam mathematicarum artium ac medicæ peritiam est adeptus (n. 8), quam postea « urbs princeps » Constantinopolis admirata, publicis dignitatibus ornamenti, ipsoque senatorio gradu honorare voluit. Verum Cæsarius, spretis his omnibus honorum titulis, Gregorio fratri suo, qui Athenis digrossus, in hanc urbem venerat, itineris socium se adjungens, in patriam reversus est.

II. Cum autem ibi aliquandiu moratus esset, inde iterum Constantinopolim repetens, « statim priuum inter medicos gradum obtinuit, siue in amicorum numero apud Constantium imperatorem habitus, amplissimis honoribus est cumulatus (n. 10). » Nec minori in pretio fuit apud Julianum, qui, licet plerosque decessoris sui Constantii administratos valere jussisset, Cæsarium tamen libere ac publice coram Apostata Christi fidem profite tem nullatenus ejecit. Clarius adhuc, Joviano, ac subinde Valentiniano et Valente impe ranlibus, existit. Majorum etiam dignitatum quasi præludium erat præfectura, qua in Bithynia fungebatur, cum urbs Nicæna terræ motu subversa est. In hac calamitate ipse pene oppressus fuit Cæsarius. At « ipsa ruina, » rectius dixerim, divina virtute « protectus, solus propromodum incolumis evasit (n. 15). »

III. Interea parentes et amici, qui moleste ferebant tam illustrem animam in sœculi negotiis versari, arrepta hujus terræ motus occasione, eum, ut aulæ ac dignitatibus valediceret, vehementius hortari cœperunt. Eorum votis annuit Cæsarius, seque aulam derelictum, per litteras Gregorio fratri significavit. Sed, heu! nimium cita mors ex adverso occurrit, et qui « terræ motu superior fuerat, morbo non item, » ut scribit Gregorius (ibid.); ex quibus colligunt eruditii (Bar. ad an. 368; Bolland. ad diem 25 Febr.; Tillemon tius), non nisi brevissimum temporis spatium, inter terræ motum et Cæsarii mortem, intercessisse.

IV. Hæc sunt, quibus Gregorius oratorie amplificatis, suum ipsius et piorum parentum dolorem lenit ac sublevat. Inter Gregorianas orationes hanc specialiter accenset Hieronymus (37). Verisimile est habitam fuisse statim post Cæsarii obitum, id est, cum ejus exuviae Nazianzum devectæ, in sepulcro, quod sibi ipsis parentes longævi opportune paraverant, conditæ fuerunt. Non enim in patria sua mortuus est Cæsarius, ut contendit Baroni us. Id autem nusquam legitur. Idecirco hæc funebris oratio in anno 368 exante, vel potius ineunte 369, collocanda videtur. Nam terræ motus, post quem Cæsarium obiisse diximus, idem ipse est, quem v Idus Octobris, Valentiniano et Valente consulibus, in Bithynia contigisse narrat Socrates (38); quod in annum vulgarem 368 re cedit.

(37) De script. eccl. edit. Basil. 1529, p. 149.

(38) Hist. l. iv, c. 11.

196 V. Sunt in hac eratione nonnulla a Theologo relate, quæ eruditis nonnihil negotii facessunt. Etenim de Cæsario loquens Gregorius, ait: « In Bithynia degebat, præfecturam ab imperatore haud postremam administrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thessaurorum curam gerere (ibid). » Haerent hic eruditi, et dubitant quamnam hæc verba præfecturam significant; num « quæstoris munus, » ut Billius interpretatur; num « comitivam sacrarum largitionum, » aut « rerum privatuarum » alteram, ut contendit Gothofredus (39); num denique « simplicem » in ea provincia « præfectum, » vel « comitem thessaurorum, » qui sub illustri viro comite sacrarum largitionum esset, ut volunt Bollandistæ (40) ac Tillemontius.

VI. Nihil certe immorabimur, ut hanc Billii interpretationem: « Quæstoris munere fungebatur, » refellamus. Etenim, ut observat Gothofredus, « quæstoris appellatione Græca vox, τάξις, perperam hoc aovo exprimitur, quo quæstor non, ut olim, erat qui pecunias publicas præserat; verum quem hodie ferme cancellarium dicimus, penes quem legum diendarum pro principe, et rescriptorum ad preces supplicum jus erat, ut patet ex Claudio et notitia imperii. » Nihil etiam fere de Gothofredi, Bollandistarum ac Tillemontii opinione dicemus. Suam quisque sententiam variis momentis confirmare nititur. Verum non magnum est utrinque rationum pondus ac firmitas. Ipse clarissimus vir Tillemontius statut, harum quamlibet dignitatum, Gregorii verbis, significari posse; atque etiam cum Gothofredi opinione mirum in modum consentaneum, quod ait Gregorius: « Provinciam scilicet Cæsario creditam, non postremum inter imperii dignitates locum obtinere. » Dubitat autem vir doctus, num comitiva tanta « præludium » ad ampliores gradus dici possit. Deinde, num Cæsarius in ea dignitate ab anno 364 ad annum 369 hærere debuerit, nec ad majora interim promoveri. At, pace doctissimi viri, dicere licet, nullum de primo enunciari posse dubium. Hanc enim præfecturam ipse Gregorius « quasi præludium » vocat. Quod autem ad secundum attinet, posito, quod contendit Tillemontius, « Cæsarium ad majora nunquam promotum, » si quid inde sequitur, nihil aliud sane, nisi quod Cæsarii dignitas non e tantulis, sed ex insignioribus aliqua fuerit, in qua pluribus annis eum hærere permiserit, cuius promovendi cupidissimus erat imperator. Neque vero id concedit Gothofredus, qui deinceps Cæsarium a Valente præfectura urbis Constantinopolitanæ auctum fuisse affirmat, ejusque meminisse Ammianum Marcellinum in gestis anni 365, et Zosimum lib. IV, quod et Leuvenklaus ad Zosimum annotavit.

VII. In tanta opinionum varietate, non facile, quæ tenenda sit via, dignoscitur. Tuttius igitur erit Gregorii vestigiis adhærere; et cum ipse non meminerit ullius præfecturæ illa amplioris, quam in Bithynia administravit Cæsarius, alque etiam administrabat, cum morte sublatus est, commissam ipsi fuisse Constantinopolitanæ urbis præfecturam asserere nobis non licet; imo vix concedere possumus eum « rei privatæ comitem » fuisse. Diu namque habitavit in provincia, in quibus singulis, ut notat Pancirolus, erant thessaurorum præfecti. Præterea, comitiva rei privatæ, una erat e primariis tribus imperii dignitatibus, ac proinde gradus ad **197** majora, aut « præludium » die: non debuit, nec re ipsa fuit. Repugnat enim Gregorii verbis, Cæsarium fratrem primo « comitem rei privatæ ac thessaurorum, » deinde « præfectum, » aut etiam « quæstorem » fuisse designatum. Si ita esset, longe projecto a majoribus ad minora descendisset, nedum prælusisset amplioribus. Id autem forte doctissimos viros in errorem induxit, quod non satis attenderint, non unum his temporibus exstitisse Cæsarium. Fuit namque Cæsarius, alter a Cæsario Gregorii fratre, vir potens, cui duas epistolæ, quæ inter Gregorianas reperiuntur, inscripsit Gregorius. Is forte fuit anno 364 « rei privatæ comes, » ac deinceps « magister officiorum, prætorii præfectus, » alque etiam « consul. » nisi mavis hæc munera duos inter Cæsarios partiri.

VIII. Observare juvat Gregorium, in hac funebri Cæsarii laudatione, ne verbum quidem facere de scriptis, quæ eius nomine circumferuntur. Quod silentium satis esse videtur, ut quatuor dialogos, qui sibi Cæsarii nonen prescribunt, ipsi falso ascriptos esse existimemus. Auctor siquidem dialogorum laudat Maximum, qui longo post Cæsarium tempore floruit, nempe saeculo septimo, adeoque recentior. Ridendus sane potius quam refellendus serio Leuvenklaus, qui mavult credere testimonia, quæ passim de Maximo in dialogis occurrunt, temere a quopiam assuta esse, quam Cæsario adjudicare dialogos.

IX. Deinde, dialogi præ se ferunt epigraphen, quæ ipsa dialogos Cæsarii sicutum esse non posse prædicat; quippe quæ hujusmodi est, tum apud Leuvenklaum, tum in Bibliothecis Patrum, ut quæstiones tum propositas significet, cum Cæsarius « a secretis erat, » et Constantinopoli docens viginti totos annos commorabatur. » Quæ de Cæsario dici nequaquam possunt. Nec enim aut « docens, » aut « a secretis » unquam legitur, multoque minus « viginti totos annos Constantinopoli docere » potuit, qui in ea urbe, ne quidem decem, aut etiam octo annis versatus est. Et certe Theologus aperte satis indicat nihil a fratre Cesario, de arte oratoria, de medica, de mathesi, de philosophia, etc., in publicam lucem editum. Potuisset sane de his artibus cum laude disserere; non vero de theologia, quæ in palestra non desudarat homo catechumenus. Unde dubitari potest, utrum hos dia-

(39) Cod. Theod. tit. I, l. viii, tom. III, p. 385 et 386.

(40) Febr. p. 496.

logos legerint, qui eos Cæsario ascribunt. Etenim cuilibet legenti patet dialogorum auctor
rem fuisse virum theologicis in rebus maxime versatum, et fama notissimum. Nam qui
interrogant, profitentur (41) « se absurdarum fluctibus opinionum exhaustos, ad magistri
benignitatem, velut ad portum quemdam, se conferre, quo de adoranda Trinitate, aliisque
sacrarum litterarum capitibus vera doceantur; Patrisque filiorum studiosissimi » nomine
« doctorem » compellant. Quæ quidem appellatio sacerdotem, eumque theologicarum
rerum peritia insignem, significat. Ac re quidem ipsa doctor disputationem altera die abrum-
pens ait: « (42) Quia nos modo ratio temporis ad peragenda mysteria, sancto cœlu nos
expectante, compellit, » etc. Quisquis ergo hos dialogos Cæsario velit ascribere, necesse
est ut idem medicum in theologum, catechumenum in sacerdotem, nova et plane admira-
randam metamorphosi, transmutet.

198 X. Demuin auctor dialogorum Origenem appellat (43) « vanum nugatorem, scripto-
rum impiissimum, » et ejus dogmata « venenata et pestifera, quæ simpliciores decipient. » Itane, amabo, de Origene locutus fuisset Gregorii frater, nedum Gregorius ipse, qui longo
post tempore Origenis excerpta, « velut Basilii ac sui ipsius monumentum, » ad Theodo-
rum mittebat (44) ? Quo penitus subvertitur inepta scriptoris cuiusdam (45) opinio, qui
dialogos ab ipso Theologo, Cæsario fuisse suppositos voluit; idque ex perturbato quodam
et obscurato Photii (46), qui, ne id quidem soñniando, cogitavit, texu astruere conatur.
Unum duntaxat ex Photii dictis colligitur, dialogorum auctorem, cuius meminuit, Photio,
qui seculo nono vixit, esse antiquorem.

(41) Lib. i Bibl. PP. 1624, t. XI, p. 545.

(44) Epist. 87.

(42) Quæst. 114.

(45) Labb. Script. eccles., t. I, p. 217.

(43) Quæst. 140 et 147.

(46) Phot., c. 210, p. 540.

ORATIO VII^a.

ΑΟΓΟΣ Ζ

*Funebris in laudem Cæsarii fratris oratio, super- A Εἰς Καισάριον τὸν ἁντοῦ (47) ἀδελφὸν ἐπα-
στίλησις adhuc parentibus.*

I. Existimatis fortasse, o amici, et fratres, et
patres, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso
dulces, me cupide ad dicendum prodire, ut eum
qui discessit, lacrymis ac luctibus prosequar, aut
longam et elegantem orationem, qua plerique gau-
dent, habeam. Et quidem vos, tanquam mihi mo-
roris ac luctus socii futuri, comparatis, ut in meo
casu vestros casus deploretis, si quibus huiusmodi
quidpiam accidit, et in amici calamitatibus dolere
condiscatis; alii vero ut aures pascatis, animosque
oblectetis. Oportere si quidem nos ex calamitate
quoque ipsa ostentationis ansam arripere, cujus-
modi quondam erat nostra ratio, cum et in cæteris
perquam redundantes, ac terrenis rebus addicti
essemus, et in sermonibus ambitiosi; priusquam
scilicet ad verum et supremum sermonem oculos
sustulismus, Deoque, a quo omnia, rebus omnini-
bus donatis, Deum pro omnibus rebus accepisse-
mus. Ne, quæso, id de nobis existimetis, si quid
dextri existimare vultis. Nam nec eum qui disces-
sit, amplius quam par sit, lugebimus, ut qui ne in
aliis quideam talia probare soleamus; nec in eo lau-
dando modum ac decorum excedemus, quanquam
gratium, ac, si quod aliud, maxime congruum mu-
nus est eloquenti viro oratio, et ei qui sermones

B

A'. Οἰεσθέ με τῶς, ώ φίλοι, καὶ ἀδελφοί, καὶ πα-
τέρες, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ δύορα, θρήνους
ἐπιβαλόντα τῷ ἀπελθόντι καὶ ὀδυρμὸν, ὑπόδεξ-
θαι προθύμως τὸν λόγον, ή μαχρὸν ἀποτενόντα
καὶ κομψὸν λόγους, οἵ τι πολλοὶ χαίρουσιν. Καὶ
οἱ μὲν ᾧ συμπενθήσοντες, καὶ συνθρηγνόσοντες πα-
ρεσκεύασθε, ήν' ἐν (48) τῷ ἐμῷ πάθει τὰ οἰκεῖα δα-
κρύστητε, δοσις τι τοιῦτον ἔστι, καὶ σφρίστε τὸ
ἀλγοῦν ἐν φιλικοῖς πάθεσιν· οἱ δὲ ᾧ τὴν ἀκοήν
ἔστιασοντες, καὶ ήδους ἐσόμενοι. Χρῆναι γάρ ήμας
ἐπίδειξιν ποιήσασθαι καὶ τὴν συμφόραν, οἴλα ποτε ἦν
τὰ ήμέτερα, τὴν καὶ τὰλλα ἡμεν ἰκανῶς περιττοῖ καὶ
τῆς ὑλῆς (49), καὶ τὰ περὶ λόγους φιλότιμοι· πρὸ
ἀναβλέψαι πρὸς τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ ἀνωτάτω, καὶ
πάντα δόντες (50) Θεῷ, παρ' οὐ τὰ πάντα, θεὸν ἀντὶ^b
πάντων λαβεῖν. Μηδαμῶς, μή τούτο περὶ ἡμῶν ὑπο-
λάβητε, εἰ τις ὑπολαμβάνειν βούλεσθε δεξιόν. Ήντε
γάρ (51) θρηνήσομεν τὸν ἀπελθόντα πλέον ή καλῶς
Ἑξει, οἱ γε μηδὲ τῶν δλλων τὰ τοιαῦτα ἀποδεχόμεθα,
οὗτε ἐπινεσόμεθα πέρα τοῦ μέτρου καὶ πρέποντος
(52), καίτοι γε δῶρον φίλον καὶ οἰκείότατον, εἰπερ τι
ἄλλο τῷ λογικῷ λόγος, καὶ τῷ διαφερόντως ἀγαπή-
σαντι τούς ἐμοὺς λόγους ή εὐφημία· καὶ οὐ δῶρον
μόνον, ἀλλὰ καὶ χρέος ἀπάντων χρεῶν δικαιάστατον.
'Ἄλλος δοσις ἀφοσιώσασθαι τὸν περὶ ταῦτα νόμον καὶ

^a Alias X; quæ antem 7 erat, nunc 9. — Habita
ex anno 568 vel ineunte 569.

(47) Εαυτοῦ. Deest in Regg. a, ph, duobus Colb.,
Or. 1, Jes, etc. In aliis desunt, περιόντων ἔτι τῶν
γονέων.

(48) Ἰτ. ἔτ. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, ἴνα ἐν.

(49) Καὶ τῆς ὑλῆς. Billius: « Ac rebus ex mate-
ria concreta. » Scholiastes antiquus obseruat hy-
perbatum hic esse, et sic legendum: 'Ηγίκα καὶ ταῦ-

C λα τῆς ὑλῆς ἡμεν περιττοῖ, etc. « Cum cæteris re-
bus terrenis, alique iis maxime quia corporis sunt,
excelleremus, dicendiisque copia et sermonibus ambibi-
tiosi essemus, » etc.

(50) Αδύτες. In Or. 1, γρ. δόντας.

(51) Γάρ. Deest in Reg. ph, Or. 1 et Jes.

(52) Καὶ χρέοντος. Desunt in Regg. bm, ph,
tribus Colb., Or. 1 et Jes.

διεκρύσσαντες καὶ θαυμάσαντες (οὐδὲ γάρ τοῦτο ἔξω τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας· Μηγίην τε γάρ δικαῖων μετ' ἄγκαριν· καὶ, Ἐπὶ τεκρῷ, φησι, κατάληγε δέκαρνα, καὶ ὡς δειρὰ πάσχων ἐναρξαὶ θρήνου· Ισον (53) ἀναλγησας χωρίζων ἡμᾶς καὶ ἀμετρίας), τὸ μετά τοῦτο ἥδη τῆς τε ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθενεάν ἐπιδεῖξομεν, καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀξιώματος ὑπομνήσομεν, καὶ τὴν ὁφειλομένην τοὺς ἀλγοῦσι παράξαλησιν ἐπιθήσομεν (54), καὶ μεταθήσομεν τὴν λύπην ἀπὸ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν προσκαίρων ἐπὶ τὰ πνευματικὰ καὶ ἀδία.

απιώπεις diguitatem vobis in mentem revocabimus, et mærorēm a carne ac rebus uisioneū īponemus, et mærorēm a carne ac rebus

B. Καισαρίῳ πατέρες μὲν, ἦν ἐντεῦθεν ἔρδωματι θεοῖς τοῖς μὲν πρεπαδέστατον (55), οὓς πάντες γινώσκεται, καὶ ὅν τὴν ἀρετὴν καὶ ὄρωντες καὶ ἀκούοντες ζηλοῦτε (56), καὶ θαυμάζεται, καὶ διηγεῖσθε τοὺς ἀγνοῶστον, εἰπερ τινές εἰσιν ἀνθρώπων, ἄλλος ἄλλο τι μέρος ἀπολαβόντες· ἐπειδὲ μὴ πάντα τὸν αὐτὸν οἶδον τε, μηδὲ μιᾶς γλώσσης τὸ ἔργον, καὶν σφέδρα τις ἡ τῶν ἐπιοπονωτάτων καὶ φιλοτίμων· οἵς πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπαρχόντων εἰς εὑφημίαν (εἰ μὴ τῷ περιττὸς (57) εἴναι δοκῶ τὰ οἰκεῖα θαυμάζων), ἐν μέριστον ἀπάντων, καὶ ὕστερος ἄλλο τι ἐπισημόν ἔστιν ἡ εὐσέβεια· τοὺς σεμνοὺς τούσδε λέγω καὶ πολιούς, καὶ οὐχ ἔπειτα δι' ἀρετὴν αἰδεσίμους (58) ἢ διὰ γῆρας· ὅν τὰ μὲν οὐρατα χρόνῳ κέχμηκεν, αἱ ψυχαὶ δὲ θεῷ νεάνισται.

virtutis quam senectutis nomine venerandos: tala sunt, animæ autem Deo florent ac pubescunt.

G. Πατὴρ μὲν ἐκ τῆς ἀγριελαῖου καλῶς ἔγκεντρι-
θεὶς εἰς τὴν καλλιέλαιον, καὶ τοσοῦτον κοινωνήσας
τῆς πετρῆτος, ὕστε καὶ ἄλλοις ἔγκεντρίζειν πι-
στευθῆναι, (59) καὶ θεραπείαν ἐγχειρισθῆναι ψυχῶν,
Ἄγηλὸς ὑψηλῶς τοῦ λαοῦ τοῦδε προκαθέδμενος, Ἀσ-
τρύν τις δεύτερος, ἢ Μωϋσῆς, Θεῷ πλησιάζειν ἤξιω-
μένος, καὶ θείαν φωνὴν χρηγίζειν, τοῖς ἄλλοις ἴστα-
μένοις πόρχριθεν, πρᾶος, ἀδργητος, γαληνὸς τὸ εἴ-
δος (60), θερμὸς τὸ πνεῦμα, πολὺς τὸ φαινόμενον (61),
πλουτιώτερος τὸ χρυπτόμενον. Τί ἀν ὑμῖν ἀναζωγρα-
φοῦν τὸν γινωσκόμενον; Οὐδὲ γάρ εἰ μαρτὸν ἀποτε-
λούμεν λόγον, εἰποιμεν ἀν τι τοσοῦτον δοσού ἀξιον,
καὶ δοσού ἐκστοτος συνεπιστατα (62) τε καὶ ἀπαιτεῖ
τὸν λόγον· καὶ βέλτιον ταῖς ὑπονοίαις παραχωρεῖν
(63) ἢ τῷ λόγῳ τὸ πολὺ περικόπτειν τοῦ θαύμα-
τος.

lationibus relinquere, quam 200 sermone meo

A. Μήτηρ δὲ ἀνωθεν μὲν καὶ ἐκ προγόνων καθιε-

⁵⁹ Prov. x, 7. ⁶⁰ Eccli. xxxviii, 16.

(53) Ιτσον. Reg. a, Coisl. 1, Ισως, « fortasse. »
(54) Ἐκιθῆσομεν. Sic Reg. ph., tres Colb., Coisl.
1 et 2, Or. 1, et Hervag. Par. edit. ἐπιδεῖξομεν,
« ostendemus. »

(55) Πρεπαδέστατο. Reg. ph., πρεπαδέστερον.

(56) Ζηλοῦτε. Reg. ph., Or. 1, et Jes. ζηλοῦ-
τε τε.

(57) Περιττός. « Nimirum, immoderatus. »

(58) Αἰδεσίμους. Reg. ph., tres Colb., Or. 1, et

Jes. διοτίμους.

A meos unice amavit, laudatio; nec munus duntaxat, sed etiam debitum omnium debitorum justissimum. Verum cum hactenus ipsum lacrymis et laudibus prosecuti fuerimus, ut ne legem 199 eam, quæ in hujusmodi rebus viget, neglexisse videamur (neque enim hoc a nostra philosophia est alienum: *Memoria quippe justorum*, inquit ille, *cum laudibus*⁶¹; et, *Super mortuum plora, et quasi dira passus incipe plorare*⁶²; æque scilicet nos et ab indolentia, et ab immundico luctu disjungens), postea et humanæ naturæ imbecillitatem ostendemus, et et debitam iis, qui in dolore versantur, consolacionem ad spiritualia et æterna transferemus.

B. II. Cæsarius igitur, ut hinc incipiām unde, ne maxime decet, parentes eos habuit, quos omnes nostis, quorumque virtutem oculis atque auribus usurpantes æmulamini, mirificis laudibus in cœlum effertis, aliisque, quibus ea ignota est, si qui tamē sint, narratis, alius aliam quamdam partem accipientes. Neque enim fieri potest ut unus omnia exponat, nec unius linguae hoc opus est, quantumvis aliquis labore ac diligentia valeat, ac summum animi studium et contentionem adhibeat. Quibus cum multa et magna laudum argumenta suppetant (nisi fortasse cuipiam inepte facere videor, qui domesticas laudes prædicem), una tamen eos res potissimum nobilitat, et insignes reddit, nempe pietas. Hos graves et canos dico, nec minus quorum corpora quidem tempore fracta et d'ili-

C III. Pater quidem ex oleastro in fructiferam olive pulchre insitus, pinguedinique usque adeo particeps factus, ut alios quoque inserendi cura ipsi commissa, et animarum cultura mandata sit, excelsus excelse huic populo præsident, alter Aaron, aut Moses, hauc dignitatem consecutus, ut ad Deum appropinquet, ac vocem divinam alii proculstantibus subministret, mansuetus, ab ira alienus, vultu tranquillus, spiritu servidus, dives his rebus quæ oculis cernuntur, dittior iis quæ tectæ et absconditæ sunt. Quid autem vobis eum, qui notus est, describere aggredior? Neque enim, etiam si sermonem in longum protrahereim, parentamen illius virtuti orationem afferrem, quantumque unusquisque vestrum novit ac postulat, dicere. Ac præstat id in opinionibus vestris et cogitationibus amputare.

D IV. Mater autem antiquitus quidem atque ab

(59) Ωστε... πιστευθῆναι. Billius : « Ut aliorum quoque insitio ipsi commissa. »

(60) Τὸ εἶδος. Reg. ph., τὸ ἡθος, « moribus. »

(61) Πολὺς τὸ φαιρόμενος, etc. « Dives externis dittibus ac virtutibus, quæ oculis conspicuntur; dittior iis quæ latenti. » Sic intelligenda hæc Gregorii verba monet Elias.

(62) Συνεπισταται. Coisl. 1, συνεπισταται.

(63) Παραχωρεῖν. Reg. ph., tres Colb., Or. 1, et Jes. συγχωρεῖν.

ipsis preavis Deo consecrata, pietatem, instar necessariæ ejusdam hæreditatis, non ad scipsam tantummodo, sed ad liberos quoque deducens, ex sanctis primitiis vero sancta conspersio. Quam etiam tantum auxit et amplificavit, ut ne mariti quidem perfectionem (dicam enim, etiamsi hic sermo temeritate non careat), alii ulli, quam ipsi, ascribendam esse nonnulli credant, ac prædicent; eamque, o rem miram! pro pietatis præmio maiorem ac perfectiorem pietatem accepisse. Ambo filiorum simul et Christi amantes, id quod summa admiratione dignum est, imo Christi amantiores quam liberorum; quippe qui unum hunc ex liberis fructum carent, ut a Christo agnoscerentur, nonenque ducerent, solaque virtute, atque cum eo, quod præstantius est, velut conjunctione ac necessitudine se prole felices definirent: ambo humani misericordes, multa tineis, et latronibus, at mundi principi eripientes, ab incolai ad habitationem eos transferentes, maximamque hæreditatem, hoc est, futuræ vitæ splendorem, filiis coacervantes. Sic illi ad altam senectutem pervenerunt, virtute atque annis inter se pares, ac pleni dierum, tam qui manent quam qui fluunt ac dilabuntur: uterque primas inter mortales habitus, nisi mutuo ipsi sese principatu prohiberent. Denique omnes felicitatis numeros expleverunt, excepta hac postrema, ut quispiam existimare queat, sive probatione, sive dispensatione: hoc est, meo quidem judicio, ut præmisso eo filio, cui propter aetatis lubricum magis timendum erat, ita jam ipsi securo animo vitam claudant, et cum universa domo ad superna transferantur.

V. Atque hæc exposui, non ut illorum laudes prædicarem, aut quod essem nescius vix quemquam etiam tota oratione de eorum laudibus instituta, materiæ dignitatem assecurui posse: verum ut illud ostenderem a patribus debitam Cæsario virtutem suis, nec mirum vobis aut incredibile videri debere, si tales parentes nactus talibus laudibus se dignum præbuit; sed illud potius, si, neglectis domesticis et propinquis exemplis, alios sibi spectandos proposuisset. Alque initia quidem ejusmodi fuerunt, et qualia esse vere ingenuis **201** conveniebat, ac recte et honeste victuris. Ut autem media incidam, hoc est, pulchritudinem, magnitudinem, atque illius in omnibus rebus gratiam, et velut in sonis concentum (quandoquidem nec nostrum est res hujusmodi mirari, tamen et aliis non parva esse videantur), ad ea quæ deinceps sequuntur, et quæ, ne si cupiam quidem, facile prætermittere possum, orationem conferam.

(64) Mórov. Coisl. 1, μόργην.

(65) Αὐτὸν αὐξήσασα. Reg. bm, αὐτὴν. Reg. pb, tres Colb., Or. 1, et Jes. φύραμα, ἡ τὸν αὐτὸν (neimpe, κλῆρον) αὐξήσασα.

(66) Τελειοτέρων. Or. 1, τελεωτέρων.

(67) Κρείττων. Hac voce « Deum » intelligere videtur Gregorius, ac proinde vertendum, « cum Deo conjunctione et necessitudine. » Billius in prima editione sic varterat: « sola virtute conjunctione cum Deo atque consortio, felicem librorum procreationem definirent. »

A ρωμένη Θεῷ, καὶ κλῆρον ἀναγκαῖον οὐκ εἰς ἐμοῦ (64), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔξ αὐτῆς κατάγουσα τὴν εὐσέβειαν, ἔξ ἀγίας ἀπαρχῆς δυτικῶν φύραμα τοσοῦτον δὲ αὐτὸν αὐξήσασά (65) τε καὶ πλεονάσας ὥστε ἡδη τοις (φθέγξαμαι γάρ, εἰ καὶ τολμηρὸς δὲ γαῖας), μηδὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελειότητα ἔτερον τι νῆσον ταῦτης Ἑργον γενέσθαι, πιστευθῆνας τε καὶ ἡ θῆνας· καὶ, ὡς τοῦ θεάματος! ἀδιλον εὐσέβειας δοῦλη ναι μεζόνα καὶ τελειοτέρων (66) εὐσέβειαν. Φιλόπαιδες δέ μηφω καὶ φιλόχριστοι, τὸ παραδοξεῖταν, μᾶλλον δὲ φιλόχριστοι πλέον ἢ φιλόπαιδες· οἵ γε καὶ τὰ τέκνων μία τις ἀπόλαυσις ἦν, τὸ ἀπὸ Χριστοῦ καὶ γνωρίζεσθαι, καὶ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἰς εὐπαιδεῖας δρος ἡ ἀρετὴ, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρείττον (67) οἰκείωσις· εὐσπλαγχνοί, συμπαθεῖς, ἀρπάζοντες τὰ παιδὶ σητῶν, καὶ ληστῶν, καὶ τοῦ κοσμοκράτορος, ἐκ τῆς παροικίας εἰς τὴν κατοικίαν μετασχευαζόμενοι, καὶ κλῆρον μέγιστον τοῖς παισὶ τὴν ἐκεῖθεν λαμπρότητο θησαυρίζοντες. Οὗτω τοι καὶ εἰς λιπαρὸν (68) ἔφθασσαν γῆρας, δομότιμοι καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἡλικίαν, καὶ πλήρεις τήμερῶν, τῶν τε μενουσῶν ὅμοιῶν καὶ τῶν λυομένων· παρὰ τοσοῦτον ἔκάτερος οὐκ ἔχων τὰ πρώτα τῶν ἐπὶ γῆς, παρ' ὅσον ὑπὲρ ἀλλήλων εἰς τὰ πρωτείον ἐκαλύπτοντο, καὶ πάσης εὐδαιμονίας μέτροι ἐπλήρωσαν, πλὴν τῆς τελευταίας ταύτης, ὡς ἂν οἰκείει τις, εἴτε δοκιμασίας χρή λέγειν, εἴτε οἰκονομίας· ἡ δὲ ἐστιν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τὸν σφαλερώτερον τῶν παιδῶν δι' ἡλικίαν προπέμψαντες, οὕτως ἡδη καταλύσαι τὸν βίον ἐν ἀσφαλείᾳ (69), καὶ πρὸς τὰ ἄνω πανοικεστέρα μετατεθῆναι (70).

E'. Καὶ ταῦτα διῆλθον, οὐ τούτους ἐγκωμιάσαι βουλόμενος, οὐδὲ ἀγνοῶν, διτις μᾶλις ἀν τις τῆς ἀξίας· ἐφίκαιτο, καὶ δῆλην ὑπόθεσιν λόγου τὸν τούτων ἐπαινον ἐνστησάμενος (71), ἀλλὰ ἵν' ἐπιδείξαιμι ἐκ τατέρων ὄφειλομένην Καισαρίῳ τὴν ἀρετὴν, καὶ μὴ θυμάζητε, μηδὲ ἀπιστήτε, εἰ, τοιούτων τυχῶν γεννητόρων, τοιούτων ἐαυτὸν παρέσχον ἐπαίνων δξιῶν· ἀλλὰ τούναντον, εἰ πρὸς ἔτέρους εἶδες, τῶν οἰκείων καὶ τῶν ἐγγύθεν ἀμελήσας ὑποδειγμάτων. Τὰ μὲν δὴ πρώτα τοιαῦτα, οἷα προστήκεν εἰναι τοῖς δυτικῶς (72) εὐγενοῦσι, καὶ καλῶς βιώσεσθαι μέλλουσιν. « Ινα δὲ τὰ ἐν μάκρῳ συντέμω, κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ τὴν ἐπὶ πάσῃ τοῦ ἀνδρὸς χάριν, καὶ ὡς περ ἐν φθόγγοις εναρμοσταί (στις μηδὲ πρὸς ἡμῶν (73) τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, εἰ καὶ τοῖς διλλοις οὐ μικρὰ φαίνεται), πρὸς τὰ ἐφεξῆς (74) βαδιούματι τοῦ λόγου, καὶ ἀ μηδὲ βουλομένη παραπλεύτην φέρειν.

(68) Εἰς λιπαρόν. « Ad uberem beatamque se-necluem. »

(69) Έγρ. ἀσχαλίᾳ. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, σὺν ἀσφαλείᾳ, « cum securitate. »

(70) Μετατεθῆται. Sic Reg. hu. Par. μεταδεθῆναι.

(71) Ἐρετησάμενος. Coisl. 1, συστηματικός.

(72) Οτεως. Deest in pluribus codd. nec reddidit Billius.

(73) Πρὸς ἡμῶν. Sic tres Regg., tres Colb., Or. 1, et Jes. Editio vern. ὑμῶν.

(74) Τὰ ἐφεξῆς. Reg. 2, τὰ ἐξῆς.

G. Υπὸ δὴ τοιούτοις ἡθεσὶ τραφέντες καὶ παι-
δεύεντες (75), καὶ τοῖς ἐνταῦθα μαθήμασιν ἴκανῶς
ἐνταχθέντες, ἐν οἷς ἔκεινος (76) τάχει τε καὶ
μηγέθει φύσεως οὐδὲ διὰ εἰπος τις ὅσον ὑπὲρ τοὺς
παλλοὺς ἦν· ὡς πῶς ἀδειχνοῦτε τὴν τούτων παρέλθω
μνῆμην, καὶ μή με ἀφιλόσοφον ἐλέγηη τὸ πάθος
περὶ τὴν ὑπόσχεσιν! ἀλλ' ἐπειδὴ γε ἀποδημίας και-
ρὸς ἐδόκει, καὶ τότε πρῶτον ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίσθη-
μεν ἐγὼ μὲν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἐγκαταμείνας
(77) παιδευτηρίοις, ἀνθοῦσι τότε κατὰ ρητορικῆς
ἔργως, δὲ τὴν Ἀλεξανδροῦ πόλιν καταλαβὼν, παν-
τοῖς παιδεύσεως καὶ τότε καὶ νῦν οὖσάν τε καὶ δο-
κοῦσσαν ἐργαστήριον. Τί πρῶτον, ή τι μέγιστον εἴπω
τῶν ἔκεινου καλῶν; Τί δὲ (78) παρεῖς, μή τῷ μεγί-
στῳ ζητηιώσω τὸν λόγον; Τίς μὲν ἔκεινου διδασκάλοις
πιστερος; Τίς δὲ ἡλιξὶ προσφιλέστερος; Τίς μὲν
μᾶλλον ἀπέψυγε (79) τὴν τῶν μοχθηρῶν ἐταιρίαν καὶ
ἕματίαν; Τίς δὲ τῇ τῶν βελτίστων ἑαυτὸν προσέθηκε
πλεῖον (80), ἀλλοὶς τε καὶ τῶν ἐκ τῆς πατρίδος τοῖς
εἰδοκιμωτάτοις καὶ γνωριμωτάτοις, εἰδῶς οὐδὲ τοῦτο
φέρειν μικρὸν εἰς ἀρετὴν ἢ κακίαν τὰς συνουσίας;
Ἐξ ὧν τίς μὲν ἄρχουσιν ἔκεινου τιμιώτερος; τίς δὲ
τῇ πόλει πάσῃ, καίτοι γε (81) διὰ τὸ μέγεθος πάντων
ἐγκρυπτομένων, ἢ ἐπὶ σωφροσύνῃ γνωριμότερος (82),
ἢ ἐπὶ συνέσει περιφανέστερος;

εὗτι (quamvis sublimior prorsus ac abstrusior ipsius doctrina), aut ob ingenii sagacitatem illius?

Z. Πολον μὲν εἶδος οὐκ ἐπῆλθε παιδεύσεως; μᾶλ-
λον δὲ ποιὸν, ὡς οὐδὲ μόνον ἐτερος; Τίνι δὲ παρῆκεν
ἔγρας αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ κατὰ μικρὸν (83), μή δι-
τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ τῶν
πρεσβυτέρων, καὶ παλαιοτέρων ἐν τοῖς μαθήμασι; καὶ
πάντα ὡς ἐν ἐξασκήσας, καὶ ἀντὶ πάντων ἔκαστον
τοὺς μὲν πτηνοὺς τὴν φύσιν φιλοπονίᾳ νικήσας, τοὺς
δὲ γενναῖους τὴν ἀστηρίσιν διανοίας ὀξύτητην μᾶλλον
δὲ τάχει μὲν τοὺς ταχεῖς, σπουδῇ δὲ τοὺς φιλοπόνους
ὑπερβαλῶν, καὶ τοὺς κατ' ἀμφὶ δεξιοὺς ἀμφοτέρους.
Γεωμετρίας μὲν γε καὶ ἀστρονομίας, καὶ τῆς ἐπικιν-
δύνου τοῖς ἀλλοις παιδεύσεως, δυσον χρήσιμον ἐκλεξά-
μενος, τοῦτο δὲ ἡν ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων εὐαρμοστίας
(84) κτίσιν ἐπανιστάντες τῷ κτίσαντι, Θεῷ δὲ καὶ
τάλλα πάντα, ὥστερ εἰλός, ἀνατίθεις, καὶ τὴν τούτων
χινησιν· ἀριθμῶν δὲ καὶ λογισμῶν, καὶ τῆς θαυμα-
σίας λατρικῆς, διῃ τὰ περὶ φύσεις, καὶ κράσεις, καὶ
τὰς ἀρχὰς τῶν νοσημάτων φιλοσοφεῖ, ὥστε ταῖς βίξαις
ἀναιρουμέναις συνεκκόπτειν καὶ τὰ βλαστήματα, τίς
αὐτῶς ἀμαθής ἢ φιλόνεικος, ὡς ἔκεινοι δοῦναι τὰ
δεύτερα, καὶ μὲν ἀγαπᾷν, εἰ μετ' ἔκεινον εὐθὺς ἀρι-

A VI. Nos igitur sub hujusmodi moribus educati et
instituti, atque in hujusce loci disciplinis, satis
exercitati et exulti, in quibus ille ingeniū celeritate
ac magnitudine dici non potest quam longo inter-
vallo plerosque post se relinquere; o quoniam pa-
cato barum rerum memoriam sine lacrymis præter-
ibo, nec me, contra quam pollicitus sum, parum
fortis animi esse dolor ostendet! cum iam peregrina-
tionis tempus esse videretur, ac tum primum
alter ab altero distracti sumus: ego nimirum ob
artis orationis amorem, in Palæstina scholis, tum
florentibus, moratus; ille autem Alexandriam profe-
ctus, urbem, et tunc et nunc quoque, tum vere tum
bominum existimatione, doctrinæ omnis officinam.
Quid primum, aut quid maximum ex illius laudi-
bus commemorem? Aut quid sine gravissimo ora-
tionis damno prætermittam? Quis illo præceptoribus
fidelior? Quis æqualibus jucundior? Quis im-
proborum societatem et consuetudinem magis vi-
tavit? Quis optimorum virorum, cum aliorum, tum
celeberrimi cuiusque ex patria et nobilissimi fa-
miliaritali sese magis adjunxit? Non ignorabat
sane, ad virtutem aut vitium permagni referre,
cum quibus quispiam consuecit. Atque idcirco,
quis apud præsides honoratior? Imo quis universæ
ipsius doctrina), aut ob temperantiam clarior, aut
ob ingenii sagacitatem illustrior?

C VII. Quodnam doctrinæ genus non peragravit?
imo quodnam est, quod non ut ne unum quidem
alius? Cuinam autem concessit, ut ad ipsum, vel
tantillum appropinquaret, non sodalium tantum et
æqualium, sed etiam majorum natu, et qui plus
temporis in litterarum studiis consumperant? Nam
et omnia ut unum excoluerat, et singula rursum
ut omnia. Ac ut volucri ingenio præditos, studio
et diligentia, ita studiosos et industrios ingenii
celeritate superabat: vel, ut rectius loquar, 202
ingeniosos ingedio, et laboriosos studio, et eos
qui ultraque re pollebant, ultraque prællebant.
Atque ex geometria quidem, et astronomia, et do-
ctrina aliis periculosa, cuin, quidquid utile erat,
collegisset, hoc est, ut ex corporum coelestium
concentu atque ordine Creatorem admiraretur,
quidquid noxiū et exitiosum erat, effugit; nempe
ea quæ sunt, ac flunt, ad siderum motum haudqua-
quam referens, quemadmodum ii qui conservam
suam creaturam adversus Creatorem concitant;
verum, ut alia omnia, sic eorum quoque motum,
ut par est, divinæ providentiaz attribuens. In nu-
meris autem et suppurationibus, atque ea eximiae
artis medicaz parte, quæ in naturis ac tempor-

(75) Καὶ παιδευθέντες. Deest in Reg. a.

(76) Εἰς οὓς ἔκεινος. Ita Reg. hu, Coisl. 1 et 2,
Or. 1, aliique plures. Edit. ἐν οὓς ἔκεινος.

(77) Ἐγκαταεύθρας. Tres Regg., tres Colb., etc.
δημεινας.

(78) Τί δέ. Or. 1, τι δαι. In edit. deest δέ.

(79) Μαλλον ἀπέψυγε. Reg. bm, Jes. ἀπέψυγε
μᾶλλον.

(80) Προσέθηκε πλεῖον. Jes. προσέθηκε πλέον.

(81) Καίτοι τέ, etc. Billius, εις quāmvis alioqui εις
ipsius magnitudinem omnes obscuri atque incogniti
essent.

(82) Γνωριμότερος. Or. 4, γνωριμότερος.

(83) Κατὰ μ.χρόν. Combef. περὰ μικρὸν.

(84) Εαυτοῖς. Sic Regg. a, hu, Or. 1, et Jes.
Editi, ταυτῆς.

mentis, causisque morborum inquirendis versatur, ut successis radicibus rami quoque simul amputentur, quis ita ineptus et pervicax erat, ut secundas ipsi daret, ac non bene secum agi duceret, si proximum illi numerum obtineret, ac primas inter secundos ferret? Neque vero haec sermo quidam sunt, nullo testimonio suffultus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes eae regiones, quas postea perlustravit, insignes ipsius doctrinæ columnæ sunt.

VIII. Cum autem, ut omnis generis mercibus in ingentem navim onerariam, sic ipse omni virtutis ac disciplinae genere in animam suam collecto, in propriam urbem navigaret, ut pulchras doctrinas suas fierces aliis etiam impertiret, hic quoque admirabilis quedam res accidit, quam, quia ejus recordatio me omnium maxime delectat, vobisque etiam voluptatem afferre queat, non alienum fuerit paucis exponere. Mater nostra, materno quadam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emiserat, sic ambos quoque simul redeentes videret. Eramus enim, si non aliis, matri quidem certe, cum simul consiperemur, par quoddam votis exceptandum, atque vigendum, licet nunc ab invidia male dissolutum. Et ecce Dei impulsu, qui justas preces audit, et parentum erga probos filios amorem in pretio habet, nec ex consilio utlo, nec ex compacto, ille Alexandria, ego ex Graecia, alter a terra, alter mari, eodem tempore in eamdem civitatem appulimus. Haec autem erat Byzantium, urbs totius Europæ principatum nunc tenens; in qua tantam brevi gloriam Cæsarius adeptus est, ut publici honores, nobileque matrimonium, ac senatoria dignitas ei oblata fuerit, communique decreto a magno imperatore per legatos **203** petitum sit, ut principem urbem viro eruditorum principe ornari atque honestari vellet (siquidem hoc ipsi curæ esset, ut vere primaria, nomineque suo digna existeret), atque ad cæteras ipsius laudes banc accedere, ut Cæsario, et medico, et cive ornaretur: quamvis aliqui præter ceterum splendorem, viris, tam in philosophia quam in aliis artiū generibus, eximiis abundet. Sed de hac resatis. Illud autem, quod tum contigit, licet aliis tenere ac fortuito contigisse videretur, cujusmodi multa fert casus in rebus humanis, apud pios tam perquam manifestum erat, non alia de causa rem evenisse, quam piorum parentum, ad unius voti summam explendam, illios, tum terra, tum mari in unum colligentium.

(85) Όμον ληξις. Reg. bm, Or. 1, Jes. ληξις δόμου.

(86) Πόλις. Reg. bm, et Jes. πάλιν, « rursus. » Sic etiam Billius legerat.

(87) Kal γάρ ἐμέ τε. Sic Reg. hu, duo Colb. et Or. 1. Deest γάρ in edit.

(88) Ἐδοκούμεν. « Videbamur. »

(89) Δὲ ἡγ. Reg. bm, δὲ ἡν. Deest ἡν in Reg. hu, et Or. 1.

(90) Σταλῆται. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, et jes.

(91) Μέλλειν. Reg. hu, μέλον. Tres Colb. et Jes. μέλλειν. Heinsius, « forte, » εἰ τι μέλει.

(92) Τῷ. Reg. hu, tres Colb. et Or. 1, τῷ.

Α θυοίτο, τὸ πρεσβεῖον ἐν τοῖς δευτέροις φερόμενος Καὶ ταῦτα οὐ λόγος ἔστιν ἀμάρτυρος, ἀλλ' ἡρά δομοῦ ληξις (85) καὶ ἐπέπειος, καὶ δοση ἔκεινος ἐπῆλθεν διατερον, ἐπίσημος στῆλαι τῆς ἔκεινου παιδεύσεως.

B sunt, nullo testimonio suffultus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes eae regiones, quas postea perlustravit, insignes ipsius doctrinæ columnæ sunt.

H. Ἐπει δὲ, πᾶσαν ἀρετὴν τε καὶ μάθησιν, ὥσπερ μεγάλη φορτὶς παντοδαπὴν ἐμπορίαν, εἰς μίαν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν συλλεξάμενος, ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ πόλιν (86) ἐστέλλετο, ὡς δὲν καὶ τοῖς δλλοις μεταδοῖν τῶν καλῶν ἀγαγίμων τῆς ἑαυτοῦ παιδεύσεως, ἐνταῦθα τι καὶ συνηγήθη πρᾶγμα θαυμάσιον, οὐδὲν δὲ οἶον, καὶ γὰρ ἐμέ γε (87) μάλιστα πάντων εὐφράσιν τοῦτο μητρο- νευθὲν, καὶ θυμᾶς ἀν τὴν τὴν ποιήσιεν, ἐν βραχεῖ διηγήσασθαι. Ήνχετο μὲν τῇ μητρῷ εὐχὴν μητρικὴν τινα καὶ φιλόπαιδα, ὥσπερ ἐξέπεμψεν ἀμφοτέρους, οὗτω καὶ σὺν ἀλλήλοις ἐπανελθόντας ίδεν. Συκρίτης γάρ ἐδοκοῦμέν (88) τις, καὶ εἰ μὴ τοῖς δλλοις, μητρὶ γ' οὖν, εὐχῆς καὶ θέας ἀξία, σὺν ἀλλήλοις δρώμενοι, ή νῦν κακῶς ὑπὸ τοῦ φθόνου διαλυθεῖσα: Θεοῦ δὲ σύντα κινήσαντος, δις ἀκούει δικαίας εὐχῆς, καὶ φίλτρον τιμῆς γονέων εἰς παιδίας εὐγνώμονας, ἐξ οὐδεμίας ἐπινοίας, οὐδὲ συνθήματος, δὲ μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, δὲ δὲ ἀπὸ τῆς Ἐλλάδος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν δὲ μὲν ἀπὸ γῆς, δὲ δὲ ἀπὸ θαλάσσης κατήραμεν. Η πόλις δὲ ἡν (89) τὸ Βυζάντιον, ή νῦν προκαθεζόμενη τῆς Εὐρώπης πόλις, ἐν δὲ τοσούτον

C Καισάριος κλέός οὐ πολλοῦ χρόνου διελθόντος τὴν ἑγκάτῳ, ὧστε δημοσίας τιμᾶς αὐτῷ, καὶ γάμον τῶν εὐδοκίμων, καὶ τῆς συγκάλητου βουλῆς μετουσίαν προσεθῆναι, καὶ πρὸς βασιλέα πρεσβείαν σταλῆναι (90), τὸν μέγαν ἀπὸ κοινοῦ δόγματος, τὴν πρώτην πόλιν τῷ πρώτῳ λογικῷ κοσμηθῆναι τε καὶ τιμηθῆναι (εἰ τι μέλειν (91) αὐτῷ τοῦ πρώτην ἀληθῶς εἶναι, καὶ τῆς ἐπωνυμίας ἀξίαν), καὶ τούτῳ προστεθῆναι πάντες τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς διηγήμασι, τῷ (92) Καισαρίῳ καὶ λαπτίζεσθαι, καὶ λατρῷ, καὶ οἰκήτοι. καίτοι τε μετά τῆς δλλῆς λαμπρότητος πολλοῖς καὶ μεγάλοις εὐθυνούμενην (93) ἀνδράσι κατά τε φιλοσοφίαν κατά τις τὴν δλλην παίδευσιν. ἄλλα τούτο μὲν ἰκανώς. Τότε δὲ οὖν τὸ γενόμενον τοῖς μὲν δλλοις συντυχίᾳ τις Ελλένων δλλογος καὶ ἀνάτιος, οἵα φέρει πολλὰ τὸ αὐτόματον (94) ἐν τοῖς ἡμετέροις, τοῖς δὲ φιλούσοις καὶ λατρεύοντις διδούλοις ήν μὴ δλλο τοις μηδένας λαμπράττης τοὺς παιδας συναγότων (95) εἰς μίαν εὐχῆς ἐκπλήρωσιν.

(93) Εὐθυνούμενην. Reg. hu, Or. 1, et Jes. εὐθηνούμενην.

(94) Τὸ αὐτόματον. Schol. Τὸ αὐτόματον ἔκαλεσεν δὲ Πατήρ, δ., συγχωροῦντος Θεοῦ, δὲ αὐτῆς τῆς φυσικῆς ἀκόλουθας πραγμάτων, οὓς ἵκι τινῶν ἀπρονήτων γινομένων, μη γένοιτο πάντας γάρ δὲ οὕτω φιλόθεος τοῦτο ἀν εἰπεν; « Casum appellavit Pater, quod ex naturali rerum ordine, Deo permittente, non vero cuiusquam industria et consilio contingere solet; non enim quod temere contingat quidquam, absit. Qui vir bonus hoc dixisset? »

(95) Συναγότων. Reg. hu, συναγαγότων.

Θ. Φέρε μηδὲ τοῦτο τῶν Καισαρίου καλῶν παρέλθωμεν, δι τοῖς μὲν δλλοις ἵσως μικρὸν, καὶ οὐδὲ μηῆμις δξιν, ἐμοὶ δὲ καὶ τότε καὶ νῦν μέγιστον ἔδοξεν, εἶπερ τῶν ἐπαινετῶν ἡ φιλαδελφία, καὶ οὐ πάυσομας τιθεῖς ἐν πρώτοις, δσάκις ἀν τὰ ἐκείνου ἐκδιηγῶμαι. Κατέχε μὲν αὐτὸν αἰς εἰπον τιμαῖς ἡ πόλις, καὶ οὐδὲ ἄν εἰ τι (96) γένοιτο μεθήσειν Ἐφασκεν ἑγὼ δὲ ἀνθελκων ἰσχυσα, δι πάντα Καισαρίψ πολὺς καὶ τίμιος, καὶ τοῖς γονεῦσ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι, καὶ τῇ πατρίδι τὸ χρέος, καὶ ἐμαυτῷ τὸν πόθον· λαδῶν τῆς ὁδοῦ κοινωνὸν καὶ συνέμπορον, καὶ προτιμηθεῖς οὐ πόλεων καὶ δῆμων μόνον, οὐδὲ τιμῶν καὶ πόρων, οὐ πολλοὶ καὶ πολλαχθεῖν οἱ μὲν συνέρρεον ἐκείνῳ, οἱ δὲ τὴν ζούσαντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ βασιλέως σχεδὸν, καὶ τῶν ἐκείνων ἐπιταγμάτων (97). Ἐντεῦθεν ἑγὼ μὲν φιλοσοφεῖν διέγνων, καὶ πρὸς τὸν δικὸν βίον μεθαρμοσθῆναι, ὥσπερ τινὰ βαρύν δεσπότην καὶ ἀρρώστημα χαλεπὸν, πᾶσαν φιλοτιμίαν ἀποσεισάμενος· μᾶλλον δὲ δι μὲν πόδιος πρεσβύτερος, δὲ διος ὕστερος· τὸν δὲ τὰ πρώτα τῆς παιδεύσεως ἀναθέντα τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι, καὶ θαυμασθέντα τῶν πόνων δξιῶς, μετὰ τοῦτο δέξης ἐπιθυμία καὶ τοῦ προστατεύειν (98) τῆς πόλεων. ὡς ἐμέ γε συνέπειθε, τοῖς βασιλείοις διδωσιν, οὐ πάντα μὲν ἡμῖν φίλα ποιοῦντα, καὶ κατὰ γνώμην (99)· καὶ γάρ ἀπολογήσομαι πρὸς ὅμας, δτι πολλοστὸν τετάχθαι παρὰ Θεῷ κρείττον εἶναι δοκεῖ τε (4) καὶ ὑψηλότερον ἡ παρὰ τῷ κάτω βασιλεῖ τὰ πρώτα φέρεσθαι, οὐ μὴν δξιός (2) γε μέρψεως. Φιλοσοφεῖν μὲν γάρ δισφερέστερον πολλούτερον τοσούτῳ καὶ χαλεπώτερον, καὶ οὐ πολλῶν τὸ ἐγχείρημα, οὐδὲ δλων ἡ τῶν ὑπὸ τῆς θείας προκεκλημένων (3) μεγαλονοίας, ἡ τοῖς προτηρημένοις (4) καλῶν χείρα διδωσιν· οὐ μικρὸν δὲ εἰ τις, τὸν δεύτερον προστησάμενος βίον, καλοκάγαθίας μεταποιοῦτο, καὶ πλειει λόγον ἔχοι Θεοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἡ τῆς κάτω λαμπρότητος· καὶ τὴν μὲν (5) ὡς σκηνὴν προβάλλοιτο, ἡ τι προσωπεῖν τῶν πολλῶν καὶ προσκαίρων, τὸ τοῦ κόσμου τούτου δρᾶμα ὑποκρινόμενος, αὐτὸς δὲ ζώοι Θεῷ μετὰ τῆς εἰκόνος, ἢν οἶδε παρ' ἐκείνου λαδῶν καὶ ὀφελῶν τῷ δεδωκότι· ὅπερ ἀμέλει καὶ Καισάριον διανοηθέντα γινώσκομεν.

Dei salutisque suæ, quam terreni splendoris, rationem habeat; atque hunc quidem tanquam scenam, aut personam quamdam ex multis, et caducis præferat, hujus mundi fabulam agens, ipse autem Deo cum imagine, quam se ab eo accepisse, eique debere novit, vitam ducat. Quem quidem sicut animum Cæsario suisse compertum habemus.

I. Τάττεται μὲν γάρ τὴν πρώτην ἐν ιατροῖς τάξιν, οὐδὲ πολλού πόνου προσδεθεῖς, ἀλλ' ἐπιδεξιας μόνον τὴν παιδεύσιν, μᾶλλον δὲ βραχὺν τινὰ τῆς παιδεύσεως οἰον πρόλογον (6), καὶ τοῖς φίλοις τοῦ βασι-

A IX. Age, ne hanc quidem Cæsarii laudem prætereamus, quæ, quamvis aliorum judicio exigua fortasse, ac ne commemoratione quidem digna sit, mibi tamen maxima, et tunc visa est, et nunc item videtur, si modo frategnus amio laudem meretur, neque unquam eam inter primas collocare desinam, quoties mihi de illius rebus narratio instituta fuerit. Nam cum civitas, iis, quos diximus, honoribus eum retineret, negaretque se illi ulla ratione protestarem discedendi facturam, ego tamen, cujus auctoritatem Cæsarius in omnibus rebus plurimi faciebat, in contrarium nitens, hoc sum consecutus, ut nec parentes voto suo, nec patria debito sibi officio, nec denique ego desiderio meo frustrarer. Itineris enim socium comitemque se mihi adjunxit; B meque non urbibus solum et populis, non honoribus et proventibus, qui multi ad eum undique partim confluabant, partim in spe atque expectatione erant, verum propemodum ipsi quoque imperatori ejusque jussis anteposuit. Hinc ego, excussa omni ambitione, non secus ac gravi quodam domino, et molesto morbo, philosophari, atque ad supernæ viæ studium meipsum transferre constitui; vel potius antiquior quidem cupiditas fuit, vita autem posterior. At vero Cæsarius, cum doctrinæ suæ primitias patriæ consecrasset, dignamque laboribus admirationem sui commovisset, postea gloriæ cupiditate ductus, 204 atque, ut mihi quidem fidem faciebat, quo urbi præsidio esset, in au lam se contulit, non ille sane, meo quidem judicio, C rem admodum gratiam nobis faciens (non enim apud vos diffitebor) inter postremos apud Deum censeri, satius et sublimius esse, quam apud terrenum imperatorem primas ferre), non tamen reprehensione dignam. Philosophari enim, ut maximum, ita etiam difficillimum est, nec id aggredi multorum est; nec aliorum, quam quos divina mentis magnitudo, quæ probæ hominum voluntati manum porrigitur solet, advocavit. Non parvum autem hoc quoque æstimandum est, si quis secundum vitæ genus complexus, probitati studeat, ac major-

D X. Nam cum non magno negotio ac labore opus habuisse, verum doctrinam duntaxat suam, vel potius breve quoddam doctrinæ specimen ostendisset, primum statim inter medicos dignitatis gra

(96) Οὐδὲ ἀν εἰ τι. Reg. hu, Or. 1, οὐδὲ εἰ τι.

(97) Ἐκτιταγμάτων. Billius, « ejusque edictis. »

(98) Προστατεύειν. Reg. bm, tres Colb., Coisl. 3, et Jes. προστάττειν.

(99) Φίλα κοινώτα, καὶ κατὰ γράμμην. Com-

βεβ. ποιῶν. Prætermisit Billius, καὶ κατὰ γνώ-

μην. Elias verit, « et ex animi mei sententia. »

(1) Εἴται δοκεῖ τε. Hæc desunt in Reg. bm, tri-

bis Colb. et Or. 1.

(2) Ἀξιος. Or. 3, et Jes. δξιως, « digne, meri-

to. »

(3) Προκεκλημένων. Ies. προσκεκλημένων. Sic etiam legit Comb. et verit, « quos divina providentia magnos aspirans animos provocaverit. »

(4) Προτηρημένοις. Non male Percheimerus,

et prædeterminatis. » Ies. προτηρημένοις.

(5) Καὶ τὴν μέρ, etc. Hæc usque ad δπερ ἀμέ-

λετι, etc. desunt in Reg. bm, in tribus Colb., Or. 1, Elia et Jes.

(6) Olor πρόλογον. Sic Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Desest olov in editis.

dam obtinuit, atque in amicorum numero apud imperatorem habitus, amplissimis honoribus affectus est. Gratuitam porro artis humanitatem proceribus proposuit, illud nimurum exploratum habens, nihil esse, quod hominem ad altiora provokeret, quam virtutem, et famam honestis rationibus collectam. Et quibus gradu inferior erat, eodem gloria longe supererat. Qui cum ob pudicitiam et temperantiam omnibus charus esset, eaque de causa pretiosarum rerum curam susciperet, nec adjuratore Hippocrate ullo modo opus haberet, adeo ut nihil prorsus esset Cratetis simplicitas, si cum illius simplicitate conferretur: omnibus rursum magis quam pro dignitatis ipsius gradu venerabilis erat. Cumque magnis quotidie dignitatibus ornaretur, majoribus tamen, ac jam in spe positis, dignus habebatur, tum ab ipsis imperatoribus, tum ab omnibus iis qui primas secunduin eos tenebant. Quodque maximum censendum est, non commisit, ut a gloria, aut ab iis, inter quas versabatur, deliciis, anima sua nobilitas corrumpereatur. Quia potius **205** cum multa ei magna ipsi suppetenter, ad dignitatem tameu hoc primum erat, quod Christianus et esset et nominaretur; sic ut alia omnia cum hoc uno collata, ludus quidam ac nugas ipsi essent. Alia enim ab aliis etiam luduntur, non secus atque in scena, quae celerrime, et figitur, et dissolvitur, imo facilius fortasse deletur, quam constituitur; ut ex multis hujus vita mutationibus, et prosperitate sursum ac deorsum lamente, perspicere licet: pietatem vero bonum unum proprium esse, quodque iuto permaneat.

XI. Hæc Cæsarii, et in chlamyde, philosophia erat; in his cogitationibus, et vixit, et vita cessit, majorem, quantum ad absconditum hominem, Deo pietate ostendens et exhibens, quam quæ in publico spectabatur. Atque ut alia omnia prætermittant, propinquorum neimpe, qui in calamitatem aliquam inciderant, curam et præsidium, fastus contemptum, æquabilitatem inter amicos, auctoritatem apud præsides, certamina, quæ pro veritate suscepit, sermones, quos multis et cum multis habuit, non argutos solum, sed etiam admodum pios et ardentes, rem unam pro omnibus dicauit, qua nihil in ipsis vita celebrius est, magisque per vulgatum. Furebat adversus nos infandus imperator, et cum in seipsum primum, Christianæ fidei ejuratione, insaniisset, jam aliis quoque intolerabilis erat; ne cæterorum quidem Christi hostium in modum magno animo impietatem proflens, verum humanitatis obtenuit persecutionem celans; atque instar flexuosi illius serpentis, qui ipsius animum

A λέως εόντις ἀριθμούμενος, τὰς μεγίστας παρουσίας τιμάς· ἀμισθον δὲ τὴν τέχνης φιλανθρωπίαν τοὺς ἐν τέλει προτίθησιν (7), εἰδὼς οὐδὲν οὖτας (8) ὡς ἀρετὴν καὶ τὸ ἐπί τοῖς καλλίστοις (9) γινώσκεθε προδιγεῖς εἰς τὸ Εμπροσθεν. Καὶ ὃν τῇ τάξις διύτερος ἦν, τούτων κατὰ πολὺ περιήν τῇ δόξῃ· πᾶσι μὲν διὰ σωφρούνην ἐπέραστος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ τίμα πιστεύδμενος (10), καὶ μηδὲν Τιποκράτους ὄρκιστοῦ προσδεμένος, ὡς μηδὲν εἶναι καὶ τὴν Κράτητος ἀπλότητα (11) πρὸς τὴν ἑκείνου θεωρουμένην· πᾶσι δὲ πλέον ἡ κατὰ τὴν ἀξίαν αἰδεστίμος, μεγάλων μὲν ἀεὶ τῶν παρόντων ἀξιούμενος, μειζόνων δὲ ἔξιος εἶναι τῶν ἐλπιζομένων κρινόμενος τοῖς τε βασιλεύσιν αὐτοῖς, καὶ δοσι τὰ πρώτα μετ' ἑκείνους ἔχουσιν· τὸ δὲ μέγιστον, δὲ μῆτε ὑπὸ τῆς δόξης μήτε ὑπὸ τῆς ἐν μέσῳ τρυφῆς τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν διεσθάρη· ἀλλὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπαρχόντων αὐτῷ, πρώτη ἦν εἰς ἀξίαμα Χριστιανὸν καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι καὶ πάντα ὅμοι παιδιά τις ἑκείνων καὶ λῆρος πρὸς ἐν τοῦτο κρινόμενα. Τὰ μὲν γάρ ἀλλὰ ὡς ἐπὶ σκηνῆς καὶ ἀλλοις παίζεσθαι τάχιστα πηγυνυμένης· τε καὶ καταλυμένης, τάχα δὲ φθειρομένης φύσιον ἡ συνισταμένης, ὡς εἶναι ἰδεῖν ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ βίου μεταβολῶν, καὶ τῆς ἀνω καὶ κάτω μεταπτυπούσης εὐεπιρίας· μόνον δὲ ιδιον ἀγαθὸν εἶναι καὶ παραμένον ἀσφαλῶς τὴν εὐσέβειαν.

IA'. Ταῦτα Καίσαρικό ἐφιλοσοφεῖτο (12) καὶ τῇ χλανδὶ· ταύταις καὶ συνέχεσε ταῖς ἐννοίαις, καὶ συναπῆλθε (13), μείζω τῆς φαινομένης εἰς τὸ κινήτηρα· Θεῷ γνωρίζων καὶ παριστάς τὴν κατὰ τὸν χρυπτὸν ἀνθρωπὸν. Καὶ εἰ με δεῖ, πάντα παρέντα, τὴν προστασίαν τῶν ἐκ γένους ἀτυχησάντων, τὴν ὑπεροψίαν τοῦ τύφου, τὴν πρὸς τοὺς φύλους Ιστοιμάν, τὴν πρὸς τοὺς ἀρχοντας παρθησάν, τοὺς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγῶνας καὶ λόγους, οὓς πολλοὺς (14) καὶ πρὸς πολλοὺς συνεστήσατο, οὐδὲ λογικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐσεβῶς τε καὶ διαπύρως, ἐν ἀντὶ πάντων εἰπεῖν τῶν ἑκείνου τὸ γνωριμάτων. Ήλύσσεται καθ' ἡμῶν βασιλεὺς ὁ διοσύνημος, καὶ καθ' (15) ἑαυτοῦ πρώτων μανεῖς ἐκ τῆς εἰς Χριστὸν ἀπετίθεσαις, ἀφόρτος ἥδη καὶ τοῖς ἀλλοις ἦν, οὐδὲ τὸν (16) τοῖς λοιποῖς Χριστομάχοις μεγαλούχως (17) ἀπογραφόμενος εἰς τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ κλέπτων τὸν διωγμὸν ἐν ἐπιεικείας πλάσματι· καὶ κατὰ τὸν σκολιὸν δριψιν, δεὶς τὴν ἑκείνου κατέσχε ψυχὴν, παντοίας μηχανᾶς ὑποστῶν τοὺς ἀθλίους εἰς τὸ έαυτοῦ βά-

(7) *Προτίθησιν.* Sic Regg. a, hu, tres Colb., Coisl. 1, et Jes. Editi προτίθησιν.

(8) Οὖτας. Or. 1, Iωας, « æque, fortasse. »

(9) *Καλλίστοις.* Reg. bm, καλοῖς.

(10) *Τὰ τίμα πιστεύδμενος.* « Cum ejus fidei chara pignora, πιστεύομεν τε et liberorum corpora, quibus curandis pudicitia maxime necessaria est, et committerentur. »

(11) *Ἀπλότητα.* Coisl. 1, ἀπλότητα. « molliūs. »

(12) *Ἐφιλοσοφεῖτο.* etc. Billius, « in his studiis

Cæsarius, etiam in chlamyde, versatus est. »

(13) *Συναπῆλθε.* Or. 1, ἀπῆλθε.

(14) *Οὓς πολλούς.* Sic Regg. a, hu, tres Colb. et Or. 1, sic etiam Billius. Editi, οὓς πολλάκις, « quos εἴρεται. »

(15) *Καὶ καθ'.* Ita Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1. In edit. deest καὶ.

(16) *Οὐδὲ ἐν Ιωῳ.* Reg. a, οὐδὲ ἐν Ιωῳ. Jes. οὐδὲ τὸν Ιωῳ.

(17) *Μεγαλούχως.* Coisl. 1, μεγαλούχως.

ρεθρον. Καὶ τὸ μὲν πρώτον αὐτῷ (18) τέχνασμά τε καὶ σόφισμα (19), ἵνα μηδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀθλοῖς τιμῆς τυγχάνωμεν (ἐψύχοντες γὰρ καὶ ταῦτης Χριστιανῶς ὁ γεννάδας), πάσχοντας ὡς Χριστιανοὺς, ὡς κακούργους κολάζεσθαι· τὸ δὲ δεύτερον πειθοῦς θέμα προσεῖναι τῷ γινομένῳ, μή τυραννίδος, ὡς ἐν μεῖον ἢ τοῦ κινδύνου τὸ τῆς αἰσχύνης, αὐθαίρετος χωροῦσι πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Καὶ τοὺς μὲν χρήματα, τοὺς δὲ ἀξιώμασι, τοὺς δὲ ὑποσχέσεις, τοὺς ἂν παντοῖαις τιμαῖς ὑφελκόμενος (20), ἃς οὐδὲ βασιλικοῦς προσῆγεν, ἀλλὰ καὶ λίαν δουλοπρεπῶς ἐν ταῖς ἔπαντας ἔβεστ, πάντας δὲ τῇ γοητείᾳ τῶν λόγων (21) καὶ τῷ καθ' ἐαυτὸν ὑποδέγματι, ἐπὶ πολλοῖς πειράται καὶ Καισαρίου. Φέῦ τῆς παραπληξίας καὶ τῆς ἀνίκας, εἰ Καισάριν τε δυτα, καὶ ἀδελφὸν ἔμδον, καὶ τὸν γονέων τούτων συλήσειν ἥπιστεν!

Aπεντιαν, 206 si spem habuit fore, ut et Cæsarium, et fratrem meum. et his parentibus natum prædareatur!

ΙΒ'. Ἀλλ', ἵνα μικρὸν προσδιατρίψω τῷ λόγῳ, καὶ πεπτυρήσω τοῦ διηγήματος, ὡς οἱ παρόντες τοῦ λεύματος (22), εἰπήσι μὲν ὁ γεννάδας ἐκεῖνος, τῷ τοῦ Ιησοῦ στημένῳ φρεσάκμενος, καὶ τὸν μέραν λόγον λευτὸν προβαλλόμενος, πρὸς τὸν πολὺν ἐν διπλοῖς, καὶ μέγιν ἐν λόγων δεινότητι· οὐδὲν δὲ καταπλαγεῖς τῷ τὴν δύναν, οὐδὲν θωκεῖ τι καταβαλὼν τοῦ φρεσάκμενος, ἀθλητῆς ἐποιμός ἦν, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἕρξ τὸν ἐν ἀμφοτέροις δυνατὸν ἀγωνίζεσθαι. Τὸ μὲν οὖν στάδιον τοιωτόν, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγωνῆς τοσοῦτος· καὶ ἀγωνοθέτης (23). Ἐνθεν μὲν Ιησοῦς τοῖς ἐαυτοῦ πάντεσι τὸν ἀθλητὴν ἐξοπλίζων, ἔκεινον δὲ δεινὸς τύραννος τῇ τῶν λόγων οἰκειότητι προσσαίνων, καὶ, τῷ τῆς ἐξουσίας δύκαρι δεδιττόμενος θέατρον δὲ ἀμφοτέρωθεν, τῶν τε τῇ εὐσεβείᾳ κατημένων ἔτι, καὶ τῶν ὑπὲκεινου συνηρπασμένων, ἵνα νεύτη (24) τὸ κατ' αὐτοὺς ἀποσκοπούντων, δοτίς κακούς πλειά τὴν ἀγωνίαν (25) ἔχοντων ἢ περὶ οὓς οὐδέποτε.

Bαραν in partem eorum certamen inclinaret, spectantium, atque, uter viaceret, magis laborantium, quam illi ipsi, quos spectabant.

ΙΓ'. Ἄρ' οὐκ ἐδεισας περὶ Καισαρίου, μῆτι πάθη τῆς προβούμειας ἀνάξιον; Ἀλλὰ θαρρεῖτε· μετὰ Χριστοῦ γὰρ ἡ νίκη τοῦ τὸν κόσμον νικήσαντος. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἐκαστον τῶν τότε φρέθρων ἢ προτείνων ἐκδηγεῖσθαι τὰ νῦν ἐγώ μὲν, εὖ λοτε, τοῦ ποτὸς ἢ ἐπικηρυάμενον· καὶ γὰρ καὶ λογικάς τινες (26) ἔστιν ἃς ἔχει στροφὰς καὶ κομψεῖς ὁ λόγος (27), ἐμοὶ γοῦν οὐκ ἀηδεῖς εἰς μνήμην. Εἶνα δ'

obsidebat, omni machinarum genere in voraginem suam miseros callido pertrahens. Ac, ne eos honores, qui martyribus haberi solent, consequerentur (hos enim Christianis vir egregius invidebat), primum illius artificium hoc fuit, ut qui Christi causa patiebantur, tanquam sonentes et facinorosi crucia afficerentur; alterum, quod huic rei, non tyrannidis, sed persuasionis nomen imponebat: quod scilicet major eorum infamia, quam periculum esset, qui sponte ad impietatem se conferebant. Cumque alios pecuniis, alios dignitatibus, alios promissis, alios variis honorum generibus, quos ne regie quidem, sed per quam serviliter in omnium aspectu deferebat, omnes denique verborum præstigiis ac suo exemplo ad se alliceret, post multos

Carsarium quoque aggreditur. Proh stuporem et

XII. Verum (ut in hac sermone paululum immo-
rer, atque ex hac narratione delicias capiam, quem-
admodum e re mira li qui lum affuerunt), ingre-
diebatur vir ille fortis, Christi signo munitus, ely-
peique vice magnum verbum obtendens, ad hojni-
nem multum in armis, et magnum in dicendi facili-
tate. Nec vero ad illius aspectum ullo meta percus-
sus est, nec ob verborum blanditias de animi magni-
tudine quidquam abjecit; verum promptus et para-
tus athleta erat ad decertandum, tum sermone,
tum opere, adversus eum, qui in utroque genere
viribus pollebat. Ac tale quidem erat stadium, tan-
tusque pietatis propugnator. Atque certaininis præ-
ses, hinc quidem Christus, per passiones suas pug-
lem armans, illinc autem gravis tyrannus, tum
verborum illecebris athletam molecens, tum poten-
tias mole terrans. Quin etiam utrinque theatrum
erat, hoc est, et eorum qui in fidei pietate adhuc
remanserant, et eorum qui ab illo abrepti snerant,

Disputatio continet: verum intempestivum prorsus

XIII. An non timuisti, ne quid Cæsario animi
alacritate parum dignum accidat? At bono estote
animo. Victoria enim cum Christo, qui vicit mun-
dum (28). Ac nihil quidem mallem quam ut ea quae
tum dicta et proposita sunt, sigillatim nunc expone-
rem; nam et logicas aliquot argutias leporesque,
meo quidem judicio, memoratu non injucundos ea

disputatio continet: verum intempestivum prorsus

^a Joan. xvi, 33.

(18) Αἴτω. Sic Reg. bm Editi, αὐτοῦ.

(19) Σόφισμα, εἰτ. Locus iste in Reg. hu, sic legitur: Σόφισμα, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς κακούργους κολάζεσθαι, ἵνα μηδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀθλοῖς τιμῆς τυγχάνοιμεν· ἐψύχοντες γὰρ καὶ ταῦτης Χριστιανῶς ὁ γεννάδας· τὸ δὲ δεύτερον, εἰ. Εοδεὶν modo legii Savilius, nisi quod debet, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, εἰ προ τυγχάνοιμεν, habeat, τυγχάνοιεν.

(20) Ὑφελκόμενος. Id est, ὑποσύρμενος. Reg. hu, ὑφελκόμενος, « subtrahens, subduces. »

(21) Τὸν λόγων. Unus Regius addit, παρασύρων, abstrahens, pervertens. »

(22) Θαύματος. Comb. et Billius legunt, θεάματος, ex spectaculo. Quæ lectio placet, si codicem auctoritate niteretur.

(23) Ἀγωνοθέτης. Nicetas et Julianum, et Billius et diabolum intelligit; Julianus quippe erat antagonista, non vero certaininis præses.

(24) Νεύτη. Colth. 6, νεύσετ.

(25) Πλειόν τὴν ἀγωνίαν. Magis animi anxiis ac sollicitis.

(26) Τίταν. Deest in Reg. hu, Or. 1, et Jes.

(27) Οἰάτος. Deest in Regg. bm, hu, Or. 1, et Jes.

boc foret, et ab orationis instituto alienum. Ut autem Cæsarius, cunctis verborum illius dissolutis nexibus, et conatibus omnibus, tam apertis quam obscuris, ludi cœnuspiam instar propulsatis, magna et clara voce Christianum se et esse et semper fore pronuntiavit, ne sic quidem prorsus ejicitur: mire etenim imperator Cæsarii doctrina frui atque exornari gestiebat: quo etiam tempore celeberrimum illud cunctis audientibus prolocutus est: *O felicem patrem, o infelices liberos!* Nam nos quoque ignominiae societate ornando duxit, quorum et eruditio et pietatem Athenis cognoverat, verum ad secundum adveatum 207 reservatus (commode enim illum Deus justitiae praeses adversus Persas armabat), ad nos redit, exsul beatus, et vicit ineruentus, atque ob ignominiam clarior, quam ob splendorem et gloriam.

XIV. Hanc ego victoriam magna illius manu, et sublimi purpura, et ingentis pretii diademate longe sublimiore et excellentiorem esse censeo. Hac narratione magis efficer, quam si universum imperium cum eo partitus esset. Malis igitur temporibus cedit, in eoque legi nostræ obtemperat, quæ hoc sancit, ut urgente quidem tempore pro veritate periculum adeamus, nec pietatem per ignaviam prodamus: quandiu autem licet, pericula ipsa ne provocemus^{**}, sive animarum nostrarum metu, sive ut iis consulatur, qui periculum nobis inferunt. Posteaquam autem hæc caligo discussa est, externaque regio causam recte discepit, ac vibratus gladius impium prostravit, resque ad Christianos redierunt, quid dicere necesse est, quanto cum honore et gloria, aut cum quot et quantis testimoniosis ac velut ipse beneficium potius dans, quam accipiens, in aulam rursum receptus sit, prioremque honorum secundus exceperit? Ac tempus quidem imperatores subinde commutavit, Cæsario autem gloria, et auctoritatis apud eos principalius haudquam convulsus ac dissolutus est: quin potius de eo inter imperatores certamen erat, quisnam Cæsarium magis sibi adiungeret, et cuiusnam ille magis amicus et familiaris diceretur. Talis Cæsarii pietas, talia pietatis præmia. Audiant juvenes, audiant viri, ac per eamdem virtuteam ad eamdem splendorem contendant (*Bonorum enim laborum gloriose Dæci fructus*⁸⁶), quicunque hoc etiam ambiunt, atque in felicitatis parte collocant.

XV. Jam vero quale hoc quoque ipsius miracu-

^{**} Matth. x. 23. ^{**} Sap. iii, 15.

(28) Πάσας αὐτοῦ, etc. Or. 1, αὐτοῖς. Jes. πάσας αὐτοῖς, οὐ τὰς ἐν τοῖς.

(29) Τοῦτο. Or. 1, ad marg. ἀξιόνο.

(30) Τῷ. Deest in reg. bin, Or. 1, et Jes.

(31) Ἡξίωσε. In Or. 1, ad marg. γρ. ἀξίως ἀτιμήσε.

(32) Δευτέρᾳ δὲ εἰσόδῳ ταμευθεὶς. « Ad secundum adventum reservatus; » haud quidem a Juliano, sed a divina providentia, ut iterum aulam adiret, regiamque ingredieretur. Quod post Juliani mortem contigit.

A ἀν εἰς παντελῶς τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Ός δὲ πάσας αὐτοῦ (28) τὰς ἐν τοῖς λόγοις, πλοκάς διαιύσας, καὶ πεζοὶ ἀπασαν ἀφανῆ τε καὶ φανέρη, ὥσπερ τινὰ παιδιάν παρωσάμενος, μεγάλῃ καὶ λαμπρῇ τῇ φωνῇ τὸ Χριστιανὸς εἶναι τε καὶ μένειν ἀνεκήρυξεν, οὐδὲ οὕτω μὲν παντελῶς ἀποπέμπεται· καὶ γάρ δεινὸς ἔρως εἶχε τὸν βασιλέα τῇ Καισάριον παιδεύειν καὶ καλλωπίζεσθαι· ἡνίκα καὶ τὸ περιβότον τοῦτο (29) ἐν ταῖς τῶν (50) πάντων ἀκοῖς ἐφθέγκατο· Θ πατρὸς εὐτυχοῦς, ὁ παῖδων ἀνιστρώχωρ· Ἐπειδὴ καὶ τῆς ἡμέρας (31) τιμῆσι: τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἀτιμίας, ὃν καὶ τὴν παιδεύσιν ἀθήνησιν ἔγνω καὶ τὴν εὐσέβειαν, δευτέρῃ δὲ εἰσόδῳ ταμευθεὶς (32) (ἐπειδὴ γε κατὰ Περσῶν ἐκείνον ἡ διπή καλῶς ἐξώπλισεν [33]), ἐπόνεισι πρὸς ἡμᾶς φυγῆς μαχάριος, καὶ τροπαιοῦχος ἀνάμακτος, καὶ περιφένεστερος τὴν ἀτιμίαν ἢ τὴν λαμπρότητα.

ΙΔ'. Ταῦτην ἔγώ τὴν νίκην τῆς πολλῆς ἐκείνου χειρὸς, καὶ τῆς ὑψηλῆς ἀλουργίδος, καὶ τοῦ ποντελοῦς διαδήματος ὑψηλοτέραν κρίνω μακρῷ καὶ τιμιωτέραν· τούτῳ τῷ διηγήματι πλέον ἐπαίρομαι, ή εἰ πᾶσαν ἐκείνην τὴν βασιλείαν ἀπεμερίσατο. Τοῖς μὲν οὖν πονηροῖς ὑποχωρεῖ χρόνοις, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμετέραν νομοθεσίαν· ἐνστάντος μὲν καιροῦ διακινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ προδόνται δειλῇ τὴν εὐσέβειαν· ἕως δ' ἂν ἔξι, μὴ προκαλεῖσθαι (34) τοὺς κινδύνους κελεύουσαν, εἴτε δέ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, εἴτε φειδοῖ τῶν ἐπαγόντων τὸν κίνδυνον. Ἐπειδὲ δὲ δόζος ἐλύθη, καὶ τὸ ὑπεροία καλῶς ἐδίκασε, καὶ ἡ στιλβωθεῖσα ρυμφαῖα τὸν ἀσεβῆ κατέβαλε, καὶ Χριστιανοῖς ἐπανῆγθε τὰ πράγματα, τί δει λέγειν μεθ' οὓς δόξης τε καὶ τιμῆς, ή τῶν μαρτυρίων οἰκουν καὶ δοσῶν, καὶ ὡς διδόνεις κάριν μᾶλλον ἡ κομιζόμενος, τοῖς βασιλείοις αὐτοῖς ἀναλαμβάνεται, καὶ διαδέχεται τὴν προτέραν τιμὴν ἡ δευτέρα; Καὶ βασιλεῖς μὲν δὲ χρόνος παρήμειψε (35), Καισαρίῳ δὲ τὸ τῆς εὐδοκίας ἀλυτον (36), καὶ τὸν παρ' αὐτοῖς πρωτείων· καὶ ἀγάνων βασιλεύσιν, διτις μᾶλλον Καισάριον οἰκειώσταις (37), καὶ οὐ μᾶλλον ἐκείνος ὄνομασθῇ φίλος καὶ γνώριμος. Τοιαῦτα Καισαρίῳ τὰ τῆς εὐσέβειας, καὶ παρὰ (38) τῆς εὐσέβειας. Ἀκούετωσαν καὶ νέοι (39), καὶ ἀνδρες, καὶ διὰ τῆς κύτης ἀρετῆς πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπιφάνειαν (40) ἐπειγόσθωσαν (Ἄγαθῶν γάρ πάντων καρπὸς εὐαληθής), δοσοῖς καὶ τοῦτο διὰ σπουδῆς καὶ μέρος εὐαισινίας ὑπολαμβάνεται.

ΙΕ'. 'Αλλ' οἶον δῆ καὶ τοῦτο τῶν περὶ αὐτὸν θεο-

(33) Ἐξώπλισεν. « Ut in Persas arma vertere impulit. » Ilesych. ἐξοπλίζειν κελεύσας.

(34) Προκαλεῖσθαι. Regg. bin, προτελεῖσθαι.

(35) Παρήμειψε. Reg. bin, ἀντήμειψε.

(36) Τὸ τῆς εὐδοκίας ἀλυτον. Sic Regg. bin,

hu, etc. Ellit., δ... ἀλυτος.

(37) Οἰκειώσταις. Or. 1, οἰκειώσαι.

(38) Καὶ παρά. Comb. καὶ γέρα, εἰ πρεμι.

(39) Καὶ νέοι. Deest καὶ, in pluribus.

(40) Ἐπιφάνειαν. Reg. bin, Coisl. 1, εἰ Ιεπιφάνειαν.

μάτων, δροῦ τε τῆς τινα γονέων θεοσεβείας καὶ τῆς Αἰκενού μαγιστηρίας ἀπόδειξιν ἔχον; Διέτριβε μὲν ἐν τῇ Βιθυνῷ, τὴν οὐ πολλοστὴν ἀπὸ βασιλέως διέπουν ἀρχήν· ἡ δὴ ἡ ταμιεύειν βασιλεῖ τὰ χρήματα, καὶ τῶν θησαυρῶν ἔχειν τὴν ἐπιμέλειαν. Ἐντεῦθεν γάρ τῷτο τὰς μείζους ἀρχὰς βασιλεὺς προοιμιάζεται· τοῦ δὲ πρώην συνενεχθέντος ἐν Νικαιᾷ σεισμῷ (41), ἐδὴ χαλεπώτατος τῶν πάντως μνημονευομένων γεγονότων λέγεται, μικροῦ τοὺς πάντας ἐγκαταλαβόντος, καὶ τῷ τῆς ποδίων κάλλει συναφαίσαντος, μόνος τῶν ἐπιφανῶν, ἢ κομιδῆ σὺν ὅλῃσι, ἐκ τοῦ κινδύνου περισώζεται, καὶ σωτηρίαν ἀπιστουμένην αὐτῷ πεπανθεῖ τῷ συμπτώματι, καὶ μικρὰ σημεῖα τοῦ εἰδόντου φερόμενος, δύον τὸν φόδον παιδαγωγὸν λαβεῖν τῆς μείζονος; σωτηρίας, καὶ διὰ τῆς ἀνω γενεῖσαι μοίρας, μεταθέμενος τὴν στρατείαν ἐκ τῶν Βικουμένων (42), καὶ ἀμείψας ἐστῶτῷ τὰ βασιλεία. Τούτο μὲν οὖν καὶ διενεκτό, καὶ κατὰ σπουδὴν Ιερῷ συνηγόχετο, ὡς πρὸς ἐμὲ γράφων ἐπειδεν, ἀφέπαντα τὸν καιρὸν εἰς νουθέτησιν· διπέρ οὐδὲ ἄλλοτε (43) ποιῶν ἐπαυσάμην, ζηλοτυπῶν τὸ ἐκείνου μεγαλούχος στρεφόμενον ἐν τοῖς χείροις, καὶ τὴν φιλόσοφον οὐτων ψυχὴν ἐν τοῖς δημοσίοις καλινδουμένην, καὶ ὑπέπερ ἥλιον νέφει συγκαλυπτόμενον. Ἀλλὰ τοῦ μὲν σεισμοῦ κρείττων ἐγένετο, τῆς νόσου δὲ οὐχ ἵτε (44). καὶ γάρ ἡνὶ δινθρωπος. Καὶ τὸ μὲν ἰδιον θεῖον, τὸ δὲ κοινὸν πρὸς τοὺς ἀλλούς. Καὶ τὸ μὲν τῆς εὔσεβειας, τὸ δὲ τῆς φύσεως. Καὶ προβλαβεν ἡ παραμυθία τὸ πάθος, ἵνα τῷ θανάτῳ σεισθέντες, τῷ περιδέξῳ τῆς τότε σωτηρίας ἐγκαυχησόμενοι. Καὶ τὸν ἡμέν δὲ πολὺν Καισάριος ἀποσέσωσται (45), κόνις τιμῆ, νεκρὸς ἐπινούμενος, θυμοῖς (46) ἐξ ὑμνῶν παραπομένος, μαρτύρων βήμασι πομπεύμενος, τοιάν τοις χερσὶν δοσίαις τιμώμενος, μητρὸς λαμπροφορίᾳ (47) τῷ πάθει τὴν εὐσέβειαν ἀντεισαγούστης, δάκρυσιν ἡττωμένοις φιλοσοφίᾳ, φαλμψίαις κοιμίζουσι; ιτοὺς θρήνους, καὶ τῆς νευκτίστου (48) ψυχῆς, ἣν τὸ Πνεῦμα δι' ὑδατος ἀνεμόρφωσεν, δέξια τὰ γέρα προπύμενος.

ΙΓ. Τούτο σοι, Καισάριε, παρ' ἐμοῦ τὸ ἐντάφιον· ἀλι τῶν ἐμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαὶ, υδὲ κρυπτομένως πολάκις πειψάμενος, ἐπὶ σεαυτὸν γυμνώσιν (49) ἐμέλλεις. Οὗτος δὲ παρ' ἐμοῦ κόσμος· σοὶ δὲ κλέμου παντός, εὑρίσκεις, εὑρίσκεις, φίλατος (50), οὐ σηρῶν περιβόντα, καὶ μαλακὰ νήματα, οἵτινες οὐδὲ περιών ἡγειρες κατὰ τοὺς πολλοὺς, ἀρετῇ μόνῃ κοσμούμενος, καὶ λίνου διαφανοῦς ὑφάσματα, οὐδὲ μύρων πολυ-

lum est, quod simul, et parentum, et ipsius pietatis maximum argumentum habet? In Bithynia degebatur, praefecturam ab imperatore haud postremam admisstrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere. Hoc enim illi majorum dignitatum velut præludium esse imperator voluit. Cum autem Nicæa terræ motus, post hominum memoriam maximus, exortus, 208 omnes pene invasisset, atque una cum urbis pulchritudine delevisset, solus ipse ex illustribus viris, aut certe cum admodum paucis e periculo salvis et incolunis evadit, idque modo quodam incredibili, hoc est ipsa ruina protectus, ac parvas quasdam periculi notas referens: hactenus videlicet, ut timorem majoris salutis magistrum caperet, totumque sese supernæ parti adjungeret, translata militia rebus motui obnoxii, ac commutata sibi ipsi aula. Atque hoc quidem et in animo habebat, et summo studio exoptabat, quemadmodum mihi per litteras persuadebat, cum banc ad eum nonendum occasionem arripuisse (epist. 20): quod nec unquam facere destiti, moleste serens illius indolis magnitudinem in deterioribus rebus versari, animamque adeo philosophicam in publicis negotiis voluntari, ac velut solem nubibus obduci. Verum terræ motu quidem superior fuit, morbo vero non item: homo enim erat. Atque illud proprium illi fuit, hoc cum aliis commune. Illud pietatis, hoc naturæ. Atque consolatio calamitatem antevertit, ut ipsius morte concussi, ob admirandum tunc salutis genus glorierintur. Ac nunc nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cuius pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succendentibus deductus, ad martyrum sacraria eum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induita pietatem mœrori subrogante, lacrymis a philosophia superalis, psalmodiis luctum sedantibus, ac denique dignos anima recens creata, quam Spiritus per baptismum reformavit, honores percipiens.

XVI. Hoc tibi a me, Cæsari, funebre munus: haec meorum primitiæ sermonum, quos occultari persæpe quebas, in te ipsum detecturus eras. Hoc tibi a me ornementum; tibi quidem, sat scio, omni ornamento charius, non sericea ac molles et circumfluentes telæ, quibus nec, dum adhuc superstes es, multorum more delectabar, utpote virtute sola ornatus, nec lini pellucidi texturas, nec pretio-

(41) Σεισμοῦ, etc. Locus iste, in Reg. hu ei Coisl. I sic legitur: Σεισμοῦ, καὶ πάσαν μικροῦ τὴν πόλιν κατενέγκαντος, δε δὴ χαλεπώτατος τῶν πάντως μνημονευομένων γεγονέας λέγεται. Μικροῦ, etc.

(42) Κιουνμέτρων. Or. 1, κινδύνων, « periculis. »

(43) Οὐδὲ ἄλλοτε. Regg. bin, hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ οἶτε.

(44) Οὐκ ἔτι. Reg. hu, οὐκέτι.

(45) Ἀποσέσωσται. Hic, de Cæsari exuviosis in patrum delatis, sermo est. Itaque, ἀποσέσωσται idem est ac si διερετοῦ: « a nobis! receptus est Cæsarius. »

(46) Υμνοῖς, etc. Billius: « ex hymnis ad hymnos transmissus. »

(47) Μητρὸς λαμπροφορία, etc. Billius vertendo: « materna cereorū gestatione, pietatem mœrori subrogante, » videatur legisse, λαμπαδοφορία. Verum « vestium candor, » ob spem resurrectionis, hic certe potius debet intelligi, quam unius « cerei tardæque gestatio; » idque vox ipsa sonat.

(48) Τῆς ρεοκτίστου, etc. « Ob recens suscep- ptum baptismū, hujus attalī ritū. »

(49) Γυμνώσεις. Mallet Combelisius, γυμνάσειν.

(50) Φίλατος. Coisl. I, τιμιώτερος, « pretio-

sorum unguentorum infusiones, quas prius etiam ad gynæcea remittebas, et quarum fragrantiam dies unus solvit, nec **209** denique aliud quidquam parvorum, et quæ apud parvos in pretio sunt, quæ quidem omnia hodierno die amarus hic lapis una cum puichro corpore contexisset. Valeant gentilium certamina, et figmenta, per quæ miseri juvenes ornati sunt, exigua exiguorum certaminum proposita habentes præmia; et quibusunque rebus per libamina, et primitias, et coronas, ac recens decerplos flores, hominibus vita functis parentant, patriæ legi potius, et stolido moerori, quam rationi servientes. Meum munus est oratio, quod etiam fortasse futurum tempus excepturum est, perpetuo motu præditum, nec eum, qui hinc migravit, prorsus abscedere sinens: verum auribus animisque **B** hominem, quem ornatum suscepit, semper conservans, ac desiderati simulacrum expressius quam

XVII. Ac talia quidem sunt, quæ a nobis offruntur: si autem parva et meritis suis inferiora, Deo quoque gratum est, quod sit pro viribus. Alterque alia quidem persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores et commemorationes offrentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. At tu, divinum et sacrum caput, utinam cœlos penetres, atque in Abrahæ sinu, quicunque tandem ille est, conquiescas, et angelorum choream, ac beatitorum virorum gloriam et splendorem species; vel potius una tripidies et exsultes, omnia quæ hic sunt, ex alto deridens, nimirum et divitias, ut appellantur; et abjectas dignitates, et falsos honores, et imposturam quam sensus faciunt, et hujus vitaæ iactationem, ac tanquam in nocturna pugna confusione et ignorantiam, magno illi regi astans, atque illinc emicante lumine impletus; cuius exquo rivo hic suscepio, quantum scilicet in speculis et ænigmatibus adumbrare atque conspicari possumus, utinam ad ipsum solum postea perveniamus, pura mente puram veritatem intuentes, atque hanc laboris in virtutis studio exhausti mercedem inventiamus, ut perfectius illuc summi boni consortio et contemplatione fruamur; quem quidem sacrae nostræ disciplinae finem, tum libri, tum animæ theologizæ laude florentes, esse proficitur.

210 XVIII. Quid adhuc superest? nihil aliud esse nisi ut sermonis medicinam, iis, qui in dolora

(51) *Gynaecaritior.* « Mulierum conclave, soliditum. »

(52) Οὐδὲ ἄλλο τι. Regg. bm., hu, Or. 1, οὐδὲ ἄλλο τι.

(53) *Protistenteς.* Non recte Billius, « præmia proponentes. » Siquidem vox ista, πρωτιθόντες, non ad ἑψηδονίας juvenes, sed ad ἀγῶνας certamina, referri debet. Non enim juvenes præmia in certaminibus proponebant, sed proposita consequerentur.

(54) *Ἀγωστοῦται.* Reg. hu, Or. 1, Jes. ἀφοιουνται.

(55) *Ἄλογια πάθους.* Coisl. 1, ἀλογια πάθους. Reg. coisl. ἀλογια πάληθους, « stolidæ plebi. »

(56) *Kaiρούμενοι...* ἔστι... φυλάσσον. Sic Regg. bm., hu, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Edit. καιρού-

τίμων ἐπιχύσεις, & ταῖς γυναικωνίτεσιν (51) ἀπεμέπου καὶ πρότερον, καὶ ὅν τιμέρα μιλ. λένε τὴν εὐωδίαν, οὐδὲ ἄλλο τι (52) τῶν μικρῶν καὶ τοῖς μικροῖς τιμίων, & πάντα κατέκρυψεν ἀν σῆμερον ὁ πικρὸς λίθος οὗτος μετὰ τοῦ καλοῦ σώματος. Ἐργάτωσάν μοι καὶ ἀγῶνες Ἑλληνικοὶ καὶ μῆθοι, δὲ ὅν τιμηδοι δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν, μικρὰ μικρῶν ἀγωνισμάτων προτιθέντες (53) τὰ ἐπαθλα· καὶ διὰ διὰ χοῦν τε καὶ ἀπαργμάτων, ή στεμμάτων τε καὶ ἀνθέων νεοδρέπτων, ἀφωσιοῦνται (54) τοὺς ἀπειλόντας ἀνθρώπους, νόμῳ πατρίῳ μᾶλλον καὶ ἀλογίᾳ πάθους (55) ή λόγῳ δουλεύοντες. Τό δὲ ἐμὸν δῶρον λόγος, διά τάχα καὶ διὰ μέλλων ὑπολήψεται χρόνος, δὲ κινούμενον καὶ οὐκ ἐδινεῖ εἰς τὸ παντελές ἀπειλόντας ἐνθέντες μεταχωρήσαντα, φυλάσσον (56) δὲ δὲ καὶ ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τῶν τιμώμενον, καὶ πινάκων ἐναργεστέραν προτιθέντην εἰκόνα τοῦ ποθουμένου.

I². Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα· εἰ δὲ μικρὰ καὶ τῆς ἀξίας ἐλάττω, καὶ θεῷ φίλοιν τὸ κατὰ δύναμιν. Καὶ τὰ μὲν ἀποδεδώκαμεν (57), τὰ δὲ δύστομεν, τὰς δὲ ἔτους προσφέροντες τιμάς τε καὶ μνήμας, οἵ γε τῷ βίῳ περιλειπόμενοι. Σὺ δὲ ἡμῖν οὐρανοῖς ἐμβατεύοις, ὡς θεῖα καὶ λεπάτη κεφαλή, καὶ ἐν κόλποις Ἀθραὰμ, οἵτινες δῆ οὗτοι εἰσιν, ἀναπαύσαι (58), καὶ ἀγγέλων ἐποπτεύοις χορεῖσαν, καὶ μακαρίων ἀνδρῶν δόξας τε καὶ λαμπρότητας· μᾶλλον δὲ συγχρεύοις καὶ συναγάλλοιο, πάντα διαγελῶν τὰ τῇδε ἀρνητούσους, τούς τε καλούμενους πλούτους, καὶ τὰς ἐρρυμένας ἀξίας, καὶ τὰς ψευδομένας τεμάς (59), καὶ τὴν διὰ τῶν αἰσθήσων πλάνην, καὶ τὴν τοῦ βίου τούτου περιφορὰν, καὶ τὴν ὥσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ σύγχυσιν τε καὶ ἀγνοιαν, βασιλεὺς τῷ μεγάλῳ περιστάμενος, καὶ τοῦ ἐκείθεν φωτὸς πληρούμενος· οὐδὲ μικρὸν ἀπορήθη ἐντεῦθεν δεξάμενοι, δισον ἐν ἐσόπτεροις φυτάζεσθαι (60) καὶ αἰνίγμασιν, αὐτῆς τῇ παγῇ τοῦ καλοῦ μετὰ ταῦτα ἐντύχοιμεν, καθάρῳ νῷ καθαρὸν τὴν ἀλήθειαν ἐποπτεύοντες, καὶ τοῦτον μισθὸν εἰρισκόμενοι (61) τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνταῦθα φιλοπονίας, τὴν τελεωτέραν ἐκεῖστον· καλοῦ μετουΐαν καὶ θεωρίαν· δέπερ δῆ τῆς ἡμετέρας τέλος μυσταγωγίας βίσθοι τε καὶ ψυχαὶ θεολόγοι θεοπίζουσιν.

D

III. Τί λοιπὸν ἔτι (62); τὴν ἐκ λόγου θεραπεύσιν τοῖς ἀλγοῦσι προσενεγκεῖν. Μέγα δὲ τοῖς πενθοῦσι (63)

μενος... ἔων... φυλάσσον.

(57) *Ἀποδεδώκαμεν.* Reg. hu, ἀπεδώκαμεν. Coisl. 1, et Jes. δεδώκαμεν.

(58) *Ἀναπαύσαι.* Regg. bm., hu, tres Colb., Jes. ἀναπαύσαι.

(59) *Καὶ τὰς ψευδομένας τιμάς.* Πατεριστικόν εἰ Reg. bin.

(60) *Φαντάζεσθαι.* Reg. bm., Coisl. 2, Or. 1, φαντάζεται· « hactenus ut in speculis et ænigmatibus informemus, cogitemus. »

(61) *Εὑρισκόμενοι.* Reg. a, hu, et Or. 1, εὑρισκόμενοι. Quae lectio melior videtur.

(62) *Τί λοιπὸν ἔτι;* Comb. Τί οὖν ἔτι; « Quid ergo superest? nempe, » etc.

(63) *Τοῖς πενθοῦσι.* Deest in duobus Reg.;, tristibus Colb., Or. 1, et Jes. Edit. καιρού-

ῳ περὶ τῶν συναλγούντων φάρμακον· καὶ οἱ τὸ
ἴων τοῦ πάθους ἔχοντες πλέον εἰσὶν εἰς παραμυθιαν
τῶν πάσχουσιν. Μᾶλιστα μὲν οὖν πρὸς τοιούτους
ἔστιν τὸν ὁ λόγος· ὑπὲρ ὧν αἰσχυνούμην ἀν., εἰ μὴ
καθάπερ δὲλλου παντὸς τῶν καλῶν, οὕτω καὶ καρτε-
ρίας τὰ πρῶτα φέροντο. Καὶ γάρ εἰ φιλόπαιδες
εἰσὶν μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ πάντων μᾶλλον φιλόσο-
φοι (64) καὶ φιλόχριστοι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν μετάβα-
σιν εἰς πλειόνος αὐτοῖς τε μελετήσαντες, καὶ τοὺς ἐξ
αὐτῶν διδάσκαντες· μᾶλλον δὲ τὸν βίον μελέτην
ἀπέντες; Ἐπὶ δὲ ἔτει τὸ πάθος ἐπισκοτεῖ
τὰς λογισμοῖς, καὶ καθάπερ λῆμη τις τὸν δύσθαλμὸν
ἰκαλεῖσθαι, καθαρῶς συνιδεῖν οὐκ ἐξ τὸ δέον· φέρε,
κύασθε παράκλησιν, οἱ πρεσβύτεροι τοῦ νέου, καὶ
τὸν παῖδας οἱ πατέρες, καὶ τοῦ νουθετεῖσθαι παρὰ
τῶν τηλικούτων δρεῖλοντας, οἱ πολλοὺς νουθετήσαν-
τες, καὶ τῷ πολλῷ χρόνῳ τὴν ἐμπειρίαν συλλέξαντες.
Θαύμασθε δὲ μηδὲν, εἰ νέος νουθετῶ γέροντας· καὶ
τοῦ ὄμβρερον, εἰ τὸ πολιαῖς ἀμεινὸν συνορῷ ἔχω.
Πόσον ἔτι βιωσάμεθα (65) χρόνον, ὡς τίμιαι πολιαι,
καὶ θεῷ πλησιάζουσαι; Πόσον ἐνταῦθα κακοπαθή-
σωμεν (66); Οὐδὲ δὲ πᾶς ἀνθρώπων βίος μακρός, ὡς
τῇ θεῖ φύσει καὶ ἀτελευτήτῳ παραβαλεῖν (67), μὴ
ἢ τὸ τῆς ζωῆς λειψανον, καὶ ἡ λύσις, ὡς ἀν εἰπο-
μεν, τῆς ἀνθρωπίνης πνοῆς, καὶ τοῦ προστακίου
μέν τε τελευταῖα. Πόσον ἡμᾶς ἔφθη Καισάριος;
Πόσον ἔτι τὸν ἀπελθόντα πενθήσομεν; Οὐ πρὸς τὴν
αἰτίην ἐπειγόμεθα μονήν; Οὐ τὸν αὐτὸν ὑποδυσόμεθα
ἴθιν αὐτίκα; Οὐχ ἡ αὐτὴ κόνις μετὰ μικρὸν ἐσ-
μένα; Οὐ τοσοῦτον κερδανοῦμεν ἐν ταῖς μικραῖς
ταύταις ἡμέραις, δοσὸν πλείω κακά, τὰ μὲν ἴδοντες,
τὰ δὲ παθόντες, τὰ δὲ καὶ πρέσαντες ιστος, λειτουρ-
γησι τῷ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν κοινὴν εἰσφορὰν καὶ
ἴσταιντον, καὶ τοῖς μὲν ἐπαπελθεῖν, τῶν δὲ προαπελ-
θεῖν, καὶ τοὺς μὲν κλαῦσαι, ὑπὸ δὲ τῶν θρηγυθῆ-
ναι, καὶ παρ' ἀλλων ἀντιλαβεῖν δν (68) προεισ-
πέρχαμεν δῆλοις τῶν δακρύων ἔρανον;

num ei siabile tributum pendamus, atque alios sequamur, munusque lacrymarum,

10. Τοιοῦτος δὲ βίος τὴμεν, ἀδελφοί, τῶν ζώντων
πρόσκαιρα· τοιοῦτο τὸ ἐπὶ γῆς πατέγνιον· οὐχ ὅντας
τείνεσθαι, καὶ γενομένους ἀναλυθῆναι. "Οὐαρ ἐσμὲν
εἴχιστανον, φάσμα τι μὴ κρατούμενον, πτῆσις
ἴρεον παρερχομένου, ναῦς ἐπὶ θαλάσσης ἔχος οὐκ
ἴκουσα, κόνις, ἀτμὶς, ἀσθινὴ δρόσος, ἀνθὸς καιρῷ
φύμενον (69), καὶ καιρῷ λυδμενον. "Ανθρωπος,
ὦσει χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὥστε ἀνθρος τοῦ
ἀρρού, οὗτως ἐξαρθῆσει· καλῶς δὲ θεῖος Δαῦδι περὶ
τῆς ἀσθενείας τὴμῶν ἐφίλοσόφησεν καὶ ἐν ἐκείνοις
ζῶν τοῖς ρήμασι· Τὴν διλέστητα τῶν ἡμερῶν
μου ἀράγεισιν μοι· καὶ πολιαστῶν μέτρον τὰς
ἀνθρωπίνας ἡμέρας δρίζεται. Τὶ δὲ ἀν εἰποῖς πρός

⁶⁴ Πάγτων μᾶλλον φιλόσοφοι. « Qui præ om-
nibus philosophari in malis norunt. »

⁶⁵ Βιωσάμεθα. Reg. hu, Or. 1, Jes. βιωσά-
μεθα.

⁶⁶ Κακοπαθήσωμεν. Tres Regg., Jes. κακοπα-
θήσωμεν.

⁶⁷ Ός τῇ θεῖα... παραπλεῖται. Reg. bm, Or. 1,

PATROL. Gr. XXXV.

A versantur, adhibeamus. Magnum porro iugentibus
pharmacum illud est, quod ab iis, qui eodem dolore
affecti sunt, porrigitur, et qui pari calamitate
premuntur, majorem apud eos, qui cruciantur, ad
consolandum auctoritatem habent. Ad eos ergo
potissimum oratio nobis erat: quorum causa pudore
profecto suffunderet, si non, ut aliarum omnium
virtutum, sic etiam patientiæ primas ferrent. Nam
etsi etiam sapientia et Christi amore cunctos antece-
dunt, ac migrationem ex hac via Jampridem et
ipsi meditati sunt, et liberos docuerunt, vel, ut
rectius loquar, totam vitam ita instituerunt, ut
nihil aliud, quam mortis meditatio sit. Quod si quid
tenebrarum rationi dolor offundit, ac lippitudinis
cuicudam instar oculos subiens, clare videre non
sinit id quod est officii; agendum, juvenis exhorta-
tionem senes accipite, et filii parentes, et ejus, qui
a talibus admonendus est, vos, qui multos admo-
nuistis, ac longo tempore rerum usum collegistis.
Nec vero mirum vobis videatur, si juvenis senes
moneam: nam hoc quoque vestrum est, si quid
canitis rectius prospicere possum. Quantum adhuc
temporis vivemus, venerandi senes atque ad Deum
appropinquantes? Quandiu hic afflictabimur? Ne
tota quidem hominum vita longa est, si cum divina
et sempiterna natura comparetur, nedum hæc vitae
reliquiae, atque, ut ita dicam, spirationis humanæ
solutio, ac fluxæ et caducae vitae finis. Quantum
nos anteverit. Cæsarius? Quandiu adhuc ejus dis-
cessu angemur? Nonne ad eamdem sedein prope-
ramus? Nonne eundem lapidem statim subibimus?
Nonne idem pulvis pauclo post erimus? Nonne ex
pœncis his diebus, qui restant, hoc lucri faciemus,
ut plura mala partim videamus, partim patia-
mur, partim etiam fortasse faciamus, atque ita
tandem ipsi quoque naturæ legi communis ac fir-
mam ei siabile tributum pendamus, atque alios sequamur,
quod aliis contulimus, ab allis recipiamus?

XIX. Ejusmodi vita nostra est, fratres, qui
fluxam vitam ducimus: ejusmodi in terra ludus: t
ut cum non simus, nascainur, cum nati sumus,
rursum dissolvamur. ²¹¹ Insomniū sumus mi-
nime consistens ⁶⁷, spectum quoddam, quod te-
neri nun potest, avis prætereuntis volans, na-
vis in mari vestigium non habens, pulvis, va-
por, ros matutinus, flos momento nascens, et
momento marcescens ⁶⁸. Homo, sicut senum dies
eius, tanquam flos agri, sic efforebit ⁶⁹. Pulchra
divus David his verbis de nostra imbecillitate
philosophatus est, quenadmodum et in illis t
Pascitatem dierum meorum nuntia mihi ⁷⁰. Quin
⁶⁴ Psal. vii, 15. ⁶⁵ Psal. ci, 24.

Jes. παραβάλλειν. « Ut cum divina illa et sempiterna
natura conjungamur: ut ad divinam hanc naturam
accedamus. »

⁶⁸ Or. Coisl. 2, 1.

⁶⁹ Καιρῷ φυόμενος, etc. Billins: « suo tem-
pore nascens, et suo tempore marcescens. »

etiam dies numanos palmi mensuram esse definit⁶¹. Quid autem de Jeremia dixeris, qui etiam matre succenset, se in lucem editum dolens, idque propter aliena peccata⁶²? Omnia vidē, ait Ecclesiastes⁶³, humana omnia cogitatione peragri, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quae magis suffigit, quam teneatur; delicias iterum, sapientiam iterum, eadem saepius revolvens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam, pincernas utriusque sexus, cantores et cantatrices, arma, satellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique, tam ad vitæ usum necessaria, quam superflua, quibus reges omnes, qui ante me fuerunt, superarvi. Et quid post hæc omnia? Omnia vanitas vanitatum, omnia vanitas, et præsumptio spiritus⁶⁴, hoc est, inconsideratus quidam animi impetus, et distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pena muletati. Verum Sermonis finis, inquit, omnia audi: Deum time⁶⁵: hic enim dubitationi finem imponit; atque ex hac vita hoc duntaxat commodi cape, ut per rerum, quæ videntur et fluctuant, perturbationem, ad res fixas et stabiles deducaris.

XX. Non igitur Cæsarium lugeamus, quibus malis ereptus sit, non ignorantes, sed nos ipsos, ob ea mala quibus relicti sumus, et quæ nobis aggremus, nisi sinceris animis nos Deo addicamus, ac præteritis iis, quæ ipsa nos prætereunt, ad supernam vitam properemus, terraque, etiam adhuc in terra versantes, relinquamus, ac Spiritum in cœlum ferentem bona fide sequamur. Hæc, ut ignavis gravia, ita forti animo prædictis levia sunt. Quin ad hunc quoque modum consideremus: Non imperabit Cæsarius? At nec sub aliorum imperio erit. Non terrorem quibusdam incutiet? At nec gravem dominum 212 pertimescat, ne dignum quidem plerisque, cui impereatur. Non opes cumulabit? At nec invidiam metuet, aut animis detimento afflicetur, male colligens; atque eo plura quotidie assumere studens, quo plura jam adeptus sit. Hujusmodi quippe divitiarum morbus est, ut plura appetere non desinat, sed sitis medicina in perpetuo potu sitam esse arbitretur. Non sermones ostentabit? At a sermonibus admiratione afficietur. Non Hippocratis, et Galeni, et eorum, qui ipsis adversantur, placita pertractabit? At ne-

⁶¹ Psal. xxxviii, 6. ⁶² Jer. xv, 10. ⁶³ Eccle. i,

(70) Καὶ τῇ μητρὶ. Ita Regg. bm, bu, Coisl. 1, Or. et Jes. In ed. deest τῇ.

(71) Πταλομαστ. Colb. 3, πτώμαστ.

(72) Τοῦ βλού. Sic Reg. bm, Coisl. 2, et Jes. In ed. deest τοῦ.

(73) Τὰ πάρτα ματαιότης. Hæc desunt in Regg. bm, bu, tribus Colb., Coisl. 2, et Jes.

(74) Εἰτ' οὐν. Coisl. 1, ἥτις οὖν.

(75) Τῆς ταραχῆς. etc. Billius, et per earum rerum quæ sub oculorum aspectum cadunt, perpetuoque motu agitantur, confusionem.

(76) Ζημιωθήσεται. Coisl. 1, duo Colb., Or. 1,

Τερεμίαν, δις καὶ τῇ μητρὶ (70) μέμφεται τῆς γενήσεως ἀλγῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀλλοτρίοις πταίσμασι (71); Πάρτα εἰδος, φησὶν δὲ Ἐκκλησιαστὴς, πάντος ἐπῆλθον λογισμῷ τὰ ἀνθρώπινα, πλούτον, τρυφήν; δυναστείαν, δόξαν τὴν ἀστατον, σοφίαν τὴν ὑπορεύουσαν πλέον δὲ κρατουμένην· πάλιν τρυφήν, σοφίαν πάλιν, ἐπὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις ἀνακυλούμενος, γαστρὸς ἡδονάς, παραδείσους, πλῆθος οἰκετῶν, πλῆθος κτημάτων, οἰνοχόους καὶ οἰνοχάς, ἔδοντας καὶ ἀδούσας, δηλα, δορυφόρους, ἔθνη προσπίποντα, φόρους συλλεγομένους, διφρίν βασιλείας, δια περιτά τοῦ βίου (72), δια τῶν ἀναγκαλων, οἵτις ὑπὲρ πάντας ἔλθον βασιλεῖς τοὺς ἐμπροσθεν· καὶ τι τὸν τὰς τούτους; Πάρτα ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάρτα ματαιότης (73), καὶ προαιρεσίς πτερύματος, εἰτ' οὖν (74) δρμῇ τις ψυχῆς ἀλγύστος, καὶ περιστασμὸς ἀνθρώπου τοῦτο κατακριθέντος, Ισαὼς ἐκ τοῦ παλαιοῦ πτώματος. Ἀλλὰ τέλος λέγουν, φησι, τὸ καὶ ἀκροντεύεται Θεόν τοῦ φοβοῦ· ἐνταῦθα τῆς ἀπορίας ἴσταται· καὶ τοῦτο σοι μόνον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τὸ κέρδος, δόηγηθῇαι διὰ τῆς ταραχῆς (75) τῶν ὁραμάτων καὶ σαλευομένων ἐπὶ τὰ ἑστῶτα καὶ μὴ κινούμενα.

C K'. Μὴ τοίνυν πενθῶμεν Καισάριον, οῶν ἀπηλάρη κακῶν εἰδότες, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς, οἵοις ὑπελείθημεν, καὶ οἵα θησαυρίσαμεν, εἰ μὴ, γησίως θεῷ προσθέμενοι, καὶ παραδραμόντες τὰ παρατρέχοντα, πρὸς τὴν ἀνω ζωὴν ἐπειγούμεθα· ἔτι ὑπὲρ τῆς δυτεῖς, καταλιπόντες τὴν γῆν, καὶ τῷ Πνεύματι φέροντες πρὸς τὰ ἀνω γησίως ἀκολουθήσαντες. Ταῦτα καὶ ἀλγεινὰ τοῖς διλγούμχοις, καὶ κοῦφα τοῖς ἀνδρικοῖς τὴν διάνοιαν. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Οὐχ ἔρχεται Καισάριος; 'Αλλ' οὐδὲ ἀρχήσεται πρὸς ἄλλων. Οὐ φέρεται τινάς; 'Αλλ' οὐδὲ δεῖσεται βαρὺν δεσπότην, πολλάκις τὸν οὐδὲ δρχεσθαι ἀξιον. Οὐ συνάξει πλούτον; 'Αλλ' οὐδὲ ὑπόβεται φθόνον, η ψυχὴν ζημιωθήσεται (76) κακῶς συνάγων· καὶ τοσοῦτον ἀεὶ προσδικάσαντες ζητῶν, δυον ἐκτήσατο. Τοιαύτη γάρ ή τοῦ πλουτεῖν νόσος, δρον τοῦ δεῖσθαι (77) πλείονος οὐκ ἔχουσα, ἀλλὰ τὸ ποτὸν ἀεὶ δίψους ἔτι ποιούμενην (78) φάρμακον. Οὐκ ἐπιδεῖξεται λόγους; 'Αλλ' ὑπὸ λόγου τε (79) θαυμασθήσεται. Οὐ φιλοσοφήσεται τὰ Ἰπποκράτους (80) καὶ Γαληνοῦ, καὶ τῶν ἀντιθέτων ἐκείνων; 'Αλλ' οὐδὲ κακοπαθήσεται νόσοις, ιδίας ἐπὶ ἀλλοτρίας συμφοραῖς λύπας καρπούμενος. Οὐκ ἀποδεῖξεται Εὔκλειδου, καὶ Πτολεμαίου, καὶ Ἡρωνος; 'Αλλ'

14. ⁶⁴ ibid. ⁶⁵ Eccle. xi, 13.

Jes. ζημιωσεται.

(77) Όρος τοῦ δεῖσθαι, etc. Billius, et ut finem appetendi plura nesciat. In Reg. bm, Coisl. 1, et Jes. legiunt, δυον τοῦ πλείονος οὐκ εἰδούς, ἀλλά, etc.

(78) Διέρους ἔτι ποιούμενην. Aidiidimus ἔτι, ex Regg. bm, bu, duobus Colb. et Jes. Iudicem codices pro ποιούμενην habent ποιούμενος. Coisl. 1, δίρους αἴτιον, εἰσιτησια.

(79) Λόγων τε. Deest γε in pluribns.

(80) Τὰ Ἰπποκράτους. Billius, et Hippocratis do-
gimata.

οὐδὲ ἀλγησει τοῖς ἀπαιδεύτοις φυσῶσι μείζονα (81). Α οὐ καλλωπιεῖται (82) τοῖς Πλάτωνος, καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ Πύρρωνος, καὶ Δημοκρίτου δῆ τισι, καὶ Ἡρακλείτους, καὶ Ἀναξαγόρας, Κλεάνθαις τε (83) καὶ Ἐπικούροις, καὶ οὐκ οἰδ' οἰστισι (84) τῶν ἐκ τῆς επινῆς στοᾶς καὶ ἀκαδημίας; Ἀλλ' οὐδὲ φροντίσεις ἵνα διαίλυσῃ (85) τούτων τὰς πιθανότητας. Τί με δὲι μνημονεύειν τῶν ἄλλων; Ἀλλὰ ταῦτα δῆ τὰ τίμια τοῖς καὶ περισπούδαστα· οὐ παραστήσεται γαμετήν; οὐ πάθος (86); Ἀλλ' οὐδὲ θρηνήσεις τούτους, ή θρηνήσεται ὑπὸ τούτων, ή καταλιπὼν ἄλλοις, ή καταλιπθεὶς συμφορᾶς ὑπόμυημα. Οὐ κληρονομήσεις χρημάτων; Ἀλλὰ κληρονομηθήσεται ὁφέλης ὡν χρησμῶντον, καὶ ὡν αὐτὸς τὸ θέλησεν, ἵνα πλούσιος ἐνθέντει μεταναστῇ, πάντα μεθ' ἑαυτοῦ φερόμενος. Ὁ τῆς φιλοτιμίας! ὡ τῆς καινῆς παρακλήσεως! ὡ τῆς μεγαλοψυχίας τῶν ἐπιβαλλομένων (87)! Ἡκούσθη κήρυγμα πάσης ἀκοῆς ἔξιον, καὶ μητρὸς πάθος κενῶται δι' ὑποσχέσεως καλῆς καὶ δοσίας, δοῦναι τὰ τάντα τῷ πατρὶ τὸν ἐκείνου πλοῦτον ὑπὲρ ἐκείνου ὥρον ἐντάψιον (88), καὶ μηδὲν ὑπολειφθῆναι τοῖς προσδόκησασιν.

et sanctam prolicitationem exhaustur, qua omnes illi recuperit, ut nihil iis, qui exspectabant, relictum sit.

ΚΑ'. Οὐ πω ταῦτα ίκανά πρὸς παραμυθίαν; Προσθέτω τὸ μεῖζον φάρμακον. Πεθομαὶ σοφῶν λόγων, ὅτι ψυχὴ πάσα (89) καλῇ τε καὶ θεοφιλῆς, ἐπειδὲν, τὸν συνθεδεμένου λυθεῖσα σώματος, ἐνθένδε ἀπαλλαγῇ, εἴθεν μὲν ἐν συναισθήσει καὶ θεωρᾷ τοῦ μένοντος αὐτὴν καλοῦ γενομένη (90), (ἅτε τοῦ ἐπισκοπῶντος ἀνακαθαρθέντος, ή ἀποτεθέντος, ή οὐκ οἶδ' ὅτι καὶ λέγειν χρή·) θαυματίαν τινὰ ἡδονὴν ἔδειται, καὶ ἀγάλλεται, καὶ θεωρᾷς (91) χωρεῖ πρὸς τὸν ἐντεῖς Δεσπότην, ὥσπερ τι δεσμωτήριον χαλεπὸν τὴν ἐνταῦθα βίον ἀπεφυγοῦσα, καὶ τὰς περικειμένας ἀποστιαμένη πέδας, ὁφέλη τὸ τῆς διανοίας πτερὸν καθεῖται, καὶ οἶον (92) ἡδη τῇ φαντασίᾳ καρποῦται τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα μικρὸν δὲ ντετερον, καὶ τὸ συγγενές σαρκὸν ἀπολαβοῦσα, φέτα ἐκεῖθεν (93) συνεψιοσθῆσε, παρὰ τῆς καὶ δούσης καὶ πιστευ-

C
que morbis vexabitur, ex aliorum calamitatibus proprias molestias capiens. Non Euclidis, Ptolemari, et Heronis scripta demonstrationibus explicabit? At neque, ob imperitos homines tumidiores animos gerentes, dolorem concipiet. Non Platonis, et Aristotelis, et Pyrrhonis, et Democriti ejusdem, et Heracliti, et Anaxagoræ, et Cleanthis, et Epicuri, et nescio quorum Stoicorum et Academicorum placitis sese venditabit? At neque, quoniam pacto illorum argutias dissolvat, laborabit. Quid alia commemorare necesse est? At hæc, quæ præclaræ omnibus et expetenda censentur: non uxorem haebit? non filios? At, nec eos lugebit, aut ab illis lugebitur, aliis relinquens, vel ipse calamitatis monumentum relictus. Non opes hæreditate accipiet? At hæredes ipse habebit, quos habere commodissimum est, et quos voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O ingentem munificentiam! o novam consolationem! o singularem eorum, quibus testamenti exsequendi cura commissa est, liberalitatem! Auditum est præconium omni auditione dignum, ac matris luctus ob præclaram C opes pro eo se in sepulcræ manus daturam

XXI. An hæc ad consolationem nondum sufficiunt? Majus pharmacum adhibebo. Sapientum verbis adducor ut credam, pulchram omnem animam et Deo 213 charain, posteaquam corporis vinculis soluta, hinc excesserit, protinus bonum, quod eam manet, persentiente et contemplantem, (ut pote en, quod tenebras offundebat, vel purgato, vel deposito, vel, quo verbo ea res appellanda sit, nescio;) mirabili quadam voluptate affici, et exultare; atque hac vita, tanquam gravi quadam ergastulo liberata, compedibusque illis, quibus mentis alæ deprimebantur, solutam, placide ad Dominum suum tendere, ac recondita frui beatitudine, qualem jam per imaginem perceperat; post etiam aliquanto, cum cognatam carnem a terra, quæ et dederat, et in fidem acceperat, receperit (quod

(81) Φυσῶσι μείζονα. « Majora crepantes, nuncis crepantibus venerantur. » His Augustini verbi Gregorii verba apte reddi posse videntur.

(82) Καλλιποτείται. Reg. bm, duo Coisi. et Jes. D καλλιποτείται.

(83) Κλεάνθαις τε. Coisl. I, Κλεάνθεος τε.

(84) Οἰδ' οἰστοι, etc. Reg. bm, or. I, οἴδατες ἐκ τῆς σεμνῆς στοᾶς. Nescio quorum venerabilium. » Id per ironiam dictum.

(85) Διαλύσῃ. Reg. hu, διαλύσει.

(86) Οὐ παιδας. Reg. hu, η παιδας.

(87) Τὸν ἐκβαλλομένων. Combef. « Suppedantum; » nimirum δαπανήματα, « sumptus. Nam Cæsari parentes, » ut cum Elia loquar, « ne exiguae quidem ulli rei pepercérunt; verum præconium, dignum quod ab omnibus audiatur, proposuerunt, nempe quod nihil sibi reliqui fecerunt, sed omnia pauperibus distribuerunt. Ceterum præclarum Cæsarii testamentum existat in Basili epist. 32, novæ ed. ad Sophronium. « Volo, inquit, omnia mea ad pauperes devenire. » Cui ipsius extreμe voluntati optimi parentes lubentissimo animo paruerunt. Billius, « qui hanc rem aggressi sunt. »

(88) Δῶροι διντάφιοι. Mallem, has distinguendo voces, sic vertere: « pro eo sepulcræ muneris instar, dono daturam. »

(89) Οτι ψυχὴ κάσσα. Vetus schol. « Οτι δὲ ἐντεῦθεν ἀπαλλαγεῖς εὐθὺς ἐν θεωρᾷ γίνεται τοῦ μένοντος αὐτὸν καλοῦ. » Is, qui e vivis excessit, statim hujus, quod eum manet, boni contemplatione fruatur. Hanc sententiam, inter alios, Dionysio Elias ascribit.

(90) Γερομένη. Jrs. γινομένη.

(91) Καὶ θεωρ. Billius, « summa cum hilaritate. »

(92) Καὶ οἷον, etc. Deest xat, in Regg. bm, hu, Or. I, et Jes. Combef. vertit, « velut jam certa representatione ac imagine, reposita frui beatitudine. » Quod per emphasis dictum, atque, teste Elia, eam mentis impressionem significat, quam anima, Deo in ipsam illabente, experitur. Bill. « reconditam beatitudinem jam velut per imaginem et simulacrum percipere. »

(93) Τὰ ἐκεῖθεν, etc. « Quam, cum hic philosopharetur, sociam habuit. » Quæ quidem ratio est, cur in ipsam quoque carnem beatitudinis præmium

quo modo sicut, Deus novit, qui ea inter se conjunxit A θείσης γῆς, τρόπον δι' οίδεν δ' ταῦτα συνθήσας καὶ atque dissolvit), tuum demum eam quoque ad gloriae coelestis hæreditatem secum admissuram; et quemadmodum ob naturæ conjunctionem ærumnarum ipsius particeps fuerat, sic etiam jucunditates suas cum ipsa communicaturam, totum videlicet corpus in se ipsam absumentem, et cum eo unum effectam, et spiritum, et mentem, et deum, absorpto nimisrum a vita eō, quod mortale et caducum erat. Audi quid de ossium et nervorum compactione divinus Ezechiel disserat⁹⁶; quid post illum Apostolus de tabernaculo terrestri, et domo non manu facta, illo, inquam, fluxo ac dissolvendo, hac vero in cœlis recondita; qui etiam discessum a corpore præsentiam apud Deum esse affirmat, vitam autem corpoream ut peregrinationem deplorat⁹⁷, atque adeo quamprimum dissolvi cupit⁹⁸. Quid ad res in spe positas elanguesco? Quid temporarius siō? Exspecie archangeli vocem⁹⁹, extremam tubam, cœli transformationem, terræ immutationem¹, elemotorum libertatem, totius mundi renovationem². Tunc Cæsarium video, non jam peregrinantem, nec qui jam ab aliis feratur, et lugeatur ac miserationi sit, sed clarum, illustrem, excelsum; qualis sæpe mihi in somnis visus es, o fratum charissime et fratum amantissime, sive voluntate mea, sive ipsa veritate hoc informante.

214 XXII. Nunc autem, omissis luctibus, me ipsum inspiciam, ne quid luctu dignum mecum insciens feram, ac meas ipse res explorabo. *Filiī hominum*, ad vos enim transit oratio, quousque gravi corde, et crasso animo eritis? *ut quid* diligitis vanitatem, et queritis mendacium³? magnum aliquid hanc vitam, et paucos hos dies multos esse iudicantes, ac suavem hauc et amplectendam separationem, ut grave quidpiam et horrendum aversantes? Non nos ipso noscemos? Non ea, quæ oculis cernuntur, abiciemus? Non ad ea, quæ mente et intelligentia comprehenduntur, oculos convertemus? Non, si quid etiam inororis concipiendum est, idcirco potius mororem suscipiemus, quod incolatus noster prolongetur⁴ (Davidis illius instar, qui res hujus vitæ, tenebrarum tabernacula, et afflictionis locum, et profundi limum, et mortis umbram, appellat⁵), quod in sepulcris iis, quæ circumserimus, diuinus hæreamus, quod, ut homines, peccati

B θείσης γῆς, τρόπον δι' οίδεν δ' ταῦτα συνθήσας καὶ διαλύσας θεδε, τούτῳ συγχληρονομεῖ τῆς ἐκείνην δηξίης· καὶ καθάπερ τῶν μοχθηρῶν κύτου μετέσχε διὰ τὴν συμφύσιν, οὕτω καὶ τῶν τερπνῶν ἑαυτῆς μεταδίδωσιν, δόλον εἰς ἑαυτὴν ἀναλώσασα (94), καὶ γενομένη σὺν τούτῳ ἐν καὶ πνεῦμα, καὶ νοῦ, καὶ θεδε, καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θινητοῦ τε καὶ φέοντος. Ἀκουε γαῦν οἷα περὶ συμπτῆσεως διτῶν τε καὶ νεύρων φιλοσοφεῖται τῷ θείῳ Ἱεζεκεΐῃ· ὃς μετ' ἔκεινον τῷ θείῳ Παύλῳ περὶ σκηνώματος ἐπιγέλου, καὶ οἰκίας ἀχειροποιήτου, τοῦ μὲν καταλυθεομένου, τῆς δὲ ἀποκειμένης ἐν οὐρανοῖς· καὶ τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκδημίαν ἐνδημίαν (95) πρὸς τὸν Κύριον εἶναι φάσκοντος, τὴν δὲ σὺν τούτῳ ζωὴν ὡς ἐκδημίαν ἀδυρομένου, καὶ διὰ τοῦτο ποθεῦντος B καὶ σπεύσοντος τὴν ἀνάλυσιν. Τί μικροψύχῳ περὶ τὰς ἀλπίδας; Τί γίνομαι πρόσκαιρος; Ἀναμένω τὴν τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴν, τὴν ἐσχάτην σάλπιγγα, τὸν οὐρανοῦ μετασηματισμὸν, τὴν γῆς μεταπόσιν, τὴν τῶν στοιχείων ἀλευθερίαν, τὴν κόσμου πανὸς ἀνακαλινσιν. Τότε (96) Καιτάρον αὐτὸν διδομαι, μηχεῖται ἐκδημοῦνται, μηχεῖται φερόμενον (97), μηχεῖται πενθούμενον, μηχεῖται ἀλεύμενον, λασμπρὸν, ἐνδόξον, φηγόλον· οἶδε μοι καὶ κατ' ὅναρ διφθησις ποιλάκις, ὡς φιλατεῖται ἀδελφῶν ἐμοὶ, καὶ φιλαδελφότας, εἴτε τοῦ βούλεσθαι τοῦτο ἀνατυποῦντος, εἴτε τῆς ἀληθείας.

C ΚΒ'. Νυνὶ δὲ, ἀφεὶς τοὺς θρήνους, εἰς ἐμαυτὸν βλέψω, μή τι θρήνων ἄξιον λάθω φέρων, καὶ τὰς ἐμαυτοῦ περισκέψομαι. Υἱοί ἀνθρώπων, μέτειπον πρὸς ὑμᾶς δὲ λόγος, ἡσας πότε βαρυκαρδιοι, καὶ παχεῖς τὴν διάτρωσιν; Ιταὶ δηματὰς ματαύτητα, καὶ ζητεῖται γενῦδος; μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ τὰς ὀλίγας ταύτας ἡμέρας πολλάς (98) ὑπολαμβάνοντες, καὶ τὴν δάκενξιν ταύτην, τὴν ἀσπαστὴν καὶ τῇσιν, ὡς δῆ τι βαρὺ καὶ φρικῶδες ἀποστρέψομεν; Οὐ γνωστόμεθα (99) ὑμᾶς αὐτούς; Οὐ τὰ φαινόμενα δίψκωμεν; Οὐ πρὸς τὰ νοούμενα βλέψωμεν; Οὐχ, εἴ τι καὶ λυπεῖσθαι χρή, τούναντίον ἀνιαστόμεθα τῇ παροικίᾳ μηκυνομένῃ (1), κατὰ τὸν θείον Δαΐδον, σκηνώματα σκοτασμοῦ, καὶ τόπον κακώσεως, καὶ ίππον βυθοῦ, καὶ σκιὰν θανάτου τὰ τῆδε ἀποκαλοῦντα (2); δὲ τι βραδύνομεν ἐν τοῖς τάφοις οἵς περιφέρομεν, δὲ τις ὡς ἀνθρωποι ἀποθνήσκομεν τὸν τῆς ἀμφιτάσθιαν θάνατον, θεοί γεγονότες; Τούτον ἔγω φοδοῦμαι τὸν φόδον, τούτῳ καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν σύ-

⁹⁶ Ezech. xxvii, 3, et sqq. ⁹⁷ II Cor. v, 6. ⁹⁸ II Petr. iii, 10. ⁹⁹ Psal. iv, 5. ¹ Psal. cxix, 5.

(94) Όλος εἰς ἑαυτὴν ἀραιώσασα. Colb. et schol. οὐκ ἀναρρέσθαι ἢ συγχεῖσθαι τὸ σῶμα λέγεται· μή γένοιτο! ἀλλὰ διὰ τὴν ἀτρεψίαν καὶ ἀπαθεῖς τοῦ σώματος. « Non ait tolli et confundi corpus : absit ; sed jam mutationi et ærumnis nou esse obnoxium. » Corpus enim, excussa mortali crassitie, incorruptum et quasi spirituale, animæisque affine erit, salva tamen aliquæ integræ ipsius substantia.

(95) Ἐρθηματ. Sic Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Editū, ἐκδημίαν, et discessum.

(96) Ἀρακαλνισιν. Τότε. Regg. bm, hu, Or. 1, ἀνακαλνωσιν. Reg. a, Coisl. 1, τότε καὶ.

² Philipp. i, 23. ³ II Thess. iv, 15. ⁴ I Cor. xv, 52. ⁵ Psal. Lxviii, 3; xlvi, 20.

(97) Φερόμενος. « Cuius funus deducatur, effigieratur. »

(98) Πολλάκις. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, etc.

(99) Γρωσάμεθα... διγύμωμεν... βλέψωμεν... αἰσθάνωμεθα. Reg. iii, et Or. 1, γνωστόμεθα... δίψκωμεν... ἀνιαστόμεθα.

(1) Τῇ παροικίᾳ μηκυνομένῃ. Coisl. 1, τῆς παροικίας μηκυνομένης.

(2) Ἀποκαλοῦτα. Sic optime Reg. b. Prave in eid. ἀποκαλοῦντος. Billius laieni emendaverat. Coisl. 2, et Or. 1, ἀποκαλοῦντες.

ιψιν· καὶ οὐκ ἔφη με ἀναπνεῖν τὴν ἐκεῖθεν δόξαν, καὶ τὰ τὸν (3) δύνασθαι λέγειν· Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν του τὴν γυμνήν μου, τὰ δὲ φρίττον καὶ ἀποστρέψομαι. Ἐκεῖνο δὲ οὐ δέδωκα, μή μοι τὸ σῶμα τοῦτο, διάρρηκτον καὶ διασθαρέν, παντελῶς οἰλήστηται (4). ἄλλα μή τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα τὸ ἔνδοξον (ἔνδοξον γάρ κατορθοῦν, ὥσπερ ἀτιμονά ἀμαρτάνον), ἐν τῷ λόγῳ, νόμος, ἐλπίς, τὴν αὐτῆν τοῖς ἀλόγοις ἀτιμαντακριθῇ, καὶ μηδὲν πλέον τῇ μετά τὴν διάζευξιν· ὡς δρελόν τε τοῖς πονηροῖς, καὶ τοῦ ἐκεῖθεν πυρὸς δέσιος.

lis, quæ rationis expertia sunt, Ignominia multeletur quædammodum improbis hominibus, atque igne illo dignis, optandum esset.

ΚΓ. Εἴθε νεκρώσαιμι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς! Β Εἴθε πάντα τῷ πνεύματι δαπανήσαιμι, τὴν στενὴν καὶ ὑλίγοις βαστὴν ἐδεύσας, μή τὴν πλατεῖαν καὶ διεῖσθαι! Οὐ τάχει γε μετὰ τοῦτο λαμπρὰ καὶ μεγάλα, καὶ μεῖζων ἡ κατὰ (5) τὴν ἀξίαν ἐλπίς. Τί ἀστιν ἀνθρώπος, οὐδεὶς μιμητήσκεται (6) αὐτούς; Τί τὸ κανόνι τοῦτο τερπεῖ ἐκεῖ μυστήριον; Μικρός εἰμι καὶ μέγας, ταπεινὸς καὶ ὑψηλός, θνητός καὶ ἀθάνατος, ἐπίγειος καὶ οὐρανίος. Ἐκεῖνα μετὰ τοῦ κάτω κόσμου, ταῦτα μετὰ τοῦ Θεοῦ· ἐκεῖνα μετὰ τῆς σαρκὸς, ταῦτα μετὰ τοῦ πνεύματος. Χριστῷ συνταρφῆναι με δεῖ, Χριστῷ συναναστῆναι, συγχεληρονομῆσαι Χριστῷ, οὐδὲν γενέσθαι Θεοῦ, Θεὸν αὐτὸν (7). Ὁράτε τοῖς περοῖσιν (8) ἀνήγαγεν ἡμᾶς ὁ λόγος. Μικροῦ καὶ χάριν ὅμολογῶ τῷ πάθει, ὡς τοιαῦτα ἐφιλοσόφησα, καὶ διὰ μᾶλλον ἵραστης ἐγενόμην τῆς ἐνθένδε ἀπαναστάσεως. Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο ἡμῖν ὁ ἀνθρωπῆσας δι' ἡμᾶς καὶ πτωχεύσας Θεός, ἵνα διατηρητὴ τὴν σάρκα, καὶ ἀναστήσῃ τὴν εἰκόνα (9), καὶ ἀναπλάσῃ τὸν ἀνθρώπον, ἵνα γενώμεθα οἱ πάντες ἐν Χριστῷ γενομένω τὰ πάντα ἐν πάσιν ἡμῖν τελεῖν, δοσα πέρι ἀστιν αὐτὸς (10), ἵνα μηκέτι ὅμεν ἀφέντες καὶ θῆται, βάρδαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος, τὰ τῆς σαρκὸς γνωρίσματα, μόνον δὲ τέφρωμεν τὸν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν θεῖον (11) χαρακτῆρα, παρ' οὐ καὶ εἰς ὃν γεγόναμεν, τοσοῦτον ἀπ' αὐτοῦ μορφωθῆντες καὶ τυπωθέντες, ὥστε καὶ ἀπὸ μόνου γενώσιεν.

ΚΔ'. Καὶ εἰλη μὲν γε διπερ ἐλπίζομεν, κατὰ τὴν μεγάλην Θεοῦ τοῦ μεγαλοδώρου φιλανθρωπίαν· δε, μικρὰ αἰτῶν, μεγάλα χαρίζεται νῦν τε καὶ εἰς τὸν ἐπειτα χρόνον τοῖς γνησίως αὐτὸν ἀγαπῶσι· πάντα

A morte moriamur, cum dii facili simus? Hic me timor exagitat, hic dies noctesque mecum versatur; nec me liberum spiritum ducere sinunt, hinc futura gloria, hinc futurum tribunal: ex quibus illam quidem adeo appello, ut dicere possim: Deficit in salutare tuum anima mea⁹, hoc autem horreo et aversor. Nec vero illud timeo, ne mihi corpus hoc, cum semel defluxerit ac corruptum fuerit, prorsus extinguitur, sed ne nobile illud Dei segmentum (nobile enim est, cum offici sui numeros probe explet, quemadmodum contra infame, cum peccat), in quo est ratio, lex, spes, eadem, qua ea animantur, nihilque meliore post mortem conditione sit: quædammodum improbis hominibus, atque igne illo dignis, optandum esset.

B XXIII. Utinam membra, quæ super terram sunt, mortisfæcem¹⁰! Utinam omnia per spiritum absumam, arcia via, et qua pauci gradiuntur¹¹, non autem lata et facilis incedens¹²! Magna enim profectio et luculenta sunt ea, quæ postea sequuntur, ac spes meritum nostrum et dignitatem excedit. Quid est homo, quod memor es ejus¹³? Quodnam hoc novum circum me mysterium? Parvus sum et magnus, humilius et excelsus, mortalis et immortalis, terrenus et coelestis. Illa cum inferiori hoc mundo, hæc cum Deo; illa cum carne, hæc cum spiritu. Oportet me cum Christo sepeliri, 215 cum Christo resurgere, Christi coherædem esse, filium Dei fieri, atque adeo Deum ipsum. Videote quo nos oratio progrediens tandem evexerit. Parum abest, quin calamitati gratias etiam habeam, in enjus gratiam hæc disserui, et quæ mihi maius ex hac vita magnandi desiderium injectit. Hoc nobis magnum illud mysterium designat: hoc nobis Deus, qui nostra causa humanitatem suscepit, ac pauper factus est, ut jacentem carnem erigeret, et incolumentem imaginis afferret, hominemque instauraret, ut omnes unum efficiamur in Christo, qui perfecte factus est in omnibus nobis omnia quæcumque ipse est; ut jam non simus masculis et femina, barbarus et Scythæ, servus et liber¹⁴, quæ sunt carnis insigonia et discrimina, sed solam Dei, a quo et ob quem creati sumus, notam in nobis geramus, tantum ab eo informati et impressi, ut ex ipso solo agnoscamur.

D

XXIV. Atque utinam quidem simus quod speramus, secundum magnam munifici Dei benignitatem; qui parva petens, maxima lis, qui sincero animi affectu eum amant, et nunc et in futuro ævo largi-

* Psal. cxviii, 81. * Coloss. iii, 5. * Matth. viii, 14. * ibid. 13. * Psal. viii, 5. * Gal. iii, 28.

(3) Μέχρι καὶ τοῦ. Reg. hu, Or. 4, μέχρι τοῦ καὶ. (4) Οἰλήστηται. Reg. hu, tres Colb., Or. 4, οἰλήστηται.

(5) Μεῖζων ἡ κατὰ. Reg. hu, et Or. 4, μεῖζων ἡ κατὰ.

(6) Μιμητήσκεται. Sic Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 4. Edisi, μιμητεσται.

(7) Θεόρ αὐτόν. Coisl. 4 addit κληθῆναι, ε νοεται.

(8) Ποι προτώρ. Reg. hu, tres Colb. Or. 4, οι προτών.

(9) Αρασώσηται τὴρ εἰκόνα. Imaginem salvaret.

(10) Οσα κέρ ἀστιν αὐτός. Quæcumque ipse est. Id omissum a Billio. Coisl. 4: πάρεστιν.

(11) Τὸρ θεῖον, etc. Comb. et divinam figuram, per quam et in cuius finem conditi sumus; tantum inde formati atque impressi, ut ex ipsa sola cognoscamur. Ut hæc omnia ipsum referant characterem, qui sit divina in nobis impressio et nota, ex qua cognoscamur.

tur; pro nostra erga ipsum charitate et spe, omnia serentes, omnia sustinentes¹²; propter omnia, tam dextra, quam sinistra, hoc est, tam laeta, quam tristia, gratias agentes (quandoquidem hæc quoque persæpe salutis arma esse verbum novit), nostras et eorum, qui, tanquam in communi via, paratiores, ad hospitium prius pervenerunt, animas ipsi commendantes. Quo quidem officio nos etiam functi, finem dicendi, ut et vos quoque lacrymandi, faciemus, jam ad sepulcrum vestrum properantes, quod solum ac triste donum Cæsarius a vobis habet, parentibus quidem et senectuti opportune paratum, filio autem ac juvenili ætati donatum, præpostere quidem, at non absurde apud eum, qui res nostras administrat. O omnium Domine, et effector, ac præcipue hujus flimenti! O Deus tuorum hominum, et pater, ac gubernator! O vita et mortis arbiter! O nostrarum animarum custos et benefactor! O qui omnia facis, et tempestive, atque, ut ipse pro sapientiæ tuae et administrationis altitudine nosti, artifice Verbo transmutas¹³, 216 nunc quidem Cæsarium, discessus nostri primitias, quæso, suscipe. Quod si postremum natu, primum, tuis rationibus, quibus omnia reguntur, cedimus: nos vero post quoque opportuno tempore suscipe, tandiu in carne vitam nostram moderatus, quandiu conducibile fuerit: et quidem suscipe, ob metum tuum paratos, et non turbatos¹⁴, neque in extremo die terga vertentes, atque invito animo, quemadmodum solent qui mundo et carni addicti sunt, hinc abstractios et avulsos, sed prompte et alacriter ad beatam illam et longævam vitam proficiscentes, quæ est in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in æcula sæculorum. Amen.

¹² I Cor. xiii, 7. ¹³ Amos v, 8. ¹⁴ Psal. cxviii, 60.

(12) Λόγος. Billius, « sermo. » Combes, « scriptura. » Forte rectius, « ratio. »

(13) Παρακαταθέμενοι. Eodem sensu vox illa intelligenda est, ac ista, I Petr. iv, 19, παρατηθέσθωσαν, « commendent. » Hoc enim vult Gregorius, ut dum resurrectionem exspectamus, animas nostras, veluti quoddam depositum, Deo committamus.

(14) Ο δὴ καὶ αὐτὸλ ποιήσατες. Hæc desunt in Reg. bm, tribus Colb. et Or. 1.

Α στέγοντες, πάντα ὑπομένοντες διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην τε καὶ ἐλπίδα· ἐπὶ πᾶσιν εὐχαριστοῦντες δεξιοῖς τε ὅμοιως καὶ ἀριστεροῖς, ἡδέσι λέγω καὶ ἀνιαροῖς, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα σωτηρίας ὅπλα πολλάκις οἶδεν ὁ λόγος (12), αὐτῷ παρακατατιθέμενοι (13) τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, τὰς τῶν προχαταλύνοντων, ὥσπερ ἐν ὅδῳ κοινῇ τῶν ἑτοιμοτέρων. « Ο δὴ καὶ αὐτὸλ ποιήσατες (14), ἐνταῦθα τοῦ λόγου λέξαμεν (15), ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τῶν δακρύων, ἐπὶ τὸν τάφον ἡδὴ σπεύδοντες τὸν ὑμέτερον, δν δῶρον παρ' ὑμῶν ἔχει Καισάριος, λυπηρὸν τε καὶ μόνιμον (16), γονεὺσι μὲν ἑτοιμασθέντα καὶ γῆρας κατὰ καιρὸν, παιδὶ δὲ καὶ νεότητι δωρηθέντα παρὰ τὸ εἴκος, καὶ οὐκ ἀπεικόδη τῷ διέποντι τὰ ἡμέτερα. » Ο Δέσποτα πάντων καὶ ποιητά, καὶ διαφερόντων τοῦδε τοῦ πλάσματος! Ο Θεὲ τῶν σῶν ἀνθρώπων, καὶ πάτερ, καὶ κυρεῖτα! Ο ζωῆς καὶ θανάτου Κύριε! Ο ψυχῶν ἡμετέρων ταμία καὶ εὐεργέτα! Ο ποιῶν τὰ πάντα, καὶ μετασκευάζων τῷ τεχνῆτῃ (17) Λόγῳ κατὰ καιρὸν, καὶ ὡς αὐτὸδε ἐπίστασαι τῷ βάθει τῆς σῆς (18) σοφίας καὶ διοικήσεως, νῦν μὲν δέχοιο Καισάριον, ἀταρχὴν τῆς ἡμετέρας ἀποδημίας: εἰ δὲ τὸν τελευταῖον πρῶτον συγχωροῦμεν τοῖς σοὶς λόγοις οἵ τοι πάντα φέρεται· δέχοιο δὲ καὶ ἡμᾶς θυτερὸν ἐν καιρῷ εὐθέτῳ, οἰκονομήσας ἐν τῇ σαρκὶ ἐφ' ὅσον ἀν ἡ συμφέρον· καὶ δέχοιο γε διὰ τὸν σὸν φόδον ἐτομασθέτας, καὶ οὐ ταρασσομένους, οὐδὲ ὑποχωροῦντας ἐν ἡμέρᾳ τῇ τελευταῖῃ, καὶ βίᾳ τῶν ἐντεῦθεν ἀποσταμένους, δ τῶν φιλοκόσμων ψυχῶν πάθος καὶ φιλοσάρχων, ἀλλὰ προθύμως (19) πρὸς τὴν αὐτόθιν (20) ζωὴν τὴν μακραίωνά τε καὶ μακαρίων, τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ημῶν, φησι ή δόξα εἰς τὰς αἰώνας τῶν αἰώνων (21). Ἀμήν.

C

(15) Λήξωμεν. Reg. hu, λήξομεν.

(16) Μόριμον. « Stabile. » Billius legit, μόνιμ. « solium, » quod habent Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1.

(17) Τῷ τεχνίτῃ. « Artifice Verbo. » Sic Aug. Billius, « artifice sermone. »

(18) Τῆς σῆς. Sic Reg. hu, tres Colb., Or. 1.

(19) Προθύμως. Reg. hu, προθύμους.

(20) Αὐτόθιν. Coisl. 1, αὐτόθι.

(21) Αἰώνων. Deest in Regg. hu.

D

217 MONITUM IN ORATIONEM VIII.

I. Sicut Cæsario fratri, ita et Gorgoniae sorori funebre munus persolvit Gregorius. Quo autem anno Gorgonia terrestrem hanc vitam cum æterna comutarunt, certo definire non possumus. Constat tamen ex ipsius Theologi verbis, eam Cæsario fuisse superstitem. Sic enim loquitur (n. 23): « Nostram quoque orationem, pro multis ac præ multis funebribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus. » Quandiu autem superstuerit Gorgonia, id etiam incertum. Unum affirmare licet, eam utrique parenti, qui anno 374 vel anno proxime eiusculo e vivis excesserunt, prævisse. Gregorius certe « in carmine primo » (v. 108 et seq.) germanum utrumque morte sublatum luget, seque « solum e liberis relictum » parentibus testatur. Ex eodem Gregorio liquet (22), Cæsarium et

(22) Or. xviii, n. 43.

Gorgoniam « florente ætate » decessisse; Gorgonia tamen non sine liberis, imo non sine nepotibus, quos omnes, una cum conjugæ, per baptismum purgatos, Deo ante mortem obiulit (n. 8); ipsa vero recens, nec multo ante, hoc initia sacramento (n. 20). Id autem non sic intelligendum, ut in ipso credatur baptizata morbo, qui eam sustulit. Etenim cum jam antea gravi quadam corporis ægritudine laboraret (n. 18), « desperatis aliis omnibus auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit, atque intempesta nocte captata, ad altare cum sive procumbit; et cum, quidquid antityporum pretiosi corporis et sanguinis manus ejus recondiderat » (qua nōdum baptizatis ne quidem oculis licebat, nēdū manibus attingere), « lacrymis admiscuissest, hoc statim pharmaco morbo liberata discessit. »

II. Maritum habuit Gorgonia, si Eliæ fides, Iconii natum, dignumque « conjugœ virum (n. 20). » Sic uno verbo ejus elogium absolvit Gregorius, qui eundem superius (n. 8), « non importunum uxoris dominum, sed bonum conservum » appellarat. Illius nomen penitus ignotum, nisi hunc esse velis Meletium, qui eo nomine in Gregorii testamento vocatur. Baronio (23) namque assentiri nequam possumus, cui Gorgonia conjux sis dicitur Vitalianus, de quo tam dissimilia in Gregorii epistolis et carminibus leguntur. Quisquis tamen ille fuerit, geminos ex eo filios ac tres filias suscepit Gorgonia. « Par filiorum Deo consecratum (n. 11), » sc. Elia teste, ambo ad episcopatus fastigium elevati. Horum quoque nomina ignorantur. Eos Petrum et Phocam Baronius nominat. Fuere illam Gorgoniæ filiae tres, Alypiana, Eugenia, et Nonna, quarum omnium mentio fit in Gregorii testamento. Alypiana Nicobulo nupsit; ex quibus nati sunt Nicobulus junior, et Alypiana virgo.

III. Iconii in patria mariti dœgebant Gorgonia, quæ ibi « plena dierum in Domino obdormivit (n. 21). » Non enim Nazienzi mortuam ex ipso Gregorio discimus, qui Gorgoniæ « pastorem » seu episcopum, « spiritualem patrem, » imo « pietatis commilitonem » vocat ac « magistrum (n. 11). » Arbitratur Elias hæc Gregorii verba, « o sacra illius ovis pastor (n. 16)! » ad Gregorium patrem dirigi. Verum idem Elias postea per « patrem spiritualem » Iconii præsulem intelligi satetur. 218 At manifeste falsum est quod subjicit, illum Iconii præsulem fuisse Amphilochium: quandoquidem is Amphilochius nonnisi anno 373 ad sedem Iconensem proventus est; ac proinde Gorgonia, non Amphilochii, sed Faustini, qui Iconii episcopus erat, cum ibi mortua est, « ovis » ac « filia » nuncianda est.

IV. Quo tempore, et quo loco habita sit hæc oratio, incertum. Scholiasta quidam scribit « dictam esse Arianzi Cappadociæ oppido, unde oriundi erant, et ubi jacent: Ἐρέθην ἐν Ἀρανῷ τῆς Καππαδόκων ἐπαρχίας, ἀφ' ἧς ὥρμαντο δῆ, καὶ κεῖνται. » Verum id nullibi reperitur. Ut ut sit, egregias piissimæ sororis doles, virtutemque supra feminam, sic piissimus ipse frater hac eloquentissima oratione prosequitur, ut ad imitationem simul et admirationem moveat. Digna plane femina, quæ fideliibus et honori esset et exemplo. Ac reipsa in Martyrologio Romano, Gorgonia festus dies, V Idus Decembris assignatus legitur. Laudat ibidem Baronius Græcos, qui idem astruunt. In Menœis tamen ad hunc diem nihil hujusmodi compareret, sicut nec in Ughello, neque in Canisio. At Nicephorus in Historia sua (24) hæc scribit: « Πάντες δὲ οὗτοι τῷ τῇ πολιτείᾳ σεμνῷ τῆς ἀγιωσύνης κατηξώθησαν, ὡσπερ δῆτα καὶ Γρηγόριον Κασάρετος, καὶ τὴν Γοργονίαν. Onutes autem illi, » Basilius nempe et ejus fratres, « propter vitæ integritatem in sanctorum numerum sunt relati; quemadmodum sancet Gregorii frater Cæsarius, et Gorgonia soror. »

(23) Bar. ad an. 389, p. 598.

(24) Hist. eccl.. I. xi, c. 19..

ΛΟΓΟΣ Η.

ORATIO VIII*.

Ἐτὴν ἀδελφὴν ἔσαντον Γοργονίαν (25) ἐπιτάφιος. Α Funebris oratio in laudem sororis suæ Gorgoniæ.

Α'. Ἀδελφὴν ἐπιτίνων, τὰ οἰκεῖα θαυμάσομαι· οὐ μή δὲ οἰκεῖα, διὰ τοῦτο φευδῶς· ἀλλ' δὲι ἀληθῆ, ἐλ τοῦτο ἐπιτίνως· ἀληθῆ δὲ, οὐχ δὲι δίκαια (26) μόνον, ἀλλ' δὲι καὶ γινωσκόμενα. Καὶ τὸ πρὸς χάριν εὐ συγχωρεῖται, καὶ ἐθελήσωμεν· ἀλλὰ μέσος ἰσταται, οἵδι τις βραβευτὴς ἐντεχνος (27), τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀληθείας ὁ ἀκροατής, οὗτος τὸ παρ' ἀξίαν ἐπιτίνων, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπαιτῶν, ὁ γε δίκαιος. Ωστε οὐ τούτον ἄγω φοβοῦμαι τὸν φόβον, μή τι τὴν ἀλή-

(25) Εσαντον Γοργονίαν. Hæc desunt in Reg. bm, verum Reg. a addit, ἀδελφὴν τὴν Ιδαν.

(26) Δίκαια. Reg. a, δίκαιον.

(27) ἐντεχνος. Sic Reg. hu, Coisl. 1, etc. Ed.

I. Sororem laudans, domestica prædicabo: non tamen quia domestica, ideo falso, sed quia vera, ideo laudabiliter: vera autem, non modo quia justa, verum etiam quia nota. Nec vero ad gratiam, etiam si cupiamus, loqui conceditur: quippe cum auditor, tanquam peritus quidam arbiter, inter orationem et veritatem stet, ut immeritas laudes improbans, ita meritas efflagitans, si modo probus et æquus sit. Quocirca non hoc vereor, ne ultra

ἐντέχως.

* Alias 11, quæ autem 8 erat, nunc 12. — Habitabit circiter anno 370.

veritatis metas prosiliam, sed illud contra, ne **A** *infra veritatem subsistam, ac procul a rei dignitate remotus, laudatione mea gloriam ipsius inminuam;* quandoquidem difficile est, tum actionem, tum sermonem, ipsius recte factis adaequare; nec igitur, quidquid alienum est, laudetur, quod incongruum foret: nec quidquid proprium et domesticum est, contemnatur, si honestum et eximium; ne illi quidem lucro sit, alienum esse, huic vero **219** propinquitas detimento cedat. Utrinque enim æquitatis ratio laderetur, si et illi laude afficerentur, et hi silentio premerentur; veritate autem, tanquam regula et canone, utentes, atque ipsam solam spectantes, nec quidquam aliud considerantes ex iis, quæ vulgus hominum et venales animæ solent, ita mus, quæ laudem aut silentium promerentur.

B II. Illud autem omnium absurdissimum fuerit, si, cum propinquos aliqua re fraudare, vel conviciis incessere, vel accusare, vel quoquo modo sive in magnis, sive in minimis laderet, minime pius esse censeamus: imo, et in homines genere conjunctissimos delinqueret, scelus omnium maximum esse judicemus; nos tamen eos oratione fraudantes (qua bonis viris maxime debetur, et per quam immortaliter eorum memoriam reddere queamus), tum sequi aliquid facere arbitremur, majoremque improborum, qui nos ad gratiam loqui criminantur, quam bonorum, qui meritas laudes exposciunt, rationem habeamus. Et certe, cum nos ab exteriorum laudibus praedicandis ea causa non deterreat, quod eorum virtus nobis haudquam perspecta et testata sit (quoniam id multo æquius fore!), amicitia etiam, ac subeundæ multorum invidias metus, non impediet, quominus notos laudemus, eosque potissimum, qui extrellum viue diem clausernat, et a quibus gratiā inire studere nimis jam serum sit; quippe qui, ut alia omnia, ita laudatores etiam et viurentes reliquerunt.

C III. Quoniam autem de his rebus purgandi nostri causa satis multa diximus, nobisque orationem hanc necessario institutam esse demonstravimus, age, ad ipsas jam laudes accedamus, dictionis quidem venustatem et elegantiam contemnentes (nam hec quoque, quam laudamus, minime compita et expolita erat, atque ornatus neglectum pulchritudinem esse statuebat), debitum pietatis munus, quasi æs quoddam alienum perquam necessarium exsolventes, simulque multas ad ejusdem virtutis zelum et imitationem erudentes, quoniam hoc nobis in omni sermone atque actione propositum est, ut eos, qui fidei nostræ commissi sunt, perfectos reddamus. Igitur alias quidem defunctæ patriam ac genus laudet, encomiorum videlicet leges religiose

D θειαν ὑπερβράμωμεν· ἀλλὰ τούναντεσ, μὴ τι τῆς ἀληθείας ἐλεῖπωμεν (28), καὶ παρὰ ποὺ τῆς ἄξιας ἔλθοντες, ἐλαττώσωμεν τὴν δόξαν τοὺς ἐγκωμίους· ἐπειδὴ χαλεπὸν καὶ πρᾶξιν ἔξισται καὶ λόγον τοὺς ἔχεντας καλοὺς· μήτε οὖν τι (29) ἀλλάτερον ἐπικεντεῖ πᾶν, δὲ μὴ δίκαιον (30)· μήτε (31) ἀτιμάζεσθαι τὸ οἰκεῖον, εἰ τίμιον· ἵνα μὴ τῷ μὲν κέρδος ἡ ἀλλοτρίη τῇ, τῷ δὲ εἰς ζημίαν περιστῆ τὸ τῆς οἰκείατος· Ἀμροτέρως γάρ δὲ τοῦ δίκαιου βλάπτοιτο λόγος, κάκηνων ἐπιτιμούμενων, καὶ τούτων σιωπούμενων δρῷ καὶ κανόν: τῇ ἀληθείᾳ χρώμενοι, καὶ πρὸς ταῦτην βλέποντες μόνον, δόλο δὲ οὐδὲν σκοτεύντες, ὃν οἱ πολλοὶ (32) τε καὶ εἰκανοί, οὗτοι καὶ ἐπικεντεῖσθαι μὴ τι σωπτούμεθα τὰ ἐπιτίνων ἡ σωπῆς ἄξια.

E IV. Πάντων δ' (33) ἀποκύπταντον, εἰ (34) ἀποστερεῖ μὲν τι τοὺς ἰδίους, ἡ λοιδορεῖσθαι, ἡ κατηγορεῖν, ἡ δόλο τι δάκιεν ἢ μικρὸν ἢ μείζον, οὐδὲ εὐάργες εἶναι θήσομεν, ἀλλὰ καὶ πάντων κάκιεστον τὴν κατὰ τῶν οἰκείοτάτων παρανομίαν· λόγου (35) δὲ ἀποτερούντες, δὲ πάντων μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς ἐστιν δρειλόμενον, καὶ φῆται μνήμην ἀντιτίσαιμεν, ἐπειτα δίκαιον τι ποιεῖν οἰησόμεθα, καὶ πλέον λόγον ἔξιμεν τῶν πονηρῶν τὸ πρὸς χάριν αἰτιώμενων ἢ τῶν ἐπιεικῶν ἀπαιτούντων τὸ πρὸς ἄξιαν. Καὶ τοὺς μὲν ἔξιθεν ἐπιτινεῖν οὐ καλύπτει τὸ ἀγνωτον καὶ ἀμάρτυρον (καίτοι γε πολλῷ δικαιότερον ἦ), τοὺς γινωσκομένους (36) δὲ ἡ φιλία καλύπτει, καὶ ἡ παρὰ τῶν πολλῶν φύδονος, καὶ τούτων μάλιστα τοὺς ἐνθένδε ἀπηλλαγμένους, καὶ οἵ (37) διώρον τὸ χαριζόσθαι, καταλιποῦσι μετὰ τῶν ἀλλων καὶ τοὺς ἐπιτινοῦντας ἡ φέγοντας.

F D τοῦτο δέ τιμον ἐν πατρὶ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ σπουδάζεται καταρτίζειν οὐδὲ ἐπιστεύθημεν. "Ἄλλος μὲν οὖν πατρίδα τῆς ἀπελθούσης ἐπιτινεῖται καὶ γένος, νόμους ἐγκωμίων αἰδούμενος (38)· πάντως δὲ οὐκ ἀπορήσει πολλῶν καὶ καλῶν λόγων, εἰ βούλοιτο ταῦτην κατηγορεῖν καὶ τοὺς ἔξιθεν, διπλεῖ μορφήν τιμάν τε καὶ

(28) Ἐλεῖκωμεν. Reg. hu, Or. 1, ἀλλάπωμεν.

(29) Τι. Reg. hu, τό.

(30) Ο μὴ δίκαιον. Billius, « si iniquum sit. »

(31) Μήτε. Sic Reg. hu. Editi, μηδέ.

(32) Ορ οἱ πολλοὶ, etc. Billius, « quæ plerique εἰ viles homines, » etc.

(33) Πάντων δ'. Reg. hu, et Or. 1, Πάντων δ.

(34) Εἰ. Coisl. 4, ἥ.

(35) Λόγου. Reg. bm., duo Colb., λόγον.

(36) Γινωσκομένους. Hic « domesticos, » seu « parentes, » de quibus questione est, intelligit Gregorius.

(37) Καὶ οἵ. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Editi, καὶ εἰς.

(38) Διαπτύσσατες. Reg. hu, et Or. 1, διπλανούστες.

(39) Αἰδούμενος. Billius, « honore prosequens. »

καὶ τὸν χρυσὸν, καὶ λίθους, καὶ τοὺς ἐκ τέχνης καὶ γειρὸς ὠρεσμάτων· ἀ τὴν μὲν αἰσχρὸν ἐλέγχει τῇ παρεθέσει, τῇ καλῇ δὲ οὐ προσθήκῃ κάλλους ἔστιν ἡ τώμενα. Ἔγὼ δὲ τοσοῦτον τῷ περὶ ταῦτα προσχρησάμενος νόμῳ, δυον τῶν κοινῶν γονέων ἐπιμνησθῆναι (καὶ γάρ οὐδὲ δύσιν παραδραμέειν ἀγαθοῦ τοσιτοῦ γεννήτοράς τε καὶ διδασκάλους), ἐπ' αὐτὴν ὡς τάχιστα τρέψω τὸν λόγον, καὶ οὐ ζημιώσω τῶν τὰ ικεῖνης ἐπιζητούντων τὸν πόθον.

solet, hacenus parvum, ut communium parentum parentes ac magistros præterire), ad ipsam confessum orationem convertam, nec eorum, qui rerum illius narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

A. Τίς οὖν οὐδὲ τὸν νέον ἡμῶν Ἀβραδὺ, καὶ τὴν ἡμῶν Σάρφαν; Γρηγόριον λέγω καὶ Νόνναν, τὴν εὐδὲ σύνγονον (καλὸν γάρ μηδὲ τὰ δύναματα παρελθεῖν, ἂς ἀρετῆς παράκλησιν), τὸν πίστει δικαιωθέντα, καὶ τὴν τῷ πιστῷ συνοικήσασαν τὸν πατέρα πολλῶν ἑθνῶν ταρ̄ ἐπίδια, καὶ τὴν πνευματικῶν ὕδινουσαν· τὸν φυγόντα πατέρων θεῶν δουλείαν, καὶ τὴν θυγατέρα καὶ μητέρα τῶν ἐλευθέρων· τὸν ἔξελθόντα συγγενείας κατοίκου διὰ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας (40), καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκδημίας (τούτο γάρ ἐκεῖνη (41) μόνον, ἵνα τι τολμήσω, καὶ ὑπὲρ τὴν Σάρφαν)· τὸν παροικήσαντα καλῶς, καὶ τὴν προθύμως συμπαροικήσασαν· τὸν τῷ Κυρίῳ προσθέμενον, καὶ τὴν κύριον τὸν ἑαυτῆς δικῆρα καὶ προσαγορεύουσαν καὶ νομίζουσαν, καὶ μέρος τι διὰ τοῦτο δικαιωθέσαν· ὃν τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ ὃν δὲ Ισαάκ, δύον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ὃν τὸ (42) δώρημα.

Proprietate justitiae laudem quadam ex parte consecuta, quantum quidem in ipsis fuit, et quorum donatio.

B. Ής δὲ ποιμὴν (43) δὲ καλὸς εὐχαρέμνης τε καὶ διηγησάσης, καὶ παρ' ἡς δὲ τύπος τοῦ καλῶς ποιμανεῖσθαι· οὐ τὸ φυγεῖν τὰ εἰδῶλα γνησίως, εἰτα καὶ ḥραδεύειν δασμονάς· καὶ ἡς τὸ μή δλῶν (44) ποτε πανωνῆσαι τοῖς ἐξ εἰδῶλων· τὴν δύμοτιμον, καὶ δύμοφρον, καὶ δύμφυχον, καὶ οὐχ ἡπτον ἀρετῆς καὶ τῆς τρόπου οἰκειώσεως ἢ στρκὸς συζυγίαν· ἵστον μὲν μήκει βίου καὶ πολαις (45), ἵστον δὲ φρονήσει καὶ λάμψει, καὶ τὸν ἀλλήλους (46) ἀμιλλωμένους, καὶ τῶν ἴαπτῶν ὑπεραίροντας· στρκὸς μὲν δλίγα κατεχομένους, πιέματι δὲ μετενηγμένους, καὶ πρὸ τῆς διαζεύξιας· ὃν οὐχ δόκσιος, καὶ ὃν δόκσιος· δὲ μὲν ὑπερορώμενος, δὲ προτιμώμενος· ὃν τὸ ἀποκλουτεῖν (47), καὶ ὃν τὸ πλούστεῖν διὰ τὴν καλὴν πραγματείαν· τὰ μὲν τῇδε διαπτυντων, τὰ δὲ ἐκεῖθεν ἴτινουμένων· ὃν βραχὺ μὲν τὸ τῆς ζωῆς ταῦτης

A observans; multis autem pulchriusque sermonibus minime pressus destituetur; si eam quoque ex iis quæ sunt exterioris exornare voluerit, non secus aliisque præstaute quamdam 220 et eximiam formam auro et gemmis, atque ab arte et manu profectis ornamenti: quæ deformatem quidem admotu ipso produnt, pulchra autem nullum pulchritudinis incrementum afferendo, ab ea vinci deprehenduntur. Ego vero, cum huic legi, quæ in iis rebus observari mentionem faciam (neque enim fas est tantū boni illius narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

IV. Ecquis est igitur, qui novum nostrum Abramam, ac nostræ aetatis Saram ignoret? Gregorium dico, et bujus uxorem Nonnam (nam ne nomina quidem ipsa prætereunda sunt, ut quæ ad virtutem exhortentur), illum per fidem justificatum, et hanc matrimonio cum fideli viro copulatam; illum multarum gentium patrem insperato effectum, hanc spiritualiter parturientem: illum ex paternorum deorum servitute fuga elapsum, hanc ingenuorum filiam et parentem: illum ex cognatione et domo sua ob promissionis terram egressum¹⁵, hanc discessionis bujus auctorem (hoc enim uno nomine, si ita loqui fas est, Saram quoque ipsam superavit): illum, qui pulchre peregrinatus est, hanc, quæ prompto animo peregrinationis sociam se ipsi præbuit: illum, qui Dominino sese adjunxit, hanc, quæ virum suum dominum et appellat, et existimat, ac

V. Atque uxor quidem bonus ille pastor (cum scilicet vota fecisset, eumque deduxisset), et ab ea recte pascendi exemplum; viri autem, idola sincero animo fugisse, ac postea etiam dæmones fugare: uxor rursus, quod ne salem quidem cum idolorum cultoribus commune habuerit: hoc honore par et concors, atque unanime, nec minus virtutis conjunctionisque cum Deo, quam carnis conjugium: hos quidem, tum vita longitudine et caritatem, tum prudentia et splendore pares, inter se certantes, ac reliquos omnes superantes; carne quidem paululum detentos, spiritu autem, etiam ante disjunctionem, inde translatos: quorum non est mundus, et quorum est mundus, ille nimis contemptus, hic antepositus: quorum est opibus labi, et quorum per honestam 221 negotiandi rationem opibus

¹⁵ Gen. xii, 1.

(40) Τὴν τῆς ἐπαγγελίας. Schol. Ὅτι γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, « quod promissio terræ, Christi fides est. »

(41) Εκείνη. Nonnulli, αὐτῆς.

(42) Καὶ ἦν τὸ. Sic Reg. bm, tres Col., et Or. 1. Deest ὃν in editis. Mox, post δώρημα, Regg. a, hu, Col. 1, et Jes. addunt, Αὐτολογικὸν σφράγιον, καὶ δὲ ἀντασχθεῖς ἀμνὸς, καὶ δὲ τύπος τοῦ χρείστουνος· ἡ δὲ, etc.: « et per se rationalis victimæ, et supponit agnus, et figura præstantioris, » etc. Ilæc de Gregorio nostro sunt intelligenda, qui, ut Isaac, ex promissione procreatus est, et « Deo donatorum consecratus. » Col. 1, ἀντιδιωρ, θὲν δώρημα.

(43) Ής δὲ ποιμὴν, etc. « Atque uxor quidem et orantis et deducentis, » id est, « (viam demonstrantis) bonus ille Pastor, tum recte pasci forma et exemplum, » vel, « ab uxore consecutus est, ut recte pasci forma et exemplum esset. »

(44) Μή δλῶν. Reg. hu, μηδὲ δλῶν.

(45) Πολαις. Jes. πολιάς.

(46) Καὶ ἀλλήλους. Regg. bm, hu, tres Col., Or. 1, καὶ δλῆλοις. In quibusdam, καὶ δλῆλοις, omisso xata.

(47) Αποκλουτεῖν. « Divitias abjecere, profundere. »

affluere; nempe bona hujus vitæ despiciunt, eo-
rumque loco cœlestia ementum: quorū breves
quidem hujuscæ vitæ reliquæ, et quantum illud
est, quod pietas reliquum fecit, multa vero et lon-
gæva illa vita, ob quam laboribus confecti sunt.
Unum adhuc ad ea, quæ de ipsis dixi, adjungam;
nempe quod hi utriusque sexui pulchre ac juste divisi
ornamentum esset, nec ornamentum solum, verum

VI. Ab his Gorgonia et vitam et gloriam accep-
pit: ab his pietatis semina; ab his, et quod honeste
vixit, et quod bilaris, ac cum meliore spe abscessit.
Præclara quidem hæc quoque sunt, atque ejusmodi,
ut plerisque eorum, qui nobilitatis nomine magnopere
gloriantur, atque ob majorum splendorem tu-
midos animos gerunt, non facile suppetant. At si
de ipsa sapientiæ et sublimius dissenserendum est,
Gorgonæ patria quidem fuit superna Hierusalem,
civitas, inquam, illa, quæ oculis minime cernitur,
verum animo et mente intelligitur: in quam cives
ascripti sumus, et ad quam properamus; cuius
civis Christus est, et concives, frequens ille cœtus,
et Ecclesia primitiorum, qui in cœlis descripti
sunt¹⁶, et circum magnum urbis conditorem per
gloriæ contemplationem festos dies celebrant, ac
sempiternam choream agitant: nobilitas autem,
divinæ imaginis conservatio, atque archetypi imita-
tio, quam ratio et virtus efficiunt, purumque desi-
derium, eos, qui supernarum rerum vere studiosi
sunt, quotidie magis ac magis, quantum ad Deum attinet,
informans, ac denique cognitum habere, a
quo, et quinam, et quam ob causam facti sumus.

VII. Ac mea quidem de his rebus hæc est sententia. Ob eamque causam omnibus, quæ ab ortu solis
sunt¹⁷, nobiliorem illius animam esse, et scio, ei
prædicto, sublimiori utique, quam pro vulgi more,
nobilitatis et ignobilis canone ac regula utens,
nec genere, sed moribus utramque designans, nec
per tribus ac familias eos, qui laudantur aut vi-
uperantur, expendens, verum sejunctim et sigil-
latim. Et quia mihi apud eos est oratio, quibus
illius virtutes cognitæ ac perspectæ sunt, alias
proinde aliud quidpiam conferat, ac sermoni op-
tulerit. Neque enim fieri potest, ut unus, quantum-
vis **222** auribus et mente pollens, omnia comple-
ctatur.

¹⁶ Hebr. XII, 22, 23. ¹⁷ Job 1, 3.

(48) Εὐδόκιμος. Coisl. I, εὐδοκιμεῖν.

(49) Λλεως. Regg. bm, hu, Λλεων. Or. I, et Jes. Λλεω.

(50) Υπάρχει. Deest in Regg. bm, hu, et Orat. I.

(51) Αραθερ. Regg. a, hu, Coisl. I, κάτωθεν, « ab imo. »

(52) Φιλοσοφώτερος. « Religiosus. »

(53) Πολιτευόμεθα. Billius, « in qua civium mu-
nere fungimur. »

(54) Έξομολωσις. « Cum archetypo similitudo. »

(55) Τὰ κατὰ Θεόν, etc. Combet. « divinis ra-
tionibus ac dotibus informans. » In Reg. hu, deest
ta.

(56) Γηραιούς. Or. I, γηραιῶς.

(57) Τὸν δρόνηλον, etc. « Quæ ab ortu sois
sunt. » Alludit forte Gregorius ad hæc verba Job

A λείψανον, καὶ στὸν ὑπελείφθη τῇ εὐσεβείᾳ, πολὺ δὲ
ἡ ζωὴ καὶ μακραίων ἡ προκεχρήκασιν. Ἐν ᾧ προ-
θῆσα τοῖς περὶ αὐτῶν λόγοις· οἱ καλῶς καὶ δικαῖος
ἀμφοτέροις τοῖς γένεσιν ἐμερισθῆσαν· δὲ μὲν ἀνδρῶν
εἶναι κόσμος, ἡ δὲ γυναικῶν, καὶ οὐ κόσμος μόνος,
ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς ὑπόδειγμα.
sint; illæ quidem, ut virorum, hæc vero seminarum
etiam virtutis exemplar.

S. Παρὰ τούτων Γοργονίζ καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ
εὐδόκιμον (48). Ἐντεῦθεν ἀντὶ τὰς τῆς εὐσεβείας
σπέρματα· παρὰ τούτων καὶ τὸ ζῆσαι καλῶς, καὶ τὸ
ἀπελθεῖν Λλεως (49) μετὰ τῶν χρηστοτέρων ἀλπίων.
Καλὰ μὲν δὴ καὶ ταῦτα, καὶ οἵα μὴ πολλοὶ ἔχοντες;
B Β Οὐ πάρχει (50) τῶν ἐπ' εὐγενείᾳ μέγα κομώντων, καὶ
φυσωμένων τοῖς ἀναθεν (51). εἰ δὲ δεῖ φιλοσοφώτε-
ρον (52) καὶ ὑψηλότερον περὶ αὐτῆς διελθεῖν, Γοργο-
νίᾳ πατρὶς μὲν ἡ ἀνω Ἱερουσαλήμ, ἡ μὴ βλεπομένη,
νοούμενη δὲ πόλις, ἐν ἣ πολιτευόμεθα (53), καὶ πρὶς
ἥν ἐπιτιγμέθα· ής πολίτης Χριστός, καὶ συμπολίται
πανήγυρις καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγρα-
μένων ἐν οὐρανοῖς, καὶ πέρι τῶν μέγαν πολιτῶν
ἐορταζόντων τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης, καὶ χορεύντων
χορείαν τὴν ἀκατάλλοτον· εὐγένεια δὲ ἡ τῆς εἰκόνος
τήρησις, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐξομαλωσις (54),
ἥν ἐργάζεται λόγος καὶ ἀρετὴ, καὶ καθαρὸς πόθος,
ἀεὶ καὶ μᾶλλον μορφῶν τὰ κατὰ Θεόν (55), τοὺς γη-
σίους (56) τῶν ἀνω μύστας, καὶ τὸ γιγνώσκειν ὅδε,
καὶ τίνες, καὶ εἰς διεγόναμεν.

C **Z.** Οὗτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω· καὶ διὸ
τοῦτο εὐγενεστέρων τῶν ἄρτι λίλου (57) ἀναταῦν τὴν
ἐκείνης ψυχὴν καὶ οἴδα καὶ ὄνυμάζω, κρείτονος ἡ κατὰ
τοὺς πολλοὺς εὐγενείας καὶ διυγενείας κανόνι καὶ
στάθμῃ χρώμενος· καὶ οὐχ αἰλαστιν, ἀλλὰ τρόπῳ
τινὶ ταῦτα χαρακτηρίζων· οὐδὲ κατὰ φρατρίας κρι-
νον τοὺς ἐπανιουμένους ἢ φεγομένους, ἀλλὰ καθ' ἔκ-
στον. Ἐν εἰδόσι δὲ δὲ λόγος (58) ὑπὲρ τῶν ἐκείνης
καλῶν, καὶ ἀλλος ἀλλο τι συνεισφέρετω, καὶ βοηθείαν
τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ (59) μὴ πάντα περιλαβεῖν ἐν δι-
νατὸν, μηδὲ τῷ (60) λίλων δυνατῶ καὶ ἀκοήν καὶ διά-
νοιαν.

D c. I, v. 3, « erat vir ille (Job) magnus inter Ori-
entes. »

(58) Καθ' ἔκστον. Ἐν εἰδόσι δὲ δὲ λόγος. Sic
Regg. hu, hu, Comb. vero καθ' ἔκστον. El δὲ
τὸν εἰδόσιν δὲ λόγος. Quod eodem recidit, ac eundem
sensus efficit; qui quidem melior videtur, quod
præcedentia cum sequentibus magis cohærent. Postquam enim Gregorius dixit, « se ad eos, qui
Gorgonæ virtutes norunt, verba facere, » adiit.
« auditores alium aliud collatiuros, et sermoni op-
tulaturos. » Or. I, tres Coll., Coisl. 2, habent καθ'
ἔκστον ἐν εἰδόσι. El δὲ δὲ λόγος. Ita etiam legunt
Coisl. I et 3, nisi quod εἰδόσι habent pro El δὲ δὲ
Par. el. καθ' ἔκστον εἰδόσι δὲ λόγος, etc. Mox βοη-
θεῖτω. Par. συνεισφέρετω.

(59) Ἐπειδὴ. Regg. a, qm, Or. I, et Jes. Ἐπει-

(60) Μηδὲ τῷ. Reg. a et Jes. καὶ τῷ.

Η. Σωφροσύνη μέν· γε τοσούτον διήνεγχε, καὶ το-
σούτον ὑπερῆρε τὰς καν' αὐτὴν⁽⁶¹⁾ ἀπάσας, ἵνα μὴ
λίγη τὰς παλαιάς, ὡν δὲ πολὺς ἐπὶ σωφροσύνῃ λόγος,
ὅτε εἰς δύο ταῦτα διηρημένου πᾶσι τοῦ βίου, γάμου
λέπος καὶ ἀγαμίας, καὶ τῆς μὲν οὖστις ὑψηλοτέρας⁽⁶²⁾
τε καὶ θειότερας, ἐπιπονωτέρας δὲ καὶ σφαλερωτέ-
ρας, τῷ δὲ ταπεινοτέρου τε καὶ ἀσφαλεστέρου, ἀμφο-
τέρων φυγοῦσα τὸ ἄηδες⁽⁶³⁾, οὗτον κάλλιστόν ἔστιν
τὸ ἀμφοτεροὶς ἐκλέξασθαι, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν, τῆς
μὲν τὸ ὑψος, τοῦ δὲ τὴν ἀσφάλειαν, καὶ γενέσθαι σώ-
ρων ἀτυφος, τῷ γάμῳ τὸ τῆς⁽⁶⁴⁾ ἀγαμίας καλὸν
τεράσσα, καὶ δεῖξασ, ὅτι μήθ' ἔτερον⁽⁶⁵⁾ τούτων
ἢ θεῷ πάντως, ἢ καθημώ συνδεῖ, καὶ διεστησι πάλιν.
Ἔπειτα δὲ τὸ μὲν πάντι⁽⁶⁶⁾ φευκτὸν κατὰ τὴν ἴδιαν
φύσιν, τὸ δὲ τελέως ἐπαινετὸν· ἀλλὰ νοῦς ἔστιν δὲ καὶ
τάμαρ καὶ παρθενία καλῶς ἐπιστατῶν, καὶ, ὥστερ
νη τις⁽⁶⁷⁾, ταῦτα τῷ τεχνίτῃ Λόργῳ φυθμίζεται καὶ
δημοσιεύεται πρὸς ἀκρετήν. Οὐ γάρ ἐπει ταρκὶ συν-
τριθῇ, διὰ τοῦτο ἔχωρίσθη τοῦ πνεύματος· οὐδὲ διε
καταλήξει τὸν ἄνδρα, διὰ τοῦτο τὴν πρώτην κε-
ραίην τηνότησεν· ἀλλ' ὀλίγα λειτουργήσασα κόσμῳ
καὶ φύσις, καὶ δύον δὲ τῆς ταρκὸς ἐδούλετο νόμος,
μῆλον δὲ δὲ τῇ ταρκὶ ταῦτα νομοθετήσας, Θεῷ τὸ
τὸν ἔαυτην καθιέρωσεν. "Οὐ δὲ κάλλιστον καὶ σεμνό-
τεστον, διὰ τὸν ἄνδρα πρὸς ἔαυτῆς ἐποίησατο, καὶ
οὐ δεσπότην ἀποτοπον, ἀλλ' ὁμδουλὸν ἀγαθὸν προσ-
εκήσατο. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ σώματος
παρόν, τὰ τέκνα λέγω, καὶ τέκνα τέκνων, καρπὸν
τὸ πνεύματος ἐποίησατο, γένος ὅλον καὶ οἰκίαν δληγ
ἀντὶ μιᾶς ψυχῆς Θεῷ καθαγνίσασα, καὶ ποιήσασα
γέμους ἐπαινετὸν διὰ τῆς ἐν γάμῳ εὐφρεστήσεως,
καὶ τῆς καλῆς ἐντεῦθεν καρποφορίας· ἔαυτην μὲν,
ἴως ἐξη, ὑπόδειγμα καλοῦ παντὸς τοῖς ἐξ ἔαυτῆς
προστήσασα· ἐπει δὲ προσεκλήθη, τὸ θέλημα τῷ
οἴκῳ μετ' αὐτὴν ἐγκαταλεποῦσα σιωπῶσαν παραι-
πονι.

Θ. Ό μὲν ἡ θείος Σολομὼν ἐν τῇ παιδαγωγικῇ
οφιᾳ, ταῖς Παροιμίαις λέγω⁽⁶⁸⁾, ἐπαινεῖ καὶ οἰκου-
μενῶν γυναικῶν καὶ φιλανδρίαν, καὶ ἀντιτίθει τῇ ἔξω
περιπλανωμένῃ, καὶ ἀκρατήτῳ, καὶ ἀτέμῳ⁽⁶⁹⁾, καὶ
τιμῶν φυχάς ἀγρευούσῃ ἐν πορνικοῖς καὶ σχήμασι
καὶ ὑνόμαις, τὴν ἔσω καλῶς ἀναστρεφομένην, καὶ
ἄνθροιμένην τὰ γυναικὸς, πρὸς ἀτραχτὸν⁽⁷⁰⁾ μὲν
τὰς κείρας ἐρείδουσαν, καὶ δισσάς τῷ ἄνδρὶ⁽⁷¹⁾ λιλανας παρασκευάσουσαν⁽⁷²⁾· ὧνουμένην δὲ κατὰ
καρπὸν γεώργιον, σιτηγοῦσαν δὲ καλῶς τοῖς οἰκέταις,
πλήρει δὲ τραπέζῃ τοὺς φίλους δεξιουμένην, καὶ
τίλλα δσα τὴν σώφρονα καὶ φιλεργὸν ἐκείνος ἀνύμνη-

⁽⁶⁸⁾ Προν. xxxi, 10 seqq.

⁽⁶⁹⁾ Κατ' αὐτήν. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. καθ' έαυτήν.

⁽⁷⁰⁾ Γύηλοτέρας τε. Regg. bm, hu, Jes. ὑψηλοτέρας μὲν.

⁽⁷¹⁾ Ἀηδές. Reg. bm, δεδές.

⁽⁷²⁾ Τὸ τῆς. Sic Regg. a, bm, hu, et Or. 1. Deest τὸ, in editis.

⁽⁶⁵⁾ Μήθ' ἔτερον. Reg. bm, et Or. 1, μὴ τὸ τερόν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμω. Coisl. 1, ἡτιμωμένη.

⁽⁷⁰⁾ Ἀτραχτο. Or. 1, et Jes., ἀτράχτῳ.

⁽⁷¹⁾ Παρασκευάσουσαν. Reg. hu, κατασκευάσουσαν.

⁽⁶⁶⁾ Οστε εἶναι... παντί. Or. 1, ως εἶναι. Reg. hu, Coisl. 1 et 3, πάντη.

⁽⁶⁷⁾ Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

⁽⁶⁸⁾ Δέργω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

⁽⁶⁹⁾ Ἀτέμ

vero, si ab his rebus sororem laudem, perinde faciam, ut si ab umbra statum, aut ab unguibus leonem laudem, relictis majoribus rebus et perfectioribus. Quænam unquam dignior fuit, quæ se videtur? Quænam tamen minus visa est, utpote quæ se viorum obtutis inaccessam servaret? Quænam modestia atque hilaritatis modum melius cognovit, ut nee modestia inhumana, nec mollities lasciva videatur, verum altera prudentia, altera lenitatis laudem obtineret, atque hoc modestia velut norma esset, nimis humanitate cum animi magnitudine conjuncta et temperata? Audite, mulieres, quæcumque nimio ostentationis studio et desidia laboratis, ac pudoris velum contemnitis. Quænam oculos ita frenavit? Quænam risum ita irrisit, adeo ut vel leniter subrisisse, nimium pene ipsi videretur? Quænam auribus januas magis imposuit? Quænam rurus eas divino sermoni magis patefecit, vel potius, quænam lingua, ad enarrandas Dei iustificationes, mentem ducem magis praefecit? Quænam ordinem labiis æque præscripsit?

X. *Vultis ex illius laudibus hoc quoque dicam; quod illa quidem nibil estimabat, quemadmodum nec quæcumque vere pudicas atque honestis moribus prædictæ sunt; factum est tamen earum vix quæ ornatus et elegantiæ nimio studio ducuntur, nec eorum, qui ab his rebus abstinere docent, sermone purgantur, ut hoc magnum et præclarum esse videatur. Non illam aurum arte ad eximiam pulchritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum pelluentes, tum subluentes, non crinum nodi, et imposturæ, pretiosum caput summa cum infamia scenam efficientium, non circumfluentis et pellucidæ vestis magnificientia, non lapidum splendores et gratiæ, propinquum aerem colorantes, ac formam lumine circumfundentes; non pictorum artes et præstigia, 224 ac vilis et parvo constans pulchritudo, terrenusque fector, in contrarium fabriæ, insidiosisque coloribus Dei pigmentum obdicens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam formam meretricium procacibus oculis idolum proponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imaginem, quæ Deo ac futuro ævo servatur, subripiat. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet, nullum tamen moribus*

A σεν. Έγώ δὲ εἰ ἀπὸ τουτῶν ἐπαινοῦην (72) τὴν ἀδελφὴν, ἀπὸ τῆς σκιᾶς (73) δὲν ἐπαινοῦην τὸν ἀνδριάντα, ἢ ἀπὸ τῶν ὄνυχων τὸν λέοντα, παρεῖς τὰ μεῖζα καὶ τελεώτερα. Τίς μὲν ἡνὶ φαινεσθει: μᾶλλον ἀξία; Τίς δὲ ἡτον ἐφάνη, καὶ ἀπρόσιτον (74) ἐτήρησεν ἐσυνή ἀνδρῶν δικειούς; Τίς μᾶλλον ἔγων μέτρα κατηρέει τε καὶ φαιδρότερος, ὡς μήτε τὸ (75) κατηρέφεις ἀπάνθρωπον δοκεῖν, μήτε τὸ καθ' ἀπάλαν (76) ἀκάλαστον, ἀλλὰ τὸ μὲν συνεπόν, τὸ δὲ ἡμερον, καὶ δρον τοῦτο εἶναι κοσμιότερος, κραβέντος τοῦ φιλανθρώπου τῷ ἀναστήματι; Ἀκούετε τῶν γυναικῶν διταί λίαν ἐπιδεικτικαὶ καὶ ράθυμοι (77), καὶ τὸ κάλυμμα τῆς αἰδοῦς ἀτιμάζουσαι. Τίς μὲν οὖτας ὅφθαλμον ἐσωρρήνειν; Τίς δὲ τοσοῦτον γέλωτος κατεγέλασσεν, ὡς μέγα δοκεῖν ἐκείνη καὶ δρυῆν (78) μειδιάματος; Τίς μᾶλλον ἀκοῇ θύρας ἐπέθηκεν; τίς δὲ τοῖς θεοῖς λόγις ἡγέωξε, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν (79) ἐπέστησεν τὴν ἡγεμονίαν τοιεῖν (80) τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα; Τίς τάξιν οὖτας ἐστείλατο χειλεστιν;

I'. Εἴπω καὶ τοῦτο βούλεσθε τῶν ἐκείνης καλῶν· δῆ μὲν δῖον οὐδενὸς (81) ἐδόκει, οὐδὲ διταί σωφρονες ἀληθῶς καὶ κόσμιαι τὸν τρόπον· μέγα δὲ δοκεῖν πεποιηκασιν αἱ λίαν φιλόκοσμοι καὶ φιλόκαλοι· καὶ οὐδὲ λόγιον καθαρόμεναι τῶν τὰ τοιαῦτα ἐκπαιδευόντων (82). Οὐ χρυσὸς ἐκείνην ἐκόσμησε τέχνῃ πονηθεῖς εἰς κάλλους περιουσίαν, οὐ ξανθαῖς πλοκαριμέδες διαφαινόμεναι (83) τε καὶ ὑποφατινόμεναι, καὶ βοστρύχων ἐλικες, καὶ σφίσματα σκηνοποιούντων τὴν τιμίαν κεφαλὴν ἀπόβατα, οὐκ ἐσθῆτος περιβρέούστης καὶ διαφανοῦς πολυτέλεια, οὐ λίθων αὐγαὶ καὶ χάριτες χρωνύζασι τὸν πλησίον ἀέρα, καὶ τὰς μορφὰς (84) περιλάμπουσαι· οὐ ζωγράφων τέχναι (85) καὶ γοτηέματα, καὶ τὸ εἰνωνον κάλλος, καὶ δικτύωθεν πλάστης (86) ἀντιδημιουργῶν, καὶ κατακρύπτων τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα ἐπιδιούλοις χρώμασι, καὶ διὰ τῆς τιμῆς αἰσχύνων, καὶ προτιθετος (87) τὴν θείαν μορφὴν εἰδωλον πορνικὸν λίγοις διμμασιν, ίνα κλέψῃ τὸ νόθον κάλλος τὴν φυσικὴν εἰκόνα τηρουμένην Θεῷ καὶ τῷ μελλοντι. Ἀλλὰ πολλοὺς μὲν ἔδει καὶ παντούσις γυναικεῦν κόσμους τοὺς ἔξωθεν, τιμώτερον δὲ (88) οὐδένα τοῦ ἐαυτῆς τρόπου, καὶ τῆς ἔνδον ἀποκειμένης λαμπρότητος. Ἔν μὲν Ἑρευθος ἐκείνη φίλον, τὸ τῆς αἰδοῦς· μία D δὲ λευκότης, ἡ παρὰ τῆς ἐγκρατείας. Τὰς δὲ γρα-

(72) Ἐπαινοῦντα. Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1. Par. ed. ἐπαινοῦμεν.

(73) Σκιᾶς. Reg. a, et Coisl. 1, addunt, ἐπει.

(74) Καὶ ἀπρόσιτον, etc. Hæc ab editoribus omissa, quamvis a Billio redditæ in prima editione.

(75) Μῆτρα τοῦ. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Deest τοῦ in ed.

(76) Καθ' ἀπαλόν. Deest καθ' in Regg. bm, hu, in tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(77) Ράθυμοι. Reg. bm, et Jes. πρόθυμοι, « alacritate. »

(78) Οργὴν. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Editi, δρυῆ.

(79) Ἡγέωξε, μᾶλλον δὲ, τίς τοῦ. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. ἡγέωξε. Deest δὲ in Regg. bm, hu, et Or. 1. Alii, ἡγέωξε μᾶλλον; τίς δὲ νοῦν.

(80) Λαλεῖται. Billius: « ad exponendas. » Or. 1, et

Jes. addunt, καὶ κλεῖν, « celebrandas. »

(81) ΑΞΙΟΝ οὐδενὸς. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδενὸς δῖον.

(82) Ἐκπαιδευόντων. « Qui hæc parva esse doceant. »

(83) Διαφαινόμεναι. Billius, « apparentes. »

(84) Τὰς μορφὰς, etc. « Formas lumine collaterantes. »

(85) Τέχναι. Reg. hu, et Or. 1, τέχνη.

(86) Κάτωθεν πλάστης. « Qui novos colores inducere non verentur, et veluti θεομαχεῖν, dum superni fectoris partes assumunt, novasque facies effingere moluntur. »

(87) Προτιθετος, etc. In Or. 1, γρ. προτιθετος τῆς μορφῆς.

(88) Τιμώτερον δέ. Sic Regg. bm, hu, Or. 1 et Jes. Editi, τιμώτερον δέ.

άλις καὶ ὑπογραφάς, καὶ τοὺς ζῶντας πίνακας, καὶ τὴν βέσσαν εὐμορφίαν, ταῖς ἐπὶ θεάτρων παρῆκε καὶ τὸν τριδύνην, καὶ σταῖς αἰσχύνη καὶ δυεῖδος τὸν αἰσχύνεθεντα.

ΙΑ'. Ταῦτα μὲν δὴ τοιαῦτα· τῆς δὲ φρονήσεως καὶ τῆς εὐεξείας οὐκέτι έστιν (89) ὅστις ἀντὶ ἐφίκοιτο λόγος, ἢ ταῦτα ἀν εὐρεθεῖται τὰ παραδείγματα, πλὴν τῶν ἔκεινης καὶ κατὰ σάρκα καὶ κατὰ πνεῦμα πατέρων, πρὸς ὡς μόνους ὄρῶσα, καὶ ὅν οὐδὲν ἐλατουμένη τὴν ἀστήν, διὸ τούτῳ καὶ μόνον ἡττᾶτο καὶ πάνυ προβώμα, διτὶ παρ' ἔκεινων τὸ ἀγαθόν, κάκείνους μὲν καὶ γῆρας καὶ ὡμολόγεις τῆς οἰκείας ἐλλάμψεως. Τί μὲν τῆς διανοίας ἔκεινης ὁδύτερον, ἣν γε καὶ κοινὴν οὐδενὸν οὐχ οἱ ἐκ γένους μόνον, οὐδὲ οἱ (90) τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, καὶ τῆς μιᾶς (91) μάνδρας, ἀλλὰ καὶ οἱ κύκλῳ δὲ πάντες ἐγίνωσκον, καὶ νόμον διαυτοὺς τῆς ἔκεινης ἐποιοῦντο (92) ὑποθήκας καὶ παραινέας; Τί δὲ (93) τῶν λόγων ἔκεινων εὐστοχώτερον; Καὶ τῆς σωπῆς συνετώτερον; Ἀλλ' ἐπειδὴ γε σωπῆς ἐμνήσθην, προσθήσω τὸ οἰκείστατον (94) ἔκεινης, καὶ γναῖτι πρεπαδέστατον, καὶ τῷ παρόντι κατερψιγμώτατον. Τίς μὲν ἔγνω τὰ περὶ Θεοῦ μᾶλλον ἵτε τῶν θείων λογίων καὶ τῆς οἰκείας συνέσεως; Τίς δὲ ἥττον ἐφθέγγετο ἐν τοῖς γυναικείοις (95) δροῖς τῆς εὐεξείας μελνασσα; "Ο δὲ οὖν ὠφελετο τῇ γε ἀνθρώπῳ εὐεξεῖν ἐγνωκύᾳ, καὶ οὖν καλὴ μόνον ἡ ἀντηστά, τίς μὲν ἀναθήμασιν οὕτω ναοὺς κατεκόψησεν, ἀλλούς τε καὶ τὸν (96) οὐκ οἶδεν (97) μετ' ἕτερην κοσμηθησμένον; Μᾶλλον δὲ, τίς οὕτω ναὸν ἔτενι (98) τῷ Θεῷ ζῶντα παρέστησεν; Τίς δὲ τοσούτον ἐδόξασεν ιερέας, ἀλλούς τε καὶ τὸν (99) ἔκεινη τῆς εὐεξείας συναγωνιστὴν καὶ διδάσκαλον, οὐ τὰ καλὰ σπέρματα καὶ τὴν καθιερωμένην τῶν τέκνων ἡθεψην συζυγία (1);

καὶ commilitonem et magistrum habuit, illum, rum Deo consecratum?

ΙΒ'. Τίς δὲ τὸν οἰκον ἔστητης μᾶλλον προσθήκε τοῖς ἓπι κατὰ Θεὸν (2), τὴν καλὴν δεξιῶσιν καὶ πλουτίουσιν (3); Καὶ δὸ τούτου μετίζον ἔστι, τίς οὕτως ἔπειστο τῇ αἰδοῖ καὶ τοῖς κατὰ Θεὸν διαβήμασιν; Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, τίς μὲν νοῦν ἐδείξεν ἀπαθέστερον ἐν τοῖς πάθεσι (4); τίς δὲ συμπαθέστερόν ψυχὴν τῆς κάρυουσι; τίς γεῖρα δαψιλεστέραν τοῖς δεομέ-

(89) Εὐεξείας οὐκέτι δύστην. Deest οὐκ in Reg. hu, in duabus Colb. or. 1, et Jes. Scholiastis Colb., deratio οὐκ, monet sic interrogative legendum esse hunc locum, et prudentiam autem et pietatem illius, tamen aliquis, qui verbis ullis assequi possit?

(90) Οὐδὲ οἱ. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ οἱ.

(91) Τῆς μιᾶς. Reg. hu, τῆς αὐτῆς μιᾶς, ex una eadem.

(92) Ἐπονούντο. Deest in Reg. bm, Or. 1, aliisque pluribus codicibus.

(93) Τὶ δέ. Reg. hu, et Or. 1, Τί δαί. Μοι ἔκεινων. Forte ἔκεινης.

(94) Οἰκείστατο. Regg. bm, hu, Or. 1, ιδιώτατον.

(95) Γραυαυστοῦ. Sic plerique codices, et ipse Billius. Editi tamen habent οἰκεῖος, et domesticus.

(96) Καὶ τότε. Et istud. Si hæc oratio Arianzi

A suis, atque intus condito splendore, præstantiore agnoscebat. Unus illi rubor placebat, quem pudor assert: unius candor, quem parit continentia. Nam pigmenta, et fucus, ac vivas tabulas, et fluxam forme venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probrum ac dedecus est erubescere.

XI. Atque hæc quidem talia. Prudentiam autem ipsius ac pietatem nemo est qui verbis ullis assequi possit; nec multa exempla reperiri queant, præter illius, tum secundum corpus, tum secundum spiritum, parentes, in quos solos intuens, et quibus virtute neutiquam inferior cum esset, hoc uno tamen nomine per quam libenter cedebat, quod ab his hoc bonum accepisset, eosque illuminationis suæ radicem et agnosceret et fateretur. Jam vero quid illius ingenio acutius, quippe cuius consilio non ii tantum, qui genere ipsam attingebant, et qui ex eadem plebe atque eadem caula erant, sed vicini etiam omnes communiter utebantur, ejusque præcepta et exhortationes pro firma et inviolabili lege ducebant?

B Quid illius sermonibus solerius? Quid silentio prudentius? Et quoniam in silentii mentionem incedi, addam id, quod maxime proprium ipsi fuit, quodque mulieribus admodum congruit, atque hinc temporis permagnam utilitatem attulerit. Quænam res divinas, tum ex divinis oraculis, tum ex propria intelligentia et sagacitate, magis cognovit? Quænam rursus minus locuta est, mulieribus pietatis finibus sese continens? Jam, quod mulieris erat, quæ vere pietati studere animum induxisset, et in quo solo salientem nescire præclaruni est, quænam tot donariis, cum alia templo, tum hoc quoque ornavit, haud scio an post eam ornandum et honestandum? Jam vero quænam perinde 225 seipsam templum vivum Deo exhibuit? Quænam pari honore sacerdotes complexa est, eumque præsertim, quem pie inquam, cuius pulchra semina sunt, et par afflitione?

XII. Quænam domum suam piis hominibus magis proposuit, pulchram, inquam, exceptionem, ac divitias conciliantem? Et, quod est præstantius, quænam pudore, ac Deo gratis incessibus occurendo, eos ita excipiebat? Quænam præterea tranquilliorem in calamitatibus mentem prætulit? Quænam rursus animum ad eorum, qui laborabant,

D habita est, non certe Nazianzenum templum inteligit Gregorius, ut vult Elias.

(97) Οἴδα. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. οἶδα.

(98) Εαυτόν. Legendum videtur, εαυτήν. Sic legit Billius.

(99) Καὶ τότε, etc. Is spirituālis Pater ac magister fuit Faustinus, tunc Iconii episcopus. Vide Mon. in banc orat., n. III.

(1) Συγγρία. Par sacram Aliorum, id est, dno Gorgoniae filii, qui episcopi fuere, juxta Eliam. Vide Mon. n. II.

(2) Τοῖς ζωσι κατὰ Θεόν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Editi, τοῖς κατὰ Θεὸν ζῶσι.

(3) Πλαυσίουτο. Gregorius hic mihi videtur, non a ditantem, sed a largam; liberalem, munificam exceptionem significare.

(4) Πάθεσι. Coisl. 1, πάθημασι.

vicem dolendam propensiorem? Quenam liberalior rem egentibus manum porrexit? Evidet Jobi quoque verba de ea jactare non dubitem: *Ostium ejus viatori omni palebat, nec foris manebat peregrinus*¹⁰. *Cæcorum oculus erat, claudorum pes, pupillorum mala*¹¹. De ipsius porro erga viduas humilitate ac misericordia quid majus dicere necesse est, quam quod hinc fructum hunc tulit, ut vidua minime vocata sit? Illius domus propinquus inopia laborantibus hospitii communis loco erat. Illius opes pauperibus omnibus non minus communes erant, quam suæ cuique facultates. *Dispersit, dedit pauperibus*¹²: atque oī divini promissi firmitatem summamque veritatem multa in cœlestia horrea condidit, ac persæpe de multis bene merendo, Christum ipsum exceptit. Quodque præclarissimum est, non magis optima videri, quam revera esse studebat: quin potius in abscondito, apud eum, qui abscondita intuetur, pietatem iuculenter excollebat. *Omnia mundi principi eripuit; omnia in luta illa horrea transtulit.* Nihil terra præter corpus reliquit: omnia cum alterius vitæ spe commutavit:

XIII. Nec vero tanta quidem ipsius, tamque incredibilis animi magnitudo fuit, verum deliciis et effrenatis ventris voluptatibus, rabido, inquam, et lananti cani, corpus tradidit, tanquam scilicet liberalitati suæ ac beneficentiae consûdens, quemadmodum plerique facere solent, qui misericordia erga pauperes luxum ac delicias redimunt, ac non bono malum sanant, sed pro bono malum recipiunt; aut pulverem quidem jejuniis subegit, alii autem chameuniz, **226** hoc est, *humus dormitionis*, pharmaca cum reliquit; aut id quidem animæ subsídium exigitavit, verum somno minus, quam quispiam aliis, moderata est; aut hanc quidem legem, velut corporis expers, sibi indixit, cæterum aliis recto corpore insomnem noctem ducentibus, quod quidem certamen maxime philosophorum virorum est, in terram sese inflexit; aut hac quidem in re non mulieres tantum, sed etiam fortissimos viros animi magnitudine superavit, verum prudenti psalmodie tono, vel divinorum oraculorum lectione et explanatione, vel tempestiva memoria, vel genuum, quæ labore occalluerant, et quasi solo adhærebant, inclinatione, vel lacrymis animæ labes expiantibus in corde contrito et spiritu humilitatis, vel oratione sursum collocante, vel mente sublata, et minime

¹⁰ Job xxxi, 32. ¹¹ Job xxix, 15, 16. ¹² Psal. cxI, 9.

(5) Αὐτὴν. Regg. a, bm, hu, Or., Sav. αὐτῇ.

(6) Ἡρέωτο. Jes. ἀνέρχοτο.

(7) Αγροῖς. « Torcularibus. »

(8) Δοκεῖν. Addit Reg. hu, ἦν, « non opinionem pluris quam veritatem faciebat. »

(9) Καλῶς. « Egregie. »

(10) Παρέδωκε. Regg. a, bm, hu, tres Colb., Jes. καθῆσε, « immisit, submisit. »

(11) Χοῦν. « Corpus » intelligit Gregorius.

(12) Μέτρον ἡττον, etc. Or. μέτρον ἐτέρου τυνδὲ τρον.

(13) Τὸ διάρισμα. Deest τὸ in pluribus codici-

Α νοις; Ός ἔγωγε καὶ τὰ τοῦ Ἰὼν ἀν ἐπ' αὐτὴν (5) θαρρήσας καλλωπισαμην· Θύρα δὲ αὐτὴς κατεί διλθότι ἡγέρχοτο (6). Ἐξω δὲ οὐκ ηὐλίζετο ἔτεος. Οφραλμὸς ἦν τυφλῶν, ποὺς δὲ χωλῶν, μήτρη δὲ ὁρφαρών. Τῆς δὲ εἰς χήρας εὐτελαγχνίας τί χρή μείζον εἰπεῖν, ή δοτι τὸ μή χήρα κληθῆναι καρπὸν ἡγέρχατο; Κοινὸν μὲν ἦν τὴν ἡ ἐκείνης ἐστία τοῖς πανμένοις ἀφ' αἰλατος καταγάγτον· καὶ νὰ δὲ τὰ θυτά πάσι τοῖς δεομένοις οὐχ ἥττον ή ἐκάστος τὰ ἑαυτῶν. Ἐσκόρπισεν, ἰδωκε τοῖς πέτησι· καὶ διὰ τὸ τῆς ἐπαγγελίας ἀπιώτων καὶ δικευδέστατον πολλὰ ταῖς ἐκείνεν ληγοῖς (7) ἐναπέθετο, πολλὰ Χριστὸν καὶ διὰ πολλῶν τῶν εὐ παθόντων ἀδεξίστατο· καὶ τὸ κάλλιστον, δοτι μή τὸ δοκεῖν (8) παρ' αὐτῇ πλειὸν τῆς ἀγριθείᾳς· διλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ καλῶς (9) ἐγεγέρτει τῷ βλέποντι τὰ κρυπτὰ τὴν εὐσέβειαν. Πάντα τοῦ κομφράτορος ἥρπασεν· πάντα μετήνεγκεν εἰς τὰς ἀπαλεῖς ἀποθήκας. Οὐδὲν ἀφῆκε τῇ γῇ πλήρη τοῦ σώματος. Πάντων τὸ λάδικατο τὰς ἐκείνεν ἀλπιδας· ἐν ταῖς παισι πλούτον ἀφῆκε, τὴν μίμησιν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς φίλοτιμίαν.

has unas liberis suis opes reliquit, nempe sui imitatem, et ejusdem laudis studium.

ΠΓ. Καὶ οὐ τὰ μὲν τῆς μεγαλοψύχιας τοιαῦτα καὶ οὗτως ἀπιώτα, τὸ δὲ σῶμα παρέδωκε (10) τῇ τρυφῇ, καὶ ταῖς ἀκαθέκτοις τῆς γαστρὸς ἥδοναίς, τῷ λυσῶντι κυνὶ καὶ σπαράττοντι, ὃς δὲ θαρροῦσας ταῖς εὐποίαις, διπερ πάσχοντι οἱ πολλοί, τῆς εἰς τοὺς πληντας εὐτελαγχνίας τὸ τρυφόν ἐξωνούμενοι, καὶ οἱ καλῷ τὸ κακὸν λύμενοι, καλοῦ δὲ τὸ φαῦλον ἀντιλαμβάνοντες· ἡ νηστείας μὲν τὸν χοῦν (11) κατεπάλαισεν, ἐτέρῳ δὲ τὸ τῆς χαμενυνίας παρῆκε φάρμακον· ἡ τοῦτο μὲν ἐξεῦρε τῇ ψυχῇ τὸ βοήθημα, ὑπὸ δὲ μέτρον ἥττον (12) ἐτέρου τινὸς ἐπέθηκεν· ἡ τοῦτο μὲν ἐνομοθέτησεν ὕστερος δούματος, ἐκλιθή δὲ εἰς γῆν, ἐτέρων πανυχιζόντων ἐν δρυθῷ σώματι, δὴ μάλιστα φιλοσόφων ἀνδρῶν τὸ ἀγώνισμα (13). ἡ τοῦτο μὲν οὐ μόνον (14) γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν ὕδρῃ τῶν γενναιοτάτων ἀνδρικώτερα, φαλμυρίας ἐτόνον ἐμφρόνα, ἡ θελων λογίων ἐντευξην, ἡ ἀνάπτυξιν (15), ἡ μνήμην εὐκαιρον, ἡ κλίσιν γονάτων κατεσκλητών, ἡ ὕστερ (16) τῷ ἐδάφεις συμπεφυκότων, ἡ δάκρυον βύτου καθάρσιον ἐν καρδίᾳ συντετριμένη καὶ πνεύματι ταπεινώσεως, ἡ εὐχήν δικών τιθείσαν (17), καὶ νοῦν ἀπλανῆ καὶ μετάρσιον· ταῦτα πάντα, ἡ τούτων (18) τί ἐστιν δοτις ἀνδρῶν ἡ γυναικῶν ἐκείνην ὑπερβενηκέναι καυχήσαιτο (19); Ἀλλ' ἐκείνο μέγα μὲν εἰπεῖν, ἀληθές δὲ, δοτι τὸ μὲν ἐγέλου

bus.

(14) Μόρον. Deest in Reg. bm.

(15) Ἐντευξην ἡ ἀνταντυξην. Assiduum scripturarum lectionem intelligit; libros sacros diurna nocturnaque manu versando, volvendo et revolven-

do.

(16) Ἡ ὕστερ. Reg. bm, Or., Jes. καὶ ὕστερ.

(17) Τιθείσαν. Coisl. I., μετατιθείσαν.

(18) Ἡ τούτων. Reg. hu, ἡ τι τούτων, τίς ἐστιν δοτις.

(19) Καυχήσαιτο. Coisl. I., κατεκαυχήσατο.

τὸν καλῶν, τοῦ δὲ ἦν ζῆλος· καὶ τὸ μὲν εἶρε, τὸ δὲ **A** ἐνίκησεν. Καὶ εἰ καθ' ἐν τι τούτων ἔσχε τὸ ἀμιλλώμενον (20), ἀλλὰ τῷ γε μίᾳ (21) τὰ πάντα συλλαβεῖν, πάντων ἐκράτησεν. Οὗτῳ μὲν τὰ πάντα κατορθώσσει, ὡς οὐδεὶς (22) ἀλλος ἦν καὶ μετρίως· οὕτω δὲ εἰς ἔχονταν ἔκστον, ὥστε καὶ ἀντὶ πάντων ἐν ἐξαρχεῖν καὶ μόνον.

aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes præstiterit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alias : sic autem ad summum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.

B XV. Ω πτναροῦ σώματος καὶ ἐνδύματος, ἀρετῇ μόνον ἀνθούντος ! Ω ψυχῆς διακρατούσῃς τὸ σῶμα, καὶ δῆγα τροφῆς σχεδὸν, ὁσπερ ἄδυτον ! μᾶλλον δὲ σώματος βιασαμένου νεκρωθῆναι καὶ πρὸ τῆς διαζεύξεως, ἵν' (23) ἐλευθερίαν λάβῃ ψυχὴ καὶ μὴ παραπλανῆται ταῖς αἰσθήσεσιν ! Ω νυκτῶν ἀθηνῶν, καὶ ἡμέρας, καὶ στάσεως ἢ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀποιγῆσθαι ! Ω Δασιδ., ταῖς πισταῖς μόνον ψυχαῖς οὐ μαρτὶ μελωδῆσας ! Ω μελῶν ἀπαλότητος ἐπὶ γῆς ἑρμμένων, καὶ παρὰ τὴν φύσιν τραχυνομένων (24) ! Ω πηγῆς δακρύων σπειρομένων ἐκ θλίψεως, ἵν' ἐν ἀγαλάζεις θερίσαειν (25) ! Ω βοῆς νυκτερινῆς νεφελαῖς διερχομένης, καὶ φθανούσῃς πρὸς τὸν οὐράνον(26) ! Ω θερμότητος (27) πνεύματος, κυνῶν καταταλμῆσης νυκτερινῶν δι' ἐπιθυμίαν εὐχῆς, καὶ χρυσῶν, καὶ ὑετῶν, καὶ βροτῶν, καὶ χαλάζης, καὶ ἀστρίας ! Ω γυναικεία φύσις τὴν ἀνδρείαν νικήσασα ἀλλὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας, καὶ σώματος ὑπερόπλον οὐ ψυχῆς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐλέγχασα ! Ω τῆς μετὰ λουτρὸν (28) ἀγνείας, καὶ τῆς νύμφης Χριστοῦ ψυχῆς ἐν καθαρῷ νυμφῶν τῷ σώματι ! Ω πακρὰ γενεσίς, καὶ Εἴδα μῆτερ καὶ γένους καὶ ἀμαρτίας, καὶ δριτὸς πλάνου καὶ θάνατος, τῇ ἐκείνης ἐγκρατεῖ (29) νενικημένα ! Ω Χριστοῦ κένωσις, καὶ δούλου μορφή, καὶ παθήματα, τῇ ἐκείνης νεκρώσει τετιμμένα !

IE. Ω! πῶς ή καταριθμήσομαι (30) τὰ ἐκείνης ἀπαντα, ή τὰ πλειον παρεῖς μὴ ζημιώσω τοὺς ἀγνοῶντας; Ἀλλά μοι καλὸν ἦδη προσθεῖναι (31) τῆς ἐντεβείας καὶ τὰ ἐπίχειρα· καὶ γάρ μοι ποθεῖν πάλι: δοκεῖτε καὶ ζητεῖτε ἐν τῷ λόγῳ, οἱ τὰ ἐκείνης επλός εἰδότες, οὐ τὰ παρόντα μόνον, οὐδὲ οἵς νῦν ἐκείνην ἀγάλλεται, ἀκρείτω καὶ διανοίας, καὶ ἀκοής ἀνθρωπίνης, καὶ δύσκεις, ἀλλὰ καὶ οἵς ἐντεῦθεν αὐτὴν **D** δὲ δίκαιος μισθωτόδοτης ἡμείψατο· ἐπειὶ καὶ τοῦτο ποιεῖ πολλάκις εἰς οἰκοδομήν τῶν ἀπίστων, τοῖς μικροῖς τὰ μεγάλα πιστούμενος, καὶ τοῖς ὀρωμένοις τὰ

²¹ Psal. cxxv, 5.

(20) Τὸ ἀμιλλώμενον. Regg. bm. hu, τὸν ἀμιλλώμενον. Coisl. 1, τῶν ἀμιλλώμενων.

(21) *Mia.* Sic Reg. hu, Or. et Combef. Editi, μ. *μ.*

(22) Ὡς οὐδεὶς. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Ed. δς οὐδεὶς.

(23) *Irr.* Reg. hu, Iva.

(24) *Traχυνομέτων.* *Horrentia.*

(25) Θερίσαειν. Coisl. 1, θερίσειν, *et meteren-* *tar.*

(26) Τὸν οὐράνιον. Reg. hu Coisl. 1, αὐτὸν οὐράνιον, *Cælum ipsum.*

vagante; bis inquam omnibus rebus, aut narum aliqua, quisnam virorum aut mulierum est, qui eam a se superatam esse gloriari queat? Ac de ipsa non minus vere quam magnifice prædicari potest, quod virtutum alias imitata sit, aliarum exemplum fuerit: atque alias quidem invenerit, alias autem superaverit. Et ut quosdam fuisse demus, qui una

XIV. O squalidum corpus, et indumentum virtute sola florens! O animam, corpus pene etiam sine cibo, velut materie expers, retinente! vel, ut rectius loquar, o corpus, etiam ante disjunctionem, mori coactum, ut anima libertatem nancisceretur, nec a sensibus impedimenti quidquam acciperet! O noctes insomnes, et psalmorum cantus, et statinem ex die in diem productam! O David, quam tu piis duntaxat animabus haud prolixè cecinisti! O tenera membra humili prostrata, ac præter naturam sese exasperantia! O lacrymarum fontes, quæ ex afflictione seminabantur, ut in exultatione metarent! O nocturnum clamorem nubes penetrantem, atque ad Deum pervadentem! O spiritus servorem, ob orationis desiderium, nec canes nocturnos, nec frigora, nec imbre, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras formidantem! O femineum sexum, qui propter commune **227** salutis certamen virilem sexum superasti, atque illud conspicuum fecisti masculum et feminam, corporis, non item animæ, discrimen esse! O post baptismum castitatem, et sponsam Christi animam in puro corporis thalamo! O amarum gustum, et Eavam, tum generis nostri, tum peccati matrem, et impostorem serpentinum, et morteum, illius continentia superata! O Christi exinanitionem, et servi formam, et passiones, ipsius mortificatione honoratas!

XV. O! quonam pacio, vel omnia illius enumerabo, vel majorem eoruū partem præternittens, eos, quibus ea ignota sunt, detrimento non afficiam? Sed jam pulchrum fuerit pietatis quoque præmia nunc adjicere. Vos enim, qui vitam illius probe nostis, mihi jampridem cupere, atque in oratione mea require videmini, non præsentia duntaxat, et ob quæ nunc illic exultat, quæ et aurum, et humanæ mentis, et oculorum captum excedunt, sed etiam ea, quæ justus ille retributor in hac vita ipsi rependit; nam hoc quoque saevo numero ad

(27) Ω θερμότητος. Sic Jes. Eccl. vero, Ω θερμότης.

(28) Ω τῆς μετὰ λουτρὸν, etc. « O castitatem post baptismum. » Schol. Cod. Reg. Medic. « Εοίκε μὴ προσελθούσα τῷ ἀνδρὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, οὐ πρὸ πολλοῦ τῆς κοιμήσεως βαπτισθεῖσα. » Videatur (Gorgonia) ad maritum non accessisse post baptismum, quod non longo ante mortalem tempore suscepit. »

(29) Ἐγκρατεῖ, *et jejunio, abstinentia.*

(30) Καταριθμήσομαι. Or. 1, καταριθμήσαιμ.

(31) Προσθεῖται. Jes. προσθῆται.

corum qui dubia fide sunt, edificationem facit, per A exigua scilicet et in aspectum cadentia, majoribus et invisibilibus fidem astruens. Narrabo autem partim omnibus nota, parum plerisque arcana et ignota; nimurum hoc quoque ipsa studio habebat, de gratiarum donis minime se jactare atque gloriari. Mulas illas furore percitas nostis, et vehiculi abruptionem, infastamque illam subversionem, et horrendam raptationem, ac mulas confractiones, alique hinc ortam hominibus a fide alienis offensionem, quod nempe justi ad hunc modum tradantur, ac celarem infidelitatis correctionem; quoniam illa cassibus omnibus et membris, tam conspicuis, quam ab aspectu remotis, contrita et concisa, ne medicum quidem alium praeter eum, qui eam tradiderat, habere sustinuit; tum quod virorum oculos et manus erubesceret (modestiam enim et verecundiam in ipsis quoque doloribus retinuit), tum quod ab eo defensionem quereret, cuius permisso in hanc calamitatem incidenterat, nec ab ullo alio, quam ab eo salutem est consecuta. Quo factum est, ut quidam non magis hac calamitate percussi, quam ex insperato sanitatis restituente miraculo stupore perculti fuerint, atque ob eam causam haec tragedia contigisse visa sit, ut gloriam et splendorem ex 228 calamitatibus consequeretur; nimurum illa quidem dolore affecta ut homo, praestantius autem, quam buinana conditio ferre videretur, sanata posterisque narrationem præberet, maximam illam quidem ad fidem in afflictionibus, et constantiam in gravibus et periculosis rebus argumentum, majo-

B rem autem ad divinas erga hujusmodi homines benignitatis demonstrationem. Ad id enim, quod de

justo viro recte dictum est: *Cum ceciderit, non collidetur*³², magis novum aliquid adjunctum est:

Etiamsi collisus fuerit, celerrime sanabitur, gloriaque afficitur³³. Nam si, præterquam aquum esse videbatur, ægrotavit, at etiam præterquam fieri posse videbatur, ad se rediit, adeo ut morbus a

sanitate propemodum subreptus sit, clariorque curatio, quam plaga fuerit.

XVI. O laudabilem et admirandam calamitatem! O quam haec verba, Percutiet et turundam adhibebit, et sanabit, et tertia die suscitabit³⁴, licet ad altius quidam magisque mysticum tenderent, ut sane letenderunt, nihilosecius tamen hujus quoque calamitati pulchre conveniant! Sed hoc omnibus, etiam prout a nobis dissitis, notum; ad omnes enim hujus miraculi fama permanavit, atque haec historia una cum admirandis aliis Dei operibus, et potentias, in omnium linguis auribusque versatur. Quod autem in vulgus adhuc ob eam, quam dixi, sapientiam, et pietatem a fastu atque ostentatione alienam, ignorantem et obscurum est, viene jam in medium profe-

³² Psal. xxxvi, 24. ³³ Psal. cxlv, 8. ³⁴ Ose. vi, 2.

(32) Ὁράμενα. Coisl. 1, βλεπόμενα.

(33) Φιλοσοφούσας. « Cum hoc religiose carent. »

(34) Καὶ μέτη. Reg. hu, Coisl. 1, καὶ ἀρμονίας, « compages. »

(35) Ής μὴ μᾶλλον, etc. « Ut non magis casus acerbitate percellerentur, quam inaudito restituta salutis miraculo stuferent. »

(36) Ὅρθωθήσεται. « Ergetur. »

A μὴ δρώμενα (32). Ἐρῶ δὲ τὰ μὲν γνώριμα τὰς πάσι, τὰ δὲ ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς· καὶ τοῦτο τελενῆς φιλοσοφεῖσθαις (33), τὸ μὴ καλλωπίζεσθαι τὰς χαρίσμασιν. Ιστε τὰς μανεῖσας ἡμέρους, καὶ τὴν ευαρπαγήν τοῦ ὄχηματος, καὶ τὴν ἀπευκτήν τελενῆν περιτροπήν, καὶ τὴν ἀποτοπὸν ἐλξιν, καὶ τὰ πονηρὰ συντρίμματα, καὶ τὸ γενόμαντον ἐντεῦθεν σκάνδαλον τοῖς ἀπίστοις, εἰ οὕτω δίκαιοι παραβίνονται, καὶ τὴν ταχεῖαν τῆς ἀπίστας διόρθωσιν· διτά πάντα συντριβεῖσα καὶ συγκοπεῖσα καὶ ὀστᾶ καὶ μέλη (34), καὶ ἀφανῆ καὶ φαινόμενα, καὶ οὗτας λατρὸν ἀλλον πάντα παραδόντος ἡγέσθετο· δροῦ μὲν καὶ ἔφιν ἀνδρῶν αἰδουμένη καὶ χειρας (τὸ γάρ κόσμιον καὶ τοῖς πάθεσι διεσώσατο)· δροῦ δὲ καὶ τὴν ἀπολογίαν ζητούσα παρὰ τοῦ ταῦτα παθεῖσαν συγχωρήσαντος, οὗτε παρ'

B ἀλλού τινὸς ἢ ἔκεινου τῆς σωτηρίας ἔτυχεν· ὡς μὴ μᾶλλον (35) ἐπὶ τῷ πάθει πληγῆναι τινας, ἢ ἐπὶ τῷ παραδέξῳ τῆς ὑγιείας καταπλαγῆναι, καὶ διὰ τοῦτο δέξαι συμβῆναι τὴν τραγωδίαν, ἵντεν ἐνδιξασθῇ τοῖς πάθεσι· παθοῦσα μὲν ὡς ἀνθρωπος, λαθεῖσα δὲ ὑπὲρ ἀνθρωπον, καὶ διῆγημα δονσα τοῖς θυτερον, μέγιστον μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐν τοῖς πάθεσι πίστεως; καὶ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίας, μείζον δὲ τῆς τοῦ θεοῦ περὶ τοὺς τοιωτούς φιλανθρωπίας. Τῷ γάρ, Ὅτι ἀντέστη σύ καταρράχθησται, περὶ τοῦ δικαιούντος καὶ εἰρημένω, προσετέθη καινότερον, τὸ καὶ καταρράγη, τάχιστα ὄρθωθήσεται (36), καὶ δοξασθήσεται. Εἰ γάρ παρὰ τὸ εἰκόνες ἐπαθεν (37), διλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ εἰκόνες ἐπανῆλθε πρὸς ἐκατηνήσιν, ὡς μικροῦ (38) κλαπῆναι τῇ ὑγιείᾳ τὸ πάθος, καὶ περιφανεστέραν γενέσθαι τὴν θεραπείαν ἢ τὴν πληγήν.

C D ΙΓ'. Ω συμφορδεῖ διπαινουμένης καὶ θαυμασίας! Ω πάθους ἀπαθείας ὑψηλοτέρου! Ω τοῦ, Πατέρει καὶ μοτώσει, καὶ ὑγιάσει, καὶ μετὰ τροπῆς ἡμέρας ἀναστῆσει, φέροντος μὲν (39) εἰς μείζον καὶ μυστικώτερον, ὁσπερ οὖν ἡνεγκεν, οὐχ ἡτον δὲ τοῖς ταῖς τητης (40) ἀρμάζοντος πάθεσι! Τοῦτο μὲν οὖν, διπλῶν πρόδηλον καὶ τοῖς πόρφρων, ἐπει καὶ εἰς πάντας τὸ θαῦμα διῆλθε, καὶ ἐν ταῖς πάντων κεῖται (41) γλώσσαις καὶ ἀκοαῖς τὸ διῆγημα μετὰ τῶν ἀλλών τοῦ θεοῦ θαυμασίων τε καὶ δυνάμεων. Τὸ δὲ μέχρι νῦν ἀγνοούμενον τοῖς πολλοῖς καὶ κρυπτόμενον δὲ τὸν φιλοσοφίαν, καὶ τὸ τῆς εὐεσθείας ἀντυφόν τε καὶ ἀκαλλωπίστον, εἰπω καλεύεις, ὡς ποιμένων ἀριστῶν τε τελεώτατε, δὲ τοῦ ἱεροῦ προβάτου ἔκεινου ποι-

(37) Ἐκαθεν. « Passa est. »

(38) Ως μικροῦ, εἰς. « Οὐ μαλισκα μετατρεπετελα σι. »

(39) Φέροντος μέρ. Sic Regg. bm, hu, et Or. Deesī μέν, in ed.

(40) Τοῖς ταῦτης. Sic melioris μοισε codd. Ed. τῆς ταῦτος.

(41) Κείται. Deest in pluribus codicibus.

μήν (49), καὶ τοῦτο νεύεις λοιπόν; Ἐπειδὴ καὶ μόνον οἱ μυστήριον ἐπιστεύθημεν, καὶ μάρτυρες ἀλλήλοις Ιησὺν (50) τοῦ θαύματος· ή εἴ τι ἡ ἀπελθούσῃ τὴν πίστιν φυλάξωμεν (51); Ἀλλά μοι δοκεῖ, ὅτεπερ τότε κυρὸς (52) εἰναι τῆς σιωπῆς, οὐτωνῦν τῆς ἔξαγορεύεως, οὐ μόνον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἀλλὰ καὶ εἰς παράκλησιν τῶν ἐν Θλίψεσιν.

II. Ἐκαμμεν εἰτῇ τὸ σῶμα, καὶ διέκειτο πονήματα, καὶ ἡ νόσος ἦν τῶν ἀτόμων καὶ ἀλλοκότων· πύρωσις μὲν ἀθρόα παντὸς τοῦ σώματος, καὶ οἶον φρασμός τις, καὶ ζέσις αἷματος, εἰτα πῆξις τούτου, τοῦ νέρχη, καὶ ὥχρισις διπιστος, καὶ νοῦ καὶ μελῶν περάντας· καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ μακρῶν τῶν διαστημάτων, ἀλλ' ἦν δτε καὶ λίαν συνεχῶς (46)· καὶ τὸ ιακών οὖς ἀνθρώπινον ἐνομίζετο, καὶ οὔτε λατρῶν ἱερῶν τέχναι λίαν ἐπιμελῶς διασκεπτομένων περὶ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐκάστου, καὶ σὸν ἀλλήλου, οὔτε γονέων δάκρυα, πολλὰ πολλάκις δεδυνημένα, εἰς πάνδημοι λιταῖ καὶ λιξεῖαι, ἀς, ὡς ὑπὲρ τῆς οὐσίου σωτηρίας ἔκαστος, ἐποιῶντο πᾶς ὁ λαός· καὶ τῷ ἦν διπασι σωτηρίᾳ τὸ ἐκείνην σώζεσθαι, ὕστερο τούναντίον, πάθος κοινὸν τὸ τῇ ἀρρώστιᾳ καπνίθειν.

III. Τί οὖν ἡ μεγάλη καὶ τῶν μεγίστων (47) ἀξία ἦτορ, καὶ τις ἡ λατρεία τοῦ πάθους; Ἐνταῦθα γάρ τοι καὶ τὸ ἀπόρρητον. Πάντων ἀπογούσσα τῶν θυμῶν, ἐπὶ τὸν πάντων λατρὸν καταφεύγει, καὶ νυκτὸς ἄνωρίαν τηρήσασα, μικρὸν ἐνδούστης αὐτῇ τῆς νόσου, τῷ θυσιαστηρίῳ προσπίπτει μετὰ τῆς πίστεως, καὶ πιπτὸν αὐτῷ τιμώμενον (48) ἀνακαλούμένη μεγάλῃ τῇ θρῇ, καὶ πάπταις ταῖς κλήσεσι, καὶ πασῶν αὐτὸν τῶν πάπτων (49) δυνάμεων ὑπομνήσασα (σοφὴ γάρ ἐκείνη τοῦτο τὰ παλαιά καὶ τὰ νέα), τέλος εὐσεβῆ τινα καὶ καὶ οὐαὶσινταίναντασιντεῖ· μιμεῖται τὴν τοῖς χριστιανοῖς Χριστοῦ ἔντρανασαν πηγὴν αἷματος. Καὶ τοι; τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἔαυτῆς προσθίσα (50) μετὰ τῆς Ισης βοής, καὶ δάκρυσι τοῦτο οὐαὶσινταί, ὃστεπερ τις πάλαι τοὺς πόδας Χριστοῦ (51) κατερρέχουσα, καὶ μὴ πρότερον ἀνήσειν ἢ τῆς ὑγιείας τοιεὶν ἀπειλοῦσα (52)· εἴτα τῷ παρ' ἔαυτῆς φαρμάκῳ τούτῳ τὸ σῶμα πᾶν ἐπαλείφουσα, καὶ εἰ πού τι τῶν ἀντιτύπων (53) τοῦ τιμίου σώματος ἢ τοῦ αἵματος ἢ τοῦ ἔθηταύρισεν, τοῦτο καταμηγνύσα (54) τοῖς δά-

⁴⁸ Ματθ. ix, 20. ⁴⁹ Λουκ. vii, 38.

(42) Ἐκείνου ποιμήν. Reg. hu, Or. et Jes. ποιμήν ἐκείνου.

(45) Σεμέν. Deest in Regg. a, bm. hu, Or. Jes.

(44) Φυλάξωμεν. Reg. hu, φυλάξομεν.

(45) Καρός. Reg. hu, Coisl. 1, καρόν.

(46) Συνεχώς. Regg. bm, hu, tres Colb. Or. συνεχῶν.

(47) Τὸν μεγίστων. Hæc de parentibus Gorgonie possunt intelligi.

(48) Καὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ τιμώμενον. Chrysost. passim utitur his vocibus, κείσθαι et κείμενον. Galli vero, et reposer sur l'autel. Quibus verbis, Chrsiti in Eucharistia supra altare realis præsentia significatur.

PATROL. GR. XXXV.

A ram, o pastorum optimæ et perfectissime, et sacre illius ovis pector, idque nunc demum annuis? Quantidem nobis solis hoc arcanum commissum est, atque hujus miraculi testes nobis ipsiis mutuo sumus, an fidem defunctæ datam diutius servabimus? Mibi vero, ut tunc silentio premendæ, ita nunc effundendæ ac prædicandæ hujus rei tempus esse videtur, non solum ad Dei gloriam, sed ad eorum etiam, qui calamitatibus premuntur, consolationem.

B XVII. Adversa corporis valetudine tenebatur, graviterque laborabat, eratque insolens quoddam et prodigiosum morbi genus: subita nimirum totius corporis inflammatio, ac velut ebullitio quædam, et fervor sanguinis, ac deinde ejusdem concretio, et torpor, pallorque incredibilis, et mentis ac membrorum dissolutio: idque non per longa intervalla, sed nonnunquam etiam admodum crebra et assidua; maximeque **229** istud haud humanum esse judicabatur, nec mediorum, tum separalium, tum etiam inter se de morbo sedulo consultantium, artes, ad propulsandum dolorem, pares esse poterant, nec parentum lacrymæ, quæ multum sæpe valuerant, nec publicæ preces et supplices orationes, quas, ut pro sua quisque salute, populus universus faciebat. Omnes enim eo animo erant, utillius salutem suam esse salutem ducerent, quemadmodum contra illius morbum, communem omnium morbum et calamitatem.

C XVIII. Quid igitur magna illa, maximisque rebus digna anima facit, et quam dolori medicinam adhibet? Hic enim jam arcanum situm est. Desperatis omnibus aliis auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit, atque intempesta nocte captata, cum morbus nonnihil remisisset, ad altare cum fide procumbit, eumque qui super ipso honoratur cum ingenti clamore invocans, omnibusque nominibus appellans, atque omnia ea, quæ unquam mirifice gesserat, velut in memoriam ei revocans (nam, et veteres, et novas historias callebat), tandem pia et præclara quadam impudentia effertur. Eam, quæ Christi Umbria sanguinis profluviū compreserat ⁵⁰, imitatur. Quid enim agit? Cum caput suum pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulieris illius instar, quæ olim Christi pedes rigavit ⁵¹, altari admovisset, nec se prius istud dismissuram esse denuntiasset, quam sanitatem obtinuisse; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfusisset; et si quid uspiam antityporum pretiosi

(49) Πάχτοτε. Regg. a, hu, Jes. ποτε.

(50) Προσθεῖσα. Coisl. 1, προθεῖσα. « Cum altari caput admovisset, atque illud lacrymarum copia, vel quædam olim mulier Christi pedes affatim rigans, perfusisset. »

(51) Χριστοῦ. Reg. hu, τοῦ Χριστοῦ.

(52) Ἀπειλοῦσα. Coisl. 1, ἀπειλοῦσα. Quasi minitabunda, et vel et vovens, ut intelligit Elias.

(53) Ἀντιτύπων. Per ἀντιτύπα, recte Elias ipsum Eucharistiam intelligit, et ipsum vere corpus Christi exponit.

(54) Τοῦτο καταμηγνύσα τοῖς δάκρυσιν. Hæc de-

sunt in Reg. bm, tribus Colb. Or. Jes.

corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisse, (o rem admirandam!) statim liberatam se 'morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit, pro spei mercede, id, quod speraverat, consecuta, et per animæ robur corporis vires accipiens. Magna quidem hæc sunt, non tamen falsa. His omnes, tam sani, quam ægri, fidem adhibete: ut sanitatem, alii habeatis, alii recipiatis. Quodque non jacantia specimen hæc narratio sit, hinc liquido constat, quod hanc rem, quaudiu ipsa vixit, tectam et silentio compressam, nunc demum patefecit. Ac ne nunc quidem eam evulgassem, nisi timor quidam animum incessisset, si iis qui nunc sunt, et posteris occultassesem.

230 XIX. Atque hujusmodi quidem ipsius vita fuit: compluraque etiam, ne modum oratio excederet, nosque inexplibili quadam ipsius laudandaæ aviditate teneri viderenur, prætermisimus. Piæ autem et celebri ipsius morti fortasse injuriam feremus, nisi ipsius quoque laudes commemoremus; cum præsertim eam ita cuperet ac requireret. Commemorabo autem, quam fieri poterit brevisime. Dissolvi cupiebat ⁶⁰ (multam quippe apud eum, a quo vocabatur, fiduciam obtinebat), ac cum Christo esse, omnibus terræ commodis præponebat: nec quisquam eorum, qui ad amorem valde propensi sunt, atque ægre retineri possunt, ita corpus adamat, ut illa, excussis his coimpeditibus, atque hæc fecerit, cum qua vivimus, superata, cum pulchro illo pure conjungi, eumque totum, quem amabat, addam etiam a quo amabatur, complecti gestiebat, cuius nunc videlicet exiguis radiis collustramur, et a quo, quatenus cognosci potest, sejuneti sumus. Nec vero tam sublimi ac divino desiderio frandatur; quodque eo maius est, per prænitionem ac longam vigiliam bonum illud præcipit. Hanc enim somnis unius suavissimus excipit, visioque una præstituto tempore discessum e vita complectens, diemque adeo ipsum indicans; Deo nimirum hoc constitutive, ut parata, et non turbata esset.

XX. Nam quod ad purgationis et initiationis bonam attinet, quod commune donum, et secundæ vita fundamentum a Deo omnes acceptum habemus, recens id acceperat. Imo vero tota vita nihil illi aliud erat, quam purgatio, et perfectio: ac regenerationem quidem a Spiritu sancto habebat; ipsius autem securitas ex anteacta vita. Atque soli ei pene, ut audacter loquar, baptismus, non gratia,

⁶⁰ Philipp. 1, 23.

(55) Υγειαν. Reg. bm. ὑγείαν.

(56) Ἀπολάδητε. Coisl. 1, ἀπολάδωτε.

(57) Τοσούντο. Reg. hu. Or. Ies. τοσούντο.

(58) Προετίθεται. Coisl. 1, προετίθηται.

(59) Βιωτεύομεν. Regg. a, hu, Or. βιωτεύομεν.

(60) Καὶ δύο τινῶσκειν, οὐ κεχωρίσμεθα. Billius, atque hacenus, ut, a quo disjuncti sumus, agnoscamus.

(61) Προαπολαύει. Præcipit, in antecessum bono fruatur.

(62) Ἐκδημηταρ. Quæ sequuntur, usque ad αὐτήν μέν, desunt in Regg. bm, hu, Coisl. 2, Ies., etc.

(63) Υπόστυντο. Schol. τὸν νεωστὶ καὶ προσφάτως

χρυσιν, (ώ του θαύματος!) ἀπῆλθεν εὐθὺς αἰσθομένη τῆς αωτηρίας, κούψῃ καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν, καὶ δάνοιαν, μισθὸν ἐλπίδος λαβοῦσα τὸ ἐλπιζόμενον, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς εὐρωστίᾳ κομισαμένη τὴν τοῦ σώματος. Ταῦτα μεγάλα μὲν, οὐ ψευδῆ δέ. Τούτοις πιστεύετε ἀπαντεῖς, καὶ νοσούντες, καὶ ὑγιαίνοντες· ήν οἱ μὲν ἔχητε τὴν ὑγείαν (55), οἱ δὲ ἀπαλάδητες (56). Καὶ ἔτι μὴ κόμπως τὸ διήγημα, δῆλον ἐξ ὧν ζύης καταστιγήσας, νῦν ἐξεκάλυψα· καὶ οὐδὲ ἄν νῦν ιδημοσίεσσα, εὗ ἔστε, εἰ μή τις ἡσχε με φόδος; θεῶν τοσούτον (57) κατακρύψαι καὶ πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, καὶ τοῖς νῦν καὶ τοῖς ὑπερεον.

10°. Τὰ μὲν δὴ τοῦ βίου τοιαῦτα· καὶ τὰ πλεῖα πραλεοίπαμεν διὰ τὴν συμμετρίαν τοῦ λόγου, κατῶ μηδοκεν ἀπλήστως ἔχειν περὶ τὴν εὐφημίαν· τάχε δ' ἀν διδικοῦμεν τελευτὴν διάλογον καὶ περισθότον, εἰ μὴ καὶ τῶν ταύτης καλῶν ἐπιμνησθείμεν· καὶ ταῦτα οὐτως ἔκεινης παθουμένης τε καὶ ζητουμένης. Μνησθήσομαι δὲ, ὡς ἀν οἴόν τε ἢ συντομώτερα. Ἐπόθει μὲν τὴν ἀνάλυσιν (καὶ γὰρ εἰχε πολλὴν πρᾶξην καθοῦντα τὴν παρθησίαν), καὶ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι πάντων προετίθει (58) τῶν ὑπὲρ γῆς· καὶ οὐδεὶς οὐτως ἐρδὶ οὐμάτος τῶν λίαν ἐρωτικῶν τε καὶ δυσκακέτων, ὡς ἔκεινη τάξις πέδος ἀποδρίψασα ταύτας, καὶ τὴν ΙΙΙνν ὑπερβάσα, μεθ' ἣς βιωτεύομεν (59), μετά τοῦ καλοῦ καθαρῶς γενέσθαι, καὶ τὸν ἐρώμενον ἀπολαβεῖν δόλον, προσθήσω δ' ὅτι καὶ τὸν ἐραστὴν, οὐ νῦν μιχαῖ, ἀλλαμπόμεθα ταῖς αὐγαῖς, καὶ ὅσν γινώσκειν, οὐ κεχωρίσμεθα (60). Διαμαρτύνει: δε οὐδὲ ταύτης τῆς ἐπιθυμίας, οὐτως οὐθέου καὶ ὑγιῆς, καὶ δ τούτου μετέξον ἔστι, προσπολαύει (61) τοῦ καλοῦ διὰ τῆς προγνώσεως καὶ τῆς πολλῆς ἀγρυπνίας. Ταύτην εἰς ὑπνος τῶν ἡδίστων ἀμείβεται, καὶ δῆμις μία προθεσμία περιλαβεῖντα τὴν ἐκδημίαν (62), καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην γνωρίσασα, ὡς ἐν τῷ ἐτοιμασθῆναι καὶ μὴ ταραχθῆναι τοῦ Θεοῦ πρωτανεύοντος.

K'. Λ Λούτῃ μεν οὖν υπογυιον (63) τὸ τῆς καθαρεως καὶ τελειώσεως ἦν ἀγαθόν, ἦν κοινὴν δωρέαν, καὶ δευτέροις βίου κρηπηΐα παρὰ Θεοῦ πάντες (64) λαβόντες ἔχομεν. Μᾶλλον δὲ πᾶς δ τὸς κάθαρις ἦν αὐτῇ καὶ τελειώσις· καὶ τὸ μὲν τῆς ἀναγεννήσεως εἶχεν (65) ἐκ τοῦ Πνεύματος, τὸ δ' ἀσφαλὲς ταύτης ἐκ τῶν προδεινωμένων. Καὶ μόνη σχεδὸν, ήν εἴπω τολμήσας, σφραγίς, ἀλλ' οὐ χάρισμα ἦν τὸ μυστήριον.

γενόμενον: Quod nuper ac recenter contigit, id est, Gorgonia recens baptisata. Mirum projecto videbitur, Gorgoniam singulari pietate præditam sanctisque editam parentibus, et purgationis et initiationis bonum tamdiu distulisse. Constat tamen, ut fallor, eam certe baptismum suscepisse, priusquam sanitatem, de qua superioris, n. 18, mirabil modo recepisset. Unde enim domini recondita habuitur et corporis et sanguinis Domini antitypa, et quæ catechumenis attractare non licet?

(64) Πάντες. Deest in quibusdam Regg. et Ies.

(65) Εἶχεν. Deest in plerisque codicibus.

Ἐν δὲ τοῖς πᾶσι προστεθῆνας: ζητοῦσα τὴν τοῦ ἀνδρός τιλείων (βούλεσθε γράψω τὸν ἄνδρα συντόμως; ἀδόξεις εἰσίνεις, καὶ οὐκ οἴδε ὅτι χρή πλέον εἰπεῖν), ήδη τῷ σώματι Θεῷ καθιερωθῆ, καὶ μή τε ἡμετεῖς ἀπέλθῃ τετελεσμένη, μηδὲ ὑπολείπηται τι τῶν τινῆς ἀπέλεις, οὐδὲ ταύτης διαμαρτάνει τῆς δεήσεως πάρ τοῦ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιοῦντος, καὶ εἰς πέρας δργοντος τὰ αιτήματα.

ΚΑ'. Ό; δὲ ἀπαντα εἶχεν αὐτῇ κατὰ νοῦν, καὶ οὐκένεδε: τῶν ποθουμένων, καὶ ἡ κυρία (66) πλησίον, οἵτις ἡδη τῷ θανάτῳ συσκευάζεται καὶ τῇ ἐκδημίᾳ, καὶ πλήροι τὸν περὶ ταῦτα νόμον διὰ τῆς κατακλί-
ναις (67). Ἐπιστήφασα (68) δὲ καὶ ἀνδρόν, καὶ τέ-
την, καὶ φλοιος, δσα εἰκός τὴν φιλανδρὸν, καὶ φιλέ-
τιν, καὶ φιλάδελφον, καὶ λαμπτῶν περὶ τῶν ἔκε-
ινοι φιλοσοφήσασα, καὶ πανηγύρεως ἡμέραν ποιησα-
μένη τὴν τελευταίαν, κοιμάται, πλήρης μὲν οὐ τῶν
καὶ ἀνθρώπων ἡμερῶν, ὅτι μηδὲ συνηύχετο (69),
αὐτῷς ἐαυτῇ πονηρὸς εἰδύτα, καὶ τὰ πολλὰ μετὰ
τοῦ χοῦ (70) καὶ τῆς πλάνης, τῶν δὲ κατὰ Θεὸν καὶ
καὶ πλήρης, ὡς οὐκ οἴδε εἰ τις φρεδίως τῶν ἐν πλου-
σὶ τῇ πολιᾷ καταλυσάντων, καὶ πολλάς ἔτῶν πε-
ριθύους ἀριθμησάντων. Οὐτως ἐκείνη λύεται, η
πρωλαμβάνεται, κρείσσον εἰπεῖν, η ἀφίπταται, η
μετοικίζεται, η μικρὸν προαποδημεῖ τοῦ σώμα-
τος (71).

ΚΒ'. Άλλ' οἶδόν με μικρὸν (72) τῶν ἐκείνης πα-
θώμεν! τάχα δ' ἀν οὐ συνεχώρησας, ω σὺ πάτερ
ἐκείνης πνευματικὲ, δ καὶ τηρήσας ἀκριβῶς τὸ θαύ-
μα, καὶ ἡμίν τηνωρίσας· μέγα μὲν εἰς φιλοτιμίαν
ἐκείνη, μέγα δὲ ἡμίν εἰς ὑπόμνησιν ἀρετῆς, καὶ
αὐτὸν τῆς αὐτῆς ἀναλύσεως. Καὶ με φρίκη τις ὑπο-
ρέψει, καὶ δάκρυον ὁμοῦ, μεμνημένον τοῦ θαύμα-
τος. Εἴλετο μὲν ἡδη καὶ ἀνέπνει τὰ τελευταῖα, καὶ
ηρὸς περὶ αὐτῆν οἰκείων τε καὶ ἔνων χαριζομένων
τοποπειπτήρια· καὶ μητρὸς γηραιᾶς ἐπίνευσις (73),
καὶ ἥντος σπαραγμὸς ζηλοτυπούσης τὴν ἐκδημίαν,
καὶ φίλων ἀπόντων ἀγωνικὰ σύγχρονον, τῶν μὲν
η τι ἀκούσωι (74) ποθούντων, μνήμης ἐμπύρευμα,
τῶν δὲ οἱ φθέγξονται (75), τολμῶντος δέ (76) οὐδενός.
Λαὶ καρφὰ τὰ δάκρυα, καὶ η τῆς λύπης ὧδιν ἀθερά-
πτος (οὐδὲ γάρ διστον ἀδύει θρήνοις τιμῆν τὴν
ἥτιν χωρίζομένην), σιγῇ δὲ βαθεία, καὶ τελετῇ τις

⁶⁶ Η κυρία. Schol., η δριτούσσα τοῦ θανάτου
τηρέει, « constitutus mortis dies. »

(67) Τῆς κατακλίσεως. Coisl. I, τῆς ἐσχάτης κα-
τακλίσεως, « ultimum se lectulo componit. »

(68) Ἐπιστήφασα. Malim : « cum pluribus ser-
monibus obiectata esset, injunxit, mandasset, » etc.

(69) Συνηύχετο. Reg. bm, συνεύχετο.

(70) Μετά τοῦ χοῦ, etc. Billius « cum pulverea
tale atque impostura. »

(71) Προαποδημεῖ τοῦ σώματος. « Carpore ab-
cedit. »

(72) Μικρόν. Reg. a, Coisl. I. Jes. et Combes.,

A sed sigillum erat. Porro cum unum aoc ad omnia
accedere cuperet, ut maritus quoque perficeretur
(vultis uno verbo virum describam? vir illius :
nec enim scio, quid amplius dicere necesse sit), ut
sic toto corpore Deo consecraretur, ac non dimidia-
tantum ex parte perfecta discederet, ipsiusque ali-
quid imperfectum relinquaretur, hoc quoque pre-
cibus ab eo, qui voluntatem timentium se facit ²⁹,
ac petitiones eorum ad finem perducit, impetravit.

B 231 XXI. Cum autem omnia ex ipsius animi sen-
tentia sese haberent, nec quidquam eorum, quæ cu-
piebat, abesset, jamque præstitutus dies immineret,
ita jam ad mortem et exitum se comparat, atque, ut
legem, quæ in hujusmodi rebus viget, expleret, in le-
gitimum se conjicit. Cumqne ad virum, et filios, et amicos,
sermones habuisset, quos mulierem, viri, et filio-
rum, et fratrum amore præditam babere par erat,
ac de altera vita præclare disservisset, diemque ex-
tremum festum diem fecisset, ita demum obdor-
micit, plena, non humanorum dierum, quos ne
ipsa quidem exoptabat, utpote quos sibi malos, et
ut piurimum cum pulvere et errore conjunctos
esse non ignoraret; sed dierum secundum Deum
ita plena, ut haud scio an perinde quisquam eo-
rum, qui in ditissima senectute mortem obierunt,
et multos annorum orbes numerarunt, extiterit.
Sic illa solvitur, aut, ut melius loquar, assumitur,
aut avolat, aut transmigrat, aut paululum ante cor-
pus abscedit.

C XXII. Verum enimvero qualis ipsius laus mihi
propemodum excidit! fortasse autem ne tu quidem
id passus fuisses, o spirituſis illius pater, qui
etiam miraculum istud accurate observasti, nobisque
indicasti: magnum sane, ut ipsi ad gloriam, ita
nobis ad virtutis monumentum atque ejusdem dis-
solutionis desiderium. Ac mihi horror quidam sub-
it, lacrymæque simul, hoc miraculum recordanti.
Jam solvebatur, atque extremos spiritus efflatait, ac
circum eam tum propinquorum, tum exterorum
chorus erat, prosecutionis officia ipsi præstantium;
et velutæ matris observatio, animæque distortio
exitum zelotypia prosequentis, et mirus onniū
amor anxietate permistus, quorum alii, ad exsus-
citandam in eorum animis ipsius memoriam, ali-
quid audire gestiebant, alii vero loqui cupiebant,
nec tamen audebant. Ac mutæ lacrymæ, mœror-

μικροῦ.

(73) Ἐπιτευσις. « Observatio, propensio. » Ad-
statabit enim longæva mater, inclinatio corpore, pro-
nis oculis, observans, ut fieri solet, extremos Gorgo-
niæ halitus. Elias, quem Billius sequitur, pro ἐπί-
τευσις, habet ἐπίπεντος, « spiratio; » quæ voces,
juxta Combeſium, hic parum differunt.

(74) Ο τι ἀκούσωι. Combel., δ τι ἀκούσουσι.

(75) Δὲ δ τι φθέγξοται. Coisl. I et Jes. δ ὁ τι
φθέγξονται.

(76) Τολμῶντος δέ, etc. Si præcedat punctum
ita vertendum: « nemine vero audiente, mutæ flu-
ent lacrymæ, » etc.

que incurabilis (nec enim piuum videbatur, eam, A οὐ θάνατος. Ἡ δὲ ἀπνους τε καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀφθογός, τὸ φαινόμενον, καὶ ἡ σωπὴ τοῦ σώματος ἐόντες παράλυσις, οἶον ἡδη τῶν φωνητικῶν ὀργάνων νεκρῶμένων, διὰ τὴν τοῦ κινοῦντος ἐγχώριαν (77). Ἡρέμα δὲ τῶν χειλέων κινουμένων αἰσθόμενος ὁ πάντα τηρῶν τὰ ἐκείνης ἐπιμελῶς ποιημήν (78), ὅτι τὸ ἐν πᾶσι θαῦμα, καὶ παραβεῖς τὰ ὡτα τοῖς χειλεῖς (τὸ γάρ θαρρεῖν είχε καὶ παρὰ τοῦ τρόπου καὶ παρὰ τῆς συμπαθείας), αὐτὸς διήγησε τὸ τῆς ἡσυχίας μυστήριον, διὰ τούτος ἡδη οἶον (79). ὀνδεῖ; ἀποστήσεις σοῦ λέγοντος. Ψαλμῳδία τὸ ὑπολαλούμενον ἦν, καὶ ψαλμῳδίας τὰ ἔξοδια (80) ρήματα· εἰ δὲ χρή τάληθες εἰπεῖν, μαρτυρία τῆς παρέρχοντος, μεθ' ἣς ἡ ἔξοδος. Καὶ μακάριος ὅστις μετ' ἐκείνων ἀναπτυσσεται (81) τῶν ρήμάτων· Ἐν εἰρήνῃ ἔστι τὸ αὐτὸν κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω. Ταῦτα καὶ ἐψάλεισθαι, καλλίστη γυναικῶν, καὶ συνέβαινεν· καὶ ἡ ψαλμῳδία τὸ γινόμενον ἦν, καὶ μετὰ τῆς ἐκδημίας ὁ ἐπιτάφιος· ὃ καλῶς ἀπὸ τῶν παθῶν εἰρηνεύσασα τὸν, καὶ τὸν ὀφειλόμενον τοῖς ἀγαπητοῖς ὑπνον ἀπολαβούσα πρὸς τῷ κοινῷ τῆς κοιμήσεως, ὡς εἰκός τὴν καὶ ζῆσαν καὶ ἀπελθοῦσαν ἐν τοῖς τῆς εὔσεβειας ρήμασι.

B mulierum præstantissima, canebantur, et tibi contingebant; ac psalmodia, id erat, quod siebat, conjunctumque cum discessu epitaphium erat: quippe quaes mentem a vitiosis permotionibus rite pietatis habueris, ac præter communem soporem, debitum quoque Deo charis hominibus somnum acciperis, quemadmodum eam par erat, quae in pietatis verbis, et vixerat, et abscesserat.

XXIII. Evidem non dubito, quin illis, quae oculis C cernuntur, multo præstantiora sint ea, quibus nunc frueris, nempe sonus epulantium ⁸¹, angelorum chorea, cœlestis ordo, gloriæ contemplatio, cum alterius, tum supremæ Trinitatis purior et perfectior illuminatio, non jam vincitam mentem ac per sensus diffusam suffigentis, sed totam sese toti menti contemplandam et tenendam præbentis, totoque divinitatis lumine animis nostris affulgentis. Omnino, inquam, his fruaris quorum, etiam dum adhuc in terra essem, ob sinceram ad ea mentis erectionem, rivulos habebas. Quod si quid eos quoque, qui tibi a nobis habentur, honores curas, atque hoc præmii sanctis animis divinitus contingit, ut ista sentiant, nostram quoque orationem promultis, ac præ multis funeribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus, quandoquidem fratrum funeribus oratione prosequendis sumus reservati. An vero nos quoque post vos pari honore quispiam affecturus

⁸⁰ Psal. iv, 10 ⁸¹ Psal. xli, 5.

(77) Ἐγχώριον. Duo Coisl., tres Colb., Jes., εὐχώρηστον.

(78) Ποιμῆν, etc. Is spiritualis Gorgoniz pastor erat, non Amphilochius, ut arbitratur Elias, sed Faustinus tunc Leonil episcopus. Vide monitum in hanc orationem, n. 3. Idcirco pastor ille omnes morientis Gorgoniz motus studiose observabat, « quod nihil in illis non esset mirandum. »

(79) Οὐτοὶ ποτε ήτοι οἵτινες. Combef. legit, ποτοί. « Quid tandem, ac cuiusmodi fuerit, exposne. »

(80) Ἐξόδια. Jes. ἔξοδια.

(81) Αναπαύεται. Reg. bin, Coisl. 1, Jes., ἀνα-

παύεται.

παράλυσις. Coisl. 1, ἀπολαλούσις.

(83) Νεύσεως. « Inclinationem, intentionem »

(84) Εἰ δέ τις σοι, etc. « Si qua nostrorum tibi cura est; si nostrorum aliquid ad te pertinet. » Coisl. 1, addit τιμῶν. Sic etiam legit Billius.

D ΚΓ. Κρέσσων μὲν οὖν εὖ οἴδα καὶ μακρῷ τιμώτερα τὰ παρόντα σοι νῦν ή κατὰ τὰ ὄρώμενα, ἥντις ἔκταζόντων, ἀγγέλων χορεία, τάξις οὐρανία, δόξη θεωρία, τῆς τε ἀλλης καὶ τῆς ἀνωτάτου Τριάδος. Μαλαμψις καθαρωτέρα τε καὶ τελεωτέρα, μηκίτερη ὀπωφεγγούσης τὸν δέσμιον νοῦν καὶ διαχέμενον τοῖς αἰσθήσεσιν, ἀλλ' ὅλης ὀλφινοῦ θεωρουμένης τε καὶ κρατουμένης, καὶ προσαστραπτούσης τοῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὅλω τῷ φωτὶ τῆς θεότητος. Πάντων ἀπολαύσις (82), ὃν ἔτι οὐπέρ γῆς είχες τὰς ἀπόρροις; διὰ τὸ γνήσιον τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως (83). Εἰ δέ τις σοι (84) καὶ τῶν ἡμετέρων ἔστι (85) ἀνόγος, καὶ τούτο τοῖς δοσίαις ψυχαῖς ἐκ Θεοῦ γέρας, τῶν τοιούτων ἐπαισθάνεσθαι, δέχοιτο καὶ τὸν ἡμετέρον λόγον (86) ἀντι πολλῶν καὶ πρὸ πολλῶν ἐνταρίων, διν Καταρήματα.

μὲν (87) πρὸ σοῦ, καὶ σοὶ μετ' ἐκείνον ἀποδεδώκαμεν, ἀπειδή γε ἀδελφῶν ἐπιταφίοις ἐταμεύθημεν. Εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς τιμήσεις (88) τις μεθ' ὑμᾶς τοῖς Ισοῖς, οὐκ ἔχω λέγειν· πλὴν τιμηθεῖημέν γε μόνον τὴν τινθεῶ τιμήν, καὶ περοικούντες (89) καὶ καταικοῦντες

παύεται.

(82) Ἀπολαλούσις. Coisl. 1, ἀπολαλούσις.

(83) Νεύσεως. « Inclinationem, intentionem »

(84) Εἰ δέ τις σοι, etc. « Si qua nostrorum tibi cura est; si nostrorum aliquid ad te pertinet. » Coisl. 1, addit τιμῶν. Sic etiam legit Billius.

(85) Εστι. Deest in Reg. bm, et Jes.

(86) Αδύον. Deest in Reg. bm.

(87) Μέτρ. Deest in Reg. bm, et Jes.

(88) Τιμήσεις. Reg. bm, et Jes., τιμήσει.

(89) Καὶ παροικούντες, etc. Id est, « τινθεῖ πρασιντι αε futuro. » Hic nobis incolatus, hic peregitnamur. Habitatio in patria est.

ιν Χριστῷ Ἰησοῦν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φήδεξα καὶ τῷ Αὐτῷ, dicere haud quo : ceterum eo duntaxat ho-
πλεῖ σὺν ἀγίῳ Πνεύματι εἰς (90) τοὺς αἰῶνας. nore, qui Deo gratus sit, afficiamur, tum peregrin-
'Αργυροῦ.
nos, tum habitantes, in Christo Jesu Domino
nostrō, cui gloria et Patri cum Spiritu sancto in s̄ecula s̄eculorum. Amen.

(90) Δόξα ... εἰς. Interjecta desunt in Reg. bm, et Jes.

233 MONITUM IN ORATIONES IX, X ET XI.

I. In plerisque melioris notæ codicibus, et in ipsis etiam interpretib;is, hoc ordine istæ tres collocantur orationes. Sasimæ spectant, id est, Gregorii ad Sasimorum episcopatum ordinationem ; ideoque eodem anno, medio scilicet 372, pronuntiatæ sunt. Prior quidem habita est, cum longævæ patris reverentia, Basiliæ amicitia, ac timore victimus, novo Sasimorum episcopatu « cervicem, » ut ipse loquitur Gregorius (91), « non animum in- flexit. » Altera, cum e fuga, quam post consecrationem capesserat, redux, se « in Christo vincitum, non catenis ferreis, sed tenacissimis spiritus vinculis constrictum, senectute et amicitia duci » profitetur (92). Posterior denique non diu post, coram Gregorio Nyseno, quem ad Gregorium nostrum Basilius miserat, ut « ipsius afflictum ob consecra- tionem animum consolaretur (93). »

II. Harum trium orationum idem scopus idemque argumentum est. Priorem, si Tillemonius fides, post susceptam manuum impositionem, dictam fuisse existimabimus. Verum de hac re inter se discrepant interpres ac eruditæ. Sunt enim qui aliter ac Tillemontius sentiant. Leuvenklaus siquidem hunc servans istius orationis titulum, e membranis forsan erutum, sic vertit : « Oratio ad patrem suum magnumque Basilium habita, cum hic eum Sasimorum antistitem esset creturus. » Elias quoque in argumeto sic interpre- tatur : « Quo tempore Sasimorum antistes creandus erat. » Bilibaldus etiam in orationis epigrapha ait : « cum in episcopum Sasimorum fuisset creatus, non adhuc inaugurate. » Ex quibus conjicere licet, ea quæ hic dicuntur, non de peracta jam, sed de designata moxque futura ordinatione intelligi posse ; ac proinde nihil omnino vetat asserere, solum Gregorii in suam ordinationem consensum hac oratione exprimi. Et vero, iste Theologus consensus non certe parva res est, nec indigna, quæ speciali oratione celebretur. Hinc enim quietis ac solitudinis amor superandus ; hinc adversus honores, maxime sacros et ecclesiasticos, trepidatio et reverentia ; hinc denique loci et circumstantiarum rationes, quæ omnia Gregorii animum magnopere deterrebant. Nihil ergo mirum, quod tam tarde, tamque ægre consensum istum præbuerit.

III. Quæritur autem utrum Sasimis, an Cæsareæ, an Nazianzi Gregorius consecratus fuerit. Nihil erit negotii de hac re pronuntiare. Non certe Sasimis ; ipse enim Theologus aperte fatetur (94), « se nunquam datam sibi Sasimensem ecclesiam attigisse, nec illic sa- crum unicum obiisse, nec cum plebe Deo preces adhibuisse, nec denique cuiquam manus imposuisse. » Id profecto dicere non potuisset, si in Sasimensi ecclesia fuisset consecratus. Res per se patet. Non etiam Cæsareæ ; ac primo quidem huic consecrationi aderat Gre- gorius senior, cuius extrema aetas non sinebat ut Cæsaream se conferret ; deinde si illuc se contulisset, id procul dubio silentio 234 non præteriisset Theologus. Ipsius in hac re silentium maximum argumentum est, eum Cæsareæ non fuisse consecratum. Nazianzi igitur Sasimensis Ecclesiæ antistes inaugurate est, ipsique Basilius ibi manus imposuit. Id manifestum videtur ex his Gregorii verbis (95) : « Accessit ad nos mibi maxime charus Basilius, aliis mihi multo durior pater, » etc.

IV. Unctum fuisse a Basilio Gregorium, vel ab initio prodit oratio decima. Ipsi adfuit Gregorius senior. Adfuere etiam nonnulli alii consecratores præsules, ut ex his orationis nonæ (n. 6) verbis : « Me, et mecum sacrum hunc gregem pascite, » colligitur. Imo, ex isto contextu conjicit Tillemontius quosdam e Sasimensibus ad id delegatos, « gregis » vicem gerentes, Gregorii consecrationi interfuisse. Verum, id interim ut demus, duo vel tres delegati « gregis » nomine nunquam significari possunt, maxime in majori multi- tudine permisti et confusi, in qua vix numerum faciunt. Laudata igitur a Tillemontio verba, non de Sasimensibus præsentibus, si tandem nonnulli interfuerint, sed de iis generatis, qui ejus fidei ab episcopis committebantur, ut Sasimenses quidem, quamvis non necessario præsentes, intelligenda sunt. Hinc scholiastes, qui hunc commentatur ejusdem orationis nonæ (n. 3) locum : « Ut Spiritus me ministro uteretur, ad populi hujus perfectionem, » etc., demonstrantem articulum, « hujus, » expungit, ut, remota illius vocis ambiguitate, propositione generatim sumatur. Fatemur tamen orationem decimam, quod Leuvenklaicum, esse inscriptam : « Ad Sasimenses. » Sed manifestus error est, ex

(91) Carm. 2, vers. 487.

(94) Carm. 2, vers. 529.

(92) Or. x, n. 1.

(95) Ibid. 586.

(93) Or. xi, n. 3.

iis quæ diximus, sat superque confutatus. Aliam init viam doctissimus Petididier (96); vult enim Sasimensibus scriptam tantum; non dictam fuisse hanc decimam orationem. At tanta est harum inter se orationum convenientia et conexio, ut, si unam non fuisse dictam concesseris, nullam omnino dictam concedere cogaris. Id autem repugnat istis Gregorii verbis (97) : « En sermonem ipsum quem tibi (Basilio) cognitum exposcebas. » Et alibi (98) : « Ne his quidem meis amantissimis fratribus sermones impetrare sustinebam; » ex quibus has Gregorii orationes vere fuisse pronuntiatas manifestum est.

(96) Tom. III, not. in Bibl. eccl., pag. 24.

(97) Or. ix, n. 4.

(98) Or. x, n. 1.

ORATIO IX°.

Apologeticus ad patrem suum Gregorium, presente A Basilio magno, cum episcopus Sasimurum creatus est.

I. Rursum super me unctio et Spiritus : et rursum ego lugens et tristis incedo ¹¹. Nec vero id vobis mirum videri debet; nam ipse quoque Isaías ¹², priusquam Domini gloriam, thronumque illum sublimem **235** et excelsum, et seraphinos ipsum cingentes conspexisset, nihil hujusmodi loquitur, nec renitur, nec metu concutitur : verum in Israelitas quidem magno clamore invehitur, sibi autem parcit, atque a se tanquam ab insonte abstinet. Postea vero quam haec vidit, ac vocem illam sanctam et arcanam auribus usurpavit, tum deum velut seipsum magis agnoscens : Me miserum, inquit, quia compunctus sum, et quæ deinceps sequuntur; ne quid ominosus habeat oratio. Occurrunt etiam hinc antiquus ille judex Manue, hinc deinde Petrus, Ecclesiæ columen : quorum alter, cum præstantiore quam natura ipsius viresque ferrent, visionem sensisset, *Periimus*, inquit, *mulier*, *Deum vidimus* ¹³: alter Salvatoris præsentiam vimque illam et facultatem, cuius specimen illis, qui simul navigabant, in punctione præbuerat, ferre non poterat, ac proinde, licet admiratione corruptus, ipsum tamen a navi amandabat, colloquio sese indignum fateretur ¹⁴.

II. Jam vero cum in Evangelio centurionem audio, Christi quidem potentiam requirentem, præsentiam autem deprecantem, utpote cuius lectum angustius esset, quam ut divinam magnitudinem ac dignitatem capere posset ¹⁵, equidem timiditatis hu-

Α' Απολογητικὸς εἰς τὸν ἁυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, συμπαρόντος αὐτῷ Βασιλείου, ήρικα ἐπίσκοπος ἐκειροτορήθη Σασιμών (99).

Α'. Πάλιν (1) ἐπ' ἐμὲ χρίσμα καὶ Πνεῦμα· καὶ τίλιν ἐγὼ πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύομαι. Θαυμάζετε (2) Ἰωάς· καὶ Ἡσαΐας, πρὶν μὲν ιδεῖν τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸν θρόνον τὸν ὑψηλὸν τε καὶ ἐπιρύμενον, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν αεραφίμ, οὐδὲν τοιούτον φθέγγεται, οὐτε ἀποδυσπετεῖ (3), οὐτε δέδοκεν· ἀλλὰ τοῦ μὲν Ἰσραὴλ καταδόθ, ἁυτοῦ δὲ φείδεται καὶ ἀπέχεται, ὡς οὐδὲν ὑπαίτιον. Ἔπει δὲ ταῦτ' εἴδε, καὶ τῆς φωνῆς ἤκουσε τῆς ἀγίας καὶ μυστικῆς, ὀπερερ τι μᾶλλον ἁυτοῦ συναισθέμενος (4). «Ο τάλας, φρεσὶν, ἐγώ, διτι κατανένυμαι, καὶ διτι ἔχης τοῦ λόγου, ἵνα φύγω (5) τὴν βλασφημίαν. Εὔρισκω δὲ καὶ Μανῶ τὸν παλαιὸν ἔκεινον ἐν τοῖς κριταῖς, καὶ Πέτρον ὑπερον, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἄρεισμα· τὸν μὲν, Ἀπολάλαμετ, ὡ γύναι (6), λέγοντα, θεῖτ ἀνράκαμετ, ἐπειδὴ κρείττονος ἄλεως ἔσθετο ἢ κατὰ τὴν ἁυτοῦ φύσιν καὶ δύναμιν· τὸν δὲ οὐκ ἐνεγχόντα τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιστασίαν τε καὶ ἐνέργειαν, ἥν ἐν τῇ ἀλείᾳ τοῖς συμπλέουσιν ἐπεδεξάτο, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζοντα μὲν, ἀποκέμποντα δὲ τοῦ πλοίου, καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέντα, διτι μὴ εἰν ἔξιος θεῖας ἐπιφανεῖς (7) καὶ διμίλιας.

Β'. Καὶ τοῦ ἁκατοντάρχου δὲ ὅταν ἀκούω ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, τὴν μὲν δύναμιν ἀπαιτούντος, τὴν δὲ παρουσίαν παραιτουμένου, ὡς οὐ χωρούσῃς αὐτοῦ τῆς στέγης θείον ἀξίωμά τε καὶ μέγεθος, οὐκ ἔχω μέμφεσθαι τῆς δειλίας ἐμαυτὸν ταύτης καὶ τῆς σκυ-

¹¹ Psal. xxxiv, 14. ¹² Isa. vi, 1 sqq. ¹³ Judic. xiii, 22, sqq. ¹⁴ Luc. v, 8 sqq. ¹⁵ Matth. viii, 8.

a Alias VII, quæ autem 9 erat, nunc 19. — Habet medio circiter anno 372.

(99) Σασιμών. Amplissimus codex, olim Colberthinus, eruditus manu exaratus, Or. 2, aliquique addiunt: Ναζιανζοῦ γάρ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἦν, ἣς καὶ αὐτὸς ἡρές μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς Ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπι περιόντος τοῦ πατρός. « Nam pater eius Nazianzi erat episcopus; cui ipse presul Ecclesiæ post mortem patris, imo dum adhuc viveret. » Haec ut falsa respuit variarum lectionum collector dicens: « Fuit (Gregorius) suffraganeus quidam et coadjutor patri, non episcopus. » Inepta sane haec ratio. Verba enim quæ falsi insinulat, Gregorium Nazianzenæ Ecclesiæ vere episcopum fuisse nullatenus significant, sed tantum patri suo ejus Ecclesiæ episcopo operam navasse dum viveret, eoque extincto, ejusdem Ecclesiæ curam aliquandiu suscep-

pisse, donec ipsi præsiceretur episcopus.

(1) Πάλιν, etc. « Rursum super me unctio. » Sic loquitur Gregorius, quia jam per unctionem creatus fuerat sacerdos.

(2) Θαυμάζετε. Reg. hu, θαυμάζεται.

(3) Οὐτε ἀποδυσπετεῖ. Billius, « nec animo languet. »

(4) Συραισθόμενος. « Ac veluti seipsum magis semiens. »

(5) Ἰτα φύγω, etc. « Ut sine offensione loquar; ut vitem quod possit offendere; ne quemquam contumelias lacessam. »

D (6) Ο γύναι. Or. 2, γύνα.

(7) Ἐπιφανεῖς. Non bene Billius, « adventu. » Neque enim hic de « Incarnatione, » sed de « præsentia » et conspectu Salvatoris ait.

θρωπότητος. Ὁφθελμοῦ μὲν γάρ ἀτοίναν ἥλιος, ψυχῆς δὲ ἄρρωστίαν (8) ἐλέγχει θεὸς ἐπιδημῶν· καὶ τὰς μὲν ἔστι φῶς, τοῖς δὲ πῦρ, ἐκάστῳ κατὰ τὴν ὑπειμένην ὅλην τε καὶ ποιότητα. Τί ὑπολαμβάνουμεν περὶ τοῦ Σαούλ; Ἐχρίσθη μὲν γάρ, καὶ μετέσχε τοῦ Πνεύματος, καὶ ἦν τότε πνεύματικός. οὐδὲ ἀντὶ περὶ αὐτοῦ φάσιν ἔτερος, ἀλλὰ καὶ προεργήσεις (9), καὶ οὕτω παρ' ἐπίπαια καὶ τὸ εἰκός (10), ὡστε καὶ παροιμίαν γενέσθαι τὸ θαῦμα ἔκεινον. Εἰ καὶ Σαούλ ἐν προφήταις; εἰς ἔτι καὶ νῦν λέγμενον πατέρας ἀκούμενον. Ἐπεὶ δὲ οὐχ ὅλον (11) ἔσυνδετο παροίσχε τῷ Πνεύματι, οὐδὲ ἐστράφη καθαρῶς εἰς ἄλλον, ὡς κεχρημάτιστο, ἀλλ' ἐνέμεινε τι τοῦ πνεύμου τῆς κακίας σπινθῆρος, καὶ τοῦ πονηροῦ ἀπόριτος, καὶ ἦν ἐν αὐτῷ μάχη πνεύματος καὶ αρρώστου· τοῦ χρήστη πάντα ἐκτραγωδεῖν τὰ ἔκεινον; ἵντε πάντα πνεῦμα, καὶ τὸν φάλτην, ὃ κατεπήδετο (12). Μῆλη ἔκεινον κάντευθεν γνώριμον. δοτι, καὶ γιγαντὸν τῶν δαναίων (13) ἡ χάρις ἀπέτηται (14), μηδὲ πονηροῦ καὶ ἀναρμόστου παντελῶς τοῦ δργάνου (εἰς τὸν κακότεχνον ψυχήν μὴ εἰσελεύσεσθαι σοφίαν εἰρητοῦ καλῶς, κάγὼ πείθομαί), ἀλλὰ φυλάξῃ γε τὴν ἔξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν, ὡς δὲ μᾶς λόγος, ἔργον οὐκ θετού, ἢ ἀπαρχῆς ἀρμοσθῆναις καλῶς καὶ ἀξιωθῆναι, διὰ τὸ τρεπτὸν καὶ ἀλλοιωτὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἔξιν τε καὶ φύσεως· τῷ γε (15) καὶ ἡ χάρις αὐτῆς πολάκις, ἵνεπον τῶν ἡμετέρων κακῶν τὸ σχετλιώτερὸν τε καὶ παραδόξηταν, τύφον ἐμποιήσασα καὶ μετενφίσασα, κατήνεγκεν ἀπὸ θεοῦ τοὺς οὐ καλῶς προσεγγίσαντας, καὶ κατεβλήθημεν (16) ἐν τῷ ἐπαρθῆκαι, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἀμαρτωλὸς ἡ ἀμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον.

τι, σίγην, a Deo, ad quem non, ut decuit, accessimus, ut siat supra modum peccans peccatum, nimur per id quod bonum est, necem mibi afferemus (17).

Γ. Ταῦτά ἔστιν, ἀλλὰ γάρ δεδοικώς, πικρίας ἐντάξισθην καὶ κατηφείας, καὶ τι τοιούτον ἐπαθού, οἶον τῆς τὰς ἀστραπὰς οἱ παιδεῖς, ἥδονὴν ἐκπλήξει μιγνύνται ἐκ τοῦ θεάματος· τὴν ἀγάπησά τε δόμον τὸ Πνεύμα, καὶ ἐφοδήθην· καὶ χρόνου τενὸς ἐδεήθην, εἰς ἐμαυτὸν συστραφεῖς, ἐκνῆψαι (18) καὶ γενέσθαι τὴν ἀσφαλεστέρας μοίρας καὶ κρείττονος, ἵνα, τοῦ λυπηνοῦτος ὑπεξελθόντος, ὧστεπερ ζιζανίων ἐν σπέρματι, καὶ τῶν φαύλων λογισμῶν εἰξάντων τοῖς ἀμεινοῖς, νικήσῃ καθαρῶς τὸ Πνεύμα, καὶ με λαδὸν (19) ἔχῃ τὰς τὴν έσυντο διακονίαν καὶ λειτουργίαν, πρὸς τὸν καταρτισμὸν (20) τοῦ λαοῦ τούτου, πρὸς ψυχῶν κυβέρ-

⁽⁸⁾ ἄρρωστια, etc. Billius, « animum morbum advenientem sive indicant. »

⁽⁹⁾ Προφήτευσθε. Or. 2, ἐπροφήτευσε.

⁽¹⁰⁾ Καὶ τὸ εἰκός. « Præter spem ac probabilitatem. »

⁽¹¹⁾ Οὐχ δλον. Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Ies. Edii vero, οὐχ δλος.

⁽¹²⁾ Κατεπήδετο. Bill. « fugabatur. » Comb. « exanimabatur. »

⁽¹³⁾ Καὶ μὴ τῷ ἀράξιω, etc. Hic de « gratia sacramentali » loquitur Gregorius, ea nimur, quae in Ordinis sacramento non nisi rite dispositis con-

A jus tristitiaeque nomine mihi succensere nequeo. Nam quemadmodum sol oculorum imbecillitatem prodit, eodem modo Deus animæ infirmitatem præsentia sua coarguit; atque aliis quidem lux, aliis ignis est, unicuique videlicet ratione subjectæ materiæ atque qualitatis. Quid de Saule existimamus? Nam et unctus est, et Spiritum percepit, ac tum spirituallis erat, non enim de eo secus dixerim, atque etiam prophetavit, idque adeo præter hominum spem atque opinionem, ut ex illo miraculo proverbium hoc fluxerit, quod nunc quoque referri atque audiiri solet: *Num et Saul inter prophetas?* Quoniam autem se totum Spiritui utendum non præbuit, nec pure atque integre, ut oraculum serebat, in alium virum mutatus est; sed pristini improbitatis somnis pravique seminis non nihil supererat, atque in eo cum spiritu caro confligebat; quid omnes illius calamitates tragica oratione prosequi necesse est? Nostris adversarium illum spiritum, et Psalmem, cuius cantu demulcebatur (21). Itaque hinc quoque illud perspicue ostenditur, tametsi divina gratia in indignos minime 236 influat, nec in malum omnique prorsus harmonia destitutum organum (in malignam enim animam non ingressuram sapientiam recte dictum est (22), atque ita persuasum habeo), tamen ob humanæ habitudinis et naturæ mutabilitatem et inconstantiam, non minoris, ut quidem ipse existimo, negotii est, dignitatem suam concordiamque tueri et conservare, quam a principio ad concordiam recte perduci, ac dignitatem consequi: quippe cum saxe gratia ipsa (ut quod omnium malorum nostrorum miserrimum est maximeque mirandum, dicam), fastum nobis et elationem patitur, exturbet ac dejiciat, atque ita dum extollimur, corruiamus, ut fiat supra modum peccatum, nimur per id quod bonum est, necem mibi afferemus (23).

B III. Hæc sunt, quæ ego metuens, acerbitate ac mœstitia impletus sum, eodemque modo affectus, quo pueri ad fulgetra, ex quorum spectaculo conjunctam cum admiratione ac stupore voluptatem capiunt. Spiritum enim simul et amavi, et extimui: nonnulloque temporis spatio opus habui, ut me ipse colligerem et excitarem, ac meliori tutiorique parti adjungerem; ut, subducente sese mæstrore, non secus ac zizanii in semine, malisque cogitationibus meliori consilio cedentibus, Spiritus iam plane vinceret, meque ad famulatum suum et ministerium uteretur, ad populi hujus perfectionem,

i. 4. ⁽²⁴⁾ Rom. vii, 13.

fertur. Potest etiam intelligi locus iste de « gratia justificante, » quæ in adultis præbias dispositiones requirit.

⁽¹⁴⁾ ἀπτηται. Ies. ἀπτεται.

⁽¹⁵⁾ Ο γε. Coisl. 1. ὡς γε.

⁽¹⁶⁾ Κατεβλήθημεν, etc. Videtur alludere Gregorius ad verba Ps. LXXXI, 18, « dejecisti eos dum alleverantur. »

⁽¹⁷⁾ ἐκτηῆσαι. « Ut animos recipere. »

⁽¹⁸⁾ Λαδόν. Ies. ed. aliquique nonnulli, λαδόν.

⁽¹⁹⁾ Καταρτισμόν. « Institutionem, » vel, « perfectionem, » ut in vulgata. Minus propria videtur

ad animarum gubernationem, ad utrumque doctrinæ genus, tam quod in sermone, quam quod in opere vitæque exemplo consistit, per arma justitiae a dextris et a sinistris⁴¹, ad idoneam pascendi gregis rationem, quæ a mundo abstrahat, ad Deum adducat, exbauriat corpus, spiritum augeat, tenebras effugiat, luce gaudeat, propellat feras, ovile colligat, præcipitia ei desertas solitudines caveat, dum ad montes et edita loca greges impellit. De quibus mihi locutus videtur eximius Michæas, cum nos his verbis ex humo ad fastigia nostra pertraharet: Appropinquate montibus æternis. Exsurge et ambula, quoniam hic tibi, hoc est, in rebus abjectis, et quæ deorsum volvuntur, non est requies⁴², licet aliter quibusdam videatur.

IV. Hanc regendi gregis artem mihi tradite, **237** amici, Jam deinceps mihi pastores et collegæ. Illius mihi tesseras date, et tu, communis Pater, qui multos pastores in tam longa ætate instruxisti, ac commutasti, et tu philosophiæ meæ explorator, et judex. An vero (benigne, quæso, quod dicam accipe) fieri potest ut, cum in media tempestale jacemur, fluctuumque strepitu undique obtundamur, perite gregem curemus et pascamus? Te, inquam, appello, qui humanior eras inter oves (nisi quid te offendit hæc oratio), cum pascui bruti participes⁴³ una essemus, quam nunc inter pastores, posteaquam divino beneficio ad spirituale pascuum acciti sumus. En, quod tibi in votis erat, in potestate jam me habes, atque insuperabilem superasti. En præter alia omnia sermonem quoque ipsum, C quem tibi cognitum exposcebas, et quem, laudibus aliquo efferens, cessantem tamen, crebris densisque verborum nivibus impetebas.

V. Verum nonnihil habeo, quod amico objiciam. Quis ex communibus amicis causam meam discepitabit? Aut quis integer erit judex, ut justam sententiam ferat, ac non, quod plerique facere solet, plus gratiæ quam veritati tribuat? Vis crimen profseram; nec propterea orationis tuae aculeum in me rursus immittes? Fuit quoddam tibi nobiscum arcunum, vir admirande, arcanum vere atque incredi-

⁴¹ Il Cor. vi, 7. ⁴² Mich. ii, 10.

vox «instaurationem» qua Billius utitur. Non enim instauratur, nisi quod depravatum est. Quis vero dixerit depravata Nazianzenam plebem, quam Gregorius senior tam longo tempore verbo et exemplo formaverat?

(20) Márkar. Reg. hu, mándra.

(21) Ὀρεσι καὶ ὄψεσι. Sebol. Colb., πρὸς δρη τυεματικά, τὴν δρῶς ξουσαν πίστιν, τὰ νοντά πρόβατα συνελαύνουσαν. «Ad spirituales montes, certum scilicet illud, spirituales oves compellentem.»

(22) Ἀρέλκων. Reg. hu, Ελκων.

(23) Ποιμένες καὶ συμποιμένες. Hic, præter Gregorium seniorem et Basilium, qui certe ipsius consecrationi aderant, alios etiam nonnullos consecratores presules intelligimus. Vide Monit. n. iv.

(24) Παραμελύας. Sic Basilius commentatur: «Η τὸ πολλῷ χρόνῳ ἀρχιερεῖς ἀποθνήσκοντας ἡμεῖς πλεστούς ἐν μητροπόλει.» Quia plurimos in metropolitana sede sibi succedentes episcopos viderat, aut suffragio collocarat.

A νησιν, πρὸς διδασκαλίαν τὴν ἐν Ἰόγῳ, καὶ ὑποδέγματι, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, πρὸς ποιμαντικὴν εὐθετον, ἀποστῶσαν κόσμον, Θεῷ προσάγουσαν, δαπανῶσαν σῶμα, πνεύματι προστιθεῖσαν, σκότος φεύγουσαν, φωτὶ χαίρουσαν, θῆρας ἐλαύνουσαν, μάνδραν (20) συνάγουσαν, χρημανίους φυλασσομένην καὶ ἔργια, δρεσι καὶ ὄψεις (21) προσελαύνουσαν. Περὶ ὧν μαδοκεῖ καὶ διαθετάτος Μιχαήλας λέγειν, χαμόθεν ἡμᾶς ἀνέλκων (22) ἐπὶ τὰ ἡμέτερα ὄψη. Ἐγγίσατε ὄρεσιν αἰωνίοις. Ἄναστα καὶ πορεύου, διὰ οὓς ἔστι σοι ἀντη ἀνάπτασις, καὶ δοκῇ τισιν εἶναι τὰ χαμαὶπετῆ καὶ κάτω στρεφόμενα.

D. Ταύτην με διδάξατε τὴν ποιμαντικὴν. ὡς φύαι, λοιπὸν ἐμοὶ ποιμένες καὶ συμποιμένες (23). Ταύτης δότε μοι τὰ συνθήματα, σὺ τε δὲ κοινὸς Πατὴρ, καὶ πολλοὺς τῷ χρόνῳ καταρτίσας καὶ παραμείψας (24) ποιμένας, σὺ τε δὲ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας βασανιστής καὶ κριτής. Ἀλλ' (δπως μοι φιλοσοφῶς δέῃ τὸν λόγον [25]), ή δυνάμεθα, καὶ ἐν μέσῃ ζάλη στρεφόμενοι καὶ περιηγούμενοι, ποιμανεῖν ἐπιστημόνως, καὶ ἐκτρέψειν τὸ ποίμνιον; «Ο φιλανθρωπότερος (26) ἐν προδότοις (εἰ μή μοι δυσχεραίνητο [27]), ἦνίκα τοῦ ἀλόγου νομῆς (28) μετείχομεν, η ἐν ποιμέσιν, ἦνίκα τῆς πνευματικῆς ἦξιώθημεν. Ἐχεις μὲν, ὅπερ ἐπέθεις, ὑπὸ χείρας ἡμᾶς, καὶ νενίκηκας τὸν ἀγέττετον· καὶ λεόντι σοι μετά καὶ (29) τῶν ἀλλων δέλγος, ὃς εἰδὼς ἐπεζήτεις, καὶ διὸ ἐπαινῶν, ἔβαλλες ἔργοντι πολλαῖς τῶν σῶν λόγων καὶ συκναῖς ταῖς νιφάσιν (30).

E. Άλλ' ἔχω τι τῇ φιλίᾳ καὶ μέμψασθαι τὶς δεκάσσι: μοι τῶν κοινῶν φίλων; η τίς ἀδέκαστος ἔσται κριτής, ίνα τὴν δικαίαν ἐνέγκῃ ψήφον, ἀλλὰ μὴ τὸ τῶν πολλῶν πάθη, καὶ λάδη (31) ἐν κρίσει προσωπῶν; Εἴπω κελεύεις τὴν μέμψιν, καὶ οὐκ ἐπαρθήσεις μη πάλιν τὸν λόγον; Ἐγένετο τι καὶ σοὶ πρὸς ἡμᾶς ἀπόρρητον, διαθυμάσιε, πρᾶγμα δυτῶς (32) ἀπόρρητόν τε καὶ ἀπίστον, καὶ οὕτω (33) πρότερον περὶ

(25) Λόγον, ή. Tres Regg. et Or. 2, λόγον, εἰ.

(26) Φιλανθρωπότερος. Κοιν. I, φιλανθρωπότατος.

(27) Δυσχεραίνεις. Regg. bm, hu. Or. 2, Ιε. δυσγεραίνεις.

(28) Αλόγου νομῆς. Gregorius «irrationalia pascua» appellat omnes profanas disciplinas; que vero Christiana sunt, «spiritualia» nominat.

(29) Καὶ. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb. et Or. 2.

(30) Πυκκαῖς ταῖς νιφάσιν. Metaphora ex Homer. II. Γ, petta. Hac voce utuntur Graeci, cum magnam rei aliquibus copiam significare volunt.

(31) Καὶ λάδη, etc. Malum cum Vulgata, «personam in iudicio accipiat.»

(32) Ὁρτως, etc. Res plane arcana et incredibilis. Vim illam intelligit, iuxta Eliam, qua Sasiensem Ecclesiam suscipere coactus fuit.

(33) Καὶ οὕτω. Sie duo Regg., tres Colb., Or. 2, Herwegh, etc. Edili. καὶ οὕτω.

τρόνων ἀκούσθεν. Οὐκ ἐπεισθμέν, ἀλλ' ἔδιάσθμεν. Τὸν θαύματος! Ός γέγονε πάντα καινά! Καὶ οὐν διέστησεν ἡμᾶς! τί βούλει καὶ εἴπω, τὸν θρόνον, ἢ τὸ τῆς χάρτου μέγεθος; Πλήν ἡγοῦ, καὶ κατευθού, καὶ βασιλεύε, καὶ ποίμανες ἡμᾶς ποιμαίνοντας. Ή; ξτοιμοὶ γε ἡμεῖς ἐπεσθαὶ, καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ποιμαντικῆς Φυχῆς (34) ἀγεσθαὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ἐνέργου εἰρήσθεται γάρ τάλθης, εἰ τι καὶ παρὰ τὸν νόμον ἐξ ἀγάπης τετολμήσαμεν (35). Διδάξον (36) τὴν σὴν ἀγάπην περὶ τὰ ποίμνια, τὸ σὸν ἐπιμελές τε ὄμοῦ καὶ εὐδύνετον, τὴν ἐπιστασίαν, τὰς ἀγρυπνίας, τὴν τῶν σῶν σαρκῶν ὑποχώρησιν, ἵν τῷ πνεύματι ὑπερχώρησαν, τὸ τοῦ σοῦ χρώματος ἀνθος τῇ ποίμνῃ πάμνοντος, τὸ ἐν πραμήτῃ σύντονον, τὸ ἐν τῷ πρακτικῷ γαληνόν τε καὶ ἡμερον (πρᾶγμα οὐκ ἐν παλλοῖς εὐρισκόμενον, οὐδὲ πολλὰ ἔχον τὰ παραδείγματα), τοὺς ὑπὲρ τῆς ποίμνης πολέμους, τὰς νίκας ἢ τὸν Χριστῷ σὺν νενίκηκας.

Γ. Εἰπὲ τίσι τῶν νομῶν προσακτέον, ἐπὶ ποιας πηγὰς ἴτεον, καὶ τίνας φευκτέον, ἢ νομάς, ἢ νάματα· τίνας ποιμαντέον τῇ βασιτηρίᾳ, τίνας τῇ σύριγγῃ· πότε ἀκτέον ἐπὶ νομάς, καὶ πότε ἀνακλητέον (37) ἀπὸ νομῶν· πῶς πολεμητέον τοῖς λύκοις, καὶ πῶς τοῖς ποιμέσιν οὐ πολεμητέον· καὶ μάλιστα ἐν τῷ νῦν κατερῷ, διε ποιμένες ἡφρονεύσαντο, καὶ διέπειραν τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, ἵνα τοῖς ἀγιωτάτοις προσφέταις τὰ αὐτὰ συνοδύρωματ. Πῶς τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύσω, καὶ τὸ πεπτωκός ἀναστήσω, καὶ τὸ πλανῶμενον ἐπιστρέψω, καὶ τὸ ἀπολωλός ἐκζητήσω, καὶ φυλάξω τὸ ισχυρόν; Πῶς ταῦτα καὶ μάλῳ, καὶ φυλάξω κατὰ τὸν ὅρθον τῆς ποιμαντικῆς λόγου, καὶ τὸν ὑμέτερον (38)· ἀλλὰ μὴ γένωμαι κακὸς ποιμῆν, τὸ γάλα κατεσθίων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλόμενος, καὶ τὰ παγύτερα κατασφάζω (39)· ἡ ἀπεμπόλων, καὶ τὰ ἀλλὰ παρεῖς τοῖς θηρίοις καὶ τοῖς κρημνοῖς, ποιμανῶν ἐμπατόν, οὐ τὰ πρόβατα, ὅπερ ὄντειδίζοντο οἱ πάλαι προεστῶτες τοῦ Ἰσραὴλ. Ταῦτα διδάσκοιτε με, καὶ τούτοις στηρίζοιτε τοῖς λόγοις, καὶ μετὰ τούτων πομάνοιτε καὶ συμποιμάνοιτε (40) τῶν παραγγελμάτων, καὶ σώζοιτε, ὥσπερ τῇ διδασκαλίᾳ, οὕτω καὶ τοῖς εὐχαῖς, ἐμὲ τε καὶ τὸ ιερὸν τοῦτο ποίμνιον, εἰς ἀπράλειαν ἐμοὶ, εἰς καύχημα ὑμῖν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιφανείας καὶ ἀποκαλύφεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ ἀρχηπομένος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὐ καὶ μεθ’ οὐ ἡ δέξια πατέρι παντοκράτορι σὺν τῷ πάγκῳ καὶ ζωοποιῷ (41) πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁽³⁴⁾ Φυχῆς. Deest in duobus Regg., tribus Colb., Coisl. 1, et Jes.

⁽³⁵⁾ Τετολμήσαμεν. Tres Regg., Or. 2, et Jes. κατετολμήσαμεν. Elias, « si quid per legem amici-ū, » etc.

⁽³⁶⁾ Διδάξον. Reg. a, adoit, ἡμᾶς:

⁽³⁷⁾ Ἀραχητέον. Reg. a. ἀνακτέον.

⁽³⁸⁾ Υμέτερον. Combefisius legit, ἡμέτερον, et verit: « nostraque ratio. » Cum enim Gregorius

A hile negotium, nec antehac de nobis unquam sando auditum. Non suasione inducti, sed coacti sumus. O rem miram! Quam nova facta sunt omnia⁴³! Et quantum nos disjinxit! I thronus, dicam, an gratiae⁴⁴ magnitudo? Sed tamen praei, prospere procede, et regna⁴⁵, nosque pastores pascere. Parati quidem nos, ut tua sequamur vestigia, atque pastoralis neconon sublimis et divinæ animæ tuæ nutibus ducamur. Vera enim eloquar, etiam si præ amore audacius quidpiam præter legem protulerimus. Nos doce tuam erga gregem charitatem, tuam simul et curam et solertiam, sollicitudinem, vigilias, illud obsequium a carne tua spiritui præstutum, illum coloris tui florem, qui pro grege contabescit, illud ingenii acumen lenitate temperatum, illam in gibus gerendis seruitatem et mansuetudinem (quaæ res haud-quaquam **238** in multis reperitur, rariique est exempli), bella illa pro gregis salute suscepta, victorias illas quas in Christo retulisti.

VI. Dic, quaæ pascua petenda, qui fontes adeundi, ac rursum quaæ pascua vitanda, qui latices: qui baculo regendi, qui fistula: quo tempore ad pascua ducodus gressus, et quo rursum a pascuis revocandus: quo modo bellum lupis inferendum, quo modo non lacessendi pastores; hæc praesertim tempestate, qua pastores stulte sese gesserunt, atque oves pascuae disperserunt⁴⁶, ut eadem, quaæ sanctissimi prophetæ, iisdem verbis deplorem. Quo modo, quod infrimum est, roborabo, quod lapsum est erigam, quod oberrat in viam reducam, quod periit conquiram, quod integris viribus est conservabo? Quo, inquam, modo hæc addiscam, atque ita, ut recta pastoralis artis vestræ ratio postulat, custodiām; ac non, quod scelerati pastoris est, lac comedam, et lana induar⁴⁷, et pioguissima quaæque jugulem aut vendam, reliqua autem bestiis et præcipitiis relinquare, me ipsum pascens, non gregem, quemadmodum olim Israelitarum praefectis objiciebatur. Ilæc me, quaæso, docete, his sermonibus fulcite, his præceptis, et me, et mecum sacrum hunc gregem pascite, atque, ut doctrina, ita precibus etiam servate, mihi quidem ad securitatem, vobis autem ad gloriationem in die adventus ac revelationis magui Dei et principis pastoris nostri Iesu Christi⁴⁸, per quem et cum quo gloria Patri omnipotenti, cum sancto et vivifico Spiritu et nunc, et in sæcula sæculorum. Amen.

jam ipse pastor esset, ratio gregis regendi ipsi ceteri aliis pastoribus communis erat.

⁽³⁹⁾ Κατασφάζων. Reg. b, et Jes. κατασφάζων.

⁽⁴⁰⁾ Καὶ συμποιμάνοιτε. Deest in Jes. « His præceptis ac documentis pascite, pascendique sociam operam navate, atque, ut doctrina, ita precibus me pariter, et sacrum hunc gregem servate. »

⁽⁴¹⁾ Ζωοποιῷ. Regg. a, hu, Coisl. 1, et Or. 1, ἀγαθῷ.

ORATIO X.

239 In seipsum, ad patrem et Basiliū magnum, A Elēs éautōr (42), καὶ εἰς τὸν πατέρα καὶ Basilēs τὸν μέγαν, μετὰ τὴν ἐπάροδον ἐκ γυγῆς.

I. Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilis. Ab his ego ad vos duxit sum, vincitus in Christo⁴⁰, non catenis ferreis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. Evidem ipse mihi antea invicto quondam animi rohore pollere videbar, atque, o stoliditatem! ne bis quidem meis amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinebam, ut pole qui volentibus omnia reliquissem, ut ab omni negotio seriatim, tranquille philosopharer, mecumque ipse et cum Spiritu colloquium habere. Eliae Carmelitā animo agitabam, et Joannis desertum, et coelestem eorum, qui hoc philosophiar genus profertur, vivendi rationem: atque res præsentes, tempestatis instar, existimabam, ac rupem aliquam, aut prærūptum quemadmodum locum, aut exiguum murum conquirebam, quibus oblegi possem. Aliorum, inquietabam, sint labores et honores, aliorum bella et palmæ: mibi autem hoc sufficiat, ut bella fugiens, atque oculos in meipsum conjiciens, sic vitam, ut potero, instituam, velut tenui rate parvum quoddam pelagus trajiciens, ac per inopem et exiguum vitæ functionem, parvam in altero ævo mansionem mibi comparans. Abiectiorum quidem fortasse hoc consilium, verum iutius sibi prouidentium: nimirum æquo intervallo, et a summo fastigio, et a

II. Hæc ipse mecum, quandiu umbras adhuc et insomnia pingere, atque inanibus flumentis animum pascere licebat. Quid autem nunc? Amicitia me subegit, patris caritatis me subdidit: prudentia, inquam, senectus, vita limes, portus tutior, atque illius amicitia, qui et apud Deum dives est, et alios ditat. Jam enim iram abjicio (*audiant mansueti et latentes*⁴¹): manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritu arrideo, mihi que commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, velut flamma quadam, consopita et extincta, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate affiebatur in me spiritus meus⁴². Dixi, Nunquam in posterum amicitia fidem habeo. Et cur tandem in

240 homine spem meam collocem? cum omnis bono fraudulenter incedat, ac frater omnis proximum suum omni arte supplantet⁴³, atque omnes ex

ΛΟΓΟΣ Ι.

A'. Οὐδὲν ισχυρότερον γῆρας, καὶ οὐδὲν φίλας αδειμώτερον. Ὅπο τούτων ἤκηθη ὑμῖν ἐγὼ δέσμιος ἐν Χριστῷ, δεθεὶς οὐκ ἀλύσεσαι σιδηραῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀλύτοις δεσμοῖς τοῦ Πνεύματος. Τέως δὲ δημητηρίου ισχυρὸς εἶναι τις καὶ ἀπτητος, καὶ ὡς τῆς ἀλογίας! οὐκ ἐδίδουν τοὺς λόγους οὐδὲ τοῖς ἔμοις ἔρασταις τούτοις καὶ ἀδελφοῖς, ἵνα ἔχω στην ἀπραγμοσύνην, καὶ τὸ φίλοσοφεῖν ἐν ἡσυχίᾳ, πάντα παρεῖς τοῖς βουλομένοις, ἐμαυτῷ δὲ (43) προσαλῶν καὶ τῷ Πνεύματι. Ἡλίου περιενόσου τὸν Κάρμηλον, καὶ Ἰωάννου τὴν Ἐρημον, καὶ τὸν οὖτα φιλοσοφούντων τὸ ὑπερκάστιον· καὶ ζάληγ τὰ παρόντα ἐνόμιζον, καὶ πέτραν τινὰ ἐν τούτῳ, ἢ κρημνὸν, ἢ τειχὸν, ὃν' οἵσι στεπασθήσομαι. "Ἀλλων, Ἐλεγον, ἔστωσαν αἱ τιμαὶ καὶ οἱ πόνοι, ἀλλων οἱ πόλεμοι καὶ τὰ νικητῆρια· ἔμοι δὲ ἀρκεῖτο φεύγοντι τοὺς πολέμους, εἰς ἐμαυτὸν βλέποντι: ζῆν οὔτως, ὅπως δὲν δύνωμαι, καθάπερ ἐπὶ λεπτῆς σχεδίας διαπερασθούμενος μικρόν τι πέλαγος· καὶ μικρὸν τὴν ἐκτίθεν μονήν, τῷ πενιχρῷ (44) τῆς ἐντεῦθεν παλιτείας κατακτωμένῳ. Ταπεινοτέρων (45) ὁ λογοσύνδεις τινῶν, ἀλλ' οὐν ἀσφαλεστέρων· τινον (46) ἀπέχειν καὶ ὑψους καὶ πτώματος.

B'. Ταῦτα έως ἐξῆν γράφειν Ετι σκάδας καὶ ὀνείρατα, καὶ τοῖς ματαίοις ἀναπλασμοῖς ἐστιδην τὴν διάνοιαν· νῦν δὲ τι; Φίλα παρεστήσατο (47) με, καὶ πολλὰ πατρὸς ἔχειρώσατο· γῆρας φρονήσεως, προθεσμία βίου, λιμὴν ἀσφαλέστερος, καὶ φίλα πλουτοῦντος θεῷ, καὶ πλουτίζοντος. "Ηδη γάρ ἀποτέμπομαι τὴν ὁργὴν (ἀκονσάτωσαν πραΐς, καὶ εὐθραυσθῶσαν)· καὶ πρὸς τὴν χειρα ἡμερον βλέπω τὴν τυραννίσασαν, καὶ προσγελύν τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ καρδία καθίσταται μοι, καὶ δὲ λογισμός· ἐπανέργεται, καὶ ἡ φίλα, καθάπερ τις φλέβη, κατασθεθεῖσα καὶ ἀπομαρνθεῖσα, πάλιν ἐκ μικροῦ σπινθῆρος ἀναζητεῖται. Ἀπηνήνατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου, καὶ τηγδίσασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμα (48) μου. Εἴπα· Οὐ μὴ προσθῶ Ετι πιστεῦσαι φίλιζ. Καὶ ίντι μοι ἐλπίζειν ἐπ' ἄνθρωπον; διτι πᾶς ἄνθρωπος δολιώς πορεύεται, καὶ πᾶς ἀδελφὸς πτέρην πιερεῖς τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ πάντες ἥμεν (49) τοῦ αἵτου

⁴⁰ Ephes. iv, 5. ⁴¹ Psal. xxviii, 3. ⁴² Psal. lxxvi, 3. ⁴³ Jer. ix, 4.

* Alias X, quæ autem 10 erat, nunc 7. — Habitata media circiter anno 572.

(42) Elēs éautōr. In Jes. cod. sic titulus: Εἰς τὸν πατέρα ἔαντοῦ, καὶ εἰς τὸν Basileion μέγαν, τηνίκα Εμελλον γεροτονεντινούτον ἐπίσκοπον· Ad patrem suum, et ad Basilium magnum, cum episcopum eum esse consecraturi.

(43) Ἐμαντρό δέ. Sic Regg. bm, hu, et Or. 2, Deest δέ in Par. ed.

(44) Τῷ πενιχρῷ, etc. Combef. « vita hic pauci-

pere cultu ac disciplinæ. »

(45) Ταπεινοτέρων. Duo Regg. ταπεινότερον.

(46) Ιστον. Reg. hu, δσον.

(47) Παρεστήσατο. Basil. τοῦτ' Εστιν. ήχμαλώτευσε, id est, « in captivitatem abduxit. »

(48) Τὸ πτερύμα. Sic duo Regg. et Jes. Deest τὸ in ed.

(49) Ἕμερ, etc. Coisl. 1, ἐσμὲν τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ καὶ χράματος, « sunius ex evilem luto ei massæ concreta. »

χρὸς καὶ φυραματος, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔλου τῆς καὶ τεγεύμεθα (50). σκηνὴν δὲ δλλος διλην εὐπρεπέραν προδέσληται; καὶ τί μοι τῆς φιλας ἑκείνης ὁρέος, θεογονος, τῆς ζηλωτῆς (51) καὶ περιθοήτου, ἰρεμένης ἀπὸ κόσμου, καὶ προελθούσης εἰς πνεῦμα; Τί δει (52) τῆς μιᾶς στέγης τε καὶ τραπέζης; ἢ τί τῶν κοινῶν παιδευτῶν τε καὶ παιδεύματων; τί δὲ τῆς ὑπὲρ ἀδελφοὺς ἀναχράσεως, ἢ τῆς γνησίας εμπονίας ὑστερον, εἰ μηδὲ τοσούτον ὑπῆρξε μοι κάτω μένειν ἐν καιρῷ δυναστείας καὶ ὑψών, ὅπότε (53) ἐναντίον τοῖς πολλοῖς σπουδάζεται καὶ ἐπιτρέχεται, τὸ παραδύναστεύειν λέγω, καὶ τῆς τῶν ἥμων μετέχειν εὐημερίας (54);

Γ. Τί μοι πάντα λέγειν τὰ τῆς λύπης καὶ τῆς ἄγοιας, ἣν δόφον ἔγω καλῶ, τοῦ νοῦ εὐρήματα (55); Καὶ γέρ ταῦτα, καὶ τούτων ἡν ἀτοπώτερα· κατηγορίων γάρ αὐτὸς ἔγω τῆς ἐμῆς εἴτε ἀπονοίας εἴτε ἱκεσίας. Ἀλλὰ νῦν μεταλαμβάνω καὶ μεθαρμόζομαι ἃς τούτων καὶ ἀλλούστερα, καὶ ἡμῖν πρεπωδέστερα. Καὶ ἵνα εἰδῆς (56) τὸ γνήσιον τῆς ἡμετέρας μεταβολῆς, ὃ θευμάσιε, οὐδὲ λύεις μόνον τὴν σωπήν ἢ ἐμέμψω, καὶ τῆς πολλὰ κατεύθησας, ἀλλὰ καὶ συντριψέχεις τοὺς λόγους. Τοῦτο μὲν ἡδη τῆς ἡμετέρας φίλιας καθαρῶς, καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν Πνεύματος. Ἀλλὰ τίς ἡσυγγορία; καὶ εἰ τὶ ἀμαρτάνω (57), αὐτὸς ἐπανόρθω, ὑστερ καὶ ταῦτα εἰωθας. Οὐκ ἡνεγκας; τὸ πνεῦμα τῆς φιλίας ποιήσας δεύτερον· ἐπεὶ τῶν μὲν ἀλλων ίσως ἡμεῖς, ἡμῶν δὲ τὸ Πνεύμα σοι (58) πολλῷ τιμάτερον. Οὐκ ἡνεγκας ἐν τῇ γῇ κατακερύψθαι καὶ κτιωρύθαι (59) τὸ τάλαντον· οὐκ ἡνεγκας ἐπὶ πολὺ τὸν λύχνον τῷ μοδίῳ περικαλύπτεσθαι, διτὶ δὴ τοῦτο τὸ ἑδὺ φῶς, καὶ τὴν ἐμήν ἐργαστὰν ὑπολαμβάνεις. Εἴγεταις τῷ Παύλῳ σοι προστεθῆναι καὶ τὸν βαριάνον· ἐξήτησας Σιλουσνῷ καὶ Τιμοθέῳ προτρέψθαι καὶ Τίτον (60), ἵνα σοι τρέχῃ τὸ χάρισμα διὰ τῶν γηγένεων ὑπὲρ σοῦ μεριμνῶντων, καὶ κυκλῷ ἀπὸ ἱερουσαλήμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσῃς τὸ Εὐτρέπειον.

opera, qui iua causa sollicitudinem non fletam suscipiunt, divina gratia longius latiusque a te **241** propageatur: aitque ab Hierosolymis ad Illyricum usque per circuitum Evangelium impleas⁵⁰.

Δ. Διὸ τοῦτο εἰς μέσον ἀγεις, καὶ ὑποχωροῦν- τὸ λαμπάνη (61), καὶ παρὰ σεαυτὸν καθίζεις· τοῦτο τὸ ἑδὺ ἀδίκημα, φαίης ἀν, καὶ κοινῶν τοιῇ τῶν φροντίδων καὶ τῶν στεφάνων. Διὰ τοῦτο χρίεις ἀρχερά (62), καὶ περιβάλλεις τὸν ποδῆρη, καὶ περιτίθης (63) τὴν κιδαρίνην, καὶ προσάγεις τῷ θυσιαστήρῳ τῆς πνευματικῆς διλοκαυτώσεως, καὶ θύεις τὸν

⁵⁰ Matth. xxv, 48. ⁵¹ Luc. xi, 33. ⁵² Gal. ii, 4.

(50) Γεγεύμεθα. Ιερ. γεγεύμεθα.

(51) Τῆς ζηλωτῆς. « Ινιδένδα. »

(52) Τι δει. Reg. bm, Jes. Tι δε.

(53) Όχότα τὸ. Sic tres Regg. et Jes. Coisl. I, ἴστορ. δ. In ed. deest τὸ.

(54) Εὐημερίας. Sic tres Regg. sublatu τῆς.

(55) Εὐρήματα. Reg. hu, εὐρήματα.

(56) Τίτα εἰδῆς. Ita Jes. In ed. τίν' εἰδῆς.

(57) Καὶ εἰ τὶ ἀμαρτάνω. Reg. bm, καὶ ἡ τι. Jes. ἀμαρτάνω.

(58) Σοι. Reg. hu, σοι.

A eadem terra et massa coagentali simus, eam tenuique viii arborem gustaverimus: utcunque aliis alio speciosiorem larvam præferat? Quid vero, dicebam, mihi fructu autulerit præclara illa et celebris amicitia, quæ a mundo exorsa, ad spiritum progressa est? Quid idem tectum, eamdem mensam habuisse? Quid eosdem præceptores, easdem artes et disciplinas? Quid denique illa nostra fraternalis amorem superans temperatio, aut hæc etiam, quæ postea secuta est, sincera animorum consensio, si ne hoc quidem mihi licuit, ut imperii sublimitatis quæ tempore humili loco manerem; cum præsertim in contrarium multi incumbant, votique sui compotes flant, hoc est, ut proximam potestatem habeant atque in amicorum felicitatis partem veniant?

B III. Quid cuncta ea referre attinet, quæ mœror animique consernatio, quam ego mentis tenebras appello, excongitabat? Hæc enim erant, atque etiam his absurdiora: meam enim ipsem accusabo, sive contumaciam eam dicere oportet, sive dementiam. Nunc vero orationem retego, ac reconcinno, eaque dicam, quæ et his multo veriora sunt, et nobis digniora. Atque ut intelligas, vir præclare, quam sincera sit hæc nostra mutatio; non id duntaxat consecutus es, ut silentium nostrum solveres, cuius nomine magnis me clamoribus exagitabas: verum sermones quoque ipsos defensores habes. Id quod amicitiae nostræ. Spiritusque in nobis habitantis, certissimum est argumentum. Cujusmodi autem est hoc patrocinium? Ac si forte erravero, erratum hoc, ut cætera soles, corrige. Spiritum amicitiae posthabere minime sustinuisti: quandoquidem ut nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis, ita rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentū in terra desossum alique obruui late-re⁵¹. Non passus es lucernam modio diutius obduci⁵²: hoc enim lumen meum meamque negotiationem esse existimas. Id studiisti, ut tibi Paulo Barnabas adjungeretur⁵³. Id studiisti, ut Silvano et Timotheo tertius accederet Titus, nimurum ut eorum

⁵¹ Rom. xv, 19. ⁵² Ελοδ. χιλιαρι, 4 seqq.

(59) Κατωρύχθαι. Reg. hu, et Jes. κατωρύχθαι.

(60) Τῷ Παύλῳ... Βαριάρα... Σιλοναρῷ. Τιμοθέῳ... Τίτον. Gregorius hic, Juxta Eliam, per τὸ Παύλον, intelligit Basilium magnum, per τὸ Barnabam et Titum, τὸ se ipsum, per τὸ Silvanum, τὸ Gregorium Nyssenum, et per τὸ Timotheum, τὸ Petrum, ambo Basiliū frates.

(61) Λαμπάνη. Coisl. I. λαμπάνης.

(62) Ἀρχερά. Sic duo Regg. sublatu τὸν.

(63) Περιτίθης. Reg. bm. περιτίθης.

manusque spiritui consecras, et Sancta sanctorum quod non homo, sed Dominus fixit ⁴⁸, ministrum efficis: dignumne vero, et vobis qui angitis, et eo, propter quem peragitur, et in quem tendit haec unctio, perspectum hoc habet Pater veri illius ac genuini Christi, quem exultationis oleo praesortibus suis ⁴⁹ perfudit, cum humanitatem divinitate unxit, ut ficeret ultraque unum ⁵⁰: perspectum etiam Deus ipse ac Dominus noster Jesus Christus, per quem reconciliationem obtinuimus, Spiritusque sanctus, qui nos huic muneri praefecit, in quo et stamus, et gloriamur, ob spem gloriae Domini nostri Iesu Christi, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

⁴⁸ Hebr. viii, 2. ⁴⁹ Psal. xliv, 8. ⁵⁰ Eph. ii, 14.

(64) Ο Κύριος καὶ. Sic Reg. bm. Deest καὶ in Par. ed.

(65) Ἡ χριστική. Sic Regg. bm, et hu. Deest τῇ in Par. ed.

Α μόσχον τῆς τελεώσεως, καὶ τελειοῖς τὰς χειρας τῷ spectatum introduceis, verique illius tabernaculi, ἀληθινῆς, ἣν ἐπηξεν δὲ Κύριος καὶ, (64) οὐκ ἀνθρωπος. Εἰ δὲ καὶ δέξιον ὑμῶν τε τῶν χριστῶν, καὶ ὑπὲρ οὗ, καὶ εἰς δὲν τὴν ἡ χρίσιας (65), οὐδὲ τοῦτο δὲ Πατήρ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ὄντως Χριστοῦ, διὸ ξυριεῖς Εἰλαῖον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι, ὥστε ποιῆσαι τὸ διμόρφοτε τὸν θεόν· καὶ αὐτὸς δὲ θεός καὶ Κύριος (66) τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, φῶν τὴν δέξιαν εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων.

B Αμήν.

(66) Ο Θεός καὶ Κύριος. Sic duo Reg. Deest καὶ in Par. ed.

(67) Ἐπ' ἀλιτίδι. Sic tres Regg. et Jes. Deest ἐπ' in Par. ed.

ORATIO XI¹.

Ejusdem, ad Gregorium Nyssenum, Basilii magni fratrem qui post illius consecrationem advenerat.

I. Amico fidei nulla est comparatio, nec ulla est digna ponderatio contra bonitatem illius. Amicus fidelis, protectio fortis ⁵¹, et munitum palatum. Amicus fidelis, vivus thesaurs. Amicus fidelis, super aurum et lapidem preiosum multum ⁵². Amicus fidelis, hortus conclusus, fons signatus ⁵³, qui opportune aperintur et communicantur. Amicus fidelis, solatii portus. Quod si prudentia etiam et iudicio excellat, quanti hoc faciendum? Quod si præterea summa doctrina instructus sit, et quidem omnis generis **242** doctrina, hoc est tam nostra, quam ea quæ quandam nostra erat, quanto tandem istud luculentius? Quod si ad has quoque dotes id accedit, ut lucis sit illius ⁵⁴, aut homo Dei ⁵⁵, aut ad Deum proprius accedens ⁵⁶, aut vir desideriorum ⁵⁷ bonorum, aut quibusdam id genus nominibus dignus, quibus homines divinos et excelsos ac superius partis exornat Scriptura, id vero Dei jam donum est, meritumque nostrum prorsus excedit. Quod si insuper ab amico ad nos veniat, eoque, nec virtute, nec amore erga nos, inferiori, hoc utique adhuc gratius atque jucundius, unguentoque illo, sacerdotis barbam et vestimenti oram ⁵⁸ decorante, fragrantius.

⁵¹ Eccl. vi, 14. 15. ⁵² Psal. xviii, 11. ⁵³ Cant. iv, 12. ⁵⁴ Joan. xii, 36; Eph. v, 8. ⁵⁵ IV Reg. 1, 9; 1 Tim. vi, 2. ⁵⁶ Ezech. XLIII, 19. ⁵⁷ Dan. ix, 23. ⁵⁸ Psal. cxxxii, 2.

a Alias 6, quæ autem 11 erat, nunc 8. — Habita Dæquaverit.

(68) Τοῦ αὐτοῦ. Sic Reg. bm. In triibus aliis Regg. hunc legimus titulum: Εἰς Γρηγόριον ἀδελφὸν Βασιλεῖον ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν, « Ad Gregorium Basili fratreum, » etc.

(69) Οὐκ ἔστιν etc. Nulla rerum digna est conmutatio, nec ulla ponderatio probitatem illius

ΛΟΓΟΣ ΙΑ¹.

Τοῦ αὐτοῦ (68), εἰς Γρηγόριον Νύσσης, τῷ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἀδελφῷ, ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν.

A'. Φίλον πιστοῦ οὐκ ἔστιν (69) ἀταλαγῆ τῶν διτων οὐδὲν, οὐδὲ τις σταθμὸς τῆς καλλιτῆς (70) αὐτοῦ. Φίλος πιστὸς σκέπτη κραταιός, καὶ ὠχρωμένον βασιλειον. Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμψυχος (71). Φίλος πιστὸς ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον εἰμιν πολύν. Φίλος πιστὸς κῆπος κεκλεισμένος, πῃτὴ ἐσφραγιζόμενη, κατὰ καιρὸν ἀνοιγόμενα τε καὶ μεταλαμβανόμενα. Φίλος πιστὸς λειμὴν ἀναψύξεως (72). "Αν δὲ καὶ συνέσει διαφέρῃ, πηλίκον; Εἰ δὲ καὶ παιδεῖαν ἄκρος, καὶ παιδεῖαν παντοῖαν, τὴν τε ἡμετέραν λέγω καὶ τὴν ποτὲ ἡμετέραν, δισφαλοπότερον; Εἰ δὲ καὶ υἱὸς φωτὸς, η ἀνθρωπος τοῦ Θεοῦ, η ἐγγίζων Θεῷ, η ἀνήρ ἐπιθυμιῶν (73) τῶν κρεπτῶν. η τι τῶν τοιούτων ὀνομάζεσθαι δέξιος, οἰς (74) ἡ Γραφὴ τιμῆτη τοὺς ἀνθέους, καὶ ὑψηλοὺς, καὶ τῆς ἀνω μερίδος, τοῦτο μὲν ἡδη δῶρον Θεοῦ, καὶ φανερός ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἡμετέραν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ φίλου πρὸς ἡμᾶς ἡκών, καὶ τούτου τὴν τε ἀρετὴν διατίμου, καὶ τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν, Εἰ τερπνότερον τε καὶ χαριέστερον, καὶ μύρου τοῦ κοσμοῦντας πάγωνά τε λερέας καὶ δων ἐνδύματος εὐωδέστερον.

C Εἰ δὲ καὶ πιστὸς φωτὸς φωτείαν, η ἀνθρωπος τοῦ Θεοῦ, η ἀνήρ ἐπιθυμιῶν (73) τῶν κρεπτῶν. η τι τῶν τοιούτων ὀνομάζεσθαι δέξιος, οἰς (74) ἡ Γραφὴ τιμῆτη τοὺς ἀνθέους, καὶ ὑψηλοὺς, καὶ τῆς ἀνω μερίδος, τοῦτο μὲν ἡδη δῶρον Θεοῦ, καὶ φανερός ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἡμετέραν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ φίλου πρὸς ἡμᾶς ἡκών, καὶ τούτου τὴν τε ἀρετὴν διατίμου, καὶ τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν, Εἰ τερπνότερον τε καὶ χαριέστερον, καὶ μύρου τοῦ κοσμοῦντας πάγωνά τε λερέας καὶ δων ἐνδύματος εὐωδέστερον.

(70) Καλλιτῆς. Paas. καλλινῆς.

(71) Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμψυχος. Ήσε de-sunt in duobus Regg.

(72) Αραγύνεως. *i. Refrig. rationis.*

(73) Έπιθυμιῶν. Sic quatuor Regg. et duodecim Colb. Ed. ἐπιθυμῶν.

(74) Οἰς. Sic tres Regg. Par. ed. οἰς.

B. Ἀρ' οὖν ικανά ταῦτα, καὶ μετρίως (75) ὑμῖν τὸν ἐνδέρα δ λόγος ἔγραψεν; Τῇ δὲ, καθάπερ τοὺς ἐπιμελεῖς τῶν ζωγράφων, πολλάκις ἐπιβάλλειν τὰ χρώματα, ἵνα τελεωτέραν ὅμιν (76) τὴν τοῦ λόγου γραφῆν παραστήσωμεν; Καὶ δὴ γράψομεν (77) ὑμῖν τὰς ἀπειστρέρον τε καὶ σαφέστερον. Τίς νομοθετῶν ἐπιχαρίστατος; Μωϋσῆς. Τίς ιερέων ἀγιώτατος; Ἄαρων· οὐχ ἡτον ἀδελφοὶ τὴν εὐσέβειαν ἢ τὰ σώματα· μᾶλλον δὲ ὁ μὲν Θεὸς Φαραὼ, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ προστάτης (78) καὶ νομοθέτης, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρῶν, καὶ θείων μυστηρίων ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός (79), καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς τεχνίτης, ἃν Ἐπτῆσεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἀνθρώπος· Ιερεῖς δὲ ἔμωλις ἀμφότεροι. Μωϋσῆς γάρ, φησι, καὶ Ἄαρων ἐν τοῖς (80) ιερεύσιν αὐτοῦ· ὁ μὲν ἄρχων ἀρχόντων, καὶ ιερέων ιερέων, χρώμενος μὲν ὅσα γλώσσῃ τῷ Ἄαρων, αὐτὸς δὲ τὰ πρὸς Θεὸν ἔκεινα γινόμενος· ὁ δὲ μετ' ἔκεινον μὲν εὐθὺς, πολὺ δὲ πρὸ τῶν δλῶν ἀξίζει τε καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι. Ἀμφότεροι βασανίζοντες Αἴγυπτον, θάλασσαν τέμνοντες, τὸν Ἰσραὴλ διεράγοντες, τοὺς ἔχθροὺς βαπτίζοντες, δρότον ἀναθεν ἔκοντες, ὅνδρον ἀπιστον ἐν ἑρμῇ, τὸ μὲν ἐκδίδοντες, τὸ δὲ γλυκαλίνοντες· ἀμφότεροι καταπολεμοῦντες (81) τὸν Ἀμαλὴχ ἐκτάσει χειρῶν ἀγίᾳ, καὶ τύπῳ μυστηρίου μείζονος· ἀμφότεροι πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ δόδηγοντες καὶ σπεύδοντες. Μή τι γνωριμώτερον (82) τῆς εἰκόνος; Οὐ σαφῶς ὑμῖν τὸν διμώνυμον (83) ἐμοὶ καὶ διμόνυχον (84) ὁ ζωγράφος λόγος διετυπώσατο.

A. **II.** An vero hæc sufficiunt, atque abunde vobis hunc virum oratio depinxit? An nobis potius sedulos ac diligentes pictores imitari convenit, sapientiusque colores inducere, quo perfectiorem vobis sermonis picturam ob oculos ponamus? Et vero clarius exactiusque vobis hominem describemus. Quis legislatorum illustrissimus? Moyses. Quis sacerdotum sanctissimus? Aaron: non minus pietate, quam corporibus fratres; vel potius, ille quidem Pharaonis Deus ⁸⁰, et Israelitarum antistes et legislator, et nubem ingrediens, et divinorum mysteriorum spectator et presul, et tabernaculi illius veri fabricator, quod a Deo, non ab homine constructum est ⁸¹: ambo autem aequae sacerdotes. Moses enim, ait ille, et Aaron, inter sacerdotes ejus ⁸². Ille principum princeps, et sacerdotum sacerdos, Aarone pro lingua utens, ipsique vicissim in iis rebus operam navans, quæ ad Deum pertinebant ⁸³: hic illi statim secundus, alios autem dignitate et propinquitate ad Deum longe antecedens. Ambo Αἴγυπτον vexantes, mare scindentes, Israelem trahientes, hostes demergentes, panem superne trahentes, aquam hominum fidem superante in deserto partim profundentes, partim edulcentes: ambo per sanctam manuum extensionem ⁸⁴, sublimiorisque mysterii figuram, Amalecitas opprimentes: ambo ad promissam terram duces viæ se præbentes, ac properantes. Ecquid hac imagine notius apertiusque cogitari potest? Nonne perspicue cognominem meum parique animo præditum, pictrix oratio effinxit?

C. **III.** Horum alter nos unxit, ac latentes **243** in medium produxit: quod, quid ei acciderit, ut faceret, aut quid eum ad hanc rem impulerit, haud scio, certe, non ut dignum erat eo spiritu, qui in ipso est; dicam enim, etsi asperior hic sermo sit; omnia feret amicitia, tum perpetiens, tum audiens. Alter hanc causam huc veniendi habuit, ut nos consoletur, ac confirmet, Spirituque mansuetaciat. Quem quidem etsi nunc quoque venisse, plurimi duco (nec mirum, cum vos vitæ meæ omni semper proposuerim): hoc tamen molestum est, quod serius quam res postularer, accesserit. Quoniam modo post cladem et hostilem impetum, suppetet, amicorum et commilitonum præstantissime? Quoniam modo post tempestatem, gubernator, post cicatricem, medicina? Utrum te, ut fratri aīantem, vis

D. **6. 8^a** Exod. iv, 16. **7^a** Exod. xvii, 12.

animo mihi conjunctissimum, unanimum. Crediderim hac voce significari Basiliū magnum, ob superiora istius n. verba, et non minus pietate quam corporibus fratres.

(85) Ομως. Combef. legit, ἀλλ' ομως.

(86) Καὶ προσημερώσων. Sic restitutimus auctoritate trium Regg. codd., Coisl. 1, et 2, Or. 2, Jes. et Par. Agnoscit et vertit ipse Billius.

(87) Υπερος. Regg. d, ph, et quinque Colb. θυερον.

(88) Αγιεις. Tres Regg. ἀφίης.

(89) Φθέρχομαι τι. Iia tres Reggii, plures Colb., Coisl. uterque et Or. 2. Deest τι in ed.

F. Τούτων δ μὲν ἔχρισεν ἡμᾶς, καὶ χρυστομένους εἰς μέσον ἤγαγεν· οὐχ οἰδ' ὅ τι παθὼν, ἢ πῶς κινηθεὶς ἀναξίως τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος· καὶ γάρ εἰ τραχύτερος δ λόγος, δμως (85) εἰρήσεται· πάντα οἵσει-φύλια καὶ πάσχουσα καὶ ἀκούουσα. Ὁ δὲ παρακαλέσων ἤκει, καὶ συμβιδάσων, καὶ προσημερώσων (86) τῷ Πνεύματι. Μέγα μὲν, δτι καὶ νῦν, ἐμοὶ (πῶς δὲ οὐ μέγιστον; δς γε παντὸς ὑμᾶς τοῦ βίου προετησάμην)· μέμφομαι δὲ. δτι τῆς χρεας նօտερος (87). Πῶς μετὰ τὴν ἥπταν καὶ καταδρομὴν ἡ συμμαχία, ὡς φίλων δριστε καὶ συμμάχων; καὶ μετὰ τὴν ζάλην δ κυδερήτης, καὶ μετὰ τὴν οὐλήν τὸ φάρμακον; Πλοτέρον ὡς φιλάδελφος ἡσχύνθης τὴν τυραννία; Ή καὶ αὐτὸς ὡς δυνάστης ἐδυσχέρανας τὴν ἀπειθεῖσαν; Πλοτέρῳ τῶν ἀδελφῶν ἐγκαλεῖς, καὶ πλοτέρον ἀφιεις (88) τῆς μέμψεως; Φθέρχομαι τι (89) πρὸς σὲ

⁸⁰ Exod. vii, 1. ⁸¹ Hebr. viii, 2. ⁸² Psal. xcvi, 1.

(75) Μετρίως. Mediocriter, parcus.

(76) Υμίν. Reg. bim, ἡμῖν.

(77) Γράφυμεν. Duo Regg. γράψωμεν.

(78) Προστάτης. Or. 2, παραστάτης.

(79) Ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός. Combef.

et Mysteriorum inspectio et initiator.

(80) Εν τοῖς. Sic Regg. quatuor et Pass. In ed. Par. deest ἐν.

(81) Κατακολεμοῦντες. Expugnantes, debellantes.

(82) Γνωριμώτερον. Pass. addit δμῖν.

(83) Τὸν διμώνυμον. Gregorium Nyssenum hic intelligit.

(84) Καὶ διμόνυχον. Coisl. 2, δμδυγον, et et hunc

Digitized by Google

nobis illatae puduit? An ipse quoque, ut imperium gerens, inobedientiam nostram et contumaciam iniquo animo iustisti? Utrum tandem fratrum accusas, utrum culpa liberas? Atque, ut Jobi verbis ad te utar, nimurum ipse quoque dolore affectus, et ad amicum loquens, etsi non talem, nec ob easdem calamitates: Ultri adhæres? Aut cui opem afferre paras? An non ei, qui viribus pollet? An non ei, qui sapientia et doctrina abundat?⁷⁴? Hoc enim per multis ætatis nostræ judicibus usu venire conspicio, qui maguis et excelsis viris gravissima quæque facilius condonarint, quam humilibus et abjectis quidquam vel levissimi momenti. Sed hoc quidem ipse videris. Neque enim mihi de te, quem virtutum omnium normam atque exemplar esse statuo, quidquam, quod ab honesto alienum sit, pronuntiare fas est. Ac præterea, ne præpropere judicem, Scripturæ lege mihi interdictum est⁷⁵. Ego vero pro amicitia jure, et tibi, et quibusvis aliis, sive inobedientiae meæ, ut nonnulli fortasse dixerint, give, ut mihi persuadeo, prudentiae et cautionis amicum habere, qui non omnino præpostere et inscite agat; sed qui possit quædam acutius, quam plerique, perspicere, ac in iis quidem rebus, in quibus fiducia nisi convenient, fidentem animum gerat, lineat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformulant.

IV. Quidnam igitur placet, et quidnam potius expedit? An ut vobis facti mei rationes reddam, jubetis, nec tempus hoc (est autem festivi coetus, non forensis disceptationis), tanquam parum idoneum, **244** repudiatis? An potius, ut hanc causam in tempus aliud conciliumque rejiciamus? Longiorem enim orationem ea res postulat, quam presentis temporis ratio patiatur. Quid igitur hoc festo atque hac hominum frequentia dignum proferemus, ne vos inedia laborantes dimittamus, cum præsertim convivatoris munere fungamur? Purissimum nosmetipsos martyribus, fratres, vel ei potius, cui ipsi quoque crux ac veritatis confessione purificati et expiati sunt. Mundetur ab omni inquinamento carnis et spiritus⁷⁶. Lavemur, mundi efficiamur⁷⁷, exhibeamus nos etiam corpora nostra et animas, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabilem nostram precatiōnem⁷⁸. Neque enim purus tanto in pretio quidquam habet, tanquam puritatem, aut purgationem. Certemus propter athletas; vincamus propter victores; testimonium

⁷⁴ Job xxvi, 2 seqq. ⁷⁵ Matth. vii, 1; 1 Cor. iv,

(90) Καὶ πρός. Sic plerique codd. Deest καὶ in ed.

(91) Πολλὴ ἴσχύς. Reg. c. et Or. 2, πολλὴ ἡ ἴσχύς.

(92) Μή ταχὺς εἰραι, etc. « Ne sim velox ad judicandum Scriptura admonet. »

(93) Υπὸ τῆς Γραφῆς. Reg. c., παρὰ τῆς Γραφῆς.

(94) Νενοτέθημαι. Or. 2, νενομοτέθημαι.

(95) Καὶ πατέρι βουλομένῳ. « Ei qui natusvis alius præsentibus. »

(96) Πάντη. Regg. c. d. et Coisl. 1, πάντα.

(97) Μακρότερος. Sic plures Regg., Coisl. uterque, Pass., Jes., Par. etc. Editi μικρότερος, et breviorem.

A τῶν τοῦ Ἰωά̄ δημάτων, καὶ αὐτὸς ἀλτῶν, καὶ πρὸς (90) φίλον, εἰ καὶ μὴ τοιούτον, μηδὲ ἐφ' ὅμοιοις τοῖς πάθεσιν. Ποτέρῳ πρόστειται; « Ή τίνι μέλλεις βοηθεῖν; » Λρ' οὐχ ὁ πολλὴ ἴσχύς (91); Οὐχ ὁ πολλὴ σοφία καὶ ἐπιστήμη; Τοῦτο γάρ ὁρῶ πολλοὺς τῶν νῦν χριτῶν πάσχοντας, οἱ δὲ οὖν ἀντίθετοι ταῖς ταπεινοῖς, τὰ ἐλάχιστα. Τούτο μὲν οὖν αὐτὸς δὲν εἰδεῖς· οὐ γάρ ἐμοὶ τι θέμις περὶ οὐκ τῶν οὐ καλῶν ἀποφαίνεσθαι, δεῖ σε καλοῦ παντὸς ὄρον καὶ κανόνα τίθεμαι· καὶ δῆμα μὴ ταχὺς εἴναι (92) εἰς κρίσιν, ύπὸ τῆς Γραφῆς (93) νενοτέθημαι (94). Έγὼ δὲ τὸν λόγον ὑποσχέλην ἔτοιμος, καὶ σοι, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ (95) διὰ φίλαν, τῆς ἐμῆς, εἰς ἀπειθεῖσας, ὡς δὲ τινες δονομάσαιεν, εἰτε προμηθεῖσας, ὡς ἐμαυτὸν πειθώ, καὶ ἀσφαλεῖσας, ὡς δὲν εἰδεῖς μὴ B πάντη (96) ἀτόπη φίλω χρώμενος καὶ ἀμαθεῖ· ἀλλ' ἔστιν δὲ καὶ συνορῷ δυναμένω τῶν πολλῶν ἀμεινον, καὶ θαρροῦντι μὲν δὲ θαρρεῖν δξιον, φοβουμένῳ δὲ οὐ ἔστι φόδος, καὶ δὲ μηδὲ φοβεῖσθαι τοῖς νῦν ἔχουσι φοβερώτερον.

rationem reddere paratus sum, ut intelligas te amicum habere, qui non omnino præpostere et inscite agat; sed qui possit quædam acutius, quam plerique, perspicere, ac in iis quidem rebus, in quibus fiducia nisi convenient, fidentem animum gerat, lineat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformulant.

D'. Τί οὖν δοκεῖ, καὶ τι βέλτιον; Νῦν ὑπόσχωμεν τὰς εὐθύνας ὑμῖν, τοῦτο κελεύετε, καὶ οὐκ ἀποδοκιμάζετε τὸν καὶρόν; (Ο δέ ἔστι πανηγυρίς, ἀλλ' οὐ δικαστήριον.) « Η τοῦτο μὲν εἰς δόλον καὶρόν καὶ σὺ λογον ἀποθύμεθα; Καὶ γάρ ἔστι μακρότερος (97), δὲ τὸν παρόντα καὶρόν δὲ λόγος. Ήμεῖς δὲ τι φθεγξόμεθα πρὸς ὑμᾶς τῆς πανηγύρεως δξιον, ην μὴ νήστεις ὑμᾶς διπολύσωμεν αὐτοῖς, καὶ ταῦτα θυσεῖς οἱ ἔστιάτορες; Άγνιστων ἡμᾶς αὐτοὺς, ἀδελφοί, τοῖς μάρτυσι· μᾶλλον δὲ, ω κάκεῖνοι δι' αἵματος καὶ τῆς ἀληθεῖας ἡγνίσθησαν. Ελευθερωθῶμεν (98) παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· νιψίμεθα, καθαροὶ γενώμεθα· παραστήσωμεν καὶ αὐτοὶ τὰ σώματα ἡμῶν καὶ τὰς ψυχὰς, θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν (99) ταύτην ἡμῶν καὶ θυτεύξιν. Οὐδὲν γάρ οὐτω τῷ καθαρῷ (1) τίμιον, ω; καθαρότης δὲ κάλαρεις. Άθλησμαν διὰ τοὺς ἀθλητὰς (2) νικήσωμεν διὰ τοὺς νικητάς· μαρτυρήσωμεν D τῇ ἀληθείᾳ διὰ τοὺς μάρτυρας. Τοῦτο τοῖς δόθοις αὐτῶν χαριστώμεθα, δὲ καὶ αὐτοὶ στεφανίται γενέσθαι, καὶ τῆς αὐτῆς κληρονόμοι δόξης, τῆς τε παρ-

5. ¹⁶ II Cor. viii, 1. ¹⁷ Isa. 1, 16. ¹⁸ Rom. xi, 1.

(98) Ελευθερωθῶμεν. « Immunes nos reddamus. » Gregorius mutavit Apostoli vocem, quam Billius in versione retinuit.

(99) Λαρρεῖστας. Malum cum Vulgata: « rationabile obsequium nostrum. » Coisl. 1, ἐνευξίν καὶ λατρεῖαν. Deest λατρεῖαν, in tribus Regg. et derem Colb. Observat Nicetas Gregorium vocem, ἐνευξίν, subrogasse vocι, λατρεῖαν, quæ in Epist. ad Rom. c. xi, 1, legitor. Sed utraque vox in Gregorii textu existat, seu glossema irrepserit, seu Gregorius Apostoli mentem explicare voluerit.

(1) Τῷ καθαρῷ. « Purus, » uenit Deus, « qui ipsa est puritas. »

(2) Διὰ τοὺς ἀθλητάς. « In athletarum gratiam. »

ἡμῶν (3) ὁ παρχούστης αὐτοῖς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀποκειμένης, ἡς ὑπομνήματα καὶ χαρακτῆρες μικροὶ τικες τὰ δρώμενα. Πρὸς τὰς ἀρχὰς πρὸς τὰς ἔξουσις ἀγωνιστώμεθα, πρὸς τοὺς ἀγανεῖς διώκτας τε καὶ τυράννους, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰώνος (4) τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, καὶ περὶ τὰ οὐράνια πρὸς τὸν ἐνδόν καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, πρὸς τὰς καθ' ἔκστην ἡμέραν τῶν ἔξωθεν συμπιπτόντων ἐπαναστάσεις.

καὶ circa cœlestia feruntur, adversus domesticum aīque intestinum bellum, quod in animi perturbationibus situm est, adversus quotidianos earum, quae externe accidunt, rerum impetus.

Ε. Ἐνέγκωμεν θυμὸν ὡς θηρίον, καὶ γλωσσαν ὡς τορὸν (5) ἔιφος, καὶ ἡδονὴν ὡς πῦρ κατασβέσσαμεν. Θύμεθα ταῖς ἀκοαῖς θύρας, καλῶς ἔνοιγμένας καὶ κλεισμένας· καὶ τὸν δρθαλμὸν σωργούσσωμεν· παιδιγάγησμεν ἀφὸν λυσσῶσαν, καὶ γεῦσιν σπαράττουσαν, μὴ θάνατος ἀνάβῃ διὰ τῶν θυρίδων ἡμῶν· οὕτω γάρ ἡγοῦμαι καλεῖσθαι τὰ αἰσθητήρια· καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταγελάσσωμεν (6). Μή κάμψωμεν τὸν τῇ Βαᾶλ διὰ τὴν χρείαν, μηδὲ διὰ φόνον (7) τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ προσκυνήσωμεν. Ἐν φοβηθῶμεν μόνον, τὸ φοβηθῆναι τῷ Θεῷ πλέον, καὶ καθυδρίσαι τὴν εἰκόνα διὰ κακίας. Τέ πάσι τὸν θυρέδων τῆς πίστεως ἀναλάδωμεν, καὶ πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ διαφύγωμεν. Καὶ οὗτος δεινὸς ὁ πόλεμος, καὶ αὐτὴ παράταξις μεγάλη, καὶ τοῦτο μέγα τρόπαιον. Εἰ οὖτας συνεληλύθαμεν (8), τὶ συντρέχομεν, θντως κατὰ Χριστὸν ἡ πανήγυρις, θντως τοὺς μάρτυρας τετιμήκαμεν, ἡ τιμήσομεν (9), θντως χορεύομεν ἐπινίκια. Εἰ δὲ γαστρὸς ἡδοναῖς χριτούμενοι, καὶ τρυφήσοντες πρόσκαιρα, καὶ εἰσοιστοτες τὰ κενούμενα (10), καὶ κραιπάλης χωρία τιῦτα, οὐ σωφροσύνης ὑπολαμβάνοντες, καὶ πραγματεῶν καιροὺς καὶ πραγμάτων, ἀλλ' οὐκ ἀναδάσσεως τῇ θεώσεω; (11), έν' οὖτας εἰπεῖν τολμήσω, ἡς εἰ μάρτυρες μεστεύουσι (12), πρῶτον μὲν οὐδὲ τὸν καρδὸν ἐπιγινώσκω. Τί γάρ τὰ δχυρα πρὸς τὸν σῖτον; Τί δέ (13) θρύψις σαρκὸς πρὸς μαρτύρων παλαίσματα; Ἐκείνα τῶν θεάτρων, ταῦτα τῶν ἔμων συλλόγων· ἐκείνα τῶν ἀκολάστων, ταῦτα τῶν σωρφονούντων· ἐκείνα τῶν φιλοσάρκων, ταῦτα τῶν λυσομένων ἀπὸ (14) τοῦ σώματος. Ἐπειτα βούλομαι μὲν εἰπεῖν τις καὶ τολμηρότερον, φείδομαι δὲ τῆς βλασφημίας αἰδοῖ τῆς ἡμέρας· πλὴν οὐ ταῦτα ἀπαιτοῦσι παρ'

A dicamus veritati propter martyres. Hoc illorum certaminibus demus, ut ipsi quoque palmam assequamur, atque ejusdem gloriæ hæredes simus, tam illius quam a nobis accipiunt, quam illius que in celis recondita est, cuius monumenta quædam et exigua signa sunt, quæ oculis cernuntur. Certamen ineamus adversus principatus et potestates, adversus invisibilis illos persecutores et tyrannos, adversus mundi rectores tenebrarum hujus-sæculi, adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus ¹⁰, et quæ circa cœlestia feruntur, adversus domesticum aīque intestinum bellum, quod in animi perturbationibus situm est, adversus quotidianos earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

B V. Iram, velut bellum quædam, lingnam, velut præacutum gladium sustineamus, et voluptatem, velut ignem extinguiamus. Auribus nostris januas apponamus, quæ tempestive aperiantur et claudantur: oculis frenum injiciamus: tactum rabie laborantem, et gustum vellicante coerceamus, ne alioqui mors per fenestras nostras ascendat ¹¹; hoc enim nomine sensum sedes vocari existimo. Effusum et petulantem risum irrideamus. Ne ob rerum penuriam ante Baal genu flectamus ¹², nec ob metum auream imaginem adoremus ¹³. Hoc unum timeamus, ne quid magis quam Deum timeamus, divinæque imagini per improbam vivendi rationem probrum inferamus. In omnibus fidei **245** scutum assumamus, atque omnia diaboli tela effugiamus ¹⁴.

C Nam hoc quoque bellum grave ac periculosum est, hæc quoque dimicatio magna, et amplius hoc trophæum. Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituriis deliciis fruamur, eaque, quæ mox evançantur, inferamus; atque hæc loca, non temperantia, sed crupulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur), divinitatis consequæ, cuius mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitrariū; primum quidem, quod id, hoc tenipori conveniat, haud agnosco. Quid enim paleæ cum tritico? Quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus? Illa theatris congruant, hæc meis convenientibus; illa

¹⁰ Eph. vi, 12. ¹¹ Jer. ix, 21. ¹² III Reg. xix, 18. ¹³ Dan. iii, 18. ¹⁴ Eph. vi, 16.

(5) Παρ' ἡμῶν. Sic Regg., totidem Culb. e. Or. 2. Par. eii. παρ' ὑμῶν.

(6) Τοῦ αἰώνος. Deest in Regg. bm, ph, Or. 2, Coisl. 1.

(7) Ής τομόν. Reg. ph, Coisl. 1, et Comb. διστομον., e anepiritem.

(8) Καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταγελάσσωμεν. Ήσες desunt in duobus Reggiis. Coisl. 1, pro ἀμετρίας habet, ἀμετρίαν.

(9) Τιμήσομεν. Reg. ph, Coisl. 1. τιμήσωμεν.

(10) Κερούμερα. Sic Regg. et Culb. plerique. Male in editis κερούμενα, «innovantur.»

(11) Ἡ θεώσεως. Reg. bm, καὶ θεώσεως.

(12) Ής μεῖται γίνονται οἱ ἄγιοι, τὸν μὲν λαὸν παρακαλοῦντες ἀναβαίνειν καὶ θεοῦσθαι, τὸν δὲ Θεὸν λετεῖνοντες ἐπικλίνεσθαι καὶ βοηθεῖν. Cuius mediatores sunt sancti martyres, hortando quidem populum ut ascendat ac veluti Deus efficiatur; Deum autem rogando, ut inclinet se atque opem serat.

(13) Τι δέ. Reg. z, Τι δα.

(14) Αὔσ. Deest in Reg. a, et Or. 2.

libidinosis, hæc castitatis et temperantiae studiosis; Α τιμῶν (15) οἱ μάρτυρες· αὐτῷ γαρ εἰπεῖν μετριῶ· illa carni addictis, hæc iis qui corporis vinculis τέρον. solvuntur. Deinde, gestit quidem animus audacius aliquid proferre, sed diei huius reverentia cohileor, ne quid infesti atque asperi dicam. Cæterum, ut mitius loquar, haudquaquam hæc a nobis martyris exposcunt.

VII. Demus igitur operam, fratres, ne sancta impure, et sublimia demisse, et honore digna turpiter, et, ut uno verbo complectar, spiritualia terrene celebremus. Festos quidem dies Iudeus etiam agitat, verum secundum litteram; festos dies item gentilis, verum ut dæmonibus placet. At nobis, quemadmodum spiritualia omnia sunt, actio, motus, voluntas, sermo, incessus denique et vestis, atque adeo ipse oculorum nutus, ratione scilicet ad omnia pertinente, atque hominem, eum qui secundum Deum est, componente ac moderante; sic etiam spiritualis est festorum celebrandorum animorumque oblectandorum ratio. Non enim animi relaxationem interdictam volo, sed petulantiam coerceo. Si nos ad hunc modum conveniamus, ac festa celebremus, magnum quidem fuerit afflire, nos cadem præmia et ejusdem gloriæ hæreditatem percepturos: quæ enim nec oculus vidit, nec auris audivit, nec humanus intellectus pro potestate atque arbitrio **246** beatitudinem flagens, unquam informavit⁴⁴, hæc eos, qui per crux purgati fuerint, Christique sacrificium sibi imitandum proposuerint, manere judicamus: at illud certe nobis continget, ut sanctorum martyrum splendorem cernainus, quod quicquid, mea sententia, leve censi non debet, atque in ejusdem Domini gaudium intremus, clarusque et purius beatae ac principis Trinitatis lumine collustremur, in quam credidimus, quam colimus, et coram Deo atque hominibus contulimus, nihil timentes, neminem verentes, non externos hostes, non eos, qui inter nos agunt, falsos Christianos, sanctique Spiritus hostes. Atque ultimam ad extremum usque vitæ spiritum cum magna libertate confiteamur præclarum illud sanctorum Patrum, qui Christo, nascentique fidei propinquiores existierunt, depositum, confessionem illam quam simul cum lacte imbibimus, quam primam prolocuti sumus, et cum qua utinam postremo ex hac vita migremus, si nihil aliud, hinc certe pietatem nobiscum efferenates.

VIII. Deus autem pacis, qui nos sibi per crucem reconciliavit⁴⁵, cum prius per peccatum hostes ei facti essemus; qui faustum pacis nuntium, tum his qui prope erant, tum his qui longe⁴⁶, hoc est tum

⁴⁴ Isa. LXIV, 4; I Cor. I, 9. ⁴⁵ II Cor. v, 18. ⁴⁶ Ephes. II, 17.

(15) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg. In quibusdam, παρ' ὑμῶν, « a vobis. »

(16) Οὕτω κατ. Coisl. I, Οὕτως ἐνθεον ἔστω κατ τὸ πανηγυρίζειν · « Sic etiam divina et sacra sit festorum celebrandorum ratio. » Concinuit Nicetas, οὗτῳ κατ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἔστω φιλόρτης, « talis sit et in festis laetitia. »

(17) Ἀμετπλα. « Sed eam, quæ modum exce-
di, reprehendo. »

(18) Οὕτε. Reg. ph., οὕτε.

(19) Ηὐτε. Deest in Or. 2.

C. Μή τοινύν ἀνάγνως τελῶμεν, ἀδελφοί, τὰ δικαια, μηδὲ τὰ ὑψηλὰ ταπεινῶς, μηδὲ ἀτίμως τὰ τιμια, μηδὲ, συνελόντα εἰπεῖν, χοίκιως τὰ τοῦ πνεύματος. Πλανηγυρίζει καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ καὶ τὸ γράμμα· ἑορτάζει καὶ Ἐλλην, ἀλλ' ὡς ἀρέσκει τοῖς δαίμονισιν. Ἡμῖν δὲ, ὡς πάντα πνευματικά, πρᾶξις, κίνημα, βούλημα, λόγος, ἄχρι καὶ βαθύστατος καὶ ἐνδύματος, ἄχρι καὶ νεύματος, εἰς πάντα τοῦ λόγου φθάνοντος καὶ ρυθμίζοντος τὸν κατὰ Θεὸν ἀνθρώπου οὔτω καὶ (16) τὸ πανηγυρίζειν, καὶ τὸ φιλόρτεσθαι. Οὐ γάρ κωλύω τὴν ἀνεσιν, δὲλλὰ κολάχω τὴν ἀμετέριαν (17). Ἀνοῦτω συνιῶμεν, καὶ οὔτω πανηγυρίζωμεν, μέγα μὲν, διτὶ καὶ αὐτοῖς τευχόμεθα τῶν αὐτῶν δόθλων, εἰπεῖν, καὶ τῆς αὐτῆς δόξης κληρονομήσομεν· δὲ γάρ οὔτε (18) δρθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὓς ἤκουεν, οὔτε ἀνθρώπων ποτε (19) νοῦς ἀνευτεύσατο, κατ' ἔξουσίαν πλάττων μακαρότητα, ταῦτα νομίζομεν (20) ἀποκείσθαι τοῖς καθηγραμένοις δὲ αἵματος, καὶ τὴν Χριστοῦ θυσίαν μιμησαμένοις· ἀλλὰ τὴν γε λαμπρότητα τῶν ἀγίων μαρτύρων δύσμεθα, οὐδὲ γάρ τούτο μικρόν, ὡς δὲ ἐμὸς λόγος, καὶ εἰς τὴν γαράν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου εἰσελευσμέθα, καὶ τέονται τῆς μακαρίας καὶ ἀρχικῆς (21) Τριάδος, εὐ οὖδ, ὅτι ἐλλαμφθησόμεθα τραντέρον τε (22) καὶ καθαρότερον, εἰς τὴν πεπιστεύκαμεν, καὶ ἢ λατρεύομεν (23), καὶ ἢ ὁμολογοῦμεν ἐμπροσθεν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μηδὲν δεδοικότες, μηδὲν (24) αἰσχυνόμενοι, μή τοις ἔξωθεν ἐχθροὺς, μή (25) τοὺς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φευδοχρίστους καὶ πολεμίους τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὁμολογούμεν μέχρι τῆς ἐσχάτης (26) ἀναπνοῆς ἐν πολλῇ παρήσοι τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἀγίων Πατέρων, τῶν ἀγγυτέρων Χριστοῦ, καὶ τῆς πρώτης πίστεως, τὴν σύντροφον ἡμῖν ἐκ παλέων δρολογίαν, τὴν πρώτην (27) ἐφθεγξάμεθα, καὶ ἢ τελευταῖον συαπέθοιμεν, τούτῳ, εἰ μή τι δέλλο, ἀντεύθεν ἀποφέρμενοι, τὴν εὐσέβειαν.

D. **Z'.** Ό δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, δὲ καταλάξας ἡμῖν εαυτῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, διὰ τῆς ἀμαρτίας πολεμούθεντας· δὲ εὐαγγελισάμενος εἰρήνην τοῖς Ἑγγύς, καὶ τοῖς μακράν, τοῖς τε ὑπὸ νόμου καὶ τοῖς ἔξω νόμου·

(20) Νομίζομεν. Reg. ph., νομίζωμεν. « Credimus hæc repentina esse. » etc.

(21) Μακαρίας καὶ ἀρχικῆς Τριάδος. Pass addit., καὶ ἀγίας.

(22) Τραντέρον τε. Or. 2, τραντέρον.

(23) Καὶ ἢ λατρεύομεν. Hæc desunt in Regg. a, c.

(24) Μηδέτερ. Tres Regg. et octo Colb. μηδένα.

(25) Μή. Reg. d, μηδέ.

(26) Ἐσχάτης. Addit. Jes. ἡμῶν.

(27) Πρώτην. Pass. περῶν.

δῆς ἀγάπης πατήρ, ἡ ἀγάπη· ταῦτα γὰρ πρὸ τῶν δὲλων χαίρει καλούμενος, ἵνα νομοθετήσῃ (28) καὶ τοῖς δύναμασι τὸ φιλάδελφον, δὲ τὴν καίνην ἐντολὴν δοὺς ἐν τῷ τεσσάροντον ἀγαπᾶν ἀλλήλους, δοσον καὶ ἡγαπήμεθα· δὲ δοὺς καὶ τυραννεῖν καλῶς, καὶ τυραννεῖσθαι διὰ τὸν φόδον, καὶ ἀναδύεσθαι σὺν λόγῳ (29), καὶ θαρρεῖν πάλιν διὰ τὸν λόγον· δὲ καὶ τὰ μεγάλα ποίμνια καταρτίζων, καὶ τὰ μικρὰ μεγαλύνων διὰ τῆς χάριτος αὐτὸς, κατὰ τὸ πλήθος τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος, ἡμᾶς μὲν παρακαλέσαι παρακλήσει πολλῇ, καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν (30) ἄγοι συμποιμάνων καὶ διασώζων τὸ πολυνιον· ὑμᾶς δὲ καταρτίσειν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, καὶ πνευματικῶς πανηγυρίζειν τοὺς μέρτων πεῖσειν, καὶ τῆς ἐκείθεν τρυμῆς καταξιώσειν, ἔνθα (31) πάντων εὐφραινομένων ἡ κατοικία, καὶ ὁφέντας ἐν δικαιοσύνῃ τῆς ἑαυτοῦ δόξης κορεσειν, ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (32) τῷ Κυρῷ ἡμῶν, φὴ δέξα καὶ τὸ χράτος, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Amen.

^a I. Joan. iv, 16. ^b Joan. xiii, 34. ^c Philipp. i, 6. ^d Psal. lxxxvi, 7. ^e Psal. xvi, 15.

(28) *Νομοθετήσῃ.* « Ut fraternam, mutuam charitatem sanciat. »

(29) *Σὺν ἀρχ.* Reg.-ph., συλλόγω.

(30) *Καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν.* Billius: « ad ea quae a fronte sunt, » etc.

(31) *Ἐρθα.* « Ubi. »

B (32) *Ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Quæ in editis sequuntur, desunt in tribus Regg., qui addunt tantum Ἀμήν. Ita Coisl. 2, resecto etiam Ἀμήν. Alii addunt, φὴ δέξα εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν, « cui gloria in sæcula. Amen.

247 MONITUM IN ORATIONEM XII.

I. Inaugurantium mānibus « cervicem, non animum flexerat » Gregorius (33). Itaque, postquam ordinatus est episcopus, quemadmodum jam antea post collatum sibi sacerdotii ordinem, fugam, quam sub ipsa pene manuum impositione meditabatur, arripuit. Non tantum solitudinis amor, verum etiam contentionum timor, hanc ipsi fugam suasit. Jam enim magnum eruperat dissidium inter Basiliū et Anthimū, quorum alter Cæsareæ, alter Tyanæ erat antistes. Cappadocia siquidem in duas provincias, seu, in primam et secundam Cappadociam nuperrime divisa, facilius est, ut in duas quoque metropoles divisa sit spiritualis potestas. Primæ autem Cappadociæ præserat Basilius, secundæ vero Anthimus. Hinc dissidiiorum origo. « Plurima » enim « ex priori novæ metropoli adjungebantur (34). » De Sasimis præcipue litigabant ambo præsules. Idcirco a Basilio Theologus noster creatus est Sasimorum episcopus. Cum autem vir pacis amans timeret ne pro Sasimensi sede bellum gerere videretur, « concitus in montem fugit, ut charæ solitudinis deliciis frueretur, seque totum philosophiæ (35), » id est solitariæ et monasticæ vitæ exercitationi « daret. »

II. Verum Gregorius, « aliis in rebus constans, » ut de se ipse testatur (36), « in eo erat ignarus, quod patris iram ferre non posset. » Cessit igitur parenti, et cito e fuga rediit. Tum pater iterum atque iterum filium vehementius hortari coepit, ut Sasimensis Ecclesiæ regimen susciperet. Ipse vero, constanter in proposito perseverans, prorsus recusavit. Tunc denum pater, tum precibus, tum minis, tum auctoritate, tum rationibus, obtinuit, ut filius una secum « collaborans Nazianzenæ Ecclesiæ curam gereret, ac velut magnæ cuidam aquilæ, et altissime volanti, pullus non inutilis e propinquō circum assidue volaret (37); » ea tamen conditione, ut ne invitus huic alligaretur Ecclesiæ, et, parente mortuo, discedendi, et quo vellet liberam haberet absundi facultatem.

III. Hac igitur occasione, et hoc ipso tempore, exeunte nimis anno 372, duodecimam hanc orationem habuit. In ea debitas Gregorio patri laudes tribuit, qui, etsi quovis alio « valentior ac fervidior (n. 3), » adjutorem tamen sibi quereret, nec homi-

(33) Carm. 2, vers. 487.

(34) Or. xliii, n. 58.

(35) Carm. 2, vers. 490.

(36) Ibid., vers. 493.

(37) Or. xii, n. 5.

num judicia metueret, eo præsertim tempore, quo « episcopalis dignitas, multorum vitio, mirifice cuiusdam voluptatis plena judicabatur (n. 3). » Exponit deinde, hinc suum solitudinis quietisque desiderium, illinc metum quo percellitur, ne Deo vocanti, atque Ecclesiæ utilitatí desit. Quos inter affectus, « timorem » scilicet « et cupiditatem, ita medium quoddam iter sequitur, ut partim cupiditati, partim spiritui satisfaciat (n. 5); ac ita paciscitur, ut neque se Ecclesiæ penitus negaret, neque etiam a dilectæ solitudinis desiderio descisceret, si aliquando ipsam repeteret per se licuerit. Unde suæ libertatis recuperandæ tempus ad parentis obitum præstituit; atque hanc conditionem, tam clare, tamque diserte enuntiat, ut mirum sit exstare, aut etiam exstitisse unquam aliquem, qui Theologum nostrum Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum dixerit, aut crediderit.

ORATIO XII^a.

248 *Ad patrem, cum ei Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset.*

I. *Os meum aperui, et attraxi Spiritum* ²², ac mea omnia, meque adeo ipsum Spiritui dono offero, actionem ac sermonem, otium ac silentium tantum me habeat, ac ducat, atque et manum, et mentem, et linguam ad ea quæ oportet et vult, modest; rursusque ab iis abducat, a quibus decet, et abstinere præstat. Organum divinum ipse sum, organum ratione prædictum, organum quod a præclaro artifice, hoc est, a Spiritu sancto, concors redditur ac pulsatur. Heri silentium operabitur? silentio studebam. Hodie mentem pulsat? sermonis sonum edam, ac loqui studebo. Nec vero, aut tanta loquacitate sum, ut verba facere cupiam, cum Spiritus in me silentium efficit: aut tam supina taciturnitate et inscitia, ut cum loqui commodum est, Iahii meis custodiā ponam ²³; sed ad Mentis, et Verbi, et Spiritus, quoruī una et eadem est natura vel aperio.

I. Loquar igitur, quando ita jubeor; et quidem ad bonum hunc pastorem, et ad vos, gregem sacrosanctum, sermonem habeo, eaque dicam quæ hodierno die, et mihi dictu, et vobis auditu meliora esse arbitror. Quid tibi accidit, ut collega opus haberes? A te enim initium ducam, o charum mihi-que venerandum caput, nec illo Aaronis capite inferius, in quod usque ad barbam et vestem unguentum illud spirituale ac sacerdotale defluit ²⁴. Quid causæ est, quamobrem cum adhuc multos fulcire ac ducere queas, atque adeo Spiritus viribus ducas, spiritualibus tamen muneribus et actionibus baculum et adminiculum subjicis? An quia te minime fugit, cum Aarone illo perillustri viro, Eleazarum

A *Eἰς τὸν πατέρα* (38) δαυτοῦ, ἡγίκα ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανένου Ἐκκλησίας.

A'. *Tὸ στόμα μου ἤροιξα, καὶ εἰλικρινὰ πνεύμα,* καὶ δίδωμι τὰ ἐμαυτοῦ πάντα, καὶ ἐμαυτὸν τῷ πνεύματι, καὶ πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ ἀπραξίαν, καὶ σωπήν· μόνον ἔχετω με, καὶ ἀγέτω, καὶ κινεῖτο καὶ χειρά, καὶ νοῦν, καὶ γλῶσσαν, ἐφ' ἄδει καὶ βούλεται (39)· καὶ ἀπαγέτω πάλιν ἀφ' ὅν (40) δεῖ, καὶ ὃν διμιστιν. Ὁργανόν εἰμι θεῖον, δργανὸν λογικόν, δργανὸν καλῷ τεχνίτῃ τῷ πνεύματι ἀρμοζόμενον καὶ (41) κρουσθενον. Χθὲς ἐνήργει τὴν σιωπήν; τὸ μὴ λέγειν ἐφιλοσόφουν. Σήμερον κρούεις τὸν νοῦν; τὴν ψυχὴν τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφήσω τὸ φθέγγεσθαι. Καὶ οὗτος λέλος (42) οὐτως εἰμί, ὡς λέγειν ἐπιθυμεῖν, τὸ σωτῆρίν ἐνεργούμενος· οὔτε σιωπήλος οὐτως καὶ ἀμαθής. ὡς B ἐν καιρῷ λόγου (43) τιθέναι φυλακήν τοῖς χειλεσιν· ἀλλὰ καὶ κλείων καὶ ἀνοίγων τὴν ἐμήν θύραν Νῷ, καὶ Λόγῳ, καὶ πνεύματι, τῇ μιᾷ ουμψιᾷ τε καὶ θεότητι. et divinitas, arbitrium, vel januam meam clauso

B'. *Φθέγξομαι μὲν οὖν, ἐπειδὴ τοῦτο κελευομαι,* φθέγξομαι δὲ πρός τε τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ποιμένα, καὶ τὴν ιερὰν ποιμνὴν ὑμᾶς, ἢ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι, ἐμὲ τε εἰπεῖν, καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι σήμερον. Τί δὲ τοῦ συμποιμαντος ἀδειθής; Ἀπὸ σοῦ γάρ δὲ λόγος δρεσται, ὡς φίλη καὶ τιμία μοι κεφαλή, καὶ τῆς Ἀαρὼν ἐκείνης ἀξία, καθ' ἡς στάκει τὸ πνευματικόν τε καὶ ιερατικὸν ἐκείνον μύρον δχρι πάγωνος καὶ ἐνδύματος. Τί δὲ (44), πολλοὺς στηρίζειν ἐπι καὶ χειραγωγεῖν δυνάμενος, καὶ μέντοι καὶ χειραγωγῶν ἐν τῇ Ισχύτι τῷ πνεύματος, βαχτηρίαν ὑποβάλλῃ τοῖς πνευματικοῖς ἔργοις καὶ ἕρεισμα; Ἡ τοῦτο εἰδὼς καὶ ἀκούων, δὲ τοις μετά Ἀαρὼν ἐκείνου τοῦ πάνυ ἐχρίσθησαν Ἐλεάζαρ καὶ Ἰθάμαρ οἱ υἱοὶ Ἀα-

²² Psal. cxviii, 431. ²³ Psal. cxi, 3. ²⁴ Psal. cxxxii, 2.

* Alias VIII; quæ autem 12 erat, nunc 6.—Habita circa annum 37² exēsuntēm.

(38) *Eἰς τὸν πατέρα*, etc. Varius in variis codicibus est hujus orationis titulus. Tres Colb. habent: *Eἰς δαυτὸν καὶ εἰς γέροντα.* « In seipsum et ad se-nem. » In Reg. bm, pro ἐπέτρεψεν, legitur ἐπέτραψῃ. In Reg. lxx, ἐπέτραπη φροντίζειν.

(39) *Ἄστι καὶ βούλεται.* Billius: « quæ honesta sunt ipsique grata. »

(40) *Ἄφ' ὅν*, etc. Bill. « A quibus abstineret præstet. »

(41) *Ἀρμοζόμενορ καὶ*, etc. « Organum præclaro artifici aptatum, et quod ab illo pulsatur. »

(42) *Ἄδλος.* « Nec vero ita suū garrulus... cum silentium assūlatu indicit. »

(43) *Ἐρ καιρῷ λόγου.* « Cum tempus est loquendi. »

(44) *Τί δέτι.* Sic Colbert. c, e; Herv. Deest δέτι, in ed.

ρών; τὸν γάρ Ναδάβ καὶ Ἀβιούδ ἐκὼν ὑπερβήσομαι, καὶ Μωϋσῆς ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἰησοῦν ἀναδείχνυσιν ἐτις ζῶν ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγοῦ (45), τοὺς ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἑπαγγελίας ἐπειγομένοις; Καὶ τὸ μὲν γάρ (46) τοῦ Ἀαρὼν καὶ τοῦ Ἐπρόστηριζόντων τὰς χειρας Μωϋσέως ἐπὶ τὸν δρόσον, ἵνα (47) ὁ Ἀμαλὴχ καταπολεμηθῇ (48) τῷ σταυρῷ, πόρρωθεν σκιαγραφουμένῳ καὶ τυπουμένῳ, δοκῶ (49) μοι παρήσειν ἐκὼν, ὡς οὐ σφόδρα οἰκεῖον ἦμεν καὶ πρόσφορον· οὐ γάρ συνυμοθέτας ἤρετο (50) τούτους Μωϋσῆς, ἀλλ' εὐχῆς βοηθούς, καὶ καράτου χειρῶν ἔρεισματα.

Γ. Σοὶ δὲ τὶ πάσχει; τὶ κάμψει; Τὸ σῶμα; Ὅποιτεροί εἰναι ἔτοιμοι (51). ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξα, καὶ ἐστηρίχην, ὡς ὁ Ἰακὼν ἐκεῖνος, πατρικαῖς εὐλογίαις. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα; Τίς ισχυρότερος (52), καὶ θερμότερος, καὶ νῦν μάλιστα, διφερ τὰ τῆς σαρκὸς ὑποβαίνει καὶ ὑπεξίσταται (53), ὥσπερ φωτὶ, τὸ ἀντιφράττον καὶ ἀντικείμενον, καὶ κωλύον τὴν λαμπτήδονα; Φύλει γάρ ὡς τὸ πόλλα ἀντιπολεμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθέσθαι (54). καὶ σῶμα μὲν εὐεκτεῖν, καμνούσης ψυχῆς, ψυχὴν δὲ (55) θύλλειν καὶ δικαίων βλέπειν, τῶν ἡδονῶν ὑποδαινουσῶν καὶ συναπομαραινομένων τῷ σώματι. Σοῦ δὲ καὶ ἀλλως έθαύμαστα τὸ ἀρχαῖνδν (56) καὶ γενναῖον, πῶς οὐδὲ τοῦτο έδεισας (57), σφόδρα τῶν νῦν ὑπάρχον καὶ ρῶν (58), μή τοι τὸ πνεῦμα πρόφασις νομισθῇ, καὶ σαρκικῶς ταῦτα λαμβάνειν δοκῶμεν τοῖς πολλοῖς, πνευματιῶς προσποιεύμενοι. Ἐπειδὴ μέγα τὸ πρᾶγμα καὶ τυραννικὸν, καὶ θαυμασίὸν οἷαν ἔχον ἀπόλαυσιν, οἱ πολλοὶ νομίζεσθαι πεποιήκασιν· καὶ ἔτι στενοτέρας τις (59) ἡ κατὰ ταύτην προστατῇ καὶ ἐξηγήσται πολυμητρίς, καὶ πλέον φερούσης τῶν ἡδῶν τὰ μοχθηρά. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς σῆς εἴτε ἀπλότητος εἴτε φιλοτεχνίας (60), ὑφ' ἡς οὖτε τι τῶν πονηρῶν, οὖτε αὐτὸς παραδέχῃ, οὔτε περὶ τῶν διλλῶν ῥᾳδίων ὑπολαμβάνεις· (βραδὺ γάρ εἰς ὑπόνοιαν κακοῦ τὸ πρός κακίαν δυσκινήτον) ἐμοὶ δὲ καὶ δεύτερον πρός τὸν εἴτε οὖτε καὶ ἐκδύν λαδὸν τοῦτον θεαχέα διαλέγονται.

Δ. Τετυραννήμεθα, ὡς φύλοι καὶ ἀδελφοί· ὅμας γάρ, εἰ καὶ μή τέσσες, ἀλλὰ νῦν ἐπιβοήσομεθα· τετυ-

A etiam et Ithamarum Aaronis filios sacerdotii oleo fuisse delibutos⁴⁴? Nadab enim et Abiud⁴⁵, ne quid mali ominis importet oratio, consultio præteribo. Moysem insuper, cum adhuc vitæ usura frueretur, suo loco Jesum designasse, qui Judæis ad promissionis terram properantibus pro legislatoru ac rei militaris præfecto esset? (Nam illud Aaronis atque Hur, qui Moysis manus in monte **249** suffulcabant, ut per crucem tanto ante adumbrataam, Amalec opprimeretur⁴⁶, non invitus prætermittam, velut nobis haudquaquam aptum atque appositum: Nequæ enim eos in legum institutione socios Moyses habebat, sed in orationis adjumentum, languentiumque manuum levamen asciscebatur.)

B III. Quid autem tibi condoleat? quid satiscit? An ne corpus? Paratus quidem ego ut illud fulciam; iuno jam fulcivi, atque ipse vicissim, non secus ac Jacob ille, paternis benedictionibus fultus sum⁴⁷. An spiritus? Quis valentior, atque servidior, hæc præseritūm ætate, qua carnis affectus subsidit, ceditque, velut lumini, id quod objectu suo adversatur, splendorique impedimentum afferit? Hæc enim bellum inter se ut plurimum gerunt, castaque ex adverso habent: et corpus quidem ægrotante anima beile habet; anima autem floret, atque erectos in coelum oculos habet, cum voluptates decedunt, atque una cum corpore marcescent. Quin tuani quoque veterem simplicitatem animique generositatem demitteri mihi subiit, qui ne hoc quidem, quod his temporibus admodum frequens est, providendum tibi duxeris, ne spiritus, quo moveris, fucus quidam esse existimetur, ac nos plerique carnali modo hæc accipere videamur, tametsi spirituali accipere, præ nobis feramus. Quandoquidem multorum vitio factum est, ut hæc dignitas, ampla et regia, mirificaque cuiusdam voluptatis plena esse judicetur: quamlibet etiam angustiori, quam sit hic noster, gregi quispiam præsit, plusque molestiarum quam voluptatum afferenti. Ac de tua quidem sive animi simplicitate, sive paterna dilectione, qua sit ut nec ipse quidquam turpe admittas, nec de aliis temere suspiceris (nec enim is facile de alio malum suspiciatur, qui non facile ad inalum impellitur), hæc lassum, vel etiam meum, hunc populum orationem habeam.

C IV. Vis nobis allata est, fratres et amici; vestram eum fidem; si non eo tempore, nunc quidem

⁴⁴ Levit. viii, 2. ⁴⁵ Levit. x, 1. ⁴⁶ Exod. xvi, 12. ⁴⁷ Gen. xxvii, 28.

(45) Ἀρτικαθέσθαι καὶ στρατηγοῦ. « Qui legislatoris et imperatoris partes expleret. »

(46) Καὶ τὸ μὲν γάρ. Ita Regg. bm et bu. In Coisl. 1. Τοῦ μὲν γάρ τοῦ. Deest τὸ in ed.

(47) Ἡν. Or. 1, Ἰνα.

(48) Καταπολεμηθῇ. « Vinceretur, expugnaretur. »

(49) Δοκῶ. Nonnulli codices, δοκεῖ μοι.

(50) Ἡρείτο. « Elegerat. »

(51) Ὅποιτεροί εἰναι ἔτοιμος. Billius, « ai nihil

μεσσα dico, quoniam illud fulcium. »

(52) Τίς ισχυρότερος. Reg. a, καὶ τό.

(53) Ὅπεξίσταται. Reg. a, ἐξίσταται.

(54) Ἀρτικαθέσθαι. Reg. hu, ἀντικαθισταθεῖται. Ad marg. γρ. καὶ καθέσθαι.

(55) Ψυχὴ δέ. Reg. hu et Or. 1, ψυχὴ δέ.

(56) Τὸ ἀρχαῖον. Coisl. 1, ἀρχικόν.

(57) Πάς οὐδὲ τοῦτο έδεισας. « Qui hoc veritus non sis, ne... etc.

(58) Τὸν τοῦ... καιρῶν. Coisl. 1, τῷ νῦν... καιρῷ.

(59) Στενοτέρας τις. Sic duo Coisl., quorum unus, στενοτέρας τις. Deest τις in editis.

(60) Εἴτε φιλοτεχνίας. Sic Coisl. 1 et 3. Sic etiam legit Billius, quamvis edit. Par. habeat φιλοτεχνίας.

certe implorabo; vim, inquam, nonis attulit, tum patris senectus, tum amici, ut leniter dicam, benignitas. Ac mihi, queso, pro vestra quisque facultate, opem afferite, ac manum porrigit oppreso, atque a cupiditate et spiritu varie **250** distracto. Illa fugam, et montes, et solitudines, et corporis atque animi quietem, mentique in seipsam recessionem, et a sensibus collectionem suadet, ut omnibus maculis vacuus consuetudinem cum Deo habeam, Spiritusque splendore pure collustrer, nulla scilicet terrena et turbida re se admisceat, atque in lumen divinum incidente, quo usque ad ipsum tandem radiorum hujus vitæ fontem perveniamus, ac depulsi a veritate speculis, desiderio nostro cupiditatique finem imponamus. Hic contra, hortatur ut in medium prodeam, publicèque utilitati consulam, atque alios juvando meipsum juvem, divinumque splendorem in publicum proferam, et ad Deum adducam eximium populum, gentem sanctam, regale sacerdotium ¹⁹, atque imaginem in pluribus perpurgatam. Ut enim hortus præstantior est quam stirps una, et cœlum universum cum suis ornamenti, quam unica stella, et corpus quam unicum membrum; ita apud Deum præstabiliorem esse istam Ecclesiam recte compositam, uno homine, qui officio suo probe fungitur: atque etiam optere, non sua quemque duntaxat commoda spectare, sed et aliorum rationem habere. Nam ipse quoque Christus, cui eum in suo honore ac deitate manere siceret, non solum usque ad servi formam scipsuni exinanivit¹, sed etiam, contempta ignominia, crucis supplicium subiit, ut per ea quæ perferebat, peccatum deleret, ac morte sua mortem de medio tolleret². Illa cupiditatis segmenta sunt, hæc Spiritus documenta. Porro inter cupiditatem spiritumque constitutus, atque addubitans utri potius favere debebam, quod mihi optimum turissimumque reperisse video, vobis exponam, ut id quale sit, mecum expendatis, meumque consilium sinul adjuvatis.

V. Mibi igitur optimum atque a periculo remoltsimum visum est, medium quoddam iter, cupiditatem inter et timorem sequi, ac partim cupiditati partim spiritui satisfacere. Id autem sic fieri posse, si nec sacrum manus omnino defugiam, ne, quod periculoso est, gratiam rejiciam: nec rursus, quod molestum et acerbum est, graviores quam vires ferant, sarcinam lunaris tollam. Illud enim alterius capituli esse, hoc aliarum virium: imo utrumque animi parum sani. Pii autem viri, simulque securitati suæ consulentis esse, functionem sacram viribus metiri; ut scilicet, tanquam in

A rauhymetha γῆρας καὶ φλοι (61), ἵνα μετρίως εἶπω, χρησότεσθι. Καὶ μοι βοηθέστε, δοτεῖς ἀνάδης τῇ, καὶ δότε χεῖρα πιεζομένῳ, καὶ διελακομένῳ ὑπὸ πόθου καὶ πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμῶς, καὶ δρη, καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἔσυνθην ἀναχωρήσαι, καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὡστε ὅμαλεῖν ἀκριδώτως Θεῷ, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος αὐγαῖς καθερός ἐναστράπτεσθαι, μηδενὸς ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ τῷ θειῷ φωτὶ παρεμπίποντος, ἔως ἂν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῆρες ἀπαγαμάτων, καὶ στῶμαν τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐρέσεως, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ. Βούλεται (62) τὸ δὲ εἰς μέσον ἄγειν, καὶ καρποφορεῖν τῷ κοινῷ βούλεται, καὶ τοῦτο ὥφελεῖσθαι, τὸ ὥφελεῖν ἀλλήλους, καὶ δημοσιεύειν τὴν Ἑλλαμψίν, καὶ προσάγειν Θεῷ λαὸν περιούσιον, Εθνος διγονού, βασιλείου λεπάνευμα, ἐν πλεοῖς εἰκόνα χεκαθαρμένην. Κρείσσον γάρ εἶναι καὶ πλειον, ὥσπερ φυτοῦ παράδεισον, καὶ ἀστέρος ἐνδεσ οὐρανὸν δόλον σὺν τοῖς ἔσυτοῦ κάλλεσι, καὶ μέλους σῶμα, οὕτω καὶ Θεῷ κατορθοῦντος ἔνδε ἄντη Ἐκκλησίαν κατηρτισμένην· καὶ χρῆναι μὴ τὸ ἔστοι μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἀλλῶν. Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς οὕτως, ὃ μένειν ἔξιν ἐπὶ τῆς Ἰδας τῷ; καὶ θεστητος, οὐ μόνον ἐκένωσεν ἔσυτον μέχρι τοῦ δούλου μορφῆς, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν' ἐν τοῖς ἔστοι πάθεσιν ἀναλώσῃ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἀποκτεῖνη τῷ θειάτῳ τὸν θάνατον. Ἐκείνα μὲν δὴ τῆς ἐπιθυμίας τὰ πλάσματα (63), ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος τὰ διδάγματα. Μέσος δὲ ὑπὸ πόθου καὶ πνεύματος, καὶ οὐκ ἔχων εἴναι τὸ πλέον χαρίσματα (64), δικαιοῦ διάλιστον εὐρικέναι καὶ ἀσφαλέστατον, κοινώσομαι καὶ οὐδιγί, ἵνα μοι συνδοκιμάσῃς καὶ συλλάβησθε (65) τοῦ βούλευματος.

E. Τοῦδε δὲ τοῦ Πνεύματος τὰ διδάγματα, μέσην τινὰ τραπέσθαι τοῦ πόθου καὶ τῆς δειλίας, καὶ τὸ μὲν τῇ ἐπιθυμίᾳ δοῦναι, τὸ δὲ τῷ πνεύματι τοῦτο δὲ ἐν γενέθλαι, μήτε πάντη φυγόντος τὴν λειτουργίαν, ὥστε ἀθετήσαι τὴν χάρον, ἐπισφαλές γάρ, μήτε μεῖζον ἢ κατ' ἔμαυτον ἀρχαμένου (66) φορτίον, φαρύ γάρ· καὶ τὸ μὲν κεφαλῆς ἀλλου (67), τὸ δὲ δυνάμεως· μᾶλλον δὲ ἀπονοτὰς ἀμφότερα. Εὔσεβεις δὲ εἶναι δῆμος καὶ ἀσφαλεῖας (68) μετρῆσαι τῇ δυνάμει τὴν λειτουργίαν· καὶ ὥσπερ τροφῆς τὴν μὲν κατὰ δινάμιν προτείσθαι, τὴν δὲ ὑπὲρ δύναμιν ἀποκέμψασθαι· οὕτω γάρ (69) σώματι μὲν εὐεξίαν παραγ-

¹⁹ I Petr. ii, 9. ¹ Philipp. xi, 7. ² Hebr. xii, 2.

(61) Καὶ φίλον. Basiliūm intelligit. Unde Schol. τὸν φίλον λέγειν οἵμαι, τὸν Βασίλειον χειροτονήσαντα· « Amicum, ut arbitrator, appellat Basiliūm, qui ipsi ad episcopatum manus imposuerat. »

(62) Βούλεται. Sic plerique codices. Deest in edit.

(63) Πλάσματα. Herv. πλάσματα, « artificiosæ fluctuationes. »

(64) Χαρίσματα. Reg. bm et Or. 1, γαρίσματα.

(65) Συλλάβησθε, etc. Reg. a, Coisl. 1, συλλά-

βησθε. « Mihi que ad ineundum consilium opem fertis. » Billius : « exploretis. »

(66) Ἀραμένον. Or. 1, ἀραμένῳ.

(67) Κεφαλῆς ἀλλου.

« imbecilli capituli. »

(68) Ασφαλεῖας. « Tuto ac caute incedentis. »

Billius, « tranquillitati consilientis. »

(69) Γάρ. Deest in duabus Regg.

εσθαι, ψυχῇ δὲ ἀσφάλειαν (70) τῷ μετριάσειν ἐν ἡμεροῖς. Διὸ τοῦτο νῦν μὲν δέχομαι τῷ καλῷ πατέρᾳ συνδιαφέρειν τὴν ἐπιμέλειαν, ὥσπερ ἀετῷ μεγάλῳ καὶ ὑψηπέτῃ (71) νεοσσὸς οὐκ ἀχρηστὸς (72) ἐγγίθεν συμπαρεπάμενος· μετὰ δὲ τοῦτο δώσω τῷ Πνεύματι τὴν ἐμὴν πτέρυγα φέρειν ἢ βούλεται, καὶ ὡς βούλεται· καὶ οὐδεὶς ὁ βιασόμενος, οὐδὲ ἀπάξιος ἐτέρωθι, μετὰ τούτου βουλεύσεται. Ἡδὲ μὲν γάρ πτερὸς πόνοι καληρονομούμενοι, καὶ τὸ συνηθέστερον πάμινον τοῦ ἔνου καὶ ἀλλοτρίου· προσθέτην δὲ ἀν., ὅτι καὶ Θεῷ τιμιώτερον, εἰ μή με ἀπατᾷ τὸ φίλτρον, καὶ κλέπτει τὴν αἰσθησίαν ἡ συνήθεια· οὖπο δὲ (73) χρησιμώτερον τοῦ ἔκδοτας ἔκδοτων ἀρχειν, οὐδὲ ἀπαλέστερον· ἐπειδὴ μὴ πρὸς βίαν ἀγειν τοῦ ἡμετέρου νόμου (74), μηδὲ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἔκσυσις. Τοῦτο μὲν γάρ (75) οὐδὲ δὲν διλῆται ἀρχὴν συστήσειν, ἐπειδὴ φιλεῖ τὸ βίᾳ κρατούμενον ἐλευθερόν· ἀζείν (76) καὶ ροῦ λαδόμενον· τὴν δὲ ἡμετέραν οὐκ ἀρχήν, ἀλλὰ παιδαγωγίαν, καὶ πάντων (77) μάλιστα συντρεῖ τὸ ἔκούσιον. Βουλομένων γάρ, οὐ τυραννούμενων, τὸ τῆς εὐσεβείας (78) μυστήριον.

non dicam imperium, sed magisterium, quod nulla re æque ac voluntatis libertate conservatur. Volentiū enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

G. Οὗτος δ παρ' ἐμοῦ λόγος διμέν, ὃ διδρες, ἀπλῶς τε (79) καὶ μετὰ πάσης εὐνοίας εἰρημένος, καὶ τοῦτο τὸ τῆς ἐμῆς διανοίας μυστήριον. Νικῶν δὲ δ τι ἀν καὶ ὑδιν καὶ ἡμῖν μέλλη συνοίσειν, τοῦ Πνεύματος ἀγοντος τὰ ἡμέτερα (πάλιν γάρ εἰς ταῦτα δ λόγος ἀνέρχεται [80]), διεδώκαμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν χριστεῖσαν κεφαλὴν τῷ ἐλαϊψ τῆς τελεώσεως ἐν Πατέρῃ παντοκράτορι, καὶ τῷ μονογενεῖ Λόγῳ, καὶ τῷ ἡγίῳ Πνεύματι καὶ Θεῷ. Μέχρι γάρ τένος τῷ μοδίων τὸν λύχνον περικαλύψομεν (81), καὶ φθονήσομεν τοῖς ἔλλοις τῆς τελείας θειότητος, δέον ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἣν τιθέναι· καὶ λάμπειν πάσαις Ἐκκλησίαις τε καὶ ψυχαῖς, καὶ παντὶ τῷ τῆς οἰκουμένης (82) πληρώματι, μηκέτι εἰκαζόμενον, μηδὲ τῇ διανοίᾳ σκιαγραφούμενον, ἀλλὰ καὶ φανερῶς ἐκλαλούμενον; « Ήπερ δὴ τελεωτάτη τῆς θεολογίας ἀπόδεξις τοῖς ταύτης ἕνωμένοις τῆς χάριτος ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν. »

(70) Ἀσφάλεια. Reg. a, tres Colb. et Coisl. I., ἀπτάλεια, « securitas. »

(71) Ὑψηπέτῃ. Reg. a et Or. 2, ὑψηπέτῃ.

(72) Οὐκ ἀχρηστός. Billius, « non incommodus. »

(73) Οὐκω δέ, etc. « Non tamen conducibilis est, voluntibus præsse, nec tuius. »

(74) Τοῦ ἡμετέρου τέμου. Billius, « neinimēn vi duci vult lex nostra, coacteque ac non sponte gubernari. Alludit Gregorius ad hæc verba I Petr. v, 2, « Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, prvidentes non coacte, sed spontanee. »

(75) Τοῦτο μὲν γάρ, etc. Billius, « hoc enim modo ne alia quidem imperia contineri ac conservari possunt, quod ita natura comparatum sit, ut quidquid vi tenetur, arrepta occasione statim se in libertatem asserat. »

(76) Ποτέ. Sic Coisl. I. Deest in editis.

(77) Καὶ πάντων. Coisl. I., δ καὶ πάντων.

(78) Εὐσεβείας. Regg. a, hu, quatuor Colb. Coisl. I et 2, Or. 1, αὐτηρίας, « salutis mysterium. »

A cibis, eam admittamus, cui pares esse possumus, eam autem, quæ vires nostras superat, repudiemus. Sic enim 251 fore, ut et corpori sanitas, et animæ tranquillitas constet, si in utrisque mediocritas teneatur. Ac proinde nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non inutilis e propinquuo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo: nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliquos traducere possit, cum eo consilantem. Nam etsi paternis laboribus succedere dulcescit, ac noto et familiari gregi præcessere jucundius, quam externo et alieno; addam etiam Deo charius, nisi me fallit amor, et sensum surripit consuetudo; non tamen conducibilis est, nec tuius, quam ut volentes voluntibus præsent. Quandoquidem legis nostræ non est, vi et eoacte, sed sponte gubernari. Hoc enim ne aliud quidem imperium continere possit, quandoquidem quod vi cogitur, oblata occasione, ad libertatem redire consuevit, nedum nostrum, non dicam imperium, sed magisterium, quod nulla re æque ac voluntatis libertate conservatur. Volentiū enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

V. Ille habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaeque pleno ad vos dicere; atque hoc est animi mei arcanum. Vincit autem velim, quod vobis mihique profuturum est, Spiritu nimirum res nostras moderante (nam eodem rursus ascendit oratio), cui nos ipsos dono dedimus, et caput sacræ initiationis oleo perfusum, in Patre omnipotente, et Filiō unigenito, et Spiritu sancto ac Deo. Quousque enim lucernam modio contegeimus, ac plenam numerisque absolutam divinitatem aliis invidebimus, cum iam supra candelabrum collocanda sit, ut cunctis ille Ecclesiis et animis, ac denique universo orbi luceat, non jam imagine quadam notatus, ac cogitatione adumbratus, sed plane aperteque prædicatus? Quod quidem perfectissimum theologicæ argumentum est, apud eos utique, qui hanc gratiam consecuti sunt in eodem Christo Iesu Domino nostro, cui gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(79) Ἀπλῶς. Coisl. I., ἀπλῶς.

(80) Ἀνέρχεται. Coisl. I., ἐπανέρχεται.

(81) Περικαλύψομεν, etc. Reg. bii, περικαλύψωμεν καὶ φθονήσωμεν.

(82) Τῆς οἰκουμένης. Coisl. I. addit. Ἐκκλησίας, « universo Ecclesiae cœtui. » Quæ quidem theologicæ, deitatis nimirum doctrine ac trinitatis, absolutissima professio est. Apud Græcos, Θεῖς λόγου, « sacra Scriptura, » nuncupatur « theology; » et « theologi » dicuntur, qui huic incumbunt studio, neimpe qui vel scriptio vel sermons « divinitatis doctrinam » prosequuntur. Hinc Gregorius, solus ex Patribus, « Theologus » est appellatus, quod nullus hanc materiam sublimiori et graviori stylo pertractarit. Itaque qui « de Christi divinitate » sermonem instituit, is « in theologia versari » dicitur. Si autem « de Christi humanitate et incarnatione » sermo fiat, « œconomia » appellatur. Τὴν ἐννυθρόπτειν τοῦ Θεοῦ Λόγου καλοῦμεν οἰκονομίαν, « incarnationem Dei, œconomiam Verbi appellamus. »

252 MONITUM IN ORATIONEM XIII.

I. E Doarensi sede (83), juxta Tillemontium (84), a Catholicis ejectus fuerat haereticus antistes, cuius nomen ignoratur. In ea Gregorius uterque Eulalium, virum integritate morum, ac vita praestantissimum, qui, pertractatis ante cum laude sacerdularibus negotiis, magnam sibi gloriam conquerierat, collocaerunt. De hoc Eulalio inter se dissidenti interpretes. Hallucinatur Elias, qui eum esse putat, ad quem plures exstant Gregorii epistolæ. Is enim Eulalius longo post tempore Nazianzi episcopus a Theologo jam sene est ordinatus. Alter vero, de quo hic agitur, Doarensem sedem occupavit, cum ipse Theologus noster recens Sasimorum præsul esset creatus. Huic Eulalii ordinationi interfuerunt Gregorius senior, aliique nonnulli episcopi. Non interfuit Basilius, ac ne quidem videtur exspectatus; neque enim forte tempus sinebat, cum periculum esset nec cunctando haec ordinatio ab Arianis turbaretur. Hinc Gregorius in hac oratione de Basilio loquens: « Non venimus, inquit, ut militamus gladium, sed pacem; non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendide civitati presidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus..... sacerdotes et præsules augere studuimus, non subtrahere; haereticos evertere, non orthodoxos imminuere. » Nondum enim dissidium inter Basilium et Anthimum, de Cappadociæ in duas provincias divisione, erat compositum. Basilius namque totius provincie, id est ultriusque Cappadociæ, caput haberi volebat. Id non ægre agnoscit Gregorius; ideoque purgat se quod Basilii præsentiam, aut saltem ab eo Eulalii ordinationem confirmationem non exspectaverit.

II. Doaris, in secundæ Cappadociæ oppido, habita est haec decima tertia oratio, circa annum 373. Maxima namque persecutionis procella jactata fuerat Doarensis Ecclesia, multumque intestino bello exagitata. Quamobrem a gratiarum actione incipit orator, et populo de sedatis fluctuum voluminibus et beltis gratulatur. Tum, paucis de Basilio, et in haereticos ac perturbatores ejectos, prolatis, ad novum pastorem orationem convertit, quem et monitis instruit, et debitis laudibus exornat. Ceterum Gregorius in hac oratione episcopum quemdam vehementer exagitat, « eum Dathanis et Abironis filium » appellans (n. 3) Censem Elias de Anthimo Tyauensi episcopo loqui Theogorum. Verum, ut recte observat Billius, « id non satis ex hujus orationis verbis colligi potest. Imo quædam sunt, quæ hanc expositionem respuere videantur. Haec enim verba: εἴτε τῷ σῷ μίγα τι ἰχαρίων, in eum quadrant, qui frusira aliquem vexare studuit, ut a quodam alio gratiam iniret, non autem in Anthimum, qui cuju infestissimum se hostem Basilio præbuerit, non video quoniam pacto haec verba ei convenire possint. Dicendum enim polius 253 fuisse, οὐτε τὸν ποιμένα τὸν σὸν μίγα τι ἐδαψας, nec pastori tuo magnum aliquid detrimentum attulisti, quam, οὐτε τῷ ποιμένι τῷ σῷ μίγα τι ἰχαρίων, nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti. » Addemus ne quidem dici posse in priore Billii sensu, « pastori tuo, » quem « suum » jam Anthimus non agnoscebat, ex quo Tyauensis sedes in metropolim erecta esset.

(83) Auctor novæ ed. Op. sancti Basili contredit, adversus Tillemontium, tunc primum Doarensem sedem constitutam fuisse, nec, ante Eulalium, ullum alium episcopum Doaris fuisse ordinatum. Vide

Basilii Vitam, tom. III novæ edit., c. 24, n. 5, pag. 416.

(84) Orationis argumentum. Tillem. tom. IX, pag. 394.

ORATIO XIII°.

ΛΟΓΟΣ ΙΙ^o,

Habita in consecratione Eulalii Doarensium episcopi.

A Εἰς τὴν (85) χειροτονίαν Δοαρῶν δύσκα λέποθεῖα
Εὐλαλίῳ ἐπισκόπῳ.

I. Fratres, orationem nostram accipite, quamvis perexiguam, atque a dignitate materiæ procul remotam; sed tamen Dominus Deus Justo judicio misericordiam expendere solet^a. Nam et Pauli plantationem accipit, ut Pauli, et rigationem Apollo^b,

Α'. Δέξασθε τὸν ἡμέτερον λόγον, ἀδελφοί, καὶ εἰς χιστὸς ἦ, καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀδελφας λειπόμενος πλήν δύμως σταθμίζειν οἶδεν δὲ σπουδῆς θεὸς τῇ & κατέ χρίσει τὸν Ελεον (86). Δέχεται γάρ καὶ Παύλου (87) τὴν φυτείαν, ὡς Παῦλου, καὶ Ἀπολλῶν^c

^a Isa. xxviii, 17. ^b I Cor. iii, 6.

ordinatione habita. »

(85) Τὸν ἔλεον. « Misericordiam. » Gregorius hic per « misericordiam, » intelligit mercedem illarum, quam Deus nobis repedit.

(86) Οἱ Παῦλοι. Ήας in quibusdam Germanis

— Alias XXX; quæ autem 13 erat, nunc 23.

— Habita circa annuni 373. (85) Εἰς τὴν, etc. In quibusdam : Προσφώνησες ἀκοδεῖσσα ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ Εὐλαλίου ἐπισκόπου Δοαρῶν. « Allocutio in Eulalii Doarensium episcopi

ιρδέαν, καὶ τὰ δύο λεπτά τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώνου τὴν ταπείνωσιν, καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἔξαγόρευσιν. Δέξασθε λόγον νεόχτιστον (88) ἐπὶ νεοχτίστων ποιμένι (89). δέξασθε φωνὴν εὐχαριστήριον ἐπὶ τοῖς ἱωμένοις θαύμασι. Μικροὶ μὲν ἡμεῖς καὶ ἐλάχιστοι ἦνοις Τσαρὴλ εὐχαριστεῖν δὲ πλουσίων οὐδὲν κωλύει (90) καὶ τοὺς μικρούς. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν εὐθητικάν ἀποδώσουσι τῷ Θεῷ πάντως οἱ τελευτεροὶ ἡμεῖς δὲ τὴν κατὰ δύναμιν εἰσοισομεν σῆμερον. Τοιγαροῦν φαστε τῷ Κυρίῳ δόμα καιρὸν· ὅτι θαυμαστά ἔχοιησεν. Ἐκμαινόμεθα, ἐπολεμούμεθα, ἔξαθούμεθα· τὰ μὲν ἡδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἡμελλεν. Ἀλλὰ τίς ξαῖτησε τὴν καταιγίδα εἰς αὐραν; Τίς συνέτριψεν ὄπλον, καὶ ῥομφαῖαν, καὶ πόλεμον; Τίς τοὺς ἔξωσμένους (91) καὶ ἀπέρριμμένους ἡμᾶς (92) εἰσεδέξατο; Οὐχὶ σὺ δ Θεός, δ ἐνεργήσας ταῦτα; Κύριος κραταίδες καὶ διηταίδες, Κύριος δυνατός ἐτολέμωρ.

B. Οὗτος ἔτεμε θάλασσαν· οὗτος ἔτεμεν ἐν ἑρήμαρι λαὸν φυγάδα, ἔνον ύετον χαρισμένους· οὗτος πετραν ἐπήγασεν· οὗτος κατεπολέμησε τὸν Ἀμαλῆχ, γειρῶν ἀπορρήτων (93) καὶ μυστικῶν σχῆματι. Τούτο γάρ ἵσχουσαν λεπέως χείρες ἐπὶ τοῦ δρονού αἰρόμεναι, καὶ εἰς εὐχὴν τυπούμεναι, δι πολλὰ μυριάδες οὐκ ἰσχυσαν. Οὗτος τείχη κατέσεισεν ἀμάχως καὶ ἀπολέμησε· καὶ, ἵνα τὰ τελευταῖα λέγω, οὗτος κατήνεγκε τὸν Γολιάθ (94) κατὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ τολμήσαντα, τὸν ἐπηρημένον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ἀπόγονον τῶν γιγάντων. Διτὶ ταῦτα οὖν (95) δομοθυμαδὸν λέγωμεν. Ἐύλογητες Κύριος, δες οὐκ ἔδωκες ἡμᾶς εἰς θηραπεῖαν δόδοντοι αὐτῶν· καὶ, Χείμαρθος διῆλθεν ἡ γύνη ἡμῶν· ὡς στρουθίον δρόψυσθη ἐκ τῆς πατήσεως τῶν θηρευόντων· ἀλλα τε δοσα ψυχὴ περιχρήστης ἐπὶ θεοῦ μεγαλοδωρεῇ φθέγγεται. Οὐκ οὐδούμεν βάλλειν (96) μάχαιραν, ἀλλὰ εἰρήνην. Οὐκ οὐδούμεν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ μεγάλου ποιμένος (97), τοῦ τῆς λαμπρᾶς προκαθεζόμενου πόλεως· τίμιον ίσμεν, κεφαλὴν γινώσκομεν, διγονού καλούμεν, καὶ ἀδικούμενοι (98)· μόνον ἔστω φιλότεκνος, καὶ πάτης προνοῶν Ἐκκλησίας. Προσθήκην λεπέων ἐπραγματευσάμεθα, οὐκ ὑφαίρεσιν αἰρετικῶν ἀνατροπῆν, οὐκ δρθοδόξων ἐλάττωσιν.

patrem filiis se præbeat, totique Ecclesiæ sedulo prospiciat, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere

G'. Τί φῆς, ὦ παῖ Δαθύν (99) καὶ Ἀβειρῶν, καὶ D III. Quid ais, Fili. Dathan. et Abiron, et dux mi-

⁸Luc. xxi, 2. ⁹Luc. xxvii, 13. ¹⁰Il Paral. xxxiii, 33. ¹¹Psal. xcvi, 1. ¹²Psal. cvi, 29. ¹³Psal. lxxv, 4. ¹⁴Isa. xlvi, 7. ¹⁵Psal. xxviii, 8. ¹⁶Exod. xiv, 21; xvi, 13; xvii, 6 sqq. ¹⁷Josue vi, 16. ¹⁸I Reg. xvii, 49. ¹⁹Psal. cxixii, 6. ²⁰ibid. 5, 7. ²¹Luc. xii, 51.

codicibus desunt, atque respnit Leuenklaius; Bililius autem ea agnoscit, et quidem merito, cum in plerisque codi. legantur.

(88) Νεόχτιστον. Or. 1, γεώκιστον.

(89) Νεόχτιστῳ ποιμένι. « Propter recens creatum pastorem. »

(90) Καλύσι. Coisl. 1, καλύσει.

(91) Ἐξωσμένους. Sic tres Regg., duo Coisl. et Or. 1. In ed. ἔξωσμένους.

(92) Ἡμᾶς. Sic duo Regg. et Comb. Editi, ὑμᾶς.

(93) Ἀπορρήτῳ. Coisl. 1 ἀπορρήτων ἐκτάσει καὶ, etc.

(94.) Γολιάθ. Sic duo Regg. et Or. 1. Editi Γολιάδ.

A et duo viduæ minuta¹, et Publicani dejectionem², et Marassis confessionem³. Novam propter novum pastorem orationem accipite. Vocem, ob ea quæ cernimus miracula, gratias agentem, accipite. Parvi quidem ipsi sumus, et minimi inter filios Israel: at nihil probabet, quo minus parvi quoque afflatum et copiose gratias agant. Deo sane perfectiorē laudem perfectiores reddent: nos autem pro viribus hanc hodie offereimus. Quamobrem cantate. Domino canticum novum, quia mirabilia fecit⁴. Fluctibus jactabamur, bello premebamur, extrudabamur, calamitates acerbitatesque multæ, partim urgebant, partim impendebant. Verum quis procellam in auram statuit, atque compressit⁵? quis confregit scutum, gladium et bellum⁶? quis nos. B expulso alque projectos suscepit? Nonne tu, Deus, avi haec effecisti⁷? Dominus fortis et potens, Dominus potens in bello⁸.

II. Hic mare scidit. Hic prosugum populum in deserto aluit, novam atque inauditam pluviam elargitus; hic, ut petra fontis ritu scaturiret, fecit; hic per arcanam et mysticam manuum figuram Amalecitarum copias fregit ac profligavit⁹. Hoc enim sacerdotis manus in monte sublatæ, atque ad preicationem compositæ, potuerunt, quod multa hominum millia perficere nequiverunt. Hic urbium monnia **254** et propugnacula sine bello ullo et certamine concussit ac dejeicit¹⁰. Et, ut postrema commemorem, hic superbū illum et arrogantē Goliath, atque a gigantibus oriundum, adversus magnum Davidem pugnam inire ausum, prostravit¹¹. Ac proinde omnes uno animo dicamus: *Benedictus Dominus qui non dedit nos in captionem dentibus eorum*¹², et, *Torrentem pertransivit anima nostra: quasi passer erepta est de laqueo venantium*¹³: aliaque omnia, quæ anima, ob Dei munificentiam ingenti lætitia perfusa proloquitur. Non venimus, ut gladium mittamus, sed ut pacem¹⁴. Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati præsidi. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus, tametsi injuria affecti. Tantum, indulgentem et humanum Sacerdotes et præsules augere studimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere

G'. III. Quid ais, Fili. Dathan. et Abiron, et dux mi-

(95) Οὐρ. Addidimus codicum auctoritate.

(96) Βάλλειν. Tres Regg. Or. 1, et Combe. βαλλεῖν.

(97) Μεγάλου χοιμέρος. Putamus hic « Basiliū Magnum » intelligi.

(98) Ἀδικούμενοι. Resert Gregorius « ideo se injuria affectum » a Basilio, quod cum Basilius Sanctorum episcopum creasset: eadem in pluribus locis conmemorat.

(99) Ω παῖ Δαθύρ, etc. Quem hīc designet Gregorius, ambiguum. Elias Anthymum esse putat; immrito quidem, ut in Mon. n. 2, declaratur. Bililius, quemdam episcopum Anthymo addictum. Na-

litaris contumax, qui adversus Moysen insurgere ausus es¹⁰, qui manus in nos, quemadmodum illi lingas in magnum illum Dei servum, immisisti? Non cohorristi? Non pudore suffusus es? Non haec animo agitanti carnes in terram collapse sunt? Et postea manus has sursum ad Deum tendes? Postea dona offeres? Postea orationes pro populo fundes? Vereor equidein ne Dei gladius tamdiu rubiginem contrahat, et conquiescat. Nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti, et te ipsum maximo detimento mulctasti, te ipsum videlicet a Dei gratia extraneum reddens.

IV. Ac nunc, o pastorum optime et præstantissime, adesdum, ac nobiscum, imo ante nos populum tuum accipe, quem Spiritus sanctus tibi commisi, quem angeli offerunt, quem et vita, et morum probitas, fidei tuae credidit. Quod si per tentationes et impedimenta throni hereditatem consequeris, nou est cur tibi hoc mirum videri debeat. Nulla res magna probationis et anxietatis est expers. Natura enim ita comparatum est, ut res humiles et abjectæ facili negotio parentur, res autem sublimes et excelsæ, non nisi summo studio et difficultate. Audisti Paulum dicentem: **255** Oportere nos per multas tribulationes introire in regnum cœlorum¹¹. Dic ipse quoque: Transivimus per ignem et aquam, et edusisti nos in refrigerium¹². O insigne miraculum: Ad desperam demoratus est fletus, et ad matutinum latititia¹³. Sine eos, qui bellum gerunt, nugari atque ineptire, ac diducto rictu hiare, ut canes frustra oblatrantes: nos autem ne bello vexemur. Doce adorare Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, in tribus personis, in una gloria et splendore. Quod periit, exquire: quod infirmum est, corroborata: quod firmum est, serva¹⁴. Tantam a te in spiritualibus rebus laudem nominisque gloriam efflagitamus, quantam in terrenis negotiis cognovivimus. Perfectiore armaturam a majoribus duabus accipies, per quam poteris ignita diaboli tela extinguere¹⁵, ac sistere Domino plebeni pecularem, gentem sanctam, regale sacerdotium¹⁶, in secula seculorum. Amen.

¹⁰ Num. xvi, 1. ¹¹ Act. xiv, 21. ¹² Psal. lxv, 12. ¹³ Psal. xxix, 6. ¹⁴ Ezech. xxxiv, 4. ¹⁵ Ephes. vi, 18. ¹⁶ I Petr. ii, 9.

vus operum S. Basilii editor, in ejus Vita tom. III, D c. 24, n. 3. p. 416, probabilius certe, presbyterum quedam Tyanepensem, qui contra Basiliū pugnaverat, et in ipsum etiam Gregorium injecerat manus, ut ab Anthimo gratiam luiret. Huic Dei gladiū impetrari videtur Theologus, et ut in hac vita, inquit Elias, audacie sue penas luens, æternis suppliciis eximatur.

(1) Τῷ μετάλφῳ. Sic tres Regg. et Or. 1. Deest τῷ in ed.

A στρατηγὲ ἀσωφρόνιστε, δὲ κατὰ Μωϋσέως τολμήσας, καὶ χείρας ἐπαφεὶς ἡμῖν, ὥσπερ ἔκεινοι τὰς γλώσσας τῷ μεγάλῳ (1) θεράποντι; Οὐχ ἔφεξες; Οὐχ ἐνετράπης; Οὐχ ἔβρευσάν σοι ταῦτα διανοούμενῷ κατὰ γῆς αἱ σάρκες; Εἴτα τὰς χείρας ταύτας ἀνατέίνεις τῷ Θεῷ; Εἴτα δῶρα προσάξεις; Εἴτα ὑπερεύη λαοῦ; Φοβοῦμαι μὴ ποτε τοσούτον ἡ φομφαῖς τοῦ Θεοῦ κατιωθῇ (2), καὶ ἡρεμήσειν. Οὗτε τῷ ποιμένι τῷ σῷ μέγᾳ τι ἔχαρισ, καὶ σωτὸν τὰ μέγιστα ἔγιμώσας, ἀλλοτριώσας (3) σεαυτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριος.

D'. Νῦν δὲ, ὡς ποιμένων ἄριστε καὶ τελεώτατε, δευτέρῳ μοι καὶ τὸν σὸν ἀπολάμβανε λαὸν σὺν ἡμῖν τε καὶ πρὸ δημῶν, ὃν ἐνέχειρισέ σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ὃν προσάγουσιν ἀγγελοί, διὸ δὲ βίος καὶ δὲ τρόπος ἐπιστευεν. Εἰ δὲ διὰ πειρασμῶν καὶ κωλυμάτων τὸν θρόνον κληρονομεῖς, μὴ θαυμάσητε· οὐδὲν τῶν μεγάλων ἀδόκιμον, οὐδὲν ἀβασάνιστον. Ἐπειταὶ γάρ φύσει τοῖς μὲν ταπεινοῖς τὸ φρέδιον, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τὸ δύσκητον. Ἡκουσας τοῦ εἰπόντος, "Οτι δεῖ ημᾶς διὰ πολλῶν θαλψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· εἰπε καὶ αὐτός" Διῆλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὑδατος, καὶ ἐξηγαγες ημᾶς εἰς ἀναγνυχήν. Ο τοῦ θαύματος! Τὸ ἐσπέρας ηὔλισθη κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωτὸν ἀγαλλιασις. Ἐα ληρεῖν τοὺς πολεμοῦντας καὶ περιχάσκειν, ὡς κύνας ὑλακτοῦντας, διακενῆς· ημεῖς δὲ μὴ πολεμῶμεθα. Διδασκε προσκυνεν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἐν μιᾷ δέξῃ (4) τε καὶ λαμπρότητι. Τὸ ἀπολαύδος ἐκήζει· τὸ ἀσθενὲς ἐνίσχυε· τὸ ισχυρὸν φύλασσε. Τοσαῦτην ἀπαιτοῦμέν σε τὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς εὐδοκίμησιν, δοην ἐπὶ τῶν κοσμικῶν συνέγνωμεν. Τὴν μὲν τελεωτέραν δηλιστὸν δέχοιο (5) παρὰ τῶν μειζόνων στρατηγῶν, δι’ ἡς δυνήσῃ τὰ βέλη τοῦ ποντηροῦ τὰ πεπυρωμένα σέσσαι, καὶ παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἄγιον, βασιλείον λεπτεύμα, ἐν Χριστῷ Ἰησού τῷ Κυσίῳ ἡμῶν (6), φῇ δέξῃ (7) εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν.

Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in secula seculorum. Amen.

(2) Κατιωθῆ. Rectius quam κάτω θῇ, ut Billius priuium legerat et reddiderat, « deorsum Dei gladiū propendeat. »

(3) Ἀλλοτριώσας. « Dei gratia te excludens. »

(4) Εγ μιᾷ δέξῃ. « In una majestate. »

(5) Δέχοιο. « Accipito. »

(6) Ἡμῶν. Sic in pluribus eodd. Deest in editis.

(7) Δέξα. Addunt nonnulli, καὶ τὸ κράτος, « et imperium. »

256 MONITUM IN ORATIONEM XIV.

I. Quamvis in plerisque manu exaratis codicibus, hæc oratio istum præ se ferat titulum: Περὶ πτωχοτροφίας, De alienis pauperibus; prætulimus tamen cum Hieronymo (8), (8) Hier. De script. eccl., ed. Bas. 1529, pag. 149.

Gabrielio, aliquis compluribus retinere : Περὶ φιλοπτωχίας, *De pauperum amore.* Gregorius namque, si ad hujusce orationis initium attendamus, videtur per se ipse hanc eamdem inscriptionem orationi imponere : Δέσσαθ, inquit (n. 1), τὸν περὶ φιλοπτωχίας λόγον, « Hanc de pauperum amore orationem accipite. » Utram autem sententiam teneamus, « nihil ferme refert, inquit Gabrielius. Utraque enim oratoris propositum clare ostendit, quod quidem est, ut doceat pauperes benevolentia et benignitate complectendos esse.... Id autem tanta Theologus doctrina et gravitate, tantaque pariter eloquentia et vi dicendi præstítit, ut qui ea non admodum officiatur et commoveantur, is plane durus, ferreus et inhumanus dici possit. » Ita etiam sentiunt alii qui de hac oratione tractant, si Clericum (9) excipias. Verum contemnendus potius, quam serio refellendus est ille fastidiosus ac malevolus censor, qui « ordinem et materię unitatem » in hac oratione desiderat, quique « digressiones et excursus » oratori objicit. Oratio ipsa, si attente legatur, tem iniquum bac de re judicium confutabit.

II. Hanc orationem Cæsareæ habitam fuisse una sere voce consentiunt eruditæ. Si autem annūm quæras, iidem ipsi inter se dissentiant; idque, fatemur, non nisi conjiciendo licet assequi. Vix enim ullam in insigni hac oratione temporis notam reperire est. Nonnullam tamen Gabrielius (collatis inter se his duobus Gregorii locis (n. 10)) : « Prononit nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile, homines mortui ac viventes, » etc. Et sibi (10) : « Non jam oculis nostris triste et miserandum spectaculum proponit, homines ante mortem mortui, etc.), » videre sibi vius est, atque colligit, « satis perspicuum esse, nondum a Basilio ædificatum fuisse, τὸ ταῦτα εὐεργεῖας ταμεῖον, illud pietatis prompluarium, » cum præclara hæc et luculenta habebetur oratio; atque probabilitate conjici posse, non parum ipsam quoque ponderis ad opus tam plium perficiendum attulisse. » A Gabrielio autem dissentiant Nicetas et Basilus, scholiasta. Primus quidem ait (11) : « Eorum causa potissimum habita est oratio, qui in Basiliadis valetudinario, sacro morbo (*lepra*) laborabant; quod quidem Basilus Magnus exstruxerat, ibique collectios ægrotos curabat. » Secundus vero, id est, Basilus scholiasta, sic loquitur (12) : Τὸν προσελμένον τοῦτον περὶ φιλοπτωχίας λόγον ἐν τῷ πτωχείῳ ἐπεφεύγει ταστι, τῷ δὲ Βασιλείῳ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου τηνικαῦτα δομοθίνος Βασιλείου ἀντικρὺ Καισαρεῖας. « Eum quem explicandum aggredimur de pauperum amore sermonem, pronuntiatum ferunt in pauperum domo, quæ in Basiliadi erat, a Basilio Magno, e regione Cæsareæ tum temporis ædificata. »

III. In hac opinionum discrepantia, perpensis undequaque rationibus ac 257 momentis, Nicetas et Basilii sententiam tutiorem arbitramur, utpote quæ firmioribus uixa videatur argumentis. Ac primo quidem, nihil certe clarius ac disertius a Niceta et Basilio diei potuit, qui procul dubio, quod traditum accepérant hic narrare censendi sunt. Deinde illorum sententia magis cum historiæ monumentis congruit. Difficultatis enim nodus in eo potissimum consistit, ut vera ac præcise assignetur tempus in quo a Basilio Magno exstructum fuit « istud pietatis ædificium. » Probabilius autem videtur eruditis illud fuisse inchoatum anno 370, vel ad summum 371. Id probatur ex eo ipso quod anno 372, in hac domo exceptus sit Heraclides, ac proinde quod illa pauperum domus hoc ipso anno fuerit hospitibus suscipiendis idonea. Constat præterea Gregorium nostrum nullam ad Cæsarienses habuisse orationem, nisi postquam ordinatus est episcopus; quod quidem contigit, ut jam vidimus (13), circa festum Paschæ anni 372. Unde non male colligere licet hanc orationem pronuntiatam fuisse anno circiter 373.

IV. Si autem prævaleret Gabrielii sententia, certe quidem ante annum 371, ac proinde ante Gregorii ordinationem collocanda esset hæc oratio; quod sane ex dictis fieri nullatenus potuit. Itaque ex collatis a Gabrielio Gregorii locis conjicere forsitan licuerit, cœptum jam tunc celebrerrimum istud toto orbe Nosocomium; at non ita perfectum, ut « universos morbo laborantes, curatores, medicos, jumenta, deductores (14), » etc., continere posset. Unde Gregorius in hac oratione optime ac vere dicere potuit (15) : « proponit vobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, » etc. Et rursus in Basili Magni laudatione, absolutis omnibus, et undequaque coactis sacro morbo laborantibus, licuit etiam gratulari, quod (16) « miserandum illud ac triste spectaculum » jam abasset. Non negamus tamen mirum sane videri, quod in hac oratione, nihil, nec de ædificanda illa pauperum domo, neque ædificata aut perfecta, reperiatur. Id ne verbo quidem attigit Gregorius. Unde probabiliter fieri potest, Gabrielium, propter istud Theologi de hac re silentium, in oppositam sententiam abiisse.

(9) *Bibl. univ.* tom. XVIII, p. 68.

(13) *Monit.* in orat. 9.

(10) *Or.* XLIII, n. 63.

(14) *Basil.*, ep. 94.

(11) *Comment.* in hanc orat.

(15) *Or.* xiv, n. 10.

(12) *Initio comment.* in hanc orat.

(16) *Or.* XLIII, n. 63.

ΛΟΓΟΣ ΙΔ'.

Περὶ φιλοπτωχίας.

A

ORATIO XIV^a.

De pauperum amore.

A'. Άνδρες ἀδελφοὶ καὶ συμπενήστες, πτωχοὶ γὰρ I. Viri fratres ac paupertatis socii (quamvis

* Alias 16: quæ autem 14 erat, nunc 22. — Habita anno circiter 373.

enim, parvis adhibitis mensuris, alias alium ante-cellere videatur, pauperes tamen omnes revera sumus, gratiaque divina indigemus), hanc de pauperum amore orationem non anguste et jejune, sed ample et magnifice accipite, ut regni opes assequamini; ac simul orate, ut eam copiose vobis subministremus, et sermone animos vestros alamus, pa-nemque spiritualem fame laborantibus frangamus, sive prisci illius **258** Moysis in morem, cibum e caelo pluentes ²⁶, atque angelorum panem largientes ²⁷; sive paucis panibus multa etiam hominum millia in deserto ad saturitatem usque pascentes ²⁸, velut postea Jesus fecit, verus, inquam, ille panis, et vera vita auctor. Est quidem haud admodum promptum et facile inter virtutes, eam, quae ceteras vincat, invenire, eique primas ac palmam dare: quemadmodum etiam in prato quadam plurimis et suavibus floribus reserto florem omnium pulcherrimum et flagrantissimum reperire, alio nimurum alias olfactum et aspectum ad se distrahente, atque tamen ipse assequi possum, ita res distinguenda et

II. Pulchra res est, fides, spes, charitas, tria haec ²⁹; ac fidei quidem testis est Abraham, qui justitiae laudem ex fide consecutus est ³⁰; spei, Enos, qui primus spe adductus est, ut Domini nomen invocaret ³¹, justique etiam omnes, qui propter eum aeternas sufferunt; charitatis, divinus Apostolus, qui Israelis causa gravius aliquid adversus se proloqui non dubitavit ³²; ac Deus etiam ipse, qui charitas appellatur ³³. Pulchra res hospitalitas; ac testis inter justos quidem Lotus Sodomita ³⁴, moribus tamen haudquaquam Sodomita; inter peccatores autem Raab meretrix ³⁵, non tamen ex proposito meretrix, cui bene de hospitiis merendi studium, et laudi fuit, et saluti. Pulchra res fraternalis amor, ejusque rei Jesum testem habemus, qui non modo frater noster vocari, sed etiam salutis nostrae causa suppicio affici sustinuit. Pulchra res benevolentia erga homines, ac testis est idem Jesus, qui non solum hominem propter opera bona creavit ³⁶, atque imaginem, quae ad optimam quaque dux esset, ac superna bona conciliaret, carni copulavit, sed nostri etiam causa homo factus est. Pulchra res longanimitas, quemadmodum idem ipse testatur, qui non solum angelorum legiones adver-

²⁶ Exod. xvi, 14 sqq. ²⁷ Psal. lxxvii, 25. ²⁸ Matth. xiv, 15 sqq. ²⁹ I Cor. xiii, 13. ³⁰ Gen. xv, 6. ³¹ Gen. iv, 26. ³² Rom. ix, 3. ³³ I Joan. iv, 8. ³⁴ Gen. xix, 3. ³⁵ Jos. ii, 1 sqq. ³⁶ Ephes. iii, 10.

(17) Περὶ φιλοπτωχίας. Ita Reg. bm. Or. 2, εἰς φιλοπτωχίαν. Alii, περὶ πτωχοτροφίας, « de aliendis pauperibus. »

(18) Πλουτησητε. Regg. bm, ph, et Or. 2, πλουτίστετε.»

(19) Τορτα. Gloss. βρέχοντας.

(20) Πρεσβεία. Gloss. πρώτα.

(21) Λεμώνι. Gloss. λιθαδίῳ.

(22) Διελέσθαι. Reg. lu διέλεσθαι. Reg. ph διαγενέσθαι. In Oxon. desunt hæc verba: «Ως δ' ούν με, περὶ τούτων διελέσθαι σκεπτέον οὐτως.»

(23) Ος χρότος, etc. « Qui primus spe adductus, ut Dei nomine vocaretur; » nempe « ut sui vocarentur filii Dei. » Sic verit Comhefisius passive.

Α ἀπαντες, καὶ τῆς θείας χάριτος ἐπιδεῖς, καὶ εἰλοῦ ἄλλου προέχειν δυκῆ, μικροὺς μέτροις μετρούμενος, δέξασθε τὸν περὶ φιλοπτωχίας (17) λόγον, μὴ πενηντρᾶς, ἀλλὰ φιλοτίμως, ἵνα βασιλεῖαν πλουτησητε (18). συνέ-
ζασθε δὲ καὶ ἡμῖς πλουσίως τοῦτον ὑμῖν χορηγήσας, καὶ θρέψας τῷ λόγῳ τὰς ὑμετέρας ψυχάς, καὶ δια-
θρύψας πεινῶσι τὸν πνευματικὸν δρότον· εἴτε ἀπ' ὥ-
ρανον τροφὴν ὑντας (19), καθάπερ Μωϋσῆς ὁ πα-
λαιὸς ἔκενος, καὶ δρότον ὅγειλων χαριζόμενος εἴτε
δρότος ὀλίγοις ἐν ἐρημιᾳ τρέφοντας μέχρι κύρου καὶ
μυριάδας, καθάπερ Ἰησοῦς ὑστερον, ὁ ἀληθινὸς ἄρτος, καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς αἰτίος. Ἐστι μὲν οὖν οὐ πάντι
τι φύσιον τῶν ἀρτῶν τὴν νικῶσαν εὔρειν, καὶ ταῦτη
δοῦναι τὰ πρεσβεῖα (20) καὶ τὰ νικητήρια· ὥστε πρ
ούδε ἐν λειμῶνι (21) πολυναυθεῖ καὶ εὐώδει, τῶν ἀν-
θέων τὸ κάλλιστον καὶ εὐώδεστατον, ἀλλοτε ἄλλου τῷ
δισφρησιν καὶ τὴν δύνιν πρὸς ἀντὸν μεθέλκοντος, καὶ
πρώτον δρέπεσθαι πειθόντος. «Ως δ' ούν ἐμὲ, περὶ
τούτων διελέσθαι (22) σκεπτέον οὐτως.»

ad primum eum decerpendum alliciente. Quantum consideranda est.

B'. Καλὸν πίστις, ἀλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· καὶ μάρτυς τῆς πίστεως Ἀθραδόμ, δικαιωθεὶς ἐκ πίστεως τῆς ἀλπίδος, Ἐνώς, δις πρώτος (23) ἡλιπτεύς, ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ πάντες (24) οἱ δίκαιοι διὰ τὴν ἀλπίδα κακοπαθοῦντες· τῆς ἀγάπης, ὁ θεος Ἀπόστολος, τολμήσας τι καὶ καθ' ἔστιον διὰ τὸν Ιησοῦ τὸν φθέγγοσθαι· καὶ διθέος αὐτὸς, ἀγάπη καλούμενος. Καλὸν ἡ φιλοξενία· καὶ μάρτυς ἐν μὲν δικαιοῖς, ἀλλὰ διὸ Σοδομίτης, καὶ οὐ Σοδομίτης τὸν τρόπον ἐν δι-
άμαρτωλοις, Ραδέν ἡ πόρνη, καὶ οὐ πόρνη τὴν προσ-
τείνοντας (25), διὰ φιλοξενίαν ἐπιτινεθεῖσά (26) τε καὶ σωθεῖσα. Καλὸν ἡ φιλαδελφία, καὶ μάρτυς Ἰησοῦς, οὐκ ἀδελφὸς ἡμῶν κατηθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντειν διὰ τὴν δικαιούμενος. Καλὸν ἡ φιλανθρωπία· καὶ μάρτυς διατὸς Ιησοῦς, οὐ ποιήσας μόνον τὸν ἀνθρω-
πον διὸ ἐργοίς ἀγαθοῖς, καὶ τὴν εἰκόνα (27) τῷ χοὶ συζεύξας διδγὸν τῶν καλλίστων, καὶ τῶν διων πρόξενον, ἀλλὰ καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἀνθρωπος. Καλὸν ἡ μαρτυρίμια, καὶ διατὸς μάρτυς, οὐ τίς λεγεωνας μόνον τῶν ἀγγέλων παραιτησάμενος κατὰ τῶν ἐπινισταμένων καὶ τυραννούντων, οὐδὲ τὸν Πέ-
τροφ μόνον ἐπιτιμήσας αἰρομένῳ (28) τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄντον ἀποκαταστήσας τῷ πεπληγότι. Τὸ διατὸ καὶ Στέφανος ὑστερον δι τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίτης,

accipiendo vocem ἐπικαλεῖσθαι. Huius interpretationi, etsi recedat a communi sententia, ut ipse satetur, favent Aquila et Theodoreetus, nec non vox hebreæ Αρρέβ. Et certe Adamus invocavit nomen Domini; invocavit etiam Abel, priusquam invoca-retur ab Enos. Non ergo « primus » Enos « cepit invocare. »

(24) Καὶ πάντες. Reg. o, πάντες δέ.

(25) Τὴν προαρτεσίαν. Billius : « animi induc-tione. »

(26) Ἐπιτινεθεῖσα, εἰς. « Landata et servata. »

(27) Τὴν εἰκόνα. « Imaginem, » id est, « ani-mam. »

(28) Αἰρομένῳ. Reg. ph, αἰρομένῳ.

ὑπὲρ τῶν λιθαῖντων αὐτὸν προσευχόμενος. Καλὸν ἡ πραστῆς, καὶ μαρτυροῦσι Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ, τοῦτο πρὸ τῶν ἀλλών μαρτυρηθέντες, καὶ ὁ τούτων διάσκολος, οὐκέ τίζων, οὐδὲ κραυγάζων, οὐδὲ ἐν ταῖς πλατείαις φωνῇ προείμενος, οὐδὲ ζυγομαχῶν πρὸς τοὺς ἄγνοτας.

Sicut ⁴⁰. Pulchra res 259 mansuetudo, testes sunt Moyses ⁴¹ et David ⁴², quibus præ cæteris ea laus Scripturæ testimonio tributa est; atque horum magister, non contendens, nec clamans, nec in plateis vocem emittens ⁴³, nec iis, a quibus ducebatur, obductans.

Γ'. Καλὸν δὲ ζῆλος, καὶ μαρτυρεῖ Φνεῖς, τὴν Μαδιανῖτιν (29) τῷ Ἱσραὴλ τῇ συνεκκενήσας, ἵνα (30) ἔξῃ δινειδος ἐξ οἰών Ἱσραὴλ, καὶ ὀνομασθεῖς (31) ἐκ τῆς προαιρέσεως· καὶ μετ' ἑκείνον, οἱ λέγοντες· Ζηλῶν ἔζηλων τῷ Κυρίῳ (32)· καὶ, Ζηλῶν γὰρ ἕμας Θεοῦ ζῆλον· καὶ, Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου βαταράρεται με· καὶ οὐ λέγοντες τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχοντες. Καλὸν ὑποπιασμὸς (33) σώματος· καὶ πειθέτω σε Παῦλος, ἐντὸν εἴτε παιδαγωγῶν, καὶ φοδῶν διὰ τοῦ Ἱσραὴλ τοὺς ἑαυτοὺς θερβοῦντας καὶ ἐφίέντας (34) τῷ σώματι· καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς νηστεύων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν πειράζοντα. Καλὸν προσευχὴ καὶ ἀγρυπνία· καὶ πειθέτω σε Θεὸς ἀγρυπνῶν πρὸ τοῦ πάθους, καὶ προσευχόμενος. Καλὸν ἀγνεία, καὶ παρθενία· καὶ πειθέτω σε Παῦλος περὶ τούτων νομοθετῶν, καὶ βραβεύων δικαίων γάμων καὶ ἀγαμίας, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς ἐκ Παρθένου γεννώμενος, ἵνα καὶ γέννησιν τιμήσῃ, καὶ προτεμήσῃ παρθενίαν. Καλὸν ἐγχράτεια· καὶ πειθέτω σε Δαβὶδ, ἣντα τοῦ ἐν Βηθλεὲμ ἐκράτησε θρέπτεις, μή πιὼν, ἀλλὰ στέλας μόνον τοῦ ὄντος, μηδὲ ἀνασχύμενος έδιαν πληρῶσαι πάθος ἐν ἀλλοτρίῳ αἵματι.

facta est, minime bībit ⁴⁴, verum aquam tantum libavit, nec adduci potuit, ut sitim suam per alleum cruorem expleret.

Δ'. Καλὸν ἐρημία καὶ ἡσυχία (35)· καὶ διδάσκεται διὸ Κάρμηλος Ἡλίου, ἡ ἐρημος Ἰωάννου, ἡ ἡσυχία τὸ δρος, εἰς δὲ πολλάκις ἀναχωρῶν φαίνεται, καὶ καὶ ἡ ἡσυχίαν ἑαυτῷ συγγινόμενος (36). Καλὸν τῇ εὐτέλεια (37)· καὶ διδάσκεται μετ' Ἡλίας ἀναπαύσμενος πρὸς χήρα, Ἰωάννης θριξι καμήλου σκεπόμενος, Πέτρος ἀσταρίου θέρμοις τρεφόμενος. Καλὸν τῇ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ πολλὰ ταύτης, καὶ πολλαχθέν τὰ ὑποδεγμάτα, καὶ πρὸ τῶν ἀλλών, δὲ πάντων Σωτῆρ καὶ Δεσπότης, οὐ ταπεινώσας ἐντὸν μόνον μέχρι διούλου μορφῆς, οὐδὲ τὸ περσώπον αἰσχύνη ὑποθεῖς ἐμπειρισμάτων, καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων λογισθεῖς, ὃ τὸν

⁴¹ Matth. xxvi, 53. ⁴² Lue. xxii, 50. ⁴³ ibid. 51.

⁴⁴ Isa. xlii, 2; liii, 7. ⁴⁵ Num. xxv 7. ⁴⁶ Ill Reg. xix, 14. ⁴⁷ II Cor. xi, 2. ⁴⁸ Psal. lxxviii, 10.

⁴⁹ I Cor. ix, 27. ⁵⁰ Matth. iv, 1 sqq. ⁵¹ Matth. xxvi, 36. ⁵² Cor. vii, 25. ⁵³ Ill Reg. xxii, 15 sqq.

⁵⁴ Ill Reg. xviii, 42. ⁵⁵ Lue. i, 80. ⁵⁶ Matth. xiv, 23. ⁵⁷ Ill Reg. xvii, 9. ⁵⁸ Matth. iii, 4. ⁵⁹ Philipp. ii, 6.

(29) Μαδιανῖτιν. Or. 2, Μαδιανίτην.

(30) Ἰρα. Reg. pli, lv.

(31) Καὶ ὄνομασθεῖς, etc. «Ac inde nomen sibi fecit: inclitus, celebris evasit.»

(32) Κυρίῳ. Or. 2 addit, παντοχράτορι, «omnipotente.» Ita etiam legit Billius.

(33) Υποκιασμός. Sic omnes codices, vel etiam in quibusdam, ὑποπιασμός. In editis vero, ὑποκιασμός.

(34) Ἐφιέτας. Sic plures Regg. et Colbert., Or. 2, et Jes. Quæ lectio, ut vulgatior, ita et probabilior

A sus eos, qui impétum in ipsum faciebant, ac vim ei afferebant, recusavit ⁴⁹, nec Petrum solum, quod gladium sustulisset, objurgavit ⁵⁰, verum ei etiam, qui percussus fuerat, aurem restituit ⁵¹. Quod etiam ipsum postea Stephanus item Christi discipulus præstítit, cum pro iis, a quibus lapidabatur, preces vocem emittere ⁵², nec iis, a quibus ducebatur, obductans.

III. Pulchra res zelus, testis Phinees, qui Madianitidem una cum Israelita gladio trajecit ⁵³, ut Israelis filios a probro et infamia vindicaret, aliquæ ex animi instituto nomen traxit: testes etiam possum eum illi, qui his verbis utebantur: Zelo zelatus sum pro Domino omnipotente ⁵⁴; et, *Æmulor vos Dei emulatione* ⁵⁵; et, *Zelus domus tuæ comedit me* ⁵⁶: nec solum hoc dicebant, sed etiam sentiebant. Pulchra res corporis castigatio; id tibi Paulus persuadeat, seipsum adhuc domans et coercens ⁵⁷, ac per Israelem, iis, qui sibi ipsi fidunt, corporique indulgent, terrorem injiciens; atque adeo Jesus ipse jejunans, atque temptationem subiens, et tentatorem superares ⁵⁸. Pulchra res oratio et vigilia: hujus rei fidei tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁹. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime disceptanti ⁶⁰, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem C honore afficiat, et virginitatem honore præferat. Pulchra res continentia; moveat te Davidis auctoritas, qui, ut Bethleemiticæ cisternæ copia ipsi libavit, nec adduci potuit, ut sitim suam per alleum

IV. Pulchra res solitudo et quies; idque me docet Elias Carmelus ⁶¹, Joannis desertum ⁶², ac mous ⁶³ denique ille, in quem Jesum sepe setessisse, secumque silentio versatum esse constat. Pulchra res virtus tenuitas; documento mihi est Elias ⁶⁴, qui apud viduam reficiebatur, Joannes ⁶⁵, qui camelii pilis tegebatur, Petrus, qui lupinis unico asse empliis alebatur. Pulchra res humilitas, ejusque multa exempla passim exstant, ac præ aliis omnium D Salvator ac Dominus, qui non modo seipsum ad usque servi formam dejecit ⁶⁶, ac sputorum probro et contumelia faciem supposuit, et cum sceleratis

⁵⁰ Act vii, 59. ⁵¹ Num. xii, 3. ⁵² Psal. cxxxii, 1.

⁵³ Isa. xlii, 2; liii, 7. ⁵⁴ Num. xxv 7. ⁵⁵ Ill Reg. xix, 14. ⁵⁶ II Cor. xi, 2. ⁵⁷ Psal. lxxviii, 10.

⁵⁸ I Cor. ix, 27. ⁵⁹ Matth. iv, 1 sqq. ⁶⁰ Matth. xxvi, 36. ⁶¹ Cor. vii, 25. ⁶² Ill Reg. xxii, 15 sqq. ⁶³ Ill Reg. xvii, 9. ⁶⁴ Matth. iii, 4. ⁶⁵ Philipp. ii, 6.

videtur. Ed., ἐπαφιέντας.

(35) Ἐρημία καὶ ἡσυχία. Nicetas: ἡ ἐν μονώσει ἡσυχία, «in solitudine quies.»

(36) Καὶ καὶ ἡσυχίας ἑαυτῷ συγγινόμενος. Silentio secum, per solitudinis tranquillitatem, versatum. Non bene Billius, «animo quieto.» Christus enim certe fuit semper «animo quieto,» sive extra, sive intra solitudinem.

(37) Ἐντέλεια. Parcimonia, vilitas, leuitas, non in vicu tantum, sed etiam in vestitu, ut allata exempla demonstrant.

reputatus est ⁵⁰, is, inquam, qui mundum a peccati maculis expiabat, sed etiam discipulorum pedes in habitu servili abluuit ⁵¹. Pulchra res inopia et pecuniarum contemptio **260**; testis est Zachæus, atque etiam Christus: ille, dum Christo domum suam ingredienti omnes propemodum opes suas dono obculuit ⁵²; hic dum diviti illi perfectam vitam hac re definiuit ⁵³. Atque, ut compendiosius adhuc de his rebus loquar, pulchra res est contemplatio, pulchra item actio; illa hinc assurgens atque ad Sancta sanctorum contendens, menteque nostram a iudicio, quod ipsi cognatum est, reducens; haec vero Christum excipiens, eique inserviens, ac vim amoris per opera indicans.

V. Horum unumquodque una quzdam salutis via est, atque ad aliquam omnino beatarum illarum et æternarum mansionum ducens: quandoquidem ut varii vitarum delectus, ita multæ quoque apud Deum mansiones sunt ⁵⁴, quæ cuique pro merito suo et dignitate dividuntur et distribuuntur. Ac proinde alius hanc virtutem excolat, alius illam, alius plures, alius, si fieri potest, omnes: hoc tantum agat, ut gradiatur, atque ulterius progredi studeat, ejusque, qui viam recte præmonstrat gressusque nostros regit, ac per angustam viam et portam ad cœlestis beatitudinis latitudinem dicit, vestigiis insistat. Si tamen, ex Pauli, atque ipsius etiam Christi sententia et autoritate, charitas, ut summa legis et prophetarum finis, præceptorum omnipium primum maximumque censenda est ⁵⁵, hujus præcipuum partem in eo sitam esse comperio, ut pauperes amore ac benevolentia complectamur, atque eorum, qui nobis cognitione conjuncti suni, calamitatibus moveamur, et deleamus. Neque enim ullus omnino cultus Deo perinde gratus est, ut misericordia (quandoquidem nec aliud quidquam est, quod Deo magis conveniat, utpote, quem misericordia et veritas præcedant ⁵⁶, et cui misericordia potius, quam benignitati benignitas ab eo rependitur, qui juste remelitur, atque in pondere ei mensura misericordiam ponit ⁵⁷).

VI. Porro cum juxta præceptum illud, quod et cum gaudentibus gaudere, et cum flentibus flere jubet ⁵⁸, omnibus pauperibus, quacunque de causa ærumpnis et incommodis premantur, viscera aperiire: et cum homines ipsi sumus, benignitatis stipem hominibus prius conferre debeamus, sive ob viduitatem ea opus habeant, sive ob amissos parentes, sive ob exsiliū, sive ob dominorum **261**

⁵⁰ Isa. I, 6; LIII, 12. ⁵¹ Joan. XIII, 5. ⁵² Luc. IX, 8. ⁵³ Matth. XIX, 21. ⁵⁴ Jean. XIV, 2. ⁵⁵ Matth. XXIII, 36 sqq. ⁵⁶ Psal. LXXXVIII, 45. ⁵⁷ Ose. XII, 6.

(38) Ἐπανιστᾶσα. Plures Regg., Or. 2, et Nicet., ἐπανιστᾶσα. Recte quidem. « A terrenis abducens, » ut ait Nicetas, καὶ εἰς τὰ Ἀγία τῶν ἀγίων χωροῦσα, « et in Sancta sanctorum penetrans. » Alii, ἐπανιστᾶσα. Ed., ἀπανιστᾶσα.

(39) Ἐπαρδόνουσα. Evehens, elevans, reducens ad superiora, quæ illi sunt cognata. »

(40) Τοῖς ἔργοις. Gab., Mont., τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, « per bona opera. »

κόσμον καθαίρων τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τῶν μηθητῶν νίπτων τοὺς πόδας ἐν δουλεικῷ τῷ σχήματι. Καλὸν ἡ ἀκτημοσύνη καὶ χρημάτων ὑπεροφία· καὶ μαρτυρεῖ Ζαχαῖος, καὶ Χριστὸς αὐτὸς· ὁ μὲν, τῇ εἰσόδῳ Χριστοῦ, μικροῦ πάντα καρποφορήσας· ὁ δὲ, τῷ πλουσιῷ τῷ τέλειον ἐν τούτῳ περιορίσας. Καὶ συντομώτερον ἔτι περὶ τούτων εἰπεῖν, καλὸν θεωρία, καὶ καλὸν πρᾶξις· ἡ μὲν, ἐντούθεν ἐπανιστᾶσα (38), καὶ εἰς τὰ Ἀγία τῶν ἀγίων χωροῦσα, καὶ τὸν νοῦ τημῶν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπανάγουσα (39). ἡ δὲ, Χριστὸν ὑποδεχομένη, καὶ θεραπεύουσα, καὶ τοῖς ἔργοις (40) τὸ φίλτρον ἐλέγχουσα.

E'. Τούτων ἔκαστον μίλα τις (41) συγγρίας οὔτε, καὶ πρὸς τινὰ τῶν μονῶν πάντως φέρουσα τὸν αἰώνιον καὶ μικρούν· ἐπειδὴ ὥσπερ διάφορη βίων αἱρέσεις, οὕτω καὶ μονᾶ (42) πολλαὶ παρὰ Θεῷ, κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστῳ μεριζόμεναι ταὶ καὶ διαιρούμεναι· καὶ ὁ μὲν τὴν διατορθούτω τὴν ἀρετὴν, ὁ δὲ τὴν πλειόνας, ὁ δὲ τὰς πάσας, εἰ οὖν τούτον δύευστω, καὶ ἐφιέσθω τούτο πρόσω, καὶ κατὰ πόδας ἐπέσθω τῷ καλώς δόηγοῦντι, καὶ κατευθύνοντι, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὅδου καὶ πύλης ἐπὶ τῷ πλάτος ἀγοντει τῆς ἐκεῖθεν μακαριστητος. Εἰ δὲ δεῖ Παύλῳ καὶ αὐτῷ Χριστῷ πειθόμενον, πρώτην τῶν ἐντολῶν καὶ μεγίστην, ὡς κεφάλαιον νόμου καὶ προφητῶν τὴν ἀγάπην ὑπολαμβάνειν, ταύτης τὸ κράτειον εὐρίσκω φιλοπτωχίαν, καὶ τὴν περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγχνίαν τε καὶ συμπάθειαν. Οὐδένει γάρ οὕτω τῶν πάντων (43), ὡς ἐλέω, Θεὸς θεραπεύεται, διτο μηδὲ οἰκειότερον διλλο τούτου Θεῷ, οὐ Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται (44), καὶ φῶ προσοιστέον (45) τὸν Ελεον πρὸ τῆς κρίσεως· ὃνδε διλλο τοὺς μάδιλον, ἢ φιλανθρώπις τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται παρὰ τοῦ δικαιίου ἀντιμετροῦντος, καὶ τιθέντος ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ τὸν Ελεον.

C. Πᾶσι μὲν δὴ πτωχοῖς ἀνοικτέον τὰ σπλάγχνα, καὶ τοῖς καθ' ἡντιναοῦν αἵτιαν κακοπαθούσι, κατὰ τὴν, χάιρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων, καλεόντων ἐντολὴν· καὶ προσεινεκτέον (46) ἀνθρώπους ὄντας ἀνθρώπους τὸν ἔρανον (47) τῆς χρηστότητος, εἴτε διὰ χηρείαν χρήσοντες ταύτης, εἴτε δι' ὀρφανίαν, εἴτε ἀποξένωσιν πατρόδης, εἴτε ὡμότητα δεσποτῶν, εἴτε ἀρχόντων θράσος, εἴτε φο-

(41) Τις. Reg. I, τῆς.

(42) Moral. Sic plures Regg., duo Coisl. et Bas. Editi vero, μονῶν.

(43) Πάντων. Reg. c, ἀπάντων.

(44) Προπορεύονται. Or. 2, προπορεύεται.

(45) Προσοιστέον. Or. 2, προσακτέον.

(46) Προσιστρεκτέον. Reg. Iu, προσεγκτέον.

(47) Τὸν ἔρανον. Illuminatitatis symbolum. »

ραλγων ἀπανθρωπιαν, είτε ληστῶν μιαιφονίαν, είτε κλεπτεῶν ἀκεληστίαν, είτε δῆμευσιν, είτε ναυάγιον· πάντες γάρ δικοίων ἐλεεινοί, καὶ οὐτων (48) βλέποντες εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας, ὡς ἡμεῖς εἰς τὰς τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ἐν δεώμεθα· καὶ τούτων αὐτῶν οἱ παρ', ἄξιαν (49) κακοπαθοῦντες, τῶν ἐν ἔθει τοῦ δυστυχεῖν δικτων ἐλεεινότεροι· ἐξαιρέτως δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς λερᾶς νόσῳ διεφθαρμένοις, καὶ μέχρι σαρκῶν, καὶ ὀστέων, καὶ μυελῶν, ὡς ἡ κατά τινων ἀπειλή, βεβρωμένοις, καὶ προδεδομένοις ὑπὸ τοῦ μοχθηροῦ, καὶ ταπεινοῦ, καὶ ἀπίστου (50) τούτου ὡμάτος· φῶς πῶς συνεζύγην, οὐκ οἶδα· καὶ πῶς εἰκάν τέ εἰμι Θεοῦ, καὶ τῷ πτηλῷ συμφύρομαι (51)· δ καὶ εὐεκτοῦν πολεμεῖ, καὶ ἀνιψι πολεμούμενον· δ καὶ ὡς σύνδουλον ἀγαπῶ, καὶ ὡς ἔχθρὸν ἀποστρέφομαι· δ καὶ ὡς δεσμὸν φεύγω, καὶ ὡς συκῆληρονόμον αἰσχύνομαι· τῇξι φιλονεκῶ, καὶ οὐκ ἔχω τίνι συνεργῷ πρὸς τὰ κάλλιστα χρήσωμαι (52), ὡς εἰδὼς εἰς διέγονα, καὶ διεῖ δεῖ με πρὸς θεὸν ἀναβῆναι διὰ τῶν πράξεων (53).

et cum bello premitur, mortore me afficit: quod, et ut aversor: quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres veneror. Si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo, quo socio et opitulature ad res præclarissimas utar, nimis haud ignorans quam ob causam procreatus sum, quodque me per actiones

Z'. Φείδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ἢ πῶς μὴ ἀπὸ Θεοῦ πέσω βαρηθεῖς ταῖς πέδαις καταπιώσαις, ἢ κατεχούσαις εἰς ἔδαφος. Ἐχθρὸς ἐστιν εὐμενῆς, καὶ φίλος ἐπίθυλος. «Ω (54) τῆς συζυγίας καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως! » Ο φοροῦμαι περιέπω (55), καὶ δ στέργω δέδοικα πρὸς πολεμῆσαι, καταλλάσσομαι· καὶ πρὶν εἰρηνεύσαι, διέσταμαι Τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία; καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον (56); «Η βούλεται μοιραν ἡμᾶς δυτικὸς Θεοῦ, καὶ δινωθεὶς φεύσαντας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἄξιαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετεωρίζομεναι (57) καταρροῦμεν τοῦ κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν δεῖ βλέπειν, καὶ τὴν συνεζυγίνην ἀσθενειαν παιδαγωγίαν εἰναι τοῦ ἀξιώματος· ἵνα εἰδῶμεν (58) οἱ αὐτοὶ μέγιστοι τε δυτεῖς καὶ ταπεινώτατοι, ἐπίγειοι καὶ οὐράνιοι, πρόσκαιροι καὶ ἀδάντοι, κληρονόμοι φωτὸς καὶ πυρὸς, εἰτ' οὖν σκλητοὺς, διπτέρους (59) δὲν νεύσωμεν; Τοιούτον τὸ κράμα τῶν, καὶ διὰ ταῦτα, ὡς γοῦν ἐμοὶ καταφαίνεται, ἵν' ὅταν ἐπαιρώμεθα διὰ τὴν εἰκόνα, διὰ τὸν κοῦν συστελλώμεθα. Ταῦτα μὲν οὖν διδούλομενος (60) φιλοσοφεῖτω, καὶ ἡμεῖς γε συμφιλοσοφήσομεν (61) εύκαιρον.

^a Isa. x, 48.

(48) Οδτω. In pluribus, οὔτως.

(49) Οι παρ' δέλται. Nicetas: παρὰ τὴν τύχην ἡς ἡσάν ποτε, «præter eam fortunæ conditionem in qua quondam versabuntur.» Docet hic Gregorius, eos qui ex altiori dignitatibus et fortunis gradu in miseriari delapsi sunt, majori miseratione dignos, quam eos qui rebus adversis sunt assueti. «Nihil enim est tam miserabile,» ait Cicero, «quam ex beato miser.» Bill. «præter dignitatem.»

(50) Ἀκιστον. Colb. I, ἀπλήστου, «insatiabilis.»

(51) Συμφύρομαι. «Commisscar.»

(52) Χρήσωμαι. Sic Reg. hu. Alii, χρήσομαι.

(53) Διὰ τῶν πράξεων. Reg. hu et Gabr., δι' ἄγα-

A sæviliam, sive ob præsidum acerbitatem, sive ob eorum, qui legendis tributis præsunt, inhumanitatem et importunitatem, sive ob cruentam prædorum immanitatem, sive ob inexplibilem furum aviditatem, sive ob honorum proscriptionem, sive ob naufragium; omnes enim similiter miserabiles sunt, sicque in manus nostras intuentur, ut nos in Dei manus, cum re aliqua egemus; atque ex ipsis rursus, ii qui indigne afflictantur, miserabiliores sunt quam ii qui calamitatibus assueverunt: tum vero nos ii præcipuo quodam miserationis affectu permovere debent, qui sacro morbo corrupti sunt, et ad carnem usque, atque ossa, et medullas (quod quibusdam Scriptura ^b minatur) exesi consumptique, atque ab hoc serumoso, et abjecto, ac insido corpore proditi: cui quoniam modo conjunctus sim, hand equidem scio: nec quo etiam pacto simul et imago Dei sim, et cum ceno voluter: quod, et cum pulchra valetudine gaudet, bello me lacessit, ad Deum ascendere oporteat

VII. Sin contra ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excidam, conperibibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus, insidious amicus. O miram conjunctionem et alicationem! Quod metuo, amplector; quod amo, per-timesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruar, ab eo dissideo. Quoniam sapientia, quoniam magno et arcano consilio mihi hoc accidere dicam? An hoc Deus agit, ut cum ipsis pars simus, atque superne fluxerimus, ne ob dignitatem nostram nos ipsos effertentes atque attollentes, Creatorem contemnamus, in ea, quæ nobis adversus corpus est, lucta et dimicatione, ab eo nunquam oculos dejiciamus; atque ita infirmitas illa, quæ nobis copulata est, dignitatem nostram frenet atque coercet; ut intelligamus nos maximos simul atque **262** abjectissimos esse, terrenos et cœlestes, caducos et immortales, lucis et ignis, sive etiam tenebrarum hæredes, prout in hoc vel illud nobis propendere contigerit? Hæc nostra temperatio est, atque ob has causas, quantum quidem ipse

θῶν πράξεων, «per bona opera.»

(54) Ω. Sic Reg. hu. Editi vero, ώ.

(55) Περιέπω. «Foveo, curo.»

(56) Τί τὸ μέρα τοῦτο μυστήριον; «Quoniam hoc magnum mysterium?»

(57) Καὶ μετεωρίζομενοι. Hæc desunt in Reg. c.

(58) Ἰτα εἰδῶμεν. Reg. qualior, τι' εἰδῶμεν.

(59) Οποτέρως. Or. 2, διπτέρως [haud eminentia].

(60) Ο βουλόμερος. Sic quatuor Regii. Deest δι ed.

(61) Συμφιλοσοφήσομεν. Reg. bm, συμφιλοσοφήσωμεν.

prospicere possum, ut cum imaginis dignitas nobis animos extulerit, pulvis eodem deprimat contrahaque. Sed de his qui volet philosophetur, nosque etiam commodiore tempore simul philosophabimur.

VIII. Nunc vero, quod carni meæ, meæque infir- A
mitati in aliorum calamitatibus confoedescens, dicere institueram, faciendum nobis est, fratres, ut cognatum et conservum corpus curemus; etsi enim illud ut inimicum accusaverim ob eas quas assert animi perturbationes, tamen propter connexionis hujus auctorem, velut amicum complector. Et quidem curemus non minus aliorum corpora, quam suum quisque corpus, seu commoda valetudine sit, seu eodem inorbo consumatur. Omnes enim unum in Domino sumus, sive dives, sive pauper, sive servus, sive liber¹⁰, sive sanus, sive æger corpore, atque unum omnium caput, ex quo omnia, Christus. Quodque membra inter se sunt, hoc quisque alteri, atque omnibus omnes. Ac proinde minime committendum est, ut eos, qui prius in communem infirmitatem inciderunt, contemnamus et negligamus; nec magis gaudendum nobis est, quod commoda valetudine utimur, quam lugendum, quod fratribus misera et afflita. Quin potius ita existimare debeamus, carnis et animalium nostrarum salutem in hoc dia prosequamur. Sic autem consideremus.

IX. Alii quidem hoc solo nomine miserabiles sunt, quod inopia laborent, quam fortasse, vel tempus, vel labor, vel amicus, vel propinquus, vel temporis mutatio sustulerit: his autem nihilominus hæc quoque gravis est, imo eo etiam gravior, quod una cum carne, et laboris suscipiendo, et sibi ad necessarios vitæ usus opem ferendi facultas crepta sit, magisque semper apud ipsos prævaleat morbi metus, quam spes salutatis. Ex quo efficitur, ut parum admodum auxili illis spes afferat quæ afflictis et calamitosis unum est remedium. Ad paupertatem accedit morbus, alterum malum, et quidem atrocissimum, ac votis omnibus aversandum, atque ejusmodi, ut 263 apud multos, cum aliquid male cuiquam imprecari cupiunt, nihil sit expromptius. Tertium, quod plerique eos nec adire nec intueri sustinent, sed fugiunt, horrent, et averuantur; atque id morbo ipso illis acerbius est, cum ob calamitatem exosum et invisos se esse sentiantur. Evidem ipse eorum miseriam non sine lacrymis fero, ac recordatione ipsa perturbor. Idemque vobis accidat, velim, ut lacrymis lacrymas fugiatis. Nec vero dubito, quin ex his, qui adsunt,

¹⁰ Rom. xii, 5.

(62) *Et rāp καὶ ὡς ἔχθροῦ κατηρόγρατα διὰ τὸ* αὐθός, etc. A Gregorii mente et textu videtur aberrare Billius, qui locum hunc sic interpretatur: «Etsi enim me animi affectus eo abripuit, ut illud tanquam inimicum et infestum accusarem, » etc.

(63) *Τὰ τῶν. In quibusdam, τὰ τοῦ.*

(64) *Ἡ ἐκάστοτε. Or. 2, Reg. c, ἡ ἐκάστη.*

(65) *Ἄντης. Deest in Or. 2.*

(66) *Ἐν ἡμῖν ἔχει. Plerique codices, ἡμῖν εὖ ἔχει.*

(67) *Τάχ' ἀτ. Tres Regg., τάχα ἀν.*

(68) *Λύσαντε. Or. 2, λύσει.*

(69) *Οὐκ ἔχουσιν. Hæc desunt in Regg. bm, ph,*

H'. Νυν δέ, δο μοι λέγειν ὁ λόγος ὠρμησε, τῶν ἑμῶν περιαλγοῦντι σαρκῶν, καὶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἐν ἀλλοτρίοις πάθεσι, θεραπευτέον, ἀδελφοί, τὸ συγγενὲς καὶ ὄμδουλον. Εἰ γάρ καὶ ὡς ἔχθροῦ κατηρόγρατα διὰ τὸ πάθος (62), ἀλλὰ καὶ ὡς φιλού περέγομαι διὰ τὸν συνδησαντα· καὶ θεραπευτέον οὐχ ἥττον τὰ τῶν (63) πλησίον, ή ἐκάστον (64) τὸ θεατοῦ, τῶν τε ὑγιαινόντων, καὶ τῶν ὑπὸ τῆς ἀβτῆς (65) νόσου δάπανωμένων. Πάτετε γάρ ἔτερος ἐσμεν ἐπειπού, εἴτε πλούσιος, εἴτε πενήντης, εἴτε δουλος, εἴτε ἐλεύθερος, εἴτε ὄγιανών, εἴτε πονηρῶν ἔχων τοὺς σώματος· καὶ μία κεφαλὴ πάντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα, Χριστός· καὶ διπερ ἐστὶν ἀλλήλοις τὰ μεῖλη, τοῦτο ἐκάστω, καὶ πάσιν ἀπαγεῖς· οὐκον περιπτέον, οὐδὲ ἀμελητέον τῶν προεμπεσόντων εἰς τὴν κοινὴν ἀσθενείαν· οὐδὲ ἀγαπητέον μᾶλλον, οἷς εὐ θυμῖν ἔχει (66) τὰ σώματα, ή πενθητέον, οἷς ἀδέλως τοῖς ἀδελφοῖς· καὶ ἡγείσθαι μάλιστα φράγματα εἶναι τῶν ἡμετέρων σαρκῶν καὶ ψυχῶν, τὴν εἰς ἐκείνους φιλαθρωπίαν· σκοτῶμεν δὲ οὐτως.

uno possumus esse, ut eos humanitate ac misericordia prosequamur. Sic autem consideremus.

B. Τοῖς μὲν δόλοις ἐν μόνον ἐλεεινὸν, τὸ τῆς ἀπορίας· δ τάχ' ἀν (67) ή χρόνος, ή πόνος, ή φιλος, ή συγγενῆς, ή καιροῦ μεταβολὴ λύσαντες (68). Τοῖς δὲ τούτῳ μὲν οὐδενὸς ἥττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅπω τοὺς πονεῖν καὶ βοηθεῖν ἐκατοῖς οὐχ ἔχουσιν (69), εἰς τὰ ἀναγκαῖα μετὰ τῶν σαρκῶν ἀφήρηνται, καὶ μεῖλην δὲ τῆς ασθενείας αὐτοῖς μᾶλλον ὁ φόδος, ή ἡ τῆς ὄγιας (70) ἐλπίς· ὥστε μικρὸν γοῦν τι (71) βοηθεῖσθαι παρὰ τῆς ἐλπίδος, ή μόνον (72) τοὺς ἀποχυστούς ἔστι (73) φάρμακον. Πρὸς δὲ τῇ πεντί, καὶ η νόσος κακὸν δεύτερον, καὶ κακῶν τὸ ἀπευκότατον, καὶ βαρύτατον, καὶ εἰς κατάραν τοῖς πολλοῖς προχειρότατον. Καὶ τρίτον, τὸ μὴ (74) προσιτούς αὐτοὺς εἶναι, μηδὲ θεατοὺς τοῖς πλείοντι, ἀλλὰ φυκτούς, καὶ βιδελυκτούς, καὶ οἰον ἀποτρεπτούς· δ καὶ τῆς νόσου τούτοις βαρύτερον, διαν αἰσθανται διὰ τὴν συμφορὰν καὶ μισθούμενοι. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ δάκρυναι φέρω τὸ τούτων πάθος, καὶ τῇ μνήμῃ συγχέομαι· πάσχομε (75) δὲ καὶ ὑμεῖς ταυτὸν, ἵνα τοῖς δάκρυσι τὰ δάκρυα φύγητε· καὶ πάσχουσι γε, οἴδ' δε, τῶν παρόντων δοι φιλόχριστοι καὶ φιλόπτεωχοι, καὶ Θεοῦ, καὶ παρὰ Θεοῦ (76) τὸ ἐλεεῖν ἔχοντες· μάρτυρες δὲ καὶ ὑμεῖς (77) τοῦ πάθους.

D. aliisque melioris notæ codicibus, non male; his enim omissis, planior fit oratio.

(70) *Ὑγείας. Plures codd., ὄγιας.*

(71) *Ti. Deest in Reg. a, bm, ph.*

(72) *Ἡ μόρος. Reg. c, ή μόνη. In Par. ed., ή μόνον [male].*

(73) *Ἐστι. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.*

(74) *Μή. Or. 2, μηδὲ*

(75) *Παροχοῖτε. Reg. bm. Mont., συμπάσχοιτε.*

(76) *Καὶ Θεοῦ, καὶ παρὰ Θεοῦ. Εἱ οὐρα σε, εὶ οἱ οὐραί άλιος. Ιτα in notis Sancti.*

(77) *Ὑμεῖς. Sic Reg. ph, Or. 2, etc. Male in ed., ὑμεῖς.*

perinde amiciantur, quicunque Christi ac pauperum amantes sunt, Deique, et a Deo misericordiam habent. At calamitatis etiam testes vos ipsi estis.

I'. Πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέμα δεινὸν καὶ ἐλεεινὸν, καὶ πᾶσι, πλὴν τῶν εἰδότων, ἀπιστον, ἀνθρώποις νεκροῖς καὶ ζῶτες, ἡχρωτηριασμένοις τοῖς πλείστοις τοῦ σώματος μέρεσι (78), μῆδ' (78') οἰτινές πεπήσαν, μῆδος θνετεῖσι μικρῷ γινωσκόμενοις μᾶλλον εἰ τῶν ποτε ἀνθρώπων ἀδιλία λείψαντα πατέρας (79), καὶ μητέρας, καὶ ἀδελφούς, καὶ τόπους, ἔσωτῶν γνωρίσματα λέγοντες· Ἐγὼ τοῦ δεῖνος, καὶ ἡ δεῖνά μοι μῆτηρ, καὶ τόδε μοι δνομα, καὶ σὺ μοι φίλος ποτὲ καὶ γνωρίμος. Καὶ τοῦτο πράττουσιν, οὐ γάρ ἔχουσι τῷ παλαιῷ χρακτῆρι γινώσκεσθαι (80)· ἀνθρώποι περικοκμένοι, καὶ περιηρμένοι χρήματα (81), ταγγένειαν, ψιλους, αὐτὰ τὰ σώματα· ἀνθρώποι μόνοι τῶν πάντων (82) ἐλεοῦντες τε ἔσωτος, καὶ μισοῦντες ἐμοίως· οὐχ ἔχοντες πότερα μᾶλλον θρηνήσωσι (83), τὰ μητρέτ' ὄντα τοῦ σώματος, ή τὰ μένοντα (84)· ὅτα προανάλωσεν ἡ νόσος, ή δσα τῇ νόσῳ λείπεται. Τὰ μὲν γάρ ἀνήλωται (85) δυστυχῶς, τὰ δὲ ὀψεῖται δυστυχέστερον· τὰ μὲν οὔχεται πρὸ τῶν τάφων, τὰ δὲ οὐκ ἔστιν δ παραδώσων ταφῇ (86). Καὶ γάρ δ λίαν χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος, τούτοις ἔστιν ἀναλγητότερος· κάντεκύθα μόνον ἀπελαθόμεθα σάρκες ὄντες, καὶ τὸ σώμα τῆς ταπεινώσεως περικέμενο· καὶ τοσούτου δέομεν (87) θεραπεύειν τὸ συγγενὲς, ὥστε καὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων ἀσφάλειαν πήν τούτων φυγήν νομίζομεν. Καὶ νεκρῷ μὲν ἡδη προτῆλθε τις παλαιῶ, καὶ τούτῳ τυχὸν ὀδωδότι, καὶ ζώουν ἀλόγων ἡνεγκεν ὀδωδότα σώματα, καὶ βορδόρου πληρεῖς ἡνέσχετο· τούτους δὲ κατὰ κράτος φεύγομεν (ῷ τῆς ἀπανθρωπίας!), στὶ καὶ τὸν αὐτὸν αὐτοῖς σπῶμεν δέρα, μικρῷ δυσχεραίνοντες.

ΙΑ'. Τί πατρὸς γνησιώτερον; καὶ τί μητρὸς συμπεθέστερον; Ἄλλ' ἀπεκλείσθη γε τούτοις καὶ ἡ φύσις· καὶ πατήρ παῖδα τὸν ἔσωτο, δν ἐγέννησεν, δν ἀνθρεψέν, δν ὀφθαλμὸν βίου μόνον ἔχειν ἐνόμισεν, ὑπὲρ οὐ παλλὰ θεῷ καὶ πολλάκις προστῆξατο, τοῦτον δύορεται μὲν, ἀπελαύνει δὲ, τὸ μὲν ἐκών, τὸ δὲ πυρανούμενος. Καὶ μητήρ μέρυνται μὲν τῶν ὀδίων, καὶ τὰ σπλάγχνα σπαράσσεται, καὶ ἀγακαλεῖται λίαν ἐλεεινῶς, καὶ προθεῖσα θρηνεῖ, καθάπερ τεθνήσκα τὸν ζῶντα (88)· Τέκνον, λέγουσα, δυστυχές καὶ ἀδίλιας μητρὸς, δ μοι συνεμερίσατο πικρῶς ἡ νόσος· τέκνον ἐλεεινὸν, τέκνον οὐ γνωριζόμενον, τέκνον, δ κρημνοῖς καὶ δρεσι καὶ ἐρημίαις ἀνεθρεψάμην (89)·

¹¹ Gen. vi, 3.

(78) Μέρεσι. Forte, μέλεσι. Edit.

(78') Μῆδ' Reg. bm, ph. Or. 2, μῆδ' [rectius].

(79) Πατέρας. Coisl. I addit, καὶ πάππους.

(80) Γινώσκεσθαι. Reg. c, Mont., γνωρίζεσθαι.

(81) Χρήματα. Reg. c, χτήματα, « prædis. »

(82) Πάτερ. Or. 2, ἀπάντων.

(83) Θρηνήσουσι. Reg. a, Or. 2, θρηνήσουσι, male.

(84) Μέροντα. Or. 2, μείναντα.

A X. Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile, homines mortui ac viventes, plurimis corporis partibus mutilati, sive affecti, ut sere, nec quinam olim fuerint, nec unde, agnoscatur; imo, ut rectius loquar, miseræ veterum hominum reliquiae; patres, et matres, et fratres, ac loca ex quibus agnosci queant, proferentes: ego illo patre natus sum, hac matre procreatus, hoc mihi nomen est, tu mihi quondam amicus et familiaris: idque idcirco faciunt, quod ex veteribus oris lineamentis jam agnoscí nequeant: homines accisi, ac pecuniis, genere, amicis, adeoque corporibus ipsis spoliati; homines soli ex omnibus mortalibus æque sese et misericordia et odio prosequentes; nec satis constitutum habentes, utras tandem corporis partes magis deplorent, præcisane et existinctas, an in corpore adhuc remanentes; easne, quas morbus absumpsit, an eas, quæ morbo reliqua sunt. Illæ quippe misere absumptæ atque confectæ sunt; hæ vero miseri conservantur: illæ ante sepulcrum interierunt; has nemo est qui sepulcro condat. Nam optimus et humanissimus quisque, his durissimum aique inhumanissimum se præbet; atque hic solum nos carnem esse ¹¹, et humilitatis corpus gerere obliviscimur: tantumque ab eo absumus, ut eos, qui cognationis vinculo nobiscum conjuncti sunt, curemus, ut corporum quoque nostrorum salutem in eorum fuga atque aversione positam esse existimemus. Cumque non desint, qui ad vetus atque C etiam fortasse scelidum cadaver accedere non ve odore plena perforant, ac cœno perfusi æquo animo

284 (o ingentem inhumanitatem!), pene etiam, serentes

XI. Quid patre sincerius? Quid matre ad miserationem propensius? At his ipsa quoque natura præclara est: ac pater filium suum, quem genuit, quem educavit, quem se unicum vitæ oculum habero existimavit, pro quo multas ad Deum stupenuero preces fudit; hunc, inquam, luget quidem ille, ceterum abigit, partim libens, partim invitus. Ac rursum mater suos quidem in pariendo dolores recordatur, ac visceribus dilataatur, et miseranda admodum voce natum appellat, atque ob oculos positum, vivum tanquam mortuum luget: Fili miser, inquiens, et miseræ matris, quem mordus mecum acerbe partitus est: filii miser, filii jam ignote,

D (85) Ἀρήλωται. Reg. a, c. d, Or. 2, etc., ἀνήλωται.

(86) Ταφῇ. Or. 2, τῇ, ταφῇ. Billius: « sepultura afficiat. »

(87) Τοσούτου δέομεν. Ita Reg. c. Alii, τοσούτῳ [minus recte]. Or. 2 et Mont., τοσούτῳ ἀπόδομεν.

(88) Τὸν ζῶντα. Ita plerique Reg. et Coisl. I. Editi, τὰ ζῶντα.

(89) Ἀρεθρεψάμην. Reg. a, c. d, ἀθρεψάμην.

fili, quem præcipitis et montibus ac solitudinibus alui; cum feris habitabis, tibique petra teatum erit, atque ex mortalibus ii duntaxat te aspiciunt, qui pietate excellunt. Atque etiam miserabilia haec Jobi verba inclamat: Quare in matris vulva creatus es, atque ex ventre egressus es, ac non statim periiisti¹³, ut mors cum ortu concurreret? Quare non præmature abscessisti, priusquam bujus vita mala degustares? Quare exceptus genibus? Cur lactutus uberibus¹⁴, cum miseram vitam ac morte gravorem acturus esses? Atque his verbis uititur, vimque lacrymarum profundit; ac complecti quidem eum et exosculari misera cupit, sed filii carnem ut inimicam et hostilem pertimescit. Ab universa autem plebe clamores et insectationes, non adversus injiquos et sceleratos, sed adversus miseros et calamitosos excitantur. Ac cædis quidem criminis constrictum nos deest qui conturbernalem sibi adsciscat, et qui adulterum non solum teucto excipiat, sed etiam ad mensam admittat, ac sacrilegum vitæ socium adhibeat, cum iisque, a quibus male aliquo afflicctus est, amicitiae fons ineat: bujus contra, a quo nullam injuriam accepit, morbum, non secus ac crimen quoddam, aversatur. Ita melior vitii quam homine dignam amplectimur, humanitatem autem namur.

XII. Urbibus ejiciuntur, arcentur sedibus, foro, conciliis, viis, publicis conventibus, conviviis, o ingentem calamitatem! ipsa 265 etiam aqua; nec ipsis quidem fluunt fontes, aliis hominibus communes, nec flumina ipsa nihil spurcicie ab his contrahere creduntur; quodque maxime mirandum est, quos ut piacula submovemus, eodem, ut nihil nobis molestias inferentes, ad nos rursum convertemus, non domicilium ipsa tribuentes, non necessarios cibos, non vulneribus medicinam, non vestie morbum eorum pro viribus obtegentea. Ac proinde noctu et diu vagantur, inopes, et nudi, ac teucto carentes, morbum ostendentes, vetera commemorantes, Creatoris opem implorantes, alii alienum membris, pro iis quibus carent, mutuo utentes, canthus ad misericordiam pertraheunt artifices, paupulum quiddam panis postulantes, aut parumper obsonii, aut lacerum aliquem et detritum pannum,

¹³ Job III, 11. ¹⁴ ibid. 12.

(90) Πέτρα. Reg. c, πέτραι.

(91) Εὐσεβεῖτας. Eremitas et solitarios in deserto vita agentes intelligit Gregorius.

(92) Ἐκ γυατρὸς. Reg. a, ἐκ κοιλίας.

(93) Εὐθύς. In quibusdam, εὐθέως.

(94) Τι δέ σοι συνήργησος, etc. Reg. c, συνήργησά σοι. Bill. « quare tibi genua inter se juncta sunt? Quorum ubera suxisti? » Elegautem Vulgatae interpretationem præstulinus.

(95) Αθλιός. Reg. c addit, αῦτως.

(96) Περιπτύξασθαι. Or. 2, περιπτύξεσθαι [male].

(97) Κατά. Sic Reg. hu, Coisl. 1, et Or. 2. Deest κατά in pluribus Regg. Ed., μετά.

(98) Διατεθεισται. Reg. d, διατεθεισται.

(99) Απεστράψῃ. In quibusdam, ἀπεστράψῃ [male].

μετὰ θηρίων οἰκήσεις, καὶ σκέπη σοι πέτρα (90), καὶ τῶν ἀνθρώπων μόνον δύονται σε οἱ εὐσεβεῖτας (91); καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ Ἰὼν ἐλεινά ῥῆματα ἐπιφέγγεται: «Ινα τί γάρ ἐπλάσθης ἐν κοιλίᾳ μητρὸς, ἐκ γαστρὸς (92) δὲ ἔχηλθες, καὶ οὐκ εὐθὺς (93) ἀπώλους, ὡς συνδραμεῖν τῇ γεννήσει τὸν θάνατον; ἵνα τὶ δὲ οὐκ ἔπληθες διωρος, πρὶν γεύσασθαι τῶν τοῦ βίου κακῶν; Ἰρα τι δέ σοι συνήργησε (94) γύρατα; Τι δέ σοι τὸ θηλάσσαι μαστούς, ἀθλίας (95) ζησεσθαι μέλλοντι, καὶ ζωὴν θανάτου χαλεπωτέραν; Καὶ ταῦτα λέγει, καὶ ἐπαφίησι πηγὰς δακρύων, καὶ περιπτύξασθαι: (96) βούλεται μὲν ἡ δυστυχίης, φοβεῖται δὲ τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας ὡς πολεμίας. Πάνθημοι δὲ καταβοήσεις τε καὶ διώξεις, οὐ κατὰ τῶν ἀδεκούντων, ἀλλὰ κατὰ (97) τῶν δυστυχώντων γίνονται. Καὶ φένα μὲν ἡδη τις συνηκίσατο, καὶ μοιχῷ μετέωκεν, οὐ στέγης μόνον, ἀλλὰ καὶ τραπέζης, καὶ βίου κοινωνῶν τὸν ἱερόσυλον εἴλετο, καὶ τοῖς αὐτὸν τι διατεθεικόσι (98) κακὸν ἐσπείσατο τοῦ δὲ τὸ πάθος, ὡς ἔγκλημα, μηδὲν λυπήσαντος ἀπεστράψῃ (99). Καὶ πλέον (1) ἔχει νόσου κακία· καὶ τὸ μὲν ἀπάνθρωπον ὡς ἐλευθέριον ἡσπασάμεθα, τὸ δὲ συμπαθὲς ὡς αἰσχρὸν ἡτιμάσαμεν.

morbi conditio es¹; alaque inhumanitatem ut libero et misericordiam, ut turpem et inkonestiam, aspernamur.

1B'. Απελαύνονται πόλεων, ἀπελαύνονται οἰκιῶν, ἄγορᾶς (2), συλλόγων, δδῶν, πανηγύρεων, συμποσίων. (ὡς τοῦ πάθους!) αὐτοῦ τοῦ ὑπάτος· οὗτος πηγαὶ μέουσαι, τούτοις κοιναὶ πρὸς (3) τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, οὗτοι ποταμοὶ πιεστούνται μηδὲν ἐφέλκεσθαι τοῦ μολύσματος· καὶ τὸ παραδεξάταν (4), ὡς ἄρτη μὲν ἀπελαύνομεν, ὡς δὲ οὐδὲν λυποῦντας πάλιν τρέψημεντος, οὐ τὰς ἀναγκαῖας τροφὰς, οὐ θεραπείαν τοῖς τραύμασιν, οὐ σκέπη τὴν νόσον εἰς δύναμιν περιστέλλοντες. Διὰ τοῦτο περιπλανῶνται νυκτὸς καὶ τιμέρας, ἀποροι, καὶ γυμνοί, καὶ ἀνέστοι, τὴν νόσον ἐπιδεικνύντες, τὰ ἀρχαῖα ἐκδηγούμενοι, τὸν Πλάστην ἐπιδιούμενοι, χρώμενοι τοῖς ἀλλήλων μέλεσιν ἀντὶ τῶν λειπόντων, σοφισταὶ μελῶν ἐλκόντων ἔλεον, δρόσοι τι μικρὸν αἰτοῦντες, ή δύσοι τι (6) βραχύτατον, ή ράχης τι τρύχινον, βοήθημα τῆς αἰσχύνης, ή παραμυθίας έλεκτρος (7). Καὶ φιλάνθρωπος οὗτος αὐτοῖς, οὐχ

(1) Πλέον. Or. 2, κλείον [f. pro πλεῖον].

(2) Ἄγορᾶς. Chrys., ἄγορῶν.

(3) Ηγηταὶ δέουσαι, τούτοις κοιναὶ πρὸς ... Γερτιτ interpres quasi legisset: Ηγηταὶ δέουσι τούτοις, κοιναὶ πρὸς ... Edit.

(4) Παραδεξάταν. Or. 2 addit: οὐδὲν ἀντὶ τῶν εἰς Gab. διπον ἀντὶ τῶν, « ubiq[ue]unque fierint, ut pemtem horremus, » etc.

(5) Έπιστρέψομεν. Schol.: Δι' ὅν οὐ ποιούμεθι αὐτῶν πρόνοιαν, πρὸς τῆς αὐτοῦ ἀναγκάζομεν ἐπιστρέψειν. « Εο quod eorum curam non gerimus, illos ad nos redire compellimus. »

(6) Ή δύσοι τι. Unus Reg., ή δύσοι τι. In Par., ή δύσοι το, etc.

(7) Βοήθημα ... ἐλκεστι. Billius, « quo pudendis corporis partibus auxilium, aut ulceribus solantium ferant. »

καὶ πρὸς τὴν χρείαν ἤρκεσεν, ἀλλ' ὅστις μὴ πικρῶς ἐπεκέμψατο. Οἱ πολλοὶ δὲ αὐτῶν οὐδὲ ὑπὲρ αἰσχύνης τὰς πανηγύρεις φεύγουσιν, αὐτὸς (8) μὲν οὖν τούναντι εἰς ταύτας ὥσθουνται διά τὴν χρείαν· ταύτας δῆλόγων τὰς πανδήμους (9) καὶ λεπάς, ἃς ἡμεῖς ἐπὶ θεραπείᾳ τῶν ψυχῶν ἔκεινομεν (10), ἢ κατά τι μισθημον συνιόντες, ἢ τοῖς μάρτυσι τῆς ἀληθείας πανηγυρίζοντες, ἵνα δὲ τοὺς ἀγῶνας τιμῶμεν, μιμώμεθα καὶ τὴν εὔσεβειαν. Καὶ αἰσχύνονται μὲν τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν συμφορὰν, ὄντες δυνθρωποι, καὶ βούλονται δὲ δρεσιν, ἢ κρημνοῖς, ἢ ὄλαις, ἢ τὸ τελευτῶν νυκτὶ καὶ σκότῳ περικαλύπτεσθαι· ρίπτοῦνται δὲ ὅμις εἰς μέσον, φόρτος ἐλειπειδεῖς, καὶ δακρύων ἕξιος. Τοῦτο μὲν ἴσως καὶ κατὰ λόγον, ἵνα ἡμῖν ὡς τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπομνήματα, καὶ πειθώσας μηδὲν τῶν παρόντων καὶ δρωμένων, ὡς ἔστωτι (11), προστίθεσθαι. 'Ρίπτοῦνται δὲ, οἱ μὲν ἐπιθυμίῃ φωνῆς ἀνθρωπάτηνς, οἱ δὲ προσάκεως, οἱ δὲ ἵνα βραχέα ἀγῆς ἐφόδια παρὰ τῶν τρυφώντων συλλέξουνται, πάντες δὲ ἵνα τι πράους γεύωνται (12) τοὺς ἔκατῶν θρήνους δημοσιεύσαντες.

mus. Irrumpunt autem, alii, ut optatam hominum
ut exigua vitae subsidia ab iis, qui luxu deliciisque
laetibus suis nonnullum binc levamen persentiant.

Π'. Τις οὐ κατακλέπται τόντων τοῖς ὁδυρμοῖς, οἰ-
χερὸν ξυναυλίαν ἀρμοζομένων; τις ἀκοὴ φέρει τὸ
ἴκουσμα; τις ὑψὶς χωρεῖ τὸ θέαμα; Οἱ μὲν κενταὶ
μετ' ἀλλήλων, κακῶς ὑπὸ τῆς νόσου συνεξεγμένοι,
καὶ ὅλος ὅλο τι τῆς συμφορᾶς πρὸς τὸ ἐλεεινὸν
ἐρανίζοντες· καὶ εἰσὶν ἀλλήλοις προσθήκη τοῦ πά-
θους, ἐλεεινὸν τῆς ἀρρωστίας τῆς συμπαθείας (13)
ἐλεινότεροι. Περιέσταται (14) δὲ αὐτοὺς θέατρον
συμμιγὲς, συναλγύνωνταν μὲν, ἀλλὰ πρόσκαιρα. Οἱ
δὲ καλύινδοῦνται πρὸς τοῖς ποσὶ τῶν ἀνθρώπων ἥλιψ
καὶ κόνει· ἔστι δὲ ὅτε καὶ κρυμοὶς ἀγριοῖς, καὶ δμ-
βροῖς, καὶ ταραχαῖς ἀνέμων ταλαιπωρούμενοι, παρὰ
τοπῦτον οὐ (15) συμπατούμενοι, παρ' ὅσον (16) καὶ
ψαύειν αὐτῶν (17) βδελυσσόμεθα. Ἀντάδει δὲ τοῖς ιε-
ρᾶς· Ἑνδον μέλεσιν ὁ τῶν αἰτήσεων ὁδυρμὸς, καὶ ταῖς
μυτικαῖς φωναῖς θρῆνος ἐλεεινὸς ἀντεγέιρεται. Τί
δεὶ πᾶσαν αὐτῶν προτιθέναι τὴν συμφορὰν ἀνθρώ-
ποις πανηγυρίζουσιν; Ισας ἂν καὶ ὑμῖν κινήσαιμι
θρῆνον, εἰ πάντα ἐκτραγῳδοίην ἐπιμελῶς, καὶ νική-
σε τὴν ἑορτὴν τὸ πάθος. Λέγω γὰρ οὖν ταῦτα, ἐπει-
μηδέποτα δύναμαι πείθειν ὑμᾶς, ὡς ἔστι ποτε ἡδονῆς
λίπη τιμιωτέρα, καὶ κατήφεια πανηγύρεως, καὶ γέ-
λυτος οὐ καλοῦ δάκουν ἐπαίνοντας.

idcirco dico, quia nondum vobis hoc persuadere
suntiam Imitia et inauditables lacrymas turpi atque

Eccl. vii. 3

Beele. VII, 3.

(9) Τὰς παρθήμους. Sic quinque Regg. Deest τάς
in edit.

(10) Ἐξεύρομεν. Or. 2, ἐξεύραμεν. Oxon., ἐξεύρομεν.

(11) Έστωτι. Unus Reg., ἐστῶσι.

(12) *Πρόσως τείνωται.* Sic legendum arbitramur, pro *ράποντι* γένουνται, quod in editis legitur, in quibus certe mendum irrepuit, exciso π in prima voce, et mutato υ in ν in secunda. Ita legisse et intellexisse videntur Billius et Gabrielius. Prinus in nobis verit: ut aliquid levatoris sentiant. Alter

PATRONE, G.B. XXXV.

quo pudorem tueantur, et ulcera foveant. Ac benignus-ipsis ille est, non qui, quod eis opus erat, suppeditavit, sed qui non acerbe eos ablegavit. Multi autem eorum ne pudore quidem a publicis conventibus deterrentur, quin potius in eos sese ob necessitatem intrudunt; hos, inquam, publicos et sacros conventus, quos ob animarum exortationem excogitavimus, aut mysterii enjuspam celebrandi causa coeunt, aut ob veritatis martyres diem festum agilantes, ut, quorum certamina honore prosequimur, eorum quoque pietatem imitemur. Et quamvis hominum ora, cum homines ipsi sint, propter calamitatem erabescant, ac montibus, aut præruptis locis, aut silvis, aut denique nocte ac tenebris oblegi cupiant: in medium tamen irruunt, sarcina miserabilis, et lacrymarum digna. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostræ submoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum carentium, velut firmæ et stabili, animum adjicaceum audiant: alii, ut eorum ora aspiciant: alii, diffluunt, colligant: omnes autem, ut exponentis

XIII. **Quis non eorum , miseram cantionem cinnantium , gemitibus frangitur ? Quæ aurs hujusmodi auditionem ferre , quis oculus spectaculum hoc capere potest ?** Jacent illi simul , male a morbo **266** consociali , atque alii aliud quoddam calamitatis genus ad misericordiam clendam conferentes ; suntque sibi invicem doloris additamentum , illi quidem ob ipsum morbum miserabiles , ob mutuan vero commiserationem miserabiliores . Circumstat autem eos promiscuum theatrum , condolentium quidem , sed ad breve tempus . Hi porro ad hominum pedes voluntur , cum solis æstu et pulvere ; nonnunquam etiam cum asperritate frigoribus ac pluvias , ventorumque tumultibus conflicantes , pedibusque etiam jamjam percalcandi , nisi vel tantillam eos tangere exhorresceremus . Porro petitionum , gemitus internis templi cantibus ex adverso respondet , atque adversus mysticas voces miserabilis luctus excitatur . Quid vero universam horum calamitatem hominibus festum diem celebrantibus proponere attinet ? Vobis quoque fortasse , si omnia sedulo et tragicè amplificem , lacrymas movero , ac dolor festum superabit . Hæc etiam possim , molestiam nonnunquam voluptate , et mœsceno risu præstantiores esse ¹⁵

in *textu*: « ut non nihil levantur. » [Forte legendum, πολόν (προ πολόνες) γέγονται.]

(13) Συμπαθείας. « Ob ejusdem morbi cūmūnionem. » Hic enim cūmpathēia significat, « cūm plura simul membra doleant. »

(14) Περισταται. Coisl. 1, περιστανται.

(16) *Nap' ðor. Sic plures Regii. Edit. conjun-*

(17) Αἴσαντος Σειρά Β αδιτός ἡ τελείωση

XIV. Atque hæc quidem illi, multoque his, quæ A diximus, miseria perferunt, illi, inquam, nostri secundum Deum fratres, etiam si nolis, qui eamdem nobiscum naturam nati sunt, atque ex eodem luto formati, ex quo nos primum creati sumus, et qui nervis atque ossibus perinde ac nos compacti, qui pellibus et carne æque ac reliqui omnes induiti, velut quodam loco ait divus Job, in calamitatibus philosophans, atque eam nostri partem, quæ in aspectum cadit, elevans ac despiciens; quiq; etiam, ut majora dicam, imaginem divinam, perinde ac nos, acceperunt, meliusque fortasse, quam nos, tuerunt atque conservant, etiamsi aliqui corporibus labefactati atque corrupti sint; qui eundem Christum secundum internum hominem induerunt, atque idem Spiritus pignus fidei suæ commissum habent: qui nobiscum participes facti sunt earumdem legum, eorumdem oraculorum, testamentorum, conventionum, mysteriorum, ejusdem spei: pro quibus Christus, qui totius mundi peccatum tollit⁷⁸, æque mortem subiit: qui cœlestis vita cohaeredes sunt⁷⁹, etiamsi prorsus terrena felicitate ad vitam redeunt⁸⁰: siquidem compatiuntur, ut et

B IΔ'. Οὗτοι μὲν οὖν ταῦτα, καὶ πολλῷ γε ὡν εἰπον ἀθλώτερα, οἱ κατὰ Θεὸν ἡμῶν ἀδελφοί, καὶ μὴ βούλησθε, οἱ τὴν αὐτὴν ἡμῖν λαχόντες φύσιν, οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πτηλοῦ διηρτισμένοι, ἐξ οὗ τὸ πρῶτον γεγόναμεν, οἱ νεύροις καὶ διστοῖς ἐνειρμένοι (18) παραπλήσιως ἡμῖν, οἱ δέρμα καὶ κρέας ἐνδεδυμένοι πάσιν δμοῖς, ὡς πού φησιν ὁ θεῖος Ἰάνθ ἐμφιλοσοφῶν τοῖς πάθεσι, καὶ διαπτύων ἡμῶν (19) τὸ φαινόμενον· μᾶλλον δὲ, εἰ χρή τὸ μεῖζον εἰπεῖν, οἱ τὸ κατ' εἰκόνα (20) καὶ λαχόντες δμοῖς ἡμῖν, καὶ φυλάσσοντες ἵσις ὑπὲρ ἡμᾶς, εἰ καὶ τὰ σώματα διεφθάρησαν· οἱ τὸν αὐτὸν ἐνδεδυμένοι Χριστὸν κατὰ τὸν ἕστη ἀνθρώπον, καὶ τὸν αὐτὸν ἡμῖν πιστευθέντες ἀρραβωνά τοῦ Πνεύματος· οἱ τῶν αὐτῶν ἡμῖν μετασχόντες νόμων, λογίων, διαθηκῶν, συνάξεων, μυστηρίων, ἐλπίῶν· ὑπὲρ ὡν Χριστὸς δμοῖς ἀπέθανεν, δ παντὸς αἴρεν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ χόσμου· οἱ συγκληρονόμοι τῆς ἀνω ζωῆς, καὶ εἰ παραπολὺ (21) τῆς ἐνταῦθα δημαρτὸν· οἱ συνθαπτόμενοι Χριστῷ (22), καὶ συντιστάμενοι εἰπερ συμπάσχουσιν, ἵνα καὶ συνδοξασθοσιν.

desstituti: qui cum Christo sepeliuntur, ac cum eo conglorifcentur⁸¹.

267 XV. Quid autem nos, quibus magnum illud ac novum nomen obligit, ut a Christo nomine mur, genū sancta, regale sacerdotium, populus selectus et peculiaris⁸², honorum et salutarium operum sectator⁸³; qui Christi discipuli sumus, mitis, inquam, illius et benigni⁸⁴, qui infirmitates nostras portavit⁸⁵, qui usque ad conspersionem nostram sese dejecit, qui propter nos carnis hujus terrena que tabernaculi paupertatem subiit, et nostra causa in doloribus et languoribus versatus est, ut nos divinitatis opes consequamur⁸⁶: quid nos, inquam, qui tantum misericordiæ et commiseratiōnis exemplum accepimus; quid de his cogitabimus, et quid faciemus? An eis contemnemus? An præteribimus? an ut mortuos, ut execrabilis, ut pernicioseissimos quosque serpentes ac seras deseremus? Nequaquam, fratres. Alienum hoc a nobis est, qui Christi oves sumus⁸⁷, boni illius Pastoris, qui errantem ove in reducit, et perditam conquirit⁸⁸, et infirmam corroborat⁸⁹: alienum item ab humana natura, quæ commiserationem veluti lata lege sanxit, utpote ex eadem infirmitate ad pietatem et humanitatem eruditia.

XVI. Quid autem? Illine sub dio vexabuntur,

⁷⁸ Joan. i, 29. ⁷⁹ I Cor. viii, 11. ⁸⁰ Coloss. ii, 12. ⁸¹ Rom. viii, 17. ⁸² Pet. ii, 9. ⁸³ Tit. ii, 14. ⁸⁴ Matth. xi, 29. ⁸⁵ Isa. liii, 4. ⁸⁶ II Cor. viii, 9. ⁸⁷ Joan. x, 11. ⁸⁸ Matth. xviii, 12; Luc. xv, 4. ⁸⁹ Ezech. xxxiv, 4.

(18) Ἐνειρμένοι. Sic plures Regg. et Colb. Alii, ἐνηρμένοι.

(19) Ἡμῶν. Sic plerique codd. In aliis, ὑμῶν.

(20) Τὸ κατ' εἰκόνα. «Animam» intelligit Gregorius.

(21) Παραπολύ, etc. In quibusdam, παρὰ πολὺ. «Ab hujus, nempe præsentis vita felicitate longissime aberrarunt.» Bill. «Ab hac longissime aber-

rarunt.»

(22) Χριστῷ. Or. 2 addit, διὰ βαπτισματος, «per

baptismum.»

(23) Τὸ δέ. Regg. c, ph, Tί δαλ.

(24) Περιουσίας λαδός. Schol.: παριποιημένος, συνηγμένος, ἴδιος, «populus acquisitus, collectus, proprius.»

(25) Ἰταὶ ἡμεῖς. Regg. bm, ph, ἵνα ἡμεῖς.

(26) Τὴν θεότητα. Reg. c, etc., τὴν ἔκεινου θεότητα. In Or. 2 deest τὴν.

(27) Τοῦ. Regg. a, bm, ph, Bas., τῶν.

ἡμεῖς δὲ οἰκήσομεν οἰκίας ὑπεριλάμπουρους, λίθους παντοίοις διηγθισμένας, καὶ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καταπραττούσας, καὶ ψηφίδος λεπτῆς διαβέσσει, καὶ ποικιλίᾳ γραφῆς, ὁφθαλμῶν ἀπατηλοὺς δελεάσματι; Καὶ τὰς μὲν οἰκήσομεν, τὰς δὲ οἰκοδομήσομεν, τίσιν; Οὐδὲ κληρονόμοις ἵσως ἡμῶν, ἀλλὰ ἔνοις καὶ ἄλλοτροῖς, καὶ τούτων ἵσως οὐδὲ τοῖς ἀγαπῶσιν ἡμᾶς, ἀλλὰ τοῖς ἀπεχθεστάτοις καὶ φθονερωτάτοις, δικαιῶν ἐσχατον. Καὶ οἱ μὲν ρίγώσουσιν ἐν τρυχίνοις καὶ διεσπασμένοις (28) ῥάξεσι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τούτων τυχὸν εὐπορήσουσιν· ἡμεῖς δὲ θρύψομεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐσθῆτις (29) μαλακῇ καὶ περιφέσουσῃ, καὶ τοῖς ἐκ λίνου καὶ σηρῶν ἀερίοις (30) ὑφάσμασι, καὶ τοῖς μὲν ἐνασχημονήσομεν μᾶλλον, ἢ περ ἐμπρέψομεν (οὕτω γάρ ἐγὼ καλῶ πᾶν τὸ περιτόνιον καὶ περίεργον), τὰ δὲ ἐνδον ἡμῖν ἀποκείσται φροντὶς ἀρχρηστος καὶ ἀνόνητος (31), σητῶν (32) δαπάνη καὶ χρόνου τοῦ τὰ πάντα καταναλίσκοντος· καὶ οἱ μὲν, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς εὐπορήσουσιν. (迺 τῆς ἐμῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἐκείνων ταλαιπωρίας!) ἀλλὰ κείσονται πρὸ τῶν ἡμετέρων θυρῶν, ἐκλυδόμενοι καὶ λιμώττοντες, οὐδὲ τὰς πρὸς τὴν αἴτησιν ἀφορμὰς παρὰ τοῦ σώματος ἔχοντες, ἐστεργμένοι φωνῶν μὲν, εἰς τὸ ὅδύρεσθαι, χειρῶν δὲ, εἰς τὸ προτείνειν ἐφ' ἴκεσίᾳ, ποδῶν δὲ, εἰς τὸ προσιέναι τῆς ἔχουσιν, ἀναπνοῶν δὲ, εἰς εὔτοιαν τῆς θρηνούσιας, τὸ βαρύτατον (33) τῶν κακῶν κουφότατον κρήνοντες, τοῖς ὁφθαλμοῖς μόνον εὐχαριστοῦντες, δι τὴν ἐχυτῶν λύθην βλέπουσιν;

ΙΖ'. Καὶ οἱ μὲν οὗτως· ἡμεῖς δὲ ἀνακεισόμεθα (34) λιμπροὶ λαμπρῶς ἐπὶ στιβάδος ὑψηλῆς τε καὶ μετεώρου, καὶ τῶν περιττῶν καὶ ἀφαύστων ἐπιστημάτων, καὶ φωνῆς ἀκούσωμεν τῶν αἰτήσεων (35) δυσχεραίωντες. Δεῖ δὲ τὴν τὸ μὲν ἐδαφος εὐνώδειν ἀνθεσι, πολλάκις καὶ τῆς ὥρας ἔξω, τὴν δὲ τράπεζαν κατερήξανθα: μύροις, καὶ μύρων τοῖς εὐνωδεστάτοις τε (36) καὶ πολυτελεστάτοις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἐκθῆλυνώμεθα· πολλὰς δὲ παρεστάναι, τοὺς μὲν ἐν κόσμῳ καὶ ἐφεξῆς, ἀνέτους τὰς κόμμας καὶ θηλυδρίας, καὶ τῇ κατὰ πρόσωπον κουρῆ περιειργασμένους, πλεῖον δὲ ὅσον

A nobis vero erunt splendidissimæ domus, omnigenis lapidibus exornatae, atque coruscantes auro et argento, ac tenuium calculorum dispositione, varioque picturæ artificio, quæ fallaces sunt oculorum illecebra; atque alias quidem incolemus, alias vero extruemus? Quibusnam autem? ne hæredibus quidem fortasse nostris, sed exteris et alienis, hisque ne amicis quidem fortasse nostris, sed inimicissimis, maximaque in nos invidia flagrantibus, quod quidem malorum omnium extremum est. Quid? Illine in asperis et laceris pannis obrigescunt, imo ne eos quidem fortasse habebunt: nos autem in mollibus et circumfluentibus vestibus, telisque ex tenuissimo lino ac serico contextis lasciviemus; atque in aliis quidem indecora potius quam honeste atque ornate nos ipsos geremus (sic enim quidquid superfluum et curiosum est, voco), alias autem in arcis recondemus, curam inutiliem et inconveniendam, a tineis excedendas, et a tempore, quod omnia conficit, absundendas; atque illis ne necessaria quidem alimenta suppetent: (o delicias meas! o gravein illorum afflictionem!) 268 verum pro foribus nostris, jacebunt, languentes et fame laborantes, ac ne instrumenta quidem ad petendum a corpore habentes; vocibus privati, quibus miseriam suam lugeant; manibus, quas supplicandi causa protendant; pedibus, quibus ad divites accedant; respiratione, qua fortiter lamenta sua edant; atque, quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, oculisque duntaxat gratiam habentes, quod ipsorum labem minime videant.

B XVII. Atque hi quidem ad hunc modum: nos autem in altis et sublimibus lectis, eximiisque et quæ pene tangere nefas sit, stragulis, splendidi splendide recumbemus, si vel solam petitionum vocem audiamus, stomachantes. Atque etiam illud portebit, ut et pavimentum nostrum floribus, plerumque etiam extra tempus, fragret, et mensa suavissimis et sumptuosissimis unguentis perfundatur, quo magis etiam effeminemur; ut pueri etiam astent, alii ornate ac suo quisque ordine, comis soluti et effeminati. ac cæsarie ad faciem expoliti, magisque

C mitatem minus videant. » Unde in scholiis addit: « Argute Theologus, Elephanticorum calamitatē amplificans, facit eos gratiam habentes oculis, qui ita essent affecti, ut minus possent ipsorum ærumnas aspicere. In extrema nimirum miseria eum omnino versari necesse est, cui id levissimum sit, quod aliis est gravissimum. » Combelsius vero contendit hunc Gregorii locum sic vertendum: « Quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, et oculis tantum gratiam habentes, quod suam ipsi labem minime videant. » Quia scilicet hæc oculorum natura, ut, cum omnia videant, se ipsi videre nequeunt. Improbat doctissimus vir Billii interpretationem, qui ægrotos, de quibus agitur, cæcos suis existimasse videtur.

(34) Ἀιτήσεως. Par., ἀγνοσόμεθα, ἀascendimus.

(35) Τῶν αἰτήσεων. Deest in Par.

(36) Εὐνωδεστάτοις τε. Sic Regg. a, d. Deest te in edit.

quam impudicis oculis conducat, exornati; alii, A pocula extremis digitis tenentes, quam fieri potest elegantissime simul ac tutissime; alii, follibus ventum super caput artificiose excitantes, atque auris manu consatis molem carnis refrigerantes; ut mensa insuper carnibus redudent, elementis omnibus nobis prolixe et copiose subministrantibus, aere nempe, terra, aqua; nosque coquorum, et eorum, qui epulas instruunt, lenociniis comprimantur; omnesque de eo concertent, ecquis avido et ingrato ventri quam maxime blandiatur, gravi omnino sarcinæ, et malorum auctori, belluae prorsus insaturabili, ac perquam infidae, huic, inquam, qui cum cibis qui abolentur, jamjam ipse abolendus. Et quidem illi præclare secum agi putabunt, si vel aqua explean-
t: nos autem vini pocula usque ad temulentiam hauriemus, imo etiam ultra temulentiam, saltem ii, qui majore intemperantia laborant; atque ex pluribus vinis alia rejiciemus, alia, ut suavia et grata, probabimus, de aliis etiam philosophabimur, atque in detrimento ponemus, nisi **269** ad patrum vi-
num, exoticum etiam quoddam maxime celebratum, velut tyrannus, accedat. Nos quippe lautos et deli-
catos, et profusiores quam usus exigat, aut esse, aut
haberi oportet, perinde atque vereaniur, ne non pravi existimemur, ac ventris, et eorum, quæ sub
ventre sunt, mancipia.

XVIII. Quo næc, o amici et fratres? quid nos C quoque animorum morbo tenemur, morbo longe gra-
viori, quam quo corpora premuntur? Hic etenim præter voluntatem existit, ille vero a voluntate manat; hic una cum hac vita desinit, ille, cum hinc migramus, nobiscum abscedit; hic miserationi, ille edio est, apud eos quidem, qui sanæ mentis sunt compotes. Cur naturæ, dum tempus habemos, non succurrimus? Cur, cum caro simus, carnis humili-
tatem non contegimus? Cur in fratrum calamitati-
bus deliciis studemus? Absit hoc a me, ut vel opibus abundem, his inopia rerum laborantibus; vel commoda valetudine fruar, nisi horum vulneribus opem feram; vel victum atque amictuni satis am-
plum habeam, ac sub tecto requiescam, nisi et pa-
nem iis pro facultatum modulo porrigam, et vestem
impertiar, eosque tecto excipiam. Verum, vel omnia propter Christum deponenda, ut sincere, sublata humeris cruce, ipsum sequamur, simulque leves ac expediti, nec ab ulla re in deorsum attracti, ad supernum mundum convolenius, atque per humili-
tatem exaltati, et per egestatem ditati, Christum

A sumptuosus lîchnios διφθαλμος κεκοσμημένους· τοὺς δὲ τὰς κύλικας ἐπ' ὅρων δακτύλων ἔχοντας, ὡς οὖν τε εὐπρεπέστατά τε δόμοῦ καὶ ἀσφαλέστατα· τοὺς δὲ ὑπὲρ κεφαλῆς δινεμον ταῖς φιτίσις σοφιζομένους, καὶ ταῖς ἐκ χειρῶν ἀσθραις τὸ πλήθος τῶν σαρκῶν ἀναγέ-
χοντας· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, πλήθειν μὲν κρεῶν τὴν τράπεζαν, πάντων χορηγούντων ἡμῖν τῶν στοιχίων πλουσίως, ἀρός, γῆς, ὄντας· καὶ στενοχωρεῖσθαι(37)
τοῖς μαγειρῶν καὶ διφοποιῶν μαγγανεύμασιν, ἀγῶνας δὲ εἶναι πᾶσιν, διτις ὡς μάλιστα τὴν λίχνην (38)
τημένην καὶ ἀχάριστον κολακεύειν γαστέρα, τὸ βαρύ
φορτίον καὶ ἀρχέκακον, τὸ ἀπλήστατον θηρίον καὶ ἀπιστέτατον, τὴν καταργουμένην αὐτίκα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασι. Καὶ τοῖς μὲν πολὺ τι κό-
ρος καὶ ὄντας, ἡμῖν δὲ καὶ μέχρι μέθης οἱ τοῦ οἰ-
B νου κρατήρες, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν μέθην, τοῖς γε ἀκόλαστοτέροις· καὶ τὸν μὲν ἀποπεμψμένον τὸν οἴγων, τὸν δὲ ἐγκρινούμεν ὡς ἀνθοσμίαν (39), περὶ δὲ τοῦ φιλοσοφήσομεν, ζημίᾳ δὲ, εἰ μὴ προσέστατα τῷ ἐγχωρίῳ καὶ τὸν ὀνομαζομένων ἔνεων (40) τις, ὥσπερ τύραννος. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἀδρούς καὶ τῆς χρείας περιττοτέρους, ή εἶναι, ή νομίζεσθαι, ὥσπερ αἰσχυνομένους, εἰ μὴ κακοὶ νομίζοιμεθα, καὶ διὰ γαστρὸς, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα.

IH'. Τὶ ταῦτα, ὁ φίλοι καὶ ἀδελφοί; τί νοοῦμεν καὶ αὐτοὶ τὰς ψυχάς (41), νόσον πολὺ τῆς τῶν σωμάτων (42) χαλεπωτέραν; "Οὐσφ τὴν μὲν ἀκούσιον οἶται, τὴν δὲ ἐρχομένην ἐκ προαιρέσεως· καὶ τὴν μὲν τῇ ζωῇ ταύτῃ συγκαταλυμένην, τὴν δὲ συναποιοῦσαν ἡμῖν μεθισταμένοις (43)· καὶ τὴν μὲν ἐλεουμένην, τὴν δὲ μισουμένην, τοῖς γανοῦν ἔχουσιν. Τί μὴ βοηθοῦμεν τῇ φύσει καιρὸν ἔχοντες (44); τί μὴ περιστέλλομεν, σάρκες δύτες, τῆς σαρκὸς τὴν ταπείνωσιν; τί τρυφῶμεν ἐν τοῖς τῶν ἀδελφῶν δυστυχήμασι; Μή μοι γένοιτο, μήτε πλούτεν, τούτων ἀπορουμάνων· μήτε εὐεκτεῖν, εἰ μὴ βοηθοίην (45) τοῖς τούτων τραύμασι· μή τροφῆς ἵκανως ἔχειν, μή σκέπτει, μή ὑπὸ στέγην ἀναπαύεσθαι, εἰ μὴ καὶ ἄρτον ὀρέξιμον, καὶ μεταδοτὴν ἐσθῆτος εἰς δύναμιν, καὶ ὑπὸ στέγην ἀναπαύσασιμι. Ἄλλ' ἡτοι πάντα ἀποθετέον Χριστῷ, ἵνα γνησίως ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, τὸν σταυρὸν ἀρίστενοι, καὶ ἀναπτύμεν ὡς κοῦφοι (46) πρὸς τὸν ἄνω κόσμον, καὶ εὐσταλεῖς ὑπὸ μηδενὸς καθελκόμενοι· καὶ κερδήσωμεν ἀντὶ πάντων Χριστῶν, διὰ ταπείνωσιν ὑψώθεντες, καὶ διὰ πενίαν πλουτήσαντες· ή Χριστῷ τὰ δυντα συμμεριστέον, ἵνα (47) ταῖς καὶ τῷ ἔχειν,

(37) Στενοχωρεῖσθαι. *¶ Ferculis delicatis, cupe- diis angustiemur; ¶ præ multitudine scilicet, ut in mensa locus non supersit.*

(38) Αἴχνην. Regii plures, λίχνον.

(39) Ἀρθούσια. Interpretatur: « vinum bono colore simul et odore præditum. »

(40) Εἶρων. Or. 2, ξένον [male].

(41) Ψυχάς. Unus codex addit, κατ.

(42) Σωμάτων. Or. 2 addit, τούτων.

(43) Μεθισταμένοις. Sic omnes cod. Editi, μεθισταμένους.

(44) Καιρὸν ἔχοντες. Hæc desunt in pluribus

codd.

(45) Βοηθοίην. Sic duo Regg. et Or. 2. Alii, βοηθεῖν [perperam].

(46) Ής κοῦφοι. Deest ὡς in pluribus codd. Hic locus in Or. 2, aliisque permultis sic legitur: κοῦφοι καὶ εὐσταλεῖς πρὸς τὸν ἄνω, etc. In aliis vero, ut in editis.

(47) Τρα πῶς καὶ τὸ ἔχειν, etc., « ut aliquo modo id etiam quod habemus, propriea quod recte habeamus, et communicemus cum iis qui non ha-
bent, sanctificetur; » nempe honeste possessiūnis atque officii ratione.

ἢ τοῦ καλῶς ἔχειν, ἀγιασθῆ, καὶ τοῦ κοινωνεῖν τοῖς μὴ ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ σπεραιμί ἐμαυτῷ μόνῳ, σπερρυμένῳ δρα, καὶ ἄλλοι φάγοιεν (48)· καὶ ἵνα πάλιν εἴτε τὸ τοῦ Ἱώβ· Ἀρτὶ χυροῦ δξέλθοι μοι κρίδη, ἵντι δὲ κριθῆς βάτος· καύσων δὲ δινεμός ὑπολάθοι, καὶ ὑφέλοιτο λαλαφ τοὺς ἔμρους πόνους, ἵνα εἰς κενὸν κοπιάσαιμι. Εἰ δὲ καὶ ἀποθήκας οἰκοδομήσαιμι ἐκ τῶν (49) μαμωνᾶ θησαυρίζων, καὶ μαμωνᾶ, ταῦτη τῇ νυκτὶ τὴν φυχὴν (50) ἀπαντηθεῖται, λόγον ὑφέζω, ὃν κακῶς ἔθησαύται.

ΙΘ. Οὐ σωφρονήσομεν (51) ὅψὲ γοῦν; οὐ καταβαίομεν τὴν ἀναλγησίαν, ἵνα μὴ λέγω μικρολογίαν (52); οὐ τὰ ἀνθρώπινα λογισύμεθα (53); οὐκ ἐν τοῖς ἐξέρων κακοῖς τὰ ἡμέτερα εὐθησμέθα; Φύσει μὲν τῷρο οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον, οὐδὲ ὄμαλον, οὐδὲ αἰταρχεῖ, οὐδὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ιστάμενον ἀλλὰ κύκλος τις τῶν ἡμετέρων περιτρέχει πραγμάτων, ἐνίστηται ἄλλας ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας πολλάκις, ἐστι δ' ὅτε καὶ ὥρας, φέρων μεταβολάς· καὶ αὔραις μᾶλλον ἐστι πιστεύειν οὐχ ισταμέναις, καὶ νηδὸς ποντοπορούσις ἔχειται, καὶ νυκτὸς ἀπατηλοὶς ὀνείρασιν, ὃν πρὸς ὅλιγον τὴν ζάρις, καὶ δοσα κακὰ ψυμάθων (54) παίδες τυποῦσι παῖζοντες, τὴν δὲ ἀνθρώπων εὐημερία· σώφρονες δὲ, οἱ διὰ τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς παρούσι, τὸ μέλλον ἐντοῖς θησαυρίζοντες· καὶ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης εὐπραγίας διστατον καὶ ἀνώμαλον, τὴν οὐ πίπονταν ἀγαπῶντες χρηστήται, ἵνα τριῶν ἐν γέ τι πάντως κρέδανωσιν· τὴν δὲ μὴ ποτε πρᾶξαι κακῶς, ἐπειὶ καὶ τοῖς (55) ἐντεῦθεν χρηστοῖς πολλάκις δεξιοῦται τὸ θεῖον τοὺς εὔσεβες, χρηστότητι τὸ συμπαθὲς προκαλούμενον· τὴν τὸ παρθένον ἔχειν ἐν ἐντοῖς πρὸς Θ. Ιν. ὡς οὐ διὰ κακίαν, ἀλλὰ διά τινα (56) οἰκονομίαν κακοπαθήσαντες· τὴν τελευταῖον, ὡς ὀφειλομένην δικαιεῖν τὴν παρὰ τῶν εὐ πραττόντων φιλανθρωπίαν, ἢν τοῖς χρήζουσι προεισήγκαν, δεξιῶς αὐτὸς πράττοντες.

versentur; vel denique humanitatem eam et beneficentiam, ab iis, quibus res prospere flunt, suo quodam jure reposcant.

Κ'. Μή καυχάσθω, φησὶν, ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφᾳ D αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ δυνατὸς ἐν τῇ λογού ἀντοῦ· καὶ εἰς τὸ δικρονῶσιν ἐλτακότες, ὁ μὲν σοφας, ὁ δὲ περιουσίας, ὁ δὲ δυνάμεως. Ἐγὼ δὲ προσθήσω καὶ ἀ τούτοις ἐπεται· Μηδὲ ὁ περιθλεπτος ἐν τῇ δόξῃ, μηδὲ ὁ εὐεκτῶν ἐν τῇ ὑγιείᾳ (57), μηδὲ ὁ καλὸς ἐν τῇ ὥρᾳ, μηδὲ ὁ νέος ἐν τῇ νεότητι, μηδὲ ἐν ἄλλῳ μηδενὶ τῶν ἐντεῦθεν ἐπεινουμένων, εἰ δεῖ συνελόντα εἰπεῖν, δὲν τούτου φυσώμενος (58)· ἀλλ' ἡ ἐν τούτῳ καυ-

A loco omnium rerum elucremur; vel certe Christo opes nostræ communicandæ, ut ipsæ honeste possessæ, et pauperibus earum in partem vocatis, sanctitate quadam imbuantur. Quod si mihi ipsi soli seram, ita seram velim, verum ut alii etiam fructus edant; atque, ut Jobi verbis rursus utar: *Pro tritico oriatur mihi urtica, pro hordeo autem rubus*⁵⁷; ventus etiam urens et turbo labores meos excepiant ac surripiant, ut in vanum laboraverim. Quod si etiam horrea exstruant, thesauros ex maninona, et redditur, quæ male aggessi.

XIX. Non tandem aliquando resipiscemus? Non stuporem atque indolentiam, ne dicam **270** tenacitatem, abjicieunus? Non res humanas cum animis nostris considerabimus? Non in aliorum malis rebus nostris consulemus? Natura quippe nihil est in rebus humanis firmum et æquabile, nihil sufficiens, nihil in eodem statu constanter permanens; verum res nostræ, velut orbis quidam, volvuntur, alias alio tempore, sæpe etiam uno eodemque die, atque etiam interdum eadem hora, mutationes ferentes: adeo ut instabilibus ventis, ac navis per mare iter facientis vestigiis, et fallacibus noctis insomniis, brevem voluptatem afferentibus, iisque figuris, quas pueri per ludum in arena fingunt, fidet potius haberi possit, quam hominum prosperitat. Sapientiores autem habendi sunt ii, qui, cum præsentibus minime fidant, futura sibi coacervant; atque ob humanæ prosperitatis incertitudinem et inæquabilitatem, benignitatis nunquam collapsuræ studium amplexantur, ut ex tribus his commodis unum saltem omuino adipiscantur; nimirum, vel ut nunquam in uala incident, quandoquidem sæpe Deus hujuscem deitatem bonis viros pios cumulat, beneficentia beneficentiam provocans; vel fiduciam in seipsis apud Deum habent, ut qui non propter scelus ac flagitium, sed propter dispensationem quamdam in calamitate beneficentiam, quam, dum secundis rebus uterentur, ex iis, quæ apud mortales laudi ducuntur, elatus

XX. Ne glorietur sapiens, inquit ille, in sapientia sua, nec dives in opibus suis, nec fortis in viribus suis⁵⁸; etiamsi ad summum quidem, aliis sapientiæ, aliis divitiarum, aliis potentiarum fastigium per venerint. Ego vero ea, quæ his consentanea sunt, adjiciam: Nec clarus et celebris, in gloria; nec qui incolunt valetudine gaudet, in sanitate; nec pulcher, in formæ præstantia; nec juvenis, in juvenili ætate; nec, ut rem uno verbo complectar, in ulla alia re ex iis, quæ apud mortales laudi ducuntur, elatus

⁵⁷ Job xxxi, 40. ⁵⁸ Luc. xii, 20. ⁵⁹ Jerein. ix, 23.

(48) Φάγοιεν. Duo Regg. et Or. 2, φάγοισαν.
 (49) Τὼν. In quibusdam, τοῦ.
 (50) Ψυχὴν. Or. 2 addit., μου.
 (51) Σωφρονήσομεν. Reg. bni. σωφρονήσωμεν.
 (52) Μικρολογταρ. Or. 2, μικροψυχταν, e pusilla nimirum.
 (53) Λογιστήμεθα. Coisl. 1, λογιστώμεθα.
 (54) Ψυμάθων Or. 2, φάμμον.
 (55) Επειὶ καὶ τοῖς, etc. Billius: « Quandoquiam-

dem secundis quoque hujus vitæ rebus Deus homines pietate præditos sæpe complectitur, ut benignitate sua eos ad sublevandas aliorum miseras invitent. »

(56) Διά τινα. Deest διά in tribus Regg.

(57) Ὅγιεια. Regg. bni, et Or. 2, Ὅγιεια.

(58) Φυσώμενος. Billius: « is, qui in ea intus mescit. »

quisquam et inflatus gloriatur; verum qui gloriatur, hac uia in re gloriatur, quod Deum agnoscat ac requirat⁵⁹, et calamitosorum vicem doleat, atque ad futuram vitam boni quidpiam sibi recondat. Cætera enim omnia fluxa et fragilia sunt, ac, velut in calculorum ludo, alias ad alios jactantur et transferuntur; nec quidquam est ita possidentis proprium, quod non vel temporis tractu finem capiat, vel labore ad alios traducatur; haec vero certa et fixa sunt, **271** nec unquam recessunt ac dilabuntur, nec spes eorum, qui fiduciam in his collocarunt, frustrantur. Ac mihi haec quoque causa esse videtur, cur nullum hujusce vitæ bonum hominibus certum sit ac diuturnum, atque hoc, ut si quid aliud, recte ab artifice Verbo, et Sapientia illa mente omnem superrante, factum esse, ut nos in iis, quæ in aspectum cadunt, atque alias aliter mutantur, et mutant, ac sursum deorsumque feruntur et invertuntur, ac priusquam manu teneantur, abeunt et effugiunt, eluduntur, ut, perspecta eorum instabilitate ac varietate, ad futuræ vitæ portum contendamus. Quid enim egissemus, si prosperitas nobis firma esset, cum, licet fluxa et fragilis sit, usque eo tamen ipsi tanquam vinculis quibusdam astricti simus, ejusque voluptate atque impostura in hanc servitutem redacti, ut nihil præsentibus rebus melius atque excellentius cogitare possimus, idque cum ad Dei imaginem, quæ et sursum est, et ad se trahit, creatos nos esse audiamus, ac persuasum habeamus?

XXI. *Quis sapiens, et intelliget hæc⁶⁰?* Quis prætereunlia præteribit? quis stabilibus incumbet? quis de præsentibus rebus, tanquam de abenibus, cogitabit? quis de his, quæ in spe posita sunt, tanquam de certis et constantibus? quis ea, quæ vere sunt, ab his, quæ apparent, distingue, atque illa quidem sequetur, haec vero contemnet ac pro nihilo reputabit? quis picturam a veritate? quis terrenum tabernaculum a cœlesti civitate? quis peregrinationem ab habitatione? quis tenebras a luce? quis limum profundi a terra sancta? quis carnem a spiritu? quis Deum a mundi principe? quis mortis umbram a vita semipeterna discerneret? quis præsentibus rebus futuras emet? quis fluxis opibus opes constantes et perennes? quis rebus iis, quæ asperciunt subjiciuntur, ea quæ ab oculorum sensu remota sunt? **Beatus** quidem ille, qui haec, Verbi gladio meliora a deterioribus serante, secernens ac divindens, ascensiones in corde suo disponit⁶¹, ut quodam loco divinus David loquitur, atque hanc lacrymarum vallem totis viribus fugiens, quæ sursum sunt, querit⁶², ac mundo una cum Christo cruci-

⁵⁹ *Καυχώμενος.* Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

⁶⁰ *Πανθῆραι.* Sic Regg. a, c, d, ph, etc. Edit., πανθῆραι.

⁶¹ *Μεθορμησώμεθα.* Regg. a, c, d, μεθορμισώμεθα.

⁶² *Δύρασθαι.* Deest in Or. 2.

⁶³ *Tiμή αἰώνιον.* Deest τῇ in pluribus.

A χάσθω δὲ καυχώμενος (59) μόνον, ἐν τῷ συνιεῖν καὶ ἔκχριτεν τὸν Θεὸν, καὶ συναλγεῖν τοῖς πάσχουσι, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἔχει τὸ χρηστὸν ἀποτίθεσθαι. Τὰ μὲν γάρ εστι βευστὰ καὶ πρόσκαρα, καὶ, ὡσπερ ἐν παιδίᾳ φήφων, ἄλλοτε εἰς ἄλλους μεταρρύπτομενα, καὶ μετατιθέμενα· καὶ οὐδὲν οὔτε τοῦ κατέχοντος τοῖον, ὡς ἢ μὴ χρόνῳ παυθῆναι (60), ἢ φθενῷ μετατεθῆναι· τὰ δὲ ἔστιντα καὶ μένοντα, καὶ οὗτοις ὑποχωροῦντα, οὐδὲ μεταπίπτοντα, οὐδὲ σφάλλοντα τὰς τῶν πεπιστευκότων ἐλπίδας. Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ, μηδὲν τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν εἶναι πιστὸν τοῖς ἀνθρώποις. μηδὲ πολυχρόνιον· ἀλλ' εἰπερ τις ἄλλο, καὶ τοῦτο καλῶς τῷ τεχνήτῃ Λόγῳ καὶ τῇ πάντα νοῦν ὑπερέχοντη δόσφικτο μετηχανῆσθαι, παιζεσθαι ἡμᾶς ἐν τοῖς ὅρωμένοις, ἄλλοτε ἄλλως μεταβαλλομένοις καὶ μεταβάλλονται, καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένοις τε καὶ περιτρεπομένοις, καὶ πρὸς ληροῦνται ἀπιοῦσι καὶ φεύγουσιν· ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἀστατον καὶ ἀνώμαλον θεωρήσαντες, πρὸς τὸ μέλλον μεθορμησώμεθα (61). Τί γάρ ἀνὴρ οὐ πιστεῖ τοῦτο εὖ πράττειν ἡμῖν, δόπτες, οὐ μένοντος, τοσοῦτον αὐτῷ προσδεδέμεθα, καὶ οὔτως ἡμᾶς ἡ περὶ τοῦτο ἡδονὴ καὶ ἀπάτη ἔχει δουλώσασα, ὡστε μηδὲν κρείττον, μηδὲν ὑψηλότερον τῶν παρόντων διανοεῖσθαι δύνασθαι (62), καὶ ταῦτα κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι καὶ ἀκούοντας καὶ πιστεύοντας, τὴν δινα τε οὔσαν καὶ πρὸς ἔχει τὴν ἔλκουσαν;

KA'. Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; Τίς παρεξημεῖται τὰ παρατρέχοντα; τίς προσθήσεται τοῖς ἐπιμένουσι; τίς περὶ τῶν παρόντων, ὡς ἀπιόντων διανοηθήσεται; τίς περὶ τῶν ἐλπίζομένων, ὡς ισταμένων; τίς διαιρήσει τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ τοῖς μὲν ἔφεται, τῶν δὲ ὑπερόφεται; τίς γραφὴν καὶ ἀλήθειαν; τίς τὴν κάτω σκηνὴν, καὶ τὴν δινα πλεῖν; τίς παροικὴν καὶ κατοικίαν; τίς σκότος ἀπὸ τοῦ φωτός; τίς ίλιον βυθοῦ καὶ ἀγίαν γῆν; τίς σάρκα καὶ πνεῦμα; τίς Θεὸν καὶ κοσμοκράτορα; τίς θανάτου σκήνην, καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον (63); τίς τοῖς παροῦσι τὸ μέλλον ὧνήσεται; τίς τῷ φέοντι πλούτῳ τὸν μὴ λυσμένον; τίς τοῖς ὅρωμένοις τὰ μὴ βλεπόμενα; Μακάριος μὲν οὖν, δοτὶς ταῦτα διεκρίνων, καὶ διειρῶν τῇ τομῇ τοῦ Λόγου, τῇ διειρούσῃ τὸ κρείττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος (64), ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διατίθεται, ὡς πού φτισιν ὁ θεῖος Δαΐδ, καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην (65) φεύγων, δόπτη δύναμις (66), τὰ δινα ζητεῖ, καὶ σταυρούμενος κόσμῳ μετὰ Χριστοῦ. Χριστῷ συνίσταται, καὶ Χριστῷ συνανέρχεται, τῆς οὐκέτι μεταπιπτούσης ζωῆς οὐδὲ ἀπατηλῆς κληρονόμος· οὐ (67) μηκέτι δάκνων

⁶³ *Coloss. iii. 1.*

⁶⁴ *Κρείττον* ἀπὸ τοῦ χειρόνος. Billius, εἰς virtutem a virtute secante distinguens, εἰς.

⁶⁵ *Κοιλάδα* τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην. Regg. a, c, d, etc., κοιλάδα ταύτην τοῦ κλαυθμῶνος.

⁶⁶ *Οὐπίση δύναμις.* Billius, εἰς quam celerrime potest.

⁶⁷ *Οὕ.* Sic Regg. a, bm, ph, etc. Edit., οὐ [perverain].

δρις ἐπὶ οὐδοῦ, οὐδὲ (68) τηρῶν πτέρων, καὶ κεφαλὴν τρηρύμενος. Τοῖς δὲ λοιποῖς ἡμῖν καλῶς διάτοις ἔμ-
βοδὶ Δασθίδ, ὥσπερ τις μεγαλοφωνότατος κῆρυξ ἀπὸ
ὑγροῦ καὶ πανθήμου κηρύγματος, βαρυκαρδίους τε
ἀποκαλῶν, καὶ ἀγαπῶντας φεῦδος, μὴ σφόδρα περι-
έχεσθαι τῶν ὄρωμάνων, μηδὲ ἀλλο τι ἡ κόρον (69) σί-
του καὶ οἰνου τῶν φθειρομένων, πᾶσαν τὴν ἐντεῦθεν
εἰδοῦμονίαν ὑπολαμβάνειν. Καὶ τάχα που τοῦτο καὶ
δικάρδιος ἐννοῶν Μιχαήλ (70), καὶ τῶν χαμαὶ ἐρ-
χομένων καὶ δοκούντων ἀγαθῶν κατεξανιστάμενος,
Ἐγγίσατε, φρονί, δρεσσεις αἰώνιοι· ἀράστα καὶ
περένον, διειστεῖστοι αὐτὴν δράστας τοῦτο
μὲν οὖν (71) ἡδη καὶ τοῖς φίμασιν αὐτοῖς μικροῦ
σύμφωνον, οἷς δὲ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν διακελεύε-
ται, τι λέγων (72); Ἐγείρεσθε (73), ἀγωμεν ἐτεῦ-
θεν· οὐ τοὺς τότε μαθητὰς μόνον ἐξ ἐκείνου μόνου
τοῦ τόπου μετατίθεις, ὃς δὲν οἰηθεὶτι τις, ἀλλ' ἀεὶ καὶ
πάντας τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἀπὸ γῆς (74) καὶ τῶν
περὶ γῆν εἰς οὐρανοὺς ἔλκων καὶ τὰ οὐράνια.

non eos tantum, quos tunc discipulos habebat, ex
piam foris esse arbitretur, sed et semper, et omnes
et res cœlestes pertrahens.

ΚΒ². Τοιγαροῦν, ἀκολουθήσωμεν ἡδη τῷ Λόγῳ,
ζητήσωμεν τὴν ἐκείθεν ἀνάπτασιν, διέψωμεν τὴν ἐν-
τεῦθεν περιουσίαν· δικαλὸν ἔστι ταύτης, τοῦτο μό-
νον κερδάνωμεν, κτησώμεθα τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐν
ἴλεημοσύναις, μεταδῶμεν τῶν ὅντων τοῖς πένησιν,
• ἵνα τὰ ἐκείθεν πλουτήσωμεν. Δός μερίδα καὶ τῇ ψυ-
χῇ, μὴ τῇ σαρκὶ μόνον· δός μερίδα καὶ τῷ Θεῷ, μὴ
τῷ κοσμῷ μόνον· ὑψελέ (75) τι τῆς γαστρὸς, τῷ
πνεύματι καθιέρωσον· ἀρπασθόν τι τοῦ πυρὸς, ἀπόθου
μακρὸν ἀπὸ τῆς κάτω (76) νευμομένης φλογός· ἀρπα-
σθόν τοῦ τυράνου, καταπιστευσον τῷ Δεσπότῃ. Δός
μερίδα τοῖς ἑπτά, τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ γε τοῖς ἑπτά,
τῷ μετὰ τούτον ἡμᾶς ἐκδεξομένῳ· δός διλγον, παρ'
οὐ τὸ πλεῖστον (77) ἔχεις· δός καὶ τὸ πᾶν, τῷ τὰ πάν-
τα (78) χαριταμένῳ. Οὐδέ ποτε νικήσεις μεγαλοδω-
ρὸν Θεοῦ, καὶν πάντα πρόῃ (79) τὰ δόντα, καὶν τοῖς οὐ-
σι σεαυτὸν (80) προσθῆς. Καὶ τοῦτο γάρ ἔστι λαβεῖν,
τὸ τῷ Θεῷ δοθῆναι· δοσον ἐάν (81) εἰσενέγκῃς, πλεῖον
ἄει τὸ λειπόμενον· καὶ οὐδὲν δώσεις ίδιον, διτὶ τὰ
πάντα (82) παρὰ Θεοῦ. Καὶ ὕσπερ οὐκ ἔστιν ὑπερ-
έηγατι τὴν ἑαυτοῦ σκιὰν ὑποχωροῦσαν καθόσον πρό-
ιμεν (83), καὶ τὸ ίσον ἀεὶ προέχουσαν· οὐδὲ ὑπὲρ τὴν
κεφαλὴν γενέσθαι σώματος μέγεθος ὑπεσοχειμένην

² Gen. XLIX, 17. ³⁰ Gen. III, 15. ³¹ Psal. IV, 3 seqq. ³² Mich. II, 9, 10. ³³ Joan. XIV, 31. ³⁴ Eccle.
xi, 2.

(68) Οὐδέ. In pluribus, μηδέ.

(69) Μηδὲς ἀλλο τι ἡ κόρος, etc. Gabrielius : « Neve aliud, quam frumenti et vini, quia facile cor-
rumputur, satietatem esse putemus totam hujuscem
vitæ felicitatem. »

(70) Μιχαήλ. Sic omnes cod. Male in editis,
Διμῶς.

(71) Οὐντ. Deest in Or. 2.

(72) Διακελεύεται, τι λέγων; Reg. c. διαλέγεται,
sermocinatur. » Gabr. et Comb. legunt : τι; λέ-
γων. « quid? dicens. »

(73) Ἐγείρεσθε. Or. 2, ἐγείρεσθαι.

(74) Αὐτὸς γῆς. Reg. d, ἀπὸ τῆς γῆς.

(75) Υψελε. Or. 2, ὑψελε.

(76) Απὸ τῆς κάτω, etc. « A flamma qua sub-

A fixus, cum Christo resurgit, et cum Christo simul
ascendit, vitæ non iam caducæ ac fallacie bæres:
ubi non jam coluber mordens in via ³⁵, nec calca-
neum observans ³⁶, quemadmodum ipsius caput
observatur. Superstitibus autem nobis eleganter
272 idem David, velut quispiam præco maxima
voce prædictus, ab excuso et publico præconio in-
clamat, graves corde nos appellans, ac mendacium
diligentes ³⁷, monensque, ne rebus iis, quæ oculis
cernuntur, animum nostrum magnopere adjunga-
mus, nec frumenti solum ac vini, quæ facile cor-
rumputur, saturitate omnem hujus vitæ beatitudi-
nem metiamur. Quod etiam ipsum, ut opinor, beatus
Michæas animadvertis, atque humi reptantibus, ac
boni tantum specimen habentibus insultans : Appre-
B pinquate, inquit, ad montes aeternos : surge et am-
bula, quia non est tibi hic requies ³⁸; ille prope-
modum verbis utens, quibus nos Dominus noster ac
Salvator inhortatur, dicens : Surgite, eamus hinc ³⁹;
D illo duntaxat loco transferens, quemadmodum quis-
discipulos suos, a terra rebusque terrenis ad celos

XXII. Quocirca Verbum jam sequamur, illam re-
quiem quæramus, hujus vitæ opes et copias abji-
ciamus; hoc solum, quod in ipsis boni est, lucre-
mur, nempe ut animas nostras in eleemosynis
acquiramus, facultates nostras pauperibus imperti-
mamur, ut cœlestibus ditemur. Aniñæ quoque partem
da, non carni duntaxat; Deo quoque partem da, non
C mundo tantum; ventri aliquid subtrahē, et spiritui
consecre; igni aliquid eripe, ac procul a depascente
flamma reconde; a tyranno eripe, ac Domino com-
mitte. Da partem septem, hoc est huic vitæ, atque
etiam octo ⁴⁰, id est, ei qua post hanc nos excipiet :
da exiguum ei, a quo multum habes : da etiam om-
nia ei, qui omnia donavit. Nunquam Dei munificen-
tiam viences, etiam si omnia tua bona projicias,
etiam si te etiam ipsum bonis tuis adjungas. Nam
hoc quoque ipsum accipere est, nempe Deo donari.
Quantumcunque contuleris, plura tamen tibi reliqua
erunt : nec quidquam tuum dabis, quandoquidem
omnia a Deo manant. Et quemadmodum nemo um-
bram suam prægredi potest, ut quæ, quantum pro-
gredimur, tantum etiam se subducat, parique semper
intervallo nos antecedat; nec corporis magnitudo

tus depascitur. » Sic Regg. a, c, d, bm, ph, aliquæ
plures. Deest κάτω in editis.

(77) Πλεῖον. Regg. a, c, d, ph, et Or. 2, κάλον
[f. pro πλέον].

(78) Τὰ πάντα. Deest τὰ in Regg. a, bm,
ph, etc.

(79) Πρόσῃ. In pluribus, προσῃ.

(80) Σεαυτόν. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. In
ed., σαυτόν.

(81) Εὔρ. Sic Regg. bm, ph. In edit., εύ.

(82) Τὰ πάντα. Sic Regg. a, c, d, bm. Deest
τὰ in edit.

(83) Πρότιμον. Iia Regg. bm, ph, etc., in quibus
tamen legitur, προτιμεν. Alii, προτιμεν [male].

EDIT.]

supra caput sese efferre potest, utpote quod supra A corpus semper emineat: eodem modo 273 nec Deus muneribus nostris vinci potest. Neque enim quidquam, quod extra illius bona sit, nec quod illius liberalitatem supereret, damus.

XXIII. Agnosce unde habes quod sis, quod spires, quod intelligas et sapias, quodque maximum est, quod Deum cognoscas, spes cœlorum regnum, honoris æqualitatem cum angelis, gloriae contemplationem, nunc quidem in speculis et ænigmatibus, tunc autem pleniorum ac puriorum; quod Dei filius, Christi cohæres, atque, ut audacter loquar, deus etiam factus sis: unde tibi haec omnia, et a quo? Aut, ut parva haec, oculisque subjecta dicam, cuius munere ac beneficio intueris cœli pulchritudinem, cursum solis, lunæ orbem, siderum multitudinem, eumque, qui in his omnibus, velut in lyra eluciens, concentum atque ordinem, semper eodem modo se habentem; partium anni vicissitudines, temporum mutationes, annorum conversiones, diei noctisque sequas portiones, terræ productiones, aeris fusionem, maris, fluxi simul ac stabilis, immensam latitudinem, fluminum profunditatem, ventorum prefluvia? Quis tibi pluvias dedit, agriculturam, cibos, artes, domicilia, leges, respellas, vitam mitem et humanitate exultam, amicitiam et familiaritatem cum eo, cum quo tibi cognatio intercedit? Unde habes quod animantia partim cœurata, tibique subjecta sint, partim in cibum tradita? Quis te omnium rerum, quæ in terra sunt, dominum et regem constituit? Quis, ne singula commemorem, ea omnia, quibus homo ceteris animantibus præstat, largitus est? Nonne Deus, qui nunc præ omnibus, et pro omnibus rebus benignitatem a te vicissim poscit? An vero nos non pudebit, cum tot tantaque ab eo, partim acceperimus, partim speremus, nec hoc quidem unum ipsi conferre, minirum benignitatem? An cum ille nos a feris disjunxerit, solisque, ex omnibus iis quæ in terra sunt, ratione ornaverit, ipsi contra nosmetipsos efferabimus, tantumque a voluptatibus et deliciis corruipemur, aut furore afficiemur, aut, quo verbo id exprimam, nescio, ut simul cum maza et furfuribus, quæ male fortasse collegimus, nos quoque præstantiore natura esse quam ipsi sunt, existimemus? 274 Et, quemadmodum olim, ut poæ fabulantur, genus quoddam

Δει τοῦ σώματος· οὗτος οὐδὲ οἶς δίδομεν νικῆσαι Θεόν. Οὐ γὰρ ἔξω τι τῶν αὐτοῦ διδούμεν, οὐδὲ ὑπὲρ τὴν ἐκείνου φιλοτιμίαν.

KΓ. Γνῶθι πόθεν σοι τὸ εἶναι, τὸ ἀναπνεῖν, τὸ φρενῖν, αὐτὸν τὸ μάγιστρον, τὸ γινώσκειν Θεόν, βασιλέαν οὐρανῶν ἐλπίζειν, ἀγγέλων ἰστοιμάλαν, δόξης θεωρίαν, νῦν μὲν τὴν ἐν ἐσπεροῖς τῷ (84) καὶ αἰνίγμασι, τότε δὲ τὴν τελεωτέραν τε καὶ καθαρωτέραν· οὐδὲν γενέσθαι Θεοῦ, συγχληρονόμον Χριστοῦ, τολμήσας εἶπω, καὶ θεὸν αὐτὸν; Πόθεν σοι ταῦτα πάντα, καὶ πάρα τίνος; Ή, ίνα τὰ μικρὰ λέγω καὶ τὰ ὁρμένα, τις ἔδωκέ σοι κάλλος οὐρανοῦ βλέπειν, τὰ λίγα δρόμον, σελήνης (85) κύκλον, ἀστέρων πλῆθος, καὶ τὴν ἐν τούτοις πάσιν, ὥστερ ἐν λύρᾳ, εὐφροσύναις καὶ τάξιν ὀστάτως ἔχουσαν, ὡρῶν ἀλλαγάς, μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν περιόδους, ἡμέρας καὶ νυκτὸς Ιωμοιρίαν, γῆς ἐκφύσεις, ἀέρος χύσιν, πλάτη (86) θαλάττης λελυμένης καὶ ισταμένης, βάθη ποταμῶν, ἀνέμων φεύματα; Τίς νέτοις, γεωργίαν, τροφᾶς, τέχνας, οἰκησίες, νόμους, πολιτείας (87), βίον ἡμέρων, οἰκείωσιν πρὸς τὸ συγγενές; Πόθεν σοι τὸν ζῶντα τὰ μὲν ἡμέρωται καὶ ὑπέευχται, τὰ δὲ τροφῆς παραδέδοται; Τίς σε κύριον καὶ βασιλέα πάντων κατέστησε (88) τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Τίς, ίνα μὴ καθ' ἐκαστὸν λέγω, πάντα, οἵς πρόσχει τῶν ἀλλων ἀνθρώπων, ἔδωρήσατο; Οὐχ οὕτως, δις νῦν πρὸ πάντων καὶ ἄντα πάντων αἰτεῖ πάρα σοῦ τὸ φιλάνθρωπον; Εἰτε οὐκ αἰσχυνόμεθα, εἰ τοσαῦτα πάρ' αὐτοῦ, τὰ μὲν λαζόντες, τὰ δὲ ἐλπίζοντες, μηδὲ ἐν τούτῳ εἰσοίσομεν τῷ Θεῷ, τὸ φιλάνθρωπον (89); 'Ἄλλ' δι μὲν τῶν θερίων τῆμας ἔχωρισε (90), καὶ λόγω μόνους τῶν ἐπὶ γῆς ἐπιμησέν· ἡμεῖς δὲ τῆμας αὐτοὺς θηριώσομεν, καὶ τοσούτον ὑπὸ τῆς τρυφῆς διεφθάρμεθα, η μεμήμεν, ή, οὐκ ἔχω τι λέγειν, ὥστε ὅμοι τῇ μάζῃ καὶ τοῖς πιτύροις, & (91) κακῶς θως ἐπορισάμεθα (92), καὶ τὴν φύσιν εἶναι βελτίστους αὐτῶν οἰησόμεθα; Καὶ ὥστερ ἡν τι τὸ παλαιόν, δισον ἐπὶ τοῖς μύθοις (93), γένος γιγάντων καὶ τῶν λαιπῶν ἀνθρώπων· οὕτω καὶ ἡμεῖς τούτοις ἐσδομέθα ὑψηλοὶ τε καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, οἷον Νεθρώδ (94) ἐκεῖνος, η τὸ τοῦ Ἐνάκ γένος, ἐκ Ολύμπου πάλαι: τὸν (95) Ἰσραὴλ, η δι' οὓς ὁ κατακλυσμὸς τὴν γῆν ἐκάθηρεν; Καὶ δι μὲν οὐκ αἰσχύνεται (96) Πατήρ ἡμῶν καλεῖσθαι, Θεός ὁν καὶ δεσμὸς Δ της· ἡμεῖς δὲ καὶ τὸ συγγενὲς ἀρνητόμεθα;

(84) Τε. Deest in quatuor Regg.

(85) Σελήνης. Reg. a, η σελήνης.

(86) Πλάτη. Reg. bm, πλάτος. «Latitudinem maris sese effundentis et sustinentis. Hunc locum Nicetas rite exponit: «Unde tibi... quod mare, ob naturalem quidem humiditatē solutum, ac rursus intra terminos suos consistens, atque arenam pro limite habens, nec eam propter creatoris jussuni transiliens?»

(87) Πολιτείας. Regg. a, c, d, et Or. 2, πολιτείαν.

(88) Πάρτων κατέστησε. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. In edit., κατέστησε πάντων.

(89) Φιλάνθρωπον. Reg. a, φιλάνθρωπον.

(90) Ἐχώρισε. Reg. bm, et Or. 2, ἔχωρης [per-

peram].

(91) A. Regg. a, c, d, οīc.

(92) Ἐπορισάμεθα. Sic plures Regg. Editi vero, ἐμπορισάμεθα.

(93) Μόδιοις. Or. 2 addit, ὡς ἀκούομαν, ει παδίμοις, ο quodque reperitur in Basil. edit. et agnoscit Gabrielius. Non solum enim gigantum meminere poetæ, sed ipsa etiam sacra Scriptura, Gen. vi, 4; unde illi hauserunt, et gigantes fixere monstrosos quosdam animantes.

(94) Νεθρώδ. Reg. ph, Νεμρώδ.

(95) Ἐκθύσον πάλαι τὸν. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Editi, ἐκθύσων πάλαι τό.

(96) Αἰσχύνεται. Reg. d, ἀπαισχύνεται.

erat gigantum et reliquorum hominum, sic nos quoque sublimes et humana conditione maiores apud ipsos erimus, velut ille Nembroth¹, aut genus Enach², quod Israelitas olim opprimebat, aut illi, quorum scelere factum est, ut diluvium terram purgaret? An cum ille, Deus licet ac Dominus, Pater noster vocari non erubescat, nos contra cognatos quoque nostros abnegabimus?

KΔ'. Μηδαμῶς, ὡς (97) φιλοὶ καὶ ἀδελφοὶ, μὴ γε- νόμεθα κακοὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν οἰκονόμοι, ἵνα μὴ ἀκούσωμεν Πέτρου λέγοντος· Αἰσχύροτες, οἱ κατ- ἔχοντες τὰ ἀλλότρια, καὶ μυμήσασθε λοστητα Θεοῦ, καὶ οὐδεὶς ἔσται πέτης. Μή κάμνωμεν θη- σαυρίζοντες καὶ φυλάσσοντες, ἐλλῶν πενίᾳ καμνόν- των, μὴ θειᾶσσης (98) καὶ ἀπειλῆσῃ πικρῶς ἡμῖν, ἔνθεν μὲν ὁ θεῖος Ἀμώς (99) ἐν τούτοις τοῖς ρήμα- σιν· Ἄγε τοῦρ, οἱ λέποτες· Πότε διελεύσταις σ μὴν, καὶ ἐμπωλήσωμεν· καὶ τὰ Σδέδατα, καὶ ἀρ- οἴξωμεν (1) θησαυρούς; καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, δι' ὧν τοῖς μέγα καὶ μικρὸν στάθμιον κτωμένοις, τὴν τοῦ Θεοῦ μῆνιν ἐπανατείνεται· ἔνθεν δὲ ὁ μακάριος Μι- χαῖλας (2), τάχα μὲν καὶ ἀντὴν τὴν τρυφὴν ἐπικό- πτων, ὡς τοῦ κόρου τὴν ὑδρίαν τίκτοντος, καὶ τὸ κα- τεποταλαῦν ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, καὶ τοῖς πρώ- τοις τῶν μύρων θρύπτεσθαι, μόσχοις τε ἀπαλοῖς ἐκ βουκολῶν καὶ ἔριφοις ἐκ ποιμνῶν πιανέσθαι, καὶ πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὅργάνων ἐπικροτεῖν, καὶ ἐπὶ μᾶλλον τὸ οἰεσθαι στάσιμόν τι τούτων εἶναι καὶ μό- νιμον· τάχα δὲ οὐχ οὕτω ταῦτα δεινὰ νομίζων, ὡς τὸ μηδὲν πάσχειν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἱωσῆτος αὐτοὺς τῷειρωντας· τοῦτο γάρ τῇ τῆς πλησμονῆς κατηγορίᾳ προστίθησιν· διὸ μὴ πάθωμεν νῦν (3) ἡμεῖς, μηδὲ τοσοῦτον τρυφήσωμεν, ὥστε καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φλα- ωματίας καταφρονεῖν τούτοις δυσχεραίνοντος, καὶ μὴ περὶ πόδας, μηδὲ δροῦ τῇ κακᾷ τὴν δρυὴν ἐπάγγεις διαμαρτάνουσιν.

ΚΕ'. Μιμησώμεθα νόμον Θεοῦ τὸν ἀνωτάτω καὶ πρώτον, διὸ βρέχει μὲν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀμαρτωλοὺς, ἀνατέλλει δὲ πᾶσιν ὅμοιῶς τὸν ἥλιον· γῆν δὲ χερ- σαίοις πᾶσιν ἥπιλασεν ἀνετον, καὶ κρήνας, καὶ πο- ταμοὺς, καὶ ὄλας· ἀέρα δὲ πτηναῖς φύσεσι, καὶ ὕδωρ δισοῖς διὰ βίσονος, καὶ τὰς πρώτας τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἀφθόνους ἀπασιν ἔχαριστο, οὐ δυναστείᾳ κρατουμένας, οὐ νόμῳ περιγραφομένας, οὐχ ὅροις διειργομένας (4)· ἀλλὰ καὶ κοινάς τὰς αὐτὰς καὶ κλησίας, καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο ἐνδεστέρας προσθή- ξεν· τὸ τε τῆς φύσεως ὅμοτιμον ιστήτι τῆς δωρεᾶς τιμῶν (5), καὶ δεικνὺς τὸν πλούτον τῆς ἑαυτοῦ χρη- στήτας. Ἀνθρώποι δὲ χρυσὸν, καὶ ἀργυρὸν, καὶ τῆς ἐσθῆτος δηση μελακή, καὶ ὑπὲρ τὴν χρεάν, καὶ τῶν λίθων τοὺς διαυτεῖς κατορθύσαντες, εἰτε τι ἀλλο τοσούτον, ἀ πολέμου, καὶ στάσεως (6), καὶ τῆς πρώ- της τυραννίδος ἔστι γνωρίσματα (7), ἐπειτα ἀρουστι-

¹ Gen. x, 8. ² Num. xiii, 29. ³ Ex Apost. const.

⁴ Matib. v, 45.

(97) *Ω. Deest in Reg. bm. et Or. 2.*
Ορειδίστηρ. Or. 2, ὀνειδίστη [male].

(98) *Ἀμώς. Reg. bm. Μιχαῖλας. sed perperain.*

(1) *Ἐμπωλήσωμεν... ἀροἴξωμεν. Plures Regg. et Or. 2. Ἐμπωλήσωμεν... ἀνοίξωμεν, et negotiabi- mur... aperiémus.*

(2) *Μιχαῖλας. Sic mss. et edit. Verba tamen sunt Amos. Idecirco, vel Gregorius memoria lapsus est, vel antiquarius scribendo aberravit.*

A **XXIV.** Minime, fratres et amici mei, minime commitamus, ut res divino inunere nobis concessas male administremus, ne aliqui Petrum dicentem audiamus: *Erubescite, qui aliena detinetis, Deique aequitatem vobis imitandam proponite, et nemo urit pauper⁸.* Ne congerendis asservandisque pecuniis laboreamus, aliis inopia laborantibus, ne aliqui nos acerba et minaci oratione insectetur, hinc divus Amos, ad hunc modum loquens: *Agite jam, qui dicitis: Quando effuet mensis, ut vendamus; et Sab- bata, ut thesauros aperiamus⁹ et cetera, quibus iis, qui magnam et parvam trutinam habent, iram Dei minitatur: hinc rursum beatus Michæas, eumdem quoque fortasse luxum reprimens (τινquam scilicet saturitas petulantiam pareret), et quod in lectis eburneis lascivirent¹⁰, ac fragrantissimis unguentis effeminate perfunderentur, atque teneris vitulis ex armentis, et horridis ex gregibus saginarentur, et ad inusicorum organorum vocem applauderent, vel polius etiam quod quidquam harum rerum firmum ac stabile esse ducerent; fortasse autem hæc non tam gravia esse existimans, quam quod, cum ipsi luxui dediti essent, super contritione Joseph nihil paternerentur¹¹: hoc enim ad saturitatis crimen adjungit. Quod utinam nunc nobis ne accidat, nec deliciis usque adeo studeamus, ut Dei quoque, res eas in- dignae ferentis, benignitatem contemnamus, etiam si non evestigio, nec simul cum scelere iram suam peccatoribus immittat.*

XXV. Supremam illam et primam Dei legem invenimus, qui pluit super justos et peccatores, et solem omnibus aριζε oriri facit¹²; ac patentem ter- ram, et fountes, et aunes, et silvas terrestribus oni- nibus animalibus expandit; aerem autem avibus, et aquam iis quæ in aquis vivunt, primaque vita subsidies omnibus copiosissime largitus est, non cujusquam imperio detenta, **275** non lege circum- scripta, non finibus distincta; sed et communia eadem, et ampla atque copiosa, nec illa propterea ex parte deficiens proposit; tum ut æqualem na- turæ dignitatem muneris æquitate ornaret, tum ut benignitatis suæ opes ostenderet. At homines, si aurum et argentum et mollissimas quasque ac su- perfluas vestes, gemmasque pellucidas, ceteraque id genus, quæ bellum ac dissidiiorum, primæque ty- rannidis argumenta sunt, in terram abdiderint, sta-

Clementis. ⁴ Amos viii, 5. ⁵ Amos vi, 4. ⁶ ibid. 6.

(3) *Nūr. Sic Regg. plures, et Or. 2. Deest in editis.*

(4) *Διειργομένας. Coisl. 1, διειργμένας.*

(5) *Τιμῶν. Ita omnes codices. Mendose in edit., ἡμῶν.*

(6) *Toιουτο... στασεως. Sic Regg. a, bm, ph. In editis, τοιοῦτο... στάσεων. In quibusdam, τοσοῦ- τον*

(7) *Γνωρίσματα. Or. 2, γνώσιμα.*

tim supercilium præ amentia tollunt, calamitosisque cognatis misericordiam occludunt, cum nec ex superfluis quidem rebus ad necessarios vitæ usus opem ipsis ferre in animum inducant, (o ingentem stultitiam! o singularem recordiam!) nec, si nihil aliud, illud quidem cogitent, quod paupertas et divitiae, libertasque, ut appellamus, et servitus, ac cætera hujus generis nomina, postea in hominum genus, simul cum vitio irrepserunt, non secus ac communes miorbi quidam, illapsa, atque ab illo inventa. **A principio autem**, inquit ille, *non fuit sic*⁸: verum is, qui hominem primum creavit, liberum eum, sive arbitrii reliquit, sola mandati lege coercitum, atque in paradisi deliciis opulentum: idemque reliquo mortalium generi per unum illud primum semen largitus est. **Libertas porro et divitiae in sola mandati observatione sitæ erant; vera autem paupertas et servitus in illius transgressione.**

XXVI. Ex quo autem invidia et contentiones, et subdola serpentis tyrannis, per voluptatis illecebras furtim nos semper attrahens, atque audaciores adversus infirmiores concitans, in vitam irrepserunt, ab eo tempore in nominum diversitates cognatum genus dissectum est, ac naturæ nobilitatem avaritia discidit, legem etiam assumens, potentias atque imperii adjutricem. At tu primam illam æquabilitatem, non postremam divisionem, intuere; Creatoris, non potentioris, legem tibi propone. Naturæ pro viribus succurre, veterem libertatem honore prosequere, te ipsum verere, ignominiam generi tuo contege, morbo subveni, egestati solatium affer: qui firmo corpore es, opibusque circumfluis, ægrotanti et inopi; qui minime **276** offendisti, collapso et comminatio; qui lato et hilari animo es, mœrenti et affictio; qui rebus secundis uteris, adversis laboranti. Deo gratitudinis causa aliquid tribue, quod ex eorum numero sis, qui de aliis bene mereri possunt, non qui aliorum beneficentia opus habeant; quod non in alienas manus oculos conjectos habeas, sed alii in tuas. Da operam, ut non solum opibus, sed etiam pietate, non solum auro, sed etiam virtute, imo virtute sola sis locuples. Cura ut proximo tuo idcirco præstantior sis, quia benignior. Fac calamitoso sis deus, Dei misericordiam imitando.

XXVII. Nihil enim tam divinum homo habet,

⁸ Matth. xix, 8.

(8) Υπό. Reg. d, ἀπό.

(9) Κοιρά τινα. Sic plures Regg. plures Colb., Or. 2, etc. Deest tīva in nonnullis, et κοινά in edit.

(10) Κάκειρης δύτα ἐπιρόματα. Hæc desunt in Reg. a.

(11) Μόρη. Deest in pluribus cod.

(12) Αρ' οὐ δέ. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, etc. Billius supplet, παρεγθάρησαν, et in vitam irrepserunt, [imo, in vitium delapsi sunt,] quod non habent codices.

(13) Ἐπαριστῶσα. Regg. a, bm, et Jes.. ἐπανιστᾶσα.

(14) Πλεορεῖα, etc. Iniqua vis, habendi cupi-

A τὴν δρὸν ύπὸ (8) ἀνοίας, καὶ τοῖς ἀτυχοῦσι τῶν συγγενῶν τὸν Ἐλεον ἀποκλείουσιν, οὐδὲ τοῖς περιττοῖς εἰς τὰ ἀναγκαῖα βοηθεῖν θέλοντες, (ῷ τῆς ἀπαιδεύσις! ὡς τῆς σκαιτήτης!) οὐδὲ εἰ μή τι ἄλλο, ἐκεῖνό γε ἐνθυμούμενος, διτὶ πενία καὶ πλούτος, ἐλευθερία τε, ἣν φαμεν, καὶ δουλεία, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, ὅτερον ἐπεισῆλθε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὥστε πέρι ἀρβαστήματα κοινά τινα (9) τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντα, κακείνης δυτα ἐπινοήματα (10). Ἀπ' ἀρχῆς δέ, φησιν, οὐ γέροντες οὐτως· ἀλλὰ ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἀνθρώπον, ἐκεῖνος ἀφῆκε καὶ αὐτεξόδιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνῳ κρατούμενόν, καὶ πλούσιον ἐν παραδείσου τρυφῇ· τοῦτο καὶ τῷ λοιπῷ γένει τῶν ἀνθρώπων βουλθεῖς τε καὶ χαρισάμενος· διτὸς τοῦ πρώτου σπέρματος, Ἐλευθερία δὲ καὶ πλούτος, ἥ τῆς ἐντολῆς μόνη (11) τῇροις ἦν· πενία δὲ ἀληθῆς καὶ δουλεία, ἥ ταύτης παράδασις.

KT. Ἀφ' οὐ δὲ (12) καὶ φθόνοι, καὶ Ἑριδες, καὶ ἡ δολερὰ τοῦ διφεως τυραννίς, ἀει τῷ λίχνῳ τῆς ἡδονῆς ὑποσύρουσα, καὶ ἐπανιστῶσα (13) τοῖς ἀσθεγεστέροις τοὺς θρασυτέρους, ἐρήμητη τὸ συγγενές εἰς ὀνομάτων ἀλλοτριότητας, καὶ τὸ τῆς φύσεως εὐγενές πλεονεξία (14) κατέτεμε, προσλαβοῦσα καὶ νόμον, τῆς δυναστείας ἐπίκουρον. Ἀλλὰ σὺ βλέπε μοι τὴν πρώτην ισονομίαν (15), μή τὴν τελευταῖαν διαιρεσιν· μή τὸν τοῦ κρατήσαντος νόμον, ἀλλὰ τὸν τοῦ κτίσαντος. Βοήθησον κατὰ δύναμιν τῇ φύσει, τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν τίμησον, αἰδέσθητι σαυτὸν, συγκάλυψον τῷ γένει τὴν ἀτιμίαν, ἐπάρκεσον τῇ νόσῳ, τὴν ἔνδειαν παραμύθησαι· διτὸς τῶν πλούτων, τὴν τοῦ νοσοῦντος, τὴν (17) τοῦ πενομένου· δι μή προσπεξίσας, τὴν τοῦ πεσόντος καὶ συντριβέντος· διτὸς τῶν ἀθυμοῦντος· δι τοῖς δεξιοῖς εὐθηγούμενος (18), τοῦ τοῖς ἀριστέροις κάμνοντος. Δός τι τῷ (19) Θεῷ χαριστήριον, διτὶ τῶν εὖ ποιειν δυναμίνων ἐγένουν, ἀλλ' οὐ τῶν εὖ παθεῖν δεομένων· δι μή βλέπεις (20) εἰς ἀλλοτρίας χεῖρας, ἀλλὰ εἰς τὰς οἰς ἔτεροι. Πλούτησον μή περιουσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐτέρειαν· μή τὸ χρυσὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν, μᾶλλον δὲ ταύτην μόνον (21). Γενοῦ τοῦ πλούτον τιμιώτερος, ἐκ τοῦ φανῆναι χρηστότερος· γενοῦ τῷ ἀτυχοῦντι θεδς, τὸν Ἐλεον θεοῦ μιμησάμενος.

D

KZ. Οὐδὲν γάρ οὔτως, ὡς τὸ εὖ ποιεῖν, ἀνθρώπους

ditas. » Hic enim sermo est de vi publica, qua prima libertas oppressa est.

(15) Ἰσορογιλ. Regg. a, c. d, ισοτομίαν [lege iσοτυμίαν].

(16) Εὐρωστῶν. Regg. a, c, d, εὐρέωστῶν [male].

(17) Τὴν. Deest in Regg. a, bm, ph.

(18) Εὐθηγούμενος. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Coisl. 3, et Jes. Editi, εὐθυνούμενος [male].

(19) Τῷ. Deest in pluribus.

(20) Βλέπεις. Sic Regg. a, bm, c, d, et Or. 2.

In edit. βλέπης [perperam].

(21) Μᾶλλον δὲ ταύτην μόνον. Hæc desunt in plerisque codi.

Ἐξει Θεοῦ· καὶν ὁ (22) μὲν μεῖζω, καὶ ὁ δὲ ἐλάττω εὐεργετῆς. ἔκατερος, οἵμαι, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν. Ὁ μὲν ἐποίησε, καὶ (23) λύσας συνάγει (24) πᾶσιν· σὺ δὲ πεσόντα μὴ παρίδῃς (25). Ὡ μὲν ἡλέτεσιν εἰς τὰ μέγιστα, δοὺς ἐπὶ πᾶσι νόμον, προφῆτας, καὶ πρὸ τούτων, τὸν φυσικὸν νόμον ἄγραφον, τὸν πράττατομένων ἔκεταστήν, ἐλέγχας, νουθετήσας, παιδεψαγήσας· τὸ τελευτάϊον, λύτρον ἑαυτὸν παραδίους ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς χαρισάμενος ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς, διδασκάλους, ποιμένας. Ιάσεις, τέρατα, ἐπάνοδον πρὸς ζωὴν, θανάτου κατάλυσιν, τρόπαιον κατὰ τοῦ νικήσαντος, διαθήκην τὴν ἐν σκιᾷ, διαθήκην τὴν ἐν ἀληθείᾳ, Πνεύματος ἀγίου μερισμούς, τὸ τῆς καινῆς σωτηρίας μυστήριον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν καὶ (26) τὰ μεῖζα δυνατὰς εἶ, καὶ οἵ τε εὐεργετήσιται ψυχὴ (πεποίηκε γάρ σε καὶ ταῦτα πλούσιον ὁ Θεός, εἰ θελήσεις), μηδὲ ταῦτα εὖ ποιεῖν ἀπόσχῃ τὸν ἐκεῖνην (27)· μᾶλλον δὲ πρῶτα καὶ μᾶλιστα τῷ αἰτοῦντι σε δίδου, καὶ πρὶν αἰτηθῆναι, δῆλην τὴν ἡμέραν ἐλεῶν καὶ δανείζων (28) τὸν λόγον. καὶ ἀπατῶν φιλοπάνως τὸ δάνειον μετὰ τόκου τῆς τοῦ ὥφελημένου (29) προστήκεις. ἦν δεῖ τῷ λόγῳ προστίθησιν, αὗτῶν ἑαυτῷ (30) κατὰ μικρὸν τὰ τῆς εὐεσθείας σπέρματα. Εἰ δὲ μὴ, τὰ γε (31) δεύτερα καὶ μικρότερα (32), καὶ οὐδὲ εἰς δύναμιν ἤκει τὴν σήν· ἐπικούρησον, ὅρεξον τροφὴν, ὅρεξον ράχος, προσένεγκε φάρμακον, κατάδησον τραύματα, ἐρώτησόν τι περὶ τῆς συμφορᾶς, περὶ καρτερίας φιλοσόφησον, θάρσησον, πρόσελθε· οὐ μὴ χειρόν τι σεαυτοῦ παρὰ τοῦτο γένη· οὐ μὴ μεταλλοίς (33) τοῦ πάθους, καὶν οἱ λίαν ἀδροὶ τοῦτο ὡμίζωσι λόγοις ματαίοις ἡπατημένοι· μᾶλλον δὲ ταῦτην προβάλλονται τῆς ἑαυτῶν εἴτε εὐλαβείας (34), εἴτε ἀτεθείας ἀπολογίαν, ἐπὶ τὴν δειλίαν, ὡς δῆ τι ρέγα καὶ σφόδρα καταφεύγοντες. Τοῦτο πειθέτωσάν εἰ καὶ οἱ λόγοι, καὶ ιατρῶν παιδεῖς (35), καὶ σύνοντο· (36) τούτων θεραπευταὶ, δῶν οὐδεὶς πα τοῖς τοιούτοις προσώπων ἐκινδύνευσε. Σὺ τοίνυν, εἰ καὶ τὸ πρᾶγμα φοβερὸν καὶ ὑπονοίας ἀξιον, ὡς δοῦλοι Χριστοῦ, καὶ φιλόθεες, καὶ φιλάνθρωπες, μὴ πάθησι μηδὲν ἀγενές· τῇ πίστει θάρσησον· νικησάτω τὴν δειλίαν δὲ τούτου, δὲ τοῦ Θεοῦ φόρος τὴν ἀπάλλητα· στήτω πρὸ τῶν φιλοσάρκων λογισμῶν ἡ εὐσέβεια· μὴ παρίδως, μὴ παραδράμης τὸν ἀδελφὸν, μὴ ἀποστραφῆς ὡς ἄγος, ὡς μίασμα, ὡς δῆλο τι τῶν φευκτῶν καὶ ἀπειρμένων· σὸν ἔστι μέλος. καὶ εἰ τῇ συμφορᾷ κάμ-

A quam de aliis bene mereri: tametsi ille majora, hic minora beneficia conferat, uterque, opinor, pro suis viribus. Ille hominem condidit, ac solutum rursus colligit: tu lapsum ne despicias. Ille eum maximis in rebus commiseratus est, cum ei, præter cetera, legem, prophetas, ac prius etiam, naturalem legem, non scriptam, eorum quæ geruntur, censorem, dedit, arguens, admonens, castigans; postremo seipsum pro mundi redemptione tradens; siue insuper apostolos tribuens, evangelistas, doctores, pastores^{*}, morborum curationes, portenta, mortis destructionem, trophæum adversus eum qui vicerat, fædus in umbra, fædus in veritate, Spiritus sancti distributiones, novæ salutis mysterium: tu vero, si quidem majora quoque potes, et quibus B anima beneficio afficitur (nam his etiam rebus divitem te, si volueris, Deus fecit), ne his quoque de indigente bene mereri absiste. Imo primum ac potissimum hæc ei, qui abs te petit, tribue, priusque etiam quam postulet, tota die miserans ac sermonem commodans, debitumque cum senore sedulo exigens, hoc est, ejus, cui utilitas assertur, incrementum, quod quidem doctrinæ semper adjungit, dum pietatis semina in seipso paulatim auget. Sin hæc largiri nequis, at certe hæc secunda et minora, et quæ sub facultatem tuam cadunt, præsta: subveni, cibum præbe, detritum pannum porrige, cœdicamentum adhibe, vulnus alliga, de calamitate aliquid percunctare, de patientia orationem habe, bono animo esto, accede; haudquaquam 277 ex ea re deterior teipso eris; haudquaquam morbum contrahes, etiamsi homines nimium delicati, inanibus decepti rationibus, hoc existiment; vel potius hoc sive mollitiei, sive impietati suscipe prætexant, ad timiditatem, velut ad magnum aliquid et prudens, consugientes. Hoc tibi persuadeant, et rationes, et medici, et contubernales qui eos curant, ex quibus nondum ullus ea de causa in periculum incidit, quod ad eos accesserit. Atque ut demus rei hanc metu et suspicione non carere, tu tamen, o serve Christi, Deique et hominum amator, ne propterea degenerem atque ignavum animum geras: verum confidito; timiditatem misericordia, Dei metus mollitiem vincat; rationes eas, quæ carnifacent, pietas supereret. Ne fratrem despicias, ne prætereas,

* Ephes. iv, 11.

(22) Ὁ. Sic Regg. a, bm, ph, etc. Deest in editis.

(23) Καὶ. Deest in pluribus.

(24) Συνάγει. Jes., συνεισάγει.

(25) Παρίδῃς. Reg. bm, παρεῖδης.

(26) Καὶ. Sic Regg. a, bm, c, ph, et Or. 2. Deest in edit.

(27) Ἐρδεῖ. Reg. ph, ἐνδέα [lege, ἐνδεῖ].

(28) Δανείζω. Or. 1 et 2, δανείζων.

(29) Ὦφελημένου. Reg. bm, ὥφελουμένου.

(30) Αὐξέω ἑαυτῷ, εἰς. Reg. a, Or. 2, et Gabr., νωνεχῶς αὐξῶν ἐν ἑαυτῷ, « qui prudenter in seipso pirlatis seinina sensim adauget. »

(31) Τὰ γε. Reg. ph, τάχα, « fortasse. »

D (32) Καὶ μικρότερα. Deest in Reg. ph.

(33) Μεταλλάσσοις. Regg. a, d, et Or. 2, μεταλά-

θησις.

(34) Εὐλαβείας. Regg. a, c, d, duo Coisl. et Or. 2, πλακεῖας [f. βλακεῖας], « sociordiae, sive impietiatis excusationem prætexant. »

(35) Λόγοι, καὶ λατρῷ παιδεῖς. Regg. bm, οἱ λόγοι. « Rationes, et medicorum filii, » id est, medici. Sic Gregorius, orat. 1, de filio, « Græcos appellat, Ἑλλήνων παιδεῖς. Sic sacra Scriptura: « Palpebræ eius interrogant filios hominum, » id est, homines (Ps. x, 5).

(36) Σύροικοι. Regg. a, bm, ph, οἱ σύνοικοι.

ne, ut scelus, ut piaculum, ut aliud quiddam fugendum et execrandum averseris. Membrum tuum est, tametsi calamitate curvetur : ut Deo, *tibi derricktus est pauper*¹⁰, licet animo admodum fortis p̄stereas ; his enim verbis pudore te fortasse afficiam.

Humanitatis tibi argumentum proponitur, etiammi

XXVIII. Quisquis navigat, naufragio propinquus est, eoque magis, quo audacius navigat : et quisquis corpus gerit, corporis malis propinquus est, eoque magis, quo erector incedit, nec eos, qui ante se jacent, intuetur. Dum secundo vento navigas, ei qui naufragium facit, manum porridge : dum sanus es et locuples, afflito ser opem. Ne exspectes, dum, quantum malum sit inhumanitas, in teipso discas, quantumque bonum, viscera egentibus aperire. Ne experiri velis Deum manum extendente adversus eos, qui cervicem attollunt, ac pauperes prætereunt. In alienis calamitatibus hæc disce; egenti parvum aliquid tribue; neque enim parvum est ei, qui omnibus rebus caret, imo ne ipsi quidem Deo, modo viribus non impar. Sit tibi summi munera loco animi alacritas : si nihil habes, illacryma. Magnum calamitoso remedium est miseratio ex animo collata : ac vere et sincere condolere, calamitatem magna ex parte levat. Homo apud te iumento **278** vilior non est, o homo, quod cum in soveam incidit, aut aberravit, erigere, ac reducere tibi lex præscribit¹¹. Si quid autem profundius aliud, et magis arcanum occultet, cuiusmodi sunt multa legalis profunditatis ac duplicitis sensus, non est meum nosse, verum Spiritus omnia perscrutantis et cognoscentis : quantum vero ipse ratione atque intelligentia consequi possum, hoc ideo sanxit, ut nos ab humanitate, quam in rebus parvis adhibemus, ad maiorem plenioraque benignitatem exerceat. Quanta enim, quæso, his, qui ejusdem nobiscum generis atque honoris sunt, debetur, quæ vel usque ad ea, quæ ratione carent, exigunt?

XXIX. Atque hæc quidem suadent ratio, et lex, et hominum moderatissimi quique, apud quos præstabilitius habetur beneficium dare quam accipere, majorique studio est misericordia, quam lucrum. Quid vero de nostris sapientibus dixeris? Nihil enim de exteris dico, qui vitiis suis patronos deos excor-

¹⁰ Psal. x, 14, sec. Hebr. ¹¹ Deut. xxii, 4 seqq.

(37) Ἐγκαταλέιπεται. Reg. bm, ἐγκαταλείπεται.

(38) Παρατρέχεις. Sic Regg. a, bm, c, d, et Or. 2. Ed., παρατρέχῃς.

(39) Ἀλλοτριως. (Alienus, nempe, et Diabolus.)

(40) Τόσῳ. In quibusdam, τοσούτῳ.

(41) Πλῆρης. In aliis, πλεῖς [rectius].

(42) Εὐεκτῆς καὶ πλούτης. Regg. a, c, d, Or. 2. Montac., εὐεκτεῖς καὶ πλούτεις.

(43) Μή βουληθῆς ἐπάρου χεῖρα θεῖρ. (Par., μή βουληθεῖς ἐπαρόραι χεῖρα θεῶν [corrupte].) Ne committas ut Deus manum extendat in eos, etc.

(44) Τοὺς κέρητας. Hæc desunt in Reg. bm.

(45) Τι καὶ. Desunt in nonnullis codic.

(46) Τῷ. Sic Regg. a, c, d, et Orat. 2. Desest in edit.

(47) Εἰ μηδὲν ἔχης. Regg. d, bm, ei δὲ μηδὲν ἔχεις.

(48) Δάκρυσσον. Regg. a, c, d, et Orat. 2, δά-

πτεται. Σοὶ ἐγκαταλέιπεται (37) ὁ πτωχὸς, ὁ θεῷ, καὶ εἰ λιαν παρατρέχεις (38) μεγάλοφύχως, τάχα γάρ σε τούτοις δυσωπήσω τοῖς φήμασι. Σοὶ πρόκειται φιλανθρωπίας ὑπόθεσις, καὶ εἰ ἀλλοτριοῦ σε τοῦ εὖ παθεῖν ὁ ἀλλότριος (39).

te a beneficio accipiendo alienus avertat et alienet.

ΚΗ'. Πᾶς δὲ πλέων ἐγγύς ἐστι τοῦ ναυαγίου, καὶ τόσῳ μᾶλλον, δισπειρ ἀν τολμηρότερον πλέω· καὶ πᾶς δὲ σῶμα περικείμενος ἐγγύς ἐστι τῶν τοῦ σώματος κακῶν, καὶ τόσῳ (40) μᾶλλον, δισπειρ ἀν ὅρῶν βαδίζῃ, καὶ μὴ βλέπῃ τοὺς πρὸ αὐτοῦ κειμένους. Έως πλῆσ (41) ἐξ ὡρίας, τῷ ναυαγοῦντι δός χεῖρα· ἔως συεκτῆς καὶ πλούτης (42), τῷ κακοπαθοῦντι: βοήθειον. Μή ἀναμείνῃς ἐπὶ σεαυτοῦ μαθεῖν, δισον ἐστι τοῦ κακὸν ἀπανθρωπία, καὶ οἶον ἀγαθὸν σπλάγχνα τοῖς χρήζουσιν ἀνοιγόμενα. Μή βουληθῆς ἐπάρας χεῖρα θεῶν (43) κατὰ τῶν ὑφαυχεινύτων, καὶ παρατρέχοντων τοὺς πένητας (44). Ἐν ἀλλοτρίαις συμφοραῖς ταῦτα παιδεύθητι· δός τι καὶ (45) μικρὸν τῷ δεοεινῷ· οὐ γάρ μικρὸν τῷ πάντων ἐπιδεεῖ, ἀλλ' οὐδὲ τῷ (46) θεῷ, ἀν δὲ κατὰ δύναμιν. Δός ἀντὶ μεγάλου τὴν προδυμίαν· εἰ μηδὲν ἔχης (47), δάκρυσσον (48)· μέγα τῷ (49) ἀτυχοῦντι φάρμακον, ἔλεος ἀπὸ ψυχῆς εἰσφερόμενος· καὶ τὸ συναλγεῖν γνησίως, πολὺ τι κουφίζει τῆς συμφορᾶς. Οὐκ ἐστιν ἀτιμώτερός τοι τοῦ κτήνους δὲ ἀνθρωπος, ὁ (50) ἀνθρωπε, δὲ πεσὼν εἰς βόθρον, ἢ πλανηθὲν, ἀνεγέρτειν σοι καὶ ἐπανάγειν ὁ νόμος διακελεύεται· εἰ μὲν τι καὶ ἀλλο κρύπτων ἀπορρήτων καὶ βαθύτερον, οἵτε τὸ πολλὰ (51) τοῦ νομικοῦ βάθους καὶ τῆς διπλόης, οὐκ ἐμὲν τούτο εἰδέναι, ἀλλὰ τοῦ πάντα ἐρευνῶντος καὶ γνωσκούσας Πνεύματος· δὲ δὲν ἐγώ (52) καταλαμβάνω, καὶ δισον εἰς τὸν ἐμὸν ἥκει λόγον, γυμνάζων τὴν μῆδας ἀπὸ τῆς εἰς τὰ μικρὰ φιλανθρωπίας, ἐπὶ τὴν τελειότεραν (53) καὶ μείζονα. Πόστι γάρ διφείλεται τοῖς δμοφύλοις καὶ δμοτίμοις ἢ καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ἀπαιτουμένη;

ΚΘ'. Ταῦτα μὲν οὖν δὲ λόγος, καὶ δὲ νόμος, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μετριώτατοι, περὶ οἵτε τὸ εὖ ποιεῖν τοῦ πάσχειν τιμώτερον, καὶ περισπουδαστέρερος κέρδους ἔλεος. Τί δὲ ἀν εἴποις περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς συφῶν; Ἐώ γάρ λέγειν τοὺς ἔξαθεν, οἱ συνηγόρους τοῖς πάθεσι θεοὺς εὐρίσκοντες, καὶ τῷ Κερδώῳ (54), ψ (55)

(49) Τῷ. Sic Regg. a, bm, et Or. 2. In pluribus.

(50) Ὁ. Deest in pluribus.

(51) Ολα τὰ πολλά, etc. « Cujusmodi sunt multa legalis profunditatis, ac duplicitis sensus, » nempe, « spiritualis et allegorici. » Non bene igitur Billius: « Cujusmodi plerasque legalis profunditas sensuum que duplicitas habet. »

(52) Ο δὲν ἐγώ. Ita Regg. a, bm, et Or. 2. In quibusdam, ὁ δὲν ἐγώ. Deest ἐγώ in edit.

(53) Τελειότεραν. Regg. a, c, d, et Or. 2, τελειότεραν.

(54) Κερδώῳ. « Lucifer, Mercurio. » Regg. bm, c, d, κέρδει, « lucro. »

(55) Ὁ. Deest in Reg. c. Et certo, eo subtilio commodior est lectio, ac sic verti potest: « Intra vero, quod adhuc pejus est, lege et more sanctum. » etc.

τὰ πρῶτα νεμουσιν· ἡδη δέ, καὶ δ τούτου χειρόν ἐστι, καὶ ἀνθρωποκοτονεῖν νομίζουσιν ἐστιν οἵς δαμόνων, καὶ παρ' οἵς θήνεσι, καὶ μέρος εὐτεβείας αὐτοῖς ἡ ἐπινθρωπία, καὶ ταῖς τοιαύταις θυσίας αὐτοῖς ταχίρουσι, καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν οἰονται, πονηροὶ πονηρῶν λερεῖς καὶ μύσται γινόμενοι. 'Αλλ' εἰσὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς, δ καὶ δαρκύρειν ἀξιον, οἱ τοσοῦτον ἀπέχουσι συναλγεῖν καὶ βοηθεῖν τοῖς κάλυμνουσιν, ὅστε καὶ προσονειδίζουσι πικρῶς, καὶ (56) προσεπεμβάνουσι (57), καὶ φιλοσοφοῦσι κενά καὶ μάταια, καὶ φωνοῦσιν δυντας ἐκ γῆς, καὶ εἰς ἀέρα λαλοῦσιν, καὶ εἰς εἰς ἀκοὰς εὐσυνέτους, καὶ θεοῖς συνειθυμένις (58) δόργυμασι, καὶ τολμῶσι λέγειν· Παρὰ Θεοῦ τὸ ταλαιπωρεῖν ἔκεινοις, παρὰ Θεοῦ τὸ εὖ πράττειν ἦμιν· καὶ τίς εἰμι ἐγώ δόγμα λύειν Θεοῦ, καὶ Θεοῦ ἔταῆγαν χρηστότερος; Καμέντωσαν, ταλαιπωρείτωσαν (59), δυστυχίτωσαν· οὕτως ἔδοξεν. Κάνταῦθα μόνον εἰσὶ φιλόθεοι, οὐ δεῖ φυλάττειν τοὺς δοσολούς, καὶ κατὰ τῶν ἀθλίων νεανιεύεσθαι. "Οτι μὲν οὐν οὐκ (60) ἔκ τοῦ (61) Θεοῦ τὸ εὖ πράττειν αὐτοῖς (62) εἶναι νομίζουσι, δηλοῦσι σαφῶς ἐξ ὧν λέγουσι. Τίς γέρ τὸν οὗτον διανοθεῖη περὶ τῶν δεομένων, Θεὸν εἶνας χωρητὴν (63) ὃν κέκτηται; Τῶν γάρ αὐτῶν ἐστιν ἔξι τι παρὰ Θεοῦ, καὶ κεχρῆσθαι κατὰ Θεὸν οἰστερό ἔχουσιν.

A'. Εἰ δὲ καὶ παρὰ Θεοῦ τὸ κακοπαθεῖν ἔκεινοις, οὐπω δῆλον, ἔως δὲν καὶ παρ' ἔαυτῆς ἡ ὄλη φέρῃ (64) ή δατακτον, ὥσπερ ἐν φεύματι. Καὶ τίς οἶδεν, εἰ δὲ μὲν διὰ κακίαν κολάζεται, δὲν ὡς ἐπανούμενος αρεταῖ· ἀλλὰ μὴ τούναντιον, δὲν διὰ πονηρίαν ὑπούται, δὲν δὲν ἀρετὴν· δοκιμάζεται; δὲν πίετον (65) ἐπαιρόμενος, ίνα καὶ πέσῃ χαλεπώτερον, θληγ ἔωμενος πρότερον, ὥσπερ τινὰ νόσον, ἐκρήξαι τὴν ἔαυτοῦ κακίαν, ίνα καὶ κολασθῇ δικαιότερον· δὲν καὶ παρὰ δῆξαν πιεζόμενος, ίνα ὥσπερ χρυσὸς ἐν καμίνῳ δοκιμασθεῖς, τῆς κακίας, εἰ τι καὶ μικρὸν ἔχει, τοῦτο (66) ἐκτήξῃ· καθαρὸς γάρ ἀπὸ δύπου παντελῶς οὐδεὶς, οὐκ οὖν (67) ἐν γεννητῇ φύσει, ὥσπερ ἡρόσαμεν, εἰ καὶ φανῇ δοκιμώτερος. Εὐρίσκω γάρ τι καὶ τοιοῦτο (68) ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ μυστήριον· καὶ μικρὸν ἀν εἰη πάσας ἀπαριθμεῖν τοῦ Πνεύματος τὰς φωνάς, αἴ με (69) πρὸς τοῦτο φέρουσιν. 'Αλλὰ τίς ἀν φάμμον θαλασσῶν, καὶ (70) σταγόνας ὑετοῦ, καὶ βυθοῦ μῆκος διαμετρήσαιτο; τίς δὲν τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ πάντα σοφίας τὸ βάθος ἐξιχνιάσειν, ὅφες;

¹² Isa. xxix, 4. ¹³ Job xxv 4.

(56) Καὶ. Δεεστ. in tribus Regg.

(57) Προσεπεμβαλνούσι. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. Par., προσεπεμβαλνούτες. Editi, ἐπεμβαλνούτε.

(58) Συνειθυσμένας. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. In edit. συνηθισμένας.

(59) Ταλαιπωρείτωσαν. Or. 2, ταλαιπωρήτωσαν [mendose].

(60) Οὐκ. Addidimus οὐκ auctoritate plurium codi. Coisl. 1 et 2, Or. 2, Par., etc.

(61) Τοῦ. Deest in tribus Regg.

(62) Αὐτοῖς. Sic Regg. bm, et ph. Editi, αὐτοῖς.

B gitant, et Lucio primas tribuunt; et, quod eo sceleratus est, nonnullis quoque dæmonibus apud quasdam nationes homines necare in more habent, atque in pietatis parte crudelitatem ponunt, sacrificiisque hujusmodi, et ipsi delectantur, et deos suos delectari putant, mali utique malorum sacerdotes et mystæ. Verum ex nostris quoque nonnulli sunt, id quod lacrymis dignum est, qui tantum abest ut laborantium vicem dileant, ipsisque opem ferant, ut eos etiam acerbis probris insectentur, ipsisque insultent; ac vane et inaniter philosophantur, vereque ex terra vocem mittunt¹², et in aerem loquuntur, non in sagaces aures divinisque dogmatibus assuetas, eoque audaciæ progrediuntur, ut dicant: A Deo illis est afflictio, a Deo nobis prosperitas. Et quis ego sum, qui Dei decretum rescindam, ac Deo benignorem me præbeam? Aegrotent, afflictentur, in calamitate versentur: ita Deo visum est. Atque hic solum Dei amorem præ se ferunt, ubi obolos custodire, ac miseriis insultare oportet. Sane quod isti se prosperitatem a Deo habere minime arbitrentur, per ea quæ loquuntur, aperte indicant. Quis enim de indigentibus ita statuerit, qui quidem suorum **279** omnium bonorum auctorem et largitatem Deum agnoscat? Eorumdem quippe est, et a Deo aliquid habere, et iis, quæ habent, pie ac secundum Deum uti.

XXX. An autem a Deo quoque fiat, ut illi divexentur, nondum perspicuum est, quandiu terrena hæc moles perturbationem a seipsa, velut in fluctibus, tulerit. Cuiam vero exploratum est, num ille ob vitium crucietur, hic rursum ut bonus ac laude dignus, evehatur; et non econtrario, ille ob improbitatem attollatur, hic ob virtutem exploretur? Ille, inquam, altius evectus, ut gravius corrunt, ac tantisper exspectatus, quoad universa ipsius improbitas, morbi cuiuspiam instar, prius eruperit, ut justius etiam postea puniatur: hic rursus, præter opinionem oppressus, ut, non secus atque aurum in fornace, probatus, si quid vitii paululum in se habeat, eliquet; nemo enīn, saltem in natura generatione procreata, omnino a sorde purus est, ut audivimus¹³, licet ille probatior videatur. Nam hujusmodi quoque aliquod mysterium in Scriptura reperio; ac longum utique esset omnes Spiritus voces, quæ hoc spectant, recensere. Sed quis arenam maris, et pluviae guttas, et abyssi profundita-

(63) Χωρητός. Or. 2, χωρητόν.

(64) Ἡ ὄλη φέρῃ. Reg. ph, et Or. 2, φέρει. (Terrena hæc moles, id est, *corpus corruptibile.*)

(65) Πλεῖον, etc. Tres Regg., πλέον. In Reg. c sic legitur: πλεῖον ἐπαιρόμενος; ὥσπερ τινὰ νόσον ὥρξαι τὴν ἔαυτοῦ κακίαν συγχωρηθεῖς, ίνα πέσῃ κατεπτερεῖ.

(66) Τοῦτο. Regg. c, d, τοιοῦτο.

(67) Οὐκ οὖν. Μοτε, οὐ γοῦν. Edit.

(68) Τοιοῦτο. Regg. bm, et ph, τοιοῦτο.

(69) Με. Or. 2, μοτ.

(70) Καὶ. Reg. d, ἡ.

tem metiri¹⁴; quis divinæ in omnibus rebus sapientiæ profunditatem, per quam et omnia creavit, et ea, quemadmodum ipse vult ac novit, moderatur, investigare queat? Satis enim nobis est, Apostoli exemplo, ipsius conjicienda et contemplanda difficultatem admirando solum pertransire: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viæ ejus!*¹⁵! Et, *Quis novit mentem Domini?*¹⁶ Quis, ut canit Job loquar, *ad summum sapientiæ ejus accessit?*¹⁷ *Quis sapiens, et intelliget hæc?*¹⁸, ac non per id, quod percipi non potest, id, quod supra mensuram est, metietur?

XXXI. Alius igitur in his rebus temerarius et audax sit, vel potius nemo sit: ego autem, vel hujus vitæ cruciatum improbitati, vel res laetas et secundas pietati omnino ascribere vereor; imo vero non-nunquam, et hoc ob aliquam utilitatem contingit, nempe ut vel per improborum calamitatem vitii cursus reprimatur, vel per bonorum felicitatem virtuti via muniatur; sed id non semper, nec omnino, verum hoc **280** futuro tempori tantum reservatur, in quo alii virtutis præmiis, alii scelerum poenitentias afficiuntur. *Resurgent enim, inquit, hi in resurrectionem vitæ, illi in resurrectionem iudicij!*¹⁹. Rerum autem hujus ævi alia forma est, aliaque gubernatio, tametsi omnia eo ferant, atque apud Deum æquabile quiddam procul dubio habeat id quod nobis inæquale esse videtur: haud aliter atque in corporibus eminentes ac demissæ partes, magnitudines item et parvitates, atque in terra, tam ea quæ alte se efferunt, quam quæ subidunt, ex quibus pulchritudo mutua inter se habitudine constatur ac perspicitur; quandoquidem quod inordinatum et inæquale est in prima artificis circa materiam adumbratione, valde tamen artificiosum foret, si ad operis cujusdam structuram accommodaretur: id quod tum demum intelligimus atque fatemur, cum elaborati operis elegantiam undique perfectam et absolutam intuemur. At nec ille artis inscius est, ut nos sumus; nec res hujus vitæ propterea temere atque incondite gubernantur, quia exploratas earum rationes non habemus.

XXXII. Sed et si quædam ejus, qua labotramus, **D** affectionis imago exhibenda est, non multum iis, qui nausea et vertigine laborant, dissimiles sumus, qui omnia sursum deorsumque verti putant, cuius ipsi vertantur. Idem etiam his, de quibus loquimur, accedit. Neque enim Deum sapientiorem se esse sus-

¹⁴ Eccli. I, 2. ¹⁵ Rom. xi, 33. ¹⁶ ibid. 34. ¹⁷ Job xv, 8. ¹⁸ Ose. xiv, 10. ¹⁹ Joan. v, 29.

(71) *'Αρεξιγγλαστοι.* Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Apost., etc. Editi, ἀνιχνιαστοι.

(72) *Kαὶ οὐχὶ τῷ ἀρεξίκτῳ,* etc. « Ac non per id, quod assequi non licet, id metietur quod supra mensuram est? » Vel cum Gabrielio: « Ac non potius incomprehensibilitate metietur, id quod est supra mensuram? »

(73) *Οἱ δὲ τὰς κακίας ἐπιτίμα.* Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. Or. 2, κακίας τὰ ἐπιτηδεύματα. Edit., οἱ δὲ τὰς κακίας τὰ ἐπιτίμα.

(74) *'Εξει καὶ τεχνίτου,* etc. Billius: « Quandoquidem opificis quoque materia, quæ prius inæquabilis atque incondita erat, perquam tamen artificio-

A καὶ πεποίηκε τὰ πάντα, καὶ διοικεῖ τρόπον, δν αὐτὸν καὶ βούλεται καὶ ἐπιπταται; Ἐάρκει γάρ, καὶ τὸ θεῖον Ἀπόστολον, θαυμάσαντας μόνον τὸ ταῦτα, δυστέχαρτον καὶ δυσθεώρητον παρελθεῖν. « Οἱ βάθες πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γράσσως θεοῦ! ὡς ἀρεξηρέντη τὰ κρήματα αὐτοῦ, καὶ ἀρεξιγγλαστοι (71) αἱ δόδοι αὐτοῦ! καὶ, Τίς δηρων τοῦ Κυρίου; Εἰς δὲ τὰ δυχατα τῆς σοφίας αὐτοῦ τὶς ἀγίκετο; φησιν δὲ Ιών. Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα, καὶ εὑχὴ τῷ ἀνεφίκτῳ (72) μετρήσει τὸ ὑπὲρ μέτρησιν. »

B ΛΑ'. « Άλλος μὲν οὖν εἴη περὶ ταῦτα τολμηρὸς καὶ γεννάδας, μᾶλλον δὲ εἴη μηδεὶς. ἔγὼ δὲ ὅκνω κακίᾳ δοῦναι πάντως τὴν ἐντεῦθεν κόλασιν, ή εὐσεβεῖς τὴν διεστιν. ἀλλ' ἔστι μὲν δὲ καὶ πρός τι χρήσιμον, ή κακίας ἐγκοπτομένης δυσπαθεῖται τῶν πονηρῶν, ή ἀρετῆς ὀδόποιου μεμένης εὐπαθεῖται τῶν βελτιώνων. οὐκ δεὶ δὲ, οὐδὲ πάντως, ἀλλ' εἶναι τούτο μόνον κακοῦ τοῦ μέλλοντος, καθ' δὲ οἱ μὲν τὰς ἀρετὰς ἀθλα, οἱ δὲ τὰς κακίας ἐπιτίμια (73) δέξονται. Ἀραστήσονται γάρ οὗτοι, φησιν, εἰς ἀρδοστασιν ζωῆς, καὶ οὗτοι εἰς ἀρδοστασιν κρίσεως. τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐτέρου τύπου εἶναι, καὶ ἀγωγῆς ἐπέρας, πάντα ἐκεῖσε φέροντα, ἔχουστης δομάλον τι παρὰ Θεῷ πάντως καὶ τῆς δοκούσης ἡμῖν ἀνωμαλίας. ὠσπερ ἐν σώματι τὰς ἔξοχάς τε καὶ εἰσοχάς, μεγέθη τε καὶ μικρότερα, καὶ γῆς ἐπαναστάσεις τε καὶ ύψεσις ἐξ ὅν τὸ κάλλος τῇ πρὸς ἀλλήλη σχέσει συνιστάμενον τε καὶ θεωρούμενον. ἐπειδὴ καὶ τεχνίτου (74) τὸ περὶ τὴν ὄλην τέλες ἀτάκτον καὶ ἀνώμαλον, λίαν ἐντεχνον ἦν, ἀν πρὸς τινος ἔργου κατασκευὴν εὐτρεπίσασι (75). τότε καὶ ἡμῖν καταλαμβάνουμεν τε καὶ δομολογούμενον, ὅταν τὸ (76) ἀποτελεσθὲν κάλλος τοῦ δημιουργῆματος θεωρήσωμεν. Ἀλλ' οὐτε ἐκείνος ἀτεχνος ἦ (77) ὡς ἡμεῖς, οὐτε ταῦτα διοικεῖται ἀτάκτως, ὅτι μή καὶ ἡμῖν ὁ λόγος γνώριμος.

C ΛΒ'. *'Αλλ'* εἰ τινα (78) δεῖ καὶ εἰκόνα λαβεῖν τοῦ ἡμετέρου πάθους, οὐ πόρρω τῶν ναυτιώντων ἐσὲν καὶ ἰλιγγιώντων, οἱ στρέφεσθαι (79) τὰ πάντα δοκούσιν, αὐτοὶ στρεφόμενοι· ὡς δὲ καὶ οὗτοι, περὶ ὃν ὁ λόγος. Οὐ γάρ ἀνέχονται σοφώτερον αὐτῶν εἶναι τὸ Θεόν, ἀν πρὸς τι τῶν συμβαίνοντων ἵλιγγιάσων· ή

sa esset, » etc.

(75) *Ἐντρεπίσασι.* Sic Regg. a, c, d, bm, ph. Or. 2, Jes., etc. Editi, εὐτρεπίσασι.

(76) *Τό.* Sic Regg. a, bm, ph, Or. 2, etc. Deest in editiis.

(77) *Ἡ.* Deest in tribus Regg.

(78) *'Αλλ'* εἰ τινα, etc. Billius: « quin potius, n̄ animi nostri affectuum imagine quadam exprimam. » etc.

(79) *Οἱ στρέφεσθαι,* etc. Reg. u, οἱς στρέφεσθαι τὰ πάντα δοκεῖ αὐτοῖς στρεφόμενοις. Ως quidem lectio optima, et syntaxis magis consona.

καμεῖν περὶ τὸν λόγον δέον, ὡς τάχ' ἂν τῇ φιλοπονίᾳ ἀνησυμένης τῆς ἀληθείας, η̄ σωφιστέοις ἔαυτῶν ταῦτα συμφιλοσοφεῖν καὶ πνευματικωτέροις, ἐπειδὴ (80) καὶ τοῦτο χάρισμα ἔν, καὶ οὐχὶ πάντων ἡ γνῶσις. Ἡ καθάρσει βίου ταύτην θηρεύειν, καὶ παρὰ τῇς ὑπτιώς Σοφίας σοφίαν ἐπιζητεῖν. Οἱ δὲ (ῷ τῆς ἀπαίδευσίας!) ἐπὶ τῷ ἐτοιμάτερον τρέπονται, καὶ δύοιαν τοῦ παντὸς καταψεύδονται, αὐτὸν τὸν λόγον εὐχάριστον· καὶ εἰσὶ δι' ἀπαίδευσίαν σοφοί, η̄ δὲ σοφίαν, ἵνα οὕτως εἴπω, τὴν περιττήν, δισοφοί καὶ ἀσύνετοι (81). Ἐγενέθεν οἱ μὲν (82) τύχην καὶ τὴν αὐτόματον ἐδογμάτισαν, δυτιώς αὐτόματα καὶ ὡς ἐνυχεῖν ἀναπλασθέντα ἐπινοήματα· οἱ δὲ ἀστέρων τινὲς δυναστείαν ἀλογόν τε καὶ διυτίον πλεκόντων, ὡς ἂν βούλωνται (83), τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸς τὸ πλέκειν συνηγαγασμένων· καὶ πλανητῶν δὴ τινῶν καὶ ἀπλανῶν συνδόους καὶ ὑποχωρήσεις, καὶ κυρίαν τοῦ παντὸς κίνησιν. Οἱ δὲ, δι' ἀν (84) ἔκαστος ἴχναντος θησαν, τῷ ταλαιπώρῳ γένει τῶν ἀνθρώπων ἔρεστες, ἐπεισήγαγον, δισον αὐτοῖς (85) τῆς Προνοίας ὀνέρικτον τε καὶ ἀθεώρητον, εἰς διαφόρους δόξας καὶ προσηγορίας καταμερίσαντες. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ πενίαν πολλὴν τῆς Προνοίας κατέγνωσαν, τὰ μὲν ὑπέρ ἡμᾶς τούτη διοικεῖσθαι νομίσαντες, ἀχρὶ δὲ τῶν τῶν καὶ μᾶλιστα δεομένων κατέγειν αὐτὴν ἀποκνήσαντες, ὥσπερ δεδοικότες, μὴ τῷ πλείονας (86) εὐεργετεῖσθαι, ἀγαθώτερον ἀποφήνωσι τὸν εὐεργέτην, η̄ ἀποκάμνοι αὐτοῖς (87) δὲ θεός εὖ ποιῶν πλείονας.

ab ipsa regi aliisque gubernari judicarunt, cæterum demittere gravati sunt; perinde ac vererentur, ne, esti inherenter benefactorem, aut ne Deus bene de pluribus merendo defatigaretur.

ΑΓ'. 'Αλλ' οὗτοι μὲν, διπερ εἶπον, ἐδρίψθων, ἐπεὶ C καὶ καλῶς αὐτοὺς τρολαβῶν δὲ λόγος ἡμύνατο· Ἐμα-
ταύθῃ τῷδε, φησὶν, η̄ δούρετος αὐτῶν καρδία·
γάσκοντες εἰραι σοφοί, ἐμαράρθησαρ, καὶ ήλλα-
ξαρ τὴρ δόξαρ τοῦ ἀρθάρτου (88) Θεοῦ, μύθοις
τοῖς καὶ σκιάς τὴν διά πάντων Πρόνοιαν καθυσθί-
σαντες. Ήμεὶς δὲ μήτε αὐτοὶ ταῦτα τερατεύμεθα,
εἴπερ τι μέλει τοῦ λόγου λογικοῖς οὖσιν ἡμῖν, καὶ λό-
γου θερπευταῖς· μήτε (89) τοὺς οἰομένους ἀποδεχώ-
μεθα, καὶ εὐδρομῶσι τὴν γλώτταν ἐν τοῖς ἀτόποις
λόγοις καὶ δόγμασι, καὶ τῷ καινῷ (90) τέρπωσιν.
'Αλλὰ καὶ θεὸν εἶγαι τὸν πάντων ποιητὴν (91) καὶ
δημιουργὸν πιστεύωμεν· πῶς γάρ δι' (92) ὑπέστη τὸ
πᾶν, μὴ τινος οὐσιώσαντός τε καὶ συναρμόσαντος;
Καὶ Πρόνοιαν συνεισάγωμεν, τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς
συνεχτικήν τε καὶ συνδετικήν· ἐπεὶ καὶ προνοητὴν

A tintin; statim ut inopinatum quid acciderit, quasi vertigine correpti hærent, cum econtra oportet eos, vel in indaganda ratione laborare, ut cura ac diligentia veritatem fortasse consequi possint: vel de his rebus sapientiores viros magisque spirituales consulere, quandoquidem id quoque inter Spiritus dona numeratur, nec omnium est scientia: vel eam denique per vitæ purgationem aucupari, atque a vera Sapientia sapientiam postulare. Isti vero o miram stultitiam: ad id quod paratus et proclivius est, se conserunt, nec ratione mundum gubernari falso asserunt, cum ipsi rationem ignorent: atque ita propter inscitiam sapientes sunt, aut propter supervacaneam sapientiam, ut ita loquar, insipientes ac stolidi. Hinc alii quidem casum atque fortunam, fortuito sane temereque conficiant, induxerunt; alii siderum principatum quemadmodum rationis expertem atque 281 indissolubilem, quæ res nostras arbitratu suo, imo etiam necessario, connectant, et errantium quarumdam atque fixarum stellarum congressus et recessiones, ac motum, omnibus in rebus dominantem consinxerunt; alii, quod quisque secum excogitavit, æruginoso hominum generi invexerunt; quidquid nimis ex ipsa Providentia comprehendendi conspicue nequit, in varias opiniones, variaque nomina dividentes. Nec desuerunt, qui magnæ quoque paupertatis Providentiam damnarent, dum ea quidem, quæ supra nos sunt, eam ad nos usque, qui ea vel maxime indigemus, si plures beneficiis afficerentur, nimis beneficium exhiherent benefactorem, aut ne Deus bene de pluribus merendo defatigaretur.

XXXIII. Verum hos, ut dixi, valere sinamus; quippe quos jam Scriptura egregie ulta sit: *Evanuit enim, inquit, insipiens cor eorum; dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, Deique incorruptibilis gloriam immutarunt*²⁰, figurantis quibusdam atque umbris Providentiam ad omnia sese porrigitem contumeliose proscindentes. Nos autem, neque hujusmodi dogmatum portentia costringamus, si quid nobis, qui ratione utimur, ac sumimæ rationis cultum profitemur, ratio curæ est, ne sis, qui hæc putant, assentiāmur; tametsi in absurdis sermonibus et dogmatibus celerem et expeditam linguam habeant, et novitate delectent. Qu in potius, et Deum rerum omnium effectore et architectum credamus. Quoniam enim modo universum hoc extilis- D set, nisi ab aliquo procreatrum atque concinnatum

factore eo meliorem esse pronuntiarent, quod plures beneficis afficeret.

(87) Αὐτοῖς. « Ipsi defatigaretur, defatigatum dicere viderentur. »

(88) Ἀρθάρτου Θεοῦ. Or. 2 addit: ἐν ὅμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου. « in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. »

(89) Μῆτε. Sic Regg. a, bm, ph. In ed., μῆδε.

(90) Καινῷ. Or. 2, κοινῷ, « communione. »

(91) Τὸν κάτω ποιητὴν. Sic Regg. a, et ph. In

Reg. bm, τῶν πάντων. Deest τόν in ed.

(92) Ἀρ. Deest in Or. 2.

(80) Ἐκειδή. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Editi vero, ἐπειδήπερ.

(81) Ἀσύνετοι. Regg. a, c, d, et Jes., ἀπαίδευτοι.

(82) Ἐρτεύθειν οἱ μέρ, etc. « Hinc alii quidem Fortunam et casum instituerunt, inventa vere casu et fortuito excogitata atque afficta. »

(83) Βούλωνται. Sic Regg. d, bm, ph, et Or. 2. Alii, βούλονται.

(84) Ο τι ἀρ. Regg. a, bm, ph, διτι δὲ.

(85) Αὐτοῖς. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Editi, αὐτοῖς.

(86) Μή τῷ πλειόνας, etc. Billius: « ne benefa-

suisset? Et Providentiam, quae universam hanc re-
rum machinam contineat, velutque vinculis astrin-
gat, simul inducamus; quandoquidem, quarum re-
rum conditor est, earum quoque moderator sit ne-
cessus est. Alioqui si mundus casu feratur, primo
quoque tempore, velut navis a venti turbine, pro-
pter materiæ perturbationem, dissolvetur ac distra-
hetur, atque ad veterem confusionem indigestam-
que congeriem reduetur. Ac nostris præsentim
rebus, nostrum, sive factorem, sive fictorem appelle-
lare mavis, præses credamus; etiamsi vita nostra
per contraria gubernetur, ob id fortasse nobis
ignota, ut quia eorum cognitionem vix omnino
282 consequi possumus, rationem omnia supe-
rantem admiremur. Quidquid enim facile percipitur,

supra nos est, quo majore cum difficultate percipi potest, eo etiam majorem admirationem movet; al-
que id omne, quod appetitum nostrum fugit, desiderium exercet.

XXXIV. Idcirco, nec sanitatem omnem admire-
mur, nec morbum omnem respuamus, nec fluenti-
bus divitiis cor apponamus, fluxis, plus quam par-
sit, adhærentes, ac velut partem quamdam animæ
cum eis absumentes: nec rursus paupertatem, ut
detestabilem omnino ac damnatam, et invasam,
insectemur. Verum et insipientem sanitatem, cuius
fructus est peccatum, despicer, ei morbum san-
ctum in pretio habere sciamus, eos, qui per dolo-
rem et cruciatum victoriam adepi sunt, venerantes,
ne forte Job quispiam inter ægrotantes lateat, multo
utique iis, qui corpore sano sunt, præstantior ac
venerabilior, etiamsi saniem radat¹¹, etiamsi diu
ac noctu sub dio vexetur, tum a plaga, tum ab
uxore, tum ab amicis in arctum adductus. Atque
iniquas opes, propter quas inerito dives ille in
flamina cruciatur, et exigua aquæ guttam, qua
linguam refrigeret¹², supplex petit, repudiemus:
et rursum paupertatem cum grati animi affectu et
virtute conjunctam laudemus, cum qua Lazarus salutem assequitur, atque illa in Abraham sinu re-
quie locupletatur.

XXXV. At mihi quidem hoc quoque nomine¹³ ne-
cessaria esse benignitas et misericordia erga pau-
peres videtur, ut iis, qui de illis ita sentiunt, os
obstruamus, nec inanibus verbis cedamus, crudeli-
tatis legem adversus nosmetipsos sancientes; atque
mandato omnium maximo et exemplo moveamur.
Quodnam porro hoc mandatum est? Ac videte,
queso, quam constans sit atque sincerum: neque
enim homines Spiritu sancto afflati, cum semel aut
bis de pauperibus sermonem habuissent, desierunt;

¹¹ Job ii, 8. ¹² Luc. xvi, 24.

(93) *Toūc.* Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Deest in edit.

(94) Ἡμίν. Nicet., ἡμῶν.

(95) Τῷ δυσθεωρήτῳ. « Propter cognoscendi dif-
ficultatem. »

(96) Ἀκαρ. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Deest in edit.

(97) Καρδιά. « Corde inhærentes. » Par. et Com-
lef., καρδιαν.

(98) Καρπός. Or. 2. ὁ καρπός.

(99) Ἄμαρτια. Reg. d, ἡ ἀμαρτία.

είναι τούτων, ὃν ποιητὴν είναι ἀναγκαῖον· εἰ μή
μέλλοι τὸ πᾶν τῷ αὐτομάτῳ φερόμενον, ὥστε πέπ-
λαστος ναῦς, αὐτίκα λυθῆσθαι τε καὶ διασπασθῆ-
σθαι: διὰ τὴν ἀταξίαν τῆς ὑλῆς, καὶ πρὸς τὴν ἀρ-
χαίαν σύγχυσιν τε καὶ ἀκοσμίαν ἐπαναχθῆσθαι. Καὶ
τοῖς (93) ἡμετέροις μάλιστα ἐπιστατεῖν δεξιώμεθα τὸν
ἡμέτερον, εἴτε ποιητὴν, εἴτε πλάστην βούλει καλεῖν·
καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ὁ βίος ἡμῶν (94) διεξῆγγεται,
διὰ τοῦτο τυχὸν καὶ ἀγνοούμενων, ἵνα τῷ δυσθεωρή-
τῳ (95) τὸν ὑπὲρ πάντα λόγον θαυμάζωμεν. Ἐπειδὴ
τὸ μὲν ῥᾴδιος ληπτὸν, ἀπαν εὐκαταφρόντιον· τὸ δὲ
ὑπὲρ τὴν ἡμᾶς, δισψ υπερικτότερον, τοσούτῳ θαυματώ-
τερον· καὶ γυμνάζει τὸν πόθον ἡ παν (96) τὸ διαφεῦγον
τὴν ἔφεσιν.

facile quoque in contemptum venit. Quod antea
supra nos est, quo majore cum difficultate percipi potest, eo etiam majorem admirationem movet; al-
que id omne, quod appetitum nostrum fugit, desiderium exercet.

B ΛΔ'. Διὰ τοῦτο μήτε ὑγίειαν πᾶσαν θαυμάζωμεν,
μήτε νόσον διατεύωμεν, μήτε πλούτῳ φίουντι προτι-
θώμεθα καρδίᾳ (97), πλέον ἡ καλῶς ἔχει, τῇ δῃ
προσκείμενοι, καὶ οἷον τῆς ψυχῆς τι ταύτη προσν-
αλίσκοντες· μήτε πενίας κατεξανιστώμεθα, ὡς ἀπο-
πτύσσοντο πάντη καὶ καταχρίσουν, καὶ τῆς μισουμένης
μερίδος· ἀλλ' εἰδῶμεν καὶ ὑγίειαν περιφρονεῖν ἀ-
σύνετον, ἡς καρπὸς (98) ἀμαρτία (99), καὶ νόσον τιμῆν
δισταν (1), αἰδούμενοι τοὺς διὰ πάθους νικήσαντας,
μή πού τις καὶ Ἰὼν τοῖς νοσοῦσιν ἐγκέχρυπται, πα-
λύ τι τῶν ὑγιαινόντων αἰδεσιμώτερος, καὶ τὸν ἰχ-
ρα (2) ἔξι (3), καὶ ταλαιπωρῇ νυκτὸς καὶ τιμέρας
αἴθριος, καὶ πληγῇ, καὶ γυναικί, καὶ φύλοις στενο-
χωρούμενος· ὡς δὲ καὶ πλούτον ἀδικον ἀποπέμπε-
σθαι, διὸ κάμνει διεκάλως δὲ τῇ φλογὶ πλούσιος,
καὶ προσατεῖ φαντά μικρὰν ἀναψύξεως, καὶ τενιαν
ἐπιπλεύειν εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον (4), μεθ' ἡς λά-
ζαρος σώζεται, καὶ πλουτεῖ τὴν ἐν κόλποις Ἀβραὰμ
ἀνάπαυσιν.

C ΕΠ'. Άλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ἀναγκαῖα
τυγχάνειν ἡ φιλαγθωπίδη, καὶ τὸ πρὸς τοὺς δεομέ-
νους εὐσπλαγχνον, ἵνα τοὺς οὖτας ἔχοντας περὶ τού-
των ἐπιστομίωμεν, καὶ μὴ λόγοις ματαίοις παρα-
χωρῶμεν, νομοθετοῦντες καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ὄμβο-
τητα· πάντων δὲ τὴν ἐντολὴν αἰδώμεθα πλέον, καὶ
τὸ ὑπόδειγμα. Τίς η ἐντολή; καὶ σκοπεῖτε τὸ ἐπίμο-
νον (5) αὐτῆς, καὶ τὸ γνήσιον. Οὐ γάρ διτάξ, οὐδὲ δι-
ειπόντες τι περὶ τῶν δεομένων, οἱ τοῦ Πλεύματος
ἀπηλλάγησαν· οὐδὲ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὐ, ή μᾶλλον τινες,

AΕ'. Άλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ἀναγκαῖα
τυγχάνειν ἡ φιλαγθωπίδη, καὶ τὸ πρὸς τοὺς δεομέ-
νους εὐσπλαγχνον, ἵνα τοὺς οὖτας ἔχοντας περὶ τού-
των ἐπιστομίωμεν, καὶ μὴ λόγοις ματαίοις παρα-
χωρῶμεν, νομοθετοῦντες καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ὄμβο-
τητα· πάντων δὲ τὴν ἐντολὴν αἰδώμεθα πλέον, καὶ
τὸ ὑπόδειγμα. Τίς η ἐντολή; καὶ σκοπεῖτε τὸ ἐπίμο-
νον (5) αὐτῆς, καὶ τὸ γνήσιον. Οὐ γάρ διτάξ, οὐδὲ δι-
ειπόντες τι περὶ τῶν δεομένων, οἱ τοῦ Πλεύματος
ἀπηλλάγησαν· οὐδὲ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὐ, ή μᾶλλον τινες,

(1) Ὁσταρ. Or. 2, δστον.

(2) Τῷ ἰχώρᾳ. Sic Regg. a, c, d, bm, et ph. Edili
vero, et Coisl. 1, τις ἰχώρα.

(3) Ξέπ. Editi, ξέπ. « Sanie scaleat, servat. »

(4) Εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον. « Gratias agen-
tem ac patientem. » Vocat hic Gregorius « paupér-
tatem, » φιλόσοφον, id est, philosopho Christiano
dignum, cuius est omnia hujus viæ incommoda pa-
tienter ferre, ac Deo gratias agere.

(5) Τὸ ἐπίμονον. Coisl. 2, τὸ ἐπίσημον, « ini-
gne. »

οι δε ξτον, ως διν μη περι μεγάλου τινός, μηδὲ τῶν αὐτόρων κατεπειγόντων, ἀλλὰ καὶ πάντες, καὶ μετὰ σπουδῆς ἔκστος, ή πρώτον, ή ἐν πρώτοις, τοῦτο διπλεύσμενοι, καὶ ποτὲ μὲν προτρέποντες, ποτὲ δὲ ἀπελοῦντες, ποτὲ δὲ ὄνειδίζοντες· ἔστι δὲ διε καὶ τοὺς κατορθοῦντας ἀποδεχόμενοι, ως διν τῷ συνεχεῖ τῆς ὑπομήσεως τὴν ἐντολὴν ἐνεργήσωσιν. Ἔρεξεν μὲν τῆς ταλαιπωρίας τῷ πτωχῷ, καὶ τοῦ στρατημοῦ τῷ πενήτῃρ τὸν ἀραστήσομαι, φησι; (6) Λέτε Κύριος. Τίς οὐδὲδοκεῖν ἀνιστάμενον Κύριον; Καὶ, Ἀράστηθι, Κύριε ὁ Θεός μου; (7) ὡφθήτω ἡ χεὶρ σου· μὴ ἐπιλάθῃ τῷ πτωχῷ των πενήτων; (8) Ἀπεικόνισθαι τὴν τοιαύτην ὑψωσιν, καὶ μὴ βουληθῶμεν ίδεν ἐπαιρομένην χεῖρα κατά τῶν ἀπειθεύντων, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπαφειμένην τοῖς σκληροτέροις; (9) Καὶ οὐκ ἐπειλάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων· Καὶ, Οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται; (10) ὁ πτωχός· καὶ, Όψιδιοι μὲν αὐτοῦ ἐξ τῶν πέντητα ἐπιβλέποντο; (θοῦ βλεψάρου χρεῖτον καὶ χριώτερον;) (11), τὰ βλέψαρα δὲ αὐτοῦ ἔξετάζει τοὺς νιόβες τῶν ἀρθρώτων· ἡ ἐλάσσων, ως διν εἴποι τις, ἐπισκοπή καὶ δευτέρα (12). παρεβρί μειον εστιν, ac præstantius; παρεβρί autem ejus interrogant filios hominum; id est, minor, ut ita dicam, et secundaria inspectio.

Ἄγ. Τάχα διν εἴποι τις· Ὅπερ τῶν ἀδικουμένων τῶν πτωχῶν καὶ πενήτων. Οὐδὲδορομαι; (13) ἀλλὰ σέ γε κεντρίζετω (14) καὶ τοῦτο πρὸς τὸ φιλάνθρωπον. Ὄν γάρ ἀδικουμένων τοσοῦτος ὁ λόγος, τούτων καὶ εὖ πασχόντων δηλαδὴ πλείων (15) ἡ χάρις. Εἰ γάρ διτιμάλιων πέντητα, παροικύνει τὸν ποιηταντα αὐτὸν, τιμῇ τὸν ποιητὴν ὁ περιέπων τὸ ποίημα. Πάλιν (16) δὲ ὅταν ἀκούγεται; (17) Πέντητης καὶ πλούσιως συντίητησαν ἀλιζήδοις; ἀμφοτέρους δὲ ὁ Κύριος ἐποίησεν· μὴ τὸν μὲν πέντητα, τὸν δὲ πλούσιον ὑπολάθης, ἵνα καὶ μᾶλλον κατεξαναστῆται τοῦ πέντητος· οὐ γάρ δῆλον, εἰ θεόθεν ἡ τοιαύτη διαιρεσίς· πλάσμα δὲ Θεοῦ, φησιν, δομίως ἀμφότερον, καὶ εἰ τὰ ἔξιντεν ἀνταστάτα. Τοῦτο σε δυσωπεῖται; (18) πρὸς τὸ συμπαθέας καὶ φιλάδελφον, ἵνα δταν ὑπὲρ ἐκείνων ἐπαρθῆται, ὑπὸ τούτου (19) συσταλῆται, καὶ γένη σεαυτοῦ μετρώπετος. Τί ἔτι; Οἱ ἀλεωταί πτωχοί, θεῷ δανείζεται, φησιν; (20) Τίς οὐ δέχεται τοιούτου χρεώστην, ἀποδώσοντα ἐν κατρῷ μετὰ τῆς ἐπικαρπίας τὸ δάνειον; Καὶ πάλιν (21) Ἐλισημοσύναις καὶ πλοτεστηρίᾳ πακαθαίροπται ἀμαρτλαι; (22)

πρετερά, inquit, Deo feneratur? Quis hujusmodi debitorem recusat, debitum in tempore non sine fenore redditurum? Et rursus: Per misericordiam et fidem peccata purgantur? (23)

.²² Psal. xi, 6. ²³ Psal. ix, 35. ²⁴ ibid. 13. ²⁵ ibid. 19. ²⁶ Psal. v, 5. ²⁷ Prov. xvii, 5. ²⁸ Prov. xxiii, 2. ²⁹ Prov. xix, 17. ³⁰ Prov. xv, 27.

(6) Φησι. Deest in Reg. c.

(7) Ο Θεός μου. Hæc desunt in Reg. bm.

(8) Πενήτων. Colbert. I addit, εἰς τέλος, « in si- nem. »

(9) Σκληροτέροις. Regg. a, b, c, bm, ph, σκληροίς.

(10) Ἐπιλησθήσεται. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. Alii, ἐπιλησθεται.

(11) Κυοιώτερον. Coisian. 2, et Jes., τιμώτερον.

(12) Καὶ δευτέρα. Deest καὶ in Colb. I. Bill. posterior.

(13) Οὐ διαφέρομαι. Billius, « sit ita sane : nam

ΜΑΤΡΟΛ. ΙΓΡ. XXXV.

A nec quidam duntaxat de his rebus verba fecerunt, reliqui minime, aut alii copiosius, alii parcior, velut de re non ita magna, nec admodum necessaria; verum, et omnes in universum, et sedulo quisque, vel primum, vel in primis ad eam rem nos cohortantur, nunc admonentes, nunc comminantes, nunc exprobrantes; nonnunquam etiam eos, qui virtutis hujusce munere funguntur, laudibus efferentes, nimicrum ut per admonitionis assiduitatem ²⁸³ eo nos adducant, ut hoc mandatum exequanur. Propter miseriam inopum et genitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus ²⁴. Quis exsurgentem Domini non extimescat? Et alio loco: Exsurge, Domine Deus meus, et exaltebit manus tua: ne obliiscaris pauperum ²⁵. Elationem hujusmodi deprecemur, et ne velimus cernere manum illam aduersus inobedientes et contumaces sese attollentem, quodque eo gravius est, in duros et pertiaces immisam. Et rursus: Non est oblitus clamorem pauperum ²⁶; et, Non in finem oblivio erit pauperis ²⁷; et, Oculi ejus in pauperem respiciunt (quod quidem autem ejus interrogant filios hominum ²⁸; id est,

B XXXVI. Verum dixerit fortasse aliquis: Hæc pro pauperibus illis et inopibus dicta sunt, qui injuria afficiuntur. Non contradico; at hoc quoque tamen ad colenda humanitatis officia te extimule. Quorum enim, si quid eis injuria inferatur, tanta ratio habetur, iisdem certe beneficio affectis, amplior et uberior est gratia. Nam si, qui pauperem despicit, eum a quo factus est, ad iram concitat ²⁹, non dubium est, quin opificem honore afficiat, qui ipsius opus complectitur. Rursus cum audis: Pauper et dives occurrerunt sibi, utrumque autem creavit Dominus ³⁰; ne illum quidem pauperem, hunc autem divitem ab eo creatum intelligas, atque ex ea re in pauperem insurgendi ansam arripiias; neque enim constat, an a Deo hujusmodi distinctio profecta sit. Verum Dei segmentum, inquit, uterque æque est, tametsi, quod ad res externas attinet, dispari conditione sint. Hoc te ad communisrationem et charitatem inflectat, ut cum cogitatio illa tibi animos extulerit, hæc cosdem demittat, teque moderationem efficiat. Quid præterea? Qui miseretur pauperis, inquit, Deo feneratur ³¹. Quis hujusmodi debitorem recusat, debitum in tempore non sine fenore redditurum? Et rursus: Per misericordiam et fidem peccata purgantur ³².

D de hoc item nullam movebo.

(14) Κεντρίζετω. Or. 2, ἐκχεντρίζετω.

(15) Πλειστ. Sic Regg. a, c, bm, et ph. Edit. vero, πλεῖστον

(16) Πάλιν. Reg. ph. addit, δι.

(17) Ἀκούγεται. Regg. bm, ph, δικούσης.

(18) Τοῦτο σε δυσωπεῖται. Regg. a, c., τοιτῷ σε δυσωπῶν.

(19) Τούτου. Jes., τοιτῷ.

(20) Φησιτ. Deest in Reg. bm, et Or. 2.

(21) Καὶ καλύτερον. Deest in tribus Regiis, et Or. 2.

(22) Ἀμαρτλαι. In pluribus, at ἀμαρτλαι.

XXXVII. Purgemur itaque per misericordiae officia, labesque et sordes animae pulchra illa herba extergamus, ac dealbemur, alii ut lana, alii ut lix, pro misericordiae videlicet proportione. Atque aliquis quid magis formidandum dicam; si nulla est **284** tibi contractio, nec livor, nec plaga tumens ²¹, nec ulla animae lepra, aut significationis tactus, aut albor ²², quae a lege quidem exigue curabantur, medicam autem Christi manum requirunt; at eum certe, qui salutis nostrae causa vulneratus et attritus est, reverere. Reverberis autem, si te Christi membro benignum atque humanum praebas. Quod si te fortasse animarum nostrarum praedo et tyranus, vel a Jerusalem in Jericho descendenter, vel alibi uspiam inerem et imparatum natus, usque adeo sauciavil, ut in merito his verbis nisi queas: *Pustruerunt et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae* ²³; siquidem ita affectus es, ut ne medicinam quidem expetas, ne morbi curandi rationem intelligas, heu plagam sane gravissimam, calamitatemque altissime grassantem! Sin salus tua nondum plane deplorata est, nec immadicabili morbo laboras, ad medicum accede, obsecra, vulneribus per vulnera medere, simile per simile acquire, vel potius, minoribus remediiis graviores morbos depelle. *Dicit anima tua: Salus tua sum ego* ²⁴; et, *Fides tua salvum te fecit* ²⁵; et, *Ecce sanus factus es* ²⁶; atque humanissimis quibusque verbis te allocquetur, modo te iis, qui in dolore versantur benignum et huinanum esse videat.

XXXVIII. Beati misericordes, inquit, quoniam ipsi misericordiam consequentur ²⁷. Non in postremis beatitudinibus est misericordia. Et, *Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem* ²⁸. Ac rursus: *Benignus homo, qui miseretur et commodat* ²⁹. Et alio loco: *Tota die justus miseretur et commodat* ³⁰. Benedictionem arripiamus, intelligentes vocamus, benigni simus. Ne nox quidem misericordiae officia tibi interrumpat. *Ne dixeris: Rediens redi et crastino die dabo tibi* ³¹. Ne quid inter propositum tuum et beneficium intercedat. Sola enim beneficentia morram non admittit. *Frang assurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in dominum tuam* ³², idque leto atque alacri animo. *Qui enim miseretur, inquit ille, in hilaritate* ³³: ac beneficii gratia promptitudine et celeritate tibi conduplicatur. Nam quod macto vel coacto animo defertur, ingratum est, minimeque

²¹ Isa. I, 6. ²² Levit. XIII, 2. ²³ Psal. XXXVII, 6.
²⁴ Matth. V, 7. ²⁵ Psal. XL, 1. ²⁶ Psal. CXL, 5.
²⁷ Rom. XII, 8.

(23) Οὐδέ. Quinque Regg. et. Or. 2, 5.

(24) Ηδρή, etc. « Significationis tactus; » id est, « macula lepram significans, » seu, « macula, quae ad tactum suspitionem ingerat lepros. » Augustinus, quæst. 41, « tactum » vocat ipsam lepram. Unde, juxta Nobilium, nonnulli vocem ἀφήν, non « tactum, » sed « maculam » interpretati sunt.

(25) Δεῖται. Or. 2, δεῖται [mendose].

(26) Θεραπεύσοντος. Iuu Regg. et Neecl., θεραπεύσοντος.

(27) Αγ. Regg. bm, ph, et Or. 2, έξις.

(28) Έχης. Qualiuor Regg., έχεις.

AZ'. Καθαρθῶμεν οὖν ἐλεήσαντες, βύψωμεν τῷ καλῇ πόδᾳ τὰ τῶν ψυχῶν ρύπη τε καὶ μολυσματα· καὶ λευκανθῶμεν, οἱ μὲν ὥς ἔριον, οἱ δὲ ὡς χῶν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εὔσπλαγχνίας. Εἴπω τι καὶ φοβερώτερον· Εἰ μὲν οὐδέν εστι σοι σύντριμμα, οὐδὲ (23) μάλαψ, οὐδὲ πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὐδὲ λέπρα τις ψυχῆς, ή ἀφή (24) σημασίας, ή τηλαυγῆς. & μικρῶς μὲν ὁ νόμος ἐκάθηρον, δεῖται (25) δὲ Χριστοῦ θεραπεύσοντος (26)· ἀλλὰ σύ γε τὸν ὑπέρ τημών τραυματισθέντα καὶ μαλακισθέντα αἰδεσθήτη· αἰδεσθήσῃ δὲ, ἀν (27) φαίνη τῷ Χριστοῦ μέλει χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος. Εἰ δὲ τοσοῦτον σε κατετραυμάτισε τυχόν δ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἠρπήσῃ καὶ τύραννος, ή ἀπὸ Τερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὼ καταβαίνοντα, ή καὶ ἀλλοι που λαβὼν δοπλὸν τε καὶ ἀπαράτευον, ὡς' δὲν εἰκότως εἰπεῖν ἔκεινα· Προσώκεστα καὶ ἐσάκηστα οἱ μάλιστές μου ἀπὸ κροσσώπου τῆς ἀξροσύτης μου· εἰ μὲν οὕτως ἔχῃς (28), ὡς μηδὲ τὴν θεραπείαν ἐπιζητεῖν, μηδὲ τὸν τρόπον εἰδέναι τῆς σῆς (29) ἴασεως, φεύ της πληγῆς θντως, καὶ τῆς εἰς βάθος ταλαιπωρίας! Εἰ δὲ μή πω παντελῶς ἀπέρκυσαι, μηδὲ ἀνάτας ἔχῃς πρόσελθε τῷ θεραπευτῇ, δεήθητι, θεράπευσον τὰ τραύματα διὰ τῶν τραυμάτων, κτησαι τῷ δομοιῷ τὸ δομοιον, μᾶλλον δὲ, τοῖς ἐλάττοσι τὰ μείζονα θεραπεύθητι. Ἐρεῖ τῷ ψυχᾷ σου· Σωτηρία σου εἶμι ἄτω· καὶ, Ή πίστις σου σέσωκέ σε· καὶ, Ίδον υπῆρχε τέτορας· καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας ῥήματα, μόνον δὲ τὴν σε τοῖς ἀλγοῦσι φιλανθρωπον.

C. ΑΗ'. Μακάριοι, φησίν, οἱ ἀλείημορες, δτι αὐτοὶ ἀλείηθσονται. Οὐ πολλοστὸς ἐν τοῖς μακαρισμοῖς ὁ ἔλεος. Καὶ, Μακάριος σ συνιώτω, ἐπὶ πτωχὸν καὶ πέρητα· καὶ, Χρηστὸς ἀνήρ (30) σ οἰκτείρων καὶ πικρῶν· καὶ, Όληρ τὴν ὑμέραν ἐλεῖ καὶ διελέται σ δίκαιος. Ἀρπάσωμεν τὸν μακαρισμὸν, συνιέντες κληθῶμεν, χρηστοὶ γενώμεθα. Μή διακάψάτω σου μηδὲ νῦν τὸν ἔλεον. Μή εἰπῃς (31)· Ἐκεινοῦθν ἐπάργκε, καὶ αἴροις δώσω σοι· μή τι μάσον γένται τῆς δρμῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας· τοῦτο μόνον, οὐ δέχεται (32) ἀναδολὴν ἢ φιλανθρωπία. Διάλεγνετε πειρῶντες τὸν δρόπον σου, καὶ πτωχοὺς δοτέγοντες (33) εἰσέργαστε εἰς τὸν οἰκότον σου, καὶ ταῦτα μετὰ προθυμίας. Ο γάρ ἔλεων, φησίν, στὸν Λαρόσητον· καὶ ἀπιλατιζεσται σοι (34) τὸ ἀγαθὸν τῇ ἐποκύτητι. Τὸ γάρ ἐκ λύπης, ή ἐξ ἀνάγκης, δημαρτί τε καὶ ἀκαλλώπιστον. Πανηγυριστέον δὲ, οὐ θρήνητεον τὴν

²⁹ Psal. XXXIV, 3.. ³⁰ Matth. IX, 22. ³¹ Joan. V, 14. ³² Psal. XXXVI, 26. ³³ Prov. III, 28. ³⁴ Isa. LVIII, 7.

(29) Σῆς. Deest in Reg. ph.

(30) Χρηστὸς ἀνήρ. Vulgata, « jucundus homo. » August., « suavis vir. » Theod., et Symmach., ἄγαθος, « bonus vir. »

(31) Μή εἰπῃς, etc. Idem, ac pene iisidem verbis habes in hoc versiculo, qui Phocylidi tribuitur: Πτωχῷ δὲ εὐθὺς δίδον, μηδὲ αἴροις ἔθετε εἰπῆς. Cito da pauperi, neque dicas, cras redi.

(32) Οὐ δέχεται. Or. 2, οὐδὲ ἐδέχεται.

(33) Αστέροντος. « Sine lectio. » Μοχ, εἰεάγε. Or. 2, εἰσαγε.

(34) Σοι. Deest in Regg. bin et ph.

εύποταν. Ήσάς ἀρέλης (35) σύνδεσμον, φησί, καὶ χειροτονίαν, μιχρολογίαν δὴ λέγω (36) τοῦτο καὶ δοκιμασταν, εἰτ' οὖν ἀμφισβηταν, καὶ ὅμημα γνηγούσμον, τῇ γενήσεται (37); Ός μέγα τι καὶ θαυμάσιον (38)! οἶον (39) καὶ δόσος δὲ τούτου μιθός! Παρῆσται πρώμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ίδματά σου ταχὺ ἀτατελεῖ. Τις οὖν οὐκ ἐφίεται φωτὸς καὶ λάσσων;

ΑΥΤΟΣ. Αἰδοῦμεις δὲ καὶ τὸ Χριστοῦ ἡλετσόκομον, θηρὸς πτωχοτροφίαν ἡμᾶς παρακαλεῖ· καὶ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου συμφωνίαν, δτὶ τὸ Εὐαγγέλιον διελέμενοι, τοὺς πτωχοὺς κοινωνοὺς (40) ἐποίησαντε· καὶ τὴν τοῦ νέου τελείωσιν ἐν τῷ τὰ δύονται πτωχοῖς δρισθεῖσάν τε καὶ νομοθετηθεῖσαν. Οἱει μὴ ἀνάγκην εἶναι σοι τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλ' αἵρεσιν; μηδὲ νόμον, ἀλλὰ παραίτεσιν; Σφύρρα καὶ αὐτὸς ἐδουλόμην τοῦτο, καὶ ὑπελάμβανον· ἀλλὰ τοῦτο με τὴν ἀριστερὴν χειρό, καὶ οἱ ἔριψοι, καὶ ἡ παρὰ τοῦ στήσαντος δύεινται· οὐχ δτὶ διηρπάκασιν, οὐθὲ ζει σεσυλήκασιν, ή μεμοιχεύκασιν, ή ἀλλο τοῖς τῶν ἀπηγρούμενών πεποιήκασιν, ταύτην τὴν τάξιν καταχριθέντες, ἀλλ' δτὶ μὴ Χριστὸν διὰ τῶν δεομένων τεθεραπεύκασιν. ταῦτα, αντὶ αλιοῦ quiddam ex aliis, quae interdicta sunt, per pauperes minime curarunt.

Μ'. Εἴ τι οὖν (41) ἐμοὶ πείθεσθε, δοῦλοι Χριστοῦ, καὶ ἀδελφοί, καὶ συγκλητονόμοι, ἡώς ἐστι καὶρός, Χριστὸν ἐπισκεψάμεθα, Χριστὸν θεραπεύσωμεν (42), Χριστὸν θρέψωμεν, Χριστὸν ἐνδύσωμεν (43), Χριστὸν συναγάγωμεν, Χριστὸν τιμήσωμεν· μηδὲ τραπέζῃ μόνον, ὡς τινες· μηδὲ μύροις, ὡς τὴ Μαρίᾳ· μηδὲ τάφῳ μόνον (44), ὡς Ἰωσήφ ὁ Ἀριμαθαῖος· μηδὲ τοῖς πρὸς τὴν ταφὴν, ὡς Νικόδημος δὲξ ἡμίσιας φιλόχριστος· μηδὲ χρυσῷ καὶ λιθάνῃ καὶ σμύρνῃ, ὡς οἱ μάγοι πρὸ τῶν εἰρημάνων· ἀλλ' ἐπειδὴ Ἐλεον θέλει καὶ οὐ θυσίαν δὲ πάντων Δεσπότης, καὶ ὑπὲρ μυριάδας ἀρνῶν πίλων (45) ἡ εὐσπλαγχνία, ταύτην εἰσέρωμεν αὐτῷ διὰ τῶν δεομένων, καὶ χαμαὶ σῆμερον ἐδριμυμένων, Ινα, ὅταν ἐνθένδε ἀπαλλαγῶμεν, δέξωνται ἡμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνὰς, ἐν αὐτῷ Χριστῷ (46) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φησὶ δέξα (47) εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν

⁴⁴ Isa. LXXXI, 6. ⁴⁵ ibid. 8. ⁴⁶ Joan. XII, 6. ⁴⁷ Galat. II, 9 et seq. ⁴⁸ Matth. XIX, 21. ⁴⁹ Luc. VII, 36. ⁵⁰ Joan. XII, 3. ⁵¹ Joan. XIX, 38 et seq. ⁵² Matth. II, 11. ⁵³ Matth. IX, 13. ⁵⁴ Dan. III, 40.

(35) Ήσάς ἀρέλης, etc. Gabrielius: « Si abstuleris colligationem et suffragationem. » Deinde in schol. ait: « Si usquam alibi, hoc loco certe admiratus sum Gregorii soleritiam et acumen, quo Prophetæ dictio in rem de qua agebat, apollissime accommodavit, et multo quidem latius atque aperius in laudem patris. » Et sane or. xviii, n. 20, Gregorius ipse σύνδεσμον et χειροτονίαν, interpretatnr etiam μιχρολογίαν et δοκιμασταν, id est, et nimiam partitatem, et quamdam inquisitionem, ut, quemadmodum in suffragis serendis, ita in hospitibus recipiendis, nimio studio exquiratur an quis dignus sit, necne. Verum multo melius est, eorum causa, qui digni sint, eleemosynam etiam indignis erogare, ut observat Gabrielius, quam, illore largiendi indignis, dignos præterire.

(36) Λέγω. Par., λέγων.

(37) Γενήσεται. Alii, Regg. a, bm, ph. Sic, γενήσεται.

A 285 præclarum. Lætandum est autem, non lugendum, cum beneficium damus. Si vinculum et electionem sustuleris, inquit ille ⁴⁸, hoc est, tenacitatem et probacionem, sive hesitationem, ac verbum murmurationis, quid futurum est? Quam magnum et admirandum! Qualis quantaque hujus rei merces! Erumpet matutinum lumen tuum, et sanitas tua cito orietur ⁴⁹. quis ergo est, qui lucem et sanitatem non expetat?

XXXIX. Quia me quoque moveat Christi crux-mena ⁵⁰, quæ nos ad pauperes alelodos exhortatur; Petriquæ etiam et Pauli conventio, quæ Evangelii promulgationem ita inter se partiti sunt, ut pauperes interim communī animorum studio complectentur ⁵¹: ac denique juvenis illius perfectio in eō definita et constituta, ut bona sua pauperibus daret ⁵². An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellein et existimarem; sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illuc collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia tempora diripiuerunt, aut adulterium perpetraverunt, admiserunt, hoc ordine multati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt.

XL. Quocirca, si quid mihi auscultandum putatis, servi Christi, et fratres, et cohæredes, Christum, quandiu licet, visitemus, Christum curemus, Christum alainus, Christum vestiamus, Christum colligamus, Christum honoremus, non mensa sonnum, ut quidam ⁵³, nec unguentis, ut Maria ⁵⁴, nec sepulcro duntaxat, ut Joseph Arimatheus, nec rebus quæ ad sepulturam pertinent, ut Ihesus dimidiat tantum ex parte Christum amans Nicodenus ⁵⁵, nec denique auro, thure, et myrra, ut Magi ⁵⁶ ante eos omnes, quos diximus; sed quoniam omnium Dominus misericordiam vult non sacrificium ⁵⁷, ne pinguium agnorum myriades commiseratio supererat ⁵⁸, hanc per pauperes Irumique hodierno die provolutos ipsi conferamus, ut cum hinc excesserimus, in æterno tabernacula nos recipient, κατέρρει Christo Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

D (38) Καὶ θαυμάσιον. Deest καὶ in Reg. ph. Proθαυμάσιον, οὐκον., θαυμαστὸν.

(39) Olor. Gabr. οἵος τεclius.

(40) Τὸν πτωχοὺς κοινωνούς, etc. Reg. Imm. κοινόν. Ies., πτωχοὺς ἔργον κοινὸν ἐποίησαντο, et pauperes communie opus facerent. In quibusdam, ἔργῳ κοινωνού. Nicel., τῶν δὲ πτωχῶν φροντῖα κοινὴ ἔχομεν. pauperum autem curam communem habemus. Non satis exprimit Billius dicēs: ut pauperes communī animorum studio complectentur.

(41) Εἴ τι οὖν. In pluribus, εἰ τι δὲ οὖν.

(42) Χριστὸς θεραπεύσωμεν. Hæc desunt in quatuor Reggīs.

(43) Χριστὸν ἐρθύσωμεν [pro ἐρθύσωμεν]. Billius: « Mόρον indauinūs. »

(44) Μόρον. Regg. a, c, et Or. 2, μόνη.

(45) Πιόρων. Sic omnes codices. Eit., τόνων.

(46) Αὐτῷ Χριστῷ. Regg. bm, αὐτῷ τῷ Χριστῷ.

(47) Η δέξα. Addunt nonnulli: καὶ τὸ χράτον

286 MONITUM IN ORATIONEM XV.

I. Gregorius, in hac oratione, præclara Eleazaris senis, septemque fratum Machabæorum, ac eorum generosæ supra feminam matris verba, facinora et victorias enarrans, illorum triumphum omnibus eloquentiæ Christianæ ac religiosæ coloribus exornat. Quasi ex abrupto sic incipit orator (n. 1) : *Ti δὲ οἱ Μαχαβαῖοι;* « Quid autem Machabæi? » Quia interrogaçione significatur, ut optime observat Basilius scholiasta, a nonnullis quæsitum esse ac dubitatum, « utrum in martyrum numero censendi essent Machabæi, utrumne eliam pari essent cum eis honore prosequendi, necne. » Quæstionem hanc subtijliter, hoc incipiendi modo, et proponit, et solvit Theologus. Prius enim quam Machabæorum laudes attingat, expensis obiter ac diserte diversis utrinque rationibus, asserit ideo laudanos esse Machabæos (n. 2), non præcise quod « ante crucem tales extiterint, sed quod ad crucis normam vitæ suæ rationem exegerint. » Faletur tamen apud multos non honorari; eos vero dignos judicial, qui ab omnibus honore afficiantur.

II. Quo anno, quoive in loco habita sit hæc oratio, certo definire non possumus. Nihil, nec in ista oratione, nec in interpretibus occurrit, quo exploratam hac de re sententiam habeamus. Hoc tantum conjicere licet, eam ex iis uiam esse⁽⁴⁸⁾, quarum « argumenta » Gregorio Basilius nonnunquam « suppeditabat. » Idcirco hanc coram Cæsariensibus, a uno forsitan ac verisimilius 373 pronuntiatam fuisse non male existimabimus. Nicetas tamen eam Constantinopoli dictam scribit; sed nullis monumentis ipsius sententia fulcitur; ideoque profecto hanc, non nisi conjicendo, in medium producere potuit; hinc pro nihilo reputanda.

(48) *Or. xliii, n. 1.*

ORATIO XV^a.

In Machabæorum laudem.

A

ΛΟΓΟΣ ΙΕ' (49).

Εἰς τοὺς (50) Μαχαβαῖους.

I. Quid autem Machabæi? Horum enim nomine diem hunc festum agitamus; qui quamvis apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni tamen sunt qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præsternunt. Qui porro ante Christi passiones martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem nostræ salutis causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? **287**
Nam qui sine hujusmodi exemplo tanta virtutis laude floruerunt, an non multo fortiores se præbnuissent, si cum exemplo periculum adire ipsis contingisset? Ac simul mysticus et arcanus hic sermo est, mihi quidem, atque omnibus Dei amore præditis, admodum probabilis: neminem videlicet eo-

A'. *Ti δὲ (51) οἱ Μαχαβαῖοι;* τούτων γάρ ή παρούσα πανήγυρις, οὐ πάρ τοιλοίς μὲν τιμωμένων, ὅτι μὴ μετὰ Χριστὸν ή διδλησις· πᾶς: δὲ τιμάσθαι δέσιν, στὶ περὶ τῶν πατρίων (52) ή καρτερία· καὶ οἱ πρὸ τῶν Χριστοῦ παθῶν μαρτυρήσαντες, τί ποτε φράσειν ἔμελον μετὰ Χριστὸν διωκόμενοι, καὶ τὸν ἐκείνου ὑπὲρ τιμῶν μιμούμενοι θάνατον; Οἱ γάρ χωρὶς ὑποδείγματος τοιούτου, τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν, πῶς οὐχ ἀν δρῆσαν γενναιότεροι, μετὰ τοῦ ὑποδείγματος κινδυνεύοντες; Καὶ δῆμα μυστικός τις καὶ ἀπόρρητος οὗτος δ λόγος, καὶ (53) σφόδρα πιθανὸς ἐμοὶ γοῦν καὶ πέπι τοῖς φιλοθέοις· μηδένα τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας τελειωθέντων (54), δίχα τῆς εἰς Χριστὸν πιστεως τούτου τυχεῖν. Οἱ γάρ Λόγος (55) ἐπαρδησιάσθη μὲν ὑστερον κατορές ιδίοις, ἐγνωρισθῇ (56) δὲ καὶ πρότερον τοῖς καθαροῖς τὴν διά-

* Alias XXII, quæ autem 15 erat, nunc 16. — Habita circa annum 373.

νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰώνας αἰώνων. Ἀμήν· et potestas, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen. ,

(49) Αὐτὸς. Nicetas aliique addunt: λεχθεὶς ἐν Κωνσταντινούπολει, « Constantinopoli habita, » sed perperum. Vide Monitum.

(50) Τούς. Chrysanth. codex, et Or. 2 addunt, ἄγιους, i sanctos. ,

(51) *Ti δέ, etc.* Regg. et Colb. plures, Or. 2, Pass., Comb., *Ti δέ, etc.* Quod sic exponit Nicetas: Οὐκ εἴσοι εἰσ τοῦ παρὰ πάντων τιμάσθαι, ὃς μάρτυ-

ρες; « Nonne digni sunt qui ab omnibus, ut martyres, colantur? »

(52) Πατρῶν. Sic omnes codices. In ed., παρτῶν.

(53) Καὶ. Sic Reg. a. Deest in ed.

(54) Τελειωθέτων. « Qui sancto fine defuncti sunt, consummati. » Hæc est vis hujus vocis, et sic est accipienda, cum de Machabæis sit sermo.

(55) Αὐτὸς. « Verbum, » id est, « Christi fides, Evangelium. »

(56) Ἐγνωρισθῇ, etc. Idem docet Aug. passim *De civili. Dei.* l. x, c. 25, scilicet omnes sanctus sub lege, ac prioribus sæculis Christi fide iustificatos. Idem sanctus Leo, etc.

νοιαν. ὡς ἐκ πολλῶν δῆλον τῶν πρὸ ἐκείνου τετιμητῶν. Αὕτη, qui ante Christi adventum numeros omnes virtutis impleverunt, id circa Christi fidem esse consequitum. Quanquam enim Verbum suo postea tempore libere promulgatum est, puris tamen animis etiam ante innoluit, quemadmodum ex multis, qui ante ipsum honoribus affecti sunt, liquido perspicui potest.

B. Οὐκούν, διτὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, τοιοῦτοι περιπτέον· ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν σταυρὸν, ἐπαινετέοι (57), καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων τιμῆς δέξιοι· οὐχ ἵνα προσθήκηται ἡ δόξαν λάδοισιν· (τίνα γάρ (58) ὃν ἡ πρᾶξις ἔχει τὸ ἐνδοξόν;) ἀλλ' ἵνα δοξασθῶσιν οἱ εὐφημοῦντες, καὶ ζῆτωσι τὴν ἀρετὴν οἱ ἀκεύοντες, ὥστε κέντρῳ τῇ μνήμῃ περδὲ τὰ Ισαὶανιστάμενοι. Οὗτοι τίνες μὲν δύνεται, καὶ δύνεν, καὶ ἔξι οἰς δρμώμενοι τὸ ἀπαρχῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως, εἰς τοσοῦτον ἀρετῆς τε (59) καὶ δόξης προελημύθασιν, ὥστε καὶ ταῖς ἑταῖοῖς ταύταις τιμᾶσθαι πομπαῖς τε καὶ πανηγύρεσι, καὶ μείζονα τῶν δρμώμενων τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν ἐντοκεῖσθαι ταῖς ἀπάντων ψυχαῖς, ἡ περὶ αὐτῶν βίοις; (60) δηλώσει τοῖς φιλομαθέσι καὶ φιλοπόνοις, ἡ περὶ τοῦ αὐτοκράτορα εἰναις τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν φιλοσοφοῦσα, καὶ κύριον τῆς ἐπ' ἄμφω ρωπῆς, ἀρετὴν τέ φημι καὶ κακίαν (61). "Ἄλλοις τε γάρ οὐκ ἀλίγοις ἐχρήσασι παρτυρίοις, καὶ δὴ καὶ τοῖς τούτων ἀδήμασιν· ἐμοὶ δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ἐξαρκέσαι (62).

est, vel ad virtutem, vel ad vitium propendeamus. Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testimonia, tum horum quoque dimicatioines ad hujus tantum diceremus sufficiet.

C. Ἐλέαζαρ ἐνταῦθα, τῶν πρὸ Χριστοῦ παθῶντων ἡ ἀπαρχὴ (63), ὥστε τῶν μετὰ Χριστὸν Στέφανος (64), ἀνὴρ ἱερεὺς καὶ πρεσβύτης, πολιὸς τὴν τρίχαν, πολιὸς τὴν φρόνησιν· πρότερον μὲν καὶ προθύμενος τοῦ λαοῦ, καὶ προσευχόμενος, νῦν δὲ καὶ τελεώτατον θύμα (65) προσάγων ἐαυτὸν τῷ Θεῷ, παντὸς τοῦ λαοῦ καθάριον, προοίμιον ἀλήσεως δέξιον, καὶ φθεγγομένη καὶ σωπῶσα (66) παραίνεσι· προσάγων δὲ καὶ τοὺς ἐπτά παιδας (67), τὰ τῆς ἐαυτοῦ (68) παιδείας ἀποτελέσματα, θυσίαν ζωσαν, ἀγίστην, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, πάσης νομικῆς ἱερουργίας λαμπροτέραν τε καὶ καθαρωτέραν. Τὰ γάρ τῶν παιδῶν (69), τῷ πατρὶ λογίζεσθαι, τῶν ἐννομωτάτων τε καὶ δικαιωτάτων. Παιδεῖς ἐκεῖ (70) γενναῖοι καὶ με-

II. Quocirca Machabæi non idcirco contemnendi sunt, quia ante crucem tales extiterunt: verum quia ad crucis normam vita suæ rationes exegreunt, ideo laudandi, ac sermonum honore celebrandi: non ut ipsorum gloria quidquam acceda: (quid enim in oratio afferre possit, quorum gloria ipsis actionibus rebusque gestis nittitur?); sed ut gloriam consequantur, qui eos laudant, ac virtutem semperentur, qui audiunt, ejusmodi nimirum commemoratione, quasi stimulis quibusdam, ad earumdem rerum studium excitati. Enimvero quinam hi fuerint, et unde, atque ex quali primum disciplina et institutione in eam virtutis et gloria magnitudinem evaserint, ut tum annuis his festis, et solemnibus pompis celebrentur, tum multo major, quam oculis cernitur, eorum gloria in omnium animis condita sit, studiosis ac diligentibus viris perspicue liber ille declarabit, qui rationem perturbationibus animi imperare docet, in ejusque arbitrio esse, ut in utramvis partem, hoc

Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testimonia, tum horum quoque dimicatioines ad hujus tantum diceremus sufficiet.

III. Illic Eleazarus ⁶⁴, primitiae eorum, qui ante Christum passi sunt, quemadmodum Stephanus ⁶⁵ eorum, qui post Christum, vir sacerdos et natu grandis, tum capillis tum prudentia canus: prius quidem pro populo sacrificia et preces adhibens, nunc autem seipsum quoque Deo offerens, perfectissimam ⁶⁶ hostiam, ac totius populi expiaticem, faustum certaminis præludium, loquens pariter ac tacens cohortatio: septemque insuper filios offerens, institutionis suæ fructum, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem ⁶⁷, omni legali sacrificio clariorem et puriorum. Filiorum enim virtutes parentibus ascribere, æquissimum ac justissimum D est. Ibi fortes et magnanimi filii, nobilis matris no-

⁶⁴ II Mach. vi, 18. ⁶⁵ Act. vii, 58. ⁶⁶ Rom. xi, 1.

(57). Ἐπαινετέοι. Sic Regg. quinque, novem: Colb. ei Or. 2. Editi, ἐπαινετοι.

(58) Ἡ δόξαν λάδοιει· τίτα γάρ. Quinque Regg., duo Coisl., Or. 2, et Combef., ἡ δόξα λάδοι· τίνων γάρ. Par., τίς γάρ.

(59) Τε. Sic plures miss. Deest in edit.

(60) Ἡ καὶ αὐτῶν βλέπωσι. « Liber de his tractans. » Gregorius hic intelligit Josephi librum, *Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ*, *De imperatrice ratione*; quod ratio passionibus imperat, in quo libro totam Machabæorum historiam exponit.

(61) Ἀρετὴν... κακίαν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 2, Par., ἀρετὴν... κακίας.

(62) ἐξηράσσει. Duo Regg., Par., Combef., ἀρέταις.

(63) Ἀπαρχὴ. Coisl. 1, χωραντις, *fastigium*. Observat Billius, « primiliarum nomine appellari, non id solum quod ordine, sed id etiam quod pretio et dignitate primum est. Primitiae itaque dicitur

Eleazarus, non ut ordine primus, cum ante eum multi prophetæ ac justi viri pro pietate mortem subierunt, sed ut præstantissimus. »

(64) Στέφαρος. Coisl. 1 præmittit, ἀπαρχὴ.

(65) Θύμα. Coisl. 1, αἷμα, *sanguinem*.

(66) Φθεγγομένη καὶ σωπῶσα. Intelligit eos, qui, non solum oratione et doctrina, sed etiam in integeriore vita exemplo, homines ad virtutis studium excitant.

(67) Παιδας. « Filios, » nempe, « spirituales. »

(68) Ἐαυτοῦ. Reg. bm, Comb., Sav., αὐτοῦ.

(69) Τὰ γάρ των χαῖδων, etc. Coisl. 1. Τὰ γάρ τῶν μαθητῶν δῆποτε τῷ διδασκάλῳ λογίζεσθαι. Nihilas in expositione utrumque juxxit: Τὰ γάρ τῶν παιδῶν καὶ μαθητῶν κατορθώματα τῷ πατρὶ καὶ τῷ διδασκάλῳ ἀγαπίζεσθαι δίκαιον. « Filiorum enim et discipulorum virtutes parentibus et magistris a scribere æquissimum est. »

(70) ἐκεῖ. Par., ἐκεῖνοι, « illi filii. »

billis soboles, alacres veritatis pugiles, Antiochi temporibus sublimiores, sinceri Mosaicæ legis discipuli, seduli patriorum rituum custodes numero septem, qui numerus apud Hebreos in laude est, utpote septenariæ quietis mysterio coornatus, unum spirantes, unum spectantes, unum ad vitam iter, hoc est mortem pro lege Dei appetitam, agnoscentes, non minus animis quam corporibus fratres, mortis causa inter se ænuli (o rem admirabilem!), tormenta, non secus ac thesauros quosdam, præripentes, ac pro magistra lege periculum suscipientes : admota, tormenta non magis formidantes, quam quæ supererant, requirentes : unum hoc metuentes, ne fessus tyranus unum cruciandi saceret, sicque nonnulli ex ipsis coronæ expertes abscederent, atque a fratribus inviti disjungenteruntur, ac malam victoriam referrent, eo videlicet adducti, ut periculum esset, ne non cruciarentur.

IV. Illic fortis et strenua mater, filiorum simul et Dei amans, atque ita affecta, ut materna ipsius viscera præter naturæ morem distorquerentur. Non enim filiorum, qui suppicio afficiebantur, vicem dolebat : verum sollicito atque anxio animo erat, ne non ipsis supplicium inferretur : nec eos, qui excesserant, magis desiderabat, quam reliquos illis adjungi optabat : ac de his in majori cura erat, quam de illis, qui Jam e vita migrarant. Horum enim dubium atque anceps, certamen erat : illorum autem sequitur vita exitus. Atque illos quidem jam Deo commendaral, hos autem ut Deus acciperet, laborabat. O virilem animum in muliebri corpore! O præclarum et admirandum munus! O sacrificium, **289** Abrabæ sacrificio (vereor ne hoc a me sudacius dicatur) majus ac præstantius! Ille enim unum alaci animo obtulit, quanquam unigenitum, et divinitus promissum, imo ad quem promissio ipsa referebatur; quodque maius est, quia non generis tantum sui, verum omnium etiam hujusmodi hostiarum primitiæ, et radix exstitit : haec autem populum universorum filiorum Deo consecravit; in

τα γαλόφυχοι, μητρὸς εὐγενοῦς εὐγενῆ βλαστήματα, φιλότιμοι τῆς ἀληθείας ἄγωνισται, τῶν Ἀντιόχου (71) καιρῶν ὑψηλότεροι, τοῦ Μωϋσέως νόμου (72) μαθηταὶ γνήσιοι, τῶν πατρῶν ἔθνων ἀκριβεῖς φύλακες, ἀριθμὸς τῶν παρ' Ἐβραιοὺς ἐπιανουμένων, τῷ τῆς (73) ἐδοματικῆς ἀναπαύσεως μυστηριώ τιμώμενος, ἐν πνέοντες, πρὸς ἓν βλέποντες, μέλαν ζῶτις ἕδην εἰδότες (74), τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ (75) θάνατον, οὐχ ἡττον ἀδελφοὶ τὰς ψυχὰς ἢ τὰ σώματα, ἔηλοτο ποῦντες ἀλλήλους (76) τῆς τελευτῆς, (ῶν τοῦ θαύματος!) προαρπάζοντες ὥσπερ θησαυροὺς τὰς βασάνους, τοῦ πατιδαγωγοῦ νόμου προκινθενεύοντες, οὐ τὰς πρεσαγομένας τῶν βασάνων (77) μᾶλλον φοβάμενοι, ἢ τὰς λειπομένας ἐπιζητοῦντες· ἐγ τοῦτο φοβούμενοι (78) μόνον, μὴ ἀπειτητοὶ κολάζων. δι τραχίος, καὶ ἀπέλθωσι τενες αὐτῶν ἀστεφάνωτοι, καὶ διαζευχθῶσι τῶν ἀδελφῶν ἀκοντες, καὶ τὴν κακὴν νίκην (79) νικήσωσι τὸ μὴ παθεῖν κινδυνεύοντες (80).

Δ'. Μήτηρ ἔκει (81). νεανικὴ καὶ γενναία, φιλόπαις ὅμοι καὶ φιλόθεος, καὶ τὰ μητρῶα σπλάγχνα σπαρασσομένη παρὰ τὸ εἰκὸς τῆς φύσεως. Οὐ γάρ πάσχοντας τέλει τοὺς παῖδας, ἀλλ' ἡγανάκτη τὸ μὴ παθεῖν οὐδὲ τοὺς ἀπελθόντας ἐπόλει μᾶλλον, ἢ προστεῆνα: τοὺς ὑπολειψθέντας τηνέο· καὶ τούτων ἦν αὐτῇ πλείων διάλογος, ἢ τῶν μεταστάντων. Τῶν μὲν γάρ ἀμφίβολος ἢ πάλη, τῶν δὲ ἀσφαλῆς ἢ κατάλαυξ· καὶ τοὺς μὲν ἡδη Θεῷ παρετίθετο, τοὺς δὲ διπλῶς λάβει Θεός ἐφρόντιζεν. Ω ψυχῆς ἀνθρείας ἐν γυναικείῳ τῷ σώματι! ὧ θαυμασίας ἐπιδόσεως. καὶ μεγαλούχου (82)! ὧ τῆς Ἀβραμιαίου (83) θυσίας ἔκειται εἰ μή τι τολμητέον, καὶ μεῖζον (84)! Ό μὲν γάρ ἐνα προσάγει προδύμως, εἰ καὶ τὸν μονογενῆ, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς δύν ἢ ἐπαγγελία· καὶ τὸ μεῖζον, δι τοῦ γένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν τοιούτων θυμάτων, ἀπαρχὴ καὶ βίζα καθίσταται· ἢ δὲ δῆμον δῶν (85) παῖδων καθιέρωσε τῷ Θεῷ, νικήσας καὶ μητέρας, καὶ λεπέας, τοῖς θύμασι; (86) προδύμοις εἰς σφαγὴν, δλοκαντώμασι λογικοῖς, λεπεῖς ἐπειγομένοις· ἢ μαστοὺς παρεδείκνυ (87), καὶ ἀνατροφῆς ὑπεμίκνησκε, καὶ προέτεινε τὴν πολιάν, καὶ

(71) Ἀντιόχου. Is Antiochus Epiphanes.

(72) Τοῦ Μωϋσέως νόμου. Al., τοῦ Μωϋσέως νόμου.

(73) Τῆς. Male, τῶν, in edit.

(74) Εἰδότες. Coisl. 1, Gabr., ὁδεύσαντες, εἰς ἵερα σταύρους.

(75) Θεοῦ. Pass., Χριστοῦ.

(76) Ἀλλήλους. In quibusdam, ἀλλήλους ἀλλήλοις. In aliis, ἀλλήλων τελευτήν.

(77) Τῷρ βαστῶντες. Deest in sex Reg. et Coisl. 2. Pass., βασάνους.

(78) Φοβούμενοι. Quinque Regg., Coisl. 2, Or. 2, Par., Pass., Gabr., Comb., εὐλαβούμενοι.

(79) Νίκην. Sic sex Regg., Coisl. 1, Pass., Par., Comb. Deest in edit.

(80) Κιρδυτεύσαντες. In quibusdam, κινδυνεύοντες.

(81) Ἐκεῖ. Par., ἔκεινη, εἰς ἣν.

(82) Μεγαλούχου. Μagnifici animi, profusæ liberalitatis.

(83) Ἀβραμιαίου. Reg. c, Or. 2, Sav., Comb.,

Ἀβραμιαίας. — De voce hac vide quæ plene doctissimeque disseruit C. B. Hase in Stephanii Thesaurus edit. Didot, sub voce. Edit.

(84) Μεῖζον. Sic Reg. a, ph., Par., Gabr. In ed., μεῖζων.

(85) Ολωκ. Or. 2, Par., Comb., δῶλον [longe melius], « universum populum filiorum, » id est, « omnes filios. »

(86) Τοῖς θύμασι, etc. Billius: « Victimarum ad necem prouiple, atque alacriter accedentium, holocaustorum ratione præditorum, hostiarumque omni festinatione ad lanienam properantium multitudine superavit. »

(87) Μαστοὺς καρδεύειν, etc. Haec a Gregorio mutuata videntur ex Homer. Iliad. xxii, vers. 79, et seq., ubi Hectora Necuba liliū, ne cum Achille certamen iuvat, dehortatur:

Μήτηρ ἐνδέστρωθε δύορτο δακρυχέοντα, [sic.]
Mater autem rursus ex alia parte lugebat lacrymantem, [sic.]

τὸν γῆρας ἀνθ' (88) ἐκετηρίξας προύσθιλλετο· οὐ σω- τερίαν ζητοῦσα, τὸ δὲ παθεῖν ἐπείγουσα, καὶ κινδυ- νὸν ἡγουμένη τὴν ἀναβολὴν, οὐ τὸν θάνατον· ἦν οὐ- δὲν ἔκαμψεν, οὐδὲ ἐμπλάκισεν (89), οὐδὲ ἀτολμυτέ- ραν (90) ἐποίησεν· οὐχ ἀρθρέμβολα (91) προτεινόμενα, οὐ τροχοῖς προσβαλόμενοι, οὐ τροχαντῆρες, οὐ κατα- πλεῖται, οὐχ ἄκματα στήριψαν δυνάχων, οὐ ἔιρη θηγόμε- να, οὐ λέβητες ζέοντες (92), οὐ πῦρ ἐγειρόμενον, οὐ τύραννος ἀπειλῶν, οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπει- γων (93), οὐ γένος δρώμενον, οὐ μέλη διασπώμενα, οὐ σάρκες ξινόμενα, οὐχ αἰματος ὅχετο. βέοντες, οὐ νεότης δαπανώμενη, οὐ τὰ παρόντα δεινά, οὐ τὰ πορσοδοκώμενα χαλεπά (94)· καὶ δ τοῖς ἀλλοις βαρύ- τατόν εστιν (95) ἐν τοῖς τοιούτοις, ἵνα τοῦ κινδύνου παρέκτας, τούτῳ ἐκείνῃ τὸ κουφότατον ἦν· ἐντρύ- φα γάρ τῷ θεάματι· καὶ γάρ πως καὶ τριβὴν ἐνεποιεῖ τοῖς πάθεσιν, οὐ τὸ πεικίλον τῶν πρεσαγομένων βα- σάνων μόνον, ὃν πασῶν, ὡς οὐδὲ εἰς μιᾶς, κατεφρό- νουν· ἀλλὰ καὶ οὐ τοῦ διώκτου λόγοι πολυειδεῖς δυ- τεῖς. θύριζοντος, ἀπειλούντος, θωπεύοντος· τί γάρ οὐ κινοῦντος πρὸς τὸ τυχεῖν ὃν θλπτέε;

absūmēbāt̄, non præsentia mala, non impendentes alii: in hujusmodi rebus gravissima esse solet, levissima incredibili quadam voluptate perfundelatur. Moram quippe supplicis quodammodo afferebat, non ipsa tantum tormentorum, quæ admovebantur, varietas, quæ omnia illi animosius aspernabantur, quam quivis aliis unum eorum vel levius tolerasset: verum etiam multiplices tyranni sermones, nunc contumeliis utentis, nunc minas intentantis, nunc blanditiis adhibentis: quid enim non inovit, ut id, quod sperabat, assequeretur?

E'. Καὶ μέντοι καὶ τῶν πατῶν αἱ πρὸς τὸν τύραν- νον ἀποκρίσεις, τοσοῦτον ἔχουσαι τὸ σφόδρα δμοῦ (96) καὶ γενναλον, ὥστε μιχρά (97) μὲν εἶναι πρὸς τὴν ἐκεί- νων καρτερίαν ἀπαντά τὰ τῶν ἀλλων καλλὰ εἰς ἐν συν- εχέντα· μιχράν δὲ τὴν καρτερίαν πρὸς τὴν ἐκείνων ἐν λόγοις σύνεσιν· καὶ τῶν αὐτῶν εἶναι μόνων, πάσχειν τε οὕτω καὶ φιλοσοφεῖν ἐν ταῖς ἀποκρίσεσι πρὸς τὰς τοῦ διώκοντος ἀπειλάς, καὶ τοὺς προτεινομένους φό- θους, ὃν οὐδενὸς ἡττῶντο οὐ γενναῖοι πατέρες, καὶ ἡ γεν- ναιοτέρα τεκοῦσα· πάντων δὲ ἐκείνην ὑπεράνω θεῖσα, καὶ τῷ φιλερῷ τὸν θυμὸν μίξασα, καλὸν ἐντάφιον δέδω- σι τοῖς παισὶν ἐκατήνη, ἀπαπελθοῦσα τοῖς προαπελθοῦ- σι· καὶ τοῦτο πῶς; ἔκουσις ἐπὶ τοὺς κινδύνους χω- ρῆσσα (98)· καὶ μεθ' οἰωνῶν ἐπιταφίων; Καλὸν μὲν γάρ καὶ οἱ τῶν πατῶν πρὸς τὸν τύραννον λόγοι, καὶ καλῶν κάλλιστοι πῶς γάρ οὐ; μεθ' ὃν παρετάχαντο, καὶ οἵ τὸν τύραννον ἔβαλον (99)· καλλίους δὲ

A quo sane, tum matres, tum sacerdotes, victimis ad necem alacribus, holocaustis ratione præditis, ho- stiis ad lanienam properantibus, superavit. Atque ubera quidem illis ostentabat, et puerilem educa- tionem in memoriam revocabat, canitatemque ipsam protendebat, ac seniles annos, supplicis cuiusdam orationis loco, proferebat; non, ut illi vitæ suæ consulerent, quaerens, sed ad subeundos cruciatus adurgens, ac mortis dilationem, non autem mor- tem, periculosam esse existimans. Cuius animi ro- bur atque constantiam nihil flectere et emollire ac debilitare potuit; non instrumenta luxandis artu- bus accommodata, quæ in medium proferebantur, non rotæ quæ proponebantur, non exquisitissima quæque tormentorum genera, non ferrearum B ungularum acies, non enses qui acuebantur, non serventes olīæ, non ignis qui excitabatur, non tyranni mihiæ, non populus, non urgens sa- telles, non generis aspectus, non membra quæ di- scerperebantur, non carnes quæ lacerabantur, non sanguinis defluentes rivi, non juvenilis ætas quæ acerbitates. Quin etiam, ipsa periculi mora, quæ credibili quadam volupitate perfundelatur. Ex hoc enim spectaculo in- credibilis torquem facinora in unum locum collata, præ eorum constantia et fortitudine, peregrina et minuta videri necesse sit: et rursus fortitudinis atque constantiae laus parva futura sit, si cum sapientissimis eorum sermonibus compare- tur: adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod iidem, ei ita cruciatus exceperint, et tantam sapien- tiam exercuerint in responsionibus ad persecutoris minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum nulli, nec fortes illi, nec fortior inater succubuit. Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impe- tumque animi cum amore commiscens, pulchri eiusdem funebris muneric loco, seipsam liberis D obtulit, ac prægressos secuta est: idque quoniam pactio? sua sponte ad supplicia gradiens: et cum

C V. At vero in filiorum ad tyrannum responsis tantum sapientiae animique magnitudinis inerat, ut et aliorum omnium præclara 290 facinora in unum locum collata, præ eorum constantia et fortitudine, peregrina et minuta videri necesse sit: et rursus fortitudinis atque constantiae laus parva futura sit, si cum sapientissimis eorum sermonibus compare- tur: adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod iidem, ei ita cruciatus exceperint, et tantam sapien- tiam exercuerint in responsionibus ad persecutoris minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum nulli, nec fortes illi, nec fortior inater succubuit. Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impe- tumque animi cum amore commiscens, pulchri eiusdem funebris muneric loco, seipsam liberis obtulit, ac prægressos secuta est: idque quoniam pactio? sua sponte ad supplicia gradiens: et cum

(88) Ἀρθ'. Ita sex Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass., Par., Jes. In Par. ed. deest.

(89) Ἐμπλάκισεν. Sav., ἐμπλάκισαν.

(90) Ἄτολμοτέρα. Par., ἀπαλωτέραν [in- dōse]. Montac., ἀπαλωτέρων.

(91) Οὐκ ἀρθρέμβολα. « Non fidiculæ: οὐ τροχός, non rotæ: οὐ τροχαντῆρες, non trochanteres: οὐ καταπλεῖται, non catapeltai. » Quæ omnia textoria instrumenta.

(92) Λέβητες ζέοντες. In uno cod., οὐ λέβητες, οὐ θηρες ζέοντες, « non lebetes, non furentes bestiae. » Sic etiam rediiderat Billius, quamvis nulla sit be- stiarum mentio in Machabæis.

(93) Οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπειγων. Reg. a, c, d, Coisl. 2, et Or. 2, ahjecto δορυφόρος, habent, οὐ δῆμος κατεπειγων, « non urgens carn-

fez. » Non male. « Carnisicum, enim erat urgere, ut Antiochi jussa perficerentur; non certe ipsa turba Machabæos urgebat.

(94) Χαλεπά. Deest in plerisque.

(95) Εστιν. Deest in sex Reg., Coisl. 2, Or. 2, etc.

(96) Ομοῦ. Sic sex Reg., plures Colb., Coisl. 2, Or. 2, etc. In ed., μιχρά.

(97) Μιχρά. Quinque Reg. et Coisl. 2, μιχράν

(98) Χωρῆσσα. In editis sequitur: ως ἀν μηδε σῶμα φανεστεν ἀναγοῦ καὶ γενναλον σωματος. « ne purum ac generosum corpus ab impiro corpore attiretur. » Sed hæc temere hic sunt assuta.

(99) Εἰσατορ. In quibusdam, ξεναλών.

quibus epitaphii? Quamvis enim pulchri quoque, A καὶ (1) οἱ τῆς μητρὸς, καὶ παρακλητικοὶ πρόστερον, καὶ ὑστερὸν ἐπιτάφιοι. Τίνες οὖν οἱ τῶν πατέρων λόγοι; Καλὸν γάρ (2) ἀπομνημονεῦσαι καὶ τούτων ὑμῖν, ἵνες ἔχητε τύπον, ὥστε περ ἀθλήσεως, οἵτω καὶ λόγων μαρτυρικῶν ἐν τοῖς τοιωτοῖς καιροῖς. Ἀλλου μὲν δὲλλοι, καὶ ὡς ἔχαστον οἱ τοῦ διώχοντος λόγοι, ἢ τῶν κινδύνων ἡ τάξις, ἢ τῆς ψυχῆς τὸ φιλότιμον ἀπλῆσεν· ὡς δὲ οὖν τύπῳ περιλαβεῖν (3), ἡσαν τοιοῦτοι· « Ἡμῖν, Ἀντίοχε, καὶ πάντες οἱ περιεστήκτες, εἰς μὲν βασιλεὺς ὁ Θεὸς, παρ' αὐτὸν γεγόναμεν, καὶ πρὸς δὲν ἐπιστρέψομεν. Εἰς δὲν νομοθέτης ὁ Μωϋσῆς, δὲν οὐ προδόσομεν, οὐδὲ καθυσθρίσομεν· οὐ μάτι τοὺς (4) ὑπὲρ ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς κινδύνους, καὶ τὰ πολλὰ θαύματα, οὐδὲ ἄντιοχος ἀπειλῇ σου χαλεπώτερος. Μία δὲ ἀσφάλεια, τῆς ἐντολῆς ἡ τέρτιας, καὶ τὸ μὴ ράγηναι τὸν νόμον, ὡς τετειχίσμεθα. Μία δὲ δέξια, τὸ δέξιας ἀπάστης ὑπεριδεῖν (5) ἐπὶ τηλικούτοις. Εἰς δὲ πλοῦτος, τὰ ἐλπιζόμενα· φοβερὸν δὲ οὐδὲν, ἢ τὸ φοβηθῆναι τι πρὸ Θεοῦ. Μετὰ τούτων παρατετάγμεθα τῶν λογισμῶν, καὶ οὕτως ὑπάλειμβα· πρὸς τοιούτους σοι νεανίας ὁ λόγος. Ἡδὲν μὲν καὶ ὁ κόσμος οὐτος, καὶ τὸ πατρῷον ἔδαφος, καὶ φύλοι, καὶ συγγενεῖς, καὶ τήλικῶται, καὶ δυάδες οὗτος τὸ μέγα καὶ περιβόλητον δνομα, καὶ πανηγύρεις πατρικαὶ, καὶ μυστήρια, καὶ πάντα οἷς ἡμεῖς τῶν διλλων διαφέρειν δοκοῦμεν. Οὖπω δὲ ἡδίκια Θεοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδύνων· μὴ τοῦτο νομίσῃς. Κόσμος τε (6) γάρ δὲλλος ἡμῖν, πολὺ τῶν ὀρωμένων ὑψηλότερός τε καὶ μονιμώτερος· πατρίς τε (7) ἡ ἀνώ Τερουσαλήμ, ἣν οὐδεὶς Ἀντίοχος πολιορκήσει, οὐδὲ προσδοκήσει παραστῆσεθαι, ἢ καρτερὰ καὶ ἀνάλατος. Συγγένεια δὲ, ἡ Εμπνευσίς, καὶ οἱ κατ' ἀρετὴν γεννηθέντες. Φύλοι δὲ, προφῆται, καὶ πατριάρχαι, παρ' ὃν ἡμῖν καὶ διάτοπος τῆς εὐσεβείας. Ηλικιῶται δὲ, οἱ σῆμερον ἡμῖν συγχινούντες, καὶ τὴν καρτερίαν ὀδύρχονται. Ναοῦ δὲ, οὐρανὸς μεγαλοπρεπέστερος, πανήγυρις δὲ, ἀγγέλων χοροστασία (8)· καὶ μυστήριον ἐν μέγα, καὶ μέγιστον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπόκρυφον, ὁ Θεὸς, πρὸς δὲν βλέπει καὶ τὰ τῆρες μυστήρια.

VI. « Quocirca res parvas nulliusque pretii nobis D polliceri desine. Nec enim turpibus et ignominiosis honoribus affici sustinebimus, nec cum detimento.

» Galat. iv, 26. » Gen. ii, 7.

(1) Καὶ. Sic tres Reg. et Or. 2. Deest in ed.

(2) Γάρ. Deest in nonnullis.

(3) Τύπῳ περιλαβεῖν. Billius: « ut formula quādam eos complectar. »

(4) Οὐ μάτι τούς, etc. « Non per ea pericula. » Ille est quædam jurandi formula. Sic Joseph, Gen. xlvi, 13, per salutem Pharaonis non egredi emini hinc ... exploratores estis. »

(5) Ὑπεριδεῖν. Reg. d, ὑπερορᾶν.

(6) Τε. Deest in nonnullis.

(7) Τε. In quibusdam, δέ.

(8) Χοροστασία. Reg. d, χοροστασίαι.

(9) Ὑπισχνούμενος ἡμῖν. Sic Reg. a, c, d, Or. 2. Deest ἡμῖν in multis. Edili, ὑπισχνούμενος ἡμῖν.

ιδίως ἐμπορευσόμεθα. Πρῶται καὶ (10) ἀπειλῶν, οὐκ ἀντειλήσομεν, ἐλέγειν (11) σου ἡτη̄ ἀσθένειαν, οὐκ ἀρδεῖ τούτῳ τῷ (12) ἡμέτερᾳ κολαστήριᾳ· ἔχομεν τοῦτο πῦρ, ἢ τοὺς διώκτας κολάζομεν. Οὕτις πρὸς θη̄ καὶ πόλεις εἶναι σοι (13) τὸν ἀγῶνα, καὶ βασιλεῖον τοὺς ἀναδροτάτους, ὃν οἱ μὲν κρατήσουσιν, οἱ δὲ ἵστις ἥττηθήσονται; οὐδὲ γάρ περ τριλικούτων εἰπεῖς ὁ κινδυνος. Πρὸς νόμον Θεοῦ παρετάσῃ, πρὸς τίκτας θεοχαράκτους, πρὸς πάτρια καὶ λόγῳ (14) καὶ γένῳ τετιμημένα, πρὸς ἀδελφοὺς ἐπτὰ μᾶτις ψυχῆς τοῦδε μένους, ἐπτὰ τροπαῖοις σε στηλιτεύσονται· οὐ κρατήσαις μὲν οὐ μέγα, ἥττηθήναι δὲ καὶ λίαν αἰγάρων. Ἐκεῖνων ἐσμὲν καὶ γένος, καὶ μαθηταὶ, οὓς τοῦτο πυρδ., καὶ νεφέλης ὀδήγηει (15), οἵτις θάλασσα ἀντίτατο, καὶ ποταμὸς ἴστατο (16), καὶ ἥλιος ἀντίπετο, καὶ δρός ὑστερος, καὶ χειρῶν ἔκτασις ἐτροπήτο (17) μυριάδας, δι' εὐχῶν (18) βάλλουσα· ὃν θῆρας ἤττωντο, καὶ πῦρ οὐχ ἥττετο, καὶ βασιλεῖς ἰτέσον (19), τὸ γενναῖον θαυμάζοντες. Εἴπωμέν τι καὶ τῶν οὐλῶν τριῶν· Ἐλεαζάρου μύσται, ἡμεῖς, οὐτὴν ἀνδρείαν (20) ἔγνως. Προηγωνίσατο πατήρ, ἐπιγνωσύνηται παῖδες· ἀπῆλθεν δὲ ἵερεὺς, ἐπακολούθει τὰ θύματα· πολλὰ δεδίττη, πρὸς πλεῖς παρεπειάσυθα. Τί καὶ δράσεις ἡμές, ὑπερήφανε (21), τοις ἀπειλαῖς; τί καὶ πεισμένα; Οὐδὲν τσχυρότερον τὸν πάντα παθεῖν ἔτοίμων. Οὐ δῆμιοι (22), τί μέλιτε; τί δὲ ἀναδύεσθε; τί τὸ πρόσταγμα τὸ χρηστὸν, ἐπιμένετε; Ποῦ τὰ ἔιρη; ποῦ τὰ (23) δεσμαὶ; ζητῶ τὸ τάχος. Πλεῖστον ἀνατέσθω τὸ πῦρ, οἱ θῆρες ἐνεργητέροι, αἱ στρέβλαι πειρεγότεραι (24)· πάντα ἵστα βασιλικὰ καὶ πολυτελέστερα. Ἐγὼ πρωτότοχός εἰμι, πρώτον με καθιέρωσαν· ἔγὼ τελευταῖος, ἡ τάξις ἐπιμειρήτω; Ἐτῶ τις καὶ τῶν μέσων ἐν πρώτοις, ή τις μηδῶμεν Ισομοιρίᾳ. Φειδὴ δέ; προσδοκεῖς τι τοῦ (25) καὶ τῶν ἐναντίων; Πάλιν καὶ πολλάκις ἐρῶμεν τὸν αὐτὸν λόγον· Οὐ μιαροφαγήσομεν, οὐκ ἴδωμεν (26). Θάττον σὺ σεβασθήσῃ τὰ ἡμέτερα, ή τοις οὖτις ἡμεῖς εἰξωμεν (27). Κεφάλαιον τοῦ λόγου· Ή κανόνερα ἐπινότησον κολαστήρια, ή τὰ παρόντα ήτις καταφρονούμενα. ,

Producantur, exquisitiōra tormenta proferantur, sint omnia regia et splendida. Primus natu ego sum, primum me consecra. Ego postremus, ordinis ratio immutetur: sit quoque quispiam eorum, qui mediæ sunt ætatis, in primorum ordine, ut sic æquas honoris portiones obtineamus. Quid parcis? Exspectas fortasse aliquid contrarium? Imo vero iterum ac tertio sæpiusque eundem sermonem repetemus;

"Exod. xiii, 21. " Exod. xiv, 16. " Jos. iii, 16. " Jos. x, 13. " Exod. xvii, 11. " Exod. xvii, 11 seqq. " Dan. xvi, 50; iii, 15 seqq. " II Machab. vi, 18 seqq.

(10) *Rat.* Deest in Reg. d.

(11) Ἐλέγειν. Pass., ἐλέγειαι [haud recte].

(12) Πρὸς τούτῳ τῷ. Coisl. 1, πρὸς τούτῳ έτι τι.

(13) Σοι. Deest in Reg. a, c.

(14) Λόγω. Duo Coisl., νόμω, «lege.»

(15) Δῆμιοι. Quinque Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass., ὀδήγουσι.

(16) Ποταμὸς ἴστατο, etc. Pass., ποταμὸς ἀντίπετο, καὶ ἥλιος ἴστατο.

(17) Ἐρροπούτο. Duo Reg., Coisl. 1 et 2, ἐτρέπετο [mendose]. Alii, ἐτρέπετο [perperam].

(18) Δε' εὐχῶν. Coisl. 2, Or. 1, Par., δι' εὐχῆς.

(19) Ἀπήγεσαν. Sic plures Reg., Chrysanth., Coisl. 2, Or. 1, Par., etc. Editi, ἀνγίγεσαν.

A conjuncta lucra complectenur: non ita infeliciter negotiabimur. Quin tu quoque nobis minari desine; vel contra facturos nos minabimur, ut imbecillitatem tuam prodamus, atque insuper tormentorum nostrorum metum intentemus. Nam nobis quoque, ne sis nescius, ignis est, quo persecutores nostros excruciamus. An tu cum gentibus et civitatibus tibi certamen esse putas, aut cum ignavissimis regibus, quorum alii superiores discedere, alii fortasse vinciri queant? Nec mirum, cum nequaquam pro tanti momenti rebus periculum subeant. Imo vero adversus legem Dei aciem instruis, adversus tabulas a Deo exsculptas, adversus patrios ritus, et ratione et antiquitate coornatos, adversus septem fratres unius animæ vinculo constrictos, septem tropais Bæternam nomini tuo infamiam inusturos: quos vincere quidem parum amplum atque honoris dicuntur, ab ipsis autem vincere admodum turpe et pudendum. Ab illis genus ducimus, illorum discipuli sumus, quibus ignis nubisque columna viam monstrabat ²¹, quibus mare scindebatur ²², fluvius sistebatur ²³, solis cursus reprimebatur ²⁴, panis ut pluvia fluebat ²⁵, manuum extensio numerosissimos exercitus per orationem fundebat, atque in fugam vertiebat ²⁶: quibus serae cedebant, nec vis flammæ eos attingebat, ac reges, eorum **292** fortitudinem admirantes, discedebant²⁷. Atque, ut quid piam eorum, quæ tibi cognita sunt, proferamus, Eleazarī discipuli sumus, cuius tu magnitudinem animi perspectam et exploratam habes ²⁸. Pater prius deceravit, filii postea certabunt. Sacerdos abscessit, victimæ sequentur. Multa quidem minaris, verum ad plura parati sumus. Quid autem nobis, vir superbe atque insolens, minis istis tuis facies? Aut quo cruciatu afficiemur? Nihil his hominibus fortius, qui ad quidvis perferendum prompto et parato animo sunt. Carnifices, quid cunctamini? Quid moras necritis? Quid benignum et suave jussum exspectatis? Ubi gladii? Ubi vincula? Celeritatem requiro. Ignis amplior accendatur, acriores feræ

D (20) Ἀνδρείαν, Sic quinque Reg. et Or. 1. Editi vero, ἀνδρείαν.

(21) Ὑπερήφανα. Sic plures Reg., Chrysanth., Coisl. 1 et 2, Pass. In ed., ὑπερήφανα.

(22) Δῆμιοι. Sic sex Reg., Chrysanth., Coisl. 1 et 2, Comb. Male in ed., δῆμοι, «populi.»

(23) Τά. Sic Reg. a, c, d, et Comb. Deest in edit.

(24) Πειραιωτέρα. Reg. bm, πειρεγότεροι.

(25) Προσδοκᾶς τι τυχόν, etc. Sic tres Reg., Coisl. 2, Par., Comb., etc. In edit., τυχόν. Billius: «exspectas fortasse, ut orationem relaxabis.»

(26) Ἐγδωσόμεν. Sic. Reg. c, d, Coisl. 2, Or. 2, Par., Jes., et Comb. In edit., ἐκδώσομεν.

(27) Εἰξωμεν. Quinque Reg., εἰξωμεν [rectius],

Non impuris cibis vescemur, non manus dabimus. Citius nostra veneraberis, quam ut nos tuus sedamus. Verbo dicam; aut nova tormentorum genera excogita, aut haec, quae in promptu sunt, a nobis contemni pro certo habe.

VII. Haec quidem fuit illorum ad tyrannum oratio. Jam vero quae inter se cohortandi causa dicebant, quaeque spectanda praebabant, quam praelara, quam sacra, piisque hominibus quovis alio spectaculo atque auditu jucundiora! Evidem ipse ea memoria recolens, incredibili voluptate diffundor, ac mente et cogitatione cum ipsis athletis versor, mirabiliterque in hac narratione mihi placebo. Amplectebantur se mutuq; atque exosculabantur, non minus ketis animis, quam si jam ad certaminum finem ventum esset. Eamus ad pericula, fratres, clamabant; eamus, properemus, quandiu servet adversum nos tyrannus, ne forte mollitur, atque ita salutis jacturam faciamus. Propoununtur epulæ instructissimæ: iis intersimus. Pulchra quidem res est, cum fratres simul habitant, simul epulantur, seque invicem constipant, ac protegunt: pulchrior autem, cum virtutis causa simul periclitantur. Ac quidem, si fieri potuisset, corporibus 293 quoque pro patriis ritibus et institutis depugnavissemus; nam hoc quoque mortis genus laude non caret. Quoniam autem temporis ratio id non tulit, ipsa certe corpora offeramus. Quid enim? Etiam si hoc tempore non moriamur, an non omnino moriemur? An non debito nativitati munere persungemur? Quod necessario, id gloriose faciamus; mori discamus: quod commune est, proprium efficiamus; morte vitam emamus. Nemo nostrum hujus vitæ cupidus sit, nemo ignavus ac timidus. Persecliamus, ut cum in nos tyrannus inciderit, de exteris desperet. Periculis ille quidem ordinem imponat, nos vero dinem persecutioni imponemus; nec de ea re ob alacritatis fervorem inter nos contemnamus. Nam et primus aliis via erit, et postremus certaminis sigillum. Ceterum hoc nobis fixum certumque sit, ut omnes sine ulla exceptione coronam adipiscamur, nec persecutor ullam e nobis partem accipiat, ac scelere tumens, perinde de uno superato glorietur, ac si omnium constantiam infregisset. Demus operam, ut quemadmodum ortu, ita etiam morte fratres

(28) Διεκελεύοντο. Coisl. 1 addit, ως ἐν παρατάξει παρατύνοντες, « ut in acie mutuo se cohortantes. »

(29) Μετ' αὐτῶν. Quatuor Reg., μετὰ τῶν.

(30) Περιέβαλλον. Reg. bm, περιέβαλον. Par., περιελάμβανεν.

(31) Ποιήσωμεν ... τὴρ διάλυσιν. Billius, « quamobrem necessitatem in animi alacritatem ac promptitudinem convertimus: dissolutionem eludamus. » Pircheimerus: « ex necessitate gloriam faciamus: solerti consilio dissolutionis nostræ negotium transigamus, » id est, « honeste decumbamus, aliqui necessario serius ocius morituri; sapienter efficiamus, ut dissolutio in nostram utilitatem cedat. »

(32) Ήμεῖς δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις. Haec desunt in pluribus Reg., duobus Coisl., Or. 2, Par., etc., nec vertit Billius, immo in Bas., edit. Graeca delevit. Vertenda tamen, « nos autem persecutioni inuenimus faciamus, imponamus, » id est, constantia nostra efficiendo, ut victus tyrannus incepto desistat. Quod quidem satis consonum verbis

Z'. Ταῦτα μὲν πρὸς τὸν τύραννον. « Αἱ δὲ ἀλλήλαις διεκέλευντο (28), ἀ δὲ παρείχον δρᾶν, ὡς καλά τε καὶ εἰρή, καὶ παντὸς ἄλλου θεάματος καὶ ἀκούσματος τοῖς φιλοθέοις! Ἐγών οὖν αὐτὸς ἡδονῆς ἐμπίκη πλαζαὶ μηγμονεύων, καὶ μετ' αὐτῶν (29) ἀθλούντω εἰμὶ τῇ διανοίᾳ, καὶ τῷ διηγήματι καλλωπίζομαι: Ήπειρέβαλλον (30) ἀλλήλους, περὶ επειτύσσοντο, πινγίρις ἦν, ως ἐπ' ἀθλοῖς τετελεσμένοις· « Ιωμεν, ἀδελφοί πρὸς τοὺς κινδύνους, ἔθνον, λαμεν, ἐπειγώμεθ, ἔως ζέσι καθ' ἡμῶν ὁ τύραννος, μή τι μαλακεῖθῇ καὶ ζημιωθῶμεν τὴν σωτηρίαν. Πανδαισία πρόκειται· μή ἀπολειφθῶμεν. Καλὸν μὲν καὶ συνοικοῦντες ἀλλήλοις ἀδελφοί, καὶ συμποιάζοντες, καὶ συναστίζοντες· καλὸν δὲ ὑπὲρ ἀρετῆς συγκινδυνεύοντες. Εἰ μὲν οὖλον τε ἦν, καὶ τοῖς σώμασιν ἀν τὴν γηγενέσμενα B ὑπὲρ τῶν πατρίων· ἔστι καὶ οὗτος τῶν ἐπαινεῶν διάνατος. Ἐπει τὸ δὲ οὐτοῦ κατέρρει, αὐτὰρ τὰ σώματα εἰσενέγκωμεν. Τί γάρ; Καν μὴ νῦν ἀποδάκνωμεν, οὐ τεθνήξαμεθα πάντως; οὐ τῇ γενέσει τὰ ὅρελόμενα λειτουργήσομεν; Παιήσωμεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν· σοφισμάτων τὴν διάλυσιν (31)· τὸ κοινὸν έδιον ποιησώμεθα· θανάτῳ ζωὴν ὀντηζώμεθα Μή τοις οὖν ἡμῶν ἔστω φιλόψυχος, μηδὲ ἀπολιμός. Ἀπογάντω καὶ τῶν ἀλλων ὁ τύραννος, ἡμῖν ἐντυχών. Τοῖς μὲν κινδύνοις τὴν τάξιν αὐτὸς ἐπιθήσει, ήμεις δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις (32)· μηδὲν περὶ τούτου διαφερώμεθα τῇ ζέσει τῆς προθυμίας. Καὶ ὁ πάτως ἔσται (33) τοῖς ἄλλοις ὅδες, καὶ ὁ τελευταῖς σφράγις ἀθλήσεως. Ἡμῖν δὲ τοῦτο ἐμπεπήχθω πᾶσιν δόμιοις, πανοικείᾳ στεφανωθῆναι, καὶ μή τινα λαβεῖν μερίδα ἐξ ἡμῶν τὸν διώκτην, ήντις ὁ πάσιν ἐκπαυχήσται τῷ ένι, φλεγμαίνων τῇ πονηρίᾳ. Φανῶμεν ἀλλήλων ἀδελφοῖς, καὶ τῇ γενέσει, καὶ τῇ μεταστάσει· καὶ πάντες, ως εἰς, κινδυνεύσωμεν, καὶ ἀντὶ πάντων ἐκστος (34). Ἐλεάδ' αρ, ὑπόδεξαι· μῆτερ (35), ἐπικολαϊζόντων· Ἱερουσαλήμ, θάψον τοὺς ἑστήσεις νεκρούς; μεγαλοπρεπῶς, ἀν τι τοῖς τάφοις ὑπολειφθῇ (36). Διηγοῦν τὰ ἡμέτερα, καὶ τοῖς θυστέρον δείχνω (37), καὶ τοῖς σοὶς ἐρασταῖς τὰ τῆς μιᾶς γαστρὸς εὔστες πολυάνδρων (38). »

quae præcedunt, ἀπογάντω, etc.

(33) Εσται. Par., έστω.

(34) Καὶ διτὶ πάντων ἔκποτος. Nicetas exponit: ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποδήμοσκοντες· « et alii pro aliis, quibusque pro omnibus moriatur. »

(35) Μῆτερ. Sic Pass. in editis, μήτηρ.

(36) Ὑπολειφθῆ. Pass., ἀπολειφθῆ.

(37) Δείκνυ. Pass. et Par., δείκνυε.

(38) Πολυάνδρος. Πολυάνδρια sunt loca publica, ubi pauperes et inferioris conditionis homines communiter sepeliebantur, ut bene monuit Perizonius et Aelian. Var. hist. xii, 21. Livio, xxxiii, 6, sunt tunuli. Bæhr ad Plutarch. Vit. Flamin., p. 95 sq. Cur autem hic πολυάνδροι dixerit noster, more paganorum et Judæorum (v. Biel. Thesaur. s. v.), non cognoscitur, more Christianorum, patet ibi, si memineris Machabæos Judæos suisse. Legas omnino S. Chrysostomi homiliam in appellationem coeneterii, i. II, p. 397 sq. ed. Montfaucon. LUD. DE SINNER.

appareamus. Omnes tanquam unus, et singuli tanquam omnes periculum subeamus. Eleazare, suscipe; mater, sequere; Jerusalem, mortuos tuos magnifica sepultura affice, si quid tamquam reliquum fuerit, quod sepulture mandari possit. Res nostras commemora, posterisque, ac tui studiosis, pium viuis ventris sepulcrelum ostende. »

H. Ol μὲν δὴ ταῦτα καὶ εἰπόντες, καὶ πράξαντες, Α καὶ ὡς σῶν ὀδόντες ἀλλήλους θῆξαντες ἐν τάξει τῆς ἥκτας, καὶ ιστόηται τῆς προθυμίας διεκαρτέρουν. Ήδονὴ καὶ θαῦμα τοῖς δύμοφύλοις· φόδος καὶ κατά-^γνης (39) τοῖς διώκουσιν, οὐ κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους τραπέσαντες, ἀδελφῶν ἐπτὰ συμψήλας ὅπερ εὔσε-^βεις ἀγωνίζομένων (40), τοσοῦτον ἤττηθησαν, ὥστε μὴ περὶ τῶν ἀλλων ἔχειν ἔτι χρηστὰς τὰς ἐλπίδας. Ήδὲ γενναῖα μήτηρ, καὶ δυτῶς ἔκεινων τῶν τοσού-^{των} καὶ τοιούτων τὴν ἀρετὴν, τὸ μέγα τοῦ νόμου δέμητρας καὶ μεγαλόδυχον, τέως μὲν χαρᾶς καὶ φόδω^ν σύμμακτος ἦν, καὶ δύο (41) παθῶν ἐν μεταιχμίᾳ· γρῆ, διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰ δρώμενα· φόδιψ, διὰ τὸ μέλλον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κολάσεων· καὶ ὡς κατούς (42) δρνις, δρεως προσερπύζοντος, ἢ τινος ἐλου τῶν ἐπιδούλων, περιπίπτατο, περιέτρυζεν, ἤγι-^{τη} Β λίαι, συγγρωνίζετο, τί μὲν οὐ λέγουσα· τί δὲ οὐ πράττουσα τῶν πρὸς νίκην ἐπαλειφόντων; Ἡρπαζε^{ται} τὰς ρανίδας τοῦ αἰματος, ὑπεδίχετο τὰ λακίσματα τῶν μελῶν, προσεκύνει τὰ λείψανα· τὸν μὲν συν-^{είλεγε}, τὸν δὲ παρεδίδου, τὸν δὲ παρεσκεύασεν. Ἐπ-^{ειδὼν} πᾶσιν. « Εὔγε, ὡς παῖδες, εὔγε, ἀριστεῖς ἐμοι, ἡμεῖς, ἀσώματοι σχέδον ἐν σώμασιν, εὔγε, προστάται, τῷ Νόμῳ, καὶ τῆς ἡμῆς πολιτείας, καὶ τῆς θρεψάμενῆς ἡμῶν (43) πόλεως, καὶ εἰς τόδε ἀρετῆς προσεγού-^{της} (44). «Ετι μικρὸν, καὶ νενικήκαμεν. Κεκμήκασιν ἡ βασινισταὶ, τοῦτο φοδοῦμαι μόνον. «Ετι μικρὸν, καὶ μακρία μὲν ἐν μητράσι ἐγώ, μακάριοι δὲ ὑμεῖς ἵναίσις. Ἀλλὰ ποθεῖτε τὴν μητέρα; Οὐκ ἀπολείψομεν ὑμῶν (45), τοῦτο ὅμηλον ὑπισχνοῦμει· οὐδὲ οὐτως ἐν μιστραχνος. »

propugnaculum. Paululum adhuc, et vicimus. Desigantur carnisces, hoc unum extimesco. Paululum adhuc, et ego inter mulieres beata, et vos inler adolescentes beati. At fortasse matris vos desiderium angit? Nequaquam vos deseram, hoc vobis pollicor: non tam liberos meos odi. »

H. Επει δὲ τελειωθέντας εἶδεν (46), καὶ τὸ ἀσφα-^λεῖχεν ἐκ τῆς συμπληρώσεως, διάρραστα τὴν κεφαλὴν μῆλα φαλόρως, ὥστερ τις (47) Ὄλυμπιονίκης, ἐν ἄγρῳ τῷ φρονήματι (48), καὶ τὰς χειρας ἐκτείνασα, μεγάλη καὶ λαχυρῷ τῇ φωνῇ· « Εὐχαριστῶ σοι, Φησι, Πάτερ ἄγιε, καὶ σοι, παιδευτὰ νόμε, καὶ σοι πάτερ ἡμῶν καὶ προαγωνιστὰ τῶν τέκνων τῶν σῶν Εἰετῶν, δι τὸν τῶν ἡμῶν ὕδινων καρπὸν παρ-^εκέκασθε, καὶ δι τοι μήτηρ ἐγενόμητο πασῶν μητέρων Ιερωτέρα. Οὐδὲν ὑπελιπόμην (49) κόσμημ, πάντα Θεῷ

(39) Κατάπληξ. In aliis, παράπληξ.

(40) Ταῦρος εὐσεβέας, ἀγωνίζομένων. Hæc desunt in pluribus Reg., Coisl. 2, Or. 2 et Par.

(41) Καὶ δύο, etc. Billius, « atque in duorum affectuum coniunctio posita erat. »

(42) Καὶ ὡς νεοσσούς, etc. Billius: « ac proinde illus, non secus atque avicula, pullos suos arripiente angue, » etc. Hanc similitudinem Gregorius sumpsisse videtur ab Homero, *Iliad.* II, vers. 315:

Μήτηρ δ' ἀμφεποτάτο δύναμένη φέλι τέκνα,

etc.

Mater autem circumvolabat, lugens dilectus filios,

etc.

VIII. Quæ cum dixissent ac egissent, seque, velut aprorum dentes, invicem acuisserent, pro ætatis ordine quisque, in eadem animi promptitudine perseverabant. Atque ea res ut contribubibus voluntatem et admirationem afferebat; ita metu atque terrore persecutorum animos consternabat, qui cum expeditionem suscepissent adversus universam nationem, a septem fratribus, concordi animo propietate dimicantibus, ita facile superati sunt, ut jam ne de cæteris quidem spem lætam haberent. At vero strenua mater, et vere illorum tanta et tali virtute præditorum parens, illa, inquam, præclaræ et magnanima legis alumna, prius quidem gaudio simul ac timore afflictiebatur, et anxia duos inter affectus hærebat. Nam ut eorum fortitudine, B atque iis quæ cernebat, 294 delectabatur; ita rursus, cum incertum pugnæ eventum incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reparet, timore angebatur; ac proinde pullos suos, non secus atque avicula, arrepente angue, aut alia quapiam insidiosa fera, circumvolabat, stridebat, obsecrabat, una cum ipsis certabat. Quid enim tum verbo, tum opere non egit, ut illos ad victoriā paratores alacrioresque redderet? Cruoris guttas rapiebat, fragimenta membrorum excipiebat, reliquias venerabatur; hunc colligebat, illum porrigebat, aliū parabat. Omnibus acclamabat: « Euge, filii mei, euge, strenui mei milites, euge, in corporibus ferme incorporei, euge, legis, canæque senectulis meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, et ad

C eam virtutis magnitudinem evexit, præsidium ac propaginaculum. Paululum adhuc, et vicimus. Desigantur carnisces, hoc unum extimesco. Paululum adhuc, et ego inter adolescentes beati. At fortasse matris vos desiderium angit? Nequaquam vos deseram, hoc vobis pollicor: non tam liberos meos odi. »

IX. Postquam autem omnes martyrio perfunctos esse, seque ob eorum mortem metu omni liberatam vidi, tum vero erecto capite, ingenti cum hilariitate, non secus ac quispiam in Olympiis victor, sublimi animo, extensisque manibus, magna et clara voce hæc verba habuit: « Gratias tibi ago, Pater sancte, et tibi, magistra lex, tibique, parens noster et filiorum tuorum in certamine antecessor Eleazare, quoniam meorum in pariendo dolorum fructum accepistis, atque mater omnium matrum

D (43) Υμᾶς. Sic plerique codi. In ed., ἡμᾶς.

(44) Προσωρύσης. Quatuor Reg. et Coimb., προαγαγούσης.

(45) Υμῶν. Deest in quinque Reg. aliisque pluribus.

(46) Εἰδερ. Addunt nonnulli, τοὺς παῖδας, « filios. »

(47) Τις. Ita sex Reg., Coisl. 2, Or. 2, Par. et Jes. In Par. ed., τι.

(48) Φρονήματι. Reg. c, κηρύγματι, « præ-

dictio. »

(49) Υπελιπόμην. Sic reg. c, d, et Or. 2. Alii, ὑπελεπόμην.

sacratissima effecta sum. Nihil mundo reliqui, omnia Deo tradidi, thesaurum meum, spes senectutis meæ altrices. Quam magnifice honorata sum! Quam excellenter senectus mea exulta et curata est! Habeo educationis vestrae præmia, o filii! Vos omnes virtutis causa decerantes vidi, vos omnes victores asperi. Carnifices, velut benefactores, intueor; nihilque propius sit, quam ut hoc nomine tyranno gratias habeam, quod hunc suppliciorum ordinem tenuerit, ut me ultimam ad pericula reservarit; quo, posteaquam partum meum prius spectavi, atque in unoquoque filiorum dimicavi, sic demum cum perfecta securitate post perfectas victimas hinc excedam. Non comam 295 avellam, non vestes scindam, non carnes unguibus lacerabo, non luctum excitabo, non luctus socias accersam, non tenebras concludam, ut ipse quoque a ver necum lugat, non consolatores exspectatio, non lugubrem panem apponam. Haec enim ignavis, abjectique animi matribus convenient, quæ carnis duntaxat matres sunt, quibus filii sine ulla re memoratu digna intereunt. Mibi vero, charissimi filii, handquaquam mortui et extincti, sed Deo oblati estis: nec desecristis, sed alio migrastis: nec lacerati, sed compacti et coagmentati estis. Non sera vos rapuit, non flunctus obruit, non latro jugulavit, non morbus oppressit, non vis belli, non denique rerum humanarum aliud quidquam vel parvum vel magnum sustulit. In maximis equidem lucibus suissem, si quid horum vobis accidisset. Tum vero lacrymando, ut nunc lacrymas comprimendo, materni amoris specimen edidisse. Sed haec adhuc parva. Vere igitur vicem vestram deplorassem, si male servati, si tormentis fracti suissetis, si quem vestrum persecutores superassent, quemadmodum ipsi superati sunt. At nunc, quæ vobis contigerunt, ejusmodi sunt, ut laudes, gaudium, gloriam, chorreas, ac laetitiam omnem et hilaritatem iis, qui superstites relicti fuerint, excitare debeat. Nam ipsa post vos delibor. Jam cum Phinees collocabimur⁴⁰, cum Anna celebrahimur⁴¹: nisi fortasse eo etiam magis, quod ille unus erat; vos contra multo zelo prædicti estis, ac scortatorum interfactores, non corporum, sed animarum scortationem gladio confidentes. Rursus illa unum duntaxat, divino beneficio sibi concessum eumoue infante; ego

A παραδέδωκα, τὸν ἐμὸν θησαυρὸν, τὰς ἐμὰς γεροτομους ἐλπίδας. Ής μεγαλοτρεπῶς τετίμαται! ὁ ὑπερβαλλόντως γεγηροκόμημα! (50) Ἀπέχω τὰ τροφεῖα, ὡς παῖδες. Εἰδον ὑπέρ ἀρετῆς ἀγωνιζομένους, πάντας στεφανίτας ἔθεασάμην. Ής εὐεργέτης δρῶ τοὺς βασανιστάς· μικροῦ καὶ τῷ τυράννῳ γένετας δομολογῶ τῆς τάξεως, δις με τελευταίαν ἐταύμασαν τοῖς κινδύνοις· ἵνα τὸν ἐμὸν τόκον πρότερον θεατρίσασα (51), καὶ καθ' ἔκαστον τῶν παῖδων ἀβήσασα, οὕτως ἐπαπλέθω σὸν ἀτραπεῖ τελεῖ τελεῖοις θύμασιν. Οὐ σπαράξομαι κόμην, οὐ διαρρήξω χιτῶνα, οὐ ἔανω σάρκας δυναῖν, οὐχ ἔγερω θρῆνον, οὐ καλέσω τὰς συνθρηνούσας, οὐ συγχλείσω εἰς σκότος (52). Ἰνα καὶ ἀτέρ συνθρηγήσῃ μοι, οὐκ ἔνα μεγάν παραχλήτορας, οὐχ δρτον πένθιμον παραθήσομαι. Ταῦτα γάρ τῶν ἀγενῶν (53) μητέρων, αἱ σαρκῶν μόνον εἰσὶ μητέρες, αἱς οἰχονται παιδεῖς ἄνευ (54) σεμνοῦ τινος διηγήματος. Ἐμοὶ δὲ οὐ τενίκατε, φίλατοι παῖδων, ἀλλ' ἐκαρποφορθήτε· εἰς ἐκκελοῖπατε, ἀλλὰ μετεληλύθατε· οὐ κατεξάνθητε, ἀλλὰ συνεπάγητε· οὐ θηρίον ἥρπαξεν ὑμᾶς, οὐ κύνις ἐπέκλασεν (55), οὐ ληστής διέφθειρεν, οὐ νόσος διέλυσεν, οὐ πδεμος περανάλωσεν, οὐκ ἀλλο οὐδὲν ἡ μικρὸν ή μεῖζον τῶν ἀνθρωπίνων. Ἐθρήγησα ἀν καὶ μάλα σφοδρῶς, εἰ τι τούτων ὑμῖν συνέπεισεν (56). Ἐφάνην ἀν τότε τοῖς δάκρυσιν, ὡς νῦν τῷ μὲν ἀκρύσαι, φιλότεκνος. Ἐτι καὶ ταῦτα μικρά. Όντας ἀν ὑμᾶς ἀπεκλαυσάμην, εἰ κακῶς ἐτώθητε, εἰ τὸν βασάνων ἡττήθητε (57), εἰ τινος ὑμῶν ἔχρατησαν, ὡς ἡττήθησαν νῦν οἱ διώκοντες. Τὰ δὲ νῦν, εὐφημία, χαρά, δέξα, χοροτασία, φιλότητες τοῖς ὑπολειφθείσιν. Ἐγώ γάρ ὑμῖν ἐπιστένδομαι. Μετὰ Φιγεὶς ταχησόμεθα, μετὰ "Αννης δοξασθήσομεθα. Πίγη δοσον δ μὲν εἰς, ὑμεῖς (58) δὲ τοσοῦτοι ζηλωταὶ πορνοκτόνοι, οὐ σωμάτων πορνείαν, ἀλλὰ ψυχῶν ἐγκενήσαντες (59). Καὶ ἡ μὲν, ἵνα θεδοστον, ἀρτιγενή, καὶ τούτον ἐγώ δὲ ἀνδρας ἐπτά, καὶ τούτους ἐκόντας θεῷ καθιέρωσα. Συμπληρούτω μοι καὶ Ἱερεμίας τὸν ἐπιτάφιον, οὐ θρηνῶν, ἀλλ' εὐφημῶν (60) τελευτὴν δοσαν. Τπέρ χιόνα ἐλάμψατε, ὑπέρ γάλας ἐτυρώθητε, ὑπέρ λίθου σάπτειρον (61) τὸ σύνταγμα ὑμῶν. Θεῷ καὶ γεγεννημένων καὶ δεδομένων. Τί ἔτι; Πρόσθετε, ὡς τύραννε, κάμε τοῖς παισιν, εἰ τις καὶ παρ' ἔχθρων χάρις, ἵν' ή σοι σεμνότερον τὸ ἀγώνισμα. Εἴθε μὲν καὶ διὰ πασῶν ἥλθον τῶν κολάσεων, ἵνα ἀναμίξω (62) τοὺς ἐμοὺς ἰώρας τοῖς ἐκείνων

⁴⁰ Num. xxv, 7 seqq. ⁴¹ I Reg. 1, 22 seqq.

(50) Γηροκόμους ... γεγηροκόμημα. Reg. c, d, etc., γηρωκόμους ... γεγηρωκόμημα.

(51) Θεατρίσασα. Nicetas sic recte exponit: « postquam meam sobolem in theatro pompaque proluxi, atque in singulorum liberorum agone de-sudavi. »

(52) Εἰς σκότος. Deest εἰς in plerisque codicibus. Qui gravi dolore premiuntur, se quandoque in cubiculum includunt, aditus obstruunt, et intra telera ras se excruciant.

(53) Ἀγενῶν. Reg. bm, ἀγενῶν.

(54) Αρευ, etc. Billius, « sine ulla gravi atque iuvenia narratione. »

(55) Ἐκέλινσεν. Par., ἐπέκλεισεν [male].

(56) Εἰ τι τούτων ὑμῖν συνέπεισεν. Sc plures Reg., etc. Editi: εἰ τούτων ὑμῖν τι συνενέπεισεν.

(57) Εἰ τῷ βασάνων ἡττήθητε. Ηακ δεσυιτ in Reg. c.

(58) Τρισ. Tres Reg., ἡμεῖς.

(59) Ἐγκενήσατες. Reg. bm, et Coisl. 2, ἐγκενήσαντες.

(60) Εὐφημῶν. Sic quinque Reg., Chrysanth., Coisl. 2, Pass., etc. Editi, εὐφημῶν

(61) Λίθος σάπτειρος. Reg. bm, λίθος σάπτειρος.

(62) Αναμίξω. Pass., μίξω

ιψοι, καὶ ταῖς σαρῖ τὰς γηραιάς σάρκας. Ἀγαπῶ ιδίους παιδεῖς καὶ τὰ κολαστήρια· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, τὸν τὴν γέ κόνει, καὶ τάφος εἰς ἡμές ὑποκίηται (63) Μή φθονήσῃς τελευτῆς ὄμοιούν, τοὺς ἴωτούς τὴν ἀρέτην. Χαρέτε, ὡ μητέρες, χαρέτε, ὁ πατέρες. Οὐτως ἐκτρέψετε τοὺς ἐξ ὑμῶν προελκτας· οὗτως ἐκτρέψετε. Καλὸν ὑπόδειγμα δεδώπειν ὑμέν· ἀγωνίζεσθε (64).»

botes quoque gratiae locus est, ut illustrius tibi hoc certamen evadat. Atque utinam mihi per omnia et supplicia, quibus illi affecti sunt, grassari contingat, ut saniem meam cum eorum sanie, et carnes zelate confectas cum carnibus commisceam. Nam ipsa quoque suppliciorum instrumenta propter filios amo. Quod si mihi non concedatur, at illud certe optarim, ut cineres cum cineribus conjungantur, nosque **296** unum idemque monumentum excipiat. Noli iis qui pari virtute prædicti sunt, parvitis genus invidere. Valete, matres, valete, illi. Sic a vobis prægnatos educate: sic ipsi educemini. Isekhruu vobis exemplum dedimus; certate. »

I. Ταῦτα ἔλεγε, καὶ προσετίθει (65) τοὺς παισὸν ἐπιτῆν. Τίνα τρόπον; Ως ἐπὶ νυμφῶν τὴν πυρκαϊάν ἵερουσα (ταύτην γάρ κατεχρίθη), καὶ οὐδὲ τοὺς ἄρνας ἀναμείνασσα, ἵνα μηδὲ σῶμα φαύσετεν ἀνεροῦ ἄρνου καὶ γεννατού σώματος. Οὐτως ἀπέλαυσε τῇ Ιερωσύνῃς Ἐλεάζαρ, μυθεῖς καὶ μυήσας τὰ ἱεράρια, καὶ οὐ τοὺς ἕξιθεν φαντομοῖς τὸν Ιερατὴλ ἀπίσσας, ἀλλ’ οἰκεῖοις αἴμασι, καὶ ποιήσας τὴν τελευτὴν τελευταῖον μυστήριον (66)· οὕτω τῆς νεότητος οἱ παιδεῖς, οὐ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύσαντες, ἀλλὰ τῷ παιδὸν χωρεύσαντες, καὶ τὸ σῶμα καθαγγίσαντες, καὶ πρὸς τὴν ἀπαθῆ ζωὴν μεταθέμενοι. Οὐτως ἴελαυσε τῆς πολυτεκνίας τῇ μήτῃ· οὕτω καὶ ζωσιν ἰκινωπίσατο, καὶ ἀπελθούσι συνανεπαύσατε· οὓς ἴεντης κόσμῳ, Θεῷ παραστήσασα, καὶ τὰς ἑσυχὰς τοὺς ἀθλοῖς ἀπαριθμήσασα (67), καὶ τοὺς τίκου τὴν ἀκολουθίαν τοὺς θανάτοις γνωρίσασα. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πρώτου τῶν παιδῶν μέχρι τοῦ τελευταῖον τοῦτος ἀθλησεως, καὶ ὥσπερ ἐν κυμάτων ἐπαναστάσιν, ἀλλος ἐπ’ ἀλλωφ τὴν ἀρέτην ἐπεδείχνυτο, καὶ εἰς τὸ πάσχειν (68) ἦν προθυμότερος, τοὺς τοῦ προειρήτος κινδύνοις στομούμενος· ὥστε ἀγαπῆν τὸν πέραν, διτὶ μὴ πλειόνων ἐγεγόνει μήτηρ· μᾶλλον γὰρ ἐν ἀπῆλθε κατηγορημένος, καὶ ἡττημένος. Καὶ τὸ πρώτον ἔγνω, μὴ πάντα τοὺς ὅπλοις ἴσχυόν, οὐτε παισὸν ἀσπόλοις προσέβαλεν, ἐντὸν μόνηρ, τῇ εὔσεβει, καθωπλισμένοις, καὶ τῷ πάντα πάσχειν προθυμούσοις (69), η δράμη ἐκείνο· (70) παρεσκευάζεται.

Δι τοῦ primum se non omnia vi atque armis consequi
aggressus est, solis pietatis armis instructos,
atque ita affectos, ut ad quævis tormenta perpe-
tienda, quam ille ad inferenda, paratiiores essent.

ΙΑ. Τοῦτο τῆς Ιεφθὰς θυσίας ἀσφαλέστερον, καὶ

" Thren. iv. 7. " Judic. xi. 30 seqq.

(63) Υποδέξηται. Or. 2, Pass., Combef., ὑποδέξαι.

(64) Δεδώκαμεν ὑμῖν· ἀγωνίζεσθε. Sic plures Regg., tredecim Colb., Coisl. 1 et 2, etc., omissis his vocibus, πρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνίζεσθε, « ut bonum certainum certetis, » quæ in editis leguntur.

(65) Προσετίθει. Reg. bm, προσετίθη.

(66) Τελευτὴν τελευταῖον μυστήριον. Sic Reg. plures, undecim Colb., Coisl. 2, Or. 2 et Pass. Bilius, pro τελευτῇ, legit cum editis, τελευταῖον ἡμέραν, « extrema viæ diem. »

A contra septem viros, eosque volentes Deo consecrare. Atque, ut Jeremias quoque ipse mihi elogium funebre concludat, non lugens, sed laudibus ac faustis omnibus piūm viæ exitum prosequens. Super nivem splenduistis, super lac coagulati estis, super sapphirum cœlus vester es⁷¹, quippe qui Deo progeniti atque oblati estis. Quid jam superest?

Adjunge me, quæso, filii, o tyranne, si quis apud

botes quoque gratiae locus est, ut illustrius tibi hoc certamen evadat. Atque utinam mihi per omnia et supplicia, quibus illi affecti sunt, grassari contingat, ut saniem meam cum eorum sanie, et carnes zelate confectas cum carnibus commisceam. Nam ipsa quoque suppliciorum instrumenta propter filios amo. Quod si mihi non concedatur, at illud certe optarim, ut cineres cum cineribus conjungantur, nosque **296** unum idemque monumentum excipiat. Noli iis qui pari virtute prædicti sunt, parvitis genus invidere. Valete, matres, valete, illi. Sic a vobis prægnatos educate: sic ipsi educemini. Isekhruu vobis exemplum dedimus; certate. »

B X. Hac oratione habita, filii seipsam adjecit. Quonam pacto? Sic nempe, ut ad rogum (hoc enim supplicii genere multata fuerat), non secus atque ad nuplialem thalamum curreret, ac ne carnifices quidem exspectaret, ne sanctum et generosum corpus profani homines contingereunt. Hunc sacerdotii fructum cepit Eleazarus, qui coelestia mysteria didicerat ac docuerat, atque Israelem non externis aspersionibus, sed proprio cruore lustraverat, et mortem extremum mysterium fecerat. Hunc juventutis fractum tulerunt filii, qui non voluptatibus inservierunt, sed turbulentos animi motus rationis imperio compresserunt, corpusque a peccati sorribus purum servarunt, atque ad vitam a vitiis animorum permissionibus liberam translati sunt.

C Hoc commodi ex multiplici sobole cepit mater: sic et vivis gloriata est, et cum ipsis diem vite ultimum clausit; non ante lamen, quam, quos mundo procreaverat, Deo exhibuisset, dolorisque quos in pariendo pertulerat, certaminum numero recensuisset, partuumque seriem ex ipsorum morte recognovisset. A primo enim ad ultimum usque, omnes dimicarunt, aliisque alii, velut in fluctuum jactatione, succedens, virtutis suæ specimen exhibebat, majorisque ad perferendos dolores alacritatem efferebat, ejus nimirum, qui præcesserat, periculis incitatus et exacutus: adeo ut tyrannus commode secum D agi duceret, quod non plures illa liberos peperisset; sic enim majori cum dedecore et clade discessisset.

Dagi duceret, quod non plures illa liberos peperisset; sic enim majori cum dedecore et clade discessisset.

Δ Λικηνούσιον, Jephite sacrificio ⁷² cauius at-

(67) Ἀπαριθμήσασα. Reg. d, ἀριθμήσασα.

(68) Καὶ εἰς τὸ πάσχειν, etc. Deest εἰς, in quatuor Regg., et in Or. 2. Alii legunt, καὶ εἰς τῷ πάσχειν [perperam]. Nicetas in expositione: Εἰς τὸ πάσχειν τοὺς προειληφότος κινδύνοις στομούμενος. « Præcedentibus periculis roboratus, oblitus erat, ad perferenda alacrior. »

(69) Προθυμοτέροις. Sic Coisl. 2, et Or. 2. In aliis, προθυμοτέρων. Editi, προθυμότερον.

(70) ἐκείνος. Sic sex Reg., Coisl. 1, Or. 2, et Pass. Editi, ἐκείνοις.

que magnificientius. Neque enim, ut illie, pollicitationis servor, ac desperatae victoriae cupiditas votum solvendi necessitatem imponebat; sed a libera voluntate sacrificium profliscebat, et quidem **297** ejusmodi, ut ille tantum, que in spe posita sunt, præmiis niteretur. Hoc Danielis certaminibus haudquaquam inferius, qui leonibus in escam objectus est ⁷³, ac per manuum extensionem bellus superavit. Hoc juvenum in Assyria captivorum luctationibus haudquaquam cedit ⁷⁴, quos, cum nullis rationibus adduci potuissent, ut patrias leges vioarent, cibumque profanum admitterent, angelus in mediis flammis refrigeravit. Illoc denique victimis illis, quæ postea pro Christo caæsæ sunt, nequaquam minorem laudem gloriamque promeretur. Illi enim, quemadmodum orationis initio a nobis dictum est, Christi sanguinem sequabantur; Deumque, qui tantum tamque admirabile munus salutis nostræ causa obtulit, ad hujusmodi certamina ducem habebant: bis autem nec multa, nec talia virtutis exempla contigerunt. Horum fortitudinem et constantiam universa Judæa admirata est, atque exultabat animisque erigebatur, perinde ac si ipsa coronam consecuta esset. Etenim certamen istud erat omnium certainum, quibus unquam implicata civitas fuerat, maximum, ut illo die, aut legis auctoritas eveneretur, aut gloriam ac splendorem consequeretur: atque eo loci tota Ilebræorum natione ducta erat, ut omnis rerum ipsorum status hujus certaminis periculo contineretur, atque, ut dici consuevit, in novaculæ acie stare. Ipse quoque Antiochus, minis in admirationem conversis, demiratus est. Nam virorum fortium virtutem hostes quoque ipsi admirati notunt, cum, sedata iracundia, res ipsa in se expenditur. Quare infectis rebus discessit, Selenum quidem patrem, qui plurimos homines huic nationi tribuerat, teniplumque magnificis donis exornaverat, multis laudibus prosequens: Simoni vero, qui eum ad hanc expeditionem suscipiendam induxerat, valde succensens, ut qui crudelitatis ipsius ignominiaeque acceptæ auctor extitisset ⁷⁵.

XII. Nos igitur, et sacerdotes, et matres, et filii, æmulemur. Sacerdotes quidem, in Eleazari spiritualis parentis honore, qui non modo sermone, sed etiam opere, quod optimum erat, ostendit ac docuit ⁷⁶: matres autem, in generosæ matris honorem, verum amoris erga filios argumentum edentes, ac Christo liberos vestros exhibentes, ut per hujusmodi sacrificium matrimonio quoque sanctitas comparetur: filii denique, sacrosanctos filios reverentes, atque adolescentiam non in turpibus et foedis

⁷³ Dan. vi, 16. ⁷⁴ Dan. iii, 23 seqq. ⁷⁵ II Mach. iii, 3

(71) Ἀπειρωσμένης. Reg. ii, ἀπεγνωσμένος.

(72) Θυμάτων. Coisl. 2, παθημάτων. Pass., θυμάτων.

(73) Θεὸς ... εἰσεργάζων. Pass., Χριστὸς ... ἐνεγκών.

(74) Καὶ τὰς ἡρῶν, etc. Billius: « maximum enim civitati propositum erat certamen, utrum eo die legis auctoritas, » etc.

(75) Περισχόντων. Coisl. 2, περισχόντων.

(76) Εἰτε ἔνδον τὰ πράγματα εἰστήκει. Proverbium fluxit ex Homer. Iliad. K, 173: Νῦν γάρ δὴ πάρτεσσιν ἐπὶ ἔνδον ἴσταται ἀχλῆς

A μεγαλοπρεπέστερον. Οὐ γάρ ἀναγκαῖαν ἔποιει τὴν ἐπίδοσιν, ὥσπερ ἐκεῖ, ἐπαγγελίας θερμότης, καὶ νίκης ἑρως ἀπεγνωσμένης (71). ἀλλ' ἐκούσιος λεπτοῖς, καὶ μισθὸν ἔχουσα μόνα τὰ ἐλπιζόμενα. Τοὺς τῶν Δανιὴλ ἀθλῶν οὐκ ἀτιμότερον, παραδοθέντος φορὲν λέουσι, καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἐκτάσει τοὺς θρηνικήσαντος. Τούτο τῶν ἐν Ἀσσυρίᾳ νεανίσκων δεύτερον, οὓς ἄγγελος ἀνέψυξεν ἐν πυρὶ, τὸν πτρόφον νόμον μή καταλύσαντας, μηδὲ τροφὴν προσεύκλους βέβηλον καὶ ἀνίερον. Τούτο τῶν ὑπερτερων ἐν Χριστοῦ θυμάτων (72), εἰτε φιλοτιμίαν οὐκ εἰσαγόντος οἱ μὲν γάρ, δὲ καὶ ἀρχόμενος εἴπον τοῦ λόγου, τὸν Χριστοῦ κατηκολούθησαν αἰματι· καὶ Θεὸς ἦν ἡγός τῶν τοιούτων ἀθλῶν, τοσαύτην ὑπέρ την ἡμέραν εἰς ενεγκών (73) εἰσφορὰν καὶ οὐτοῦ παράδοξην· τοῖς δὲ οὐ πολλά, οὐδὲ τοιαῦτα τὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα. Τούτων τὴν καρτερίαν ἔθαύμασε μὲν ἡ Τουδία πᾶσα, καὶ ὡς αὐτὴ στεφανωθεῖσα τὴν ἡγάλλετο καὶ ὀντα πτερό. Καὶ γάρ ἦν ἀγώνοντος, καὶ ἀγώνων μέγιστη τῶν (74) πώποτε περισχόντων (75) τὴν πόλιν, ἡ καταλύθησε τὸν νόμον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἡ δοξασθῆναι· καὶ ὡς ἐπὶ ἔνδον τὰ πράγματα εἰσῆκει (76) τότε πάντες τῷ τῶν Ἐβραίων γένει, τὰ τῆς ἐκείνων ἀθλῆσεως. Ἡγάσθη δὲ καὶ Ἄντιοχος, ὁποια μεταβαλὼν εἰς θαῦμα τὴν ἀπειλὴν. Πάσαι γάρ θυμάτειν ἀνδρῶν ἀρετὴν καὶ πολέμου, διατελεῖ (77), τοῦ θυμοῦ λήξαντος, ἡ πρᾶξις ἐφ' ἐσυτῆς (78) δοκιμάζηται (79). «Ωστε καὶ ἀπῆλθεν ἀπρωτος, πολλὰ μὲν τὸν πατέρα Σέλευκον ἐπανέσας τῆς εἰς τὸ (80) θνητὸν μῆνας, καὶ τῆς εἰς τὸ ἱερὸν μεγαλοψυχίας· πολλὰ δὲ Σίμωνα τὸν ἐπαγαγόντα μεμφάνενος, ὡς καὶ τῆς ἀπανθρωπίας αἵτιον καὶ τῆς ἀδόξιας.

B Τούτους μιμώμεθα (81), καὶ λεπτοῖς, καὶ μητέρες, καὶ παῖδες· οἱ μὲν, εἰς τὴν Ἐλεαζάρου τιμὴν τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς, καὶ λόγῳ, καὶ ἔργῳ τὸ βέλτιστον παραδεῖσαντος· αἱ δὲ, τῆς γενναίας μηρὸς, ἀληθῆς φιλότεχνοι φανεῖσαι, καὶ Χριστῷ τοὺς ἐκ τῶν παραστήσασαι, ἵνα καὶ γάμος ἀγιασθῇ διὰ τῆς τικαύτης θυσίας· οἱ δὲ, τοὺς λεποὺς αἰδούμενοι· ταῖδες, καὶ τὴν νεότητα δαπανῶντες, οὐκ εν τοῖς αἰσχροῖς πάθεσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ τῶν πάθων ἀγωνίσμασι, καὶ πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν Ἀντιοχὸν γεννήσας ἀνδρί-

⁷⁶ II Mach. vi, 18 seqq.

Η μάλα λυρρόδε διεθρος Ἀχαιοῖς, ηδιώτατο. Ibi Heyn.: «Ἐπὶ ἀκμῆς ἔνδον τοσαῦθα, *in acie novaculæ stare, ducuntur est a momento quo enler tonsorius jam admotus est cuti.* » V. Diogeniu. Centur. 4, 41, ubi legas Lentzschii notam. Coll. Boissard. ad Theognid. 557. SINNER.

(77) Ὁταρ. Sic Reg. bm, ph. In ed. ὅτε ἐν.

(78) Ἐφ' ἐσυτῆς. Coisl. 2, ἐφ' ἐσυτῆν.

(79) Δοκιμάζεται. Or. 2, δοκιμάζεται.

(80) Τρ. Sic quatuor Regg. ei Pass. Deest in al.

(81) Μιμώμεθα. Or. 2, μιμούμεθα. Alli, μιμώμεθα.

έμνοι πᾶσι μέλεσι πολεμοῦντα (82), καὶ διαφόρων (83) διώκοντα. Ποθῶ γάρ ἀθλητὰς ἔχειν, κατὰ τὸντι καιρὸν καὶ τρόπον, καὶ γένος ἄπαν, καὶ τὴν ἀποστολήν, καὶ φανερῶς πολεμούμενην, καὶ ἀφανῆς ἐπιβούλευομένην· καὶ βοηθεῖσθαι μὲν τοῖς πατέρεσι διηγήμαστι, βοηθεῖσθαι δὲ καὶ τοῖς νέοις, καὶ πανταχόθεν, ὡσπερ αἱ μέλιτσαι, συλλέγειν (84) τὰ γρηγορώτατα εἰς ἑνὸς κηρίου φιλοτεχνίαν καὶ γλυπτήν, ἵνα καὶ διὰ Παλαιᾶς καὶ Νέας εὐδοκιμῆς (85) θεῖς ἐν ἡμῖν, δὲ ἐν Τιῷ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος, καὶ γνωτῶν τοὺς ἰδίους, καὶ γινωσκόμενος ὑπὸ τῶν θεῶν, δημολογούμενός τε καὶ δημολογῶν, δοξαζόμενός τε καὶ δοξαζῶν, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ, φήσῃ δόξα (86) εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων (87). Ἀμήν.

⁷⁰ Joan. x. 14. ⁷⁰ Matth. x. 32. ⁷⁰ I Reg. ii. 30.

(82) Πολεμοῦτα. Jes., τυραννοῦντα.

(83) Διαφόρως. Chrysanth. et Jes., ἄλλοτε διλλῶς καὶ διαφόρως.

(84) Συλλέγειν. In quibusdam, συνάνειν.

A cupiditatibus, sed in certaminibus adversus pravas affectiones susceptis **298** consumentes, strenueque cum quotidiano nostro Antiocho conligentes, qui membris omnibus bellum infert, enque variis modis persequitur. Athletas enim quovis tempore ac modo, ex omni sexu et aetate, sive aperto bello lassessantur, sive occultis insidiis appetantur, habere empio; ac tum priscis tum recentibus historiis adjuvari, atque a primi rito ad solerter unius favi confectionem, et suavitatem, utilissima quoque colligere, ut et per Vetus et per Novum Testamentum Deus in nobis celebreetur, qui in Filio, Spirituque sancto glorificatur, et cognoscit suos, et a suis cognoscitur ⁷¹, et confitentes se confitetur ⁷², et gloriantes glorifcat ⁷³, in ipso Christo, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

(85) Εὐδοκιμῆ. Pass., εὐδοκιμήσῃ.

(86) Δόξα. Or. 2 addit, καὶ τὸ κράτος, « et imperium. »

(87) Τῷρ αἰώνων. Sic Reg. bm. Deest in ed.

299 MONITUM IN ORATIONEM XVI.

I. Cum Tiberina regio, ubi Arianzi pagus, Gregorii natale solum, plurimis ac gravissimis afflictata esset calamitatibus, in miseriæ cumulum, vineas et maturas jam fruges tristis grando demessuerat. Tot tantisque territa periculis Nazianzena plebs ad utrumque Gregorium, tanquam ad ~~ot~~ tūcissimum portum, convolavit. Has autem calamitatis cum Gregorius senior, ob populi scelera, immissas doleret, stupens ipse præ modestia silebat. Theologus vero, licet invitus, plebis suasu in medium prodiens, hanc ad Nazianzenos orationem habuit. Optasset quidem silere, patrem autem loqui; idque ipso orationis exordio profitetur. Verum, ubi frustra tentavi, ipse ad investigandas calamitatis causas convertitur, easque longa ac multiplici peccatorum, quæ Dei iram excitaverant, enumeratione, exponit. Deinde Nazianzenos hortatur, ut, peccati fuga, lacrymis, compunctione cordis ac precibus ad divinam benignitatem confugiant. Demum, conversa ad patrem oratione, eum rogat, ut ipse populum erudit, doceatque « illa pietatis ac misericordiae officia, quibus Deus magis quam pluribus oblationibus delectatur (n. 20). »

II. Moralis est et suasoria hæc oratio. Mira in ea elucet dicendi copia, eximiusque verborum et sententiarum in rem suam ex Scripturis delectus. Dicta videtur medio circiter anno 373: quippe quæ incœpto jam eodem anno, et saltem ante medium anni 374, haberi debuit. Gregorius siquidem noster in hac oratione episcopum aperte se prodidit: « loquere, » inquit Patrem alloquens (n. 4), « loquere, quæso, etsi pauca.... Hunc populum mihi compone, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum quaque principi. » Unde profecto manifestum est, hanc a Gregorio scriptam dictamque orationem, non tantum postquam consecratus est episcopus, anno scilicet medio 372; verum etiam post susceptam ab eo Nazianzenæ Ecclesiæ una cum patre administracionem, quod quidem contigit exente anno 372, vel potius ineunte 373. Non potest etiam differri ultra medium annum 374. Etenim Gregorio filio dicenti interfuit Gregorius pater, qui sequenti meñse Martio vel Aprili anni 374 obiit. Hæc igitur oratio ad annum circiter medium 373 merito pertinere videtur.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ.

Εἰς τὸν (88) πατέρα σωτήρα διὰ τὴν πληγὴν **B** τῆς χαλάζης.

Α'. Τί λύετε τάξιν ἐπαινουμένην; τί βιάζεσθε γλωσ-

* Alias XV, quæ autem 16 erat, nunc 14. — Nubila medio circiter anno 373.

ORATIO XVI.

In patrem tacentem propter plasmam grandinis.

I. Quid laudabilem ordinem solvitis? Quid iungitis

(88) Εἰς τὸν, etc. Sic Reg. bm, ph.

legi servienti vim assertis? Quid sermonem spiritui cedentem provocatis? Quid, relicto capite, ad pedes occurritis? Quid Aarone prætere untes, Eleazarum **300** in medium producitis? Non patior fontem obstrui, et torrentem currere; solem occulari, et stellam lucere; canitem se subducere, et juvenilem ætatem leges ferre; sapientiam silere, et imperitiam insolenter se jactare. Nam profecto nec major pluvia vis minore utilior est. Quid enim? Si vehementior fuerit, terram abstrahit, et agricolæ fructus summatim comminuit; hæc autem sensim ac leniter labens, et ad ima usque penetrans, agrum pingue reddit, atque agricolam commodo afficit, spicamque ad maturum fructum alit. Nec item in sermonibus, is, qui dicendi copia præstat, sapientiore fructuosior et conducibilior est. Ille enim, cum auditorem exigua forsan voluptate afficerit, abscessit, simulque cum percuesso aere solutus est, nihil aliud supra hoc virium habens ac per lingue leporem avidis auribus tanquam præstigias quasdam offulit. Hic autem in mentem penetravit, ac dilatatum os Spiritu implevit, ortuque suo major apparuit, atque ingente in paucis syllabis segetem elidit.

II. Nondum de vera illa et prima sapientia loquor, cuius præclarus hic pastor et agricola principatum tenet. Prima autem sapientia, est vita proba, et honesta, Deoque purgata, vel certe se purgans; Deo, inquam, qui purissimus et splendidissimus est, solumque purgationis sacrificium a nobis requirit, quod quidem cor contritum⁸⁰, et laudis sacrificium⁸¹, et novam in Christo creaturam⁸², et novum hominem⁸³, aliaque id genus, appellare Scriptura consuevit. Prima sapientia est, sapientiam in sermone ac dictiorum strophis, atque adulteriis et supervacaneis figuris sitam aspernari. Mihi autem utinam potius quinque verba cum prudentia eloqui contingat, quam decem millia in lingua et voce tubæ sine sensu⁸⁴, haudquaquam militem meum ad spirituale bellum excitante. Hanc ego sapientiam laudo, hanc complector, per quam ignobiles gloriam consecuti sunt, et ad quam ille, qui nullo in pretio erant, cæteris prælati sunt, et cum qua piscaiores universum orbem Evangelii vinculis, tanquam retibus, implicuerunt, ac per consummatum et abbreviatum verbum⁸⁵, sapientiam eam quæ destruitur⁸⁶ superarunt. Nec enim qui in sermone

⁸⁰ Psal. l. 19. ⁸¹ Psal. xlvi, 23. ⁸² II Cor. v, 17. ⁸³ Ephes. iv, 24. ⁸⁴ I Cor. xi, 19. ⁸⁵ Rom ix, 28. ⁸⁶ I Cor. ii, 6.

(80) *Прокалеісіс.* Reg. ph. *προκαλεῖσθε.*

(80) *Έσπενσατε.* Sic Reg. a, c, d, hm, Coisl. 1, Or. 1, etc. In aliis vero non paucis, spevèdete. Quæ lectio non minus placet. Editi, ἀπενσάτε.

(81) *Tι γάρ,* etc. Billius, « quonam enim pacto, cum illa ob vehementium suam terram abstrahat, atque ipsa etiam forte agricolam multet, » etc.

(82) *Οὐτέ είναι.* Or. 1, Οὐτέ δὲ ἐν λόγοις διψιλέστερος.

(83) *Οὐλγος.* Reg. c, διλγα.

(84) *Ωρθη μακρότερος.* « Sublimior, grandior apparet. » Billius : « longior exstitit. »

(85) *Αντιθέσεστι.* « Antithesisibus. » Billius, « dis-

A σαν νόμῳ δουλεύουσαν; τι προκαλεῖσθε (89) ἡγετοντα πνεύματι; τι τὴν κεφαλὴν ἀφέντες, ἐπὶ τῷ πόδας ἁσπεύσατε (90); τι τὸν Ἀαρὼν παρατρέχοντα Ἐλεάζαρ προβάλλεσθε; Οὐ δέχομαι πηγὴν τρόποντας, καὶ χείμαρρον φέρεσθαι· ἥλιον κρύπτεσθαι καὶ ἀστέρα δείχνυσθαι· τὴν πολιάν ὑποχωρεῖν, καὶ τὴν νεότητα νομοθετεῖν τὴν σοφίαν σωτῆν, καὶ τὸ ἀπειρόν νεανισύσθαι. Οὔτε δετοῦ πάντων ὁ πλειότου ἐλάττονος χρησιμώτερος· τι γάρ (91); Εἰ δὲ μισθοφόρτερος ὁν, παρασύρει τὴν γῆν, καὶ προσήμιον τῷ κεφαλαίῳ τὸν γεωργὸν ὁ δὲ ἡρέμα χερμένο καὶ εἰς τὰ βάθη δυόμενος, πιάνει τὴν ἀρουραν, καὶ δύνηστ τὸν ἀρόσαντα, καὶ τρέψει στάχυν εἰς καρπὸν ὄριμον. Οὔτε ἐν (92) λέγονς ὁ διψιλέστερος, τοῦ σφιτέρου λυστελέστερος. « Ό μὲν γάρ Ιωάννης ἀληγον (93) εὐφράνας ἀπῆλθε, καὶ δύμοι τῷ πληγέντι ἀέρι διεκθήη, μηδὲν δυνθεὶς ὑπὲρ τοῦτο, καὶ τὴν λίχνην ἀποτίησεν. Τῇ δὲ εἰς τὸν νοῦν ἀνηγέρθη καὶ πλατύνας τὸ στόμα ἐπλήρωσε Πνεύματα· καὶ τῆς γεννήσεως ὥρθη μακρότερος (94), καὶ ποιῶν ὁ διλγαςις συλλαβαῖς ἐγεωργησε.

B. Καὶ οὗτοι λέγω τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρώτην, ἡν διθυμάσιος δὲς γεωργὸς καὶ ποιητὴ πρώτα φέρεται. Σοφία πρώτη, βίος ἐπινεῦται καὶ θεῶν κεκαθαρμένος, τῇ καθαρωτίᾳ καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ μόνην ἀπαιτοῦντες παρ' ἡμῖν θυσίαν, τὴν κάθαρσιν, ἡν δὲ καρδίαν συντεριμένην, καὶ θυσίαν αἰθοσιας, καὶ κανήν ἐν Χριστῷ κτίσιν, καὶ νέον δινθρωπον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ Γραφῇ καλεῖν φίλον. Σοφία πρώτη, σοφίας ὑπεροργὴν; ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ στροφαῖς λέξεων, καὶ τοις εὐδόκλοις καὶ περιτταῖς ἀντιθέσεσιν (95). Εἴμοι δὲ γίνοτο πάντες λόγους ἐν ἐκκλησίῃ λαλῆσαι μετὰ συνέσεως, τῇ μυρίους (96) ἐν γλώσσῃ, καὶ φωνῇ σύλληψις ἀσήμιῳ, τὸν ἔμδον ὀπτλῆτην οὐκ ἐγειρόντες τρόπον πνευματικὸν πόλεμον. Ταύτην ἐπαινῶ τὴν σοφίαν ἐγώ, ταύτην ἀσπάζομαι, δι τὴν ἀγένειαν ἰδούσθησαν (97), καὶ εἰς τὴν ἐξουθενήμενοι (98) προεμμήθησαν, καὶ μεθ' ἡς ἀλιεῖς τὴν οἰκουμένην ἀγαντούσι τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου δεσμοὺς ἐσαγγήνευσαν, τὴν συντελεσμένην καὶ συντετμημένην λόγῳ, τὴν καταργούμενην σοφίαν νικήσαντες. Οὐ γάρ δὲ τὸν λόγον σοφίας οὔτος ἔμοι σοφὸς, οὐδὲ διτεις γλώσσαν μὲν εἰστρέψοντες ἔχει, ψυχὴν δὲ διστατεῖν καὶ (99) ἀπαίδευτον, ὀπο-

C νην, καὶ θυσίαν αἰθοσιας, καὶ κανήν ἐν Χριστῷ κτίσιν, καὶ νέον δινθρωπον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ Γραφῇ καλεῖν φίλον. Σοφία πρώτη, σοφίας ὑπεροργὴν; ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ στροφαῖς λέξεων, καὶ τοις εὐδόκλοις καὶ περιτταῖς ἀντιθέσεσιν (95). Εἴμοι δὲ γίνοτο πάντες λόγους ἐν ἐκκλησίῃ λαλῆσαι μετὰ συνέσεως, τῇ μυρίους (96) ἐν γλώσσῃ, καὶ φωνῇ σύλληψις ἀσήμιῳ, τὸν ἔμδον ὀπτλῆτην οὐκ ἐγειρόντες τρόπον πνευματικὸν πόλεμον. Ταύτην ἐπαινῶ τὴν σοφίαν ἐγώ, ταύτην ἀσπάζομαι, δι τὴν ἀγένειαν ἰδούσθησαν (97), καὶ εἰς τὴν ἐξουθενήμενοι (98) προεμμήθησαν, καὶ μεθ' ἡς ἀλιεῖς τὴν οἰκουμένην ἀγαντούσι τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου δεσμοὺς ἐσαγγήνευσαν, τὴν συντελεσμένην καὶ συντετμημένην λόγῳ, τὴν καταργούμενην σοφίαν νικήσαντες. Οὐ γάρ δὲ τὸν λόγον σοφίας οὔτος ἔμοι σοφὸς, οὐδὲ διτεις γλώσσαν μὲν εἰστρέψοντες ἔχει, ψυχὴν δὲ διστατεῖν καὶ (99) ἀπαίδευτον, ὀπο-

pulationibus.

(96) *Η μυρίους, etc.* Reg. a, τῇ μυρίους λόγῳ, « decem millia verborum. » Sic in Epist. I ad Cor. xiv, 19 : « Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu uno loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. » Billius : « quanii sexcenta in lingua et voce tubæ obscura. »

(97) *Ἐδοξάσθησαν.* Ita plerique codæ. in editis, ἀδοκάσθησαν, « ignominia affecti sunt. »

(98) *Ἐξουθενώμενοι.* Sic Reg. ph, Chrys., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., ἐξουθενώμενοι.

(99) *Ἀστατος καὶ.* Sic Reg. c. ph, Coisl. 1. 2 Par. In edit. deest.

τὸν τάφον, δοσις τὰ ἔξωθεν δυτεῖς εὐπρεπεῖς καὶ Α μυῶσι, μυῶσι νεκροῖς τὰ ἔνδον, καὶ πολλὴ δυτεῖς περικαλύπτουσιν· ἀλλ' δοτις δίγια μὲν περὶ ἀρετῆς φθάγγεται, πολλὰ δὲ οἵς ἐνεργεῖ παραδίκνυσι, καὶ τὸ ἄξιόπιστον τῷ λόγῳ διὰ τοῦ βίου προστέθησιν.

Γ. Κρείσσων ἐμοὶ εὔμορφία θεωρουμένη τῆς Β ηλγῷ ζωγραφουμένης· καὶ πλοῦτος, διὸ αἱ χρήσις ἔχουσιν, τῇ δοτις διενεργεῖ πλάτουσιν· καὶ σοφία, εἰς τῷ λόγῳ λαμπρουνομένη, ἀλλ' ἡ διὰ τῶν ἥρων ἐλεγχομένη. Σύντετος γάρ ἀραθή πᾶσι τοῖς καινούσιν αὐτεῖχν, φησιν, ἀλλ' οὐ τοῖς κηρύττουσιν· τούτης δὲ βάσανος ἀκριβεστάτη τῆς σοφίας χρόνος, μιας στέφανος δοτις γῆρας καυχήσεως. Εἰ γάρ οὐ χρήσιμοι πρὸ τελευτῆς ἀνθρώπων, ὡς Σολομῶντι κάμιοι δοκεῖ, καὶ ἀδηλον δ παρὰ τῆς ἐπιούσης εὐθύτεται, πολλὰς στροφὰς ἰκούσης ἡμῶν τῆς κάτω ζωῆς, καὶ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σύμπατος δικαιούσης οὐχὶ εἴτε κινουμένου (3) καὶ μεταπίπτοντος· πῶς οὐχὶ καὶ ὁ τὸ παλὸν τοῦ βίου (4) κενώσας ἀμέμπτως, καὶ οὐκ ἡδη πρὸς λιμέσιν ὧν τοῦ κοινοῦ τῆς ζωῆς πελάγους, τοῦ παλὸν ἔχοντος Εἳτε τὸν πλοῦν ἀσφαλέστερος, καὶ διὰ τοῦτο μακαριώτερος;

Δ. Μή τοινυν ἀποκλείσῃς γλῶσσαν τὴν πολλὰ θεγκαμένην καλῶς, ἵς οἱ καρποὶ πολλοὶ, καὶ πολλὰ τῆς δικαιοσύνης γεννήματα· ἵς πόσα τὰ τέχνα, καὶ οἵς οἱ θησαυροὶ, ἀρογοὶ κύκλῳ τοὺς ὄγκαλμούς σου, καὶ ἴδε· πᾶς δὲ λαδὸς οὐτος, διὸν Ἐριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησας. Μή δὴ φθονήσῃς ἡμῖν τῶν γηρτῶν πλέον ἡ διλγῶν φρήματων, μηδὲ τῆς μελλούσης ζημίας (5) ἡδη δῆμος τὸ προσώπιον. Φθέγξαι, βραχίζε μὲν, ἀλλ' ἐμοὶ φίλα καὶ ἡδιστα (6) οὐκ ἀκουστός (7) μὲν, ἀλλὰ τῇ πνευματικῇ βοῇ (8) γινωσκόμενα, καθὼν καὶ ειπώντος ἀκούεις Μωσέως Θεός (9)· καὶ Τί βοῆς πρὸς μέ (10); τῷ νοεράς ἐντυγχάνοντι λέγεται. Κατάρτισαι μοι τὸν λαὸν (11) τῷ σῷ θρέμματι, καὶ μετὰ τοῦτο ποιέμενι, νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιέμενι (12). Διδάξον ἐμὲ τι· περὶ ποιμαντικῆς, τὸν λαὸν τοῦτον πρὶς εὑπεθείας· περὶ τῆς παρούσης τε πληγῆς (13) γίνοντρήσον, περὶ τῶν δικαίων τοῦ Θεοῦ κριμάτων, τίνετε καταλαμβάνωμεν ήμετες, έκαντε ἀγνοῶμεν τὴν πολικῆν ἀδυσσον. Πῶς καὶ ἡ ἐλεημοσύνη εἰς σταθμούς (14).

" Matth. xxvii, 27. " Psal. cx, 40. " Prov. xvi, 31. " Eccl. xi, 31. " Isa. iiii, 18. " I Cor. iv, 15. " Exod. xiv, 15.

(1) Ἐγ. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(2) Οἱ διενεργοὶ ... τῷ λόγῳ. Ita nonnulli codd. Desunt οἱ εἰ τῷ in ed.

(3) Κιρουνέρον. Reg. bin, Or. 1, Jes., δονουμένων, agitetur.

(4) Blou. Or. 1 addit, τούτου, « vita hujus. »

(5) Μελλούσης ζημίας. Hic, per « impendens detrimentum, » seu « periculum, » intelligit Gregorius mortem patris, quae longe abesse non poterat præ longæva ejus senectute.

(6) Καὶ ηδιστα. Sic Regii plures. Coisl. vero 2, Jes., aliisque non pauci, πλεῖστα, « plurima. » Sic etiam legit Billius.

(7) Οὐκ ἀκούστα. Reg. ph. Coisl. 1, Or. 1, οὐκ

PATROL. GR. XXXV.

sapientia præstat, hic mihi sapiens est, nec qui 301 volubilem quidem lingualm, instabilem vero et imperitum animum habet, illis utique sepulcris non absimilis, quæcum foris pulchra et decora sint, intus tamen cadaveribus scatentst, atque ingentem fetorem obtegunt: verum is, qui pauca quidem de yirautoriatem sermoni suo per vitam conciliat.

III. Praestantior, meo quidem iudicio, est pulchritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone pingitur; et divitiae quas manus tenent, quam quæ per somnia effinguntur; et sapientia quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet ac splendet. Intellectus enim bonus, inquit ille, omnibus facientibus eumst, non autem prædicantibus. Huic porro sapientiæ certissimus explorator tempus est, ac vere gloriationis corona senectusst. Nam si, ut ego cum Salomone sentio, hominem ante mortem beatum prædicare non oportetst, incertumque est quid superventura dies paritura sitst, propterea quod terrena nostra vita multas conversiones habeat, alique humilitatis corpus sursum et deorsum moveatur ac subinde immutetur; quid afferri potest, quin is, qui magnam vitæ partem sine reprehensione confecit, et jam communis hujus vitæ maris velut in portu est, tunc ac proinde beatior sit, quam is cui longa adhuc navigatio superest?

IV. Ne igitur linguam claudas, quæ multa recte locuta est, quæ fructus multos, ac multos justitiae fatus edidit; cuius quot filii, et quinam thesauri sunt, leva in circuitu oculos tuos, et videst, totus hic est populus, quem in Christo per Evangelium genuistist. Quocirca ne nobis, non tam paucos, quam suaves sermones invideas, nec jam impudentis detrimenti præludium præbeas. Loquere, quæso, etsi pauca, at mihi chara et dulcissimæ; etsi minus audiri possint, at quæ tamen per spiritualem clamorem cognoscantur, per quem Deus latenter quoque Moysem audivit; cui etiam sola mente colloquenti dictum est: Quid ad me clamatisst? Hunc populum mihi compone, hoc est, alumno disciplina tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum quoque principi. Me de pascendi gregis ratione, populum hunc de obedientia aliquid doce: D quidplam de præsenti plaga philosophare, 302 de justis Dei iudiciis; sive nos ea comprehendamus,

ἐξάκουστα.

(8) Βοῆ. Coisl. 2, δοῦ, « per spirituale fluendum. »

(9) Μωσέως Θεός. Reg. ph. δ Θεός Μωσέως.

(10) Πρὸς μέ. Coisl. 1 addit, φησι.

(11) Τὸν λαὸν. Montac. addit, τοῦτον.

(12) Νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιέμενι. Sic exponit Nicetas: « Ex sacerdote iam episcopus, et tuo jussu ἀρχιερατεύων, sunimus sacerdos Nazianzenæ Ecclesiæ. »

(13) Παρούσης τι πληγῆς. Sic Regg. a, o. Deest τι in ed.

(14) Εἰς σταθμούς. Coisl. 1, ἐν σταθμοῖς, καὶ κατά, etc.

sive ingentem eorum abyssum ignoremus. Doce A quomodo et misericordia, ut est apud sanctum Isaiam, ad libram expondatur¹⁵ (neque enim indiscreta bonitas est, nec ille aliter visum sit, qui priores in vinea laborarunt¹⁶, nec in mercedis parilitate, imparem laborandi rationem intellexerunt), et quomodo ira, quae appellatur calix in manu Domini¹⁷; et, calix ruinæ qui ebibitur¹⁸, peccatis proportione respondeat, tametsi omnibus de meritæ poenæ atrocitate aliquid detrahatur, atque iræ meracum benignitate temperet; ita ut ex severitate ad lenitatem et gratiam iis inclinet, qui metu erudiuntur, et ex parva calamitate concipiunt, ac morum correctionem parturiunt, perfectumque salutis spiritum pariunt¹⁹: faciem autem, hoc est, id quod in ira extremum est, asservet, ut eam to- B tam in illos effundat, qui benignitate atque clementia minime sanantur, imo etiam obdurantur, quemadmodum ille cordis duritia laborans Pharao²⁰, et in operibus indicendis acerbis²¹, ad divinæ adversus impios potentias specimen edendum reservatus²².

V. Expone, unde hujusmodi plagæ et flagra eriantur, et quæ sit eorum ratio? Utrum inordinatus quidam ac præposterus et gubernationis omnis expers universitatis motus, ac cæca temeritas, tanquam videlicet nemo sit qui rebus moderandis præsit, et denique casus hæc ferat, ut placet hominibus stulte sapientibus, et iis, qui a præcipiti et tenebroso spiritu temere feruntur; an potius universa hæc rerum moles, ut ratione atque ordine primum creata, atque concinna et ornata temperata, et colligata, et mota est, velut is solus novit, qui motum attulit, sic etiam Prudentiae freno eam ducente, in diversum moveatur, et tolleretur? Unde sterilitates, et a ventis inventæ labes, et grandines, præsens nostra plaga et admonitio? Unde aeris corruptiones, et morbi, et æstuantis terræ motus, et maris sece in altum attollentis impetus, et cœlitus orti terrores? Et quonam pacto creatura, ad hominum usum et commoditatem effecta, communes, inquam, et æquales deliciæ, ad impiorum poenam immutetur, ut, quibus 303 ornati gratias non egimus, illis etiam erudiamur, atque ex his quæ patimur, potentiam agnoscamus, quandoquidem ex acceptis beneficiis eam haudquaquam agnivimus? Quonam modo aliis de manu Domini duplicita peccata tribuentur²³, ac viii mensura per duplum impletur, secundum quam

¹⁵ Isa. xxviii, 17. ¹⁶ Matth. xx, 12. ¹⁷ Psal. Exod. v, 6; vii, 22. ¹⁸ Exod. i, 9. ¹⁹ Rom. ix, 47.

A κατὰ τὸν ἄγιον Ηελαν (οὗδὲ γάρ τὸ ἀγαθὸν ἔκριτον, εἰ καὶ τοῖς ἐν τῷ ἀμπελῶνι προσεκμήκοσιν, ἔδοξε, μὴ συνιεῖσι: 15) τὸ ἐν τῇ ισότητι ἄντον), καὶ ἡ δργὴ κατὰ λόγον τῶν ἀμαρτημάτων, ποτῆριον ἐν χειρὶ Κυρίου προσαγορευμένη, καὶ κόνδυν πτώσεως (16) ἐκπινόμενον, εἰ καὶ πᾶσιν ὑφεται τι τῆς ἀξίας, καὶ τὸ τῆς δργῆς ἀκρατὸν φιλανθρωπίᾳ κίρηνσιν χλίνων μὲν ἐκ τοῦ (17) ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον τοῖς φόδῳ παιδευομένοις, καὶ τοῖς ἐκ τῆς μικρᾶς θλίψεως (18) συλλαμβάνονται καὶ ἀδίνουσιν ἐπιστροφὴν, καὶ πνεύμα αὐτηρίας τέλειον ἀποτίκουσιν ὑποτηρῶν δὲ δύμας τρυγίαν, τὸ τῆς δργῆς ἕσχατον, ἵν' ὅλον κενώσῃ τοῖς μὴ θεραπευομένοις ἐν τῇς χρηστότητος, ἀλλὰ καὶ (19) σκληρυνομένοις κατὰ τὸν βαρυκάρδιον Φαραὼ, καὶ πικρὸν ἐργοδότην, εἰς δεῖγμα ταμιευθέντα τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δυνάμεως.

C E'. Εἰπὲ, πόθεν αἱ τοιαῦται πληγαὶ καὶ μάστιγες; καὶ τίς ὁ περὶ ταῦτα λόγος; Πόλτερον κίνησις τις τοῦ παντὸς ἀπακτος, καὶ ἀνώμαλος, καὶ ἀκυβέρνητος φορά τε καὶ ἀλογία, ὡς οὐδενὸς τοῖς οὖστιν ἐπιτακτοῦντος, καὶ τὸ αὐτόματον ταῦτα φέρει, ὡς δοκεῖ τοῖς ἀσθετικοῖς, καὶ τοῖς εἰκῇ φερομένοις ὑπὸ τοῦ ἀπάκτου καὶ σκοτεινοῦ πνεύματος; Ἡ λόγῳ τινὶ καὶ τάξι, ὕστερον ὑπέστη τὸ πᾶν ἀπὸ ἀργῆς, καὶ ἐκράθη (20), καὶ συνεδέθη, καὶ ἐκινήθη κοσμίως, ὡς μόνῳ τῷ κινήσαντι γνώριμον, οὕτω καὶ μετακινεῖται καὶ μετατίθεται Προνοίας χαλινὸς δόηγρούμενον; Πόλτεν ἀφορία, καὶ ἀνεμοφθορία, καὶ χάλαζαι, ἡ νῦν ἡμετέρα πληγὴ καὶ νοοθεσία; Πόλτεν δέρων φθοραὶ, καὶ νόσοι, καὶ βρασμοὶ γῆς, καὶ θαλάσσης ἐπαναστάσεις, καὶ τὰ ἐξ οὐρανοῦ ἐείματα (21); Καὶ πῶς ἡ εἰς ἀπόλαυσιν ἀνθρώπων δημιουργηθεῖσα κτίσις, τὸ κοινὸν ἐντροφήμα (22) καὶ ιστότιμον, εἰς τὴν τῶν ἀσεβῶν κλασσιν μεταβάλλεται, ἵνα οἱ τιμηθέντες οὐκ ηὐχαριστήσαμεν, τούτοις καὶ παιδευθώμεν, καὶ γνώμεν τὴν δύναμιν ἐξ ὧν πάσχομεν, ἐπειδὴ μὴ ἔγνωμεν (23) τὸ ὃν εἴ παπόνθαμεν; Πῶς τοῖς μὲν (24) ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλά τὰ ἀμαρτήματα (25) δίδοται, καὶ ἀναπληροῦται τὸ τῆς κακίας μέτρον τῇ διπλασίᾳ (26), καθ' ἣν καὶ ὁ Ἰσραὴλ σωφρονίζεται· τοῖς δὲ, διὰ τῆς ἐπιπλασίας εἰς τὸν κόλπον ἀποδιδυμένης, κενοῦται τὰ ἀμαρτήματα; Καὶ τι τὸ τῶν Ἀμορφαίων μέτρον οὕτω πεπληρωμένον; Καὶ πῶς δὲ ἀμαρτωλὸς ἡ ἀφίεται, ἡ καλ-

D ²³ Isa. xxviii, 9. ²⁴ Ezech. xxiii, 33. ²⁵ Isa. xxvi, 18. ²⁶ Isa. xl, 2.

(15) Μὴ συνιεῖσι, etc. Sic exponit Nicetas: «Etsi iniquum videbatur postremos primis exæquare, non tamen iniquum erat; postremorum enim voluntas id, quod labori deerat, supplevit.»

(16) Πτώσεως. Or. 2, πτώσεως.

(17) Ἐκ τοῦ. Or. 2, ἀπὸ τοῦ.

(18) Μικρᾶς θλίψεως. Coisl. 1, μικρᾶς πτώσεως; «modica fide.»

(19) Kal. Deest in Reg. a.

(20) Ἐκράθη. Sic Regg. bm, ph, etc. In ed. ἐκράτη.

(21) Δεῖματα. Sic Regg. bm, ph., Or. 2, etc. Sic etiam legit Billius. In ed. δεῖματα, «exempla.»

(22) Ἐγρύπημα. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Par. In ed., ἀντρύπημα.

(23) Ἐγρύμεν. Montac. ἐγνώκαμεν.

(24) Τοῖς μέρ. Sic plures Regg., Coisl. 1 Or. 2, Par. In ed., τοῖς δέν.

(25) Διπλά τὰ ἀμαρτήματα. «Duplicia peccata,» id est, «duplicates pro peccatis poenas.»

(26) Διπλασία. Billius: «per duplicitatem.» Vox hic æquivoca, «quia διπλασία aliud sonat Latinum quam Graecum.»

ζεται πάλιν· τὸ μὲν, ἐκεῖθεν τυχόν τηρούμενος, τὸ
ἄντευθεν λατρευόμενος; Καὶ τῶς δίκαιος, ή κα-
κοπαθεῖ πειραζόμενος Ἰωάς, ή εὐπαθεῖ συντηρούμε-
νος, ἀντερ ἥ πτωχός τὴν διάνοιαν, καὶ μή σφόδρα
ὑπεράνω (27) τῶν ὀρωμένων, καὶ ὡς τὸ συνειδῆς
διάσκει τούτων ἔχατερον, τὸ οἰκεῖον καὶ ἀψευδὲς
χριτήριον; Τίς τὴν πληγὴν, καὶ πόθεν; Πλότερον ἀρετῆς
Ἐλεγχος, ή κακίας βάστανος, καὶ διτὶ κρείττον τῶν κολά-
σι κάμπτεονται, καὶ μή οὕτως ἔχῃ, καὶ διὸ τὴν
χραταίνων τοῦ Θεοῦ χείρα ταπεινοῦσθαι, ή ὡς δοκιμα-
σίᾳ μετεωρίζεσθαι. Ταῦτα δίδαξον καὶ νουθέτησον,
μή σφόδρα τῇ παρούσῃ πληγῇ δυσφορεῖν ἡμᾶς (28),
ἢ εἰς κακῶν βάθος ἐμπεσόντας (29) καταφρονεῖν.
(ἴστι γάρ τι καὶ τοιοῦτο (30) πάθημα ἐν τοῖς πολλοῖς),
ἄλλα σωφρόνως ἔχειν πρὸς τὴν νουθεσίαν, καὶ μή
τὴν μελέτων προκαλεῖσθαι, διὰ τῆς πρὸς ταύτην ἀναι-
θησίας (31).

ελεῖται. Ήταν δοῦλος, αἱρεῖται admone, ne ob præsentem plagam prolapsi, eam contemnamus (id enim plerisque ita etiam evenit), verum prudenter in hac castigatione nos geramus, ne, animi stupiditate ac sine sensu eam excipiendo, majorem accersamus.

Γ'. Δεινὸν ἀφορίᾳ γῆς, καὶ καρπῶν ἀπώλεια· τῶς
ἢ οὐ, ἵδη ταῖς ἐπίπαινις εὐφρατινῶντων, καὶ ταῖς
ἀποδήκαιοις πλησιαζόντων; Καὶ δεινὸν ἀντροῦ θερισμὸς,
καὶ γεωργοὶ τοῖς πόνοις ἐπιστυγνάζοντες, καὶ οἷον
νεκροῖς (32) παρακαθήμενοι τοῖς γεννήμασιν, ἢ ὑετὸς
ἔξθερψεν ἡμερος, καὶ ἀγριοὶ ἔξεθέρψεν· ὃν οὐκ
ἴπλήρωσε τὴν χείρα αὐτοῦ ὁ θερίων, καὶ τὸν κόλπον
αὐτοῦ ὃ τὰ δράγματα συλλέγων· οὐδὲ τῆς εὐλογίας
ἴτινας ἔτυχεν, ἣν χαρίζονται γεωργοῖς οἱ παρ-
άγοντες. Καὶ θέαμα ἐλεεινὸν, γῆ καθυβρισμένη, καὶ
ἀποκειραμένη, καὶ τὸν ἐαυτῆς κόσμον οὐκ ἔχουσα.
Ὕθρηνει μὲν ὁ μακάρως Ἰωήλ, γῆς καταφθορὰν,
καὶ λιμοῦ βάστανον, εἰ καὶ τις ἀλλος, ἐκτραγῳδήσας:
θρηνεῖ δὲ προφήτης ἔτερος (33), τῇ πρότερον εὐ-
κοσμίᾳ τὴν τελευταίαν ἀκοσμίαν ἀντιτίθεται, ἐν οἷς
ησι περὶ δργῆς Κυρίου διαλεγόμενος, θράυσοντος
γῆν. Τὰ ἐμπροσθετερά αἰτοῦ παράδεισος τρυψῆς,
καὶ τὰ δικισθεῖσα (34) πεδίον ἀγαρισμοῦ. Δεινὰ μὲν
δὲ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν, ἔνως μόνα λυπτεῖ τὰ (35)
περόντα, καὶ οὐπάν καλεπωτέρας ἀνιδὲ πληγῆς αἰ-
θησίς· ἐπειδὴ, καθάπτερ ἐν τοῖς νοσήμασι, τὸ λυποῦν
ἀεὶ πάθος τοῦ μή παρόντος ἀνιαρώτερον δεινότερα
δὲ τούτων οἱ τῆς δργῆς τοῦ Θεοῦ θησαυροὶ παρ'
ἴαντος κατέχουσιν. Δῶν μή γένοιτο πείραν ὑμᾶς (36)
ἰαντεῖν· οὐδὲ γε λήψεσθε πρὸς τοὺς οἰκειρμοὺς τοῦ
Θεοῦ καταφεύγοντες, καὶ τὸν θελητὴν (37) τοῦ ἐλέους
τοῖς δάκρυσιν ἐλκούστες, καὶ τὸ ἔχης τῆς δργῆς διὰ
τῆς ἐπιστροφῆς ἀποστρέψοντες. "Εἰς πραότης ταῦτα,
καὶ φιλανθρωπία, καὶ παιδείας ἡμερος, καὶ στοιχεία

A etiam Israel castigatur; aliis rursus per septuplum
in situ redditum peccata exauriuntur? Quænam
Amorrhæorum mensura nondum cumulata? Quo-
nam pacto peccator, aut dimititur, aut rursum
supplicio afficitur; illud, quia fortasse ad alteram
vitam reservatur, hoc, ut ea ratione ad sanitatem
revocetur? Quonam item pacto vir justus, vel
ærumnis premitur, ut fortasse tentetur, vel lata
omnia habet, ut conservetur, modo sit animo pau-
per, nec supra ea, quæ in oculorum sensum cadunt,
admodum evectus, sicut etiam conscientia, hoc est,
domesticum et verum tribunal, horum utrumque do-
cet? Quænam hæc plaga, et unde? Utrum ut virius no-
stra exploretur, an ut improbitas vindicetur? Quan-
quam præstat velut ob pœnam (etiam si aliter res
se habeat) animos demittere, ac sub potenti manu
Dei humiliari, quam velut ob probationem in altum

VI. Acerba res est, terræ sterilitas, et fructuum
jactura; quidni autem, cum jam spe oblectarent,
atque horreis appropinquarent? Acerba res, præ-
matura messis, et agricultorū labores suos luctu
prosequentes, ac germinibus, tanquam mortuis
assidentes, quæ mitis imber aluit, ac serus et im-
manis demessuit; quibus non implevit manum
suam qui metit, et sinum suum qui manipulos col-
ligit; nec propterea benedictionem eam, quam,
qui prætereunt, agricultoris impertire solent, conse-
cutus est. Miserum spectaculum, terra clade affecta,
et detonsa, suoque ornatu spoliata. Quod et beatu-
sus Joel deplorat, cantu lugubri, ut si quis alias,
terræ corruptionem et famis cruciatum exaggerans;
et item alter propheta luget, pristinæ pulchritudini
posteriorem deformitatem opponens, cum videlicet
de Domini ira terram **304** percutientis ita verba
faciens, in hunc, modum loquitur: *Anteriora ejus, hortus voluptatis, posteriora autem, campus exterminii*¹⁰. Gravia quidem hæc sunt, ac plusquam
gravia, quandiu præsenta sola molestiam afferunt,
nec atrocioris plague sensus meroe adhuc animum
pulsat; quandoquidem, non secus atque in morbis,
calamitas præsens semper molestior est, quam ea,
quæ procul abest. At his adhuc graviora divina
iræ thesauri apud se continent¹¹, quæ utinam
vobis experiri minime contingat: nec vero expe-
riemini, modo ad Dei miserationes confugiatis,
eumque, qui vult misericordiam¹², lacrymis per-

⁹ Psal. LXXXVIII, 12. ¹⁰ Gen. xv, 16. ¹¹ I Petr. v, 6. ¹² Psal. CXXVIII, 7. ¹³ Joel 1, 10. ¹⁴ Joel 11, 3.
¹¹ Deut. XXXII, 34. ¹² Osee. vi, 6.

(27) Υπερδρώ. Sic tres Regg. In editis divisim, δικρ δικο.

(28) Ἡμᾶς. Sic plures codi. Deest in ed.

(29) Ἐμπεσόντας. Comb. addit, δ δη λέγεται, quod dici solei.

(30) Τοιοῦτο. Sic Coisl. 1, et Par. In ed., τοιοῦ-
τον.

(31) Καὶ μή ... ἀραισθησας. Billius, « ne ad
hanc obstupescentes, majorem accersamus. »

(32) Νεκροῖς. Reg. ph addit, τιστ.

(33) Ἐτερος. « Alter. » Forte, ἔτερως, « aliter; »
vel, ἔτερθι, « alibi. » Nam verba sunt ejusdem
Joel. ii, 3.

(34) Καὶ τὰ δικισθεῖσα. Coisl. 1, καὶ τ' δικίων.

(35) Τά. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(36) Ὑμᾶς. Deest in pluribus.

(37) Τὸν θελητὴν. Or. 2, τὸν τελέτην.

trahatis, ac per morum emendationem, quidquid deinceps iræ sequitur, avertatis. Adhuc lenitas et benignitas hæc sunt, et blanda castigatio, plagarumque elementa, quæ puerilem æstatem coercent: adhuc iræ sumus¹², tormentorum præludium: nondum autem ignis comburens¹³, hoc est, acerrima commotio; nec succensi carbones¹⁴, id est, ultimæ partes supplicii, quod partim commiuatus est, partim int̄erstavat, partim vi compressit, partim etiam induxit; æque nimirum, et per plagam, et per comminationem nos erudiens, ac pro incredibili qualam bonitatis magnitudine, semitæ iræ suæ ne asperioribus uti necesse habeat; cæterum per majora etiam erudiens, si ad ea adiungatur.

VII. Scio refulgenter frameam, et gladium ebrium in cœlo, qui jugulare, in nihilum redigere, liberis orbare, ac ne carni quidem, et medullis atque ossibus parcere jubetur¹⁵. Scio eum, qui perturbatione omni vacat, ursæ fame laboranti, ac pardo similem, in Assyriorum via occurrere¹⁶; non eorum tantum qui tum erant, sed eorum etiam qui vitæ improbitate Assyrium nunc reserunt; nec iræ ipsius vim et celeritatem fugere cuiquam licere, cum ad impia nostra facinora vigilaverit, ac zelus, qui adversarios devorare novit, ipsius hostes persecutus fuerit. Scio concussionem, et excussionem, et ebullitionem, cordisque confricationem, ac genuum dissolutionem¹⁷, atque ejusmodi supplicia, quibus impiorum scelera vindicantur. Mitto enim dicere futuræ vitæ tribunalia, quibus hujusce vitæ indulgentia et impunitas eos tradit; ita ut satius sit nunc castigari ac purgari, quam ad cruciatum illum **305** transmitti, cum iam pœnæ tempus erit, non purgationis. Quemadmodum enim, ut a Davide optime dictum est¹⁸, morte superior est, qui hic Dei memor est, ita non est mortuis in inferno confessio, nec morum correctio. Hic enim Deus vitam et actionem, illic autem rerum gestarum censuram conclusit.

VIII. Quid faciemus in die inductionis¹⁹, qua terret me quidam prophetarum, sive cum nobiscum Deus judicia loquetur, sive in montibus et collibus, quemadmodum audivimus, sive quæcunque tandem illa, et quounque loco futura sit, cum nos coarguet, atque ex adverso stabit, peccata nostra, acer-

A πληγῆς (38), νηπιότητα παιδαγωγούσῃς· Ετὶ καπνὸς δργῆς, βασάνων προσίμιον οὖπο δὲ πῦρ κατελεγόμενον (39), τὸ ἀκμὴ (40) τῆς κνήσεως οὐδὲ ἀνθρακες ἀναπτόμενοι, τὸ τελευταῖα τῆς μάστιχος· τὸ μὲν ἡπείλησε, τὸ δὲ ἀνετείνατο, τὸ δὲ βίᾳ κατέτρεψε, τὸ δὲ ἐπηγαγεν· δύμοις καὶ τῇ πληγῇ παιδεύων καὶ τῇ ἀπειλῇ, καὶ δόδοιῶν (41) τρίδον τῇ δργῇ αὐτοῦ, δι· ὑπερβολὴν ἀγαθότητος· ἀπὸ μὲν τῶν ἐλαττήνων ἀρχόμενος, ὥστε μὴ δεηθῆναι τῶν σφροτερῶν παιδεύων δὲ καὶ τοῖς μείζοσιν, εἰ πρὸς ταῦτα ἔκβιασθετη.

viam sternens²⁰: a minoribus quidem incipiens,

B Ζ'. Οἶδα δὲ λεισμένην ρουφαίαν, καὶ μεθύσουσαν μάχαιραν ἐν τῷ οὐρανῷ, σφάζειν, ἔξουθενεν (42), ἀτεκνοῦν κελευομένην, ἔως (43) ταρκῶν, καὶ μυελῶν, καὶ ὀστέων μὴ φείδεσθαι. Οἶδα, ὡς ἀρκτὸν ἀπορυμένην (44), τὸν ἀπαθῆ, καὶ ὡς πάρθαλτν ἀπαντῶντα κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀσσύριων, οὐ τῶν τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰ τις νῦν (45) τὴν κακίαν Ἀσσύριος· καὶ οὐκ ἐνὸν φυγεῖν τὸ κράτος τῆς δργῆς αὐτοῦ καὶ τὸ τάχος, ὅταν γρηγορήσῃ ἐπὶ τὰ ἀσεβῆτα τῆς ἡμῶν, καὶ τοὺς ἔχθρους αὐτοῦ καταδιώκῃ ἔτλος, ἐσθίειν εἰδὼς τοὺς ὑπεναντίους. Οἶδα ἐκτιναγμὸν, καὶ ἀνατιναγμὸν, καὶ βρασμὸν, καὶ καρδίας θραυσμὸν, καὶ παρέλυσιν γονάτων, καὶ τοιαῦτα δυτα τὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπιτίμα· ἐῶ γάρ λέγειν τὰ ἀκείθεν δικαιωτήρια, οἷς τὶ ἐνταῦθα φειδῶ παραδίδωσιν, ὡς βέλτιον εἶναι νῦν παιδεύθηαι C καὶ καθαρθῆναι, τὶ τῇ (46) ἐκείθεν βασάνῳ παραπεμφθῆναι, ἦντα κολάσεως καρδες, οὐ καθάρσεως. "Οὐπερ γάρ θανάτου κρείττων δὲ ἐνταῦθα θεοῦ μνημονεύων, καὶ κάλλιστα τῷ θεϊ φανταστικά πεφιλοσόφηται οὐτως οὐκ ἐστιν ἐν ἔδρῃ τοῖς ἀπελθοῦσιν ἐξομολόγησις καὶ διόρθωσις. Συνέκλειστος γάρ δὲ θεὸς ἐνταῦθα μὲν καὶ βίον καὶ πρᾶξιν, ἐκεὶ δὲ τῶν πεπραγμένων ἐξέτασιν.

H'. Τὶ ποιήσομεν δὲ τὴν δικαιαγωγῆς, τὶ μὲν ἐκφοβεῖ (47) τις τῶν προφητῶν, εἰτε δικαιολογίας (48) τοῦ θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, εἰτε τῆς ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ βουνῶν, ὅπερ τὴν οὐρανὸν καὶ ἐφ' ὃν δήποτε γινομένης ὅταν διελέγη (49) τε πρὸς D ἡμᾶς, καὶ ἀντικαθιστήται (50) κατὰ πρόσωπον τῆς

¹² Psal. xvii, 9. ¹³ Psal. civ, 32. ¹⁴ Psal. xvii, 9. ¹⁵ Psal. LXXXVII, 50. ¹⁶ Ezech. xi, 9. ¹⁷ Ose. XIII, 7, 8. ¹⁸ Nahum ii, 10. ¹⁹ Psal. vi, 6. ²⁰ Isa. i, 3.

(38) Στοιχεῖα πληγῆς. « Plaga elementa. » Quemadmodum pueris primum elementa traduntur, deinde syllabæ, etc.: ita Deus primum nos per « minores ac leviores plagas, » velut pueros, ducit; deinde « graviores » adhibet.

(39) Καταρτιστήρων. Plures codd., καταφλέτον.

(40) Ἄκμὴ. « Primitæ, acies commotionis. »

(41) Οδοξιῶν. Pass., ὁδοποιῶντε.

(42) Ἐξυθερεῖτ. Nonnulli habent, ἔξουθενεν.

(43) Ἔως. Or. 2, καὶ ἔως.

(44) Ἀρχτορ δικαιομέτρητ. u.gata : « quasi morsa raptis catulis, » etc. Reg. bm, et Nicel. Ἀρχον [mendose].

(45) Εἴ τις νῦν. Coisl. 1, ei Or. 2, εἰ τις εἴη νῦν. In quibusdam deest νῦν.

(46) Τῷ. Sic Regg. bm, ph, et Coisl. 1. In ed., τῆς.

(47) Ἐκφοβεῖ. In q̄t ibusdam, φοβεῖ. In nonnullis, φοβεῖ.

(48) Εἴτε δικαιολογίας, etc. « Sive justi Dei erga nos judicia. » Billius : « Hoc est divinæ ad nos applicationis. »

(49) Διελέγχη. Regg. a, c, ph, Coisl. 1, Or. 2, διελέγχηται.

(50) ἀντικαθιστήται. Sic Reg. a, et Coisl. 1. In editis vero, ἀντικαθιστάται.

Ιστάς τὰ ἀμαρτήματα, τοὺς πικροὺς κατηγόρους, καὶ οἵς εὐ πεπόνθαμεν, ἢ ἡνομήσαμεν ἀντεξάγων, καὶ λογισμῷ λογισμὸν πλήσαν, καὶ πράξει πράξιν εὐθύνων, καὶ τὸ τῆς εἰκόνος ἀπατῶν ἀξίωμα, τῇ κακῇ συθολωθεῖσης καὶ συγχυθεῖσης, τὸ τελευταῖον ἀπάγει (51) αὐτοὺς ὃφ' ἔαυτῶν κατεγνωσμένους, καὶ κατεκριμένους, καὶ οὐδὲ ὡς ἀδικα πάσχομεν (52) εἰπεῖν ἔχοντας, διπερ ἐνταῦθα τοῖς πάσχοντιν ξοτινότε
ικανὸν εἰς παραμύθιαν τῆς κατακρίσεως;

eos, qui prenas Iusuit, nonnunquam hanc vim habent.

Θ'. Ἐκεὶ δὲ τίς συνήγορος; ποια σκῆψις; τίς φεύγεις ἀπολογία; ποια πιθανότης ἔντεχνος; τίς ἐπίνοια κατὰ τῆς ἀληθείας παραλογιεῖται τὸ δικαστήριον, καὶ κλέψει τὴν δρθήν κρίσιν, τοῖς πᾶσι πάντα ἐν ζυγῷ τιθεῖσαν, καὶ πρᾶξιν, καὶ λόγον, καὶ διανόημα, καὶ ἀντιστοῦσαν (53) τοῖς πονηροῖς τὰ βελτίονα, ἵνα τὸ ρέπον τικήσῃ, καὶ μετὰ τοῦ πλεονός ἡ φῆφος γένηται, μεθ' ἣν οὐκ ἔφεσις, οὐ κριτής ὑψηλότερος, οὐκ ἀπολογία δι᾽ ἔργων δευτέρων, οὐκ Ἑλαῖον παρὰ τῶν ἄροιμων παρθένων, ἢ τῶν πωλούντων, ταῖς ἔκλειπούσαις λαμπάσιν, οὐ μεταμέλεια πλουσίου φλογῆτηκομένου, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπιζητοῦντος διόρθωσιν, οὐ προθεσμία μεταποιήσεως ἀλλὰ καὶ μόνον, καὶ τελευταῖον, καὶ φονερὸν τὸ κριτήριον, καὶ δίκαιον πάλεον ἢ δσον ἐπίφοδον, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο καὶ (54) φοβερώτερον, δτε καὶ δίκαιον; Ἡνίκα θρόνοι προσθένται, καὶ Παλαίδες ἡμερῶν προκαθέζεται, καὶ βίθνοις ἀνοίγονται (55), καὶ ποταμὸς πυρὸς ἐλκεται, καὶ τὸ φῶς ἐμπροσθεν, καὶ τὸ σκότος ἡτοιμαζένον· καὶ πορεύονται (56) οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζῶντος, τῆς ἐν Χριστῷ νῦν κρυπτομένης, καὶ οὐτερον αὐτῷ συμφανερούμενός οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, ἣν ἦδη παρὰ τοῦ κρίνοντος αὐτοὺς λόγου οἱ μὴ πιστεύσαντες (57) κατεκρίθησαν· καὶ τοὺς μὲν τὸ ἀφραστὸν φῶς διαδέξεται (58), καὶ ἡ τῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς θεωρία Τριάδος ἐλλαμπούσης τρανώτερον τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὅλῳ νοὶ μιγνυμένης, ἣν δὴ καὶ μόνην μάλιστα βασιλείαν οὐρανῶν ἔγω τίθεμαι· τοῖς (59) δὲ μετὰ τῶν ὅλων βάσανος, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν ὅλων, τὸ ἀπέρθιφθαι Θεοῦ, καὶ ἡ ἐν τῷ συνειδότι αἰσχύνη πέρας οὐκ ἔχουσα. Καὶ ταῦτα μὲν οὐτερον.

I'. Νῦν δὲ τί ποιήσωμεν (60), ἀδελφοί, συντετριμένοι, καὶ τεταπεινωμένοι, καὶ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἶνου, τοῦ πρὸς δλίγον ταλεύοντος καὶ σκοτίζοντος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πληγῆς ἣν ἐπήγαγε

A bos et amarulentos accusatores, nobis in faciem statuens²¹, acceptaque beneficia cum iis, quæ iniuste admisimus, ex adverso conferens, et cogitatione cogitationem, verberans, et actione actionem exquires, et vitio contaminata atque confusæ imaginis dignitatem a nobis exposcens, nos demum abducet, a nobismetipsis judicatos et condemnatos, buce abductos, ut ne id quidem dicere queamus, nos iniuste suppicio affici? Quod quidem hic apud eos, qui prenas Iusuit, nonnunquam hanc vim habet, ut eorum condemnationem et cruciatum le-

IX. Illic autem quis patronus? quis speciosus titulus? quæ fucata defensio? quæ artificiosa verisimilitudo? Quæ consilii adversus veritatem solertia tribunal illud circumveniet, ac rectum judicium eludet, omnia omnibus in statera collocans, actionem, sermonem, cogitationem, virtutesque cum vitiis ex æquo rependens, ut, quod propendet, victoriā obtineat, atque ab ampliore parte sententia stet, post quam non jam provocatio superest, non sublimior iudex, non alia opera, per quæ quispiam poenam depreceatur, non, deficiētibus lampadibus, oleum, a prudentibus virginibus, aut a vendentibus acceptum²², non divitis illius pœnitentia, flammæ cruciatu liquecentis²³, ac propinquis suis correctionem requirentis, non denique præstitudum vitæ in melius commutandæ tempus; sed et solum, et postremum, ac formidabile illud tribunal erit, magisque etiam justum quam formidabile; imo, ut rectius dicam, idcirco formidabilius, quia justum? Quo quidem tempore throni proponentur, et Antiquus dierum sedebit, et libri aperientur, et 306 igneus fluvius volvetur, et lux a fronte, et paratae tenebrae²⁴: ac procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ²⁵, nunc quidem in Christo absconditæ²⁶, verum postea simul cum ipso manifestandæ: qui autem mala egerunt in resurrectionem judicii²⁷, quo etiam ii qui non credunt, a verbo eos judicante jam condemnati sunt: atque illos quidem lux omni sermone præstantior excipiet, et sanctæ regiæque Trinitatis purius iam et clarius illuminantis, totamque se cum tota mente D miscentis, contemplatio, in qua ego, vel sola præcipue, regnum cælorum possum esse censeo; hos autem, simul cum aliis, vel potius ante alia, istud excruciatib; quod a Deo projecti sint, atque inustam in conscientia semipternas ignominiae notam gerant. Verum hæc posterius.

X. Nunc autem quid faciemus, fratres, contriti, et humiliati, et ebrii, non a sicera, nec a vino²⁸, quod ad breve tempus animum agitat, eique tenebras offundit, sed a plaga, quam Dominus invexit;

²¹ Psal. xlix, 21. ²² Matth. xxv, 8 sqq. ²³ Luc. xvi, 24. ²⁴ Dan. vii, 9 sqq. ²⁵ Joan. v, 29. ²⁶ Coloss. iii, 3. ²⁷ Juan. v, 29. ²⁸ Isa. xxix, 9.

(51) Ἀπάγει. Regg. a, c, bm, ph, Or. 2, ἀπάγη.

(52) Πάσχομεν, etc. Pass., πάσχοντας εἰπεῖν ἔχομεν.

(53) Ἀντιστροφῶσαν. Montac., ἀντεισάγοντας.

(54) Καὶ. Deest in pluribus.

(55) Ἀροτροταῖ. Montac., διανογοντας.

(56) Πορεύονται. Sic Regg. a, bm. Editi vero,

πορεύονται.

(57) Πιστεύοντες. Regg. c, ph, πιστεύοντες.

(58) Διαδέξεται. Sic duo Regg. In ed., διαδέχεται.

(59) Τοῖς. Bas., τούς.

(60) Ποιήσωμεν. Iteg. ph, ποιήσομεν.

ille, inquam, qui dicit: *Et tu, cor, movere ac tituba*²⁰; *qui que miceroris et compunctionis spiritu contemptores potat*²¹; *ad quos etiam dicitur: Vide, contempnatores, et aspice, et admiramini, et disperdimini*²²? Quonam modo ejus redargutiones feremus? Aut quid responsi dabimus, cum præter beneficiorum multitudinem, quibus acceptis, integrati permansimus, plagas etiam insuper nobis probro vertet, ac medicinæ genera, quibus sanati non sumus, recensebit? Atque nos quidem prolem vocans, verum improbam²³, et filios quidem, sed alienos²⁴, et a semitis nostris ob summam viæ difficultatem et asperitatem claudicantes, sic alloquetur: *Quonam modo, et quanam ratione, vos erudiri oportebat, qua non erudierim? An per molliora medicamenta? At ea adhibui. Aegyptium sanguinem*²⁵, *qui ex fontibus, et flaviis, et ex omni aquarum collectione bibebatur, hoc est, primam plagam, præteriri. Ranas etiam, et cinipes, ac cœnonomyias, quæ deinceps sequebantur, prætermisi. A quinta, id est, a jumentis, et bobus, et ovibus incœpi; ac ratione præditis adhuc parcens, in bruta sola impetum feci. Vos eam calamitatem nihil curastis; verum iis etiam, quæ percussa sunt, stolidiores atque a ratione alieniores vos ipsos mihi præbuitis. Pluviam a vobis suspendi: pars una compluta est: pars autem ea, cui pluviam negavi, exaruit*²⁶; *ac dixistis: Fortiter nos geremus*²⁷. Grandinem vobis immisi, **307** contraria videlicet plaga vos eastigans, vineas vestras, fruteta et germina

XI. Quin etiam ad me quoque, qui ne plagis C quidem melior fio, fortasse his verbis utetur: *Scio quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua*²⁸. Qui spernebat, spernit; qui inique agebat, inique agit: nihil superna admonitio profuit, nihil flagra. *Defecit sufflatorum, defecit plumbum*²⁹, quod prius quoque per Jereimiam vobis exprobravi: *Incassum argentum conflat argentarius: scelera vestra non sunt liquefacta*³⁰. Num me fratum sustinebitis, dicit Dominus? Annon mea manus alias quoque plaga inferre potest? Adhuc penes me vesicæ sunt ebullientes a canini fuligine³¹, quam Moyses, aut si quis illi similis iræ divine minister, in cœlum spargens, *Aegyptum per morbum eastigat*. Adhuc locusta, et tenebrae palpabiles, et plaga illa, ordine quidem postrema, dolore autem ac potentia prima, nempe primogenitorum strages et internecio, quam ut effugiamus, et exterminatorem a nobis avertamus, animi postes, contemplationem et actionem, magno illo et salutari signaculo, nimirum Novi

²⁰ Psal. cvi, 27. ²¹ Psal. lxx, 5. ²² Act. xiii, 41. ²³ Deut. xxii, 5. ²⁴ Psal. xvii, 46. ²⁵ Exod. vii, 29. ²⁶ Amos iv, 7. ²⁷ Jer. xviii, 12. ²⁸ Isa. xlvi, 4. ²⁹ ibid. ³⁰ Exod. ix, 10 sqq.

(61) Θαυμάστας. Coisl. 2 addit, θαυμασίᾳ, « admiratione. »

(62) Αὐτῶν. Montac., αὐτοῦ.

(63) Σκνίπα. Reg. a, et Jes., σκνίφα.

(64) Μάστιγας. Duo Regg., πληγάς, « plagas. »

(65) Εραρτζ. Coisl. 2, ἐνάτῃ, « nona. »

(66) Γεννηματα. « Germina. » Mallem: « natas fruges. »

Α Κύριος, δέ λέγων: Καὶ σὺ, καρδῖα, σεισθης: καὶ ταλεύθηται καὶ ποτίζων τοὺς καταφρονήτας πνεῦμα λύπης καὶ κατανύξεως πρὸς οὓς καὶ λέγεται: *Ιδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε* (61), καὶ ἀγνοίσθητε; Πῶς οἰστομεν αὐτοῦ τοὺς ἔλεγμούς; ή τίνα δύσομεν τὴν ἀπόκρισιν, ὅτεν ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν εὐεργεσιῶν, ἐφ' αἵς ἀχάριστοι μεμενῆκαμεν, ἔτι καὶ τὰς πληγὰς ἡμῖν ὀνειδίζῃ, καὶ ἀπαριθμήτας τὴν λατρείαν, ἐξ ἡς οὐ τεθεραπεύμεθα; Καὶ τέκνα μὲν, ἀλλὰ μωμητὰ καλῶν λέγη, καὶ υἱῶν μὲν, ἀλλ' ἀλοτρίους καὶ χωλάναντας ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν (62) δὲ ἀνοδίαν τε καὶ τραχύτητα· Πῶς ἔσει, καὶ πόθεν ὑμᾶς πατέσθηται, καὶ οὐ πεπάθευκα; Δι' ἀπαλωτέρων φαρμάκων; ἐπῆγαν. Παρῆκα τὸ Αἴγυπτιον αἷμα πινόμενον ἐκ πτηγῶν καὶ ποταμῶν καὶ πάσης συναγωγῆς ὑδατος, τὴν πρώτην πληγήν. Παρῆλθον τοὺς βατράχους, καὶ τὸν σκνίπα (63), καὶ τὴν κυνόδυναν, τὰς ἐξῆς μάστιγας (64) ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν βοῶν, καὶ τῶν προδάτων τρέματην, τῆς πέμπτης πληγῆς, καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐνέσκηψα. Εἴ των λογικῶν φειδόμενος. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς ἡ θραύσις ἀλλὰ γεγόνατε μοι καὶ τῶν πληγέντων ἀλογώτεροι, καὶ ἀπαδευτότεροι. *Ἄρεσχορ* ἐξ ὑμῶν τὸν νεοτέρο μερὶς μία ἐδράχη³² καὶ μερὶς ἐφ' ἦν οὐκ ἐρεξα, ἐξηράθη³³ καὶ εἰπατε· *Άρδιούμεθα*. Ἐπῆγαν ὑμὶν χάλαζαν, τῇ ἐναντίᾳ (65) πληγῆς παιδίου, ἀμπελῶνας ὑμῶν καὶ δρυμῶνας καὶ γεννήματα (66) ὑμῶν ἐξεθέρισα καὶ τὴν κακίαν ὑμῶν οὐ συνέτριψα.

dēmessui; nec tamen improbitatem vestram obīriti.

ΙΑ'. Γινώσκω (67), δει σκληρὸς εἰ, καὶ τείρορ σιδηροῦρ δ τράχηλος σουν ταῦτα τυχὸν ἐρε πρὸς ἐμὲ, τὸν μηδὲ ταῖς πληγαῖς νουθετούμενον (68). δ ἀδετῶν ἀθετεῖ δ ἀνομῶν ἀνομεῖ: οὐδὲν ἡ ἀνωθεν (69) νουθεστα· οὐδὲν αἱ μάστιγες. *Ἐξέλιπε φυσητὴρ*, δεξέλιπε μελιδός, & καὶ διὰ Ιερεμίου πρότερον ὑμὶν ὄντες· Εἰς κενὸν, ἀργυροχόπος ἀργυροχόπει· πονηρίας διμῶν οὐκ ἐτάχτσαν. Μή ἔμετ ὑπομενεῖτε, λέγει Κύριος, ὥργισμένον; *Η οὐκ ισχύει* ή χειρ μου καὶ ἀλλας ἐπενεγκεῖν πληγάς (70); *Ἐτι πάρ* ἐμοὶ καὶ φλυκτίδες ἀναζένουσαι ἀπὸ καρμιναλας (71) αἰθάλης, ἦν τάσσων εἰς οὐρανὸν Μάυσης, η εἰ τις κατέκεινον ὑπηρέτης Θεοῦ κινήσεως, παιδεύεις οὐσώ τὴν Αἴγυπτον. *Ἐτι* καὶ ἀκρίς, καὶ σκότος ψηλαφητῶν, καὶ ἡ τελευταῖα πληγὴ τῇ τάξει, πρώτη δὲ τῷ πόνῳ δ καὶ τῇ δυνάμει, η τῶν πρωτοτόκων φθορά (72) καὶ ἀπώλεια, η ὡστε φυγεῖν, καὶ ἀποστρέψαι τὸν ἀλοθρευτὴν, χρέσαι τὰς τοῦ νοῦ φιλίας ἀμεινον, θεωρίαν καὶ πρᾶξιν, τῇ μεγάλῃ καὶ σωτηρίῳ σφραγῖδι, τῷ τῆς Κατινῆς Διαθήκης αἵματι, Χριστῷ καὶ συστα-

(67) Γινώσκω. Montac., γινώσκων.

(68) Νουθετούμενον. Coisl. 2 addit, μήτε [Ι. μῆτε] ταῖς ἀπειλαῖς, « nec minis. »

(69) *Άρωδερ*. « Antecedens, superior correction. »

(70) *Πληγάς*. Or. 2, μάστιγας, « flagello. »

(71) *Καμηνιαλας*. Regg. ph. Or. 2, καμηνιαλας.

(72) *Φθορά*. Or. 2 addit, τε.

ρουμένους, καὶ συναποθήσκοντας, ὥστε καὶ συναντῆσαι, καὶ συνδοξασθῆναι, καὶ συμβασιλεῦσαι (73), τὸν τε καὶ κατὰ τὴν τελευταῖναν αὐτοῦ φανέρωσιν· ἀλλὰ μὴ θραυσθῆναι, μηδὲ συντριβῆναι, μηδὲ θρηνῆσαι, πλήσσοντος ἡμᾶς ἀνρίᾳ, καὶ ἐν τῷ σκοτεινῷ τούτῳ βίᾳ τοῦ Πονηροῦ, καὶ δλοθρεύοντος τὰ πρωτότοκα, καὶ Θεῷ καθιερωμένα (74) τῆς ζωῆς ἡμῶν τεννήματα καὶ κινήματα.

ΙΒ'. Μή μοι γένοιτο μετὰ τῶν ἀλλών πληγῶν, καὶ ταῦτα ὄνειδισθῆναι παρὰ τοῦ Ἀγαθοῦ, πορευομένου πρὸς μὲν θυμῷ πλαγίῳ διὰ τὴν ἐμήν πλαγιότητα (75). Ἐκάταξα ὑμᾶς ἐν λεπρῷ, καὶ ἐν χυρώσει, καὶ σφακελισμῷ (76)· καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐξωθεὶς τέλετωσεν ὑμᾶς μάχαιρα, καὶ οὐδὲν ὡς ἐκεστρέψατε (77) πρὸς μὲν, ἀλλὰς Κύρως. Μή γενοιμην ἀμπελῶν τοῦ ἡγαπημένου, μετὰ τὸ φυτευθῆναι καὶ χαρακθῆναι, καὶ φραγμῷ, καὶ πύργῳ, καὶ πᾶσιν ἀσφαλισθῆναι, ὡς ἐνīη μάλιστα, χερσομανῶν καὶ ἀκανθοφορῶν, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονούμενος, ὡς καθαιρεθῆναι τὸν πύργον, καὶ περιαἱρεθῆναι τὸν φραγμόν, καὶ μὴ τεμθῆναι, μηδὲ σκαφῆναι, ἀλλὰ γενέσθαι πᾶσιν εἰς διαρταγήν, καὶ κοινὴν ὕδριν, καὶ καταπάτημα. Ταῦτα μὲν ὁ ἔμδες φόνος καὶ λόγος· καὶ οὗτας ἡγώ δυσφορῶ πρὸς τὴν πληγήν, καὶ τοιαύτην εὔχομαι τὴν εὐχήν, ἣν καὶ προσθήσω τοῖς εἰρημένοις· Ἡγάρτομεν, ἡγομήσαμεν, ἡστερήσαμεν, ὅτι ἐπειδούμεθα (78). τῶν ἐνταλῶν σου, καὶ διάστιχος τῆς διανοίας ἡμῶν τῆς πονηρᾶς ἐπορεύθημεν· ὅτι ἀναξίως τῆς κλήσεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ σου πεποιητεύμεθα, καὶ τῶν ἀγίων αὐτοῦ παθημάτων, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κενώσεως· ὅτι ἐγενήθημεν δυεῖδος τῷ ἀγαπητῷ σου. Ἱερεὺς καὶ λαὸς ἔξεστημεν (79) ἐπὶ τὸ αὐτό πάντες ἔξεκλιναμεν, ἅμα τὴρ εὐθύμημεν. Οὐκ ἔστι ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνη, οὐκ ἔστιν ἡώς ἐνός. Ἀπεκλείσαμεν τοὺς οἰκτιρμῶν σου, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν σου, καὶ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, διὰ τὴν κακίαν ἡμῶν, καὶ τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν, μεθ' ἡς ἀνεστράψαμεν (80). Σὺ χρήστος, ἀλλ' ἡμεῖς ἡγομήσαμεν· σὺ μακρόθυμος, ἀλλ' ἡμεῖς πληγῶν δέξιοι. Γινώσκομέν σου τὴν ἀγαθότητα, καίπερ ἀσυνεπούτες· δλίγα ὅντα τὴν ἡμάρτημεν μεμαστεγώμεθα. Σὺ φοβερός, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ δρη, καὶ μεγέθεις θραύσιονός σου τίς ἀντερίσει (81); Ἐάν κλείσῃς τὸν οὐρανὸν, τίς ἀνοίξει; καὶ ἐὰν λύσῃς τὸν καταρράκτας σου, τίς συνέξει (82); Κοῦφον ἐν δρθαλμοῖς σου πνε-

⁷³ Amos iv, 9 sqq. ⁷⁴ Isa. v, 1. ⁷⁵ Baruch ii, 12.

(73) Καὶ συμβασιλεῦσαι. Sic Coisl. I, et Or. 2. Drest in ed.

(74) Καθιερωμένα. Or. 2, καθιερούμενα.

(75) Διὰ τὴν ἐμήν πλαγιότητα. « Ob meam obliquitatem. » Juxta Billium, « obliquitas » est aversio a recta via mandatorum Dei. « Ira » autem « obliqua » est vehementior poena. Unde, qui obliquo ensis ieci ferunt, acrisius vulnerant; et leo furore succensus obliquè impetum facit. Sic Deus, cum nos a recta mandatorum ipsius semita deflectimur, ipse quodque se avertit, et in nos visitationis oracula obliquè iorquet; quod irascentium proprium est.

(76) Καὶ σφακελισμῷ. Or. 2, καὶ ἐν σφακελισμῷ. Id a Gregorio additum verbis Amos. Pluri-

A Testimenti sanguine, unxisse satius fuerit, atque una cum Christo erucifigi, ac mortem obire, ut simul quoque cum eo, et nunc et in postrema ipsius apparitione resurgamus, et gloria afficiamur, et simus regnemus; non autem perfringamur, et obliteramur, ac lugeamus, cum Pravus ille, intempesta nocte, et in caliginosa vita, nos percusserit, ac primogenitos, et Deo consecratos vitæ nostræ fetus motusque deleverit.

XII. Absit, ut una cum aliis plagiis, hæc quoque a Bono illo, ob meam obliquitatem in ira obliqua adversum me gradiente, mihi exprobrentur: Percussi vos aurigine, et inflammatione, et putredine; nec quidquam profeci. Externe filii vos orbavit gladius; nec sic tamen ad me conversi estis, dicit Dominus ¹³. Absit ut dilecti illius vinea sim ¹⁴, quæ posteaquam plantata fuit, et vallo munita, maccariaque ¹⁵ et turri, cæterisque rebus, quoad ejus fieri potuit, firmata, vastitate postea horrescit, et spinas profert, ob eamque causam in id contemptus venit, ut et turris dejiciatur, et maccaria diruatur, nec jam puletur atque sodiatur, sed fiat omnibus in direptionem, et communem contumeliam et conculationem. Hic meus timor est, hic sermo: sic ad hanc plagam discurcior, atque has preces adhibeo, quas etiam ad ea, quæ a me dicta sunt, adjungam: Peccatum, inique eginus, impietatem fecimus ¹⁶, quoniam obliiti sumus mandatorum tuorum, et post cogitationes nostras pravas ambulavimus ¹⁷; quoniam non, ut Christi tui vocatione et Evangelio dignum erat, sanctisque ipsius crucifixibus, et ea exinanitione, quam nostra causa subiit, vitæ nostræ rationes institutas habuimus; quoniam dilecto tuo probro ac dedecori existimus; sacerdos simul et populus a te descivimus, omnes declinavimus, simul inutiles facti sumus; non est qui judicium et justitiam faciat, non est usque ad unum ¹⁸. Miserationes tuas, et clemenciam tuam, et viscera misericordiae Dei nostri, ob improbitatem nostram, et consiliorum nostrorum perversitatem, qua retro iuvimus, nobis præclusimus. Tu bonus, at nos inique egimus. Tu lenis, at nos verberibus digni. Bonitatem tuam agnoscimus, tametsi insipientes. Paucis pro peccatorum nostrorum atrocitate vapulavimus. Tu terribilis, et quis resistet tibi? ¹⁹ A timore tuo montes contremiscunt: et magnitudini brachii tui quis resistet? Si co-

¹³ Isa. lxv, 2. ¹⁴ Psal. xiii, 3. ¹⁵ Psal. lxxv, 8.

ma de eo morbo ex medicis et Plinio leguntur in Thesaur.

(77) Οὐδὲν ὡς ἐκεστρέψατε. Coisl. 2 et Or. 2, οὐδὲ οὐτας ἐπειστρέψατε. Montacutius præfert, ὑπερέψατε.

(78) Ἀπεκλεισθόμεθα. Sic duo Itegg. et Or. 2. In ed., ἀπελαθόμεθα.

(79) Ἐξεστημεν. « Prævaricati sumus. »

(80) Μεθ' ἡς ἀνεστράψαμεν. « Quia conversatus sumus, in contrarium acti sumus. » Ilæc ab interprete omissa.

(81) Ἀντερίσει. Coisl. 2 et Jes., αντερεται.

(82) Καὶ ἐὰν... συνέξει. Ilæc desunt in Or. 2.

lum clauseris, quis aperiet? Si cataractas tuas solveris, quis cohíbebit? Facile est in oculis tuis pauperem facere et ditare, mortificare et vivisca-re, percutere et sanare; tuaque voluntas, perfecta est actio. Tu iratus es, et nos peccavimus⁴⁶, ait ex veteribus quidam, confitens. At jam tempus est, ut ego in contrarium dicam: Nos peccavimus, et tu iratus es. Idcirco viciniis nostris opprobrium faci sumus. Avertisti faciem tuam, et ignominia oppleti sumus⁴⁷. Verum quiesce, Domine, remille, Domine, propitius esto, Domine: ne nos propter iniurias nostras in perpetuum tradas; nec alios per supplicia nostra erudas, cum nos aliorum penitus emendari liceat. Quorum scilicet? Gentium, quae te non noverunt, et regnum tuum⁴⁸ qua imperio tuo minime subjecta sunt. At nos populus tuus, Domine, et virga hereditatis tuæ⁴⁹. Proinde castiga nos, verum in mansuetudine, ac non in ira tua, ne paucissimos nos facias, et contemplissimos omnium qui habitant terram⁵⁰.

XIII. His ego sermonibus misericordiam capto. Quod si holocaustis etiam aut sacrificiis iram ipsius placare liceret, ne his quidem pepercisset. Vos vero, ipsi quoque timidum sacerdotem imitemini. Ita facite, dilecti filii; ita, inquam, facite vos, quos divinæ increpationis et benignitatis socios et consortes habeo. In lacrymis animas vestras possidete, divinam iram sedate, vestra vitæ studia et instituta in melius commutantes. Sanctificate jejunium, proclamate curationem; quemadmodum vos mecum beatus Joel cohortatur⁵¹, Congregate seniores, infantes ubera sugentes, statem miserabilem, ac Dei misericordia imprimit dignam. Nec vero me fugit, quæsanam mihi quoque, Domini ministro, et vobis, qui eundem honorem consecuti estis, præcipiat; nimirum ut cum ciliciis templi ingrediamur, ac diu noctaque inter gradus et altare pectora lundamus, gestu ipso ac specie miserabiles, vocibus miserabiliores; tum nostra, tum populi causa, intentæ ac prolixe clamantes, non labori, non sermoni, non ullis aliis rebus parcentes, quibus Dei indignatio sedatur, dicentes: *Parce, Domine, populo tuo, ne des hereditatem tuam in opprobrium⁵²*, et quæ in ea oratione postea sequuntur; tantoque majorem afflictionis partem sentientes, quanto dignitate superiores sumus, nostro exemplo plebec ad compunctionem, improbaque vitæ correctionem, quam utique Dei lenitas virgæque suspensio comitatur, eridentes.

XIV. Venite igitur omnes, o fratres, adoremus, et procidamus, et ploremus coram Domino, qui se-

χίσαι καὶ πλουτίσαι, ζωῶσαι καὶ θανατῶσαι, πατάξαι καὶ λάσσονται: καὶ τὸ θελῆσαι (83) σου, πρᾶξις ἐστὶ συντετελεσμένη. Σὺ ὡργίσθης, καὶ τιμάς τημάτωμεν, λέγεις τις τῶν πάλαι ἀνθομολογούμενος. Ἐμοὶ δὲ καὶ τὸ ἐναντίον καιρὸς εἰπεῖν: Ἡμεῖς τημάτωμεν, καὶ εὑ ὡργίσθης: διὰ τοῦτο ἐγενήθημεν διειδός τοῖς γετοῖς τημῶν. Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἀπίμας ἐπλήσθημεν. Ἄλλα κόπασον, Κύριε· ἀνες, Κύριε· θλάσθητε, Κύριε· μή (84) παραδῶς (85) τημᾶς εἰς τέλος διὰ τὰς ἀνομίας τημῶν, μηδὲ διὰ τῶν τημέτέρων παιδεύσης ἄλλους μαστίγων, ἐνδι τημᾶς διὰ τῆς ἐπέρων βασάνου σωφρονισθῆναι· τίνων τούτων; Ἐθνῶν τῶν οὐ (86) γινωσκόντων σε, καὶ βασιλεῶν, αἱ τῷ σῷ κράτει οὐχ ὑπετάγησαν. Ἡμεῖς δὲ λαός σου, Κύριε, καὶ φάδος κληρονομίας σου. Διὰ τοῦτο πατέντον τημᾶς, πλὴν ἐν χρηστότητι, καὶ μή ἐν τῷ (87) θυμῷ σου· ίνα μή διιγοστούς τημᾶς ποιήσῃς, καὶ παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, ἔξουδένωμα (88).

ΠΓ. Τούτοις ἐγὼ τοῖς λόγαις ἔλκω τὸν Ελεον· εἰ δὲ καὶ δλοκαυτώμασιν ἢ θυσίαις ἦν ἐξιλάσσονται περὶ τῆς ὁργῆς, οὐδὲ τούτων ἀν ἐφεισάμην. Τιμεῖς δὲ καὶ αὐτοὶ μιμήσασθε δειλὸν ἱερέα ναὶ, τέκνα ἀγαπητά, ναὶ, θείας κοινωνοὶ καὶ νουθεσίας καὶ φιλανθρωπίας. Κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἐν δάκρυσι: στήσατε τὴν ὁργὴν, βελτίονα ποιήσαντες τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν. Ἀγιόσατε νηστελαρ, κηρύξατε θεραπελαρ· ταῦθ' ὑμῖν διακελεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωῆλ δι μακάριος. Συνυράγετε πρεσβυτέρους, τήκια θηλάζοντα μωσούς, τήλικλαν ἐλεεινὴν, καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Ούδα δὲ, δὲ κάροι τῷ λειτουργῷ Κυρίου καὶ ὑμῖν ἐντέλλεται (89), τοῖς τῆς αὐτῆς δόξῃς τημανένοις, εἰσελθεῖν ἐν σάκκοις (90), καὶ κόπτεσθαι νυκτὸς καὶ τημέρας ἀνά μέσον (91) τῆς κηρηπίδος καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐλεεινὸν τῷ σχήματι, ἐλεεινοτέρους ταῖς φωναῖς, βοῶντας ἐκτενῶς ὑπέρ τε ἐαυτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, φειδουμένους μηδὲν, μή κόπου, μή φήματος, οἵς Θεὸς ἐξιλάσκεται· Φείσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, λέγοντας, καὶ μή δῆς τὴν κληρορομίαν σου εἰκ διειδός, καὶ δος ἐξῆς τῆς δεήσεως· τοσοῦτον πλέον ἔχοντας τῆς Θλίψεως, ὅσον καὶ τῆς ἀξίας, δι' ἐαυτῶν παιδεύοντας τὸν λαὸν πρὸς κατάνυξιν, καὶ τῆς κακίας διόρθωσιν, καὶ τὴν ἐπομένην τούτοις τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν, καὶ ἀνοχὴν τῆς μάστιγος.

ID. Δεῦτε οὖν πάντες, ἀδελφοί, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν (92), καὶ κλαύσωμεν ἐρατίτε-

⁴⁶ Isa. lxiv, 5. ⁴⁷ Psal. lxxviii, 4. ⁴⁸ ibid. 6, 13.

⁴⁹ Jer. x, 24, 25. ⁵⁰ Joel 1, 14. ⁵¹ Joel 11, 17.

(83) Τὸ θελῆσαι. Coisl. 1, τὸ θέλημα.

(89) Ἐτείλλεται. Reg. ph., ἐντέλλαται, εἰ manda-vit. , Mont., ἐντέλλαται, εἰ ordinavit, constituit. ,

(84) Μή. Coisl. 1, Or. 2, καὶ μή.

(90) Ἐρ σάκκοις. Or. 2, ἐν σάκκῳ.

(85) Παραδῶς. Coisl. 1, παραδώμενς.

(91) Άρα μέσον. Reg. ph. conjunctim, ἀναμέσον.

(86) Οὐ. Or. 2, μή.

(92) Προσπέσωμεν. Coisl. 1, Or. 2, et Montac.

(87) Εἴσουστε. Regg. a, c, et in Or. 2.

(88) Εξουδέτωμα. Plures Regg. et Coisl. 1, ἐξ-

ουδένημα.

addunt, αὐτῷ.

Κυρίου τοῦ κοικοσαπτος ἡμᾶς. Στηνώμεθα κοινὸν πάνθος, κατά τε ἡλικίας (93) καὶ γένη διαιρεθέντες. Τῷώσωμεν τὴν φωνὴν τῆς ἱκεσίας (94). ἀντὶ τῆς μισουμένης αὐτῷ κραυγῆς, ταύτην εἰς τὰ ὄντα Κυρίου Σαβαὼν ἀνενέγκωμεν (95). Προφθάσωμεν αὐτοῦ τὴν ὄργην ἐτόξομοιοτήσει. Βουληθῶμεν αὐτὸν ἰδεῖν, ὥσπερ ὠργισμένον, οὗτον καὶ μετατιθέμενον. Τίς οἶδε, φησὸν, ἐπιστρέψει, καὶ μετατροήσει (96), καὶ ὑπολειψεται (97) εὐλογίας; Οἶδα τοῦτο αφῶς ἡγὼ τῆς τοῦ Θεοῦ φελανθρωπίας ἔγγυητῆς. Καὶ διπάρα φύσιν ἐστὶν αὐτῷ, τῆς ὄργῆς ἀφεῖς, ἵπτο τὸ κατὰ φύσιν χωρῆσει, τὸν ἔλεον. Εἰς ἐκεῖνο μὲν γάρ ὑφ' ἡμῶν βιάζεται· πρὸς δὲ τοῦτο τὴν ὄργην ἔχει. Καὶ εἰ πατάσσει βιάζομενος, πῶς οὐκ ἀνήσεις; (98) τῇ φύσει χράμενος; Μόνον ἡμές αὐτοὺς ἐλεγχαμεν, τοῖς δικαιοίοις τοῦ Πατρὸς (99) σπλάγχνοις ἔδον (1) ἀνοίξαντες. Σπείρωμεν ἐν δάκρυσιν, ἵν' ἐν ἀγαλλιάσεις θερίσωμεν. Γενώμεθα Νινευίται, μή Σοδομίται· θεραπεύσωμεν τὴν κακίαν, μή τῇ κακίᾳ συντελεσθῶμεν. Ἀκούσωμεν Ἰωνᾶς κηρύσσοντος, μή πυρὶ καὶ θειῷ κατακλυσθῶμεν. Κανὸν ἐξέλθωμεν (2) Σίδομα, προσδῶμεν τῷ δρει, καταφύγωμεν εἰς Σεγάνῳ (3), ἀνισχοντει συνεισέλθωμεν (4) τῷ ἡλιῷ. Μή στῶμεν ἐν πάσῃ τῇ περιχώρᾳ· μή περιβλεψώμεθα (5), μή πατῶμεν εἰς στήλην ἀλός, στήλην δητῶς ἀθάνατον, καὶ κατηγορίαν ψυχῆς εἰς κακίαν ἐπιστρέφούστης.

ΙΕ'. Γνῶμεν, διτε τὸ μὲν μηδὲν ἀμαρτεῖν (6), δητῶς ὑπὲρ ἀνθρωπον, καὶ μόνον Θεοῦ· ἡῶ γάρ περὶ ἀγγέλων τι λέγειν, μή δῶμεν καιρὸν τοῖς πάθεις, καὶ θύραν (7) πονηραὶς ἀντιρήσεσι· τὸ δὲ (8) ἀθεράπευτον, τῆς πονηρᾶς καὶ ἀντικειμένης ἐστὶ (9) φύσεως, καὶ τῶν ὑπὸ ἐκείνης ἐνεργουμένων. Τὸ δὲ ἀμαρτάνοντες ἐπιστρέψειν, ἀνθρώπων μὲν, ἀλλὰ ἐπιεικῶν, καὶ τῆς σωζομένης (10) μερόδος. Εἰ γάρ καὶ δοκοῦς ἐπισύρεται τι τῆς κακίας, καὶ τὸ γεωδές στήνος βρίθει· τὸν νοῦν δινω φερόμενον, ή δινω φέρεσθαι δεδημιουργημένου· ἀλλ' ή (11) εἰκὼν ἀνακαθαιρέτω τὴν ήλιν, καὶ δινω τιθέτω (12) τὴν ὁμέζυγον σάρκα, τοῖς τοῦ λόγου πτεροῖς κουφίζουσα. Καὶ (13) κρείττον μὲν, μήτε δεηθῆναι τοιαύτης καθάρσεως, μήτε καθαρθῆναι, τοῦ πρώτου μένοντος ἡμῖν ἀξιώματος,

⁽¹⁾ Psal. xciv, 6. ⁽²⁾ ibid. 7. ⁽³⁾ Joel ii, 44. ⁽⁴⁾ Psal. cxxv, 5. ⁽⁵⁾ Gen. xix, 17, 23.

(93) Κατὰ τε ἡλικίας. Regg. a, bm, ph, Pass., D. Comb., εἰς τοὺς nonnullis.

(94) Ἰκεσίας. Or. 2, et alii, ἱκετείας.

(95) Ἀρετέργωμεν. Reg. a, εἰσενέγκωμεν.

(96) ἐπιστρέψει, καὶ μετατροήσει. Jes., ἐπιστρέψῃ, καὶ μετανοήσῃ.

(97) Ὑπολειψεται. Reg. ph, ὑπολειψηται. Pa-s., ὑπολειπται. Montac., ὑπολειπται [i. ὑπολειπται]. Coisl. 1, aliique nonnulli, ὑπολειψηται ὅπισιν αὐτοῦ.

(98) Πῶς οὐκ ἀνήσει, etc. Billius: « Quid asserri potest, quin boni natura utens, indulgentem se nobis praebiturus sit? »

(99) Τοῦ Πατρὸς. Or. 2, τοῦ Θεοῦ, « Dei. »

(10) Ὁδός. Or. 2, θύραν, « januam. »

(11) Ἐξέλθωμεν. Sic Regg. bm, Or. 2, Pass. In ed., δεξιόθημεν.

(12) Σεγάνω. Duo Regg. et Or. 2, Σηγάνω.

(13) Συνεισέλθωμεν. Or. 2, συνανέλθωμεν.

A cīt nos ⁴⁴. Pro zelatum ac generum ratione distin-
cti, supplicationis vocem attollamus; pro inviso
ipsi clamore-hunc ad aures Domini Sabaoth eve-
hamus: Iram illius in confessione p̄ræoccuperemus ¹⁵:
ipsum denique, ut iratum, ita etiam mutatum et
sedatum intueri velimus. Quis scit, inquit ille, an
convertetur, et p̄nitenzia ducetur, ac benedictionem
refinqnet? Ego vero id plane scio, ego divinæ mi-
sericordiae sponsor. Nam certe missa facta ira, quæ
ipsius naturæ repugnat, ad misericordiam, quæ
ipsius naturæ consentanea **310** est, se conferet.
B illud enim a nobis vi adigitur, ad hoc autem
suapte natura fertur. Quod si vi ad id adactus percu-
tit, quomodo propensionem secutus non remittet ¹⁶?
Tantum nos ipsos commisereamur, piis Patris visce-
ribus viam aperientes. In lacrymis seminemus, ut
in exultatione metamus ¹⁷. Ninivitas imitemur, non
Sodomitas. Improbitali medicinam adhibeamus, ne
cum improbitate consumamur. Jonam concionan-
tem audiamus, ne igne et sulphure velut aquis
obruamur. Quod si e Sodomis excesserimus, ad
montem ascendamus, ad oppidum Segor confugia-
mus, ad solis ortum illuc ingrediamur ¹⁸. Ne in
ulla vicinæ regionis parte pedem figamus; ne cir-
cumspiciamus, ne aliqui in salis columnam con-
crescamus, columnam, inquam, vere immortalem,
animæque in vitium relabentis accusatricem.

XV. Illud cognitum habeamus, quod omni vitio
carere, vere hominis modulum excedit, soliusque
P. est. Nihil enim de angelis dico, ne vitiosis af-
fectionibus occasionem demus, atque improbis
contentionibus januam aperiamus. Perdite autem
et incurabiliter ægrotare, pravæ illius et adversari-
zæ naturæ est, atque eorum, qui ab ea afflantur.
At vero post peccatum ad meliorem mentem redi-
re, hominum esse, verum proborum, et qui ex ea
classe sint, quæ salutem consequitur. Nam etsi
pulvis hic improbitatis aliquid secum trahit, ac
terrenum hoc tabernaculum mentem sursum ten-
denter, aut certe ad hoc creatam, ut sursum ten-
dat, deprimit: at imago tamen limnum repurget,
ac sociali jugo conjunctam carnem, rationis pen-

D (5) Περιβλεψώμεθα. Coisl. 1 addit, εἰς τὰ ὅπισα.
Comb., εἰς τοὺς πότισα.

(6) Μηδὲν ἀμαρτεῖν, etc. « Solius Dei est non pec-
care. » Solon, apud Demosth. or. De corona, ait: Μη-
δὲν ἀμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν, καὶ πάντα κατορθοῦν.
« Deorum est nihil peccare, et omnia præclare
agere. » Deest δητῶς in Reg. ph.

(7) Θύρα. Billius: « fenestram. » Combef. addit,
ἀνοίξωμεν, « ostium aperiamus. » Ruf., « aditum
reseramus. »

(8) Τὸ δέ. Sic Regg. bm, ph, Or. 2. In ed., τὸ
μέν.

(9) Εστι. Sic Or. 2 et Comb. Deest in ed.

(10) Σωζομένης. Coisl. 1, σωζομένων.

(11) H. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Deest in
ed.

(12) Αρω τιθέτω. Montac. ἀνατιθέτω.

(13) Κουφίζουσα. Kal. In quibusdam, κουφίζο-
μένην. Deest καὶ in Or. 2.

nis sublevatam, in sublimi collocet. Melius quidem nobiscum ageretur, si nec hujusmodi purgatione opus haberemus, nec omnino purgati suissemus, integra videlicet atque incolumi nobis manente dignitate illa, ad quam etiam per hujuscet vita disciplinam properamus; nec per aliarum peccati gustum a vita ligno excidissemus. At illud item melius ac praestantius est, ut, cum peccamus, in nos **311** animadvertisatur, quam ut labentes minime castigemur. Quem enim amat Dominus, castigat¹⁰, paternaque benevolentiae argumentum est increpatio: contra omnis anima, quae admonitionis et castigationis expers est, incurabilis manet. Quocirca non grave est plagis affici, sed plaga meliorum non fieri gravissimum et acerbissimum est. Atque eo nomine propheta quidam de duro illo ac cordie incircumcis Israele verba faciens, ita loquebatur: *corripisti eos, et renuerunt accipere disciplinam*¹¹; ac rursus, *Et populus non est conversus, quoad percussus est*¹²; et alio loco, *Quare aversus est populus meus aversione prava*¹³, ob quam prouersus obliteretur et extinguetur?

XVI. Horrendum est, fratres, in Dei viventis manus incidere¹⁴. Horrendus vultus Domini super scientes mala¹⁵, vitiumque funditus evertens ac delens. Horrenda auris Domini, Abeli vocem¹⁶ etiam per tacitum eruorem sentiens. Horrendi pedes, improbitatem cursu assequentes. Horrenda universi orbis impletio, ita ut nemini usquam Dei communionem effugere liceat¹⁷; non si in cœlum avolaverit, non si in infernum se contulerit, non si ad orientem profugerit, non si in profundos et extremos maris sinus sepe abdiderit¹⁸. Quin etiam ante me Nahum ille Elcesaeus Ninivitarum onus praedicans¹⁹, zeloten Deum, et Dominum cum furore adversarios suos ulciscen tem, tantamque severitatis magnitudinem adhibentem perborrescit, ut ne secundam quidem adversus sceleratos ultionem sibi reliquam faciat. Nam cum Isaia audio Sodomorum populo ac Gomorrhæ principibus minitantem, et dicentem: *Ut quid ultra percutiemini, addentes prævaricationem?*²⁰ minimum abest, quin toto corpore contremiscant, lacrymisque perfundar. Sceleris, inquit, accessioni nulla jam pœnæ accessio ex cogitari potest: ita per omnia grassati estis, atque onine plagarum genus exhaustis, novam subinde pœnam per improbitatem vestram accersentes. *Non est vulnus, non livor, non D plaga tumens: toto corpore,* inquit, *fusa est plaga, prorsusque incurabilis.* Non enim malagma impone est, non oleum, non alligaturam²¹. Ac, quæ deinceps in ea communione sequuntur, prætereo, ne præsenti plaga vobis acerbior exsistam.

¹⁰ Prov. iii, 12. ¹¹ Jer. v, 3. ¹² Isa. ix, 13. ¹³ Jer. viii, 5. ¹⁴ Hebr. x, 31. ¹⁵ Psal. xxxiii, 17.

¹⁶ Gen. iv, 10. ¹⁷ Jer. xxiii, 24. ¹⁸ Psal. cxxxviii, 7 sqq. ¹⁹ Nahum i, 1. ²⁰ Isa. i, 5.

(14) Ἐρταῦθα. Coisl. 1 et Or. 2, ἐντεῦθεν.

(15) Μῆδε. Reg. bm, μῆτε.

(16) Μή. Deest in Or. 2.

(17) Σωφρονισθῆται. Regg. bm, ph, Montac., εὐροπίζεσθαι.

(18) Ἐκστραφη. In quibusdam, ἀπεστράψῃ.

(19) Tl. Deest in Reg. a, et Or. 2.

(20) Φοβερό. Pass., φοβερόν.

(21) Πατερός πλήρωσις. Coisl. 2, aliquique nonnulli,

εἰς δ καὶ σπεύδομεν ἐκ τῆς ἑνταῦθα (14) παιδαγωγίας, μῆδε (15) τοῦ ἕυλου τῆς ζωῆς ἐκπεσεῖν τῷ πικρῷ γεύσει τῆς ἀμαρτίας· κρείσσον δὲ, τοῦ μὴ (16) παιδεύεσθαι πταίοντας, τὸ ἀμαρτάνοντας ἐπιτρέψεσθαι. Οὐ μὲν γάρ διαπάτε Κύριος παιδεύει, καὶ πατρικὸν τὸ τῆς ἐπιτιμήσεως· ψυχὴ δὲ πᾶσα ἀνουθέτητος, ἀθεράπευτος. Οὐκοῦν οὐ πληγῆναι χαλεπὸν, ἀλλὰ μὴ σωφρονισθῆναι (17) τῇ πληγῇ χαλεπώτερον. Φησὶ τις τῶν προφητῶν, περὶ τοῦ Ἱερατὴλ λέγων, τοῦ σκληροῦ καὶ ἀπεριμήτου τὴν καρδίαν Κύριε, ἀμαστήρωσας αὐτὸν, καὶ οὐκ ἐπένεσαν ἐκαδενοσας αὐτὸν, καὶ οὐκ ἥθελησαν δέξασθαι παιδεῖαν· καὶ πάλιν, Καὶ δλαδὸς οὐκ ἐκεστράψῃ (18), ἵνας ἐπλήγῃ· καὶ, Tl. (19) διτὶ ἀπεστράψῃ σὺντριμον ἀποστροφὴν πονηράν, ἐξ ἡς τέλον συντρι-

τιζέν. Φοβερὸν μὲν οὖν, ἀδελφοί, τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας θεοῦ ζῶντος· φοβερὸν δὲ τὸ πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά, καὶ πιναλεθρίᾳ τὴν κακῶν ἐξαφανίζον· φοβερά (20) δὲ ἀκοή θεοῦ, καὶ τῆς Ἀδελφωνῆς αἰσθανομένη διὰ τοῦ σιγῶντος αἴματος· φοβεροὶ δὲ πόδες πονηρίαν καταλαμβάνοντες· φοβερὰ δὲ τοῦ παντὸς πλήρωσις (21), ὡς μὴ εἶναι μηδαμοῦ φυγεῖν θεοῦ κίνησιν, μὴ εἰς οὐρανὸν ἀναπτάντα, μὴ εἰς ἄδου χωρῆσαντα, μὴ πρὸς (22) ἀνατολὰς ἀποδράντα, μὴ θαλάσσης ἐναποκρύπεντα βυθοῖς ἢ πέρασι. Φοβεραὶ δὲ τῷ ἐμοῦ καὶ Ναοῦμ ὁ Ἐλκεστίος, ἐν οἷς τὸ κατὰ Νινευή (23) λῆμμα δημοσιεύει, τὸν ζηλωτὴν θεὸν, καὶ ἐκδικοῦντα Κύριον· μετὰ θυμοῦ τοὺς ὑπεναγκτούς, καὶ τοσαύτη χρώμενον ἀποτομίας περιουσίας, ὡς μηδὲ δευτέραν ὑπολείπεσθαι κατὰ τῶν πονηρῶν ἐκδίκησιν. Ήσαῖον μὲν γάρ ὅταν ἀκούσων, τῷ λαῷ Σοδόμων καὶ τοῖς δρυχούσι Γομρήρας ἀπειλοῦντος, καὶ λέγοντος· Tl. έτι πληγῆτε (24), προστιθέντες ἀνομίαν; μικροῦ καὶ φρίκης πληρούματι, καὶ συγχέομαι δάκρυσιν. Οὐκ ἔστι, φησι, τῇ προσθήκῃ τῆς ἀμαρτίας προσθήκην πληγῆς ἐξευρεῖν οὐτω πάντα διεξελήθατε, καὶ πᾶν εἶδος πληγῆς ἐκενώσατε, ἃς τινα κανιστέραν διὰ τῆς κακίας τῆς (25) ἐαυτῶν πρακταλούμενοι. Οὐκ ἔστι τραῦμα, οὐδὲ μάλιστα, οὗτε πληγὴ φλεγματίνουσα· δλοσώματος, φησίν, ή πληγὴ, ἀλλὰ καὶ ἀθεράπευτος. Οὐ γάρ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖται, οὗτε έλαιον, οὗτε καταδέσμονς. Καὶ παρίημ τὰ ἔχης τῆς ἀπειλῆς, ἵνα μὴ τῆς παρούσης ὑμῖν (26) πληγῆς βαρύτερος γένωμα

²¹ Jer. viii, 5. ²² Hebr. x, 31. ²³ Psal. xxxiii, 17. ²⁴ Nahum i, 1. ²⁵ Isa. i, 5. ²⁶ Isa. i, 6.

παντὸς κόσμου συμπλήρωσις.

(22) Πρός. Or. 2, εἰς.

(23) Νινευή. Reg. ph, Νινευή.

(24) Πληγῆτε. Sic Regg. a, c, ph, Jes. In ed. πληγὴ τε.

(25) Τῆς. Sic plures Regg. et Or. 2. Deest in ed.

(26) Παρούσης ύμιν, εἰς. Sic Regg. a, c, bm.

I^o. Πλὴν ἐπιγνῶμεν τοῦ κακοῦ τὴν ὑπόσεσιν. Πόθεν ἐξηράνθησαν γεωργίαι (27), ἡσχύνθησαν ἀποθῆσαι, καὶ νομῇ ποιμένια ἐξέλιττεν, ὥλιγώθη (28) τὰ ὄρεα τῆς γῆς, οὐκ ἐπλήσθη τὰ πεδία πάτητος, ἀλλὰ κατηρεῖας οὐκ ἐπλήθυναν αἱ κοιλάδες στον, ἀλλ' ἐκάυσθησαν· οὐκ ἐστάλαξε (29) τὰ ὅρη γλυκασμὸν, ὃς ὑστερον τοῖς δικαίοις, ἀλλ' ἀπεκοσμήθη καὶ ἡτιμάσθη, καὶ τὴν Γελεύσην κατάραν ἐκ τῶν ἐναντίων ἔβατο; Γέγονεν ὡς τὸ ἀπὸ ἀρχῆς πᾶσα ἡ γῆ, πρὸν πομπῆθνας τοῖς ἑαυτῆς κάλλεσιν. Ἐπεσκέψω μὲν τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτὴν, ἀλλ' ἐπισκοπήν τοντράν καὶ μέθην ὀλέθριον. Φεῦ τοῦ θεάματος! ἐν καλάμῃ τὰ τῆς εὐφορίας ἥμιν, καὶ μικροῖς λεψύμοις ἡ σπορὰ γνωρίζεται, καὶ μόλις ἀπαρχὰς Κυρίῳ τὸ θέρος ἡμῶν καρποφορεῖ, μητὸς μᾶλλον (30) ἢ δράγματι καταλαμβανόμενον. Τοιοῦτος ὁ πλοῦτος τῶν ἀπεδῶν, τοιαῦτα τὰ τῶν κακῶν σπειρόντων γεώργια· ἐπικαύσει, ὃς ἡ παλαιὰ κατάρα, πλείστα, καὶ εἰσενεγκεῖν ὀλίγα· σπεῖραι, καὶ μή ἀμῆσαι· φυτεῦσαι, καὶ μή ἐκθλίψαι· οὖν ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποτῆσαι χεράμιον ἐν· καὶ παρ' ἀλλοις ἀκούεντι τὴν εἰκαρπίαν, αὐτοὺς ἐνδείᾳ (31) πιεζομένους. Πόθεν ταῦτα, καὶ τίς ἡ αἰτία τοῦ θραύσματος; Μή ἀναμένωμεν ὑπὸ ἄλλων ἐλεγχθῆναι· ἡμῶν αὐτῶν ἐξετασταὶ γεννώμεθα. Μέγα κακίας φάρμακον, καὶ δομολογία, καὶ φυγὴ τοῦ πτεταίσματος. Ἐγὼ πρώτος, ὕστερος ἀνήγγειλα (32) τῷ λαῷ μου δινωθεν, καὶ τὸ τοῦ σκοποῦ ἔργον πεπλήρωκα. (33) (οὐ γάρ ἔκρυψα τὴν ἐρχομένην δομφαλάν, ἵνα καὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν, καὶ τὰς τῶν ἀκουόντων περιποίησωμαι)· οὕτως ἀναγγελῶ καὶ τοῦ λαοῦ μου τὴν ἀπειθείαν, ἐμαυτοῦ τὰ ἔκεινου ποιούμενος· εἰ πάς ἀν οὕτω τύχοιμι τινος φιλανθρωπίας καὶ ἀναγύνεως.

pro meis ducens. Sic enim fortasse futurum est, consequar.

II°. Ό μέν τις ἡμῶν ἐξέστιψε (34) πένητα, καὶ μέρην γῆς παρεσπάσατο, καὶ δριὸν ὑπερέβη κακῶς, ἢ κλέψας, ἢ τυραννήσας, καὶ συνῆψεν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν, ἵνα τι τοῦ πλησίον ἐργάζεται· καὶ μηδένα ἔχειν ἐφιλονείκησε γείτονα, ὃς μόνος οἰκήσιων ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐ δὲ τόκοις καὶ πλεονεισμοῖς τὴν γῆν ἐμίλανε (35), καὶ συνάγων θευν οὐκ ἐσπειρε, καὶ θερίζων δικοῦ μηδεστόρπιστες γεωργῶν ὡς τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν χρείαν τῶν δεομένων. Οὐ δὲ ἀπερχῆς ἀλωνος καὶ ληκοῦ τὸν πάντα δεδωκότα θεύν ἀπεστέρησε, καὶ γέγονεν ἀχάριστός τε δόμοις καὶ δικοῖος· οὔτε ὑπὲρ ὧν ἐσχεν εὐχαριστήσας, οὔτε τὸ μέλιον (36), εἰ μή τι ἀλλο, διὰ τῆς εὐγνωμοσύνης

A 312 XVII. Sed tamen huius calamitatis causam agnoscamus. Cur segetes exaruerunt, horrea confusa sunt, pascua ovium defecerunt, extenuata sunt speciosa terrae, campi non pinguedine, sed inlerore perfusi sunt; valles non frumento abundarunt, sed depioratae sunt; montes nobis, quemadmodum postea justis viris, dulcedinem non stillarunt, sed ornatum suum exverunt, ignominiaque affecti sunt, ac montium Gelboe maledictionem contrario modo acceperunt ¹¹? Facta est universa terra ut a principio, cum nondum pulchritudine sua exornata esset. Visitasti terram, et inebriasti eam ¹²; sed visitatione mala, et pestifera ebrietate. Proh triste spectaculum! in culmo fertilitas nobis est, et sementis ex parvis reliquiis agnoscitur, ac vix primitias Domino messis nostra edit, atque ex mensibus potius quam ex manipulis precipitur. Tales impiorum divitiae sunt, tales male seminantium messes: nimirum, juxta veterem maledictionem, respicere ad multa, et pauca inferre ¹³: seminare, et non metere; plantare, et non exprimere ¹⁴; ubi decem juga boum operantur, lagunculam unam facere ¹⁵; atque apud alios frugum ubertatem audire, cum interim ipsi rerum penuria premanatur. Unde hæc tandem, et quæ nobis hujusce calamitatis causa est? Ne exspectemus, ut ab aliis coarguamur: ipsimet in nos inquiramus. Magna vitii medicina est confessio, et peccati fuga. Primus ego, sicut populo meu ante denuntiavi, ac speculatoris munere functus sum. Non enim venientem gladium cœlavi ¹⁶, ut et meam ipsius, et eorum qui audiunt, animas elucraret. Sic nunc quoque populi mei inobedientiam exponam, peccata illius.

C D XVIII. Alius nostrum pauperem oppressit, ac terræ partem ipsi abstraxit, maleque, vel per fraudem, vel per vim, terminum transgressus est, et domum ad domum conjunxit, et agrum agro copulavit, ut proximo aliquid eriperet; ac vicinum nullum habere studuit, perinde ac solus habitatus in terra. Alius usurpans et sœnoribus terram contaminavit, colligens ubi non seminarat, ac metens ubi non sparserat; non ex terræ cultu, sed ex pauperum inopia et penuria, commoda sua 313 comparans. Alius areæ ac torcularis primitiis Deum, qui omnia donaverat, fraudavit, simulque, et ingratum et dementem se præbuit; ut qui, nec pro iis, quæ ha-

¹¹ II Reg. 1, 21. ¹² Psal. LXIV, 10. ¹³ Agg. 1, 9.

ph, etc. In ed., παρούσης πληγῆς βαρύτερος ὑμέν γένωματι.

(27) Γεωργίαι. Reg. a, ἀγροί. Reg. b, m, γεωργοί.

(28) Ὦλιγώθη. Duo Colb., ὥλιγώθησαν.

(29) Ἐστάλαξε. Regg. a, c, ἐστάλαξαν.

(30) Μητὸς μᾶλλον, etc. Ex mensibus potius, etc.; id est, non ex manipulorum acervis, sed ex mensuum ratione, messis dignosci potest.

(31) Τὴν εὐκαρπίαν, αὐτοὺς ἐνδείᾳ. Coisl. I, τὰ

¹⁴ Soph. 1, 13. ¹⁵ Isa. v, 10. ¹⁶ Ezech. xxxiii, 3.

τῆς εὐκαρπίας αὐτοὺς ἐν ἐνδείᾳ.

(32) Ἀνήγγειλα. Reg. a, ἀπήγγειλα.

(33) Πεπλήρωκα. Regg. a, c, b, m, ph, Or. 2, ἐπλήρωσα.

(34) ἐξθλίψει. ¹ Affixit, vexavit. ²

(35) Εὐλαρε. Sequitur in ed. καὶ, quod codicum auctoritate delevimus.

(36) Τὸ μέλιον. In Coisl. I sequitur, δπως ἀσφαλῶς ἔχη φροντίσας, καὶ εἰ, etc., ¹ nec postea cogitavit quomodo secure possideret. ²

buit, gratias egerit; nec, si nihil aliud, futurum A πραγματευσάμενος. Ό δέ χήραν καὶ ὀρφανὸν οὐκ τὴλέσεν, οὐδὲ μετέδωκεν ἄρτου καὶ τροφῆς διήγης τῷ δεομένῳ, μᾶλλον δὲ Χριστῷ τῷ τρεφομένῳ (37) διὰ τῶν καὶ μικρῶν τρεφομένων· διὰ τὰς πολλὰς ἔχων Ιωάς, καὶ παρ' ἐπίπεδα, (τοῦτο γάρ ἡδη τὸ ἀδικώτατον.) καὶ ταῖς πολλαῖς ἀποθήκαις στενοχωρούμενος, καὶ τὰς μὲν πληρῶν, τὰς δὲ καθαρῶν, ἵνα τοῖς μέλλουσι καρποῖς οἰκοδομήσῃ μείζονας, ἀγνοῶν, διτιῶν ἐλπίδων προσαναρπάζεται, καὶ λόγον ὑφέξει τῆς ἐντεῦθε εὔπορίας (38) καὶ τῆς (39) φαντασίας, κακὸς οἰκονόμος ἀγαθῶν ἀλλοτρίων γενόμενος. Ό δέ οὖν ταπεινῶν ἔξεκλινε, καὶ ἐπιλαγάσεν ἐν ἀδίκοις δίκαιον. Ό δέ ἐμίσσεν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον ὅσιον ἐδελέγετο. Ό δέ ἔθυσε τῇ ἑαυτοῦ σαγήνῃ πολλὰ συναγούσῃ (40), καὶ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ πτερωχοῦ ἐν B τοῖς οἰκοῖς ἔχων. ή οὐκ ἐμνήσθη θεοῦ, ή κακῶς ἐμνήσθη, Εὐλογητὸς Κύριος, εἰπὼν, διτιῶν πεπλουσθήκαμεν καὶ ὑπέλαβεν (41) ἀνομίαν, ὡς παρ' αὐτοῦ ταῦτα δικαῖαν, ἐξ οὗ κολασθήσεται. Διὰ ταῦτα γάρ ἔρχεται η ὁργὴ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς (42) τῆς ἀπειθείας: διὰ ταῦτα, ή κλείεται οὐρανὸς, ή κακῶς ἀνοίγεται: καὶ πολλῷ μᾶλλον, εἰ μηδὲ πληγέντες ἐπιστρέφοι μεθα, καὶ τῷ ἐγγίζοντι φυσικῶς πλησιάζομεν.

XIX. Quid ad hæc dicemus, qui frumentum emimus et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis calamitatibus delicias capiamus, atque neque ut Joseph Ägyptiorum facultates (43) majoris dispensationis causa (utrumque enim norat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere, quemadmodum etiam, et famē prospicere, et eminus ei obsistere), sed, ut iniqui et conscelerati, populariū nostrorum opes acquiramus, qui dicimus: *Quando transibit mensis, ut vendamus; et Sabbata, ut araria recludamus* (44)? qñi duplicitibus mensuris et stateris justitiam corrumprimus (45), ac plumbeam iniquitatis mensuram in nos ipsos inclinamus (46)? Quid ad 314 hæc dicemus, qui nullum augendarum opum finem novimus; qui aurum et argentum, non secus atque illi olim Baal et Astarten, et execrandum illum Chamos (47) adoramus; qui lapidum luxus et splendores consecutamur, vestesque

C 10'. Τί πρὸς ταῦτα ἔροῦμεν, οἱ (48) σιτῶνται, καὶ σιτοκάπηλοι, καὶ τηροῦντες τὰς τῶν καιρῶν δισκολίας, ἵνα εὐπορήσωμεν, καὶ ταῖς ἀλλοτρίαις (49) συμφοραῖς ἐντρυφήσωμεν, καὶ κτησώμεθα, μή ὡς Ἰωσήρ τὰ τῶν Αἴγυπτων, ἐπ' οἰκονομίᾳ τραπέζον (ἴκενος γάρ ήδε: καὶ συναγαγεῖν καὶ σιτοδοτῆσαι καλῶς, ὥσπερ καὶ προγνῶνται τὸν λιμὸν, καὶ στήναι πρὸς αὐτὸν πόρδωντεν (45), ἀλλ' ὡς παράνομοι τὰ τῶν ὁμοζύλων, οἱ λέγοντες: Πότε διελεῖσθεται σὸν μήτραν, καὶ ἐμπαλίσομεν [46])· καὶ τὰ Σάδδατα, καὶ ἀροίξομεν θησαυρούς; οἱ τοῖς διστοῖς μέτροις καὶ σταθμοῖς τὸ δίκαιον διαφθείροντες, καὶ τὸ μολιθδοῦν (47) μέτρον τῆς ἀνομίας ἐφ' ἑαυτοὺς κλίνοντες; Τί πρὸς ταῦτα ἔροῦμεν, οἱ μηδὲν πέρας (48) εἰδότες κτήσεως: οἱ προσκυνοῦντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρὸν, ὥσπερ τὴν Βαάλ οἱ πάλαι, καὶ τὴν Ἀστάρτην, καὶ τὸ Χαμῶς βδέλυγμα: οἱ περιέποντες τῶν λιθῶν τὰς πολυτελεῖας καὶ διαυγίσιας, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὴν μαλακήτε καὶ περιφρέωνταν, σητῶν δαπάνην, καὶ ληστῶν,

⁴⁷ Amos ii, 7. ⁴⁸ Isa. xxix, 21. ⁴⁹ Amos v, 10. ⁵⁰ Habac. i, 15. ⁵¹ Zach. xi, 5. ⁵² Ephes. v, 6. ⁵³ Gen. xli, 59 sqq. ⁵⁴ Amos viii, 5. ⁵⁵ Deut. xxv, 13. ⁵⁶ Zach. v, 7. ⁵⁷ Ill Reg. xi, 33.

(37) Τῷ τρεφομένῳ, etc. Nonnulli Regg. et Coisl. I, τῷ καὶ διὰ τῶν μικρῶν τρεφομένῳ, « Christo qui et per parvulos alitur. »

(38) Εὐπορίας. Reg. bm et Montac., εὐφορίας.

(39) Τῆς. Sic plures Regg. Deest in ed.

(40) Συναγούσῃ. Plures Regg. et Or. 2, συναγαγούσῃ.

(41) Καὶ ὑπέλαβεν, etc. Bm, et opesque ipsius beneficio se consecutum inique existimavit, a quo, » etc.

(42) Ἐξ τοὺς νιούς. Coisl. I ἐφ' τιμᾶς τοὺς νιούς, « super nos filios inobedientes. »

(43) Οἱ. Sic Regg. bm, ph, Jes., Pass. In ed. et.

(44) Αλλοτρίας. Or. 2, ἀλλοτρίων.

(45) Ήσπερ... πόρρωθεν. Sic Coisl. I, aliquie codd. Hæc in Græcis omissa, licet a Billio Latine redditia.

(46) Ἐμπαλίσομεν. Reg. ph, et Par., απεμπαλίσομεν. Bas., εὐπαλίσομεν.

(47) Μολιθδοῦν. Regg. bm, ph, et Bas., μολιθοῦν.

(48) Μηδὲν πέρας. Idem scripsit Solon: Πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται: « Nullus opum mortalibus θίξει limes. »

καὶ τυράννων, καὶ κλεπτῶν θησαυρίσματα· οἱ πλήθεις· γενιώντες ἀνδραπόδων καὶ τετραπόδων· οἱ τοῖς πόδισι ἐμπλατυνόμενοι καὶ τοῖς δρεσι, καὶ τὰ μὲν ἔργοτες, τὰ δὲ προσλαμβάνοντες, τὰ δὲ μέλλοντες, καὶ τὴν Σολομοντειον βιδέλλαν ἐμπλησθῆναι μὴ δυναμένην, ὅμοίων ἁδῆς, καὶ γῆς, καὶ πυρὸς, καὶ ὕδατος, καὶ ἡτοῦντες οἰκουμένην ἑτέραν εἰς κτήσιαν, καὶ τοῖς τῷ Θεῷ ὅριοις καταμεμφόμενοι ὡς μικροτέροις ἢ καὶ τὴν ἐστῶνταν ἐπιθυμίαν καὶ ἀπληστίαν; Τί δι (49), οἱ τοῖς ὑψηλοῖς θρόνοις ἐγκαθεύόμενοι, καὶ τὴν ἀρχικήν σκηνὴν αἴροντες, καὶ τὴν ὄφρὺν τῶν θεάτρων ὑψηλοτέραν, καὶ μὴ λογιζόμενοι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν, καὶ τὸ ἀπρόσιτον ὑψὸς τῆς ἀληθινῆς φαντασίας, ἵν' ὡς ὅμοδούλων τῶν ὑπηκόων ἀρχωσιν, οἱ τῆς Ιστος δεόμενοι φιλανθρωπίας; Σκέψει δέ μοι καὶ τοὺς κατασπαταλῶντας ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, ὃν καλῶς ὁ θεῖος Ἀμώς καθάπτεται, καὶ τὰ πρώτα μύρα χρωμένους, καὶ τῇ φωνῇ τῶν ὀργάνων ἐπικροτούντας, καὶ τῶν φευγόντων ὡς ισταμένων ἐγκρημένους· ἀλλὰ μὴ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ συναλγοῦντάς τε καὶ συμπάσχοντας· δέοντας χρηστούς εἶναι τοις προεμπεσοῦσι, καὶ τῷ ἐλέω κτεδοθεῖ τὸν Ἐλεον· ἀλιζέειν πίτυν, ὅτι πέπτωκε κέδρος, καὶ (50) νουθετεῖσθαι τῇ τῶν πλησίων πληγῇ, καὶ διὰ τῶν ἀλιστρῶν ἕκακόν τὰ οἰκεῖα εὖ τίθεσθαι, τοσοῦτον πλέον ἔχοντας τῶν προειληφθών, δοσον αὐτοὺς δι' ἐκείνων σωθῆναι (51), ἀλλὰ μὴ δι' αὐτῶν ἑτέρους σωθρονισθῆναι.

aliena mala rebus suis probe consulere; ut qui
nisi, qui præcesserunt, quod ipsi per alios salutem

K'. Ταῦτα συμφιλοσόφησον ἡμῖν, ὃ θεῖα καὶ ἱερὰ κερατή, καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν τῷ μακρῷ (52) χρόνῳ συλέξαμένη, ἐξ ἣς σοφίᾳ γίνεται. Τούτοις τὸν λαόν σου κατάρτισαι. Αἰδανὸν διαθρύπτειν πεινῶσι (53) τὸν ἔρπον, καὶ πιωχοὺς ἀστέγους συνάγειν (54), καὶ γυμνότητα περιστέλλειν, καὶ μὴ περιορθῆν τοὺς ἀργούς· καὶ νῦν μάλιστα, ἵν' ἡ τὸ ἀγαθὸν ἡμῶν ἐκ τῆς χρείας, μὴ τοῦ περιτευμάτος ἢ μᾶλλον καρποφορίᾳ θεός εὐφραίνεται, ἢ πλήθεις τῆς εἰσφορᾶς καὶ μεγέθεις τῆς ἐπιδοσεως. Ἐπὶ τούτοις, καὶ πρὸ τούτων, γενοῦ μοι Μωσῆς, ἢ Φινεὲς σήμερον. Στῆθοι περὶ ἡμῶν (55), καὶ ἐξιλασταὶ καὶ κοπασάτω ἡ θραύσις, εἴτε διὰ θυσίας πνευματικῆς (56), εἴτε διὰ εὐχῆς· καὶ λογικῆς ἐντεύξεως (57). Ἐπίσχες τὴν ἀργήν Κυρίου τῇ μεσιτείᾳ (58); στῆσον τὴν ἀκολουθίαν τῆς μάστιγος. Οἴδεν αἰδεῖσθαι πατρὸς πολιάν D πέπλο τέκνων πρεσβεύουσαν. Δεθήτη περὶ τῆς παρελθούσης κακίας· τὸ μέλλον ἐγγύησαι. Προσάγαγε

⁴⁹ Προν. xxx, 15. ⁵⁰ Amos vi, 4 sqq. ⁵¹ Zach. xi, 2. ⁵² Isa. lviii, 7. ⁵³ Exod. xxxii, 41. ⁵⁴ Psal. cv, 23, 30.

A moiles et diffuentes, quæ a tineis absumuntur, et prædonibus, ac tyrannis, furibusque reconduntur, qui ob servorum et quadrupedum greges insolescimus; qui in campis et montibus dilatamur, atque alia jam habemus, alia adjungimus, aliaque iamjam adepturi sumus, instar illius sanguisugæ, cuius meminit Salomon ⁵⁵, quæ expleri nequit, quemadmodum nec infernus, nec terra, nec ignis, nec aqua; novumque orbem, quem possideamus, quærimus, ac Dei terminis, ut insaturabili nostra cupiditate minoribus, succensemus? Quid vero illi, qui in sublimioribus thronis sedent, atque imperli scenam attollunt, ac supercilium theatris ipsis altius; nec Deum, qui super omnia est, nec inaccessibile illud veri regni fastigium considerant, ut subditis, tanquam conservis, imperent, qui eadem benignitate opus habent? Jam eos quoque species velim, quos divinus Amos pulchre perstringit, qui in eburneis lecitis lasciviunt, pretiosissimisque unguentis perfunduntur, atque ad musicorum instrumentorum sonos applaudunt, rebusque fugientibus, ut firmis et stabilibus, addicti suni; non autem ob Josephi contritionem, dolorem ac molestiam concipiunt ⁵⁶. Atqui oportebat, ut eos, qui priores in calamitatem inciderant, benignitate complectenterentur, ac misericordia misericordiam sibi conciliarent: oportebat, inquam, abietem ululare, quia cecidit cedrus ⁵⁷, ac vicinorum plaga erudiri, atque per hoc uique nomine potiori conditione essent, quam consequi potuerint, non autem alii per ipsos eruditii.

C XX. Hæc nobiscum philosophare, vir divine et sacrosancte, quippe longo temporis spatio ingenitem rerum usum, ex quo sapientia nascitur, collegisti. His populum tuum instrue. Doce panem esurienti frangere ⁵⁸, et pauperes teclo carentes colligere, et nuditatem legere, nec consanguineos despicer; ac nunc præsertim, ut bonum nostrum ex penuria sit, non ex abundantia: quo inuenire Deus, magis ⁵⁹ quam multis oblationibus magnisque largitionibus, delectatur. Post hæc, imo ante hæc, esto mihi hodierno die Moyses et Phinees ⁶⁰. Sta pro nobis, et placa; et cesseret quassatio ⁶¹, sive per spirituale sacrificium, sive per orationem ac rationalem intercessionem. Domini iracundiam interventu tuo reprime; plagas deinceps sequentes compeste. Patris canitie pro filiis obsecrantis permoveri solet. Pro præterita improbitate ora; meliora in posterum de nobis pollicere. Offer populum ca-

(49) Δαλ. Regg. bm, ph
(50) Καλ. Deest in Regg. a, c, bm, ph, et Or. 2.

(51) Σωθῆται. Billius: « consecuti sunt. » Non recite: salutem enim non sunt consecuti, sed perniciem; nec ex aliorum poenis eruditii sunt, ut mox exponit Gregorius.

(56) Διὰ θυσίας πνευματικῆς. « Per spirituale sacrificium. » Nicetus exponit per τὴν ἱερουργίαν, id est, « missæ sacrificium. »

(57) Λογικῆς ἐπενέξεως. Sic passim Gregorius mutat quod Paulus, Rom. xii, 4, vocat λογικῆς λατρείας. Ceterum λογικῆς ἐπενέξεως videtur esse « oratio, » quæ fit verbo ac mente, « deprecatio, intercessio. »

(58) Τῇ μεσιτείᾳ. Sic Regg. a, c, Par., etc. In editis, μεσιταῖα.

lamitate ac metu purgatum. Corpoream alimoniam pete; angelicam etiam e cælo descendenter prius pete. Hoc si feceris, Deum nobis conciliabis, cœlum unitigabis, matutinam et serolinam pluviam ^{**} reddes. Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum ^{**}: haec, inquam, inferior, quotidianum; carnis autem nostræ terra, semper ternalum, quem divinis horreis per te, et nos et munera nostra offerentem, imponemus, in Christo Jesu Domino nostro, cui sit gloria in saecula. Amen.

^{**} Joel n. 23. ^{**} Psal. LXXXIV, 13.

(59) Πληγῆ. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1, Or. 2, etc.
Male in editis, πληγῆς.

(60) Θεόν. Reg. ph, Θεῶ.

(61) Προσδέστορος. Nonnulli codices, προσάγοντες, « offerentes. »

λαὸν πληγῇ (59) καὶ φόβῳ κεκαθαρμένον. Αἴτης τὴν σωματικὴν τροφήν αἰτησαι πρὸ ταύτης καὶ τὴν ἀγγειακὴν ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνουσαν. Ἀν τοῦτο ποιήσῃς, οἰκειώσεις Θεὸν (60). ήμερώσεις οὐρανοῦ, ἀποδωσεῖς ὑετὸν πρώιμον τε καὶ διψιμόν· Ὁ Κύρος δώσει χρηστότητα, καὶ η̄ τῇ ημῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς, η̄ κάτω γε, τὸν ἐφήμερον, καὶ δι χοῦς ημῶν, τὸν αἰώνιον, δν ταῖς θεαῖς ληγοῖς ἐν αποθήσμεθα διὰ σοῦ, προσάγοντος (61) ημᾶς τε καὶ τὰ ημέτερα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ημῶν, φη̄ δέξα (62) εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν.

(62) Δόξα. Duo Regg. addunt, καὶ τὸ κάρπον δύμα Πατρὸς καὶ ἀγῶνα Πνεύματος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων, « cui gloria et potestas uia cum Patre et sancto Spiritu in saecula saeculorum. »

316 MONITUM IN ORATIONEM XVII.

I. Nazianzi habita est haec oratio, circa finem anni 373. In cuius rei confirmationem, iisdem rationibus, quibus in praecedenti monito (63), utimur. Vivebat adhuc Gregorius senior, et Theologus noster episcopali jam unctione erat consecratus. Haec orationem in duas veluti partes dividit orator. Prima pars ad Nazianzenos, secunda ad magistratus dirigitur. Quænam autem fuerit Nazianzenorum culpa, non satis in hac oratione declaratur. Conjurit Billius Nazianzenos/edictio quodam, aut tributorum et vectigalium gravitate offensos, signa quædam animorum ad seditionem spectantium dedisse. At verisimile est non ita grave fuisse Nazianzenorum crimen; alioquin multo acriorem ad eos habiturus fuisse orationem Gregorius, si non tantum in animo habuisse, sed etiam re ipsa seditionem excitassent. In hac enim oratione neutquam Nazianzenos increpat orator; sed eos blande consolatur, et ad patientiam revocat. Hortatur etiam ut Dei memores sint, si consolacionem et delectationem in malis consequi velint; nec obliviscantur homines sæpe « a Deo per contraria erudiri (n. 4), » ac proinde Deo, sive beneficiat, sive corripiat, pari studio ac voluntate subjiciendos, neque Deo solum, sed iis etiam qui imperium in terra gerunt. Alia hujusmodi plurima, ac digna quæ legantur, Theologus ad populum Nazianzenum concionatur.

II. In secunda parte magistratus alloquitur, et præcipue præfectum; non quidem Julianum tributorum dunataxat exæquatorem, ut arbitratur Nicetas, sed alium totius provinciæ procuratorem, seu præfectum, utpote qui « a Deo gladium acceperat (n. 9). » Hunc modis omnibus aggreditur Gregorius, ut ipsius iratum animum sedet ac leniat. « Vos quoque, » inquit (*ibid.*), « imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus, addo etiam præstantius ac perfectius... nec dubito (præfectum compellamus) quin hanc dicendi libertatem in optimam partem accepturus sis, utpote sacra sacri mei gregis ovis.... A Christo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut minoris et terreas. Imago Dei es, Dei quoque imagini imperas..... Flectat te naturæ cognatio, » etc. His aliisque pluribus admonitum officii præfectum ad clementiam et mansuetudinem revocare conatur Gregorius. Deinde his etiam canitiem Patris, cleri reverentiam, immo ipsius Christi in carne dispensationem, et sacram mensam adjungens, mira arte hominem urget, ut lenitatem terrori admisceat, ut minas spe temperet, ut denique nihil, nec « tempus, » nec « princeps, » nec « majorum dignitatum spes » a misericordia et benignitate eum remoretur, ac detorqueat (n. 10).

(63) Monit. ad. or. xvi, n. 2.

ORATIO XVII^a.

ΑΟΓΟΣ ΙΖ

317 Ad cives Nazianzenos gravi timore percusso, ^B Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ (64) φτωχῶτες, καὶ τὸν ἀρχοντα ὁριζόμενον.

I. Ventrem meum, ventrem meum doleo, et sensus

• Alias et nunc 17. — Habita circa finem anni

A. Τὴν κοιλιὰ μου, τὴν κοιλιὰ μου ἀλγῶ,

373.

(64) Ναζιανζοῦ. Deest in Or. 2 et Par.

καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου μαιμάσ-^{σει} (65), φησὶ ποὺ τῶν ἑαυτοῦ λόγων Ίερεμίας, δι-^{τῶν προφητῶν συμπαθέστατος, ἀποκλαιόμενος (66)} τὸν Ἰερατὴλ ἀπειθοῦντα, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρω-^{πίας ἀλλοτριούμενον, κοιλίαν μὲν (67) τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν δυνομάζων, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους. Οὐ-^{τῷ (68) γάρ εὑρίσκων πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς, εἴτε ὡς ἀπόκρυφον καὶ ἀδρατὸν (τὸ γάρ αὐτὸν καὶ ψυχῆς καὶ γαστρὸς τὸ κρύπτεσθαι), εἴτε ὡς χωρητικὴν καὶ ἀνα-^{δοτικὴν, ἵν' οὕτως εἶπω, τῶν ἐκ τοῦ λόγου τροφῶν.} Β γάρ ἔστιν ἐν σώματι (69) τροφὴ, τοῦτο ἐν ψυχῇ λό-^{γος. Αἰσθητήρια δὲ τάχα μὲν τὰ τῆς ψυχῆς κινήματα καὶ δικινήματα, καὶ τούτων μάλιστα, δισαὶ τῆς αλ-^{θητικῶς, οἷς δὲ δίκαιος σπαράσσεται, καὶ θερμαίνε-^{ται, καὶ ὄρμητικῶς ἔχει, καὶ οὐδὲ καθεκτός ἔστι: διὰ τὴν ζέστην τοῦ Πνεύματος· τοῦτο γάρ τὸ ματιμάσσειν, οἷον προθυμία τις θυμῷ σύγχρατος. Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἔστιν δὲ λαμβάνοι τις αἰσθητηρίων (70), οὐκ ἀπὸ σκοποῦ λήψεται· καὶ ὅφθαλμῶν, καὶ ὤτων, οὐ μόνον ἀχθομένων τοῖς γείροσι καὶ θεάμασι καὶ ἀκούσμασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ βελτίω ποθούντων καὶ ἰδεύ-^{ντων καὶ ἀκούσαις: διὰ τὸ εὐσπλαγχνον. Πλὴν ὅπως δὲν νοῆ-^{ται ταῦτα, δὲν δίκαιος ἀλγεῖ καὶ μαιμάσσει, καὶ εὐ με-^{τρίως φέρει τὰ πάθη τοῦ Ἰερατὴλ, ὅποτέρως βούλει ταῦτα νοεῖν· εἴτε τὰ σωματικά, καὶ τοῦ σωματικῶς ὁρώμενον, εἴτε τὰ πνευματικά, καὶ τοῦ νοούμε-^{νου (71) πνευματικῶς. Ἐπειὶ καὶ πηγὴν δακρύων δι-^{αύτὸς προφήτης ἐπιζητεῖ, καὶ σταθμὸν ἐσχατον ἐπι-^{ποθεῖ, καὶ ἐρημιαν ἀσπάζεται, ἵνα κενώσῃ τὸ πολὺ τῆς λύπης, καὶ κουφισθῇ πως τῆς ἔνδον πληγῆς, καὶ ήσυχην θρηνήσεις τὸν Ἰερατὴλ.}}}}}}}}}}}

magnam morteis sui partem exnauriat, atque, interna plaga quodammodo levetur.

Β. Τὸ δὲ αὐτὸν καὶ ὁ θεῖος Δασιδ, οὐ μικρὸν ἔμπρο-^{σθεν} ἐπὶ τοῖς καθ' ἑαυτὸν δυσχεραίνων, Τίς δώσει μοι, φησὶ, πτέρυγας ὥστε περιστερᾶς, καὶ πετα-^{σθησομαι, καὶ καταπαύσω; Περιστερᾶς ἐπιζητεῖ πτέρυγας, εἴτε ὡς κουφοτέρας καὶ ταχυτέρας· τοι-^{οῦτος γάρ ἀπὸς δίκαιος· εἴτε ὡς τὸ Πνεῦμα σκιαγρα-^{φούσας (72), φόρον τὰ δεινὰ φεύγομεν, ἵν' ὡς πορ-^{θωτέων γένηται ἀπὸ παρόντων (73) κακῶν. Εἴτα τὸ}}}}

ἐν τοῖς στενοῖς φάρμακον, ἡ ἐλπίς. Προσεδεχόμην,

φησὶ, τὸν Θεόν τὸν σώκορτα με ἀπὸ διληπυχίας καὶ ἀπὸ καταιγίδος. Ὁπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ ποιῶν φαίνεται, τάχιστα τῷ λυποῦντι τὸ ίαμα προστιθεῖς, καὶ ἀγαθὸν τῆμὲν παρέχων παθεύντα καὶ λόγω καὶ ἐρ-^{γῷ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ μεγαλοφυχίας· Ἀπηγήρατο,}

φησὶ (74), παρακληθῆται ηγενή μον. Ὁρῆς ἀκη-

⁶⁵ Jer. iv, 19. ⁶⁶ Jer. ix, 1. ⁶⁷ Psal. LIV, 7. ⁶⁸

iibid. 9.

(65) Μαιμάσσει. Schol.: φυσεῖ, προθυμεῖ, πηδᾷ, καχλάζει, οὐσει συντηνούσιος interpretations.

(66) Ἀποκλαιόμενος. Regg. bm, hu, ἀποκλαιάνων.

(67) Κοιλιαρ μέρ, etc. Billius: « Ventris quidem nomine suam ipsius animam intelligit. » Verba autem, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους, « iuxta allegoriam leges, » vel a Billio non redditā, vel a typographo omissa.

(68) Οὕτω. Reg. bm, τοῦτο.

(69) Ἐρ σώματι. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 2, etc. Deest ἐν in ed.

(70) Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἔστιν δὲ λαμβάνοι

A cordis mei turbati sunt in me, ait quodam sermo-^{num suorum loco Jeremias} ⁶⁶, prophetarum om-^{nium ad commiserationem propensissimus, con-^{tinacem Israelem, atque a Dei benignitate se aver-^{tientem deplorans, et suam quidem ipsius animam, juxta allegoriam leges, ventrem nominans. Hoc enim sensu persæpe hanc vocem in Scripturis acceptam reperio; vel quod abdita sit, atque oculorum obtu-^{tum fugiat (id enim habet anima cum ventre com-^{mune), vel quod sermonis alimenta capiat, atque, ut sic loquar, digerat. Quod enim corpori cibus est, hoc in animo est sermo. Per sensus autem, fortasse impulsiones unimæ, cogitationesque intel-^{ligit, easque potissimum, quæ a sensibus profici-^{suntur, quibus justus percellitur et incalscit, at-^{que impetu fertur, nec jam præ Spiritus æstu co-^{biberi potest; hoc enim verbum matimāssem prom-^{ptitudinem quamdam iracundia permisit indicat.}}}}}}}}}}

Quod si quis hæc ad ipsius etiam corporis sensus referat, a scopo non aberrabit: quandoquidem oculi et aures, non modo tristis visu et auditu discur-^{ciantur, verum etiam ob commiserationem læticra videre, atque audire concupiscunt. Quocunque vero sensu hæc accipiantur, perspicuum est utique pro-^{phetam gravi dolore affici, et incitari, atque Israe-^{lis calamitates molestissime ferre; sive corporeas illas intelligas, ejusque, qui corporeo modo cerni-^{t, sive spirituales, ejusque, qui spirituali modo percipitur. Nam et alio loco lacrymarum fontem} ⁶⁷ idem propheta requirit, atque extremum quemdam recessum exoptat, solitudinemque amplectitur, ut posteaquam Israelem in silentio deplorari, ab in-}}}

II. Consimilem in modum divinus etiam David baud paulo ante calamitates suas acerbe ferens: *Quis, inquit, mihi dabit pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam?*⁶⁸ **318** Columbae pennas ex-^{petit (vel quod leviores ac velociores sint, talis enim est quisquis justitiam colit, vel quod Spiritum adunbrent, cuius unius auxilio pericula fugimus), ut quam longissime se a presentibus malis removeat. Sequitur deinde spes, in augustis rebus medicina: *Expectabam, inquit, Deum, qui salvum me fecit a pusillanimitate et temestate?*⁶⁹ Quod etiam ipsum alio loco facere perspicitur, ubi confessim dolori remedium adjungit, probumque nobis, et verbo et opere, magnitudinis animi adversus res D graves et periculosas documentum præbet: *Renuit,*}

τις αἰσθητηρίων. Sic Regg. a, bm, tres Colb., Or. 2, Par., et Jes. In edit., εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν αἰσθητηρίων λαμβάνοι τις. Nonnulli, pro λαμβάνοι, habent, λαμβάνει.

(71) Νοούμενον. Reg. a, ὁρώμενον.

(72) Σκιαγραφούσας. Regius bm, σκιαγραφούσας.

(73) Ἀπὸ παρόντων. Deest ἀπὸ in Regg. a et bm. Alii, sublato ἀπό, habent, τῶν παρόντων [με-^{lius].}

(74) Ἀπηγήρατο, φησὶ. Sic plures Regg. et Colb., Or. 2, etc. Deest φησὶ in ed.

*Inquit, consolari anima mea*¹. Audisne anxietatis et desperationis verba? Num quis te Davidis causa timor invasit, quasi incurabili morbo laboraret? Quid ais? Non admittis consolationem? Negas tibi solatii spem ullam superstitem esse? Nihilne tibi medebitur? Non sermo, non amicus, non propinquus, non monitor, non doloris socium se præbens, non res suas adversas exponens, non vetera commemorans, non præsentia cum illis comparans atque ostendens, quam multi homines etiam ex atrocioribus malis evaserint? Siccine projecta sunt, interierunt, concisa sunt omnia? Siccine spes omnis periit? Nec quidquam aliud superest, quam ut jacentes et supini finem expectemus? Hæc magnus ille David, qui alioqui in tribulationibus dilatatur²; qui, vel mortis umbra circumfusus³, Dei tamen ope obnixus, adversus eam exsurgit. Quidnam igitur me facere par est, me parvum et imbecillem, me terrenum, nec lanta spiritus facultate præditum? David astituit, neque habet quo se vertat, et quis salvus esse poterit? Quæ res mihi laboranti, vel subsidio, vel solatio futura est? Ad quem in angustias redactus fugiam? Tibi resonum præbet David, magnus ille medicus, ac malos etiam spiritus per Spiritum in ipso habitantem incantans⁴. Ad quem confugies ex me scire copis, nec per te ipse intelligis? Quis est, qui languidas manus roborat, et genua dissoluta conformat⁵, et per ignem dicit, et per aquam salutem afferit? Nihil, inquit, instructa acie opus est, non armis, non sagittariis, non equitibus, non consularibus, non amicis, non externo subsidio. Auxiliares copias in teipso habes, quæ, et tibi, et mihi, et cuivis in promptu sunt. Velle tantum oportet, animique impetum afferre. In propinquo est consolatio, in ore tuo, et in corde tuo. *Memor sui Dei*, inquit, et *delectatus sum*⁶. Quid memoria paratus? **319** Tu quoque memor esto, et delectare. O facilis medicinam! O celerem curandi rationem! O ingentem beneficij magnitudinem! Non modo animi imbecillitatem moestitiamque sedat Dei recordatio, sed et delectationem parit.

III. Vis alia insuper divinæ erga humanum genus benevolentia testimonia producam? Si, inquit, *conservus ad Dominum ingemueris, tunc salvus eris*⁷. Videatisne quemadmodum salus cum gemitu conjuncta sit? Et adhuc te loquente dicet: *Ecce adsum*⁸; et loquetur animæ tuæ: *Salus tua ego sum*⁹. Nihil inter petitionem et impetrationem intercedit; non aurum, non argentum, non splendidae et eximiae gemmæ, non cætera quibus hominum mentes ad lenitatem et clementiam inflectuntur. Postquam dixit Sophonias, tanquam ex Dei irati et

¹ Psal. LXXVI, 3. ² Psal. IV, 2. ³ Psal. XXII, 4. ⁴ Isa. XXX, 15. ⁵ Isa. LVIII, 9. ⁶ Psal. XXXIV, 3.

^{75) Πρήματα.} Sic Reg. hu. Or. 2, Par., Jes., etc. Deest in ed.

^{(76) Θεραπεύσει.} Reg. 2, et tres Colb., θεραπεύει.

^{(77) Εὑροιμ.} Reg. h, Colbert. 2, Orat. 2, εὑρωματ.

^{(78) Καταφεύη.} Sic Reg. a, et Coisl. 1. In ed. aliisque pluribus codic. deest.

A διας βῆματα (75) καὶ ἀπογνώσεως; Ἀρ' οὐκ ἔδεισας ὡς πέρι ἀθεραπεύτου τοῦ Δαβὶδ; Τί λέγεις; Ή οὐχὶ παράκλησιν; ἀπελπίζεις παραμυθίαν; οὐδὲς θεραπεύσει (76) σε; οὐ λόγος, οὐ φίλος, οὐ συγγενής, οὐ συμβούλευων, οὐ συναλγῶν, οὐ τὰ καὶ ἐξιτὸν διηγούμενος, οὐ τὰ ἀρχαῖς λέγων, οὐ τὰ νῦν παρτιού θεῖς, δοῖς καὶ ἀπὸ χαλεπωτέρων κακῶν διεσθῆται; Ἐφρίτται πάντα; οἰχεται; περικέκοπται; ἀπόμιλε πᾶσα ἐπλίς; κείσθαι δεῖ μόνον, τὸ τέλος ἐκδεχομένους; Ταῦτα δέ μέγας Δαβὶδ, δὲν θλίψει πλατυνόμενος· δὲ καὶ σκιδές θανάτου κυκλούστης μετὰ τοῦ θεοῦ κατεξανιστάμενος. Τί οὖν ἐγὼ πάθω, δὲ μικρός, δὲ άσθενής, δὲ γήινος, δὲ μὴ τοσούτος τῷ πνεύματι; Δαβὶδ Ιηττοῦ, καὶ τίς σώζεται; Τίνα βοήθειαν εὑροιμ⁽⁷⁷⁾ κακοπαθῶν, η τίνα παράκλησιν; πρὸς τίνα καταφύγω στενοχωρούμενος; Ἀποκρίνεται σοι Δαβὶδ δέ μέγας θεραπεύτης, δὲ καὶ πνευμάτων πονηρῶν κατεπέδον διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος. Πρὸς τίνα καταφεύη⁽⁷⁸⁾ παρ' ἐμοῦ βούλει μαθεῖν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπίστασαι; Τίς δέ τὰς παρειμένας ἐνισχύων χεῖρας, καὶ γόνατα παραλελυμένα παρακαλῶν⁽⁷⁹⁾, καὶ διὰ πυρὸς ἄγων, καὶ σώζων δὲ θυσίας; Οὐδὲν δὲ σοι παρατάξεως, φησίν, οὐχ ὅπλων, οὐ τοξοτῶν, οὐχ ἵππων, οὐ συμβούλων, οὐ φίλων, οὐχ ἐπικουρίας τῆς Εξωθεν. Ἐκεῖς ἐν σεαυτῷ τὴν συμμαχίαν, ἣν καὶ πάς δέ βούλδμενος. Θελῆσαι δεῖ μόνον, ὀρμῆσαι μόνον. Ἔγγυς ἡ παράκλησις, ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ἐμηήσθητο τοῦ Θεοῦ, φησί, καὶ εὐχράνθητο. Τί μνήμης ἑτοιμάτερον; Μνήσθητο καὶ σὺ, καὶ εὐφράνθητο. Ω τοῦ εὐκορίστου τῆς λατρείας! ὧ τοῦ τάχους τῆς θεραπείας! ὧ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς! Οὐ κοιμίζει μόνον δλιγοφυχίαν καὶ λύπην μημονευθεῖς δὲ (80) Θεὸς, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνην ἔργασται.

C Γ'. Βούλεις καὶ ἀλλων ἀκοῦσαι φίλανθρωπίας βρύματων; Ἐάν ἐπιστραφεῖς, φησί, πρὸς Κύριον⁽⁸¹⁾ στενάξῃς, τότε σωθήσῃ. Ὁράτε τῷ στεναγμῷ τὴν σωτηρίαν συνεζηγμένην; Καὶ Εἴ τι λαλούντος σου, ἔρει· Ἰδού πάρειμι· καὶ φθέγξεται τῇ ψυχῇ σου. Σωτηρία σου εἰμι ἥττο. Οὐδὲν μέσον τῆς αἰτίας καὶ τῆς ἐπιτεύξεως· οὐ χρυσὸς, οὐκ ἄργυρος, οὐ λίθος τῶν διαφανῶν καὶ τιμῶν, οὐχ δύος ἀνθρώπων κάμπτονται πρὸς τὸ ήμερον. Ὁταν εἰπῃ⁽⁸²⁾ Σοζοντας, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ὥργισμένου καὶ χαλεπαίνοντος· Ἐξεργάσω τὰς δδοὺς αὐτῶν τὸ κά-

^{1 Reg. XVI, 23. ² Isa. XXXV, 5. ³ Psal. LXXVI, 4.}

^{(79) Παρακαλῶ.} ¹ Consolatur, ² quod durius truditur ad metaphoram.

^{(80) Ο.} Deest in Regin. a, bm.

^{(81) Πρὸς Κύριον.} In LXX deest.

^{(82) Οταν εἰπῃ,} etc. Billius, ¹ postquam iratus atque infensus Deus per Sophoniam sic locutus est. ² Hic nulla ratione Gregorii phrasim invertit interpres.

ράσαν, τοῦ μὴ διοδεύειν. Ἐξέλιχος (83) αἱ πό-
ισις αὐτῶν διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν, μηδὲ κατοικεῖ-
σθαι· δταν ἀπειλήσῃ τὰ φρικωδέστατα, δταν κατα-
βάλῃ τῇ ἀθυμίᾳ (84), δταν ζόφον ἐργάσηται (85) διὰ
τῆς ἀπειλῆς, εὐθὺς ἐπάγει καὶ τὸ τῆς χρηστοτέρας
ἴκιδος φῶς, καὶ ἀνακτᾶται (86) με τούτοις τοῖς ρή-
ματι· Πλήρης εἰκα· Φοβεῖσθε με, καὶ δέξασθε παι-
δεῖαν, καὶ οὐ μὴ ἔξολοθρευθῆτε δέξ οὐρανῶν υ-
πῆς· καὶ ἔτι τινας πορτερούς μικρὸν προσών καὶ φιλαν-
θρωποτέρους· Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐρεῖ Κύριος·
Θάρσει, Σιών, μὴ παρείσθωσαν αἱ χεῖρες σου.
Κύριος ὁ Θεός σου ἐν σοὶ, δυνατὸς σῶσας (87) σε·
καὶ ἐπάξει ἐπὶ σὲ εὐφροσύνην, καὶ καυρεῖ (88)
σε ἐν τῇ ἀγαπήσαι αὐτοῦ, καὶ συνάξει τοὺς συν-
τερψμένους, καὶ σώσει τοὺς ἐκπεισμένους,
καὶ τοὺς ἀπωσμένους εἰσθέξεται. Ταῦτα καὶ οἱ
ἄγιοι καὶ οἱ λογισμοὶ βούλονται, καὶ ὁ ἡμδὸς ἀπαντεῖ
ἡγος. Ἀλλὰ δέξασθε λόγους φρονήσεως, ὡς (89) φη-
σιν ὁ θεῖος Σολομὼν, ἵνα μὴ ἐμπεισόντες εἰς κακῶν
βάθες καταφρονήσητε (90), μηδὲ ὑπὸ τῆς ἴδιας ἀμ-
θίας (91) μᾶλλον ἢ τῆς κατεχούσης δυσχερείας κατα-
ποίητε.

Δ'. Κύκλος τις δεστιν, ἀδελφοί, τῶν ἀνθρωπί-
νων (92) πραγμάτων, καὶ παιδεύει διὰ τῶν ἐναντίων
ἡμᾶς ὁ Θεός· ὥσπερ συνεστήσατο τὰ πάντα σοφῶς
καὶ τυνέδησεν, οὕτω σοφῶς τὸ πᾶν διεξάγων καὶ κυ-
βερνῶν τοῖς ἀνεφίκτοις (93) αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνιάστοις
κριμασιν, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ τὰ ἡμέτερα. Κινεῖται
γάρ (94), ἵν' οὕτως εἰπω, τὸ πᾶν περὶ τῶν ἀκίνητον,
καὶ σαλεύεται, λόγῳ μὲν οὐδαμῶς (95) (διὸ γάρ αὐτὸς
ἐν πᾶσιν ἐστὼς καὶ ἀκίνητος, καὶ διαφεύγῃ τὴν ἡμε-
τέραν ἀσθένειαν [96]), τοῖς δὲ καθ' ἐκάστην ἡμέραν
ἀκιντῶσι τε καὶ συμπίπτουσιν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ δό-
γμα θεοῦ παλαιόν τε καὶ πάγιον, σκότος εἶναι
ἀποκρυφὴν αὐτοῦ πρὸ τῶν ἡμετέρων οὐρανῶν (97)
κεχρέμον· καὶ τὰ πολλὰ μὴ καθορᾶσθαι τῆς αὐτοῦ
ἴκιδησεως, τὰλην δοσον ἐν ἀμυδροῖς αἰνίγμασι· καὶ
φαντάσμασιν· εἴτε τὸν τῦφον ἡμῶν συστέλλοντος, ἵν'
εἴλωμεν τὸ μηδὲν δυτες πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν
καὶ πρώτην, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν νεύωμεν μόνον, καὶ ζη-
τῶμεν δεῖ ταῖς ἐκείνεν αὐγαῖς ἐναστράπτεσθαι· εἴτε
ἄλλη τῆς ἀνωμαλίας τῶν ὄρωμένων καὶ περιτροπόμε-
νων μετάγοντος ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἐστῶτα καὶ μένοντα.
Πλήρης οὐδὲν ἀκίνητον, διπερ ἔφην, οὐδὲ δύμαλὸν, οὐδὲ
εὐτερκές, οὐδὲ εἰς τέλος δύμιον, οὐτε τὸ εὐθύμειν,
οὐτε τὸ ἀθυμεῖν, οὐ πλούτος, οὐ πενία, οὐ δύναμις,

(84) Τῇ ἀθυμίᾳ. In pluribus, ταὶς ἀθυμίαις.
(85) Ἐργάσηται. Combel, επράσατο [perperam].
(86) Ἀρακτᾶται. Reg. hu, Or. 2, ἀνακαλεῖται.
(87) Σῶσαι. Reg. hu, Or. 2, σώσει.
(88) Καυρεῖ. Or. 2, ἀνακανεῖται.
(89) Ήρ. Deest in Regg. a, bim, Or. 2, etc.
(90) Καταφρονήσητε. Regg. bim, hu, καταφρονήτε.
(91) Ἀμαθίας. Combel, post Eliam præfert, ἀθυ-

A indignantis persona loquens¹⁰: Pénitus desertas
faciam vias eorum, ut non sit qui ingrediatur. Deser-
cerunt civitates eorum, eo quod nullus supersit, nec
inhabitentur; postquam acerbissima quæque mina-
tus est, postquam summo mœrore animos con-
sternauit, ac minarum caliginem offudit, spei me-
lioris lumen statim inducit, neque hujusmodi ora-
tione recreat et reficit: Verum tamen dixi: Timet
me, et accipite disciplinam, et non disperdemini de
oculis ejus¹¹. Aliquantoque ulterius progressus,
lexiioribus adhuc humanioribusque verbis utitur:
In tempore illo dicet Dominus: Bono animo esto,
Sion, ne languescant manus tuæ. Dominus Deus tuus
in te est, qui te salvam facere potest: et inducet su-
per te jucunditatem, et innovabit te per dilectionem
B suam, et contritos colliget, et oppressos servabit, et
ejectos admittet¹². Hæc sancti viri, hæc rationes vo-
lunt, hæc mea postulat oratio. Vos autem suscipite
sermones prudentiæ, ut est apud Salomonem¹³, ne
tandem in profundum malorum prolapsi, contem-
natis, atque ab imperitia vestra potius quam a mo-
lestia et difficultate, in qua nunc estis, absorbe-
mini.

C IV. Res humanæ, velut orbis quidam, volvuntur,
fratres, ac Deus per contraria nos erudit; ut sa-
pienter omnia coagumentavit, et quasi viaculis
astrinxit, sic non minori sapientia, inaccessis et
inscrutabilibus 320 iudiciis, tum universam rerum
machinam, tum res quoque nostras regit ac guber-
nat. Moveretur enim, ut sic dicam, ac fluctuat uni-
versitas rerum circa immobilem, haud quidem
quantum ad rationem (nam ea ipsa inter omnia
firma et immobilis stat, etiam si nostram infirmi-
tatem alique animorum bebetudinem effingat), ves-
rum quantum ad ea quæ singulis diebus nobis
occurunt et eveniunt. Atque hoc vetus fixumque
Dei decretum est, tenebras oculis nostris undique
affusas, ipsius latibulum esse: permultaque in
ipsius gubernatione hanc rationem habere, ut a
nobis, nisi in obscuris ænigmatis ac veluti spe-
cbris perspici nequeant; sive hac ratione fastuū no-
strum et arrogantiam coercere velit, ut intelliga-
mus nos nihil esse, si cum prima illa et vera sa-
pientia conferamur; eamque ob rem ad ipsuni unum
tendamus, nec quidquam aliud quæramus, quam ut
pro manantibus illinc radiis collustremur; sive per
earum rerum, quæ oculis cernuntur, ac conversioni

Prov. 1, 3.

pia, et molestia, animi dejectio.

(92) Ἀρθρωπτήρων. In quibusdam, ἡμετέρων.

(93) Τοῖς ἀρεφότοις, etc. Billius: « Ut inaccessa
sunt illius iudicia, minimeque humana mente per-
vestigari possunt, » etc.

(94) Κινεῖται γάρ. In quibusdam, κινεῖται μὲν γάρ.

(95) Οὐδαμῶς. Duo Coislin. addunt, τῷ καθ' ἡμᾶς.

(96) Διαφεύγῃ τὴν ἡμετέραν ἀσθέσιαν. In qui-
busdam, διαφύγῃ. Coisl. 1, αἰσθησιν, et sensum nos-
trum effingit; » quæ forsitan genuina est lectio.

(97) Πρὸ τῶν ἡμετέρων οὐρανῶν. Sic Reg. bim.
In ed., πρὸ τῶν ὄρθων τῶν ἡμετέρων.

subjectæ sunt, inconstantiam, ad ea, quæ stabillia A et æterna sunt, revocare. Cæterum nihil immotum est, ut diximus, nihil planum et æquabile, atque in finem usque sibi simile, non hilaritas, non modestia, non opes, non paupertas, non vires, non insirmitas, non humilitas, non potentia, non præses tempus, non futurum, non res nostræ, non alienæ, non parvum, non majus, nec denique quidquid dicere quispiam possit. Atque hoc unum æquale inæquabilitas habet, nempe in omnibus rebus mutationem. Omnia enim facile in orbem feruntur, atque in diversum migrant, sibique invicem adversantur; ut ventis tutius, aut litteris in aqua scriptis fides haberi posse videatur, quam hominum felicitati. Ac livor quidem res secundas, misericordia autem calamitatem sistit. Idque meo quidem judicio sapienter et admirande, ne vel adversitas solatio, vel prosperitas freno et disciplina caret.

V. Prudenter vero illi faciunt, qui calamitatibus erudiuntur, ac dum illis, velut aurum igne, purgantur, Davidicum illud in ore habent: *Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas*¹⁴. Quod videlicet ea res justificationum Dei cognitionem parat, quicque Petrum imitantur, Salvatoris opem, cum jam pene mergeretur¹⁵, implorantem: qui denique ob' dolorem ad Deum sese magis adjungunt,
321 ac beneficiorum omnium auctorem per afflictionem sibi conciliant. Quandoquidem ægra anima Deo propinqua est; ac penuria ipsa efficit, ut ad Deum, qui largiendi potestatem habet, nosmetipso conferamus, qui alioqui fortasse ob effusam liberalitatem contemnitur. Quocirca, fratres, oculos in cœlum erectos habeamus, in omni tempore atque omni adverso rerum eventu bonam spem præferamus, neque vel in prosperis rebus timorem, vel in adversis spem abjiciamus. Memores simus, tum tempestatis in tranquillitate, tum gubernatoris in tempestate: nec in afflictionibus frangamur animis ac debilitemur, nec improbos servos imitemur, qui confidentur quidem Domino cum benefacit eis, verum eidem corripienti nequaquam pari studio et voluntate adjunguntur; cum tamen interdum accidat, ut dolor sanitatem, et patientia remissione atque indulgentia melior sit et præstabilior. Atque, ut rem iu pauca conferam, sic nos inserviamus, ut nec propter calamitates concidamus, nec propter saturitatem insolentia effemeramur.

VI. Submittamus nos, tum Deo, tum aliis aliis, D tum iis qui imperium in terra gerunt: Deo quidem, omnibus de causis alii autem aliis, propter

¹⁴ Psal. cxviii, 74. ¹⁵ Matth. xiv, 30.

(98) *Καθαιρέμετοι*. Sic Coisl. 1, aliique. In ed., καθαιρόμεναι.

(99) *Οὐας ἀρ μάθω τὰ δικαιώματά σου*. Sic Coisl. 1, 2, etc. Desunt in ed.

(1) *Πάσχοντοι*. Sic Regg. a, bm, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., πάσχωσιν.

(2) *Καὶ μᾶλλον τι προσγωρῦσι Θεῷ*. Sic Regg. a, hu, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., καὶ προσγωραστι μᾶλλον τῷ Θεῷ.

(3) *Οἰκειούνται*. Sic Regg. hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., οἰκειῶνται.

(4) *Τὸ χρῆσιν*. Ita Reg. a, bm, Jes., etc. In ed., τῷ χρῆσιν.

(5) *Ἄρω νεύωμεν*. Reg. hm, ἀνανεύωμεν.

(6) *Προσβαλλόμεθα*. Reg. hm, προβαλλόμεθα, εἴθε-

ούκ ἀσθένεια, οὐ ταπεινότης, οὐ δυναστεία, οὐ τὸ παρδόν, οὐ τὸ μέλλον, οὐ τὸ ἡμέτερον, οὐ τὸ ἀλλήτριον, οὐ μικρόν, οὐ μεῖζον, οὐδὲ δι' αὐτὸν εἴποι τις. Καὶ τοῦτο λεοντὶ ἀνισθῆτης ἔχει, τὴν περὶ πάντα μετασβολὴν. Περιχωρεῖ γάρ τὰ πάντα ῥᾳδίως, καὶ μεταχωρεῖ, καὶ ἀντικαθίσταται· ὡς εὑραίς είναι μᾶλλον πιστεύειν καὶ γράμματι τοῖς καθ' οὗδας, ἢ ἀνθρώπου εὐημερίᾳ. Καὶ φθόνος μὲν εἰνπραξίαν, συμφορὴν δὲ Ελεος ἴστησιν· καὶ τοῦτο συφῶς, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, καὶ θαυμασίως, ἵνα μήτε τὸ ἀλγεῖν ἀπαραμέθητον ἦ, μήτε τὸ εὖ πράττειν ἀπαδιάγητον.

E'. Σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν, οἵτινες παιδεύονται ταῖς συμφοραῖς, καὶ ὡς χρυσὸς πυρὶ καθαιρόμενοι (98) λέγουσιν· Ἀγαθόν μοι, διεισταπειρωσάς με, ἐπως ἀρ μάθω τὰ δικαιώματά σου (99). ὡς τικτούσης τῆς ταπεινώσεως τὸ γινώσκειν τὰ δικαιώματα. Καὶ τὸ τοῦ Πέτρου πάσχοντας (1), ἐπικαλεσαμένου τὴν σωτηρίαν ἐν τῷ μέλλειν καταδύεσθαι· καὶ μᾶλλον πι προσχωροῦσι Θεῷ (2) διὰ τὸ ἀλγεῖν, καὶ τὸν εὐεργέτην οἰκειοῦνται (3) διὰ τῆς θλίψεως. Ἐπειδὴ κάμνουσα ψυχὴ ἐγγύς ἐστι Θεοῦ, καὶ τὸ χρῆσιν (4) ἐπιστρέψει πρὸς τὸν δοῦναι δυνάμενον, τῷ ἀφθονῷ τῆς δυορεᾶς τυχόν καὶ καταφρονούμενον. Διὰ τοῦτο δινα νεώμεν (5), ἀδελφοί, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ περιστάσει πασῃ προσβαλλόμεθα (6) τὴν κατὴν ἐλπίδα, μήτε ἐν ταῖς εὐθυμίαις ἀποβάλωμεν τὸν φόδον, μήτε ἐν τοῖς λυπηροῖς τὸ εὐλαπί. Μνησθῶμεν καὶ ἐν εὐδίᾳ τῆς ζάλης, καὶ ἐν χειρῶνι τοῦ κυβερνήτου· ἀλλὰ μὴ ταῖς θλίψεσιν ἐκκακήσωμεν, μηδὲ γενώμεθα (7) δούλοι κακοῦ, ἀγαθύνοντες μὲν ἐξομολογούμενοι τῷ Δεσπότῃ, παιδεύοντες δὲ μὴ προστιθέμενοι· καίτοι ποτὲ κρείσων ὑγιείας (8) πόνος (9), καὶ ύπομονὴ (10) ἀνέστεις, καὶ ἐπισκεψίς ἀμελείας, καὶ ἐπιστροφὴ συγχωρίσεως. Εἴπω συντόμως, μήτε διὰ τὰς συμφορὰς πίπτωμεν, μήτε διὰ τὸν χόρον οὐδρίζωμεν

C. Τυποτασσώμεθα καὶ Θεῷ καὶ ἀλλήλοις, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀρχούσιν· Θεῷ διὰ πάντα, διὰ τὴν φιλαδελφίαν ἀλλήλοις, δι' εὐταξίαν τοῖς ἀργουσιν· καὶ

nam spem præferamus. Quæ verba ostendant, voces has, περιστάσεις, πάσῃ, μην de « opibus et pauperiis, » de « gloria et ignominia, » ut vult Elias, sed de « quibusvis casibus adversis, » esse intelligendas. Sic apud Chrysostomum frequens hæc phrasis, τοῖς ἐν περιστάσειν οὖσα παρέστασθαι, « iis qui adversi casibus confllicantur præsto esse. »

(7) *Γενάμεθα*. Reg. bm., γινώμεθα.

(8) *Ὑγιείας*. Reg. bm., ύγειας.

(9) *Πόνος*. In pluribus, νόσος, « morbus. »

(10) *Υπομονὴ*. « Malorum tolerantia, patientia. » Reg. bm, Coisl. 2, et Jes., ύπομνησις. Sic videntur legisse Billius et Leuenklaus, qui redunt, « admonitio, submonitio. »

ποσιτέρω μᾶλλον, δσωπερ ἀν ώσιν ἡμερώτεροι καὶ Α τοιούτοις συγχέει τῆς συγγράμμης, ἵνα μή καὶ τῆς ἐκείνων τραχύτητος (12) αὐτοὶ δίκαιοι ἀπαιτηθῶμεν, γαλήνην πνεύματι λύσαντες, καὶ φωτὶ ζόφον ἐπάγοντες, καὶ μέλιτι καταμιγνύντες ἀψίνθιον. Ἐστιν καὶ οὗτος εἰς τῶν ἡμετέρων νόμων, καὶ οὗτος τῶν ἐπαινουμένων, καὶ κάλλιστα διατεταγμένων τῷ Πνεύματi, τὸ δυνατὸν μετὰ τοῦ καλοῦ δοκιμάσαντι, καὶ νομοθετήσαντι, ὃς περ δούλους ὑπακούειν δεσπόταις, καὶ γυναικας ἀνδράσι, καὶ Κυρίῳ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μαθητὰς πομέσι καὶ διδασκάλοις· οὕτω δὲ καὶ πάσαις ἔξουσίαις ὑπερεχόνταις ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὄργην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν, ὡς ὑποτελεῖς τέρφου τυχάνοντας· καὶ μή κακοποιοῦντας μισεῖν τὸν νόμον, μηδὲ ἀναμένειν τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ τῷ φόνῳ καθαιρούμενους ἐπαινεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἔξουσίας.

solum propter iram, sed etiam propter conscientiam nec committamus, ut ob scelera nostra legem odio purgati, laudem a potestate consequamur.

Z. Μία καὶ ἡ αὐτὴ στάθμη· ἀλλὰ φείδεται μὲν τοῦ ὄρθου, περιεκόπτει δὲ τὸ περιτόν. Εἰς ἥλιος· ἀλλὰ φωτίζει μὲν τὴν ὑγιαίνουσαν δύνιν, ἀμαυροῖ δὲ τὴν ἀσθενοῦσαν. Βούλει τι καὶ τῶν ἡμετέρων εἴπω θαρρήσας; Εἰς Χριστός· ἀλλ' εἰς πτῶσιν κεῖται καὶ ἀνάστασιν (13)· πτῶσιν μὲν τοῖς ἀπίστοις, ἀνάστασιν δὲ τοῖς πιστεύουσι· καὶ τοῖς μὲν ἔστι πέτρα προσώματος, καὶ πέτρα (14) σκανδάλου, δοσοὶ μὴ ἔγωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἀλλ' ἐν σκότει διαπορεύονται, εἰτε εἰδόλοις θρησκεύοντες, εἰτε μέχρι τοῦ γράμματος διαβλέποντες, καὶ ὑπὲρ τοῦτο αὐγασθῆναι μήτε θέλοντες (15), μήτε ισχύοντες· τοῖς δὲ λίθος ἀρχογνωμάτος, καὶ πέτρᾳ ἐπανιουμένη, δοσοὶ συνεπιμούνται τῷ λόγῳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς βεβήκασιν· εἰ διοίλει δὲ, διαμαργαρίτης ἐκεῖνος, δον πάντων ὁν ἔχει ἄνειται· δι καλὸς ἔμπορος. Ἡμεῖς δὲ τοιούτοις τι πάσχομεν, ἀδελφοί, μή τὰ ἔαυτῶν κατορθοῦντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔξουσίαν δυσχεραίνοντες· ὡσπερ ἀν εἰ τις αἰτιώτο (16) τὸν ἀγωνιζέτην ὡς μοχθηρὸν, αὐτὸς ἐκπαλαιών· τῇ τὸν ἰατρὸν ὡς (17) ἀμαθῆ καὶ θρασὺν τις τομαῖς καὶ ταῖς καύσεσι κεχρημένον (18), αὐτὸς πονήρως διακείμενος, καὶ τῶν αὐστηροτέρων δεύμενος φαρμάκων. Ταῦτα μοι πρὸς τοὺς ἀρχομένους παραμυθία τε ἀμά καὶ νουθεσία· ταῦτα δὲ πενιχρὸς ποιμῆτας κατατείξων τὸ μικρὸν ποίμνιον, φιλάροντι συνειδυμένην, καὶ συνθρωπάζοντι (19) συστενάζειν, τῆς ἐμῆς ποιμαντικῆς δι (20) νόμος.

D ceta sint; mibi, inquam, pauperi pastori, qui parvum gaudere, et morentre ingeniscere, pastoralis meae legis præscriptio jubeor.

¹⁶ Ephes. vi, 5; Col. iii, 22. ¹⁷ Hebr. xiii, 17.

¹⁸ Rom. xiii, 4. ¹⁹ Amos v, 10. ²⁰ Luc. ii, 34.

²¹ I Petr. ii, 8. ²² Psal. lxxxi, 5. ²³ Ephes. ii, 20.

A charitatis sœdus ; principibus denique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem ; idque tanto etiam magis, quanto facilioribus illis ac benignioribus utimur. Grave ac periculosest est, ignorandi assiduitate clementiam exaurire, ne aliqui illorum acerbitalis prenas a nobis expetantur, ut qui ventis invectis tranquillitatem sustulerimus, et luci caliginem induxerimus, mellique absinthium admiscuerimus. Jam vero inter cæteras nostræ doctrinæ leges, hanc quoque habemus cum primis laudandam, et a Spiritu, qui id, quod præstare possumus, cum eo quod pulchrum et honestum est, exploravit, legeque sanxit, præclare constitutam ; qua, ut servi heris suis ²⁴, et uxores viris, et Ecclesia Christo, et discipuli magistris ac pastoribus obtemperare jubentur ²⁵, ita nobis etiam præscribitur, ut sublimioribus potestatibus pareamus, non ²⁶, ut qui pendendo tributo simus obnoxii ; ac vindicem gladium exspectemus ;

²⁷ C 322 VII. Una atque eadem est regula : et tamen recto parcit, quod autem superfluum est, resecat. Unus itidem sol : et tamen, ut sanis oculis splendorem affert, ita ægris et imbecilles obscurat. Vis ex nostra doctrina quidpiam audacter profaram? Unus est Christus : idem tamen in ruinam et resurrectionem positus est ²⁸; in ruinam nimis incredulis, in resurrectionem autem creditibus : et aliis quidem petra offensionis est, ac lapis scandali ²⁹, iis nempe, qui nescierunt neque intellexerunt, verum in tenebris ambulant ³⁰; quales illi sunt, qui vel idolis cultum adhibent, vel ad littoram usque duntaxat prospiciunt, nec quidquam præterea splendoris haurire vel cupiunt, vel possunt ; aliis contra, lapis angularis ³¹, et petra laudata, iis videlicet qui verbi divini vinculo constringuntur, eique incident ; aut, si mavis, margarita illa, quam bonus negotiator omnibus suis facultatibus emercatur ³². At nos, fratres, dum officium ipsi deserentes, magistratus potestatem iniquo animo ferimus, perinde utique facimus, ac si quis certaminis præsidem ut improbum accuset, cum ipse in palestre leges peccet, aut medicum ut indectum et audacem, quod sectionibus et cauteriis utatur, cum ipse gravi morbo laboret, asperioribusque remediis indigeat. Atque haec mihi ad subditos, partim monendi, partim consolandi gratia, dilecta sint ; mibi, inquam, pauperi pastori, qui parvum gregem compono ac instruo, cum quo

(16) Αἰτιώτο. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1, et tres Colb. In ed., αἰτιώ.

(17) Ὁς. Sic Reg. bm. Deest in ed.

(18) Κεχρημέρον. Deest in Regg. a et bm.

(19) Συνθρωπάζοντι. Sic Regg. a, bm, duo Coisl. et tres Colb. In ed., συνθρωπάζον.

(20) Ὁ. Sic Coisl. 1, et tres Colb. Deest in ed.

(14) Πέτρα. Regg. a, bm, λίθος, e lapis. ²⁴

(15) Μῆτρα θέλοντες. Regius bm. μήτρα θέλοντες.

III. Quid autem vos, principes et praefecti? Ad A vos enim jam nostra se convertit oratio; ne alio- qui inique omnino facere videamur, atque his qui- dem, quae ipsorum officii sunt, suadere, vestrae au- tem dignitati et potentiae edere, quasi vel pudore, vel metu, libere, ut Christianum decet, loqui non audeamus; aut illorum quidem commodis consu- lere, vos autem negligere, quorum curam eo ma- jorem gerere par est, quod ea res plus in utramque partem momenti habeat, majorque inde utilitas promanet, si negotium prospere successerit. Con- trarium enim, tum a nobis absit, tum ab oratione nostra. Quid igitur dicitis? Aut quid inter nos con- venit? An me libere loquentem aequo animo feretis? Nam vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim 323 nos quoque geri- mus; addo etiam præstantius ac perfectius: nisi vero aequum sit spiritum carni, et cœlestia terrenis cedere. Hanc dicendi libertatem in optimam partem accipies, certo scio, utpote sacra sacri mei gregis ovis, magnique Pastoris alumna, recteque jam olim a Spiritu ducta et instituta, sanctaque et beatæ Trinitatis lumine, aequa ac nos ipsi, collustrata. Proinde brevis nabi ad te erit oratio.

IX. Cum Christo imperium geris, cum Christo munus hoc administras. Ab illo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineris ac terreas. Quare tibi videndum est, ut illum, tanquam dona- rium quoddam purum et integrum, ei, qui dedit, serves. Imago Dei es: verum Dei quoque imaginis imperas; quae quidem hic certa dispensatione gu- bernatur, ad aliam autem vitam migrat, ad quam omnes quoque concedemus, posteaquam in hoc vita- carcere, vel stadio, vel præsignatione, vel adumbra- tione, aliquantis per luserimus. Flectat te natura cognatio; inoveat te exemplar tuum; ad Deum te adjunge, non ad mundi principem; ad benignum Dominum, non ad acerbum tyrannum. *Ille homicida erat ab initio*²⁸. Ille, et primo homini per mandati transgressionem vulnus inflixit, et ærumnosam vi- tam invexit, et tum inferendæ, tum subeundæ pœ- ne legem per peccatum induxit²⁹. Tibi vero, homo Dei, in mente veniat, quis te finxerit, quo voceris, quot quantaque habeas, quot nominibus obstrictus sis, a quo rationem, legem, prophetas acceperis, a quo hoc ipsum quod Deum cognoscis, quod bona in expectatione posita non desperas. Quocirca Dei

²⁸ Joan. VIII, 44. ²⁹ Gen. III, 1 sqq.

(21) Τὰ εἰκότα. Billius: « quæ in rem futura sint, » etc.

(22) Ἐκκλησίοντες. Reg. a, κλίνοντες. « infle- cientes. » Billius: « Christianam nostram libertatem demittentes. »

(23) Ἀπειλή. Coisl. I, ἀπειλή.

(24) Ή δεῖ τὸ πτεύμα, etc. Coisl. I, et δεῖ τῷ πτεύματι ὑποχωρῆσαι τὴν σάρκα, καὶ τὰ γήινα τοὺς ἐπουρανοὺς, « siquidem par est ut caro cedat spi- ritui, et terrena cœlestibus. »

(25) Εἰ. Deest in Reg. bm.

(26) Τοῦ μεγάλου Ποιμένος. « Patrem suum » intelligit.

H. Tί δὲ ὑμεῖς, οἱ δυνάσται καὶ ἀρχοντες; Ἡδή γάρ πρὸς ὑμᾶς δὲ λόγος μέτειπν, ἵνα μὴ δῆξαμεν πάντη τυγχάνειν ἄνθρους, καὶ τοῖς μὲν τὰ εἰκότα (21) παραίνειν, ὑμῶν δὲ τῇ δυναστείᾳ παραχωρεῖν, ὡσπερ αἰδοῖ τὴν κατὰ Χριστὸν ἡμῶν ἐλευθερίαν, τῇ δέεις ἐκ- κλίνοντες (22). Η τῶν μὲν κῆδεσθαι μᾶλλον, ὑμῶν δὲ ἀμελεῖν, ὃν καὶ μᾶλλον φροντίζειν ἀξιον, διστροφαὶ εἰς εἰς μείζω φέρουσα ἡ ροπὴ ὑποτέρως ἀν Ἑγ. καὶ πλειόν τὸ κατορθούμενον. τὸ γάρ ἐναντίον ἀπειλή (23), καὶ ἡμῶν, καὶ τοῦ λόγου. Τί οὖν φατε; καὶ τέ διομαλο- γούμεθα πρὸς ἀλλήλους; « Άρα δέξεσθε σὺν παρθη- σίᾳ τὸν λόγον; Καὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποτίθεται ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ καὶ τῷ ἐμῷ βήματι. « Αρχο- μεν γάρ καὶ αὐτοῖς προσθήσω δὲ, διτι καὶ τὴν μείζονα καὶ τελεωτέραν ἀρχήν. Η δεῖ τὸ πτεύμα (24) ὑποχω- ρῆσαι τῇ σαρκὶ, καὶ τοῖς γήινοις τὰ ἐπουράνια. Δέ- ξῃ τὴν παρθησίαν, οἴδι, διτι πρόσθατον εἶ (25) τῇς ἐμῆς ποίμνης τῆς Ιερᾶς Ιερὸν, καὶ θρέμμα τοῦ με- γάλου Ποιμένος (26), καὶ καλῶς ἀναθεν ἡγμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἀγίας καὶ μακ- ρίας (27) Τριάδος ὅμοιως ἡμῖν ἐλλαμπόμενον. Διτι τοῦτο μοι καὶ βραχὺς δὲ πρὸς εἰς λόγος καὶ σύντομος. »

Θ. Χριστῷ συνάρχεις, Χριστῷ καὶ (28) συνδιοικεῖς; παρ' ἐκείνου σοι τὸ ξίφος, οὐκ εἰς Ἔργον, ἀλλ' εἰς ἀπειλὴν. δι καθαρὸν ἀνάθημα τῷ δεδωκότι φυλάσσο- το. Εἰκὼν εἰ τοῦ (29) Θεοῦ· καὶ εἰκόνα διτι χειρὸς ἀγίας (30), ἐνταῦθα οἰκονομουμένην, καὶ πρὸς βίον ἔλλον μεθισταμένην, εἰς δὲ πάντες μεταθησόμεθα, μικρὰ πατέαντες ἐν τῷ τῆς ζωῆς τούτῳ, εἰτε δεσμω- τηρίῳ, εἰτε σταδίῳ, εἰτε προχαράγματι, εἰτε σκιά- σματι. Τίμησον τὴν συμφύταν· αἰδέσθητι τὸ ἀρχέτυ- πον· γενοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, μη τοῦ κοσμοκράτορος· μετὰ τοῦ χρηστοῦ (31) Δεσπότου, μη τοῦ πικροῦ τυράννου. « Εκεῖνος ἀνθρωποτόρος ἦν εἰς ἀρχῆς ἐκείνος καὶ τὸν πρώτον ἀνθρώπον διὰ τῆς παρακοῆς ἐπλήξει, καὶ τὴν ἐπίμοχθον ζωὴν ἐπεισήγαγε, καὶ τὸ κολάζειν, καὶ τὸ κολάζεσθαι διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐνομοθέτησε. Σὺ δὲ, ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ, μνήσθης τίνος εἰ ποίημα, καὶ ποῦ καλῆ, καὶ πόσα ἔχεις, καὶ πόσον δρψεῖς, παρὰ τίνος σοι λόγος, νόμος (32), προφῆται, αὐτὸν τὸ εἰδέναι Θεόν, τὸ μη ἀπελπίζειν τὰ προσδοκώμενα. Μίμησαι διὰ ταῦτα Θεοῦ φιλα- θρωπίαν. Τοῦτο ἔχει (33) μάλιστα θεῖον δινθρωπος, τὸ εὖ ποιεῖν. « Εξεστὶ σοι θεὸν γενέσθαι μηδὲν πο- νήσαντι (34)· μη πρόρη τὸν καιρὸν τῆς θεώσεως. »

(27) Καὶ μακρίας. Ήταν desunt in Reg. bm, et Or 2

(28) Καὶ. Deest in Reg. bm.

(29) Τοῦ. Deest in Regg. a, bm.

(30) Αἱ τοιούτοις ἀγίαις. « In manu, in potestate habes Dei imaginem. »

(31) Χρηστοῦ. Sic duo Coisl., tres Colb., et Or. 2. In ed., Χριστοῦ, « Christum. »

(32) Λόγος, νόμος. Sic Reg. bm, et Or. 2 « Evan- gelium. »

(33) Τοῦτο ἔχει, etc. « Nulla re proprius accedit homo ad Deum, quam benevolentia. »

(34) Πονήσαντι. Sic duo Coisl. In ed., πον- σαντι.

humanitatem et misericordiam emulare. Nihil tam divinum homo habet, quam benignitatem ac beneficium. Licet tibi nullo labore Deum fieri: noli divinitatis consequendae occasionem abhincere.

P. Ἀλλοι χρήματα κενούσιν, ἄλλοι σάρκας τῷ πνεύματι, καὶ νεκροῦνται: Χριστῷ (35), καὶ κόσμου κινετῶν ἀπανίστανται· ἄλλοι καθιεροῦσι Θεῷ τὰ δυνάτατα. Καὶ τὴν Ἀβραὰμ θυσίαν πάντων ἀκήκοας· διπροσβύτερον ἔδωκε τῷ Θεῷ τὸν μονογενῆ, τὸν εἰς τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς δὲν ἡ ἐπαγγελία, ἡ (36) παρὰ Θεοῦ τὸ ἀπὸ ἀρχῆς ἔκομιστα. Σὲ δὲ τούτων οἰδὲν αἰτοῦμεν· ἐν ἀντὶ πάντων εἰσένεγκε, τὴν φιλανθρωπίαν· ἢ χαίρει Θεὸς μᾶλλον, ἢ πᾶσιν ὅμοιοις· διῶρον ίδειν, δῶρον ἀμωμον, δῶρον φιλοτιμίαν Θεοῦ προκαλούμενον (37). Μίζον τῷ φόνῳ τὴν πειθεῖται· κέρασον τῇ ἀπειλῇ τὴν ἐλπίδα. Πολλὰ καὶ χρηστότητα κατηρθοῦσαν (38) οἶδα, δυσπούσαν εἰς ὀφειλομένην ἀντίδοσιν, διταν βιάζεσθαι παρὸν συγχωρήσαντες, δυσωπήσαντες εὐνοίᾳ τὸν ἐλεούμενον. Μηδὲν εἴναι σε πειθέτω τῆς ἀρχῆς ἀνάξιον· μηδὲν ἀποκλείεται τὸν οἰκτον καὶ τὴν ἡμερότητα, μή καιρὸς, μή δυνάστες, μή φόνος, μή μειόνων ἀρχῶν ἐπιτέλεις (39), μή θρασύτης (40) τὸ πλέον ἔχουσα. Κτῆσαι τὴν εὐνοίαν ἐν τοῖς ἀναγκαῖοις καιροῖς (41), τὴν ἀνώχρησον Θεῷ τὸν Ἑλεον. Οὐδεὶς μετέγνω τῶν Θεῷ τὸ προσιστενεγκάντων (42). Πολὺς ἐστιν εἰς ἀντίδοσιν, μάλιστα μὲν τοῖς ἐκεῖθεν ἀγαθοῖς ἀμειδόμενος τοὺς προκαταβαλόντας τι, καὶ προχρήσαντας· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοῖς ἐνταῦθα πρὸς πίστιν τῶν ὑστερον.

Ad necessaria tempora superius benevolentiae tibi minorem unquam Deo aliquid prius obtulisse pœnituit quidem cœlestia bona, iis, a quibus ipsi ante quidpiam collatum mutuoque datum fuerit, rependens; nonne quam autem huius quoque vita coimmota refundens, ut de futuris fidem faciat.

IA'. Ετι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος παρέρχεται, καὶ ἡ σκηνὴ (43) καταλύεται. Πραγματευόμεθα τὸν καιρὸν· τοῖς οὐχ ἐστῶσι τὰ μένοντα ὡνησώμεθα. Ἐκαστος ἡμῶν ἐστιν ἐν ἐπιτιμοῖς· καὶ ὁ χοῦς πολλὰ φέρει τὰ ὄφρατα. Συγχωρήσαμεν, ἵνα συγχωρθῶμεν· ἀφῶμεν, ἵνα αἰτήσαμεν ἀφεσιν. Ορφές ἐν τῷ Ἔναγγελῷ· Χρεωφειλέτης εἰσάγεται (44) τις πολλῶν ταλάντων, καὶ ἀφίεται τοῦ χρέους· προσάγεται γάρ ἀταθῆ δεσπότη. Καὶ συγχωρεῖται μὲν, οὐ συγχωρεῖ δὲ· δοῦλος γάρ ἐστι καὶ τὴν προσάρτεσιν (45)· ἀλλ᾽ ή· ἔνυχε φιλανθρωπίας περὶ τὸ πλεῖον, ταύτης οὐ μεταδίδωσι τῷ ὄμοδούλῳ περὶ τὸ Ἑλαττον, οὐδὲ, εἰ μή τινι ἀλλῷ, τῷ τῆς μεγαλοφυχίας ἐπόμενος ὑποθέγματι περὶ τὸ ἀλλότριον· καὶ δεσπότης ἀγανακτεῖ. Καὶ τὸ ἔξις σιωπήσομαι· πλὴν ἀμεινον τῷ παντὶ,

A X. Alii opes suas effundunt, alii exhaustam carnem spiritui mancipant, ac propter Christum emoriuntur, atque omnino a mundo se removent. Alii charissima quæque sibi pignora Deo consecrant. Nec vero tibi Abraham sacrificium inauditum est, qui unicum filium, divinitusque promissum, immo ad quem ipsa missio referebatur. Deo libentius obtulit²⁷, quam ab eo primum 324 acceperat. Horum nihil a te postulamus: pro omnibus hoc unum offer, nempe benignitatem, qua Deus magis, quam cunctis aliis rebus in unum collatis, delectatur; donum proprium, donum omni labi vacuum, donum Dei liberalitatem et munificientiam invitans. Lenitatem terrori admisce: minas spe tempera. Multa quoque humanitate ac benignitate perfici scio, B ut quæ ad debitam gratiam referendam pudore ipso compellat; cum videlicet oblata ulciscendi atque animadverteundi potestate noxam condonantes, ci, cui misericordiam impertimur, benevolentia nostra pudorem incutimus. Nihil tibi tanti sit, ut propterea inducas in animum aliquid admittere, quo: te magistratu indignum reddat. Nihil misericordiam et mansuetudinem excludat, non tempus, non princeps, non metus, non majorum dignitatum spes, non temeritas quæ sui juris pimium retinet. præsidium para; misericordiam Deo commoda. Nemine referendo copiosus est, maxime ille in beneficio mutuoque datum fuerit, rependens; nonne quam autem huius quoque vita coimmota refundens, ut de futuris fidem faciat.

C XI. Adhuc paululum, et mundus transibit, et hoc tabernaculum dissolvetur. Temporis commoditate ad quæstum utamur; fluxis et fragilibus aeterna coemamus. Unusquisque nostrum in correptione est; ac lutea hæc massa plurimum æris alieni secum circumfert. Alienis ergo peccatis veniam demus, ut nostris impetreremus; remittamus, ut vi-cissim nobis remitti postulemus. Vides in Evangelio quemadmodum quidam multorum talentorum debitor adducatur, ac debito liberetur²⁸; ad bonum enim et facilem dominum accesserat. At non, ut ei debitus remissum fuerat, ita ipse quoque remittit; nam animi etiam proposito servus erat; nec misericordiam, quam in majori pecunia summa consecutus fuerat, in minori pecunia conservo suo imper-

²⁷ Gen. xiii, 2 sqq. ²⁸ Matth. xviii, 23 sqq.

(35) Χριστῷ. Regg. a, bm, duo Coisl., tres Colb., Or. 2, διὰ Χριστὸν.

(36) Ἡ. Coisl. 1, 5v.

(37) Προκαλούμενος. Sic Reg. bm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, et Jes. In ed., προκαλοῦμεν.

(38) Κατορθούσαν. Regg. a, bm, Orat. 2, κατορθοῦν.

(39) Μειόντων ἀρχῶν ἐλπίς. Sic Regg. a, bm, duo Coisl. et Or. 2. Alii resecanτ, μειόνων, alii, ἀρχῶν. In ed. decessit ἐλπίς.

(40) Μή θρασύτης, etc. Non temeritas plus sibi tribuerens, que modum excedit. Vel cum Leuen-

D kiaio: « Non audacia meliori rerum suarum conditione freta. » Billius: « Non audacia et importunitas pojora omnia habens. »

(41) Καιροῦ. Deest in Reg. bm, et tribus Colb.

(42) Προεισεγκάντων. Regg. a, bm, et Or. 2, προσενεγκάντων.

(43) Καὶ η σκηνὴ, etc. Billius: « Ac scena dissolvetur. »

(44) Εἰσάγεται. Reg. bm, tres Colb., Or. 2, προσάγεται. In Judicio sistitur ad reddendam rationem.

(45) Τὴν προαίρεσιν. Billius: « Anīn inductio-ne. »

titur, nec, si nihil aliud, propositum sibi certe libe- A προεισφέρειν τοῦ ἐκείτε λόγου (46) τὴν ἐντεῦθεν χρη-
meritis erga alios animi exemplum sequitur. Quam ob στέπητα.
causam dominus ira commovet. Nam quæ postea sequuntur, silentio præteribo. Tantum hoc dicam,
conducibilius omnino esse, ut priusquam in altero seculo vitæ rationes referamus, hujus vitæ benigni-
tatem impendamus.

325 XII. Quid ais? Num te his sermonibus caput tenemus, quorum te amore inflammari sæpe confessus es, præfectorum optime, atque, utinam addere liceat, clementissime? Num tibi præterea supplicis cujusdam libelli loco canities hæc offrenda erit, atque annorum numerus, diuturnumque et labis expers hoc sacerdotium, quod ipsi quoque angelii, puri purissimi Dei cultores, tanquam ipsorum cultui minime impar, fortasse veneratione prosequuntur. Num hæc te permovent? An majus B aliquid audendum erit? Audacem autem me dolor efficit. Christum tibi offero, Christi pro nobis inanitionem, et impatibilis passiones, et crucem, et clavos, quibus peccato solitus sum, et sanguinem, et sepulturam, et resurrectionem, et ascensionem, atque adeo mensam hanc, ad quam communiter accedimus, salutisque meæ typos, quos eodem ore perago, quo hanc ad te deprecationem oboeo, hoc, inquam, sacrosanctum atque in cœlum nos evehens mysterium.

XIII. Quod si non propter unum ex his, saltem propter omnia, da hanc gratiam, et nobis, et tibi ipsi, et domesticæ Ecclesiæ tuæ, atque huic pulchro Christi cœtu; de quo ita velim existimes, eum tibi nobiscum supplicem esse, tametsi obeundæ legationis munere nobis cedat, ut majorem apud te, ob sacerdotii dignitatem, qua a Deo ornati sumus, auctoritatem habituris; ne illud etiam dicam, quod imperii lege prohibetur. Hac una re pulchre vincaris; beniguitate nos supera. En tibi, coram Deo, et angelis, et regno cœlorum, illiusque vitæ præmiis, supplices meos offero. Fidem meam honora, quam mihi commissam aliis commisi: ita fieri, ut et tua

(46) Λέγουν. Unus Regius, ἐλέου, « misericordia. »

(47) Προσθεῖται. Or. 2 addit, δτι.

(48) Τὴρ πολιάρ, « canitiem, » etc. His verbis « natrem sumum » indicat Gregorius.

(49) Μεῖζον. Or. 2, καὶ μεῖζον.

(50) Προσάγω σοι. Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, etc. In ed., προσάγωστ [perperam].

(51) Τὴρ ἀράστασιν. Billius, « redditum ad vi-

taim. »
(52) Καὶ τὸν τύπον, etc., « et salutis meæ typos. » Nullum scrupulūn mouere debent hæc verba. « Typi » quidem sunt et « signa; » sed « signa » rerum præsentium. His vocibus usi sunt SS. Patres, et nihil aliud intelligunt, » inquit Billius, « quam partem sacramenta quæ in oculorum sensum cadit. » Sic in Eucharistia, species panis et vini sunt « typi » seu « signa » corporis et sanguinis Christi realiter et substantialiter præsentis. Item alia omnia sacramenta ita sunt « typi » vel « signa salutis, ut eam simul efficiant et significant. »

(53) Εἰ καὶ μή δι' ἔτι, etc. Billius: « Quod si hæc singula minus apud te valent, at universa certe valent. »

(54) Οὐρ. Deest in Regg. a, bm, et Or. 2.

(55) Σεαυτῷ. Sic Or. 2. In ed., σαυτῷ.

IB'. Τί φῆς; « Έχομέν σε τοῖς λόγοις τούτοις, ὃν ἔραστης εἶναι πολλάκις καθαυμολόγησας, ὃν καὶ στέπητα. »
ἀρχόντων, εἴη δὲ προσθεῖναι (47), καὶ ἡμερώτας; « Ή δεῖ, καὶ τὴν πολιάν (48) σοι ταύτην ἀνθ' ἵκετηρίας προσαγαγεῖν, καὶ τὸν τῶν ἑτῶν ἀριθμὸν, καὶ τὴν μαρκὸν ἱερωσύνην καὶ ἀσπιλον ταύτην, ἢν αἰδοῦντας τυχὸν καὶ ἄγγελοι, καθαρῶς τῷ καθαρωτάτῳ λατρεύοντες, ὡς τῆς ἑσυτῶν λατρείας δέξιαν. Πεῖθει ταῦτα; ή τι τολμήσω μεῖζον (49); τολμηρὸν δέ με ποιεῖ τὸ ἀλγεῖν. Χριστὸν προσάγω σοι (50), καὶ τὴν Χριστὸν κένωσιν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὰ τοῦ ἀπαθοῦς πάθη, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τοὺς ἥλους, οἵς ἐλύθην ἑγὼ τῆς ἀμαρτίας· καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὴν ταφὴν, καὶ τὴν ἀγάστασιν (51), καὶ τὸν δινοδόν, ἢ καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην, ἢ κοινῇ πρόστιμεν· καὶ τοὺς τύπους (52) τῆς ἐμῆς σωτηρίας, οὓς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τελῶ στόματος, ἀφ' οὗ ταῦτα πρᾶς σὲ πρεσβεύω, τὴν ἱερὰν καὶ ἓν φέρουσαν ἡμᾶς μυσταγωγίαν

ΙΓ'. Εἰ καὶ μή δι' ἔν (53) τούτοιν, ἀλλ' οὐν (54) διὰ πάντα, δός καὶ ἡμῖν καὶ σεαυτῷ (55) τὴν χάριν, καὶ τῇ (56) κατ' οἰκόν σου Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι· δὲ νόμισον ἡμῖν συμπρεσεύειν, εἰ καὶ ἡμῖν παραχωρεῖ τῆς πρεσείας, ὡς αἰδεσιμωτέροις (57) διὰ τὸν τιμήσαντα, καὶ ἄμετον τῆς ἀρχῆς (58) νόμιμον κατείργεται. «Ἐν τούτῳ καλῶς ἡττήθητι· νίκησον ἡμᾶς φιλανθρωπίᾳ. Ιδοὺ προσάγω σοι τοὺς ἐμοὺς ἱκέτας ἐνάντιον Θεοῦ, καὶ ἄγγέλων, καὶ βασιλείας οὐρανῶν, καὶ τῆς ἑκείθεν ἀνταπόδοσεως. Τίμησον τὴν ἐμὴν πίστιν (59), ἢν ἐπιστεύθη τε καὶ ἐπίστευσα· ὡς ἀν καὶ τῇ στήσει (60) τιμηθεῖ περὶ τὰ μεῖζα καὶ τελεώτερα. Κεφάλαιον

(56) Καὶ τῇ, etc. Sic codd.: « et domesticæ Ecclesiæ tue. » Hic præfeti « familiam, » quæ, numero et pietate, Ecclesiæ formam exhibebat, significare videtur Gregorius, non « Nazianzenam Ecclesiæ, » ut putat Elias. Siquidem in his sequentibus verbis, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι, « et huic pulchro Christi cœtu, » ipsa designatur Nazianzena Ecclesia. In editis, τῇ τῇ, etc.

(57) Οὓς αἰδεσιμωτέροις, etc. Non bene Billius, « ut majorem apud te, a quo honore affecti sunnus, auctoritatē habituris. » Ascribit siquidem præfector id, quod Gregorius Deo tribuit.

(58) Τῷ τῆς ἀρχῆς, etc. Velabat lex prætoria, ne « populus legationis munere fungeretur, quia non permittebat, » inquit Elias, « ut quisquam ordinis sui fines transiliret. »

(59) Τίμησον τὴν ἐμὴν πίστιν, etc. « Honora fidem meam; secundum quam, » juxta Elias, « ἀδελις ac vera esse huic populo creditus sum, cum dicere omnino te nobis obtemperaturum, » quæque fide credidi te nos exauditurum, ut et tua fides honoretur, qua fiduciam concepisti, majorante boua consecuturum credens. »

(60) Η σή. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 2, et Par. Deest in editis.

τε (61) τοῦ λόγου, ἔχεις καὶ αὐτὸς ἐν οὐρανῷ Κύριον· τοιούτου τύχοις περίσσεαυτὸν τοῦ κριτοῦ, οἴστεπερ (62) ἀν αὐτὸς γένη τοῖς ἀρχομένοις. Τύχαιμεν δὲ πάντες, καὶ τῶν ἐντεῦθεν χρηστῶν, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀνεκτότερων, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. φήσεις (63) καὶ τὸ κράτος, φήμη καὶ βασιλεία, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματi, ὕστερη δὲν, καὶ τροπῆν, καὶ ξεσται, καὶ νῦν (64), καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(61) Δεξ. Deest in Or. 2.

(62) Οἰδστεπερ. Sic Reg. bm, Cois. 2, Jes., Par., etc. In ed., oīc δὲ περ.

A quoque in majoribus et perfectioribus honoretur. Atque, ut uno verbo rem complectar, Domum ipse quoque in celo habes. Hunc tibi tales erga te judicem experiri contingat, qualem te his 326 qui imperio tuo subsunt, praestiteris. Utinam autem nobis, et in hac vita mitia et benigna cuncta contingent, et in altero saeculo leviora, in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria et imperium, et honor, et regnum, cum Patre et sancto Spiritu, sicut erat, et erit, et nunc est, in saecula saeculorum. Amen.

(63) Θήσεις, etc. Reg. a, et Or. 2, φ κράτος, δέξα, τιμή, βασιλεία.

(64) Καὶ τοῦ. Jes. addit, καὶ δεῖ, « et semper. »

327 MONITUM IN ORATIONEM XVIII.

« Hac oratione, » inquit Basilus, « primum Basiliū Magnum alloquitur, eique velut argumentum quoddam orationis subministrat. Deinde paternā vitā historiam exordiens, ostendit quemadmodum, portentosa quadam atque impia superstitione abjecta, Christianam fidem amplexus sit, idque miris modis exornat, ac simul captata occasione laudem matris annexit. Tum ad orationis institutum rediens, miracula quaedam narrat, quae in illius baptismate contigerant. Hinc ad episcopatum ejus transit, ubi varias ejus laudes prosequitur, ac pietatem quidem illius et fidei constantiam per collationem amplificat, eumque obiter purgat, quod imprudens falso cuidam et sacrilego haereticorum dogmati subscrispsisset. Mox ejusdem liberalitatem beniginitatemque in complectendis pauperibus, gloriæque humanæ contemptum laudat; et, quibusdam virtutibus per congeriem enumeratis, ad humilitatis laudem reddit, eamque eleganter pertractat. Cui ignoscendi facilitatem subjungit, atque injuriarum oblivionem, eximiamque humanitatem cum mira in rebus gerendis dexteritate conjunctam. Ita denum exponit, quemadmodum eum duplice miraculo Deus celebravit, dum, et eos, a quibus fuerat offensus, ultiō divina statim secuta est, et cumdem a medicis comploratum, praeter omnium spem, ipse pristinæ valetudini restituit; et quia his rebus hominum sanctimonia perspicue declaratur, addit quemadmodum mater gravissimo et atrocissimo morbo laborans, repente sanitatem recuperit; ac præterea quonam modo ipse periculosa tempestate iactatus, parentum precibus, certissimum mortis periculum effugerit. Hinc ad fortitudinis constantiæque laudem se confert. Qua pluribus exemplis demonstrata, patris encomio finem imponit, atque ad matrem iam senio conjectam orationem convertens, eam elegantissime et doctissime consolatur. »

II. Nazianzi medio circiter anno 374 habita est haec oratio. Mense enim Martio vel Aprili hujusce anni, juxta eruditos, obierat Gregorius senior. Id etiam nonnullis monumentis probari potest. Ac primo quidem constat mortuum jam fuisse Gregorium patrem, cum ad Iconiensem sedem assumptus est Amphilochius. Etenim quo tempore is ordinatus fuit Iconii episcopus, Gregorius noster in luctu de parentis funere versabatur, ut ipsem scribebat ad Amphilochium patrem: « An te quidem, » inquit (65), « in moerorem conjicit filius, quod ob virtutem arripiatur, et honore affiliatur.... me autem non discruciat pater, qui postremam a nobis peregrinationem init, ex qua non jam ad nos revertetur, nec a nobis conspicietur? » Præterea Faustinus, cui successit Amphilochius, vita functus erat anno 373. Basilius namque ad Eusebium Samosatensem episcopum scribens, ait (66): « Iconium civitas est Pisidiæ... Ipsa nos invitat, ut se invisanus, ut episcopum ei demus. Mortuus est enim Faustinus. » Hanc autem epistolam scriptam anno 373 consentiunt eruditi. Utrum vero Amphilochius proxime Faustino successerit, an haereticus quidam, qui 328 brevi defunctus aut pulsus est, medius Faustum inter et Amphilochium sederit, ut arbitrantur nonnulli, non satis liquet. Quidquid sit, certum est Amphilochium Iconiensis Ecclesiæ administrationem suscepisse anno 374. Hunc enim ordinatum episcopum datis litteris eodem anno Basilius consolatur his verbis (67): « Benedictus Deus, qui sibi placentes in singulis statibus elegit, electionisque secernit vasa, et his utilit ad ministerium sanctorum: qui nunc etiam te cum fugeres, ut lumet dixisti, non nos, sed vocationem quam per nos futuram suspicabar, inevitabilibus gratiæ relibus illigavit, ac in mediæ Pisidiæ deduxit, ut homines Deo capias, » etc. Cum ergo et ordinationis Amphilochii et Gregorii senioris obitus tempora con-

(65) Epist. 63.

(66) Epist. 158.

(67) Epist. 161.

veniant, atque illius ordinationi sin minus, istius certe funeri affuerit **Basilius**, non male conjicitur, Gregorii patris obitum funusque post hiemem anni 374 collocari posse. Nec mouere debet quod in Menœis (p. 19) legitur, nempe, Kalendis Januarii « recoli memoriam Gregorii patris hac die in pace quiescentis. » Infirmum prorsus id argumenti genus, quod ex jam dictis satis confutatur.

III. Superest adhuc ut unum et alterum istius orationis locum difficiliorem, quam ut intra notarum angustias solvi possit, enucleemus. Ac primum quidem de Hypsistariis, in quorum errore versabatur Gregorius senior, priusquam Christo nomen daret, aliquid dicamus. Rara apud veteres Hypsistiorum mentio. Nihil, juxta Suicerum, apud Epiphanium, Augustinum, Theodoretum, Damascenum et alios, qui olim de heresis scripserunt, legitur. Horum quidem meminere, praeter Gregorium nostrum et Nyssenum, Hesychius et Suidas. Verum isti nihil afferunt propter nominis rationem, ac Hypsistarios sic dictos volunt, quod « Summum, » seu « Supremum colerent et invocarent. » Nyssenus vero id unum habet (68), quod ipsi quidem « Deum esse confiterentur, quem Altissimum, vel Omnipotentem vocabant, Patrem autem ipsum esse non admittentes. » Si tamen Theologum audierous, ex duabus rebus maxime oppositis conslatus erat Hypsistiorum error, partim scilicet ex gentili errore, partim ex legali vanitate. Hypsistarii siquidem idola et sacrificia rejicientes, « ignem » tamen et « lucernas » cum gentilibus colebant; « circumcisionem » vero aspernantes, « Sabbathum et jejunam quasdam a nonnullis cibis abstinentiam » cum Judæis observabant. Unde hi abjecti et aspernandi homines Hypsistiorum nomen sibi tribuebant, quod solum « Supremum, » seu, « Altissimum » agnoscerent ac venerarentur. Epiphanius, licet de Hypsistariis nullam, ut iam vidimus, mentionem fecerit, quiddam tamen fere simile de Euphemitis, seu Massalianis, narrat. Ait enim (69), « eos ex gentilibus ortos, nec Judaismo, nec Christianismo attendere; deos quidem dicere, nullum tamen adorare, sed unum solum venerari, eumque Omnipotentem vocare. » Addit etiam, « eos cum lucernarum igne, » (quod λυχνάς vocat), « conventus habere. » Quæ quidem ab iis, quæ de « Hypsistariis » veteres scripserunt, non multum discrepant.

IV. Altera de iisdem Hypsistariis occurrit difficultas. Mirum Clerico videtur (70), quod Gregorius noster, cum in hac oratione Hypsistarios « idola » coluisse neget, et Gregorium patrem « in eorum heresi natum » dicat, fateatur tamen carmine primo, « eum animalium simulacris paruisse. » Id Clericus 329 pugnare existimat. Egregium sane artis criticæ magistrum I cui una tantum nodi solvendi ratio succurrit, Gregorium scilicet nostrum, « vel memoria lapsu, vel zek̄ servidioris impulsu contraria locutum esse; nisi forte, in eo quod de animalium idolis dixit, ab hyperbole pro more suo adhibita, excusandus esse videatur. » Quis hæc audiendo non indignetur? Vel, quæ fides malevolo aut imperito interpreti habenda? Audacior ille censor, qui tam peritus sibi videtur, et tam temere quam arroganter de Gregorio aliisque doctissimis ac sanctissimis scriptoribus pleniusque judicat, nullatenus hic Gregorii mentem assecutus est. Hæc sunt enim Theologi verba, caro. 1, vers. 123:

Αὐτῷ δγ' ἀγριέλαιος, ὃπ' εἰδώλοις πάρος ἦν
Ζών, etc.

At ille quidem (pater) agrestis oliva, sub simulacris antea erat
Vivens, etc.

Nihil in hoc contextu de animalium idolis dictum. Falsa vocis ζῶω interpretatio Clericum in errorem induxit, dum « animalium idola » videre se putat, ubi Theologus, nulla animalium mentione facta, patrem « sub simulacris viventem » exhibuit. Vox enim ζῶω non est, ut loquuntur grammatici, genitivus pluralis nominis ζῶων, « animal; » sed participium præsens verbi ζῶω poetice pro ζῶω, « vivo. » Sæpiissime illam vocem, « viventis » tantum significations gaudentem, apud Homerum, Hesiodum, Herodotum aliosque usurpatam reperimus. Mirum sane id a Clerico ignoratum, vel potius dissimulatum. Præterea, hæc « idolorum » seu « simulacrorum » voce utens Gregorius, non idcirco deorum aut animalium simulacula significare voluit; verum ea tantum generatim, quæ superstitione gentilitatis propria, veri Dei cultores summopero respunnt, cujusmodi fuerunt « ignis et lucernarum » elementa, quæ Hypsistarii religiose colebant. Cum igitur Gregorius pater, etsi non supremo, superstitione tamen cultu hæc elementa veneraretur, potuit dicere Theologus patrem sub « idolis » seu « simulacris » vixisse, id est, « sub sensibilibus elementis. » Quo etiam sensu intelligendum est, quod Gregorius presbyter in Vita Theologi scribit (71): « Pater quidem Gregorii, » inquit, « idolis relictis, ad pietatis cultum migravit; et excussa Hypsistiorum superstitione, sincerus divinae gratiae discipulus eluxit. » Non ergo Theologus, dum de Hypsistario patre sermonem habuit, memoria lapsus est, nec nimio zelo abreptus, nec etiam hyperbole usus, a qua Clericus ejus excusationem erui posse videtur.

V. Ex hujus orationis textu alia etiam exsurgit difficultas; an scilicet Gregorius pater « in cubiculo suo, » ut volunt nonnulli, « privatum sacrum peregerit. » Rem sic

• (68) *Or. 2 contra Eunom., t. II, pag. 440.*

(69) *Hæres. LXXX, pag. 450.*

• (70) *Bibl. univ., an. 1690, tom. XVIII, p. 3 et 4.*

(71) *Greg. Presb. in Greg. Vita, n. 4.*

narrat Theologus (n. 29) : « Mysterii tempus aderat.... cum ille (Gregorius pater) ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius, mox exigua admodum et obscura voce famulum .... vestem porrigeret, manumque subjeceret. Qui cum non sine stupore adesset, prompteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysem illum in monte orantem imitatur; fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, 330 alaci animo pro populo mysteria concelebrat, aut praecelebrat, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente aulem, ut mihi videtur, per quam integra. Rem miram! sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis remotus.... Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, effatus esset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se conjecit. » Ex quo contextu quidam erudit, inter quos doctissimus ac piissimus cardinalis Bona (72), mysterii voce decepti, Gregorium patrem e lectulo surrexisse, et privatum sacram in cubiculo pergeisse, existimarunt. Verum si serio perpendamus Theologi verba, non verum ac reale, sed mysticum tantum, menteque conceptum in Gregorii facto sacrificium deprehendemus. « Nam, » ut ait Elias (73), « festa quidem olim, ob ea, quae in his mysticis peragebantur, mysteria appellabant: hoc autem loco eum (Theologum), per mysterium, ipsum sacri conventus tempus intelligere existimo, in quo mysticas quoque preces sacerdotes celebant. Cui sententiæ ea etiam, quæ sequuntur, saven.... Ergo mysteria quidem pro populo concelebrat, utpote una cum iis qui haec in altari celebrabant spiritu præsens, etiam si corpore, propter corporis inservitatem, abesset; præcelebrat autem, ut compendiōne quodammodo ac breviter ea prius absolvens. » Eodem modo interpretantur Basilius, Billius, Tillemontius, etc. Non ergo « privatum sacram in cubiculo peregit » Gregorius senior, cum ibi ea, quæ ad verum sacrificium requiruntur, ornamenta scilicet, altare, panis et calix consecrandi, abessent. Etenim ex Theologi contextu sequitur tantum, Gregorium patrem, solemni Paschatis die, præ morbo jacentem, e lectulo surrexisse, et in cubiculo, manibus ad orationem compositis, liturgiæ preces, « paucis quidem, et quibus poterat verbis, » recitasse; ac proinde verbo tantum, ut ita loquar, obtulisse, gratias egisse, benedixisse, etc. Quibus peractis, in lectulum rursus se conjecit.

(72) Liturg. lib. I, c. 14, p. 96 ed. Rom, an. 1671.

(73) In Comment.

ΛΟΓΟΣ ΙΗ̄.

Επιτάφιος (74) εἰς τὸν πατέρα, παρθετος (75) Α
Βασιλεῖου.

A'. Άνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστὲ θεράπον, καὶ οἰκονόμη τῶν τοῦ Θεοῦ μιστηρίων, καὶ διερ ἐπιθυμῶν τῶν τοῦ Πνεύματος· οὐτός γάρ ἡ Γραφὴ καλεῖ τῶς διαβεβήστας καὶ ὑψηλούς, καὶ ὑπεράνω (76) τῶν δρωμένων. Καλῶ δέ σε καὶ ΘεονΦαρὰν πάστος Αιγυπτιακῆς καὶ ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ στύλου, καὶ ἔδραιωμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ θέλημα Κυρίου, καὶ φωστῆρα ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντα, καὶ πίστεως ἐρεισμα, καὶ Πνεύματος καταγώγιον. Καὶ τι ἀν πάσας ἀπαριθμούμην τὰς προσηγορίας, δισας; τῇ ἀρετῇ σοι πεποίηκεν, ἀλλή τις ἀλλην οἰκειοῦσα τε καὶ προσάγουσα;

B'. Πλὴν εἰπέ· πόθεν πάρει; καὶ τις σου ἡ ἐργασία; καὶ τι χαρισμένο; ήκεις ἡμῖν; Ἐπειδὴ πάντα σε σὺν Θεῷ, καὶ παρὰ Θεοῦ κινούμενον ἔγνων, καὶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν δεχομένων. « Ήκεις ἡμᾶς ἐποπτεύσων (77), ἡ τὸν ποιμένα ζητήσων, ἡ τὸ ποιμνιον ἐπούρμενος; Ήμᾶς μὲν οὐκ ἔτι δυτας, ἀλλὰ τῷ

" Josue xiv, 6. " Num. xii, 7. " I Cor. iv, 4.

" Isa. lxii, 4. " Philipp. ii, 16.

1 (74) Ἐπιτάφιος, etc. Sic titulus in plerisque codi., brevior sane et clarior quam iste a Billio usurpatus: Εἰς τὸν ἑαυτὸν πατέρα, ἐνῷ καὶ εἰς Νόνναν μητέρα παραμυθητικός. Εἰρηται δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ Βασιλείου, εἰς δικαὶον ποιεῖται τὸν λόγουν. « Sancti Gregorii oratio, partim funebris in laudem patris sui mortui, partim consolatoria ad matrem Nonnam, habita præsente Basilio, ad quem et principium orationis speclat. »

RATIO XVIII.

Funebris oratio in patrem, præsente Basilio

I. Homo (78) Dei¹⁹, et fidelis serve²⁰, et mysteriorum Dei dispensator²¹, et vir desideriorum Spiritus²²; hoc enim nomine virtute proiectos et excelsos viros, et supra ea, quæ oculis cernuntur, positos Scriptura vocat. Quin te quoque Pharaonis, hoc est, omnis Ἀιγυπτiacis atque adversariae potestatis Deum appello²³, et Ecclesiæ columnam ac firmamentum²⁴, et Domini voluntatem²⁵, et luminare in mundo verbum vitae sustinens²⁶, et fidei administrum, ac 331 Spiritus domiciliū. Et quid nomina ea omnia, quæ tibi tua virtus peperit, alia aliud tibi concilians atque offerens, enumereim?

II. Cæterum dic, quæso, unde ades et quænam tui opera, quidque largiturus ad nos venis? Quandoquidem omnibus in rebus te, cum Deo, et a Deo, ad eorum, qui te excipiunt, commodum et utilitatem moveri compertum habeo. Venisne ut nos invisas? An ut pastorem quæras? An ut gregem inspiras? Dan. ix, 23   " Exod. viii, 4.   " I Tim. iii, 15.

(75) Παρθετος. In quibusdam, ἐπὶ παρουσίᾳ, et in præsentiā.

(76) Υπεράρω. Sic Or. 1 et 2. In ed. divisim, ὑπέρ ἄνω.

(77) Ἐποπτεύσων. Or. 1 et 2, ἐπισκεψιμενος. Ad marginem vero ut in ed

* Alias XIX, quæ autem 18 erat, nunc 26. — Habita medio circiter anno 374.

(78) Basiliū compellat.

clas? Nos quidem non jam superstites, verum maxima ex parte una cum eo vita functos, atque afflictionis locum moleste ferentes, ac nunc præser-tim, eum scitum gubernatorem, aut vitæ nostræ facem, in quum, salutis lumen nobis e sublimi ostentantem, intuentes, dirigebamur, amisimus; illum autem cum omni virtute, ac pastorali disciplina, quam diuturno tempore collegerat, peregrinæ prosectorum, dierum simul ac prudentiæ plenum, et, si Salomonis verbis utendum est, gloriæ senectute coronatum; gregem denique consilii inopia labo-rantem et consternatum, summoque, ut vides, dolore ac mœstitia confessum⁷⁹, non jam in loco pa-scuae requiescentem, nec refectionis aqua educa-tum⁸⁰, sed præcipitia, et solitudines, et voraginiæ, in quas dispergatur et intereat, quærentem; num alium quoque solerter ac prudentem pastorem aliquando consecuturus sit, dissidentem, illud quidem certe et quidem valde sibi persuadentem, quod mi-nime tam, beneque secum agi existimantem, si non multo inferiorem.

III. Porro cum tria hæc, ut dixi, atque omnia ex sequo, tibi hue veniendi necessitatem attulerint, nos scilicet, et grex, et pastor, age, pro eo curationis spiritu, quo prædictus es, eam, quæ cuique apta sit, medicinam adhibe, ac sermonem cuius iudicio dis-pone, quo te sapientiæ nomine magis admiremur. Quoniam autem modo dispones? Ad pastorem quod attinet, si illum ob virtutem, ut par est, laudaveris, non solum ut puro puram orationem, instar funebris cuiusdam muneric, inferas; sed ut etiam aliis illius vitæ rationem, tanquam pietatis formam et admonitionem, proponas. Nos vero quod spe-ctat, si de vita et morte, de animæ atque corporis conjunctione ac disjunctione, de duobus mundis, hoc est de præsenti ac fluxo et fragili, et de eo, qui animo et mente intelligitur ac manet, pauca dis-serueris; nobisque persuaseris, ut alterius quidem imposturam et perturbationem atque inconstan-tiam, 332 ac, velut in undis, sursum deor-sumque jactationem contemnamus; ad alterum autem, qui firmus et stabilis, ac divinus, semperque sui similis est, atque omni perturbatione et confusione vacat, totos nos adiungamus. Sic enim iii, qui hinc prius excesserint, minus nobis mœ-riis attulerint; imo etiam letitia nos afficerint, si nos oratio hinc abductos sursum collochet, atque id, quod in præsenti molestum est, in futuri exspecta-tione occultet, nobisque illud persuadeat, quod ipsi quoque ad bonum Dominum properemus, atque

⁷⁹ Prov. xvi, 54. ⁸⁰ Psal. xxii, 2.

(79) Ἀκηνθυρόμεθα. Sic Reg. c. In ed., ἀπευ-θυνόμεθα.

(80) Στεφανούμερος. Reg. a, στεφανούμενον.

(81) Ήπορημένος, καὶ. « Gregem pastore desti-tutum, » etc. Sic Reg. a, tres Colb. et Or. 1. Deest καὶ in ed.

(82) Ἐραρακανόμερος. Sic Or. 1. In ed., ἐνα-παύμενον.

(83) Ἀγαπῶν. Coisl. 1, et Par. ἀγαπῷ

A πλειστῷ μέρει συναπελθόντας, καὶ τῷ τόπῳ τῆς κακώσεως δυσχεράνοντας· καὶ νῦν μᾶλιστα, ἵνα τὸν ἐπιστήμονα κυδερνήτην, ἢ τὸν λαμπτῆρα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀποδεδήκαμεν, πρὸς δὲ ἀπηβυνό-μεθα (79) βλέποντες, ἀγωθεν ἡμῖν τὴν σωτηρίαν πυρσεύοντα· ἐκεῖνον μετὰ τοῦ καλοῦ παντὸς ἐκη-μήσαντα, καὶ πάσις τῆς ποιμαντικῆς εὐταξίας, τὸ χρόνῳ μακρῷ συνελέξατο, πλήρης ἡμερῶν τε ὅμου καὶ φρονήσεως, καὶ τῷ τῆς καυχήσεως γήρᾳ, εἰ δὲ τὸ τοῦ Σολομῶντος εἰπεῖν, στεφανούμενος (80). Ποι-μινον τὴν πορημένον, καὶ (81) καταβεδημένον, καὶ δρᾶς δῆσης γέμον ἀθυμίας καὶ κατηγρείας· οὐκ ἔτι τόπῳ χλόης ἐνανταύμενον (82), οὐδὲ ὑδατι ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενον· Τητούν κρημνοὺς, καὶ ἐρημίας, καὶ βάραθρα, καθ' ὧν σπαρῇσται, καὶ διαφθαρῇσται· B ἀπιστοῦν εἰ ποτε καὶ ἄλλου ποιμένος συνετοῦ ἐπι-τεύξεται, ὅτι μὲν οὐ τοιούτου, καὶ λίαν πεπειμέ-νον, ἀγαπῶν (83) δὲ ἀν, καὶ εἰ μὴ παραπολὺ χε-ροῦσ.

C Γ. Τριῶν δὲ δυτιῶν, διπερ ἔφην, & σοι τὴν παρου-σιαν ἀναγκαῖαν ποιεῖ, καὶ πάντων ἐξ Ἰστρῶν, ἡμῶν, τοῦ ποιμένος, τῆς ποιμνῆς· φέρε, κατὰ τὸ ἐν σοι πνεῦμα τῆς θεραπείας. ἀπόδος ἐκάστῳ τῷ πρόσω-ρον, καὶ οἰκονόμησον ἐν κρίτει τὸν λόγον, ἵνα σε καὶ μᾶλλον τῆς σφίλας θευμάσωμεν. Οἰκονομήσις δὲ πῶς; Τὸν μὲν ἐπαινέσας τῆς ἀρετῆς τὰ εἰκότα, οὐ μόνον ἵν ἐντάφιον τῷ καθαρῷ καθαρὸν ἐπιβάλλει τὸν λόγον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖς ἀλλοῖς εὐσεβεῖς χαρ-κτῆρα, τὴν ἐκεῖνον προθεῖς πολιτείαν τε καὶ πα-ραίνεσιν (84). Ἡμῖν δὲ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου βρα-χέα φιλοσοφήσας, καὶ τῆς κατὰ σῶμα καὶ ψυχὴν συζυγίας καὶ διαεύξεως, καὶ τῶν δύο κόρων, τοῦ τε παρόντος καὶ οὐχ ἐστῶτος, καὶ τοῦ νοούμενου καὶ μένοντος· καὶ πείσας, τοῦ μὲν περιφρονεῖν τὸ ἀπατηλὸν, καὶ ἀτακτον, καὶ ἀνώμαλον, καὶ, ὥσπερ ἐν κύμασιν, ἀνω καὶ κάτω φέρον τε καὶ φερόμε-νον (85)· τοῦ δὲ προστίθεσθαι τῷ παγίῳ, καὶ στα-θερῷ, καὶ θεοειδεῖ, καὶ ὡσαύτως ἔχοντι, καὶ πάσις ἐλευθέρῳ ταραχῆς καὶ συγχύσεως. Οὕτω γάρ ἐν ήττον ἀνιψιῶν ἡμᾶς οἱ προεκδημήσαντες· ἀλλὰ καὶ ἡδοιεν, εἰ ἐνθένδε ἀπάγων (86) ἡμᾶς δὲ λόγος, δικαίωσις τοῖς ἀηδὲς ἐναποκρύπτοι τῷ μέλ-λοντι, καὶ πείθοι, ὅτι καὶ αὐτοὶ παρὰ δεσπότην ἀγαθὸν ἐπειγόμεθα, καὶ βελτιών τῇ κατοικίᾳ τῆς παροικίας· καὶ διπερ ἐστὶ τοῖς πλέουσι λιμὴν εἰδίος, τοῦτο τοῖς ἐνταῦθα κειμαζομένοις ἡ ἐκεῖσε μετά-στασις καὶ μετάθεσις (87)· ἢ ὥσπερ οἱ μακρὸν ὕδων προκαταλύσαντες, τῶν δύοιπορούντων καὶ μοχθού-

(84) Παραίρεσιν. Coisl. 1, προαιρεσιν, « propo-situm. »

(85) Φέρον τε καὶ φερόμενον. « Quia ferat ei ser-tur. »

(86) Ἀπάγων. Reg. a, ἀπαγαγών.

(87) Καὶ μετάθεσις. « Et transpositio. permis-tatio. » Deest in Reg. a. Vox sane superflua. ut a Billio reddita.

τῶν ἔτι δόκους καὶ ἀπονάτεροι· οὐτως οἱ (88) ἐπι- τυχόντες τοῦ ἑκεὶ καταλύματος, τῶν ἔτι τὴν σκο- μάν καὶ κρημνώδη τοῦ βίου τούτου τεμνόντων ὅδων, ἀμείνους καὶ ἀνεκτότεροι.

qui longum iter priores confecerunt, minus difficultatis sa- ciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilius et melius eorum conditio sit, qui ad illud hospitium iam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et præcepis hujus vitæ iter emetiuntur

Δ'. Ἐμές μὲν οὕτω παραμυθήσῃ· τὴν πομπὴν δὲ πῶς; Πρῶτον μὲν τὴν σὴν ύποσχόμενος ἐπιστα- σίν καὶ ἡγεμονίαν, οὐ πᾶσι καὶ λὸν ὑπὸ τὰς πτέ- ρυγας ἀναπαύεσθαι, καὶ οὐ διψῶμεν τῆς φωνῆς μᾶλλον, ἢ πηγῆς τῆς καθαρωτάτης οἱ δίψει κάμηνον- τες. Δεύτερον δὲ πείσας, ὡς οὐδὲ νῦν ἡμές ἀπολέ- λοιπεν δι Ποιμῆν δι καλὸς, δι τιθεις τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων ἀλλὰ καὶ πάρεστι, καὶ ποιμαίνει, καὶ ὀδηγεῖ, καὶ γινώσκει τὰ ίδια, καὶ γινώσκεται ὑπὸ τῶν ίδίων· σωματικῶς μὲν οὐχ ὀρώμενος, πνευματικῶς δὲ συγγινόμενος, καὶ προπολεμῶν τῆς ποιμνίας κατὰ τῶν λύκων, καὶ οὐδὲν συγχωρῶν διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβαίνοντι ληστρικῶς τε καὶ ἐπιδου- λωκ. ἔνην φωνῇ κατασύρειν καὶ διακλέπετεν ψυχὰς τῇ ἀληθείᾳ καλῶς ἡγμένας. Πειθομαι δ', ὅτι καὶ τῇ πρεσβείᾳ νῦν μᾶλλον, ἢ πρότερον τῇ διδασκαλίᾳ, ὅτῳ καὶ μᾶλλον ἐγγίζει θεῷ, τὰς σωματικὰς πέδας ἀποτεισάμενος, καὶ τῆς ἐπιθελουσίτης τὸν νοῦν θύεις ἀπηλλαγμένος, καὶ γυμνῷ γυμνὸς ἐντυγχάνων τῷ πρώτῳ καὶ καθαρωτάτῳ νοῖ, τάξεως καὶ παρρή- σιας ἀγγελικῆς. εἰ μὴ τολμηρὸν τοῦτο εἰπεῖν, ἀξιού- μνος. Ταῦτα μὲν οὖν (89) ἀντὸς διαθῆσις καὶ φιλο- σοφήσις ἀμείνον τῇ ὡς ἀν αὐτὸς παραδεῖξαι μι, καὶ λόγου δυνάμει καὶ πνεύματος. Ἰντ δὲ μὴ δ' ἀγνοιαν τῶν ἔκεινον καλῶν παραπολὺ τῆς ἀξίας ὁ λόγος ἐλαττωθῆ, βραχέα τῆς εὐφημίας, ἐξ ὧν αὐτὸς συν- επίστημαι τῷ ἀπελθόντι, σκιαγραφήσω (90), καὶ προχαράξω, καὶ παραδώσω σοι, τῷ καλῷ τῶν τοιού- των γραφεῖ, τῆς ἀρετῆς τῆς ἔκεινον τὸ κάλλος ἀπ- αχριδῶσαι, καὶ παραδοῦναι ταῖς πάντων ἀκοαῖς τε καὶ διανοίας.

lineabo, atque adiunbrabo, ac tibi perito hujusmodi accuralius expolieundam, atque oīnūm mortalium auribus et animis tradendam, dabo.

Ε'. Ἔκεινος τοῖνυν (ἴνα πατρίδα, καὶ γένος; καὶ σώματος εὐφύιαν (91), καὶ τὴν ἔξαθεν περιφά- νεταν, καὶ τάλλα οἵ μέγα φρονοῦσι· ἄνθρωποι, τοῖς τῶν ἔγχωμάτων νόμοις παρεῖται, ἐκ τῶν ἡμῖν πρώτων καὶ οἰκειοτάτων δέρξωμα), βίλες ἐγένετο βλάστημα οὐκ ἐπαινετῆς, οὐδὲ εὐφουσῆς εἰς εὔσέδειαν (οὐ γάρ αἰτιγύνομαι τοῖς πρώτοις, τοῖς τελευταῖσι θαρρῶν), οὐδὲ ἐν τῷ οἶκῳ τοῦ Θεοῦ πεφτευμένης, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀτέπου καὶ ἀλλοκότου (92), ἐκ δυοῖν τοῖν ἐναντιωτάτοιν συγκεκραμένης, Ἑλληνικῆς τε πλά- νης, καὶ νομικῆς τερατείας· ὃν ἀμφοτέρων τὰ (93) μέρη φυγῶν, ἐκ μερῶν συνετέθη. Τῆς μὲν γάρ τὰς εἰδῶλα καὶ τὰς θυσίας ἀποπεμπόμενοι, τειμῶντες τὸ

A habitatio peregrinatione melior et præstentior sit; quodque navigantibus tranquillus portus est, hoc iis, qui hujus vitæ procellis agitantur, migratio ad alteram vitam existat: aut etiam quemadmodum qui longum iter priores confecerunt, minus difficultatis faciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilius et melius eorum conditio sit, qui ad illud hospitium iam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et præcepis hujus vitæ iter emetiuntur

IV. Ac nos quidem ad hunc modum consolaberis. Quonam autem pacto gregem? Primum si cu- ram tuam et ductum tuum, hoc est, ejus viri, sub cuius pennis requiescere omnibus pulchrum ac præclarum est, et cuius vocem magis sitimus quam purissimos fontes, ii, qui siti laborant, non de- futurum pollicearis. Deinde si nos eo adduxeris, ut ab illo bono Pastore, qui pro ovibus animam suam posuit³⁰, nos ne nunc quidem relictos esse consideramus; quin potius eum, et adesse, et pascere, et deducere, et oves suas cognoscere, et a suis cognosci, non illum quidem corporeo modo sese spectandum præbentem, sed spiritualem in modum no- biscum versantem, ac pro grege adversus lupos pugnantem, nec quemquam, prædonum more, ac per insidias, caulam transilire, atque animas veri- tate recte institutas peregrina voce distrahere ac subripere sinentem. Nec dubito quin hoc nunc quoque tanto magis depreciatione sua, quam prius doctrina, præstet, quanto nunc magis Deo appro- pinquat, ut qui corporeas compedes excusserit, ac limo illo mentis puritatem insufficiente, liberatus sit, nudusque cum nuda principe et purissima mente versetur, angelici ordinis dignitatem et fiduciam (nisi hoc dictu audax est) consecutus. Ac tu qui- dem pro ea sermonis et spiritus facultate, qua polles, rectius ipse per te, quam tibi ego indicare possim, constitues ac philosophaberis. Ne autem ob virtutem illius ignorationem oratio 338 infra dignitate longe subsistat, breves quasdam enco- . miii partes, ex iis, quæ in defuncto agnovi, de- lineabo, atque adiunbrabo, ac tibi perito hujusmodi accuralius expolieundam, atque oīnūm mortalium auribus et animis tradendam, dabo.

D V. Ille igitur (ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittant, atque ab his, quæ nobis prima et maxime propria sunt, initium ducant) ex radice ortus est minime laudabili, nec ad pietatem recte comparata (non enim priorum me pudet, postre- mis confidentem); nec in dono Dei plantata, verum absurdum et prodigiosa, ex duabus rebus maxime contrariis, hoc est, ex gentili er- ore et legali vanitate conflata; quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus conflata et constituta est. Etenim illius quidein

³⁰ Joan. x, 41

(88) OI. Sic Reg. a, et Or. 1. Deest in ed.

(89) Οὖν. Deest in Regg. a, bim. et Or. 1.

(90) Σκιαγραφήσω. Sic Regg. a, bim. In ed., σκιο- γραφήσω.

(91) Σώματος εὐγνήσω. Ad omnia naturalem

corporis dexteritatem.

(92) Ἀλλοκότου. Gloss., ἴναγταις, ξένης, e ad- versa, peregrina.

(93) Τὰ. Deest in Reg. bim.

idola et sacrificia rejicientes, Ignem et lucernas A-
colunt; hujus autem Sabbatum et jejunum quam-
dam a nonnullis cibis abstinentiam observantes,
circumcisionem aspernantur. Atque humiles et ab-
jecti homines Hypsistiorum nomen sibi tribunt,
ac soli Omnipotenti venerationem adhibent. Hoc
ille modo cum ad impietatem bisformis quodammodo
esset, quidnam ex quoniam existit? Evidem
ignoro, num gratiam illam, a qua vocatus est, an
illius voluntatem animique propositum magis lau-
dare debeam. Utinque sit, usque adeo mentis
oculum ab iis lemisi, quæ ipsi insidebant, repurga-
vit, ac tanta celeritate ad veritatem accurrit, ut
quod coelestis Patris ac veræ hæreditatis causa, et
matre, et facultatibus, aliquandiu carere susti-
nuerit, atque hanc ignominiam, æquius et facilius
quam alii summos honores, tulerit, minus ipse
mirer, licet alioqui res ea non parva admiratione
digna sit. Quid ita? Quoniam hæc gloria illi cum
multis aliis communis est, omnesque magna illa
Dei sagena includi, ac piscatorum sermonibus irre-
tiri oportet; tametsi alii citius, alii serius ab
Ipsius rebus potissimum admirari subit, hoc necessa-

VI. Ille, ante etiam quam ad nostram caulam se contulisset, noster erat. Mores 334 quippe ipsum nobis asciscabant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita removet: sic contra multi ex' erorum ad nos spectant, quicunque nimirum fidem moribus anteverunt, ac solo nomine carent, cum rei ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat, ramus quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. Ac pudicitia quidem laude adeo excelluit, ut idem simul, et amabilissimus, et castissimus esset, que duo haud facile in unum concurrunt. Justitiae autem, quod majus et illustrius argumentum afferri potest, quam quod, in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne terencio quidem facultates suas auxerit, idque cum alios cerneret publicis bonis Briarei manus, ut dici solet, injicientes, ac malis lucris turgentes? Sic enim opes injuste collectas voco. Prudentiae porro quanquam hæc quoque non exigua indicia sunt, plura tamen oratio longius progressa declarabit. Pro his rebus fidem quoque, ut opinor, præmii loco retulit. Id vero quo pacto contigerit (neque enim res tanta silentio prætereunda est), perspicuum faciemus.

VII. Divinam Scripturam dicentem audivi: *Mulierem fortē quis inveniet*⁴⁴? Ac donum istud divi-

(94) Βρώματα ξετιν ἀ. Sic Reg. bm, Coisl. 2,
Or. 1. Mendose in editis, πρόβατα ές τινα.

(95) Τῆς ἐπικειμένης. Ορ. 1, τῆς περικειμένης.
 (96) Λήμης. Gloss.: Λήμη, τὸ συνιστάμενον ἐν
 τοῖς ὄφαλοις λευκόν εστί· *«Lippitudo»*, id est,
«tibi quædam species, quod lippientium oculis ad-
hæret.»

(97) *Táxsi*. Cnisl. 1, *táχ:ov*.

(98) Αὐτῷ. Sic Or. 1. In ed., αὐτός.

(99) Φιλοτίμημα. Reg. 2, φιλότιμου.

πῦρ καὶ τὰ λύχνα· τῆς δὲ τὸ Σάββατον αἰδούμενα, καὶ τὴν περὶ τὰ βρύματα ἐστιν δὲ (94) μικρολογίαν, τὴν περιτομὴν ἀτιμάζουσιν. Υψιστάριοι τοῖς ταπεινοῖς δυνομα, καὶ δὲ Παντοκράτωρ δὴ μόνος αὐτοῖς σεβάσμιος. Καὶ οὕτω διψήφις τις ὁν εἰς ἀσένειαν, ἐκ τίνος τι γίνεται; Οὐκ οἶδα, πότερον τὴν καλέσαν αὐτὸν χάριν ἐπανέων πλέον, η τὴν ἔκεινου προσέρεσιν. Πλὴν οὕτω τὸν τῆς δικαιοίας ὀρθολαμδὸν τῆς ἐπικειμένης (95) αὐτῷ λήμης (96) ἀνεκαθάρθη, καὶ τοσούτῳ τάχει (97) τῇ ἀληθείᾳ προσέδραμεν, ὡστα δι τι μὲν καὶ μητρὸς, καὶ οὐσίας ἐκπεσεῖν δύχι τινδε, ὑπὲρ τοῦ ἀνοί Πατρὸς καὶ τῆς ἀληθινῆς κλητορονομίας ἤρεσκετο, καὶ φόμον ἤγεγκε τὴν ἀτιμίαν ταύτην. η τὰς μεγίστας τιμᾶς ἔτεροι, τοῦτο μὲν ἡτον θευμάτων, καίτοι λίαν δν θαυμαστόν. Διατέ!; "Οτι κοινὸν αὐτῷ (98) πρός πολλοὺς δλλοὺς τὸ φιλοτιμημα (99), καὶ πάντας εἰσω γενέσθαι δεῖ τῆς μεγάλτης τοῦ θεοῦ σαγήνης, καὶ τοῖς τῶν ἀλιέων λόγοις σαγηγευθῆναι, καὶν οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὑστερον τῷ Εὐαγγελῷ περιληφθῶσιν. "Ο δὲ μάλιστά μοι τῶν ἔκεινου θευμάτων ἐπεισι, τοῦτο εἰπεῖν ἀναγκαῖον.

**Evangelio comprehendantur. Quod autem mihi ex
rio dicendum est.**

Γ'. Ἐκεῖνος καὶ πρὸ τῆς ημετέρας αὐλῆς ἦν
ἡμέτερος· εἰσεποιεὶ γάρ σύτον τὴν ἡμίν ὁ τρόπος.
“Μαζεὶς γάρ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων οὐ μεθ' ἡμῶν
εἰσιν, οὓς δὲ βίος ἀλλοτριοὶ τοῦ κοινοῦ οὐμάτος·
οὗτοι πολλοὶ τῶν ἔξωθεν πρὸς ἡμῶν, οἵσαι τῷ τρόπῳ
τὴν πίστιν φθάνουσι, καὶ δέονται τοῦ ὀνόματος, τὸ
ἔργον ἔχοντες. Τούτων καὶ δὲ ἐμδὲ ἦν πατήρ, πόρ-
θος ἀλλοτριοῦ, τῷ (1) βίῳ πρὸς ἡμᾶς ἐπιχαίνων.
Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διγέγεχεν, ὥστε δὲ
αὐτὸς ἐρασμιώτατός τε ἄμα γενέσθαι καὶ κοσμώ-
τατος· & χαλεπὸν ἀμφότερα συνδραμεῖν. Δικαιο-
σύνης δὲ τί μεῖζον γνώρισμα καὶ περιφανέστερον,
ἢ διτις πολιτείας οὐ τὰ δεύτερα ἑσχηκώς, οὐδὲ μῆ-
δραχμῇ πλείω τὴν οὐσίαν πεποίηκε, καίτοι γε τοὺς
ἄλλους ὅρων τὰς Βριάρεων χείρας ἐπιβάλλοντας τοῖς
δημοσίοις, καὶ τοῖς κακοῖς πόροις φλεγματίνοντας;
οὗτοι γάρ ἐγὼ καλῶ τὴν δδίκιον εὐπορίαν. Φρονή-
σεως δὲ, μικρὰ μὲν οὐδὲ ταῦτα γνωρίσματα, δη-
λώσει δὲ τὰ πλείω προῖῶν δέ λόγος. Τούτων καὶ μι-
σθῶν (2), οἷμαι, τὴν πίστιν ἡνέγκατο. Τὸ δὲ ὅπις
(οὐδὲ γάρ ἕξιον σωπτάσθαι πρᾶγμα τοσοῦτον), αὐτὸι
παραστήσωμεν (3).

Z'. Γυναικα μὲν ἀρδεσιαρ τις εὐρήσει; τοῖς θελας ήχουσα λεγούσης Γραφῆς· καὶ τὸ δῶρον θε-

(1) *Tō. Sic Reg. hm, et Or. 1. Deest in ed.*

(2) *Totūr xal muōōbr*, etc. Ille verba non sic intelligenda sunt, nec intellexisse censendum est Gregorius, quasi quispiam ullis moralium virtutum officiis fidem mereri possit. Est enim fides donum Dei, non operum merces. Improprie tamen potuit «mercedem» dicere, pro congrua quadam ad fidem præparatione, et quasi non repugnaut; que sec^o liss. Dei munere vacare censenda est.

(3) *Παραστήσωμεν*. Ορ. 1, παραστήσομεν.

τεν ειναι, την ἀγαθήν παρα τοῦ Κυρίου συζυγίαν Α δέσμονται. Τὸ δὲ αὐτὸν (4) δοκεῖ καὶ τοῖς ἔξωθεν· εἰπερ ἐκείνων (5) τὸ, Γυναικὸς ἀντρὸς χρῆμα ὡνδέν. Ἰητέται κάλλιον ἐσθλῆς, ὡνδὲ χεῖρον τῆς ἐκτρατίας. Τοῦ δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεν, δστις κατὰ τοῦτο εὑδαιμόντερος. Οἶμαι γάρ, εἴ τις ἐκ περάτων γῆς, καὶ επνόης γένους ἀνθρώπων, τὴν ἀρίστην ἀρμόσασθαις συζυγίαν ἀσπούδασεν, οὐκ εἶναι ταύτης εὐρεῖν ἀμείνων καὶ ἀρμόδιωτέραν. Οὕτω γάρ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἰς ἓν συνῆλθε τὰ κράτιστα, ὡστε οὐχ ἥττον ἀρετῆς ἢ σωμάτων γενέσθαι συζυγίαν τὸν γάμον· ἐπει τῶν ἀλλων κρατοῦντες, ἀλλήλων κρατεῖν οὐκ εἶχον, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἴσορφον καὶ δύστιμον (6)

H. Καὶ τῷ μὲν Ἀδάμ ἡ δοθεῖσα κατ' αὐτὸν βοηθός (ἐπειδὴ καλὸν ἦν μὴ μόνον εἶναι τὸν ἀνθρώπον), ἐντὶ συνεργοῦ πολεμίᾳ κατέστη, καὶ οὐχ ὅμοζυγος, ἀλλ' ἀντίθετος· κλέψασ τὸν ἀνδρα δι' ἡδονῆς, καὶ τῷ ἔνιλφ τῆς γνώσεως τοῦ ἔνδου τῆς ζωῆς ἀλλοτρώσασ. Τῷ δὲ οὐ συνεργὸς μόνον ἡ παρὰ Θεοῦ ὑθεῖσα (ἥττον γάρ τοῦτο θαυμαστὸν), ἀλλὰ καὶ ἀργητὸς γίνεται, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ πρὸς τὰ κράτιστα δι' ἐκτῆτῆς ἄγουσα· καὶ τὰ μὲν ἀλλὰ τοῦ ἀνδρὸς κρατεῖσθαι νόμῳ συζυγίας δριστὸν εἶναι κρίνουσα, τῆς εὐσεβείας δὲ οὐκ αἰσχυνομένη παρέχειν ἐκατὴν καὶ διάτακαλον. Οὐ θαυμάζειν μὲν ἐκείνης ἀξιον, θαυμάζειν δὲ πλέον τὸν ἔχοντα ἡττώμενον (7). Ἐκείνη γάρ ἔστιν ἡ, τῶν ἀλλων γυναικῶν κάλλει φιλοτιμουμένων καὶ ὑψουμένων, δον τε φυσικὸν καὶ δον ἐπίτελαστον, ἐν ἐπιστάμενῃ κάλλος, τὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ τὴν θελὰν εἰκόνα ἡ συντηρεῖν, ἡ ἀνακαθαίρειν εἰς δύναμιν· τοὺς δὲ γραπτοὺς (8) καὶ τεχνητοὺς κόσμους, ταῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀπόρθιψασ. Μίαν δὲ ἀληθινὴν εὐγένειαν γινώσκουσα, τὴν εὐσεβειαν, καὶ τὸ εἰδέναι πάθειν τε γεγόναμεν, καὶ ποι κατανήσομεν. "Ἐνα δὲ πλοῦτον ἀσφαλῆ τε καὶ δυσλον, τὸ ἀποπλουτεῖν θεῷ, καὶ τοῖς πένησι, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ γένους (9) τοῖς ἀπανθίσασιν· οἵ το μὲν ἄκρι τῆς χρείας ἐπαρκεῖν, οὐ λόσιν τῆς συμφορᾶς, ἀλλ' ὑπομνησιν ἔχειν ἐνδιմιζεν· τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον εὐποιεῖν, τούτο εἶναι τιμῆς βεβαίας καὶ παραμυθίας τελεωτάτης. Καὶ τῶν μὲν τῇ οἰκισφελείᾳ προεχουσῶν, τῶν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ (καὶ γάρ χαλεπὸν ἀμφοτέρων ἐπιτυχεῖν), ἀμφοτέροις διπάτας νικήσασα, καὶ τῷ περὶ ἐκάτερον ἄκρῳ, καὶ τῷ μόνῃ τῷ δύο συναγαγεῖν. Οὕτω μὲν τὸν οἰκον συναύσουσα ταῖς ἐκατῆς ἐπιμελεῖαις καὶ περινοίαις, κατὰ τοὺς Σολομῶντος περὶ τῆς ἀνδρείας γυναικὸς δρους καὶ νό-

nitus esse, bonumque conjugium a Domino conciliari. Quia in sententia externī quoque sunt; siquidem illorum hoc est: Nullam proba uxore meliore rem cuiquam obvenire posse, nec rursum improba pejorem. Hac porro in re dici non potest quis eo felicior exstiterit. Sic enim existimo, si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studuisse, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisse. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluxerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum, nexus esset. Nam cum alios] vincent, tamen ob virtutis æqualitatem neuter alteri victoria eripere poterat

VIII. Et quidem illa, quæ Adamo, adjumenti causa, similis illi data fuerat (nec enim hominem solum esse bonum erat¹¹), pro socia hostem se præbuit, pro conjugi adversariam; ut quæ volupatis illecebria 335 maritum in fraudem induixerit, ac per scientiae ligum a vita ligno averterit. Huic contra mulier Dei beneficio concessa, non modo adjutrix (minus enim id laudis et admirationis haberet), sed et dux, et antesignana fuit, ut pole quæ eum vita ei sermone ad optimam quæque per seipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus, ut matrimonii leges forebant, viro suo parere optimum esse judicans, fiduci autem et pietatis magistrum quoque se præbets haudquaquam erubuit. Quam quidem cum hoc nomine admirari par sit, tum vero maritum amplius admirari convenit, qui sponte cedebat. Illa enim est, quæ cum aliæ mulieres ob formæ elegantiam, tam nativam, quam fleetam et ascititiam, gloriari atque animis efferrī soleant, ipsa contra hanc unam, quæ in anima divinaque imagine, sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quæsitos ornatus ad scenicas mulierculas abijiciebat. Unam item nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem preventuri simus, intelligamus. Solas iusuper has tutas atque ab omni subreptione immunes opes ducebat, nimis Deo et pauperibus opes effundere, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis, tanquam flore quadam, excidissent; quibus, quod necessarium esset, duntaxat præbere, non calamitatis depulsionem, sed monumentum esse judicabat: liberalius autem et prolixius eos juvare, id demum firmi hororis ac perfectissimi solatii esse. Jam cum aliæ rei

¹¹ Gen. ii, 18.

(4) Αὐτός. Sic Reg. bm, Coisl. I, et Or. I. in ed., autōν.

(5) Ἐκτρων. « Illorum, » id est, « unius ex ipsis, » nempe Hesiodi, lib. Operum et dierum, vers. 700, cuius hæc sunt verba :

Οὐ μὴ γρή τι γυναικὸς ἀντρὸς ἀγαθῆς ἀμφιστρον
Τῆς ἀγαθῆς, τῆς δὲ αὐτῆς κακῆς οὐδέριτον ἀλλο.

Nihil enim vir melius sortiri potest muliere
Bona, rursum vero mala non durius aliud.

(6) ἴσορφον καὶ δύστιμον. « Ob æquales virtutis lances, paremque præstantiam, »

(7) Ἐκοτὲ ἡττώμενον. Jes., ξεν τῇ ἡττώμενον [mendose].

(8) Γραπτούς. Jes., χρυπτούς, « occultos. »

(9) Τῶν ἐκ γένους. « Consanguineos. » Elias (homines nobili et claro genere ortos) intelligit. Ita etiam Basilius : ἐκ γένους, τοτέστι ἐξ εὐγενείας καὶ πλούτου πεπτωτέστις (consanguineos), id est, « qui a nobilitate et fortuna desciverunt. »

familiaris augendæ laude, aliae pietatis gloria excel-lant (utrumque enim assequi difficile est), utroque nomine mulieres omnes superavit: tum quod utrumque horum ad summum usque præsuerit, tum quod sola duo ista complexa fuerit. Rem enim do-

mesticam industria et solertia sua, juxta leges mulieri forti a Salomone statutas, ita auxit, quasi pietatem colere nesciret: Deo rursum ac divinis rebus ita sese addixit, tanquam a rerum domesticarum procuremente pluriū abesset: neque ab alterutro horum quidquam impedita est, quominus alterum impleret, quin potius utrumque alterius ope fulcivit et confirmavit.

IX. Quodnam orationis tempus, ecquis locus eam latuit? Nihil enim toto die erat, ad quod prius impelleretur. Imo vero quænam unquam parem spem habuit fore, ut simul atque aliquid petiisset, statim, quod peteret, consequeretur? Quænam sacerdotum manum vultumque ita verita est, aut omne philosophiæ genus coloit? **336** Quænam jejuniis et vigiliis carnem magis attenuavit, aut diurnis ac nocturnis psalmodiis columnæ instar fixa stetit? Quænam virginitatem majore in admiratione habuit, quamvis connubii vinculum sustinens? Quænam orphanis ac viduis majori præsidio fuit? Quænam lugentibus calamitates æque sublevavit? Atque hæc insuper, quæ parva quidem fortasse sunt, atque a nonnullis etiam contemnuntur, quod plerisque non facile pateant (sit enim fere, ut quod quispiam assequi non potest, id ob invidiam ne credibile quidem esse putei), apud me tamen in magno pretio sunt, quoniam fidei inventa erant et spiritualis servoris conatus. Quo in genere illud est, quod in sacris conventibus aut locis nunquam illios vox audita sit, si necessarias et mysticas excipiamus.

X. Quod si olim magnum atque amplum altari erat, quod super ipsum nec securis ascendisset, nec via nec audita ascia esset¹⁰ (quo nimirum sublinius aliquid significabatur, nempe natum et simplex, artisque ac fuci expers esse debere, quidquid Deo consecratur), cur non illi quoque ad laudem magnum sit, quod silentio sancta honorarit, quod venerandæ mensæ nunquam terga obverterit, nec in divinum pavimentum exspuerit; quod nullius unquam gentilis feminæ, quamvis aliqui honestissimæ ac propinquissimæ, manibus manum injecerit, aut labra labris miscuerit; imo nec cum his, qui a profana et impura mensa veniebant, non modo sponte, sed ne coacta quidem sal commune habuerit, nec impuram et sacrilegam domum adversus conscientiæ legem, aut pertransire unquam aut conspicere sustinuerit; nec aurem et linguam, res divinas partim aceipientem, partim proloquentem, ethnici narrationibus, ac theatricis cantilenis contaminari passa sit (nihil enim profani sacris conve-

Α μους, ὡς εὐσεβεῖν οὐκ εἰδυτα· οὕτω δὲ προσκειμένη Θεῷ καὶ τοῖς θεοῖς, ὡς οἰκουρίας πλείστον ἀπέχουσα· καὶ οὐδὲν ὑπὸ (10) τοῦ ἐτέρου παραβλαπτομένη πρὸς θάτερον, ἀμφότερα δὲ δι' ἀλλήλων κρατύουσα.

θ. Τίς μὲν Ελαθεν ἔκεινην, εὐχῆς ή καιρός, ή τόπος; δὲ (11) καὶ πρῶτον ἦν αὐτῇ πάντων τῆς ἡμέρας κίνημα. Μᾶλλον δὲ τίς οὕτως ἔχειν ὅμοι τῷ αἰτεῖν (12) τὸ αἰτούμενον ἥπιτιστεν; Τίς δὲ λεπέων Β οὕτως ἡδεσθή χείρα καὶ πρόσωπον, ή πᾶν εἶδος φιλοσοφίας ἐτίμησεν; Τίς δὲ μᾶλλον νηστείας καὶ ἀγρυπνίας τὰς σάρκας ὑπέσπασεν, ή φαλμψδιας ἐστήλωσε (13) πανύχοις τε καὶ ἡμεροσίας; Τίς μὲν παρθενίαν τὴν τάσθη πλέον, καίπερ ἀνασχομένη δέσεως; Τίς δὲ ὄρρανῶν καὶ χρηῶν ἀμείνων ἐγένετο παραστάτις (14); τίς δὲ πενθοῦσι τὰς συμφορὰς οὕτω συνυπεκούφισε (15); Καὶ ταῦτα δὴ, τὰ μικρὰ μὲν ἰσως, τυχὸν δὲ τοῖς καὶ διαπτυόμενα, δι τοις μηδὲ προστὰ φρδίως τοῖς πλείστοις (τὸ γάρ οὐκ ἔφικτον οὐδὲ πιστόν πως διὰ τὸν φθόνον), ἐμοὶ δὲ καὶ λίτιν τιμώμενα, δι τοις πιστεώς ἦν εὐρήματα, καὶ πνευματικῆς ζέσεως ἐγχειρήματα. Οίον τὸ μήποτε φωνὴν αἰτῆ; ἐν τεροῖς ἀκούσθηται συλλόγοις, ή τόποις, ἐξ οὗ τῶν ἀναγκαλῶν (16) καὶ μυστικῶν.

I. Καὶ εἰ μέγα τῷ θυσιαστήριῳ ποτὲ τὸ μὲν πλεκτὸν ἐπ' αὐτὸν ἀναδηναί, μηδὲ διφῆναι, ή ἀκούσθηναι λαζευτήριον (λόγῳ μείζονι, ὡς δέσιν φυσικὸν καὶ διεγόν τεναι πᾶν τῷ θεῷ καθιερούμενον), πᾶς οὐλή καὶ παρ' ἔκεινης μέγα, τὸ σωπῆ τιμάσθαι τὰ ἄρια, τὸ μήποτε νῶτα δοθῆναι τῇ σεβασμίᾳ (17) τραπέζῃ, μηδὲ καταπτυσθῆναι θείον ἔδαφος, τὸ μήποτε δεξιὲν ἐμβληθῆναι ή χειλή μιγῆναι χεροὺς Ἑλληνικαῖς ή χειλεσι μηδὲ τῆς τάλλα κοσμιωτάτης γυναικὸς καὶ οἰκειοτάτης; ἀλλὰ μηδὲ δλῶν κοινωνῆσαι, μη δι τοις ἔκουσαν, ἀλλὰ μηδὲ βιασθεῖσαν, τοῖς ἀπὸ τῆς βεβήλου καὶ ἀνάγνου τραπέζης· μηδὲ μισθὸν οἰκον ή παρελθεῖν ποτε, ή ιδεῖν ἀνασγέσθαι, παρὰ τὴν τοῦ συνειδήτος νομοθεσίαν· μηδὲ διηγήμασιν Ἑλληνικοῖς, ή ξιμουσι θεατρικοῖς καταμολυνθῆναι τὴν ἀκοήν, ή τὴν γλῶσσαν, τὴν τὰ θεῖα δεχομένην ή φθεγγομένην (οὐδὲν γάρ τεροις πρέπειν ἀνέρεον)· καὶ δ τούτων θαυματιώτερον, τὸ μήποτε τοσοῦτον δούναι πένθει σωματικῷ, καίτοι γε διαφερόντως καμπτομένην καὶ τοῖς τῶν ξένων πάθεσιν, ὥστε ή γοεράν ποτε πρᾶ-

• Deut. xxvii, 5.

(10) Υπό. Or. I, ἀπό.

(11) Τόπος; δ. Jes., τόνος. Coisl. I, ή.

(12) Τῷ αἰτεῖν. Coisl. I, τὸ αἰτεῖν.

(13) Εστήλωσε. Billius: « Columnæ instar se- ipsam affixit. »

(14) Παραστάτις. In quibusdam, προστάτις.

(15) Συνυπεκούφισε. Or. I, συνεκούφισε.

(16) Αραγαλῶν, etc. Per « voces necessarias et mysticas, » eas intelligit Elias, quibus pleba tota sacerdotibus accinebat, quales sunt, ut in scholio legitur, voces: « Amen, et, cum Spiritu ino: Sanctus, sanctus, et similia: » Αμήν· καὶ τῷ Πτερύματι σου· καὶ τὸ, « Αγιος, ἀγιος, καὶ τὰ τοιαῦτα

(17) Σεβασμίῳ. Or. I, σεβασμίᾳ.

τῆς εὐχαριστίας (18) φαγῆναι φωνήν, ή δάκρυον ἐκ πεσεῖν βλεφάρου μυστικῶς σφραγισθέντος, ή σχῆμα πένθιμον παραμένειν, κατοιγε πολλῶν πολλάκις συμπεσόντων αὐτῇ λυπηρῶν, λαμπρᾶς (19) παρούσης ἡμέρας. Ψυχῆς γάρ εἶναι θεοφιλοῦς ὑποκλίνειν τὰς θείους διπαν ἀνθρώπινον.

adesset, quoniam ipsi mulierem persarpe molestiæ accensebat, divinis rebus humana omnia submittere.

IA'. Καὶ σωπῶ τὰ τούτων ἀποδρότερα, ὃν Θεὸς μάρτυς, καὶ τῶν πιστῶν (20) θεραπαινίδων αἵ τε τοιαῦτα ἐπιστευε. Τό γάρ καθ' ἡμᾶς Ιωάς οὐδὲ μνήμτης ἀξιωτέον, ως ἀναξίους τοῦ ἐλπισθέντος· εἰ κἀκενήν μέγα τὸ ἐπιχείρημα (21), διτι καὶ πρὸ γενέσεως ἡμᾶς καθυπέσχετο τῷ Θεῷ, μηδὲν τὸ μέλλον εὐλαβηθείσας, καὶ γεννηθέντας εὐθὺς ἀνέθηκε. Θεοῦ δὲ τὸ μὴ πάντη διαμαρτεῖν αὐτὴν τῆς εὐχῆς, μηδὲ ἀπωτεθῆναι τὸ καλλιέργημα (22). Τούτων μὲν οὖν τὰ μὲν παρῆν ἡδη, τὰ δὲ ἔμελλε, ταῖς κατὰ μέρος προσθήκαις αὐξέδμενα. Καὶ καθάπερ ἡδιος ἥδιστον ταῖς ἑωθιναῖς προσθάλλων ἀκτίσι, ταῖς μεσημβριναῖς θερμάτερος ίσταται καὶ φιλόρθετος· οὗτῳ καὶ αὕτῃ, οὐ μικρὸν τὰ τῆς εὐσεβείας ἀπ' ἀρχῆς ὑποφαίνουσα (23), τῷ τελευταῖψι φωτὶ πλέον ἐξελαμψε. Τότε δ' οὖν κέντρον οὐ μικρὸν εὐσεβείας οἰκοθεν εἶχεν αὐτὴν διεσπεισάμενος, ἀνωθεν μὲν, καὶ ἐκ προγόνων φιλόθεον τε καὶ φιλόχριστον, καὶ πατρῶν κλῆρον διαδεξαμένην τὸν τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ἀγριελαῖου, καθὼς ἐκεῖνος, ἐγκεντρισθεῖσαν εἰς καλλιέλαιον, οὐ φέρουσαν δὲ τὸ ἑτεροζυγεῖν δι· ὑπερβολὴν πίστεως· ἀλλὰ τοῦτο μόνον φιλοσοφῆσαι μὴ δυναμένην, τāλλα καρπερικωτάτην οὖσαν γυναικῶν καὶ ἀνδρικωτάτην (24), τὸ ἐξ ἡμισείας ἡνῶσθαι τῷ Θεῷ διὰ τὴν τοῦ τμήματος ἀλλοτρίωσιν, ἀλλὰ μὴ προστεθῆναι τῇ σωματικῇ συναφείᾳ τὴν συμφυτῶν τοῦ πνεύματος· καὶ διὰ τοῦτο προσπίπτουσαν μὲν τῷ Θεῷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ πάρ' αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν τῆς κεφαλῆς αἰτουμένην ἐν πολλαῖς νηστείαις καὶ ἔκκρυσι, προσκειμένην δὲ τῷ ἀνδρὶ φιλοπόνως, καὶ πολυτρόπως αὐτὸν ἐμπορευομένην, ὄνειδισμοῖς, νουθεσίαις, θεραπείαις, ἀλλοτριώσει, τὸ μέγιστον, τῷ οἰκείῳ τρόπῳ, καὶ τῷ θερμότερῳ περὶ τὴν εὐλάβειαν, ὡς μάλιστα ψυχὴ κάμπτεται καὶ μαλάσσεται, πρὸς ἀρετὴν ἐκουσίως βιαζομένη. "Εμελλό δὲ δρα κοιλανεῖν (25) τὴν πέτραν ἢ τοῦ ὑδατος ράντις ἀει πλήττουσα, καὶ χρόνῳ διανύσειν τὸ σπουδαζόμενον· θηλοὶ δὲ τὰ ἐφεξῆς.

sinuum re anima flectitur et emollitur, ac voluntarie rat, quin assiduis tandem ictibus gutta lapidem excavaret, ac progressu temporis, quod sudebat, conficeret, quemadmodum ex his, quae deinceps sequuntur, liquido apparebit.

(18) Εὐχαριστίας. Regg. plures, tres Colb. Or. 1, Jes., εὐχαριστηρίου.

(19) Δαμπρᾶς, etc. Billius : « Splendido die praesente. »

(20) Τῶν κιστῶν. Deest in Reg. bm.

(21) Ἐπιχείρημα. Reg. a, Or. 1, ἐπιχείρημα.

(22) Καλλιέργημα. « Sacra litata, » a καλλιέρέω, i lito, sacra facio. » Hinc Schol. : Χριστιανοῦ μὲν ποτε καλλιεροῦσι, ὅταν ἐστούσι τῷ Θεῷ προσαγάγωσι πνεύματι συντετριμμένο, καὶ καρδία τεταπεινωμένη· « Christiani quidem tunc sacra faciunt, cum seipso Deo offerunt spiritu contrito, et humiliato

A nire statnebat); nec, quod majori admirationi esse debet, corporeo luci tantum unquam indulserit, licet aliqui vel exterritorum calamitatibus majorem in modum commoveretur, ut luctuosa vox ei prius, quam gratiarum actio erumperet, aut ex palpebris mystice signatis lacryma fluere, aut cuni dies festus acciderint, lugubris habitus permaneret. Piæ enim ac Deo charge animæ esse censebat, divinis rebus humana omnia submittere.

337 XI. Ac, quæ occultiora sunt, tacen, quorum testis est Deus, et ancillæ, quarum fides res hujusmodi committebat. Nam illud, quod ad nos attinet, ne commemoratione quidem fortasse dignum est, ut pole qui ipsius spei haudquaquam responderimus; quanquam magnus ipsi hic consilus fuit, quod nos etiam ante ortum Deo, futurum nihil reformatans, promisit, atque in lucem editos statim consecravit. Dei autem beneficium illud fuit, quod voto suo non omnino exciderit, nec victimæ ea, quam obtulerat, repudiata fuerit. Atque hæc quidem, partim jani aderant, partim adventabant, tacitis incrementis paulatim augescentia. Et quemadmodum sol, matutinis radiis in oculos suavissime incidens, meridianis fervidior et splendidior stat; eodem modo illa, cum haud parva pietatis officia primum subobscuræ ostendisset, postremo lumine magis exsplenduit. Tum igitur haud exiguum pietatis stimulum domi habebat, qui eam sibi matrimonio junxerat, quippe quæ antiquitus, atque a majoribus suis, Dei et Christi amore prædicta esset, ac virtutis hereditatem a patribus accepisset; non autem, ut ille, ex oleastro in olivam inserita fuisse, nec, propter incredibilem quædam fidei magnitudinem, cum diversæ religionis homine jugum ducere sustineret; verum, quamvis aliqui mulieres omnes patientiæ ac fortitudinis laude superaret, hoc unum æquo animo ferre non posset, sed dimidia tantum ex parte, ob segmenti sui aversionem, Deo copulari, et non ad corporum conjunctionem spiritus etiam unionem adjungi; ac propterea dies noctesque ad Dei pedes accideret, atque pro capitib⁹ sui salute cum multis jejuniis et lacrymis eum obsecraret, atque viro etiam sedulo instaret, eumque variis modis lucrari contendere, probris, admonitionibus, obsequiis, simulacrib⁹, et, quod maximi momenti erat, morum suorum probitate ac ferventi erga pietatem studio, qua potissimum re anima flectitur et emollitur, ac voluntarie rat, quin assiduis tandem ictibus gutta lapidem excavaret, ac progressu temporis, quod sudebat, conficeret, quemadmodum ex his, quae deinceps sequuntur, liquido apparebit.

corde. »

(23) Ὑκοφαιρουσα. Coisl. 1, ὑφαίνουσα, et te xuisset. »

(24) Ἀνδρικωτάτην. Regg. a, bm, Coisl. 1, Or. 1, ἀνδριστοτάτην.

(25) Κοιλατειρ, etc. Notum est apud Græcos istud proverbium : Κοιλανει πέτραν ράντις ὑδατος ἐνδελεγεῖται. « Aquis gutta assidue cadendo eavat lapidem. » Aut istud etiam huic simile : Πολλαῖς πληγαῖς δρῦς στερεὰ δαμάζεται. « Prædura quercus crebris ictibus cedit. »

XII. Hæc igitur ipsa petebat, et in spe habebat, A ut quæ sive magis, quam juventute, **338** serveret. Neque enim quisquam presentibus rebus perinde, ut illa rebus in spe positis, confidebat; nec mirum, cum divina liberalitatis ac munificentiae periculum jam fecisset. Huic autem ad salutem adjumentio erat, tum ratio ipsa, curationem paulatim admittens, tum insomniorum etiam visio, per quæ Deus animam salute dignam sæpen numero juvat. Quænam autem hæc visio erat? Hic mihi jucundissima totius narrationis pars sita est. Putabat se, quod ante nunquam fecerat, quamvis uxor frequens in oratione esset, ex Davidis Psalmis eam partem canere: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*⁴³. Novus et insuetus hic cantus erat, ac desiderium simul cum cantu ingreditur. Quod ubi mulier audivit, voti jam compos facta, occasionem arripit, visionem hanc in jucundissimam partem vera conjectura interpretans, beneficique magnitudinem animi lætitia declarans, ac salutem adurgens, ne quid, quod vocationi obstareret, intercederet, negotiumque, in quod summo studio incumbebat, abrumporet. Et certe, cum res ita tunc nata fuisset, ut complures episcopi Nicæan contulerent, quo Arii furori obsisterent, cum recens orta esset hæc hæresis quæ divinitatem scindebat, Deo sese ac veritatis præconibus tradit, et desiderium confletur, communisque salutis auxilium ab illis poscit; inter quos insignis quoque ille Leontius erat, qui tum metropolium nostram gubernabat. Miraculum autem, quod hic quoque divina gratia editum est, si reticuero, magnam profecto ipsi gratiæ injuriam fecero. Hujus porro testes sunt non pauci. Spirituale quoddam erratum accuratio-ris disciplinæ magistri admittunt, iisque, quod futurum erat, gratia præsignat, ac sacerdotii forma cum catechesi miscetur. O initiationem iniunne spontaneam! Etenim in genu inclinatus, ita catechesis sermonibus imbuitur, adeo ut multi, qui aderant, non tantum ingenii solertia prædicti, sed etiam ipsi rudes, haud obscuris signis confirmati, quod futurum erat, prædicerent.

XIII. Non multum temporis interfluxerat, cum huic miraculo miraculum **339** aliud adjungitur: hunc autem sermonem piis auribus commendabo; nam apud profanas animas nihil uulchri silem in-

• Psal. cxxi, 1.

(26) Ἐθαρψει. Reg. a, Or. 1, θαρψει.

(27) Συνέργεια μέρ... συνέργεια δέ. Coisl. 1, et Or. 1, συνήργει, etc.

(28) Ἀξίαρ τοῦ σώζεσθαι. « Salute dignam. » Id cum congruentia quadam intelligendum est; nullum enim ante illud potest esse meritum.

(29) Πορευομέθα. Reg. a, πορευόμαθα.

(30) Μετά τῆς ἀληθείας. « Cum veritate. »

(31) Κλήσει. Sic Coisl. 1 et 2, Jes., etc. In ed. κλίσει.

(32) Αῇ. Sic Reg. bm, Coisl. 1 et 2, Or. 1, etc. In ed., τῇ.

(33) Σκεύεσθαι. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1 et 2, Or. 1, Jes. In ed., σκευόθην, [impendere.]

(34) Ἡρ ὁ κάρυ, etc. Coisl. 1, ἦν δὲ τόπε πόνου, ἐτῆς καθ' ἡμές.

B 1B'. 'Η μὲν καὶ ἔτει ταῦτα καὶ ἥλπιζεν, ὅτε τῇ πίστει μᾶλλον ἢ τῇ νεότητι ζέουσα. Καὶ γὰρ οὐδὲν; οὔτες ἐθάρψει (26) τοῖς παροῦσιν, ὡς αὕτη τοῖς ἐπισθεῖσι, πείρᾳ μαθοῦσα τοῦ Θεοῦ τὸ φιλόδωρον. Τῷ δὲ συνείργει μὲν πρὸς σωτηρίαν καὶ δογματί, κατὰ μικρὸν τὴν θεραπείαν παραδεγμένος· συνείργει δὲ (27) καὶ δινειράτων δύσις, οἵς εὑρεγετεῖ πολλάκις Θεός; Ψυχὴν ἀξίαν τοῦ σώζεσθαι (28). Ἄλλα τές τῇ δύσις; Ἐνταῦθα μοι καὶ τὸ τοῦ διηγήματος ήδιστον· Ἐδοξεν, δημήπω πρότερον, κατίτοι πολλάκις τῆς γυναικὸς ἱετευούστης καὶ δεομένης, ψάλτειν ἐκ τῶν τοῦ θεοῦ Δαβὶδ ἐκεῖνο τὸ μέρος· Ἐνεργάρθη ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι· εἰς οἶκον Κυρίου πορευομέθα (29). Καὶ τῇ φαλμῳδίᾳ ζένη, καὶ δὲ πόθος τῇ ὄψῃ συνειπέρχεται. Καὶ ὡς ἡκουσεν τῇ εὐχῆς ἐπιτιχυσα, τὸν καιρὸν ἀρπάζει, ὑποκριναμένη τε τὴν δύσιν πρὸς τὸ ήδιστον μετὰ τῆς ἀληθείας (30), καὶ τῇ χρεὶ δηλουσα τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος, καὶ τὴν σωτηρίαν ἐπιταχύνουσα, μή τι παρεμπεσόν ἐμποιήσῃ τῇ κατήσει (31), καὶ λύσῃ τὸ επουδάζομενον. Καὶ δὴ (32) συμβόλη τηγικαῦτα πλείους ἀρχιερεῖς ἐπὶ τὴν Νικαῖαν σπεύδειν (33), ἵνα κατὰ τῆς Ἀρείου στῶσι μανίας, δρπι τοῦ κακοῦ φυομένου, καὶ τὴν θεότητα τέμνοντος, διδωσι μὲν ἐκεῖνον τῷ Θεῷ καὶ τοῖς κήρυξις τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν πόθον ὀμολογεῖ, καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν τὴν κοινὴν σωτηρίαν, ὡς εἰς Λεόντιος ἦν δὲ πάνω (34), δὲ τότε τῆς καθ' ἡμέρας μητροπολεως ἐγγούμενος. «Ο δὲ κάνταῦθα παρὰ τῆς χάριτος ἀπήγητησε θαῦμα, σφόδρα ἀνάδικον τὴν χάριν, εἰ σωπῇ παρεθύομι· μάρτυρες δὲ οὐκ ὀλίγοις τοῦ θαύματος» Πλανῶνται τίνα πλάνην πνευματικὴν οἱ τῆς ἀριθμείας διδάσκαλοι (35), καὶ προτυποὶ τὸ μέλλον τῇ χάριτι, καὶ τύπος ἰερωαύγης τῇ κατηχήσει μίγνυται. «Ο τῆς ἀκουστοῦ μυήσεως! Ἐπὶ γὰρ τόνυ κλίσεις, οὗτα τοῖς λόγοις τῆς κατηχήσεως καταρτίζεται, ὃστε πολλοὺς τῶν παρόντων προφητεῦσαι τὸ μέλλον, οὐ τῶν ὑψηλοτέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ταπεινοτέρων εἰς σύνεσιν, οὐκ ἀμυδροῖς σημείοις πιστωθέντας πρὸς τὸ ἐσδέμενον.

C II'. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τῷ θαύματι θαῦμα συνάπτεται· παραθήσομαι δὲ πιστῶν ἀκοὰς τὸν λόγον· ψυχαῖς γὰρ βενθήλοις οὐδὲν τῶν καλῶν ἀξιόποστον. Πρόσεισται μὲν τῇ δι' οὐδατος (36) ἀναγεννήσει

D D (35) Οἱ τῆς ἀριθμείας διδάσκαλοι. « Accuratio-ris disciplinæ magistri. » Billius, « sinceræ disciplinæ. » Juxta hanc disciplinam, ut habeat scholiūm, « non gema flectebant catechumeni, sed aures tantum oleo perfundendas præbebant. Gregorius autem senior, contra hanc legem, cum sacris initiaretur, genuflexit; et qui catechistæ munere fungebatur, item ipse errore lapsus, non catechesis, sed sacerdoti orationem protulit. » Εἴ τον κατηχουμένων οὐκ εἰλαθτῶν κλίνειν τὰ γόνατα, ἀλλὰ μόνον τῷ ἀλατῷ χρίεσθαι τὰ δάτα, αὐτὸς περὰ τὸν νόμον κατηχήσας ἔκλινε κατηχούμενος; καὶ ἐτί δὲ κατηχήσας πλανῆσε, οὐ κατηχήσεως, ἀλλὰ λεπτῆς εὐχῆς ἐποίησεν.

(36) Τῷ δι' οὐδατος. Reg. a, τῇ τοῦ οὐδατος.

καὶ Πνεύματος, δι' ἡς διμάσχομεν θεῷ τὴν τοῦ κατὰ Χριστὸν μνθρώπου μόρφωσίν τε καὶ τελείωσίν, καὶ τοῦ χριστοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα μετάθεσιν καὶ άνάπλασιν· καὶ πρόσεσις μετὰ θερμῆς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ λαμπρᾶς τῆς ἀλπίδος, τῷ λουτρῷ προκαθήρας (37) ἐσύντονες εἰς δύναμιν, καὶ ψυχῇ καὶ σώματι καθαγίσας παλλῷ μᾶλλον, ἢ οἱ τάξ πλάκας παρὰ Μωϋσέως (38) ἔξασθαι μέλλοντες. Τοῖς μὲν γάρ μέχρις ἐσθῆτος ὁ δηνισμὸς, καὶ πρότροψ μικρὸς στένωσις, καὶ σωροσύνη τις σχέδιος (39)· τῷ δὲ πᾶς ὁ ἐν μέσῳ βίος τερασκευῇ τῆς ἑλλάμψεως ἦν, καὶ πρὸ τῆς καθάρσεως κάθαρσις ἀσφαλίζομένη τὴν δωρεὰν (40), ήντα τὴν τελειότητας τῆς καθαρότητος πιστευθῆ, καὶ μὴ κινδυνεύσῃ τὸ ἄγαθον ἐν ἔξει τολμῶσῃ μετὰ τῆς χάριτος (41). Ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ ὑδατος, φῶς περιαστράπτει καὶ δόξα τῆς διαθέσεως ἀξία, μεθ' ἡς προσῆλθε τῷ χαρίσματι τῆς πίστεως· ἔστι μὲν οὖς καὶ τῶν μὲλῶν ἀπίδηλος, οἱ τότε μὲν σιωπῇ τὸ θαύμα κατέσχον, ἔξειπτεν οὐθὲρήταντες (καὶ γάρ αὐτοῦ μόνου ταύτην εἶναι τὴν δύιν ἔκαστος ὕστε), μικρὸν δὲ ὑπέρον ἀλλήλοις διέδωκαν· τῷ δὲ βαπτιστῇ καὶ τελειωτῇ (42) τοσοῦτον ἐναργῆς τε καὶ γνώριμος, ὥστε μηδὲ (43) κατασχεῖν δύνηθην τὸ μυστήριον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ρῆξαι φωνὴν, ὅτι τὸν ἔκαυτον (44) διάδοχον τῷ πνεύματι χρίσαεν.

εἰ iniiciabat, adeo clara et cognita, ut ne mysterium palam clamaverit se successorem suum spiritu

I^a. Καὶ τοῦτο οὐδεὶς ἀπιστήσεις τῶν ἀκηκόστων τε καὶ γιγνωσκόντων, ὅτι Μωϋσῆς (45) μὲν ἐτι· μικρὸς δὲν τοῖς πολλοῖς, καὶ οὕτω λόγου τινὸς ἀξιούμενος, ἐκ τῆς βάστου καλεῖται, καιομένης μὲν, οὐκ ἀναλιτοκομῆνης δὲ, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐν τῇ βάσι φανταζομένου, καὶ πιστούται· τῷ πρώτῳ θαύματι· Μωϋσῆς ἐκεῖνος, φθόλασσα τέμνεται, καὶ δρός θεται, καὶ πέτρα πηγάδει, καὶ στύλος πυρὸς καὶ νεφέλης δοτηγούσι, μετ' ἀλλήλων ιστάμενοι (46), καὶ χειρῶν ἔκτασις τρόπαιον ἴστησι, καὶ νικᾷ πολλὰς μυριάδας, τὸν σταυρὸν σχηματίζουσα.

'Ησαΐας δὲ, διὰ τῆς δόξης καὶ τῶν σεραφίμ θεατής, καὶ μετ' ἐκείνον 'Ιερεμίας, διὰ τὴν μεγάλην κατ' ἔθνων καὶ βασιλέων πιστεύσις δύναμιν· δὲ μὲν ἀκούει θείας φωνῆς, καὶ τῆς προφητείας τῷ ἀνθράκῃ προκαθαίρεται· δὲ πρὸ τῆς (47) διαπλάσεως γιγνώσκεται, καὶ πρὸ γεννήσεως ἀγίαζεται. Παῦλος δὲ διώκτης ὁν ἐτι· δέ μέγας τῆς ἀληθείας χῆρυξ, διὰ τὸν ἔθνων ἐν πλοτεῖ διδάσκα-

A venire potest. Ad eam regenerationem, quæ per aquam et Spiritum efficitur, ipse accedit, per quam hominis, qui secundum Christum est, formationem et perfectionem, terrenique ad spiritum immutationem et refactionem Deo confitemur: et quidem cum ardentí desiderio et splendida spe ad lavacrum accedit, cum se pro viribus suis prius purgasset, atque tum animo, tum corpore, multo magis, quam qui olim a Moyse tabulas accepturi erant⁴⁴, purificasset. Illis enim non ultra vestem, et exiguum ventris compressionem, ac brevem quamdam corporis castimoniam purificatio sese porrigebat: ipsi autem ad divinam illuminationem superior omnis vita præparatio quædam erat, et ante purgationem purgatio, quæ donum in tuto pueret,

B ut perfectio puritati committeretur, bonumque minime periclitaretur. In habitu, qui gratiæ auxilio præsideret. Ipsum autem ex aqua egressum lumen circumfulget, et gloria hac animi affectione, cum qua ad filii gratiam accessit, digna: nonnullis quidem etiam aliis conspicua, qui tum miraculum illud apud se continebant, idcirco enuntiare minime audentes, quod unusquisque visionem hanc sibi duntaxat contigisse crederet, paulo post autem illud inter se disseminarunt: at ei, qui baptizabat unxisse.

XIV. Nec vero quisquam huic rei fidem adhibere detrectaverit, qui audierit et noverit, quemadmodum Moyses, cum apud multos adhuc parvus esset, nec vulgi judicio illa fama celebraretur, e rubo qui ardebat quidem, sed non assumebatur⁴⁵, vel ab eo potius, qui in rubo apparebat, vocatus sit, ac primo illo miraculo confirmatus: Moyses, inquam, ille, cui mare scinditur⁴⁶, panis pluit⁴⁷, petra scaturit⁴⁸, ignis et nubis columna alternois vicibus stantes⁴⁹, iter præmonstrant, et manum extensi⁵⁰, crucem adumbrans, tropæum statuit, ac multa hominum millia superat. Isaías autem, ille, inquam, gloriæ et seraphinorum spectator⁵¹; ac post eum Jeremias, qui 340 magnam adversus genios et reges potentiam accepit⁵²; alter divinam vocem audit, atque priusquam prophetæ munus obeat, per carbonem purgatur⁵³; alter ante formationem cognoscitur, et ante ortum sanctificatur⁵⁴. Paulus

D "Exod. xix, 10. "Exod. iii, 4. "Exod. xiv, 22. "Exod. xviii, 11, 47. "Isa. vi, 1. "Jerem. i, 10. "Isa. vi, 6. "Jer. i, 5.

tiam audax, » in quo « bonum, » id est, « baptismi gratia, non periclitetur? »

(42) Τελειωτῇ. Sic Reg. bm. et Or. 4. In ed., τελειωτῇ.

(43) Μῆδος. Regg. a, hm, Or. 4, μῆτε.

(44) Οὐτὶ τὸν θαυτὸν, etc. Billius, « sed eum quem inungebat, sibi in episcopatu successurum palam ac publice clamaverit. »

(45) Μωϋσῆς. Reg. bm, et Or. 4, Μωσῆς.

(46) Μετ' ἀλλήλων ιστάμενοι. Ήσει αὐτοὶ interprete omissa. « Aliernis vicibus stantes, » id est, « altera in usum diei, altera in usum noctis. »

(47) Τῆς. S e Reg. bm. Deest in ed.

etiam, magnus, inquam, ille veritatis praeceps, et A λος, καὶ φωτὶ περιαμπεται, καὶ γνωρίζει τὸν διωγμένον, καὶ τὴν μεγάλην διακονίαν πιστεύεται, καὶ πληροῖ τοῦ Εὐαγγελίου πᾶσαν ἀκοήν καὶ διάφορα.

XV. Quid autem omnes eos enumerare attinet, qui a Deo advocati sunt, talibusque miraculis ascerti, qualibus ille etiam ad filii pietatem confirmatus est? Nec vero talia quidem, tamque incredibilia et admiranda initia fuerunt, per ea autem, quae postea secuta sunt, aliquid eorum, quae præcesserunt, probro et dedecore affecit, quemadmodum quispiam ex iis, qui honestarum rerum saturitatem et fastidium cito concipiunt, nec ulterius progedi curant, vel etiam ad vitium omnino relabuntur. Non, inquam, hoc cuiquam dicere licet; verum, et sibi admodum constitut, et pristinis vestigiis hæsit, adeo ut inter se ultraque pulchre convenirent, nempe et ea, quae sacerdotium præcesserant, cum his, quae in sacerdotio recte ac præclare gessit, et ea quae post susceptum sacerdotium secuta sunt, cum iis, quae præcesserant: nec aliter incipere deceat, quam quomodo ipse finivit, nec rursus in aliud finem progredi, quam unde is exordium duxerat. Sacerdotium autem suscepit, non ea facilitate ac confusione, quae nunc viget, sed nonnulo interjecto temporis spatio, quo nimis ad sui purgationem aliorum quoque purgandorum videlicet spiritualis ordinis lex poscit. Postquam autem suscepit, gratia magis celebratur, ut revera Dei gratia, non autem hominum, nec ut, quod ait Ecclesiastes, impetus quidam solitus, et præsumptio spiritus.⁴⁶

XVI. Nam cum silvasam et agrestem Ecclesiam C accepisset, non longo ante tempore episcopali cura gubernatam, sed ab uno tantum ex antecessoribus suis exornatam, quique, ut admirandis atque angelicis moribus erat præditus, ita simplicior, 341 quam qui nunc populo præsunt, habebatur; eo autem celerrime in cœlum assumpto, perdidi rursum neglectam, et ob antistitis inopiaum squalore affecitam, atque in vepres redactam, primum quidem ferinos hominum mores haud magno negotio militavit, tum pastoralis artis sermonibus, tum etiam quod se, velut spiritualem quamdam statuam ad optimæ cujusque actionis pulchritudinem expolitam, ad imitandum proponeret. Deinde in sacrarum litterarum meditatione, summa cum animi contentione versatus, quamvis serius ad hujusmodi studia sese D contulisset, tantum eruditionis brevi collegit, ut nec

IE'. Tί δει πάντας ἀπαριθμεῖσθαι τοὺς ὑπὸ Θεοῦ προστηλθέντας, καὶ τοιούτοις οἰκειωθέντας θαύμασιν, οἵς (48) κάκενος ἐδειπόλιθη πρὸς τὴν εὐσέβειαν; Καὶ οὐ τὰ μὲν πρῶτα τοιαῦτα, καὶ οὕτως ἀπιστα καὶ παράδοξα, κατήσχυν δέ τι τῶν προῦπηργμένων τοῖς θεοτερον, ὡς ἀν τις τῶν τάχιστα κόρων τοῦ καλοῦ λαμπανόντων, εἴται τοῦ πρόσωπον καταφρονούντων, ή καὶ παντάπασι πρὸς κακίαν παλινδρομούντων· οὐκέτι τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλὰ καὶ λίαν ἔκαντο καὶ τῶν προειληφότων ἔχεται, ὥστε ἀμφότερα συναρμόδειν ἀλλήλοις, τὰ τε πρὸ τῆς ἱερωσύνης τοῖς ἐκείνης καλοῖς, καὶ τὰ μετ' αὐτήν τοῖς πρότερον· καὶ μήτε δόλως (49) ἀρρεσθεὶς πρέπειν ή ὡς ἐτελεύτης, μήτε εἰς ἄλλο προελθεῖν τέλος ή οὐ προήρεστο (50). Πιστεύεται μέν γε τὴν ἱερωσύνην, οὐ κατὰ τὴν νῦν εὔκολαν καὶ ἀτεξίαν, ἀλλὰ μικρόν τι διαιτῶν, ὥστε τῇ καθάρσει προστεθῆναι καὶ τὴν τοῦ καθαρίειν ἐμπειρίαν καὶ δύναμιν, διπερ (51) δῆ νόμος ἀκολουθίας πνευματικῆς. Ἐπειδὲ πιστεύεται, πλέον ή χάρις δοξάζεται, ὥσπερ δυτικῶς Θεοῦ χάρις, ἀλλ' οὐδὲ ἀνθρώπων, οὐδὲ, δι φησιν δὲ Ἐκκλησιαστῆς, δρμή τις αὐτόνομος, καὶ προσέρεσις πνεύματος (52). περιστατικήν εἰς τὸν ἀνθρώπον ἀνθρώπων περιστήσεις, καὶ τὸ προθεῖναι (53) τύπον ἔαυτὸν, ὥσπερ ἀνδριάντα πνευματικὸν, εἰς κάλλος ἀπεξεσμένον πάσης ἀρίστης πράξεως. Ἐπειτα τοῖς θεοῖς λόγοις συντάκως ἐμμελεῖσαν, καίπερ ὀψιμαθής τῶν τοιούτων τυγχάνων, τοσαύτην ἐντὸς διλέγου χρόνου σοφίαν συνελέσατο, ὥστε τὰ τε ἀλλα μηδενὸς λείπεσθαι τῶν ἐπὶ πλείστον πεπονηκότων, καὶ χάριν ἐκ Θεοῦ ταύτην λαβεῖν ἔξαρτον, δρθοδοξίας γενέσθαι πατήρ καὶ διδάσκαλος·

⁴⁶ Act. ix, 5. ⁴⁷ Eccl. 1, 17.

(48) Οἰ. Or. 1, οἶοις.

(49) Αλλως, εἰτ. Montac., δόλοις δόλως .. ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος. Verum hæc voces δόλοις, εἰ ἐκεῖνος, quae in nullo reperiuntur codice, nobis superflue, ideoque rejiciendæ videntur.

(50) Η οὐ προήρεστο. Billius: « quam ut ipse incepit. »

(51) Οὐέρ.. Regg. a, bm, διπερ. Billius videtur legisse, διπερ.

(52) Καὶ προσέρεσις πνεύματος. « Præsumptio, afflictio spiritus. » Sic LXX. In Hebreo autem ser-

mone, πρᾶ γῆγα, « depastio venti. » Unde Schol. pro προσέρεσις πνεύματος, habet, νομῇ ἀνέμῳ, « depastio venti, » ut apud Hebreos. Cæterum Gregorius hic nihil aliud intellexit, nisi quod expresserunt interpretes, cum hæc Eccl. 1, 17, verba interpretati sunt, nempe Gregorium patrem nec præcipiti motu, nec inani gloria ductum, ad sacerdotium accessisse.

(53) Ποιμαντικῆς. Sic Regg. a, bm, etc. In ed., ποιμαντικοῖς.

(54) Προθεῖναι. Reg. bm, προσθεῖναι.

οὐ κατὰ τοὺς νῦν σοφοὺς τοῖς καὶ ροῖς συγχλινόμενος. οὐδὲ μέσως καὶ τεχνικῶς τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου προπτάμενος, ὃς ἀν οἱ μὴ πήξην ἔχοντες πίστεως, ἢ καπηλεύοντες τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἣν τῶν μὲν λόγῳ δυνατῶν εὐσεβέστερος, τῶν δρθῶν δὲ τὴν διάνοιαν λογικώτερος· μᾶλλον δὲ λόγου τὰ δεύτερα φέρων, εὐσεβεῖς πάντων ἐκράτει. "Ενα μὲν Θεὸν εἰδὼς ἐν Τριάδι προσκυνούμενον, τρία δὲ εἰς μίαν θεότητα συναγόμενα· καὶ οὗτε τῷ ἐνὶ Σαβελλίζων, οὗτε τοῖς τρισὶν Ἀρειανίζων, ἢ τῷ συστέλλειν θεότητα καὶ ἀναλύειν (55) ἀθέως, ἢ τῷ κατατέμνειν ἀνίσοις ἀλλοτριοτητιν, ἢ μεγέθους, ἢ φύσεως. Οὐ γάρ ἔκαστον ἀκατάληπτον καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἐπίνοιαν, πῶς ἐνταῦθα τὸ ὑπεράριθμὸν ἢ νοηθῆσαι, ἢ δογματισθῆσαι; Πεῦ δὲ μετρεῖται τὸ ἀπειρον, ἵνα δ τῶν περατουμένων ἐστὶ, τούτο πάθη θεότης, βαθμοῖς μετρουμένη καὶ ὑποβάσειν (56);

scindendo. Ubi enim unumquodque mentis nostræ quod præcellit, poterit vel mente percipi, vel docimura est, ut, quod rebus finitis convenit, idem divi mensuræ subjiciatur?

ΙΖ'. Ταῦτα ἔννοιῶν ὁ μέγας ἐκεῖνος (57) ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀληφῶς Θεολόγος, καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος περὶ τούτων κινούμενος, τί χρὴ λέγειν ἔτερον, ἢ ὅτι νέαν Ιερουσαλήμ καὶ κιδὼν δὲλτην ὑπὲρ ὀδάτων φερομένην, ὡστερὸν δὲ μέγας ἐκεῖνος Νῶε, καὶ τοῦ δευτέρου τούτου κάσμου πατήρ, τῆνδε τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖσθαι πεποίηκε· τοῦτό τε κατακλυσμοῦ τῶν ψυχῶν, καὶ τῆς τῶν αἰρετικῶν ἐπιηρείας σαφῶς ὑπεραίρουσαν· καὶ διψι πλήθει· τῶν ἀλλων ἐλείπετο, τοσοῦτον εὐδοξίᾳ κρατοῦσαν· καὶ τὸ τῆς Ἱερᾶς πάσχουσαν Βηθλέεμ, ἣν οὐδὲν ἐκώλυσε καὶ μικράν εἶναι πόλιν, καὶ τῆς οἰκουμένης μητρόπολιν, ὡς Χριστοῦ καὶ (58) τροφὸν καὶ μητέρα, τοῦ τὸν κάσμον καὶ ποιήσαντος καὶ νικήσαντος;

III'. Τεκμηρίουν δὲ τοῦ λόγου· Καὶ γάρ ἡνίκα παρὰ τοῦ θερμοτέρου μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατεστασιάθημεν (59), γράμματι κλαπέντες καὶ βήμασι τεχνικές εἰς πονηράν κοινωνίαν, μόνος μὲν ἐπιτεύθη τὴν διάνοιαν ἀτρωτὸν ἔχειν, καὶ μὴ τῷ μέλανι τὴν ψυχὴν συμμελαίνεσθαι, εἰ καὶ ἀπλότητι συνηρπάσθη, καὶ τὸν δόλον ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀδόλου μὴ ἐψυλάξατο· μόνος δὲ, μᾶλλον δὲ πρώτος, ἐδιστασιάζον πρὸς τὴν ζήλων τῆς εὐσεβείας ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις κατηλλαξε, τελευταῖον τ' (60) ἀποδραμὸν, καὶ πρώτον προσδραμὸν, αἰδοὶ τε τοῦ ἀνδρός, καὶ τῇ τοῦ δύργματος καθαρότερι· ὥστε καὶ τὸν πολὺν σάλον τῶν

(55) *Kai ἀναλύειν.* Billius : « et confundendo. » Verum sic vertendo, vim vocis non reddit. Impugnat enim hic Gregorius novum Sabellianismum Marcellianorum, qui Filium ac Spiritum sanctum a Patre productos esse concedentes, eos tamen in persona vera subsistere negabant. Unde, *εἰς* ἄν, η μηδέν, inquit Basilius, « in unam, vel potius nullam personam resolverbant. » Et Scholastes, *εἰς* επίσημα, in tria nomina Trinitatem resolverbant. »

(56) Βαθμοῖς μετρουμένη καὶ ύποβάσεοι. (Graduum superiorum et inferiorum mensuræ obnoxia.)

A *aliis in rebus quoquam eorum, qui diuturno temporis spatio laboraverant, inferiore esset; sc̄ praterea singularem hanc a Deo gratiam acciperet, ut orthodoxæ doctrinæ pater et magister efficere tur;* non, ut hujus temporis sapientes, una cum temporibus se inflectens, nec fidem nostram medio quodam et artificioso modo defendens, ut ii, qui fidei firmitatem non habent, aut veritatem cauponum more adulterant; sed ita se comparabat, ut et eruditos pietate, et pios eruditionis laude superaret, imo potius, ita secundas doctrinæ serebat, ut lamen pietatis primas obtineret. Unum quippe Deum, qui in Trinitate adoratur, tria autem, quæ in unam deitatem colliguntur, agnoscebat: ac neque aut per unum, Sabellio, aut per tria, Ario favebat; nempe B vel deitatem impie contrahendo et resolvendo, vel per dispare magnitudinis aut naturæ gradus conatus ingenii captum excedit, quoniam modo illic, id est? Quænam item immensæ rei dimetiendæ ratio initati quoque accidat, graduumque ac desceensionis

XVII. Hæc cum magnus ille homo Dei, vcreque Theologus, ac de his rebus una cum Spiritu sancto incitatus et agitatus, secum reputaret, quid aliud dicendum est, quam quod hoc efficerit, ut nova Ierusalem, ac secunda quædam arca undis eminens, quemadmodum illa magni illius Noe, secundique hujus mundi parentis, hæc Ecclesia vocaretur; quippe quæ illud animarum diluvium, quod tum grassabatur, atque hæreticorum impressionses plane superaret, quantumque aliis numero **342** cedebat, tanto eas nominis celebritate vinceret; idemque ipsi usu veniret, quod Bethlehem accidisse videmus, quam nulla res prohibuit, quominus simul et parva civitas esset, et totius terræ metropolis, utpote quæ C Christi, orbis conditoris ac victoris, parens atque nutritrix existimat?

XVIII. Illud autem hinc conjicitur. Nam cum a serventiore Ecclesiae parte ob eam causam seditione in nos excitata esset, quod scripto quodam, et artificiosis verbis circumscripsi, in pravam societatem pertracti suissemus, solus ipse illasem mentem minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, columque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minimè cavisset. Quin etiam solus, aut, ut rectius dicam, primus, eos, qui a nobis ob pietatis zelum dissidebant, et sibi, et ceteris reconciliavit, postremos a nobis sejunctos, et primos

D In sublimiori gradu Patrem collocabant haeretici,
Filium in inferiori, Spiritum in intimo.
(57) *O ueritas trinitas. Sicut Reg. s. et Or. 8. In*

(57) Ο μετας σκειρος. Sic Reg. a, et Or. 2. In ed., έκεινος ὁ μύγας.

(58) Kat. Deest in Reg. a, et. Ur. 1.

(59) Κατευθαιρισθημεν. Sic 3 Colb., Colis. 1 et 2, Or. 1, Jes., etc. Mendose in editis, κατευθαιρισθημεν.

(60) Τελευταῖν τ'. Regē. a, bm, et Or. 1 τελευταῖν τε.

reversos, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem, ita ut gravis Ecclesiarum tempestas extincta sit, ac procella in auram redacta, ipsius pre-cibus et admonitionibus soluta, nobis interim (siquid juvenili more jactabunde loqui fas est), et pietatis et opera sociis, qui cum ad omne bonum adjutores ipsi et comites essemus, ac velut a latere currerimus, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiique partem contulimus. Verum sermo de his rebus, ordinem suum nonnihil antegressus,

XIX. Quis autem tot illius virtutes, aut enumeraendo recenseat, aut multa præterire cupiens, quid prætereundum sit, facile reperire queat? Semper enim quidquid animum subit, præstantius iis, quæ præcesserunt, esse videtur: Idque amplectitur: magisque ipse, quid mihi omittendum sit, quam alii laudatores, quid dicere debeant, addubito. Ita sit, ut mibi copia quodammodo in detrimentum cedat, mensque ipsa exploretur, dum illius laudes explorare aggreditur, nec inter æqualia præstantius nihil invenire potest. Nam quod in tranquillis undis evenire cernimus, ut cum injectus lapis centrum efficerit, aliis super allum circulus excitetur, conlinenterque in superficiem agitatus externum circumulum semper dissolvat, id mibi plane hic quoque accidit. Aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu labore, 343 dum id, quod prius arripui, ei, quod postea in animum influit, loco cedit.

XX. Quis enim illo in publicis negotiis studio-sior? Quis in rebus domesticis sapientior, quandoquidem ipsi, et domum, et opes satis amplias, Deus, qui omnia recte ac varie administrat, largitus est? Quis pauperibus, hoc est, abjectissimæ parti na-ture, cui idem debetur honor, vel animo condolen-tior, vel manu largior et profusior? Nam revera tanquam alienorum bonorum procurator, de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam quam maxime poterat, sublevans, nec superflua duntaxat, sed ne-cessaria quoque in eam rem insumens, quod quidem charitatis erga pauperes apertissimum argumen-tum est, partemque dans, non septem duntaxat, velut Salomonis lex præscribit⁶⁷, verum si octavus etiam accederet, ne hic tamen restricti ac sordidi animi vitio laborans, sed libentius sua profundens, quæcum alii acquirant: vinculum et electionem tol-lens⁶⁸ (hoc est, ut quidem interpretor, tenacita-tem, et explorationem ejus, qui accepturus est, sine videlicet dignus, necno), ac murmuris ver-

⁶⁷ Eccle. xi, 2. ⁶⁸ Isa. lviii, 9.

(61) Νεανιστικοσθαι. Or. 4, νεανιστεσθαι.

(62) Παρετέορ. Sic Reg. bm, tres Colb., Or. 4, Jes. In ed., παρεθέν.

(63) Μετά τούτου. Regg. a, bm, et Or. 4, μετ' αὐτοῦ.

(64) Πλεῖον. Tres Colb., et Montae., πλείων.

(65) Ἡ ἀπορία. Reg. a, ἀπερίᾳ, « imperitia. »

(66) Τὸ γικούντινετο τοῖς δμοτίμοις. Reg. bm, et Or. 4, τὸ γικῶν [Ιησεῖ]. Idem Reg. bm, et tres Colb., τὸ τοῖς δμοτίμοις, [optime]. Quod sic optimo

A 'Εκκλησιῶν κατασθεσθῆναι, καὶ στῆναι τὴν καταγῆνα εἰς αὐραν, ταῖς ἐκείνου λυθεῖσαν εὐχαῖς τε καὶ παρ αἰνέσσειν, εἰ τι δεῖ καὶ νεανιστεσθαι (61), μεθ ἡμῶν κοινωνῶν καὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς ἐνερ γείας· οἱ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν αὐτῷ συναιρόμενοι, καὶ οὐν παρομαρτοῦντες καὶ παραθέοντες, ἐνταῦθα πλε στὸν μέρος συνεισενεγχεῖν ἡξιώθημεν. 'Αλλ' δι περὶ τούτων λόγος, μεικρόν τι προεκδραμῶν, ἐνταῦθη μεινάτω.

hoc loco conquiescat.

B ΙΘ'. Τίς δὲ τῶν ἐκείνου καλῶν ή τὸ πλῆθος ἔκαριθμῆσαιτο, ή τὰ πλείω παραδραμεῖν ἐθέλων, μι χαλεπῶς εὑροι τὸ παρετέον (62); 'Αεὶ γάρ τὸ τῆ διάνοιαν ἐπεισιδύ, κρείττον τῶν προειληφότων φαί νεται· καὶ μετὰ τούτου (63) γίνονται· καὶ πλειον (64) ἐμπολ τοῦ τῇ χρή παραλιπεῖν, ή τοῖς ἄλλοις ἐπινέται τοῦ τῇ χρή λέγειν ἡ ἀπορία (65). Ὅστε μοι τρόπο τινὰ ζημιὰν γίνεσθαι τὴν περιουσίαν, καὶ δοκιμάζε οὐδεις τὴν διάνοιαν, τὰ ἐκείνου δοκιμάζειν ἐπιχειροῦσαν καὶ οὐκ ἔχουσαν τὸ γικούντινετον τοῖς δμοτίμοις (66) "Οὔτε γάρ ἐπὶ τῶν σταθερῶν ὑδάτων ὀρῶμεν οὐκεῖ νον, ὅταν ψῆφος ἐμπεσοῦσα κέντρον γένηται, ἀλλα ἐπ' ἄλλῳ κύκλῳ ἐγειρόμενος καὶ συνεχῶς ἐπιφρίσ σων δεῖ λύει τὸν ἔξωθεν· τοῦτο καὶ αὐτῷ μοι συμ δέβηκεν ἀντικρυς. Τὸ μὲν ἐπὶ νοῦν ἥλθε, τὸ δὲ ἐπεισ ἥλθε, τὸ δὲ ὑπεχώρησεν· καὶ κάμην περὶ τὴν αἵρε σιν, δεῖ τοῦ προκαταλαβόντος (67) ὑπεξισταμένου τῷ ἐπεισρέοντι.

C

K'. Τίς μὲν γάρ ἐκείνου περὶ τὰ κοινὰ σπουδαιό τερος; τίς δὲ τὰ οἶκοι φιλοσοφώτερος (68), ἐπειδὴ καὶ οἶκον ἐμέρισεν αὐτῷ, καὶ κτῆσιν σύμμετρον, διάντο καλῶς καὶ ποικιλῶς οἰκονομῶν Θεός; Τίς δὲ πένητο, τῷ ἀτιμωτάτῳ μέρει τῆς δμοτίμου φύσεως, ή τὴν φυχὴν συμπαθέστερος, ή τὴν χείρα δαψιλέστερος; τῷ δὲ γάρ ως οἰκονόμος ἀλλοτρίων διενοεῖτο περὶ τῶν ίδίων, ἐπικοψίων τὴν πενίαν εἰς δύναμιν, καὶ δαπανώμενος, οὐ τοῖς περιττοῖς μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῖς ἀναγκαῖοις, ή περ δὴ σαφεστάτῃ φιλοπτωχίᾳς ἀπόδεξις, καὶ δι δοὺς μερίδα, οὐ τοῖς ἐπτά μόνον, κατὰ τὴν τοῦ Σο λομῶντος νομοθεσίαν, ἀλλ' εἰ προσέλθοι καὶ δύος, μηδὲ ἐνταῦθα μικρολογούμενος, ἀλλ' ἥδιον ἀποκτώ μενος, ή κτωμένους ἄλλους γινώσκομεν· ἀναιρῶν σύνδεσμον καὶ χειρονίαν (διπερ ἐμοὶ δύναται μι κρολογίαν καὶ δοκιμασίαν τοῦ ληγμένου, διτεις τε δᾶξις, καὶ διτεις οὖν [68]), καὶ βῆμα γογγυσμού μετάτης ἐπιδόσεως. "Οὔτε πάσχουσιν οἱ πολλοί, διδόντες μὲν, τὸ δὲ προθύμως οὐ προστιθέντες· δι τοῦ παρέχειν μετίζον ἔστι καὶ τελεώτερον. Πολλῷ γάρ διάτον (69)

interpretatur Elias: « nec quid præstet invenire queat, cum omnia sint æqualia. »

(67) Προκαταλαβόντος. Reg. a, Or. 4, προκαταλαβόντος.

(68) Φιλοσοφώτερος. « Άρνι justique tenacior. »

(68') Verba in parentesi inclusa, Scholion nobis esse videntur, quod e margine cod. ms. iii textum irrepperit. Edit.

(69) Πολλῷ γάρ διάτον. Praeclara haec se-^{ce}-

είναι διὰ τοὺς ἀξένους ὄρα, οὐ καὶ τοὺς ἀναξίους, ἢ τοὺς ἀξένους ἀποστερεῖν δέει τῶν ἀναξίων. Καὶ τοῦτο είναι φανεῖται, τὸ χρῆναι πάμπτειν τὸν δρότον ἐαυτοῦ καὶ καθ' ὑδατος, ὡς οὐ παρασυρησόμενον, οὐδὲ ἀπολούμενον τῷ δικαίῳ τούτων ἔξετασθή (70), ἀλλ' ἐνταῦθα καταντήσοντα, οὐ πάντα κείσεται τὰ ἡμέτερα, καὶ ἀπαντήσονται (71) ἐν καιρῷ, καὶ τὴν ἡμέτερην μή τούτο νομίζωμεν.

quamquaque mittendum esse ¹⁰; non ut distributatur, sed eo perveniat, ubi omnia nostra collocabuntur, atque in tempore occurrent, utcumque aliter existimemus.

ΚΑ'. Τὸ δὲ κάλλιστὸν τε καὶ μέγιστον, δτι τῷ μαγαλοφύχῳ προσῆν καὶ τὸ ἀφιλότιμον. "Οσον δὲ καὶ οἶνον, δηλώσων ἔρχομαι· Τὰ μὲν γάρ χρήματα κοινά, καὶ ἡ προθυμία τοῦ παρέχειν, αὐτῷ τε καὶ τῇ διμοζύγῳ πρὸς τὸ κάλλιστον ἀμιλλωμένοις· τῆς ἐπιδόσεως δὲ τὸ πλείστον τῇ ἔκεινης χειρὶ παρῆκεν, ὡς ἀρίστης οἰκονόμου τῶν τοιούτων καὶ πιστοτάτης. Τίνος δὴ γυναικὸς λέγω, καὶ οἵας, ἢ μηδὲ τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος, ἢ εἰ τὸ ἄλλο τῶν μεγίστων, ἡρκεσεν δὲν ἀπαντούμενον; τοσοῦτος ἔρως τοῦ παρέχειν αὐτῇ, καὶ οὕτως δικετρος· ἢ τὴν Σολομώντεον βρέδελλαν εἰς τούναντίον ἐξήλωσε, τῇ περὶ τὸ κρείττον ἀπληστά τὴν εἰς τὸ χεῖρον (72) νικήσασα, καὶ κόρον οὐκ ἔχουσα τῆς περὶ τὸ εὖ ποιεῖν προθυμίας· ἢ μὴ δτι γε τὴν οὐσίαν ἀπασαν, δση τε ἡν αὐτοῖς, καὶ δση προσεγένετο, μικροτέραν ἡγετό τῆς οἰκείας ἐφέσως (73)· ἀλλὰ καὶ ἔσθιτην καὶ τοὺς παΐδας ἐποίμως ἀπέδοτο δν, εἰς τῶν ἐνήν, δ καὶ πολλάκις αὐτῆς λεγούσης ἥκουσα, ὡστε ἐκδαπανηθῆναι τοῖς πάνησι. Ταύτῃ τὰς ἤνιας διας ἀπαφήκε τῆς ἐπιδόσεως. "Ο καὶ παραδείγματος ἐμοὶ γοῦν κρείττον ὑπολαμβάνεται. Τὸ μὲν γάρ εἰς χρήματα μεγαλοφύχον, καὶ παρ' ἀλλοις οὐ χαλεπῶς εἴροι τις δν, δσα τε εἰς τὰς κοινάς καὶ πολιτικάς ἀπόλλυται φιλοτιμίας, δσα τε τῷ Θεῷ διὰ τῶν πενήτων δανείζεται, καὶ μόνα τοῖς ἀναλίσκουσι θησαυρίζεται· τῆς δὲ ἐπὶ τούτῳ (74) δδῆξ, οὐκ ἔστιν δντινα παραχωρήσαντα βρδίως εὐρίσκομεν. Τοῦ μὲν γάρ δεπανην, καὶ ἡ φιλοδοξία τοῖς πολλοῖς παρέχει τὸ πρόθυμον· οὐ δὲ ἀφανῆς (75) ἡ ἐπιδόσις, ἔκει καὶ τὸ παρέχειν ἀμβλύτερον.

εντυρ: al qui gloriam ex ea re collectam alteri sūquidem ad sumptus prompto animo faciendo sola bāris caret, illuc quoque largitio languescit, et obtunditur.

ΕΡ. Η μὲν οὖν χειρ τοσαύτη· καὶ τὰ πλείω τοῖς παραστούμενον, ὡστε, εἰ τι καὶ ἡμῖν μαρτυρεῖται τοιούτον, ἐξ ἔκεινης είναι τῆς πηγῆς, κάκείνου μορφαν τοῦ δεύματος. Τίς δὲ μετὰ Θεοῦ μᾶλλον, ἢ τῷ

A **bum cum largitione.** Id profecto plerisque accidit, qui tribuunt quidem, verum hoc non adjiciunt, ut prompte ac libenter tribuant, quod certe majus et perfectius est, quam præbere. Multo enim satius est ob eos, qui digni sunt, indignis quoque largiri, quam, dum metuimus ne de indignis bene mereamur, dignos etiam beneficio defraudare. Atque huc pertinere videtur, quod ait Scriptura, paucem in

B **XXI. Quod autem maximum et pulcherrimum est, ad animi magnitudinem glorie quoque contemptum adjungebat.** Quantus autem et qualis fuerit, ostendam. Quamvis enim opes ipsi essent cum uxore communes, itemque largiendi promptitudo, quippe qui de pulcherrima quaue virtute contendenter; majorem tamen ipse largitionis partem ei, ut optimæ et fidelissimæ hujusmodi rerum dispensatrici, relinquebat. Quam autem et qualem mulierem dico, cui ne Atlanticum quidem pelagus, aut si quid aliud maximum est, ad exhaustendum sufficere potuisse? Tantus tamque immodicus ipsi inerat largiendi amor! **344** Quæ Salomonis sanguisugam ¹⁰ in contrarium emulata est, nimirum per inexplibilem ad bonum cupiditatem, insatiablem ad malum aviditatem vincens, tantaque ad bene merendum alacritate prædicta, ut ea saturari non posset; quæ denique non opes solum omnes, quas vel ab initio habuit, vel postea consecuta est, cupiditate sua minores existimabat: sed seipsam quoque, si fieri potuisse, et liberos, ut ex ipsa sepe audivi, prompte ac libenter vendidisset, ut in pauperum usus expenderentur. Huic totas largitionis habenas ille permiserat. Quæ res, mea quidem sententia, omni exemplo præstantior ac sublimior est. Nam animi quidem in pecuniis magnitudinem apud alios quoque facile reperire est, sive eas species, quæ in publicas et politicas cupiditates perdite effunduntur, sive quæ Deo per pauperes senori dantur, solæque iis, qui eas expendunt, reconcesserit, haud ita facile reperiemus. Per multa honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio arbitris caret, illuc quoque largitio languescit, et obtunditur.

XXII. Tanta quidem ac talis fuit illius liberalitas; pluraque etiam scientibus relinquemus, adeo ut, si tale quid a nobis commemoretur, illud ex eo fonte promanare, illiusque profuvii partem esse.

¹⁰ Eccle. xi, 1. ¹⁰ Prov. xxx, 15.

τὸ ερπὸν Demosthen. Or. de Corona; Βέλτιον διὰ τοὺς ἀξένους τιμὴν τοὺς ἀναξίους, ἢ τοὺς ἀξένους ἀποστερεῖν τῆς προστηκούσης τιμῆς διὰ τοὺς ἀναξίους· εἱ Presatis indignos propter dignos honorare, quam dignos, propter indignos, merito honore spoliare.

(70) ἔξετασθή. Sic Regg. a, bm, Or. 1, etc. In eis., ἔξετασθή.

(71) Ἀκαρτησορται. Reg. bm, et Or. 1, ἀπαντήσοντα.

(72) Εἰς τὸ χεῖρον. Reg. a, et Or. 1, εἰς τὰ χεῖρα.

(73) ἐφέσως. Regg. a, bm, Or. 1, ἐπιθυμίας.

(74) ἐπὶ τούτῳ. Coisl. 1, ἐπὶ τούτῳ.

(75) Οὐ δὲ ἀφανῆς. Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes., etc. Male in edit., οὐδὲ ἀφανῆς.

intelligatur. Quis autem unquam magis cum Deo, vel homines sacrario obtulit, vel ob injurias ipsi facias zelo exarxit, aut sacram mensam profanis hominibus cum metu repurgavit? Quis pari animi firmitate atque constantia, paribusque justitiæ ponderibus, vel controversias disceptavit, vel improbitatem odio habuit, vel virtutem honore prosecutus est, vel optimos viros antetulit? Quis pari facilitate peccantibus ignovit, aut recte currentibus cursus socium se præbuit? Quis, cum et virgæ et baculi tempus optime nosset, baculo tamen plus tribuit? Cuius porro oculi magis ad fideles terræ⁴¹, et, inter alios, ad eos præsertim, qui in solitaria et cælibe vita Deo vivunt, ac terram resque terrenas pro nihilo ducunt?

XXIII. Jam quis magis, aut fastuum **345** coer-
cuit, aut humilitatem amavit, eamque non flete ac leviter, quemadmodum plerique ex his, qui nunc virtutis larvam præferunt, atque in speciem sciti et elegantes sunt, stultissimis utique mulierculis haud dissimiles, quæ nativa pulchritudine destituta, ad colores consugiunt, atque honeste quodammodo et ornata, ut sic loquar, tanquam in theatris se ostentant, ob venustatem inveniuntur, atque ob fœditatem deformiores? Non enim in veste, sed in animi constantia, humilitas ipsi sita erat; nec collis depressionis, aut vocis demissio, aut vultus inclinatio, aut promissa barba, aut capitidis ad cutem usque rasi exornatio, aut certus incendendi modus humilitatem effingebat, quæ, ut ad breve quoddam tempus exprimi possunt, ita quam celerrime sece produnt; nihil enim simulatum constans ac diuturnum est. Verum ille, et vita maxime sublimis, et animo perquam humilis erat: et quidem ad ipsius virtutem nemo aspirare poterat, ad ejusdem autem congre-
sum persicilis omnibus aditus patebat. Cumque vulgari et usitato vestitus genere uteretur, a fastu scilicet ac sordibus æque abhorrens, ratione lauen interni splendoris supra multos assurgebat. Et cum ventris morbum atque inexpleibilem aviditatem, ut si quis alias, domaret et comprimeret, id tamen non ostentabat; illud quidem, ut se purum custodiaret, istud vero, ne, rei novitate gloriam captans, animo efferretur. Etenim hominis quidem mundi

⁴¹ Psal. c. 6.

(76) Η τῷ βῆματι προσῆγαν. « Vel homines D sacrario obtulit. » Malleum, « admovit. » Testatur Billius se ita vertisse, eo quod ad veteris codicis marginem hæc verba legerit: Περὶ χληρῶν καὶ Θεοῦ λειτουργῶν ἡ λόγος. « De clericis ac Dei ministris sermo est. » Ilaque quotiescumque Gregorius dicit, τοὺς τοῦ βῆματος, vel, τοὺς περὶ τὸ βῆμα, idem est ac si diceret, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τῷ Θεῷ λειτουργοῦντας, « presbyteros et Dei ministros. »

(77) Κατ' αὐτοῦ. Regg. a, bm, Or. 1, κατ' αὐτῶν.

(78) Μίδικην. Regg. a, bm, Or. 1, Jes., η δίκαιος.

(79) Ράβδου καὶ βακτηρίας. Schol.: « Rábdou νοήσεις τῇ ἐπιφερούμενην τοῖς ἀμαρτάνουσι πλήγην βακτηρίαν δὲ, λογικῶν προβάτων λόγον, ὃ τὰ νοητὰ πρόδατα ρύθμιζεται καὶ ποιμανεται. » Per virginum pœnas infictas peccatoribus intelliges; per baculum autem sermones, quibus compotes rationis

έζηλοτύπησεν, η τῶν ἀνιέρων σὺν φόνῳ τὴν ιερὸν ἐκάθηρε τράπεζαν; Τίς δὲ οὕτως ἀρρεπεῖ γνώμη, καὶ σταθμοῖς δικαιοσύνης, η δίκην (78) ἔχρινεν, η κακίαν ζμίσησεν, η ἀρετὴν ἐτίμησεν, η τοὺς ἀρίστους προτίμησεν; Τίς μὲν οὖτε συγγνώμων τοῖς ἀμαρτάνουσιν, η τοῖς εὐδρομοῦσι σύνδρομος; Τίς δὲ μᾶλλον ῥάβδου καὶ βακτηρίας (79) καιρὸν ἐπιστάμενος, τῇ βακτηρίᾳ τὸ πλέον ἔνεμεν; Τίκας δὲ οἱ (80) ὄφθαλμοι μᾶλλον ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τούς τε ἀλλούς, καὶ δοι Θεῷ ζῶσιν ἐν μοναδικῷ βίῳ καὶ δίζυγι, γῆν καὶ τὰ περὶ τὴν (81) γῆν ἀτιμάσαντες;

B ΚΓ. Τίς δὲ πλέον, η τῦφον ἐκόλασεν, η ταπεινοφρούνην τὴν ἡγάπησε, καὶ ταύτην οὐκ ἐπιπλάστως, οὐδὲ ἔξ ἐπιπολῆς, ως οἱ πολλοὶ τῶν νῦν προσποιαμένων φιλοσοφεῖν, καὶ κομψοὶ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὰς ἀφρονεστάτας τῶν γυναικῶν, αἱ ἀποροῦσαι κάλλους οἰκεῖον πρὸς τὰ χρώματα καταφεύγουσι, καὶ εἰσὶ πως, ως ἀν εἰποιμι: (82), κοσμίως θεατριζόμεναι, δι εὐσηχμούνην ἀσχήμονες, καὶ δι' αἰσχρος (83) αἱ σχρότεραι; Πότε γάρ ἐν ἑσθῆτι τὸ ταπεινὸν ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν Ψυχῆς καταστήματι· οὐδὲ θρύψις αὐχένος (84), η φωνῆς ὑφεσις, η προσώπου νεῦσις (85), η βάθος ὑπήνης, η κεφαλῆς ἐν χρῷ κοσμησις, η βαδίσματος ξήθος τὸ ταπεινὸν ὑπεκρίνετο, τὰ πρὸς ἀλιγον τυπούμενα, καὶ τάχιστα ἐλεγχόμενα· πᾶν γάρ δι προσποιητὸν, οὐδὲ μόνιμον. 'Αλλ' ἦν δ ἀντὸς ὑψηλότατος μὲν τῷ (86) βίῳ, ταπεινότατος δὲ τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν συνουσίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος. Καὶ συνήθης μὲν τὴν ἀμπεχνην, ἐπίσης φεύγων καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ ταπεινὸν ὑπὲρ δὲ πολλοὺς τὴν ἔνδον λαμπρότητα. Καὶ γαστρὸς νόσου, καὶ ἀπλήστιαν δαμάζων μὲν, εἰ καὶ τις ἀλλος, οὐ δοκῶν δέ· τὸ μὲν ἵνα καθαίρεται (87) τὸ δὲ ἵνα μὴ ὑπεραίρηται, τῷ κανεὶν θηρώμενος τὸ εὐδόκιμον. Πολιτικοῦ μὲν γάρ ἔργον εἶναι πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν, ἐξ ὧν εὐδοκιμήσει παρὰ τοῖς ἔξωθεν, φιλοτέλειαν εἴσι τοῦ παρόντος βίου μακαριώτερον· πνευματικοῦ δὲ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς, πρὸς ἓν μόνον βλέπεν, τῇ σωτηρίᾳ, καὶ δὲ μὲν ἀν εἰς τοῦτο φέρῃ, μέγα οἰεσθαι, δ' ἀν μὴ, διαπτύειν ως μηδενὸς (88) ἔξιον· καὶ

οὐες erudiuntur et pascuntur. » In altero Schol. legitur: Διαφέρει ῥάβδου βακτηρία· η μὲν γάρ παλιδεύει, η δὲ ὑπεράλει· « Dissert virga a baculo: illa enim castigat, hic vero sustentat. »

(80) *Ol.* Sic Regg. a, bm, tres Colb., et *Or. 1.* Deest in ed.

(81) *Tigr.* Deest in *Or. 1.*

(82) Οὓς ἀν εἰποιμι. Hæc a Billio, vel a typographo prætermissa. Deest ως in Reg. a, et *Or. 1.*

(83) *Aἰσχρος.* Reg. bm, Coisl. 1, *Or. 1*, αἰσχρος.

(84) Θρύψις αὐχένος. « Mollis fractaque cervicis inflexio. »

(85) *Νεῦσις.* Reg. bm, tres Colb., *Or. 1*, δέσις.

(86) *Τῷ.* Sic Reg. a. In ed. deest.

(87) *Καθαίρεται.* Sic *Or. 1.* In ed., καθαίρεται.

(88) *Μηδενός.* Sic Regg. a, bm, *Or. 1*, etc. In ed., τοῦ ὑπενοῦ. Delevimus τοῦ auctoritate orationis.

διὸ τοῦτο, τὸ μὲν δρώμενον (89) ἀτεμάζειν, διπλῶς δὲ τὸν ἄντες (90) κάλλιστα ἔχοι, τοῦτο μόνον σκοπεῖν, καὶ ταῦτα περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, ἐξ ὧν αὐτός τε πλείστου ἕξιος ἔσται, καὶ τοὺς ἄλλους ἔλξει δι' ἑαυτοῦ

ποιεῖ, αἷque ea, quae ad hanc ducant, plurimi facere, quae autem ad eam nihil adjumenti afferant, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optima et pulcherrimo statu sint, eaque magni aestimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optimam quaque pertracturus

ΚΔ'. Οὐ δὲ κάλλιστον τῶν ἔκεινου καὶ ιδιώτατον (91), καὶ οὐδὲ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον, ἡ ἀπλότης, καὶ τὸ τοῦ ἥθους ἀδολόν τε καὶ ἀμνηστακόν. Ἀλλος μὲν γάρ δῆλος τις τῶν παλαιῶν ἡ τῶν νέων κατωρθωκέναι πιστεύεται, ὡς ἔκαστος ἔτυχεν ἐκ θεοῦ κάρπτας τίνος ἡξιμένου. Ἰώδης, τὸ ἐν τοῖς πάθεσι καρτερικὸν καὶ ἀνάλατον· Μωσῆς καὶ Δασδίς, τὸ πρᾶπον· Σαμουὴλ τὸ χρηματίσαι, βλέπων τὰ ἐμπρόσθιαν· Φίνεκὲς τὸν ζῆλον, ἀφ' οὗ καὶ δινομάζεται· Πέτρος καὶ Παῦλος (92), τὸ σύντονον τοῦ κηρύγματος· οἱ τοῦ Ζεβεδαίου τὸ μεγαλόφωνον, δὲ (93) καὶ βροντῆς οἰοὺς αὐτοὺς προστηγόρευσεν· καὶ τοὶ δὲ μὲν καταριθμοίην (94) διπάντας; ἐν γάρ εἰδόσιν δὲ λόγων. Στεφάνου δὲ (95) καὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς, οὐδὲν οὔτως, ὡς τὸ ἀπόνηρον γνώρισμα. Οὐ μὲν γάρ οὐδὲ κινδυνεύων ἐμίσεις τοὺς βάλλοντας, ἀλλ' ἐλιθάζειο μὲν, ὑπὲρ δὲ τῶν λιθαζόντων ηὔχετο, ὡς Χριστοῦ μαθητής, ὑπὲρ οὐ καὶ τὸ πάσχειν ἦν αὐτῷ, μεῖζον τοῦ θανάτου καρποφορῶν τῷ Θεῷ, τὴν μαχροθυμίαν· τῷ δὲ οὐδὲν μέσον ἦν τῆς ἐπιπλήξεως καὶ τῆς ἀφέσεως, ὡς μικροῦ καὶ κλέπτεσθαι τὸ λυποῦν τῷ τάχει τῆς συγχωρήσεως.

οἴσθεν, πεπονιμίατε; hic autem nullum fluere patiebatur; adeo ut ignoscendi celeritate παθορο

A illecebris irretiti esse arbitrabatur, dicta factaque sua omnia huc referre, ut gloriam et splendorem apud exteris assequatur, quippe qui præsenti vita nihil beatius esse ducat: spiritualis autem et Christiani, unam tantum salutem ob oculos sibi propone, siquaque ea, quae ad hanc ducant, plurimi facere, quae autem ad eam nihil adjumenti afferant,

ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optima et pulcherrimo statu sint, eaque magni aestimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optimam quaque pertracturus

XXIV. Sed inter omnia ipsius ornamenta nihil æque pulchrum, eique proprium, ac multitudini etiam cognitum erat, ut simplicitas, et mores dolii expertes, atque injuriarum oblivio. Etenim aliud quidem antiquorum aut recentiorum hominum propria quadam virtute emicuisse creditur, pro ea scilicet gratia, quam 346 quisque a Deo consecutus est. Emicuit Job magna invictaque in malis patientia⁹³, Moyses et David mansuetudine⁹⁴, Samuel vaticiniis, quod futura prænuntiaret⁹⁵, Phinees zelo⁹⁶, quo magnam sibi famam peperit, Petrus et Paulus animi contentione in Evangelio prædicando⁹⁷, filii Zebedæi grandiloquentia, unde et filii tonitru appellati sunt⁹⁸; et quid omnes enumerem? Apud eos enim, qui hac norunt, orationem habeo. At Stephanum et patrem meum nulla res perinde nobiles et insignes reddit, ac morum placiditas et Innocentia. Ille quippe, nec in periculum quidem vitæ adductus, eos, a quibus impetrabatur, oderat, verum cum lapidaretur, pro lapidantibus orabat⁹⁹, ut Christi discipulus, pro quo etiam cruciatum sufferebat, majus aliquid morte Christo temporis momentum inter objurgationem et veniam quoque ipse pene subriperetur.

XXV. Ac nos quidem quamdam iræ divinæ fæcem¹⁰⁰, et credimus, et audimus, hoc est, commotionis aduersus eos, qui ea digni sunt, residuum; quandoquidem Deus ultionum Dominus¹⁰¹. Licet enim pro sua benignitate atque clementia ex severitate ad facilitatem et veniam inclinet, peccantibus tamen non omnino ignoscit, ne benignitate deteriores flant. At pater iis a quibus concitatatur, nihil reservabat, vir aliqui ab iracundia vulneribus non prorsus immunis, ac præsertim in rebus spiritualibus, in quibus a zelo vincebatur; nisi forte paratus et armatus esset, atque aduersus id, quod molestiam allaturum erat, tanquam aduersus hostem a longinquō instructus et expeditus. Sic enim ne a myriadibus quidem, ut dici solet, emotus fuisset, quin suavis quoque hic illius animi motus erat. Furor enim ipsi non secundum similitudinem ser-

⁹³ Job 1, 21. ⁹⁴ Num. XII, 3; Psal. CXXXI, 1. ⁹⁵ I Reg. IX, 9. ⁹⁶ Num. XXXV, 7. ⁹⁷ Galat. II, 7. ⁹⁸ Psal. XCIII, 1.

⁹⁹ Οράμενον. Sic Regg. a, bm, duo Coisl., et Or. I. In ed., δρώμενα.

¹⁰⁰ Ἐντός. Or. I, τὰ ἐντός.

¹⁰¹ Ιδιώτατον. Duo Colb., Ιδιαίτατον.

⁹³ Πέρσος καὶ Παῦλος. Or. I, Παῦλος καὶ Πέτρος.

⁹⁴ Ο. Or. I, φ

(94) Καταριθμοίην. Or. I, καταριθμοίην.

(95) Στεφάνου δέ, etc. In nonnullis, Στέφανον δέ καὶ τὸν ἐμὸν πατέρα.

(96) Λείμηα. Reg. a, secunda manu, sed antiqua, λείμηα.

(97) Υπεράτει. Reg. a, ἐπεράτει.

(98) Τῷ. Deest in Reg. bm, et Or. I.

pentis⁷¹ erat, animum interne incendens, ei ad ultionem paratus, atque ex primo motu ad iram et vindictam progrediens; verum apis aculeo similis qui ita punxit, ut mortem non afficeret: at tanta erat ipsius benignitas, quanta nec ab homine postulanda videtur. Rotas et flagra sære minabatur, ac præstabant, qui hæc exhiberent; periculum autem, vel in aurium compressionem, vel in genarum contumeliam, vel in impactas pugnis alapas, desinebat. Sic minæ solvebantur. **347** Vestis et calceamenta detrahebantur, atque humi stratus jacebat, qui facinus aliquod perpetraret: postea iracundia non in eum, qui injustitiam fecerat, sed in eum, qui prompte atque impigre observierat, ut malorum ministrum, benignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo eum, a quo cominolus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus siquidem ob sua, erubescens.

XXVI. Ros polius solem matutinos radios diffundente sustinuisse, quam ut quid iracundiae in ipsius animo resideret. Simul enim atque loquebatur, protinus indignatio cum verbis abscedebat, solum probitatis amorem insixum relinquens, nec tardius unquam sole occumbens; nec iram, quæ prudentibus etiam viris exitium afferat, sovens, aut aliquam vitii sui notam corpori imprimens, utpote cui, in ipsa quoque animi perturbatione, sua constaret serenitas. Hoc igitur, quod maxime mirandum est, ipsi contingebat, non quidem ut solus objurgaret, sed ut solus iis etiam, quibus succensebat, et amori et admirationi esset, benignitate videlicet fervorem superante: ac profecto, a viro justo corripi satius est, quam ab improbo inungi; illius enim asperitas etiam propter utilitatem suavis est, hujus contra ob morum perversitatem benignitas quoque suspecta. Quanquam autem animo ita comparatus esset, ac divina quadam morum simplicitate prædictus, contumeliosis tamen et petulantibus hominibus ob pietatem terrori erat; imo, ut rectius loquar, nulla res alia ipsis adeo gravis erat, quam contempta simplicitas. Non enim fieri poterat, cum cuiquam fausta vel infesta precaretur, quin ei statim, vel diuturnum aliquod bonum, vel brevem molestiam afferret. Illud enim ab intimo pectore proficisciatur; istud autem in extremis tantum labiis situm erat, ac paternæ cujusdam objurgationis rationem habebat. Multis quidem certe ex iis, a quibus offen-

⁷¹ Psal. LVII, 5.

(99) Τὸν πλησσόμενον. Reg. a, tres Colb., tres Colb., Or. 1, πλήσσων.

(1) Οὐτωρ. Reg. a, et Or. 1, νύτων, εἰς dorsi.

(2) Παρειώτ ὄθρεις. Reg. a, et Or. 1, οὐθρέις. Genarum contumelia, εἰς vel, εἰς impacta maxillæ alapa. Juxta Eliam, εἰς per genarum contumeliam, percussionses in maxillas intelliguntur; per pugnorum autem ictus in malam, aut res eadem, aut quoddammodo dispar. Illud enim expansis digitis fit, hoc autem contractis.

(3) Διελύστο. Coisl. 1, συνελύστο.

(4) Ἡδικηότα. In eum qui injustitiam fecerat. Non bene Billius: a quo læsus fuerat; quasi Gregorius ipse suas ultius suisset injurias.

λίσσης δίχα τοῦ θανατοῦν τὸν πλησσόμενον (99). τὸ δὲ φιλάνθρωπον ὑπὲρ ἀνθρώπων. Τροχοὺ πολλάκις ἡπειροῦντο καὶ μάστιγες, καὶ οἱ παραστησόμενοι αληστὸν· καὶ ὁ κίνδυνος ἦν ὕπων (1) θλίψις, ἢ παρειῶν ὄθρεις (2), ἢ πύξ κατὰ κόρφης· οὕτω τὴν ἀπειλὴν διελύετο (3). Εσθῆς περιηρεῖτο καὶ ὑποδήματα, καὶ κατὰ γῆς ὁ κακούργος· εἴτα ὁ θυμὸς οὐκ ἐπὶ τὸν ἡδικηότα (4), τὸ δὲ προθύμας ὑπουργήσαντα, ὃς κακῶν ὑπέρτετν. Πῶς ἂν τις μᾶλλον ἐφάνη χρηστὸς ὅν, ἢ Θεῷ δῶρα προσφέρειν δέξιος; Οὐ γάρ ἔφθανε κεκινημένος πολλάκις, καὶ ὑπεραπελογεῖτο τοῦ κινήσαντος, ἐρυθριῶν ὡς οἰκείοις, τοῖς ἔκεινοις πταίσμασιν.

se convertebat. Quonam autem modo quisquam benignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo offerret? Sæpe enim vix commoveri cœperat, cum eum, a quo cominolus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus siquidem ob sua, erubescens.

B **KΓ'.** Δρόσος διψίσταται μᾶλλον ἡλιακήν ἀκτίνα ἑωθινὰ βάλλουσαν, ἢ τι παρέμενεν ἐκείνῳ θυμοῦ λείψανον· ἀλλ' ὅμοιος τε ἐφθέγγετο, καὶ ὁ χόλος (5) τοῖς φίμαστις συναπήρχετο, μόνον ἀφεὶς τὸ φιλάγαθον, καὶ οὐποτε τίλιον φανεὶς μακρότερος· οὐδὲ τὴν ἀπολλύσαν καὶ φρονίμους ὀργήν γεωργίας, ἢ τις ἐπιτοῦ κακίας ἐντημήνας τῷ σώματι, τὸ δὲ γαληνὸν δισώζων κάνει τῷ κινήματι. Τοιγαροῦν συνέβαινεν ἐκείνῳ τὸ παραδοξότατον, οὐ μόνῳ μὲν ἐπιτιμᾶν, μόνῳ δὲ ὑπὸ τῶν ἐγκαλουμένων ἀγαπᾶσθαι τε καὶ θαυμάζεσθαι, νικῶντος τοῦ χρηστοῦ (6) τὴν θερμότητα· καὶ δυτικές τιμιώτερον εἶναι τὸ (7) τῷ δικαίῳ παιδεύσθαι, ἢ τῷ πονηρῷ καταλειφεσθαι· τῷ μὲν γάρ καὶ τὸ τραχὺ προστηνὲς διὰ τὴν ὀφέλειαν, τῷ δὲ καὶ τὸ χρηστὸν ὑποπτεύον διὰ τὸ κακόθεος. Καίπερ δὲ οὐτως ἔχων ψυχῆς καὶ ήθους ἀπλοίκου καὶ θεοειδούς, δύμως (8) τι τοῖς ὄθρισταίς καὶ φοβερός ἦν διὰ τὴν εὐεέδειαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ δόλο τε τὸ πλήρητον ἦν, ἢ ἀπλότης καταφρονούμενη. Οὐ γάρ ἦν αὐτὸν εὐχῆς, ἢ κατάρας προέσθαι φῆμα, καὶ μή τι δοῦναι παρατίκα, ἢ ἀγαθὸν διαφέκει, ἢ λυπηρὸν πρόσταχιρον· τὸ μὲν γάρ ἦν ἐκ βάθους ψυχῆς, τὸ δὲ ἐπὶ κελεστοῦ μήνον, καὶ πατρική τις ἐπιπληξίς. Πολλοὶς γέ τοι τὸν λελυπηκότων οὐδὲ ὑπερήμερος ἀπήγνησεν ἢ ἀντίδοσις, οὐδὲ διπισθόπους ἢ δίκη, τοῦτο δὴ τὸ (9) ποιητικόν· ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῆς κινήσεως ἐπλήγησαν, ἐπεστράφησαν, προσῆλθον, ἐγονυπέτησαν, συγγνώμης ἔτυχον, ἀπῆλθον, ἡττημένοι καλῶς, ἀμείνους ἔγενοντο, καὶ σωφρονισθέντες, καὶ συγγνωσθέντες. Εἰτε

D non sane sibi, sed aliis illatas, et Deo maxime, cuius vindicta et ultius erat episcopus, sic plecebat.

(5) Ὁ χόλος. Plerique codd., ὁ λόγος. Inepita lectio. Praefert Combef., ὁ θυμός, quod ei ego malum. Siquidem χόλος ἢ ira diuturnam significat, qualis Gregorii ira non fuit.

(6) Τοῦ χοηστοῦ. Sic duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Male in ed., Χριστοῦ.

(7) Τὸ. In pluribus deest.

(8) Ὁμως. Reg. a, δύμως.

(9) Τοῦτο δὴ τὸ ποιητικόν. Sic Regg. a, hm. Alii omittunt, τό, male. Elias, εἰς ut Pindari verbi utar.

καὶ τὸ σύγγνωμον πολλάκις μέγα πρὸς αὐτηριαν, αἰ-
δεῖ κατειργον τὸν ἀδικήσαντα, καὶ μετάγον εἰς φίλ-
τρον ἐκ φόβου τὴν δασφαλεστέραν εἴνοιαν. Ἐπαιδεύ-
θησαν δὲ, οἱ μὲν ὑπὸ βοῶν ἀναρρίφεντες τῇ ζεύγλῃ
τετρυχωμένων, καὶ ἀπαντησάντων ἀθρώας, οὐπω
τοῦτο πρότερον πεπονθότων· οἱ δὲ ἵπποις σφενδονη-
θέντες, καὶ συμπατηθέντες, τῶν εὐπιθεστάτων τε
καὶ ἡμερωτάτων· οἱ δὲ πυρετοῖς ἀσχέτοις καταλη-
θέντες, καὶ φαντασίαις ὧν τετολμήκασιν· οἱ δὲ ἀλ-
λοι (10)· ἀλλοὶ τι παιδαγωγθέντες, καὶ μαθόντες τὴν
ὑπακοήν ἐξ ὧν ἔπαθον.

jactati a bovis jugo vexatis et afflictis, ac repente incurvantibus, cum nunquam prius hoc ipsis acci-
disset; alii ab equis, etiam mansuetissimis et obsequientissimis, excussi et prostrati; alii intollerandis
febris correpti, atque objecta facinorum suorum specie perturbati; alii aliis modis eruditii, atque ex
his, quae perpessi fuerant, obedientiam edocti.

KΖ'. Ἀρ' οὖν τὸ μὲν ἐπιεικὲς τοσοῦτον αὐτῷ καὶ
οὕτω γνώριμον· ἐντελεῖας (11) δὲ καὶ τῆς (12) περὶ
τὸ πρακτέον ἀρετῆς παρῆκεν ἐπέρι τὸ πλέον ἔχειν;
Οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἦν δὲ αὐτὸς ἡμερος μὲν, εἰ καὶ τις
δύλος, ἐνεργὸς δὲ κατὰ τὸ ἡμερον. Δύο γάρ τούτων
ὧς τὰ πολλὰ μαχομένων ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθιστα-
μένων, ἀπλότητος καὶ τραχύτητος, καὶ τῆς μὲν τὸ
ἡμερον ἔχουσης μετὰ τοῦ ἀπράκτου, τῆς δὲ τὸ πρα-
κτικὸν δίχα τοῦ φιλανθρώπου, ἐκείνην συνῆλθε θαυμα-
σίως ἀμφότερα· πράττειν μὲν, ὡς αὐτετῷ μετὰ τῆς
ἡμερότητος· ὑψίσθαι δὲ, ὡς ἀπράττω μετὰ τῆς ἐν-
τελεῖας, ἐν προστασίαις, ἐν παρήσιαις, ἐν εἰδέσι παν-
τὶ κυβερνήσεως. Τὸ γάρ τοῦ δρεως φρόνιμον περὶ τὸ
κακὸν τῷ τῆς περιστερᾶς ἀκεραίῳ περὶ τὸ καλὸν
ἀναμένεις, οὗτος τὸ φρόνιμον εἰσεσται κακοῦργον γενέ-
σθαι, οὗτος τὸ ἀπλοῦν ἀνθητὸν· ἀλλ' ἐν ἀρετῆς εἶδος,
ὡς μάλιστα ἐνήν, ἐξ ἀμφοτέρων ἀπτηριδώσατο. Τὸν
δὴ τοιοῦτον μὲν γεγονότα, οὕτω δὲ τῆς λερωσύνης
προστάντα, τοιαύτης δὲ παρὰ πᾶσι δόξης τετυχκό-
τα, τι θαυμαστὸν καὶ σημείων ἀξιωθῆναι, οἵτινεις
θεὸς τὴν εὔσεβειαν;

Νερι poterat, unam virtutis speciem efficeret, nū-
tūrā, cum lalem se præbuisset, atque ita sacerdotio
nūtūrā, quid mirum signis etiam, quibus Deus pietate
obligauisset, tantamque apud omnes gloriam obli-
guisset?

KΗ'. Εν δὲ τῶν περὶ ἐκείνων θαυμάτων· Ἐκαμνεύ
δρψαστι, καὶ πονηρῶς ἔγε τοῦ σώματος. Καὶ τί
θαυμαστὸν, εἰ κακοπαθοῦσι καὶ ἄγιοι, εἰτε εἰς κάθαρ-
σιν καὶ τῆς μικρᾶς ίλύος, εἰτε εἰς βάσανον ἀρετῆς
καὶ περίαν φιλοσοφίας, εἰτε εἰς παλέυσιν τῶν ἀσθε-
νεστέρων ἐν ἐκείνοις μανθανόντων τὸ καρτερεύν, ἀλλὰ
μή ἐκκακεῖν τοῖς πάθεσιν; Ἐκαμνεύ οὖν, καὶ δὲ και-
ρὸς ἦν τὸ ἄγιον Πάσχα καὶ περιδόντον (13), τῇ βασι-
λισσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρᾳ, καὶ τῇ λαμπρᾷ νῦν λύουσα
τὸ σκότος τῆς ἀμφιτίας, καθ' ἦν ἡμετές ὑπὸ πλουσίῳ
φωτὶ τὴν αὐτηριαν ἡμῶν αὐτῶν ἐορτάζομεν, καὶ τῷ
φωτὶ δὲ ἡμᾶς νεκρωθέντες συννεκρωθέντες, καὶ ἀν-
ισταμένῳ συνανιστάμεθα. Ἐνταῦθα μὲν δὴ τοῦ και-
ροῦ τὸ πάθος· τὸ δὲ ἦν, ὡς ἐν βραχεῖ διηγήσασθαι·
Πυρετὸς μὲν σφοδρὸς καὶ διακαής πάν τὸ βάθος συ-
έφλεγεν, ἡ δὲ δύναμις ἐπελεοίπει, τῶν σιτίων δὲ (14)

A sus fuerat, ne sera quidem ac pedissequa, ut poetico
verbo utar, vis illa scelerum ultrix occurrit; sed
in ipso iræ articulo percussi sunt, resipuerunt, ad
eum accesserunt, ad genua prociderunt, veniam
imperarunt, pulchre victi discesserunt, atque, tum
ob castigationem, tum ob veniam, meliores facti
sunt. 348 Quandoquidem etiam persæpe magni ad
salutem momenti est noxarum condonatio, ut quæ
eum, qui injuriam intulit, pudore coercent, atque
a metu ad amorem, hoc est tuitorem benevolen-
tiā, traducat. Castigati porro sunt, alii sursum

B XXVII. Sed fuerit sane tanta tamque illustri
morum facilitate; industria vero, eaque virtute,
quæ in rebus gerendis versatur, num cuiquam alii
cedebat? Minime. Verum idem ipse et lenis ac
placidus, ut si quis alius, erat, et ad agendum per-
seque aptus et appositus. Quamvis hæc duæ
res fere inter se pugnent et opponantur, simplicitas
nimirum et asperitas, alteraque mansuetudinem
cum inertia conjunctam habeat, altera rebus quidem
gerendis apta sit, verum humanitate caret, in illo
tamen mirifice hæc duo in unum convenierunt,
nempe ut et tanquam asper ac vehemens rebus ge-
rendis cum mansuetudine innumeraret, et tanquam
a rebus gerendis alienus sese cum industria sub-
mitteret, in præsidii ferendis, in sermonibus ab
omni meo liberis, in omni denique gubernationis
genere. Nam cum serpentis ad malum prudentiam
cum columba ad bonum simplicitate conjunxisset,
ita se comparavit, ut nec prudentiam in versutam
improbitatem, nec simplicitatem in stoliditatem
degenerare sineret; verum ex ambabus, quoad ejus
numeris omnibus perfectam et absolutam. Hunc igi-
præfuisse, tantamque apud omnes gloriam obli-
guisse?

XXVIII. Ilorum porro miraculorum, quæ in eo
edita sunt, hoc unum est: Morbo laborabat, ac agno
corpore erat. Quid autem mirandum, si sancti
quoque viri malis premiantur, sive ad limi quan-
tumvis exigui purgationem, sive ad virtutis explo-
rationem et philosophiae documentum, sive denique
ad imbecilliorum eruditioνem, qui in illis fortiter
adversa perferre, et calamitosis rebus minime
frangi ac debilitari condiscunt? Morbo igitur la-
borabat, ac morbi tempus erat sanctum et celebre
349 Pascha, dies dierum rex, ac splendida illa
nox, peccati tenebras solvens, in qua nos cum ma-
gna luminis copia salutis nostræ festum celebra-
mus, atque cum mortua pro nobis luce morte simul
affecti, et cum eadem excitata simul excitamur.
Hoc tempore morbus urgebat. Is autem, ut breve

(10) Άλιοι. Regg. a, bm, 3 Colb., Or. I, ἀλλος.

(11) Ἐντελεῖας. Nonne, ἐντρεχείας, ut Bill.
Videlur legisse?

(12) Τῆς. Deest in Reg. bm.

(13) Περιδόντος. Reg. a, περιδόντος.

(14) Σιτίων δέ. Coisl. i addit, ἀπαν, « omnino. »

faciam, talis erat: Vehemens quædam et ardens A febris intimas omnes corporis partes exurebat, vires defecerant, a cibis exclusus erat, sonitus abscesserat, quo se verteret nesciebat, atque ob cordis palpitationes animo subinde linquebatur. Jam omnia oris interiora, et palatum ipsum, et quidquid superius pendet, tot tamque acerbis et continuis ulceribus scatebant, ut ne aquæ quidem facilis et periculo expers meatus esset. Nec vero aut medicorum artes, aut propinquorum vel necessariorum quamlibet assidue preces, aut ullum curationis genus morbo depellendo par esse poterat. Atque hic eo statu erat, exiguum quiddam et desperatum spirans, ac ne præsentes quidem agnoscens, verum totus in discessum intentus, atque in ea, quæ jam prædem expetebat, quæque ipsi præparata erant. Nos B vero in templo eramus, mystæ simul et supplices (desperatis videlicet omnibus aliis remediis, ad magnum medicum, et noctis illius potentiam, tanquam ad extreniam opem et auxilium, consugientes): quid dicam? Festumne ut ageremus, an ut lugeremus? Lætitiamne ut ex diei celebritate coperemus, an ut eum, qui non jam hic esset, funebris horribus afficeremus? O lacrymas illas, quas tum universa plebs fudit! O voces et clamores, qui psalmorum cantibus admiscebantur! A templo sacerdotem, a mysterio sacrorum antistitem, a Deo dignum astitem requirebant: idque præcincte mea Maria, tympanumque, non triumphale, sed supplex pulsante¹⁵, ac tum primum pudorem præ dolore deponente, populuque simul ac Deum magnis cla- C moribus implorante; illum nempe, ut dolenti condoleret, certalimque cum ea lacrymas profunderet; hunc autem, ut orantes exaudiret, ac miraculorum omnium, quæ prius ediderat (magnam enim ad inveniendum vim dolor habet), submonente.

XXIX. Quid igitur noctis illius, et jacentis 350 Deus? Mihi ad eorum, quæ sequuntur, narrationem progredienti, cohorrescere subit; ac vos etiam cohorrescati velim, non autem fidem orationi detrahatis: neque enim fas est, cum et nos, et de illo, verba faciamus. Mysterii tempus aderat, et veneranda statio, atque ordo, ad ea quæ celebrabantur, quietem et silentium tenens, cum ille ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, et a nocte sacrosancta excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius: mox exigua adiunctorum et obscura voce famulum quemdam ex iis, qui ei assistebant, nominatim ac cillum præsto esse, ac vestem porrigere, manumque

¹⁵ Exod. xv, 20.

(15) Υπεραύρηται. Reg. a, Coisl. 4, ὑπεραύρηται. Or. 4, ὑπερηρώηται [pro ὑπερηρήται], quod Combellis p̄ficit. Moutac., ὑπερώηται. « quidquid sub illo (p̄lato) pendet, » quo potissimum linguam palati subjectam significat.

(16) Ηὐτρεπισμένων. Or. 4, εὐτρεπισμένων.

(17) Μύστας, etc. « Sacrorum antistites simul et supplices. » Ipse intelligendus est Theologus, qui patris vices agebat. Elias: « festum agentes. »

(18) Καὶ θυμωρ. Hæc desunt in Regg. a, bm, et Or. 4.

(19) Μαρίας. Justa Eliam, Nonnam matrem inteligit Gregorius.

ἀποκέχειστο, ὅπους δὲ ἀπελήλατο, ἀπορίᾳ δὲ εγέτο, καὶ παλμοὶ συνεκόπητο. Τὰ δὲ εἰσω τοῦ στόματος ἀπαντά, ἢ τε ὑπερώα, καὶ δον υπεραιώρηται (15), τοσούτοις ἐλκεσιν ἐξηνθήκει, καὶ οὕτω πικροὺς τε καὶ συνεχέσιν, ὡστε μηδὲ ὑδατι δρόιον εἶναι τὸν πόρον, μηδὲ ἀκίνδυνον. Ἡρκουν δὲ οὔτε λατρῶν τέχναι, οὔτε οἰκείων εὐχαὶ καὶ λίαν προσλιπαρούντων, οὔτε θεραπεῖα πᾶσα προσαγορένη. Οὐ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, πνέων μικρὰ καὶ ἀπεγνωσμένα, καὶ μηδὲ τῶν παρόντων ἐπαισθανμένος, ἀλλ' οἶς τῆς ἐκδημίας ὅν, καὶ τῶν πάλαι ποθουμένων αὐτῷ καὶ τὴν τρεπτισμένων (16). Ἡμᾶς δὲ εἶχε τὸ ιερόν, μύστας δύο (17) καὶ ιχέτας (ἐπειδὴ τῶν δλλων ἀπεγκωκειμεν ἀπάντων), πρὸς τὸν μέγαν λατρὸν καὶ τὴν τῆς νυκτὸς ἐκείνης δύναμιν καταφεύγοντας, καὶ τὴν τελευταῖαν ἐπικουρίαν· τί καὶ φῶ; ἔορτάσσοντας, ἢ θρηνήσοντας; πανηγυρίσσοντας, ἢ τεμήσοντας τὸ οὐκέτι ἐνταῦθα τὰ ἐπιτάφια; Ή τῶν δαχρών ἐκείνων, ἢ παρὰ παντὸς ἐχέθη τὸν λαοῦ τηνικαῦτα; ὁ φωνῶν, καὶ βοῶν, καὶ ὕμνων (18) ταῖς φαλμῳδίαις συγχιρανμένων! Ἐξήστουν παρὰ τοῦ ιεροῦ τὸν ιερέα, παρὰ τοῦ μυστηρίου τὸν μυσταγωγὸν, παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἄξιον παραστάτην· καὶ ταῦτα ἦν, ἐξαρχούσης τῆς ἐμῆς Μαρίας (19), καὶ ἀναχρουομένης τὸ τύμπανον, οὐ τὸ ἐπινίκιον, ἀλλὰ τὸ ικέσιον, καὶ τότε πρῶτον ἀναισχυντεῖν μαθούσης ὑπὸ τοῦ πάθους, καὶ καταδούσης τὸν λαοῦ τε ὅμοιως καὶ τοῦ Θεοῦ· τοῦ μὲν, συναλγεῖν πασχούσῃ (20), καὶ προσφελοτιμεῖσθαι τοῖς δάχρυσι· τοῦ δὲ, εἰσακούειν τῶν δεομένων, πάντων αὐτὸν τῶν πρὸ τούτου θαυμάτων (21) (καὶ γὰρ C εὐρετικὸν τὸ πάσχειν) ὅπομιμησκουσα.

K9. Τί οὖν ἐνταῦθα (22) δὲ τῆς νυκτὸς ἐκείνης καὶ τοῦ κειμένου Θεός; Φρίττειν ἐπέρχεται μοι τοῖς ἐξῆς προσώποι τοῦ διηγήματος (23) (φρίττοιτε δὲ καὶ ὑμεῖς, οἱ ἀκούοντες, μή ἀπιστοῖτε δέ· οὐ γὰρ ὅτιν, ήμῶν (24) καὶ περὶ ἐκείνου διηγουμένων). Παρὴν δὲ τοῦ μυστηρίου καιρὸς, καὶ ἡ σεβάσμιος στάσις, καὶ τάξις, τοῖς τελουμένοις ἐφησυχάζουσα· δὲ παρὰ τοῦ ζωτοιοῦντος τούς νεκρούς καὶ τῆς ιερᾶς νυκτὸς διανισταται. Μικρὸν ὑποκινεῖται πρῶτον, εἴτα στερβότερον· εἴτα καλέσας τῶν παραμενόντων τινὰ θεραπευτὴν (25) ἐξ ὄντων, μικρὰ πάνυ καὶ ἀμυρδὴ τῇ φωνῇ, παρεῖναι τε καὶ ὀρέγειν ἐσθῆτα, καὶ χείρα θεέντων ἐκέλευεν. Καὶ δὲ παρὴν μετ' ἐκπλήξεως, καὶ

(20) Πασχούση. Jes., παρασχούση.

(21) Αὐτὸν τῷρ πρὸ τούτου θαυμάτων. Reg. bm, αὐτῷ, [melius] Coisl. 2, πρὸ τοῦ [pro προτῷ] θαυμάτων. Bill. in. secunda versione: « miracula omnia in memoriam ipsi redigente. » Verum, hac posthabita, priorem restituimus.

(22) Τί οὖν ἐνταῦθα, etc. « Quid hic igitur noctis illius, et jacentis ægroti facit Deus? » Sic Billius in prima versione.

(23) Διηγήματος. Coisl. 1, θαύματος.

(24) Ἡμῶν. Coisl. 1, ὅμῶν.

(25) Θεραπευτὴν. Reg. a, Coisl. 1, θεραπευτῶν.

ὑπηρετεῖ προθύμως· καὶ δὲ (26) ὡς βακτηρίᾳ τῇ χρησάμενος, μιμεῖται τὸν ἐπὶ τοῦ δρους Μωῆσέα (27), καὶ τὰς παρειμένας χεῖρας εἰς εὐχὴν σχηματίσας, συντελεῖ προθύμως ἢ προτελεῖ τοῦ (28) ἴαστος τὰ μυστήρια, φήμασι μὲν δλίγοις καὶ δοσις ἔσθεντι, διανοίᾳ δὲ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ λίαν τελεωτάτῃ ἦ τοῦ θαύματος!), δινευθήματος ἐπὶ φήματος, δινευθύνεστηρίου θύτης, λεπέντος πόρφρω τῶν τελουμένων· καὶ ταῦτα παρὴν αὐτῷ παρὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, λίτην μὲν γινωσκόμενα, τοῖς παροῦσι δὲ οὐχ δρώμενα. Εἶτα ἐπειπὼν τὰ τῆς εὐχαριστίας φήματα (29) λέων, ὡς σύνθησις, καὶ τὸν λαὸν κατευλογήσας, πάλιν τῆς κλίνης γίνεται, τροφῆς τε μικρὸν τι προσέμνος (30), καὶ ὑπουρούμενος μεταλαβόν, ἀνακαλεῖται τὸ σεύμα· καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις τῆς ἡγετοῦς (31) συναυξηθείσης, ἢ καινὴ παρῆν (32) ἡμέρας· ταῦτης ἑορτῆς (ἡν οὐτως ὄνομάζομεν πρώτην Κυριακὴν, μετά τὴν ἀναστάσιμον ταύτην ἔχοντες)· καὶ τὸ ἔρδον καταλαβόν σύν παντελῷ τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι ἐγκαινίζει τὴν σωτηρίαν, καὶ θύει τὰ χαριστήρια. Καὶ μοὶ τι τοῦτο (33) τὸ ἔργον τοῦ περὶ τῶν Τεῦχων θαύματος οὐκ ἀτιμότερον (34). ὃν δισθενήσαντα καὶ δεηθέντα, προσθήκῃ ζωῆς ὁ Θεὸς ἐδόξασκεν· καὶ τούτῳ ἐγνώρισε τῇ σκιᾷ τῶν ἀναβαθμῶν ἐπικαθίστη (35), κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ σωθέντος θετησιν· λιού τε τῇ χάριτι καὶ τῷ σημείῳ τὸν βασιλέα τιμῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ ἡτοῖς ἡμέρας τὴν τῶν ἡμερῶν προσθήτην πιστούμενος.

A. Τὸ δ' αὐτὸν καὶ περὶ τὴν μητέρα τὴν ἐμήν συν-
γνέθη θαῦμα, οὐ μικρὸν ὑστερον· ἀξιον δὲ μηδὲ τούτῳ παραδραμεῖν· ταύτην τε γάρ τὰ εἰκότα τιμήσομεν, εἴπερ τινὰ οὖσαν τιμῆς ἀξίαν, ἐκείνην τε χαριούμενα τὴν κοινωνίαν (36) τοῦ διηγήματος. Ἀπτε-
ται κάκενης ἀρρώστια τῆς πάντα καρτερικῆς (37),
καὶ γενναῖας, καὶ ἀνόσου τὸν ἀπαγεῖα χρόνον. Πολ-
λῶν δὲ δυτῶν τῶν λυπούντων, ήνα μὴ μακρὸν ἀποτεί-
κει λόγον, ἡ (38) ἀτροφία τὸ βαρύτατον ἥντι συχνάς
ἡμέρας τούτῳ κινδυνευούσῃ, καὶ μηδὲν εὐρισκούσῃ
τοῦ κακοῦ φάρμακον. Πώς οὖν τρέψει ταύτην Θεός;
Οὐ μάννα βρέξας, ὡς τὸ πάλαι τῷ Ισραὴλ· ἢ πέ-

¹¹ IV Reg. xx, 9; Isa. xxxviii, 8. ¹² Exod. xvi, 17.

(26) Καὶ δέ. In nonnullis, καὶ δ.

(27) Μωάσσα. Reg. bm, et Or. 4, Μωσέα.

(28) Προτελεῖ τοῦ λαοῦ, etc. « Pro populo mysteria peragit. » Billius: « ante populum mysteria peragit. » Non recte: vox enim προτελεῖν hic idem sonat ac προεύχεσθαι τοῦ λαοῦ, « orare pro populo, » quod apud eumdem Gregorium reperitur. Ceterum in Monito probavimus Gregorium senioreum non vere sacra peregrisse.

(29) Ἐπειπὼν τὰ τῆς εὐχαριστίας φήματα. Billius: « cum eucharistiae verba effatus esset. » Verum in notis observat, per « eucharistiae verba, » vel ea intelligi posse, quibus consecratio perficitur; vel ea, quibus sub Missa sūnem a sacerdote, ob sacrosanctum epulum, Deo gratias agebantur. Hec posterior expositio ipsi, ob ea, qua de populi benedictione iuxta subjugunt Gregorius, magis aridet.

(30) Προσέμενος. In nonnullis, προσιέμενος.

D (31) Ὑγιείας. Reg. bm, ὑγιείας.

(32) Ἡ καιρή παρηγ, etc. « Novus solenitatis dies aderat, quem sic appellamus, quod post Resurrectionis Dominicum diem, primum Dominicum hunc diem habeamus. » Octavus Paschæ dies, quem « in Albis » vocamus, apud Graecos « Dominica nova » appellabatur. Hanc Dominicam insigni oratione celebravit Gregorius. Vide Or. xliv.

(33) Καὶ μοὶ τι τοῦτο. Deest τι in Reg. bm, et tribus Colb. Coisl. I habet, καὶ τοι τι τοῦτο.

(34) Θαύματος οὐκ ἀτιμότερον. Sic Reg. bm, Or. 1, Jes., etc. Sic ipse legit Billius, etsi οὐκ in editis desi.

(35) Ἀναβαθμῶν ἐπαραχθείσῃ. Reg. bm, βαθμῶν. Coisl. 4, ἐπαναδειγθείσῃ.

(36) Τὴρ κοινωνίας. Coisl. 4, τῇ κοινωνίᾳ.

(37) Κυρτερικῆς. Sic Reg. bm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., καρτερικῆς.

(38) Ἡ. Sic Or. 1. In ed., ἡ.

ut olim Israeli, aut petram frangens, ut sicuti populo aquam funderet³⁸, aut per corvos pascens, ut illum Eliam³⁹, aut per prophetam in sublime raptum satians, ut Danielem antea, cum fame in lacu premeretur⁴⁰. Quoniam igitur modo? Visum est ipsi, me, quem charissimum habebat (neque enim quemquam alium nostrum, ne in somnis quidem, mihi præferebat), noctu repente supervenientem, cum canistro, panibusque in primis candidis pro meo more benedictis, atque cruce consignatis, eam aliuisse, et confortasse, ac sic vires collegisse. Et certe nocturna illa visio veritatis opus erat. Ab eo enim tempore ad se rediit, spemque meliorem concepit. Id autem aperio et perspicuo argumento manifestum est. Nam cum postridie mane ad eam ingressus, primum hilariorem eam, quam antea, conspexisse; deinde hæc consueta: Ut se noctu habuisset, ecqua re opus haberet, quæsivisse; Tu me, respondit illa, o fili, prompte admodum ac benigne aliusti, et postea rogas, eequid valeam? per quam egregie et quieta mente. Simulque capitis nutu mihi ancillæ significabant, ne contradicerem, sed statim responsum hoc acciperem, nō, patesfacta veritate, mœrore consternaretur. Unum adhuc ambobus commune adjungam.

XXXI. Cum Alexandria per mare Parthenicum in Graeciam navigarem (navigabam autem in Æginaea navi, intempestivo prorsus tempore, ut mihi sic suadebat cupiditas; nam id me vel maxime impellebat, quod in nautas mihi fauiliæ incidensem); **352** cum, inquam, navigarem, paululumque jam processisseimus, gravis tempestas exorta est, et quales haud multas prius meminissent, ut aiebant, qui mecum vehebantur. Hic cum omnes comitunem mortem metuerent, mibi contra mors animæ majorem formidinem afferebat. In periculum enim miser veneram, ne non initiatu s vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. Ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium expetebam: conclamabant etiam, in communione licet vitæ discrimine, qui simul navigabant, sic ut nec quidam e necessariis æque, humani videlicet hospites, atque ex periculis ad commiserationem eruditi. Hoc porro ego quidem patiebar, compatiebamur autem parentes mei, per nocturnum visum periculo participantes, atque e terra opem ferebant, viam fluctuum precibus velut incantantes, quemad-

τραν δῆξας, ἵνα πηγάσῃ λαῷ δικῶνται· ἢ κόραξιν ἔστιάς, ὡς τὸν Ἡλίαν ἐκεῖνον· ἢ προφῆτη μετερψύχωρέας, ὡς τὸν Δανιὴλ πρότερον ἐν λάκαιῳ λιμνώντα. Τίνα δὲ τρόπον; Ἐδοξεν ἐμὲ τὸν αὐτῇ φιλατετον (προετιμάτο γάρ ἡμῶν δόλος (39) οὐδὲ ἐν ὀνειρῷ), ἀθρόως ἐπιστάντα νυκτὸς, μετὰ κανοῦ, καὶ ἄρτων τῶν λαμπροτάτων, ἐπευξάμενόν τε αὐτοῖς, καὶ σφραγίσαντα, ὥστερ φιλον ἡμῖν, θρέψας τε καὶ βύσαι, καὶ συναγγεῖν τὴν δύναμιν. Καὶ ἡ τῆς νυκτὸς δύνας, ἔργον ἦν ἀληθείας· ἐξ ἐκεῖνου γάρ ἐστιν γινεται καὶ τῆς χρηστοτέρας ἐπιδίος· τῷ τοῦτο δῆλον (40) ἐναργεῖ καὶ φανερῷ (41) γνωρίσματι. Επειδὴ γάρ τῆς ἡμέρας ἐπιλαβόντης, εἰσελθὼν τότε πρὸς αὐτὴν δρθρίος, πρῶτον μὲν φαιδροτέραν ἢ πρόσθεν ἐθεασάμην· ἐπειτα, πῶς ἡ νῦν, καὶ δους δέοιτο, τὰ συνήθη δὴ ταῦτα ἐπινθανόμην· Σύ με ἔθρεψάς, φησίν, ὡς τέχνον, μάλα ἑτοίμως καὶ φιλανθρώπως, ἐπειτα ἔρωτὸς τὸ, πῶς ἔχοιμι; λίαν καλῶς τε καὶ γαληνῶς (42). Καὶ δῆμα κατένευον αἱ θεραπεῖται πρὸς τοῦτο μὴ ἀντιτείνειν, ἀλλὰ ἑτοίμως δέχεσθαι τὴν ἀπόκρισιν· μηδ ἀθυμίᾳ κατασθητείη, γυμνωθεῖσας τῆς ἀληθείας. Ἐν ἔτι προσθήσω τῶν κοινῶν ἀμφοτέρων.

ΛΔ'. Πλέοντι μοι τὸ Παρθενικὸν (43) πελαγος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρεῶν, ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· ἐπλεων δὲ πατελῶς ἔξω τῆς ὥρας, οὗτο τοῦ πόθου πελθόντος, ἐπὶ νῆσος Αἰγινατας τοῦτο γάρ με καὶ μάλιστα προστρέψεν ὡς οἰκείους προσδραμόντα τοὺς ἔξουσι· πλέοντι δὲ οὐν, ὡς ὀλύγον ἀνήκθημεν, δεινὸς συμπίπτει χειμῶν, καὶ οἶον (44) μηδ πολλῶν πρότερον μνημονεύειν εἶχον, ὡς ἔφασκον, οἱ συμπλέοντες. Πάντων δὲ τὸν κοινὸν θάνατον δεδοκινέτων, δ τῆς ψυχῆς ἦν ἐμοὶ φοβερός. Ἐκινδύνευον γάρ ἀδλιος ἀπελθεῖν καὶ ἀπέλεστος, ποθῶν τὸ πνευματικὸν ὑδωρ ἐν τοῖς φονικαῖς ὑδασι. Καὶ (45) διὰ τοῦτο ἐδῶν, ἰκέτευον, ἐπόθου μικρὸν προθεαμπάν· καὶ συνεδόνων οἱ συμπλέοντες, καὶ τοῦτο ἐν τοῖς κινδύνοις, ὡς οὐδὲ τῶν ἐπιτηδείων τινὲς, ἔνοι φιλάνθρωποι, τὸ συναλλαγήν μαθόντες ἐκ τῶν κινδύνων. Τοῦτο ἐπασχον μὲν ἔτοι, συνέπασχον δὲ οἱ γεννήτορες, διὰ νυκτερινῆς φαντασίας τοῦ κινδύνου μετέχοντες, καὶ ἀπὸ γῆς ἐδοθεῖσαν, τῶν κυμάτων δὲ εὔχης κατεπέδοντες, ὡς ὑπερον συμβαλόντες ἔγνωμεν τὸν καρδν, ἤνικα ἐπανήλθομεν. Τοῦτο καὶ τιμὴν ἐδήλωσεν ὑπὸσις σωτῆριος, ἐπειδὴ ποτε τοῦτον ἔγνωμεν, μικρὸν ὑπανέντος τοῦ κινδύνου. Έριννος (46) ἐκράτουν ἐγώ, φοβερὸν βλέ-

³⁸ Exod. xvii, 6. ³⁹ III Reg. xvii, 6. ⁴⁰ Dan. xiv, 33.

(38) Αλλος. Sic Regg. a, bm, Coisl. I, Or. 1, Bas., etc. In ed., δόλως.

(39) Τῷ τοῦτο δῆλον. Pro τῷ, quod nihil hic significare potest, nisi adītas, γενέσθαι, legendum forte, καὶ, vel, τοῦτο δὲ δῆλον. Εἴδιτ.

(40) Φαγερός. Coisl. I et Bas. addūnt, γενέσθαι.

(41) Μάλιστα ἑτοίμως καὶ φιλανθρώπως... Μαρκαλῶς τε καὶ γαληνῶς. Ut recte incedat oratio, sic legendum putamus, licet codd. et ed. habeant: μάλα ἑτοίμως καὶ γαληνῶς... λίσαν καλῶς τε καὶ φιλανθρώπως. Billius, omisso hoc posteriori membro,

primum ad matrem referens, sic vertit: « prompte admodum et tranquillo vultu. » Elias pro φιλανθρώπως habet ἡμέρως, quod ad alium refert. Verum hæc ultima verba rectius videntur matris respondum, quæ interrogata, « quomodo se habeat, » respondet, « Optime. »

(42) Παρθενικόν. Or. 1. Παρθένιον.

(43) Olor. Legi, οἶνον. Εἴδιτ.

(44) Kal. Sic Or. 1. Deest in ed.

(45) Ἐριννος. Schol., Δαζίμονος ειμάρητος. « δæmonem crudelēm. »

ποισης, καὶ ἀπειλουσης τὸν εἰνδυνον· ταύτην γάρ
τιμιν ασφᾶς ή νῦν ὑπέγραψεν. Ἀλλος ἐδόκει τῶν ἐμ-
πλεόντων (ἥν δὲ παῖς (47) τῶν εὐνουστάτων ἐμοὶ καὶ
ριτάτων, καὶ ὑπεραγωνιώντων, οὗτος ἔχοντος), τὴν
μητέρα τὴν ἐμήν ἐπιδάσσαν τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς
νῆσος λαξομένην ἔξελκειν ταύτην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ σὺν
παλῷ τῷ πόνῳ. Καὶ ἡ δῆις ἐπιστεύετο· ἡμεροῦτο
γάρ ή θάλασσα, καὶ ὢρδος εἶχεν ἡμᾶς αὐτίκα οὐ
παῦν τὸ ἐν μέσῳ κακοπαθήσαντας. Ἐκείνου τοῦ κιν-
δύνου καὶ τημεῖς δῶρον γεγόναμεν· καθυποσχόμενοι,
εἰ σωθεῖται μεν, ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ Θεῷ, καὶ δεδωκότες
ἄς(48) ἀπεισώθημεν.

Inveniebat hæc visio. Sed abatur enim mare, statimque circa mulam æromnem Rhodum appulimus. Hujus ipsi periculi donum extitimus. Ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus, ita, postquam evasimus, nos ei etiam dono dedimus.

ΑΒ. Τὰ μὲν δὴ κοινά τοιαῦτα. Πάλαι δὲ οἷμα θεω-Β
ράζειν τινάς τῶν τὰ ἐκείνου σαφῶς ἔγνωκτων, δτὶ
περὶ μὲν τούτων οὗτοι καταγεγόναμεν, ως μόνια πρὸς
εὐημέριαν ἔχοντες· τῆς δὲ τῶν καιρῶν δυσχερεῖας τὴν
μνήμην ἀνέθεμεθα (49), πρὸς οὓς παραταξάμενος
ἐκείνος φανεται, ὡσπερ ἡ ἀγνοήσαντες ταῦτα, ἢ μὴ
μεγάλα νομίζοντες (50). Φέρε οὖν καὶ ταῦτα προσθῶ-
μεν τοῖς εἰρημένοις· "Ηνεγκεν δὲ καθ' ἡμᾶς καιρὸς
πρώτον κακὸν, οἷμα δὲ καὶ τελευταῖον, τὸν ἀποστά-
την καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν λογισμῶν βασιλέα· δις μι-
κρὸν μὲν ἔργον ἡγησάμενος εἶναι· Πέρσας χειρώσα-
θαι, μέγα δὲ τὸ Χριστιανοὺς παραστήσασθαι, καὶ
ἔμα τῶν ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων τοῦτο πειθόντων,
αὐδὲν εἶδος ἀσεβείας ἐνέλειπε (51), πείθων, ἀπειλῶν,
σοφύζουμενος. Ἐλκων πρὸς ἑαυτὸν, οὐ μόνον οἵτε τεχνά-
ζετο, ἀλλὰ καὶ οἵτε ἐδιάζετο. Οὐ μήν λαθεῖν οἶδες τε
ἡνὶ κλέπτεων τὸν διωγμὸν σοφιστικαῖς ἐπινοίαις, οὐδὲ
μήν καὶ φανερῶς τῇ δυναστείᾳ χρώμενος· Ἡνὶ ἐνὶ γε
τῷ τρόπῳ πάντως ἀλῶμεν, ἢ κακουργηθέντες, ἢ βι-
σθέντες. Τούτον τίς μᾶλλον ἢ περιφρονήσας, ἢ κατα-
λύσας εὑρίσκεται; Τῆς (52) μὲν οὖν περιφρονήσεως
πρὸς πολλοὺς ἄλλοις ἐκείνοι σημεῖον, οἱ τε τοῦτοι,
καὶ δὲ τούτων στρατηγὸς, οὓς ἐπῆγεν ἐκείνος τοῖς ιε-
ροῖς οἰκοῖς ἡμῶν, ως ἢ παραληφθένος, ἢ καταστρε-
ψόμενος (53). Επειδὴ γάρ πολλοῖς προσβαλὼν ἄλλοις,
κανταύθα δικεν μετὰ τοῦ ἵσου φρονήματος, καὶ τὸ ιε-
ρὸν ἔζητει μετὰ τῶν προσταγμάτων, τοσοῦτον ἀπο-
σχέσθαι (54) τοῦ τι καταπράξασθαι ὃν ἐδούλετο, ὡσ-
τε, εἰ μὴ θάττον ὑπεκλιθή τῷ ἐμῷ (55) πατρὶ, ἢ παρ'
ἑαυτοῦ συνειτε, ἢ τινος συμβουλεύσαντος (56) ἀκού-
σας, καὶ τοὺς πόδας ἔσθεις ἀπηλάγη (57), ζέσαν-
τος ἐπ' αὐτὸν θυμῷ καὶ ζῆλῳ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ιε-
ράς. Τὴν κατάλυσιν δὲ πῶς ἀν τις μᾶλλον φανετη
προγνωστευσάμενος. Η δημοσίᾳ μὲν εὐγάλις καὶ δεή-

(47) *Haic.* Sic plures Reg. et Colb., duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Deest in ed.

(48) 'Dç. Sic Regg. a, bmn, Coisl. 2, et Jes. Deest
in ed.

(49) Ἀρεθεμεθα. Regg. a, bm, Coisl. 3, Or. 1,
Jes., ἀνεβαλόμεθα.

(50) Νομίζοντες. In nonnullis, νομίσαντες.

(51) Ἐρέλειπε. Reg. a, ἐνέλειπε.

(52) *Tης.* Sic Regg. a, bim, et 2 Coisi
in est.

(53) Ως ἡ χαραληψόμενος, ἡ καταστρεψ-

μέρος. **• Ut vel eas acciperet, (ab episcopo**

modum postea, subducta temporis ratione, domum
reversi cognovimus. Id etiam nobis salutaris son-
nus indicavit, cum tandem aliquando eum, remit-
tente nonnihil tempestate, cepissemus. Furiam
enim mihi tenere videbar, horrendum vultum pra-
ferentem, ac periculum minitantem : hanc enim
nox aperte nobis adumbrabat. Alius ex vectoribus
(puer is erat singulari erga me studio et benevo-
lentia , meaque causa vehementer anxius, cum ita
se res haberet,) matrem meam sibi videre videba-
tur, quæ mare ingressa, prehensam navem baud
magnō labore ad terram pertraheret. Fidemque
mūque citra multam aerumnā Rhodium annuli-

XXXII. Hæc quidem erant utriusque communia. Mirari autem jampridem nonnullos eorum arbitror, quibus res illius apprime cognitæ sunt, quid sit, cur, cum in his rebus ita moram fecerimus, ac si sola hæc ad laudem haberemus, difficultatis tamen temporum, adversus quæ ipse velut aciem instruxisse conspicitur, mentionem facere distulerimus, velut si ea vel ignoraverimus, vel non ita magna existimaverimus. Age igitur, hæc quoque superioribus adjungamus : Tulit nostra ætas primum, et, ut opinor, postremum malum, hoc est, imperatorem, qui et a Deo, et a mente defecit; qui parvum quidem opus esse arbitratus, Persas imperio suo ac ditioni **353** subjecere, magnum autem Christianos in potestatem redigere, cum ipsi simul dæmones, a quibus ducebatur, ita suaderent, nullum impietatis genus prætermittebat, nunc alliciendo, nunc comminando, nunc fallendo, nunc etiam non solum callidis artibus, sed vi quoque homines ad se pertrahendo. Nec vero ita obscura ejus consilia esse poterant, quin appareret eum versutis ac sophisticis artificiis persecutionem tegere; nec rursum potentia sua aperite utebatur, quo nempe utrovis modo prorsus caperetur, vel improbe decepti, vel coacti. Quis porro reperietur, qui hunc magis aut contempserit, aut oppresserit? Contumelionis quidem, inter multa alia signa, testes sunt sagittarii illi, eorumque praefectus, quos in ecclesiis nostras immiserat, ut eas vel deditione acciperet, vel armis subigeret. Nam cum multos alias adortus, huc quoque pari cum audacia venisset ac cum imperatoris jussu templum sibi tradi exposceret, tantum absuit ut quidpiam eorum, quæ cupiebat, persiceret, ut, nisi patri meo, vel suonre consilio, vel

nimirum, aut a civibus traditas,) vel illas, » iis
obnientibus, « evertet. » Coisl. 1, κατασκεψ-
μενος [perperam].

(54) Ἀποσχέσθαι. Regg. a, bm, Cvisl. 3, Or. i, Jes., ἀπέσχετο.

(55) Τῷ ἐμῷ. Reg. bm; τῷ μῷ.

(57) Τοὺς πόδας ξαρθεὶς ἀπηλλάγη. Billius in Elia; pedibus contusus abiisset. Mendoza in ed.

cujsudam admonitu, protinus cessisset, calcibns A etiam cæsus discessurus fuerit; ita in illius furore ac templi zelo sacerdos æstuabat! Quis autem ipsi exitium magis comparasse videri queat, quam ille, qui publice quidem conjunctis totius populi votis et precibus impurum illum et sacrilegum impeteret, ac ne tempus quoque metueret; privatim autem, nocturnam adversus eum aciem opponeret, atque et humi cubando seniles illas et roscidas carnes conficeret, et lacrymis pavimentum perfunderet, in annum etiam ferme integrum, idque ei duntaxat, cui res occultæ cognitæ sunt, præstans, nobis autem ob pietatem ab ostentatione, ut jam dixi, alienam; celare studens? Ac certe omnino celasset, nisi ipse aliquando cubiculum subito ingressus, chameuniæque signa conspicatus, atque ex quodam ipsius famulo, quidnam hoc esset percontatus, noctis arcanum intellexisset.

XXXIII. Alteram ejusdem temporis ejusdemque B fortitudinis narrationem accipite. Cæsareæ cives de episcopi creatione inter se contendebant: nam alter excesserat, alter requirebatur, acriisque sedatio erat, et quæ non facile comprimi ac sedari 354 posset. Præter id enim, quod natura sua, in hac re præsertim, ob fidei fervorem ad seditionem proclivis est ea civitas, cathedra insuper illius splendor et gloria majorem contentionis cumulum affrebat. Atque hoc statu res erat: ac nonnulli episcopi aderant, ut antistitem darent. Sed cum in plures sententias multitudine distraheretur, aliique alium proponerent, quemadmodum in hujusmodi rebus fieri consuevit, prout quisque vel benevolentia erga aliquem, vel pietate erga Deum ducebatur: tandem plebs tota uno consensu primarii ordinis virum unum, vita quidem et moribus eximium, divino tamen baptismo nondum consiglatum, invitum et repugnantem corripientes, simulque militaribus copiis, quæ tum in urbe erant, opem afferentibus, in sacrario collocarunt, et episcopis obtulerunt, ab iisque petere instituerunt, ut eum initiant, et antistitem proclamarent, vim interim suasioni admiscentes: non id quidem admodum modeste atque composite, admodum tamen pie atque ardenter. Neque hic dicendum, quisnam eo, vel clarior, vel pietate præstantior exsisterit: id tempus ostendit. Quid enim sit, et quo sedatio progressa est? Coacti illi eum purificarunt, antistitem renuntiarunt, in throno collocarunt, manu tamen potius, quam voluntate animique affectu, velut postea declaratum est. Ut enim lubentibus animis discesserunt, ac sententiam suam in arbitrio suo et potestate habuerunt, consilium inter se ineunt, haud scio an Spiritus impulsu, sed ineunt tamen, nempe ut nihil eorum, quæ gesta fuerint,

(58) Χαμενίᾳ. Sic Coisl. 4, Jes., etc. In ed., χαμενίᾳ.

(59) Τὰς γεραιάς. Or. 4 et alii, τὰς γηραιάς.

(60) Μικρόν. Reg. a, μικρόν.

(61) Τῷ. Sic Reg. hm, et Jes. Deest in ed.

(62) Kal. Derst in Reg. hm, et Or. 4.

(63) Ἀρόπλας. Sic plerique coll. Coisl. 3, et Or. 4, ἀνδροίας. Prave in ed.. ἀνδρόπλας, ignu-

σεσι πανδήμοις βάλλων τὸν αιτηρινον, καὶ οὐδὲ τὸν καιρὸν εὐλαβούμενος· ίδικ δὲ τὴν νυκτερινὴν παράταξιν καὶ αὐτοῦ προβαλλόμενος, χαμενίᾳ (58) μὲν τὰς γεραιάς (59) ἔκεινας καὶ δροσερὰς κατατρύχουν σάρκας, δάκρυστ δὲ πηγάζων τὸ ἐδαφος. μικροῦ (60) καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ὅλον· καὶ τοῦτο τῷ (61) τῶν χρυπῶν γνώστη μόνῳ φιλοσοφῶν, ἡμᾶς δὲ λαγθάνειν ἐπιχειρῶν διὰ τὸ ἀνεπίδεικτον, ὥστε περ ἐφην. τῆς εὐλαβείας; Καὶ λαβὼν ἂν τὴν παντάπαισιν, εἰ μή ποτε ἀθρώς ἐπιεισθῶντὸν ἐγένετο, καὶ (62) χαμενίᾳς σύμβολα θεασάμενος, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πυθόμενος, τίνα ταῦτα; ἦν, ἔγνων τῆς νυκτὸς τὸ μυστήριον.

ΑΓ. "Ἐτερον δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ τῆς εὐτῆς ἀνδρίας (63) διήγημα· ἐστασιαῖν τῇ Καισαρέων πόλις περὶ προβολὴν ἀρχιερέως (64), τοῦ μὲν ὑπεξελθόντος, τοῦ δὲ ἐπιζητουμένου, καὶ τὴν στάσις θερμή, καὶ μὴ φρδίαν τὴν λύσιν ἔχουσα. Φύσει τε γάρ περ τὸν μάλιστα στασιώδης τὴν πόλις, διὰ (65) θερμότερα πίστεως, καὶ τὸ τῆς καθέδρας ἐπίδοξον, πλειστὴν φιλονεκίαν εἰργάζετο. Ταῦτα ἦν, καὶ παρῆσαν τὸν ἐπιστόπων τινὲς τὸν ἀρχιερέα δύστοντες· ὡς δὲ εἰς πλειοὺς τοῦ δῆμου διαρρεόντος, καὶ ἄλλων ὄλλων προβαλλομένων, διπερ ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ συμβαίνειν, ὡς ἔκαστος ἔτυχεν τὴν φιλίας πρός τινας ἔχων, τὴν πρός θεὸν εὐλαβείας, τέλος συμφρονήσας ὁ δῆμος ἄπας, τῶν πρώτων (66) παρ’ αὐτοῖς ἔνα, βίᾳ μὲν ἐξειλεγμένον, οὐποτε δὲ τῷ θέλει φιλεῖσματι κατεσφραγισμένον, τούτον ἀκοντα συναρπάσαντες, καὶ ὅμα στρατιωτικῆς χειρὸς συλλαβομένης αὐτοῖς· τηνικαὶ τὸν ἐπιδημούστης ἐπὶ τὸ βῆμα θεσαν, καὶ τοῖς ἐπισκόποις προσῆγαν, τελεσθῆναι τε τξίουν καὶ κηρυχθῆναι, πειθοὶ βίᾳν ἀναμέναντες· οὐ λίαν μὲν εὐτάχτως, λίαν δὲ πιστῶς καὶ διαιπύρως. Κάνταῦθα οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, δοντινα εὐδοκιμώτερον ἔκεινον καὶ θεοσεβότερον διδέειν δ καιρός. Τί γάρ γίνεται, καὶ τοι προηλθεν τὴν στάσις; Ἐδιάσθησαν, ἤγνισαν, ἀνεκήρυξαν, ἐπὶ τὸν θρόνον θεσαν, χειρὶ μᾶλλον τὴν γνώμην καὶ διαθέσεις πνεύματος· ἐδηλώθη δὲ τοῖς μετά ταῦτα. Ός γάρ ἀπλλάγησαν δισμενοι, καὶ γνώμης ἐγένοντο κύριοι, βουλὴν βουλεύονται σὺν ἀλλήλοις, οὐκ οἶδα μὲν εἰ πνευματικὴν (67), βουλεύονται δὲ δικαίως, μηδὲν κύριον ἡγείσθαι τῶν πεπραγμένων, μηδὲν τὴν καταστασιν ἔγκριτον· τὴν τε βίᾳν ἐπικαλοῦντες αὐτῷ, μηδὲν ἡττον βιασθέντι, καὶ φημάτων λαμβανόμενοι τινῶν, ὡς εἰρημένων τηνικαῦτα προπετέστερον τὴν φύτερον. Οὐ μὴν δέ μέγας ἀρχιερεὺς, καὶ δίκαιος τῶν πραγμάτων ἔκταστης, ἡ συναντήθη τοῖς ταῦτα βουλευμένοις, τὴν γνώμην ἐπήγειν· ἀλλ' ἐμεινε-

νιαρ. 1

(64) Ἀρχιερέως. « Summi sacerdotis, » id est, « episcopi. » Bill. « archiepiscupi, » quæ vox ποντικοῦ erat in usu.

(65) Διά. Sic Regg. a, hm, duo Coisl., Jes., etc. In ed. deest.

(66) Τῷ πρώτων. Sic Coisl. 4, Or. 4, Jes. et Comhei. In ed., τὸν πρώτον.

(67) Εἰ πνευματικὴν. Billius : « an spirituale. »

ἀκλινής καὶ απτητος, οὐδέν γε ἥπτον ἢ μηδὲ βιασθεὶς ἔλας. Χρῆναι γάρ, κοινῆς (68) οὖσης τῆς βίας, ἢ κατηγοροῦντας ἀντικατηγορεῖσθαι, ἢ ἀφιέντας ἀφίεσθαι, ἢ τὸ γε δικαιότερον, μήτ' (69) ἀφιέντας ἀφίεσθαι. Εἰ μὲν γάρ αὐτοὺς εἶναι συγγνώμης ἀξίους, εἴκεινον πάντως· εἰ δὲ μηδαμῶς ἔκεινον, σχολῇ γάρ ἐν αὐτούς. Πολλῷ γάρ βέλτιον εἶναι, τότε κινδυνεύειν καὶ ἀντιτείνειν μέχρι παντὸς, ἢ ὑπερον οὐδὲν. Πολλῷ γάρ βέλτιον εἶναι, τότε κινδυνεύειν καὶ τὰς οὖσας ἔχθρας καταλένειν διμειον ἥν, ἢ τὰς οὐκ οὖσας περινοεῖν· εἶχε γάρ οὐτως.

solventes absolverentur; aut, quod justius erat, ne absolventes quidem absolverentur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi: sin illi nullo modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim satius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque 355 præsertim tempore, quo orta jam inimicitia potius essent deponenda, quam novæ excogitanda. Sic enim res se habebat.

ΔΔ'. Παρῆν μὲν δὲ βασιλεὺς βρέμων Χριστιανοῖς, δι' ὅργης δὲ ἡ χειροτονία, ἡπειλεῖτο δὲ διὰ προβληθεῖς· ἐπὶ ξυροῦ (71) δὲ ἡ πόλις, ἢ μηκέτ' εἶναι μετὰ τὴν ἡμέραν ἔκεινην, ἢ περισσωθῆναι, καὶ τινος φιλανθρωπίας τυχεῖν. Προσεγέροντες γάρ οὓς παρώξυντο περὶ τῆς Τύχης, ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας περιλυθεῖσης, καὶ ἡ περὶ τὸν ἄνδρα καινοτομία, ὡς τῶν δημοσίων σετυλημένων. Ἐζήτει δὲ διὰ τοῦ ἔθνους ἄρχων διὰ χαραστικοῦ τῷ καιρῷ, κάκεινον τὸ διαθετή κακὸν, οὐδὲ ἄλλως πρὸς αὐτὸν ἔχων ἐπιτελεῖσαι, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀντιπολετέας διάφορος ὁν. Ἐκάλει δὲ διὰ ἐπιστολῶν τοὺς χειροτονήσαντας ὡς κατηγοροῦσαντας, οὐκ ἐπιαγόμνως, ἀλλ' ἡδη τι καὶ ἀπειλῆς (72) προστιθεῖς, ὡς τοῦτο ἀπαιτούντος (73) τοῦ βασιλέως. Τότε τοῖνυν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλθούστης ἐπιστολῆς, οὐδέν δεῖσας, οὐδὲ μικρὸν ἐπισχών (σκοπῶμεν τὴν παρθησαν, δῆτα καὶ μεθ' ὅσου τοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν ἀντεπεσταλμένων). Ήμεῖς, φησὶν, ὡς κράτιστες ἡγεμῶν (74), πάντων τῶν πραττομένων ἔχομεν ἔξετασθην ἐνα καὶ βασιλέα, τὸν νῦν πολεμούμενον· ἔκεινος καὶ τὴν νῦν ἔξεταστε χειροτονίαν, ἥν ἔθεσμον (75) καὶ φιληγ αὐτῷ πεποιημέθα. 'Τοῦτο δὲ ἄλλο μέν τι βιάζεσθαι βουλομένοις, καὶ πάνυ ῥάστον· τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἡμᾶς ἀφιερήσεται, τὸ συνηγορεῖν, ὡς ὅρθως καὶ δικαίως πεπραγμένοις, τοῖς πεπραγμένοις· εἰ μὴ καὶ τοῦτο θείητε τὸν νόμον, οἷς (76) οὐ θεμιτὸν παρακύπτειν εἰς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο τὸ γράμμα καὶ αὐτὸς ἐθαύμασεν διεξάμενος, εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον ἐχαλέπηγεν, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν (77) τὰ ἔκεινου καλῶς γιγνωσκότων (78) ἀπήγγελον· τοῦτο καὶ βασιλέως τὴν δρυῆν ἔστησε, καὶ τοῦ κινδύνου τὴν πόλιν ἀπῆλλαξεν, οὐ φαύλως δὲ ἀν προσθετην, δῆτα καὶ τῆς αἰσχύνης ἡμᾶς. Τούτου τοῦ μιχροπολίτου τὸ ἔργον, καὶ τῆς καθέδρας

(68) Κοινῆς. Schol.: Δηλονότι τῷ χειροτονηθέντι, καὶ τοῖς χειροτονήσασι· « Tum ei scilicet qui ordinatus fuerat, et iis qui ordinaverant. »

(69) Μήτ'. Reg. bm, et Or. 1, μηδέ.

(70) Τῷ καιρῷ. Regg. a, bm, et Or. 1, τοῦ καιροῦ.

(71) Ἐπὶ ξυροῦ. « Quæ in summo periculo sunt, » inquit Billius, « ea, proverbiali locutione, in novaculæ acie stare dicuntur. » Illud adagium est ab Homero ductum, qui, *Iliad.* lib. x, vers. 173, ait:

Nur γὰρ δὴ πάρτεσσιν ἐπὶ ξυροῦ ἰσταται ἀκμῆς.

A ratum ac firmum esse ducerent, nec institutionem legitimam: vim ei objicienes, qui non minorem ipse vim passus fuerat, ac sermones quosdam arripientes, ut petulanter magis quam sapienter eo tempore prolatis. At antistes, et æquus rerum æstimator, nec cum iis, qui bujusmodi consilium inibant, abductus est, nec eorum sententiam comprehavit, verum constans atque invictus permansit, non minus quam si nulla omnino vis ipsi adhibita fuisset. Nam cum vis communis esset, oporteret, ut aut accusantes vicissim accusarentur, aut absolventes absolverentur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi: sin illi nullo modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim satius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque 355 præsertim tempore, quo orta jam inimicitia potius essent deponenda, quam novæ excogitanda. Sic enim res se habebat.

B XXXIV. Aderat imperator adversus Christianos fremens; hanc autem ordinationem irato atque incenso animo serebat, gravia vero in eum, qui promotus fuerat, minabatur: atque in novaculæ acie civitas erat, utrum post illum diem esse desineret, an e periculo evaderet, atque humanitatis aliquid consequeretur. Ad eum enim dolorem, quem ob Fortunæ templum felicitatis tempore dirutum et eversum, capiebat, viri illius ordinatio accedebat, quam publicarum rerum eonvulsionem ac velut expilationem esse interpretabatur. Is autem, qui provinciæ præserat, rationes exquirerebat, quibus temporis obsecundaret, atque ipsum malo aliquo multaret, ut qui nec alioqui amico ac benevolo in eum animo esset, verum ob contraria in republicæ administratione studia ab eo dissideret. Quocirea eos, a quibus ordinatus fuerat, velut ipsum accusaturos, per litteras accersebat, non jam leniter et remisse, sed minarum etiam aliquid adjungens, tanquam imperator hoc exigeret. Cum igitur pater quoque tum ab eo epistolam accepisset, nihil veritus, nec moram ullam interponens (consideremus, queso, ex iis, quæ respondit, quanta ipsius in dicendo libertas, et quanto cum spiritu conjuncta fuerit): Nos, inquit, potentissime præses, rerum omnium, quæ geruntur, censorem unum ac regem habemus, qui nunc oppugnatur. Is et præsentem ordinationem expendet, quam nos rite ac legitime, atque ut ipsi gratum est, fecimus. Vos autem alia quidem aliqua in re nobis, si animus ita tulerit, vim afferre persicile potestis: id autem nemo unquam nobis adimet, quia ea, quæ facta sunt, ut recte ac iuste facta, defendamus; nisi forte hanc quoque

Nunc enim omnibus in novaculæ acie sita res est.

(72) Ἀπειλῆς. Coisl. 1, ἀπειλᾶς.

(73) ἀπαιτούντος. Coisl. 1, ἀπειλούντος, ε mini tantis.

(74) Ἡγεμών. In quibusdam, ἡγεμόν.

(75) Χειροτορία, ἡρ ἔθεσμον. « Ordinationem, quam legitime, » etc. Quatenus scilicet, ἡγεμόν, ἀνεκτήσαν, ἐπὶ θρόνον ἔθεσαν, « purificaverunt, proclamaverunt, in throno collocarunt. »

(76) Οἰς. Reg. a, ὡς.

(77) Τῶν. Sic Or. 1. Deest in ed.

(78) Γιγνωσκότων. Reg. bm, γιγνωσκότων.

regem statuatis, quibus ne in nostras quidem res prospicere fas est. Has litteras ille etiam ipse admiratus est, qui accepit, etiam si parumper stomachatus sit, quemadmodum ex multis intellectum est, qui res illius perspectissimas habebant. Atque hoc et imperatoris impetum compressit, et civitatem periculo liberavit, non male autem addiderim, quod nos quoque ab infamia vindicavit. Hoc exiguae urbis episcopi opus, et cathedralae secundas tenentis. Annon autem multo melius est principatum ita tenere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac febus potius, quam nominibus, superiorem esse?

356 XXXV. Jam quod in illius rebus gestis ordine quidem postremum est, vi autem et facultate primum et maximum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut nesciat? Rursus eadem civitas eamdem ob causam seditione laborabat, eo nimis, cui recte vis illata fuerat, celerrime vita functo et ad Deum, pro quo fortiter ac strenue in persecutionibus decertarat, profecto. Atque ea seditione quanto acrior et ferventior, tanto etiam sinistror et absurdior erat. Non enim ignorabatur quis praecceleret, quemadmodum nec sol inter sidera, sed perquam etiam conspicuum erat, cum aliis omnibus, tum selectissimæ præsertim ac purissimæ populi parti, hoc est et iis qui altare circumstant et nostratis Nazareis, quibus solis, vel certe polissimum, electiones hujusmodi committi oportebat (sic enim nunquam Ecclesiis male esset), ac non iis qui opibus ac potentia pollut, aut plebis impetu et teneritati, atque etiam pleniorum vilissimo et contemptissimo cuique. Nunc vero parum abest, quin popularia imperia meliori ordine ac disciplina constare existimem, quam nostra, quibus divina gratia omnium voce attribuitur, ac res hujusmodi timore melius, quam ratione administrari credam. Nam nisi ita esset, quisnam sanæ mentis, te relicto, o divinum et sacrum caput, ad alium se contulisset, te, inquam, reliquo, qui in manibus Domini depictus es, qui connubii jugum nescis, qui nihil possides, qui carne prope modum et sanguine cares, qui litterarum laude et eloquio post Verbum secundas tenes, inter philosophos sapiens, inter mundanos mundo sublimior, sodalis ac socius meus, atque, ut audacius aliquid dicam, animæ meæ dimidium, ac vitæ et doctrinæ consors? Velle libertatem oratio haberet, apud alios te pingens, ac non te præsente hæc expenderentur, ubi laudes tuas majori ex parte imminuere cogor, ne in adulatioñis suspicionem incurram. Verum, ut ad institutum sermonem redeam, Spirito-

A τὰ δεύτερα ἔχοντος. Ἀρ' οὐ πολλῷ βέλτιον οὕτω πρωτεύειν, ή ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων θρόνων φέργεσθαι, καὶ χρατεῖν ἐν (79) τοῖς πράγμασι μᾶλλον ἡ τοῦ; ὄνδρασιν;

B ΛΕΞ. "Ο δὲ τελευταῖον μὲν τῶν ἔχειν τῇ τάξῃ, πρῶτον δὲ τῇ δυνάμει καὶ μέγιστον, τοῖς οὐτως ἔξι τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὥστε ἀγνοεῖν; Ἐστοσίζει πάλιν ἡ αὐτὴ πόλις ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, τάχιστα προσληφθέντος (80) τοῦ καλῶς (81) βιασθέντος, καὶ πρὸς Θεόν (82) ἐκδημήσαντος (83), ὑπὲρ οὐ γενναῖς καὶ ἀνδρικῶς ἐν τοῖς διωγμοῖς ἡγωνίσατο. Καὶ ἡ σάτις ἦν, διὸ θερμοτέρα, τοσούτῳ καὶ ἀλογωτέρα. Οὐ γέρ τηροεῖτο τὸ ὑπεράλιρον, ὥσπερ οὐδὲ ἐν ἀστράσιν ἥλιος· ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιδηλον ἦν, τοῖς τε ἄλλοις ἄποις, καὶ τοῦ λαοῦ μάλιστα (84) τῷ ἐγκρίτῳ τε καὶ καθαροτάτῳ, διὸ τοις περὶ τὸ βῆμα (85), καὶ διὸ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίοις (86). ἐφ' οἷς ἔδει τὰς τοιαύτας προβολὰς κείσθαι μόνοις, ἢ δις μάλιστα, καὶ οὐδὲν ἀντὶ ταῖς Ἐκκλησίαις κακῶν ἀλλὰ μὴ τοῖς εὐπορευτάτοις τε καὶ δυνατωτάτοις, ἢ φορδὶ δῆμου καὶ ἀλογίᾳ, καὶ τούτων αὐτῶν μάλιστα τοῖς εὐνωνοτάτοις (87). Νῦν δὲ κινδυνεύω τὰς δημοσίας ἀρχὰς εὐτακτωτέρας ὑπολαμβάνειν τῶν ἡμετέρων, αἵς ἡ θεῖα χάρις ἐπιφυμίζεται· καὶ βελτίω τῶν τοιούτων διοικητὴν φέρον, ἢ λόγον. Ἐπει τίς διὸ ἀλλον ἤλθε τῶν εὖ φρονούντων, σὲ παραλιπών (88), ὡς θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλή, τὸν ἐπὶ τῶν χειρῶν Κυρίου ἐζωγραφημένον, τὸν ἀξυνα, τὸν ἀκτήμονα, τὸν ἀσαρχὸν μικροῦ καὶ ἀναίμονα, τὸν ἐν λόγοις μετὰ τὸν Λόγον, τὸν ἐν φιλοσοφίαις σορὸν, τὸν ἐν κοσμικοῖς ὑπερχόσμιον, τὸν ἐμὸν ἐταῖρον καὶ συνεργὸν, τὸν συμμεριστὴν τῆς ψυχῆς, ἣν εἴπω τι τολμηρότερον, καὶ βίου κοινωνὸν καὶ παιδεύσεως· Ἐδουλόμην ἐλευθερίαν ἔχειν τὸν λόγον, ἐν ἀλλοις σε γράφων, ἀλλὰ μὴ παρόντος σου τὰ τοιαῦτα ἐξετάζεσθαι, καὶ ὑφεσθαι τὰ πλείω διὰ κολακείας ὑπόνοιαν. Ἄλλ' δι μοι λέγειν δὲ λόγος ὁρμησε, τὸ Πνεῦμα μὲν γίδει τὸν ἑαυτοῦ (πῶς γέρ οὐ;)· ἀντεστάτει δὲ δὲ φθόνος· τὸ δὲ ὄν, αἰσχύνομαι λέγειν· εἴθε δὲ μηδὲ (89) ἄλλων λεγοντων ἀκούειν ἦν, καὶ κωμῳδούντων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο μὲν οὖν, καθάπερ οἱ ποταμοὶ τῶν πετρῶν τὰς ἐν μέσῳ τῷ φεύματι, παραδράμωμεν, σιωπῇ τιμῶντες τὰ λήθης ἀξια· αὐτὸς δὲ πρὸς τὰ ἔκχης τοῦ λόγου προϊωμεν.

C Basilio versati, vel ab eo sunt instituti. De monachis hic præcipue mentio est. Illos Nazareos vocat Gregorius, ut pote Deo consecratos. « Penes illos solos, inquit Elias, hujusmodi electiones sitas esse oportebat, non copiosissimis quibusque et potentissimis, et vulgi temeritati atque sinilitate committi. »

D (87) Εὐωνοτάτοις. « Sic appellat eos, qui ad quorumlibet laudes, inquit Elias, facile se conferunt, ac quæstus exigni causa veritatem adulterant. »

(88) Σὲ καραλιπών. « Te reliquo. » Schol.: Πρὸς τὸν Μέγαν στράφεται καὶ ταῦτα λέγει Βαστείον. « Ad Basiliū Magnum conversa oratione liceat loquitur. »

(89) Μηδ'. Reg. bm, Or. 1, μήτ'.

(79) Έγρ. Deest in Reg. a, et Or. 4.

(80) Προσληφθέντος. Reg. bm, προληφθέντος.

(81) Τοῦ καλῶς. « Recte. » Reg. bm, τοῦ κακῶς, « male. » Utraque lectio admittit potest; scilicet, καλῶς, ratione fidei ac virtutis illius qui deposcebatur, et cui vis inferebatur; κακῶς autem, ratione popularis tumultus.

(82) Θεόν. Reg. bm, Κύριον.

(83) Έκδημήσατες. Or. 1, ἐκδημήσαντος.

(84) Μάλιστα. Deest in Reg. bm.

(85) Οὐορ τε χερὶ τὸ βῆμα. Hic clerici, et οἱ qui sacerdotalis sunt ordinis intelliguntur.

(86) Τοῖς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίοις. « Nostratis Nazareis, » id est, « iis nostris provinciis, » qui cum

ius quidem norat, qui suus esset (quidni enim?) At invidia obsistebat; quorum autem, dicere pudent: atque utinam nec ex aliorum sermone, qui res nostras studiose proscindunt, id audire liceret. Sed haec, ut illa fluvii saxe, quae in medio fluento occurruunt, prætereamus, auge ea, quæ deinceps sequuntur. progrediamur.

A^c. Ήδει τὰ τοῦ Πνεύματος ἀχριῶν δὲ τοῦ Πνεύματος· καὶ διὰ τούτο μηδὲν ταπεινὸν φρονεῖν ὕστο δεῖν, μηδὲ κατὰ συστάσεις (90) καὶ προλήψεις μάχεσθαι, γέρωντι πλέον ἢ Θεῷ νέμονται· ἀλλὰ πρὸς ἐν βλέπειν μόνον, τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ὄφελος, καὶ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο Ἑγραφεν, ἐνουθέτει, συντριμοῦσε τὸν λαὸν, τοὺς λεπέας (91), τοὺς τε ἀλλοιοὺς καὶ δοὺς τοῦ βῆματος, διεμαρτύρετο, ἐψηφίζετο (92), ἔχειροτονει καὶ μήπω παρῶν· ἐδίδου τῇ πολιῃ τὸ ἐνικυθεντεῖν, ὡς οἰκεῖοις, τοῖς ἀλλοτρίοις. Καὶ τέλος, ἐπειδὴ κανονικὴν ἔδει γενέσθαι τὴν χειροτονίαν (93) αὐτῷ, λείποντος ἐνδεικόντων τῷ προθυμῷ τῶν ἀνακτρύξαντων, τοῦ σκληποδος ἐκυρῶν ἀποσπάσας, γέραφ καὶ νόσῳ συντετριμμένος (95), ἐπὶ τὴν πόλιν νεανικῶς ἔσται· μᾶλλον δὲ φέρεται νεκρῷ τῷ σώματι, καὶ μικρὸν πνέοντι· καλὸν ἐντάκτιον αὐτῷ, καὶ εἰ τι δέοι παθεῖν, τὴν σπουδὴν ἐκείνην ἔσσεθαι πεπεισμένος. Γίνεται δέ τι κάνταῦθα σημεῖον οὐχ ἀπιστούμενον· Ὦννυται τῷ πόνῳ, νεάζει τῇ προθυμίᾳ, οἰκονομεῖ, παρατάσσεται, τίθησιν ἐπὶ τοῦ θρόνου (96), προπέμπεται, οὐχ ἐπὶ σφρῷ τῷ φορείω, κιβωτῷ δὲ θείᾳ χρησάμενος. Ἡν δὲ δρπὶ μακροθυμίαν ἐπανιῶν ἐπαυσάμην, ταύτην ἐνταῦθα καὶ πλέον δείκνυσιν. Οὐ γάρ φερόντων τῶν συλλειτουργῶν τὴν αἰσχύνην τῆς ἡττῆς, καὶ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι τοῦ γέροντος δυναστείαν, καὶ διὰ τοῦτο δυσχεραινόντων αὐτῷ καὶ λοιδορούμένων, ἴσχυσεν οἵ ἔκαρτέρει καὶ τούτων ὑπεράνω γενέσθαι, μέγιστον εὐρών εἰς συμμαχίαν τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τὸ μῆτιλοιδορεῖν λοιδορούμενον (97). Τί γάρ εἶναι δεινὸν, εἰ τοῖς πράγμασι συκῆσας, φέροι τῇ γλώσσῃ νικώμενος. Τοιγαροῦν οἴτω κάκεινος εἰλε τῇ μακροθυμίᾳ, προσλαβὼν καὶ τὸν χρόνον τῆς γνώμης σύμμαχον, ὥστε ἀπελογοῦντο, προσέπιπτον, μεταβάλλοντες εἰς θαῦμα τὴν ἀγανάκτησιν. Ἡσχύνοντο τοῖς προτέροις, ἔχρηντο πατριάρχη, καὶ νομοθέτη, καὶ δικαστῆ, τὸ μισεῖν ἀποβρίψαντες.

qua se vinci patet? Quamobrem sic eos quoque ad sententiae suæ auxilium tempore, ut indignationem in admirationem convertentes, sese ipsi excusarent, genibus 358 advolverentur, pudore, ob ea quæ prius admiserant, suffunderentur, abiecisque odiis, eo patriarcha, legislatore et judge uiterentur.

A^c. Τοῦ δὲ αὐτοῦ ζήλου καὶ ἡ κατὰ τῶν αἱρετῶν

(90) Συστάσεις. Sic Reg. a, bm, duo Coisl., Or. 1. In ed. Par., συστάσεως.

(91) Τοὺς λεπέας, etc. Billius, « Sacerdotes, tunc alios, tum eos qui altaris sunt. » Displacet hæc interpretatione, quasi duplex esset sacerdotum genus, quorum alii sint altaris, alii non sint. Nam, ut recte observat Elias, per « sacerdotum » vocabulum, non solos sacerdotes intelligit Gregorius; sed etiam diaconos, subdiaconos, lectores, etc. « Quocirca, inquit, merito sacerdotum nomine sacros omnes ordinis comprehendi, ut qui sacri catalogi sint. » Omnes enim, tum sacerdotes tum clerici, tum episcopo, unusquisque in ordine suo, sacris operam dabant.

(92) Ἐγνηζίζετο. Billius: « decernebat. »

(93) Χειροτονίας. « Ordinationem, consecrationem. » Sic ex sacro Ecclesie usu vertendum. Mi-

XXXVI. Probe sciebat vir spiritualis quæ Spiritus erant; ob idque demissos omnes et abjectos animi sensus abjiciendos esse judicabat, nec conventiculis et anticipatis opinionibus certandum, nec plus favori, quam Deo, tribuendum; sed unam tantum Ecclesia utilitatem, ac communem omnium salutem ob oculos ponendam. Ac proinde litteras scribebat, monebat, conciliabat populum, sacerdotes et reliquos, quotquot erant clerici, testimonium dicebat, suffragium serebat, ordinabat etiam adhuc absens, senectuti hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uferetur. Denique, quoniam ordinationem canonicum esse oportebat, cum unus ex eorum numero, qui episcopum proclamatur erant, desideraretur, senectute et morbo fractus, e lectulo se abstrahit, atque ad urbem juvenili vigore contendit; vel potius mortuo corpore, ac paululum spirante fertur, praeciali funeris loco studium istud ac diligentiam sibi fore persuadens, etiam si quid mali ipsi fortuito accidisset. Hic quoque signum quoddam editur, cui fides minime abroganda est. Ex labore robur comparat, alacritate vigescit, negotium administrat, ad conflictum se parat, in throno collocait, domum reducit, vehiculo, non jam ut tumulo, sed ut arca divina usus. Quam autem lenitatem modo laudare desii, eam hic quoque amplius demonstravit. Cum enim ipsius collegæ contentionis illius, in qua victi fuerant, ignominiam, eamque, quam senex ille omnibus in rebus obtinebat, auctoritatem et potentiam iniquo animo ferrent, ob idque ipsi infensi essent, ac conviciis eum incesserent, eos quoque patientia sua superavit, maximum subsidium nactus, scilicet mansuetudinem et quod maledictis lassitus maledicta non regereret. Quid enim ipsi grave esset, si, cum rebus vicisset, lenitate sua et patientia cepit, ascito præsertim

XXXVII. Ejusdem porro zeli ea illius contentio D rum cur Billius, vir doctus ac pius, posthabito Ecclesiæ usu, ubique vertat: « electionem, » ut Calviniste interpretari amant.

(94) Λειποτος ἔρος, etc. Ex conc. Nicen. can. 4, tres requirebant episcopi ad præsulis ordinationem, scilicet ad solemnitatem, non vero ad ordinationis essentialiam. Cum igitur ad consecrandum Basiliū, unus decesset, advolavit Gregorius pater, sive ut tertius adcesset, sive ne episcopi qui præ invidia Basilio adversabantur, numero prævalerent.

(95) Συντετριμέρος. Coisl. 1, συντετριμέρος.

(96) Τοῦ θρόνου. Reg. a, bm, Coisl. 1, τὸν θρόνυ.

(97) Λοιδορούμενος. Coisl. 1, λοιδορούμενος.

suit, qua se haereticis tum opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus nos suscepserunt, tanquam nos quoque in potestatem suam redacturi, alilisque, jam sere omnibus servitute oppressis, adjuncturi. Nam hic quoque non parvo nobis adjumento fuit, tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, quos, tanquam non ignavos ac degeneres catulos, in illos, velut in saevissimas feras immitebat, ad pietatem nimurum hac ratione nos exercens. Unum habeo, quod utriusque succenseam; ac peto a vobis, ne meam bane dicendi libertatem ægre feratis; expromam enim animi dolorem, etiamsi gravis ac molestus hic sermo futurus sit; nempe quod me hujus vitæ mala iniquo animo ferentem, ac solitudinis amore flagrantem, quo haud scio an quisquam B nostræ ætatis aliis, communemque hanc tempestatem et pulverem, quam celerrime poteram, vitare, atque in tutum locum confugere obnixo studio contendente, nescio quo pacto in hoc grave ei inuidiosum animarum forum per speciosum sacerdotii nomen intulisti. Qua ex re multa mihi mala, partim jam contigerunt, partim imminent. Nam qui jam aliquid passus est, idem etiam de futuro quodammodo dissidit, etiam si ratio, meliora suggerens, aliud quiddam persuadeat.

XXXVIII. Nec vero hanc quoque ipsius laudem omiserim. Erat quidem ille in oīnnibus rebus fortis, ac corporis integrumento superior: postremo autem morbo labórans, qui simul cum senectute impetum faciebat, eoque diurno et periculoso, illud quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consitaneum. Nam cum nunquam non dolore premitur et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto fugatus, se subducebat. Cum autem centum ferme annos vixisset, hoc est, ultra Davidicos de temporis nostri spatio terminos, ex iisque in sacerdotio quinque et quadraginta, quæ sere **359** humanæ vitæ mensura est, exegisset, ita demum in bona senectute vitam claudit. Quonam modo? In orationis verbis et habitu, nullum quidem vestigium, plurima vero virtutum monumenta relinquens. Quocirca major quoque, quam hominis conditio ferre videatur, ipsius veneratio in omnium linguis et mentibus sita est; nec facile reperire est, qui illius memoriam

(98) Ἐπεστράτευσαν. Sic Reg. a, tres Colb., Or. 1, Jes. In eis., ἀπεστράτευσαν.

(99) Μηδέρ. Reg. a, Or. 1, μή.

(1) Τὸ λυποῦν. Dolorem. Perpetua fuit Theologi querela, ob inpositum sibi sacerdotium.

(2) Τῶν γυνῶν ἀτροφ. Foro, inquit Elias, animarum curam comparavit Gregorius, ob eorum qui se regendis humanis animis præsse profiteruntur, temeritatem et petulantiam, et quia ipsi pene animas vendunt ac produnt.

(3) Παραδεδώκατε. Or. 1, παρεδώκατε.

(4) Τούτο. Sic Reg. a et Or. 1. In ed., mendose, τούτῳ.

A κῶν ἐνστασις, ἡνίκα ἐπεστράτευσαν (98) ἡμῖν μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀσθείας, ὡς καταστρεψόμενοι καὶ ἡμᾶς, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθήσοντες, ήδη σχεδὸν πᾶσι δεδουλωμένους. Οὐδὲν γάρ ἐνταῦθα μικρόν τι μέρος ἡμῖν συνεισήγεται, καὶ παρ' ἑαυτῷ καὶ παρ' ἡμῶν Ιωά· οὐδὲς ἐπῆγεν ἐκείνοις, ὡς πικροτάτοις θροίσις, οὐκ ἀγεννεῖς σκύλακας, γυμνάζων πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Ἐν ἀμφοτέροις μέμφομαι (καὶ μοι μηδὲν (99) δυσχεράνητε τῆς παρθησίας· ἐκρήξω γάρ τὸ λυποῦν (1), εἰ καὶ φορτικώτερον), διτι με τοῖς τοῦ βίου κακοῖς δυσχεράνοντα, καὶ τῆς ἐργμίας ἐρῶντα, ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τις ἄλλος τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὴν κοινὴν ταύτην ζάλην καὶ κόνιν, ὡς ἔχω τάχους, ἐκκλίνειν φιλονεικοῦντα, καὶ εἰς τὸ ἀσφαλέστατον πρὸς τοὺς οἴδ' ὅπως τῇ φορτικῇ καὶ ἐπιβούλῳ τῶν ψυχῶν ἀγορᾶ (2) ταύτη φέροντες παραδεδώκατε (3), δι' εὐπρεποῦς ὀνδύματος τῆς ιερωσύνης. Ἐξ ὧν ἡδη μοι τὰ μὲν συνέθη κακά, τὰ δὲ ἐλπίζεται. Τὸ γάρ ἡδη παθεῖν, καὶ πρὸς τὸ μέλλον πως δύσεται, καὶ διογισμὸς ἄλλο τι πείθῃ, τὸ κρείττον ὑποτιθέμενος.

ΑΗ'. Οὐκ ἀν οὐδὲ τοῦτο (4) τῶν ἐκείνου καλῶν παρέλθοιμι. Πάντα μὲν ἦν καρτερικὸς, καὶ κρείττων τοῦ περιβλήματος (5). τῇ τελευταίᾳ δὲ νόσῳ κακοπαθῶν, ἢ τῷ γῆρᾳ συνεπέθετο (6), καὶ ταύτη χρονία καὶ σφαλερῆ, τὸ μὲν ἀρρώστησαι κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους ἔσχεν ἀνθρώπους· τοῦτο δὲ, οὐκ ἔτι κοινὸν, ἀλλὰ σφρόδρα ἐκείνου, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀκόλουθον θεύμασιν. Οὐ γάρ ἔστιν ὅτε μὴ τῷ πάθει στενοχωρούμενος, καὶ πολλάκις γε τῆς ἡμέρας, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὥρας, ὑπὸ μάνης ἐβρώνυντο τῆς λειτουργίας· καὶ ὑπεχώρει τὸ πάθος, ὕσπερ ἐξ ἀντολῆς φυγαδεύμενον. Ζῆσας δὲ σχεδόν τι περὶ τὰ ἁκατόντα ἔτη, πέρα τῶν Δαυΐδικῶν (7) ὅρων, περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, καὶ τούτων αὐτῶν ἐν τῇ ιερωσύνῃ πέντε καὶ τεσσάρακοντα, μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐπειτα ἐν γῆρᾳ καλῷ καταλύει τὸν βίον. Καὶ τοῦτο, πάντες· Ἐν τοῖς τῆς εὐχῆς ἥμισας τε καὶ σχήμασιν, οὐδὲν μὲν κακίας ἔχον, πλειστα δὲ ἀπότης καταλιπών ὑπομνήματα. Τοιγαροῦν καὶ τὸ σίδεα αὐτῷ πλείον (8) ἢ κατὰ ἀνθρώπουν, ἐν ταῖς ἀπάντων (9) γλώσσαις καὶ διανοίαις· καὶ οὐκ ἔστι βρεδίως εὑρεῖν, διτις ἐκείνου μεμνημένος, οὐχὶ καὶ τὴν φαντασίαν ἀσπάσεται, τοῦτο δῆ τὸ τῆς Γραφῆς, χείρα θεὶς ἐπὶ σόμα-

(5) Κρείττων τοῦ περιβλήματος. *Corporis integrumento,* id est, *in necessitatibus corporis superior.* Sic Reg. bm, etc. Debet τοῦ, in ed.

(6) Κακοπαθῶν, ἢ τῷ γῆρᾳ συνεπέθετο. Sic Or. 1. In Cis. 1, ἢ τῷ γῆρᾳ συναπέθετο. In ed., ἢ τῷ γῆρᾳ, etc.

(7) Δαυΐδικῶν. Or. 1, Δαυΐδικῶν. Alludit Gregorius ad haec verba psal. lxxxix, 10: *Dies annorum nostrorum in Ipsi septuaginta anni,* etc.

(8) Πλείον. Reg. bm, πλέον.

(9) Απάντων. Sic Regius a. In editis, πάντων.

τι. Τοιούτος μὲν ὁ βίος αὐτῷ, τοιαύτη δὲ ἡ τοῦ βίου συμπλήρωσις καὶ τελείωσις.

Aθ. Ἐπεὶ δὲ καὶ μνημόσυνον τῆς ἑκένου μεγαλοψυχίας (10) ἔδει τῷ βίῳ καταλειφθῆναι, τι μᾶλλον ἔδει, ή τὸν νεών τοῦτον, δὲ θεῷ τε ἱγιεῖς καὶ ἡμῖν, ἀλίγα μὲν τῷ λαῷ προσχρησάμενος, τὰ πλείω δὲ οἰκοθεν εἰσενεγκών; Ἔργον οὐ σιωπῆς ἅξιον, μεγέθει μὲν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, κάλλει δὲ σχεδὸν ὑπὲρ ἀπαντάς· ὅτῳ μὲν Ιστοπλεύροις εὐθείαις εἰς ἔχοντὸν ἀπαντῶντα, κιδόνων δὲ καὶ στοῦν κάλλεις διωρόδων (11) εἰς ὄψος αἰρόμενον, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πλάσμασιν οὐ λειπομένοις; (12) τῆς φύσεως· οὐρανῷ δὲ (13) ἐνωθεν καταστράπτοντα, πηγαῖς δὲ φωτὸς πλουσίαις τὰς δύεις περιαυγάζοντα, ὥσπερ ἀληθῶς φυσικὸς οἰκητήριον· δρόμοις τε (14) ἀμφιθέτοις ὅλης τῆς λαμπροτάτης ισογνωμοῖς χυκλούμενον, καὶ πολὺν τὸν ἐν μέσῳ τόπον περιλαμβάνοντι· πυλῶν δὲ καὶ προπλαίσων προλάμπτοντα χάρισι, καὶ πόρκρωθεν τοὺς προσόντας δεξιούμενον. Καὶ οὐπω λέγω τὸν ἔξωθεν κόσμον, λίθου τετραπέδου, καὶ εἰς τρίχα (15) συνηρμοσμένου κάλλος καὶ μέγεθος, δισος τε καὶ μαρμάρεος (16) ἐν ἔδραις καὶ κεφαλίσιν (17), αἱ τὰς γωνίας διελήφασι, καὶ δισος ἐπιχώριος μηδὲν τοῦ ἔνου λειπομένος· ζώνας τε πολυειδεῖς καὶ τοικλαῖς προθεβλημένας τε καὶ ἐνυπαρσμένας, διπλὸς χρητίδος εἰς κορυφὴν, ή ζημιοὶ τὸν θεατὴν, τὴν δύναν δρίζουσα. Πώς ἂν δ (18) λόγος; Ἔργον τοσούτου χρόνου, καὶ πόνου, καὶ τοπαύτης χειρὸς οὕτως ἐν βραχεῖ παραστήσειεν; Ή τοσούτον εἰπεῖν ἀρκέσει, διτὶ πολλῶν τὰς ἀλλας πολεις κοσμούντων ἔργων, ίδιων τε καὶ δημοσίων, τοῦτο καὶ μόνον ἴσχυσε διαβοήτους ἡμᾶς καταστῆσαι τοῖς πλεονισιν. Ἀλλ' ὁ μὲν ναὸς οὕτως ἔχων. Ἐπεὶ δὲ καὶ ιερέως ἔδει, καὶ τοῦτον οἰκοθεν ἐπιδίδωσιν· εἰ μὲν κατὰ τὸν ναὸν, οὐκ ἔχω λέγειν, πλὴν ἐπιδίδωσιν. Ἐπεὶ δὲ καὶ θυμάτων ἔδει, καὶ ταῦτα προστίθησι, τὰ πάθη τοῦ παιδὸς, καὶ τὴν ἐν τοῖς δεινοῖς καρτερίαν· ἐν ἔχῃ παρ' αὐτῷ Θεός (19) ὀλοκάρπωμα (20) λογικῶν, ιερεῖον πνευματικὸν ἀντὶ νομικοῦ θύματος καλῶς δαπανώμενον.

quidem autem victimæ quoque requirebantur, has rebus acerbis patientiam, ut Deus ab eo rationale legalis victimæ loco pulchre consuminatur.

M. Τί φησι, ὦ πάτερ; Ικανὰ ταῦτα, καὶ ἀπέχεις τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς, οὓς ἐπὶ τοῖς ἔμοις λόγοις

Job xxxix, 34.

(10) *Μεγαλοψυχίας.* Schol.: Τὴν εἰς τοὺς ἐλεεινοὺς μεγαλοψυχίαν, etc.: « Magnificentiam in pauperes ac miseros alibi passim appellat Gregorius. »

(11) *Διωρόδωρ.* Sic mss. In ed., δι' ὄρθρων. Billius: « per laquearia. »

(12) *Πλάσμασιν οὐδὲ πομέροις,* etc. Billius: « et quidem ejusmodi picturis ornata, ut nec naturae ipsi concedant. » Coisl. 1 et Or. 1; λεπτομένης.

(13) *Οὐρανῷ δὲ,* etc. « Fornice desuper collustrante. » Sic enim in adiectis vocant οὐράνον, ut recte observat Elias.

(14) *Δρόμοις τε,* etc. « Circumjectis ambula-

A usurpans, non etiam posita, ut Scripturæ verbo utar¹⁰, ad os manu, speciem quoque ipsam amplectatur. Sic ipsius vitæ fuit perfectio et consummatio.

B XXXIX. Quoniam autem magnanimitatis ipsius monumentum quoque posteris relinquere oportebat, quidnam aliud potius conveniebat, quam hoc templum, quod Deo et nobis exstruxit, populi sane largitione nonnihil adjutus, majorem autem partem e suo impendens? Opus profecto haud silentio dignum, cum magnitudine quidem plurima, pulchritudine vero cetera omnia pene supereret. Nam et octo æquilateris rectis in se occurrit, et columnarum ac porticuum duplex tabulatum habentium elegantia, sublimi culmine assurgens, et quidem impositis statuis, quæ nec naturæ cedant; cœlo autem desuper collistratur, uberrimisque lucis fontibus spectantium oculis irradiat, ut vere lucis domicilium. Adhuc etiam circumjectis æquangularis splendidissimæ materia ambulacris, atque ingentem in medio locum ambientibus cingitor, ac portarum et vestibulorum venustate prælucet, atque accedentes eminus excipit. Nondum de externo ornatu loquor, de quadrati lapidis, atque trifariam concinnati pulchritudine et magnitudine, tam qui marmoreus est, nempe in basibus et capitellis, quibus anguli intercipiuntur, quam qui patrius, nulla in re extero cedens. Nondum de variis et multiplicibus zonis, a fundamentis ad cäcum usque protensis et intextis, quod spectatorem damno afficit, visum circumscribens. Quoniam modo sermo, paucis quidem, tanti temporis et laboris, tantæque manus opificium exornare poterit? An hoc dixisse satis fuerit, quod cum multa opera, tum privata, tum publica, urbibus aliis ornamento 360 sint, hoc, vel solum, eam viu habuit, ut nos apud complures claros et celebres redderet? Ac templum quidem ad hunc modum se habet. Quoniam autem sacerdote etiam opus erat, hunc quoque ex suo largitur; templo dignum, dicere haud queo, sed tamen largitur. Quandoque etiam adjungit, nempe filii calamitates, atque in holocaustum habeat, victimam spiritualem, quæ

D XL. Quid ait, o pater? Hæcne sufficiunt, atque hanc laudationem, quæ vel te prosequatur, vel

cris, et quasi solariis. Hæc Græci κατηχούμενα appellant. Ubi mulieres præcipue sacris aderant, et per cancellos in templum prospiciebant: Billius: « Orbicularibus cursibus. »

(15) *Εἰς τρίχα.* Reg. bm, εἰς τρίχας. Billius, « in crinem. »

(16) *Μαρμάρος.* Coisl. 1, μαρμάρεος.

(17) *Κεφαλίστρ.* Billius: « capitiū. »

(18) Ο. Deest in Reg. a et Or. 1.

(19) *Παρ' αὐτοῦ Θεός.* Sic Or. 1. In ed., Θεός παρ' αὐτοῦ.

(20) *Ολοκάρπωμα.* Or. 1, κάρπωμα, « oblationem, victimam, munus. »

funus tuum ornet, ita accipis, quasi laborum eo-
rum, quos ob mea doctrinæ studia suscepisti, fru-
ctum tuleris? Nun, pro veteri more, pacem ora-
tioni tribuis, eique, ne modum excedat, finem
prescribis? An potius aliquid uberioris desideras?
Sed haud dubie præscribis; satis enim longam ora-
tionem habuimus. Hoc vero mihi, pace tua, adju-
cere liceat. Fac sciamus, quanam in gloria sis,
quod lumen te circumstet, atque uxorem tuam
aliquanto post, et liberos, quorum funus deduxisti,
ac me quoque, aut nihil adhuc, aut certe pa-
rum hujus vitæ malis afflictum, iisdem taberna-
culis excipe: atque ante tabernacula, hoc dulci
lapide, quem ambobus nobis statuisti, videlicet
hic quoquo sacerdotem tuum et cognominem ho-
nore afficiens, et sermoni prætermisso, et in tui
gratiam assumpto, ignosce: ac denique, cum gre-
gem universum, et pontifices omnes, quorum pater
vocatus es, tum me præsertim, paternæ ac spiri-
tualiter coactum, periculi securos gubernia, ne
viam mihi abs te illatam usquequaque accusem.

XLI. At tu, quid censes, o sermonum meorum
et agitationum judex? Si hæc sat commode et co-
piose, atque ut cupiditate tua dignum erat, dicta
sunt, hoc calculo tuo confirmata, et accipiemus.
Nam profecto Dei calculus tuus calculus est. Sin
autem longe infra ipsius gloriam et spem tuam
substitutus, in promptu est qui suspectias **361**
serat. Vocem tuam, opportunæ pluviae instar, ex-
petitam illius laudibus immitte. Ac sane ipse ma-
ximis te nominibus sibi obnoxium et obstrictum ha-
bet, nempe et ut pastor pastorem, et ut pater fi-
lium, quod quidem ad gratiam attinet. Quid vero
mirandum, si, qui terrarum orbi per te intonuit,
idem nunc fructum quoque aliquem ex tua voce
capiat? Restat jam, ut cum spirituali Sara, magni
ætatis, de iis, quæ ad funus spectant, disseram.

XLII. Non est, o mater, eadem Dei et hominum
natura; aut, ut in genere loquar, superorum et
terrestrium. Apud illos enim constans et immor-
tale est, tum ipsum esse, tum quæcumque ad illud
pertinent. Firmorum enim res firmæ sunt. Res

(21) Ὅμοδεντα. Sic Reg. a, bñ, Or. 1, Jes. In D
ed., διδύγυον.

(22) Προκατέθαψας. Quos tumulo composuisti. Reg. a, duo Colb., Or. 1, Jes., ipse Billius, προχα-
τάσθεες, « in antecessum, prævertebas accepisti, prius occupasti. »

(23) Τῷ γλυκεῖ λίθῳ. Id est, inquit Elias, « Se-
pulcro, quo corpus tuum legitur, quod et tibi ipsi
et mihi statuisti. » Mox, τὸ σὸν ἱερόν, « victimam
tuam. » Sic Combessius libenter legeret. Billius
legisse videtur, τρέα, « sacerdotem. »

(24) Καὶ τοῦ ἀστρου. Duo Colb., tres Colb., Or.
1, Jes. et Elias, καὶ τοῦ λαοῦ, « et populo. » Hinc
Schol.: Παρεθέντα λαὸν, τὸν Σαστιμὸν λέγει, προ-
σληφθέντα δὲ τὸν Ναζιανὸν. « Populum diuinissimum,
seu refectum, Sasimorum plebem dicit; assumptum
vero, Nazianenum. » Quæ quidem lectio melior vi-
detur. Peit Theologus, extincto jam patre, utrius-
que plebis cura liberari, tum Sasimorum, quam
pridem reliquerat, tum Nazianensem, quam in patris
gratiani, ac donec is vilæ superstes esset, in se re-

A ἐμόχθησας, τὸν εἰτε πρωπεμπτέριον, εἰτε ἐπιτάξιον
τοῦτον ἐπαινον; καὶ δίδως εἰρήνην τῷ λόγῳ, τὸν πα-
λαιὸν τρόπον, κἀνταῦθα τοῦτον ὅριζεις. φεύγων ἡν
κόρον, ὡς ἀν εἴη σύμμετρος; ή τίνα προσθήκην ἐπι-
ζητεῖς; Ὁρίζεις, οἶδε· καὶ γάρ αὐτάρκης. Ἐκεῖ-
νο δὲ προσθεῖναι συγχώρησον. Γνώρισον τὴν ποὺ
ποτε εἰ δόξης, καὶ τὸ περὶ σὲ φῶς, καὶ τὴν σὴν μετ'
διλγὸν διδύγυον (21), καὶ τῶν τέκνων. & προκατέθα-
ψας (22) κάμε ταῖς αὐταῖς δέξαι σκηναῖς, ή μηδὲν
ἔτι, ή μικρὸν τῷ βίῳ τούτῳ κακοπαθήσοντα· καὶ πρὸ^B
τῶν σκηνῶν, τῷ γλυκεῖ λίθῳ (23) τούτῳ, ὃν ἀμφοτέ-
ροις ἔστησας, τιμῶν κἀνταῦθα τὸν σὸν ἱερὸν καὶ
ὅμώνυμον· καὶ τοῦ λόγου (24) συγγνώμην ἔχε, τοῦ
τε παρεθέντος, καὶ τοῦ προσληφθέντος σὴν χάριν.
Καὶ διεξάγοις ἀκινδύνως (25), μάλιστα μὲν ἀπασαν
ποιμνὴν καὶ πάντας ἀρχιερέας, ὃν ἐκλήθης πατήρ,
ἔξαιρέτως δὲ τὸν ὑπὸ σοῦ βιασθέντα, καὶ τυραννι-
θέντα πατρικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ὡς ἀν μὴ
πάντα σε μεμφούμην τῆς τυραννίδος.

ΜΑ'. Σοὶ δὲ (26) τὸ δοκοῦμεν, ὃ κριτὰ τῶν ἐμῶν
λόγων καὶ κινημάτων; Εἰ μὲν αὐτάρκως διείλεκτα:
ταῦτα, καὶ τῆς σῆς ἐπιθυμίας ἀξίως, τοῦτο ἐπιψή-
φισον (27), καὶ δεχόμεθα· πάντως δὲ Θεοῦ ψῆφος
ἡ σῆ. Εἰ δὲ παρὰ πολὺ τῆς ἐκείνου δόξης, καὶ τῆς σῆς
ἐλπίδος, ἐγγὺς ὁ σύμμαχος. Ἐπάφες τὴν σὴν φωνὴν
τοῖς ἐκείνου καλοῖς προσδοκῶμένην, ὡς ὑετὸν ὄμβρι-
μον (28)· πάντως δὲ ὑπόχρεων ἔχει σε τῶν μεγίστων,
καὶ ὡς ποιμένα ποιμήν, καὶ ὡς πατήρ υἱὸν τὸν ἐν
χάριτι. Τί θαυμαστὸν, εἰ διά (29) σοῦ βροντῆς τῇ
οἰκουμένῃ, καὶ αὐτός τι τῆς σῆς φωνῆς ἀπολαύσειν;
Τί δει λοιπόν; Τῇ πνευματικῇ Σάρδικῃ, τῇ τοῦ μεγά-
λου πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ, καὶ διδύγυῳ, καὶ ισοχε-
νῷ, συμφιλοσοφήσαι τὰ ἐπικήδια (30).

ΜΒ'. Οὐχ ἡ αὐτὴ φύσις, ὃ μῆτερ, Θεοῦ καὶ ἀν-
θρώπων (31)· μᾶλλον δὲ διλῶς τῶν θείων καὶ τῶν
ἐπιγείων. Παρ' ἐκείνοις μὲν τὸ διτρεπτὸν καὶ ἀθάνα-
τον, αὐτοῦ τε τοῦ εἶναι, καὶ τῶν δισα τοῦ εἶναι· τὸν
γάρ παγίων τὰ πάγτα. Τὰ δὲ ἡμέτερα πῶς ἔχει;

ceperat. Sic ergo reddiderim: « da veniam, plebis-
que tuum ejus quæ a me relicta est, tum ejus quan-
in tui gratiam suscepisti, » etc.

(25) ἀκινδύνως. Citra periculum, periculi se-
curos. A Billio omnissum.

(26) Σοὶ δέ. Schol.: Πρὸς τὸν μέγαν Βασι-
λεῖον. « Magnum Basilium alloquitur. »

(27) ἐπιψήφισον. Reg. a, bñ, Or. 1, ἐπιψή-
φισα.

(28) Ὄριμον. Billius: « maturæ. »

(29) Εἰ διά, etc. Sic Reg. bñ, Coisl. 1, Or. 1.
In ed. f. διά. « Quid autem mirandum, inquit Elias,
si is, qui universo orbi salutarem doctrinam per te
intonuit, utpote qui tibi manus imposuerit, ipse quo-
que ex voce tua fructum aliquem capiat? » Basilius
siquidem, qui pia doctrina orbem replebat, Gregorii
patris studio et opera, Cæsariensis episcopus crea-
tus fuerat.

(30) Τὰ ἐπικήδια. Or. 1, τὰ ἐπικήδεια.

(31) ἀνθρώπων. In nonnullis, ἀνθρώπων.

‘Ρει τε καὶ φθείρεται (32), καὶ δὲλλοτε δλλῆγη λαμβάνεται μεταβολήν. Ζωὴ γοῦν καὶ θάνατος, ταῦθ’ ἀπεριέγεται, πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρειν δοκοῦντα, εἰς δὲλλῆται περιχωρεῖ πῶς καὶ ἀντικαθίσταται. Ἡ μὲν γάρ ἐκ φθορᾶς ἀρχομένη τῆς μητρὸς ἡμῶν, καὶ διὰ φθερᾶς δὲδεύουσα τῆς ἀεὶ τοῦ παρόντος ἔκστάτεως, εἰς φθορὴν καταστρέψει τὴν τοῦ βίου τούτου κατάλυσιν· ὁ δὲ τῶν ἐνταῦθα κακῶν ἀπαλλαγὴν ἔχων, καὶ πρὸς τὴν ἄνω πολλάκις μετάγων ζωὴν, οὐκ οἶδα εἰ κυριώς προσαγορεύοντο θάνατος, ἐν δύρματι μᾶλλον ἢ πράγματι τὸ φοβερὸν ἔχων· καὶ κινδυνεύομεν πάσχειν τις ἀλογον πάθος, ἢ μὲν ἔστιν οὐ φοβερὸν δεδούχεται, ἢ δὲ φοβεῖσθαι ἀξιον ως αἱρετώτερα περιέποντες. Μία ζωὴ, πρὸς τὴν ζωὴν βιέπειν· εἰς θάνατον, ἡ ἀμαρτία· ψυχῆς γάρ διεθρος. Τάλλα δὲ, οἵ μέγα φρονοῦσι τινες, ὀνειράτων δίκις ἔστι κατὰ τῶν δινῶν παιζούσα, καὶ ψυχῆς ἀπατηλὰ φάσματα. Ἀντιτιας ἔχωμεν, ὡς μῆτερ, σύντε τῇ ζωῇ (33) μέγα φρονήσομεν, οὔτε τῷ θανάτῳ λίαν ἀνιασθεθεῖται. Τι τούτην δεινὸν πεπόνθαμεν, εἰ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν ἐνένει μεταβεδῆκαμεν; εἰ στροφῶν (34), καὶ ἕλγων, καὶ κόρων, καὶ τῆς αἰσχρᾶς φορολογίας ἀπηλλαγμένοι, μετὰ τῶν ἐστώτων καὶ οὐ ρεῖντων ἐσθμενα φῶτα μικρὰ, φῶς τὸ μέγα περιχορεούντες;

μη, ac turpi illa tributi exactione liberati, cum parva lumina futuri sumus, circum lumen illud magnum tripudiantes?

ΜΓ'. Ἄλλα λυπεῖ σε τὸ τῆς διαζεύξεως; Ἄλλ' εὐδραίνεται τὸ τῆς ἐπίτεος. Ἄλλα δεινὸν ἡ χηρεία (35); ἑκείνη (36) δὲ οὐ δεινόν. Καὶ ποῦ τὸ τῆς ἀγάπης ἀπαθόν, ἔστω τὸ ῥάμνιδόντα, τῷ πλησίον ἀπονέμειν τὰ προσαντέστερα; Τί δὲ καὶ δεινὸν δῶλας τῇ λυθρομένῃ μετὰ μικρόν; Ἐγγὺς ἡ προθεσμία, τὸ λυπηρὸν οὐκ ἐπίμονον. Μή φορτίζωμεν (37) ἀγενέσιοις λογισμοῖς τὰ κουφότατα. Μεγάλων ἐστερήμεθα καὶ γάρ τετυχήκαμεν· τὸ μὲν στερεῖσθαι, πάντων, τὸ δὲ τυχεῖν, οὐ πολλῶν. Μή τοῦτο καμπτέτω, ἀλλ' ἐκείνῳ παραμυθείσθω (38). Τὸ γάρ κρείττον, νικῆν εὐλογώτερον. Ἕνεγκας παιδῶν ἀποδολήν, τῶν ὥραίων ἔτι, καὶ τῷ ζῆν (39) ἐπιτρέπειν, ἀνδρικώτατα καὶ φιλοσοφώτατα· ἐνεγκε καὶ γηραιοῦ κατάθεειν σώματος ἥδη τῷ βίῳ κάμνοντος, εἰ καὶ τάς αἰσθήσεις ἀπαθεστάτας ὁ τῆς ψυχῆς τόνος αὐτῷ (40) συνετήρησεν. Ἄλλα δέῃ τοῦ κηδεμόνος; ποῦ δὲ οὐδὲ οὔτε Ισαάκ, οὐ ἀντὶ πάντων σοι καταλέοιτεν; Αἴτει παρ' αὐτοῦ τὰ μικρά, τὴν χειραγωγίαν, καὶ τὴν δουλείαν· ἀντιδίου τὰ μείζονα, τὴν μητρικήν εὐλογίαν, καὶ τὰς εὐχάς, καὶ τὴν ἐκείνεν ἐλευθερίαν. Ἀγανάκτεις νοοθετούμενή; τοῦτο ἐπαινῶ· καὶ γάρ πολλοὺς νενουθέτηκας, οἶσος; ὁ πολὺς χρόνος ὑπὸ τὴν σήν ἤγαγε σύνεσιν. Οὐδὲν δ λόγος πρὸς σὲ τὴν φιλο-

(32) Φθείρεται. Reg. bni, et Or. 1, φέρεται, « seruitur, voluntur. »

(33) Τῇ ζωῇ. Reg. a, duo Coisl., Or. 1, Combes., τῷ ζῆν τούτῳ. Idem codices λίτω sequens non agnoscunt.

(34) Εἰ στροφῶν, etc. Sic Reg. a, duo Coisl., Or. 1. « Si rerum humanarum vicissitudinibus, » etc. In ed., εἰς τροφῶν. Billius, « Si conversionibus, vertiginibus, salutib; » etc.

A autem nostræ quo pacto se habent? Finunt et corruptuntur, atque alias aliam mutationem capiunt. Vita quippe et mors, quod dicitur, tame si plurimum inter se dissidere videantur, inter se tamen quodammodo immicant, atque altera in alterius locum subit. Illa enim a corruptione, matre nostra, incipiens, ac per corruptionem, hoc est, perpetuum ejus, quod præsens est, excessum, gradiens, in corruptionem tandem, hoc est, in hujus vitæ finem desinit; hæc autem, quæ præsentibus malis liberat, atque etiam sæpe ad supernam vitam traducit, haud scio an proprie mors appellari queat, utpote nomine magis quam re formidabilis. Atque absurde quodammodo et præpostere affecti esse videntur, qui ea, quæ minime horrenda sunt, extimemus, quæ autem metuenda sunt, ut optabiliora, complectimur. Una vita est, ad vitam respicere. Una mors, peccatum; est enim animæ interitus. Alia autem, ob quæ nonnulli animis efferuntur, insomniorum visio sunt, veris rebus illudens, et fallacia animæ spectra. Si hac mente fuerimus, o mater, nec ob vitam animos attollemus, nec ob mortem nimium angemaur. Quid igitur grave nobis accedit, si hinc ad veram vitam migravimus? Si vicissitudinibus, fallaciis, fastis, stabilibus rebus, minimeque fluxis et caducis, magnum tripudiantes?

XLIII. At disiunctio te angit? Spes te oblectet. At gravis res est viduitas? 362 Sed illi non gravis. Ubi porro charitatis bonum erit, si faciliora quispiam sibi ipsi dans, asperiora proximo tribuat? Imo quid est omnino, quod ei, quæ paulo post dissolvenda est, grave videri debeat? Instat præstintus dies; diurna molestia non erit. Ne committamus, ut ignavis cogitationibus res levissimas oneremus. Magnis rebus privati sumus; at etiam iis nobis frui contigit. Privari porro omnium est; frui paucorum. Quare ne mentem nostram illud dejiciat, verum hoc potius consoletur. Aequius enim est, ut, quod melius est, vincat. Filiorum amissionem, qui, florentes adhuc ætate, longiorrem vitam acturi videbantur, fortissime ac sapientissime tulisti; age, senilis etiam corporis, jam vivendo defatigati, depositionem feras, etiam si animi vigor integerrimos ipsi sensus conserverat. At deest, qui tui curam gerat? Ubinam ergo hic tuus Isaac, quem tibi ille, omnium instar, reliquit? Parva illa ab eo pete, nempe ut te manu ducat, tibiique serviat: majora repende, hoc est, maternam benedictionem, orationes, atque illius ævi libertatem. Moneri te indignaris? Id vero lau-

(35) Χηρεία. Sic Reg. a, bni. Alii, χηρία.

(36) Ἐκείνω. Coisl. 1, ἐκείνο, « id autem non grave. »

(37) Φορτίζωμεν. Coisl. 1, φροντίζωμεν, « curremus. »

(38) Παραμυθείσθω. Coisl. 1, παραμυθείτω.

(39) Τῷ ζῆν, etc. Coisl. 1, τῷ ζῆν. Billius, « ad vivendum aptorum. »

(40) Αὐτῷ. Reg. a, Coisl. 1, Bas., sol.

do: nam multos ipsa monuisti, nimirum eos omnes, A σοφωτάτην τοις πενθοῦσι παραμυθίᾳ qui in tam longo temporis spatio ad tuam prudentialiam sese contulerunt. Quare ad te feminam in primis sapientem, nihil hæc oratio pertinet: sit autem mæcentibus communis solatii medicina, ut sciant mortales, se mortalium funus ducere.

(41) Οὐ δὲ εἰδεῖσθαι, etc. Sic Or. I. Alii, εἴδοτε. Colis. I, εἴδοτε. Billius: « ut homines illud intelligant, homines a se præmitti. » Hunc locum sic exponit Elias, « ut discant homines, qui mortales sunt se immortales quoque homines præmittere, quorum cor-

pora quidem tumuli, animas autem, quæ immortales sunt, loci quidam actionibus congruentes suspiciunt, usque ad futuram resurrectionem, in qua unquamque anima, corpus suum recipiens, aut lucis aut ignis hæres existet. »

363 MONITUM IN ORATIONEM XIX.

I. Gregorius, post patris obitum, in dilectam solitudinem sese recipere parabat. Inter has moras, Julianus, non Apostata, qui jam e vivis excesserat, sed alter Gregorii nostri amicorum et æqualium optimus, eadem cum Theologo patria natus, iisdemque usus magistris ac imbutus disciplinis, quicquid etiam jam in jure dicendo, eximium sibi æquitatis ac probitatis nomen compararat, exæquandis tum tributis Nazianzi præsticitur. Hunc confessim Gregorius ad misericordiam et benignitatem erga pauperes, clericos et philosophos, id est monachos, tum litteris (42), tum carmine (43) incendere nititur. Lubenter petitis annuit Julianus, ea tamen lege ut ipse vicissim sermonem, tributi loco, penderet. Fuit Theologo gravis hæc imposita lex. Sed omnia vicit iusius erga pauperes amor: et vero, licet repugnans, hanc subinde habuit orationem.

II. Exorditur orator « a tyrannide, qua ex charitate assidue premitur. » Ipse enim per omnem vitæ cursum, huic mundo emori, et vitam in Christo absconditam ducere peroptabat. Amisso patre, silentium amplectitur; quo in proposito invictum se ratus, victimum se postea fatetur; atque iis in angustiis positus, aliquid silentio præstabilius dicere expedit. Arrepta igitur oblatæ martyrum festivitalis occasione, eorum exemplis, ab humanarum rerum contemptu ad coelestia, inodis omnibus, auditores evehit. Postquam autem plurima de benignitate, misericordia cæterisque virtutibus disseruit, docet (n. 11) « reddenda Cæsari quæ sunt Cæsaris, et quæ sunt Dei, Deo. » Deinde ad Julianum orationem transfert, eumque hortatur, ut, qui tributa in publicas rationes referat, hæc æqua lance describat, atque Christum ipsiontem descriptionis tempore natum præ oculis habens, sese benignum et facilem conservis suis præbeat.

III. Hæc est analyticæ hujus orationis synopsis. Dictam credimus eo temporis spatio, quod ab obitu Gregorii senioris usque ad Theologi iu Isauriam secessum effluxit. Cum enim Theologus hac in oratione Gregorium patrem, ne semel quidem, ut in aliis consueverat, nominaverit, eo jam vita functo habitam esse nullatenus dubitandum. Obiit autem Gregorius senior, ut in Monito præcedenti vidimus, medio circiter anno 374, et Theologus in Isauriam anno sequenti secessit, ut ex rerum inde gestarum serie colligitur. Præterea Julianus, juxta Tillemontium (44), hoc ipsa anno 374 exæquandis tributis præfetus est. Unde non male conjetur, hanc pro pauperibus, clericis et monachis orationem, exeunte anno 374, vel ineunte 375, recitatam fuisse.

(42) Epist. 67.

(43) Carm. ad Jul.

(44) Art. XLII, p. 404.

ORATIO XIX^a.

364 *De suis sermonibus, et ad Julianum tributorum B. Εἰς τοὺς λόγους, καὶ εἰς τὸν ἐξιωτεῖρ τούτῳ εὐεργετοrem.*

I. Quænam hæc tyrannis est, qua ex charitate assidue premimur? Quænam sapientia nostra et scientia, ob quam festis omnibus diebus oppugnatur? Evidem undique meipsum explorans et excutiens, nullam omnino invenio. Cæterum hoc unum

^a Alias IX, quæ autem 19 erat, nunc 18.—Habita exente anno 374, vel, ineunte 375.

(45) Τούτῳ εὐεργετορ. Reg. a, Jes., aliquique nonnulli addunt, συμφιλητὴν αὐτοῦ γενόμενον, καὶ ἔχοντος Ναζιανζοῦ, s qui ipsius fuerat condiscipulus, et

A'. Τίς τι τυραννικό, ἢν ἔτι ἀγάπης δεῖ τυρanno μεθα; τίς τι ἐμή σοφία καὶ ἐπιστήμη, δι' ἣν καθ' ἔκαστην παντηγυριν πολεμούμεθα; Ἐγώ μὲν τῷ οὐδεμίλαν εὐρίσκω, πανταχθέν ἐμαυτὸν διεξάγων (46) καὶ διευθύνων. Πλὴν ἐν γε τούτῳ ἐμαυτῷ συνεπιστά-

Nazianzi exacior erat. Alter codex addit. καὶ εἰς τὸν ἀπογραφήν, « in descriptionem, » seu, « censu. »

(46) Διεξάγων, etc. Nicetas exponit: ἐξετάζων, καὶ διερευνῶν, « inquirens et indagans. »

ματ, καὶ ιωσ αὐ φαῦλον, καν τινες εὐθειαν δνομά-
ζωτιν. Ἐδουλήθη ἐν καιρῷ μὲν παντι νεκρωθῆναι
τῷ βίῳ, καὶ ζῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ κεχρυμμένῃ
ζωῇ, καὶ γενέσθαι τις μεγαλέμπορος, πάντων ὧν
ἴχω τὸν τίμιον ὠνησάμενος μαργαρίτην, καὶ ἀντι-
ένεις (47) τὰ βένοντα καὶ συρόμενα τῶν ἑστώτων καὶ
ώρανίων· ἡπερ δὴ πραγματειῶν μεγίστη καὶ βε-
νιοτάτη, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· εἰ δὲ οὐκ (48), ἀλλὰ
τοῦτο γε καρτερῆσαι, παραχωρῆσαι τῶν θρόνων (49)
τοῖς βουλομένοις, αὐτὸς δὲ διὰ βίου (50) πᾶς εἶναι
καὶ μαθητής, μέχρις δὲν τοῖς ποτίμοις τῶν λόγων τοὺς
ἀλιμούρους ἀποκλύσωμαι. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς ἐμῆς
ἔτσια (51) φιλοσοφίας, εἴτε εὐθείας, καὶ πρώτον·
δεύτερον δὲ, δὲ καὶ μέγιστον.

ταρη doctrinam eluissem. Ήας autem iace, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit;
alteram vero, eamque gravissimam, nunc audite.

B'. Ἐπειδὴ λόγω τὸν τῶν πολλῶν λόγων ἐπισχεῖν
οὐχ οἶδε τε ἐγενόμην, καὶ τὴν νῦν κατέχουσαν πάν-
τες φοράν καὶ προθυμίαν, εἰς τὸ διάσκειν τε καὶ
ἰαλεῖν τὰ τοῦ Πνεύματος χωρὶς Πνεύματος· ἐτέραν
ἡλθον, ὡς ἐμαυτὸν πειθώ, βελτίω τε καὶ ἀπονωτέραν
ὦδην, παιδεύσαι πρὸς ἡσυχίαν ἀπαντας τῷ ἀρχετύπῳ
τῆς σωτῆς· εἰ μὲν τι μέγα περὶ ἡμῶν οἰονται, τὴν
ὑπεροχὴν αἰδουμένους· εἰ δὲ μικρόν τε καὶ ὅσον (52)
ἔξιν, τῷ δομοτίμῳ συμμετριάζοντας. Ήντος δὲ λόγος
τῆς ἐμῆς σωτῆς· τοῦτο τῆς καρτερίας (53) ἡμῶν
τὸ μυστήριον.

I'. Ἀλλὰ τι πάθω; Ὁ μὲν Ἔνθεν (54), δὲ ἔνθεν
διέλκουσιν ἡμᾶς καὶ σπαράττουσι, καὶ ὑπὲρ τῶν
ἐμῶν δικάζονται πόνων, ὥστερ δέλλο τι χρέος τὸν
λόγων ἀπαραιτήτως εἰσπράττοντες, καὶ ἀγαπῶσι
καῦλον ή αὐτὸς ἐμαυτόν· καὶ εἰσὶ πάντες ἐμοῦ
σοφώτεροι, πλέον ή ἐγὼ γινώσκοντες καὶ δρὸν λόγου
η (55) σωτῆς· καὶ φασιν οὐκ ἀνήσειν, ὥστερ πειθρῷ
πυρέττεν (56) λίθον, παίοντες ἡμᾶς τοῖς ὀνειδεσιν,
Ἔως δὲν ἐκ μικροῦ σπινθῆρος τὸν τῶν λόγων πυρὸν
ἀνάβωσιν. Ἡδη δὲ τινες αὐτῶν καὶ ὑπισχνοῦνται
γρηστότερα, καὶ μεγάλα προτιθέσαιν ἀθλα τοῖς λό-
γοῖς· πρώτον μὲν ἐστούν εὐποιήσειν, δόντες τῷ Θεῷ
καὶ τῷ μηνὶ εἰς τὸν λόγον καρποφορῆσαι· Ἐπειτα καὶ
τούσδε πάντας. διὰ τῆς ἀπογραφῆς (57), τὸν ἐμὸν
καῆρον, εἰπερ ἐμὸς δὲ πατρικὸς, τὸ ἐμὸν ποίμνιον,
οὐς λίαν ἀδικοίην, μὴ πάντα τρόπον εὐεργετεῖν πρ-

⁵⁰ Coloss. III, 3. ⁵¹ Matth. XIII, 45 seqq.

(47) Ἀντιδούς. Jes., ἀντιδιδούς.

(48) Οὐκ. Reg. bm, οὖν.

(49) Τῷρ θρόνων. Coisl. I, τὸν θρόνον. Sic etiam Nicetas, qui διδασκαλικὸν id est, « magistri cathedram, » ex episcopali munere, exponit.

(50) Διὰ βίου. « Per totam vitam. » Sic Nicetas interpretatur: διὰ δῆλης μου τῆς ζωῆς. Neque enim mirum videri debet, Gregorium tanto humilitatis amore præditum, inter pueros ac discipulos totam vitam transigere desiderasse. quoad dulci doctrina salsam et amaram eluisset. Unde satis indicat tum morum tum doctrinæ puritatem toto vita tempore vix comparari posse. Ejus silentium non « stoliditas, » sed « prudens potius ac modestia, » appellari debet. Non igitur bene Billius, qui διὰ βίου per « tantisper » reddit. Quis enim ignorat, nullum

A mibi conscius sum, ac fortasse non improbum et
reprehendendum, quantumvis nonnulli stultitiam id
appellent. Illud optabam, maxime quidem per
omnem vitæ cursum, huic mundo emori, vitamque
in Christo absconditam ⁵² ducere, ac magni cuius-
dam negotiatoris instar, rebus meis omnibus, pre-
ciosam illam margaritam euere ⁵³, fluxasque et
fragiles opes cum firmis et cœlestibus commutare:
quæ quidem negotiatio sana mente præditis longe
maxima est ac certissima; quod si minus consequit
possem, me certe ita continere, ut sublimes sedes
iis, qui earum cupiditate ducerentur, concedereim;
ipse vero per totam vitam inter pueros et discipu-
los censerer, quoad dulci doctrina salsam et ama-
rani doctrinam eluissem. Hæc autem iace, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit;

B'. Quoniam enim multorum hominum loquacita-
tem sermonem reprimere non potui, nec promptiu-
dinem illam animique impetum, quo nunc omnes
ad ea quæ Spiritus sunt, sine Spiritu docenda et
exponenda præcipites feruntur, alteram viam, et,
ut inibi persuadeo, meliorem minasque laborio-
sam, ingressus sum, ut proposito silentii exemplo
caeteros ad silentium erudirem: si quidem de nobis
honorifice sentiant, præstantiam honore ac rever-
entia prosequentes; sin autem parum magnifice,
ac perinde ut dignum est, æqualis sui mediocritati-
tem imitantes. Hæc meæ taciturnitatis ratio; hoc
obfirmati propositi nostri consilium.

C III. At quid faciam? Alii aliunde me trahunt et
lacerant, ac de meis laboribus mihi litem creant,
sermonem, non secus ac ⁵⁴ 365 debitum quoddam,
rigide flagitantes, meque vehementius, quam ego
meipsum, diligentes, ac me omnes sapientia vincunt,
ut qui sermonis silentiique tempus magis quam
ego, cognitum et exploratum habeant. Quin etiam
negant se ante, ut silicem ferro, sic me conviciis
tundendi finem facturos, quam ex parva scintilla
ingentem sermonum flammarum excitarint. Jam vero
quidam etiam jucundiora promittunt, meisque
sermonibus præmia magna proponunt; primum
quidem, ut de scipsis optime mereantur, Deo nimi-
rum ac nobis hoc dantes, ut suus orationi nostræ
fructus constet: deinde ut descriptione bos etiam
omnes juvent; hos, inquam, sortem meani, si modo

D esse inter homines, qui « tantisper » discipulus esse
non debet?

(51) Εστω. Deest in Pass. Reg. c. habet,
εἴτε, [melius.]

(52) Καὶ ὅσον. Sic tres Regg.. etc. In ed., καὶ
οὐδὲ ὅσον. « nec perinde atque dignum est, » ut Billius
interpretatur.

(53) Καρπετας. Coisl. 2, σωτηρας, « salutis. »

(54) Ο μὲν ἐρθσ, etc. « Alius hinc, alias il-
line, » etc.

(55) Η. Nonnulli, καὶ.

(56) Ηυπίτηρ. Reg. bm, et Goisl. I, πυρ-
την.

(57) Διὰ τῆς ἀπογραφῆς. « Per descriptionem, »
nimirum Juliani opera, tributorum exæquatoris,
Gregorio amicissimi.

quæ paterna sors, mea censenda est, meum, in-
quain, gregem, quem quidem nisi omnibus benefi-
ciis augere studerem, iniquissime facerem. In quo
etiam illud est præclarissimum, quod, ut a me ser-
monem impetrant, hoc ipsum offerunt, quod ut con-
sequerer, magnus mihi labor in dicendo suscipien-
dus fuisset. O præclaram contentionem, qua me
vincere admittuntur! o insignem liberalitatem! Vi-
dete quid silentium nostrum efficerit: majus in
vobis sermonum ipsorum desiderium excitavit.
pepererit. Utinam quantum utilitatis silentium attulit,

IV. Qroniam igitur placet, atque invictum vi-
cistis, ac de nostra philosophia tropæum statui-
stis, age, aliquid ad vos dicam silentio melius ac
præstabilius. Nihil igitur molle ac remissum, nihil
numerosa concinnitate multitudini jucundum elo-
quar; non enim eximiā gratiam mei amantibus
rependerem, hoc orationis genere utens; verum
admodum robusta et acri ac vehementi dicendi
ratione utar, et qua ipsi fortasse meliores efficie-
mini, nimirum a carne ad spiritum translati, ani-
mique in altum abunde subiecti. *Fili hominum,*
usquequo gravi corde? (initium enim a Davide du-
cam, propheta in dicendo maxime sublimi;) *ut quid*
*diligitis vanitatem, et queritis mendacium?*⁵⁹ Hanc
scilicet vitam, et delicias, et exigua gloriola, et
humilem potentiam, et falsam prosperitatem, ma-
gnum aliquid et amplum esse existimantes. Hæc
tamen non magis eorum qui ea possident, quam
eorum qui ea in spe habent, propria; neque horum
rursus magia, quam illorum apud quos ne in
expectatione quidem unquam fuerunt: verum **368**
ut pulvis a turbine,⁶⁰ sic ea ab aliis ad alios sub-
inde ventilantur atque jactantur, et sicut fumus
dilabuntur,⁶¹ et tanquam insomnium homines deludunt⁶², utib[re]isque instar, manibus ieneri ne-
queunt; ac denique ita comparata sunt, ut nec, cum absunt, de iis consequendis desperent, qui
non habent; nec cum adsunt, habentibus fida et certa sint.

V. Non in cœlum sursum suspiciemus? Non
experciscemur? Non lemas ex oculis detrahemus?
Non, quænam veræ divitiæ sunt, intelligemus? Qui
verus splendor? Ubi dignitas mutationis expers?
Quæ finem nesciens beatitudo? Ubi bonum illud nec
fluctuans, nec alio migrans, nec insidiis obnoxium?
Non hæc multis laboribus, sudoribusque, si ita
contingat, adipiscemur? Non, si quid deliciis in
hac vita dandum est, rerum futurarum spes pro
deliciis habebimus? Non animadvertemus, tum om-
nes sanctos martyres, qui, velut communes quidam
nodi, universum terrarum orbem complexi sunt,
tum hos etiam quorum nomine festum hunc diem
agitamus? Quam ob causam vulnera, vincula, cru-

⁵⁹ Psal. iv, 3. ⁶⁰ Sap. v, 15. ⁶¹ Job xxi, 18. ⁶²

(58) *Tῆς ἀδοξίας τῆς ἡμετέρας.* Billius: « mei
nominis obscuritas gloriæque contemptio. » Non
recte; cum potius, ob nominis claritatem, sermones
ab eo poscebantur, eo quod dicendi copia insignis
habebatur.

(59) *Ἄγητητος.* *Invictum.* Addit Billius: « ut
ipse quidem sibi videbatur. » Quæ cum a Græco
absint, delenda judicavimus.

(60) *Ἐστιγσατε.* Püss., έστησαθε.

A θυμούμενος. Τὸ δὲ κάλλιστον, διει, δι πολλὰ πονήσαν
τας ἔδει κατορθώσαι τοῖς λόγοις, τοῦτο ὅπερ τῶν λό-
γων αὐτῶν εἰσφέρουσιν. « Ο τῆς καλῆς φιλονεικίας,
ἡν ἐμὲ νικῆσαι φιλονεικοῦσιν! » Ο τῆς ἐπαινετῆς ἐπι-
δόσεως! Όρδετε πηλίκον τὸ ἔργον τῆς ἐμῆς σωπῆς·
αὐτοὺς ὑμὶν πεποίηκε τοὺς λόγους ποθεινοτέρους.
Όρδετε τὸν καρπὸν τῆς ἀδεξίας τῆς ἡμετέρας (58).
Εἴθε τι γένοιτο καὶ τῶν λόγων τοσοῦτον διφελος, δισυ
τῆς σιωπῆς.

Videτε quenq[ue] fructum meus gloriæ contemplius
tantum sermones ipsi afferant.

D'. Οὐκοῦν ἐπειδὴ ταῦτα δοκεῖ, καὶ νενικήκατε τὸν
ἀγῆτητον (59), καὶ τρόπαιον ἐστήσατε (60) κατὰ τῆς
ἐμῆς φιλοσοφίας, φέρε τι φθέγξαμαι (61) πρὸς ὑμᾶς,
τῆς σιωπῆς ἀμεινον. Φθέγξομαι τοιγαροῦν, οὐ μα-
λακόν τι καὶ ἀναβολημένον, οὐδὲ τῆς ἡδίστης τοῖς
πολλοῖς ἀρμονίας (οὐδὲ γέρ δι καλῶς ἀμειδούμην
τοὺς ἐμοὺς ἔραστάς, οὐτα διαιλεγόμενος), ἀλλὰ καὶ
λίαν ἀνδρικόν τε καὶ σύντονον (62), καὶ ψ τάχα ἀν
ἀμεινούς γένοισθε, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τὸ πνεῦμα
μετενεχθέντες, καὶ ὑψωθέντες ἱκανῶς τὴν διάνοιαν.
Υἱοὶ ἀρθρώπων, ἔως πότε βαρυκάρδιοι (προσιμά-
σομει γάρ πρὸς ὑμᾶς ἐκ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου
Δαβὶδ); *Ira τι ἀγρατᾶτε ματαιότητα, καὶ ἡτεῖτε*
ψεῦδος, μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ τὴν τρυφήν,
καὶ τὸ μικρὸν δοξάριον, καὶ τὴν ταπεινὴν δυναστελαν,
καὶ τὴν ψευδομένην εὐημερίαν ὑπολαμβάνοντες; *Ἄ*
μη τῶν ἔχοντων μᾶλλον ἔστιν ἢ τῶν ἐλπισάντων, οὐδὲ
τούτων μᾶλλον ἢ τῶν οὐδὲ προσδοκησάντων· ὥσπερ
χοῦς ὑπὸ λαίπατος ἀλλοτε εἰς ἄλλους φιτιζόμενά τε
καὶ μεταφρίπτομενα, ἢ ὥσπερ καπνὸς διαρρέοντα,
καὶ ως δηναρ πεζίοντα, καὶ ως σκάλ μὴ κρατούμενα·
οὗτε ἀπόντα διασέλπιστα τοῖς οὐ κεκτημένοις, οὗτε
παρόντα πιστὰ τοῖς ἔχουσιν.

C E'. Οὐκ ἀναβλέψομεν εἰς τὸν οὐρανὸν δικῶν; οὐκ
ἐκκήψομεν; οὐ τῶν ὁφθαλμῶν σὴν λήμην πειρατ-
σομεν; οὐκ εἰσόμεθα, τις ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος, καὶ
τις ἡ δυντα λαμπρότης, καὶ ποῦ τὸ μὴ διαπίπτον (63)
ἀξίωμα; τις ἡ ἀπέραντος εύδαιμονία, καὶ ποῦ τὸ
ἀσάλευτον ἀγαθὸν (64), μηδὲ μεθιστάμενον, ἢ ἐπί-
δουλεύμενον; Οὐ κτησόμεθα ταῦτα πόλλοις ἰδρῶσι
καὶ πόνοις, ἀν οὐτω συμβαίνῃ; οὐκ, εἰ τι δει τρυ-
φὴν ἐντεῦθεν, ἐν ταῖς ἐλπίσι τρυφήσομεν; οὐ γνω-
σόμεθα τοὺς ἀγίους μάρτυρας, τούς τε ἄιλους πάν-
τας (65), οἱ πᾶσαν διειλήφασι τὴν οἰκουμένην, ὥσπερ
τινὲς κοινοὶ σύνδεσμοι, καὶ ὡν ἡ παρούσα πανήγυ-
ρις; Τέπερ τίνος τραύματα, καὶ δεσμὰ, καὶ στρε-
σθώσεις, καὶ πυρὸς ἀπειλὴν, καὶ ξιφῶν ἀκμὴν, καὶ
Eccl. xxix, 1.

(61) Φθέγξαμαι. Sic Reg. d. Alii, φθέγξο-
μαι.

(62) Σύντορον. Cnisl. I, εὐτον.

(63) Διαλιπτόν. Quinque Regg., et decem Colb.,
μεταπτύτον.

(64) Τὸ δοσάλευτον ἀγαθόν. Cnisl. 2, τὸ μὴ ἀλ-
τριον ἀγαθὸν.

(65) Πάντας. Reg. d. ἀπαντας.

θηρῶν αγριοτητα, καὶ σκότος, καὶ λιμὸν, καὶ βάρα-
θρα, καὶ χρημάτων ἀρπαγὰς, καὶ μελῶν ἀποβολὰς,
καὶ θανάτους τὸ τελευταῖον, καὶ πάντα προθύμως
ὑπέστησαν, ὡσπερ ἐν ἀλλοτρίοις ἀγωνιζόμενοι σώ-
μασιν; Ἰνα τὶ γένωνται, καὶ τίνα (66) κλήρονομῆ-
σιν, ἢ (67) πᾶσι δῆλα, καὶ τὴν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν;
Οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος, ὑπὸ τῷ αὐτῷ βραβευτῇ
καὶ ἀγωνοθέτῃ, πρὸς τὸν αὐτὸν παρατάξιμεθα τύ-
ραννον, τὸν πικρὸν καὶ τότε καὶ νῦν τῶν ψυχῶν
διώκτην, τὸν ἀδρατὸν ἔχθρὸν καὶ πολέμιον; Οὐκ
ἀνδριούμεθα (68) παραπλησίως ὡσπερ ἐν κοινῷ
θεάτρῳ τῷδε τῷ κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ ἀκμῇ (69) τοῦ
κινδύνου ταχεῖν ἔχοντι καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀλλὰ
τοῖς γε καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀγωνίσμασι καὶ πα-
λαίσμασιν, ἵνα καὶ τῶν αὐτῶν στεφάνων ἀξιωθῶμεν,
ἢ ὅτι ἐγγυτάτῳ (70);

C. Ἔγὼ μὲν παντὶ διακελεύομαι, καὶ ἀνδρὶ καὶ
γυναικὶ, καὶ πρεσβύτῃ καὶ νέῳ, ἀστικῷ τε αὐτῷ καὶ
διγρικῷ, ἰδίῳτῃ καὶ ἀρχοντὶ, πλουσίῳ καὶ πένητι
(καὶ γάρ ὁ αὐτὸς ἀγών καλεῖ πάντας), πρὸς τοῦτον
ἀποδέσθαι προθύμως, καὶ μὴ μαλακίζεσθαι, μηδὲ
μέλλειν, μηδὲ προίεσθαι τὸν καιρὸν, οὐ πάλιν τυ-
χεῖν ἀμήκανον. Ἐργασίας γάρ ὁ παρών (71), δὲ
μέλλων ἀνταπόδοσεως. Ἐγείρεσθε (72), ἀγωμερ ἐτ-
τεύθετ, ἤκουσατε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, οὐ μᾶλλον
τι τοὺς τότε μαθητὰς ἐκ τοῦ τόπου τῆς Ἰουδαίας
ἀπάγοντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑστερού ἀπαντάς ἐντεῦθεν
ἀπανιστάντος (73), καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὑψούμενον ἔλ-
κοντος, ὃς ἡ ὑπόσχεσις. Ἀκολουθήσαμεν ἀγαθὸν
δεσπότῃ· φύγωμεν τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, φύγω-
μεν τὸν πλάνον κόσμου καὶ κοσμοκράτορα, γενώμεθα
καθαρῶς (74) τοῦ ποιήσαντος, τιμήσαμεν τὴν εἰκόνα,
αἰδεσθῶμεν τὴν κλῆσιν, μεταθῶμεθα τὴν ζωήν. Τί
ποιοῦμεν ἥμας αὐτοὺς ταπεινούς, ὑψηλὸν γεγονότες;
Τί τοῖς ὀρωμένοις ἐγκαταμένομεν (75);

divinam imaginem honore complectanunt, vocationem

cadentibus inhæreimus? Quid nos meti ipsos sponte dejicimus, cum

aspectum cadentibus inhæreimus?

Z. Ἐκαστος, δ τι ἀνοίξ τε ἢ, καρποφορείτω (76)
τῷ Θεῷ ἐν καιρῷ παντὶ, καὶ ἴδει πάσῃ καὶ βίων (77)
καὶ περιστάσεων, κατὰ τὸ μέτρον τῆς παρούσης αὐτῷ
δυνάμεως, κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ χάρισμα. Ἰνα πᾶσι
μέτροις τῆς ἀρετῆς, πάσας τὰς ἐκεῖθεν μονὰς πληρώ-
σαμεν, τοσοῦτον θερίσαντες (78), δοσον ἐσπείραμεν,
μᾶλλον δὲ τοσοῦτον ἐναποθέμενοι ταῖς θελαῖς ληγοῖς,
δοσον ἐγεωργήσαμεν (79). Εἰσφερέτω τις, δ μὲν χρή-

⁷² Joan. xiv, 31. ⁷³ Joan. xii, 32.

(66) *Tlra. Reg. c. τι.*

(67) *H. Sic duo Regg., et Comb. In ed., ἢ.*

(68) *Ἀρδριούμεθα. Duo Regg., ἀνδριούμεθα.*

(69) *Ἀκμῇ. Duo Reg., ἐν ἀκμῇ. *Periculi flam-
mam*, solet dicere Tullius. Gregorius vero vocat
«periculi aciem», cum statim, acerbo quodam
mortis genere, vita piis viris tollitur; cui, ut
ait Nicetas, opponit τοὺς ἀσκητικοὺς πόνους, «san-
ctas», scilicet et religiosas vita labores, qui in longum
temporis spatium porrigitur.»*

(70) *Ἐγγυτάτῳ. Reg. bm et Coisl. I, ἐγ-
γυτάτῳ. Mox pro ἐγὼ μὲν, Or. I habet, ἐγὼ
δέ.*

(71) *Παρών. Nempe, καιρός, «tempus.»*

A ciatus, ignis minas, gladiorum aciem, belluarum
furem, tenebras, famem, voragini, pecuniarum
direptiones, membrorum abjectiones, mortem
denique atque extrema omnia prompto et alacri
animo, tanquam in alienis corporibus dimicantes,
sustinuerunt? Utquid essent, utquid consequen-
tetur, nonne omnibus utique in prospectu esset,
vel nobis tacentibus? Non igitur nos etiam, cum
eadem spe, sub eodem certaminis judice ac præmii
arbitro, adversus eundem tyrannum aciem instrue-
mus, truculentum, iniquum, illum, et tunc, et nunc
etiam, animarum persecutorem, invisibilem hostem
et adversarium? Non pari virtute in hoc mundo,
quasi in communi theatro, certabimus, si non peri-
culi acie, et qua protinus defungi liceat, at in quo-
B tidianis saltem dimicationibus et palæstris, ut eas-
dem coronas, aut his proximas, consequamur?

VI. Equidem omnes, tam viros quam feminas,
tam senes quam juvenes, tam urbanos quam rusti-
cos, tam privatos quam principes, tam divites quam
pauperes, hortor, (idem enim certamen omnibus
propositum est,) ut ad pugnam cum hoc hoste
conserendam impigre se accingant, ac non **367**
ignavia laborent, aut moras nectant, atqua occu-
sionem, quam nulla postea ratione nancisci liceat,
abjiciant. Laboris enim præsens hoc tempus est;
futurum, præmiorum. Audistis Salvatorem dicen-
tem, *Surgite, abeamus hinc*: quibus verbis non
solum discipulos quos tunc habebat a Judæa loco
abducebat, sed etiam omnes qui postea ipsius
discipuli futuri erant hinc astrabebat, et ad seip-
sum, in altum evectum ⁷², quemadmodum se factu-
rum promiserat ⁷³, pertrahebat. Quocirca bonum
Dominum sequamur; fugiamus terrenas cupiditi-
ates, fugiamus impostorem mundum, et mundi
principem, pura mente Creatori nos addicamus,
sicut nostram reveremur, vitam in melius commu-
nem sublimes et excelsi creati simus? Quid rebus in

C D VII. Unusquisque Deo, quod poterit, offerat,
quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ,
pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi
concessa, ut, per omnes virtutis modos, omnes
cœlestis regni mansiones impleamus, tantum scili-
cet metentes, quantum severius; vel ut exactius
loquar, tantum in divinis horreis reconditum haben-
tes, quantum messuerimus. Conferat quidem, hic

(72) *Ἐγείρεσθε. Pass., ἐγέρωμεν.*

(73) *Ἄπανταστάτος. Reg. c, ei Combeſ., ἀπα-
ντώντος.*

(74) *Καθαρῶς, etc. Coisl. I et ppis Colb.,
καθαροὶ τῷ ποιήσαντι ἥμας, «puri efficiantur
Creatori nostro.» Pass., καθαρῶς τῷ ποιή-
σαντι.*

(75) *Ἐγκαταμέτρουμεν. Coisl. I, ἀπαντομένωμεν.
Pass., ἀπαντομένομεν.*

(76) *Καρποφορείτω. Or. I, καρποφορήτω [prave].*

(77) *Bīor. Or. I, βίον.*

(78) *Θερίσαντες. Or. I, πηρήσαντες, «servantes.»*

(79) *Οσον ἐπεργήσαμεν. Quantum messue-
rimus. Billius: «quantum araverimus.» Non*

pecunias, ille hoc ipsum quod nihil habeat; nec A propensam ad bene de proximo merendum voluntatem, ille bonam alterius voluntatem suscipiendo; hic honestam actionem, ille scitam et solerter contemplationem; hic tempestivum et commodum sermonem, ille cum ratione conjunctum silentium; hic inoffensam doctrinam vita inquit minime contraria, ille obsequenter et candidam aurem; hic castam virginitatem, et a mundo penitus abscondentem, ille pudicas nuptias, nec prorsus a Deo disjungentes; hic jejunium fastus expers, ille epulas ab intemperantia et petulantia remotas; hic attentionem et assiduitatem in orationibus et spiritualibus hymnis, ille pauperum curam et praesidium, omnes ascensum, atque extensionem ad ea quae priora sunt⁸⁷.

VIII. Praeclarum quoque munus est simplicitas, B et risum coercere, iram reprimere, oculum cohobere, menti vagandi potestatem **368** negare. Nihil oorum quae Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat, tametsi justo iudicio misericordiam ponderare soleat⁸⁸. Accipit ille, et Pauli plantationem, ut Pauli, et rigationem Apollo⁸⁹, et duo viduae minuta⁹⁰, publicani humilitatem⁹¹, et Manassis confessionem⁹². Moyses tabernaculum illud, ad caelestium exemplar constructum, in terra sivegebatur; et omnes, quod cuique denuntiatum fuerat, conserebant. Quin etiam suape sponte alii aurum, alii argentum, alii gemmas pretiosas ad superhumeralis ornatum erogabant: mulieres partim hyssum retortam, partim coccinum textum, partim purpuram, partim arietum pelle rubricatas, partim caprarum pilos, rem vilissinam, ad opus tabernaculi⁹³; alii, quod quisque aut quaque habebat; ceterum omnes afferebant, nec quisquam immunis erat, ne tenuiorum quidem. Consimilem nos quoque in modum pretioso Dei tabernaculo, hoc est, hujus Ecclesiae, quod non ab homine, sed a Deo fixum est⁹⁴, quodque variis virtutum ornamentis construitur, alias minus quiddam, alias maius, omnes tamen circa exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum⁹⁵, architectonica Spiritus arte constructi, et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiam si omnia contulerimus, minus ta-

piata, δὲ τὸ μηδὲν ἔχειν (80) · δὲ μὲν τὸ προθυμεῖσθαι, δὲ τὸ τὸν προθυμούμενον (81) ἀποδέχεσθαι · δὲ μὲν πρᾶξιν ἐπινειθῆ, δὲ θεωρίαν εἰστοχον · δὲ μὲν λόγον κατέριον, δὲ σιωπήν εὐλογον · δὲ μὲν τις διδασκαλίαν ἀπταιστον καὶ βίον μὴ ἀνθιστάμενον, δὲ ἀκοήν εὐπειθῆ καὶ (82) εὐγνώμονα · δὲ μὲν παρθενίαν ἀγήνη καὶ κόσμου παντελῶς ἀποτέμνουσαν, δὲ γάμον σεμνὸν καὶ μὴ πάντη θεοῦ χωρίζοντα · δὲ μὲν νηστείαν ἀτυφον, δὲ ἀπόλαυσιν μὴ ἀκόλαστον · ἄλλος τὸ ἐν προσευχαῖς ἀπερίσπαστον καὶ ὑμοίς πνευματικοῖς, ἄλλος τὸ ἐν προστασίᾳ (83) τῶν δομομένων · πάτετες δάκρυα, πάντες κάθαρσιν, ἀνάβασιν πάντες καὶ τὸ τοις ἐμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι.

H'. Καλὴ καὶ ἀπλότης καρποφορία, καὶ γέλως σωφρονίζομενος, καὶ θυμὸς κολαζόμενος, καὶ διμα παιδαγωγούμενον, καὶ νοῦς πλανάσθαι μὴ συγχωρούμενος. Οὐδὲν οὖτα μικρὸν τῶν εἰσφερομένων θεῷ, καὶ ἐλάχιστον ἦ, καὶ παρὰ (84) πολὺ τῆς ἀξίας λειπόμενον (85), δὲ μὴ προσίσται πάντως καὶ ἀποδέχεται, εἰ καὶ σταθμίζειν οἶδε τῇ δικαιᾳ κρίσει τὸ ἐλεος. Δέχεται καὶ Παύλου τὴν φυτείαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλὼ τὴν ἀρδείαν, καὶ τὰ δύο λεπτὰ τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώνου τὴν ταπείνωσιν, καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἔξαγόρευσιν. Μωσῆς ἐπήγυντο τὴν σκηνὴν (86) κάτω, τὴν τῶν οὐρανῶν ἀντίτυπον, καὶ πάντες εἰσέφερον τὸ κηρυχθὲν αὐτοῖς. Οἱ δὲ καὶ αὐτεπάγγελτοι, οἱ μὲν (87) χρυσὸν, οἱ δὲ ἅργυρον, οἱ δὲ λίθους τιμίους εἰς τὴν ἐπωμίδαν· αἱ δὲ βύστον διακεκλωσμένη, αἱ δὲ κόκκινον νενησμένον, οἱ δὲ πορφύραν, οἱ δὲ δέρματα κριῶν ἡρυθροδανωμένα· αἱ δὲ καὶ τρίχας αιγελας εἰς τὰ κάτεργα τῆς σκηνῆς, τὸ φωλότατον· οἱ δὲ ὅ τι (88) ξαστος, η ἐκάστη τύχοις ἔχοντες· πάντες δὲ ἐφερον, καὶ οὐδεὶς ἦ ασυντελής, οὐδὲ τῶν πενεστάτων. Οὗτα καὶ ἡμεῖς τῇ τιμίᾳ τοῦ θεοῦ σκηνὴ τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας, ἥν δὲ Κύριος ἐπηξε, καὶ (89) οὐκ ἀνθρώπος, ἥ διαφόροις ἀρστῆς συνοικοδομεῖται κάλεστην, ἥ μὲν μικρὸν, δὲ μεῖζον, πάντες δὲ δόμοις εἰσφέρωμεν εἰς ἔργον τέλειον, εἰς κατοικητήριον Χριστοῦ (90), εἰς ναὸν ἀγίον, συντιθέμενοι, καὶ συνσριμολογούμενοι (91) τῷ ἀρχιτεκτονὶ τοῦ Πνεύματος. Πάντως δὲ οὐδὲν εἰσίστομεν τοσοῦτον, ὅσαν εἰλήφαμεν, καὶ πάντα εἰσέρωμεν. Ἐπει καὶ τὸ εἶναι τὴν ἡμῖν ἐν θεῷ, καὶ τὸ εἰδέναι θεὸν, καὶ αὐτὸν τὸ ἔχειν δὲ εἰσεγένηκαμεν. Τὸ δὲ κάλιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ὅτι μή-

⁸⁷ Philipp. iii, 13. ⁸⁸ Isa. xxviii, 47. ⁸⁹ 1 Cor. iii, 6. ⁹⁰ Luc. xxi, 2. ⁹¹ Luc. xviii, 43. ⁹² II Petal. xxxiii, 12 sqq. ⁹³ Exod. xxv, 3 sqq.; xxxv, 22 sqq. ⁹⁴ Hebr. viii, 2. ⁹⁵ Ephes. ii, 21.

recte quidem. Etenim post messem fruges in horreis reconduuntur.

(80) Τὸ μηδὲν ἔχειν. Billius: « paupertatem. »

(81) Τὸ τὸν προθυμούμενον, etc. Billius nimis paraphrastice: « homini eo affectu prædicti laudem et commendationem. »

(82) Καὶ. Sic decem Colb., Or. 1, et Pass. Deest in ed.

(83) Ἐν προστασίᾳ. Coisl. 3 et Or. 1, ἐν ταῖς προστασίαις.

(84) Παρά. Sic Reg. ph. Dcest in ed.

(85) Λειχόμενον. Coisl. 4, ἀποτελόμενον.

(86) Τὴν σκηνὴν. Billius, « arcam. » In prima

editione verterat, « tabernaculum, » quod sane rectius videtur. Aliud enim erat « area, » aliud « tabernaculum. »

(87) Οἱ μέρ. Duo Regg. et Or. 1, δ μέν.

(88) Ο τι. Pass., εἰ τι.

(89) Καὶ. Sic Pass. Deest in ed.

(90) Χριστοῦ. Colb. 1, θεοῦ.

(91) Συντιθέμενοι καὶ συναρμολογούμενοι. Billius: « constructum et coagamentum. » Id refert « ad templum, » cum ad nos ipsos referri debeat. Nos enim ipsi sumus, qui, architectonica Spiritus sancti arte, « in templum Dei construimus, et coagamenti amur.

τῇ ἀξίᾳ τοῦ διδομένου, τῇ δὲ δυνάμει καὶ τῇ A men collaturi simus, quam accepimus. Quando-
διαθέσεις τοῦ καρποφορούντος, μετρεῖ Θεὸς τὴν ἐπί-
quidem divini beneficij est, quod sumus, quod
δοσιν.

mus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censemus est, quod Deus largitio-
nem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metiatur.

B Θ. Μή οὖν ἀναμείνης γενέσθαι χρηστὸς, ἀλλ' ἡδη
γενού. μηδὲ δις τῆς ἀξίας λείπῃ, τὸ πᾶν ἐλλίπης (92). Ἀλλὰ τὸ μὲν εἰσένεγκε, τὸ δὲ προθυμήθητι (93),
ὑπὲρ δὲ τοῦ δεήθητος δοθῆναι συγγνώμην τῇ ἀσθενεῖ. Οὐκ ὁρθήσῃ, φησι, κερδὸς ἀναργετῶν μου. Μῆδες
ἔστω κενὸς, μηδὲ ἀκαρπός, μηδὲ τις στερεὰ ψυχὴ καὶ
ἀγνοος. Ἐκαστος ἐκ τῶν παρόντων καρποφορεῖτο
Θεῷ, καὶ ἐκ τῶν οἰκείων (94) ὁ ἀμαρτάνων τὴν με-
ταβολὴν, ὁ καλῶς τρέχων, τὴν εὔτονίαν, ὁ νέος τὴν
ἐγκράτειαν, ἡ πολιά τὴν φρόνησιν, ὁ πλούσιος τὴν
μετάδοσιν, δέκτης τὴν εὐχαριστίαν, ὁ ἐξουσιός τὴν
ἀποχλαν, ὁ εἰσπράττων τὴν ἡμερότητα. Οἱ λεπεῖς,
ἐθεραπασθεῖσιν θιάσην, ή, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν,
ἐνθυσισμέθα· μή διασπείρωμεν τὰ πρόβατα τῆς νο-
μῆς, καὶ διαφεύγωμεν, ὑπὲρ ὧν ἔθηκε τὴν ψυχὴν ὁ
ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ γινώσκων τὰ ἴδια, καὶ γινώσκομέ-
νος ὑπὸ τῶν ἴδιων, καὶ καλῶν καὶ δυνομα, καὶ εἰσ-
άγων αὐτὰ, καὶ ἔξαγων ἀπὸ τε ἀπιστίας εἰς πίστιν,
καὶ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐπὶ τὴν ἔκειθεν ἀνάπαυ-
σιν. Φορηθῶμεν, μή ἀφ' ἡμῶν ἀρρηταὶ τὸ κρῖμα, κα-
τὰ τὴν ἀπειλὴν· μή λάθωμεν ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ
τὰ ἀμαρτήματα (95), αὐτοὶ τε οὐκ εἰσιντες, καὶ
τοὺς εἰσελθεῖν δυναμένους κωλύοντες.
εἰσαγγελίας εἰσιντες², ποιοῦ ἄλλοι οὐδὲν οὐδὲν
εἰσαγγελίας εἰσιντες³.

C I. Τὰ πρόβατα, μή ποιμαίνετε τοὺς ποιμένας, μηδὲ ὑπὲρ τοὺς ἔσωτῶν δρους ἐπαίρεσθε· ἀρκεῖ γάρ
ὑμῖν, ἀν καλῶς ποιμαίνεσθε (96). Μή κρίνετε τοὺς
κριτάς, μηδὲ νομοτεθεῖτε τοῖς νομοθεταῖς· οὐ γάρ
ἔστι Θεὸς ἀκαταστατίας καὶ ἀταξίας, ἀλλ' εἰρήνης
καὶ τάξεως. Μή τοινυν ἔστω τις κεφαλὴ, μόγις του
χειρὶ τυγχάνων, ή ποῦς, ή διλο τις τῶν εὐτελεστέρων
μελῶν (97) τοῦ σώματος· ἀλλ' ἔκαστος ἐν ἥ ἐκλήθη
τάξει, ἀδελφοί, ἐν ταύτῃ μενέτω, κανὴ τῇ τῆς κρείττο-
νος δξίος· ἐν ὧ στέργεις (98) τὴν παροῦσαν, πλέον
εὐδοκιμῶν, ή ἐν τῷ ζητεῖν ἣν οὐκ ἔλαβεν. Μή τις,
ἐνὸν ἀκινθύνως ἐπεισθει, ἀρχειν ἐπικινθύνως ἐπιθυ-
μεῖτω· μηδὲ δ τῆς ὑπαταγῆς νόμος καταλυέσθω, ή
καὶ τὰ ἐπίγεια συνέχει καὶ τὰ οὐράνια· μηδὲ ποιῶ-
μεν ἀναρχίαν τὴν πολυαρχίαν. Οἱ περὶ λόγους, μή
σφόδρα τοῖς λόγοις θαρρέετε, μηδὲ σοφίζεσθε περισ-
σά καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον, μηδὲ νικᾶν ἐπιθυμεῖτε πάν-
τα κακῶς, ἀλλ' ἔστιν δ καὶ ἡττᾶσθαι καλῶς ἀνέχε-
σθε (99). Δότε τῷ Λόγῳ τὸν λόγον· ποιήσατε δικαιο-
σύνης δόκλον, μή θανάτου, τὴν παθεύσιν.

²⁸ Exod. xxiii, 15. ²⁹ Psal. cxxxi, 16. ³⁰ Ezech. xlii, 2. ³¹ Isa. xl, 2. ³² Matth. xxiii, 13. ³³ I Cor. xiv, 33.

(92) Ἐλληνης. Or. 1, ἐλλειπτης [male].

(93) Τὸ δὲ προθυμήθητι. Sic quinque Regg., decem Colb., Or. 1, Pass., quorum auctoritate resecavimus μή απει προθυμήθητι, quod in editis reperitur.

(94) Καὶ ἐκ τῶν οἰκείων. Sic plures codi. Deest ex in ed. Billius verlit: « et quod Deo convenit. »

(95) Διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα. « Duplicita peccata, » Id est, « duplices peccatorum pœnas. »

A men collaturi simus, quam accepimus. Quando-
quidem divini beneficij est, quod sumus, quod
Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offera-
nem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metiatur.

B IX. Proinde ne benignus esse cuncteris, sed jam
esto; nec, quia satis dignum munus offerre non
potes, idcirco officium omnino desere. Quin po-
tius ita te compara, ut alia statim offeras, alia
prompta ac propensa voluntate offerre exoptes, de
aliis inßurmitati tuæ veniam petas. Non apparebis,
inquit, coram me vacuus ⁴⁰. Nemo igitur vacuus,
et infructuosus sit, nec anima ulla sterilis et in-
secunda. Unusquisque Deo quæ suppetunt, et quæ
B propria sunt, **369** muneris loco offerat: qui pec-
cat, vitæ mutationem; qui recte currit, in curso
constantiam; adolescens continentiam, senex pru-
dentiam, dives largitionem, pauper gratiarum actio-
nem; qui potentia pollet, modestiam; qui exigit,
mapsuetudinem. Sacerdotes, induite justitiam ⁴¹
aut, ut verius dicam, induamus: pascuæ oves ne-
dispergamus et jugulemus ⁴², pro quibus bonus ille
Pastor animam suam posuit, qui oves suas cognoscit,
et a suis cognoscitur, et eas vocat, et intro-
ducit atque educit ⁴³, tum ab impietate ad fidem,
tum ab hac vita ad futuram requiem. Tameamus,
ne, quod Scriptura comminatur, a nobis Dei judi-
cium incipiat ⁴⁴; ne de manu Domini duplicita pec-
cata accipiamus ⁴⁵, non modo ipsi non introeuntes,
prohiben-
tes ⁴⁶.

C X. Oves, pastores ne pascite, nec supra fines
vestros assurgite; satis enim vobis est, si recte
pascamini. Nolite judicare judices, nec legislatori-
bus leges præscribite. Non est enim dissensionis
et confusionis Deus, sed pacis et ordinis ⁴⁷. Ne quis
igitur caput sit, qui vix aut manus, aut pes, aut
vilius quoddam aliud corporis membrum est: ve-
rum, quo vocatus est, in eo gradu quisque ma-
neat, etiam si aliqui præstantiori dignus sit; pas-
utique laudis habiturus ex eo quod præsentis gradu
acquiescit, quam si eum querat, quem non acce-
pit. Ne quis, cum sine periculo alium sequi licet,
præire cum periculo expetat; nec obedientiae lex,
quam tam terrena quam colestia tuerit atque con-
servat, infringatur: neque committamus, ut præ-
sectorum multitudo in dissolutam sine ullis præfe-
ctis vivendi licentiam recidat. Qui litteris operam
dat, ne doctrinæ atque eloquentiae vestrae ma-
gnopere confidatis, nec immodice et plus quam ra-
tio postulat, sapientes sitis, nec omnibus in rebus

(96) Ποιμαίνησθε. Reg. ph. et Coisl. 1, ποιμα-
νησθε.

(97) Μελῶν. Reg. ph., Coisl. 1, octo Colb., Or. 1,
μερῶν, « pars. »

(98) Ἐρ ψτέργεις. Forsan, ἐν τῷ στέρ-
γειν.

(99) Ἀρέχεσθε. Coisl. 1, ἀνέχεσθαι.

vincere male cupialis, sed in quibusdam etiam honeste vinci aequo animo feratis. Verbo sermones date. Curate, ut doctrina, non mortis, sed justitiae vobis instrumentum sit.

XI. *Milites, contenti estote vestris stipendiis*, nec A quidquam præter id quod vobis constitutum est, exposcite¹. Hoc mecum vobis faciendum præscribit magnus ille veritatis præco Joannes, vox illa Verbi prævia. Quid stipendum appellat? Regiam certe annonam, atque munera illa, quæ iis, qui **370** dignitates obtinent, lege constituta sunt. Quod autem superfluum est, cuiusnam sit? Ipse quidem vereor dicere, ne quid sinistri ominis hic sermo habeat: sed ipsi certe satis per vos intelligitis, quamvis dicere supersedeam: Qui a reipublicæ administratione nomen ducitis, quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddite, et quæ Dei, Deo²; illi vestigal, huic timorem; timorem autem cum dico, expilationem prohibeo. Quid vero magni, fortasse dicturi estis, ex ea re lucrabitur? Rem omnium maximam; meque, si ita vultis, mediatore, nimisrum spes faustas, ac primas supernæ civitatis, non hujus exiguae minimaeque inter civitates, cuius ne imperium quidem tenere, ut in altricia meæ gratiam parciissime loquar, admodum amplum est ac gloriosum. Illie primas tenere cupiamus; illius vita splendorem assequi studeamus; pro miseratione in hac vita calamitosis exhibita, in Abraham sinu requiescamus; justum judicium judicemus; pauperem et egenum eripiamus: viduæ et orphano misericordiam impertiamur; eos, qui ad necem trahuntur, redimamus; aut, ut levissime dicam, manus ipsis ne afferamus: eum qui nostram, etiam usque ad mensæ micas³, opem implorat, ne despiciamus: ulcerosum et pro foribus nostris jacente ne pateremus: laborantibus aliis, atque in calamitate constitutis, luxui ne studeamus; nec conservum nostrum exhorrescamus. Ne, quæso, fratres et amici, a divitîs illius partibus stemus, nec flammis cruciemur, nec vasto hiatu a piorum costu dirimamur: nec cum Lazaro paupere illo supplices agamus, ut nostram linguam ignis ardoribus exstremam, extremo digito refrigeret, ac ne id quidem impetremus. Simus benigni, misericordes, humani: Magistri nostri bonitatem æmulemur, qui solem oriri facit, non minus super malos, quam super bonos, pluviaque sua omnes aequo alit⁴. Ne ex aliorum egestate rem familiarem augere sus-

¹ Luc. iii, 14. ² Matth. xxii, 21. ³ Luc. xvi, 20 sqq. ⁴ Matth. v, 45.

(1) *H.* Sic duo Regg. In ed., t.

(2) *Tl. λέγων σύγχρονος.* Ilac ei quæ sequuntur, usque ad haec verba, tò δὲ περισσὸν, τίνος; non sunt, juxta Montacutinum, Gregorii verba, sed scholiastæ cuiusdam glossema, quod in textum irrepsit. Miratur id a nomine observatum. Nicetas tamen ut genuinam Gregorii sententiam explicat.

(5) *Tò δὲ περισσὸν, τίνος;* Alludit Gregorius, inquit Nicetas, ad illud Christi, apud Matth. v, 37: «Quod autem his abundantius est, a malo est.» Eodem modo innuit Theologus, ea, quæ necessariis vite usibus supersunt, ab impuro spiritu esse; id tamen eloqui non audet, ne quid tristioris omnis habeat oratio.

(6) *Oīδ̄ ēt.* Sic omnes codices. Sic legit Pirchy-

IA'. *Αρκεῖσθε τοῖς ίδοις σύγχρονοις.* οἱ στρατιῶται, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τὸ διατεταγμένον ἀπαιτεῖτε. Ταῦτα ὑμεῖς διαχειδεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωάννης, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας κῆρυξ, ἡ (1) πρόδρομος τοῦ Λόγου φωνή. Τί λέγουν ὑψώνιον (2); Τὸ διπλακόν στηρέστιον δηλοντεῖ, καὶ τὰς ὑπαρχούσας ἐκ νόμου τοῖς ἀξιώμασι δωρεάς. Τὸ δὲ περισσὸν, τίνος (3); Ἐγὼ μὲν ὅκνῳ λέγειν τὸ βλάσφημον· ὑμεῖς δὲ, οἵδιοι (4) συνίετε, καὶ ἔγω φειδῶματι. Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· τῷ μὲν τὸ τέλος, τῷ δὲ τὸν φόδον, ὑμεῖς οἱ τῆς πολιτείας ἐπώνυμοι· φόδον δὲ ὅταν εἴπω, καλύψω τὴν πλεονεξίαν. Τί οὖν ἡμεῖς κερδανοῦμεν, τάχα ἀνείποιτε, μέγα; Τὸ πάντων μεγίστων· καὶ εἰ βούλεσθε, δι' ἐμοῦ μεσίτου, τὰς χρηστὰς ἐλπίδας, καὶ τὰ πρωτεῖα τῆς ἀνω πολεως, οὐ τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ ἐλαχιστῆς ἐν πόλεσιν, τῆς οὐδὲ τὸ ἄρχειν, ἵνα μετρίως εἴπω τιμῶν ὡς θρεψαμένην, πάνυ τι σεμνὸν καὶ ὑπέρλαμπρον. Ἐκεῖ γενέσθαι πρῶτοι θελήσωμεν· μεταποιηθῶμεν τῆς ἐκείθεν λαμπρότητος· ἐν κόλποις Ἀβραάμ, ἀντὶ τῆς ἐντεῦθεν εὐσπλαγχνας, ἀναπαυσώμεθα· κρίμα δίκαιων κρίνωμεν· ἔξειλώμεθα πένητα καὶ πτωχὸν· Χήραν καὶ ὄφανδον ἐλεήσωμεν· ἐκπρώμεθα κτείνομένους, ἢ τὸ γε μετριώτατον (5) εἰπεῖν, μή αὐτοὶ κτείνωμεν· μή τη παρέβωμεν τὸν δεόμενον ἡμῶν, μέχρι καὶ τῶν ἀπὸ τραπέζης ψιχῶν (6)· καὶ μή παραδράμωμεν τὸν ἡλκωμένον (7), καὶ βεβλημένον ἐν τοῖς ἡμετέροις πυλῶσιν· μή τρυφήσωμεν, ἄλλων κακοπαθούντων· μή βδελυκώμεθα τὸν ὁμόδουλον· μή, φίλοι καὶ ἀδελφοί, γενώμεθα τῆς τοῦ πλουσίου μερίδος, μηδὲ ὁδυνηθῶμεν ἐν τῇ φλογὶ, μηδὲ τῷ χάστυτι διαστομεν ἀπὸ τῶν δισών, μηδὲ δετθῶμεν λαζαρόυτον (8) πένητος, δικρά δακτύλῳ (9) καταψύξαι τὴν γλῶσσαν ἡμῶν φλεγομένην, καὶ μηδὲ τοσούτου τυγχάνωμεν. Γενώμεθα χρηστὸν, εὐσπλαγχνούς, συμπαθεῖς· μημησώμεθα τοῦ Δεσπότου τὴν ἀγαθότητα, δις ἀνατέλλει τὸν ἡλιον ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς (10), καὶ τρέφει τῇ βροχῇ πάντας δμοιώς. Μή δεξάμεθα πλουτεῖν διὰ τῆς τῶν ἄλλων πενίας· μή παρὰ τοσούτον ἐλθωμεν τῆς θείας ιστότητος· μηδὲ μιξάμεν τὸν ἡμέτερον πλούτον ἀλλοτροῖς δάκρυσιν, ὑφ' ὧν ὡς Ιοῦ καὶ σπητῆς ἐκδαπάνηθεσται, ἡ, τὸ γε τῆς Γραφῆς εἰπεῖν, ἔξειμεθεσται. Ἄλλα ἔσμεν τοῦ δέοντος ἀποπληστότεροι (11); ἔστι καὶ πλεονεκτῆσαι καλῶς.

D merus, qui reddit: «Vos autem, recte novi, intelligitis.» Deest oīdā in ed.

(5) *Μετριώτατον.* Tres Regin., quatuor Colb., Or. 1, Pass., metrōtēron.

(6) *Ψιχῶν.* Tres Regin. Or. 1, Pass., ψιχῶν.

(7) *Τὸν ἡλκωμένον.* Sic tres Regin., duos Colb., et Or. 1, in Par. ed., εἰλκωμένον.

(8) *Τοῦ.* Sic quinque Regin., Colb. 1, Or. 1, Pass. Deest in ed.

(9) *Δακτύλῳ.* Plures codices, δακτύλου.

(10) *Ἄγαθοῖς καὶ πονηροῖς.* Pass., ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηρούς.

(11) *Ἀποπληστότεροι;* Sic Reg. him., pl. cuius interrogationis nota. In editis, ἀπληστότεροι.

Δῶμέν τι μικρὸν ἐντεῦθεν, οὐ ἔκειθεν πλουτίσωμεν. Αἴτιαν μοι; absit ut tam longe a divina æquitate recedamus; nec divilitas nostras cum aliorum lacrymis misceamus, a quibus tanquam a rubigine ac linea consumentur, aut, ut Scripturæ verbo ictu, evomemur⁹. Verum ad rem avidores sumus, quam par sit? Nihil prohibet, quoniamius laudabili avaritia teneamur. Paululum quiddam hic demus, ut illuc divites et copiosi simus.

ΙΒ. Ταῦτα μὲν οὖν (12) ἡδη κοινὰ πρὸς πάντας, οὐ τοὺς (13) ἐν πολιτεῖᾳ μόνον, τὰ παραγγέλματα κοινὰ γάρ καὶ κοινῆς ἀδρωστίας τὰ φάρμακα. Σὺ δὲ ἀπόγραψε δικαίως ἡμᾶς, διὰ τῶν ἡμετέρων φύρων ἀπογράψεύς (14) ἀπόγραψε, μή τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐπιμελῶς, ὃν οὐδὲν, η μικρὸν τὸ κέρδος, η εἰς (15) ἀδοκῆς χρῶν καὶ ἡδονῆς, ἀλλὰ τὸν ἐμὸν λαὸν δύσις καὶ φιλονθρώπως αἰδεσθεὶς, εἰ μή τι ἀλλο, η τὸν καιρὸν αὐτὸν, διὰ τοῦτο καὶ διὰ τὴν ἀπογράψῃ τίκτεται. Εξηλθε τέ γάρ δῆμα, φησι, καὶ πάσας Καίσαρος Αὐγούστου, τοῦ ἀπορράφεσθαι (16) πᾶσαν τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπεγράψετο. Ἀρέβη δὲ καὶ Ιωσήφ ἐπειδήτε μὲν Μαριάμ τῇ μεμηνυτευμένῃ αὐτῷ τιτρακι (17) ἀπορράψασθαι, διὰ τὸ εἰραι αὐτὸν εἶ οἶκον καὶ πατρίας Δαΐδη. Καὶ τηνικαῦτα διώτηρ τίκτεται, τὸ θαυμάσιον, διὰ πάντων δημιουργὸς (18) καὶ δεσπότης, ἐν φαύλῳ (19) καὶ μικρῷ καταλύματι. Φοβηθῶμεν τὸ μυστήριον· αἰδεσθῶμεν τὴν οἰκουμέναν (20), καὶ σύτοι τῷ καιρῷ τι συνεισενέγκωμεν. Νῦν ἄγγελοι χαίρουσι, νῦν ποιμένες περιαστράπονται, νῦν ἀστήρ εἰς Ἀνατολῶν τρέχει πρὸς τὸ μέγιστον φῶς καὶ ἀπρόσιτον· νῦν μάγοι προσπίπτουσι, καὶ δωροφοροῦσι, καὶ τὸν πάντων βασιλέα γινώσκουσι, καὶ καλῶς τῷ ἀστέρι τεκμαίρονται τὸν οὐράνιον· νῦν τε Ἡράδης μαίνεται, καὶ παιδοφονεῖ, καὶ διὰ τὸν ἐλευθερωτὴν, ἀνακρεῖ τοὺς τῆς ἐλευθερίας τυγχάνειν ὅφελοντας. Ἄλλ' ἡμεῖς γε μετὰ τῶν προσκυνούντων γενώμεθα, καὶ προσενέγκωμεν τῷ δι' ἡμᾶς πικρούσαντι μέχρι καὶ σώματος, μήτ λίθανον, μηδὲ χρυσὸν, μηδὲ σμύρναν· τὸν μὲν ὡς Θεῷ (21), τὸν δὲ ὡς βασιλεῖ, τὴν δὲ ὡς γενναμένῳ δι' ἡμᾶς νεκρότητος (22)· ἀλλὰ δῶρα μεστικά, καὶ ὑπὲρ τὸ φαινόμενον· τὸ γε μηδὲν λαβεῖν, μηδὲ τῷ πλούτῳ τι συγχωρῆσαι κατὰ πεντα, μηδὲ ἀδικῆσαι τὸ πλάσμα διὰ τοῦ πλάσματος.

ΙΙ. Σὺν Χριστῷ γράψεις, σὺν Χριστῷ ταλαντεύεις, σὺν τῇ κεφαλῇ δοκιμάζεις, μετὰ τοῦ λόγου λογίζῃ. Χριστὸς δέρτι γεννᾶται σοι, καὶ Θεός ἐστι, καὶ ἀνθρώπος γίνεται, καὶ ἀνθρώποις συναναστρέψεται. Τί τοῦ λόγου δηλοῦντος; Ἐμοὶ δοκεῖ (23), εἰς νουθεσίαν τῶν τὰ τοιαῦτα πιστευομένων (24), διὰ ταῦς μεγίστας τῶν διοικήσεων Θεός ἀεὶ συνεισέρχεται. Καὶ

⁹ Job xx, 15. ¹⁰ Luc. ii, 1 sqq. ¹¹ ibid. 9 sqq.

(12) Οὐρ. Deest in ed.

(13) Τρόπ. Pass., τοῖς.

(14) Φόρων ἀπογράψεύς. Sic Coisl. I. In Coisl. 2, et e.l., γραφεῖς. Deest φόρων in ed.

(15) Εἰς. Deest in Regg. c, d, et Coisl. I.

(16) Ἀπορράφεσθαι. Tres Reg., Coisl. I, Pass., ἀπογράψεσθαι.

(17) Γυρακι. Sic Reg. c. Deest in ed.

(18) Δημιουργός. Or. I, ποιητής, « factor. »

(19) Ἐρ φαύλῳ. Reg. ph. et Coisl. I, τὸ φά-

371 XII. Hæc quidem præcepta non ad eos solū, qui rem publicam gerunt, sed etiam ad omnes communiter spectant. Communis enim morbi communia quoque medicamenta sunt. Tu vero qui tributa nostra in publicas rationes refers, fac nos juste describas; Id age, non ut sedulo et accurate orationes meas, quarum, vel nulla, vel parva utilitas est, vel anribus tantum grata atque jucunda, sed populū meum sancte et humane describas: si nihil aliud, at certe tempus hoc reverentia prosécutus; quandoquidem ipse quoque Salvator descriptionis tempore nascitur. Exiit enim, inquit, editum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis; et quidem describebatur. Ascendit autem et Joseph in Bethlehem, ut cum Maria desponsata sibi uxore profiteretur, eo quod esset de domo et familia David¹⁰. Atque eo tempore salutis auctor in lucem prodidit, res admiranda! omnium rerum opifex et dominus, in exiguo et ignobili diversorio. Mysterium hoc timeamus; Christi incarnationem reveremur; in gratiam temporis nos quoque aliquid erogemus. Nunc angeli gaudent, pastores luminis fulgere perstringuntur¹¹: nunc ab Oriente ad lucem maximam et inaccessibilem stella currit; nunc magi procumbunt, aedona offerunt, omniumque Regem agnoscent, et ex sideris aspectu cœlestem egregie conjectura assequuntur. Nunc Herodes furit, et pueros obtruncat, et propter libertatis nostræ vindicem, eos, qui in libertatem asserendi erant, de medio tollit¹². At nos ab adorantibus stemus; eique qui nostræ salutis causa eo paupertatis se demisit, ut corpus etiam acciperet; non thus, non aurum, non myrram, primum ut Deo, secundum ut regi, tertium, ut ei qui nostra causa mortem degustavit, offramus; sed mystica dona, iisque, quæ oculis cernuntur divitiis quidquam adversus paupertatem concedamus.

XIII. Cum Christo describis, cum Christo tributum expendis, cum capite censuram facis, cum Verbo rationem subducis. Nunc Christus tibi nascitur, et Deus est, et homo efficitur, et cum hominibus conversatur. Quid autem sibi vult hic sermo? Sane, nisi me sententia fallit, eos, 372 quibus hujusmodi munera commissa sunt, admonet, Deum

¹⁰ Matth. ii, 1 sqq.

τνη, « in præsepio. »

(20) Οἰκορούλαρ. Billius: « humanitatem assumplam. »

(21) Τὸν μὲν ὡς Θεῷ, etc. Billius: « partim ut Deo, partim ut Regi, partim, » etc.

(22) Νεκρότητος. Pass., νεκρώσεως, « mortalitatem. »

(23) Δοκεῖ. Sic Coisl. I. In ed., δοκεῖν.

(24) Πιστευομένων. Regg. c, d, et Coisl. I, πιστευομένων.

una semper maximis rerum administrationibus continevit interesse. Et quidem, ut descriptores pudore quodam afficiat, ac commoveat, eo tempore carnem assumit, et cum hominibus versatur; ut autem servitutem nostrae solatium afferat, animique aequitatem veluti lege sanciat (nam ne id quidem contemplari prætereundum est), non modo suo, sed etiam Petri, discipulorum omnium charissimi, nomine didrachmum pendit¹³. Nam propter nos homo factus erat, servique formam suscepit¹⁴, et pro iniuriantibus nostris ad mortem ductus est¹⁵. Hæc Salvator fecit, idque cum voluntate sola nobis, utpote Deus, salutem afferre posset, quemadmodum et universam rerum machinam solo jussu atque imperio procreavit. Majus autem, et ad incutendum pudorem accomodatus nobis contulit, nempe pietatem ac misericordiam, atque honoris aequalitatem. Quid vero nos, Christi discipuli, illius, inquam, milis et benigni, et qui nobis usque adeo ministravit? Non magistri pietatem nobis imitandam proponemus? Non benignos ac faciles nos ipsos conservis præbebimus, ut talem ipsi quoque dominum experiamur, nobis videlicet eadem mensura, qua mensi fuerimus, repensurum¹⁶? Non animas nostras lenitatem redimemus? Satis superque grave est liberis hominibus servitute premi, tantumque inter eos, qui ex eadem terræ massa coagmentati sunt, interesse, ut alii imperent, alii imperio teneantur; alii tributa constituant, alii tributi causa describantur; alii injuriam inferre, maloque afflicere impune possint, alii, ne quid patiantur, laborent, ac precibus contendant; eaque circa unam et eamdem imaginem, circa unam et eamdem dignitatem præstantiam contingere, circa ejusdem vitæ hæredes, et pro quibus Christus aequus mortuus est. Satis, inquam, haec liberis hominibus molesta sunt; ne quid huic jugo ponderis addatur, ne quid pœnae illi, quia primum nostrum peccatum multatum est, acerbatis accedat.

XIV. Utinam funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui, dormientibus nobis, zizania superseminavit¹⁷, ut mali principium ex boni incuria nasceretur, non secus ac tenebrarum principium, est lucis recessio. Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ **373** hanc pœnam irrogavit, ut in sudore vultus nobis victus sit parandus¹⁸. Hinc ego nudus et indecorus, et nuditatem cognovi, et pelliceam vestem indui, et e paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua sumptus fueram, aversus sum, id unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitas habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo, qui male in

A ñna μὲν καταιδέσεις (25) τοὺς ἀπογράφοντας, τῇν καῦτα διμιεῖ σφρι καὶ ἀνθρώποις· ἵνα δὲ παραμυθίσται τῆς δουλείας ἡμᾶς, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην νομοθετήσῃ (οὐδὲ γάρ τούτο παροπτέον), τελεῖ καὶ αὐτὸς τὸ δίδραχμον, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἔκπιστον μόνον, ἀλλὰ καὶ Πέτρου τοῦ τιμιωτάτου τῶν μαθητῶν· ἐπειδὴ καὶ ἀνθρωπος ἐγένετο δι' ἡμᾶς, καὶ δούλου μορφὴν ἀνεδέξατο (26), καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν ἤχθη εἰς θάνατον. Ταῦτα μὲν ὁ Σωτὴρ, καὶ τῷ θελήματι μόνον, ὡς Θεός, σῶσαι δυνάμεγος, ἐπειδὴ καὶ τὰ πάντα προτάγματα συνέστησατ· μετ' οὖν δὲ καὶ δυσωπητικῶτερον εἰσήγεκεν ἡμῖν, τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ δύματιμον (27). Τί δὲ ἡμεῖς οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ πράου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τοσοῦτον ἡμῖν λειτουργήσαντος; Οὐ μιητόσθεα τοῦ Δεσπότου τὴν εὐσπλαγχναν; οὐκ ἐσόμεθα χρηστοὶ τοῖς ὅμοδούλοις, ἵνα τοιούτου τύχωμεν καὶ αὐτοὶ τοῦ Κυρίου μετροῦντος, ὡς ἀν μετρήσωμεν; οὐ κτησόμεθα τὰς ἔκπιστῶν ψυχὰς, διὰ τῆς ἡμερότητος; Ἀρκεῖ δυσλείτειν τοῖς ἐλευθέροις, καὶ τοσοῦτον εἴναι τὸ διάφορον, ὥστε τοῦ αὐτοῦ χόδου, τὸ μὲν κρατεῖν, τὸ δὲ ἀρχεσθαι· καὶ τὸ μὲν τάσσειν φόρους, τὸ δὲ ἀπογράφεσθαι· καὶ τοῖς μὲν ἀδικεῖν ἔχεινται καὶ ποιεῖν κακῶς, τοῖς δὲ (28) ὑπὲρ τοῦ μὴ (29) παθεῖν δεῖσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι· καὶ ταῦτα εἶναι περὶ τὴν μίαν εἰκόνα, καὶ τὸ ἐν ἀξιωμα, τὸν τῆς αὐτῆς ζωῆς κληρονόμους, ὑπὲρ ὃν Χριστὸς ὅμοιῶς ἀπέθανεν. Ἀρκεῖ ταῦτα τοῖς ἐλευθεροῖς· μὴ βαρυνέσθω δὲ ὁ ζυγός, μηδὲ τῆς πρώτης ἡμῶν ἀμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον.

IΔ'. Ός ἀπόλοιτο τὴν κακία, καὶ τὴν πρώτην ταῦτης καταβολή, καὶ ὁ καθεύδουσιν ἡμῖν ἐπισπείρας τὰ ζηζάνια Πονηρός, ἵν' ἀρχὴ τοῦ κακοῦ γένεται τὸ ἀμελῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ, ὥσπερ καὶ σκότους τὴν φωτὸς ὑποχωρήσις. Ταῦτα τὸ ἔύλον, καὶ τὴν πικρὰ γεύσις, καὶ ὁ βάσκανος δρις, καὶ τὴν παρακοή ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου ζῆν κατακρίνασσα. Ἐντεῦθεν γυμνὸς ἔγω καὶ ἀσχήμων, καὶ τὴν γύμνωσιν ἔγνων, καὶ τὸν δερμάτινον χιτῶνα ἡμιφιασάμην, καὶ τοῦ παραδείσου διέπεσον (30), καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπεστράψην, δθεν ἐλήφθην, ἐν τούτῳ ἀντὶ τρυφῆς ἔχων, τὰ ἐμαυτοῦ γινόσκειν κακά· καὶ λύπην κατεχείθην ἀπαυστον ἀντὶ τῆς μικρᾶς (31) ἡδονῆς, καὶ πόλεμον πρὸς τὸν φίλοντα κακῶς, καὶ διὰ τῆς γεύσεως ὑποσπάσαντα. Ταῦτα τῆς κακίας ἐμοὶ τὰ ἐπίχειρα· ἐντεῦθεν τὸ

¹³ Matth. xvii, 26. ¹⁴ Philipp. ii, 7. ¹⁵ Isa. lxi, 5. ¹⁶ Luc. vi, 38. ¹⁷ Matth. xiii, 25. ¹⁸ Gen. iii, 19.

(25) Καταιδέσεις. Plures Regg. et Coisl. i, καταιδέση. Plurimi Colb., καταιδήσῃ.

(26) Ἀρεδέξατο. Quatuor Regg. et Or. i, ἀνέλαβε.

(27) Εἰσήργησε... τὸ δύμτιμον. Coisl. 3, τὸ δύμδουλον, «servitutis aequalitatem.» Hic Gregorii verba non male interpretatur Nicetas de humanis affectibus, quos induit Christus, nostram assumentem naturam, nobisque per omnia, præter peccatum, factus similis: Διὰ τούτο γέγονεν ἀνθρωπός, συμπα-

θῆσας ἡμῖν, καὶ διμέτιμος γενόμενος, ἵνα ταῦτα ὄγκωπούμενοι φιλανθρωπευμέδα· Προπτεῖα fatus est hoīpo, affectus nostros in se recipiens, perinde ac nos malis obnoxios, ut nos pudore perlungi humiliores essemus.

(28) Τοῖς δέ. Or. i, τοὺς δέ.

(29) Μή. Deest in Pass.

(30) Διάκεσσον. Comb., ἐξέπεσον.

(31) Μικρᾶς. Colb. i, πικρᾶς, «acerba.»

γεννᾶσθαις (32) μόχθῳ, καὶ ζῆν, καὶ λύεσθαι. Αὕτη μήτηρ χρείας, ἡ δὲ πλεονεξίας, ἡ δὲ πολέμων, πόλεμοι δὲ φόρων (33) πατέρες, οἱ δὲ τῆς καταχρίσεως τὸ βαρύτατον. 'Αλλ' ἡμεῖς γε μὴ τὸ πρόστιμον ἐπιτελευτεύεν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν κείμενοι καταδίκην, μηδὲ δλλοις κακοῖς γενώμεθα. Φιλανθρωπίαν ἡμᾶς τὴν εἰς ἀλλήλους ἀπαιτεῖ Θεός, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ κολαζώμεθα.

εἰδεὶ πονεῖ ὄβνοις σιμού, nec male cum aliis a nobis exposcit, etiam si ab ipso puniamur.

IE'. Ἐσται καὶ ἄλλη τις ἔγγραφή, καὶ ἄλλος ἀπογραφεῖς· εἰ τινα βίβλον ζώντων ἀκούεις, καὶ βίβλον οὐ σωζομένων. Ἐκεὶ πάντες ἔγγραφησόμεθα, μᾶλλον δὲ ἡδη γεγράμμεθα κατ' ἀξίαν τῶν ἐνταῦθα βεβιωμένων (34) ἔκαστος. Ήντος πλούτος ἔχει τὸ πλέον ἔκει, οὐ πενία τὸ ἔλαττον, οὐ χάρις, οὐκ ἔχθρα, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀπάντων, οἵς ἐνταῦθα τὸ δίκαιον κλέπτεται. Δακτύλῳ θεοῦ πάντες γεγράμμεθα, καὶ ἀνοιγήσεται ἡμῖν βίβλος ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως. Μικρὸς μὲν καὶ μέγας ἔκει ἔστι, καὶ θεράπων ὅμοιος δεσπότῃ, τὸ Σολομῶντος φθέγξομαι (35), καὶ βασιλεὺς ἀρχομένων, καὶ ἀπογραφεὺς (36) ἀπογραφομένῳ, καὶ ἡ λαμπρότης ἐγγύθεν. Καὶ τὸ δύσφημον σωπήσομαι· πλὴν οὐαὶ τράφομεν, τοιαῦτα καὶ γραφησόμεθα. Ταύτην τοῖσιν σαυτῷ τὴν ἔγγραφήν χρηστοτέραν, ἡμῖν φανεῖς χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος.

Hanc inscriptionem si facilem et commodam experiri cupis, fac te commodum nobis et humanum praebas.

IG'. Τί πρὸς ταῦτα λέγεις; Τί γράφεις, ὁ φίλων δριτούς καὶ τῇσιν καὶ παιδευτῶν ἡμῖν κοινωνὲ καὶ παιδευμάτων, εἰ καὶ σῦν ἡμᾶς εἰς τὴν κρείττων μοίραν δὲ Θεὸς ἔταξεν, ὑμᾶς ταῦτα παιδεύειν τοὺς ἐν ἔξουσίᾳ (δκνων γάρ εἰπεν βαρυτέρων); 'Ο πατρίδος εὔεσθοις (37) καὶ γένους, ὁ γονέων ἱερῶν ἵερῶν, ὁ βίζα τέκνων· ἱερωτέρων (38), πῶς ποτε ἀπόδεχῃ τοὺς ἐμοὺς λόγους; 'Αρά τι πείθομεν, ή δεήσει κατεπάδειν μαχρήτερα; Τοῦτο μὲν οὐκ εἰκάζειν, ἀλλ' εὖ εἰδέναι χρή, διτὶ σε οἱ πάρ' ἐμοῦ λόγοι ἐκ πλεονός ἔχουσιν. Καὶ γάρ εἰ μή τινι ἄλλῳ θαρρεῖν εἴχομεν (39), ἀλλὰ τοῖς (40) λόγοις αὐτοῖς. οἱ σε δεῖ πρὸς τὰ καλὰ φρεδίων ἔχουσιν, ή ἀρχόμενον, ή ἐπόμενον· τούτῳ γάρ ἔστιν, φῶ τῶν πολλῶν οἱ σοφοὶ διαφέρουσιν. 'Εγὼ δὲ μικρὸν ἔτι προσθήσω τοῖς εἰρημένοις· σὺ μὲν ἔδωκας μισθὸν τοῖς ἐμοῖς λόγοις, συντινα δέδωκας· οἱ δέ σοι διδάσσει καὶ προσάγουσι πέντας, πάντα χορὸν ἱερέων, χορὸν φιλοσόφων, οὐδὲν δεσμῷ κάτω κατεχομένων, μόνα κεκτημένων τὰ σώματα, καὶ οὐδὲν αὐτὰ παντελῶς· οὐδὲν ἔχοντων Κατασπή, πάντα Θεῷ, θυμους, εὐχάρις, ἀγρυπνίας, δάκρυα,

¹⁹ Job III, 19.

(32) Ἐτεῦθεν τὸ γεννᾶσθαι, etc. Sic exponit Nicetas: "Ανθρωπος γεννᾶται μόχθῳ, καὶ ζῇ ἐν λύπῃ. « Homo in labore nascitur, in ærumna vivit. »

(33) Φόρων. Coisl. 1, et Or. 1, φόνων, « cædes, homicidia. »

(34) Τῷρ ἐταῦθα βεβαιωμένων. Sic Coisl. 1 et Jes., quod etiam Combeffisio placet. In ed., τῶν ἡδη βεβαιωμένων.

(35) Σολομῶντος φθέγξομαι. Pass., προσφέγ-

A meam amicitiam irrepit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hoc mihi peccati præmium. Hinc factum est, ut in labore et ærumna nascar, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbius. At nos saltem, ne multam augeamus, cum

XV. Erit alia quoque descriptio, et descriptor alius: nisi forte de quadam viventium pereuntiumque libro nihil unquam andisti. Illic omnes inscribemur, vel, ut rectius dicam, iam inscripti sumus, pro merito quo quisque hic vitam consecit.

B Illic non meliori conditione sunt divitiæ, nec deteriori paupertas, non gratia, non odium, non denique alia omnia quibus judiciorum fides ac religio hic subscriptiur et labefactatur. Omnes Dei digito descripsi sumus, nobisque in revelationis die liber aperietur. Illic parvus et magnus est, et servus una cum hero¹⁹, ut est apud Salomonem [Job], et rex una cum subdito, et descriptor una cum profidente, et splendor in propinquo; nam quod dictu omnino sum est, silentio præteribo. Cæterum quo modo alias descripserimus, eodem ipso quoque describemur.

C XVI. Quid ad hæc dicas? Quid scribis, amicorum et æqualium optime, atque iisdem nobiscum use magistris et disciplinis? Tametsi nunc præstantiori gradu atque ordine (vereor enim dicere, graviori), nos Deus collocarit, ut vos, qui magistratum geritis, ista doceamus. O tu, qui pia patria et familia ortus es, o sancta sanctorum parentum planta, o sanctorum liberorum radix! Quo pacto nunc sermones meos 374 excipis? Nunquid te flectunt?

D An longiori oratione mihi deliniendus ac velut in cantandus eris? Equidem te jamdiu sermonibus meis correptum teneri, non conjectura quadam assequor, sed certum et exploratum habeo; fretus quidem, si nulla alia re, litteris certe ipsis et doctrina, quæ te facile semper ad optimam quæque dicit, vel tua ipsius spoule incedente, vel alios sequentem. Hoc enim est, quo sapientes vulgus superant. Ego vero nonnihil etiam ad ea, quæ jam dixi, adjiciam. Tu quidem orationi meæ mercedem persolvisti, quamcunque tandem, persolvisti; at illa tibi dono pauperes offert, totum sacerdotum chorum

ξηματι. Lapsus memoria hic videtur Gregorius, dum Salomoni tribuit verba quæ in libro Job occurserunt.

(36) Ἀπογραφεύς. Sic Coisl. 1 et 2, decem Colb., Θρ. 1, Jes., etc. In Par. ed. deest.

(37) Εὐθεδονής. Coisl. 3, εὐγενοῦς, « celebri. »

(38) ἱερωτέρων. Coisl. 1, ἱερωτάτων.

(39) Εἰχομεν. Pass., έχομεν. In aliis, έχομεν.

(40) Τοῖς. Deest in Reg. hm et Or. 1.

ac philosophorum cœtum, qui nullo vinculo humi
tententur, qui sola corpora, ac ne ea quidem tota,
possident; qui Cæsari nihil habent, Deo omnia tri-
buunt, hymnos, preces, vigilias, lacrymas, opes,
quæ manibus arripi nequeant, mundo emori, Chri-
sto vivere, carnem macerare, animam a corpore
abstrahere. His parcens, aut etiam omnino Deo
reddens divini numinis famulos et mysteriorum
conscios, cœlestiumque rerum inspectores, has,
inquam, generis nostri primitias, hæc columina,
has fidei coronas, has pretiosas margaritas, hos
templi illius, præclaris, inquam, Ecclesiae cœtus,
lapides, cuius fundamentum et lapis angularis est
Christus: pulcherrime utique, et ipsis, et tibi, et
nobis omnibus consuleris. Ac tibi has potius a nobis divitias opulari, quam magnos auri aliquæ argenti
thesauros, qui nunc existunt, ac paulo post non erunt.

XVII. Habetis orationis meæ munus, si spe vestra B
inferius, at certe quale offerre potuimus. Vos vero
mihi pro hac mea erogatione, quod magis est, re-
pendite, nempe tractabiles et obsequentes animos.
Sie ad alia commoda hoc quoque accedat, ut sermo-
nibus meis minus opus habeatis, nimis mutuo
vos ipsos considerantes ad provocationem charita-
tis, et bonorum operum⁴¹; atque ita tandem in coriis
facilem et benignam in illo ævo descriptionem con-
secuti, et circum omnium Regem tripudiantes (quod
unum agunt qui illuc descripti sunt), laudem Deo
ministremus, unam et eanidem Patris et Filii et
Spiritus sancti divinitatis gloriam et splendorem
intuentes, laudibusque exaltantes, cui gloria, et
honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

⁴⁰ Hebr. x, 24.

(41) Ἀποθαρεῖτε κόσμῳ, etc. Billius: « qui
mundo mortui sunt, » etc. Minus recte; nam haec
sunt « philosophorum, » seu, « monachorum » divi-
tiae, quas enumerat Gregorius, nempe, « mundo
emori, Christo vivere, » etc.

(42) Ἀποδιδούσις. Quinque Regg., et Coisl. I,
et apodidous.

A κτῆσιν οὐ κρατουμένην, ἀποθανεῖν κόσμῳ (41), ἔ-
σαι Χριστῷ, σάρκα κενῶσαι, ψυχὴ ἐλκῦσαι ἀπὸ τοῦ
σώματος. Τούτων φειδόμενος, ή καὶ καθαρῶς ἀπο-
δοὺς (42) τῷ Θεῷ τοὺς θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ καὶ μύ-
στας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἐπόπτας, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ
ἡμετέρου γένους, τὸ ἔρεισμα τοὺς τῆς πίστεως στε-
φάνους, τοὺς μαργαρίτας τοὺς τιμίους, τοὺς τοῦ ναοῦ
λίθους, οὐ θεμέλιος καὶ ἀκρογωνιαῖος Χριστὸς, τοῦ
καλοῦ λέγω τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ (43)
κάλλιστα δὲ καὶ τούτοις, καὶ σεαυτῷ, καὶ πᾶσιν ἡμῖν
θουλεύσατο. Καὶ εἰς εἴνομαι τοῦτον πάρ' ἡμῶν τὸν
πλοῦτον γενέσθαι μᾶλλον, ή πολλοῦ χρυσίου καὶ
ἀργυρίου θησαυροῦς, νῦν ὑπάρχοντας, καὶ μετ' ὅλ-
γον οὐκ ἐσομένους.

IZ'. Αὗτη τῶν ἐμῶν λόγων ὅμιν (44) καὶ πρωτο-
ρίᾳ, εἰ καὶ τῆς ἐλπίδος ἐλάττων, ἀλλὰ κατά γε τῆς
ἡμετέραν δύναμιν. Ὅμεις δὲ ἀντιδιότερε μητὶ τῆς
ἐμῆς εἰσφορᾶς τὸ μεῖζον, τὴν εὐπειθείαν· ὡς ἂν τὰ
ταῦτα ἄλλα καὶ ἡττον δέποθι τῶν ἐμῶν λόγων, ἀλλήλους;
κατανοοῦντες εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλὸν
ἔργων· ὡς ἂν χρηστῆς καὶ φιλανθρώπου τῆς ἐκείνην
γραφῆς τυχόντες, καὶ περὶ τῶν πάντων βασιλέων χο-
ρεύοντες, δέ μόνον Ἐργον ἔστι (45) τοῖς ἐκεὶ γεγραμ-
μένοις, λειτουργῶμεν Θεῷ τὴν αἶνεσιν, τὴν μίαν
Πατρὸς, καὶ Μίου, καὶ ἀγίου Πνεύματος, καὶ θεωροῦ-
τες καὶ ἀνυψοῦντες τὴν (46) τῆς θεότητος δόξαν τε
καὶ λαμπρότητα, ὅτι: αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ
προσκύνησις εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C

(43) Καὶ. Sic Regg. bm, ph, Or. I, et Pass. Deest in editis.

(44) Ὅμειρ. Sic duo Regg., et Pass. Sic etiam videtur leguisse Billius. In ed., ὅμιν.

(45) ἔστι. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(46) ἀρυθμοῦντες τὴν. Sic duo Regg. In Coisl. I, ἀνυμνοῦντες, « celebrantes. » Deest τὴν in ed.

375 MONITUM IN ORATIONEM XX.

I. Defunctis Gregorii parentibus, ipse, juxta probabiliorem opinionem, abdicata Nazianzenæ Ecclesiæ cura, anno 375 Seleuciam se contulit. Ibi per triennium solitudini, vigiliis ac rerum cœlestium contemplationi deditus, hominibus sers incognitus mansit. Verum, ob sanctitatis et eloquentias famam, plurimorum præsumul votis expetitus, et a Theodosio Magno in Constantinopolitana sede, circa annum 379, collocatus, eadem doctrinæ ac pietatis semina in navem sibi creditam plebem sparsit. Invaserat tunc temporis Constantinopolium incredibilis quædam quasi errorum cohors. Non tantum hæretici, sed ipsi etiam Catholici novas et periculosas de rebus divinis quæstiones agilabant. Ex opinionum diversitate oriebantur rixæ et dissensiones; tantaque erat animorum vis, et linguarum prurigo, ut de rebus sacris non solum tempora, sed et fora et aedes continuo personarent.

II. Hanc temeritatem retundit Theologus, ac primo quidem eos præcipue carpit, qui, nec sacrarum litterarum cognitione instructi, nec vitæ sanctitatem commendabiles, sibi theologorum nomen arroganter ascribebant. Pluribus exemplis ex Scriptura prolatis ostendit, non cuique licitum esse Sancta sanctorum adire, vel spectare, vel attingere, sed illis tantum qui a Deo sunt vocati, et seipso hostiam viventem, imo ipsum Dei

vivi templum exhibuerint, Deinde fuse de sanctissima Trinitate disserit, et impia Sabellii Ariiique dogmata, doctrinæ simul ac fidei gladio, deturbat. Naturæ unitatem in Deo cum personarum distinctione invictæ asserit; ac diserte exposita divinæ humanaeque generationis differentia, monet Filii a Patre generationem, et sancti Spiritus processionem a theologis non curiosius inquirendam. Unde sapienter concludit (n. 12) : « Vis theologus fieri? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem. »

III. Inscriptitur hæc oratio : « De dogmate et constitutione episcoporum. » Verum inscriptione hæc non satis accurata videtur. Nihil enim, aut fere nihil, hic « de episcoporum constitutione » agitur. Inscriptionem tamen non immutamus, cum in plerisque codicibus sola reperiatur. De hac re monuisse sufficiat Cœterum, teste Elia, Constantinopoli habita est. Id etiam probatur rerum circumstantiis et annalium monumentis. Quo autem anno pronuntiata fuerit, id non satis iisdem testimoniorum declaratur. Juxta Billium, in Eliæ Commentariis (forsan manuscriptis) collocatur post secundam *De theologia* orationem. At, ut observat idem Billius, huic ordini repugnant omnes, uno Eliano excepto, quos viderit codices. Verisimile videtur habitam fuisse anno 379. Utrum autem primum debeat obtinere locum inter Gregorianas quæ Constantinopoli habitæ sunt, affirmare veremur. Hanc tamen aliis præmittendam conjicimus, quod scilicet aliarum, ac præcipue theologiarum, Gregorii orationum, veluti orationis ab eruditis habeatur.

ΛΟΓΟΣ Κ.

Περὶ δόγματος (47) καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. A

A'. Όταν ἦω τὴν νῦν γλωσσαλγίαν, καὶ τοὺς αὐθημερινοὺς σφρούς, καὶ τοὺς χειροτονητούς θεαλδήους, οἵς ἀρκεῖ τὸ θελῆσαι μόνον πρὸς τὸ εἶναι συφοῖς· ποθῷ τὴν ἀνωτάτω φιλοσοφίαν, καὶ σταθμὸν ἔχατον ἐπιζητῶν, καὶ τὸν Ἱερεμίαν, καὶ ἐμαυτῷ μόνῳ συγγενέσθαι βούλομαι. Οὐδὲν γάρ μοι δοκεῖ τοιούτον (48), οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἕξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἐντῷ προσκαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ἡγίην ὑπὲρ τὰς ὄρώμενα, καὶ ἀετ τὰς θείας ἀμφάσεις καθαράς ἐν ἐαυτῷ φέρειν (49) ἀμίγεις τῶν κάτιον χαρακτήρων καὶ πλαναμένων, οἷον Ἑσπερίων ἀκηλίδων Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ δν, καὶ ἀετ γινόμενον (50), φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, μέχρις δὲν πρὸς τὴν πηγὴν Ἐλθωμέν τῶν τῇδε ἀπαυγασμάτων (51), καὶ τύχωμεν τοῦ μακαρίου τέλους, λυθέντων (52) τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ· ὡς μάλις δὲν τις ἐσενδόν, ή μακρῷ φιλοσοφίᾳ παιδαγωγήσας, καὶ ἀποφῆγμὸς κατὰ μικρὸν ἀ τῆς ψυχῆς εὐγενές, καὶ φωτειὲς, τοῦ ταπεινοῦ καὶ σκοτειώτης συνεζευγμένου, ή Θεοῦ τυχών θεώ, ή καὶ ἀμφω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος δικαίῳ βλέπειν (53), τῆς κατασπώσης ὅλης ἐπικρατήσει. Πρὶν δὲ ταῦτην ὑπερσχεῖν, δησ δύναμις, καὶ ἀνακαθάρται ικανῶς τὰ τε ὥτα καὶ τὴν διά-

376 ORATIO XX⁴.

De dogmate et constitutione episcoporum.

I. Cum lingua proriginem hac tempestate vigen-
tem conspicio, sapientesque diei unius momento
exortos, atque theologos electione ac suffragio ef-
fectos, quibus ad eruditionem comparandam satis
est, si voluntatem solam afferant, philosophia
supremæ desiderio teneor, ac, juxta Jeremiam ¹¹,
extremum quendam secessum require, mecumque
ipse solus viæ consuetudinem habere concupisco.
Nihil enim potius mihi videtur, quam si, sensibus
compressis, extra mundum et carnem positus, ni-
hil rerum humanarum contingens, nisi summa ne-
cessitate coactus, mecum ipse et cuna Deo collo-
quens, sublimiorē iis rebus, quæ aspectu sentiuntur,
vitam traducam, ac divinas rerum species et
imagines puras semper, atque ab omnibus terrenis
et errabundis tumultuacris immunes in me circum-
feram, ac efficiar, semperque existam, velut pu-
rissimum quoddam Dei rerumque divinarum spec-
culum, ut lumen lumine, et clarus obscuriori ex-
cipiam, donec tandem ad radiorum vitæ heujus fontem
perveniamus, ac, solutis per veritatem spe-
culis, heatum finei assequamur; adeo ut vix quis-
piam, eliamisi scipsum vel diurna philosophia ac
disciplina exerceat, animaque nobilitatem et splen-
dorem ab humiliis et caliginosi corporis contagione

¹¹ Jeremi. ix, 2.

(47) Περὶ δόγματος. Plures habent, Περὶ δογμά-
των. Alii, Περὶ δογμάτων, ἢτοι περὶ θεολογίας, « de
Dogmatibus, seu de Theologia. » Alii, Περὶ δογμά-
των, καὶ κατὰ ἐπισκόπων, « de Dogmatibus, et
contra Episcopos. »

(48) Τοιούτοις. Sic duo Regg., et Or. I. In ed.,
τοιούτοις.

(49) Φέρετ. Combef., φέρετ, « in seipso fert. »

(50) Καὶ δὲ, καὶ ἀετ γινόμενοι. Sic editi. At
Coisl. I, et Par., καὶ ὁ, καὶ ἀετ γινόμενος. Edit.

(51) Τὸν τῇδε ἀπαυγασμάτων. Gregorius, per
« vita bujus radiorum fontem, » intelligit Deum, qui
in hac vita, velut radios claritatis sua in homines

immittit, ita ut semper in se « divinas species seu
imagines circumferant. » Quo sensu efficiuntur puris-
simum quoddam Dei rerumque divinarum speculum,
in quo omnibus contemplari licet illius claritatis
radios, cujus Deus fons est, ut omnis desiderii no-
stri impetus magis magisque ad illum fontem diri-
gatur.

(52) Αὐθέρτων. Coisl. 3 et Par. addunt, ἡμῖν.

(53) Καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα κοινόμενος ἀρ-
βλέπειν. Hæc desunt in duobus Regg., et Or. I.

⁴ Alias xxix, quæ autem 20 erat, nunc 43. — Ha-
bita anno 379.

paulatim abrumpat, vel divinum numen propitium A νοιαν, ή ψυχής ἐπιστασίαν δέξασθαι, ή θεοίοις sentia, aut utrumque horum habeat, ac mentem προσβάλειν, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι τινώσκων. maxima cum diligentia ad cœlestia dirigat, vix, inquam, terrenam hanc molem deorsum trahentem superare poterit. Priesquam autem eam, quantum fieri potest, superaverimus, auresque nostras et mentis aciem satis repurgaverimus, animarum curam suscipere, aut ad rerum divinarum pertractionem accedere haudquaquam tutum esse duco.

Il. Ac ne me forte timidiorem, quam par sit, existimetis, sed consilium potius nostrum prudenteriamque comprobetis, unde in hunc metum inductus fuerim, exponam. Primum igitur ex ipso Moyse²² audio, quo 377 tempore oracula ei Deus cedebat, quamvis ad montem multi acciti essent, quorum unus erat ipse Aaron, cum duobus filiis, iisque sacerdotibus, tamen ceteros omnes eminus adorare jussos esse, Moysem autem solum ad eum propius accessisse, populum vero ne simul quidem ascendisse. Atque, ut item aliquanto superius narrat, alios fulgura, tonitrua, tubarum clangor, et mons fumo circumfusus²³, et horrendæ comminationes, atque hujusmodi terrores deorsum sistebant, adeo ut ipsi præclare secum agi arbitrarentur, quod vel solam Dei vocem audirent, idque hac lege, ut summo prius studio seipsos ab omni labe purgarent. At Moyses, et ascendit, et accipit, iis quidem, qui e vulgo sunt, litteralem, lem.

III. Tum etiam illud, quod Heli sacerdoti²⁴, aliquanto post Osæ²⁵ accidit, cognitum et exploratum habeo: quorum alter sceleris etiam illius, quod illi adversus sacrificia committebant, poenas solvit, idque cum eorum impietatem non modo non probasset, verum etiam multum ac sæpen numero ipsos hoc nomine objurgasset; alter, quod arcam solum a bove distractam, tangere ausus esset; eam quidem incolumem servavit, ipse vero interiit; sic nimirum Deus venerationem arcæ suæ debitam tuebatur. Quin illud quoque mihi perspectum est, ne parietes quidem templi promiscuae multititudini contingere licuisse, eaque de causa parietibus aliis, quibus illi cingerentur, opus fuisse: nec sacrificia ipsa a quibus, aut quando, aut ubi non conveniebat, consumi solita esse: nedum cuivis, aut Sancta sanctorum, aut velamen, aut propitiatorium, aut arcain denique adire, vel speciare, vel attingere, liberum fuisse.

IV. Quæ cum ipse norim, illudque præterea, neminem magno Deo, et sacrificio, et pontifice di-

²² Exod. xix, 3. ²³ ibid. 16. ²⁴ I Reg. iv, 12 sqq.

(54) Μή με. Sic duo Regg., duo Colb., Or. 4, et Combef. In ed., μήτε.

(55) Δηλαδή Deest in pluribus codd.

(56) Ἐδεήθησαν. Duo Regg., tres Colb., et Or. 4, ἔδεσαν.

(57) Ή. Deest in duobus Regg., totidem Colb., et Or. 4.

(58) Synodus CP., anno 1156 habita, inter testimonia contra hæresim Soterichi scholion affert Basilius minimi ad hunc locum, qui sic se habet: Τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόρου τοῦ «Περὶ θεολογίας, καὶ καταστοσεῶς ἐπισκόπων. Κείμενον. Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως.» Ἐρμηνεία τοῦ Λαζαρίου Βασιλείου. «Μεγάλου μὲν Θεοῦ τοῦ Κυρίου

A νοιαν, ή ψυχής ἐπιστασίαν δέξασθαι, ή θεοίοις προσβάλειν, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι τινώσκων.

B. Καὶ διεν εἰς τοῦτο ὑπῆχθην τὸ δέος, ίνα μὴ με (54) τοῦ δέοντος δειλιότερον ὑπολάβοιτε, ἀλλὰ καὶ ἐπιστῆτε τῆς προμηθείας, ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωϋσέως, ἡνίκα ἐχρημάτιζεν αὐτῷ δ Θεός, δις πλειόνων εἰς τὸ δρός προσκεκλημένων, ὃν εἰς ἥν καὶ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισιν αὐτοῦ τοῖς δύο τοῖς ἱερεῦσιν, οἱ μὲν λοιποὶ πάντες προσκυνῆσαι πόρρωθεν ἐκελεύσθησαν, ἐγγίσαις δὲ Μωϋσῆς μόνος, οὐ συνανθῆναι δὲ ὁ λαός. Καὶ μικρὸν πρὸ τούτων, τοὺς μὲν ἄλλους ἀστραπαῖς, καὶ βρονταῖς, καὶ σάλπιγγες, καὶ δόλον καπνιζόμενον τὸ δρός, καὶ ἀπειλᾶ φρικώδεις, καὶ τοιαῦτα δείματα ἵστη κάτω· καὶ μέγα ἥν αὐτοῖς ἀκούσαις τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς μόνον, καὶ ταῦτα εὖ μάλα ἀγνισταμένοις. Μωϋσῆς δὲ καὶ δνεισι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ, καὶ Θεός συγγίνεται, καὶ δέχεται νόμον, τοῖς μὲν πολλοῖς τὸν τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τὸν πολλοὺς τὸν πνεύματος.

nubem penetrat, et cum Deo congridetur, et legem iis autem, qui supra vulgus assurgunt, spiriuia-

C. Γινώσκω δὲ Ἡλεῖ τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὑστερον Ὁζᾶν τινα· τὸν μὲν καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν παιῶν παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἥν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν, καὶ ταῦτα οὐκ ἀποδεχόμενον αὐτῶν τὴν ἀσένειαν, ἀλλὰ πολλὰ πολλάκις ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, δις τῆς κιβωτοῦ φαῦσαι τοις πολλοῖς δὲν ἀσφαλὲς, καὶ διὰ τοῦτο ἐτέρων ἐδεήθησαν (55) τοίχων τῶν ἔξωθεν· μηδὲ τὰς θυσίας αὐτάς, ὑφ' ὧν, καὶ δτε, καὶ οὐ μὴ καθῆκον ἥν, ἀναλίσκεσθαι· τοσούτου δεῖν πρὸς τὰ "Αγια τῶν ἀγίων προσφοιτὴν θερδούντα, ή (57) τὰ καταπέτασμα, ή τὸ Ιλαστήριον, ή τὴν κιβωτὸν, ή προσβλέπειν εἶναι παντὸς. ή προσάπτεσθαι.

D. Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ δις μηδεὶς δξιος τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ θύματος (58), καὶ ἀρχιερέως, δι-

²⁵ II Reg. vi, 6.

ἥμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγει, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Πατρὸς νῦν· τούτῳ σημειούμεθα πρὸς τοὺς τὸ Μεγάλον τῷ Πατρὶ μόνῳ περιγράφοντας, τῷ δὲ Υἱῷ τὰ δευτεραῖα διδόντας θύματος δὲ καὶ ἀρχιερέως τὸ μὲν ὡς σφραγισθέντος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας προσενεγέντος σωτηρίας· τὸ δὲ ὡς οὐχ ὑπ' ἄλλου, ὑφ' ἔαυτοῦ δὲ ἔαυτὸν τεθυκότος, καὶ εἰς σφραγῖν ἐκούσιον προτεθεικότος. *Theologi ex oratione De theologia et episcoporum constitutione. Textus:* «Magni Dei et hostiae et pontificis.» Basilii minimi interpretatio: «Magnum quidem Deum, Dominum nostrum Jesum Christum dicit, non tamen nunc Patrem. Hoc adnotamus adversus illos qui vocabulum *Magnum Patri tantum* ascribunt, *Filio autem partes se-*

μὴ πρότερον ἐαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶ-
σαν, μᾶλλον δὲ, ναὸς ἄγιος ἔγένετο Θεοῦ ζῶντος καὶ
ζῶν· πῶς ή αὐτὸς προχειρώς ἐγχειρήσαιμι τοῖς περὶ
Θεοῦ λόγοις, ή ἀποδέξωμαι; (59) τὸν ἐγχειροῦντα
θραστέως; Οὐκ ἐπαινετὸς δὲ πόθος· φοβερὸν τὸ ἐγχει-
ρητικόν. Καὶ διὰ τοῦτο καθαρτέον ἐαυτὸν πρύτον, εἴται
τῷ καθαρῷ προσομιλητέον· εἰ μὴ μέλλοιμεν τὸ τοῦ
Μανῶ πέπισθαι, καὶ λέξειν (60) ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ
γενομένοις (61). Ἀπολώλαμεν, ὡς τύρανος, Θεόν ἀπά-
καμεν, ή, ὡς Πέτρος, ἀποπέμψασθαι; (62) τοῦ πλοίου
τὸν Ἱησοῦν, ὡς οὐκ ἀξιος τοιαύτης ἐπιδημίας· ή, ὡς
ὁ ἐκατόνταρχος ἔκεινος, τὴν μὲν θεραπείαν ἀπαιτή-
σειν (63), τὸν θεραπευτὴν δὲ οὐκ εἰσδέξασθαι. Λεγέ-
τω τις καὶ ἡμῶν, ἔως ἐστιν ἐκατόνταρχος, καὶ πλει-
νων ἐν κακίᾳ κρατῶν, καὶ ἔτι στρατευόμενος Καίσα-
ρι τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρομένων· Οὐκ εἰμι
Ικανός, ἵρα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς. "Οταν
δὲ Ἱησοῦν θεάσωμαι, καίτοι μικρός ὁν τὴν πνευμα-
τικὴν ἡλικίαν, ὡς δὲ Ζαχαρίας ἔκεινος, καὶ ὑπὲρ τὴν
συκομορέαν ἀρθώ, νεκρώσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς,
καὶ μαράνας (64) τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως· τότε καὶ
Ἱησοῦν εἰσδέξομαι, καὶ ἀκούσομαι· Σήμερον σωτηρία
τῷ οἰκῳ τούτῳ· καὶ τῆς σωτηρίας τεύκομαι, καὶ φι-
λοσοφήτω τὰ τελεώτερα, σκορπίζων καλῶς & κακῶς
συνήταγον, εἴτε χρήματα, εἴτε δόγματα.

corpore reformato²⁴, tum vero et Jesum excipiam, et audiam: *Hodie, salus huic domui²⁵*; et salu-
tem adipiscar, et perfectiora illa officia curabo atque exsequar, præclare spargens quæ scelerate
collegeram, sive pecunias, sive dogmata.

E. Ἐπειδὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τὸν θεόλογον, C
φέρε δὴ καὶ περὶ θεοῦ ὡς ἐν βραχεῖ διαλεχθῶμεν, αὐ-
τῷ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Γενῷ, καὶ τῷ ἄγιῳ Πνεύματι
θαρρήσαντες, περὶ ὧν δὲ λόγος. Εἴχομα: δὲ τὸ τοῦ
Σολομῶντος παθεῖν, μηδὲν ίδιον ἐννοήσαι περὶ θεοῦ,
μηδὲ φθέγξασθαι. "Οταν γάρ λέγῃ, Ἀφροδέστατος
τάρ εἷμι πάντων ἀνθρώπων, καὶ φρόνησις ἀν-
θρώπου οὐκ δύστιν ἐμοί (65). οὐκ (66) ἀσυνείσλαν ἐαυ-
τοῦ δῆπου καταγινώσκων τοῦτο φησιν. Πῶς γάρ, δε
γε τοῦτο καὶ (67) ἥττησε παρὰ θεοῦ πρὸ παντὸς ἀλ-
λον, καὶ ἔλαβε σοφίαν, καὶ θεωρίαν, καὶ πλάτος καρ-
δίας, φάμμου πλουσιώτερον τε καὶ διψιλέστερον;
Καὶ δὲ τοσοῦτον σοφός, καὶ τοιαύτης τετυχηκὼς δω-
ρεᾶς, πῶς ἀφροδέστατον ἐαυτὸν πάντων (68) διομά-
ζει; Ως οὐκ ἔχων ίδιαν δηλαδὴ φρόνησιν, ἐνεργούμε-
νος δὲ τῇ θείᾳ τε καὶ τελεωτέρᾳ. Καὶ γάρ δι Παῦ-
λος λέγων, Ζῶ δὲ, οὐκ ἔτι ἔρω, ζῆ δὲ ἐμοὶ Χρι-
στὸς, οὐκ ὡς περὶ νεκροῦ πάντως ἐαυτοῦ διελέγετο,
δλλ: ὡς ζῶντος κρέσσοντα τῶν πολλῶν ζωὴν, τῷ μετ-
εληφέναι τῆς δυτικῆς ζωῆς, καὶ μηδενὶ θανάτῳ περα-

²⁴ Rom. xii, 1. ²⁵ II Cor. vi, 16. ²⁶ Judic. xiii, 2 seqq. ²⁷ Coloss. iii, 5. ²⁸ Philipp. iii, 21. ²⁹ Luc. xix, 9.

cundas dant. Hostiam porro et pontificem appellant, illud quidem ob passionem et pro nostra sa-
lute oblationem; alterum autem, quia non ab alio
sed propria voluntate immolatus fuit, et ad voluntaria-
riam mortem accessit. » *Maior Spicileg. Rom.*
X, 37.

(59) Ἀποδέξωμαι. Reg. bm, ἀποδέξομαι.

(60) Λέξειν. Or. 1, λέγειν.

(61) Γενόμενος. Combeb., γενομένου.

(62) Ής Πέτρος ἀποπέμψασθαι. Reg. bm, ὡς δ
Πέτρος. Or. 1, recentiori manu, ἀποπέμψεσθαι.

Agnūm esse, qui quidem prius Deo hostiam viven-
tem seipsum non exhibuerit³⁰, aut, ut rectius
loquar, Dei vivi templum sanctum ac vivum³¹ fa-
ctus sit; qui tandem fieri possit, ut vel ipse prom-
pto animo de Deo disputationem habere aggrediar,
vel leinere aggredientem probem? Laudanda non
est hæc cupiditas; periculosus ac metuendus hic
conatus. Ac proinde purgari nos ante oportet, at-
que ita deinde in illius, qui purus est, congressum
et colloquium venire; ne aliqui nobis idem quod
Maneu, accidat, ac Dei visione perstrictis oculis,
dicamus: *Perimus, mulier; 378 Deum vidimus³²*:
aut, Petri instar³³, Jesum a navigio ablegemus,
tanquam bujusmodi præsentia minime digni: aut
denique, ut centurio ille medicinam quidem expo-
scamus, medicum autem minime admittamus. Di-
citat etiam quisquam nostrum, quandiu centurio est,
vitiique imperium inter multos tenet, adhucque
sub Cæsare, hoc est, mundi principe, atque eo-
rum, qui humi serpunt imperatore, stipendia fa-
cit: *Non sum dignus, ut intres sub tertum meum³⁴*.
Cum autem Jesum conspexero, quamvis spiritualli
statura parvus, ut ille Zachæus, ac super sycomo-
rum evectus fuero³⁵, mortificatis nimirū mag-
bris, quæ sunt super terram³⁶, atque humiliatis
collegeram, sive pecunias, sive dogmata.

C V. Quoniam autem sermone Thæologum repur-
gavimus, age iam de Deo paucis disseramus, ipsius
Patris Filiique et sancti Spiritus, de quibus verba
facturi sumus, auxilio freti atque subnixi. Optarim
autem idem mihi contingere quod Salomonis, hoc
est, ut de Deo nihil meum ac proprium, vel cogi-
tem, vel loquar. Nam cum bis verbis utitur: *Stal-
tissimus sum omnium hominum, et prudentia homi-
nis non est in me³⁷*, haudquaquam scilicet hæc eo
dicit, quod stoliditatis seipsum condemnet. (Qui
enim istud, cum eam præ aliis omnia rebus a
Deo postulasset, ac sapientiam et contemplatio-
nem, et cordis latitudinem arena maris uberiorem
atque copiosiorem accepisset?) Qui sit igitur, ut
vir usque adeo sapiens, atque bujusmodi benefi-

D cium consecutus, omnium stultissimum se appellat? Hoc vult nimirum, propriam se nullam pru-
dentiam habere, sed divina et perfectiori sapien-
tia affari. Siquidem et Paulus, cum aiebat: *Vivo
autem, non jam ego, vivit vero in me Christus³⁸*;

22. ³⁹ Luc. v, 8. ⁴⁰ Matth. viii, 8. ⁴¹ Luc. ix, 22. ⁴² Prov. xxx, 2. ⁴³ Galat. ii, 20.

(63) Θεραπειαν ἀπαιτήσειν. Par., θεραπείας ἀπιζήτησιν.

(64) Μαράνας. Par., μαράνας. Reg. Chry. ὅπερ-
αναδάσ, « transenco humilitatis corpore. »

(65) ἐμοί. Reg. a, Or. 1, Par., ἐν ἐμοί.

(66) Οὐκ. Sic Coisl. 1, Or. 1, et Par. In ed.,
οὐν.

(67) Τοῦτο καὶ. Sic plures codices. In ed., καὶ
τοῦτο.

(68) Πάντων. Deest in Reg. a.

**non utique de seipso, tanquam de mortuo, loque-
batur, sed tanquam de eo, qui præstantiorum,
quam vulgus mortalium soleat, vitam ageret, ut-
pote qui verae vitae, nulloque mortis fine circum-
scriptæ, particeps esset. Patrem igitur, et Filium,
et Spiritum sanctum adoramus, proprietates qui-
dem distinguentes, divinitatem autem copulantes :
neque aut tria in unum contrahimus, ne Sabellii
morbo laboremus; aut **379** rursus in tria diversa
et aliena separamus, ne in ARII furorem incida-
mus. Quid enim necesse est ut, velut plantam in alteram partem propendentem, ad alteram partem
per vim inflectamus, ac distortionem per distortionem corrigamus, non autem potius eam ad me-
diū dirigentes, intra pietatis fideique orthodoxæ fines consistamus**

VI. Porro cum medium dico, veritatem dico, quam recte solam pre oculis propositam habemus. Repudiamus itaque, tum malam contractionem, tum hac absurdorem divisionem; ne, vel ob multitudinis derum metum, in unam personam contracta oratio, nuda nobis et inanis nomina relinquat, unum videlicet et eundem Patrem ac Filium et Spiritum sanctum existimantibus, ac non magis haec omnia unum, qunam unumquodque nihil esse statuentibus (desierint enim id esse quod sunt, inter se multo transcurta et migrantia); vel rursus in tres, aut peregrinas et disparas atque distractas naturas separata, juxta Arii recte nominatum suorem, aut principatus expertes et inordinatas, divinitatique, ut sic loquar, contrarias; partim in Judaicam quendam pareitatem concludatur, si ingenito solo divinitatem circumseribamus, partim in oppositum quidem, non minus tamen perniciosum insulm provolvatur, si tria principia tresque Deos constituerimus, quod superiori etiam errore absurdius est. Nam profecto, nec quosdam ita Patris amantes esse oportet, ut illi quod Pater sit admant; cuius enim Pater fuerit, si Filius ab eo natura diversus dicatur, atque una cum reliquis creaturis abalienetur? Nec rursus ita Christi amantes, ut ne Filii quidem nomen ei integrum servent; cuius enim, queso, Filius fuerit, nisi ad Patrem, tanquam ad principium, referatur? Nec denique Patri principii dignitatem imminuere, quam ut pater et genitor habet; parvorum etenim certe, ipsoque indignorum principium fuerit, nisi deitatis ejus, que in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit.

Β Κ'. Μεσότητα (71) δὲ δταν εἰπω, τὴν ἀλήθευτν
λέγω, πρὸς ἣν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην· καὶ
τὴν φαύλην συναιρέσειν παραίτουμενοι (72), καὶ τὴν
ἀποτακτέαν διαιρεστιν· ὡς μῆτε εἰς μίαν ὑπόστασιν
συναιρεθέντα τὸν λόγον, δέει πολυθεῖας, φιλά τιμέν
καταλιπεῖν τὰ δύναματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα, καὶ Γίδην,
καὶ Πνεύμα ἄγιον ὑπολαμβάνουσι, καὶ μὴ μᾶλλον ἐν
τὰ πάντα, ἢ μηδὲν ἔκαστον εἶναι ὁριζομένους (φεύ-
γοι γάρ ἂν εἶναι ἀπέρ ἐστιν, εἰς ἄλληλα μεταχω-
ροῦντα καὶ μεταβείνοντα)· μῆτε εἰς τρεῖς ἢ ἕ-
νας (73) καὶ ἀνομοτούς (74) οὐσίας καὶ ἀπερφρηγμ-
νας διαιρεθέντα, κατὰ τὴν Ἀρείου καλῶς ὑνομασθεί-
σαν μανίαν, ἢ ἀνάρχους καὶ ἀτάκτους, καὶ οἷον
εἰπεῖν, ἀντιθέους· τῷ μὲν εἰς Ἰουδαϊκὴν σμικρολο-
C γίαν καταχλεισθῆναι (75), μάνεν τῷ ἀγενήτῳ (76)
τὴν θεότητα περιγράφοντας· τῷ δὲ εἰς ἑναντίον μὲν,
κακὸν δὲ ἴσον πεσεῖν, τρεῖς ἀρχὰς ὑποτιθεμένους,
καὶ τρεῖς Θεοὺς, δὲ τῶν προειρημένων ἀποτύπωτον·
δόλον μῆτε οὕτως εἶναι τίνας (77) φιλοπάτερας, ὡς
καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (τίνος γάρ ἂν καὶ
εἴη Πατήρ, τοῦ Γιοῦ τὴν φύσιν ἀπεξενωμένου καὶ
ἀπηλλοτριώμενου μετὰ τῆς κτίσεως;)· μῆδ' οὕτω
φιλοχρίστους, ὡς μῆτε τοῦτο φυλάττειν (78), τὸ
εἶναι Γίδην (τίνος γάρ ἂν καὶ εἴη Γίδης, μὴ πρὸς αἱ-
τιον (79) ἀναφερόμενος τὸν Πατέρα;) μῆτε τῷ Πα-
τέρι τὸ τῆς ἀρχῆς κατασμικρύνειν ἀξίωμα, τῆς ὡς
Πατέρι καὶ γεννητορι· μικρῶν γάρ ἂν εἴη καὶ ἀν-
αξίων ἀρχῆ, μὴ θεότητος ὅν αἰτιος (80) τῆς ἐν Γίδῃ
καὶ Πνεύματι θεωρουμένης. Ἐπειδὴ χρή καὶ τὸν ἑνα
θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις διμολογεῖν,
D εἰτ' οὖν τρία πρόσωπα, καὶ ἐκάστην μετὰ τῆς Ιδίωτη-
τος.

(69) Ἐροῦτες. : Unam autem diuinitatem profiteremus.

(70) *Tl. Combef., ob.*

(74) *Mεσόγητα. Billius : « mediocritatem. »*

(72) *Παραιτούμενοι.* Sic duo Regg., duo Coisl., Or. 1, Combef. In ed., *παραιτούμενον*.

(73) Τρεῖς ἡ ξέρας. Combes. delei ή.

(74) Ἀρούσοις. Reg. bm., ἀνομοσοίσοις.

(75) Καταχλεισθῆται. Sic tres Colb., Or. 1,
Par. In ed., καταχλεισθεντα.

(78) Ἀγερρήτῳ. Reg. Cyp., ἀνάρχῳ. Non male, cum hic Gregorius totus sit in « principiis » ratione: ή ἀνάρχους τρεῖς ἀρχάς, etc.

(77) *Tiraç. Or. 4, tıva.*

(78) Μήτε τοῦτο, etc. Sic tres Colb., Or. 1, Jes., Bas. Alii, μήτε τό. Coisl. 3, Par., etc., μήτε

τούτῳ, εὐτ εἰ οὐλεγμόν τον σέρβετ, οὐδ Φίλιον.

(79) *Propterea alio.* « *Tanquam ad principium.* » Gregorius, inquit Billius in Scholiis, « *vocat Patrem* » *principium*, « *ut qui sit causa naturalis.* Ob idque cum dixisset : » *Imminuunt Patri principii decus*, « *statim subiecit*, » *eius* « *inquam*, » *Principii*, *quod Pater sit et genitor;* « *ne quis scilicet suspicaretur*, *ipsum Patri principii appellationem tribuere*, *tanquam ei*, *qui majestate ac dignitate* *translat.* »

(80) *Ατριος.* (Causa,) id est, (origo.) Sic enim Patres Greco*s*, cum de divinis relationib*us* agunt, interpretantur theologi. Vide Estium in 1, dist. 29, § 2.

Quandoquidem et unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personae, confitenda, et quidem unaquaque cum sua proprietate.

Z'. Τηρούτο δ' ἀν., ὡς ὁ ἄρις λόγος, εἰς μὲν Θεός, Α εἰς δὲ αἰτίου καὶ Γενοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων (81)· καὶ κατὰ τὸ ἐν καὶ ταυτὸ τῆς θεότητος, ἵνα οὗτος ὀνομάσω, κίνημα τε καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Αἱ δὲ τρεῖς ὑποστάσεις, μηδεμίδες ἐπινοούμενης συναλοιφῆς (82), ή ἀναλύσεως, ή συγχύσεως, ἵνα μή τὸ πᾶν καταλυθῇ, δι' ὧν τὸ ἐν σεμνύνεται πλέον ἡ καλῶς ἔχει. Αἱ δὲ ιδιότητες, Πατρὸς; μὲν, καὶ ἀνάρχου (83), καὶ ἀρχῆς ἐπινοούμενου καὶ λεγομένου (ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου, καὶ ὡς πρητῆς, καὶ ὡς ἀτίου φωτός (84))· Γενοῦ δὲ, ἀνάρχου μὲν οὐδαμῶς, ἀρχῆς δὲ τῶν ὅλων ἀρχῆν δὲ διτὸν εἶπω, μὴ χρόνον παρενθῆς, μηδὲ μέσον τι τάξης τοῦ γεγεννητότος καὶ τοῦ γεννήματος, μηδὲ διάληξ τὴν τύσιν τῷ κακῷ παρενθεῖται τοῖς συναίδοις καὶ συνημμένοις. Εἰ γάρ χρόνος Γενοῦ πρεσβύτερος (85), ἰκείνου δηλαδὴ πρώτως ἀν εἰη (86) αἰτίος ὁ Πατήρ. Καὶ τῶς ποιητῆς χρόνων ὁ ὑπὸ χρόνον; Πώς δὲ καὶ Κύριος πάντων, εἰ ὑπὸ χρόνου προεληπταὶ τε καὶ κυριεύεται; "Αναρχος οὖν ὁ Πατήρ· οὐ γάρ ἐτέρωθεν αὐτῷ, οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ (87) τὸ εἰναι. 'Ο δὲ Γενος, ἐὰν μὲν ὡς αἰτίου τὸν Πατέρα λαμβάνῃς, οὐκ ἀναρχος· ἀρχὴ γάρ Γενοῦ Πατήρ ὡς αἰτίος (88)· ἐὰν δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου νοῆς ἀρχὴν, καὶ ἀναρχος· οὐκ ἀρχεται γάρ ὑπὸ χρόνου ὁ χρόνων Δεσπότης.

nec enim aliunde, nec a se ipso esse habet. Filius nequaquam principio caret; principium enim Filii intellecteris, principii quoque omnis est expers. Neque enim temporum Dominus temporis subjectus est.

H'. Εἰ δὲ, διτι τὰ σώματα ὑπὸ χρόνον, διὰ τοῦτο Σ καὶ ἀξιώσεις κείσθαι καὶ τὸν Γενὸν ὑπὸ χρόνον, περιθῆσις καὶ σώμα τῷ ἀσωμάτῳ· καὶ εἰ διτι τὰ παρ' ἡμῖν γεννώμενα, οὐκ δυτι ποτὲ, εἰτα γεννόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸν Γενὸν ἀναγκάσεις ἐξ οὐκ δυτῶν εἰς τὸ εἰναι παρεληλυθέναι, συγχρίνεις (89) τὰ ἀσύγχριτα, Θεὸν καὶ ἀνθρώπον, σώμα καὶ τὸ ἀσώματον· οὐκοῦν καὶ πεισται καὶ λυθῆσται, διτι καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα. Σὺ μὲν οὖν ἀξιοῖς διὰ τοῦτο οὗτος γεννάσθως Θεὸν, διότι τὰ σώματα· ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο οὐχ οὕτως,

• ⁸⁷ Hebr. 1, 2. ⁸⁸ Rom. x, 12.

(81) Οὐ συντιθεμένω, οὐδὲ συναλειφομένω. Ήσεν desunt in Or. 1.

(82) Συναλοιφῆς. Duo Regg., et duo Colb., συναλειφῆς.

(83) Ἀράρχου. « Principii expertem. » Theologi Græci duas proprietates Patri tribuunt, τὸ ἀναρχον, et τὸ ἀγέννητον, quibus eum a Filio et Spiritu sancto distinguunt. Hic autem ἀναρχον, non de tempore accipiunt, alioquin enim Filius et Spiritus sanctus, non minus ἀναρχοτ, id est, « principii expertes» sunt, quam Pater, sed de causa. Atque in hac significacione hoc vocabulum soli Patri convenit, qui a nullo est, cum Filius et Spiritus ex Patre sint, atque ad eum, tanquam ad causam, referantur. Per causam autem Græci nihil aliud quam « originem», ac velut essentia fontem intelligunt. Ita exponit Billius.

(84) Ἀτίου φωτός. Reg. Cypr., ἀγεννήτου φωτός. Ήσεν lectio apta videtur Combellissio, et proprie Patri convenit. Nam Filius et Spiritus sanctus, ἀτίου.

Digitized by Google

corpora. Tu quidem idcirco Deum ita generari censes, quod corpora ita generantur: **381** ego vero ob id non ita gigni affirmo, quod ea sit corporum gignendorum ratio (quorum enim natura diversa est, horum dispar quoque generandi modus); nisi eum in omnibus aliis quoque rebus corporeæ materiæ servire contendas, hoc est, ut patiatur, et in mœrore versetur, et famie ac siti labore, omnes denique eas affectiones, quibus, vel corporis, vel experietur. Hæc enim vero mens tua non admittit.

IX. Verum si generatus est, inquis, quomodo generatus est? Responde tu quoque mihi, o acute et invicta sophista. Si creatus est, quomodo creatus est? Ac postea ex me sciscitare, quomodo generatus sit? **Passio** est, inquires, circa generationem? Est et passio etiam, inquam ego, circa creationem. (An non enim passionis rationem habet informatio, et cura, et ejus rei, quæ tota simul ac repente cogitata est, in partes extensio?) **Tempus**, addes, circa generatiouem? In tempore etiam sunt quæ creantur. Locus illuc? Hæc quoque locus. Spei frustratio circa generationem? **Creatio** quoque interdum spem frustratur. Hæc a vobis dissidentibus audivi; etenim quæ mens delineavit, ea plerumque manus persicere non potuit. At dices: verbo et voluntate omnia condidit: *Ipsa regim dixit, et facta sunt: ipsa mandavit, et creata sunt*²⁰. Atqui, cum ait omnia Dei verbo creata sūsse, non humanam scilicet creationem inducis; nec enim quisquam nostrum, ea, quæ sicut, verbo efficit. Nihil quippe nobis sublimius ac præstantius esset, minusque laboriosum, si sermone solo aliquid consilere possemus. Quamobrem, nisi Deus, ea, quæ creantur, verbo creat, non tamen humana est ejus creandi ratio. Aut enim hominem quoque sermone aliquid efficiendum ostende: aut mihi concede Deum non humano more creare. Quod si secus existimas, age, voluntate civitatem describe, et statim civitas representetur. Opta tibi filium nasci, et protinus tibi puer existat. Velis aliud quidpiam eorum, quæ manibus efficiuntur, et cōfestim voluntas in opus prodeat. Quod si quidem nihil horum voluntatem nostram sequatur, Dei vero voluntas actio sit; perspicuum utique est, alio quidem modo hominem creare, alio autem rerum omnium creatorum Deum. Quæ igitur est hæc ratio, ut cum Deus alio quam humano more procreet, humano tamen more gignere cogatur? Tu quidem, cum prius non esses, deinde factus es, postea **382**

²⁰ Psal. cxlviii, 5.

(90) Τάλλα δουλεύσῃ. Reg. bm, tres Colb., Or. 1, τὰ δόλλα δουλεύσεται.

(91) **Páthos.** (Passio.) In sensu scholasticorum hanc vocem intelligimus. Affectum quendam exprimit.

(92) Ἐγενήθησαρ. Sic duo Regg. et Or. 1. Ita legendum, licet plerique codices et editi habeant, ἐγενήθησαν.

(93) Αὐτῷ τὸ κτίσιν. Hæc desunt in Coisl. 3

A ὅτι οὕτω τὰ σώματα. Ὡν γάρ τὸ εἶναι οὐχ δμοῖον, τούτων οὐδὲ τὸ γεννῆν δμοῖον· εἰ μή καὶ τόλλα δουλεύσῃ (90) ταῖς ψλαις, οἷον πάσχων, καὶ λυπούμενος, καὶ πεινῶν, καὶ διψῶν, καὶ ὅσα ἡ σώματος, ἢ τοῦ συναμφοτέρου πάθη. Ἀλλὰ ταῦτα οὐ παραδεχεται σου ὁ νοῦς· περὶ Θεοῦ γάρ δὲ λόγος. Μή τοινυ μηδὲ τὴν γέννησιν δόλλως, ἢ ὡς θεῖκήν παραδεχου.

conjunctionem utriusque partis natura subjecta est, De Deo quippe sermo est. Ne tu igitur generationem aliter quam ut divinam admittit.

B Θ. 'Αλλ' εἰ γεγενηται, πῶς γεγέννηται, φησιν; 'Απόκριναι μοι, ὡς διαλεκτικὴ σὺ καὶ δρυκτε. Εἰ ξτίσται, πῶς ξτίσται; καὶ μὲν ἀπάτει τὸ, Πώς γεγέννηται; Πάθος (91) περὶ τὴν γέννησιν; Πάθος καὶ περὶ τὴν κτίσιν· ἢ γάρ οὐ πάθος ἢ ἀνατύπωσις, καὶ ἡ φροντίς, καὶ ἡ τοῦ νοηθέντος ἀνθρώπων εἰς τὸ κατὰ μέρος ἔξαπλωσις; Χρόνος περὶ τὴν γέννησιν; Ἐν χρόνῳ καὶ τὰ κτίζόμενα. Τόπος ἐνταῦθα; Τόπος ἔχει. 'Αποτυχία περὶ τὴν γέννησιν; 'Αποτυχία καὶ περὶ τὴν κτίσιν. Ταῦτα ἡκουας φιλοσοφούντων ὑμῶν· & γάρ δὲ νοῦς ὑπέργραψε, πολλάκις ταῦτα ἡ γέρει οὐχ ἐτέλεσεν. 'Αλλὰ λόγῳ, φησι, τὸ πᾶν ὑπέστησε καὶ βουλήματι. Αὐτὸς γάρ εἰπε, καὶ ἐγενήθησαρ (92). αὐτὸς ἐντείλατο, καὶ ἐκτίσθησαρ. "Οταν εἴπεις τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ξτίσθαι, οὐ τὴν ἀνθρώπην κτίσιν εἰσάγεις· οὐδεὶς γάρ τημῶν λόγῳ πράττει τὰ γινόμενα. Οὐδὲν γάρ ἂν ἦν ὑψηλότερον τημῶν, οὐδὲ ἀπονώτερον, εἰ τὸ λέγειν ἔργου συμπλήρωσις ἦν· ὥστε εἰ καὶ λόγῳ κτίσει Θεὸς τὰ κτίζόμενα, οὐκ ἀνθρώπινον αὐτῷ τὸ κτίσειν (93). "Η γάρ δεῖξον καὶ ἀνθρωπὸν λόγῳ τι πράττοντα· ἢ δέξαι, οὐδὲ ὡς ἀνθρωπὸς κτίσει Θεός. Ἐπεὶ διάγραφον βούληματι πόλιν, καὶ παραστήται (94) πόλις· θέλησον γένεσθαι σοι (95) υἱὸν, καὶ παραστήτω παῖς. Θέλησον δὲλλο τι τῶν πραττομένων, καὶ εἰς ἔργον τὴν βούλησίς χωρησάτω. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν ἐπεται τῷ βούλεσθαι, Θεοῦ δὲ τὸ βούλεσθαι πρᾶξίς ἐστιν, δόλλως μὲν ἀνθρωπὸς κτίσει, δόλλως δὲ τὸ πάντων κτίστησι Θεός. Πῶς οὖν κτίσει μὲν οὐκ ἀνθρωπικῶς, γεννᾶν δὲ ἀναγκάσταις ἀνθρωπικῶς; Σὺ μὲν οὐκ ἄν, ἐπειτα ἐγένου, εἰτα γεννᾶς· διὸ τοῦτο οὐκ δυτα εἰς τὸ εἶναι παράγεις. Ή, ἵνα τι βαθύτερον εἴπω, τάχα οὐδέ (96) αὐτὸς ἐκ οὐκ δυτων παράγεις· ἐπεὶ καὶ δὲ λευτ, φησιν, εἴτι δὲ σφύτ (97) τοῦ πατρὸς ἦν, πρὶν εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν. Καὶ μηδεὶς ἐπιτρεπάσστω τῷ λόγῳ. Οὐ γάρ οὕτως ἐκ τοῦ Πατρὸς φημι τὸν Υἱὸν ὑπάρχειν, ὡς τὸ τῷ Πατρὶ πρότερον δυτα, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὸ εἶναι δόξεσταντα· οὐδὲ γάρ ἀτελῆ πρότερον, εἴτα τέλειον, ἀσπερ νόμος τῆς τημέτέρας γεννήσεως (98).

et Or. 1.

(94) Παραστήτω. Comb., παραστήται. « Pratio sit civitas. »

(95) Σοι. Deest in duebus Regg. et Or. 1.

(96) Τάχα οὐδέ. In quibusdam, τάχα δὲ οὐδέ.

(97) Ἐρ τῇ σφύτῃ. « In lumbis. » Potentia nimrum, non actu, inquit Billius in notis.

(98) Γεννήσεως. Reg. a, Coisl. 3, tres Colb., Par., κυριεως, « conceptus. »

gignis; ac proinde, enim qui non erat, in rerum naturam producisti. Aut, ut profundius aliquid dicam, fortasse ne ipse quidem ex nihilo producisti; quandoquidem et Levi, ut ille ait, adhuc in lumbris patris erat, antequam in lucem prodiret⁴⁰. Nec vero quisquam huic orationi calumniam conficit. Non enim Filium ita ex Patre existere dico, quasi in Patre prius quidem fuerit, postea autem in esse prudierit. Neque enim imperfectum prius, ac postea perfectum dico, quemadmodum fert lex nostrae generationis.

P. Taῦτα τῶν ἐπηρεαζόντων ἔστιν· ταῦτα τῶν Α ἐπιπλῶντων προχειρώς πάσι τοῖς λεγομένοις. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτω φρονούμεν, οὐχ οὕτω δοξάζομεν· ἀλλ' ὅμοι τῷ τὸν Πατέρα εἶναι (99) ἀγεννήτως (ἀεὶ δὲ ἡν, οὐχ ὑπερπίπτει (1) γάρ εἰς τὸ μὴ εἶναι ποτε δ νοῦς), καὶ δὲ Υἱὸς ἡν γεννητῶς. "Ωστε συντρέχει τὸ εἶναι τοῦ Πατρὸς τῷ γεγεννήσθαι τοῦ Μονογενοῦς, ἐξ αὐτοῦ τε ὑπάρχοντος, καὶ οὐ μετ' αὐτὸν, ἢ ἐπινοίᾳ (2) μόνῃ τῇ τῆς ἀρχῆς ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου. Πολλακὶς γάρ τὸν αὐτὸν ἀναστρέψω λόγον, τὸ παχύ σου καὶ ὑλικὸν τῆς διανοίας φοδούμενος (3). Εἰ δὲ οὐ πολυπραγμονεῖς τὴν τοῦ Υἱοῦ, εἴτε γέννησιν χρή λέγειν, εἴτε ὑπόστασιν, εἴτε τι ἄλλο χωριώτερον τούτων ἐπινοεῖ τις (νικᾶ γάρ τὴν ἐμήν γλώτταν τὸ νοούμενον καὶ λεγόμενον)⁴¹· μηδὲ τοῦ Πνεύματος περιεργάζου τὴν πρόδον. Αρκοῦμει ἀκούειν, δὲ Υἱὸς, καὶ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς· καὶ δὲ δὲ μὲν Πατήρ, δὲ Υἱός· καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο περιεργάζομαι, μηδὲ ταυτὸν πάθεταις φωναῖς, αἱ τῷ ὑπερφωνεῖσθαι παντελῶς διαπίπτουσιν, ἢ τῇ δψει τεινούσῃ (4) πρὸς τὴν ἡλιακὴν ἀκτίναν. "Οσψ γάρ δὲν πλείον καὶ ἀκριβέστερον ίδειν ἔθειοι τις, τοσούτῳ τὴν αἰσθησιν παραβλάπτεται, καὶ τὸ ὀπωσοῦν δρψιν ἀποστερεῖται, διὰ τοῦ πλείονος νικῶντος τὴν δψιν τοῦ δρωμένου ἐὰν δλον ίδειν ἔθειση, καὶ μὴ δσον δρψιν ἀσφαλές.

adversum solem intuentibus. Nam quo quis sensum habet, ac ideo etiam quoquo modo cernendi facultate privatur, quia nimirum id, quod cernitur, oculorum aciem superat, cum quispiam totum conspicere voluerit, ac non quantum tuto cernere licet.

ΙΑ'. Ἀκούεις γέννησιν; Τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις δὲ τὸ Πνεῦμα προὶδὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς; Τὸ δπως μὴ πολυπραγμόνει. Εἰ δὲ πολυπραγμονεῖς Γιοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος πρόδον, κάγὼ σου πολυπραγμονῶ τὸ κρῆμα ψυχῆς καὶ σώματος· Πῶς εἰ χοῦς, καὶ εἰκὼν Θεοῦ; Τί τὸ κινοῦν σε, ἢ τὸ τὸ κινούμενον; Πῶς τὸ αὐτὸν καὶ κινεῖ καὶ κινεῖται; Πῶς ἢ αἰσθησις ἐν τῷ αὐτῷ μένει, καὶ τὸ ἐκτὸς ἐπισπάται; Πῶς δ νοῦς ἐν σοι μένει, καὶ γεννᾷ λόγον ἐν δλλῷ νοῖ (5); Πῶς λόγῳ νόημα διαδίδοται (6); Καὶ οὖπα τὰ μείζονα λέγω· Τίς οὐρανοῦ περιφορά; Τίς ἀστέρων κίνησις, ἢ τάξις, ἢ μέτρα, ἢ σύνοδος, ἢ ἀπόστασις; Τίνες δὲ δροὶ θαλάσσης; Πόθεν δὲ ἀνέμων δρεύματα, ἢ ὥρῶν περιτροπα, ἢ δυμρῶν ἐπιχύσεις; Εἰ τούτων μηδὲν κατενόησας, ὡς ἀνθρώπε (κα-

C

XI. Audis generationem? Modum curiosius ne inquiras. Audis Spiritum ex Patre procedere? Ι. quomodo sit, ne anxiō studio perscruteris. Quod si in Filii generatione et Spiritus processione per vestiganda 383 curiosum te præbes, ego quoque pari curiositate tuam animæ corporisque conjunctionem et temperamentum inquiram: quo modo pulvis es, et Dei imago? Quid est, quod te moveat, aut quid quod moveatur? Quo modo idem moveat et moveatur? Quo modo sensus in eodem manet, et externa attrahit? Quo modo mens in te manet, et in alia mente sermonem gignit? Quo modo cogitatio per sermonem impertitur? Nondum majora profero. Quæ cœli conversio? Quis siderum motus, aut ordo, aut modus? Quæ conjunctio aut distantia? Qui

⁴⁰ Hebr. vii, 10.

(99) Ὅμοι τῷ τὸν Πατέρα εἶναι. Duo Regg., Coisl. 1, Par., δμοῦ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα. Tres Colb., τῷ εἶναι τὸν ἀναρχὸν (Πατέρα) ἀγεννήτως, «absque generatione.»

(1) Ὑπερπίπτει. Par., ὑποπίπτει.

(2) Η ἐκγολὴ, etc. Huic phrasim consonat explicatio, qua Filius dicitur Patre posterior, non «natura», neque «tempore», sed «originis» duntaxat «ratione». Vide Estium in 1, dist. 9, § 3, et dist.

16, § 2.

(3) Διανοίας φοδούμενος. Sic Reg. ȳm, plures Colb., Par., Comber., «crassitiem ac stupiditatem ingenii tui metuens.» In ed. deest φοδούμενος.

(4) Οὐψι τεινούσῃ. Sic tres Regg., Bas., Par., Tillem., etc. Mendose in ed., δψη τεινούσῃ.

(5) Νοῖ. In nonnullis, v. p.

(6) Διαδίδοται. Tres Regg., Coisl. 1, Or. 1, διδοται.

fructum habeamus, nimisrum totam sanctæ Trinitatis illuminationem, quæcunque tandem, et qualis, et quanta illa sit, si ita loqui fas est, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

385 MONITUM IN ORATIONEM XXI.

I. In hac panegyrica oratione, cuius meminit Hieronymus (22), quamque Eulogius Alexandrinus honorifice commendat (23), magni Athanasi laudes prosequitur Gregorius. Tanta siquidem erat ipsius sanctitatis fama, ut orator ipsowet exordio, se, « Athanasiū laudando, virtutem laudare » profiteatur. Et certe, sanctissimum antistitem cum eximis Veteris ac Novi Testamenti viris conferens, eum nullatenus ipsorum virtutibus imparē exhibet. « Alios enim, » inquit (n. 4), « exequavit, ab aliis paululum absuit, nonnullos etiam antecessit. » Et deinde præcipua ipsius vitæ capita pertractans, ostendit quanta et quam præclara adversus Arii errores in Nicæna synodo præstiterit, quot exilia ejus invicta fides subierit, quanto apparatu, quantoque hominum concursu in urbe, ab exsilio redux, exceptus fuerit; atque, ut uno verbo absolvam, to^t et tam eximia Athanasii facta hæc oratio complectitur, ut, quam invictissimi hujus catholicæ fidei propagatoris historiam conscribere optaverat, eam perditam aut non scriptam vix desiderare liceat. Plura etiam de Constantii ac Juliani imperatorum vita et moribus, de Arii audacia, digneque ipsius impietatis exitu commemorat; et quidquid de vera ac sanctissima Trinitate sentiendum sit, Athanasi laudibus mirifice innectens, Sabellii Ariique sequaces undeque confundit et exagit.

II. Hanc orationem Constantinopoli habitam suis existimant eruditii. Sic censem Nicias et Tillemontius (24). Atque id colligitur ex his Theologi verbis (n. 5) : « Neque pius, » inquit, « neque tutum est, cum impiorum hominum vita memorie prodatur, eximios pietatis exempla servare possint; quippe quæ, ut circos et theatra, ita res quoque diuinæ pro ludo habeat. » Sic enim his ultimis verbis altera Roma designatur. Præterea eodem modo loquitur Gregorius in oratione xxii, *De pace* (n. 8), quam Constantinopoli pronuntiatam suis nemo dubitat. Hæc etiam optime consonant cum iis quæ de Constantinopoli tradunt historiæ monumenta (25). Credimus quoque dictam sexto Nonas Maii, quo die a Græcis pariter et Latinis Athanasi memoria celebratur. Constat enim, ut in Cypriani encomio testatur Gregorius, martyrum memoriam suis annuis ac solemnibus festis celebratam. Unde licet conjicere hanc orationem in anniversario Athanasi festo habitam suis. Quo autem anno, non ita perspicuum est. Si Tillemontio habeatur fidis (26), is videtur annus 379. Illud tamen non ita fideremus, ut in sequentem annum differri non posse existimemus.

(22) *De script. eccles.*, ed. Bas. 1529, pag. 149.

(23) *In Photii Bibl.*, cod. cccxvi.

(24) *Tom. IX*, p. 439.

(25) *Socr. Hist.* lib. v, c. 7 et seq.; *Theod. Hist.*

lib. iv, c. 24; *Gregorii or. xxiv*, n. 1.

(26) *Tom. IX*, p. 439.

ΛΟΓΟΣ ΚΑ'.

ORATIO XXI.

Εἰς τὸν μέγαν (27) Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Αλεξανδρείας.

A'. 'Αθανάσιον ἐπαιγών, ἀρετὴν ἐπαινέσοματ. Ταῦτον γάρ, ἐκεῖνόν τε εἰπεῖν (28), καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι, δτι πᾶσαν ἐν ἐαυτῷ συλλαβῶν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἦ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει. Θεῷ γάρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ θεὸν ζήσαντες, καὶ ἐνθέντες ἀπαλλα-

(27) *Εἰς τὸν μέγαν*, etc. Reg. Chrys., 'Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον.' *Ἐνεκμῖον in magno Athanasiū.* » Reg. hm, Επιτάφιος λόγος εἰς Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας. « *Funebris in Athanasiū Alexandriae episcopum oratio.* » Verum hic titulus perperam inscribitur. « Hæc enim oratio, » juxta Nicetam, « non funebris, ut quidam existimarent, sed pure panegyrica est. Nullas siquidem lamentationes aut consolationes continet,

A 386 *In laudem magni Athanasiī episcopi Alexandrini.*

I. Athanasiū laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudib⁹ efferre, quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet. Deo quippe vivunt omnes, qui secundum Deum vixerunt, etiam

nec ad Athanasiū sepulcrum pronuntiata est. Nam cum Gregorius in Constantinopolitana urbe commoraretur, imperante Theodosio, hanc orationem conscripsit. Magnus autem Athanasius aucta, Valente imperium obtinente, ad Deum migraverat. »

(28) *Εἰπεῖν. Coisl. I.*, ἐπαινεῖν, claudare. »

« Alias, et nunc xxi. — Habita die secunda Maii anni 379.

si ex hac vita migrarint. Unde et Deus, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob dicitur, ut viventium Deus, non mortuorum⁴⁴. Virtutem autem laudans, Deum laudabo, a quo virtus hominibus fuit, illudque, ut per cognatam illuminationem ad eum evanescantur, vel potius reducantur. Nam cum multa et magna sint, aliae adeo tot et tanta, ut nemo ea sermone complecti possit, quae nos a Deo jam habemus, jamjamque habituri sumus; maximum tamen et humanissimum est, propensio ad eum atque familiaritas. Nam quod rebus sensibilibus est sol, hoc iis, quae animo et ratione intelliguntur, est Deus. Ille enim mundum hunc aspectabilem collucrat, hic invisibilem; ille corporis oculos ita afficit, ut lumen ipsius intueri possint, hic mentes divinas reddit. Atque ut ille, cum, et iis quae oculorum sensu praedita sunt, et iis quae aspectu sentiuntur, hanc vim tribuat, ut et illa videre, et haec visu percipi possint, interim tamen ipse omnia, quae oculis subjecta sunt, pulchritudine antecellit: eodem modo Deus, cum tam iis, quae intelligentia utuntur, quam quae mente et intellectu comprehenduntur, hoc afficit, ut illa et intelligent, et haec intelligentia percipientur, ipse tamen intelligibilium omnium suminus est vertex, in quo desiderium omne consistit ac desilitur, et nequaquam supra aut omnino habebit mens illa, quantumvis philosophica sit, et altissime tendens, ac summe curiosa. Hoc etenim rerum omnium expetendarum extremum est, quo cum pervenerimus, omnis speculatio conquiescat.

II. Cuicunque igitur terrena mole per rationem C et contemplationem perrupta, solutaque 387 hac carnali, sive nubes, sive obvelatio dicenda est, cum Deo commercium habere, ac purissimæ luci, quantum humanae naturæ datum est, commisceri licuerit, is duplice nomine beatus prædicari debet; tum quod hinc sursum ascenderit, tum quod deificationem illam sit consecutus, quam verum et aucterum philosophie studium conciliat, ac mentis supra terrenum binarium elatio, propter eam, quam in Trinitate intelligimus, unitatem. Qui autem ob animæ cum corpore conjunctionem deterior factus est, ac luto usque adeo hæsit, ut nec in veritatis radios mentis aciem intendere, nec supra inferiora haec assurgere queat, idque cum desuper originem traxerit, et ad supera vocetur, illum hac cæcitate miserum existimo, etiam res hujusce vitæ illi ex animi sententia fluant, tantoque etiam misericordem, quanto magis a secundo ac felici fluxu delu-

⁴⁴ Matth. xxii, 32.

(29) Θεὸς, ὃς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζῶντων. «Non ut mortuorum Deus, sed viventium.» Sic Regg. plures, duo Coisl., Or. 1, etc. Deest in ed., ὃς οὐ νεκρῶν Θεός. In quibusdam legitur, ὃς οὐχι νεκρῶν Θεός.

(30) Συγγενοῦς. Or. 1 addit. ἡμῖν.

(31) Αὐτὸν. Sic Regg. a, c, d, undecim Colb., Jes., etc. In ed., αὐτό.

(32) Ἡλιοεδές... θεοιδές. «Solem videntes... Deum videntes.» Haec utriusque vocis esse videtur significatio. Quare hic locus sic reddi potest: «ille efficit, ut corporis oculi solem videant,

γῶσι. Καθ' δ καὶ Ἀδράδη, καὶ Ισαὰκ, καὶ Ιακὼβ ἀκούει Θεὸς, δ Θεὸς, ὃς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζῶντων (29). Ἀρετὴν δὲ ἐπαινῶν, θεὸν ἐπαινέσσαμεν, παρ' οὐ τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι, ή ἐπανάγεσθαι διὰ τῆς συγγενοῦς (30) ἐλλάμψεως. Πολλῶν γάρ δυτῶν ἡμῖν καὶ μεγάλων, οὓς μὲν οὖν εἴποι τις ἂν ἥλικων καὶ δσων, ὃν ἐκ Θεοῦ ἔχομέν τε καὶ ἔξομεν· τοῦτο μέγιστον καὶ φιλανθρωπότατον, τὴν πρὸς αὐτὸν (31) νεῦσίς τε καὶ οἰκείωσις. «Οπέρ γάρ ἐστι τοῖς αἰσθητοῖς ἡλίος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς Θεός. Ὁ μὲν γάρ τὸν δρώμενον φωτίζει κόσμον, δὲ τὸν ἀδράτον· καὶ δὲ μὲν τὰς σωματικὰς ἕψεις ἥλιοι εἰσὶ, δὲ τὰς νεφρὰς φύσεις θεοιδές; (32) ἀπεργάζεται. Καὶ ὅσπερ οὖν τοῖς τε (33) δρῶσι καὶ τοῖς δρωμένοις, τοῖς μὲν τὴν τοῦ δρόσιν, τοῖς δὲ τὴν τοῦ δρόσθινα παρέχων δύναμιν, αὐτὸς τῶν δρωμένων ἐστὶ τὸ κάλιστον· οὖτις Θεός τοῖς νοοῦσι καὶ τοῖς νοούμενοις, τοῖς μὲν τὸ νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ νοεῖσθαι δημιουργῶν, αὐτὸς τῶν νοούμενων ἐστὶ τὸ ἀκρότατον, εἰς δὲ πᾶσα ζεφεῖς ἵσταται, καὶ ὑπὲρ δὲ οὐδαμοῦ φέρεται. Οὐδὲ γάρ ἔχει τι ὑψηλότερον, ἢ ὅλως ἔξει (34), οὐδὲ δὲ φιλοσοφώτατος νοῦς καὶ διαβατικώτατος, ἢ πολυπραγμονέστατος. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ τῶν ὄρετῶν ἔσχατον, καὶ οὐ γενομένοις πάστης θεωρίας ἀνάπτωσις.

eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet

B'. «Ωτίνι μὲν οὖν ἔξεγένετο, διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὅλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἰτε νέφος χρὴ λέγειν, εἰτε προκάλυμμα (35), θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκραυγεστάτῳ φωτὶ κρατήσαι, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρώπινῃ φύσει· μακάριος οὗτος, τῆς τε ἐντεῦθεν ἀναβάσεως, καὶ τῆς ἔκεισε (36) θεώσεως, ἢν τὸ γηγένειας φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρτην ὄλικην δυάδα γενέσθαι, διὰ τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοούμνην ἐνότητα. «Οστις δὲ ὑπὸ τῆς (37) συζητήσις χειρὸν ἔγενετο, καὶ τοσοῦτον τῷ πηλῷ συνεσχέθη, ὃς μὴ δυνηθῆναι ἐμβλέψαι πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας αὐγὰς, μηδὲ ὑπὲρ τὰ κάτω γενέσθαι, γεγονὼς δινωθεν, καὶ πρὸς τὰ ἀνω καλούμενος· διδόμενος οὗτος ἐμοὶ τῆς τυφλώσεως, καὶν εὑροῦ τοῖς ἐνταῦθα· καὶ τοσούτῳ πλέον, διστοπερ ἀν μᾶλλον ὑπὸ τῆς εὐρολας παιζεῖαι, καὶ πειθηται ἀλλο τι καλὸν εἶναι πρὸ τοῦ δυτος καλοῦ, πονηρὸν πονηρᾶς δόξης καρπὸν δρεπόμενον, ἢ ζόφον κατακριθῆναι, ἢ ὡς πῦρ ιδεῖν, ὃν ὡς φῶς ὑπὲγνώσειν.

bis quoque efficit, ut naturæ rationis compotes Deum videant. »

(33) Τε. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(34) Ἔξει. Sic Regg. quinque, octo Colb., Coisl. 1, Pass. Ita etiam legit Billius. Combebius tamen præfert, ἔξει, ut in editis reperitur.

(35) Προκάλυμμα. Coisl. 1 addit., διαπεύσαται.

(36) Ἐκεῖσε. In nonnullis, ἔκειθεν.

(37) Τῆς. Sic quinque Regg. et Coisl. 1. Deest in edit.

sus fuerit, sibiique aliud quodpiam bonum, vero bono præstabilius esse persuaserit, malum utique male opinonis fructum decerpens, nimisrum, ut vel tenebris muletetur, vel eum tanquam ignem videat, quem ut lucem minime cognovit.

Γ'. Ταῦτα δὲ λόγοις μὲν ἐφιλοσοφήθη, καὶ τῶν νῦν, Α καὶ τῶν πάλαι (δόλοι γάρ οἱ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πάντες εἰλέσματα), νομοθέταις, στρατηγοῖς, λεπεῦσι, προφήταις, εὐαγγελισταῖς, ἀποστόλοις, ποιμέσι, διδασκάλοις, καὶ (38) παντὶ πνευματικῷ πληρώματι καὶ συστήματι, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι, καὶ τῷ νῦν ἐπαινουμένῳ. Τίνας δὴ λέγω τούτους; Οἶον τὸν Ἐνώχ ἔκεινον, τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραὰμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακὼβ, τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Μωϋσέα (39), τὸν Ἀστρών, τὸν Ἰησοῦν, τοὺς Κριτάς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δασδίδ, τὸν Σολομῶντα μέχρι τινῶν, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐλιστῶν, τοὺς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας προφήτας, τοὺς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν· καὶ (40) τὰ τελευταῖα δὴ ταῦτα τῇ τάξει, καὶ πρῶτα τῇ (41) ἀληθείᾳ, δισα περὶ τὴν Χριστοῦ σάρκωσιν, ήτοι πρόσληψιν, τὸν πρὸ τοῦ φωτὸς λύχνον, τὴν πρὸ τοῦ Λόγου φωτὴν, τὸν πρὸ τοῦ Μεσίτου μεσίτην, μεσίτην Παλαιὲς Διαθῆκης καὶ Νίας, Ιωάννην τὸν πάνυ, τοὺς Χριστοῦ μαθητὰς, τοὺς μετὰ Χριστὸν, ἢ λαοῦ προκαθεσθέντας, ἢ διὰ λόγου φανερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας (42), ἢ τελειωθέντας διὰ αἵματος.

τοῦ περ σημονεμ ac doctrinam in conspicuum
τοῦ περ sanguinem consummari.

Δ'. Τούτων Ἀθανάσιος, τοῖς μὲν ἡμιλλήθη, τῶν δὲ μικρὸν ἀπελειφθῆ, ἔστι δὲ οὖς καὶ ὑπερέσχεν, εἰ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν· καὶ τῶν μὲν τὸν λόγον, τῶν δὲ τὴν πρᾶξιν, τῶν δὲ τὸ πρᾶον, τῶν δὲ τὸν ζῆλον, τῶν δὲ τοὺς κινδύνους, τῶν δὲ τὰ πλείω, τῶν δὲ τὰ (43) ἀπαντα μημησάμενος, καὶ ἀλλο ἀπ' ἄλλου κάλλος λαβῶν, ὥστερ οἱ τὰς μορφὰς μεθ' ὑπερβολῆς γράφοντες, καὶ εἰς μίαν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν συναγαγόν, ἐν ἀρετῆς εἴδος ἐκ πάντων ἀπηκριώσατο, τοὺς μὲν ἐν λόγῳ δεινοὺς τῇ πράξει, τοὺς πρακτικοὺς δὲ τῷ λόγῳ νικήσας· εἰ βούλει δὲ, λόγῳ μὲν τοὺς εύδοκιμους ἐν λόγῳ, πράξει δὲ τοὺς πρακτικωτάτους ὑπερβαλόν· καὶ τοὺς μὲν κατ' ἀμφότερα μέσως ἔχοντας, τῷ περὶ τὸ ἕτερον ὑπερβάλλοντι· τοὺς δὲ καθ' ἕτερον (44) ἀκρους, τοῖς ἀμφοτέροις παραδραμών. Καὶ εἰ μέγα τοῖς προλαβούσι, τὸ παράδειγμα τούτῳ γενέσθαι· τῆς ἀρετῆς, οὐχ ἡττον εἰς εὐφημίαν τῷ ἡμετέρῳ καλῷ, τὸ τοῖς μετ' αὐτὸν γενέσθαι παράδειγμα.

iis, qui altero duntaxat genere sunimopere eminebant, virtutis exemplum ipsi præbuisse magnum et honorificum est, non minus certe huic nostro præclarum censi debet, quod posteris exemplum ipse fuerit.

Ε'. Πάντα μὲν δὴ τὰ ἔκεινον λέγειν τε καὶ θαυμά- D ζειν μαρτύρεον ἀν εἰη τυχὸν, ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν τοῦ λόγου, καὶ ιστορίας ἔργον, οὐκ εὐφημίας· ἢ καὶ ίδιᾳ παραδοῦναι γραφῇ παθενμά τε καὶ ήδυσμα τοῖς εἰς ὑστερον, εὐχῆς ἔργον ἔμοι, ὥστερ ὃν

III. Hæc paucis, tam nostræ tempestatis, quam priscis hominibus curæ ac studio fuerunt (pauci enim Dei sunt, quamvis omnes ipsius figura sint), legislatoribus, bellicis ducibus, sacerdotibus, prophetis, evangelistis, apostolis, pastoribus, doctribus, omnique spirituali coetu atque agmini, inter omnes autem eos huic quoque, in cuius laudem haec a nobis habetur oratio. Quos tandem hos dico? Enoch illum, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, duodecim patriarchas, Moysem, Aaronein, Josue, Judices, Samuelem, Davidem, Salomonem aliquantisper, Eliam, Elizaeum, prophetas, qui vel captivitatem antecesserunt, vel post eam exstiterunt. Atque hæc, ordine quidecum postrema, cæterum revera prima, quæ circa Christi Incarnationem, B seu humanitatis assumptionem, contigerunt, nimirum lucernam illam ante Lucem, vocem ante Verbum, mediatorem ante Mediatorem, hoc est, eximium illum Joannem, qui medius inter Vetus et Novum Testamentum exstitit, Christi discipulos, eos denique, qui post Christum vel plebi præfuerunt, vel per miracula nobilitati sunt, vel per sanguinem consummari.

C 388 IV. Ex his Athanasius alios exæquavit, ab aliis paululum absuit, nonnullos etiam, nisi hoc audacius a me dictum videatur, antecessit: atque aliorum sermonem et eruditionem, aliorum actionem, aliorum mansuetudinem, aliorum zelum, aliorum diuinationem, aliorum multa, aliorum omnia initando consecutus, atque aliud ab alio mutuatus, quemadmodum qui formas seu imagines singulare studio et elegantia pingunt, atque in unam sui ipsius animam complexus, unum ex omnibus perfectum virtutis simulacrum edidit: sic videlicet se comparans, ut et disertos actione, et rerum gerendarum facultate præditos eruditione atque eloquentia vinceret; aut si mavis, et doctrinæ gloria florentes, doctrina, et rebus gerendis aptissimos, actione superaret: atque, et iis, qui mediocrem in utroque genere laudem habebant, eo superior esset, quod in altero horum summe excelleret; et rursus, hoc nomine præstaret, quod utraque virtute •

V. Atque omnem quidem illius vitam sermone prosequi ac laudibus efferre longius fortasse fuerit, quam hujus orationis institutum ferat, ac non tam encomii opus quam historiæ; quam etiam ut posteris documento atque oblectationi futuram peculiari

(38) Καὶ. Sic Reg. a, bm, ph. Deest in ed.

(39) Μωϋσέα. In pluribus, Μωσέα.

(40) Καὶ. Deest in nonnullis.

(41) Τῇ. Sic quatuor Regg. et Combef. In edit., δῆ.

(42) Διὰ λόγου φανερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας. Quinque Regg. et Combef., διὰ σημείων γνωρισθέντας, ἢ διὰ λόγου φανερωθέντας.

(43) Τά. Deest in quatuor Regg. et Or. 4.

(44) Καθ' ἕτερον. Coisl. 1, καθ' ἔκπτεον.

scripto mandare cum primis optarem, quemadmodum ipse divi Antonii vitam conscripsit, monasticæ nempe vita precepta sub narrationis specie tanquam lata lege promulgans. Verum cum pauca ex multis illius rebus, quæque nunc nobis, ut notiora et insigniora, ultra memoria suppeditat, commemoravimus (ut simul et cupiditati nostræ satisfaciamus, et officium huic feso debitum persolvamus), plura lis, quibus ea cognita sunt, relinquemus. Neque enim alioqui pium, nec tutum est, cum impiorum hominum vita memoriaz prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; idque in ea civitate, quam vix etiam multa virtutis exempla servare possint, quippe quæ, ut circos et theatra, ita res quoque divinas pro ludo habeat.

389 VI. Ille igitur in divinis moribus ac disciplinis statim educatus est, cum liberalibus artibus per exiguum temporis spatium tribuisse, ne videlicet hujusmodi rerum omnino rudis et ignarus, eaque nescire, quæ sibi contempnenda duxerat, videretur. Neque enim nobilem et egregiam animi indolem vanis studiis occupari sustinuit, eodemque modo affici, quo imperiti athletæ, qui dum aerem plus quam corpora feriunt, præmiorum spe frustrantur. Atque, et Veteris et Novi Testamenti libros omnes ita per meditatus, ut ne unum quidem quispiam alius, non modo contemplatione, sed etiam morum ac vita splendore ditatur, ac mirifice utrumque connectit, catenam vere auream, et quæ a plerisque minime neci queat: hanc nimurum rationem iniens, ut et vita duce ad contemplationem ueteratur, et contemplatione vitam ohsignaret. Nam et timor Domini principium est sapientiæ, velut primum quoddam incunabulum; et sapientia, cum timorem excesserit, atque ad charitatem nos subserbit, ex servis jam amicos Dei ac filios efficit.

VII. Sic porro educatus et institutus (ut nunc quoque eos oporteret, qui plebis antilites futuri, magnumque Christi corpus tractaturi sunt, secundum magnum Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam longe ante præstruit), in magnum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, atque in eorum, qui appropinquanti Deo appropinquant, numerum ascribitur, ac sacrosanctæ stationis et ordinis honore afficitur, cunctisque ecclesiastico-rum graduum muneribus deinceps perfunctus (ut quæ media sunt resecem), Alexandrino populo, quod idem est ac si dixisset universo terrarum orbi, præsticitur. Neque satis constituere possum, virtutiane præmium, an, ut esset Ecclesia sors ac vita, hujusmodi dignitatem accepit. Hanc enim

(45) Ἀντωνίου τοῦ θείου βίου... ἐν πλάσματι διηγήσεως. Nicetas: Σχηματισάμενος διηγεῖσθαι τὰ τοῦ θείου Ἀντωνίου, κανόνας ἐκένθετο μοναδικούς. «Prætexens Antonii res gestas narrare, vita monasticæ regulas conscripsit.» Et Scholiasta codicis Cyprii monet cævendum, ne fictio existimetur, quod ἐν πλάσματι διηγήσεως, «sub narrationis specie», dicatur Athanasius Antonii vitam scripsisse, vir a mendacio remotissimus; sed Antonii vitam ab Athanasio scriptam, esse monasticæ vita normam ac disciplinam: «Ἐν πλάσματι, οὐχ ὅτι ἐπλάσατο λέγει τὴν κατὰ Ἀντωνίου ἱστορίαν· μη λέγοτο!... γένοτο!... ἀλλ' ὁ λέγει τοιούτοις ἔστιν. Ή τοῦ

ἐκείνος Ἀντωνίου τοῦ θείου βίου συγγραψε, τοῦ μοναδικοῦ βίου νομοθεσίαν, ἐν πλάσματι διηγήσεως (45). Όλιγα δὲ ἐκ πολλῶν τῶν ἐκείνου διεξελθόντες, καὶ δια σχεδιάζει ἡμῖν νῦν (46) ἡ μνῆμα ὡς γνωριμώτερα, ἵνα τὸν τε ἡμέτερον ἀποτιώσμεδα πόθον, καὶ τῇ πανηγύρῃ τὸ εἰδός τε πατηρώσωμεν (47), τὰ πλειν τοὺς εἰδότους παρήσυμεν. Οὐδὲ γάρ ἀλλως δσιον, οὐδὲ ἀσφαλές, ἀσεβῶν μὲν βίους τιμδοῖς ταῖς μνῆμαῖς, τοὺς δὲ εὔεσθείᾳ διενεγκόντας, σιωπῇ παραπέμψασθαι (48)· καὶ ταῦτα ἐν πόλει, ἢν μόλις ἀν καὶ πολλὰ τῆς ἀρετῆς ὑπόδειγματα σώσειεν, ὥσπερ τοὺς ἴππικοὺς καὶ τὰ θέατρα, οὗτοι δὴ καὶ τὰ θεῖα πατίζουσαν.

B **G.** Ἐκείνος ἐτράφη μὲν εὐθὺς ἐν τοῖς θείοις ἡθεσι καὶ παιδεύμασιν, ὅλιγα τῶν ἐγχυκλίων φιλοσοφήσας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπειρως ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὃν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν. Οὐδὲ (49) γάρ τινος τοῦ τῆς ψυχῆς εὐγενεῖς καὶ φιλότερον ἐν τοῖς ματαίοις ἀσχοληθῆναι, οὐδὲ ταυτὸν ταθεῖν τῶν ἀθλητῶν τοῖς ἀπειροῖς, οἱ τὸν ἀέρα πλειν παίοντες ἢ τὰ σώματα, τῶν ἀθλων ἀποτυγχάνονται. Καὶ πᾶσαν μὲν Παλαιὰν Βίβλον, πᾶσαν δὲ Νέαν ἐκμελετήσας, ὡς οὐδὲ μίαν ἕτερος, πλούτει μὲν θεωρίαν, πλούτει δὲ βίου λαμπρότητα, καὶ πλέκει θαυμασίως ἀμφότερα, τὴν χρυσὴν δυτικὰ σειράν, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπλοχον· βίῳ μὲν δόητην θεωρίας, θεωρίᾳ δὲ σφραγίδι βίου χρησάμενος. Ἀρχὶ τε γάρ σοφίας φόδος Κυρίου, οἴδον τι πρώτων σπάραντο· **C** καὶ σοφία τὸν φόδον ὑπερβάσα, καὶ εἰς τὴν ἀγάπην ἀναβιβάσασα, Θεοῦ φίλους ἡμᾶς καὶ υἱούς ἀντὶ δουλῶν ἐργάζεται.

Z. Τραφεὶς δὲ οὕτω καὶ παιδευθεὶς, ὡς ἔστι γίνεσθαι προστήσεσθαι μέλλοντας, καὶ τὸ μέγα τοῦ Χριστοῦ (50) σώμα μεταχειρίζεσθαι, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Θεού βουλήν τε καὶ πρόγραμνον, πόρῳθεν καταβάλλεται τῶν μεγάλων πραγμάτων τὰς ὑποθέσεις, τῷ μεγάλῳ βίθματι τούτῳ ἐγκαταληγεται, καὶ τῶν Ἑγγιζόντων εἰς τῷ Ἑγγίζοντι θεῷ γίνεται, καὶ τῆς Ἱερᾶς ἀξιοῦται στάσεώς τε καὶ τάξιν. **D** καὶ πᾶσαν τὴν τῶν βαθμῶν ἀκολουθίαν διεβίθεν, ἵνα τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, τὴν τοῦ (50') λαοῦ προεδρίαν πιστεύεται, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης πάσης ἐπιστασίαν. Καὶ οὐκ ἔχω λέγειν, πότερον ἀρετῆς δόθον, ἢ τῆς Ἐκκλησίας πηγῆν καὶ ζωήν, τὴν ιερούνην λαμβάνειν. «Ἐδει γάρ ἐκλείποντας ταῦτην τῷ δίψει τῆς ἀληθείας, ὥσπερ τὸν Ἰσμαήλ, ποιεισθεῖν, ἀγίου Ἀντωνίου βίου συγγραψή, νομοθεσία ἡν τῷ μοναδικοῦ βίου, εἰρ.

(46) *Nūr. Deest in quinque Regg. et Or. I.*

(47) *Ἐκπληρώσωμεν. Unus Reg., ἐκπληρώσας.*

(48) *Παραπέμψασθαι. Regg. c, d, octo Colb. Or. 2, παραπέμπονται.*

(49) *Ovbd. Sic sex Regg. et Or. I. In ed. o.*

(50) *Τοῦ Χριστοῦ. Per Christi corpus, intelliguntur, vel Ecclesiæ cœtus, cuius caput est Christus, vel sacra Eucharistia.*

(50') *Interpres legisse videtur, τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας λαοῦ. Ενīt.*

ἢ ὁσπερ τὸν (51) Ἡλίαν, ἐκ τοῦ χειμάρρου, κατεψυγμένης ἀνομβρίᾳ τῆς γῆς (52), ἀγαπύξαι, καὶ μηρὰ πνεύσασαν ἀνάζωποι θῆναι, καὶ σπέρμα τῷ Ἱσραὴλ ὑπολειφθῆναι· ἵνα μὴ γενώμεθα ὡς Σόδομα καὶ Γόδορφα (53), ὃν περισότερος μὲν ἡ κακία, περιβογτούσα δὲ ἡ ἀπώλεια, πυρὶ καὶ θείῳ κατακλυσθένταν (54). Διὰ τοῦτο τὴν ἡγερθή κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἡδὴ κειμένοις (55), καὶ λίθος ἀκρογνωνίας, συνδέων ἔστω τε καὶ ἀλλήλοις ἡμᾶς, ἐνεδλήθη κατὰ καιρὸν, ἢ πῦρ καθαρτήριον τῆς φαύλης ὅλης καὶ μοχθῆς, ἢ πτύον γεωργικὸν, φ τὸ κοῦφον τῶν δογμάτων καὶ τὸ βαρὺ διαχρίνεται, ἢ μάχαιρα τὰς τῆς κακίας βίζας ἐκτέμνουσα· καὶ δὲ Λόγος εὐρίσκει τὸν ἔστωτον σύμμαχον, καὶ τὸ Πνεῦμα καταλαμβάνει τὸν ὄπεραν πνεύσοντα.

H. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, Ψήφῳ τοῦ λαοῦ επεντὸς, οὐ κατὰ τὸν διστερὸν νικήσαντα πονηρὸν τύπον, οὐδὲ φονικῶς τε καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπόσταλικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἐπὶ τὸν Μάρκου θρόνον ἀνάγεται, οὐχ ἡτον τῆς εὐσέβειας, ἢ τῆς προεδρίας (56) διάδοχος· τῇ μὲν γάρ πολλοῖσι δέ απ' ἔκεινου, τῇ δὲ εὐθὺς μετ' ἔκεινον εὐρίσκεται· ἢν δὴ καὶ κυρίως ὑποληπτέον διαδοχήν. Τὸ μὲν γάρ δρόγωμαν καὶ δύμαρον, τὸ δὲ ἀντιδίδον καὶ ἀντιθρόνον· καὶ ἡ μὲν προστηγορίαν (57), ἡ δὲ ἀλήθειαν ἔχει διαδοχῆς. Οὐ γάρ δὲ βιασάμενος, ἀλλ' δὲ βιασθεὶς διάδοχος· οὐδὲ δὲ παρανομήσας, ἀλλ' δὲ προδηλθεὶς ἐνόμωμας· οὐδὲ δὲ τάνατοι δοξάζων, ἀλλ' δὲ τῆς αὐτῆς κίστεως· εἰ μὴ οὕτω τις λέγοι διάδοχον, ὡς νόσον ὑγείας (58), καὶ φωδὸς σκέτος, καὶ ζάλην γαλήνης, καὶ συνέστως ἔκστασιν.

contraria dogmata tenet, sed qui eadem fide præditus est, quemadmodum morbum sanitati, et tenebras luci, et nōn prudentia succedero dicimus.

Θ. Ἐπειὶ δὲ οὕτω προβάλλεται, οὕτω καὶ τὴν ἀρχὴν (59) διατίθεται. Οὐ γάρ δύο τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὥσπερ ὁ τυραννίδα τινὰ, ἢ κληρονομίαν παρὰ δόξαν (60) ἀρπάσαντες, καὶ ὑδρίζει διὰ τὸν κόρον. Ταῦτα γάρ τῶν νόθων καὶ παρεγγέλματων ἱερέων (61) ἔστι, καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀναξίων· οἱ μηδὲν τῇ ἱερωσύνῃ προσισενεγκόντες, μηδὲ τοῦ καλοῦ προταλαιπωρήσαντες, δύο τε μεθηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς εὐσέβειας ἀναδέκτυνται, καὶ πρὶν καθαρῆναι καθαίρουσι· χθὲς ἱερόσυλοι, καὶ σήμερον ἱερεῖς· χθὲς τῶν ἀγίων ἕξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον· παλαιοὶ τὴν κακίαν, καὶ σχέδιοι τὴν εὐσέβειαν·

(51) Τότε. Deest in pluribus codd.

(52) Κατεψυγμένης ... τῆς γῆς. Coisl. I et Par., κατεψυγμένην τὴν γῆν.

(53) Καὶ Γόδορφα. Reg. Cypr., καὶ τὰ τῆς Γομόρφας πάθωμεν.

(54) Κατακλυσθέντων. In quibusdam, κατακαυσθέντων.

(55) Ἡδη κειμένοις. Sic Regg. plures, Coisl. 2, Pass. Sic etiam legunt Nicet. et Bill. In ed. Par., ἡδη κημένοις, «injuria affectis».

(56) Προεδρίας. Or. I addit., ἔκεινον, «non minus pietatis, quam sedis illius successor.»

A oportebat, veritatis sibi languentem ac prope confoctam, Ismaelis instar, potionē refiei, aut, velut Eliam, refigerata per siccitudinem terra, e torrente refocillari, paululumque spirantem ad vitam revocari, ac semen Israeli relinquī; ne ut Sodoma et Gomorrha efficeremur, quarum celebris quidem est improbitas, celebrior autem interitus, incolis nempe igni et sulphure oppressis atque obrutis. Propterea nobis jam jacentibus cornu salutis erectum est, lapisque angularis, nos, et sibi, et inter nos constringens, opportune 390 injectus est, aut ignis malae et viliōse materiā purgator, aut rusticum ventilabrum, quo, inter dogmata, levia a gravibus discernuntur, aut gladius vitiū radices excindens: atque adeo Verbum belli socium invenit, et Spiritus B hominem, qui pro se spiret, nanciscitur.

VIII. Sic igitur, atque ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum pravum exemplum, quod postea inolevit, neque per vim ac cædem, sed apostolico et spirituali modo ad Marcii thronum evehitur, non minus pietatis quam sedis successor; tempore quidem ab eo remotissimus, pietate autem illi proximus inventur; quæ quidem proprie successio existimanda est. Nam qui eamdem fideli doctrinam profitetur, ejusdem quoque throni socius est: qui autem contraria sententiam tuelur, adversarius quoque in throno censeri debet. Atque hæc quidem nomen, illa vero rem ipsam et veritatem habet successionis. Neque enim qui per vim irrupit, successor habendus est, sed qui vim perpessus est: nec qui leges violavit, sed qui modo legibus consentaneo creatus est: nec qui contraria dogmata tenet, sed qui eadem fide præditus est, quemadmodum morbum sanitati, et tenebras luci, et nōn prudentia succedero dicimus.

IX. Posteaquam autem ad hunc modum præsus designatus est, ad hunc quoque protinus modum imperium administrat. Non enim simul atque ad thronum pervenit, velut qui tyrannidem quamidam aut hereditatem præter spem arripuerunt, statim ob saturatatem in petulantiam prorupit; hoc enim adulterinorum sacerdotum est, et eorum qui obrepserunt, quique munere quod profitentur, indigni sunt: qui cum nihil prius ad sacerdotium attulerint, nullas rerum virtutis causa pertulerint, discipuli simul magistrique pietatis creatur, aliosque ante purgant, quam ipsi purgati fuerint: heri

D (57) Καὶ ἡ μὲν προστηγορία, etc. Reg. a, καὶ ἡ μὲν προστηγορία, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐδείχθη διαδοχῆς.

(58) Τριτίας. Reg. bm, ὑγείας.

(59) Ἀρχὴν. Nicetas, ἀξίαν, «sic munero fungitur.»

(60) Παρὰ δόξαν. Reg. ph, Bas., Tih., παράδοξον.

(61) Τεράτων. Billius, «Præsulom.» Non male; hic namque agitur «de adulterinis sacerdotibus», qui, nulla virtute, iuno cum multis vitiis, «ad thronum perveniunt.»

sacrilegi, hodie sacerdotes; heri, profani, hodie A οἱ ἔργον χάριτος ἀνθρωπίνης, οὐ τῆς τοῦ Πνεύματος· sacrorum antistites; veteres vitio, pietate ru- οἱ, διατάσσουσι καὶ τὴν εὔσέβειαν· ὃν οὐχ ὁ τρόπος τὸ des et recentes; quod gratiae ac favoris humani, βαθμὸν, διατάσσουσι, δὲ τὸν τρόπον πιστεύεται, καὶ non Spiritus opus est; qui cum cætera omnia πολὺ τῆς τάξεως ἐναλλαττομένης· οἱ πλεῖοι οὐκέ violenter pervaserint, ad extremum ipsam quo- έπιστεύουσιν, ή τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, τὰς θυσίας que pietatem tyrannide premunt: quorum nou- διφεύλουσι· καὶ πάντως τῶν δύω τὸ ἔτερον ἀμαρτί- mores dignitati, sed dignitas 391 moribus fidem νουσιν, ή τῷ δεῖσθαι συγγράμμης. Διετρέπεται συγγρά- astruit, ordine admodum præpostero: qui denique μοντες, ὡς διὰ μήτρας ἀνακόποτοι κακία, ἀλλὰ καὶ plura pro suis, quam pro populi ignorantibus⁴⁴, sa- διδάσκονται, ή τῇ τραχύτητι τῆς ἀρχῆς, τὸν συγκαλαύπτοντες. Όμως οὐδέπερ έκεινος· ἀλλ' ἡνὶ γηλὸς μὲν τοὺς ἔργοις, ταπεινὸς δὲ τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν ἐντυχίαν δὲ καὶ λαν- αcerbitate peccata sua oblegunt: quorum utrumque εύπρόσιτος, πρᾶδος, ἀδρητος, συμπαθής, ἥδις τὸν fugiens Athanasius, vita quidem sublimis erat, λόγον, ἥδιων τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἰδός, ἀγγελιώτερος; τὴν διάνοιαν, ἐπιτιμῆσαι γαληνὸς, ἐπαινέσαι παιδευτικός (62)· καὶ μηδέπερ τῶν καλῶν τῇ ἀμετρίᾳ λυμηνασθαι, ἀλλὰ ποιῆσαι καὶ τὴν ἐπιτιμήσιν πατρικήν, καὶ τὸν ἐπαινὸν ἀρχικὸν· μήτρας τὸ ἀπαλλὸν ἐκλυτὸν, μήτρας στύφδην τὸ αὐστηρόν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐπιείκειαν, τὸ δὲ φρόνησιν, καὶ φιλοσοφίαν (63) ἀμφότερα ἐλάχιστα μὲν λόγου διὰ τὸν τρόπον δέομ- νος ἀρκοῦντα πρᾶδος παιδαγωγίαν· ἐλάχιστα δὲ ῥάβδου διὰ τὸν λόγον· ἔτι δὲ ἐλάττω τομῆς, διὰ τὴν ῥάβδου μετρίας πλήγτουσαν.

B autem nemo ad eam aspirare posset, cæterum ea comi- tate, ut ad ejus congressum facilis omnibus aditus pateret, mansuetus, ab ira alienus, ad miserationem propensus, sermone jucundus, moribus jucundior, facie angelicus, animo magis angelicus; in incre- pando placidus, in laudando erudiendi vim habens; sic utrumque temperans, ut neutrum horum per immoderationem labefactaret, verum et increpatio paternam charitatem, et laudatio imperio dignam gravitatem obtineret; nec aut molilites dissoluta, aut severitas rigida et tetrica esset; quin potius illa facilitatis et benignitatis, haec prudentiae ratione haberet, utraque vero sapientiae laudem consequeretur; ita denique se comparans, ut nec sermone, propter mores abunde ad institutionem sufficienes, magnopere opus haberet; nec rursus, propter vim facultatemque dicendi, virga admodum egeret; sectione porro multo minus, ob virgam moderate serientem.

C X. Quid autem vobis hominem describere alti- net? Hunc Paulus antevertens depinxit; sive cum pontificis illum magnum, qui cœlos penetravit⁴⁵, deprædicat (huc enim usque progredi non dubita- bit oratio, cum Scriptura eos, qui secundum Chri- stum vivunt, pro Christis agnoscat); sive cum Ti- motheo, in epistola quam ad eum scribit, leges imponit, eum, qui Ecclesiæ antistes futurus est, sermone singens atque informans⁴⁶. Nam si legem eam, velut regulam quandam, ei, qui ab his rebus laudatur, admoveris, quam recta ea sit, liquido perspicies. Agite igitur, ac mecum laudationis munus suscipe. Nam circa orationem laboro, ac multa quidem prætermittere cupio; verum alias ab alio detineor, neque, quod præcellit, reperire quo, velut in corpore undequaque sequali atque eleganti. Mihi enim, ut quidque occurrit, ita pulchrius ac præstantius videtur, et orationem ad se rapit. Fa- cite igitur, quicunque laudum illius præcones ac testes estis, ut virtutes illius inter vos partiamini, ac præclarum 392 certamen inter vos ineatis, viri

⁴⁴ Hebr. ix, 7. ⁴⁵ Hebr. iv, 14. ⁴⁶ I Tim. iii, 2 sqq.

(62) Γαληνός ... παιδευτικός. Regg. plures opti- mæ notæ, γαληνῶς ... παιδευτικῶς. « Placide incre- pando, laudando salubriter. »

(63) Φιλοσοφοὶ. Nicetas, ἀρετὴν, « virtutem. »

(64) Καλεῖται ἡ Γραψή. Hæc desunt in Regg. a, d, et Bas.

(65) Πρᾶδος αὐτόρ. Deest in Reg. d.

(66) Ἐξισκοπῆς. Coisl. 2, aliisque, τῆς επισκο-

D πῆς. I. Τί διὸ οὐδὲν ἀναζωγραφοίην τὸν ἄνδρα; Παῦλος προλαβὼν ἔγραψε· τοῦτο μὲν, ἐν οἷς τὸν ἀρχερά τὸν μέγαν, τὸν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς ἀνυμένη (τολμήσει γάρ μοι καὶ μέχρι τούτων ὁ λόγος, ἐπειδὴ Χριστοὺς οἶδε καλεῖν ἡ Γραψή (64) τοὺς ζῶντας κατὰ Χριστόν). τοῦτο δὲ, ἐν οἷς Τιμοθέῳ πρᾶδος αὐτὸν (65) γράφων νομοθετεῖ, τυπῶν τῷ λόγῳ τὸν ἐπισκοπῆς (66) προστηθόμενον. Εἰ γάρ ὡς κανόνα τὸν νόμον παραθετῆς τῷ ταῦτα ἐπαινουμένῳ, γνῶση σφῶς τὴν εὐθύτητα. Δεῦρο δὴ συμπανηγυρίσατε μετὰ τὸν λόγον καλύπτοντο, καὶ τὰ μὲν πλεῖα παραρέχεται θεόλονται, ἀλλοτε δὲ ὑπὲρ ἄλλους κατεχομένῳ, καὶ οὐκέτι οὐκέτι τὸ νικῶν (67) εὑρεῖν, ὥστε τὸν σώματι πανταχθεῖν Ισραὴλ τε καὶ καλῷ δεῖ γάρ μοι τὸ προσπεσθὸν καλλίον φαίνεται, καὶ τοῦτο συναρπάζει τὸν λόγον. Δεῦρο οὖν μοι διέλεσθε (68) τὰ ἐκείνου καλλί- δεστα τῶν ἐκείνου ἐπαινέται καὶ μάρτυρες, καὶ ἀγῶνας καλύπτονται πρᾶδος ἀλλήλους, ἄνδρες ὅμοι καὶ γυναικεῖς, νεανίσκοι καὶ παρθένοι, πρεσβύτεροι (69) μετὰ νεωτέρων, ιερεῖς καὶ λαδοῖς, οἱ μοναδικοὶ καὶ μιγάδες, οἱ τῆς ἀπόλτητος καὶ τῆς ἀχριβεῖτος, δοι-

(67) Νικῶν. Jes., νικῶν.

(68) Μοι διέλεσθε. Deest μοι in Reg. ph. In aliis autem, pro διέλεσθε, legitur, διέλεσται, « enarrat. »

(69) Πρεσβύτεροι. Reg. hu, et Combeif., πρεσβύτεροι, « senes cum junioribus. »

τῆς θεωρίας, καὶ δοὺς της πράξεως. Ὁ μὲν ἐπαινεῖτων τὸ ἐν νηστείαις καὶ προτευχαῖς, οἷον ᾽ασώματόν τε καὶ ἄνδρον· ὁ δὲ τὸ ἀγρυπνίαις τε καὶ φαλμρδίαις εὗτοντόν τε (70) καὶ ἀγριτήτον· ἄλλος τὸ ἐν προστα-
σίᾳ τῶν δεομένων, ἄλλος τὴν πρὸς τὸ ὑπερέγον ἀν-
τιτυπίαν (71), ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν συγκατάβασιν. Αἱ
περθένοι, τὸν νυμφαγωγὸν· αἱ ὑπὸ ζυγδύν, τὸν σω-
φρονιστήν· οἱ τῆς ἔρημίας, τὸν πτερωτὴν (72)· οἱ
τῆς ἐπιμείλας, τὸν νομοδέτην· οἱ τῆς ἀπλότητος, τὸν
δῃγμόν· οἱ τῆς θεωρίας, τὸν θεολόγον· οἱ ἐν εὐθυ-
μίαις (73), τὸν χαλινόν· οἱ ἐν συμφοραῖς, τὴν παρά-
χλησιν· τὴν βαχτηρίαν, ἡ πολιά· τὴν παιδαγωγίαν,
ἡ νεότερις· ἡ πενία, τὸν ποριστὴν (74)· ἡ εὐπορία,
τὸν οἰκονόμον. Δοκοῦσι μοι καὶ Χῆραι τὸν προστάτην
ἐπαιγνήσεσθαι· καὶ δρφανοί, τὸν πατέρα· καὶ πτωχοί,
τὸν φιλόπτωχον· καὶ τὸν φιλόδενον, οἱ ξένοι· καὶ
ἀδελφοί, τὸν φιλάδελφον· οἱ ιωσοῦντες, τὸν Ιατρὸν, ἦν
βούλεις νόσουν καὶ Ιατρείαν· οἱ ὑγιαίνοντες, τὸν φύ-
λικα τῆς ὑγείας (75)· οἱ πάντες, τὸν πᾶσι πάντας
γινόμενον (76), ἵνα κερδάνῃ τοὺς πάντας, ἢ πλεονασα.
pauperes, pauperum slydiosum; et peregrini,
les, medicum, idque cujuscunque morbi ac
omnes denique eum, qui omnia omnibus factus est,

ΙΑ'. Ταῦτα μὲν οὖν, διπερ εἰπον, διλλοις θαυμαζέ-
τωσάν τε καὶ ἀνύμνετωσαν, οἵσι σχολή τὰ μικρὰ τῶν
ἐκείνου θαυμάζειν. Μικρὰ δὲ στατικά, αὐτὸν ἔστι τῷ
συγκρίνων λέγω, καὶ τὰ ἐκείνου τοῖς ἐκείνου παρεξ-
ετάκων (οὐ γάρ δεδόξασται (77) τὸ δεδοξασμένον,
καὶ ή λίσταν λαμπρόν, Ἐνεκεν (78) τῆς ὑπερβαλλούσης
διῆξης, ὥσπερ τὴν τούτην)· ἐπειδὴ καὶ δίλγα τῶν τού-
των, ἐτέροις αὐτάρκῃ πρᾶς εὑδοκίμησιν. Ἡμῖν δὲ
(οὐ γάρ ἀνεκτὸν καταλείπουσι (79) τὸν λόγον, διακο-
νεῖν τοῖς ἐλάττοσιν), ἐπ' αὐτὸν τὸ κυριώτατον (80)
τῶν ἐκείνου τρεπτέον. Θεοῦ δὲ ἔργον, ὑπὲρ οὖν καὶ δί-
λγος, εἰπεῖν τι τῆς ἐκείνου μεγαληγορίας καὶ φυ-
γῆς Φίλων.

tio. Deo vero, cuius causa hunc quoque sermonem dixerimus, quod illius grandiloquentiae animique

⁴³ 1 Cor. ix, 22. ⁴⁴ 1 Cor. iii, 10.

(70) *Té. Deest in quinque Regg. et Or. 1.*

(17) Πρὸς τὸ ὑπερέχον ἀριτεύταρ. « Ut elatis resisterit, » id est, « Præcellentibus, Imperatoribus, Praefectis, pietatis ac fidei hostibus, Hæreticis, Ethnicis, etc. »

(72) Τὸν πτερωτήν. « Alas addentem, sublimi volatu excitantem. »

(73) Ἐνθυμίαις. Jes., εὐθυμίᾳ.
(74) Τὸν ποριστήρα. « Qui victui necessaria subministret. »

(75) *Tyrelas.* Duo Regg., ὑγιεῖς.
 (76) *Girómeror.* Quatuor Regg., Or. 2, Comb.,

(77) Οὐ γὰρ δεδόξασται, εἰς. Alludit Theologus ad hunc verbum August. II. Ser. vii. 40: «Nam nec

A simul et feminæ, adolescentes et virgines, senes et juvenes, sacerdotes et populus, monachi et in *sodalitio* viventes, qui simplicitatis alumni estis, et qui exactioris vita studiosi, omnes denique, quorum vita, vel in contemplatione, vel in rebus gerendis versatur. Hic illius, velut corpore vacantis ac materiæ expertis, in jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus evehat, ille insuperabilem in vigiliis ac psalmodiis vigorem. Alius egentium curam et præsidium, alius, ut vel superbis et elatis restiterit, vel ad humiles se deniserit, narrat. Virgines pronubum laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatorem; qui solitoriam vitam agunt, excitatorem et erectorem; qui in sodalitio vivunt, legislatorem; simplices, deductorem;

B speculationi dediti, theologum; præcipites, frenum; calamitosi, consolatorem; canities, baculum; juventus, paedagogum; paupertas, largitorem; divitiae, dispensatorem. Quin mihi videntur, et viduae patronum laudaturæ, et pupilli, patrem; et hospitalem, et fratres, fratrum amantem; ægrotan-dedicamenti volueris; sani, valetudinis custodem; ut omnes, vel quam plurimos lucrifaceret ⁴⁴.

XI. Hæc igitur, ut diximus, alii mirentur et prædicent, quibus tantum otium suppetit, ut exiguae illius virtutes laudibus prosequantur. Exiguae porro cum dico, ipsum secum comparans dico, ipsiusque virtutes cum ipsis virtutibus conferens (neque enim id quod glorificatum est, glorificatum est⁴⁴); C etiam si valde sit splendidum, propter exuberantem gloriam, veluti litteris sacris proditum est); alioquin pauca etiam illius ornamenta ejusmodi sunt, ut ad nominis celebritatem aliis abunde esse queant. Nobis autem (nec enim ferendum est, nos, relicto verbo, rebus levioris momenti ministrare), ad id, quod laudum ipsis caput est, convertenda est ora-instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam virtuti respondeat.

393 XII. Fuit quondam tempus, cum res nostræ florarent, ac p̄eclare se haberent, cum nimis rurum superflua hæc, et verborum lepore atque arte suetata tractandæ theologiae ratio, ad divinas caulas ne aditum quidem habebat: verum idem erat calculis ludere, inversionis celeritate oculorum obtutum fallentibus, aut omnigenis et lascivis corporis flexibus spectatores ludificari, quod novi quidpiam

glorificatum est, quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam, etc. Ea siquidem ad Athanasii laudes accommodans, significat illius virtutes, quas prius per congeriem enumeraverat, quamvis maxima laude dignae sint, parvas tamen haberiposse, si cum iis, quas mox allatus est, comparerentur.

(78). Ἐρεξεν. Plures codd., εἶνεκεν.

(79) *Kataleipovou*. Reg. d, Or. 1, Combef., καταλιποῦσα. Alludit Gregorius ad hæc Petri verba, Act. vi, 2: « Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis. »

(80) *Куріώτатор.* Par., καιριώτατον.

(81) *Kairōtēpor* καὶ. Hæc desunt in plerisque

ac curiosi de Deo vel dicere vel audire : simplex contra ingenuusque sermo atque doctrina, pietas existimabatur. Verum posteaquam Sexti, et Pyrrhones, et contradicendi libidine incitata lingua, velut gravis quidam ac malignus morbus, in Ecclesiastis nostras magno nostro malo irrepererunt, ac nugacitas doctrinæ atque eruditionis opinionem tulit quodque Actuum liber de Atheniensibus narrat⁸⁰, ad nihil aliud vacamus, quam ut novi aliquid dicamus vel audiamus. O quis Jeremias confusionem lamentationes calamitatibus exæquare novit.

XIII. Huic furori Arius quidem ille, a furore nomen habens, initium dedit; qui etiam petulantis et effrenate linguae poenas expendit, in obscenis et impuris locis extinctus, atque orationis, non morbi, viribus oppressus, ac Judæ instar⁸¹ ob eamdem Verbi proditionem disruptus. Verum alii hunc morbum excipientes, impietatis artem considerunt, nimirum qui divinitatem Ingenito circumscribentes, non modo genitum, sed etiam procedentem, divinas naturæ finibus exturbarunt, nominis tantum societate Trinitatem honorantes, imo ne hoc quidem ipsi integrum conservantes. At non eodem modo beatus ille, et vere homo Dei, ac magna veritatis tuba. Quin potius, cum illud perspectum haberet, et tria hæc in numerum unum contrahere, impiorum erroris esse, novique dogmati Sabellii, qui primus divinitatis contractionem excogitavit: et rursus tria, quantum ad naturam, distrahere, nihil aliud esse, quam portentosam divinitatis sectionem introducere; hanc rationem tenuit, ut unum, quantum ad divinitatem, pulchre servaret, et tria, quantum ad proprietates, pie doceret, nec aut per unum deitatem confunderet, aut per tria distraheret, sed utramque partem inclinationem et oppositionem vitans.

XIV. Atque idcirco primum in sancto 394 Concilio Nicææ habito, atque illo trecentorum et duodeviginti leclissimorum virorum numero quos Spiritus sanctus in unum coegerat, quantum in ipso fuit, morbum compressit; nondum ille quidem in episcoporum numerum allecius, verum primas tenens inter eos qui convenerant. Nam is tuum rerum status erat, ut non minus virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censeretur. Deinde cum hoc malum pravi illius fullibus iam excitatum atque inflammatum esset, majoremque orbis partem invaderet (hic enimvero tragodiam

⁸⁰ Act. xvii, 21. ⁸¹ Act. i, 18.

(82) Σέξτοι καὶ Πύρρωνες. Sextus et Pyrrho erant philosophi, cæteris omnibus philosophis oppositi, qui, alicuius placita impugnantes, nihil certi esse contendebant.

(83) Καιρότεροι. Coisl. 1, xviii καὶ ἀνώνητον, « vanum et inutile. »

(84) Ύδνρεῖται. Sic Tillem. Combes, ὁδύρατο, « deploraverit. » Alii, ὁδύρεται.

(85) Εὐχῆς ἔργον. « Orationis viribus. » Theodosius, lib. i, c. 4 narrat quomodo Arius, orante Alexandre Constantinopolitano præsule, miserabiliter interierit.

(86) Καιροτομίας. Coisl. 1 addit, ιδιον. « Proprum inventio novitatis a Sabellio. »

A τε καὶ εὐγένες τοῦ λόγου, εὑσέβεια ἐνομίζετο. Ἀφ' οὐ δὲ Σέξτοι, καὶ Πύρρωνες (82), καὶ ἡ ἀντίθετος γλώσσα, ὥσπερ τι νόσημα δεινὸν καὶ κακόθεος, ταῖς Ἐκκλησίαις ἡμῶν εἰσερθάρη· καὶ ἡ φλυαρία παιδευτικὴ ἰδοῦς, καὶ, ὅ φησι περὶ Ἀθηναίων τῇ βίεις τῶν Πράξεων, εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐκαιροῦμεν, η̄ λέγει τι καὶ ἀκούειν κατεύθετον. (83). Οἱ τις Ἱερεμίας ὁδηρεῖται (84) τὴν ἡμετέραν σύγχυσιν καὶ σκοτόδαιναν, ὁ μόνος εἰδὼς ἑξιοῦν θρήνους πάθεος !

Ipse solus

B II'. Ταύτης τῆς λύστης ἡρέστο μὲν Ἀρειος, δημοσίας ἐπώνυμος, δε καὶ δίκην ἔδωκεν ἀκολόθου γλώσσης, τὴν τὸν βεβήλωις τόποις κατάλυσιν, εὐχῆς ἔργον (85), οὐ νόσου γενόμενος, καὶ τὴν Ιούδα ἀρχεῖν ὑποτάξας, ἐπ' ἵση προδοσίᾳ τοῦ Λόγου. Διαδέξαμενοι δὲ ἄλλοι τὴν νόσον, τέχνην ἀσεβείας ἑδημιούργησαν· οἱ, τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράψαντες, τὸ γεννητὸν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκπορευτὸν ἑξώρισαν τῆς θεότητος, ὀνόματος κοκκωνίᾳ μόνον τὴν Τριάδα τιμήσαντες, η̄ μηδὲ τοῦτο αὐτῇ τηρήσαντες. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ μακάριος ἔχεινος, καὶ διντας δινθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μεγάλη σάλπιγξ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' εἰδὼς, τὸ μὲν εἰς ἀριθμὸν ἔνα τὰ τρία συστέλλειν, ἀθεότητος δν, καὶ τῆς Σαβείλου καινοτομίας (86), δε πρώτος θεότητος συστάλην ἐπενόησε· τὸ δὲ τὰ τρία διαιρείν φύσεις, κατατομὴν θεότητος ξεφύλον· καὶ τὸ ἐν καλῶς ἐτήρησε, θεότητι γάρ· καὶ τὰ τρία εὐσεβῶς ἐδίδαξεν, ιδιότητι γάρ· οὔτε τῷ ἐν συγχέας, οὔτε τοῖς τριοῖς διαστήσας, ἀλλ' ἐν δροις μελνας τῆς εὐσεβείας, τῷ φυγεῖν τὴν ἄμετρον ἐπὶ θάτερα κλίσιν τε καὶ ἀνίθεσιν.

C intra pietatis metas consisteret, immodicam in

ID'. Καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν ἀγίᾳ (87) ταυτὴ συνάδω, καὶ τῷ τῶν τριακοσίων ὀκτώ καὶ δέκα ἀριθμῷ ἀνδρῶν λογάδων (88), οὓς τὸ Πλεῦμα τὸ ἀγίον εἰς ἐν ἡγαγεν (89), οὖν ἦν ἐπ' αὐτῷ, τὴν νόσον ἔστησεν· οὕτω μὲν τεταγμένος ἐν ἐπισκόποις, τὸ πρώτα δὲ (90) τεταγμένος τῶν συνεληθύθων· καὶ γὰρ ἦν ἀρετῆς οὐχ ἡτεον η̄ βαθμῶν η̄ προτίμησις. Ἔπειτα τοῦ κακοῦ ῥιζίσθεντος ἡδη ταῖς αὔραις τοῦ πονηροῦ, καὶ τὸ πλεῖον ἐπιλαμβάνοντας (ἴνταιούθα μοι καὶ τὰ δράματα, ὃν πέσα μικροῦ πλήρης γῆ τε καὶ θάλασσα), παλὺς μὲν περὶ αὐτὸν ὁ πόλεμος, ὡς γενναῖον προ-

(87) Ἀγίᾳ. θεοτ. in quinque Reg. et Or. 4.

(88) Καὶ τῷ τῶν τριακοσίων ὀκτώ καὶ δέκα ἀριθμῷ ἀνδρῶν λογάδων. Sic Coisl. 1, duo Colb., Par., Jes. Hæc etiam a Billio reduita, licet in Graecis omissa. In ed., καὶ τῷ τῶν λογάδων ἀριθμῷ. Cætera desunt.

(89) Ἡραց. Coisl. 1 et Par., συνήγαγεν.

(90) Τὰ πρώτα δέ, etc. Billius: « verum primi inter eos, qui simul cum ipsis eo perrexerant, ordinis. » Per hanc interpretationem conjicit Billius Athanasium, non inter ipsos concilii Patres, sed inter secundi ordinis theologos primas tenuisse. Nicetas vero alter interpretatur, et innuit Athanasium sedisse, τὸ τοῖς πρωταγωνισταῖς εὐσεβεῖς

στάτην τοῦ Λόγου· (πρὸς γὰρ τὸ ἀντιτεῖνον μᾶλιστα ἡ παράταξις, καὶ ἀλλοθεν ἀλλο τι τῶν δεινῶν περιφέρεον (91)· εὐρέτις (92) γὰρ κακῶν ἡ ἀσέβεια, καὶ λίαν τολμηρὸν εἰς ἐγχειρῆσιν· πῶς δὲ ἀνθρώπων ἔμελλον φείδεσθαι, οἱ θεότητος μὴ φεισάμενοι;) μία δὲ προσβολῶν καὶ (93) χαλεπωτάτη. Συνεισφέρω τι καὶ αὐτὸς τῷ δράματι· ἀλλὰ μοι παρητήσθω (94) τὸ φίλον ἔδαφος ἡ πατρίς· οὐ γὰρ τῆς ἑνεγκούσσης, ἀλλὰ τῶν προσελομένων (95) ἡ πονηρία. Ή μὲν γὰρ Ιερά τε καὶ πᾶσιν ἐπ' εὐσέβειᾳ γνώριμος· οἱ δὲ ἀνάξιοι τῆς τεκούσης αὐτοὺς Ἐκκλησίας. Φύεσθαι δὲ καὶ ἐν ἀμπέλῳ (96) βάτον τκούσατε· καὶ Ἰουδαῖς, τῶν μαθητῶν εἰς, δὲ προδότης.

Iam velim: improbitas enim, non patriæ, sed iis est. Illa enim quippe sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est; hi autem Ecclesia matre indigni. Porro in vinea quoque spinam nasci audiūstis⁴¹: ac Judas, qui in discipulorum numero erat, proditor fuit⁴².

IE'. Εἰσὶ μὲν οὖν, οἱ μηδὲ τὸν ὁμώνυμον (97) ἔμοι τῆς αἰτίας ἀφιεῖσθαι· δὲς κατὰ παιδεύσεως Ἐρωτα, τῇ Ἀλεξανδρέων ἐπιδημῶν τότε πόλει, καὶ πάσῃς παρ' αὐτοῦ τυχῶν δεξιώσεως, ίσα καὶ παῖδων ὁ τιμιώτατος, καὶ τῶν τὰ μέγιστα πιστευομένων εἰς ὄν, ἐπανάστασιν, ὡς φασι, βουλεύεται τῷ πατρὶ καὶ προστάτῃ (98). Καὶ ἦν τὸ μὲν δράμα ἐπέρων, ἡ δὲ χεὶρ Ἀβεσσαλῶμ μετ' αὐτῶν, ὡς ὁ λόγος. Εἴ τις ὑμῶν οἶδε (99) τὴν χεῖρα, ἦν δὲ ἄγιος κατεψεύσθη, καὶ τὸν ζῶντα νεκρὸν, καὶ τὴν ἀδικον ἐξορίαν, οἶδεν δὲ λέγω. Πλὴν τοῦτο μὲν ἐκὼν ἐπιλήσσομαι. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχω ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις, νεύειν χρῆναι πρὸς τὸ φιλάνθρωπον, καὶ ἀπογινώσκειν μᾶλλον, ἡ καταγινώσκειν τῶν ὑπαίτιων. Οὐ μὲν γὰρ κακὸς τὰχιστὰ ἀν καταγονή καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· δὲ ἀγαθὸς δὲ οὐδὲ τοῦ κακοῦ φαδίως. Τὸ γὰρ εἰς κακίαν οὐχ ἔτοιμον, οὐδὲ εἰς ὑπόνοιαν εὐχερές. Οὐ δὲ οὐκ ἔτι λόγος, ἀλλ' ἔργον ἔστιν, οὐδὲ ὑπόνοιά τις ἀνεξέταστος, ἀλλὰ πίστεις κεκηρυγμένη.

ne malum quidem facile condemnaverit. Qui enim ad inale de alio suspicandum movetur. Quod autem jam non sermo, sed res est, nec inexplorata quædam suspicio, sed certissimis argumentis nixa persuasio, id etiam narrabo.

IG'. Τέρας τι Καππαδόκιον, ἐκ τῶν ἐσχατῶν τῶν ἡμετέρων ὄρμῶμενον, πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν, οὐδὲ παντελῶς ἀλεύθερον, ἀλλ' ἐπιμικτον, οἷον τὸ τῶν ἡμιόνων γινώσκομεν.

⁴¹ Prov. xxvi, 9. ⁴² Luc. vi, 16. ⁴³ II Reg. xv, 5.

« inter primos pietatis pingiles ac defensores, » id est, « inter concilii Patres. » Unde Gregorius hanc rationem reddit, quod scilicet, « non minus virtutis, quam graduum dignitate, honoris præstantia censetur. »

(91) Περιφέρον. Or. 4, περιφέρεων. Reg. a, d, ἐπιφέρεων.

(92) Εὑρέτις. Coisl. 1 et Comhei., εὑρετικόν.

(93) Καὶ. Quatuor Reg., undecim Colb., Or. 1, ἡ. Unus Reg., καὶ ἡ.

(94) Παρητήσθω. Sic Reg. bm, ph, undecim Colb., Or. 1. Alii, παρητίσθω, mendose. Εἴτι.

(95) Προσελομένων. Sic quinque Reg., Or. 1, Comhei. in ed., προσελομένων. Hæc observat Theologus propter Georgium, qui Cappadocia erat, et insensissimus Athanasii hostis, qui ejus etiam sedem occupavit.

A illæ initium capiunt, quarum fama terram pene ac mare implevit), varium illi quidem ac multiplex, ut strenuo Verbi defensori bellum infertur: (adversus eum enim qui obsistit, ac contra nititur, infestissima esse acies hostilis solet, atque aliunde aliud quoddam periculum infuit; solers quippe et ingeniosa ad excogitanda mala est impetas, atque ad aliquid aggrediendum mire audax: quoniam autem modo hominibus parcerent, qui divinitati non pepercérant?) Unus tamen hic impetus atrocissimus fuit. Nam ipse quoque ad hanc tragœdiā nonnihil consero. Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni criminē solu- qui snimi inductione ipsam elegerunt, assignandā

B XV. Nec vero desunt, qui ne meum quidem cognominem culpa liberent; qui doctrinæ amore ac studio tuum temporis Alexandriæ peregre agens, cum ab ipso humanissime, non secus ac filiorum charissimus, acceptus esset, tantamque apud eum gratiam et auctoritatem obtinuisse, ut res ei maximū ponderis committerentur, consilium, ut hominum sermo est, capit, adversus patrem et patrum insurgendi. Et quanquam alii tragediae hujus auctores essent, manus tamen Absalonis, ut dicitur, cum illis erat⁴⁴. Si quis vestrum est, qui manum

C 395 illam, ex qua sancto viro falsum crimen constituto es, et mortuum illum viventem, et injustum exsilium norit, quid dicam intelligit. Verum hoc lubens obliviscar. Si enim existimo, in dubiis et incertis rebus faciendum nobis esse, ut ad benignitatem et humanitatem propensiōres simus, et criminis obnoxios absolvamus potius, quam condemnemus. Malus enim celerrime adducitur, ut bonum etiam virum condemnet; contra vir probus

XVI. Cappadocia quoddam monstrum, ex ultimis terræ nostræ finibus oriundum, malum genere, animo pejus, ne omni quidem ex parte liberum, sed dubium ac permistum, cujusmodi mularum

(96) Ἐρ ἀμπέλῳ. Sic Reg. ph, Or. 1 et Par. Coisl. I, ἐν ἀμπελῶν. Deest ἐν in ed.

(97) ὘μώνυμον. Gregorium quemdam intelligit Theologus, qui, pulso Athanasio, in ejus sedem ab Arianis subrogatus fuerat; quem etiam postea amoverunt, atque in ejus locum Georgium Cappadocem instituerunt.

(98) Προστάτη. Reg. c et Comhei., δεσπότη.

(99) Εἴ τις ὑμῶν οἶδε, etc. Juxta Ruff., Hist. lib. x, c. 17, et Socr., lib. 1, c. 29, Athanasio ab Arianis objectum fuit, quod, magicæ artis causa, Arsenio cuidam brachium amputasset. Verum statim hæc fraus detecta est. Nam ipse Arsenius, quem falso ab Athanasio intersectum dicitabant, se episopie, qui Tyrum anno 335 convenerant, vivum et incolumem ostendit.

genus esse constat; primum alienæ mensæ mancipium, atque offa venale, sicque comparatum ei edocum, ut omnia ad ventris gratiam tum faceret, tum loqueretur; tandem cum ad rem publicam gerendam pestisere se contulisset, atque extremo et sordidissimo illius muneri, hoc est, suillis carnisibus, quibus turba militaris alitur, suscipiens praefectus fuisset, atque in commisso sibi negotio insidum se præbuisset, totamque muneric sui administrationem ad ventrem retulisset, posteaquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, profugiendi consilium capit, atque aliam ex alia regionem ac civitatem, ut fugitivorum mos est, subinde permutans, postremo, ad communem Ecclesiarum perniciem, instar cuiusdam Ægyptiacæ plagiæ, Alexandriam venit. Hic vagari desinit, improbitatem autem et versutiam auspiciatur. Cæterum nullius quidem pretii erat, non liberalibus disciplinis imbutus, non in congressu et colloquio facetus, non pietatis larvam saltem et inanem speciem præferens, torum ad suscipienda facinora, resque perturbandas appositissimus.

XVII. Nostis omnes, ac commemoratis, qualia adversus sanctum virum insolenter perpetravit. Persæpe enim impiorum manibus ac potestati viri justi deduntur⁴⁴, non ut illis honor habeatur, sed ut horum virtus exploretur: et quanquam improborum mors pessima sit⁴⁵, quemadmodum Scriptura testatur, deridentur tamen interim in hac vita pietatis cultores, dum Dei benignitas tantisper occultatur, ac latent etiam **396** magna earum rerum promptuaria, quæ in posterum utrisque redundunt: tum cum et sermo, et actio, et cogitatio justa. Dei trutina expendentur; cum scilicet ipse ad judicandam terram surrexerit, consilium et opera colligens, atque ea quæ apud ipsum condita et obsignata sunt, delegens, et in medium præfrens. Hæc tibi, tum sermone suo, tum cruciatu Job persuadeat, qui cum homo esset veritatis cultor, reprehensione immunis, justus, pius, et quæcumque illi, Scriptoræ testimonio, tribuuntur, ab eis tamen, qui ipsum depoposcerat, tot tamque densis et copiosis assultibus quatitur, ut, cum multi saepe ex emni hominum memoria in æruginas inciderint, nonnulli etiam, ut probabile est, vexati et afflicti fuerint, nemo tamen cum illius calamitatibus comparari queat. Non enim pecunias tantum et prædia, splendidam ac numerosam prolem, quæ res ab

A τὰ μὲν πρῶτα τραπέζης ἀλλοτρίας δοῦλον, καὶ μάχης ὄντιν, πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ἐπὶ τῇ γαστρὶ μεμαθηκός· τὰ τελευταῖα δὲ καὶ πολιτείᾳ παρεισθαρὲν, καὶ πιστευθὲν ταύτης τὰ ἔσχατα, οἷον ὑειών κρεῶν ὑποδοχέα γενέσθαι, οἷς τὸ στρατιωτικὸν τρέφεται· εἴτα κακὸν περὶ τὴν πίστιν γενόμενον, καὶ τῇ γαστρὶ πολιτευσάμενον, ἐπειδὴ τὸ σῶμα ὑπελείπετο μόνον, δρασμὸν ἔννοει, καὶ ἀλλην ἐξ ἀλλής ἀμείβων χώραν καὶ πόλιν, οὐα τὰ τῶν φυγάδων, τέλος ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἵδιν τις Αἰγυπτιακὴ πληγὴ, τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει. Ἐνταῦθα τῆς ἀληγορίας ἴσταται, καὶ τῆς κακουργίας ἀρχεται. Καὶ ἡν τὰλλα μὲν οὐδενὸς ἀξίος, οὐ λόγων ἐλευθερίων μετεσχηκός, οὐ τὴν συνουσίαν στωμάτως, οὐχ εὐλαβείας σχῆμας γοῦν τι καὶ πλάσμα κενὸν (1) περικείμενος, κακουργῆσαι δὲ (2), καὶ συγχέαι πράγματα πάντων δεινότατος.

C B ΙΖ'. Ἰστος καὶ διηγεῖσθε πάντες, οὐα κατὰ τοῦ ἀγίου νεανιεύεται. Παραδίδονται γάρ καὶ δίκαιοι πολλάκις εἰς χεῖρας ἀσεβῶν, οὐχ ἵνα ἔκεινοι τιμηθῶσιν, ἀλλ' ἵνα οὗτοι δοκιμασθῶσι· καὶ φαῦλοι μὲν (3) ἐν θανάτῳ ἔχαισιψ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καταγελῶσαι δὲ δύμας πρὸς τὸ παρόν εὐθεῖες, ἵνα ἡ χορηστής τοῦ Θεοῦ κρύπτεται (4), καὶ τὰ μεγάλα ταμεῖα τῶν ὑστερον (5) ἐκατέροις ἀποκειμένων· ἥνικα καὶ λόγος, καὶ πρᾶξις, καὶ διανόημα, τοῖς δίκαιοις σταθμοῖς τοῦ Θεοῦ ταλαντεύεται (6). ὅταν ἀναστῇ χρήναι τὴν γῆν, τὴν βουλήν καὶ τὰ ἕργα συνάγων, καὶ γυμνῶν τὰ ἐσφραγισμένα παρ' αὐτῷ καὶ σωζόμενα. Ταῦτα πειθέτω σε καὶ λέγων καὶ πάσχων Ἱω· δες ἦν μὲν (7) ἀνθρώπος ἀληθινός, δικαιος, θεοσεβής, καὶ οὐσα μεμαρτυρηται· τοπαύταις δὲ πλήσσεται παρὰ τοῦ ἐξητηκότος ταῖς προσβολαῖς (8), καὶ οὕτως ἀλλεπαλλήλοις καὶ φιλοτίμοις, ὥστε πολλῶν πολλάκις ἐκ τοῦ παντὸς αἰώνος κακοπαθήσαντων, τῶν δὲ ἡς εἰδές καὶ ταλαιπωρησάντων (9), μηδένα εἶναι ταῖς ἔκεινοι παραβαλεῖν συμφοραῖς. Οὐ γάρ μόνον χρήματα, κτήματα εὐτεκνίαν, πολυτεκνίαν, & πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ περισπούδαστα· οὐ ταῦτα ζημιοῦσαι μόνον, ὡς μηδὲ θρήνοις γενέσθαι χώραν διὰ τὸ συνεχές τῶν κακῶν· D ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸ σῶμα τελευταῖον πληγὴς πληγὴν ἀνίστατο τε καὶ δυσθεώρητον, εἰχε μὲν προσθήκην

⁴⁴ Job ix, 24; XII, 4. ⁴⁵ Ps. xxxiii, 22.

(1) Κερόν. In nonnullis, κανόνῳ, εἰ νοναμ.,
(2) Δέ. Sic quatuor Regg., Or. I., Comb. Deest in ed.

(3) Μέρ. Deest in pluribus codil.

(4) Κρύπτεται. Sic quatuor Regg. et Combes. Alli, κρύπτηται. Edid.

(5) Ταμεῖα τῶν ὑστερον. Sic tres Regg., tredecim Colb., Coisl. I., Or. I., Combes., etc. In ed., ταμεῖα εἰς ὑστερον.

(6) Ταλαιπτεύεται. Sic nos cum Combes. Alli, ταλαιπτεύεται.

(7) Ὁς ἡρόμενος. Sic quatuor Regg. et Combes. Deest μὲν in ed.

(8) Ταῖς προσβολαῖς. Sic quatuor Regg., et Or. I. In ed. ταῖς legitur post καὶ οὗτος, quod auctioritate codicū immutavimus.

(9) Κακοπαθησάρτωρ .. καὶ ταλαιπωροσάρτωρ. Quamvis hæc voces, apud Suidam, sere idem sonent, manifestum est tamen, in Gregorii mente, postremnam aliquid ad primam addere. Credimus igitur Gregorium voluisse significare eos, qui non tantum malis vexata sunt, sed etiam eos, qui ad mala et plágas animalium indurarunt; vel etiam eos, qui spontaneos labores non suscepérunt, sed illata ab aliis mala perpessi sunt.

τῆς συμφορᾶς τὴν γυναικα παραμυθουμένην τοῖς χείροις (πληγῆναι γάρ ἐφιλοεῖσι, καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τῷ σώματι) εἶχε δὲ καὶ τῶν φίλων τοὺς γνησιωτάτους παρακλήτορας κακῶν, ὡς αὐτός φησιν, οὐ θεραπευτάς οὐ τὸ μὲν πάθος ἑώρων, τὸ δὲ τοῦ πάθους ἀγνοοῦντες μυστήριον, οὐ βάσανον ἀρετῆς, ἀλλὰ κακίας εἰσπραξιν, τὴν πληγὴν ὑπελάμβανον. Καὶ οὐκ ἐνόμιζον μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἡσχύνοντο τὸ δεινὸν ὄντες (10), δόπτε καὶ εἰ διὰ κακῶν ἔπασχε, σωφρεσθεὶς τὸ λυποῦν ἔδει παραμυθίας βῆμασιν.

Ipsius dolorem perspicerent, nec doloris arcannum virtutis explorandæ sed vindicandi sceleris causa dico? existimarent? Imo nec calamitatem ei exprobrare verebantur; idque eo tempore, cum, etiam si Peccati poenam lueret, ejus tamen angorem blandis

ΙΗ. Οὕτω μὲν οὖν δὲ Πῶν, καὶ τὰ πρῶτα τῆς περὶ αὐτὸν πραγματείας. Ἀγών γάρ ἦν ἀρετῆς (11) καὶ θερόντος τοῦ μὲν, δπος τοῦ καλοῦ κρατήσης (12), φιλοεικούντος· τῆς δὲ, δπως ἀδετητος διαμελῆς, πάντα φερούσης· καὶ τοῦ μὲν, δπως εὐδοση κακῶν, ἀγωνιζομένου, διὰ τῆς τῶν κατορθούντων κολάσεως· τῆς δὲ, δπως κατάσῃ τοὺς ἀγαθούς, καὶ ταῖς συμφοραῖς τὸ πλέον (13) ἔχοντας. Τί δαλ (14) δ πρὸς αὐτὸν χρηματίζων διὰ λαλητος καὶ νεφῶν, δ βραδὺς εἰς κόλασιν, καὶ ταχὺς εἰς ἀντεληψίν, δ μὴ παντελῶς ἐπαφεὶς ράβδον ἀμαρτωλῶν κλήρῳ δικαίων, ἵνα μὴ κακίαν δίκαιοι μάθωσιν; Ἐπὶ τέλοις τῶν διθλῶν ἀναγορεύει τὸν ἀθλητὴν λαμπρῷ τῷ κηρυγματί, καὶ γυμνοὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀπόρρητον, Οἰει με διλῶς σοι (15) κεχρηματικέραι, λέγων, ή Ιτα ἀταραγῆς δικαιοις; Τοῦτο τῶν τραυμάτων τὸ φάρμακον, οὗτος τῆς ἀγωνίας δ στέφανος, αὐτῇ τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀντίδοσις. Τὰ γάρ ἔχεις ισως καὶ (16) μικρά, καὶ μεγάλα τις δοκῇ, καὶ μικρῶν ἔνεκεν οἰκονομηθέντα, καὶ εἰ διπλασιῶ (17) τῶν ἀφηρημένων ἀντιλαμβάνει.

ΙΩ'. Οὐκοῦν οὐδὲ ἔνταῦθα θαυμαστὸν, εἰ (18) Ἀθανασίου πλέον ἐσχε Γεώργιος· ἀλλ' ἔκεινο γε (19) θαυμασώτερον, εἰ μὴ ἐπινόθη ταῖς ἐπηρεσίαις δ δίκαιος. Οὐδὲ τοῦτο θαυμαστὸν ἄγαν, ἀλλ' εἰ (20) δὲπι πλέον αἱ φλόγες ἡρκεσαν. Ἐντεῦθεν δὲ μὲν ἦν δὲ ποδῶν, καὶ τὴν φυγαδείαν (21) ὡς κάλλιστα διατίθεται. Τοῖς γάρ ἴεροῖς καὶ θείοις τῶν κατ' Αἴγυπτον (22) φροντιστηρίοις φέρων ἐστὸν δίδωσιν· οὐ κόστους χωρίζοντες ἔστους, καὶ τὴν ἔρημον ἀσπαζόμενοι, ζῶσι Θεῷ, πάντων μᾶλλον τῶν στρε-

¹⁸ Job ii, 7 et seq. ¹⁹ Job. xvi, 2. ²⁰ Psal. cxxiv,

(20) Τὸ δεινὸν ὀτειδίζοντες. ²¹ Impietatem, νοη calamitatem. Jobo objiciebat uxor et amici; aliquae contendebant, eum his malis ac miseriis affici, quod esset alicuius sceleris reus.

(21) Ήν ἀρετῆς. Sic quatuor Regg. In ed., ἀρετῆς ἦν.

(22) Κρατηση. Regg. ph, et Combes, κρατήσει.

(23) Πλέον. Quatuor Regg., πλεῖστον.

(24) Δαλ. Duo Regg., δέ.

(25) Οἰει με διλῶς σοι, etc. Nobil. Putas, inquit, me aliter tibi respondisse, quam ut justus appareas.

(26) Καλ. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

a mundo se distrahentes, ac solitudinem amplectentes, Deo vivunt, magis quam ceteri omnes, qui in corpore versantur. Alii quidem vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes, atque hanc duntaxat terrae partem pro mundo habentes, quam in solitudine cognitam habent. Alii autem charitatis legem per communionem et societatem coientes, solitarii simul et cœnobitæ sunt, ac mortui quidem ceteris hominibus, et negotiis omnibus, quæ in medio volvuntur, versantur simul et versantur, ac nobis per repentinæ et crebras mutationes imposturam faciunt, sibi ipsis autem invicem mundi loco sunt, ac per comparationem mutuo inter se virtutem accidunt et exstimentur. Cum his consuetudinem habens magnus Athanasius, ut omnium aliarum rerum sequester et conciliator erat, illius scilicet exemplum sequens, 398 qui per sanguinem suum ea, quæ inter se dissident, pacificavit, ita solitariam quoque vitam cum cœnobiacâ in gratiam reducit; illud nimirum ostendens, et sacerdotium philosophiæ minime expers esse, et philosophiam sacri antistititis institutione opus habere.

XX. Sic enim hæc duo, hoc est, tranquillam actionem et actuosam tranquillitatem consociavuit et copulavit, ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitae professionem morum potius gravitate et constantia, quam corporis secessione exprimi atque insigniri. In quam etiam sententiam magnus ille David simul et rebus agendis summi pere deditus erat, et perquam solitarius; si cui tamen illud: *Singulariter sum ego, donec trans-eam*¹⁰, ad hujus dicti comprobationem confirmationemque pondus magnum habere videatur. Quamobrem, qui alios virtute anteibant, iidem ab illius mente longiori intervallo aberant, quam quo reliquos antecedebant; atque ad sacerdotii perfectionem pauca conferentes, multo plura ad philosophiæ utilitatem recipiebant, tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipsi placuisse, pro lege haberent, ac rursus velut sibi atque interdictum, quidquid ille sententia sua improbasset, existimarent, illiusque decretâ pro Mosaicis tabulis ducent, ac majori, quam quæ sanctis viris deberi videatur, ipsiis veneratione afficerentur. Nam cum quidam eo se contulissent, ut pium virum, perinde ac feram quamdam, vestigarent, nec eum passim quæsitum invenirent, ne alloquendos quidem eos, qui missi fuerant, duxerunt; verum cervices gladiis objiciebant, velut pro Christo periclitantes, atque pro eo perferrent, magni id ad philosophiam momenti esse iudicarent; diuturnisque jejuniis, et chameuniis, ceterisque corporis afflictionibus, quas pro perpetuis deliciis habent, multo sublimius ac divinius.

•• Psal. cxl, 10.

(23) Τῇ κοινωνίᾳ. Par., τὴν κοινωνίαν.

(24) Περιφέρεται. In nonnullis, περιφθείρεται, et corrumptuuntur.

(25) Ἀθανάσιος. Sic Coisl. 1, et Par. In editis deest.

(26) Ἐρημικόν. Sic plures Reg., duodecim Colb., Par., Combef., etc. In editis, εἰρηνικόν, « pacificum. »

(27) Ιερωσύνη. Billius: « episcopatum. »

Α φομένων ἐν σώματι· οἱ μὲν τὸν πάντη μοναδικὸν τε καὶ ἀμικτὸν διαθλοῦντες βίον, ἔσυτοις μόνοις προσλαλοῦντες καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τούτῳ μόνῳ κόσμῳ εἰδότες, διστὸν ἐν τῇ ἐρημικῇ γνωρίζουσιν· οἱ δὲ νόμον ἀγάπης τῇ κοινωνίᾳ (25) στέργοντες, ἐρημικοὶ τε δύο καὶ μιγάδες, τοῖς μὲν ἄλλοις τεθνήσκοτες ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, διστὸν μέσῳ περιφέρεται (24), στροβοῦντά τε καὶ στροβούμενα, καὶ ταίζοντα ἡμᾶς ταῖς ἀγχιστρόφοις μεταβολαῖς, ἀλλήλοις δὲ κόσμος δύτες, καὶ τῇ παραθέσει τὴν ἀρετὴν θηγούντες. Τούτοις διμίλησας ὁ μέγας Ἀθανάσιος (25), ὥσπερ τῶν ἄλλων ἀπάντων μεστῆς καὶ διαλλαχτῆς ἦν, τὸν εἰρηνοποιήσαντα τῷ αἵματι τὰ διεστῶτα μιμούμενος· οὗτοι καὶ τὸν ἐρημικὸν (26) βίον τῷ κοινωνικῷ καταλλάττει· δεικνύεις, διτις ἔστι: καὶ ιερω-

B σύνη (27) φιλόσοφος, καὶ φιλοσοφία δεομένη μυσταγγίας.

qui per sanguinem suum ea, quæ inter se dissidente-

σιντατικὰ in gratiam reducit; illud nimirum ostendens, et philosophiam sacri antistititis institutione

C K'. Οὗτοι γάρ ἀμφότερα συνηρμόσατο, καὶ εἰς ἐν ἡγαγε (28), καὶ πρᾶξιν ἡσύχιον, καὶ ἡσυχίαν ἐμπραχτον (29). ὥστε πείσαι τὸ μονάζειν ἐν τῇ εὐσταθείᾳ τοῦ τρόπου μᾶλλον, η τῇ τοῦ σώματος ἀναχωρήσει χερακτηρίζεσθαι. Καθ' δ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας (30) πρακτικῶτας τε ἦν ὁ αὐτὸς καὶ μονάτας· εἰ τῷ τῷ, Καταμύρας εἰμὶ ἔτι, ὅως ἀπαρδελθω, μέγα πρὸς ἀπόδεξιν τοῦ λόγου καὶ ἀξιοπιστον. Διὰ τοῦτο, τῶν ἄλλων ἀρετῇ χρασοῦντες, τῆς ἐκείνου διανοίας πλέον τητῶντο, η διστὸν ἐκράτουν τῶν ἄλλων· καὶ ὀλίγα πρὸς ιερωσύνης τελείωσιν συνειαφέροντες, πλεια πρὸς φιλοσοφίας συντέλειαν ἀντελάμβανον· καὶ τοῦτο ἦν νόμος αὐτοῖς, δι τι ἐκείνῳ ἐδόκει· καὶ τοῦτο ἀπόμοτον (31) πάλιν, δι μὴ ἐδόκει, καὶ πλάκες Μωάσεως αὐτοῖς τὰ ἐκείνου δόγματα, καὶ πλειόν τὸ σέδας, η παρὰ ἀνθρώπων τοῖς ἀγίοις ὁφείλεται. Οἱ γε καὶ ἡνίκα παρῆσάν τινες, ὥσπερ Θῆρα (32), τὸν ἄγιον ἀνιγνεύοντες, ἐπειδὴ πανταχοῦ τούτον ἀναζητοῦντες οὐχ εὑρισκον, λόγου μὲν οὐδενὸς τοὺς πεμφθέντας τῇσισαν· προβεινον δὲ τοῖς ἑψεσι τοὺς αὐχένας, ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ κινδυνεύοντες, καὶ τὸ παθεῖν τι τῶν ἀνηκέστων ὑπὲρ ἐκείνου μεγίστην μοίραν εἰς φιλοσοφίαν νομίζοντες, καὶ πολὺ τῶν μαρκῶν νηστεῶν, καὶ χαμενιῶν, καὶ τῆς ἄλλης κακοπαθείας, ἦν ἐκείνοις τρυφῶσιν ἀει, ἐγθεώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον.

D (28) Ἡγαγε. In nonnullis, συνήγαγε.
(29) Ἐμπραχτον. In quibusdam. εὐπραχτον.
(30) Δαβὶδ ὁ μέγας. Sic quinque Reg., Coisl. I, et Or. I. Deest δι in ed. Bill.: « David simul et rerum gerendarum facultate praestabat, et maxime solus erat. »
(31) Ἀχώμοτον. Coisl. I, ἀνομάτατον.
(32) Θῆρα. Chrys. et Coisl. I, θῆρες.

ΚΑ'. Ό μὲν οὖν ἐν τούτοις; ήν, καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπήνει, καὶ ρὸν εἶναι παντὶ πράγματι φιλοσοφῆσαντος. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκρύπτετο μικρὸν, διὸν τὸν τοῦ πολέμου καὶ ρὸν διαφεύγων (33), ἵνα συναναφανῇ τῷ τῆς εἰρήνης ἡχοντι· διπέρ οὖν καὶ γίνεται μικρὸν ὑστερόν. Ό δὲ, κατὰ πολλὴν, ἥδη τοῦ κωλύσαντος ἐρημίαν, κατατρέχει μὲν Αἴγυπτον, λῃζεται δὲ Συρίαν τῷ κράτει τῆς ἀσεβείας (34). ἐπιλαμβάνεται δὲ καὶ (35) τῆς ἑώρας διὸν ἐδύνατο, τὸ ἀρρώστουν δεῖ προσταμάνων, ὅπερ οἱ χειμαρρόι τὰ συρρέοντα, καὶ τοὺς κουφοτέρους· διελοτέροις ἐπιφύσμενος. Οἰκεῖοῦται δὲ τὴν βασιλέως ἀπλότητα· οὕτω γάρ ἐγώ (36) καλῶ τὴν κουρότητα, αἰδούμενος τὴν εὐλάβειαν. Καὶ γάρ ἦν, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, ζῆλον μὲν ἔχων, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἐξωνεῖται δὲ τῶν ἐν τέλει τοὺς φιλοχρύσους μᾶλλον ἢ φιλοχρίστους (εὐπορία γάρ ἦν αὐτῷ τὰ τῶν πενήτων, κακῶς δαπανώμενα), καὶ τούτων μάλιστα τοὺς γυναικῶδες (37) τε καὶ ἐν ἀνδράσιν ἀνάνδρους, καὶ ἀμφιβόλους μὲν τὸ γένος, προδήλους δὲ τὴν ἀσέβειαν· οἵδιοι οὐκέτι οὐδὲ ὅπως καὶ διθεοὶ οἱ Ψωμιών βασιλεῖς, τὰ τῶν (38) γυναικῶν πιστευομένοις, τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐγχειρίζουσι. Καὶ ταῦτα ἐσχυσεν δὲ τοῦ πονηροῦ θεράπων, δὲ τῶν ζεζανίων σπορεύεις, δὲ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος· χρώμενος μὲν διὰ γλώσση τῶν τότε λογίων ἐν ἐπισκόποις (39) τῷ πρώτῳ (εἰ τῷ (40) λόγιον φίλον καλεῖν τὸν οὐχ οὕτως ἀσεβῆ δογματιστήν, διὸν ἐχθρὸν καὶ φιλόνεικον· τὸ γάρ δυομά ἐκών ὑπερβήσομαι)· αὐτὸς δὲ ἀντὶ χειρὸς δῶν τῷ συστήματι, καὶ παρασύρων τῷ χρυσῷ τὴν ἀλήθειαν, διὸ διεσέβειαν συναγόμενον, δργανον ἀσεβείας οἱ πονηροὶ πεποίηται.

ΚΒ'. Ταύτης ἀποτέλεσμα τῆς δυναστείας, ἡ πρότερον μὲν τὴν τῆς ἀγίας καὶ καλλιπαρθένου Θέκλας (41) Σελεύκειαν, μετὰ δὲ τοῦτο τὴν μεγαλόπολιν ταύτην καταλαβοῦσα σύνοδος (42), ἀς ἐπὶ τοὺς καλλίστοις τέως γνωριζομένας, ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἄνομαστάς πεποίηκεν· εἴτε τὸν Χαλάνης πύργον, διὰ καλῶν τὰς γλώσσας ἐμέρισεν (ἄς δωρέλον γε κάκεινας! ἐπὶ κακῷ γάρ ἡ συμφωνία), εἴτε τὸ Κατάφα συνέδριον, φέροντες κατακρίνεται, εἴτε τι ἀλλο τοιοῦτο. τὴν σύνοδον ἐκείνην δονομαστέον, ή πάντα ἀνέρεψε καὶ συνέχειν. Τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ

XXI. Atque hic in his studiis versabatur, illud Salomonis comprobans, quo suum cuique rei tempus esse docuit⁴¹. Ac proinde aliquantis per bellum tempus fugiens latitabat, ut cum adventante pacis tempore colliceret, quemadmodum et paulo post contigit. At Georgius, nomine jam ipsius imperium propellente, Aegyptum incursionibus vastat, atque impietatis robore Syriam populatur. Orientis etiam quantum 399 potest arripit, remissos et languidos quotidie, quemadmodum torrentes ea quæ simul volvuntur, assumens, ac leviores aut ignaviores adorans. Quin etiam imperatoris simplicitatem conciliat; sic enim ego levitatem appello, pietatem venerans. Nam si vero dicendum est, zelum habebat, verum non secundum scientiam⁴². Tum ex proceribus eos sibi pecunia comparat, qui auri auorem Christi amori præferebant (ipsi etenim opes et copia bona pauperum erant, in flagitosos usus insumpta), atque ex his potissimum muliebres homines, et inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem apertos et perspicuos; quibus cum seminaruin cura committatur, haud scio qui fiat, ut imperatores Romani eosdem viorum officiis muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli minister, ille zizaniorum sator, ille Antichristi præcursor; ita negotium partiens, ut episcopo quodam, ea tempestate disertissimo, lingua vice uteretur (si cui tamen disertum eum appellare libeat, qui non tam impius sectarius fuit, quam iniunicus et contentionis studio flagrans: nonen enim consulto præteribo); ipse autem, manus instar, cohorti suæ esset, ac veritate auro convellet, quod quidem ob pios usus collectum, impietatis instrumentum pravi homines efficerent.

XXII. Hujus potentiae opus concilium illud fuit, quod Seleuciae primum, ubi sanum est sanctæ et egregiae virginis Theclæ, deinde in hac amplissima civitate coactum est, quas urbes pulcherrimis antea nominibus claras, turpissimarum rerum notis celebres illustresque reddidit; sive Chalanæ turrim⁴³, quæ linguis pulchre divisit; ultimam illas quoque, in malum nempe concordes! sive Calphæ concilium, quo Christus condemnatur⁴⁴, sive quocunque iadēt alio nomine conventus hic appellandus est, qui omnia evertit ac perturbavit. Piani enim

⁴¹ Eccli. iii, 1. ⁴² Rom. x, 2. ⁴³ Gen. xi, 4. ⁴⁴ Joan. xi, 47 et seqq.

(33) Διαρεντων. Tres Regg. et Savil., διαφέρων.

(34) Κράτει τῆς ἀσεβείας. Sic designat Gregorius, et nefarium Georgium, et eos, qui ipsi atque Arianae impietati favebant.

(35) Κατ. Deest in quatuor Regg. et Or. 1. Mox. pro ἐδύνατο, in nonnullis, ἡδύνατο.

(36) Οὗτος γάρ ἐτό, etc. Bill.: «Pietate enim ipsius dimoveor, ne levitatem dicam. » Existimavit Gregorius Constantium imperatorem simplicitate potius atque ignorantia, quam infesto religionis odio, Arianae favisse.

(37) Τοὺς γυναικῶδες. Sic quinque Regg., Or. 1, Combef. Deest τοὺς in ed. Hic Gregorius «Ευανυχος» intelligit, et inter eos maxime «Eusebium», quem magnis muneribus ad suas partes traduxerat

D Georgius.

(38) Τῶρ. Deest in sex Regg., Or. 1, et Combef.

(39) Εἳς ἐπισκόποις. Alii, cum Niceta, Eusebium Nicomediæ, alli Eusebium Pamphili episcopum. Ariani agminis coryphæum, intelligunt. Annon Acaius posset intelligi?

(40) Εἴ τῷ. In nonnullis, εἴτε τῷ sine accentu protiv.

(41) Θέκλας. In pluribus, Θέκλης

(42) Σύνοδος. Schol.: Οὐ τὴν τῶν ἐκατὸν πεντήκοντα ἀγίων Πατέρων λέγει, ἀλλὰ προγενέστεραν. «Νοι illam dicit centum quinquaginta Sanctorum Patrum synodum, sed eam, quæ prius habita fuerat, » scilicet anno 380, quo tempore synodus Ariminensis in Occidente habebatur.

et veterem doctrinam, ac Trinitatis patronam, interjecto vallo, ac machinis impulsa et labefactata Consubstantialis voce, sustulit : impietati autem, per scripti dogmatis ambiguitatem, januam **400** aperuit : hoc quidem praetextu, quasi Scripturam revereretur, ac probatissimarum vocationis usum amplecteretur, re autem vera Arianismum, nullo Scripturæ loco proditum, in ipsius locum substituens. Hæc enim verba : *Simile secundum Scripturas, simplicioribus hominibus illecebra erant, impietatis hamo circumjecta, imago ad omnes pertransentes sese obvertens, communis utriusque pedis cothurnus, eribratio ad omnem ventum*⁴⁴, ex recens scripta fraude, consilioque adversus veritatem excoxitato, licentiam atque auctoritatem assecuta. *Supientes enim erant ad male agendum : al benefacia non uorant*⁴⁵.

XXXIII. Hinc subdola illa et captiosa hereticorum condemnatio, quos, ut plausibilior eorum conatus esset, verbis quidem ab Ecclesiæ prescripserunt, re ipsa autem in medium produxerunt : sic videlicet cum illis agentes, ut non immanis cuiusdam impietatis, sed scriptioñis immodecæ crimen ipsis implingerent. Hinc profani sanctorum judices, et nova atque inusitata mistio, mysticæ nempe quæstiones spectante vulgo tractataæ, atque iniqua rerum gestarum inquisitio, et pretio conducti sycophantæ, et sententiæ stata incedere prouuntiaæ. Hinc alii ab Ecclesiæ thronis injuste pellebantur : alii in eorum locum subrogabantur ; sic tamen, ut ab iis impietatis chirographa, non secus atque aliud quidpiam necessarium, exigerebant. Atque in promptu atramentum erat, et calumniator a tergo. Ea res permultos e nobis, invictos aliqui viros, in fraudem impulit ; qui quamvis mente haudquaquam prolapsi fuerint, subscriptione tamen transversi acti sunt, atque cum illis, utroque nomine improbis, consenserunt ; ac, si non flammæ, sumi certe participes fuerunt. Quod quidem ipse multis saepè lacrymas prosecutus sum, impietatem eam quæ tunc longe lateque manebat, et persecutionem quæ nunc ab ipsis Verbi patribus adversus orthodoxam doctrinam excitata est, conspiciens.

XXXIV. Nam procul dubio et ulte egerunt pastores, ut cum Scriptura loquar, et pastores multi vineam meam pervastaverunt, ac desiderabilem partem⁴⁶, hoc est, Dei Ecclesiæ, multis sudoribus, et victi-

⁴⁴ Eccl. v, 11. ⁴⁵ Jer. iv, 23. ⁴⁶ Jer. x, 21.

(43) Θύρας ἀροίζαστα. « Impietati januam aperuit ; » edita scilicet ambigua fidei confessione, quæ pie simul et impie intelligi posset, quam etiam cuique, sive Catholico, sive Arian, in suam partem trahere licet. Quapropter Theologus hanc confessionem vocat, « communem utriusque pedis cothurnum. »

(44) Τὸν ἀμφοτέρων. Sic sex Regg. In ed., ἀμφοτέρων τῶν.

(45) Νεόγραφον. Or. 1, et Bas., Εγγραφον.

(46) Σορθιστὴ, etc. Ariani, facti subdolioque animo, Actuum dannarunt, ut fidem facerent, se orthodoxæ assentiri doctrinæ.

(47) Ἐπιχείρημα. Reg. Cypri., ἐγχείριμα.

A παλαιὸν, καὶ τῆς Τριάδος συνήγορον καταλύσασι, τῷ βαλεῖν χάρακα, καὶ μηχανήμασι κατασείται τὸ ὅμοούσιον. τῇ δὲ ἀτεβεῖᾳ θύραν ἀνοίξασα (43), διὰ τῆς τῶν γεγραμμένων μεσότητος· πρόφασιν μὲν αἰδοῖ τῆς Γραφῆς, καὶ τῆς τῶν ἑγκρίτων ὄνομάτων χρήσασ, τὸ δὲ ἀληθές, τὸν ἀγραφὸν Ἀρειανισμὸν ἀντεισάγουσα. Τὸ γέρ, Ομοιον κατὰ τὰς Γραφὰς, τοὺς ἀπλουστέρους δέλεαρ ἦν τῷ τῆς ἀσεβείας χαλκῷ περικείμενον, ἡ πρὸς πάντας δρῶσα τοὺς παριόντας εἰκὼν, δικοῖς τῶν ἀμφοτέρων (44) ποδῶν κάθορνος, ἡ κατὰ πάντα ἀνεμον λίκηματις, ἔχουσαν λεῖούσα τὴν νεόγραφον (45) κακουργίαν, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν. Σοροὶ γάρ ἀτέροτο εἰς τὸ κακοποῆσαι· τὸ δὲ καλὸν κοιῆσαι οὐκ ἔγρασαν.

ΚΓ. Ἐντεῦθεν τῇ σοφιστικῇ (46) τῶν αἱρετικῶν κατέκρισις, οὓς λόγῳ μὲν ἀπεκήρυξαν, ήν ἡ πιθανὸν αὐτοῖς τὸ ἐπιχείρημα (47), Ἑργῷ δὲ προτίγαγον (48) εἰς τὸ ἔμπροσθεν· οὐδὲ ἀσεβειαν διμετρον, ἀλλὰ συγγραφὴν ἀπληστον ἑγκαλέσαντες. Ἐντεῦθεν οἱ βέβηλοι τῶν δικίων χριταὶ, καὶ τὰς μίσις, θύεις δημοσίᾳ, καὶ ματικὰ προβλήματα, καὶ τὰ παράνομοις τῶν βεβιωμένων ἑξέτασις. καὶ οἱ μισθοί μενοι συκοφάνται, καὶ τὴν ἀποτοῖς (49) κρίσις. Καὶ οἱ μὲν ἔξωθούμενοι τῶν θρόνων ἀδίκως· οἱ δὲ ἀντεισαγόμενοι, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας ἀπαιτούμενοι, ὕσπερ τι ἀλλο τῶν ἀναγκαῖων· καὶ τὸ μέλαν ἔτοιμον, καὶ δικοῖς τῶν ἀτετήτων οἱ πλεῖστοι πεπόνθασι, διανοὶδὲ μὲν οὐ πεσόντες (50). γράμματι δὲ παραχθέντες, καὶ εἰς ἐλθόντες (51) τοὺς πονηροὺς καὶ ἀμφότερα· καὶ τοῦ καπνοῦ (52) γε, εἰ καὶ μή τοι πυρὸς μετασχόντες. « Οἱ πολλάκις ἑδάχρυσα, δρόντη τότε χύσιν (53) τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν ἐπιναστάντα διωγμὸν τῷ. δρθῷ λόγῳ παρὰ τῶν προστατῶν τοῦ Λόγου. »

ΚΔ'. Τῷ δοτὶ γέρ, Ποιμένες ἀχροεύσαρτο, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ποιμένες πολλοὶ διέφερον τὸν ἀμπελῶνά μου, ήσχυραν μερίδα διπιθυμητήρ, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ λόγια, ποι-

(48) Προϊχαγον. Combel., προτίγαγον. et Reipsa autem magis promoverunt, οἱ ipsiū scilicet Aelii dogma confirmando, et modum duntaxat scribendi, velut contentionem causam, reprehendendo.

(49) Έπι ὥροις. Coisl. I et des., ἐπίζετο. (50) Πεσόντες. Reg. c, Combel., χιατένες, et quasi furtim spoliati. » Mox, pro γράμματι, Regg. c, d, γράμματι.

(51) Ελθόντες. Reg. c, Or. 1, Combel., συνέδοντες.

(52) Τοῦ καπροῦ. Sic plerique codices. Deest τοῦ in ed. Per τὸ συνωμινον τοῦ αὐτοῦ « subscriptioνem » intelligit.

(53) Χύσιν. Jes., σύγχυσιν.

λοῖς θρῶσι καὶ σφαγίοις συνειλεγμένην, τοῖς πρὸς Χριστοῦ τε (54) καὶ μετὰ Χριστὸν, καὶ αὐτοῖς τοῖς μεγάλοις τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν πάθεσι. Πλὴν γάρ ὄλγων ἀγαν, καὶ τούτων δοῖς διὰ σμικρότητα παρερχέτησαν, ή διὰ ἀρετὴν ἀντέβησαν, οὓς οὐδεὶς σπέρμα καὶ ρήμαν ὑπολειφθῆναι τῷ Ἱερατῇ, ἵνα ἀναθάλλῃ πάλιν, καὶ ἀναβιώσῃ ταῖς ἐπιβρόσαις τοῦ Πνεύματος, πάντες τοῦ καιροῦ γεγόνασι, τοσοῦτον ἀλλήλων διενεγκόντες, δον τοὺς μὲν πρότερον, τοὺς δὲ ὅπερον τοῦτο παθεῖν· καὶ τοὺς μὲν προσαγωνίστας καὶ προστάτας γενέσθαι τῆς ἀσεβείας, τοὺς δὲ ταχθῆναι τὰ δεύτερα, ή φόδιψ κατασεισθέντας, ή χρεία δουλιώθεντας, ή κολακεῖται δελεασθέντας, ή ἀγνοίᾳ κλαπέντας, τὸ μετριώτατον· εἰ τῷ καὶ τοῦτο αὐταρκεῖς εἰς ἀπολογίαν τῶν λαοῦ προεστάναι πεπιστευμένων. Μόσπερ γάρ οὐχ αἱ αὐταὶ λεόντων τε καὶ τῶν ἀλλων ἔων ὄρμα, οὐδὲ ἀνδρῶν ή γυναικῶν, ή πρεσβύτερων ή νεωτέρων, ἀλλ' ἔστι καὶ τὴν κιῶν καὶ γενῶν οὐ μικρὸν τὸ δάκρυφορον· οὕτως οὐδὲ ἀρχόντων ή ἀρχομένων. Τοῖς μὲν γάρ τοῦ λαοῦ τάχα ἀν καὶ τὰς τῶν ἀλλων ἀγνοίας ἐπιανορθοῦ, διπερ ή μὴ ψευδώνυμος (55); Πῶς γάρ οὐκ ἀποτοπον, Ῥωμαίων μὲν ὥμον μηδενὶ ἀγνοεῖν ἔξειναι, μηδὲ ἀν σφόδρα ή τις ἀγροκίας καὶ ἀμαθεστατος, μηδὲ εἶναι νόμον τὸν βοηθοῦντα τοῖς πραττομένοις δι' ἀγνοιαν (56)· τοὺς δὲ τῆς σωτηρίας ἀγνοεῖν μυσταγωγοὺς τὰς τῆς σωτηρίας ἀρχές, καὶ τὰς τοῦτα συγχάνωσι τῶν ἀπλουστέρων δυτες, καὶ μὴ βαθεῖς τὴν διάνοιαν; Πλὴν ἔστω συγγνώμη τοῖς δι' ἀγνοιαν καταχολουθήσασι. Τι δ' ἀν εἴποις περὶ τῶν ἀλλων, δοῖς καὶ ἀγνοίοις μεταποιούμενοι, δι' ἀς εἴπον αἵτιας, τῶν χρατούντων ἡττήθησαν (57), καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας σκηνὴν ἐπὶ πολὺ παίξαντες, ὡς ἐφάνη τις τῶν ἐλεγχόντων, καὶ κατηγέθησαν;

de aliis dixeris, qui etiam ingenii laudem sibi vindicantes, causas, imperatoribus manus dederunt, et cum pietatis personam diuturno tempore tanquam per ludum gessissent, simul ac aliqua supervenit tentatio, qua convinci atque coargui possent, protinus corruerunt?

ΚΕ. Ἐτι μὲν ἄπαξ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σεισθήσεσθαι (58), τῆς Γραφῆς ἀκούων λεγούστης, ὡς δὴ τοῦτο παθόντων καὶ πρότερον· οὕτω δηλουμένης, οἷμα, τῆς ἐπιφανοῦς τῶν πραγμάτων καινοτομίας. Καὶ τὸν τελευταῖον σεισμὸν Παύλῳ πιστεύτεον λέγοντι, μὴ ἀλλον εἶναι ή τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς μεταποίησιν καὶ μετάθεσιν εἰς τὸ ἀκίνητον καὶ ἀσάλευτον. Τὸν δὲ νῦν τούτον σεισμὸν οὐδενὸς ἐλάττω τῶν προγε-

⁵⁴ Jer. xii, 10. ⁵⁵ Isa. 1, 9. ⁵⁶ Agg. 11, 7.

(58) Πρὸς Χριστοῦ τε. Tres Regg. et Compl., πρὸς τε τὸν Χριστὸν.

(55) Αὕτη η μὴ ψευδώνυμος. Tres Regg., διπερ η μὴ ψευδώνυμος η. Compl., ψευδόμενος η, εἰησιτι μεναι.

(56) Δι' ἀγνοιαν. Sic quinque Regg., undecim Colb. et Or. 1. lli ed., δι' ἀγνοίας.

(57) Τῶν χρατούντων. Ιmperatoribus. Sic μαχιμότερος εἰς τοὺς vocis usus. Billius : « Ille rei-

A mis tam ante Christum quam post Christum cæsis, 401 ac denique magnis ipsius Dei pro salute nostra cruciati bus collectam, probro ac dedecore affecerunt⁴⁸. Nam si per paucos exceperis, qui, vel ob nominis obscuritatem contemptui habili fueront, vel ob virtutem restiterunt, quos Israeli seminis et radicis loco relinqui⁴⁹ oportebat, ut per Spiritus influxiones rursum effloresceret alique ad vitam revocaretur, omnes temporis obsecuti sunt: hoc tantum inter eos discriminis fuit, quod alii cœlius, alii serius in eam fraudem inciderunt; atque alii quidem impietatis duces antistitesque se præbuerunt, alii autem in secundo ordine locati sunt, nempe vel timore perculti vel quæstu atque utilitate subacti, vel blanditiis inescati, vel denique ignorantia circumventi ac circumscripsi, quod omnia levissimum est; si cui tamen id quoque ad eorum, quibus populi cura commissa est, purgationem sufficer videatur. Nam quemadmodum leonum cæterorumque animantium non iidem sunt motus atque impetus, nec virorum et mulierum, nec senum ac juvenum, verum et ætatum et sexuum haud exiguum discrimen est; sic nec præsectorum et subditorum. Nam e vulgo hominibus, qui per errorem id admiserint, ignorandum fortasse fuerit, quibus illud plerunque saluti est, quod animum a curiosa exploratione alienum habent; at doctori quo tandem modo idem concedemus, qui aliorum etiam inscias emendat, nisi id falso sibi nomen arroget? Nam cum Romanorum legem nemini, quamlibet rustico et indocto, ignorare licet, nec lex illa existet, quæ criminibus per ignorantiam commissis opem ferat, nonne absurdum est salutis doctores et antistites salutis principia nescire, etiamsi aliqui simpliciores sint, hebetiorique animo? Verum his sane ignoratur, qui impiis dogmatibus per ignorantem assensum præbuerunt. Quid autem D XXV. Semel quidem adhuc futurum Scriptura pronuntiat, ut cœlum et terra moveantur⁵⁰, tanquam id quoque ipsis antea jam contigerit; quibus verbis, mea quidem sententia, illustris rerum mutationis significatur. 402 Atque etiam Paulo fides habenda est, postremum terræ motum nihil aliud fore affirmanti, quam secundum Christi adventum, mundique hujus immutationem, atque in tranquillum statum, et ab omni motu et agitatione liberum, trans-

cis rerum potentibus.

(58) Σεισθήσεται. Semel et iterum Billius. « de terræ motu » intelligit, atque interpretatur Aggæi locum, qui tamen intelligendus videtur « de commotione et concussione magna. » Id namque sic reddit omnes Scripturæ interpretes. Loquitur Gregorius de turbulentissima illa tempestate, quæ contigit, cum Constantius et Ariani, ejus auxilio freti, tot in Ecclesia strages ediderunt.

lationem⁷¹. Ego vero terræ motum hunc, nostra tempestate coortum, nullo eorum, qui jam extitunt, inferiorem esse existino, per quem omnes philosophiæ dedili ac Dei amore prædili, atque ante tempus in cœlis civium munere fungentes, a nobis dimoventur. Qui tametsi aliqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur: verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres et ferocias (hujusmodi enim zeli æstus est), citiusque aliquid, quod non oporetat, emoverint, quam, quod ex officio sit, prætermiserint. Eodem motu non minima quoque populi pars abrumptur, velut in avium grege, qui cum his qui prius avolarant, volat, ac ne nunc quidem simul

avolandi finem facit.

XXVI. Sic se res habebant, quandiu Athanasius, illa Ecclesiæ columna, nobiscum versabatur; et sic se habuere, postquam improborum hominum contubus cessit. Quenadmodum enim qui firmo quamdam arcem expugnare in animum induxerunt, si eam accessu captiuque difficilem esse perspexerint, ad arte se conferunt. Quid postea? Arcis præfclum pecuniis aut fraude ad suas partes pertrahunt, sive nullo jam negotio et labore arcem quoque ipsam in ditionem redigunt. Aut, si mavis, quemadmodum qui Sampsoni insidias struxerant, crinem prius, in quo vires positas habebat, abstulerunt, atque ita demum Judicem in potestatem acceperunt, et deinde ipsi arbitratu suo insultarunt. pristinæque ipsius potentiae parem ex adverso potestatem adeli sunt; sic quoque alienigenæ nostri, submoto atque e medio sublato nostro robore, ac detensa Ecclesiæ gloria, ita jam in impietatis dogmatibus et actionibus sese oblectabant. Hic vitam cui morte communat adversarii pastoris confirmator, et patronus, qui malum haud malo imperio caput præcerat, atque inutili, ut ferunt, pœnitentia in extremo vita spiritu affectus, cum nimirum, ob alterius sceluli tribunal, **403** æquus rerum suarum unusquisque judex est. Tria enim haec esse aiunt, ob quæ tanquam imperio suo indigna, pœnitentia ductus fuerit: primum, quod propinquis suis necem intulisset: alterum, quod Julianum Apostolam Cesarem nominasset: postremus quod novis fidei dogmatibus studuisse: simulque cum his vocibus e vita discessisse fertur. Rursum autem veritatis doctrina potestatem ac licentiam accipit, atque ii, qui vexati atque oppressi fuerant, solutam liberta-

⁷¹ Hebr. xii, 26 et seq.

(59) Κιρσῖται μὲν ἀφ' ἡμῶν. De monachis, qui fidei zelo a Gregorio patre discesserant, haec dicta videri possunt.

(60) Θεὸν προδιδόται, etc. « Ut per silentium et solitudinem (instituti tenaciores) Dei causam prodant. »

(61) Δύσμαχοι. Combef., δυσμαχώτατοι. Or. 1, μαχιμώτατοι.

(62) Συναπτάμενοι. Sic plerique codices, et ita legit Billius. In ed., συναπτάμενον.

(63) Βουλευθέτες. Quatuor Regg., decem Colb., et Or. 1, βουληθέντες.

(64) Τὴν ισχὺν.... τηγκαῦτα. Quatuor Regg.,

γενημένων ύπολαμβάνων· καθ' ὅν κινεῖται μὲν ἀφ' ἡμῶν (59) ὅσον φιλόσοφον καὶ φιλόθεον, καὶ πρὸ καὶροῦ τοῖς ἄνω πολιτευόμενον. Οὐ, καν τέλλα ὡσι εἰρηνικοὶ τε καὶ μέτροι, τοῦτο γε οὐ φέρουσιν ἐπιεικεῖς εἶναι, Θεὸν προδιδόντας (60) διὰ τῆς ἡσυχίας· ἀλλὰ καὶ λίαν εἰσὶν ἐνταῦθα πολεμικοὶ τε καὶ δύσμαχοι (61) (τοιοῦτον γάρ ἡ τοῦ ζήλου θερμότερον), καὶ θάττον ἄν τι μὴ δέον παρακινήσαιεν, ηδὲ δέον παραλίποιεν. Συναπόρθηγνυται δὲ καὶ τῶν λαῶν οὐκ ἔλαχιστον, ὥστερ ἐν ὁρνίθων ἀγέλῃ, τοῖς πραγματεῖσθαι συναντῆν, καὶ οὐδὲ νῦν ἔτι λήγει συναπτάμενον (62).

B **KG'.** Τοῦτο Ἀθανάσιος ἡμῖν, ἐως περῆν, διατύλος τῆς Ἑκκλησίας· καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ γε ταῖς ἐπηρεαῖς τῶν πονηρῶν ὑπεχώρησεν. « Ωστερ γάρ εἰ φρούριον τι τῶν καρτερῶν ἔξελεν βουλευθέντες (63), ἐπειδὴν ἀλλως ίδωσι δυσπρόστιτον καὶ δυσάλιτον, ἐπὶ τὴν τέχνην χωροῦσιν· εἴτα τι; χρήμασιν, ηδὲ δόλῳ τὸν φρούραρχον ὑποπάσαγες, οὕτως ἡδη σὺν οὐδενὶ πόνῳ καὶ τῆς φρουρᾶς ἐκράτησαν· εἰ βούλεις δε, ὧστερ οἱ τῷ Σαμψόνῳ ἐπειδουλεύσαντες, τὴν καμηνην πρότερον, ἐν ηδη τὴν ισχὺν εἶχε, περιελόντες, τηνικαῦτα (64) ὑπὸ χειρὸς τὸν Κριτὴν Ελαῖον, εἴτα ἐνέπτιζον ὅσα βουλομένοις ἦν, τῆς πρὸς τὸν ἀνδρὸς δυναστειας ἀντιβρόστα· οὕτω καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἀλλοφυλοι, τὸ διμέτερον χράτος ἐκποδὼν ποιησάμενοι, καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἑκκλησίας ἀποκείραντες, οὕτως δὴ τοῖς τῆς ἀσεβείας ἐνετρύφων δόγμασι τε καὶ πράγμασι. Ταῦτη καὶ μεταλλάττει μὲν τὸν βίον δι τοῦ ἀντιθέτου (65) ποιμένος βεβαιωτῆς καὶ προστάτης, κακὸν οὐ κακῇ (66) βασιλείᾳ τὸ κεφαλίου ἐπιθεῖς, καὶ ἀνόνητα μεταγνούς, ὡς φασιν, εἴτα ταῖς τελευταῖς ἀναπνοαῖς, ἡνίκα εὐγνώμων ἔκαστος τῶν ἀευτοῦ (67) χριτής, διὰ τὸ ἐκεῖ δικαστήριον. Τρία γάρ ταῦτα οἱ συνεγνωκέναι: κακὰ, καὶ τῆς ἀευτοῦ βασιλείας ἀνάξια, τὸ τοῦ γένους φόνον, καὶ τὴν (68) ἀνάρρησιν τοῦ Ἀποστάτου, καὶ τὴν καινοτομίαν τῆς πίστεως· καὶ ταύταις συναπλέθεν λέγεται ταῖς φωναῖς. Ἐξουσιαν δὲ αὖθις δι τῆς ἀτηθείας λόγος λαμβάνει, καὶ παρῆρησαν οἱ βιαστέντες αὐτόνομον, τοῦ ζήλου τὸν θυμὸν θήγοντος. « Οὐ δῆ καὶ δ (69) τῶν Ἀλεξανδρέων ἐπαθε δῆμος, οἷος ἐκείνος περὶ τοὺς ὑδριστὰς, οὓς ἐνεγχόντες τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀμετρίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἔξενψ μὲν θαυμάτων τὴν τονηρίαν, ἔξενη δὲ ὑδρει τὸν θάνατον στηλιτεύσαντες.

derem Colb. et Or. 1, τὸ ισχυρόν..... τὸ τηνικαῦτα.

(65) Ἀρτιθέτου. Reg. bm, Jea., Comb., ἀντιθέου, τὸ δροντος.

(66) Κακὸν οὐ κακῇ, etc. « Malum non malo imperio caput præficiens, » Julianum scilicet Apostolam, quem successorem suum instituerat Constantinus. Billius: « malum haud malo imperio finem imponebas. »

(67) Τῶν δαντοῦ. In nonnullis, οἱ ἀευτοῦ.

(68) Καὶ τὴν, etc. Julianus apostata Caesar a Constantio imperatore creatus fuerat anno 355.

(69) Ο. Sic plures Regg. et Or. 1. Deest in ed.

Ιστε τὴν κάμηλον (70) ἐκείνην, καὶ τὸν ἔνον φόρον, καὶ τὸ καιγὸν ὑψος, καὶ τὴν πρώτην περίοδον, οἷμα δὲ, καὶ μόνην, τὰ μέχρι καὶ νῦν τοῖς ὑδρίσταις ἀπειλούμενα.

animis ferentes, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insueta sarcina, et nova altitudo, primaque illa, ac, nisi me opinio fallit, sola circumducio, quae eliamnum contumeliosum hominibus minaciter denuntiatur.

KZ'. Ἐπει δὲ ὁ τυφῶν (71) τῆς ἀδικίας, ὁ τῆς εὐεσθείας φθορεὺς, ὁ τοῦ πονηροῦ πρόδρομος, ταύτην εἰσπράττεται τὴν δίκην, ἐμὸν μὲν οὐκ ἐπιτενήτην (οὐ γάρ & πειθεῖν ἐκείνον ἔχρην, ἀλλ' ὁ (72) ποιεὶν ἡμᾶς ἔστι σκοπεῖν), εἰσπράττεται δὲ οὖν, ὅργης πανδῆμου καὶ φορᾶς Ἑργον (73) γενόμενος· ἐπάνεισι μὲν ἐκ τῆς καλῆς ἐκδημίας δὲ ἀθλητῆς (οὗτω γάρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἐκείνου διὰ τὴν Τριάδα καὶ μετὰ τῆς Τριάδος φυγὴν), οὗτω δὲ ἀσμένοις προσπίπτει (74) τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ μικροῦ τῇ Αἰγύπτῳ πάσῃ, καὶ πανταχόθεν εἰς ταύτην συνδραμούσῃ, καὶ ἀπὸ ἀκρου παντὸς (75), ἵν' οἱ μὲν φωνῆς Ἀθανασίου μόνης, οἱ δὲ τοῦ εἰδούς ἐμφορηθῶσιν, οἱ δὲ, διπερ τῶν ἀποστόλων ἡκούσαμεν, τῇ σκιᾷ γοῦν ἀγιασθῶσι μόνη, καὶ τῷ κενῷ (76) τύπῳ τοῦ σώματος· ὥστε πολλῶν πολλάκις καὶ πολλοῖς ἡδη γεγενημένων ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου τιμῶν τε καὶ ψαντήσαν, οὐκ ἄρχουσι μόνον ὅμηστοις καὶ λερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων τοῖς ἐπιφανεστάτοις, μηδὲ μίαν ταύτης μηνημονεύεσθαι πολυανθρωποτέραν καὶ λαμπροτέραν. Ἐν δὲ εἶναι ταύτη μόνον παραβάλλειν αὐτὸν Ἀθανασίου, καὶ τὴν αὐτῷ προτέραν (77) συντεθεῖσαν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ταύτης εἰσόδῳ τιμὴν, ἥνικα ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπανῆσε φυγῆς.

ingressum in ornatus **404** fuerat, cum ex eadem fuga, iisdemque de causis inita, Alexandriam reperi.

KH'. Φέρεται καὶ τοιοῦτός τις ἐπ' ἐκείνῃ τῇ τιμῇ λόγος· λεγέσθω γάρ, εἰ καὶ περιττότερος, οίον ἡδουμά τι τῷ λόγῳ, καὶ ἄνθος εἰσόδιον (78). Εἰσῆλαυνέ τις τῶν δισυπάρχων (79) μετ' ἐκείνην τὴν εἰσοδον. Ἡμέτερος οὗτος ἡν· Καππαδόκης γάρ, καὶ τῶν πάνω. Τὸν Φιλάγριον ἐκείνον οἶδ' διτε πάντες ἀκούετε. Καὶ τὸ φιλτρον, οίον οὐκ ἀλλο, καὶ περὶ ἄλλον, καὶ τῇ τιμῇ κατὰ τὸ φιλτρον, ἵνα μικρῷ λόγῳ παραστήσω τὸ πᾶν γνώρισμα· φ (80) καὶ τῇ ἀρχῇ, πρεσβείᾳ τε τῆς πόλεως, καὶ φήφῳ τοῦ βασιλέως, αὕθις ἐγχειρισθεῖσα. Τούτων οὖν τινα τοῦ δήμου (81), φ φαν-

⁷⁸ Act. v, 15.

(70) Ιστε τὴν κάμηλον, etc. Intelligit Gregorius D Georgium, quem Al-xandrinī, mortuo Constantio, crudelissima morte afficerunt, ac deinde membratim dissecutum camelo imposuerunt, atque per totum urbem circumduxerunt.

(71) Ο τυφών. Schol. : Ο μέγας δινεος λέγει Γεώργιον. *Validus ventus; Georgium designat.* » Mox, οὐ γάρ... ἀλλ' & ποιεῖν· ἡμᾶς, etc. Videatur hic Gregorius admittere, Georgium a Christianis necatum fuisse. Attamen, juxta Socrat., l. iii, c. 3, et Sozom., l. v, c. 7. Julianus, in Epist. ad Alexandrinos, id contingisse testatur, « ob spoliata idolorum tempa, » etc.

(72) Άλλ' ἀ. Legebatur in editis, ἀλλά. Edit.

(73) Ὁργῆς παρδήμου καὶ φορᾶς Ἑργον. « Fureore totius populi atque impetu occisus est. » Hæc est enim vis huius vocis Ἑργον. Tritum enim est : Ἑργον λυμοῦ, λοιμοῦ, πόλεμου. « fame, peste, bello

A tem, zelo nempe iracundiam acuente. Quod etiam ipsum Alexandrinis accidit, qui, ut in eos, a quibus contumeliam acceperunt, acerbissimi esse solent, importunam hominis audaciam indignissimis

XVII. Posteaquam autem ille in justitiæ turbo, illa pietatis labes et corruptela, ille pravi illius præcursor, huicmodi supplicio multatus est, meo quidem judicio, haud recte (nec enim quid eum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed multatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subiit; tum quidem nobilis ille athleta ex præclara peregrinatione (sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate susceptam appello) in urbem redit, atque ita lætos et alacres cives offendit, imo etiam universam prope Αἴγυπτον undequaque, et ab extremis totius Αἴγυπτi finibus, in unum concurrentem, ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu saturarentur, alii, quod de apostolis prædicatur, ex umbra saltem ipsa⁷⁹, et vana corporis figura sanctitatem contraherent, ut, cum multis jam sacerdotibus ex omni hominum memoria honores habiti sint, multis etiam obviam proditum sit, idque non præfectis tantum publicis et episcopis, sed familiarium quoque amplissimis quibusque et clarissimis, nullus tamen occursus frequentia et splendore maior unquam fuisse memoretur. Unus dumtaxat honor huic comparari potest, ille scilicet, quo Athanasius ipse ad priorem urbis fuga, iisdemque de causis inita, Alexandriam reperi.

XXVIII. Quin et de honore illo huicmodi quispiam sermo circumfertur : dicam enim, supervacaneus licet videri possit, ac velut condimentum, adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum quidam in urbem vehebatur, alteram jam præsecuram gerens : noster hic erat, quippe Cappadox, vir imprimis clarus; nec mihi dubium est, quin Philagrium illum a me nominari sentiat. Ea porro civium erga illum amoris flanum, ut nec ulla alia par, nec erga alium, honor autem, ut rem totam paucis verbis complectar, amoris ma-

D necatus.

(74) Ασμέροις προσπίκτει. Sic quinque Regg., Par., etc. In ed., ἀσμένως προσπίπτει. Or. 1, προσπίπτει.

(75) Καὶ ἀπὸ ἀκρου πατός. Billius : « atque ab editis omnibus locis. »

(76) Κερῷ. Sic Reg. 2. In ed., κατιψῷ, « nova. »

(77) Προτέραν. Duo Regg., πρότερον. Primus ille Athanasii in urbem Alexandriam adventus, is fuit, cum extincto magno Constantino, a quo in exsilium missus fuerat, rediit.

(78) Αρθος εἰσόδιον. Mox erat, ut in hujusmodi festis flores spargerent.

(79) Δισυπάρχων. Or. 1, δισυπάτων, « iterum consul. »

(80) Ω. In nonnullis, οὖ.

(81) Δῆμον. Reg. pli addit, ἐπειδὴ οἱ.

gnitudini respondens; cui etiam urbis administratio, A tum civium rogatu, tum imperatoris calculo et sententia, rursus mandata fuerat. Tum igitur e vulgo quispiam, cui insinua multitudo videbatur, ac velut pelagus quoddam oculis haudquaquam circumscriptum, ad amicum quemdam et familiarem, ut in hujusmodi rebus accidere solet, ita locutus esse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam populi multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum hominem ornandum effusam? Minime, inquit juvenis. Ac ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor: » tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille per quam suaviter arridens: « Quid ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicas? Imo magnum quoque illum Athanasium pari honore introductum fuisse, vix adduci possum ut credam: » sicutique patrium quoddam iusjurandum ad id, quod dixerat, confirmandum adjunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium anterret.

XXIX. Tanta erat apud omnes viri hujus veneratio, tantoque stupori fuit ille, cuius nunc meminimus, ingressus. Nam per sexus, et estates, atque artes divisi, (solet enim maxime civitas illa ad hunc modum instrui, cum publico honore afficiendum aliquem suscipit; quonam vero modo spectaculi illius magnitudinem oratione referre queam?) fluvius unus omnes erant; Nilum etiam poeta quispiam diceret, illum, **405** inquam, vere aurifluum, et spicis uberem, ab urbe ad Chæreum retroacto cursu fluentem, diei unius itinere, atque eo amplius. Liceat mihi, per vos, queso, paululum adhuc in hac narratione me oblectare. Illic enim animus versatur, nec sermonem ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum vehebat (ac peto a vobis, ne me amentiae accusabis), non secus fere, ac Jesum meum pullus ille⁷³; sive gentilem populum, quem ignorantiae vinculis singulare beneficio solutum con-

⁷³ Luc. xix, 35 seqq.

(82) Ὁρέον. Reg. Cypr., ὁρίων. Nicet. et Tillem., ὁρίζομενον.

(83) Ἐμύγχον. Coisl. I et Jes., εὐψυχον.

(84) Αὔτοδ... Κωνσταντίος. Ονοματολ. et Bas., αὐτοῦ... Κωνστάντιον.

(85) Λέγω μέγα καὶ θαυμαστόν. Alii, μέγα λέγων καὶ θαυμαστόν. Alii, μέγα λέγων καὶ μέγα θαυμαστόν.

(86) Προσθεῖται. Or. I, προσθῆναι.

(87) Μηνυοενομένης. Reg. Cypr., μηνημενος. « Tanto stupore fuit, » etc. Hinc Nicet.: Toscōntōn πάντας κατέπληξεν ἡ τοῦ ἀγίου εἰς τὴν πόλιν εἰσέλεντος: « Usque adeo huius sancti in urbem ingressus omnes percussit. » Billius: « Tanto stupore ingressus ejus memoria hominum mentes etiamnum defixas tenet! »

(88) Εὑσταχν. Reg. c addit, καὶ μετροῦντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς πύκεσιν, « quique felicitatem multitudine metitur. »

(89) Απὸ τῆς πόλεως, etc. « Hoc, » inquit Nicetas, « inter Nilum et populum Alexandrinum intererat, quod Nilus a Chæreō, quae terra hoc nomine a quodam habitatore consecuta est, in urbem iusuit; at popularis ille fluvius tunc sancto Athanasio sese effundens, in contrarium a civitate ad

ναι τὸ πλῆθος ἀπειρον, καὶ οἵν τι πέλαγος οὐχ ὅριζον (82) τοῖς ὀφθαλμοῖς, πρὸς τινὰ λέγεται τῶν ἐντοῦ συνήθων καὶ φλων, δι φλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιούτοις, εἰπεῖν. « Εἰπέ μοι, ὡς βέλτιστε. » Ήδη ποτὲ τεθέασαι δῆμον τοσοῦτον καὶ οὕτως ἔμψυχον (83), ἐφ' ἑνὸς ἀνθρώπου τιμῇ χυθέντα; — Οὐ, » φάναι τὸν νεανίαν. « ἀλλ᾽ ἐμοὶ μὲν δόξαι, μηδὲ ἀν αὐτὸς ταύτης τυχεῖν Κωνσταντίος (84). » ὡς τοῦ ἀκροτάτου τῆς τιμῆς δηλουμένου διὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ τὸν γελάσαντα μάλα κομψὸν καὶ ἡδὺ. « Τί τοῦ ἔφης, » εἰπεῖν, « ὡς δῆ τι λέγων μέγα καὶ θαυμαστὸν (85); Μόλις ἀν οἷμαι καὶ Ἀθανάσιον οὕτως εἰσαχθῆναι τὸν μέγαν. » καὶ ἀμα δρκον τινὰ προσθεῖναι (86) τῶν ἐπιχωρίων εἰς τὴν τοῦ λόγου βεβαίωσιν. Ἐδούλετο δὲ ὁ λόγος αὐτῷ, δ καὶ οἱ μὲν οἷμαι δῆλον, καὶ βασιλέως αὐτοῦ ἔμπροσθεν διγειν τὸν νῦν εὐφρημούμενον.

KΘ. Τοσοῦτον ἡν παρα πᾶσι τὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου σέβας· καὶ τοσαύτη τῆς μνημονευμένης (87) εἰδόδου νῦν ἡ κατάπληξις. Κατὰ γάρ γένη, καὶ ἡλικίας, καὶ τέχνας διατερέθεντες, (φιλοῦσι γάρ μάλιστα ἡ πόλις αὐτῇ οὕτω διασκευάζεσθαι, δταν τενὶ πλέκωσι τιμὴν δημοσίαν· πῶς ἀν παραστήσαιμι τῷ λόγῳ τῷ μέτι ἔκεινο θέαμα;) ποταμὸς ἡσαν εἰς, ποιητοῦ δὲ ἦν ἄρα καὶ τὸν Νεῖλον εἰπεῖν, τὸν χρυσοφρέναν ὄντας καὶ εὐσταχνὸν (88), ἔμπαλιν ἀπὸ τῆς πόλεως (89) ἐπὶ τὴν Χαιρέου ρέοντα, ἡμερησίαν δόδην οἷμαι, καὶ περατέρω. Δύτε μοι μικρὸν ἔτι ἐντρυφῆσαι τῷ διηγήματι. Ἐκεῖσε γάρ εἰμι, καὶ οὐδὲ ἀπαχθῆναι τὸν λόγον τῆς τελετῆς ἔκεινης ράδιον. Πῶλος μὲν ἡγε αὐτὸν (καὶ μή μοι τῆς ἀπονοίας (90) μέμψυθε), ὡς μικροῦ τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν δὲ πῶλος ἔκεινος (εἰτ' οὖν δὲ (91) ἐξ ζηνῶν λαδὸς, δην εὐ ποιῶν (92) ἐπιβαίνειν, τῶν τῆς ἀγνοίας δεσμῶν λυμενον, εἴτε τι διλο βούλεται παραδηλοῦν δ λόγος)· κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται (93),

Chæreum fluens, diei unius iter, et eo amplius extensus est. »

(90) Ἀπορολας. Nicet., τόλμης, « audacia. »

(91) Ο. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(92) Εὐ ποιώ. « Singulare beneficio afficiens; » quod scilicet ejus ignorantiae vincula solvere dignatur. Billius, « percommodo. »

(93) Κλάδοι δὲ αὐτὸν υποδέχονται, etc. Billius, Nicetam secutus, sic vertit: « Hoc unum interfuit, quod Christum rami suscepserunt, et varia indumenta, multiplicique florum genere constrata, ante ipsum projecta sunt: excelsa autem et magnifica viro Athanasio nihil tale factum est. In equo uno imparis honoris partes habuit. » Verum, illorum pace dixerim, uterque a Gregorii mente aberrat. Quod enim Theologus ad Athanasium, ipsi ad Christum referunt. Scopus tamen oratoris in hoc tendit, ut ostendat illam similitudinis affinitatem, quae reperitur inter Christi Jerosolymam introitum, et Athanasii Alexandriū reditum. Uterque pullo insidet: uterque a populo faustis acclamationibus excepitur; ante utriusque pedes sternuntur etiam rami et indumenta; nec deerant, qui prexirent clamantes, etc. Haec Graeca ipsa prae se ferunt. Claudiat igitur Billii versio, quae ad Christum re-

καὶ στρώσεις ἴματίων πολυανθῶν καὶ ποικίλων προφίτου μένων τε καὶ ὑπορθίπτου μένων· ἐνταῦθα μάνην ἀτιμασθέντος τοῦ ὑψηλοῦ καὶ πολυτελοῦ, καὶ τὸ Ιστον μὴ ἔχοντος. Εἰκὼν καὶ αὐτὴ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, καὶ οἱ προδόντες, καὶ οἱ (94) προχορεύοντες· πλὴν δύον οὐ παῖδων διμίοις μόνον τὰ εὐφημοῦν ἦν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα γλώσσα σύμφωνος καὶ ἀντίθετος, νικῆν ἀλλήλους ἐπειγομένων. Ἐῶ γάρ λέγειν χρότους πανθήμους, καὶ μύρων ἐκχύσεις, καὶ παννυχίδες, καὶ πᾶσαν φωνὴν καταστραπομένην τὴν πόλιν, καὶ δημοσίας (95) ἐστάσεις καὶ οἰκιδίας, καὶ δύοις αἱ πόλεις τὸ φαιδρὸν ἐπισημαίνουσιν· ἀ τότε μεθ' ὑπερβολῆς ἐκεῖνη, καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς ἔχαρξοντο (96). Οὖτα τὴν ἐαυτοῦ πόλιν ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος, καὶ μετὰ τοιαύτης καταλαμβάνει τῆς πανηγύρεως.

εἰ supra quam credi queat, conserebantur. Sic vir suam ingreditur.

Α'. Ἀρ' οὖν ἐδίω (97) μὲν, ὥσπερ εἰκός τοὺς λαοῦ Β Καθάρεις τοσούτου προστησομένους (98); ἐδίδαξε δὲ, οὐχ ὡς βεβίωκεν; τὴν ιατρικήν τοιούτην τοῦ λόγου τινὸς τὴν ιατρικήν μόνην ἀρμονίας, δι βίος, δι λόγος, οἱ ἀγῶνες, οἱ κίνδυνοι, τὰ τῆς ἐπανάσθου, τὰ μετά τὴν ἐπανάσθου. Όμως τε γάρ τὴν Ἐκκλησίαν καταλαμβάνει, καὶ οὐ πάσχε: ταυτὸν τοῖς δι' ἀμετέριαν δργῆς τυφλώτουσι, καὶ δι τοῦ παραπέσῃ, τοῦτο πρῶτων (1) περιωθοῦσιν τὴν πάσχον, καὶ τοὺς φειδῶν ἀξίων δύν τύχοι (2), τοῦ θυμοῦ δυνατεύοντος. Ἀλλὰ τοῦτον μάλιστα εὔδοκιμήσεως αὐτῷ καιρὸν είναι νομίσας (ἐπειδὴ τὸ μὲν πάσχον κακῶς, ἀλλ μετριώτερον), οὐτοῦ πράως καὶ τηπίως τὰ τῶν λελυγάστων μεταχειρίζεται, ὡς μηδὲ αὐτοῖς ἐκεῖνοις, εἰ οἶν τε τοῦτο εἰπεῖν (3), ἀτῇ γενέσθαι τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐπανάσθου.

ad nominis celebritatein et gloriam idoneum sibi esse arbitratus, ut qui in calamitate versatur, moderatiorem se præheat, qui autem referendæ injuriæ potestatem nactus est, insolentius se gerat), tanta lenitate atque humanitate res eorum, a quibus Iesus fuerat, administravit, ut ne iis quidem ipsis, si hoc dici potest, ipsius redditus molestus fuerit.

ΛΑ'. Καθαρεὶς μέν γε (4) τὸ λεπὸν τῶν θεοχαπήλων, καὶ χριστεμπόρων, ἵνα καὶ τοῦτο τῶν Χριστοῦ μιμήσηται· πλὴν δύον οὐ φραγελλώ πλεκτῷ, λόγῳ δὲ πιθανῷ τοῦτο ἐργάζεται· καταλλάγται δὲ τὸ στα-

A scendit; sive quid aliud Scriptura significare velit. Illum etiam rami, et varia variis picta coloribus indumenta ante eum projecta et substrata excipiunt; hic solum spreta pretiosa supellectilis, ac cujus magnificientiae nihil par erat. Christi quoque adventus imago fuere, tum qui præsundo clamabant, tum qui choreas agitabant; nisi quod non puerilis duntaxat turba faustis illum acclamationibus excipiebat, verum etiam omnis lingua concors et adversaria hominum, qui sese mutuo superare contendebat. Nam omittam publicos plausus, et unguentorum profusiones, et nocturnas festivitates, et totam urbem lumine coruscantem, publica item et privata convivia, ceteraque per quae urbes letitiae atque hilaritatis arguenda edunt, quae tum illi amplissime, eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingrediuntur.

B ΧΧΧ. Esto igitur, vitæ rationes ita instituerit, ut eos decet, qui tantæ hominum multitudini præesse debent, verum paremne vitæ doctrinam attulit? Decertavit quidem, num ut docuit? Num minus quam quis eorum, qui pro recta 406 doctrina certamen adierunt, periclitatus est? Num minores, quam pro certaminum merito, honores consecutus est? Num denique honoribus illis, quibus in ingressu ornatus est, post ingressum dedecori alique ignominia fuit? Minime genitum. Verem omnia, non secus atque in cithara, inter se apta et connexa erant, pulchreque congruebant, tum vita et doctrina, tum certamina et pericula, tum redditus, et qua redditum sunt consecuta. Nam simul alique ad Ecclesiam pervenit, non eodem modo affectus est, quo ii solent, qui per iras impotentiam cæciunt, et, ut quidque primum occurrit, ita illud, quonlibet etiam dignum, a quo manus abstineantur, protrudunt aut feriunt, usque adeo sunt in iram præcipites. Verum hoc potissimum tempus

C XXXI. Ac templum quidem sacrilegis nundinatoribus, iisque qui Christo ad quæstum abutebantur, repurgat, in hoc quoque scilicet Christum referens: nisi quod non testo flagello (1), sed pro-

⁽¹⁾ Joan. II, 15.

fert, quod Theologus ad Athanasium. Et certe, tanta erat Alexandrinorum laetitia circa Athanasium ab exsilio redeuentem, ut non tantum rami gestarentur, aut flores spargerentur, sed etiam quidquid, in pictis tapetibus et stragulis, pretiosius ac magnificientius erat, sperneretur, et ante ipsius pedes, honoris causa, projiceretur. Idcirco hanc similitudinem inter utrumque nectit Gregorius; sed ne hec similitudo, ob reverentiam quæ Christo debetur, quoruindam aures offendere posset, ab auditoribus petat, ne, talia proferendo, amentias audeat accusetur.

(94) Ol. Sic quatuor Regg. et Or. I. Deest in ed.

(95) Δημοσίας. Ita sex Regg., et or. I. In ed.,

D δημοσίους.

(96) Ἐχαρξότο. Οxon. apud Montac., ἡρανίζοτο, « colligebantur. »

(97) ἐδίω. Duo Regg., Chrys. et Bas., ἐδίου.

(98) Προστησομένους. Or. I, τὸν προστησόμενον.

(99) Μεῖον. Reg. ph, μεῖον, « majores. » Caisl. I, et Or. I, πλεῖστον.

(1) Ηρώτον. Deest in Or. I.

(2) Τύχοι. Quintus Regg., τύχη.

(3) Εἰ οἶος τοῦτο εἰπεῖν. Sic Regg. bm, ph, Or. I, Jes., etc. Deest et in ed. Nonnulli habent ποτεῖν pro εἰπεῖν. Alii omitunt, τοῦτο.

(4) Μέρ τε. Sic Regg. bw, ph. In ed., μὲν γάρ.

babilibus argumentis atque ad persuadendum A accommodatis id efficit. Tum eos, qui et inter se, et cum ipso simultates gerebant, in concordiam reducit; et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Præterea injuria affectos tyrannide liberat, nullum eorum, qui ipsius causæ studebant, et eorum, qui adversas partes sequebantur, delectum habens. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit, ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit, aliis epistolas militans, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens. Hoc enim solum ad præmonstrandum virtutis iter sufficere censebat. Ut autem in summa dicam, duorum laudabilium lapidum naturam imitatur, et dissidentibus magnæ, occulta naturæ vi ferrum trahens, ac durissimam omnium materiam sibi asciscens.

407 XXXII. Verum enim fieri non poterat, ut invidia hæc ferret, atque Ecclesiam pristinæ gloriæ suæ veterique sanitati restitutam, videre sustineret, dissectis nimirum partibus celerrima cicatrice, velut in corpore, obductis. Quamobrem imperatorem adversus eum excitat, in eodem, quo ipse, defectionis crimine versantem, atque improbitate parem, tempore solo posteriore; qui primus Christianorum imperatorum adversus Christum furor percitus, atque impietatis basiliscum, quem multo ante parturiebat, oblata occasione, subito perfundens, simul atque imperator declaratus est, statim, et erga imperatorem, qui ipsius fidei imperium commiserat, improle, et erga Deum, cui salutem debebat, improbus se gerit, ac persecutionem omnium, quæ unquam fuerunt, tetterimani excoxit; quatenus persuasionem et sermonis blanditiæ tyrannidi adjungens (nam eos etiam honores, qui ob certamina tribui solent, martyribus invidebat), fortitudinis laudem in dubium revocabat, verborum nempe captiones et argutias ad mores suos transferens, aut, ut verius loquar, a moribus et ingenii vafricie ad ea scelera studium conferens, dæmonisque, qui in ipsius pectore domiciliū habebat, artem, multiplicemque versutiam imitans. Ille quidem parum amplum atque præclarum esse arbitratus est, universam Christianorum nationem imperio suo subjecere; magnum autem et gloriosum fore, si Athanasium ejusque in Christiana

stâzōn πρός τε αὐτὸν καὶ ἑαυτόν (5), οὐδενὸς τῶν συναγόντων (6) προσθέμενος· λύει δὲ τοῖς ἡδικημένοις τὰς τυραννίδας, οὐδὲν διελὼν τοὺς τῆς ἑαυτοῦ (7) μερίδος, καὶ τῆς ἐναντίας· ἀνίστησι δὲ πεπτωκότα τὸν λόγον (8). παρθησάσται δὲ ἡ Τριάς πάλιν (9), ἐπὶ τὴν λυχνίαν τεθέσα, καὶ λαμπρῷ τῷ φωτὶ τῆς μιᾶς θεότητος ταῖς πάντων ψυχαῖς ἐναπράπτουσα. Νομοθετεῖ δὲ τῇ οἰκουμένῃ πάλιν· ἐπιστρέψει δὲ πρὸς ἑαυτὸν πᾶσαν διάνοιαν, τοῖς μὲν ἐπιστέλλων, τοὺς δὲ καλῶν· ξετι δὲ οὓς καὶ ἀκλήτους προσιόντας σοφίζων, πᾶσι δὲ νόμον ξενα προθεῖς τὸ βούλευτον· καὶ γὰρ τοῦτο μόνον ἔξηρκει πρὸς δόηγιαν τοῦ κρείτουος. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμεῖται φύσεις ἐπιτινούμενων. Γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παισιν ἀδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνήτις, ἀρρέπω φύσεως βίᾳ τὸν σίδηρον ἐλκουσα, καὶ τὸ (10) στερβόταν ἐν ὅλαις οἰκειουμένην.

B Nam et percutientibus adamas efficitur, et dissidentibus magnæ, occulta naturæ vi ferrum trahens, ac durissimam omnium materiam sibi asciscens.

C AB'. Ἄλλ' οὐ γὰρ ἕμελλε ταῦτα οἰστεν διόθνος, οὐδὲ τὴν Ἑκκλησίαν δρῶν ἀνέξεσθαι πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς δόηξης, καὶ τῆς παλαιᾶς ὑγιείας, τάχιστα τῷ διστώτῳ συνουλωθέντος, ὥσπερ ἐν σώματι (11). Αὐτὸν ἐπανίστησιν αὐτῷ τὸν συναποστάτην (12) ἑαυτῷ βασιλέα, καὶ τὴν κακίαν διμότιμον, χρόνῳ μόνῳ λεπόδεμον· δις (13) πρῶτος Χριστιανῶν βασιλέων κατὰ Χριστοῦ μανεῖς, καὶ διν ὄντες πόρρωθεν ἐν ἑαυτῷ βασιλίσκον τῆς ἀσεβείας ἀναρρήξας ἀθρόως, ἐπειδὴ καρπὸν ἐλαβεν, διμοῦ τε αὐτοκράτωρ ἀναδείνεται, καὶ κακὸς μὲν περὶ τὸν πιστεύσαντα βασιλέα τὸ βασιλεῖα (14) γίνεται, κακίων δὲ περὶ τὸν σεσωκότα Θεόν· καὶ διωγμὸν ἐννοεῖ τῶν πώποτε γενομένων ἀπανθρωπότατον, δισ τὸ πιθανὸν τῇ τυραννίδι μίξας (ἔφθονει γὰρ τοῖς πάσχοντος καὶ τῆς ἀθλοῖς τιμῆς), ἀμφιβολὸν ἐποίει καὶ τὸ τῆς ἀνθροΐς φιλότιμον· τὰς ἐν τοῖς λόγοις στροφὰς καὶ πλοκὰς ἐπὶ τὸν τρόπον (15) μετενεγκάνων, ή, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀπὸ τοῦ τρόπου, καὶ περὶ ἐκείνα σπουδάσας, καὶ τὸν ἔνοικον αὐτῷ πονητὸν τῆς πονητήν τινας μιμούμενος. Οὗτος μικρὸν μὲν ἐργον ἐνόμισεν εἶναι τὸ πάν τῶν Χριστιανῶν παραστῆσσθαι (16) γένος· μῆγα δὲ τὸ Ἀθανασίου κρατῆσαι, καὶ τῆς ἐκείνου περὶ τὸν λόγον τημῶν δυνάμεως. Καὶ γὰρ D ἐώρα μηδὲν διν αὐτῷ πλέον (17) τῆς καθ' ἡμῶν ἐπινοίας, διὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀντιπαράτην καὶ ἀντίθεστιν· διὸ τοῦ κενουμένου Χριστιανῶν ἀναπληρουμένου, διὰ τῆς Ἑλληνικῆς προσθήκης, καὶ τῆς ἐκείνου συνέσεως, δι καὶ παράδοξον. Ταῦτ' οὖν ἔννοων,

e Julianum dicit,

(13) Ος. Sic duo Regg. et novem Colb. In ed., δ.

(14) Τὰ βασιλεῖα. Nicetas: Τὴν τοῦ Καίσαρος αρχὴν. « Cæsar's dignitatem. » Vox illa deest in multis codi. Retinenda tamen videtur, quidquid dicat variarum lectionum collector.

(15) Επὶ τὸν τρόπον. « Ad ingenium indolemque transferens. »

(16) Παραστῆσασθαι. Sic Reg. d. Alii, παραστῆσθαι, minus recte. Edīt.

(17) Hic deesse videtur, tñ. Edīt.

(5) Εαυτό. Sic melioris notæ codices et Nicetas. In ed., έαυτόν [recte].

(6) Συναγότων. Nonnulli addunt, πολλῶν δυτῶν. (7) Εαυτοῦ. Sic tres Regg. et Savil. In ed., αὐτοῦ.

(8) Πεπτωκότα τὸν λόγον. Sic quinque Regg. In quibusdam, τὰ πεπτωκότα τοῦ λόγου. In ed., πεπτωκότα λόγον.

(9) Τρίας κατάλ. Tres Regg., πάλιν Τρίας.

(10) Τοῦ. In nonnullis, τοῦ.

(11) Σώματι. Regg. d. ph. Or. I, σώματι.

(12) Συναποστάτην. Schol.: Ιουλιανόν λέγει.

καὶ δρῶν δὲινὸς ἔκεινος παραλογιστῆς καὶ διώκτης, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ πλάσματος ἔτι μένει καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀνελυθερίας· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν. γυμνώσας, φανερῶς ὑπερορίζει τὸν ἀνδρα τῆς πόλεως. Ἐδει γάρ τρισὶ παλαισμασι (18) τὸν γεννάδαν νικήσαντα, τελεῖας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναρρήσεως.

randum erat. Quia cum callidus ille impostor et personam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam præconium consequeretur.

AΓ'. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Πέρσαις μὲν ἡ δίκη δοῦσα τὸν ἀλιτήριον, ἔκει δικάξει· καὶ βασιλέα φιλότεμον παραπέμψασα, νεκρὸν ἐπανάγει, μηδὲ ἔλεού μενον· ὡς δὲ ἐγώ τινός σοι (19) ἤκουσα, μηδὲ τῷ τάφῳ προσολαμβανόμενον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σεισθείσης ἐν αὐτὸν γῆς ἀποσείμενον καὶ ἀναβρασόμενον· προσέμιον, οἷμαί, τῆς ἔκειθεν κολάσεως· Ἀνίσταται δὲ βασιλεὺς ἕτερος (20), οὐκ ἀνάιδης τῷ προσώπῳ κατὰ τὸν προειρημένον, οὐδὲ τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ ἐπιστάταις ἐκθλίbowν τὸν Ιερατὴλ, ἀλλὰ καὶ λιαν εὐσεβῆς τε καὶ ἡμερος· δις, ἵνα ἀρίστην ἁυτῷ καταστῆσιται (21) τὴν τῆς βασιλείας κρηπίδα, καὶ διθεν δεῖ (22), τῆς εὐνομίας δρῆσται, λύει μὲν τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἔξορκαν, τοῖς τε ἄλλοις ἀπασι, καὶ πρὸ πάντων τῷ πρὸ πάντων τὴν ἀρετὴν, καὶ προδήλως (23) ὑπὲρ τῆς εὐεργείας πολεμηθέντι. Ζητεῖ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς εἰστεώς τὴν ἀλήθειαν, ὑπὸ πολλῶν διασπασθεῖσαν καὶ συγχυθεῖσαν, καὶ εἰς πολλὰς δόξας καὶ μοίρας νενεμημένην· ὅστε μάλιστα μὲν τὸν κόσμον δλον, εἰ οὖν τε, συμφωνῆσαι (24), καὶ εἰς Ἑν ἀλθεῖν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος· εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτὸν (25) γε μετὰ τῆς βελτίστης γενέσθαι, κάκείνη παρασχεῖν τὸ χράτος, καὶ παρ ἐκείνης ἀντιλαβεῖν, λιαν ὑψηλῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς περὶ τῶν μεγίστων διανοούμενον. Ἐνθα δὴ καὶ μάλιστα διεδείχθη τοῦ ἀνδρὸς ἡ καθαρότης, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Τῶν γάρ ἀλλων ἀπάντων, δοὺ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, τριηγή νενεμημένων, καὶ πολλῶν μὲν διντῶν τῶν περὶ τὸν Γίδην ἀρέβωστούντων, πλειόνων δὲ τῶν περὶ τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον, Ἐνθα καὶ τὸ (26) ἥττον ἀσεβεῖν εὐσέβεια ἐνομίσθη, δλίγου (27) δὲ τῶν κατ' ἀμφότερα ὑγιαίνοντος· πρῶτος καὶ μόνος, ή κομιδὴ σὺν δλίγοις ἀποτολμᾶτην ἀλήθειαν σαφῶς οὐτωσι καὶ διαρρήδην, τῶν τριῶν μίαν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας (28)· καὶ δ τῷ πολλῷ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ (29) περὶ τὸν Γίδην ἐχαρίσθη πρότερον, τούτῳ

A doctrina vim et facultatem superaret. Perspiciebat enim nihil sibi ex suis in nos consiliis accedere, quod adversus eum in acie staret Athanasius, ejusque consilios obserueret. Id enim, quod ex Christianis decesserat, gentilium accessione ipsiusque prudentia quotidie supplebatur, id quod sane persecutor animadverteret et cerneret, ne personam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam præconium consequeretur.

XXXIII. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum et sacrilegum ad Persas vis numinis ultrix ablegat, illicque causam discepit: et quem magnificum et honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eumdem mortuum reducit, **408** ne miseratione quidem quemquam permoventem: ino, ut milii quispiam natravit, nec ad sepulturam assumptum, sed a terra, quæ ipsius causa turbata fuerat, excussum, æstiuque vehementi projectum: insequentis, ut opinor, supplicii præludium. Surgit autem alter imperator, facie minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, nec pravis operibus et operum præfectis Israelem opprimens, sed mira pietate animique lenitate præditus; qui, ut pulcherrimum imperii sui fundatum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios episcopos, tum eum ante omnes, qui omnibus virtute præstabat, ac circa dubitationem ullam pietatis causa oppugnatus fuerat, ab exsilio revocat. Quin etiam fidei nostræ veritatem a multis laceratam et perturbatam, atque in sexcentas opiniones partesque distractam, quererit, ut maxime quidem universus orbis, si fieri posset, in illæ negotio consentiret, Spiritusque auxilio in unum coiret: sin minus, ipse certo optimæ parti sese adjungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicissim acciperet, excelse simul et magnifice de rebus maximis cogitans. Atque hic potissimum Athanasius puritatis suæ fideique in Christum firmæ et constantis specimen edidit. Nam cum cæteri omnes, qui doctrinam nostram prospicabantur, trifariam divisi essent, ac multi circa Filium, plures etiam circa Spiritum sanctum ægram fidem haberent (ibi levior impletas pietatis opinionem ferebat), pauci autem utrinque sani et incolumes essent, primus illo et

d. Or. 1. Jes., etc., cum illo tantum discrimine, quod, pro συμφωνησαι, habeant, συμφρονησαι. In ed. deest ει, ει pro τε, legitur, τι.

(25) Εἰ δὲ οὐ, δλλ' αὐτόν. Regg. bm., ph., decein Colb., αὐτός. In ed. et quibusdam aliis, ει δ' οὖν, δλλ' αὐτόν.

(26) Το. Sic qualuor Regg. Deest το in ed.

(27) Ολίγου, etc. Alii, δλίγου δὲ τῶν... ὑγιαίνοντων. Alii, δλίγου δὲ τοῦ ὑγιαίνοντος. Neutrū displicet Combellisio.

(28) Ἐγγράφως ὁμολογήσας. Scriptum illud videtur esse synodica Epistola ad Jovianum, de qua Theodoretus, Hist., lib. iv, c. 3.

(29) Πολλῷ των Πατέρων δριθμῷ. Ηας de Patribus concilii Nicæni intelligit Nicetas.

(18) Τρισὶ παλαισμασι. « Triplici certamine. » Tria subiit exilia Athanasius. Primum, sub Constantino; secundum, sub Constantio; tertium, sub Julianō.

(19) Σοι. Deest in Coisl. 1, Or. 1, aliisque pluribus.

(20) Βασιλεὺς ἕτερος. Schol.: Ιοβιανός, Ιοβιανός.

(21) Καταστησηται. Sic optimæ note codices. Reg. a, καταστησῃ. Alii cum editis, προκαταστησηται.

(22) Δεῖ. Sic plures Regg., duo Coisl. et Or. 1. In ed., δή.

(23) Προδήλως. Par., προδύμως.

(24) Ει οἶστε, συμφωνῆσαι. Sic Regg. a, c.

solus, aut cum admodum paucis, veritatem palam apertisque verbis pronulgare non dubitavit, unam trium personarum divinitatem et essentiam scripto confessus: et quod multis illis Patribus circa Filium prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus sancti divinitate superno afflatus consecutus. Atque imperatori donum vere regium et magnificum offert, scriptam nimirum fidei confessionem, adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum: ut sic et imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque oppimeret.

409 XXXIV. Mihi hujus confessionis auctoritate permoti videntur, tum Occidentales, tum quidquid in Oriente vitale est; alii quidem animo tenus pietatem colunt, si quid ipsorum verbis fidei habendum est, ulterius autem eam non proferunt, velut mortuum quemdam fetum, in materno utero extinctum; alii vero eam, igniculi cuiusdam instar, non nihil accendent, hactenus scilicet, ut temporis, atque ferventioribus orthodoxis, aut piis plebi utcunq; satisfaciant; alii denique tota verborum libertate veritatem praedicant, a qua parte uinam ipse stem: nec enim majus quiddam jactare audeo; non jam timiditati meae, sicut nec aliorum ignoravie ac mentis imbecillitati consulam (satis etenim superque dispensavimus, non modo alienos nobis non adjungentes, sed nostros etiam corruptentes, quod sane malorum dispensatorum est); verum partum in lucem efforam et accurate nutriam atque suotidie augescentem omnibus oculos proponam.

XXXV. Sed hoc in illo minus admirationis mereri videtur. Nam qui re ipsa pro veritatis defensione periculis se objecerat, quid mirum, si eamdem scripto confessus sit? Quod vero mibi in ipso maxime mirari subit, quodque non circa damnum silentio præteriri potest, hac præsertim tempestate, qua multæ contentiones dissidiaque gignuntur, hoc adhuc superioribus adjiciam. Nam his quoque, qui nunc vivunt, haec actio doctrina esse queat, si ipsum nobis imitandum proponamus. Quemadmodum enim ab una et eadem aqua non tantum ea pars disjungitur, quam manus inter hauriendum reliquit, verum id etiam quod manu comprehendens, per digitos effluit: eodem modo a nobis non impie solum doctrinæ cultores, verum etiam qui pietatis laude in primis excellunt, præceduntur, idque non in parvis diuinxat et contemnendis dogmatis (minus enim hoc grave esset), verum etiam in verbis, quæ ad eundem omnino sensum tendebant. Nam cum essentia una, et tres hypostases a

A περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς ὑστερον, καὶ δῶρον βασιλικὸν δυντως καὶ μεγαλοπρεπὲς τῷ βασιλεῖ προστεγχών, ἔγγραφον τὴν εὐσέβειαν κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας (30). Ήνα βασιλεῖ μὲν βασιλεὺς, λόγῳ δὲ λόγος, γράμματι δὲ γράμμα κατηπλατηται.

ΑΔ'. Ταῦτην μοι δοκοῦστιν αἰδούμενοι τὴν δομολγίαν, οἱ τῆς ἑσπερίας, καὶ τῆς ἡώς, δυον βιωτούμον· οἱ μὲν μέχρι διανοίας ἄγειν τὸ εὔτεσθες, εἰ τι λέγουσιν αὐτοῖς πιστευτέον, περαιτέρω δὲ μὴ πράγειν (31), ὥσπερ τι νεκρὸν κύημα ταῖς μητράσιν ἐναποθνήσκον· οἱ δὲ (32) μικρὸν δξέπατεν, ὥσπερ σπινθῆρας (33), δυον ἀφοσιούσθαι τὸν καιρὸν, ή τῶν δρυθόδξων τοὺς θερμοτέρους, ή τῶν λαῶν τὸ φιλόθεον· οἱ δὲ καὶ παρθησιάζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἣς ἂν εἴην ἔγώ μερίδος· οὐ γάρ τολμῶ τι πλέον (34) καυχήσασθαι, μηκέτι τὴν ἐμὴν δειλίαν οἰκονομῶν, ὃς δὴ τὴν τῶν σαθροτέρων διάνοιαν (ἰκανῶς γάρ ὁ κονιμήσαμεν, μήτε τὸ ἀλλότριον προσλαμβάνωντες, καὶ τὸ ἡμέτερον φεύγοντες, δὲ κακῶν δυντως ἐστὶν οἰκονομῶν)· ἀλλ' εἰς φῶς ἄγων τὸν τόκον, καὶ μετὰ σπουδῆς ἔκτρέψων, καὶ ταῖς ἀπάντων δύεσι προτιθεῖς; (35), ἀεὶ τελειούμενον.

ΛΕ'. Τοῦτο μὲν οὖν (36) ἡττον τῶν ἐκείνου θαυμάζειν ἀξιον. Ό γάρ ἐργῷ τῆς ἀλήθειας προκινθεύεσσας, τῇ θαυμαστὸν εἰ γράμματι ταῦτην καθωμαλόγησεν; Ό δέ μοι μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς θαυμάζειν ἐπεισ (καὶ ζημία τὸ σωπᾶν, διὰ τὸν καιρὸν μάλιστα, πολλὰς φύντα (37) τὰς διαστάσεις), τοῦτο ἔτι προσθήσω τοῖς εἰρημένοις· γένοιτο γάρ δὲ τι πατέειν με καὶ τοῖς νῦν ἡ πρᾶξις, εἰ πρὸς ἐκείνουν βλέποιμεν. Ός γάρ οὗτος ἐνὸς τέμνεται οὐ (38) τοῦτο μόνον, δυον ή χείρ ἀφήκειν ἀρυομένη, ἀλλὰ καὶ δυον τῇ χειρὶ περιεσχέθη τῶν δακτύλων ἔκρεον· οὕτω καὶ τιμῶν οὐχ δυον ἀσεβὲς σχίζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ δυον εὐσεβέστερον, οὐ περὶ δογμάτων μόνον μικρῶν καὶ παρορθεῖσθαι ἀξίων (ἡττον γάρ δὲν ἦν τοῦτο δεινὸν [39]), ἀλλ' ἕδη καὶ περὶ δημάτων εἰς τὴν αὐτὴν φερόντων διάνοιαν. Τῆς γάρ μιᾶς οὐσίας, καὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων λεγομένων μὲν ὑφ' ἡμῶν εὐσεβῶς (τὸ μὲν γάρ τὴν φύσιν δηλοῖ τῆς θεότητος, τὸ δὲ τὰς τριῶν ιδιότητας), νοούμενων δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς (40) δομοίς, ἀλλ' οὐ δυναμένοις διὰ στενότητας

(30) Κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας. In nonnullis exemplaribus, ut annotat Nicetas, scribitur, non ἀγράφου, sed, ἔγγράφου καινοτομίας. Quamobrem, si ἀγράφου legatur, id intelligit Gregorius, vocem δομούστον, quam Ariani introducebant, nullo Scripturæ loco contineri. Si autem legatur, ἔγγράφου, intelligit scriptam illam fidei formulam, cui subscribendi necessitatem Constantius omnibus imponebat.

(31) Προσάγεται. Sic sex Regg., duo Coisl., Or. 1, Comb. In ed., προάγων.

(32) Δεῖ. Tres Regg., et Or. 1 addunt, τε.

(33) Σπινθῆρας. Sic tres Regg. In ea., σπινθῆρα.

(34) Πλεῖστον. Tres Regg., πλεῖστον.

(35) Προτιθεῖται. Reg. d., προστιθεῖται.

(36) Οὐρ. Deest in Or. 1.

(37) Φύντα. Sic sex Regg., duo Coisl., Jes., Combeb., etc. In ed., ποιούντα.

(38) Οὐ. Deest in Reg. bin.

(39) Δευτέρ. Tres Regg., δευτέρων.

(40) Παρὰ τοῖς Ιταλοῖς. Billius, et apud Romanos. 1

τῆς παρ' αὐτοῖς γλύπτης, καὶ ὀνομάτων πενίαν, δι-
ελεῖν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο
ἀντεισαγούστης τὰ πρόσωπα, ἵνα μὴ τρεῖς οὐσίαι πα-
ραδεχθῶσι (41), τοὶ γένεται; Ὡς λίαν γελοῖον, η ἔλε-
νόν. Πίστεως ἐδοξεὶς διαφορὰ τῇ περὶ τὸν ἥχον σμικρο-
λογίᾳ (42). Εἴτα Σαβελλισμὸς (43) ἐνταῦθα ἐπενοθθῆ-
τοις τρισὶ προσώποις, καὶ Ἀρειανισμὸς ταῖς τρισὶν
ὑποστάσεσι, τὰ τῆς φιλονεικίας ἀναπλάσματα. Εἴτα
τοὶ; Προστιθεμένου μικροῦ τίνος ἀεὶ τοῦ λυποῦντος
(δ λυπηρὸν τῇ φιλονεικίᾳ ποιεῖ), κινδυνεύει συναπόφ-
ραγῆναι ταῖς συλλαβαῖς τὰ πέρατα. Ταῦτ' οὖν ὅρῶν
καὶ ἀκούων δι μακάριος ἐκείνος, καὶ ως ἀληθῶς ἀν-
θρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μέγας τῶν Ψυχῶν οἰκονόμος,
οὐκ ὕθητο δεῖν παριθεῖν τὴν ἀποπον οὗτον καὶ ἀλογον
τοῦ Λόγου κατατομήν (44). τὸ δὲ παρ' ἑαυτοῦ φάρ-
μακον ἐπάγει τῷ ἀρρώστηματι. Πώς οὖν τοῦτο ποιεῖ; Προσκαλεστάμενος ἀμφότερος τὰ μέρη οὐτωσ πράως
καὶ φιλανθρώπως, καὶ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἀκρι-
δῶς ἔξετάσει, ἐπειδὴ συμφρονοῦντας εὑρε καὶ οὐδὲν
διεστῶτας κατὰ τὸν λόγον, τὰ ὄντα συγχωρήσας,
συνδεῖ (45) τοὺς πράγματα.

et a ratione alienam Verbi sectionem dissimulandam
nam morbo quamprimum adhibet. Quoniam autem modo
accita, verborumque sententia diligenter et accurate persensa,
nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum
usum concedens, rebus eos constringeret.

ΑΓ'. Τοῦτο τῶν μακρῶν πόνων καὶ λόγων λυστε-
λέστερον, οὐς πάντες ἡδη λογογραφοῦσιν· οἵ τι καὶ
φιλοτιμίας (46) συνέζευχται, καὶ διὰ τοῦτο λωσι τι
καὶ καινοτομεῖται περὶ τὸν λόγον. Τοῦτο τῶν πολ-
λῶν ἀγρυπνιῶν καὶ χαρμενῶν προτιμέτερον, ὃν μέ-
χρι τῶν κατορθούντων τὸ κέρδος. Τοῦτο τῶν ἀοιδ-
μων ἐξοιών καὶ φυγῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐπάξιον· ὑπὲρ
γάρ ὃν εἴλετο πάσχειν ἐκείνα, ταῦτα καὶ (47) μετὰ
τὸ παθεῖν ἐπουδάζετο. Τὸ δ' αὐτὸν καὶ τοῖς δλοις
ποιῶν διετέλει· τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ πλήττων
μετρίως· καὶ τῶν μὲν τὸ νυθρὸν διεγέρων, τῶν δὲ
τὸ θερμὸν κατείργων· καὶ τῶν μὲν, δπως μὴ πτα-
σσωστ, προμηθούμενος· τοὺς δὲ, δπως διορθωθεῖσεν
πταίσαντες (48), μηχανώμενος· ἀπλοῦς τὸν τρόπον,
πολυειδῆς τὴν κυβέρνησιν· σοφὸς τὸν λόγον, σοφώτε-
ρος τὴν διάνοιαν· πεζὸς τοὺς ταπεινοτέρους, ὑψηλό-
τερος τοὺς μετεωροτέρους· φιλόδενος, ἴκέσιος (49),

A nobis pie dicerentur (alterum enim divinitatis na-
turam, alterum trium personarum proprietates de-
clarat), atque codem quidem modo apud Latinos
intelligerentur, ceterum ob linguæ illius angu-
stiam et verborum inopiam, hypostasim ab essen-
tia distinguere non possent, eoque factum esset,
ut pro ea, ne tres substantias admittere viderentur,
personarum **410** vocabulum inducerent, quid
tandem contigit? Res profecto ridicula, vel potius
miseranda. Diversa fidei speciem præbuit levis illa
et jejuna de vocum sono alteratio. Hic deinde et
Sabellismus ob tres personas excogitatus est, et
Arianismus ob tres hypostases, quorum utrumque
perlinax contendendi studium effinxerat. Quid po-
stea? Cum exigua res aliqua quotidie accederet,
B quæ molestiam afferret (molestiam enim contentio
parit), eo tandem res adducta est, ut periculum
esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis
abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, et vere
homo Dei, magnusque animarum dispensator,
oculis auribusque usurparet, sibi tam absurdam
ac negligendam non pulavit; verum medici-
num facit? Utraque parte leniter et benigno
accita, verborumque sententia diligenter et accurate persensa,
nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum
usum concedens, rebus eos constringeret.

XXXVI. Hoc diuturnis illis laboribus et sermo-
nibus, quos jam oīnes litteris mandant, longe utilius est;
utipote qui ambitione non vacant, ob
eamque fortasse causam circa fidei doctrinam
quidquam innovatur. Illoc multis vigiliis et cha-
meuniis præstantius, quarum utilitas in his, qui
hæc præstant, desilitur, nec latius manat. Hoc per-
vulgatis atque omni fama celebratis ipsius exsilio
et fugis nihilo inferius existimandum est. In ea-
dem quippe studia, ob quæ calamitates illas sibi
perferendas duxerat, post calamitates ipsas incunibebat.
Quin id etiam ipsum in aliis facere non de-
sinebat, alios quidem laudibus vehens, alios vero
parce leviterque seriens; aliorum socordiam exci-
tans, aliorum fervorem reprimens; aliis, ne laben-
D rentur, providens, alii ut lapsi erigerentur, rationem
iniens; moribus simplex, gubernandi arte multi-

(41) **Παραδεχθῶσι.** Sic Regg. a, c, d, Or. I, Combef. In ed., παραδειχθῶσι.

(42) **Σμικρολογία.** Sic Regg. a, c, d. In ed., μι-
κρολογία.

(43) **Σαβελλισμός,** etc. Quod Latini per «tres
personas», id Graeci per «tres hypostases» expri-
mebant, atque hæc voces idem significabant. Cum
autem Latini «tres hypostases» dicere recusa-
rent, Orientalibus visi sunt Sabellii errorem se-
qui. Sabellius enim «tres personas» rejiciens, as-
serebat unam tantum esse, qua tribus appellaretur
nominibus. Orientales vero cum «tres hypostases»
perseveranter retinerent, nec earum loco «tres
personas» admittere vellent, in suspicionem La-
tinis venerunt, quasi Arianos dogmata assentire-
ntur. Arius enim «tres hypostases» natura inter se
distinctas agnoscerebat, «tres» autem «personas»
unius naturæ non recipiebat. Qui hanc Graecos inter
et Latinos item plenius nosse cupit, legal Hiero-

nymi epistolam LVI ad Damasum. Legat etiam Pe-
tavium, tom. II, lib. IV, c. 4, n. 9 et seq., pag. 343
et 345.

(44) **Ἄρτου κατατομή.** «Verbi sectionem,» id
est, «doctrinæ fideique circa Verbum sectio-
nem.»

(45) **Συρδεῖ,** etc. Id actum in concilio Alexan-
drino, anno 362, cui præsens Athanasius. Vide
Epist. ad Antiochenos, apud Athan. tom. I, p. 770,
et Socrat., lib. III, c. 7.

(46) **Φιλοτιμίας.** Sic tres Regg., Or. I, Jes.,
Par., Comb., etc. In ed., φιλοτιμία.

(47) **Καὶ.** Sic tres Regg., et Or. I. Deest in ed.

(48) **Διορθωθεῖσαν πταίσαντας.** Or. I et Jes.,
διορθωσεις πταίσαντας, «ut lapsos erigeret.»

(49) **Φιλόξενος, ικέσιος,** etc. In quibusdam, φι-
λιος, ξένιος, ικέσιος. In aliis inverso ordine. Ob-
servat Nicetas Jovem a Gentilibus appellari, φιλον,
ξένιον, ικέσιον, ut amicitiae hospitalitatis et sup-

plex; verbis sapiens, animo sapientior; si cum A ἀποτρόπαιος, πάντα εἰς ἀληθῶς, δσα μεμεριζμένως humilioribus ipsi res esset, ad eorum captum se demittens; si cum sublimiori mente præditis, altius assurgens; hospitium preses, 411 supplex, malorum depulsor, unus universa ea vere complexus, quæ singulatum diis suis gentiles tribuunt. Ad dñm et conjugatorum, et virginum patronum, et pacificum, et reconciliatorem, et eorum, qui ex hac vita ad alteram properant, deductorem. O quantum nominum copiam mihi virtus ipsius suppeditat, dum undecunque cognomentum ipsi captare volo!

XXXVII. Cum autem eum vitæ cursum tenuisset, atque ita institutus fuisset, aliosque instituisse, ut et vita ipsius morumque ratio episcopatus norma esset, et ipsius dogmata pro fidei orthodoxæ lege haberentur, quod tandem pietatis premium capit? Neque enim hoc neglectum transmitendum est. In bona senectute vitam claudit, patribusque suis, patriarchis, et prophetis, et apostolis, ac martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adjungitur. Atque, ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in discessu afficitur, quam quo in civitatis ingressibus ornatus fuerat; multas quidem lacrymas excitavit, majorem autem iiii rebus, quæ in aspectum cadunt, nominis sui gloriam in omnium animis recondidit. At, o chærum et sacrum caput, tu, inquam, qui præter cæteras tuas laudes sermonis et silentii modum eximie coluisti, Orationi quidem nostræ suam hic constitue, quæ, si virtutum tuarum præstantiam haudquaquam assecuta sit, at viribus certe nostris minime inferior est. Nos autem ultimam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem: neque, si quidem res pacate futuræ sint, in vita teneas, gregemque mecum pascas; sin autem Ecclesia bellis flagratura similibus colloces, tametsi magnum sit quod postulo, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor, et imperium in secula. Amen.

plicum præsidem. Sic de aliis. His autem omnibus nominibus Athanasius ob virtutem a Gregorio appellatur. « Philius » enim dicitur, quod eos diligit, qui amore digni sunt. « Xenius », quod peregrinos hospitio recipiat. « Supplex », quod preces pro populi salute fundat. « Zygius », etiam et « Parthenius », quod matrimonio et virginitali leges condat ac perscribat.

(50) Δόγματα. Par., διδάγματα, « documenta. »

ΔΖ'. Ζήσας δὲ οὕτω, καὶ παιδεύσας, ὥστε δρον μὲν ἐπισκοπῆς είναι τὸν ἔκεινον βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὄρθodoξίας τὰ ἔκεινον δόγματα (50), τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται; οὐδὲ γάρ τοῦτο παριδεῖν ἔξιον. Ἐν γῇρᾳ καλῷ καταλύει τὸν βίον, καὶ προστίθεται τοῖς πατράσιν αὐτοῦ, πτηριάρχαις, καὶ προφήταις, καὶ ἀποστόλοις, καὶ μάρτυσι, τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἡγωνισμένοις. Καὶ, ἵνα εἶπω τινὰ βραχὺν (51) ἐπιτάφιον, τιμάται τῶν εισοδίων τιμῶν τὴν ἔξοδον πολυτελεστέραν· πολλὰ μὲν κινήσας δάκρυα, μείζονα δὲ τῶν ὀρωμένων τὴν περιαύτοῦ δόξαν ταῖς ἀπάντων διανοίαις ἐναποθέμενος. 'Αλλ', ὡ φίλη καὶ ιερὰ κεφαλὴ, δ καὶ λόγου καὶ σωπῆς μέτρα (52), μετὰ τῶν ἅλλων σου καλῶν, διαφέροντας τιμῆσας, ἡμῖν μὲν ἐνταῦθα στήσαις τὸν λόγον, εἰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐνδεέστερον, ἀλλὰ τοῦ γε πρὸς δύναμιν οὐ λειπόμενον· αὐτὸς δὲ ἀνωθεν ἦμεῖς ἐποπτεύοις Πλεω, καὶ τὸν λαὸν τὸνδε διεξάγοις τέλειον τελεῖας τῆς (53) Τριάδος προσκυνητὴν, τῆς ἐν Πατρὶ, καὶ Γῆ, καὶ Ἡγὶῳ Πνεύματι θεωρουμένης καὶ σεβομένης· καὶ τημᾶς, εἰ μὲν εἰρηνικῶς, κατέχοις καὶ συμποιηταίνοις· εἰ δὲ πολεμικῶς, ἐπανάγοις ἡ προτλαμβάνοις, καὶ στήσαις μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν οἰος σὺ, καὶ μέγα δὲ τὸ αἰτούμενον, ἐν αὐτῷ (54) Χριστῷ (55) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· φέπασα δόξα, τιμὴ, καὶ (56) κράτος εἰς τοὺς αἰώνας (57). 'Αμήν.

C (51) Τινὰ βραχύ. In nonnullis codd., τι βραχύ.

(52) Μέτρα. In ed. sequitur, καὶ, quod codicum auctoritate televimus.

(53) Τῆς. Deest in duobus Regg.

(54) Αὐτῷ. Sic codd. In ed., αὐτοῦ.

(55) Χριστῷ. Nonnulli codd. addunt, Ἰησοῦ.

(56) Καὶ. Sic duo Regg., Or. 1. In ed. deest.

(57) Αἰώνας. Or. 1 addit, αἰώνων.

412 MONITUM IN ORATIONES XXII ET XXIII.

I. Orationes istæ « De pace » inscribuntur. Aliam itidem « De pace » inscriptam jam Nazianzi pronuntiaverat Gregorius (58), cum monachi, ob subscriptam a Gregorio patre formulam, quæ Arianam fraudem redolebat, ab eo distracti, ad unitatem rediissent. Nunc autem non eadem causa Theologi zelum inflammat. Etenim præter bellum adversus hæreticos, luctuosum etiam vigebat his temporibus schisma inter ipsos Catholicos, quorum alii « ad Paulum » (59), alii « ad Apollo » trahere Gregorium conabantur. Per « Paulum et Apollo » hic merito quidem ab eruditis intelliguntur Melitius et Paulinus, qui de

(58) Or. vi.

(59) Carin. De rita sua, vers. 680.

Antiocheno episcopatu contendebant, et quorum causa, non Oriens modo, sed universus orbis miserandum in modum in contrarias partes scindebatur. Inter haec dissidiorum incendia, medias partes sequitur Gregorius, ac vehementi genere dicendi utens, ablegatam pacem totis viribus revocare conatur (n. 1) : « Pax Dei, inquit, et Deus pacis, pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos redditura es? » Tum in praesentem rerum statum invehens, ostendit, quot et quanta secum incommoda discordia afferat, Christianis praeципue, quorum Deus charitas est. Dissidentium levitatem increpat (n. 5), qua fit, ut, « qui heri, velut Elias aut Joannes praedicabatur, hodie, ut Judas aut Caiphas habeatur. » Deinde ad fidei doctrinam orationem convertens, docet quid in doctrina cavendum; atque insuper admonet quedam esse, ne quidem omnino investiganda, quedam autem contentiosis hominibus reloquenda, quedam vero, « non armis et ferro (n. 11), » sed ratione propugnanda. Unde caute prudenterque colligit (n. 12), « omnes superfluos quæstionum surculos prorsus esse amputandos, cum pietatis regula in tuto est, et fidei caput semel est constitutum. »

II. Non multo post, inita jam pace, atque Meletio et Paulino, dissidentium etiam votis et suffragio, in Antiochena sede collocatis, ea lege, « ut, altero contendentium de mortuo, alter qui superstes esset, episcopus ab omnibus agnosceretur (60), » alteram orationem habuit Theologus. Hic iterum pacis utilitatem et delicias obiter attingens, insurgit maxime adversus haereticos, qui, obtenui religiosis et charitatis specie, Catholicorum dissensiones acriter criminabantur. Eos in testimonium appellat et provocat orator (61). « Vos, inquit, arcanorum nostrorum participes estote. Ad concilium vos, etiam exosi, vocamus; arbitris hostibus utimur, ut pudore suffusi victique recedatis. Dissensimus quidem (62), non de deitate, sed de ordine et disciplina.... Hoc nostrum erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis præsumilibus, ut magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. » Tales sunt, quas hic assert Gregorius, dissensionis **413** causæ, et pacis conditiones. Peccarunt quidem, sed nimio tantum pastoris amore. Inter duos pastores, vita pariter, moribus et doctrina conspicuos, incerti ac dissentientes haeserunt, donec tandem in hoc convenerunt, ut pari utrumque in laude et admiratione ponerent. Nam « de fide et divinitate, una erat omnium vox et labium unum (63). » Præterea pacem, quam se in priori oratione optare prædicaverat Theologus, nunc in ista compositam gratulatur, similique haereticis probat, tantam non fuisse inter Catholicos dissensionem, quanta ipsis videbatur. Unde ipsorum invidiam et hypocrism exagit, atque contumaciam illorum de Trinitate erroribus, pro eorum salute amanter exorat, et theologicas orationes pollicetur.

III. Has orationes Constantinopoli nabitas, circa medium annum 379, ut verisimilius, cum Tillemontio (64) arbitramur. De priori quidem nullum est dubium; et titulus, quem præ se ferunt codices, id etiam confirmat. De posteriori vero dissentiant eruditii. Elias siquidem, Billius et Papebrochius (65) Nazianzi, Gregorio patre adhuc superstitio, dictam existimarent. Unde in editis primum locum obtinet. Nihil tamen ex hac oratione colligi potest, quod eorum sententiae faveat. Ac primo quidem, quandiu Gregorius senior Nazianzenæ Ecclesiæ curam gessit, nullum unquam fuit dissidium inter Gregorium patrem et Gregorium filium, ac proinde nulla reconciliationis necessitas fangi potest. Deinde, si quod exsilit inter utrumque Gregorium et monachos certamen, illud « ad fidem », non « ad ordinem et disciplinam (66), » de quibus hic tantum agitur, pertinebat. Non dum etiam his temporibus, Nazianzi ad id temeritatis et arrogantiæ venerant haeretici, ut Theologo opus fuerit, ad retundendam illorum audaciam, eos tam acriter tamque frequenter iisdem de rebus arguere et insectari, ac insuper uti « duris solidisque, » ut loquitur (67), « de Trinitate disputationibus; » quo nomine theologæ, quas promiserat, designabantur orationes. Nec quemquam moveat, quod ait Theologus (68), « de benigno patre, ejusque obsequenti filio, una sedentibus, mutuumque sibi ornamentum afferentibus, » quod forsitan Eliæ cæterisque fucum fecit. Illud enim, ut ex dictis manifestum est, ad utrumque Gregorium nullatenus referri potest. Merito, juxta Tillemontium, intelligitur vel de quodam episcopo, qui dissidentium partibus præserat, quique forte Gregorio nostro dignitate præstabat, quem honoris causa, « patrem » appellat, seque ipse « filium » nominat; vel potius, ac verisimilius, ipse Theologus « pater » est, et « filii » nomine designat unum e sacerdotibus, quem, etiamsi dissidentium agmen Constantinopoli duxisset, composita pace, in gratiam recipit; cuius pacis ut fidem facerent, necesse fuit, ut ambo una sederent, mutuas coram populo dexteræ jungerent, atque una anima et uno ore sermonem separatim ulerque pronuntiaret.

(60) Socrat. lib. v. c. 5.

(65) Bolland., 9 Maii, pag. 403.

(61) Or. xxiii, n. 3

(66) Or. xxiii, n. 3.

(62) Ibid., n. 4.

(67) Ibid., n. 14.

(63) Or. xxiii, n. 4.

(68) Ibid., n. 5.

(64) Tom. IX art. 57, p. 436.

ORATIO XXII (a).

414 Secunda de pace, in Constantini urbe habita, A Eἰρηνικὸς β' (69), λεγθεὶς ἐν Κωνσταντίνῳ αὐτῷ, ἐπὶ τῇ γενομένῃ τῷ λαῷ φιλοτεχίᾳ, τερπισκόπων τινῶν διενεγθέντων πρὸς ἀλλήλους.

1. Pax amica, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso jucunda, quam nunc populo dedi, ac recepi; haud scio an sinceram ab omnibus vocem, Spirituque dignam, ac non potius publica pacta, Deo teste, violata, ut gravior sit nostra condemnatio. Pax amica, meditatio mea, et decus meum, quam Dei, et cuius Deum, et quam Deum esse audimus, velut in illis Apostoli verbis: *Pax Dei*⁷⁸; et, *Deus pacis*⁷⁹; et, *Ipsa est pax nostra*⁸⁰; ac ne sic quidem eam reveremur. Pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos redditura es? Equidem te supra mortales omnes cupio et exoscular, ac præsentem complicitor, et absentem multis luctibus et lacrymis revoco, qualibus nec patriarcha ille Jacob Josephum, a fratribus quidem venditum,⁸¹ a fera autem raptum, ut ipse existimabat; nec David amicum suum Jonathan in bello interemptum, aut postea filium Absalonem⁸². Quorum alter paternis visceribus laceratus clamabat: *Fera Josephum rapuit*⁸³, fera mala et immitis; cruentamque pueri vestem proferens, quasi filii carnes, osculabatur, eadem re scilicet et dolore suum incendens, et mitigans: alter nunc montibus illis, in quibus prælium commissum fuerat, dira omnia imprecatur: *Montes Gelboe*, dicens, *super vos nec pluvia, nec ros cadat*⁸⁴. Ac tūrsum: *Quomodo Jonathan arcus ei vires ceciderunt*⁸⁵? Nunc parricidam, quasi eum non læsisset, excusat, ac cum mortuo in gratiam redit: hoc quoque fortasse nomine pro filio dolens, quod manus adversus patrem intentarat (hujusmodi quippe paternus affectus est), quemque bellum sibi, ut hostem, inferentem propulerat ac profligarat, eundem exanimem velut amicum desiderat: sic natura, qua nihil est violentius, inimicitiam superat.

415 II. Miseranda quoque res erat, arca ab exteris occupata⁸⁶, et solo æquata, atque a gentibus conculcata Jerusalem; filiique Sion, incliti, inquam, illi, et auro adæquandi, in captivitatem absentes, ac nunc etiam dispersi, eoque redacti, ut

⁷⁸ Philipp. iv, 7. ⁷⁹ II Cor. xiii, 11. ⁸⁰ Eph. ii, sqq. ⁸¹ Gen. xxvii, 33. ⁸² II Reg. i, 21. ⁸³ ibid. 25.

(a) Alias XIV, quæ autem 22 erat, nunc 45, habita circa medium annum 379.

(69) Eἰρηνικὸς β'. Codex, quem a Cypro attulit Venisib., habet. Eἰρηνικὸς α'. In ed., Eἰρηνικὸς γ'.

(70) Οὐ τὸν ἑδῶκα, etc. In Liturgia Græca, sicut et in Latina, sacerdos populo, et populus sacerdoti pacem precatur.

(71) Μὴ δημοσιαζ. Deest μὴ in quibusdam codicibus. Reg. hu, et Or. 4, habent, δημοσια.

(72) Δύτοθεον. Sic Reg. hu, et Montac. In ed.

ΛΟΓΟΣ ΚΒ'.

A. Εἰρήνη φίλη, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ δόμος, δ νῦν ἑδῶκα (70) τῷ λαῷ καὶ ἀντέλαβον· οὐκ οἶδα εἰ παρὰ πάντων γνησίαν φωνὴν καὶ ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, δὲ μὴ δημοσίας (71) συνθῆκας ἀθετουμένας ὑπὸ Θεῷ μάρτυρι, ὅστε καὶ μεῖζον εἶναι τὸν τοῦ κατάκριμα. Εἰρήνη φίλη, τὸ ἔμδυν μελέτημα καὶ καλλώπισμα, ἣν Θεοῦ τε εἶναι ἀκούομεν, καὶ ἡς θεον, τὸν θεον καὶ αὐτόθεον (72), ὡς ἐν τῷ Η εἰρήνη τοῦ Θεοῦ· καὶ, 'Ο Θεός τῆς εἰρήνης· καὶ, Αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ημῶν· καὶ οὐδὲ οὐτως αἰδούμεθα. Εἰρήνη φίλη, τὸ παρὰ πάντων μὲν ἀπαινεύμενον ἄγαθὸν, ὑπὲρ ὀλίγων δὲ φυλασσόμενον, ποῦ ποτε ἀπελίπες τὴν μάρτιον, τοσοῦτος ἐξ οὐ χρόνος ἥδη; καὶ πότε ἐπανῆξες τὴν μάρτιον; Ὅς λίαν (73) σε ποδῶν καὶ ἀπάζομαι διαφερόντως τῶν διλλῶν ἀνθρώπων· καὶ παρούσαν περιέπω, καὶ ἀπούσαν ἀνακαλοῦμαι πολλοὺς θρήνοις καὶ δάκρυσιν, οἵοις οὐτε Ἱακὼν καὶ τὸν Ἰωσῆφ ἐκείνον διατριάρχης, ὑπὸ μὲν τῶν ἀδελφῶν πεπραμένον, ὑπὸ δὲ θηρίου ἡρπασμένον, ὡς φέτος οὔτε Δασιδίς Ἰωάνθαν τὸν ἑαυτοῦ φίλον, ἔργον παλέμου γενόμενον, ἢ τὸν υἱὸν Ἀδεσσαλώμ θυτερον. Ὅν δὲ μὲν σπλάγχνοις πατρικοῖς σπαρασσόμενος, θηροὶ ηρπασεῖν, ἐόντα, τὸν Ἰωσῆφ, θηρίον πονηρὸν καὶ ἀνήμερον, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἐσθῆτα τημαγμένην προθεῖς, ὡς τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας περιεπύσσετο, τῷ αὐτῷ καὶ φλεγόμενος καὶ παραμυθούμενος. Ο δὲ, νῦν μὲν τοῖς δρεσι καταράται, καθ' ὃν δὲ πλειον.

C. Ορη τὰ Γελεύσι, λέγων, μὴ πέσοις ἐφ' ὑμᾶς μῆδον ὑετὸς, μῆτε δρόσος· καὶ, Πῶς ἔκειτο τόξον (74) Ἰωάθαρ καὶ δύναμις; Νῦν δὲ ἀπολεγεῖται ὡς οὐδὲν ἡδικηθεῖ τῷ πατροφόνῳ, καὶ τῷ νεκρῷ σπένδεται· Ἰωάς καὶ κατὰ τοῦτο ὑπεραλγῶν τοῦ παιδὸς, διτις κατὰ τοῦ πατρὸς ἀνετείνατο χεῖρα (75). Τοιοῦτο (76) γάρ καὶ δι πατέρος· διν ως ἔχθρον ἡμίνατο πολεμοῦντα, ως φίλον ποθεῖ (77) τεθνήκατε· καὶ νικᾷ τὴν ἔχθραν ἡ φύσις, ἡς οὐδὲν βιαστερον.

B'. Έλεεινὸν δὲ καὶ τὴν κιβωτὸς ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων κατεχομένη· καὶ Ἱερουσαλήμ ἡδιφισμένη καὶ ὑπὸ ἑθνῶν πατουμένη (78)· καὶ οὐτοὶ Σῶν, οἱ τιμιοὶ καὶ Ισοτάσιοι χρυσιψ, πορευόμενοι ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ νῦν εἴτε διεσπαρμένοι, καὶ λαὸς δῆτες τῆς

14. ⁸⁰ Gen. xxxvii, 28 sqq. ⁸¹ II Reg. xviii, 53.

D. ⁸² I Reg. iv, 11.

divisim, αὐτὸς θεόν.

(73) Λαλ. Deest in nonnullis codicibus.

(74) Ἐπειτα τόξον. Sic Reg. hu. In ed., τόξον

Ἐπειτα.

(75) Χεῖρα. Reg. bm, Or. 4, etc., χεῖρας.

(76) Τοιοῦτο. Duo Regg., τοιοῦτον.

(77) Ποθεῖ. Montac., πενθεῖ, εἰ lugel.

(78) Πατουμένη. In quibusdam, καταπατουμένη.

Prave in ed., παθουμένη.

οίκουμενής ξένος καὶ τάροικος. Δεινὸν δὲ καὶ τὰ νῦν δρώμενά τε καὶ ἀκούμενα πατρίδες ἀνιστάμεναι (79), καὶ μυριάδες πίπτουσα· καὶ κάμνουσα γῆ τοῖς αἴμασι καὶ τοῖς πτώμασι, καὶ λαδὸς ἀλληγωσος ὡς οἰκείαν διατρέχων τὴν ἀλλοτρίαν· οὐ δι' ἄνανδριαν τῶν προιμαχομένων κατηγορείτω μηδεὶς· οὕτωι γάρ εἰσιν οἱ μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παραστησάμενοι· ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν, καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τῆς Τριάδος ἀσέβειαν. Δεινὰ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν. Τίς ἀντερεῖ τῶν συμφοράς δοκιμάζειν εἰδότων ἐξ ὧν πεπόνθασιν, ή συμπεπόνθασιν; 'Άλλ' οὖπε τοσοῦτον οὐδὲν, ὅσον εἰρήνη δεδιωγμένη, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια περιηρημένη, καὶ τὸ παλαιὸν ἀξιώμα καταλευμένον· καὶ παρὰ τοσοῦτον ἡ τάξις ἀντεστραμμένη, ὥστε πρότερον μὲν ἐξ οὐ λαοῦ λαδὸς, καὶ ἐξ οὐκ ἔθνους ἔθνος γεγόναμεν· νῦν δὲ κινδυνεύομεν ἐξ λαοῦ μεγίστου καὶ ἔθνους, εἰς οὐ λαὸν πάλιν καὶ οὐκ ἔθνος ἀναλυθέντες γενέσθαι, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, δτε οὐκ ἥρξας ήμων, οὐδὲ εἰς ἐν δνομα καὶ τάγμα συνεληλύθειμεν (80).

et non gentem ~~ridigamur~~, atque in veterum illum
imperares, atque in unum nomen et classem unam
Γ. Καὶ δυτικὰ κινδυνεύει ῥέον εἶναι δυσπραγίαν
ἐνεγκελή, ἡ εὐπραγίαν (81) διατάσσει· ὅποτε καὶ
τιμέται, ἡνίκα ἐπολεμούμεθα, τοῖς διωγμοῖς ρωσθέντες
καὶ συναχθέντες, ἡνίκα συνήχθημεν, διελύθημεν. Τίς
γάρ οὐκ ἀν δόρυτο εὗ φρονῶν τὰ παρόντα; Τίς δὲ
λόγον εὑρήσει τῇ συμφορῇ παρισουμένον; Αγριάς
μὲν εἰρηνεύειν, οὖς κακία συνέδησε, καὶ τοὺς τυ-
ραννιδίς συντεταγμένους, ἡ κλοπῆς κοινωνούς, ἡ στά-
σεως συνωμότας, ἡ μοιχείας συλλήπτορας, ἔτι δὲ
χορῶν συστήματα, καὶ στρατῶν τάγματα, καὶ νηῶν
πληρώματα (82). ἐών γάρ λέγειν κλήρους ἐξ ίσου
θιαιρουμένους, καὶ πολιτείας ἀντιθέτους, καὶ διαδο-
χάς λειτουργιῶν καὶ ἀρχῶν (83), τάξει προσύστας καὶ
νόμῳ, καὶ τὴν πολυύμνητον δῆ ταύτην σφριστικήν,
ἡ γραμματικήν, ἵνα μή λέγω φιλοσοφίαν, περὶ ἣν
νέων φιλοτιμία λυσαζεῖ τε καὶ μέμηνε· ταύτην μὲν
ὅργην δλίγα μὲν στασιάουσαν, τὰ πλείω δὲ εἰρη-
νεύουσαν· ἡμᾶς δὲ ἀσυνθέτους εἶναι καὶ ἀσυνδέτους,
καὶ μῆποτε δύνασθαι εἰς ταυτὸν ἐλθεῖν, μηδὲ τινα
λόγουν φανῆναι τῆς νόσου ταύτης θεραπευτὴν, ἀλλ’
ῶσπερ κακίας μυσταγωγούς καὶ μύστας δυτικας, οὐκ
ἀρετῆς, πολλὰ μὲν ποιεῖσθαι τὰ τῆς διαστάσεως
ὑπεκκαύματα, μικρὰ δὲ, ἡ μηδόλως τῆς ὄμονοιας
φροντίζειν (84). Καίτοι τούτων μὲν στασιαζόντων,
οὐκ εἰς μέγα ἡ στάσις φέρει· τινάς τε καὶ στασιάζειν
ἡ συμφρονεῖν ἀμεινον· τάς γάρ ἐπὶ κακῷ συστάσεις
τές διη ἐπαιγνέσσειν εὗ φρονῶν:

autem, imo nullam omnino concordiae curam gerimus. Et certe illorum contentiones et dissidia nonnullum incommodi secum vehunt: imo etiam quosdam dissidere, quam inter se consentire praestat; quis enim, nisi mentis expers, in malum initias conspirationes comprobari?

(79) Ἀριστάμεναι. Schol. : Ἀνάστατοι γενόμεναι, καὶ πορθούμεναι.

(80) Συνεληλύθαιμεν. Sic Reg. hu, Or. 1, etc. In ed., συνεληλύθαιμεν.

(84) *Εὐχραγτλαρ.* Reg. b, εὐπραξίαν. Reg. hu, συμπραξίαν. Moniac., ἐκκαλεῖν εὐπραξίαν.

(82) *Kai ῥωρ πληρώματα.* « Classiariis militi-

A per totum orbem hospites sint, et peregrini. Gravia sunt insuper, quæ nunc et cernimus, et audimus: patriæ funditus eversæ, innumerabiles copiæ cadentes, terra sanguine et cadaveribus gravata, extera natio alteram regionem velut suam percurssans ac populans; non eam quisquam ob defensorum ignaviam criminetur: nam illi ipsi sunt, qui universum pene terrarum orbem bello atque armis subegerunt: sed ob improbitatem nostram, vigen-temque adversus Trinitatem impietatem. Sunt hac sane gravia, et plus quam gravia. Quis eorum inficias iverit, qui ex his, quæ vel ipsi passi, vel aliis compassi sunt, calamitates aestimare norunt? Sed nihil perinde grave atque acerbum est, ut pax pulsa et fugata, et Ecclesia decoré suo spoliata, priscaque dignitas et amplitudo sublata et extineta; alioque adeo inversa ordinis ratio, ut qui prius ex non populo populus, et ex non gente gens facti fueramus, nunc in eo periculo versemur, ut verendum sit, ne ex populo maximo et gente, in non populum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non convenissemus.

III. Ac profecto facilius esse videtur adversam fortunam ferre, quam secundam conservare: quippe cum nos etiam, qui, cum bello premeremur, ex persecutionibus robur comparavimus, atque in unum collecti sumus, iidem, posteaquam collecti sumus, diffliximus ac dilapsi sumus. Quis enim modo sanæ mentis, præsentem rerum statum non deploret? Quis sermonem huic calamitati parem invenire queat? Pacem colunt latrones, quos scelus inter se devinxit, et tyrannidis socii, aut furti consortes, aut ad seditionem conjurati, aut adulterii participes, atque insuper chororum sodalitia, et exercituum ordines, et qui navibus vehuntur; mitto enim dicere færeditates ex æquo divisas, et contrarias in rebus publicis gerendis rationes, et civili munerum successiones, et magistratus lego atquè ordine progredientes; atque adeo celebratissimam hanc sophistiken aut grammaticen, ne dicam philosophiam, in quam insano quodam impetu **416** juvenum ambitio fuit, quam tamen parum admodum dissidiis agitatam, imo ut plurimum quietam et pacatam videmus; nos autem nullo concordiaæ fôdere ac vinculo constringi, nec unquam in unum coire possumus, nec ratio ulla exstat, quæ huic morbo medeatur; quin potius, quas vitii, non virtutis, doctores ac discipuli, multos quidem discordie igniculos subjicimus, parvam

bus, » vel, « vectoribus plenas. » Significat etiam
« publicas paves omni hominum genere onusitas. »

(83) Ἀρχώρ. Sic Reg. hu, Or. 1, et Combef. In ed., ἀρχάς.

(84) Φορτίζειν. Coisl. 4 addit, βούλεσθαι. Sic etiam Hervag.

IV. Nos autem si quis roget: Quidnam est quod **A** colitis atque adoratis? promptum est respondere, quod sit charitas. Etenim ut a Spiritu sancto pronuntiatum est: *Deus noster charitas est* ⁸⁴, eoque nomine magis, quam quovis alio, delectatur. Quod si præterea ex nobis sciscitur, quæ legis ac prophetarum summa sit ⁸⁵? haud quidquam aliud, quam charitatem, evangelista nos respondere sinet. Quid igitur tandem causæ est, cur, qui charitatem colimus, mutuis odiis flagramus? Qui pacem, implacabile et inexpiable bellum gerimus? Qui angularem lapidem, dirimimus ac distrahimus? Qui petram, concutimus? Qui lucem, caligamus? Qui Verbum, tanto sumus silentio, aut stoliditate, aut stupore atque vecordia, aut, quo verbo utar, nescio, pleni, ut cum cibi, et somni, et cantus, rerumque obsceneissimarum, ut aiunt, satietas sit, omniumque, non modo molestarum, sed etiam jucundissimarum rerum saturitas et fastidium tandem oboriantur, cunctaque inter se vicissim immeent, et convertantur; nobis tamen nee finis, nec modus sit ullus, tum inferendorum, tum accipientorum vulnerum, non iis duntaxat, qui diversa sentiunt, atque in fidei doctrina dissident, (minus enim acerbum id esset, ac zelus, res laudabilis, modo intra fines suos consistat, id excusaret;) verum iis quoque qui eamdem fidem proflentur, atque adversus eosdem et pro iisdem conflictantur. Hoc enim illud est omnium improbissimum, aut maxime miserandum.

V. Et quæ hujus rei causa est? Dominandi amor **C** fortasse, vel opum cupiditas, vel livor, vel odium, vel superbia, vel aliquid eorum, quibus ne eos quidem, qui Deum nullum putant, laborare conspicimus. **¶ 17** Quodque scitum et lepidum est, ipsa calculorum inversio est. Nam cum deprehendimur, pii atque orthodoxi sumus, falseque ad veritatem confugimus, tanquam pro fide contendentes: idque unum, ut in malis, laude dignum, imo turpe admendum facimus, quod vitium erubescentes, ad speciosius honestiusque nomen, hoc est, ad pietatem, transimus. Attomite et versipellis, dixerit quispiam, et pravi illius, ac vitii architecti segmentum, quisquis es, qui ita afficeris, aut, ut verius loquaris, amentissime: hic tibi hesterno die pius erat; quoniam igitur pacto hodie impius est, cum nec verbo, nec re, quidquam vel addiderit, vel detraxerit, sed in eadem fidei sententia hæreat, eumdem acrem exhalet, iisdem oculis eumdem solem inspirat? Aut, si mavis, tanquam de numeris aut men-

⁸⁴ I Joan. iv, 16. ⁸⁵ Matth. xxii, 56 sqq

(85) Ἀκούωντες, ή τι ἀλλο. δ Θεός. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., ἀκούων δ Θεός, ή τι ἀλλο.

(86) Συγχωρήσειεν. Sic nos cum Montac. Or. 1, συγχωρήσειν, prave. Alii, συγχωρήσει. EDIT.

(87) Οὐτω δεεστ in quibusdam codic.

(88) Ἀκήρωτα, Reg. hu prænuntiat, κατ.

(89) Γάρ ἀν ἡρ. Sic nos cum Or. 1. Editi omittunt, ἄν. EDIT.

(90) Ἀκολογία πραγμάτων. Montac., δν ἀπολογία πρᾶξη τῶν.

A'. Ήμδες δὲ εἰ τις ἐρωτήσει, Τί τὸ τιμώμενον ὑμῖν καὶ προσκυνούμενον; πρόχειρον εἰπεῖν· Ἡ ἀγάπη. Ό γάρ Θεὸς ημῶν η ἀγάπη ἔστε. Ρῆσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος· καὶ τοῦτο χαίρει μᾶλλον ἀκούων, ή τι ἀλλο, δ Θεός (85). Τί δαι νόμου καὶ προφητῶν κεφάλαιον; οὐκ ἀλλο η τοῦτο συγχωρήσειεν (86) δι εὐαγγελιστῆς ἀποκρίνασθαι. Τί δηποτε οὖν οἱ τῆς ἀγάπης, οὐτω (87) μισοῦμέν τε καὶ μισεῖται; καὶ οἱ τῆς εἰρήνης, πολεμοῦμεν ἀκήρυκτα (88) τε καὶ ἀκατάλλακτα; καὶ οἱ τοῦ ἀκρογωνιαίου, διστάμεθα; καὶ οἱ τῆς πέτρας, σειδέμεθα; καὶ οἱ τοῦ φωτὸς, ἐσκοτίσμεθα; καὶ οἱ τοῦ Λόγου, τοσαύτης ἐσμὲν σιγῆς, ή ἀλογίας, η παραπληξίας, ή, οὐκ οἰδ' οι τι καὶ δονομάσω, μετον· ὥστε τροφῆς μὲν, καὶ ὑπνου, καὶ φῶτῆς κόρος ἔσται, καὶ τῶν αἰσχύστων, ὡς **B** λέγουσι· καὶ πλησμονή πάντων, οὐ τῶν ἀλγειῶν μόνον, ἀλλ' ἡδη καὶ τῶν ἡδίστων, καὶ πάντα εἰς ἡληλα περιχωρεῖ τε καὶ περιτρέπεται· ήμιν δὲ οὐδεὶς δρος τοῦ βάλλειν καὶ βάλλεσθαι, οὐ τοῖς ἐπεροδοῦσι μόνον, καὶ κατὰ τὸν τῆς πίστεως λόγον διεσπήκασιν (ἡτον γάρ δὲν ἡν (89) ἀλγειῶν, καὶ δ ζῆλος, ἀπολογία πραγμάτων (90) ἐπαινουμάνων, ἵνα τὸ δρος ιστῆται [91]). ἡδη δὲ καὶ τοῖς ὄμοδόζοις (92), καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν στασιάζουσι (τοῦτο γάρ τὸ μοχθηρότατον, η ἀλεινότατον).

C E. Καὶ τὸ αἴτιον τι; Φιλαρχία τυχόν, η φιλοχρηματία, η φθόνος, η μίσος, η ὑπεροψία (93), ή τι τὸν δοσ μηδὲ τοὺς ἀδέστους ὄρῳ μεν πάσχοντας· καὶ τὸ χριεν, η τῶν ψήφων μετάθεσις (94). Όταν δὲλμεν, εὔσεβες ἐσμεν καὶ ὄρθοδοξοι, καὶ καταφεύγομεν ψευδῶν; ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ὑπὲρ πίστεως στασιάζοντες· καὶ τοῦτο μόνον ἐπαινετὸν ποιούμεν, οὐκ εὐκακοῖς, εἰ μή καὶ λίταν αἰσχρόν, διτε τὴν κακίας, διτις ποτὲ εἰ δ τοῦτο πάσχων, η, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀνοητάτε· οὐτές τοι χθὲς ἡν εἰσθήσ, καὶ πῶς ἀσεβῆς σήμερον, μηδὲν προσθεῖται, μηδὲ ἀφελῶν, μήτε ῥήματι, μήτε πράγματι (96), ἀλλ' ἐπὶ **D** τῶν αὐτῶν ιστάμενος· δις διαπνει τὸν αὐτὸν δέρα, καὶ τοῖς αὐτοῖς δημασι προσθέτει (97) τὸν αὐτὸν ἥλιον· εἰ βούλει δὲ, ὡς περὶ δριθμῶν η μέτρων ἐργατθεῖς, οὐκ ἀλλο τι η ταυτὸν ἀποκρίνεται; Ἀλλὰ καὶ πόρνος τοι σήμερον, δ χθὲς Ἰωσήφ (προβαίνει

(94) Ιστῆται. Reg. hu, Ιστάται.

(92) Όμοδόζοις. Montac., ὄρθοδοξοις.

(93) Υπεροψία. Coisl. 1, ὑποψία.

(94) Τήφων μετάθεσις. Hic intelligit Gregorius judicia, quæ per calculos olim serebantur.

(95) Τὴν εὐσέβειαν. Or. 1, εἰς τὴν εὐσέβειαν.

(96) Ρήματι... πράγματι. Or. 1, ῥήμα τι... πράγμα τι. Ies., γράμμα τι.

(97) Προσθέτει. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., προσθέτει.

γέρο καὶ μέχρι τούτων ἡ Ιερις, ὁσπερ τις φλόξ διὰ κα-
λάμης θέουσα, καὶ τὰ κύκλῳ περιλαμβάνουσα)· καὶ
Ἴουδας σῆμερον, ἡ Κατάφας, δὲ χθὲς Ἡλίας, ἡ
Ἰαώνης, ἡ τις ἄλλος τῶν μετὰ Χριστοῦ τεταγμέ-
νων, καὶ τὴν αὐτήν ζώνην περικειμένων, καὶ εὖτο
ἀπεπεχομένων φαιδὸν ἦ μέλαν τριβώνιον, δὲ σεμνότης
βίου προβάλλεται (98), κατά γε τὸν ἐμδὸν νόμον καὶ
λόγου (99). Καὶ τὸ καλὸν ἄνθος τῶν ὑψηλῶν, τὴν
ἀρχέτητα, ἥ τὸ τῆς φωνῆς εὗτακτον καὶ ἱσύχιον, ἥ
τὸ τοῦ βαδίσματος ἐμδριθές τε καὶ ἡμερον, χθὲς μὲν
φιλοσοφίαν, σῆμερον δὲ κενοδοξίαν προστηγορεύσαμεν·
καὶ τὴν αὐτήν κατὰ πνευμάτων ἡ νόσον δύναμιν,
ποτὲ μὲν τῷ Ἱησοῦ, ποτὲ δὲ τῷ Βεελζεβούν προσ-
ειθήκαμεν, καὶ χρώμεθα (1) τούτων οὐδὲικαί στάθμη,
τῇ φιλονεικῇ καὶ τῷ θυμῷ
alque eamdem adversus malos spiritus aut morbos
et iniqua rerum harum regula, hoc est, contentione

Γ'. Καὶ ὥσπερ ἡ αὐτὴ γῆ ἐστηκα μὲν τοῖς ἑρδῶ-
μένοις καὶ οὐ πεπονθσι, κινεῖται δὲ τοῖς Ἰλιγγιῶσι
καὶ περιτροπεμένοις, τοῦ τῶν ὄρόντων πάθους ἐπὶ^{τὸ} ὄρώμενον μεταβαίνοντος· εἰ δούλεις δὲ, ὥσπερ τὸ
αὐτὸ τῶν κιδώνων διάστημα, πλεῖον μὲν τοῖς ἐγγυτέρω
καὶ προσεχέσιν, Ἐλαττον δὲ τοῖς πορφωτέρω (2) φαί-
νεται, κλεπτομένου τοῦ ἀέρος τῷ διαστήματι, καὶ
συναπτούσης τῆς δύνεως τὰ παχύτερα· οὗτοι καὶ
ἡμεῖς ῥρδίως ἔξαπατωμεθα (3) διὰ τὴν ἔχθραν, καὶ
περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ (4), φύλοι τε δύνεις καὶ
μῆ, γινώσκομεν· καὶ χειροτονεῖ ῥρδίως ἡμῖν πολ-
λοὺς μὲν ἀγίους, πωλοὺς δ' ἀθέους παρὰ τὸ εἰκός δ
καρδὸς (5), μᾶλλον δὲ πάντας ἀθλίους· οὐ μόνον τῷ
πρὸς πονηρὸν παράδειγμα (6) βλέπειν ἡμᾶς (ἐπειδὴ
πρόδειρον) (7) ἢ κακία καὶ δίχα τοῦ ἔλκοντος, ἀλλ'
δὲ· καὶ πᾶσι πάντα συγχωροῦμεν ἐτοίμας ὑπὲρ ἐνδὸς
τοῦ συμμαίνεσθαι (8). Καὶ πρότερον μὲν οὐδὲ δῆμα
τῶν περιττῶν τι φθέγγεσθαι τῶν ἀκινδύνων γῆν, νῦν
δὲ λοιδορούμεθα καὶ τοῖς εὐσεβεστάτοις· καὶ ποτὲ μὲν
οὐδὲ ἀναγινώσκειν ἔξω νόμον (9) δέχην, οὐδὲ δύμολογίας
ἐπικαλεῖσθαι (τὸ δὲ ἐστιν, ὃς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν τοῦ
λεοῦ συγκατάθεσιν)· νῦν δὲ καὶ τῶν ἀπορθῆτων τοῖς
βενθίλοις χρώμεθα διαιτηταῖς, διπτοῦντες τὰ ἀρια
τοῖς κυνοῖ, καὶ βάλλοντες τοὺς μαργαρίτας ἔμ-
προσθετ τῷρ χοίρων. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰς
ἀκοὰς αὐτῶν ἐστιῶμεν ταῖς κατ' ἀλλήλων ὑδρεσι·
καὶ οὐδὲ ἔκεινο δυνάμεθα συνορᾶν, διτι οὐκ ἀσφαλὲς
δηλον ἔχθρῳ πιστεύειν, οὐδὲ μισοῦντι Χριστιανοὺς
κατέ Χριστιανοῦ λόγον. "Ο γάρ σῆμερον ὠνειδίσα-
μεν, αὔριον ὠνειδίσθημεν· καὶ σαίνει τὸ λεγόμενον
δ ἔχθρος, οὐχ διτι ἐπαινεῖ, ἀλλ' διτι θησαυρίζει πι-
κρῶς. ἵν ἐν καιρῷ τὸν ίδν ἐμέση κατὰ τοῦ πιστεύ-
σαντος

suis interrogatus, idem plane respondeat? At etiam
hodie libidinosus et scortator tibi est, qui hesterno
die Joseph erat (huc enim usque contentio progre-
ditur, quasi flamma quedam per stipulam currens,
ac finitima comprehendens); et Judas hodie, vel
Caiphas, qui heri Elias, aut Joannes, aut alius
quispiam ex his, qui ad Christi partes se adjunxe-
runt, et eadem zona accincti sunt, atque eodem,
vel fusco, vel atro pallio contecti, quale vita sancta
et gravis, mea quidem lege ac sententia, praeten-
dit. Quin etiam pulchrum illum sublimium viro-
ruin florem, hoc est, palloren, aut compositam et
quietam loquendi rationem, aut incessus gravita-
tem cum mansuetudine conjunctam, heri philoso-
phiam, hodie inanis gloriae studium appellamus;
potentiam, nunc Jesu, nunc Beelzebul ascribimus,
atque iracundia, utimur.

VI. Et quemadmodum eadem terra sanis quidem ac minime basis fixa et stabilis est, his autem qui circumaguntur ac vertigine laborant, movetur, nimirum aspicientium vitio ad rem aspectam trans-eunte : aut si mavis, quemadmodum idem columnarum intervallum his, qui proprius, magus, his autem qui longius remoti sunt, minus videtur, aere neinpe ob interstitium velut surrepito, ac visu, ea, quæ crassiora sunt, connectente; ad eumdem nos quoque modum ob inimicitiam facile decipi-mur, nec de hisdem rebus eadem, **418** amantes et non amantes, judicamus ; ac tempus, præter quod par est, multos sanctos, et multos atheos nobis facile designat, vel potius omnes miseros ; non hoc tantum nomine, quod nos intuendo, malum exemplar intuentur (quandoquidem in proclivi est vi-tium, etiam nullo trahente), sed etiam quia liben-ter omnibus omnia concedimus, hac lege et condi-tione, ut nobiscum insaniant. Ac prius quidem nec supervacaneum aliquod verbum proloqui ^{**} periculo carebat, nunc autem etiam summa pietate præditos conviclis proscindimus ; imo, cum ne legem quidem foris legere cuiquam fas esset, nec confessiones, hoc est, ut mihi videtur, populi assensum expo-scere, nunc contra arcana quoque ipsa profanorum hominum arbitrio permittimus, canibus videlicet *santa projiciente*, ac *margaritas ante porcos mit-tentes* ^{***}. Neque id solum, verum etiam ipsorum aures mutuis in nos ipsos probris et contumellis pasci-mus : ac ne illud quidem perspicere possumus, mi-nime tutum esse arma hosti committere, nec ei, qui Christianos odit, sermonem adversus Christia-num. Nam quod hodie probro obiecimus, idem no-

^{ac} Matth. xii, 36. ^{ad} Matth. vii, 6.

(18) *Пробаллεται*. Moniac., περιβάλλεται.

(99) *Kal λόγοι.* Reg. bin, Montac., η λό-

(1) *Xanthusia* Beg. ltm. xanthusias.

(2) Περσέπολις. Reg. III. et Or. 1. πόλεων

(3) Ἐξαπιτώμεθα. Reg. III, εἰ ΟΓ. 1, καρρά

(4) Τὰ αὐτά. Cuius. I addit, διανοούμεθα. Idem

cois. 1, pro γινώσκομεν, quod prope sequitur, ha-
et, γινώσκομενοι. Sic etiam legit Combessius, et

**vertit : « ac de iisdem non eadem sentimus, qui
aincipine siimus, an iniunici prodainus. »**

(5) 'Ο καιρός, « Teipus, » id est, « occasio »

(6) Παράδειγμα. Coisi. 4, ὑπόδειγμα.

(7) *Πρόχειρος*. Reg. c, πρόχειρος

⁸ Συμματρεσθαι. Sic Coisl. 4. Ita legit Billius.

(9) *Néron* (civit.) μάρτυς

bis postero die objicietur; atque ad id, quod dicitur, hostis arridet, non quod probet, sed quod amaro animo recondat, ut tempestive adversus eum ipsum, qui concredidit, virus evomatur.

VII. Quid hæc committimus, fratres, et quandiu A Z'. Tl ταῦτα πάσχομεν, ὡντοι, καὶ μεχρι τίνος; committimus? Quando ab hac crapula emergemus, aut banc oculorum leinam detrahemus, atque ad veritatis lucem suspicieamus? Quæ hæc caligo est? Quis hic nocturnus confictus? Quæ hæc tempestas, amicos ab hostibus non internoscens? Cur vicinis nostris opprobrium facti sumus, subsannatio et deriso his, qui in circuitu nostro sunt?¹⁰ Quodnam hoc tam obnoxium mali studium? Quid tam immortali labore fatigamur? quid autem dico fatigamur? imo ex ipso malo, ut furiosi solent, robur comparamus, et, cum absumimur, gaudemus: nec usquam est ratio, nec amicus, nec socius; nec medicus qui morbum vel inedimentis pellat, vel amputet; nec opitulator angelus, nec Deus; verum præter alia, Dei quoque benignitatem nobis præclusimus. Ut quid, Domine, recessisti longe? Quomodo averteris in finem?¹¹ Quando nos visitabis? Quoniam hæc progredientur, et ubi consistent? Evidem vereor, ne præsens rerum status ignis illius in expectatione positi sumus quidam sit, ne bis Antichristus superveniat, **¶19** ac nostros lapsus et morbos in principatus sui occasionem arripiat. Non enim sanos, ut opinor, nec charitate septos adorietur; verum regnum in seipsum prius dividi oportet, aique ita fortem, eam, inquam, rationem, quæ in nobis est, tentari et ligari, ac tum vasa diripi¹², nobisque eadem accidere, quæ nunc hosti nostro a Christo accidere perspicimus.

VIII. Idcirco ego ploro, ait Jereimias in Lamentationibus¹³, atque oculis meis lacrymarum fontes huic calamitati pares quæro, ac sapientes mulieres voco, ut luctum excitent, aut certe adjuvent; ventris etiam dolore afflictor, et sensuum organis vellicor, nec, quo modo quibusque verbis dolorem leniam, habeo. Idcirco vetera silentur, nova comicò more sugillantur. Comœdia enim est hostibus mea tragedia. Idcirco nou parum Ecclesiis detraxiunt, ac scenæ adjunximus, idque in hujusmodi civitate, quæ data opera, ut aliis, ita divinis rebus illudit, quæque potius præclarum aliquid et laude dignum riserit, quam ut ridiculum aliquid non derisum prætereat: ut mihi mirum futurum sit, si me quoque, hoc est advenam pietatis præconem, hæc dicentem, ac non ridenda omnia, sed quædam studiose tractanda esse docentem, non riserit. Quid dieo riserit? Mirabor, nisi pœnas etiam a me expectant, dum prodesse cupio. Talis enim est rerum nostrarum status, ut nec mihi mœrorum afferant, aut Ecclesiæ occupatae (id quod fortasse cuiquam

B Ζ'. Tl ταῦτα πάσχομεν, ὡντοι, καὶ μεχρι τίνος; Πότε δὲ τῆς μέθης ἐκνήψομεν (10), ή τῶν ὄφθαλμῶν τὴν λήμην περιαρήσομεν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀναβλέψομεν; Ποιὰ σκοτόματα ταῦτα; τίς νυκτομάχα; τίς ζάλη, φίλων καὶ πολεμίων δήνοι οὐ διαχρίνουσα; Διατί γεγόναμεν δρειδος τοῖς γειτονινοῖς ἡμῶν, μυκητηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν; Τίς ή φιλοτιμία τοῦ κακοῦ; Πόθεν οὕτως ἀθάνατα κάμνομεν; μᾶλλον δὲ οὐδὲ κάμνομεν, ἀλλ' ἔρρωμεθα τῷ κακῷ, μαινομένων τὸ πάθος, καὶ τὸδε μεθα δαπανώμενοι. Καὶ οὐδαμοῦ λόγος, οὐ φίλος, οὐ σύμμαχος, οὐκ ἱατρὸς, η φαρμακεύων, η ἐκτέμνων τὸ πάθος· οὐ παραστάτης ἀγγελος, οὐ Θεός· ἀλλ' πρὸς τοὺς ἀλλοις, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεκλείσαμεν. *Ira τι, Κύρι, ἀρέστη καὶ μαρρόθεν;* καὶ πῶς ἀποστρέψῃ εἰς τέλος; Καὶ πότε ἐπισκοπὴν ἡμῶν ποιήσῃ; καὶ ποῦ προβῆσται ταῦτα καὶ στήσεται; Δέδοικα μὴ καπνὸς ἢ τοῦ προσδοκωμένου πυρὸς τὰ παρόντα, μὴ τούτους δὲ Ἀντίχριστος (11) ἐπιστῇ, καὶ καιρὸν λάβῃ τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας τὰ ἡμέτερα πταῖσματά τε καὶ ἀρέστηματα. Οὐ γάρ οὐιανουσι προσδαλεῖ (12) τυχὸν, οὐδὲ τῇ ἀγάπῃ πεπυκωμένοις· ἀλλὰ δὲλ μερισθῆναι τὴν βασιλείαν ἐφ' ἑαυτὴν, εἴτα πειρατήναι καὶ δεθῆναι τὸν Ισχυρὸν ἐν ἡμῖν λογισμὸν, εἴτα τὰ σκεῦη διαρπαγῆναι, καὶ ταῦτα παθεῖν ἡμᾶς, δὲ νῦν ὁρῶμεν τὸν ἔχθρον παρὰ Χριστοῦ πάσχοντα.

C Η'. Διὰ ταῦτα ἔγω κλαίω, φησὶν Ἰερεμίᾳς ἐν Θρήνοις, καὶ ζητῶ τοὺς ὄφθαλμοὺς μου πηγὰς δακρύων ἀρκούσας τῷ πάθει, καὶ καλῶ τὰς σφάδας, ἵνα τὸν θρῆνον ἔργασωνται, η συνεργάσωνται· καὶ τὴν κολίαν ἀλλῷ, καὶ μαιμάσσω τὰ αἰσθητήρια, καὶ οὐκ ἔχω, πῶς κουφίσω τὸ ἀλγοῦν, καὶ τίσω τοὺς ὅματα. Διὰ ταῦτα σωπάται τὰ παλαιά, καὶ κωμῳδεῖται τὰ νέα (κωμῳδία γάρ τοις ἔχθροῖς η ἐμὴ τραγῳδία) διὰ τοῦτο τῶν Ἐκκλησιῶν ὑφελομένων (13) οὐκ ὀλίγον, καὶ τῇ σκηνῇ προσεδήκαμεν· καὶ ταῦτα ἐν τοιαύτῃ πολει, η σπουδάζει τὸ τὰ θεῖα παῖσειν, ὕστερ τι ἔτερον, καὶ θάττον διὰ τι τῶν ἐπανουμένων γελάσειν, η περί έδοι τι τῶν γελοίων ἀγέλαστον. Μόστε θαυμάσαιμε διὰ (14), εἰ μὴ κάμε γελάσαι σῆμερον τὸν σάυτα λέγοντα, τὸν εὐσεβείας ἐπηλυν κήρυκα (15), καὶ μὴ πάντα γελάν, ἀλλ' ξετιν δὲ καὶ σπουδάζειν διδάσκοντα. Καὶ τι γελάν λέγω; Θαυμάστον, εἰ μὴ καὶ δίκαιος ἀπαιτηθείην, εὐεργετεῖν βουλόμενος. Τοιαῦτα γάρ τὰ ἡμέτερα, ὡς ἐμέ γε οὐ λυποῦσιν (16), οὐδὲ Ἐκκλησίαι κατεχόμεναι, δ τάχα διὰ τις πάθοι τῶν μικροπρεπῶν τὴν διάνοιαν, οὗτε χρυσὸς ἀλλοις βένων, οὗτε

¹⁰ Ps. LXXXVIII, 4. ¹¹ Ps. IX, 22; LXXXVIII, 47.

(10) Ἐκτίψομεν. Reg. һм., ἐκνήψομεν, et sic in sequentibus, περιαρήσωμεν, ἀναβλέψωμεν.

(11) Ἀντίχριστος. Coisl. I, ἀντίθικος.

(12) Προσδαλεῖ. Sic Reg. 2, et Hervag. In ed., προσδάλει.

(13) Υφελομένων. Sic Reg. hu, Coisl. I, Or. 2. Μενοῦσε in ed. Par., διεβλόμεν.

(14) Θαυμάσαιμε δι. Sic Reg. hu, Or. I, et deo.

¹⁰ Luc. XI, 21 sqq. ¹¹ Thren. I, 16 sqq.

In ed., θαυμάσαι μὲ διν.

(15) Ἐκηλευ κήρυκα. Advenam pietatis præconem. His verbis recte conjicuitur, Gregorium recentem Constantinopolitum advenisse. Id etiam confirmatur iis quæ sequuntur: « Ecclesiæ occupatae, scilicet ab hereticis.

(16) Οὐ λυποῦσιν. Sic Reg. hu, Or. 2, Jes., etc. Deest οὐ in ed.

γλῶσσαι πονηροί, τὸ ἔαυτῶν ποιοῦσαι, λέγουσαι κα-
κῶς, ἀπειδὴ καλῶς οὐκ ἐμάθον.

Θ. Οὐ γάρ δέος, μήποτε τόπῳ περιγράφηται τὸ
Θεῖον, ἢ δινιον γένηται, ἵν' ὅλον ἢ τῶν εὐπορωτέρων.
Ἐμὲ τε οὐκ ἀμείψουσιν οἱ εὐφημοῦντες, ἢ δυσφη-
μοῦντες (ώπερ οἱ βορδόρω μύρον ἀναιμγνύντες, ἢ
μύρω βόρδορον, καὶ τὰς ποιότητας τῇ ἐπιμείξι
συγχέοντες), ἵνα δυσχεράνω τὰς βλασφημίας ὡς μεθ-
ιστάμενος. Ἡ πολλὰ δὲ κατέβαλον χρήματα τοῖς
ἐπιανέταις, εἰ μὲ βελτίω τοῖς ἐπαίνοις εἰργάζοντο.
Νῦν δὲ οὐκ οὔτε τούτο ἔχει, πόθεν; ἀλλ' ὅπερ εἰμι,
τούτο μένω, καὶ δυσφημούμενος, καὶ θαυμαζόμενος.
Βροτὸς δ' ἀλλῶς τῆχεται (17) ἀργοῖς, φησὶν Ἰών-
καὶ διὰ πέτραν περιρρέων ἄφρος, ἢ πτετον αὖτας, ἢ
τινα τῶν δασέων καὶ ὑψηλῶν· τοσαῦτα αἱ γλῶσσαι
με περιρρέουσι, καὶ ἥμα φυλοσοφῶ τι τοιούτο πρὸς
ἔμαυτόν· ὡς Εἰ μὲν φευδῆς δὲ κατηγορῶν (18), οὐκ
ἔμοι μᾶλλον δὲ λόγος, ἢ ἔκεινον τὸ λεγόμενον ἀπέτατο,
καὶ ἐμὲ ὀνδραὶ βλασφημῇ· εἰ δὲ ἀληθῆς (19), ἔμαυ-
τὸν μᾶλλον ἢ τὸν λέγοντα αἰτιάσομαι (παρ' ἐμοῦ γάρ
ἔκεινον τὸ λέγειν, οὐκ ἔμοι τὸ εἶναι τοιούτῳ (20) παρὰ
τοῦ λέγοντος)· καὶ παραδραμῶν τὰς φωνὰς, ὡς οὐδὲν
οὖσας, ἔμαυτοῦ γενήσομαι, τούτο μόνον αὐτῶν κερ-
δαίνων τῆς μοχθηρίας, τὸ βιοῦν ἀσφαλέστερον. Τρί-
τον δ', δὲ καὶ μέγιστον ἔχει τι καὶ μεγαλοπρεπὲς, ἢ
λοιδορία, διτὶ μετὰ Θεοῦ βλασφημούμενα· οἱ γάρ αὐ-
τοὶ θεότητά τε ἀθετοῦσι, καὶ τὸν θεολόγον ὑδρίζουσιν.
Οὐκοῦν τούτων οὐδὲν δεινὸν, καὶ οἱ πολλοὶ νομίζω-
σιν· ἀλλ' διτὶ μηδεὶς ἔτι πιστεύεται πιστὸς εἶναι,
ιηδὲ τὴν ἀρετὴν ἀτεχνος (21) καὶ σκηνῆς ἐλεύθερος,
μηδὲ δὲν σφόδρα ἢ τὴν φυσήν ἐρήμωμένος, καὶ γνήσιος
εἰς εὐσέβειαν· ἀλλ' δὲ μὲν καὶ φανερῶς κακός, δὲ
πλάστημα καὶ χρῶμα ἔχει τὴν ἀπεικείαν, ἵνα κλέπῃ
τῷ φαινομένῳ.

lis et virtute simp ex, atque a fuso et simulatione
firmitate ac sincera pietate præditus sit; sed alias quodam morum facilitatem
larva tantum et colore quodam morum instituam.
C Tertium autem, in quo etiam malitium aliquid
atque in primis magnificum habet hæc maledicentia,
istud est, quod una cum Deo maledictis im-
petimur. Idem enim et deitatem rejiciunt, et de-
itatis præconem contumeliis afficiunt. Quamobrem
nihil horum grave est, tametsi id plerique existi-
ment; verum illud molestum, quod jam nemo sive
immunis esse credatur, quantumvis etiam animi
quidem aperte quoque malus est, alias vero pro-

Κ. Καὶ οἱ μὲν οὐδὲν δικοῦσι μέλανες διά τινας τοιού-
τους· οὐδὲ δυσγενεῖς, ἢ δυσειδεῖς, ἢ διανδροί, ἢ
ἀκόλαστος, πλειόνων οὔτως ἔχοντων· ἀλλὰ καθ' ἔαυ-
την ἔκαστος κρίνεται, καὶ οὐ κοινοῦται, οὔτε τῶν
ψεγομένων οὐδὲν, οὔτε τῶν ἀπαινουμένων. Τὸ δὲ τῆς
κακίας εἰς πάντας (22) κείται φρόλως, καὶ κοινὴ κατ-
ηγορία τοῦ παντὸς, μηδὲ τὸ παντὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ
τινῶν γίνεται. Καὶ τὸ δεινότατον, διτὶ μηδέρις
ἡμῶν ἰσταται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μέγα καὶ σεμνὸν (23)
ἡμῶν διαβαίνει μυστήριον. Τῶν γάρ τὰ ἡμέτερα κρι-
νόντων, δῆπει μικροῦ συμβαίνει, τοῖς τῶν ἀλλοτρίων
κριταῖς, οἱ μὲν ἐπιεικῶς εἰσιν ἡμεροὶ καὶ φιλάνθρω-
ποι, οἱ δὲ καὶ λαλῶν πικροὶ καὶ ἀγνῶμονες. Οἱ μὲν

¹¹ Job xvi, 3.

(17) **Βροτὸς δ'** ἀλλῶς τῆχεται. Ήσείς sic Elias
exponit: « Homo temere laudatoriis verbis intu-
mescit, altollitur. » Hinc etiam Schol. habet, θρα-
σύνεται.

(18) **Κατηγορῶν.** In quibusdam, κακηγορῶν, « de-
frectator, maledicus. » Quæ lectio vera Combeſilio
videtur. Reg. Cypr., κακηγορος.

(19) **Ἀληθῆς.** Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed.,

A ex iis, qui imbecilliore animo sunt, accidere queat),
aut aurum aliis fluens, aut pravæ linguae, quoδ
sunt est facientes, male videlicet loquentes, quoniam bene loqui non didicerunt.

I. Neque enim metuendum est, ne Deus loco
circumscribatur, aut venalis exsistat, ut totus di-
tiorum sit. Nec item me vel laudatores, vel vitu-
peratores immutabunt (quemadmodum qui cœno
unguentum, aut unguento cœcum admiscent, ac
per misionem qualitates confundunt), ut maledicos
sermones, tanquam a meipso mutatus, graviter et
iniquo animo feram. Nam multas profecto pecunias
laudatoribus numerarem, si me laudando melio-
rem efficerent. Nunc autem aliter se res 420 ha-
bet. Quod enim sum, hoc maneo, sive maledictis
afficiar, sive laudibus in cœdum ferar. *Homo au-
tem temere verbis natat, inquit Job* ²²; ac quantum
petram spuma, aut pinum, vel aliquam aliam den-
sam et proceram arborem auræ, tantum me lingue
circumfluunt, simulque hujusmodi quiddam mecum
commentor: Si falsa objicit accusator, non me
magis, quam eum, qui loquitur, hic sermo attie-
git, etiamsi me nominatim conviciis petat; si au-
tem vera, meipsum potius, quam eum, qui loqui-
tur, accusabo (a me enim illi sermonis materia
subministratur, non autem illius sermo causa est
cur talis sim), ac vocibus præteritis, ut quæ nihil
sint, mei ipsius ero, hoc unum ex eorum improbi-
tate commodi capiens, ut cautius vitam instituam.

C Tertium autem, in quo etiam malitium aliquid
atque in primis magnificum habet hæc maledicentia,
istud est, quod una cum Deo maledictis im-
petimur. Idem enim et deitatem rejiciunt, et de-
itatis præconem contumeliis afficiunt. Quamobrem
nihil horum grave est, tametsi id plerique existi-
ment; verum illud molestum, quod jam nemo sive
immunis esse credatur, quantumvis etiam animi
quidem aperte quoque malus est, alias vero pro-

lis et virtute simp ex, atque a fuso et simulatione
firmitate ac sincera pietate præditus sit; sed alias quodam morum facilitatem
larva tantum et colore quodam morum instituam.

X. Et certe non ideo statim omnes nigri judi-
cantur, quia nonnulli tales sint, nec ignobiles aut
deformes, aut ignavi, vel intemperantes et libidi-
nosi, quod plures ita se habeant: verum per se
quisque ac privatim expendit, nec eorum quid-
quam, quæ vel virtus, vel laudi dantur, communiter
omnibus attribuitur: hic contra vitium ad omnes
facile diffunditur, atque ob multorum, vel etiam
quorum modum culpam, universus ordo in invidiam et
crimen vocatur. Quodque omnium gravissimum est,
hæc criminatio non in nobis tantum sistit, verum
ad magnum et venerandum nostrum mysterium
transit. Etenim ex iis, qui res nostras expendunt

ἀληθές.

(20) **Τοιούτῳ.** Coisl. 1, τοιούτῳ.

(21) **Ἄτεχνος.** Reg. bm, ξενεχνος. Ad mārg.:
γρ. εὐεχνος καὶ μηδὲ σκηνῆς.

(22) **Εἰς πάντας.** Reg. hu, et Or. 1, εἰς
πάντα.

(23) **Σεμρότ.** Reg. hu, et Or. 1 σεβάσμιον.

(quod iis omnibus pene contingit, qui de rebus alienis iudicium sibi arrogant), alii admodum lenes et humani sunt, alii perquam acerbi et maligni. Illi enim improbitatem nostram ita vituperant, ut interim fidei doctrinam omni reprehensione liberent; hi autem in legem quoque ipsam, quasi vitii magistrorum, cuiquam conferant, idque praeferunt, cum in multis improbos antistites inciderint.

421 XI. Quid hæc, o viri, et quandiu insanimus? Non saltem sero sapiemus? Non expurgescemur? Non erubescemus? Non, si nihil aliud, hostium certe linguis, quæ falsa etiam crimina facile afflagent, vitabimus? Non immodeco huic contentionis studio finem imponeamus? Non cognoscemus, quænam quæstiones, et quatenus a nobis percipi possint, quænam vero vires nostras supererent? Quænam sint hujus temporis ac terrenæ confusio-
nis, quæ menti nostræ tenebras offundit: quænam autem futuri sæculi et cœlestis libertatis, ut tandem aliis contenti sinus, aliis vero purgemur, donec tandem postea perfectionem adipiscamur, ac desiderii finem consequamur? Non apud nos ipsos dis-
cernemus, quænam ne quærenda quidem omnino sint, quænam mediocriter, quænam contentiosis hominibus concedenda et relinquenda, quoquo modo se habeant, utpote quæ nullum doctrinæ nostræ detrimentum afferant? Quænam fidei soli, quænam etiam ratiocinationibus donanda? Pro quibus denique alacriter, non ferro et armis, sed rationibus pugnandum? Nam adversas quoque manus atque iis, qui nobis infensi sunt, abficiendum.

XII. Non unam hanc pietatis regulam nobis propositam esse duceamus, ut Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unam in tribus personis deitatem et potentiam adoremus, nihil supercolentes, nec sub-
colentes; (libet enim non nihil eos imitari, qui in his rebus sapienter se gerunt; alterum enim impossibile, alterum nefarium et impium est;) nec magnitudinem unam per nominum novitatem di-
secedentes? Non enim quidquam seipso majus aut minus est. Hoc quippe posito et constituto, cæteris etiam in rebus consentiemus, saltem qui eamdem Trinitatem colimus, atque ejusdem pene dogmatis et corporis sinus, ac superfluos et inutiles quæ-
stionum hujusce tempestatis stolones ac deflexus, tanquam communem quemdam morbum, excinde-
mus, ac de medio tollemus. An vero, ut ea, quæ

(24) Καὶ μάλιστα δταν. Sic Reg. bu. In ed., καὶ μάλισθ' ὅταν.

(25) Σωφροτήσομεν. Reg. hm, σωφρονήσωμεν, εἰς δεῖνερα, ἐκνήψωμεν... φυλαξώμεθα... παυσώμε-
θα... γνωσώμεθα.

(26) Ἐκισκοτούσης. Sic Regg. hm, hu. In ed., ἐπισκοπούσης.

(27) Τελεσθησόμενος. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1. Male in ed., τελευσθησόμενος, « ini-
tiandi. »

(28) Παρετέον τοῖς φιλέρισιν. Sic optime Reg. hu, Or. 1, Jes., etc. In ed., παραιτητέον τοῖς φιλ-
έρεσιν.

(29) Τὸ πνεῦμα τὸ δημιορ. Sic Regg. plures, Or. 1, etc. In ed., καὶ ἀγίου πνεῦμα.

Α γὰρ ἡμᾶς αὐτοὺς κακίζουσι τῆς μοχθηρίας, ἀφίέντες τὸ δόγμα τῆς μέμψεως· οἱ δὲ καταιτῶνται τὸν νόμον αὐτὸν, ὡς κακίας διδάσκαλον, καὶ μάλιστα ὅταν (24) πολλοὶ ἐντύχωσι πονηροῖς τῶν προσαστατικῶν.

**IA'. Tί ταῦτα, ὁ οὔτοι, καὶ μέχρι τίνος; Οὐ πε-
φρονήσομεν (25) ὅψε γοῦν; Οὐκ ἐκνήψομεν; Οὐκ
αἰσχυνούμεθα; Οὐκ, εἰ μή τι ἄλλο, τὰς τῶν ἔχθρων
φυλαξέμεθα γλώσσας, αἱ καὶ τὰ φευδὴ ἔρδινας ἐπ-
ηράζουσιν; Οὐ παυσώμεθα τῆς δέραν φιλονεικίας; Οὐ γνωσώμεθα, τίνα μὲν ἡμῖν ἔφικτά τῶν ζητουμέ-
νων, καὶ μέχρι τίνος· τίνα δὲ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύ-
ναμιν; Καὶ τίνα μὲν τοῦ παρόντος καιροῦ, καὶ τῆς
κάτω συγχύσεως ἐπισκοτούσης (26) τῇ διανοίᾳ· τίνα
δὲ τοῦ μέλλοντος αἰώνος, καὶ τῆς ἐκσιθεν ἐλευθερίας·
ἴνα τὰ μὲν στέργωμεν τέως, τοῖς δὲ καθαιρώμεθα
ἄς ὑστερὸν τελεσθησόμενοι (27) καὶ στησόμενοι τῆς
ἐφέτεως; Οὐ διαιρήσομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τίνα μὲν
οὐδὲ ζητητέον παντάπασι, τίνα δὲ ὑπὲρ ὧν μετρίως,
τίνα δὲ συγχωρητέον καὶ παρετέον τοῖς φιλέρι-
σιν (28), ὅπως ἀν Ἑχῇ, ὡς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν πα-
ραβλάπτοντα; Καὶ τίνα μὲν τῇ πίστει δοτέον μάνη,
τίνα δὲ καὶ τοῖς λογισμοῖς; Υπὲρ δὲ τίνων καὶ πο-
λεμητέον ἐκθύμως. λογικῶς, ἀλλ' οὐχ ὀπλιτικῶς;
Τὸ γὰρ καὶ χείρας ἀνταίρειν, παντελῶς ἐξω τῆς ἡμι-
τέρας αὐλῆς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς ἀπορήσειν.
αποιλεῖ, πρorsus a caula nostra alienum est,**

C IB'. Οὐχ ἕνα μὲν δρον εὐαεβείας ἡγιασμέθα,
προσκυνεῖν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
δικιον (29), τὴν μίαν ἐν τοῖς τριστιθετά τε καὶ
δύναμιν, μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες (30)
(ἴνα μικρόν τι καὶ αὐτὸς μεμήσωμαι τοὺς περὶ^{τοῦ}
ταῦτα σοφούς· τὸ μὲν γὰρ ἀδύνατον, τὸ δὲ διστέος),
μηδὲ μέγεθος ἐν ὁγομάτων καινότησι διακόπτοντες;
Οὐδὲν γὰρ ἔντοῦ μείζον, ή ἐλαττον. Τούτου γοῦν
ώρισμένου, καὶ τὰλλα δύμονήσομεν, οἱ γοῦν τῆς αὐ-
τῆς Τριάδος, καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν δόγματος τε καὶ
σώματος· τὰς τε περιττὰς καὶ ἀχρήστους παραμά-
δας καὶ παρεξόδους τῶν νῦν ζητημάτων, ὑπὲρ τι
νότημα κοινὸν (31), ἐκκάθισμέν τε καὶ ἀναρήσομεν.
Ἡ οὐχ ἡρκει μοι (τὰ γὰρ ἔτι (32) πόρφρωθεν ἐν λέ-
γειν) τὸ Μοντανοῦ πονηρὸν πνεῦμα κατὰ τοῦ ἀγίου
Πνεύματος, καὶ τὴν Νοβάτου (33) θρασύτης, εἴτε

(30) Μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες.
Sic Reg. bu, et Or. 1. In ed., μηδὲ ὑπερσέβοντες,
μηδὲ, etc. Gregorius his verbis perstringit. Euno-
mium, qui gradus in Trinitate conatus est indi-
cere, docens « Patrem excellentiori cultu, ὑπερ-
σέβειν, adorandum; inferiori vero, ὑποσέβειν, Fi-
lium ac Spiritum sanctum. » Sed impium est, ho-
norem vel ampliorem, vel minorem iis deferre, qui
essentia et natura non differunt.

(31) Κοινόν. Reg. a, κατινόν, « novum. »

(32) Έτι. Sic Coisl. 1, et Or. 1. Deest in ed.
(33) Νοβάτου. Sic Reg. Cyp. In ed., Νοβά-
του. De Montani et Novati erroribus agit Theologus
in Or. xxv, in laudem Hieronis, n. 15; Novatiani
« Catharos, » seu « puros » se vocabant.

οὐν (34) ἀκάθαρτος καθαρότης, τῷ τοῦ βῆματος εὐ-
πρεπεῖς τοὺς πολλοὺς δελεάζουσα· καὶ ἡ Φρυγῶν (35)
εἰτέται καὶ νῦν μανία, τελούντων τοι καὶ τελουμένων
μικροῦ τοῖς παλαιοῖς παραπλήσιαι· καὶ ἡ Γαλατῶν
δύνα: (36) πλουτούντων ἐν πολλοῖς τῆς ἀσεβείας
δύναται, καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου
διαίρεσις, καὶ ἡ τῶν νῦν σοφιστῶν (37) ἐντεῦθεν
ὑπαδιαιρεσις, τοσούτον διαφερόντων, δύσον γλώσσα
λάλος τῆς ἀργοτέρας; Ἄλλ' ἔτι καὶ ἡμεῖς πρὸς
ἡμᾶς αὐτοὺς σχεδόν τι διαφερόμεθα, οἱ περὶ τὸ κε-
φάλαιον ὑγιαίνοντες, καὶ ὑπὲρ τῶν αὖτῶν καὶ πρὸς
τοὺς αὐτοὺς στασιάζοντες.

ΙΓ'. Λέγω δὴ τὴν Ἑναγχος ἡμῖν ἐπαναστᾶσαν ζυ-
γομαχίαν ἀδελφικήν (38), ἐξ ἣς καὶ Θεὸς ἀτιμάζε-
ται (39), καὶ ἀνθρωπος. Ὁ μὲν οὐδὲ γεννηθεὶς ὑπὲρ
ἡμῶν δύλως, οὐδὲ τῷ σταυρῷ προστηλωθεὶς· δῆλον
δὲ, ὅτι οὔτε ταφεῖς, οὔτε ἀναστὰς, διτισιν ἐδοξεῖ τῶν
κακῶν φιλοχρίστων· ἀλλ' ἐνταῦθα (40) μόνον τι-
μώμενος, οὐ τὸ τῆς τιμῆς ἀτιμία καθέστηκε (41),
καὶ διὰ τοῦτο εἰς δύο ιερούς τεμνόμενος, ἢ συντιθέ-
μενος· ὁ δὲ οὐ τελέως προσδαμβανόμενος, ἢ τιμώ-
μενος, ἀλλὰ τῷ μεγίστῳ παραρρίπτούμενος καὶ
ἀποξενούμενος, εἰπερ μέγιστον ἐν ἀνθρώπου φύσει
τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ ἡ τοῦ νοῦ δύναμις. Ἐχρῆν γάρ,
ἐπειδὴ θεότης ἤνωται (42), διαίρεσθαι τὴν ἀνθρω-
πότητα, καὶ περὶ τὸν νοῦν ἀνοηταίνειν τοὺς τέλλα
σοφούς· καὶ μὴ δύον με σώζεσθαι, δύον πταίσαντα
καὶ κατακριθέντα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου (43)
παρακοῆς, καὶ κλοπῆς τοῦ ἀντικειμένου· ὡς ἐλα-
τοῦσθαι τῷ μὲν Θεῷ τὴν χάριν, ἡμῖν δὲ τὴν σωτη-
ρίαν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμῖν
ἢ πόλεμος τοῖς παρὰ Θεοῦ σεσωμένοις, καὶ τοσοῦτον
τὸ περιδύνημα τοῦ στασιώδους, ὥστε καὶ ταῖς τῶν
δύλων φιλοτιμίαις τοῦτο ἔχρησαμεν, καὶ ὑπὲρ (44)
ἄλλοτρών θρόνων ίδιας ἔχθρας ἀναιρούμεθα· δύο τὰ
μέγιστα περὶ ἐν ἔξαμαρτάνοντες, ἐκείνων τε τὸ φιλ-
αρχον ὑπεκκαλόντες, καὶ αὐτοὶ τοῦ οἰκείου πάθους
ἴρεισμα τοῦτο λαμβάνοντες, καθάπερ οἱ κρημνιζό-
μενοι τὰς πλατείαν πέτρας, ἢ τῶν θάμνων τὰς στεψή-
ροτέρας.

(34) Εἰτ' οὐν. Sic Or. I. In Reg. bm, ἄτιμον. In ed., εἰτοῦν.

(35) Καὶ ἡ Φρυγῶν, etc. « Et Phrygum, » etc.
In ea regione Montanus suos errores sparsit. Unde
ejus discipuli « Cataphyges » sunt appellati.

(36) Ἡ Γαλατῶν ἄρα. Hic « Marcellianos » si-
gnificare videtur, qui personarum Trinitatem cum
Sabbilio negabant. Marcellus autem erat Galata; et
alludit Gregorius ad hanc Pauli verba ad Gal. iii, 1,
« O insensati Galatae, » etc.

(37) Σοφιστῶν. Ad marginem Regli cod. hu positi-
tur, Εὐνοματῶν. Sic quidem Elias; Billio autem non
placet. Certe Gregorius eos intelligit, qui paulo mi-
nus dividebant, quam Arius. Non enim per διαφε-
ρόντων intelliguntur ii, qui Arianos « superant, » ut
interpretatur Billius, sed qui ab eis « discrepant »
et « dissident. »

(38) Ζυγομαχῶν ἀδελφικῶν. Intelligenda hæc
de « Apollinari, » quem wittius tractat Gregorius,
quod eum aliquando ad saniorem mentem reditu-
rum speraret.

A adhuc longius remota sunt, præterea, non mihi
sufficiebat pravus adversus Spiritum sanctum Mont-
tani spiritus, et Novati audacia, sive impura 422
puritas, quæ nominis honestate multitudinem in-
escat, et Phrygum adbuc vigens initiantium et ini-
tiatorum furor, fere veterum furori similis, et Ga-
latarum, impietatis nominibus affluentium, demen-
tia, et Sabellii contractio, et Arii divisio, atque
hinc nata sophistarum hujus temporis subdivisio,
qui tantum ab illis, quantum loquax lingua a tarda
et inertis, discrepant? At nos etiam adversus nos
ipsos pene contendimus, qui, quantum ad caput
attinet, belle valemus, ac pro iisdem et adversus
eosdem contendimus.

ΙΧ'. De fraterno illo dissidio, quo nuper inter
nos exstitit, loquor, ex quo et Deus et homo
ignominia afficiuntur; ille videlicet nec pro nobis
quidem omnino genitus, et cruci affixus, ac proinde
nec sepultus, nec a morte revocatus, quemadmodum
nonnullis Christum præpostere amantibus
placuit; verum hic tantum honoratus, ubi honor in
dederis et contemptum recidit, atque ob eam cau-
sam in duos filios dissecutus aut compositus: hic
autem non perfecte assumptus, aut honore affectus,
sed maxima ex parte abjectus et ab alienatus, si-
quidem maximum quid in hominis natura est di-
vina imago et mentis facultas. Oportebat enim
scilicet, posteaquam deitas unita esset, humanita-
tem dividi, ac circa mentem homines, alioqui sa-
pientes, insipientes evadere, meque, qui totus ca-
cidi, atque ob primi hominis inobedientiam et
diaboli fraudem condemnatus sum, non omni ex
parte salutem consequi, ut ita et Dei beneficium,
et nostra salus inminuat. Ad quam indignitatem
illud etiam accedit, quod qui a Deo salute donati
sumus, hominum causa bellum gerimus, tantumque
in nobis contendendi studium exuberat, ut ipsum
quoque aliorum ambitionibus commodeamus, ac pro
alienis thronis proprias inimicitias suscipiamus, in
una re duo gravissima peccata committentes, curi
nimis et eorum ambitionem inflammamus, et
ipsi viliose nostræ affectionis hoc adminiculum

(39) Ἀτιμάζεται. Plures Regg. et Or. I, ἀτιμοῦ-
ται.

(40) Κακῶς φιλοχριστῶν ἀλλ' ἐνταῦθα, etc.
Sic designantur Apollinaristæ, qui contendebant,
Christum a Catholicis in duos filios dividi, quod
duas naturas, divinam scilicet et humanam, inte-
gras in eo admitterent.

(41) Καθέστηκε. Deest in Reg. bm, et Or. I.

(42) Ἔνωται. Elias interpretatur: « unita est
carni. » Recte quidem, licet aliter sentiat Billius.
Hic enim Gregorius exagitat Apollinaristas, qui
animam a Christo assumptam non fuisse, at-
que Verbum animæ vices suppleuisse volebant,
quod Theologus appellat, περὶ τὸν νοῦν ἀνοη-
ταίνειν, « circa mentem insanire. »

(43) Πρωτοπλάστου. Reg. hu, Or. I, Jas., πρώ-
του.

(44) Καὶ υπερ, etc. Hic designat Gregorius An-
tiochenam sedem, de qua contendebant Meletius et
Paulinus.

accipiamus, quemadmodum, qui **423** in præceps feruntur, propinquas petras aut firmiores frustices.

XIV. Verum nobis potius curandum erat, ut eos **A** per quietem nostram imbecilliores redderemus. Sic enim reclins ipsis, quam pro ipsis dimicantes, consuleremus. At nunc alii, mea quidem sententia, perquam misere se belli socios adjungunt, et viceissim belli socios accipiunt, adeo ut mundus, qui diuturno labore vix tandem et paulatim, nec sine multorum sanguine collectus fuerat, in duas jam contrarias partes divisus sit: quicunque autem paci student, mediosque se profitentur, ab utrisque male mulctantur, utpote qui vel contemptui sint, vel etiam bello lassessantur. A qua parte cum nos quoque hodierno die stenus, qui haec reprehendimus, ac propterea cathedram certaminis et invidias plenam accipimus, haud mirandum erit, si ab utrisque conteramus, ac post multos labores et sudores de medio submoveamur; ut sublato intermedio pariete atque omni impedimento, minus jani atque omni animorum impetu sese mutuo convulnnerent. **B** Enimvero haec sedare alique comprimere, maxime guidem Dei fuerit, qui omnia tanquam vinculis quibusdam constringit; deinde autem etiam hominum eorum, qui honestatem colunt, atque concordiae bonum cognitum et perspectum habent: illud quidem bonum a Trinitate exorditur, cui nihil æque proprium est, ac naturæ unitas, et in seipsa concordia; cuius boni participes sunt angelii, et divinæ potestates; quæ et cum Deo, et secum pacifice se gerunt; progradientur etiam ad res omnes creatas, quarum ornamentum in concordia situm est; apud nos denique versatur, quoad animalium quidem per mutuum viriutum comitatum et aut elementorum inter se concinnitate in alique proportionem, quarum altera pulchritudo, altera sanitas, et est, et appellatur.

XV. Quanquam autem illud quoque Salomonis prædicem, qui, ut aliis omnibus rebus, ita bello etiam ac paci tempus statuit⁴⁴; hoc unum tamen adjiclam, utriusque quidem rei tempus observandum esse (quandoquidem, juxta illius legem et sermonem, honeste interdum bellum geri potest), quan- diu autem licet, propensiores ad pacem esse debe- mus, hoc enim sublimius est et divinus. Absurdum quippe fuerit existimare, concordiam privatum quidem optimam **424** rem esse, at publice non perinde utilem et fructuosam: ac domum quidem illam et civitatem optime gubernari, quæ vel nullis omnino, vel certe minimis dissidiis laboreti, aut si laboreti, quamprimum ad se redeat, morboque li-

⁴⁴ Eccle. iii. 8.

(45) Συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦται. Billius, « simul pugnant, et simul oppugnantur. » Non recte quidem. Elenim vocis Græcæ haec est vera notio, συμμαχέω, « arma consocio, sum in bello societate; » συμμαχοῦμαι, « bellii socios habeo. » Haec ad Antiochenum schisma referri videntur.

(46) Οστοῖς. Reg. Cyp., et hu, oīc.

(47) Ἀρξάμενος. Reg. Cyp., ἀρχόμενον.

(48) Προσλθδρ δέ. Sic nos cuin Reg. hu. Editi omittunt δέ. Edit.

C **IA'.** Δέον χάκεινους ποιεῖν διὰ τῆς ἐσυτῶν ἀπραγμοσύνης ἀσθενεστέρους. Οὗτο γάρ δὲ μᾶλλον αὐτοῖς, ή πολεμοῦντες ὑπὲρ αὐτῶν ἔχαριζομεθα. Νῦν δέ οἱ μὲν συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦνται (45) λίτιν ἀλεινῶν, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ· ὥστε καὶ εἰς διοι μοιρας ἀντιπάλους ἡδη τὸν κόσμον ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦτο σὺν πόνῳ μόγις, καὶ κατὰ μικρὸν συναχθέντα, καὶ πολλῶν ἀλμασιν. «Οσον δὲ εἰρηνικὸν τε καὶ μέσον, ὅπ' ἀμφοτέρων πάσχει κακῶς, ή καταφρονούμενον, ή καὶ πολεμούμενον. » Όν καὶ ἡμεῖς δυτες σήμερον οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τὴν καθέδραν ταῦτην δεξάμενοι, τὴν ἐπίμαχον καὶ ἐπίσθοντον. Θαυμαστὸν οὖδὲν, εἰ ὅπ' ἀμφοτέρων ἐκτριβείημεν, καὶ σταήμεν ἐν τοῦ μέσου μετά τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας καὶ πόνους, ἵν' ἐγγύθεν ἀλλήλους βάλλωσι, καὶ παντὶ τῷ θυμῷ, μηδενὸς δύντος ἐν μέσῳ διατειχίσματος καὶ κωλύματος. Ταῦτα σύν ὅρισι καὶ στήσαι μάλιστα μὲν Θεοῦ, τοῦ πάντα συνδέοντος. Ἐπειτα δέ καὶ ἀνθρώπων, δοσις (46) τὸ καλὸν διεσπούδασται, καὶ τὸ τῆς ὁμονοίας ἀγαθὸν τηνωρίζεται· ἀπὸ μὲν τῆς Τριάδος ἀρξάμενον (47), ήσ οὖδὲν οὕτως ἴδιον ὡς τὸ ἐν τῇ φύσει, καὶ πρὸς ἐσυτὴν εἰρηναῖον· μεταληφθὲν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν καὶ θείων δυνάμεων, αἱ καὶ πρὸς θεὸν καὶ πρὸς ἄλλιας εἰρηνικῶς ἔχουσι· προελθὸν δὲ (48) μέχρι πάσης τῆς κτίσεως, ήσ κόσμος τὸ ἀστασίαστον· ἐν ἡμῖν δὲ πολιτευσάμενον (49), κατὰ μὲν φυχὴν τῇ τῶν ἀρετῶν ἀντακολουθήσει καὶ κοινωνίᾳ, κατὰ δὲ σῶμα τῇ τῶν μελῶν ἢ τῶν στοιχείων πρὸς ἀλλῆλα εὐαρμοστία καὶ συμμετρία· ὧν τὸ μὲν καλός, τὸ δὲ ὑγεία ἔστι τε καὶ δυνομάζεται.

societatem; quoad corpus autem, per memororum

IE'. Ἐπαινῶ (50) δὲ εγωγε καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος, ὥστε παντὶ πράγματι, οὕτω δὲ καὶ πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ νομοθετούντος καιρόν. Ἐκείνο προσήσω μόνον, ἀμφοτέρων μὲν τὸν καιρὸν τηρητόν, ἐπειδὴ καὶ πολεμεῖν ἔστι ποτὲ καλῶς (51), κατὰ τὸν ἐκείνου νόμον καὶ λόγον· ἔως δὲ ἂν ἔσῃ, πρὸς τὴν εἰρήνην μᾶλλον ἀποκλιτέον· τοῦτο γάρ οὐ φῆλτερόν τε καὶ θεοειδέστερον. Ως ἔστιν ἀτοπον, ίδια μὲν ὅριστον ὑπολαμβάνειν τὸ τῆς ὁμονοίας, δημοσίᾳ δὲ μὴ λυστέλεστατον. Καὶ οἰκεῖαν μὲν καὶ πόλιν ταῦτην ὅριστα διοικεῖσθαι, ήτις δὲν μηδὲν ἢ ὡς ἐλάχιστα στασάζη (52) πρὸς ἐσυτὴν, ή τοῦτο πάσχουσα, τάχιστα ἐπανίη (53) καὶ θεραπεύηται· τῷ δὲ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας ἄλλο τι βέλτιον εἶναι καὶ πρεπωδέστερόν.

(49) Πολιτευσάμενον. Reg. hu, et Or. I, πολιτευόμενον.

(50) Ἐκανῶ. Reg. hu, ἐπαινῶν.

(51) Καλῶς. Deest in Reg. bmo.

(52) Στασάζη. Reg. hu, et Or. I, στασάζοι.

(53) Ἐκανή. Sic nos cum Or. I. Reg. bm, ἐπενετη. Apud Montac., ἐπανήκη. Editi, ἐπενετοι. Edit.

Καὶ αὐτὸν μὲν ἔκαστον, διπάς δὲ πρὸς ἑαυτὸν εἰρη-
τεύῃ, σπουδάζειν (εἰρήνη δὲ τὸ (54) καθ' ἔκαστον
αἱρετὸν, καὶ τὴν τῶν παθῶν δεσποτεῖα)· πρὸς δὲ
τοὺς ἄλλους μὴ τὸν αὐτὸν φαίνεσθαι, ἀλλ' ἡγεῖσθαι
δόξαν ἑαυτοῦ, τὴν τοῦ πλησίον κατάλυσιν. Καὶ τὸν
μὲν Θεὸν ἀφίέναι (55) κελεύειν καὶ τοὺς ἀμαρτά-
νουσιν εἰς ἡμᾶς, μὴ διὰ ἐπτάκις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις
τοσοῦτον, ὡς τοῦ ἀφίέναι προξενοῦντος·
ἡμᾶς δὲ καὶ τοὺς οὐδὲν ἀδικοῦσι προθυμότερον ἐπ-
ηρεάζειν, η̄ παρ' ἄλλων εὐεργετεῖσθαι. Καὶ τοσαύτην
μὲν (56) εἰδέναι τοὺς εἰρηνοποιοὺς ἀποκειμένην μα-
καρίστητα, ὡστε καὶ υἱὸν Θεοῦ προσαγορεύεσθαι
μόνους ἐν τῇ τάξει τῶν σωζομένων (57)· αὗτοὺς δὲ
καὶ φιλέχθως ἔχοντας, ἐπειτα οἰεσθαι καὶ (58) φίλα
πράττειν Θεῷ, τῷ παθῶντι (59) δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς
ἑαυτὸν εἰρηνεύσῃ, καὶ καταλύσῃ τὸν ἐν ἡμῖν πόλε-
μον.

αὐτοι, διμ inimicitarum et similitudinam amore
qui pro nobis, ut nos secum in gratiam reduceret,
supplicio affectus est, rem gratiam facere arbitremur

I⁴. Μηδαμῶς, ὡς φίλοι καὶ ἀδελφοί, οὕτω δια-
νοώμεθα. Αἰδεσθῶμεν τὸ δῶρον τοῦ εἰρηνικοῦ, τὴν
εἰρήνην, ἣν ἐνθένδε ἀπιών ἀφῆκεν ἡμῖν, ὡστερ δόλο
τι ἔξιτηριον (60). Ἐνα πόλεμον εἰδῶμεν, τὸν κατὰ
τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Εἴπωμεν ἀδελφοί καὶ
τοὺς μισοῦσι τὴν ἡμᾶς, ἀν δρα δέχωνται. Συγχωρήσωμέν
τι μιχρὸν, ἵνα τὸ (61) μεῖζον ἀντιλάθωμεν, τὴν ὁμό-
νοιαν. Ἡττηθῶμεν, ἵνα νικήσωμεν. Ὁρέτε νόμους
ἀθλήσας, καὶ παλαιστῶν ἀγώνισματα, οἱ τῷ κάτω
κείσθαι πολλάκις νικῶσι τοὺς ὑπερχειμένους. Τού-
τους ζητῶσωμεν, μὴ τῶν δαιτυμόνων τοὺς ἀπληστο-
τέρους, η̄ τῶν ἐμπόρων· ὃν οἱ μὲν ἀμέτρως ἐμφο-
ρθεντες τῶν προκειμένων, οἱ δὲ τὴν ναῦν φορτί-
σαντες, θάττον ἐβράγησαν καὶ συγκατέδυσαν, η̄ τι
τῆς ἀπληστίας ἀπέλαυσαν, ἵνα μικρὰ κερδάνωσι, τὰ
μεγάλα ζημιαθέντες. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα καὶ βοῶ καὶ
διαμαρτύρομαι, καὶ τὸ τῆς Γραφῆς ποιῶν οἱ παύσο-
μαι· Διὰ Σωτὸν σωτηρίσμοιμαι, καὶ διὰ Ιερουσα-
λήμ οὐκ ἀπήσω· καὶ γάρ ἐκλεπτεὶ η̄ ψυχὴ μου
ἐπὶ τοῖς ἀτριφούμενοις, οἵτινες οὐ τραυματίαι μαχα-
ρας, οὐδὲ τραυματίαι λιμοῦ γινόμεθα (62), τραυμα-
τίαι δὲ φιλοδοξίας η̄ φιλαρχίας· ὡς μηδὲ τὸ ἐλεῖσθαι
μᾶλλον η̄ τὸ μισεῖσθαι (63) συμβαίνειν τοὺς πίπτουσιν.
Τμεῖς δὲ, εἰ μὲν δέχοισθε τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτο
διμεινὸν ἀμφοτέροις· εἰ δὲ διαπνούστε καὶ ἀποτέμ-
ποιοισθε, νικῶντος τοῦ πάθους τὸν λογισμὸν, ἐμοὶ μὲν
ἰκανῶς ἀφωσίωται καὶ τὰ πρὸς Θεὸν, καὶ τὰ πρὸς ἀν-
θρώπους· οὐδὲν γάρ, οἶμαι, πλέον ζητήσει τις, οὐδὲ
τῶν σφόδρα εἰρηνικῶν τε καὶ φιλοθέων· ὑμεῖς δ' ἀν
εἰδεῖτε τὰ ἔξης (64). Οὐ γάρ ἐγώ τι προσθήσω τῶν

A beretur; reipublicæ autem ecclesiasticæ aliud quid-
quam bono pacis melius ac prestabilius esse: et
unumquemque quidem, ut secum pacatus sit, omne
studium adhibere (pax enim illud est, quod quis-
que privatim expeit, atque in turbulentas animi
permotiones imperium); erga alios autem non
eumdem se præbere, verum proximi oppressionem
gloriam suam ducere: id etiam absurdum fuerit
existimare, quod, cum Deus quidem iis, a quibus
laesí fuerimus, non solum septies, sed æpius, ac
toties noxas remittere jubeat, quod videlicet re-
missione remissionem conciliat^{**}: nobis autem licitum
sit, eos etiam a quibus nulla nobis injuria
illata est, libentiori animo divexare, quam ab aliis
beneficio affici: ac cum tantam quidem beatitudi-
nem pacificis reconditam esse perspectum sit, ut
in electorum ordine, soli filii Dei vocentur^{***}; nos
tenemur, in ea tamen opinione versemur, ut Deo,

C **A⁴¹**. Absit a nobis, o fratres et amici, nœc ani-
mi sententia. Pacifici illius munus, hoc est pacem,
revereamur, quam nobis hinc discedens quasi
aliud quoddam legatum reliquit^{**}. Unum hoc bellum
agnoscamus, quod cum adversariis potestati-
bus committitur. Eus quoque, qui nobis infesti
sunt, fratrum nomine appellenus, si tamen id sequo
animo patientur. Exiguum quiddam concedamus,
ut, quod majus est, recipiamus, nimirum conces-
sionem. Vinci nos sinamus, ut vincamus. Videate pa-
laestra leges, et athletarum certamina, qui ex eo
plerumque, quod humi jacent, iis, qui supra siti
sunt, victoriā extorquent. Hos æmulemur, non
inxplebiliores convivas aut mercatores, qui partim
immoderate appositis epulis ingurgitati, partim ni-
miis mercibus onerata nave, ventrem potius disru-
perint, ac navim secum demerserint, quam ut ex
hac inexplibili aviditate fructum ullum cōperint,
amissis maximis ut exigua tuerentur. Atque ipse
quidem hæc clamo et contestor, nec, quod ait
Scriptura, facere desinam: Propter Sion non fasse-
bo, et propter Jerusalem non quiescam^{**}. **425** De-
ficit anima mea propter interfectos^{**}, quos quidem
non gladius aut fames, sed gloriae et Imperii amor
sauciavit; ita ut, qui cadunt, non miserationem
magis quam odium sui excident. Vos autem, si
sermonibus meis parueritis, melius utrisque id
fuerit; sin autem, affectu ratione superante, con-
temnendos eos et repudiandos duxeritis, ipse qui-
dem, et quantum ad Deum, et quantum ad homi-

^{**} Matth. xviii, 22. ^{**} Matth. v, 9. ^{**} Joan. xiv, 27. ^{**} Isa. lxii, 1. ^{**} Jer. iv, 31.

(54) Εἰρήνη δὲ τό, etc. Reg. hu, εἰρήνη δὲ η̄ τοὶ, etc.

(55) Ἀφιέραι. Sic plerique codū. In ed., παρ-
τέναι.

(56)

Mér.

Sic

Regg.

bm,

hu,

Or. 1,

etc.

Deest

in

ed.

nes, officio meo satisfeci; neque enim quisquam, tametsi pacis admodum studiosus Deique amore praeditus, a me, ut opinor, amplius aliquid requireat; vos vero, quae deinde sequentur, videritis. Nec enim asperius aliquid adjiciam, quandoquidem filii patræ cere lex paterna est. Utinam autem magnum illum judicem propitium et pacatum vobis experiri contingat, et nunc, et in die retributionis, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in secula saeculorum. Amen.

(65) Τύχοιτε. Sic Reg. hu, Coisl. 1, Or. 1, etc.
In ed. τύχοι.

(66) Καὶ τὸ κράτος. Hæc desunt in plerisque

τραχυτέρων, ἐπειδὴ παιδῶν φείδεσθαι πατέρεις νόμος. 'Αλλ' ίλεω τύχοιτε (65) καὶ εἰρηνικοῦ τοῦ μεγάλου κριτοῦ, νῦν τε καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀνταπόδοσεως, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· φῇ δέξα καὶ τὸ κράτος (66) εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων (67). Ἀμήν.

(67) Τὸν αἰώνα. Sic Regg. bm, hu, etc. Deest in ed.

ORATIO XXIII (a).

Tertia de pace, quam post dissidium composuimus nos, qui ejusdem fidei sumus.

I. Zelus est servidus, Spiritus lenis, charitas benigna, vel potius ipsamet benignitas, spes longanimitas: zelus accendit, Spiritus mitigat, spes exspectat, charitas constringit, nec bonum, quod in nobis est, dissipari ac disfluere sinit, quamvis aliqui fluxæ fragilisque naturæ simus: atque e tribus unum, aut cum est, manet, aut cum mota et convulsa est, in integrum restituatur, aut cum abscessit, revertitur; non secus ac plantæ, quæ manibus per vim in diversum tractæ, simul atque dimituntur, statim ad sese, primamque suam naturam recurrent, idque sibi proprium esse ostendunt, ut invitæ quidem inflectantur, non invitæ autem erigantur. Vitium enim est natura quidem in prompitu, et facilis ad malum cursus, et funda in præcepis labens, aut etiam festuca quædam, quæ ad scintillam et ventum facile succeditur et inflammatur, et una cum suo fetu absumitur. **426** Flamma quippe materiæ fetus est, ac materia ipsam, non aliter atque improbos homines improbitas, absumit, tandemque cum suo alimento evanescit. Si quis tamen ad boni alicuius habitum pervenerit, eoque penitus imbutus fuerit, huius iam invitiū labi difficileius erit, quam ab initio bonum fieri. Quandoquidem bonum omne, tempore ac ratione confirmatum, naturæ vien obtinet, velut nesci quoque animis nostris infixa charitas, cum qua veram charitatem colimus, et quam charitate complexi sumus, atque totius vita præsidem et moderatricem nobis statuimus.

II. Ubi sunt igitur, qui res nostras, tam bene, quam male se habentes, studiose ac diligenter observant, non ut judicent, sed ut improbent; nec ut nobis gratulentur, sed ut insultent; et ut bona quidem calumniantur, mala autem tragicis verbis

* Alias XIII. Quæ autem 23 erat, nunc 25. — Habita post præcedentem, circa medium annum 379.

(68) Εἰρηνικὸς γ'. Sic postulat rerum series, quas in præcedenti Monito exposuimus. In ed., Εἰρηνικὸς β'.

(69) Σύστασιν. Or. 1, στάσιν.

(70) Οἱ δύσδοξοι. Reg. hu, et Coisl. 1, oī δρόδοσοι.

(71) Η ἀράκη συνδεῖ. Hæc verba in Reg. hu, et Or. 1, transferuntur infra post φύσεως.

(72) Καὶ τὴν κράτην ἔκτην γένοιτο. Hæc desunt

ΑΟΓΟΣ ΚΓ'.

B. Εἰρηνικὸς γ' (68) εἰς τὴν σύμβασιν. Ήν μετὰ τὴν σύστασιν (69) ἐποιησάμεθα οἱ δύσδοξοι (70).

A'. Θερμὸς δὲ ζῆλος, πρᾶον τὸ Πνεῦμα, φιλάνθρωπον δὲ ἀγάπην, μᾶλλον δὲ αὐτοφιλανθρωπία· μαρτύριον δὲ ἐλπίς. 'Ο ζῆλος ἀνάπτει, τὸ Πνεῦμα πρᾶνει, δὲ λατής ἀναμένει, δὲ ἀγάπη συνδεῖ (71), καὶ οὐκ ἐδικασθῆναι τὸ ἐν ἡμῖν καλὸν, καὶ εἰ σκεδαστῆς ἐσμεν φύσεως, καὶ τριῶν ἐν, δὲ οὔσα μένει, δὲ κινηθεῖσα καθίσταται, δὲ ἀπελθοῦσα ἐπάνεισται· καθάπερ τῶν φυτῶν δὲ βίᾳ χρεῖται μεταστόμενα, εἰτὲ ἀφέμενα, πρὸς ἑαυτὸν πάλιν ἐπανατρέγει καὶ τὴν πρώτην ἔκτην φύσιν (72), καὶ δείχνει τὸ οἰκεῖον, βίᾳ μὲν ἀποκλινομένα, οὐ βίᾳ δὲ ἀνορθούμενα. Φύσει μὲν γάρ πρόχειρον (73) δὲ κακία, καὶ πολὺς ἐπὶ τὸ χείρον δρόμος, ροῦς κατὰ πρανοῦς τρέχων, δὲ καλάμη τις πρὸς σπινθῆρα καὶ ἀνεμὸν φρδίων ἐξαποτομένη, καὶ γινομένη φλόξ, καὶ συνδαπανωμένη τῷ οἰκείῳ (74) γεννήματι. Ήγέρ γάρ γέλης γέννημα, καὶ δαπανᾷ τὴν ὑλὴν, ὡς τοὺς κακοὺς δὲ κακία, καὶ τῇ τροφῇ συναπέρχεται. Εἰ δέ τις ἐν ἔξει καλοῦ τινος γένοιτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ποιωθείη, τὸ μεταπεσεῖν ἐργαδέστερον, δὲ γενέσθαι ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ καὶ χρόνῳ (75) καὶ λόγῳ βεβιωθὲν ἀπαντά καλὸν, φύσις καθίσταται, καθάπερ καὶ δὲ ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, μεθ' οὓς λατρεύουμεν τῇ δυτικῇ ἀγάπῃ, καὶ διὰ τὴν ἡγεμονίσαμεν, καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστησάμεθα.

C. Ποῦ τοίνυν οἱ τὰ ἡμέτερα τηροῦντες ἐπιμελῶν, εὗ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα, οὐχ ἵνα κρίνωσιν, ἀλλ' ἵνα κακίσσωσιν· οὐδὲ ἵνα συνηθῶσιν, ἀλλ' ἵνα ἐφηθῶσι, καὶ τὰ μὲν καλὰ συκοφαντήσωσι, τὰ δὲ φαῦλα ἐπραγμάτευσι, καὶ ἀπολογίαν ἔχωσι τῶν οἰκείων κα-

in Or. 4.

(73) Πρόχειρον. Or. 1, πρόχειρος. Billius, ι Quantum enim in proclivi sit vitium, ingensque ad malum cursus pateat, atque unde in præcepis celerimē labenti siuile sit, aut etiam festucæ ciliata, quæ ad scintillam et ventum facile momento succeditur, flammæque efficit, una denum, i. etc.

(74) Τῷ οἰκείῳ. Reg. hu, et Or. 1, τῷ ιδίῳ.

(75) Καὶ χρόνῳ. Sic Regg. a, hu, et Or. 1. Deest καὶ in ed.

κῶν, τὰ τῶν πλησίον τραύματα (76); εἴθε δικαίως κρίνοντες! Ἡν γάρ δὲ τι καὶ χολῆς δρελος, κατὰ τὴν παροιμίαν (77), εἰ φόβῳ τῶν ἔχθρων ὑπῆρχεν εἶναι ἀσφαλεστέρους· νῦν δὲ μετὰ τῆς ἔχθρας, καὶ τῆς ἐπισκοπούσης τοῖς λογισμοῖς κακίας, ὑφ' ἡς οὐδὲ δὲ φόρος ἔχει τὸ ἀξιώπεστον. Ποῦ τοινυν οἱ μισοῦντες ἀπίστης καὶ θεότητα καὶ ἡμᾶς; τοῦτο γάρ δὲ πάσχομεν τὸ μεγαλοπρεπέστατον, δις μετὰ Θεοῦ κινδυνεύομεν. Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τῶν ἰδίων πράξις κρίται, τῶν δὲ ἀλλοτρίων ἀκριβεῖς ἔξετασται, ἵνα κάνταῦθι φεύδωνται τὴν ἀλήθειαν; Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τὰ τραύματα ἔχοντες, καὶ τοὺς μώλωπας δνειδίζοντες; οἱ τὰ προσκόμματα διασύροντες, καὶ τὰ πτώματα αὐτοὶ πάσχοντες; οἱ τῷ βορδόρῳ ἐγκαλινθαύμενοι, καὶ τοῖς σπίλοις ἡμῶν ἐπευφραίνομενοι; οἱ ταῖς δοκοῖς τυφλώττοντες, καὶ τὰ κάρφη προφέροντες, δι μήτε λυπεῖ λίαν ἐγκαίμενα, μήτε χαλεπὸν ἀποσκευασθῆναι καὶ ἀποφυσηθῆναι τῆς ὄψεως?

Γ'. Δεύτερο μετάσχετε τῶν ἀποδρήτων τῶν ἡμετέρων· καλοῦμεν ὑμᾶς εἰς τὸ συνέδριον, καὶ μισούμενοι· χρώμεθα διαιτηταῖς τοῖς ἔχθροις. (Ὥ τῆς αὐθαδείας, ἥ τῆς παρέργοις!) ἐν' ἀπέλθητε ἡσχυμμένοις καὶ ἡττημένοις, (τὶ τούτων (78) παραδόξετον;) μαθόντες ἡμῶν τὴν ὑγίειαν ἐξ ὧν ἡρθωσθαμέν. Οὐ γάρ περὶ θεότητος διηνέχθημεν, ἀλλ' ὑπὲρ εὐταξίας ἡγωνισάμεθα· οὐδὲ ὅποτέραν δεῖ τῶν ἀσεβειῶν (79) ἐλέσθαι μᾶλλον ἡμιφισθήσαμεν, εἴτε τὴν συναιρούσαν Θεὸν, ἥ τὴν τέμνουσαν, εἴτε (80) τὸ Πνεῦμα μόνον ἀπὸ τῆς θείκης οὐσίας, εἴτε καὶ (81) τὸν Γίδων πρὸς τῷ Πνεύματι, τὴν μίαν μοίραν, ἥ τὰς δύο τῆς ἀσεβείας. Ταῦτα γάρ, ὡς ἐν (82) κεφαλαιῷ περιλαβεῖν, τὰ νῦν ἀρρέφωσθήματα: ἐπειδὴ ἀναβάσταις ἐν τῇ καρδίᾳ τίθενται (83), οὐχ ὁμολογίας, ἀλλ' ἀρνήσως (84). οὐδὲ θεολογίας, ἀλλὰ βλασφημίας. "Ἄλλος γάρ ἀλλοῦ φιλοτιμότερος ἐν τῷ πλούτῳ τῆς ἀσεβείας, ὡς περ δεδοκίστες, οὐ τὸ ἀσεβεῖν, ἀλλὰ τὸ μέτρια καὶ ἔτερων φιλανθρωπία.

liberalior ac profusior est, perinde sique non id sed ne hac in re moderatiores sique humaniores sint, quam ceteri.

Δ'. Ἐμεῖς δ' οὐχ οὐτως. 'Ἄλλ' ὑπὲρ μὲν θεότητος συμφρονοῦμέν τε καὶ συμβαίνομεν, οὐχ δέ τον διαυτὴν η θεότης, εἰ μή μέγα τούτο εἰπεῖν, καὶ γεγναμένον χείλος ἐν καὶ φωνῇ μίᾳ, ἐναντίως ἥ οἱ τὸν πύργον οἰκοδομοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ μὲν γάρ ἐπὶ κακῷ συνεφρόνουν· ἡμῖν δὲ ἐπὶ παντὶ βελτίστῳ τὰ τῆς ὁμονίας, ἐν' ὁμοθυμαδὸν ἐν σόματι δοξάζωμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Γίδων, καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ τούτῳ λέγηται περὶ ἡμῶν, δις δικτος ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἐστιν, δι τοὺς ἐνοῦντας αὐτὸν (85) ἐνῶν, καὶ δο-

⁷⁶ Ματθ. viii, 4. ⁷⁷ Πσαλ. lxxxiii, 6. ⁷⁸ Γεν. xi, 1

(76) Τὰ τῶν πλησίον τραύματα. Εἰλας, τὰ τῶν ἀλλοτρίων πτώματα. Plures cod. pro τραύματα legunt πτώσματα.

(77) Κατὰ τὴν παροιμίαν. Ut est in proverbio. Η θεραπειαν hoc proverbium, inquit Elias, de illis qui inde capiunt utilitatem, unde utilitas nulla exspectabatur.

(78) Τι τούτων. Reg. bm, tres Colb., Jes., τι τούτου.

A exaggerent, siquaque ab alienis lapsibus excusationem vitiis suis querant? Utinam recte judicarent! Eset enim aliqua etiam bilis utilitas, ut est in proverbio, si inimicorum metu cautiores efficieremur: nunc autem cum odio et animi improbitate, quae rationi tenebras offundit, et ob quam ne vituperatio quidem ullam auctoritatem habet, ad judicandum accedunt. Ubi sunt igitur, qui divinitatem pariter et nos oderunt? Hoc enim ex omnibus, quae patimur, illustrissimum et magnificientissimum est, quod cum Deo periclitamur. Ubi sunt, qui suorum quidem mansueti et placidi judices sunt, alienorum autem severi censores, ut hic quoque facum veritati faciant? Ubi sunt, qui vibices nobis probrunt, cum ipsi vulnera habeant? Qui offendicula nostra exagitant, cum turpiter ipsi probabant? Qui maculis nostris gaudent, cum ipsi in cœno volutentur? Qui festucas nobis objiciunt, quae nec insidentes magnum dolorem afferunt, et facile depelli atque effari ab oculis possunt, cum interim ipsi trahium mole oppressi caligent?⁷⁹

III. Agite igitur, estote areanorum nostrorum participes; ad concilium vos, etiam exosi, vocamus; arbitris hostibus ultimur, (o insignem arrogantiā, vel potius fiduciam!) ut pudore suffusi victique recedatis, (quo quid magis novum ac mirumungi potest?) cognita nimirum, ex eo ipso quod segnolavimus, nostra sanitatem. Non enim de deitate dissensimus, sed ordinis ac disciplina causa certavimus; nec de eo inter nos contentio existit, ultra impietas potius ⁸⁰ eligenda esset, eane, quae Deum contrahit, an illa quae vel Spiritum sanctum dimitaxat, vel Filium quoque ipsum una cum Spiritu a divina essentia distribuit: alteramne, inquam, an utramque impietatis partem amplectemur. Hi enim, ut in genere dicam, hujuscem tempore morbi sunt; cum quidam sint homines, qui ascensiones in corde suo ponunt⁸¹, non confessionis, sed abjurationis: non theologiae, sed blasphemiae. Alius enim alio in impietatis opibus metuant, ne implis erroribus sese constringant, siat, quam ceteri.

IV. Nostra autem non eadem est ratio. Nam quod ad divinitatem attinet, non minus quam ipsa secum divinitas, nisi magnum hoc dictu sit, inter nos consentimus atque concordamus; labiumque unum et vox una sumus⁸², contra tamē atque ii, qui turrim olim exstruebant. Illi enim in malum conspirabant, nos autem ob pulcherrima quæque concordiam colimus, ut unanimes atque uno ore Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum glorificheremus, idque de nobis prædicetur, quod vere in no-

(79) Τὸν ἀσεβεῶν. Οὐον., τὴν ἀσεβείαν.

(80) Η τὴν τέμνουσαν, εἴτε τέμνουσαν, εἴτε, εtc. Plures codices habent, εἴτε τέμνουσαν, καὶ τέμνουσαν, εἴτε, εtc.

(81) Εἴτε καὶ. Sic plures cod. Deest καὶ in ed.

(82) Ετ. Deest in Reg. bm, et Or. 1.

(83) Τίθενται. Μοντακ., διατίθενται.

(84) Ἀρρήστως. Κοιλ. 1, ἀρνησις.

(85) Ερούρτας αὐτόν. Deest αὐτὸν in nonnullis codicibus. Κοιλ. 1 habet, αινούγεται αἰνῶν.

bis sit Deus³, eos a quibus unitur, uniens, et eos, a quibus gloria afficitur, loria afficiens; nec tantum prædicetur, sed etiam credatur. Verum alius de rebus contentio inter nos fuit: male etiam id quidem, non enim insinuabor (nec enim diabolus aditum ullum aut ausam, nec improbis linguis licentiam dari oportuit); non tamen tanta, quanta illis videtur, qui res nostras per calumniam insectantur. Nam cum fieri non posset, quin aliquid peccarremus, ut homines, nostrum hoc erratum fuit, quod nimis pastoris amore affecti sumus, nec ex duabus eximiis, uter magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. Hoc nostrum crimen est. Hoc nomine, qui volet, nos condeinet, aut absolvat. Hoc hæreticorum B præsidium est. Præter hoc nihil habetis, etiam si maxime cupiatis. *Muscae*, inquit ille, *cum in oleo moriuntur ac putrescant, ipsius suavitatem corrumpunt*⁴: livor quidem ea, quæ recta sunt, insicere volet, sed non poterit. *Omnium elemorum fortissima est veritas*, ut mihi et Esdræ videtur⁵.

428 V. Nos igitur quidem dissidia nostra inter nos componimus, ac componemus. Nec enim fieri potest, ut filii parentibus inique jus dicant, interveniente præsertim communii Trinitate, pro qua bello impetratur, et propter quam bellum haud geremus. Ego pacis sponsor sum, tantillus videlicet tantæ rei, quoniam Deus humiliibus dat gratiam⁶, sublimes autem usque ad terram deprimit⁷. Quid vobis illud proderit, o communes nostri pacificatores? Pacificatores namque estis, idque beneficij nobis inviti consertis. Non enim vos propterea pii estis, si quid nos aliqua in re vel parva vel magna peccemus; nos quidem ob vitium haud laudandi, si quid peccemus, vos autem nihilominus impii estis, quamvis nos peccemus; nisi etiam eo magis, quod laberibus acerbiores estis. Atque ut nos omnibus in rebus unanimes esse persiciatis, ex eoque perpetuam etiam hanc concordiam fore intelligatis, tametsi hujus rei fidem jam, ut opinor, vobis ea, quæ videtis fecerint, probus nimirum ac benignus pater, et filius obsequens, una sedentes, mutuumque sibi ipsis ornamentum afferentes; a quibus, si qui in vobis benevolentia concordiaque somites

A ξένων τούς δοξάζοντας· καὶ μὴ λέγηται μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστεύηται. Ἀλλὰ δέ ἐστιν ὑπὲρ ὧν διηνέχθημεν· κακῶς μὲν καὶ περὶ τούτων, οὐ γάρ ἀρνήσουμαι (ἐχρῆν γάρ μηδὲ μίαν διδόναι τῷ πονηρῷ πάροδον ἡ λαθῆν) (86), μηδὲ ταῖς πονηραῖς γλώσσαις ἐλευθερίαν, πλὴν οὐ τοσοῦτον, δοσον δοκεῖ τοῖς τὰ ἡμέτερα διαβάλλουσιν. Ἐπειδὴ γάρ ἔδει τι καὶ ἀμαρτάνειν (87), δυτας ἀνθρώπους, τοῦτο ἐστιν ὁ ἐπταίσαμεν, λαν φιλοτοίμενες (88) γεγόναμεν, καὶ οὐκ ἔχομεν εὑρεῖν ἄγαθῶν δύο τὸ αἰρετώτερον, ἣν συνέδημεν ἀμφότερα ἐπίσης θαυμάζειν. Τοῦτο ἡμῶν τὸ Ἑγκλημα· περὶ τούτων ἡμᾶς ὁ βουλόμενος εὐθυνέτω ἢ ἀφίετω· τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἡ ἀσφάλεια· ὑπὲρ δὲ τοῦτο οὐδὲν, οὐδὲν ἀσφάλεια βούλησθε. *Μνῖαι σαπριοῦσιν ἔλαιον*, φησὶν ὁ εἰπὼν, ἐννεκρούμεναι τε καὶ ἐνσημόνευαι· τὰ δὲ καλὰ ὁ φύνος βουλήσεται μὲν, οὐ δυνήσεται δέ. *Πάντων γάρ ισχυρότατον*, ὡς τῷ "Ἐσδρᾳ χάροι δοκεῖ, η ἀλήθεια.

C Ε'. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα ἡμεῖς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ διαλεύμεθα, καὶ διαλυσόμεθα. Οὐ γάρ οἶόν τε παῖδας πατέρας δικάσαι κακῶς (89), καὶ ἅμα τῆς κοινῆς Τριάδος μεσιτευούστης, ὑπὲρ ἣς πολεμούμεθα, καὶ δὲ ἦν οὐ πολεμήσομεν. Ἐγὼ τῆς εἰρήνης ἐγγυητής (90), δικιάρχος τοῦ τοσαύτου πράγματος, ἐπειδὴ ταπεινοῦς δίδωσι χάριν ὁ Κύριος, ταπεινοῦ δ' ὑψηλοὺς ἔως γῆς (91). Υμῖν δὲ τι τοῦτο τοῖς κοινοῖς ἡμῶν διαλαχταῖς; διαλλαχταῖς γάρ ἔστε, καὶ ἀκούσιως (92) τοῦτο χαρίζεσθε. Οὐ γάρ ὑμεῖς εὐσεβεῖς, εἰ κακοὶ περὶ τι μικρὸν ἢ μεῖζον ἡμεῖς (93)· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπαινετοῦ τῆς κακίας, εἰπερ τι πταίσομεν, ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ἥττον ἀσεβεῖς, κανὸν ἡμεῖς ἀμαρτάνωμεν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, δισὶ καὶ πταίσοντων ἔστε βαρύτεροι. Καὶ ἵν' εἰδῆτε τὰ πάντα συμφρονοῦντας (94) τιμᾶς, καὶ διὰ τούτων διτοῖς καὶ ἀεὶ συμφρονήσομεν μάθητε, πέπεικε μὲν, ὡς οἴμαι, καὶ τὸ δρώμενον, πατήρ εὐγνώμων (95), καὶ παῖς εὐπειθής, ἀλλήλοις συγκαθεῖόμενοι καὶ συμπρέποντες· καὶ εἰ τι ζώπυρον ἐν ὑμῖν ὑπῆρχεν εὔνοιας τε καὶ συμπνοίας, τοῦτο ἀνάφαντες, πειθέτω δὲ καὶ ὁ λόγος. Τοῦ (96) μὲν οὐν ἀκηκόατε, καὶ τὸ θαῦμα ἐνηρχον ἐτι (97) ταῖς ἐμαῖς ἀκοσίαις· καὶ οἰδ', διτοῖς μεῖζον ἐν ὑμῖν τοῦ εἰς τὸν ἄ-

³ I Cor. xiv, 25. ⁴ Eccle. x, 1. ⁵ III Esdr. iv, 35. ⁶ Jac. iv, 6. ⁷ Psal. cxlvii, 6.

(86) Ἡ λαθῆρ. Deest in pluribus Regg., et D κάσαι retulit, ac redditid : « ut parentes filiis inique jus dicant. »

(87) Ἀμαρτάνειν. Reg. hu, tres Colb., et Or. 4, ἀμαρτεῖν.

(88) Λαλ φιλοποιεῖσθαι, etc. Hic aperie videntur dissensisse Catholici, diverso pastorum (Meletii et Paulini) studio abrepti. Ex duabus namque eximis pastribus reperire non poterant uter magis expetendus esset. Unde hæc intelligenda sunt generalium de Catholicis, qui hac de causa Constantiopolis dissentiebant; non vero de Nazianzenis, ut salso putat Elias.

(89) Παῖδας πατρός δικάσαι κακῶς. Ut filii parentibus inique jus dicant. Sic primo verterat Billius; sed postea Eliam seculut, tam contra syntaxim, quam contra rem ipsam, ad parentes δι-

(90) Ἐγγυητής. Sic omnes codd. In ed., ἐγγυητής.

(91) Ἔως γῆς. Plures Regg., Coisl. 3, Or. 1, διχρ. γῆς.

(92) Καὶ ἀκούσιως. Reg. hu, εἰ ἀκούσιως.

(93) Ήμεῖς. Sic Regg. a, bm, hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., διμεῖς.

(94) Συμφρονοῦντας. Reg. bm, συμφωνοῦντας, εἰ concordes.

(95) Πατήρ εὐγνώμων, etc. Billius : « candidus pater, » etc. Quinam hic designentur, in Monito dictum est n. 3.

(96) Τοῦ. Reg. bm, τοῦτο.

(97) Ἐτι Reg. Cypr., ἐστι.

ρχ χερέντος, τὸ ἐν ταῖς φυχαῖς ἀποκείμενον· ἡμῶν δὲ ἀκούσεσθε πάλιν, εἰ πάλιν ποθεῖτε· καὶ εἰ μὴ τῷ πρὸς ἀπόδειξιν ἴκανὸν τὰ δημοσιεύεντα πολλάκις, καὶ οἱ πειρασμοὶ, καὶ οἱ λιθασμοὶ (98), οὓς τε ἡδη πεπόνθαμεν, καὶ οὓς ηὐτρεπίσμεθα, οὐ τὸ παθεῖν ζημίαν, τὸ δὲ μὴ παθεῖν κρίνοντες· καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνων γεγεύσμεθα (99), ὃν καὶ χαρπανὸν δριστὸν ἡνεγκάμεθα, τὴν τοῦ λαοῦ τοῦδε συναψήσουν.

peritulimus, et perferre parati sumus, non detrimunt magis, quod periculorum, quas pro Christo tolerantur, retulimus fructum, nempe populi hujus incrementum.

G. Τί οὖν βούλεσθε; Πέπεισθε τοῦτο, καὶ οὐδὲν δεῖ πραγμάτων ἡμῖν, οὐδὲ θεολογίας δευτέρας, καὶ φείδεσθε τῆς ἐμῆς ἀσθενείας, ὁφ' ἣς ὁμῶν καὶ ταῦτα μᾶλις φθεγγομαὶ; ή δεῖ, καθάπερ ταῖς βαρεταῖς τῶν ἀκοῶν, πολλάκις τὸν αὐτὸν ἐνηχεῖν λόγον, ἵνα τῷ ἐπιμόνῳ γοῦν τῆς φωνῆς, εἰς ὕπαλαλήσωμεν ἀκουόντων; δοκεῖτέ μοι τὸν λόγον προκαλεῖσθαι διὰ τῆς ἡσυχίας. Καὶ γάρ τὴν σωτῆρην συγκατάθεσιν είναι, διδάσκει καὶ ἡ παροιμία (1). Οὐκοῦν δέξασθε λόγον ἀμφοτέρων, ἐκ μιᾶς φυχῆς καὶ ἐνδεστόματος. Ἀχθομαὶ δὲ, δτι μὴ ἐπὶ τὸ δρός τῶν ὑψηλῶν ἀνελθών, μηδὲ φωνὴν λαβὼν τῆς ἐπιθυμίας ἀξίαν, πᾶσιν δομοῦ τοὺς φρονοῦσι κακῶς ταῦτα φθεγγομαὶ, ὥσπερ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ (2). Μίοι ἀτρόπων, ὅσως πότες βαρυκάρδιοι; "Ιρu τὶ ἀτράπατε ματαστητα, καὶ ζητεῖτε φεῦδος, οὐ μίαν, οὐδὲ ἀπλήν θεότητος φύσιν εἰσάγοντες, ἀλλ' ἡσοὶ τρεῖς ἀπεκενωμένας ἀλλήλων καὶ διεπασμένας, οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰπεῖν, καὶ μαχομένας ὑπερβολαῖς καὶ ἐλλείψεις· ἡ μίαν μὲν, μικροπρεπῆ δὲ τινὰ καὶ στενήν, οὐκ ἔχουσαν τὸ μεγάλων είναι ἀρχήν, ὥσπερ οὐ δυνηθεῖσαν, ἡ οὐ θελήσασαν· καὶ τούτο διχῶς, ἡ διὰ φύδον, ἡ διὰ φόδον· τὸ μὲν, ἵνα μὴ τι δύστιμον συνεισάγηται, τὸ δὲ, ἵνα μὴ ἔχθρον καὶ μαχόμενον; Καίτοι διψή τιμιώτερον Θεός κτισμάτων, τοσούτῳ μεγαλοπρεπέστερον τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ, θεότητος είναι ἀρχήν, ἡ κτισμάτων· καὶ διὰ θεότητος μέσης ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ κτίσματα, ἡ τούναγτιον (3), τούτων ἔνεκεν ὑποστῆναι θεότητα, δοκεῖ τοῖς λίγον ἔξταστικοῖς τε καὶ μετεώροις.

quam rerum creatarum, principium esse, ac per interpositam deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harum causa, deitas condita fuerit, quemadmodum sublimibus istis, nimisque ad indagandum propensis placet.

Z. Εἴ μὲν γάρ ἐμέλλομεν, Μίοι καὶ Πνεῦματος τὴν ἀξίαν διμολογοῦντες, ἡ διναρχα ταῦτα εἰσάγειν, ἡ εἰς ἐπέραν ἀρχὴν ἀνάγειν, δέος δὲν ἦν δυνατὸς μὴ ἀτιμασθῆ Θεός, ἡ κινδυνεύσῃ παρ' ἡμῶν τὸ ἀντίθεον. Εἰ δὲ δύον δὲν ἔξαρης (4) τὸν Μίον, ἡ τὸ Πνεῦμα,

^a Psal. iv, 3.

(98) Οἱ λιθασμοὶ. Lapidibus nonnisi in urbe Constantinopolitana petitus est Gregorius; ac priuilegio hanc Orationem post « lapidationem », cuius in ea meminit, habitam suisse constare debet. Non ergo Nazianzeni, ut volunt Elias et Billius, sed Constantinopoli pronuntiata est.

(99) Γεγεύσμεθα. Reg. Iu, Or. 1, etc., γεγένεδος.

(1) Παροιμία. Sic proverbium istud: « Qui lacet, consentire videtur. »

A erant, exsuscitatī sunt; tamen id quoque sermo persuadet. Illum quidem jam audiistis, meisque auribus sermonum ipsius admiratio etiamnum insonat: nec dubito quin majus illud sit, quod in animis vestris reconditum est, quam quod in aeren fusum: nos autem rursus audietis, si rursus experti; et si cui nondum ad probationem sufficient, quae sacerdoti numero publice prædicta sunt, id persicant tentationes illæ ac lapidationes, quas et jam ducentes pati. sed potius non pati: idque eo

V. Quid igitur vultis? Vosne hoc convictos tenet, et nihil opus est, ut nos hac de re gravemur, nec secundam de deitate orationem habeamus, nostræque infirmitati parcitis, quæ tanta est, ut vix hæc ipsa vobis eloquar? An potius oportet, velut gravioribus auribus, eundem sermonem sacerdos insonare, ut diuturna saltem vocis contentionē in audientium aures tandem 429 loquamur? Sed me hac vestra quiete et silentio ad dicendum invitare videmini. Nam silentium parœmia quoque consensum esse docet. Proinde utriusque sermonem ex una anima atque ex uno ore accipite. Illud demum molestum est, quod hæc, in sublimem quemdam montem evectus, vocemque desiderio parem nactus, ad omnes eos simul, qui de religione male sentiunt, in universo orbe, velut communī quodam theatro, proloqui nequeo: *Filiū hominum, usquequo gravi corde?* Ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium^b, dum non unam, nec simplicem deitatis naturam inducitis, verum aut tres a se invicem alienas et distractas, nec mirum si dixerim, defectibus etiam et excessibus pugnantes; aut unam quidem, sed ieiunam et angustam, quæ non habeat, ut magnorum causa sit, perinde atque vel non potuerit, vel noluerit: idque dupli de causa, nempe vel ob invidiā, vel ob metum: illud quidem, ne quid æquale; hoc vero, ne quid inimicum et pugnans inducatur? Itaque, quanto Deus rebus creatis antecedit, tanto utique primæ cause magnificentius est, divinitatis, quænam ratiōnē creatarū principium esse, ac per interpositam deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harum causa, deitas condita fuerit, quemadmodum sublimibus istis, nimisque ad indagandum propensis placet.

D. VII. Etenim si Filiū et Spiritus sancti dignitatem consentes, eos vel principii expertes induceremus, vel ad alterum principium referremus, timendum revera esset, ne Deus contemptu afficeretur, aut Deo contrarium aliquid invehernetur. Cum autem

(2) Τῇ οἰκουμένῃ. Coisl. 3, τῆς οἰκουμένης.

(3) Ἡ τούτωντος, etc. Hæc erat, juxta Niceph. lib. viii, c. 8, sacrilega Arianorum vox, Filium scilicet propter nos factum vel creatum fuisse, ut nos Deus per ipsum, vel per instrumentum quoddam, crearet; unde si Deus homines creare noluisset, non creasset Filium.

(4) Ἐξαρης. Regg. bm, hu, et Or. 1, ἐξαρης.

quantumlibet Filium aut Spiritum extuleris, nunquam tamen eos supra Patrem ponas, nec a causa removeas: verum illuc praeclaram generationem, et admirabilem processionem referas. Percontabor paululum ex te, qui ingeniti et anarchi, hoc est, principii expertis, amorem tantopere praeterea fers, uter tandem Deum magis contemnat, isne qui ipsum talium, quales tu inducis, principium constitut, an qui non talium, sed natura et gloria aequalium, et quales doctrina nostra profletur? An vero tibi ad honorem amplum, atque adeo amplissimum erit, quod filium habeas, idque eo magis, si patrem in omnibus rebus referat, verumque generis sui simulacrum gerat, tibique sexcentis servis imperare 430 minus jucundum futurum est, quam unius filii parentem esse: Deo autem quidpiam majus ac praestabilius erit, quam Filii Patrem esse, quod quidem gloria accessio est, non decessio, quemadmodum et Spiritus productorem esse? Aut illud fugit, cum Deum, Filii, ac Spiritus, velut creaturarum, principium statuis, nec principium abs te honorari, et quae ex eo manant, ignominia affici? Illud, quia vilium, et exiguum, ac deitate indignorum principium constituis; haec, quia parva, nec creata tantum, sed omnium etiam, quae creata sunt, contemptissima et abjectissima facis: siquidem horum causa, et aliquando condita sunt non secus ac instrumenta ab artifice, quae ante artifices non erant, nec alias existisset, nisi quid eorum opera Deus creare voluisse, perinde videlicet ac voluntas ipsa nequaquam sufficeret. Quidquid enim alicujus rei causa factum est, abjectius est eo, propter quod factum est.

VIII. At ego deitatis principium, temporis ex-pers, inseparabile, atque infinitum statuens, et principium, et ea, quae a principio manant, pari honore prosequor: illud, quia talium est principium, haec, quia tali modo, et talia, et ex tali, nec tempore, nec natura, nec cultu et veneratione distincta, unum divisim existentia, et conjunctum divisa (dictu licet mirum), non minus ob relationem, quam inter se habent, laudanda, quam si unumquodque per se privatim acceptum et intellectum esset: perfectam ex tribus perfectis Trinitatem, unitate quidem ob divitias mota, binario autem superato, propterea quod deitas supra materiam et formam sit, ex quibus corpora constant, Trinitate vero propter perfectionem definita (haec enim prima binarii compositionem superat), ut nec deitas angusta maneatur, nec in infinitum diffunda-

(5) Ἀράγεις. Regg. bm, bu, Coisl. 1, Or. 1, Jes., ἀντίστηται, et d'romes.

(6) Οὐρε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς. Sic plures Regg., duo Coisl., et Or. 1. In ed. legitur τὴν ἀρχὴν, ante λέγω δῆ.

(7) Τεχνιτῶν. Putat Combessius emendandum, τεχνικῶν. Sic videtur etiam legisse Leuvenklaius, qui pro « ante artifices, » reddit: « ante res factas. »

(8) Θεότητος ἀρχή, etc. Cum Gregorius Patrem appellat « principium deitatis, » id est Filii et Spiritus sancti, vox illa ἀρχήν, non de tempore, sed de causa est accipienda. Nam, ut saepe jam dictum est, non minus principio parent Filius et Spiritus sanctus, quam Pater, si ad tempus referatur. Sed si le-

A οὐχ ὑπὲρ τὸν Πατέρα θῆσις, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποεννοεῖσθαι, ἀλλ' ἐκεῖστι ἀνάγεις (5) τὸ καλὸν γέννημα, καὶ τὴν θαυμαστὰν πρόδοσν· προσερήσουμει σε διλγόν, φιλαγέννητε σὺ καὶ φιλάναρχε, πότερος Θεὸς ἀτεμάζεις μᾶλλον, δι τοιούτων τιθεὶς ἀρχὴν, οἷων αὐτὸς εἰσάγεις, ή δι μὴ τοιούτων, ἀλλ' ὅμοιῶν τὴν φύσιν, καὶ ὄμοδέζων, καὶ οἶων δι μέτερος βούλεται λόγος; Ἀλλὰ σοὶ μὲν εἰς τιμὴν μέγα καὶ μέγιστον δι αὐτὸς ωἴεις, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, δισφερεῖ δι τὰ πάντα πατρών, καὶ χαρακτὴρ ἡ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἄν δέξαιο μυρίων ἀνδραπόδων εἶναι μᾶλλον δεσπότης, ή ἐνδεικός γεννήτωρ παιδῶν· τῷ θεῷ δὲ ἀλλο τι μεῖζον. ή Υἱοῦ τυγχάνειν Πατέρα, δι προσθήκη δέξῃς ἐστιν, οὐχ ὑφάρεσις, ὡς δὲ καὶ προβολέα Πνεύματος; Ἡ ἀγνοεῖς, δι τοῦ μὲν κτισμάτων τιθεὶς ἀρχὴν, λέγω δῆ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὗτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς (6), καὶ ἀτιμάζεις τὰ ἐξ αὐτῆς; Τὴν μὲν, δι τοῦ μικρῶν εἰσάγεις ἀρχὴν, καὶ ἀναξίων θεότητος· τὰ δὲ, δι τοῦ μικρᾶ, καὶ μὴ κτισμάτα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιεῖς ἀτιμάτερα· εἰ γε τούτων ἔνεκεν ὑπέστη, καὶ ποτὲ, ὥσπερ ὅργανα τεχνίτη πρὸ τῶν τεχνιτῶν (7) πρότερον οὐκ δύτα, οὐδὲ ἀλλος γεννόμενα, εἰ μὴ τι κτίσαι δι' αὐτῶν ἔδουλήθη Θεός, ὡς οὐκ ἀρχούντος τοῦ βούλεσθαι. Πᾶν γάρ δι τοῦς ἔνεκεν, ἀτιμάτερον ἔκεινου δι' δι γεγένηται.

B Β. Εγὼ δὲ θεότητος ἀρχὴν (8) εἰσάγων διχρονον, καὶ διώριστον, καὶ ἀδριστον, τὴν τε ἀρχὴν τιμῶ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίσης· τὴν μὲν, δι τοιούτων ἀρχῆς· τὰ δὲ, δι τοῦς καὶ τοιαύτας, καὶ ἐκ (9) τοιούτου, μήτε τῷ ποτὲ, μήτε τῇ φύσει, μήτε τῷ σεπτῷ διειργόμενα· ἐν δύται διηρημένως, καὶ διαιρούμενα συνημμένως, εἰ καὶ παράδοξον τούτο εἰπεῖν· οὐχ διτον ἐπανετὰ τῆς πρὸς ἀλληλα σχέσεως, η καθ' ἑαυτὸν ἔκαστον νοούμενόν τε καὶ λαμβανόμενον. Τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κτινθείστης διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείστης (10) (ὑπὲρ γάρ την ὅλην καὶ τὸ εἶδος), ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δὲ ὁρισθείσης διὰ τὸ τέλειον, πρώτη γάρ ὑπερβαθεῖσιν δύναται, ίνα μήτε στενή μένη η θεότης, μήτε εἰς ἀπειρον χένται. Τὸ μὲν γάρ ἀφιλότερον, τὸ δὲ ἀτακτὸν· καὶ τὸ μὲν Ἰουδαϊκὸν παντελῶς, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν καὶ πολύθεον.

C C. causa quæstio sit, Pater est principium, seu origo Filii et Spiritus sancti; atque ut trium personarum proprietates distinguuntur, Pater est « ingenitus, » Filius « genitus, » et Spiritus sanctus « procedens. » Cæterum ut nulla sit de Gregorio nostro hac de re suspicio, vide er. xi, n. 7, ad hæc verba: « Εὖ μὲν δι' αὐτὸν τὸν Πατέρα, etc.

D D. Καὶ ἐκ. Sic Regg. bm, bu, Coisl. 1, et Or. 1. Deest καὶ in ed.

E (10) Δυάδος δὲ ύπερβαθείσης, etc. « Binario autem superato. » Per « binarium » intelligit Gregorius « materiam et formam » quibus corpora constant. Unde in naturis corporeis perfectio sita videatur in hoc binario, ut patet in creatione primo. um parentum, qui perfecti creati sunt.

Iur. Illud enim parcum ac jejunum, hoc confusum; illud Judaicum prorsus, hoc ethnicum, ac multorum deorum cultum redolens.

Θ. Σχοτῶ δὲ κάκεινο, καὶ ἵσως οὐκ ἀπαιδεύτως, Α οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπεσκεμμένως, ὅτι σοὶ μὲν κίνδυνος οὐδὲ εἰς γεννητὸν εἰσάγοντι τὸν Υἱόν. Οὐ γάρ μή πάθῃ τι γεννῶν διάγεννης τῶν σωματικῶν τε καὶ ψυχῶν. ὅτι μηδὲ τῷμα, καὶ τοῦτο αἱ κονικαὶ περὶ Θεού παραχωροῦσιν ὑπολήψεις. "Ωστε τὶ φοβούμεθα φόδον οὐ μή ἔστι φόδος, καὶ ἀσεβοῦμεν διακενῆς, δὴ λέγεται; Ἐμοὶ δὲ κίνδυνος ζημιώθηνται θεότητα, εἰ τὸ κτίσμα παραδεχοίμην. Οὐ γάρ Θεός τὸ κτίζομενον, οὐδὲ δεσποτικὸν τὸ δύμδουλον, καὶ τὰ πρῶτα φέργαις δουλείας καὶ κτίσεως, καὶ τοῦτο μόνον φιλανθρωπεύταις ὑδρίζομενον. Οὐ γάρ τῆς ὁφειλομένης ἀποστερῶν τιμῆς, οὐ μᾶλλον τιμῆς τῷ διδομένῳ, ἢ ἀτιμάζει τῷ ἀφαιρουμένῳ (11), καὶ προσποίησιν ἔχῃ (12) τιμῆς τὸ γινόμενον (13).

melia humanius aliquanto trahitur. Nam qui eum quod tribuit, honore afficit, quam pér id, quod

honoris speciem et obtentum habeat.

Γ. Καὶ εἰ σοὶ πλάττεται πάθη περὶ τὴν γέννησιν, Β κάμοι περὶ τὴν κτίσιν· οὐδὲ γάρ τὸ κτίζομενον (14) ἀπαθῶς οἴδα κτίζομενον. Εἰ δὲ μὴ γεγένηται κατὰ σὲ (15), μηδὲ ἔκτισαι κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον (16), δέξαι τοῦ λόγου σοὶ τὸ λειπόμενον, δικροῦ τὸ ίσον λέγειν τολμῶν διὰ τῆς προστηγορίας τοῦ κτίσματος (17). Σοὶ μὲν οὖν οὐδὲν ἀνεπιχείρητον, οὐδὲ ἀπόλημτον τῷ κακῷ βραβευτῇ καὶ διαιτητῇ τῆς θεότητος· οὐ γάρ εἶχες δὲλλως εὐδοκιμεῖν, ἢ μακρὸν ἐκβάλλων Θεὸν δεσποτεῖας, ὡσπερ ἐνταῦθα οἱ τυραννικοὶ τὸν τρόπον, καὶ πλεονεκτικοὶ τοὺς ἀσθενεστέρους. Ἐγὼ δὲ μίαν φωνὴν, τὴν αὐτὴν καὶ σύντομον φθέγξομαι. Τριάς ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς, ἀδελφοί. Τριάς δὲ, οὐ πραγμάτων ἀνίσων (18) ἀπαρθίμησις (ἢ τὶ καλύει, καὶ δεκάδα, καὶ ἑκατοντάδα, καὶ μυριάδα ὀνομάζειν μετὰ τοσούτων συντιθεμένην; πολλὰ γάρ τὰ ἀριθμούμενα (19), καὶ πλειά τούτων), ἀλλ' ἵσων καὶ δμοτίμων σύλληψις, ἐνούσης τῆς προστηγορίας τὰ ἡνωμένα ἐκ φύσεως, καὶ οὐκ ἐώσης σκεδασθῆναι ἀριθμῷ λυομένῳ τὰ μή λυόμενα.

merum cadunt); sed æqualium et honore parium unita sunt, connectat, nec, quæ solutionem nesciunt.

ΙΑ'. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε διπάς μὲν ἔχει (20) ταῦτα πρὸς δλλῆλα σχέσεως τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἵς δινὴ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν, ἢ ὑστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύστιν θεότητος, ἀνάρχω, καὶ γεννήσει, καὶ προόδῳ γνωρίζομένην, ὡς νῦν τῷ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι

(11) ἀφαιρουμένῳ. Regg. bm, hu, ὑφαιρουμένῳ.

(12) Εχῃ. Sic Regg. bm, hu, et Or. I. In ed., ἔχει.

(13) Τὸ γινόμενον. Coisl. I, τὸ διδόμενον.

(14) Οὐδὲ γάρ τὸ κτίζομενον. Combesius verit: « ne id quidem quod creat, citra passionem creat. » Cæterum id fusius in Or. xx De dogmate explicatur.

(15) Γεγέννηται κατὰ σέ. Sic codd. Ita legit ac verut Billius. Deest κατὰ σέ in ed.

IX. Quin hoc quoque, nec inscite fortasse atque imperite, sed perquam etiam prudenter et circumspecte mecum reputo, tibi quidem nihil periculi ex eo imminere, si Filiū genitum asserueris. Non enim verendum est, ne ingenitus aliquid eorum, quæ corporibus ac materiæ conveniunt, in 431 gignendo patiatur, cum ne corpus quidem sit, idque vel communes ipsæ de Deo notionēs facile concedunt. Quare, quid nobis timorem singimus, ubi non est timor, ac sine causa, ut vulgo dici solet, impil sumus? At vero mihi periculum est, ne deitatis jacturam faciam, si creaturam admiserō. Nec enim, qui creatur, Deus est; nec qui conservus, Dominus, quamlibet alioqui primas inter servos et res creatas ferat, atque hac una re in contumelia humanius aliquanto trahitur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id eripit, ignominiam ei inurit, utcunque res ea ho-

X. Quod si passiones circa generationem sibi singis, ego quoque idem circa creationem mihi singam. Nam ne id quidem, quod creatur, citra passionem creatur. Quod si nec genitus est, ut ipse sentis, nec creatus, quod veritas sentit, quod tibi reliquum est, accipe, qui per creaturæ nomen eo pene audaciæ prorumpis, ut idem dicas. Ac tu quidem, male deitatis judex atque arbiter, nihil intentatum relinquis, nihil non audeas; non enim alia ratione nomen tuum illustrare poteras, quam si, ut qui tyranicis sunt moribus, atque ad alienas facultates eripiendas propensi, infirmiores homines, eodem tu quoque modo Deum ab imperio et dominatione procul submoveres. Ego contra, unam vocem, eamque brevem et compendiosam, habeo. C Trinitas vere Trinitas est, fratres. Trinitas porro non inæqualium rerum enumeratio est (quid enim alioqui prohibeat, quin, et decadem, et centuriam, ac myriadem nominemus, si cum tot numeris componatur? Multa quippe, multoque his plura. in numero complexio, cum scilicet nomen ea, quæ natura defluente numero dissipari sinat.

XI. Sie sentimus, sic animo affecti sumus, ita lacrimam, ut, quam relationem aliquæ ordinem hæc inter se habeant, Trinitati ipsi soli, ac purgata mente hominibus, quibus, vel in hac vita, vel in posterum Trinitas id patefecerit, noscendum relinquamus. Nos autem unam et eamdem deitatis naturam teneamus, quæ ex principii expertise, et

(16) Κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον. Sic Reg. hu, Coisl. I, etc. Hæc desunt in edit., quamvis a Billio reddita.

(17) Κείσματος. Coisl. I addit, ὅτι μηδὲ εἴσαι ἐν κατασκευάσται, « quod nec uni formæ instruatur. »

(18) Ἀρίστων. Billius: « diversarum. »

(19) Τὰ ἀριθμούμενα. Sic Regg. bm, hu, et Or. I. Deest τὰ in edit.

(20) Εξει. Ita Reg. hu, et Or. I. Alii, Εχῃ.

generatione , et processione agnoscitur , quemadmodum id quod nobis inest , mente , sermone , ac spirito **432** intelligitur (quantum quidem ex sensibilibus , ea , quae animo et ratione intelliguntur , atque ex parvis maxima conjicere possumus , quandoquidem nulla imago veritatem assequi potest) , ipsam secum concordem , semper eamdem , semper perfectam , qualitatis , quantitatis , temporis expertem , increatam , atque ejusmodi , ut nec ei quidquam unquam defuerit , nec defuturum sit , incomprehensibilem , nunquam se deserentem , nec desertoram : vitas et vitam , lumina et lumen , bona et bonum , glorias et gloriam , verum et veritatem , ac spiritum veritatis , sancta et ipsammet sanctitatem : Deum unumquodque , si separatim consideratur , mente videlicet , ea quae separari nequeunt , separante : Deum rursus haec tria , si quidem simul intelliguntur , ob eundem motum et eamdem naturam : eam rationem habentem , ut nec supra se quidquam reliquerit , aut aliud quidquam superaret ; nihil enim erat : nec rursus quidquam post se relictura aut supererat sit ; nihil enim futurum est : nec denique secum aliquid æquale admissat ; nihil enim est ex omnibus rebus creatis , et servis , et participantibus , ac circumscriptis , quod increatam illam , et dominam , et participatam , atque infinitam naturam assequatur . Verum alia longo prorsus ab ea intervallo distant , alia proprius quodammodo ad eam accedunt , atque accessura sunt ; idque boni vi naturæ , sed gratiæ , neque cum servitus Trinitati recte præstata , supra servitutem assurre erit : nisi tamen hoc quoque ipsum libertas et regnum est , dominationem probe agnoscere , nec ea , quae inter se distincta sunt , per animi abjectionem confundere ac permiscere . Porro quibus tantum , tamque honorificum est serviisse , quanta tandem horum dominatio censenda est ? Et cum cognitio ipsa beatitudo sit , quantum , queso , illud est , quod cognoscitur ?

XII. Hoc nobis magnum illud mysterium vult ; C idque hoc nostra in Patrem , et Filium , et Spiritum sanctum , ac commune nomen , fides et regenerationem , atheïse abjuratio et deitatis confessio . Nam hoc commune illud nomen est . Quocirca trium aliquid contempnere , aut separare , confessionem ipsam contempnere est , hoc est , regenerationem , divinitatem , deificationem , spem . Videte qualia Spiritus nobis , cum Deum ipsum prædicamus , largiatur ; et quibus rebus nos mulcet , cum spernitur ac rejicitur . Mitto enim dicere terorem atque **433** iram , cuius minas non in cultores , sed in contemptores intenduntur . Atque haec nobis ad vos breviter , non disputandi , sed docendi modo ; non Aristotelico , sed piscatorio ; non improbe ac veteratorie , sed spiritualiter ; non circumforaneæ , sed concionato- D rie et ecclesiastice ; non ad ostentationem , sed uli-

(21) Οὐκοτε λειχονσαρ , etc. « Quæ sibi nunquam defuit , nec defutura est . »

(22) Καταλείψουσαρ . Sic Reg. hu , et Or. 1. Sic legit et expressit Billius . In ed. , καταλείπουσαν .

(23) Μεταληπτικῆς . Sic plerique codd. Reg. hu , Coisl. 2, Or. 1 , μεταληπτῆς . In Par. ed. , μεταλυπτικῆς , [mendose] .

(24) Τὸ δουλεύουσαι . Reg. hu , et Or. 1 , τῷ δουλεύουσαι .

(25) Κατ ἡ βασιλεῖα . Sic Reg. hu . Deest ἡ in edit.

A (δουν εἰκάσαι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ , καὶ τοῖς μηχροῖς τὰ μέγιστα , ἐπειδὴ μηδὲμια εἰκὼν φθάνει πρὸς τὴν ἀλήθειαν) , αὐτὴν ἔστη συμβαίνουσαν , δεὶ τὴν αὐτὴν , δεὶ τελείαν , ἄποιον , ἀποσον , δχρονον , δκτιστον , ἀπερίληπτον , οὐποτε λείπουσαν (21) ἔστηται , οὗτε λείπουσαν . ζωδες καὶ ζωὴν , φῶτα καὶ φῶς , ἀγαθὰ καὶ ἀγαθὸν , δέξας καὶ δέξαν , ἀληθινὸν καὶ ἀληθειαν , καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας , ἄγια καὶ αὐτοσαγιδητα . Θέδν ἔκαστον , ἀνθεωρῆται μόνον , τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα . Θέδν τὰ τρία , μετ' ἀληθίων νοούμενα τῷ ταυτῷ τῆς κινήσεως καὶ τῆς φύσεως . οὗτε ὑπὲρ ἔστητην τι καταλιποῦσαν , ἢ ὑπερβάσαν ἀλλο τι . οὐ γάρ ἦν . οὗτε μεθ' ἔστητην τι καταλείψουσαν (22) , ἢ ὑπερβομένην . οὐκ ἔσται γάρ . οὗτε μεθ' ἔστητης τι παραδεχομένην δμότιμον . οὐ γάρ Β ἐφικνεῖται τι τῶν κτιστῶν , καὶ δούλων , καὶ μετεχόντων , καὶ περιγραπτῶν τῆς ἀκτίστου , καὶ δεσποτικῆς , καὶ μεταληπτικῆς (23) , καὶ ἀπειρού φύσεως . Τὰ μὲν γάρ πάντη πόρρω , τὰ δὲ ποιῶν πλησιάζοντα καὶ πλησιάσοντα . καὶ τοῦτο οὐ φύσει , ἀλλὰ μεταληψει , καὶ πηγίκα , δταν τὸ δουλεῦσαι (24) καλῶς τῇ Τριάδι , ὑπὲρ τὴν δουλείαν γένται . εἰπερ μὴ καὶ τοῦτο αὐτὸ δηλευθερία καὶ ἡ βασιλεία (25) , τὸ γνῶναι καλῶς δεσποτείαν , ἀλλὰ μὴ φύρετ τὸ διεστῶτα , νοῦ ταπεινότητι . Οἶς δὲ τὸ δουλεῦσαι τοσῦτον , πηγίκη τούτων ἡ δεσποτεία ; καὶ εἰ τὸ γνῶναι μακαρίστης (26) , πηγίκον τὸ γνωστόμενον ;

C IB'. Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται . τοῦτο , ἡ εἰς Πατέρα , καὶ Γίδν , καὶ ἄγιον Πνεῦμα , καὶ τὸ κοινὸν δνομα , πλοτις καὶ ἀναγέννησις , δρνησις ἀθείας (27) καὶ δμολογία θεότητος . Τοῦτο γάρ τὸ κοινὸν δνομα . Όστε τὸ ἀτιμάζειν τι τῶν τριῶν ἡ χωρίζειν , ἀτιμάζειν ἐστὶ τὴν δμολογίαν , τὸ μὲν τὴν ἀναγέννησιν , τὸ δὲ τὴν θεότητα . τὸ μὲν τὴν θέωσιν , τὸ δὲ τὴν ἐλπίδα . Οράτε οἴσα χαρίζεται ἡμῖν τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον , καὶ οἴσα ζημιού ἀθετούμενον . Ἐώ γάρ λέγειν τὸν φόδον , καὶ τὴν ἡπειρημένην ὁργήν , οὐ τοῖς τιμῶσιν , ἀλλὰ τοῖς ἀτιμάζουσιν . Ταῦτα ὡς ἐν βραχέστ πεφιλοσόφηται πρὸς ὑμᾶς (28) δογματικῶς , ἀλλ' οὐκ ἀντιλογικῶς . ἀλλειτικῶς , ἀλλ' οὐκ Ἀριστοτελικῶς . πνευματικῶς , ἀλλ' οὐκ κακοπραγμονικῶς . ἐκκλησιαστικῶς , ἀλλ' οὐκ ἀγοραίως . ὀφελιμως , ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικτικῶς . Ινα γνῶτε τὸ αὐτὸ φρονούντας ἡμᾶς , οἱ καθ' ἡμῶν δημηγοροῦντες , καὶ πα-

(26) Εἰ τὸ γνῶναι μακαρίστης , etc. Alludit Gregorius ad hæc Joannis verba xvii , 5 : « Haec est autem vita æterna , ut cognoscant te solum Deum verum , et quem mississi Jesum Christum , » in qua cognitione consistit certe vera beatitudo , quæ in æterna vita reperitur .

(27) Ἀρητος δθείας . « Abjuratio atheïse , seu impietatis , qua Deus tollitur . »

(28) Πεφιλοσόφηται πρὸς ὑμᾶς . Ηὲς δεσυτιν Reg. hu , et Or. 1 .

νηγυρίζοντες, καὶ τοῦτο μόνον ὄμονοσύντες, ἐν ἡμιπνεορένουσ, ἐν πνέοντας· καὶ μὴ, καθάπερ οἱ λιμώτεοντες, σπερμολογῆτε τὸ μικρὰ ἡμῶν, εἴτε πταῖσματα χρή λέγειν, εἴτε καὶ παῖγνια· ὡς ἔστι τῆς δικρας κακοδαιμονίας, μὴ ἐν τοῖς θιδοῖς ιτιχυροῖς τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἑτέρων σαθροῖς (29).

ΙΓ'. Τιδοὺς δεξιάς δίδομεν ἀλλήλοις ἐν ταῖς ὑμετέραις ἔκεισιν. Ίδοὺ τῆς Τριάδος τὰ ἔργα, τῆς ὅμοιως ἡμῖν δοξαζομένης τε καὶ προσκυνουμένης. Τοῦτο ὑμᾶς χρηστοτέρους ποιήσει (30) καὶ ὄρθοδοξοτέρους. Ός διφελόν γε καὶ ἀκουσθείμεν, καὶ γένοιτο τὴν ἡμέραν ταύτην, ἡμέραν γενέσθαι κλητήν, ἀγίαν, μὴ ἀπειλογίας, ἀλλ' εὐρυχωρίας· μὴ πειρασμοῦ μνημόσυνον, ἀλλ' ἐορτὴν ἐπινίκιον· ἵνα τὸ ἡμέρας συμφρονεῖν ἀλλήλοις, καὶ μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἃς τὰ μὲν ὑγιῶς εἶχε, τὰ δὲ νῦν ἀπέλασε τὴν ὑγείειαν, τὰ δὲ ὑγιαίνειν δρεχεται, τοῦτο καὶ ὑμῖν αἰτιον γένηται σωτηρίας, καὶ ἀναπλάσεως. Ω Τριάς ἀγία, καὶ προσκυνητή, καὶ μακρόθυμοι! μακρόθυμος γάρ ή ἐπὶ τοσούτον ἀνασχομένη τῶν σὲ τεμνόντων. Ω Τριάς, ἃς ἔγω κατηξάθην, καὶ λάτρης εἰναι, καὶ κηρυξ ἐκ πλεονος ἀνυπόκριτος! Ω Τριάς τῇ πᾶσι (31) ποτε γνωσθησομένη, τοῖς μὲν τῇ ἐλλάμψει, τοῖς δὲ τῇ κολάσει! Δέχοι καὶ τούτους προσκυνητάς, τοὺς νῦν ὑδριστάς· καὶ μηδένα ζημιαθίσμεν, μηδὲν τῶν ἐλαχίστων, κανέμετι ζημιαθήναι δέοι (32) τῆς χάριτος οὐ γάρ τολμῶ τοσοῦτον δοσον δ' Ἀπόστολος (33) φθέγξασθαι.

ΙΔ'. Ἀλλ' οὐ ταῦτα φίλα ὑμῖν; σπαράσσεται δὲ τὴ γλώσσα, καὶ ὧδενε τὴν ἀντεβῆσιν; Οὐδέμεθα καὶ ταύτην ποτὲ, η̄ οἵς μᾶλλον ἡμῶν σχολὴ περίεστι· γνωσθείσα καὶ τὰ κομψά ὑμῶν γεννήματα, η̄ ἔξαρθλώματα, ἐπιειδὸν τὰ ὡτὰ τῶν ἀσπίδων ῥήξαντες η̄ συντρίψαντες λόγῳ σκληρῷ καὶ ἀντιτύπῳ, οὔραια (34) καὶ ἀνεμιαλα ταῦτα ἐλέγχωμεν, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τῆς ἀσεβείας κρυπτόμενον βασιλίσκον εἰς μέσον ἀγάγωμεν (35)· εἰ καὶ βασιλίσκον, ἀλλὰ νεκρόν τε καὶ ἀτελῆ, καὶ ἀκίνητον, ταῖς ὠδίσιν ἐναποθανόντα, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ δύτα (36), καθ' ὑμᾶς εἰπεῖν, ἵνα τι μικρὸν ὑμῖν καὶ χαρίσωμαι· οὐ μᾶλλον μισθεῖν τῆς συλλήψεως, η̄ ἐλεεινὸν τῆς ἀμβλώσεως. Τοῦτο δώσει ἡμῖν, οἴδ' δι, δ δοὺς ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθίσαινειν, καὶ περιπατεῖν ἐπάνω δρεψών καὶ σκορπίων· δε καὶ συντρίψει τὸν Σατανᾶν ἐν τάχει ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, εἴτε ὡς ἀστραπῆν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα διὰ τὴν παλαιῶν λαμπτότητα, εἴτε ὡς δριν φεύγοντα διὰ τὴν ὑστερὸν σκολιότητα, καὶ τὴν εἰς τὸ χαμερόπες μεταποίησιν, ἵνα μικρόν τι τῶν κακῶν

²⁹ Rom. ix, 3. ³⁰ Psal. xc, 13; Luc. x, 19. ³¹ Luc. x, 18.

(29) Σαθροῦς. Coisl. I, σταθμοῖς.
(30) Ποιήσει. Reg. Cypr., ποιήσοι.

(31) Πᾶσι. Jes., πάντῃ.

(32) Δέοι. Comhei., δέη.

(33) Όσον δ' Ἀπόστολος. Alludit hic Gregorius id hæc Apostoli verba, Rom. ix, 3: « Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, » etc.

A liter dicta sint : ut qui aduersum nos conciones habetis, et in publicis conventibus vos ipsos jactatis, atque in hoc uno concordes estis, nos idem sentire, eodem modo inspirari, idem spirare intelligentis; nec, ut qui fame premuntur, exigna nostra, sive peccata, sive iudicra dicenda sunt, colligatis atque in vulgus spargatis. Extremæ quippe miseriae est, non propriis viribus, sed aliorum imbecillitate niti atque confidere.

XIII. En mutuas dextras, inspectantibus vobis, jungimus. En quid Trinitas, quam nos æque celebрамus et adoramus, efficerit. Hoc vos benigniores rectiusque de religione sentientes efficiet. Utinam sane exaudiamur, atque hic dies, qui vocatur sanctus, fiat dies, non contradictionis, sed latitudinis; non tentationis monumentum, sed triumphale festum; ut mutua nostra concordia, totiusque pene terrarum orbis, qui partim jam ante sanus erat, partim sanitatem nunc recepit, partim sanus esse incipit, vobis quoque salutis atque instauracionis causa sit. O sancta, et adoranda, et longanimitis Trinitas! longanimitis enim es, qua: eos, a quibus scinderis, tandiū toleras. O Trinitas, cujus ego, ut cultor ac sincerus prece esse, jampridem dignus habuius sum! O Trinitas omnibus aliquando, vel per illuminationem, vel per pœnam agnoscenda! Utinam hos quoque, qui nunc contumelias te afficiunt, adoratores accipias, nec quemquam, ne ex minimis quidem amittamus, vel etiam si mihi propterea aliqua gratiæ jactura facienda sit: non enim tantum dicere audeo, quantum Apostolus ³.

XIV. Quid? Hæc vobis minus grata sunt, ac lingua distorquuntur, et consultationem parturit? Hanc quoque aliquando videbimus, cum vobis plus otii, quam nobis, suppetat; ac lepidos et elegantes vestros fetus, imo aborius cognoscemus, cum ruptis aspidum ovis, aut dura et solida disputatione contractis, irrita ea et ⁴ 34 evanida esse aperte demonstraverimus, abditumque in ipsis impietatis basiliscum in medium protulerimus; basiliscum quidem illum, cæterum mortuum, et imperfectum ac mota carentem, ipsisque partus doloribus immortuum, ac, priusquam gignatur, non existentem (libet enim verbis vestris uti, ut nonnihil gratiæ apud vos ineam), ob conceptionem non minus detestabilem, quam ob abortum miserabilem. Hoc nobis, mihi credite, datus est ille, qui potestatem nobis dedit super aspidem et basiliscum ambulandi, et calcandi supra serpentes et scorpones ¹⁰; qui etiam Satanam, vel tanquam fulgor e cælo lapsum ¹¹, ob antiquum splendorem, vel serpentis

(34) Οὔραια. Coisl. I, οὐραῖα.

(35) Ἀγάρωματ. Reg. hu, Or. I, ἀγωμεν.

(36) Οὐκ δύτα. Hic notat vocem, seu blasphemiam Arianorum, qui de Filio dicebant : « Non erat priusquam gigneretur, aut nasceretur. » Quare οὐκ δύτα videtur sic reddendum : « non existens. » Billius reddit : « extinctum. »

instar fugientem, ob posteriorem obliquitatem, et **A** ἀναπνεύσωμεν, ἀποδρασάστης; (37) παντελῶς θύης, immutationem in eum statum, ut jam humi repat, καὶ λύπης, καὶ στεναγμοῦ, νῦν τε καὶ θυεροῦ, τὸ sub pedibus nostris brevi conteret; ut a malis pau- Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ θμῶν, φῶ δέξα καὶ τὸ lulum quiddam respiremus, fugato prorsus dolore, χράσος εἰς τὸν αἰῶνα, τὸν αἰώνων (38). Ἀμήν. et mærore, ac gemitu, nunc et in posterum, in Christo Iesu Domino nostro, cui gloria et impe- rium in secula seculorum. Amen.

(37) Ἀποδρασάσης. Sic Coisl. 1. In ed., ἀπο- δράσης.

(38) Καὶ τὸ κρότος... τῷ αἰώνων. Hæc desunt in Regg. bm, hu, Coisl. 1, et tribus Colb

435 MONITUM IN ORATIONEM XXIV.

I. Antequam ad hujus orationis argumentum deveniamus, expendendum nobis est, quis sit ille Cyprianus, cuius laudes hic tam magnifice prosequitur Gregorius. Non mediocris enim versatur hac de re inter eruditos controversia. Alii pro Cypriano Carthaginensi, alii pro Antiocheno militant; et perquam arduum videtur in tanta opinionum varietate inter discordes pacem constituere. Etenim si attendatur ad hæc Theologi verba (n. 6): « Hic Cyprianus, magnum quondam Carthaginem, nunc autem totius orbis nomen, etc., » et alibi (n. 12): « Pastor creatur.... Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesia, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri præficitur, verum etiam, etc., » videbitur sane Theologum Cypriani Carthaginensis nomen celebrare voluisse. Verum orationis series plura exhibet, quæ huic Cypriano nullatenus congruere possint, imo quæ repugnant. Dicendumne igitur erresse Gregorium, ac duos Cyprianos confundisse? Id animadvertis Billius (39); et ut Gregorium nostrum ab errore aut memorie lapsu vindicet, geminum Cyprianum Carthagine natum singit; nec absurdum putat duos ejusdem nominis viros, in eadem urbe natos, diverso tempore eamdem sedem occupasse. Sed subinde fatetur, quod, « velut in gemellis fratribus interdum, formæ similitudine decepti, alterum pro altero accipimus; ita Gregorius in duobus ejusdem nominis viris, multarumque virtutum similitudine conjunctis, Antiocheno nonnulla tribuerit, quæ Carthaginensi conveniebant. » Idem difficultatis nodus diu incertum tenuit eruditum Oxoniensem Cypriani Carthaginensis editorem (40); sed aliam nodi solvendi viam aggreditur. Fellus namque, pari, ac Billius, erga Gregorium nostrum veneratione ductus, ne in hac re culparetur Theologus, unicum duntaxat agnoscit Cyprianum, eumque Carthaginem, sed quæ de Antiocheno feruntur, inter fabulas numerat. Quin etiam aperte declarat, Gregorium tam oscitanter errare non potuisse, ut episcopum Antiochenum cum Carthaginensi confundere.

II. Verum supersunt vetustissima monumenta quibus plane demonstratur Cyprianum, Antiochiae in Phœnicia episcopum, vere exstitisse. Constat enim apud eruditos Cypriani Antiocheni et Justinæ res gestas statim post illorum martyrium fuisse conscriptas. Exstat etiamnum opus in tres partes seu libros divisum. Prima pars mirabilem Cypriani et Justinæ conversionem complectitur. In secunda Cyprianus vita suæ ac criminum confessionem, necnon et magicarum artium seriem textit. In tertia denique utriusque martyrii describitur. Hujus operis secunda pars, jam Latine in Bodleiana bibliotheca reperta, a Fello fuerat Oxoniæ excusa anno 1700. Geminæ vero partes, nempe primam et tertiam, quæ nondum prodierant, in vetusto codice S. Audoeni Rothomagensis etiam Latine repertas, ediderunt in suo *Anecdotorum thesauro* (41) eruditæ antiquitatis in-dagatores nostri dominus Edmundus 436 Martene et dominus Ursinus Durand, addita secunda parte, quæ jam ab Oxoniensi editore pervulgata fuerat. Primitivus quidem primæ et tertiaræ partis textus desideratur. Secunda vero pars, Cypriani scilicet confessio, ad nos usque Græce integra pervenit. Hanc suppeditavit bibliotheca Colbertina. Sed postquam vetus interpretatio Latina a Fello edita, cum Græco textu fuit collata, tot tantisque novæ ac erroribus scatere visa est, ut necesse fuerit novam hujus operis interpretationem Latine edere. Hunc laborem suscepit D. Prudentius Maran; et Cypriani Antiocheni confessionem a se Latine redditam vulgavit cum Græco textu anno 1727, ad calcem novæ editionis Operum sancti Cypriani Carthaginensis.

III. Præterea Eudocia Augusta, Theodosii junioris uxor, heroico carmine, teste Pho-tio (42), tribus itidem libris, et eodem ordine quem modo retulimus, Cypriani et Justinæ Acta, non ad artis licentiam, sed ad historię fidem, conscripsit. Gregorius ipse citat Cypriani confessionem, et eadem, ac Eudocia, de illo commemorat. « Quis ergo, » inquit D. Prudentius Maran (43), « eum nunquam exstitisse sibi persuadeat, de quo existant monumenta illius temporis, quo vixisse dicitur, pene æqualia? Fabulæ in remotis etatibus

(39) Argum. in hanc orat.

(42) Cod. clxxxiv, p. 416.

(40) Fell. Oxon. Cypr. ed., t. II, p. 496, Monit.

(43) Vita Cypr., in nova ed. p. xxxviii.

(41) T. III, p. 4618.

latebras querunt; nec quisquam tam inepte mentitur, ut quæ nemo vidisse se aut audivisse meminit, ea nupor in clarissima luce et omnium oculis evenisse fingat. » Sed dum fatetur vir eruditus, negari non posse existisse Cyprianum Antiochenum, detinetur tamen quomodo assentiatur, tum Gregorio, tum Tillemontio et aliis, qui confessionem istam ab ipso martyre scriptam existimarunt. Plura refert, quæ profecto sententiam suam confirmare videntur. Nam confessio ista, præter quosdam magicæ artis effectus fabulam redolentes, complectitur etiam longam magicarum artium descriptionem, et exquisitas ac frigidas de singulis vitiorum formis ambages, quæ curiosum magis animum quam peccati dolore affectum indicant. Sed quamvis dubitet utrum id opus sit vere genuinus Cypriani fetus, putat laemen illius conversionem sahul non esse ascribendam, nec, si quis egregium istud martyris factum elegerit, in quo ornando et amplificando elaboraret, idcirco historiæ summam in suspicionem vocandam; cum præsertim scriptor ille uti potuerit antiquioribus monumentis, quæ «Cypriani et Justinæ Acta», ut legitur sub finem libelli de utriusque passione, «ab initio usque in finem scripta continebant. »

IV. His igitur monumentis cuique constare debet vere existisse Cyprianum Antiochenum. Tanta et tam perspicua hac de re supersunt testimonia, ut ea vir prudens nullo modo rejicere possit. Unde eruditæ, ac præcipue Tillemontius (44) et D. Prudentius Maran (45), censem duos distinguendos esse Cyprianos, alterum Carthaginensem, Antiochenum alterum; quorum primus quidem martyrium Carthagine subiit, anno 258, decimo octavo Kalendas Octobris sub Valeriano et Gallieno principibus; alter vero Nicomedie, sexto Nonas Octobris anni 304, sub Diocletiano et Maximiano imperatoribus, ut testatur Eudocia, cui hac in re, ut observat Tillemontius, major debetur fides, quam Gregorio nostro, qui «sub Decio» Cyprianum exsulasse scribit (n. 14). Insuper Antiochenum, utpote qui esset Orientalibus notior, et Gregorii temporibus vicinior, in hac oratione laudatum existimamus; 437 alque cum Tillemontio et D. Prudentio Maran modestè fatemur hic errasse Gregorium, qui plura Antiocheno, quæ ad Carthaginem spectabant, ita retulerit, ut ex duobus Cyprianis unum efformasse videatur. Quo autem pacto in hunc errorem inciderit, mira res est; nisi forte, ut ait D. Prudentius Maran (46), «hæc nobis illius excusandi ratio verisimilior videatur, nempe cum ei recens admodum cum iis quos alloquitur intercederet consuetudo, et post aliquot dierum secessum attemperante ad ipsum diem festum rediisset, ut ipse testatur, satis proclive fuit in tam angustis ad res accurate ediscendas spatiis habi et errare. »

V. Cæterum hic error nibil de istius orationis laude detrahit. In ea viget illa ingenii vis et facundia, quæ in cæteris orationibus suspicitur. Cypriani ac Justinæ res gestas mirum in modum exhibit ac prosequitur orator; et auditorum mentes ad illorum simul admirationem et imitationem provocat. Notanda quoque est illa præclara Justinæ, in ipso tentationis discrimine, ad Deiparam Virginem invocatio (n. 11), qua, «ut Virgo periclitanti virgini open ferret,» orabat. Nullibi enim, quarto scilicet sæculo, tam diserte tamque perspicue quam in ista oratione, beatae virginis Mariæ auxilium ac protectio commendatur. Fatentes adversarios habemus. Clericus ipse, qui sœpe Gregorium rhetoricae plus æquo indulsisse conquestus est, ad solitum non ausus confugere diverticulum, ait (47): «Nulla hic in verbis Gregorii, ubi Cyprianum invocat, et Justinæ in Maria invocanda studium exprimit, nulla, inquam, rhetoricae figura, nulla fictio est, contra aputavit unus e nostris, Caveus' nomine.» Quo autem anno, quove in loco habita fuerit hæc oratio, facile, tum ex diversis titulis, tum ex orationis serie colligere est. Mirum sane videtur Nicetam Nazianensem dictum existimasse. Constat enim Gregorium «brevem ac recentem» cum iis, quos alloquitur, «consuetudinem» habuisse, βραχεῖα συνάθεια, ut ipse loquitur (n. 2), ac proinde Nazianensis nullatenus convenire posse. Id vero Constantinopolitanis apprime congruit. Deinde Theologus hanc orationem vocat (n. 19) «sermonum suorum primitias,» ut significet a se tunc primum sanctum martyrem laudari. Concludendum igitur Constantinopoli habitam fuisse, et, quantum ex dictis conjicere possumus, mense Octobri anni 379.

(44) T. V. p. 529 et 719.

(45) In nova ed. Cypr. Carth. p. xxxvii et cxxxii.

(46) Vita Cypriani, p. xxxviii.

(47) Bibl. univ. t. XVIII, p. 424.

ΛΟΓΟΣ ΚΔ'.

ORATIO XXIV^a.

Εἰς τὸν ἄγιον (48) λεπρότυρον Κυπριανὸν, ἐξ ἡ In laudem S. martyris Cypriani, cum postridie illius solemnis memorias ture rediisset Gregorius.

A'. Μικροῦ Κυπριανὸς διέφυγεν ἡμᾶς· ὁ τῆς ζη-

(48) Εἰς τὸν ἄγιον, etc. Varius in variis codicibus legitur hujus orationis titulus. In Reg. a: Εἰς τὸν ἄγιον Κυπριανὸν, ἐξ ἀγροῦ ἐπανήκων. Reg. d: Εἰς μάρτυρα Κυπριανὸν. Reg. ph: Εἰς Κυπριανὸν

I. Cyprianus fere nos effugit: o ingens damnum!

τὸν μάρτυρα, ἐξ ἀγροῦ ἐπιστὰς μετὰ τὴν ἡμέραν τῆς μνεῖας. Alter Reg. 2302: Λόγος ἐπιτάφιος καὶ ἐγ-

• Alias XVIII. Quæ autem 24 erat, nunc 34. —

Habita mense Octobri anni 379.

idque vos passi estis, qui eum omnium maxime A suspicitis, annuisque honoribus ac publicis coventibus celebratis. **438** Cyprianus, inquam, eius, vel etiamsi alioqui oblivionis vicio laboraremus, meminisse tamen necesse fuerat; siquidem optimi potissimum viri memoria colendi sunt, iisque, quorum meminisse non modo pium est, sed etiam utile ac fructuosum. Verum hoc debitum cum senore dissolvamus; si tamen pares rei facultates habemus, ac non reram omnium egestate et penuria conflictamur. Quod si etiam admodum pauperes inveniamur, non dubito, quin vir ille, ut in omnibus rebus animi magnitudine ac modestia præditus, tum nostræ moræ, tum inopias, facile sit veniam daturus; modo hoc nomine gratias Deo agamus, quod memoria ipsius ex animis nostris haud-quaquam effugerit. Vere gratias Deo agamus: id enim æquum est; atque ut hinc initium ducamus, quam commode, pulchrisque Del mensuris, qui omnia cum pondere et mensura constituit ac moderatur¹², ad vos rediimus, a silentio et solitudine ad sermonem, a martyrum studiosa ad martyres, a cordorea relaxatione ad spirituales eru-

las!

II. Desiderabamus vos, o filii, et pari desideri affectu a vobis expetehamur; id enim mihi persuadeo. Videite paterni animi candorem; nam et quod meum est narrabo, et vestro erga me affectui testimonium præbeo, atque hactenus inter nos disjuncti, ut desiderium nostrum utrinque agnoscere, ac ipsa locorum distantia et intervallo, quemadmodum pictores tabulas, explorare possemus, rursus convenimus. Quam magnus memorie somes est, vel brevis amicorum familiaritas et consuetudo, iisque, qui moribus sunt ad amandum propensi, quique Dei erga genus humatum amorem imitantur! Quidni autem, cum Christi, qui propter nos ad formam usque servilem se ipsum exinanivit, et a cœlestibus alienos et peregrinos ad se collegit, disceipulos nos prositeamur, quidni, inquam, mutuo amoris complexu inter nos hæreremus, spiritusque tam mysterium, seu caput est, servaremus?

III. Jam igitur hoc unum et primum beneficium habemus, quod ipsi quam celerrime ad mutuos amplexus accurrimus. Neque enim zelus moram patitur; toliusque viæ instar est unius dieculæ D

unitatem in vinculo pacis¹³, quæ legis et proprie-

tae. Enim δῆ τοῦτο τῆς εὐεργεσίας καὶ πρῶτον, τὸ ὡς τάχιστα προσδραμένην ἀλλήλους καὶ περιπτύξασθαι. Οὐδὲ γάρ φέρει τὴν ἀναδολὴν δὲ ζῆλος· καὶ βίος δόλος ἡμέρα μία τοῖς ποθεν!

¹² Sap. xi, 21. ¹³ Ephes. iv, 3.

κωμιαστικὸς εἰς τοὺς ἄγιους Κυπριανὸν καὶ Τουστίνην τοὺς φιλοσόφους καὶ μάρτυρας. « Oratio funebris et panegyrica in sanctos Cyprianum et Justinum philosophos et martyres. » Par.: Eἰς τὸν ἄγιον Κυπριανὸν. Nicetas in Comment.: Μετὰ γοῦν μίαν ἡμέραν τῆς τοῦ μάρτυρος μνήμης παραγένομενος, τὸ παρὸν εἰς αὐτὸν ἐγκώμιον ἔξεφωνης. « Postridie illius diei, quo martyris commemoratio celebrari solebat, rure reversus, hanc in ipsius laudem orationem habuit. »

(49) *Κυπριαρός*. Sic Reg. ph., Coisl. 2, etc. In ed., *Κυπριανόν*.

(50) *Εὐχορούρτες*. Sic Regg. bm., ph., Coisl. 1 et 2, Bas. Ita etiam videtur legisse Billius. In ed. εὐφορούρτες.

(51) *Ισχερημερίσ*. « Procrastinationis. »

μίας! καὶ δύεις τινέσχεθε, οἱ πάντων μᾶλλον τὸν ἄνδρα θαυμάζοντες, καὶ ταῖς δὶς ἑτοὺς τιμῶντες εκεῖνον τιμαῖς τε καὶ πανηγύρεσι. Κυπριανὸς (49), οὐ, καὶ τοῖς τάλλα ἐπιλήμσοσι, μερνῆσθαι τῶν ἀναγκαῖων· εἰπερ τῶν ἀρίστων μάλιστα μνημονεύτεον, καὶ ὃν τὸ μερνῆσθαι δισύν τε δόμοῦ καὶ ὠφέλειμον. Ἀλλ' ἀποδῶμεν σὺν τόκῳ τὸ χρέος, διὸ ἅρα τοσοῦτον εὔκοροῦντες (50) φανῶμεν, ἀλλὰ μὴ πάντα ὥμεν ἐνδεεῖς τε καὶ πένητες. Ἄν δὲ καὶ λίαν πένητες, οὐδὲ δις συγγράψεται τὴν καὶ τῆς ὑπερημερίας (51), καὶ τῆς πενίας, ἐπεὶ καὶ πάντα μεγαλύμχος δὲ ἀνήρ καὶ φιλόσοφος· μόνον δὲ, διτις μὴ διέφυγεν τὴν εὐχαριστήσωμεν. Εὐχαριστήσωμεν (52) δέ· καὶ γάρ δέξιον. Ἀρκτέον δὲ οὐτως, ὡς εἰς καλὸν ὑμῶν ἐπανήκομεν, καὶ καλοῖς μέτροις Θεοῦ, τοῦ πάντας ἐν σταθμῷ καὶ μέτρῳ διορίζοντος τε καὶ διευθύνοντος, ἐκ τῆς ἡσυχίας ἐπὶ τὸν λόγον, ἐκ τῆς φιλομάρτυρος (53) ἐπὶ μάρτυρας, ἐκ τῆς σωματικῆς ἀνέσεως ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ἐπίλασιν.

B'. Ἐποδοῦμεν διμάς, ὡς τέκνα, καὶ ἀντεποδοῦμεθα τοῖς Ισοῖς μέτροις (54). πειθόμας γάρ. Οσάπε πατέρος εὐγνωμοσύνην· καὶ τὸ ἐμαυτοῦ λέγω, καὶ τὸ διμέτερον μαρτυρῶ, καὶ τοσοῦτον διαζευχθέντες ἀλλήλων, δυον τὸν πόθον γνωρίσαι· καὶ δωκιμάσαι τῇ ἀποστάσει, καθάπερ οἱ ζωγράφοι (55) τοὺς πίνακας, πάλιν συνήθομεν. Ός μέγα μνήμης ἐμπύρευμα (56), καὶ βραχεῖα συνήθεια φίλων (57), τοῖς τε ἀγαπητοῖς τὸν τρόπον, καὶ Θεοῦ μεμονεύοις φιλανθρωπίαν! Πῶς δὲ οὐκ ἐμβλομεν, οἱ Χριστοῦ μαθηταί, τοῦ κενωθέντος δὲ διμάς μέχρι δούλου μορφῆς, καὶ ξένους διτας τῶν οὐρανίων πρὸς ἐαυτὸν συναγαγόντος, ἀθέξεσθαι τε καὶ περιέξεσθαι ἀλλήλων, καὶ τηρήσειν τὴν ἀνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδεσμῷ τῆς εἰρήνης, ἢ νόμου καὶ προφητῶν ἐστι μυστήριον, εἰς οὖν (58) κεφαλαῖον;

unitate in vinculo pacis¹³, quæ legis et proprie-

τας. Γ'. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς εὐεργεσίας καὶ πρῶτον, τὸ ὡς τάχιστα προσδραμένην ἀλλήλους καὶ περιπτύξασθαι. Οὐδὲ γάρ φέρει τὴν ἀναδολὴν δὲ ζῆλος· καὶ βίος δόλος ἡμέρα μία τοῖς ποθεν!

(52) *Εὐχαριστήσωμεν*. Deest in pluribus codd.

(53) *Φιλομάρτυρος*. Piam quamdam matronam intelligere videtur Gregorius.

(54) *Τοῖς Ισοῖς μέτροις*. Hæc desunt in Regg. bm., ph., Par., ceterisque melioris notæ codd.

(55) *Καθάπερ οἱ ζωγράφοι*. Ut pictores, inquit Nicetas, ex intervallu tabulas melius perspicuum, atque expendunt, quam si proprius intueantur: sic inutius amor sejunctione melius, quam perpetua viata consuetudine exploratur.

(56) *Ἐμπύρευμα*. Regius Cypr., ἐμπύρευμα, « negotiatio. »

(57) *Συνήθεια φίλων*. Sic Reg. a. Deest φίλων in ed.

(58) *Μυστήριον*, εἰτ' οὐρ. Hæc desunt in Regg. a, c, d, bm., Coisl. 2, Or. 1, Par., Oxon., etc.

καὶ μέγιστον, τὸ μὴ κατόπιν (59) ἐδρῆς δραμεῖν, μηδὲ μαρτύρων μυσταγωγίας ἀπολειφθῆναι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐγγινομένης ἡμῖν τρυφῆς τε καὶ ἀναψύξεις. Τέλος τὰλλα μὲν ὅμοιογά παντὸς εἰναι νωθέστεροις· καὶ πάντα πόθον ἀπεσεισάμην, ἀφ' οὐ Χριστῷ συνεταξάμην, καὶ οὐδὲν αἱρεῖ με τῶν ὅσα τερπνά τοις ἀλλοις καὶ περισπούδαστα· οὐ πλούτος ὁ κάτω συρόμενος καὶ περιτρέπμενος, οὐ γαστρὸς ἡδοναῖ, καὶ χόρος πατήρ ὑπερως, οὐκ ἔσθῆς μαλακῆ τε καὶ περιφρέουσα, οὐ λίθων διαύγειαι καὶ χάρτες, οὐκ ἀκοῇ γοητεύουσα, οὐδὲν δισφροτὶς ἐκθηλύνουσα, οὐ κρότοις δῆμων καὶ θεάτρων ἐκμαίνοντες, ὃν πάλαι τοῖς βουλομένοις παρεχωρήσαμεν· οὐχ ὅσα τῆς πρώτης γεύσεως (60) ἡμῶν, ἐξ ἣς ἀπολύτων, ἔχοντα· ἀλλὰ καὶ πολλὴν εὐθειειν καταγινώσκω τῶν κρατεῖσθαι τούτοις ἀνεχομένων, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς διαφθείρειν τῇ περὶ ταῦτα μικροπρεπεῖᾳ, καὶ ὡς ἔστωπι προστιθεμένων τοῖς φεύγουσιν. Ἐκείνου δὲ λίαν ἀπῆτσις ἔχω καὶ περέχομα, καὶ τοῦ πάθους ἐμαυτὸν ἀπόδεχομαι· μαρτύρων τιμαῖς ἐπιτέρπομαι, καὶ ἀθλητῶν αἵμασιν ἐπαγάλλομαι· καὶ ἀλλων μὲν οἱ ἔθλοι καὶ τὸ κρατεῖν, ἐμοὶ δὲ οἱ στέφανοι. Τοσοῦτον προαρπάζω τὴν εὐκοσμίαν (61), καὶ οὕτως οἰκειούμαι τὰ κατορθώματα!

ius vero rei inexplibili quadam aviditate teneor, hunc affectum inesse facile patior; martyrum honoribus quidem certamina et victoriae sunt, coronae autem meae. Usque eo gloriam hanc præripio, et eorum egregia facinora mea esse duco!

Δ'. Πᾶσι μὲν δὴ μάρτυσι πανηγυριστέον, καὶ πᾶσιν ἀνακτέον ἑτοίμως καὶ γλῶσσαν, καὶ ἀκοήν, καὶ διάνοιαν, καὶ λέγοντάς τι προθύμως περὶ αὐτῶν καὶ ἀκούοντας, καὶ πάντα ἐλάττω νομίζοντας τῆς ἐκείνων ἀθλήσεως. Καὶ τάροι οὐτῶς ἔχει, πολλῶν ὄντων ἡμῖν εἰς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος (62), καὶ πολλῶν τῶν πρὸς ἀρετὴν παιδευμάτων, ἀλγού (63), νόμου, προφητῶν, ἀποστόλων, αὐτῶν τῶν Χριστοῦ παθημάτων, τοῦ πρώτου μάρτυρος ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνελθόντος, καὶ μὲν συναγαγόντος, ἵνα προσηλύτω τὴν ἐμὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὸν δριψιν θριαμβεύσῃ, καὶ τὸ ξύλον ἀγιάσῃ, καὶ τὴν ἡδονὴν νικήσῃ, καὶ τὸν Ἀδάμ ἀνασύσῃ, καὶ τὴν εἰκόνα πεσούσαν ἀνακαλέσῃται τοσούτων ὄντων ἡμῖν καὶ τοιώντων, οὐδὲν ἐλαττὸν ἡμῖν εἰς παιδαγωγίαν. (64) οἱ μάρτυρες, δλοκαντώματα λογικὰ, θύματα τέλεια, προσφοραὶ δεκταὶ, τῆς ἀληθείας κηρύγματα, τοῦ φεύδους στηλιτεύματα, νόμου συμπλήρωσις, τοῦ γε πνευματικῶν νοούμενου, πλάνης κατάλυσις, κακίας διωγμὸς, ἀμαρτίας κατακλυσμὸς, κῆσμου καθάρσιον.

Ε'. Σὺ δέ μοι, Κυπριανὲ, τὸ τιμώτατόν μοι καὶ πρᾶγμα καὶ δυνατά, πλέον ἡ κατὰ τοὺς ἀλλοὺς μάρτυρας (φθόνος γάρ οὐδεὶς παρὰ μαρτύρων μάρτυσιν).

(59) *Tὸ μὴ κατόπιν, etc.* Hoc proverbio notantur, qui serius ad rem aliquam occurrunt.

(60) *Γεύσεως.* Colb. I, δεύτερως, «prima fluxione;» nimirum peccato originali, ex quo tot mala fluxere, terrisque incubuere.

(61) *Εὐκοσμίας.* Regg. a, c, d, bm, duodecim Colb., Or. I, etc., εὐδοξίαν.

A spatiū desiderio laborantibus. Alterum est, idque maximum, quod non post festum accessimus, 439 seriusque, quam ut martyrum sacris interesse queamus, eoquo oblectamento animique jucunditate frui, quæ hinc nobis comparatur. Nam cæteris quidem in rebus me quovis homine segniorem esse non inficiet; omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, neque ex omnibus rebus, quæ alii jucunda atque expetenda videnti solent, illa teneor; non opibus quæ fluxæ et caduce sunt, ac sursum deorsumque volvuntur, non ventris voluptatibus, non satiitate, quæ libidinem parit, non veste molli et diffidente, non gemmarum splendore, et gratia, non auditu præstigias offudente, non olfactu animum effeminante, non vulgi ac theatri-

B plausibus, qui furorem excitant, quos jampridem illis, qui ejus rei desiderio afficiuntur, haud gravat reliquimus, non denique his omnibus quæ ex primo illo gustu, qui nobis interitum attulit, originem traxerunt: quin potius magna eos in stoliditate versari existimo, qui ab hujusmodi rebus ascese vinci patiuntur, ac vili et sordido circa eas studio nobilitatem animæ inficiunt, fluxisque et fugacibus, quasi certis et stabilibus, totos se addicunt. Huic ab ea unquam divelli possum, mihiq; etiam honoribus oblector, pugilum cruoribus exsulto; atque eorum egregia facinora mea esse duco!

C IV. Omnium quidem martyrum memoria celebranda est, omnibusque, et linguae, et aures, et mentes prompte aperiendæ, ut de eorum laudibus libenter aliiquid dicamus et audiamus, omniaque alia eorum certaminibus inferiora esse censeamus. Nam cum multa nos ad melioris vitæ studium ducent, atque ad virtutem erudiant, ratio, lex, prophetæ, apostoli, Christi cruciatus, Christi, inquam, primi martyris, qui crucem concendit, meque secum duxit, ut peccatum meum affigeret, et de serpente triumpharet, et sanctitatem ligno afferret, et voluptatem vinceret, et Adamum primæ incolumentati restitueret, ac prolapsam imaginem erigeret, atque instauraret: cum tot, inquam, tantaque habemus, non minus tamen ad vitam recte instituendum nobis utilitatis afferunt martyres, hæc holocausta ratione prædicta, victimæ perfectæ, oblationes Deo gratae et acceptæ, veritatis præconia, mendacii 440 proscissiones, legis, quæ spirituali modo intelliguntur, expletio, erroris oppressio, vniuersitatis insectatio, peccati diluvium, mundi iustitio.

V. Tum tu mihi, Cypriane, et re et nomine charissime, supra cæteros martyres celebrandus occurris (nec enim verendum est, ne martyres mar-

(62) *Εἰς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος.* Quæ nos ad Deum vitamque meliorem ducant. » Utruinque sonat vox δηγία.

(63) *Λόγου.* Deest in Oxon.

(64) *Παιδαγωγίας.* Ad institutionem, » scilicet tam fidei quam morum.

lyribus invideant), atque et virtute tua majorem in modum afficior, et memoria recreor, ac præ gaudio quasi lymphatus feror, et quodammodo in eodem tecum martyrio versor, dimicationisque socius et particeps sum, ac totus ad te transeo: sive me tibi doctrina et eloquentia conciliet, qua tu tanto reliquos mortales anteibas, quanto ratione prædicta brutis animantibus præstant (sit enim, nescio quo pacto, ut, non minus inter eos, qui studii cujusdam atque instituti nomine inter se conjuncti, quam qui affinitatis et consanguinitatis vinculo inter se devincti sunt, amor coalescat); sive id repentinæ admirabili mutationi tuae, que vim omnem orationis excedit, omnique exemplo præstantior est, assignari debeat. Nam sol etiam post nubem, qua prius obducebatur, jucundior illucescit; et ver post hiemis tristitiam dulciss est; suavior etiam appareat ridens tranquillitas, et expansum ac pacatum mare, cum, post ventorum tumultum, et luminescentes fluius, littoribus alludit.

VI. Hic Cyprianus, o viri (ut et qui nostis, ex ipsa commemoratione majorem voluptatem capitis, et qui ignoratis, historiam omnium nostrarum pulcherrimam, commune Christianorum decus, atque ornamentum discatis), hic, inquam, Cyprianus, magnum quondam Carthaginensium, nunc autem totius orbis nomen, opibus conspicuus, potentia illustris, genere clarus (siquidem maximum nobilitatis argumentum est, senatorem esse, primariamque in eo ordine sedem oblinere), flos juventutis, elaboratum naturæ opus, doctrinæ principatus, tam philosophicæ, quam cuiusvis alterius generis disciplinæ, idque quacunque parte eas speciare volueris; adeo ut in eo, et variarum artium cognitione mirabilior esset, quam singularum exactia et perfecta scientia, et rurus singularum exquisita et modis omnibus absoluta perceptio plus admirationis vel, ut apertiori distinctione hæc explicem, alios ultraque laude, omnes autem omnipino superaret.

441 VII. Ac eruditioen quidem libri ipsi testantur, quos ille complures et luculentos pro nobis conscripsit, posteaquam Dei, qui omnia facit, et mutat¹⁶, benignitate, doctrinam suam in melius transtulit, atque stoliditatem rationi subjecit. Quænam autem hinc milii jam dicenti ratio tenenda sit, et quo me vertam, plane incertus sum. Vereor enim, ne nimis longum ac prorsus intempestivum sermonem habeam, si Cyprianus oīnna commemo-randa suscepero; et rursus, ne maximo eos, qui adsunt, detrimento multitem, si quid preteriero. Ut igitur medium quemdam, inter temporis brevi-

¹⁶ Amos v, 8.

(65) Ολος. In noīnullis, δλως.

(66) Ο χρείττον. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. In ed., χρείττων.

(67) Θόλιρα. Interiores videtur legiase, οἰδα-νοτα.

(68) Γένησθε. Savil., γένοισθε.

(69) Τῆς φύσεως ἀγαλμα. Vernacula lingua di-cimus: « Chef-d'œuvre de la nature. »

(70) Πολυμαθίας. Sic plures codi. In Regg. f, d, bm, ph, πολυμαθίας. In ed., φιλομαθίας,

A καὶ σοῦ διαφερόντως ἥττημαι τε τῆς ἀρετῆς, καὶ τῇ μνήμῃ κουφίζομαι, καὶ νωτερ ἐνθους ὑφ' ἡδονῆς γίνομαι, καὶ τίνα τρόπον σύνειμι τε τῇ μαρτυρίᾳ, καὶ κοινωνῶ τῆς ἀθλήσεως, καὶ ὅλος (65) πρὸς σὲ μετανίσταμαι· τάχα μὲν διὰ τὴν τῶν λόγων οἰκείωσιν, οἵς τοσοῦτον τῶν ἀλλων ἔκρατεις, δυσον τὰ λογικὰ τῆς ἀλόγου φύσεως (συνεισέρχεται γάρ, οὐχ οὖδ' ὅπως, φίλτρον τοῖς κατὰ τις συναπτομένοις, οὐχ ἥττον τοῖς λοιποῖς πράγμασιν, ή τοῖς περὶ ἀγχιστελαν αἴματος)· τάχα δὲ διὰ τὸ τῆς μεταβολῆς ἀθρόον τε καὶ παράδοξον, δικρίττον (66) λόγου καὶ παραδείγματος. Ἐπεὶ γλυκὺν μὲν ἕδιος μετὰ νέφος, ὁ τέως συνεκαλύπτετο· γλυκύον δὲ τὸ ἔαρ, διτι μετὰ γειμῶνος κατήφειν· ἕδιων δὲ μειδῶσα γαλήνη, καὶ θάλασσα τὴν πλωμένη, καὶ ταῖς ἀκταῖς προσπαίζουσα μετὰ πνευμάτων στέσιν, καὶ ὀδηνοντα (67) κύματα.

C⁷. Οὗτος Κυπριανὸς, ὁ ἄνδρες (Ινα οἱ μὲν εἰδότες, ἦδίους γένησθε (68) τῇ ὑπομνήσει, οἱ δὲ ἀγνοοῦντες, μάθητε τὸ κάλλιστον τῶν ἡμετέρων διηγημάτων, καὶ τὴν κοινὴν Χριστιανῶν φιλοτιμίαν), οὗτος ἐκεῖνος, τὸ μέγα ποτὲ Καρχηδονίων δνομα, νῦν δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάστης, δὲ πλούτῳ περιφανῆς, καὶ δυναστείᾳ περιβλεπτος, καὶ γένει γνώριμος (εἰ γε μέγιστον εἰς εὐγενείας ἀπόδειξιν, συγχλήτου βουλῆς μετουσίᾳ καὶ προσδρίᾳ), τὸ τῆς νεότητος δινός, τὸ τῆς φύσεως ἀγαλμα (69), τὸ τῶν λόγων κράτος, τῶν τε κατὰ φιλοσοφίαν, καὶ δυοι τῆς ἀλλῆς παιδεύσεως, καὶ τούτων δ βούλει μέρος· ὡς μᾶλλον μὲν τὸ ποιεῖσθαι ή τὸ δικρόν ἐν ἔκαστῳ θαυμάζεσθαι, μᾶλλον δὲ τὸ εὑδόκιμον ἐν ἔκαστῳ τῆς περὶ πάντα πολυμαθίας (70)· ή, Ινα δέλω σαφέστερον, τῶν μὲν τῷ ποιεῖσθαι, τῶν δὲ τῷ δικρόν. Εστι δὲ ὁν ἀμφοτέροις, πάσι δὲ πάντων ἔκρατεις habet, quam variarum artium collecta scientia: multiplici, alios profunda rerum cognitione, alios

Z⁸. Τῶν μὲν οὖν λόγων καὶ οἱ λόγοι μαρτυρεῖς, οὓς πολλοὺς καὶ λαμπροὺς ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν κατεβάλετο, ἐπειδὴ γε μετήνεγκε Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ τῇ πατέσσιν, τοῦ ποιεῦντος τὰ πάντα καὶ μετασκεύαζοντος, πρὸς τὸ βέλτιον (71), καὶ τῷ λόγῳ τὴν ἀλογίαν ὑπέκλινεν· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, οὐχ οὖδ' ὅπως χρήσωμαι (72), τῷ λόγῳ καὶ τις γένοιμαι· πῶς μὲν μῆ μαρρὸν ἀποτείνω λόγον, καὶ παντελῶς ἔξω τοῦ καιροῦ, πάντων τῶν Κυπριανοῦ μεμνημένος· πῶς δὲ μῆ τὰ μέγιστα ζημιώσω τοὺς παρόντας τοῖς σωτηριώνοις. Ιν' οὖν μέσην βαθίσω τοῦ καιροῦ, καὶ τοῦ πόθου τῶν ἀκούοντων, οὕτω μοι δοκεῖ ποιητέον εἶναι· D

« descendit cupiditas. »

(71) Πρός τὸ βέλτιον. « Doctrinam in melius transtulit. » Sic vertendum existimamus. Hæc enim verba referimus ad μετήνεγκε, quod superius legitur. Billius autem ea refert ad μετασκεύαζοντος, quamvis in propheta Amos non occurrant, et reddit, « atque in melius commutat. »

(72) Χρήσωμαι. Regg. d, ph, et Or. 1, χρη-σωμα.

τὰ μὲν ἐπιλά παρεῖναι τοῖς εἰδόσιν, ἐκδιδάσκειν τοὺς ἀγνοοῦντας, εἰπερ εἰσὶ τίνες, ἵν' ἀμφότεροι εὐεργετῶνται δομίως, καὶ οἱ διδάσκοντες τὰ ἔκεινου, καὶ οἱ μανθάνοντες (ἐπειδὴ καὶ τὸ μεμνῆσθαι τοῦ ἀνδρὸς, ἀγιασμὸς, καὶ μέγιστον εἰς παράκλησιν ἀρετῆς ὁ λόγος) ἕνδε δὲ ἢ δύο τῶν ἔκεινου διὰ βραχέων ἐπιμνήσθηναι, καὶ τούτων ὅσα μηδὲ βουλομένῳ παρελθεῖν δυνατόν.

tutis studium habet oratio); ego vero ex illius etiam huius generis sunt, ut ea, ne si maxime quidem

H. Μνησθήσομαι δὲ τοῦ προτέρου βίου, καὶ ἡτοι αὐτῷ γέγονε σωτηρίας ὁδὸς, καὶ τίς ἡ κλήσις, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρέπτον μετάθεσις. Ἐκεῖνο μέν γε λίαν ἀγεννές καὶ μικρόψυχον, εἰσθαι καθυβρίζεσθαι τὸν ἀθλητὴν τῇ μνήμῃ τῶν σκαυτέρων. Ἐπει τὸν καὶ Παῦλος ἡμῖν οὐκ ἐπαινεῖς ὁ μέγας, καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης ἐν τοῖς κακίστοις, καὶ Κυπριανὸς αὐτός· ὁ μὲν τῶν προτέρων ἑαυτοῦ διωγμῶν μεμνημένος, καὶ τῆς τοῦ ζῆτου μεταθέσεως, ἵν' ἐκ τοῦ παραλήλου (73) μᾶλλον δοξάσῃ τὸν εὐεργέτην· ὁ δὲ τὸν Τελώνηρ ἑαυτῷ προστιθεὶς ἐν τῇ τῶν μαθητῶν ἀπεριθμήσει, δισπερ ἀλλο τι τῶν τιμών ἐπίσημον· ὁ δὲ καὶ μακρῷ λόγῳ στηλίτεων τὴν προτέραν ἑαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ τοῦτο Θεῷ καρποφορήσῃ, τὴν ἐξαγρέσουσιν, καὶ πολλοῖς ὁδὸς γένηται τῆς χρηστοτέρας ἀπίδος τῶν ἀπὸ κακίας ἐπιστρεφόντων. Τίς οὖν ἡ κακία, καὶ σκοτεῖτε, δῆτα καὶ τίλικη τὸ μέγεθος· Δαιμόνων ἡν θεραπευτής, ὁ Χριστοῦ μαθητῆς ὑστερον· καὶ διώκτης πικρότατος, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας ἀγνωστής· καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ταράσσων τὴν ἡμετέραν ὁδὸν, διὸ τὸν ἀμφοτέροις κράτος, ὁ κράτιστος ἀμφότερα μετὰ τοῦτο Χριστιανοῦς. "Οσον κακὸν καὶ γοητεία τούτοις προστιθεμένη, τῶν ἔκεινου (74) τὸ γνωριμώτατον! δισφερ δεινότερον καὶ ἀπλησταί σώματος, ἥ καὶ τοὺς τάλλα σοφοὺς ἐκμανεῖν δύναται, καὶ χείρον φρονεῖν βιάζεται, καθάπερ ὑδριστής πῶλος, τὸν λογισμὸν συναρπάζουσα! στιλίαν operam dedit. Jam quantus ex arte magica, a qua malo cumulus accedebat! quantum item hæc crimina exaggerabat corporis intemperantia et libido, quæ tantam vim habet, ut quandoque sapientes etiam viros furore afficiat, deteriusque sentire cogat, equulei petulantias et indomiti more, rationem secum arripiens!

O. "Ηκει δὲ ἡμῖν ἐπ' αὐτῷ τὸ κεφάλαιον ὁ λόγος. Καὶ μὴ πρὸς τὰ πρώτα τις δρῶν Κυπριανοῦ, ταῖς τὸν δοναῖς ἐφίτεω· τοῖς δὲ τελευταῖς σωφρονιζέσθω. Παρθένος τις ἦν (75) τῶν εὐπατρίδων, καὶ κοσμίων.

¹³ I Tim. 1, 13. ¹⁴ Matth. 1, 5.

(73) *Παραλλήλου.* Sic Rugg. bm, ph. In ed. divisi, παρ' ἀλλήλου.

(74) *Tῶν ἔκεινον,* etc. Combefsius sic vertit: « Ars magica, qua maxime in notitiam hominum venerat, quanto in ejus malis hæc primas tenebat? » Improbat interpretationem Billii, qui δισφερ δεινότερον jungit cum his verbis quæ sequuntur, καὶ ἀπλησταί σώματος. Si admittatur Combefsius interpretatione, sic his interpretationibus distinguenda erit phrasis: Tῶν ἔκεινον τὸ γνωριμώτατον, δισφερ δεινότερον; ἥ ἀπλησταί, etc.: « Qua arte et notior, et quanto ad scelus immunior? Ad hæc libido insatiabilis, » etc.

(75) *Παρθένος τις ἦν,* etc. In Coisl. 1 ei Hervag. ed. sic additur: Κάλλει περιθεπτος, τῶν εὐπατρί-

A iatem et auditorum cupiditatem, cursum teneam, hæc mihi ineunda ratio videtur: cetera quidem scientibus relinquam, ut iis, qui ea ignorant, si qui tamen tales sunt, exponant, atque ex ea re utriusque parem utilitatem capiant, tum qui illius virtutes docent, tum qui addiscunt (quandoquidem hujus quoque viri vel sola recordatio sanctitate animam imbut, maximumque pondus ad excitandum viribus unum aut alterum breviter exponam, quæ velim, præterire queam.

VIII. Dicam porro, quæ prioris ipsius vitæ ratio, fuerit, quæ salutis via, quæ vocatio, quæ in meliore rem vitæ statum mutatio. Evidem eos admodum ignavi atque abjecti animi esse existimo, qui martyri, rerum minus laudabilium commemoratione, contumeliam inferri arbitrantur. Hac enim ratione nec magnus ipse Paulus laudem mereatur, et Matthæus publicanus in sceleratissimorum hominum numero habendus fuerit, ac noster etiam Cyprianus. Ille quidem pristinarum suarum persecutionum, ei mutati zeli mentionem facit ¹⁵, ut videlicet ex utriusque collatione Dei beneficentiam magis concelebret: alter vero in discipulorum enuntiatione sibi ipsi Publicani cognomentum, perinde atque aliud quoddam nobilitatis insigne et ornamentum, adjungit ¹⁶; hic denique superioris vitæ turpitudinem longa oratione proscindit, ut ipsam quoque scelerum confessionem Deo muneric loco offerat, ac multis eorum, qui ab improba et flagitiosa vivendi ratione animum revocant, ad melius sperandum via exsistat. Quæ igitur illius improbitas fuéril, quamque magna et gravis, expendite: Daemonum cultor erat, qui Christi postea discipulus fuit: et persecutor acerbissimus, qui postea **442** magnus veritatis propugnator exstitit; et verbo et opere, utpote in utroque pollens, viam nostram turbabat, qui postea ultraque re peregregianum Christi qua potissimum ad hominum famam pervenerat,

CIX. Ad ipsum autem jam mali caput se confertatio. Nec vero quisquam primas vitæ Cypriani partes intuens, voluptatibus indulget; verum ultimis ad pudicitiam revocetur, Virgo quedam erat

D δων καὶ κοσμίων, εὐπρεπῆς μὲν τὴν ὥραν τοῦ σώματος, ζηλωτὴ δὲ τὸν τρόπον τὴν γάρ μορφὴν ἀξιέραστος ἦν, καὶ ψυχῆς ἀρετὴν ἀξιάγαστος. Ταῦτα γάρ ἡ φήμη διήγειλε, καὶ τὸν νεανίαν ἔξπληττεν, δρῶντα μὲν κάλλος ἔκαστον, ἀκούοντα δὲ τρόπον ἐφάμιλλον. Άκουετε, παρθένοι, etc.: « Virgo quedam erat pulchritudine et genere insignia, ingenua, præstanti corporis forma, ob morum excellentiam imitatione digna. Forma namque erat amabilis, animi autem virtute longe admirabilior. Hæc fama nuntiabat. Confestim juvenem sauciatavit, qui formam nulli parem conspiciebat; verum cum paribus conjunctam moribus audiebat. Audire, virginem, » etc.

patricio genere nata, honestisque moribus praedita. **Audite, virgines, ac simul exsultate, immo etiam quæcunque pudicitiam in matrimonio, et pudicitiae amantes colitis:** nam utrisque communis ornamento est ista narratio. **Virgo hæc forma erat per quam liberali et egregia.** Accinat huic nobiscum David: *Omnis gloria filia regis ab intus*¹⁷, *vera Christi sponsa, pulchritudo recondita, viva status, donarium sacrilegas manus non metuens, fanum inaccessum, hortus conclusus, fons signatus*¹⁸ (ut Salomon quæque aliquid ipsi aecinat), soli Christo servata. **Magnus Cyprianus, unde, et quo modo, haud scio, hujus virginis omni ex parte latet, ac morum gravitate præditæ amore captus est.** Nam procaces et avidi oculi, ea etiam, quæ attingere nefas est, attingunt, organum nempe omnium promptissimum atque avidissimum. Nec tantum captus est, sed ejus quoque pudicitiam tentabat. **O singularem stultitiam, si quidem futurum sperbat, ut eam diriperet, vel potius, o ingentem illius impudentiam, qui res hujusmodi audebat, atque ad audendum impellebat!** Ille etiam in paradisum adversus eum, qui primus effictus est, ab initio irrepsit¹⁹: et medius inter angelos stat, Jobum ad cruciatum deposens²⁰: ac postremo Dominum ipsum, qui eum oppressurus et morte affecturus erat, adorari non dubitat, eique, qui nulli tentationi obnoxius est, temptationem admovet²¹ (quoniam alterum, in externa Dei facie, **443 Adamum videbat**), quasi ipsum quoque superaturus. Nesciebat enim foro ut humanitatem aggressus, in divinitatem incideret. Quid igitur mirum, si ipse etiam per Cyprianum sanctam animam, atque intactum corpus

X. Cæterum ipse quidem eam sollicitabat, ac pro lenone, non velula quadam muliercula ad hujusmodi res idonea, sed dæmonem quodam, corporum ac voluptatis amante, utilitur. Rebelles siquidem et invidæ potestates ad obeunda hujus generis ministeria celeres esse solent, multos nimirum ruinæ suæ socios quærentes. Hujus porro lenocinii merces, victimæ et libamina erant, affinitasque ea, quæ per sanguinem et sacrificiorum nidorem cum eo contrahitur. Talem enim iis mercedem pendi oportebat, qui hujusmodi beneficia contulissent. At puella simul atque malum persensit, et insidias intellexit (puræ eternum ac divinæ animæ diaboli technas celerrime deprehendunt, quamlibet aliqui, versipellis ille sit, atque in conatibus suis varius ac multiplex), quid facit, et quid adversus vitii opificem molitur? Desperatis omnibus aliis remediis, ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assu-

C **I.** Πλὴν δὲ μὲν ἐπείρα, καὶ προαγωγῷ χρῆται, οὐ γυναιῷ τινὶ παλαιῷ τῶν πρὸς τὰῦτα ἐπιτηδεῖων, ἀλλὰ δαιμόνων τινὶ τῶν φιλοσωμάτων καὶ φιληδόνων· ἐπειδὴ ταχεῖαι πρὸς τὴν τῶν τοιούτων ὑπηρεσίαν αἱ ἀποστατικαὶ δυνάμεις καὶ φθονεραὶ, πολλοὺς κοινωνοὺς ζητοῦσαι τοῦ πτώματος. Καὶ δὲ μισθὸς τῆς προαγωγίας, θυσίαι τε καὶ σπονδαὶ, καὶ ἡ δι’ αἰμάτων καὶ κνίσισ τοιούτων γάρ εἶδει μισθοὺς εἶναι τοῖς τὰ τοιαῦτα χαριζομένοις. Ή δὲ ὡς ξιθετο τοῦ κακοῦ, καὶ τὴν ἐπιδουλήν ἔγω (ταχύτεραι γάρ αἱ καθαραὶ ψυχαὶ καὶ θεοειδεῖς πρὸς θήραν τοῦ ἐνεργοῦντος, καὶ δι’ αἱμάτων σφιστικὸς ἦ καὶ ποικίλος τὴν ἐπιχείρησιν), τί ποιεῖ, καὶ τις ἀντιτεχθάται τῷ δημιουρῷ τῆς κακίας; Πάντων ἀπογοῦσσας τῶν ἀλλων, ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγει, καὶ προστάτην ποιεῖται κατὰ τοῦ μισθοῦ πόδου²² τὸν θαυμόν νυμφίον, δι’ αἱ Σωσάνναν ἐδρύσατο. καὶ Θέκλαν διέσωσεν· τὴν μὲν ἀπὸ πικρῶν πρεσβυτέρων²³, τὴν δὲ ἀπὸ τυράννου μνηστῆρος, καὶ τυ-

¹⁷ Psal. XLIV, 14. ¹⁸ Cant. IV, 12. ¹⁹ Gen. III, 4. ²⁰ Job I, 6 sqq. ²¹ Matth. IV, 1 sqq.

(76) Τε καὶ φιλοσώφορος. Ήσει δεσυτιν Reg. d.

(77) Κοσμίας. Reg. d, ταμίας.

(78) Ὁρτάρων. Reg. c, τῶν ὄργανων. Par., ὄργανον.

(79) Παρέδυν. Reg. c, εἰσέδυ.

(80) Τοῦ καταλύσοντος. Sic Reg. bm, et Or. I. Desei τοῦ in edit.

(81) Ἀγίας. Reg. c addit, ἐκείνης.

(82) Θυσίαι τε καὶ, etc. Regg. a, d, θυσῖαι σπονδαὶ δι’ αἱμάτων καὶ κνίσισ, «qua crucifixus, et sacrificiorum nidore fit conciliatio.»

(83) Πόθου. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Jes., Combeff., etc. In ed., πόθον.

(84) Απὸ πικρῶν πρεσβυτέρων. Bill.: ε α σετι

ραννικωτέρας μητρός (83). Τίνα τούτον; Χριστὸν, καὶ πνεύματιν ἐπιτιμᾷ, καὶ κουφίζει βαπτιζομένους, καὶ πέπεις πέλαγος, καὶ λεγέντα πνευμάτων τῷ βυθῷ δίδωσι· καὶ ρύεται μὲν ἐκ λάκκου δίκαιον λέουσι προτεθέντα βορὰν, καὶ χειρῶν ἔκτασίς (86) τοὺς θῆρας νικήσαντα· ρύεται δὲ ὑπὸ κήπους κατεπόθεντα φυγάδα προφήτην, καὶ τοῖς σπλάγχνοις τὴν τείτην διασωσάμενον· σώζει δὲ Ἀστυρίους (87) τὸν φλογὶ παιδας, ἀγγέλῳ τὴν πυρὰν καταψύξας, καὶ τοῖς τρισὶ παραζεύξας τὸν τέταρτον.

εἰνι, in ipsisque visceribus sūdem integrum servantem, liberat, παιώνια nimirum per angelum refrigerata, ac quarto tribus illis adjuncta¹⁶.

I^a. Ταῦτα καὶ πλεῖστα τούτων ἐπιφημίζουσα, καὶ τὴν Παρθένον Μαρίαν (88) ἰκετεύουσα, βοηθῶσα παρθένῳ κινδυνεύοντι, τὸ τῆς νηστείας καὶ χαμενίας προβάλλεται φάρμακον· ὅμοιον μὲν τὸ κάλλος μαραίνουσα ὡς ἐπίβουλον, ἵνα ὑποστάσῃ τῆς φλογὸς τὴν ὄλην, καὶ δαπανήσῃ τὸ τῶν παθῶν ὑπέκκαυμα· ὅμοιον δὲ τὸν Θεὸν ἰλεούμενόν διὰ τῆς πίστεως καὶ (89) διὰ τῆς ταπεινώσεως· οὐδὲν γάρ οὖτον τῶν πάντων, ὡς κακοπαθεῖα, θεραπεύεται Θεὸς (90), καὶ δάκρυται τὸ φιλάγνωρων ἀντιδίδοται. Ποθείτε τὰ ἔδης, οἴδητε, τοῦ διηγήματος. Ἀγανάπτεται γάρ τὸν τῆς παρθένου, καὶ τοῦ ἔραστοῦ δὲ οὐχ ἥττον, μή εἰς κακὸν ἀμφοτέροις δὲ πόθος Ἑλησεν. Ἀλλὰ θαρσεῖτε. Πίστεως γάρ δὲ πόθος πρόβηνος γίνεται· καὶ παρθένον ἔαυτῷ μητριτεύων δὲ ἔραστής. Ὅποιον Χριστοῦ μηνηστεύεται· καὶ ἡ μὲν τῶν πόθων (91) φλοξ ἀποσβέννυται, ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ἀνάπτεται. Πώς καὶ τίνα τρόπον; Ἐνταῦθα μοι τὸ τοῦ (92) διηγήματος ἕδιστον. Νικᾶτε δὲ τὸ παρθένος, νικᾶται δὲ δαμωνός. Ὁ πειραστής πρόστειται τῷ ἔραστῇ, καταμηνύει τὴν ἥπταν· περιφρονεῖται. Δισχεραίνει τῆς ὑπεροφύαις· ἀμύνεται τὸν ὑπερόπτην. Ἡ δύμνα δὲ τίς; Εἰς αὐτὸν εἰσοικίζεται (93) τὸν τέως θεραπευτὴν, ἵνα κακῷ τῷ κακὸν ἐκκρουσθῇ, καὶ λύσσα λύσσης λαμα γένεται. Τῆς παρθένου μὲν ἀποκρούεται, καθάπερ τι μηχάνημα τείχους ὀχυροῦ καὶ γενναλοῦ, λόγου φυγὰς καὶ δεήσεως· τῷ πέμψαντι δὲ προσταλαῖται, (ὦ τοῦ θαύματος!) πρὸς τὸν βαλόντα πάλιν ἀναστραφεῖται, καὶ συμπνίγων, ὕσπερ τινὰ Σαούλ δεύτερον.

nimirum et precibus fugatus; eam eo autem, a quo audiret, ad eum, a quo teli cuiusdam instar jactus fuerat, rediit, ipsumque, velut alterum Saulum, praefecabat¹⁷.

I^b. Τοῦ δὲ ἀφρων ἔραστῆς καὶ σώφρων ἐπιληπτος; Ζητεῖ τοῦ κακοῦ τὴν λύσιν, εὑρίσκει· εὐμή-

¹⁸ Matth. xvii, 17; Luc. viii, 24. ¹⁹ Matth. xiv, 25. ²⁰ Marc. v, 13. ²¹ Dan. iii, 33 sqq. ²² I Reg. xvi, 14.

presbyteris. Minus quidem recte, cum Daniel ipse xiii, 41, eos, non presbyteros, sed senes, ap- pelle¹⁸.

(85) *Kai τυραννικωτέρας μητρός*. Sic Reg. a, tres Colb., Hervag., Or. apud Montac. Quae lectio optima videtur, omnesque nodos expendit. Neque enim a patre, sed a matre vexatam fuisse Theclam narratur. In ed., καὶ τυραννικωτέρου πατρός, et patre magis tyrannico.

(86) *Χειρῶν ἔκτασί*. Reg. Cypr., θηρῶν ἔκτασε, belluarum stupore. Hæc lectio, licet nova et singularis, melior videri potest. Daniel enim dicens est vicisse leones, non manum extensionem, cuius nulla fit mentio, sed incussa leonibus reverentia.

A mihi, qui et Susannam mortis periculo liberavit, et Theclam servavit; illam a sevis senioribus, hanc a tyranno ipsius proco, et a matre adhuc crudeliori. Quem tandem hunc sponsum Christum, qui et spiritus increpat, et eos, qui merguntur, sublevat²³, et pedibus mare peragrat²⁴, et spirituum legionem in profundum mittit²⁵, quique et justum virum e lacu eripit, leonibus in escam objectum²⁶, ac per manus extensionem victoriam de seris conseculum, et fugitivum prophetam a ceto vorare²⁷, et in Assyria pueros inter flammas incolumes servat, παιώνια nimirum per angelum refrigerata, ac quarto tribus illis adjuncta²⁸.

XI. Hæc, atque his plura commemorans, Virginemque Mariam supplices obsecrans, ut periclitanti virginis opem ferret, jejunii et chameuniae pharmaco sese communis; tum quidem, ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sieque flammæ materiam subtraheret, ac libidini somitem²⁹ absumeret; tum vero ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictione, conciliatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. Non est apud me dubium, quin reliquam hujus historiæ partem avide exspectetis. Trepidatis namque, et anxi estis pro virgine, nec minus pro ipsius amante, ne utrisque malum tandem et funestum finem hic amor habuerit. Verum dono animo estote. Fidem enim hic amor conciliat: ac dum procul virginis nuptias ambit, a Christo ipse despondet, atque, existincta libidinis flamma, veritatis ardor excitatur. Quo pacto id acciderit, queritis? Hic jam in jucundissima narrationis parte versor. Virgo superat, dæmon superatur. Tentator ad amantem accedit, seque succubuisse indicat. Itaque ab eo contemnitur. Quam rem indigne ferens, contemptorem ulciscitur. Quænam autem hæc ultio est? In eum ipsum, a quo ante colebatur, immigrat, ut malum malo extruderetur, ac furori furor medicinam afferret. A virgine quidem, non secus ac bellicosa quædam machina a firmo et valido niuro, repellitur, sermone tunc Saouil δεύτερον.

nimirum et precibus fugatus; eam eo autem, a quo audiret, ad eum, a quo teli cuiusdam instar jactus fuerat, rediit, ipsumque, velut alterum Saulum, praefecabat¹⁷.

XII. Quid hic igitur demens ille amator, et prudens arreptius? Malum depulsionem querit, et inventum.

²⁰ Matth. xiv, 25. ²¹ Dan. xiv, 30. ²² Jon. ii, 2

D (87) *Ἀστυρίους*. Legendum potius, Ἐβραίους. Hi etenim pueri vere in Assyria a flamma liberati sunt; sed Hebrew erant.

(88) *Μαρίαν*. Vide monitum n. 5.

(89) *Διὰ τῆς πίστεως καὶ*. Sic Colb. codd. Hæc desunt in ed.

(90) *Κακοπαθεῖα θεραπεύεται Θεός*. Regg. a, b, ph, κακοπαθεῖα. Et Regg. a, c, d, Θεός θεραπεύεται.

(91) *Πόθων*. In nonnullis, παθῶν.

(92) *Tὸ τοῦ*. Sic Regg. c, d, bin, Or. 1, etc. Deest το, in ed.

(93) *Ἄντορ εἰσοικίζεται*. Sic Regg. c, d, ph, Or. 1. In ed., έαυτὸν εἰσοικίζεται.

nit. Ingeniosus enim ac solers esse solet, quisquis A χανον γάρ διπαν τὸ πιεζόμενον. Τές ἡ λύσις; Ἐπὶ τὸν τῆς παρθένου καταφεύγει Θεὸν, ὡσπερ Σαοὺλ ἐπὶ τὴν κινύραν (94) τοῦ Δαΐδ καὶ τὰ χρούσματα (95); πρόσεισι τῷ ταύτης Ποιμένι (96)· καθαίρεται, ὡσπερ τοῦ πόθου διὰ τῆς πληγῆς, οὗτω τοῦ πονηροῦ πνεύματος διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· μετατίθεται τὸν πόθον· ἐπὶ πολὺ μὲν ἀπιστούμενος καὶ ἀποπεμπόμενος· καὶ γάρ ἐδόκει τὸ πρᾶγμα τῶν ἀπίστων εἶναι καὶ θαυμασίων, Κυπριανὸν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμηθῆναι ποτε, εἰ καὶ πάντες ἀνθρώποι· μετατίθεται δὲ οὖν, καὶ (97) ἀπόδειξις τῆς μεταβολῆς ἐναργῆς· Προτίθεσι δημοσίᾳ τὰς γονιτικὰς βίβλους· θειαμβεύεις τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τὴν ἀσθένειαν· κηρύσσει τὴν ἀνοιαν, λαμπρὸν ἐξ αὐτῶν αἴρει τὴν φλόγα, πυρὶ διπανῷ τὴν μακρὰν ἀπάτην, ή μιᾷ φλογὶ σαρχὸς οὐκ ἐπήμυνεν· ἀφίσταται τῶν δαιμόνων, οἰκειοῦται Θεῷ. Οὐ τῆς χάριτος! Οὐτοῦ Θεὸν εὑρίσκει πονηρῷ πόθῳ καὶ πνεύματος, πρόδατον λερὸν τῆς ἱερᾶς γίνεται ποιμῆνς, ὃς δὲ ἔγω τίνος ἡκουσα, καὶ νεωκόρος (98), ποιλλὰ δεηθεῖς, ἵνα φιλοσοφήσῃ τὸ ταπεινὸν εἰς κάθαρσιν τῆς προτέρας ἀλαζονείας. Εἰτα ποιμῆν, καὶ ποιμένων ὁ κράτιστός τε (99) καὶ δοκιμώτας. Οὐ γάρ τῆς Καρχηδονίων προκαθέξεται μόνον Ἐκκλησίας, οὐδὲ τῆς ἐξ ἑκείνου καὶ δι' ἑκείνον περιβοήτου μέχρι νῦν (1) Ἀφρικῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς ἐσπερίου, σχεδὸν δὲ καὶ τῆς ἑώρας (2) αὐτῆς, νοτίου (3) τε καὶ δυορείου λήξεως, ἐφ' ὅσα ἑκείνος ἥλθε τῷ θαύματι. Οὕτω (4) Κυπριανὸς ἡμέτερος γίνεται.

XIII. Hæc signorum et prodigiorum Deus facit: C hæc, inquam, ille, qui Josephum, iniquo fratrum scelere venditum, in Ægyptum duxit²⁰, et in feminam exploravit²¹, et in frumenti largitione nobilitavit, et in somniorum scientia eruditivit, ut in extera regione fidem et auctoritatem obtineret, atque a Pharaone honore afficeretur, paterque maximarum illarum copiarum fieret²², propter quas Ægyptus cruciatur²³, mare scinditur²⁴, panis, instar pluviae, funditur²⁵, solis cursus inhibetur²⁶, promissa terra per sortem distribuitur²⁷. Divina enim sapientia magnarum rerum fundamenta multo ante jacere, ac contraria per contraria procurare novit, ut majorem sui admirationem mortalibus

²⁰ I Reg. xvi, 23. ²¹ Gen. xxvii, 28 sqq. ²² Gen. xli, 40 sqq. ²³ Exod. vii, 17 sqq. ²⁴ Exod. xiv, 21 sqq. ²⁵ Exod. xvi, 14 sqq.

(94) *Kirúpar.* *Citharam.* Sic omnes codd. In D ed., κιθάραν.

(95) *Χρούσματα.* Regg. a, d, Coisl. 1, Par., etc., *χρούματα.*

(96) *Ποιμένι.* *Pastori,* nimiriūm *Anthimo Antiocheno Ecclesiæ episcopo.*

(97) *Kal.* Deest in Regg. a, bm, ph. At in Or. 1, καὶ ἡ.

(98) *Νεωκόρος.* *Minister templum everrens ac repurgans.*

(99) Οἱ κράτιστος τε, etc. Regg. bm, ph, Coisl. 2, Or. 1, Par., δὲ τι κράτιστόν τε καὶ δοκιμώτας.

(1) *Μέχρι νῦν.* Reg. d, μέχρι τοῦ νῦν.

(2) *Ἐφας.* Reg. bm, ἦν.

(3) *Νοτίου.* Regg. bw, ph. νοτεῖου.

A χανον γάρ διπαν τὸ πιεζόμενον. Τές ἡ λύσις; Ἐπὶ τὸν τῆς παρθένου καταφεύγει Θεὸν, ὡσπερ Σαοὺλ ἐπὶ τὴν κινύραν (94) τοῦ Δαΐδ καὶ τὰ χρούσματα (95); πρόσεισι τῷ ταύτης Ποιμένι (96)· καθαίρεται, ὡσπερ τοῦ πόθου διὰ τῆς πληγῆς, οὗτω τοῦ πονηροῦ πνεύματος διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· μετατίθεται τὸν πόθον· ἐπὶ πολὺ μὲν ἀπιστούμενος καὶ ἀποπεμπόμενος· καὶ γάρ ἐδόκει τὸ πρᾶγμα τῶν ἀπίστων εἶναι καὶ θαυμασίων, Κυπριανὸν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμηθῆναι ποτε, εἰ καὶ πάντες ἀνθρώποι· μετατίθεται δὲ οὖν, καὶ (97) ἀπόδειξις τῆς μεταβολῆς ἐναργῆς· Προτίθεσι δημοσίᾳ τὰς γονιτικὰς βίβλους· θειαμβεύεις τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τὴν ἀσθένειαν· κηρύσσει τὴν ἀνοιαν, λαμπρὸν ἐξ αὐτῶν αἴρει τὴν φλόγα, πυρὶ διπανῷ τὴν μακρὰν ἀπάτην, ή μιᾷ φλογὶ σαρχὸς οὐκ ἐπήμυνεν· ἀφίσταται τῶν δαιμόνων, οἰκειοῦται Θεῷ. Οὐ τῆς χάριτος! Οὐτοῦ Θεὸν εὑρίσκει πονηρῷ πόθῳ καὶ πνεύματος, πρόδατον λερὸν τῆς ἱερᾶς γίνεται ποιμῆνς, ὃς δὲ ἔγω τίνος ἡκουσα, καὶ νεωκόρος (98), ποιλλὰ δεηθεῖς, ἵνα φιλοσοφήσῃ τὸ ταπεινὸν εἰς κάθαρσιν τῆς προτέρας ἀλαζονείας. Εἰτα ποιμῆν, καὶ ποιμένων ὁ κράτιστός τε (99) καὶ δοκιμώτας. Οὐ γάρ τῆς Καρχηδονίων προκαθέξεται μόνον Ἐκκλησίας, οὐδὲ τῆς ἐξ ἑκείνου καὶ δι' ἑκείνον περιβοήτου μέχρι νῦν (1) Ἀφρικῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς ἐσπερίου, σχεδὸν δὲ καὶ τῆς ἑώρας (2) αὐτῆς, νοτίου (3) τε καὶ δυορείου λήξεως, ἐφ' ὅσα ἑκείνος ἥλθε τῷ θαύματι. Οὕτω (4) Κυπριανὸς ἡμέτερος γίνεται.

orientali omni, alique australi et septentrionali est. Sic Cyprianus noster efficitur.

II'. Ταῦτα δὲ τῶν σημείων καὶ τῶν (5) τεράτων Θεός· ταῦτα, δὲ τὸν Ἰωσήφ ἀγαγὼν εἰς Αἴγυπτον ὄντον διὰ διδελφῶν ἐπηρεάσας, καὶ ἐν γυναικὶ δοκιμάσας, καὶ ἐν σιτοδοσίᾳ (6) δοξάσας, καὶ ἐν ἐνυπνίοις σοφίσας (7), Ιν' ἐπὶ ξένης πιστευθῆ, καὶ ὑπὸ Φαραὼ τιμηθῆ, καὶ πατήρ γένηται πολλῶν μυριάδων, δι' ἃς Αἴγυπτος βασανίζεται, θάλασσα τέμνεται, δρός δεται, ήλιος ισταται, γῆ τῆς ἐπαγγείλας κληροδοτεῖται. Οἶδε γάρ πόρρωθεν καταβάλλεσθαι τῶν μεγάλων πραγμάτων ἡ σοφία τὰς ὑποθέσεις, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων (8) τὰ ἐναντία οἰκονομεῖσθαι, ἵνα καὶ μᾶλλον θαυμάζηται. Ἀπόχρη (9) καὶ ταῦτα τῶν του (10) Κυπριανοῦ καλῶν εἰς μέτρον εὐφημίας τελεωτάτης. Νῦν δὲ τοσαῦτά ἔστι τὰ λειπόμενα καὶ τοιαῦτα,

(4) Οὕτω. In ima unius Colb. pagina legitur: Οὕτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται· Sic ad Christum transferuntur; seu sit varia lectio, seu glossema.

(5) Καὶ τῶν. Sic Regg. bm, ph et Or. 1. Deest τῶν in ed.

(6) Σιτοδοσίᾳ. Reg. a et ses., σιτοδειᾳ, σπεντρία.

(7) Ἐρ ἐρυτροῖς σοφίσας. Billius: «per insomnium, » Non recte. Hic siquidem agitur de somniorum scientia, qua Joseph edocutus est, ut somnia sua intelligeret, et aliorum interpretaretur.

(8) Διὰ τῶν ἐρυτρῶν, etc. «Per contraria, » etc. Sic Joseph per servitudinem et ignominiam ad gloriam pervenit.

(9) Ἀπόχρη. Gloss., ἀρχεῖ.

(10) Τῶν τοῦ. Sic Coisl. 1. Deest τῶν in ed.

ῶστε εἰ καὶ μηδὲν αὐτῷ τῶν προειρημένων ὑπῆρχεν εἰς ἔπαινον, ἔξαρκειν τοῖς ἔξης νικᾶν ἀπαντάς. Ἰνα γάρ τὰ ἐν μέσῳ συντέμενα, τὴν τῶν χρημάτων περιφρόνησιν, τὴν τοῦ τύφου κατάλυσιν, τὴν τοῦ σώματος παιδαγωγίαν καὶ καθαρότητα τῶν προτέρων ὄρμῶν ἀντίπαλον, τὸ περὶ τὴν ἐσθῆτα φωλόσοφον (11), τὸ περὶ τὰς ἐντεύξεις ὑψηλὸν τέ ὅμοῦ καὶ φιλάνθρωπον, ὡς ἵσον (12) ἀπέχειν εὐτελείας καὶ αὐθαδέλειας τὰς χαμενίας, τὰς ἀγρυπνίας, δε (13), καίτοι τῶν τοιούτων ὁμιλίας ὥν, κατὰ πολὺ τῶν προειληφότων ἔκρατει· τὴν περὶ λόγους φιλοτιμίαν, ἐξ ἓν ήδης ἀπαίδευτος, καὶ δογμάτων ἀπαίδευσιν ἐκάθηρε, καὶ ἀνδρῶν βίους ἐκδόμησε, καὶ τῆς ἀρχικῆς καὶ βασιλικῆς Τριάδος τὴν θεότητα τεμνομένην, ἵστι δὲ οὐρ' ὃν καὶ συναλειφομένην, εἰς τὸ ὀρχαῖον ἐπανήγαγεν, ἐν δροῖς μείνας εὐσεβοῦς ἐνώσεως τε καὶ συναριθμήσεως· ἵνα ταῦτα συνέλω διὰ τὴν ἀμετρίαν, τῇ τοῦ βίου καταλύσει συγκαταλύσω τὸν λόγον. ἐκονάνει, et principis ac - regiae Trinitatis divinitatem, quam nonnulli scindebant, nonnulli rursus continens: ut hæc, inquam, oīnnia, ne modum oratio excedat, contraham, una cum vita ipsius fine, dīcendi finem faciam.

Δ'. Ἐμαίνετο καθ' ἡμῶν Δέκιος (14), καὶ πάσας ίδεας κολάσεων ἐπενει, καὶ τὰ μὲν ἡδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἔμελλεν· ἵσον δὲ ἀγνώσιμα ποιεῖται, καὶ Χριστιανοὺς ἔλειν, καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ διώκτας ὑπέρβαλεν, μᾶλλον δὲ, η̄ Χριστιανοὺς πάντας, η̄ Κυπριανὸν μόνον ἔλειν τε καὶ παραστῆσασθαι. "Οσῳ γάρ εὐσεβείᾳ τε καὶ δόξῃ διαφέρειν τὸν ἄνδρα ἔγινωσκε, τοσούτῳ (15) καὶ τὴν νίκην ἐστι τῷ περιφανεστέραν ἕώρα καὶ λαμπροτέραν, εἰ τούτου χρατήσειν. Ἐκείνως (16) μὲν γάρ Χριστιανῶν μόνον (17) ὑπάρχειν κρατεῖν, οὕτω δὲ καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, καὶ λόγων. Καὶ τὴν γλῶσσαν περιελεῖν πρότερον, εἴτα ἀφώνους ἀπαγαγεῖν (18) καὶ ἀλόγους τοὺς ὅπ' ἔκεινης ἐρειδομένους, ἀρίστης εἶναι στρατηγίας ἐνόμιζεν· οὐκ δὲ ὅρθως μὲν, οὐδὲ εὐσεβῶς ταῦτα διανοούμενος, οὐ μὴν πανάπτασιν ἀλογίστως, πρὸς γε τὴν ἐαυτοῦ βούλησιν καὶ ἐπιχειρήσιν· ἔδειξε δὲ τὸ ἔργον. Ἐπειδὴ γάρ ἀπάσαν προσδολήν τε καὶ πείραν ἀνδρικῶς τε καὶ γενναῖς ἀποσεισάμενος, ὥσπερ τις πέτρα παράλιος (19) χυμάτων ἐπιδρομάς, τέλος ἔξορίαν ὅπ' αὐτοῦ κατακρίνεται· οὐ τὸ καθ' ἐστὸν ἔστερξεν δὲ γεννάδας, οὐδὲ τήγάπα σωζόμενος· οὐδὲ ἀσφάλειαν τῷ σώματι μᾶλλον τὴν ἀτεμίαν ἐνδιμίζειν, η̄ ψυχῆς κίνδυνον τὴν ἡσυχίαν, καὶ τὸ περιορῷ τοὺς ἀλλούς τῷ καιρῷ (20) κινδυνεύοντας, οὐκ δυντος τοῦ παιδοτριβούντος, καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα θαρρύνοντος. Οὐ γάρ μικρὸν δύνανθαι καὶ λόγον εἰς ἀνδρείας προσθήκην τοῖς ἀποδυομένοις πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς στάδιον.

(11) Φιλόσοφος. Coisl. 1, φιλότειμον.

(12) Ήδε Ιστορ. Sic duo Coisl. In ed., ὡς ἵσον.

(13) Ος. Fortasse legendum sit, αἵτις, nempe χαμενίας καὶ ἀγρυπνίας. Edidit.

(14) Δέκιος. Non sub Decio, sed sub Diocletiano et Maximiano passus est Cyprianus, anno 304. Vide Monitum, n. 4.

(15) Τοσούτῳ. Regg. ph. et Coisl. 1, τοσούτῳ.

A excite. Sufficiunt quidem hæc quoque Cypriani decora ad omnes perfectissime laudationis numeros explendos. Nunc autem tot tantaque mihi dicenda supersunt ut etiam si nihil eorum, quæ prius commemorata sunt, ipsi ad laudem suppeteret, his tamen, quæ sequuntur, omnes superare posset. Nam, ut media incidam, pecuniarum contemptum, fastus compressionem, corporis frenationem et puritatem cum prioribus cupiditatibus pugnantem, in vestitu philosophiam, in congressibus gravitatem cum humanitate conjunctam, pari intervallo a vilitate atque arrogantia remotam, chameunias et vigilias, quibus homo, licet hujusmodi rerum studium sero ingressus, eos tamen, qui priores hoc vita genitum amplexi fuerant, multum facileque 446 superabat; ut etiam doctrinæ copiam et ubertatem sileam, quia et omnium mores instruxit, et dogmatum incitiam sustulit, et clarorum hominum vitam exornavit, et principis ac - regiae Trinitatis divinitatem, quam nonnulli scindebant, nonnulli rursus continens: ut hæc, inquam, oīnnia, ne modum oratio excedat, contraham, una cum vita ipsius fine, dīcendi finem faciam.

B XIV. Furebat adversus nos Decius, omniaque tormentorum genera conquirebat, ac gravissima quæque supplicia partim jam inferebat, partim intentabat; pari etiam contentione in utrumque horum incumbebat, ut ei Christianos oppimeret, et priores omnes persecutores crudelitatem superaret, immo potius, ut vel Christianos omnes, vel Cyprianum unum vinceret, atque in potestatem redigeret. Nam quanto illum pietate et gloria reliquis præstare intelligebat, tanto quoque clariorem et illustriorem sibi victoriam fore perspiciebat, si eum devicisset. Illo enim modo putabat se perfidere posse, ut Christianos vinceret; hac autem ratione, ut philosophiam quoque ipsam et doctrinam extingueret. Porro linguam prius amputare, atque ita mutos et clinguere eos, qui ab ea fulciebantur, abducere, præstantissimæ cujusdam militaris astutiae esse concebat; non recte quidem ille nec pie hæc cogitans, non tamen omnino temere et inconsulte, quantum quidem ad ipsius consilium et conatum attinebat, quemadmodum res ipsa declaravit. Nam cum, ut scopulus quidam incursantes fluctus, sic ille impetus omnes et assulitus magno strenuoque animo propulsasset, ac tandem ab eo in exsilium actus esset, haudquaquam in privata salute sua vir egregius acquiescebat, aut præclare secum agi putabat, quod vita ipsi erupta non fuisset, nec securitatem corporis potius hanc ignominiam, quam aniam peccatum interpretabatur, si otio et silentio indul-

(16) Εκείνως. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, decem Colb., Coisl. 1, Par., etc. In ed., ἔκεινος.

(17) Μόρος. Regg. a, c et Or. 1, μόνων.

(18) Απαρυγεῖτ. Sic fere omnes codd. In ed., ἀπαναγαγεῖτ.

(19) Παράλιος. Reg. c addit, πολλάς.

(20) Καιρῷ. « Tempore persecutionis, » cum secesserit in Christianos aūviret imperator.

geret, eorumque salutem negligenter, qui gravissimo tempore periclitabantur, ut qui neminem habent, qui ipsos ad certamen erudiret, animisque obfirmaret. Nec enim, ad augendum animi robur, leve momentum iis afferat oratio, qui ad virtutis stadium accinguntur.

XV. Proinde quamvis corpore abesset, spiritu tamen aderat, in eodemque cum his, qui pugnabant, certamine versabatur: et quibus lingua opitulari non poterat, hisdem **447** per literas succurrebat. Quo pacto? Aliptem enim, tametsi in exilio positus, sese præstat, cohortatorias orationes conscribens, pietatemque litterarum monumentis prodens: ac plures propemodum solus ipse per epistolas ad subeundum martyrium inducit, quam cæteri per se omnes, qui tum dimicantibus præsto erant. Admonet enī, ne patriam, ne genus, ne facultates et copias, ne opes et potentiam, aut aliud quidpiam eorum, quæ humi strata et caducant sunt, veritati præmiisque illis, quæ virtutis causa periculum adeuntibus in cœlo recondita sunt, anteponamus. Hanc enim negotiationem omnium præstantissimam esse, qua exigui sanguinis pretio cœlestis regnum emitur, ac brevia et fragilia bona cum semper gloria commutantur. Unam enim magnis et excelsis viris patriam esse, nempe Jerusalem illam quæ mente percipitur, non eas, quas hic angustis finibus circumscriptas esse, atque ab aliis aliquique hominibus subinde incoli videmus: unum item generis splendorem in eo consistere, ut divinam imaginem conservemus, atque exemplar nostrum imitemur, quantum quidem iis assequi datur, qui carnis vinculis astricti sunt, ac perexiguos duntaxat primarii boni rivulos accipere queunt: unum porro principatum in hoc positum esse, ut palmam adversus improbum illum obtineamus, ac ne in iis certaminibus, quæ pietatis causa suscipiuntur, animos nostros frangi atque expgnari sinamus, ubi vitium cum virtute confligit, et fluxus ac fragilis mundus cum firme et stabili; et acerbis ac truculentis certaminis præses cum fortibus athletis, et Belial adversus Christum aciem instruit. Ob easque causas et gladios contemnere, et frigidum ignem, ac feras quamlibet immanes et truculentas, mites existimare, et famem pro summis deliciis duco, amicorum autem et propinquorum lacrymas, et luctus, et gemitus, ut diaboli illecebras, visque ad Deum ferentis impedimenta, præterire suadebat. Hæc enim virilium et strenuarum animarum, atque prærum propinquum exemplum ille ipse erat, qui stercoribus duxisset, ut Christum lucraretur²².

XVI. Hoc animo prædius Cyprianus, atque hujusmodi sermonibus Christianos ad certamen armans, permultos ad mortem pro Christi nomine

²² Philipp. iii. 8.

(21) Πῶς; « Quomodo? » A Billio omissum.
 (22) Ἐκεῖνος. Deest in Reg. Cypr.
 (23) Ποιεῖται. Or. 1, ποιεῖ.
 (24) Τῆς ἀληθείας. Sic Regg. a, c, bm, ph. Deest τῆς in ed.
 (25) Τὴν ἀριστην. Sic Reg. d, et Comb. Deest τῆν in ed.
 (26) Εὐσεβείας. Sic Regg. bm, ph, Colsl. 2 et Or. 1. Prave in ed.. ἀσεβείας, « ἀπιειτάσις. »

IE'. Διὰ τοῦτο τῷ σώματι μὲν ἀπῆν, τῷ πνεύματι δὲ παρῆν, καὶ τοῖς ἀθλούσι συνηγωνίζετο· καὶ τῇ γλώσσῃ μὲν βοηθεῖν οὐκ εἶχεν, βοηθεῖ δὲ τῷ γράμματι. Πῶς (21); « Αλείπτης ὑπερόριος γίνεται, τοὺς προτρεπτικοὺς συγγράφων, καὶ λογογραφῶν τὴν εὔσεβειαν, καὶ πλείους ἔκεινος (22) σχεδὸν ἐξ ἐπιστολῶν ποιεῖται (23) μάρτυρας μόνος, ἢ πάντες δὲ ἐκεῖνοι οἱ παρόντες τοῖς τότε κάμνουσι. Πείθει γάρ, μὴ πατρίδα, μὴ γένος, μὴ περιουσίαν, μὴ δυναστείαν, μὴ ὅλο τι τῶν χαριῶν κειμένων, ἐμπροσθεν διεγείν τῆς ἀληθείας (24), καὶ τῶν ἔκεινον ἀποκειμένων ἀθλῶν τῆς ἀρετῆς, τοῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδυνεύουσι. Καὶ ταῦτην εἶναι πραγματειῶν τὴν ἀρίστην (25), αἰματος ὀλίγου βασιλείαν οὐρανῶν ὄντης σασθαι, καὶ δόξης ἀιδιότητα τῶν πρωταρίων ἀντιλαβεῖν ἀγαθῶν. Μίαν μὲν γάρ εἶναι πατρίδα τοῖς ὑψηλοῖς, τὴν νοούμενην Ἱερουσαλήμ, οὐ τὰς μικροὺς ὁρίους ἐνταῦθα διειλημμένας, καὶ πολλοὺς ἀμειβούσας οἰκήτορας· μίαν δὲ γένους λαμπρότητα, τὴν τῆς εἰκόνος τῆρησιν, καὶ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἔξομοιων, δύον ἐφικτὸν τοῖς σαρκὸς δεσμοῖς, καὶ βραχεῖαν ἀπορθόην τοῦ καλοῦ δέσμοθα δυναμένοις· μίαν δὲ δυναστείαν, τὸ κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτος, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἀνάλατον καὶ ἀγέτητον ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας (26) ἀγῶσιν, ἦντα κακία πρὸς ἀρετὴν ἀγωνίζεται (27), καὶ κόσμος πρὸς κόσμον, δὲ λυδεῖνος πρὸς τὸν ἐστῶτα (28), καὶ πικρὸς ἀγωνοθέτης πρὸς γενναῖον ἀγωνιστάς, καὶ Βελιαρ πρὸς Χριστὸν παρατάσσεται (29). Διὰ ταῦτα καταφρονεῖν μὲν ξιφῶν ἀνέπιθε, ψυχρὸν δὲ νομίζειν τὸ πῦρ, ήμέρους δὲ οἰεσθαι θηρῶν τοὺς ἀγριωτάτους, λιμὸν δὲ ὑπολαμβάνειν τὴν ἀνωτάτω τρυφήν, δάκρυα δὲ τῶν (30) οἰκείων, καὶ θρήνους, καὶ οἰμωγάς παρατρέχειν, ὡς τοῦ πονηροῦ δέλεάσματα, καὶ κωλύματα τῆς θείας ὁδοιπορίας. Ταῦτα γάρ εἶναι ἀνδρικῶν ψυχῶν καὶ γενναίων, καὶ λογισμοῦ σώφρονος. Καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύθεν αὐτὸς δὲ ταῦτα λέγων καὶ γράφων, πάντα ἡγησάμενος σκύβαλα, ἵνα Χριστὸν κερδίσῃ.

D **IG'.** Οὕτω διαγούμενος Κυπριανὸς, καὶ οὕτως ὀπλίζων τοῖς λόγοις πρὸς τὸν ἄγνωστον, πολλοὺς ἀθλητὰς ἀπειργάζετο (31). Καὶ τίνα μισθὸν τούτων κο-

(27) Ἀγωνίζεται. Sic Regg. a, c, d et Or. 1. In ed., ἀγωνίζεται.

(28) Ἐστῶτα. Reg. d, ἐγεστῶτα.

(29) Παρατάσσεται. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 1.

in ed., παρατάσσεται.

(30) Τῶν. Sic codd. Prave in ed., τόν.

(31) ἀπειργάζεται. In quibusdam, ἀπειργάζεται.

In aliis, ἀπειργάσατο.

μίζεται; Ὡς δαυιδῆ καὶ φιλότιμον! Μάρτυς ἐπὶ τάσιν οἵ προτέρημψε γίνεται, ξίφει τὴν κεφαλὴν τυηθεῖς (32) καὶ ταῖς πολλαῖς βασάνως ταύτην ἐπιτίθησι τὴν (33) κορωνίδα. Οὕτω Χριστῷ προσάγεται, οὕτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται, ὁ πολὺς ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ πλειῶν ἐν εὐσεβείᾳ Κυπριανὸς, ὁ μέγας καὶ δώκτης καὶ στεφανίτης, ὁ τὴν μεταδολήν οὐχ ἥττον ἢ τὴν ἀρετὴν θαυμάσιος. Οὐ γάρ οὕτω μέγα τύπον ἀγαθοῦ διασώσασθαι, ὡς τὸ καινοτομῆσαι θεοσέβειαν. Τὸ μὲν γάρ τῆς συνηθείας (34), τὸ δὲ τῆς εὐδουλίας καὶ τὸ μὲν τῶν πολλοῖς ὑπαρχόντων, τοῦ δὲ ὀλίγα τὰ παραδείγματα (35).

contulisse. Illud enim consuetudinis est, hoc probi hoc rari omnino exempli.

I^Z. Ἄλλ' οἶον δὴ κάκεινο τῶν ἐκείνου θαυμάτων; Μικρὸν (36) ἔτι τῷ λόγῳ προσκαρτερήσωμεν, ἵνα τῷ ἀδηλητῇ χαρισθείη. Τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ ἀνδρὸς πολιτεία, τοιοῦτος δὲ ὁ τῆς ἀδηλήσεως τρόπος. Ἐπειδὲ καταλύει τὸν βίον (εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλὰ μὴ πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν ὀνομάσαι τὸ ἐκείνου πρᾶγμα, ή πόθον πλήρωσιν, ή δεσμῶν λύσιν, ή βάρους διάλευξιν), θαυματουργεῖται τὸ κάνταῦθα τῶν προειληφθέντων ἀξιῶν· τὸ μὲν δνομα πολὺ παρὰ πάσι Κυπριανῷ, καὶ οὐ Χριστιανοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τὴν ἐναντίαν (37) ἡμῖν τεταγμένοις (πᾶσι τῷρ διμοίως (38) τὸ καλὸν αἰδεσίμονο). τὸ σῶμα δὲ ἀφανὲς ἦν (39), καὶ δὴ θησαυρὸς παρὰ τινας γυναικῶν θερμῶν εἰς εὐσέβειαν, καὶ τοῦτο ἐπὶ μακρόν οὐκ οἶδ³⁰ (40) εἰτε τιμώντος τοῦ Θεοῦ τὴν φιλόθεον (41), καὶ διὰ τοῦτο περιεχομένην (42) τοῦ μάρτυρος, εἴτε τὸν πόθον ἡμῶν γυμνάζοντος, εἰ μὴ φέροιμεν ζημιούμενοι, καὶ τῶν ἀγίων λεψάνων ἀποστερούμενοι. Ἐπειδὲ οὐκ ἡνέσχετο τὸ πάντων ἀγαθὸν ίδιον ποιῆσαι τινος ὁ τῶν μαρτύρων Θεὸς, οὐδὲ τὸ κοινὸν ζημιῶσαι τῇ πρὸς ἐκείνην χάριτι, δημοσιεύει τὸ σῶμα δι' ἀποκαλύψεως, καὶ ταύτην γυναικί τινι (43) τῶν ἀξιῶν τὴν τιμὴν καταθέμενος. Τοῦτο δὲ τὸν ἀγιασθῶσαν καὶ γυναικεῖς, ὕσπερ τὸν Χριστὸν καὶ τεκοῦσαν (44) πρότερον, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀπαγγελασαὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οὕτω καὶ νῦν Κυπριανὸν, ἡ μὲν παραδέξασα, ἡ δὲ παραδοῦσα τὸ κοινὸν διφελος. Τούτο τὸν ἐκείνου καλῶν τὸ τελευταῖον. Οὕτως εἰς μέσον ἔρχεται δὲ τοῦ μὴ λαθεῖν (45) ἀξιῶς, καὶ οὐ συγχωρεῖται φιλοσοφῆσαι τὴν ἐαυτοῦ κλοπὴν, ἐπειδὴ καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς σώμασι τιμῶν κρείσων (46) ἐκείνος καὶ ὑψηλότερος.

³⁰ Luc. xxiv, 9.

(32) Τυηθεῖς. Coisl. 2, ἀποτμηθεῖς.

(33) Τήρ. Deest in quinque Regg.

(34) Τὸ μὲν γάρ τῆς συνηθείας. « Huiusmodi enim virtutis habitus longa consuetudine acquiritur, » vel, « id commune est, non rarum et insuetum. » Sic Græcus interpres.

(35) Τὰ παραδείγματα. Sic Regg. a, c, d, bñ et undecim Colb. In ed. deest τά.

(36) Μικρόν. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par. In ed., μακρόν, « multum. »

(37) Καὶ τοῖς τὴν ἀρτιτάρ. Coisl. 2, καὶ τοῖς ἐναντίοις.

(38) Ὀμοίως. Deest in pluribus.

(39) Ἀφαρὲς ή. Bill. : « obscurum erat. »

A oppetendam impellebat. Quodnam autem hujus ref-
primum 448 tulit? Quam copiosum atque pro-
fusum! Post eos enim omnes, quos præmiserat,
capitis obruncatione martyri palmam adipiscitur,
multisque tormentis hanc coronidem imponit. Sic
Christe offertur, sic ad Christum migrat ille magnus
in impietate, major autem in pietate Cyprianus;
ille, inquam, magnus tum persecutor, tum vīctor;
non minus ob vitæ mutationem, quam ob virtutem
admirandus. Neque enim tam amplum ac præclarum
est boni formam incolūmē servasse, quam
mutata vitæ ratione animū ad pietatis studium
et prudentis consilii; illud frequens ac vulgare,

B XVII. Jam quale illud quoque ipsius miraculum est? Parum enim adhuc in hac oratione immorabitur, ut a martyre gratiam ineamus. Hæc fuit ipsius vitæ ratio, hic dimicationis modus. Cum autem extremum vitæ diem egisset (si tamen hoc verbo uti fas est, ac non potius res ea, vel discessus ad Deum, vel desiderii cumulus, vel vinculorum solutio, vel oneris excussio appellanda est), hic quoque dignum vitæ sanctissime transactæ miraculum designatur. Nam quanquam Cypriani nomen apud omnes, non modo Christianos, verum etiam eos, qui adversæ classis erant, clarissimum ac celeberrimum esset (virtus enim omnibus similiter venerationi est): corpus tamen latebat, atque hic thesaurus apud mulierem quamdam pietate servidam occultabatur, idque perdiuturno tempore; sive quod Deus hac ratione piam matronam honore affici vellet, ac propriea illa martyrem complexu suo teneret; sive etiam ut desiderium nostrum exerceret, num scilicet hoc damno angeremur, acerbeque ferremus nos sacrosanctis reliquiis privari. At vero posteaquam ille martyrum Deus commune omnium bonum alicui privatim concedere, ac singulari erga illam gratia, publicis commodis detrimentum afferre minime sustinuit, per revelationem corpus in lucem edidit, atque hunc rursus honorem probæ cuidam mulieri confert; ut mulieres quoque ex eo sanctificentur, quod quemadmodum Christum ante pepererunt, resurrectionisque ipsius nuntium discipulis attulerunt³¹, ita nunc etiam Cyprianum, hoc est publicum orbis bonum, altera quidem indicavit, altera vero tradidit. Hæc laudum illius postrema est. Sic in me-

D (40) Οὐκ οἶδ³². « Haud scio. » Hæc desunt in pluribus Regg.

(41) Φιλόθεος. In quibusdam, φιλόχριστον.

(42) Περιεχομένη. In nouissimis, περιεχομένη.

(43) Γυναικί τινι. Sic Regg. a, c, d, bñ et Or. .. Deest τινι in ed. Cæterum « Russinam » dicunt hanc mulierem atque e Claudiis imperatoris genere.

(44) Τεκοῦσα. Forte, τρέχουσα, vel, εὐροῦσα, « que priores ad Christum cucurrerunt, » vel, « Christum invenerunt. »

(45) Λαθεῖται. « Quem dignum non erat in obscuro latere. » Mendose in ed. παθεῖται.

(46) Κρείσσων. Reg. c addit μέν.

dium prodit, **440** qui indigens erat, ut in obscuro jaceret, nec ani furtum tolerare sinitur, quandoquidem his honoribus, quibus corpora offici solent, ipse præstantior ac sublimior erat.

XVIII. Hæc sunt, quæ dicenda habuimus, atque **A** **IH'.** Tὰ μὲν οὖν πάρ' ἡμῶν τοσαῦτα, καὶ οὐκ εἰδί, haud scio an plura dicere opus sit. Neque enim, etiam si orationem in longum produxerimus, quidquid tamen afferre queamus, quod illius virtutibus et existimationi, quam de eo unusquisque concepit, ulla ex parte respondeat. Atque hæc etiam eo disseruimus, ut debitum illi honoris tribulum utcunq; persolveremus. Vestrum est iam ea quæ supersunt a vobismetipsis adjungere, ut nonnullum ipsi quoque martyri munus offeratis, dæmonum nimirum oppressionem, morborum depulsionem, saturarum rerum præventionem; quæ quidem omnia vel ipsi cineres Cypriani, modo adsit fides, efficiunt, quemadmodum norunt, qui hujus rei periculum fecerunt, ac miraculum ad nos usque transmisserunt, ejusdemque memoriā posteris quoque tradiuntur sunt. Imo vero his majora offerte, qualiaque eos offerre par est, qui eum vere ac sincere colunt; corporis scilicet macerationem, animæ progressionem, vitii fugam, virtutis incrementum; virgines carnis maciem, uxores virtutis potius quam corporis concinnitatem et elegantiam, juvenes in comprimendis animi perturbationibus fortitudinem, senes consilium et prudentiam, proceres in constituendis legibus æquitatem, rei militaris ducea mansuetudinem, doctrinæ atque eloquentiæ studiosi aptam et rationi consentaneam orationem; atque, ut de rebus nostris aliquid dicam, sacerdotes rerum sacrarum disciplinam, plebs obedientiam, qui in misericordia consolationem, qui in florenti rerum statu largitionem, pauperes gratiarum actionem; omnes denique, muneris cujusdam instar, dimissionem adversus pravum illum et sævum persecutorem offerant, ut nec aperte nos vulneret, nec occulte sagittis impelat, nec ut caligo bellum inferat, nec ut lucis angelus fallat, furtimque ad sempiterni exitiū barathrum ræcipites agat.

XIX. Grave ac periculosum est per oculos capi, **C** per linguam sauciari, per aures inescari, per ebullientem iram inflammari, per gustum dejici, per tactum emolliri, atque arma salutis in mortis arma convertere; **450** cum oporteat econtra, ut fidei clypeo communili⁴⁰, adversus diaboli astutias in procinctu stemus, victoriamque cum Christo assecuti, et pari ac martyres certamine perfuncti, magnam illam vocem audiamus: Venite, benedicti Patris mei, regnum vobis promissum hereditate percipite⁴¹, in quo lætantium omnium choreamque sempiternam agentium habitatio est⁴²: in quo so-

⁴⁰ Ephes. vi. 16. ⁴¹ Matth. xxv. 34. ⁴² Psal. lxxxi, 7.

(47) Αεῖ. Deest in Reg. a.

(48) Ἀποτέλεσμα. In nonnullis, ἀποτείνουμεν.

(49) Ἀράβων. Reg. Cypr. et ph, ἀναβίωσιν, et animæ resurrectionem. Billius: et animæ ascensionem.

(50) Τὴν δυσαρξίαν. « Carnis maciem, » id est, et angelicam vite rationem, et carnis pene experientem.

(51) Σώματος. Reg. d, τοῦ σώματος.

(52) Ἀρθρόν. Regg. c, bm, ph et Or. 1, ἀντίσταντα.

της δει (47) πλεονα λάγειν. Οὐδὲ γάρ, εἰ μακρὸν ἀποτείνουμεν (48) λόγον, εἴποιμεν δι τοῦ ἔκεινοῦ προσθέντων δῖσιν, καὶ ὅν ἔκαστος περὶ τοῦ ἀνθρέδης ὑπελήφεν. Καὶ ταῦτα, δισον ἀφοσιώσασθαι τὴν ὁρεῖομένην ἔκεινῷ τιμῇ, διηλθομέν· τὰ δὲ λοιπὰ παρ' ὑμῶν αὐτῶν προσθέτον, ἵνα τι καὶ αὐτὸν τῷ μάρτυρι προσενέγκητε, τὴν τῶν δαιμόνων καθαίρεσιν, τὴν τῶν νόσων κατάλυσιν, τὴν τοῦ μέλλοντος πρόγνωσιν⁴³. Διάποτα δύναται Κυπριανοῦ καὶ ή κόνις μετά τῆς πίστεως, ὡς ἴσασιν οἱ πεπειραμένοι, καὶ τὸ θαῦμα μέχρις ἡμῶν παραπέμψαντες, καὶ τῷ μέλλοντι παραδύσοντες χρόνῳ. Μᾶλλον δὲ τὰ μείζωνα τούτων προεισενέγκατε, καὶ οἷα τοὺς ἔκεινον γνήσιας τεμάντες εἰκός, οὐ μάτος κένωσιν, ψυχῆς ἀνάδασιν (49), κακίας Β ἀποφυγήν, ἀρτῆς ἐπίδοσιν⁵⁰. αἱ παρθένοι τὴν ἀσπάκιαν (50), αἱ γυναικεῖς τὴν εὑκοσιάλιν ἀρτῆς μᾶλλον η σύμματος (51), οἱ νέοι τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρίαν (52), οἱ πρεσβύτεροι τὴν εὐδουλίαν, οἱ ἐν δυναστείᾳ τὴν εὐνομίαν, οἱ ἐν στρατηγίᾳ (53) τὴν ἡμερότητα, οἱ ἐν λόγοις τὸ εὐλογον· εἰπὼ τι καὶ τῶν ἡμετέρων, οἱ ἱερεῖς τὴν μυσταγωγίαν (54), οἱ τοῦ λαοῦ τὴν εὐπειθειαν, οἱ ἐν πενθει τὴν παράληπτιν, οἱ ἐν εὐημερίᾳ τὸν φόδον, οἱ πλούσιοι τὴν μετάδοσιν, οἱ πένητες τὴν εὐχαριστίαν⁵⁴. πάντες τὴν κατὰ τοῦ πνηροῦ καὶ πικροῦ διώκτου παρέταξιν, ἵνα μὴ φαινόμενος βάλλῃ, μὴ ταῦτην χρυπτόμενος μὴ ὡς σκότος πολεμῇ, μὴ ὡς ἄγγελος φωτεῖς παῖςῃ, καὶ κλέπῃ πρὸς τὴν ἀπωλείας βάραθρον.

XVIII. Δεινὸν ὄφθαλμος ἀλῶναι, καὶ γλώσσῃ τρωθῆναι, καὶ ἀκοῇ δελεασθῆναι, καὶ διὰ θυμοῦ ζέσαντος ἀμπρησθῆναι, καὶ γεύσεις κατενεχθῆναι, καὶ ἀφῇ μαλακισθῆναι, καὶ τοῖς ὅπλοις τῆς σωτηρίας, ὅπλοις θανάτου χρήσασθαι⁵⁵. δέον τῷ θυρεῷ φρεξαμένους τῆς πίστεως, στήναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ Πονηροῦ⁵⁶, καὶ μετὰ Χριστοῦ νικήσαντας, καὶ μετά τῶν μαρτύρων (55) ἀλήσαντας, τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκούσαι φωνῆς⁵⁷. Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἐπιγγελμένην (56) ὑμίν βασιλείαν, ἕνθα ἐφραινομένων πάντων ἡ κατοικία, καὶ χορεύντων χορεύαν τὴν ἀκατάλυτον⁵⁸. Ἐνθα ἥχος ὑπερένθετο.

D (53) Οἱ ἐν στρατηγίᾳ. Regg. a, c, d et ph, erasa priori scriptura, οἱ τὸ στρατεῖα. Coisl. 2 et Par., στρατεῖα. « Homines militares, tum duces, tum milites, quibus pariter commendanda est lenitas.

(54) Μυσταγωγία. Nicetas exponit, δικαιοσύνην, et justitiam.

(55) Καὶ μετὰ τῶν μαρτύρων. Bill.: et simulque cum martyribus colluctati. Deest τὸν in pluribus Regg. et in Or. 1.

(56) Ἐπηγγελμένη. Coisl. 1 et Or. 1, ἥχωμενην, et paratum.

τῶν, καὶ φωνὴ ἀγαλλιάσεως, καὶ θεσπητὸς Ἑλλάμψις τελεοτέρα καὶ καθιτέρα, ἡς νῦν ἐν αἰνίγμασι καὶ σκιαις ἡ ἀπόλαυσις. Τούτοις Κυπριανὸς χαρεῖ μᾶλλον τιμώμενος, ἢ πᾶσιν ὅμοιοις δόλοις· ταῦτα καὶ παρὼν ἐφιλοσόφει τῷ βίῳ (57), καὶ ἀπών πᾶσι διαχεινέται διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς· ἣν μηδαμῶς ἀτυμάστητε, εἰπερ τι μέλει τῆς ἔκεινου χαρτερίας ὅμιν, καὶ τῶν ἔκεινου περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισμάτων, κάμοι τοῦ ταῦτα πρεσβεύοντος (58). Αὗται σοι τῶν ἐμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαὶ (59), ὡς θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλή· τοῦτο σοι καὶ τῶν λόγων γέρες καὶ τῆς ἀδλήσεως· οὐ κατίνος Ὀλυμπιακὸς, οὔτε μῆλα Δελφικὰ παίγνια, οὐδὲ Ἰσθμικὴ πίτις, οὐδὲ Νεμαίας (60) σέλινα, δι’ ὧν ἐφῆδοι δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν· ἀλλὰ λόγος, τὸ πάντων οἰκείστατον τοῖς Λόγου θεραπευταῖς· εἰ δὲ καὶ τῶν σῶν ἀδιλῶν καὶ λόγων ἀξιον, τοῦ Λόγου τὸ δῶρον. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεύοις ἀνωθεν ἔλεως, καὶ τὸν ἡμέτερον διεξάγοις λόγον καὶ βίον, καὶ τὸν τοῦτο ποιμνιον ποιμανοῖς, ἢ συμποιμανοῖς (61), τὰ τε ἀλλα εὐθύνων ὡς οἶδόν τε πρὸς τὸ βέλτιστον (62), καὶ τοὺς βαρεῖς λύκους ἀποπεμπόμενος, τοὺς θηρευτὰς τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν λέξεων (63)· καὶ τὴν τῆς ἀγίας Τριάδος Ἑλλαμψιν, ἡς σὺ νῦν παραστάτης, τελεωτέραν τε καὶ λαμπτρότεραν ἡμῖν χαριζόμενος, ἢν προσκυνοῦμεν, ἢν δοξάζομεν, ἢ συμπολιτευόμεθα (64), προσκυνοῦντες Πατέρα ἐν Γῇ, Γίδᾳ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, ἢ καὶ παραστατήμεν ὑπερεορνιθεῖς καὶ ἀπρόσκοποι, ἡς καὶ μεταλάθοιμεν τέλειοι τελείως, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ψ. πᾶσα δόξα (65), τῷ καὶ χράτος εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων.

puri, et ab omni offendiculo liberi, astemus, eaque perfecti perfecte fruamur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁴⁴ Psal. xli, 5.

(57) Τῷ βίῳ. Coisl. I, τῷ λόγῳ δμα δὲ καὶ τῷ D. Theologus.

βίῳ.

(58) Πρεσβεύοντος. Sic Reg. Chrys., Or. 1, Jes., Par., etc. In ed., πρεσβεύοντες.

(59) Ἀπαρχαὶ. Hanc orationem et primitias appellat Gregorius; quo nomine Cyprianum tunc primum a se laudari significat. Billius aliter exponit. « Veteres, » inquit in notis, « mortuis sacrificia peragebant, eaque primitias appellabant; ac præterea varia certaminum genera instituebant, in quibus victores præmia reserabant, » ut describit

(60) Νεμαίας. Or. 1, Νεμέας. Jes., Νεμαία.

(61) Ποιμανοῖς, η συμποιμανοῖς. « Pascas, aut pascentem adjuves. » Sic Bill. in prima editione.

(62) Βέλτιστον. Reg. a, βέλτιον.

(63) Λέξεων. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 2, etc. In ed., συλλέξεων.

(64) Συμπολιτευόμεθα. Billius, « cui munere nostro fungimur. »

(65) Ω πᾶσα δόξα, etc. In quibusdam, ψ δόξα, καὶ τὸ χράτος εἰς τοὺς αἰώνας. Αμήν.

451 MONITUM IN ORATIONEM XXV.

I. Etsi constet hic Maximum a Gregorio fuisse celebratum, istius tamen orationis titulum non immutamus. Omnes enim, quos saltem vidimus, codices, nullo excepto, nullo etiam reclamante scholiasta aut interprete, inscriptum, non « Maximi, » sed « Heronis » nomen exhibent. Idcirco receptioni inscriptionis lectionem religiose retinendam arbitramur. Quænam autem fuerit de hac inscriptione eruditorum mens, investigare operæ pretium est. Hieronymus asserit (66), Gregorium in hac oratione Maximi philosophi laudes decantasse, et aperte declarat « falso Heronis nomen a quodam fuisse superscriptum; » idque contigisse, « quod alias esset liber ejusdem Maximi vituperationem continens,

(66) Scrip. eccl. Basil. ed., p. 149.

quasi, » addit sanctus Doctor, « non licuerit eumdem et laudare et vituperare pro tempore. » Billius vero (67), quamvis non diffiteatur Maximi laudes hac oratione comprehendendi, censem tamen, non ab alio quodam, sed ab ipso Gregorio Maximi nomen consulto mutantum fuisse, « ne, » inquit, « ingratissimi hominis nomen in suis monumentis exstaret; » illudque ab Elia non observatum miratur. Verum debile prorsus ac infirmum videtur istud argumenti genus; praesertim, cum Gregorius ipse, ut alia omittamus, alibi « se Maximini laudasse » non inscietur (68). Conisciunt alii, inter quos Tillemontius, philosophum istum binominem fuisse, ac apud Egyptios, unde oriundus erat, Heronis, et Constantiopolis, ubi nimis clarus evasit, Maximi nomine nuncupatum. Verisimilior forsitan videri posset haec doctissimorum virorum conjectura; sed nos tam expresse consignata Hieronymi sententia suspensos adhuc detinet. Nam, si binominis revera fuissest Maximus, quis credat, ut observat ipse Tillemontius (68*), Hieronymum, qui cum Gregorio Constantiopolis tam familiariter versabatur, id ignorasse?

II. Cyrillus Scythopolitanus, in *Vita sancti Euthymii et sancti Sabæ*, inter chronologos, post Hippolytum et Epiphanium, collocat « Heronem » quemdam « philosophum et confessorem. » Hinc Cotelerius sic conjiciendo adnotat (69): « Neque pudet me nescire, quod a viris longe doctissimis fuit ignoratum; neque tacebo conjecturam meam, aut si velis, hariolationem, num Hero iste philosophus et confessor sit Maximus Cynicus, quem iis sub nominibus laudat oratione Gregorius Theologus; qui scriptis, teste Hieronymo, insignem librum *adversus Arianos*, et forte alia reliquit ingenii sui monumenta, atque alicubi operum inseruit nonnihil chronologicum, ob quod ab auctore nostro una cum Hippolyto et Epiphano citetur. » Verum huic conjecturæ ultro ascribendum non putamus, cum nihil apud Hieronymum, de hac Maximi seu Heronis chronologia reperiatur. Prius quippe probandum esset, Heronem, qui a Cyrillo inter chronologos citatur, ipsum revera fuisse Maximum 452 Cynicum; quod probatu certe nobis perquam difficile, ne dicamus impossible, videatur. Mirum quidem non esset, quosdam Maximos, seu Herones philosophos et confessores, iisdem fere temporibus existuisse; sed quod maxime mirandum est, Gregorium, qui in aliis, tum Athanasii, tum Cypriani encomiis, eos saepius proprio nomine compellat, ne semel quidem in hac oratione, vel Maximum, vel Heronem nominasse. Forsitan igitur satius esset, Hieronymi sententia simpliciter adhaerere, quam conjecturis jugiter inhibere.

III. Objici etiam potest, utrum Maximus a Gregorio laudatus, idem sit ac ille ad quem honorificæ Athanasii et Basilii existent epistolæ. Quod ad Athanasium attinet, non omnino assentimur nostris, qui novam sancti Doctoris Operum editionem adornarunt. Illi siquidem hac de re sic admonent (70): « Hic Maximus philosophus, ad quem epistolam mittit sanctus Athanasius, non alias profecto videtur esse, quam Alexandrinus ille, cuius laudes oratione celebrat Gregorius, cuius nomine postea suppresso, falsum Heronis nomen superscriptum fuisse narrat Hieronymus. » Verum, si attente perpendantur, tum ipsam Athanasii epistola, tum temporis et rerum circumstantiæ, plura occurrent quæ illorum sententiæ minime faveant. Ac primo quidem nullum est dubium, quin iste Maximus, in libro quem ad Athanasium misit, plurima, non tantum adversus Arianos, sed etiam adversus gentiles, Judæos, Manichæos aliosque hereticos, docuerit. Id ex ipsa Athanasii responsione colligitur. Fatetur enim sanctus Doctor, se, responsum dictando, ex ipso libro mutuari quæcumque de Christi divinitate pertractat. Maximi quoque scriptio nihil addendum arbitratur. « Satis sunt, » inquit (71), « quæ ipse scriptisti. Tu autem infideles, ἀπίστους, rite perdoce. Forte enim futurum est, ut, relicta inscitia, ad veritatis cognitionem perveniant. » Laudat insuper Maximi pietatem, doctrinam et ardens pro veritate studium; quæ profecto ad Cynicum nostrum referri non possunt. Deinde Athanasius ad Maximum suum scribebat, ut nostris visum est, anno 371, et e vivis excessit anno 373. Nondum autem tunc temporis pietatis larvam induerat Maximus Cynicus, cum nonnisi anno 379, ab exilio redux, Constantinopoli a Gregorio exceptus fuerit. Non igitur ad Maximum Cynicum scriptis Athanasius, ut falso putarunt ipsius editores.

IV. Multo minus difficultatis occurrit circa Maximum illum ad quem scripsit sanctus Basilius. Ut penitus solvatur nodus, satis erit utriusque Maximi mores et indolem appearire. Basilius Maximus fuit quidem philosophus, non Cynicus, vel e Porticu, sed Christianus. « Ex aliena radice, » inquit Basilius (71*), « ex ampla familia et illustri genere, ad evangelicam translatum vitam » (id est in ore sanctorum Patrum, ad monasticam vitam), « ratione juventutem refrenabat, carnis libidinem rationis imperio subjiciebat, et consentaneam Christiano humilitatem amplexabatur. » Tanta ipsi inerat pietas, tantum virtutis ac religionis studium, ut Basilius ipse, ni fuissest senio et infirmitate gravatus, variisque Ecclesiæ curis impeditus, ad eum visendi desiderio se contulisset. En Basili Maximus. Quantum autem ab illo discrepat Maximus 453 alter, seu Hero, quem celebravit Gregorius! Iste enim, genere Egyptius, patria Alexandrinus, nulla sanguinis nobilitate clarus, licet parentes habuerit, nou solum Christianos, sed etiam, si scelesto filio fides addenda

(67) In orationis argumeto.

(68) *Carm. de vita sua*, vers. 965.

(68*) Art. LIX, p. 443 et 712.

(69) *Morum. Eccl. Græc.*, t. II, in not., p. 640.

(70) Nova Athan. ed., admon. in *Epist. ad Max.*

phil., tom. I, n. 2, p. 917.

(71) Id., *ibid.*, p. 920.

(71*) Opp. t. III, epist. 277, p. 421.

est, Christi martyres, sicut professione philosophus, non profecto Christianus, sed Cynicus. Nihil enim dicemus de ipsius inverecundis moribus, edacitate, ingluvie et ignorantia, de quibus Gregorius, *Carmine de vita sua* (72), fuisse recantando pertractat. Ille quidem, ob turpia quedam facinora, virginis caesum circa annum 374, in Oasim insulam postea deportatus est; unde post quadriennium elapsus, ac multum vagatus, ubique sceleorum suorum vestigia relinquens, Constantinopolim tandem appulit anno 379. Pietatis ac religionis simulacro obiectus, Gregorium adit, fingitque se pro Christi nomine virgas et exsiliis subiisse. Ipsius dolis ac simulationibus deceptus Theologus, cum amanter exceptum, in familiarium numero ascripsit, atque istam subinde orationem in illius laudem habuit.

V. Mirum sane cuique videri debet, quantum Gregorius fuerit a Maximo delusus. Nam, si nulla alia extarent de isto Cynico contraria monumenta, praecclare quidem de illo sentendum foret. Sic enim exorditur orator: « Philosophum laudabo, » et, philosophiae commodis atque utilitate breviter expositis, praesentem Maximum compellans, prosequitur (n. 2): « Huc ades, o philosophorum, imo et veritatis martyrum praestantissime... Huc ades, adulterinæ sapientiae confutator... Huc ades, qui in alieno habitu nostra profiteris... Huc ades, et ad mensam mysticam proprius accede... Huc ades, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Graecis theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ costitu victorem proclamabo. » Quis, talia audiendo, Maximum, ut veritatis athletam, fidei clypeum, Ecclesiæ columen, acerrimum erroris hostem, et firmissimum divinitatis propugnaculum non admiretur? Deinde Theologus (n. 3), non « sanguinis, » sed « pietatis illius ac morum nobilitatem » extollit; et percurrens quascunque pro Christo subiisse dictitarat hypocrita afflictiones et exsilium, eum, ut Christi martyrem, et virtutum omnium exemplarum auditoribus praesentat. Verum ignoscendus profecto Gregorii error, in quem eo facilius lapsus est, quo ipse esset candidior. Etenim viri probi bonum facile credunt; ad suspicandum vero aliquid mali, segnes sunt et tardiores. Ignoscendus, inquit, error, cuius sic Gregorium poenituit, ut, non solum laudes, quibus Maximum celebrarat, recantaverit, verum etiam « linguam praecidendam obtulerit (73), » seque ipse silentio damnaverit, si ipsi venia denegaretur. Ceterum in hac oratione plura interserit orator de Ecclesiæ persecutione sub Arianis principibus, digniora certe, quam quæ de Cynico celebravit. Constantinopoli dictam exente anno 379 cum eruditis existimamus.

(72) Vers. 750 et seq.

(73) *Carm. de vita sua*, vers. 994 et seq

ΛΟΓΟΣ ΚΕ'.

Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον (74).

A

ORATIO XXV^a.

454 In laudem Heronis philosophi.

I. *Philosophum laudabo, tametsi corpore æger:* id enim philosophicum est: laudabo autem admidum merito. Ille enim philosophus est, ego vero sapientiae cultor. Ac proinde non ineongrue hoc laudis munus suscipio, ut, si nihil aliud, hoc certe nomine philosopher, quod philosophum laudem atque admirer. Aut enim philosophiæ operam dare oportet, ut ego censeo, aut philosophiam honore complecti; ne aliqui a recto atque honesto prorsus excidanus, ac bruta cuiusdam recordia damnemur, qui rationis participes creati sumus, ac per rationem ad Verbum properamus. Philosophice quoque, ut alia, vir hic ferat se laudari, ac virtutum suarum prædicationem æquo animo accipiat. Non enim ut ab ipso gratiam ineamus, eum laudabimus (neque nos fugit, quam ab honoris cupiditate philosophi

B

Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντα. « In laudem Heronis philosophi ab exilio reversi. » Ceterum in monito probavimus, non Heronem, sed Maximum philosophum Cynicum in hac oratione a Gregorio fuisse laudatum.

(75) *Κάμηρων.* Coisl. I, κάμων.

(76) *Πράγματι.* Coisl. I et alii, θάύμασι, « miris rebus. »

(77) *Ἐλαττώσῃ.* Forte, ἐλαττώσει. Edid.

* Alias xxiii: que autem 25 erat, nunc 33.— Habilis Constantinopoli, exente anno 379.

(74) *Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον.* Sic plerique codices. Reg. hu addit: « Αλεξανδρέα, ἐξορισθέντα διὰ τὴν πίστιν, καὶ ἐπανελθόντα μετὰ τριετῆ χρόνου. Ἐρήθη ἐν Κωνσταντινούπολει. » In laudem Heronis philosophi Alexandrini, ob fidem in exsilio missi, ac post triennium reversi. Dicta Constantinopoli. Sic Billius vertit, quamvis in editis legatur tantum:

hujus animus abhorreat, ac præterea ne cumulum quidem ullum rebus oratio afferret, imo etiam, ob imbecillitatem suam aliquid de dignitate detraheret; verum ut nobis ipsis prosimus. Hoc enim philosophia non jam contemnet, ac pro nibilo putabit, quippe cuius hoc inunus et studium sit, ut de vita humana præclare mereatur. Prima porro bene merendi ratio est, rerum honestarum commendatio. Laus enim zelum parit: zelus autem virtutem: virtus porro beatitudinem: hæc vero rerum extenderum culmen est, ad quod omnia probi viri agitatio tendit.

II. Adesdum igitur, philosophorum, addam etiam, veritatis martyrum, optime ac præstantissime. Adesdum, confutator adulterinæ illius sapientiæ, quæ in verbis sita est, ac per linguæ lenocinia velut præstigias offundit, supra hoc autem attollit nec vult nec potest. Adesdum, virtute dexter, tam quæ in contemplatione, quam quæ in actione versatur, qui in alieno habitu nostra profliteris; ac ne in alieno quidem forlasso, siquidem angelicum est, vestitus candor et splendor, cum corporeæ forma 455 pinguntur; ad designandam, ni fallor, naturalem ipsorum puritatem. Adesdum, philosophæ et sapiens: quoisque enim ille sapientiæ amor jactabitur, si nusquam sit sapientia? Adesdum, canis, non impudentia, sed oris libertate; non ingluvie, sed quia in diem vivis; non latrato, sed boni custodia, ac vigilis pro animarum salute susceptis, atque etiam, quia virtutis quidem familiares ac domesticos mulces, alienis autem oblatras. Adesdum, ad sacra hæc, et mensam banc mysticam, atque ad me, qui per hæc sacrum deificationis munus obeo, propius accede, ad quæ sermo, et vita, et purgatio ea, quæ per cruciatum comparatur, te adducunt. Adesdum, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Græcia theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo; ut qui, non pancretio, aut cestu, aut cursu, aut alio quodam parvo, atque ob parva præmia inito, certaminis genere dimicaris, nec ad heroum cujuspam aut dæmonum honorem, quibus calamites tantum et fabulae nominis celebritatem pepererunt (hujusmodi enim sunt, quæ de illis honorifice prædicantur, posteaquam in stultitia

(78) Ζῆλουν γάρ, etc. « Laus enim parit zelum. » Schol. : Kata tauntrē tñn Enovian, καὶ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου φησίν. Ὡν γάρ τοὺς ἐπανούς οἴδα, τούτων σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδοւτες. « Juxta eamdem sententiam, in lumen quoque Basili Magne oratione ait: Quorum enim novi laudes, horum quoque palam incrementa explorata habeo. » Hæc ultima scholii verba reperiuntur Or. 43, n. 1.

(79) Δι' εὐγλωττας. « Per linguæ lenocinia, » id est, « per sermonis elegantiam et illecebras. » Bill., « per linguæ facundiā. »

(80) Εἰπερ ἀγγελικόν, etc. Reg. Iu, Coisl. 1, Pass., etc., habent: Εἰπερ Ναζαρείων μὲν ἡ κόμη, καὶ ἡ τῆς κεφαλῆς καθιέρωσις, ὡν σιδηρὸν ἀπτήγαγεν, ὥσπερ καὶ θυσιαστηρίων, ὁ νόμος. Ἀγγελικὴ δὲ ἡ λαμπροφορία, καὶ, etc.: « Siquidem coma et capitis consecratio Nazaræorum est, a quibus, velut ab altari, lex ferrum amovebat, » etc. Maximus, tametsi Christianam religionem profliteretur, philosophicum tamen habitum non exuerat.

(81) Φαιδρότης. In quibusdam, λαμπρότης.

Α ἔτι περιφρονήσει φιλοσοφίᾳ, ή γε τὸ εῦ ποιεῖν τι τὸν ἡμέτερον βίον, ἔργον καὶ σπουδασμα. Πρώτη δὲ τῶν εὐεργεσιῶν, τὸ ἐπαινεῖσθαι τὰ καλά. Ζῆλου γάρ (78) δὲ Ἐπαίνος πρόξενος· ζῆλος δὲ, ἀρετῆς· ἀρετὴ δὲ, μακαριότης· ἡ δὲ, τὸ ἀκρον τῶν ἐφετῶν, καὶ πρὸς δὲ τενεῖ πᾶσα σπουδαῖον κίνησις.

B'. Δεῦρο δὴ οὖν, ὡν φιλοσόφων δριστε καὶ τελεώτατε· προσθήσος δὲ, διτι καὶ μαρτύρων τῆς ἀληθείας. Δεῦρο μοι τῆς νόθου σοφίας Ἐλεγχε, τῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ δι' εὐγλωττας (79) γοητευούσης, ὑπὲρ δὲ τοῦτο μηδὲν διαρθήναι, μήτε δύναμένης. μῆτε θεούσης· δὲ περιδέξιος τὴν ἀρετὴν, διτι τε θεωρίας, καὶ διτι πράξεως· δὲ τὰ ἡμέτερα φιλοσοφῶν ἐν ἀλλοτριῷ τῷ σχῆματι· τάχα δὲ οὐδὲ ἀλλοτριῷ, εἰτε ἀγγελικῷ (80), ή λαμπροφορίᾳ, καὶ ή φαιδρότης (81), διταν τυπῶνται σωματικῶς· σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρότητος. Δεῦρο μοι, φιλόσοφε, καὶ σοφὲ, (μέχρι γάρ τίνος τὸ φιλεῖν σοφίαν, εἰ ρηδαῖον σοφία;) καὶ κύνων (82), οὐ τὴν ἀναισχυντιαν, ἀλλὰ τὴν παρθησίαν· οὐδὲ τὸ γαστρίμαργον, ἀλλὰ τὸ ἐφήμερον· οὐδὲ τὴν ὑλακήν, ἀλλὰ τὴν φυλακήν τοῦ καλοῦ, καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν δύρυπνον, καὶ τὸ σανειν μὲν δυσον κατ' ἀρετὴν οἰκεῖον, ὑλακεῖν δὲ δυσον ἀλλότριον. Δεῦρο μοι στῆθι τῶν ιερῶν (83) πλησίον, καὶ τῆς μυστικῆς ταύτης τραπέζης, κάμοῦ τοῦ διὰ τούτων μυσταγωγοῦντος τὴν θέωσιν, οἵς σε προσάγει λόγος καὶ βίος, καὶ ή διὰ τοῦ παθεῖν κάθαρσις. Δεῦρο σε ἀναδήσω τοῖς ἡμετέροις στεφάνοις, καὶ ἀνακηρύξω λαμπρῷ τῇ φωνῇ, οὐχ ἐν Ὁλυμπίᾳ μέσῃ, οὐδὲ ἐν θεάτρῳ μικρῷ τῆς Ἐλλάδος, οὐδὲ ἡγωνισμένον παγκράτιον, ή πυγμῆν, ή δισυλον, ή τε τῶν μικρῶν ἀγωνισμάτων, καὶ ἐπὶ μικροῖς τοῖς διθλοῖς, οὐδὲ εἰς τιμὴν ἡρώων τινῶς (84) ή διαιμόνων, συμφορῷ καὶ μύθῳ τετιμημένων (τοιαῦτα γάρ ἐκείνων τὰ σεμνά τε καὶ τίμια, χρόνον προσλαβόντα (85) τῆς ἀνοίας ἐπίκουρον, καὶ συνθέτειν ἔννομον)· ἀλλ' ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ νενικηκότε φεῦδος αἰρέσεων, εἰς τιμὴν Θεοῦ ζῶντος, καὶ τὸ πα-

(82) Κύων. Reg. a, κύνον. « O canis. » Philosophi cynici sic vocabantur, quod canum voracitatem, ingluviem et oblatrandi libidineum, etc., ἀπολαμβανεται. Cum Maximus esset cynicus, ac cynico habitu indueretur, utpote qui et canam aleret, et vestem albam gereret, opponit hic Gregorius cynicorum virtutis veri philosophi notas. Unde Maximus « canis » appellatur, inquit Elias, « non ob impudentiam, ut canis, sed ob libertatem; non ob ingluview, sed quod in diem vivat, » etc.

(83) Στῆθι τῶν λεπάντων, etc. Videtur Theologus his verbis Cynicum hortari ad sacerdotium, cui, tum vita, tum doctrina euū esse idoneum arbitrabatur.

(84) Τιρός. Coisl. 1, et Pass., τινῶν.

(85) Χρόνον χρονιαλόντα, etc. Billius, « Posteaquam temporibus ac legiūm consuetudinis auxiliū assūptisperunt. » Reciūs quidem in prima editione reddiderat: « Posteaquam temporis antiquitas, viuque legis obtūnens consuetudo, stolidū opem tulit. »

Οὐεὶν τοῖς οἰκείοις πάθεσιν ἐκδιδάσκοντος, καὶ ὃν πάθησιν, οὐρανῶν βασιλεία, καὶ θεὸν γενέσθαι τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον.

per suos cruciatus ad subeundos cruciatus erudit, quorum etiam certaminum præmiūm, cœli regnum est, ac Deum effici, omni doloris sensu sublimiorem.

Γ'. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάρρησις; Εἰ μὲν τὴν συντομωτέραν ποθεῖται καὶ γνωριμωτέραν· Οὗτος τῆς ἀληθείας ἀγωνιστής ἀκευδέστατος, καὶ τῆς Τριάδος ὑπέρμαχος δχρις αἰματος, καὶ τῶν διωκόντων τῷ ποιεῖν κακῶς, τῷ πάσχειν προθύμως διώχτης· οὐδὲν γάρ οὕτω νικᾶτον διωκοντα, ὡς προθυμία τοῦ πάσχοντος. Εἰ δὲ τὴν τελεωτέραν (86) καὶ πλατυτέραν· Οὗτος ἄριστος μὲν ἐξ ἀριστῶν, καὶ ἐξ εὐγενῶν εὐγενέστατος. Εὐγένειαν δὲ λέγω, οὐχ ἦν οἱ πολλοὶ νομίζουσιν· διπαγε! Οὐ πρὸς ἡμῶν οὕτω θωμάζειν (87), οὐδὲ φιλόσοφον, τὴν ἐκ μύθων καὶ τάφων ἐρχομένην καὶ πάλαι σεσηπούας δοφρύος· οὐδὲ τὴν ἐξ αἰμάτων καὶ γραμμάτων (88) προδηγιομένην, ἦν νύκτες (89) χαρίζονται, καὶ βισιλέων ἰσως οὐδὲ εὐγενῶν κατερεῖς, προστασσόντων, ὥσπερ ἀλλο τι, τὴν εὐγένειαν· ἀλλ' ἦν ἐνσέβεια χαρακτηρίζει καὶ τρόπος, καὶ ἡ πρὸς τὸ περῶν ἀγαθὸν δινόδος, θίνεν γεγόναμεν. Ταύτης ἀπόδεξις μία τῆς εὐγένειας. Οὐ γάρ ἀληθῆς μόνον ἡμῖν δι γεννάδας, ἀλλὰ καὶ ἐκ μαρτύρων· ὡστε οἰκοθεν αὐτῷ τὸ τῆς ἀρετῆς παράδειγμα. Πολίτης δὲ, σοφίᾳ μὲν, τῆς οἰκουμένης ἀπάστης (οὐδὲ γάρ ἀνέχεται μικροὶ δροὶς Κυνικῇ περιγράφεσθαι)· οώματι δὲ, τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, τῆς σὺν ὑμῖν (90), ἢ μεθ' ὑμᾶς (91) εὐθέως ἀριθμουμένης· ἡς πᾶσι πάντων κρατούσης, θερμῆτης τὸ ίδιατατον (92), καὶ ταύτης τὸ κάλλιστον, Χριστιανισμὸς, καὶ ἡ περὶ τοῦτο (93) διάθεσις, ἐκ προαιρέσεως μὲν ἀρχομένη, τῇ δὲ φύσει βεβαιουμένη. Τῇ γάρ εὐσεβείᾳ τὸ θερμὸν προσχωρῆσαν, ζῆλος ἐγένετο· ζῆλος δὲ, ἀσφάλεια τοτεως.

in eo præclarissimum est, acerrimum erga Christianam religionem studium, a voluntate quidein atque animi proposito principium ducens, cæterum a natura postea confirmatum. Animī enim servor, cum ad pietatem accesserit, zelus autem filiei præsidium est.

Δ'. Τραφεῖς δὲ οὕτω καὶ παιδευθεῖς, ὡς εἰκὸς τὸν ἐκ τοιούτων γεγονότα καὶ τοιούτον ἐσόμενον, ἐπειδὴ βίων (94) αἱρέσεως καιρὸς ἐδόκει (ἥν χρηπῖδα τοῦ περάττειν εὐ ή κακῶς ἐγώ τιθεμαί), εἰδέ (95) τι μέγα, καὶ νεανικὸν, καὶ τῶν πολλῶν ὑψηλότερον. Τρυφήν μὲν ἀτιμάζει καὶ περιουσίαν, καὶ δυνάστειαν πλέον, ἢ τοὺς ἀλλούς οἱ ταῦτα προσέχοντες· καὶ τὴν μὲν ὡς πρώτην κακοπάθειαν, τὴν δὲ ὡς ἐσχάτην πενίαν, τὴν δὲ ὡς ἀσθένειαν τὴν ἀνωτάτων, διαπτύνει καὶ ἀποπέμπεται. Οὐδὲν γάρ ἀγαθὸν εἶναι, δι μῆτρας βελτίους ποιεῖ τοὺς κακητημένους, ἀλλὰ καὶ γέρους ὡς τὰ πολλά· μήτε διὰ τέλους παραμένει τοῖς ἔχουσι. Φιλοσοφίαν δὲ προτισταται τὴν δέσποιναν τῶν παθῶν καὶ τῷ καλῷ προσβαίνει νεανικῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ὑλῆς τέ-

(86) Τελεωτέραν. In nonnullis, τελεωτέραν τε.

(87) Θαυματέραν. Coisl. 1, φιλοσοφεῖν.

(88) Γραμματών. Litteris. Hic observare juval, inter varias nobilitatis species, eam a Gregorio numerari, quæ principum favore et diplomatis comparatur.

(89) Νύκτες. Schol.: Νυκτεριναι σωμάτων συγουσια.

A patrocinium, tempus, et pro re legitima consuetudinem assumpserunt; verum hæresum mendacium deviceris, in honorem Dei viventis, qui nos quoque

III. Quodnam autem hoc præconium est? Siquidem brevius et notius queritis, erit hujusmodi: Hic est veritatis athleta verissimus, et Trinitatis ad sanguinem usque propugnator, aique eorum, qui ipsum, injuriæ inferendæ causa, persecuebantur, per patiendi alacritatem persecutor. Nihil enim persecutorem ita superat, ut patientis alacritas. Si vero perfectius et latius postulatis, tale erit: Hic ex optimis optimus, et ex nobilibus nobilissimus.

B Nobilitatem autem dico, non 456 quam plerique existimant: absit! Non enim nostrum est, nec philosophicum, eam admirari, quæ a fabulis et sepulcris, ac superciliosi jampridem putrefacto manat: nec eam, quæ ex sanguinibus et litteris oritur, quam noctes largiuntur, ac regum ignobilium quoque fortasse manus, nobilitatem, velut quiddam aliud, jubantium: sed quam pietas et mores notant atque indicant, et ad primum illud bonum, ex quo originem traximus, ascensus. Hujus nobilitatis hoc unum argumentum est. Etenim non tantum martyr ipse generosus existit, sed etiam ex martyribus. Itaque virtus exemplum ipse domi habuit. Jam, quod ad civitatem attinet, si quidem sapientiae ratio habeatur, totius orbis terrarum est civis: nec enim cynicismus exiguis finibus circumscribi sustinet; si vero corpus spectemus, Alexandria ortus est, ex ea nimirum civitate, qua vel cum vestra, vel certe statim post eam numeratur: quæ, cum omnibus rebus urbes omnes antecellat, nihil tamen tam proprium habet, quam animorum servorem, et, quod

fidei præsidium est.

D IV. Enimvero cum ita, ut eum decebat, qui talibus ortus, ac talis futurus erat, educatus institutusque fuisset, jamque tempus postulare videretur, ut certum sibi vitæ genus constitueret (quod ego tanti momenti esse duco, ut totius vitæ, vel recte, vel niale traducendæ fundamentum in eo positum esse possem), magis quiddam atque excelsius, quam vulgus soleat, anino agitare coepit. Delicias enim, et opes, et potentiam magis aspernatur, quam alios aspernari solent ii, qui his rebus excellunt. Ac delicias quidem, ut primam ærumnam et afflictionem, opes autem, ut extremam paupertatem, potentiam vero, ut suminiam imbecillitatem despicit, atque amolitur. Neque enim quidquam boni nomen obti-

(90) Υμῖν. Sic Reg. bin, Coisl. 1, Elias et Combel. Ita legit Billius. In ed., ἡμῖν.

(91) Μεθ' ὑμᾶς. Sic Reg. bin, et Coisl. 1. In ed., ἡμᾶς.

(92) Ιδιαίτατον. Coisl. 1, ίδιατατον.

(93) Τοῦτο. Coisl. 1, τούτου.

(94) Βλαύ. Forte, βλου. Edit.

(95) Εἰδες. Reg. Cypr., Ιδε, « vide, » etc.

nere posse statuebat, quod dominos suos huiusquam meliores, imo etiam persæpe deteriores efficeret, nec constauerit cum his, a quibus possideatur, maneret. Philosophiam autem perturbationum animi dominam sibi præficit, strenueque ad virtutem contendit, atque, antequam a corporis mole disjungatur, a corporis mole sese abscindit, ac supra ea, quæ oculis cernuntur, **457** assurgit, totum sese, indolis magnitudine, ac voluntatis generositate, rebus firmis et stabilibus addicens. Posteaquam ita animo constituit, id ne quidem in deliberationem admisit, utram potius philosophiam sequeretur, externamque ac profanam, atque in philosophia habitu et obtentu veritatis umbras assimulante, an vero nostram, humilem illam quidem in specie et abjectam, ceterum in occulto sublimem, atque ad Deum ducentem; verum nostram omnibus, ut ita dicam, suffragiis statim eligit, nequaquam passus wentem suam ad deteriora transversam agi, aut compæ orationis elegantia distrahi, ob quam si, qui gentilium placita proflentur, animos attollunt. Hoc autem primum philosophatur, ut, ex duobus

V. Cum autem privatam vitam et solitariam, atque a vulgi commercio semotam et alienam, magnam quidem et præclaram, atque humanis rebus sublimiorem esse videret, ceterum intra eos, qui hoc vitæ genere cum laude fungerentur, deßxam esse, atque charitatis communionem et humanitatem repudiare, quam in præstantissimarum virtutum numero esse sciebat; idque præterea incommodi habere, quod eorum virtus, qui sic viverent, explorari non posset, quippe quæ nec in rebus gerendis exerceretur, nec cum aliis in comparationem veniret: eam contra, quæ hominum societate et frequentia gaudet, præterquam quod multa quotidie occurunt, in quibus virtutis suæ periculum facere queat, ad multorum utilitatem etiam esse diffusam, atque ad divinam dispensationem prope accedere, quæ universam rerum molem condidit, amicitiaeque vinculis constrinxit, genusque nostrum propter vitii accessum a bono deturbatum atque dejectum, per familiaritatem illam vitæque consuetudinem, quam nobiscum habuit, ad pristinam dignitatem revocavit: hæc, inquam, cum animo volveret ac perpendere, simulque Græcorum, qui serunt, fastum atque insolentiam reprinere **458**

(96) Πρὶν διαζευχθῆται. Ita Reg., et Colb. plures, Coisl. 1 et 2, Or. 1, Par., Pass. « A terrenis se abscindit ante disjunctionem a corpore. » Deest πρὶν in edit.

(97) Ἡ τὴν. Sic tres Reg., duo Coisl., et Or. 1. Deest ἥ in edit.

(98) Ἡ μέρα φρονοῦσιν. Sic Or. 2, et Pass. Dees μέρα in edit.

(99) Τῷρ τημετέρων. Sic Reg. a, bni, Or. 1, Pass. Νοεστ τῶν in edit.

A μνεται, πρὶν διαζευχθῆναι: (96) τῆς ὑλῆς· καὶ τῶν δρωμένων κατεξανίσταται, μεγέθεις φύσεως καὶ πραιρέσεως εὐγενείᾳ, τοῖς ἐστῶσι προσθέμενος. Ἐπειδὴ οὕτω διενοήθη, τοῦτο μὲν οὐδὲ βουλῆς τξιώσε, ποτέρων δει τῶν φιλοσοφῶν ἐλέσθαι μᾶλλον, τὴν ἔξω καὶ παῖζουσαν τὰς τῆς ἀληθείας σκιάς ἐν τῷ τῆς φιλοσοφίας σχήματι καὶ προβλήματι, ἡ τὸν (97) ἡμετέρων καὶ ταπεινὴν μὲν τῷ φαινομένῳ, ὑψηλὴν δὲ τῷ κρυπτομένῳ, καὶ πρὸς Θεὸν ἄγουσαν· ἀλλὰ πάσας φήσιοις αἱρεῖται τὴν ἡμετέραν, μηδὲν δῶλας ἐπὶ τὰ χείρων παρατραπεῖς τὴν διάνοιαν, μηδὲ ὑπὸ τῆς τῶν λόγων κομψίας παρασυρεῖς, ἢ μέγα φρονοῦσιν (98) οἱ τὰς Ἑλλήνων φιλοσοφοῦντες. Ἐκεῖνο δὲ πρώτων φιλοσοφεῖ, γνῶναι τῶν ἡμετέρων (99) δδῶν τὴν αἱρετατέρων τε καὶ λυσιτελεστέρων ἐπίσης αὐτῷ τε καὶ πᾶσι. Χριστιανοὶ. Πανταχοῦ γάρ τῷ καθ' ἐαυτὸν καὶ τὸν κοινὸν συλλαμβάνειν, φυγῆς εἰναι τελεωτάτης τε καὶ φιλοσοφωτάτης ἐνομίζειν. Οὐδὲ γάρ ἐαυτῷ γεγενῆσθαι: (1) μόνον ἔκαστον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, οἵσι τῆς αὐτῆς μετέχουσι φύσεως, καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς γεγόνασιν.

B nostris vitæ generibus, utrum præstantius sit, atque, et sibi, et omnibus Christianis fructuosius, intelligat. Etenim perfectissimi ac sapientissimi animi esse judicabat, privatæ utilitatis cum publicis commodis conjunctam habere rationem. Neque enim quemquam nostrum sibi soli natum esse, sed omnibus etiam, qui ejusdem naturæ participes sunt, atque ab eodem, et ad eadem procreati sunt.

C E. Ὁρῶν δὲ τὸν μὲν ἐρημικὸν βίον καὶ ιδιάζοντα, καὶ τὸν πολλῶν ἔκφυλον καὶ ἀλλότριον, μέγαν μὲν καὶ ὑψηλὸν, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα, μέχρις αὐτῶν δὲ μόνων τῶν κατορθούντων ιστάμενον, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης κοινωνικὸν (2) καὶ φιλάνθρωπον ἀπαρνούμενον, ἣν ἐν πρώτοις εἶναι τῶν ἐπιτομέων ἐγίνωσκε· πρὸς δὲ καὶ ἀδοκίμαστον, ὡς οὔτε ἐν τοῖς πράγμασι γυμναζόμενον, οὔτε ἀλλοις παραμετρούμενον· τὸ δὲ κοινωνικὸν καὶ ἐπίμικτον, πρὸς τῇ βασάνῳ τῆς ἀρετῆς, ἐτί καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς διατείνον, καὶ θείας οἰκονομίας ἔγγυς (3), ἢ καὶ πεποίκη τὸ πᾶν, καὶ φιλίᾳ (4) συνέδησε, καὶ τὸ ἡμέτερον γένος ἐκπεισὸν τοῦ καλοῦ διὰ τὴν ἐπεισελθοῦσαν κακίαν, ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιμιξίας καὶ ὀμιλίας πάλιν ἀνεκαλέσατο· ταῦτα διανοηθεῖς τε καὶ διελόμενος (5), καὶ ὅμα τὸν Ἑλληνικὸν τύφον καλάσαι τῶν καλῶν εἶναι νομίσας, οἱ τῷ τρίδωνι καὶ τῇ ὑπήνη τῷ σεμενὸν ὑποδύονται (6)· τὶ ποιεῖ, καὶ πῶς τὴν φιλοσοφίαν μεταχειρίζεται; Μέστην τινὰ χωρεῖ τῆς τε ἐκείνων ἀλαζονείας, καὶ τῆς ἡμετέρας σφίσας, καὶ τῶν μὲν τὸ σχῆμα καὶ τὴν σκηνὴν, ἡμῶν δὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ὑψός φιλοσοφεῖ.

D pallio et promissa barba, gravitatis speciem præ se operæ pretium esse censeret: quidnam facit, ei

(1) Γεγενῆσθαι. Duo Reg., γεγενηθεῖ.

(2) Κοινωνικόν. Reg. Cypr. addit., καὶ ἐπίμικτον, « in istamque charitatis societatem. »

(3) Ἔγγυς. Pass. addit., ἔχον.

(4) Φιλίᾳ. Or. 1, φιλάνθρωποί, « humanitate. »

(5) Καὶ διελόμενος. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Or. 1, Pass., Hervag., etc. In ed., καὶ ἀτελόμενος.

(6) Υποδύονται. Pass., ἀποδύονται.

q̄onam pacto philosophiam tractat? Medius quodammodo inter illorum vanitatem, et nostram sapientiam incedit, atque illorum quidem habitum et larvam, nostrorum autem veritatem et sublimitatem proficitur.

¶. Διά τούτο Περιπάτους μὲν, καὶ Ἀκαδημίας, καὶ τὴν σεμνὴν Στοάν, καὶ τὸ αὐτόματον Ἐπικούρου μετὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ἡδονῆς, ἐριψ στέψας (7), ὡς τις ἔκεινων τὸν ποιητὴν (8), ὃς πορφωτάτω πέμπει καὶ ἀποκρούεται. Κυνικῆς δὲ, τὸ μὲν ἀθεον διαπτύσσας, τὸ δὲ ἀπέριττον ἐπινέας, τοῦτο ἔστιν δ νῦν δρᾶτε (9), κύων κατὰ τῶν δυτικῶν κυνῶν, καὶ φιλόστοφος κατὰ τῶν ἀσφών, καὶ Χριστιανὸς ὑπὲρ πάντων, καὶ νικῶν τὴν μὲν ἔκεινων αὐθάδειαν τῇ τοῦ σχήματος δμοιότητι, τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ἔστιν ὥν τὴν ἀπειροκαλὰν τῇ καινότητι τοῦ ἐνδύματος, δεικνὺς, δι τι μὴ ἐν μικροῖς τὸ εὔσεβος, μηδὲ ἐν τῷ κατηφεῖ τὸ φιλόσοφον, ἀλλ' ἐν ψυχῆς στερβότητι καὶ διανοίας καθαρότητι, καὶ γνησίᾳ τῇ πρὸς τὸ καλὸν νεύσει, δημος δι τοῦ σχήματος ἔχωμεν, καὶ οἰστισιν διν διλῶμεν, εἴτε ἡμῖν αὐτοῖς μόνος συστέλλοντες τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε τοῖς (10) πολλοῖς τε καὶ δμοιόλοις ιδιάζοντες ἐν τῷ κοινῷ, καὶ φιλοσοφοῦντες ἐν οὐ φιλοσοφοῦσιν (ώς ή Νῶe κινωτὸς ἔκεινη, ἐν κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ (11) κουφοτέρα· καὶ ἡ τοῦ δρους βάτος, ἢν καίν τὸ πῦρ οὐ κατέκαιε, τὸ μέγα Μωύσεως ὄραμα [12]), οὗτοι αὐτοὶ τι (13) πάσχοντες τοῖς πολλοῖς, οὐ μᾶλλον γε ἡ ἀδάμας τοῖς παίουσι, καὶ δι' ἔστιν τοὺς ἀλλούς βελτίους ποιοῦντες εἰς δύναμιν. Ταύτης καρπὸς τῆς φιλοσοφίας, οὐ λόγῳ (14) πλαττόμεναι πόλεις (σκινδαψοὶ τινες, ὡς αὐτοὶ φασι, καὶ τραγέλαφοι (15), & γλῶσσα μόνη συντίθησιν) οὐδὲ κατηγορίαι τινὲς, καὶ ἀναλύσεις, καὶ μίξεις· οὐδὲ συμβάματα (16) καὶ παρασυμβάματα, καὶ ἡ τεχνολογουμένη σοφία· οὐδὲ γραμματίτινες οὐδαμοῦ κειμεναι, οὐδὲ ἀστέρων πλοκαὶ καὶ σχήματα κατὰ τῆς Ηρονίας ἐπινοούμενα. Ταῦτα μὲν γάρ αὐτῷ δευτέρου λόγου καὶ πάρεργα, καὶ τοσοῦτον παιζόμενα (17), δοσον μὴ παιζεσθαι παρὰ τῶν εἰδέναι προσποιουμένων.

τινὲς, καὶ λίνες κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ. Ιuriusque enim coronæ, et impositionis et unctionis meminit Plato, lib. iii De republ.

(8) Οὓς τις ἔκεινων τὸν ποιητὴν. « Ut quidam ipsorum poetam ornavit. » Plato ipse est, qui Homerum, ne juvenibus noxiis et exitiosus esset, lana coronari et dimitti statuit. Hac similitudine uititur Gregorius, ut sublimem Maximi philosophiam extollat, qui, scholas Peripateticorum, Academicorum, Stoicorum et Epicuri coronæ lana cingens, quam longissime ablegat et repellit.

(9) Ὁράτε. Or. 1, δρᾶται.

(10) Εἴτε τοῖς. In nonnullis, εἴτε σὺν τοῖς.

(11) Κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ. Sic Regii et Colbertini plures, Coisl. 1 et 2, etc. In ed. deest κατακλυσμοῦ.

(12) Ὁραμα. Coisl. 1, θέαμα.

(13) Αὐτοὶ τι. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Pass., etc. Sic etiam habet Hervag., ad cuius marginem scripsit Billius: forte αὐτοὶ τι.

VI. Quamodocumque Peripateticorum scholas, et Academias, et venerandam Stoam, et Epicuri casum ac temeritatem una cum atomis et voluptate, corona lana cingens (quemadmodum quidam ipsorum poetam ornavit), quam longissime ablegat et repellit. Cynicæ autem sectæ, inirietatem quidem et numeris contemptum execratus, frugalitatem autem laudibus prosecutus, hoc est quod cernitis, canis adversus veros canes, et philosophus adversus insipientes, et Christianus ad bene de omnibus merendum paratus, atque illorum quidem arrogantiam per habitus similitudinem, nonnullorum autem ex nostris ineptiam per vestis novitatem refutans: illud scilicet ostendens, nec pietatem in exiguis rebus, nec philosophiam in vultus tristitia, verum in animi firmitate ac mentis puritate, sinceraque ad bonum propensione consistere: nihil referre, quo habitu simus, et cum quibus consuetudinem habeamus, modo nos ita comparemus, ut sive soli simus, mentem a sensibus contrahamus, sive cum aliis versemur, in communi hominum coetu tanquam in secreto vivamus, atque inter eos qui minime philosophantur, philosophia studia colamus. Et quemadmodum arca illa Noe ¹⁴, quæ in diluvio viii diluvii evasit; atque ingens illud Moysis spectaculum, hoc est, ille montis rubus ¹⁵, quem ignis urens non perirebat, eodem modo nos quoque, nec ex vulgi contagione detrimentum ullum contrahamus, quemadmodum ne adamas ab iis, a quibus percutitur, et pro virili nostra curemus, ut alii per nos meliores efficiantur. Hujus philosophiae fructus, non sermone sicut civitates (scindapsi quidam, ut ipsi aiunt, et tragelaphi, quæ lingua sola construit), nec categoriæ quædam et analyses, ac iustiones, nec symbamata et parasymbamata, et argutatrix sapientia, nec lineæ quædam nusquam existentes, nec siderum nexus, et figura: 459 aduersus Dei providentiam excogitatæ. Hæc enim ille secundo loco semper habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque duntaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profissentur, illudi atque exagitari posset.

(14) Οὐδὲ λόγῳ, etc. Hic Platonem carpit, qui lib. ii De rep. serinone civitatem construxit.

(15) Σκινδαψοὶ ... τραγέλαφοι. Apollonii interpres tradit scindapsum esse plantæ genus, quod apud Nyssum in India nascitur. Cum autem haec planta nusquam alibi reperiatur, putat Gregorius, hanc vocem inanem esse, et nihil significare. Tragelaphus vero, est animal ex hircō et cervo conflatum, quod etiam a multis nunquam extitisse creditur. De tragelapho tamen mentio est in Deuteronom. xiv, 5; et in libro Job, iuxta Septuagintā, xxxix, 1.

(16) Συμβάματα, etc. Propositiones, quæ sensum integrum efficiunt, « symbamata » vocantur; quæ vero sensum integrum non efficiunt, « parasymbamata ». Alludit Gregorius ad Chrysippum, quem, inter alios, Lucianus in dialogo De auctione philosophorum irridet, et stulta ipsorum dogmata, atque in verbis novandis curiositatem deridendum proponit.

(17) Παιζόμενα. Or., παιζοντα.

VII. Quidnam autem fuit priuarium et anti-quissimum ipsius studium? Pro jure et æquo cum præsidibus expostulare, apud reges sermonis libertatem adhibere, quemadmodum eximus ille David, qui loquebatur in conspectu regum, et non confundebatur¹⁸, popularis turbæ fluctuum instar agitata stoliditatem compescere, ferocientium, procerum licentiam, domorum inter se dissidentium morbum, indoctorum rusticitatem, doctorum arrogantiā, divitias insolenter sese efferentes, saturitatem petulanter et contumeliose se gerentem, paupertatem ad maleficia proclivem, iracundiam præcipitem, ac rationem secum effarentem, voluptatem modum excedentem, risum petulantem, mœroris anxietatem coercere, juventutis inconstiam, senectutis ignaviam, animique imbecillitatem, viduitatis solitudinem, orbitatis desperationem compimere. Hæc vero nonne syllogismis, et lineis, et lianti in stellis obtutui multum anteponet, quisquis mente sana fuerit? Illud secum reputans, quod si ad syllogismorum conclusionem, vel ad geometriam, aut astronomiam, omnes studium suum atque operam contulerint, nihil ea res vitæ humanæ profutura sit, quin potius omnia dissolvi ac labefactari necesse erit: contra si ea officia, que a me commemorata sunt, de medio sublata fuerint, summa omnium rerum perturbatio et confusio sit. Hæc quanto Antisthenis vanitate, et Diogenis ingluvie, et communi Cratetis matrimonio, sublimiora et nominis eorum reverentiam his quoque parcamus, philosophia capiant. Nos autem, ut media incidamus, pudicitiam nempe, continentiam, modestiam, morum suavitatem, affabilitatem, humanitatem, cæterasque virtutes, quibus ipse mortales omnes superat, ad id, quod ordine quidem prostremum, dignitate autem et facultate principem locum obtinet, orationem convertamus.

VIII. Fuit quondam illud tempus, cum ab hæreticis procellis tranquilla omnia habebamus, cum videlicet Simones, et Marciones, **460** et Valentini, et Basilidæ, et Cerdones, Cerinthi etiam, et Carpocrates, atque omnes illorum nugæ ac præstigiae, posteaquam rerum omnium Deum per diuturno tempore secuissent, bellumque pro Bono adversus Creatorem gessissent, suomet tandem, ut æquum erat, profundo absorptæ, ac silentio traditæ fuerunt. Nam Montani quoque malus spiritus, et Manis tenebræ, et Novati temeritas, aut puritas, et Sabellii mala monarchiæ assertio, cesserant, seseque subduxerant, altera nimirum in contrarium

¹⁸ Psal. cxviii, 46.

(18) Βασιλεῖς. Pass., βασιλέας.

(19) Τὸν λογισμόν. Coisl. I, et Or. I, τῶν λογισμῶν.

(20) Φειδώμεθα. Or. I, et Combef., φειδώμεθα. Ita legit Billius.

(21) Ἰτα. Deest in Reg. bm.

(22) Τρεψόμεθα. Combef., τρεψόμενα.

(23) Ἡν. • Fuit. • Sic Combef. In eis, ἥν.

(24) Έπι πλεύστον. Reg. a, καὶ ἐπὶ πλεύστον.

(25) Βυθῷ καὶ τῇ σιῃ. « Profundo ac silentio. » Sic enim Latine sonant hæc voces. Plures hæretici, ac præcipue Valentinus, « Bytho » et « Sigæ » inter Aenias suos, primas tribuebant. Unde Tertullianus

• Z'. Τί δὲ τὸ πρῶτον καὶ σπουδάζομεν; Ἡ πρὸς ἀρχοντας δικαιολογία, ἡ πρὸς βασιλεῖς (18) παρῆστα, κατὰ τὸν θεὸν Δαῦδος λαλοῦντα ἐναντίον βασιλέων καὶ μὴ αἰσχυνόμενον, δῆμων ἀλογίαν συστελλαὶ κυματομένων, δυναστῶν ἔξουσίαν ἄγριαντων, οἰκιῶν ἀρρωστίαν στασιαζόντων, ἀπαιδεύτων ἀγροκιῶν, πεταῖαν μέμνων ἀλαζονείαν, πλοῦτον ἐπαιρόμενον, χόρον ὑδρίζοντα, πεντάν κακουργοῦσαν, θυμὸν ἐκφερόμενον καὶ τὸν λογισμὸν (19) ἐκφέροντα, ἡδονῆς ἀμετρίαν, γέλωτος ἀχρασίαν, λύπης ἀδημονίαν παῦσαι, νεότητος ἀνωμαλίαν, γήρως μικροψυχίαν, χηρείας ἀρημίαν, ὀρφανίας ἀπόγνωσιν. Ταῦτα τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν γραμμῶν, καὶ τοῦ κεχηγένετος πρὸς τοὺς ἀστέρας, ἀρ' οὐ μακρῷ προτιμήσει τις εὗ φρονῶν; ἐκεῖνο ἐνθυμηθεὶς, διὰ την συναγόντων μὲν πάντων, ἢ γεωμετρούντων, ἢ ἀστρονομούντων, οὐδὲν δὲ ὁ βίος ἡμῶν παρὰ τοῦτο ὀφεληθεῖται, διὰ μὴ καὶ τὰ πάντα λυθῆσται· τούτων δὲ ὅν εἴπον ἀναιρουμένων, ἀταξίᾳ τὸ πᾶν καὶ σύγχυσις. Ταῦτα τῆς Ἀντισθένους ἀλαζονείας, καὶ τῆς Διογένους ὀφοφαγίας, καὶ τῆς Κράτητος κοινογαμίας, τὶ χρὴ λέγειν ὅσῳ κρείττων καὶ ὑψηλότερα; Πλὴν φειδώμεθα (20) κάκείνων αἰδοῖ τῆς προσηγορίας, ἵνα τι τοῦ ἀνδρὸς ἀπολαύσωσιν. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα (21) τὰ ἐν μέσῳ συνέλωμεν, τὸ σῶφρον, τὸ ἐγκρατὲς, τὸ ἀτυφον, τὸ ἐπιχαρι, τὸ κοινωνικόν, τὸ φιλάνθρωπον, τὰλας οἵς ὑπὲρ ἐπαντας ὁ ἀνήρ, ἐπὶ τὸ τελευταῖον μὲν τῇ τάξει, πρῶτον δὲ τῇ δυνάμει τρεψόμεθα (22).

præstantiora sint, quid dicere attinet? Verum ob ut nonnullum ipsi quoque fructum ex hujus viri philosophia capiant. Nos autem, ut media incidamus, pudicitiam nempe, continentiam, modestiam, morum suavitatem, affabilitatem, humanitatem, cæterasque virtutes, quibus ipse mortales omnes superat, ad id, quod ordine quidem prostremum, dignitate autem et facultate principem locum obtinet, orationem convertamus.

H'. Ἡν (23) ὅτε γαλήνην εἶχομεν ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, τὴν καὶ Σίμωνες μὲν, καὶ Μαρκίωνες, Οὐαλεντῖνοι τέ τινες, καὶ Βασιλεῖδαι, καὶ Κέρδωνες, Κήρυθοι τε καὶ Καρποκράτεις, καὶ πᾶσα ἡ περὶ ἐκείνους φιλαράξ τε καὶ τερατεῖα, ἐπὶ πλεύστον (24) τὸν πᾶν δλῶν θεὸν τεμόντες, καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαθοῦ τῷ Δημιουρῷ πολεμήσαντες, ἕπειτα κατεπόθησαν τῷ ξαυτῶν βυθῷ καὶ τῇ σιῃ (25) παραδοθέντες, ὡσπερ ἦν δίξιον. Μοντανοῦ δὲ τὸ πονηρὸν πνεῦμα, καὶ τὸ Μανοῦ σκότος, καὶ τὴ Νανάτου θράσυτης, ἡ καθαρότης, Σαβελλοῦ τε τὴ κακὴ συνηγορία τῆς μοναρχίας εἴη, καὶ ὑπεχώρησεν, ἡ μὲν εἰς ἀντίκαλον (26) μολυραν ἀποκριθεῖσα, ἡ δὲ καὶ πάντη περιφρονθεῖσα

D Valentini stuporem nota, quod « Byli », nomen dedisset illi, quem in sublimi loco sedere diceret. Gregorius etiam, ad illorum nomina festive alludens, ait, hæc errorum monstra « profundo et silentio » tradita fuisse.

(26) Εἰς ἀρτίπαλον, etc. Schol. : Τὴν Νοεῖτον, οἷμα, λέγει αἱρεσιν, ὡσπερ καὶ τὴ περὶ ζωῆς τοῦ νῦν δεῖχνει. « Novati hæresim, ut opinor, significat, quemadmodum hoc usque experientia probat. » Quid Gregorius et Scholiastes velim, liquido non patet. Num intelligunt, contrariam in partem, ac in mitiorem disciplinam mutatam fuisse Novati severtatem? Supererant enim tunc temporis Constanti-

καὶ παραρρίψεσα διὰ τὸ ἀσθενές· δόλο δὲ οὐδὲν παρελύπει τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ γάρ διωγμοὶ καὶ λαμπροτέραν αὐτὴν ἐποίουν τοὺς πάθεσιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ δευτέρα ζάλη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγέρεται, διπυφῶν τῆς ἀδικίας, τὸ πλήρωμα τῆς ἀσεβείας, διλεγένων τῶν πνευμάτων, ἢ ἀντέχριστος γλῶσσα, διὰ δικίαν εἰς τὸ ὄφος λαλήσας νοῦς, ἢ κατατομὴ τῆς θεότητος· οὐ διενῆ μὲν τὴν ἐγχείρησις, δεινοτέρα δὲ τὴν τελευτὴν, καὶ τῆς (27) Ἰούδα προδοσίας ἀξία, ἣν ἔκεινος κατὰ τὸν Σωτῆρος ἡμῶν ἐτόλμησεν, Ἀρετος, διὰ καλῶς μετὰ τῆς μανίας ὑνομαζόμενος. Οὗτος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ἀρξάμενος πόλεως, κακεῖ τὸ δεινὸν ἐκμελετήσας (28), ἐπειτα, ὡσπερ τις ἀγρία φύλξε, ἀπὸ μικροῦ τοῦ σπινθῆρος τὸ πολὺ τῆς οἰκουμένης ἐπιδραμών, ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν καταλύεται, καὶ τοῦ εὐσεβοῦς ἀριθμοῦ τοῦ τότε καταλαβόντος τὴν Νίκαιαν, καὶ εἰσὼν περιγραπτῶν ὅρων τε καὶ ῥημάτων τὴν θεολογίαν στήσαντος.

αἱ exigua scintilla magnum orbis terrarum partem illo numero, qui tum Nicæam se contulit, certisque finibus ac verbis divinitatis doctrinam circumscripsit, oppressus et extinctus est.

Θ. Πάλιν πονηρὰ βασιλεία (29), καὶ πάλιν ἀναζῇ (30) τὸ κακὸν, καὶ ὡσπερ τὰ ὑπουλὰ τῶν τραυμάτων ἀναστομοῦται καὶ ἀναρρήγνυται. Καὶ λύκοι βαρεῖς, δόλος διλλοθεν διαλαβόντες ἡμᾶς, τὴν Ἐκκλησίαν σπαράττουσιν. Ιερεῖς τε κατὰ λεπέων ἔξοπλισθέντες, καὶ δῆμοις δῆμοις ἐπιμανέντες· καὶ βασιλεὺς ἀσεβεὶς διδοὺς παρέχειν, καὶ κατὰ τῆς ὀρθῆς δόξης νομοθετῶν (31)· καὶ οἱ μήτε ἀνδρες, μήτε γυναικεῖς, παρ' αὐτῷ δυναστεύοντες. Τίς ἀν τὰ τότε κακὰ πρὸς ἀξίαν ἐκτραγῳδήσειε; τὰς φυγὰς, τὰς δημεύσεις, τὰς ἀτιμίας, τὰς ἐπὶ τῆς ἔρημίας συνάξεις, μυριάδων διλων καὶ πόλεων ὑπαιθρίων ταλαιπωρουμένων, καὶ ὑετοῖς καὶ χειμῶνις πιεζομένων; τὰς ἐνεῦθεν ἐπαναστάσεις (οὐδὲ γάρ τὴν ἐρημίαν εἶχον ἀπίνθινον); τὰ ἔτι τούτων χαλεπώτερα, τοὺς αἰκισμούς, τοὺς θανάτους, τὰς θριαμβεύσεις ἐπισκόπων, φιλοσόφων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γεγηρακότων; τοὺς ἐπινοοῦντας τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας (32), τοὺς ὑπηρετούμενους τῇ ἀσεβεὶ δυνάστας, οἵς τοῦτο μόνον (33) πολλάκις εἰς εὐδοκίμησιν ἤρκεσε, τὸ πικρότερον φανῆκαι τῆς τοῦ κρατοῦντος θυσιῶσε;

tormenta excogitabant, modo in ea, quae excogitata impietatis administratos præbebant, quibus hoc unum abnūnde fuit, quod imperatoris voluntate sua crudelitate superassent?

Ι. Ἀρτι μὲν διαμπρὸς διωγμὸς εἶχε πέρας, καὶ

(27) *Luc. viii, 30.* (28) *Psal. lxxii, 8.*

tinopoli Novati erroris reliquiae; sed quia Verbi consubstantialitatem agnoscabant, mitius, quam alii hæretici, habiti sunt.

(29) *Tῆς. Sic Or. 1. In ed., τοῦ.*

(30) *Ἐκμελετήσας.* « Meditatus esset, in se concepisset. » Non ab alio quidem pestiferum dogma didicerat Arius; auctor enim ipse fuit. Male igitur in editis « didicisset. » Nec tamen culpandus est Billius, cum in prima editione legatur, « meditatus esset. »

(31) *Πονηρὰ βασιλεία.* Schol.: Οἷμα τὴν Κωνσταντίου λέγειν αὐτὸν· ἐπιφέρει γάρ τὴν ἐξῆς Τουλιανοῦ καὶ Οὐάλεγντος. Σχοτῷ οὖν τινὶ ἐν τοῖς κατὰ

A partem secreta, altera proorsus etiam ob ipsius imbecillitatem contempta atque projecta. Nee vero quidquam aliud Ecclesiae molestiam exhibebat. Nam persecutions illustriorem quoque ipsam splendidiore inque per supplicia reddebant. Non multum autem temporis intercessit, cum altera tempestas adversus Ecclesiam excitatur, id est, ille injustitiae turbo, illud impietatis complementum, illa spirituum legio ⁴⁷, illa Christi adversaria lingua, illa iniquitatem in excelsum locuta mens ⁴⁸, ille divinitatis sector, cuius gravis quidem et horrendus conatus, gravior autem magisque horrenda mors, et Iudeæ proditione digna, quam ille adversus nostræ salutis auctorem moliri ac perpetrare non dubitavit, Arius, inquam, a furore pulchre nomen habens. Hic cum ab Alexandrina civitate initium duxisset, illicque pestiferum dogma in se concepisset, ac

B deinde, immixtis cujusdam et rapidæ flammæ instar, percurrisset, tandem a Patribus nostris, pioque

IX. Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit, ac velut subputridum maleque obductum vulnus aperitur, et erumpit; gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam diserpunt. Armanunt sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur; imperator ipse impietati auctoritatem præbet, **461** atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; illaque præterea, qui nec in virorum nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna erat apud eum potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptiones, ignominiae notas, insinuatam horitudinem multitudinem, atque adeo integras civitates, quæ in desertis locis conventus habebant, et sub dioærum premebantur, ac pluviis et frigore conflictabantur, atque etiam illinc pedem effere cogebantur? Nam ne solitudine quidem eos a periculi metu vindicabat. Quis, ut graviora præferant, cruciatus, mortes, actos de episopis, monachis, viris, mulieribus, adolescentibus, ac senibus triumphos? Nam quid de proceribus illis dicam, qui modo nova fuerant, acerbitatibus aliquid addebat, seseque implorunqne ad gloriam nominisque splendorem

X. Sed jam interim splendida persecutio finem

Ioulatianον ἐπανεῖ Κωνστάντιον. « Puto eum de Constantii imperio loqui; nam in sequentibus addit Juliani et Valentis imperium. Certo itaque consilio, in Orationibus adversus Julianum, Constantium laudat. »

(30) *Ἀραζῇ.* Tres Regg., et Or. 1. ἀναζεῖ.

(31) *Νομοθετῶρ.* Constantius impiam legem sancti, qua voci δμοσιεύσω, vocem δμοτούσιον subrogavit.

(32) *Τὰ δεινὰ, τοὺς προσεπινοοῦντας.* Haec de sunt in Reg. bm.

(33) *Moror.* Deest in Pass.

acepit, recteque Persia causam nostram disceptavit, oppreso nimis et extincto impio illo et exsecrando, ac multorum sanguinum poenis ab uno sanguine repetitis. Nunc autem turpis et indecora persecutio cooritur, quæ Christianorum patrocinium ad defensionem impietatis suæ prætexens, veros Christianos aggreditur: hoc utique nomine superiore persecutione acerbior, quod tum quidem minime dubia et obscura erat martyrum decertatio, nunc vero res eo rediit, ut cruciatus quoque ipsi laude careant, saltem apud iniquos cruciatum judices. Vultis omnibus qui adsunt, atque huic etiam fortasse, quamlibet insigni animi robore ac tolerantia prædicto, perturbationibusque animi sublimiori, unius duntaxat ex his, quæ tum perpetrata sunt, narratione, lacrymas extundam? Testes autem hujus sermonis permultos habeo. Nam ad multos hujus supplicii tragœdia dimanavit: illiusque etiam temporis historiam, nisi me opinio fallit, omnium sæculorum posteritas exceptura est. Navis, presbyterum unum portans, eumque non sceleris ullius, sed fidei causa periclitantem, mari committitur, non ut vectorem servet, sed ut perdat. Atque is quidem qui vehebatur, utpote vir pietate præstans, animo erat prompto et alaci. Comes autem illi ignis adjungitur: ac novitate poena **462** majorem in modum lætatur persecutor. Proh spectaculum grave! Proh gravem tragœdiam! Navis mari fertur: spectantium multitudine ad littus effunditur; alii quidem lætantur, alii autem lugent. Quonam pacto rem tantam paucis exprimam atque in aspectu colloabo? Ignis accenditur, navis una cum onere suo absumitur, ignis aquæ miscetur, resque inter se contrariae ad pii viri supplicium concurrunt, duo que elementa corpus unum partiuntur, et novo atque inaudito more fax super mare attollitur: ad quam, ut benignam et humanam, fortasse quispiam accessit; propior autem factus, miserandum atque incredibile spectaculum reperit, navigationem sine gubernatore, naufragium sine tempestate. Sic presbyter celnis efficitur, imo ne cinis quidem, utpote in aquis sparsus. Nec vero sacerdotii dignitas tanti fuit, ut honestiorem saltem mortem consequeretur; aut si non mortem, ac certe sepulturam, quæ impiis etiam et sacrilegis hominibus debetur. Hæc impii hominis marina expeditio fuit: hic pii viri finis. Nec usquam de cœlo descendit sacer ignis, nec ab eo, qui hujusmodi faciem navigantibus præferebat, poenas sumpsit!

XI. Sed quid externa colligo? Ad dimicationem tuam jam accedendum est, atque ad tua pietatis causa tolerata certamina, quæ pristinis tuis virtutibus, tanquam præclarum quoddam sigillum, imposuisti. Vigebat ibæresis malum in tua civitate, a

(34) Κιρήσω. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par., etc. In edit., νικήσω.

(35) Kal. Deest in Or. 1, et Pass.

(36) Τῶν πρεσβυτέρων ἔρα. Schol. Colb.: Οἱ καίντες ἐν τῷ πλοίῳ, Ἡλιόδωρος πρεσβύτερος περιόδευτης, καὶ Θεόδουλος πρεσβύτερος. Ἀπετμήθησαν δὲ ἀλλοὶ β' ἀναγνώσται καὶ φάλται· «Qui in nave combusti sunt, fuere Heliodorus presbyter circuitor, id est, inspector, visitator, et Theodulus presbyter. Cæsi sunt etiam, abscissis capitibus, alii duo lectores et cantores.»

A Περσίς καλῶς ἡμῖν ἐδίκασε τὸν ἀλιτήριον κατελύσασα, καὶ πολλῶν αἰμάτων εἰσπραξαμένη δίκην δὲ ἐνδεῖ αἴματος: δρπι δὲ δὲ ἀπρεπῆς ἔρχεται, καὶ τὸ ἀμύνειν Χριστιανοὺς πρόσχημα ἔχων τῆς ἀσεβείας, τοῖς ἀληθῶς Χριστιανοῖς ἐπιφύεται· καὶ τοσοῦτον ἐκείνου χαλεπώτερος γίνεται, διστρέψας μὲν ἡ διθλησις περιφανεστέρα καὶ λαμπροτέρα, νῦν δὲ καὶ τὸ παθεῖν ἀφιλότερον, παρὰ γε τοῖς οὐδικαίοις τῶν παθῶν λογισταῖς. Βούλεσθε δάκρυα τῷ θεάτρῳ κινήσω (34), καὶ αὐτῷ γε ἵσως τῷ καρτερικωτάτῳ, καὶ τῶν παθῶν κρείσσονι, ἐνδεῖ τῶν τότε γενομένων ἐπιμνησθείς; Μάρτυρες δὲ πολλοὶ τοῦ λόγου· καὶ (35) γάρ καὶ εἰς πολλοὺς ἥλθεν ἡ τραγῳδία τοῦ πάθους· οἷμα δὲ καὶ διέλλων ὑπολήψεται χρόνος τοῦ καιροῦ τὸ διήγημα. Ναῦς φόρτον ἔχουσα τῶν πρεσβυτέρων ἕνα (36), καὶ τούτον οὐδὲ ὑπὲρ κακοῦ τινος, ἀλλ' ὑπὲρ πίστεως κινδυνεύοντα, κατὰ πελάγους ἀφίεται (37), οὐχ ἕνα σώσῃ τὸν ἐπιβάτην, ἀλλ' ἕνα ἀπολέσῃ. Καὶ ὁ φόρτος πρόδυμος· εὔσεβης γάρ. Καὶ πῦρ τῷ φόρτῳ συνέμπορον· καὶ τρυφᾶς τὸ καινὸν (38) τῆς κολασίσεως ὁ διώκητης. Φεῦ τοῦ θεάματος! Φεῦ τοῦ δράματος! Ἡ ναῦς πελάγος· τὸ θέατρον ἐπὶ ταῖς ἀκταῖς, τῶν μὲν ἐφηδομένων, τῶν δὲ ὅδυρομένων. Πῶς δὲ ἐν ὀλέγῳ τὸ πολὺ παραστῆσαι μι: ἀνάπτεται τὸ πῦρ, δαπανᾶται ἡ ναῦς, συνδαπανᾶται ὁ φόρτος, πῦρ ὑδατι μίγνυται, καὶ συντρέχει τὰ ἐναντία εἰς εὐσεβούς καλασιν, καὶ δύο στοιχεῖα ἐν σῶμα μερίζεται, καὶ πυρσὸς ὑπὲρ θαλάσσης αἱρεται ἔνος. Θ προσῆλθε μὲν τάχα τις, ὡς ἡμέρη καὶ φιλανθρώπῳ¹ προσελθὼν δὲ, εὑρε θέτιμα ἐλεισιν τε καὶ ἀπίστον, ἄνευ κυβερνήτου πλοῦν, διευ χειμῶνος ναυάγιον· καὶ δὲ πρεσβύτερος κόνις, καὶ οὐδὲ κόνις, σπαρεῖς ἐπὶ τοῖς ὑδασι. Καὶ οὐδὲ τοσοῦτον ἡ λερωσύνη (39), διστρέψας τοις εὐσεβούς καλασιν, καὶ δύο στοιχεῖα ἐν σῶμα μερίζεται. Τοιοῦτος δὲ τοῦ ἀτεροῦς στόλος· τοιοῦτον τοῦ εὐσεβούς τὸ τέλος· καὶ οὐδαμοῦ πῦρ (40) δινωθεν εὐάγέστερον, οὐδὲ κολαστικὸν τοῦ τοιαῦτα πυρσεύοντος.

B IA'. Ἀλλὰ τέ μοι τῶν ἔξωθεν; 'Ἐπ' αὐτὴν ἡδη βαδιστέον τὴν σὴν διθλησιν, καὶ τοὺς τοὺς ὑπὲρ εὔσεβειας (41) ἀγῶνας, οὓς πᾶσι τοῖς προλαβούσιν, ὕσπερ τινὰ σφραγίδα καλήν, ἐπέθηκας. Ήχμαζε μὲν ἐν τῇ εῇ πόλει τὸ τῆς αἱρέσεως ταύτης κακὸν, διθεν

(37) Κατὰ κελάργους ἀφίεται. Bill.: «in mare deincepsit.»

(38) Τὸ καιρόν. Nonnulli codd., τῷ καινῷ.

(39) Λερωσύνη. Sic plures codd. In ed., λερωσύνη.

(40) Καὶ οὐδαμοῦ πῦρ, etc. Elias: «Nec desuper usquam ignis sanctius ac justus, et vindex ejus, qui ad hunc modum navigantibus illicebat.» Sic etiam Billius.

(41) Εὔσεβειας. Pass., τῆς εὐσεβείας.

καὶ ἤρξατο. Ἐπειὶ δὲ τὸν μὲν ἀγιώτατον τῆς οἰκουμένης ὄφθαλμὸν, καὶ ἀρχιερέα τῶν ιερέων, τὸν τῆς σῆς ὁμολογίας καθηγήτην καὶ διδάσκαλον τοὺς ἔστου περὶ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι, τὴν μεγάλην φωνὴν, τὸ τῆς πίστεως ἔρεισμα, τὸν δεύτερον Χριστοῦ λύχνον καὶ πρόδρομον, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν γῆρᾳ καλῷ καιμηθέντα, καὶ πλήρῃ τῶν κατὰ Θεὸν ἡμερῶν, μετὰ τὰς συκοφαντίας, μετὰ τοὺς ἀθλούς, μετὰ τὴν περισσητὸν χείρα (42), μετὰ τοὺς ζῶντας νεκρούς, ἡ Τριάς πρὸς ἑαυτὴν μετατίθησιν, ἡ συνέζησε, καὶ ὑπὲρ ἡς ἐκινδύνευσεν (Ἄθανασιον οἶδεν τοῖς πάντες ἐν τοῖς λόγοις ἀνέγνωτε). δευτέρᾳ δὲ τις Αιγύπτου πληγὴ καὶ μάστιξ (43) ἑαυτὸν ἐπεισάγει τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς ἀληθείας προδότης, διὰ τῶν λύκων ποιμῆνος, διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβαίνων ληστῆς, διεύτερος Ἀρειος, ἡ θολερὰ καὶ ἀποτος (44) ἀνατροπὴ, διὰ τῆς ἀλέου πηγῆς δαψιλέστερος ποταμός· ὅκνῳ μὲν τὰς τότε παρανομίας εἰπεῖν καὶ μιαιφονίας, μεθ' ὧν τὸν ἄγιον καταλαμβάνει θρόνον δὲ θῆρ, καὶ τῆς πονηρᾶς εἰσόδου τὰ προτελέσματα· ὀδύρομαι δὲ δύμας δλίγα ἐκ πολλῶν (ἀ καὶ ὑμεῖς ὀδύρεσθε) (45) τε καὶ πρωδύρασθε, τῷ θειῷ Δαῦΐδι συγχρησάμενος (46). Ὁ Θεὸς, ηλιόσας θόρη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμπλακεὶς τὸν ναὸν τὸν ἀγίου σου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις· Ἔθετο τὰ θηριώματα (47) τὸν δούλων σου, κατετιώνθρώματα, καὶ θηρῶν σκαράγματα. Προσθήσω δὲ περὶ αὐτοῦ κάκενα ἐξ ἄλλου θρήνου καὶ ἀτέρας ψῆσης· Ὅσα ἐπονηρεύσατο διὰ θρόδος ἐτῷ ἀγίῳ σου, καὶ ἐνεκαυχήσατο οἱ μυστῶντές σε ἐτῷ μέσῳ τῆς ἑορτῆς σου. Πῶς γάρ οὐκ ἐνεκαυχήσαντο; πῶς δὲ οὐκ ἐμίλιαν τὸν γανὸν τὸν ἄγιον σου (48) συμφοραῖς πολυτρόποις καὶ παντοῖοις κακοῖς;

solemnitas ἡσε ^{οὐαὶ}. Quid enim? An non gloriati*lium* variis calamitatibus, atque omni malorum genere contaminarunt?

IB'. Ἐστρατήγεις μὲν ἀνὴρ ἄθεος (49) καὶ παρανομός, οὐδὲ δυνομά Χριστιανοῦ (50) περικείμενος (τοῦτο γάρ τῆς ὑδρεως τὸ δεινότατον), ἀλλ' ἐκ τῶν εἰδώλων ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ γανὸν ἐπειγόμενος, ἐκ τῶν ἀκαθάρτων αἰμάτων ἐπὶ τὰ μυσταρύτερά τε καὶ βελυκτότερα, καὶ τοῦτο λεπρούργων Ἰωάννης τὴν καθ' ἡμῶν ὑδρίν τοὺς δαίμονος παρετάσσετο δὲ δύναμις θυμῷ ζέουσα, στρατὸς ἀλόχοτος (51) καὶ ἀνήμερος κατά τῶν ἀσπλων καὶ ἀπολέμων. Ἐξωθείτο (52) μὲν διὸ τοῦ ἄγιου διάδοχος λερεὺς, δύναμις καὶ τάξις Πνεύματος καχρισμένος (53), καὶ πολιῷ καὶ φρονήσεις τετιμημένος (54). ἔβασιλεν δὲ Ταβετὴλ (55), διὰ κληρονόμος

^{οὐαὶ} Psal. lxxviii, 1, 2. ^{οὐαὶ} Psal. lxxix, 3, 4.

(42) Μετὰ τὴν περισθότον χείρα, etc. Significat hic Gregorius suppositam Arsenii manum, quam falso ab Athanasio amputata dictabat Ariani.

(43) Καὶ μάστιξ. (Et flagellum.) Schol.: Λούκιον, οἵματα, λέγεται, τὸν ἐπὶ Πέτρου μετὰ τὸν Ἄθανασιον εἰσέλθοντα. (Lucium, opinor, intelligit, qui Petri successoris Athanasii sedem occupavit.)

(44) Αἰστος. Sic Reg. Cypr., Par., Pass., Compl. Sic ipse Billius videtur legisse. In edit. ἀποτος.

(45) Οδύρεσθε. Reg. Cypr., προοδύρεσθε, et priores ipsi deploratis.

(46) Συγχρησάμενος. Coisl. 1, συγχρησάμενοι.

(47) Θηριώματα. Sic LXX. In ed., θνισιμάτα.

(48) Ἀγιόν σου. Sic Reg. bñ. Deest σου in ed.

A qua etiam ortum duxerat. Postquam autem sanctissimum illum orbis oculum, et sacerdotum anti-stitem, illum tuæ confessionis, per ea pericula, quæ pro fidei orthodoxæ defensione suscepit, ducent et magistrum, illam sublimem vocem, illud fidei columen, secundum illam Christi lucernam et præcursorem, si ita loqui fas est, in bona senectute mortuum, ac dierum eorum, qui secundum Deum sunt, plenum, post columnas, post certamina, post illam omnium ore celebratam manum, post viventes mortuos, Trinitas, quam per omne vitæ tempus coluerat, et pro qua periculis sese objecerat, ad se transtulit (non est apud me dubium, quin ex his verbis Athanasium agnoscat); tum secunda quædam Ἀιγύπτιη plaga et flagellum, ille, inquam, veritatis proditor, ille luporum pastor, ille per caulam transcendens latro, secundus ille Arius, turbida illa et amara eversio, ille impio fonte uberior fluvius, seipsum in Ecclesiam introduxit. Piget equidem flagitia ea, quæ tunc designata sunt, et 483 nefarias cædes, cum quibus fera illa sacro-sanctum solium invasit, ac pestiferi ingressus præludia referre: ex multis tamen pauca deploro, quæ vos quoque mecum deploratis, et jam ante deploratis, divini Davidis verbis utens ^{οὐαὶ}: *Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam: polluerunt templum sanctum tuum;* et quæ sequuntur: *Posuerunt morticinia servorum tuorum escam volatilibus, et feris in lacerationem.* Quin illud insuper adjiciam, quod idem propheta in altera lamentatione alioque psalmo cecinit: *Quanta malignatus est inimicus in sancto tuo, et gloriati sunt qui oderunt te, in medio sunt?* Quid autem? Annon sanctum templum contuminarunt?

XII. Ducas munere fungebatur vir impius et consecleratus, ne Christiani quidem nomen gerens (hoc enim totius contumelias indignissimum est), verum ab idolis ad Dei templum, ab impuris cruroribus ad execrabiliores et detestabiliores prope-rans; ac fortasse hujusmodi adversus nos contumelia, quasi victima quadam, dæmonibus litans. Prodigant in aciem copia, furore ardentes, immannis et ferus exercitus adversus inermes homines, ac rei bellicæ ignaros. Expellebatur sacerdos, viri D sancti successor, legitime, atque, ut Spiritus ordo postulabat, inunctus, ac canitie et prudentia orna-

(49) Ἀρήρ ἄθεος. Sic designatur Palladius quidam, vir impius et gentilis, qui, ut ab imperatore et ab Arianiis gratiam iniret, adversus Orthodoxos crudeliter aseviebat.

(50) Χριστιανοῦ. Coisl. 1, Χριστιανισμοῦ.

(51) Ἀλλόχοτος. Reg., Cypr. et Or. 1, ἀλλοκώτας.

(52) Εξωθείτο. Hic intelligitur Petrus Alexandrinus Athanasii successor, qui a sede a Lucio expulsus est. Tota hæc tragœdia ab ipso Petro depicta legitur apud Niceph., lib. ix, c. 28.

(53) Κεχρισμένος. Sic phares Reg., et Colb., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., κεχριμένος.

(54) Τετιμημένος. Pass., κεχρισμένος.

(55) Εβασιλεὺς δὲ Ταβετὴλ. Lucius hic designa-

tus. Regnabat autem Tabeel, alienus sedis haeres. A Adversus sanctos arma, adversus res eas, quas diripi nefas erat, impuræ manus, adversus psalmos tubarum clangor. Jam quæ sequuntur considera, cadentes viros in locis sanctis, pedibus prostritas mulieres, nonnullas etiam cum naturæ onore, præmaturos partus, vel, ut aptius dicam, non partus; virgines miserabilem in modum distractas, fœdus etiam cruciatas (nam et ob seminas, et ob viros, pudore impudior, quominus crudelitatis modum exponam, atque occulta dedecoris sermone denudem, utpote ob quas etiam tum denudatas erubescam); alias in interiores templi puteos esse **464** dejicientes, alias ex editiore loco se in præceps dantes, propter earum rerum, quas cernebant, indignitatem, alias denique super eas, quæ B jacebant, acervatum collabentes; adde caedes cædibus, casus casibus succedentes, sancta profanis pedibus calcata, altaria probro habita per obscenos gestus et impudicas cantiones, atque, ut audio, (boccine lingua audax proferet?) super ea saltatores et tripudia; adde blasphemias linguas in sacro-sanctis thronis concionantes, mysteria sugillata, psalmoidias silentio compressas, gemitus in eorum locum excitatos, fluentes sanguinis rivos, lacrymarum fontes, sacerdotes per vim obductos, monachos laceratos, expressam denique incursionis illius imaginem, qua quondam Assyrii sanctam Jerosolymam populi sunt⁵¹; quam nec oratio, ut dignum est, exprimere, nec auris capere potest; ita ut alter Jeremias ad eam calamitatem pro dignitate complorandam adhibendus sit; qui etiam lacrymarum fontes exposcit, atque ex urbis mortuorum ad eam calamitates ad luctum homines nullos, a quibus festa celebrentur, adducant⁵².

XIII. Hanc tragediam Oriens quidem vidit, at C Occidens quoque deslevit, cui immanitatis hujuscem signa fugitivus antistes publice spectanda propulsit. Quo pacto? Pro cadaveribus cruentas vestes Ecclesiæ Romanæ protulit, ac per tacitam accusationem omnibus lacrymas movit, ut calamitatis magnitudinem in oculis et aspectu desigeret, atque auxilium nanciseretur, quemadmodum etiam natum esse scimus. Fit enim sere, ut qui opibus ac potentia præcellit, ad infirmi afflictique miseriam sublevandam maxime inflectatur, ac spontaneo benevolentia affectu, ad eum, qui dignitate imminutus est, se adjungat. Hoc quidem omnes pii viri gravissime tulerunt; tu vero, tanto magis commotus es, quanto et dicendi facultate atque doctrina, et zeli fervore carteris antecellebas. Quocirca ut pro Verbo bellum geris, ita etiam ab impietate bellum

⁵¹ *Jer. ix, 1.* ⁵² *Thren. I, 1 sqq.*

tur. Alludit enim Gregorius ad hæc Isaiae verba, vñ, 6: *Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum, et arellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.*

(56) *Ὑπερφων.* « E superioribus locis, » et quasi coenaculis, unde Sacris intererant; vel, e cancellis per quos audiabant.

(57) *Ο φυγάς λεπύς.* Schol.: *Πέτρος δ μετ' Αθανάσιον.* « Petrus Athanasii successor, » qui e

A τῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ τῶν ἄγίων δηλα, κατὰ τῶν ἀσύλων μιαραὶ χειρεῖς, κατὰ τῶν ψῶδων σάλπιγγες. Σχόπει μοι τὰ τούτοις ἐπόμενα, πίπτοντας ἀνδρας ἐν τοῖς ἀγίοις, συμπατουμένας γυναικας, ἔστιν ἡς καὶ μετὰ τοῦ φόρτου τῆς φύσεως, τοὺς προώρους τόκους καὶ ἀτόκους, εἰπεῖν οἰκειότερον· διελκομένας παρθένους οἰκτρῶς, αἰκιζομένας αἰσχρότερον (αἰσχύνομαι καὶ γυναικας καὶ ἀνδρας εἰπεῖν τὸν τρόπον, καὶ γυμνῶσαι τῷ λόγῳ τὰ χρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, οἵς καὶ τότε γυμνωθεῖσιν αἰσχύνομαι), τὰς μὲν κατὰ φρέάτων φερομένας τῶν ἐνδὸν τοῦ ἱεροῦ, τὰς δὲ ἐκ τῶν ὑπερβόλων (56) κρημνιζομένας ἐπὶ τῇ ἀποτίξῃ τῶν ὁρμωμένων, τὰς δὲ ταῖς κειμέναις ἐπισωρευμένας· τοὺς ἐπὶ τοῖς φόνοις φόνους, τὰ ἐπὶ τοῖς πτώμασι πτώματα, πατούμενα βεβήλοις ποσὶ τὰ ἄγια. Θυσια-Β στήρια καθυθριζόμενα σχήμασιν ἀσελγεῖσι καὶ ἔσμασιν, ὡς δὲ ἀκούων, (τί τούτο ἡ τολμηρὰ γλώσσα φθέγξεται;) καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ὀρχήμασι καὶ λυγίσμασι· δημηγορούσας ἐπὶ τῶν ἱερῶν ὅρων γλώσσας βλασφήμους, μυστήρια κωμῳδούμενα, σιωπωμένας φαλμῳδίας, οἰμωγάς ἀντεγειρομένας, αἰμάτων ὀχετούς, δακρύων πηγάς, ἱερεῖς ἀγορύμένους, μονοτρόπους σπαρασσομένους, πᾶσαν τῆς Ἀττικής καταδρομῆς τὴν εἰκόνα, ἦν ποτε τὴν ἄγιαν Ἱερουσαλήμ κατέδραμον· ἦν μήτε λόγος ἀξίως παραστῆσαι, μήτε ἀκοὴ χωρῆσαι δύναται, μόνης δὲ τῆς Ἱερεμίου καὶ ψυχῆς καὶ φωνῆς πρὸς ἀξίων ὅδύρασθαι· διὸ καὶ πηγάς δακρύων ἐπιζητεῖ, καὶ ἐκ τειχῶν προκαλεῖται: θρῆνον ἐπὶ τοιούτοις πάθεσι, καὶ ὅδοῖς Σιών ἐπιβάλλει πένθος, οὐκ ἀγούσαις τοὺς ἐορτάζοντας.

lacrymarum fontes exposeit, atque ex urbis mortuorum ad eam calamitates ad luctum homines

C II'. Τοῦτο τὸ δρόμα εἶδε μὲν ἕψα λῆξις, ἐθρήνεις δὲ καὶ ἐσπέριος, ἢ τὰ σύμβολα τῆς ἀπονοίας ὁ φυγὰς Ἱερεὺς (57) ἐθριάμβευε. Τίνα τρόπον: Προβούητε τῇ Ἐκκλησίᾳ ᾿Ρωμαίων, ἀντὶ τῶν νεκρῶν, τὴν ἥμαγμένην ἐσθῆτα, καὶ κινεῖ πάνδημα δάκρυα διὰ τῆς σωπώστης κατηγορίας, Ινα καὶ παραστῆση τὸ πάθος, καὶ τῶν δεινῶν ἐπίκουρον (58) λάθη, ὥσπερ οὖν καὶ εἰληφότα ἔγνωμεν· ἐπειδὴ φιλεῖ μάλιστα κάμπτεσθαι τὸ προέχον πρός τὸ ἀσθενὲς, καὶ δι' εὐνοίας ἔκουσι τῷ ἐλαττουμένῳ προστίθεσθαι. Τοῦτο ἤνεγκε μὲν οὐδὲ τῶν ὅλων εὐσεβῶν οὐδὲ εἰς· σὲ δὲ κινεῖ καὶ πλέον, δοσῷ καὶ τὸν λόγον τελεώτερος, καὶ τὸν ζῆλον θερμότερος. Διὰ τοῦτο πολεμεῖς μὲν ὑπὲρ τοῦ Λόγου, πολεμῇ δὲ ὑπὸ τῆς ἀσεβείας (59)· καὶ πρὸς πολλοὺς ἄλλοις, οἵς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ πράτων καὶ λέγων ἡγάντιαι, διδάσκων, νοοθετῶν, ἔξαιρούμενος, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, συγ-

D sede ejectos, Romam petiit; unde post Valentis mortem, Alexandriam reversus est, non sine lamenatione litteris ad Alexandrinos.

(58) *Τὼν δεινῶν ἐπίκουρον.* Damasus Romæ pontificis hic designatur, qui Petrum benigne exceptit.

(59) *Υπὸ τῆς ἀσεβείας.* In nonnullis, ὑπὸ τῆς εὐσεβείας, « pietatis causa impugnaris. »

χέων, θιώτας, δρχοντας, ιδία, δημοσίᾳ, κατά πάντα καιρὸν καὶ τόπον τέλος, μανίκ συναρπασθεὶς δυσσε-
βοῦς ἔξουσίας, (ῶ τῆς εὐγενούς (60) συμφορᾶς! ὡ τῶν
ἰερῶν σου τραυμάτων!) ξανή μὲν τὸ καλὸν σῶμα
ταῖς μάστιξιν, ὕσπερ δὲ (61) ἀλλού θεατῆς πάσχον-
τος· καὶ κάμπτη μὲν τὸ δρώμενον, οὐ καταβάλῃ δὲ
τὸ νοούμενον· στηλίτευεις (62) τὴν ἀνδρείαν ἐν ταῖς
ἀπάντων δύσεις· γίνη δὲ καὶ σιγῶν τῆς καρτε-
ρίας διδάσκαλος, ἐπειδὴ γε ἡ γλῶσσα παρῆκε τὸ
φθέγγεσθαι.

percipitur, haudquaque dejiceris : quin potius fortitudinem ob omnium oculos tanquam in co-
lumna sculpis; atque etiam lacens, (neque enim munus jam suum exequi lingua poterat,) constan-
tiae magistrum te præbes.

I.V. Εἴτα τέ; Τῆς πατρίδος ὑπερορίζῃ, δι μηδε-
μιαν (63) εἰδὼς οἰκείαν καὶ ἀλλοτρίαν, ἐμοὶ δοκεῖν,
ἶνα καὶ ἄλλοι παιδευθῶσι διὰ σου τὴν εὔσεβειαν.
Οασίς σοι (64) τὸ φυγαδευτήριον, ἢ ἀπάνθρωπος
ἔρημια, τὸ διὰ σὲ λοιπὸν εὐαγγές (65) χωρίον. Μετά-
δος ἡμῖν καὶ τῶν τῆς ὑπερορίας σου καλῶν, ἐπειδὴ
γε τῶν τῆς ἐπανόδου μετέδωκας. Ποίησον ἡμῖν θέα-
τρον τὴν ἐπάνοδον. Τίνας ἐκεῖ φιλοσοφεῖν ἐδίδαξας;
τίνας ἐκάθηρας τῶν ἀσεβῶν ὑπόληψεων: τίνας τῇ
εὔσεβειᾳ προστηγαγες; Ὁρᾶν μοι δοκῶ τὸ ἐκεῖ παι-
δευτήριον, τὴν περὶ σὲ τελετὴν (66) καὶ πανήγυριν.
Εἰπὲ καὶ τοῦτο· Εἰχές τίνα παραμυθίαν τοῖς λειψά-
νοις τοῦ σώματος; ἢ καὶ τὴν (67) πενίαν ἐφιλοσό-
φεις; Εἰχές τίνας κοινωνούς τῆς ἀθλήσεως; ἢ καὶ
τοῦτο πενόμενος ήνεγκας; Ἐπόθεις τὰς ἀδελφάς, τὰς
κοινωνούς σοι καὶ τῆς ἀγνείας, καὶ τῆς καρτερίας; ἢ
καὶ τῆς τούτων συνθείας ἡς ὑψηλότερος; Ἐκαμ-
πτέ σε γηραιός μητρὸς ἔρημία; ἢ καὶ λίαν ἐθάρρεις,
ῶς μέγιστον εἰς ἀσφάλειαν καταλιπών αὐταῖς τὴν
εὔσεβειαν; Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ γε καλῶς ποιῶν ἐπανήκεις
ἡμῖν, καὶ σε τοῖς ποθοῦσι ποθοῦντα πάλιν ἀπέδωκεν
δοξάζων τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν, καὶ παραζηλῶν
τοὺς παραζηλοῦντας, δι θέλημα τῶν φιδουμένων αὐ-
τὸν ποιῶν, καὶ τοῖς νεκροῖς ἐμπνέων ἀνάστασιν. ὁ
Λάζαρον μὲν τετραήμερον, σὲ δὲ τετραετῆ ζωοποιῶν
παρ' ἐλπίδας, καὶ συνάρων διτέλ πρὸς διτέλ, καὶ
ἀρμονίαν πρὸς ἀρμονίαν, τὴν Ἱεζεχιὴλ δύνιν, τοῦ
προφητῶν θαυμασιωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου· ἔχου μοι
πάλιν τῆς ἀντῆς ἐργασίας, καὶ παρθησίας, ίνα μὴ
δοξῇς ἐγκεκόφθαι τοῖς πάθεσι, μηδὲ προδιδόναι δει-
λίᾳ (68) τὴν φιλοσοφίαν.

οννιού maxime admirabilis et excelsi, visionem, ossa cum ossibus, et compagem cum compage con-
nectit ⁶⁷, desiderantibus nobis desiderantem te reddidit: fac in iisdem vitæ studiis, et eadem oris
libertate perseveres, ne alioqui calamitatibus fractus ac debilitatus esse, ac philosophiam ob igna-
viam prodiisse videaris.

⁶⁵ I Reg. ii, 30. ⁶⁶ Deut. xxxii, 21. ⁶⁷ Psal. cxliv, 19. ⁶⁸ Joan. xi, 59. ⁶⁹ Ezech. xxxvii, 4.

(60) Εὐγενούς. Reg. hui, συγγενούς, « consan-
guineam. »

(61) Ύσπερ δέ. Sic tres Regg., Or. 1, Combef.
Beest δὲ in edit.

(62) Στηλίτευεις. Sic Reg. a, Or. 1, Pass., Com-
bef., Bas. In edit., στηλίτευσις.

(63) Ὁ μηδεμια, etc. Pulchre Augustinus tom. V, pag. 1247, hac de re in istatali Cypriani sic loquitur: « Si quaeris exsilium, quo Christianus jubeatur ire: prius, si potes, inveni unde Christus

A tibi inseritur: ac præter alia multa certamina, quæ
honesti causa, opere et sermone subiisti, dum pri-
vatos et principes, privatim et publice, quovis de-
nique tempore et loco doces, admones, arguis, in-
crepas, confundis; ad extreum impiæ potestatis
furore comprehensus (o nobilem calamitatem! o
sacra tua vulnera!), virgis quidem eleganti **465** ac
decoro corpore laceraris, sed ita, ac si vapulantei
alterum spectares: et quanquam ea tui parte, quæ
in aspectum cadit, inflectaris, ea tamen, quæ mente

B XIV. Quid postea? E patriæ sibi extirmina-
ris, qui nec propriam ullam, nec alienam agnoscis,
ut alii, mea quidem sententia, per te ad pietatis
studium erudiantur. Oasis, inhumana, inquam, illa
solitudo, sed iam propter te sancta sedes, ad exsu-
landum tibi decernitur. Age igitur, quando reditus
tui bona erogasti, fac exsilio quoque in bona nobis
impertiari. Reditum tuum in theatrum nobis con-
verte. Quosnam illuc philosophari docuisti? Quosnam
ad impiis opinionibus repurgasti? Quosnam
ad pietatem adduxisti? Videre mihi equidem
videor scholam illam, et cæremoniam, maxi-
mamque circa te hominum frequentiam. Illud
etiam dicas mihi velim: Praestone tibi erant, qui
corporis tui reliquiis solatii aliquid afferent? An
etiam paupertatem colebas? Utrum certaminis so-
cios habebas? An hujus quoque rei penuriam æquo
animo ferebas? Utrum sororum, quas, et castitatis
et fortitudinis atque constantiae socias habebas,
desiderio tenebaris? An contra sublimiore
animo eras, quam ut earum consuetudinem atque
convictum requireres? Utrum te matris æstate con-
fectæ solitudo flectebat? An potius firmum ac præ-
sidentem animum gerebas, ut qui pietatem, tanquam
maximum vitæ præsidium, illi reliquisses? Enim-
vero, quando te, ut par erat, ad nos recepisti, at-
que ille, qui glorificantes se glorificat ⁷⁰, et irri-
tantibus se irritat ⁷¹; et, voluntatem timentium se
facit ⁷², et mortuis rursus vitam inspirat; qui, ut
Lazarum, quadriduo postquam e vita migraverat ⁷³,

C D sic te post quadriennium præter omnium spem ad
vitam revocavit, qui, juxta Ezechieli, prophetarum
cogatur exire. De patria sua in alienam te arbi-
traris excludere hominem Dei, in Christo hisquam
exsulem, in carne ubique peregrinum. »

(64) Σοι. Coisl. 1 et Pass. addunt ἦν.

(65) Εὐαγγές. Or. 1 et Pass., εὐγενές, et ad
marg., εὐαγγές.

(66) Τελετὴν. Sic duo Regg., Coisl. 1, Or. 1,
Pass., et Combef. In edit., τελευτὴν.

(67) Καὶ τὴν. In quibusdam, κάκει τὴν.

(68) Δειλίᾳ. Pass. addit τινί.

cogatur exire. De patria sua in alienam te arbi-
traris excludere hominem Dei, in Christo hisquam
exsulem, in carne ubique peregrinum. »

(64) Σοι. Coisl. 1 et Pass. addunt ἦν.

(65) Εὐαγγές. Or. 1 et Pass., εὐγενές, et ad
marg., εὐαγγές.

(66) Τελετὴν. Sic duo Regg., Coisl. 1, Or. 1,
Pass., et Combef. In edit., τελευτὴν.

(67) Καὶ τὴν. In quibusdam, κάκει τὴν.

(68) Δειλίᾳ. Pass. addit τινί.

466 XV. Gentilium superstitionem, et eorum qui plures deos colunt, impietatem, ut prius, confuta, et veteres ac novos deos, et obscenas fabulas, et obsceniora sacrificia eorum qui luto lutum purgant, ut ex quodam illorum audivi, brutorum instar animantium corporibus corpora sua purgantium, et veneranda figmenta, et indecoras præstigias; quibus, si divinitatem definiunt, o miseros et perditos homines! si autem eam designant, o infelicitatis cumulum! si autem indicant, o singularem stultitiam! Doceant enim, quæ ratio, quod turpitudinis illius, qua in hujusmodi rebus utuntur, arcanum? Debent enim ipsæ quoque rerum honestarum significationes et species turpitudine vacare. Quod si aliud quiddam præterea esse contendunt, quid hoc sit probent, quibusque ex libris et theologiae hauserint, ostendant? Jam insurgentum etiam hæresum impetus frange, idque eo etiam acrius, quod jam antehac in ericiatibus versatus es. Philosophicus enim animus ex eo, quod passus sit, generosior redditur, atque, ut candens ferrum aqua frigida, ita periculis obdurescit. Quin pietatis nostræ doctrinam præscribe, sic nos insiliens, ut Deum unum ingenitum agnoscamus, hoc est, Patrem: unum item genitum Dominum, Filium vide-licet, qui Deus quidem appellatur, cum de eo separatum sermo est, Dominus autem, quando cum Patre nominatur; illud propter naturam, hoc propter unicum divinitatis principatum: unum denique Spiritum sanctum, a Patre procedentem aut etiam prodeunte, Deum quoque ipsum, apud eos, qui ea, quæ propinquæ sunt, apprime intelligent, cu ab impiis quidem etiam oppugnatur, ab iis autem, qui supra eos assurgunt, animo et mente concipiunt, ab iis vero, qui magis spirituales sunt, etiam prædicatur. Illud item præscribe, ut nec Patri principium tribuamus, ne quid primo prius inducamus, ex quo etiam id, quod primum est, perire necesse sit; nec Filium et Spiritum sanctum principii expertes esse astrarimus, ne Patri, id quod ipsi proprium est, adimamus. Illi quippe et principio minime carent, et quodam modo carent: quod sane dictu mirum est. Non enim, quantum ad causam, **467** principio carent: ex Deo enim sunt, licet non post ipsum, quemadmodum ex sole lumen: sed quantum ad tempus, principii sunt expertes. Nec enim temporis subjecti sunt, ne quod fluxum est, iis quæ stabilia sunt, et quod non est, iis quæ sunt, prius atque antiquius sit.

XVI. Nec item tria principia constituamus, ne

(69) *Tirop.* Heraclitum intelligit.

(70) *Πλάσματα.* Reg. a, πλάσματα.

(71) *El μὲν τὸ Θεῖον,* etc. Hic obiter Gregorius perstringit absurdissimam gentilium theologiam, qui sub fabularum involuculo Deitatem admirabant.

(72) *Toῖς ρωγτῶς,* etc. « Qui solerti ingenio, mentis acuminis ea intelligent, quæ conjuncta sunt et cohaerent, » Deitatis scilicet personas, sic nobis una serie propositas; ex quibus passim Gregorius, sicut et Basilius probant, Filium et Spiritum sanctum Deum pariter esse, sicut Pater.

(73) *Υπὸ ἀρχήν,* etc. « Ne Patrem principio subesse statuamus. »

(74) *Tὸ πρῶτον.* Hic πρῶτον idem sonat ac πρότερον, quod Graecis familiarare est. Mox, εἰσαγάγωμεν» duo Regg. et Pass., εἰσαγάγωμεν.

(75) *Ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶραι,* etc.: « ex quo id,

A IE'. Σύγχει μὲν καὶ τὴν Ἐλλήνων δειπνουμένων, ὡς πρότερον, καὶ τὴν πολύθεον αὐτῶν ἀθελαν, καὶ τοὺς παλαιοὺς θεοὺς καὶ τοὺς νέους, καὶ τοὺς αἰσχροὺς μύθους, καὶ τὰς αἰσχροτέρας θυσίας πηλῷ πηλὸν καθαιρόντων, ὡς αὐτῶν τινος (69) λέγοντος ἤκουσα, λέγω δὴ σώματα τοῖς τῶν ἀλόγων ζώων τὰ ξαντῶν, καὶ τὰ σεμνὰ πλάσματα (70), καὶ τὰ ἀσχήμωνα τερατεύματα· οἵς εἰ μὲν τὸ Θεῖον (71) ὄριζονται, τῆς κακοδαιμονίας· εἰ δὲ παραδεικνύουσι, τῆς εὐηθείας. Διδασκέτωσαν γάρ, τίς δὲ λόγος, καὶ τίς τὸ τῆς ἀσχημοσύνης τῆς περὶ ταῦτα μυστήριον; δεῖ γάρ μηδὲ τὰς ἐμφάσεις τῶν καλῶν, τὸ αἰσχρὸν ἔχειν. Εἰ δὲ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα εἴναι φασι, τί τοῦτο, πειθέτωσαν, καὶ ἐκ ποιῶν λόγων, ή θεολόγων. Σύγχει δὲ καὶ τὰς τῶν αἰρέσεων ἐπαναστάσεις, καὶ τοσούτῳ Β θερμότερον, ὅσῳ προπέπονθας. Γενναιότερον γάρ ἐκ τοῦ παθεῖν τὸ φιλόσοφον, ὥσπερ ψυχρῷ σίδηρος ἐμπύρος, οὐτω τοῖς κινδύνοις στομούμενον. Ὁρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, διδάσκων Ἑνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον, τὸν Πατέρα· Ἑνα δὲ γεννητὸν Κύριον, τὸν Γένον· Θεὸν μὲν, ὅταν καθ' ἔκαντὸν λέγηται, προσαγορευόμενον· Κύριον δὲ, ὅταν μετὰ Πατρὸς δυναμάζηται· τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν. Ἐν δὲ Πνεῦμα ἀγίον, προελθὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ή καὶ προϊόν· Θεὸν, τοῖς νοητῶς (72) νοοῦσι τὰ παρακείμενα· τοῖς μὲν δισεβέσι καὶ παλεμούμενον, τοῖς δὲ ὑπὲρ τούτους νοούμενον, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ καὶ λεγόμενον. Μήτε ὑπὸ ἀρχῆν (73) ποιεῖν τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ τοῦ πρώτου τι πρώτον (74) εἰσαγάγωμεν, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι (75) C πρώτῳ περιτραπήσεται· μήτε διαναρχὸν τὸν Γένον ή τὸ Πνεῦμα τὸ διγιον, ἵνα μὴ τὸ Πατρὸς (76) θειον περιέλαμεν. Οὐκ διαναρχα γάρ, καὶ διαναρχά πως· δὲ καὶ παράδοξον. Οὐκ διαναρχα μὲν γάρ τῷ αἰτιῷ (77)· ἐκ Θεοῦ γάρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς· διαναρχα δὲ τῷ χρόνῳ. Οὐ γάρ ὑπὸ χρόνον, ἵνα μὴ τὸ φέον ή τῶν ἐστώτων πρεσβύτερον, καὶ τῶν οὐσιῶν τὸ ἀνούσιον.

B D quod primum est, originem traxisse necesse sit.»
(76) *Τὸ Πατρός.* Reg. hu, Or. 4, Pass., τὸ τοῦ Πατρός.
(77) *Τῷ αἰτιῷ.* « Quantum ad causam.» Licet ab hac voce abstineat Latini, nihil tamen est dissidiū, quod rem et sensum, inter Graecos et Latinos. Quod enim Graeci « causæ et causati » nomine intelligent, nos idem « principi et principiati » nomine intelligimus. Unde sanctus Thomas opus. contra errores Graecorum c. 4, ait: « Apud Latinos non est consuetum, quod Pater dicatur causa Filii, vel Spiritus sancti, sed solum principium, vel auctor... Graeci, qui causæ et causati nomine utuntur in divinis personis, non intendunt diversitatem nature inducere, aut Filium esse creaturam; sed per hoc volunt ostendere solum originein personarum, sicut nos nomine principi. »

C IΓ'. Μήτε ἀρχὰς τρεῖς, ἵνα μὴ Ἐλληνισθεν, ή τὸ

D quod primum est, originem traxisse necesse sit.»
(76) *Τὸ Πατρός.* Reg. hu, Or. 4, Pass., τὸ τοῦ Πατρός.

(77) *Τῷ αἰτιῷ.* « Quantum ad causam.» Licet ab hac voce abstineat Latini, nihil tamen est dissidiū, quod rem et sensum, inter Graecos et Latinos. Quod enim Graeci « causæ et causati » nomine intelligent, nos idem « principi et principiati » nomine intelligimus. Unde sanctus Thomas opus. contra errores Graecorum c. 4, ait: « Apud Latinos non est consuetum, quod Pater dicatur causa Filii, vel Spiritus sancti, sed solum principium, vel auctor... Graeci, qui causæ et causati nomine utuntur in divinis personis, non intendunt diversitatem nature inducere, aut Filium esse creaturam; sed per hoc volunt ostendere solum originein personarum, sicut nos nomine principi. »

πολύθεον· μήτε μίαν μὲν, Ιουδαικὴν δὲ στενήν τινα, καὶ φθονεράν, καὶ ἀδύνατον· ἢ τῷ ἀναλίσκειν εἰς ταῦτην θεότητα, διὰ τοῖς προάγουσι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Γίδν, εἰς αὐτὸν δὲ πάλιν ἀναλέυσιν ἡρεσεν· ἢ τῷ κακαβάλλειν τὰς φύσεις, καὶ ἀλλοτριοῦ θεότητος, διὰ τοῖς νῦν ἀρέσκει σοφοῖς, ωσπερ δεδοικιαν μὴ ἀντεξάγωνται (78), ἢ μηδὲν δυναμένην ὑπὲρ τὰ κτίσματα. Μήτε ἀγένητον τὸν Γίδν, εἰς γάρ ὁ Πατέρως μήτε Γίδν τὸ Πνεῦμα, εἰς γάρ ὁ Μονογενῆς· ίνα καὶ τοῦτο θεῖκὸν ἔχωσι τὸ μοναδικόν, δὲ μὲν τῆς οὐλέτητος, τὸ δὲ τῆς προδόου, καὶ οὐχ οὐλέτητος. Ἀληθῶς πατέρα τὸν Πατέρα, καὶ πολὺ γε τῶν παρ’ ήμιν ἀλλιθέστερον, έτι μόνως, ίδιοτρόπως γάρ, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα· καὶ μάγος, οὐ γάρ μετὰ συζυγίας· καὶ μόνου, Μονογενοῦς γάρ· καὶ μόνον, οὐ γάρ Γίδνος πρότερον· καὶ δὲν Πατέρως, καὶ δὲν, τὸ γάρ ήμετερον ἀδηλον· καὶ ἀπ’ ἀρχῆς, οὐ γάρ οὔτερον. Ἀληθῶς οὐδὲν τὸν Γίδν, διτὶ μόνος, καὶ μόνου, καὶ μόνως, καὶ μόνον· οὐ γάρ καὶ Πατέρως, καὶ δὲν Γίδνος, καὶ δὲν, καὶ ἀπ’ ἀρχῆς, οὐποτε τοῦ εἶναι Γίδνος τργμένος· οὐ γάρ ἐκ μεταμελείας ἡ θεότης, οὐδὲ ἐκ προκοπῆς ἡ θείωσις, ίνα λείπῃ ποτὲ, τῷ μὲν τὸ εἶναι (79) Πατέρως, τῷ δὲ τὸ εἶναι Γίδνως. Ἀληθῶς ἄγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· οὐ γάρ καὶ ἀλλο τοιούτον (80), οὐδὲ οὐτωτος, οὐδὲ ἐκ προσθήκης διάγιασμός, διλλ’ αὐτοαγιάτης· οὐδὲ μᾶλλον καὶ τίτον, οὐδὲ ἀρξάμενον χρονικῶς ἢ παυσόμενον. Κοινὸν γάρ Πατέρως μὲν καὶ Γίδνος καὶ ἀγίων Πνεύματι, τὸ μὴ γεγονέναι, καὶ ἡ θεότης· Γίδνος δὲ καὶ ἀγίων Πνεύματι, τὸ ἐκ τοῦ Πατρός. Ἰδίον δὲ Πατρὸς μὲν, ἡ ἀγγενησί· Γίδνος δὲ, ἡ γέννησις· Πνεύματος δὲ, ἡ ἐκπεμψί· Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, τί καταλέψιες τοῖς μόνοις γινώσκειν δλληλα, καὶ γινώσκεσθαι ὑπ’ ἀλλήλων μαρτυρομένοις (82), ἢ καὶ ήμῶν τοῖς ἐκείθεον ἄλλαμφθησομένοις οὔτερον;

unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim
minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem
ex Patre est. At vero Patris proprietas haec est
sancti, quod procedat. Quod si modum queraris,
cognoscere ^{est}, atque a se mutuo cognosci Scriptura
nitus illuminabitur?

²² Joan. xvii. 25. ²³ I Cor. xiii. 12.

(78) Ἀρτέξαρτοι. Schol.: Μή στασίδωσιν αἱ
ὑποστάσεις Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. « Ne Filii et Spi-
ritus personæ contra se insurgent. »

(79) *Tò eirat.* Sic Regg. bw, hu, Coisl. f et Or.
1. Deest tò in edit.

(80) *Tolouutor*. Coisl. 4, τοιοῦτο.

(81) Ἐκπεμψις. (Emissio.) Hic idem sonat ac ἐκπόσευσις. (processio.)

A in gentilem deorum multitudinem incadamus : nec rursus unum quidem, sed Iudicum quoddam, et angustum, atque invidum et imbecillum ; nempe vel delitatem in seipsam absumendo, quemadmodum iis placuit, qui Filium quidem ex Patre producunt, eundem autem rursum in Patrem resolvunt; vel naturas dejiciendo, atque a divinitate alienando, ut sapientibus hujus temporis videtur, perinde atque ipsa hoc metuat, ne ipsæ aduersum se insurgant, aut supra res conditas nihil possit. Nec rursum ingenitum Filium, unus enim Pater ingenitus : nec Spiritum sanctum Filium, unus enim est Unigenitus; ut hoc quoque divinum habeant, singulatatem nimirum, ille filiationis, hic processionis, non autem filiationis. Patrem vere patrem, ac multo **B** quidem verius quam qui apud nos id nomen obtinent, tum quia proprio et singulari modo pater est, non autem sicut corpora ; tum quia solus, non enim ex conjugione; tum quia solius, nempe Unigeniti ; tum quia solum, uer enim ipse priusquam pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certe affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cœpit. Filium vere filium, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cœperit; non enim ex consilio mutatione est deitas, neque ex progressu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse de-
C sinat. Spiritum sanctum vere sanctum : neque enim aliis talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod item Filio et Spiritui sancto, quod isterque eorum, quod ingenitus sit : Filii, quod genitus : Spiritus quid iis relicturus es, quos solos inutuo se **468** testatur³, aut iis etiam nostrum, qui postea divi-

XVII. Fac sis prius quiddam eorum, quæ com-
memoravimus, aut certe talis : ac tum tantum co-
gnosces, quantum hæc mutuo a seipsis cognoscun-
tur. Nunc vero doce, ut hoc duntaxat sciamus,
nempe Trinitatem in unitate et unitatem in Trini-
tate adorandam, cuius et divisio et conjunctio
plane admirabilis sit. Ne passiones metuas, dum
generationem consideris. Deus enim ab omni pas-
sione liber est, etiam si genuit. Hoc tibi spondeo,
eum divino, non autem humano modo genuisse :

(82) *Mαρτυρουμένοις.* Reg. 6^η. μαρτυρουμένοις.

(82) *μαρτυρομένως*. Reg. bin., *μαρτυρεόμενος*
(83) *Εισηγήσας*. Reg. bin., *προειρημένων*.

(83) *Epiphor., Reg. 3, Par. 1*, Com.
(84) "Ocor. Sio tres Regg., Coisl. 3, Par., Com-
bef. In edit., ñow.

(85) *Γιρώσκεσθαι*. Tres Regg., Par., Combes., γινώσκεται. Pass., γινώσκονται.

(86) Φοβήθητι δέ. Sic duo Regg., Pass., Com-
bef. Deest δέ in edit.

nec mirum, cum etiam ipsius esse minime huma- A num sit. Verum illud demum metue, ne tempus illi tribuas, eumque creatum contendas. Non enim profecto Deus erit, si creatus fuerit, ac ne Dei patrocinium incassum suscipiens, Deum tollas, conservum tuum eum faciens, qui simul Deus est, et qui te quoque ex servitute in libertatem vindicat, si modo vere et sincere dominium constearis. Processionem ne timeas : nec enim Deo necesse est qui in omnibus dives est; verum alienationem non qui Spiritum sanctum Deum esse proflentur,

XVIII. Cave, ne unius imperium male colas, divinitatem contrahens aut circumcidens; nec tritheise crimen tibi pudorem moveat, quandiu alias quoque eadem ratione in ditheis periculo versatur. Aut enim cum illo crimen objectum dilues: aut cum illo haeretis: aut ille quidem simul cum rationibus suis divinitatis naufragium faciet, tibi vero incolinis divinitas permanebit. Ac si ratio ipsa imbecillitate laboraret, satius est in rationibus laborare, dum Spiritum ducem sequamur, quam impiis dogmatibus facile assentiri, dum otio nostro et desidia consulumus. Instantias et oppositiones, novamque pietatem, et jejuniam ac minutam sapientiam contemne, et quidem magis, quam aranearum telas, quae muscas quidem retinente, a vespis autem perrumpuntur, ne dicam a digitis, aut 469 alio quopiam graviori corpore. Hoc unum nos timeri doce, nimirum ne in argutis et capti- nibus fidem solvamus. Sermone victimum esse minime grave atque acerbum est, non enim omnium est sermio: at vero grave et acerbum est deitatis jacturam fecisse, omnium enim est spes. Verum haec ipse per te, sat scio, promptius et perfectius philosophaberis; id mihi vulnera tua spondent, corpusque istud, quod pro pietate pernultos labores exauitavit; nosque etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

XIX. At tu, cum egregiam peregrinationem obie- ris, Trinitatis, in tabernaculis habitantis, si tamen Deus omnino in manufactis habitat, memori esto, missisque hujus exiguae, non ex parvis quidem pietatis seminibus, parvae tamen adhuc et exilis, et quae paulatim colligatur. Facti enim sumus sicut qui stipulanu in messe colligunt, ut cum Propheta D opportune loquar, et raceimulos in vindemia, cum

(87) Αρ γησιως. Sic plerique codd. In editis, mendose, ἀγνοισις.

(88) Οὐ γάρ αὐτόκητον, etc. Billius: « Nec enim Deo vel producere vel non producere necesse est, utpote in omnibus diviti. » Sic etiam Nicetas. Verum non videntur Gregorii mentem assecuti. Hac enim dicta sunt de Spiritu sancti processione, quae tunc a pluribus impugnatur. Unde Gregorius ait: « Ne timeas processionem : nec enim Deo necesse est, non producere, aut simili modo producere, » quasi unicum in Deo esset prodicendi genus, scilicet per generationem, ita ut Spiritus sanctus, cum ex Deo sit, deberet quoque esse genitus, sicut Filius; quod quidem est contra Deitatis divitias.

(89) Τριθεῖας. Pass., Τριάδος. Illes Macedoniorum cavillatio, qui Filium quidem Deum dicebant, non vero Spiritum sanctum.

(90) Καὶ ἀλλος. Or. 1, καὶ ἀλλοι.

(91) Καμεῖν. Colsi. 1, et Pass., κάμνειν. Male in

Θεὸς, εἰ γέγονε, μὴ Θεῷ συνηγορῶν διακενῆς, Θεὸν ἀνέλῃς, ὅμοδουλον ποιῶν τὸ ἐμόθεον, δὲ καὶ σὲ τῆς δουλείας ἐλευθεροῦ, ἀν γνησίως (87) ὅμολογος δεσποτείαν. Μή φοβηθῆς τὴν πρόδον· οὐ γάρ ἀνάγκην (88) Έχει Θεὸς, ή μὴ προδάλλειν, ή προδάλλειν ὅμοιως, δὲ πάντα πλούσιος· φοβηθῆς δὲ τὴν ἀλλοτρίωσιν, καὶ τὴν κειμένην ἀπειλήν, οὐ τοις θεολογοῦσιν, δὲλλα τοις βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. non producere, aut similis ratione producere, utpote metue, ac comminationem eam quæ eos manet, sed qui eum continuellis afficiunt.

ΙΗ'. Μήτε τὴν μοναρχίαν κακῶς τιμήσῃς, συγκιρῶν τὴν περικόπτων θεότητα· μήτε τὸ τῆς τριθεῖας (89) ἔγκλημα αἰσχυνθῆς, ἵνα καὶ ἀλλοι (90) κινθυνεύῃ τὴν διθεῖαν. Ή γάρ συνέλυσας, ή συνηπόρησας, ή δὲ μὲν ἐναύαγησε μετὰ τῶν λογισμῶν καὶ θεότητας, τοι δὲ παρέμεινε θεότης. Καὶ εἰ δὲ λόγος ἡσθέντας, κρείσσον καμεῖν (91) ἐν τοῖς λογισμοῖς μετὰ τῆς δύνητος τοῦ Πνεύματος, ή προχείρως ἀσεβῆσαι τὴν ρεστώνων διώκοντα. Διάπτυνε μοι τὰς ἐνστάσεις, καὶ τὰς ἀντιθέσεις, καὶ τὴν νέαν (92) εὐσέβειαν, καὶ τὴν μικρολόγων σοφίαν· καὶ διάπτυνε πλέον τὴν ἀραχνῶν νήματα, μισίας μὲν κρατοῦντα, σφράξῃ δὲ ρήγνυμενα, οὐπο λέγω δακτύλους, οὐδὲ ἀλλα τινι τῶν βαρυτέρων σωμάτων. «Ἐν δίδασκε φοβεῖται μόνον, τὸ λύειν τὴν πίστιν ἐν τοῖς σοφίσμασιν. Οὐ δεινὸν ἡττηθῆναι λόγῳ, οὐ γάρ πάντων δὲ λόγος· δεινὸν δὲ ζημιαθῆναι θεότητα, πάντων γάρ ή ἐλπίς. Τεῦται μὲν οὖν καὶ κατὰ σεαυτὸν φιλοσοφήσειν, οἰδεῖς δὲ, προθυμότερον τε (93) καὶ τελεώτερον· ἔγγυαται μοι (94) τὰ σὰ τραύματα, καὶ τὸ σὸν σῶμα ὑπὲρ εὐσέβειας πεπονηκός· καὶ ήμεῖς δὲ συμφιλοσοφήσομεν, δοῃ (95) δύναμις.

ΙΘ'. Σὺ δὲ σταν (96) ἐκδημήσῃς τὴν καλήν ἔκδημίαν, μέμνησο μοι τῆς Τριάδος ἐν σκηναῖς κατοικούσης (97), εἴπερ δὲν ἐν χειροποιήτοις οἰκεῖ (98) Θεὸς, καὶ τοῦ μικροῦ τούτου θέρους, οὐκ ἐκ μικρῶν μὲν τῶν τῆς εὐσέβειας σπερμάτων, πλὴν ἐτι μικροῦ τε καὶ πενιχροῦ, καὶ κατ' ὀλίγον συναγομένου. Ἐγενήθημεν (99) γάρ ὡς συνάγοντες καλάμην ἐν ἀμήτῳ, εἰ δεὶ τὸ τοῦ Προφήτου εἰπεῖν ἐν καιρῷ, καὶ ὡς ἐπι-

edit., κακεῖν.

(92) Καὶ τὴν νέαν. Sic tres Regg., Or. 1, Pass. Deesi καὶ in edit.

(93) Προθυμότερον τε. Sic tres Regg. et Pass. In ed., προθυμότερον τι.

(94) Καργνάτα μοι. In quibusdam, ἔγγυα τέ μοι.

(95) Οὐη. Pass., ὡς ή.

(96) Σὺ δὲ σταν, etc. Maximum hic compellat Gregorius, atque eum rogat, ut, cum Alexandriam, confessionis gloria decoratus, reversus fuerit, illuc sibi suoque gregi faveat apud Alexandrinum antiastitem, cuius magna erat in Constantinopolitanā Ecclesia auctoritas. Sed sua Gregorium spes fefellerit, ut mox videbimus.

(97) Ἐρ σκηναῖς κατοικούσης. Hic significare videntur Gregorius, Ecclesiā adhuc esse in haereticorum potestate.

(98) Οἰκεῖ. Pass., κατοικεῖ.

(99) Ἐγενήθημεν. Pass., ἔγενομεθα.

φυλλίδα ἐν τρυγήψει, οὐχ ὑπάρχοντος βότρους. Ὁρᾶς τὴν συλλογὴν δῆσῃ (1)· καὶ διάτουτο τρούματες πλουσιωτέρων ποιεῖν ἡμῖν (2) τὴν ἀλώ, καὶ τὴν ληνὸν πληρεστέρων. Διήγησαι καὶ τὴν ἡμετέραν κλῆσιν, καὶ τὴν ἀπίστον ἐπιδημίαν, ἣν οὐχ ὅστε συντρυψθεῖ, ἀλλ' ὅστε συγκακοπαθεῖ, πεποιήμεθα· ἵγα τῶν δεινῶν μετασχόντες, καὶ τῆς δόξης μετάσχωμεν. Τοῦτον δοι (3) τὸν λαὸν ἔχεις συλλήπτορα ταῖς εὐχαῖς, τοῦτον συνέχδημον, τὸ στενὸν ἀριθμῷ ποίμνιον, καὶ οὐ στενὸν εὐσεβεῖς· οὗ πλέον αἰδοῦματι τὴν στένωσιν, ἢ τὴν ἐτέρων πλατύτητα. Τάδε λέγεις τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον· μετὰ τούτου καὶ πῦρ διαβήσῃ, καὶ θῆρας κοιμίσεις, καὶ ἡμερώσεις δυνάστας. Οὕτως ἐκδημεῖν, οὕτω στέλλεσθαι, καὶ πρόδη; Ἡρᾶς ἐπανήκειν πάλιν, πλουσίως πλούσιος, δεύτερος στεφανίτης, καὶ μεθ' ἡμῶν ἄστων τὸν ἐπινίκιον, νῦν τε καὶ οὐτερον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, φέντε εἰς τοὺς αἰώνας (4). Ἀμήν.

(1) Mich. vii, 1. (2) Psal. lxxv, 12. (3) Luc. x, 19.

(4) "Οση. Reg. hu; δῆση; cum interrogationis nota: « Vides quanta sit? »

(2) Ποιεῖται ἡμέρ. Sic tres Regg., Or. i, Pass. Deest ἡμῖν in edit.

A nulli sint botri (5). Vides quanta sit haec collectio: ac proinde in eam curam incumbe, ut area nobis copiosior fiat, torcularque plenius. Narrā, tum vocationem nostrā, tum incredibilem nostrā peregrinationem, quam, non ut luxus et deliciarum, sed ut æruminarum socii essemus, inivimus; ut periculorum et acerbitudinum participes facili, in gloriæ quoque partem aliquando veniamus. Hanc plebem habes votis faveantem, hanc peregrinationis comitem; hunc, inquam, gregem, numero quidem angustum, at pietate nequaquam angustum: cuius ipse angustiam magis, quam aliorum amplitudinem et latitudinem, revereor. Haec dicit Spiritus sanctus: cum hoc, et ignem pertransibis (6), et fernum rabiem consopies, et proceres mites ac manus tuos reddes (7). Ita excede, ita naviga, atque ad nos rursus redi, eximie dives, secundo laureatus, et in posterum in Christo Jesu, Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

(3) Τοῦτορ σοι. Reg. a, τοῦτον οὖν.

(4) Αἰώνας. Duo Regg. addunt, αἰώνων, « secundum forum. »

470 MONITUM IN ORATIONEM XXVI.

I. Prava Maximi, quem in præcedenti oratione a Gregorio publice laudatum vidimus, non diu latuerū consilia. Brevi e cīneribus erupit ignis, et « Ägyptium illud spectrum, » ut loquitur Gregorius (5), cito nimis venenatum « aspidis fetum produxit. » Invidia namque et ambitione flagrans, eo impietatis et audaciæ adductus est, ut sedis Constantinopolitanæ dignitatem, legitimo pastore de throno exturbato, ad se transferret. Idcirco primum sibi flagitiorum consortem asciscit unum e Gregorii sacerdotibus, qui secum perire Theologi domus, mensæ ac intimæ familiaritatis particeps erat. Ingrati ambo ac factiosi homines ex Ägypto accersunt, vel potius, pecunia emunt seditiones et ad quodlibet facinus expeditos viros, quorum subinde opera, missis insuper ab ipso Petro Alexandrino episcopis, qui clam Maximum consecrarent, noctu ecclesiam invadunt. Horrenda haec, quamvis ad lucem usque producta, nondum perfecta erant, cum ad cleri notitiam venere. Ubi primum haec pervulgata sunt, tota infremuit civitas. Ad ecclesiam advolant magistratus, cives, exteri, ac ipsi etiam heretici. Omnes unanimi indignatione permoti, summo cum dedecore et ignominia consecratum et consecratores extrudunt; nec tali opprobrio sapientiores evasere. In nequissimo enim proposito obstinate perseverantes, tibicinis cuiusdam domum ingressi, infandum opus peragunt.

II. Interea Gregorius, non in suburbano, ut putarunt Billius (6) et Baronius (7), sed Constantinopoli, quemadmodum e *Carmine de vita sua* colligitur, morbo laborabat. Cum autem tot tantorumque facinorum seriem audivit, subito ac intimo animi dolore percusus, fugam cogitat; et sacrum Anastasiæ templum, quasi universæ Christianæ plebi extremum vale dicturus, ingreditur. Sed assiduis totius gregis precibus et lacrymis permotus, se tandem non discessurum promittit. Ut autem debilitas corporis et animi vires instauraret, in proximam villam aliquantulum concessit; unde non multo post redux hanc orationem habuit. Ilam Baronius, perperam certe, « *Invectivam in Maximum* » vocat. Conjurit etiam vir doctus, hanc ipsam esse « vituperationum librum » cuius meminit Hieronymus. Verum huic sententiae adversantur tum inscriptio ipsa, tum oratoris scopus. Neque enim haec oratio liber ille esse potest, in qua ne Maximum quidem nominatur. Non negamus tamen pluribus in locis Maximum ac ipsius sectatores obiter tectisque verbis hic a Gregorio designari et perstringi; sed non inde sequitur hanc esse in Maximum *Invectivam*. Et certe si liber de quo loquitur Hieronymus (8), differt ab iis quæ Gregorius *Carmine de vita sua* adversus Maximum scripsit, hunc jam non existare affirmare licet, cum nullibi supersit istius libri vestigium.

(5) *Carm. de vita sua*, vers. 751 et 822.

(6) Bill. or. arg.

(7) Baron. *Annal. t. V*, edit. Lucæ, fol. 1759, p.

483, n. 31.

(8) Hier., *Script. eccl.*, Basil. edit. p. 140.

III. Constantinopoli dictam hanc orationem circa medium annum 380 conjiciunt eruditii. Mirus in ea statim ab exordio se prodit pastoris erga **471** oves amor. « Desiderabam vos, inquit (n. 1), filii, et pari a vobis desiderio expetebar... Quorum enim communis est spiritus, horum quoque communis est affectus.... Quamobrem a vobis diutius abesse minime sustinui. » Nec vero sola mutua dilectionis ratio Gregorium ad celerem redditum impulit. Metuebat etiam adhuc (n. 3) pro dilecto grege, et « luporum » voracitatem, et « latronum » insidias, et « canum » rabiem, qui jam, irrito licet impetu, in pastores irruperant, atque oves diripere, mactare aut dispergere tentaverant. Tum fidei ac doctrinæ rationem a grege exigit (n. 5); neque « mutuum » duntaxat exposcit, sed etiam « fenus; » nec « talentum » solum, sed et « talenti quæstum; » ne forte quis, talento in terra defosso et occultato, creditorem, « ut durum et asperum, » falso criminetur. Hinc fidem sine operibus mortuam esse ostendit, et ab auditoribus postulat, num sedulo bonis operibus studuerint; atque dilucide pertractatis variis vitæ Christianæ officiis, ipse quoque rationem reddit de omnibus, quæ absens secum philosophatus est. Quod ut assequatur, amplum et magnificum veri philosophi exemplar eo loci ob oculos ponit, et eadem quæ Chrysostomus postmodum in oratione, « Nemo læditur nisi a se ipso (9), » traxit, ipse verbis et exemplis egregie demonstrat.

(9) Chrysost., t. III, p. 444.

ORATIO XXVI^a.

In seipsum, cum rure rediisset, post ea quæ a Maximo perpetrata fuerant.

I. Desiderabam vos, filii, et pari a vobis desiderio expetebar. Persuasum enim id habeo; ac si ad eam rem jusjurandum interponendum est, *Juro, fratres, per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro*⁴. Hanc enim jusjurandi formam mihi condidit Spiritus sanctus, cuius nomine atque afflatu ad vos venimus, ut Domino populum exiunium et peculiarem comparemus ⁴. Ac illæ magnitudinem, quæso, perspicite. Nam et animi mei affectum vobis persuasum reddo, et de vestro erga me animo affirmo et assevero. Nec id sane mirum videri debet. Quorum enim communis est Spiritus, horum affectus quoque communis: quibus autem idem affectus est, idem etiam ad credendum æque propensi sunt. Nam quod in seipso aliquis minime sensit, is nec alteri id de se afflanti unquam crediderit: qui autem ita aliquando se affectum sensit, is profecto ad assentiendum faciliorem se præbebbit, utpote invisibilis affectionis invisibilis testis, formæque alienæ proprium speculum. Quamobrem a vobis **472** diutius abesse minime sustinui, quanquam alioqui res hasce ægre ac molesto animo ferens; non solum quas civitates ferunt (popularem scilicet multitudinem, tumultus, forum, spectacula, saturitates, contume-

⁴ I Cor. xv, 31. ⁴ Deut. vii, 6.

(a) Alias 28, quæ autem 26 erat, nunc 52. — C habita circa medium annum 380.

(10) *Eiç έαντὸν.* « In seipsum. » Addunt nonnulli, καὶ τὸν λαὸν, καὶ τοὺς ποιμένας, « et populum et pastores. »

(11) *Ἐπανήκοτα.* Plures codices habent, ἐπιστάντα. Nonnulli, ἐπιστάς.

(12) *Nῆ τὴν ὑμετέραν.* « Per vestram. » Sic Vulgata, sic pene omnes codices, sic Patrum pars maxima, quibus posthabitis, mirum est Billium Complutense exemplar secutum, vertisse, « per nostram. »

(13) *Ἄδελφοι.* Deest in Reg. bm.

(14) *Tō.* Deest in tribus Regg. et quatuor Colb.

ΑΟΓΟΣ ΚΣ.

Eiç έαντὸν (10), ἐξ ἀρροῦ ἐπανήκοτα (11) μετὰ τὰ κατὰ Μάξιμον.

A'. Έποθουν ὑμᾶς, ω τέκνα, καὶ ἀντεποθούμετρην τοῖς ξοῖς μέτρους. Πειθομαι γάρ, εἰ δεῖ καὶ πίστιν προσθεῖναι τῷ λόγῳ, Ναὶ τῇ τὴν ὑμετέραν (12) κανχῆσιν, ἀδελφοῖς (13), ήτις ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Τούτον γάρ μοι πεποίηκε τὸν δρόκον τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, φ πρὸς ὑμᾶς κεκινήμεθα, ἵνα κατασκευάσωμεν Κυρίῳ λαὸν περιούσιον. Σκοπεῖτε τὴν πίστιν ὅση· καὶ τὸ ἐμαυτοῦ πεῖθω, καὶ τὸ (14) ὑπὲρ ὑμῶν (15) διατείνοματ. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Οὐ γάρ κοινὸν τὸ Πνεῦμα, κοινὸν καὶ τὸ πάθος· οἷς δὲ τὸ πάσχειν ξοῖν, ξοῖν καὶ τὸ πιστεύειν. Οὐ γάρ μη τις πέπονθεν, οὐδὲ ἀν ἐτέρῳ πιστεύειν (16). Θὲ δὲ παθών, εἰς συγκατάθεσιν ἐτοιμάζετος, μάρτυς ἀδράτος ἀδράτου πάθους, μορφῆς ἀλλοτρίας οἰκείον ἐσοπτρον. Διὰ τούτο οὐδὲ τὴνεσχόμην ἀποφοιτήσαις ὑμῶν μαχρότερα, κατείστητε ίκανῶς τοῖς ἐνταῦθα δυσχεραίνων τε καὶ ἀχθόμενος· οὐχ οἷς αἱ πόλεις φέρουσι (17) μόνον (δῆμοις, θορύβοις, ἀγοραῖς, θεάτροις, πλησμοναῖς, θύρεσιν, ἀγουσι καὶ ἀγομένοις, ζημιοῦσι καὶ ζημιούμενοις, πενθοῦσι καὶ πενθουμένοις, κλαίουσι, χαίρουσι, γαμοῦσι, θάπτουσιν, εὐφημουμένοις, βιάσφημουμένοις, ὑλῇ κακίᾳς, κόδμου βράσματι, ταῖς ἀγγιστρόφοις μεταβολαῖς, ὁσπερ ἐν Εὐρώπῃ καὶ πνεύμασιν), ἀλλὰ καὶ τούτοις ἡδη τοῖς σεμνοτέροις καὶ τιμιωτέροις, τοῖς περὶ τὸ βῆμα (18)

(15) *Ὑμῶν.* Reg. bm et Savil., ἡμῶν.

(16) *Πιστεύειν.* Comb., πιστεύοντες.

(17) *Φέρουσι.* Nonnulli codi., χαίρουσι.

(18) *Tοῖς περὶ τὸ βῆμα,* etc. « *Sacram et sacram mensam.* » Haec enim sunt « *venerabiliora et præstantiora* » illa, quæ sibi displicere ait Gregorius, non vero ii, « *qui sacrarium et sacram mensam cingunt*, ut verit Billius, contra Theologi mentem, qui fidem plebem deliniebat, et mutuum ei amorem gravulabatur. Ipsi displicebant, tum quæ jam a Maximo in sacrario perpetrata fuerant, tum onus, quod fere invito suscepérat, tum dignitas, quæ tot tantasque curas afferebat, et plurimorum invidiam conciliabat.

εοῦτο λέγω, καὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν· ὡν ἡμεῖς τὸ
εράτος ἔχειν δοκοῦντες, καὶ τῶν ἐγγιζόντων δυτες
Θεῷ, δέδοικα μὴ κακῶς ἐγγίζωμεν, καὶ, ὡς καλάμη
πυρὶ, πῦρ οὐ φέροντες.

hanc, inquam, vitii silvam, mundi servorem, subitas et repentinae, velut in Euripo et ventorum agi-
tatione, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium nempe et sacram
mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamus, et in eorum, qui ad Deum appropinquant,
numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequea-
mus.

B'. Πλὴν ἐπανῆθον ὄμιλν, βίᾳ μὲν ἀποδραμών, οὐ
βίᾳ δὲ προσδραμών, δλλὰ καὶ μάλα προθύμως, καὶ
αὐτομάτοις ποσὶ, τὸ τοῦ λόγου, τοῦ Πνεύματος οὐτως
ἀγοντος, καθάπερ τι ρεῦμα, πρὸς μὲν τὸ ἀναντες (19)
βιαζόμενον, εἰς δὲ τὸ πρανές (20) ἐπειγόμενον. "Οὐ-
τως ἡμέρα μία, βίος δλος ἀνθρώπου, τοις πάθῳ κάμ-
νουσιν. Τὸ γάρ τοῦ Ἰακὼβ ἐτέρως (21) ἔχειν μοι
φαίνεται· δε ἔτη δεκατέσσαρα δουλεύων τῷ Σύρῳ
Λάδαν ὑπὲρ τῶν δύο παρθένων οὐχ ἔκαμνεν. "Hoc ar-
τάρ αὐτῷ, φησὶν, αἱ πᾶσαι ἡμέραι, ὡς ἡμέρα μία,
διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτός. "Ισως δτι ἐν δψεσιν ἦν τὸ
ποθούμενον, ἢ δτι κοῦφον τὸ κάμνειν ἔρωτι, καὶ ἡ
ἀνασθολή τὸ λυπηρὸν ἔχη (22). Οὐτως τὸ ἔτοιμον (23)
εἰς ἔξουσίαν, ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν, ὡς τις ἔφη τῶν
πρὸς ἡμῶν. Ἐγὼ γοῦν ἥνικα μὲν παρῆμην, ἀλλάχιστα
τοῦ πάθους ἐπαισθανόμενος, ἥνικα δὲ (24) ἔχωρισθην,
ἔγνων τὸν πόθον τὸν γλυκὺν τύραννον· καὶ νόν (25)
δὲ οὐδέν. Εἰ γάρ τοσοῦτον δδύρεται καὶ βουκόλος μό-
σχον τῆς ἀγέλης ἀποφοιτήσαντα, καὶ ποιμὴν πρόδα-
τον ἐλλεῖψαν δεκάδι, καὶ δρνεον νοσσιάν, ἦν πρὸς
δλίγον ἀπέλιπεν (26), ὅστε οὶ μὲν τὰς σύριγγας λα-
δόντες, ἐπὶ τινὰ σκοπιὰν ἀνελθόντες, πληροῦσι τῆς
ἀθυμίας τοὺς δόνακας, καὶ ἀνακαλοῦνται, ὡς λογικά,
τὰ πλανώμενα· καὶ ὑπακούσωσι, χαίρουσι μᾶλλον
ἢ πᾶσιν ὅμοι τοῖς δλλοις, ὡν οὐχ ἐφρόντισαν· τὸ δὲ
τρύζον ἐπὶ τὴν καλιὰν ἔσται, καὶ τρύζουσι προσπίπτει
τοῖς νεοσσοῖς, καὶ περιέπει ταῖς πτέρυξι· πτήλικον
ἄν εἴη δεξιῷ ποιμένι λογικὰ θρέμματα, καὶ ὡν τι
προεκινδύνευσεν, ἐπει καὶ τούτῳ τῷ φιλτρῷ (27) προ-
τίθησι;

ac si paruerint, majorem ex illis, quam ex reliquis universis de quibus solliciti non fuerant, delectatio-
nem percipient; hæc vero stridens ad nidum convolet, pullisque stridentibus allabatur, eosque pen-
nis foveat: quanto tandem chariores esse par est apud bonum ac pervigilem pastorem oves rationa-
præditas, et pro quarum salute nonnihil periculi subiit, cum hoc quoque acriores amoris flammæ
excite?

G'. Ως ἡγώ δέδοικα μὲν τοὺς βαρεῖς αὐκούς, μὴ τὴν σκοτόμαναν (28) ἡμῶν τηρήσαντες, τὴν ποίμνην
σπαράξωσι λόγοις συνασπακτικοῖς τε (29) καὶ βιαστοῖς·

²² Gen. xxvii, 26.

(19) Ἀρατες. Sic plerique codd. Prave in edit., Μαντος.

(20) Πρανές. Sic tres Regg., Coisl. 1, et Combef. In ed., τρανές.

(21) ἐτέρως. Coisl. 1, οὐχ ἐτέρως. Sic etiam legit Rusinus.

(22) Η δτι... λυπηρὸν ἔχη. Hæc desunt in pluribus codd. Nec tamen a Gregorio nostro aliena. Augustinus enim lib. De bono viduitatis, tom. VI, pag. 384, eamdem sero sententiam habet: « Nullo modo, inquit, sunt onerosi labores amantium... Nam in eo quod amat, aut non laboratur, aut et labor amat. »

A lias, eos qui ducunt, et qui ducuntur, eos qui damnū inferunt, et qui patiuntur, eos qui lugent, et qui lugentur, eos qui plorant, gaudent, matrimonium ineunt, sepelunt, laudantur, vituperantur,
B subitas et repentinae, velut in Euripo et ventorum agi-
tatione, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium nempe et sacram
mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamus, et in eorum, qui ad Deum appropinquant,
numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequea-
mus.

II. Cæterum ad vos redii, et qui a vobis invitū
discesseram, idem non invitus, sed animo perquam
alacri, spontaneisque, ut dici solet, pedibus ac-
curri, Spiritu scilicet me, fluvii cujusdam in mo-
dum, agente, qui per accilia quidem non nisi co-
actus fertur, per prona autem et declivia celerrime
labitur. Ac profecto vel unicus dies totius vitæ hu-
manæ instar est desiderio laborantibus. Nam illud
patriarchæ Jacob mihi alio modo se habere vide-
tur, qui pro duabus virginibus quatuordecim annis
Laban Syro serviens, haudquaquam labore frange-
batur. Erant enim, inquit, omnes illi dies quasi dies
unus, quod earum amore flagraret²³. Cujus rei hæc
fortasse causa erat, quia rei expeditæ conspectu
fruebatur: vel etiam, quia levis est amoris labor,
tametsi dilatio ipsa molestiam afferat. Sic videlicet
natura comparatum est, ut ea segnius appetamus,
quibus facile libereque frui licet, quemadmodum
veterum quidam affirmit. Evidem ipse, qui, cum
adessem, vim hujus affectus parum admodum sen-
tiebam, posteaquam a vobis disjunctus sum, cu-
piditatem amoremque, dulcem tyrannum, agnoscerem
ceperim; quod quidem non est cur novum videatur.
Etenim si vel bubulus ob vitulum unum ab ar-
mento aberrantem, vel pastor ob pecudem ex de-
nario numero deficientem, vel avis ob nidulum,
quem ad breve tempus reliquit, usque adeo discri-
ciari solent, ut et illi, arreptis fistulis, **473** in spe-
culam quamdam evecti, mœstos inflent calamos, et
palantia animalia, quasi ratione prædicta, evocent;

C III. Evidem ipse graves et atroces lupos timeu-
ne, caligine nostra observata, rapaci ac violenta
doctrina gregem dilacerent. Intempestam enim no-

(23) Οδτως το ἔτοιμον, etc. Plinius epist. 20, lib. viii, ait: « Omnia rerum cupidio languescit, cum facilis occasio est. »

(24) Ἡρίκα μέρ... ἥρικα δέ. Sic plures codd. In ed. desunt μέν et δέ.

(25) Καιτόρ. Reg. bm, καὶ κατνόν.

(26) Ἀπέλιτσερ. Reg. bm, κατέλιπτεν.

(27) Τῷ φιλτρῷ. Sic Reg. bm, Or. 1 et Comb. Desest τῷ in edit.

(28) Σκοτόμαιρα. Leuv. vertit, « interlunium. »

(29) Συνραρχατικοῖς τε. Reg. bm, σπαραχτι-
κοῖς. Desest τε in duobus Regg.

etem captant, quod palam aperteque nihil efficere possint. Fures etiam ac latrones metuo, ne per causam transilientes, aut impudenti atque aperto impietu oves diripiant, aut furtim intercipiant, ut matcent, et jugulent, ac perdant⁴⁰, rapientes rapiendas, et animas comedentes, ut propheta quispiam cecluit⁴¹. Quinetiam illud vereor, ne quis eorum, qui heri et nudiustertius a nobis stabant, angustius ostium baud clausum nactus, ac per familiaritatis speciem ingressus, jam ut alienus insidias molitur. Multæ enim variæque ejus, qui huiusmodi res in hominum animos immittit, artes et insidiæ sunt; nec quisquam tam solers est rerum variarum architectus, quam peritus vitii artifex est noster adversarius. Jam uibi quoque timorem injiciunt canes, per viam in pastorum classem irrumptentes, idque, quod absurdum valde est, cum ad pastoralis munieris administrationem nihil omnino aliud contulerint, quam quod comam, cui ornandæ et alendæ turpiter studuerant, raserunt; qui nec in canum ordine manserunt, nec pastores facti sunt, nisi ut lanient et dispergant, atque aliorum labores iusfringant. Quandoquidem facilius semper est labefactare ac perdere, quam conservare: et labori quidem homonascitur, quemadmodum ait Job⁴², et navis exstruitur, et domus ædificatur; intersicere autem, aut evertere, aut incendere quivis facile potest. Ac proinde ne nunc quidem insolentius sese efferant, qui canes adversus gregem concitarunt, qui ne oviculam quidem unam proferre possunt, quia in adduxerint, vel conservant. Nec enim recte facere didicerunt, cum improbitatem studiose coluerunt. **474** Quod si gregem perturbant, idem et parva tempestas efficeret, idem et exiguis morbus, idem et bestia ignominia sua gloriandi ansam arripiunt; atque improbitati suæ, si quidem possint, sine impONENTES, adorant, et procident, et plorent coram Dominu qui fecit eos⁴³, gregique adjungantur, quotquot non sunt omnino insanabiles.

IV. Hoc ego ille timidus pastor et circumspectus, camque ob causam cautionis, tanquam ignavæ noctam subiens. Non enim pastor sum ex eorum numero quispiam, qui lac comedunt, et lanis operiuntur, et quod crassum est jugulant⁴⁴, ac labore consciunt, aut vendunt, et dicunt: *Benedictus Dominus, quia divites facti sumus*⁴⁵; qui seipso passunt, et non oves, si prophetarum voces recordamini, quibus illi in malos pastores invehuntur; verum ex illis potius, qui cum Paulo dicere possunt: *Quis infirmatur, et non infirmor? Quis scandit, et non scindit?*

⁴⁰ Joan. x, 10. ⁴¹ Ezech. xxxii, 25. ⁴² Job v, 7. ⁴³ xi, 5.

(30) Τὰς ἀκαίριας. *Intempesta tempora.* Intelligit Gregorius Catholicorum inter se dissidia.

(31) Χθές ήμετέρων. Notat eos, qui cum Maximo contra ipsum insurrexerant.

(32) Καὶ κύρας, etc. Hic alludit ad Maximum Cynicum. Vox enim *Cynicus* a canum latrato desumitur; quod philosophi cynici undequaque oblatrabant, et come alendæ et ornandæ turpiter uidebant.

(33) Καὶ τὸ. Reg. bm, δ καὶ.

(34) Οἱ μῆτε κύρες, etc. *Qui nec in canum or-*

τειειδή τὰς ἀκαίριας (30) τηροῦσι, τὸ φανερῶς ισχύειν οὐχ ἔχοντες. Δέδοικα δὲ τοὺς ληστὰς καὶ κλέπτας, μὴ διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβάντες, η ἀναιδεῖς συλήσωσιν, η δι' ἀπάτης κλέψυσιν, ὥστε θῦσαι, καὶ ἀποκτεῖναι, καὶ ἀπολέσαι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες, ὡς τις ἔφη τῶν προφητῶν. Δέδοικα δὲ τὴν παράθυρον, μή τις ἀκλειστὸν εὐρὺν τῶν χθὲς ἡμετέρων (31) καὶ πώλην, εἴτα ὡς ἕδος εἰσελθών, ἐπιδουλεύσῃ ὡς ἀλλότριος. Πολλαὶ γάρ καὶ ποικιλεῖς τοῦ τὰ τοιαῦτα ἐνεργοῦντος; αἱ μεθοδεῖαι· καὶ οὐδεὶς οὐτῶς ἀρχιτέκτων οὐδὲν τῶν ποικιλῶν, ὡς σοφιστὴς κακίας ὁ ἀντικείμενος. Δέδοικα δὲ ἡδη καὶ κύνας (32), ποιμένας εἴναι βιαζομένους, καὶ τὸ (33) παράδοξον, οὐδὲν εἰς ποιμαντικὴν εἰσενεγκόντας, η τὸ κείραι κύμας, ἀς κακῶς ἡσκήσαν· οἱ μῆτε κύνες (34) ἐμειναν, μῆτε ποιμένες γεγόνασι, πλὴν τοῦ σπαράξαι, καὶ διασπέραι (35), καὶ διαλῦσαι κόπων ἀλλότριον. Ἐπειδὴ βέροι ἀεὶ τὸ διαφύειρεν τοῦ συντηρεῖν· καὶ γεννᾶται μὲν ἀνθρωπος κόπω, φησίν δὲ ἄνθροπος, καὶ ναυπηγεῖται ναῦς, καὶ οἰκλα συνίσταται· ἀποκτεῖναι δὲ, η καταλῦσαι: (36). η ἐμπρῆσαι, τοῦ βουλομένου παντός. Ήστε μηδὲ νῦν μέγα φρονείτωσαν οἱ τῇ ποιμνῇ τοὺς κύνας ἐπαναστήσαντες, οἱ πρόδοτον μὲν ἐν οὐκ ἀν ἔχοιεν εἰπεῖν, ὡς προσῆγαγον, η διέσωσαν· οὐ γάρ ἔμαθον καλὸν ποιεῖν, πονηρίαν ἀσκήσαντες. Εἰ δὲ τὴν ποιμνὴν ταράσσουσι, τοῦτο καὶ ζάλη μικρὰ, τοῦτο καὶ νόσος ὀλίγη, τοῦτο καὶ θηρίον ἐν ἀθρόῳ ἐπιπεσόν. Στήτωσαν οὖν οἱ τῇ ἐστῶτῳ αἰσχύνῃ μεγαλαυχούμενοι· καὶ παυσάμενοι τῆς κακίας, ἀν ἀρα δύνωνται, προσκυνησάτωσαν, καὶ προσπεστῶσαν, καὶ κλαυσάτωσαν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιμαντος αὐτούς, καὶ τῇ ποιμνῇ μιχθῆτωσαν, οὗτοι μὴ παντελῶς ἀνίατοι.

καὶ γερεντεῖς ἵρευεν. Cohibent ergo se, qui ex ignominia sua gloriandi ansam arripiunt; atque improbitati suæ, si quidem possint, sine imponentes, adorant, et procident, et plorent coram Domino qui fecit eos⁴⁶, gregique adjungantur,

A'. Tαῦτα δειλὸς ἔγω ποιμὴν καὶ περιεκεμμένος, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀσφάλειαν ὡς βρθυμίαν ἔγχλούμενος. Οὐ γάρ εἰμι ποιμὴν ἐκείνων τις τῶν τὸ γάλα κατεσθίοντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων, καὶ μόχθῳ κατεργαζομένων, η ἀπεμπαλούντων (37) καὶ λεγόντων. **B' Εὐλογητὸς Κύριος, καὶ πεπλαντήκαμεν· ποιμανόντων ἐαυτούς, οὐ τὰ πρόδοτα, εἰ τι τῶν προφητικῶν φωνῶν μέμνησθε (38), δι' ὃν ἐκείνοι τοὺς κακοὺς ποιμένας ἐλαύνουσιν· ἀλλ' ἐκείνων μᾶλλον τῶν δυναμένων εἰπεῖν μετὰ Παύλου· Τίς ἀσθεῖ, καὶ οὐκ**

D ⁴⁶ Psal. xciv, 6. ⁴⁰ Ezech. xxvij, 3. ⁴¹ Zach. dñe manserunt, etc., id est, inquit Elias, « nec Cynicus mansit, nec vere Christianus electus est, » scilicet Maximus.

(35) Διασπέραι. Tres Colb., διαφθεῖραι, « corrumpere, labefactare. » Sic quoque legit Rutilius.

(36) Καταλῦσαι. Duo Regg., quatuor Colb., Or. 1, etc., καταλῦσαι.

(37) Ἀπεμπαλούντων. Reg. b, ἀπεμπαλούντων.

(38) Μέμνησθε. In quibusdam, νῦν μεμνῆσθαι. In aliis, μεμνῆσθαι δεῖ ὅν.

ἀσθερῶ; τις σκαρδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐμὴ πύρωσις, ή φροντίς (39); Οὐ γάρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Καὶ Ἐγερόμητρ συγκαΐμενος (40) τῷ καύσωνι τῆς ημέρας, καὶ τῷ παρεπῷ τῆς νυκτὸς κιεζόμενος· πατριάρχου φωνῇ ποιμένος, οὐ τὰ ἐπίσημα πρόβατα, καὶ ταῖς ἔκειθεν ληγοῖς ἕγκισσεῖν μελετήσαντα. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ διὰ ταῦτα ἐπέστηγεν ὑμῖν, καὶ οὗτως ἔχουσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέστη, δῶμαν λόγον ἀλλήλοις, ὃν μεταξὺ κατωρθώσαμεν. Ἐπειδὴ καλὸν μήτρας μόνον καὶ πράξεως, ἀλλὰ καὶ καιροῦ παντὸς, καὶ ὥρας αὐτῆς τοῦ ἀκαριαίου καὶ λεπτοτάτου οἰσθαι λόγον ἀπαιτεῖσθαι τιμᾶς. Τμεῖς μὲν (41) ἀπαγγελατέ μοι τὴν ἐργασίαν τὴν ὑμετέραν· ἐγὼ δὲ εἰς μέσον θήσω, & καθ' ἡσυχίαν ἐμαυτῷ συγγενόμενος ἐφίλοσόφησα.

E. Τίνα μὲν θεωρίαν τῶν ὑψηλῶν, ή περ' ἐμοῦ λαβόντες ἐφυλάξατε, ή περ' ὑμῶν αὐτῶν εἰσηγήσατε, ή περὶ θεολογίας, ή περὶ τῶν ὅλων δογμάτων, & πολλὰ καὶ πολλάκις ὑμῖν παραθέμην; Ζητῶ γάρ οὐ τὸ δάνειον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τόκον· οὐ τὸ τάλαντον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐργασίαν· μή τις κατακρύψεις καὶ καταχώσας τὸ πιστευθὲν, ἔτι καὶ καταψεύδηται τοῦ πιστεύσαντος, ὡς σκληροῦ τε καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμούντος. Τίνα δὲ πρᾶξιν τῶν ἀπανουμένων, ή μηδὲ τῆς ἀριστερᾶς γινωσκούντης, ἐκαρποφερήσατε, ή ὥστε λάμπειν τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ἵνα ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον δειχθῇ, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν διδάσκαλος (42) γνωρισθῇ, καὶ εἴπῃ τις τῶν ἐποπτευόντων τὰ ἡμέτερα (πολλοὶ δέ εἰσιν, οἱ μὲν δι' εὔδοξίαν, οἱ δὲ καὶ περιέργως), διτε διντας δὲ Θεὸς ἐν ὑμῖν (43) ἔστιν, οὐ κηρυσσόμενος ὑγιῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λατρεύμενος; Ὡς γάρ οὐκ ἔστι χωρὶς πίστεως πρᾶξις ἔγχριτος (ἐπειδὴ καὶ δόξης ἔνεκεν οἱ πολλοὶ τὸ καλὸν ἐπιτηδέουσι, καὶ φύσεως οὗτως ἔχοντες). οὗτα καὶ ή πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά. Καὶ μή τις ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις τῶν πάντα συγχωρούντων ἐτοίμως, ὑπὲρ ἐνδές τοῦ ἀσεβείνεν ἐν τοῖς δόγμασι, καὶ φαῦλον καταβαλλόντων μισθὸν φαύλου πράγματος. Δεῖξατε οὖν ἐκ τῶν ἔργων τὴν πίστιν, τῆς χώρας ὑμῶν τὸ γνώμον, εἰ μὴ εἰς κενὸν ἐσπείραμεν, εἰ δράγμα τι ἐν δικαιον, τοῦ ποιῆσαις ἀλευραὶ λιχὸν ἔχον, καὶ ἀποθηκῶν ἄξιον, ἵνα καὶ προθυμότερον ὑμᾶς γεωργήσωμεν. Τίς εἰς ἔκαπον καρποτοξεῖ, τίς εἰς ἔξικοντα, τίς τὸ τελευταῖον καὶ εἰς τριάκοντα· ή τίς εμπαλιν ἀπὸ τοῦ τριάκοντα εἰς τὸν ἔξικοντα προελθῶν (ἔχομεν γάρ καὶ ταῦτην ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τὴν τάξιν), εἰς τὸν ἔκαπον ἐτελεύτησεν· ἵνα προβαίνων, ὡς δὲ Ἰσαάκ, μέγας γένηται, πορεύσμενος ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν, καὶ τὰς φόδας τῶν Ἀναβαθμῶν (44) φῶν, καὶ ἀναβάσσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τιθέμενος;

⁷² II Cor. xi, 29. ⁷³ II Cor. xii, 14. ⁷⁴ Gen. xxxi, 40. ⁷⁵ Gen. xxx, 32, et seq. ⁷⁶ Matth. xv, 18, et seq. ⁷⁷ Matthe. vi, 3. ⁷⁸ Matth. v, 16. ⁷⁹ Matth. vii, 16. ⁸⁰ I Cor. xiv, 25. ⁸¹ Jac. ii, 20.

(39) Πύρωσις, ή φροντίς. Sic Reg. d. In edit., πύρωσις ή φροντίς.

(40) Συγκαΐμενος. Reg. bim et quinque Colb., συμφιεγόμενος.

(41) Τμεῖς μέρ., etc. & Vos igitur negotiationem vestram exponite, meam ego vicissim in medium proferam.

A daliatur, et ego non uror, et cura discrusor ⁷²? Non enim quae vestra sunt quæro, sed vos ⁷³. Et: Perustus sum aestu diei, et nocturna glacie rezatus, inquit patriarcha Jacob ⁷⁴, cuius sunt oves illæ signatae ⁷⁵, et quæ in celestibus canalibus concipere didicerunt. Sic igitur, atque his de causis, ad vos, ad hunc modum affectos, accessi. Posteaquam autem accessi, age, inter nos ea subducamus, quæ interea recte et cum virtute gessimus. Praeclarum enim est nos in hac opinione versari, ut non modo sermonis, aut actionis, sed totius eiusdem temporis, atque adeo tenuissimi et brevissimi cuiusque horæ momenti rationem a nobis reposci existimenuſ. Facile igitur, ut mibi operam vestram et studium etponatis: et ipse vicissim in medium afferam, B quæ mecum ipse, cum solus essem, philosophatus sum.

V. Ecquam rerum sublimium contemplationem, aut a me acceptam animis vestris retinuistiſ, aut a vobis ipsis contulistiſ, vel de divinitatis doctrina, vel de aliis fidei capitibus, quæ ego permulta et persæpe vobis apposui? Neque enim multum duntaxat quæro, verum etiam senuſ; nec talentum solum, sed et talenti quæſtum ⁷⁶: ne quis forte, cum in terra id, quod ipsi commisſum est, occultarit, et desideret, creditorem insuper falso, ut durum et acerbum, atque alienarum rerum cupiditate ⁷⁷ flagrantem criminetur. Quam honestam et laudabilem actionem protulistiſ, vel ita occulite, ut ne sinistra quidem manus sciat ⁷⁸, vel etiam aperie, ut lux vestra coram hominibus luceat ⁷⁹, et arbor ex fructu agnoscatur ⁸⁰, et magister per discipulos innoteſcat, ac dicat quispiam eorum, qui vita nostræ rationes inspectant (id quod multi faciunt, alii benigna voluntate ducti, alii curiositate impulsi), quod vere Deus in vobis sit ⁸¹, non modo sane ac sincere prædicatus, sed etiam cultus et adoratus? Ut enim actio sine fide non est accepta (quandoquidem multi gloriarū studio, atque etiam a natura ita informati, virtutem colunt), ita fides sine operibus mortua est ⁸². Ac videſte, ne quis eorum vos inanibus verbis decipiāt, qui omnia omnibus hac una de causa facile concedunt, ut impia dogmata homines complexentur, malamque rei malæ mercedem persolvunt. Ex operibus ergo fidei, terraque vestre secunditatem ostendite, ut perspicuum fiat, an frustra semitem fecerimus, an manipulus quidam in vobis reperiatur, ex quo confici farina queat, dignusque qui in borreum inferatur, quo alacrioribus animis vos in posterum excolamus. Quis centesimum fructum edit? Quis sexagesimum? Quis postremo tri-

(42) Διδάσκαλος. Or. 1 addit., ὑμῶν.

(43) Ὑμῖν. Reg. a, ἡμῖν.

(44) Τὰς φόδας τῶν Ἀραβαθμῶν. ^c Graduum cantica. Sic dicuntur, inquit Elias, Psalmi numero quindecim, pares gradibus illis qui erant in τερψι

cesimum⁴¹? Aut converso ordine, quis a tricesimo ad sexagesimum progressus (hunc quoque in Evangelii ordinem habemus), in centesimum desiit, ut novos subinde progressus faciens, velut Isaac⁴², magnus tandem fiat, de virtute in virtutem ambulans⁴³, et cantica Graduum canens, atque ascensiones in corde suo ponens⁴⁴?

VI. Quæro enim fructum abundantem in rationem A vestram. Vestrum enim lucrum est, non meum: quanquam meum quoque, quoniam vestrum, cum utilitas a vobis ad nos, ut in radiorum solarium reflexione accidere videmus, sese reflectat. Num pauperes aluistis? Num hospitio exceperitis? Num sanctorum pedes abluistis⁴⁵? Num ventris, qui destruitur⁴⁶, voluptatibus indulgentes (detur hoc enim), id etiam egistis, ut in mandatis divinis delicias positas haberetis? Nam profectio nec deliciae ullæ his meliores sunt, nec diuturniores et stabiliores iis qui in deliciis vitam transigere volunt. Num quosdam ex his, qui altari ministrant, et pulchre iuropes sunt (liceat enim mibi hoc dicere), pro viribus recreasti, ut, animis minus distractis, altari magis **47B** assideant, ac bonorum vestrorum participes facti, sua quoque vicissim vobis conferant? Turpe sane est, hæc et nos exposcere et vos non elargiri. Nec vero ideo hanc admonitionem habui, ut ita in me fiat (melius enim est mibi mori, quam ut gloriatio mea evacuetur⁴⁸), ac mibi prædictati Evangelii merces pereat, si hic laborum messem fecero. Evangelii enim prædicatio necessitatis est; munificencia autem et laus in eo sita est, ut gratis hoc munus ebeamus⁴⁹; verum eo hæc oratio spectat, ut de Christo bene mereri discatis: quod quidem vobis continget, si vel in unum ex parvis⁵⁰ et abjectis hominibus benignitatis aliquid conferatis. Quemadmodum enim ille salutis meæ causa, omnia, quæcumque sum ego, peccato excepto, factus es, ita vel minima mea officia in se recipit; sive tecto pauperem donaveris, sive in vincula conjectum inviseris, sive ægrotantem adieris, sive denique, quod vilissimum est, hominis siti oppressi linguam solo Lazarus exposcebat dñe ille, qui in flamma torquebatur, ac pro bujus vitæ voluptatibus, et deliciis, Lazarique esurientis et ulcerosi contemptu, hanc mercedem referebat, ut illuc Lazarum rogaret, nec tamen ejus opem impetraret⁵¹.

VII. Hæc quidem sunt, quæ a vobis exigimus; ac pro certo habeo, minime id vobis pudori esse, quod vitæ rationes a vobis reposcamus, nec etiam fore, cum eas extremo illo die referendas habebitis, ad

⁴¹ Matth. xiii, 8. ⁴² Gen. xxvi, 13. ⁴³ Psal. lxxxviii, 6, 8. ⁴⁴ ibid. 8. ⁴⁵ I Tim. v, 10. ⁴⁶ I Cor. vi, 13. ⁴⁷ I Cor. ix, 15. ⁴⁸ I Cor. ix, 18. ⁴⁹ Matth. xxv, 40. ⁵⁰ Luc. xvi, 24 sqq.

Jerosolymitano, in quos ascendentes illi, qui ad cantandos hymnos erant ordinati, hæc ipsa cantica concinebant. Hæc autem cantica tractant de ascensi⁵² et reditu Judæorum e Babylone in Jerusalem. Unde mystico sensu ii dicuntur Graduum cantica concinere, qui virtute proficiunt.

(45) Πλεοράσσωτα. Or. 1, πλεόν.

(46) Τίτας. Duo Regg., τίτα.

(47) Ἀπερισπάστως. Or. 1, ἀπερισπάτως [prave].

(48) Παρεδρεύωσι. Duo Regg. et Or. 1, προσερέπωσι.

(49) Εὐαγγελίσασθαι. Duo Colb., εὐαγγελίσθαι.

C'. Ζητῶ τὸν καρπὸν πλεονάζοντα (45) εἰς λόγον ὑμῶν. Υμέτερον γάρ, οὐκ ἐμὸν, τὸ κέρδος· εἰ δὲ καὶ ἡμέτερον, διτὶ ὑμέτερον, ἀντιστρεφούσης τῆς ὥφελείας ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς, ὥσπερ ἐν ταῖς αὐγαῖς τῶν ἀντανακλάσεων. Εἰ ἐπιτωχορροφήσατε, εἰ ἐξενοδοχήσατε, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψατε, εἰ τρυφῶντες τῇ καταργουμένῃ γαστρὶ (δεδοσθεὶς γάρ), καὶ διὰ τῶν ἐντολῶν ἐτρυφήσατε; ὡς οὐκ ἔστι ταῦτης τρυφῆς τις ἀμείνων, οὐδὲ μονιμωτέρα τοῖς τρυφῖν ἐθέλουσιν. Εἰ τινας (46) τῶν λειτουργούντων τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ καλῶς πενομένων (διτεῖς γάρ μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν), εἰς δύναμιν ἐνεπάυσατε, ἵν' ἀπερισπάτως (47) μᾶλλον τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύωσι (48), καὶ μεταλαμβάνοντες τῶν ὑμετέρων, τὰ παρ' ἑαυτῶν ἀντεισφέρωσιν; ὡς αἰσχρὸν ταῦτα καὶ ἡμᾶς ἀπαιτεῖν, καὶ B μὴ παρέχειν ὑμᾶς. Οὐκ ἐνουθέτησσος δὲ ταῦτα, ἵνα οὗτως ἐν ἐμοὶ γένηται (καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ κενωθῆναι μου τὸ καύχημα, καὶ δημιούρην μοι γενέσθαι τὸ Εὐαγγέλιον ἐνταῦθα καρπωσαμένῳ. Τὸ μὲν γάρ εὐαγγελίσασθαι (49), τῆς ἀνάγκης· ἢ φιλοτιμία δὲ, τὸ ἀδάπανον· ἀλλ' ἵν' ὑμεῖς μάθητε Χριστὸν εὖ ποιεῖν, διὰ τοῦ καὶ τῶν μικρῶν τινα εὖ ποιεῖν. Ἐπειδὴ, ὡς πάντα δσα ἔγώ, πλήν ἀμαρτίας, ἔγένετο δι' ἐμέ· οὕτω καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν ἐμῶν εἰς ἐαυτὸν ἀναδέχεται· καὶ στέγης (50) μεταδῆς, καὶ ἐνδύματος, καὶ ἐν φυλακῇ ἐπισκέψῃ, καὶ ἀρξωτοῦντα Ιδῆς· τὸ φαυλότατον, καὶ ποτηρίῳ ψυχροῦ μόνῳ καταψύξῃς γλώσσαν πιεζομένου (51), ὥσπερ ἐδίτη Λαζάρου τοῦ πένητος δὲ κάμηνον ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος. καὶ τι (52) τῆς ἐνταῦθα τρυφῆς ἀντιλαβών, καὶ τοῦ περιορῶν Λαζάρον πεινῶντα καὶ ἡλκωμένον, τὸ ἐκεῖθεν δεῖσθαι (53) Λαζάρου, καὶ μὴ τυγχάνειν.

C. Μὰν οὖν δῆμος ἀπαιτοῦμεν, ταῦτα ἔστι· καὶ οἴδη, διτὶ οὐκ αἰσχύνεσθε, οὗτε παρ' ἡμῶν (54) ἀπαιτούμενοι λόγον, οὗτε παρὰ (55) τῆς τελευταῖς ἡμέρας, εἰς τὴν πάντα συνάγεται τὰ ἡμέτερα, κατὰ

(50) Στέγης. Coisl. 1 addit. τιτ. « sive tecto aliquem exceperis, sive vestimento donaveris. »

(51) Πιεζομένου. Coisl. 1 et Sav., πιεζομένην, « arentein siti linguam refrigeraveris. »

(52) Καὶ τι. Sic quinque Colb., Coisl. 1 et Comb. In ed., καὶ τις.

(53) Ἐκεῖθεν δεῖσθαι, etc. Bill.: « ut illuc Lazarus opus habere. »

(54) Ημῶν. Sic Reg. bm et quinque Colb. In edit., ὑμῶν.

(55) Οὗτε παρά. Sic septem Regg. In edit., οὐ παρά.

τὸν εἰρημένον· Κάτω δρομοῖς τὰ βουλευματα καὶ τὰς πρόδεις ὑπὸ συναγαγεῖν· καὶ, Ἰδού ἀρθρωπος (56), καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Τὰ δὲ ἡμέτερα, καὶ διπάτες ἐρημίας ὑμῖν κομίζομεν. Ἐπειδὴ καὶ Ἡλίας ἡδέως ἐνεψιλοσφει τῷ Καρμήλῳ, καὶ Ἰωάννης τῇ ἐρήμῳ, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς, τὰς μὲν πράξεις τοῖς ἥχοις, τὰς εὐήχας δὲ τῇ σχολῇ καὶ ταῖς ἐρημίαις, ὡς τὰ πολλὰ, προσένεμεν. Τί νομοθετῶν; Ήσείται, τὸ χρῆναι τι καὶ ἡσυχάειν, ὡστε ἀθολώτως προσομιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ μικρὸν ἐπανάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πλανημένων. Οὐ γάρ αὐτὸς ἐδεῖτο ἀναχωρήσεως (οὐδὲ γάρ εἶχεν εἰς δι τοισταλῇ, Θεὸς ὁν, καὶ πάντα πληρῶν), διλλ. ἵν' ἡμεῖς μάθωμεν καὶ πράξεις καρδὸν, καὶ ἀσχολίας ὑψηλοτέρας. Τίνα οὖν τὰ τῆς ἐμῆς (57) ἐρημίας; Βούλομαι γάρ, ὡς ἀγαθὸς ἐμπόρος καὶ πανταχθέν, κερδανῶν, κάντεύθεν τι προσενεγκεῖν ὑμῖν ἀγώγιμον.

fructus existit? Libet enim, instar boni negotiatoris et vobis nonnihil mercium offram.

H. Ἐβάδιον οὗτο κατ' ἐμαυτὸν, ἡδη κλινούσης ἡμέρας. Ἀκτὴ δὲ ἡνὸς ὁ περίπατος· καὶ γάρ πως εἰωθα τοὺς πόνους δεῖ ταῖς τοιαύταις διαλύειν ἀνέσεσιν. ἔπειτα μηδὲ νευρὰ φέρει τὸ σύντονον δεῖ τεινομένη, καὶ δεῖται τι μικρὸν τῶν γλυφίδων (58) ἐκλύεσθαι, εἰ μέλλοι ταῦθησθαι πάλιν, καὶ μὴ δηρήστος ἔστεθαι τῷ τοῦτον, μηδὲ ἀνόητος ἐν καιρῷ χρήσεως. Ἐβάδιον οὖν, καὶ οἱ μὲν πόδες ἐφέροντο, ἡ δὲ δύψις εἶχε τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἡνὸς θέαμα οὐχ ἡδὺ, καίτοι γε διλλας ἡδίστον οὔσα, διταν γαλήνη πορφύρηται, καὶ προσπατίζῃ ταῖς ἀκταῖς ἡδὺ τι καὶ ἡμερὸν. Ἀλλὰ τι τότε (φθέγγομαι) (59) γάρ ἡδέως καὶ (60) τὰ ρήματα τῆς Γραφῆς; Ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγείρετο τε καὶ ἐπωρύετο τῶν δὲ κυμάτων, δι φίλει συμβανεῖν ἐν τοῖς τοιούτοις κινήμασι (61), τὰ μὲν πόρωθεν ἀνιστάμενα, καὶ κατὰ μικρὸν κορυφούμενα, εἰτ' ἐλαττούμενα, πρὸς ταῖς ἀκταῖς ἐλύετο (62). τὰ δὲ ταῖς γειτούσι πέτραις προσπίπτοντα καὶ ἀποκρουόμενα, εἰς δηρήσην ἀφρόδην καὶ φιλήν (63) ἐσκορπίζετο. Ἐνθα κάχληκες μὲν, καὶ φυκία, καὶ κήρυκες, καὶ τῶν διτρέων τὰ ἐλαφρότατα ἐξωθεῖτο καὶ ἀπεκτύετο. Εστι; δὲ δὲ καὶ ἡρπάζετο πάλιν, ἀναχωροῦντος τοῦ κύματος. Άλι δὲ ἡσαν ἄστειστο καὶ ἀτίγαχτοι, οὐδέν γε ἤτον ή διοχλοῦντος οὐδενὸς, πλὴν δσον τοῖς κύμασι βάλλεσθαι.

Θ. Ἐντεῦθεν οἴδα τι πρὸς φίλοσοφίαν ὡφεληθεὶς, καὶ (οἷος ἔγων πάντα συντείνων (64) πρὸς ἐμαυτὸν, καὶ μάλιστα εἰ τύχαιμι πρός τι τῶν συμβανόντων

• Isa. lxv, 18. • Isa. xl, 10. • III Reg. xviii, 49. • Luc. 1, 80. • Luc. v, 16. • Joan. vi, 15.

(56) Ἀγθρωπος. Sacer textus, Κύριος. Vulgata, Dominius.

(57) Ἐμῆς. Deest in duobus Regg., quatuor Colb. et Or. 1.

(58) Γλυφίδων. Arcus cornua, id est, crenas, seu c incisuras in extrema arcus parte, quibus nervus inseritur.

(59) Φθέγγομαι. Reg. bim, φθέγξομαι.

A quem omnia nostra colliguntur, quemadmodum hiis verbis Scriptura testatur: *Et ego venio, ut consilia vestra et actiones congregem* ⁵⁵. *Et, Ecce homo, et opus ejus, et merces ejus cum eo* ⁵⁶. Jam nostra exponamus, atque ea, quae a solitudine vobis afferimus. Nam et Elias libenter in Carmelo philosophatur ⁵⁷ et Joannes in deserto ⁵⁸, et Jesus ipse ⁵⁹, ut actiones multitudini hominumque frequentia, ita preces quieti locisque ab hominum commercio semotis sere tribuebat. Quid hinc, velut iusta lege, statuit? Nempe nobis quoque, ut opinor, nonnihil quiescendum esse, ut animo minime turbido cum Deo versemur, mentemque ab erroneis hisce rebus paululum reducamus. Neque enim ipsi secessione opus erat (non enim habebat quo se contraheret, cum Deus esset, et omnia impleret); verum ut et actionis, et sublimioris occupationis tempus esse disceremus. Quis ergo solitudinis nostræ **477** et quæstum undecunque facilitantis, ut hinc quoque

VIII. Inambulabam ego solus, vergente jam in occasum sole. Locus porro in quo spatiabar, maris ripa erat. Semper enim soleo hujusmodi oblectamentis labores dissolvere et relaxare; quandoquidem nec perpetuum contentionem nervus ferre potest, sed laxari nonnunquam arcus cornua oportet, si quidem rursus intendendus sit, ac non sagittario inutilis tum futurus, cum eo utendum erit. Inambulabam igitur, atque ita pedibus serebar, ut oculi maris aspectu fruerentur. Nec vero spectaculum illud læsum ac jucundum erat, quanquam aliqui jucundissimum esse soleant, cum tranquillitate purpurascit, ac littoribus blandum quiddam et suave alludit. Sed quid tum? Mare (libenter enim utor Scriptura verbis), vento magno flante, excitabatur et infremebat ⁶⁰; fluctus autem, ut in talibus rebus fieri consuevit, modo procul exsurgententes, seseque paulatim in suumam altitudinem efferentes, ac postea decrescentes ad ripam solvebantur; modo in propinquas petras incidentes, atque inde repulsi, in spumosam ac tenuem asperginem dilabebantur. Hic et lapilli, et algæ, et murices, et levissima ostrea extrudebantur et quasi expuebantur; nonnulla etiam unda recedente rursus abripiebantur. Petras autem interim non minus immotæ et inconcussæ remanebant, quam si nulla omnino vis ipsis admoveretur, nisi quod fluctuum ictibus verberabantur.

IX. Ex hoc spectaculo nonnihil utilitatis ad philetiophiam percepisse me sensi, et (ut omnia ad me ipsum referre atque dirigere soleo, ac potissimum

(60) Kal. Deest in Reg. 2.

(61) Κινήματος. Deest in pluribus Regg. et Or. 1. Nec Billius agnoscit.

(62) Ελύετο. In quibusdam, διελύετο.

(63) Ψιλήν. Sic plerique codd. et Bas. Mendose in ed., υψηλήν.

(64) Συντείνων. Or. 1 cum aliis pluribus, συντείνω.

si ad aliquem rerum eventum animus meus astuet, & tanquam vertigine afficiatur, ut mihi nunc accedit) non obiter et negligenter id, quod oculis obversabatur, accepi; et in doctrinam mihi hoc spectaculum cessit. Annon enim, inquietbam, mare, vita hæc nostra est, et res humanae? Nam hic quoque multum est amaritudinis et instabilitatis. Annou venti, tentationes ingruentes, et inopinali rerum eventus? Quod mihi animadvertisse videtur David, cum diceret: *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam 478 meam⁹⁸.* Et, *Liberame, de profundis aquarum⁹⁹.* Etrurus, *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me¹⁰⁰.* Porro eorum, qui tentantur, alii mihi, velut levissima quædam corpora et spiritus expertia, abripi distractaque videbantur, ac ne tantillum quidem adversarum rerum impetum sustinere; nec cuim robur et firmitatem habent, neque pondus prudentis et cordatae rationis, quæ fortuitis casibus obliuetur; alii autem petrae instar esse, ac petra illa¹⁰¹, supra quam stamus, et quam colimus, digni, quicunque nimium philosophica ratione utuntur, ac supra vulgi humilitatem erecti, humana omnia immoto et firmo animo ferunt, atque eos quidem, qui talibus rebus quatuntur, irrident, vel miserantur (illud ob philosophici animi generositatem, hoc propter humanitatem et commiserationem); ipsi autem turpe esse statuunt, res graves et acerbas, cuim absunt, contemnere, ac ne graves quidem illas existimare, cuim aulem adsunt, succumbere, perinde scilicet atque ex noui fluxæ, sed firmæ ac stabiles sint; atque extra tempus quidem philosophari, cum autem opus est, philosophiae expertes apparere: quemadmodum si quis athletarum omnium præstantissimum se esse censeret, ne in arenam quidem descendens; aut probum et nobilem gubernatorem, in tranquillitate quidem artenu suam magnifice jactans, coorta autem tempestate gubernacula de manibus ponens.

X. Quoniam porro in hos sermones semel incidi, alteram mihi quoque imaginem, præsentibus rebus admodum congruentem, proposui. Forsan me velut delirantem senem ac fabulatorum habebitis, si hanc etiam vobis exposuero; exponam tamen, quandoquidem et Scriptura plerumque ad res dilucidius explicandas hujusmodi exemplis uti consuevit. Est quædam in fabulis arbor, quæ cuim cæditur viret, et adversus ferrum certat; ac, si de re nova novo more loquendum est, morte vivit, et sectione pul-

μην τὸ δρόμεον· καὶ μοι τὸ θέαμα παίδευμα γίνεται. Ἡ γὰρ οὐκ, ἔφη ἡγώ, θάλασσα μὲν ὁ θάμετερος βίος καὶ τὰ ἀνθρώπινα (πολὺ γὰρ καὶ τούτῳ τὸ ἀλμυρὸν καὶ ἀστατον), πνεύματα δὲ οἱ προσπίπτοντες πειρασμοὶ καὶ διὰ τοῦ ἀδοκήτων; Ὁ μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Δαΐδης κατανοήσας. Σώσόρ με. Κύριε, λέγειν, διὰ εἰσῆλθοστον ὑδατα δῶς γυνχῆς μου· καὶ, Ὅνται με ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων· Ἡλοῦρ δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταγῆς κατεπόντισέ με. Τῶν δὲ πειραζομένων οἱ μὲν ἔδοκον μοι ὡς τὰ κουφότατα καὶ ἄπνια παρασύρεοσι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀντέχειν πρὸς τὰς ἐπηρείας· οὐδὲ γὰρ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς στερβότητα, καὶ βάρος λογισμοῦ σώφρονος, καὶ τοῖς προσπίπτοντιν ἀντικανοντος· οἱ

B δὲ εἶναι πέτρα, τῆς πέτρας ἐκείνης ἀξῖοι, ἐφ' ἣς βεβήκαμεν, καὶ ἡ λατρεύομεν, δισὶ φιλοσόφῳ χρώμενοι λόγῳ, καὶ ὑπεροχανδενηκότες τὴν τῶν πολλῶν ταπεινότητα, πάντα φέρουσιν ἀσείστως καὶ ἀτινάκτως, καὶ διαγελῶσι μὲν (65), ἡ ἐλεοῦσι τοὺς σειομένους (τὸ μὲν ὑπὸ φιλοσοφίας, τὸ δὲ ὑπὸ φιλανθρωπίας)¹⁰²; αὐτὸς δὲ τῶν αἰσχρῶν τίθενται, ἀπόντα μὲν τὰ δεινὰ πειροφρονεῖν, μᾶλλον δὲ μῆδε δεινὰ οἰεσθαι, παρόντων δὲ ἡττᾶσθαι, καὶ ταῦτα, τίνων; τῶν παρεχομένων, ὡς Ισταμένων (66)· καὶ τοῦ καιροῦ μὲν ἔξι φιλοσοφεῖν, ἐν δὲ ταῖς χρείαις ἀφίλοσόρους φαίνεσθαι· ὥστερ ἀν εἰ τις ἄριστον ἔαυτὸν νομίζοι (67) τῶν ἀθλητῶν, μηδὲ καταβαίνων εἰς στάδιον (68)· ἡ κυθερνήτην τῶν εὐδοκίμων, ἐν μὲν ταῖς εὐδόαις τῇ τέχνῃ μέγα φρονοῦντα (69), ἐν δὲ ταῖς ζῴαις μεθέτιντα τοὺς οἰκακούς.

C D. Επειδὲ ἀπαξεὶς τούτους κατέστην τοὺς λόγους (70), καὶ πρὸς ἑτέραν ἡλθον εἰκόνα, σφόδρα τοῖς παροῦσι συμβαίνουσαν. Τάχα με γέροντα καὶ μυθολόγον νομίστε, ἀν (71) καὶ ὅμιν ταύτην γνωρίσω (72)· γνωριστέον δὲ οὖν, ἐπειδὲ καὶ τὴν Γραψῆν οἴδα πολλάκις τοιούτοις χρωμένην εἰς σαφεστέραν διήγησιν (73). Ἐστι τι μύθῳ (74) φυτὸν, διάλλει τεμνόμενον, καὶ πρὸς τὸν σίδηρον ἀγωνίζεται· καὶ εἰ δεῖ παραδόξως εἰπεῖν περὶ παραδόξου πράγματος, θανάτῳ ζῆ, καὶ τομῇ φύεται, καὶ αὔξεται δαπανώ-

⁹⁸ Psal. lxviii, 2. ⁹⁹ ibid. 13. ¹⁰⁰ ibid. 3. ¹⁰¹ Cor. x, 4.

(65) Διαγελῶσι μέρ. Reg. a et Or. 1, διαγελῶσι μελλον.

(66) Τῶν παρερχομένων, ὡς Ισταμένων. Elias: « tanquam durabilibus, cum transeant, nec in eodem statu permaneant. » Leuv. « Præseritimi quæ transeant, ac minime fixæ sint. »

(67) Νομίζοι. Coisl. 1, ὑπολαμβάνοι.

(68) Εἰς στάδιον. In nonnullis, εἰς τὸ στάδιον.

(69) Μέγα φρονοῦντα. Reg. b, Coisl. 1 et Or. 1, μεγαλοφρονοῦντα.

(70) Λόγους. Rif., λογισμούς.

(71) Νομίσεται, ἀν. Sic tres Regg., tres Colb., Or. 1, etc. In Coisl. 1, νομίσηται ἀν. In ed., νομίση-

ται ἀν.

(72) Ταύτην γνωρίσω. In quibusdam, ταῦτα γνωρίζω.

(73) Διήγησιν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 1, διήγησιν. Alludit hic ad parabolæ, quæ in sacris Scripturis reperiuntur.

(74) Εστι τι μύθῳ. Reg. bm, « Εστι τι παραμύθῳ. Huc referri potest quod de ilice Horatius lib. iv, ode 4, scripsit :

Duris ut ilex tonsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes animumque ferro.

μενον. Ταῦτα μὲν οὖν (75) δοῦλος, καὶ ἡ αὐτονομία τοῦ πλάσματος (76). ἐμοὶ δὲ δοκεῖ σαφῶς (77) τοιούτον εἶναι τι ὁ φιλόσοφος. Εὔδοκιμεῖ (78) τοῖς πάθεσι, καὶ ὅλην ἀρετῆς ποιεῖται τὰ λυπηρά, καὶ τοῖς ἑναντίοις ἐγκαλλωπίζεται· μήτε τοῖς δεξιοῖς δόλοις τῆς δικαιοσύνης αἰρόμενος, μήτε τοῖς ἀριστεροῖς καμπτόμενος· ἀλλ᾽ ὁ αὐτὸς οὐχ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διαμένων, ἢ καὶ δοκιμώτερος, ὥσπερ ἐν καρίνῳ χρυσός, εὐρισκόμενος. Σκοτώμεν δὲ οὐτως· Εὐπατρίδης ἔστιν; ἀντεπιδέξεται (79) τὴν εὐτροπίαν τῷ αἷματι· ὥστε διχόθεν εὐδοκιμεῖν, καὶ γενεαλογούμενος (80), καὶ δρώμενος. Δυσγενής τὸν ἀνδριάντα καὶ τὸν πηλὸν (εἴπερ τι μέγα πηλὸς πηλοῦ διαφέρει); ἀντεισούσει τὴν νοούμενην εὐγένειαν, καὶ ἦν ἔκαστος ἔαυτὸν διαπλάτετε πρὸς τὸ χείρον ἢ βέλτιον (81). τὴν δὲ ἀλλήν παραγράψεται, δῆση σπείρεται ἢ γράφεται, ὡς οὐδενὸς ἀξίαν καὶ κιβδηλον. "Εστι γάρ τι γένος τρισσόν· τὸ μὲν δινοθεν ἡργμένον, δὲ πάντες ἐσμὲν εὐγενεῖς ἐπ' Ἰσης (82), ἐπει ταῦτα εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν· τὸ δὲ ἀπὸ σαρκὸς ἐρχόμενον (83), οὐκ οἶδεν εἰ τις εὐγενής, τοῦτο φθορᾶ συνιστάμενον· τὸ δὲ ἀπὸ κακίας ἢ ἀρετῆς γνωρίζομενον, οὐ μᾶλλον καὶ ἄταν μεταλαμβάνομεν, δοσον ἀν, οἷμαι, ἢ τηρήσωμεν τὴν εἰκόναν, ἢ διαφεύγειμεν. Ταῦτην ἀγαπήσει (84) τὴν εὐγένειαν διγε ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος. Τὸ γάρ τέταρτον γένος, τότε ἀξιώσω λόγου, τὸ ἐν γράμμασι καὶ προστάγμασιν, δοταν καὶ κάλλος (85) ἀποδέξωμαι· τὸ ἐν χρώμασι, καὶ πίθηκον αἰδεσθῶ λέοντα εἶναι κεχελευσμένον.

cujus vel uberioris vel exiliis participes efficiuntur, vaverimus, vel corruerimus. Atque hanc demum philosophus fuerit. Nam quartum illud nobilitatis genus, tum illo loco ac pretio habebit, cum sitam in coloribus pulchritudinem amplectus fuerit simiamque ob id venerari cōspero, quod leo esse jussa sit.

IA'. Νέος ἔστι; Κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρισθήσεται, καὶ τοῦτο ἀπολαύσει τῆς νεότητος, τὸ μὴ τὰ νέων παθεῖν, ἀλλὰ δεῖξαι πρεσβυτερήν φρόνησιν ἐν ἀκμαλότῳ σώματι· καὶ χαιρήσει τῇ νίκῃ τέλον ἢ οἱ ἐν Ὁλυμπίᾳ στεφανούμενοι· νικήσει γάρ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ νίκην διπράτον. Νεύει πρὸς γῆρας; Ἀλλ' οὐχὶ γηράσει καὶ τὴν ψυχήν· δέξεται τὴν διάλυσιν, ὡς προθεσμίαν ἀναγκαῖας ἐλευθερίας· ἡδεώς (86) πρὸς τὰ ἔχης μεταβήσεται, ἔνθα οὐκ ἔστιν ἀρορός, οὐδὲ πρεσβύτης, ἀλλὰ πάντες τὴν πνευματικὴν τῇλικίαν τέλειοι. "Ὄμρας Ἐλαχεν; Ἀντιστῆληι τὸ κάλλος τὸν κάλλει, τὸ τῆς ψυχῆς τῷ τοῦ σώματος. Παρῆλθε τὸ διάνθος ἀνεπηρέαστον; νεύει πρὸς διαυτὸν, οὐδὲ οἰδεν δρώμενος. Αἰσχρός (87) τὸ φαινό-

A lulat, atque, cuius assumitur, crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere consingentem. Mihi vero hujusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur. Floret enim inter cruciatus, sc 479 vitæ molestias velut virtutis segetem existinat, atque in adversis gestit et gloriatur; nec ob dextra justitiae arma effertur, nec ob sinistra inflectitur; sed in diversis rebus idem semper suique similis permanet, atque adeo probatior, tanquam aurum in fornace, reperitur. Quod ut perspicuum sit, ita rem expendamus. Nobili loco natus est? Probitatem morum generis splendori opponet, atque ex adverso spectandam producit. Ita duplice nomine clarus erit; nempe et majorum imaginibus, et propria virtute inspectus. Obscuro et ignobili genere ortus est, quantum ad statuam et lutum attinget? (Si quid tamen magni inter lutum ac lutum interest.) At spiritualem nobilitatem illius loco afferet, et quam sibi quisque, vel in melius, vel in deteriorius effingit: reliquas autem nobilitates, quæ vel seruntur, vel principum diplomaticis comparantur, ut viles et adulterinas, nulloque in pretio habendas, procul submovebit. Est enim triplex genus. Unum, quod superne originem traxit, quod quidem si consideremus, omnes peræque nobiles sumus, quippe ad imaginem Dei creati². Alterum, quod a sanguine prosciscitur, cuius ratione haud quidem scio, an quisquam nobilis dici possit, cum corruptione constet. Tertium a virtute aut vitio agnoscitur, prout, opinor, divinam imaginem vel integrum servabilitatem amplectetur, quisquis vere sapiens ac nobilitatem affectibus, quibus hæc ætas obnoxia est, non indulget, sed in vigenti corpore senilem prudentiam exhibeat, majoremque ex hac victoria voluptatis sensum capiet, quam qui coronam in Olympiis adipiscuntur. Victoriam enim seret in communi orbis terre theatro, et quidem victoriā minime venalem. Ad senectutem vergit? At non animo quoque senescet; dissolutionem, ut præstitutum necessaria libertatis tempus, accipiet: libens ad ea, quæ hanc vitam sequuntur, migrabit, ubi nemo est immaturus, 480 nemo senex, sed D omnes in spirituali ætate perfecti. Pulcher est? Id

¹ Gen. i. 27.

(75) Ταῦτα μὲν οὖν. Ήσεν desunt in Or. 1.

(76) Ηαύτονομία τοῦ πλάσματος. Sic Or. 1. In ed., αὐτονομία πλάσματος.

(77) Σαγώς. Sic plures Regg. et Colb. In ed., σαφές. Deest in Reg. bin.

(78) Εὔδοκιμεῖ. Duo Regg., Coisl. 1 et Comib., ένεδοκιμεῖ.

(79) Ἀρτεχιδεῖσται, etc. « Probitatem morum ex adverso generis claritati respondentem ostendet. »

(80) Γενεαλογούμενος, etc. « Tum majorum, tum per se et propria virtute conspicuus. »

'81) Βελτιον. Plures Regg. et Or. 1 addunt: Ταῦ-

την ἀγαπήσει τὴν εὐγένειαν διγε ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος. Illam nobilitatem diliget ille vere sapientis et philosophus.

(82) Ἐπ' Ἰσης. Or. 1 conjunctim, ἐπίστης.

(83) Ἐρχόμενος. Or. 1, ἀρχόμενον.

(84) Ταῦτην ἀγαπήσει, etc. Ήσεν usque ad Tὸ γάρ, desunt in quibusdam Regg. et Or. 1.

(85) Κάλλος, etc. Bill.: « cum pietam quoque pulchritudinem laudandam duxero. »

(86) Ἡδεώς, Regg. a, b et Coisl. 1, ήδεώς.

(87) Αἰσχρός. In quibusdam additur ἔστι.

aget, ut pulchritudo animæ corporis pulchritudini ex adverso resulgeat. Inoffensus flos præterit? In seipsum vergit, ac ne spectari quidem se novit. Deformis est quantum ad id quod in aspectum cadit? At ea parte formosus et elegans, quæ oculorum aciem fugit; rosæ non absimilis, quæ in bacca nec florida, nec odore grata, florida tamen ipsa est suavissimumque odorem efflat. Speciosus forma præ filiis hominum⁸⁸? Ne spatum quidem, id, quod externum est, aspiciendi concedit, quippe qui spectatorem ad internum hominem convertit. Proba valetudine est? Ad optimam quæque sanitatem utetur; admonebit, increpabit, verborum aculeis punget, insomnes noctes ducet, in nuda humo dormiet, corporis molem exenuabit, terrena et cœlestia speculabitur, summo studio mortem meditabitur. Morbo laborat? Pugnabit. Quod si victus fuerit, vincet, hoc scilicet assecutus, ut non jam amplius pugnet. Dives est? Id studio habebit, ut opibus minuatur: pauperem bonorum suorum partipem faciet, tanquam alienorum dispensator, ut ei ille hac perceptione juvetur, et ipse ad Deum colligatur, nihil præter crucem et corpus habens. Pauper est? Pro divitiis Deum habebit, et divites irridebit, ut qui, licet facultates suas quotidie augeant, semper tamen pauperes sint, quia pluribus indigent, bibuntque, ut majori siti inflammentur.

XII. Fame vexatur? Cum avibus aletur, quibus victus sationis et arationis expers est: cum Elia apud Sarephthanam vivet: *Lecythus olei non deficiet, et hydria farinæ non minuetur*⁸⁹. Ille, fontis instar, semper scaturiet; hæc fructum copiose proferet, ut vidua hospitum studiosa honoretur, ac nutritrix nutriatur. Siti angitur? Fontes ei et flumina potum suppeditabunt, et quidem potum non inebriantem, nec dimensum. Quod si omnia propter nimiam siccitatem deficiant, torrentis aqua fortasse silim sedabit. Algebit? Idem quoque Paulo accidit⁹⁰; sed quandiu? Est et quoddam petræ indumentum; sicut tibi Job faciat, his verbis utens: *Eo quod veste carerent, petra indui sunt*⁹¹. Jam, quæ perfectiora sunt, considera. Maledictis lacerabitur? Vincent non regerendo maledicta. Persecutionem patietur? Sustinebit. Blasphemabitur? Obscurabit. Calumniis premetur? **481** Orabit. Percutietur in dextram maxillam? Præbebit et alteram; tertiam etiam, si haberet, objecturus, quo magis ad lenitatem percussorem erudit, opere docens, quæ sermone non potest. Probris impetratur? Et Christus quoque: afflictionis societate ornabitur. Quamvis etiam Samaritanus vocetur⁹², quamvis ei objiciatur, quod dæmonium habeat⁹³, cum Deo omnia suscipiet. Et licet multa toleraverit, multa adhuc ipsi super-

A mevōn; ἀλλ' εὐφυῆς τὸ κρυπτόμενον, ὡσπερ ἐν κίλῳ: ρόδον ἀνθηρὸν οὐκ ἀνθηρῷ καὶ ἀνδρῶμῳ τὸ εὐώδεσταν. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς νιὸν τῶν ἀνθρώπων; οὐδὲ καιρὸν δίδωσι τὸ ἔκτος καθορᾶσθαι, μεταστρέψων τὸν θεατὴν πρὸς τὸν ἑντὸν (88) ἀνθρώπον. Εὔεχει; Χρήσται τῇ ὄγκει πρὸς τὸ βέλτιστον νουθετήσει, πλήξει, λόγῳ παρθησάσται, ἀγρυπνήσει, χαμενήσει, νηστεύσει, κενώσει τὴν ὅλην, θεωρήσει τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ οὐράνια, κατὰ πᾶσαν σπουδὴν μελετήσει τὸν θάνατον, Ἀρέβωστῆσει; Μαχήσεται· ἀν δὲ ἡττηθῆ, νικήσει λαδὼν τὸ μηκέτι μάχεσθαι. Πλούσιός ἐστι; Φιλοσοφήσει τὸ διπολούτεν, μεταδῶσει τῷ δεομένῳ τῶν δυτῶν, ὡς οἰκονόμος τῶν ἀλλοτρίων· ἵν' ἐκεῖνός τε εὐ πάθῃ τῇ μεταλήψει, καὶ αὐτὸς πρὸς Θεὸν συναχθῆ, μηδὲν ἔχων πλὴν τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σώματος. Πένεται; Πλουτήσει Θεὸν, καὶ τὸ καταγελὸν τῶν ἔχοντων, ὡς ἀεὶ μὲν κτωμένων, ἀεὶ δὲ πενομένων, τῷ δεῖται τοῦ πλεονος, καὶ πινόντων ἵνα πλέον (89) διψήσωσιν.

B 18'. Πίεται; Μετὰ τῶν ὀρέων (90) τραφήσεται, οἷς ὁ βίος διπόρος καὶ ἀνήρος· μετὰ Ἡλίου ζήσεται παρὰ τῇ Σαραφίᾳ· Ὁ καμψάκης τοῦ ἀλαονού οὐκ ἐκλείψει, καὶ η ὑδρία τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐλαττονήσει· ὁ μὲν ἀεὶ πηγάσει, ἥ δὲ γεωργήσει πλουσίως, ἵνα τιμηθῇ χήρα φιλόξενος, καὶ τρέφῃ τὸν τρέφοντα (91). Διψήσει; Κρήνας τούτῳ καὶ ποταμὸς τὸ ποτόν, ποτὸν οὐ μεθύσκον, οὐδὲ μετρούμενον· ἀν πάντα ἐπιλίπη (92) δι' ἀνομορίαν, χειμάρρῳ τυχὸν ποτισθήσεται. Τιγώσει; Τοῦτο καὶ Παῦλος, ἀλλ' ἐπὶ πόσον (93); Ἐστι τι καὶ πέτρας ἐνδυμα· πειθέτω σε δὲ Ἱὼν λέγων· Παρὰ τὸ μῆ ἔχεισι αὐτοὺς (94) σκέπηγ, πέτρας περιεβάλοτο. Σκέπει μοι καὶ τὰ τελεώτερα. Λοιδορηθήσεται; νικήσει τῷ μῆ ἀντιλοιδοτείσθαι. Διωχθήσεται; ἀνέξεται. Βλασφημηθήσεται; παρακαλέσει. Διαβληθήσεται; προσέξεται. Τὴν δεξιὰν φατισθήσεται σιαγόνα (95); παρέξει καὶ τὴν ἐτέραν (96). εἰ τρίτην εἶχε, καὶ ταύτην ἀν προεβάλετο, ἵνα μᾶλλον διδάξῃ μαχροθυμεῖν τὸν παίοντα, Ἑργῷ παῖδευσθω, & μῆ λόγῳ δυνατὸς ἡν. Ὁνειδισθήσεται; τοῦτο καὶ ὁ Χριστός· τιμηθήσεται τῇ κοινωνίᾳ τοῦ πάθους. Κανὸν Σαμαρείτης ἀκούσῃ, καὶ δαιμονὸν ἐγκληθῆ, μετὰ Θεοῦ πάντα δέξεται. Πολλὰ ἐπιλέγει, καὶ πολλὰ πάθη, δέος, χολή, στέφανος διάδημος, στῆπτερον καλάμινον, χλαμὺς κοκκίνη, σταυρὸς, ἥλιος, λησταὶ συσταυρούμενοι, παριόντες ὑδρί-

* Psal. XLIV, 3. * III Reg. XVII, 9, 14. * II Cor. XI, 27. * Job XIV, 8. * Ioan. VIII, 48. * ibid.

(88) Ἐρτός. Sic Reg. bm, quinque Colb., Coist. I, etc. Male in ed., ἔκτός.

(89) Πλέον. In nonnullis, πλεῖον.

(90) Μετὰ τῶν δορέων, etc. Alludit Gregorius ad verba Malth. vi, 26. « Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea. »

(91) Καὶ τρέψῃ τὸν τρέφοντα. « Nutrientem nutrit, » nempe, « Eliam prophetam. »

(92) Ἐπιλίπη. Reg. bm et Combef., ἐπιλεπτή.

(93) Άλλ' ἐπὶ πόσον. Legendum sine interrogatione censem Combef.: ἀλλ' ἐπὶ ποσόν, sed algebit aliquandiu. Ita etiam legit Leuv.

(94) Αὐτούς. Deest in Reg. a.

(95) Σιαγόνα. Deest in pluribus codd.

(96) Ἐτέρα. In nonnullis, ἀριστεράν, « sinistram. »

ζοντες. Δεῖ γάρ (97) πλέον ἔχειν Θεὸν, ἐν τῷ πλείον Α ερῦντι, quæ perferat, acetum nempe, fel, corona spinea, sceptrum arundineum, chlamys coccinea, crux, clavi, latrones simul cruci affixi, prætercuntium contumelias¹⁰. Primas enim Deum habere par est, quod plus ignominia pertulerit.

ΙΓ'. Οὐδὲν ἀναλωτότερον φιλοσοφίας, οὐδὲν ἀληπτέρον. Πάντα ἐνδύσει πρότερον, ή φιλόσοφος. "Ορος ἐστιν ἄγριος ἢ τρήμων, φησὶν δὲ Ἰών, ἀντος καὶ ἐλεύθερος, καταρεῖν πολυοχλᾶς πόλεως, μέγιστης φορολόγου μὴ ἀκούων. Μορόνερώς ἐστι, ζωῶν αὐτόνομος. Εἰ βουλήσεται σοι δουλεῦσαι; εἰ διήσεις αὐτὸν ἐπὶ φάτην; εἰ ὑπὸ ζυγὸν ἀχθῆσεται (98); "Οταν πάντων ἔξειρηται τῶν ἐπὶ γῆς, κατεσκεύασται ἡ τῷ πτέρυγες ὥστε πρότερον, ἐπιστρέψει εἰς τὸν οίκον τοῦ προεστηκότος (99) αὐτοῦ, πρὸς Θεὸν ἀναπτήσεται. Εἴπω τις κεφάλαιον· Δύο ταῦτα δυσκράτητα, Θεὸς καὶ ἔγγειος· καὶ τὸ τρίτον φιλόσοφος, ἄνδος ἐν ὅλῃ, ἐν σώματι ἀπεργράπτος, ἐπὶ γῆς οὐράνιος, ἐν πάθεσιν ἀπαθῆς, πάντα ἡττώμενος πλὴν φρονήματος, νικῶν τῷ νικᾶσθαι τοὺς χρατεῖν νομίζοντας. Ἐπει τὸ δὲ τὸν φιλόσοφον ἡμῖν δὲ λόγος ἔγραψεν, θεῖν εἶπον, ἀρκάμενος, φέρε, παρὰ τοῦτον τὰ ἡμέτερα θεωρήσωμεν (δοκῶ γάρ κάγω (1) Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν, καὶ εἰ τινι τούτων τρωτὸς ἔγω καὶ ἀλώσιμος)· ἵν' εἰ μὲν ἡττώμενον εὐθέσκοιεν οἱ μισοῦντες καὶ πολεμοῦντες, συγγενώσκοιντο γοῦν τῆς ἔγχειρήσεως, εἰ καὶ μὴ τῆς προαιρέσεως· εἰ δὲ κρείττονα τῶν πολεμούντων καὶ ὑφηλίτερον, ή τῆς κακίας ἀπαλλαγεῖν, ή καινοτέραν δόδον τῆς ἀδικίας ἐπινοήσαιεν, ὡς τῆς παρούσης καταφρονουμένης, καὶ μὴ πρὸς τὴν κακίαν καὶ διοιαν ἐγκαλοῖντο, ὡς ἀνομοῦντες διακενῆς, καὶ οὐδὲ εἰδότες (2) ἀδικεῖν διποδάζουσιν.

excogitent, ne ἄλιοι πράτερ improbatam, amentiaque iniquitatem frustra perpetrantes, 482 ac ue injuriam inquinabunt.

ΙΔ'. Τί γάρ (3) δῆ καὶ λυπήσουσιν ἐπὶ πάντα τὸ θύθοντες; Ἰδωμεν δοσα ἀνάδικηθεὶτο παρὰ ἀνθρώπων ἀνθρώπος. Ἀπαλέντον δονομάσουσιν; Μίαν σοφίαν οἴδα, τὸ φοβεῖσθαι: Θεὸν (Ἀρχή τε γάρ σοφίας, φύσιος Κυρίου· καὶ τέλος λόγου, τὸ καὶ ἀκούς, τὸν Θεὸν φοβοῦ). Ταῦτα Σολομὼν δοσφάτας. Δειξάτωσαν οὖν ἀφοδον, καὶ νικηφάτωσαν [4])· τῆς δὲ ἀλλῆς σοφίας, τὴν μὲν παρέδραμον, τὴν δὲ προσλαβεῖν ενχομαὶ καὶ ἐλπίζω, θαρρῶν τῷ Πνεύματι. Πεντάν την ἐγκαλέσουσι, τὴν ἐμήν περιουσίαν; εἴθε γάρ (5) ἀποδυσατέμην καὶ τὰ φάκια ταῦτα, ἵνα γυμνὸς διαδράμω τὰς ἀκάνθας τοῦ βίου· εἴθε καὶ τὸν βαρὺν (6)

¹⁰ Matth. xxvi; xxvii, passim. ¹¹ Job xxxi, 5 seq.

(97) Δεῖ γάρ, etc. Billius: « Superiora enim Deum habere oportet, eo nomine in contemptum venientem, quod plures cruciatus ferat. »

(98) Εἰ βουλήσεται... ἀχθῆσεται. Totus hic locus in Billii et Leuvi klalli interpretatione depravatus legitur. Sic verit Bill.: « Si tibi servire animum inducerit, videbis eum in præsepi : si sub jugum ducatur : si » etc.

(99) Τοῦ προεστηκότος. Sic duo Regg. et Or. 1. Deest τοῦ in ed.

(1) Κάγω. Deest in Or. 1.

(2) Εἰδότες. Reg. a addit, ἐκκαλεῖν καὶ.

XIII. Nihil philosophia fortius est, inexpugnabilis nihil. Omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus. Onager est in deserto, ut cum Job loquar¹², solitus et liber, urbis tumultus ridens, exactoris clamorem non audiens. Unicornis est, animal suis legibus vivens. Num tibi servire volet? Num ligabis eum ad præsepe? Num sub jugum ducetur? Si omnibus terræ commodis prohibeatur, paratæ sunt ipsi aliae sicut aquilæ; ad patroni sui domum se conserfet; ad Deum convolabit. Ut in summa dicam: Duo hæc superari nequeunt, Deus et angelus; tertium est philosophus, in materia materiæ expers, in corpore incircumscrip̄tus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile serens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, devincens eos, qui superiores sibi esse videntur. Quoniam autem philosophum nobis depinxit oratio, unde dixi, exorsa, age, jam ad ejus normam res nostras expendamus (nam ipse quoque Spiritum Dei habere video¹³, etsi me cuiuspiam eorum, quæ dixi, ad vulnus patere, ab eoque superari non diffleat); ut si me quidem inferiorem inveniant, qui mihi infesti sunt, ac bellum inferunt, etsi non prava voluntatis, at certe conatus sui veniam consequantur: sin autem iis, qui me bello lacessendum duxerunt, præstantiorem ac sublimiorē; aut ab improbitate sua discedant, aut novam certe (nam præsentem contemnimus) lèdendi viam etiam et stoliditatis notam subeant, velut ini- quidem inferre scientes, eum in id summo studio

XIV. Quid enim me, obsecro, lèdere queant, cum omnia leutarint? Singula, in quibus homo ab hominibus injuriam accipere potest, inspiciamus. Indoctum nominabunt? Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. (Nam et principium sapientiæ, timor Domini¹⁴; et finis sermonis, omnia audi, Deum time¹⁵). Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt. Probent me timoris expertem esse, et vicerint.) Reliquam autem sapientiam atque doctrinam, partim præterii, partim assumere opto, atque etiam, Spiritus sancti ope fretus, in spe habeo. Paupertatem objicient, meas scilicet opes, et

¹² I Cor. vii, 40. ¹³ Prov. i, 7. ¹⁴ Eccle. xii, 13.

(3) Τῇ γάρ, etc. « Ecqua enim nos in parte læsuri sunt videamus, singula percurrentes, in quibus homo ab hominibus lèdi potest. »

(4) Νικηφάτωσαν. In nonnullis, νικάτωσαν.

(5) Εἴθε γάρ. Quinque Colb., Or. 1, aliisque εἰ γάρ.

(6) Εἴθε καὶ τὸν βαρύν, etc. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, aliisque optimæ notæ codi., εἰ γάρ καὶ τὸν βαρὺν ἀπεθέμην χτεῶν, « si enim esset possibile, grave corporis istius indumentum citius deponebam. » In ed., εἴτε καὶ τὸν βαρύν, « sive hanc etiam brevem, exiguum tunicam, » etc.

copias? Atque utinam et pannos hosce exuere posse, ut hujus vitæ spinas nudus percurrerem: utinam et gravem hanc tunicam quam celerrime abjicerem, vel leviorem accipere. Exsulem vocabunt? Qnam demisse de nobis sentiunt homines vere contumeliosi, et peregrinorum inimici! Estne enim mihi, o vii, circumscripta patria, cui et omnis terra, et nulla terra patria est? Tu vero annos hospes es, et advena? Evidem habitationem tuam laudo, si ita animo afficeris, ne a vera patria excidas, ad quam omnis vitæ conversatio referenda est. Nonne senectutem et valetudinis infirmitatem mili ut probrum objicies? Ut autem arcanorum meorum quidpiam intelligas, non est hoc totum carneæ ejus mulis et naturæ opus; quiddam etiam ratio absumpsit, libet enim paululum aliquid gloriari. Ne tu quidem mihi jucundum spectaculum præbes, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque canitiei et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiae ac philosophiaæ colligeres.

XV. Quid præterea? Episcopatum abrogabunt, ac B¹ IE'. Tí ετι; Θρόνων καθαιρέσουσιν; Τίνων ἀρ' ὅν τις ἐπέδην, ή νῦν, ή πρότερον; μακαρίζω δὲ τοὺς ἐπιβαίνοντας; Σὺ δέ μοι τούτους τις; (10) ποιεῖς, οὕτως ἐπιβαίνων ἀναξίως; Οὐδὲ τὰ πρώτην συμβάντα τὴν ἐμήν γνώμην ὑμῖν ἐδήλωσεν; ή κάκινα θρύψις τις ἡν, καὶ τοῦ πόδου δοκιμασία; Πάντα ἂν οἱ τεχνικοὶ περὶ ἄλλων, τὰ ἔστων, τὰ μὲν ὑπονοήσαεν, τὰ δὲ εἰποειν. Τί δαλ ή συντριβή; (11); τί δαλ αἱ ἀραι, ή δημοσιά καθ' ἡμῶν αὐτῶν πεποιημέθα; τί δαλ τὰ δάκρυα, καὶ τὸ ἐλεερνόν γενέσθαι ὑμῖν μικροῦ, καὶ μισουμένους διὰ τὴν ἁντασίν; Προεδρίας ἀποστερήσουσιν; ἦν πότε καὶ τις τῶν εὑρονύμων ἐθαύματε; νῦν δὲ καὶ τὸ φύγειν, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ, πρώτον συνέσεως· δι' ἣν πάντα δονεῖται καὶ σείσται τὰ ἡμέτερα· δι' ἣν τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐν ὑποφίᾳ, καὶ πολέμῳ κακῷ τινι καὶ οὐδὲ δυνομά ἔχοντι· δι' ἣν κινδυνεύομεν ἀνθρώπων εἴναι, παρὰ θεοῦ γεγονότες, καὶ τὸ μέγα καὶ καινὸν ἀποδαλεῖν δυνομα. Ής διφελόν γε μηδὲ ἡν προεδρία, μηδὲ τις τόπου προτίμησις, καὶ τυραννικὴ προνομία! Ην' ἔξ αρετῆς μόνης ἐγινωσκόμεθα (12). Νῦν δὲ τὸ δεξιὸν τοῦτο, καὶ τὸ ἀριστερὸν, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ υψηλότερον, καὶ τὸ χθαμαλώτερον, καὶ τὸ προβαδίζειν ή συμβαδίζειν, πολλὰ πεποίηκα τὰ συντρίμματα τημῶν διακενῆς, καὶ πολλοὺς εἰς βόθρον ὥσπε, καὶ εἰς τὴν τῶν ἐρήφων κύρων ἀπῆγαγεν· οὐ τῶν κάτω μόνον, ἀλλ' ἡδη καὶ τῶν ποιμένων, οἱ διδάσκαλοι τοῦ Ἰσραὴλ δυτες. ταῦτα τγνότα.

XVI. Quid postea? Ab altaris arcebunt? At D² altare aliud scio, cuius figuræ sunt ea, quæ nunc oculi cernimus: super quod nec ascia, nec manus ascendit, nec ferrum, nec ullum artificium instru-

¹⁸ Joan. iii, 10.

(7) Γῆρας. Plerique codd., τὸ γῆρας.

(8) Οὐδὲ σύ. Reg. a, σὺ δὲ οὐ.

(9) Ἡδὺ θέαμα. In nonnullis, μέγα θέαμα.

(10) Ἡδεῖς. Plures Regg. et Colb., etc., τῇδεις.

Α γιτῶν τοῦτον ὡς τάχιστα, ήν λάδω κουφότερον. Φυσόπατριν ἀποκαλέσουσιν; ὡς μικρὰ φρονοῦσι περὶ τημῶν δυτικῶν καὶ μισθεῖν! Έστι γάρ μοι πατρίς, ὡς οὗτοι, περιγραπτός, ϕ πᾶσα πατρίς, καὶ οὐδεμία; Σὺ δὲ οὐ ξένος καὶ παρεπίδημος; Οὐδὲ ἐπιτινῶ σου τὴν κατοικίαν, ἀν οὕτως ἔχης, μή τις ἀληθινῆς πατρίδος ἐκπέσῃς, εἰς ἣν ἀποτίθεσθαι χρή τὸ πολίτευμα. Γῆρας (7) δὲ οὐδὲ οὐειδίσαις τημῖν καὶ τὸ νοσάδες; οὐχ δολον τοῦτο τῆς οὔης καὶ τῆς φύσεως, ήντα εἰδῆς τι τῶν ἡμῶν ἀπορήτων· ἔστιν δ καὶ δι λογισμὸς ἐδαπάνησεν, ήντα μικρόν τι καυχήσωμαι. Οὐδὲ σύ (8) σφριγῶ μοι καὶ σαρκοτροφῶν, τὸδι θέαμα (9). Εἴθε τι καὶ πολιδεῖς ἐπῆγεται σοι καὶ ὠχρότητος, ήντα πιστευθῆς γοῦν εἶναι συνετός καὶ φιλόσοφος.

Ne tu quidem mihi jucundum spectaculū præbes, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque canitiei et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiae ac philosophiaæ colligeres.

B¹ IE'. Τί ετι; Θρόνων καθαιρέσουσιν; Τίνων ἀρ' ὅν τις ἐπέδην, ή νῦν, ή πρότερον; μακαρίζω δὲ τοὺς ἐπιβαίνοντας; Σὺ δέ μοι τούτους τις; (10) ποιεῖς, οὕτως ἐπιβαίνων ἀναξίως; Οὐδὲ τὰ πρώτην συμβάντα τὴν ἐμήν γνώμην ὑμῖν ἐδήλωσεν; ή κάκινα θρύψις τις ἡν, καὶ τοῦ πόδου δοκιμασία; Πάντα ἂν οἱ τεχνικοὶ περὶ ἄλλων, τὰ ἔστων, τὰ μὲν ὑπονοήσαεν, τὰ δὲ εἰποειν. Τί δαλ ή συντριβή; (11); τί δαλ αἱ ἀραι, ή δημοσιά καθ' ἡμῶν αὐτῶν πεποιημέθα; τί δαλ τὰ δάκρυα, καὶ τὸ ἐλεερνόν γενέσθαι ὑμῖν μικροῦ, καὶ μισουμένους διὰ τὴν ἁντασίν; Προεδρίας ἀποστερήσουσιν; ἦν πότε καὶ τις τῶν εὑρονύμων ἐθαύματε; νῦν δὲ καὶ τὸ φύγειν, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ, πρώτον συνέσεως· δι' ἣν πάντα δονεῖται καὶ σείσται τὰ ἡμέτερα· δι' ἣν τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐν ὑποφίᾳ, καὶ πολέμῳ κακῷ τινι καὶ οὐδὲ δυνομά ἔχοντι· δι' ἣν κινδυνεύομεν ἀνθρώπων εἴναι, παρὰ θεοῦ γεγονότες, καὶ τὸ μέγα καὶ καινὸν ἀποδαλεῖν δυνομα. Ής διφελόν γε μηδὲ ἡν προεδρία, μηδὲ τις τόπου προτίμησις, καὶ τυραννικὴ προνομία! Ην' ᔁρετῆς μόνης ἐγινωσκόμεθα (12). Νῦν δὲ τὸ δεξιὸν τοῦτο, καὶ τὸ ἀριστερὸν, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ υψηλότερον, καὶ τὸ χθαμαλώτερον, καὶ τὸ προβαδίζειν ή συμβαδίζειν, πολλὰ πεποίηκα τὰ συντρίμματα τημῶν διακενῆς, καὶ πολλοὺς εἰς βόθρον ὥσπε, καὶ εἰς τὴν τῶν ἐρήφων κύρων ἀπῆγαγεν· οὐ τῶν κάτω μόνον, ἀλλ' ἡδη καὶ τῶν ποιμένων, οἱ διδάσκαλοι τοῦ Ἰσραὴλ δυτες. ταῦτα τγνότα.

C² ac multos in soveam impulerunt, atque ad hircorum etiam pastorum, qui, cum magistri Israelis essent¹⁹,

D² IG'. Θυσιαστηρίων εἱρξούσιν; 'Αλλ' οἵδια καὶ ἄλλο (13) θυσιαστηρίον, οὐ τύποι τὰ νῦν δρώμενα· ἐφ' δ λαξευτήριον οὐκ ἀναβένθηκεν, οὐδὲ χειρ, οὐδὲ ἡκούσθη σιδηρος, ή τι (14-15) τῶν τεχνητῶν καὶ

(11) Η συντριβή. Colb. 4, αἱ συντριβαί.

(12) Ἐγινωσκόμεθα. Savil., ἐπιγινωσκόμεθα.

(13) Καὶ ἄλλο. Deest καὶ in Reg. bii.

(14-15) Η τι. Plures Regg. et Colb., οὕτε τι.

ποικίλων, ἀλλ' οἷον (16) τοῦ νοῦ τὸ ἔργον, καὶ διὰ θεωρίας ἢ ἀνάδοσις (17). Τούτῳ παραστήσομαι, τούτῳ θύσω δεκτά, θυσίαν, καὶ προσφοράν, καὶ δοκιμώματα, κρείττονα τῶν νῦν προσαγομένων, διψή χρείττον σκιᾶς ἀλήθειας· περὶ οὐ μοι δωκεῖ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας φιλοσοφεῖν, λέγων· Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ, τοῦ εὐχράντοτος τὴν κινευματικὴν μου τεράητα. Τούτῳ μὲν οὐκ ἀπάξει με τοῦ θυσιαστηρίου πᾶς ὁ βουλόμενος. Πόλεως ἀπελάσουσιν; ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἀνω κειμένης. Τοῦτο δυνηθῆτασαν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς, καὶ δύντας πεπολεμήκασιν· ἵνας δ' ἀν μὴ τούτῳ (18) δύνωνται, φαντίσται βάλλουσιν, ἢ αὔρας παίσουσιν, ἢ παῖζουσιν ἐνύπνια· οὕτως αὐτῶν ἕγω βλέπω τὸν πόλεμον. Χρημάτων περιαιρέσουσιν; Τίνων; Εἰ μὲν τῶν ἐμῶν, καὶ τῶν πτερύγων περικοπέτωσιν, ὃν οὐκ ἐπιεδέλημαι· εἰ δὲ τῶν τῆς Ἐκκλησίας, τούτο ἔστιν ὑπὲρ οὐ πᾶς ὁ πόλεμος· δι' ἀ ζηλοτυπεῖ (19) τὸ γλωσσοκομὸν ἀκλέπτης, καὶ τὸν Θεὸν προδίδωσι τριάκοντα ἀργυρίων, τὸ δεινότατον. Τοσούτου (20) γάρ, οὐχ ὁ προδίδομενος, ἀλλ' ὁ προδιδόντος ἀξιος.

I^oZ'. Οἰχίας ἀποκλείσουσι; Τρυφάς (21) περικόψουσι; Φίλους ἀλλοτριώσουσι; Πάνω γάρ, ὡς ὅρζες, πλειότων (22) κατεναρχήσαμεν, καίτοι γέ τροκαλούμένων (23) (οὐ γάρ ἀχαριστήσομεν)· εἰ δὲ καὶ κατεναρχήσαμεν, τῷ φειδεσθαι μᾶλλον ἡ τῷ προσίεσθαι. Τὸ δὲ αἴτιον, οἰκός τις; ἀνέπαυσσον ἡμᾶς εὐτεθῆς καὶ φιλόθεος, καὶ οὗτος τὸν Ἑλισσαίον δῆμον Σουναμίτιδος, συγγενῶν τὸ σῶμα, συγγενῶν τὸ πνεῦμα, πάντα φιλότιμος· παρ' οἵς καὶ ὁ λαδούσιος ἐπάγη, κλέπτων ἐτι τὴν διωκομένην εὐσέβειαν, οὐκ ἀδεῶς, οὐδὲ ἀκινόνως. Ἀντιμετρήσας αὐτῷ Κύριος ἐν ἡμέρᾳ ἀνταπόδοσεως! Τρυφὴν δὲ εἰ διώκομεν (24), τρυφήσαιεν καθ' ἡμῶν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς· οὐ γάρ ἄλλο τι μείζον ἐμαυτῷ καταράσσομαι. Φίλων δὲ, οἱ μὲν οὐδὲ πάσχοντες κακῶς, εὗ οἴδα, φεύγονται ἡμᾶς (τὸ γάρ συναδικεῖθαι, καὶ συναλαγεῖν πεποίκηε)· τῶν δὲ ἡδη γεγμνάσμεθα καὶ ὑπερορώμενοι φέρειν τὴν ὑπεροφύιαν. Τῶν γάρ φίλων καὶ τῶν πλησίον (25), οἱ μὲν καὶ φινερῶς ἐξ ἐραρτιας (26) ἥττισαν καὶ ἐστησαν· οἱ δὲ, τὸ φιλανθρωπότατον, ἀπὸ μακρόθεν ἐστησαν, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταῦτη πάντες ἐσκανδαλίσθησαν. Μικροῦ καὶ Πέτρος (27) τρηνήσατο με· καὶ τυχὸν οὐδὲ κλαίει πικρῶς, ἵνα θεραπεύῃ τὴν ἀμαρτίαν.

C D ^{quae}νευροῦντι, εἰ σιετειν²¹: αἱρεῖ, εἰ quidem ii, qui hunc humanissime mecum egerunt, a longe steterunt²², et

¹⁶ Ἡ Reg. vi, 7. ¹⁷ Psal. xlvi, 4. ¹⁸ Joan. xii, 6. ¹⁹ Matth. xxvi, 15. ²⁰ IV Reg. iv, 8. ²¹ Psal. xxxviii, 12. ²² Ibid. 15.

(16) Ὅλορ. Sic Reg. bm et Or. 1. In ed., δῶλον.

(17) Ἡ ἀνάδοσις. Deest in Or. 1. Ed., ἢ ἀνάδοσις.

(18) Μή τοῦτο. Sic Reg. bm. Deest τοῦτο in ed.

(19) Ζηλοτυπεῖ. Hic Maximum designare videtur.

(20) Τοσούτου. Sic Reg. bm et Coisl. 1. In ed., τοσούτου.

(21) Τρυφάς. Coisl. 1, τροφάς, « alimenta. »

(22) Ἑλείστων. Reg. 3, πλείστου.

A mentum auditum est¹⁶, sed mentis totum hoc opus est, eoque per contemplationem subvehimur. Huic astabo, super illud grata immolabo, sacrificium nempe, et oblationem, et holocausta, tanto iis, quae nunc offeruntur, excellentiora, quanto veritas umbrae antecellit. De quo mihi quoque David philosophari videtur, cum ait: *Et introibo ad altare Dei, qui spiritualem meam juventutem laetificat*¹⁷. Ab hoc altari me non abstrahet, quisquis volet. E civitate ejicient? Veruni non ita ex ea, quæ in cœlo sita est. Hoc si efficerent possent ii, qui nos invisos habent, vere bellum inferrent. Quandiu autem minime potuerint, guttulis aquæ me petunt, aut ventis ferunt, aut in somnis ludunt. Sic enim eorum bellum interpretor. Pecunias eripient? Quas tandem? Si meas quidem, ipsi eadem opera pennas etiam, quibus minime indutus sum, abscondant. Si autem Ecclesiæ, illud quippe est, pro quo bellum omne geritur. Ob pecunias sur ille zelotypia erga crumenam æstuat¹⁸, ac Deum prodit, et, quod gravissimum est, triginta argenteis vendit¹⁹. **484** Hoc enim pretio dignus erat, non qui prodebat, sed qui prodebat.

B XVII. At domo excludent? Delicias resecabunt? Anicorum animos a nobis avertent? Per multos videlicet gravavimus, quamvis ab ipsis invitati (non enim ingratii animi vitio laboravimus). Quod si gravavimus, id parcendo potius, quam accipiendo fuit. Hujus rei si causam queritis, domus quædam pia Deique amore flagrans, non secus atque Eliseum Sunanitidis domus²⁰, nos refocillavit, domus, inquam, hominum, qui tum corporis, tum spiritus cognitione mecum conjuncti sunt, ac singulari liberalitate prædicti, apud quos hic quoque populus compactus est, cum exagitatam et vexatam fidei pietatem adhuc surriperet, nequaquam libere, nec sine periculo. Rependat illi Dominus in die retributionis! Delicias autem si consecutamur, effterantur adversus nos, qui nobis inimicitias indixerunt; nec enim gravius aliud quidquam imprecabor. Quod autem ad amicos attinet, alii, sat scio, ne læsi quidem, nos suagent (nam ii deum doloris socios se præbent, qui injuria simul afficiuntur): aliorum autem arrogantiæ nostrique contemptum æquo animo ferre diuturno jam usu didicimus. Ex amicis enim et proximis meis, alii haud obscure adversum me appropinquarent, ei sieterunt²¹: alii, ei quidem ii, qui

(23) Προκαλούμενων. In nonnullis, προκαλουμένων.

(24) Εἰ διώκομεν. Reg. bm, εἰ ἐδιώκομεν.

(25) Φίλων καὶ τῶν πλείστων. Duo Regg. et Or. 1, φίλων μου καὶ τῶν πλείστων.

(26) Ἐξ ἐραρτιας. Reg. a addit., μοι.

(27) Πέτρος. Aliud forsitan ad Petrum Alexandrinum præsumem, qui aliquandiu Maximo favore visus est. Elias id refert ad quemdam e discipulis sibi familiarissimum.

in nocte hac omnes scandalum passi sunt²³. Nihil proprius factum est, quam ut Petrus etiam me abjuraret²⁴: ac nequaquam fortasse flet amare, ut peccato medeatetur.

XVIII. Unus ego audax, ut appareat, ac temerita-
tis plenus, unus in rebus horrendis spe bona sub-
nixus, unus constanter adversa tolerans, et publice
propositus, et privatim contemptus, et ex bellis,
quae mihi inferuntur, Orienti et Occidenti notus. O
insignem audaciam! Si consistant adversum me ca-
stra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversum
me prælium, in hoc ego sperabo²⁵. Ac tantum abest,
ut quidquam humanarum et præsentium rerum
acerbum et formidolosum existimem, ut me ipsum
missum faciens, eos lugeam, qui mihi molestiam
exhibuerunt. O membra olim Christi, membra mihi
chara, etsi nunc corrupta, **485** membra hujus gregis,
quem prius etiam fere, quam collecti essetis,
prodidistis. Quomodo distracti estis, ac distracti
quasi tenelli boves vinculis soluti? quomodo altare
adversus akare erexitis? quomodo repente in de-
solationem ac vastitatem facti estis²⁶? quomodo, e
ipsi per hanc sectionem morte affecti estis, et nobis
dolorem inussistis? quomodo pastorum simplicitate
ad gregis dissolutionem et exitium abusi estis? Non
enim eos ob imperitiam reprehendam, sed vestram
improbabilitatem accusabo. *Corruptelæ tuæ, Israel, quis
succurret?*²⁷ Quod medicamentum nanciscar, cica-
tricis obducendæ vim habens? qua fascia vulnus
lacrymis, quibus verbis, quibus precibus huic calamitati
medebor? an hoc fortasse modo?

XIX. Trinitas sancta, et adoranda, et perfecta,
et quæ recte a nobis conjungeris atque religiose
coleris, tuum hoc opus est, tua conficiendi hujus
negotii laus. Utinam tu hos nobis restituas, hactenus
a nobis diremptos, ut per ipsam disjunctionem ad
concordiam et pacis studium erudiantur: ac nobis
pro hujus vitæ laboribus et ærumnis cœlestia bona,
et ab omni dissidio immunita, rependas. Horum au-
tem primarium illud est, et maximum, ut purius
pleniisque a te illuminati, sciamus, quomodo eadem,
et unitas intelligeris, et Trinitas reperiris; quomodo
ingenitus, genitus, et procedens, una sit natura,
tres proprietates, *Unus Deus, qui es super omnia, et
per omnia, et in omnibus*²⁸: qui nec superiori nec
inferiori gradu collocaris, nec decrescis, nec sectio-
nem admittis; ac partim quidem jam comprehendendis,
partim inquireris, aliquando autem fortasse,
quantus es, percipieris, nimurum ab iis, qui per vitæ
probitatem et contemplationem te in hoc sæculo
in sœcula. Amen.

²³ Matth. xxvi, 31. ²⁴ ibid. 69-75. ²⁵ Psal. xxvi, 3. ²⁶ Psal. lxxii, 19. ²⁷ Ose. xiii, 9. ²⁸ Ephes. iv, 6.

(28) Μέλη Χριστοῦ. « Membra Christi. » Hic designat eos, qui cum ab eo nihil nisi fuissent, partes Maximi secuti erant, atque eum pontificem creaverant, altari adversus altare erecto.

(29) Εἰ καὶ. Sic Reg. bm. In ed., καὶ εἰ.

(30) Βόδια. « Buculi. »

(31) Πῶς διπλότητι ποιεῖται. Si Eliæ fides, Gregorius hic de se plurali numero loquitur. Verum hæc interpretatio cum sequentibus minime

A IH'. Μόνος τολμηρὸς ἐγώ, καὶ θράσους γέμων, ὡς ξοικεῖ μόνος εὐελπίς ἐν τοῖς φοβεροῖς, μόνος χαρτερικὸς, καὶ δημοσίῃ προτιθέμενος, καὶ ίδιᾳ καταφρονύμενος, καὶ Ἀνατολῇ καὶ Δύσει τῷ πολεμεῖσθαι γνωριζόμενος. Τῆς ἀπονοίας! Ἐάν παρατάξης ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται η καρδία μου· ἐὰν ἔπαραστῃ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἁτῶ ἐλπίζω. Τοσούτον ἀπέχω τοῦ φοβερὸν τοῖς εἰσισταῖ τι τῶν παρόντων, ὅστε τὸ κατ' ἐμαυτὸν ἄφεις, θρηνῶ τοὺς λυπήσαντας. Μέλη Χριστοῦ (28) ποτε, μέλη τίμια ἐμοί, εἰ καὶ (29) νῦν διεφθαρμένα, μέλη τῆς ποίμνης ταύτης, ἣν προδεδώκατε μικροῦ, καὶ πρὶν συναχθῆναι. Πῶς διεσπάσθητε καὶ διεσπάσατε, ὡς βοτδία (30) ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα; πῶς θυσιαστρῷ θυσιαστήριον ἀντηγέρατε; πῶς ἐγένεσθε εἰς ἑρήμωσιν ἔξαπτινα; πῶς καὶ αὐτὸν νενέκρωσθε τῇ τομῇ, καὶ ἡμᾶς ἀλγεῖν πεποιήκατε; πῶς ἀπλότητι ποιμένων (31) εἰς ποίμνης διάλυσιν κατεχρήσασθε; Οὔτε γάρ ἔκεινους μέμψομαι τῆς ἀπειρίας, ἀλλ' ὅμδις αἰτιάσομαι τῆς κακίας. Τῇ διασθορῷ σου, Ιεραπήλ, τις θοηθήσει; Τι φάρμακον ἐνρωμαῖ (32) συνουλατικόν; ποιον ἐπίδεσμον; πῶς συνάψω τὰ διεσπάτα; τίσι δάκρυσι, τίσι λόγοις, τίσιν εὐχαῖς θεραπεύσω τὰ σύντριμα; ή τάχα τὸν τοῦτον τρόπον;

B C obligabo? quomodo disjuncta connectam? quibus
οἰκεῖται προσκυνητὴ, καὶ τελεία,
καὶ καλῶς ὑφ' ἡμῶν συνάγομένη τε καὶ σεβομένη,
σὸν τὸ ἔργον, σὸν τὸ κατόρθωμα. Σὺ τούτους τε πάλιν
ἀποκαταστήσας ἡμῖν, τοσούτον διαστάντας, δσον
παιδεύθηνται τῷ χωρισμῷ πρὸς δμόνιαν· καὶ τὸν
τῶν ἐντεύθεν μόχθων ἀντιδίοίς τὰ ἐπουράνιά τε καὶ
ἀστασίατα. Τῶν δέ ἐστι τὸ πρώτον (33) καὶ μέ-
γιστον, ἐλλαμφθῆναι σοι τελεώτερόν τε (34) καὶ κα-
θαρώτερον, πῶς ἡ αὐτή, καὶ μονάς νοῦ, καὶ Τρίτη
εὐρίσκῃ· πῶς τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ
προϊόν, μία φύσις, τρεῖς ίδιότητες, Εἰς Θεός, οἱ ἐπί²
πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐπὶ πάσιν· οὐτε
ὑπερτιθέμενος (35), οὐτε μετατιθέμενος, οὐτε μεω-
μενος, οὐτε τεμνόμενος· τὸ μὲν δρῦι καταλαμβανόμε-
νος, τὸ δὲ ζητούμενος, ποτὲ δὲ, δον εἰ, τυχὸν κα-
ταληφθεόμενος τοῖς ἐνταῦθα καλῶς ζητήσασι (36)
διὰ βίου καὶ θεωρίας· φη πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος
εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν.

recte quæsiverint: cui omnis gloria, honor et impe-
rium in sœcula. Amen.

congruit.

(32) Εὑρωμα. Reg. b, ενρωμα.

(33) Τὸ πρώτον. Deest τὸ in Or. 4.

(34) Τελεώτερόν τε. Sic duo Regg. et tres Coll. Deest τε in ed.

(35) Οὐτε υπερτιθέμενος, etc. Bill.: « qui non
superponeris, nec transponeris. »

(36) Ζητήσασι. Reg. a, ζητήσασι.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.	
PRÆFATI GENERALIS.	9
PARS PRIMA.	9
§ I. — De variis S. Gregorii operum editionibus.	9
§ II. — Quid nostri in hac editione operum Gregorii adornanda præstiterit exponitur.	23
§ III. — Notitia veterum codicum, ad quos Gregorii orationes emendavimus.	26
PARS SECUNDA. — Defensio Gregoriana.	34
§ I. — Defensio Gregorii adversus Toliium.	34
§ II. — Perpetua Gregorii virginitas contra Beveregium et Muratorium asseritur.	46
§ III. — De vita monastica quam profesus est Gregorius.	54
§ IV. — Cujusnam Ecclesiæ episcopus habendus dicendum sit Gregorius, qui vulgo Nazianzenus appellatur, investigatur.	66
§ V. — De Amphilioclo, cum patre, tum filio, episcopo Iconiensi, totaque Gregorii materna cognatione ad quam pertinere Amphilioclus demonstratur.	62
PARS TERTIA. — De variis Gregorianæ doctrinae capitibus.	91
De Deo.	94
De Trinitate.	97
De Patre.	101
De Filio.	102
De Spiritu sancto.	105
De Incarnatione.	107
De angelis.	109
De anima ejusque immortalitate et origine.	110
Peccatum originale.	111
De baptismo et confirmatione.	112
De eucharistia.	115
De penitentia.	118
De ordinis sacramento.	119
De sacramento matrimonii	122
De gratia.	124
De fide.	130
De lectione librorum ethnicorum.	131
De potestate temporali et ecclesiastica.	132
De hierarchia et cælibatu presbyterorum.	133
De causis ecclesiasticis.	134
De virginibus et monachis.	136
Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.	138
Circa morum regulas.	141
VITA S. GREGORII ex ipsius potissimum scriptis adorata.	147
I. — Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianzus pagus.	147
II. — Mala veterum de Cappadociæ incohæ opinio.	148
III. — Parentes Gregorii.	150
IV. — Hæresis Hypsistariorum.	150
V. — Mores Gregorii patris.	151
VI, VII. — Gregorius pater baptismum suscipit ab episcopo Nazianzeno. — Patriam fugere cogitur ab irata matre.	151
VIII. — Episcopus creator.	152
IX. — Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodit.	152
X. — Quo anno natus sit Gregorius.	155
XI-XIII. — Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. — Quot annis Gregorius Athenis eloquentia operam dedit. — Refellitur opinio Bollandi.	155
XIV. — Imberbis Gregorius redit Athenis.	155
XV. — Objecta Bollandi.	156
XVI. — In sententia Tillemontii gravissima est difficultas.	157
XVII. — Contrariae opinionis incommoda.	157
XVIII. — Baronii sententia.	158
XIX. — Quælibet opinio suis laborat difficultatibus. Minoribus urgetur quæ statuit Gregorium patre Christiano, sed nondum episcopo natum.	159
XX. — Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex Memor. Trev. 1707.	159
XXI. — Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.	160
XXII. — Patre nondum episcopo natus est Gregorius.	160
XXIII. — Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.	161
XXIV. — Ardor servandæ pudicitiae.	161
XXV. — Visum nocturnum quo castitatis amore accenditur.	162
XXVI. — Piorum virorum consuetudinem expedit.	162
XXVII. — Gregorii studia extra limen proferuntur.	162
XXVIII. — Cæsaream Cappadociæ proficisciatur.	163
XXIX. — In Cappadoccia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.	163
XXX. — Cæsaream Cappadociæ litteris fuit insignis.	164
XXXI. — Litterarum amore in Palæstinam se confert.	165
XXXII. — Alexandriam petit.	165
XXXIII, XXXIV. — Athænas navigat et gravi tempestate jactatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.	165
XXXV, XXXVI. — Promittit Gregorius se Deo victurum si sospes evadat. — Parentum se precibus servatum agnoscit.	166
XXXVII. — Athenas advenit circa annum 530.	167
XXXVIII-XL. — Stolido ritui subducit Basiliūm Gregorius. — Opem fert contra Armenios. — Arctissima Basiliūm inter et Gregorium necessitudo.	168
XL, XLII. — Crescit amicitia inter Gregorium et Basiliūm. Una utrique anima esse videbatur. Unum utrique studium erat virtus.	168

XLIII.	XLV. — In sacris domibus assidui, Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferæ alii Athenæ, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant.	169	LXXXVIII.	LXXXIX. — Gregorius uterque operam nat- vat, ut Basilius Ecclesiæ Cæsariensi preficiatur. Nihil ab illis prætermisso ut res prospere cederet.	190
XLVI.	Præceptores quibus usus est Athenis.	170	XCI.	Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.	191
XLVII.	De Juliano Gregorii augurium.	170	XCI.	Basilius electus est Cæsariensis episcopus Gre- gorii otriusque opera.	191
XLVIII.	Reditum in patriam meditatur.	170	XCII.	Gregorius nec electioni Basili interfuit, nec cum post electionem invisi; Basilio querenti se negle- ctum respondit.	192
XLIX.	Ad parentes cum fratre Cæsario simul redit.	171	XCIII.	De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetu faciente, una cum patre victoriam reportat.	193
L, LI.	Rogatus a parentibus et civibus, mundo ali- quantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit	171	XCIV.	Adversus eundem Valentem certanti Basilio sociorum est Gregorius.	193
LII.	Vitam monasticam se amplexurum, etiam voto se astrinxerat.	172	XCV.	In aliis Basili præliis partes suas agit Gre- gorius.	194
LIII.	Baptisma suscipit. Quo tempore, non constat.	173	XCVI.	Operam suam offert Basilio aduersus Anthi- mum Tyanensem.	196
LIV.	Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat.	173	XCVII.	Gregorius Cæsaream venit, Basilio addit se socium, et interest pugna prope Sasima contra Anthi- mum.	196
LV.	Non affectu tantum, sed reipsa se exxit Grego- rius.	174	XCVIII.	Gregorius Sasimorum episcopus consecra- tur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 572.	197
LVI, LVII.	Omnia, litteras quoque, Christo dimisit. Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hanc sibi et amicis exoptat Gregorius. Hanc solam complecti- tur : hac quam maxime delectatur.	174	XCIX.	Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Ba- silios.	197
LVIII.	Fidem datam Deo non fefellerit Gregorius : quomodo datam Basilio fefellerit?	173	C.	Querela Basili contra Gregorium, et Gregorii contra Basilium.	198
LIX.	Vitam quoque solitariam egisse Gregorium, in Tiberina, in qua situm erat Arianum, credibile est.	173	CI, CII.	Qneritor Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpat Basilios.	198
LX-LXII.	Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod re ipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilium invitat ut ad se veniat, ut omnia sint communia.	176	CIII.	Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem.	200
LXIII.	Basilius, extructo monasterio, Gregorium allicer conatur.	177	CIV.	Gregorius in oratione sua mutatum se profite- tur. Anthimus in suas partes Gregorium pertrahere fru- stra conatur.	200
LXIV.	In solitudinem ad Basilium se confert : ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austerioris, rerum inopia, manuum labor, etc.	177	CV.	Novas Basili querelas aliis Gregorius querelis repellit.	201
LXV.	Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius.	178	CVI.	Abjectis Sasimis Gregorius repetit solitudinem.	202
LXVI.	Philocalia et Regulæ monastice sunt fructus studiorum Basili et Gregorii.	178	CVII.	Sasimorum descriptio.	203
LXVII.	Voti compos fit Gregorius, medium carpens viam inter anachoretas et mygades.	179	CVIII.	Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen sus- cipit, jubante patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.	203
LXVIII.	Gregorium ab eremii deliciis in domum pa- ternam revocat pietas erga parentes.	179	CIX.	Gregorius Basilium defendit, a quadam mona- cho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appelle- lasset.	203
LXIX.	Gregorium revocare conatur Basilius.	179	CX, CXI.	Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quousque li- ceat uti economia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilius.	204
LXX, LXXI.	Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschæ, primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et redditus rationem reddidit.	180	CXII.	Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offensum.	205
LXXII.	Bis e solitudine avulsus Gregorius.	180	CXIII.	Quis ille sit hostis, contra quem rogal Gre- gorium Basilius, ut veniat auxilium laturus.	205
LXXIII-LXXV.	Turbas Ariani exulant. Fraus Arianorum. Multos in fraudem impellunt.	181	CXIV.	Ille hostis, non Valens.	206
LXXVI.	Formulæ Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater.	182	CXV.	Eustathius Sebastenus intelligendus est Basi- lio infensus.	206
LXXVII, LXXVIII.	Schisma monachorum ob subser- ptionem Gregorii patris non contigit sub Constantino. Brevis fuit hæc discorsia.	183	CXVI.	Episcopum tunc fuisse Gregorium constat.	207
LXXIX.	Sub Juliani finem subscripsit impia formu- la, sed illæsum cor servavit.	184	CXVII.	In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat post orationem scriptam esse epistolam.	208
LXXX.	Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est.	184	CXVIII.	Mors Gregorii senioris et Nonnæ ejus con- jugis	208
LXXXI.	Præclara Gregorii in hanc rem sententia.	185	CXIX.	Parentibus orbatus Seleuciam se confert Gregorius.	209
LXXXII.	Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordia mederi satagit Gregorius, et orationes in Julianum elab- borat.	185	CXX.	Basili morte cumulus accedit ad Gregorii ca- lamitates.	210
LXXXIII.	Ad spirituale conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.	187	CXXI.	Gregorius profiscicitar Constantinopolim, abs Thraciæ episopis et orthodoxis accersitus.	210
LXXXIV.	Inter Eusebium et Basilium pacem com- ponit Gregorius.	187	CXXII.	Deploratur Constantinopolitanæ Ecclesiæ status.	212
LXXXV.	Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.	188	CXXIII.	Ariani late dominantur in urbe : templo occupant : alia commuta in sepulcro.	212
LXXXVI.	Ingentem Gregorio dolorem parit Cesarii fratris mors ; et post ejus obitum molestissimis est obru- tus negatilis.	189	CXXIV.	Variae hereses Constantinopoli grassabantur præter Ariam.	213
LXXXVII.	Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi provideat reprehendit.	189			

CXXV. — Quibus armis pugnaturus contra hæreticos instructus venit Gregorius. 213

CXXVI. — A cognatis hospitio exceptus. Pia erat domus, in quam conveniebant orthodoxi. 213

CXXVII. — Exiguus ille locus, ob restitutam fidem di-
ctus postea Anastasia. 214

CXXVIII. — Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Con-
stantinopolitanas amplitudines et magnificientias superet
ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppu-
gnat fugaciter Gregorius. 214

CXXIX. — Fidei causam egregie defendit Gregorius.
Tali defensore tempus egebat. 215

CXXX, CXXXI. — Qua ratione res divinas tractat Gre-
gorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos : pla-
cido animo disputat, mira urbanitate demulcet. Nihil de
veritate deterit, leniter disputando. 215

CXXXII. — Accurrit ab universis Catholicis, hæreti-
cis, infidelibus, ad ejus sermones. 216

CXXXIII. — Non tantum fidei dogmata confirmat, et
errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta
tradit. 216

CXXXIV, CXXXV. — Ad verba oratoris accedente
exemplo, et ad orationes vitæ sanctitatem, miro habet
fructus; hos se fructus habilitum speraverat, ipsique
Deus forsitan ostenderat. 217

CXXXVI. — Hi fructus non eloquentiae, quæ tamen
maxima erat, sed oratoris pietati et patientiæ tribuendi.
Tales fructus unius justi persecutione vexati precibus
aliquando Deus concedit. 217

CXXXVII. — Permotus Gregorii fama Hieronymus,
e Syria Constantiopolim venit, ut ejus fratil discipulus.
218

CXXXVIII. — Orti inter orthodoxos dissidii occasione,
hæretici ipsis insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius
refellit. 219

CXXXIX. — Maximus philosophus Constantinopolim
venit. Quis ei qualis Maximus. Benignissime excipitur a
Gregorio, quem dolis et mendacibus ita decipit, ut in ejus
laudem babuerit orationem. 219

CXL, CXL.I. — Gregorium e sua sede deturbare eamque
invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perficeret
Maximus, operique incumberet, deprehensus, ejectus est
civitate. 220

CXLII. — Perculsius dolore Gregorius, solabatur spe
discendendi copiam se consecuturum. 221

CXLIII-CXLV. — Theodosius Constantinopolim venit.
Honorisce Gregorium excipit : Demophilum ejicit : ec-
clesias Catholicis restituit. Majorem basilicam ingreditur
Gregorius una cum Theodosio : eccliam quod ante nubilum
erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum.
221

CXLVI, CXLVII. — Episcopale solium ut concende-
ret, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede
Constantinopolitanæ Gregorius collocatur. 222

CXLVIII. — Summo consensu Gregorius in sede Con-
stantinopolitanæ collocatus, nullius pene suffragium de-
fuit. 222

CXLIX. — Gemens et clamans, non tamen plane repu-
gnans, collocatur Gregorius. 222

CL. — Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitanæ.
223

CL.I. — Concilium generale convocat Theodosius an-
no 381. 223

CL.II. — In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur.
Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confir-
mata. Præfuit concilio, saltem post Meletii mortem. Mors
Meletii. 223

CLIII-CL.V. — Gregorius in hac erat sententia, ut Me-
letio successor non ordinaretur. Sed adeo non persuasit,
ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincit juniorum
factionis episcoporum, qui etiam seniores in suam pertrahunt
sententiam : et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii
successor electus est. Orientales et Occidentales episcopi,
variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volenti,
non adversantur. 226

CLVI-CL.VII. — Gregorius abdicat se episcopatu. Fa-
cultatem discendendi a Theodosio filius obtinet Grego-
rius. Non sine lacrymis quisquam legerit extrellum vale,
quod gregi suo lacrymis perfuso dixit Gregorius in ora-
tione coram episcopis, nunc 42. 227

CLIX-CLX. — Anno 381, labente mense Julio, Con-
stantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id agere tule-
runt, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne alium in
throne Gregorii sedetem cernerent. 226

CLXI. — Testamentum condit Gregorius. 228

CLXII. — Nazianzum revertitur Gregorius. 229

CLXIII. — Episcopum Nazianzi constituere frustra co-
natur. 229

CLXIV. — Arianzum se recipit, et inde Cesaream se
confert. 230

CLXV. — Quid in solitudine ageret. 230

CLXVI. — Calamitates quibus tunc temporis afflictaba-
tur Ecclesia. 231

CLXVII. — Ecclesie Nazianzenæ curam gerit. 232

CLXVIII. — Patriam ab ingenti periculo liberat Grego-
rius. 233

CLXIX. — Eulalium Nazianzi episcopum præfici curat.
233

CLXX. — Vita Gregorii in solitudine. 234

CLXXI. — Nectario scribit adversus Apollinaristas. 235

CLXXII. — Scribendis epistolis et condendis versibus
occupatur. 235

CLXXIII. — Moritur Gregorius. 236

CLXXIV, CLXXV. — Qua statura corporis fuerit Grego-
rius. Dies festus Gregorii. 237

CLXXVI. — Quanta apud omnes Gregorii existimatio.
237

CLXXVII. — Translatio. 238

CLXXVIII. — Altera translatio corporis Gregorii CP.
Romam. 238

CLXXIX. — Translatio corporis Gregorii facia a Grego-
rio XIII summo pontifice. 239

CLXXX. — Sanctorum Basili et Gregorii characteres
adumbrantur. 239

Monitum in Vitam sequentem. 241

Vita S. Gregorii a Gregorio presbytero Graece conscri-
pta. 243

Selecta veterum et recentiorum testimonia in laudem
S. Gregorii. 303

Praefationes Jacobi Billii. 313

Praefatio Joannis Leuvenklai. 343

Proemii Fed. Morelli. 360

Praefatio Montacutii. 567

Epistola Gilberti Genebrardi dedicatoria. 569

Elogium Jacobi Billii. 575

Skinilia ex operibus Gregorii collecta. 587

ORATIONES S. GREGORII.

Monitum in primam orationem. 593

Oratio I. — In sanctum Pascha et in tarditatem.. 593

Monitum in orationem II. 401

Oratio II. — Apologetica, in qua causas exponit, ob
quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum
fugerit, ac rursus Nazianzum redierit, et quæ sit sacer-
dotis professio. 407

Monitum in orationem III. 515

Oratio III. — Ad eos qui ipsum acciveraut, nec occur-
rerant. 518

Monitum in orationes IV et V. 525

Oratio IV. — Adversus Julianum imperatorem prior
Invectiva. 531

Oratio V. — Secunda in Julianum imperatorem Invecti-
va. 663

Monitum in orationem VI. 719

Oratio VI. — Prima de pace, ob monachorum reconci-
lationem, post silentium, praesente patre. 722

Monitum in orationem VII. 751

Oratio VII. — Funebris in laudem Cassarii fratris, su-
perstitibus adhuc parentibus. 753

Monitum in orationem VIII. 787

Oratio VIII. — Funebris in laudem sororis sue Gorgo-
niae. 789

Monitum in orationes IX, X et XI. 817

Oratio IX. — Apologeticus ad patrem summum Gregorium, præsente Basilio Magno, cum episcopus Sessimorum crea- tus est.	891
Oratio X. — In seipsum, ad patrem et Basilium Magnum, post redditum e fuga.	827
Oratio XI. — Ad Gregorium Nyssenum, Basillii Magni fratrem, qui post illius consecrationem advenerat.	831
<i>Monitum in orationem XII.</i>	841
Oratio XII. — Ad patrem, cum ei Nazianzenæ Ecclesias curam commisisset.	843
<i>Monitum in orationem XIII.</i>	851
Oratio XIII. — In consecratione Eulalii Doarensium episcopi.	852
<i>Monitum in orationem XIV.</i>	855
Oratio XIV. — De pauperum amore.	858
<i>Monitum in orationem XV.</i>	911
Oratio XV. — In Machabæorum laudem.	911
<i>Monitum in orationem XVI.</i>	933
Oratio XVI. — In patrem tacentem propter plagam grandinis.	934
<i>Monitum in orationem XVII.</i>	963
Oratio XVIII. — Ad cives Nazianzenos gravi timore per- culos, et prefectum irascentem.	963

<i>Monitum in orationem XVIII.</i>	981
Oratio XVIII. — Funebris in patrem, præsente Basilio.	986
<i>Monitum in orationem XIX.</i>	1043
Oratio XIX. — De suis sermonibus, et ad Julianum tri- butorum exæquatorem.	1044
<i>Monitum in orationem XX.</i>	1063
Oratio XX. — De dogmate et constitutione episcopo- rum.	1065
<i>Monitum in orationem XXI.</i>	1081
Oratio XXI. — In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrini.	1082
<i>Monitum in orationes XXII et XXIII.</i>	1127
Oratio XXII. — De pace II.	1131
Oratio XXIII. — De pace III.	1151
<i>Monitum in orationem XXIV.</i>	1167
Oratio XXIV.	1169
<i>Monitum in orationem XXV.</i>	1193
Oratio XXV. — In laudem Heronis philosophi.	1198
<i>Monitum in orationem XXVI.</i>	1229
Oratio XXVI. — In seipsum.	1227

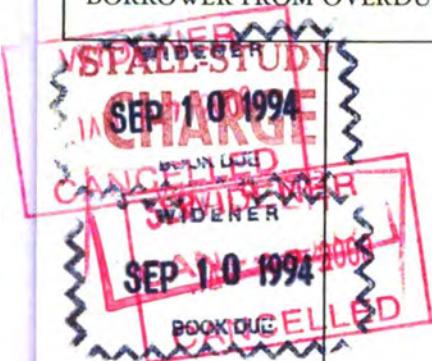
FINIS TOMI TRIGESIMI QUINTI.

3 2044 024 473 308

THE BORROWER WILL BE CHARGED
AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT
RETURNED TO THE LIBRARY ON OR
BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE
NOTICES DOES NOT EXEMPT THE
BORROWER FROM OVERDUE FEES.

Это цифровая копия книги, хранящейся для иотомков на библиотечных полках, ирежде чем ее отсканировали сотрудники комиании Google в рамках ироекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских ирав на эту книгу истек, и она иерешла в свободный достуи. Книга иереходит в свободный достуи, если на нее не были иоданы авторские ирава или срок действия авторских ирав истек. Переход книги в свободный достуи в разных странах осуществляется ио-разному. Книги, иерешедшие в свободный достуи, это наш ключ к ирошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохраняются все иометки, иримечания и другие засиси, существующие в оригинальном издании, как наиминание о том долгом иути, который книга ирошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Комиания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы иеревести книги, иерешедшие в свободный достуи, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, иерешедшие в свободный достуи, иринадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, иоэтому, чтобы и в дальнейшем иредоставлять этот ресурс, мы иредиринали некоторые действия, иредотвращающие коммерческое исиользование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические заирсы.

Мы также иросим Вас о следующем.

- Не исиользуйте файлы в коммерческих целях.

Мы разработали иrogramму Поиск книг Google для всех иользователей, иоэтому исиользуйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.

- Не отиравляйте автоматические заирсы.

Не отиравляйте в систему Google автоматические заирсы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного иеревода, оптического распознавания символов или других областей, где достуи к большому количеству текста может оказаться иолезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем исиользовать материалы, иерешедшие в свободный достуи.

- Не удаляйте атрибуты Google.

В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он иозволяет иользователям узнать об этом ироекте и иомогает им найти доилнительные материалы ири иомощи иrogramмы Поиск книг Google. Не удаляйте его.

- Делайте это законно.

Независимо от того, что Вы исиользуйте, не забудьте ироверить законность своих действий, за которые Вы несете иолную ответственность. Не думайте, что если книга иерешла в свободный достуи в США, то ее на этом основании могут исиользовать читатели из других стран. Условия для иерехода книги в свободный достуи в разных странах различны, иоэтому нет единых иравил, иозволяющих определить, можно ли в определенном случае исиользовать определенную книгу. Не думайте, что если книга иоявилась в Поиске книг Google, то ее можно исиользовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских ирав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и иолезной. Программа Поиск книг Google иомогает иользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый иоиск и этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>